DE OPMERKER.

Bouwkundig Weekblad.

37e JAARGANG.

1902.

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

'S-GRAVENHAGE.
TER DRUKKERIJ DER VENNOOTSCHAP „HET VADERLAND".

REGISTER.

Bladz.

A.

Alkmaarsche Gewelfschilderingen ... 4
Amsterdam (Een Nieuw Koninklijk Paleis te) ... 22
Ambachtskunst ... 34
Asbestlei ... 70
Aanvulling (Ter) Vergeten Bouwmeesters ... 114
Amsterdam (De Beurs te). Bijblad van no. 15 ... 7
Australie (Uit) ... 122
Amsterdam (De Beurs te) ... 128, 155, 615, 171, 187
Arent van 's Gravesande ... 131, 139, 148
Ambachtsonderwijs ... 134, 227
Aanstaande Invoering der Woningwet (De) ... 176
Ambachtsschool te Goes (Vereeniging de) ... 177
Amsterdam (De Publieke Werken te) 206, 222, 247, 254, 293, 311
Amsterdamsche Aanbesteding (Een) ... 223
Ambachts- en Teekenonderwijs ... 227
Ambachtsonderwijs ... 246
Arbeidsovereenkomst en Leerlingstelsel ... 252, 259, 275
Amerikaansche Kunstopvattingen ... 262
Ark (In de) ... 277
Amsterdam (De Dam te) ... 286
Amsterdam (Uit) ... 303
Amerika (Uit) ... 324
Amsterdam (Het Raadhuis te) ... 339
Amsterdam (Oud) ... 384
Architect (De Waardigheid van den) ... 389, 405
Amsterdam (De Bouwpolitie te) ... 391

B.

Boekbeschouwing 6, 14, 23, 56, 153, 201, 209, 223, 304, 351, 367, 398.
Bureau voor Technische Adviezen in Nederland ... 7, 20, 38
Binnenhuis (Het) ... 27
Beeldhouwkunst ... 35, 43, 51
Binnenhuis (Het) ... 60
Bouwkunst (Zeventiende-Eeuwsche) ... 65, 73, 81
Behandeling van Technische Zaken door Gemeentebesturen (De) ... 68
Bouwmaterialen (Nieuwe) ... 85, 104, 216
Bouwmeesters (Vergeten) ... 99, 114
Binnenhof te 's Gravenhage (Het) ... 111
Bescherming ... 113
Beurs te Amsterdam (De). Bijblad van no. 15, bladz. 7.
" " " " ... 128, 155, 163, 171, 187
Bouwkunst (Huygens en de) ... 158
Belasting van Trilounes ... 159
Belangrijk Werk in Gewapend Beton (Een) ... 172
Bouwwerken in Engeland (Voorschriften voor de Veiligheid op) ... 236
Banen (Nieuwe) ... 294
Bouwverordeningen ... 333
Benoeming (Naar aanleiding van een) ... 343
Bond van Technici ... 344, 392
Breda (Uit) ... 345
Bouwpolitie te Amsterdam (De) ... 391

C.

Crop (Michel Duco) ... 147
Caland, P. ... 200
Conrad, J. F. W. ... 264
Carillon Het Nieuwe) ... 280
Correspondentie ... 304

D

Depressie ... 46
Draineering bij het dempen van Grachten (De Noodzakelijkheid van) ... 89
Delftshaven (Een Nieuwe Kerk te) ... 262
Dam te Amsterdam (De) ... 286
Diamanten Feest (Een) ... 307, 315

E.

Engelsche Huis (De Geschiedenis van het) ... 57, 76, 109, 123
Electrische Omnibussen met Bovengrondsche Geleiding ... 165

Bladz.

Eigen Beheer (Gemeentewerken in) ... 183
Een Halve Eeuw geleden ... 199
Emerich von Steindl ... 206
Eenige Aanteekeningen uit het Verslag van het Public Health Congres te Exeter ... 310

F.

Fabricks- en Handwerksnijverheid ... 19, 30
Fusie ... 177
Feest (Een Diamanten) ... 307, 315
Filogonie (Kunst-) ... 331
Frasi Werk (Een) ... 342

G.

Gewelfschilderingen (Alkmaarsche) ... 4
Groote Plannen ... 5
Groningen ... 19
's Gravenhage (De Nieuwe Hoogere Burgerschool te) ... 33
Geschiedenis van het Engelsche Huis (De) ... 57, 76, 109, 123
Gemeentebesturen (De Behandeling van Technische Zaken door) ... 68
Gemeente-Gasfabriek te Sneek (De Nieuwe) ... 77
Glasschilderkunst ... 83
Gugel (Prof. E.) ... 102
Glassteen ... 104
Gilden (Uit den Tijd der) ... 107
's Gravenhage (Het Binnenhof te) ... 111
's Gravesande (Arent van) ... 131, 139, 148
Gevel (Een Leidsche) ... 159
Grenzen (Over de) ... 166, 181, 190, 196, 203, 212
Gewapend Beton (Een belangrijk werk in) ... 172
Gedenkteeken voor een Uitvinder en andere Monumenten (Een) ... 174
Gemeentewerken in Eigen Beheer ... 183
Gothiek (Zeventiende-Eeuwsche) ... 219
Groote Plannen te Scheveningen ... 231, 241
Grafelijke Zalen (De Spectator over) ... 280
Gebouwen (Oude) ... 319
Gedachten (Wrijving van) ... 319
Gevel bedreigd (Een Merkwaardige) ... 327

H.

Heidelberg (Het Slot te) ... 25, 42
Hofzaal in Den Haag (De) ... 127
Honderd jaar geleden (Ruim) ... 141
Huygens en de Bouwkunst ... 158
Halve Eeuw geleden (Een) ... 199
Hoogleeraar (De Nieuwe) ... 245
Hoe men vroeger werkte ... 278
Heidelberger Slot (De laatste Conclusie van de Deutsche Bauzeitung in zake het) ... 285
Gevel bedreigd (Een merkwaardige) ... 327

I.

Ingezonden Stukken (Bijblad van no. 5) 7, 47, 130, 144, 160, 169, 193, 224, 249, 272, 320, 361, 369, 405
Instorting van den klokketoren van Valenciennes (De) ... 283
Inauguralis (Oratio) ... 313, 317
Ingezakte Kaaimuren ... 335

J.

Jacques Leyh ... 158
Johannes Petrus Springer ... 200

K.

Koninklijk Paleis te Amsterdam (Een Nieuw) ... 22
Kunst (Nieuwe) ... 84
Kerk te Monster (De) ... 151
Kurhaus te Scheveningen (Het Nieuwe Restaurant in het) 195
Kunstnijverheid (Museum van) ... 240
Kunst- en Ambachtsonderwijs ... 246
Kunstenaarswapen (Het) ... 255

Bladz.

Klokkespel (Een) 261
Kerk te Delftshaven (Een Nieuwe) 262
Kunstopvattingen (Amerikaansche) 262
Kerken (Oriëntatie van) 271
Karakter in de Kunst 299
Kerk te Rotterdam (De Schotsche en Prinsen-) 309
Kunst-Filozofie 331
Kaaimuren (Ingezakte) 335
Kunsten en Wetenschappen 367

L.

Leyh (Jacques) 158
Leidsche Gevel (Een) 159
Leeuwarden (Het Nieuwe Post- en Telegraafkantoor te) ... 211
Leerlingstelsel (Arbeidsovereenkomst en) 252 259, 275
Laatste Conclusie van de Deutsche Bauzeitung in zake het Heidelberger Slot (De) 285

M.

Middelburg (Societeitsgebouw te) 22
Metselspecie 62, 84
Mendoet (De Tjandi) 114
Middelbaar Technisch Onderwijs 115, 147, 392
Monumenten (Onze) 142
Muren (Uitslag op) 142, 160, 168, 207, 249
Michel Duco Crop 149
Monster (De Kerk te) 151
Mislukte Onderneming (Een) 153
Monumenten (Een Gedenkteeken voor een Uitvinder en andere) 174
Maastricht (Oude Bouwkunst te) 179
Museum van Kunstnijverheid (Het) 240
Merkwaardige Gevel bedreigd (Een) 397

N.

Nieuwe Hoogere Burgerschool te 's Gravenhage (De) 33
Nieuwe Kunst 84
Nieuwe Bouwmaterialen 85, 104, 216
Noodzakelijkheid van Draineering bij het dempen van Graehten (De) 89
Nieuw Gebouw in Verval (Een) 103
Nachtwacht (De) 143, 263
Nabetrachting (Een) 239
Nieuwe Hoogleeraar (De) 245
Nieuwe Carillon (Het) 280
Niet gewoon 287
Nieuwe Zeden 278
Nieuwe Banen 294
Noord-Nederland (Uit Zuid- en) 300
Necrologie 147, 158, 200, 264, 314
Nieuwe Kunst (Walter Crane over de) 318
Naar Aanleiding van een Redevoering 341
Naar Aanleiding van een Benoeming 343
Nieuwe Sprokkelingen 351

O

Oude Waterleiding-Concessie (Een) 84
Onderwijs (Middelbaar Technisch) 115, 147, 392
" (Ambachts-) 134, 227
Onzuivere Toestanden 136
Onze Monumenten 142
Onderneming (Een Mislukte) 153
Omnibussen met Bovengrondsche Geleiding (Electrische) 165
Over de Grenzen 166, 181, 190, 196, 203, 212
Oude Gebouwen te Dordrecht (Vereeniging tot Instandhouding van) 170
Oude Bouwkunst te Maastricht 179
Onze Steenindustrie 198
Olijfkrans (De Wilde) 213
Oriëntatie van Kerken 271
Ora pro Nobis 295
Oratio Inauguralis 313, 317
Oude Gebouwen 319
Oudheidkundig Genootschap (Kon.) 369
Oud-Amsterdam 384
Onderwijs in de Tweede Kamer (Het Technisch) 403
Nagalm (Een) 359
Nog een Nagalm 395

P

Plannen (Groote) 5
Prijsvragen 13, 22, 30, 78, 143, 184, 208, 242, 272, 360, 385
Penningen 18
Padua 49, 58
Petroleum en de Petroleumindustrie 53
Prof. E. Gugel 102
Publieke Werken te Amsterdam (De) 206, 222, 247, 254, 293, 311

Bladz.

Post- en Telegraafkantoor te Leeuwarden (Het Nieuwe) 211
Public Health Congres te Exeter (Enige Aanteekeningen uit het Verslag van het) 310

Prijsvragen.

Societeitsgebouw te Middelburg 22
Nieuw Koninklijk Paleis te Amsterdam 22
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst 30, 272
Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 30
D. A. Thieme-Fonds 78
Academie v. B. K. en T. W. te Rotterdam 143
Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 184
Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Middelburg 208
Bad- en Zweminrichting te Sluis 242
Koninklijk Paleis 272
Kerk te Patras 360
Diploma Landbouwtentoonstelling Leeuwarden 360
Reclamebiljetten voor de Tentoonstelling te Groningen 385, 399
Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 401

R.

Reisindrukken 2, 10, 119, 58
Raadhuis te Zutphen (Het) 85
Restaureeren 118, 136, 150, 247
Rangschikker voor Weekbladen (Een) 129
Ruim honderd jaar geleden 141
Restauratie van Schilderijen 168
" " " uit een oogpunt van kunst ... 192
Ramp (Een) 229
Raadhuis te Amsterdam (Het) 339
Redevoering (Naar Aanleiding van een) 341
Revolutiehouwers voor den Rechter 375

S.

Societeitsgebouw te Middelburg 22
Slot te Heidelberg (Het) 25, 42
Sneek (De Nieuwe Gemeente-Gasfabriek te) 77
Schoolvloeren 77
Stonehenge 97
Schilderijen (Restauratie van) 168
" (Restauratie van) uit een oogpunt van kunst 192
Steenindustrie (Onze) 198
Springer (Johannes Petrus) 239
Schouwburg-Quaestie (Een) 265
Schoonheids Commissie (Een) 230
Scheveningen (Groote Plannen te) 231, 241
Schiedam vervuld (De Vacature te) 264
Spectator over de Grafelijke Zalen (De) 280
Steindl (Emerich von) 296
Stemming maken 303
Schotsche en Prinsenkerk te Rotterdam (De) 309
Stadsgezicht (Een verdwenen) 323
Staatsbegrooting (Het Technisch Onderwijs in de) 334
Sprokkelingen (Nieuwe) 351

T.

Technische Adviezen in Nederland (Bureau voor) ... 7, 20, 38
Tentoonstelling te Turijn 14, 87, 268, 284, 291
Tentoonstellingen 70, 79
Tentoonstelling (Een) 221
Torfit 85
Tjandi Mendoet (De) 114
Technisch Onderwijs (Middelbaar) 115, 147, 392
Toestanden (Onzuivere) 136
Tribunes (Belasting van) 159
Teekenonderwijs (Ambachts- en) 227
Torcello 236, 242
Technisch Onderwijs in de Staatsbegrooting (Het) 334
Technici (Bond van) 344
Toepasselijkheid 355
Technische School (De) 379, 387
Technisch Onderwijs in de Tweede Kamer (Het) 403

U.

Uit den Tijd der Gilden 107
Uitslag op Muren 142, 160, 168, 207, 249
Uit Amsterdam 303
Uit Amerika 324
Uit Breda 345

V.

Vicenza 2, 10
Vereenigingen 7, 13, 19, 29, 37, 48, 55, 63, 70, 78, 86, 97, 104, 130, 137, 145, 161, 170, 175, 184, 209, 248, 256, 296, 304, 321, 329, 343, 352, 361, 369, 376, 385, 392, 401, 409.

Bladz.

Vergeten Bouwmeesters 99, 114
Verval (Een nieuw Gebouw in) 103
Ventilatie 104
benevens Bijbladen van nos. 5, 14, 15
Vereeniging tot Instandhouding van Oude Gebouwen te Dordrecht 170
Vereeniging „De Ambachtsschool" te Goes 177
Voorschriften voor de Veiligheid op Bouwwerken in Engeland 236
Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht 248, 256, 329
Valenciennes (De Instorting van den Klokkentoren van) ... 263
Vacature te Schiedam vervuld (De) 264
Venetië 270
Vereeniging te Rotterdam (St. Josephs Gezellen-) 296
Vroede, H. de 314
Verdwenen Stadsgezicht (Een) 323
Vaktoestanden 347
Vragenbus 354
Vereeniging ter Beoefening van Overijsselsch Recht en Geschiedenis 361
Verleden leeren kunnen (Wat wij uit het) 371

Verslagen van Vergaderingen.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Vakafdeeling voor Electrotechniek 30
Vergadering van 1 Februari 1902 55
" " 11 " " 83
" " 22 " " 70
Vakafdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw. Vergadering van 27 Maart 1902 104
Vergadering van 8 April 1902. Bijblad van no. 15, bladz. 7.
Vakafdeeling voor Spoorwegbouw. Vergadering te Dieren, 12 April 1902 137
Vakafdeeling voor Electrotechniek. Vergadering van 25 April 1902 161
Vergadering van 9 September 1902 296
" " 11 November " 370

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Afdeeling Amsterdam, Vergadering van 28 December 1901 7
" Arnhem, " " 15 Januari 1902 29
" Haarlem, " " 5 Maart " 78
" 's Gravenhage, " " 18 " " 97
" Amsterdam, " " 28 Mei " 176
58e Algemeene Vergadering van 19 en 20 September 1902 305
Afdeeling Groningen, Vergadering van 28 November 1902 ... 394

Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Vergadering van 12 Maart 1902 86
" " 9 April " Bijblad van no. 15, bladz. 7
Het aftreden van den heer Van der Kloes 184
Vergadering van 17 September 1902 304
" " 1 October " 321

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Jaarlijksche Algemeene Vergadering 19
Vergadering van 12 Februari 1902 55
" " 12 Maart " 87
" " 11 April " 130
" " 21 October " 343
" " 18 November " 376
" " 16 December " 409

Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Leiden.

Zeven-en-veertigste Vergadering 7
Vijftigste Vergadering, Bijblad van no. 14, bladz. 7.
Een-en-vijftigste Vergadering 145
Drie-en-vijftigste " 361

Arti et Industriae te 's Gravenhage.

Bladz

Vergadering van 28 December 1901 7
" " 26 April 1902 145
" " 25 October " 352

Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland 8
Technische Vakvereeniging.

Afdeeling Amsterdam.
Vergadering van 9 Januari 1902 19
" " 23 " " 37
" " 13 Februari " 63
" " 27 " " 86
Algemeene Vergadering te Haarlem 161
Afdeeling Amsterdam.
Vergadering 209

Bond van Technici.
Afdeeling Amsterdam.
Vergadering van 27 November 1902 385
" " 11 December " 410

Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering van Nijverheid.

Afdeeling Utrecht 29

Vereeniging de Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Vergadering van 16 Januari 1902 (Bijblad van no. 5), blz. 6 en 7.
Vergadering van December 1902 401

Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Vergadering van 25 Januari 1902 48
" " 22 Februari " 78
" " 29 Maart " (Bijblad van no. 15) ... 7
" " 25 October " 352

Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid.

51ste Algemeene Vergadering 19
Vergadering der Afdeeling Dordrecht 30
" te Rotterdam 63

Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs.

Algemeene Vergadering van 1 April 1902 86

W.

Waterleiding-Concessie (Een oude) 84
Woningtoestanden 112
Woningwet (De) 121, 125, 152
Weekbladen (Een Rangschikker voor) 129
Woningwet (De aanstaande Invoering der) 176
Wilde Olijfkrans (De) 213
Walter Crane over de Nieuwe Kunst 318
Wrijving van Gedachten 319
Werk (Een fraai) 342
Wetenschappen (Kunsten en) 367
Wat wij uit het Verleden leeren kunnen 371
Waardigheid van den Architect (De) 389, 405

Z.

Zorgvliet 10, 17, 352
Zeventiende-Eeuwsche Bouwkunst 65, 73, 81
Zutphen (Het Raadhuis te) 85
Zuiderzee (De) .....
Zeventiende-Eeuwsche Gothiek 219
Zeden (Nieuwe) 288
Zuid- en Noord-Nederland (Uit) 300
Zijn wij met de Oprichting van het voorgestelde Technicum op den goeden Weg? 407

PLATEN.

		Bladz.
Hoogere Burgerschool aan de Stadhouderslaan te 's-Gravenhage	Blad 1.	19
Het Slot te Heidelberg in Welstand		25
Hoogere Burgerschool aan de Stadhouderslaan te 's-Gravenhage	Blad 2.	33
Nieuwe Gasfabriek te Sneek		77
Studie van de Grondwaterstanden in de Gemeente 's-Gravenhage		89
St. Pauls School Hall, Redfern, Sydney		122
De Kerk te Monster		151
Reservoir van Gewapend Beton		172
De voormalige Augustijnenkerk te Maastricht		179
Post- en Telegraafgebouw te Leeuwarden		211
Voorschriften voor de veiligheid op Bouwwerken in Engeland		236
Ontwerp van een Kerk voor de N. H. Gemeente te Delftshaven		262
Een verdwenen Stadsgezicht in de Residentie		324
Oud-Amsterdam; 't Cecilieklooster, nu het Princen Hof		384

N.B. De bladzijden geven de plaat aan, waar de omschrijving te vinden is.

37ste JAARGANG ZATERDAG, 4 Januari 1902. N°. 1.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DEN LEZER HEIL!

Sedert den 7den April 1866, toen het eerste nummer van den eersten jaargang van „De Opmerker" verscheen, heeft ons blad verscheidene malen een vormverandering ondergaan.

Wat den inhoud betreft is de oprichter F. W. van Gendt, zoolang hij leefde, getrouw gebleven aan het oorspronkelijk door hem opgesteld programma en al mogen sommige onderdeelen van dat programma in den loop des tijds, meer op den voorgrond, andere daarentegen meer op den achtergrond getreden zijn, de nieuwe redactie, die met 1 Februari van het afgeloopen jaar optrad, meende in hoofdzaak zich daaraan te moeten houden en, in de toenmalige omstandigheden, werd het ook niet raadzaam geacht, in den vorm verandering te brengen.

Met den aanvang van den 37sten jaargang meenen wij echter den tijd gekomen, om een begin te maken met de gelegenlijke wijzigingen, waarop gedoeld wordt in „Een woord aan de Lezers", in het eerste nummer van het nu afgeloopen jaar, dat in vele opzichten als een overgangsjaar te beschouwen is.

Door velen wordt ook op ander gebied onze tijd als een tijd van overgang beschouwd. De waarde van deze beschouwing laten wij in het midden, maar zooveel is zeker, dat wij niet in een tijdperk van stilstand leven en onze tijd voor de bouwkunst merkwaardiger is dan verschillende voorafgegane tijdperken geweest zijn en volgende tijdperken wellicht zullen zijn.

Aan stof voor bespreking op bouwkundig en algemeen technisch gebied ontbreekt het dan ook allerminst, integendeel er is stof te over. Er is zooveel zelfs, dat „De Opmerker" veel opmerkenswaardigs schijnbaar onopgemerkt moet laten voorbijgaan, om zich te beperken tot datgene, wat voor den wijden kring van lezers het belangrijkst geacht kan worden.

Wij wenschen, dat het ons gelukken moge, ook in het vervolg, den inhoud van ons blad zoo belangrijk mogelijk te maken.

Artikelsgewijze het programma te ontwikkelen, dat wij ons voorstellen daarbij te volgen, achten wij ook thans niet noodig, nog daargelaten, dat wij ons daardoor allicht te veel zouden binden.

Er zijn echter enkele onderwerpen, die meer bepaald onze aandacht vragen en die willen wij even aanroeren.

Het vereenigingsleven is in het algemeen ten onzent in een kwijnenden toestand. De oorzaken daarvan willen wij trachten na te gaan, door zooveel mogelijk aandacht te schenken aan hetgeen er in de verschillende vereenigingen omgaat.

Dat het met de prijsvragen ten onzent gaat, zooals het gaan kon en moest, zal wel door weinigen worden beweerd. Ook op die zaak zal ons oog gevestigd zijn.

De ontwikkeling onzer groote steden is mede een onderwerp, dat schier dagelijks aanleiding tot opmerkingen en beschouwingen geeft.

En dat zaken als de ontwikkeling onzer bouwkunst, het behoud onzer monumenten, ons technisch onderwijs, de bouwambachten, onze bouwmaterialen, de practijk der bouwvakken, de industrie in verband daarmede, zoowel binnen onze grenzen als daarbuiten, blijvend onze belangstelling hebben, zal hier wel niet uiteengezet behoeven te worden.

Onnoodig ook deze opsomming nier verder uit te breiden; bovendien laat ons gedachtig zijn aan het: „Qui trop embrasse, mal étreint", niet meer beloven dan wij geven kunnen; maar met het voornemen te geven wat wij kunnen, ons aan den arbeid zetten, om daarop na een volgende jaarwisseling met voldoening te mogen terugzien.

DE REDACTIE.

REISINDRUKKEN DOOR A. W. WEISSMAN.

VI.

Vicenza.

Vicenza is de stad van Palladio. Een bouwmeester, die Italië bezoekt, mag haar dus niet overslaan.

Van Palladio weten maar weinigen wat, ofschoon hij in zijn tijd tot de beroemdste architecten behoorde, en zoowel in de 17e als de 18e eeuw tot de gezaghebbende meesters gerekend werd.

Hij aanschouwde het levenslicht in 1518 als de zoon van een armen steenhouwer, en werd in het vak zijns vaders opgeleid. Als jong werkman trok hij de aandacht van Giangiorgio Trissino, een aanzienlijk Vicentijn, die een paleis in klassieken trant deed opstrekken. Trissino, die een beoefenaar der Grieksche en Latijnsche dichtkunst was, schepte behagen in Andrea di Pietro, zooals de werkman heette. Hij nam hem onder zijn bescherming, en deed hem een klassieke opvoeding geven. Toen die voltooid was, wenschte hij dat zijn beschermeling zich naar Pallas, de godin der wijsheid, Palladio zou noemen. Daarop zond hij hem naar Rome, om zich in de bouwkunst te bekwamen. In 1540 ontwierp Palladio zijn eerste paleis; tot aan zijn dood, in 1580 heeft hij zoo te Venetië als in zijn vaderstad het eene belangrijke werk na het andere uitgevoerd. Van zijn hand zagen twee pennevruchten het licht, en wel „I quattro libri dell' Architettura" en „I Commentari di Cesare". Dit laatste boek heeft met de bouwkunst natuurlijk niets te maken.

Ook Vincenzo Scamozzi is in 1552 te Vicenza geboren. Hij was een der beste volgelingen van Palladio, maar stond met dien bouwmeester bij zijn leven niet op goeden voet. De roem van Scamozzi was in zijn tijd niet minder groot, dan die van Palladio.

Als men het station te Vicenza uitkomt bevindt men zich op een groot plein, het Campo Marzio. Het wordt ten zuiden begrensd door de Monti Berici, die bekroond zijn met de kerk der Madonna en talrijke witte villa's. Ten westen verheffen zich de heuvels van Monteechio, die, meer naar het noorden, in de verre bergen van Recoaro en Schio overgaan. Noordoostelijk wordt het plein door de buitenwijken van Vicenza afgesloten.

Het plein dient nu als markt, en is met boomen beplant. Aan de noordzijde staat de moderne schouwburg, een gebouw zonder kunstwaarde. Maar niet ver daarvan verheft zich de Arco d'Ingresso, in 1608 op last van den Venetiaanschen capitano Battaglia opgericht, en een zeer goed werk van den architect Ottavio Bruto Revese. Het is een rustieke Dorische ordonnantie, door obelisken en een opschriftbord op gelukkige wijze bekroond. Het front is naar de stad gekeerd; de zuidelijke façade is een modern toevoegsel.

Als men de poort is doorgegaan, bevindt men zich op een klein plein. Links ligt de Dogana, op den hoek der Contrada dei Santa Felice e Fortunato. Wat verder trekt een rustieke poort van 1645 de aandacht, waardoor men een kijkje heeft in den Giardino Salvi, waar men het eerste werk van Palladio, een loggia, die aan een klein water gebouwd is, aanschouwt. Deze loggia, een strenge Dorische tempelarchitectuur, komt te midden der prachtige plantengroei bijzonder goed uit. Zij is een der weinige werken van den meester, die in een behoorlijke omgeving geplaatst zijn.

Aan de oostzijde van dezen tuin verheft zich een toren, het eenig overblijfsel van het in 1818 gesloopt kasteel, dat, door de Maltraversi in de 12e eeuw begonnen, honderd jaar later door Ecelino IV werd vergroot, en in 1242 voltooid. Toen deze tiran in 1259 werd vermoord, sloopte het volk een groot deel van zijn kasteel. Pas onder de Scaligers werd het in de 14e eeuw weer hersteld. De toren is met zijn machicoulis en kanteelen een zeer karakteristiek overblijfsel van de vestingbouwkunst uit dien tijd.

De Piazza di Castello prijkt met een standbeeld van Garibaldi. Daarachter verheft zich het kolossale Palazzo Muzan, een rijk werk in Barokstijl, door Antonio Pizzocchero in 1658 voltooid. Het midden-risaliet is van onderen rustiek, daarop rusten een Jonische en een Korinthische orde. De invloed van Palladio werkte nog na, toen dit paleis ontworpen werd. Het geheel is streng en slechts aan enkele details is de 17e eeuw te herkennen.

Meer naar het zuiden ziet men, wat Baedeker „ein grosser unvollendeter Palast von Palladio" en Gsell-Fels „ein geniales Bruchstück eines unvollendeten Meisterwerks von Palladio" noemen. De anders zoo vertrouwbare gidsen dwalen hier. Want de twee composiet-travecën zijn van 1595, toen Andrea reeds vijftien jaar dood was. Scamozzi is de ontwerper; hij heeft hier de orde op pedestallen gebruikt, en haar de volle hoogte van den gevel gegeven. Ware dit Pallazzo Porto, nu de Biblioteca del Seminario, voltooid, het zou een der meesterwerken van Scamozzi geworden zijn. Nu staat het in treurig verval aan het plein; op de ongeverfde half verrotte vensterluiken heeft een handelaar met krijt: „Vino!" geschreven, het pleister valt af en laat den gebakken steen te voorschijn komen.

Op dit plein neemt het Corso Principe Umberto, de nauwe en onregelmatige hoofdstraat van Vicenza, een aanvang. Hier beginnen ook de paleizen. Allereerst ziet men het Palazzo Bonin, dat in 1567 voor graaf Orazio Thiene door Palladio begonnen werd, terwijl Scamozzi het voleindigde. De gevel bestaat uit een Dorische galerij, met een Jonische muurzuilen-architectuur en een mezzanino daarboven. De details zijn bijzonder gelukkig. Het mezzanino als bekroning is door Jacob van Campen bij zijn eerste bouwwerk, de Hoogere Burgerschool te Amsterdam, nagevolgd. Het maakt een eigenaardigen indruk, dat sommige vensters van dezen gevel den trapeziumvorm hebben.

Nu volgt de Albergo Roma, waar ik mijn intrek nam. Dit is het voormalige Palazzo Savardo, hetwelk in 1842 zijn tegenwoordige gedaante kreeg. Het Palazzo Malvezzi, aan de overzijde, van 1696, vertoont een goede Korinthische ordonnantie, die nog winnen zou, als de hoeken beter gedicteerd waren.

In het Palazzo Pagello, van 1780, zien wij een werk van Ottavio Bertotti-Scamozzi, den nakomeling van den beroemden meester, die door Goethe den 21 September 1786 bezocht werd. Hij zegt van hem in zijn „Italienische Reise" het volgende: „Ik ging naar den ouden bouwmeester Scamozzi, die de ontwerpen van Palladio heeft uitgegeven, en die een wakkere, hartstochtelijke kunstenaar is. Hij gaf mij eenige inlichtingen en was verheugd over mijn belangstelling." Uit het paleis-ontwerp spreekt weinig hartstochtelijkheid. Maar men kon zien, dat Scamozzi aan Palladio gedacht heeft, toen hij zijn strenge Jonische halfzuilen teekende en die op een rustiek benedenverdieping plaatste. De karakteristiek, die Goethe van Scamozzi geeft, past beter op Ottone Calderari, die, toen de dichter zich te Vicenza ophield, juist het nabijgelegen Palazzo Loschi voltooid had. Hier is inderdaad een grootsche aanleg; staan de Korinthische pilasters misschien wat wijd uit elkander, de eigenaardige behandeling der maskers van de benedenste verdieping spreekt van een geheel persoonlijk voelen.

Aan de overzijde der straat vinden wij de kerk San Filippo Neri, in 1719 door Giorgio Massari begonnen, doch pas in 1824 van haar gevel voorzien, terwijl de toren nog later werd toegevoegd. De kerk heeft slechts één beuk, met zijkapellen; boven het koor verheft zich een koepel. Voor een 18e eeuwsch werk zijn de details bijzonder streng.

Wij verlaten nu het Corso en gaan links de Contrada San Marcello in, waar wij de kerk Santi Maria e Cristoforo aantreffen, die een rijk Renaissanceportaal van 1530 vertoont. Het vroegere Ospizio dei Trovatelli is nu het Liceo Pigafetta, en heeft ten deele nog zijn Gothische architectuur van plm. 1460. De binnenplaats is modern-klassiek.

Weer op het Corso teruggekeerd zien wij in het Palazzo Lampertico een ietwat drooge 19e eeuwsche navolging van den Palladiaanschen stijl. Het Palazzo Thiene is een voorbeeld van 15e eeuwsche Venetiaansche Gothiek. Wij moeten nu de zeer nauwe Contrada Pozzo Rosso inslaan, om het Palazzo Valmarana, een van Palladio's meest beroemde werken, op te zoeken. Het is in 1566 voltooid. De gevel, met zijn zes Composiet-pilasters over de volle hoogte, vormt door zijn forsche details een pikant contrast met de nauwe straat, haast een steeg. Behalve de groote Composiet-orde vindt men hier ook nog een kleinere Korinthische, die telkens slechts de hoogte van één verdieping heeft. De gevel bestaat uit zeven travecën, en dus zouden er acht composiet-pilasters moeten zijn. Doch de beide uiterste ontbreken; Palladio verving ze door een kleine Korinthische pilaster, die door het reusachtig beeld van een antiek krijgsman wordt bekroond. Deze oplossing der hoeken is niet gelukkig en doet aan de waarde van den gevel als geheel afbreuk. De achtergevel van het paleis, dat in groot verval verkeert, vertoont een Jonische kolonnade, die een zeer zonderlinge lijst met mutulen heeft.

De Contrada Riale bevat in het Palazzo Cordellina van 1770 een werk, dat Calderari als een der beste bouwmeesters van zijn tijd doet kennen. De gevel is op de eerste verdieping versierd met Jonische zuilen, die met het Dorisch-rustieke soubasement een aangename tegenstelling vormen. Als de meeste paleizen te Vicenza is ook dit in pleisterwerk uitgevoerd. In dezelfde straat vertoont de Casa Guzan een fraai Gothisch portiek uit de 15e eeuw, in terracotta uitgevoerd.

Als een voortzetting van de Contrada Pozzo Rosso kan de Contrada San Lorenzo beschouwd worden; hier trekt de aandacht het Palazzo Tecchio van 1575, dat op naam staat van Palladio, ooch door zijn composietzuilen en zijn met beelden bekroond attiek veeleer aan Scamozzi doet denken, die ook de met festoenen rijk versierde Casa Ratti in 1582 voltooide.

Een van de weinige leelijke gebouwen van Vicenza staat op den hoek dezer straat en de Piazzetta San Lorenzo. Het is het Palazzo Sale, nu de Banca Nazionale. Antonio Muttoni, die het paleis in 1711 bouwde, heeft alle grilligheid, die de Baroksijl toelaat, maar die te Vicenza vooral niet op haar plaats is, getoond. Ter plaatse waar nu dit paleis staat woonde de schilder Bartolomeo Montagna, die in 1523 overleed, zooals een opschrift aangeeft.

De kerk San Lorenzo, in 1280 door de Minderbroeders begonnen, is het fraaiste Gothische gebouw van Vicenza. Zij is een basiliek met kruisbeuk; evenals bij Santa Croce te Florence zijn naast het koor kapellen. Bijzonder fraai is het westelijk portaal van 1344, waar men in het tympan de beeldenissen van Pietro Marano en verscheidene heiligen ziet, die de madonna aanbidden. De zuilen van dit portaal worden door liggende leeuwen gedragen. De gevel naast dit portaal is met ingemetselde grafsteenen uit de 14e eeuw versierd. Onder de altaarstukken zijn er van Bartolomeo Montagna, die de karakteristieke teekenmanier van Mantegna met het warme coloriet van Bellini verenigde. De kerk bevat verscheidene grafmonumenten, als dat van de Ferreti (1337), van den numismaticus Leonardo da Porto (1546), van zijn zoon Ippolito da Porto (1572) en van Vincenzo Scamozzi 1616). Deze gedenkteekenen doen zien, op welke verschillende manieren één zelfde motief gevarieerd kan worden. Van de strenge Gothiek der 14e tot de reeds ietwat barocque Renaissance der 17e eeuw is een groote afstand.

Wij keeren nu naar het Corso terug en begeven ons in de Contrada del Duomo. Hier is het Palazzo Branzo Loschi Folco een zelfstandig werk van Scamozzi, in 1577, dus nog bij het leven van Palladio voltooid. De architectuur is tamelijk eenvoudig.

De middenpartij vertoont het Venetiaansche loggia-motief, doch door Scamozzi in zijn eigen trant opgevat. Boven de vensters zijn frontons aangebracht.

De Duomo is een der breede Italiaansche Gothische kerken, welke, meer dan die van het noorden, den beschouwer den indruk eener groote ruimte geven. Het schip mist zijbeuken, en wordt door vier kolossale kruisgewelven gedekt. Later, in de 15e eeuw, zijn terzijde van den beuk kapellen gemaakt, zoo, dat er twee op iedere travee kwamen. De zware steunboeren der gewelven komen boven de vlakke daken dezer kapellen uit. In 1464 werd de westelijke gevel begonnen, die vooral wat zijn in Renaissance-stijl behandeld bovendeel betreft, zeer weinig verband met de kerk heeft.

In 1506 werd met het koor, dat door een koepel bekroond wordt, een aanvang gemaakt. Men bereikt het langs twintig marmeren treden. Ofschoon de kerk rijk versierd is, vindt men onder de altaarstukken er toch geen van den eersten rang.

Het Pallazzo Vescovile vertoont van buiten niets merkwaardigs. Maar de galerij op de binnenplaats is een der sierlijkste voortbrengselen van de Italiaansche Renaissance der 15e eeuw. De galerij heeft twee verdiepingen; de benedenste vertoont achtkante pijlers en bogen, de bovenste rijk gebeeldhouwde zuiltjes met een hoofdgestel. Ook het beeldhouwwerk der borstwering is prachtig.

Wij gaan nu andermaal langs het Corso, en kunnen in het Palazzo Braschi een fraai werk der Venetiaansche Gothiek bewonderen. De medaillons waarmede de gevel prijkt hebben reeds een Renaissancekarakter.

Tegenover dit paleis, aan de overzijde van de smalle straat, verheft zich het Palazzo Porto, een der meest vermaarde scheppingen van Scamozzi. Beneden heeft het een Jonische galerij, boven Composiet-pilasters en frontons. De binnenplaats, waar de Toskaansche orde toepassing gevonden heeft, onderscheidt zich door op groote mutulen rustende balcons, en door de zonderlinge manier, waarop de bekronin-

gen der hoekvensters in elkander loopen. Dit paleis, in 1588 begonnen, was pas in 1662 voltooid. Het is dus de vraag, of de binnenplaats wel naar het ontwerp van Scamozzi is uitgevoerd.

De korte straat, waaraan de zijgevel van dit paleis ligt, komt uit op de Piazza dei Signori, waar de grootsche Basilica zich aan onze bewonderende blikken vetoont. Reeds sinds de 13e eeuw was Vicenza in het bezit van een raadhuis. In 1444 werd dit afgebroken en door een nieuw vervangen, dat naar het voorbeeld van het Palazzo della Ragione te Padua, van buiten van galerijen voorzien zou worden. In 1481 maakte men een aanvang daarmede en twaalf jaar later waren zij voltooid. Doch reeds in 1496 stortte het grootste gedeelte in. Sansovino, Serlio, en Sanmicheli maakten plannen voor het herstel der galerijen, die echter niet aangenomen werden. Pas in 1545 kwam Palladio met een nieuw ontwerp, dat in 1549 uitgevoerd werd, doch eerst in 1614 gereed kwam. Palladio beleefde de voltooiing dus niet; maar toch kon hij in het derde boek zijner „Architettura", in 1570, reeds schrijven: „Te Vicenza ziet men een Basilica, waarvan ik hier de teekeningen geef, omdat de omringende galerijen van mijn vinding zijn, en omdat ik niet twijfel of dit werk kan met geen ander werk, hetzij dan oud of nieuw, ja zelfs niet met de schoonste en beroemdste gebouwen der oudheid vergeleken worden, niet slechts om den rijkdom der versiering, maar vooral om de bouwstof, die uit de hardste steenen bestaat, met de uiterste vlijt en arbeid samengevoegd."

Palladio mocht zich wel op deze Basilica beroemen, want zij is zijn meesterstuk. De onregelmatigheid van het Gothische gebouw bracht allerlei bezwaren met zich, die evenwel glansrijk overwonnen werden. In zijn „Architettura" teekent Palladio het gebouw, alsof het geheel vrij staat, terwijl in werkelijkheid het paleis tegen andere aan de noordoostzijde aan staat.

De architectuur, met haar Dorische muurzuilen beneden en haar Jonische orde boven, is zoo dikwijls afgebeeld, dat een beschrijving hier achterwege kan blijven. Dit is wel levende bouwkunst, naar Ruskin's opvatting. Want als men de assen der travecën meet, dan ontdekt men telkens verschillen, die veroorzaakt werden door de reeds bestaande maten.

Blijkbaar heeft de ontwerper zich op den antieken schouwburg van Marcellus te Rome geïnspireerd. Doch de kleine zuilen, die hij tusschen de groote in geplaatst heeft en die de bogen dragen, geven aan de ordonnantie een rijkdom, die bij het Romeinsche voorbeeld gemist wordt. Daar deze zuiltjes zóó dicht tegen elkander staan, dat de basementen in elkander zouden vallen, heeft Palladio ze alleen van plinten voorzien, die de ronding der schachten volgen.

De zaal op de verdieping is 52 M. lang en 21 M. breed, en van een houten gewelf voorzien. Onder de galerijen gelijkstraats wordt markt gehouden.

Naast de Basilica is, in 1839, voor Palladio een standbeeld opgericht. De bedoeling was goed; maar het blijft toch een dwaas gezicht dat marmeren poppetje, naast het reusachtig gebouw, dat zoo luide den roem van zijn maker verkondigt.

Oostelijk van de Basilica verrijst een dier hooge smalle torens, zooals bijna iedere Noord-Italiaansche stad ze heeft. Daarbij staan de zuilen, die de Venetiaansche republiek overal placht op te richten. De eerste, door den leeuw van San Marco bekroond, is uit de 15e eeuw; de andere, met Christus er op, draagt het jaartal 1640.

Aan de noordzijde der Piazza zien wij den Monte di Pietà, welks benedenverdieping o.a. 15e eeuwsch karakter heeft, terwijl het overige, dat zeer eenvoudig is, omstreeks 1550 zal zijn gemaakt. Het middendeel van den gevel is het front der in 1620 voltooide kleine kerk San Vincenzo. De 17e eeuwsche bouwmeester heeft nog geheel in de manier zijner voorgangers gewerkt.

Op den hoek van de straat, die Contrada del Monte heet, bevindt zich de Loggia Bernarda, een bouwwerk in 1571 door Palladio voor den podestà Giovanni Battista Bernardo ter herinnering aan den slag bij Lepanto ontworpen. De composiet-orde is hier over de volle hoogte aangewend, terwijl het geheel bijzonder rijk werd versierd. Maar alles is pleister, en door den tijd erg beschadigd. Het is wel eigenaardig, dat Palladio, die toch steenhouwer was, behalve de Basilica geen enkel gebouw van gehouwen steen in zijn vaderstad heeft mogen maken. Het contrast tusschen de zeer monumentale vormen en het weinig monumentale materiaal doet zich onaangenaam gevoelen.

(Wordt vervolgd.)

ALKMAARSCHE GEWELFSCHILDERINGEN

Het „Centrum" bracht dezer dagen het verblijdende bericht, dat, wat er nog overbleef van de gewelfschilderingen der St. Laurenskerk te Alkmaar, door het Rijk is aangekocht en in het Rijks-Museum een plaats zal vinden.

In 1882 of 1883 heb ik die schilderwerken nog op hun plaats in het hooge koor gezien. Toen mijn vriend Van Arkel en ik in 1892 de St. Laurenskerk voor de *„Noord-Hollandsche Oudheden"* opnamen waren de gewelven vernieuwd, en de oude schilderwerken verdwenen.

Nu wordt medegedeeld, dat „het Laatste Oordeel", dat op het bewaard gebleven gedeelte is voorgesteld, met groote waarschijnlijkheid aan Jacob Cornelisz. van Oostzanen, die zich, naar zijn woonplaats, ook wel van Amsterdam genoemd heeft, wordt toegeschreven.

Toen ik het werk zag, maakte het op mij niet den indruk, van dien meester te zijn, doch veeleer van den onbekenden schilder, die „als men xvc ende xviii gescreven sach in mey den xx dach" de gewelfversieringen der St. Vituskerk te Naarden voltooide. Zijn monogram, daar aanwezig, is *niet* dat van Jacob Cornelisz, ofschoon het er soms voor gehouden werd.

Ook te Naarden is in het koorpolygoon het Laatste Oordeel aangebracht. Een vergelijking van de Alkmaarsche met de Naardensche compositie zou zeker interessant zijn.

Te Alkmaar is, in de voormalige sacristie der St. Laurenskerk, nog een gewelfschildering aanwezig. De omlijsting daarvan vertoont geheel dezelfde motieven, als die men te Naarden vindt.

Het is wel eigenaardig, dat de schilder te Naarden, bij zijn monogram, de wapens van St. Lucas en van Amsterdam heeft aangebracht. Dit doet vermoeden, dat hij een Amsterdammer was. Het is te hopen, dat spoedig worde vastgesteld, wien het monogram, dat J en A, maar ook T en A, of H en A zou kunnen zijn, toebehoort. Dan zal men ook den schilder van het Alkmaarsche gewelf gevonden hebben.

A. W. W.

GROOTE PLANNEN.

Even voor het einde van het jaar 1901, is in de vergadering van den Raad der Residentie van 30 December licht opgegaan over de groote plannen, waaromtrent wij reeds in de nummers van ons blad van 8 en 29 Juni j. l. mededeelden, wat er toen van bekend was.

De plaatselijke bladen wijdden dadelijk aan dit feit uitvoerige beschouwingen.

Daarvan hier een overzicht te geven is niet wel doenlijk, maar toch mogen wij deze belangrijke zaken niet onbesproken laten.

Wij bepalen ons echter voor heden, tot de mededeeling van enkele gedeelten van hetgeen „De Residentiebode" er over schreef, waarmede wij het wel niet in alle opzichten eens zijn, maar waarin toch veel voorkomt dat alleszins overweging verdient.

***

„De 30 December 1901, die een historischen datum had kunnen zijn voor Den Haag, zal, vreezen wij, geboekt worden als een zwarte dag, waarop te groote angstvalligheid het van vroed beleid en wijs doorzicht won, tot groote schade der stad.

De gemeenteraad heeft in een harer vele besloten vergaderingen, waarvan thans het geheim is opgeheven, voor Zorgvliet 3½ millioen en voor den grond in den Segbroekpolder ½ millioen, d. i. in totaal 4 millioen geboden.

Het bod is door den hoogen eigenaar, den Groothertog van Saksen-Weimar, afgewezen. Hij was niet bereid Zorgvliet voor minder dan 4 millioen af te staan en dit nog alleen onder voorwaarde, dat de raad vóór 31 December een besluit zou nemen. Dit besluit is gisteren gevallen. Met 21 tegen 19 stemmen is in een geheime vergadering geweigerd op deze vraag in te gaan, zoodat de Groothertog thans weer geheel vrij staat tegenover de gemeente en mogelijk al aan het onderhandelen is met een of andere combinatie van particulieren. Zelfs voor den zeker hoogen prijs dien de eigenaar vraagt, is deze mogelijkheid toch in 't geheel niet uitgesloten.

Indien wij aannemen, dat van de 88 hectaren 25 pCt. afgaat voor straten en pleinen en dat de onkosten, daaruit voortvloeiende, op ƒ 7 per M2. komen, dan komt bij den koopprijs nog ƒ 1.540.000. Men heeft dus 660.000 M2. bouwgrond voor ƒ 5.554.000 of ƒ 8.40 per M2., een prijs, die ons niet zoo exorbitant voorkomt voor terreinen, welke zoo bij uitstek gunstig zijn gelegen. In het bekend artikel van „De Avondpost" wordt de verkoopwaarde van den bouwgrond op Zorgvliet zelfs gesteld op ƒ 12.

Nu zal men misschien zeggen, dat wij geen rekening houden met het servituut, dat op den eigendom rust, om het tot 1910 niet als bouwgrond te exploiteeren. Er zijn intusschen wel bouwondernemingen, die zich van dit servituut hoegenaamd niets hebben aan te trekken, omdat het er opgelegd is te hunner wille. Werden deze eigenaars, dan kunnen zij onmiddellijk tot exploitatie overgaan.

Het gevaar, dat misschien thans reeds onderhandelingen worden gevoerd en op den 31n December slechts is gewacht, om in te gaan op het bod van een anderen kooper is dus geenszins hersenschimmig.

Toch is, dunkt ons, voor het besluit, 30 December gevallen, geen andere verklaring mogelijk dan een overmoedige speculatie op het wegblijven van een concurrent. Men is blijkbaar in de meening, dat nu het met de exploitatie van bouwgrond slecht gaat — er zijn raadsleden genoeg, die daarvan weten mede te praten — de nieuwe kooper zich niet zoo spoedig zal opdoen en dus de hooge eigenaar wellicht nog wel zal afkomen. De mogelijkheid hiervan zullen wij op onzen beurt niet betwisten, zooals wij op onze beurt niet betwisten, zooals iemand, die zijn fortuin op één enkele kaart zet, schatrijk kan worden. In den regel wordt hij echter doodarm. Met het kansspel, dat gisteren de meerderheid van den Raad is begonnen, is het niet anders.

Een beleidvol gemeentebestuur had dan ook de vraag anders dienen te stellen. Het had zich eenvoudig moeten afvragen: Is het ons 4 millioen waard om het park uit handen van particulieren te houden en het tot gemeente-eigendom te maken? Zoo gesteld, zou, dunkt ons, het antwoord op die vraag geen twijfel hebben gelaten.

De schrijver in „De Avondpost" rekent bijv. uit, dat, als de gemeente slechts 50 H. A. voor bouwgrond bestemt en daarvan 15 H. A. afneemt voor verkeerswegen, zij ƒ 4.200.000 ervoor kan maken. Zij houdt dus dan om en de bij voor niet een park van 40 H. A. over, d. i. een oppervlakte van 2/5 van de Scheveningsche Boschjes.

Maar gesteld, dat deze berekening niet geheel zou uitkomen, dan nog zeggen wij: als de gemeente door een half millioen of desnoods een millioen te veel besalen kan voorkomen dat Zorgvliet in handen van bouwondernemers valt, dan is dat voor een gemeente als Den Haag, die aan haar wandelwegen alles dankt, nog wel een millioen waard. Is het onmogelijk leelijk gat, dat men in den ongeëvenaarden Scheveningschen Weg heeft geknipt, dan nog geen waarschuwing genoeg en zou men dien weg voor een millioen willen missen?

Nu hebben wij een officieus of officieel verslagje ontvangen van het Ned. Correspondentiebureau, dat zeker als gedeeltelijke tegemoetkoming moet gelden voor de publieke behandeling, die aan ons onthouden werd.

In ons oog is zoo'n verslagje geen knip voor den neus waard. Hei heeft geen bekend auteur en is niet te controleeren. We staan dan ook voor onverklaarbaar feit, dat tegen den koop voor 4 millioen, door de meerderheid argumenten zijn aangevoerd, die evenzeer pleiten tegen den koop voor 3½ millioen, waartoe de meerderheid besloten had.

Aan dit verslagje is het volgende ontleend:

De bekendwording der beslissing van den Gemeenteraad, waarbij werd afgezien van den aankoop van het domein Zorgvliet, was zeer onverwacht, althans voor het publiek, dat, sedert het denkbeeld van dien aankoop in degelijk met cijfers toegelichte artikelen in „De Avondpost" was ter sprake gebracht, zich weinig daarover uitliet, waarschijnlijk omdat 't geen dadelijk practisch belang in de zaak zag bij onbekendheid of de gemeente stappen wilde doen om in het bezit te komen van het landgoed.

Toch had de gemeente niet stil gezeten.

Omtrent de onderhandelingen tot aankoop door de gemeente van het landgoed Zorgvliet met bijbehoorende gebouwen, vernemen wij, dat reeds kort nadat in „De Avondpost" de aandacht was gevestigd op de wenschelijkheid om dat uitgestrekte terrein te koopen, gedeeltelijk ter bebouwing, de Gemeenteraad in Mei van dit jaar aan de Commissie van de hooge eigenaren een aanbieding deed van 2½ millioen gulden.

Het plan was van de gronden te reserveeren, het grootste gedeelte voor publiek wandelpark; een ander gedeelte voor den bouw van een paleis voor H. M. de Koningin in vereeniging met het Rijk, waarmede

de toenmalige Minister Pierson in beginsel instemde, in ruil waarvoor dan het bestaande Paleis in het Noordeinde gegeven en bestemd zou worden tot inrichting van een stadhuis, terwijl de rest van het terrein in exploitatie zou worden gebracht voor villabouw.

Verdere onderhandelingen leidden er toe dat namens de gemeente het aanvankelijk bod werd verhoogd met 1½ millioen ook voor de terreinen in den Segbroek-polder waarop in de helft van deze maand van den vertegenwoordiger van de hooge eigenaren het antwoord kwam, dat 4½ millioen werd gevraagd met inbegrip van de gronden uitmakende den Segbroekpolder, t. w. duingronden aan de andere zijde van het Ververschingskanaal gelegen, betaalbaar de koopsom van het domein in 4 termijnen en de 5 ton voor den Segbroekpolder op 1 Januari 1903 met betaling van rente vanaf 15 Februari 1902.

Aan den koop was tevens de voorwaarde verbonden, die als een servituut op den grond drukte, dat het terrein Zorgvliet na den koop, tot het jaar 1910 niet mocht worden bebouwd.

De gemeente vond die voorwaarden financieel te bezwarend, bleef het eenmaal gedane bod gestand doen, maar wenschte bij, niet aanneming, de onderhandelingen als afgebroken te beschouwen.

In antwoord hierop berichtte de commissie der eigenaren dat zij tot 31 December van dit jaar haar aanbod bleef gestand doen van niet minder dan 4½ millioen alleen deze concessie doende, dat zij de betaling van rente van af 15 Februari 1902 liet vervallen.

Zooals gemeld is, stelde de wethouder Bevers in de besloten vergadering waarvan het geheim was opgeheven, voor tot den aankoop voor 4½ millioen te besluiten, nadat het plan tot het bouwen van een Paleis op een gedeelte van het terrein en het inrichten van het bestaande Paleis tot stadhuis van de geheele zaak was losgemaakt op grond van bezwaren.

Dit voorstel, hetwelk een warmen verdediger vond in den heer Bevers en anderen, die berekenden dat de aankoop, ondanks het servituut, voor de gemeente niet financieel onvoordeelig en van groot belang was ten einde te voorkomen dat het landgoed tengevolge van bebouwing door particulieren zou worden bedorven, werd ten slotte verworpen met 21 tegen 19 stemmen. Drie leden waren afwezig en er bestaan nog 2 vacatures.

BOEKBESCHOUWING.

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK der Oever-, Strand-, Duin- en Dijksverdediging, door L. R. Plasschaert, Opzichter van den Provincialen Waterstaat in Zeeland.

Eeuwen lang hebben de bewoners der lage landen aan de Noordzee den strijd tegen de zee moeten voeren, maar nergens in die strijd een zoo aanhoudende geweest, nergens vorderde hij zooveel inspanning, als in de Zeeuwsche gewesten, waar nog telken jare afwisselend de gevreesde zeewolf hier stukken land inslokt, ginds moet terugwijken voor de krachtige middelen waarmede hij door den mensch bedwongen wordt. Nergens kent men wellicht den gedichten vijand beter dan in Zeeland en dit kan op zichzelf al reeds als een aanbeveling gelden voor het werk, waarvan onder bovengenoemden titel nu twee afleveringen zijn verschenen bij den uitgever C. A. J. van Dishoeck te Amsterdam.

Onze litteratuur is niet rijk aan bepaalde handof leerboeken over het bovenstaand onderwerp. Wel bestaan er tal van monographieën en verhandelingen over onze zeeweringen, stranden en dijken, wel bevatten algemeene werken over waterbouwkunde hoofdstukken over het onderwerp, maar als een speciale handleiding kunnen wij alleen wijzen op het bekende werk van A. Caland „Handleiding voor de kennis der dijksbouw- en zeeweringskunde, waarvan reeds in 1833 het eerste deel te Zierikzee het licht zag. Doch een tweede deel, voor zoover wij weten, nimmer is verschenen.

Van deze nieuwe uitgaaf, die blijkbaar beoogt het onderwerp op een beknopte wijze te behandelen, waartoe ongetwijfeld de flink uitgevoerde platen veel zullen bijdragen, mag dus wel gezegd worden dat zij in een bestaande behoefte voorziet.

De practijk van werken als hier bedoeld kan men natuurlijk niet uit een boek leeren, maar als hulpmiddel in de practijk voor hen, die hunne opleiding genieten tot ingenieur, opzichter, enz., mag de uitgever het zeker aanbevelen. Als zoodanig kan het van veel nut zijn voor hen, wien het ontwerpen en begrooten van werken wordt opgedragen, of die als opzichter geroepen zijn tot het houden van toezicht op den gang der werkzaamheden.

Voor leden van polder- en waterschapsbesturen, voor aannemers en allen die met den waterstaat en zijne werken in eenige betrekking staan, zal het ook een gemakkelijk handboek kunnen zijn, dat in vele gevallen door hen met vrucht geraadpleegd kan worden.

VAN GENDT's BOUWKALENDER VOOR 1902. 32ste jaargang.

De inhoud van den nog steeds door Th. G. Schill en D. H. Haverkamp geredigeerden kalender is, behalve eenige opgaven van kosten van verlichtingswijzen, die slechts een twaalftal regels beslaan en de noodige onvermijdelijke wijzigingen, geheel dezelfde gebleven als die van den vorigen jaargang.

Aan de opmerkingen, die wij bij de bespreking van laatstgenoemden maakten, in ons nummer van 29 December 1900, hebben wij heden niet veel toe te voegen. Van Gendt's Bouwkalender voorziet in een jaarlijks wederkeerende behoefte en wij wenschen hem van harte nog vele levensjaren toe.

Ook de inhoud van de bijlage is dezelfde gebleven. Toch zal o. i., en de redacteurs zullen dit ook wel weten, op den duur zoowel vorm als inhoud geleidelijk wijziging moeten ondergaan en dat geleidelijke is juist bij een elk jaar uitkomend boekje gemakkelijker en meer gewenscht dan een groote omwerking om de vijf of tien jaren.

Van „het Woonhuis in zijne uitwendige vormen" naar Krauth en Meyer, bewerkt door G. A. Scholten, ontvingen wij de tweede aflevering waarin met hoofdstuk III de „Nadere behandeling der onderdeelen van den gevel" begint.

De strekking van dit werk moge blijken uit de aanhaling van het slot van het tweede hoofdstuk, waarin gezegd wordt:

„De academische behandeling is intusschen aan zekere grenzen gebonden, terwijl de meer vrije pittoreske behandeling daarentegen zoo goed als geen grenzen kent."

„Maar, afgezien van de hier genoemde hulpmiddelen, (de onderdeelen die invloed kunnen uitoefenen op het voorkomen van den gevel) is voor het ontwerpen van een schoonen gevel een eerste eisch

het vaststellen van goede verhoudingen voor de hoofddeelen, het bepalen van den vorm der onderdeelen behoort daarna te komen. Ook hangt de schoonheid van een gevel niet af van den rijkdom van lijstwerken en versieringen; voor het maken van een voornamen indruk is voor alles rust en maathouden noodig. Overlading schaadt hier en nog meer te groote verscheidenheid. Vooral onervaren ontwerpers weten zich het minst beperking op te leggen. Voor hen mag in de meeste gevallen overweging verdienen het gevleugeld woord: „Weglaten is het beste". Vóór alles is het van belang den juisten toon te vinden. Het vrijstaand woonhuis vraagt geen overweldigende, groote architectuur, en bij een bescheiden bouwprogram passen bescheiden vormen. De hoogst te bereiken indruk is die van bevalligheid."

Naar onze meening verliezen hier de Duitsche schrijvers, want die zijn hier klaarblijkelijk aan het woord, eenigszins uit het oog, dat toch met eenvoudige middelen nog iets hoogers te bereiken is, namelijk: „karakter".

BUREAU VOOR TECHNISCHE ADVIEZEN IN NEDERLAND.

Wij ontvingen van het Hoofdbestuur der Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland een Nota over de oprichting van een bureau voor technische adviezen in Nederland.

Deze nota bevat een schema opgesteld door den heer G. A. A. Middelberg.

Dit schema is verder voorzien van de noodige toelichtingen, die gevolgd worden door de over deze zaak ingewonnen adviezen van verschillende hoogleeraren der Polytechnische School.

Door verschillende oorzaken is het ons niet mogelijk, heden te voldoen aan het verzoek van het hoofdbestuur bovengenoemd, om de nota in haar geheel in ons blad bekend te maken.

Wij stellen ons evenwel voor in een volgend nummer op deze aangelegenheid eenigszins uitvoerig terug te komen.

VEREENIGINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 28 December 1901.

De heer J. L. Huinck, lid der firma Henri Huinck en Alex. Imhofe, te Rotterdam, maakte een nieuw bouwmateriaal, het glassteen en torfit, bij de leden bekend. De uitvinding is van Fransehen oorsprong. De spreker deelde terloops mede, dat buitenlanders vaak schromen, monsters van een nieuw procédé naar Nederland te zenden, uit vrees voor namaak en wegens het ontbreken eener Nederlandsche octrooiwet.

De grondstof van het nieuwe product bestaat in hoofdzaak uit glasscherven, liefst van fleschen en vensterglas. De scherven worden gereinigd en tot poeder gemalen. De poeder wordt gesorteerd, gesmolten en door een bijzondere bewerking ontglaasd, voorts nogmaals verhit en eindelijk door hydraulische persen in vormen geperst en afgekoeld. Bij proefneming is gebleken, dat het glassteen een druk van 2028 kilogram per vierkanten c.M. wederstaat en bij 25 graden vorst niet de geringste verandering in vorm of weerstandsvermogen vertoont. Het glassteen is niet porens, neemt dus geen water op en kan niet bevriezen. Het weerstaat een electrischen stroom van 60,000 volts en zal dus in de electrotechniek een groote rol kunnen spelen. Met een stuk ijzer kan men er vonken uit slaan, zonder dat daarvan op den steen eenig spoor achterblijft.

In Frankrijk heeft dit nieuwe bouwmateriaal reeds veelvuldige toepassing gevonden. Zoo bij den bouw van den Pont-Alexandre en bij den bouw der stations van den Chemin-de-fer Metropolitain. Ook de eerstrap in het „Palais des Fêtes" van de tentoonstelling van 1900 was uit glassteen vervaardigd. In het central-station te Utrecht is een der meest beloopen voetpaden in April 1901 met glassteen bevloerd, en daaraan is thans nog niet de geringste slijtage waar te nemen.

Het torfit, eveneens een nieuw materiaal, is een tegel van geperste turf, bijzonder geschikt voor de bekleeding van urinoirs, daar het de urine neutraliseert. Het is ongevoelig voor zouten en zuren en bevriest zelfs niet bij 40 graden Reaumur vorst. Torfit-urinoirs maken waterspoeling overbodig. Om ze reukloos te houden is het voldoende ze op de gewone wijze af te boenen en van tijd tot tijd met torfit-extract, eene soort carbol, te bestrijken.

Bij de afdeeling is een schrijven ingekomen van de besturen der vakvereenigingen van den R.-K. Gildebond omtrent eene regeling van het aannemen van bouwwerken. Ter bespreking van de onderscheidene voorstellen, welke dit schrijven inhoudt, zal in deze maand eene bijzondere vergadering worden belegd.

ARTI ET INDUSTRIÆ TE 's-GRAVENHAGE.

In de vergadering van 28 December j.l. hield de heer W. van Boven een voordracht over „Bouwkunst". Hij deed vooral uitkomen, dat 't monumentale niet zit in groote afmetingen, en gaf een uitlegging van een ontwerp voor een academiegebouw voor schoone kunsten, waarmede hij bij een in 1900 uitgeschreven prijsvraag door „Architectura et Amicitia" te Amsterdam een bekroning had behaald.

Na afloop van de gedachtenwisseling deelde de Voorzitter mede, dat het bestuur zich in verbinding heeft gesteld met den heer Sluyterman, om maatregelen te beramen voor deelneming aan de tentoonstelling van decoratieve kunst te Turijn, waarover de heer Sluyterman eerstdaags in „Arti" mededeelingen zal komen doen.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Zeven-en-veertigste Vergadering.

Het Nutsznaltje was voor deze laatste vergadering des jaars eenvoudig en netjes met frisch groen versierd door den heer W. van Veen.

De heer P. de Wilde had welwillend uit zijn bibliotheek afgestaan het plaatwerk: „Denkmaeler der Renaissance in Daenemark".

Door uitstedigheid van den Voorzitter werd deze vergadering geopend door den Vice-Voorzitter, den heer G. van Driel. De notulen werden goedgekeurd. En daarna was het woord weer aan den heer Jan de Quack, architect te 's-Gravenhage, die zich weder bereid had verklaard in deze feestvergadering een bijdrage te leveren.

Spreker begon met de mededeeling, dat het hem moeilijk was geweest een juisten titel voor zijn onderwerp te vinden, en was ten laatste besloten dit te doopen: „Artistieke Revue". Immers, waar zoovele revues het licht zagen en nog zien, mag er voor een revue op kunstgebied ook wel een plaatsje ingeruimd worden. En zoo plantste de spreker dan in zijn phantasie zijn toehoorders op een drasland plat en liet als een panorama de geschiedenis der Architectuur aan hun oog voorbijtrekken. Allereerst Egypte met den heerlijken Nijlstroom, de reuzensfinx en pyramiden, waartegenover een figuur als Bonaparte sprakeloos stond.

Uitvoerig behandelde spreker dat schoone land met de eertijds zoo kernachtige bevolking, met de oorspronkelijke kunst, voornamelijk ontsproten uit de Godsvereering der Egyptenaren. En zoo passeerde die gansche rij hun ontzaglijke monumenten, waarvan thans de resten te vinden zijn aan de boorden van den Nijl. Daarna richtte de spreker het oog naar gene zijde der Middellandsche Zee, daar waar de golven diep in de rotsen van het oude Sparta en in de landen van de Peloponesus indringen, daar waar het eerwaardige Hellas in de dagen der oudheid getuigde van kunst en wetenschap. En zoo ook hier schetste spreker ons dat land, daar waar eenmaal de Hellenen woonden, en passeerden achtereenvolgens de oud-Grieksche monumenten de revue, ieder voor zich sprekende van niet te evenaren vernuft, van schoonheid van samenstelling. Vervolgens voerde de spreker zijn auditorium naar het land waar Rome ligt, de Metropol der tijden, toenmaals de stad der steden, de stad der meest verfijnde beschaving, maar tevens der meest verfijnde zonden, toenmaals reeds een plaats zooals thans Parijs en Londen zijn. Ook Herculanum en Pompeï werden niet vergeten, terwijl hier gelegenheid werd gevonden er op te wijzen, dat die bouwkunst der Romeinen met haar gewelfstelsel de basis vormt voor de Christelijke bouwkunst, die na een duizendtal jaren in de ongeëvenaarde scheppingen van den Gothischen bouwstijl haar toppunt bereikt!

Thans ontrolt het panorama zich snel verder. De oud-Christelijke kunst met haar basilica, de Byzantijnsche kunst met haar stoute gewelven en koepels, de Arabische en de Romaansche kunst passeeren achtereenvolgens de revue.

Uitvoerig behandelde spreker de middeleeuwsche kunst, wijzende op de geleidelijke vervorming van den Romaanschen stijl tot de Gothiek. Duidelijk schetste de spreker het rijk, scheppend, alvermogend talent der laatmiddeleeuwers; geen menschen dezer dagen hebben ooit hun onvolprezen talenten geëvenaard, laat staan overtroffen. Ja, critiek is gewettigd niet waar — een muis mag een leeuw critiseeren, zeide spreker — maar hij blijft altijd iemand op een zooveelste van de ware grootte!

Van G., Gothiek, zomen we geen afscheid, we kunnen niet; geen renaissance kunnen we meer zien. Onze hoogste zeggingskracht is uitgeput — Spaar ons toch zoo zeide de heer De Quack, gij Renaissancisten, uw tweede werk... uw tweede denken! Gij reeds beweest dat na de Gothiek geen nieuwe stijl meer gedacht kan worden Gij reeds moest weerkeeren tot iets wat reeds geweest was! Uw kunst is geleend, uw uitingen echo's, uw overleveringen plagiaten!

Nog rolt zich ons panorama verder uit voor onze blikken, en nog een ondeelbaar oogenblik verkeeren we in den waan iets geheel nieuw naar voren te zien komen, we grijpen er naar — we willen het verslinden — doch 't was slechts zinsbegoocheling.

't Panorama is ontrold, we kwamen weer aan den Nijl. Alleen een vieze streep op de opgeplakte einden, waar een verwaten kwast nog wat op wilde krabben, bracht ons in de war. We lazen „Neo-Americain" enz. — en 't doek rolde voort en beschaamd traden we terug, want .. de expliquateur begon weer met zijn: „Daar rijzen voor ons oog de grootsche Egyptische kolossen.

Een hartelijk woord van dank van den heer Van Driel aan den geachten spreker was zeerzeker op zijn plaats.

Tot nieuwe leden werden toegelaten de heeren H. M. Baggerman en D. van Leeuwen Jr. De penningmeester gaf verslag van den financieelen toestand der Vereeniging. De kasnazieners I. v. d. Kamp en G. de Virk hadden de kas in orde bevonden. De begrooting voor 1902 werd met een kleine wijziging goedgekeurd. De heer L. v. d. Laan moest krachtens de wet als bestuurslid aftreden en werd vervangen door den heer I v d Kamp. De heer C. R. v. Ruyven werd op voorstel van den heer P. de Wilde bij acclamatie tot Voorzitter herbenoemd.

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN DE VAKOPLEIDING VOOR HANDWERKSLIEDEN IN NEDERLAND.

De jongste te Utrecht gehouden vergadering van deze Vereeniging werd voorgezeten door den heer G. A. Scholten uit Tiel, die bij acclamatie voor een jaar tot voorzitter herkozen werd.

Als redacteur van het Maandblad werd in de plaats van den heer Priester, de heer M. de Jongh te Amsterdam voor een jaar benoemd

Vervolgens werd bepaald, dat de a. s. algemeene zomervergadering in Zwolle zal worden gehouden.

Het rapport, uitgebracht door de commissie die in de vergadering van 8 Mei 1900 benoemd was tot het instellen van een onderzoek naar de wenschelijkheid eener speciale opleiding van vakonderwijzers werd daarop in behandeling genomen. De conclusiën, waartoe de commissie komt, zijn:

„De opleiding van den vakonderwijzer eischt voorziening.

„De gelegenheid daarvoor worde gegeven door het oprichten van cursussen, — dag- en avondcursussen — aan enkele ambachtsscholen, voor de theoretische opleiding van onderwijzers in de praktijk en in het vakteekenen.

„Hierop worden toegelaten a. voor onderwijzers in de praktijk, zij die gedurende minstens twee jaren het volle loon hebben verdiend; b. voor aanstaande onderwijzers in het vakteekenen, zij die het volle loon verdienen of door een af te leggen examen het bewijs leveren dat zij het kunnen verdienen en bovendien voldoen aan een nader te regelen examen in de theoretische vakken.

„Het diploma voor onderwijzer in de praktijk en voor onderwijzer in het vakteekenen wordt uitgereikt na een voldoend afgelegd examen in de vakken, welke in den cursus zullen worden onderwezen."

De heer J. Temme, directeur der ambachtschool te Haarlem, leidde het onderwerp in. Hij begon met zijn instemming te betuigen met de eerste conclusie, n.l. dat de opleiding van den vakonderwijzer voorziening eischt. Met de tweede kon spr. zich echter volstrekt niet vereenigen Hij vroeg aan welke van de bestaande ambachtsscholen een cursus als hier bedoeld verbonden zou moeten worden. Allen die daaraan als leeraar verbonden zijn, hebben het toch veel te druk en zijn dikwijls ook des avonds bezet. De heer Temme zou liever scholen zien in den geest als de bestaande normaal- of kweekscholen voor onderwijzers bij het L. O., waarop mannen die voldoende practisch gevormd zijn, de nog ontbrekende theoretische kennis kunnen opdoen en vooral ook methodisch worden gevormd.

Dit belangrijke onderwerp werd vervolgens nog besproken door de hh. Boersma uit Den Haag en Bogaardt uit Utrecht, terwijl laatstgenoemde het voorstel deed het rapport van de commissie voor kennisgeving aan te nemen en het bestuur te verzoeken een of meer commissies te benoemen en eerst de eischen vast te stellen waaraan de vakonderwijzers in de verschillende vakken behooren te voldoen. Dit voorstel werd met algemeene stemmen aangenomen.

Hierna hadden belangrijke besprekingen plaats over het ontwerp-leerplan van een driejarigen cursus in de electrotechniek aan de ambachtsscholen, opgemaakt door een commissie, benoemd door den Bond van directeuren van ambachtscholen in Nederland, welk leerplan eveneens in het orgaan der Vereeniging was opgenomen. Dit leerplan werd nog al heftig aangevallen door den heer Brand uit Den Haag, doch met klem en succes door de h.h Heenes en Bartels uit Amsterdam verdedigd.

Na deze besprekingen werd de vergadering, die o. a. door den inspecteur van het M. O., de heer H. J. de Groot, werd bijgewoond, gesloten.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND

— Eenige jaren geleden heeft de National Gallery te Londen een werk uitgegeven, bevattende de reproducties van alle schilderijen in de verzameling. Het was het eerste voorbeeld van de volledige publicatie eener kunstverzameling en geschiedde onder het fiere, wellicht wat gewaagde motto: indien een schilderij waardig is in de National Gallery opgenomen te worden, is het ook waardig gereproduceerd te worden. De reproducties waren zinco's, niet bijzonder fraai, maar voldoende voor hem, die zich liever een schilderij uit eene afbeelding, dan uit een beschrijving voor den geest wilde terugroepen.

Het denkbeeld heeft instemming gevonden en thans publiceert ook de National Portrait Gallery een werk, waarin alle schilderijen dier verzameling zijn weergegeven. Het eerste deel is onder redactie van Lionel Cust, den directeur der instelling verschenen, het tweede en laatste deel volgt in 1902. De inrichting en illustraties van het werk komen geheel overeen met die van de uitgave der zusterinstelling.

— Op aansporen van den bekenden kunsthistoricus Eugène Müntz heeft de Académie des inscriptions et belles lettres te Parijs aan den sedert kort bestaanden internationalen bond van akademies voorgesteld een corpus van alle thans bekend zijnde mozaïeken te doen bewerken.

Reeds in 1890 heeft de directie van het South Kensington Museum te Londen iets dergelijks beproefd, maar het resultaat van dezen arbeid, die door onbekwame personen geleid werd, is geheel onbruikbaar. Daarna heeft een Duitsch geleerde, dr. Richard Engelmann, een uitvoerige behandeling van alle mozaïeken aangekondigd, maar hiervan is nooit iets verschenen; en toen eenige jaren geleden, een Franschman, René de La Blanchère, de zaak nogmaals had aangevat, stierf hij toen hij nog nauwelijks met de voorbereidende werkzaamheden begonnen was.

Daar thans de onderneming op een meer soliden grondslag belooft te zullen rusten, is er kans dat zij tot een goed einde gebracht wordt iets waarmede zoowel de oudheidkunde als de kunstgeschiedenis ten zeerste gebaat zal zijn.

Opgenomen zullen eventueel worden alle mozaïeken van de oudste tijden af tot op het einde van de heerschappij der Karolingers, waarvan het aantal door Müntz op ongeveer 700 geschat wordt, en deze alle zóó voortreffelijk afgebeeld, als de tegenwoordige reproductiemiddelen mogelijk maken.

— Ook in Oostenrijk worden thans stappen gedaan om stautsbescherming voor de gevaar loopende monumenten in het leven te roepen. Wel bestond hiervoor reeds eene commissie, maar deze was machteloos tegenover de gemeenten, wanneer deze eenig wandalisme wilde plegen.

— Prins Orsini, de eigenaar van het meer van Nemi bij Rome, is op alle mogelijke wijzen het Italiaansche gouvernement behulpzaam gewerst bij de pogingen om de twee galeien van keizer Caligula, die daar in het jaar 41 n. C. gezonken zijn, behouden boven water te brengen. Reeds is men er in geslaagd, vast te stellen dat het dek der beide schepen met kostbare mozaïeken bekleed was, en onder de talrijke kunstvoorwerpen die te voorschijn zijn gekomen en die opgesteld worden in een tot museum ingerichte villa van bovengenoemden prins, bevinden zich uitnemende bronzen, o. a. een Medusakop van buitengewone schoonheid.

— Het Museum of fine arts te Boston is voor 30 000 dollar in het bezit gekomen van een voortreffelijk damesportret van Frans Hals, dat afkomstig is van de verzameling van den hertog van Buckingham.

— Tegen de restauratie van het Heidelberger slot hebben zich gelukkig thans vele en daarbij gezaghebbende stemmen verheven. Cornelius Gurlitt heeft een circulaire verspreid, waarin hij op krachtige wijze het behoud van de ruïne verdedigt, en bij mocht hierop tal van instemming ontvangen.

— De Rand van Weenen besloot tot een leening van 280 millioen Kronen (een Kroon is f 0.60) tot overneming van de tram en het aanleggen eener tweede waterleiding

— De gemeenteraad van Parijs heeft tot een nieuwe leening van 110 millioen francs besloten voor de voltooiing van den stadsspoorweg

— Te Verona is men bezig de schilderachtige Piazza d'Erbe te doen verdwijnen ter wille van een... café chantant. Daar de staat hiertegen niets schijnt te willen of te kunnen uitrichten, hebben de kunstenaars van Venetië tot een laatste poging tot redding besloten. Zij willen namelijk een internationaal protest van kunstenaars doen verschijnen en verzoeken daarom een ieder die het op haarden zijde schandaal met hen veroordeelt een kaartje met „No" te zenden aan de Gazetta degli artisti te Venetië.

☛ Men zie voor Berichten, Personalia en Vacante Betrekkingen het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang ZATERDAG, 11 Januari 1902. N°. 2.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

ZORGVLIET.

Terwijl sommige Haagsche dagbladen na hetgeen in de vorige week gepubliceerd werd, zich nog bezighouden met nabetrachtingen over het in zake den aankoop van Zorgvliet gevallen Raadsbesluit herhaalt de redactie der „Nieuwe Courant" nog eens haar rappel, waarvan wij in ons nummer van 7 September melding maakten en voegt daaraan nog het volgende toe:

„Niet alleen twee maanden, maar het geheele jaar 1901 verliep, zonder dat de belofte van „De Opmerker" in vervulling kwam. Wij achten dit des te meer te betreuren, omdat het advies eener zaakkundige redactie als die van „De Opmerker" wel eenige waarde zou hebben gehad voor den Gemeenteraad bij de beoordeeling van het voorstel van den heer Bevers in de geheime zitting van den 30sten December l.l."

„En ook nu nog, naar aanleiding van 's Raads besluit, zwijgt „De Opmerker" en bepaalt zich tot het citeeren van hetgeen de Haagsche bladen daarvan wereldkundig maakten."

„Quousque tandem: Wanneer zal het nu eindelijk de redactie van „De Opmerker" behagen met haar advies voor den dag te komen?"

Het geheele jaar 1901 verliep, zonder dat van den stand der onderhandelingen over deze zaak iets bekend werd. Eerst thans zijn eenige feiten bekend geworden.

Was het tijdens de langdurige behandeling met gesloten deuren o. i. zeker niet raadzaam met ongevraagde adviezen voor den dag te komen, ook in den stand, waarin de zaak nu gekomen is, komt ons het nut daarvan minst genomen twijfelachtig voor.

Wij meenen met eenigen grond te mogen aannemen dat de vroegere beschouwingen in de dagbladen, met welke goede bedoelingen ook ten beste gegeven, zooals men dat wel meer ziet, ook in dit geval meer kwaad dan goed gedaan hebben aan de zaak voor de gemeente, en althans de taak dergenen, die hier aangewezen waren, om de belangen der gemeente te behartigen, niet gemakkelijker gemaakt hebben.

En ook nu zien wij het nut van financieele beschouwingen, als waarin de dagbladen zich dezer dagen verdiepen, niet in.

De feiten zijn er, er is een bod gedaan, onderhandeld, het bod is verhoogd, daarna een eisch gedaan nog wat hooger; door den wethouder is voorgesteld op dien eisch, alhoewel hoog, in te gaan en dit voorstel is door den Raad afgestemd; partijen staan nu weder geheel vrij tegenover elkander.

Wij mogen wel gerust aannemen, dat de financieele zijde van de zaak achter de gesloten deuren van alle kanten bekeken is en de noodige deskundige adviezen hierbij zijn ingewonnen, er is ten minste tijd genoeg aan besteed.

Zal nu de agitatie in de dagbladpers iets bijdragen tot herstelling van een fout, als er een begaan is, zullen de eigenaren naar aanleiding daarvan met een lageren eisch voor den dag komen?

Wij gelooven het niet.

Een goede zijde echter heeft die agitatie, en wel deze, dat het gemeentebestuur er uit kan gewaar worden, hoezeer de burgerij in de zaak belangstelt; en dit zal, hopen wij, tengevolge hebben, dat men op het stadhuis diligent zal blijven, nog eens aan het narekenen zal gaan en nog eens zal overwegen, op welke wijze het doel het best bereikt zal kunnen worden.

Niet enkel koopmansoverwegingen komen hierbij in aanmerking; de zaak heeft ook een moreele en esthetische zijde en die is bij de stemming niet geheel uit het oog verloren.

Misschien hebben zij die betreuren, dat B. en W. het noodig hebben gevonden de zaak geheel in het geheim te behandelen wel gelijk, dat indien aan de openbare meening gelegenheid ware gegeven zich te doen hooren, de wethouder van die zijde ongetwij-

feld steun zou hebben gevonden; maar waar B. en W. eenmaal deze gedragslijn volgden hebben wij het nutteloos geacht ons er in te mengen; en wij zouden de redactie der „Nieuwe Courant" wel willen vragen of zij in dit geval eenig resultaat heeft gezien van het publiceeren van het plan, gevoegd bij het nummer van 23 Juni jl. van dat blad en of zij reden heeft om te veronderstellen, dat dit plan bij de beoordeeling van het voorstel van den wethouder Bevers voor den Raad eenige waarde heeft gehad.

En in het stadium, waarin de zaak nu verkeert komt het ons geenszins geraden voor met adviezen of plannen voor den dag te komen. Wij weten nu wel zoo ongeveer wat er gebeurd is, maar welke denkbeelden het gemeentebestuur thans bij nadere overweging der zaak zullen leiden weten wij niet en hoe het staat met de kansen op verwezenlijking daarvan weten wij evenmin. Kan de redactie de „Nieuwe Courant" ons daarin voorlichten, niets zal ons aangenamer zijn. Zij zal echter ook wel weten, dat ongevraagde adviezen niet altijd aangenaam zijn en allerminst, wanneer zij ontijdig kunnen worden geacht.

Zij houde ons dus ten goede, dat wij vooralsnog onze afwachtende houding blijven bewaren.

Een harer collega's, de redactie van de „Haagsche Courant" besloot een dezer dagen aan de zaak gewijde nabetrachting als volgt:

„Onze slotsom is daarom — vooropgesteld natuurlijk dat wij den aankoop van „Zorgvliet" volstrekt noodzakelijk achten, desnoods zelfs tot elken prijs — overigens drieledig:

1°. Wij matigen ons geen oordeel aan over de vraag, of namens den groothertog van Saksen een al te hooge eisch is gedaan, — of Z. D. H., in plaats van matig te wezen in zijn verlangen, ten einde mee te werken aan een waardige, vorstelijke bestemming voor het landgoed, van de Gemeente vraagt wat deze er meer voor geven kan dan 't eigenlijke waard is; — dus ook niet over de vraag, of 's Raads meerderheid in dat opzicht gelijk had.

2°. Terecht is o. i. de paleisbouw voorloopig ter zijde gelaten, omdat de Grondwet eischt, dat het Rijk, en niet ten deele ook de residentie, zal zorgen voor de paleizen der Koningin, zoodat dit nader was te overwegen.

3°. Wij betreuren 't, na al wat er bekend werd, zeer bijzonder, dat B. en W. en Raad gemeend hebben, een zoo gewichtig gemeentebelang ook in laatste instantie in 't geheim te moeten behandelen en afdoen, — omdat naar onze overtuiging, indien vóór die eindbeslissing de openbare meening zich had kunnen doen hooren, zij — na behoorlijk te zijn voorgelicht — ongetwijfeld den wethouder Bevers zou hebben gesteund in zijn grootsch plan, dat voor de toekomst van 's-Gravenhage van overwegende beteekenis was, een groot wordende weeldestad waardig."

„Wij hopen dan ook, dat de onderhandelingen niet onherroepelijk zijn afgebroken."

„Niet alleen omdat 't een ramp voor de stad zou zijn, wanneer het prachtige „Zorgvliet" viel in handen van particuliere bouwgrondspeculanten, aan wier verhavening van den Scheveningschen Weg bij de „Promenade" we nu al ruimschoots genoeg hebben, en van wier „uitbuiting" we geen verdere aanslagen op Huygens' „Zeestraat" wenschen."

In deze conclusie is, gelooven wij, de meening van een groot deel der burgers van 's Gravenhage uitgedrukt en in hoofdzaak kunnen wij ons daarmede zeer goed vereenigen.

REISINDRUKKEN door A. W. WEISSMAN.

Vicenza. (II.)

De Piazza della Biava vormt een voortzetting der Piazza dei Signori. Hier staat de Gothische kerk Santa Maria della Vittoria, in 1319 ter herinnering aan een overwinning op de Paduanen behaald, gesticht. De gevel is barok, doch het fraaie portiek van 1531 bleef behouden.

Weder moeten wij het Corso oversteken, nu naar de Contrada Porti, waar het Palazzo Porto Barbaran zich vertoont. Dit is een der beste scheppingen van Palladio. De benedenste verdieping heeft Jonische, de bovenste Korinthische muurzuilen. De deur is niet in het midden, een gebrek, dat de ontwerper in zijn „Architettura" betreurt. Maar toen het gebouw reeds een eind gevorderd was, kocht graaf Montano Barbaran een aangrenzend huis, om zijn paleis te kunnen vergrooten. Zoo ontstonden de twee travecën aan de linkerzijde, die de symmetrie van het geheel hebben doen verdwijnen.

Wat bij dit gebouw de aandacht trekt is de overvloed van festoenen, een motief, dat bij de 17e eeuwsche Nederlandsche bouwwerken ook wordt aangetroffen. Hier ziet men het voorbeeld, dat door Jacob van Campen, die het eerst aan het Mauritshuis in Den Haag festoenen aanbracht, gevolgd is.

Aan de overzijde der nauwe straat vinden wij het vermaarde Palazzo Thiene. Maar het is niet om dezen gevel, die uit het laatst der 15e eeuw afkomstig moet zijn, en die door de Banca Populare, welke in het paleis zetelt, met meer geld dan goeden smaak gerestaureerd is, dat de architecten het gebouw gaan opzoeken. De ordonnantie van Palladio ziet men aan de Piazza di Santo Stefano, die wij later zullen bezoeken.

Wij blijven nu in de Contrada Porti, en zien daar de Case Bertolini en het Palazzo Porto, alle drie fraaie voortbrengselen van 15e eeuwsche kunst. In het bijzonder de binnenplaats van het laatste paleis is een juweel.

Dan volgen de beide Palazzi Colleoni-Porto. Het eerste is een Gothisch werk van omstreeks 1400, het tweede werd in 1552 door Palladio gebouwd, doch is niet voltooid. De benedenverdieping is rustiek, dan volgen Jonische muurzuilen, terwijl een attiek de bekroning vormt. Ook hier zijn festoenen als versiering aangewend. De binnenplaats bezit een grootsche Dorische ordonnantie.

Voortgaande bereiken wij de Bacchiglione, het riviertje, dat door Vicenza stroomt, en dat tal van molens in beweging brengt. Over de brug staat weer paleis naast paleis in de tamelijk breede Contrada di San Marco. Het Palazzo Stecchini, met zijn fraaie Dorische binnenplaats, zou van Scamozzi kunnen zijn, het Palazzo Vaccasi, dat Korinthische muurzuilen heeft, van Palladio.

In deze wijk zijn ook later prachtige gebouwen gesticht. Welke bekwame bouwmeesters Vicenza zelfs in de 18e eeuw nog had, bewijst het Palazzo Mocenigo, het Palazzo Folco, de kerk San Girolamo en vooral het Palazzo Dalle Ore Quirini, welks tuin, in 1720 aangelegd, en zich ver langs den Bacchiglione uitstrekkend, door zijn architectonische behandeling een prachtig effect maakt.

Op onze schreden terugkeerend komen wij door de Contrada Zanella op het kleine pleintje Santo Stefano. Hier vindt men paleizen uit alle tijdperken bijeen. Eerst het Palazzo Bocchi, Gothisch, uit de 14e eeuw; dan het Palazzo Negri, een dier rijke Renaissance-werken, zooals ze in het laatst der 15e eeuw zoo talrijk ontstonden. Nu volgt het Palazzo Thiene, dat ons hier den vermaarden gevel van Palladio toont, die zoo dikwijls is afgebeeld, en vooral in Duitschland werd nagevolgd. Palladio heeft hier van rustiekwerk een ruimer gebruik gemaakt, dan in zijn andere werken. Doch daar bijna alles in pleister werd uitgevoerd, dat ten deele is afgevallen, mist men de kracht, die door zulke ruwe blokken kan worden uitgedrukt.

Toch is de gevel wel grootsch. De wijze waarop de benedenste verdieping werd behandeld, doet aan het Palazzo Pitti te Florence denken. En niet minder fraai is het contrast tusschen de rustieke Jonische vensters der tweede verdieping en de Composiet-pilasters, wier decoratief karakter nog door een fries met festoenen tusschen de kapiteelen versterkt wordt.

De binnenplaats heeft slechts aan twee zijden haar galerijen, bestaande uit rustieke bogen met een Composiet-orde daarop, gekregen. Ware het geheel voltooid, het zou een der indrukwekkendste werken van Palladio geworden zijn.

De tegenover het paleis gelegen kerk Santo Stefano is van binnen gedecoreerd naar een ontwerp van Guarino Guarini, den Theatijner-monnik, die het, als volgeling van Bernini, bij de orthodoxe professoren in de kunstgeschiedenis zoo verbruid heeft. Dat de duivel nooit zoo zwart is, als men hem doet voorkomen, blijkt ook in dit geval. Want het interieur is een uitmuntend werk uit den Baroktijd, rijk, maar niet overladen.

Weer op het Corso teruggekeerd zien wij het Palazzo da Schio, dat groote overeenkomst heeft met de Gothische paleizen van Venetië. De hoofdingang draagt het karakter van omstreeks 1500 en vertoont de Renaissance.

Langs de 18e eeuwsche kerk San Gaetano en het Palazzo Salvi, dat aan Scamozzi wordt toegeschreven, en dat een zeer eigenaardig balcon heeft, komen wij nu in de Contrada di Santa Corona, waar de kerk van dien naam de eerste is, die ook aan de H. Doornenkroon werd gewijd. Dit geschiedde in 1259.

De kerk is een gothische basiliek, welker gevel door den architect Toniato onlangs zeer goed werd hersteld. Zij bezit vele kunstwerken; het tweede altaar aan de noordzijde is in den stijl van plm. 1510 versierd en heeft een altaarstuk van Montagna, dat de H. Maria Magdalena met andere heiligen voorstelt. Het vierde altaarstuk, uit de 16e eeuw, verbeeldt de Madonna; merkwaardig is een gezicht op Vicenza, dat den achtergrond vormt. Bijzonder rijk is de architectuur van het altaar daarnaast. De 15e eeuwsche vergulde lijst omsluit een stuk van Giovanni Bellini, de Doop van Christus.

Hier bevindt zich de Cappella della Santissima Spina, waar de overblijfselen van de Doornenkroon, door den H. Lodewijk aan de kerk geschonken, in een prachtige zilveren relikwie-kas uit de 14e eeuw bewaard worden.

Onder het koor ligt een krocht die van een vroeger bouwwerk afkomstig moet zijn. Bijzonder fraai zijn de intarsia der koorbanken, terwijl ook het hoofdaltaar met verschillende steensoorten werd ingelegd.

Aan de zuidzijde der kerk zijn kapellen uitgebouwd, waar de grafteekenen der geslachten Thiene en Barbaran werden opgericht. In een dezer kapellen wordt een zeer beschadigd werk van Paolo Veronese, de H. Drie Koningen bewaard. In deze kerk werd Palladio begraven. Zijn stoffelijk overschot is echter voor eenige jaren naar het noordoostelijk van de stad gelegen Campo Santo overgebracht.

Onder de paleizen der straat is vooral merkwaardig de Casa Maritani, omdat zij naar een ontwerp van Sebastiano Serlio gebouwd werd. De architectuur is een strenge Dorische ordonnantie op een rustiek benedengedeelte. Vooral de loggia heeft iets eigenaardigs.

Andermaal moeten wij nu naar het Corso terug, dat nu weldra op de Piazza Vittorio Emanuele een einde neemt. Hier trekt de aandacht de Casa Palladio, een klein huis, waar men beweert, doch zonder reden, dat de beroemde architect gewoond zou hebben. Goethe zegt er van: „Onder de gebouwen van Palladio is er een, dat mij bijzonder aantrekt; men wil, dat het zijn woning geweest is. In werkelijkheid voldoet de gevel veel beter, dan op afbeeldingen. Ik had het graag geteekend en in kleuren gewasschen, om de bouwstof en den ouderdom uit te kunnen drukken. Men moet niet denken, dat de bouwmeester een paleis voor zich opgetrokken heeft. Het is het bescheidenste huis ter wereld en heeft maar twee vensters, die door een breeden dam, waarin voor een derde raam plaats zou zijn, gescheiden worden. Canaletto had het moeten schilderen, met de omgeving, want het is aardig tusschen de andere huizen geplaatst."

Het kleine gebouw heeft in zijn architectuur niets, wat aan Palladio doet denken. Het schijnt veeleer een werk uit het begin der 16e eeuw. Men heeft zich waarschijnlijk door de Jonische muurzuilen en de Korinthische pilasters in den waan doen brengen, dat Palladio de ontwerper was.

Op de Piazza Vittorio Emanuele vinden wij in het Palazzo Chiericati eindelijk weer eens een bouwwerk van Palladio, dat niet in een nauwe straat, maar aan een ruim plein staat. Het vertaast den beschouwer dat de meester hier niet de groote orde van het Palazzo Valmarana gebruikt heeft, die hier beter uitgekomen zou zijn dan in de smalle Contrada Pozzo Rosso. Palladio heeft, evenals de andere kunstenaars van zijn tijd, echter blijkbaar geen oog gehad voor de omgeving, die zijn gebouwen zouden krijgen.

Het Palazzo Chiericati is anders wel in overeenstemming met zijn schoone ligging. De ontwerper heeft hier van het loggia-motief, dat bij zijn paleizen anders niet voorkomt, een effectvol gebruik gemaakt. Het gebouw is pas na Palladio's dood gereed gekomen, maar op kleinigheden na zijn de oorspronkelijke teekeningen vrijwel gevolgd. De benedenste verdieping is Dorisch, de bovenste Jonisch; beneden loopt de loggia over de volle breedte door, boven bevindt zij zich alleen aan de beide einden. Een bijzonder gelukkig effect is bereikt door den onderbouw, waarop de zuilen geplaatst zijn, en waarvoor een breede stoep werd aangelegd. Palladio had de loggia's met vlakke zolderingen, door caissons versierd willen maken. Hiervoor zijn echter gewelven in de plaats gekomen.

Ook de binnenplaats van dit paleis is met een loggia versierd. Het ontwerp dagteekent van 1565 en werd tegelijkertijd met dat voor het Palazzo Valmaran gemaakt. Palladio heeft dus een groote verscheidenheid van denkbeelden gehad. Of zijn ontwerp ook de deuropeningen, die van boven nauwer zijn dan van onderen, en die blijkbaar een navolging zijn van Etruskische, vertoond heeft, is niet bekend.

Het paleis dient nu als museum. Beneden bevinden zich antieke fragmenten, afkomstig van een door de Romeinen gebouwden schouwburg. De verdieping bevat de schilderijen en teekeningen. Kunstwerken van den eersten rang zijn hier niet aanwezig. Maar toch is de „Santa conversazione" van Montagna, waar Maria op een tróon zit, door vier heiligen omgeven en met drie allerliefste engeltjes aan haar voeten, een fraai werk van dezen meester, dat op één lijn gesteld kan worden met zijn altaarstuk in de Brera te Milaan. Ook een kruisafneming van zijn tijdgenoot Giovanni Buonconsiglio verdient de aandacht.

Met belangstelling vertoefde ik in een zaal waar bouwkundige teekeningen tentoongesteld zijn. Zoowel die van Palladio als die van Scamozzi voldoen volstrekt niet aan de eischen, die tegenwoordig gesteld worden. Zij zijn meest met de schrijfpen gemaakt, en blijkbaar meer als schetsen, dan als eigenlijke teekeningen om naar te werken bedoeld. Ook in de 16e eeuw hield men nog aan het systeem der middeleeuwen vast, om, als een schets van het geheel gereed was, de details dadelijk op ware grootte uit te slaan.

Pas in de 18e eeuw, als Calderari, Albanese en Scamozzi de jongere hun plannen maken, wordt de Fransche academie-teekenwijze toegepast. Maar dat de gebouwen dezer 18e eeuwers, die zoo mooi waschten, het winnen van die, waarvoor de krabbels van Palladio en Scamozzi gediend hebben, zal niemand beweren.

Alles te Vicenza, wat door Palladio gebouwd is, werd, naar het oordeel zijner tijdgenooten in de schaduw gesteld door het Teatro Olimpico. Er was in 1550 in de stad een Accademia Olimpica gesticht, die ook Palladio onder haar leden telde. Deze academie besloot in 1579 een schouwburg te bouwen, in den geest van de antieke. Palladio maakte het plan en begon in Februari 1580 met de uitvoering. Het werk werd, toen de meester in Augustus van dat jaar stierf, door Scamozzi voltooid.

Het is niet onaardig, te hooren, wat Goethe in 1786 van dezen schouwburg zeide. „Voor een paar uur", schrijft hij, „ben ik hier aangekomen, ik heb de stad doorkruist en den Olympischen Schouwburg van Palladio gezien. Dit is een antieke schouwburg doch op kleine schaal en bijzonder schoon. Als ik dezen schouwburg met de onze vergelijk, dan doet hij mij denken aan een deftig, rijk jongeling, die goed opgevoed is; de andere zijn minder deftig, niet zoo rijk, en niet zoo goed opgevoed, maar zij weten beter, wat zij met hun eigenschappen bereiken kunnen."

Goethe heeft hiermede willen te kennen geven, dat de schouwburg van Palladio, ofschoon mooier dan de moderne, toch voor het hedendaagsch gebruik niet geschikt zou zijn. Hij kon toen nog niet vermoeden, dat men te Bayreuth weer tot het type van Palladio terug zou keeren, om de opera's van Wagner te kunnen opvoeren.

De zetels zijn niet halfcirkelvormig, doch elliptisch in plattegrond, om meer toeschouwers te kunnen bevatten. Het tooneel werd met twee Korinthische ordonnanties versierd, waarboven zich een attiek bevindt. In het midden is een poort, de „porta regale", waardoor de voornaamste tooneelspelers opkwamen. Twee rechthoekige openingen ter wederszijden dienden voor figuranten en minder belangrijke personagiën.

Met nissen, beelden, frontons en reliefs, die de daden van Hercules, den stichter der Olympische spelen, vertoonen, is het tooneel zeer rijk versierd. In het midden vermeldt een opschrift in het Latijn, hoe de schouwburg in 1584 gereed is gekomen, en Palladio bouwmeester er van was.

Een zeer eigenaardig effect maken de perspectieven, die in de drie openingen van den tooneelmuur zijn aangebracht. Niet Palladio heeft ze doen maken, doch Scamozzi. Zij verbeelden de straten van Thebe, en dienden voor de voorstelling van Oedipus. Deze perspectieven zijn niet geschilderd, doch van hout en staff gemaakt. Natuurlijk kan men slechts van één punt alles zien, zooals de ontwerper het bedoeld heeft. Van andere punten is alles scheef. Dit schijnt echter de toeschouwers niet gehinderd te hebben.

Ik ging op een van de banken zitten, en verzocht den bewaarder en zijn dochter, door de perspectievische straten op het tooneel te willen gaan. Toen was het een vreemd gezicht, de personen, zoolang zij op den achtergrond waren, als reuzen te aanschouwen. Pas op den voorgrond herkregen zij hun gewone afmetingen.

Het was naar dezen schouwburg, dat Jacob van Campen den Amsterdamschen in 1638 door Vondel's Gijsbrecht geopend, doch in 1665 reeds afgebroken, gevolgd had.

Wie Vicenza bezocht, mag de Monti Berici niet vergeten. Ik wandelde dan ook van den schouwburg zuidwaarts, langs een singel, die mij aan Hollandsche dreef denken. Zoo bereikte ik de Barriera di Porta Monte, waar de Arco delle Scalette, van 1595, toegang geeft tot een steenen trap van 200 treden, met tal van bordessen, die in 1600 aangelegd is. Boven gekomen heeft men een prachtig uitzicht. Op den voorgrond ligt Vicenza, links, aan den voet van den Monte Novegno ziet men Schio en Thiene, rechts onderscheidt men Bassano.

De kerk der Madonna is op een der voorspringende punten van den berg gelegen. Met haar koepel boven het kruis, die aan de Venetiaansche doet denken, maakt zij een ongewonen indruk. De kerk is door de zoogenaamde Portici, galerijen, die in de 18e eeuw gemaakt zijn, met de stad verbonden. Een hooge, doch onvoltooide campanile steekt boven alles uit. De kerk, ofschoon door Palladio begonnen, heeft door latere verbouwingen een barok-karakter gekregen. Zij bevat geen merkwaardige kunstwerken. Maar het klooster, dat als een versterkingswerk uit den berg omhoog rijst, bevat een der meest beroemde doeken van Paolo Veronese, het gastmaal van Gregorius den Grooten.

In 1848, toen de bewoners van Vicenza het Oostenrijksch juk poogden af te werpen, is in en bij het klooster verwoed gestreden. Toen heeft ook de schilderij veel geleden, en er is veel aan gerestaureerd.

Voor den bouwmeester zijn de Monti Berici merkwaardig wegens de aan den voet daarvan gelegen villa, in den regel Villa Palladiana of Rotonda genoemd.

Men gaat van de Madonna tot aan de Villa Porto, en dan een zijpad, dat tusschen tuinmuren zich kronkelt. Eindelijk wordt, door een oud hek, de in de laagte liggende Rotonda zichtbaar. De ligging, aan den voet van den berg, slechts op een kleinen heuvel, komt den modernen beschouwer vreemd voor. In onze dagen zou men zulk een gebouw zoo hoog mogelijk plaatsen.

Maar Palladio zegt zelf, in het tweede boek van zijn Architettura: „De ligging is zoo bekoorlijk en aangenaam als men slechts wenschen kan; het terrein is een heuvel, die zeer gemakkelijk toegankelijk, ten deele door de Bacchiglione, een bevaarbare rivier wordt bespoeld." En dan gaat de schrijver voort, in de overtreffende trap, waarvan hij, als alle Italianen zich zoo gaarne bedient, de heerlijkheden verder op te sommen. Alles is „amenissimo, eccelentissimo, buonissimo en bellissimo."

Het gebouw is op het oogenblik in tamelijk vervallen toestand. Geen edelman dient het meer tot zomerverblijf, maar het wordt bewoond door een zekeren signor Albertini, die niet veel meer schijnt, dan een landbouwer.

Wel mocht Goethe van het gebouw zeggen, dat hier de bouwkunst haar hoogste weelderigheid heeft tentoon gespreid. Het gebouw is een monument, maar als hedendaagsche woning zoo goed als onbruikbaar. Men moet wel een edelman uit Vicenza zijn, om zich zulk een verblijf, dat geheel een paradestuk is, te laten maken.

Van buiten geven de vier Jonische tempelfronten, met de hooge trappen daarvoor, een uiterst statigen indruk. Ook de koepelzaal, die het midden van het gebouw inneemt is grootsch. Doch de eigenlijke woonvertrekken liggen zeer ongelukkig in de vier hoeken, in het donkere souterrein en de verdieping, die eigenlijk een attiek met zolderkamertjes is.

Van de Villa Palladiana begaf ik mij langs den benedenweg, die langs den Bacchiglione gaat, weer naar Vicenza terug. Op mijn gang naar den Albergo Roma zag ik nog verscheidene fraaie gebouwen. In het bijzonder een Gothisch paleis in de Contrada Ponte San Paolo (no. 1090) trok mijn aandacht, niet het minst om de fresco's, waarmede zijn gevel was versierd.

Had Goethe in 1786 vier uur noodig gehad, om op een sjeesje van Vicenza naar Padua te komen, ik deed die reis in drie kwartier. Maar toch heb ik den dichter benijd, die, al was hij dan wat langer onderweg, zooveel aangenamer reisde, dan in een Italiaanschen spoorwagen mogelijk is.

VEREENIGINGEN.

In de op 3 Januari j.l. gehouden vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden sprak de heer C. H. Peters van 's Gravenhage, over den Oudnederlandschen houtbouw. Zijn voordracht was de inleiding tot een zeer uitvoerige kunstbeschouwing; talrijke afbeeldingen waren in de vergaderzaal ten toon gesteld, een nog grooter aantal circuleerden onder de leden. De spreker wees er op, dat tot aan de twaalfde eeuw in deze landen huizen van steen zeldzaam waren, doch dat, toen eenmaal het bouwen in steen meer algemeen werd, men van lieverlede door keuren de stedelingen ging dwingen hun houten woningen te vervangen door huizen, die minder brandgevaar opleverden.

Van de 14de eeuw af zijn dientengevolge de monumenten van Oudhollandschen houtbouw hoe langer hoe schaarscher geworden. Uit oude houtsneden, kopergravures, fresco's en altaarstukken, dus uit afbeeldingen, moet men opmaken hoe de houtbouw van vroeger eeuwen geweest is, want in onze steden is niets over van die oudste gedenkstukken der vaderlandsche architectuur. Op het platteland, in Drente en in de Zaanstreek vooral, vindt men nog tal van houten huizen; ze zijn van jongeren datum en kenmerkend voor de landstreken, waar zij gebouwd zijn.

De rijke en belangwekkende verzameling van den heer Peters hield de leden lang bijeen.

PRIJSVRAGEN.

De heer A. van Baalen stelt in „Architectura" een nieuwe regeling voor van de prijsvragen van het Genootschap „A. et A." en de redactie van „De Bouwwereld" vestigt de aandacht op een prijsvraag voor een Sanatorium door den Koning van Engeland uitgeschreven.

Het eerstbedoelde voorstel beoogt, aan artikel 14, § 5 van de wet van het Genootschap, luidende:

„De programma's der prijsvragen en voorwaarden van mededinging worden door het Bestuur in overleg met de jury vastgesteld", toe te voegen; „in zooverre het onderwerpen zijn waarvoor eene bepaalde afmeting, constructie of technische eisch gewenscht is; terwijl voor de *ideale* onderwerpen als monumentale gebouwen enz., de programma's worden opgesteld door de mededingers zelve."

Het denkbeeld is niet nieuw en het bestuur van „A. et A." zal bij de behandeling van het voorstel wel doen, eens na te gaan, welke resultaten elders met dit systeem verkregen zijn. Wij meenen ons te herinneren, dat die wel eens de verwachting die men er van koesterde, hebben teleurgesteld, maar dit neemt niet weg, dat men er wel eens een proef mede kan nemen.

Wij cursiveerden boven het „ideale", dat ons aanleiding geeft tot een andere opmerking.

De jongere bouwkundigen mogen vereenigingen als de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, Architectura et Amicitia en andere dankbaar zijn, dat zij de jaarlijksche prijsvragen tot heden, zoo goed en zoo kwaad het ging, in stand hebben weten te houden en met genoegen kunnen wij constateeren dat dit ten deele daaraan te danken is, dat een practische geest bij het opstellen der programma's heeft voorgezeten, dat men onderwerpen koos van niet te grooten omvang, niet boven het bereik van de categorie van bouwkundigen, die er gewoonlijk aan medewerkt.

Het zou onzes inziens te betreuren zijn, wanneer deze opvatting plaats moest maken voor een zoogenaamd meer ideale, fantastische. Wil men weten waartoe deze opvatting leidt dan kan men niet beter doen dan de jaargngen van de „Croquis d'Architecture" van de „Insime-Club" eens te doorbladeren en ook het tijdschrift van A. et A. zelf bevat eenige afschrikkende voorbeelden van de excentriciteiten, waartoe deze opvatting leidt.

Wij zijn geen voorstanders van kunst die laag bij den grond blijft, maar het is vrijwel bewezen dat dolle fantasiën weinig bijdragen tot verheffing.

Waar men de bouwkunst wil losmaken van het practische leven, wordt zij eerst recht papieren bouwkunst en nu willen wij niemand beletten zijn fantasie op het papier den teugel te vieren, dat kan ook wel eens goed en leerzaam zijn, maar men houde dergelijke papieren kinderen liever in portefeuille en zende ze niet in als antwoorden op prijsvragen en, om dat laatste te voorkomen, men schrijve liever geen prijsvragen uit, voor onmogelijke fantastische paleizen. Op onze wereldtentoonstellingen kon men eenigszins zien wat er van kunst terecht komt bij uitvoering van dergelijke ideale ontwerpen.

De Engelsche prijsvraag waarvan wij boven melding maakten is eigenlijk uitgeschreven voor geneeskundigen, die in de aankondiging vóór de architecten genoemd worden.

Het is te betwijfelen of er veel Nederlandsche architecten zich zullen wagen aan een wedstrijd met buitenlandsche kunstbroeders.

Door de jarenlange verwaarloozing van de prijsvragen hier te lande en het isolement, waarin wij in dit opzicht langzamerhand geraakt zijn, bestaat er, gelooven wij, al zeer weinig kans op succes voor Nederlandsche mededingers.

TENTOONSTELLINGEN.

TENTOONSTELLING TE TURIJN.

Het Nederlandsche comité der eerste internationale tentoonstelling van moderne decoratieve kunst, die van 15 April tot 1 November a. s. te Turijn zal gehouden worden, roept in een rondschrijven den steun in van kunstenaars en industrieelen en noodigt hen uit tot deelneming door het bijeenbrengen eener collectieve inzending.

Dit comité wordt gevormd door de heeren jhr. Ernest van Loon, regeerings-commissaris, voorzitter; E. A. von Saher, vice-voorzitter, penningmeester; K. Sluijterman, secretaris-architect der Nederlandsche afdeeling; Ph. Zilcken, commissaris, belast met de graphische afdeeling.

Het programma vermeldt:

1ste klasse. Het moderne huis en zijne decoratieve elementen. Afd. 1. Geschilderde versieringen voor vertrekken en hunne onderdeelen. Schetsen en uitgewerkte onderdeelen in olie-, water- en lijmverf. Zolderingen, friezen, panecelen enz.

Afd. 2. Plastische versieringen voor vertrekken en hunne onderdeelen: zolderingen, schoorsteenmantels, friezen, panecelen enz. in verschillende materialen.

Afd. 3. Bouwkundige onderdeelen, als: deuren, ramen, enz.

Afd. 4. Keramische producten.

Afd. 5. Geschilderd, geëtst en geslepen glas.

Afd. 6. Mozaiek werk.

Afd. 7. Stoffen voor decoratieve doeleinden: weefsels, gebatikte, gedrukte en beschilderde stoffen.

Afd. 8. Kantwerk, borduurwerk en tafellinnen.

Afd. 9. Behangselpapier.

Afd. 10. Werken in leder en hunne surrogaten.

Afd. 11. Kunstvlechtwerken.

Afd. 12. Geslagen, gedreven en gegoten metalen.

Afd. 13. Wapenen en hunne onderdeelen.

Afd. 14. Verwarmingstoestellen en de daartoe behoorende onderdeelen.

Afd. 15. Verlichtingstoestellen.

Afd. 16. Meubelen.

Afd. 17. Onderdeelen van meubelen voor salons, zit- en eetkamers, slaap-, bad- en toiletkamers, keukens en kinderkamers.

Afd. 18. Zilverwerken en juwelierswerken.

Afd. 19. Medailles, munten en plaketten.

Afd. 20. Graphische kunsten. Werken van lithografen en boekdrukkers, plakkaten, houtsneden en plaatdruk.

Afd. 21. Oorspronkelijke boekversieringen.

Afd. 23. Bindwerk.

2de klasse. De moderne kamer in haar decoratief geheel.

Afd. 23. Ontwerpen en modellen voor geheele kamerinrichtingen en onderdeelen van vertrekken, portalen, gangen, trapportalen, enz.

3de klasse. Het huis en de straat in hun decoratief geheel.

Afd. 24. Ontwerpen van gebouwen en hunne onderdeelen, teekeningen en photographiën.

Afd. 25. Platte gronden van straten, pleinen, tuinen, parken, bruggen, poorten enz.

Afd. 26. Decoratieve onderdeelen van het uitwendige huis en de straat. Teekeningen en modellen van hekken, balustraden, fonteinen, lantaarns, zuilen, kiosken. Versieringen van buitendeuren enz.

BOEKBESCHOUWING.

BOUWKUNSTGESCHIEDENIS.

In de laatste dagen van 1901 verscheen de derde aflevering van de Architectuur in hare Hoofdtijdperken, door Henri Evers.

Deze aflevering bevat het slot van de Perzische bouwkunst, leidt den lezer in tot de Grieksche, en is wel in hoofdzaak gewijd aan de ontwikkeling der Dorische en Jonische typen.

Talrijke fraaie en met zorg gekozen afbeeldingen zijn ook hier weder gegeven en aan de hand daarvan in aangenamen stijl een beeld van deze hoogste kunstuitingen der oudheid ontwikkeld.

Het is in deze dagen, nu de vormenspraak der ouden door vele bouwkundigen als een doode taal beschouwd wordt, waarvan de studie alleen nut heeft voor archeologen, werkelijk een verblijdend verschijnsel, dat er nog architecten zijn, die genoeg daarvoor gevoelen, om op de wijze waarop Evers dit doet tot die studie van die oude kunstperioden op te wekken.

Het is toch voornamelijk de onbekendheid daarmede, die deze zaken bij een jonger geslacht onbemind heeft gemaakt.

Die onbekendheid voert tot een betreurenswaardige eenzijdigheid, tot een would-be origineele opvatting, die, welbeschouwd, toch heel weinigs origineels bevat en tot een herhaling van proefnemingen, die vroeger al meermalen mislukt zijn.

Karakter en individualiteit, daarnaar streeft men, doch men doet dit al tastende in den blinde, terwijl men het doel o. i. toch niet beter bereiken kan dan door na te speuren, hoe het karakter en de individualiteit ontstaan zijn, die wij bewonderen in de kunstuitingen van voorgeslachten. En nu mogen sommigen beweren, dat er in de studie van oude kunst een gevaar schuilt, namelijk dit, dat de bouwmeester of archeoloog wordt, òf een fabrikant van karakterlooze pastiches, men moge daarvan voorbeelden kunnen aanhalen, die voorbeelden kunnen bij ons de overtuiging niet aan het wankelen brengen, dat de bouwkunstenaar niet buiten de studie der bouwkunstgeschiedenis kan, evenmin als de staatsman buiten die van de staatkundige geschiedenis der volken, of de rechter buiten die der geschiedenis van het recht.

Moge Evers' werk bijdragen om deze overtuiging bij het opkomend geslacht van bouwkunstenaars weder veld te doen winnen!

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— De gemeenteraad van Antwerpen heeft een krediet van een half millioen francs toegestaan voor den bouw van een operagebouw. De gezamelijke kosten worden op 1½ millioen francs geraamd.

— 24 Berlijnsche architecten, waaronder de eerste mannen van het vak, hebben een protest geteekend tegen de restauratie van het Heidelberger slot, „waardoor een aanblik zou worden vernield, die sedert eeuwen door zijn schoonheid het Duitsche volk in geestdrift heeft gebracht en die het eigendom der geheele beschaafde wereld is geworden". Deze architecten meenen dat alleen gewaakt moet worden tegen verder verval.

— De gemeenteraad van Parijs heeft toestemming verleend tot den aanleg, volgens het plan-Rousel, van een onderaardschen, electrischen spoorweg, die het quartier Montparnasse met de Buttes-montmartres zal verbinden. Een voorstel om de exploiteerende maatschappij de verplichting op te leggen, om alleen van materieel van Franschen oorsprong gebruikt te maken, en haar concessie benevens haar aandeelen, niet aan vreemdelingen te verkoopen, is tot onderzoek in handen eener speciale commissie gesteld.

— Het „Bat. Nbl.", gewag makend van het verweerschrift van Dr. J. Groneman in het Tijdschr. v. Ned.-Indië, schrijft:

„De tempelsteenen, voor het vervoer waarvan acht karren noodig waren, zooals reeds vroeger is medegedeeld, bezaten dus, volgens dr. Groneman, niet de minste waarde. Maar toch schijnt prijs op hun bezit gesteld te zijn; anders, waarom gaf men zich de moeite ze weg te voeren?

„En het bovenstaande verklaart ook niet waar de mooie, tweede leeuw gebleven is, die eenige jaren geleden nog bij den opgang naar de Boro Boedoer stond en waarvan wij, na het laatste bezoek door ons aan dit eenig schoone bouwwerk gebracht, den 7en December des vorigen jaars, in dit blad schreven, evenals van het beeld, een raksasa of dawa agoong, dat naar de plaatselijke legende den bouwheer moest voorstellen."

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. **Bij kon. besluit is de bij kon. besluit van 29 Juni 1898, No 21, opgerichte Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven te Haarlem opgeheven.**

— Men schrijft in zake het park Zorgvliet aan de „Avondpost":

Bij het lezen der verschillende nabeschouwingen over het, in de geheime raadszitting van 30 December jl., gevallen besluit tot het niet aankoopen, door de gemeente, van het park „Zorgvliet", trok het mijn aandacht, dat het servituut ten behoeve van de Haagsche bouwgrond-Mij. „Duinoord" en van mr. A. E. H. Goekoop, tot 1910, op het goed gevestigd, zulk een bezwarende rol speelt.

De vraag ligt voor de hand: heeft het gemeentebestuur zich van te voren vergewist of de beide evengenoemde partijen geen afstand zouden willen doen van het servituut?

Immers, men mag toch gerechtelijk aannemen, dat òn „Duinoord" èn mr. Goekoop, die beide belang hebben bij een overgaan in handen van de gemeente van het park, niet ongenegen zouden zijn bevonden in deze aangelegenheid hun medewerking te verleenen. Waren dus bij de genoemde belanghebbende partijen de noodige stappen gedaan (dat zulks niet is geschied, is steller dezes van nabij bekend), dan zouden deze hoogstwaarschijnlijk met succes zijn bekroond geworden en had het alsdan opgeheven servituut van geen bezwarenden invloed kunnen zijn op het te nemen raadsbesluit.

Ofschoon van oordeel, dat de gevraagde koopsom te hoog is, behoefde de zaak niet bezwarender te worden voorgesteld dan zij inderdaad is. In elk geval had de Raad, vóór het nemen van een besluit, zekerheid behooren te hebben omtrent het al of niet gehandhaafd blijven van het servituut. De stemming, steunende op volledieger gegevens, ware dan zeiverder geweest.

Het renteverlies, begroot op 13 ton, dat nu ongetwijfeld sommige leden afschrikte, ware dan buiten beschouwing gebleven; in plaats daarvan zou de gemeente onmiddelijk de vrije hand in de exploitatie der daarvoor bestemde gedeelten van het park hebben verkregen.

De rekening zou er zeker minder bezwarend hebben uitgezien.

— Verleden week was het 25 jaar geleden, dat de heer W. F. J. Kapitz bij de duinwaterleiding alhier als techniesch ambtenaar werd aangesteld, waarvan de laatste 23 jaar als hoofdopzichter fungeerende.

LEIDEN. **Ondanks zijne wankelende gezondheid, heeft Dr. W. Pleyte, directeur van het Museum van Oudheden alhier, zijn groot werk „Nederlandsche Oudheden van den vroegsten tijd tot dien van Karel den Groote" kunnen voltooien. Naar wij vernemen, is het laatste gedeelte ter perse.**

VENLO. **De Gemeenteraad alhier heeft met algemeene stemmen besloten tot aankoop van de waterleiding, toebehoorende aan de Waterleiding-Exploitatie-Maatschappij, voor f 170,000.**

De heer F. Keuller, thans administrateur der waterleiding is benoemd tot directeur.

WADENOIJEN. **De kerk der Ned. Herv. gemeente alhier is door hoogen ouderdom zoodanig in verval gekomen, dat volgens het oordeel van bouwkundigen een bedrag van f 8600 benoodigd zal wezen om haar in goeden staat te brengen. In deze som zal door het rijk f 1000 worden bijgedragen ten gevolge eener overeenkomst, dat de bestaande bouworde behouden moet blijven. De nu nog ontbrekende f 1000 hoopt men bijeen te krijgen door eene rentelooze geldleening in de gemeente en door financieelen steun van andere plaatsen.**

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur, ten einde dienst te doen als opzichter 2e kl., de ambtenaar op wachtgeld B. H. W. Willebrands;

overgeplaatst bij den algemeenen dienst van de residentie Semarang naar de residentie Soerakarta de opzichter 3e kl. F. H. Wener;

ontslagen eervol uit zijne betrekking, de opzichter 2e kl. B. H. W. Willebrands.

— De heer J. de la Lande Cremer, voormalig hoofdopzichter bij de Z. A. S.-M., thans opzichter-machinist bij de exploitatiemaatschappij te Groningen, is benoemd tot chef van den dienst van tractie en materieel van den Noord-Frieschen locaal-spoorweg, ter vervanging van den heer W. Baars.

— Met ingang van 1 Mei a. s. zijn de navolgende landmeters van het kadaster verplaatst: E. Molema, van Appingedam naar Groningen; P. Hunze, van Groningen naar Appingedam; P. Wind, van Sneek naar Zutphen; J. Schoonenberg, van Heerenveen naar Arnhem; W. J. de Haan, van Zutphen naar Arnhem, en A. J. van Baarle, van Eindhoven naar 's Gravenhage.

— Tot directeur der gasfabriek te Woerden is benoemd de heer J. E. van der Hoeven, directeur der gasfabriek te Oud-Beijerland.

— Tot directeur der theoretische- en practische ambachtsschool te Veendam is benoemd de heer G. C. Michell, te Dordrecht.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is J. Lugten J.Gz., te Heenvliet, benoemd tot buitengewoon opzichter bij het maken van den onderbouw voor een brug over het kanaal door Voorne, nabij den Welleweg in de gemeente Heenvliet.

— Bij Koninklijk besluit van 30 December 1901 no. 96 is, met ingang van 1 Januari 1902, benoemd tot inspecteur van den arbeid C. C. A. Last, adjunct-inspecteur van den arbeid te 's Gravenhage.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een bouwk. Opzichter-Teekenaar zoekt wegens afloop van werkzaamheden, plaatsing. Brieven lett. P, Bureau van dit Blad

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

14 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, f 30—f 100 'smaands;
3 Bouwk. opz.-uitv., 43, 43 en 54 jaar, f 90—f 100 'smaands;
1 teek., 23 jaar, f 70 'smaands;
3 Gedipl. werktuigk., 27—30 jaar, f 90 tot f 100 'smaands;
4 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22—44 jaar, f 80 tot f 125 'smaands;
5 Werktuigk. teek., 19—24 jaar, f 30—f 45 'smaands;
2 Electro-techniekers, 31 en 35 j., f 80 'smaands.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Onderwijzer, uitsluitend voor het hand- en vakteekenen aan aanstaande huisschilders en onderwijzer voor het vormteekenen. *(Zie adv. in dit no.)*

— Onderwijzer in het timmeren, (ervaren bekwaam timmerman, in staat alle voorkomende uitslagen te maken). Aanvangssalaris f 800, en een onderwijzer uitsluitend voor het vormteekenen aan aanstaande smeden machine-bankwerkers (bekwaam handteekenaar, bekend met de techniek der ijzerbewerking). Aanvangssalaris f 1000. Tegen 1 April 1902. Inlichtingen en sollicitatiën vóór 15 Januari bij den directeur der Ambachtsschool te Utrecht.

— Directeur der gemeente-gasfabriek te Tiel. Vereischten allesins bekwaam gasfabrikant. Salaris f 1400, vrije woning, vuur, licht en personeele belasting. Zich aan te melden vóór 15 Januari 1902, bij den burgemeester der gemeente.

— Fabrieksopzichter, tegen 1 Mei, gehuwd, P. G., ouderdom 30 à 35 jaar; gewoonte met werklieden om te gaan strekt tot aanbeveling. Brieven franco, onder letters B B Z, Algemeen Advertentie Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

— Drie onderwijzers in de praktische vakken, als: één in het meubelmaken; één in het bank- en plaatwerken, en één in het schilderen en vakteekenen. Acte I. o. teekenen strekt tot aanbev. Aanvangssalaris f 800. Inl. en inzend. van stukken en teekeningen vóór 1 Febr. bij den Directeur der Ambachtsschool te Winschoten.

— Opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Venlo. *(Zie adv. in dit no)*

— 50 Scheepmakers, bekend met ijzer en houten bouw, en 50 Schoepsjorwerkers. Brieven, met opgaaf van leeftijd en waar gewerkt, onder letters R W 880, aan het Bureau van het „Nieuws van den Dag".

— Reiziger voor een machinefabriek tegen vast salaris en provisie. Brieven, met opgave van referentiën, onder letters R B 922, aan het Bureau van het „Nieuws van den Dag".

— Machinist-bankwerker, P. G. Kennis van persen en hydraulische pomp vereischte. Brieven, onder letter A, aan den boekhandelaar C. van Wieringen Jr., te Alfen aan de Rijn.

— Opzichter op een fabriek te Nijmegen. Brieven, onder letters B M S, aan het Algem. Adv.-Bureau Nijgh en van Ditmar, te Rotterdam.

— Onderwijzer in het timmeren 1e ambachtsschool en vakteekenschool, Amsterdam, Weteringschans Inzending van stukken voor 23 Januari.

— Baas aan een constructie-werkplaats in Z.-Holland Bekendheid met het Machinevak strekt tot aanbeveling. Br. fr. letter V 889, bur. Vraag en Aanbod, Deventer.

— Werktuigkundige, bekend met het repareeren van schrijfmachines. Br. fr. onder letters B. O. W., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Leeraar in vakteekenen enz., afd. smeden en bankwerkers tegen 1 Maart aan de Ambachtsschool te Dordrecht.

— Assistent-Machinist voor een Stoomvaart-Mij. in Ned.-Indië, liefst met diploma Machinistenschool of vakschool. Fr. br. onder motto: „Machinist", aan den Koninkl. Boekhandel van M. M. Couvée, 's Gravenhage.

CORRESPONDENTIE.

PRIJZEN VAN BOUWMATERIALEN.

In het bijblad van dit nummer, geven wij, bij wijze van proef, een Prijsnoteering van Bouwmaterialen, waarvan de cijfers in hoofdzaak ontleend zijn aan de uitslagen van publieke inschrijvingen.

In de meening, dat wij met een overzichtelijke samenstelling dezer cijfers wellicht velen onzer lezers een dienst bewijzen, stellen wij ons voor deze prijslijst eenmaal 's maands in ons bijblad te doen verschijnen en daarin geleidelijk zoodanige verbeteringen aan te brengen als kunnen strekken om het nut van deze publicatie te verhoogen.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 14 Januari.

Dordrecht, te 10 uren, aan het bureau van gem.-werken: Prijsopgaaf gevraagd voor het maken van 15 stuks schooltafels met banken ten behoeve van gemeenteschool no. 1.

MAANDAG, 20 Januari,

Veendam, te 6 uren, door berg. en weth., ten gem. huize: het vergrooten der o. l. school aan den Middenweg te Veendam, met twee lokalen e.a.

VRIJDAG, 24 Januari.

Wommels, door de Coöperatieve Vereeniging Wommels en Omstreken: het bouwen van een kaaspakhuis met pekelkaai enz. bij haar fabriek te Wommels. Aanw. in loco 22 Jan., te 2 uren. Bestek met teekening verkrijgbaar bij den arch. M. K. Zijlstra te Oosterend.

Zwolle, te 12 uren, door prov. best.: het maken van twee steigers met spoor en toebehooren bij de voormalige sluis no. 1 der Dedemsvaart te Hasselt. Inl. door een prov. hoofding. A. Döking Dura te Zwolle, door den hoofdopz. P. de Kiewit te Zwolle. Aanw. in loco 19 Jan. te 1 uur.

Zwolle, te 12 uren, door het prov. best.: het uitvoeren van vernieuwingen, herstellingen, verf- en teerwerk aan de kunstwerken, gebouwen, enz. der Dedemsvaart en hare zijtakken, gedurende het jaar 1902, in 2 perc. Ram. perc. 1 f 2375, 2 f 2305. Inl. door den prov. hoofding. A. Döking Dura te Zwolle, door den opz. der Dedemsvaart G. S. J. Breukel te Avereest bij sluis no. 7, die meer bepaaldelijk op Donderdag 16 Jan. te 1½ uren, ten huize van den oud-hoofdopz. S. J. H. Breukel aan de Balkbrug voor de gegadigden te spreken zal zijn.

BECKER & BUDDINGH. --- Arnhem.

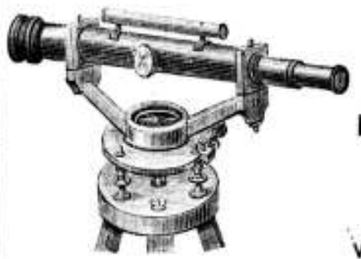

Koninklijke Fabriek
VAN
INSTRUMENTEN
VOOR
Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.
Geëmailleerde
PEILSCHALEN.
WEEGWERKTUIGEN.

HOUTEN TRAPPEN worden brandvrij door bekleesling met onbrandbaar **HOUTGRANIET** VAN **Theod. Ferd. Bierhorst te HAARLEM.**
Voordeeligste dektreden op ijzeren of oude uitgesl. trappen.
— Ondoordringbare —
Onverslijtbare vloeren op Hout- en Steen-onderlaag.

Op onbepaalden datum.

Dubbeldam. Den bouw van twee woonhuizen met schuur op een terrein aan den Reeweg te Dubbeldam. Bestek en teek. ter inzage bij A. Groeneveld.

IJlst. Het bouwen van een kosterswoning enz. der Ned.-Herv. Gem. te IJlst. Bestek en teek. ter inzage bij H. v. d. Zee. Inl. en aanw. door A. G. Visser te IJlst.

MEDEDEELINGEN.

Door den Minister van Waterstaat is aan J. Lindenbergh Cz. te Wemeldinge gegund het maken en inhangen van houten sluisdeuren voor het kanaal door Zuid-Beveland.

Aan denzelfden is opgedragen het driejarig onderhoud van het kanaal door Zuid-Beveland gedurende de jaren 1902—1903 en 1904, voor f 20,200 per jaar.

N.B. ***Mijn onder hoogen druk geperst Houtgraniet kost bij 10 m m. dikte bij partijen slechts f 3.— p. M². Het namaaksel gewone dikte van 5 m m. op de vloeren gegoten, is duurder. Traptreden van 1000 × 245 × 14 m/m. kosten f 1.50 p. trede, kant en klaar.***

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

Perc. 1. Veenhuizen: J. Fontein, Harlingen, f 1800; W. J. de Voogd, Dordrecht, f 1664.40; J. M. v. d. Lely, Maassluis, f 1635, Goudsche Machin. Garenspinnerij, Gouda, f 1620; D. Buisman, Kampen, f 1617; S. Meibergen Mz., Almelo, f 1597.50; J. B. Kuijl, Rijen, f 1590.

Perc. 2 Veenhuizen: S. Meibergen Mz., Almelo, f 809; W. J. de Voogd, Dordrecht, f 760; J. B. Kuijl, Rijen, f 740; Goudsche Machin. Garenspinnerij, Gouda, f 720; D. Buisman, Kampen f 680

Perc. 3, Veenhuizen; Firma B. v. Galen, Gouda, f 2758.20; J. M. v. d. Lely, Maassluis, f 2685; Goudsche Machine Garenspinnerij, Gouda, f 2577

Perc. 4, Avereest; J. Fontein, Harlingen, f 3100; W. J. de Voogd, Dordrecht, f 2774; J. M. v. d. Lely, Maassluis, f 2725; Goudsche Machin. Garenspinnerij, Gouda, f 2700; D. Buisman, Kampen, f 2695; S. Meibergen Mz., Almelo, f 2662.50; J. B. Kuijl, Rijen f 2650.

Perc. 5, Avereest; S. Meibergen Mz., Almelo, f 484.50; W. J. de Voogd, Dordrecht, f 456; Goudsche Machin. Garenspinnerij, Gouda, f 450; J. B. Kuijl, Rijen, f 444; D. Buisman, Kampen, f 418

Perc. 6, Avereest; Firma B. v. Galen, Gouda, f 735; Goudsche Machin. Garenspinnerij, Gouda, f 723; J. M. v. d. Lely, Maassluis, f 690.

Perc. 7, Groningen; Goudsche Garenspinnerij, Gouda, f 65.65; J. M. v. d. Lely, Maassluis, f 59.25.

Bestek no. 13, pek en teer, te leveren aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen (1 perc.) en aan de strafgevangenis te Arnhem (1 perc.): Firma N. J. Jacobs en Zn., Zwartsluis f 58.20 / 38.70
J. Fontein, Harlingen, „ 56.70 „ 43.50
W. F. Bijvoet, firma H. F. C. Hellings, Amsterdam, „ 55.50 „ 39.—
A. de Haas, 's Gravenhage, „ 73.50 „ 51.—

Bestek no. 14, gespannen paardenhaar, te leveren aan de strafgevangenis te Groningen (1 perc.); A. v. Dantzig, Rotterdam, f 5263.50; Firma Eberwein, Amsterdam, f 4086; E. S. Presser, Rotterdam, f 4570.50, S. de Waardt, Groningen, f 4321; S. Meibergen Mz. Almelo, f 3630; A. v. d. Laan, Assen, f 3217.50; Firma S. S. Polak f 2821.50.

Oldeberkoop, 3 Jan., door den heer Willinge Prins: het afbreken eener oude en het bouwen eener nieuwe boerenhuizinge; ingek. 11 bilj., als: P. Jongbloed, Jonre, f 14.843; Auke v. d. Wijk, Lippenhuizen, f 13,942; H. v. d. Beek, Oosterwonde, f 13,575; R. Onderwegs, Steenwijkerwold, f 13 532; M. v. d. Broek, Oldeberkoop, f 12,980; G. L. Eppinga, Lippenhuizen, f 12 944; W. Burgij, Terwispel, f 12,960; J. Eisinga, Kortezwaag, f 12 944; Gebr. Timmerman, Steenwijkerwold, f 11,825; S. W. de Boer, Lippenhuizen, f 11.720; A. v. d. Wijk Sr., id., f 11,875. Gegund.

Drouwenermond, 5 Jan.: 1o. het bouwen eener boerenbehuizing, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde, op plaats no. 34 Noordkant aldaar; 2o. de glas- en verfwerken.

1o.; ingek. 10 bilj., als: H. Pass, Nieuw-Buinen, f 1260; G. Braams, Drouwenermond, f 5067; Gebr. Hekman, Gas Nijveerastermond, f 5000; A. Wiechertjes, Stadskanaal, f 4969; R. Hilgen, Musselkanaal, f 4960; J. Schuiling, Drouwenermond, f 4850; B Petersen, Nieuw-Buinen, f 4850; L. Addens, Stadskanaal, f 4800; C. Linzel, idem, f 4798; H. Groenier, idem, f 4790. Gegund voor de ram. aan H. Eggens, Nieuw-Buinen, voor f 4369.

2o.; ingek 3 bilj., als: R. A. Okken, Stadskanaal, f 144.44; S. Poppema, Drouwenermond, f 116; H. Lokkien, Nieuw-Buinen, f 108. Gegund.

Assen, 4 Jan., door den arch G. Stel: het bouwen van een woonhuis aan den Parallelweg voor den heer G Oldeuziel.

Zink, hout, water- en gasleiding; ingek. 2 bilj., als: G. H. Klapdoor f 228, W. Meijer f 209

Stucadoorwerk; ingek. 3 bilj., als: L. Mulder f 213, L. Jalving f 198, H. Veldkamp f 194.

Glas-, verf- en behangwerk; ingek. 5 bilj., als: T. Lunshof f 369, S. J. v. Beek f 365, B. Tent f 328, G. Stel Jr. 304, T. Groenendal f 279.

Massa met timmer- en metselwerk enz.; ingek 10 bilj., als: J. Mennega en J. v. Dalen 4147, A. de Vries f 4139, H. Winters f 4078, E Ubels f 4072, A. J. Thurkow f 3900, D. B. Wiering f 3897, H. J. Broekema f 3851, H. de Klein f 3842, H. Lunshof f 3668, Js. de Vries f 3657. Gegund. Allen te Assen.

Dordrecht, 4 Jan., door het gem.-best.: het verbouwen van gemeenteschool no. 5 aan den Bleijenhoek aldaar; ingek 17 bilj., als: K. Heybeek f 26,750; B. Groeneveld, Dubbeldam, f 24,560; C. H. de Vries f 24,510; Th de Kreuk f 24,017; J. A. v. d. Perl, Alblasserdam, f 24,000; M. de Cloe, idem, f 23,400; G. de Haan f 23,100; H. P. Slegt f 22,910; C. J. Seyffert f 21,128; J. J. Kooymans f 20,653; H. v. Dongen f 19,987; J. Kooymans Lz. f 19,896; D. J. Kwak f 19,838; H. P. v. Well f 19 777; J. H. v. Hoven f 19.680; A. v. d. Plaat, Hendrik-Ido-Ambacht, f 18.740, M. Gossen, Maassluis, f 18,564. De overigen te Dordrecht.

Alkmaar, 4 Jan., door het gem.-best.: de uitvoering der volgende werken gedurende den dienst 1902: perc. 1, het onderhouden van alle gemeente-gebouwen, scholen, bruggen, rioleu en verdere gem.-werken, in 5 afd.; 2. het doen van eenige vernieuwingen aan de gebouwen, schoollokalen en onderwijzerswoningen, schoolmeubelen enz. in 6 rubr.; 3. het doen van eenige vernieuwingen aan de kroggen; 4 het verrichten van voeg- en inboetwerken aan de walmuren; het afboenen daarvan, alsmede het doen van eenige vernieuwingen daarvan; 5 het verven van eenige gem.-eigendommen in 4 afd.; 6. het ler. en vervoeren van de ben. mater. voor buiteuwegen, voetpaden enz.; 7. het onderhouden van den Hoeverweg, van af den Bergerweg bij Alkmaar, tot het dorp Egmond a. d. Hoef, even voor de onderwijzerswoning, met de daarbij behoorende kunstwerken, als: het talhuis met toebehooren, bruggen en 10 duikers. Laagste inschr.: 1a en b, 2 en 4 in massa C. Grostegoed f 5397; 1c, H Jansen, f 690; 1d, D. v. Vliet, f 492; 3 F Rijke f 2699, 6 en 7 in massa J. Oldenburg, Bergen, f 3488; perc. 1e (loodgieterswerken) en perc. 5 worden herbesteed. De overigen te Alkmaar.

Dordrecht, 4 Jan., door het gem.best.: het leveren en opstellen van een stoomketel enz., ten dienste van het stoomgemaal v. d. Ouden Stadspolder (oostelijk deel); ingek. 6 bilj., als: H. W. J. v. Otterbeek-Bauduin, Delft, f 1800; W. H. Jacobs, Haarlem, f 1690; v. Dorser en Terhorst, Dordrecht, f 1680; Frans Smolders, Utrecht, f 1570 en f 1545; firma F. Andriessens V. A. Hillen en Co., id., f 1545; Huiskes en v. 't Pijk, Dordrecht, f 1400.

Diever (Dr.), 4 Jan., door het bestuur der coöp. Zuivelfabriek: het bouwen van een directeurswoning; ingek. 5 bilj., als: R. P. Offinga, Smilde, f 1344; J. Noorman, Diever, f 1315; A. Noorman, Idee, f 1280; J. Zoer, Dwingeloo, f 1234; J. Bennen, Diever, f 1074 Gegund.

Bloemendaal, 4 Jan., (Onderh.): het bouwen van twee winkelhuizen aan de Zomerzorgerlaan aldaar, onder beheer van den bouwk. W. P. Nederkoorn; ingek. 7 bilj., als: L. Rouwens en Zn., Bloemendaal, a. f 7250, b f 4000, massa f 11,250; L. Stoel, idem, a. f 7200, b. f 3980, massa f 11,180; G. Spanjaard Jr., Sandpoort, a. f 6524, b. f 3615, massa 10,139; A. v. Slingerland, Bussum, a. f 6560, b. f 3290, massa f 9850; N. H. Broekenburg, Overveen, a. f 6012, b. f 3520, massa f 9450; P. Hoeijes, Haarlem, a. f 5400, b. f 3280, massa f 8680; G. J. v. Slingerland, Bloemendaal, a. f 4970, b. f 3064. Gegund.

Leeuwarden, 4 Jan., door het gemeentebestuur: de levering van 265 stère gewasschen fijne riviergrind, 80 stère grove riviergrind, 40 stère grindzand en 60 stère rivierzand; ingek 3 bilj., als: S. R. Steenhuizen, Ritsumazijl, alles f 3.18 per stère; J. Wenner Azn., Hasselt, fijne grind f 3.92, grove grind f 3.60, grindzand f 3.60, rivierzand f 1.70 per stère; J. M. Harder, Leeuwarden, fijne grind f 3.70, grove grind f 3.75, grindzand f 3.25, rivierzand f 1.75 per stère. Gunning aangeh.

Appingedam, 6 Jan., door den arch. J. Hagemeijer: het aanbesteden eener behuizing en het daar ter plaatse bouwen van een winkelhuis met bovenwoning, onder bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen; arbeidsloonen, enz. voor den heer A. de Vries Jzn.; ingek. 11 bilj., als: H. Bosman, Eenrum, f 4437; J. Heikens, Appingedam, f 4350; C. Pot, Stedum, f 4275; H. Bijmolt, idem, f 4128. P. Nieland, Wirdum, f 4062, W. Nieland, idem, f 3990; Schoonbeek, idem, f 3910; A. Bleker, Appingedam, f 3900; J. Lutmert, idem, f 3865; H. van Dijken, idem, f 3836; D. Vos, idem, f 3590 Gegund.

Groningen, 6 Jan., door het gem.-best.: 1o. het leveren van staaf- en plaatijzer en staal, ten dienste van de gemeentevereniging; 2o. de voerwerken ten behoeve der gemeente, beide gedurende dit jaar en onder bijlevering van al het benoodigde.

Perc. 1; ingek. 3 bilj., als: E. J. Sannes 1½ pCt. boven het tarief, Iz. Gorter naar tarief, en M. Woldringh (Firma H. Bolte) 1 pCt. beneden tarief.

Perc. 2; ingek. 1 bilj., als J. Knipers Lzn., 30 pCt. boven het tarief.

Groningen, 6 Jan., door het gem.bestuur: 1o. het onderhouden van en het doen van eenige herstellingen en vernieuwingen van 10 schoolgebouwen.

2o. het onderhouden van en het doen van eenige herstellingen en vernieuwingen aan 10 schoolgebouwen.

3o. het onderhouden van en het doen van eenige herstellingen en vernieuwingen aan 12 schoolgebouwen. Alles met toebehooren en gedurende het jaar 1902. Een en ander onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

Perc. 1; ingek. 9 bilj., als: A. Schreuder Jr. f 8002, H. Ibelings f 7860, G. Rademaker f 7710, A. v. d. Berg f 7514 J. Versteegh f 7383, J. v. d. Nap f 7335, Ph Hendriks f 6954, G. Hendriks f 6937, H. F. Swarte f 6600

Perc 2; ingek. 8 bilj., als: B. Jansen f 7832, A. v. d. Berg f 6921, G. Hendriks f 6827, H. Ibelings f 6780, Ph Hendriks f 6777, J. v. d. Nap f 6650, Chr. F. Nap f 6646, H F. Swarte f 6400.

Perc. 3; ingek. 10 bilj., als: W. Albers f 12.100, J. Heizinga f 11,120, Chr. F. Nap f 10,974, F. H. de Vries f 9987, A. v. d. Berg f 9985, A. Schreuder Jr. f 9913, G. Rademaker f 9895, H. Ibelings f 9740, G. Hendriks f 9517, Ph Hendriks f 9444.

Een bijlet ingek. op alle perc. door H. Ibelings f 23,820.

Groningen, 7 Jan., (Herbest.), door het provincial bestuur: het onderhoud van het kanaal Groningen—Stroobos met bijbehoorende werken over 1902, 1903 en 1904; ingek. 2 bilj., als: H. Forsma, Grijpskerk, f 25,300; H. de Herder, Groningen, f 24,980.

Rotterdam, 7 Jan., door het gem.-best.: het bouwen van een school aan de Ouweistraat; ingek. 18 bilj., als: v. d. Berg en Renier f 44,750, W. Verslnijs f 44,700, L. v. Rossen, Maassluis, f 43,780, W. Mouwen f 42,075, D. v. Leeuwen f 41,980 A. G. Sondermeijer f 41,816, Ed. Wienhoven f 41,800, W. P. Teenwisse, Den Haag, f 41,790. M. v. d. Spek f 41,550, A. Kos Koolbaalder f 41,550, Rott. Coöp. Bouwersbond f 41,500, J. P. Kloet Overbeeke f 41,400, S. A. Stolk f 40,990, H. Koning f 40,500, J. v. Ipenburg f 40,200, Z. Gelens, Schoonhoven, f 39,980, W. v. Leeuwen Jr. f 39,180, A. W. Hovers, Tilburg f 38,596. De overigen te Rotterdam.

Utrecht, 7 Jan., door de Mij. tot Expl. van Stsp.: Bestek no. 876, het maken van een loopspoor, bowrg en goederenbergplaats en bijbehoorende werken, op de halte Ruinerwold. Ram. f 6500; ingek. 13 bilj., als: J. Pastoor, Assen, f 7860; E. van Dorsten, Hoogeveen, f 7475; B. Jansen, Groningen, f 7139; R. Post, Heerenveen, f 6794; H. Aberson en Zn., Steenwijk, f 6750; Gebr. de Vries, Oldeholtpa, f 6740; J. N. Kruizinga, Groningen, f 6615; H. de Klein, Assen, f 6571; R. de Vries Lzn., Wolvega, f 6472; F. W. Leestemaker, Meppel, f 6443; Gebrs. Aberson, Steenwijk, f 6380; firma P. en W. Bijker, Utrecht en Zwolle, f 6333; C. ter Horst, Zwolle, f 5944.

Enschede, 8 Jan., onder beheer van den arch. J. H. C. Roosink, voor den heer H. J. Spelberg in het café van den heer H. Volbers: het bouwen van vier woonhuizen in twee blokken, op een terrein gelegen aan den Kuipersdijk te Enschede, uitgezonderd de metselwerken. Laagste inschr. G. Doornkate, Enschede, f 3071. Volgens bestek drie dagen heraad.

Sassenheim, 8 Jan., door het gem.best.: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning op het terrein kad. sectie A no. 726 aan den rijksstraatweg aldaar. Laagste inschr. J. P. Oudshoorn, Sassenheim, f 15,656.

's-Gravenhage, 8 Jan., door het ministerie van W., H, en N.: het inrichten van een perceel te Boskoop tot post- en telegraafkantoor, met woning voor den directeur. Ram. f 5810; ingek. 13 bilj., als: A. L. Koenekoop f 7400, J. P. Vreeburg f 7266, J. Schraverus, Nieuwveer,

f 6895; J. H. Moler f 6850, G. ten Rechorst, Nieuwveen, f 6840; A. v. Hijningen f 6800, J. J. Duijm, Gouda, f 6792; W. Kranenburg f 6730, H. E. v. Geelen f 6689, J. C. Koudijs f 6550, P. Zaal Azn., Bodegraven, f 6530; L. Gesman, Ondshoorn, f 6500; J. H. de Wilde, Gouda, f 5874. De overigen te Boskoop.

's Gravenhage, 8 Jan., door het min. van W., H en N.: het onderhoud van het post- en telegraafgebouw te Delft, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbest. tot en met 31 Dec. 1904. Ram. f 1710; ingek. 6 bilj., als: D. Kuetzier f 1692, P. A. Kouwenhoven f 1590, G. C. Alkemade Czn. f 1498, G. B. Luken f 1488, J. H Filbri f 1460, J. de Roo f 1459. Allen te Delft.

's Gravenhage, 8 Jan., door het Min. van W., H. en N.: het onderhoud van het post- en telegraafgebouw te Doesburgh, van den dag der aanbesteding tot en met 31 Dec. 1904. Ram. f 630. Ingek. 2 bilj., als: H. v. Dijk, Doesburgh, f 637, M. H. Jolink, idem, f 599.

's-Gravenhage, 8 Jan., door het Min. van W., H. en N.: het onderhoud van het post- en telegraafgebouw te Nijmegen, van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 Dec 1901. Ram. f 1650. Ingek. 9 bilj., als: H. C. v Tienen f 1685, J. v. Ginkel f 1640, H. Seegers f 1620, W. H. Thunissen f 1585, H. Bartels f 1580, J. C Kropman f 1544, W. v. d. Wagt f 1528, J. H. G. v. Haaren f 1498, J. H. In den Bosch f 1457. Allen te Nijmegen.

's Gravenhage, 8 Jan (Herbest.), door het min. van W., H. en N: het onderhoud van de rijksrivierwerken en hun toebehoren op den Bovenrijn en de Waal, met daartoe noodige leveringen, herstellingen en vernieuwingen, van 1 Jan. 1902 tot en met 31 Dec 1904, in vijf perc., voor zooveel het 3e perc. betreft. Ram. perc. 2 f 30.000 p. jaar; ingek. 13 bilj., als: J. v. Vuuren, Zaltbommel, f 36,500; G. W. van Hezewijk, Nijmegen, f 32,660; W. Volker, Sliedrecht, f 32,600; W. F. Houjinck, Westervoort, f 32,100; J. L. Struik Dalm en A. J. Vermeulen, Nijmegen, f 32,000; W. 't Hoen, Alblasserdam, f 31.600; Gebr. Bergervoet, Pannerden, f 31,180; D. Koers, Hoensadriel, f 31 179; T. v. Haaften Zaltbommel, f 30,770; P. W. v. Hattum, idem, f 30,379; H. de Waal, idem, f 29.999; H. van Anrooij Jzn., Nieuwaal, f 29 880; J. H. v. Hezewijk, Lobith, f 29 340.

's Gravenhage, 9 Jan., door burg. en weth., ten raadhuize: het bouwen van een gymnastieklokaal bij de school aan de Badhuiskade. Laagste inschr. Coöp. Bouwvereeniging „De Wilskracht", 's Gravenhage, f 5877.

Stoomtimmer-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directeurkeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

PRIJZEN VAN BOUWMATERIALEN. December 1901—Januari 1902.

MATERIAAL.	Plaats.	Hoeveelheid.	Eenheidsprijs. Hoogste.	Eenheidsprijs. Laagste.	TOELICHTING.
HOUTWAREN.					
Eiken wisselhout	Drenthe.	—	f 38.—	f 33 99	p. M³.
Gecreosoteerd grenen dwarsliggers lang 2 M.	„	—	„ 2.14	„ 1 72	p. stuk.
„ „ „ lang 1.75	„	—	„ 2 08	„ 1.72	„ „
Rijnsch beslagen eiken balken	Haarlem.	250 M³	„ 55.—	„ 38.16	p. M³
Beslagen grenen balken	„	600 „	„ 30.—	„ 24 20	„ „
Am. grenen vierk. bez. balken	„	550 „	„ 32.55	„ 22,85	„ „
1e s. Sundsvall vuren balken	„	400 „	„ 16.—	„ 12.24	„ „
Eiken wagenschot	„	2 „	„ 200.—	„ 117.—	„ „
Am. grenen balkhout	Arnhem.	klein.	„ 80.—	„ 74.89	p. M³.
Rijnsch dennen „	„	—	„ 58.50	„ 57.—	„ „
Zweedsch grenen ribhout	„	—	„ 79.—	„ 76.—	„ „
„ „ platen	„	—	„ 64.75	„ 62.45	„ „
METALEN.					
Gegoten ijzeren buizen	Rotterdam.	2.188.550 KG.	f 7.03	f 5 25	p. 100 K.G.
„ „ hulpstukken.	„	215.940 „	„ 12.84	„ 8,61	„ „ „
Smeedwerk (patent ijzer).					
Grof	Dordrecht.	—	„ 0 12	„ 0 09	p. K G.
Gewoon	„	—	„ 0 14	„ 0.12	„ „
Fijn	„	—	„ 0.19	„ 0.14	„ „
GEBAKKEN STEEN.					
Waalklinkers.	Leiden.	160.000	f 16.—	f 14.60	p. 1000.
Rijnklinkers	„	180.000	„ 14.60	„ 13.10	„ „
Vlakke grijze (Rijn) klinkers	„	90.000	„ 12.50	„ 12.	„ „
Blauwe Jufferklinkers	„	60 000	„ 15.—	„ 13.70	„ „
Ondergrauw	„	15 000	„ 10.—	„ 9.15	„ „
Boerengrauw	„	25 000	„ 11.50	„ 11.10	„ „
Straatklinkers voor rijwegen	Amsterdam,	1000 tot 15.000 M²	„ 1.36	„ 1.16	p. M².
„ „ voetwegen	„	800 tot 35.000 M²	„ 1.51	„ 1.16	„ „
Getrokken klinkers	Nijmegen.	65.000	„ 15.—	„ 13.—	p. 1000.
„ „	Dordrecht.	—	„ 14.85	„ 13.94	„ „
Grijze vlakke klinkers	Nijmegen.	350.000	„ 15 50	„ 13.69	„ „
„ „ „	Dordrecht.	—	„ 14.85	„ 13.94	„ „
Utrechtsche straatklinkers	Utrecht.	—	„ 16.55	„ 16.	p. 1000.
IJselstraatklinkers.	„	—	„ 7.25	„ 7.10	„ „
Waalstraatklinkers	„	—	„ 14.95	„ 14 28	„ „
Utrechtsche klinkers, drielingen	„	—	„ 14.80	„ 3 57	„ „
„ metselsteen	„	—	„ 17.20	„ 16.95	„ „
KALK, PORTLAND-CEMENT ENZ.					
Scheipkalk	Dordrecht.	—	—	„ 0.55	p. H.L.
Gemalen tras	„	—	—	„ 0.60	„ „
Portland-Cement p vat	„	—	f 4.10	„ 3.75	
„ p. baal	„	—	„ 1.—	„ 0.95	
GLAS EN VERFWAREN.					
Fransch glas 1e soort enk. dik	Leiden.	—	f 2.—	f 1.50	p. M².
„ „ 1e „ dubb. „	„	—	„ 3.—	„ 2.01	„ „
Matglas 1e „ enk. „	„	—	„ 2.50	„ 1.95	„ „
„ 1e „ dubb. „	„	—	„ 3.50	„ 2.41	„ „
Hartley glas	„	—	„ 3.—	„ 2.—	„ „
Rood glas dubb. dik	„	—	„ 7.—	„ 3.50	„ „
Groen „ „ „	„	—	„ 7.—	„ 3.50	„ „
Broiglas in lood	„	—	„ 6.—	„ 5.50	„ „
Mousseline glas.	„	—	„ 4.—	„ 2.30	„ „
DIVERSEN.					
Heidezand	Utrecht.	—	f 0.75	„ 0.64½	p. M³.
Duinzand	Helder.	—	„ 0.60	„ 0.52	„ „
Grind voor wegen	Velp.	420 M³	„ 1.98	„ 1.64	„ „
„ „ „	Rheden.	840 „	„ 1.84	„ 1.17½	„ „
Turfstrooisel	Nunansdorp.	—	—	„ 160. —	p. 10000 K.G.

Voor reparatiewerk, inclusief inzetten.

37ste JAARGANG ZATERDAG, 18 Januari 1902. N°. 3.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

ZORGVLIET.

De redactie van de „Nieuwe Courant" kan het nog maar altijd niet verduwen, dat wij het indertijd door haar gepubliceerde plan van aanleg en bebouwing van het park Zorgvliet niet mooi vonden. Dit komt duidelijk uit in het artikeltje in haar nummer van 14 dezer, in antwoord op hetgeen wij schreven in ons vorig nummer. Zij laat het daarin voorkomen of het ons er om te doen zou zijn, ons van de zaak af te maken. Wij kunnen haar op dit punt gerust stellen. De zaak is bij ons geenszins van de rol afgevoerd.

De meening, dat de agitatie in de dagbladpers meer kwaad dan goed aan de zaak heeft gedaan, is geen gelegenheidsmeening, die in dit geval dienst moest doen, maar wij herinneren ons o. a. nog levendig de agitatie, die indertijd gewoed heeft in de Amsterdamsche dagbladen in zake de beursquaestie en waartoe die heeft geleid.

In plaats van de zaak tot klaarheid te brengen is er niets dan verwarring uit geboren, is het gemeentebestuur der hoofdstad geheel de kluts kwijt geraakt, heeft het zoowat tien jaren noodig gehad, om op dit punt tot kalmte te geraken en heeft het zich toen door een maatregel, waarvan men thans op het Damrak het massieve resultaat kan zien en waarvoor het nageslacht waarschijnlijk niet zoo heel dankbaar zal zijn, van de zaak afgemaakt.

Aan dit voorbeeld moge de residentie zich spiegelen.

Hoe verder de redactie der „Nieuwe Courant" er een inconsequentie in kan zien, dat wij toch erkennen dat de agitatie haar goede zijde heeft gehad is ons niet duidelijk. Wanneer men van een zaak beweert, dat zij meer kwaad dan goed doet, dan zegt men daarmede toch niet, dat er niets goed aan is. Wij denken hier dus aan een „slip of the pen" van de wakkere redactie der „Nieuwe Courant", die haar repliek, naar aanleiding van onze vraag: „of zij in dit geval eenig resultaat heeft gezien van het publiceeren van het plan, gevoegd bij het nummer van 23 Juni van dat blad, enz.", besluit met een zeer gewichtige onthulling, luidende als volgt:

„Op die vraag kunnen wij „De Opmerker" een geruststellend antwoord geven. Zeer zeker heeft het paleisplan, dat wij in groote trekken aangaven **en** waaromtrent wij gaarne, vooral na de daarop van die zijde uitgeoefende critiek, het zaakkundig oordeel van het weekblad hadden vernomen, grondslag uitgemaakt van de vanwege de gemeente gevoerde onderhandelingen. En zoo zal het in het algemeen wel niet aan twijfel onderhevig zijn, dat de publieke belangstelling in deze zaak, zooals zij zich uitte in de pers, behalve in „De Opmerker", er veel toe heeft bijgedragen om de aandacht van het gemeentebestuur op Zorgvliet te vestigen."

Wij noemen deze mededeeling daarom een belangrijke onthulling, omdat wij tot heden in de meening verkeerden, dat het gemeentebestuur bij onderhandelingen als de hier gevoerde, zich wat grondslagen van technischen of artistieken aard betreft, steeds doet voorlichten door de daarvoor aangewezen en daartoe bevoegde ambtenaren en commissiën.

Het gemeentebestuur is echter in dit geval van den gewonen regel afgeweken en heeft zich door de redactie der „Nieuwe Courant" laten voorlichten, dit lijdt geen twijfel, waar het ons als *zeer zeker* wordt medegedeeld.

Maar toch heldert deze positieve verklaring ons de zaak niet geheel op, er blijven daarin verschillende punten nog in een geheimzinnig duister gehuld.

Zooals toch bekend is had reeds in Mei van het vorig jaar een ander Haagsch dagblad „De Avondpost" er de lucht van, dat er iets met Zorgvliet gaande was. (Men zie daarvoor ons nummer van 25 Mei 1901).

Een paar weken later wist de „Haagsche Courant" mede te deelen:

„Reeds sedert eenigen tijd, al vóór er in de Haagsche bladen over geschreven werd, waren B. en W.

in bespreking met den Groothertog van Saksen over den aankoop van Zorgvliet en daaromtrent is nu onlangs voorloopige overeenstemming verkregen."

„De Groothertog, lettende op de belangen van de stad en op de voornemens van haar bestuur, zou — zoo vernamen we — het landgoed, dat als bouwterrein op een waarde van 6 millioen is getaxeerd, aan Den Haag afstaan voor 2½ millioen."

De onderhandelingen zijn dus waarschijnlijk in het vroege voorjaar reeds begonnen en werden zij dan ook al gevoerd zonder den grondslag, later door de „Nieuwe Courant" geproduceerd, de aandacht van het gemeentebestuur zal daarbij toch wel van den beginne af op Zorgvliet gevestigd zijn geweest. Of de latere uitingen der publieke belangstelling in deze zaak nu nog veel hebben bijgedragen, om die aandacht te verscherpen, kunnen wij in het midden laten.

Maar een feit is, voor zoover wij uit de ons bekende bijzonderheden, omtrent het verloop der zaak conclusiën kunnen trekken, dat de Groothertog, in den verderen loop der onderhandelingen, dus in de tweede helft van het vorig jaar, zijn eischen allengs hooger heeft gesteld en hieraan heeft o. i. de agitatie in de pers, waaraan wij in het belang der zaak gemeend hebben niet te moeten meedoen, voor een gedeelte schuld.

Dat wij weinig belang in de zaak zouden stellen, zooals de redactie van de „Nieuwe Courant" uit onze houding schijnt op te maken, is onjuist. Wij meenen in het voorafgaande die houding voldoende te hebben gemotiveerd.

Wij betreuren den loop die de zaak genomen heeft zeker niet minder dan de pers dit over 't algemeen gedaan heeft, maar wij scharen ons liefst aan de zijde van hen, die daarin nog geen reden vinden om de zaak voor de gemeente verloren te achten.

De publieke opinie heeft luide genoeg gesproken, zij moet thans aan het beleid van B. en W. overlaten hoe te handelen en gelukt het aan dit college, de eigenaren van Zorgvliet terug te brengen in de stemming, die hen, blijkens hetgeen daarvan een goed half jaar geleden bericht werd, toenmaals bezielde, dan zal het, hopen wij, binnen niet te langen tijd in staat zijn aan den Raad een voorstel te doen, dat met een overstelpende meerderheid wordt aangenomen.

PENNINGEN.

In het jaar 1901 zijn hier te lande twee penningen geslagen; de tegenwoordige mode, om aan iemand bij eenig feest zulk een stuk metaal aan te bieden, heeft het voordeel, dat aan de stempelsnijders meer dan vroeger gelegenheid geboden wordt, te toonen, wat zij kunnen.

Er is iets monumentaals in zulk een penning, die in de een of andere verzameling opgenomen, tot het verre nageslacht zal spreken zoowel van de persoon, wie ter eere zij geslagen werd als van den maker. Misschien zal men zich later zelfs meer om den maker dan om wie afgebeeld werd bekommeren.

Maar evenmin als het allen koks zijn, die lange messen dragen, evenmin is iedere beeldhouwer stempelsnijder. Mogelijk is deze laatste titel eigenlijk geheel en al onjuist, nu (Ruskin zou er van gruwen) vernuftig uitgedachte werktuigen verrichten, wat vroeger een geoefend oog en een vaste hand vorderde.

Laten wij dus het woord stempelsnijder maar vervangen door ontwerper van penningen. Als ieder rond relief een ontwerp voor een penning is, dan kan men zelfs stempelsnijder met beeldhouwer verwisselen.

Voor de twee penningen, die wij hier bedoelen, hebben de gevers zich dan ook tot beeldhouwers gewend. De heeren, die H. M. de Koningin met een penning ter gelegenheid van Hoogstderzelver huwelijk verblijdden, meenden, dat zij met hun tijd mede moesten gaan, en wendden zich tot den beeldhouwer Zijl, die, later door het befaamde beeld van Gijsbrecht van Aemstel plotseling tot de hoogte van een Phidias zou stijgen, en die, als ware dit nog geen eer genoeg, door den profeet Van der Pek voorgoed zijn plaats in het Pantheon der kunsten zou krijgen.

Wat hebben de heeren Zijl besteld? Hebben zij hem een programma gegeven, of hebben zij hem vrij gelaten in zijn ontwerp? Wij vermoeden het laatste. Want wij kunnen niet aannemen, dat de commissie heeft voorgeschreven, aan de voorzijde den Dam te maken, met H. M. op een steigerend paard ter plaatse van het monument, en aan de achterzijde het zegel van Amsterdam, dat met plechtigheid noch gevers iets uitstaande heeft.

Al vindt men misschien, dat het minder gepast was, H. M. als herinnering aan haar huwelijk een voorstelling van zich zelve te geven, en den doorluchtigen Gemaal weg te laten, toch is het niet te ontkennen, dat er van H. M., op een vurig ros wel wat te maken was.

En wat is van dit alles terecht gekomen? Het is goed, dat wij hier op het punt van Majesteitsschennis andere inzichten hebben, dan de Duitschers. Want de man, die het in Duitschland wagen zou, zulk een voorstelling van den Keizer te geven, werd onmiddellijk „eingesperrt". Men denke zich een houten pop op een draaimolenpaard, en vrage zich af, of het wel pas gaf, die voor de bevallige Koningin der Nederlanden te doen doorgaan. Gijsbrecht van Aemstel is lang dood; het is mogelijk, dat hij een houten Klaas was; maar wij weten allen, welk een bekoorlijke verschijning Koningin Wilhelmina is. Alleen de beeldhouwer Zijl heeft van al die bekoorlijkheid niets gezien. De profeet Van der Pek zal weer moeten getuigen, anders gelooft niemand, dat dit prulwerk een kunststuk van den eersten rang is.

Wat het zegel van Amsterdam, waarmede al zoo gesold is, dat nu zelfs, tot verontwaardiging van alle heraldici, met de Keizerskroon gedekt in den gevel der Amsterdamsche beurs staat, wat dit zegel op de penning doet, is een raadsel, dat wel nooit opgelost zal worden.

De heeren, die aan burgemeester Vening Meinesz een penning wilden geven, waren niet zoo voor de nieuwe kunst geporteerd. Zij wendden zich tot den beeldhouwer Junger, die reeds bij den bouw van het Rijks-museum van Weenen naar Amsterdam gekomen, sedert aan den Amstel gebleven is.

Van zulk een man zijn geen malligheden te wachten. Hij heeft aan de voorzijde den afgetreden burgemeester en profil gegeven, en de achterzijde met het wapen van Amsterdam gevuld. De karakteristieke kop van den heer Meinesz had een ander meester verlangd. De heer Junger is er niet in geslaagd, dien de baas te worden. Maar het wapen op den achterkant is een lust voor de oogen. Het is heraldisch volkomen juist, en ook de tenanten hebben het karakter, dat de wapenkunde verlangt, maar dat in den regel weg blijft. Een paar poedelhondjes vindt de gewone mensch veel mooier, dan twee heraldieke leeuwen, die

niets hebben van de exemplaren, welke in de dierentuinen te zien zijn.

Het is te hopen, dat deze penningen niet in het buitenland bekend worden. Vooral de Franschen, die in Alphée Dubois en Daniel Dupuis medailleurs van den eersten rang bezitten, zouden zich vroolijk maken over de voortbrengselen der Nederlandsche stempelsnijders uit het begin der 20e eeuw.

Wie het etiquet „nieuwe kunst" gebruikt, schijnt tegenwoordig alles te mogen doen, althans hier te lande. Gelukkig echter, dat er een toekomst is, die, wat door verdwaasde tijdgenooten ontwricht is, weer op zijn juiste plaats brengt, door wier zeef alles gaat, van wier wan alles wegvliegt, wat „the test of ages" niet kon doorstaan.

GRONINGEN.

Eene commissie uit de leden der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst alhier, bestaande uit de heeren A. Th. van Elmpt, W. A. Hof, A. Janssen, K. Hoekzema, P. van der Wint en A. Jansen, heeft dezer dagen een antwoord uitgebracht over de vraag:

„Op welke manier is het mogelijk, om in de stad Groningen in eene behuizing een watercloset te plaatsen; met inachtneming der plaatselijke politieverordening is dit echter niet mogelijk; op welke wijze is dan tot eene oplossing te geraken die het minst kostbaar en 't meest aannemelijk is voor beide partijen, Gemeentebestuur en particulieren.

In dit antwoord, dat in druk is verschenen en aan de leden der genoemde Vereeniging is toegezonden, wordt in de eerste plaats gewezen op het contrast dat weldra gevormd zal worden door de in wording zijnde electrische verlichting, als een der modernste behoeften van het tegenwoordig geslacht en het primitieve tonnenstelsel, als een bespottelijk overblijfsel uit den tijd der middeleeuwen.

Vervolgens wordt medegedeeld, dat de Commissie een onderzoek heeft ingesteld naar de gewone inrichtingen en die welke daarvan afwijken en concludeert dan:

1°. dat de inrichtingen welke van het primitieve stelsel afwijken wel als bruikbaar kunnen worden beschouwd, maar op verre na niet voldoen aan de eischen die men aan een net privaat mag stellen en dat daarvan het tonnenstelsel de oorzaak is;

2°. dat de te bezigen hulpmiddelen om een closet te plaatsen in de tonruimte, een toestand teweeg brengen die in strijd zal komen met de politie-verordening.

3°. Dat de faecaliën in een anderen verzamelaar thuis behooren.

4°. Dat bij de bestaande politie-verordening met geen mogelijkheid eene closetinrichting kan aangebracht worden.

5°. Dat voor de tonnen, beerputten in de plaats moeten komen.

Voor de samenstelling van deze putten beveelt deze commissie aan gebruik te maken van cementbeton, bijv. systeem Monier. Zij acht zulke beerputten de beste waarborg tegen de vrees dat de faecaliën in den aangrenzenden grond zullen doordringen.

Eindelijk vat de commissie de geheele beantwoording der vraag samen in dezen zin:

Closetinrichtingen zijn niet eer goed te plaatsen, voordat het gebruik van beerputten wordt toegestaan.

Ten slotte herinnert zij aan den uitgesproken wensch om haar antwoord ter kennis te brengen van den Raad der gemeente en spreekt het vertrouwen uit, dat de Raad van Groningen niet achter zal willen staan bij dien van Arnhem, waar de beerputten volgens een bepaald systeem worden vervaardigd en aangebracht.

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nummer gevoegde plaat vertoont de plattegronden van de in het vorig jaar voltooide Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage.

In een volgend nummer zal een tweede plaat verschijnen, bevattende gevels en doorsneden van hetzelfde bouwwerk, vergezeld van een korte toelichting.

VEREENIGINGEN.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 9 Januari 1902.

In deze vergadering werd medegedeeld dat door den heer Th. Sanders, directeur van de Noord-Holl. Tramweg-Maatschappij, in de vergadering van 23 Januari a. s. een voordracht zal houden over: „Het spoorwegverkeer Amsterdam–Rotterdam".

Door verschillende bestuursleden werd verslag uitgebracht over het afgeloopen jaar en rekening en verantwoording door den penningmeester afgelegd.

De begrooting voor het eerste halfjaar 1902 werd behandeld en goedgekeurd met een eindcijfer van ƒ1181,32 aan ontvangsten en uitgaven.

Besloten werd om alle tijdschriften zooveel mogelijk te verkoopen, omdat de leden toch gebruik daarvan kunnen maken, daar zij bij de koopers ter beschikking blijven. Tot bestuursleden werden herkozen de heeren Risch, Van Aarst en Melcher, terwijl in plaats van den heer Bruins, die zich niet herkiesbaar kon stellen, de heer H. H. Hagedorn werd gekozen.

Tot leden van de commissie voor het nazien van de boeken van den penningmeester werden benoemd de heeren J. H. van den Berg, W. J. des Bouvrie en H. Brand.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Woensdag-avond had de jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap plaats, waarin de bekroningen werden uitgereikt aan de winnaars in de door de Vereeniging uitgeschreven prijsvragen (reeds vroeger meegedeeld). Uit het jaarverslag, dat werd uitgebracht, bleek dat de algemeene toestand der Vereeniging gunstig was, het ledental vermeerderde met 2 en kwam daardoor op 145; de financieele toestand was door buitengewone uitgaven in 't afgeloopen jaar minder gunstig dan vorige jaren, doch gaf bij 't betrachten van gepaste zuinigheid geen reden tot bezorgdheid; de societeit verkeerde in bloeienden toestand, de excursiën waren succesvol geweest, maar bovenal hadden de prijsvragen stof tot tevredenheid gegeven door de buitengewoon groote mededinging, die ze hadden uitgelokt; alleen de medewerking aan plaatwerken beantwoordde niet aan de verwachting. In de bestuursvacaturen, ontstaan door periodieke aftreding der heeren P. G. Buskens en J. H. de Roos, werd voorzien door de benoeming van de heeren Hermanus Kloot en W. F. Overeijnder, terwijl tot voorzitter en 1ste secretaris werden herbenoemd de heeren Henri Evers en C. N. van Goor. Een voorstel tot het doen opnemen, 't zij door opmeting of photografie, van belangrijke fragmenten van hier ter stede bestaande oude gebouwen, werd aangenomen en daarvoor een post op de begrooting gebracht. Een der vaste commissiën der Vereeniging, bestaande uit de heeren H. Kloot, P. G. Buskens en W. Bruijnzeel Gzn., werd met de verzorging daarvan belast en daartoe aangevuld met de heeren A. Spoor J. Jzn. en Jan Heijink.

Een groot deel der prijsvraagantwoorden was langs de wanden der vergaderzaal geëxposeerd.

FABRIEKS- EN HANDWERKSNIJVERHEID.

De vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland heeft reeds eenige punten van beschrijving ter behandeling op de 5le algemeene vergadering vastgesteld t.w.:

1. De algemeene vergadering spreke de wenschelijkheid uit, dat van Regeeringswege tot het houden van eene bedrijfstelling worde overgegaan.

2. De algemeene vergadering spreke de wenschelijkheid uit, dat de besturen van groote gemeenten overgaan tot het vestigen van inrichtingen voor handelsonderwijs aan jongelieden, die reeds op kantoren werkzaam zijn.
3. In welken geest behoort door den wetgever in het ambachtsonderwijs te worden voorzien?
4. Welke voornaamste punten moet een concessie voor gemeentelijke tramaanleg en exploitatie bevatten en welke regelen omtrent elk van deze punten moet zij inhouden?
5. Behoort de wetgever bij regeling der naamlooze vennootschappen niet bovenal uit te zijn op verplichte openbaarmaking en toezicht, een en ander met aanstelling van accountants van Rijkswege?
6. Welke bijzondere wettelijke voorziening eischt het vraagstuk van de betaling van loonen verdiend door minderjarigen?
7. Welke zijn bij aanbesteding de voor- en nadeelen van persoonlijken borgtocht tot onbeperkt bedrag tegenover zakelijke zekerheid tot beperkt bedrag?

BUREAU VOOR TECHNISCHE ADVIEZEN IN NEDERLAND.

In ons nummer van 4 Januari j. l. maakten wij melding van de door het Hoofdbestuur der Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland verspreide Nota, betreffende de oprichting van een bureau als boven genoemd.

Wij meenen onze lezers geen ondienst te doen door deze Nota, op verzoek van het Hoofdbestuur, in haar geheel over te nemen. Dit toch komt allereerst gewenscht voor, om een juist inzicht in de bedoeling van het plan der Vereeniging te verkrijgen en te meer daar de pers zich in 't algemeen er toe bepaald heeft, daarvan slechts uittreksels te publiceeren.

Dat de meeningen over de zaak verdeeld zijn blijkt reeds uit de adviezen, die in de Nota zelf zijn afgedrukt en bleek ons ook bij de bespreking der zaak met personen, die van den inhoud kennis hadden genomen.

Er is echter nog weinig van te zeggen in hoeverre de denkbeelden, die aan het plan ten grondslag liggen voor verwezenlijking vatbaar zullen blijken en welke wijzigingen het eerst wellicht nog zal moeten ondergaan. De zaak is belangrijk genoeg voor gedachtenwisseling daarover tusschen de daarbij betrokken personen, waarvoor wij onze kolommen gaarne openstellen.

Wij meenen echter thans met deze inleiding te moeten volstaan en ons niet in een nadere bespreking van het plan te moeten begeven, alvorens de Nota in haar geheel in ons blad is verschenen.

NOTA

OVER DE OPRICHTING VAN EEN BUREAU VOOR TECHNISCHE ADVIEZEN IN NEDERLAND.

Vaak wordt door industrieelen in Nederland de behoefte gevoeld aan onpartijdige voorlichting op technologisch, werktuigkundig of electrotechnisch gebied door een deskundig bureau. De eisch van onpartijdigheid brengt mede, dat zoodanig bureau niet afhankelijk zij van of in relatie sta tot fabrikanten wier werktuigen, fabrikaat of procédé staat onderzocht te worden. De vaak zeer moeilijke en ingewikkelde vragen, welke het bureau op te lossen krijgt, maken het wenschelijk, zoo al niet noodzakelijk, dat de beste wetenschappelijke krachten, welke in ons land gevonden worden, hun medewerking verleenen en dat desnoods op specialiteiten uit het buitenland een beroep worde gedaan.

Tot dusver ontbreekt in Nederland zoodanig bureau. Als zuiver particuliere instelling, als nijverheidsonderneming is het stellig niet levensvatbaar; de industrie in ons land is niet uitgebreid en verbreid genoeg om dergelijk bureau zonder bijdragen of subsidies te doen bestaan en op opdrachten uit het buitenland kan niet worden gerekend. De Staat achtte het tot dusver niet op zijn weg gelegen zoodanig bureau in het leven te roepen. De Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid, het gemis daarvan voelende, wenscht een poging aan te wenden om in deze leemte te voorzien.

De algemeene vergadering droeg aan het Hoofdbestuur op, over de zaak nader in overleg te treden met deskundigen en zoo mogelijk plannen voor te bereiden.

Ter uitvoering van dit besluit werd allereerst de hulp ingeroepen van den heer Ir. A. A. Middelberg, die ons een schema met toelichting deed toekomen.

Daar de inrichting naar dit schema eigenlijk staat of valt met de houding, welke de Delftsche professoren daartegenover aannemen, werd het oordeel van den Directeur-Hoogleeraar der Polytechnische School gevraagd. De Directeur-Hoogleeraar voldeed welwillend aan ons verzoek en won het advies van verschillende hoogleeraren in. Uit het hieronder afgedrukte schema met toelichting en de uittreksels uit verschillende adviezen blijkt, dat de meeningen zeer verdeeld zijn. Terwijl eenige hoogleeraren de zaak stellig en onvoorwaardelijk ontraden, zijn anderen er warm mede ingenomen, en is nog een ander deel niet blind voor de bezwaren, maar toch niet a priori overtuigd, dat deze onoverwinbaar zouden zijn en dat verwezenlijking van de goede bedoeling in gewijzigden vorm onmogelijk zou zijn.

Het schema van den heer Middelberg met zijn toelichting luidt als volgt:

Het bureau voor industrieele inlichtingen zou op de volgende grondslagen gevestigd kunnen zijn. Elk der hier zoo kort mogelijk omschreven beginselen zal hieronder, na de opsomming, worden toegelicht.

1. Onder het toezicht en de leiding van het Hoofdbestuur der Ver. tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland wordt een Bureau voor industrieele inlichtingen gevestigd te 's-Gravenhage.
2. De dagelijksche werkzaamheden geschieden door eenen Secretaris, die schriftelijk en op vaste uren mondeling geraadpleegd kan worden.
3. De inlichtingen worden uitgewerkt en opgesteld door deskundigen, die zich daartoe vooruit bereid hebben verklaard door een algemeene toezegging en dei dus tot de vaste medewerkers gerekend worden of door deskundigen, die, in buitengewone gevallen, na voorafgegane aanvraag van den Secretaris, dit op zich hebben genomen.
4. De hierboven bedoelde deskundigen zijn Hoogleeraren en leeraren der Polytechnische School te Delft en enkele Staats- of gemeentelijke ambtenaren, die als specialiteiten in een bepaald bedrijf bekend staan.
5. De vakken en bedrijven door deze deskundigen beoefend zijn: mechanische en chemische technologie, werktuigbouwkunde, scheepsbouw, kennis van bouwstoffen, bacteriologie, gasfabricatie, toepassing der electriciteit, bouwkunde.
6. Voor de beloonningen aan de deskundigen zal te gelegener tijd een tarief worden opgemaakt.
   Als grondslag voor dit tarief geldt de belooning, algemeen toegekend aan rechtskundige raadgevers.
7. Van deze beloonningen wordt 10 pCt. (of zooveel als later mocht worden vastgesteld) afgetrokken als belooning voor den Secretaris en de noodzakelijke onkosten voor het bureau. Als bezoldiging van den Secretaris wordt een minimum verzekerd (*f* 500.—) uit de algemeene kas der Vereeniging of zoo noodig uit bijdragen van enkele belangstellenden.
8. De Secretaris neemt kennis van de ingekomen aanvragen, verzendt die aan de deskundigen, doet de inlichtingen aan de aanvragers toekomen en zorgt voor de geldelijke afdoeningen.
9. De inlichtingen kunnen zijn schriftelijk of mondeling, met of zonder het opschrift „geheim". De deskundige kan verlangen dat zijn naam bij een bepaalde inlichting onbekend blijve.
10. De inwerkingtreding van het Bureau zal op ruime schaal bekend gemaakt worden met duidelijke omschrijving van het doel en de opneeming der met het bureau in verbinding staande deskundigen.

Omtrent deze punten wensch ik nog het volgende ter toelichting te zeggen.

ad 1. Mocht het Bureau grooteren omvang krijgen, dan zou het toezicht en de leiding door het Hoofdbestuur kunnen geschieden versterkt door enkele in 's-Gravenhage woonachtige personen.

ad 2. Het werk van den Secretaris is in hoofdzaak bemiddelend. Hij voert briefwisseling en houdt geldelijk beheer. De persoon moet zijn een technicus met genoeg algemeene kennis om als tusschenpersoon op te treden tusschen aanvragers en deskundigen en dus de aanvrage en inlichtingen in hoofdzaak' kunnen begrijpen.

ad 4. De Hoogleeraren en leeraren der Polytechnische School voldoen, tegenwoordig vooral, aan alle eischen aan deskundigen voor de gewenschte inlichtingen te stellen.

Hoogere Burgerschool aan de Stadhouderslaan. te 's Gravenhage.

Gevels Z. zijde.

Doorsnede C D.

Doorsnede A B.

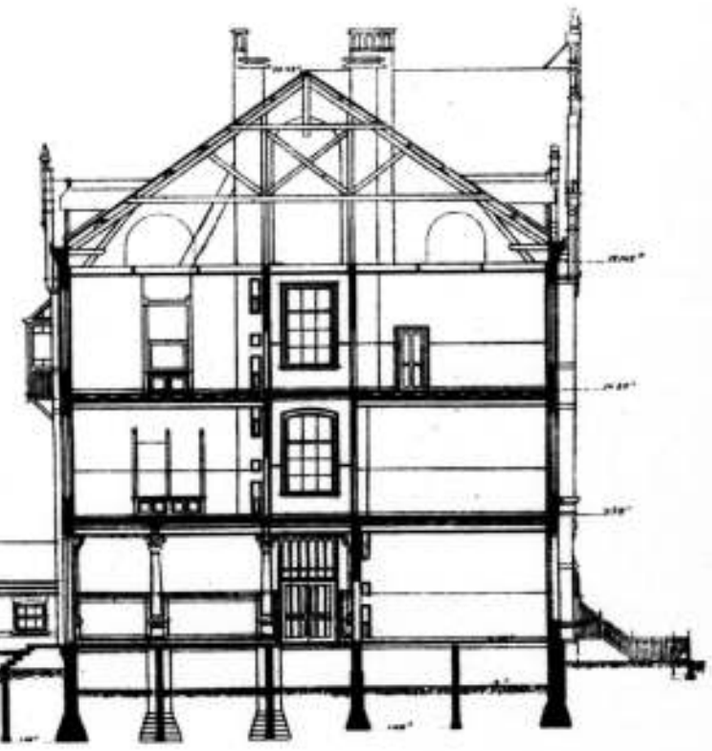

Gevels O. zijde.

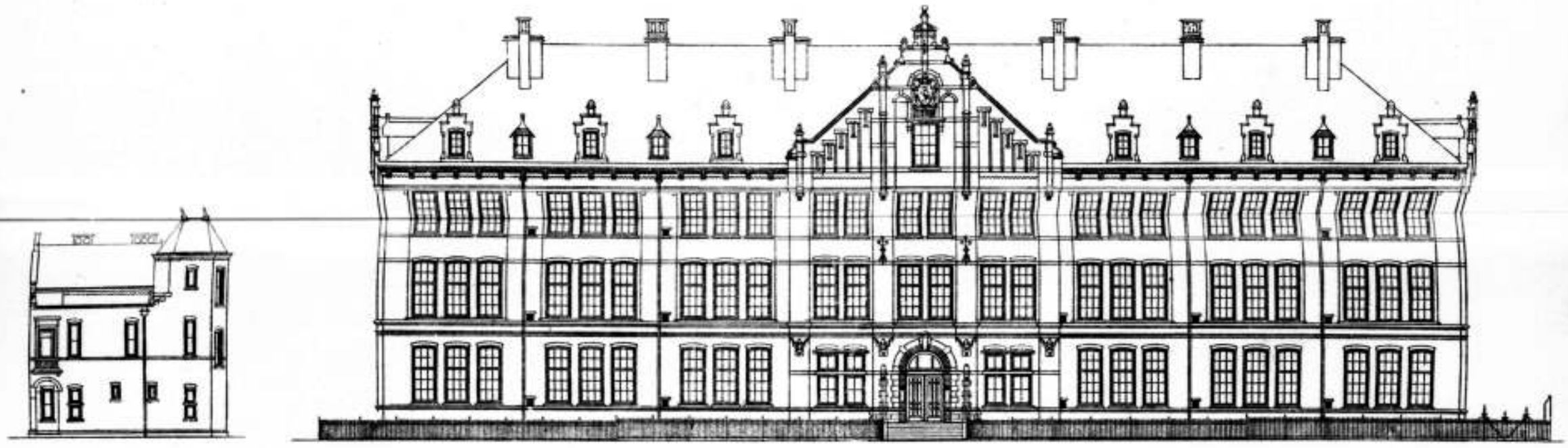

Gevel W. zijde.

Doorsnede E F.

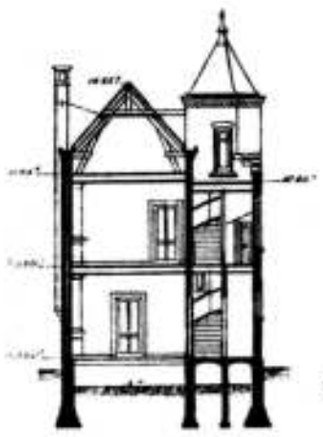

Schaal.

0 5 10 20 M

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang N°. 5.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Velen hebben een goede loopbaan in de praktijk achter zich, ze beschikken uit den aard hunner werkzaamheid over volledige technische letterkundige kennis, hebben binnen hun dagelijksch bereik de beste vakboekerij in het land, weten gemakkelijk den weg te vinden in de boekerijen van de Afdeelingen van het Kon. Instituut van Ingenieurs en van het technisch leesgezelschap te Amsterdam, beschikken over Laboratoria, assistenten, oud-leerlingen en leerlingen der laatste studiejaren die dikwijls zeer tot hun nut een gedeelte der onderzoekingen op zich willen nemen onder leiding van den Hoogleeraar.

Het is eene kracht van het technisch onderwijs in Duitschland en Zwitserland, dat de Hoogleeraren en leeraren voortdurend in aanraking zijn met de nijverheid daarbuiten, dat hun regelmatig ontwerpen ter beoordeeling voorgelegd worden.

Mij zijn gevallen bekend dat jongelieden alleen daarom een technische opleiding in het buitenland verkiezen omdat de leeraren daar niet zooals, vooral vroeger, hier te lande geheel buiten en zonder aanraking met de praktijk staan.

Evenals Hoogleeraren der Geneeskunde zonder uitzondering zekere praktijk uitoefenen zullen de technische Hoogleeraren hier te lande zeker gretig de gelegenheid tot het uitoefenen van een eervolle, nuttige praktijk aangrijpen.

Op deze wijze zal het bureau ten nutte komen voor het Onderwijs.

Er is meer. Betere voeling met de praktijk zal den Hoogleeraren meer gelegenheid geven leerlingen voort te helpen en een werkkring te doen verkrijgen.

Behalve de Hoogleeraren komen in aanmerking voor bepaalde vakken: ambtenaren van Staats- en gemeentewerken, als een gasdirecteur of -ingenieur, een leider van het electrische bedrijf, een leider van een gemeentelijk laboratorium, van een waterverzorging enz.

De Hoogleeraren en ook de andere bedoelde deskundigen staan in den regel in verbinding met collega's in het buitenland en zijn daardoor in staat alle noodige hulp en medewerking van elders te erlangen.

ad 3. Behalve de vaste deskundigen of geregelde medewerkers kan het Bureau zich in enkele bijzondere gevallen wenden tot deskundigen in binnen- of buitenland, die niet regelmatig met het Bureau in verbinding staan. De secretaris verzekert dan een overeenkomst omtrent de kostenafrekening.

ad 5. Het getal vakken waarvoor vaste deskundigen zich bereid hebben verklaard kan naar omstandigheden worden uitgebreid; zoo zou reeds dadelijk de directeur van een der suikerscholen te Amsterdam in aanmerking komen.

ad 6. Het is zeer moeilijk reeds dadelijk een tarief op te maken. Eerst de ervaring van eenigen tijd zal de voorkomende gevallen in groepen kunnen doen splitsen. Het beginsel, dat het Bureau een instelling ten algemeenen nutte is, verdient niet dat de inlichtingen kostcloos of zeer laag in prijs moeten zijn. In den regel kan een goede som betaald worden, overeenkomstig het bestede werk in verbinding met den maatschappelijken stand van den deskundige. Als grondslag komt mij de belooning bij rechtskundige hulp hier toepasselijk voor. Door wordt ook onderscheid gemaakt tusschen mondelinge en schriftelijke inlichtingen, rapporten van grooteren of kleineren omvang, moeilijke briefwisseling, enz. De industreele waarde dier technische inlichtingen is zeker in den regel niet geringer dan die der rechtsgeleerde raadgevingen.

ad 7. Uitgaande van het bovenstaande is een aftrekking van 10 pCt. zeker niet te hoog, misschien zelfs te laag omdat rechtsgeleerden een kantoor moeten bekostigen. Blijkt het later dat 10 pCt. te veel of te weinig is, dan kan dat cijfer in overleg met de belanghebbenden gewijzigd worden.

De kosten van oprichting van het Bureau, meubileering, bekendmaking, drukwerken en schrijfbehoeften, alsmede een mogelijk tekort op de minimum bezoldiging van den secretaris moeten op de eene of andere wijze gevonden worden.

Wanneer de Vereeniging niet bij machte is die kosten op zich te nemen, zouden zij door bijdragen van belangstellenden of grootere Nijverheidsinstellingen als renteloos voorschot kunnen verkregen worden.

Uit het voorafgaande blijkt reeds voldoende dat het oprichten eener Boekerij onnoodig is.

De genoemde Boekerijen te Delft en elders zijn buitendien voor elken werkelijk belangstellende gemakkelijk toegankelijk. Versnippering dient in dit opzicht voorkomen te worden, terwijl buitendien een Boekerij groote sommen vordert wanneer ze slechts eenigszins aan de eischen zou voldoen.

ad 9. De mogelijkheid van mondelinge inlichtingen, door bemiddeling van den secretaris, moet niet uitgesloten zijn, vooral wanneer er vermoeden bestaat dat reclame beoogd wordt.

Voor dergelijke gevallen kan ook het woord „geheim" op de schriftelijke inlichting worden geplaatst, waardoor openbaarmaking en zelfs aanleiding tot lasterprocessen voorkomen wordt.

Een deskundige b.v. zou in sterke bewoordingen een zeker tractel afgekeurd hebben. De belanghebbende vervaardiger zou daarin later kunnen zien en de deskundige zou daarboor weerhouden kunnen worden een oordeel naar zijn beste weten uit te spreken.

Om dergelijke redenen kan een deskundige ook verlangen dat zijn naam aan den aanvrager onbekend blijve.

ad 10. Het gebeurt zoo dikwijls dat nuttige instellingen onbekend blijven ondanks ons regelmatig couranten lezen. Een bekendmaking op ruime schaal, herhaalde mededeelingen aan dagbladen, technische vakvereenigingen, Kamers van Koophandel enz., met noeming der goed klinkende namen dier deskundigen, moet in den eersten tijd door den secretaris zeer ter harte genomen worden.

De hoogleeraar Van den Burg kan zich met dit plan niet vereenigen. Hij schrijft:

„De bestaande technische bureaux voldoen naar mijn meening b. t. l. aan de behoeften. Wil men de docenten aan de Pol. School eventueel in adviezen betrekken dan moet dit geheel aan belanghebbenden worden overgelaten.

Hiercontrent een secretaris van het op te richten bureau te doen beslissen komt mij niet juist voor.

Nu de P. S. jaarlijks zulk een groot aantal ingenieurs en deelnoogen gaat afleveren, zullen de bestaande of nog op te richten technische bureaux goede krachten aan zich kunnen verbinden, die in dien werkkring een goed bestaan moeten en kunnen vinden.

De docenten aan de P. S. worden nu toch reeds in menig opzicht gemaakpleegd, doch het optreden als vaste raadgevers aan eenig technisch bureau komt mij bedenkelijk voor."

Soortgelijke bedenking heeft professor Holst, die bovendien het volgende aanvoert:

„Een andere bedenking betreft het in ruimen kring publiceeren van een naamlijst van vaste „adviseurs" of medewerkers en de oprichting van het secretariaat in den voorgestelden vorm. Immers, noch de groote maatschappijen, noch de groote fabrikanten en industrieelen zullen zich om raad wenden tot zulk een bureau; zij hebben hun eigen technisch personeel, hun eigen ervaringen en gegevens en dus meer kans om voorlichting gevraagd te worden, dan om die te moeten vragen. Bovendien zouden ze, in 't laatste geval, den weg wetende, zich zelf volkomen kunnen redden.

Er zullen dus voornamelijk overblijven de vragen van de kleine fabrikanten en industrieelen, vragen zooals die voorkomen in de rubriek „correspondentie" van de bladen op technisch gebied, zooals in „vraag en aanbod" enz., vragen naar adressen van makers, naar prijzen, enz. enz.

Is deze meening gegrond, dan dreigt 't gevaar, dat de ernstigste medewerkers zich terugtrekken en wellicht een secretaris de antwoorden zal geven, die dan uit adreslijsten, advertentiën en catalogi kunnen worden gereed gemaakt!

Is het raadzaam den secretaris te maken tot h e t adres, waar reizigers en agenten zich in de eerste plaats zullen aanmelden? En moet de secretaris niet zijn (en ook kunnen b l i j v e n) een onafhankelijk man met ervaring en menschenkennis? Kan dan een belooning van iets als *f* 500.— p. j. voldoende geacht worden? Mijns inziens zeker niet!

Waar dus een mislukking van het voorgestelde plan niet zeer onwaarschijnlijk voorkomt, is het mijns inziens niet wenschelijk op de voorgestelde wijze een afzonderlijk bureau met een nieuwen functionaris in te richten en een naamlijst van vaste adviseurs of medewerkers op ruime schaal te verspreiden.

Zou het niet veeleer de voorkeur verdienen om met een proefneming te beginnen, door bijv. geregeld in het orgaan der Vereeniging bekend te maken: dat van af een zekeren datum het Bestuur bereid is inlichtingen te geven op de navolgende voorwaarden en zich daartoe de hulp heeft verzekerd van eenige deskundigen?

Er zal dan blijken of het aantal en het gehalte van de inkomende vragen het oprichten wettigen van een zelfstandig optredend bureau; mocht dit tegenvallen dan is er hoogstens „een proef genomen met een ongunstigen uitslag", maar der Vereeniging blijft dan échec bespaard dat in gelijke mate werelkundig moet gemaakt worden, als de aanvankelijke oprichting van het Bureau 't zou geweest zijn."

De professoren, die de afdeeling technologie en mijnbouwkunde aan de P. S. vormen, (1) nemen het in de derde plaats geschetste standpunt in. Zij motiveeren hun gevoelen aldus:

(*Slot volgt.*)

(1) De Heeren Aronstein, H. Behrens, Beijerinck, Hoogewerff en Schroeder van der Kolk.

PRIJSVRAGEN.

SOCIETEITSGEBOUW TE MIDDELBURG.

Door de jury, die het onderzoek op zich nam van de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag welke door de Nijverheidsvereeniging te Middelburg uitgeschreven was voor een societeitsgebouw met veranda enz. op haar terrein aan het Noord-Bolwerk, is dezer dagen uitspraak gedaan.

Er werden, zooals bekend, twee plannen gevraagd: een voor een gebouw *zonder* en een voor een gebouw *met* bovenverdieping, geschikt voor kasteleinswoning.

Voor het *eerste* plan waren 7, voor het *tweede* 9 ontwerpen ingekomen.

Van de zeven eerstgenoemde, voor een gebouw *zonder* bovenverdieping, is de prijs van *f* 75 toegekend aan den inzender van het plan, onder het motto L. O. I. D., die bleek te zijn de heer A. L. J. Goethals, lid der firma C. A. Goethals en Zn., te Middelburg.

Wat het tweede plan, een gebouw *met* bovenverdieping betreft, is, op voorstel der jury, de prijs van *f* 100 verdeeld over de inzenders van twee plannen, die tot motto droegen N. Z. S. en Secundum, zijnde de heeren A. L. J. Goethals, hiervoren genoemd, en A. van Dorst, teekenaar bij de domeinen en bouwkundige.

De verschillende teekeningen zijn van Zondag tot Woensdag voor belanghebbenden en belangstellenden, leden of niet-leden van den Byitentuin, ter bezichtiging gesteld geweest in het societeitsgebouw.

De jury bestond, zooals vroeger is gemeld, uit de heeren I. L. van Wuyckhuise, hoofdopziener bij de domeinen in Zeeland en leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de burgeravondschool, P. C. de Does, opzichter bij de gemeente-fabricage en assistent-leeraar in het teekenen aan dezelfde school, beiden te Middelburg, en Chr. H. Holgen, gemeente-bouwmeester te Vlissingen.

EEN NIEUW KONINKLIJK PALEIS TE AMSTERDAM.

Door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is bij gelegenheid van haar zestigjarig bestaan een internationale eere-prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp van een Koninklijk Paleis te Amsterdam.

Het programma geeft de volgende bepalingen aan:

Bestemming: Het Paleis is bestemd tot tijdelijk verblijf van het Koninklijk Echtpaar met gevolg, gedurende het jaarlijksch bezoek aan de hoofdstad van Nederland.

Bouwterrein. Het bouwterrein is vlak en gelegen in een nieuwe buitenwijk der hoofdstad.

Aan de voorzijde wordt het begrensd door een ruim plein, aan de overige zijden door avenues.

Het terrein moet rondom door een monumentaal hek van den publieken weg afgesloten worden.

Het gebouw zelf, dat bij eene breedte van pl. m. 70 M. ten hoogste 5000 M2. oppervlakte mag beslaan met inbegrip der binnenplaatsen, moet aan de voorzijde ongeveer 40 M. binnen het afsluithek liggen.

Aan de twee voorhoeken van het bouwterrein moeten, aansluitende aan het monumentale hek, paviljoens ontworpen worden, elk groot pl. m. 80 M2., die door overdekte colonnades met het gebouw verbinding hebben en waardoor tevens een afgesloten voorplein gevormd wordt.

Indeeling. Het gebouw zal bestaan uit:

A. Kelderverdieping, waarvan de vloer ligt op 1 M. beneden het trottoir;

B. Begane grond, waarvan de vloer ligt op 2 M. boven het trottoir;

C. Eerste- of hoofdverdieping, waarvan de vloer ligt op 6.60 M. boven het trottoir;

D. Tusschenverdieping, waarvan de vloer ligt op 11.00 M. boven het trottoir;

E. Tweede verdieping, waarvan de vloer ligt op 16 M. boven het trottoir;

F. Zolderruimte.

In de kelderverdiepingen vindt men brandvrije kluizen, toestellen voor centrale verwarming, bergplaatsen voor brandstoffen e. d. De begane grond is bestemd voor huisvesting van hooge gasten en verder voor den dienst, o. a. komen daar:

een hoofdingang met overdekten doorrit;

een ruime vestibule; hierbij een portiersloge en een vertrek voor inschrijving van bezoekers;

een trapzaal met een monumentale hoofdtrap in gemakkelijke en doeltreffende verbinding met de eerste of hoofdverdieping;

eenige apartementen voor Hooge gasten, elk appartement bestaande uit een slaap-, een zit- en werkkamer, een garderobe en een ruimte, bevattende een toilet-, een badkamer en een W. C.;

een kamer voor adjudanten;

twee vertrekken voor den Hofmaarschalk;

een vertrek voor den Intendant van het paleis;

een ontvangkamer voor de Secretarissen met een tweetal werkkamers;

een kamer voor ordonnancen;

een hoofdkeuken, twee bijkeukens en spoelkeuken, een koffiekeuken, drie bergplaatsen en een werkplaats voor de koks; in de nabijheid hiervan afzonderlijke diensttrappen naar de kelderverdieping;

een zilverkamer;

twee garderobes voor Z. K. H. den Prins;

een centraalbureau voor huistelefoon en telegraafdienst;

verder een aantal bergplaatsen en vereischte gemakken.

Eerste of hoofdverdieping. — De eerste of hoofdverdieping is bestemd voor:

1°. de officieele recepties, audiënties en feesten;

2°. woning van het Vorstelijk Echtpaar;

3°. woning van Vorstelijke gasten.

De hoofdverdieping moet bevatten:

in verband met de hoofdtrap, ruime galerijen en vestibules, doelmatig aansluitend tot een serie van zalen en vertrekken, als volgt:

een audiëntie-zaal (pl.m. 85 M2.) aan weerszijden begrensd door eene antichambre en gelegen aan den hoofdgevel van het gebouw, en tevens in verbinding met een open terras boven den overdekten doorrit;

een groote feestzaal, (pl. m. 280 M2.), met gelegenheid tot plaatsing van een orkest van pl. m. 40 executanten. De ruimte voor dit orkest moet van af een der diensttrappen gemakkelijk bereikbaar zijn;

een groote eetzaal, (pl. m. 180 M2.);

een aanrechtkamer (pl. m. 50 M2.) en een dessertkamer (pl. m. 15 M2.), beide aan de groote eetzaal grenzende;

een groote conversatiezaal (pl. m. 180 M2.);

een antichambre (pl. m. 50 M2.) in verbinding met de groote conversatiezaal, en ruime toilet-kabinetten in de nabijheid;

de drie genoemde groote zalen moeten en suite gelegen zijn en kunnen, evenals de audiëntiezaal, in hoogte twee verdiepingen bevatten;

een kleine eetzaal (pl. m. 60 M2.), in de nabijheid van de bovengenoemde aanrechtkamer gelegen;

een rookzaal en een conversatie-salon (elk pl. m. 40 M2.), met ruime toiletkabinetten in de nabijheid.

De appartementen van het Vorstelijk Echtpaar moeten bestaan uit:

een salon, een woonkamer, twee werkkamers, twee slaapkamers met aangrenzende afzonderlijke kleine garderobes en twee ruimten met elk een toilet-, een badkamer, en een W. C.;

een kamer voor adjudanten van dienst;

een kamer voor dienstdoende hofdames;

twee vertrekken voor de particuliere secretarissen;

twee vertrekken voor bediening.

De appartemenien voor vorstelijke gasten moeten elk bestaan uit:

een zit-, een slaap- en een werkkamer en afzonderlijke garderobe, een ruimte met toilet-, badkamer en W. C.;

een kamer voor adjudanten;

een kamer voor hofdames;

twee vertrekken voor bediening.

Tusschenverdieping. — Deze verdieping is bestemd voor de huisvesting van de hofhouding en voor personen tot den directen dienst van Hunne Majesteiten.

Zij moet bevatten:

een aantal appartementen voor hofdames en hofheeren; elk appartement bestaande uit een slaap- en een zitkamer, benevens eenige vertrekken voor bedienden;

een conversatiezaal, tevens bibliotheek;

een groote garderobe voor H. M. de Koningin, in afzonderlijke verbinding met een der garderobes in de nabijheid van de appartementen van het Vorstelijk Echtpaar op de hoofdverdieping gelegen.

Verder de noodige badkamers, toiletkamers met W.C.'s, bergplaatsen en verdere gemakken.

Tweede verdieping. — Deze verdieping is bestemd gedeeltelijk voor de huisvesting van leden van het gevolg, gedeeltelijk voor huisvesting van officianten, lakeien enz.

Zij moet tevens bevatten de noodige badkamers, W. C.'s, bergplaatsen, garderobes enz. De zolderruimte boven deze verdieping is bestemd voor berging enz.

Paviljoens. De genoemde paviljoens, aan de voorhoeken van het bouwterrein, zijn bestemd voor de militaire eerewacht.

Elk paviljoen moet bevatten een overdekte portiek, een vertrek voor de wacht en een vertrek voor den dienstdoenden officier, commandant der wacht;

verder de noodige bergplaatsen en W. C.'s.

Afsluithek. Bij het ontwerpen hiervan moet gelet worden op twee ruime inrijhekken, met schildwachthuisjes voor infanterie en cavallerie.

Het gebouw moet van alle gemakken voorzien, de communicatie oordeelkundig ingericht, de toegangen naar behooren aangebracht en zooveel mogelijk brandvrij ontworpen zijn. Ruime loggia's en balcons kunnen op daartoe geschikte plaatsen worden aangebracht.

Het paleis is gedacht in de as van den doorrit van het Rijks-museum.

De ingekomen antwoorden zullen beoordeeld worden door een jury, bestaande uit de heeren: Prof. E. Gugel, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, eerelid der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

C. Muysken, architect-ingenieur te Baarn. Oudvoorzitter, eerelid van de Maatschappij t. Bev. d. B.

J. F. Klinkhamer, B. I. te Delft, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft.

H. Evers, architect te Rotterdam, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

H. P. Berlage Nz., architect te Amsterdam, voorzitter van het genootschap Architectura et Amicitia.

A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam, voorzitter van-,

Joh. Mutters Jr., architect te 's Gravenhage, lid van-,

J. Verheul Dz., architect te Rotterdam, lid van het hoofdbestuur der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst.

C. T. J. Louis Rieber, B. I., te Amsterdam, secretaris van de Maatsch. t. bev. der Bouwkunst.

Aan den vervaardiger van het beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerp zal worden uitgereikt de Verguld Zilveren Medaille der Maatschappij en *f* 500;

voor het in de tweede plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd de Bronzen Medaille en *f* 250;

voor het in de derde plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd de Bronzen Medaille en *f* 100.

Alle stukken in antwoord op deze prijsvraag worden vóór of op 15 Mei 1902, des namiddags te 2 uur, vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den heer C. T. J. Louis Rieber, Marnixstraat 402, te Amsterdam, vergezeld van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto, en vergezeld van een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de aanduiding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender.

De uitslag van de beoordeeling der jury zal bij gelegenheid van den Algemeene Vergadering in Mei 1902 worden bekend gemaakt en de tentoonstelling der ingekomen plannen zal tijdens die vergadering geopend worden.

BOEKBESCHOUWING.

KOSTENBERECHNUNGEN FÜR HOCHBAUTEN VON BAURAT SCHWATLO.

Van dit werk, handelende over het maken van begrootingen, is in het afgeloopen najaar de 2de oplaag van den tienden druk verschenen, bewerkt door Georg Osthoff, samensteller van de bekende: „Kostenberechnungen für Bau-ingenieure".

In negen hoofdstukken wordt dit omvangrijke onderwerp in alle onderdeelen behandeld.

Het eerste hoofdstuk bevat inhoudsberekeningen en een serie van hulptabellen, het tweede een korte algemeene beschouwing over begrootingen en de volgende hoofdstukken behandelen achtereenvolgens:

Aanwijzingen over de behandeling van ontwerpen en begrootingen.

Algemeene aanwijzingen voor de uitvoering van openbare en particuliere gebouwen.

Berekening der bouwmaterialen.

Transport- en vrachtkosten.

Berekening der prijzen voor afzonderlijke werkzaamheden en voor zoodanige materialen, die in de begrootingen niet afzonderlijk worden uitgetrokken.

Het ontwerp en de begrooting.

Schatting van bestaande gebouwen en globale raming van ontwerpen.

Deze opsomming geeft slechts een zeer onvolledig beeld van den rijken en leerzamen inhoud van Schwatlo's werk, dat wel is waar voor Duitsche bouwkundigen samengesteld en op Duitschen leest geschoeid is, maar waarin een massa opgaven en gegevens voorkomen, die ook buiten Duitschland van waarde zijn voor de bouwkundige practijk.

Vooral ook om de systematische behandeling van het onderwerp meenen wij de vakgenooten die Schwatlo's Kostenberechnungen niet, of slechts uit een der oudere uitgaven kennen, de kennismaking met deze nieuwe editie te mogen aanbevelen.

Vergelijkt men toch deze nieuwe editie met een der oudere, b. v. van een 25-tal jaren geleden, dan springt vooral de enorme uitbreiding, die dit boek ondergaan heeft, in het oog.

Wel is de hoofdindeeling dezelfde gebleven, d. w. z. de verschillende hoofdstukken behandelen dezelfde onderdeelen, maar sommige onderdeelen van hoofdstukken zijn nu tot afzonderlijke nieuwe hoofdstukken uitgedijd en een hoofdstuk over transport- en vrachtkosten geheel nieuw toegevoegd. Ook is de indeeling van de stof onder de verschillende hoofden eenigszins gewijzigd.

Osthoff verwijst hier en daar naar zijn „Kostenberechnungen für Bauingenieure", waarin sommige onderwerpen, o. a. de afleiding van enkele eenheidsprijzen en van de vrachtkosten nog uitvoeriger behandeld worden dan hier mogelijk was. Voor de practijk van den „Hochbau" heeft hij waarschijnlijk ook deze uitvoerigheid niet noodig geacht en daarbij wellicht ook gerekend op een oordeelkundig gebruik door personen, die de waarde der gegeven cijfers kunnen beoordeelen en weten waar en hoe die zich naar omstandigheden kunnen wijzigen.

DE NATUUR.

Gaarne vestigen wij de aandacht op een dezer dagen verspreide proef-aflevering van het maandschrift „De Natuur" onder hoofdredactie van Dr. A. van Hennekeler, uitgegeven door J. G. Broese te Utrecht.

In het prospectus, in die aflevering afgedrukt, lezen wij onder meer:

„Nieuwe uitvindingen en ontdekkingen volgen elkander in toomelooze vaart op, en waar men vóór enkele tientallen van jaren zelfs niet over dacht of wat men toen minstens in twijfel trok, ziet men thans gebeuren. Wie dacht toch een dertigtal jaren geleden aan den thans zoo algemeen in gebruik zijnden telefoon, wie aan den allengs burgerrecht verkrijgenden *automobiel*, wie aan den zoo curieusen *fonograaf*, wie aan *telegrafie zonder draad* en aan zoovele andere uitvindingen, die telkens in het praktische leven hunne toepassing vinden? Een ieder zal echter toestemmen, dat indien men op den naam van beschaafd mensch wil aanspraak maken, men ook iets meer van die nieuwe vindingen moet weten, dan dat ze bestaan. Men heeft een leiddraad noodig, die op bevattelijke wijze het nieuwste en belangrijkste op natuurwetenschappelijk gebied verklaart. Dat doel heeft zich het tijdschrift „De Natuur" voor oogen gesteld, en het is blijkens het groot getal intekenaars, waarin het zich voortdurend mag verheugen, daarin zeer wel geslaagd. „De Natuur" begint met 1902 reeds zijn 22sten jaargang en blijft, blijkens het zich telkens uitbreidende aantal lezers in een werkelijke behoefte voorzien.

In de eerstvolgende afleveringen van den jaargang 1902, zullen o. a. de volgende opstellen voorkomen:

De vorderingen der draadlooze Telegrafie, door Dr. L. Bleekrode. De Vliegmachines, door H. Vreedenberg. De geschiedenis van het Fotografisch Objectief, door Dr. R. C. Rijkens. De Vanieljecultuur op Java, door A. B. Lucardie. Onderzeesche Booten, door Dr. A. van Hennekeler.

Aan het slot van elke aflevering bevindt zich een rubriek correspondentie, waarin elke lezer vragen op natuurwetenschappelijk gebied tot de redactie kan richten, welke vragen, indien mogelijk, zoo spoedig doenlijk worden beantwoord. Van deze rubriek wordt steeds zeer druk gebruik gemaakt.

Eindelijk komt in elke aflevering een rubriek Sterrenkundige opgaven en mededeelingen voor, waarin de meest belangrijke sterrenkundige opgaven voor de volgende maand vermeld worden.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Bij het Britsche Lagerhuis zal in de aanstaande zitting een voorstel worden ingediend betreffende den aanleg van een ondergrondschen electrischen spoorweg van de City naar Wimbledon. De lijn zal beginnen in de nabijheid van Canonstreetstation en gaat onder de Theems door naar Southwark. Het benoodigde kapitaal is op acht millioen pond sterling geraamd. Het werk wordt uitgevoerd door een daartoe op te richten Maatschappij en zal in vijf jaren tijds gereed zijn.

— Op de groote leening van Weenen is een post van 3 millioen kronen uitgetrokken voor den aanbouw van een stedelijk museum voor moderne kunst. Het Rijk zal de hedendaagsche schilderijen, die thans in het Hofmuseum en in andere Rijksgebouwen hangen, in bruikleen afstaan en voor nieuwe aankoopen jaarlijks 60,000 kronen bestemmen, terwijl de provincie jaarlijks minstens 20,000 kronen en de stad 80,000 kronen voor dit doel besteden zal.

BINNENLAND.

's Gravenhage. B. en W. hebben uit 95 sollicitanten aangewezen den ingenieur N. J. Siegels alhier, om plannen te ontwerpen en aan hen voorstellen te doen voor den bouw van gemeentewege van eene Electrische Centrale.

— De Haagsche dagbladen beijveren zich nog, als om strijd, om nadere bijzonderheden in zake Zorgvliet wereldkundig te maken. Zoo zijn, volgens een berichtgever van „Het Vaderland", de servituten, die op Zorgvliet drukken:

1. Niet bebouwen voor 19 1.

2. Het ongerept laten der Waterpartij tegenover het Diaconessenhuis, Laan van Meerdervoort.

3. Het overnemen van het stoomgemaal.

4. Het gratis afstaan van grond voor een nieuwe Russische kapel en (als de berichtgever zich niet bedriegt) ook het bouwen dier kapel en nog een paar kleinigheden.

Curieus is zeker hetgeen de Zorgvliet-schrijver in de „Avondpost", na nogmaals te hebben betoogd dat het park Zorgvliet voor particulieren niet meer waard is dan 2½ millioen gulden, weet te vertellen: Iemand, „met de Weimarsche zaken bekend", heeft hem verklaard, dat de oorsprong van 5 millioen gulden daarin zijn oorsprong heeft gevonden dat men te Weimar bij onbekendheid met de Hollandsche taal heeft opgeteld: koopsom ad f 2.500.000, aankoop berm ad f 500.000, aanlegkosten ad f 200.000 en overdrachtskosten ad f 300.000.

Houwel de heeren te Weimar op hun vergissing waren attent gemaakt, zijn zij bij hun onjuiste opvattinz gebleven.

Ook deelt de schrijver nog mede, dat voor het park Zorgvliet 8 aanbiedingen van particulieren waren ingekomen, waarvan het hoogste bod f 2.500.000 niet was gedaan door mr. Goekoop, hetgeen den schrijver niet verwondert, daar genoemde heer misschien zal weten, dat Duinoord, behalve het bekende servituut, nog over een, den ingewijden bekend, middel beschikt om particuliere exploitatie bijna onmogelijk te maken, welk middel Duinoord tegenover de gemeente niet zal willen aanwenden.

Wat er van dit alles waar is zal later wel blijken.

☞ Men zie voor Berichten, Personalia, Vacante Betrekkingen en Dienstaanbiedingen het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang ZATERDAG, 25 Januari 1902. N°. 4.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

HET SLOT TE HEIDELBERG.

Met een Plaat.

. . . . Denn alles was entsteht,
Ist werth, dass es zu Grunde geht.
GOETHE.

„De Badensche regeering, die in de kwestie van den wederopbouw van het slot te Heidelberg naar wij meenden nog al veel over 't voor en tegen had gehoord, heeft verklaard, dat zij zich nog niet voldoende ingelicht beschouwt en daarom in deze nog geen voorstel zal doen."

Zoo vermeldden de dagbladen dezer dagen het voorloopig resultaat van de beweging, die in den laatsten tijd weder niet alleen in Baden, maar in geheel Duitschland, en ook daarbuiten, de aandacht heeft getrokken. De voorstanders van den wederopbouw zullen daar niet erg tevreden over zijn en de Badensche Regeering zal bij de Berlijnsche „Architekten-Verein", die met groote meerderheid de voorstanders bijviel in een niet al te goed blaadje komen te staan.

De conclusie van de motie in die „Verein" aangenomen, luidt:

„Der Architekten-Verein spricht daher die Hoffnung aus, dass die badische Regierung, unbeirrt durch alle Widersprüche, die Wiederherstellungsarbeiten fortsetzen und zu einem glücklichen Ende führen möge."

Zeker heeft de Badensche regeering over het voor en tegen nogal veel gehoord. Twintig jaren toch is het reeds geleden dat door den architect Fritz Seitz in de „Deutsche Bauzeitung" een uitvoerige beschrijving werd gegeven van den toestand waarin de prachtige bouwval verkeerde.

Sedert is door de Badensche regeering met goede bedoelingen veel gedaan, om te behouden wat te behouden was. Zij begon met iets heel goeds, namelijk het in het leven roepen van een bureau onder leiding der architecten Koch en Seitz, dat tot taak had het slot in alle deelen op te nemen, in teekening te brengen en te beschrijven. Ook de grond waarop het kasteel gebouwd is, werd geologisch onderzocht.

Zeven jaren besteedde dit bureau aan den omvangrijken arbeid, de beide genoemde architecten gaven een deel der resultaten, onder den titel „Das Heidelberger Schloss" in het licht; af en toe werden gedetailleerde rapporten uitgebracht; in 1891 werd door de regeering een commissie benoemd die in haar rapport wel vooropstelde, dat een geheele of gedeeltelijke wederopbouw van het slot buiten beschouwing moest blijven, en behoud van het bestaande het hoofddoel moest zijn, maar ongelukkiglijk juist in datgene, wat zij zelf beschouwde als van de hoogste kunstwaarde te zijn, in tegenspraak met die grondstellingen handelde. Alle beelden, die de gevels versierden werden door spiksplinternieuwe vervangen en de oude binnenshuis opgeborgen.

In 1893 werd een commissie benoemd en besloten tot restauratie van den zoogenaamden „Friedrichsbau, het gedeelte door Keurvorst Frederik IV van de Paltz in 1608 gesticht.

Prof. C. Schäfer te Karlsruhe, die met dit werk belast werd, begon, toen het gewone vernieuwings- of vernielingswerk van een der schoonste gedeelten. Thans wordt hem door de tegenstanders van den wederopbouw verweten, dat hij te veel van de oude steenen door nieuwe vervangen heeft. De voorstanders spreken dit natuurlijk tegen.

Wie hier gelijk heeft, is van geen belang, maar toen men de beelden eenmaal vernieuwd had, vreesde men dat deze namaaksels, waaraan natuurlijk ontbrekende neuzen, handen, koppen, bij sommigen zelfs den geheelen romp nieuw bijgemaakt was, wel eens beschadigd konden worden door een afvallend brok van een lijstwerk, en besloot men dus, om zeker te gaan niet alleen alle verweerde, maar ook de half verweerde deelen door nieuwe te vervangen en zoo zijn slechts de nog geheel gezonde steenen op hun

plaats gebleven. En thans is het schoonste gedeelte der ruine, de Otto Heinrichs-Bau, aan de beurt om geheel hetzelfde proces te ondergaan en is men op het onzalig denkbeeld gekomen, dat het voor het behoud van dit gedeelte „für alle Zukunft", voor de eeuwigheid dus, noodig is er opnieuw een dak op te zetten, afgesloten door nieuwe topgevels.

Het ontwerp van Schäfer ligt klaar, de steenhouwers watertandden reeds naar een kluif, als niet elken dag voorkomt, toen de stemmen der tegenstanders zich begonnen te verheffen, en de oppositie begon, die hoezeer zij numeriek in de minderheid bleef, toch ten gevolge heeft gehad, dat de Badensche regeering thans schijnt te aarzelen een besluit te nemen.

Ik zal hier de argumenten niet opsommen, die van weerszijden vóór en tegen de voorstellen van Schäfer, die blijkbaar een gelaidelijke reconstructie van het geheele monument beoogen, zijn ingebracht.

Veel van die argumenten zou men afgezaagd kunnen noemen. Ik houd echter niet van dit stopwoord. De hoofdvraag is hier zal men verder gaan met het vernieuwingswerk of niet en als ik een antwoord op die vraag moest geven, zou ik mij scharen aan de zijde der minderheid die *niet* hoopt, dat de Badensche regeering de reconstructiewerken moge voortzetten en tot een gelukkig einde voeren.

Een gelukkig einde, dat nergens anders in kan bestaan dan dat men zich kan verkneuteren in het oezit van een vreeselijk duur namaaksel zonder kunstwaarde.

Nu de Badensche regeering nog aarzelt een beslissing te nemen bestaat er althans een kleine kans, dat zij terugkeert van den weg, die slechts daarheen leiden kan, dat het schoone Neckardal, dat Duitschland, Europa, neen de geheele wereld spoedig en zeker beroofd zal zijn van een onvergelijkelijk schoon overblijfsel van bouwkunst, dat hoeveel er reeds aan geknoeid moge zijn, toch nog in vele opzichten aantrekkelijk is.

Helaas het heeft, door hetgeen er in de laatste 10 of 12 jaren aan gedaan en misdaan is, reeds een groot deel verloren van de oorspronkelijke bekoring, die hier door de samenwerking van natuur en kunst werd teweeggebracht. Seitz erkent dit zelf, waar hij zegt:

„Nog voor 30 jaren had het slot een geheel ander aanzien dan thans. Toen was de geheele gebouwengroep, met een overal woekerenden plantengroei overdekt. Hoog struikgewas groeide in de daklooze gebouwen, op het slotplein was de Friedrichsbau achter een grooten lindeboom half verscholen; het plaveisel van groote onregelmatige steenen met gras tusschen de voegen, vormde een schilderachtigen voorgrond. De wanden van den Otto-Heinrichsbau waren met klimop overtogen, waaruit de figuren in de nissen als nieuwsgierige toeschouwers den bezoeker aankeken en op de lijsten en voorsprongen bloeide wilde nagelbloemen, evenals op den burcht te Bracciano. Uit de waterspuwers aan den Friedrichsbau schoten bij regen krachtige waterstralen naar beneden. Heden is het beeld geheel veranderd. Geen spoor van groen groeit thans meer in de woonvertrekken, zwarte asphaltvloeren bedekken alle horizontale vlakken, roosters en kolken met gegoten ijzeren deksels, onderbreken de nuttige leelijkheid daarvan. Verdwenen zijn de heerlijke doorzichten in de benedenverdieping van den Otto-Heinrichsbau, de half verweerde deuromlijstingen zijn gebleven en afgedekt met een met zink bedekt afdak, zwarte gootpijpen verdeelen de wanden, de voegen zijn met cement dichtgesmeerd, de muren afgedekt; het slotplein is netjes geplaveid en de weinige nog voorhanden boomen en struiken worden angstvallig gesnoeid, opdat zij de ruine niet te na zullen komen."

„Dat alles was noodzakelijk, maar van schilderachtige effecten, teweeggebracht door de samenwerking van natuur en kunst is geen spoor meer voorhanden."

En toch dankt daaraan wel voor het grootste deel de Heidelberger slotruine hare vermaardheid, want zooals Dehio, een der tegenstanders van den wederopbouw terecht aanmerkt; „ligt de esthetische waarde van het slot niet in de eerste plaats in deze of gene bijzonderheid, zij ligt in den onvergelijkelijken, boven alles wat men slechts met architectonische middelen bereiken kon, ver verheven indruk van het geheel."

De architecten Seitz en Koch verklaren, dat zij voor de bekoring, welke de ouderdom en het overlaten aan de natuur aan de bouwwerken geeft, ook ontvankelijk zijn, maar de ijdele behoudszucht heeft ook bij hen de overhand en heeft ook hen gemaakt tot voorstanders van de thans voorgestelde reconstructieplannen.

Het is moeilijk om degenen die Heidelberg niet uit aanschouwing kennen een denkbeeld te geven van wat men hier bezig is te vernielen. De talrijke afbeeldingen en beschrijvingen, die er van bestaan vermogen op verre na niet den indruk te weeg te brengen, die de werkelijkheid nog een twaalftal jaren geleden maakte, toen wel reeds de opneming geschied was, maar overigens alles nog onaangeroerd was.

Voor mij behoort die indruk tot de onvergetelijke en ik wil trachten uit mijne toenmaals gemaakte aanteekeningen, wat van dien indruk aan mijne lezers mede te deelen.

Het was in het begin van Augustus 1890, dat ik des avonds laat van Worms in de oude residentieen universiteitsstad der Keurvorsten van de Paltz aankwam.

Den volgenden morgen, toen de Augustuszon een zee van licht en kleur over het schilderachtig Neckardal uitgoot, wandelde ik, door de koele hoofdstraat het stadje, dat, als alle langs een rivier en tegen een berghelling gebouwde steden, een lange, smalle grondvorm heeft, ongeveer in zijn geheele lengte door den „Schlossberg" tegemoet.

Een flinke rijweg voert naar boven, een schoon panorama ontrolt zich allengs voor het oog van den wandelaar, die zich onderweg verlustigen kan in den weligen plantengroei, die bijna overal als een veelkleurig kleed den bergwand bedekt. Van het slot ziet men aanvankelijk niet veel; het ligt aan deze zijde verscholen achter het hoog opgaand geboomte van het park, dat men door een soort van voorpoort in de buitenste enceinte betreedt. Een heerlijke koelte verkwikt ons hier, na de wandeling bergopwaarts; weldra staan wij voor de eigenlijke slotpoort en na die te zijn doorgegaan, op het slotplein, waarvan ons de heerlijke architectuur in het volle zonlicht tegenschittert, in zijn eigenaardig warmen, rooden toon en met zijn grillig à jour en fantastisch silhouet, ontstaan uit den bouwvalligen toestand, afstekend tegen het diep blauwe hemelgewelf.

Het is moeilijk den indruk, den drom van indrukken te beschrijven, die ons hier bestormt, een gansch hoofdstuk menschengeschiedenis met al zijn lief en leed wordt ons hier eensklaps voor oogen gesteld. Aan een vestingbouw, welke met dien van Coucy of Pierrefonds te vergelijken is, voegt zich hier een paleisbouw, de schoonste die Duitschland uit het Renaissance-tijdperk weet aan te wijzen, daartegenover een tweede paleisbouw, minder elegant en fijn van opvatting, doch zeker niet minder imposant; de plot-

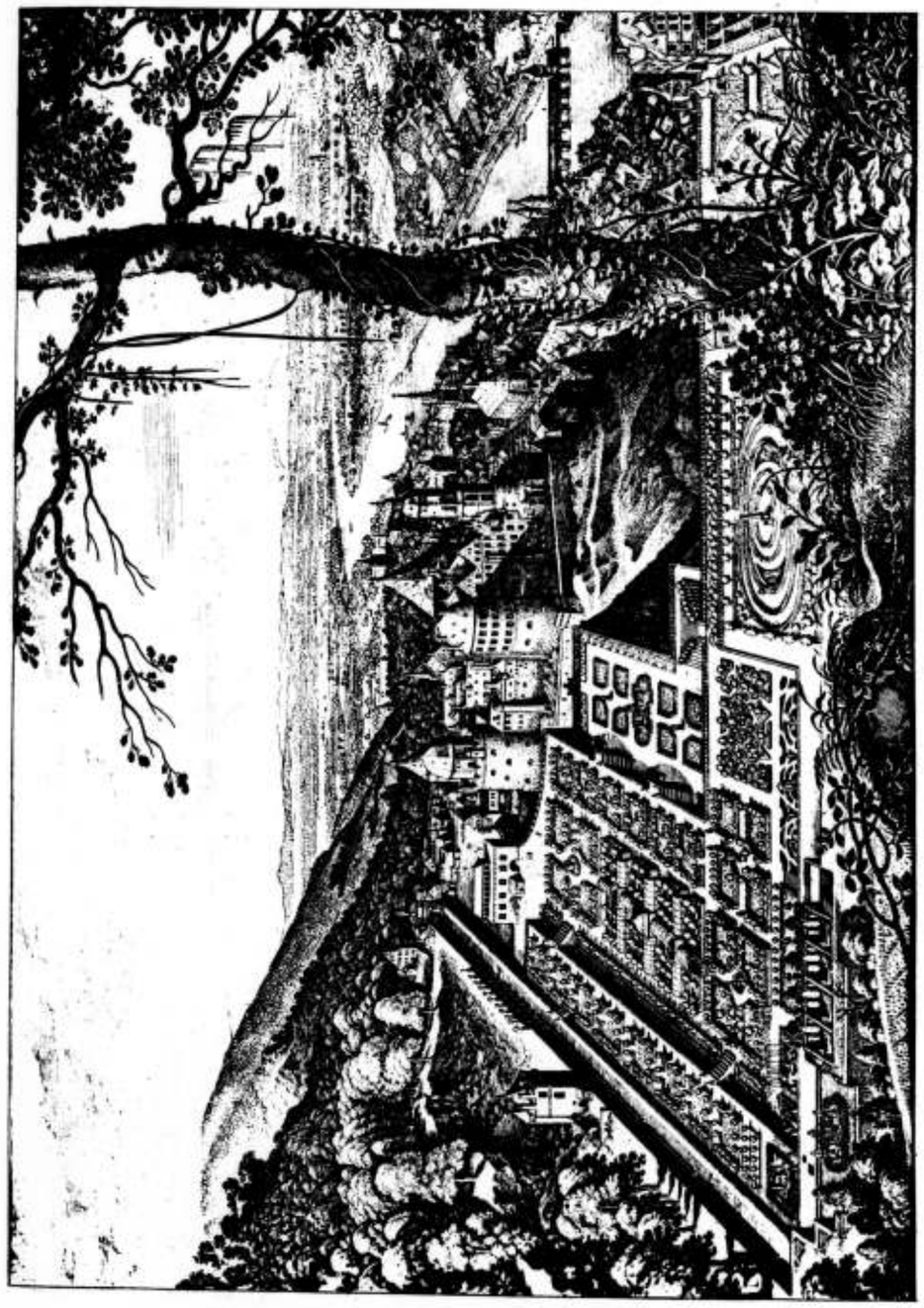

HET SLOT TE HEIDELBERG IN WELSTAND,
NAAR EEN OUDE GRAVURE.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang N°. 4.

selinge overgangen van het eene tijdperk in het andere getemperd, door de uitwerkselen van de verwoestende menschenhand, gevolgd door het langzaam, maar zeker gaande vernielingswerk der natuur.

Vervult ons nog de vrijgevigheid en kunstliefde der Heidelbergsche slotheeren met een gevoel van dankbare eerbied en de onhebbelijke barbaarschheid van den Franschen generaal Mélac, die op bevel van zijn jaloerschen souverein Lodewijk XIV het meest tot de verwoesting gedaan heeft, met een gevoel van afschuw, toch blijkt het, dat het conflict van deze beide geheel tegenstrijdige factoren een resultaat heeft opgeleverd, zonder wedergade. Aan zijne talrijke en meest bedroevende lotgevallen dankt deze echt vorstelijke burcht zijn roem en een belangstelling en bewondering, als waarop weinig paleizen kunnen bogen en die niet verflauwen zal, zoolang men hem voor een „stilgerechte" restauratie zal vermogen te behoeden.

Het is in zekeren zin gelukkig, dat daarvoor enorme sommen zouden noodig zijn en men er dus wel niet spoedig toe zal overgaan. Wanneer daarvan eenmaal sprake zal zijn, staat ons zeer zeker weder een heftigen strijd te wachten tusschen de voor- en tegenstanders en zal het voor en tegen van restauratie van monumenten weder eens breed uitgemeten worden, wij willen hopen met dat gevolg, dat goede smaak en gezond verstand, wezenlijk kunstgevoel en piëteit de overwinning behalen op schoolwijsheid.

(Slot volgt.)

HET BINNENHUIS.

Men zond ons een keurig uitgevoerd boekje, getiteld „Een uiteenzetting der oorzaken, die geleid hebben tot het ontslag nemen der medewerkers aan „het Binnenhuis"."

Toen wij, nog niet lang geleden, een opstel aan de troebelen, welke de wereld onzer nieuwe kunst beroerden, wijdden, was er van de oorzaak nog niets met zekerheid bekend. Wij achtten de beroering ondertusschen een veeg teeken, en het scheen ons dat er met de ambachtskunst iets niet in den haak was. Het kwaad leek ons daarin te schuilen, dat zooveel personen, die noch ambachtslieden, noch kunstenaars zijn, zich als kunstnijveren opwerpen, om profijt van de nieuwe mode te trekken.

Thans kunnen wij nagaan, hoe zich alles heeft toegedragen. En dan blijkt het, dat er inderdaad van den aanvang af geen goede grondslag geweest is.

Het denkbeeld, om „het Binnenhuis" op te richten is ontstaan in Januari 1900. Toen verzonden de heeren H. P. Berlage Nz. en Willem Hoeker aan „de kunstenaars, die naar hunne meening daarvoor in aanmerking kwamen" een schrijven, waarin zij gezegden kunstenaars berichtten, een huis te hebben gehuurd met een gelegenheid tot tentoonstellen. Dit huren was geschied „met het doel de Nijverheidskunst te bevorderen en de belangen harer beoefenaars."

In dezen tijd van belangloosheid en altruisme vonden „de beoefenaars van het kunstambacht in zijn verschillende uitingen het niets vreemd, dat de onderteekenaars van het schrijven dus zouden verschaffen „een centraalpunt van waaruit men gemeenschappelijk zou kunnen arbeiden en elkander aanvullen." Nu zien zij in, dat een centrale werkplaats, waar men gemeenschappelijk had kunnen arbeiden, beter geweest zou zijn. Hoe zij zich het gemeenschappelijk arbeiden *uit* een centraalpunt hebben voorgesteld, blijkt niet. Maar de uitmiddelpuntigheid viel al gauw waar te nemen.

Het schrijven werd met ingenomenheid ontvangen. „Men meende algemeen, dat dit nu eens een waarlijk ernstige poging in de richting van het centraalpunt worden zou; — men geloofde dit te eerder, waar het schrijven in de eerste plaats onderteekend was door den architect H. P. Berlage Nzn., die meermalen door woord en daad had doen blijken, dat hij het wèl met de kunst en zijn mede-arbeiders in de kunstambachten meent."

De architect Berlage wordt hier genoemd een ambachtsman; wij allen weten, dat hij dit niet is. En deze vergissing doet ons ook wel wat aan het ambachtsman zijn der nu uitgetreden artiesten van het Binnenhuis twijfelen. *Fabricando fabri fimus* meenden de Romeinen; nu schijnt men aan een teekentafel of een schrijfbureau genoeg te hebben om een smid te mogen heeten.

De heer Hoeker heeft te Amsterdam een van ouds bekende zilversmidszaak. Of hij een ambachtsman is, blijkt niet. Maar het feit, dat hij als „financieel-directeur" aan het Binnenhuis zou verbonden zijn, doet vermoeden, dat hij de edele metalen meer als een bankier dan als een ambachtsman had te bewerken.

Er waren dan ook „enkele artiesten, die dachten met hun sympathiebetuiging aan het plan der heeren Berlage en Hoeker te moeten wachten." Deze menschen, die meenden de kat uit den boom te moeten kijken, hebben gelijk gehad. Zij hebben niet heel lang geduld behoeven te oefenen eer de kat uit den boom of de aap uit den mouw kwam.

Zij zullen wel al begrepen hebben, waar het heen moest gaan, toen ambachtslieden als C. Henny, Jules L. N. de Gijselaar en H. Gerlings tot de vereeniging toetraden, ambachtslieden, die wel tot de metaalbewerkers kunnen gerekend worden, doch die dit op geheel andere wijze doen dan Lutma of Van Vianen. En dat geen ambachtsman doch een teekenaar als adjunct-directeur zou optreden, heeft zeker bij die weifelaars de deur dicht gedaan.

Nu kunnen de menschen, die niet mede deden, in hun vuistje lachen. Want de anderen zijn van een koude kermis thuis gekomen. Men hoore slechts het droef relaas van hun wedervaren.

Reeds eer het Binnenhuis nog geopend was „werd door enkele artiesten er op gewezen, dat het standpunt van heeren Directeuren en adjunct-directeur moeilijk zuiver te houden zou zijn, wijl deze heeren naast hun beheerdersfunctie tevens die van medewerker zouden vervullen; de heeren Berlage en v. d. Bosch direct, de heer Hoeker als eigenaar van de fabriek *Amstelhoek* indirect." Hier ontpopt zich dus de ambachtsman Hoeker als eigenaar eener fabriek. Het is niet te verwonderen, dat men toen aan de fabel van de ijzeren pot en de aarden pot begon te denken. Had men maar naar La Fontaine geluisterd!

Maar „er werd een beroep gedaan op het vertrouwen in de personen van de directeuren Berlage en Hoeker. Geloovende, dat de positie en reputatie van deze heeren een waarborg waren, zegden ten slotte de aangezochte artiesten hun medewerking toe."

Welk gezicht die artiesten gezet zullen hebben, toen hun, kort voor de opening bericht werd, dat de winst verdeeld zou worden op de wijze, die hier volgt, laat zich begrijpen. „Na afschrijving van minstens vijf procent op gebouwen en minstens tien procent op inventaris, inrichting en goederen, komt allereerst vier procent over het gestorte kapitaal aan Aandeelhou-

ders. De rest wordt als volgt verdeeld: twintig procent aan Aandeelhouders, vijftien procent aan Directeuren, vijftien procent aan andere ambtenaren, door Commissarissen aan te wijzen, vijftig procent ter beschikking van Commissarissen, op voorstel van Directeuren aan te wenden ten bate van een of meer der medewerkende kunstenaars." Van de ambachtskunst der heeren, die de vereeniging opgericht hadden, was hier een echt modern staaltje gegeven. Maar het zou nog fraaier worden.

„Reeds enkele maanden na de opening der inrichting bleek, dat de directie met buitengewone veelzijdigheid in de verschillende uitingen van het kunstambacht optrad. Ook zag men successievelijk dat neeren Directeuren, en vooral adjunct-directeur in verhouding tot de medewerkers het meeste werk uitvoerden; zelfs werd bekend, dat „het Binnenhuis" een drietal teekenaars aan het werk had, alsmede dat een vrij groote werkplaats bijna uitsluitend voor deze inrichting werkzaam was."

Daar stonden dus de heeren Berlage, Hoeker en Van den Bosch aan schaafbank, aambeeld, pottenbakkersschijf, daar oefenden zij opeens zooveel ambachten uit, dat men denken moest aan den man, die tegelijkertijd op een tiental instrumenten muziek maakt. Dit zou men meenen — maar het was zoo niet. Want wij lezen verder: „De eigenaar of beheerder van deze werkplaats, de meubelmaker Gieben, stond op de lijst van medewerkers, hoewel hij zelf geen ontwerpen maakte en de teekeningen hem verstrekt werden door den adjunct-directeur Van den Bosch."

Een nieuw acteur dus op het tooneel. Die meubelmaker Gieben was ten minste een ambachtsman. Maar juist daarom mocht hij niet op de lijst der medewerkers voorkomen!

„Het kwam den medewerkers voor, dat velen hunner deze titels slechts in schijn voerden, en van toen af aan ontstond bij hun een zekere verwondering over den loop der zaken", vervolgt de uiteenzetting. En toen werd er onder de ambachtslieden een schifting voorgesteld. Zij zouden verdeeld worden in 1°. ontwerpers, 2°. ontwerpers, tevens uitvoerders en 3°. exposanten.

Daarop ging men vergaderen. „In de eerste plaats besprak men de honorarium-regeling voor uitgevoerd werk en geleverde ontwerpen, waarbij de directie voorstelde, dat van voorwerpen, die meermalen werden uitgevoerd, voor de eerste keer een zeker laag percentage zou worden uitbetaald, dat bij iedere latere verkoop zou worden aangevuld, totdat het een zeker maximum bereikt had. Hierbij werden als voorbeelden aangehaald de wijzen, waarop directeuren en adjunct-directeur in zulke gevallen met hun eigen arbeid handelden en, vooral de laatste, genoegen nam met een heel laag percentage."

Het is te begrijpen, dat de medewerkers dit alles niet gaarne hoorden. „Men vond", zoo lezen wij, „dat de Directie op deze wijze reeds een sterke concurrentie had gevoerd tegen de medewerkers en vooral de adjunct-directeur, die buitendien een gesalariceerde functie had."

Men stelde zelfs aan de directie de vraag: „Hoe beschouwt gij de onderlinge verhouding; als van een groep werklieden tegenover hun patroon of meer in den zin van werkers aan een gemeenschappelijk doel, waarvan de directie als het ware het bestuur vormt?"

Op die vraag werd geen antwoord ontvangen. Daarop formuleerden de medewerkers hunne wenschen aldus:

„1°. De directie behoort ten opzichte van het uit te voeren werk een onafhankelijk standpunt in te nemen. Zij mag persoonlijk geen ontwerpen leveren of werkopdrachten uitvoeren. Als gevolg hiervan dienen het teekenbureau en de officieuze werkplaats van het Binnenhuis te worden opgeheven.

„2°. Van uit de medewerkers dient geregeld toezicht te zijn om hun belangen te behartigen.

„3°. Nieuwe medewerkers kunnen slechts met meerderheid van stemmen der reeds werkzaam zijnde artiesten worden aangenomen.

„4°. De werkman Gieben staat ten onrechte op de lijst van medewerkers.

„5°. Nadere regeling van de verdeeling van arbeid, het toezicht van uit de medewerkers enz. in overleg met de medewerkers of hun afgevaardigden."

De vijf voorstellen werden als volgt toegelicht:

„Ad. 1°. Het komt den medewerkers in de eerste plaats wenschelijk voor, dat aan het hoofd der inrichting directeuren en adjunct-directeur staan, die niet tevens medewerker zijn — want er valt nu te constateeren, dat de grootste hoeveelheid van het afgeleverde werk uitgevoerd is geworden door de Directie. Het houden van een teekenbureau en een, zij 't dan officieuze, werkplaats, benevens de fabriek „Amstelhoek", geëxploiteerd door den heer Hoeker, staat in verband tot de minder juiste positie der Directie, maar zijn ten eenenmale in strijd met de bij de oprichting verkondigde bedoelingen.

„Ad. 2°. Om zeker te zijn dat een billijke verdeeling der werkopdrachten plaats vindt, is het wenschelijk, dat een vertegenwoordiger der medewerkers door deze aan te wijzen, op geregelde tijden toezicht op een en ander mag uitoefenen.

„Ad. 3°. Aangezien gebleken is, dat voortdurend nieuwe medewerkers worden aangenomen en nieuwe exposanten toegelaten, komt het billijk voor, dat de medewerkers, die van de oprichting af als zoodanig werkzaam zijn, hierin voortaan hun stem mogen doen hooren. Het is in het belang der zaak noodig, hieromtrent een bepaalde regeling te treffen, want waar men bij den aanvang zekerheid had omtrent het aantal en het gehalte der medewerkers, bestaat kans, dat in de toekomst dit anders zou kunnen worden, wat met het oog op de zoo noodige samenwerking minder wenschelijk is te achten.

„Ad. 4°. Het komt den medewerkers voor, tegen de bedoeling te zijn, dat iemand, die alleen werk uitvoert, in de rij der medewerkers wordt opgenomen tenzij dit met alle werklieden, die indirect voor het Binnenhuis werkzaam zijn gebeure — wat echter tot nu toe niet het geval is.

„Ad. 5°. De voorgestelde reorganisatie dient, om teleurstellingen of misvattingen te voorkomen, geregeld en geformuleerd te worden in overleg met de medewerkers en hun gevolmachtigden."

Deze wenschen waren zeker niet onredelijk. Commissarissen en Directeuren verklaarden dan ook „overtuigd te zijn, dat er ingrijpende wijzigingen in den gang van zaken noodig waren." Maar zij stelden die wijzigingen uit, en trachtten, door huishoudelijke reglementen voor te stellen, de zaak te laten, zooals zij was.

De gezamenlijke medewerkers hielden voet bij stuk. Zij verklaarden met algemeene stemmen de drie voorgestelde huishoudelijke reglementen onvoldoende, en verlangden dat hun voorstellen „als basis voor reorganisatie zuiver zouden worden aangehouden."

Doch de „Weledelgeboren Dames en Heeren, gezamenlijke medewerkers aan het Binnenhuis" kregen ten antwoord, dat besloten was „niet in te gaan op de door de vereeniging van medewerkers aan het Binnenhuis voorgestelde reorganisatie."

Toen bleef er voor de „Weledelgeboren Dames en Heeren" niets anders over, dan heen te gaan.

De Commissarissen en Directeuren van het Binnenhuis zullen daar niet om treuren. Hebben zij misschien aanvankelijk gedacht, zulke medewerkers noodig te hebben, al heel gauw bespeurden zij, dat zij, gesteund door het kapitaal der aandeelhouders, beschikkende over „Amstelhoek, den adjunct-directeur, drie teekenaars, den meubelmaker Gieben en diens officieuse werkplaats, het zaakje best zelf konden opknappen. Zou men zich dan door die medewerkers, die men missen kon, nog de les laten lezen? Dat ware immers al te dwaas!

De uitgedrevenen kunnen nu trachten, een tweede Binnenhuis in te richten, zij kunnen ook kapitaal, aandeelhouders, directeuren, een fabriek, een adjunct-directeur, teekenaars, een meubelmaker en een officieuse werkplaats zien te krijgen, maar wij verwachten daar niet veel van.

Want in welk opzicht verschilt zulk een Binnenhuis van de eerste de beste zaak, die zich „Maison moderne", „Architecte-Interieur" of iets dergelijks noemt? Misschien alleen daarin, dat de eigenaars dier zaken meer handelsgeest hebben.

De nieuwe kunst is al veel te veel handelswaar geworden. Den „WelEdelgeboren Dames en Heeren" die haar scheppen (wel te verstaan op het papier alleen in den regel) kan men niet kwalijk nemen, dat zij flink geld willen verdienen. Maar wel is het af te keuren, dat zij zich ambachtslieden noemen, want daarvan hebben zij meestal zeer weinig.

Ware de nieuwe kunst uit het ambacht voortgekomen, zij zou, als een plant, in den kouden grond geteeld, krachtig groeien, en rijpe vruchten afwerpen. Doch zij is alleen een kasplantje gebleven, dat sterven moet, zoodra de glazen, die de heeren en dames er boven gelegd hebben, weggenomen worden.

De strijd in het Binnenhuis heeft althans dit goede gevolg gehad, dat de buitenwereld nu zien kan, wat kunst-ambacht is. Mochten wij nu spoedig eens ambachtskunst krijgen!

VEREENIGINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 15 Januari 1902.

Tot afgevaardigde naar de Meivergadering van de Maatschappij werd benoemd de heer A. Versteeg.

Door den Voorzitter werd een tweede concept-adres aan den Raad der gemeente Arnhem ter tafel gebracht, omdat het in Juli 1901 gezonden adres door onbekende redenen nog niet in behandeling was gekomen. Met algemeene stemmen werd dit adres goedgekeurd.

Van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst was ingezonden een motie namens de besturen van vele Amsterdamsche patroons-vereenigingen, met verzoek om hierover het gevoelen van de afdeeling in te winnen.

De motie luidde als volgt:

De vergadering van 27 Maart van de gecombineerde vereenigingen geeft als haar gevoelen te kennen, dat de tegenwoordig algemeen geldende wijze van aanbesteding tot schade strekt, zoowel van het werk als van den onderaannemer (vakpatroon), dat, hoewel in 't besteden aan afzonderlijke vakpatroons als het meest wenschelijke wordt erkend, men voornlsnog door de volgende regeling tot grondige verbetering meende te kunnen geraken:

1o. Bij onderhandsche inschrijving aan te besteden.

2o. Den aannemer te verplichten de namen der onderaannemers bij de gunning bekend te maken, en zich tegenover deze te verbinden het werk, hun vak betreffende, door den vakman te doen leveren en voor het bedrag hunner inschrijving te gunnen.

3o. De betaling der termijnen zoo te regelen, dat de onderaannemers voor de voldoening van de door hen te verderen inschrijvingssom voldoende garantie hebben.

4o. Bij stads-, lands- of andere besturen, welke als publiek lichaam tot publieke inschrijving genoodzaakt zijn dezelfde verplichting als in sub 2 en 3 vermeld van den aannemer te eischen.

Na een zeer belangrijke discussie werden de volgende conclusiën genomen:

Op punt 1o.:

Dat de afdeeling Arnhem de tegenwoordige wijze van besteding niet goedkeurt, doch dit zou wenschen onderhands of publiek, doch bij dit laatste zoodanig gewijzigd, dat het werk gegund wordt aan een bekwaam aannemer, van wiens inschrijvingssom men met eenige zekerheid mag verwachten dat die voldoende is om het werk er voor uit te voeren, 't zij dien aannemer al dan niet den laagsten inschrijver is.

Op punt 2o.:

Dat het opgeven van de namen der onderaannemers vele practische bezwaren heeft, doch dat het gewenscht is meer nauwlettend toe te zien bij de keuze der onderaannemers, die ter goedkeuring aan de directie worden voorgedragen.

Op punt 3o.:

Dat het moeielijk aangaat om de onderaannemers voldoende garantie te geven voor de betaling door den hoofdaannemer, en dat de architect zich absoluut moet onthouden van eenige inmenging in de financieele operatiën van den aannemer.

Dat trouwens bij een weinig strengere opvatting van sub 1o. en 2o., deze garantie in de meeste gevallen overbodig zijn zal.

Op punt 4o.:

Dat indien stads-, lands- of andere besturen tot publieke besteding overgaan, het gewenscht is de conclusie sub 1o. en 2o. toe te passen.

Het lid Crollaer bood aan de leden een graphische tabel aan, waarop men op zeer eenvoudige wijze het draagvermogen van alle soort balken met eenvoudige zekerheid kon zien, een en ander ook voor verschillende houtsoorten.

Het gebruik van deze tabel werd op duidelijke wijze aan de leden verklaard.

Namens de aanwezigen bracht de Voorzitter den heer Crollaer dank voor dit geschenk.

Een kunsthaschouwing van eigen arbeid werd gegeven door de hh. A. Versteeg, D. W. Maandag en A. R. Freem.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING VAN NIJVERHEID.

De heer H. L. Boersma, directeur der Ambachtsschool te 's Hage hield in eene door de afdeeling Utrecht van bovengenoemde Maatschappij bijeengeroepen vergadering eene lezing over de beteekenis van het ambacht in het verleden en het heden en de middelen ter zijner bevordering en veredeling."

De voorzitter, de heer H. A. v. Beuningen, deelt mede, dat deze voordracht gehouden wordt in overleg met de vereeniging tot veredeling van het ambacht.

De heer Boersma vraagt eerst de aandacht voor den achtergrond van zijn onderwerp om daarna het beeld zelve duidelijk te doen uitkomen.

Hij gaat de herkomst van het woord ambacht na.

Hij toont duidelijk het verschil aan tusschen ambacht, dat naast handenarbeid ook geestelijke arbeid vereischt, en fabrieksarbeid die door de werktuigelijke productie van steeds dezelfde voorwerpen geestesleven onbenut laat.

Ambacht is een edel en veredelend bedrijf en sluit in zich het begrip van kunst, het is daarom overbodig van kunstambachten te spreken. Dat meerdere maatschappelijke vrijheid waarom men in den tegenwoordigen tijd vraagt en waardoor men tot veredeling van het ambacht denkt te komen van geen invloed is op de ambachten bewijzen ons de oude Grieken en Romeinen bij wie de ambachtelieden maatschappelijk onvrijen toch kunstenaars waren. Grieksche vazen en Romeinsche bronzen strekken ons daarvoor tot bewijs.

Toen zij onder de Rom. keizers iets vrijer werden, werden de kunstvoortbrengselen minder.

In de middeleeuwen gingen godsdienst en veredeling samen, het Christendom had geleerd dat alle menschen voor God gelijk waren dus hield van zelve de minachting voor den ambachtsman op.

Daarna kwam er verzet uit de Bauhütte tegen godsdienst en adel en de veredeling van het ambacht kwam meer door economische neigingen.

Toen begon uit geestelijk en zedelijk oogpunt beschouwd de afdalende lijn door afschaffing der gilden en intellectueele en moreele achteruitgang.

Niet uiterlijke standverbetering maar innerlijke voldoening is de ware drijfveer tot veredeling.

Denken leiders van Werkliedenvereenigingen dat door verkrijging van alle maatschappelijke rechten, lust en bekwaamheid vanzelf zullen komen?

Arbeid, ontwikkeling, overleg, vakbekwaamheid is de economische eisch.

Een knap ambachtsman is op heden nog onmisbaar.

Als materialistische centralisatie voortgaat, als de massale maatschappij den individueelen mensch verdringt, dan mag met een variatie op den titel van een bekend boek gevraagd worden „quo vadimus, waar gaan wij heen?"

Hierna komt de spreker tot het tweede deel zijner voordracht: „welke middelen aan te wenden om verbetering te brengen".

In de eerste plaats beter onderwijs, daardoor meerdere bekwaamheid, waardoor het publiek in staat gesteld wordt tot betere waardeering.

Voorts gelegenheid tot het afleggen van proeven van bekwaamheid en het verkrijgen van diploma's als meester en gezel.

Betere leerboeken tot verkrijging van de noodige theoretische kennis.

Er heeft zich eene vereeniging gevormd tot veredeling van het ambacht.

Zij krijgt subsidie van het Rijk.

Zij geeft gelegenheid het diploma van meester of gezel te verkrijgen door het afleggen van een examen, hetwelk dit jaar te Utrecht zal worden gehouden. Spreker wekt allen op de pogingen dier vereeniging te steunen.

Met groote aandacht werd de voordracht van het begin tot het einde gevolgd. Het was zeker een goed denkbeeld van den spreker zijn onderwerp een historischen achtergrond te geven. Wij voor ons achten deze het belangrijkst deel van de voordracht. In het bovenstaande door ons aan een der Utrechtsche dagbladen ontleend is het gesprokene slechts in zeer korte zinnen geschetst, maar elke zin nagenoeg bevat een stelling, die het uitgangspunt voor een voordracht op zich zelf zou kunnen vormen. In de geschiedenis van het ambacht is nog heel wat na te vorschen. Blijkbaar gevoelt zich de heer Boersma tot die geschiedenis aangetrokken en wij hopen, dat hij nog eens gelegenheid zal vinden, die geschiedenis, niet als achtergrond, maar als een hoofdonderwerp van studie te behandelen; ook dit zal ongetwijfeld aan zijn streven ten goede komen.

FABRIEKS- EN HANDWERKSNIJVERHEID.

In de verleden week gehouden vergadering der afd. Dordrecht van de Vereeniging van fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland behandelde de heer A. C. Zoethout Azn., het vraagstuk van „Vakopleiding in de Electrotechniek", naar aanleiding van de te dezer zake gevoerde bespreking op de laatste algemeene vergadering.

Spr., die verklaarde deze taak te hebben op zich genomen om de groote verwachting, welke hij van de toekomst der elektrotechniek koestert, en het groote belang dat patroon en werkman bij eene goede vakopleiding hebben, begon met de voorlezing van een uittreksel der in die vergadering door den heer Vosmaer ingenieur te Haarlem, gehouden voordracht. Daarin wordt er op gewezen hoe weinig in ons land notitie wordt genomen van de elektrotechniek en dat alles wat we hier op dit gebied behoeven uit Duitschland wordt ingevoerd, ook de werklieden voor een groot deel. Bestaat er uitzicht dat spoedig aan de Polytechnische School te Delft gelegenheid zal bestaan voor opleiding tot elektrotechnisch ingenieur, er zijn veel meer werklieden noodig en waar moeten die hun kennis vandaan halen? Cursussen zijn er niet, op de ambachts- en andere scholen is men er niet voor ingericht, want het onderwijs is stellig onvruchtbaar als het niet gepaard gaat met onmiddellijke praktische oefeningen.

In antwoord daarop deelde spr. toen mede, dat in het nieuwe leerplan der Dordtsche ambachtsschool het onderwijs in de elektrotechniek was opgenomen, dat aan de beste leerlingen der bankwerkerij wordt gegeven. Hij zelf had een jongen in dienst gehad, met wien hij de ondervinding opdeed, dat die gemakkelijker te gebruiken was voor elektrotechnische werkzaamheden, dan volwassen werklieden, die daarvoor moeten worden opgeleid.

Ook in het „Maandblad voor Vakopleiding" is dit onderwerp herhaaldelijk besproken, terwijl de Vereeniging van directeuren van ambachts- en avondscholen een plan voor dat onderwijs heeft ontworpen, dat veel goeds bevat, maar hierin mank gaat, dat het wil dat de praktische kennis voornamelijk zal worden opgedaan op het werk. De gelegenheid daartoe wordt echter steeds schaarscher. De werkman kan geen gedeelte van zijn tijd besteden aan de opleiding van een jongen. Steeds meer geldt voor hem de leer dat tijd is geld. Hoogstens zullen de jongens het dus kunnen brengen tot bijloopers, die het koor der schreeuwers om een menschwaardig bestaan zullen versterken en wien men zou kunnen vragen waarop die eisch gebaseerd is, daar zij niets kennen. Daarom ook moet hun de gelegenheid tot opleiding worden opengesteld.

Naar sprekers oordeel zou daartoe het leerplan der Ambachtsscholen met driejarigen cursus moeten worden uitgebreid met een vierde leerjaar, het best een avondcursus voor jongens, die tot electricien willen worden opgeleid. Een avond per week zou daar moeten worden besteed aan theorie, een aan teekenen en de overige aan practisch onderricht. Wat in dit opzicht te bereiken is, toonde spr. met een paar voorbeelden aan uit de jaarverslagen der Ambachtsschool te Rotterdam.

Waar nu het bestuur der Dordtsche Ambachtsschool een poging heeft gewaagd om het theoretisch gedeelte der electrotechniek te onderwijzen, ligt de vraag voor de hand of het niet op den weg dezer afdeeling ligt, het zedelijken steun te verleenen, door het gemeentebestuur en de ingezetenen ervan te overtuigen dat hier nog een veelbelovend arbeidsveld braak ligt, waar tal van werklieden hun brood kunnen verdienen.

De Voorzitter, de heer A. van Droogenbroeck, wil, als lid van het bestuur der Ambachtsschool, deze vragen ter plaatse overbrengen.

Het vraagstuk der vakopleiding zelf leverde stof tot verschillende beschouwingen. Terwijl eenerzijds werd aanbevolen het onderwijs in natuur- en werktuigkunde aan de Burger-Avondschool te vervangen door dat in de electrotechniek en aan de Ambachtsschool het practisch onderricht in dat vak over te laten, werd van andere zijde met nadruk betoogd dat theoretisch en practisch onderricht in één hand behooren te zijn, al moest daarbij dadelijk worden toegegeven dat de kosten dit waarschijnlijk ondoenlijk zullen maken.

Het resultaat der bespreking was, dat besloten werd een commissie te benoemen, bestaande uit den Voorzitter met de heeren Zoethout en dr. A. van Raalte, die met het bestuur der Ambachtsschool over de mogelijkheid en den besten vorm der gewenschte uitbreiding van het onderwijs zal beraadslagen en daarover in een volgende vergadering rapport uitbrengen.

Het zal ons benieuwen tot welk resultaat deze maatregelen zullen voeren. Tegen het toevoegen der electrotechniek als leervak aan de gewone Ambachtsscholen zijn o. i. nog al ernstige bedenkingen aan te voeren, ook al laat men de groote kosten, die hieraan ongetwijfeld verbonden zullen zijn, buiten beschouwing. Er zijn andere vakken, die eerder in aanmerking moeten komen, en waar velo directeuren van Ambachtsscholen toch reeds veel achterwege moeten laten dat in het tegenwoordig programma goed zou passen, komt het niet raadzaam voor aan dat programma nog een vak toe te voegen zoo veelomvattend als het hier bedoelde.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

De vakafdeeling voor electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, zal Zaterdag 1 Februari te Amsterdam vergaderen. Tot de punten van behandeling behooren:

1o. Voortzetting der discussie over de voordrachten van de heeren C. D. Nagtglas Versteeg en H. C. J. Gritters, gehouden in de vergadering van 19 October 1901.

2o. Voordracht van den heer N. Heinzelman over: „Ervaringen betreffende de verhouding van sterk- en zwakstroomleidingen en de noodzakelijkheid tot het stellen van regelen ter bepaling dier verhouding."

3o. Voordracht van den heer J. Aanstoots over: „Lokale telefoonnetten met centrale batterij."

4o. Voordracht van den heer B. Lobr over: „Gelijkstroommotoren en bijbehoorende apparaten voor electrisch gedreven bijschwerktuigen."

PRIJSVRAGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De inzending der antwoorden op de Internationale Eereprijsvraag voor een Koninklijk Paleis te Amsterdam, uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, bij gelegenheid van haar zestigjarig bestaan in dit jaar, is door het hoofdbestuur dezer Maatschappij uitgesteld van 15 Mei tot 30 Juli 1902.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Jury-Rapport der Prijsvragen, uitgeschreven in 1901.

Het is der jury zeer aangenaam, het bijzonder welslagen van deze prijsvragen te kunnen constateeren, niet alleen door het groote aantal ingekomen ontwerpen, doch ook wegens de vele goede qualiteiten en de keurige collectie teekeningen der Villa, die een interessante tentoonstelling vormen en toonen hoe verschillend zulk een eenvoudig program kan opgelost worden.

Ingekomen waren totaal 68 ontwerpen Voor eene kleine Villa 48, onder de motto's: Eenvoud, M., Gezellig, Eenvoud (bis.), achtpuntige ster met cirkel, A., Probeeren, 1901, Pax, Tijd, Casa Cara, Bonheur, Buitenlust, Une Pensée, v. G., Cara, Rust roest, Onregelmatig terrein, Hoop, Maas, R. s., Jo, D. M. F. H., Simplex, Twee driehoeken doorsen, Tentdak, Holly, Aleppo, November, A. (bis), Duin en Daal, M. A. R., Zomer, Marie, Bijvoorbeeld, Buiten, D. B., Laboremus, X., Zwarte knecht, M in cirkel, Gluck auf, A. K. in cirkel, Studie, E., Rust na arbeid, Thuis, Kaas, en Spaarzaamheid en Schraapzucht zijn twee.

Voor een Getuigschrift voor de Vereeniging 12 ontwerpen, onder de motto's: Bouwkunst, Driehoek in Cirkel, Une pensée, Labore, Rust roest, Stella, Minerva, Majuba, H. B dooreengeteekend, Kunst, Speranza, en Cirkel.

Voor een rustbank in een park gewijd aan de nagedachtenis van eenen schilder 8 ontwerpen, onder de motto's: Charles Rochussen, Aurora, Studie, B in driehoek, Masker (geteekend), Nunc Cassium lumine lucent Rust, en V. V.

Kleine Villa. In hoofdzaak beantwoorden de ingezonden ontwerpen aan de eischen van het programma, behoudens eenige plannen die te grootsch van aanleg zijn geworden door bijbouw van spreekkamer of te uitgebreiden dienst, terwijl over het algemeen met de gevraagde economische behandeling niet genoegzaam rekening is gehouden en velen het chalet-karakter niet hebben weten te verkrijgen. Als basis van beoordeeling is aangenomen een aantal van 50 punten, verdeeld in onderafdeelingen voor begane grond, eerste verdieping, gevel, doorsneden en teekenwerk.

Ondoenlijk was het iedere inzending afzonderlijk te bespreken zoodat overgegaan moest worden de ontwerpen in categoriën te verdeelen.

1e Categorie bevat die ontwerpen welke voor geen nadere bespreking in aanmerking konden komen. Zijn de motto's:

D. M. F. H.	Bonheur.
Laboremus.	Une pensée.
Onregelmatig terrein.	A.
Hoop.	M.
Twee driehoeken doorsen	Probeeren.
Cirkel in ster.	Jo.
M. in cirkel.	

2e Categorie bevat die inzendingen welke betere qualiteiten vertoonden dan de 1e categorie, doch ook nog onder het middelmatige zijn en waartoe de volgende motto's behooren:

A. K. in Cirkel.	V. Q.
D. B.	Tijd.
Studie.	Casa Cara.
Rust Roest.	Buitenlust.
Thuis.	Tentdak.
Simplex.	Glück auf.
Eenvoud (bis).	R. S.
Gezellig.	Maas.
November.	X.
Zwarte knecht.	Spaarzaamheid en schraapzucht zijn 2.

3e Categorie bevat die ontwerpen welke boven het middelmatige zijn, zijnde de motto's:

Juli 1901. en Holly.

De overblijvende 14 ontwerpen werden allen aan eene nauwkeurige beschouwing onderworpen en in onderdeelen beoordeeld.

No. 1. Motto Eenvoud trok direct de aandacht door het juiste karakter van eenvoudig buitenhuis.

Het plan getuigt van eene originecle artistieke opvatting, het uitzicht der verandah, hoe juist ook opgevat, wordt eenigszins geschaad door den niet te ruimen doorkijk der drie kolommen.

De eerste etage verdient bijzonderen lof voor hare eenvoudige practische indeeling, hoewel communicatie van bad — en een slaapkamer niet ongewenscht is.

De zoo juist in het gevraagde karakter gehouden gevels zouden ongetwijfeld de beste der geheele inzending zijn, ware het niet dat de hoekoplossing eene principieele fout is, door overgang van architraafbouw in een boog en deze oplossing allerminst fraai genoemd mag worden.

Het artistieke teekenwerk is in een woord uitstekend.

Te betreuren is het echter, dat de ontwerper de kleine onderdeelen niet bestudeerd heeft die bij uitvoering direct op den voorgrond zouden treden, en er vooral op bedacht is geweest zijn teekeningen zoo voordeelig mogelijk voor te doen, daar in de zeer schoone doorsneden meerdere maten aanmerkelijk met de plattegronden verschillen en een schoorsteen ook vergeten is aan te geven.

De keldertrap bevindt zich voor de deur van het tweede niet gevraagde privaat; door verandering van privaat in kast voor de eetkamer ware dit euvel opgelost.

Een schoorsteen op den beganegrond gaat niet door de 1e verdieping en is ook niet uit de kap komend geteekend.

Het aantal aantreden der trap in doorsnede en plattegrond verschilt, terwijl ook een buitenmuur 1e etage rust op een separatiemuur beganegrond.

De behandeling der bovenverdieping is niet geheel en al meer eenvoudig te noemen.

Aan dit ontwerp zou dan ook zeker de volle bekroning zijn toegekend, indien genoemde fouten niet aanwezig waren; het verwierf 47 punten.

No. 2. Motto Aleppo. Het plan getuigt van eene eenvoudige, degelijke, wel doordachte oplossing, beslists gebreken heeft het niet; eene ruimere entrée ware gewenscht, het trapgat is te over verlicht en de noodige wanden voor het plaatsen van meubelen ontbreken.

De gevels, hoewel zeer artistiek, missen den noodigen samenhang, hoofdzakelijk door het bezigen van vier verschillende raamvormen in eene gevel, vooral waar deze in een hoefijzervorm overdreven en dus sterk te veroordeelen zijn.

De heterogene borstwering, de onnoodige contreforten, de onvaste vormen, die vooral in de doorsneden duidelijk uitkomen, getuigen nog van eene niet voldoend bestudeerde opvatting.

Het teekenwerk is over het algemeen zeer goed te noemen, hoewel het in de doorsneden van een slordige hand getuigt.

Dit ontwerp verwierf 40 punten.

No. 3. Motto Duin en Daal. Het geheel is bekoopt samengesteld en heeft geen principieele fouten; de trap, hoewel in doorsnede niet kwaad doende, is, wat haar ligging betreft, onguustig te noemen.

De eetkamer is niet gelukkig van vorm, terwijl de verandah geen samenhang met het geheel vormt, waardoor het ontwerp eene artistieke opvatting mist.

Het uitwendige heeft voorzeker het juiste karakter van buitenhuis, het geheel is goed, doch geeft geen artistieke originecle opvatting te zien; bij uitvoering zou het goed doen.

De doorsneden geven blijk van onvoldoende vormenkennis, waardoor het geheel eenigszins een droog aanzien krijgt.

De verschillende houtconstructies zijn goed bestudeerd, het teekenwerk is zeer goed, minder handig dan accuraat.

Dit ontwerp verwierf 38 punten.

No. 4. Motto Kaas. De plattegrond beganegrond behoort tot de beste der ingekomen ontwerpen en vormt een aardig geheel; de combinatie eetkamer, salon en serre is uitstekend, de hal is eenigszins te ruim.

De 1e verdieping zou goed zijn, indien de badkamer niet zoo ongunstig gelegen was door onbereikbaarheid van uit de vestibule, de keukenschoorsteen gaat niet op.

Het teekenwerk der doorsneden is vrij goed, de étages, kelder inclusis, zijn overdreven hoog waardoor de trappen veel te steil, worden; de leuning der keldertrap is gelijk aan die der hoofdtrap hetwelk zeker niet economisch is.

Het verdient geen aanbeveling om de serre dusdanig in te metselen, waardoor deze haar eigenlijke karakter verliest.

De gevels zijn zwak van compositie; onnoodig is het, het trappenhuis dusdanig hoog op te halen, waardoor ook de schoorsteenen veel te hoog zijn geworden, hetwelk tevens een bezwaar voor de uitvoering zou zijn.

Dit ontwerp verwierf 37 punten.

No. 5. Motto Cora. Het plan geeft geen fraaie gedachte te zien, het is te veel burgerwoonhuis, de hal is te gerekt en de verandah is ongezellig en slecht van vorm; het plan der verdieping is onnoodig gecompliceerd, een aparte zoldertrap is hier zeker niet wenschelijk, twee badkamers zijn niet gevraagd en vormen een onnoodige uitbreiding.

De gevels doen zeer aangenaam aan, hoewel geen eenheid van gedachten ze kenmerkt.

De doorsneden zijn goed in het gevraagde karakter gehouden.

Het teekenwerk is zeer handig en het geheel heeft iets zeer vroolijks.

Dit ontwerp verwierf 36 punten.

No. 6. Motto Pax. Het plan is niet kwaad van compositie, het dient echter ten sterkste afkeuring in een vrijstaand gebouw een trap met kwartier te maken; de 1e verdieping is goed, echter is het afkeurenswaardig een slaapkamer door 11 kleine vensters te verlichten.

De gevels zijn verward van opvatting, de kap gezocht en te gecompliceerd, de raamvormen zijn onrustig en niet rationeel, zoo ook de tegelversieringen.

De boekpijler bij den ingang is zwak van compositie en onmogelijk uit te voeren.

De doorsneden zijn handig geteekend, de betimmering van het trappenhuis te gecompliceerd en daardoor te onrustig.

Het teekenwerk getuigt van een goeden aanleg.

Dit ontwerp verwierf 35 punten.

No. 7. Motto Buiten Vertoont een zeer aardigen plattegrond de onderlinge verhouding van woonkamer, salon en verandah is zeer goed, de doorgang naar de keuken is echter bezwaarlijk en het trappenhuis is overdreven verlicht.

Zoo goed als de beganegrond is, zoo slecht is de verdieping; deze is gezocht en gecompliceerd.

De doorsnede geven vrij goede details te zien.

Het uitwendige heeft een goed landelijk karakter, de oplossing van den ingang is echter allerminst gelukkig; de rust der gevels is verloren gegaan door te veel kleine raamverdeelingen.

Het teekenwerk toont een nog niet vaste hand, doch is zeer accuraat.

Dit ontwerp en ook motto M. A. R. verwierven elk 34 punten.

No. 7. Motto M. A. R. De plattegrond van den beganegrond is alleraardigst gegroepeerd, hal en trap zijn zeer gezellig doch door de ligging van het privaat wordt het geheel geschaad.

De verdieping zou goed zijn, ware het ook hier niet dat het privaat ten eenenmale ongunstig ligt door den doorgang door de badkamer.

De doorsneden zijn goed sober gehouden, de salon zelfs mocht wel wat rijker behandeld zijn, de trappen zijn te steil en bovendien niet begaanbaar zonder levensgevaar voor personen die niet onder 1.70 M. doorgaan.

De gevels zijn versnipperd, alleen de Noord-Oostgevel heeft een zeer aardig en sober cachet.

Het geheel is degelijk en vlot geteekend en getuigt van een vaste hand.

No. 8. Motto Zomer. Het plan heeft in hoofdzaak geen gebreken, een rijwielbergplaats is echter niet gevraagd, de keuken is te groot en de ingang daarbeen ligt te dicht bij den ingang der eetkamer, welke laatste onvoldoende verlicht is.

Het plan der verdieping zou gewonnen hebben door weglating van de bergplaats en de aparte zoldertrap.

De doorsneden zijn over het geheel matig van compositie en de kapconstructie niet voldoende bestudeerd.

De gevels hebben een goed Hollandsch karakter maar de groepeering is versnipperd.

Het teekenwerk is vrij goed de manier van opwerken echter te sober.

Dit ontwerp verwierf 33 punten.

No. 9. Motto Bij Voorbeeld. Het plan is niet kwaad, doch veel te grootsch van opvatting voor het programma en daardoor te monumentaal; de onderlinge aansluiting der hoofd-

vertrekken is uitstekend, de dienst en de hal achter veel te uitgebreid. De verdieping bevat te veel vertrekken en is daardoor te luxueus.

De doorsneden geven karakterlooze oplossingen te zien, het teekenwerk is zwak.

De gevels zijn smakeloos en missen de noodige eenheid, eenerzijds door overlading, anderzijds door plompheid.

Het teekenwerk is middelmatig.

In weerwil van de gebreken geeft de ontwerper toch blijk dat het hem niet aan talent ontbreekt, hij zal echter zijn fantasie moeten matigen.

Dit ontwerp verwierf 32 punten.

No. 10. Motto E. Het plan vertoont geen bijzondere qualiteiten. Een verandah was toch zeker bij een villabouw gewenscht, de ligging van het gebouw is gezocht en de trap begint op de ongunstigste plaats te klimmen.

De ontwerper dient bij het indeelen van plans meer rekening te houden met het plaatsen van meubelen.

De gevels vertoonen weinig karakter, de raamvormen zijn eentoonig, de kapvorm is niet gelukkig.

De doorsneden geven niet veel nieuws te zien, het teekenwerk is vrij goed.

Dit ontwerp verwierf 31 punten ovenals de twee volgende Motto's. A. (bis) en Rust na arbeid.

No. 10. Motto A. bis. Deze inzending doet bij den eersten aanblik zeer aangenaam aan, het teekenwerk is artistiek en getuigt van aanleg; de nadere beschouwing van den plattegrond bederft echter direct dezen indruk.

De eetkamer is slecht van proportie, de trap is zeer onpractisch en geheel weggewerkt, hetwelk bij een villabouw toch het allerminst gewenscht is.

Op practisch nut is veel te weinig gelet, de kasten zijn veel te klein en een aparte zoldertrap is onnoodig.

De doorsneden zijn haadig opgezet en geven zeer aardige partijen te zien; de gevels echter zijn vrij nuchter met uitzondering van de entrée die gewonnen zou hebben bij een meer constructieve consoleverm der huif.

No. 10. Motto Rust na Arbeid. De plattegrond is veel te ingewikkeld, het effect is gezocht in te veel uitbouwen; de lichtverdeeling is onpractisch en het is onbegrijpelijk hoe men een steenen entrétrap met een kwart slag kan maken.

De verdieping is iets beter, hoewel hier dadelijk de ontzaglijke ruimte aan de trappen besteed in het oog springt.

De betimmeringen der kamers zijn te groot van opvatting, zij zijn onmogelijk in eens te overzien.

Meer samenhang in de gevelcompositie ware gewenscht

Het teekenwerk is niet onverdienstelijk.

No. 11. Motto Marie. Het plan heeft geen principieele fouten; de hal is te gerekt van vorm, de eetkamer eveneens slecht van verhouding.

De verdieping is minder goed; geen provisiekast is gevraagd en het privaat is slecht geplaatst.

Het teekenwerk der doorsneden is goed, hoewel vormenkennis te wenschen overlaat, hetwelk ook op de gevels betrekking heeft, waarvan het effect gezocht is door verschillende raamomlijstingen, waardoor het de noodige eenheid mist.

Dit ontwerp verwierf 29 punten.

Bij de beoordeeling zijn de meestal bijgevoegde, doch niet gevraagde perspectiefteekeningen buiten bespreking gebleven en dan ook niet vermeld; zeer interessante bevinden zich er onder en verhoogen de belangrijkheid van het geheel.

Beoordeeling van het Diploma

Als het meest beantwoordende aan het karakter van een diploma sprongen dadelijk de Motto's: „Labore en Cirkel" in het oog, hoewel geen der beide voor uitvoering geschikt werden geoordeeld.

Uitstekend teekenwerk geeft Motto: „Speranza" te zien, Motto „Kunst", goed teekenwerk, hoewel dit ontwerp zwak van compositie is.

Motto W. B. met zijn arend van Garnier heeft zeker niet het karakter van diploma, en hoewel het teekenwerk verdienstelijk is, zijn de letters toch allerminst artistiek.

Veel moeite voor samenstelling hebben zich gegeven de Motto's: driehoek in cirkel, Bouwkunst en Stella.

Het karakter van diploma is goed uitgedrukt, het teekenwerk is verdienstelijk.

Motto Majuba is onder het middelmatige, zoowel qua compositie als teekenwerk.

Het toppunt van woestheid is bereikt in motto Minerva.

Buiten bespreking kunnen blijven de motto's Rust Roest en Une Pensée.

Beoordeeling der rustbank gewijd aan de nagedachtenis van een schilder.

Motto Studie treedt direct op den voorgrond door zijn juiste eenvoudige sobere opvatting en gelukkige grondvorm; de bestemming kon echter beter uitgedrukt worden.

Het teekenwerk is verdienstelijk.

Motto Aurora De algeheele opzet heeft veel verdienste door de juiste uitdrukking der bestemming; de te hooge pylonen schaden echter het geheel, terwijl de planvorm gewonnen zou hebben door de kwartronden grooter straal te geven. De buste is niet gelukkig van teekening, het teekenwerk echter getuigt van vaardigheid.

Motto Nunc Cassium lumine lucent heeft een goed karakter van steenen monument; een gebrek is echter de bank achter het monument geplaatst, waardoor het de noodige samenhang mist; tevens verdient het geen aanbeveling het geheel vijf treden te doen opgaan.

Het teekenwerk is origineel en accuraat, het geheel maakt eenen aangenamen indruk.

Motto Masker. Het voorzaanzicht imponeert bij eersten oogopslag en zou een anderen plattegrond doen vermoeden en de grondvorm is echter allerminst gelukkig, de profileering is zwak; de emblennen zijn gezocht aangebracht waardoor noblesse ontbreekt.

De constructie der zijplaten is te zwak om steen uit te drukken.

Het teekenwerk der buste is knap.

Motto Rust heeft getracht een gezellige bank te maken door houten zitvlak en boog opgetrokken wanden. De compositie is verward, een bekbekroning totaal onnoodig waardoor het geheel het karakter van monument mist.

Motto Ch. Rochussen maakt een niet onaangenamen indruk, hetwelk hoofdzakelijk te danken is aan de opwerking, daar de compositie eenigszins droog is, terwijl de bewerking van het rugvlak geen aanbeveling verdient.

Het verband tusschen bank en monument ontbreekt.

Motto B in driehoek, hoewel van werkkracht getuigende is zwak van teekening en geeft allerminst een origineele opvatting te zien.

Motto V. V. geeft geen aanleiding tot nadere bespreking.

Hoewel veel verdienstelijk werk is ingezonden meent de Jury toch met het oog op de opgesomde gebreken niet tot eene algeheele eerste bekroning te mogen adviseeren en stelt zij voor de volgende bekroningen toe te kennen:

1e Prijsvraag: voor het ontwerp van een „Kleine Villa" aan Motto Eenvoud den gedeeltelijken eersten prijs, bestaande in bronzen medalje met getuigschrift en f 50.—; aan Motto Aleppo den tweeden prijs bestaande in bronzen medalje met getuigschrift en f 20.—; aan Motte Duin en Daal den derden prijs, bestaande in het getuigschrift der Vereeniging, alsmede eervolle vermeldingen aan de Motto's: Kaas, Cora en Pax.

2e Prijsvraag, voor het ontwerp van een Rustbank in een park: aan Motto Aurora den gedeeltelijken eersten prijs, bestaande in bronzen medalje met getuigschrift en f 30—; aan Motto Studie den tweeden prijs, bestaande in bronzen medalje met getuigschrift en f 15,—, en den derden prijs niet toe te kennen.

3e Prijsvraag. Voor het ontwerp van een getuigschrift voor de „Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap" is de Jury van meening, dat hoewel de ontwerpen ingezonden onder de Motto's „Labore en Cirkel" ongtwijfeld veel verdienste hebben, geen der beide voor uitvoering te mogen voordragen, en stelt zij daarom voor aan elk der Motto's „Cirkel en Labore" de helft der gecombineerde eerste en tweede prijzen toe te kennen, bestaande in een bronzen medalje met getuigschrift en f 35.— en den derden prijs niet toe te kennen.

Aldus opgemaakt te Rotterdam,
den 16e Dec. 1901.

De Jury:
Henry Evers.
H. G. Jansen.
J. Mutters Jr.
A. Otten.
D. B. Logeman.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hooldagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

van alle daartoe noodige materialen enz.; ingek. 8 bilj., als: M. Kuiper, Oude-Pekela, f 8549; B. Bugel f 8124, H. J. Hulzebos f 7878.78, B. J. Meijering f 7698 90, K. Heessens, Oude-Pekela, f 7683; J. Kuiper, idem, f 7560; H. A. Hulzebos f 7398, B. van der Laan, Oude-Pekela, f 7345. De overigen te N.-Pekela. Gegund voor f 7000 met eenige wijzigingen.

's-Hertogenbosch, 20 Jan., door het gem. best.: het verbouwen der 2 machinistenwoningen der waterleiding onder Nuland; ingek. 7 bilj., als: H. Wijts, Berlicum, f 3570; P. van Berkel, Herpen en T. Vos, Ravenstein, f 2722; F. J. van Vucht en Pennings, Rosmalen, f 2472; J. van Dun, Vucht, f 2283; G. Pennings, Orthen, f 2225; A. v. Groenland, Nuland, f 2200; A. J. Aengenendt f 1675. De overigen te 's-Hertogenbosch.

Amsterdam, 20 Jan., door het gem best.: het met 2 klaslokalen vergrooten van de hulpschool no. II, op de voorm. Schuitenmakerswerf; ingek. 8 bilj., als: A. J. Koot en D. H. de Boer f 3700, C. P. Kruize f 3440, J. de Vries en H. de Haan f 3434, Maatsch. „de Bouwersbond", f 3387, W. Meijer f 3380, K. Uitslager f 3300, J. E. Meekers f 3169, A. Terweeme en Dauh f 3110. Allen te Amsterdam.

Amsterdam, 20 Jan., door de H. IJ. S.-M.: Bestek 914/18: het maken van drie wisselposten met daarbij behoorende werken, het stellen van drie bewegingtoestellen het plaatsen en verbinden van seinpalen en wisselstellers en het aanleggen van trekdraadgeleidingen voor centrale signaal- en wisselbediening op het gemeenschappelijk stations-emplacement Amersfoort O. Z., in 2 perc.

Perc. 1 voor rekening van den Staat der Nederlanden. Ram. f 10,140. Perc. 2 voor rekening der H. IJ. S.-M. Ram. f 2043. J. J. Duijm, Gouda, perc. 1 f 11,680 perc 2 f 2620; L. Raitenberg, Amersfoort, perc. 1 f 11,590, 2 f 2400; H. F. van Essen, Halfweg, 2 f 2456; H. J. ten Siepe, Winterswijk, 1 f 10,258, 2 f 1874.

's-Gravenhage, 20 Jan., door het Dep. van Binnenl. Zaken: 1, het onderhouden van en het doen van eenige herstellingen en vernieuwingen aan de gebouwen der Rijks kweekschool voor vroedvrouwen te Rotterdam, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 Dec. 1903. Ram. f 5000; ingek. 4 bilj., als: J. H. Stelwagen f 5700, M. H. Eijsvogel, Rumpt, f 5537; Coöp. Ver. de Bouwersbond f 4974, W. J. v. Dort f 4820. De overigen te Rotterdam; 2, het onderhouden van en het doen van herstellingen en vernieuwingen aan de gebouwen der Polytechnische School te Delft van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 Dec. 1902. Ram. f 14,000; ingek. 8 bilj., als: J. Th. Schulte f 14,600, W. de Vries f 14,350, H. H. Geers f 14,200, J. de Roo f 14,080, Mels Meijers f 14,000, D. Haarman f 13,900, J. P. Henneseld f 13,603, N. Rodenburg f 13,598. Allen te Delft.

Utrecht, 21 Jan., door de Maatschij. tot Expl. van Staatsspoorw.: Bestek no. 877, het maken van vijf wachterswoningen, het afbreken en weder opbouwen van twee wachtershuisjes, het wijzigen van twee stel boomen en trekaluitboomen en het vervangen van twee stel handboomen door wipboomen met tralliewerk met bijbehoorende werken ten behoeve van den spoorweg Maastricht—Venlo, in drie perc. Ram. perc. 1 f 2670, 2 f 6020, 3 f 6700. Ingek. 12 bilj., als: J. van Avezaath, Bierik, perc. 1 f 3400, 2 f 5500, 3 f 6800; H. Peeters, Roermond, perc. 1 f 3189, 2 f 7830, 3 f 6999; B. Spreeuwenberg, Venlo, perc. 1 f 3010, 2 f 6890, 3 f 7374; J. Limburg, idem, perc. 1 f 2937, 2 f 6621, 3 f 7614; H. Peters, Beek, perc. 1 f 2815, 2 f 6870; G. Beekers, Blerik, perc. 2 f 6200, 3 f 6840; A. Goossens, Heer, perc. 1 f 2738; J. Nijsten, Bunde, perc. 1 f 2650; J. W. Deekers, Roermond, perc. 3 f 7582; L. Pollaert, idem, perc. 3 f 8160; H. Smeets Verhaegh, idem, perc. 3 f 8150; W. Verstraelen, St. Oddilienberg, perc. 3 f 6729.

Woensel, 20 Jan., door den heer B. v. d. Ven Wzn.: het bouwen van een kammenfabriek met aanhoorigheden, op zijn terrein geiegen. Ram. f 1397; ingek. 9 bilj., als: J. v. Rooij, Woensel, f 1685; P. Keukets, Eindhoven, f 1550; P. Eliëns, Woensel, f 1515; H. v. Veen, Eindhoven, f 1495; Wed. J. Boogaerts, Woensel, f 1488; W. v. d. Wiel, Tongelre, f 1480; H. v. d. Nieuwenhof, Woensel, f 1425; L. Deenen, id., f 1360; M. Heesmans, Eindhoven, f 1349. Gegund.

Meerssen (Limb.), 20 Jan., door het R.-C.-P. kerkbest.: het bouwen van eene nieuwe pastorie te Meerssen Ram. f 10,873 ingek. 6 bilj. als: B. Reggers, Maastricht, f 11.895; W. Reintjes, Meerssen, f 11,880; M. Schenk, Maastricht, f 11,749; L. Vrancken, Meerssen, f 11,177; Jos Lahay, id., f 8960; L. Lahay, id., f 8323.

Borgercompagnie, 20 Jan., door den arch. H. Huizing Jr. te Wildervank: het bouwen eener boerenbehuizing aldaar, onder bijlevering van materialen enz; ingek. 17 bilj., als: J. Schreuder, Zuidbroek, f 4247; N. Beenker, Sappemeer, f 4170; A. Wiegertjes, Hoogezand, f 4000; E. Olthof, Veendam, f 3992; Herm Kliphuis, Hoogezand, f 3978; E. Kliphuis, id., f 3958; J. de Groot, Wildervank, f 3952; H. Brouwer, Hoogezand, f 3910; J. v. Delden, id., f 3884; J. Schenkel, Muntendam, f 3830; N. Pul, Veendam, f 3816; H. Brink, Muntendam, f 3800; B. Wiegertjes, Sappemeer, f 38 0; J. Oversinder, Veendam, f 3799; W. v. Kelkhoven, Wildervank, f 3682; J. Bulder Veendam, f 3599; W. Spekman, id., f 3520, gegund.

Baarn, 21 Jan., (Herbest.), door het gemeentebestuur: de levering van 92,000 straatklinkers; inges. 6 bilj., als: Heuff en Co., Gorinchem, f 16.35; P. Heijnis, Arnhem, f 16 24; Dirk Leccius de Ridder, Wageningen, f 15.74; Naaml. Vereen. Steenfabrieken, voorh. H. Wolff en Co., Amsterdam, f 15.72; A. J. Wentink, De Steeg, f 14.75; Hermsen en Co., Zwolle. f 14 58 per 1000 stuks. Een ongezegeld bilj. van onwaarde. Gegund.

Nijmegen, 21 Jan., (Herbest.), door het gem.-best.: de levering van het voor den dienst van 1902 benoodigde hout ten behoeve van het overwarmteer aldaar; ingek. 5 bilj., als: Van Eindhoven en Zoon, Zwolle, f 1423.33; G. Keij Jr., Nijmegen, f 1400; Firma G. T. Coers, Arnhem, f 1340.19; B. Loos en Zoon, Blokzijl, f 1304; Handelsvereeniging voorh. Firma F. en A. van der Linden, Dordrecht, f 1295. Nog niet gegund.

's Gravenhage, 22 Jan., door het min. van W., H. en N.: het bijspannen van twee draden aan de palen van de lijn tusschen Groningen en Meppel en het herstellen en verbeteren van die lijn. Ram. f 7995; ingek. 8 bilj., als: B. Petersen, Nieuw-Buinen, f 8350; A. W. Wiltberg, Bunnik, f 7992; C. v. d. Veen, Groningen, f 7990; J. J. Suwijn Dzn., Leeuwarden, f 7444; E. J. Spijkerman, St. Nicolaasga, f 7887; S. v. d. Zaag, Leeuwarden, f 7337; H. Nieland, Groningen, f 7297; C. Lerk, Leeuwarden, f 6800.

's-Gravenhage, 22 Jan., door het min. van W., H. en N.: het bijspannen van vier draden aan de palen van de lijn tusschen Harderwijk en Amersoort. Ram. f 2740; ingek. 6 bilj., als: P. v. d. Berg, Waddinxveen, f 2871; A. W. Wiltberg, Bunnik, f 2860; W. van Dijk, Utrecht, f 2736; C. J. Tieroff, Rosendaal, f 2657; H. Baas, Waddinxveen. f 2591; J. Romijn en L. Bijl, Schiedam, f 2499.

Enschede, 22 Jan., door den arch. G. Beltman A.Gzn.: het bouwen van een woon- en winkelhuis met slachthuis, wagenhuis, stallingen enz. op den hoek van den Zeiderhagen en Pijpenstraat; laagste inschr. A. Reiter, Enschede, f 12,977.

's Gravenhage, 22 Jan., door het min. van W., H. en N.: het leveren, bereiden tegen bederf, vervoeren en opslaan van palen, schoorpalen en ankerhouten, voor de behoefte van de rijkstelegraaf in 1903, in 2 perc.; ingek. 8 bilj., als: P. Cleres, Boxtel, 9¼ pCt.; H. F. v. d. Eerden, id., 3,1 pCt. boven tarief; W. Hoettger, Wesel, massa volgens tarief; E. Haffmans, Wehl, 10,1 pCt. en 0,1 pCt.; Chr. Stappaerts Boxtel, en C. Kats, Carlsbeek, 4,8 pCt. en massa 2/17 pCt.; C. Gips Cz., Dordrecht, 2 pCt.; Naaml. Venn. Rott. Houthandel, Arnhem, 7 pCt.; J. v. Hoogerwou en L. Spierings, Boxtel, 9 pCt. en 10⅔ pCt. beneden tarief. 1 biljet ongeldig.

's-Gravenhage, 22 Jan., door het Min. van Justitie: het leveren van binnen- en buitenlandsche houtwaren, verfwaren, glas, verversgereedschap, tegels, pannen, kalk, tras, riviergrint en zand ten behoeve van de rijkswerkinrichtingen te Veenhuizen, in 6 perc.

Perc. 1, houtwaren; ingek. 6 bilj., als: G. T. Coers, Arnhem, perc. 1 f 1319.30, 2 f 15,457.08, 3 f 15,485.35; P. J. v. Hoeken, Leiden, perc. 1 f 1363.75, 2 f 12,883.09, 3 f 13,051.95; B. Loos en Zn., Blokzijl, perc. 1 f 1143, 2 f 13,250, 3 f 21,924; Eindhoven en Zn., Zwolle, perc. 1 f 3996 08, 2 f 43,320.48, 3 f 48,170; W. Vink, Meppel, perc. 1 f 1188, 2 f 13,903, 3 f 11,826; B. Timmer, idem, perc. 1 f 1122, 2 f 12,196.80, 3 f 11 446.85; G. F. W. Herngreen, Dordrecht, perc. 3 f 8972.02.

Pers. 4, verfwaren, glas, verversgereedschappen; ingek. 2 bilj., als: T. Zandleven, Leeuwarden, f 1813.33; J. Houwink Gz., Sneek, f 1861.61.

Perc. 5, tegels, pannen, kalk en tras; ingek. 5 bilj., als: C. H. v. Duijsen, Leeuwarden, f 1178.65; Wed. H. C. v. Heukelom, Kamper, f 1129; G. J. v. d. Sraak, Zwolle, f 1122.70; Erven B. J. Feenstra, Sneek, f 1107.90; M. Mees, Groningen, f 959.70.

Perc. 6, grint en zand; ingek. 2 bili., als: Van Koppenhagen en Co., Utrecht, f 638; Wed. H. C. v. Heukelom, Kampen, f 594.50.

Assen, 22 Jan., door 't bestuur der Centrale boterkoederij en exportvereeniging „Drenthe": het bouwen van een fabriek c.a., dienende voor centrale boterkoederij aan den parallelweg te Assen; laagste inschr. J. H. Klein, Assen, f 10,117.

Hoorn, 22 Jan., door den arch. J. van Reijendam Cz., voor rekening van den heer Beek: het bouwen van een fabriek voor hout- en ijzerbewerking; ingek. 6 bilj., als: D. Kast f 12 750, J. Markus f 14,197, H. J. Blauw f 15,000, J. Schellinkhout f 14,140, V. Dreu f 16,200, O. H. Nauta f 13 987. De overigen te Hoorn.

Kampen, 22 Jan., door het gem.best. van Grafhorst: het bouwen van een schoolgebouw en raadkamer op paalfundeering, met levering van de schoolmeubelen, in 2 perc.

Perc. 1; ingek. 10 bilj., als: Firma P. en W. Bijker, Utrecht, f 16,880; G. J. Veltkamp f 17,7?5, J. Rietman, IJsselmuiden, f 17,800; G. Riezebos, idem, f 17,989; L. van Dijk Hz. f 18,117, Van Oene f 18.330, G. J. Witke IJsselmuiden, f 18,775; H. van Dijk Dz. f 18,890, J. H. Wehrmeijer, Almelo, f 20,820; W. Hulleman, idem, f 20,835; E. de Groot f 20,950.

Schoolmeubelen; ingek 9 bilj., als: A. Pollard f 1340, J. van Oene f 1375, H. H. Koers, Wierden, f 1399, E. de Groot f 1438.50, G. J. Veltkamp f 1442, L. van Dijk Hz. f 1510, H. van Dijk Dz. f 1540, J. S. v. d. Werf f 1548, G. Londo f 1825. De overigen te Kampen.

's Gravenhage, 23 Jan., door het gem.best.: het maken van een machine- en ketelgebouw met zuigkanalen en schoorsteenfundament voor het stoomgemaal aan de Lijnbaan, een dienstwoning, een kolenloods, een gedeelte gemetseld verzamelriool en bijkomende werken; een en ander op het gemeenteterrein aan de Lijnbaan, ten behoeve van de rioleering voor 's-Gravenhage. Laagste inschr. C. v. Stuijvenberg, Loosduinen, f 57,732.

Vervolg der Aankondigingen.

WOENSDAG, 12 Februari.

Alfen (Z.-H.), te 12 uren, door burg. en weth.: a. het leveren en leggen van het buizennet en b. het leveren van afsluiters en brandkranen. (*Zie advert. in dit n.*)

Workum, te 3 uren, door het bestuur van het waterschap „Het Workumer Nieuwland", in de herberg „Zeesluis" te Workum: het baggeren van de Dijks- en Oostervaart. Inschr.-bilj. in te zenden ten huize van den voorzitter op den dag der besteding, vóór 's namiddags 2 uren.

MEDEDEELINGEN.

De minister van waterstaat heeft de vernieuwing van de draaibrug over de Tollegasloot, in den rijksweg Sneek—Lemmer, gegund aan den op één na laagsten inschr. F. J. Schaafsma, te Harlingen, voor f 24,140.

Stoomtimmer-

HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

TENTOONSTELLINGEN.

EERSTE INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN DECORATIEVE KUNST TE TURIJN.

De indeeling en de decoratie van de collectieve afdeeling werd door het Nederl. Comité vastgesteld en belooft zeer belangrijk te worden. Van verschillende kunstenaars en industrieelen werd de toezegging tot deelname reeds ontvangen. Zeer gunstig gelegen tusschen Frankrijk, Hongarije en Amerika, heeft de Nederlandsche afdeeling een viertal ruime toegangen, die haar met de afdeelingen van genoemde landen verbinden terwijl flinke wandelpaden haar doorkruisen.

De distributie van het grondplan zal medewerken tot het verkrijgen van een schoon decoratief geheel, dat van af de verschillende ingangen zal kunnen worden overzien. Tegenover de groote zaal, wier grondplan plm. 15 M. in het vierkant meet, al waar voornamelijk de heramische producten zullen worden ondergebracht, bevindt zich een vertrek wiens grondplan plm. 9 M. in het vierkant heeft, dat door één der inzenders op degelijke wijze zal worden ingericht, betimmerd en van meubelen voorzien, bovendien zijn er nog een aantal grootere en kleinere vertrekken voorhanden, die deze beide zalen met de buitenlandsche afdeelingen verbinden.

Bij de algemeene decoratie zal er naar worden gestreefd, eenvoud en degelijkheid met gezelligheid te vereenigen.

Het benedengedeelte der wanden zal rustig worden gehouden en in mauvetint worden bekleed, waartegen de tentoongestelde voorwerpen goed uitkomen. Het bovengedeelte, dat met een stof van zachtroode tint zal worden voorzien, wordt met een rondloopend, eenvoudig fries met het benedengedeelte verbonden. Tevens zullen gemakkelijke rustbanken de bezoekers tot een langer verblijf uitnoodigen.

Voor de producten der graphische kunsten en de bouwkunstige teekeningen werd een afzonderlijke benedengalerij met bovenlicht van 10 M. lengte aangevraagd, die bij het geheel aansluit.

Het Nederlandsche comité doet nogmaals een beroep op aller medewerking, ten einde Nederland op deze eerste speciale Internationale Tentoonstelling waardig te kunnen vertegenwoordigen. Het vertrouwt eveneens, dat nog vele Nederlandsche krachten, die zich op het gebied der decoratieve kunst en het kunstambacht bewegen, zich daarbij zullen aansluiten. Het zal er naar streven de daarvoor door de exposanten te maken kosten tot een minimum te herleiden, doch stelt op den voorgrond, dat slechts degelijk en beproefd werk voor deze tentoonstelling kan worden aangenomen.

De datum voor het inleveren der biljetten van inschrijving tot deelneming is tot 20 Januari verlengd.

Het bureau van het Nederl. Comité is gevestigd Mauritskade 81b, 's Gravenhage.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Blank en rijzig, van uit de hoogte het Seine-dal beheerschend, ligt het nieuwe Museum van Rodin boven op een der berghellingen van Meudon.

Van uit de verte ziet men de drie slanke bogen der loggia, die er den gevel van vormt. Diep in het dal, waar de rivier vredig wegvloeit, onaangedaan door de gruwelijke dingen die zij zag te Parijs ongerept in haar goddelijke sereniteit, kan men het lichte gebouw zich zien verheffen, een tempel van kunst, van groote kunst, maar waar juist de sereniteit der eeuwige dingen nog bijna geheel in ontbreekt.

Het is het gebouw dat verleden jaar op de Place de l'Alma voor Rodin's tentoonstelling heeft gediend. Hij liet het overbrengen naar Meudon en oprichten naast zijn vriendelijke villa. Het is bijna geheel in orde. (N. C.)

— Nog immer arbeiden de Fransche archeologen onder de leiding van Théophile Homolles aan de blootlegging van het oude Delphi, waarover de Ecole française te Athene, reeds belangrijke mededeeling heeft gedaan. Van 1892 tot 1896 werd de groote Apollo-tempel uitgegraven, in 1898 het Gymnasion en de Palaestra. Alleen het Marmariaterras bleef nog over en met het uitgraven daarvan heeft men zich in de laatste jaren bezig gehouden. Niet minder dan 5 tempels zijn hier gevonden. De eerste, 30 M. lang en 15 M. breed, is in Dorischen stijl gebouwd. Een aardbeving had het heiligdom doen vallen, wat voor het behoud der verschillende deelen zeer gunstig was. Van de zuilen heeft men er ten minste weer 4 tot op de oorspronkelijke hoogte (4.10 M.) kunnen oprichten. Daarop volgen 2 schatkamers, waarvan alleen de omtrekken nog kunnen worden nagegaan. Een prachtige ontdekking daarentegen was de 4de tempel, cirkelvormig gebouwd met een middellijn van 15 M. Het dak werd door 20 prachtige Dorische zuilen gedragen. Meer kapiteelen, die groote overeenkomst hebben met de kapiteelen van de Propylaeën te Athene, werden nog volkomen ganf gevonden. Van het sculpturwerk is helaas weinig bewaard gebleven. Overal liggen stukken van hoofden, armen enz., maar zoo beschadigd, dat een geheel niet samengesteld kan worden. De laatste tempel, van blauw Parnassisch marmer opgetrokken, heeft ook zwaar geleden. Slechts met veel moeite heeft men het oude plan kunnen vaststellen. Misschien is dit de door Pausanias vermelde Athena-tempel.

Een Grieksche Maecenas, Syngros, heeft de middelen gegeven, om een Delphisch museum te bouwen. Hieraan wordt hard gewerkt, de inwijding is reeds voor April van het volgend jaar bepaald. De Fransche uitgravingen worden daarmee dan besloten. *N. R. C.*

— De „Temps" schrijft; Den 29n Juli jl. is tusschen Duitschland en Nederland te Berlijn een verdrag gesloten betrekkelijk den aanleg van een onderzeeschen kabel, die beide landen met hun bezittingen zou verbinden.

Die kabel zou worden aangehecht aan den Amerikaanschen kabel, die Manilla zal verbinden met San Francisco. Hij zou eindigen ter eenre zijde te Menado, op Celebes, ter andere op de Palau-eilanden en andere punten der Duitsche bezittingen, en te Shangai.

Voortaan zouden dus Holland en Duitschland, voor de verbinding met hun koloniën, niet meer afhangen van de Engelsche maatschappijen.

De nieuwe kabel zal worden gelegd en geëxploiteerd door een Duitsch-Hollandsche maatschappij, gesteld onder toezicht van de beide regeeringen, en van beide landen subsidie genietende.

Ingeval van eventueele geschillen, zouden deze onderworpen worden aan het oordeel van het permanente Hof van Arbitrage in Den Haag.

Reeds in het begin van den Zuid-Afrikaanschen Oorlog liepen er geruchten, dat een Nederlandsche Combinatie den aanleg van een Nederlandschen telegraafkabel ondernemen zou. Zeer terecht werd toen op de financieele bezwaren gewezen en met het oog hierop is het een verblijdend verschijnsel, dat nu blijkbaar onze regeering zich op bevredigende wijze ten dezen opzichte met de Duitsche verstaan heeft. Er zijn nog wel meer zaken, waarin overleg met onzen machtigen buurman, zonder de minste schade voor onze nationale eer, gewenscht ware, niet slechts ten bate van onzen handel, maar eveneens van de ontwikkeling onzer industrie, die op velerlei gebied gevaar loopt laag bij den grond te blijven, indien wij uitsluitend op eigen, vaak overschatte kracht blijven steunen.

— De lengtemaat in het Oude Testament. Men tracht thans de juiste lengte vast te stellen van de Oud-Testamentische el, opdat men eene meer met de werkelijkheid overeenkomende voorstelling van de bouwwerken en andere maten in het Oude Testament zal verkrijgen. Professor Flinders Petrie heeft als resultaat van de opgravingen onder zijne leiding in Babylon gevonden, dat de el, die gewoonlijk door de oude Israëlieten werd gebruikt, en vooral bij bouwwerken werd toegepast, een lengte had van 6/5 Engelschen voet of ongeveer 37 centimeter.

De oorkonden, waarop professor Petrie zijne bewering steunt, zijn eenige weken geleden voorgelegd aan het bestuur van het groote Engelsche genootschap voor het onderzoek van Palestina dat daarover de meening heeft gevraagd van verscheiden zaakkundigen en van het genootschap van bijbelsche archaeologen.

Een der eerste weken van dit jaar zal eene groote bijeenkomst van archaeologen worden gehouden, die zal moeten uitmaken, of dit voor bijbelsche archaeologie belangrijk vraagstuk thans als opgelost kan worden beschouwd, of dat er nieuwe onderzoekingen noodig zijn.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. Zorgvliet. De „Avondpost" deelde aan „Het Vaderland" omtrent de servituten, die op het domein „Zorgvliet" drukken, nog het volgende mede:

1o. dat van het servituut van niet bebouwing, eindigende 15 Juli 1910, door Duinoord ontheffing verleend zal worden,

2o. dat de Waterpartij reeds door „Duinoord" achteruitgebracht werd, terwijl het niet is aan te nemen, dat men in de jongste jaren, ten behoeve van het Diaconessenhuis, daaromtrent een servituut zou gevestigd hebben;

3o. dat betreffende de Beek en het Stoomgemaal tusschen wijlen „Koning Willem II", de gemeente 's Gravenhage en den polder Segbroek een contract bestaat, dat door den aankoop van het park door de gemeente vanzelf buiten aanmerking komt, doch voor eventueele particuliere koopers van Zorgvliet zeer hinderlijk zou kunnen worden;

4o. dat er geen verplichtingen omtrent de Russische kapel bestaan. Wijlen Prinses Sophie was daaraan persoonlijk gehecht, doch haar kleinzoon is te dien opzichte geheel vrij.

Verder schrijft J. aan de „Avondpost":

„Het zou mij niet verwonderen, indien — evenals ik — meer personen gezocht en gesformeerd hadden naar het door den schrijver der „Zorgvliet"-artikelen, in „De Avondpost" van 12/13 Januari jl. aangeduid, den ingewijden bekend middel, waarover „Duinoord" zou kunnen beschikken om particuliere exploitatie van „Zorgvliet" bijna onmogelijk te maken.

„Uitgaande van de veronderstelling, dat zoo'n kras middel uit een geregistreerd authentiek stuk zou kunnen blijken, heb ik in die richting gezocht en alle dergelijke, op „Duinoord" betrekking hebbende, bescheiden nagegaan en..... met goed gevolg.

„Men oordeele!

„In de koopakte van 15 Juli 1895, voor notaris mr. G. van Rossem, alhier, verleden, tusschen H. K. H. de Groothertogin van Saxen en de Haagsche bouwgrond-maatschappij „Duinoord", vindt men in art. 7: „Op de scheiding tusschen den in artikel 5 vermelden weg (de tegenwoordige Stadhouderslaan) en den aan H. K. H. de Groothertogin van Saxen in eigendom blijvenden grond zal vanwege Hoogstdezelve en voor Hare rekening een sierlijk hek op steenen voetmuur worden geplaatst en onderhouden."

„Ook in de eerste koopakte van „Duinoord" n.l. in die van 5 Jan. 1892, tusschen dezelfde partijen verleden voor notaris W. J. M. de Bas alhier, komt betreffende de plaatsing van een hek, tot scheiding tusschen het park „Zorgvliet" en „Duinoord", eene dergelijke bepaling in art. 8 voor.

„Daar de contractueele bepalingen omtrent bedoelde hekken van dien aard zijn, dat zij zonder toestemming van „Duinoord" nimmer kunnen opgeruimd worden, zou het mij niet bevreemden, als in de weigering van die toestemming het bedoelde middel bestond; in ieder geval is dit een bijzonder sterk middel om particuliere exploitatie van het park „Zorgvliet" te voorkomen, althans wanneer de Gemeente, krachtens hare bevoegdheid, weigert eenig bouwplan met dusdanige afsluiting goed te keuren.

„De bedoelde afsluiting heeft eene lengte van ongeveer 1000 M., de berm langs den Ouden Scheveningschen weg is ruim 1000 M. lang, zoodat het Park, behoudens enkele toegangen, aan drie zijden over meer dan 2000 M. lengte afgesloten is, hetgeen m. i. particuliere exploitatie, zelfs als villapark, geheel onmogelijk maakt."

„Het servituut van niet-bebouwing eindigt 15 Juli 1910; het servituut van afsluiting is altijddurend."

„Onder zulke omstandigheden is het mij een raadsel, dat de Gemeente, met de medewerking van „Duinoord", zich voor particuliere concurrentie angstig maakt en er ooit spraken van koopprijzen boven f 2 500 000 kan zijn."

Die angst is door den schrijver hier eenerzijds wel wat overdreven voorgesteld en van een andere zijde komt het servituut van altijddurende afsluiting ons ook niet als iets bijzonder verschrikkelijks voor, want gesteld ook dat Zorgvliet in particuliere exploitatie kwam, dan zou het toch zeker in het belang van Duinoord zijn, dat die afsluiting zoo spoedig mogelijk werd opgeheven.

De „Nieuwe Courant" deelde dezer dagen mede, wat zij nader omtrent de zaak vernomen had, maar het verst ging tot heden de Haagsche correspondent van „de Telegraaf", die schreef:

„Men zegt, dat de eisch der verkoopers van 4.5 tot 4 millioen is verminderd en dat de servituuthouders hun recht daarop prijsgeven, als de gemeente kooper wordt, zoodat het groote renteverlies tot 1911 zou vervallen, en men zegt, dat op dezen grondslag de koop zou zijn gesloten, behoudens bekrachtiging van den Raad."

Deze „ondit's" eischen echter nog nadere bevestiging.

AMSTERDAM. Het geschil tusschen den architect Berlage en den schilder Derkinderen is door de bemoeiingen van den verzoeningsraad bijgelegd. Door over en weer iets toe te geven zijn partijen ten slotte tot volledige overeenstemming gekomen omtrent de ontwerpen van den schilder voor het hem opgedragen belangrijke werk in de nieuwe Beurs.

Overigens is het gebleken, dat de berichten, die in verband met dit geschil indertijd aangaande de ontwerpen van den schilder in sommige nieuwsbladen zijn opgenomen, onjuist waren en zelfs van allen grond ontbloot.

Zooals men zich zal herinneren, waren leden van den verzoeningsraad de heeren A. Pit en Jan Veth, die de bevoegdheid hadden zich eenen derden te assumeeren, van welke bevoegdheid echter geen gebruik behoefde gemaakt te worden.

VLAARDINGEN. Burgemeester en Wethouders stellen aan den gemeenteraad voor op te richten een burgeravondschool voor a.s. ambachtslieden, met 5-jarigen cursus, waarvan de kosten geraamd worden op f 24.000.

ZUTPHEN. Voor de betrekking van Directeur der Stoomtram Zutphen—Hengelo hebben zich, volgens de „Zutph. Ct.", 440 sollicitanten aangemeld, w. o. verscheidene oud-militairen van land- en zeemacht, vele ambtenaren der Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij, enz.

VARIA.

— De gutta-percha industrie. Weer wordt door een deskundige gewezen op het gevaar, dat er binnen eenige jaren gebrek zal zijn aan de voor de kabel-industrie onmisbare grondstof, „de gutta-percha". Nu is het een rapport van den heer M. Hill, inspecteur bij het Engelsch-Indisch boschwezen, dat opnieuw de aandacht vestigt op de ondoordachte wijze, waarop de cultuur dezer kostbare boomen (Palaquium-soort) in de Straits Settlements wordt gedreven waar het zeer zeldzaam is indien men er nog boomen aantreft die meer dan 50 centimeter in omtrek meten.

De heer Hill acht het dan ook wenschelijk boschen aan te leggen, die alleen uit gutta-percha boomen bestaan in die streken, waar ze inheemsch zijn.

Ook hij beveelt zijne regeering aan, die cultuur zelf ter hand te nemen. Wij weten, dat ditzelfde reeds in Nederlandsch-Indië door dr. Burck werd gedaan, op wiens advies het Ned.-Indisch Gouvernements begonnen is in Buitenzorg proeftuinen aan te leggen en reeds in 1893 door 't aanplanten van verschillende gutta-percha-soorten in den cultuurtuin te Tjepetir heeft getracht deze kostbare boomen voor geheele vernieling te vrijwaren, welke tuinen aldaar dit jaar aanmerkelijk zullen worden uitgebreid.

Tot nog toe wordt de gutta-percha bijna uitsluitend gewonnen als boschproduct en de roekelooze wijze waarop de Inlanders bij de inzameling te werk gaan — de boomen worden eenvoudig omgekapt — heeft in de meeste streken de volwassen boomen geheel doen verdwijnen.

In aanmerking nemende, dat de gutta-percha-boomen in zeer beperkt gebied van nature voorkomen (nl. alleen op Malakka, Sumatra en Borneo) en de pogingen, om ze in andere streken aan te kweeken — in de Fransche bezittingen b.v. — totnal zijn mislukt, dan begrijpt men, dat de boven uitgesproken vrees niet ongegrond is. Onbegrijpelijk mag het schijnen, dat door particulieren in Ned.-Indië weinig of niets aan die cultuur wordt gedaan.

Nu door de sedert 1881 gedane nasporingen en proefnemingen van dr. Burck, dr. Treub en dr. van Romburgh voldoende licht is verspreid omtrent de goede boomsoorten, klimatologische eischen en opbrengst der boomen (omtrent welke zaken men vroeger in 't onzekere verkeerde) zijn voldoende gegevens aanwezig, om na te gaan in hoeverre deze cultuur loonend kan zijn.

Bij de fabelachtig hooge prijzen, welke de laatste jaren voor goede gutta-percha worden betaald en met het oog op de geringe concurrentie, die te verwachten is en de stijgende vraag naar dit artikel, kan het zijn nut hebben hier de bijzondere aandacht te vestigen op het groote belang, dat ons land heeft bij deze cultuur, waarvoor het in de koloniën (Sumatra en Borneo) als het ware het natuurlijk monopolie bezit.

LEEUWARDEN. Voor het eerst is in druk uitgegeven het door den secretaris der Maatschappij van Schilder- en Teekenkunst alhier der leden uit te brengen jaarverslag aangaande den toestand en de werkzaamheden der Maatschappij. Het is dat over het dienstjaar 1 October 1900/1901.

Uit het verslag zien we, dat het ledental weer was toegenomen en thans bestaat uit 88 gewone en 6 buitengewone leden.

De financieele toestand was gunstig. De rekening sloot met een voordeelig saldo van f 7,34, makende met het saldo van vorige jaren f 509,47½.

Het verslag geeft een overzicht van de in het afgeloopen dienstjaar gehouden kunstbeschouwingen, die vóór en naar door ons zijn behandeld.

De Maatschappij is thans haar 49ste jaar ingetreden.

Zij is de eenige instelling in Friesland, die zich aan de belangen der beeldende kunst wijdt.

Indien nu weldra haar vijftigjarig jubileum zal zijn gekomen, hopen wij, met den steller van het lezenswaardige verslag, den heer H. H. Kramer, dat zij een belangrijk grooter getal leden moge hebben.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot adspirant-ingenieur L. Valk; tot opzichter 3e kl. B. Streefland; tot adjunct ingenieur bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java H. P. E de Vogel;

geplaatst in het gouvernement Sumatra's Westkust, de dienstdoende opzichter 2e kl. P. K van Gemert; in de residentie Kediri, de benoemde opzichter 3e kl. B. Streefland;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaats-afdeeling in het belang der verbetering van de bevloeiing der districten Waroodjajong en Kertosono (residentie Kediri), de ingenieurs 2e kl. W. H. Kloppenburg en A. Perelaer; aan den chef der 2e waterstaats-afdeeling in het belang van de bevloeiing en den waterafvoer in de residentie Pekalongan, de ingenieur 2e kl. J. H. Thal Larsen

tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur, teneinde dienst te doen als opzichter 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit P. K. van Gemert, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

— Met ingang van 1 October 1901, is aan den, met ingang van gemelden datum, op zijn verzoek, met het oog op zijn leeftijd, eervol uit zijne betrekking ontslagen onderopzichter der werktuigelijke inrichtingen bij de munitiefabriek A. Walter, pensioen verleend ten laste van den Staat, ten bedrage van *f* 667 's jaars.

— Te Oud-Beierland (Z.-H.) is tot directeur der gasfabriek benoemd de heer D. Elkelboom, directeur der gasfabriek te Bodegraven.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd, ingaande 1 Februari a. s.: tot chef der derde afdeeling van den Dienst voor Weg en Werken de heer M. L. Bleuland van Oordt, thans districtsingenieur te Rotterdam, en tot inspecteur bij den Dienst der Exploitatie de civiel-ingenieur K. Burger.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Drie onderwijzers in de praktische vakken, als: één in het meubelmaken; één in het bank- en plaatwerken, en één in het schilderen en vakteekenen. Acte l. o. teekenen strekt tot aanbev. Aanvangssalaris f 800. Inl en inzend. van stukken en teekeningen vóór 1 Febr. bij den Directeur der Ambachtsschool te Winschoten.

— Opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Venlo. *(Zie adv. in no. 2 en 3)*

— Leeraar in het rechtlijnig- en bouwkundig teekenen en de kennis der bouwmaterialen aan de Burgeravondschool te Dordrecht. Inz. van sollicitatiestukken aan den Burgemeester van Dordrecht, vóór 1 Februari 1902.

— Chef. Aan het hoofd van een groote Fabriek van Verwarmings-, Verlichtings- en Bouwartikelen; goed teekenaar is vereischte. Br. lett. A B, Algem. Advert.-Bureau, A. de la Mar Azn N. Z. Voorburgwal 266.

— Uitvoerder bij werken van burgerlijke bouwkunde, volkomen bekend met het maken van uitslagen op ware grootte. Brieven, onder letters V L 571. aan het „Nieuws van den Dag".

— Gemeente-architect te Dokkum, op een jaarwedde van *f* 800. Sollicitatiestukken moeten worden ingezonden vóór den 10 Februari a. s. bij den Burgemeester.

— Leeraar in het machine-teekenen, aan een school te Amsterdam, 5 lessen per week. Brieven, onder letters F Z 626, aan het „Nieuws van den Dag".

Directeur-Leeraar — aan de nieuw te bouwen Ambachtsschool te Deventer, jaarwedde f 1800.—. Requesten op zegel en stukken voor 8 Febr. a. s. aan den Burgemeester.

— Uitvoerder, tevens geschikt om als Meesterknecht over een timmerwinkel op te treden. Br. fr. lett. B J 921, N. v. d. D.

— Rijtuig- en Waggonteekenaars aan eene waggonfabriek te Amsterdam. Brieven lett. Z, aan den Boekh. Ruuning Eijlerts, Schipperagracht 9, Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een bouwk. Opz.-Teekenaar, practisch en theoretisch bekwaam, zag zich gaarne tegen 1 Febr. of later geplaatst. Br. fr. onder letter H, Bureau van dit Blad. (2)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

14 Bouwk. opz.-teek., 19—35 jaar, *f* 30—*f* 100 's maands;
3 Bouwk. opz.-uitv., 43, 43 en 54 jaar, *f* 90—*f* 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, *f* 70 's maands;
3 Gedipl. werktuigk., 27—30 jaar, *f* 90 tot *f* 100 's maands;
4 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 22—44 jaar, *f* 80 tot *f* 125 's maands;
5 Werktuigk. teek., 19—24 jaar, *f* 30—*f* 45 's maands;
2 Electro-technikers, 31 en 35 j., *f* 80 's maands.

Bij de Gemeentewerken te *VENLO* wordt **gevraagd**, om met 15 Februari a. s. in dienst te treden, een ***practisch ervaren***

Opzichter-Teekenaar,

Salaris ***f* 80** per maand, voor den tijd van één jaar met uitzicht op een definitieve benoeming.

Alleen zij die **degelijke** bewijzen van bekwaamheid kunnen overleggen komen in aanmerking.

Zonder uitnoodiging worden geene persoonlijke bezoeken afgewacht.

Stukken in te zenden aan den Burgemeester van *VENLO*, vóór 1 Februari aanstaande.

Advertentie-Bureau
VAN
„DE OPMERKER",
Van Diemenstraat 205,
's-GRAVENHAGE.

Het Advertentie-bureau van „*DE OPMERKER*" beveelt zich aan voor de plaatsing van advertentiën in alle Binnen- en Buitenlandsche Dag- en Weekbladen.

BECKER & BUDDINGH. — Arnhem.
Koninklijke Fabriek
VAN
INSTRUMENTEN
VOOR
Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.
Geëmailleerde
PEILSCHALEN.
WEEGWERKTUIGEN.

BATES
Forward Gas- en Oliemotoren.
DRIJFWERKEN.
CORNS. EICKELBERG, AMSTERDAM.

Asphaltfabriek WIJHE.
Voorheen MEIJJES & BOSCH.
***Leggen:* HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN en ASPHALTVLOEREN.**
***Fabriceeren:* ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.**
Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 1 Februari 1902. N°. 5.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.
Voor België . . . . . *f* 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . *f* 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DE NIEUWE HOOGERE BURGERSCHOOL TE 's GRAVENHAGE.

(Met twee platen.)

Gaven wij bij ons nummer van 18 Januari j. l. de plattegronden van bovengenoemd gebouw, bij dat van heden voegen wij een tweede plaat, bevattende de voornaamste gevels en doorsneden.

De plattegronden laten aan duidelijkheid niet te wenschen over. Het eenvoudig corridorsysteem werd hier door de schoolautoriteiten gewenscht. Toch zijn er in het plan enkele nieuwigheden, die men bij oudere burgerscholen niet vindt, op te merken. De ruime bergplaats voor rijwielen is er een van, een andere is de afzonderlijke wachtkamer met toiletkamer enz. voor meisjes, maar van meer belang is de plaatsing van de lokalen en het laboratorium voor natuur- en scheikunde op de bovenste verdieping. Ook trekt op die verdieping de bergplaats voor brandstoffen de aandacht, die hier noodig was, omdat als in alle Haagsche gemeenteschoolen de verwarming nog steeds geschiedt door middel van gewone schoolkachels. Ongetwijfeld is hier ook wel aan centrale verwarming gedacht, maar heeft het gemeentebestuur ook voor een gebouw als dit, dat daarvoor overigens toch o. i. wel in aanmerking moest komen, blijkbaar het oude systeem vooralsnog voordeeliger geacht.

Het kostenpunt speelt, vooral bij de gebouwen voor onderwijs in vele gemeenten een groote rol. Men moet en men wil ook wel rekening houden met de eischen des tijds, maar men schijnt zich in den regel nog maar niet goed te kunnen voorstellen, dat hoogere eischen ook hoogere kosten na zich sleepen. Gewoonlijk laat men den architect eerst de vrije hand, om daarna in een ontwerp, waarin door hem zooveel mogelijk aan alle eischen is voldaan te gaan bezuinigen. De architectuur is daarbij wel eens het kind van de rekening, want aan de constructie gaat men niet zoo spoedig tornen. Dat de eenheid van het ontwerp daaronder doorgaans lijdt ligt voor de hand, soms is dit in die mate het geval, dat het gebouw, wanneer het voltooid is, volstrekt niet meer te beschouwen is als een uitdrukking van de denkbeelden van den bouwmeester en ook niet als zoodanig beoordeeld kan worden.

aDt deze algemeene opmerking hier juist van toepassing is bedoelen wij niet, maar toch wil het ons voorkomen, dat b. v. de situatie van het terrein, op een hoek van twee breede boulevards, als van zelf ook nog wel een andere oplossing voor een openbaar gebouw als dit, aan de hand gaf. Iedereen weet echter, dat hoekgebouwen in den regel duurder zijn dan vierkante gebouwen en het kan dus zeer goed zijn, dat een ontwerp in den geest als bovenbedoeld, om de kosten alweder, voor het thans uitgevoerde, plaats heeft moeten maken.

Evenals de indeeling is ook de samenstelling van het gebouw eenvoudig en degelijk. In de groote vestibule op den beganen grond moesten de noodige kolommen worden aangebracht, tot ondersteuning van den bovenbouw, overigens vindt men voor nagenoeg alle scheidingsmuren van de verdiepingen de steunen de muren in het plan van den beganen grond terug en behoefden slechts enkele scheidingen van ondergeschikt belang op andere wijze gesteund te worden.

Alle balklagen boven de lokalen en gangen van den beganen grond en eerste verdieping zijn geconstrueerd van ijzeren balken, waartusschen gemetselde troggewelven, waarover in de lokalen houten vloeren op ribben en in de gangen en bergplaatsen resp. vloeren van hardgebakken tegels en van Portland-cement zijn gelegd.

De balklagen van den beganen grond zijn in de lokalen van hout, in de vestibule en gangen van ijzer. Ook de zolderbalklaag is van hout en aan de onderzijde geplafonneerd. Is het gebouw dus door zijn constructie niet brandvrij, zoo zijn toch de hoofdtrappen van steen, en wel roode Weser zandsteen, gemaakt.

De architectuur der gevels is eenvoudig, maar toch

wat rijker opgevat dan bij de lagere scholen, in den laatsten tijd gebouwd, het geval was. De hoofdingang is goed geprononceerd door een forsche behandeling van de deuromlijsting en door den topgevel, die de geheele middenpartij van den voorgevel afsluit. Enkele details van de bekroningen van dien topgevel en van de kleinere topgeveltjes aan de eindgevels zouden wij wat forscher wenschen.

In de gevels is een ruim gebruik gemaakt van donkerroode sier- en profilsteen, waarvan het effect echter op de teekening niet te zien is. De groote afmetingen van het gebouw kwamen vooral uit, toen het nog alleen stond op een wijde vlakte; de conciergewoning, die de afmetigen heeft van een kleine villa, zooals men er bijvoorbeeld in de aangrenzende gemeenten vele kan aanwijzen, geleek er bij op een woning voor miniatuurmenschen.

Thans echter is de bouwerij in de omgeving van de school lustig aan den gang en zal binnenkort het aspect een geheel ander zijn. Veel fraais is echter aan de Stadhouderslaan nog niet verrezen en moge ook de ontwerper, de heer A. Schadée, van een rijker behandeling der gevelarchitectuur hebben moeten afzien, hij kan zich troosten met de gedachte, dat zijn serieus werk desniettegenstaande een gunstigen indruk maakt.

Als opzichter bij den bouw fungeerde de heer G. Otten, wien voor zijne conscientieuze uitvoering mede een woord van lof niet mag worden onthouden. Aannemer van den bouw, voor de som van *f* 165.229, was de heer D. J. van Riemsdijk, te Dordrecht, die mede in een premie voor gedeeltelijke vervroegde oplevering een klinkend bewijs mocht zien van de tevredenheid der directie.

AMBACHTSKUNST.

Naar aanleiding van ons jongste artikel over „het Binnenhuis" werd ons van zeer geachte zijde de bemerking gemaakt, dat het onredelijk van ons is, den hedendaagsche beoefenaars der ambachtskunst den eisch te willen stellen, dat zij ambachtslieden moeten zijn. Men zou, ging die eisch op, evengoed van een architect moeten verlangen, dat hij zelf het gebouw optrok, waarvoor hij nu alleen de teekeningen vervaardigt.

Het komt ons voor, dat deze bemerking ongegrond is. Want wie even nadenkt, beseft, dat een architect onmogelijk zelf het gebouw *kan* optrekken. Dit neemt echter niet weg, dat, tot de 19e eeuw toe, van een bouwmeester verlangd werd, dat hij met de ambachten goed op de hoogte moest zijn niet alleen, maar ook, dat hij één daarvan althans zelf moest hebben beoefend

In den regel was het het steenhouwersambacht, waaruit de bouwmeesters voortkwamen. Alle architecten der middeneeuwen waren steenhouwers. Een onderscheid tusschen beeldhouwers en steenhouwers werd toen niet gemaakt. Dezelfde man die den eenen dag een beeld of een ornament beitelde, hakte den anderen dag een lijst. De middeleeuwsche traditie in dit opzicht bleef nog lang daarna bestaan. Wij behoeven hier slechts aan Lionardo da Vinci, Michelangelo en Hendrik de Keyser te herinneren, om dit te bewijzen. Deze drie mannen, overigens zeer verschillend van aanleg, hebben zelf den beitel gehanteerd, en tevens als bouwmeesters veel naam gemaakt. En de rijksbouwmeester, die in de jongste aflevering van „Oud-Holland" aan het architect-zijn van Hendrik de Keyser twijfelt, omdat hij „stads-steenhouwer en beeldsnijder" was, toont van de kunstgeschiedenis niet veel te begrijpen. Ook Lieven de Keij te Haarlem is „stads-steenhouwer" geweest, wat hem niet belet heeft, de Vleeschhal, de Waag, den toren der Nieuwe Kerk en tal van andere gebouwen te ontwerpen. Of moeten wij ook hier de ontwerpen aan een ander toeschrijven Er zijn menschen, die zeggen dat Baco de werken van Shakespeare gemaakt heeft, en die op allerlei wijzen pogen, hun meening, die vrij wel onhoudbaar schijnt, te staven. Zoo kan het ons niet verbazen, dat er anderen komen die pogen „den Keyser van de kunst" zijn architectenkroon van het hoofd te rukken, en ook Lieven de Keij tot een onbeteekenend steenhouwer te maken.

Sedert het Fransche academisme zich over de geheele wereld heeft verbreid, is er een groote afstand gekomen tusschen den ambachtsman en den architect. Een van de weinige moderne bouwmeesters, die als steenhouwer begon, was Friedrich Schmidt, de ontwerper van het raadhuis te Weenen. Op zijn grafzerk noemt hij zich dan ook, dit als zijn eenigen eeretitel beschouwend: „ein deutscher Steinmetz".

Ondertusschen, het getal van hen, die het ambachtsman-zijn als een eer rekenen, is op het oogenblik nog maar zeer gering. Zelfs de bekwaamste timmerman heeft geen besef van zijn waarde. Hij voelt niet, hoeveel hooger hij staat dan zoovele hedendaagsche architecten, wier eenig werk bestaat in het opscharrelen van klanten, maar die, voor wat overigens „des bouwmeesters" is, hun mannetjes hebben. De schijn wint het van de werkelijkheid.

Toch is het ambacht in de laatste tien jaren veel op de spraak gekomen. Welmeenende dames en heeren meenden het te moeten „veredelen" en oordeelden, dit niet beter te kunnen doen, dan door het afnemen van „examens". Een geëxamineerd ambachtsman, zoo dachten zij, moest het noodzakelijk van zijn ongeëxamineerden vakgenoot winnen. En de schim van Thorbecke knikte goedkeurend.

Niet minder welmeenende dames en heeren gingen zich weer op andere wijze met het ambacht bemoeien. Zij waren op kunstnijverheidsteekenscholen geweest, hadden wat gefijnschilderd, wat geboetseerd, of op andere wijze de hooge kunst beoefend, hadden van Ruskin en Morris gehoord, neigden tot de theosofie en het salon-socialisme. Zij wilden ambachtslieden worden. Voor het gewone ambacht hadden zij geen smaak; zij beseften ook, dat zij te oud waren, om er een te leeren. Toen vonden zij het kunst-ambacht uit, iets waarvan men vroeger nooit gehoord had, maar dat aan hunne behoeften volkomen voldeed.

Er waren dingen, die onder hun bereik vielen, omdat zij geen eigenlijke ambachtskennis vereischen. Het Indische batikken behoorde daartoe, en het aantal batikkers en batiksters is dan ook reeds groot. Er wordt gebatikt op katoen, op peluche, op perkament; geen lap is voor de batikkers meer veilig. De jonge meisjes, die vroeger door het borduren van pantoffels, tafelloopers of soortgelijke nuttige zaken hun tijd poogden te dooden, batikken nu dat het een lust is.

Voor de andere ambachten is minder liefhebberij. Zij zijn, helaas, ook minder salonfähig. In een smederij krijgt men zwarte handen, de lijm van een meubelmaker riekt niet aangenaam, bij het timmeren kan men zich leelijk bezeeren, bij het steenhouwen ook. Deze vakken zijn dus voor de dames en heeren minder geschikt. Alleen het drijven van metalen, en het pottenbakken, het laatste alleen wat de versiering betreft, vond een paar liefhebbers.

Hoogere Burgerschool aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage.

2de Verdieping.

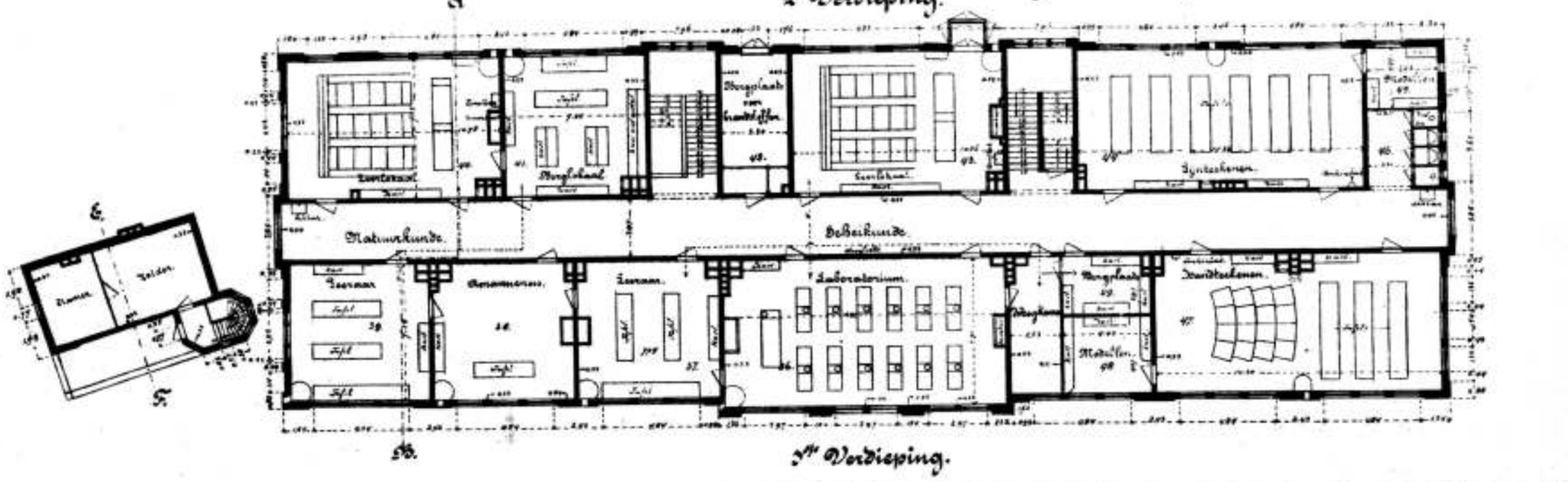

1ste Verdieping.

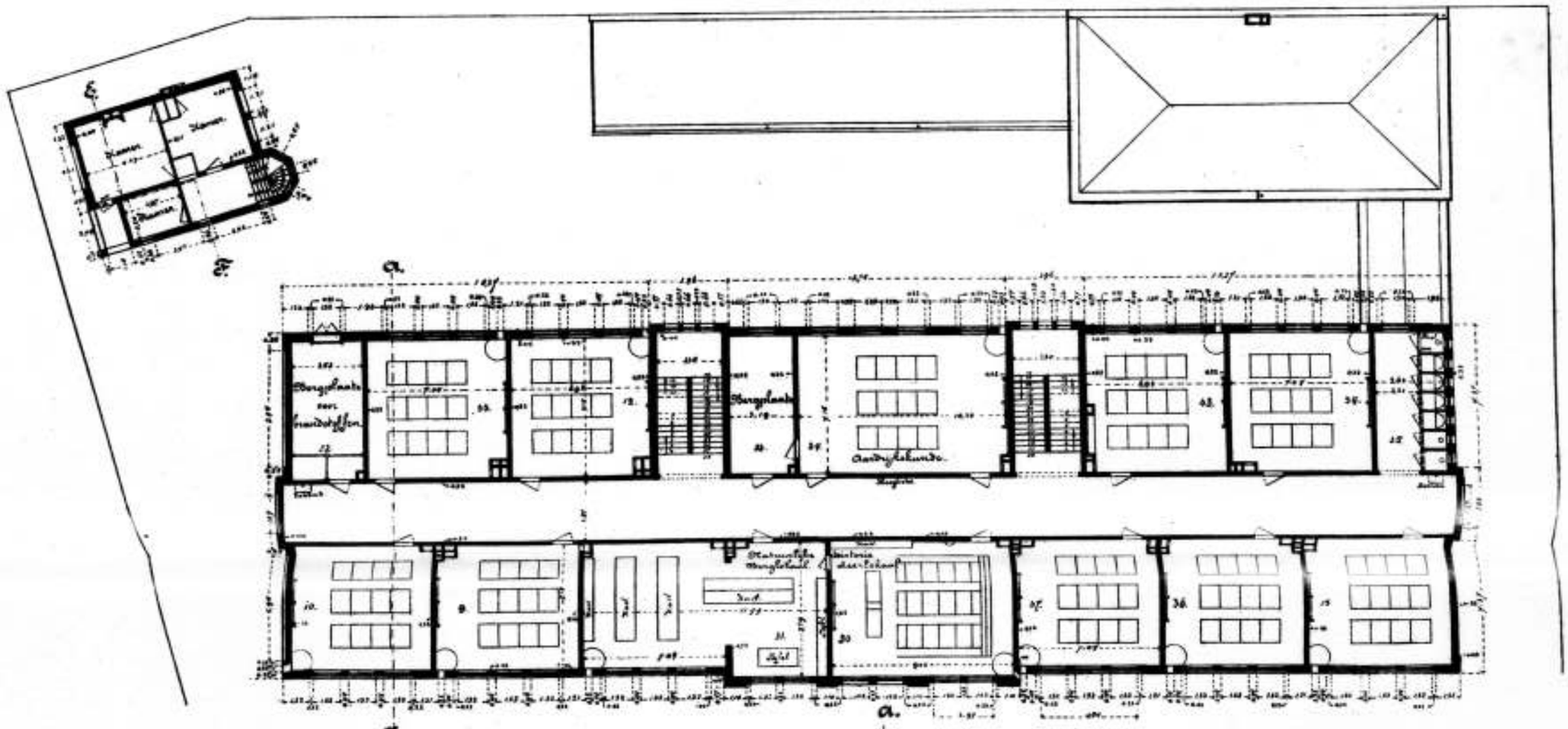

Beganegrond.

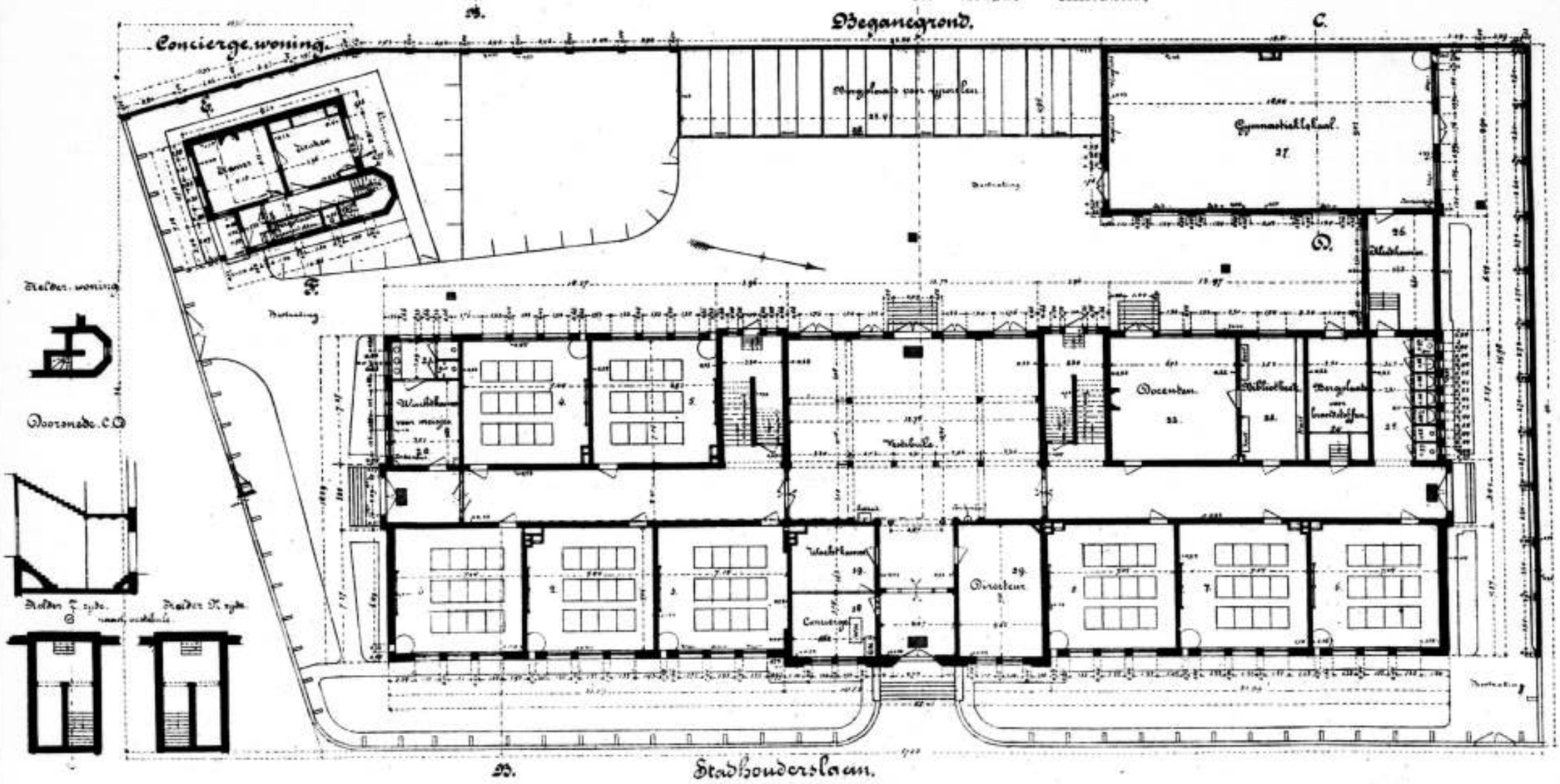

Schaal.

0 5 10 20 M

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang N°. 3.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Zoo zouden dus de meeste ambachten buiten het bereik der welmeenenden zijn gebleven. Doch net „kunst-ambacht" wist raad. De werkplaatsen kon het vermijden, door de teekentafel als veld voor zijn arbeid te kiezen. Het papier is even goedkoop als geduldig; handen, die door houtskool of verf wat minder toonbaar zijn geworden, kunnen gemakkelijk worden gewasschen. En de boekwerken, waaruit de inspiratie te putten valt, als „The Studio", „Decorative Kunst" en soortgelijken, zijn niet zoo duur, dat de aanschaffing een bezwaar kon wezen.

De kunstambachtslieden togen aan het werk om, met lofwaardigen ijver, hun vellen vol te teekenen. Zij toonden hun aquarellen aan vrienden en bekenden, deden ze reproduceeren, om ze voor tijdschriften geschikt te maken en oogstten veel lof van geavanceerde courantenschrijvers.

Zelfs waren er rijke kunstbeschermers, die, wat op dat papier stond, wel eens in werkelijkheid wilden zien, die met de verwezenlijkte teekeningen hun „up-to-date" vertrekken wenschten gevuld te hebben.

De kunst-ambachtslieden krabden zich achter de ooren. Zelf aan het werk gaan? Dat was onmogelijk. Voor de opdracht bedanken? Dat zou jammer zijn. En met hun rollen onder den arm togen zij naar de chefs van firma's, die er werkplaatsen op na hielden, waar heusche ambachtslieden, tegen het gewone loon van zooveel cents per uur, bezig waren. Die chefs, goede mannen van zaken, ontvingen de kunstambachtslieden met voorkomendheid, en na den naam van den kunstbeschermer te hebben gehoord, waren zij dadelijk bereid, alles „naar teekening" te maken. Voor het geld was de kunstbeschermer goed.

De heusche ambachtslieden maakten, tegen het gewone loon van zooveel cents per uur, wat hun patroon was opgedragen. Zij schudden het hoofd bij het zien der teekeningen, en meenden, dat, wie ze gemaakt had, geen vakman was. Maar de patroon, die kunst-ambachtsman zoowel als kunstbeschermer te vriend wilde houden, stond geen enkele afwijking van de verstrekte teekeningen toe. Eer alles naar den kunstbeschermer ging, werd het een paar dagen in een der winkelkasten van den patroon tentoongesteld en kreeg de pers uitnoodigingen om het te bezichtigen. De pers vond het mooi.

De kennissen en vrienden van den kunstbeschermer vonden het ook mooi, toen hij zijn eerste gastmaal in zijn nieuwgestoffeerde zalen gaf; het zou onbeleefd zijn geweest, zoo zij wat anders gevonden hadden. En het waren zeer welopgevoede menschen.

De patroon kreeg zijn zeer hooge rekening reeds betaald den dag nadat hij haar had ingediend. De kunst-ambachtsman ontving toen tevens een flink honorarium. Zoo waren allen tevreden.

Het kunst-ambacht was met alleen ontdekt, maar het had levensvatbaarheid getoond. De tijden waren er rijp voor.

Nu komen er bedillers, die zeggen, dat het kunst-ambacht noch met kunst, noch met ambacht iets te maken heeft, „Tout succes est un crime" zei Victor Hugo, die het weten kon.

Er is wel een toekomst, die misschien onze geheele ambachtskunst zal vergelijken met het herderinnetje-spelen van Marie Antoinette, maar die toekomst is ver. Niet iedereen is het gegeven voor de eeuwigheid te werken.

BEELDHOUWKUNST.

Hendrik de Keyser, de vermaarde Amsterdamsche bouwmeester, was eigenlijk beeldhouwer. In stadsdienst is hij nooit iets anders dan steenhouwer geweest.

Evenmin als wij kunnen nagaan, hoe hij zich tot architect heeft gevormd, is het mogelijk, ons een voorstelling te maken van de wijze, waarop hij zich tot beeldhouwer heeft weten te bekwamen.

De Keyser kan gezegd worden, de meest beroemde beeldhouwer te zijn geweest, die in het begin der 17e eeuw, niet alleen te Amsterdam, maar in al de zeven gewesten te vinden was. Hoe hij aan dien roem gekomen is, blijkt ondertusschen niet, daar geen bijzonderheden omtrent zijn werkzaamheid vóór 1595 bekend zijn. In dat jaar moet hij ondertusschen reeds een groote vermaardheid hebben bezeten, want anders zou de regeering van Amsterdam hem toen zeker niet als „stads-steenhouwer en beeldsnijder" hebben aangesteld.

Naar de overgebleven werken te oordeelen moet De Keyser veel meer als steenhouwer dan als beeldhouwer in den eigenlijken zin des woords zijn werkzaam geweest. De talrijke gebeeldhouwde details aan zijne bouwwerken, als maskers, reliefs en zinnebeeldige voorstellingen vormen als het ware den overgang van handwerk tot kunst.

Terwijl nu de maskers, leeuwen en dergelijken niets meer zijn dan versierselen, die geen bepaalde beteekenis hebben, vindt men daarentegen, waar reliefs gemaakt werden, altijd op zoo aanschouwelijk mogelijke wijze de bestemming van het bouwwerk aangeduid.

Het maken van dergelijke reliefs, nu eens als zoogenaamde gevelsteenen, dan weer als onderdeelen van bouwkundige samenstellingen was reeds in de 16e eeuw overal hier te lande in zwang. De gewoonte om de huizen door een bepaalden naam aan te duiden leidde als van zelf tot het aanbrengen van uithangteekens en van gevelsteenen. Of die gevelsteenen navolgingen zijn van de wapenborden, boven de voorpoorten der kasteelen gehangen — zooals Van Lennep en Ter Gouw meenen — schijnt twijfelachtig.

Vijftiende eeuwsche gevelsteenen bleven, te Amsterdam althans, niet bewaard. In de 16e eeuw moeten zij daar echter reeds talrijk geweest zijn, omdat het herbouwen der huizen in steen haast vanzelf tot het aanbrengen van een relief in de gevels zal geleid hebben. De voorbeelden uit dien tijd zijn, ondertusschen, hoe langer hoe zeldzamer geworden.

Wisten Van Lennep en Ter Gouw nog te spreken van een huis op het Rokin, dat een gevelsteen met het Gulden Vlies en het jaartal 1549 had, dit huis is al lang verdwenen. Ook het zoogenoemde „huis met het torentje", op den hoek van het Water en de Texelsche kade, waarin de door dezelfde schrijvers vermelde gevelsteen van 1558 stond, werd afgebroken. Deze steen bleef echter bewaard, en is thans in een muur van het Rijks-Museum weer ingemetseld. Van Lennep en Ter Gouw, die den steen afbeelden, zeggen, dat daarop „de oudemans-vrijagie" is voorgesteld. Zij verklaren de derde figuur, op den steen aanwezig, voor „een Cupidootje". Het thema „oud mal gaat boven al" geeft hun dan aanleiding tot een uitvoerige uiteenzetting, waarbij zelfs Vondel en Cats te pas worden gebracht.

De beeldhouwer bedoelde echter, een tafereel uit de geschiedenis van Loth voor te stellen. De oude man, in een ongemeen luchtig gewaad, is deze Oud-Testamentische figuur, de naakte vrouw aan zijn zijde een der dochters. De andere figuur is de tweede dochter. Weergegeven werd Genesis 19, vs. 30—35.

In de 16e en 17e eeuw werd dit onderwerp dikwijls voor gevelsteenen gekozen. Het dankte zijn populariteit, zeker niet minder groot dan die van het Paradijs, aan de gelegenheid die het gaf, om in een Bijbelsche voorstelling het naakt te pas te brengen.

Of de gevelsteen te gelijkertijd met den gevel is gemaakt, blijft onzeker. Het was niets ongewoons, dat een latere eigenaar den oorspronkelijken gevelsteen liet wegnemen om dien dan door een anderen, naar eigen smaak en opvatting, te doen vervangen. De Oud-Testamentische stof wijst er misschien op, dat de steen na 1578 gemaakt moet zijn. De wijze van bewerking is echter bepaald „16e eeuwsch". De figuurtjes zijn slank en wel geëvenredigd; dat de beeldhouwer, al is hij misschien ook niet in Italië geweest, toch op de een of andere wijze met Italiaansche werken heeft kennis gemaakt, mag als zeker beschouwd worden.

Andere fraaie staaltjes van de beeldhouwkunst der 16e eeuw zijn de kruisdraging in de Enge Kerksteeg en de gevelsteen, voorkomend in de oude Collegiekamer van het Lieve Vrouwe Gild der St. Nicolaaskerk. De laatste, met de boodschap aan Maria versierd, draagt het jaartal 1571.

Sommigen hebben Joost Janszoon, gezegd Bilhamer, die den toren der St. Nicolaaskerk bouwde en ook als beeldhouwer bekend was, als den vervaardiger dezer werken beschouwd. Zijn zij werkelijk scheppingen van dien kunstenaar, dan moeten ook de H. Ursula en de cartouche met het jaartal 1574, die de oostelijke poort van het Begijnhof sieren, aan hem worden toegeschreven, daar zij dezelfde manier vertoonen.

De heilige is, in vrij hoog relief, op den sluitsteen verbeeld, in de gedaante van een jonge vrouw, die eenige veel kleinere vrouwen met haar mantel bedekt. Deze wijze van voorstellen heeft iets naïefs, zooals men dat ook in de middeleeuwen vindt; toch is de beeldhouwer een volbloed Renaissancist, want het voetstuk, waarop de heilige staat, heeft den vorm van een Jonisch kapiteel, terwijl ook de cartouche geen enkel Gothisch motief bevat.

Even zuiver treedt de Renaissance op aan het bekende relief van het Burgerweeshuis in de Kalverstraat, van 1581. Hier zijn de weesjongens in een symmetrische groep ter wederszijden van een duif, als zinnebeeld des H. Geestes, geschikt.

Het oudste beeldhouwwerk, dat De Keyser als stadssteenhouwer maakte is de fries boven de poort van het Rasphuis, in 1595 voltooid. Hier ziet men „Rasnijn, de Tuchtheer", gelijk Vondel hem noemt, op een wagen beladen met hout en raspen. De wagen wordt getrokken door leeuwen, beren, tijgers en wilde zwijnen, die de voerman met de zweep kastijdt. Alles is ongetwijfeld karakteristiek weergegeven; toch is het geen hooge kunst, die hier gemaakt werd.

Een zinnebeeldige beteekenis is in dit relief, hoe naturalistisch het ook opgevat zij, onmiskenbaar. Op dezelfde wijze behandeld is het hoogveld van het voormalig Spinhuis, nu boven een poortje van het Werkhuis geplaatst. Hier ziet men de tuchtmeesteresse met twee vrouwelijke tuchtelingen naast zich. Die aan de rechterzijde, nog jong, zit te spinnen, een katje springt tegen haar op. Die ter linkerzijde, op rijper leeftijd, wordt door de tuchtmeesteresse bij een oor gevat en gekastijd. Symboliek en naturalisme zijn in deze voorstelling vermengd. Mogen ook de typen der figuren naar de werkelijkheid gevolgd zijn, de kleeding herinnert niet aan die, welke omstreeks 1600 in zwang was.

Een sterker streven naar het nauwkeurig weergeven der werkelijkheid vertoonen de Huiszittenhuis-reliefs, die thans in het Rijks-Museum bewaard worden. Daar het Huiszittenhuis van 1645—1649 gebouwd is, heeft men soms Pieter of Willem de Keyser, des beeldhouwers zoons, als de vervaardigers beschouwd, en ook in sommige eigenaardigheden van de kleeding der voorgestelde personen het tijdperk van 1640—1650 terug meenen te vinden. Maar het is een feit, dat de Huiszittenmeesters in het begin der 17e eeuw aan de Prinsengracht bij de Leliegracht reeds gebouwen hadden, die in 1645 voor de nieuwe stichting plaats maken moesten. En de mogelijkheid bestaat dat de reliefs van die vroegere gebouwen in het latere kwamen. Het beeldhouwwerk in het fronton, dat een geheel andere hand verraadt, zou dan door Pieter of Willem de Keyser gemaakt zijn.

Wie dan de beeldhouwer geweest zij, menigeen zal vinden, dat hij hier te ver gegaan is en dat hij met den beitel effecten heeft willen bereiken, die alleen met behulp van het penseel zouden te verkrijgen zijn. Verkorting, perspectief, zijn den beeldhouwer, die in één vlak moet werken, onbereikbare zaken. Maar de eigenaardigheden der achter een balie wachtenden armen, hun verschijnen voor de bank der Huiszittenmeesters en hun alles behalve voldaan heengaan zijn even juist bespied als getrouw weergegeven.

Uit deze gevelsteenen blijkt duidelijk, dat De Keyser het best slaagt, waar hij zijn realisme toonen kan. Maar de 17e eeuwsche meester was man van smaak genoeg, om niet overal dit realisme te pas te brengen. Dat een groot deel van zijn werkzaamheid in het maken van architectonische versierselen bestaan heeft, moet hem de noodzakelijkheid van styleeren en idealiseeren hebben doen inzien.

Men heeft aan dit idealiseeren den naam van Italiaansch manierisme gegeven, en daardoor op De Keyser een blaam geworpen, die hij niet verdient. Ja men heeft zelfs beweerd, dat de neiging tot styleeren, die De Keyser toont, zoodra zijn beeldhouwwerk als ornament deel moet uitmaken van zijn architectuur, een minder goede eigenaardigheid was, die zijn leermeester Cornelis Bloemaert hem zou hebben bijgebracht. Wie zoo oordeelen, toonen echter het onderscheid niet te vatten, dat er noodzakelijkerwijze moet bestaan tusschen beeldhouwwerk, dat op zichzelf zijn werking moet doen, en beeldhouwwerk, dat als versiering aan de bouwkundige samenstelling ondergeschikt moet blijven en zich door styleering bij de bouwvormen behoort aan te sluiten.

Als zooveel andere kunstenaars uit het begin der 17e eeuw was De Keyser een man van groote veelzijdigheid. Dit wordt bewezen door de opdracht, die de stadsregeering hem gaf, om de teekening te maken voor een glas, dat door Amsterdam aan de Goudsche Kerk ten geschenke werd gegeven. Dit glas stelt den Phariseër en den Tollenaar voor, en al kan het de vergelijking met de werken der gebroeders Crabeth niet doorstaan, het toont toch, dat De Keyser de teekenkunst zeer goed machtig was, ja dat er misschien een schilder in hem zat. Dit talent is op zijn beroemden zoon Thomas overgegaan. Om De Keyser's verdienste als ontwerper van kerkglazen naar waarde te schatten, vergelijke men zijn venster van 1597 te Gouda met dat te Edam, waarmede de Amsterdamsche regeering in 1600 Leendert Pietersz belastte.

Doch ook als beoefenaar van wat wij tegenwoordig kunstnijverheid plegen te noemen is De Keyser bekend. Hij ontwierp in 1604 den beker van het Brouwersgild te Haarlem, die thans op het raadhuis dier stad berust. Wat den hoofdvorm aangaat is deze beker gelijk aan de 16e eeuwsche, doch het ornament is anders en herinnert aan den invloed der Florentijnsche meesters van omstreeks 1600. Het heeft dat breede, vleezige karakter, dat hier te lande nog tot 1660 in den smaak bleef, en waardoor zich zoowel het drijfwerk der Vianen's als dat der Lutma's onderscheidt. De teekeningen der vier reliefs, die op het leven van St. Maarten betrekking hebben, werden door Hendrik Goltzius, met wien De Keyser bevriend was, gemaakt; de beeldhouwer heeft ze echter geboetseerd, om ze voor den drijver geschikt te maken. De Keyser's zelfstandig werk is de bekronende groep van het deksel, St. Maarten met den bedelaar. Vooral de figuur van den arme op krukken is realistisch opgevat.

Realist toont De Keyser zich eveneens in het reliet, dat hij voor het poortje der Bank van Leening, nu in de Lombardsteeg, en in 1650 daarheen van den O. Z. Voorburgwal overgebracht, vervaardigde. Hier is, als bij de gevelsteenen van het Huiszittenhuis, het bedrijf, dat in het gebouw wordt uitgeoefend, met getrouwheid en blijkbaar naar het leven, weergegeven.

In hoofdzaak architectonisch opgevat is het monument, in 1607 voor Jacob van Heemskerk in den noordelijken zijbeuk van het koor der Oude Kerk opgericht, en ongetwijfeld van De Keyser's hand, ofschoon er voor zijn auteurschap geen schriftelijk bewijs bestaat. Het gedenkteeken is tegen een zuil geplaatst; volgens oude afbeeldingen zou vroeger op de afhangende draperie de slag van Gibraltar voorgesteld geweest zijn, die nu verdwenen is.

Dit monument werd nog in 1633 zoo gewaardeerd, dat het tot navolging uitlokte. Toen toch werd voor Cornelis Jansz. in den zuidelijke zijbeuk van het koor dezer kerk een grafteeken gesticht in vrij wel dezelfde vormen. Het is niet bekend, wie de maker van dit werk was; misschien moeten wij hier aan Pieter de Keyser denken, den oudsten zoon van Hendrik, die, al moge hij misschien des vaders technische vaardigheid hebben geërfd, zijn vindingrijkheid miste, en een minder belangrijken invloed als kunstenaar heeft gehad.

De meest monumentale beeldhouwwerken van Hendrik de Keyser zijn buiten Amsterdam te vinden. In de eerste plaats moet genoemd worden het gedenkteeken voor Prins Willem I in de St. Ursulakerk te Delft. Hier heeft De Keyser bouwkunst en beeldhouwkunst verbonden, door de figuren naast en onder een overhuiving, uit kostbare steensoorten gemaakt, te plaatsen. Een dergelijke behandeling, noodzakelijk om het monument in de ruime en hooge kerk de vereischte beteekenis te geven, was niet nieuw. Zij is een vinding der middeneeuwen, die aan overhuiving, ook waar die niet als beschutting tegen den regen noodig was, veel waarde hechtte. De Renaissance had het motief overgenomen en er de klassieke vormen voor gebruikt. In zijn opvatting nog grootendeels Gothisch toont zich Peter Vischer, die sinds 1503 het bekende Sebaldusgraf te Neurenberg vervaardigde; Jean Juste, de maker van het grafteeken voor Lodewijk XII en Anna van Bretagne te St. Denis, bedient zich reeds van zuivere Renaissance vormen. Pierre Bontemps, van wiens hand het in 1552 voltooide monument voor Frans I is, volgde Justes' werk.

Dat De Keyser met deze Fransche voorbeelden bekend moet zijn geweest, is niet onwaarschijnlijk. Hij heeft echter alleen het hoofddenkbeeld nagevolgd, doch is in zijn details geheel oorspronkelijk.

De obelisken op de hoeken zijn in verbinding gebracht met halve frontons, op de wijze, zooals de Florentijnen in het laatst der 16e eeuw dat deden. Staat men recht voor een der zijden van het monument, dan schijnen deze frontons geen zin te hebben; beschouwt men daarentegen het gedenkteeken overhoeks, dan schikken zich zuilen, frontons, boeknissen en obelisken tot een even oorspronkelijk als weldoordacht geheel.

Het architectonisch gedeelte van het werk is in fraaie harmonie met de sculptuur, zooals men dan ook niet anders verwachten zou van iemand, die bouwmeester en beeldhouwer beide was. Op een sarcophaag van zwart marmer, die als een vrije navolging der 16e eeuwsche Italiaansche kan gelden, ligt de overledene, in wit marmer gebeiteld, uitgestrekt. Naar middeleeuwsche traditie is het gelaat naar het oosten gekeerd, en rusten de voeten tegen een hond.

Aan het voeteneinde is het beeld der faam geplaatst, dat, in brons gegoten en slechts met één voet op het pèdestal rustende, al van ouds als een meesterstuk van gietkunst is beschouwd geworden. Maar verdient de gieter, waarschijnlijk Hendrik Meurs, onze bewondering, onze lof moet toch in de eerste plaats den beeldhouwer gelden, die er op meesterlijke wijze in geslaagd is, het zweven der figuur uit te drukken. Idealistisch opgevat als dit beeld zijn ook de vier vrouwenfiguren op de hoeken. Hier valt de eigenaardige behandeling der gewaden, die talrijke kleine en scherpe plooien vertoonen, in het oog. Dit spreekt nog van een vasthouden aan de middeleeuwsche overleveringen.

Het beeld, hetwelk den Prins in volle wapenrusting voorstelt, gaf De Keyser gelegenheid, zijn realisme te toonen. Het liggende marmeren beeld geeft den vorst op meer gevorderden leeftijd weer, de zittende bronzen figuur is daarentegen jeugdiger. De bijzonderheden van het harnas zijn met zorg weergegeven, de houding van den Prins is waardig en mist het theatrale hetwelk latere kunstenaars in hunne scheppingen leggen.

Het heraldieke en ornementeele bijwerk is met smaak uitgevoerd; in het bijzonder mogen de kinderfiguurtjes als schildhouders dienende, van een gelukkige vinding genoemd worden.

(Wordt vervolgd.)

VEREENIGINGEN.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

In de vergadering van 23 Januari werd door den heer T. Sanders een voordracht gehouden over het spoorwegverkeer Amsterdam—Rotterdam, maar uit een technisch-economisch oogpunt bezien.

Het spoorwegverkeer Amsterdam—Rotterdam is zeer intens, een unicum op de wereld; geen land is er waar op een afstand van 84 K.M. zooveel dichtbevolkte steden gevonden worden. De bevolking daarvan is te zamen ca. 1,3 mill. zielen of ongeveer 15400 per K.M., terwijl ons geheele land met een bevolking van 5 mill. zielen een spoorwegnetje heeft van 2750 K.M., dus ca. 1900 zielen per K.M. De bevolking langs de lijn Amsterdam—Rotterdam is dus 8 maal intenser dan langs het geheele spoorwegnet van Nederland. Het spoorwegverkeer bedraagt op deze lijn 6 mill. tegen 36 mill. personen op het geheele Noord-spoorwegnet. De opbrengst der Hollandsche lijn is dan ook zeer hoog, nl. ƒ 180 à ƒ 150 per dagkilometer. Het verkeer bestaat voor 11 pCt uit doorgaand, 45 pCt. uit buurt- en 45 pCt. uit local-verkeer. Een groot gedeelte van het verkeer bestaat dus uit buurtverkeer en het is dan ook niet te verwonderen, dat daarvoor de eerste concurrentie is opgetreden.

Een Belgische maatschappij vormde in 1867 een plan om een paardentram aan te leggen van Rotterdam naar Amsterdam, welk plan niet tot uitvoering is gekomen. In 1887 kwamen de stoomtramwegen Den Haag—Delft en Haarlem—Leiden tot stand, waardoor den spoorweg groote concurrentie werd aangedaan, doch waardoor het buurtverkeer sterk toenam.

Verder kwam spreker tot de plannen, die reeds voor het buurtverkeer tusschen Amsterdam en Rotterdam zijn gemaakt. Reeds

in 1867 had de ingenieur Brands een concessie aangevraagd voor een lijn Amsterdam—Haarlem—Zandpoort en in 1894 vroeg de heer Kuinders een dergelijke concessie. Ook spreker had in 1889 een concessie gevraagd, die in 1896 werd verleend, nadat eerst getracht was met de Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij een overleg te treffen.

Spr. zette dit plan nader uiteen, waaruit bleek dat het beginpunt was gedacht aan de Stadhouderskade bij het Leidsche bosch, van waar de lijn zou gaan langs het concertgebouw, dan langs eigen baan door den Binnenveldertpolder, over Sloten, door de Haarlemmermeer over Vijfhuizen naar Haarlem, waar bij het Brongebouw het eindpunt zou zijn. Later is daarbij gekomen de lijn Schinkel—Duivendrecht om aansluiting met de Staatsspoor te verkrijgen. De tractie was electrisch gedacht en de kosten van aanleg geraamd op 8½ millioen guiden.

Sprekende over de concessie-aanvraag Anderheggen-Neumeyer, meent spreker dat de schaduwzijde daarvan is, dat de snelheid slechts 14 à 15 KM. kan zijn.

Daarna besprak spreker de concessie-aanvraag van de Zuid-Holl. Electrische Spoorweg-Maatschappij voor de lijn Rotterdam—Den Haag—Scheveningen, terwijl eveneens werd ingegaan de concessie-aanvraag Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij voor een spoorweg van Sloterdijk door de Haarlemmermeer naar Leiden, waarna eenige financieele beschouwingen werden gegeven, waarvan de conclusie was dat de laatste lijn niet door de Holl IJzeren Spoorweg-Maatschappij met voordeel te exploiteeren zou zijn, doch wel een lijn door de Staatsspoor te exploiteeren van af een nieuw te bouwen Zuiderstation bij het Concertgebouw te Amsterdam over Amstelveen, Alphen, Rudelstaart naar de Centrumbaan te Rotterdam.

FABRIEKS- EN HANDWERKSNIJVERHEID.

NOTA

OVER DE OPRICHTING VAN EEN BUREAU VOOR TECHNISCHE ADVIEZEN IN NEDERLAND.

(Vervolg van pag. 21.)

„Met waardering voor de drijfveer en voor enkele der waarschijnlijke gevolgen van het plan hebben wij zijne bespreking ter hand genomen. Immers de bedoeling is: voor de vaderlandsche nijverheid een instelling in het leven te roepen, die haar ten nutte zal moeten zijn; dit, door haar de gelegenheid te geven zich door deskundigen in bepaalde gevallen te doen voorlichten en voor de oplossing van enkele harer dikwerf ingewikkelde vraagstukken de beschikking te erlangen over de beste krachten des lands op wetenschappelijk-technisch gebied. Daarbij worden voor een groot gedeelte dezer werkzaamheden aangewezen de hoogleeraren der Polytechnische School, en met den heer Middelberg erkennen wij ten volle den gunstigen invloed, welke deze vruchtbare aanraking met de practijk en hare vraagstukken moet uitoefenen op onze inrichting en het onderwijs van de meeste harer docenten.

Maar — en hier blijkt het eerste verschil tusschen ons en den heer M., wiens uitnemend en uitvoerig betoog ten gunste van het plan wij als leidraad voor onze beschouwingen nemen — onzes inziens bestaat, althans voor de richtingen, welke in onze Faculteit vertegenwoordigd zijn, die gewenschte, herhaaldelijke aanraking tusschen de practijk en de technische wetenschappen. Elk onzer is reeds sedert geruimen tijd en van verschillende zijden gevraagd om zijn voorlichting in bepaalde technische vraagstukken, niet slechts door Besturen, maar ook door particulieren op verschillend gebied der nijverheid werkzaam. Tot het verstrekken dier voorlichting of het geven van een advies was dikwerf een onderzoek noodzakelijk, dat in onze laboratoria werd verricht. Enkele onzer leerlingen of assistenten boden hulp bij den arbeid. Zij werden zoodoende in de behandeling van een technisch vraagstuk ingewijd en sommigen was het voor hen de aanleiding tot het verkrijgen eener betrekking. Daarbij maakte de onmiddellijke aanraking met den voorlichting zoekenden nijvere de gedachte-wisseling, het stellen van vraag en wedervraag gemakkelijk.

De behandeling van vraagstukken of het verrichten van zoodanige onderzoekingen, welke ons voorkwamen meer op het gebied der particuliere bureaux voor advies en onderzoek gelegen te zijn, kon dadelijk worden geweigerd. Kwamen de raadvragenden tot ons op tijdstippen, dat onze beroepsbezigheden geen meerderen arbeid gedoogden, dan was een weigering der opdracht persoonlijk toe te lichten of ook door mondeling overleg de bewerking van het gestelde vraagstuk tot geschikter oogenblik uit te stellen.

Bij de berekening van het honorarium, waarmede geen derde te maken had, konden alle omstandigheden gemakkelijk in aanmerking worden genomen.

Wij hebben in het bovenstaande uiteengezet, dat naar onze ervaring de nijverheid, als zij meent werkelijk behoefte te hebben aan onze voorlichting, ons weet te vinden en dat de voordeelen, die de heer M. van de werkzaamheid van het instituut ook in ander opzicht verwacht — met name voor de P. S. en hare leerlingen — onder de bestaande omstandigheden in onze afdeeling reeds worden genoten. Wij hebben geen reden om aan te nemen dat het in andere afdeelingen in dit opzicht anders zou gesteld zijn; aan deze zal in elk geval, evenals aan ons wel de gelegenheid worden aangeboden nunne meening over het denkbeeld U kenbaar te maken.

De stichting van het Bureau zou dien bestaanden toestand naar onze meening in minder gunstigen zin wijzigen, al moet ook worden toegegeven dat het aantal aanvragen om advies zou toenemen en daarmede de aanraking met de nijverheid nog veelvuldiger zou kunnen zijn dan thans.

Bij de verdere beoordeeling van het plan vestigden wij onze aandacht op de volgende punten:

De persoon van den secretaris en zijn invloed. Het verkeer tusschen de aanvragers en de technische adviseurs zal volgens het plan loopen over den secretaris. Hierdoor wordt opgeheven of bedemmerd het voordeel van de persoonlijke aanraking tusschen den raadzoekende en den raadgevende. Ook de keuze van den deskundige, aan wien de behandeling eener bepaalde vraag zal worden toevertrouwd, is aan den secretaris overgelaten. Dientengevolge heeft deze den allergrootsten invloed op den gang van zaken. Wil men den aanvrager vrij laten den deskundige aan te wijzen, dan verondersteldt dit bekendmaking der namen der aan het Bureau verbonden technici en komt men eenigermate in strijd met de eventueele anonymiteit der adviezen, waaraan de heer M. schijnt te hechten. In elk geval wordt de tusschenkomst van den secretaris dan wel ongeveer overbodig. Wij vreezen, dat al naar gelang der persoonlijkheid van den secretaris, deze óf zal zijn het vijfde rad aan den wagen óf een te grooten invloed op den gang van zaken zal opeischen.

De behandeling der bestaande particuliere bureaux van advies en onderzoek is onzes inziens een zeer zwaar wegend argument tegen de oprichting van het Bureau. Men moge zich al voorspiegelen bij het in werking brengen van de nieuwe stichting concurrentie met de bestaande particuliere bureaux te vermijden, ons schijnt dit niet wel uitvoerbaar. Dat bezwaar weegt bij ons te zwaarder, aangezien verscheidene dier bureaux door technologen of werktuigkundige ingenieurs, onze oud-leerlingen dus, worden geleid.

Wij ondervangen dadelijk de tegenwerping, als zou die concurrentie bij den bestaanden, door ons straks geschetsten toestand ook reeds aanwezig zijn. Dit is of niet, of slechts in zeer geringe mate het geval. Nagenoeg alle zaken, die naar onze meening binnen het bereik dier particuliere bureaux vallen, worden door ons geweigerd niet alleen, maar daarvoor juist naar de o. i. meest geschikte bureaux verwezen.

Meermalen worden wij bovendien eerst door een der particuliere bureaux, en als in hooger ressort, in de gelegenheid betrokken. Komt het onafhankelijke bureau met zijn secretaris te 's-Gravenhage tot stand, dan zal die verhouding een andere worden. De secretaris zal vragen doorzenden naar zijn deskundigen, die wij niet zonden hebben aangenomen, en omdat niet kan worden verondersteld dat hij zoo veelzijdig en grondig technisch is gevormd om de beteekenis van elke vraag dadelijk juist te vatten en omdat van den omvang der werkzaamheden zijn salaris afhangt.

Onze oud-leerlingen zullen zich met minder vertrouwen en minder gaarne tot den secretaris dan tot ons wenden. Zouden wij hunne vraag om advies, gesteld zij werd direct aan ons gericht, toch mogen beantwoorden en zoodoende het bureau ondermijnen?

De vaststelling van het honorarium voor de adviezen door den secretaris zal groote moeilijkheden veroorzaken.

Voor de bepaling van het honorarium is toch geen vaste maatstaf te geven. Bekend met alle omstandigheden de aanvrage betreffende, berekenen wij thans de eene maal geen honorarium, de andere maal ontvangt slechts de assistent of de oudere student, die het laboratoriumwerk verrichtte, een belooning. Is in het geven van het advies het mededeelen eener bereidingsmethode van eigen vinding opgesloten, dan wordt het honorarium veel hooger berekend of door den fabrikant uit eigen beweging verleend dan wanneer dit element in het antwoord ontbreekt. Hoe zal dit alles door een derde te waardeeren zijn. En toch zal de bewindvoerende secretaris maar niet slechts de declaraties door te zenden, maar deze op te maken of te fatsoeren hebben.

Een tarief voor adviezen van deskundigen door het gerecht honoreerd, hetwelk hier in aanmerking zou kunnen komen, is ons niet bekend. Meer geschikt schijnt het ons toe de honorariumtabel voor technische arbeid voor ingenieurs en architecten als grondslag te nemen, zooals die door de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs in 1891 is ontworpen (verkrijgbaar bij Belinfante te 's-Hage)

Maar het komt ons als hoogleeraren aan de Polytechnische School niet zonder eenige bedenking voor om, onmiddellijk na de gelijkstelling onzer inrichtementen met die onzer collega's aan de Rijksuniversiteiten, deel uit te maken van een „onafhankelijk bureau voor technische adviezen", waarvan het bekend is dat leden zeer gelang hunner werkzaamheden honorarium genieten.

Overlading met arbeid zou voor ons een gevolg kunnen zijn van onze deelneming aan de werkzaamheden van het tot stand gekomen „onafhankelijk bureau"; stel, er komt op het gebied van een onzer een vraag om advies; de secretaris zendt deze aan den daarbij naar zijn meening meest betrokken medewerker. Deze is door eigen onderzoek, hetwelk geen uitstel gedoogt, door zijn werkzaamheden voor colleges of practische oefeningen, door zijn lidmaatschap eener examen-commissie met werk reeds meer dan voldoende belast. Als lid van het bureau en over den secretaris heen zal weigering of verschuiving van den arbeid, om het advies verhinderen, veel meer bezwaar hebben dan bij den bestaanden toestand.

En wat het buitenland betreft, dat ook door den heer M. wordt aangehaald, mag het volgende worden opgemerkt.

Er zijn vrij zeker aan Gewerbe-Musea en diergelijke inrichtingen ambtenaren verbonden, als zoodanig door een vereeniging of door den Staat bezoldigd, wier taak het onder meer is den nijvere op zijn aanvrage voor te lichten, terwijl deze deskundigen bovendien tot het technisch onderwijs in betrekking staan. Eveneens hebben de professoren de Tchnische Hochschulen reeds lang geleden, toen die inrichtingen nog Polytechnische Scholen waren, ten bate der Duitsche nijverheid veelvuldige aanraking met die nijverheid gehad en haar van raad gediend. Zelfs zijn vele hoogleeraren aan de Universiteiten, althans in de scheikunde, in hun voetspoor getreden. Het vooruitkomen hunner leerlingen in nijverheidsondernemingen werd daardoor vergemakkelijkt en aan die goed onderlegde krachten dankt die nijverheid voor een deel haren bloei. Dat alles is volkomen waar, en het is zeker te betreuren dat in Nederland tijdperken, elders van groote ontwikkeling, zijn voorbijgegaan zonder dat de wetenschap zich in voldoende betrekking met de nijverheid bevond, waarbij misschien aan beiden wel de schuld lag.

Maar gelijk wij reeds hebben uiteengezet, is die toestand gelukkig verbeterd, al zijn wij van beide zijden nog niet op het standpunt onzer oostelijke naburen gekomen.

Echter betwijfelen wij zoolang wij niet van het tegendeel overtuigd worden of in het buitenland inrichtingen bestaan, zooals de heer Middelberg zich voorstelt, inrichtingen, die dus geen Staatsinstituten zijn en aan welke tal van deskundigen, waaronder in de eerste plaats verschillende hoogleeraren van Technische Hochschulen tot het geven van adviezen aan de industrie verbonden zijn.

Is die twijfel ongegrond, dan zouden wij er belang in stellen te vernemen op welke wijze de door ons geopperde bezwaren worden ondervangen.

Want slechts noode komen wij op grond van al het voorafgaande tot de uitspraak dat wij er bezwaar in moeten zien mede te werken tot het tot stand komen van het door de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland beoogd en door den heer Middelberg nader toegelicht plan."

Warme instemming daarentegen vindt het plan bij de professoren Dijkhoorn en Franco, die het volgende schrijven:

„Om misvatting te vermijden stellen wij op den voorgrond, dat het Bureau voor technische onderzoekingen en inlichtingen, zooals de heer Fokker dat bedoelt, zijn werkzaamheden naar onze meening ook bepaaldelijk tot onderzoekingen en inlichtingen zou moeten beperken en dus een proefstation zou worden. Het maken van ontwerpen zou uitgesloten moeten zijn.

In dezen zin opgevat, meenen wij, dat zulk een Bureau werkelijk van zeer groot nut zou kunnen zijn, zoowel voor de Nijverheid als voor de Polytechnische School. Hoe meer voeling de Polytechnische School houdt met de Nijverheid hoe meer nut eenerzijds de Nijverheid zal trekken van de onderzoekingen, die aan de School worden verricht, en hoe meer anderzijds de School zal gaan beantwoorden aan het doel om ingenieurs af te leveren, die ook in verschillende takken van nijverheid aan de spits zullen staan. In dit opzicht onderschrijven wij ten volle betgeen de heer Middelberg daaromtrent aanvoert.

Het verbinden van de belangen der Nijverheid met die der Polytechnische School zal ook de kans, dat de Regeering haar onmisbaren steun verleent tot oprichting van het daarvoor benoodigd proefstation naast de reeds bestaande laboratoria, zeer verbeteren.

Juist nu doet zich dan een goede gelegenheid voor om de Regeering te overtuigen, dat laboratoria niet alleen noodig zijn voor de Natuur- en Scheikunde (met inbegrip van Electrotechniek en Bacteriologie), maar evenzeer voor de beoefening van de Werktuigkunde en de Kennis van Bouwmaterialen. Zoowel voor de belangen van de Nijverheid als voor die der Polytechnische School vormen die laboratoria een dringenden eisch. (2)

Het Bureau, zooals de heer Middelberg zich dat voorstelt, zou de heilzame wisselwerking tusschen Nijverheid en Technische Hoogeschool bevorderen tot voordeel van beide. Bovendien zou de samenwerking der verschillende laboratoria onderling ook zeer gunstig zijn.

Wij meenen dus, dat het plan van de Vereeniging tot bevordering van Fabricks- en Handwerksnijverheid in Nederland, zooals dat door den heer Middelberg nader is uitgewerkt, van de zijde der Polytechnische School ten volle ondersteuning verdient."

Ook de hoogleeraar Ravenek toont zich ingenomen met het schema van den heer Middelberg, vooral met het oog op de kleine industrieelen; bij schrijft o. a. het volgende:

„Zooals door dezen heer in den aanhef van zijn belangrijk stuk uitdrukkelijk wordt gerelevereerd, is in de algemeene vergadering der Vereeniging tot bevordering van Fabieks- en Handwerksnijverheid, op 12 Juni ll. te Utrecht gehouden, de eisch gesteld, dat het op te richten Bureau in het geheel niet in mededinging mag treden met bestaande technische bureaux.

Het zal dus het maken van plannen voor werktuigelijke inrichtingen enz. geheel aan die bureaux moeten overlaten en zich bepalen tot het geven van strikt onpartijdige adviezen omtrent ingekomen plannen en van andere gevraagde inlichtingen. Dit kan van groot nut zijn voor kleine industrieelen, die zelf geen voldoend technisch personeel bezitten, om een door een fabrikant of technisch bureau aan hem gedane offerte goed te kunnen beoordeelen.

Wanneer men zich strikt hieraan houdt, dan zie ik niet in, waarom docenten in de technische vakken aan de Polytechnische School niet als deskundigen voor dit bureau zouden kunnen optreden. Wat door den heer Middeleberg in zijn toelichting hieromtrent (punt 4) wordt gezegd, komt mij ten volle juist voor. In het bijzonder is het voor de technische professoren zeer noodig dat zij voeling houden met de practijk, zooveel hun dit mogelijk is; want dit kan niet anders dan ten goede komen aan hun onderwijs. En wanneer collega Van der Burg zegt, dat de docenten der P. S. nu toch reeds in menig opzicht geraadpleegd worden, dan geldt dit toch zeker maar voor enkele docenten; bij het meerendeel der technische professoren komt deze aanraking met de practijk slechts sporadisch voor.

Dat een secretaris van het op te richten Bureau over de keus der deskundigen zou te beslissen hebben, kan toch zeker niet in de bedoeling liggen; mij dunkt dit moet geschieden door het Hoofdbestuur der Ver. tot Bev. der Fabrieks- en Handwerksnijverheid, of door een vanwege dit Bestuur benoemde Commissie van toezicht.

Ik voor mij kan dus wel medegaan met de conclusie van den heer Middelberg, onder voorwaarde dat het Bureau niet als industrieele onderneming, maar als een zaak van openbaar nut worde opgericht. Als onpartijdig en wetenschappelijk hoogstaand raadgever kan het dan zeer goed naast de particuliere technische bureaux bestaan.

Omtrent de financieele zijde van de zaak kan ik geen oordeel uitspreken; alleen geloof ik, dat de ondervinding zal moeten leeren, of van het Bureau een zoo druk gebruik zal worden gemaakt dat het zijn eigen kosten goed zal kunnen maken. Misschien zal voortdurend, doch zeker in de eerste jaren, een vrij belangrijke subsidie noodig zijn om het Bureau in stand te houden, en in elk geval zal vooreerst niet te vreezen zijn dat docenten der P. S., die zich bereid verklaard hebben als deskundigen op te treden, aan het geven van adviezen te veel tijd zouden moeten geven."

Ten slotte betuigt de hoogleeraar Snijders zijn groote ingenomenheid met het plan in het volgende betoog:

„Zonder op dit oogenblik in de détails der zaak te kunnen treden, wil ik U gaarne nu reeds mededeelen, dat de zaak in beginsel mijn volkomen sympathie heeft en dat ik reeds lang van de behoefte aan een dergelijk technisch informatie-bureau en van het nut dat het, goed ingericht, zou kunnen stichten, overtuigd ben.

Mocht U, gesteund door het gunstig advies ook van andere collega's, tot het tot stand komen dezer zaak kunnen medewerken, dan zou ik dit zéér toejuichen en zou ik ook van mijn kant gaarne een dergelijk streven naar vermogen willen bevorderen.

Het moge mij vercorloofd zijn over één enkel punt reeds nu in eenige bijzonderheden te treden. In de nota van den heer Middelberg wordt wel op het ontbreken van een Staatsmeetstation gewezen, maar het schijnt niet in zijn bedoeling te liggen, dat, in plaats daarvan, het stichten van een soortgelijke, particuliere inrichting tot de taak van het Hoofdbestuur der V. t. b. v. F. en H. en van het technisch informatie-bureau zoo behooren. Mijns inziens zou dit ook voor die Vereeniging een onmogelijk te volbrengen taak zijn. De heer Middelberg wil blijkbaar, voor zoover de adviezen op experimenten moeten zijn gebaseerd, gebruik maken van de reeds bestaande laboratoria in Delft en elders.

Welnu, het zij mij dan vergund U er om te wijzen, dat ik, voor zooveel de Electrotechniek betreft, reeds sinds lang er op aangedrongen heb dat het nieuwe Laboratorium voor Toegepaste Natuurkunde der P. S. zóó moet worden ingericht, dat het eventueel tot het verrichten van dergelijke onderzoekingen en het geven van dergelijke adviezen de gelegenheid moet bieden. Ik verwijs U dienaangaande naar de beschrijving van het nieuwe laboratorium, die ik in den Studenten-Almanak van 1900 gegeven heb en waarvan ik U verleden jaar een afdruk heb doen toekomen. In het bijzonder zij Uwe aandacht gevestigd op wat on de pagina's 23—26 omtrent is over de lokalen, voor de meer wetenschappelijke en zelfstandige onderzoekingen bestemd, en over de groen van lokalen 27—30, aann vormende het zoogenaamde ijzervrije laboratorium.

Om voor 25 mij ik: „Lokalen, waarin dergelijke metingen op „magnetisch gebied en electrisch gebied, in een laboratorium, dat „behalve een technische, ook een wetenschappelijke rol te vervullen heeft, verricht kunnen worden, vooreen dus in een dringende behoefte wil zulk een laboratorium aan zijn bestemming „beantwoorden en al wil men er niet eens een wetenschappelijk „meetstation van maken, in den geest, zij het ook op zeer verkleinde schaal, van de genoemde „Physik. Techn. Reichsanstalt".

„Toch stellen wij ons voor, dat deze afdeeling, ook aan anderen

(2) Van den omvang, dien sommige technische laboratoria in het buitenland hebben verkregen, krijgt men een denkbeeld, wanneer men verneemt, dat aan de kgl. technischen Versuchanstalten te Berlijn-Charlottenburg in 1899 74 personen werkzaam waren. Voor zoover ons bekend is, is het voortreffelijk ingerichte Maschinenlaboratorium der kgl. technischen Hochschule aldaar nog niet eens onder deze Versuchsanstalten begrepen.

„dan de bij de P. S. betrokkenen, diensten in den aangegeven „zin zal kunnen bewijzen en dat deze aanneming van het nieuwe „laboratorium voorloopig als electrisch proefstation eenig nut voor „de ontwikkeling der electrotechniek in ons land zal kunnen uitoefenen.

Hieruit blijkt, dat het doel, dat de heer Middelberg beoogt, voor zooveel de electrotechniek betreft, ook mij reeds lang voor den geest gezweefd heeft, omdat ik weet, dat er zoo dringende behoefte aan een dergelijke inrichting bestaat. De vraag hoe de zaak administratief gevolgd zou kunnen worden als de deskundigen niet als zoodanig, als daartoe door de Regeering aangewezen, de gevraagde diensten zouden bewijzen, maar als zij dit deden, gebruik makende van de hulpmiddelen van het bijk, in opdracht van een particulier Bureau, zal ernstig overwogen moeten worden en is zoo maar niet met een enkel woord op te lossen. Maar wel blijkt reeds uit het stellen dezer vraag, dat in het algemeen voor alle deelen der techniek het tot stand komen van het Bureau niet slagen zal als niet door de Regeering op vrijgevige wijze haar krachtige medewerking en steun worde verleend, en dat deze dus zeker in de eerste plaats zouden moeten worden aangevraagd."

De verschillende rapporten komen tot zeer uiteenloopende conclusien. Toch is er als 't ware een roode draad, welke door alle adviezen heen loopt, namelijk: hoe nauwer de band wordt tusschen de nijverheid en de wetenschap op het gebied van technologie, mechanica en electrotechniek, hoe beter, zoo voor de nijverheid als voor de wetenschap.

Inderdaad heeft is ook onze overtuiging, dat het groote contact in Duitschland tusschen de technische hoogeschule en de polytechnische schuie eenerzijds en de nijverheid anderzijds een der machtige hefboomen is geweest voor de ontwikkeling der Duitsche nijverheid, speciaal op het gebied van electriciteit, chemische bereidingen en machinebouw.

De verschillende adviezen geven menigen nuttigen wenk en verdienen reeds daarom bekendheid te erlangen in nijverheidskringen.

Alvorens voorstellen te overwegen zonden wij de uitgekomen adviezen aan den heer Middelberg met verzoek ons nader zijn gevoelen mede te deelen. De heer Middelberg verklaarde — begrijpelijkerwijze — zich niet overtuigd door de zoo uiteenloopende rapporten, dat zijn voorstel geheel verwerpelijk zou zijn en evenmin dat de hoop moet worden opgegeven dat in deze richting iets nuttigs kan tot stand worden gebracht. Hij nam aan, dat de Minister (van Waterstaat, Handel en Nijverheid) de zaak zou willen ondersteunen en het plan met al de ingekomen adviezen door een Commissie zou willen doen onderzoeken. Terecht onderstelde de heer Middelberg dat, indien zoodanige Commissie ten slotte tot een geheel ander plan mocht komen, waarbij het algemeen gewenschte doel op vasten grondslag zou bereikt worden zelfs buiten de Vereeniging om, de voorstellers en ontwerpers in onze Vereeniging zeer tevreden en verblijd zouden zijn en gaarne het werk verder uit handen zouden geven bijv. aan een lichaam geheel bestaande uit hoogleeraren der P. S.

De Minister, ondershands gepolst, verklaarde evenwel officieus na kennisneming der stukken dat, ook met 't oog op de politieke omstandigheden (het was in het voorjaar toen de algemeene verkiezingen nog moesten gehouden worden) hij wellicht toch geen begin van uitvoering aan de zaak zou kunnen geven door eenig voorstel dienaangaande in de begroeting voor 1902 op te nemen en daarom voorshands van medewerking tot nader onderzoek zich wenschte te onthouden.

Onze algemeene vergadering achtte de zaak van groot gewicht, doch van te grooten omvang en van te kostbaren aard, dan dat voor onze Vereeniging er aan te denken zou zijn, zij het ook met behulp van belanghebbenden in den vorm van donateur, stichter of leden, een Technisch Bureau te stichten. Toch werd de zaak niet opgegeven en het Hoofdbestuur uitgenoodigd aan de voorbereiding nader haar aandacht te wijden en overleg te openen met belanghebbenden en belangstellenden.

Blijkens de Memorie van toelichting tot de begrooting van Waterstaat voor 1902 bestaat het voornemen eene Commissie in het leven te roepen voor de voorbereiding der oprichting van een Rijksstation voor physisch-technologisch onderzoek, aangebuid — of beperkt — als een centraal ijk- en verificatie-bureau. Erkennen wij volmondig de behoefte van zoodanig bureau waar gereedschappen en instrumenten op nauwkeurigheid en deugdelijke samenstelling kunnen worden onderzocht, wij zijn van oordeel dat zoodanige instelling tevens de gelegenheid zou behooren te bieden om adviezen te ontvangen over nieuwe procédés of bereidingswijzen. Wat in de voorafgaande bladzijden als een behoefte der nijverheid is geschetst zou vernoedelijk verwezenlijkt kunnen worden op de minst kostbare wijze door het te verbinden aan een centraal ijk- en verificatie-bureau.

De Minister acht een onderzoek noodig tot in bijzonderheden omtrent de wijze, waarop een inrichting als door hem bedoeld ware in te richten, naar de juiste aanduiding van haar veld van arbeid, ook in verband met hetgeen van particuliere zijde reeds wordt gedaan en in het bijzonder naar de uitgaven, welke voor de stichting en instandhouding zouden zijn verbonden.

Blijkens het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, verlangden eenige leden in het onderzoek der te benoemen Commissie ook begrepen te zien de overweging der vraag of het niet wenschelijk is aan de inrichting aanstonds een bureau voor technische onderzoekingen te verbinden waar industrieelen tegen vergoeding der kosten onpartijdige inlichtingen kunnen verkrijgen.

Door vestiging van zulk een bureau zou de industrie zeer worden gebaat en de industrieelen zouden zeker bereid zijn om daarvan gebruik te maken tegen vergoeding der kosten van het onderzoek.

De Minister heeft geantwoord, dat het wellicht ter beperking van de kosten noodig zal zijn aanvankelijk de uitvoering van het denkbeeld tot het meest noodige te beperken, doch dat deze mogelijkheid geen invloed behoeft te hebben op het mandaat der commissie, zoodat aan haar zal kunnen worden opgedragen te adviseeren ook over de vraag van een bureau voor technische onderzoekingen.

Nu een Commissie staat benoemd te worden met het oog op een ijk- en verificatie-bureau en de mogelijkheid bestaat dat aanstonds of bij latere opdracht dat onderzoek ook wordt uitgestrekt tot de vraag van een technisch bureau, komt ons het oogenblik geschikt voor dat de naast belanghebbenden zich doen hooren.

Elke fabrikant of industrieel, die niet zoo groote zaken drijft dat hij zelf een technoloog, een werktuigkundig ingenieur of een electrotechnisch ingenieur in vasten dienst kan bezoldigen, ondervond nu en dan dat hij geplaatst wordt voor moeilijke vraagstukken, waarbij hij wetenschappelijke hulp van noode heeft. Niet ieder kan dan aankloppen bij de Polytechnische School; wie zelf in geenerlei relatie staat met een der hoogleeraren, zou daartoe niet licht overgaan; en bovendien zou aan die hoogleeraren de tijd ontbreken om allen te helpen. Andere deskundigen ontbreken bij ons te lande niet geheel. Doch voor zoover zij van eenig onderdeel werk hebben gemaakt, staan zij meestal in relatie met bepaalde ondernemingen en wordt de waarborg voor een onpartijdig en objectief antwoord of oordeel gemist. En vestiging van een technisch bureau als industrieele onderneming buiten verband met industrieelen, die in zoodanig bureau een agentuur vinden, is in ons land voor een bijzonder persoon onmogelijk, omdat de kosten eener behoorlijke inrichting zeer hoog zouden zijn, terwijl de zekerheid ontbreekt dat voldoende aanvragen voor onderzoek zouden inkomen.

Zoodanig bureau dient dus gesticht te worden door een of meer corporaties, welke de bevordering der nijverheid ten doel hebben, of van een afzonderlijke vereeniging ad hoc uit te gaan, of eindelijk door den Staat in 't leven geroepen te worden.

Mocht blijken van groote belangstelling bij de naast-belanghebbenden; van de gezindheid om de kosten van een ingesteld onderzoek geheel of op ruime schaal te vergoeden aan een van Rijkswege beheerd bureau; wellicht van de bereidwilligheid tot het aanbieden van een bijdrage in de kosten der stichting, dan zou er aanleiding en grond bestaan aan te dringen op het oprichten van Staatswege ook van een technisch bureau.

Blijkt dat de industrieelen er niet op uit zijn, voorziening in wat óók hun bijzondere belangen raakt geheel op kosten van den Staat te vragen, dat het hun niet te doen is om gratis advies, dan zal te eer de overtuiging geboren worden bij de Regeering dat hier een krachtig middel voorligt om de Nederlandsche industrie steun te verschaffen, haar weerbaar te maken in den grooten industrieelen strijd.

Wij meenen dat thans een poging moet worden beproefd, omtrent deze aangelegenheid een uitspraak, zoo mogelijk gevolgd door een daad, van de nijveren in Nederland uit te lokken.

Wij stellen ons voor, indien van genoegzame sympathie aanvankelijk blijkt, te Amsterdam een vergadering bijeen te roepen van belanghebbenden en belangstellenden, die door toezending van een naamkaartje of op andere wijze instemming met onze grondgedachte hebben betuigd. Op die vergadering dient dan overwogen te worden op welke wijze deze aangelegenheid 't best zal worden behartigd, terwijl een uitvoerende commissie wordt aangewezen.

Met aandrang roepen wij de medewerking in, zoowel van de verschillende Kamers van Koophandel en Fabrieken en van de verschillende corporaties, welke landelijk of plaatselijk de bevordering van nijverheid beoogen, als van hare individueele leden, alsmede van alle andere industrieelen in Nederland.

Wij hopen, dat al deze officieele personen, deze corporaties en deze particulieren, ook zonder dat zij een bijzondere uitnoodiging tot betooning van instemming ontvangen, binnen 14 dagen na den dag van ontvangst van deze nota van hun gevoelen zullen willen doen blijken.

Zoodra mogelijk wordt dan eventueel de bijeenkomst door ons uitgeschreven.

Het Hoofdbestuur der Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland.

Mr. E. FOKKER, Voorzitter.
Mr. C. J. H. SCHEPEL, Secretaris.

's-Gravenhage, December 1901.

☛ Men zie voor **Vereenigingen**, Berichten, Personalia, Vacante Betrekkingen en Dienstaanbiedingen het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

Kloosterman, idem, f 10,300; M. Tijms, Sappemeer, f 10,250; O. R. de With, Scheemda, f 10,222. Gegund. Daar de uitbesteding onder de A. V. plaats had, moet de aannemer zijn werkvolk verzekeren.

Amsterdam, 27 Jan., door de H. IJ. S.-M.: Bestek no. 915, het uitvoeren van onderhoudswerken op het baanvak Amsterdam. Ram. f 26,350. Ingek. 8 bilj., als: Gebr. Degenhardt f 32,300; J. E. Meekers f 31,271; J. Gelens Cz. f 30,500; H. J. Meekers f 30,200; J. Smit f 26,100; V. Ph. Braun en Zn., Hererwijk, f 25,850; E. Wienhoven, Schiedam, f 25 730; C. J. Maks Jz., idem, f 24,120.

Zevenhuizen (Gr.), 27 Jan., door de Geref. Schoolvereeniging: het bouwen eener school met onderwijzerswoning met al het daartoe benoodigde en alzonderlijk het smeedwerk, hek- en richelwerk; ingek. 3 bilj., als: J. Haan, Eunnatil, f 5420; R. J. Meek, Tolbert, f 5245; H. van Houten, Leek, f 4996. Gegund.

Bovenkarspel, 27 Jan., door den arch. K. Swagerman Pzn. namens het bestuur van de Broekerhaven: het maken van een los- en laadplants, met bazaltmuur en verdere aanverwante werkzaamheden, in de binnenhaven te Broekerhaven; ingek. 23 bilj., als: C. Meijssen, Hoorn, f 14 294; A. Boekel, Medemblik, f 14,000 S. Botman, Bovenkarspel, f 13,950 J. Botman Jz., Grootebroek, f 13,900; J. Schaurman, Medemblik, f 13,900; W. Bakker, Avenhorn, f 13,900; J. Gijzelaar, Medemblik, f 13,790; P. Berkhout, idem, f 13 490; Johs. Bot, Bovenkarspel, f 13,490; J. Botman Gz., id., f 12,800; J. de Groot, Scharwoude, f 12,750; K. Deen, Grootebroek, f 12,500; J. Zwaan, Enkhuizen, f 12 250; J. West, id., f 12 200; H. Koorn, Benningbroek, f 12,200; Jb. Zwaan, Lambertsehaag, f 12,160; W. Hart, Enkhuizen, f 12,117; C. de Vries, Parmerend, f 11,996; J. H. Klein, Enkhuizen, f 11,050; C. Liefhebber, idem, f 11,795; J. en G. de Vries, Andijk, f 11,788; W. H. van Meekeren, Hindeloopen, f 11,420; D. Kaat, Hoorn, f 11,265. Gegund.

Oud Beierland, 27 Jan., door den arch. J. Smit, namens de directie der beetwortelfabriek „De Groenendijk" van Oosterhout: 1o. het maken van een duikerput met duikers en een beschoeiing met rijpakkerm, het plantsen van vloetpalen, het maken van een fundering voor een suikertransporteur, het graven van een haven en het ophoogen van een terrein met de uitkomende specie; 2o. het bouwen van 8 burgerwoonhuizen op een terrein aan den Spuidijk te Oud-Beierland.

1o.; ingek. 19 bilj., als: J. Kamsteeg, Giessendam, f 18,237; P. J. Duttelmaar, Dordrecht, f 17,935; J. Lindenbergh Cz., Wesseldinge, f 17,875; J. In 't Veld, Dordrecht, f 17,850; J. J. Duim, Gouda, f 17,791; P. Sterk, Heukelom, f 17,320; G. Lodder f 17,012; J. Leenheer, Heinenoord, f 17,017; R. B. v. d. Berg, N.-Beierland, f 17,001; J. van der Tolk, Zierikzee, f 17 000, P. v. d. Wulp en C. J. Middelhoek, Heinenoord; f 16,999; A. Weins en W. Visser, Zuid-Beierland, f 16,915; M. Visser, Brouwn, f 16,900; Mart. Visser, Papendrecht, f 16,815; C. Zanen, Ammerstol, f 15,460; C. van der Vlies, Utrecht, f 15,440; G. Vlot, Hardinxveld, f 14,733; W. 't Hoen, Alblasserdam, f 13,900; P. Smit f 13 590.

2o.; ingek. 14 bilj., als: J. Lindenberg Cz., Wemeldinge, f 17,600; H. Commissaris, Dinteloord, f 15,650; G. Pijl Cz. f 14,996; Van der Kooij en Van der Wiis f 14,833; Gebr. Koolman, Heinenoord, f 14,590; J. van der Wulp, idem, f 14,595; A. Stoker f 14,320; D. v. d. Berg en Th. v. d. Giesen, Westmaas, f 14,240; G. en F. Smit f 14,102; R. B. v. d. Berg en A. Weins, Zuid-Beierland, f 13,900; J. K. Beversluis, Nieuw-Beierland, f 13,898; C. J. Middelhoek en P. v. d. Wulp, Heinenoord, f 13,897; A. van 't Zelfde, Goudswaard, f 13,328; D. van Wolferen f 13,282. Gegund. De overigen te Oud-Beierland.

Veendam, 27 Jan., door het gem.best.: het vergrooten der openb. lagere school aan den Middenweg te Veendam, met 2 lokalen d.a.; ingek. 17 bilj., als: G. Dopper f 7498 en f 7298 J. Kamminga f 7420 en f 7220, B. Wichertjes, Borgercompagnie, f 7190 en f 6995; J. Schenkel, Mustendam, f 7150 en f 6898; B. Beenker, Sappemeer, f 6840 en f 6640; W. Spekman f 6800 en f 6600, A. Huizing f 6800 en f 6600, O. Post f 6770 en f 6570, J. R. Meyering, Nieuwepekela, f 6726 en f 6525; H. Brink, Mustendam, f 6700 en f 6500; J. Balder f 6690 en f 6490, H. Huizing Sr., Wildervank, f 6680 en f 6586; R. J. Meyering, Nieuwepekela, f 6675 en f 6475; J. Overeinder f 6672 en f 6600, G. Olthoff f 6600 en f 6400, E. Olthoff f 6493 en f 6321, M. Schreuder f 6944. De overigen te Groningen. Gunning aangehouden.

Winterswijk, 27 Jan., door den arch. J. J. Post: een verbouwing van een woon- en winkelhuis aan de Wooldstraat, zonder bijl. van spiegelglas; ingek. 11 bilj., als G. J. van Kenlen, Borculo, f 2900; J. W. Brunklink, f 2899; G. J. Renskers, f 2895; H. J. Heeren, f 2889; A. Renkers, f 2810; J. W. Wassink, f 2780; H. J. Roerdink, f 2750; J. G. Scharenberg, f 2560; gebr. ten Haken, f 2520; W. J. Streek, f 2400*; J. H. Aalbers, Groenloo, f 2190. De overigen te Winterwijk. *Gegund.

Appingedam, 27 Jan., door het best. der zuivelfabriek: het bouwen van eene woning voor de fabriek; ingek. 7 bilj., als: G. Schoonbeek, Wirdum, f 3175; H. van Broggen f 2793, R. Wildeboer, Opwierde, f 2625; K. Boreus, Solwerd, f 2615; A. Bleker f 2600, B. Wildeboer, Tjamsweer, f 2599; J. Heikens f 2445. De overigen te Appingedam. Gegund.

Utrecht, 28 Jan., door de Maatsch. tot Expl. v. Staatsspw.: bestek no. 880, het wijzigen van sporen en wissels en daarmede in verband staande werken op het emplacement Roermond. Ram. f 19 300; ingek. 12 bilj., als: J. H. Meijers, Maastricht, f 21,100; H. Smeets—Verhaegh, Roermond, f 19.999; G. W. van Heezewijk, Nijmegen, f 19,190; P. H. de Bekker, Empel, f 19,190; J. W. Derkers, Roermond, f 18.922; J. J. Hornstra, Bergen op Zoom, f 18,848; L. J. Verhoeven, Bierik, f 18,776; W. F. Weijers, Tilburg, f 18,625; P. Hobs, Amersfoort, f 18 525; A. van Hezik, 's-Bosch en A. Derkers, Roermond, f 18 382; W. van Spiunler, Vroomshoop (gem. den Ham), f 17,877; H. Peeters, Roermond, f 17,198.

Utrecht, 28 Jan.: door de Mij. tot Expl. van Staatsspw.: bestek no. 883, het uitbreiden van den loods op het station Weert. Ram. f 6100; ingek. 7 bilj., als: H. W. Jaartveld, Lichtenvoorde f 6 80, H. Pieters, Roermond, f 6538; W. van Spiunder, Vroomshoop (gem. Den Ham) f 6480; J. Otten van Dather, Eindhoven, f 6398; H. Weegels, Weert, f 6111; H. van Kan, Venlo, f 5998; A. van Heuik, 's-Bosch, f 5470.

Utrecht, 28 Jan., door de Maatschij. tot Expl. van Staatsspoorw.: Bestek no. 882, het afbreken en opruimen van de bestaande draaischijf met toebehooren, en het maken van den onderbouw eener draaischijf met bijbehoorende werken op het station Arnhem. Ram. f 6660. Ingek. 14 bilj., als: D. A. Roskam, Arnhem, f 6755; T. Dankers Jr., Hardinxveld, f 6650, Firma P. en W. Bijker, Utrecht en Zwolle, f 6480; J. W. Meijink en N. Huijsers, Arnhem, f 6380; J. H. Heijmerink, Nijmegen, f 6378; W. Jurriens, Bemmen, f 6339; M. P. Vale, Arnhem f 6215; T. Eijsers, Apeldoorn, f 6036; A. Michels, Utrecht, f 5949; W. Stark, Didam, f 5885; Gebrs. De Kinkelder, Arnhem en Duiven, f 5750; B. Bolder, Arnhem, f 5744; E. ten Bosch, Westervoort, f 5475; W. van Wageningeld. Edo, f 5362.

Zeist, 24 Jan., door den aanbesteder: het bouwen van 2 burgerwoningen, aan den Hoogeweg; ingek. 4 bilj., als: G. en J. Verweer, f 11.924; J. Vonk, f 10 931; G. Lagerweij, f 9982; gebr. Pijper, f 9985. Allen te Zeist.

Doornenburg, 24 Jan., door den bouwkundige J. H. Verheijen: het bouwen van een woonhuis, met bijlevering van alle materialen; ingek. 3 bilj., als: Jac. Weijtjes, Doornenburg, f 2485; G. Derksen, Gent, f 1955; Th. v. Sommeren, Bemmel, f 1912.

Drempt (Geld.), 24 Jan., door het bestuur van het polderdistrict „de Dremptsche, Oldenhuisesche, Hoogeurnsche en Oldburgsche dijken": het bouwen van een stuwsehot in de Groote of Hommelsche Beek, aan de Spaanschwoerdsbrug; ingek. 7 bilj., als: G. W. H. Kuiper, Doesburg, f 3440; J. Altena, Brummen, f 3200; A. C. Carmiggelt, id., f 3170; J. Oostenk, Steenderen, f 2980; H. Schoemaker, id., f 2959; D. J. Hekkelman, id., f 2900; H. v. Dijk, Doesburg, f 2817.

Krabbendijke (Zeel.), 25 Jan., door de firma J. Krijger: het door aanbouwing vergrooten van een graanpakhuis, aan den Noordweg, op het dorp Krabbendijke; ingek. 5 bilj., als: H. A. Breker, Krabbendijke, f 2070; Jac. v. d. Sande, Rilland-Bath, f 1960; Jeroen v. d. Sande, Krabbendijke, f 1950; A. Goedemond, Hansweerd, f 1900; A. Passe, Kruiningen, f 1880, gegund.

Opwierde (Gr.), 27 Jan., door het best. der Appingedammer zuivelfabriek: het bouwen van een woning voor de fabriek: ingek. 7 bilj., als: B. Wildeboer, Tjamsweerd, f 2599; B. Wildeboer, Opwierde, f 2625; A. Bleeker, Appingedam, f 2600; K. v. Bruggen, id., f 2793; G. Schoonbeek, Wirdum, f 3175; K. Boreus, Solwerd, f 2615. Raming van J. Heikens, Appingedam, f 2445. Gegund voor de raming.

's Gravenhage, 28 Jan., door het Min. van W., H. en N.: het herstellen en verbeteren van de lijn langs den Staatsspoorweg tusschen Meppel en Zwolle, alsmede het bijspannen van vier draden aan de palen van de lijn. Ram. f 4010. Ingek. 8 bilj., als: C. Lerk, Leeuwarden, f 4340; W. v. Dijk, Utrecht, f 4223; A. W. Wildbergh, Bunnik, f 4115; P. v. d. Berg, Waddingsveen, f 4007; E. T. Spijkerman, St. Nicolaasga, f 3954; S. v. d. Zaag, Leeuwarden, f 3939; R. Post, Heerenveen, f 3684; J. J. Suwijn Dzn., Leeuwarden, f 3676.

Groningen, 28 Jan., door den arch. W. P. Ros: het verbouwen van het perceel no. 10 aan de Visschmarkt; ingek. 21 bilj., als: H. Tonkens f 8699, G. Rademaker f 8496, H. Smidt f 8268, K. van Dellen f 8259, Gebrs. V. en W. Mulder f 8228, Johs. v. d. Nap f 8226, J. Vaarsteen f 8199, J. Mulder f 8144, H. L. Reintjes f 8134, J. Ibelings f 8129, E. Tulp f 8129, J. de Vink f 8119, H. K. Bol f 8075, M. Knikman f 8057, W. Stollenga f 8056, A. v. d. Berg f 8049, W. C. F. Kruse f 8046, C. R. Niekus f 8987, H. Kamps f 8930, A. Pot f 8920, W. Albers f 8794. Allen te Groningen. Gegund.

's Gravenhage, 28 Jan., door het Min. van W., H. en N.: het bijspannen van vier draden aan de palen van de lijn tusschen Zwolle en Harderwijk. Ram. f 2010. Ingek. 8 bilj., als: W. v. Dijk, Utrecht, f 3286; A. W. Wildbergh, Bunnik, f 2893; R. Post, Heerenveen, f 2747; P. v. d. Berg, Waddingsveen, f 2740; H. Baas, idem, f 2722.

Rijnsburg, 28 Jan., door den heer C. Tavelier: het bouwen van een woonhuis met bollenschuur; ingek. 11 bilj., als:

	Wanlsteen.	Rijnst.
A. v. d. Vijver en P. Kort, Rijnsburg,	f 5810	f 5560
J. v. Klareren, Leiden,	„ 6382	„ 6932
G. Vooijs, Katwijk,	„ 5440	„ 5560
C. v. Egmond, Leiden,	„ 6779	„ 6849
J. Zitmans, Leiden,	„ 6152	—
C. Hasenoot, Katwijk,	„ 5291	„ 5361
A. de Best, Noordwijk,	„ 6660	„ 6750
J. v. Iterson, Rijnsburg,	„ 5995	—
Joh. Jt Bik, Leiden,	„ 6921	—
W. A. d. Hengt, idem,	„ 6509	—
A. J. Overmeester, Noordwijk,	„ 5211*	„ 5650

* Gegund.

's-Gravenhage, 28 Jan., door den arch. J. Simons: het verbouwen van de pers. Bierkade 1 en Wagenplein ongen. tot een hotel; ingek. 7 bilj., als: W. P. Terneulsen f 13,120, A. Torenvliet f 13.000, W. M. Perquin f 12 900, firma de Swart f 12 571, J. C. D. v. Gijtenbeek f 11,919, G. K. Donker f 11,438, L. J. M. Kusap f 11,100. Allen te 's-Gravenhage.

Heerenveen, 29 Jan.: het bouwen van 6 vaste bruggen en een duiker in den tramlijn Franeker—Arum; ingek. 19 bilj., als: S. Schuitemaker, St. Anna-Parochie, f 25 670; W. D. en Tj. Boijenga, Mietslawier, f 27,638; Johs. Bakker, Kolham, f 27,983; S. Erich, Dokkum, f 28,120; H. Formsma, Grijpskerk, f 28,238; M. de Vries en L. Zandstra, Lemmer, f 28,635; D. Damstra, Leeuwarden, f 28,680; G. Beversma, Harlingen en F. Axsma, IJlst, f 28,848; Corns. Bakker, Leeuwarden, f 29,300; Gebr. v. d. Meer, Harlingen, f 29.969, J. J. v. d. Ven, Augustinusga, f 30,150; M. A. Sonsma, Hemelum en S. N. v. d. Wal, Bakhuizen, f 30 300; P. en W. Bijker, Utrecht, f 30,660; J. A. Schrale, Warns en G. Bleeker, Stavoren, f 30 800; E. T. Spijkerman, St. Nicolaasga, f 32,067; P. S. Westra, Arum en W. T. Nauta, Hijlaard, f 32,460; C. Bootsma, Franeker, f 34.300; P. Dubois, id., f 34,500; P. J. Waits, Berlikum, f 40,600.

Groningen, 29 Jan., namens den heer H. Schabad en onder architectuur van de heeren P. Belgraver en A. Reiziger: het verbouwen van de behuizing noordzijde aan het Gedempte Zuiderdiep, get. no. 47; ingek. 16 bilj., als: W. Stol-

linga en M. Keikman f 3785, E. Tulp f 3780, J. Pietersen f 3777, J. Vanrsteen f 3760, G. Rademaker f 3695, R. Jeltes f 3610, J. de Vink f 3646, J. Groenewold f 3627, D. Jansen f 3621, Gebr. V. en W. Mulder f 3595, J. Mulder f 3566, H. Smidt f 3520, D. H. Porringa f 3496, H. L. Reintjes f 3489, K. van Delden f 3467, B. G. de Wit f 3282. Gegund.

's-Gravenhage, 29 Jan., door burg. en weth. ten raadhuize: het maken van een grondduiker onder het afvoerkanaal met 2 aansluitende gedeelten verzamelriool; een grondduiker onder de afzanderijvaart met een aansluitend gedeelte verzamelriool en twee aansluitende inoerrioolen, en voorts bijkomende werken, een en ander ten behoeve van de rioolleering van 's-Gravenhage; ingek. 10 bilj., als: S. Schoonboom, Voorburg, f 137,860; A. Korteweg f 124,800; J. H. van Berghem Jr. f 113 020; A. Bogerd f 112,000; A. Prins Thzn., Sliedrecht en F. J. v. Zeijl, Rotterdam, f 110,800; A. de Waard en J. C. Diercks f 110,000; H. Wiesboven f 108,900; G. v. d. Elshout, Scherenigen, f 106,572; J. v. d. Elshout Gzn., idem, f 106,460; B. W. de Bleecourt, Nijmegen, f 95,300.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 4 Februari.

Groningen, door het prov. best.: het maken van paalbeheiingen in 2 perc., als: a. langden weg Groningen—Stroobos; b. langs den puinweg Zuidbroek—Scheemda Ram. voor a. f 1480, voor b. f 4860. Inl. door den hoofding. J. M. W. van Elzelingen, den ing. J. de Jong, beiden te Groningen, bij den opz. H. Veenhuis te Zuidbora, voor zooveel perc. a. betreft en voor perc. b. bij den opz. J. G. van Efferen te Winschoten.

Haarlem, te 1 uur, door burg. en weth.: het maken van den onderbouw eener ijzeren draaibrug over het Spaarne bij den Kondenhorn met gemetselden peiler, gemetselde landhoofden en vleugelmuren, de noodige ophoogingen, bestratingen en aanverwante werken. (*Zie adv. in no.* 4.)

Haarlem, te 1½ uren, door burg. en weth.: het maken van een brug over de Leidschevaart, voor de Schoonwijksluis, met daarbij behoorende basaltvleugelmuren, bestratingen enz. (*Zie adv. in no.* 4.)

Hengstdijk (Zeel.), te 2 uren, door den aanbesteder, in café „De Koning van Engeland": het afbreken van het bestaande woonhuis op de hoeve bewoond door den aanbesteder, den heer P. Dees, gelegen in bovengenoemde gemeente en het aldaar ter plaatse bouwen van een nieuw woonhuis en bijschuur en bijlevering van bouwstoffen. Inl. door den bouwk. J. Wisse te Zaamslag.

VRIJDAG, 7 Februari.

Venlo, te 12 uren, door burg. en weth.: het aanleggen eener begraafplaats met toegangshek. (*Zie adv. in dit no.*)

DINSDAG, 18 Februari.

Assen, te 12 uren, door het prov. best.: het onderhouden van en het doen van herstellingen en vernieuwingen aan het gebouw voor rijksnormaallessen te Assen, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 Dec. 1903. Ram. f 530. Aanw. in loco 11 Februari, te 12 uren. Inl. door den rijksbouwkundige en door den hoofdopz. der universiteitsgebouwen J. C. Hubscher te Groningen.

Assen, te 12 uren, door het prov. bestuur: het onderhouden van en het doen van herstellingen en vernieuwingen aan de gebouwen der rijks hoogere burgerschool te Meppel, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 December 1903. Ram. f 1030. Aanw. in loco 12 Februari, te 12 uren. Inl. door den rijksbouwk. en door den hoofdopz. der universiteitsgebouwen J. C. Hubscher te Groningen.

Utrecht, te 2 uren, door de Mtschij. tot Expl. v. Staatsspw.: bestek 885, het maken van een aanbouw aan het hoofdgebouw en het verrichten van eenige diverse werken op het station Grunsveld. Ram. f 6200. (*Zie advt. in dit no.*

VEREENIGING „DE FRIESCHE BOUWKRING" TE LEEUWARDEN.

Vergadering van 16 *Januari* 1902.

„Nicolaas Storteheker, de zeeroover, en de kerk te Mariënhave", tafereel uit de historie der oude Friesche bouwkunst, — met dit onderwerp trad de heer S. Koldijk, opzichter bij de landsgebouwen te Leeuwarden, voor de aanwezigen op.

Mariënhave is een plaats in Oost-Friesland, in het ambt Norden, het vroegere Broekmerland. Hier stond eertijds een groote kerk met hoogen toren, die door nalatigheid in het onderhoud en door den tand des tijds zóó bouwvallig was geworden, dat het gebouw, nadat in 1819 de eindmuur van het koor met een gedeelte van het gewelf was ingestort en in 1820 de toren van boven door het inslaan van den bliksem zwaar beschadigd was, in 1829 werd afgebroken, met uitzondering van het tweede derde gedeelte der hoogte van het voormalig metselwerk van den toren en drie travées van het middenschip der kerk, dat echter aanmerkelijk is verlaagd, en waaruit de gewelven zijn verdwenen.

De Oost Friesche kronickschrijver Eggerik Benninga spreekt in het jaar 1573 van het openthoud der Victualiën-broeders in Oost-Friesland: „Dezelve" zegt hij, „hebben Mariënhave van hunne rooverijen bevestigd; den grooten toren aan de kerk laten bouwen, en vier schoone gewelfde poorten met eenen hoogen muur, met ringen, waar zij hunne schepen aan vastlegden. Van daar uit beroofden zij de zeevarenden." Van het jaar 1459 zegt hij: „In dit jaar, tijdens de regeering van Graaf Ulrich, is de toren te Mariënhave in Broekmerland, in de hoogte opgetimmerd, tot welke kerk, toren en muren Storteheker en Godeke Michiel voorheen ettelijke duizenden gegeven hebben, welke zij met zeeroverijen hadden gewonnen, omdat zij hunne schepen aan de muren met kettingen konden bevestigen.

Ubbo Emmius zegt in zijn Kronick, dat de zeeroovers, die, door de gunst der hoofdelingen van Broekmerland, hun verblijfplaats te Mariënhave hedden, omstreeks het einde der 15e eeuw, de ten zijnen tijde zienswaardige kerk, met den toren en de muren, schoonder dan voorheen hadden opgebouwd, om met deze Godgewijde oorstelingen den toorn des Hemels af te wenden.

Hij vervolgt, dat in het jaar 1459 de gansche omwonende bevolking, met hulp van graaf Ulrich den toren, welke vóór ongeveer 70 jaren met behulp der zeeroovers was gebouwd, met groote kosten heeft verhoogd tot de tegenwoordige hoogte en er een schoone spits op heeft gemaakt.

Op een andere plaats zegt deze schrijver: „Men vindt beschreven, dat hij den bouw der kerk en toren de zeeroovers de inwoners geholpen hebben, om hunne zonden te verzoenen en zich een goeden naam te maken, gelijk zij eveneens te Sevilje, in Spanje, gedaan hadden. Nog zegt de overlevering, dat hun plan was, den toren met zilver te dekken, tot dank dat zij aan de Hamburgers ontkomen waren."

Dominé Harckenroth, van Emden, die in het midden der 18e eeuw leefde, zegt dat men in den tijd van Karel de Groote reeds las van Mariënhave. Hij spreekt van een andere kerk, welke op deze plaats stond en zegt: „De vorige kerk te Mariënhave had ook kanunniken van de Pnemonstratenser orde, was gebouwd door de familie Trorelaes, maar is op 't einde van de 14e eeuw) door ouderdom vervallen, afgebroken en, met hulp der zeeroovers, herbouwd met een hoogen toren."

Hiervan is ook een bewijs, dat, bij het afbreken in 1829, in de muren stukken zandsteen zijn gevonden, die zeer zeker voor een vroegeren bouw zijn gebruikt.

Tegenwoordig ligt Mariënhave ongeveer een uur van de zee verwijderd. Een thans nog tusschen de hooge zandbanken in zee zichtbaar vaarwater voerde vroeger de schepen naar de plaats. Gedeeltelijk bestaat het nog, aan de westzijde als een smal water en draagt het, zoowel binnen als buitendijks den naam van Stortebekersdiep.

De kerk zelve had in grondvlak den vorm van een Latijnsch kruis, ten oosten met segmentvormige absiden gesloten en aan weerszijden van het schip lage zijschepen.

Tegen de oostelijke muren van het koor waren eveneens segmentvormige absiden uitgebouwd. De lengte was van den toren tot het oosteinde van het koor 20 voet, de breedte van het driescheppig gedeelte 78 voet en over het kruis 114 voet, alles uitwendig gemeten. De hoogte der muren bedroeg 63 voet, waarbij nog kwam voor het dak 32 voet. Het grondvlak van den toren was 46 voet in het vierkant, welker muurwerk vroeger een hoogte had van 175 voet, waarop een spits van 64 voet hoog, alles Groninger maat.

De kerk had ingangen, waarvan die aan den noordelijken gevel van het huis was dichtgemetseld. De anderen waren in den zuidergevel van het kruis, in elk der zijschepen een en een in den toren. Deze laatste was vroeger de hoofdingang, maar werd in later tijd niet meer daarvoor gebruikt. Genoemde ingang bestond uit zich naar binnen verkleinende spitsbogen, welke allen met door den tijd onkenbaar geworden beeldhouwwerk waren versierd. Boven den ingang, die uit den toren in de kerk voerde, was in de kerkzijde een groote halfronde gesloten nis, waarin waarschijnlijk vroeger het orgel was geplaatst. Daarboven waren weer drie nissen naast elkander, waarin vroeger denkelijk beelden hebben gestaan.

Het hoofdgebouw was gedekt met zeven hooge, spitsboogvormige steenen kruisgewelven met sterke graatbogen en holle boezemvelden; de zijschepen met zestien kleine gewelven zonder graatbogen. De gewelven in het schip waren 72 voet hoog, die in het koor en in het kruis 5 voet lager.

De buitenmuren van de zijschepen hadden bijna de halve hoogte der hoofdmuren, terwijl de gewelven 28 voet hoogte hadden.

De gewelven van het schip waren in den top der velden beschilderd met borstbeelden van koningen in zeer goed bewaard gebleven kleuren, rondom met lofwerk en ornament versierd. De bijgevoegde namen duiden deze koningen aan als vorsten uit het O. T. In de zijmuren van het schip waren, op de hoogte van het begin der bogen, gangen van manshoogte — zoogenaamde monnike-gangen — uitgespaard, ongeveer 50 cM. breed, voor de

lichtramen open. Door ronde openingen in den 80 cM. dikken binnenmuur kon men in de kerk zien. Onder deze gangen waren vierhoekige nissen uitgespaard, denkelijk als versiering. De toegang tot deze gangen was in den hoek, dien de kerk en toren aan de noordzijde vormden. Daar was een ronde uitgebouwde traptoren, waartoe een deur in den westelijken muur van het noordelijk zijschip den toegang verleende. Boven deze deur was een zandsteenen vulling met beeldhouwwerk versierd. Een dergelijke deur in het zuidelijk schip gaf toegang tot een soortgelijken traptoren, die eveneens door den torenmuur voerde tot boven het onderste gewelf van den toren.

In de buitenmuren der zijschepen waren ook gangen uitgespaard, als in die van het middenschip, doch van kleinere afmetingen.

In den boog tusschen het kruis en het koor was het altaar geplaatst, dat van onderen met muurwerk was aangevuld, waarin zich bevonden de toegangen tot het koor. De hoofdboog tusschen het dwarsschip en het middenschip had aan weerskanten in de zijschepen verlaagde, halfcirkelvormige, gesloten openingen. Die aan de noordzijde was met beeldhouwwerk versierd, zijnde ongeveer 50 cM. hooge menschelijke figuren in knielende houding, met de armen voor het gezicht gekruist of staande, met overelkander geslagen armen. In die aan de zuidzijde, verleende een zich in den pijler bevindende wenteltrap den toegang tot boven de gewelven. De toegangsdeur was eenige voeten boven den vloer, waarschijnlijk om hem gemakkelijker verdedigbaar te maken, ingeval men, bij aanvallen van stroopende benden, met have en goed een toevlucht boven de gewelven zocht. Aan elken kant der deur lag een door den tand des tijds misvormde leeuw van zandsteen, die een mensch onder zich schenen te hebben. Boven de deur waren arabesken van zandsteen. Het hoofddak der kerk was deels met koper, deels met lood gedekt; dat van het eene zijschip met lood, het andere met leien.

Het metselwerk van den toren bestond uit zes verdiepingen, zich telkens verkleinende. Hoe de spits precies was, is niet meer uit te maken, noch hoe die vroeger afgedekt is geweest. In den toren waren twee zware gewelven die boven de ruimte gelijkvloers een andere gewelfde ruimte vormden, waarheen de reeds genoemde leidde. Dit vertrek heette in den volksmond „de Stortebekerskamer", Van deze kamer uit verleende een wenteltrap in den torenmuur toegang tot de verdere torenverdiepingen. Het materiaal der kerk was baksteen, van dezelfde grootte waarvan meest alle oude kerken zijn gebouwd, nl. 30 × 5 × 10 cM. Enkele tufsteenen waren er doorheen gewerkt, benevens zandsteen voor de versiering.

Door de onderzoekingen van den heer Martens, stadsbouwmeester te Emden, die vóór en tijdens de afbraak de kerk in allen deele heeft onderzocht, kan voldoende worden vastgesteld dat de zijschepen van lateren datum zijn. De kerk en toren, waarin rondbogen en flauwe spitsbogen afwisselend voorkomen, is stellig uit het midden der 13e eeuw. Vermoedelijk zijn omstreeks 1400 de zijmuren van het schip doorboord en de zijschepen gebouwd. Tijdens de afbraak bleek, dat de kerk door den bliksem getroffen en gedeeltelijk afgebrand was, en ook, dat de gewelven van het hoofdgebouw langer aan de buitenlucht zijn blootgesteld geweest. In verband met de overlevering en het vastetand feit, dat de zeeroovers zich omstreeks dien tijd te Mariënhave hebben opgehouden, komt men tot de mogelijke onderstelling, dat de zeeroovers de kerk in dusdanigen toestand hebben gevonden en zij op hun initiatief en bijstand is gerestaureerd. Ook de beeldhouwwerken wijzen op verschillende tijden. Echter is zeer goed mogelijk, dat het beeldfries, 't welk zich bevond onder de daklijst van de zijschepen, vroeger een plaats had aan den zijmuur van het midden-chip onder de lichtramen. Waarschijnlijk is, dat het openthoud der zeeroovers in Mariënhave ongeveer vijf jaar heeft geduurd, deze restauratie niet voleindigd en heeft voornoemde bouwlustige graaf Ulrich in 1450 den toren tot zijn latere hoogte opgetrokken en de kerk voleindigd.

Merkwaardig vooral aan deze merkwaardige kerk waren de beeldwerken, die de buitenmuren rijkelijk versierden. Vele waren beschadigd, vele reeds geheel verdwenen. Rondom het hoofdgebouw en de zijschepen was onder de daklijst een beeldfries aangebracht dat een hoogte van 30, 40 of 50 cM. had, en uit half verheven beeldhouwwerk bestond, afgewisseld met vlakke platen van roode Bremer zandsteen. Daaronder waren langs het dwarsschip en den gevel van het koor rondboognissen gemetseld, waarin menschelijke figuren ter hoogte van 1.30 M.; eenige waren grooter. Het getal dezer nissen was 41; enkele beelden er van werden vermist, anderen verwaterd en onkenbaar geworden. Boven den koorgevel verhief zich vroeger een hoog kruis van zandsteen, dat in den loop der tijden is afgevallen en verdwenen.

Al deze beelden hebben vroeger ieder op zijne plaats een beteekenis gehad. O. a. was in een der zijgevels van het kruis geplaatst het beeld der Moedermaagd met het kind en aan weerskanten de drie Koningen en de man met het kind en het zwaard; zeker een voorstelling van de geboorte en van den Bethlehemschen kindermoord. In den zuidelijken gevel van het dwarsschip, in de middelste nis, was het ruim 1.90 M. hooge beeld van den Verlosser, geflankeerd door vier Engelen en twee heiligenbeelden. De beteekenis der anderen was moeilijker. Het waren nog: een beeld van den Zaligmaker, engelen, heiligen en riddergestalten. Al het beeldhouwwerk verried een meesterhand, zelfs in de grove figuren. Vooral merkwaardig waren de zoogenaamde spotbeelden in den noordelijken gevel van het dwarsschip. De Munster te Straatsburg bezat eens dergelijke; thans zijn ze nog te vinden aan den Dom te Brandenburg, de kerk te Koningslutter en enkele anderen.

Aan de kerk te Mollerdorf, in 't graafschap Mansfeld, zijn nog twee voorstellingen, die als tegenstellingen van die te Mariënhave kunnen dienen. Zelden vond men ze echter in zoo'n hoeveelheid als hier. Emmius beschrijft deze beelden en zegt, dat misschien een Engelschman, de leer van Wicklef toegedaan, die zich onder de zeeroovers bevond, hierin de hand heeft gehad. De geschiedschrijver Brennersen schrijft deze beelden ook aan Stortebeker en zijn gezellen toe, bewerende dat onder de zeeroovers vrijdenkers zijn geweest en ze tot bespotting der Heiligen daar plaatsten. De vroeger aangehaalde ds. Harckenroth oordeelt, dat de lieden van Mariënhave tot straf eener begane zonde, wegens grove fouten bij de mis, op bevel des bisschops deze beelden aan de kerk hadden moeten maken, om zich zelven als groote huichelaars ten toon te stellen. Naar vorm en bewerking te oordeelen, zijn deze beelden uit verschillende tijden.

Vervolgens werd verhaald van de geschiedenis van de Victualiënbroeders en hun aanvoerder Stortebeker.

Vermelding verdient dat nog heden ten dage het gewelfde vertrek in den toren te Mariënhave de „Stortebekerskamer" heet, omdat Stortebeker volgens de overlevering, zijn schatten daar bewaarde.

De geschiedenis en beschrijvingen werden toegelicht door onderscheidene teekeningen en photographiën van oude Friesche kerken, benevens zeer uitvoerige van de kerk te Mariënhave en van de beroemde beelden aldaar.

De spreker mocht een welverdiend applaus van de vergadering, die druk bezocht was, inoogsten.

INGEZONDEN STUKKEN.

Geachte Hoofdredactie.

In uw nummer van 25 Januari las ik het Jury-rapport betreffende de in 1901 door Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen.

Daaruit blijkt, dat het meerendeel der inzendingen, hoezeer de collectie in haar geheel als keurig geprezen wordt, geen afzonderlijke bespreking is waardig gekeurd.

Jammer dat die niet-geslaagde inzenders zoodoende onkundig blijven van de gronden waarop het ongunstig oordeel der Jury berust.

Ik vind hierin aanleiding het Bestuur dier Vereeniging beleefd te verzoeken om in uwe kolommen kennis te willen geven wanneer en waar aan de inzenders die geen lid zijn van B. en V., en die tot heden noch officieel, noch door tusschenkomst hunner correspondentie-adressen eene uitnoodiging ontvingen, de gelegenheid zal worden gegeven, de ontwerpen te bezichtigen.

De onderlinge vergelijking toch der ingezonden ontwerpen, ook in verband met het thans verschenen Jury-rapport, kan voor menig inzender een leerzame studie zijn en althans eenige voldoening voor den gedanen arbeid.

Met dank voor de plaatsing,

Hoogachtend,

Een Inzender.

24 Januari 1902.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Er is sprake van het overbruggen der zeeëngte tusschen Nieuw-Schotland en Kaap Breton eiland, om den zeeweg tusschen Europa en de Vereenigde Staten aanmerkelijk te bekorten.

— Te Poitiers heeft een timman bij het werken in den grond van een tuin van een school een klassiek vrouwebeeld gevonden, dat, bijkans het Medusahoofd op haar schild, Minerva voorstelt. Het uit een merkwaardig doorschijnend wit marmer gehouwen beeld, is goed bewaard — slechts de rechterhand ontbreekt — en ongeveer 1 meter 50 hoog.

— Bij werkzaamheden, verricht aan de gewelven van een der kapellen in de abdij van de St. Pieter-kerk te Leuven, zijn merkwaardige muurschilderingen uit de vijftiende eeuw voor den dag gekomen. Zij behooren tot een groote compositie van twaalf engelen, waarvan telkens een een afdeeling van het gewelf vulde. Vijf hiervan zijn geheel verdwenen, van de zeven overige is meer of minder bewaard gebleven, dat niettegenstaande den ontredder-

den toestand een kunstenaar van den eersten rang verraadt. Te Leuven wordt de naam van Rogier van der Weyden genoemd.

— De opgravingen te Timgad, het Algiersche Pompeji, hebben in het afgeloopen jaar wederom de stoutste verwachtingen overtroffen. Onder de belangrijkste vondsten wordt o. a. vermeld een stadspoort, waardoor de oorspronkelijke uitgestrektheid van het oude Thamugas weer nader bepaald kan worden, een prachtig huis toebehoord hebbende aan zekeren Sextius, een openbaar badhuis een kleine heidensche tempel en een christelijke basiliek met drie schepen uit het Byzantijnsche tijdperk, om niet te spreken van de talrijke inscripties en kleine voorwerpen van allerlei aard.

— Het Museum te Berlijn is door aankoop in het bezit gekomen van een Graflegging van Simone Martini, Giotto's tijdgenoot en Petrarca's vriend, wiens werken in musea buiten Italië maar weinig worden aangetroffen, alleen te Avignon, Parijs, Antwerpen en Liverpool.

— Uit Bandoeng wordt aan het Bat. Nieuwsblad geschreven, dat de heer Den Hamer, inspecteur van het inlandsch onderwijs, naar Soerabaja zou gaan om daar de tentoonstelling van inlandsche kunstnijverheid te bezichtigen en een verslag uit te brengen aan de regeering in verband met de vraag wat bij het inlandsch onderwijs gedaan zou kunnen worden om den kunstzin der inlanders te bevorderen.

BINNENLAND.

's Gravenhage. De leening van ƒ 80.000, door de Haagsche Ambachtsschool uitgeschreven, om haar inrichtingen te vergrooten en te verbeteren, is volteekend, zoodat binnen eenigen tijd de gewenschte uitbreiding zal kunnen plaats hebben.

— Het terrein voor de binnenhaven te Scheveningen is zoover genivelleerd, dat waarschijnlijk spoedig zal begonnen worden met het uitdiepen voor de havenkommen. In verband daarmede wordt de groote excavateur voor dat werk gereed gemaakt. Tevens is tot halverwege in het Verversehingskanaal een brug gebouwd, waarin een lift wordt geteld, welke door een stoomlier in beweging zal worden gebracht. Deze stoomlift zal dienen om schuiten te lossen, die met materiaal geladen zijn. Dat voor de binnenhaven de werkzaamheden met kracht zijn hervat, blijkt hieruit, dat bij den tamelijk korten werkdag nog dagelijks 20 zandtreinen van elk 16 wagons aan de overzijde van het Verversehingskanaal worden gelost.

Aan de buitenhaven is nog geen sprake van beginnen. Er moeten daar nog ongeveer 600 betonblokken worden geplaatst, waarvan een honderd aan het rechterhoofd (zijde Scheveningen) en 500 aan het andere. Ook met het vervaardigen der betonblokken, die in groote houten kisten uit een mengsel van cement, zand en fijn grint worden samengesteld, zal men niet eerder voortgaan, dan wanneer weder met het stellen der blokken een aanvang kan worden gemaakt.

Utrecht. In de eerste dagen der maand April a. s. zal door de Staatsspoorwegen examen worden afgenomen voor aspirant-opzichter bij den dienst van weg en werken. Zij, die daaraan wenschen deel te nemen, moeten zich vóór 15 Maart e. k. aanmelden.

Alleen zij worden tot dit examen toegelaten, die niet jonger zijn dan 18 en niet ouder dan 24 jaar, tenminste het eind-examen eener Hoogere Burgerschool met driejarigen cursus met goeden uitslag hebben afgelegd, met het praedicaat „meer dan voldoende" voor de Nederlandsche taal, voor de wis- en natuurkundige vakken en voor het teekenen, of die in het bezit zijn van eenig diploma, nader in de „voorwaarden" omschreven.

Aflevering 1 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Onderzeesche Schepen, door Dr. J. E. Rombouts. — De Caprificatie der Vijgen, door Dr. J. C. H. de Meijere. — De mechanische vrije vlucht. Vliegmachines, door H. Vruedenberg. — De Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging, door Dr. H. J. Calkoen. — De Postvogel, door J. Daalder Dz. — Een Hellingmeter uit Zuid-Afrika, door J. E. — Acetyleen in oplossing, (naar M. Fouché, door H. — Korte mededeelingen. — Boekaankondiging, door Dr. H. J. C. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. Opgaven die voor het geheele jaar gelden, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaats-afdeeling, in het belang der verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer voor de residentie Pekalongan, de benoemde adspirant-ingenieur L. Valk;

geplaatst op de oosterlijnen, de benoemde adjunct-ingenieur H. P. E. de Vogel;

Ingetrokken de overplaatsing van den adjunct-landmeter der 1 kl. W. F. H. Broers, van de opmetings-sectie Kediri naar de kadastrale bewaring te Batavia.

— De heer L. H. N. Dufour, ingenieur in algemeenen dienst; tevens afdeelingschef bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Utrecht, zal, ingaande 1 Februari, optreden als ingenieur in algemeenen dienst voor het geven van adviezen en het maken van ontwerpen, terwijl hij als afdeelingschef zal worden vervangen door den heer M. L. Blouland van Oordt.

— De Minister van Waterstaat heeft C. Boukelman benoemd tot buitengewoon opzichter bij het doen van peilingen en opnemingen van de Zuid-Willemsvaart.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Gemeente-architect** te Dokkum, op een jaarwedde van ƒ 800. Sollicitatiestukken moeten worden ingezonden vóór den 10 Februari a. s. bij den Burgemeester.

Directeur-Leeraar — aan de nieuw te bouwen Ambachtsschool te Deventer, jaarwedde f 1800.—. Requesten op zegel en stukken voor 8 Febr. a. s. aan den Burgemeester.

— **Adjunct-inspecteur** der bouwpolitie te 's Gravenhage, op een jaarwedde van ƒ 800. (*Zie adv. nu dit no*)

— **1e Opzichter-teekenaar** bij de gemeentewerken te Vlaardingen. (*Zie advert in dit no.*)

— **Bouwk. Opzichter-teekenaar**, ongehuwd, om direct in dienst te treden. Brieven, onder No. 15032, aan het Bureau van het Advertentieblad te 's Gravenhage.

— **Opzichter-Teekenaar** voor het leggen van sporen en het uitzetten van bogen. Salaris ƒ 90 tot ƒ 100 's maands. Brieven, onder No. 1127, aan het Advert.-Bureau van J. Cikot, Hoogstraat 7, te 's Gravenhage.

— **Ornement-teekenaar** aan een fabriek van gas- en electrische verlichtings-artikelen. Aanbiedingen met inzending van teekeningen en opgaaf van verlangd salaris. Brieven, onder letters D E, aan het Algemeen Advert-Bureau A. de la Mar Az., N. Z. Voorburgwal 266, te Amsterdam.

— **Bedrijfsingenieur** voor machinefabriek, voor de controle van het geheele bedrijf. Brieven onder No. 2832 aan het Bureau der „N. R. Crt.".

— **Bouwkundig Opzichter**, salaris ƒ 90 per maand. Schriftelijke aanbieding onder B 578, aan het Bureau van „De Telegraaf".

— **Opzichter**, tevens teekenaar, bij den aanleg eener s comtram, volkomen op de hoogte met het leggen van sporen en wissels. Leeftijd beneden 30 jaar. Brieven, onder No. 2320, aan het Bureau der „Nieuwe Rott. Courant".

— **Bekwaam ontwerper** op een meubelfabriek, voor hoofd der beeldhouwwerkplaats. Bekwaamheid in meubelteekenen strekt tot aanbeveling. Brieven, onder letters M H 208, aan het Bureau van het „Nieuws van den Dag".

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging Ruischstraat 94, Amsterdam.

10 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, ƒ 40—ƒ 100 's maands
2 Bouwk. opz.-uitv, 43 en 54 jaar, ƒ 80 en ƒ 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, ƒ 70 's maands;
2 Gedipl. werktuigk. (machinist), 27 en 30 jaar, ƒ 90 en ƒ 100 's maands;
6 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 23—44 jaar, ƒ 85—ƒ 125 's maands;
8 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, ƒ 25—ƒ 80 's maands.
3 Electro-technikers, 22—35 j., ƒ 60—ƒ 80 's maands;

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

37ste Jaargang ZATERDAG, 8 Februari 1902. N°. 6.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6,50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

HET SLOT TE HEIDELBERG.

(*Vervolg en slot van blad. 27.*)

Volgens mijne meening zal men wijs doen Heidelberg voor verder verval te behoeden, maar nimmer over te gaan tot een reconstructie, tenzij alleen op het papier. De ruine zooals zij daar ligt is een eenig stuk studiemateriaal, waarbij ik en velen met mij, geen commentaren van een of ander professor verlangen of noodig hebben.

Zelf wil ik mij daaraan thans ook niet wagen, doch liever mij bepalen tot het weergeven van enkele indrukken, ontvangen bij het doorwandelen van den grootschen bouwval.

Ook thans nog wordt men er, zooals de gastvrijheid voorschrijft, ofschoon geen ridderlijk slotvoogd meer de honneurs waarneemt, door de entrée d'honneur, 't bekende portaal met bordes, omnengelaten en wel in het eenmaal rijkst uitgevoerde gedeelte, de beroemde Otto Heinrichsbau. De cicerone wijst ons den weg en noemt ons de vroegere bestemming der verschillende, thans van dak en alle versiering beroofde lokalen; slechts eenige in zandsteen uitgevoerde deuromlijstingen en enkele andere fragmenten doen ons zien, dat de binnen-decoratie hier eenmaal moet hebben beantwoord aan de verwachting, die door de uitvoering van den gevel wordt opgewekt. Overigens is het slechts voor den architect mogelijk, zich eenigszins een denkbeeld van den vroegeren toestand te vormen, den leek zeggen deze onherbergzame ruimten niets en alleen het prachtig uitzicht van uit de holle vensternissen van den zoogenaamden achthoekigen of klokkentoren over het Neckardal en de stad, alsook over de geheele ruine, is genietbaar voor ieder, die gevoel heeft voor het schoone.

Door keukens, gangen, geweldige kazematten, proviandkelders, kazerneruimten, feestzalen, kapellen, gevangenissen enz. wordt de bezoeker achtereenvolgens rondgeleid. In de middeleeuwsche gedeelten treft vooral de enorme dikte der muren en de massive gewelfconstructie, die den onderbouw bijna onverwoestbaar hebben gemaakt.

Onder die gewelven liggen, veilig geborgen, de groote wijnvaten, die voor velen de voornaamste merkwaardigheden van het slot uitmaken. Voor mij waren zij dat niet bepaald, maar het is nu eenmaal niet anders; te Rome geweest zijn en den Paus niet te hebben gezien wordt tegenwoordig niemand meer kwalijk genomen, doch te Heidelberg geweest en het groote vat niet te hebben gezien, dat zou te erg wezen. Ik heb het dan ook gezien dit ietwat barocke huldeblijk, door een der laatste keurvorsten aan Bacchus gewijd en de aanblik was niet bij machte een wanklank teweeg te brengen in het concert van ernstige en verheffende indrukken, dat ons hier overigens door natuur en kunst wordt voorgespeeld.

Hoe interessant de wandeling door het inwendige van het kasteel moge zijn, het is moeilijk zich daarbij de aaneenschakeling der ruimten zoo duidelijk voor te stellen, dat men bij een kort bezoek daaruit veel zou kunnen afleiden, omtrent bouwperioden, aansluiting van oudere aan nieuwere gedeelten, alsook omtrent oorspronkelijke en latere bestemming. Veel beter kan men dit wanneer men den plattegrond op het papier voor zich heeft, maar toch geeft voorzeker de buiten-architectuur in de ruimste mate de gegevens voor de bouwgeschiedenis aan de hand. Ook de slechts oppervlakkig in kunstgeschiedenis ingewijde kan gemakkelijk onderscheiden, waar de vroegere en latere middeleeuwen aan het woord zijn, waar de Renaissance doorbreekt, waar die zich tot hare hoogste uiting ontwikkelt en waar de zeventiende eeuw het prachtig geheelafsluit.

De middeleeuwsche gedeelten zijn over 't algemeen eenvoudig behandeld, de bouwheeren daarvan (Rudolph II, 1353, Ruprecht) wilden niet zoozeer een paleis dan wel een waardige, sterke burcht stichten.

Ook hun opvolgers (Ludwig 1508—1544, Friedrich II 1544—1556) huldigden nog den eenvoud, maar

waren er toch reeds meer op bedacht het kasteel tot een aangename woning te maken.

Merkwaardig, als altijd, is in hun werk de overgang, ofschoon langzaam, van de middeleeuwsche in de renaissance vormen, dat aarzelend zich losmaken van het oude en beproeven van het nieuwe. In den bouw van Otto-Heinrich is van aarzeling geen sprake meer, hier behaalt de invloed van Italië een volkomen overwinning op de locale traditie, hier wist de bouwmeester wat hij wilde en het gelukte hem een schepping te concipieeren, zooals Duitschland er niet vele kan aanwijzen. Fraai van verhoudingen, goed geconstrueerd en bijzonder rijk, maar ook met bijzonder fijn gevoel gedecoreerd, vormt de gevel van den Otto-Heinrichsbau het groote aantrekkingspunt voor alle kunstbeoefenaars en boeit ons op een wijze, zooals alleen hooge kunst dit vermag. Echt artistieke opvatting spreekt uit de eenheid in de hoofdvormen en de telkens wisselende verscheidenheid in de versiering, waarvan elk onderdeel op zichzelf onberispelijk genoemd mag worden.

Geen jacht op effect, niets gezochts in de distributie, rijke eenvoud, men vergeve mij de paradox, is het hoofdkarakter dezer heerlijke architectuur, de natuurlijke uitdrukking van een hoog ontwikkelden, rijkbegaafden geest, die zich niets op die gaven laat voorstaan.

Nog in den toestand van ruine maakt deze gevel dien indruk, misschien verhoogt die toestand den indruk, omdat men nu door niets van de beschouwing zijner vormen wordt afgeleid.

Men heeft ons Noord-Nederlanders vaak, en niet zonder grond gebrek aan vormenzin toegeschreven; hier kunnen wij echter zien, wat vormenzin is en welke uitwerking en hoeveel kleur daarmede verkregen kan worden.

Eenkleurig materiaal, de fijne roode Neckar-zandsteen is hier gebruikt, de hand van den kunstenaar heeft het weten te bezielen. Is de versiering van pilasters en friezen als fijn basrelief behandeld, bij de frontonvullingen, bekroningen en hermen der vensters is een vrijer half verheven werk toegepast, terwijl de fraaie standbeelden in de nissen zich geheel van hun achtergrond losmaken.

Aan zulk een opvatting herkent men den meester; men kan dit trouwens aan elk detail van dit werk op zichzelf, zoo ook bijvoorbeeld aan de genoemde beelden, die helden, deugden en goden voorstellen en over 't algemeen vrij goed bewaard gebleven zijn.

Wenden wij ons thans naar den zoogenaamden Friedrichsbau, op een na het jongste gedeelte van het slot en wel uit het begin der 17e eeuw. Dit gedeelte, het best bewaarde en van een dak voorzien, kan wel niet met den Otto-Heinrichsbau op één lijn gesteld worden, maar is op zich zelf een hoogst verdienstelijk bouwwerk. Forsch en statig van lijnen spreekt in zijn architectuur duidelijk het karakter van een vorstelijke woning, den eenmaal machtigen keurvorst waardig. Met de beelden zijner doorluchtige voorvaderen versierde hij de gevels; ook die beelden zijn allen zeer goed uitgevoerd, evenals het zuiver ornamentale in de decoratie. Men mist hier evenwel de fijne tact en het beredeneerde in de wijze, waarop de versiering is aangebracht en ook de grootte verscheidenheid.

De beide gevels, zoowel die aan het slotplein, als die welke op het terras uitkomt gelijken ook in hun details sprekend op elkander, wat evenwel niet belet dat de laatste, van het terras gezien, een machtigen indruk maakt geheel in overeenstemming met de kolossale ruinen van andere gedeelten, waartusschen hij besloten is.

Dit terras is een verrukkelijke plek, om in de schaduw van den hoogen gevel of in een der kleine erkerpaviljoenen een wijle te verademen.

Voor ons in de diepte breidt zich het groene Neckardal en de stad Heidelberg uit, badend in het zonlicht, achter ons verheft zich hoog het breede front van den machtigen burcht in donkeren gloed tegen den helderen hemel afstekend, ten deele overwoekerd door een weligen plantengroei, alles een geheel vormend, waarin de natuur en kunst samenwerken tot een heerlijke symfonie, aangrijpend schoon en onvergetelijk.

Uren lang zou men hier willen vertoeven, om van de geurige atmosfeer te genieten, maar ik was nog niet aan het eind van mijn tocht en ofschoon niet gestemd, om alles volgens Baedeker af te zien op de wijze, zooals ik dit eenige Engelsche touristen met groote overhaasting zag doen, ik wilde toch nog een paar uren doorbrengen in het rijke museum van oudheden, schilderijen en meubelen, betrekking hebbende op het kasteel, zijne eigenaars en zijn geschiedenis, geborgen op de eerste verdieping van den Friedrichsbau. Ik vond daar een belangrijke verzameling, waarin mijn aandacht werd geboeid, o. a. door de portretten van het geheele keurvorstengeslacht, waaronder natuurlijk ook van de stichters (ook de beeltenis van den verwoester Mélac ontbreekt niet) en verder vond ik er een serie oude afbeeldingen van den vroegeren toestand en eindelijk eenige zeer fraaie meubelen en sieraden, in één woord een verzameling van onschatbare waarde voor hem, die Heidelberg tot onderwerp van een speciale, grondige en zeker loonende studie zou willen maken. (*)

Een welkome afwisseling biedt na het museum een bezoek aan het uitgebreide slotpark, dat ook in zijn verval nog bewonderenswaardig is.

Men kan er uit zien, wat een zeventiende eeuwsch tuinarchitect, wanneer men hem de vrije hand liet, met kunstmiddelen vermocht. Ook deze tuinaanleg was een stuk werk, waarin men de hand van den meester herkende en voorzeker hebben de hangende tuinen van Salomon de Caus niet weinig bijgedragen tot den roep die van Heidelberg uitging als van een lustoord, zonder wedergade, een reputatie die helaas niet zonder noodlottige gevolgen is gebleven. De oorspronkelijke aanleg, zooals men die o. a. zien kan op oude afbeeldingen, als die waarvan bij een vorig nummer van dit blad een reproductie werd gegeven (**), is na de verwoesting van het kasteel door algeheele verwildering verloren gegaan en na de herstelling in het begin onzer eeuw zijn de tuinen als moderne parken aangelegd. Zij hebben daardoor misschien wel veel van hun karakter verloren, doch aan schilderachtigheid zeker gewonnen.

Den schilder biedt trouwens de ruine met hare omgeving zoo ontzaglijk veel schoons aan, dat het hem werkelijk moeilijk wordt zijn keus te bepalen, de architect vindt op deze plek, behalve de algemeen bekende en bewonderde gedeelten, die ik zooeven beschreef, in deze bouwvallen nog een menigte interessante fragmenten, ook uit oudere bouwperioden, wanneer hij ten minste afwijkt van den weg, dien de gewone bezoeker pleegt te volgen en afdaalt in de slotgrachten en in de onderaardsche gewelven en gangen, die tot de verdedigingswerken behooren.

(*) Deze verzameling heeft dan ook ongetwijfeld een groot deel der gegevens voor de reconstructieplannen geleverd.

(**) Men zie onder „Ingezonden stukken" wat de heer Leonard A. Springer ons naar aanleiding van die reproductie mededeelde.

[Red.]

Formidabel van aanleg is dit alles en ook het voetpad, dat naar de stad voert heeft nog geheel het karakter van den „Burgweg" bewaard. Tusschen het terras en den gevel van den Friedrichsbau voert een trap naar de onder het terras gelegen ruime, gewelfde hal en vandaar uit een poort door een zoogenaamden bedekten weg naar de „Karl's Schanze" door welker poort en voorpoort men op den sterk hellenden buitensten „Burgweg" komt die regelrecht naar de stad loopt.

Wanneer men het kasteel gezien heeft biedt de stad Heidelberg uit een architectonisch oogpunt weinig merkwaardigs meer op. Zelfs de beroemde gevel van het huis „Zum Ritter" door Lübke een der schoonste voortbrengsels der Duitsche Renaissance genoemd, kon mij niet meer bekoren.

Een avondwandeling langs de overzijde van den Neckar, om van daaruit een totaal impressie van de slotruine en de stad met de dichtbegroeide bergen als achtergrond mede te nemen, loont de moeite en daarmede besloot ik dan ook mijn bezoek aan Heidelberg.

Wie thans Heidelberg bezoekt moet bemerken, dat voor een deel althans de oude poëzie en romantiek onherstelbaar verloren zijn.

Zoo getuigt ten minste prof. Albrecht Haupt uit Hannover in het laatst verschenen nummer van de „Deutsche Bauzeitung" in een artikel, dat tot uitgangspunt heeft de vragen:

„Is de oude toestand van den Otto-Heinrichsbau naar mogelijkheid juist vastgesteld en stemt het voor de voorgenomen reconstructie vastgestelde bouwplan (van Schäfer) met den ouden toestand overeen?"

„Het scherpste onderzoek dezer vragen, voert helaas tot een ontkennend antwoord; de nieuwe gevelontwerpen zijn vrije scheppingen."

Alvorens dit aan te toonen stelt Haupt vooropdat hij gevenszins tegenstander van den wederopbouw is, maar toch kan hij met nalaten, onmiddellijk na deze verklaring, te bekennen, dat de tegenwoordige treurige nuchterheid van het Heidelberger slotplein hem met ontzetting vervuld heeft, en de voorvechters der romantiek dringend aan te bevelen zich met eigen oogen hiervan te overtuigen. Gurlitt's alarmkreet komt hem onder dezen indruk alleszins begrijpelijk voor.

Zooals uit de oude afbeeldingen bekend is, was de Otto-Heinrichsbau met een dubbel-dwarsdak gedekt en de gevel met twee topgevels bekroond. De thans door Schäfer ontworpen topgevels worden door Haupt terecht een fantasie genoemd en hij geeft een afbeelding van den oorspronkelijken toestand, die vrij wat meer betrouwbaar voorkomt en waaruit blijkt, dat aan die oorspronkelijke topgevels, na den dood van den bouwheer, niet meer in den geest van het voorafgaande en constructief slecht uitgevoerd, niet veel verloren is. Toen die gevels dan ook in 1649 naar beneden gestort waren, heeft men met groote kosten de twee dwarskappen door een langsdak (de nok evenwijdig aan den gevel) afgedekt en twee kleine topgevels of groote dakvensters op den gevel gebouwd, die bij den laatsten brand van 1730 op enkele sporen na verloren zijn gegaan. Haupt vraagt nu of, indien men tot een wederopbouw wil overgaan, het niet veel meer voor de hand zou liggen, deze toestand te herstellen. Van deze dakvensters bestaan nauwkeurige afbeeldingen en men zou dus op een historischen grondslag bouwen en geen fantasiën belichamen.

Een proeve van restauratie in dezen geest werd een aantal jaren geleden reeds door den ook als archeoloog bekenden Baurath Oscar Mothes gegeven en Haupt staat dus met zijn meening niet alleen, terwijl de Badensche regeering het blijkbaar eens is met de conclusie waarmede hij zijn artikel besluit:

„In elk geval bewijzen deze uiteenzettingen, dat voor een herbouw van den Otto-Heinrichsbau andere en meer overtuigende grondslagen verschaft moeten worden, dan de tot heden te voorschijn gebrachte."

De voorstanders van den wederopbouw mogen deze conclusie ter harte nemen, de makers van de plannen schijnen de uitspraak van Viollet-le-Duc slecht in acht genomen te hebben, waar hij zegt: „décider d'une disposition a priori, sans s'être entouré de tous les renseignements, qui doivent la commander, c'est tomber dans l'hypothèse et rien n'est périlleux comme l'hypothèse dans les travaux de restauration".

Ik ben geen verklaard tegenstander van alle restauratie, maar wat het slot te Heidelberg betreft is mijn meening nog dezelfde als voor twaalf jaren.

Wanneer het niet mogelijk is, de ruine te behouden, zooals zij is, dan is hier m. i. een andere uitspraak van Viollet le Duc van toepassing: „...lieux vaut laisser mourir le malade que le tuer."

L.

BEELDHOUWKUNST.

(*Vervolg van bladz. 37.*)

Er is zeker geen beter bewijs voor de groote achting, die De Keyser's tijdgenooten hem toedroegen, te vinden, dan de opdracht der Staten, in 1616, tot het maken van dit grafteeken voor „zijn Excellentie den Prince van Oraignen, hoogloffelijker memorie". Toen De Keyser stierf was het monument nog niet voltooid, want de weduwe, die in 1621 haar testament maakte, bepaalde dat haar zoon Pieter al zijns vaders artistieke nalatenschap zou ontvangen, „mits conditie, dat de voorsz. Pieter, hare sone, daerteghen gehouden sal syn, tot voordeele van haren gemeynen huyse ten effecte te brengen met synen arbeydt de begraeffenisse van voorsz. syn Excie van Oraignen tot Delft."

Dit zelfde testament spreekt ook van het beeld avn Erasmus, dat door De Keyser begonnen was en door zijn zoon zou voltooid worden. De Rotterdammers waren al sinds het begin der 16e eeuw trotsch op Erasmus, die zich Roterodamus noemde. Toen Philips, de zoon van Karel V, in 1549 zijn plechtigen intocht binnen de Maasstad had gehouden, stond daar een beeld van den beroemden humanist. Het was toen maar van hout, en was voor het geboortehuis van Erasmus geplaatst. In 1557 werd het door een steenen beeld vervangen, dat de Spanjaarden later vernielden.

De Rotterdammers waren echter op een beeld van Erasmus gesteld, en zoo droegen zij De Keyser het maken van de thans nog aanwezige bronzen figuur op. Over het algemeen wordt dit beeld niet fraai gevonden, althans niet in overeenstemming met de beteekenis van hem, ter eere van wien het gezet werd.

Het kan niet ontkend worden, dat de minder gelukkige plaats van het beeld, tusschen handeldrijvende groentevrouwen De Keyser's schepping slecht doet uitkomen. Ook het betrekkelijk lage voetstuk is voor

ons, die aan hoogere gewend zijn, iets ongewoons en daardoor onaangenaam.

Ofschoon moeilijk is vol te houden, dat het beeld een meesterstuk is, heeft het toch meer aanspraak op waardeering, dan het in den regel ondervindt. Reeds als ons oudste standbeeld is het merkwaardig; daarenboven ziet men hier een der eerste, zoo niet de eerste poging gedaan, om een historisch getrouwe figuur te leveren. Had men, tot dusverre, waar het beelden van personen uit vervlogen tijd gold, aan de juistheid van het costuum volstrekt geen waarde gehecht, De Keyser heeft ons Erasmus voorgesteld in het gewaad, dat hij op Holbein's houtsnede draagt. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de vroegere houten en stee-nen beelden, van den geleerde, den kunstenaar, zij het dan ook in afbeeldingen, van dienst zijn geweest.

Wat Pieter de Keyser aan dit beeld gedaan heeft, is niet na te gaan; de uitdrukking in het testament gebruikt, dat hij verplicht was „het beeldt van Erasmus metde toebehooren van desen, voor sooveel daarvan noch soude mogen resteeren, op te maecken", geeft geen licht.

In het testament wordt gesproken van de navolgende andere beelden, als „een Cupido met de Psyche, het conterfeitsele van syn Excie. den Prince van Oraignen, vijff gebootseerde kinderkens, den Mercurius, een paertken, den Laocoon, drye gebootseerde Anathomiën van Menschen ende het model van de begraeffenisse van zijn Excie. van Oraignen."

Daar elke nadere omschrijving ontbrak, kan men omtrent deze artistieke nalatenschap slechts gissingen wagen. De groep van Amor en Psyche zal wel een afgietsel van een antieke geweest zijn, de Laocoon ook. Bij den Mercurius zou ik aan een reproductie van het beroemde beeld van Giovanni da Bologna, nu in het Museo Nazionale te Florence, willen denken. De houding van dit beeld heeft De Keyser nagevolgd bij de Delftsche figuur der faam. Omtrent het paardje en de kindertjes, zoo min als omtrent de anatomieën kan niets zekers worden gezegd.

Al wat betrekking heeft op den Prins van Oranje zal wel De Keyser's werk zijn geweest. In het Rijks-Museum te Amsterdam zijn thans verschillende beeldhouwwerken te zien, die met grooter of geringer waarschijnlijkheid aan Hendrik de Keyser worden toegeschreven. Het levensgroote steenen beeld der „Razernij", uit het voormalig Dolhuis te Amsterdam, ofschoon vermoedelijk wel in het laatst der 16e eeuw gemaakt, vertoont volstrekt niet De Keyser's stijl. Er is althans geen werk van onen meester bekend, zoo aangrijpend als deze naakte vrouw, die in een aanval van waanzin zich de haren uittrekt.

Het borstbeeld, gemerkt H. D. K. 1608, dat gezegd wordt, Vincen. Jacobse Coster voor te stellen, is wel in De Keyser's trant. De behandeling en de opvatting zijn even eenvoudig als natuurlijk. Men herkent hier de hand, die later de beelden van Prins Willem I zou maken.

Tot de zeer twijfelachtige werken van den meester behoort het gekleurde borstbeeld van een zeer jong man, gemerkt 1606. De manier van De Keyser was anders. En zoolang geen bewijzen worden bijgebracht, die aantoonen, dat, ondanks het verschil in stijl, toch De Keyser de auteur is, moet aan een ander, onbekend meester worden gedacht.

Pieter de Keyser, Hendriks oudste zoon, is geen minder bekwaam technicus dan zijn vader geweest, doch hem ontbrak de artistieke aanleg van dezen. Hij was in 1596 geboren en werd in 1621 tot stadssteenhouwer benoemd.

Evenals die van Hendrik zijn ook de werken van Pieter slechts onvolledig bekend. Vermoedelijk is het meeste beeldhouwwerk aan de Westerkerk te Amsterdam van zijn hand; ook dat, voorkomende aan het zoogenoemde „Huis met de Hoofden" zou men aan hem willen toeschrijven. Reeds vroeger heb ik het vermoeden geuit, dat het monument voor Cornelis Jansz. in de Oude Kerk zijn werk zal zijn.

Bij zijn tijdgenooten was Pieter de Keyser meer in aanzien, dan bij het nageslacht. Dit kan daaruit worden opgemaakt, dat hij, evenals zijn vader, tot het maken van gedenkteekenen buiten Amsterdam werd geroepen. Zoo werd hij door de Staten belast met het monument voor Willem Lodewijk van Nassau te Leeuwarden en met dat voor Piet Hein, in de St. Hippolytuskerk te Delft.

Dit laatste werk is het, waar Pieters manier zich het eigenaardigst uit. Voor de hoofdgedachte houdt hij vast aan de overhuiving, die zijn vader voor Prins Willem's monument gekozen had.

Maar sedert Jacob van Campen invloed gekregen had, heeft Pieter de klassieke vormen, welke die meester in zwang bracht, willen toepassen, en is een kleine Dorische tempel ontstaan, die veel minder effect maakt, dan het vroegere gedenkteeken. De zeeheld, die op een sarcophaag onder de overhuiving ligt uitgestrekt, is, wat de wapenrusting en de bijzonderheden der kleeding betreft, met zorg gemodelleerd en uitgevoerd. Maar het gelaat is weinig levendig.

Dit gedenkteeken, van 1630, is karakteristiek voor Pieter's kunst. Moeten wij hem ook als den vervaardiger beschouwen van het, helaas, onlangs door brand vernielde gedenkteeken in de kerk te Schagen, dat het graf van Johan van Schagen van Beieren en zijn gemalin Anna van Assendelft dekte? De uitvoerige behandeling van kleeding en wapenrusting, gevoegd bij het eenigszins wezenlooze der gezichten, kwam wel met de werkwijze van Pieter overeen. Ook dit gedenkteeken was van 1630. Misschien is dan tevens de witmarmeren figuur, die te Veenhuizen in de Heer Hugowaard de tombe van Reynout van Brederode dekt, en die in 1633 vervaardigd is, een schepping van den Amsterdamschen stadssteenhouwer.

Een veel later werk van Pieter is mogelijk de grafstede van Adriaan Pauw in de kerk te Heemstede, die tusschen 1648 en 1653 moet gemaakt zijn, zoo zij niet reeds veel eerder door den heer Van Heemstede besteld werd. De strenge omlijsting, de festoenen en de engeltjes wijzen op den invloed van Jacob van Campen.

Heeft misschien Post deze ordonnantie ontworpen, en Pieter haar uitgevoerd?

Pieter de Keyser was, eer Quellyn hier kwam, nog altijd de voornaamste beeldhouwer van ons land. Den 31 Mei 1652 komt hij nog voor als borg voor zijn broeder Willem, die in 1647 stadssteenhouwer werd, en van wien geen ander werk met zekerheid bekend is dan de zeeslag, die in vlak relief op de tombe van Tromp te Delft werd uitgehouwen. Maar uit een acte van 2 Juli 1658 blijkt, dat Willem toen verklaarde, dat hij „van stadswege" naar teekeningen van Jacob van Campen had gewerkt.

De zonen van De Keyser geraakten op den achtergrond, toen in 1650 Artus Quellijn naar Amsterdam was gekomen, om de beeldhouwwerken van het Raadhuis te maken. Waarom de keus op dezen Antwerpschen beeldhouwer viel, weten wij niet. De Zuid-Nederlandsche kunst, die door Rubens, van Dijck en hun tijdgenooten in de eerste helft der 17e eeuw tot zoo grooten bloei kwam, werd in de Vereenigde Provinciën hoog gewaardeerd; hare voortbrengselen stonden bij de tijdgenooten hier te lande in grooter achting, dan de meesterwerken onzer eigen schilderschool.

Reeds Amalia van Solms had, toen in de Oranjezaal van het Huis ten Bosch Frederik Hendrik gevierd moest worden, de hulp van Jordaens en Tuldens ingeroepen. Te verwonderen is het daarom niet, dat ook de burgemeesteren van Amsterdam, toen zij een gedenkteeken voor den Munsterschen vrede wilden stichten, een beeldhouwer van naam uit Vlaanderen deden komen.

Het moet erkend worden, de Vlaamsche kunst der 17e eeuw was veel decoratiever, dan die der Noordelijke Nederlanden. Daarenboven was zij bij uitnemendheid geschikt voor het behandelen der antieke en mythologische onderwerpen, die de geest des tijds verlangde. Toen de Nederlandsche kunstenaars kort daarna gingen beproeven, in den geest der Vlamingen te werken, bleek, hoe slecht hen dit afging.

Toen Artus Quellijn naar Amsterdam werd geroepen, had hij zich in Vlaanderen als beeldhouwer reeds een grooten naam gemaakt. Als zoon van Erasmus Quellijn (de oude) in 1609 te Antwerpen geboren, was hij te Rome leerling geweest van den vermaarden Francois Duquesnoy. De werken van dezen leermeester zijn met zorg naar de natuur gevolgd, en, ofschoon decoratief van opvatting, toch vrij van alles wat naar het theatrale van Bernini zweemt.

De eigenaardigheden van Quellijn komen in de kerkelijke beelden uit zijn eersten tijd nog weinig aan het licht. Eerst zijn te Amsterdam gemaakte werken toonen hem ons in zijn volle kracht.

Op gezag van Huibert Quellijn, den in 1619 geboren broeder van den beeldhouwer, die het bekende plaatwerk over het Amsterdamsche raadhuis vervaardigde, wordt in den regel aangenomen, dat al de beeldhouwwerken van Artus afkomstig zijn. Het is echter zeker, dat de Vlaamsche beeldhouwer een aantal helpers met zich bracht, daar het hem alleen onmogelijk geweest zou zijn, in den betrekkelijk korten tijd, die hij te Amsterdam doorbracht, alles te voltooien.

In 1653 waren de groote beelden, op de galerijen geplaatst, benevens de geheele versiering van de vierschaar gereed, terwijl de voltooiing van de groote fronlispiesen der gevels in 1656 en 1657 plaats vond. Dat Quellijn nog in 1661 te Amsterdam vertoefde bewijst het borstbeeld van burgemeester A. de Graeff van dat jaar. De Vlaamsche beeldhouwer zou dus elf jaar aan den Amstel vertoefd hebben; indien men bedenkt, hoeveel zorg aan de uitvoering in marmer der werken besteed is, dan ziet men de onmogelijkheid in van de onderstelling, dat niemand dan hij den beitel gevoerd kan hebben.

Wie waren nu de helpers, die Quellijn ter zijde stonden, en hoever heeft zich hunne medewerking uitgestrekt? Uit het feit, dat Simon Bosboom en Willem de Keijser destijds stadssteenhouwers waren, heeft men willen afleiden, dat deze de eigenlijk ornamentale werken, als kapiteelen, festoenen en dergelijken zouden hebben uitgevoerd. Dit is echter een gissing, die grondiger bewijs behoeft.

Als weinig zekerder mag men aannemen, dat Rombout Verhulst tot de medewerkers van Quellijn behoord heeft. Want de letters R. V. H., die Huibert Quellijn onder sommige prenten der beeldhouwwerken plaatste, behoeven nog niet noodzakelijk aan te duiden, dat Verhulst de maker van deze reliefs is.

Evenwel, daar Verhulst reeds in 1654, met Willem de Keyser, de graftombe van Tromp in de Hippolytus-kerk te Delft maakte, is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat hij ook te Amsterdam toen reeds werkzaam geweest is. Het is te hopen, dat de heer Van Notten, die aan Verhulst op het oogenblik zijn bijzondere aandacht wijdt, dit alles, op grond van archiefstudiën, tot de gewenschte klaarheid zal weten te brengen.

Ieder, die de beeldhouwwerken van het Amsterdamsche Raadhuis met aandacht beschouwd heeft, zal tot de overtuiging gekomen zijn, dat verschillende handen daaraan moeten hebben gearbeid. De verschillen zijn te groot, dan dat aangenomen zou mogen worden, dat die alleen door het overbrengen in marmer der modellen zijn ontstaan.

Het komt er dus op aan, onderscheid te maken tusschen datgene, wat van Quellijn en wat van zijn helpers afkomstig is. Wie, om tot die schifting te komen, het plaatwerk van Huibert opslaat, vindt zich teleurgesteld. Want de initialen A. Q., daar voorkomende, en die men gaarne als het waarmerk van het door den Antwerpschen beeldhouwer eigenhandig gemodelleerde en gebeitelde zou willen aanzien, werden blijkbaar niet met een bepaalde bedoeling aangebracht. Zij staan op prenten, die weinig van Artus' geest schijnen weer te geven, doch ontbreken op andere, waar men ze verwachten zou.

De altijd gevaarlijke weg der stijlkritiek moet dus ingeslagen worden, om eenig resultaat te bereiken. In de eerste plaats komt het er dan op aan, om zoo goed mogelijk vast te stellen, welke de eigenaardigheden van Quellijn's manier zijn.

De werken van zijn hand, die de Antwerpsche kerken bevatten en die vóór 1650 ontstaan zijn, hebben voor de kenschetsing van Quellijn's talent maar weinig waarde. Het beeld van den H. Antonius in een der kapellen van de Lieve Vrouwekerk, de beelden van de HH. Franciscus Xaverius en Ignatius in de Jezuïtenkerk, de groep der Mater dolorosa in de St. Jacobskerk, die allen als zijn werk gelden, zijn staaltjes van religieuze sculptuur, die geen bijzondere hoedanigheden vertoonen. Zij konden evengoed het werk zijn van Faidherbe of van Jérome Duquesnoy, den broeder van Quellijn's leermeester. Het is dan ook moeilijk te gelooven, dat deze beelden de aandacht van de Amsterdamsche stadsregeering op hem gevestigd hebben.

Konden wij nu als vaststaande aannemen, dat de modellen in gebakken klei, die van sommige der beeldhouwwerken in het Rijks-museum te Amsterdam bewaard bleven, Quellijn's eigenhandig werk zijn, dan hadden wij een geschikte maatstaf. Doch er bestaat geen zeker bewijs, dat deze langen tijd vergeten en verwaarloosde fragmenten door Artus zelf zijn geboetseerd. Slechts de meesterlijke wijze, waarop sommige behandeld zijn, wettigt, dat wij hier aan zijn vaderschap denken.

Quellijn toont zich in deze schetsen, die wellicht vervaardigd werden, om aan de heeren der Amsterdamsche regeering te doen zien, wat de versiering in marmer zou worden, een geheel ander kunstenaar, dan in zijn Vlaamsche kerkbeelden. Het is alsof pas de klassieke mythologie, wier behandeling door de Noord-Nederlanders van hem verlangd werd, de volheid van zijn gaven aan het licht bracht.

Men heeft de kunst van Quellijn soms weinig karakteristiek, internationaal genoemd. Maar het zal toch geen aandachtig beschouwer ontgaan zijn, dat de beste dezer modellen, breed opgevat, goed gecomponeerd, waar het pas geeft ook levendige actie

vertoonend, geheel doortrokken zijn van den echten Vlaamschen kunstgeest, zooals die zich kort te voren zoo schoon in Rubens' werk geopenbaard had. Kracht, meer dan bevalligheid spr. uit de figuren, die eerder naturalistisch dan idealistisch zijn opgevat. De qualiteiten der beste modellen worden maar zelden in de uitgevoerde marmerwerken teruggevonden.

Van deze marmerwerken zijn die in de vierschaar en de godenbeelden der galerijen al van ouds de schoonste gevonden. Misschien het eigenaardigst toont zich echter Quellijn's talent in de beide groote frontispiesen van de gevels. De tegenwoordige beschouwer daarvan, die het marmer zwart geworden en ten deele zelfs door den tand des tijds vernield ziet, kan zich geen voorstelling meer maken van het effect, dat zij opleverden, toen zij nog helder wit in hun blanke omlijsting van Bremersteen glansden. Toch wordt hij nog getroffen door de levendige beweging der groepen, die herinnert aan het werk der latere Grieksche kunstenaars, zooals dat van Pergamon, dat zich nu te Berlijn bevindt. Quellijn heeft in deze frontispiesen zijn meesterstukken geleverd. Ook de bronzen Atlas, die op den achtergevel staat, is een prachtig werk. *(Slot volgt.)*

DEPRESSIE.

De nieuwe kunst heeft het tot dusverre overal goed getroffen. Haar barometer stond voortdurend op schoon en zeer schoon. Doch op het oogenblik is het meest veranderlijk, wat wordt afgelezen, en zelfs storm werd reeds waargenomen.

Het was een gebied van hooge drukking, waarin Darmstadt zich den vorigen zomer verhengde. De grootheriog had de nieuwe kunst onder zijn bescherming genomen, hij deed haar beoefenaars naar zijn residentie komen, stichtte voor hen een kunstenaarskolonie, en liet daarin een tentoonstelling houden. „Ein Leben war es in dem Feld, wie wohl noch nirgends auf der Welt."

Een Duitsch schrijver zei, dat de kunstenaars dronken van geestvervoering waren, dat hunne harten overliepen van dankbaarheid jegens hun vorstelijken vriend en beschermer.

En reeds nu slaat deze zelfde schrijver een geheel anderen toon aan. Hij beweegt, dat de vooruitzichten voor de kolonie allerongunstigst zijn. De kunstenaars die op bestellingen hoopten, zagen geen enkele klant verschijnen. De Hessische staat doet, alsof zij niet bestaan, de Grootheriog heeft van de nieuwe kunst reeds zijn bekomst, en de aanzienlijken volgen, zooals begrijpelijk is, hun vorst. Om de kunstenaars te lokken, had men hen een jaargeld toegezegd. De Grootheriog zou dat uit zijn eigen zak betalen, doch vond later beter, dat de staatskas zich daarmede belastte. De fiscus wilde wel eens weten, wat de staat voor zijn geld zou krijgen. Hij zond aan de kunstenaars formulieren, waarop zij allerlei, meest zeer onbescheiden, vragen moesten beantwoorden.

Twee der artiesten weigerden die formulieren in te vullen. Den dag voor Kerstmis kregen zij een deurwaarder, die hen aanzei, dat zij de kolonie hadden te verlaten. Den anderen, die de formulieren wel hadden ingevuld, werd bevolen, aan verschillende scholen les te gaan geven, wilden zij zich niet aan een gelijke uitzetting bloot stellen. Toen hebben de meesten Darmstadt maar vrijwillig verlaten, en zijn sommigen zelfs naar Fankrijk getrokken.

Zoo is dus de schoone droom, dat Darmstadt het Mekka der Duitsche nieuwe kunst zou worden, reeds vervlogen. Het scheppen, van alle zorgen vrij was den kunstenaars niet veroorloofd. Zij moeten nu weer, als vroeger, voor de open markt gaan werken, zij dienen zich, voor zoover zij onbemiddeld zijn weer aan de een of andere zaak te verbinden. Pegasus krijgt zijn juk.

De barometer der nieuwe kunst staat laag in Duitschland. De depressie schijnt zich zuidwaarts uitgebreid te hebben, en zelfs de Alpen konden haar niet tegen houden. Want de tentoonstelling te Turijn, waarvan men zich, op de programma's afgaande, zooveel had voorgesteld, blijkt meer en meer een onderneming te worden, gelijkstaande met alle andere van die soort. Het eenig doel van de bestuurders, is om bezoekers te lokken. Of de nieuwe kunst een voldoend lokaas zal blijken? Er zal in ieder geval voor aantrekkelijkheid genoeg gezorgd worden. Maar of de bonafide nieuwe-kunst menschen te Turijn niet raar op hun neus zullen kijken wij zullen het afwachten. Wie Italië en de Italianen kent, zal zijn verwachtingen zeker niet hoog spannen.

Dat er in Nederland zoo grif een niet onbelangrijke som voor deze tentoonstelling van rijkswege werd toegestaan, scheen verblijdend. Evenwel het kon wel eens blijken, dat men zich vergaloppeerd had. Zoo als de zaken op het oogenblik staan heeft het den schijn, alsof alleen eenige nijverheids-ondernemingen te Turijn ons vaderland zullen vertegenwoordigen. Voor de artisten, niet bij die ondernemingen aangesloten, is de mededinging onmogelijk. Men behoeft echter geen zienden blik te hebben, om te kunnen voorspellen, dat voor de inzenders het gehoopte profijt uitblijven zal. De tentoonstelling te Darmstadt, ook onder „allerhoogst protectoraat" gehouden, is het gestrande schip geworden, dat nu als baak in zee dienen kan.

De secessie onder de Amsterdamsche beoefenaars der nieuwe kunst wijst er op, dat de Duitsche depressie ook een uitlooper heeft naar het Noordwesten.

De meteorologie, al kan zij de depressies niet voorspellen, weet ze wel te verklaren. Waar is nu de meteoroloog, die deze verklaring ook voor het gebied der kunst geeft. Dat op regen zonneschijn volgt, wist reeds Tijl Uilenspiegel. Nu zegt men, deftiger, dat na alle actie reactie optreedt. Is misschien de reactie, die wij nu waarnemen, een gevolg van zwakke gezondheid? Was de nieuwe kunst een modeartikel, en wil de mode, die slechts door wisseling kan leven, al weer wat anders? Wij stellen deze vragen slechts, zonder er een antwoord op te geven.

Het was onder het peinzen over deze dingen, dat wij ons opmaakten naar het Stedelijk Museum te Amsterdam, om de tentoonstelling der uit het Binnenhuis, het jong-Hollandsch Binnenhuisje, verdreven, te gaan bezichtigen. Wij kwamen over het Leidsche Plein, en zagen daar het jongste voortbrengsel onzer nieuwe architectuur. Zal er in het vervolg steeds zoo gebouwd worden? Of is dit slechts een proeve, die als curiosum zal blijven staan, om afgebroken te worden, zoodra de ondernemer van het logement en koffiehuis meent, dat wat anders meer zal trekken? De toekomst, nu voor ons nog verborgen, kan alleen het antwoord op deze vraag geven. Maar het komt ons voor dat de klanten met deze kloosterachtige soberheid niet lang ingenomen zullen zijn.

Wij zetten onze tocht voort en kwamen op het museum-terrein. En ziet, waar nog kort geleden een zandwoestijn was, die voor tentoonstellingen en vermakelijkheden ruimte bood, staat nu reeds huis aan huis. Een stedelijke schoonheids-commissie heeft de ontwerpen voor die huizen van haar „imprimatur" voorzien, dus zij zijn officieel als „schoon" gestempeld. Het nageslacht weet dus, wat omstreeks 1900 te Amsterdam officieel als schoonheid gold. Maar of het zich door de commissie zal laten imponeeren? Al weer een vraag waarop geen antwoord kan gegeven worden. Doch de snuggerheid van het stadsbestuur, dat eerst een museum laat bouwen, en later door hooge huizen aan de overzijde dit gebouw zijn licht benemt, heeft zich een monument gesticht, dat Kampen het zal benijden.

Wat de uitgedrevenen in de vier kabinetten, wier licht dus betimmerd werd, hebben samengebracht, verdient wel een aandachtige bezichtiging. Nieuwe denkbeelden treft men er niet aan, doch ook het excentrieke wordt, gelukkig, gemist. De meubelen zijn niet zoo gevangenisachtig als bij een vorigen gelegenheid. Maar of het publiek, de hooge prijzen in aanmerking nemende, wel veel koopen zal, valt toch te betwijfelen.

Het ware zeker te wenschen, dat de eenvoud des levens, onlangs door een hoogleeraar zoo welsprekend aangeprezen, ook bij het inrichten van woningen betracht werd. Maar de menschen willen er nog niet aan, te minder daar zij nogal kostbaar is. Zoo ontstaat er een conflict, waarin de nieuwe kunst het onderspit moet delven.

De depressie, die niet te ontkennen valt, zal pas eindigen, zoodra de nieuwe kunst, evenals de eigenaars van groote fabrieken; nu reeds doen, zich leert schikken naar de eischen van het publiek. Men moet geven en nemen, als men succes wil hebben. Het is heel mooi, anderen zijn meening te trachten op te dringen, doch dit gelukt maar zelden.

De nieuwe kunst heeft zich te veel op een voetstuk gesteld. Zij dient daarvan af te stappen, wil zij blijven bestaan. Doet zij dat bij tijds dan zal zij, na de depressie van nu, weer betere dagen zien aanbreken.

UIT AMSTERDAM.

De discussiën, deze week in den Amsterdamschen Raad gehouden, nu de eigenaars der huizen van een nieuwe wijk zich er over beklagen, dat het gemeentebestuur door hen voor te schrijven, hun fundeeringen te hoog te leggen, de schuld draagt van het verrotten der houten fundeeringen, brachten ons in herinnering, wat een onzer Amsterdamsche medewerkers in *„de Opmerker"* van 23 November 1895 schreef. Wij laten dit nog eens volgen.

„Er worden thans in het de hoofdstad omgevende polderland huizen gebouwd, waarvan de fundeering op het veel hoogere stadspeil is aangelegd.

„In dat geval verkeeren alle huizen, buiten de voormalige buitensingels gelegen. De terreinen daar heeten wel ontpolderd, doch deze ontpoldering bestaat in niets anders dan in het ophoogen der straten, terwijl een nieuwe polderdijk niet gelegd is en de waterstand in de nieuwe buurten zich niet naar het stadswater, maar naar het polderwater, dat aanzienlijk lager staat, regelt. Bij de te Amsterdam niet te vermijden houten fundeeringen is het, voor het behoud daarvan, een eerste vereischte, dat zekerheid besta, dat zij altijd onder water blijven. Is het mogelijk dat zij af en toe droog komen te liggen, dan zullen zij binnen langeren of korteren tijd vergaan.

„Het Gemeentebestuur, reeds van ouds van deze noodzakelijkheid doordrongen, schreef daarom de diepte, waarop de bovenkant der houten fundeering moet gelegd worden, voor. Vroeger, vóór de afsluiting van het IJ door den dijk te Schellingwoude was deze diepte bepaald op 0.80 M. ÷ A.P. Toen deze dijk gelegd was en men zekerheid meende te hebben, dat waterstanden beneden 0.50 M. ÷ A.P. niet zouden voorkomen, werd deze diepte voor den bovenkant van houten fundeeringen vastgesteld. Onderscheid tusschen de door de buitensingels als dijken ingesloten binnenstad en de in de polders gelegen gedeelten der gemeente werd echter niet gemaakt. Wie op polderpeil wilde fundeeren, werd dit niet belet, doch ook de hoogere fundeeringen voor de binnenstad geldende, liet het gemeentebestuur toe. Nu is de geheele uitbreiding van het bebouwde gedeelte der gemeente door zoogenaamden speculatiebouw geschied; men kan dus begrijpen, dat de diepere fundeeringen niet veel gemaakt zijn.

„Dat dit op den duur schadelijke gevolgen zal hebben, kan als zeker worden aangenomen. Men heeft gedacht: „après nous le déluge", maar die zondvloed komt vroeger of later."

Onze Amsterdamsche medewerker heeft toen zeker niet gedacht, dat hij zich zeven jaar later reeds zou aankondigen, die zondvloed.

INGEZONDEN STUKKEN.

Aan de Redactie van De Opmerker,
te 's-Gravenhage.

In uw blad van 25 Januari vond ik bij het artikel over 't Slot van Heidelberg een reproductie van het slot zooals dit in 1619 in wezen was. Er staat bij „naar een oude gravure". Is 't u niet bekend waaruit die plaat afkomstig is?

De plaat, gegraveerd door Theodor de Bry, is afkomstig van het werk *Hortus palatinus a Frederico, rege Boemiae electore palatino Heidelbergae extructus Salomone de Caus, Architecto 1620.*

Dit werk is zeer zeldzaam, doch in 1829 gaf *Johann Metzger* er een overdruk van met toelichtingen in zijn werk *Beschreibung des Heidelberger Schlosses und Gartens, nach gründlichen Untersuchungen und den Vorzüglichsten Nachrichten bearbeitet.*

Mit 24 in Aquatinten von C. Rosdorf gestochenen Kupfertafeln. Heidelberg 1829. Aug. Osswald.

In 1898 is dit weder op zijn beurt grootendeels overgenomen in het werk van *Jung* u *Schröder* onder den titel van *Das Heidelberger Schloss und seine Gärten in alter u neuer Zeit, u. s. w. Berlin, Gustav Schmidt.*

De afbeeldingen in deze nieuwe beschrijving zijn grootendeels overgenomen uit het werk van Metzger, althans wat betreft den ouden toestand.

De door u gegeven gravure is ook door andere schrijvers gereproduceerd. In het schoone werk *Album von Heidelberg*, uitgegeven te Heidelberg bij L. Meder, en te Parijs bij Goupil-Vibert, 1875, vindt

men daarbij nog prachtige lithographische afbeeldingen van deze ruïne, naar teekeningen van Caapuy—Th. Verhas Bachelier.

Hoogachtend,

UEd. dr.

LEONARD A. SPRINGER.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 25 *Januari* 1902.

Na voorlezing en goedkeuring der notulen, kondigde de voorzitter eene voordracht aan over electrische geleiding en het leggen daarvan van den heer Hero de Groot, die in de volgende maand als spreker wenscht op te treden, waarop de mededeeling volgde van de verdeeling der verschillende functiën in het bestuur. De heeren P. van de Wint, A. Th. van Elmpt, D. Bekkering, A. Janssen, P. Switters, A. Jansen en J. A. Huizinga zijn achtereenvolgens geworden: voorzitter, vice-voorzitter, 1e secretaris, 2e secretaris, penningmeester, 1e bibliothecaris en 2e bibliothecaris. Daarna werd met algemeene stemmen de heer J. van der Nap tot lid geballoteerd.

De heer W. A. Hof gaf lecture van het volgende rapport over de prijsvraag „Inodore".

Op deze prijsvraag zijn drie teekeningen ingezonden onder de motto's: F J, E T en 10 ct.

Motto F J. Volgens de meening der jury zijn, wat het doel betreft, de kabinetjes te klein, waardoor er geen voldoende ruimte is, zich van hoed en overjas te ontdoen; de gelegenheid voor de handen te wasschen, waarvoor men zich in het gangetje moet begeven, behoort in de kabinetten tehuis, om te voorkomen, dat het publiek niet ongekleed buiten de kabinetjes verschijnt. Het contrôle-kamertje kan iets kleiner. De badkamers met badtoestellen, waarvoor veel ruimte wordt gevergd, zijn voor eene dergelijke inrichting overbodig, daar men zelden of nooit een cabinet-inodore zal opzoeken, om een binnenbad te gaan nemen. De constructie van het ontwerp kan goed genoemd worden, alhoewel enkele doorsneden niet geheel juist zijn doordacht. Bij de binnenbetimmering ontbreekt eenigszins de eenheid van vorm, in 't bijzonder van de deuren onderling. Het teekenwerk is goed uitgevoerd.

Motto E T. Het bovenstaande is grootendeels ook van toepassing op dit ontwerp, dat op minder practische gemakkelijkheden aanspraak kan maken dan het voorgaande.

Hinderlijk is het, dat er geene directe verbinding bestaat tusschen het contrôle-kamertje en de corridors. De constructie is goed; wenschelijk zou het zijn de verbindingsankers in de kap aan te brengen. Het teekenwerk is goed.

Motto 10 ct. Beslaat meer oppervlakte dan in de prijsvraag bepaald is. De privaten zijn veel te klein in evenredigheid, de ruimte der contrôle te groot. Het geheel, erg primitief opgevat, doet zien, dat de inzender niet op de hoogte is van de tegenwoordige behoefte aan comfort voor dergelijke inrichtingen. De constructie uiterst sober. De teekening kan geen bouwkundig teekenwerk genoemd worden, het is te vluchtig behandeld.

Op grond van de genoemde op- en aanmerkingen, meent de jury geen prijs of premie te kunnen toekennen; maar heeft de eer voor te stellen, den inzenders onder de motto's F. J. en E. T. eene gratificatie van ƒ 10 aan te bieden.

L. M. MOOLENAAR.
W. A. HOF.
A. JANSSEN.
F. H. BACH.
D. BEKKERING.

Met het voorstel van de jury kon de vergadering zich vereenigen. Het bestuur werd vervolgens machtiging verleend, om een adres te richten aan den Gemeenteraad naar aanleiding van „closetinrichting".

Ten slotte hield de heer S. Koldijk, opzichter der landsgebouwen te Leeuwarden, eene boeiende lezing over het grijze monnikenklooster te Termunten, voor een deel in den vorm van een verhaal, passende in de lijst van den tijd, om het ook voor niet bouwkundigen genietbaar te maken. Spreker begon met eene schets in algemeene trekken van den kloosterbouw in het Friesland der Middeleeuwen (het tegenwoordige Friesland, Groningen en Oost-Friesland), waarin o. m. werd opgemerkt, dat er toen in Friesland alleen ongeveer 40 kloosters waren en dat de stichting van kleinere kloosters uitging van een groot klooster. Het grootste zoogenaamde moederklooster was de Rijksabdij van Aduard. Vervolgens kwam hij op zijn eigenlijk onderwerp, de stichting van een klein klooster, waarin historie en verdichting tot een schoon geheel waren vereenigd. Het fragment eener oude kerk, thans nog aanwezig in het bovengenoemd dorp aan den Eemsmond, was het uitgangspunt. Het bestaat uit het koor en het kruisvak van eene groote kruiskerk, is buitenwerks gemeten 22 M. lang, 11,5 M. breed en de hoogte van af den grond tot den bovenkant van het muurwerk langs de zijden 12 M. De kap met het koepeltorentje zijn uit het begin der vorige eeuw. Waarschijnlijk heeft deze kerk vroeger gestaan in eene verdronken plaats in den Dollard, te Menterwolde, beter bekend onder den naam van het grijze monnikenklooster van Termunten. In vroeg-Gothischen stijl opgetrokken, zijn langs de dagkanten der ramen kraalvormige profielsteenen aangebracht, die geglazuurd zijn, kleiner dan het andere metselwerk en om de vijf laag verbonden met een staartkraal in den muur. De topgevel is geglazuurd, de pilasters zijn van geglazuurd en gebakken steen. Beeldhouw- en ook schilderwerk misschien bevindt zich ongetwijfeld nog onder de kalk. Uit deze gegevens ging de bekwame spreker na, hoe volgens hem de kerk er vroeger moet hebben uitgezien. Door teekeningen werd het een en ander geïllustreerd. Na het wegbreken van het dwarsschip en het schip zijn de openingen tusschen de pijlers met afbraaksteen dichtgemetseld en zoo is de tegenwoordige kerk ontstaan.

In een boek van ontvangsten en uitgaven staat vermeld, dat het gewelf uit het koorvak is gebroken. Het van boven segmentvormig gewelf in het kruisvak is nog aanwezig. Uit dit een en ander blijkt voldoende, hoe ver de toenmalige bouwmeesters, de kloosterbroeders, het in de bouwkunst gebracht hebben. De geringe hulpmiddelen, waarmede zij moesten werken, de hongersnood, de pestziekten, de overstroomingen, de zeerooverijen, de onderlinge twisten, waartegen zij hadden te kampen, bemoeilijkten in hooge mate hun werk, dat van bekwaamheid, smaak en energie getuigt.

Daarna behandelde de spreker de strekking van het klooster. In 1258 trokken 12 monniken van de orde van den heiligen Bernardus van Clairveaux, broeders uit de abdij te Aduard, met 20 volgelingen, ezels en goederen naar het Borgshol van den gastvrijen edelman Ripperda te Farmsum en vervolgens naar Menterwolde, om daar een klooster te stichten, waarvan Eiltatus, zoon van den bouwmeester Feiko, die het klooster van Aduard bouwde, waarvan ook eene beschrijving volgde, de ontwerper was. Na zijn dood voltooide zijn broeder en leerling, de latere abt Folkert het werk. Aan dezen wordt toegeschreven de ontdekking van het glazuur, door toevoeging van zout bij het bakken van steenen verkregen. Tengevolge van verschrikkelijke overstroomingen kwijnde het klooster door armoede. Men besloot daarom, door schenkingen van de naburige edellieden Ripperda en Hauwerda daartoe in staat gesteld, het klooster af te breken en het weer op te bouwen te Menterne of Termunten (1282). Binnenlandsche twisten en een watervloed, waarbij meer dan 20000 menschen omkwamen en het dorp Oterdum voor een gedeelte werd weggeslagen, belemmerden het voortbouwen. In 1290 zette men met kracht het werk voort. Een watervloed deed nu Menterwolde in de golven verdwijnen, waarin ook broeder Folkert zijn dood vond, toen hij naar het nieuwe klooster te Menterne wilde verhuizen. Dat klooster bleef nog ongeveer 250 jaar bestaan. Door de reformatie werd de lust tot het kloosterleven uitgebluscht; de Geuzen verjoegen de kloosterlingen en staken de gebouwen in brand. Menterwolde was door het water, Menterne door het vuur vergaan. „Het oude is voorbijgegaan"! waren de woorden, waarmede den spreker het tafereel van de oud-Friesche bouwkunst besloot. De voorzitter richtte een woord van welverdienden dank tot den heer Koldijk en hoopte, hem meermalen voor de vereeniging te zien optreden, hetgeen door een spontaan applaus der aanwezigen werd bekrachtigd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Gemeente-architect te Dokkum, op een jaarwedde van ƒ800. Sollicitatiestukken moeten worden ingezonden vóór den 10 Februari a. s. bij den Burgemeester.

— Adjunct-inspecteur der bouwpolitie te 's Gravenhage, op een jaarwedde van ƒ 800. (*Zie adv. in no.* 5).

— 1e Opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Vlaardingen. (*Zie advert. in no.* 5.)

— Bouwkundig-opzichter bij de gemeentewerken te Leiden, in staat om een bouwwerk zelfstandig te ontwerpen en uit te voeren. (*Zie adv. in dit no.*)

— Directeur voor de te Hilversum op te richten Burger-Avondschool, op een jaarwedde van ƒ1500. Stukken in te zenden vóór 15 Februari a. s.

— Opzichter-teekenaar, degelijk practisch en theoretisch ontwikkeld. Voorloopig voor ± zes maanden. Brieven, onder letter C, aan den Boekhandel H. Stumpel, te Dordrecht.

— Constructeur aan een machinefabriek, liefst gediplomeerd ingenieur. Brieven, onder letters C S T, aan C. W. BEICKE's Advert.-Bureau te Rotterdam.

— Chef-teekenaar aan de Constructiewerkplaatsen te Winschoten, volkomen vertrouwd met het maken van werkteekeningen, materiaalstaten enz. voor ijzerconstructies. Brieven aan den directeur.

Men zie voor Vereenigingen, Berichten, Personalia enz. het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

v. d. Kooy, Amersfoort, 4 ƒ2349; A. A. van Iterson, Beesd, 2 ƒ4489; I. K. Baiteman, Gorinchem, 2 en 3 ƒ10.050, 3 ƒ5649; C. Muijlwijk, id., 3 ƒ6060; J. G. Knoops, Nijmegen, 1 ƒ2880; H. Heijbeizers, Amersfoort, 4 ƒ2390, 1 en 4 ƒ5525; E. T. Middendorp Jr., Nijmegen, 5 a ƒ664, b ƒ1865, 5 massa ƒ2750; J. A. Verbeul, Katendrecht, 3 ƒ5858; A. J. van Alfen, Tiel, 2 ƒ4500; Th. M. Berntsen, Nijmegen, 5 ƒ3160; G. J. Groot, St. Anna, 2 ƒ4900; 5 ƒ3160, 2 en 5 ƒ7990; G. J. Simon, Nijmegen, 5 ƒ2500; H. W. Delgeijer, Nijmegen, 5 ƒ2900.

Winterswijk, 3 Febr., door den arch. J. J. Post: het bouwen van een woonhuis op een terrein aan den Wooldschen weg; ingek. 13 bilj., als: G. J. Renskers ƒ1785, J. W. Wassink ƒ1760, H. J. Roerdink ƒ1680, A. Wiggers ƒ1578, A. Renskers ƒ1570, Gebrs. ten Haken ƒ1550, J. W. Brantink ƒ1499, Rauwerdink ƒ1478, Joh. Beyen ƒ1449, G. J. Elschot, Bredevoort, ƒ1343; H. J. Nuijs ƒ1307, G. W. ter Haar ƒ1275, H. J. Heesen ƒ1212.50. De overigen te Winterswijk. Gegund.

Heerenveen, 3 Febr., door den heer J. Wierda: eene belangrijke verbouwing aan de boerenhuizinge, bewoond door F. Zijlstra te IJtens voor jhr. mr. J. Roëll te 's Hage; laagste inschr. T. Kuindersma, Joure, ƒ8147.

's Hertogenbosch, 3 Febr., door het gem.-best.: het uitvoeren van verfwerken aan gemeente-gebouwen, bruggen en andere constructien; ingek. 6 bilj., als: A. Hurkens en Zoon ƒ2430, Jos. de Last ƒ2428.65, L. Verkuilen Jr. ƒ2409.20, Gebr. Verbees ƒ2358, J. H. Berendsen ƒ2300, Ant. van Uden ƒ2180, allen te 's Hertogenbosch.

Rilland, 3 Febr., door het tijdelijk bestuur der waterkeering van de calam. Zimmermanpolder: Bestek no. 1, het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1902 van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiing- en andere werken. Ram. ƒ7911.74½. Bestek no. 2, aanleg van werken tot overdekking. Ram. ƒ18,724. 1. Ingek. 7 bilj., als: A. Versnorken, Hontenisse, ƒ8020; C. de Wilde, Kattendijke, ƒ7795; A. Foudraine, Goes, ƒ7300; C. Bolier Cz., Bruinisse, ƒ7220; J. F. Adriaansens Polfliet, Waarde, ƒ7190; Johs. de Jonge, Middelburg, ƒ7159; Jan de Bree Fz., Terneuzen, ƒ6921. Een biljet van onwaarde. 2. Ingek. 8 bilj., als J. van der Plas, Hardinxveld, ƒ17,289; C. de Wilde Az. ƒ16,975; J. Roskam Cz., Sliedrecht, ƒ16.832; J. de Bree Tz. ƒ16.792; Joh. de Jonge ƒ16,696, J. Adriaansens Polfliet ƒ16,588; J. W. Roeloffs, Papendrecht, ƒ16,488; H. de Kluiver, Sliedrecht, ƒ16.348. Een biljet van onwaarde.

Den Bommel, 3 Febr., door den heer C. v. d. Klooster te Leur: het herbouwen van een bouwmanswoning met graanschuur, in gebruik bij J. v. d. Meijde aldaar. Ram. ƒ9875; ingek. 7 bilj., als: P. Meijer, Middelharnis, ƒ12.798; C. Vriens, Dinteloord, ƒ12,000; J. de Ruiter, Ooltgensplaat, ƒ10,571; L. de Rooij, Dinteloord, ƒ10.100; T. Mosselman, Middelharnis, ƒ9950; J. Both, Den Bommel, ƒ9780; D. den Rooijen, Oudetonge, ƒ9618. Gunning aangehouden.

's-Gravenhage, 3 Febr., door het prov. bestuur van Zuid-Holland: het onderhoud der havenwerken van Middelharnis, ingaande 1 Jan. en eindigende 31 Dec. 1902. Ram. ƒ12,500; ingek. 4 bilj., als: W. 't Hoen, Alblasserdam, ƒ14,990; W. Boer Azn., Sliedrecht, ƒ14.306; J. Bisk, 's-Gravendeel, ƒ13,625; H. de Kluiver, Sliedrecht, ƒ13,086.

Haarlem, 4 Febr., door het gem.-best.: het maken van een brug over de Leidschevaart vóór de Schoutjessluis, met daarbij behoorende bazaltvleugelmuren, bestratingen, enz.; ingek. 15 bilj., als: G. Bos, Haarlem, ƒ31,400; J. Smit VII, idem, ƒ31,000; C. Hoen, Nieuwendam, ƒ30,900; P. Hoetjes, Haarlem, ƒ27.770; C. C. v. Egmond, Leiden, ƒ27,750; A. de Haan, Heemstede, ƒ27,567; H. L. v. Zeijl, Zandvoort, ƒ27,390; C. Besard, Haarlem, ƒ27,200; A. Zonneveld, idem, ƒ26,990; Th. J. Verzijlberg, idem, ƒ26.900; A. Rinkema, idem, ƒ26,740; H. A. Vossen, Amsterdam, ƒ26.500; J. P. A. Nelissen, Haarlem, ƒ26,333; C. de Ruiter, Leiden, ƒ25,947; H. Bloem, Haarlem, ƒ25,900.

Groningen, 4 Febr., door het prov. best.: het maken van paalbeheiingen in 2 perc., als a. langs den weg Groningen—Stroobos; b langs den pulaweg Zuidbroek—Scheemda. Ram. a. ƒ1480, b. ƒ4860; ingek. 11 bilj., als: a. A. Apol, Wirdum, ƒ1618; H. de Herder, Groningen, ƒ1520; b. K. Hensema, Oude Pekela, ƒ5800; A. Daanje, Noordbroek, ƒ5253; P. Nieland, Wirdum, ƒ5200; W. de Vries, Garnwerd, ƒ4859; A. Apol, Wirdum, ƒ4848; J. Wolrich, Hoogezand, ƒ4811; G. Pastoor, ƒ4798; J. Prins, Nieuwbeerta, ƒ4775; J. Bolt, Zuidbroek, ƒ4686.

Stratum, 4 Febr., door den heer H. van Gastel—Ebus: het bouwen van 11 woonhuizen, op zijn perceel gelegen langs den weg naar Tongelre onder de gemeente Stratum; ingek. 17 bilj., als: A. v. d. Broek, Strijp, ƒ14,925; W. J. Boogaarts, Woensel, ƒ12,564; J. Hageman, id., ƒ12,040; P. Kenkens, Eindhoven, ƒ11,950; v. d. Wiel, Tongelre, ƒ11,950; v. d. Nieuwenhof, Woensel, ƒ11,800; P. Eliens, id., ƒ11,775; M. H. Heijnen, Tilburg, ƒ11 765; Huijbrechts, Mierlo, ƒ11,752; W. Verhoeven, Woensel ƒ11,750; P. Strijbosch, Stratum, ƒ11,650; P. v. d. Velden, Geldrop, ƒ11,600; M. Hezemans, Eindhoven, ƒ11.554; J. v. Rooij, Woensel, ƒ11.486; P. Harkx, Eindhoven, ƒ11,370; H. v. Veen, id., ƒ11,236; A. Boogaarts, Woensel, ƒ10,987. Gegund.

Hoogeveen, 4 Febr., door den heer A. Botter: het bouwen van 2 woonhuizen met winkel, smidswerkplaats en schuur, alles met bijlev. van materialen, op een vrij terrein aan de noordzijde van de Schutstreek; ingek. 7 bilj., als: E. van Dorsten ƒ5975, J. ter Burg ƒ5867, A. Sieders ƒ5850, C. Onvlee ƒ5554, R. Rozendal ƒ5550, G. W. ter Steege ƒ5547, R. Vos ƒ5444. Gunning aangehouden. Allen te Hoogeveen.

Haarlem, 4 Febr., door het gem.-best.: het maken van den onderbouw eener ijzeren draaibrug over het Spaarne bij den Koudenhorn, met gemetselden peiler, gemetselde landhoofden en vleugelmuren, de noodige ophoogingen, bestratingen en aanverwante werken; ingek. 18 bilj., als: G. Bastiaanse, Haarlem, ƒ128,585; H. van Rhijn, Naarden, ƒ127,937; A. v. d. Meijden, Hardinxveld, ƒ121,987; J. Smit VII, Haarlem, ƒ111,780; C. Bos, Haarlemmermeer, ƒ111,300; A. Prins Tz. en F. J. van Zeil, Rotterdam, ƒ110,000; W. Blankevoort Cz., Haarlem, ƒ110,000; C. de Vries, Purmerend, ƒ107,900; firma Mees Visser, Papendrecht, ƒ104,680; C. Hoen, Nieuwendam, ƒ104,700; J. P. A. Nelissen, Haarlem, ƒ102 880; A. Bogerd, 's Gravenhage, ƒ102 000; F. van Balen, Oude Rijn, ƒ101,909; G. P. J. Beccari, Haarlem, ƒ99,890; B. Groenewegen, idem, ƒ99 800; B. Zuithof en Zonen, idem, ƒ99,300; J. H. de Wilde, Gouda, ƒ94,200; H. A. Vossen, Amsterdam, ƒ93,645.

Utrecht, 4 Febr., door de Maatschij. tot Expl. van Staatssp.: Bestek no. 884, het maken van grondwerken, het opbreken en herleggen van keibestrating, het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels, het maken van een draineering en het verrichten van bijkomende werken ten behoeve van de uitbreiding van het stationsemplacement Enschede. Ram. ƒ84,500. Ingek. 18 bilj., als: P. Boks, Amersfoort, ƒ60,600; M. van Dris, Zeist, ƒ56,493; F. Kleijn en L. v. Houwelingen, Dordrecht en Hardinxveld, ƒ53,800; T. W. Bonte, Amersfoort, ƒ52,600; G. J. Sluijmer en G. Schreurs, Enschede, ƒ50,980; G. J. van Keulen, Borculo, ƒ50 400; F. M. Oude Groeniger, Enschede, ƒ50,200; F. H. Wijdeveld, idem, ƒ50,075; J. Scholten Wzn., idem ƒ50,000; D. Janssen, Aalten, ƒ49,999.99; G. Hoekriede, Enschede, ƒ49,995; Gebrs. Geerdink, Hengelo, ƒ49,950; Gebrs. Thomassen, idem, ƒ49,600; H. van Anrooy Jzn., Nieuwaal, ƒ48,960; P. H. de Bekker, Empel, ƒ47,800; Firma A. Groothengel, Borne, ƒ47,570; W. F. Weijers, Tilburg, ƒ46,300; J. P. Broekhoven, Hengelo, ƒ42,874.

Lunteren, 4 Febr., door den heer H. Floor: het amoveeren van het bes aande en het daarna bouwen van een nieuw hotel aan de Hoofdstraat.

Metsel-, stucadoors- en steenhouwerswerk; ingek. 4 bilj., als: C. Lagerweij, Lunteren, ƒ2702; C. J. Gaasbeek, Putten, ƒ1900; G. T. Gaasbeek, Lunteren, ƒ1845; W. v. Wagenveld, Ede, ƒ1823.

Timmer- en smidswerk; ingek. 5 bilj., als: C. de Koning, Ede, ƒ3050; H. Bruit Jhz., Otterlo, ƒ2975; W. de Koning, Renswoude, ƒ2972; Esser en Brands, Ede, ƒ2872, R. v. Hall, Lunteren, ƒ2155.

Verf-, glas- en behangwerk; ingek. 3 bilj., als: J. Bosman, Ede, ƒ491; D. Roelofsen, Lunteren, ƒ375; H. v. d. Kaa, id., ƒ309.

Loodgieterswerk; ingek. 5 bilj., als: C. v. Beek, Ede, ƒ830; P. W. v. d. Horn, id., ƒ749; Jb. Westerveld, Barneveld, ƒ680; B. de Brull, Putten, ƒ675; P. v. Stuivenberg, Lunteren, ƒ670.

Amsterdam, 5 Febr., door de directeur der directe belastingen enz.: het onderhouden en herstellen van de rijksgebouwen der invoerrechten en accijnzen te IJmuiden, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met ult. Dec. 1904. Ram. ƒ1480. Ingek. 7 bilj., als: H. Wijke, Helder, ƒ1984; N. J. Zwager, IJmuiden, ƒ1809; D. Bons, id., ƒ1798; F. H. Treat, Amsterdam, ƒ1749; J. Dil, IJmuiden, ƒ1570; W. J. Hessels, Haarlem, ƒ1543; G. H. Philips, IJmuiden, ƒ1390.

Middelburg, 5 Febr., door het Min. van W., H. en N.: het maken en herstellen van steenglooiingen langs het havenkanaal van Philippine. Ram. ƒ4920. Laagste inschr. A. Tholens Dzn., Terneuzen, ƒ4100.

Rotterdam, 5 Febr., door den arch. H. Bonda van Amsterdam: het bouwen van eene kerk met consistorie, kosterswoning, enz. enz., op een terrein a/d. Duyststraat, hoek Passerelstraat, te Rotterdam (oud-Delfshaven); ingek. 8 bilj., als: J. F. Welter ƒ65,660, I. K. Overbeeke ƒ51,500, C. Jansen ƒ51,300, J. van Ipenburg ƒ51,000, J. Gort ƒ50,841, W. v. Leeuwen Jr. ƒ50,450, M. van der Spek ƒ49,998, S. A. Stolk ƒ48,940. Allen te Rotterdam.

Amsterdam, 5 Febr., door het Min. van Kol.: de levering van:

Perc. 1, 3603 gros houtschroeven, 25 gros dekschroeven. Laagste inschr. R. Stokvis en Zn., Rotterdam, ƒ764.19.

2, 18 bascules. Laagste inschr. G. Boot, Leur, ƒ1699.20.

3, verlichtingsmiddelen. Laagste inschr. J. Lauterie, Renkum, ƒ669.25.

4, electrische verlichtingsmiddelen. Laagste inschr. Loijenga de Jong, Nijmegen, ƒ537.45.

5, 18 signaalklokken. Laagste inschr. Wisner en Co. ƒ341.82.

6, commaliewantsgoederen. Laagste inschr. C. Willemsz ƒ1688.95.

7, idem. Laagste inschr. W. B. Posno en Co., Amsterdam, ƒ1945.

8, 40 coupons geteerd en gezand doek. Laagste inschr. A. v. Dantzig, Rotterdam, ƒ1910.74.

9, div. leder. Laagste inschr. J. A. G. Wessels, Utrecht, ƒ668.

10, 1300 kledingtasschen en 2600 pakriemen. Laagste inschr. D. Steijling, Watergraafsmeer, ƒ4537.

11, 144 stoelen, kruis- of vouw-. 2 laagste inschr. Bij loting als laagste inschr. aangewezen B. Schilte en Zn., IJselstein, ƒ662.40.

12, schrijf-, teeken- en boekbindersbehoeften. Laagste inschr. A. J. Nusz, Amsterdam, ƒ818.45.

13, div. teekenpapier, calqueerlinnen enz. Laagste inschr. A. J. Nusz ƒ2251.70.

14, div. papier. Laagste inschr. J. J. Geerling ƒ2255.60.

15, 65,000 weegbrugkaarten. Laagste inschr. J. J. Geerling ƒ143.

16, 5000 kg. minerale cylinderolie. Laagste inschr. firma D. Kruijsmuller Czn. ƒ430.

17, 10,500 kg. minerale krukpenolie. Laagste inschr. firma D. Kruijsmuller Czn. ƒ966.

18, 10,000 kg. ongekookte lijnolie, 472 kg. gekookte lijnolie. Laagste inschr. wed. J. E. de Boer Jr. en Zn., Amsterdam, ƒ3576.85.

19, 25,000 kg. zinkwit. Laagste inschr. v. Houten en Zn., Rotterdam, ƒ5600.

20, 10,000 kg. ertszink. Eenige inschr. J. B. Kroon en Co. ƒ2667.

21, 470 kg. schellak, 1485 kg. hars, 1600 kg. harpuis en 4800 kg. pek. Laagste inschr. P. Schoen en Zn., Zaandam, ƒ1514.

22, 10,900 kg. chloorcalcium. Laagste inschr. P. Schoen en Zn. ƒ572.60.

23, 5900 kg. sulphas cupri. Laagste inschr. J. Dekker ƒ1109.20.

24, 450 hectol. vormaarde. Laagste inschr. R. F. Reuter ƒ828.

25, div. verfwaren. Laagste inschr. P. Schoen en Zn. ƒ2120.20.

26, id. Laagste inschr. P. Schoen en Zn. ƒ2051.97.

27, id. Laagste inschr. P. Schoen en Zn. ƒ4371.98.

28, 9590 kg. groene zeep. Laagste inschr. J. Dekker ƒ2146.57.

Vervolg der Aankondigingen.

ZATERDAG, 15 Februari.

Rotterdam, te 2 uren, door de Rotterd. Tramw.-Mij, Isaäc Hubertstraat te Rotterdam:

het maken van den onderbouw van een viaductje over den Onderdijkschen weg te Zwijndrecht en eenige bijkomende werken. Aanw. 12 Febr. te 2 uren te Zwijndrecht. Plaats van samenkomst op het Veerplein aldaar. Inl. ten kantore der Maatschappij.

Wieuwerd, door de directie der Coöperatieve Zuivelfabriek: het bouwen van vier woningen te Wieuwerd. Aanw. 12 Febr. te 1 uur.

DONDERDAG, 18 Februari.

Tzummarum, door den heer H. T. Oberman: het bouwen van tien werkmanswoningen voor de Coöperatieve Bouwvereeniging te Tzummarum. Aanw. door E. Kool te Berlicum 14 en 15 Febr., te 11½ uren.

Breda, te 11 uren, door de genie, in het koffiehuis de Beurs van Breda, Groote Markt 6: Bestek no. 14 voor perc. 1, Bestek no. 15 voor perc. 2, Bestek no. 16 voor perc 3, Bestek no 17 voor perc. 4, Bestek no. 18 voor perc 5, Bestek no. 19 voor perc. 6, het leveren van gereedschappen en behoeften tot het schoonhouden van militaire gebouwen enz. in het 3e geniecommandement, onder het beheer der genie te Breda. Ram.: Perc. 1 f 367, 2 f 477, 3 f 250, 4 f 610, 5 f 368, 6 f 803. Inl. door den besteder ten zijnen bureele 12 Febr., van 9 tot 12 uren vm.

DINSDAG, 25 Februari.

Utrecht, te 2 uren, door de Maatsch. tot Expl. van Staatsspw.: bestek 856, het maken van een wachterswoning bij de kruising van de Ned. Tramweg-Maatschappij bij het station Franeker. Ram. f 4470. (*Zie adv. in dit no.*)

WOENSDAG, 26 Februari.

Oosterend, te 2 uren, door de kerkeraad der Gereformeerde Kerk aldaar, in de Hulpkerk: het bouwen eener nieuwe kerk en toren. Inl. door A. Gaastra. De inschr. gemerkt K bij den heer Joh. Althuisius te Oosterend vóór of op Dinsdag 25 Februari.

DONDERDAG, 27 Februari.

Werkendam, door burg. en weth.: a. het leveren en leggen van het buizennet en b. het leveren van afsluiters en brandkranen. (*Zie advert. in dit no.*)

WOENSDAG, 5 Maart.

Hendrik-Ido-Ambacht, te 12 uren, door burg. en weth.: het bouwen van eene woning voor den burgemeester en verdere werken op een terrein, gelegen aan de Kerkstraat aldaar. Aanw. in loco 26 Febr. te 12 uren.

WOENSDAG, 12 Maart.

's-Heer Abtskerke, te 2½ uren, door burg. en weth. in het gem huis: het begrinden van den weg, leidende van Nisse naar 's Heer Abtskerke, met bijlevering van de noodige materialen; over eene lengte van 1860 meter. Aanw. 12 Maart te 11 uren, door J. H. Hannink, architect enz. te Goes, te beginnen bij het dorp 's Heer Abtskerke.

NAGEKOMEN UITSLAG.

's Gravenhage, 6 Febr.: het afbreken van de gebouwen, staande op de perceelen, Kad. Sectie F. no. 1579 en 1604, en het maken van een telephoongebouw met bijbehoorende werken op een deel dier perceelen van de Hofstraat; ingek. 18 bilj., als: J. G. v. d. Linden, Woerden, f 110,100; C. P. W. Dessing, Gouda, f 109,700; J. Stiffens, 's Gravenhage, f 109,260; J. Vos, idem, f 105 487; A. C. Paardekooper, idem, f 103,000; H. Wienboren, idem, f 101 887; A. Michail, Aalburg, f 99 850; J. J. Duijm, Gouda f 99,780; I. Koolen, 's Gravenhage, f 99,543; D. J. v. Riemsdijk, Dordrecht, f 98,406; J. J. Kooijmans, idem, f 98 250; J. v. d. Elshout Gz., Scheveningen, f 96,300; G. Nollen, 's Gravenhage, f 95,308; J. B. de Blecourt, Nijmegen, f 94,675; B. Groenewegen, Haarlem, f 93 200; W. P. Teeuwisse, 's Gravenhage, f 93,100; J. H. Paardekooper, idem, f 92,800; A. Bogerd, idem, f 90,960.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Acht-en-veertigste Vergadering, gehouden in het Nutsgebouw.

Het was met een gevoel van weemoed, dat de vice-voorzitter, de heer G. van Driel, deze eerste vergadering des jaars opende. Immers, waar anders tot de leden een opwekkend woord klonk uit den mond des voorzitters, den heer C. R. v. Ruyven, moest thans de vice-voorzitter de droevige tijding meedeelen, dat de ziektetoestand van den geachten president het ergste doet verwachten.

De notulen werden ongewijzigd goedgekeurd, terwijl het jaarverslag, door den secretaris uitgebracht, de algemeene goedkeuring mocht verwerven. In deze vergadering opende de Debatcommissie de besprekingen over de navolgende ingekomen vragen:

1. Meermalen heb ik een raveeling in een bevloerde bintlaag moeten leggen en had steeds met bezwaren te kampen, daar de bintlaag nogal vernield werd. Hoe kan ik dat doen zonder meer dan de hoog noodige deelen op te breken, en toch zoo, dat de constructie sterk is?

2. Een schuifraam, staande in een gevel op het Z. W., laat onder den onderdorpel altijd water door, wanneer bij hevige regens de wind er op staat, hoewel alles goed sluit. Kunt U mij een constructie aan de hand doen, waardoor deze kwaal wordt weggenomen?

3. Waarom moeten de aannemers op bestedingen steeds borgen stellen en noemt de uitbesteder zijn borgen niet vóór de besteding?

Wanneer men iets eischt, dient men ook iets tegenover dien eisch te stellen.

4. Wanneer krijgen we weer eens lichtbeelden van oude gebouwen of zoo iets?

5. Waarom zijn de aanbestedingen in vakken toch bijna altijd zooveel lager dan die in massa? Wat zit hier toch achter bij een zuivere berekening van een bouwwerk?

6. Welke weg is tegenwoordig de beste om Uwe jongens op te leiden of te doen opleiden in het bouwvak, met de bedoeling een eenmaal patroon te doen worden?

7. Is gebluschte schelpkalk een nieuw materiaal? (Architectura 47).

Wat vraag 1 betreft, deze werd onderhanden genomen door den heer D. v. Lith, die een raveeling had geschetst, welke volkomen aan het doel van de vraag beantwoordde, en de goedkeuring der vergadering weg kon dragen.

Over vraag 2 werd door den heer F. H. Arlaud rapport uitgebracht. Met een duidelijke teekening gaf genoemde heer een weldorpel te aanschouwen van ijzerconstructie, die de mogelijkheid van doorregenen geheel buitensluit en ten zeerste aanbeveling verdient.

Vraag 3, n. l. de borgenquaestie, lokte nogal debat uit. Over 't algemeen vond men in deze vraag een gevoel van billijkheid, daar een aannemer met reden ook mag verwachten dat een uitbesteder hem ook zekerheid geeft, wanneer hij zulks van den aannemer verlangt.

De heer J. v. Dam was vlug klaar met het antwoord, daar hij op de vraag „waarom?" kort en krachtig antwoordde, omdat nu eenmaal de aannemers zoo onnoozel zijn wel borgen te g e v e n, maar niet te v r a g e n.

Nadat de heer Van Dam toezegging had gedaan van een serie lichtbeelden, ging men over tot vraag 5. Hierover verdeelden zich nogal de meeningen, daar de aanwezige hoofdaannemers liever massa-bestedingen verlangen, en de ondergeteekende als zijnde geen hoofdaannemer, krachtens de bekende motieven, het goed recht der vakbestedingen trachtte te verdedigen.

Maar nu vraag 6; deze was nu eigenlijk de vraag, die, schriftelijk toegelicht door den heer Arlaud, de heeren in 't vuur bracht. Algemeen vond men dat de opvoeding van zoons van patroons tot patroons thans veel te eenzijdig geschiedt. De tijd is er niet meer naar om een patroon alleen in het vak op te voeden dat zijn vader beoefent. Neen, zijn vak goed leeren is uitstekend, maar zulks moest gepaard gaan aan een onderwijs, dat, grondig onderwezen op een „Technische vakschool", hem voor de toekomst meer ontwikkelen zal, en hem beter zal harden in den strijd om het bestaan. Zooals de heer H. J. Planjer opmerkte, zal een patroon, die zich slechts enkel toelegt op de beoefening van zijn métier alleen, in de toekomst geen reden van bestaan hebben en verdwijnen door de algeheele coöperatie der maatschappij. Men was van meening dat noch ambachtsschool, noch teekenschool, voor zulk een opleiding kon zorgen, maar dat bepaald een Technische Vakschool hier ter stede gewenscht is.

Vraag 6 werd aangehouden, evenals de verkooping der tijdschriften.

Tot lid van de Debatcommissie werd benoemd de heer H. H. Verhulst.

De vice-voorzitter sluit de vergadering.

ARTI ET INDUSTRIÆ TE 's-GRAVENHAGE.

Deze vereeniging hield 24 Jan., te 8 uur, in de „Arti"-zaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis eene leden-vergadering, onder leiding van den heer Bourgonjon, bij verhindering door ongesteldheid van den voorzitter, den heer Joh. Mutters Jr. De penningmeester, de heer Kockx, bracht zijn rekening en verantwoording uit, blijkens welke er een kassaldo is van f 868.38½.

Hierna werd het jaarverslag van den secretaris, den heer F. J. Belinfante — wegens ongesteldheid verhinderd de vergadering bij te wonen — door den tweede-secretaris, den heer Van Leeuwen, uitgebracht. Er zijn volgens het jaarverslag 7 leden- en 9 bestuursvergaderingen gehouden; terwijl de vereeniging in 1901 1 eerevoorzitter, 3 eere-leden, 7 donateurs, 103 gewone en 40 kunstlievende leden telde.

Drie excursiën hadden plaats, naar het Museum Susso te Amsterdam, ter bezichtiging van de Kunstnijverheid-tentoonstelling door de vereeniging „Architectura et Amicitia" te Amsterdam gehouden bij haar 45-jarig bestaan; naar het buitenverblijf Wittenburg aan den Leidschen straatweg en een groote zomertocht naar Nijmegen en omstreken.

Ten slotte achtte de heer Belinfante bij het eindigen zijner werkzaamheden als secretaris der vereeniging, onder dank aan de leden, zich verplicht zijn functie neder te leggen.

Door warm applaus gaf de vergadering blijk van hare erkentelijkheid voor de wijze waarop de aftredende secretaris zoovele jaren zijne functie had waargenomen, waarna de heer Van Vliet in hartelijke bewoordingen hulde bracht aan de werkzaamheid van den afgetreden secretaris.

Tot voorzitter werd hierop herkozen de heer Joh. Mutters Jr.

Alsnu werden tot bestuursleden verkozen, in de plaats der aftredende leden, de heeren E. A. F. Bourgonjon en F. J. Belinfante, die zich niet herkiesbaar stelden, de heeren Van Booven en mr. Joh. J. Belinfante. De eerste aanvaardde zijne benoeming, terwijl de laatste zich omtrent al dan niet-aanvaarding wenschte te beraden.

Tot secretaris werd hierna herkozen de heeren P. E. van Leeuwen, die zijn benoeming aanvaardde, daarbij rekenend op den steun van den penningmeester of een eventueelen 2den secretaris.

Nadat de heer Van Vliet nog hulde had gebracht aan het afgetreden bestuurslid, den heer Bourgonjon, en deze het nieuwe lid van „Arti", den heer Beretta, welkom had geheeten in de vereeniging, werd na eene verloting van eenige kunstvoorwerpen onder de leden, eene kunstbeschouwing gehouden van verschillende platen over 20 eeuwsche architectuur door den voorzitter van „Arti" verstrekt.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

Men meldt ons uit Londen:

— Niettegenstaande de klachten, waartoe de exploitatie van den ondergrondschen electrischen spoorweg, de bekende „Twopenny Tube" aanleiding heeft gegeven, zal deze nieuwe verkeersweg een belangrijke uitbreiding ondergaan en zal het Parlement aan de uitbreidingsplannen zijn goedkeuring wel niet onthouden.

Er wordt thans voorgesteld de lijn te verlengen, zoodanig dat men een rondreis kan maken, b.v. van de Bank, over Shepherd's Bush, Kensington Piccadilly-Circus, Charing-Cross, Ludgate-Circus, Cannonstreet, St. Mary Axe en Liverpoolstreet.

Na de uitbreiding zal de geheele lengte van de „Central London ralway" veertien E. g. mijlen bedragen. De kosten der uitbreiding zijn op 8½ millioen pond sterling geraamd.

BINNENLAND.

'S-GRAVENHAGE. — Te St. Petersburg is dezer dagen plotseling overleden Jhr. Henry Tindal, wiens werkzaamheid op het gebied van zuivering van drinkwater, vooral in de laatste jaren ook in technische kringen zeer de aandacht heeft getrokken.

De verdienste kan hem niet ontzegd worden in Nederland de eerste te zijn geweest, die practische proeven op groote schaal nam met de zuivering van water door toepassing van Ozon, eerst te Oudshoorn, later in verschillende buitenlandsche steden, waaronder in de eerste plaats Parijs genoemd mag worden.

Dat die proeven tot heden niet de gewenschte resultaten hebben opgeleverd mag zeker niet worden toegeschreven aan gebrek aan toewijding. Niet alleen toch wijdde Tindal daaraan nagenoeg al zijn tijd, maar zijn geheele vermogen heeft hij er aan ten offer gebracht.

Zijn verblijf te St. Petersburg stond mede in verband met deze zaken, de dood overviel hem te midden zijner werkzaamheid.

Wellicht zullen anderen later het doel bereiken, door hem zoo vele jaren met taaie volharding en onverzwakten moed nagestreefd.

— In het Penningkabinet heeft den 1n Februari jl. de jaarvergadering plaats gehad van de Nederlandsche sectie der Belgisch-Nederlandsche Vereeniging, welker doel is de medailleerkunst in Nederland en België te bevorderen.

De voorzitter, prof. dr. jhr. Six, deelde mede, dat binnen zeer korten tijd aan de leden zal worden verzonden de door de Belgische sectie ontworpen medaille. De beeldhouwer Van der Stappen heeft in metaal gebracht de beeltenissen van prins Albert van België en zijn gemalin. Tevens zal verzonden worden een insigne-draagteeken voor de leden, van de hand van den medailleur.

Uitgeschreven is een prijsvraag van den volgenden inhoud:

Ingevolge artikel III en XVI van de statuten en ten einde aan de jonge beeldhouwers en medailleurs gelegenheid te geven zich in de medailleerkunst te onderscheiden, schrijft de Hollandsch-Belgische Vereeniging van de vrienden van de medaille als kunstwerk een prijsvraag uit onder kunstenaars, op den 1n Januari 1903, minder dan 30 jaar oud, voortgekomen uit de kunst-akademiën of hoogere scholen van teeken- en beeldhouwkunst of toebehoorende aan vrije ateliers van België of Nederland, voor het ontwerp van een medaille of plaquette, naar keuze, met voor- en keerzijde, die geslagen zal worden ter grootte van 75 millimeters en waarvan het onderwerp moet zijn: De Verheerlijking der Wereldvrede.

De prijs toegekend aan den bekroonde in dien wedstrijd zal, wanneer de jury iemand daarvoor aanwijst, ter waarde van achthonderd franken zijn.

Het bekroonde ontwerp zal ten gevolge van de uitbetaling van dien prijs het eigendom der Vereeniging worden. Zij zal er gebruik van maken om medailles te laten slaan, alleen voor haar leden bestemd. Eén zilveren afslag en 10 exemplaren in brons zullen goedgunstiglijk aan den maker ter hand gesteld worden.

De ontwerpen, hetzij in pleister, in marmer, in metaal of in welke stof ook, mogen niet grooter zijn dan 30 centimeters middellijn voor medailles of 30 centimeters diagonaal voor plaquettes.

Zij moeten, om mede te dingen in den wedstrijd, uiterlijk 31 Maart 1903 zijn ingeleverd bij den voorzitter van de Vereeniging, den heer Alphonse de Witte, 55 Troonstraat, Brussel. De uitspraak van de jury zal bekend gemaakt worden den 1n Mei daarna volgende.

De jury bestaat uit de heeren: Alph. de Witte, H. J. de Dompierre de Chaufepié, prof. dr. J. Six, Vicomte B. de Jonghe, A. W. M. Odé, Godefroide de Vreese en Charles Duprez, deels kunstenaars dus en deels belangstellenden in den bloei der moderne penningkunde.

De ingezonden werken moeten voorzien zijn van een geleibrief, vermeldende de woonplaats van den kunstenaar en inhoudende de stukken, waaruit blijkt dat hij voldoet aan de voorwaarde vereischt om deel te nemen aan den wedstrijd.

De oproepingen tot dezen wedstrijd worden in den loop der week verzonden aan de verschillende inrichtingen van kunstonderwijs en kunstenaarscorporatiën hier te lande en op aanvragen worden zij ook direct verzonden door den algemeenen secretaris der Vereeniging dr. de Dompierre de Chaufepié (76 Javastraat, Den Haag).

In den loop van 1902 zal worden overgegaan tot het ontwerpen en vervaardigen eener medaille door een Nederlandschen kunstenaar.

Behoudens goedkeuring door het hoofdbestuur der Vereeniging is daarvoor aangewezen de heer Faddegon, een jong kunstenaar, die blijken gaf van aanleg voor de medailleerkunst. Als onderwerp is voorloopig behoudens nader overleg met den kunstenaar en goedkeuring door het hoofdbestuur vastgesteld: de herdenking van de vestiging der Nederlanders in Indië. Drie honderd jaar geleden werd de Oost-Indische Compagnie gesticht.

Het aantal leden in Nederland der Vereeniging bedraagt thans 55, het aantal Belgische leden is ongeveer dubbel zoo groot. In verband met deze vergadering waren op het Penningkabinet de nieuwste aanwinsten aan moderne medailles tentoongesteld, o. a. van Wienecke, de ateliers van Begeer, de Vening Meinesz-medaille van Junger en tal van Fransche, Oostenrijksche en Zwitsersche stukken; deze blijven voorloopig geëxposeerd.

AMSTERDAM. In de laatst gehouden vergadering der Timmergezellenvereeniging „Concordia Inter Nos" is besloten, nu de geldleening is volteekend, over te gaan tot den bouw eener nieuwe avond-ambachtsschool voor timmerlieden. De aanbesteding zal binnenkort plaats vinden, opdat in September a. s. de cursus 1902—1903 in het nieuwe gebouw kan worden geopend.

De avond-ambachtsschool zal worden gebouwd op een binnenterrein, uitkomende aan de Frederik Hendrikstraat, met eene gevelbreedte van 14 M. en plaats bieden voor 250 leerlingen. Het gebouw zal eene oppervlakte beslaan van 750 M² en bevatten in de benedenverdieping: eene vestibule, 50 M², en drie groote werkplaatsen, te zamen groot 500 M², met bergplaatsen; op de bovenverdieping: zes leerlokalen, te zamen groot 500 M² en bestuurs- en directiekamers. Bij den bouw wordt gerekend op het eventueel bijbouwen eener verdieping. Voorloopig zal een klein gedeelte van ongeveer 80 M², aan de Frederik Hendrikstraat gelegen, niet gebouwd worden; zoodra Rijk en Gemeente de benoodigde subsidieverhooging zullen hebben toegestaan, zal dit gedeelte den geheelen bouw voltooien.

Door den bouw dezer school wordt voorzien in de zeer dringende behoefte aan ruime, luchtige lokalen, niet verkrijgbaar in het gebouw „d'Geelvinck", waarin de school sedert 1875 is gevestigd geweest. Het is te hopen, dat de stap, door de bovengenoemde werkliedenvereeniging gedaan, in het belang der vakopleiding van aanstaande timmerlieden, des daags werkzaam bij een baas, navolging moge vinden, en ook in andere stad-gedeelten avondambachtsscholen voor timmerlieden mogen verrijzen, waar zoowel practisch als theoretisch onderwijs wordt gegeven en gebroken wordt met het verkeerde denkbeeld, als zou alleen teekenonderwijs voldoende zijn. De behoefte aan avondonderwijs — 166 gegeven — is groot en de steun van Gemeente en Rijk moge niet achterwege blijven.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid alhier werd gedurende de maand Januari bezocht door 256 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 126 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

LEIDEN. Alhier is op 58-jarigen leeftijd overleden de hoofdopzichter van fortificatiën bij het garnizoen, tevens voorzitter der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Leiden, de Heer C. R. van Ruyven. Na in 1864 aangesteld te zijn tot opzichter 3e klasse, en achtereenvolgens bevorderd in 1872 tot opzichter 2e klasse en in 1874 tot 1ste klasse, werd hij in 1876 bevorderd tot hoofdopzichter.

De overledene bezat de gouden medaille der orde van Oranje-Nassau en de gouden medaille voor trouwen dienst.

WERKENDAM. Gisteravond besloot de Raad onzer gemeente zoo spoedig mogelijk een waterleiding met watertoren aan te besteden en de gasfabriek nog eenigen tijd uit te stellen.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit van 30 Januari jl. zijn benoemd tot gedelegeerden der Nederl. Regeering voor het in 1902 te Dusseldorf te houden 9de internationale scheepvaartcongres J. F. W. Conrad, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en van de internationale permanente commissie der scheepvaartcongressen R. O. van Manen, inspecteur van den waterstaat; J. W. Welcker,

hoofdingenieur van den waterstaat, en C. A. Jollies, ingenieur van den waterstaat.

— **Bij Kon. besluit van 5 Februari 1902, no. 37,** is aan den ingenieur-architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen W. C. Metzelaar verleend de titel van hoofdingenieur voor de gevangenissen en rechtsgebouwen.

— **Door den Minister van Waterstaat** is J. J. Verliede Tz., te Ter Neuzen, benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken van de buitenhaven te Scheveningen.

— **Benoemd:** tot bouwkundig ambtenaar 1e kl. bij den aanleg van staatsspoorwegen in Ned.-Indië de bouwkundig ambtenaar 2e kl. F. K. A. van Bijleveld.

— **Tot redacteur van „Architectura"** is benoemd de heer J. L. M. Lauweriks, architect te Amsterdam.

Bij Kon. besluit van 5 Februari 1902 No. 37 zijn benoemd tot adjunct-ingenieurs voor de gevangenissen en rechtsgebouwen S. Wijn, thans vaste bouwkundige tot bijstand van den ingenieur-architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen en W. H. Kam Jz., thans tijdelijk opzichter over rechtsgebouwen, gevangenissen en Rijksopvoedingsgestichten.

DIENSTAANBIEDINGEN,

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

10 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, *f* 40—*f* 100 's maands
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, *f* 80 en *f* 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, *f* 70 'smaands;
2 Gedipl. werktuigk. (machinist), 27 en 30 jaar, *f* 90 en *f* 100 's maands;
6 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 23—44 jaar, *f* 85—*f* 125 's maands;
8 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, *f* 25—*f* 80 's maands.
3 Electro-technikers, 22—35 j., *f* 60—*f* 80 's maands

ADVERTENTIEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van den Ned. Tramweg-Maatschappij.)

Op ***Dinsdag den 25sten Februari 1902,*** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraal bureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 886.

Het maken van een Wachterswoning bij de kruising van de Ned. Tramweg-Maatschappij op het station FRANEKER.

Begrooting *f* 4470.

De besteding geschiedt volgens § 45 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Februari 1902, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. M. VAN PANTHALEON Baron VAN ECK te *Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den Februari 1902, ten 9 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 4den Februari 1902.

Drinkwaterleiding te Werkendam.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *WERKENDAM* zullen op ***Donderdag den 27sten Februari 1902,*** des namiddags ten ***één ure,*** in het openbaar ten RAADHUIZE aanbesteden:

A. Het leveren en leggen van het Buizennet en
B. Het leveren van Afsluiters en Brandkranen.

Van af *Woensdag 19 Februari* zijn ter Gemeente-Secretarie op franco aanvraag verkrijgbaar bestek en teekeningen van het sub A genoemde tegen betaling van *f* 1.50 en het bestek van het sub B genoemde tegen betaling van *f* 0.50,

Inlichtingen verkrijgbaar bij den Ingenieur N. BIEZEVELD Hzn., Kanaal 10, te *'s Gravenhage*.

Stoomtimmer-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

BEVLOERING.
— Duurzaam en Goedkoop —
Het beste Adres voor Machinaal vervaardigde
CEMENTTEGELS
(Mozaïek en Effen)
en Hardgebakken TEGELS,
is A. OOSTHOEK & ZOON,
Stoomfabrieken *Alfen a/d. Rijn.*
Dessins en Prijzen op aanvrage.

BECKER & BUDDINGH. --- Arnhem.

Koninklijke Fabriek
VAN
INSTRUMENTEN
VOOR
Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.
Geëmailleerde
PEILSCHALEN.
WEEGWERKTUIGEN.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

37ste JAARGANG ZATERDAG, 15 Februari 1902. No. 7

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.
Voor België . . . . . *f* 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . *f* 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

REISINDRUKKEN DOOR A. W. WEISSMAN.

Padua. (I)

Het karakter van Padua is door den aanleg van den spoorweg geheel en al veranderd. Ging de reiziger vroeger de Porta San Giovanni binnen, die den westelijken toegang der stad vormt, en vervolgde hij zijn reis naar Venetië door de oostelijke Porta Portello, sinds het station aan de noordzijde van Padua ligt, zijn de westelijke en oostelijke wijken stil geworden, en heeft zich het verkeer naar den omtrek van het vroeger zoo afgelegen klooster der Karmelieten verplaatst.

De kerk der Carmine maakt een zonderlingen indruk. De gevel heeft zijn bekleeding met marmer niet gekregen, en nu vormt het rijke portaal een vreemde tegenstelling met den gebakken steen van het overige. Het breede hooge schip, met den koepel boven het koor is van binnen zeer imposant. Een 17e eeuwsch hoofdaltaar van de kostbaarste marmersoorten, een goede schilderij van Padovanino, ziedaar alle merkwaardigheden, die de kerk oplevert. De naast de kerk gelegen Scuola del Carmine bezit vroege fresco's van Tiziano; deze meester wordt hier echter overtroffen door Domenico Campagnola.

Voor de kerk staat een onbelangrijk standbeeld van Petrarca. Den Ponte Molino overgaande en dan links ons wendend, komen wij nu aan de kerk der Eremitani, die onder de fraaiste gebouwen der middeleeuwen gerekend kan worden. Ook deze kerk, in 1309 begonnen, heeft slechts één beuk, die aan de oostzijde in drie koornissen eindigt. De middenste vertoont den spitsboog, en eindigt veelhoekig, de beide anderen hebben halfcirkelvormige bogen en zijn vierkant in plan. Daar de kerk te breed was, om in steen overwelfd te worden, is een houten tongewelf gemaakt.

In de zuidelijke kapel ziet men de beroemde fresco's van Mantegna. Het zijn voorstellingen uit het leven van de HH. Jacobus en Christoffel, die in 1448 begonnen werden; enkelen zijn het werk van andere schilders. De twaalf fresco's worden door geschilderde pilasters en friezen van elkander gescheiden. Kinderfiguurtjes, die vruchtfestoenen houden, vormen de bekroning. De fraaiste voorstellingen zijn die uit het leven van den H. Jacobus; hier munten de tafereelen, waar de heilige doopt en een blinde geneest, bijzonder uit. Mantegna toont zich hier zeer bedreven in de perspectief en heeft ook aan de teekening en de modelleering der figuren groote zorg besteed. De tafereelen uit het leven van den H. Christoffel zijn slechts ten deele van Mantegna; hij schilderde de marteling en den dood van den heilige, twee fresco's, die sterk beschadigd zijn. Edel opgevat zijn de evangelisten, die, tusschen arabesken en vruchtfestoenen geplaatst, de gewelfvelden vullen. Goethe is de eerste geweest, die de waarde dezer werken heeft ingezien. In zijn „Italienische Reise" schrijft hij: „In de kerk der Eremitaners heb ik schilderijen van Mantegna gezien; deze oude schilder heeft mij verbaasd. Want deze tafereelen spreken van een scherpe, zekere bekwaamheid. Van deze volkomen ware, niet maar schijnbare, alle effect vermijdende, niet alleen tot de verbeeldingskracht sprekende, doch ruwe, zuivere, lichte, uitvoerige, gewetensvolle, liefelijke, welomschreven kunst gingen de andere meesters uit". In deze opeenvolging van bijvoeglijke naamwoorden heeft Goethe Mantegna goed gekarakteriseerd.

Maar van het nabijgelegen Oratorio di Santa Maria Annunziata dell' Arena, waarheen tegenwoordig alle toeristen gaan, rept hij met geen woord. Deze kapel is dus genoemd, omdat zij in een ovalen tuin ligt, waar vroeger een antiek renperk was. De architectuur is zeer eenvoudig. Voor twintig centesimi wordt men tot het inwendige toegelaten, dat door Giotto van 1303 tot 1306 beschilderd is.

Zijn schilderwerk onderscheidt zich door de diepe en ernstige gedachten, die daarin zijn nedergelegd;

alles is ondergeschikt gehouden aan het hoofddenkbeeld, dat tot den beschouwer moet spreken. Lijnen en tinten zijn bij hem geen doel, maar middel. Groote verscheidenheid wordt in de figuren niet gevonden, de aangezichten zijn bepaalde typen, die telkens terugkomen, de plooien der gewaden zijn stijf, en op schoonheid in den eigenlijken zin kan het werk geen aanspraak maken. Wanneer ondanks dit alles Giotto's fresco's een diepen indruk achterlaten, dan komt dit door de grootsche opvatting van het geheel, door de oprechtheid, waarmede de schilder zich geeft zooals hij is, door de treffende overeenstemming, die er bestaat tusschen zijn schilderingen en de haar omgevende bouwkundige vormen.

Giotto was met de fresco's te Padua bezig, toen ook Dante zich daar ophield. Van de acht-en-dertig tafereelen hebben er verscheidene door restauratie geleden. Ofschoon de schilder door de overlevering aan banden werd gelegd, spreekt er toch uit menige voorstelling veel gevoel. De teederheid van Joachim, die zijn gade omarmt, is goed uitgedrukt, terwijl Anna, die haar pas geboren dochter in de armen neemt, als de verpersoonlijking der moederliefde kan gelden. Maar vooral in het weergeven van de smart toont Giotto zich een meester. Waar Christus door de zijnen beweend wordt, geven ook de engelen in den hemel op zulk een natuurlijke wijze hun droefheid te kennen, dat men vergeet hoe leelijk zij zijn.

Een lange rechte straat leidt naar de basiliek van den H. Antonius, den terugbrenger der verloren zaken. Aan dien heilige, wiens graf door duizenden pelgrims ieder jaar bezocht wordt, dankt Padua zijn roem.

De basiliek, ter eere van Sant' Antonio gebouwd, en waarmede reeds in 1231, onmiddellijk na den dood van den heilige begonnen werd, heeft de schrijvers over kunst niet behaagd. Ofschoon Kugler van het gebouw geen kwaad zegt, heeft hij er toch geen enkel woord van lof voor. Lübke gebruikt het epitheton „hässlich", Baedeker „unschön". Mijn verwachting was dus niet hoog gespannen. Kwam het daardoor, dat Sant' Antonio mij medeviel? Belangwekkend is de kerk zeker. Want waar elders vindt men Romaansche, Gothische en Byzantijnsche elementen als hier tot één geheel versmolten?

De plattegrond is blijkbaar naar dien van San Marco te Venetië gevolgd, want zoowel schip als kruisschip werden door hooge koepels gedekt. Maar het koor werd polygoon gesloten, en van een trans en kapellen voorzien. Alle niet met koepels gedekte ruimten kregen Gothische kruisgewelven. Cirkelbogen werden tot dracht van de koepels geslagen, doch de beuken door pijlers en spitsbogen gescheiden.

Door haar vele koepels heeft de kerk een ongewoon silhouet. Maar leelijk heb ik het niet kunnen vinden. De bouwmeesters hebben geen afgetreden paden willen bewandelen, en hierin schuilt zeker verdienste.

Van een slaafsche kopie der San Marco is geen sprake. En de ontwerpers kwamen, toen zij het systeem der kleine Venetiaansche kerk op veel grooter schaal gingen toepassen, voor moeilijkheden te staan, die zij op inderdaad bewonderenswaardige wijs hebben overwonnen. Een zeer oorspronkelijke gedachte was het, om de zware steunbeeren, die voor de koepels noodig waren, aan de westzijde bij den gevel aan te trekken, en hun dus een beteekenis te geven, ook voor het decoratieve deel der compositie.

De gevel is even ongewoon als fraai. De vier forsche spitsboognissen naast het hoofdportaal vormen een pikante tegenstelling tot de Venetiaansche galerij daarboven. De gevel springt, hooger, terug en is overigens slechts sober versierd.

In de hoofdingang der kerk zijn moderne bronzen deuren gehangen, die onlangs te Venetië gegoten werden. Men heeft zijn best gedaan, om in den stijl der 13e eeuw te werken, doch, zooals te begrijpen valt, dit is niet gelukt. Ook de beide andere ingangen zullen dergelijke deuren krijgen.

Binnentredende wordt men allereerst getroffen door den rijkdom, waarmede het koor versierd is. Daaromheen loopt de zoogenaamde cantoria, een marmeren galerij, waaronder de koorbanken zijn aangebracht. Aan de buitenzijde ziet men twaalf reliefs, voorstellingen uit het Oude Testament, deels door Andreo Riccio, gezegd Briosco, deels door Bartolomeo Bellano gemaakt en allen uit het begin der 16e eeuw. Vooral Riccio heeft, waar hij David dansend voor de Ark en Judith met het hoofd van Holofernes afbeeldt, zich een kunstenaar van groote beteekenis getoond.

Het zijn echter de bronzen van Donatello, waarom de kunstminnaar naar Sant' Antonio gaat. Vroeger versierden zij verschillende altaren van de kerk, nu ziet men ze samengevoegd in het moderne hoofdaltaar, dat in 1895 gemaakt is, doch geen kunstwaarde heeft.

Donatello is hier de geniale realist, wien het minder om schoonheid, dan om waarheid te doen is. Twee reliefs stellen wonderen van den H. Antonius voor; men ziet hier ook de aangrijpende Pietà, de zinnebeelden der Evangelisten, Christus aan het kruis, verschillende beelden van heiligen, de vreeselijk realistische graflegging en de twaalf reliefs met zingende of muziekmakende engeltjes. Het valt moeilijk te zeggen, wat het fraaiste is. Mij trokken de kinderfiguurtjes het meeste aan. Donatello moet veel van kinderen gehouden hebben, om ze zóó te kunnen afbeelden. De knaapjes zijn nu niet in wilde beweging, zooals aan de cantorie te Florence. Nu staan zij heel zoet te zingen of op allerlei instrumenten te spelen. Maar het zal niet lang duren met die rust. Sommigen kunnen reeds niet stil blijven staan, en huppelen. De anderen zullen weldra dit voorbeeld volgen.

Links van het altaar staat de reusachtige kandelaar voor de Paaschkaars, van 1507 tot 1515 door Briosco gegoten. Dit kunstwerk, bijna vier meter hoog, is even rijk van details als fraai van hoofdvorm. De compositie heeft vijf duidelijk van elkander afgescheiden deelen. De overgang van het vierkante voetstuk tot het ronde bovendeel is een gelukkige vinding, en allerlei antieke motieven zijn met smaak verwerkt. Toch is de kunstenaar de grens, waar de overlading begint, zeer nabij gekomen.

Voor de pelgrims heeft natuurlijk de kapel „del Santo" de grootste aantrekkelijkheid. Men spreekt te Padua niet van Sant' Antonio, doch zegt eenvoudig „il Santo", dan weet iedereen, welke heilige bedoeld wordt.

Sant' Antonio rust in den noorderkruisbeuk der kerk. De heilige wordt door de geloovigen zóó goed bedacht, dat alle ochtenden zingende missen op zijn altaar worden gevierd. Onophoudelijk stroomen de menschen den geheelen dag toe, om aan het graf van den beminden „Santo" hun gebeden uit te storten.

Voor den kunstminnaar is er in den kapel veel te genieten. Andrea Briosco heeft haar door een soort van marmeren oxaal van de kerk afgescheiden, en de architectuur ook langs de drie wanden voortgezet.

Tegen die wanden ziet men in twaalf groote marmeren reliefs de wonderen, door den H. Antonius verricht, weergegeven. Deze reliefs, van verschillende meesters uit de 16e eeuw, hebben niet alle dezelfde waarde. Een der besten is dat van Tullio Lombardo, hetwelk te zien geeft, hoe de heilige een gebroken been geneest. De patiënt ligt bijna naakt op een soort van sarcofaag, die de beeldhouwer met „Tullii Lombardi Opus" gemerkt heeft. De heilige, in de kleedij der Minderbroeders, vat het rechterbeen, en spreekt er een zegewensch over uit. Vooral goed weergegeven zijn de verschillende gewaarwordingen der omstanders. De vrouw van den lijder rukt zich van smart de haren uit het hoofd, een andere vrouw slaat vol verbazing de handen in elkander, twee mannen houden, kalm, den lijder vast. En een kind speelt met een tros druiven, zonder zich om het mirakel te bekommeren.

Ook de andere reliefs zijn fraaie werken. En het verdient opmerking, dat het laatste, van 1577, door Girolamo Campagna, het beste is. Hier is verbeeld, hoe de H. Antonius een jongeling uit den dood doet opstaan.

Het altaar, waar het gebeente van den heilige onder rust, is een rijk werk van 1593, dat echter geen kunstwaarde heeft.

Noordelijk van deze kapel ligt die van Santa Maria Mater Domini, of della Madonna Mora. Zij is een overblijfsel van de vroegere Romaansche kerk, die grootendeels in de 13e eeuw werd afgebroken. De architectuur is zeer eenvoudig. Hier bevinden zich echter een altaar met overhuiving uit de 14e eeuw, en twee graftombes, waarvan vooral die welke het jaartal 1427 draagt, rijk is uitgevoerd. Hieronder rust het stoffelijk overschot van Raffaello Fulgosio, hoogleeraar in de rechtswetenschap. De tombe prijkt met de beelden der Rechtvaardigheid, der Voorzichtigheid, der Barmhartigheid, der Kracht, der Hoop en van het Geloof. De overeenkomst met het grafteeken voor Paus Johannes XXIII in het Baptisterium te Florence is zoo groot, dat men ook hier aan werk van Donatello zou willen denken.

BEELDHOUWKUNST.

(*Slot van bladz. 46.*)

De andere beeldhouwwerken zijn van minder gehalte. Zoo hebben de vrouwen, op de frontispiesen geplaatst, iets plomps, misschien veroorzaakt daardoor, dat ze te hoog staan en dus in te sterke verkorting gezien worden. De reliefs der galerijen munten meer uit door hunne toepasselijkheid, dan door hun kunstwaarde. Ook de groepen in de groote zaal boven de deuren zijn niet zoo goed geslaagd als die der frontispiesen.

Is dit nu werk van Quellijn, dat het aanzijn dankt aan oogenblikken van minder gelukkige inspiratie, of moet men hier aan de medewerking van helpers denken? De stijlkritiek laat ons hier in den steek, en het is te betwijfelen of wel ooit het gewenschte licht zal worden ontstoken. Immers, het was in die dagen gebruikelijk, dat met één beeldhouwer een overeenkomst gemaakt werd omtrent de levering van al de voor een gebouw benoodigde versierselen. Zoo sloten burgemeesteren der stad Leiden in 1659 met Rombout Verhulst een overeenkomst voor het leveren van de beeldhouwwerken der waag te dier stede. Daarbij worden zoowel figuur- als ornamentwerk tot in onderdeelen genoemd. Maar het zou gevaarlijk wezen op gezag van dit stuk alles voor eigenhandig werk van Verhulst te houden, omdat de gewoonte des tijds medebracht, dat ieder kunstenaar van naam zich door leerlingen liet bijstaan.

Zoo zal het ook wel met Quellijn het geval zijn geweest. Daarom doen wij misschien het verstandigst, als wij ons met verder op de paden der stijlkritiek wagen, doch de beeldhouwwerken als gemaakt door Artus en zijn leerlingen te beschouwen. De beste scheppingen kunnen wij dan aan hem zelf toeschrijven.

Indien, wat vrij waarschijnlijk lijkt, de eigenlijke ornamentale werken van die leerlingen afkomstig zijn, dan moeten zich daaronder zeer talentvolle kunstenaars hebben bevonden. Want niet slechts de friezen, maar ook de festoenen, vullingen en omlijstingen zijn even smaakvol gecomponeerd als uitgevoerd. Overal zijn toepasselijke zinnebeelden aangebracht, aan planten-, dieren- en delfstofrijk ontleend en van zorgvuldige bestudeering der natuur blijkgevend.

Deze realistische opvatting is ook Quellijn zelf, in zijn groote scheppingen eigen, ofschoon de behandelde onderwerpen misschien een idealistische opvatting hadden geëischt. Deze vermenging van werkelijkheid en verbeelding is echt 17e eeuwsch, en vooral een der kenmerken van de Vlamingen uit dien tijd. In het bijzonder Rubens en zijn school hielden er van.

Waar Rubens en Quellijn de mythologie behandelen, doen zij dit op dezelfde wijze; hun goden en godinnen zijn krachtige, gezonde menschen, die zonder hunne attributen zeker niet voor bewoners van den Olympus zouden worden aangezien. De virtuositeit der uitvoering moet hier vergoeden, wat de opvatting aan verhevenheid mist.

De naturalistische neigingen der Vlamingen maakten hen al van ouds tot uitstekende portretteurs. Artus Quellijn heeft in dit opzicht de tradities zijner landgenooten niet verloochend. De borstbeelden, die hij van zijn Amsterdamsche beschermers, de Burgemeesters Huydecooper en De Graeff vervaardigde, ook de reliefportretten van Cornelis de Graeff en zijn echtgenoote Catharina Hooft zijn even treffend gelijkend, als zorgvuldig uitgevoerd. De drie laatste werken zijn in 1660 en 1661 vervaardigd. Het eerste gaf Vondel aanleiding tot een gedicht.

Uitnemend slaagt Quellijn, als hij kinderen weergeeft. Hij had die vaardigheid ongetwijfeld verkregen bij zijn leermeester Duquesnoy, die daarvoor beroemd was. Het Raadhuis bevat, in zijn beeldhouwwerken, dan ook tallooze kindergroepjes, waarvan die bij het beeld van Venus geplaatst, misschien de voortreffelijkste zijn.

Te Amsterdam was Quellijn na zijn vertrek door zijn portretkunst en zijn kinderfiguren van den meesten invloed. Zijne eigenlijke monumentale werken lokten niet tot navolging uit.

Misschien moet dit daaraan toegeschreven worden, dat de beeldhouwkunst in Nederland na 1660 weinig anders te doen krijgt, dan het maken van grafteekenen. Wanneer enkele malen monumentale sculptuur aan bouwwerken moet worden aangebracht, dan wendt men zich blijkbaar niet tot meesters van naam, doch vertrouwt den arbeid toe aan mannen, die Quellijn in geenen deele nabij komen.

De grafteekenen hadden, sinds aan Jacob van Campen het ordonneeren daarvan was opgedragen, een ander karakter gekregen. De tombe, tegen een muur

gepaatst, zooals wij die meestal zien, doet aan de Italiaansche altaren denken.

Op deze wijze behandeld is het grafteeken, dat in 1654 voor Maarten Harpertz. Tromp in de Hippolytuskerk te Delft werd gesticht. Op gezag van Kramm heeft Galland dit monument aan Pieter Post toegeschreven. Maar Houbraken zegt, dat Van Campen „verscheiden graftomben van Batavische zeehelden als Tromp, Van Galen, enz." ontworpen heeft. En alle twijfel wordt opgeheven door de prent met een achtregelig vers van Vondel, waarop vermeld wordt, dat Jacob van Campen de ontwerper en Rombout Verhaist de beeldhouwer was.

Rombout Verhulst was een leerling van Rombout Verstappen en Frans van Loo, wier werken ik echter niet ken. Ook wordt bericht, dat hij in Italië geweest is. Welke aanleiding hem naar Noord-Nederland heeft doen komen, weet men niet. Zijn biografen laten hem uit Italië naar den Haag vertrekken, waar hij in 1698 gestorven is, 74 jaar oud, zoodat hij in 1624 het levenslicht moet hebben aanschouwd. Van zijn medewerking aan het Amsterdamsche Raadhuis spreken zij niet.

Verhulst heeft steeds in Den Haag gewoond, waar hij in het St. Lucasgild werd opgenomen. Dit verblijf in de Hofstad verklaart, hoe juist hij het was, die door de Staten-Generaal, op wier kosten de gedenkteekenen der zeehelden opgericht werden, als beeldhouwer is gekozen. Den Haag was toen, evenals nu, de plaats, waar de aanzienlijken, hetzij als afgevaardigden, hetzij om andere redenen, veel verkeerden, al hadden zij hun woonplaatsen elders. Zoo kwam Verhulst in allerlei relaties, die hem belangrijke opdrachten van particulieren bezorgden. Het schijnt zelfs, dat hij grafteekenen in voorraad maakte, waarop dan later het opschrift en de blazoenen, die de bestellers verlangden, gebeiteld werden.

Het monument voor Tromp is merkwaardig als het eerste werk in den nieuwen trant. Op de tombe ligt het beeld van den held, in volle wapenrusting, met het hoofd op een kanon. De tombe voor Jan van Galen, welke gelijktijdig met die van Tromp in de Nieuwe Kerk te Amsterdam gemaakt werd, heeft groote gelijkenis daarmede. De ordonnantie tegen den muur, die aan het Delftsche gedenkteeken zulk een rijk aanzien geeft, ontbreekt hier echter, en is vervangen door een trofee van vlaggen, die minder goed voldoet. De koppen en de handen der figuren zijn bijzonder gevoelig gemodelleerd. Ook de wijze waarop de harnassen en het bijwerk behandeld zijn, is uiterst artistiek.

De oude Kerk te Amsterdam bevat twee monumenten, door den Haagschen kunstenaar gemaakt, die bewijzen, dat zijn manier met de jaren zich weinig heeft veranderd. Het eerste is opgericht voor Van der Zaan, in 1669, het tweede voor Isaac Sweers, in 1674. Beide gedenkteekenen zijn opschriftborden van toetsteen, door een witmarmeren versiering omlijst. Vergeleken met de monumenten, vroeger in deze kerk gemaakt, vertoont het werk van Verhulst een geheel andere opvatting. Hebben Hendrik en Pieter de Keyser aan de architectuur de eereplaats ingeruimd, Verhulst werk uitsluitend door de sculptuur. Een paar lijsten tot afsluiting der opschriftplaat zijn de eenige architectonische motieven aan het monument van Sweers, terwijl dat voor Van der Zaan daar nog schaarscher mede bedeeld werd.

Daarentegen is aan kinderfiguurtjes, attributen, festoenen en dergelijken tot even losse als smaakvolle composities te zamen geschikt, de voornaamste plaats gegeven. Misschien zijn deze monumenten in hun geheel wat overladen. Soberder, en misschien daardoor beter, is het gedenkteeken voor Johannes van Gheel in de kerk te Spanbroek, van 1668.

Maar welk een meester Verhulst was, blijkt het beste, als men zijn werk vergelijkt met het monument, door Artis de With in 1666 ter eere van Van der Hulst in de Oude Kerk te Amsterdam gemaakt. De engelen en genieën zijn hier al zeer onbeholpen, de compositie is weinig smaakvol. Van dezen De With is mij geen ander werk bekend.

Verhulst vervaardigde het monument voor De Ruijter in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, dat in 1681 gereed kwam. Hier is hetzelfde motief gebruikt als wij te Delft aan het graf van Tromp zagen toegepast. Maar de twintig jaren, sedert den dood van Jacob van Campen voorbijgegaan, hadden de kunst doen veranderen. De tombe is tegen een architectonisch behandelde wand geplaatst, en heeft den altaarvorm, wat met het oog op de plaatsing, aan de oostzijde van het koor, goed gezien mag heeten.

Maar het valt niet te ontkennen, dat de Toskaansche kolom- en pilasterarchitectuur van den achterwand een droogen indruk maakt en weinig in harmonie is met de tombe. Verhulst heeft wel getracht, door tusschen de kolommen decoratief beeldhouwwerk aan te brengen, dit gebrek te verhelpen, doch hij is daar niet in geslaagd. Daarenboven zijn de allegorische vrouwefiguren, die de wijsheid en de standvastigheid verbeelden, niet in Verhulst's beste manier, en vullen zij slechts gebrekkig de ruimten, die zij moeten versieren. Weinig beter is de faam in het midden, boven de cartouche met den zeeslag. Ook de achter de tombe geplaatste blazende tritons zijn veel slapper werk dan die van Quellijn.

De kunst van Verhulst was er, met de jaren, niet op vooruitgegaan. Zij had haar eenvoud verloren, en poogde dit verlies te vergoeden door het valsche pathos, het theatrale, dat toen in Italië en Frankrijk zoo bewonderd werd. Alleen in het liggende beeld is nog veel, dat aan des kunstenaar's besten tijd herinnert.

Als houtsnijder was in het midden der zeventiende eeuw Albert Vinkenbrink werkzaam. De levensgeschiedenis van dezen meester is grootendeels in duister gehuld. Als zijn geboortejaar wordt 1604, als het jaar van zijn overlijden 1664 genoemd. Zijn scheppingis de predikstoel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, die in 1649 gereed kwam. Deze predikstoel is vooral merkwaardig, omdat hij blijk geeft van een streven naar overeenstemming met de middeleeuwsche vormen der kerk. Er is hier wel is waar geen sprake van een archeologische bestudeering der middeleeuwen, zooals die in onzen tijd gebruikelijk is, maar van een meer onbewust volgen, dat zich vooral in de bekroning van het klankbord openbaart.

In denzelfden tijd, dat Vinkenbrink dezen predikstoel maakte, valt ook den bouw van den toren, die men aan de kerk dacht toe te voegen. Jacob van Campen had het ontwerp voor dien toren vervaardigd, en toen ook gepoogd, de Gothiek toe te passen. Dat Van Campen, die, volgens Huygens, „de vuyle Gotsche schell" van de oogen der Nederlandsche bouwkunst had afgenomen, die „'t Gotsche krulligh mall" voor „staetigh Roomsch" had doen plaats maken, zich toen aan de Gothiek waagde, verdient zeker opmerking. En het is mogelijk wel Van Campen geweest, die voor den predikstoel de teekening gaf.

Wij zien zoowel aan den toren als aan den predikstoel de vormen der 17e eeuwsche Renaissance met enkele Gothische vermengd. Kan den bestaande predikstoel, in 1645 bij den brand vernield, hier een voorbeeld hebben gegeven? De kleine orgelkast, in het zuidertransept der kerk is ongetwijfeld een 17e eeuwsche navolging van een laat-Gothisch origineel, in 1645 verbrand. Zoo zou ook de predikstoel naar zulk een voorbeeld gevolgd kunnen zijn.

De beelden van het Doolhof op de Prinsengracht te Amsterdam, waarvan er nog een paar in het Rijks-Museum bewaard worden, zijn mede van Vinkenbrink afkomstig. Groote kunstwaarde kan men er niet aan toe kennen. Ook de figuren van den predikstoel hebben, op zichzelf beschouwd, maar weinig te beteekenen.

Als een Amsterdammer van geboorte wordt Bartholomeus Eggers genoemd; een kunstenaar van beteekenis is Eggers niet geweest, ofschoon hij bij zijn tijdgenooten een grooten naam heeft gehad. Zelfs de Staten-Generaal, die in den regel de grafteekenen bij Verhulst bestelden, droegen hem in 1665 het maken van het monument op voor den admiraal Jacob van Wassenaar van Obdam, dat in de St. Jacobskerk te 's Gravenhage geplaatst werd. Dit werk kwam in 1667 gereed. De opvatting van Eggers, die den admiraal niet liggend heeft voorgesteld, doch hem overeind plaatste en hem, onder een baldakijn, door vrouwebeelden en ander bijwerk omgaf, is niet naar den hedendaagschen smaak, die de meer eenvoudige kunst van Verhulst verkiest. De lof, die Eggers met de reliefs voor de Waag te Gouda inoogstte, schijnt ons nu overdreven.

Doch in de 17e eeuw werd anders geoordeeld. De Groote Keurvorst van Brandenburg was zulk een bewonderaar van Eggers, dat hij hem in 1687 te Berlijn in zijn dienst nam. Daar heeft de kunstenaar de marmeren beelden in de zoogenaamde Witte Zaal van het Slot gemaakt, die de Brandenburgsche keurvorsten, Romeinsche en Duitsche Keizers voorstellen. Hier is het pompeuze, het theatrale zeer hinderlijk.

Eggers is, meer dan Verhulst, een man geweest, die met zijn tijd medeging. Leeft in den Vlaamschen kunstenaar, zoo goed als in zijn landgenoot Artus Quellijn, nog de geest van Duquesnoy voort, Eggers sluit zich aan bij Bernini, wiens manier, door den smaak van Lodewijk XIV weldra in geheel Europa de overhand kreeg. Een vergelijking van de borstbeelden door Quellijn en Eggers vervaardigd en thans in het Rijks-Museum berustende, doet dit verschil van opvatting duidelijk uitkomen. Zijn Quellijn en Verhulst nog echte 17e eeuwers, in Eggers' kunst proeft men reeds de komende 18e eeuw.

Kan men in de werken van Hendrik de Keyser nog hier en daar iets vinden, wat herinnert aan de eigenaardige nationale opvatting, die onze schilderschool van vóór 1670 kenmerkt, in de scheppingen van Quellijn en Verhulst toont zich de Vlaamsche traditie, die voor decoratieve werken zich beter leent dan het naturalisme der schilders.

Misschien is het wel aan Verhulst's langdurig verblijf hier te lande te danken, dat zijn kunst vrij bleef van de baroque elementen, die in het werk zijner buitenlandsche tijdgenooten vallen op te merken.

Men eischte hier, in de eerste plaats, waardige deftigheid en Verhulst wist die te geven. Eggers daarentegen, die bij voorkeur het pompeuze zocht, had in het buitenland zijn voornaamsten begunstiger.

Boven Verhulst, Eggers en De Keyser staat Quellijn, wiens werk al de deugden en maar weinig van de gebreken der toenmalige Vlaamsche kunst vertoont. Vergelijkt men zijn vroegere scheppingen in Zuid-Nederland met wat hij aan den Amstel tot stand bracht, dan mag worden getuigd, dat de Noord-Nederlandsche grond, al heeft hij Quellijn niet voortgebracht, toch voor des meesters kunst een geschikte bodem is geweest.

De beeldhouwkunst, in de 18e eeuw geleverd, heeft veel minder te beteekenen. De manier van Verhulst werkt nog na, bijvoorbeeld aan het grafteeken voor Nicolaas Witsen, in 1717 overleden, dat zich bevindt in de kerk te Egmond op den Hoef. Maar in plaats van de kinderfiguren zijn hier een paar draperiën gekomen.

Ook nu worden soms beeldhouwers uit den vreemde ontboden, als er werken van belang gemaakt moeten worden. Als in 1721 Frans van Bredehoff, de Hoornsche burgemeester, die velerlei betrekkingen bekleed had, sterft, dan laat 's mans familie een „statuarius et architectus uit Duitschland komen, om een gedenkteeken in de kerk van Oosthuizen te maken. En deze, V. P. Baurscheit, hofkunstenaar van den Keizer van het H. Roomsche rijk, maakt van zwart, wit en grijs marmer een weidsch mausoleum, waar hij een Dorische architectuur met zeer baroque details als achtergrond laat dienen voor een beeld van Minerva, die het portret van den overledene in de hand houdt. De eenvoud van de 17e eeuw is hier verloren gegaan. Maar de man met de allonge pruik, voor wien het gedenkteeken gesticht werd, zou daarmede ook niet tevreden geweest zijn.

Ook Jan Baptist Xavery, die te Antwerpen in 1697 geboren werd, lang in Den Haag zijn werkplaats had, en in 1742 stierf, is geen meester van veel beteekenis geweest. Zijn grafmonument te Heusden, voor den generaal Friesheim, een tombe in den geest der vroegere, is een theatraal en onpersoonlijk werk. Het houtrelief onder het orgel in de Groote Kerk te Haarlem, ofschoon technisch goed uitgevoerd, heeft iets zoets, dat na de krachtiger kunst der 17e eeuw niet aangenaam treft.

De eenige Hollandsche beeldhouwer uit dien tijd, Ziesenis, staat niet veel hooger, zoodat de 18e eeuw voor de Nederlandsche sculptuur slechts een tijdperk van verval geweest is.

PETROLEUM EN DE PETROLEUM-INDUSTRIE.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 11 Februari 1902 werd door den heer C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem eene voordracht gehouden over bovengenoemd onderwerp. Hieronder laat ik daarover een kort verslag volgen.

Waarschijnlijk is de petroleum een ontledingsproduct van zeefauna en flora. Zij komt vooral voor bij kalkformaties. Wil het ontledings-product bewaard blijven ter plaatse waar het zich vormde, zoo moet aldaar poreus materiaal aanwezig zijn, als zandsteen, om de gevormde olie te absorbeeren. Verder moeten deze natuurlijke petroleum-reservoirs afgedekt worden door dichte aard- of steenlagen om verdamping te voorkomen.

Daar waar een deel der vluchtige oliën kan verdampen gaat de ruwe petroleum over in aardpek of aardwas en ten slotte in asphalt.

De asphalt bevindt zich veel in kalksteen, en vormt

daarmede de bekende asphaltkalksteen, die ongeveer 10 pCt. zuivere asphalt bevat.

Behalve in poreuze zandsteen komt de petroleum voor in groote holten van de aardkorst, echter zoodanig, dat op den bodem van die holte eerst komt eene laag zout water, dan daarop drijvende donkergekleurde, ruwe petroleum en hierboven de gassen onder hoogen druk. Boort men zoo'n holte aan ter plaatse van de petroleumlaag, dan krijgt men de springende petroleumbronnen. De gassen onder hoogen druk, (soms wel 50 atmospheeren), drijven de petroleum met geweld uit het boorgat.

Een zeer moeilijk en gevaarlijk werk is het om zoo'n springende bron in zijnen loop te stuiten.

In deze periode levert de bron geen voordeel op door hare vernielende werking.

Spoedig vermindert echter dit spuiten en ten slotte moet men de petroleum uit de diepte oppompen. Zoo'n springende bron levert wel eens 9000 M³. per etmaal.

De voornaamste landen waar petroleum nu reeds gevonden wordt, zijn de Vereenigde Staten, Rusland, Gallicië, Rumenië en tegenwoordig ook Nederlandsch Oost-Indië. De petroleum uit Noord-Amerika en Nederlandsch Oost-Indië bevat een grooter percentage aan lichtpetroleum dan die uit Rusland, welke meer zware oliën bevat.

Voor met het boren te beginnen is het van het grootste belang eerst eene nauwkeurige geologische studie van het terrein te maken, om te kunnen bepalen waar en tot welke diepte men zal boren.

Indien men niet de goede plaatsen door geologische studie tracht te benaderen, kan men honderden meters voor niets boren.

De diepte waarop de petroleum ongeveer zal voorkomen is daarom van belang om te weten te komen, dat men dan kan bepalen met welke wijdte van boorbuis men de boring zal moeten aanvangen.

Men vangt de boring aan met een wijde buis, welke door de bovenste losse aardlagen tot op het gesteente doordringt. Daar de wrijving met den omringenden grond ten slotte zeer groot wordt, moet men binnen de wijde buis eene nauwere neerlaten.

Door twee uitslaande klauwen vlak boven den boorbeitel kan men het gat in het gesteente onder de boorbuis wijder maken dan de buitenwerksche diameter der boorbuizen. De boorbuis is dus vrij van het omringende gesteente.

Veelal gebeurt het, dat sommige losse aardlagen tusschen het gesteente inkalven, zoodat ten slotte de wrijving tusschen de boorbuis en het omringende gesteente toch zoo groot wordt, dat men binnen de tweede boorbuis een derde moet neerlaten, enz.

Weet men nu niet de juiste diepte waar de petroleum voorkomt, zoo kan het gebeuren, dat men met te nauwe buizen begint en de boring moet staken, voor dat men de petroleum houdende laag bereikt heeft, omdat de binnenste boorbuizen te nauw worden.

Dat men liefst niet met te wijde buizen aanvangt ligt daarin dat men dan te veel grond of steen moet uitboren, dus te veel arbeid om niet zou moeten verrichten. Het is dus zaak om van te voren zooveel mogelijk de juiste wijdte van boorbuizen te bepalen, in verband met den geologischen bouw van den bodem.

Boven elk boorgat wordt een ongeveer 15 M. hooge boortoren opgericht om met het boormaterieel te kunnen manoeuvreeren.

Verschillende boormethoden zijn in gebruik. (*)

De boorbeitel oefent eene stootende werking uit. Werkt men zonder watercirculatie dan verzamelt zich ten slotte zooveel vergruisd gesteente in het boorgat dat dit met eene lepelinrichting (puls, Schlammlöffel) daaruit moet verwijderd worden.

Werkt men met watercirculatie, dan voert het water het vergruisd gesteente direct mee naar boven tusschen de holle boorstangen, welke het water aanvoeren en de boorbuizen.

Daar de boorgaten van 100 M. tot ruim 1000 M. diepte kunnen varieeren, kan de hydrostatische druk van het spoelwater dus zeer groot worden en werd dit als een nadeel aangemerkt. Indien de petroleum toch onder minder druk verkeert, zou de waterdruk haar beletten te voorschijn te komen.

De machine met ketel welke de boorinrichting drijft wordt op eenigen afstand (30 M. minstens) van de boring opgesteld, om bij het aanboren van de petroleum brandgevaar te voorkomen. Pneumatische of electrische beweegkracht komt minder in aanmerking daar de installatie tijdelijk is.

De petroleumgewinning in Nederlandsch Oost-Indië schijnt in de toekomst een belangrijke rol te gaan vervullen. Het land schijnt zeer rijk aan dit mineraal.

In het grootste gedeelte van den Archipel heeft men reeds petroleum aangetroffen.

Het spreekt van zelf dat voor het winnen en zuiveren der ruwe petroleum vele machineriën en gereedschappen noodig zijn.

Spreker wees er met nadruk op, dat onze industrie in die leveringen nog maar een zeer gering aandeel heeft, omdat men zich voor die branche niet genoeg specialiseert. Bijna alle werktuigen worden uit de Vereenigde Staten betrokken.

Werkt men bijv. in Borneo en is een onderdeel van een machine defect, zoo zoekt men in den Amerikaanschen catalogus het nummer van het onderdeel, telegrafeert het code-woord, dat men ook in den catalogus kan vinden, en binnen den kortst mogelijken tijd is het verlangde stuk ter plaatse, dat men zonder een streek van de vijl in de machine kan plaatsen.

De Amerikaansche technicus houdt niet van papier en stond zeker verbaasd toen hij vernam, dat zijn Europeesch collega soms meer papier dan ijzer of steen in zijn leven verwerkt had.

Het vervoer van de ruwe en zuivere petroleum geschiedt door buisleidingen. Zeer groot is het aantal kilometers buis, dat voor dit doel reeds gelegd is. Amerika gaf ook hierin het voorbeeld.

Het vevoer der petroleum in Indië geschiedt tegenwoordig ook veelal door buisleidingen. De Javaan is met dit vervoermiddel wel bekend, en boort gaatjes in de buis om zoo de gezuiverde petroleum machtig te worden.

Toen men zich tot het binnenlandsch bestuur wendde om hiertegen maatregelen te nemen kreeg men tot antwoord dat dit de gevolgen van de Westersche beschaving waren en er niets aan kon doen. Daarna wendde men zich tot den Regent. Deze wist er wel raad op, hij stelde voor de petroleumkapers, welke in iedere dessa wel bekend waren als wachters bij de buisleiding aan te stellen. Dit plan gelukte volkomen, daar de Javaantjes liever voor een paar kwartjes bij de leiding de wacht hielden dan met de gekaapte petroleum rond te venten.

H.

(*) Wil men hieromtrent meer weten, dan zie men het jaarverslag 1899—1900. I en II Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Vakafdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw, waarin eene beschrijving voorkomt van de interessante voordracht van den heer Steen, over: „Diepboringen voor steenkool, petroleum enz.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van 12 Februari.

Als spr. trad op de heer E. Von Saher, directeur van het Kunstnijverheidsmuseum te Haarlem, met 't onderwerp „Hindoe-monumenten op Midden Java". De meest belangrijke monumenten, begon spreker, worden gevonden in een strook land, loopende van Zuid naar Noord, van Djokjokarta naar Pekalongan. Wel worden ook oostwaarts daarvan eenige belangrijke en westwaarts slechts enkele bouwvallen gevonden, maar alle van minder waarde dan die van genoemde streek. Omtrent den stichtingstijden dezer monumenten verkeert men in onzekerheid. Slechts omtrent enkele ervan geven gevonden opschriftplaten eenig licht en daaruit blijkt, dat deze gesticht zijn omstreeks 778 voor Chr. De hooge waarde dier monumenten uit artistiek en technisch oogpunt wijzen op een beschavingsgraad hunner stichters, die onvergelijkelijk hooger staat dan die tenzelfder tijde hier in 't Westen heerschte. Het materiaal is andesiete en harde vulkanheerschte. Het materiaal is andesiet, een harde vulkanizij aan den eeredienst, 't zij de Bramaansche, de Boedhistische of een vermenging dezer beide. Spreker behandelt nu achtereenvolgens eenige der voornaamste monumentenruines, gemeenlijk Tjandi's genaamd, hoewel met dit woord eigenlijk slechts bedoeld wordt den steen die een grafplaats bedekt. Het woord Tjandi heeft echter burgerrecht verkregen, ter aanduiding van alle bouwvallen, en wordt als zoodanig algemeen gebruikt. De algemeene grondvorm der tempels is een Grieksch kruis met vierkanten in de inspringende hoeken, zoodat de omtrek door twintig zijvlakken gevormd, een rijk geaccidenteerd silhouet geeft. De tempel of tempelgroep is altijd op een of meerdere terrassen gebouwd, die den omtrek der tempels volgen en waarvan de keermuren rijkelijk met gebeeldhouwde voorstellingen, de eeredienst betreffende, bewerkt zijn. Bij belangrijke tempels worden op die terrassen reeksen van kleinere tempeltjes gebouwd. In het midden van den tempel bevindt zich de grootste cella, die het hoofdgodsbeeld bevat en in de armen van het kruis zijn kleinere cella's met kleinere godsbeelden aangebracht, door een van welke de groote middencella bereikt kan worden. Een andere soort van gebouwen, waarvan Tjandi Sari en Tjandi Plaosan voorbeelden zijn, zijn van een verdieping voorzien. Uit deze beide laatstgenoemde monumenten is de vorm gesproten voor het gebouw dat op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 is opgericht geworden. Tot slot behandelt spreker den belangrijken en uitgebreidsten bouw van op Java, den Boroboedoer, waarvan de hoofdaanleg uit vier terrasvormige omgangen bestaat, van welke de onderste 115 M. in 't vierkant meet en welks terrasmuren met een onnoemelijk aantal gebeeldhouwde voorstellingen zijn versierd. Op het bovenste terras rusten drie opeenvolgende ronde terrassen, versierd met klokvormige ronde à jour bewerkte torens, elk een boedhabeeld bevattende en in het midden een eveneens klokvormige cella dragende, waarin het hoofdgodsbeeld geplaatst is, dat niet geheel is afgewerkt, waarmede de onmacht van 't menschelijk vermogen wordt gesymboliseerd, om het godsbegrip ten volle te omvatten. Onvergelijkelijk is de rijkdom en de verscheidenheid der beeldhouwwerken, die de terrasmuren bedekken. Op de binnenzijden der balustraden, op de terrasmuren is eene doorloopende voorstelling van het Mahayona, de symboliseering van den eeredienst gebeeldhouwd, die, ontwikkeld, een lengte van 4000 M. heeft. Allertreurigst, zeide spreker, is de toestand waarin al deze bouwvallen verkeeren. De verwaarloozing en de schennis, waaraan deze monumenten hebben blootgestaan, is onbeschrijfelijk. Vele zijn zoo door inlanders als Europeanen als steengroeven gebruikt, om er de materialen voor moderne werken uit te halen. Gelukkig dat in de allerlaatsten tijd door de overheid ten minste eenige zorg wordt besteed om het verdere verval zooveel mogelijk tegen te gaan, om te behouden wat behouden zal kunnen worden.

Een belangrijke collectie photo's en teekeningen lichtte het gesprokene toe.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Vergadering van 1 Februari 1902.

Het bestuur der vakafdeeling voor electrotechniek kon in de te Amsterdam gehouden vergadering een nadere mededeeling doen omtrent de in dit jaar te Arnhem te houden tentoonstelling. Deze zal het meest belangrijk zijn voor werktuigkundigen, electrotechnici en spoorwegambtenaren. De medewerking is ingeroepen van den heer Tets van Goudriaan, den Nederlandschen gezant te Berlijn, om te komen tot een gezamenlijk bezoek aan die tentoonstelling, welke medewerking is toegezegd. Eerlang zal in een circulaire aan de leden nader worden kennis gegeven van de daartoe strekkende voorstellen en het programma voor het bezoek. De regeling vindt plaats door eene commissie, benoemd voor de helft door de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs en voor de andere helft uit den raad van bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Het bezoek zal drie dagen duren, van 23 tot 26 Juni.

De heer Heinzelman verkreeg daarop het woord tot het houden eener voordracht over: „Ervaringen betreffende de verbouding van sterk- en zwakstroomleidingen en de noodzakelijkheid tot het stellen van regelen ter bepaling dier verbouding." Aanvankelijk toch waren het alleen de zwak-stroomleidingen, die hoe langer zoo meer algemeen werden aangebracht en die vooral waar het telefoonaanleg gold door particuliere ondernemers slechts met groote moeite en meestal ten koste van groote geldelijke offers waren aan te brengen. Maar nu komen bovendien de sterkstroomleidingen de moeilijkheden vergrooten. Al toonde spreker nu uit eigen ondervinding aan, dat bij eenigen goeden wil tusschen de exploitanten der beide geleidingen veel bezwaren konden worden overwonnen, toch doen zich telkens in meerdere mate moeilijkheden voor, die alleen door de wet geregeld kunnen worden. Hij sprak ten slotte als zijn overtuiging uit, dat dit punt ten volle de aandacht der vakafdeeling verdient.

Bij de daarop volgende discussie was de heer Barnett Lyon van meening, dat niet alleen de zwakstroomgeleiding over de sterkstroomgeleiding te klagen heeft, maar dat ook wel het omgekeerde het geval is. Evenwel, de technische moeilijkheden zullen wel altijd een oplossing kunnen vinden; de groote moeilijkheid is de administratieve regeling en de kwestie wie de kosten zal hebben te dragen. Wettelijke regeling is daarom een dringende eisch. Thans wordt alles geregeld bij concessie en de exploitanten van sterkstroomleidingen weten niet wat hen boven het hoofd hangt en waaraan zij in de toekomst zullen moeten voldoen. Evenzoo is het b.v. in Amerika en Engeland, waar vele civiele procedures te dezer zake worden gevoerd, die echter meestal uitloopen ten gunste van de sterkstroomgeleidingen. In Frankrijk en Duitschland is men ten aanzien eener regeling reeds verder. Daar is aanvaard het beginsel van prae-existentie, hetgeen echter toch ook weer tot geschillen leidt. Ten slotte wijst spreker op het in Frankrijk gevormde comité, bestaande uit technische hoofdambtenaren en vertegenwoordigers van de groote electrische industrieën.

De voorzitter, de heer Collette, wijst met nadruk op de groote moeilijkheid van een regeling, waarbij immers in het oog zal zijn te houden dat aan den vooruitgang op electrotechnisch gebied geene moeilijkheden in den weg mogen worden gelegd.

Na eenige discussie over het al of niet dadelijk benoemen eener commissie werd besloten dat het bestuur allereerst over de zaak zal beraadslagen, om daarna een voorstel aan de vergadering te doen.

De tweede voordracht handelde over locale telefoonnetten met centrale batterij. Nadat de inleider, de heer Aanstoots, eenige

andere systemen de revue had doen passeeren om dan te beter de verdienste van de centrale-batterij-telefoon te doen uitkomen, trad hij in uitvoerige bijzonderheden daarover. Men herinnert zich de korte beschrijving, die daarvan onlangs in de meeste bladen voorkwam, en waarvan in hoofdzaak deze herinnering zal zijn achtergebleven, dat de tegenwoordige alarmeering wordt vervangen door het bezigen van gloeilichtjes. De groote voordeelen van het nieuwe systeem zijn vele; 1e. een groote vereenvoudiging in manipulaties, noodig om contact te verkrijgen; 2e. door middel van de lampjes kan de bureauliste alle handelingen der abonnees volgen; 3e. het arbeidsveld voor de telefoniste is tot zoo klein mogelijke ruimte beperkt; 4e. de telefoniste is zeker dat de gesprekaanvrager ook de telefoon aan het oor heeft; 5e. de telefoniste behoeft niet te onderzoeken, of de gevraagde abonné antwoordt, wanneer de verbinding is tot stand gebracht, maar kan zich met andere verbindingen bezig houden; 6e. voor iedere abonné dezelfde batterij; 7e. hangt gedurende het gesprek een der abonnees tijdelijk de telefoon aan den haak, zoo wordt slechts een der lampjes ontstoken, ten teeken dat de verbinding nog gewenscht wordt; 8e. in normale omstandigheden is de centrale batterij wel in verbinding met de lijnen, doch niet gesloten; bij het ontstaan van contact of grondverbindingen begint de betreffende lijnlamp te branden en de gestoorde lijn meldt zichzelf; 9e. het openvallen der oproepingsseinen bij eene ontlading van atmospherische electriciteit is niet meer mogelijk; 10e. gedurende het gesprek is het niet mogelijk dat de telefoniste den gang der correspondentie kan volgen, waardoor het geheim is verzekerd.

Uit deze oplossing blijkt wel overtuigend, dat niet alleen de technische voordeelen zeer groot zijn, maar dat er ook in meer ethischen zin reden is tot loven van het systeem der Western Electric Maatschappij te Antwerpen; aan het ongeduld van den abonné en de wel eens voorkomende ongemanierdheid der telefoniste is hiermede in belangrijke mate tegemoet gekomen.

Ten slotte hield nog de heer Lohr een voordracht over gelijkstroommotoren en bijbehoorende apparaten voor electrisch gedreven hijschwerktuigen. Rijk en uitgebreid van inhoud als deze verhandeling was, toegelicht door een groot aantal teekeningen, tabellen en apparaten, bewoog de inleider zich te uitsluitend op technisch gebied dan dat een resumé daarvan te dezer plaatse van belang kan worden geacht.

Na deze voordracht werd de langdurige vergadering gesloten.

BOEKBESCHOUWNIG.

STEDENSCHENNIS.

Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap heeft thans in brochure-vorm, onder den titel „Stedenschennis", bij elkander uitgegeven, de lezing van den heer D. C. Meijer Jr. op 13 October 1901 in de vereeniging Amstelodamum gehouden en de voordracht van den heer Jan Veth, gehouden op 28 October d. a. v. in het Oudheidkundig Genootschap, naar aanleiding van de Reguliersgracht-kwestie, aan welke laatste voordracht wij destijds reeds onze aandacht wijdden.

Beide voordrachten bevatten veel wat de overweging waard is en zullen ook door degenen, die tot de toehoorders hebben behoord, zeker gaarne herlezen worden, terwijl voorzeker het Genootschap een goed werk heeft gedaan daaraan op deze wijze een ruimere verspreiding te verzekeren.

Het boekje is versierd met drie fraaie illustraties naar fotografiën van dr. W. Vogelsang en verkrijgbaar bij Ten Brink en De Vries te Amsterdam.

DEUTSCHES BAUHANDBUCH. BAUKUNDE DES ARCHITECTEN.

Van de uitgevers der „Deutsche Bauzeitung" ontvingen wij den tweeden, geheel nieuw bewerkten druk van den tweeden band „Gebäudekunde", vijfde deel, van het bekende standaardwerk, onder den hierboven geplaatsten hoofdtitel, dat zich reeds sedert een reeks van jaren in de meeste architecten-bibliotheken een plaats heeft verzekerd. Dat de uitgevers niets verzuimen om het werk zijn waarde te doen behouden, blijkt ook weder uit dezen nieuwen druk van dit deel, waarin 48 bladzijden gewijd zijn aan Kunstenaars-werkplaatsen, 143 bladzijden aan Koophandelsgebouwen, winkels en magazijnen, en 105 bladzijden aan Hotels. Als aanvullingen van den inhoud van bereids vroeger verschenen deelen, zijn voorts te beschouwen twee lijvige hoofdstukken, resp. over Plantenkassen en Tentoonstellingsgebouwen.

Talrijke afbeeldingen in den tekst en 22 uitslaande platen illustreeren den inhoud, die in vergelijking tot den eersten druk belangrijk vermeerderd is met voorbeelden van inmiddels uitgevoerde bouwwerken. Van de afbeeldingen is daarbij meer werk gemaakt dan vroeger, hetgeen, volgens den bewerker Theodor Goecke, ook geschied is, omdat de weder meer op den voorgrond tredende individualiteit der architecten minder aanleiding geeft tot typische, meer algemeen geldende, oplossingen. Een gelukkig verschijnsel voorzeker, vooral nu het zich, zooals uit vele afbeeldingen blijkt, ook in sterke mate vertoont in Duitschland, het land, waar nog steeds in zekere kringen gestreefd wordt naar normaliseering, ook van de architectuur.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— De Dom van Straatsburg loopt gevaar; niet alleen de versiering er van, maar ook de constructie van dak en muren. Voor betere afwatering en versterking van de constructie moet in de eerste plaats gezorgd worden. De kosten van de geheele herstelling zullen, volgens den Dom-architect Arntz, f 1.850.000 bedragen.

De bond van Duitsche architecten- en ingenieurs-vereenigingen vraagt nu aan den Rijksdag, deze som te willen toestaan, over twintig jaren verdeeld.

— Bij Hirschler en Co. te Weenen zal op 18, 19 en 20 Februari onder den hamer komen de collectie schilderijen, aquarellen, miniaturen en andere kunstvoorwerpen, nagelaten door Prof. Dr. H. v. Widerhofer aldaar.

In den rijk geïllustreerden catalogus van deze auctie trekken o. a. de aandacht een mahsportret van Abraham Bloemaert, een dito van Jan Ant. v. Ravesteyn, een vrouwenportret van B. van der Helst, een familiestuk van M. van Mierevelt, een stilleven van David Teniers, voorts een Sal. Ruysdael, een Titiaan, een Caravaggio en meer stukken van onde meesters.

Onder hetgeen de collectie aan werken van moderne meesters bevat, worden vooral genoemd 13 teekeningen van Hans Makart.

BINNENLAND.

Haarlem. In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid alhier, is j.l. Zondag een zeer belangrijke tentoonstelling op decoratief gebied geopend. Een groot aantal decoratieve ontwerpen, zeer interessant, zoowel van kleur als van teekening, welke vervaardigd worden door den heer Mansveld, te 's Gravenhage, zullen in het Museum eenigen tijd te bezichtigen zijn, voordat ze naar de tentoonstelling te Turijn worden verzonden.

DIENSTAANBIEDINGEN,

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam

10 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, f 40—f 100 's maands
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, f 80 en f 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, f 70 's maands;
2 Gedipl. werktuigk. (machinist), 27 en 30 jaar, f 90 en f 100 's maands;
6 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 23—44 jaar, f 85—f 125 's maands;
8 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, f 25—f 80 's maands.
3 Electro-technikers, 22—35 j., f 60—f 80 's maands.

VRAAGBAAK.

Wat wordt in de eerste alinea van Artikel 42 van de Verordening, regelende de Bouwpolitie in de gemeente 's Gravenhage, Anno 1894, No. 3, bedoeld met *het aangegeven peil?*

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 22 Februari 1902. No. 8.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DE GESCHIEDENIS VAN HET ENGELSCHE HUIS.

Iedereen kent uit de geschiedenis der bouwkunst het bekende type van het Italiaansch „Palazzo", de patriciërswoning, meestal groot, somtijds kolossaal in afmetingen, ofschoon men ook kleine woningen wel met dien weidschen naam aangeduid vindt, maar niet iedereen gevoelt de beteekenis, die de geschiedenis van het groote huis, ook in andere landen, heeft voor de bouwkunstgeschiedenis in het algemeen en de oudere kunsthistorici hebben daaraan in den regel dan ook slechts ter loops hun aandacht gewijd.

Toch behoeft men slechts eenmaal een moderne Engelsche patriciërswoning te hebben gezien, om de overtuiging mede te nemen, dat men hier te doen heeft met het eindresultaat van een reeks van opeenvolgende typen, waarvan de eerste factoren te vinden zijn in de vroege middeleeuwen.

Het kasteel, ofschoon oorspronkelijk de sterkte, waarin de Normandische baron zich verschanste tegen elken indringer van buiten, is ook te beschouwen als het eerste ons bekende type van de Engelsche heerenwoning.

Langzamerhand werden de kasteelen gemakkelijker ingericht, zoodat zij ook in vreedzame tijden een aangenaam verblijf verschaften en enkele zijn dit nog heden ten dage.

Het meest bekende voorbeeld is wel Windsor Castle, door de Engelschen zelf de eenige waarlijk koninklijke burcht genoemd, waarover de beheerscher van het Britsche rijk te beschikken heeft en een waardig specimen van het eerste type, ofschoon men niet vergeten mag, dat die luister niet tot den oorspronkelijken aanleg behoort.

Na het kasteel komt de „Hall" of „Mansion", oorspronkelijk meer een veredeld soort van schuur dan een huis, en op eenigerlei wijze verdedigd door een palissade, een wal of een breede gracht en in hoofdzaak bestaande uit een groot gebouw, waarin de huisheer en zijn onderhoorigen, niet altijd even comfortabel gehuisvest waren. Trapsgewijze, naarmate het feodale leven zich wijzigde en daarmede de levenswijze, verbeterden ook de woningtoestanden; rondom het hoofdgebouw groepeerden zich de ondergeschikte gebouwen in toenemend aantal, maar de eigenlijke „Hall" bleef nog steeds het centrum, de kern van de huizing en werd als woning van den heer ook vaak met meer zorg en rijker uitgevoerd.

Een der beste voorbeelden van een „Hall" van dit type is Haddon Hall in Derbyshire. De oudere gebouwen van Pewhurst en het door grachten omgeven huis te Hever zijn als zoodanige aan te merken, die gemakkelijk van Londen uit te bereiken zijn.

Overigens is het hiermede evenals met de kasteelen en zijn enkele dezer hallen meer of minder gemoderniseerd, nog als deftige woningen in gebruik, ofschoon de meeste thans tot den rang van boerenwoningen zijn afgedaald.

Het op den „Hall" volgend type is, dat van den „Mansion", waaronder van den oorsprong af een wel ingericht, ruim en statig woonhuis moet worden verstaan, de pendant dus van het Fransche „manoir".

Dit soort van huis was het meest geliefkoosde toen de permanente oorlogstoestanden plaats gemaakt hadden voor een grootere mate van binnenlandsche veiligheid en veel dergelijke huizen werden o. a. gebouwd gedurende en na de regeering van Koningin Elisabeth. Vele van de groote huizen uit dien tijd zijn nog in gebruik en in niet weinig gevallen is er slechts zeer weinig aan veranderd.

Als het meest bekende en fraaist geachte voorbeeld dicht bij Londen kan genoemd worden Hatfield House, maar er zijn er nog vele andere met bekende en vaak historische namen.

Op deze klasse van huizen volgde in de zeventiende en achttiende eeuw het opulente type in klassieken stijl, waarvan Burley of Castle Howard, Wentworth, Blenheim en Chatsworth bekende voorbeelden

zijn, terwijl ook kleinere huizen, ingericht naar Hollandsche voorbeelden en gebouwd in den zoogenaamden Queen Anne stijl verrezen.

En ook het tegenwoordige Engelsche woonhuis, dat de reeks afsluit, kan door zijn eigenaardig karakter gelden als een type, zooals dat nergens dan juist in Engeland tot uitdrukking is gekomen en waarvan het ons niet verwonderen kan, dat het destijds de aandacht der architecten heeft getrokken en veelvuldig navolging heeft gevonden en nog vindt.

Wij openden de reeks met het Normandisch kasteel, maar eigenlijk zijn ook in Engeland de villa's der Romeinen de eerste groote, welingerichte woonhuizen geweest en wel gedurende niet minder dan de eerste vier eeuwen onzer jaartelling. In werkelijkheid waren deze villa's groote boerderijen, die den naam van „Pilloe" droegen en dus iets geheel anders dan onze hedendaagsche villa's.

Van deze Romeinsche woningen is in Engeland niets overeind gebleven, maar onder den grond zijn en worden nog telkens overblijfselen gevonden van den onderbouw der muren, de vloeren, de verwarmingskelders, de regenbakken, enz.

Hooge gebouwen waren deze villa's niet, doch zij besloegen doorgaans een groote oppervlakte.

In de grootere waren gewoonlijk twee vierkante hoven en stond de woning in den voorsten hof, waarvan zij dikwijls de drie zijden in beslag nam, ofschoon ook vele voorbeelden bekend zijn, waar de woning in L-vorm gebouwd, slechts twee zijden van den hof besloeg en waar dus waarschijnlijk gedacht moet worden aan een hoofdgebouw met slechts een aangebouwden vleugel. In vele gevallen schijnt er een overdekte gaanderij of veranda langs de hofzijde dezer gebouwen te hebben geloopen, waarop alle deuren en vensters uitkwamen en inwendige verbindingsgangen tusschen de vertrekken ontbreken in den regel.

Achter dezen voorhof was een tweede hof gelegen, waar de schuren, stallen en dergelijken geplaatst waren.

Deze plaatsen waren niet versterkt, hetgeen bewijst hoezeer de Romeinen destijds vasten voet in Brittannië hadden verkregen. Toen de Romeinen het land en deze woningen verlieten hebben deze villa's zeker lang dienst gedaan als vindplaatsen van bouwmateriaal, maar wat hiervan vóór de Normandische invasie gebouwd werd, is zonder twijfel klein van afmetingen en beteekenis geweest, althans er is niets van overgebleven.

Na de Normandische verovering werden vele gebouwen van blijvend karakter opgericht en velen der Normandische edelen deden wat de Romeinen voor hen gedaan hadden en stichtten zich woningen op hunne goederen. Maar hun bezit van het land was vrij wat minder veilig en ongestoord, hun onderling wantrouwen was, ook zeker niet zonder reden, groot en gevolgelijk bouwden zij forteressen, wat de Romeinsche villa's in geenen deele waren.

Het gewone Normandische kasteel was een massieve vierkante toren, verscheidene verdiepingen hoog; de benedenste verdieping was in den regel tot woning bestemd en het voornaamste gedeelte van het kasteel begon eigenlijk met de eerste verdieping, die door een trap aan de buitenzijde bereikt werd. Dan volgden verschillende verdiepingen, verbonden door trappen in de dikte van den muur geplaatst en elke verdieping ontving licht door, in den regel, slechts een klein, smal venster.

Op de bovenste verdieping was de uitmonding van den waterput, die ook in de dikte van den muur omhoog gevoerd werd van onderen op, zoodat in geval van beleg, wanneer de belegeraar de onderste verdiepingen bemachtigd had, de belegerden, naar de bovenste verdieping teruggedrongen, toch nog niet van drinkwater verstoken waren.

Zulk een toren droeg den naam van „keep". Een zeer groote bestaat, hoewel in zeer vervallen toestand, nog te Rochester, en ook zijn er nog vele kleinere in wezen, wel niet zoo breed aangelegd, maar toch niet minder hoog. *(Wordt vervolgd.)*

REISINDRUKKEN DOOR A. W. WEISSMAN.

Padua. II.

Uit de Capella della Madonna Mora komt men in een andere, met fresco's van Giovanni en Antonio da Padova, die, ofschoon pas in 1392 gemaakt, toch in menig opzicht aan de manier van Giotto herinneren.

Tegenover de kapel van den H. Antonius is die van San Felice, die eigenlijk de zuiderkruisbeuk der kerk vormt, en waarboven het zeer welluidende moderne orgel een plaats heeft gekregen. In de tafereelen, waarmede Altichiero dda Zevio sedert 1376 de kapel versierde, is een bewuste navolging van Giotto niet te loochenen. Als Altichiero's medewerker wordt Jacopo d'Avanzo vermeld. De fresco's behandelen de legende van den H. Jacobus den Meerderen op treffende wijze. Altichiero en Jacopo waren de eersten, die door een levendig, harmonisch koloriet den indruk van hun werk poogden te verhoogen. Zij toonen zich hier de wegbereiders der groote koloristen, die het noorden van Italië later zou opleveren.

In de hieraansluitende kapel del Sacramento liet Giacoma Leonessa haar echtgenoot Erasmo da Narni, den beroemden veldheer, die den zonderlingen bijnaam Gattamelata, d. i. met honig besmeerde kat, droeg, begraven. Later werd ook haar zoon Antonio daar bijgezet. Op hare kosten werd de kapel rijk versierd; Michelangelo Venier goot in 1451 de bronzen deuren, met voorstellingen uit de gewijde geschiedenis; Donatello maakte in 1446 en 1449 de bronzen reliefs van het altaar. Vooral de voorstelling van den dooden Christus, door twee engelen beweend, is een meesterwerk.

Tegen een der pijlers van het schip ziet men het fraaie grafteeken, dat Michele Sanmicheli in 1549 voor den beroemden kardinaal Pietro Bembo maakte. Een borstbeeld van den overledene wordt door een bijzonder fijn opgevatte omlijsting omgeven.

De monumenten van Alessandro Contarini en van Caterino Cornaro zijn bijzonder rijk, doch vooral het laatste is al te barok, om den beschouwer te kunnen behagen.

In 1689 werd aan de oostzijde der kerk een ronde kapel gebouwd, die in 1716 haar prachtige versiering van marmer en brons kreeg. Hier worden de relieken bewaard, wier prachtige kassen echter achter slot zijn, en slechts tegen betaling van 3.50 lire per persoon getoond worden. Zooveel geld wilde ik daarvoor niet geven, en dus heb ik de relieken niet gezien.

Zuidelijk van de kerk liggen de kruisgangen van het klooster. In het „chiostro del capitolo" en in het „chiostro del noviziato" zijn de grafteekenen van talooze personen, die, hetzij als hoogleeraren, hetzij als studenten, te Padua stierven, begraven. Ik vond er een bij voor een Hollander opgericht: „Blasio du Boucquet, Dordraceno Batavo", welke geleerde en vro-

me jongeling, van wien groote verwachtingen gekoesterd werden, op 4 November 1591, nadat hij 24 jaar geleefd had, stierf. Zijn vrienden Joannes Blijenberch en Nicolaus de Vriese lieten den eenvoudigen gedenksteen plaatsen. Als de familie Du Boucquet te Dordrecht nog bestaan mocht, dan weet zij nu, waar het stoffelijk overschot van een harer leden zich bevindt.

Zuidwestelijk van de kerk, doch aan hetzelfde plein ligt het Oratorio di San Giorgio, de kleine kerk der voormalige Scuola di Sant' Antonio. De kapel werd van 1377 tot 1384 gebouwd; architectonisch belangrijk is zij niet. Maar de fresco's tegen de wanden, door Altichiero da Zevio en Jacopo d'Avanzi verdienen wel een bezoek. Het leven van Christus, Sint Joris, de HH. Catharina en Lucia hebben de stof geleverd. Het treft ook hier weer, hoeveel meer begrip van kleur deze Veroneesche schilders hadden, dan hun voorgangers en tijdgenooten.

De Scuola del Santo is in twee zalen verdeeld. Die gelijkstraats bevat een altaarstuk van Alessandro Varotari, gezegd il Padovanino, een der weinige 17e eeuwsche Italianen, die aan de tradities van voorheen bleven vasthouden. Het middenstuk verbeeldt de madonna, op de luiken zijn de H. Benedictus en de H. Hieronymus geschilderd. Er is in deze stukken veel, dat aan Tiziano en Veronese herinnert.

Een smalle trap leidt naar de bovenzaal, waar men rechts van den ingang een vroeg werk van Tiziano ziet. Dit stuk, in olieverf, vertoont den H. Antonius, die een zuigeling laat spreken, om de onschuld der moeder te bewijzen. Reeds in 1511 toont de schilder zich een uitnemend kolorist. Andere tafereelen in deze zaal zijn van Domenico Campagnola, die met het werk van Tiziano wedijveren kunnen.

Op het plein staat het beroemde beeld van Gattamelata, een der meesterwerken van Donatello. Even als Colleoni te Venetië staat ook da Narni niet midden op het plein voor de kerk, doch aan een der zijden, en is het voetstuk bijzonder hoog. Het reusachtige paard vooral is prachtig; ook de verhouding tusschen ros en ruiter trof mij als zeer gelukkig. Maar de figuur van Gattamelata had ik mij karakteristieker gedacht.

Van dit plein gaat men langs den prachtigen plantentuin, in 1545 aangelegd, naar het vroegere Prato della Valle, nu Piazza Vittorio Emanuele. Dit plein, dat negen hectaren groot is, heeft in het midden een ovaal gedeelte, dat door een gracht is omgeven en met opgaand geboomte werd beplant. Vier bruggen geven toegang tot dezen aanleg, die van 1775 dagteekent. Goethe zegt hiervan: „Een reusachtig ovaal is rondom met standbeelden bezet, alle beroemde mannen voorstellend, die hier onderricht gegeven of ontvangen hebben. Het is iedereen veroorloofd, hier het beeld van een landgenoot of bloedverwant te doen plaatsen, als hij slechts bewijzen kan dat hij een man van beteekenis was, en te Padua hoogleeraar of student is geweest. Om het ovaal loopt een gracht. Op de vier bruggen staan kolossale beelden van pausen en vorsten. De andere beelden zijn kleiner. De Koning van Zweden liet Gustaaf Adolf plaatsen, omdat die eens te Padua een les heeft bijgewoond, de Aartshertog Leopold nam Petrarca en Galilei voor zijn rekening. De beelden zijn in een brave moderne manier (sic) gemaakt, enkele wat al te gemaniereerd, andere zeer natuurlijk, allen dragen het costuum van hun tijd en hun waardigheid."

Wat Goethe modern vond, toont nu ouderwetsch en pruikerig. Bij het bezien dezer beelden dacht ik er over, wat men na honderd twintig jaar van onze moderne scheppingen zal zeggen.

Bij zulk een reusachtig plein behoort een groote kerk; die vindt men er dan ook. Santa Giustina, de kloosterkerk der Benedictijnen, is van kolossale afmetingen. De gevel bleef onvoltooid, daar hij zijn marmeren bekleeding niet kreeg. Daarboven steken tal van koepels uit, terwijl aan de zuidzijde een slanke campanile zich verheft.

Het systeem van Sant' Antonio is hier gevolgd, doch de details dezer van 1520—1532 gebouwde kerk vertoonen Renaissance-vormen. De drie beuken zijn door pijlers gescheiden, die met groote Jonische pilasters werden versierd. Koor en kruisbeuken eindigen in nissen, langs de zijbeuken werden kapellen gemaakt. Door de afwisseling van koepels en tongewelven is een zeer rijk effect verkregen. Morone van Bergamo wordt als den ontwerper genoemd.

Het ging tegen den avond, toen ik Santa Giustina bezocht. De stralen der dalende zon verlichtten het groote stuk van Paolo Veronese, dat, tusschen vergulde houten zuilen, boven het hoofdaltaar staat. De compositie is in twee deelen verdeeld. Beneden staan de beulen gereed, om de zestienjarige heilige ter dood te brengen. Van boven openen zich de hemelen, terwijl engelen met de palmen der maagden en der martelaars neerzweven. Het stuk is een wonder van kleur, en uitmuntend bewaard gebleven.

Prachtig zijn ook de koorbanken, die naar teekeningen van Domenico Campagnola in 1560 met intarsia versierd werden. Hier is het gewijde en het ongewijde op een zonderlinge manier dooreengemengd. Den tegenwoordigen beschouwer geeft dit aanstoot, doch vroeger hinderde het niemand.

De kerk staat bij de gelooviger in hoog aanzien, omdat zij zoo rijk aan relieken is. Hier worden onder anderen de lichamen van den H. Lucas, en den H. Matthias bewaard.

Door een gang aan de zuidzijde bereikt men het zoogenaamde Coro vecchio, naar het schijnt een overblijfsel van de oude kloosterkerk en blijkbaar uit de 14e eeuw afkomstig. De banken der monniken, uit de 16e eeuw, behooren tot de fraaiste van dien tijd. Domenico Piacentino en Francesco Parmigiano noemen zich als de vervaardigers der intarsia.

Het klooster, dat rijk was aan kunstschatten, dient sinds 1816 als kazerne. De fresco's van Bernardo da Parenzo, gezegd il Parentino zijn onlangs van de pleisterlaag, waarmede de Oostenrijkers ze bedekt hadden, ontdaan, doch hebben natuurlijk veel geleden. Parentino toont zich hier een schilder van groot talent, die af en toe aan Mantegna herinnert.

In de schemering wandelde ik stadwaarts om het café Pedrocchi, door Baedeker als „der Stolz der Stadt" beschreven, op te zoeken, alvorens in den albergo Croce d'Oro aan tafel te gaan. In 1831, toen dit koffiehuis geopend werd, was het met zijne vijf in elkander loopende Grieksch-Dorische zalen zeker iets bijzonders. Sedert echter zijn overal zulke reusachtige koffiehuizen verrezen, dat de inrichting, waarop de Paduanen nog altijd trotsch zijn, op den vreemdeling geen indruk meer maakt. Maar het is er toch aardig zitten; men krijgt hier een kijkje op het leven der stad.

Venetië is om zijn muggen berucht; de zanzarieri maken echter dat men er geen last van heeft. Van muggen te Padua meldt Baedeker niets; maar in October waren zij daar zoo talrijk, dat er aan rus-

tig slapen geen denken viel, omdat muggengordijnen ontbraken. De vele grachtjes, die Padua heeft, zijn zeker de oorzaak van de plaag.

Des morgens bracht ik eerst een bezoek aan het oostelijk stadsgedeelte, eens vol vertier, doch sedert den aanleg van den spoorweg stil en verlaten. Hier trekt de kerk Santa Sofia de aandacht, een basiliek uit de twaalfde eeuw, wier koor en gevel veel ouder schijnen, en misschien tot de achtste eeuw behooren. Men ziet hier gekleurde baksteen gebruikt, die zigzagornamenten vormt. Ook de eigenaardige vorm der kapiteelen verdient opmerking.

De kerk San Francesco, een 15e eeuwsche basiliek met zijkapellen, heeft uit een architectonisch oogpunt geen belang. Maar het stuk op het hoofdaltaar, de Hemelvaart, is van Paolo Veronese. Alleen het bovendeel werd echter door dien meester geschilderd, die den opzwevenden Christus prachtig weergaf. Het benedendeel, waar men de apostelen ziet, werd in 1625 door Pietro Damini geheel overschilderd.

Het oostelijk deel der stad bevat overigens geen merkwaardigheden. Daarom richtte ik mijn schreden weer naar het westen, en bezocht de hoogeschool, die, in 1202 gesticht, zoo beroemd geworden is. Het binnenplein is een schepping van Jacopo Sansovino, die beneden een strenge Dorische, boven een Jonische orde heeft toegepast, zonder bogen. Op deze binnenplaats zijn tallooze wapens aangebracht die de herinnering aan vroegere professoren en studenten levendig houden. De groote aula is een ruim en hoog vertrek, met moderne fresco's, die niet veel beteekenen. Ook een paar gehoorzalen, het oude theatrum anatomicum en de katheder van Galilei werden mij getoond. Goethe had wel gelijk, toen hij schreef: „De hoogeschool, hoe waardig ook, heeft mij toch doen schrikken, en ik ben blij, dat ik daar niet heb behoeven te studeeren. In het bijzonder het theatrum anatomicum doet zien, hoe men hier de studenten samenperst. In een spitsen, hoogen trechter zijn de toehoorders laagsgewijs opgestapeld. Zij zien in de diepte den professor, die, daar hij volkomen in het donker staat, bij lamplicht demonstreeren moet."

Ook de andere gehoorzalen zijn weinig vroolijk. De katheder van Galilei is een ruw houten getimmerte. Het maakte op mij den indruk, dat de hoogeschool niet veel meer te beteekenen heeft.

Het is hier het hart der stad. Een weinig meer naar het westen vinden wij het Palazzo del Municipio met het daaraan grenzende Palazzo del Ragione. Het eerste is een werk uit de 16e eeuw, het tweede is een herhaling, maar op groote schaal, van de Basilica te Vicenza. Het gebouw heeft, op de verdieping, een zaal van 81.50 M. lang, en 27 M. breed, die met een hoog houten tongewelf is gedekt. Reeds in de 13e eeuw was deze „salone" gereed. Het houten gewelf is echter verscheidene malen ten deele vernieuwd geworden.

In deze zaal, zoo groot, dat menige kerk van aanzienlijke afmetingen er in geplaatst zou kunnen worden, staat niets anders, dan een reusachtig houten paard, dat Donatello in 1466 maakte, om als versiering bij een steekspel te dienen. De muren der zaal zijn met fresco's bedekt, die de teekenen van den dierenriem, de sterrebeelden, de winden en tafereelen uit de gewijde geschiedenis voorstellen. Zij moeten oorspronkelijk van Giotto zijn, doch in hun tegenwoordigen toestand is er van Giotto's werk niets meer te zien.

Om den druk van het hooge houten spitsboogtongewelf op te vangen dienen ten deele de galerijen, die om het gebouw heen loopen, ten deele zware ijzeren ankers.

Het gebouw ligt tusschen twee groote pleinen, de Piazza dei Frutti en de Piazza dell' Erbe, die door een korte straat in verbinding staan met de Piazza dei Signori, officieel dell' Unita d'Italia. Hier wordt men aan de voormalige Venetiaansche heerschappij herinnerd door een zuil met den bekenden leeuw van Sint Marcus.

Aan Venetië doet ook denken het 16e eeuwsche Palazzo del Capitanio, met de groote wijzerplaat en de klokkentoren in het midden. Een sierlijk gebouw van omstreeks 1500 is het door Biagio Rossetti gebouwde Palazzo del Consiglio, dat, volgens sommigen, door Annibale Bassano ontworpen zou wezen. Beneden ziet men een loggia, met sierlijke zuilen, en een stoep daarvoor; boven werden de vensters tot groepen saamgeschikt en tusschen fijne pilasters geplaatst. De geheele architectuur heeft een fijn en rijk karakter.

Met den bouw der kathedraal, die een weinig zuidelijker ligt, werd in 1552 begonnen. De legende zegt, dat zij door Michelangelo ontworpen zou zijn, doch dit komt mij onwaarschijnlijk voor. Andrea della Valle en Agostino Righetti, die haar bouwden, hebben zich blijkbaar op Santa Giustina geinspireerd.

De gevel is, als zoo veel andere in Italië, zonder zijn marmeren bekleeding gebleven, maar van binnen is de kerk rijk versierd. Het interieur is wel grootsch, maar in de details bemerkt men, dat de voltooiing pas in de 17e eeuw plaats gevonden moet hebben. De gewelven en koepels worden gedragen door pijlers die met kolossale Korinthische pilasters zijn bekleed. Kunstwerken van groote waarde bevat de kathedraal niet.

In den namiddag nam ik afscheid van Padua, om met den sneltrein naar Venetië te vertrekken.

HET BINNENHUIS.

In de oude schepenkamers ontbreekt nooit de spreuk: „audite et alteram partem", als waarschuwing voor de rechters, om ook de andere partij te hooren. En die waarschuwing legt ook ons de plicht op, nu wij de beschouwingen hebben medegedeeld, die de uitgedrevenen uit het Binnenhuis openbaar maakten, levens onze aandacht te wijden aan wat het Binnenhuis in een dezer dagen verzonden circulaire zegt.

Wij hebben die circulaire niet ontvangen, maar in de Nieuwe Rotterdamsche Courant gaf iemand, die blijkbaar het Binnenhuis goed gezind is, er zulke uitvoerige uittreksels van, dat het gemis van het oorspronkelijk stuk niet al te zeer gevoeld wordt.

Het begin is aldus:

„Met de stichting van het Binnenhuis hebben de oprichters bedoeld aan de Ambachtskunst te onzent een gelegenheid tot tentoonstellen te geven, iets, waaraan reeds lang behoefte was geweest en waarmee zij meenden de belangen der beoefenaars te kunnen bevorderen. Het gelukte hun vooral door den goeden klank hunner namen, het benoodigd kapitaal voor dit doel bijeen te krijgen, een succes, dat te zeldzamer is waar zoo zelden gelden voor artistieke belangen kunnen worden verkregen. Na de formatie der naaml. vennootschap, welke vorm ter meerdere zekerheid der aandeelhouders moest gekozen worden, kon

aan de installatie van het expositiehuis begonnen worden. Nu wachtte een evenmin lichte arbeid! Wie de vele schakeeringen op ons kunstgebied kent, waarin het individueele element met tal van gevoeligheden zich sterk doet gelden, zal begrijpen, dat de heeren Hoeker en Berlage een soms veelstekelig element gingen huisvesten.

Zij gingen hierbij weinig commercieel te werk, wachtten niet tot de kunstenaars tot hen kwamen, maar noodigden een groot aantal hunner uit met breedgehouden keuze.

Zij bepaalden zich niet tot het geven eener expositie-gelegenheid, maar kochten een reeks hunner werken aan, aldus een belangrijk risico op zich nemend. Daarentegen werd van de medewerkers geen enkele verplichting gevraagd; zij bleven vrij, behielden het eigen afzetgebied, dat ieder artiest al werkend vormt en kregen daarnaast een nieuw, dat door de directie en door de expositie hunner werken zou worden geopend."

De voorstelling die hier van de feiten wordt gegeven, wijkt niet noemenswaard af van die, welke de uitgedrevenen gaven. Maar in de waardeering dier feiten bestaat verschil. Men heeft allerlei naamlooze vennootschappen; en nu is, waar het een „commercieele" zaak geldt, die vorm de meest gebruikelijke, welke alleen het geldelijk belang der aandeelhouders op het oog heeft. Het behoeft echter geen verbazing te wekken, dat de medewerkers, ten wier bate het Binnenhuis heette gesticht te zijn, iets minder zakelijkheid verwacht hadden. Men is, wat ook de circulaire daaromtrent moge mededeelen, wel wat al te „commercieel" te werk gegaan.

En het is, alsof dit schoorvoetend erkend wordt. Want wij lezen verder:

„Alleen de naam „medewerker" was ongelukkig gekozen; hun positie was als die van den literator tot den uitgever, die beide de letterkunde bevorderen en indirect elkanders belangen, maar welker losse verhouding, vooral door het ontbreken van verplichtingen, den eerste het recht niet geeft den laatste in alles te reglementeeren. Het gold hier wel is waar slechts een naam, waarbij een mogelijk onjuiste of overdreven opvatting in niets anders steun kon vinden, maar die toch gebleken is een fout van groote beteekenis te zijn geweest, een oorzaak van velerlei wrijving."

Het is jammer, dat de naam, die dan wel had behooren gekozen te worden, weggelaten werd. Want „de positie van den literator tot den uitgever" is een vaag begrip, dat bij geen twee literatoren en geen twee uitgevers hetzelfde is. Slechts dit staat vast, dat vrijwel alle uitgevers in Nederland, ondanks hun voortdurende klachten, mannen met ruggen zijn, en dat geen literator in ons vaderland het nog zoo ver gebracht heeft, dat hij van de opbrengst zijner pennevruchten kon leven.

Wilde men van het Binnenhuis een „uitgeversmaatschappij" maken? Het heeft er allen schijn van. Maar de auteurs, wier werken men uitgeven zou, verwachtten blijkbaar iets anders.

Een teeder punt komt nu in behandeling, de kostbaarheid der ten verkoop aangeboden zaken.

„Toen het Binnenhuis in Oct. 1900 geopend werd, maakte het serieus-gehouden geheel een zeer prettigen indruk; verschillende uitingen in kunst waren op veelal gelukkige wijze vereend. Maar voor vele bezoekers moest het bij een bezoek blijven; het bleek spoedig een artistiek ensemble te zijn, dat voor velen genietbaar was als de beruchte, hooggehangen druiven. Wie liefde voor het mooi niet vereenigen kon met een goed gevulde beurs, kon hier gewoon wegblijven; men kon er het heerlijke van artistieke intérieurs leeren bewonderen, maar tevens grievend ervaren, dat zulks niet voor iedereen weggelegd was. Hier heerschte geen hooge gedachte van gemeenschapskunst, maar louter weeldeuiting, die in haar sobere vormen de meest schrille tegenstelling met het toekomstig gebruik vertoonde!

Dit was de algemeene indruk bij een goed deel van het publiek en werd zelfs openlijk in enkele bladen erkend. Aan wie de schuld? Aan de directie natuurlijk, die voor alles verantwoordelijk was!"

De „hooge gedachte van gemeenschapskunst" is, zooveel wij weten, nog nergens „heerschende" geworden. Waar ter wereld ook voorwerpen van nieuwe kunst te koop zijn, overal vindt men ze zóó hoog geprijsd, dat er alleen voor zeer rijke menschen aankomen aan is. Sobere vormen of rijke vormen, voor alles vraagt men veel geld. Dit is een schaduwzijde der ambachtskunst. En wij gelooven, dat de directie van het Binnenhuis zich vergist, waar zij het wil doen voorkomen, alsof men haar in het bijzonder de schuld van die hooge prijzen geeft. De kostbaarheid wordt veroorzaakt door de eischen, die de ambachtskunstenaars stellen.

De pogingen, die de Directie van het Binnenhuis deed, om tot verlaging der prijzen te geraken, waren ongetwijfeld goed bedoeld, doch het kon ons niet verbazen, dat de medewerkers zich daardoor in hun belangen geschaad achtten.

De circulaire gaat voort:

„Het standpunt der Directie was dan ook in deze niet te benijden, maar ook niet te veroordeelen. Zij was immers niet opgetreden met het stellig weten, iets onfeilbaars verricht te hebben, zij had geen voorbeeld, waaraan deze inrichting getoetst kon worden en..... zij miste waarachtige medewerking. Want wat deze oppositie beoogde, was niet het belang van het Binnenhuis, dat ook te zorgen had voor de interessen van het kunstkoopend publiek, niet dat van kunst in breede mooie opvatting; het was het eigen belang. Dat spreekt uit alle voorstellen, die later namens deze groep werden aangeboden, soms met weinig kieskeurigheid. Men wil directeuren en adj.-directeur dwingen, geen werk te verrichten, dat aan medewerkers ten goede zou kunnen komen; zij mogen voor iedereen werken, mits niet voor de eigen stichting! Concurrentie moet geweerd en nieuwe medewerkers moeten als in een soos geballoteerd worden.

Men verwijt de directie bedektelijk misbruik te maken van haar positie en daarnevens het Binnenhuis te verlagen tot een commercieel ding, zonder hooge waarde. Deze belangen-politiek wordt bijna imperialistisch door de voorstellen, die controleering der verdorven directie op het oog hadden; een vertegenwoordiger moest toezicht houden op de verdeeling der opdrachten, alsof deze niet gepreciseerd worden door den besteller. Dit alles staat duidelijk in een uitgegeven brochure te lezen. En wat merkwaardig hier opvalt, is het ontbreken van klachten op zuiver-artistiek terrein. De kunstwaarde van het geëxposeerde wordt nergens in twijfel getrokken, evenmin als het gehalte der medewerkers, dat alleen in de toekomst betwijfeld wordt."

Het is te begrijpen, dat waar de strijd alleen om stoffelijke belangen ging, de kunst het loodje moest leggen. Niet om „kunst in breede mooie opvatting" te leveren, desnoods met opoffering van het persoonlijk belang was het de kunstnijveren te doen, maar om hun deel van de stokvischvellen, die, naar hun oordeel, al te zeer den deelhebbers in het Binnenhuis

werden toegestopt. En uit de circulaire hebben wij den indruk gekregen, dat inderdaad de „medewerkers", nu zij eenmaal dien naam droegen, wel reden hadden om zich achteruit gezet te voelen. Want de beschuldiging, dat de Directie misbruik gemaakt heeft van haar positie, is niet ontzenuwd. De „zorg voor de interessen van het kunstkoopend publiek" ging al te veel op de zorg voor „het belang van het Binnenhuis" gelijken.

Den „medewerkers" was blijkbaar van den aanvang af de positie van nullen in het cijfer toegedacht. Maar dan had men hun dit ook behooren te zeggen. Zij zouden dan bewaard zijn voor het zich verblijden met een doode musch, waardoor iemand nooit aangenaam gestemd wordt.

Toen die onaangename stemming er eenmaal was, kwamen de onaangename woorden van zelf. En het valt niet te ontkennen, dat de oorzaak van het verschil bij de stichters van het Binnenhuis moet worden gezocht.

En daarom is het met gemengde gewaarwordingen, dat wij het volgende lezen:

„En wanneer, zooals hier, meeningsverschillen ontstaan die niet opgelost kunnen worden, dan gaat men eenvoudig uiteen en richt een nieuwe combinatie op, die met daden bewijst, hoe idealistisch-zuiver zoo iets gehouden kan worden. En wij zouden over dit onverkwikkelijk gescharrel gezwegen hebben, indien daarbij niet in strijd met de waardigheid onzer jongere richting gehandeld ware!

Men wil die combinatie oprichten op de puinhoopen van een stichting, tot wier moeilijke oprichting zij geen steen hebben bijgedragen. Met dit doel moest in de uitgegeven brochure de goede trouw van bekende figuren uit de kunstwereld verdacht gemaakt worden; in couranten behendig de indruk verspreid, alsof alle medewerkers verdwenen waren en het Binnenhuis alleen achterbleef. Voortdurend wordt gehandeld en gesproken van de medewerkers, en dat men zeer goed wist, dat dit niet het geval was, kan blijken uit brieven na de scheiding officieel door hun bestuur aan de trouw gebleven medewerkers gericht, waarin uitdrukkelijk een boycot van het Binnenhuis voorgesteld wordt, mede- en tegenwerking in één adem vragend. Hoe „zuiver" dit boycot-plan is, vertelt de slotzin in hun brochure, dat men verder in geen geval meer in relatie tot „het Binnenhuis wenschte te treden". Als dus de eerste de beste Geldprotz uit Flieg. Blätter op hun tentoonstelling den geldbuidel doet klinken, is hij waardig in relaties te treden, staat hij hooger, is hij die groote gunst wel waardig."

De medewerkers, die niet mede mochten werken, worden hier in een wat al te ongunstig daglicht gesteld. Want zij hadden er wel reden voor, aan de goede trouw der bekende figuren uit de kunstwereld te twijfelen. En dat zij gepoogd hebben, de nog niet uitgetreden non-actieve medewerkers over te halen, hun schreeve positie er aan te geven, kan men hen niet kwalijk nemen.

Bovendien, de „Geldprotz" ware hier beter weggebleven, daar Goethe's verzuchting:

„Nach Golde drängt,
Am Golde hängt
Doch alles!

nog niets van haar treffende juistheid heeft verloren. Had het Binnenhuis de menschen niet weten te vinden, „die den geldbuidel doen klinken", er was van de stichting niets terecht gekomen. Daarom, wie zal er de uitgetredenen hard om vallen, dat ook zij zich van zulke personen pogen te verzekeren?

De schrijver, aan wiens artikel wij bovenstaande aanhalingen ontleenden, besluit met een blik in de toekomst van het Binnenhuis te werpen. Hij verwacht veel van het „ontwikkelen eener gebruikskunst, wier prijs het gebruik mogelijk maakt. Wij hebben alle reden dit laatste te verwachten; is niet in de latere maanden het aantal min-kostbare voorwerpen belangrijk toegenomen?

Toch is dit geen gemakkelijke weg! Goed materiaal en goede bewerking zijn in den regel lange hinderpalen. Ze zijn echter niet onoverkomelijk. Vooral bij meubelen kan op de bewerking en op ontwerpkosten belangrijk bezuinigd worden wanneer een aantal voorwerpen tegelijk bewerkt wordt. Een juiste vereeniging van de bruikbare technieken van onzen tijd met die van het oude ambacht, zal hierbij goede diensten bewijzen. Bij enkele versieringsprocédé's, het bedrukken van stoelzittingen bijv., kan de machine even geschikt gebruikt worden.

Deze breede weg is niet begaanbaar voor artiesten zonder kapitaal, wel voor het Binnenhuis, dat met het stijgen der bestellingen krachtiger dezen weg kan opgaan."

Het is wel vreemd, dat men eerst den artiesten verwijt, dat zij kapitaal trachten te vinden, en dan op de voordeelen wijst die het Binnenhuis aan den steun der kapitalisten dankt

Na de beide partijen nu gehoord te hebben, vinden wij geen reden, om onze vroegere uitspraak, dat de Directie van het Binnenhuis schuldig verklaard moet worden, te herzien. Had de Directie geen medewerkers van noode, dan had zij ze ook niet moeten vragen. Maar toen zij die medewerkers eenmaal had, ging het niet aan, hen buiten alles te houden.

De ambachtskunst is nu in het tijdperk dat kinderen doormaken, als zij kiezen krijgen. Dan wordt er groot misbaar vernomen, dan treden ziekten te voorschijn, die soms ernstig genoeg zijn. Alles is echter vergeten, als de laatste kies komt. Moge ook de ambachtskunst die kies, de beroemde kies van het verstand, weldra zien verschijnen.

METSELSPECIE.

In „De Ambachtsman" maakt de heer Van der Kloes zich verdienstelijk, door telkens weer er op te wijzen, met welke specie men moet metselen, om de zoo leelijke en schadelijke uitslag van muren te voorkomen.

Maar nu doet zich het geval voor, dat de nieuwe beurs te Amsterdam, bij wier bouw met specie, naar de voorschriften des heeren Van der Kloes bereid, werd gemetseld, zich zóó wit van uitslag vertoont, als hadde de eerste de beste oude metselaar, in plaats van den Delftschen leeraar van raad gediend.

Het geval is te merkwaardig, om het niet wereldkundig te maken. Wie heeft er gefaald? Den heer Van der Kloes zal het niet moeilijk vallen, om, ten bate der bouwkunst en hare beoefenaars, een verklaring van het verschijnsel te geven.

Ook andere nieuwe werken, bijvoorbeeld de geheel in gehouwen steen opgetrokken westelijke gevel der Groote Kerk te Haarlem, zien thans wit van uitslag.

Leeringen wekken, voorbeelden trekken, terwijl een schip op het strand een baken in zee is

VEREENIGINGEN.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van 18 Februari 1902.

In deze vergadering werd de deelname aan den leeskring besproken en besloten te trachten binnen niet al te langen tijd een of meer technische excursies te organiseeren, zoo mogelijk op werkdagen, daar het nuttige daarvan bij een vorige gelegenheid is gebleken. Het bestuur nam op zich deze excursies voor te bereiden.

Na behandeling van de vraag hoe en op welke wijze de Vereeniging zich, na de Koninklijke goedkeuring van de ingediende nieuwe statuten, zich met propaganda zal hebben bezig te houden, werd de vergadering door den vice-voorzitter, die de vergadering leidde, gesloten.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Vergadering van 11 Februari 1902.

De te 's Gravenhage gehouden vergadering moest wederom aanvangen met de herdenking van overleden leden: J. I. Goudswaard, C. N. Noppen van Paddenburg, Z. van der Vegte en Fr. Stieltjes.

Met warmte beval de voorzitter zooveel mogelijk algemeene deelneming aan bij het te brengen gezamenlijk bezoek aan de tentoonstelling te Dusseldorf van dit jaar. De heer van Voorst Vader voegde daaraan nog een krachtig woord toe met een geruststellende verklaring omtrent de aan de deelneming verbonden kosten.

Andermaal stond eene bespreking van het vaarwater van Soerabaja op het programma, nu meer uitsluitend loopende over de aanslibbing van het West- en het Oostgat. Tot bijwoning dezer bespreking waren geïntroduceerd de heeren Idenburg, Stoop, Maclaine Pont en Mac Leod.

De heer van der Sleyden, die het onderwerp inleidde, behandelde achtereenvolgens de kwesties van den aanvoer, de voortbeweging en de nederzetting der vaste stoffen bij dit elibvraagstuk. Wat betreft den aanvoer, deze is bekend, maar aangenomen kan wel worden, dat die in verschillende perioden zeer uiteenloopend kan zijn. De kennis omtrent de voortbeweging laat nog veel te wenschen, ook vooral om daarin een aanleiding te vinden tot bepaling van de herkomst der stoffen in de verschillende deelen.

Ook op andere punten schijnt men, wat deze vraagstukken betreft, nog over te weinig betrouwbare gegevens te beschikken, hetgeen ook bleek uit de discussie, waaraan o. a. werd deelgenomen door de heeren de Meyier, Mac Leod en Leemans en in verband met het late uur werd de voortzetting van de discussie uitgesteld tot een volgende vergadering.

De heer Lambrechtsen van Rittheim hield daarna een voordracht over Petroleum en de Petroleum-industrie, waaromtrent onze lezers in ons vorig nummer een en ander vinden medegedeeld.

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN FABRIEKS- EN HANDWERKSNIJVERHEID.

In de te Rotterdam gehouden vergadering tradt als spreker op de heer L. A. Sanders van Amsterdam, die tot onderwerp gekozen had Moderne pakhuisbouw.

Had men bij den bouw van huizen van den beginne af te kampen met de verschillende elementen, een der ergste is zeker wel het vuur, en men is er dan ook steeds meer en meer op uit geweest zich daartegen te wapenen.

De eerste pakhuizen als die van de Oost-Indische Compagnie en waarvan te Amsterdam nog enkele bestaan, waren wel kolossaal zwaar en solide gebouwd, doch het binnenwerk was geheel van hout. Al getuigen zij thans nog na honderden jaren van hun solieden bouw, toch zouden zij, als een ernstige brand uitbrak in een minimum van tijd tegen den grond liggen. In lateren tijd is men begonnen met ijzerconstructies, doch de ondervinding leerde dat ook deze in korten tijd totaal verwoest werden.

Meer en meer begon men er de aandacht aan te wijden wat tot beperking van brandgevaar kon worden aangewend, en zoo kwam men er in 1894 te Berlijn toe uitgebreide proeven te nemen met tal van materialen en allerlei constructies, als vloeren van cement, deuren van asbest, glas met draadwerk, hardsteen en zandsteen trappen met of zonder ijzer, cementijzeren trappen en vloeren enz., doch op den duur bezweken allen. Het betonijzer van Monier behaalde toen wel den eersten prijs, doch het had dit bezwaar dat bij afkooling door het water de beton van het ijzer lossprong, de ijzerconstructie bloottkwam en dus toch spoedig weg was

Na een ernstigen brand te Hamburg werd aldaar een commissie benoemd om te onderzoeken of ijzeren kolommen brandvrij mochten worden geacht, of wat als beter kon worden beschouwd. Men beproefde smeedijzeren, plaatijzeren en gietijzeren kolommen, gevuld en ongevuld, ook kolommen met een omhanteling van brandwerend materiaal en ook houten kolommen. De proeven werden met de meeste zorg genomen. Zoowel de gevulde als ongevulde kolommen bezweken reeds bij 600° Celsius. Een beschermende bemanteling leverde dit bezwaar op dat de kolommen niet voortdurend gecontroleerd konden worden. Ook deze kolommen bezweken bij een hitte van 1000 à 1100° Cels, terwijl de bemanteling ook niet tegen water bestand bleek. De houten kolommen vergingen reeds bij 400 à 500° C.

De conclusie van het onderzoek was dat de asbestplaten het meest voldeden.

Evenwel bleek geen der bestaande pakhuizen onbrandbaar.

De spreker vertoonde fotografiën, betrekking hebbende op de verwoestingen door brand aangericht, o. a. te Pittsburg waar voor een waarde van 2½ millioen dollars verwoest werd, niettegenstaande allerlei isoleerende middelen waren toegepast.

Een der ernstige branden van den laatsten tijd was die welke op 5 Juni 1901 te Antwerpen woedde. Daar bleek ook weder dat het metselwerk het langst stand hield, doch ijzerconstructie niet deugt.

Deze brand deed de ernstige behoefte gevoelen aan brandvrije pakhuizen. Een commissie door den Gemeenteraad benoemd om daaromtrent rapport uit te brengen kwam tot de conclusie dat cement- of betonijzer de voorkeur verdiende, achtte het uitschrijven van een internationale prijsvraag gewenscht.

Daartoe werd dan ook overgegaan doch onder vrij bezwarende bepalingen. Zoo moest men 100,000 frs. als borgtocht storten, eenige duizenden guldens kosten maken enz. Daarbij was de uitschrijving zoo onvolledig mogelijk en was men geheel vrij in het kiezen van het stelsel, mits het cement- of betonijzer was.

Ook de fabriek waar spreker als ingenieur aan verbonden is deed mede, doch al dadelijk stond men voor een aantal vragen. Men wist bijv. niet of het beste dan wel het goedkoopste bekroond zou worden, en zoo al meer

Intusschen kwamen zestien ontwerpen in met prijzen variceerende van 1,110,000 tot 3,750,000 frs. en een aanzienlijk verschil van leveringstijd. In plaats dat deze omvangrijke ontwerpen aan het oordeel eener commissie werden onderworpen, werden zij alle in een paar weken tijds door den ingenieur van gemeentewerken alle en beoordeeld, die er een rapport aan den Raad over uitbracht, waarvan het resultaat was, dat het systeem-Sanders wel het beste gecordeeld werd, doch dat een ander, dat niet veel minder waarborgen bood, veel goedkooper bleek. Waar dus eerst het beste op den voorgrond gesteld werd, bleek het ten slotte dat men juist het goedkoope bedoelde.

Wat ons land betreft, spr. wees er op dat, waar in het buitenland de gevolgde wijze van bouwen herhaaldelijk werd afgekeurd, men hier nog maar steeds op den ouden voet blijft doorgaan, getuige o. a. het entrepôt te Amsterdam, gebouwen van 200 en 100 M. lengte, bij een diepte van 80 M., die ruimte bieden voor het bergen van 18,000,000 ko. handelswaren en waarbij men nog het systeem van gevulde pilaren met houten bekleedsel en houten balken en vloeren heeft gevolgd. Er zijn wel brandmuren in aangebracht, maar de balken rusten in die brandmuren, en er bestaat dus gevaar dat zij bij brand die muren in hun val medeslepen en zoo het vuur toegang tot de andere afdeelingen verschaffen.

Zooals spr. reeds gezegd had is ook de cement-ijzer-constructie niet geheel brandvrij, wegens het losspringen van de beton. Het hangt echter veel af van de constructie zelf. Het volume ijzer moet op eene plaats zoo gering mogelijk zijn, want hoe meer ijzer zich bij elkander bevindt, hoe grooter het gevaar, en daaraan gaan nog vele constructies mank.

Spr. had echter verschillende middelen bedacht, welke het gevaar grootendeels kunnen voorkomen, doch die uit den aard der zaak de constructie duurder maken.

Na de pauze gaf spr. aan de hand van uitvoerige teekeningen een verklaring van den bouw der pakhuizen te Antwerpen, volgens het door hem ingezonden systeem. In de eerste plaats moet iedere zaal hermetisch kunnen worden afgesloten en het gebouw van een waterreservoir op het dak voorzien zijn, en verder was naar zijn oordeel het meest afdoende middel alle moerbalken en kolommen van een waterreservoir te omgeven. Daardoor toch zullen, hoe hevig de hitte ook is, deze volkomen daartegen beschut zijn, daar het water toch nimmer een hooger temperatuur bereikt dan 100° C.

Bij de rondvraag na de voordracht, opperde de heer van der Perk de vrees, dat het brengen van water in de gebouwen, zooals de heer Sanders dit voorstelde, niet zonder bezwaar was met het oog op de handelswaren. Z. i. was betzelfde te bereiken door, in plaats van een water-isolatie, aan te brengen een isolatie van circuleerende lucht.

Ofschoon de heer Sanders dit ten deele erkende, bleef hij toch verre de voorkeur geven aan een water-isolatie, de vrees voor schade door het water te veroorzaken geheel ter zijde stellende, daar het cementijzer beslist waterdicht is

De voorzitter den spreker den dank der vergadering brengende, bracht hem tevens hulde voor de vele groote werken door hem reeds in het buitenland uitgevoerd, zich er in verheugende dat ook Nederland op dit gebied een fabriek bezit welke in alle opzichten met het buitenland concurreeren kan.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— De Internationale Tentoonstelling voor decoratieve kunst te Turijn. — Wegens groote deelname, zoowel van kunstenaars als industrieelen, was het Nederl. comité genoodzaakt een verzoek te richten tot het centrale comité te Turijn

ten einde eenige lokaliteiten meer ter beschikking te krijgen, als aanvankelijk noodig werd geacht.

Het toestaan van dit verzoek ging met veel moeilijkheden gepaard, doch deze werden door minnelijke schikking uit den weg geruimd en beschikt het comité thans nog over een vertrek en eene ruime galerij van ± 13 M. lengte, die in het centrum der Nederl. afdeeling begint en tot de Amerikaansche afdeeling doorloopt, zoodat aan die zijde nog een toegang tot de Nederl. afdeeling verkregen is.

Deze ruimten worden voor de afdeeling bouwkunst en voor de graphische kunsten en boekbanden gereserveerd Bovendien werd de middendoorgang in de Nederl. afdeeling aanzienlijk verbreed, zoodat aldaar nog verscheidene vitrines konden worden ondergebracht.

Door deze uitbreiding zal het mogelijk zijn Nederland werkelijk op waardige wijze te vertegenwoordigen, doch het comité werd genoodzaakt hiervoor meer offers te brengen, dan aanvankelijk noodig werden geacht, zoodat versterking der middelen eene dringende noodzakelijkheid is geworden.

Het comité vleit zich evenwel dat onze aanzienlijke en vermogende landgenooten, die tot nu toe offer nog niet hebben gebracht en die de bevordering der decoratieve kunsten en der kunstambachten als eenen machtigen factor ter ontwikkeling der volksbeschaving en volkswelvaart beschouwen, zullen willen medewerken en het hunne bijdragen, opdat het comité in de gelegenheid worde gesteld, de Nederlandsche afdeeling zoo in te richten, dat zij bij andere landen niet zal moeten achterstaan.

Zij, die hunne belangstelling wenschen te betuigen, kunnen zich wenden tot den penningmeester van het Nederl. comité, den heer E. von Saher, directeur van het Museum van kunstnijverheid te Haarlem.

Professor Bart van Hove heeft met de meeste bereidwilligheid eene door hem naar het leven gebeeldeerde buste van H. M. de Koningin, op verzoek van het Nederlandsche comité ter beschikking gesteld om deze in de Nederlandsche afdeeling van bovengenoemde afdeeling te plaatsen.

— Met betrekking tot het Heidelbergsche slot heeft de Badensche Regeering verklaard, dat zij niet wenscht te restaureeren, maar zoolang mogelijk in stand te houden.

— Nadat het gemeentebestuur van Parijs besloten heeft het Petit-Palais in de Champs-Elysées te bestemmen voor een stedelijk museum voor beeldende kunst, is men begonnen met uit het depot te Auteuil een aantal schilderijen te voorschijn te halen. Genoemd worden o. a. Le Christ Rédempteur van Bonnat, Le Ménil-Val van Cazin, Les Invalides van Raffaëlli, L'été et l'hiver van Puvis de Chavannes en tal van andere werken van meer of minder bekende kunstenaars.

Ook het stadhuis zal heel wat moeten afstaan, o. a het beroemde portret van Madame Récamier door Gérard, Prud'hon et sa famille door Courbet en Pâturages door Dupré.

Onder de beeldhouwwerken, die genoemd worden, verdienen bijzondere vermelding het marmeren meesterstuk van Barrias, Les premières funérailles en het bronzen beeld van Mercié Gloriae victis. („N. R. Ct.")

— Evenals door Engelsche archeologen sedert eenige jaren op Kreta met zulk uitbundig succes naar Grieksche oudheden gezocht wordt, zoo is een door het Koninklijk Instituut van wetenschappen en kunsten te Venetië uitgezonden expeditie ijverig bezig de sporen na te vorschen, die de langdurige Venetiaansche overheerschning op het eiland achtergelaten heeft. Dr. Gerola, die aan het hoofd van deze onderneming staat, kan al op belangrijke resultaten wijzen. Behalve Venetiaansche vestingwerken en vele kerken zijn het vooral de fresco's, die de aandacht overwaard zijn, en bijzonder munten uit die van Santa Pelagia en van Aganos-Vinos, die van 1361 dagteekenen en die vooral belangrijk zijn voor de kennis der kleederdrachten.

Reeds zijn een aantal gipsafgietsels naar Venetië opgezonden en meer zullen er volgen, waarvoor een zaal in het Stedelijk Museum in gereedheid gebracht wordt. („N. R. Crt.")

— De gemeentelijke architect van Valladolid heeft gewaarschuwd, dat er 420 huizen in deze oude stad op invallen staan.

Volgens „de Bouwwereld" opperde een Fransch blad de veronderstelling, dat wellicht een nul te veel in dit getal stond en 42 moest worden gelezen doch in dit geval zou o. i. het feit de vermelding niet waard geweest zijn

Valladolid is een der oudste steden van Spanje, vroeger hoofdstad der vereenigde koninkrijken Castilië en Leon, was het tot 1560 residentie der koningen van Spanje en moet het in den tijd van Karel V 100,000 inwoners hebben gehad, terwijl de bevolking thans op 50,000 à 60,000 inwoners kan worden geschat. Evenals Italiaansche steden, die betere dagen gekend hebben, is Valladolid rijk aan vervallen paleizen, te groot en ongeschikt voor de behoeften van den modernen tijd en daarom aan hun lot overgelaten.

Deze oude gebouwen zullen wel een belangrijk contingent in het opgegeven getal uitmaken.

Om te kunnen beoordeelen of dit getal op zichzelf bijzonder groot is ontbreken ons de gegevens, wanneer men echter de toestanden in Spanje eenigszins kent verwondert men zich niet zoo spoedig over zulk een cijfer en maakt men zich ook geen te groote illusies omtrent het effect van een waarschuwing als boven vermeld. In noordelijke streken zou men allicht denken aan een radicale opruiming die daaruit moest volgen, maar het valt te betwijfelen of die hier te vreezen is; te vreezen met het oog op het verdwijnen van eerbiedwaardige oudheden, te wenschen misschien in het belang van, laat ons b.v. zeggen het verkeer.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Er begint thans meer teekening te komen in den linkerzijwand der in restauratie zijnde Hofzaal op het Binnenhof. De enorme steunboeren zijn er alle tot de hoogte van den weergang opgetrokken en worden daar bekroond door ronde verdedigingstorentjes, in welker muren schietspleten zijn. Twee van die torentjes, afgedekt met kegelvormige dakjes, zijn er reeds; er tusschen zijn de tinnen gebouwd. Het belooft een merkwaardig geheel.

Behalve aan den anderen kant der zaal is ook met het afbreken der aanhangsels begonnen aan de achterzijde, naast de oude grafelijke woning, zoodat weldraast de voormalige omtrekken geheel zullen zijn blootgelegd

— H. M. de Koningin heeft aan het Nederl. Comité voor de tentoonstelling voor kunstnijverheid te Turijn doen toekomen een som van f 500, bestemd om jonge Nederlandsche kunstenaren, die op die tentoonstelling zullen inzenden, tegemoet te komen in de daaraan verbonden kosten.

Amsterdam. De commissie voor het toekennen van koninklijke subsidiën aan jonge kunstenaars heeft bestendigd de subsidiën aan de heeren Van der Haar, Broedelet, Lapidoth, Bulsman, Bobeldijk, Bogaarts en mejuffrouw Van Stockum.

Nieuwe subsidiën zijn toegekend aan de heeren Van Dordt, Heyner, mej. E. Schlette en Van Bloem.

— Bij de inzendingen van kunstwerken, welke door bemiddeling van „Arti et Amicitiae" te Frankfort en daarna te Leipzig tentoongesteld zullen worden, kan als nagekomen nog genoemd worden een werk van Thérèse Schwartze.

Arnhem. De „D.-A.-Thieme-prijs", behaald door den heer N. B. van der Waals, leerling van „Kunstoefening" alhier, — die hem verwierf in den strijd met leerlingen van de Teekenacademies te Rotterdam en Groningen en de Kunstnijverheidsschool te Haarlem — is 14 Febr. jl. in tegenwoordigheid o. a. van den burgemeester van Arnhem, uitgereikt door den voorzitter van de afd. Arnhem der „Maatschappij van Nijverheid", den heer B. P. de Waal.

Breda. Ter voorbereiding der restauratie van de Groote Kerk, heeft zich een commissie gevormd, die zal trachten van het Rijk een subsidie te verkrijgen; aan de commissie zal dan een gecommitteerde van het Rijk worden toegevoegd.

Het plan is de restauratie te bewerken in tijdvakken van tien jaren, elk tijdvak berekend op 80 à 90 duizend gulden restauratiekosten. Er bestaat ook hoop, maar het tegendeel zal dat wel niet beleven, dat de ontsierende kerkehuisjes weggebroken zullen worden.

— West-Graftdijk (N.-H.) Sedert eenige jaren verkeert de torenmuur van de Ned. Herv. kerk alhier in een slechten toestand, tengevolge van verzakkingen veroorzaakt door verlaging van het waterpeil. Het kerkbestuur heeft het vorige jaar reeds een plan van verbouwing ontworpen, waarvan de kosten op f 9000 geraamd werden. Daar de gemeente onbemiddeld is, heeft men een subsidie van f 8000 gevraagd van de Synode. Dezer dagen heeft vanwege de Synode een bouwkundige het kerkgebouw onderzocht en bevonden dat het noodzakelijk was zoo spoedig mogelijk tot herstelling over te gaan.

DIENSTAANBIEDINGEN,

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam

10 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, f 40—f 100 's maands
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, f 80 en f 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, f 70 's maands;
2 Gedipl. werktuigk. (machinist), 27 en 30 jaar, f 90 en f 100 's maands;
6 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 23—44 jaar, f 85—f 125 's maands;
8 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, f 25—f 80 's maands.
3 Electro-technikers, 22—35 j., f 60—f 80 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

Herv. gem. te Delfshaven; ingek. 21 bilj., als: Joh. v. Iepenburg f 83,945, M. van der Spek f 85,422, W. van Leeuwen Jr. f 86,610, J. K. Overbeeke f 87,200, J. H. Nieuwenhuijzen f 87,914, J. J. Gort f 87,990. N. Tinbergen f 88,638, A. Kos Koolhaalder f 88 878, J. Miranda f 89,490, L. C. van der Vlugt Jr. f 90,150, Kievit en Van Loon f 90,200, Van Vleuten en Krijgsman f 90,275. H. J. Nederhorst f 90,483, W. Bokhoven f 90,800, D. van Leeuwen f 91,300, G. Keij f 91,900, A. Mook f 93,500, W. Monnée f 94,490, W. A. Vroolijk en Zn. f 98,200, Coöper. Bouwershond f 108 265, Jean Steffens f 109,900. Allen te Rotterdam.

Vervolg der Aankondigingen.

WOENSDAG, 12 Maart.

Amsterdam, te 11 uren, door de marine: de levering van no. 1 zeildoek, no. 2 lantarens

's-Gravenhage, te 11 uren, door het Min. van W., H. en N.: bestek 62, het maken van het hoofdgebouw met de bijkomende werken ten behoeve van het te stichten stoomgemaal aan den Nieuwendijk, gemeente Almkerk, prov. Noordbrabant, behoorende tot de werken voor het verleggen van de uitmonding der rivier de Maas. Ram. f 94,600. Inl. aan het bureel der werken tot verlegging van den Maasmond te 's Hertogenbosch, en bij den ingenieur J. C. Ramaer te Breda, Nassausingel 1°, bij wien van 5 tot 8 Maart 1902 van het proces-verbaal van aanwijzing kan worden kennis genomen.

's Gravenhage, te 11 uren, door het Min. van W., H. en N.: bestek 61, de levering van 2200 M³ ballaststeen voor de Rijksrivierwerken op de Maas (gedeelte Mook – Lovestein). Ram. f 8000. Inl. aan het bureel van den hoofdingenieur voor de rivieren te 's-Gravenhage, Fluweelen Burgwal no. 16b, en door den ingenieur in het 5e rivierarrondissement te 's Hertogenbosch, bij wien op 5 Maart 1902 van het proces-verbaal van aanwijzing kan worden kennis genomen.

PRIJZEN VAN BOUWMATERIALEN. Januari—Februari 1902.

MATERIAAL.	Plaats.	Hoeveelheid.	Eenheidsprijs. Hoogste.	Eenheidsprijs. Laagste.	TOELICHTING.
HOUTWAREN.					
Vurenhout op maat	Kampen.	—	—	f 86.—	p. M³.
Grenenhout	„	—	—	„ 41.—	„ „
Am. grenenhout	„	—	—	„ 55.—	„ „
Wezelsch eiken ribhout	Schiedam.	—	f 54.—	„ 47.—	„ „
GEBAKKEN STEEN.					
Klinkers (Waal)			f 10.50		p. 1000. Op 3 maanden of contant met 2 pCt. korting.
Beregende idem „	franco scheepsboord aan de fabriek.	Onbepaald.	„ 10.25		„ „
Hardgrauw „			„ 9.50		„ „
Boerengrauw „			„ 8.50		„ „
1e Mondsteen „			„ 8.25		„ „
1e Rood „			„ 8.25		„ „
Bleekrood „			„ 7.25		„ „
Grijze vlakke klinkers „	Amsterdam.		„ 14.75		p. 1000.
Voorgevelsteen „	„		„ 13.—		„ „
Achtergevelsteen „	„		„ 12.—		„ „
Miskl. hardgrauw „	„	Onbepaald.	„ 11.50		„ „ Op 8 maanden.
„ boerengrauw „	„		„ 10.00		„ „
Best rood „	„		„ 9.75		„ „
Bleek rood „	„		„ 8.75		„ „
Straatklinkers „	Nijmegen.	—	—	f 13.75	„ „
„ „	Alkmaar.	240.000	f 17.15	„ 14.85	„ „
„ „	Baarn.	92.000	„ 16.35	„ 14.58	„ „
„ „	Winschoten.	175.000	„ 17.50	„ 15.75	„ „
„ „	Delft	100.000	„ 15.90	„ 14.28	„ „
„ „	Schiedam.	280.000	„ 15.10	„ 14.—	„ „
„ „	Zwolle.	200.000	„ 15.43	„ 13.95	„ „
„ „	Arnhem.	100,000 tot 750.000	„ 15.—	„ 13.60	„ „
Trottoirklinkers „	„	100.000 tot 500.000	„ 14.80	„ 13.80	„ „
Metselplavei (IJsel)	Schiedam.	10.000	„ 76.50	„ 75.—	„ „
Bakklinkers	Franeker.	350 000	—	„ 10.74	„ „
„	„	85.000	—	„ 11.40	„ „
Rijnklinkers	Delft.	80.000	—	„ 13.99	„ „
IJseltrottoirklinkers	„	80.000	„ 7.10	„ 6.50	„ „
IJZER AARDEBUIZEN.					
Buizen inw. wijd 0.533 M.	Amsterdam.	—	f 5.90	f 4.61	p. M
„ „ „ 0.51 „	„	—	„ 5.30	„ 4.15	„ „
„ „ „ 0.457 „	„	—	„ 4.50	„ 3.54	„ „
„ „ „ 0.382 „	„	± 3000 M.	„ 2.75	„ 2.19	„ „
„ „ „ 0.305 „	„	± 1000 „	„ 1.71	„ 1.35	„ „
„ „ „ 0.254 „	„	—	„ 1.26	„ 1.01	„ „
„ „ „ 0.203 „	„	± 500 M.	„ 0.87	„ 0.69	„ „
„ „ „ 0.152 „	„	—	„ 0.62	„ 0.49	„ „
„ „ „ 0.127 „	„	± 4400 M.	„ 0.49	„ 0.38	„ „
GLAS.					
Fransch glas 1e soort dubbel dik	's Hertogenbosch.	—	f 2.50	f 1.98	p. M². inclusief inzetten.
DIVERSEN.					
Grind, grove	Hoek (Zeeland).	200 M³	f 2.09	f 1.98	p. M³.
„ „	Terneuzen.	240 „	„ 1.85	„ 1.72	„ „
„ „	„	700 „	„ 1.94	„ 1.66	„ „
„ „	Weesp.	200 „	„ 3.10	„ 2.75	„ „
„ „	Hillegersberg.	400 „	„ 2.68	„ 2.44	„ „
Puin, grove	„	150 „	„ 1.64	„ 1.60	„ „
Klei	„	300 „	„ 1.08	„ 0.84	„ „
Grind	Zwolle.	450 „	„ 2.15	„ 1.97	„ „

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Hem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot opzichter 3e kl. L. G. Onrust, om ter beschikking te worden gesteld van den gouverneur-generaal, thans ter beschikking van den directeur; tot ingenieur 2e kl. en toegevoegd aan den chef der 1e waterstaats-afdeeling in het belang der verbetering van de irrigatie in de afdeeling Krawang der residentie Batavia, de ambtenaar op non-activiteit B. M. Bijdenstein; tot lid van de commissie van toezicht op de burgeravondschool te Soerabaja A. P. Melchior, hoofdingenieur 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken;

tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur ten einde dienst te doen als opzichter 2e kl., de ambtenaar op non-activiteit J. H. Rouwenhorst, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

— Tot gemeente-opzichter te IJzendijke is benoemd de heer T. J. de Rijcke.

— Bij kon. besluit van 8 Februari 1902, no. 45, is benoemd tot ingenieur-verificateur van het kadaster A. Veenhuysen, thans landmeter van het kadaster.

— Bij kon. besluit zijn, met ingang van 1 Maart a. s. bevorderd tot ingenieur van den Rijkswaterstaat 1e kl. R. H. Gockinga, W. K. Behrens en J. Nelemans, thans ingenieur 2e kl.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Werkmeester-Schilder, aan het Rijksopvoedingsgesticht voor jongens „de Kruisberg", bij Doetinchem salaris f 800 met vrije woning, volkomen bekend met het huisschilderes- en glazenmakersvak, en geschikt om daarin ook in hand- en vaktekenen onderwijs te geven. Solliciteert vóór 1 Maart bij gezegeld adres bij den Minister van Justitie.

— Bouwkundig-opzichter bij de gemeentewerken te Leiden, in staat om een bouwwerk zelfstandig te ontwerpen en uit te voeren. (*Zie adv. in no.* 7.)

— Directeur-leeraar der Burgeravondschool, op een jaarwedde van f 800, en Directeur der Ambachtsschool, op een jaarwedde van f 600. Sollicitatie-stukken vóór 28 Februari a. s. bij den burgemeester van Middelburg.

— Leeraar tegen 1 Maart a. s. voor het onderwijs in het vaktekenen voor smeden en bankwerkers op een jaarwedde van f 1000 à f 1200. Inl. bij den directeur der ambachtsschool te Dordrecht.

— Adjunct-Directeur voor het fabriekswezen bij de Rijkswerkinrichting te Veenhuizen. Inl. aan het Departement van Justitie en aan de Rijkswerkinrichtingen. (*Zie St.-Cl. no.* 41.)

— Leeraar in het vak-handteekenen, jaarwedde f 400 en Assistent-Leeraar in het rechtlijnig teekenen voor de laagste klasse, jaarwedde f 150 + f 50 voor vergoeding van reiskosten, aan de teekenschool te Purmerend. Lessen voor ieder 2 avonden in de week van 6–8 uur. Stukken aan den Burgemeester vóór 1 Maart a. s.

— Bouwkundige voor de gemeente te Leerdam. Jaarwedde f 600. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Stukken met verzoekschrift op zegel franco in te zenden vóór 2 Maart a. s. bij den burgemeester.

— Opzichter bij den bouw eener school te Amersfoort. (*Zie advert. in dit no.*)

— Directeur-boekhouder aan de gasfabriek te Leerdam. Jaarwedde f 1200 benevens 7 pCt der netto-winst, gegarandeerd tot f 100, vrije woning en vrij vuur en licht. Stukken met verzoekschrift op zegel vóór 2 Maart a. s., aan den burgemeester.

— Bouwkundig opzichter-teekenaar. Salaris f 50 à f 60 per maand. Brieven franco, onder lett. N N 860, aan het Bureau van het „Nieuws van den Dag".

ADVERTENTIEN.

BEVLOERING.

— Duurzaam en Goedkoop. —

Het beste Adres voor Machinaal vervaardigde

CEMENTTEGELS

(Mozaïek en Effen)

en Hardgebakken TEGELS,

is A. OOSTHOEK & ZOON

Stoomfabrieken *Alfen a/d. Rijn*

Dessins en Prijzen op aanvrage.

Asphaltfabriek WIJHE.

Voorheen MEIJJES & BOSCH.

Leggen: HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN, ASPHALTDAKEN en ASPHALTVLOEREN.

Fabriceeren: ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT, ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.

Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M. Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmaterieel. IJzer- en Koperglieterij. Zware en Lichte Smeedwerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas

ADVERTENTIE-BUREAU

van

„De Opmerker",

Van Diemenstraat 205, 's-Gravenhage.

Het Advertentie-bureau van „De Opmerker" beveelt zich aan voor de plaatsing van advertentiën in alle Binnen- en Buitenlandsche Dag- en Weekbladen.

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 1 Maart 1902. No. 9.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland	f 5.—.
Voor België	f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal	f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat	f 0.25.
Idem zonder plaat	f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.

Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

ZEVENTIENDE-EEUWSCHE BOUWKUNST DOOR A. W. WEISSMAN.

Er is over onze zeventiende eeuwsche bouwkunst al heel wat geschreven. Maar toch bestaan omtrent haar, zelfs bij hen, die zich met de geschiedenis der kunst plegen bezig te houden, soms onjuiste begrippen.

Hendrik de Keyser en zijn bouwtrant zijn bekend genoeg. Maar slechts weinigen zijn er zich van bewust, dat die bouwtrant zijn schepper niet lang overleefd heeft. Wel zijn er, kort na 's meesters overlijden, dat op 15 Mei 1621 plaats vond, te Amsterdam nog een paar fraaie gevels gebouwd, die zoo zeer zijn manier toonen, dat men bijna geneigd zou zijn, aan te nemen, dat zij naar zijn plannen moeten zijn opgetrokken, doch al ras ziet men, dat de Amsterdammers een anderen bouwtrant begeeren, om aan hun pracht naar statige deftigheid te kunnen voldoen. De twee gevels, die ik bedoel zijn die van het „Huis met de Hoofden" aan de Keizersgracht en die in de bocht van de Heerengracht, schuins tegenover de Warmoesgracht.

De Keyser heeft geen school in den eigenlijken zin gevormd. Zijn in 1590 geboren zoon Pieter is misschien zijn eenige leerling geweest. Het talent van den vader is evenwel niet op den zoon overgegaan.

Naar mijn opvatting moeten ook de in 1561 geboren Cornelis Danckerts de Ry en de in 1558 geboren Hendrik Jacobsz. Staets niet als volgelingen van De Keyser, doch als zijn technische medewerkers beschouwd worden.

Bij de Keyser's leven, en ook nog kort na zijn dood bleef echter zijn invloed niet tot de Amstelstad alleen beperkt. Van sommige bouwwerken in andere steden, als bijvoorbeeld het raadhuis te Delft en den later weer afgebroken spits van den St. Laurenstoren te Rotterdam is het bekend, dat hij de ontwerpen gemaakt heeft. Gaat men nu misschien te ver, door alle gebouwen buiten Amsterdam, die zijn manier vertoonen, als zijn werk te beschouwen, zoo dragen toch de gevel van de Oosterkerk te Hoorn (1616), de poort der Latijnsche school aldaar, de kerk in de Beemster (1618) en de Waag te Nijmegen (1612) zoozeer den stempel van De Keyser's eigenaardig talent, dat hij ongetwijfeld bij de stichting zijn medewerking moet hebben verleend. Ook na zijn dood bleef hij zoowel te Amsterdam als daarbuiten nog invloed uitoefenen; dit bewijzen verscheidene bouwwerken, bijvoorbeeld het raadhuis in De Rijp, dat in 1630 voltooid werd.

Toch kan men gevoeglijk zeggen, dat de periode, die door De Keyser beheerscht wordt, met 1623 ongeveer eindigt. Want dan begint de invloed van Jacob van Campen zich te doen gelden. Deze kunstenaar werd den 10 Juli 1595 te Haarlem gedoopt als zoon van Pieter Jacobsz. van Campen en Gerritje Claes Berendsdochter. Zijn vader behoorde tot een Amsterdamsch geslacht.

Houbraken zegt, dat Van Campen een reis naar Italië gemaakt heeft, en daar de bouwkunst leerde. Ofschoon de ietwat romantische bijzonderheden, die Houbraken omtrent deze reis vermeldt, en aan wier waarheid hij zelf twijfelt, naar het rijk der fabelen verwezen moeten worden, is de reis naar Italie toch wel waarschijnlijk. Het is zelfs mogelijk, vast te stellen, dat de kunstenaar zich bij voorkeur te Vicenza moet hebben opgehouden, om daar de werken van Andrea Palladio te bestudeeren.

Het eerste bouwwerk, dat van Jacob van Campen bekend is, bestaat nog. De ruime huizinge, die Balthazar Koymans in 1626 naar het ontwerp van zijn vriend aan de Keizersgracht over de Westermarkt liet oprichten, kunnen wij nog heden als Hoogere Burgerschool met Vijfjarigen Cursus dienst zien doen.

De gevel verschilt in alle opzichten van die, welke

Hendrik de Keyser ontwierp. Naar verscheidenheid van kleur, zooals gebakken en gehouwen steen, te zamen gebruikt, die kunnen opleveren, en waarvan tot dusverre zooveel partij was getrokken, heeft Van Campen niet gestreefd. Gelijk De Keyser in sommige zijner latere werken heeft hij den gevel geheel in gehouwen steen doen uitvoeren, wel wetend, dat zijn rijke vriend zich zulk een weelde best kon veroorloven.

De verdieping gelijkstraats is betrekkelijk laag, een bijzonderheid, die vroeger ook wel voorkwam, maar die dan gemotiveerd werd door de stoep. Zulk een stoep heeft Van Campen echter niet bedoeld, maar de verdieping gelijkstraats bij wijze van soubasement behandeld, wat aan de ingangen niet ten goede is gekomen.

De eerste verdieping heeft een strenge Jonische pilasterorde, de tweede verdieping is met een niet minder correcte Composiet-orde versierd, terwijl de bekroning, naar Italiaanschen trant, door een mezzanino of halve verdieping gevormd wordt, die als het ware een attiek uitmaakt.

Het kan niet ontkend worden, dat de gevel den indruk van statige deftigheid bij den beschouwer te weeg brengt. Alle sieraad bepaalt zich tot de pilasters met hunne hoofdgestellen, streng naar de Romeinen gevolgd.

Eenige jaren later zou ook het bestuur der Amstelstad de diensten van Jacob van Campen noodig hebben. Zoolang Hendrik de Keyser, de bekwame stads-steenhouwer, zijn ambt bekleedde, was dien kunstenaar het maken der ontwerpen voor de stadsgebouwen opgedragen. Zijn zoon Pieter, die na zijn overlijden in 1621 tot de betrekking werd geroepen, was iemand van minder talent. Daarom zochten Thesaurieren bij Jacob van Campen voorlichting.

Nicolaas van Campen, een zoon van den broeder zijns grootvaders, was toen Excysmeester en het zal wel door diens invloed geweest zijn, dat men zich tot Jacob wendde, die zich door den bouw van het huis van Constantijn Huygens en van het paleis voor Johan Maurits van Nassau in den Haag reeds veel naam had gemaakt.

In 1630 werd de Heiligewegspoort gebouwd en Domselaar zegt, dat Van Campen haar ontwierp. De ordonnantie met haar Jonische pilasters, festoenen en fronton is geheel in de manier van den meester.

Nog andere bouwwerken zijn in dezen tijd te Amsterdam ondernomen, die ongetwijfeld Van Campen tot hun geestelijken vader hebben. Ten eerste de Schouwburg aan de Keizersgracht. Houbraken noemt Van Campen als den ontwerper. Men heeft, op verschillende gronden, aan de waarheid van deze mededeeling getwijfeld. Immers Nicolaes van Campen, de bovenvermelde Excysmeester, die den 2 April 1638 overleed, wordt als „bouwheer" van den kort te voren geopenden schouwburg uitdrukkelijk genoemd. En daarenboven was de schouwburg, die Houbraken kende, pas in 1665, dus na Van Campen's dood, ter vervanging van den eersten gebouwd.

Ondertusschen, Houbraken moge zich in het gebouw vergist hebben, in hoofdzaak is zijn mededeeling ongetwijfeld juist. Want Nicolaas was er de man niet naar, om een gebouw, het eerste van dien aard in Noord-Europa, te ontwerpen. Daartoe aangezocht zal hij hoogstens een belangrijk deel van de bouwkosten voor zijn rekening hebben genomen.

Jacob van Campen had te Vicenza het Teatro Olimpico van Palladio gezien. Dit is blijkbaar zijn voorbeeld geweest, toen hij den eersten Nederlandschen schouwburg kreeg te ontwerpen. Er was destijds geen enkel bouwmeester in Nederland, die iets dergelijks had kunnen maken.

In denzelfden tijd als deze werken valt ook de voltooiing van den Westertoren, naar een geheel ander ontwerp, dan Hendrik de Keyser had gemaakt. En als wij zien hoe daar de Jonische orde, volkomen zooals Palladio die aan de Basilica te Vicenza gebruikt heeft, is toegepast, terwijl een niet minder Palladiaansche Korinthische daarop werd geplaatst, dan lijdt het geen twijfel, of ook hier moeten wij aan Jacob van Campen als ontwerper denken.

Niet lang daarna, in 1640, begon Van Campen reeds met de plannen voor het raadhuis. En in 1645 werd hem ook het ontwerpen van den toren, die men aan de Nieuwe Kerk wilde toevoegen, opgedragen. Die torenbouw werd in 1652 gestaakt. Wat verrees, is later weer goeddeels gesloopt. Een model bleef bewaard, dat een poging vertoont om Gothische vormen toe te passen. Wij zien hier dus een poging, om in een historischen stijl te werken, door Jacob van Campen ondernomen. Dat hij de Gothiek niet begrepen heeft, bewijst zoowel het model als het overblijfsel van den toren, dat nog heden den westelijken ingang der kerk vormt.

Het orgel, dat tegen den torenmuur werd geplaatst, had Van Campen reeds in 1645 ontworpen, doch de uitvoering geschiedde in 1652. Het is een streng-klassiek werk, welks benedendeel uit zwart en wit marmer bestaat. De zuilen zijn van de Korinthische orde; Quellijn heeft het marmeren beeldhouwwerk gemaakt.

Het Raadhuis te Amsterdam is Van Campen's meest vermaarde werk. Hij heeft het niet voltooid gezien. Doch bij zijn leven, toen het gebouw pas in wording was, heeft hij ruimschoots de waardeering en de bewondering van zijn landgenooten ondervonden.

Over het raadhuis-ontwerp is zeer verschillend door het nageslacht geoordeeld. Men heeft niet ontkend, dat het gebouw den indruk van statige deftigheid bij den beschouwer te weeg brengt. Doch men heeft het vaak betreurd, dat de bouwmeester naar iets geheel anders gestreefd heeft, dan zijn onmiddellijke voorgangers. Men kon zich niet begrijpen, dat dit streven naar deftigheid in den geest der tijdgenooten viel.

Jacob van Campen is de tijdgenoot geweest van de grootste schilders, waar ons land roem op draagt. Zijn smaak en die zijner machtige begunstigers stond evenwel lijnrecht tegenover die van een Rembrandt, een Frans Hals en hunne volgelingen. Men mag nooit vergeten, dat alleen wat klassiek was genade vond in de oogen der patriciërs, zooals zij sinds 1630 opkwamen. Eerst langzamerhand gingen ook de schilders aan het klassicisme offeren. De grootsten van hen deden geen concessiën aan den smaak der toongevende kringen. Maar pas het nageslacht zou hen daarvoor dankbaar zijn.

Jacob van Campen overleed in 1657, en werd in de St. Joriskerk te Amersfoort begraven. Toen de dood hem verraste, was het raadhuis nog verre van voltooid. De daken waren, bij de groote haast die gemaakt moest worden om het gebouw te kunnen betrekken, niet met de noodige zorgvuldigheid bewerkt, en slechts met roode pannen gedekt. Het duurde tot 1685, eer de noodige leien gekocht werden; in 1700 moest de kap boven de groote zaal reeds worden vernieuwd, wegens hare onvoldoende samenstelling. De toren werd in 1664 aangevangen, nadat de marmerwerken waren gesteld, die door Quellijn en zijn helpers zoo fraai gebeeldhouwd waren.

Het zou dwaasheid zijn, te willen beweren, dat het ontwerp voor het Amsterdamsche raadhuis, bij alle waardeering der opvatting van den bouwmeester, geen gebreken vertoont. Wat vooral gemist wordt zijn behoorlijke ingangen. Zelfs al neemt men aan, dat overwegingen van practischen aard er toe geleid hebben, om die ingangen zoo onaanzienlijk te maken, dan nog zal men moeten erkennen, dat Jacob van Campen zich wel wat al te gemakkelijk van de oplossing dezer zwarigheid heeft afgemaakt.

Evenals De Keyser heeft ook Van Campen geen school gevormd, en ook geen concurrenten van beteekenis gehad. Alleen Pieter Post, die in 1608 evenals hij te Haarlem het levenslicht zag, kan in zekeren zin als zijn leerling gelden. Post is de man geweest, die Van Campen als uitvoerend technicus terzijde stond. Daniel Stalpaerts' verhouding tot Van Campen sluit alle gedachte aan leerlingschap uit; Stalpaert was voor den schepper van „'s werelds achtste wonder" wat Danckerts voor De Keyser plicht te zijn, de man door wiens zorgen wat op het papier stond tot werkelijkheid werd.

Wat Stalpaert zelfstandig gebouwd heeft, bezit geen groote waarde.

Omtrent Philips Vingboons zijn de bijzonderheden schaars. Men weet slechts, dat zijn vader een Vlaamsch schilder was, uit Mechelen afkomstig, die in het laatst der 16e eeuw te Amsterdam ging wonen. Jammer is het, dat men zelfs niet gissen kan, hoe deze bouwmeester, die in 1608 geboren werd, zich heeft gevormd. In sommige zijner eerste werken bespeurt men nog herinneringen aan Hendrik de Keyser. Ook Fransche voorbeelden heeft hij wel gekend. Langzamerhand wordt hij echter een navolger van Jacob van Campen.

Het is voornamelijk bij het bouwen van woonhuizen geweest, dat Vingboons gelegenheid vond, zijn talenten ten toon te spreiden. Opmerkenswaardig is de groote afwisseling, die in zijn ontwerpen heerscht. Als goed beklant bouwmeester die zijn patroons voor al onder de patriciërs vond, schijnt hij zich in de meeste gevallen meer moeite gegeven te hebben, om in den geest zijner lastgevers werkzaam te zijn, dan wel om hen zijn inzichten op te dringen. Van Campen, Huygens getuigt het, had veel meer autoriteit.

Het oudste huis, dat door Vingboons uitgevoerd is, werd gebouwd voor Michael Paauw, Heer van Achttienhoven, schepen in 1638. De architectuur van den gevel, die nog thans aan de Heerengracht over de Driekoningenstraat no. 168 te zien is, vertoont zeker de waardigheid, die een schepen paste. Afwisseling van gebakken en gehouwen steen, zooals De Keyser die had gemaakt, gold toen al als ouderwetsch. De rijke bouwpatroon verlangde een gevel, geheel van Bremersteen. Die gevel is echter niet meer in zijn oorspronkelijken toestand, daar de frontons, die zich voorheen boven de vensters bevonden, verdwenen zijn. Vooral de top is merkwaardig; men ziet hier het eerste voorbeeld van de flauw gebogen lijnen, dienend om het smalle bovendeel met het breedere benedendeel in verbinding te brengen. Dit motief, dat honderd vijftig jaar in verschillende variaties de Amsterdamsche architectuur zoodanig beheerschte, dat nog heden de grachten en straten er duizende voorbeelden van opleveren, is aan de Italianen ontleend. Vignola heeft het bij den bouw der Jezuietenkerk te Rome in de tweede helft der 16e eeuw voor het eerst toegepast. Pilasters of lijsten vindt men aan den gevel niet, doch als sieraad is in den top het fraai gebeeldhouwde wapen van den bouwheer aangebracht.

In 1630 ontwierp Vingboons een huis aan de Keizersgracht bij de Wolvenstraat (no. 319) voor Daniël Sohier. Dit huis had oorspronkelijk de deur in het midden en een ruim voorhuis met kleine zijkamer, daar het als koopmanshuis ingericht was; later is de indeeling gewijzigd. De gevel, geheel in Bremersteen opgetrokken, vertoont op een als rustica behandelden onderbouw strenge Dorische pilasters, wier hoofdgestel weder pilasters van dezelfde orde, twee aan twee door frontons bekroond, draagt. De deur met de stoep daarvoor zijn tamelijk benepen tusschen de pilasters aangebracht. Dit systeem van boven elkaar geplaatste orden wijst op den invloed, door Van Campen uitgeoefend. In den top, die met een fronton is afgedekt, zijn daarentegen herinneringen aan het werk van De Keyser onmiskenbaar.

Ofschoon in gebakken steen uitgevoerd en slechts van enkele ornamenten en lijsten in gehouwen steen voorzien, vertoonen de twee door Vingboons in 1641 voor Pieter Jansz. Sweelinck, den zoon van den beroemden organist, gebouwde huizen aan de Oude Turfmarkt, waarvan er nog slechts een, nu No. 13, bestaat, hetzelfde systeem als het vorige. De pilasters zijn hier zelfs in den top aangebracht.

Dat Vingboons in zijn eersten tijd nog zoekende was, bewijst het door hem in 1639 voor Joan Huydekooper, Ridder, Heer van Maarseveen en Neerdyck gebouwde huis an de Coningsgracht, thans den Singel (No. 548). Dit zoeken blijkt niet slechts uit den plattegrond, die al de vertrekken om één voorhuis geschikt, vertoont, doch ook uit den geheel van gehouwen steen opgetrokken gevel. De algemeene ordonnantie wijst op Van Campen. Maar de rustica vertoont verwantschap met die van het Palazzo Pitti te Florence, niet met den gevel van Brunellesco, maar met de veel tammere van Bartolommeo Ammanati, sinds 1560 gemaakt. Misschien is het niet dit werk zelf geweest, waarop Vingboons zich inspireerde, doch kende hij de nabootsing daarvan, welke Maria de Medicis, toen zij tusschen 1625 en 1628 door Jacques de Brosse het Luxembourg te Parijs deed bouwen, van dien architect verlangde.

Al de werken van Vingboons, tot dusver vermeld, zijn nog slechts als proefnemingen te beschouwen. Eerst na 1650 zien wij hem zijn eigenlijke manier vinden. Indien hij na dien tijd daarvan soms afweek, dan heeft hij dit ongetwijfeld gedaan om aan de wenschen zijner bouwpatroons te voldoen.

De manier wordt gekarakteriseerd door pilasters over de volle hoogte van den gevel, een motief, dat Jacob van Campen, daarin Palladio volgende het eerst in 1632 aan het Mauritshuis in Den Haag had toegepast.

Eigenaardig mag het heeten, dat Vingboons dit motief, dat alleen bij breede gevels voldoen kan, vaak bij smalle huizen gebruikte, en den gevel dan bekroonde door een top, die nog aan zijn vroegeren trant doet denken.

Het kwam natuurlijk meer voor, dat smalle huizen gebouwd moeten worden dan breede; en zoo gebeurde het dat juist dit laatste type, hetwelk een bijzonder bekwame hand vereischte, door allerlei navolgers van twijfelachtig gehalte werd overgenomen, waarover Vingboons zich, toen hij zijn ontwerpen uitgaf, in de voorrede bitter beklaagde.

Gevels met de groote pilasterorde, door Vingboons gebouwd, zijn te Amsterdam niet zeldzaam. Het schoonste voorbeeld geven de Trippenhuizen aan den Kloveniersburgwal, van 1664, waar Justus Vingboons met Philips heeft samengewerkt. Hoezeer de kolossale pilasterorde in den smaak viel, bewijst het gebruik daarvan door andere meesters als Pieter Post en Daniël Stalpaert.

De huizen van 1660 tot 1675 gebouwd en die voornamelijk te vinden zijn aan het oostelijk gedeelte van Heeren-, Keizers- en Prinsengracht, vertoonen duidelijk Vingboons' invloed, al is aan de meeste een zekere nuchterheid eigen, die de bouwmeesters tevergeefs door het kwistig aanbrengen van festoenen hebben trachten te bedekken.

Het is moeilijk om tegenover de kunst van Vingboons en die van zijn tijdgenooten rechtvaardig te zijn. Hunne werken wijken zeer af van het ideaal, dat men zich in den regel van 17e eeuwsche architectuur pleegt te maken. Hier dient echter in het oog gehouden te worden, dat er in Vingboons' tijd naar pittoreske gevels in den trant van De Keyser volstrekt geen vraag meer was; trapjesgevels werden toen nog maar gemaakt in achterbuurten en winkelstraten. Maar de toenmalige Amsterdamsche patriciërs verlangden wat anders. Zij begonnen hunne minder deftige vaderen, die in het begin der eeuw het geld verdiend hadden, te vergeten.

Ik wees reeds vroeger op de schilderkunst; ook nu is deze leerzaam. De schuttersstukken, waarin de aanzienlijke burgers van de eerste helft der eeuw zich nog vermeiden, worden, na 1650, ddoor de veel stemmiger regentenstukken vervangen. Rembrandt schildert in 1642 zijn Nachtwacht, in 1664 zijn Staalmeesters. Zijn leerlingen worden geheel door de klassicistische richting medegesleept; de latere Govert Flinck, de latere Ferdinand Bol passen bij hun tijd. Rembrandt voegt zich daarna niet, maar was meer een genie voor alle tijden, dan een personificatie van den geest der 17e eeuw.

Uit den aard der zaak moeten Vingboons en zijn volgelingen zich naar den heerschenden smaak voegen, wilden zij klanten krijgen en houden. Het bouwend publiek is al van ouds maar weinig ingenomen geweest met die architecten, welke zich boven hun tijd wilden verheffen en hun eigen weg meenden te kunnen gaan.

Men moet dit alles bij de beoordeeling van de werken, tusschen 1650 en 1675 voortgebracht, in het oog houden. Mogen zij ook al, naar de hedendaagsche inzichten, minder hoog staan, dan wat van 1600—1625 werd gemaakt, zij spiegelen toch den geest des tijds trouw af.

Wie hard over Vingboons oordeelt, bedenke, dat de geheele 19e eeuw er niet in geslaagd is, ook maar een enkel werk te bouwen, dat aan dien eisch, de uitdrukking van den tijdgeest te zijn, voldoet.

(Wordt vervolgd.)

DE BEHANDELING VAN TECHNISCHE ZAKEN DOOR GEMEENTEBESTUREN.

In een der jongste Raadszittingen in de Residentie heeft zich een vraag voorgedaan, die, omdat zij niet van uitsluitend plaatselijk belang is en tevens technische zaken raakt, onze aandacht heeft getrokken. De vraag betreft namelijk de bevoegdheid van den Raad en zijn leden, om kennis te nemen en des gewenscht een oordeel uit te spreken over plannen en begrootingen van uit te voeren openbare werken.

Hier was de quaestie gerezen naar aanleiding van den telephoonaanleg door de gemeente, waarvoor het geld was gevoteerd, doch de Raad onkundig gelaten van de wijze, waarop het zou worden besteed.

Enkele leden, o. a. de heeren Halbertsma, ingenieur, en Van Liefland, architect, vonden hierin aanleiding aan B. en W. te verzoeken de plannen alsnog voor de Raadsleden ter visie te doen leggen, hetgeen, zooals wij vernamen, dan ook geschied is, echter niet dan na eenige wrijving van gedachten over de quaestie der bevoegdheden, die daarna ook in de dagbladpers tot uiting kwam.

Slaan wij de Gemeentewet op, dan lezen wij in Titel II, waarin de bevoegdheden van den Raad omschreven worden, artikel 142:

„Hij (de Raad) kan zich de vaststelling der plannen en voorwaarden van aanbesteding der werken en leveranties, ten behoeve der gemeente te doen, voorbehouden."

De bevoegdheid van den Raad bepaalt zich dus niet uitsluitend tot het voteeren der benoodigde gelden voor de bedoelde werken en leveranties, noch tot het bevelen alleen van het aanleggen of verbeteren van die werken, dat in art. 141 is genoemd, maar strekt zich, volgens de letter van de wet, wel degelijk ook uit tot de uitvoering van die werken, en niet alleen tot de vaststelling der plannen, maar ook tot die der voorwaarden van aanbesteding, dus der bestekken.

Nu is wel de Haagsche Commissie van Publieke Werken de meening toegedaan, dat de vaststelling der bestekken niet des Raads is, een meening die meermalen is uitgesproken, maar hoe de Commissie kan trachten die meening tegenover den Raad vol te houden, is ons met het boven aangehaald artikel in de hand onverklaarbaar.

Onder voorwaarden van aanbesteding toch kan ook de wetgever niet anders hebben verstaan dan, althans een gedeelte en een niet onbelangrijk gedeelte der bestekken.

Wat nu betreft de in de dagbladen gevoerde polemiek over de quaestie, daaruit blijkt, dat naast de o. i. gezonde opvatting van de Haagsche Courant, die in een zakelijk artikel over „Bevoegdheden" hare meening in deze uiteenzette, door anderen geheel tegenovergestelde meeningen worden voorgestaan.

Zonderling vooral leek ons, wat door den Haagschen correspondent van „De Telegraaf" te dezer zake werd in het midden gebracht.

Bij de vraag, waar bij een Gemeenteraad „de grens is van de parlementaire bemoeienis in het tot stand brengen van openbare werken, geen grens van wettelijken oorsprong, maar gesteld door practisch beleid", vinden wij het volgende opgemerkt:

„Bij het Rijk bestaat de quaestie niet. De Kamers voteeren de gelden voor de in wetten omschreven doeleinden, al dan niet geamendeerd, en houden zich met de uitwerking der groote lijnen niet onledig. Plannen en teekeningen van gebouwen worden niet overgelegd, tenzij ter inzage. Is voor waterstaatswerken, stationsaanleg enz. omtrent de cardinale punten overeenstemming verkregen, dan is het verdere overgelaten aan het technisch beleid der daartoe geroepenen. *En dit is ook zooals het behoort.* (red.) Zoo deed Amsterdam, toen het den architect Berlage opdroeg een beurs te bouwen. De raad had die keuze, door den

toenmaligen wethouder zoo maar als van zelf sprekend medegedeeld, kunnen afkeuren en daardoor de gemeente kunnen behoeden voor een gewroeht, waarin l'éléphance de l'art een hoog woord meespreekt, maar de Raad deed dit niet, en *het koopje had hij zich zelf bezorgd.* (Red.) Toen het plan klaar was, even voordat het werk zou beginnen, was men blij dat de zaak nu eindelijk uit was en ging mee door dik en dun met den door den Raad zelf tot uitvoerder uitverkorene en men beklaagt zich niet."

Is dit nu een voorbeeld van een gang van zaken zooals het behoort of neemt de schrijver een loopje met zijn gewillige lezers?

Dat hij niet veel voor technische zaken gevoelt mogen wij hem niet euvel duiden, maar wel mogen wij ons de opmerking veroorloven, dat de vergelijking tusschen Gemeenteraden en Kamers hier kant noch wal raakt en dat wat eerstgenoemde lichamen betreft wel degelijk in de Gemeentewet, in het boven aangehaald artikel een *grens van wettelijken oorsprong* aanwezig is, terwijl hier juist een practisch beleid de bevoegdheid van den Raad in deze tracht te verkorten.

En nu de argumenten die de schrijver aanvoert:

„Laat de technici nooit aan het woord in de vertegenwoordiging van land, gewest of gemeente, ter bespreking van de onderdeelen van een plan, zoodra de kosten bij besluit vast staan. Zij zullen de spoedige totstandkoming van het gewenschte maar tegenhouden. Evenals het Rijk, dient de gemeente vertrouwen, vol vertrouwen te stellen in haar ambtenaren en mag technisch meeningverschil met de tot oordeelen bevoegden in de vertegenwoordiging, niet leiden tot het op zij zetten van de plannen der ambtenaren."

„Waartoe zijn ze dan benoemd? En daarom deed de Raad hier zeer verstandig, zich niet aan te sluiten bij het protest van enkele harer technische leden, die 't plan voor telefoonaanleg door alle vijf-en-veertig vroeden had willen doen bekijken en bedisselen, om er misschien zooveel uit te vitten en te visschen, dat een nieuw plan noodig werd en we in 1903 zouden zitten zonder telefoon."

„Laat de technici nooit aan het woord, enz."

Wij vragen hier op onze beurt, waartoe zijn zij dan benoemd of juister gezegd door de burgerij afgevaardigd, de ingenieurs toch niet om adviezen te geven in zaken van armenzorg, de architecten toch niet als specialiteiten in belastingzaken?

„Zij zullen de spoedige totstandkoming van het gewenschte maar tegenhouden". Als het noodig is zal zeker eenig oponthoud niet te vermijden zijn, maar wat is beter, dat de burgerij het beste voor haar geld krijgt, wat te krijgen is of dat zij later de spoedige totstandkoming moet betreuren en bemerken moet dat de Raad niet zichzelf, maar haar een koopje bezorgd heeft.

Vol vertrouwen dient de gemeente te stellen in hare ambtenaren, dit zijn wij volkomen met den schrijver eens, maar dit is hier geheel buiten de quaestie en uit het neerschrijven van deze stelling blijkt, evenals uit hetgeen er verder op volgt, dat de schrijver zich niet op de hoogte der quaestie heeft gesteld.

Door de protesteerende Raadsleden is juist dit vertrouwen op den voorgrond gesteld.

De ambtenaren willen gaarne met hunne plannen voor den dag komen, maar de knoop zat hier in de schakels, die de verbinding vormen tusschen de ambtenaren en den Raad.

En die knoop wilden de technische leden er uit hebben, wat hun waarschijnlijk op den duur ook wel gelukken zal, al sloot de geheele Raad zich ook thans niet dadelijk bij hun protest aan.

Dat dit niet het geval was, is zeker niet toe te schrijven aan de overweging, dat het hier de bedoeling was „de plannen der ambtenaren op zij te zetten", zooals verondersteld wordt door den schrijver, die zich geen andere drijfveeren schijnt te kunnen voorstellen dan bemoeizucht en vitzucht, die hier in geenen deele in het spel waren.

De Haagsche kiezers, bewezen meermalen in den laatsten tijd en nog onlangs, door de keuze van den oud-Minister Lely, dat zij de mannen naar de Raad weten af te vaardigen die de in een periode van groote ontwikkeling verkeerende residentie noodig heeft, die zeer goed weten welke verplichtingen hun mandaat oplegt, maar natuurlijkerwijze ook aanspraak maken op de rechten en bevoegdheden, waarvan de handhaving noodig is voor het naar den eisch vervullen dier verplichtingen.

Wat betreft veelzijdigheid worden aan de technische ambtenaren der groote gemeenten tegenwoordig hoogere eischen gesteld, dan in eenige andere betrekking het geval is.

De periode van ontwikkeling brengt van zelf mede, dat technische vraagstukken van wijde strekking veel meer dan vroeger op den voorgrond treden. De techniek zelf verkeert mede in een periode van groote ontwikkeling, wat heden heel mooi en doelmatig is, is over tien of twaalf jaren wellicht alweder verouderd en onbruikbaar. Deze omstandigheid maakt de taak van de technici zeker niet gemakkelijker, maar zij stelt ook aan de vertegenwoordigers der burgerij hoogere eischen van verantwoordelijkheid. Zij kunnen niet volstaan met over alle moeilijkheden heen te stappen door te zeggen: „de ambtenaren moeten maar weten hoe zij dit of dat klaar spelen, zij zijn daarvoor verantwoordelijk, waarvoor betalen wij hen anders?"

Onze tijd eischt een andere, een meer conscientieuze opvatting en een goed geregeld gemeen overleg tusschen besturen en ambtenaren.

Er is een zonderlinge tegenstrijdigheid in de zoo vaak herhaalde betuigingen van vertrouwen in de ambtenaren en de opvatting uit den regententijd, die nog wel eens om een hoekje komt kijken, die de ambtenaren eenvoudig beschouwt als de gehoorzame dienaren van de heeren, wier eerste plicht is, de gegeven bevelen stipt op te volgen.

Wat de regeling der verhouding tusschen de heeren en de ambtenaren betreft is Duitschland ons, als in zooveel anders, vooruit. Daar hebben in sommige steden, b. v. reeds sinds lang de technische hoofdambtenaren, krachtens hun betrekking, als leden zitting in den Gemeenteraad; in enkele gemeenten evenwel slechts met adviseerende stem, en in andere in het geheel niet, maar het streven der technische kringen is al reeds sinds jaren gericht op algemeene invoering van den eerstgenoemden, voor alle grootere steden gewenschten toestand.

Voor zoover wij weten is bij ons het denkbeeld zelfs nog nimmer ernstig ter sprake gekomen, maar, dat het ook voor onze groote steden de overweging waard is, kwam ons in de gedachte bij de lezing van het belangrijke „Denkschrift über die Stellung der höheren städtischen Baubeamten" in het vorig najaar in de Deutsche Bauzeitung gepubliceerd, een stuk waarop wij bij een latere gelegenheid hopen terug te komen.

ASBESTLEI.

Naar wij vernemen, heeft het Ministerie van Oorlog te Berlijn de levering van de officiersgebouwen, bestemd voor het in den laatsten tijd veel genoemde plaatsje Wreschen, alwaar een bataljon infanterie zal worden gestationeerd, opgedragen aan de Asbest- en Gummi-Werke Alfred Calmon Act.-Ges., hier te lande vertegenwoordigd door de firma Gebr. Knoops te Arnhem.

Deze gebouwen, eene oppervlakte van 2000 vier. voet beslaande, zullen dus geheel in Asbestlei worden opgetrokken en moeten binnen den tijd van slechts 8 weken gereed zijn. Het vertrouwen door het Ministerie in dit nieuwe bouwmateriaal is van te meer beteekenis, nu aan de fabriek kennis is gegeven, dat er binnenkort eene belangrijke nabestelling zal volgen van asbestgebouwen, zooals de firma een jaar geleden voor de vesting Bitsch i/L. vervaardigde.

De nieuwe groote opdracht levert het bewijs, hoe uitmuntend deze Asbestgebouwen aan het doel hebben beantwoord. Er bestaat dus geen twijfel, dat in gevallen, waar spoedig droge, gezonde woningen vereischt worden, Asbestlei het eenig aangewezen materiaal is, dat tegen alle weersinvloeden bestand is en eene groote isoleerkracht bezit, waaraan het niet alleen hitte-, koude-, vocht- en brandwerende eigenschappen, maar ook die van geluiddemping en minste zwaarte van alle bouwmaterialen paart. Deze hoedanigheden zijn van grooter waarde voor gebouwen in landstreken met ongezond klimaat of in plaatsen van zeer geëxponeerde ligging, wegens het gemakkelijk vervoer. Bovendien is het in sommige gevallen te verkiezen boven andere bouwstoffen, wegens het voordeel dat het aanbiedt, nl. niet aangetast te worden door bacteriën, mieren enz.

De Asbesthuizen worden door de fabriek volgens haar eigen methode geconstrueerd en hebben een zeer net aanzien.

Overigens wordt Asbestlei niet alleen aangewend tot oprichting van geheele gebouwen in profielijzer- of houtconstructie, ook voor dakbedekking, brandwerende en isoleerende bekleeding en voor vele andere doeleinden wordt dit materiaal toegepast.

Binnenkort zal te Arnhem bij de bovengenoemde firma een model-asbesthuis te bezichtigen zijn.

VEREENIGINGEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Vergadering van 22 *Februari* 1902.

Het punt van behandeling, dat de geheele zitting te 's Gravenhage in beslag nam, luidde: Over het onderzoek van het Bessemerstaal, dat in onze spoorwegbruggen is verwerkt, en over de nieuwe methoden tot onderzoek van ijzer en staal, volgens de mededeelingen op het congres te Budapest (September 1901) De heer J. Schroeder van der Kolk behandelde op zeer wetenschappelijke wijze dit moeilijk en omvangrijk onderwerp, waarvan het volgende dier e als overzicht.

Spreker herinnert er aan, dat reeds in de jaarverslagen van den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten en in een vroeger gehouden voordracht van den heer Joosting met een enkel woord is melding gemaakt van zorgwekkende verschijnselen, die zich in het Bessemerstaal onzer spoorwegbruggen hebben voorgedaan en die tengevolge hebben gehad, dat een onderzoek werd ingesteld naar de hoedanigheid van dit staal. Dit onderzoek is thans afgeloopen en daarvan is een verslag opgemaakt, waaruit spreker in het eerste gedeelte zijner voordracht eenige mededeelingen doet, om vervolgens in het tweede gedeelte een en ander te vermelden omtrent de nieuwere beproevings-methoden, die op het congres te Buda-Pest zijn bekend gemaakt.

Spreker vermeldt, wat aanleiding heeft gegeven tot het gebruik van Bessemerstaal voor onderdeelen van spoorwegbruggen, gaat in het kort na aan welke voorschriften dit staal moest beantwoorden en welke gebreken in den loop der jaren daarin zijn ontdekt. Het doel van het vervolgens ingestelde onderzoek was om door een chemische analyse van het gehalte aan bijbestanddeelen de deugdelijkheid van het staal te beoordeelen; doch dit middel was te kostbaar en te tijdrovend om op zoo groote schaal toe te passen als noodig voorkwam. Wegens gebrek werd een voorloopige keuring te verkrijgen door middel van de ponsproef.

Met een registreerende spanningmeter was het mogelijk diagrammen van de ponswerking te verkrijgen, waardoor gehoopt werd reeds een voorloopig inzicht in de kwaliteit van het staal te bekomen. Dit middel bleek niet geheel doeltreffend, waarom tevens zorgvuldig werd nagegaan welke stukken onder het ponsen waren gescheurd, en ook de uitgeponste stukjes werden uitgemeed om daardoor verborgen scheuren in deze stukjes aan het licht te brengen. Op deze wijze kon het aantal chemische analysen worden beperkt tot die staalsoorten, die zich bij deze proeven ongunstig hadden doen kennen.

De analysen luiden, dat het staal, dat aanvankelijk door John Brown te Sheffield was geleverd, wegens zijn laag phosphorgehalte, als betrouwbaar mocht worden aangezien, doch dat dit niet het geval was met het staal, dat door dezen fabrikant in later jaren was geleverd. Hetzelfde oordeel gold het staal van den Hoerder Verein, dat zich doorgaans door een te hoog phosphorgehalte kenmerkte. In het algemeen werden deze proeven bevestigd door het microscopisch onderzoek; slechts enkele monsters vertoonden een gezonde structuur, bij de meeste echter bleken holten, scheuren en vloeilijnen aanwezig te zijn, ten bewijze van eene zeer geringe homogeniteit.

In het tweede gedeelte zijner voordracht beschouwt spreker de verschillende mechanische keuringsmiddelen. De trek- en buigproef als keurmiddel voor staal wordt thans algemeen gewantrouwd, omdat zij niet de kwaliteit waarborgt, die voor de techniek wordt vereischt.

De ponsproef, ofschoon met beter hulpmiddelen in staat om nauwkeuriger uitkomsten te verschaffen dan bij het staalonderzoek waren verkregen, was door proeven van Frémont gebleken waarden te geven, die in een vaste verhouding stonden tot de waarden, die de trekproef leverde, waren dus deze laatste onbetrouwbaar, dan volgde daaruit hetzelfde voor de uitkomsten der ponsproef.

Dezelfde gevolgtrekking werd gemaakt omtrent de kogelproef, waarvan Brinell een mededeeling op het congres te Budapest had ingezonden.

Volgden nu de proeven met ingekeepte staven.

Achtereenvolgens werden de uitkomsten beschouwd, die door Barba, Charpy, Brinell, Frémont, Van der Heym en Huillier waren verkregen en werd daaruit afgeleid dat deze waarnemers op verschillende wijzen tot hetzelfde resultaat waren gekomen, nl. dat door de buigproeven op ingekeepte staven met valblok of pers de taaie of brooze kwaliteit van het staal kon worden onderscheiden en dat de trekproef deze zoo gevaarlijke broosheid in het geheel aan het licht bracht.

Een monster werd getoond van een zeer brooze staalsoort, dat zich gemakkelijk plat liet buigen, d.ch bijna onmiddellijk brak, wanneer het vóór de buiging was gepoest.

Spreker wees er op, dat in onze constructiën zelden of nooit een breuk plaats vindt in een onverzwakte doorsnede, doch altijd in verbindingen en dus over gaten die geboord, gedoornd, geklonken, misschien ook gepoest zijn en dat daarom proeven op ingekeepte staven zich nauw aansluiten aan de eischen, die in werkelijkheid aan het materiaal moeten worden gesteld.

Wel is het harde Bessemerstaal voor brugconstructiën geheel in onbruik en is daarvoor zacht vloei-ijzer in de plaats gekomen, doch het laat zich aanzien, dat met de oude methode van keuring brooze soorten van dit vloei-ijzer niet zullen worden geweerd. Met de hoop dat door spoedige invoering der nieuwe methoden van onderzoek zal worden voorkomen dat opnieuw minder waardig materiaal voor constructiedeelen zal worden geleverd, eindigt spreker zijn rede.

Een langdurig applaus volgde op deze interessante voordracht, op zoo bevattelijke, aangename wijze gehouden. Discussie had hierover niet plaats.

Nog werd op deze vergadering het besluit genomen, de oprichting van het Sidero-Chemisch Instituut door eene geldelijke bijdrage uit de kas der vakafdeeling te bevorderen.

TENTOONSTELLINGEN.

De Nederlandsche afdeeling op de eerste nationale tentoonstelling voor decoratieve kunst te Turijn belooft, door de veelzijdige medewerking, die het comité ondervindt, zeer belangrijk te worden en het comité vleit zich, dat van onze nationale gebruikskunst een juist beeld zal kunnen worden gegeven.

In tegenstelling met de Nijverheids-tentoonstellingen, waarbij de handelsbelangen op den voorgrond treden, is deze speciale tentoonstelling van meer artistieke strekking. Het Nederl. comité heeft dan ook van het centrale comité te Turijn in opdracht gekregen met de meeste beslistheid er voor te waken dat slechte werken die op degelijke grondslagen berusten en oorspronkelijkheid bezitten, worden aangenomen, terwijl naboetsingen of surrogaten streng moeten worden geweerd — zoodat de voorwerpen van alken exposant een eigen karakter moeten dragen. Het Nederl. comité zal naar vermogen deze moeilijke taak tot een goed einde trachten te brengen en er naar streven onze afdeeling niet door

groote hoeveelheid, doch door degelijkheid van het tentoongestelde te doen uitmunten.

Het comité doet derhalve een beroep op de medewerking zoowel van kunstenaars als van industrieelen om alle krachten in te spannen opdat onze ambachtskunst in deze internationale wedstrijd een goed figuur zal maken. De tentoonstelling te Turijn biedt eene goede gelegenheid aan om te toonen wat Nederland op het gebied der décoratieve kunst en der kunstambachten vermag voort te brengen en te bevestigen, dat een klein land in zijne kunstuiting voor grootere landen niet behoefd onder te doen. Doch hiertoe is de samenwerking van allen, wier belangen daarmede zijn gemoeid als ook van hen, die er prijs op stellen, dat ons land op waardige wijze worde vertegenwoordigd.

GEMENGDE BERICHTEN.

's Gravenhage. Het dagelijksch bestuur van de Zuiderzee-vereeniging is dezer dagen op audientie geweest bij den minister van waterstaat. Het bestuur heeft aan den minister het groote belang van de drooglegging der Zuiderzee uiteengezet. Naar wij vernemen zijn de denkbeelden van minister de Marez Oyens omtrent het plan vrijwel in overeenstemming bevonden met de gedachten van het dagelijksch bestuur der Zuiderzee-vereeniging, zoodat de commissie een bevredigenden indruk van 's ministers meening ontving. Het college voor de zeevisscherijen en 's rijks waterstaat zijn reeds door den minister over het plan gehoord.

Delft. De onverwachte inspectie van de gebouwen der Polytechnische School alhier door den Minister van Binnenlandsche Zaken op jl. Zaterdag is, naar hier verluidt geweest met het doel, waar te nemen hoe het mogelijk zou zijn naast den bestaanden toestand een inrichting te scheppen waar gelegenheid kon worden gegeven tot opleiding van opzichters, electriciens enz. in 't algemeen betrekkingen beneden dien van ingenieur.

Zooals reeds vroeger bleek heeft de Minister vooral op 't oog de inrichting die in Oostenrijk en Duitschland is, de z.g. „Technische Schule", welke hier te lande geheel wordt gemist.

Wel heeft de afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs een examen ingesteld voor electriciens en werktuigkundigen, doch dit is niet voldoende.

Aan een der hoogleeraren der Polyt. School, prof. P. Zeeman, is opgedragen een rapport in te dienen betreffende de inrichting van bedoeld onderwijs in het buitenland.

Haarlem. Zondag a. s. zullen voor het laatst de decoratieve ontwerpen van den heer Maneveld te 's Gravenhage in de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid alhier tentoongesteld zijn.

De volgende weken zal er groote afwisseling worden gebracht in de Tentoonstellingen, die in de rotonde zullen plaats hebben.

Leeuwarden. In het jaarverslag van de commissie van Bestuur van het Provinciaal Museum v. Oudheden en Geschiedk. voorwerpen te Assen wordt herinnerd aan het feit, dat mr. Seerp Gratama te Rotterdam vroeger lid dier commissie haar gewezen heeft op het bedenkelijke van tal van aankoopen, door haar gedaan, wier echtheid en oudheidkundige waarde door den schrijver werd betwijfeld. De commissie wijst er op, dat de oplossing van een zaak als deze uit haren aard moeilijk is. De commissie laat nadere opgravingen doen, om zooveel mogelijk vast te stellen, welke soorten van het aangekochte aardewerk, zich werkelijk en op onverdachte wijze in den grond bevinden. De aankoop van vaatwerk der personen, die haar de collecties hebben gebracht, waartoe de verdachte voorwerpen behooren, is in het begin van 1901 gestaakt.

In de Leeuwarder Courant van 11 Juli en 1 Aug. 1901 is reeds voordat de heer Gratama zijn bevindingen publiceerde, gewezen op het bestaan van een soort syndicaat van een 4-tal werklieden te Odoorn — aldaar welbekend — die wegens de vele aanvragen naar oudheden, ze zelf fabriceerden, en zoo noodig in den grond stopten. Er werd toen tevens bijgevoegd, dat deze lieden ook veel aan het museum te Assen leverden, doch dat den laatsten tijd genoemd museum voor hun al of niet eigengemaakte waar bedankte.

Toen is tevens een middel aan de hand gedaan, om te onderkennen de echte en de nagebootste urnen. Wanneer men de potten, of scherven er van, eenigen tijd in warm water zet, kan men de eerst kort geleden gefabriceerde waar tot leemballetjes kneeden, wat bij de urnen die meer dan 10 eeuwen in den grond geweest zijn, niet het geval is.

Trouwens ook het uiterlijk verraadt veelal de afkomst. De echte urnen hebben een meer steenachtig voorkomen dan de nagebootste, tenminste die van het viertal te Odoorn.

— Aflevering 2 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese, te Utrecht), bevat: Levende Barometers, door Dr. A. J. C. Snijders. — De Geschiedenis van het Fotografisch Objectief, door Dr. R. G. Rijkens. — De mechanische vrije vlucht. Vliegmachines (vervolg en slot), door H. Vreedenburg. — De Okapi, een herrezen voorwereldlijk dier, door Dr. J. E. Rombouts. — De Boute Kraai en de Ekster, door J. Daalder Dz. — Vleermuizen in gevangenschap, door J. Hendrik van Balen. — Korte mededeelingen — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. De novels om Nova Persei, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot opzichter der werkplaatsen 1e kl. bij den dienst der exploitatie van den Sumatra-staatsspoorweg, de ambtenaar op non activiteit C. M. van Houtrijve, vroeger die betrekking bekleed hebbende, thans ter beschikking gesteld van den waarnemenden hoofd-ingenieur van den Sumatra-staatsspoorweg en de Ombilien mijnen; tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java, P. A. Roelofsen; tot ad-pirant-ingenieur bij den waterstaat J. Th. van Rosse, J. Blacksione en D. Meyer, allen daartoe ter beschikking gesteld van den gouverneur-generaal; tot leeraar in het smeden en bankwerken, J. Wondstra, daartoe gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal; tot tijdelijk onderopzichter der werkplaatsen Th. J. Erlée, en geplaatst bij de Westerlijnen; tot onderopzichter 2e kl. de tijdelijke onderopzichter 2e kl. W. L. Scheffer.

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Malang als standplaats, de ambtenaar ter beschikking, dienstdoende opzichter 2e kl. J. P. Rouwenhorst;

ontheven eervol van de tijdelijke waarneming der betrekking van leeraar in het smeden bij de Koningin Wilhelminaschool te Batavia J. H. Miolée;

ter beschikking gesteld van den resident van Batam, de aspirant-ingenieur De Meyer.

— De gemeenteraad te Breda benoemde tot hoofdopzichter boekhouder der gemeentewerken den heer C. Mol te Wageningen.

— De heer Klaassen, directeur der gasfabriek te Winschoten, is tevens benoemd tot directeur der aan te leggen waterleiding, op een jaarwedde van ƒ 600.

— Tot leeraar in de electrotechniek van het Genootschap „Mathesis Scientiarum Genetrix" te Leiden is benoemd de heer H. A. Ravenek Jr., ingenieur te Delft.

— De gemeenteraad van Schiedam heeft benoemd tot directeur der gasfabriek en de waterleiding aldaar, den heer dr. W. H. van Rietschoten, te Soprol (Hongarije).

— Bij Kon. besluit van 25 Febr. 1902 no. 21 is, met ingang van 1 Maart 1902, aangesteld tot technisch ambtenaar 2e kl. bij het Technisch Bureau van het Departement van Koloniën, de heer H. L. J. Kooper, thans bij genoemd Bureau werkzaam.

— Door het overlijden van den hoofdopzichter van fortificatiën C. R. van Ruijven, te Leiden, is een plaats als hoofdopzichter vacant gekomen, in verband waarmede eerlang zullen worden bevorderd: tot hoofdopzichter van fortificatiën, de opzichter 1e kl. M. C. Consemulder, te Maastricht; tot opzichter van fortificatiën 1e kl., de opzichter 2e kl. F. Hertstein, te Brielle; tot opzichter van fortificatiën 2e kl., de opzichter 3e kl. E. H. Oudt, te Helder, en tot opzichter van fortificatiën 3e kl., de sergeant-majoor-titulair van het korps genietroepen W. H. Taffijn, gedetacheerd te 's-Hertogenbosch.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Boekhouder op een kantoor van een scheepsbouwwerf. Kennis van teekenen strekt tot aanbeveling. Br. fr. letter B H, Bureau van de Zaanlandsche Courant, te Zaandam.

— Electrotechniker, om in Nederlandsch-Indië als Chef van het bedrijf eener Electrische Centrale op te treden, practisch op de hoogte van werktuigkunde en bankwerk, ongehuwd, P. G., sterk gestel. Br. no 322, aan het Advertentie-kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam.

— Bouwopzichter te Watergraafsmeer. Salaris ƒ 800. Stukken in te zenden vóór 15 Maart bij den burgemeester.

— Opzichter bij den bouw eener school te Amersfoort. Sollicitatiën bij den heer W. Salomons, architect aldaar.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

10 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, ƒ 42—ƒ 100 's maands
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, ƒ 80 en ƒ 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, ƒ 70 's maands;
6 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 23—44 jaar, ƒ 85—ƒ 125 's maands;
8 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, ƒ 25—ƒ 80 's maands.
3 Electro-technikers, 22—35 j., ƒ 60—ƒ 80 's maands.

Vervolg der Aankondigingen.

VRIJDAG, 7 Maart.

Zutfen, te 11 uren, door den archit. H. A. Eerman, namens den heer J. H. Leuverman, in het café „De Klok" (Pelikaanstraat): het bouwen van een woonhuis en remise aan de Boompjeswal te Zutfen. Aanw. 5 Maart te 2 uren. Inl. door den arch.

VRIJDAG, 14 Maart.

Groningen, te 12 uren, door het prov. bestuur: het onderhouden van en het doen van eenige vernieuwingen en herstellingen aan de gebouwen der Rijks Universiteit te Groningen, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 December 1902. Ram. f 15,500. Aanw. in loco 7 Maart te 10 uren aan het Academiegebouw. Inl. door den Rijksbouwk. en door den hoofdopz. der Universiteitsgebouwen, J. C. Hubscher, te Groningen.

VRIJDAG, 21 Maart.

Utrecht, te 10 uren, door de genie, in de kazerne van het korps genietroepen op 't terrein Dumlust:

1o. het leveren van benoodigdheden voor de practische oefeningen bij het korps genietroepen gedurende het jaar 1902, in 7 perceelen.

Bestek no. 27 voor perc. 1, ram. f 815.
" " 28 " " 2, " " 433.
" " 29 " " 3, " " 883.
" " 30 " " 4, " " 376.
" " 31 " " 5, " " 920.
" " 32 " " 6, " " 100.
" " 33 " " 7, " " 292.

2o. Bestek no. 34, het leveren van benaagd hout voor de practische oefeningen bij het korps genietroepen, gedurende het jaar 1902. Ram. f 1660. Inl. tot en met 17 Maart in de kazerne van het korps genietroepen.

Op onbepaalden datum.

Hulst, te 1 uur, door het bestuur van de Stoomtram-Maatschappij Hulst-Walsoorden, in het „Hôtel De Graanbeurs": bestek no. 7, het maken van de aardebaan en de kunstwerken, zoomede het leggen van sporen en wissels. Ram. f 66,200. Best. aan het bureel van den ingenieur W. E. Cramer, Sweelinckstraat 17, Den Haag, à f 2.

Een Jongmensch,

oud 21 jaar, eerst als **timmerman**, later als **teekenaar** werkzaam geweest, wenscht gaarne verder in de bouwkunde te worden opgeleid en zag zich gaarne bij een **ARCHITECT GEPLAATST** tegen klein salaris. Van goede getuigen voorzien.

Brieven onder letter A aan het bureau van dit blad.

Fabriek van
MARMEREN KUBEN
voor **Mozaïek.**
JULES NEYROUD, Vevey
(Zwitserland).

Vervolg der Uitslagen.

Leur, 25 Febr.: het bouwen van een heerenhuis ten behoeve van den heer L. H. A. Verpalen; ingek. 19 biljetten, als: K. Hijbeek, Dordrecht, f 10 895; R. Weert, Breda, f 9500; C Kop, Beek, f 9230; M. Aartsen, Beek, f 9205; W. Dielissen, Breda, f 8986; F. Beekers, Prinsenhage, f 8643; A. Schuller, Leur, f 8567; A. Nagelvoort, Breda, f 8495; P. Schaffelaar, Sprundel, f 8395; A. Nooren, Prinsenhage, f 8388; J. v. Krom, idem, f 8369; F. v. d. Heuvel, idem, f 8235; L. Eijkens, Roosendaal, f 8110; J. Stevens, idem, f 8050; C. Baijens; idem, f 7979; M. Bakkeren, Prinsenhage, f 7945, J. Clarijs, Zevenbergen, f 7690; J. Melissen, Oudenbosch, f 7683, J. v. d Goorberg Leur, f 7669.99.

Anna-Parochie, 25 Febr., door het gemeent. van het Bildt:

a. Het verbouwen van het schoolgebouw voor openbaar lager onderwijs te Vrouwen-Parochie; ingek. 10 bilj., als: D. Rollingswier, Hgum, f 7100; K. A. Wetteraw, St. Jacobi-Parochie, f 5500; H. Buwalda, id., f 5357; S Schuitmaker f 5288; M. G. Broeke s, St. Jacobi-Parochie, f 5262; J. Breeuwsma, Stiens, f 4960; R. Nieuwdag, Finkum, f 4928; K. D Bijlsma, Vrouwen-Parochie, f 4863; A. T Pot, f 4595; G. Smits, f 4560.

b. het verbouwen van het schoolgebouw voor openbaar lager onderwijs te St. Jacobi-Parochie; ingek. 7 bilj, als: S. Schuitmaker, f 3283; H. Buwalda, St. Jacobi-Parochie, f 3164; M. G. Broekens, id., f 2967; A. T. Pot, f 2955; D. K. Wetteraw, St. Jacobi-Parochie, f 2925; G Smits, f 2924; K. A. Wetteraw, St. Jacobi-Parochie, f 2883.

c. het maken en leveren van 24 schoolbanken; ingek. 5 bilj., als: U. T Nieuwenhuis, Berlikum, f 285; M. Hoogterard en Zn., Scheveningen, f 260; S Schuitmaker, f 248; K. D. Bijlsma, Vrouwen-Parochie, f 236; G. Smits, f 213,60 Gegund. De overigen te St. Anna-Parochie.

Deventer, 25 Febr., door burg. en weth., ten raadhuize:

1o de levering van 4 perceelen eenigszins getrokken grijze straatklinkers, groot 100,000 stuks

2o. de levering van een perceel vlakke grijze straatklinkers voor trottoirs, groot 100,000 stuks.

Perc. 1; ingek 4 bilj., als: B. J. Stegeman, directeur van de Overijsselsche steenfabrieken, perc. 1 f 13.75, 2 f 14, 3 f 14 en 4 f 14.50; M. Ykes, Arnhem, perc. 1 f 15, 2 f 15, 3 f 15; A. J. Wentink, De Steeg, perc. 1 volgens monsters, perc. 1 f 13.45, f 12 en f 13.20; 2 f 13.45 en f 13.20; 3 f 13.20; 4 f 13.20; E. van Holst perc. 1 f 14.50; 2 f 14.50.

Perc. 2; ingek. 5 bilj., als: B. J. Stegeman, Deventer, f 14; M. Ykes, Arnhem, f 15; A. J. Wentink, De Steeg, f 18; E. van Holst, Arnhem, f 14.50. en Deventer Steenfabriek f 13.80.

De levering van 22,500 stuks Luiksche grèsheien; ingek. 9 bilj., als: I. Goffin, Luik, f 98.75, V. Bodsen f 96, H. H. Beltman, Deventer f 99, en E Jansen en E Soupart, Luik, f 102, alles per 1000 stuks; H Bommers, Den Haag, in masse, f 2278; Fl. Andrien, Visé, in masse f 2289.37; E. van der Wal Rotterdam, f 103, f 102 en 196 per 1000 stuks; J R. Petit, Breda, f 100.10 per 1000 stuks, en M. Dufrasne, Luik, f 93.59 per 1000 stuks.

Werkendam, 27 Febr., door Burg. en Weth.: a. het leveren en leggen van het beisement; ingek. 7 bilj, als: G. Wilson, 's-Gravenhage, f 8400; C. de Ruiter, Leiden, f 9590; dezelfde, id., f 10,190; dezelfde, id., f 10,490; Merrem en la Porte, Amsterdam, f 10,302; Slagmolen, Werkendam, f 12.340; A. P. Volcker Pzn., Sliedrecht, f 12,485.

b. Breuer en Co., Hoechst a/M. f 1618.75; dezelfde. id., f 1662; Sopp en Reuther, Mannheim, f 1639.55; G. L. Dahlman, Rotterdam, f 1946,75.

's-Gravenhage, 27 Febr., door burg. en weth. ten raadhuize: het bouwen van een school op een terrein aan de Maestraat te Scheveningen; laagste inschr. A. Toonenvliet, 's-Gravenhage, f 53,000

Voor het leveren van gesalvaniseerd klein ijzerwerk ten behoeve van de telefoon waren laagste inschr. Everts en van der Weyden, Helmond, f 3058.

Groningen, 27 Febr., namens den heer H. I. J. Tinga en onder architectuur van de heeren P. Belgraver en A. Reiziger: het bouwen van zeven pakhuizen met boven woningen en een winkelbehuizing met bovenwoning aan de Oosterbarenstraat en Oosterkaai; ingek. 33 bilj., als: G. Pastoor, Stedum, f 33,540; H. Nielan's, Warffum, f 33 400; D. H. Porrings f 33 333; B. Jansen f 32,885; W. Albers f 32,670; F. H. Mulder f 32,590; J. Versteegh f 32,500; J. Molder f 32,224; H. Schreuder f 32,130; G Brinks f 32,100; J. N Vuursteen f 32 070; C. R Niekus f 31,865; J. Groenewold f 31,840; D Jansen f 31 800; J. Pietersen f 31,789; R. Jansen f 31,448; E. Talp f 31,020; J. de Vink f 31,000; Westerhof en Eenhuis f 30,980; J. Huizinga f 30,980; A. Pot f 30,950; G. Hendriks f 30,866; H. Smid f 30,843; H. Pot f 30,782; D. Th. Dalmolen f 30,749; W. C. E. Krüse f 30,743; G Rademaker f 30,730; H. v. d Berg f 30,459; H. Huisman, Onderdendam, f 29 990; H. Ibelings f 29,783; F. H. de Vries f 29,123; D. Smit f 28,980; E. Smid f 28,820. Gegund. De overigen te Groningen.

HOUTEN TRAPPEN worden brandvrij door bekleeding met onbrandbaar **HOUTGRANIET** VAN **Theod. Ferd. Bierhorst te HAARLEM.**

Voordeeligste dektreden op ijzeren of oude uitgesl. trappen.
Onderdringbare
Onverslijtbare vloeren op Hout- en Steen-onderlaag.

Stoomtimmer-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

N.B. Mijn onder hoogen druk geperst Houtgraniet kost bij 10 m/m. dikte bij partijen slechts f 3.— p. M². Het namaaksel gewone dikte van 5 m/m. op de vloeren gegoten, is duurder. Traptreden van 1000 × 245 × 14 m/m. kosten f 1.50 p. trede, kant en klaar.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 8 Maart 1902. Nº. 10

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6,50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

ZEVENTIENDE-EEUWSCHE BOUWKUNST DOOR A. W. WEISSMAN.

Vervolg van pag. 68.

De periode die de laatste vijf en twintig jaren der 17e eeuw omvat, is voor de Amsterdamsche bouwkunst de minst vruchtbare geweest. En wanneer men de gebouwen, toen gesticht, aanziet, dan is er zeker geen reden, om die onvruchtbaarheid te betreuren. Het streven naar deftigheid verloopt in nuchterheid, in de saaiste eentonigheid. Het schijnt, alsof toen de overtuiging algemeen was, dat een gevel zich fraaier voordeed, naar mate hij versierselen ontbeerde. Men ziet dus, dat de 19e eeuwsche kunst een zelfde uitgang had als de 17e eeuwsche.

De man die deze nuchterheid het eerst in zijn ontwerpen toont is Daniël Stalpaert. Ofschoon hij Jacob van Campen ter zijde moest staan, was dit niet zijn eenig ebezigheid. Want de Oud-Raad had den 29 October 1648 besloten: „Daniel Stalpaert is aengenomen voor Stats-architect, op een tractement van zestien hondert gulden 's jaers, mits dat Burgemeesteren alle jaeren vrij mogen en hij sal moeten doen al wat de stat aangaet, of dat Burgemeesteren of Thesaurieren hem belasten."

Zijn dienst was ingegaan op 1 Augustus 1648 en Burgemeesteren waren dus vrij, hun architect ieder jaar op dien datum te ontslaan. Zij deden dit echter niet, doch toonden herhaaldelijk, dat zij Stalpaert op hoogen prijs stelden. Een uitmuntend technicus was hij zeker; zijn werk is de uitbreiding der stad van 1663, die op zoo gelukkige wijze aan Amsterdam zijn halve maanvorm gaf. De Oud-Raad was daar zeer mede ingenomen en besloot op 30 Januari 1663 „den architect Stalpaert, in consideratie van syne extra-moeyte, die hij in dese jaren gehad heeft met het afroyen en afbaeckenen van nieuwe gronden een extra-ordinaris van 100 ducatons in eens toe te staan, welk bedrag 15 November daaraanvolgende verhoogd werd met *f* 315.

In 1670 verzocht Stalpaert om verhooging van wedde. Toen werd besloten „in consideratie van zijn veelvuldige extra-ordinaris diensten zijn architects tractement te augmenteeren met de somme van twee hondert caroli guldens".

Daar Stalpaert, toen hij in 1639 met Margaretha Fransen trouwde, 24 jaar oud was, is hij in 1615 geboren. In 1682 was hij geen stads-architect meer; het ambt is na zijn heengaan niet meer vervuld.

Terwijl men voor Stalpaert als practicus groote achting kan hebben, heeft hij als kunstenaar niet uitgemunt. Het gebouw der Admiraliteit op het Prinsenhof, waar nu de Amsterdamsche Raad vergadert, vertoont een zwakke navolging der bouwwijze van Pieter Post en Philips Vingboons. In 1661 voltooid, is het een degelijk, doch droog stuk werk.

Ook de nu verdwenen Leidsche, Utrechtsche, Weesper- en Muiderpoorten waren door Stalpaert gebouwd. Op architectonisch schoon konden zij volstrekt geen aanspraak maken.

Maar het meest blijkt de nuchterheid van Stalpaert uit de Oosterkerk, waarvoor de kerk te 's Graveland, in 1665 door hem gebouwd, een voorstudie geweest is.

Eigenaardig is het, dat het bouwen van kerken, hetwelk sedert den tijd van De Keyser te Amsterdam was blijven rusten, nu weder wordt voortgezet. Wel was ook kort voor 1650 een kerkelijk bouwwerk ondernomen, namelijk de toren der Nieuwe Kerk, doch dit werk was in 1652 gestaakt.

Adriaan Dorsman, de bouwmeester die gezegd kan worden, het laatste vierde deel der 17e eeuw beheerscht te hebben, ontwierp een nieuwe Luthersche kerk. Het gebouw was in 1668 begonnen en in 1671 voltooid. Bij het beschouwen der kerk dient men in gedachten te houden, dat een brand in het begin der 19e eeuw haar veel schade toebracht, zoodat de details en ook de koepel niet van Dorsman afkomstig zijn.

Waar Dorsman zijn vorming kreeg, weet men niet. Dat zijn eerste werk een koepelkerk was, zou slechts dan eenige aanwijzing hebben kunnen geven, wanneer in de 17e eeuw het maken van koepels tot een bepaald land beperkt was. Maar, al waren zij tot dusverre te Amsterdam onbekend, ik behoef slechts aan de Italiaansche kunst, de Fransche kunst, de Engelsche kunst en de Duitsche kunst der 17e eeuw te herinneren, om aanstonds tal van koepels voor de verbeelding te doen oprijzen.

Met de elegante kunst der toenmalige Italianen of Franschen heeft Dorsman's werk niets gemeen. Hij toont zich meer verstands-, dan gevoelsmensch en beweegt zich in een gansch andere richting dan zijn zuidelijker tijdgenooten.

De plattegrond van Dorsman's kerk is een oorspronkelijke vinding van den bouwmeester. Een cirkelvormige ruimte, door een koepel gedekt, wordt door gekoppelde zuilen gescheiden van een trans, die echter slechts de oostelijke helft van den cirkel omgeeft. De predikstoel en het orgel zijn onder den koepel geplaatst; de trans, met de daarboven gemaakte galerijen herinneren aan de antieke amphitheaters, doch misschien nog meer aan de moderne schouwburgen.

Het systeem, door Dorsman gebruikt, is een vijftigtal jaren later in al zijn consequentie doorgevoerd bij een andere Luthersche kerk, en wel de Frauenkirche, door Georg Bähr te Dresden gebouwd. Hier zijn de galerijen, die in Dorsman's plan slechts een gedeelte van den koepel omsluiten, langs den geheelen omtrek aangebracht, terwijl predikstoel en orgel in een daarvoor uitgebouwde nis zijn geplaatst Hier krijgt men dan ook volkomen den indruk van een schouwburg; het ruim is het parterre, de galerijen vormen de loges, de verhoogde altaarnis met predikstoel en orgel zijn het tooneel.

Bähr is echter veel gelukkiger geweest in zijn koepel, dan Dorsman. Hoewel, zooals reeds werd opgemerkt, de tegenwoordige koepel, noch als silhouet, noch wat zijn details betreft, als het werk van den 17e eeuwschen bouwmeester mag gelden, zoo zijn de verhoudingen tusschen koepel en onderbouw toch niet noemenswaard, bij die van vroeger vergeleken, veranderd. En juist deze verhoudingen zijn het, waardoor Dorsman's werk zich ongunstig van de meeste andere koepelkerken onderscheidt.

Sinds Brunellesco toch zijn domkoepel te Florence maakte, is men er aan gewend, dit bouwdeel niet onmiddellijk op den grond, doch als het ware op een ander gebouw te zien staan. Dorsman's koepel echter rust, als die van het Romeinsche Pantheon, op den bodem, en dit is voor het uitwendig effect niet gunstig.

Van binnen beschouwd geeft Dorsman's koepel echter wel den indruk van een zekere grootschheid. Dat hij niet in steen gewelfd werd, doch slechts een houtconstructie is, vindt zijn verontschuldiging in den Amsterdamschen veengrond, die dergelijke stoute steenconstructies verbiedt.

De architectuur der gevels, die aan den Singel in het gezicht komen, is zeer sober, en grootendeels in gebakken steen uitgevoerd. Een Dorische orde, op een hoog basement, en met een attiek daarboven, ziedaar de elementen, waaruit zij is samengesteld.

Dezelfde soberheid kenmerkt de Oosterkerk, die door Daniël Stalpaert gebouwd is. De eerste steen van dit gebouw werd gelegd 4 October 1669 en de eerste leerrede 25 December 1671 gehouden. De kerk heeft in plattegrond den vorm van een kwadraat, bestaande uit twee hooge beuken, die elkander rechthoekig kruisen, terwijl de overblijvende hoeken door lagere gedeelten zijn aangevuld. Deze plattegrond heeft Stalpaert gevolgd naar dien der Nieuwe Kerk te Haarlem, die in 1649 door Jacob van Campen voltooid was geworden. Alle gewelven en muren worden door vier Jonische pijlers gedragen, zoodat het gebouw een ruimen, lichten indruk maakt, en het ook voor het gebruik zeer geschikt is. Het gebouw werd, met vermijding van alle sieraad, in gebakken steen opgetrokken. Indien het toch een zeer behaaglijken indruk maakt, dan wordt dit veroorzaakt, door de goede verhoudingen. Het koepeltorentje, uit de hooge kruisdaken rijzend, komt aan de silhouet van het geheel zeer ten goede. Maar de Jonische zuilen, die Jacob van Campen te Haarlem tusschen de beuken plaatste, heeft Stalpaert weggelaten, waardoor zijn interieur wat al te sober werd.

Een zelfde streven naar eenvoud, als de reeds genoemde kerken vertoonen, spreekt ook uit de synagogen, door de Duitsche en Portugeesche Joden in 1671 en 1675 in gebruik genomen. De eerste, op den hoek van de Nieuwe Amstelstraat, is een vierkant gebouw in gebakken steen, met, als eenig sieraad, een zeer streng Toskaansch portiek. De Portugeesche synagoge is wel veel grooter, doch architectonisch niet beter, al werd den schepper, Elias Bouman, in zijn tijd de uitbundigste lof toegezwaaid. Het valt niet te ontkennen, dat het gebouw door zijn aanzienlijke afmetingen van binnen een trotschen indruk maakt. De gevels evenwel zijn al te sober behandeld.

Vele huizen, van 1670—1700 te Amsterdam gebouwd, herinneren nog aan Vingboons, en dat door de flauw gebogen lijnen hunner toppen, waarlangs zich nu veelal festoenen van bloemen en vruchten slingeren. Dit is dan ook echter het eenige sieraad, wat is aangebracht en het bovendeel der gevels begint overeenkomst te krijgen met de pruiken, die toen in zwang kwamen.

Dorsman heeft geen toppen op zijn gevels gemaakt, doch ze steeds afgesloten door de hoofdgestellen, die reeds door Jacob van Campen en Vingboons gebruikt waren, en die in de 18e eeuw nog meer in de gunst kwamen. Men ziet zulk een lijst aan de huizen Heerengracht hoek Amstel, die door Dorsman ontworpen zijn en in een waarvan (No. 625) hij heeft gewoond, zooals nog blijkt uit zijn monogram, door de attributen der bouwkunst omgeven, dat onder het balkon is aangebracht. De rustiek van de in gehouwen steen uitgevoerde gevels brengt het huis van Vingboons aan den Singel in herinnering; pilasters zijn echter niet toegepast.

Ook de vier dubbele huizen aan de Keizersgracht bij de Vijzelstraat (Nos. 670—676) waarvan een thans door de Nieuwe Wale kerk is vervangen, terwijl een ander geheel veranderd is, heeft Dorsman gebouwd. Strengheid van lijnen is ook hier doorgevoerd; de kroonlijsten zijn van de Dorische orde. Nog verscheidene andere gevels op Heeren- en Keizersgracht dragen ditzelfde karakter en zouden door Dorsman ontworpen kunnen zijn. Zeker is het dat het Wale Weeshuis tot de werken van dezen architect behoort. Bij een gebouw als dit is de soberheid, den bouwmeester in zijn ontwerpen eigen, geheel op haar plaats.

Dorsman is ook militair ingenieur geweest. Als zoodanig heeft hij de stad Naarden versterkt, een werk dat in 1676 begonnen werd en in 1683 voltooid was. Deze fortificatiën zijn in de 18e en 19e eeuw herhaalde malen veranderd. Maar toch heeft de Amsterdamsche poort met haar Dorische pilaster-architectuur nog tamelijk wel haar oorspronkelijk karakter bewaard. Ook het arsenaal dat een relief met kuras, vlaggen, kanon, lansen enz. in zijn gevel heeft, is van Dorsman.

Heeft Amsterdam, wat de 17e eeuwsche architectuur in ons vaderland betreft, de grootste beteekenis, ook andere steden mogen niet vergeten worden. In de eerste plaats verdient Haarlem de aandacht. Over Lieven de Key is reeds betrekkelijk veel medegedeeld. Later hoop ik omtrent hem nog het een en ander te geven, doch in dit opstel zal ik mij alleen met zijn opvolgers bezig gehouden. Het is de Key gegaan als zijn tijdgenoot de Keyser. Met zijn dood in 1627 houdt ook zijn bouwtrant op. Men gaf hem geen opvolger, doch Thesaurieren wendden zich tot andere meesters, als zij ontwerpen noodig hadden.

Reeds in het zelfde jaar, dat de Key stierf, zou de Zijlpoort vernieuwd worden. Men verzocht toen Salomon de Bray om een ontwerp. Deze De Bray was te Amsterdam geboren, doch woonde reeds sinds 1615 te Haarlem, waar hij 13 Mei 1625 met Anna Westerbaan uit Den Haag in het huwelijk trad. Voor zijn ontwerp kreeg hij 24 pond Vlaamsch betaald. Het vertoont een zeer klassieke ordonnantie, en verschilt geheel en al van wat door de Key gemaakt is.

Jacob van Campen en Salomon de Bray zijn zeer met elkander bevriend geweest. De Bray was Katholiek, en hoewel Van Campen tot de Hervormden behoorde, was ook hij van een Katholiek geslacht. En ofschoon Van Campen een Haarlemmer en de Bray een Amsterdammer van geboorte was, had de eerste toch al zijn familie te Amsterdam, zoodat zij veel punten van aanraking met elkander hadden. Van Campen was in 1612 schutter te Haarlem; van 1615 tot 1630 heeft ook de Bray deel der schutterij uitgemaakt. Beiden waren schilders en welopgevoede menschen. Van de Bray is zelfs een bundel verzen bekend. Te verwonderen is het dan ook niet, dat twee zulke mannen zich tot elkander aangetrokken hebben gevoeld.

Jacob van Campen heeft, van zijn Italiaansche reis teruggekeerd, den Palladiaanschen stijl in de mode gebracht. De Bray was niet zijn eenige bewonderaar. Reeds Ampzing, die in 1628 schreef, getuigt dat de bewondering toen algemeen was. En het is dan ook geen gewaagde stelling, als men zegt, dat het aan Jacob van Campen te danken is, dat de Haarlemsche architectuur na 1627 een volkomen klassiek karakter krijgt.

De Bray en Van Campen waren schilders; zij beoefenden de architectuur alleen als schoone kunst. Doch een practicus konden zij niet ontberen; die vonden zij in Pieter Janszoon Post.

Deze Pieter Post was de zoon van Jan Janszoon Post, een glasschilder uit Leiden, die reeds in 1602 te Haarlem gevestigd was. Pieter werd 1 Mei 1608 te Haarlem in de Groote Kerk gedoopt. Zijn vader stierf reeds in 1614.

Pieter Post vertrok in 1636 naar Brazilië met Johan Maurits van Nassau. Hij had zich toen naam gemaakt, door sedert 1632 de uitvoering van het paleis van dien vorst en van het huis van Constantijn Huygens, beiden aan het Plein te 's Gravenhage, te leiden. Van Campen was de ontwerper.

Waar heeft nu Post de bouwkunst geleerd? Het kan wel niet anders, dan bij Lieven de Key, den ouden stads-steenhouwer van Haarlem. In den tijd der gilden werd een leerling reeds vroeg bij een meester besteed. Het was geen zeldzaamheid, als een knaap van twaalf jaar een vak ging leeren. Pieter Post kan dus in 1620 bij de Key gekomen zijn en zeven jaar diens onderricht genoten hebben. Toen zal hij de aandacht van Jacob van Campen hebben getrokken, en door dien meester in de schoone bouwkunst zijn onderwezen. En zoo laat het zich verklaren, dat Jacob, den practischen zin van zijn jongen vriend erkennende, van zijn diensten als teekenaar en uitvoerder gebruik ging maken.

In 1636 was de bouw van de Haagsche werken genoegzaam afgeloopen. Voor wat Jacob van Campen tusschen 1636 en 1641 voor het Amsterdamsche stadsbestuur ontwierp, moet hij van de technische hulpkrachten dier stad gebruik gemaakt hebben.

Pieter Post was waarschijnlijk reeds vroeger, toen Lieven de Key overleden was, in dienst der stad Haarlem geweest. Het komt mij althans voor, dat, wat er tusschen 1630 en 1633 aan het raadhuis dier stad gebouwd is, door hem moet zijn uitgevoerd, vermoedelijk naar schetsen van Jacob van Campen. Toen Post uit Brazilië terug was, in 1638, vestigde hij zich weder in zijn geboortestad, waar hij met Rachel Ridders in het huwelijk trad, en tot 1645 bleef.

In die jaren heeft hij nog voor de stad gewerkt. Met den landmeter Hendrick Symons Duyndam vinden wij hem in 1642 bezig aan het maken van ontwerpen voor straten en kaden. En als, in 1645, na vergeefsche onderhandelingen van het stadsbestuur met de Bray, Van Campen met het ontwerp voor de Nieuwe Kerk wordt belast, dan is het weer Post die het uitwerkt en er *f* 195 voor ontvangt.

Te Haarlem vindt men nog verscheidene gevels uit dien tijd, die den trant van Jacob van Campen vertoonen. Zij zijn waarschijnlijk door Post gebouwd, hetzij naar eigen ontwerp of naar schetsen van Van Campen. Het is jammer, dat de meeste in de 18e en de 19e eeuw verbouwd zijn. Nu is nog slechts aan enkele details de hand van Post te herkennen.

Pieter Post werd in 1645 stads-fabriek in Den Haag, waar hij tot aan zijn dood in 1669 bleef gevestigd. Eer wij hem naar de Hofstad volgen, moeten wij nog even bij de Haarlemsche bouwkunst der 17e eeuw stilstaan.

Het is niet waarschijnlijk dat Salomon de Bray, die als architect niet minder naam had dan als schilder, niets anders ontworpen zou hebben dan de Zijlpoort en de niet uitgevoerde Nieuwe Kerk. Nog in 1661 was zijn raad gevraagd, omtrent de voorgenomen uitbreiding der stad naar het noorden. Hij gaf zijn advies in 1661 bij Abraham Castelyn uit, en ontving van het stadsbestuur 120 pond Vlaamsch voor zijn moeite. Zijn portret, aan die uitgave toegevoegd, en van het jaartal 1664 voorzien, geeft als zijn leeftijd 67 jaar aan. Hij is dus in 1597 geboren. Het portret werd uitgegeven, nadat hij 11 Mei 1664 aan de pest gestorven was.

Tusschen 1645 en 1664 vinden wij van geen bouwwerken, door hem ontworpen, melding gemaakt. Evenwel, in 1639 was het tegenwoordig Huis van Bewaring van een fraai portiek voorzien, dat, om een bestaande Laat-Gothische ingang gebouwd, een zeer eigenaardig karakter heeft. Den stijl van Jacob van Campen en Pieter Post is er niet in te herkennen. Het gebruiken van lisenen, in verbinding met een lijst, die een zeer vrije opvatting vertoont, wijst op een ander ontwerper. Is dit misschien de Bray geweest? In dien tijd was er geen ander bouwmeester van beteekenis te Haarlem.

(Wordt vervolgd.)

DE GESCHIEDENIS VAN HET ENGELSCHE HUIS.

(Vervolg van bladz. 58.)

De „keep" stond meestal op een hoogte en vormde het middelpunt van een afgesloten ruimte, omgeven door een wal en gracht en dikwijls door een houten palissade. Binnen deze betrekkelijk veilige ruimte werden verschillende soorten van gebouwen opgericht als veestallen, voorraadschuren en ook woningen. Deze waren in den Normandischen tijd allen van hout en zijn overal verdwenen, terwijl de „keep", zooals te Rochester, alleen is blijven staan.

Er worden dertig kasteelen vermeld als gebouwd tijdens de regeering van Willem den Veroveraar, nog meer tijdens dien van zijn zonen en nog veel meer onder de rustelooze regeering van zijn kleinzoon Stephen, overleden in 1154. De architectuur en inrichting der gebouwen wijzigde zich in dit tijdsverloop, evenals die der kerken en de meest ingrijpende verandering werd wel veroorzaakt door het vervangen van hout door steen bij den bouw der kasteelen en hunne aanhoorige gebouwen. Zoo ontstonden onder de bescherming van den „keep" grootere en groote gebouwen, daardoor werd allengs meer grond in de binnenste en de buitenste enceinte in beslag genomen en in de loop der tijden werden deze omheinde ruimten aangeduid als de „inner and outer bailey" (banlieue). De Tower van Londen is een uitstekend voorbeeld van een „keep" met zijn omgeving. De zoogenaamde „White Tower" is de groote Normandische donjon en de verschillende tot het kasteel behoorende gebouwen zijn allen omgeven door een breede, gegraven gracht, „moat" genaamd, nu droog, maar vroeger met water gevuld en een uitstekende bescherming voor de sterkte vormende. Uit deze zich rondom de kasteelen vormende „baileys" zijn de kernen van verscheidene steden in Engeland ontstaan; men vindt o. a. te Londen den naam van „Old Bailey" en te Oxford dien van „Bailey" bewaard gebleven.

Gedurende verscheidene eeuwen ging men voort oude kasteelen te vergrooten en nieuwe te bouwen, totdat in de krijgskunst de aanvallende taktiek, in het buskruit een vernielingsmiddel had gevonden, waartegen de versterkingskunst niet was opgewassen. Als het laatste eigenlijke kasteel wordt Longford Castle genoemd, gebouwd omstreeks 1591.

In enkele gevallen zijn deze kasteelen tot heden in stand gebleven als adellijke woningen. Geen van deze kan met Windsor op één lijn worden gesteld, maar Aldwick en Warwick mogen toch als vorstelijke woningen gelden.

Naast deze kasteelen verrezen in de middeleeuwen, in geheel Engeland verspreid, groote gebouwen van een geheel ander type, in het geheel niet versterkt en toch een veiliger verblijfplaats aanbiedend dan de sterkste vestingen, vreedzame woningen, welker bewoners ook in den loop der tijden geleerd hadden zich comfortabel in te richten en bovendien gevrijwaard waren voor krijgsalarm, aanvallen of plundering. Dit waren de groote abdijen en kloosters, die ten deele reeds vóór de Normandische invasie bestonden, maar daarna in grooter getale gesticht werden en gedurende de drie eeuwen, die op deze gebeurtenis volgden, allengs meer in grootte en belangrijkheid toenamen, ook in de woeligste en meest ordelooze tijden, onder de bescherming van den godsdienst. De kloosters waren systematisch ingericht voor het leven van een groote gemeenschap, samenwonende onder een bepaalden orderegel.

Maar het hoofd van zulk een gemeenschap had meestal een afzonderlijke woning voor zich en wanneer het klooster groot was, was ook deze woning ruim en vaak weelderig ingericht. Woningen als die van den abt van Westminster, nu bekend als de „Deanery", of die van zijn rijken collega, den abt van Bury St. Edmunds, kunnen beschouwd worden als de eerste voorbeelden voor hetgeen wij onder een Engelsch heerenhuis verstaan.

Na hetgeen wij boven kortelijk aanvoerden, aangaande de Romeinsche villa, het Normandisch kasteel en de abtswoning, komen wij terug op dien vorm van een belangrijk en gemakkelijk ingericht Engelsch woonhuis, bekend onder den naam van „hall".

Een woonhuis, minstens sterk genoeg om stroopers en dergelijk geboefte op een afstand te houden, somtijds zelf bestand tegen aanvallen in een burgeoorlog, was een behoefte voor de meeste lieden, die iets te verliezen hadden en waar dit het geval was, bood hun woning steeds tevens een veilige verblijfplaats aan bedienden en ander onderhoorig personeel, zoodat zij in de eerste plaats ruim moest zijn.

Ruimte en een zekere mate van sterkte zijn daarom de kenmerken, die wij bij dit type van huizen, somtijds bekend onder den naam van „grange", somtijds onder dien van „manorhouse", maar meer algemeen onder dien van „hall" aantreffen.

In zijn vroegsten en eenvoudigsten vorm bestond de „hall", zooals reeds gezegd werd, uit een enkel groot vertrek met den haard in het midden en een gat in het dak, tot het uitlaten van de rook en was tegelijkertijd woon- en slaapvertrek van al de bewoners. De heer des huizes had aan een einde van de hal een gedeelte, waarvan de vloer een of enkele treden hooger lag en daarop stond de groote tafel, waaraan hij zat. Dit soort van podium droeg den naam van „dais". Een zoo eenvoudige en ruwe inrichting, werd in de twaalfde eeuw allengs meer onvoldoende en stuk voor stuk werden kamers voor verschillende doeleinden toegevoegd aan den hal, evenwel zonder dat deze als hoofdvertrek zijn beteekenis verloor, en het karakter van de hal omtrent het midden der veertiende eeuw vinden wij als volgt omschreven.

In de eene groote ruimte, bepaaldelijk de hal genoemd, was de huisheer en zijn gezin te vinden, wanneer zij overdag te huis waren, tenzij zij zich in de kapel of in het slaapvertrek bevonden. De hal diende als audientiezaal, eetzaal, zelfs nog tot het midden der vijftiende eeuw als slaapzaal en somtijds ook voor de huiselijke godsdienstoefeningen, wanneer er geen afzonderlijke kapel was. De grondvorm was gewoonlijk een parallellogram, aan een der korte zijden met verhoogden vloer, waarop aan eene zijde een buffet geplaatst was, waartegenover zich aan de andere zijde een uitgebouwd of erkervenster (Oriel window) bevond. Aan het lager einde van den hal was een gang van 2 à 3 M. breedte afgeschoten, „screen" genaamd, een soort van portaal vormende, vanwaar men den hal betrad en waar men eveneens de toegangen vond tot de keuken en aanrechtkamers voor den bakker, den brouwer, den kok en den bottelier, terwijl boven de „screen" een open galerij was voor muzikanten.

Grenzende aan het hooger einde van den hal of de „dais" was, somtijds op hetzelfde niveau, de kelder, dus onder direct toezicht van den heer des huizes, en boven dezen kelder was gewoonlijk een soort van zitkamer, „solar" genaamd, dikwijls ook uitwendig

Nieuwe Gasfabriek te Sneek.

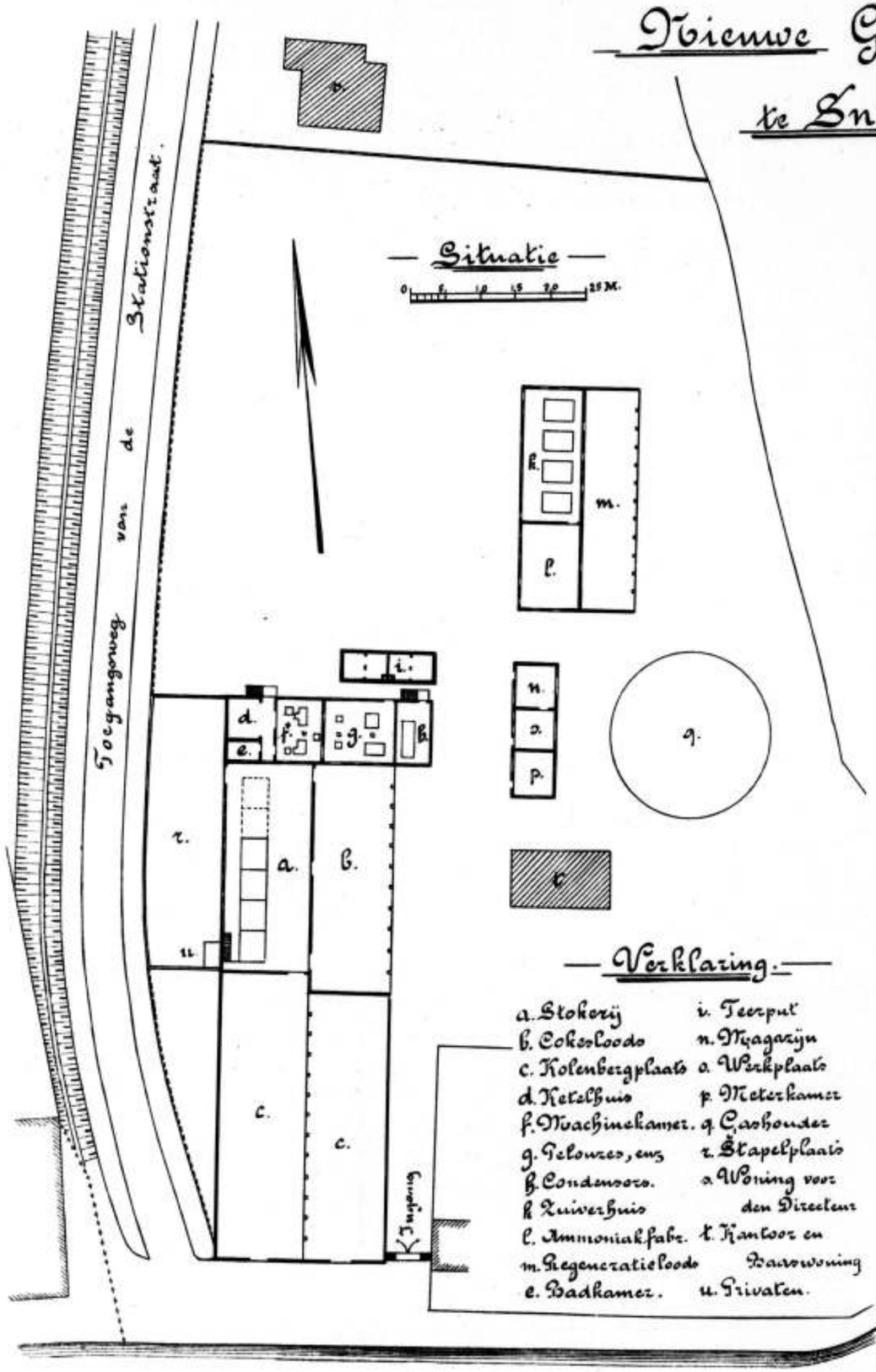

Dwarsdoorsnede over de Stokerij en Cokesloods

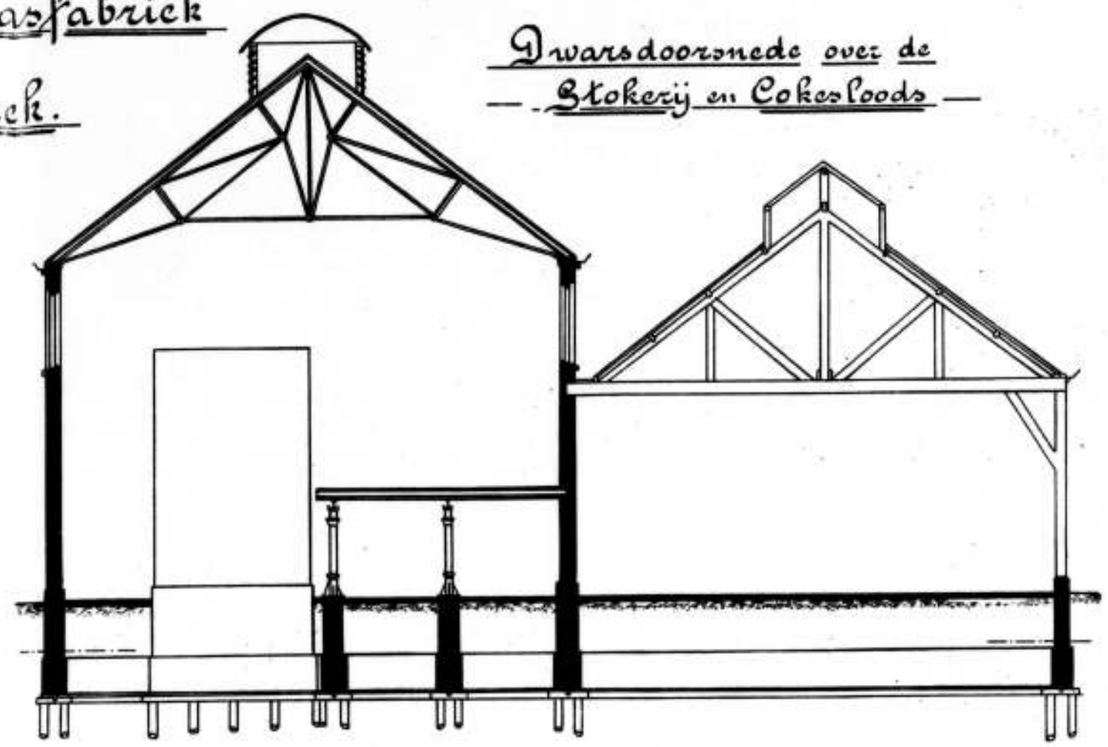

Gevels aan de Geeuw.

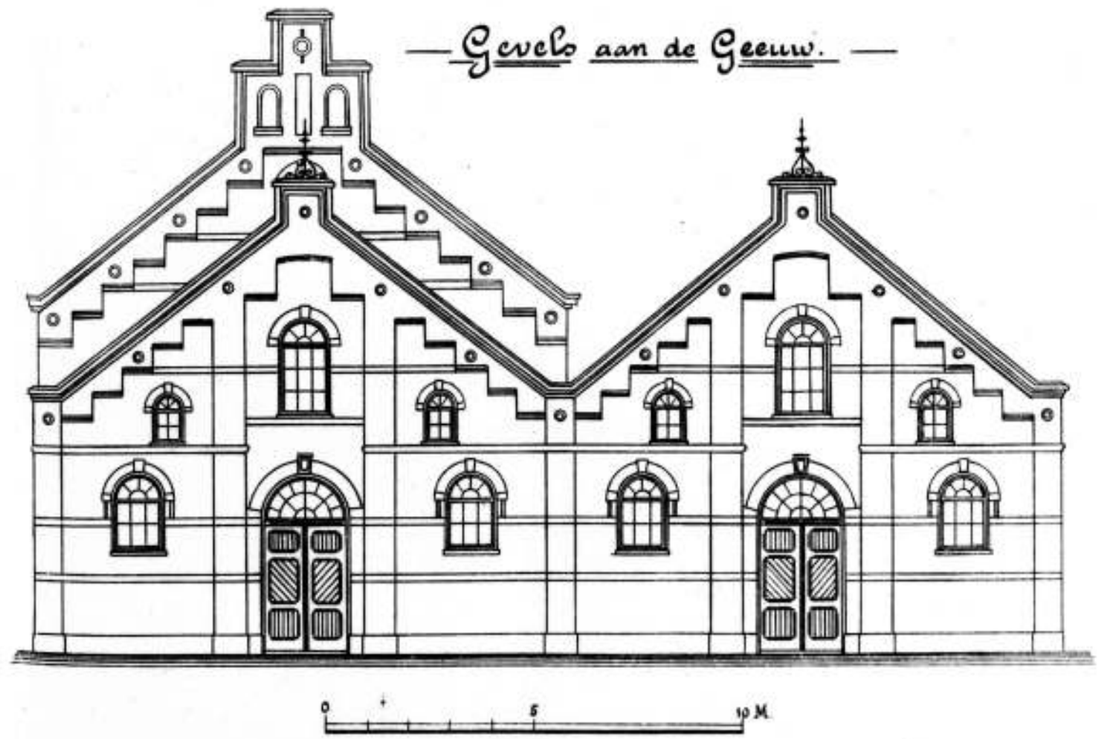

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang N°. 20.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

door een trap toegankelijk, en verder eenige slaapvertrekken. Natuurlijk komen vele variaties in deze inrichting voor, maar de bovenstaande omschrijving past in hoofdzaak op de meeste landhuizen, gebouwd en bewoond tusschen den tijd van Willem den Veroveraar en dien van Hendrik VIII, dus van 1066 tot 1509 ongeveer.

De hal met de aangrenzende vertrekken, vormende het hoofdgebouw, stond somtijds op een stuk grond, omgeven door een gracht of ten minste door een wal of dam. Somtijds liep de gracht onmiddellijk langs de hoofdmuren van het gebouw, somtijds waren, evenals in een kasteel, langs de omwalling lagere gebouwen geschaard, woonvertrekken en stallen bevattende.

De buitenmuren waren gekanteeld, de openingen waren klein, maar de hoofdpoort was gewoonlijk breed, met zorg verdedigd, had meestal een valpoort of herse en, waar een gracht aanwezig was, ook een ophaalbrug.

Naarmate het huis meer uitgebreid en belangrijker werd, wat uit den aard der zaak langzaam geschiedde, bleef de woning van den heer des huizes, de hal met de aangenzende vertrekken, in hoofdzaak wat hij van den beginne aan geweest was, maar de toegevoegde vertrekken namen toe in aantal, afmeting en beteekenis en zeer dikwijls behoorde daartoe een particuliere kapel. *(Wordt vervolgd.)*

DE NIEUWE GEMEENTE-GASFABRIEK TE SNEEK.

Bij de plaat.

De thans in uitvoering zijnde nieuwe gasfabriek te Sneek wordt gebouwd op een terrein, gelegen tusschen de Stationstraat aldaar en het vaarwater de Geeuw.

De distributie der verschillende gebouwen en lokalen blijkt voldoende uit de situatie. Deze distributie is bij den bouw van een gasfabriek wel als de hoofdzaak te beschouwen, terwijl van de stokerij, als gewoonlijk het meest in het oog vallend gebouw, met de aangrenzende kolenbergplaats, ook uit een bouwkundig oogpunt het meeste werk is gemaakt.

In de stokerij worden in eersten aanleg 4 ovens gebouwd, terwijl op uitbreiding met nog 2 ovens gerekend is, zonder daarvoor het gebouw te behoeven te vergrooten. De constructie der ijzeren kapspanten van de stokerij wijkt af van de gewone, een afwijking waarvoor wij geen verklaring hebben kunnen vinden.

De gevels van alle gebouwen worden gemetseld van Waalklinkers met banden van Friesche gele klinkers en tusschenlagen van roode klinkers van de firma Helder te Dokkum.

Voor de fundeeringen van alle gebouwen, ringmuren enz. zijn niet minder dan 2131 heipalen noodig van 4 tot 6 M. lengte. Hierin zijn begrepen 391 stuks alleen voor den gashouder.

Bij de aanbesteding in de laatste dagen van het vorig jaar was minste inschrijver de heer L. De Waard te Sneek, voor ƒ 113.530.

SCHOOLVLOEREN.

In ons nummer van 8 Juni 1901 vestigden wij de aandacht op eenige „Nieuwere vloerbekleedingen" en op een door den bekenden Keulschen ingenieur Adalbert Unna in eene vergadering der Architekten und Ingenieur-Verein für Niederrhein und Westfalen, daarover gehouden voordracht.

In De Telegraaf van 26 Februari jl. werd nu door den heer Th. F. Bierhorst te Haarlem een ingezonden stukje geplaatst, naar aanleiding van een rapport uit de hygiënische bladen en wel in het bijzonder naar aanleiding van hetgeen in dat rapport gezegd werd over de gewenschte dagelijksche, grondige reiniging van schoollokalen.

Een werkelijk grondige reiniging is voor een school van 8 of 10 lokalen, en die behooren niet tot de uitzonderingen, geen kleinigheid; en de heer B. wijst er terecht op, dat hierbij de vloeren een grooten rol spelen. Hij wijst verder op de door Unna in diens voordracht aan een goeden vloer gestelde eischen, namelijk:

1°. Ondoordringbaarheid voor vocht en stof.
2°. Oppervlakte zonder voegen.
3°. Weerstandsvermogen tegen de inwerking van bepaalde vloeistoffen en in 't algemeen van water.
4°. Mogelijkheid eener gemakkelijke en zekere reiniging met water of ander vocht.
5°. Weerstand tegen slijtage.
6°. Een gelijke oppervlakte zonder glad te zijn.
7°. Slecht warmtegeleidend en dientengevolge voetwarm.
8°. Geruischloosheid.

Het is niet te ontkennen, dat de gewone plankenvloeren, zooals men die algemeen in scholen aantreft, al zeer matig aan deze eischen voldoen.

De bouwmeesters weten dit ook wel en velen zouden daarin gaarne verbetering brengen, maar worden daarin meestal verhinderd door de beperktheid der voorhanden middelen.

Onder de vloerbekleedingen, in de meeste opzichten aan de bovengestelde eischen voldoende, werden toenmaals door Unna in de eerste plaats genoemd de zoogenaamde houtvloerplaten.

Deze vloerplaten worden samengesteld van smalle strooken, van onderen door dwarsstrooken verbonden en onder sterken druk met gesmolten asphalt in elkander gelijmd en wel zoo, dat de zeer dunne voegen met asphalt opgevuld zijn, en de plaat, op het bovenvlak na, geheel in asphalt gedrenkt is. Alleen het bovenvlak is dus nog voor de inwerking van vocht toegankelijk. Daar echter de onderliggende dwarsstrooken allen in de bovenliggende strooken ingeschift zijn op dezelfde wijze als de klampen in een teekenbord is vormverandering nagenoeg geheel uitgesloten. De enkele strooken kunnen hoogstens een geringe uitzetting of krimping ondergaan, waarvan de uitwerking door de veerkracht van het asphalt wordt opgeheven. Het leggen kan geschieden hetzij in mortel op beton, of direct op den aangestampten bodem.

Zulk een vloer is in aanleg natuurlijk duurder dan een gewonen vloer van planken of strooken, maar wanneer men de directe en indirecte voordeelen, die hij aanbiedt in aanmerking neemt, zou het wel eens kunnen blijken, dat hij op den duur goedkooper is.

Zekerheid hieromtrent kan men niet anders verkrijgen dan door het nemen van een proef, wat voor particulieren soms niet doenlijk moge zijn, maar waartegen b. v. bij gemeentebesturen geen ernstige bezwaren zijn vol te houden, te minder waar solide fabrikanten meestal bereid zijn garantie te geven wat betreft de deugdelijkheid en men bovendien in het buitenland zich met eigen oogen kan gaan overtuigen of de attesten door de fabrikanten overgelegd, waarheid bevatten.

Een zoo belangrijk onderdeel als de vloerbekleeding van scholen is wel een kleine excursie waard.

PRIJSVRAGEN.

Volgens Art. 3 van het Reglement voor het D. A. Thieme-fonds, onder beheer staande van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, wordt uit de rente van genoemd Fonds om de vijf jaar een premie uitgekeerd voor een of meer der meest uitnemende Werkstukken op het gebied der Fabrieks-, Handwerks- of Kunstnijverheid, ingezonden op een uitgeschreven Prijsvraag.

Gevolg gevende aan bovenstaande bepaling, wenscht het Bestuur der genoemde Vereeniging een Prijsvraag uit te schrijven voor

Een Gangfonteintje met Handenwaschbakje voor waterleiding of met reservoir, aan te brengen tegen een muur. In faience Nederlandsch fabrikaat, en daarvoor het volgende programma vast te stellen:

1°. Het voorwerp van faience moet Nederlandsch werk zijn.

2°. De uit te keeren premie bedraagt *f* 200.—; de inzendingen blijven het eigendom van de inzenders.

3°. De inzendingen worden vóór 1 Juli 1902 vrachtvrij ingewacht bij den tweeden ondergeteekende (Singel 146, Amsterdam) en zullen gedurende vier weken tentoongesteld worden in de Kunstnijverheidsteekenschool Quellinus te Amsterdam.

4°. Aan ieder ingezonden voorwerp moet, in plaats van den naam des inzenders, een spreuk gehecht zijn en dezelfde spreuk voorkomen op een verzegeld couvert, dat een briefje bevat, den naam en de woonplaats des vervaardigers inhoudende.

5°. De beoordeeling zal geschieden door een Jury bestaande uit vijf leden, waarin niet meer dan één bestuurslid zitting zal hebben.

Het Bestuur van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels:

Amsterdam, 1 Maart 1902.

DR. A. G. C. DE VRIES, *Secretaris.*
J. A. WORMSER, *Voorzitter.*

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 22 Februari 1902.

Na voorlezing en goedkeuring van de notulen der vorige vergadering deelde de voorzitter mede, dat door het bestuur in zake de closet-inrichting is opgemaakt een adres, dat aan den Raad zal gezonden worden. De namen van de twee ontwerpers, wien op de prijsvraag „Inodore" eene gratificatie is toegewezen, zullen bekend worden gemaakt, als zij bericht hebben, haar te zullen aanvaarden.

In de commissie tot regeling der gezellige bijeenkomst werden benoemd de heeren P. Switters, H. de Herder en H. Ibelings, die de benoeming aannamen.

De heer Hero B. de Groot electro-ingenieur albier, hield vervolgens eene interessante voordracht over electrische geleidingen en het leggen daarvan.

Met het oog op de in aanbouw zijnde centrale electrische installatie albier vond de bekwame spreker dit onderwerp voor bouwkundigen van groot belang. Na eene populaire verklaring gegeven te hebben van een electrischen stroom, door hem met een stroom van water of gas in buizen te vergelijken, hoewel de electrische stroom door massieve draden gaat, kwam spreker op de stroomsnelheid en de stroomsterkte en lichtte de laatste uitvoering toe. Precies als met gas ontstaat de electrische stroom door een druk- of spanningsverschil, dat op verschillende wijze is te verkrijgen. Zilver geleidt den stroom het best, koper bijna even goed en zeemaal zoo goed als ijzer. Met het oog op de kosten wordt daarom algemeen koper genomen.

Uitvoerig werd daarna behandeld op welke wijze en waarmede afhankelijk van de plaats van oprichting der installatie, de draden omsponnen moeten worden voor de isolatie, om geen brandgevaar op te leveren en welke andere voorzorgsmaatregelen men moet nemen. Duidelijk stelde de spreker in het licht, dat eene electrische installatie geen brandgevaar heeft, als alles met de noodige zorg en kennis gemaakt wordt.

Spreker preferseerde boven alle de leggiog der draden, door op bijzondere wijze geprepareerde gummi geïsoleerd en door de zoogenaamde loodverzekering gewaarborgd, in huizen, die reeds bij het bouwen van huizen gelegd kunnen worden. De dikte der draden hangt af van de sterkte van den stroom. Het aanbrengen van klemmen, om de draden van muren, enz af te houden, werd minder solide gevonden dan van rolletjes. De zoogenaamde snoergeleiding was niet zoo solide-als de draadgeleiding. Eene duidelijke uiteenzetting met de noodige teekeningen volgde van de afsluiters, waardoor het licht aangestoken en uitgedraaid kan worden en die zeer practisch voor allerlei gevallen zijn ingericht.

Met de opmerking, dat door de nieuwe vinding van prof. Nernst half zooveel electriciteit voor dezelfde verlichting gebruikt wordt als vroeger, zoodat electriciteit thans ongeveer even duur als gas zal zijn, sloot de heer De Groot zijne voordracht, die met groote aandacht werd gevolgd, ongetwijfeld een gevolg van hare duidelijkheid en aanschouwelijkheid. Het woord van dank, door den voorzitter uitgesproken en door de aanwezigen krachtig beaamd, was dan ook zeer verdiend.

Op de vraag van den heer P. Switters over de electriciteit als bedrijfkracht werd opgemerkt, dat zij voor kleine bedrijven vooral is aan te bevelen, daar de machine weinig plaatsruimte eischt, geen hinderwet vat op haar heeft en goedkooper zal werken, doordat men haar ieder oogenblik kan doen stilstaan.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING HAARLEM.

In de vergadering van 5 Maart 1902 trad de heer A. W. Weissman, lid der afd., op, om te spreken over „het ambacht en zijn beoefenaars".

Spreker begon, met er op te wijzen, hoe hoog het ambacht vroeger te Haarlem gestaan heeft en hoe de 17e eeuwsche schilders, op wier werken men nu zoo trotsch is, met de verwers en de beoefenaars van andere vakken in één gild vereenigd waren. In dien tijd waren kunst en ambacht woorden van dezelfde beteekenis.

Dat het ambacht van zijn vroeger hoog standpunt is gedaald, dat het nu verdeeld moet worden, dat men zelfs van een afzonderlijke kunstnijverheid of ambachtskunst is gaan spreken, daarvoor bestaan, naar de spreker meende, verschillende oorzaken.

In de eerste plaats de opheffing der gilden in 1798, omtrent wier inrichting de spreker verschillende bijzonderheden mededeelde. Vervolgens het aannemen dat, na de afschaffing der gilden hier in den Franschen tijd werd ingevoerd, en dat zoovele misstanden met zich heeft gebracht. En eindelijk de speculatiebouw, die, wat er nog van de goede oude tradities was blijven voortleven, vernietigde.

Hadden al sinds de oudheid der bouwmeesters zich nauw tot het ambacht in betrekking staande gevoeld, in het laatst der 18e eeuw werd dit verband plotseling los gemaakt, en scheidden zich theorie van practijk, wat voor het ambacht zeer nadeelig bleek.

Bij de schaduwzijden, die het systeem van aanbesteden heeft, werd uitvoerig stil gestaan. Spreker meende, dat de aannemer van noodlottigen invloed geweest is op werkman en ambacht beide.

Nadat er op gewezen was, hoe de Maatschappij tot Nut van het Algemeen reeds in 1825, doch te vergeefs, getracht had door een prijsvraag verbetering in den toestand te brengen, stond de spreker stil bij de ambachtescholen, sedert 1860 door het particulier initiatief opgericht. Hij meende dat de particulieren die hier de hand aan het werk sloegen, deswege dank verdienen. Ook de meeningen omtrent de ambachtescholen in 1895 verkondigd op het Nationaal Congres omtrent vakonderwijs, door de Nederlandsche maatschappij ter bevordering van Nijverheid saamgeroepen, worden aan de werkelijkheid getoetst.

Het groote bezwaar tegen ambachtescholen is, dat zij haar onderwijs klassikaal moeten geven. Dit bezwaar is natuurlijk niet op te heffen. Maar wel kan men voorkomen, dat de leeraren bij hun onderwijs te hoog gaan en zoo het doel, waarnaar de oprichters streefden, uit het oog verliezen. Ook teekenscholen kunnen veel nut doen, mits ook daar het onderwijs alleen op de behoeften van den ambachtsman let.

Dat het mogelijk zou zijn, de gilden te doen herleven, ontkende de spreker. Ook de examens, die men van aanstaande werklieden wil afnemen en die een klasse van gediplomeerden scheppen, hadden zijn instemming niet. Hij was van oordeel, dat het Chineesche examen-systeem bij ons reeds veel te groote verhoudingen heeft aangenomen.

Dat de architecten zoo weinig voor ambacht voelen, werd door spreker betreurd. Zij hebben alle verband met het ambacht verloren. Spreker verderde niet, dat de aanstaande bouwmeester alle vakken practisch moest beoefenen. Maar hij zou wenschen, dat veel tijd, die nu aan nutteloze examenstudie gewijd moet worden, werd besteed om als verantwoordelijk opzichter de uitvoering van werken te leiden.

De tegenwoordige regeering heeft blijk gegeven, den ambachtsman een goed hart toe te dragen. Er mag dus verwacht worden, dat zij zich aan het ambachtsonderwijs gelagen zal laten zijn. Spreker hoopte, dat, mocht een wetsontwerp tot regeling van dat onderwijs worden ingediend, dit dan door practische mannen zou worden opgesteld, en dat men de fouten zal weten te vermijden, die ons ander onderwijs aankleven. Als een goed voorbeeld van een ambachtsschool, noemde spreker de Haarlemsche, die hij onlangs bezocht heeft. Daar staan practische mannen aan het roer.

Evenwel een wettelijke regeling van het ambachtsonderwijs zal, hoe voortreffelijk zij ook geschiede, nog niets uitwerken, indien daar niet mede gepaard gaat eene wettelijke regeling van het leerling-systeem. Nu worden de leerlingen, die de ambachtsschool verlaten, op een leeftijd waarin zij steun niet ontberen kunnen gedwongen, geheel op eigen wieken te drijven. Velen mislukken daardoor.

Spreker wees er op, hoe in Oostenrijk het leerlingwezen geregeld is. Hij deelde uitvoerige bijzonderheden daaromtrent mede, en zou wenschen, dat een zoodanige regeling ook bij ons tot stand kwam.

Hij meende, dat men in Nederland nog veel te weinig van het nut van vakonderwijs overtuigd is, toonde de nadeelen van algemeene ontwikkeling zonder vakkennis aan, en hoopte dat de ambachtsscholen zóó bij de wet geregeld zouden worden, dat de ambachtslieden der toekomst daarvoor dankbaar zouden zijn.

Een belangwekkend debat volgde, waarnaan door de heeren Leijh, Lasschuit, London, Michielse en Temme werd deelgenomen. Alle sprekers verklaarden zich met de voorgedragen denkbeelden in hoofdzaak te kunnen vereenigen. Slechts verwachten sommigen niet veel van regeeringsbemoeiing. Zij noemden daarbij de woningwet, de leerplichtwet en de wet op de Kamers van Arbeid als voorbeelden van regelingen, die niet brengen, wat men er zich van voorgesteld heeft.

Met een woord van dank aan den spreker sloot de voorzitter, de heer Jacques Leijh, de vergadering.

TENTOONSTELLINGEN.

— De tentoonstelling van huisvlijt die van 31 Maart tot 6 April te Winschoten gehouden zal worden, zal volgens het thans verschenen programma, bestaan uit 3 afdeelingen, nl.:

I. Voorwerpen en teekeningen in vrijen tijd vervaardigd door inwoners van het Oldambt, Westerwolde en de Veenkoloniën;

II. Voorwerpen van huisvlijt uit andere deelen des lands, en

III. Voorwerpen van handwerk en kunstwerk uit vroegeren tijd.

Door talrijke inzendingen zal afd I, waarvoor belangrijke prijzen zijn uitgeloofd, een zeer aardig overzicht geven van de industrie in genoemde plaatsen beoefend, terwijl afd. II en III uit belangrijke collecties fraaie voorwerpen zullen bestaan.

— De commissie voor de Ned. Afd. op de Tentoonstelling van moderne decoratieve kunst te Turijn heeft aan Arts and Crafts de inrichting der afdeeling opgedragen, te doen naar de ontwerpen van Karel Sluyterman. De betimmeringen en entrees worden op de ateliers van Arts and Crafts te Apeldoorn gemaakt, de gordijnen enz. op de batik-ateliers. Hollandsche werklieden (van A. & C.) zullen alles te Turijn opstellen en inrichten.

Het comité ontving van ongeveer 60 kunstindustrieelen, fabrikanten, artiesten enz, de toezegging tot deelneming aan de tentoonstelling.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid albier werd gedurende de maand Februari bezocht door 448 belangstellenden, terwijl uit de boekerij van het Museum 146 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen in Nederland verzonden werden.

— De directeur van het Museum van Kunstnijverheid albier heeft gedurende eenigen tijd de rotonde van dat Museum beschikbaar gesteld voor het houden eener tentoonstelling van fotografieën, bijeengebracht door het bestuur der Amateur-Fotografen-Vereeniging te Amsterdam.

Deze verzameling is bestemd om te worden gezonden naar de speciale tentoonstelling van fotografieën, die te Turijn in het park Valentin zal geopend zijn gedurende den tijd, dat de eerste internationale tentoonstelling van decoratieve kunst aldaar zal gehouden worden.

PERSONALIA.

— Benoemd tot hoofdopzichter van fortificatiën, de opzichter 1e kl. M. M. Consemulder; tot opzichter van fortificatiën 1e kl. de opzichter 2e kl. F. Hertstein; tot opzichter van fortificatiën 2e kl. de opzichter 3e kl. E. H. Oudt.

— Bij Koninkl. besluit zijn benoemd met ingang van 1 April 1902: F. E. Artes, onder toekenning van eervol ontslag als opzichter der 3e kl. van den Rijkswaterstaat, tot ambtenaar der 1e kl bij den Algemeenen dienst van den Rijkswaterstaat; J. M. Verweijen, onder toekenning van eervol ontslag als ambtenaar der 2e kl. bij den Algemeenen dienst van den Rijkswaterstaat, tot bureelambtenaar der 3e kl. bij den Rijkswaterstsat; F. G. Verhoef, thans opzichter van den Rijkswaterstaat der 4e kl., tot opzichter van den Rijkswaterstaat der 3e kl; R. de Jong, te Heenvliet, tot opzichter van den Rijkswaterstaat der 4e kl.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: W. H. N. van der Heyden, te Arnhem, bij het vervangen van een gedeelte steenslagbaan door klinkerbestrating en het aanbrengen van een door stoom gewalste deklaag van porfier steenslag op den weg van Arnhem naar Nijmegen; J. A. Blok, bij het maken van grondwerken en kunstwerken aan den Nieuwendijk, gemeente Almkerk; A. Klaasen, te Stavoren, bij het vernieuwen van het hoofd in de Zuiderzee bij de sluis de Molkwerumerzijl, en J. Lanting, te Molkwerumerzijl, bij het vernieuwen van de draaibrug over de Follegasloot in den weg van Sneek naar Lemmer.

— De heer H. J. Brouwer, gemeente-bouwmeester, is benoemd tot architect der godshuizen te Middelburg.

— Op de voordracht voor een directeur der gasfabriek te Tiel zijn geplaatst de heeren J. H. Boezeman te 's Gravenhage, W. J. Sligting te Rotterdam en J. Gouda Jr. te Gouda.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwopzichter te Watergraafsmeer. Salaris *f* 800. Stukken in te zenden vóór 15 Maart bij den burgemeester.

— Meesterknecht-Timmerman aan de strafgevangenis te Utrecht, volkomen bekend met het timmervak en in staat daarin praktisch onderricht te geven. Sollicitanten moeten zich vóór 18 Maart bij gezegeld adres wenden tot den Minister van Justitie. Nadere bijzonderheden bevat de „Staatscourant" van 2 en 3 Maart.

— Bouwkundige Opzichters bij de gemeentewerken van Leeuwarden voor tijdelijke werkzaamheden tegen 1 Mei e. k. Salaris *f* 80 per maand. Goed kunnende teekenen en detailleeren. Sollicitatiestukken vóór 19 Maart e. k. bij den burgemeester.

— Technisch Directeur in eene fabriek van kunststeen op de hoogte van alles wat den handel betreft. Vast salaris en tantièmes in de winst. Brieven, onder No. 5466, aan het Bureau van de „N. Rott. Crt."

— Adspirant Machinisten bij de Holland—Amerika Lijn die onderwijs hebben genoten aan eene H. B. school, school voor meer uitgebreid lager onderwijs of daarmee gelijkstaande inrichting en minstens drie jaren practisch hebben gewerkt aan den bouw en het herstel van scheepsmachines. Verdere voorwaarden zijn op franco aanvraag verkrijgbaar ten kantore der Maatschappij te Rotterdam.

— Twee Meubelteekenaars bij H. Pander & Zonen, te 's Gravenhage.

— Drie Opzichters van den Arbeid op eene jaarwedde van *f* 900, die bij gebleken geschiktheid kan gebracht worden tot *f* 1800. Zij die op 1 Januari j.l. hun 26ste, maar nog niet hun 36ste levensjaar waren ingetreden en in aanmerking wenschen te komen voor de betrekking van opzichter van den arbeid, kunnen zich aanmelden, onder overlegging van hunne geboorte-akte en van diploma's en verdere stukken, waaruit kan blijken waar zij hunne opleiding hebben genoten en waar zij werkzaam zijn of zijn geweest.

— Bouwkundig Opzichter te Amsterdam, op een groot bouwwerk. (*Zie nadr. in dit no.*)

— Opzichter-Teekenaar te 's Gravenhage. (*Zie advert. in dit no.*)

— Jongmensch, op de hoogte met eenvoudige boekhouding bij een bouwkundige. Brieven met opgaaf van verlangd salaris, onder No. 6293, aan het Bureau van de „Haagsche Courant".

— Twee Teekenaars bij de Noordoosterlokaal-Spoorweg-Maatschappij. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

10 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, *f* 40—*f* 100 's maands
2 Bouwk. opz.-uitv., 43 en 54 jaar, *f* 80 en *f* 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, *f* 70 'smaands;
6 Werktuigk. opz.-teek., (constructeurs) 23—44 jaar, *f* 85—*f* 125 'smaands;
8 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, *f* 25—*f* 80 'smaands.
3 Electro-technikers, 22—35 j., *f* 60—*f* 80 'smaands.

Vervolg der Uitslagen.

Amsterdam, 3 Maart, door de H. IJ. S. M.: bestek no. 922, het uitvoeren van onderbouwwerken op de spoorwegen Den Helder—Heerhugowaard, Heerhugowaard—Castricum, Heerhugowaard—Hoorn, Castricum—Haarlem, Velsen—IJmuiden en Haarlem—Zandvoort in 3 perceelen Ram. f 18,500; ingek. 8 bilj., als: V. P. Braun en Zn. 1 f 6600, 2 f 5800, 3 f 7640; P. Voorman, Schagen, 1 f 6200, 2 f 5600; P. Wijte, Hensbroek, 1 f 6100, 2 f 5410, 3 f 7740; J. Huijbers, Alkmaar, 1 f 6050, 2 f 5390, 3 f 7750; J. Verheus, Helder, 1 f 5920; T. Drijver, Helder, 1 f 5899; A. Zeeman, Helder, 1 f 5880; N. v. d. Ster, Helder, 1 f 5679.

Amsterdam, 3 Maart, door de H. IJ. S.-M.: bestek no. 8, het maken van grondwerken, kunstwerken, verhardingen, afsluitingen, gebouwen, het leggen van den bovenbouw, het maken van ballastbedding en bijkomende werken, een en ander voor de omlegging van de spoorwegen Haarlem—Uitgeest en Velsen—IJmuiden, in verband met de vernieuwing van de spoorwegbrug over het Noordzeekanaal nabij Velsen. Ram. f 294,000; ingek. 12 bilj., als: Gebrs. Aberson, St enwijk, f 399,800; M. J. van Hattum, Beverwijk, f 317,000; C. Bos, Haarlemmermeer, f 312,457; Gebrs. de Vries Oldeholtpa f 308,500; E. Wienhoven, Schiedam, f 301,788; W. Blankevoort Cz., Haarlem, f 299,000; B. Groenewegen, id., f 296,670; J. Terwindt, Utrecht, f 296 500; V. Ph. Braun en Zn., Beverwijk, f 293,970; G. L. Boes, Haarlem, f 293,500; W. F. Weijers, Tilburg, f 291,375; A. Langejan, Rotterdam, f 279 400.

Utrecht, 4 Maart, door de Maatsch. tot Expl. van Staatsspw.: bestek no. VII het voltooien van den omgelegden Rijks Grooten Weg van Arnhem naar Zevenaar ten westen van de brug voor gewoon verkeer; het omleggen van een gedeelte van den Rechter IJsseldijk met het maken van eenige rivierwerken ter plaatse van de nieuwe brug; het dichten van de bestaande spoorweg- te en vluchthaven, met de verlegging daarvan, benevens het opruimen van de oude spoorwegbrug met verdere voltooiingswerken. Ram. f 326,000. Ingek. 5 bilj., als: W. P. de Vries, Rossum, en H. J. Nederhorst, Gouda f 479,000; W. Blankevoort, Haarlem, f 348,700; M. J. van Hattum, Beverwijk, f 347,000; C. van Hoven, Diemen, f 338,600; S. Aratz, Millingen, f 33,6960.

Arnhem, 4 Maart, bestek no. 59: het vernieuwen van den duiker, genaamd „De Zonnebrug", gelegen in den grindweg van Zutphen naar Emmerik over de kleine beek, onder de gemeente Steenderen, behoorende tot de verspreide landbruggen. Ram. f 2300. Ingek. 7 bilj., als: A. C. Carmiggelt, Brummen, f 2500; W. Koordeman, Zutphen, f 2477; H. Boesewinkel, Zutphen, f 2435; H. van Dijke, Doesburg, f 2357; J. Oosteuk, Steenderen, f 2299; W. Jorriens, Brummen, f 2243; J. Beene, Haarlem, f 2010.

Utrecht, 4 Maart, door de Maatschij. tot Expl. van Staatsspw.: Bestek no. 881, het maken van een bestelgoederenloods en eenige bijkomende werken op het station 's-Hertogenbosch. Ram. f 23,700. Ingek. 17 bilj., als: K. A. van Rijswijk, Heusden, f 24,950; A. Michels, Utrecht, f 24 449; P. H. de Bekker, Empel, f 23,600; F. Verheijden en A. van Hessel, Bokstel, f 23,500; J. van Gorp, Tilburg, f 23,222; W. v. d. Wagt, Nijmegen, f 22,845; J. J. van Erp, Bokstel, f 22,800; W. A. Verbruggen, Gouda, f 22 800; A. W. v. d. Bruggen, 's-Bosch, f 22,600; A. J. van Liempt, Bokstel, f 22,769; J. J. Duijm, Gouda, f 22,680; Th. v. d. Heijden, Bokstel, f 22,487; R. v. d. Biggelaar, 's-Bosch, f 22,280; A. A. Bouwens, Tilburg, f 21,975; F. Smulders, Oosterwijk, f 21 823; B. Groeneveld, Dubbeldam, f 21,468; A. J. Aangenendt, 's-Bosch, f 21,108.

Nijmegen, 4 Maart, door het gem.-best.: a. het verbouwen der woning voor het hoofd der school te Neerbosch, en het bouwen eener urinoir- en privaatruimte in de school te Hatert, in 2 perc.; b. het leveren van nieuwe en het veranderen van oude schoolbanken.

a. het verbouwen van de woning voor het hoofd der school te Neerbosch; ingek. 4 bilj., als: Gebr. Hendriks f 3900, W. J. G. Knoops f 3390, H. C. v. Tienen f 3088, W. Sanders, Hatert, f 2994.

2o. het bouwen van een urinoir- en privaatruimte in het gymnastieklokaal van de school te Hatert; ingek. 3 bilj., als: Gebr. Hendriks f 626. H. C. v. Tienen f 549, W. Sanders, Hatert, f 412.

b. ingek. 5 bilj., als: A. C. M. Berntsen f 760, W. Hoffman, Sliedrecht, f [illegible]; W. Zandvoort f 638, J. Th. Ilmer, Tiel, f 372; H. Bouhuis, Middelaar, f 353,50. Nog niet gegund. De overigen te Nijmegen.

Hengelo (Ov.), 4 Maart, door de arch. v. d. Gout en Kruisweg: het verbouwen van 't kantoor en 't woonhuis aan de stoomhoutzagerij van den heer A. H. M. Wesselink; ingek. 4 bilj., als: G. Rinserink f 3347, H. Steggink f 3279, G. J. Beltman f 282[illegible], G. H. v. d. Esch f 2794. Allen te Hengelo.

's Hertogenbosch, 5 Maart, door het prov. best.: het maken van nieuwe deuren in het bovenhoofd van sluis no. 7 der Zuid-Willemsvaart, prov. Noord-Brabant. Ram. f 2600; ingek. 2 bilj., als: J. M. v. d. Berg, Weert, f 2445; L. A. Spierings, Boxtel, f 2409.

's Hertogenbosch, 5 Maart, door het prov. best.: het verruimen der doorvaartopening van de Dungensche ophaalbrug over de Zuid-Willemsvaart, onder de gemeente den Dungen, in de prov. Noord-Brabant. Ram. f 6000; ingek. 2 bilj., als: M. Visser, Papendrecht, f 5730; G. Schermers, Dussen, f 6609.

's Gravenhage, 6 Maart, door burg. en weth.: het maken van de betonfundamenten en van voetblokken van beton voor 14 ijzeren telephoontorens. Laagste inschr. H. Wiennoven, 's Hage, f 12,270

Middelburg, 6 Maart, door het polderbestuur van Walcheren: het leveren van eiken- en mastenhout; ingek. 9 bilj., als: R. Clercx f 4999, T. J. v. d. Hagen f 4899, W. Mol, Breda, f 4877; M. J. v. d. Mee, Heisoirt, f 4749; H. F. van den Eerden f 4542, J. C. v. d. Voort, Udenhout, f 4442; L. A. Spierings f 4437, F. Clercx, Mierlo, f 4429; J. Raaymakers, Helmond, f 4297. De overigen te Boxtel.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 11 Maart.

Almelo, te 7 uren av., door den heer G. ten Bruggencate Hzn., in het koffiehuis van Niemeyer, Wierdensche straat: het vergrooten van zijn stoomtabakskerverij. Aanw. 11 Maart te 10 uren 's morgens. Inl. door den arch. B. Visseboose Bzn.

Breda, te 11 uren v.m., door den rentmeester der domeinen in het rentambt „Zwaluwen" ten zijnen kantore te Breda, Sophiastraat 45a: het bouwen van eene opzienerswoning op een terrein nabij het oostelijk uiteinde der haven van Lage-Zwaluwe. Aanw. gehouden.

Den Ham (Ov.), te 11.30 vm., door het gem best., ten raadhuize: het bouwen van een school en onderwijzerswoning op een terrein gelegen aan het Overijsselsche Kanaal te Vroomshoop, gem. Den Ham, en het maken en leveren der schoolmeubelen. Aanw. gehouden.

Dordrecht, te 8 uren 's av., door den bouwk. opz. H. v. d. Elst, in het café v. L. van Dongen: het afbreken van het bestaande pand en het weder opbouwen van een winkelhuis met vrije bovenwoning aan de Bagijnestraat. Inl. door H. v. d. Elst Kromhout no. 126.

Enkhuizen, te 12 uren 's midd., door dijkgraaf en heemraden van Drechterland, in het Drechterlandsche huis: het 3-jarig onderhoud van de gebouwen, behoorende aan Drechterland, met bijlevering van alle daartoe behoorende materialen en arbeidsloonen.

Enkhuizen, te 12 uren 's midd., door dijkgraaf en heemraden van Drechterland, in het Drechterlandsche huis: het lever. van 1655 M³. grint, 209,500 Waalsche straatklinkers, 495 M³ zand, met het vervoeren van dezelve naar de Drechterlandsche wegen.

ADVERTENTIEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

(Gedeeltelijk voor rekening van den Staat).

Op ***Dinsdag den 25sten Maart 1902***, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 892.

Wegens het gedeeltelijk afbreken en in gewijzigden vorm weer opmetselen der pijlers en landhoofden, het wijzigen der opleggingen en het verbeteren van den bovenbouw der doorlaatbrug bij Heer in den Spoorweg MAASTRICHT-GRONSVELD met bijkomende werken.

Begrooting f 26100.—.

De besteding geschiedt volgens § 42 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Maart 1902, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Heer Brug-Ingenieur P. JOOSTING te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Brug-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 15n Maart 1902, ten 12.30 ure namiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 4den Maart 1902.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151, Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG 15 Maart 1902. No. 11.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",

VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . *f* 5.—.

Voor België . . . . *f* 6.50.

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.

Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . *f* 0.25.

Idem zonder plaat . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . . *f* 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . *f* 0.15.

Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

ZEVENTIENDE-EEUWSCHE BOUWKUNST DOOR A. W. WEISSMAN.

(Vervolg en slot van pag. 75.)

De overgang van de Haarlemsche naar de Haagsche bouwkunst wordt, wij zagen het reeds, gevormd door Pieter Post. Deze meester heeft het geluk gehad, dat hij na zijn dood veel beroemder geworden is, dan bij zijn leven.

Hij was zeker een verdienstelijk en practisch uitmuntend ontwikkeld meester. De prenten, die hij heeft uitgegeven bewijzen, dat hij ook als teekenaar zeer bekwaam was. Reeds bij zijn leven deed hij enkele van zijn ontwerpen in druk verschijnen. Doch daar Jacob van Campen Pieter Post steeds voor het uitwerken zijner schetsen gebruikte, zoo bezat de laatste nog vele teekeningen, die hij naar Van Campen's ontwerpen had gemaakt.

Die teekeningen kwamen uit zijn nalatenschap omstreeks 1700 in handen van Pieter van der Aa te Leiden, die ook de koperen platen van Post's vroegere prentwerken had gekocht.

Van der Aa gaf alles uit in 1715, onder den titel: „Les ouvrages d'Architecture ordonnez par Pierre Post, Architecte de Leurs Altesses les Princes d'Orange". Hij deed de prenten voorafgaan door een voorrede, waarin hij zegt: „Quelques personnes m'aiant solicité de publier les beaux Edifices ordonnez par le fameux Pierre Post, en son vivant Architecte de leurs Altesses les Princes d'Orange, je n'ai pu me dispenser de satisfaire à leurs souhaits, donnant au public outre le Sale d'Orange, située dans le Bois près de la Haie, la Maison de Swanenburg, située sur la Digue entre Amsterdam et Haerlem, la nouvelle Maison de Ville de Maestricht, la Maison de Vredenburg dans le Beemster et les Desseins de plusieurs belles Cheminées qui se voient dans diverses Cours à la Haie et ailleurs, lesquels l'Auteur avoit fait graver ci-devant à ses depens et publiez, mais sans aucune Description."

Al de werken, die hier genoemd worden zijn inderdaad van Post. Toen hij het Huis ten Bosch deed afbeelden, voegde hij echter bij de prent, die de groote zaal te zien geeft, dit bijschrift: „De Ordonnantie ende de Teyckeningh van de Beschilderingh deser Saele, Uytbeeldende de Geboorte, het Leven ende het Sterven van zijn Hoocht. den Heere Prince van Orange Fr. Henrick, Ho: lo: mem: met den omloop van andere Cieraten, daer toe dienende, is beworpen en uytgewrocht door den Hr. Jacob van Campen, uytnemende Schilder en Architect en de Schilderijen, zoo door hem selver als andere vermaerde meesters deser nederlanden gemaakt."

Post heeft zich dus nimmer willen tooien met veeren, die Jacob van Campen toekwamen. Trouwens, het geval met Stalpaert bewijst het, Van Campen zou zich iets dergelijks niet hebben laten welgevallen.

Dan, Pieter van der Aa wist van de verhouding waarin Van Campen en Post tot elkander gestaan hadden, na ruim een halve eeuw niets meer. Hij zag in de teekeningen uit Post's nalatenschap: „diverses autres productions de cet habile homme, qui n'ont point été publiez, les quelles j'ai recouvrées, apres quelque recherche dont les Desseins originaux, de la propre main de l'Auteur m'ont été communiquez et sur iceux j'ai fait graver les Planches qui sont ici, representant la Maison du Prince Maurice à la Haie, la Maison de Ryxdorp, près de Wassenaer et le Poids de la Ville de Gouda, lequel est double, donnant les Desseins d'un premier Projet et ceux suivant lesquels cet Edifice est construit et comme il se voit à présent."

Het Mauritshuis wordt hier dus aan Post als ontwerper toegeschreven. Maar deze meester was in 1633, toen het gebouw begonnen werd, slechts vijf en twintig jaar, en zeker nog niet in staat, om zulk een ontwerp te maken. Jacob van Campen was de ontwerper, gelijk uit de documenten blijkt. Daardoor

laat het zich verklaren, waarom Post aan dit gebouw onder zijn werken geen laats heeft gegeven. Huygens zei reeds dat Post had:

„Gevroevrouwt door zijn Penn, hetgeen dat uyt den sinn
Den reden-rijcken sinn van Campen wierd geboren".

Huygens, de Heer Van Zuylichem, was met Van Campen, den Heer van Randenbroek, bevriend. Reeds in 1623, toen Tesselschade trouwde, hadden zij kennis gemaakt. In 1632 was Brosterhuijzen, een der letterkundige vrienden van Huygens en deelgenoot van de beroemde samenkomsten op het Muiderslot, voor Van Campen werkzaam aan eene vertaling van Vitruvius en aan eene door den Heer van Randenbroek uit te geven geschiedenis der bouwkunst. Deze Brosterhuijzen schreef den 9 December 1632 aan Huygens: „Le Sieur Jacob van Campen vous demeureroit infiniment obligé si par vostre faveur et intercession il pourroit obtenir licence de pouvoir exercer la chasse ès provinces de Gueldre et d'Utrecht. Il aproche en cecy de la vraie noblesse qu'il a des qualités vrayment nobles, estant bon architecte et bon peintre et à propos il vous faiet présent d'une piece de sa façon, vous priant très-affectueusement de la prendre en gré."

Jacob van Campen was dus een liefhebber van de jacht, en hij liet Huygens, die als geheimschrijver van den stadhouder veel invloed bezat, vragen, het jachtrecht in Gelderland en Utrecht te mogen hebben. En om hem gunstig te stemmen zond hij hem een schilderij van zijn hand ten geschenke.

Een nadere kennismaking volgde, en Van Campen werd in 1633, toen Joan Maurits grond aan het Plein te 's Gravenhage gekocht had, waarschijnlijk door Huygens als architect aanbevolen.

Als een kerstgeschenk zond Van Campen in 1634 aan Huygens de portreiten van den dichter en zijn vrouw. Huygens was daar zoo mede ingenomen, dat hij aan zijn bewondering in drie gedichten uiting gaf. En in 1635, toen Huygens grond aan het Plein ten geschenke kreeg, om er zijn Haagsch verblijf op te doen bouwen, wendde hij zich voor een ontwerp tot Jacob van Campen.

Pieter Post was als teekenaar en uitvoerder voor den heer van Randenbroek werkzaam. Joan Maurits van Nassau schiep zooveel behagen in den jongen Haarlemmer dat hij hem in 1636, met zijn broeder Frans, mede naar Brazilië nam, toen hij daar voor de West-Indische Compagnie heen ging.

Pieter Post was reeds in 1638 weder te Haarlem terug. Hij bleef bij Joan Maurits in de gunst staan, want deze Oranjevorst was, toen 12 December 1645 Post's zoon, Maurits, in de Groote Kerk te Haarlem gedoopt werd, bij de plechtigheid in persoon tegenwoordig.

Jacob van Campen had inmiddels ook de gunst van Frederik Hendrik verworven. In 1630 zouden in het kasteel te Buren eenige veranderingen gemaakt worden en een trap met galerij worden bijgebouwd. Uit de brieven van Huygens blijkt dat de Prins Jacob van Campen met dit werk belastte.

Ook het ontwerp voor het zoogenaamde Oude Hof in den Haag, nu het Koninklijk Paleis is van Jacob van Campen, ofschoon Post de uitvoering leidde.

Op de prenten, voorstellende de „Begraeffenisse van Syne Hoogheyt Frederich Hendrick, in 1651 uitgegeven, noemt Pieter Post zich: „Architect ende Schilder der Doorluchtigste Princen van Orangien". En hij had zeker het recht, dien titel te voeren, want niet alleen voor Joan Maurits, maar ook voor Frederik Hendrik en Amalia van Solms heeft hij veel gewerkt. Doch ook Jacob van Campen kwam dien titel toe, gelijk de mededeeling van Schrevelius bewijst.

Post heeft in 1651 ook Huijgens buitenplaats Hofwijck te Voorburg aangelegd en gebouwd, doch al weder naar plannen van Jacob van Campen, gelijk de dichter uitdrukkelijk zegt. Toch was Post toen reeds een vermaard man. Huygens noemt hem:

„Post, die de Reden heeft meer roems doen bereicken,
Int stellen van soo veel Pilaren, schier als Eicken,
Dann hem van Hofwijck komt."

En daar was reden voor. Want al kon het Mauritshuis niet als zijn werk gelden, het Huis ten Bosch was, met uitzondering van de groote zaal, door hem ontworpen. En dit buitenverblijf, toen zoo goed als voltooid, werd zeer bewonderd. Men kan thans niet meer over den oorspronkelijken toestand van het paleis oordeelen, daar het in de 18e eeuw verbouwd en vergroot werd. Doch de prenten van Post doen ons zien, hoe het gebouw oorspronkelijk was. De architectuur is uiterst sober, ja armoedig. De Palladiaansche grootschheid, die Van Campen in elk zijner ontwerpen wist te leggen, ontbreekt hier geheel en al. Zelfs de hoofdingang is maar een klein portiekje en tot versiering is alleen van blinde boogvensters gebruik gemaakt. Alleen de hooge stoep heeft iets vorstelijks. De groote middenzaal is door Van Campen geordonneerd, ofschoon zij misschien reeds in het plan van Post was opgenomen.

Nog eenvoudiger zijn de landhuizen Rijxdorp en Vredenburgh. Alleen het huis Swanenburg te Halfweg is meer in den geest van Jacob van Campen. De al te schrale Jonische pilasters en/ menig ander detail wijzen er echter op, dat Post geen groot kunstenaar geweest is.

Als een zelfstandig werk van Post geldt het van 1059—1663 gebouwde raadhuis te Maastricht. En, daar Jacob van Campen reeds in 1657 gestorven was, is er voor deze veronderstelling veel te zeggen. Deze schepping is zeker het meesterwerk van Post. De wijze, waarop hij den gevel door de er voor gelegde hooge stoep als tot een openbaar gebouw behoorende heeft gekarakteriseerd, verdient onze bewondering. Alleen in sommige details is iets kleins.

Van 1660—1662 werd naar Post's ontwerp het gemeenlandshuis van Schieland te Rotterdam gebouwd, waar nu het museum Boymans zich in bevindt. Jacob Lois was degeen, die de uitvoering leidde. Hier heeft Post, evenals te Maastricht, van Jonische en Korinthische pilasters, tot verlevendiging van den voorgevel gebruik gemaakt.

Toen Jacob Van der Does in 1668 zijn beschrijving van 's Gravenhage uitgaf, wijdde hij aan de Veerkade, waar Pieter Post toen woonde, de volgende regels:

„Die ruim en luchtig is, en zeer vermaecklyck leyt,
Daer nette huysen staen en matige gebouwen:
Maer daer ('t geen dese plaets altijd in eer sal houwen
De grootste Meester in de Bouwkunst heden woont:
De schrandre Post, die zoo veel niewicheden toont,
Die soo de huysen op 't papier weet voor te stellen,
Dat hij elck, die 't maer siet, naer timmeren doet hellen,
En groote bouwlust maekt, schoon dat s'er niet en was,
En soo 't beschimmelt gelt doet komen uyt de kas.

Hieruit valt af te leiden, dat Post in Den Haag een drukke particuliere practijk moet hebben gehad. En daar hij ook van 1646 tot 1669, toen hij stierf de stad 's Gravenhage gediend heeft, kon hij heel wat geld in zijn kas leggen.

Te Leiden en te Gouda werd hij met het maken der Waaggebouwen belast. De eerste is in 1658, de tweede in 1668 gebouwd. De architectuur is hier betrekkelijk eenvoudig gehouden, doch aan de beeldhouwkunst een groote rol toebedeeld. Rombout Verhulst heeft dat te Leiden, Bartholomeus Eggers dat te Gouda vervaardigd.

Bij dit alles kwam nog de Haagsche werkzaamheid van Post. Nu eens waren het de Staten, die hem werk opdroegen, bv. in 1654 het gebouw op het Binnenhof, waar nu de Eerste Kamer der Staten-Generaal bijeenkomt. Dan weer was het een stichting, die hij te bouwen kreeg, zooals in 1661 het Hofje van Berenstein aan de Prinsengracht.

De talrijke huizen, door Post ontworpen, onderscheiden zich niet door bijzondere eigenaardigheden. De gevels zijn zeer eenvoudig, pilasters of andere versierselen komen niet voor. Alleen de huizen Kneuterdijk 6 en 13 hebben een ietwat versierden ingang. In het eerste geval doet een rustieke architectuur ter opluistering dienst, in het tweede een fronton.

Pieter Post stierf 3 Mei 1669. Huygens maakte het „Grafschrift van den Bouwmeester Post, in 2 Dagen sieck en doot" als volgt:

Bij dese Post
Light Pieter Post,
Die won sijn kost,
Soo veel hij kost,
Aen Balck en Post,
En wierd verlost
Met hij begost,
En als hij most
Verging te Post.

Dit grafschrift, eigenlijk een aaneenschakeling van aardigheden, schijnt ons minder gepast. Het vormt een sterke tegenstelling met de beide fraaie gedichten die het overlijden van Jacob van Campen Huygens in de pen gaf. Maar het karakteriseert Post toch wel. Hij was een eenvoudig man, die zich niet voor een hoogstaand kunstenaar uitgaf, doch die door zijn ijver en zijn kennis zich het vertrouwen zijner klanten waardig wist te maken. Hij was niet iemand van fortuin, doch „won zijn kost" door zijn vak. Nauwelijks was zijn ziekte begonnen, of hij werd er reeds uit verlost, zoodat het scheen alsof hij „per post" naar de eeuwigheid ging.

In de Haarlemsche Courant van den 10 December 1669 wordt bericht, dat op Dinsdag 17 December 1669 in Den Haag zouden worden verkocht: „De nagelaten boeken, papierkonst en platen van zaliger Pieter Post, Architect van Zijn Hoogheit, ten huize van den overledene op de Amsterdamsche Veerkaay". Op die veiling kocht de Heer van 's Gravesande, secretaris der Staten van Holland, het een en ander, doch 12 Maart 1670 had hij het nog niet betaald, zoodat hij daarover lastig werd gevallen.

Pieter Post noemt zich ook schilder. Op een veiling, te Rotterdam in 1816 gehouden, kwam „Een Amerikaansche Plantagie, met een bergachtig verschiet, waar vele negers werkzaam zijn" voor onder zijn naam. Waar dit stuk gebleven is weet men niet. Over zijn talent als schilder valt dus niet te oordeelen.

In zijn bekend werk noemt Galland, Jacob van Campen en Pieter Post in één adem. Dit toont overschatting van Post's talenten. Want als schepper overtreft Van Campen zijn leerling en medehelper verre.

De tijdgenooten, met Huygens en Vondel vooraan, wisten dit wel, en dit verklaart, hoe zij Van Campen zeer hoog stelden, terwijl zij Post slechts als een goed man van zaken beschouwden.

Pieter van der Aa heeft, door zijn uitgave van 1715, Post op een voetstuk geplaatst, dat tijdgenoot noch nageslacht hem waardig konden keuren.

GLASSCHILDERKUNST.

In de 17e eeuw was het gebruikelijk, dat een stad, wanneer hier of daar een nieuwe kerk werd gesticht of herbouwd, een geschilderd glas vereerde. Vooral de stad Haarlem heeft dergelijke geschenken dikwijls gegeven. Zij maakte er geen geheim van, dat zulke versieringen met een bepaald doel geschiedden, namelijk om aan het Haarlemsch bier meer aftrek te verschaffen, en zoo het brouwersbedrijf tot grooter bloei te brengen.

Reeds in de 16e eeuw was men daarmede begonnen. In 1522 werd bij Willem Diricxz een venster besteld van zestig ruiten, dat geschonken werd aan de St. Gommaruskerk te Enkhuizen. Het venster verbeeldde aan de eene zijde het beleg van Damiate, aan de andere hoe Haarlem zijn wapen kreeg in tegenwoordigheid van den Paus en den Keizer. Het glas kostte 90 pond Vlaamsch. Ook Woudrichem ontving in 1529 een vensier, door den zelfden meester gemaakt.

De kerk te Gouda kreeg in 1590 een glas, dat er nog aanwezig is. Het kostte 700 pond Vlaamsch, en de stad Haarlem had dus toen nog al wat voor reclame in het belang harer brouwers over. Willem Willemsz. Thibaut had het gemaakt. Daar hij reeds in 1545 een glas aan de St. Bavokerk heeft geleverd moet hij, toen hij in Juli 1599 stierf, reeds een bejaard man zijn geweest.

Toen in 1607 de kerk te Edam een glas zou krijgen, schijnt Haarlem geen glasschilder van voldoende bekwaamheid binnen zijn muren te hebben gehad, althans op dit venster, dat nog bestaat, noemt zich Nicolaes Delft als den vervaardiger. Deze meester was geen Haarlemmer.

Weldra vestigde zich daar echter Pieter Holsteyn, een meester, uit Sleeswijk afkomstig. Het ontbrak hem niet aan bestellingen. In 1633 maakte hij een glas voor de kerk te Egmond op den Hoef, daar nog aanwezig. De kerk te Bloemendaal voorzag hij in 1636 van een glas, dat nu in het raadhuis te Haarlem geplaatst is.

Of het glas, dat hij in 1639 op order der regeering van Haarlem voor de kerk te Maassluis maakte, nog bestaat, weet ik niet. Daar hij er 384 pond Vlaamsch voor kreeg, moet het een werk van beteekenis geweest zijn.

Tegelijkertijd werd hem voor de kerk te Wormerveer een glas besteld. Hiervoor ontving hij slechts 99 pond Vlaamsch, dus de Haarlemsche heeren waren tamelijk zuinig geweest. Dit glas is er niet meer.

De kerk te Etershem bij Oosthuizen kwam in 1640 aan de beurt. Van het glas, toen gegeven, bleven slechts eenige fragmenten bewaard, die niet toelaten, een oordeel over de waarde van het werk te vellen. Het venster, twee jaar later voor *f* 50 bij hem besteld,

en aan de kerk te Purmerend geschonken, bestaat niet meer. Een soortgelijk raam, dat evenveel kostte werd in 1655 aan de kerk van den Leidschendam vereerd. Is dit nog aanwezig? In hetzelfde jaar maakte Holsteyn voor de kerk in de Rijp een glas, dat daar nog te zien is. Gelijk steeds is ook daar de belegering van Damiate met het wapen van Haarlem voorgesteld.

Van het glas, in 1657 aan de kerk te Ilpendam geschonken en met *f* 36 betaald, is niets meer over.

Holsteyn is 23 Juli 1662 in de St. Janskerk te Haarlem begraven. Hij had een zoon, die, evenals hij Pieter heette, en langen tijd te Zwolle verblijf heeft gehouden. Na den dood zijns vaders kwam hij te Haarlem wonen, en werd in 1662 als glasschilder in het St. Lucasgild aangenomen. Hij is in Maart 1687 overleden. Glasschilderwerk, door hem gemaakt, heb ik nergens gevonden. W.

EEN OUDE WATERLEIDING-CONCESSIE.

Londen werd in vroeger dagen niet alleen door stroomende beken doorsneden, maar bezat ook een groot aantal bronnen, waarvan de herinnering bewaard gebleven is door het bewaard blijven harer namen. Het had als vele andere plaatsen in de middeleeuwen zijn heilige bron, Holywell, gelegen tusschen de plaatsen, waar thans de kerken St. Mary le Strand en St. Clement the Danes staan. In de nabijheid daarvan was Clementswell, die in het begin der 17de eeuw nog bestond en oorspronkelijk ook waarschijnlijk een heilige put, waaraan miraculeuze eigenschappen werden toegeschreven.

Clerks well echter behoorde, ofschoon de naam dit zou doen veronderstellen, niet tot de gewijde bronnen en Clerkenwell church, de kerk welke staat nabij de plaats waar die bron zich bevond, ontleent wel haar naam aan de bron, doch zonder dat daar eenige gewijde beteekenis aan gehecht moet worden.

Naast deze meest bekende namen zou men er nog een aantal kunnen noemen en ongetwijfeld waren er daarnevens vele, waarvan ook de namen niet bewaard zijn gebleven.

Met de toename der bevolking en bebouwing droogden verscheidene dezer bronnen op en werden andere onbruikbaar en reeds in de veertiende eeuw deed zich de behoefte aan een andere wijze van watervoorziening gevoelen, en wel in die mate, dat Koning Hendrik III in het een en twintigste jaar zijner regeering vergunning verleende aan zekeren Gilbert Sandford, om water van Tyburn naar de stad te leiden door middel van looden buizen.

Eenige jaren later volgde de aanleg van een looden vergaderbak of reservoir in West Cheap, welke bekend werd als de groote waterleiding of Great Conduit. Gedurende tweehonderd en meer jaren schijnt deze leiding de voornaamste watervoorziening van Londen te hebben uitgemaakt.

Later werd in de behoefte voorzien door toevoer van water uit de Tun in Cornhill, de Bosse in Billingsgate, de Standard in Westcheap, de leidingen in Aldermansbury en Holborn Cross (later bekend onder den naam van Lamb's Conduit) en andere inrichtingen, waarvan in de zestiende eeuw melding gemaakt wordt, maar een eenigszins aan de eischen voldoende inrichting kreeg Londen eerst in den modernen tijd.

De aan Sandford verleende vergunning kan zeker met recht beschouwd worden als een zeer oude, zoo niet de oudste concessie voor een stedelijke waterleiding.

NIEUWE KUNST.

Wij hebben nog al eens gelachen om wat onze nieuwe kunst voortbracht, daar het ons onmogelijk was, dit ernstig op te nemen. Zulke „ridiculiseerende" beschouwingen wekten dan soms ergernis.

Doch nu komt een zeer ernstig Engelsch tijdschrift, „The Artist" met een vermakelijke studie over „the Art of the Modern School', toegelicht door schetsen en diagrammen. Men is zoo gewoon in de kunsttijdschriften de onbeduidendste voortbrengselen der kunstnijverheid, die men in tijden van ontwijfelbare levenskracht van het ambacht zoo maar zonder pretentie zou maken, met zekere gewichtigheid gereproduceerd en beschreven te vinden, dat men zijn oogen haast niet gelooft nu in een tijdschrift een parodieerende beschouwing aan te treffen over de internationale „modern style". De schrijver geeft zeer principieel de architectonische en decoratieve basis van zijn nieuwe kunst en illustreert ze nog al vermakelijk. Zoo heeft hij een zeer vernuftige combinatie van een leunstoel met een kolenbak bedacht, de stoel is natuurlijk vierkanter, ongenoegelijker en meer absoluut ongeschikt om er in te zitten, dan men zich ooit bij een modern meubel denkt, en de kolenbak, die er zich bij aansluit, draagt natuurlijk een spreuk in een soort oud-Engelsch, geschreven in de haast onleesbaar gewrongen letters van des auteurs „New Art" alfabet; „Burne up sweete Fyre". Een kostelijke charge is wel dat moderne landhuis, eigenlijk meer dak dan huis, met lilliputsche venstertjes, daarentegen voorzien van ontelbare reusachtige schoorsteenen; goed is ook die schoorsteenmantel en haard met een stuk kamerwand. Hierin heeft de auteur al zijn principes prachtig doorgevoerd, alle betimmering is in groen gebeitst eikenhout, het ornament, dat de basis is van zijn versiering en dat hij ingenieus heeft afgeleid van een „toasting-fork" speelt een voorname rol, alles heeft behoorlijk quasi-oud-Engelsche opschriften (op den haard staat b. v. „Ye burnte Childe dreadeth ye Fyre"!), er hangt een „Art"-klok met zeer omvangrijke gewichten, portretten in „Art"-lijsten, op een console zelfs een „New-Art"-kat van groen aardewerk met roze stoppen er op.

Deze mededeeling is ontleend aan de Nieuwe Rotterdamsche Courant, en is dus ten volle betrouwbaar.

METSELSPECIE.

Het verdient waardeering, dat de heer Van der Kloes in „De Ambachtsman" nu zijn meening over den uitslag der Amsterdamsche beurs gaf. Jammer is het evenwel, dat zijn drukke Delftsche werkkring hem heeft belet, het verschijnsel ter plaatse te gaan waarnemen.

Nu moest hij op mededeelingen van derden afgaan, wat voor een wetenschappelijk man altijd gevaarlijk blijft.

Volgens die mededeelingen vindt de uitslag zijn oorzaak daarin, dat de aannemer van de in het bestek voorgeschreven samenstelling der metselspecie is afgeweken, zonder dat dit, naar het schijnt, de aandacht van den met het werk belasten architect heeft getrokken. Hoe iets dergelijks op een gemeentewerk kan voorkomen, blijft raadselachtig.

Jammer is het in ieder geval, dat men zich niet aan de voorgeschreven menging heeft gehouden, daar het nu onmogelijk is, na te gaan of de heer Van der Kloes een goede gids was of niet.

NIEUWE BOUWMATERIALEN.

TORFIT.

Van de bekende Firma Henri Huinck en Alex. Imhofe ontvingen wij eenige circulaires, betreffende het door hen geïmporteerd „Torfit" een nieuw materiaal, ons door onze naburen toegestuurd.

Het wordt hoofdzakelijk vervaardigd van turf, waaraan het zijn naam „Torfit" ontleent en is verkrijgbaar in den vorm van platen enz. welke door hydraulische kracht worden geperst. De turf, zooals reeds gezegd, levert het hoofdbestanddeel, maar daaraan worden scheikundige stoffen toegevoegd, terwijl waar zulks noodig blijkt, inwendig eene versterking van ijzerdraad vlechtwerk à la Rabitz of Monier is aangebracht.

Het Torfit dient volgens de mededeelingen tot niets anders dan het maken van de zoogenaamde Torfit urinoirs.

Deze urinoirs bestaan uit:

1ste. Wandplaten van Torfit hoog 1.20 M. door middel eener mortel aan den muur vastgegoten;

2de. ter linker en ter rechterzijde een sluitstuk, eveneens 1.20 M. hoog;

3de. eene goot van Torfit met messing syphon op den vloer liggende voor den afvoer.

4de. één rij Torfit tegels daarvoor alles vastgemaakt door eene mortel van portlandcement enz., ook wel met fitsen en krammen, de naden gedicht met eene bijzondere stopverf.

De desinfecteerende eigenschappen van turf zijn reeds lang bekend. Daarop berust o. a. het gebruik van turfstrooisel in paardenstallen en closets, voornamelijk voor het tonnenstelsel.

De Torfit urinoirs moeten volgens de attesten van bekende architecten nu de eigenschap hebben, dat zij zonder waterspoeling steeds reukeloos blijven. Urinoirs met of zonder bakken, van welk systeem ook, ijzer, geteerd geëmailleerd, leiplaat, marmer, glas, porcelein of wat al meer, hoe ook rein gehouden en verzorgd zelfs met eene kostbare voortdurende overvloedige waterspoeling, zijn bij veelvuldig gebruik bronnen van stank, oorzaak van ontwikkeling en verspreiding van ziektekiemen.

Gelijk bekend is bevatten 1000 deelen urine ongeveer 40 deelen vaste stoffen, o. a. ureum, urinezuur, chloornatrium of zout, phosphorzuur, zwavelzuur, ammoniak, aardphosphaten, als calcium, magnesium enz. en vrije zuren en deze vormen op ijzer, leiplaat, glas, marmer, porcelein enz. een neerslag of aanslag, welke zelfs bij overvloedige waterspoeling niet wordt belet.

Men berekent, dat de hoeveelheid water, noodig om een urinoir met waterspoeling reukeloos te houden, bij een waterprijs van slechts 6 cents per M3. per urinoir en per jaar 150 tot 400 gulden kost. Ook al zijn deze cijfers wellicht door een doelmatige spoeling te reduceeren, men zal moeten toegeven, dat menigeen, alleen wegens deze kosten, geneigd zal zijn een proef te nemen met een urinoir dat geen waterspoeling noodig heeft om reukeloos te blijven; bovendien vormt zich op Torfit volstrekt geen aanslag.

Om de desinfecteerende eigenschappen van het Torfit blijvend te doen zijn, wordt aanbevolen, behalve het gewone schoonmaken, deze urinoirs van tijd tot tijd in te smeren met een weinig kostbaar Torfit extract, voor een urinoir van 1 meter breedte bedragen deze kosten niet meer dan hoogstens tien gulden per jaar.

Zooals gewoonlijk met dergelijke speciale constructies het geval is moeten de Torfit urinoirs met de grootste zorgvuldigheid in elkander gezet worden en verdient het aanbeveling, dit te laten doen door de speciale werklieden van de fabrikanten.

HET RAADHUIS TE ZUTPHEN.

In verband met de overbrenging van het archief en de bibliotheek der gemeente van het Wijnhuis naar het Stadhuis, deelt de Zutphensche correspondent der „N. Rott. Courant" omtrent laatstgenoemd gebouw de volgende bijzonderheden mede:

Ons gemeentehuis bestaat uit vier aaneengesloten gebouwen: a. dat, waarin zich de kamer van den burgemeester en die van den secretaris; b. dat, waarin zich de trouwkamer en raadzaal; en c. dat, waarin zich de secretarie en het kantoor van den gemeente-ontvanger bevinden, benevens: d. de voormalige vleeschhal, thans als boterhal in gebruik.

Deze hal, wier restauratie men in 1896 begon en in het begin van 1897 voltooide, hebben we in de „N. Rott. Crt." van 16 Maart 1897 reeds uitvoerig beschreven.

Het voorfront van a. ligt aan het 's-Gravenhof, dat van de overige drie gebouwen aan de Lange Hofstraat. Het eerstgenoemde is tegen den Zuider zijgevel van b. aangezet, gelijk nog duidelijk te zien is. Dit gebeurde in het begin der 18de eeuw. Bij het inrichten van de bovenverdieping der secretarie (c) tot archief- en bibliotheekkamer, heeft men den binnenmuur, die b. en c. van elkaar scheidt, afgebikt en opnieuw bepleisterd, waarbij bleek, dat de voor- en achtergevel der secretarie koud tegen dezen muur zijn gemetseld. Hij vertoonde daarenboven schoon metselwerk en is alzoo vroeger buitenmuur geweest. Het gebouw b is dus ouder dan c.

De secretarie en de hal werden blijkens de stadsrekeningen in 1450—1452 gezet, terwijl het oudste huis (b) reeds in 1426 bestond. De stad kocht toen twee tonnen kalk, om er het „nye raethuys" mee te witten.

De drie gebouwen b. c en d. hadden fraaie, hoog opgaande gevels.

Den 30sten Maart 1729 besloot echter de raad, om den 12den April daaraanvolgende het afbreken dezer bovengevels aan te besteden en ze onder eene goot lijst te brengen. Hierdoor verloor het stadhuis zijn karakteristiek middeleeuwsch aanzicht, waarvan een schetsje, gereproduceerd bij Tadama, de heugenis heeft bewaard en een 18de-eeuwsche geschiedschrijver („de tegenwoordige staat") zegt:

„Het Stad- of Raadhuis te Zutphen is zeer oud en van een zonderling maaksel. Het heeft drie voorgevels, die alle drie op eene verschillende wijze gebouwd zijn."

Bij de restauratie der boterhal heeft men den topgevel in verband met daarin nog gedeeltelijk aanwezige motieven en bovengenoemde schets tot voldoende hoogte opgetrokken. De achtergevel van de secretarie (c) werd in 1839 gerestaureerd. Hij werd toen van zijne pleisterlaag ontdaan, schoongemaakt en opnieuw gevoegd. Boven in dezen gevel zijn o. a. nog aanwezig twee nissen, waarvan de lijsten den vorm van een dubbel kozijn weergeven.

De nissen spreken 14 centimeter en worden elk door een boog ontlast. Het onderste gedeelte van elk der nissen is als kozijn behandeld, terwijl de steenen met openingen en duimen zijn voorzien, waaraan een luik heeft gehangen.

In 1716 werd tegen den Zuider zijgevel van het oudste huis (b) het gebouw a. gezet, dat destijds diende tot het houden van vergaderingen der Gedeputeerde Staten van het kwartier van Zutphen.

Het is aan de straatzijde afgesloten door eene dubbele deur, waaromheen zich fraai gehouwen steenhouwwerk bevindt, voorstellende krijgsemblemen. Dit is ouder dan 1716 en heeft in enkele details veel overeenkomst met het steenhouwwerk aan de stoep van het raadhuis te Gouda.

Op de gemeentebegrooting voor 1902 is een post voor de restauratie dezer deuromlijsting uitgetrokken, welke op enkele plaatsen afgebrokkeld is.

Bij de nieuwe rechterlijke indeeling in 1811 werden de gebouwen c. en d. aan het Rijk tot rechtbank afgestaan en gaf dit daarvoor in ruil de voormalige gedeputeerde kamer (a), welke met b. tot stadhuis werd ingericht. Eerst in 1823 werden aan beide laatstgenoemde gebouwen de reparaties en herstellingen gedaan, welke ze zoo hoog noodig hadden.

Vele jaren later — in 1883 — kreeg de gemeente tegen ruil van een stuk grond aan den Martinetsingel, waarop sedert een rechtsgebouw met daarachter gelegen huis van bewaring is gezet, de beide in 1811 afgestane gebouwen van het Rijk terug. Het één is, gelijk we boven meedeelden, tot boterhal ingericht en het andere thans tot secretarie en kantoor van den gemeente-ontvanger bestemd.

Het stadhuis heeft inwendig weinig wat de aandacht trekt. In b. liggen nog zware moerbalken op blauwe hardsteenen sleutelstukken.

Vermelding verdient de fraai gesneden eikenhouten wenteltrap ((Louis XIV) naar de raadzaal, waar, evenals in de trouwkamer, nog een uit klei gebeeldhouwd plafond uit het begin der 17e eeuw aanwezig is.

In de trouwkamer hangt nog een ten voeten uit geschilderd portret van den grooten keurvorst Frederik Willem. Het portret bezit zeer goede qualiteiten, vooral wat de kleedij betreft. De purperen mantel, welken de vorst over het borstkuras draagt, en de kanten kraag om den hals zijn uitstekend gedaan.

Het portret is niet geteekend. Hoe het in bezit der stad kwam, hebben we nergens kunnen vinden.

INGEZONDEN STUKKEN.

SCHOOLVLOEREN.

Aan de Redactie van De Opmerker.

In het laatste no. van uw blad werd in het stuk „Schoolvloeren" gezegd, dat de Houtvloerplaten zoo zijn samengesteld, dat enkel het bovenvlak voor de inwerking van vocht toegankelijk is. Nu is dit slechts zoolang het geval, als de vloer nog niet met eene speciaal voor dit doel geprepareerde olie verzadigd is; daar de naden gevuld zijn en op den duur ook gevuld blijven kan dus in den vloer geen water dringen en is hij na wasschen of dwijlen onmiddellijk weer droog.

Ten tweede werd gezegd dat Houtvloerplaten duurder zijn dan vloeren van planken of strooken; toch is dat niet het geval of het verschil toch gering als de platen van pitch-pine of geprepareerd en hard gemaakt beukenhout genomen worden (o. a. nog gelegd in het Academ. Ziekenhuis te Leiden), want de Houtvloerplaten kunnen direct in gewonen mortel op zand of aangestampten grond gelegd worden. In Westfalen zijn de vloeren van scholen van kleine gemeenten op het platte land sedert jaren daarmede belegd, de dure balklaag vervalt en het gebouw is beschut niet alleen tegen vocht, maar ook tegen paddenstoelen enz.

Ten derde is het om uitvoeringen te zien niet noodig naar het buitenland te gaan; de adj.-directeur van Gemeentewerken te Groningen schreef mij in Maart 1891: „Voldoende aan uw verzoek meld ik u, dat de door u in het gymnastieklokaal der nieuwe Gem. school geleverde geasphalteerde houtvloerplaten zeer geschikt zijn en aanbeveling verdienen."

Verder liggen de platen reeds jaren in het Havenstation Vlissingen (wachtkamer tweede klasse), verder in het stedelijk krankzinnigengesticht, de magazijnen v. d. Sandt & Co., te Utrecht, enz. en bij vele particulieren in ons land.

Door opname dezer regelen zult u ten zeerste verplichten,

Uw dw. dn.

THEOD. FERD. H. BIERHORST.

Haarlem, Maart 1902.

VEREENIGINGEN.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

Op Dinsdag 1 April 1902, des v. m. te 10 ure, zal de Nederl. Vereeniging voor Teekenonderwijs in het Damhôtel te Edam, hare 22ste Algemeene Vergadering houden.

Na opening der vergadering zullen aan de orde worden gesteld:

1. Het jaarverslag over 1901—1902.
2. De Rekening en Verantwoording over 1901—1902. De Begrooting voor 1902—1903.
3. Voorziening in de Bestuursvacatures, wegens het periodiek aftreden van de heeren G. W. Boot Bzn. en B. W. Wierink.
4. Bespreking van het Maandblad.
5. Bepaling van plaats en tijd voor de volgende Algemeene Vergadering.
6. Behandeling der volgende punten:

A. Het teekenen op de examens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus voor jongens en het onderwijs in het rechtlijnig teekenen op die inrichtingen.

B. De commissies voor de eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus.

Beide punten in te leiden door den heer J. de Jong Czn.

C. In de Algemeene Vergadering, gehouden te Amsterdam in 1901, werd door eenige leden de wenschelijkheid besproken om meer gelijkheid te verkrijgen in de opgaven voor het teekenen bij de akte voor onderwijzer. Door meer in détails te weten hoe die examens in de verschillende provincies van ons land zijn ingericht, bijv. wat betreft de modellen die gegeven worden, den tijd die er voor gesteld wordt en hetgeen gevraagd wordt voor het theoretisch gedeelte, en door onderlinge gedachtenwisseling van de onderscheidene deskundigen (waarvoor ook het Maandblad van de Vereeniging zijne kolommen openstelt) zou men door onderlinge samenwerking tot een grootere eenheid kunnen komen.

In te leiden door den heer B. W. Wierink.

Na afloop van de vergadering zullen bezocht worden:

1. Edam's Museum. (Toegang voor de leden der Vereeniging kosteloos.)
2. De Tentoonstelling der Edamsche Teekenschool.
3. De Groote Kerk (met bekend mooie vensters, enz.).

Daarna wordt een tocht per trekschuit gemaakt naar het schilderachtige visschersdorp Volendam.

Bij terugkomst te Edam diner in het Hôtel-Spaander, à *f* 2.50.

Bij voldoende deelneming aan het diner kan een extra-tram verkregen worden om de leden terug te voeren naar Amsterdam. Daar dit te voren aan de regelingscommissie bekend dient te zijn, wordt den leden dringend verzocht aan den heer Paul Hermann te Edam, vóór 25 Maart a. s., te berichten of zij aan het diner wenschen deel te nemen.

Van Amsterdam vertrekt naar Edam een tram te 8.30 v. m. (Locale tijd).

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van **27** *Februari* **1902.**

In deze vergadering werd besproken het voorstel van de Raadsleden Sutorius c. a. aan den Gemeenteraad van Amsterdam in zake de uitbreiding van de universiteitsbibliotheek tot volksbibliotheek met daaraan verbonden leeszalen, waaromtrent werd besloten een adres van adhésie aan den Gemeenteraad te zenden.

Voorts werd nog besloten het concept-reglement, zooals het door het Hoofdbestuur was aangenomen, zoo spoedig mogelijk in behandeling te nemen en verder het correspondentie-onderwijs voor ter sprake te brengen.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" AMSTERDAM.

Vergadering van 12 *Maart* 1902.

In deze vergadering werd door den heer dr. W. Vogelsang een historisch overzicht van de verlichting van woonhuizen gegeven.

Spr. begon met terloops de wijze van verlichting bij de Babyniers, Egyptenaren, Grieken en Romeinen te bespreken. Van deze laatsten zijn indirect onze groote kruisramen afkomstig.

Glas vond men reeds ten tijde der Franken, Gothen en Longobarden; dit bleef echter schaarsch en duur.

Tot de Middeleeuwen komend, wees spr. op het mooie effect, dat de ramen, diepliggend in de dikke muren van dien tijd, zoowel binnen als buiten maakten. De houten huizen hadden nog steeds hun eenvoudig vierkant raampje.

Hierna besprak dr. Vogelsang de wijze van verlichting bij houten, uit hout en steen gebouwde en baksteenen huizen in de 15e eeuw. Glas bleef duur; in plaats hiervan gebruikte men gewast linnen, mica, perkament, enz. Spr. wees op de schoone lichteffecten, ons bekend door de schilderijen van Van Eyck en Memling.

Na de 15e eeuw is het raam slechts weinig veranderd. Of men koos tot type het venster der Italiaansche paleizen, dan was het raam slank en hoog, óf men bleef bij den traditioneelen vorm, die verbeteringen onderging en breeder werd gemaakt.

De erker dagteekent reeds uit de Gothische tijden, in Duitschland; daarin was het oorspronkelijk het huisaltaar geplaatst.

In de 16e eeuw wordt glas de gewone venstervulling. Naast de binnenluiken komt in de 17e eeuw het buitenluik, in den beginne ter halver hoogte. In gebruik kwamen toen ook de horren van riet en de gordijnen recht naar beneden vallend.

Van uit Frankrijk kwamen in de 18e eeuw de groote vensters, die eenvoudiger werden naarmate zij grooter waren; de ruiten zijn nu niet in lood- maar in latwerken. De vensterbanken verdwenen zoogoed als geheel en al. Men krijgt allerlei lambrekijnen en zware statiegordijnen.

Ook in Holland werden deze ramen ingevoerd en ook hier verdwenen de buitenluiken.

Hoe het Engelsche raam, het schuifraam, in de wereld is gekomen is op het oogenblik nog duister.

De in aangenamen vorm gekleede voordracht werd zeer toegejuicht.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van **12** *Maart* 1902.

In deze vergadering trad als spreker op de heer J. L. M. Lauweriks, architect te Amsterdam die tot onderwerp zijner voordracht had gekozen: „Beschouwingen over het Schoone". Als we dr.: kunstontwikkeling der verschillende oude volken: Indiërs, Egyptenaren, Chineezen, nagaan, dan komen we — zoo zeide spr. — tot de gevolgtrekking, dat die ontwikkeling bij hen tot een bepaald, afgerond resultaat is gekomen, gevolg van de verschillende opgaven, die deze verschillende volken, in overeenstemming met hun aard, karakter, aanleg, levensbeschouwing en levensomstandigheden zich stelden. De na hen komende volken namen slechts die resultaten over, om deze naar hun eigen aard en aanleg te vervormen en te ontwikkelen, maar kwamen niet tot eigen resultaten, en zoo was ook voor de Grieken het doel om in hun overgeleverde de schoonheid tot zoo groot mogelijke volmaaktheid te brengen, een probleem dat door hen ook weer in overeenstemming met hun aanleg op onovertroffen meesterlijke wijze is opgelost. Deze aanleg, die de lijn van het schoone in de kunst der Grieken bepaalt, geeft ook gelijkloopende lijnen bij alle andere uitingen van dat volk te aanschouwen, zoodat ook de geschriften van zijn wijsgeeren als 't ware doortrokken zijn met dezelfde schoonheidsbegrippen als die zich in zijn kunst uitten. En in 't bizonder is het Plato die op nooit overtroffen wijze zijne denkbeelden over het schoone heeft weergeven in zijne Samenspraken. Plato was trouwens voordat hij zich aan de wijsbegeerte wijdde, dichter, dus kunstenaar, evenals zijn leermeester Socrates beeldhouwer was geweest.

Spreker behandelt nu drie der voornaamste samenspraken van Plato over „het Schoone", nl. 1o. de „Groote Hippias", waarin hij de alledaagsche begrippen omtrent de schoonheid door Hippias en Socrates in een samenspraak laat behandelen en waarin hij aantoont, dat bij die alledaagsche begrippen eene opvatting wordt gehuldigd die het schoone niet als iets opzich-zelf-staands beschouwt, doch het verwart met voorwerpen, grondstoffen, gedachten of begrippen, welke slechts de eigenschap kunnen hebben van schoon te zijn.

2o. de Phaedrus, waarin Phaedrus met Socrates bespreekt hoe men de schoonheid machtig kan worden en met haar zich in verbinding kan stellen. Hij behandelt daarin de verrukking of inspiratie van den kunstenaar en beschouwt deze als eene herinnering der ziel aan de eenmaal door haar gezíene schoonheid, die haar opnieuw verheft boven het aardsche en haar naar het hoogere hoenvoert, daarin wederkeerig de macht vindende tot de schepping van het schoone.

3o. Het Gastmaal, waarin door een zevental personen, bij wie ook weder Socrates, de liefde op even zoovele wijzen wordt beschouwd, en waarin aangetoond wordt, dat de liefde slechts de liefde tot het schoone is, met de begeerte dit voortdurend te bezitten, en alzoo een onsterfelijk geluk deelachtig te worden, en waarna ten slotte de weg wordt aangewezen die gevolgd moet worden om tot de schoonheid te komen.

TENTOONSTELLINGEN.

TENTOONSTELLING VAN TURIJN.

De inzendingen van kleineren omvang, bestemd voor de bovengenoemde tentoonstelling, zullen tot de verzending naar Turijn in de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem tentoongesteld blijven.

Het Nederl. Comité vleit zich, dat de medewerking groot zal zijn en dat het artistieke gehalte der inzendingen niets te wenschen zal overlaten.

Waar de moderne Nederlandsche schilderschool op de tentoonstellingen in den vreemde steeds eene eereplaats inneemt, hebben de beoefenaars der decoratieve kunst en der kunstambachten den duren plicht te vervullen, zorg te dragen, dat de goede naam, die Nederland in het buitenland op artistiek gebied heeft, hoog worde gehouden.

Zij die van oordeel zijn, dat de Turijnsche tentoonstelling geen direct geldelijk voordeel voor de exposanten zal opleveren, mogen bedenken dat het hier niet uitsluitend om financieele belangen te doen is, doch, dat onze nationale eer gebiedend voorschrijft op dezen internationalen wedstrijd, de eerste speciale tentoonstelling van dien aard, die gehouden wordt, te doen zien, dat ook ten onzent omtrent de kunst, die zoozeer met onze beschaving in verband staat en in het volksleven ingrijpt, eene gezonde opvatting heerscht en dat onze kunstuiting ook op dit gebied een bijzonder karakter draagt.

Door het Nederl. Comité wordt alles in het werk gesteld, ten einde de medewerking zoo gemakkelijk mogelijk te maken, daar de kosten voor de artisten aan het inzenden hunner werken verbonden, voor het grootste gedeelte door genoemd Comité zullen worden bestreden. Zij die zich nog niet hebben aangemeld en zich nog geroepen voelen aan deze tentoonstelling deel te nemen, kunnen zich, ten einde de inzendingen te bespoedigen, onmiddelijk in verbinding te stellen met den vice-voorzitter van het Nederl. Comité, den heer E. A. Von Saher, directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Het Nederl. Comité doet een beroep op de Nederl. kunstenaars, wier werken in de termen vallen in deze tentoonstelling te worden opgenomen, om zoo spoedig mogelijk van hunne medewerking blijk te geven, daar einde dezer maand alles moet worden verpakt en verzonden.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Shepherds Bush tot voor korten tijd een landelijke buitenwijk van Londen heeft zich in de laatste maanden zoodanig ontwikkeld, dat het nu een centrum is geworden, waar zich duizenden, die hun werk en brood in Londen vinden metterwoon gevestigd hebben en nog houdt de trek daarheen in sterke mate aan. Deze ontwikkeling wordt in hoofdzaak toegeschreven aan het goedkoop en snel verkeer met de City door middel van de Tido-penny-tube.

Meer en meer bevorderen verder ook de verschillende electrische tramwegen den aanbouw in westelijke richting en reeds ziet men huizen verrijzen tusschen Acton en Ealing op een afstand van de City van 12 à 13 KM. of bijna 2½ uur gaans.

— Het werk der verbreeding van London Bridge, waaromtrent wij destijds een en ander mededeelden, is door den Common Council opgedragen aan de heeren Gebr. Pettrick, aannemers te Plymouth, voor de som van 95.842 pond sterling, 12 shillings en 5 pence. De heeren schijnen het fijn te hebben uitgerekend.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. — Vakonderwijs. Hoe achterlijk ons onderwijs is in praktischen zin, is in de kringen der practische technici genoeg bekend.

Bij het groote publiek schijnt deze meening ook meer en meer veld te winnen, getuige een berichtje in de „Haagsche Courant", waarin wordt medegedeeld, dat bij Kon. besluit van 19 December de lijst van betrekkingen in Ned.-Indië, waartoe vreemdelingen benoembaar zijn, is aangevuld met die van hoofdopziener, opziener 1e, 2e en 3e kl. en topograaf bij de Ombiliënkolen-ontginningen.

Dat is het gevolg van het gemis aan vakonderwijs, waaronder Indië al zoo lang geleden heeft, zegt de „Javabode"; deze betrekkingen hadden stellig evengoed door Indische jongens kunnen worden vervuld als door Polen of

Galiciërs; maar den eersten ontbreekt daarvoor de onmisbare vakkennis.

Hoe lang zal Indië en het moederland nog blijven lijden onder dit gemis; zijn de gevolgen reeds nu nog niet voelbaar genoeg?

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid zijn benoemd tot buitengewoon opzichter C. B. van Weijnbergen, te Hardenberg, bij de verbeteringswerken van het Meppelerdiep en J. J. van Zee, te Amsterdam, bij de verbetering van de Vecht.

— Tot waterbouwkundig ambtenaar van den calimateuzen Zimmerman-polder, te Rilland, is door den Dijkraad benoemd de heer N. Nieuwdorp.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Meesterknecht-Timmerman** aan de strafgevangenis te Utrecht, volkomen bekend met het timmervak en in staat daarin praktisch onderricht te geven. Sollicitanten moeten zich vóór 18 Maart bij gezegeld adres wenden tot den Minister van Justitie. Nadere bijzonderheden bevat de „Staatscourant" van 2 en 3 Maart.

— **Bouwkundige Opzichters** bij de gemeentewerken van Leeuwarden voor tijdelijke werkzaamheden tegen 1 Mei e. k. Salaris *f* 80 per maand. Goed kunnende teekenen en detailleeren. Sollicitatiestukken vóór 19 Maart e. k. bij den burgemeester.

— **Technisch Directeur** in eene fabriek van kunststeen, op de hoogte van alles wat den handel betreft. Vast salaris en tantièmes in de winst. Brieven, onder No. 5466, aan het Bureau van de „N. Rott. Crt."

— **Drie Opzichters van den Arbeid** op eene jaarwedde van *f* 900, die bij gebleken geschiktheid kan gebracht worden tot *f* 1800. Zij die op 1 Januari jl. hun 26ste, maar nog niet hun 35ste levensjaar waren ingetreden en in aanmerking wenschen te komen voor de betrekking van opzichter van den arbeid, kunnen zich aanmelden, onder overlegging van hunne geboorte-akte en van diploma's en verdere stukken, waaruit kan blijken waar zij hunne opleiding hebben genoten en waar zij werkzaam zijn of zijn geweest.

— **Bouwkundig Opzichter** te Amsterdam, op een groot bouwwerk. (*Zie ade in no.* 10.)

— **Opzichter-Teekenaar** te 's Gravenhage. (*Zie advert. in no.* 10.)

— **Twee Teekenaars** bij de Noordoosterlokaal-Spoorweg-Maatschappij. (*Zie advert. in dit no.*)

— **Onderwijzer** in timmeren en bouwkundig teekenen, bekendheid met het meubelvak, Nutsteekenschool Wageningen Salaris *f* 800. Sollicitatiën vóór 20 Maart a. s. bij den heer D. H. Te Wechel.

— **Dijkopzichter** voor de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zoawe, kennis van dijkwerken, bouwkunde en behandeling van het waterpas-instrument en niet ouder dan 40 jaren. Salaris *f* 1400. Adressen op zegel vóór 30 Maart a. s. bij den Dijkgraaf den heer T. Swets Azn., te Hardinxveld. Inl. op 17 en 24 Maart, van 10 tot 12 uren, ter Secretarie in de Doelen te Gorinchem.

— **Leeraar** in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen aan de Burgeravondschool te Groningen. Salaris *f* 800. Sollicitatiën enz. op zegel vóór 27 Maart bij Burgemeester en Wethouders.

— **Leeraar** in het rechtlijnig en werktuigkundig teekenen aan de ambachtsschool te 's Gravenhage. Salaris *f* 1200. Sollicitatiën vóór 31 Maart aan den directeur, Z.-O. Binnensingel 32.

— **Werktuigkundig Ingenieur**, om de geheele leiding op zich te nemen van eene proefneming met eene reeds in verschillende landen gepatenteerde uitvinding. Brieven, onder No. 296, Boekhandel, voorheen W. J. van Hoogstraten, Piet Heinstraat 59, Den Haag.

— **Opzichter** bij het maken van eene sluis in de Delftsche-vaart te Rotterdam Reflecteerenden adresseeren zich met franco brieven, onder opgave van referentiën, dus niet in persoon, tot den heer A. Nolen, fabriek-landmeter van Schieland.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(*Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.*)

— **Een bouwkundig-Opz.-teekenaar** zoekt wegens afloop der werkzaamheden plaatsing. Brieven onder letter K Bureau van dit Blad. (1)

Vervolg der Aankondigingen.

MAANDAG, 17 Maart.

Rotterdam, te 11 uren, door de arch. Stat en Mulder, in de bovenzaal van 't „Poolsch Koffiehuis": het bouwen van 2 heerenhuizen aan den Schiedamschen Singel.

DONDERDAG, 20 Maart.

Mijdrecht, te 10 uren, door het best. van het waterschap „Groot-Mijdrecht", ten huize van J. van Ommeren te Mijdrecht, de levering der machinebenoodigdheden tot 1 April 1903.

VRIJDAG, 21 Maart.

Vlijmen, te 12 uren, door den architect F. H. J. Pastoor te 's-Hertogenbosch, in café Transtation: het sloopen van een gedeelte van het perceel gelegen aan de tramlijn te Vlijmen, en het bouwen van een winkel- en woonhuis met broodbakkerij, schuur enz. Aanw. is loco 18 Maart. Alleen voor aannemers uit Vlijmen.

WOENSDAG, 26 Maart.

's-Hertogenbosch, te 11 uren, door de genie: Bestek no. 106, het doen van voorzieningen aan het parkeerterrein bij de Nieuwe Rijloods te 's-Hertogenbosch. Ram. *f* 1750. Inl. 19 Maart door den besteder, te 10 uren.

Maatschappij tot Exploitatie van „De Opmerker".

ALGEMEENE VERGADERING van AANDEELHOUDERS op ***Woensdag 26 Maart 1902,*** des namiddags te 2 uren, in het «*ZUID-HOLLANDSCH KOFFIEHUIS*» te *'s Gravenhage*, ter behandeling van de volgende punten:

1°. Balans met toelichting en verslag van Commissarissen, benevens Winst- en Verliesrekening over het afgeloopen Boekjaar.

2°. Verkiezing van een Commissaris wegens het overlijden van den Heer A. L. VAN GENDT JGzn.

3°. Verkiezing van een Commissaris wegens periodieke aftreding volgens de statuten.

HET BESTUUR.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN **COMPLETE BAD-CLOSETS** en **URINOIR-inrichtingen.** Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 22 Maart 1902. Nº. 12.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.
Voor België . . . . . *f* 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . *f* 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DE NOODZAKELIJKHEID VAN DRAINEERING BIJ HET DEMPEN VAN GRACHTEN.

(Met een plaat).

Door de Vereeniging tot Bevordering van den Gezondheidstoestand te 's-Gravenhage is dezer dagen een adres aan den Raad der Gemeente ingediend, dat ons belangrijk genoeg voorkomt om er de aandacht onzer lezers op te vestigen, 1°. omdat de zaak waarover het handelt niet alleen voor de residentie, maar voor de meeste steden van ons land van groot gewicht geacht kan worden, 2°. omdat daaraan over 't algemeen tot heden veel te weinig aandacht geschonken is en de nadeelige gevolgen dezer onachtzaamheid niet zijn uitgebleven.

Het bedoelde adres betoogt namelijk de noodzakelijkheid, om bij het dempen van grachten en slooten rekening te houden met de verandering, meestal, ten minste te 's-Gravenhage, verhooging van het grondwaterpeil, die onvermijdelijk voor de aanliggende gronden het gevolg is van eenvoudig dichtwerpen van hetgeen vroeger een natuurlijke draineering voor die gronden vormde.

Ter verduidelijking van dit betoog is aan het adres toegevoegd een teekening, die wij bij dit nummer op verkleinde schaal reproduceeren en verder worden daarin de maatregelen aan de hand gedaan om de eventueele nadeelige gevolgen van demping te voorkomen.

Het is niet de eerste maal, dat de genoemde Vereeniging voor de algemeene hygienische belangen optreedt. Reeds in Mei van het vorig jaar richtte zij een adres van gelijke strekking aan den Raad en wel bij gelegenheid van de demping der Veerkaden en Paviljoensgracht.

Dit eerste adres is thans nogmaals in zijn geheel opgenomen in het thans ingediende, dat veel uitvoeriger toegelicht is, omdat het blijkbaar bij het eerste niet gelukt is den Raad te overtuigen van het groote belang der zaak.

Want niet enkel uit een hygienisch oogpunt verdient zij de aandacht, maar er komen nog andere overwegingen bij in aanmerking.

Demping van grachten geschiedt gewoonlijk met de goede bedoeling daardoor verbetering te verkrijgen. Vooral wanneer men jaren en jaren achtereen de lasten heeft ondervonden van open kanalen, die in hoofdzaak geen andere functie meer hebben te vervullen dan die van groote riolen of rottingsbassins worden dempingsplannen gewoonlijk met ingenomenheid begroet. Gewoonlijk rijzen na demping bovendien de aangrenzende perceelen in waarde en de eigenaren zijn hiervoor meestal gevoeliger dan voor de hygienische voordeelen van den nieuwen toestand.

Maar nu de nadeelen, die wanneer draineering geheel verwaarloosd wordt, onvermijdelijk met de verbetering moeten samengaan, hetzij verhooging, hetzij verlaging van het grondwaterpeil, zij kunnen beiden in hunne gevolgen voor de eigenaars en bewoners der aangrenzende perceelen al even onaangenaam zijn en een gemeentebestuur is o. i. niet verantwoord door eene redeneering als die van den heer Van Lieflland bij de discussie over het eerste adres betreffende de zaak waarin hij o. a. zeide:

„Nu is het wel mogelijk, dat er misschien reeds met vocht behepte huizen zullen zijn, die aan grachten gelegen, nog vochtiger toestanden zullen openbaren, maar dan moet ik toch opmerken, dat het wel de moeite waard is voor de eigenaars om zich tot verbetering dier kwaal daarvoor eenige kosten te getroosten, waar tegenover staat de belangrijke rijzing in waarde welke de panden door de demping zullen verkrijgen."

Naar de lichtvaardigheid, waarvan deze woorden van een bouwmeester getuigen, kan men eenigszins de waarde afmeten van de toenmaals door andere raadsleden tegen het eerste adres aangevoerde argumenten, maar nog meer komt de geringe waarde daar-

van aan het licht door de zakelijke bewijsvoering, welke in het tweede adres daartegenover gesteld is.

Of de adresseerende Vereeniging thans meer effect van hare pogingen in de goede richting zal zien of het haar thans gelukt zal zijn den Raad te overtuigen, dat demping op de oude manier maar half werk is en dat een Gemeentebestuur als dat van 's-Gravenhage niet verantwoord is met halve maatregelen, vooral niet wanneer afdoende maatregelen slechts een bagatel meer behoeven te kosten, dit zullen wij moeten afwachten.

Voorloopig is ons doel bereikt, wanneer wij de aandacht onzer lezers hebben gevestigd op eene voor ons polderland ook voor elk bouwkundige gewichtig punt, waaraan doorgaans weinig of geen aandacht wordt geschonken, omdat het publiek nu eenmaal weinig gevoelt voor hetgeen onder den grond zit.

Hoe meer onze groote steden zich uitbreiden, hoe meer ook blijkt, dat die onzichtbare zaken niet verwaarloosd mogen worden, dat zij in vele opzichten van meer belang zijn dan de zichtbare en de gevolgen van verwaarloozing of van fouten daarin gemaakt, doorgaans van veel ernstiger aard zijn.

Voor het overige oordeele de lezer uit het adres zelf, dat wij hier laten volgen.

* * *

's-Gravenhage, 8 Maart 1902.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen: de Vereeniging tot Verbetering van den Gezondheidstoestand te 's-Gravenhage,

dat zij Uw antwoord dato 24/27 September 1901 No. 4002/16 3e Afd. op haar adres dato 3 Mei 1901 in zake de draineering der te dempen grachten te zijner tijd heeft ontvangen,

dat zij daaruit tot haar leedwezen gezien heeft, dat Uwe vergadering geen aanleiding heeft gevonden voor inwilliging van haar verzoek,

dat zij kennis heeft genomen van het praeadvies van H.H. Burgemeester en Wethouders, voorkomende onder No. 537 van de Bijlagen der Handelingen 1901, alsmede van de, naar aanleiding daarvan gevoerde discussiën in Uwe vergadering van 23 September 1901, voorkomende op pag. 175—177 van de Handelingen,

dat zij noch door het een, noch door het ander de overtuiging heeft kunnen krijgen, dat zij in haar adres dato 3 Mei 1901 zoude gedwaald hebben,

dat zij daardoor integendeel zoo mogelijk nog meer versterkt is geworden in hare meening, dat, wanneer grachten gedempt worden, eene bestaande draineering verloren gaat, die door eene andere kunstmatige draineering dient vervangen te worden, wanneer men niet het gevaar wil loopen, dat de grondwaterstanden in de omgeving daarvan zullen stijgen en meer dan vroeger zullen varieeren,

dat zij wil trachten dit Uwen Raad duidelijk te maken met een voorbeeld en als zoodanig heeft gekozen de sloot aan de Schelpkade, welke volgens Uw besluit dato 4 Februari jl. eveneens gedempt zal worden. Zij heeft voor dat doel eene teekening gereedgemaakt, die zij de eer heeft hierbij te voegen.

Fig. 1 vertoont een profiel *) over de lengteas der Sophialaan, dwars over de Willemskerk, de Schelpkade, de Cantaloupenburg, de Frederiksstraat, de Javalaan, de Koninginnegracht, de Ko..ingskade en over de lengteas van het eerste gedeelte der Nassau-Dillenburgstraat en wel in den tegenwoordigen toestand, dus de sloot van de Schelpkade *nog niet* gedempt.

Fig. 2 vertoont hetzelfde profiel, maar nadat de sloot aan de Schelpkade gedempt zal zijn volgens de plannen van de H.H. Burgemeester en Wethouders, zooals door Uwen Raad aangenomen, d. i. *zonder* draineering.

Fig. 3 vertoont hetzelfde profiel na de demping, maar *met* draineering.

Begint men eenvoudigheidshalve met de veronderstelling, dat de grachten absoluut op een constant peil worden gehouden = D. P., dan zullen dus, zooals ook in de teekening is aangegeven, de waterstanden, zoowel in de Koninginnegracht (of het Kanaal) en in de sloot aan de Schelpkade = D. P. zijn.

De grondwaterstanden in de terreinen tusschen deze beide wateren in gelegen, zullen in het algemeen iets hooger zijn en wel des te hooger naarmate de tusschengelegen punten verder van de genoemde wateren verwijderd zijn.

Verondersteld, dat de grond uit zand bestaat, zoo zal de verbindingslijn van alle tusschengelegen grondwaterstanden eene regelmatige kromme lijn vertoonen, ongeveer van den vorm als met een volle lijn in Figuur 1 is aangegeven. *) Evenzoo kunnen de grondwaterstanden ten N. O. van het Kanaal en die ten ZW. van de Schelpkade-sloot door kromme lijnen worden voorgesteld.

Wanneer nu de volgetrokken lijnen de normale of gemiddelde grondwaterstanden aanduiden, zoo kunnen de hoogste standen door gestippelde lijnen worden aangeduid en het grootste verschil tusschen de volle en gestipte lijn de grondwaterstijging worden genoemd, die op de teekening met de letter **S** is aangeduid.

Eveneens zijn de laagste standen door eene gestippelde lijn aangegeven. Het grootste verschil tusschen deze en de volgetrokken lijn is op de teekening met de letter **d** aangeduid.

Dat deze verschillen eer te klein dan te groot zijn aangenomen, blijkt uit de ingeteekende hoogste en laagste grondwaterstanden in de Frederikstraat, die in het jaar 1868 aldaar zijn waargenomen. (Zie jaarverslag van de Vereeniging ter Verbetering van den Gezondheidstoestand in de Gemeente 's-Gravenhage over 1867—68).

Wat zal nu gebeuren, wanneer de sloot aan de Schelpkade gedempt zal zijn? Fig. 2 geeft daarop het antwoord. Verondersteld is daarbij, dat het gelegde riool overeenkomstig den eisch waterdicht zal zijn en dus geen grondwater zal afvoeren, of zooals Burgemeester en Wethouders in hun praeadvies zeggen „dat het riool hoegenaamd geen schadelijken in„vloed zal hebben op den grondwaterstand."

De kromme lijnen van den grondwaterstand van het Kanaal tot halfweg naar de Schelpkade zullen nagenoeg gelijk blijven als vóór de demping (Fig. 1), maar van halfweg tot aan de Schelpkade zal de toestand een andere worden. Het grondwater van Schelpkade en omgeving kan na de demping zich niet meer in de sloot aldaar ontlasten en moet nu naar het Kanaal stroomen. Het water kan echter niet over eene hoogte klimmen en evenmin kan het grondwater van de Schelpkade over de vroegere kromme lijn heen naar de zijde van het Kanaal afstroomen.

---

*) Wij vertrouwen dat het onzen lezers niet moeilijk zal vallen, volgens de bovenstaande omschrijving, op de kaart van 's-Gravenhage de richting van het profiel te vinden.

D. P. beteekent het te 's-Gravenhage gebruikelijk Delftandsch Peil. RED

*) Door waarnemingen gedaan bij gelegenheid van de uitvoering der rioleering in de Laan van Meerdervoort, heeft zich dit bevestigd.

Studie van de grondwaterstanden in de Gemeente 's Gravenhage.

in het profiel over de lengte as der Sophialaan, dwars over de Willemskerk, de Schelpkade, de Cantaloupenburg, de Frederikstraat, de Frederikskazerne, de Javalaan, de Koninginnegracht, de Koningskade en over de lengte as van het eerste gedeelte der Nassau-Dillenburgstraat.

Lengte schaal 1 à 2500.

Hoogte schaal 1 à 50.

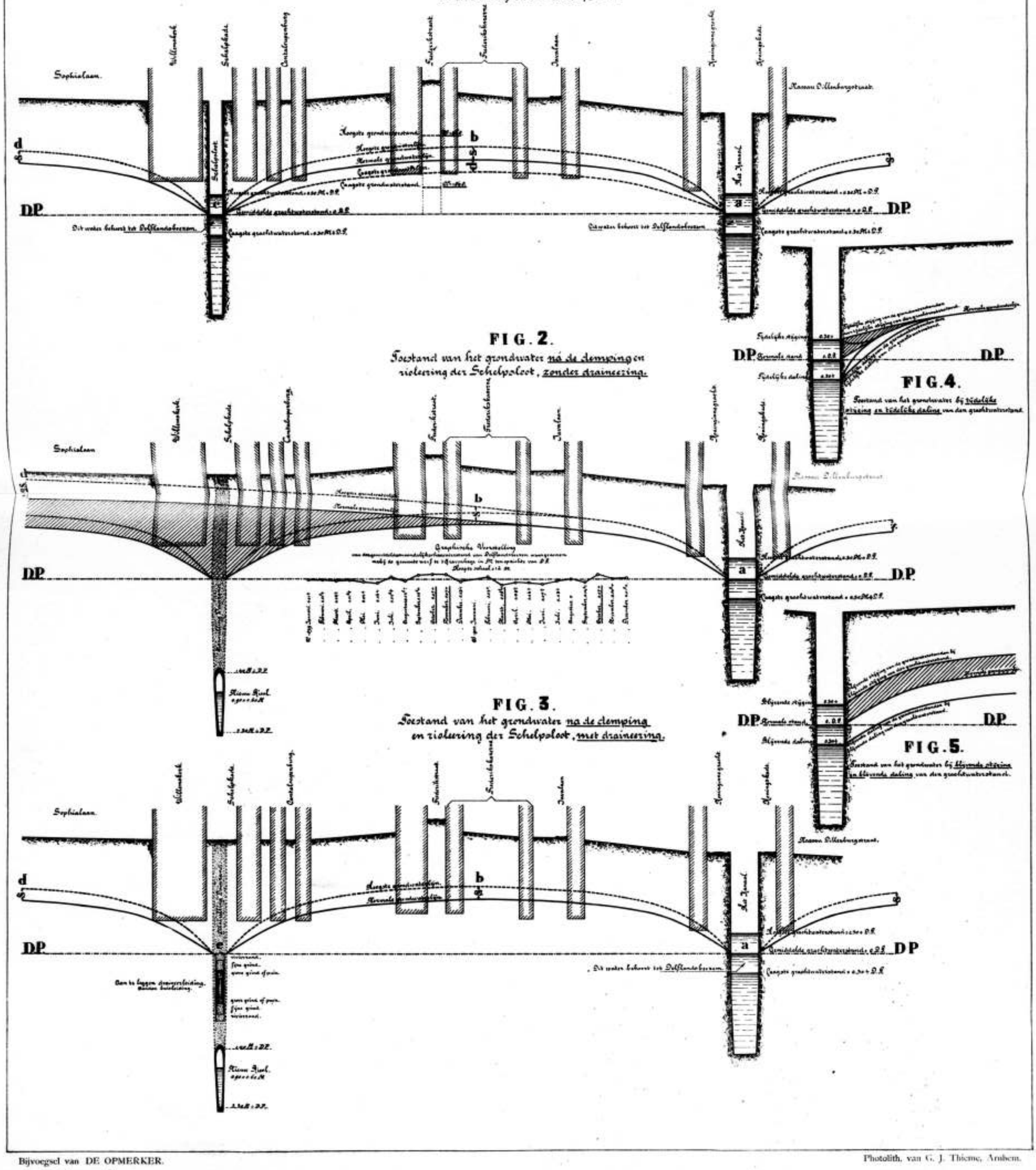

Bijvoegsel van DE OPMERKER.

37ste jaargang N°. 12.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Het zal zich dus eerst ter plaatse verzamelen, de grondwaterstanden aldaar doen stijgen en wel zoolang, totdat het bij de Schelpkade zooveel hooger zal zijn gestegen, dat er voldoende verval vandaar naar het Kanaal zal ontstaan zijn om al het meerdere grondwater ondergronds naar het Kanaal te kunnen laten afstroomen.

De grondwaterkromme zal dus niet meer van **b** naar **e** vallen, maar zij zal integendeel van **b** naar **e** moeten stijgen en, tenzij de Sophialaan en Plein naar eene andere richting gemakkelijker gedraineerd kunnen worden, zal de grondwaterkromme verder ook van **e** naar **d** stijgen.

De normale grondwaterstand bij **e** (Schelpkade) zal dus tengevolge van de demping hooger stijgen en deze stijging zal zich beginnen merkbaar te maken halverwege tusschen Kanaal en Schelpkade, vandaar toenemen tot aan de Schelpkade en verder naar de zijde van de Sophialaan.

Wanneer in den winter de grondwaterstand boven den normalen stand stijgt, dan zal de grondwaterlijn den vorm van de gestippelde lijn in Figuur 2 aannemen, en terwijl de stijging dan bij **b** (halfweg) evenals in Fig. 1 (vóór de demping) = **S** zal zijn, zal zij bij de Schelpkade, waar zij vroeger nul was, nu grooter dan **S** zijn en aan het einde van de Sophialaan ongeveer = 2 **S** zijn, terwijl hier vóór de demping de stijging slechts 1 **S** bedroeg.

Men ziet dus, dat niet alleen de normale grondwaterstanden ten gevolge van de demping hooger zullen stijgen, maar dat ook de schommelingen in de grondwaterstanden grooter dan vroeger zullen worden.

Hoe kan dit bezwaar, aan de demping verbonden, worden vermeden? Fig. 3 geeft hierop het antwoord.

Indien in de te dempen gracht eene ruime kunstmatige draineering ,onder D.P. wordt aangebracht die op de grachten kan loozen, en daardoor de vroegere functie van de open sloot kan overnemen door alle grondwater, dat zich ter plaatse boven D.P. mocht bevinden, dadelijk af te voeren, dan zullen de grondwaterstanden weer dezelfde hoogten gaan innemen als zij in Fig. 1 (vóór de demping) gehad hebben.

Na deze nadere uiteenzetting en illustratie van hetgeen óók in haar adres dato 3 Mei 1901 tot Uwen Raad in zake de demping der Veerkaden- en Paviljoensgrachten gericht, werd beweerd, meent zij nader op dit vroegere adres te moeten terugkomen.

Zij heeft daarin gezegd:

„dat de grachten thans door Delfland nagenoeg op constant peil worden gehouden".

B. en W. hebben daarop geantwoord, dat de grachtwaterstand wel verre van constane te zijn, afwisselt van 0.30 M. ÷ D.P. tot 0.30 M. + D.P. met schommelingen tijdens een etmaal van 0.50 M. en meer en zij, zoowel als de heeren Van Liefland en Van Malsen, die B. en W. bij de discussie in Uwe Vergadering steunden, meenden, dat zij daarmede de voornaamste praemisse van adressante hadden doen vervallen.

Adressante veroorlooft zich echter op te merken, dat deze meening op een misverstand berust. Er bestaat geen openbaar water, waarvan de waterstand *absoluut* constant blijft. Het meest nabij aan dit ideaal komen wel de groote Noord-Amerikaansche meren (Erie-, Huron-, Michigan- en Superior-meer), die door hunne groote gezamenlijke oppervlakte en den breeden overval, dien wij als de watervallen der Niagara kennen, door de natuur nagenoeg op constant peil worden gehouden.

Er zullen zeker meer zulke meren op aarde zijn, maar zoowel de rivieren, als de zeeën bij de kusten, vertoonen veel sterker afwisselende waterstanden. Hiermede vergeleken, kan men de waterstanden in een polder-boezem, in dit geval Delflands-boezem, gerust „nagenoeg constant" noemen, zooals adressante heeft gedaan, en dit zooveel te meer, wanneer men bedenkt, dat de boezemstand steeds om het gemiddelde = D.P. slingert. Dit blijkt uit de staten van de hoogte van den waterstand van Delflands-boezem, waargenomen nabij de Gemeentewerf te 's-Gravenhage, welke staten over de jaren 1899 en 1900 adressante hieronder laat volgen.

HOOGTE VAN DEN WATERSTAND VAN DELFLANDS BOEZEM,

WAARGENOMEN NABIJ DE GEMEENTEWERF TE 'S-GRAVENHAGE. IN METERS.

N.B. ——— = gem. laagste stand.

═══ = » hoogste »

1° over A° 1899	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Gemidd. over het geh. jaar
Gemidd. waterstand ten opzichte van D. P.	÷ 0.01	÷ 0.015	÷ 0.02	÷ 0.015	÷ 0.04	÷ 0.06	+ 0.025	÷ 0.025	+ 0.055	+ 0.07	+ 0.07	÷ 0.03	o. DP.
Hoogst voorgekomen stand . .	+ 0.21	+ 0.23	+ 0.10	+ 0.19	+ 0.07	+ 0.03	+ 0.17	+ 0.12	+ 0.20	+ 0.23	+ 0.22	+ 0.28	
Laagst voorgekomen stand . .	÷ 0.25	÷ 0.17	÷ 0.13	÷ 0.17	÷ 0.16	÷ 0.16	÷ 0.14	÷ 0.14	÷ 0.08	÷ 0.14	÷ 0.11	÷ 0.21	
Verschil van den hoogst voorgekomen stand met het maandel. gemiddelde	0.22	0.24	0.12	0.205	0.11	0.09	0.14	0.145	0.145	0.16	0.15	0.31	
Verschil van den laagst voorgekomen stand met het maandel. gemiddelde	0.24	0.155	0.11	0.155	0.12	0.10	0.16½	0.115	0.185	0.21	0.18	0.18	

2° over A° 1900	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Gemidd. over het geh. jaar.
Gemidd. maandstand ten opzichte van D. P.		+ 0.08	÷ 0.085	÷ 0.05	÷ 0.06	÷ 0.07	÷ 0.08	0	÷ 0.045	÷ 0.07	+ 0.005	+ 0.015	÷ 0.02
Hoogst voorgekomen stand . .		+ 0.27	+ 0.07	+ 0.10	+ 0.08	+ 0.02	+ 0.05	+ 0.12	+ 0.05	+ 0.22	+ 0.16	+ 0.18	
Laagst voorgekomen stand . .		÷ 0.22	÷ 0.21	÷ 0.19	÷ 0.20	÷ 0.21	÷ 0.18	÷ 0.01	÷ 0.21	÷ 0.16	÷ 0.17	÷ 0.20	
Verschil van den hoogst voorgekomen stand met het maandel. gemiddelde		0.24	0.155	0.15	0.14	0.09	0.08	0.12	0.095	0.15	0.155	0.165	
Verschil van den laagst voorgekomen stand met het maandel. gemiddelde		0.25	0.125	0.14	0.14	0.14	0.10	0.01	0.165	0.23	0.175	0.215	

De gemiddelde, maandelijksche standen zijn op de teekening onder Fig. 2 grafisch opgeteekend en ziet men daaruit hoe weinig deze gemiddelde standen gevarieerd hebben, en dat zelfs voor de zoo dicht bij de zeesluizen gelegen Haagsche grachten, de stand van het water bevredigend constant is te noemen, vooral met het oog op de afvloeiing van het grondwater, dat in verband met de geaardheid van den bodem korter of langer tijd bij den stand van het buitenwater achterblijft en waarop sporadisch gedurende korten tijd voorkomende hooge of lage boezemstanden slechts weinig invloed hebben.

De grondwaterstanden zullen zich dus in hoofdzaak regelen naar de gemiddelde standen in de grachten, waarvan de grootste slingeringen over de jaren 1899 en 1900 samen hebben bedragen 0.07 M. + D.P. en 0.085 M. ÷ D.P. (zie de gemiddelde maandstanden in bovenstaande staten), terwijl de invloed der dagelijksche schommelingen zich slechts op korten afstand der grachten zal bemerkbaar maken.

Ter illustratie hiervan dient de Fig. no. 4, terwijl Fig. 5 aantoont, welken veel grooteren invloed dezelfde stijgingen of dalingen van het boezemwater zouden hebben, indien zij van duurzamen aard waren.

Na deze uiteenzettingen vertrouwt adressante, dat Uwen Raad de bedoeling van haar adres dato 3 Mei 1901 duidelijk zal zijn, welk adres zij hier nogmaals woordelijk laat volgen.

's-Gravenhage, 3 Mei 1901.

„Aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage geeft „eerbiedig te kennen:

„het Bestuur van de Vereeniging tot Verbetering „van den Gezondheidstoestand te 's-Gravenhage.

„dat door de demping der Paviljoens- en Veer„kaden-grachten, zooals die thans volgens bestek No. „41, dienst 1900, wordt uitgevoerd, *verloren zal gaan „de tegenwoordige drainceering van het grondwater „der daarlangs gelegen terreinen;*

„dat die grachten thans door Delfland nagenoeg „op constant peil worden gehouden, wat niet alleen „technisch een groot voordeel is, omdat daardoor de „paalfundeeringen der woningen voor verrotting wor„den beveiligd, maar vooral een *hygiënisch* voordeel; „sterk afwisselende grondwaterstanden toch geven „tot rotting aanleiding in die grondlagen, welke af„wisselend onder en boven water zijn gelegen. In die lagen kunnen verschillende ziektekiemen en schade„lijke gassen zich ontwikkelen, die bij stijging van „den grondwaterstand door de vloeren heen in de „woningen worden gedreven en tot verschillende „schadelijke gevolgen voor de gezondheid der bewo„ners aanleiding kunnen geven;

„dat deze bestaande drainceering niet zal worden „vervangen door de rioleering, welke volgens boven„genoemd bestek in de te dempen grachten zal wor„den gelegd. In die riolen toch zal door hunne klei„ne doorsnede en de zeer sterke afwisseling der af „te voeren waterhoeveelheden de waterspiegel veel te „veel varieeren en deze nu eens te hoog en dan weder „te laag zijn;

„dat bovendien verondersteld moet worden, dat „deze riolen, evenals de aansluitingen der huisriolen „daaraan, behoorlijk waterdicht zullen worden ge„maakt en moet uit de voorschriften van het bestek „dan ook worden afgeleid dat dit in de bedoeling „ligt. Mochten zij echter nochtans vele ondichtheden „vertoonen, zoo zoude daardoor niet alleen de ge„wenschte constante grondwaterspiegel niet worden „verkregen, maar zoude het gevolg daarvan zijn, dat „bij sterke regenbuien het rioolvocht zich door die „ondichtheden heenen in den omliggenden grond zou„de ontlasten, en daarin tot vervuiling, zoowel als „tot verhooging van den grondwaterspiegel, aanlei„ding zoude geven met de schadelijke gevolgen daar„van;

„dat de waterdichtheid der riolen niet alleen vol„gens het bestek mag worden verwacht, maar daarop „ook ten sterkste moet worden aangedrongen en op „eene drainceering door de geprojecteerde rioleering „dus in geen geval mag worden gerekend. Wil men „dus de tegenwoordige constante grondwaterstand „behouden, *zoo dient behalve de rioleering eene af„zonderlijke ruime drainceering in de te dempen gracht„ten te worden aangelegd*, die hare uitmonding moet „verkrijgen op die grachten, waarin ook in den ver„volge een waterstand = plus minus D.P. zal worden „onderhouden;

„dat, mocht men hiertegen willen aanvoeren dat „de demping der grachten zal geschieden met zand, „en dat hierdoor voldoende in de drainceering zal wor„den voorzien, zoo zoude moeten worden geantwoord, „dat volgens onze inlichtingen dit zand zal zijn *duin* „zand, dat door zijne fijnheid van korrel slechts een „gering waterdoorlatend vermogen heeft, zoodat het „voor dat doel geheel onvoldoende is;

„dat de gevreesde bezwaren niet denkbeeldig zijn „heeft de ondervinding, hier ter stede bij vroegere „dempingen van grachten opgedaan, bewezen. Uit „klachten, welke tot onze Vereeniging zijn gekomen, „is gebleken, dat kelders van woningen, die aan of „nabij de gedempte grachten waren gelegen en vroe„ger geheel droog waren, na de demping vochtig „werden en onderliepen, wat aan geene andere oor„zaak kon worden toegeschreven dan aan den ver„hoogden grondwaterspiegel;

„dat deze aangelegenheid in de Algemeene Ver„gadering onzer Vereeniging is ter sprake gebracht „en het Bestuur toen is opgedragen zich met een „adres te dier zake tot U te wenden;

„dat het mitsdien de eer heeft zich met den mees„ten aandrang tot Uwen Raad te wenden *„met het „beleefd verzoek om alsnog maatregelen te willen „nemen, opdat, nevens de aanbestede rioleering, door „den aanleg eener ruime drainceering in de te dempen „grachten de thans daar bestaande constante grond „waterspiegel worde bestendigd.*"

't Welk doende, enz.

Het Bestuur van de Vereeniging tot Verbetering van den Gezondheidstoestand te 's-Gravenhage,

De Voorzitter, (waarn.)
(get.) H. P. N. HALBERTSMA.

De Secretaris,
(get.) W. DE MAN.

Dat kelders van nabijgelegen woningen na en tengevolge van de demping der grachten vochtig zouden kunnen worden, is in Uwe Vergadering door den Heer Wethouder Bevers en het Raadslid, den heer Van Liefland, erkend.

Beide heeren hebben daaraan toegevoegd, dat het h. i. voor de eigenaren dan wel de moeite waard was, om zich tot verbetering dier kwaal, o. a. door verhooging van hunne waterdichte keldermuren eenige kosten te getroosten, waar tegenover zoude staan de belangrijke rijzing in waarde, welke die panden door de demping zouden verkrijgen.

Deze laatste opvatting echter kan adressante niet deelen, om de eenvoudige reden, dat daardoor hare *hygienische* bezwaren niet worden weggenomen. Indien toch wordt toegegeven de mogelijkheid, dat de kelders vochtiger worden, dan wordt daarmede ook erkend de mogelijkheid van de stijging der grondwaterstanden en zullen dus de door haar aangetoonde schadelijke gevolgen daarvan ook niet uitblijven.

Dat ook de Regeering de hoogte van den grondwaterstand uit een gezondheidsoogpunt van groot belang acht, blijkt wel uit de bepaling, voorkomende onder Art. 3, letter *b*, van de nieuwe woningwet, volgens welke bepaling de gemeentebesturen voorschriften zullen moeten maken omtrent het hoogtepeil van den vloer der beneden-woonvertrekken. Dat ook Uw Raad het belang hiervan heeft ingezien, blijkt uit de Verordening, regelende de Bouwpolitie van 1894 No. 3, waarin o. a. in Art. 34 bij de indiening der teekeningen verlangd wordt, dat daarin worde aangegeven de hoogte van Delflandspeil of in Polders van polderpeil.

Bij den bouw der woningen is in den regel op een bepaald waterpeil gerekend, en wordt nu dit peil verhoogd, dan zal het grondwater dichter tot den houten vloer der benedenverdieping naderen en hoogerop in de muren dringen, en zal het onvermijdelijk zijn dat daardoor niet alleen vele kelders, maar ook vele woningen in haar geheel vochtiger worden.

Daarin kan toch niet, zooals de Heeren Bevers en Van Liefland omtrent de kelders wenschen, door iederen eigenaar, veel minder door iederen huurder, afzonderlijk worden voorzien.

Wanneer adressante nu verder nagaat wat in het praeadvies van B. en W. (*Bijlagen der Handelingen* No. 537 dato 6 September 1901) is gezegd, dan vindt zij, dat door haar in het bovenstaande reeds is weerlegd de bewering, als zoude de slechts bij hooge uitzondering voorkomende afwisseling van den grondwaterstand van 0.20 ÷ tot 0.30 M. + D.P. strijden met hetgeen zij heeft genoemd: „een nagenoeg constante waterspiegel".

Wat nu betreft de uitkomsten der sedert 6 à 7 jaren vanwege de Directie der Gemeentewerken geregeld gedane waarnemingen van den grondwaterstand, zoo betreurt adressante, dat dergelijke kostbare gegevens, die niet alleen voor de Directie der Publieke Werken, maar ook voor de hygienisten en anderen van belang zijn, niet ter kennis van het publiek worden gebracht.

Het praeadvies zegt:

„De grondwaterstand blijkt nabij de grachten op „een en hetzelfde punt af te wisselen van 0.12 M. ÷ D.P. tot 0.45 M. + D.P., op een verder van de „gracht afgelegen punt van 0.12 M. ÷ D.P. tot „0.35 M. + D.P. met doorloopend lager peil dan op „eerstgenoemd punt".

Nader vernemen wij, dat de hierbedoelde punten resp. zijn: de brandput op de Varkensmarkt en die op de Groote Markt bij de Vlamingstraat.

In het midden latende of deze diepe putten daar te plaatsen wel de juiste waarnemingspunten voor de grondwaterstanden in de bovenlagen zijn, is het niet onmogelijk, dat de grondwaterstand nabij de gracht op de Varkensmarkt van 0.12 M. ÷ tot 0.45 + D.P., dus in het geheel 0.57 M. heeft afgewisseld, wanneer de grachtwaterstand zelve van 0.30 M. ÷ tot 0.30 M. + D.P., dus totaal 0.60 M. heeft gevarieerd.

Op een verder van de gracht afgelegen punt (op de Groote Markt) zoude de grondwaterstand van 0.12 M. ÷ tot 0.35 M. + D.P. hebben gevarieerd, dus 0.10 M. minder dan nabij de gracht, met doorloopend lager peil dan op de Varkensmarkt.

Wat de oorzaak kan zijn, dat de standen op het laatste punt doorloopend iets lager zijn dan op het eerste, laat zich zonder meer niet verklaren. Echter kan eene zeer toevallige omstandigheid hiervan de oorzaak zijn, zooals bijv. eene ondichtheid in het riool op de Groote Markt, waardoor een deel van het grondwater aldaar door het riool zoude kunnen afvloeien.

Toch blijkt uit de waarnemingen op beide punten, dat het grondwater in het algemeen hooger staat, dan de gemiddelde waterstand in de grachten, zooals ook in de beschouwingen van adressante is verondersteld.

En wanneer nu B. en W. laten volgen:

„Er zijn dus factoren van veel meer invloed, dan „de grachtwaterstanden, die den grondwaterstand be„heerschen",

dan lijkt dit zeer geheimzinnig en geleerd, maar wordt Uw Raad daardoor, evenmin als adressante, iets wijzer en blijven wij daarmede volkomen in het duister zitten. *)

B. en W. veroorloven zich dan verder te zeggen:

„Het bestuur maakt zich geen juiste voorstelling „van de zaak, ook blijkens zijne veronderstelling, dat „een sterk afwisselende waterstand in de riolen van „eenigen merkbaren invloed op den grondwaterstand „zoude zijn."

Adressante veroorlooft zich daartegenover te vragen of B. en W. zich wel een juiste voorstelling

*) Wij komen hierop later terug.

hebben gemaakt van den inhoud van het adres en dat adres wel goed hebben gelezen, want anders zouden zij daarin de volgende woorden hebben gevonden, die de zaak volkomen duidelijk en helder maken, t. w.: „dat verondersteld moer worden, dat deze riolen be„hoorlijk waterdicht zullen moeten worden gemaakt „en dat op eene draineering door de geprojecteerde „rioleering dus in geen geval mag worden gerekend".

In het adres is dan ook op den sterk afwisselenden waterstand in de riolen in verband met hunne kleine doorsnede, alleen gewezen voor het geval B. en W. zouden hebben willen beweren, dat door de riolen zelve in de draineering zoude worden voorzien.

Nu B. en W. die veronderstelling van adressante omtrent het waterdicht zijn der riolen, welke gegrondvest is op de voorschriften van het bestek, niet hebben tegengesproken en dus moet worden aangenomen, dat zij het met adressante eens zijn, dat de riolen dicht moeten wezen en derhalve niet zullen draineeren, kan adressante over dit punt verder heenstappen †) en volstaan met te constateeren, *dat de riolen noch kwaad noch goed aan den grondwaterstand zullen doen en dus verder in de kwestie der draineering buiten beschouwing kunnen blijven.*

Toch wil adressante er in het voorbijgaan even op wijzen, dat het opvallend is, dat B. en W. onmiddellijk, nadat zij de onschadelijkheid der riolen hebben bepleit, van Uwen Raad en adressante vragen, dat zij (zonder eenig bewijs) blijkbaar van die riolen eenen heilzamen invloed op den grondwaterstand verwachten.

Immers zeggen B. en W.:

„Grachtdempingen, in vroegere jaren hier uitge„voerd, hebben ook in geenen deele bevestigd de „slechte gevolgen, die de vereeniging meent te moe„ten voorspellen; en dat *niettegenstaande vroegere „grachtdempingen niet gepaard gingen met het leg„gen van diepliggende te bemalen riolen*"

Wat beteekenen deze gecursiveerde woorden? Immers niets! Zij brengen den lezer alleen in den waan, alsof de meerdere diepte der riolen hier iets ter zake af zoude doen, terwijl het iedereen toch duidelijk zal zijn, dat, of een riool meer of minder diep ligt, dit nimmer zooveel regenwater kan afvoeren als de vroegere open gracht waarvoor het in de plaats is getreden, zoodat er per sé regenwater in den grond zal kunnen dringen en dit zelfs al neemt men aan, dat, zooals de heer Van Malsen in den Raad heeft gezegd, alle riolen en kolken dáár, d.w.z. op die gedempte gracht blijven liggen.

Dat de grachtdempingen hier in vroegere jaren uitgevoerd, geene slechte gevolgen zouden hebben gehad, zooals B. en W. beweren, moet adressante bepaald tegenspreken en moet zij persisteeren bij hetgeen zij dienaangaande in haar vroeger adres heeft opgemerkt

De klachten, die adressante aanleiding gaven tot inzending van haar eerste adres zijn niet fictief; door de demping van de grachten tusschen Spui en Lutherschen Burgwal is de toestand tot zelfs in de Nieuwe Molstraat achteruit gegaan.

Het vroegere Raadslid, de heer Dr. Wolterbeek Muller, schreef ons o. a.: „dat het huis Nieuwe Mol„straat no. 23, waar mijne ouders met de familie in „het jaar 1862 kwamen wonen, toen een droog huis „was met drogen kelder. De Paviljoensgracht liep „toentertijd nog door tot aan den Lutherschen Burg„wal en ik meen zelfs nog tot aan en onder de Groo„te Markt in verband staande met de Prinsengracht.

„Na enkele jaren is toen de Paviljoensgracht ge„dempt en niet lang daarna vertoonde er zich des „winters water in den kelder en hadden wij ook last „van vochtigheid van muren, vooral an de schei„dingsmuur tusschen ons perceel en dat van No. 21, „waarbij wij zelfs op de bovenkamers last van vocht „hadden. Af en toe zagen wij ook water van uit den „bodem tusschen de tegels te voorschijn komen; dit „was door cementeering onder den duim te houden; „het verhoogen van het trasraam vereischte echter „eene zoodanige reparatie, dat daartoe niet besloten „werd. In het perceel no. 18, toentertijde bewoond „door wijlen den heer J. Starn, weet ik zeker, dat „men eene soortgelijke ervaring heeft opgedaan. De „opvolgende bewoner, de heer dr. Hendrik de Jong „heeft vóór hij dit huis betrok, den kelder geheel „laten onder handen nemen en in het perceel hoek „Nieuwe Molstraat en Wagenstraat, thans in bezit bij „de gemeente, kon men van uit de Nieuwe Molstraat „herhaaldelijk zien, dat de kelder onder water stond.

„Waarschijnlijk heeft het niet-aanbrengen van „draineering in de gedempte gracht een groote rol „hierbij gespeeld. Zoo ik mij niet vergis heeft men „later bij de demping van het eerste gedeelte van „de Prinsengracht eene soortgelijk ervaring in de aan „gracht gelegen huizen opgedaan, ten minste het ge„rucht was toen in de stad algemeen verbreid."

Adressante kan hieraan uit eigen ervaring toevoegen, dat een gemeentelijk onderzoek naar den toestand van de onderhuizen langs de gedempte Prinsengracht dit vermoeden van den heer dr. Wolterbeek Muller zeker zoude bevestigen en Uwen Raad de reden zoude duidelijk maken die aanleiding gaf tot ons eerste verzoek om bij de nieuwe dempingen tegen deze nadeelige gevolgen te waken.

B. en W. hebben zich in hun praeadvies nog beroepen op „de ondervinding te Rotterdam en te Schie„dam opgedaan bij het dempen van grachten, welke „ondervinding allerminst aanleiding zoude geven om „eene kostbare draineering nevens de ontworpen rio„leering te maken. Op beide plaatsen", zeggen zij, „verlaagde de grondwaterstand na de demping, zon„der dat afzonderlijke draineering noodig was."

Adressante moet hiertegen in de eerste plaats opmerken, dat de locale toestanden in genoemde steden geheel andere zijn dan in Den Haag, zoodat hetgeen zich in die steden heeft voorgedaan, daarom nog niet in onze gemeente te verwachten is.

Maar daarenboven kan aan eene dergelijke algemeene bewering, zonder nadere omschrijving van de juiste toestanden en feiten, niet de minste waarde worden gehecht.

Dat toch in bijzondere omstandigheden eene verlaging van den grondwaterstand door eene demping zonder draineering kan intreden, is zeer goed verklaarbaar. Men behoeft zich daarvoor slechts eene gracht of een kanaal te denken, dat niet het grondwater afvoert, maar integendeel door zijne hoogeren waterspiegel den lageren grondwaterstand voedt, gelijk zich dit in het lage polderland bij Rotterdam en Schiedam laat denken. Wordt nu een dergelijk kanaal gedempt, dan houdt de voeding van het grondwater daar ter plaatse op en zal dit dus een lageren waterstand moeten aannemen.

Die verlaging van den grondwaterstand kan men in dergelijke gevallen dan weder door eene draineering in de gedempte gracht te niet doen. Men brengt de draineering in verbinding met het nog niet gedempte gedeelte van dezelfde gracht en laat haar dan in omgekeerde richting, dus voor watertoevoer dienen.

Op deze wijze kan men dan nadeelen, die anders uit de demping (in Rotterdam en Schiedam bijv. voor de houten fundeeringen) zouden kunnen voortvloeien, vermijden.

Dat de stand van het grondwater in die stadsgedeelten, welke in de polders zijn gelegen, niet van den stand van Delflands boezem, maar zoowel in Rotterdam en Schiedam als hier, van dien van het meest nabij gelegen polderpeil afhankelijk is, spreekt van zelf. Deze polderpeilen liggen hier uit den aard der zaak beduidend beneden Delflandspeil, doch de terreinen liggen dan ook zooveel lager dan die langs de grachten.

Dat de grondwaterstand op vele plaatsen relatief te hoog is en toch ver beneden Delflandspeil kan liggen, is dan ook gemakkelijk in te zien.

Als voorbeeld verwijst adressante daartoe naar de poelen rondom de R.-K. Kerk aan den Stationsweg, bij de Van Leeuwenhoekstraat, de Rembrandtstraat, de Hoefkade, de Ostadestraat en die tusschen de meeste tot straten bestemde zanddijken in de polders, die de vraag doen rijzen of in deze stadsgedeelten niet een hooger stratenpeil wenschelijk ware geweest?

Dat met het grondwater in het algemeen ter dege rekening moet worden gehouden, blijkt uit hetgeen ons de couranten dezer dagen omtrent het Sarphatipark te Amsterdam bericht hebben.

Aan het „Nieuws van den Dag" dato 21 Januari jl., 2de Blad, ontleent adressante dienaangaande het volgende:

„Het Sarphatipark ligt te midden van de daarom„heen gebouwde huizen als in een kom. Daardoor is „voor het Park eene eigen bemaling noodig, ten einde „het droog te houden. Door het in het Park aanwe„zige stoomgemaal wordt echter tevens het grondwa„ter onder de huizen weggezogen, daar de straat tus„schen het Park en de huizen de eigenschap van een „poreus vat vertoont. Het gevolg is geworden, dat de „fundeeringen der huizen gedeeltelijk bloot zijn ko„men te liggen en het hout rotten gaat hetgeen na„tuurlijk groot gevaar voor de perceelen oplevert.

„Nu is indertijd gebouwd volgens de voorschriften „van de Politieverordeningen. De Gemeente had vol„gens dezelfde verordeningen, het recht gehad eene „diepe fundeering te gelasten, als zij dit had noodig „geoordeeld. En de gemeenteambtenaren en de bou„wers waren echter overtuigd, dat eene diepte van „0.50 ÷ A.P. voldoende was.

„Men meende wederzijds, dat de tusschen gelegen „straat zou dienst doen als dijk en eene ondoordring„bare afscheiding vormen zou tusschen het grondwa„ter en het water van het Park. Men heeft zich daar„in vergist en op twee manieren kan in den toestand „verbetering gebracht worden: door het leggen van „eenen kleidam rondom het Park of door ophooging „van het Park, zoodat dit gelijk met de straat komt „te liggen. Het laatste is het duurste (f 125.000) en „zal zeker schadelijk zijn voor het mooi van het Park. „De kleidam zal ongeveer f 13.000 kosten".

Hier heeft men dus een voorbeeld van het omgekeerde geval, nl. van eene zeer *ongewenschte verlaging* van den grondwaterstand, doordat men de gevolgen van de bemaling van het Sarphatipark niet genoeg voorzien heeft.

De vestinggrachten van de stad Venlo leveren daarentegen wederom een voorbeeld op van eene *ongewenschte verhooging* van den grondwaterstand tengevolge van de demping zonder gelijktijdige draineering.

Aan het verslag van den toestand der Gemeente Venlo over het jaar 1899 pag. 32 ontleent adressante dienaangaande het volgende:

„De natuurlijke toestand is, wat den bovengrond „betreft op vele plaatsen om en in de stad door het „slechten der vestingwerken aanmerkelijk gewijzigd. „Tot voor 1800 was Venlo vesting en de stad door „muren ingesloten. Buiten de muren werd de stad „door 2 breede grachten omgeven. De buitenste gracht „was gedeeltelijk een zoogenaamde drooge gracht en „kon in tijd van nood eveneens met water gevuld „worden. De binnenste gracht werd steeds op peil „gehouden en gevoed door talrijke beken en spron„gen. Deze gracht, die ongeveer 3 M. diep was, voer„de al het water dat niet door de hooggelegen beken „werd opgenomen, alsmede den neerslag van hemel„water der omliggende landerijen naar de Maas, be„vrijdde aldus de stad van het overtollige water „en hield haar droog. Deze grachten werden bij het „slechten der vesting met zand en puin, van de wal„len afkomstig, volgeworpen, en er werd noch op de „aanwezigheid van den bijna waterdichten modder„boden, noch op het zich daarin verzamelende water „gelet. *Het gevolg daarvan is, dat het water naar de „stad dringt en de grondwaterstand sedert dien tijd „aanmerkelijk gestegen is. Meer dan de helft van de „kelders, die vroeger droog waren, zijn daardoor thans „vochtig en een gedeelte van het jaar met grondwa„ter gevuld."*

Dit zijn afschrikwekkende voorbeelden, waaraan de adressante meent, dat de gemeente 's-Gravenhage goed zal doen zich te spiegelen.

Is het nog noodig, dat zij stilstá bij de discussie, die naar aanleiding van meer genoemd praeadvies in Uwe vergadering dato 23 September 1901 is gevoerd?

Behoeft zij na het bovenstaande nog te verklaren, dat zij zich geheel kan vereenigen met hetgeen toen door Uw medelid, den heer Halbertsma, tegen het praeadvies is aangevoerd en dat zij het betreurt, dat Uw Raad niet op zijn voorstel meende te moeten ingaan om B. en W. te verzoeken: „een schetsontwerp „der gewenschte draineering met globale raming van „kosten te laten vervaardigen"?

Wat daarentegen te zeggen van eene bewering als die van den heer Van Malsen, als zoude adressante niet het onderscheid in het oog hebben gehouden tusschen gevallen regenwater en grondwater?

Heeft de heer Van Malsen weleens de grondwaterstanden op het Alexandersveld geregeld over een geheel jaar waargenomen, en nagegaan wanneer deze tot het maaiveld stegen. Wellicht zoude hij dan de oorzaak gevonden hebben waarom het regenwater somtijds in den winter daar zoo lang kan blijken staan, zonder, zooals in den zomer, vlugger in den grond weg te zakken.

De oorzaak daarvan is hoofdzakelijk in den afwisselenden stand van het grondwater te zoeken, die zooals ook de uitvoerige onderzoekingen der Gezondheids-Vereeniging in de jaren 1867—68 hebben geleerd, sterk worden geïnfluenceerd door de verschillen van regenval en verdamping, welke verdamping in den winter veel geringer is dan in den zomer.

Adressante zal den heer Van Malsen niet betwis-

†) Adressante wil daardoor echter niet gezegd worden in te stemmen met de stelling van B. en W., dat de waterstand in de riolen ook bij zwaren regen nog *beneden* den grondwaterstand zal blijven, of in zeer zeldzame gevallen, ten hoogste tot gelijk daarmede zal rijzen. Deze stelling kan adressante niet aannemen, zoolang zij niet deugdelijk wordt bewezen.

ten, dat het boven maaiveld staande water door een systeem van riolen kan worden teggevoerd, maar het is haar onbegrijpelijk, hoe het onder maaiveld staande grondwater door de rioleering anders zoude kunnen verwijderd worden, dan met behulp eener draineering. *)

Adressante geeft nu verder naar aanleiding van een andere bewering van den heer Van Malsen, een overzicht van hetgeen door het Hoogheemraadschap Delfland gedaan is ter verkrijging van een goeden boezemstand in het algemeen, als aan de Haagsche waterverversching in het bijzonder, terwijl zij voorts op de door den heer Van Liefland gemaakte opmerkingen antwoordt, dat, al moge ook, gelijk die spreker heeft beweerd, de ondergrond van 's-Gravenhage niet enkel uit zand bestaan, er weliswaar enkele onregelmatigheden in de grondwaterlijnen zullen voorkomen, maar dat dan toch het algemeen karakter dier lijnen blijft bestaan, zooals dit in de Figuren op de teekening is aangegeven, en dat hoe minder de grond uit zuiver zand of andere doorlatende grondsoorten bestaat, hoe meer eene draineering noodig is om het overtollige water af te voeren.

Wat de klachten aangaat, welke bij adressante zijn ingekomen, kan zij niet toegeven, dat thans de gegrondheid hiervan niet meer zoude zijn na te gaan. Het is toch bekend, dat ter plaatse der gedempte grachten vroeger gemiddeld een waterstand gelijk of hooger dan D.P. heeft gestaan, terwijl men de tegenwoordige waterstanden aldaar gemakkelijk zoude kunnen waarnemen.

Dat haar beroep op deze klachten dus door den geachten Wethouder werd afgewezen, kan zij niet billijken.

Adressante geeft echter toe, dat het beroep van den geachten Wethouder op de sterftecijfers vóór en na de demping van de Prinsengracht juist is, maar zij heeft ook nimmer beweerd, dat zij de demping *als zoodanig* nadeelig voor de gezondheid achtte. Zij heeft zich alleen op het standpunt gesteld en moet dat blijven innemen, dat de demping, zal zij enkel een *nuttig* effect hebben, en zullen daarvan geenerlei nadeelen het gevolg zijn (als vochtige kelders en dergelijke), het dan noodig is om de grachten bij de demping tevens te draineeren.

Ware dit ook bij de Prinsengracht geschied, zoo zouden naar hare overtuiging de sterftecijfers in dit stadsgedeelte, dat betrekkelijk hoog is gelegen, nog gunstiger geworden zijn.

Eindelijk heeft de Wethouder het gevoelen van den vorigen Voorzitter onzer Vereeniging, den heer J. D. Evers, en diens gunstig oordeel over de demping van de Elandsgracht, als wapen gebruikt ter bestrijding van adressante. Zij veroorlooft zich hiertegen op te merken, dat het gunstige oordeel van den heer Evers alleen betrof, het materiaal, dat voor de demping werd gebruikt, en de mate waarop het vuil uit de grachten werd verwijderd, voordat deze met zand werden gevuld, zonder eenig verband met de kwestie der draineering.

Adressante persisteert dan ook bij hare meening, dat het dempen van grachten gepaard moet gaan met het aanbrengen eener deugdelijke draineering en is overtuigd, dat bij het nalaten hiervan de nadeelige gevolgen zich hoe langer hoe meer zullen doen gevoelen, naarmate meer grachten zullen worden gedempt.

Dat hare meening dienaangaande reeds vroeger door anderen werd gedeeld, blijkt o. a. uit de Handelingen van Uwen Gemeenteraad dato 3 October 1893 pag. 96 en volg., waaraan adressante het volgende uittreksel der toen gevoerde discussie ontleent:

De heer Mouton zeide toen onder meer: „Wordt „het plan van demping (van de Turfmarkt en om„liggende grachten) aangenomen, dan is meteen het „bezwaar van den heer du Tour van Bellinchave op„geheven, want *met het leggen van riolen kan de „grond ook tegelijkertijd gedraineerd worden*".

De heer Wassenaer van Rosande:..... „Door den „heer Mouton is ook nog iets in het midden gebracht, „dat mij niet recht duidelijk is. De in den gedemp„ten bodem aan te leggen riolen zouden tevens moe„ten dienen tot draineering. Nu heb ik altijd gehoord, „dat riolen, bestemd om faecalien en ander vuil af „te voeren, volkomen waterdicht moeten zijn, ten ein„de bodem- en grondwaterverontreiniging te voorko„men".

De heer Mouton:..... „De Heer van Wassenaer van „Rosande heeft zich afgevraagd, hoe rioleering van „de gedempte grachten tevens zal kunnen dienen tot „draineering van den bodem. Ik heb niet gezegd, dat „beiden door één riool zouden geschieden moeten, „maar de draineering en rioleering zouden kunnen „samengaan. Men kan zich voorstellen, dat de fae„calien enz. langs eenen weg worden afgevoerd en „*voor de draineering een ander buizennet zal dienen*".

Deze discussie betrof een praeadvies van B. en W. op een verzoek tot demping van eenige grachten, waarin B. en W. o. a. zeggen: „dat de diepliggende „riolen gelegenheid aanbieden tot *draineering van „den bodem en daarmede tot verbetering van den ge„zondheidstoestand*".

Dat draineering bij demping noodig was, daarover waren B. en W. en den heer Mouton het toen dus geheel eens. De heer Mouton begreep echter beter dan B. en W., dat voor die draineering eene afzonderlijke buisleiding vereischt werd.

Adressante neemt daarom de vrijheid, om naar aanleiding van het Raadsbesluit dato 4 Februari jl., tot demping van de sloot aan de Scheipkade, bij Uwen Raad er op aan te dringen, dat daarbij bij wijze van proef eene afzonderlijke draineering, gelijk door haar bedoeld, wordt aangelegd.

De voor dit werk toegestane gelden, t. w. voor de demping en het in verband daarmede wijzigen van het straatprofiel met inbegrip van de beplantingen en een brandput van het

systeem Stang ..... *f* 29100.—
en voor de rioleering van .... „ 12000.—

Samen..... *f* 41100.—

behoeven voor eene draineering, zooals door adressante wordt gedacht, voorzien van de noodige overstorting ter hoogte van D.P. in de gracht bij de Mauritskade, door middel van een gemetselden koker met valklep, volgens eene globale raming slechts met een bedrag van plus minus *f* 2000.— te worden verhoogd.

Voor dit doel zoude wellicht in meer of mindere mate gebruik gemaakt kunnen worden van den aan te brengen brandput en de daarbij behoorende diepe draineering.

Adressante veroorlooft zich ten slotte onder Uwe aandacht te brengen, dat wanneer Uw Raad zich met dit voorstel mocht kunnen vereenigen, het noodzakelijk is spoedig een besluit te nemen, opdat de door haar bedoelde draineering tegelijk met de overige

*) Tot hiertoe is de inhoud van het adres woordelijk weergegeven; in hetgeen nu volgt zijn enkele gedeelten eenigszins verkort. (Red.)

werkzaamheden zal kunnen worden uitgevoerd, zullende anders de kosten daarvan onnoodig stijgen.

't Welk doende enz.

De Vereeniging tot verbetering van den gezondheidstoestand te 's-Gravenhage,

HIJMANS VAN WADENOIJEN, *Voorzitter.*
J. J. HOFMAN, *Secretaris.*

***

Wanneer de Gemeenteraad thans besluit tot de maatregelen in het adres gevraagd, een succes, dat wij de adresseerende Vereeniging gaarne toewenschen zal dit ook nu nog wel niet zonder discussie plaats hebben; moge er uit blijken, dat de degelijke studie, door de Vereeniging van de zaak gemaakt, vroegere tegenstanders tot voorstanders heeft bekeerd.

Op de discussie willen wij niet vooruitloopen en ons voor heden ook van verdere beschouwingen over de zaak onthouden.

Nu echter de invoering der woningwet binnenkort in het vooruizicht is, waarbij aan de gemeenten van hoogerhand verplichtingen zullen worden opgelegd, waaraan op vele plaatsen tot heden niet werd gedacht, kunnen wij niet nalaten ten slotte nogmaals aan alle technici, maar in het bijzonder aan de collega's in dienst der gemeenten en verder aan alle belanghebbenden een aandachtige lezing van het adres aan te bevelen.

STONEHENGE.

Zooals eenigen tijd geleden gemeld werd is een der grootste monolithen, behoorende tot het voorhistorisch monument Stonehenge bij Amesbury in Wiltshire onlangs omgevallen en thans weder op een betonfundeering opgericht. Uit een archeologisch oogpunt achtten wij destijds deze wijze van restauratie niet zonder bedenking. Bij de opgravingen, die er voor noodig waren is dan ook gebleken, dat de groote verticale steenblokken slechts gefundeerd waren op beddingen van kleine steenen en puin, afkomstig van de, zij het ook zeer ruwe, bewerking der constructie.

Tot voor korten tijd bestond er bij de archeologen omtrent den stichtingstijd van het monument nog groot verschil van gevoelen. Sommigen beweerden, dat het gebouwd moest zijn in den Romeinschen tijd, anderen hielden de meer waarschijnlijke meening vol, dat de stichtingstijd minstens tot het bronzen tijdperk teruggevoerd moest worden.

Thans zijn bij de opgravingen groote hoeveelheden steenen beitels en andere gereedschappen gevonden, die alle kenmerken vertoonen van sterke afslijting en blijkbaar bij de bewerking der steenblokken gebruikt zijn en, onbruikbaar geworden, zijn weggeworpen.

Daar er weinig of geen overblijfselen van bronzen of ijzeren gereedschappen zijn gevonden, mag dus als vrij zeker worden aangenomen, dat het monument dateert uit het steenen tijdperk.

Vrij algemeen wordt aangenomen, dat het gebruik van brons omstreeks 1500 voor onze jaartelling in Brittannië bekend werd.

De stichting van Stonehenge zou dus vallen in een tijdperk, misschien nog belangrijk vroeger dan het genoemde jaartal.

VEREENIGINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 18 Maart 1902.

De heer J. J. L. Bourdrez, civiel-ingenieur-architect, hield eene voordracht over: gewapende betonconstructies.

Door een toeval heeft omstreeks 1860 een tuinman in Frankrijk, Monier genaamd, de deugdelijkheid van het gewapend beton ondervonden. In 1880 vroeg hij er patent voor aan. Sedert zijn er verschillende systemen toegepast. De heer Bourdrez voorspelde, dat gewapende beton-constructies van groote beteekenis zullen blijken te zijn zoowel voor ingenieurswerken als in de bouwkundige wereld.

Gewapend beton is het best te vergelijken bij een beenderengestel van ijzer met vleesch van beton.

Uitvoerig stond spreker stil bij het stelsel-Hennebique en de toepassing daarvan.

De heer Bourdrez is een beslist voorstander van gewapende beton-constructies, waarvan z. i. veel goeds te zeggen valt. Bij uitermate geringe afmetingen is gewapend beton bijzonder sterk. Aan spaarzaamheid in omvang paart het materiaal groote duurzaamheid, en daarbij komt nog het voordeel van onbrandbaarheid. Spreker oordeelde dan ook dat de tijd zal komen dat gewapende beton-constructies zullen moeten worden toegepast bij den bouw van schouwburgen en dergelijke plaatsen waar veel menschen bijeenkomen, want, daar het materiaal brandgevaar voorkomt, zullen paniekes dan uitgesloten zijn... Vooral met het oog hierop, en ook uit een oogpunt van reinheid, is het gewapend beton ten zeerste aan te bevelen bij den bouw van ziekenhuizen.

Daarbij komt nog dat het onderhoud zeer goedkoop is.

Ten bewijze van deze goede eigenschappen, beriep de heer Bourdrez zich op tal van uitspraken van deskundigen, die, hetzij bij gebouwen of bruggen of viaducten het materiaal hadden aangewend.

Spreker zou gaarne zien dat er regelen gesteld werden omtrent de kosten-berekening, ten einde daardoor te beletten dat aan het bouwmateriaal de populariteit werd onthouden, welke het z. i. ten volle verdient.

Uit een aesthetisch oogpunt zijn er bezwaren tegen het materiaal aan te voeren, maar met studie is er met gewapend beton veel te bereiken. Men kan er ook versieringen op aanbrengen.

Op de voordracht volgde eenig debat, waarbij de heer Bourdrez nog eenige nadere inlichtingen verschafte.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— De architect John Francis Bentley is op 2 Maart jl. te Londen plotseling overleden. Leerling van Henry Clutton behoorde Bentley tot een groep van Neo-gothiekers, die zich destijds losmaakte van de strenge opvatting door Barry en Gilbert Scott in toepassing gebracht.

Bentley was voornamelijk bouwmeester van kerken en kerkelijke gebouwen en heeft als zoodanig vele belangrijke werken gemaakt. Zijn laatste, grootste en meest grootsche werk is de katholieke Westminster-Kathedraal te Londen, waarvan hij de voltooiing niet heeft mogen beleven.

Dezer dagen zou hem ook de hoogste onderscheiding, die een architect in Engeland ten deel kan vallen, namelijk de Koninklijke gouden medaille, op voordracht van het Royal Institute of British Architects zijn uitgereikt. Dit eeretcken zal nu slechts zijn lijkbaar kunnen sieren.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Dat niet altijd de groote steden op het gebied van vooruitgang den toon aangeven en vaak juist de nijverheidsmannen in de kleinere plaatsen van ons land iets nieuws aandurven, blijkt daaruit, dat thans keien van glassteen in de Margarinefabriek van de firma Verschure en Zoon te Oosterhout toepassing zullen vinden als bevloeringsmateriaal der fabriekslokalen, waar ze als zoodanig schijnen te voldoen, aangezien reeds vroeger een aanzienlijke hoeveelheid in gemelde fabriek als proef werd gelegd.

— „De Woningwet". Uit goede bron kan worden medegedeeld wat door de regeering getracht wordt het daarheen te leiden, dat de invoering der woningwet tegen of in September a. s. zal kunnen plaats hebben.

ARNHEM Dat de toestand van den toren der groote kerk alhier werkelijk gevaar oplevert, bleek dezer dagen toen des avonds plm. 8 uur een groot stuk Niedermendigersteen naar beneden kwam, naar schatting van een der omwonenden van plm. 150 pond.

Ongelukken zijn niet voorgevallen.

DEVENTER. Er heeft zich alhier een commissie gevormd voor de restauratie van het uitwendige van de Groote of St. Lebuïnuskerk, zooals bekend is, een der schoonste kerkgebouwen in Nederland.

Dit kerkgebouw ging tot nu toe door gebrek aan fondsen der kerkvoogdij meer en meer vervallen.

Een aantal ingezetenen zijn opgeroepen tot bijwoning eener vergadering op het gemeentehuis op 21 Maart a. s. Daar zullen de plannen tot verwezenlijking van het voorgestelde doel nader worden ontvouwd.

— Veaardingen. Tot opzichter der gemeentewerken werd benoemd niet de eerst voorgedragene, die een Hagenaar was, maar de heer D. Poot te Vlaardingen; er waren 148 sollicitanten.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot opzichter der 3e kl. A. L. van Wijngaerdt;

tijdelijk belast gedurende het aan den ingenieur der spoorwegen bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der burgerlijke openbare werken J. J. Stieltjes verleend binnenlandsch verlof, met de waarneming dier betrekking, de tijdelijke adjunct ingenieur 1e kl. bij den aanleg van staatsspoorwegen, J. P. Textor; met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl., de tijdelijke opzichter bij den waterstaat H. B. Kolling.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is J. A. C. van der Velde, benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken ten behoeve van de voltooiing en het onderhoud der haven te Numansdorp.

— Tot directeur van de gasfabriek te Tiel is benoemd de heer W. J. Sligting, van Rotterdam.

— In den ouderdom van 60 jaren is te Delft overleden de hoofdopzichter bij de genie de heer J. M. van de Wetering.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Dijkopzichter voor de Alblasserwaard met Arkel beneden de Zouwe, kennis van dijkwerken, bouwkunde en behandeling van het waterpas-instrument en niet ouder dan 40 jaren. Salaris *f* 1400. Adressen op zegel vóór 30 Maart a. s. bij den Dijkgraaf den heer T. Swets Azn., te Hardinxveld. Inl. op 17 en 24 Maart, van 10 tot 12 uren, ter Secretarie in de Doelen te Gorinchem.

— Leeraar in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen aan de Burgeravondschool te Groningen. Salaris *f* 800. Sollicitatiën enz. op zegel vóór 27 Maart bij Burgemeester en Wethouders.

— Leeraar in het rechtlijnig en werktuigkundig teekenen aan de ambachtsschool te 's Gravenhage. Salaris *f* 1200. Sollicitatiën vóór 31 Maart aan den directeur, Z.-O. Binnensingel 32.

— Gemeente-Opzichter te Hillegom. Stukken fr. aan den Burgemeester voor 1 April 1902.

— Teekenaar, goed kunnende détailleeren, bij Alex. v. d. Muijsenbergh te Tilburg.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een bouwkundig-Opz.-teekenaar zoekt wegens afloop der werkzaamheden plaatsing. Brieven onder letter K Bureau van dit Blad. (2)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam

7 Bouwk. opz.-teek., 21—36 jaar, *f* 45—*f* 100 's maands.
2 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 en 54 jaar, *f* 90 en *f* 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, *f* 70 's maands.
4 Werktuigk. opz.-teek., (constructeur) 25—26 jaar, *f* 60—*f* 90 's maands.
6 Werktuigk. teek., 19—24 jaar, *f* 25—*f* 45 's maands.
2 Electro-technikers, 31 en 35 j., *f* 70 en *f* 85 's maands

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLÈTE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangen, Kamptoen Ventilators onder garantie.

Vervolg der Aankondigingen.

MAANDAG, 24 Maart.

Breda, te 11 uren, door den arch. J. A. van Dongen in het koffiehuis „'t Graanbeurs" Reigerstraat: het bouwen van een woonhuis op een perceel grond gelegen aan de Teinstraat onder de gemeente Teteringen, kadastraal bekend sectie II no. 1890. Inl. door den architect.

WOENSDAG, 26 Maart.

's-Gravenhage, door den arch. L. Simons, namens de naamlooze vennootschap „Geneeskundige Bedrijfrichting Winternitz": het bouwen van een hydro-therapeutische inrichting, op een terrein aan de Johan van Oldenbarneveltlaan te 's-Gravenhage. Inl. door den arch., Passage 18.

DONDERDAG, 27 Maart.

Zwolle, te 11 uren, door den arch. H. J. Voogden: eenige veranderingen en onderhoudswerken aan „Het Poolsch Koffiehuis op de Melkmarkt te Zwolle. Aanw. 25 Maart te 10 uren.

ZATERDAG, 29 Maart,

Bussum, te 10½ uren, door den architect M. H. Lagthart, in café „de Rozenboom": het bouwen van een villa aan de Wichmanlaan, hoek Nassaupark te Bussum, met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen. Aanw. in loco 27 Maart, te 10½ uren.

ZATERDAG, 5 April.

Burgh, te 11 uren, door het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen Burgh- en Westlandpolder: het herstel, de vernieuwing en het onderhoud tot 30 April 1903, van de aarde-, kram-, rijs- en steenglooiingwerken aan de waterkeering van bovengemelden calamiteuzen polder. Ram. *f* 6367.93¾. Aanw. 29 Maart en 1 April, te 10 uren. Samenkomst in de directieketel.

Maatschappij tot Exploitatie van Tramwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Zaterdag 5 April e. k.***, des voormiddags ten 10 ure (lokale tijd), zal in het koffiehuis van F. CHRISTENSEN te *Stolwijkersluis*, nabij *Gouda*, worden aanbesteed:

Bestek No. 3.

Het maken van de Kunstwerken. (zijnde 25 bruggen en 4 duikers) ten behoeve van de lijn GOUDA—SCHOONHOVEN.

Bestek en teekeningen liggen ter visie van af Maandag 24 Maart in bovengenoemd koffiehuis en op het bureau van den Ingenieur J. SCHOTEL, Rotterdam, Oostzeedijk, bij wien exemplaren van het bestek zijn te verkrijgen tegen toezending van een postwissel groot *f* 1.50 voor elk exemplaar en, bij tijdige aanvraag voor zoover de voorraad strekt, teekeningen à *f* 5.— per stel.

Aanwijzing in loco zal plaats hebben op Zaterdag 29 Maart e. k., des voormiddags ten 9 ure (lokale tijd).

Samenkomst Stationsplein te Gouda.

DE DIRECTEUR.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZAANDAM*, zullen op ***Zaterdag 5 April a.s.,*** des namiddags ten **1½ ure,** in het Gemeentehuis

AANBESTEDEN:

Het vernieuwen van een gedeelte der remming rondom de Houthaven en het veranderen van een dukdalf in een zwanistoel in de aanlegplaats voor zeeschepen.

Bestekken met teekening zijn à *f* **1.50** verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Zaandam, 22 Maart 1902.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

H. J. C. VAN TIENEN,
De Secretaris,
ZAALBERG.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 29 Maart 1902. N°. 13.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.
Voor België . . . . . *f* 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . *f* 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

VERGETEN BOUWMEESTERS.

De bouwkunst is een bij uitstek monumentale kunst. Haren beoefenaars is het, meer dan anderen menschenkinderen gegeven „foot-prints on the sands of time" te drukken. En toch, hoeveel bouwmeesters, die in hun tijd tot de beroemdste gerekend werden, zijn niet reeds vergeten! Dikwijls staan hun scheppingen nog overeind, doch van hen en hun leven is geen heugenis bewaard. Wij stellen ons voor, enkele dezer kunstenaars in het volgende opstel te behandelen. De architecten van tegenwoordig zullen grootendeels het lot, vergeten te worden, niet ontgaan. Als zij dit bedenken, kan het hun tot troost strekken, dat er ook misschien voor hen nog eens een tijd zal komen, dat de een of andere geschiedvorscher hun namen, zij het dan ook slechts voor een oogenblik, aan de vergetelheid ontrukt.

I.

T. F. SUIJS.

Tieleman Franciscus Suys, een architect van grooten naam in de eerste helft der 19e eeuw, zag in 1783 te Ostende in West-Vlaanderen het levenslicht. Men zond hem eerst naar de Academie te Brugge en toen naar de Ecole des Beaux-Arts te Parijs, waar hij tot het atelier van Percier behoorde. In 1812 behaalde hij den Grand Prix, en ging naar Rome, als pensionnaire van den Franschen Staat.

In 1815, na de restauratie, mocht Suys, geen Franschman zijnde, niet langer op de Villa Medicis verblijven. Maar Koning Willem I sprong voor hem in de bres, en stelde hem in staat zijn studiën te voltooien. Van 1816 tot 1819 doorreisde Suys op 's Konings kosten geheel Italië; hij vervaardigde een opmeting van het Palazzo Massimi alle Colonne te Rome, die te Parijs werd uitgegeven.

In 1820 nam Suys deel aan de prijsvraag voor een ontwerp van een Paleis voor de Maatschappij van Schoone Kunsten en Letteren te Gent. Hij werd bekroond, en door Willem I benoemd tot professor in de bouwkunst aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. In 1825 volgde zijn benoeming tot architect des Konings.

Suys heeft zijn koninklijken beschermer met ondank beloond. Want na de afscheiding van België bleef hij niet alleen te Brussel, waar Willem I hem sedert 1825 belangrijke werken had toevertrouwd, doch werd hij ook architect van Koning Leopold I. Het schijnt, dat Suys, die Katholiek was, er de voorkeur aan gaf, in de Zuidelijke Nederlanden te blijven.

Al deze bijzonderheden zal men wellicht minder belangrijk vinden. Wat heeft de meester, die zulk een grondig onderricht kreeg, die zelfs den Prix de Rome verwierf, hier te lande gebouwd? Ziedaar een vraag, waarop het antwoord met ongeduld zal worden verwacht.

Zijn werk zijn de herstelling, na den brand, met Jan de Greef, van de Nieuwe Luthersche kerk te Amsterdam, de R.-K. kerk van de H. Theresia te 's Gravenhage en de nog bestaande Groote Houtpoort te Haarlem.

Het is te vreezen, dat het tegenwoordig geslacht in geen dezer scheppingen, allen dor klassiek en met onbelangrijke details, meesterwerken zal zien. Maar de tijdgenooten liepen er hoog mede weg. Het Haarlemsche werk vooral, in 1824 ondernomen, om de stad ter gelegenheid van de in het volgend jaar te houden Tentoonstelling van Nationale Nijverheid te verfraaien, werd zoo bewonderd, dat men er een steendruk van liet vervaardigen, wat in dien tijd nog iets; zeer zeldzaams was. En Suys werd lid der vierde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut.

II.

JAN DE GREEF.

Met Suys heeft Jan de Greef samengewerkt, toen de Nieuwe Luthersche kerk te Amsterdam hersteld

moest worden. Die samenwerking zal De Greef niet moeilijk zijn gevallen, want de beide architecten waren geestverwanten.

Was Suys echter een Vlaming, De Greef was een Hollander, daar hij 2 Juli 1784 te Dordrecht geboren werd. Zijn oom was de kunstschilder Martinus Schouman, die door zijn zeegezichten beroemd werd, en een achterneef was van Aart Schouman, die ook zijn meester geweest is.

Martinus Schouman onderwees Jan de Greef in het teekenen, waarin de leerling het zeer ver bracht. Jacobus van Dalen, meester-timmerman te Dordrecht, bekwaamde De Greef in zijn ambacht. En in 1806 was de jonge meester als kunstenaar en als practisch ambachtsbeoefenaar volleerd.

De Greef trok de aandacht van Koning Lodewijk, die hem voor zijne rekening naar Percier te Parijs zond, en hem ook in Italië deed reizen. In 1810 weer in het vaderland teruggekeerd, moest hij zich met een betrekking bij den kort te voren geschapen waterstaat tevreden stellen. Maar Willem I strekte ook over hem zijn beschermende hand uit. Toen de Koninklijke Genie- en Artillerie-School te Delft naar een Fransch voorbeeld was opgericht, werd Jan de Greef daar als professor in de handteeken- en bouwkunde aangesteld; tevens werd de kunstenaar belast met het verbouwen van het Oude Hof te 's Gravenhage tot Koninklijk paleis en met het bouwen van het paleis te Soestdijk.

In 1825 aanvaardde De Greef de betrekking van directeur der Stads-werken te Amsterdam, die hij tot zijn dood, den 2 December 1835, vervulde. Onder zijn leiding werd het Aalmoezeniersweeshuis aan de Prinsengracht tot Paleis van Justitie verbouwd en het Entrepôtdok gemaakt.

Deze werken doen ons De Greef als een klassicist kennen, en zullen door de tegenwoordige generatie maar weinig bewonderd worden. Maar men moet de teekeningen van De Greef gezien hebben, om te beseffen, welk een meester hij was. Had hij in een voor de bouwkunst gunstiger tijd geleefd, hij zou zijn vleugelen breeder hebben uitgeslagen.

III.

J. VAN STRAATEN.

Een tijdgenoot van de beide voorgaanden is Johannes van Straaten, 31 October 1781 te Utrecht geboren. Van Straaten was een universeel man. Als timmerman en makelaar te Amsterdam gevestigd, trad hij ook als architect, als aannemer en als schrijver van werken, tot de bouwkunst betrekkelijk, op.

Reeds in 1805 deed hij te Haarlem tien geëtste prenten verschijnen. In 1814 gaven Mortier Covens & Zoon zijn „Burgerlijke Bouwkunde" uit. En de uitgever Simon de Grebber gaf van 1825 tot 1835 een geheele reeks van door hem geschreven werken in druk.

Wat hij als ontwerper was, bewijzen de R.-K. kerk van den H. Ignatius aan de Keizersgracht bij de Brouwersgracht en de winkel van Sinkel op den Nieuwendijk te Amsterdam, benevens buitenplaatsen te 's Graveland en te Zeist. Als aannemer maakte hij het paleis te Soestdijk, benevens het Entrepôtdok en het gebouw Zeemanshoop te Amsterdam.

Dat ook zijn scheppingen klassiek zijn, kan ons niet verwonderen van den man die den „Vignola der ambachtslieden" van Charles Normand in een Nederlandsch gewaad stak. Van Straaten behoorde tot de oprichters der Maatschappij tot aanmoediging der Bouwkunde, die de voorloopster der nog bestaande geweest is.

IV.

J. B. PISSON.

Hebben althans enkele onzer lezers de namen der drie reeds besproken bouwmeesters wel eens hooren noemen, dat de naam van Jan Baptist Pisson hen bekend zou zijn, gelooven wij niet.

Pisson heeft mede onder beschermelingen van Willem I behoord, die hem het ontwerpen van het gedenkteeken te Soestdijk opdroeg, en hem ook met dat te Waterloo belastte.

Zooals zijn naam reeds aanduidt was Pisson een Zuid-Nederlander. Hij werd 21 Maart 1763 geboren te Gent, waar hij aanvankelijk in het timmermansambacht werd opgeleid. Daarna kwam hij op de door Maria Theresia opgerichte teekenschool, en verwierf daar in 1786 den grooten prijs in de architectuur.

Sedert als architect te Gent werkzaam, trad hij in 1808, toen het aannemen door Napoleon werd ingevoerd, als aannemer op, vooral van waterwerken en van fortificatiën, waarmede hij een aanzienlijk fortuin verwierf. Bij uitersten wil vermaakte hij aan de Gentsche Maatschappij van Schoone Kunsten de werken van Piranesi, zijn behaalde gouden medailles en zijn door zijn vriend Godecharle vervaardigd borstbeeld. Deze Godecharle was een Brusselaar, die tot hofbeeldhouwer zoowel van Napoleon als van Willem I benoemd werd, en die op de in 1816 te Amsterdam gehouden tentoonstelling een borstbeeld van den Koning inzond.

Deze beide laatste legaten hadden ten doel, de nagedachtenis van den erflater levendig te houden. Hij was echter bevreesd, dat hij nog niet genoeg gedaan had. Daarom vermaakte hij nog *f* 11.000 aan de Maatschappij..... om daarvoor een grafteeken voor hem op te richten! Doch ook dit heeft niet kunnen beletten, dat de man, die 15 December 1818 stierf, vergeten werd.

V.

M. G. TETAR VAN ELVEN.

De naam Tetar van Elven was in de eerste helft der 19e eeuw zeer bekend, daar twee beoefenaars der kunst dien droegen. De oudste was Martinus Gerardus, 20 Januari 1803, de jongste Johannes Baptist, 11 Februari 1805 geboren. Beiden waren Amsterdammers; de eerste was bouwmeester, de tweede schilder en graveur.

M. G. Tetar van Elven ging als 15-jarige knaap naar de Academie te Antwerpen. Hij bleef daar vijf jaar en werd toen benoemd tot opzichter bij den waterstaat. Het schijnt ons nu vreemd, dat iemand, die zich aan een Academie in de schoone kunst bekwaamd heeft, een postje bij den waterstaat aanneemt, zooals De Greef en Tetar van Elven deden. Maar de Waterstaat was toen pas een jonge instelling. En zij had nog de buigzaamheid der jeugd; pas veel later zou de verstijving komen, die aan den meer gevorderden leeftijd eigen is.

Tetar van Elven zal in de zeven jaren, die hij als opzichter bij den aanleg van kanalen in de Zuidelijke Nederlanden doorbracht, heel wat geleerd hebben. De Belgische onlusten dreven hem naar het Noorden en in 1832 vinden wij hem als stads-architect te Harderwijk.

Koning Willem I vond dit geen betrekking voor zulk een man. Daarom benoemde hij Tetar van Elven den 7 Maart 1835 tot directeur in het vak der bouwkunde aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Tetar van Elven heeft de zaal Odeon, de lantaarns voor het Koninklijk Paleis en zijn zoon het monument op den Dam ontworpen. En nu is hij vergeten, zelfs door de Amsterdammers, in wier midden hij zoo lang verkeerde. Van Elven heeft den overgang van het Fransche klassicisme naar den stijl van Schinkel medegemaakt. Op zijn manier poogde hij oorspronkelijk te zijn; doch ook dit heeft hem van het nageslacht geen lauweren doen oogsten.

VI.

J. D. ZOCHER.

Er zijn twee Zocher's geweest, die beiden Jan David heetten. De vader was de aanlegger van het park te Soestdijk, de zoon, die 12 Februari 1790 te Haarlem werd geboren, evenals Jan de Greef kweekeling van Koning Lodewijk Napoleon. Hij studeerde te Parijs en reisde in Italië.

Zocher was, evenals zijn vader, aanlegger van tuinen. Hij volgde bij dien aanleg de Engelsche manier en de buitenplaatsen om Haarlem, te Zeist, te Soestdijk, om Arnhem en om Den Haag, door hem geschapen, worden nog heden, en terecht, bewonderd. Ook de bolwerken te Haarlem en te Utrecht heeft hij beplant.

Maar gelijk Rossini zich verbeeldde, beter kok dan toonzetter te zijn, zoo voelde Zocher in zich een bouwmeester, die den aanlegger van tuinen in de schaduw stelde. Het was zelfbedrog, doch zoo iets komt meer voor.

Zocher had de huizen op verscheidene buitenplaatsen ontworpen en uitgevoerd. Men dweepte toen in Engeland met Palladio, en zoo werkte ook Zocher in den Palladiaanschen trant. Het is wel jammer dat zijn buitenhuizen, met hun hooge klassieke zuilen, voorheen om Haarlem zoo talrijk, meer en meer worden gesloopt. Want zij doen Zocher van zijn gunstigste zijde kennen.

Voor den heer A. van der Hoop, de Amsterdammer die niet minder beroemd om zijn harddravers dan om zijn schilderijen was, bouwde Zocher het huis op de buitenplaats Sparrenberg bij Haarlem.

De heer Van der Hoop was zóó met Zocher ingenomen, dat deze, door zijn invloed met het ontwerpen der Nieuwe Amsterdamsche Beurs belast werd.

Een schrijver uit die dagen zegt: „Nadat in 1840 het plan aller goedkeuring had weggedragen, voor het laatst de proef van deskundigen had doorgestaan en voor goed was aangehouden, besloot de Stedelijke Regeering de daarstelling van het gebouw aan zich te houden en door stads-ambtenaren te doen verrichten, uithoofde men bij een werk van dien aard onophoudelijk moet waken tegen alle toevallen, en van de deugdzaamheid van alle verbindingen en bouwstoffen zich moet verzekeren."

Het gebouw werd niet alleen door deskundigen, maar ook door het publiek bewonderd. Zelfs bracht het Zocher de onderscheiding benoemd te worden tot lid van het Institute of Britsh Architects, dat met zulke eerbewijzen tegenover buitenlanders niet scheutig is.

De beurs staat er nog. Maar hare dagen zijn geteld. Aan den ontwerper denkt niemand meer; als de slooper aan het werk gaat, zullen de menschen tegen elkander zeggen, dat er een sta-in-den-weg verdwijnt.

Welk een les voor ons!

VII.

C. W. M. KLIJN.

De man, onder wiens technische leiding de Amsterdamsche beurs gebouwd werd was Christiaan Willem Marinus Klijn, die 26 Juni 1788 te Antwerpen geboren werd. Drie jaar later vertrok hij naar Utrecht, waar hij in de Fundatie der Vrouwe van Renswoude zijn opleiding ontving. In het bijzonder tot de wiskunde en het teekenen voelde hij zich aangetrokken. In 1812 kwam hij in dienst bij den Waterstaat, waar hij tot 1827 bleef. Toen aanvaardde hij te Amsterdam de betrekking van Directeur der Stedelijke Waterwerken, en bracht als zoodanig de dokken tot stand. In 1839 volgde zijn benoeming tot Commissaris der Stads Publieke werken, een ambt, dat wel eenige overeenkomst had met dat van den tegenwoordigen directeur.

De slechte bodem gaf bij het bouwen der beurs tot velerlei moeilijkheden aanleiding. Er ontstonden reeds in de fundeering scheuren, waardoor het werk geruimen tijd moest stil liggen. Ofschoon Klijn een man van groote ervaring was, is het hem niet mogen gelukken, de oorzaak van de scheuren weg te nemen. Met de jaren hebben zij zich, vooral aan de zuidwestzijde van het gebouw meer en meer vertoond.

Klijn heeft zich nimmer als kunstenaar opgeworpen. Voor zijn tijd was hij een verdienstelijk man. Maar in de herinnering van het nageslacht leeft ook hij niet voort.

VIII.

J. T. HITCHCOCK.

Ondanks zijn Engelschen naam is deze bouwmeester in 1812 te Amsterdam geboren. In 1828 vertrok hij echter met zijn familie naar Engeland, waar hij te Londen door den architect Peter Hardwick in het vak der bouwkunst werd opgeleid. In 1836 kwam hij in zijn geboorteland terug, waar hij zich in de bescherming van den bankier Hope mocht verheugen. Door den invloed van dezen beschermer werd hem het bouwen der huizen op verscheidene buitenplaatsen opgedragen, als die van den heer Insinger bij Haarlem, die van den heer Rutgers van Rozenburg bij Soestdijk. Ook liet de heer Hope door hem een belvedère op zijn buitenplaats te Heemstede oprichten. Al deze bouwwerken waren in den Palladiaanschen trant gehouden.

Hitchcocks meest vermaarde werk was het gebouw voor de Societeit „De Vriendschap" te Amsterdam. Het bestaat nog, als gebouw van „Zeemanshoop", op den hoek van den Dam en de Kalverstraat. Een meesterstuk zal wel niemand er in zien tegenwoordig. Maar de bankier Hope en zijn deftige kennissen waren van een andere meening.

John Thomas Hitchcock is in 1841 naar Java vertrokken, en daar overleden.

IX.

C. KRAMM.

Ofschoon Christiaan Kramm ook tot de vergeten bouwmeesters behoort, is zijn naam toch nog over de geheele wereld bekend. Niet aan zijn architectuur, maar aan zijn in 1861 verschenen werk over de Nederlandsche kunstenaars heeft hij zijn vermaardheid te danken.

In 1797 te Utrecht geboren, werd hij bij een goud- en zilversmid in de leer gedaan. Doch weldra voelde hij zich tot de bouwkunst aangetrokken.

En nadat hij in 1823 voor een plan eener kazerne te Utrecht was bekroond geworden, zag hij zich in 1826, na een gehouden vergelijkend onderzoek, tot Directeur aan de Stads-academie van Bouwkunde te Utrecht benoemd.

In zijn geboorteplaats heeft hij het krankzinnigengesticht, het gebouw voor het Provinciaal Bestuur en het gebouw van het gerechtshof ontworpen en uit-

gevoerd. Te Nijmegen bouwde hij den winkel van Bahlmann, aan de groote Markt, bij Werkhoven het kasteel Beverweerd. Al deze werken hebben niets merkwaardigs. Kramm is echter de eerste geweest, die hier te lande weer in middeleeuwschen trant poogde te werken. Zijn R.-K. kerken voor Soesterberg en Harmelen bewijzen dit. Natuurlijk moet men hier geen navolging van de historische Gothiek zoeken. Tusschen 1830 en 1840 waren de begrippen omtrent de kunst der middeleeuwen nog vaag. Maar het is toch wel merkwaardig, dat toen de zoogenaamde romantische richting hier reeds aanhangers had.

X.

I. WARNSINCK.

Isaac Warnsinck, die te Amsterdam den 22 Maart 1811 geboren werd, was de zoon van den Ridder W. H. Warnsinck, en een leerling van Jan de Greef. Hij bezocht Frankrijk, Italië, Oostenrijk, Hongarije, Duitschland en Engeland, en nam deel aan de Beursprijsvraag, in 1830 te Amsterdam uitgeschreven. Hij behaalde den prijs voor een ontwerp van het Rokin, en een premie voor een ontwerp op den Dam. Doch Zocher's ontwerp, dat niet tot de antwoorden op de prijsvraag behoorde, werd uitgevoerd.

Als zijn werken worden verder vermeld: de reeds afgebroken Hollandsche gasfabriek, eerder een tullefabriek, aan de Schans bij de Reguliersgracht te Amsterdam, de inwendige betimmering van de Amstelkerk, een kerk nabij Goes, en het huis op de buitenplaats de Beek te Bloemendaal.

Zoo hebben dan een tiental bouwmeesters, waaraan niemand meer denkt, ofschoon zij in hun tijd tot de besten behoorden, de revue gepasseerd.

Zij leefden in een tijd, die, wat men ook overigens van hem zeggen moge, nog heel wat had, waarom de onze hem kan benijden. Het gildewezen was wel reeds afgeschaft, eer de meesten hunne leerjaren aanvingen, maar de tradities uit den gildentijd bleven nog lang daarna gehandhaafd. Al deze bouwmeesters zijn practische mannen geweest, die in de werkplaats hun loopbaan begonnen. En hoevelen werd niet, door de vrijgevigheid zoo van Lodewijk Napoleon als van Willem I, de gelegenheid geschonken, om in het buitenland te studeeren en te reizen! Hoevelen hebben het niet vooral aan de belangstelling van Willem I in hun streven, te danken gehad, dat zij gelegenheid vonden, hun talenten te toonen! Anderen weer mochten zich door de bescherming van de aanzienlijken in den lande, in een uitgebreide en aangename particuliere practijk verheugen.

Dit alles missen wij. Het is geen gewoonte meer, dat het hoofd van den Staat zich in betrekking tot de kunstenaars stelt, of zijn invloed doet gelden, om hen aan een ambt of opdrachten te helpen. Zal nu een veelbelovend architect in Italië reizen, dan moet hij dit voor eigen kosten doen, of anders door den rijstenbrijberg der academische prijskampen zich een weg eten, om het luilekkerland, dat voor ƒ 100 's maands te krijgen valt, binnen te gaan. Wie watertandt niet, als hij aan den veelgesmaden tijd tusschen 1806 en 1840 denkt? De aanzienlijken in den lande doen nu voor de bouwkunst en haar beoefenaars haast niets. Zij verkoopen hunne buitenplaatsen liever aan bouwspeculanten, dan dat zij er, als hun voorouders, zelf op aan het bouwen zouden gaan.

Nu zal de lezer zeggen, dat ondanks dit alles, de bouwmeesters, die hier besproken werden, toch niets van beteekenis gemaakt hebben. Maar men bedenkt, dat de smaak verandert. Bij hun tijdgenooten stonden de architecten van toen om hun werken hoog aangeschreven. Daar zou uit de boeken en couranten van dien tijd een aardig tuiltje van ernstig gemeende lofspraken te garen zijn. Alleen reeds wat over de nieuwe beurs van 1845 in prijzenden zin werd geschreven, zou kolommen vullen.

De ambachtskunst van heden is al weer naar de „Biedermaierzeit", dat is de periode, waarin de architecten die wij bespraken, leefden, teruggekeerd. De behangsels met de strepen, de stoelen, en tafels, de pendules met den Leeuw van Waterloo er op, gij vindt ze voor ieder winkelraam uitgestald.

Laten wij daarom de bouwmeesters uit dien tijd niet al te hard veroordeelen. Daar zouden misschien al spoedig dagen kunnen komen, dat wij gingen aanbidden, wat wij nu verwerpen.

A. W. W.

PROF. E. GUGEL.

Op 20 dezer herdacht prof. Eugen Gugel, hoogleeraar in de schoone bouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, zijn 70sten geboortedag, en vele oud-leerlingen en vereerders hebben gemeend dit feit niet onopgemerkt te mogen laten voorbijgaan en zijn naar Delft getogen om hun grijzen leermeester te huldigen op de wijze zooals dat heden ten dage te doen gebruikelijk is.

Het „Bouwkundig Weekblad" is zelfs ter eere van den jubilaris in plaats van Zaterdag a. s. op den feestdag zelf uitgekomen en de heer Rieber wijdt een lang artikel in warme bewoordingen gesteld aan diens verdiensten.

Eugen Gugel werd den 20sten Maart 1832 geboren te Bergzabern in Beieren en studeerde van 1850—1856 aan de Polytechnische School en Academie van Beeldende Kunsten te München, waarna hij geplaatst werd bij den aanleg der Beiersche Staatsspoorwegen en in 1857 belast met het uitvoeren van verschillende bouwwerken aan de Brenner-lijn.

In 1864 liet de Nederlandsche Regeering, na overleg met zijn vroegeren leermeester, prof. Lange, op hem haar oog vallen voor de vervulling der vacature in de Bouwkunde. 17 Augustus van dat jaar volgde zijne benoeming.

Wat Gugel voor de bouwkunde heeft gedaan wordt door den heer Rieber uitvoerig vermeld en in het bijzonder wordt gewezen op zijn standaard-werk „De Geschiedenis der Bouwstijlen", dat nu reeds in een derden druk verscheen.

Onder de door Gugel ontworpen bouwwerken kunnen genoemd worden het gebouw voor natuurkunde te Delft, het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen in Den Haag, de Studenten-Societeit te Leiden, de gebouwen in het Agneta-Park te Delft e. a. Bovendien maakte prof. Gugel ontwerpen voor een Rijksdaggebouw te Berlijn en een Beurs te Frankfort a/M., terwijl zijn ontwerp voor een Kurhaus en Badhotel te Baden werd bekroond.

Het nieuwe Universiteitsgebouw te Utrecht werd door Gugel in vereeniging met den architect-directeur der Utrechtsche gemeentewerken F. J. Nieuwenhuis, ontworpen en uitgevoerd, waarna spoedig zijne benoeming volgde tot officier der Oranje-Nassau-orde.

In 1889, bij zijn 25-jarig ambtsjubilé, schonk de Regeering hem het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw, als eene welverdiende erkenning zijner bekwaamheid, terwijl de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, waarvan hij eenige jaren bestuurslid was geweest, hem tot eerelid benoemde.

Vermeld dient voorts nog te worden, dat Gugel indertijd ook lid was der Commissie van Rijksadviseurs, welker geschiedenis bekend is.

Door zijn uittreden uit die Commissie gaf hij het sein tot hare ontbinding, na een kortstondig, maar een onrustig bestaan.

Prof. Gugel heeft thans het voornemen te kennen gegeven, zijn ambt neder te leggen.

De wensch, dat het hem gegeven moge zijn, nog vele jaren eene welverdiende rust te genieten, onderschrijven wij gaarne.

Aan jongere krachten thans de taak de bouw*kunst* aan onze Polytechnische School op waardige wijze te vertegenwoordigen.

EEN NIEUW GEBOUW IN VERVAL.

Het betrekkelijk nieuwe raadhuis te Glasgow vertoont reeds een tijdlang aan het steenwerk der gevels zoo bedenkelijke teekenen van verval, dat een grondige herstelling noodig bleek.

Dat die herstelling nogal omvangrijk moet zijn is daaruit af te leiden, dat onlangs op een interpellatie in den raad der stad aangaande de vermoedelijke kosten met geen mogelijkheid een cijfer kon worden opgegeven. De zaak trekt natuurlijk de aandacht en het is geen wonder, dat de belastingschuldige ingezetenen van Glasgow, die zich nog zeer goed herinneren, dat dit prachtgebouw met zijn marmeren hallen meer dan 6 millioen gulden gekost heeft, zich eenigszins ongerust maken.

De oorzaak van het verval is een raadsel, voor ieder, die er bij betrokken is, maar dat het van zeer ernstigen aard is en het kostbare steen- en beeldhouwwerk op onrustbarende wijze is aangetast, lijdt geen twijfel.

De steen, waarvan de gevels zijn opgetrokken is afkomstig uit de groeven van Bannockburn, die tot de besten van het land worden gerekend, maar naar medegedeeld wordt, en dit is hier van belang, is deze steen getrokken uit eerst kortelings geopende groeven. Daarom had men de voorzorgsmaatregel genomen, voor te schrijven, dat de steen vóór de bewerking een jaar op de werf van den aannemer moest blijven liggen ten einde over hare qualiteiten te kunnen oordeelen, en het vreemde van de zaak is nu, dat ofschoon de steen bij deze proef, en wellicht ook bij andere daarop genomen proeven, goed heeft voldaan, het verval bij het raadhuis in korten tijd grooter afmetingen heeft aangenomen dan bij eenig ander gebouw te Glasgow onder dezefde condities.

Wel heeft men de verderfelijke invloed van de atmosfeer, die in een fabriecksstad als Glasgow zeker niet zonder beteekenis is, er bij ter sprake gebracht, maar op een steenworp afstand van het gebouw staan andere, veel oudere gebouwen, nog in uitstekenden toestand.

Toen het verval ontdekt werd is het advies van verscheidene deskundigen ingewonnen en werd een volledig rapport over den toestand uitgebracht door den heer Alexander Muir, lid der bekende firma Alexander Muir & Sons, aan wie nu de herstellingswerken zijn opgedragen.

Eerst was voorgesteld, om enkele onderdeelen, b. v. geheele pilasterkapiteelen uit te hakken en te vervangen, doch op aanraden van den heer Muir, die een der oudste en meest ervaren steenhouwers en aannemers der stad is, werd door het stadsbestuur besloten, om alleen de verweerde gedeelten te verwijderen en te herstellen en al het steenhouwwerk daarna met een conserveerend silicaat-preparaat te behandelen. Met deze wijze van werken is alleen reeds 7200 gulden uitgegeven voor den oostgevel van het gebouw. Een reden te meer voor de ongerustheid, waarvan wij boven spraken, is gelegen in de geheimzinnigheid, waarmede de zaak behandeld wordt en ook ons komt het voor, te oordeelen naar hetgeen Engelsche bladen hieromtrent mededeelen, dat er nog wel eenigen grond is voor twijfel of hier wel te werk gegaan wordt op een wijze, die het meest in het belang van het behoud van het gebouw is.

Overigens is bij dit geval in 't bijzonder aan het licht gekomen, dat te Glasgow het steenwerk op het Oosten en Noorden meer te lijden heeft dan op het Westen en Zuiden.

Dat men somtijds uit dezelfde groef steen verkrijgt, zeer verschillend in eigenschappen en duurzaamheid weten de Schotsche bouwlieden evengoed als die van het vaste land, maar de gevolgen van onbedachtzaamheid op dit punt zijn niet altijd zoo omvangrijk als in dit geval.

Welke de oorzaken mogen zijn, men kan wel aannemen, dat ook onbedachtzaamheid hier in het spel is, voor het overige echter vreezen wij, dat het volle licht over de oorzaken wel nimmer zal ontstoken worden.

DE ZUIDERZEE.

Namens het dagelijksch bestuur van de Zuiderzee-Vereeniging, heeft de secretaris, mr. G. Vissering, aan de leden een rondschrijven gericht, waarin ten eerste herinnerd wordt wat in de beide Kamers over de drooglegging der Zuiderzee werd besproken, in het bijzonder hetgeen in de Eerste Kamer door den heer Hovy werd opgemerkt en wat door den Minister van Binnenlandsche Zaken daarop werd geantwoord.

Dr. Kuyper verklaarde, dat de tegenwoordige Regeering het vraagstuk zelfstandig zal onderzoeken om daarna tot een besluit te komen, niet alleen overwegende of het werk wenschelijk en mogelijk, maar ook of het uit een finantieel oogpunt te aanvaarden is.

Voorts wordt in de circulaire verslag gedaan van de audiëntie, welke het dagelijksch bestuur der Vereeniging op 21 Februari ll. heeft gehad bij den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Antwoordende op de vragen van den voorzitter, den heer W. F. Leemans, verklaarde de Minister, dat de Regeering bij de intrekking van het ontwerp voornamelijk werd geleid door twee motieven; ten eerste achtte zij het vraagstuk der schadeloosstelling van de Zuiderzeevisschers nog niet voldoende onderzocht, reden waarom de Minister een rapport had verzocht van het Rijkscollege voor de Zeevisscherijen.

In de tweede plaats had de Regeering het wenschelijk geacht het oordeel te vernemen van de inspecteurs van den Waterstaat, op wier persoonlijk advies het tegenwoordige Kabinet prijs stelde.

De Minister zeide zich thans niet over de zaak te kunnen uitlaten, in afwachting van de bedoelde rapporten; maar gaarne zoude Z.Exc. de medewerking der Zuiderzee-Vereeniging aanvaarden, zoo de gelegenheid zich hiertoe mocht voordoen.

Uit een en ander blijkt, dat ook de tegenwoordige Regeering, ondanks de intrekking van het ontwerp, een werkelijke belangstelling toont in de zaak der drooglegging.

Met deze woorden besluit de circulaire, welks inhoud na lezing bij ons den indruk achter liet, dat het tegenwoordig Kabinet in deze zaak vooralsnog eene gereserveerde stelling wenscht in te nemen, hetgeen o. i. ook wel voor de hand ligt, maar waaromtrent het Bestuur der Zuiderzee-Vereeniging blijkbaar zekerheid wenschte te hebben.

Inmiddels komen plannen tot gedeeltelijke drooglegging weder ter sprake en meldden de dagbladen dezer dagen, dat door den heer Leonard Sligcher te Monnikendam concessie is aangevraagd tot drooglegging van de Gouwzee, een klein deeltje van den grooten waterplas. Wat er van deze particuliere concessie zal komen is moeilijk vooruit te zeggen.

De meening, dat de Staat het groote werk moet ter hand nemen, wint meer en meer veld en bij een Regeering, die daarmede rekening houdt, moeten o. i. concessie-aanvragen van particulieren, betreffende onderdeelen, weinig kans op succes hebben.

Ten slotte deelen wij nog mede, dat van den tweeden druk der verhandeling: „De economische beteekenis van de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee" door H. C. van der Houven van Oordt en mr. G. Vissering, nog een beperkt aantal exemplaren voor belangstellenden kosteloos beschikbaar is aan het adres van den laatstgenoemde, secretaris der Vereeniging (Keizersgracht 160, Amsterdam).

NIEUWE BOUWMATERIALEN.

GLASSTEEN.

Aan de mededeelingen, door den heer Henri Huinck, van Rotterdam, gedaan, ontleenen wij omtrent dit nieuwe materiaal de volgende bijzonderheden:

Reeds lang is men bezig geweest met proefnemingen om het glas voor een ruimere toepassing als bouwmateriaal geschikt te maken. De Fransche scheikundige Reaumur wist door verhitting en afkoeling glas te vervormen tot een soort van porselein, doch gedurende het proces braken de daarui' vervaardigde voorwerpen dikwijls, of namen een anderen vorm aan. Na 10 jaren achtereen proefnemingen gedaan te hebben is het aan Louis Garchet gelukt van glas een nieuw en degelijk materiaal te maken voor verschillende nieuwe toepassingen geschikt.

Glassteen wordt bereid uit glasscherven, bijv. van vensterglazen; deze worden gemalen tot poeder, daarna gesorteerd, in giet- of smeltkroezen verhit; het glas wordt in uiterst fijne deeltjes verdeeld, die door snel verwarmen en afkoeling alle een proces ondergaan, waardoor zij een brijachtige massa vormen, die eerst in een gloeioven en vervolgens in een hydraulische pers gebracht wordt.

De kleur der voorwerpen, aldus vervaardigd, kan door toevoeging van metaaloxyden geregeld worden. De verandering die met het glas plaats vindt, is eer een gedaanteverwisseling dan een chemische omzetting. In scheikundige samenstelling is het glassteen gelijk aan het glas, maar het heeft zijn doorzichtigheid verloren en is duurzamer geworden.

Het kan bij 25 graden koude weerstand bieden aan een druk van 2028 kilogram per cM2., is harder dan porhyr van St. Raphael, het is niet poreus, neemt dus geen water op en kan bijgevolg niet bevriezen. Gebruikt als bevloering wordt het niet glad, en geeft het tot aanmerkelijk minder geraas aanleiding dan andere stoffen. Maar ook kan het aangewend worden voor wandbekleeding, traptreden, geornamenteerde paneelen en tot tal van andere doeleinden.

Bestrating van glassteen kost per M2. *f* 8 à *f* 9.

Sedert 1896 zijn, hoofdzakelijk in Frankrijk, reeds een tiental fabrieken opgericht, voor een gezamenlijk bedrag van 12 millioen francs, welke deze glassteen vervaardigen, een bewijs dus, dat men van deze nieuwe industrie in de toekomst goede resultaten verwacht.

VENTILATIE.

Gaarne vestigen wij de aandacht op de nieuwe brochure betreffende Automatische en kunstmatige Ventilatie-Inrichtingen, dezer dagen verspreid door de firma Jan Hamer & Co. te Amsterdam. Naast de bekende modellen van Boyles ventilatiekappen bevat zij enkele nieuwere modellen en verder de even bekende Wings ventilatie-molentjes. Dat de toepassingen van beide ook in ons land ontelbaar zijn is zeker niet tegen te spreken en vele gevallen zijn ons bekend, dat deze toestellen met goed succes werden toegepast.

Evenwel kennen wij ook uitzonderingen, maar bij onderzoek bleek ons dan gewoonlijk, dat men aan de toestellen eischen stelde, waarvoor zij niet berekend of geconstrueerd zijn, of dat de er aan toegeschreven gebreken eenvoudig een gevolg waren van onoordeelkundige plaatsing en dergelijken.

Zoo bijvoorbeeld gevallen waar men zuinigheidshalve te kleine toestellen plaatste, zoo ook het trillen of hinderlijk brommen van de Wings molentjes, dat gemakkelijk te voorkomen is, wanneer men de snelheid van omwenteling slechts naar behooren weet te regelen.

Wij weten, dat het ventilatie-vraagstuk nog steeds een moeilijk vraagstuk is. Het laatste woord daarover is nog niet gesproken, een grondige studie is voor elk bijzonder geval noodig, maar men maakt zich daarvan dikwijls af en acht zich verantwoord door maar een paar toestellen te bestellen zonder vooraf onderzocht te hebben, wat in elk bijzonder geval het beste is. De bovengenoemde firma heeft zich sedert lang beijverd de bouwkundigen op deze punten opmerkzaam te maken en ook in deze brochure geeft zij vele wenken die men goed zal doen de aandacht te schenken.,

VEREENIGINGEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS

Bij de opening der vergadering van de vakafdeeling voor werktuig- en scheepsbouw, welke op 27 dezer te Amsterdam gehouden werd, herdacht de voorzitter, de heer Hudig, het overleden lid Stieltjes en werden, behalve enkele onderwerpen van meer algemeen technisch belang, twee zaken behandeld ook voor de bouwkundigen de aandacht waard, betreffende de kwestie van de unificatie van den schroefdraad en het djatihout.

De heer Doyer bracht vervolgens ter sprake de naar aanleiding van het verongelukken op zee van Anthonie Pollok in 1898 door de erven van dezen uitgeschreven prijsvraag voor het zoeken naar middelen om de aanvaring van schepen op zee te voorkomen; tot redding der schepen in geval van aanvaring of tot uitvoering van de gezamenlijke redding van bemanning en passagiers in geval van verlies van het schip. Deze prijsvraag heeft geen resultaat gehad.

Aan de orde was thans de bespreking van het rapport van de commissie, ter bevordering van de unificatie van den schroefdraad. Dit vraagstuk, niet alleen voor werktuigkundigen, maar voor alle ijzerconstructeurs van groot belang, trekt in de laatste jaren weder meer de aandacht.

Jaren lang heeft men het met Whitworth's stelsel gedaan, waarvan de practische waarde ook tengevolge van zijn eenvoud niet te miskennen valt en dat nog vele aanhangers heeft, die van geen ander stelsel willen weten, terwijl er ook velen zijn, die het wel willen laten varen op voorwaarde, dat men er wat beters voor in plaats geeft.

Het zoeken naar dat betere, want Whitworth's stelsel heeft natuurlijk zijn gebreken en is te zeer beperkt, om aan alle eischen der moderne techniek te voldoen, is, naar wij meenen, van Duitsche technici uitgegaan, die ook reeds een nationaal Duitsch schroefdraadstelsel hebben uitgedacht.

Dat eenheid voor de geheele wereld gewenscht is ligt echter voor de hand.

Besloten werd om het permanente comité te Zürich met den arbeid der commissie in kennis te stellen, ten einde deze op een eventueel volgend congres een onderwerp van bespreking te doen uitmaken.

Het woord was nu aan prof. Dijkshoorn over het vervaardigen van cylindrische ketelplaten zonder langsnaad. Deze voordracht gaf spr. meer bepaald als een verslag van een bezoek aan het Press- und Walzwerk „Reisholz" bij Dusseldorp. De algemeene gang van het daar toegepaste procédé is als volgt. Een blok van Martin Siemens smeltijzer wordt geperst tot een cylindrische flesch met zeer dikken wand. Deze flesch wordt vervolgens op een zeer sterke trekbank gerekt als een pijp; de bodem wordt er dan uitgedrukt, de cylinder op een walswerk gebracht en vervolgens uitgewalst, totdat de verlangde middellijn en plaatdikte zijn bereikt. Dat lijkt wel alles zeer eenvoudig, maar het geeft slechts een flauw denkbeeld van den indruk dien men verkrijgt, wanneer men uit een blok van ruim 2200 K. G. een rondsel van een ketel ziet ontstaan van ongeveer 1800 millimeter middellijn en 2000 mM. lengte, hetgeen volstrekt niet de grootste afmetingen zijn.

Achtereenvolgens werden nu behandeld het persen, het rekken en het walsen afzonderlijk, en ten slotte gaat spr. eenige bezwaren na, die hij meent dat niet overwegend zullen zijn.

De tweede voordracht was die van den heer Van den Wall Bake over djatihout. Het djatihout, ook veelal teakhout genoemd, wordt veel uitgevoerd uit Achter-Indië, zoowel in de Engelsche bezittingen als in het rijk van Siam, terwijl ook in Voor-Indië belangrijke teakbosschen zijn. In Nederlandsch-Indië wordt het djatihout uitsluitend op Java gevonden.

Djatihout is algemeen gunstiger van hoedanigheid dan teakhout, en van een egale kwaliteit kan ook voor het djatihout op zichzelf moeilijk sprake zijn. Na een beschrijving van de teak- en djatibosschen en hun exploitatie, deelde spr. een en ander mede omtrent de eigenschappen van het hout en de verschillen, die tusschen djatihout en andere hier gebruikelijke houtsoorten bestaan. Een voorname eigenschap van dit hout is de groote duurzaamheid, hetgeen het zeer doelmatig doet zijn voor plantenkassen, broeibakken en dergelijke. In het algemeen onderscheidt het zich daarom gunstig van alle andere houtsoorten, omdat de gebreken geheel van plaatselijken aard zijn en daarbij vooral in gezaagd hout zeer gemakkelijk zijn te constateeren. Het groote oliegehalte doet ingedreven ijzeren bouten roestvrij blijven, waardoor omgekeerd dus ook het hout niet wordt aangetast. Spr. doet voorts mededeeling van verschillende proeven, waardoor het in de practijk reeds dikwijls geconstateerde feit wordt bevestigd, dat djatihout onder de zeer weinig werkende houtsoorten mag worden gerekend. Een bezwaar is de moeilijke bewerking, hetgeen echter door superieure werktuigen is te verminderen. Het grootste bezwaar is wel de hooge prijs, waartegen evenwel een compensatie is gelegen in de grootere draagkracht, waardoor met geringer dikten dan bij andere houtsoorten kan worden volstaan.

Aangaande de toepassing wees spr. allereerst op den scheepsbouw, waartegen echter het bezwaar bestaat dat hooge eischen worden gesteld aan de lengtemaat. De steeds toenemende ijzerconstructie bij schepen matigt dit bezwaar evenwel. Een groot afzetgebied ook buiten Java ontstond door het gebruik van djatihouten dwarsliggers. Van vrij groot belang voor den afzet van dit hout is het gebruik voor houtbestrating; maar daar alleen zeer korte stukken tot dat doel kunnen worden bewerkt, blijft ook deze productie binnen enge grenzen. Een voor veel meer ontwikkeling vatbare débouché moet gezocht worden in de toepassing van djatihout voor de constructie en betimmering van gebouwen, spoorwegwagens en dergelijke.

Spr. eindigt met eene korte inleiding tot het bezoek aan de zagerij van de Java'sche bosch-exploitatie-maatschappij, gelegen aan de overzijde van het IJ, aan welk bezoek, na sluiting der vergadering, door zeer velen werd deelgenomen.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's Gravenhage. In eene vergadering van het comité en exposanten is benoemd tot commercieel vertegenwoordiger van de Ned. afd. op de eerste intern tentoonstelling voor moderne en decoratieve kunst te Turijn in 1902, de heer Arend te 's-Gravenhage.

De benoeming geschiedde uit een door het Ned. comité voorgesteld drietal, waarvan zich echter een candidaat inmiddels had teruggetrokken.

— Aan den heer H. E. J. Wenckebach, ingenieur bij den dienst van Weg en Werken der Staatsspoorwegmaatschappij, is, ingaande 1 April, op zijn verzoek, als zoodanig eervol ontslag verleend, onder dankbetuiging voor de door hem aan de Maatschappij bewezen diensten.

De heer Wenckebach werd onlangs benoemd tot Directeur-Generaal bij de Staats-steenkolenmijnen in Limburg.

Scheveningen. De werken aan de Binnenhaven alhier ondervonden in de laatste weken geen vertraging, zoodat een merkbare voortgang waar te nemen is. De locomobielen welke gesteld zijn, werken ook des nachts en des Zondags. In verband met den waterafvoer is een lange koker gelegd, welke voor een groot deel onder den grond, op andere plaatsen weer over een smallen brug loopt en correspondeert op de rioleering nabij de Westduinen. Ook langs het Ververschingskanaal is er verandering te zien. De omvangrijke hoopen puin en klei welke langs het kanaal liggen opgehoopt doen blijken dat de lift in het kanaal al goed dienst doet. Het hooge duin nabij het halte-station van de Hollandsche IJzeren Stoomtram, wordt ook al weggegraven.

Amsterdam. Burg. en Weth. alhier hebben bij den Raad een voordracht ingediend, betreffende de toekomst van het Damrak. Voorgesteld wordt, tot sloopingvan het oude beursgebouw over te gaan, zoodra de nieuwe beurs zal zijn geopend, en het openvallend terrein te bestemmen voor bebouwing met dien verstande, dat aan de westzijde (drukke zijde van het Damrak) eene verkeersweg ter breedte van 30 meter en aan de stille zijde een straat van 11 meter breedte vrij blijft. In de lengte zal het nieuwe bouwterrein niet verder worden uitgestrekt dan thans de Korenbeurs reikt. Vóór het Bible hotel blijft dan een plein open met een afstand van 85 meter tusschen het te bouwen blok huizen en de nieuwe beurs.

Het bouwterrein zal worden uitgegeven in koop of in erfpacht

— De vakafdeeling voor spoorwegbouw en spoorwegexploitatie van het Kon. Instituut van Ingenieurs zal een vergadering houden op Maandag 7 April te Dieren, waar de heer P. Joosting een voordracht zal houden over „de vervanging van de draaibrug over het Dierensche kanaal in de lijn Arnhem Zutphen, door de gewijzigde voormalige draaibrug over de Stroobosservaart in de lijn Groningen—Leeuwarden.

Op Dinsdag 8 April zal een instituutsvergadering gehouden worden te 's Gravenhage. Daarop zal de discussie over de voordracht-van der Sleyden worden voortgezet, terwijl de president, de heer Conrad, een voordracht zal houden betreffende het Suezkanaal.

De vak-afdeeling voor electrotechniek zal vermoedelijk vergaderen op Zaterdag 26 April. De vakafdeeling voor werktuig- en scheepsbouw opent op 26 Maart de rij harer aanstaande vergaderingen.

Arnhem. Dezer dagen kwam het steenen gewelf boven het koor der Groote Kerk geheel gereed; het heeft het vroegere daar aan-

weinige houten vervangen. Bij het wegnemen der formeelen deed zich geene enkele zetting in het metselwerk voor, zoodat men niet bevreesd behoeft te zijn voor geheele of gedeeltelijke instorting

De benedenhelft der schelpen van het gewelf is met baksteende bovenhelft met drijfsteen gemetseld. Dit laatste geschiedde natuurlijk, om aan het gewelf minder zwaarte te geven. Het stellen der uit steen gehouwen balustrade langs het kerkdak zal weldra worden voortgezet, terwijl men spoedig hoopt te beginnen aan het gereedmaken der plannen voor de restauratie van het zuider dwars- en zijschip.

Aan de herstelling van dit deel der kerk hoopt men het volgende jaar te beginnen.

Naar het zich laat aanzien, komt de geheele restauratie der Groote Kerk over een paar jaar gereed.

Delft. Op een dezer dagen gehouden verkooping van grond aan de Nieuwe Laan, werd een stuk ter grootte van 1.033.77 HA. gekocht voor rekening van het Rijk. Dit stuk grenst aan het bacteriologisch laboratorium. Een loopend gerucht dat ook het weeshuis der gereformeerden door het Rijk zou zijn aangekocht, wordt nog niet bevestigd. Wel is het bezit van dezen grond voor de Polytechnische School hoogst wenschelijk.

Deventer. Op een verzoek aan den Gemeenteraad door de heeren De Schepper en Wigman, te Amsterdam, om geldelijken steun en gebruik van gemeentegrond en bruggen voor den aanleg van een electrische tram van Deventer naar Dieren, is afwijzend beschikt, op grond dat de belangen van Deventer daarbij minder betrokken zijn.

Assen. De Raad besloot, zooals men weet, in geval van vestiging der ambachtsschool alhier, eene ambachtsschool te bouwen met lokalen ook voor onderwijs in die vakken, welke aan eene burgeravondschool worden onderwezen, onder aanbieding, om dit gebouw, voor zoover noodig, kosteloos ten gebruike af te staan aan de Vereeniging ter bevordering van het Amb. in Drenthe.

De Raad van Hoogeveen bood aan eene jaarlijksche subsidie van ƒ 1500 en terrein voor de te bouwen school, terwijl Beilen kosteloos ter beschikking stelde den grond voor een gebouw

In eene vergadering van het hoofdbestuur zijn deze drie aanbiedingen het onderwerp geweest van ernstige en langdurige besprekingen. Het hoofdbestuur is tot het resultaat gekomen, dat het voor de Vereeniging wenschelijk is om het aanbod van Assen aan te nemen, weshalve het den leden voorstelt hunne medewerking te verleenen dat de ambachtsschool alhier worden gevestigd.

Ten einde evenwel zoo onpartijdig mogelijk te zijn en elk lid in de gelegenheid te stellen zijn stem in deze belangrijke zaak uit te brengen, heeft het hoofdbestuur gemeend, dat het billijk is, dat de stemming plaats heeft in elke afdeeling Op Vrijdag den 4den April zal het bestuur van elke afdeeling dus zitting houden en zal gelegenheid gegeven worden op eene stemlijst in te vullen, of de leden aan Assen dan wel aan Hoogeveen de voorkeur geven als plaats van vestiging der ambachtsschool (*P. D. C.*).

Bolsward. De in deze gemeente staande Broerekerk vroegere kapel van het Minderbroedersklooster — zal waarschijnlijk voor sloping worden bewaard Het gebouw wordt door deskundigen geroemd vooral om den antieken gevel met boogvormen uit de elfde eeuw. De lidmaten der Nederl. Herv. Gemeente zijn opgeroepen om hun stem uit te brengen over het voorstel om de Broerekerk te verkoopen aan den burgemeester van Bolsward voor ƒ 5500, onder uitdrukkelijke voorwaarde dat het gebouw niet anders mag worden gebruikt dan voor de uitoefening van Protestantschen Eeredienst.

Bij verkoop zal waarschijnlijk met Rijkssubsidie de kerk worden gerestaureerd en gebruikt worden door de Christelijk Historischen

— Aflevering 3 van „De Natuur" (uitgave van J. G. Broese te Utrecht), bevat: Levende Barometers (vervolg en slot), door Dr. A. J. C. Snijders. — Onderzeesche schepen. De tegenwoordige en toekomstige onderzeebooten, door Dr. A. van Hennekeler. — De Geschiedenis van het Fotografisch Objectief (vervolg), door Dr. R. G. Rijkens. — De nieuwe vorderingen der Draadlooze Telegrafie, door Dr. L. Bloekrode. — Het Zingen der Vogels, door A. Weisemann. — Sterrekundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

toegevoegd aan den chef der 5e waterstaatsafdeeling voor den den bouw van het krankzinnigengesticht te Lawang, de opzichter 1e kl. E. F. Godin;

overgeplaatst naar het gouvernement Sumatra's Westkust, de opzichter 1e kl. C. H Biergamin; naar de residentie Pasoeroean, de opzichter 3e kl. M. Obdeijn; naar de residentie Soerabaja, de opzichter 2e kl J. C. van Rheeden.

— Benoemd tot leeraar in het timmeren aan de ambachtsschool te Veendam de heer B. Jansma, buitengewoon opzichter bij den waterstaat te Groningen.

— De heer J. A. Blok, te Waarde, is bij beschikking van den Minister van Waterstaat c. a. benoemd tot buitengewoon opzichter bij de grondwerken en kunstwerken aan den Nieuwendijk, gemeente Almkerk.

— Tot waterbouwkundig ambtenaar van den calamiteuzen Zimmermanpolder is benoemd de heer N. Nieuwdorp.

— De met verlof hier te lande aanwezige ingenieur der 2e kl. bij den waterstaat en burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië E. Gerst, zal, met toestemming van het opperbestuur, eenige jaren overgaan in dienst der regeering van Perzië, ten einde daar te lande te worden belast met het samenstellen van plannen voor en de leiding en uitvoering van irrigatiewerken.

— Tot opzichter bij den aanleg der te leggen waterleiding te Werkendam, is benoemd de heer T. Baggerman.

— De heer G. Doorman, van hier, is aan de technische Hoogeschule te Aken, met lof, bevorderd tot werktuigkundig ingenieur.

— Bij de Staatsspoorwegmaatschappij zijn benoemd tot adjunct-ingenieur 2e klasse, met ingang van 16 Maart en 1 April, de adspirant-adjunct-ingenieurs H. H E. R, Westenberg en W. Van Veen.

— De heer J. C. Coenraadts, werkzaam aan de gasfabriek te Utrecht, is benoemd tot directeur der gasfabriek en electrische centrale te Sopron (Oldenburg), — ter vervanging van onzen landgenoot Dr. Van Rietschoten, die in Februari te Schiedam werd benoemd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Teekenaar aan de artillerie constructie-werkplaatsen te Delft, in staat zelfstandig te werken en bekend met het ontwerpen van werktuigonderdeelen** Sollicitanten zich aan te melden bij den kapitein-hoofdopzichter van bovengenoemde werkplaatsen.

— Opzichter-teekenaar aan het bureau der architecten Van der Goot en Kruisweg, te Bussum

— Opzichter 1e kl. aan de gemeente-gasfabrieken te Amsterdam, op de hoogte van het gasbedrijf. Kennis van stoomwerktuigen en machineriën strekt tot aanbeveling. Zich schriftelijk te wenden tot de directie der Oostergasfabriek (Linnaeusstraat).

— Machine-teekenaar te Amsterdam, met ondervinding in het construeeren. Salaris ƒ 100 à ƒ 120 per maand. Brieven, onder letter B 745, aan het Bureau van „De Telegraaf".

— Teekenaar voor ijzerconstructie aan de werkplaatsen van H, G Van Egmond & Co., Leiden.

— Opzichter-Teekenaar aan de Dedemsvaartsche Stoomtramw.-Mtschij. Vereischte kennis van aanleg van tramwegen. Sollicit. aan den directeur te Avereest.

— Bouwkundig-Opzichter bij de gemeentewerken te Deventer, salaris ƒ 78.—. Aanm. in pers. bij den gem.-bouwmeester.

— Werktuigkundig-Teekenaar (liefst Ingenieursdiploma) Delft, aan de Leeuwarder cartonfabriek.

— Directeur-Boekhouder van de in gemeentelijk beheer komende Gasfabriek te Joure. Na overlegging van gezegeld adres en aanbevelingstukken zich te melden vóór den 15en April e. k. bij den Burg. en Weth. van Haskerland Jaarwedde ƒ 1200 en vrij gaslicht

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Een bouwkundig opzichter-teekenaar zoekt plaatsing als opzichter of teekenaar. Brieven aan het adres van L. Hoogvliet Jr, Dordsche Straatweg 595, Rotterdam. (1)

— Plaatsing gezocht voor een bouwkundig opzichter-teekenaar-uitvoerder, voorzien van degelijke referentiën van flinke uitgevoerde bouwwerken. Brieven, onder letter S, aan het Bureau van dit Blad. (1)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam

9 Bouwk. opz.-teek., 19—36 jaar, ƒ 40—ƒ 100 's maands.
2 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 en 54 jaar, ƒ 90 en ƒ 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, ƒ 70 's maands.
4 Werktuigk. opz.-teek., (constructeur) 25—26 jaar, ƒ 60—ƒ 90 's maands.
6 Werktuigk. teek., 19—24 jaar, ƒ 25—ƒ 45 's maands.
2 Electro-technikers, 31 en 35 j., ƒ 70 en ƒ 85 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 5 April 1902. Nr. 14

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

UIT DEN TIJD DER GILDEN.

In de middeleeuwen ontstonden de vereenigingen van vakbeoefenaars, die gilden genoemd worden. Ieder dier broederschappen koos zich een schutspatroon, en stichtte tot diens eer in een kerken der stad een altaar, waarop dagelijks tot heil van het gild een mis werd gelezen. Maar na de Hervorming verloren de gilden hier te lande hun kerkelijk karakter.

Wie in den gildentijd een ambacht wil beoefenen moet reeds als knaap in een gild worden opgenomen. Hij komt bij een meester in de leer. De metselaarsleerling wordt aangenomen tegen betaling van twaalf stuivers, terwijl de timmermansleerling maar tien stuivers heeft te storten.

Er wordt onderscheid gemaakt tusschen kinderen van poorters en van vreemdelingen. De laatsten hebben het dubbele te betalen van wat de eersten moeten voldoen. Weeskinderen zijn van betaling geheel vrijgesteld, wat zeker een goede bepaling genoemd mag worden.

Wanneer de meester een leerling aanneemt, dan verplichten de wetten van het gild hem, zich bij de overlieden van het gild te vervoegen en den naam van den knaap te doen inschrijven in een daartoe bestemd register. Verzuimt de meester dit, dan verbeurt hij zes gulden ten behoeve der gildekas.

De leertijd is bij ieder gild bepaald. Men is er zich van bewust, welk een grooten invloed deze leerjaren niet slechts op geheel het volgend leven van den knaap, maar ook op het gilde zullen uitoefenen. De kunde, in dit tijdsbestek opgedaan, moet den hechten grondslag vormen, waarop de leerling, eenmaal knecht of meester geworden, zal kunnen voortbouwen. In die jaren moet de liefde en den ijver voor het vak opgewekt en aangekweekt, moet het zedelijk gevoel ontwikkeld worden, opdat de leerling tot een eerzaam en nuttig poorter, tot een waardig gildebroeder zal opgroeien.

Het veranderen van meester werd verkeerd geoordeeld. Daarom bepaalde ieder gild, dat geen meester een leerling voor minder dan het vastgesteld aantal jaren mocht aannemen. En aan deze bepalingen houdt men gestreng de hand. Een meester-metselaar mag een leerling voor niet korter dan twee jaren in dienst nemen, maar die leerling wordt niet eer in het gild aangenomen, dan nadat hij vier jaren het ambacht geleerd heeft.

Liep de leerling weg, dan werd hij driemaal, mits voor hem een telkens hoogere boete betaald werd, weer aangenomen. Maar de vierde maal werd hij uit het gild gezet, en verbeurde de meester, die zulk een jongen toch aannam, drie gulden.

Tracht men dus door strenge bepalingen den leerling in toom te houden, ook aan bescherming ontbreekt het den jongen niet. Als de meester den leerling zonder geldige reden wegjaagt, beloopt hij een boete van vijf en twintig gulden. Zelfs als de leerjongen zich zóó gedraagt, dat de meester gegronde reden tot ontevredenheid heeft, mag hij niet weggejaagd worden zonder dat de overlieden van het gild daarvoor hun toestemming hebben gegeven.

Het aantal der leerlingen, dat ieder meester houden mag, is zeer beperkt. Het bedraagt nimmer meer dan twee, in de meeste gilden slechts één. Zoo voorkomt men, dat het onderricht minder grondig zou worden.

Evenals bij het aannemen van een leerling is de meester ook verplicht zich met den knaap aan het einde der leerjaren bij de overlieden van het gild aan te melden, om te verklaren, dat de leerling zijn verplichtingen trouw en eerlijk heeft nagekomen. Dan krijgt de leerling van de overlieden zijn leerbrief, die met een bedrag van een à drie gulden betaald moet worden.

Deze leerbrief moet overal vertoond worden waar de jongeman, nu gezel of knecht geworden, werk wil

vinden. Zoo min de stad als particulieren zouden ooit iemand aannemen, die zulk een leerbrief niet kon toonen.

Ondertusschen, de leerbrief geeft volstrekt geen recht op werk. Daar het gild bepaalt hoeveel knechts een meester mag houden staat het aantal werklieden, dat in één vak arbeid kan vinden, vrij wel vast. In tijden van slapte wordt het aantal gezellen, dat bij een meester mag werken, eenvoudig wat verminderd. Want de gilden bestaan voor de meesters en niet voor de gezellen.

Wie als gezel geplaatst wil worden, moet zich bij den gildeknecht aanmelden, en wordt door dezen bij een meester besteed. Eerst moet hij echter, behalve zijn leerbrief, ook het bewijs overleggen, dat hij zijn vorigen meester trouw en eerlijk heeft gediend. Van deze bestedingen trekt de gildeknecht zijn loon, namelijk vier schellingen, die door den meester betaald worden.

De gezel moet zich, na zijn aanneming, bij de overlieden van het gild vervoegen om zich te doen inschrijven, wat hem twaalf stuivers kost, maar waardoor hij dan ook vrije knecht wordt, in tegenstelling met de daglooners, die, als tot geen gild behoorende, onvrije arbeiders blijven.

Voor een vreemdeling, ook al heeft hij zijn gildebrief en de beste getuigschriften, is het uiterst moeilijk, om ergens werk te vinden. Want als vaste regel geldt, dat poorters moeten voorgaan. Alleen wanneer iets door zulk een poorter niet verricht kan worden, mag de meester iemand van buiten doen komen. Doch zoodra een poorter zich aanbiedt om zulk werk te verrichten, moet de meester den vreemdeling „versetten", dat wil zeggen onmiddellijk ontslaan. Wie dit nalaat verbeurt acht gulden. En zoolang de vreemdeling werkt moet de meester een deel van zijn loon ten behoeve der gildekas afhouden. In geen geval mag een vreemdeling langer dan een jaar aan het werk gehouden worden.

Meester en gezel, die van elkander af willen, moeten dit een week, soms veertien dagen van te voren verklaren. Een gezel, die wegloopt, kan nergens meer terecht. Want de Staten van Holland hebben in 1638 bepaald, dat de meester aan den knecht, die uit zijn dienst gaat, een biljet moet uitreiken, en dat de meester, die een knecht aanneemt, welke zulk een biljet niet toonen kan, een boete van vijf en twintig gulden beloopt.

De werktijd is geregeld. De metselaars, timmerlieden en andere ambachtsbeoefenaars bij het bouwvak beginnen des morgens om vijf uur en werken dan tot half acht „als wanneer sy een half uer sullen uytscheyden". Dan werken zij van acht tot elf uur, en gaan van elf tot twaalf uur eten. Om twaalf uur vangt de arbeid weder aan en duurt tot half vier; dan is er een half uur rust, en wordt er om vier uur weer begonnen. Te zeven uur „sullen sy geheel uytscheyden en niet meer werken voor dien dag."

Deze bepalingen kunnen natuurlijk slechts gelden voor dien tijd van het jaar, dat het van vijf uur 's morgens tot zeven uur 's avonds dag is. Daarom zegt het voorschrift „ende so de dagen te kort syn, sullen sy soo lang werken als sy by dag sien konnen".

Werken bij kunstlicht is geheel verboden, ook in werkplaatsen. Dit verbod vindt zijn oorzaak minder in zorg voor de werklieden, dan wel in de vrees voor brand.

In het voor- en najaar is er alleen des morgens een vrij half uur, behalve den tijd voor het middagmaal. Des winters vervalt ook de ochtendrusttijd.

De overlieden van het gild stellen de daghuur van den werkman vast, en houden daarbij rekening met het jaargetijde, en met de bekwaamheid van den werkman. Het zomerloon van den besten knecht bedraagt 24 stuivers, het voor- en najaarsloon 21 stuivers en het winterloon 18 stuivers 's daags. De gezel, die nog niet geheel bekwaam wordt geacht, moet zich met 18, 15 en 13 stuivers tevreden stellen.

Deze loonen, die men, om ze tot onze geldswaarde te brengen, met 3 moet vermenigvuldigen, zijn vrij hoog. Een bekwaam en oppassend werkman kon daarmede best rondkomen niet alleen, doch hij is ook in staat een spaarpot te maken. Dit dient hij te doen, want de gildekas geeft hem in geen geval onderstand. Wie het verzuimt en in nood geraakt, moet een beroep doen op de openbare liefdadigheid.

Ofschoon dus het lot der werklieden betrekkelijk gunstig mag heeten, zijn zij toch niet tevreden. Vooral de bepalingen omtrent de leerlingen keuren zij af; zij zien in die leerlingen gevaarlijke mededingers, daar deze, geen loon ontvangende, den baas dikwijls een werkman uitwinnen. Ook andere grieven, zoo tegen het gild of tegen een of meer meesters bestaan ook.

Maar als de ontevredenen dan samenscholen of „courten" zooals dat heet, als zij „voornamentlijck tegen hare meesters insolentiën en moedwilligheden bedrijven, en bij-eenkomsten, vergaderingen en complotterijen sijn houdende, tot schade van deselve hare meesters, mitsgaders bederf van derselver winckels" dan treden Mijne Heeren van den Gerechte kras tegen hen op. Zij verbieden den knechts ten scherpste te complotteeren, of oproerige taal te spreken, waardoor andere knechts konden worden opgehitst, en straffen, wie „ter contrarie handelt, na exigentie van zaken aen den lijve."

Wie meester worden wil moet eerst een proefwerk verrichten.

Ieder gild heeft zijn proefmeesters, meestal drie in getal, die voor een jaar gekozen worden „van de reekelicksten ende bequaemsten." Deze proefmeesters leggen, bij het aanvaarden van hun ambt, een eed in handen van Burgemeesteren af, waardoor zij tot strenge rechtvaardigheid verplicht worden.

Soms bepaalt de gildebrief den aard van het proefstuk; andere gilden laten het opgeven van de taak aan „de discretie" der proefmeesters over, zooals de metselaars en de steenhouwers.

Het afleggen van de proef geschiedt in de werkplaats van een der proefmeesters; de proeveling heeft voor zijn arbeid vier tot zes weken tijd, en moet aan de proefmeesters een bepaald bedrag betalen. De meester ten wiens huize gewerkt wordt, geniet vijf gulden, de beide anderen krijgen twee gulden, terwijl ook de gildeknecht een fooi moet hebben.

Niemand mag tot het afleggen van zijn meesterproef worden toegelaten, eer hij zijn poorter-eed heeft getoond, en dus zijn poorterschap heeft bewezen. Ook moet hij kunnen aantoonen, een zeker aantal jaren bij een meester te hebben gewerkt. De meesterproef in het timmermansvak bestaat daarin, dat den proeveling een balk van een bepaalde afmeting wordt gegeven. Uit dien balk moet een kruiskozijn met ramen en luiken gemaakt worden. De proefmeesters hebben den inhoud van den balk zóó berekend, dat alles er juist uitgehaald kan worden.

De contributies, „jaarzangen", vormen het inkomen van het gild, want van het bedrag der boeten en entreegelden is men nooit zeker.

Werd in de 16e eeuw het geld van het gild bijna

uitsluitend gebruikt voor den jaarlijkschen maaltijd van de gildebroeders, na 1578 zijn die feesten verboden. Nu is het de „armenbos", die het grootste gedeelte van het geld krijgt. De overlieden van het gild zijn tevens bosmeesters. Niet iedere gildebroeder die ziek wordt krijgt onderstand. Wie bij een vechtpartij verwond wordt, wie door dronkenschap een ongeluk heeft gekregen of wie zich door een losbandig leven ziekten op den hals heeft gehaald, ontvangt niets. Ouden van dagen, die door „quaet gesichte, impotentie ofte andersints" het ambacht niet kunnen blijven uitoefenen, ontvangen een wekelijksche uitkeering.

De grootte der som, die de ondersteunden ontvingen, wisselde nog al, doch bedroeg in den regel *f* 2 à *f* 3. Niet ieder lid van het gild kon van de bos profiteeren. Slechts zij die er zich „inkochten" en jaarlijks het bosgeld betaalden, konden op ondersteuning aanspraak maken. Wanbetalers verloren al hunne rechten.

De gildebroeders zijn verplicht, als een hunner overlijdt, het lijk ten grave te dragen, op een boete van acht stuivers.

Het bestuur van het gild wordt gevormd door de overlieden. Het reglement, waaraan zij zich houden moeten en dat de wet van het gild vormt, is de gildebrief, die door de Heeren van den Gerechte gegeven werd. De overlieden zijn vijf, in getal. Zijn er meer ambachten tot één gild vereenigd, dan wordt het ambacht, dat ieder overman moet beoefenen, in den gildebrief genoemd. Het Metselaarsgild omvat bij voorbeeld de metselaars, de steenhouwers, de leidekkers en de pompenmakers. Van de overlieden moeten twee metselaars, een steenhouwer, een leidekker en een pompenmaker zijn. De deken of voorzitter is steeds metselaar van zijn ambacht.

De overlieden worden niet door de gildebroeders gekozen, doch vullen zichzelf aan. Ieder jaar treden zij af, doch zijn reeds na twee jaren weer herkiesbaar. Burgemeesteren krijgen een voordracht van de overlieden, en benoemen de nieuwe titularissen, die in hun handen den eed van getrouwheid moeten afleggen. De overlieden moeten, bij het aftreden, aan Burgemeesteren rekening en verantwoording van hun beheer doen.

De overlieden hebben een groote macht. Zij onderzoeken, zoo dikwijls zij dit noodig vinden, de werkplaatsen der gildebroeders, om te zien, of alle bepalingen wel getrouw worden nagekomen.

De gildekamers zijn het, waar de overlieden hunne vergaderingen houden. Doch deze vertrekken staan des avonds ook open voor de gildebroeders, die daar het bier komen drinken, dat de gildeknecht tapt. Deze gildeknecht is een man van gewicht. Hij is niet slechts de bode der overlieden, maar voert ook de administratie, hij zegt de gildebroeders aan, als zij ter begrafenis moeten komen, hij bepaalt, wie het lijk zullen dragen, hij bewaart het lijkkleed en de zilveren gedreven schilden met de gilde-attributen versierd, hij is kassier.

In den regel werd geen gildebroeder met dit gewichtig ambt belast. De vele voordeelen, aan de betrekking verbonden, maakten echter, dat het nooit aan liefhebbers ontbrak.

Ofschoon de gilden broederschappen waren, was de ware broedergeest toch dikwijls ver te zoeken. De broeders doen dikwijls dingen, die niet geoorloofd zijn en trachten maar al te vaak elkanders gezellen te onderhuren, onder elkanders duiven te schieten. Maar daartegen treden de overlieden met kracht op.

Ieder moet bij zijn ambacht blijven. Geen timmerman mag metselen, geen metselaar mag timmeren. Zelfs is het niet veroorloofd, meester in meer dan één ambacht te zijn. Zware boeten worden den overtreders door Mijne Heeren van den Gerechte opgelegd. Wie een ambacht uitoefent zonder tot het gild te behooren, heet „beunhaas" en op hem wordt onverbiddelijk jacht gemaakt. En óf de beunhazen al meesters als stroomannen gebruiken, de overlieden kennen hun volkje, en laten zich niet bedotten. Zij bekeuren telkens weer, wat den beunhaas, door de Schepenen tot strenge straffen veroordeeld, ten slotte uit het veld jaagt.

Zoo waren de gilden in hun bloeitijd. Langzamerhand begonnen misbruiken te heerschen, en het was daardoor, dat de instellingen ten val kwamen.

In 1798 werden de gilden in ons land afgeschaft.

Die afschaffing zou misschien niet zijn geschied, als de Franschen hierin geen voorbeeld gegeven hadden. Want er waren hier te lande vele personen, die meenden, dat men de gebreken der gilden zou kunnen doen verdwijnen, en dan het goede, dat deze instellingen hadden, kon behouden.

Maar naar deze mannen is niet geluisterd.

DE GESCHIEDENIS VAN HET ENGELSCHE HUIS.

(Vervolg van bladz. 77.)

Een uitstekend voorbeeld van de adellijke woning uit de 14de eeuw met eenige latere toevoegsels is Haddon Hall in Derbyshire, een uiterst schilderachtig bouwwerk, behoorende aan den hertog van Rutland, in goeden staat van onderhoud, hoewel tegenwoordig niet bewoond. Hier is de hal met zijn „dais" en „screen", waarboven de galerij voor muzikanten, nog in wezen, ofschoon zijn fraai dak verdwenen is en een lange rij keukens en dienvertrekken bevinden zich aan het lager einde, terwijl ook de „solar" aan het hooger einde niet ontbreekt. Deze hal met aanhoorigheden vormt de kern van het huis, dat verder bestaat uit reeksen van kamers, een kapel, twee torens, de eene zeer eenvoudig en waarschijnlijk de oudste, de andere een in de rijke vormen der 15de eeuw gebouwd type van den ingangstoren, zooals die bij vele Engelsche kasteelen en paleizen wordt aangetroffen en ook aan nieuwere bouwwerken, o. a. het parlementsgebouw te Londen, toepassing heeft gevonden.

In de zestiende eeuw werd ook nog een zeer fraaie balzaal bij Haddon Hall gebouwd, waarschijnlijk op de plaats van een ouder bouwwerk van minder beteekenis.

Van een gracht of andere afsluiting is hier geen spoor te vinden, alleen bestaat er nog een oude ommuurde tuin, thans is verwilderden staat; de balzaal komt uit op een terras, grenzende aan een tuin in den stijl uit den tijd van Elizabeth.

Haddon Hall is een steenen gebouw en maakt, ofschoon geen verdedigingswerken aanwezig zijn, met zijn gekanteelde muren, den indruk van een kasteel; evenwel bestaan in Cheshire en Lancashire nog tal van huizen van deze klasse, in hoofdzaak van hout en vele daarvan zijn nog gebouwd in den tijd van Elizabeth en Jacobus I, toen een neiging in meer klassieke richting in de Engelsche bouwkunst reeds meer en meer veld won.

Zij zijn uitgevoerd, zooals het ter plaatse genoemd wordt, in zwart en wit (black and white work).

Op een gemetseld basement zijn alle muren opgetrokken van vakwerk, meestal eikenhout van zeer zware afmetingen, de stijlen gewoonlijk zeer dicht bij elkander geplaatst en de openingen opgevuld met een soort van beton en afgepleisterd, steeds wit gehouden, zoodat het vulwerk sterk afsteekt bij het zwart geworden of zwartgeverfde hout.

Tusschen de hoofdstijlen en regels is vaak door het aanbrengen van kromme stukken een zeer karakteristieke, ofschoon somtijds wat grillige versiering verkregen.

Sommigen dezer gebouwen zijn constructies van eerbiedwaardige afmetingen en bevatten de traditioneele hal met al hare aanhoorigheden, terwijl zij meermalen door grachten omgeven zijn en alleen over een ophaalbrug te bereiken zijn.

Henry Taylor noemt dertig voorbeelden van huizen in Cheshire en Lancashire, bijna allen in dit vakwerk uitgevoerd.

De besten zijn Agecroft-Hall in Pendlebury, Wardley Hall in Hallith Wood, Deulm Hall, Spike-Hall, Morlton-Old-Hall, Bramhall-Hall en de zeer oude Bagerley-Hall.

Wat de eigenlijke hal, het hoofdvertrek zelf betreft, noemden wij reeds als een oud voorbeeld, die van de pastorie, vroeger de abtswoning, der Westminster abdij, die tot voor korten tijd den haard in het midden van den vloer behield en waar de opening in het dak, die destijds voor het uitlaten van den rook diende, nog aanwezig is.

Deze hal dient nu als eetzaal voor de Westminster school.

In de geheele Engelsche bouwkunst heeft de hal een groote beteekenis gekregen; in scholen, publieke gebouwen, paleizen, enz. van eenige beteekenis vindt men deze ruimte meestal door den bouwmeester met een bijzondere voorliefde behandeld en tot een der hoofdruimten van het gebouw gestempeld.

Westminster-Hall, de oude zaal van het Parlementsgebouw, geldt ook in Engeland als de schoonste en daarna wordt Middle-Temple-Hall genoemd, terwijl ook de oude hal van Lambeth-Palace, thans tot bibliotheek ingericht, vermelding verdient en niet minder die van Guild-Hall.

Zijn deze vier in Londen zelf te vinden, niet ver vandaar, in het paleis van Hampton Court, treft men andermaal een beroemd voorbeeld aan, terwijl ook St. Georges-Hall te Windsor bekend is en men er verder vindt te Oxford, Cambridge en elders nagenoeg overal, waar nog oude merkwaardige gebouwen in wezen zijn.

Als voorbeelden uit den modernen tijd kunnen o. a. gelden de nieuwe hal van Lincoln's Inn en de gewelfde hal van de Law Courts.

Keeren wij tot het woonhuis terug, dan valt in de tijden, toen meerdere veiligheid voor personen en goederen in plaats getreden was van de vroegere onzekerheid, het verdwijnen van grachten en ophaalbruggen, van de kanteelen en kleine vensters aan de buitenzijde der gebouwen op te merken.

Men behoeft slechts oppervlakkig bekend te zijn met de geschiedenis van Engeland, om te weten, hoe die geschiedenis in de middeleeuwen, misschien meer nog dan ergens anders, een aaneenschakeling van binnenlandsche twisten, onlusten en burgeroorlogen geweest is, hoe het recht van den sterkste zich in die tijden deed gelden, hoe dit op zijn beurt tegenover list en verraad het onderspit moest delven, hoe langdurige veeten tusschen machtige edelen de gemoederen verdeelden, hoe zelfs de vorsten in hun paleizen, de baronnen binnen de muren hunner kasteelen, vaak nog niet veilig waren voor de vijandschap of wraakzucht hunner mededingers naar macht en aanzien.

Te merkwaardiger is daarom de ommekeer, in deze toestanden te weeg gebracht door Hendrik VIII en bestendigd tijdens de langdurige regeering van Elizabeth en even merkwaardig is de omwenteling, die daaruit volgde in den bouw der adellijke woningen. Gedurende ongeveer vijf eeuwen toch zou geen man van beteekenis er aan gedacht hebben, een landhuis te bouwen, zonder daarbij rekening te houden met de mogelijkheid het te kunnen verdedigen, ware het ook maar tegen een volksoploop. Onder de regeering van Hendrik VIII zien wij echter Richard Weston, een ervaren krijgsman, die herinnering van den slag bij Bosworth hebben kon, Suttonhouse bij Guildford bouwen, waarvan geen deel, geen steen, aan oorlog of verdediging doet denken, waar zelfs in de versiering daarop niet wordt gezinspeeld.

Deze vriend en gunsteling van Hendrik VIII nam geen meerdere voorzorgen voor verdediging van zijn huis, dan in latere eeuwen een Minister van Koningin Victoria zou doen.

Zooals bekend is, werden door denzelfden Hendrik in het begin der zestiende eeuw alle stichtingen en eigendommen der Katholieke geestelijkheid ten bate van de kroon verbeurd verklaard en het grootste deel van die eigendommen aan hovelingen en partijgenooten geschonken. Vele arme families kwamen hierdoor tot welvaart en aanzien en niet alleen verkregen deze bij de schenkingen uitgestrekte landgoederen in bezit, maar daarop stonden in vele gevallen gebouwen, even groot als solied gebouwd. Werden deze gebouwen door velen der nieuwe eigenaars beschouwd als steengroeven, waaruit men de steenen bewerkt en gereed voor nieuwe bouwwerken kon weghalen, menig geval is ook bekend, dat de klooster- en abdijgebouwen met betrekkelijk geringe veranderingen geheel of gedeeltelijk tot wereldlijke woningen werden geschikt gemaakt. Menig krijgsman leerde daardoor eerst de voordeelen van een welingerichte en comfortabele woning, zooals de vreedzame kloosterlingen die reeds lang gekend hadden, kennen en waardeeren. De toenemende welvaart gedurende de regeering van Elizabeth, de buit in de oorlogen met Spanje behaald, die ook den grondslag van vele toenmaals gevestigde fortuinen uitmaakte, werkten dit streven naar het bezit van goede en fraaie woningen in de hand en menig landhuis in den tijd van Elizabeth en Jacobus I gesticht, zou met recht, om zijn grootsche en rijke uitvoering, den naam van landelijk paleis verdienen.

De meeste overtroffen in waardigheid en uitgestrektheid verre de oude Hall's, die evenwel toch ook nog door hen, die slechts over meer beperkte middelen te beschikken hadden, gesticht werden.

Het tijdperk van Elizabeth is voor de Engelsche bouwkunst ook dat van de intrede der Renaissance geweest. Het vormt den schakel tusschen de laat-Gothiek, waarvan de beroemde kapel van Hendrik VII aan de Westminster-abdij kan worden aangewezen als een typisch voorbeeld en het tijdperk van het klassicisme, dat b. v. door de St. Pauls kathedraal vertegenwoordigd wordt. Het heeft ongeveer honderd jaren geduurd en in de adellijke woningen zijn meeste monumenten achtergelaten.

Was de middeleeuwsche hal in zijn oudsten vorm gewoonlijk onmiddellijk door de bijgebouwen omgeven, bij latere grootere huizen worden deze bijgebouwen allengs gegroepeerd om een of twee vierkante binnenpleinen, waarop de groote vensters uitkwamen,

terwijl wij in de buitenmuren de openingen met een zekere spaarzaamheid vinden aangebracht. Deze bouworde gaf in het aan donkere dagen rijke Engelsche klimaat vaak iets sombers aan de woningen, vandaar dat de veranderde omstandigheden ook aanleiding gaven tot een andere dispositie van het grondplan, zonder binnenplaatsen, en waarin alle vensters een vrij uitzicht over het omgevend landschap openden en van alle zijden licht en lucht ruimschoots konden toestroomen.

Zoo ontstonden de in de breedte uitgestrekte gebouwen met de vooruitspringende vleugels ter weerszijden van een eveneens vooruitspringenden middenbouw, waarin zich de hoofdingang bevond, in grondvorm gelijkend op de hoofdletter E. Men heeft in het aannemen van dezen grondvorm, die veel voorkomt bij huizen uit dit tijdperk, een bescheiden hulde aan de geëerde Koningin willen zien; dat dit een enkele maal het geval geweest is, is zeer goed denkbaar, maar overigens is niet bewezen, dat het steeds in de bedoeling der bouwheeren heeft gelegen.

Deze huizen kenmerken zich door een groot aantal vensters, meestal voorzien van steenen posten, stijlen en dorpels; in geen vorig tijdperk wordt het licht zoo ruimschoots binnengelaten.

Groote erkervensters (bay-windows) vindt men in overvloed, soms in twee of drie verdiepingen doorloopend. De verdiepingen zelf zijn niet zoo hoog als tegenwoordig, maar de vertrekken zijn ruim. De topgevels zijn, waar zij voorkomen, dikwijls fantastisch van vorm, de schoorsteenen altijd omvangrijk en in 't algemeen uiterst rijk geornamenteerd, gewoonlijk van behakte en geprofileerde baksteen en van de hoofdingangen is eveneens bijzonder veel werk gemaakt.

Gelijk ook elders voerde hier de samensmelting van gothische en klassieke motieven in de versieringsvormen tot allerlei, vaak zeer schilderachtige, combinaties. In het eene geval heeft nog het middeleeuwsch karakter de overhand, in een ander voert het klassieke den boventoon en somtijds kan men deze verschijnselen opmerken aan verschillende deelen van hetzelfde gebouw. Zoo heeft Rushtonhouse een binnenplein in klassieke vormen, het uitwendige evenwel grootendeels een gothisch karakter; in Cobhamhouse wordt men dadelijk aan beide herinnerd.

In sommige opzichten echter hebben al de gebouwen karaktertrekken gemeen, die alleen aan het Renaissance tijdperk eigen zijn.

De meest in het oog vallende is het voorheerschen van symmetrie in de geheele dispositie. Overal schijnt spoedig het denkbeeld wortel te hebben geschoten, dat wat men rechts maakte ook links zijn tegenwicht moest vinden. Uit zulk een opvatting volgde vanzelf het maken van den hoofdingang in het midden. Met een dergelijke distributie werd onbetwistbaar een zekere statigheid verkregen, echter niet altijd van een zekere stijfheid vrij te pleiten en vergelijkt men bv. Suttonhouse met Haddonhall, dan valt niet te ontkennen, dat de meerdere deftigheid niet anders verkregen is, dan ten koste van de schilderachtigheid van het geheel.

Onmiskenbaar is voorts in de Elizabethaansche bouwwerken het meer op den voorgrond treden van de horizontale lijnen. In de gebouwen uit vroegere tijdperken komt het meermalen voor, dat alleen de vensters in de buitengevels eenige aanwijzing omtrent de verdeeling der verdiepingen aan de hand geven, of deze hoogstens door een smallen voorspringenden band gemarkeerd is.

In den Elizabeth-stijl laat men echter de verdeeling der verdiepingen duidelijk spreken, vaak door een soort van cordonlijst, of ook door een sterk sprekende opeenvolging van profielen en de gevels zijn steeds bekroond door kroonlijsten met genoeg sprong, om een forsche schaduw teweeg te brengen.

Van deze lijstwerken en profielen zijn doorgaans de voorbeelden gemakkelijk in Italië terug te vinden, maar toch vindt men in de Engelsche bouwkunst uit dit tijdperk eenige motieven, die bepaald specifiek Engelsch genoemd moeten worden, namelijk de gebroken topgevels, de schoorsteenen en de gebeeldhouwde versiering van pilasters, hoofdzakelijk bij de deuromlijstingen. De meeste dezer versieringen zijn ietwat onbeholpen en hebben iets grotesks, maar zij beantwoorden aan het doel, waarmede zij zijn aangebracht.

Men vindt overeenkomstige versieringen ook aan Fransche monumenten, ook meest adellijke woningen, uit den tijd van Frans I. Overigens verschillen de Fransche manoirs uit dien tijd in velerlei opzichten van de Engelsche landhuizen en de Engelschen erkennen zelf gaarne, dat het beeldhouwwerk uit denzelfden, of juister uit wat lateren tijd, in hun land het delicate en verfijnde karakter van het Fransche werk mist. De oorzaak hiervan is niet ver te zoeken, wanneer men zich herinnert, welke kunstenaars destijds in Frankrijk aan de versiering der gebouwen medewerkten, terwijl deze in Engeland wel voor een groot deel zal zijn toevertrouwd aan personen, die meer steenhouwers dan beeldhouwers waren.

Niet onaardig is het hier op te merken, dat de huizen in dit tijdperk in Schotland gebouwd, veel meer overeenkomst met de Fransche manoirs hebben, dan de Engelsche landhuizen, een feit dat on eigenaardige wijze den Franschen invloed en de Fransche sympathieën illustreert, die, zooals bekend is, ten tijde van Maria Stuart aan het Schotsche hof den boventoon voerden.

(Wordt vervolgd.)

HET BINNENHOF TE 's GRAVENHAGE.

Het is in de laatste weken voor Haagsche wandelaars de moeite waard, hun weg te nemen door de poortjes, die toegang geven tot het Binnenhof.

Trokken toch reeds gedurende een paar jaren de brekerij en bouwerij rondom en aan de Hofzaal de aandacht en vroeg menig voorbijganger zich af, wat er van dat alles worden moest, thans beginnen zich uit den chaos de vormen te kristalliseeren, waarin het oude paltis der graven van Holland zich eertijds moet hebben vertoond, voordat het nagenoeg geheel door een reeks van aanbouwsels uit verschillende tijdperken omkorst en aan het oog onttrokken werd.

Hier heeft voorzeker de gevreesde moker van den slooper goede diensten bewezen, hier werd hij dan ook gehanteerd door een rijksbouwmeester, van wien men verwachten mag, dat geen steen verworpen is, geen hand aan het werk geslagen is, dan na een uitvoerig en grondig onderzoek van deze merkwaardige gebouwengroep in al hare onderdeelen, in hare donkerste schuilhoeken en die waren er vele.

Langzaam, maar met de zekerheid, die hier verkregen kan worden gaat de bouwmeester zijn gang, en thans is hij genaderd tot het merkwaardigst deel van den bouw, de groote zaal, waarvan de zijmuren reeds werden blootgelegd en gedeeltelijk hersteld, doch eerst verleden week een begin gemaakt is met het afbreken van de kap, het ijzeren misbaksel, van zijn

ontstaan af reeds de ergernis, de doorn in het oog van allen, die het wel meenden met onze oude bouwkunst en onze historie.

En van die velen hebben de meesten reeds het land der levenden verlaten, de ergernis medenemende in het graf.

Onherstelbaar bedorven achtten zij het eerwaardig monument, de mogelijkheid van herstel een illusie. Maar zij vermoedden niet, wat de twintigste eeuw zou aanschouwen, dat reeds in het laatste jaar der negentiende eeuw blokken eikenhout van reusachtige afmetingen op het Binnenhof zouden worden binnengesleept, Iersch eikenhout, zooals de dagbladen vermelden, dus van de familie, waarvan volgens de overlevering ook het hout, waaruit de oorspronkelijke kap gemaakt was, afkomstig was; dat die blokken zouden worden verwerkt tot kapspanten, zoo getrouw mogelijk van denzelfden vorm als de oorspronkelijke. Hadden zij dit gezien, zij zouden hun twijfel aan de mogelijkheid van herstel der door Rose begane fouten hebben laten varen.

En zoo twijfelen ook wij dan niet langer of binnen weinige jaren zullen wij de Hofzaal hersteld in hare oude vormen mogen aanschouwen, evenals zich nu reeds hare uiterlijke vormen beginnen te vertoonen.

Kritiek laten wij voor het oogenblik rusten, zoo ook de quaesties in zake het restauratie-vraagstuk in het algemeen. Wij stellen ons op het standpunt der regeering, die zeker niet overijld te werk ging toen zij tot een geleidelijke herstelling van dit monument besloot; wij doen dit, omdat, al moge kritiek hier ook geenszins misplaatst geacht worden, al moge men met recht kunnen zeggen, dat wij feitelijk het oude toch nooit door een regeeringsbesluit terug kunnen krijgen, daardoor, in dit geval, een schandvlek uit de geschiedenis onzer bouwkunst wordt weggewischt.

Daarom wenschen wij de aanstichters dezer restauratie niet al te veel verdriet, maar wat meer waardeering voor hun arbeid toe, dan restaurators gewoonlijk daarmede inoogsten. Wanneer zij voltooid zal zijn kan Rose bij de vergeten bouwmeesters worden opgeschreven en valt het latere geslachten wellicht gemakkelijker dan ons, hem zijn zonden te vergeven.

WONINGTOESTANDEN.

Onder de kleinere steden van ons land, waar zich in de laatste jaren merkbare teekenen van vermeerderde welvaart en vooruitgang vertoonen, verdient het oude Amersfoort vermelding.

Wees de bevolking omstreeks 1891 een cijfer aan van rond 15.500; thans is dit in elf jaren dus geklommen tot rond 20.000 zielen en opmerkelijk is de regelmatigheid, waarmede deze toename in die jaren heeft plaats gehad, hetgeen op een normale ontwikkeling wijst.

Onder de vraagstukken, die tengevolge dezer ontwikkeling op den voorgrond zijn getreden behoort natuurlijk ook het woningvraagstuk en reeds voor een paar jaren heeft het gemeentebestuur van Amersfoort, zonder daartoe, voor zoover wij weten, van hoogerhand te zijn aangespoord, de noodzakelijkheid van een onderzoek betreffende dit vraagstuk ingezien.

Bij de behandeling der gemeentebegrooting in 1900 heeft de Raad besloten, dat voor 't verschaffen van een algemeen overzicht van de woningtoestanden in die gemeente en dientengevolge van een bruikbaren maatstaf voor het stellen van minimumeischen van bewoonbaarheid, een onderzoek zou worden ingesteld.

Dit onderzoek strekte zich uit over de oude stad, binnen de buitenste singelgrachten gelegen, daar in dat gedeelte de woningen staan, die de grens der bewoonbaarheid naderen.

Omtrent de resultaten wordt het volgende vermeld.

Die woningen werden onderzocht, welke van 1 tot 3 kamers bevatten (als woning werd dat gedeelte beschouwd, hetwelk door één gezin werd bewoond) en wier huurprijs *f* 1.50 per week niet te boven ging.

Er zijn er 1010 onderzocht, gelegen in 971 gebouwen. Bijna 18 pCt. dier woningen liggen in een poort of slop. Geen dezer was onbewoond.

Toch geeft men blijkbaar de voorkeur aan het wonen aan straat of gracht.

Wat de hoogte betreft, waren 311 woningen te laag, d. i. hadden een hoogte minder dan 2.50 M.; laag — d. i. 2.50 à 2.70 M. — waren 260 woningen; onvoldoende — d. i. 2.70 à 2.90 M. — 166 woningen, en voldoende — d. i. meer dan 2.90 M. hoog — 283. De hoogte laat dus zeer veel te wenschen over.

Er waren 291 één-, 654 twee- en 60 driekamerwoningen.

Van de slaapruimten, uitsluitend als slaapkamer of voor gemengd gebruik bestemd, waren 67.26 pCt. voldoende van lucht voorzien.

Ongeveer 15 pCt. der woningen is onvoldoende verlicht, aangenomen, dat voor voldoende verlichting de oppervlakte der vensters ten minste 10 pCt. van die der geheele kamer moet zijn.

Van de éénkamerwoningen werd 63.5 pCt. zindelijk bewoond, en van de twee- en driekamerwoningen 82.4 en 83.6 pCt.

Goed onderhouden worden: van de éénkamerwoningen 35.5 pCt., van de tweekamerwoningen 44.2 pCt. en van de driekamerwoningen 30 pCt.; bij de matig onderhouden woningen zijn deze cijfers 42, 38.2 en 32.8 pCt.; slecht onderhouden waren 22.5, 17.6 en 31.2 pCt. Van het geheele getal opgenomen woningen zijn pl. m. 40 pCt. goed, pl. m. 40 pCt. matig en pl. m. 20 pCt. slecht onderhouden.

13.28 pCt. der woningen zijn vochtig; 12.03 pCt. heeft goot- of daklekkage; bij 13.28 pCt. is het privaat niet in gemeenschap met de buitenlucht.

Het gemeentebestuur van Amersfoort heeft met dit onderzoek niet alleen een goed werk gedaan, maar tevens een goed voorbeeld gegeven.

Door een wijze beperking van deze eerste poging tot die bepaalde categorie van woningen, welke in de eerste plaats voor dit onderzoek in aanmerking komt, en tot een afgerond deel van de bebouwde kom der gemeente, hebben de verkregen cijfers een groote mate van betrouwbaarheid en overzichtelijkheid.

Zij zijn betrekkelijk gemakkelijk te controleeren en wanneer in andere plaatsen van ongeveer gelijke gesteldheid op overeenkomstige wijze wordt te werk gegaan, kan een schat van leerzame gegevens worden verzameld, waarvan niet alleen die plaatsen, maar ook grootere steden met vrucht zullen kunnen profiteeren.

Wanneer men in de groote steden eens de handen aan het werk slaat voor een onderzoek als hier op kleine schaal werd verricht, dan zal zeer zeker nog heel wat anders aan het licht komen dan thans te Amersfoort en geven de bovenvermelde cijfers reeds in vele opzichten aanleiding tot ernstige overpeinzing, wat dan te voorschijn zal komen zal wellicht menigeen, die thans geen flauw vermoeden heeft van toestanden, die in zijn onmiddellijke omgeving bestaan, de oogen daarvoor openen.

En dit moet ook, het groote publiek dat thans nog niet ten halve het groote belang van het woningvraagstuk inziet, moet daarvan overtuigd worden. Eerst dan zal er wat te verwachten zijn van de medewerking van het groote publiek, in zake verbetering der woningtoestanden, waarop in de Woningwet, die eerlang staat te worden ingevoerd, blijkbaar door den wetgever is gerekend.

BESCHERMING.

De architecten, en de Amsterdamsche vooral, houden er niet van, in het openbaar voor hunne belangen op te komen. Zij willen alles vermijden, wat aan broodnijd zou kunnen doen gelooven.

Onder elkander evenwel maken zij van hun hart geen moordkuil, en dan laten zij zich minder gunstig uit over de wijze, waarop het Dagelijksch Bestuur der gemeente al sinds jaren één bouwmeester in bescherming neemt.

Men begon met hem het bouwen der beurs op te dragen, zonder concurrentie. Ook voor andere gemeentewerken maakte men van zijn diensten gebruik. En daarmede nog niet tevreden, wees men hem aan als dengene, die het door particulieren gesticht gebouw op den hoek der Raadhuisstraat en Heerengracht moest ontwerpen.

De Woensdag voor een week gehouden Raadszitting heeft bewezen, dat de Raad de bescherming goedkeurt. Immers, waar andere bouwmeesters zich streng aan de, overigens bespoitelijke, bepalingen der bouwverordening moeten houden, is den beurs-bouwmeester nu vergund, aan de Nieuwendijk daarvan af te wijken?

Wanneer men de courantenverslagen van de Raadszitting leest, heeft het den schijn, alsof er met groote gestrengheid aan de verordening de hand gehouden is. Wij laten, als voorbeeld, een dezer verslagen volgen, zooals het gegeven werd in de Telegraaf.

DISPENSATIE VAN DE BOUWVERORDENING.

Praeadvies van B. en W. op een adres van de Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente, houdende het verzoek haar, in afwijking van de bepalingen van art. 324 der algemeene politieverordening, te vergunnen den gevel aan den Nieuwendijk van het door haar te stichten gebouw op een terrein tusschen het Damrak en den Nieuwendijk, in rechte lijn tot eene hoogte van 18.20 M. op te trekken.

De conclusie strekt om op het adres, zooals het daar ligt, afwijzend te beschikken.

De heer Ter Haar wijst er op, dat de eigenaars van de huizen er tegenover geen bezwaar tegen de gevraagde hoogte hebben, omdat zij in die huizen geen woningen, maar magazijnen hebben.

De exploitanten van de magazijnen er tegenover hebben spreker zelfs verzekerd, dat zij prijs stellen op een spoedige verbouwing in den gevraagden zin. Hij stelt dus voor in dit geval wel dispensatie van de bouwverordening te verleenen.

De heer Sutorius gelooft, dat men er bij de afdeeling Publ. Werken nog niet in geslaagd is de beteekenis van de bouwverordening te vatten. (Hilariteit).

Hij gelooft, dat de Politieverordening leidt tot verminking van de stad. Hij wijst op den verbouw van het café „Commerce" in de Kalverstraat. Een vreemdeling kan een glimlach bij het aanschouwen daarvan niet onderdrukken. Dat is essentieel nouveauté van Amsterdam. (Gelach).

Nu wil Publ. Werken de Algem. Maatsch. van Levensverzekering ook weer noodzaken een gevel te maken met étages, alsof zij bestemd is voor Turken, om er hun ochtendgebed te doen. (Gelach).

Men bedenke bovendien, dat aan den Nieuwendijk goederen worden geëtaleerd, die het zonlicht niet best kunnen verdragen. (Gelach).

De heer Kruseman waarschuwt den Raad er voor, mede te gaan met den heer Sutorius; men zou een gevaarlijk precedent scheppen, omdat men dan ook anderen verlof zou moeten geven hun gevels tot 18 M. op te trekken. Spreker kan zich voorstellen, dat de tegenoverwonenden wel gaarne de vergunning verleend zien, omdat zij dan ook hun gevels tot 18.20 M. kunnen optrekken, wat voor hen een hooge vermeerdering van de waarde van den grond zou medebrengen. Men behoeft trouwens niet te vreezen, dat bij afwijzing van het verzoek de verbouw niet tot stand komt, daar het bestuur dezer Maatschappij uit veel te goede kooplieden bestaat, om bij het maken van de plannen niet rekening te houden met de kans op afwijzing van het verzoek.

De heer Schippers verwacht geen hygiënische nadeelen van het geven van de vergunning.

De heer Sutorius repliceert, dat in alle groote steden zeer hooge huizen in de winkelstraten worden gebouwd. Het zijn winkel- en pakhuizen, geen woonhuizen meer. In elk geval moet men de menschen niet dwingen wanstaltige huizen te bouwen.

De heer P. Nolting verwondert zich over de redeneering van den heer Sutorius; hij zal vóór het afwijzend praeadvies stemmen.

De heer Kehrer is voor handhaving van de verordening.

Na nog eenige discussie, zegt de waarnemende wethouder Serrurier, dat hij zich aansluit bij den heer Kruseman. Door dispensatie te geven, dit wil hij eerst op eenige opmerkingen antwoorden, wordt de verordening niet overschreden. Doch in dit geval bestaat er geen reden voor het geven van die dispensatie. Het kan zijn, dat het nu geen hygiënisch nadeel oplevert, als de gevel tot 18.20 M. wordt opgetrokken, doch wordt anderen nu ook een dergelijk verlof gegeven, dan kan dit hygiënisch nadeel wel bestaan. B. en W. willen de hoogte van 13.75 M. toestaan, met een balustrade, hoog 0.75 M., waardoor de gevel de hoogte krijgt van de tegenover liggende gebouwen, terwijl dan de vierde étage minstens 4.60 M. zou moeten terugspringen.

Dit voorstel van B. en W. wordt aangenomen met 23 tegen 7 stemmen. Het afwijzend praeadvies wordt goedgekeurd.

Doch de verordening zou, toegepast, nog geen hoogte van 10 M. hebben toegelaten, gelijk men kan zien aan het door een der sprekers aangehaalde „Café du Commerce" in de Kalverstraat, en aan andere huizen, in de laatste jaren aan Kalverstraat of Nieuwendijk gebouwd. Er is dus inderdaad een zeer belangrijke concessie gedaan, die geen ander bouwmeester nog heeft weten te verkrijgen. Er is hier zeker wel reden, van bescherming te spreken.

Het is een publiek geheim, dat de architect, die zich dus in den gunst der heeren mag verheugen, ook het ontwerp zal maken voor wat, blijkens de onlangs ingediende voordracht van het Dagelijksch Bestuur der Gemeente, ter plaatse van de Oude Beurs zal worden gebouwd.

Wien kan het verbazen, dat de Amsterdamsche architecten over dit alles weinig gesticht zijn?

TER AANVULLING.

Een lezer deelt ons mede, dat de bijzonderheden, die wij omtrent enkele bouwmeesters, in ons land werkzaam gedurende de eerste helft der 19e eeuw mededeelden, aanvulling behoeven.

T. F. Suys is 11 Juli 1801 te Brussel gestorven. Hij heeft daar de St. Josephskerk en de Colonne du Congres ontworpen en uitgevoerd. In Nederland zijn ook de Mozes- en Aäronskerk en de R.-K. kerk van de H. Catharina te Amsterdam, benevens de R.-K. kerk op de Nieuwe Groenmarkt te Haarlem naar zijn teekeningen gebouwd.

Johannes van Straaten is 20 Februari 1858 te Amsterdam, in den ouderdom van 76 jaren overleden. Hij heeft als aannemer de beurs gemaakt.

M. G. Tetar van Elven behaalde een prijs in den internationalen wedstrijd, die voor het tentoonstellingsgebouw, in 1851 te Londen opgericht, werd uitgeschreven. Zijn zoon Henri, Martin, de ontwerper van het monument op den Dam te Amsterdam, is in 1827 te Brussel geboren.

Christiaan Kramm werd benoemd tot Directeur-Hoofdonderwijzer der Bouwkunst aan de Utrechtsche Stads-Teekenschool ten gevolge van een prijsvraag, die in 1825 werd uitgeschreven, en waarbij de manier, die aan de Ecole des Beaux-Arts te Parijs in zwang is, werd gevolgd.

De bovengenoemde architect Suys, die den Grand Prix gewonnen had, maakte het programma voor de Utrechtsche prijsvraag en trad ook als beoordeelaar op. Zijn keus viel op een feestgebouw. Er waren acht mededingers, waaronder twee officieren der genie.

Toen Kramm bekroond was, werd hem het Directeurschap der Stads-Teekenschool opgedragen, en zag hij zich ook belast met het verbouwen der Paushuizen te Utrecht. Hij heeft omstreeks 1850 gekleurde teekeningen op groote schaal van al de Goudsche glazen vervaardigd, die nu in Engeland berusten.

Isaac Warnsinck, die 22 April 1857 stiert, heeft met den ingenieur J. G. van Gendt, den stamvader van dit in de techniek zoo bekend geslacht, de gevangenis te Amsterdam gebouwd. Onder zijn werken moeten ook worden genoemd de villa voor Jacob de Vos Jz. te Haarlem, en de Louise-Bewaarschool te Amsterdam. Warnsinck is de eerste wethouder voor de Publieke Werken geweest, die Amsterdam, nadat de gemeentewet in werking gekomen was, heeft bezeten. Warnsinck is slechts 46 jaar oud geworden.

Hitchcock is den 11 Maart 1845 in Nederlandsch-Indië gestorven, toen hij den leeftijd van 33 jaar bereikt had.

DE TJANDI MENDOET.

Aangaande de Hindoe-ruïnes op Java schrijft de heer J. F. Scheltema in het „Batav. Nbl" het volgende:

Alleen het zien van de bouwvallen uit den Hindoe tijd in Kedoe en op de grens van Djokjokarta en Soerakarta is een reis naar Midden-Java waard.

Bezoekt hij de Vorstenlanden met een ander doel, ook dan moet het hard gaan indien de vereerder van oude kunst niet een paar dagen kan vinden om zich het genot te gunnen van opgaan tot en opgaan in het schoon, dat nog bewaard bleef.

Schrijver dezes bevond zich op zijn zooveelste bezoek aan den Boro Boedoer onder tal van bedevaartgangers; want het was na de pocasa en de inlandsche gewoonte wil dan onder sommige omstandigheden een offeren aan het beeld in de groote dagob of aan een der andere beelden in de lagere rijen, waarvan twee bijzonderlijk in een reuk van hulpvaardigheid, dus offervaardigheid staan.

Sedert jaren laten wij geen gelegenheid ontsnnt om dezen grooten tempelbouw beter te leeren kennen; wij hebben er weken aaneen doorgebracht, en telkens is het alsof wij haar aanschouwen voor 't eerst, want de Boro Boedoer groeit bij iedere waarneming in heerlijkheid—telkens een nieuwe openbaring....

Maar het was over de tjandi Mendoet dat wij schrijven zouden, op den weg naar den Boro Boedoer, niet ver van den Progo. Men is bezig de tjandi Mendoet uit haar vervallen staat op te richten; deze arbeid, eerst toevertrouwd aan den architect-tit. van de Kamer, wordt thans, na de vorming der Oudheidkundige Commissie, uitgevoerd door den opzichter 1e kl. van de Burg. Openb. Werken, Van der Ham, onder leiding van dr. J. L. A. Brandes.

Bij ons bezoek genoten wij het voorrecht van het gezelschap van den R.-K. missionaris Houvenaars, woonachtig in de onmiddelijke nabijheid van den tempel en zeldzaam belezen, geheel op de hoogte ook van de geschiedenis, het ontstaan der tjandi Mendoet in verband met de overige bouwwerken uit het Hindoetijdperk, zoover dit alles bekend is. Op die wijze was het gemakkelijk, het werk te volgen van het herstel, waarbij streng wordt vastgehouden aan het beginsel: geen versiering aan te brengen, wanneer de oude versierde steen niet op de oude, voor dien steen bestemde plaats gezet kan worden. Ontbreken de oorspronkelijke steenen, dan valt men aan in glad werk, hoewel bekend is welke versiering de oude bouwmeester bedoelde. Zonder in het voor en tegen dezer methode te treden, doen wij slechts opmerken dat bij herstelling van oude gebouwen in Europa gewoonlijk anders gehandeld wordt.

Bij het graven voor de fundeering der stutbalken werd in muurwerk van roeden, gebakken steen het basement ontbloot, het grondvlak van den tempel, rechthoekig belijnd en langs den kant van een der zijden geheel bloot gelegd.

Ter zijde van de tjandi Mendoet is onlangs, door den heer C. den Hamer, inspecteur van het inlandsch onderwijs, de onderbouw van een tweeden, kleineren tempel gevonden, waarvan uit de los daarom heen liggende bebouwen steenen, de treden naar den ingang met steenen leuning reeds gereconstrueerd zijn. En bij verder ongraven vond men hiernaast onlangs iets zeer bijzonders: het fondament van een derde gebouw, in den vorm van een Grieksch kruis, welke vorm in bouwwerk uit den Hindoe-tijd ook elders op Java nog wel voorkomt, o. a. bij de tjandi Toempang, in Pasoeroean, de schoonste der Malangsche tempels genoemd. Deze onderbouw is opgetrokken van dezelfde soort roode steenen, waaruit de zijwanden van het basement gebouwd zijn en welke ook als vulling tusschen de andesiet-blokken van de tjandi Mendoet voorkomen. Modjopahit-steenen zoogenaamd omdat ook de ruïnes nabij Modjokerto, de hoofdplaats van het oude rijk van Modjopahit, er uit bestaan.

Onze geleerde leidsman wees er op hoe het ceremonieel van den noord-Boeddhistischen eeredienst — de tjandi Mendoet is van noord-Boeddhistischen oorsprong — hier en daar overeenkomst toonde met den eeredienst der Roomsch-Katholieke kerk; christelijke invloeden trouwens zijn niet te ontkennen in het noord-Boeddhisme van den tijd waaruit de tjandi Mendoet waarschijnlijk stamt, en het werken der Nestorianen naar het Oosten mogen wij bekend ondersteller. Ook schijnt het meer dan een overlevering dat de apostel Thomas naar het Oosten trok, naar China, zoo wil het verhaal, en eigenaardig in dit verband is dat generaal Ballland, onderbevelhebber der Fransche troepen in China gedurende de krijgsverrichtingen van het vorige jaar die op zijn terugreis Java en de Hindoebouwvallen in Kedoe bezocht, aan pastoor Hoevenaars mededeelde, in China afbeeldingen van den leerenden Boeddha te hebben aangetroffen, waarop onder de discipelen steeds één van onmiskenbaar Westersche afkomst voorkomt.

Wij laten dit voor wat het is, maar willen er nog op wijzen hoe de tjandi Mendoet, zooals de laatste ontgravingen duidelijk doen zien, niet op zichzelve stond, maar, waarschijnlijk als hoofdtempel, deel uitmaakte van een tempelgroep, gelijk men aantreft te Prambanan en, behalve elders, in de tjandi Sewoe.

Latere ontgravingen zullen wel meer aan het licht brengen; een vermoeden hetwelk hierop berust, dat het rechthoekig begrensde tempelvlak doorloopt onder een kamponggrond, achter het merkwaardige Grieksche kruis van Modjopahitsteen gelegen. De aardlaag is twee meters dik; de kamponggrond ligt twee meters boven de lijn van den tempelvoet; en nu nog is in die aardlaag duidelijk vulkanische asch te herkennen, asch als in den nacht van 22 op 23 Mei des vorigen jaars door den Kloet over geheel Midden- en West-Java werd verspreid. Dit geeft voedsel aan het vermoeden, dat de tjandi Mendoet (nog vóór zij geheel voltooid was, hetgeen zij met den Boro-Boedoer gemeen heeft) bedolven werd door een geweldige uitbarsting van den Merapi, die van den tempel een heuvel maakte. Eerst in 1834, zoo lezen wij bij Veth, werd zij door resident Hartmann opgedolven uit zand en asch, terwijl men weet dat ook de gangen van den Boro-Boedoer eenmaal hoog opgevuld waren met zulke stof.

Het voorstel is nu gedaan, den kamponggrond te onteigenen, voor zooveel noodig, om het tempelvlak geheel te ontgraven; en men mag er zich op spitsen, dat nog zeer belangrijke vondsten gedaan kunnen worden uit den bloeitijd der schoone bouwkunst op Java.

☞ Men zie voor Vereenigingen, Berichten, Personalia enz. het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

werken op hun terrein, gelegen aan de rivier de Nieuwe Maas, benoorden de schutsluis van oud Delfshaven. Laagste inschr. H. Groenewegen, Haarlem, (met voorwaarden) f 277,740; G. A. v. Hattum, Sliedrecht, (zonder voorwaarden) f 283,800. Gegund.

s'-Gravenhage, door de genie: bestek 62, het eenjarig onderh. van mil. gebouwen en werken te Delft onder beheer der genie te 's-Hage. Raming f 2385; bestek 75, het eenjarig onderhoud der mil. gebouwen en werken aan de artillerie-inrichting te Delft. Raming f 6300; ingek. 6 bilj., als: Jac. de Roo best. 62 f 2177, best. 75 f 5819; J. Th. Schalten best. 62 f 2340, best. 75 f 6680; Mels Meijer best. 62 f 2400, best. 75 f 6450; Jac. R. Vos best. 62 f 2600, best. 75 f 6859; H. H. Geers best. 62 f 2445, best. 75 f 6460; D. Haurman best. 62 f 2700, best. 75 f 6500. Allen te Delft.

Vervolg der Aankondigingen.

ZATERDAG, 19 April.

's Gravenhage, te 2 uren, door het min. van justitie: het verbouwen van het rechtsgebouw te Almelo, benevens het driejarig onderhoud van dat gebouw en het daarachter gelegen Huis van Bewaring, aanvangende met den dag der gunning en eindigende 31 Dec. 1904, in 2 perc. Ram. perc. 1 f 17,700, perc. 2 f 3365. *(Zie advert. in dit no.)*

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

HOUTEN TRAPPEN worden brandvrij door bekleeding met onbrandbaar
HOUTGRANIET
VAN
Theod. Ferd. Bierhorst
te HAARLEM.
Voordeeligste dektreden op ijzeren of oude uitgesl. trappen.
Ondoordringbare
Onverslijtbare vloeren op Hout- en Steen-onderlaag.

Travaux d'Architecture
executés en Belgique
PAR
HENRI BEYAERT,
Architecte,
Membre de la Commission royale des monuments et du Conseil supérieur d'hygiène publique.
2 volumes, 241 planches gravées, aangeboden voor *f* 90 in plaats *f* 180 door den Boekhandelaar
H. EISENDRATH,
Rokin 117, Amsterdam.

Machinale Jalousiën Fabriek
voor HUIZEN en BLOEMENKASTEN. Concurreerende prijzen, ruimen voorraad.
S. BRUIGOM, Arnhem.

N.B. *Mijn onder hoogen druk geperst Houtgraniet kost bij 10 m/m. dikte bij partijen slechts f 3.— p. M². Het naaldsel gewone dikte van 5 m m. op de vloeren gegoten, is duurder. Traptreden van 1000 × 245 × 14 m/m. kosten f 1.50 p. trede, kant en klaar.*

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Douchen, Kampioen Ventilators onder garantie.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Vijftigste Vergadering, gehouden in het Natuurgebouw.

Aan deze vergadering ging vooraf een kunstbeschouwing van het plaatwerk „Documents d'Atelier, Art Décoratif Moderne", welwillend afgestaan door den heer Jan de Quack.

De vergadering werd geopend door den heer G. van Driel vice-voorzitter. De notulen werden goedgekeurd.

In deze vergadering werden wederom de aan de orde zijnde technische vragen door de debatcommissie ingeleid en in 't algemeen besproken.

Zoo was er een vraag gedaan of gebluschte schelpkalk een nieuw materiaal is. De debatcommissie vond deze vraag vrijwel onmogelijk, daar ongebluschte schelpkalk geen materiaal is. Toch ontspon zich uit deze vraag ongemerkt een aangename causerie over de metselspecie in 't algemeen, speciaal in verband met den geveluitslag aan de Beurs te Amsterdam.

Iemand had ook gevraagd of een spreekbuis uit een sanitair oogpunt is aan te bevelen. Nu, in dezen tijd van bacteriënvrees vond dit instrument in de oogen der heeren geen genade, in 't bijzonder door de voortdurende aanraking van den mond met het fluitsignaal.

De vraag om van localiteit te veranderen of om een eigen gebouw te stichten, werd aangehouden tot een najaarsvergadering, daar het bestuur er tegen was, en de vergadering te klein in aantal om hierover te beslissen.

Als nieuwe leden werden toegelaten de heeren Jos. Merckelbach, J. Roem en G. Vos, terwijl de heeren S. Klinkenberg en W. C. A. Ridderhof hiertoe hun verlangen te kennen gaven.

De heer Merckelbach exposeerde eenige door hem behaalde medailles, waaruit men kon zien, hoe enorm veel hooger de Fransche graveerkunst staat boven de Hollandsche.

Als nieuw bestuurslid werd gekozen de heer F. H. Arland, die de benoeming aannam. De heer G. van Driel werd onder applaus tot voorzitter benoemd, en door den heer Fred. A. Wemps verwelkomd.

Wederom werden er eenige technische vragen ter tafel gebracht, die, tot kalme overdenking gedurende de zomervacantie, in handen werden gesteld van de debatcommissie.

De secretaris deed mededeeling dat de heer Jhr. v. Haeften in de April-vergadering een lezing heeft toegezegd op 't gebied der verzekeringsquaestie, waarna de voorzitter de vergadering sloot.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Op 28 Maart j.l. overleed te Hannover op 84-jarigen leeftijd Conrad Wilhelm Hase, den bekenden bouwmeester en hoogleeraar aan wien de Duitsche bouwkunst, de stad Hannover en de Polytechnische School aldaar bijzonder groote verplichting heeft. Hij was de vader der nieuwe richting in de Noorddultsche bouwkunst op middeleeuwschen grondslag en een persoonlijkheid wiens werkzaamheid en verdiensten zijn naam een blijvende plaats verzekeren in de geschiedenis van de bouwkunst der negentiende eeuw.

BINNENLAND.

's Gravenhage. In de lokalen van den „Haagschen Kunstkring" is thans geopend een tentoonstelling van . . . . . rijwielen en automobielen.

— Een Katwijker visscher schijnt ditmaal een exemplaar van de bekende Aprilvisch te hebben gevangen.

Naar de dagbladen vermelden heeft toch de Raad dezer gemeente met 7 tegen 6 stemmen besloten, het gemeentehuis niet te verplaatsen naar Katwijk aan Zee. Het huis te Katwijk-Binnen zal gedeeltelijk worden verbouwd en krijgt een gevel naar een ontwerp van den heer Victor de Stuers.

Alleen toch aan eenvoudige Katwijkers is, dunkt ons, wijs te maken, dat het Kamerlid, referendaris met verlof zich thans zou bezighouden met het ontwerpen van gevels voor Raadhuizen.

Amsterdam. Het veelbesproken landgoed „Oud-Bussum", waarvoor bij den eersten verkoop f 525 000 werd geboden, en daarna bij herveiling f 368.000, is gister in zijn geheel verkocht voor f 468.300 aan mevrouw van Woensel—Kooy.

Deventer. Men schrijft aan de „N. R. Crt.":

De St. Lebuïnuskerk te Deventer, voor wier restauratie eenige ingezetenen aldaar weldra de medewerking en steun hunner stadgenooten zullen vragen, is in heel ons land bekend, om haar nagenoeg ongeschonden Romaansche krypt.

Wie in Deventer komt, gaat dit overblijfsel uit onze vroegste middeleeuwen zien en raakt daar tusschen die zware wanden en bij die stevige kolommen met onversierde teerlingkapiteelen en schachten, waarvan er enkele spiraalsgewijs gegroefd en enkele geschubt zijn, onder de vage herinnering aan lang verdwenen geslachten, wier bouwkunst hier nog in hare massale vormen tot hem spreekt.

Daarna wordt slechts vluchtig aan het inwendige van het kerkgebouw de noodige aandacht geschonken en is er verder in het geheel geen tijd of in het geheel geen lust meer, om de kerk met evenveel aandacht van buiten te bekijken.

Dit loont evenwel ruimschoots den daaraan besteden tijd.

Het gebouw heeft van buiten het karakter van den gothischen stijl uit de 15de eeuw en is geheel vrij van die overdaad van versieringen, waarin de latere gothiek haar eigen ondergang heeft gevonden.

Daardoor spreekt op de vlak gehouden muren, bijna alle met tufsteen bekleed, de decoratie des te duidelijker.

Slank rijzen de vlug opwaarts gaande steunbeeren met hunne fraai gehouwen falen en sierlijke kolonnetjes, waarop opengewerkte consoles, naar boven, waar ze bekroond worden door pijnakels, op wier top eene kruisbloem prijkt.

Uit de gootlijst, waarover de uit steen gehouwen balustrade loopt, steken geestig gehouwen waterspuwers.

De conterforts der St. Lebuïnus winnen het wat decoratief en rankheid betreft van die der St. Walburg te Zutphen, welke over 't algemeen zwaarder van aanleg zijn en daardoor niet zoo vlug omboog schieten. De ramen van laatstgenoemde zijn echter fraaier en wat vorm en wat traceerwerk aangaat, dan die te Deventer. Eenige dezer schenen ons toe vernieuwd te zijn bij gelegenheid van eene destijds reeds ondernomen restauratie.

Jammer, dat de toen gedane herstellingen niet altijd even oordeelkundig zijn aangebracht.

Aan de buitengevels is in een tijd, toen men niets voor onze bouwkunst voelde, veel geknoeid. Ze zijn hier en daar ter vervanging van de verweerde tufsteen met cement bestreerd en op enkele plaatsen meenden we zelfs onder de gootlijst gewone gele klinkers te zien.

Het beeldhouwwerk heeft door den invloed van regen en wind veel geleden.

De toren, welke zich aan de westzijde van het zuider zijschip bevindt, bestaat uit een vierkant onderstuk uit de 15de en een achtkant bovenstuk uit het begin der 17de eeuw. Dit laatste was noodig, om er een carillon in te kunnen zetten van den Leidenaar Matthijs Gerritsen, dat echter niet lang dienst heeft gedaan. Het werd in 1646 vervangen door een klokkenspel van den beroemden Frans Hemony, hetwelk nog bestaat.

HAARLEM. Het Museum voor Kunstnijverheid alhier werd gedurende de afgeloopen maand bezocht door 540 personen; 194 boeken plaatwerken werden uit de Boekerij in leenbruik afgestaan.

DELFT. In de laatste raadszitting kwam aan de orde de vaststelling van het plan tot verbouwing van den Stads-Doelen.

Mr. L. W. C van den Berg was tegen het voorgestelde plan, dat verdedigd werd door den heer J. Post van der Burg, voorzitter der Doelen-Commissie.

De heer A. le Comte was uit een artistiek oogpunt tegen het voorgestelde plan.

Ten slotte werd het voorstel van B. en W. om een nieuwe zaal te bouwen, hetwelk f 53,000 zal kosten, aangenomen.

NOORDWIJK. Dat een kleine Badplaats zich, wat het bezoek betreft, snel kan uitbreiden, blijkt uit het jaarverslag van de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer alhier:

In	1896	bedroeg	het	aantal badgasten	486
„	1897	„	„	„	561
„	1898	„	„	„	824
„	1899	„	„	„	1153
„	1900	„	„	„	1455
„	1901	„	„	„	1766

Zooals men weet noemt Baedeker Noordwijk de schoonst gelegen badplaats aan de Noordzee, wat de Hagenaars natuurlijk niet met hem eens zijn.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen A. F. de Graaf, daartoe gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal; tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java W. F. Staargaard, daartoe gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal;

verleend wegens langdurigen dienst, één jaar verlof aan de opzichters der 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken A. L. F. J. van den Dungen Gronovius en A. du Bois;

overgeplaatst naar de directie, de opzichter 2e klasse C. Badart; naar de residentie Rioauw en onderhoorigheden, de opzichter 2e kl. H. Klasing, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden; naar de residentie Pekalongan, de opzichter 1e kl. J. K. C. Fehr.

— De Minister van Waterstaat heeft benoemd tot buitengewoon opzichter J. Joosten, te Maastricht, bij de werken voor de gedeeltelijke vernieuwing van de houten brug over het overlaatkanaal te Roermond, in den Rijksweg der 1e kl. Maastricht – Nijmegen; en J. Nieuwland, te Maassluis, bij den bouw eener brug over de Oude Maas, bij Spijkenisse.

— Te Dokkum is tot directeur der gemeentewerken benoemd de heer C. J. Oosterveld, opzichter bij de N. F. Locaal-Spoorwegmaatschappij aldaar.

— Te Leerdam is tot directeur-boekhouder der te bouwen gasfabriek benoemd de heer J. K. F. Blokhuis, te Utrecht, en tot gemeente-bouwkundige de heer W. Carmiggelt, te Welsum.

— Ged. Staten van Groningen hebben benoemd tot opzichters op den waterafvoer, voor het tijdvak van 1 Mei 1902 tot 30 April 1903, 1o. R. P. Huizinga, bij het 8ste tot en met het 2de verlaat van het Stadskanaal, met inbegrip van het valschut te Ter Apel, standplaats Ter Apel; 2o. J. Zuidema, bij de koppelsluis op de Pekel-Aa, het 1ste verlaat van het Stadskanaal, het Ratjeverlaat, het Wildervankster Particpanten verlaat (het Veendammer benedenverlaat) en het verlaat op het Kieldiep, zoomede het toezicht op den waterafvoer van het Ommelanderwijkster verlaat, standplaats Veendam.

— De fortificatie-opzichter 1e kl. W. Vrancken wordt overgeplaatst van Doesburg naar Gouda; de id. 2e kl. M. J. Middelkoop van Breda naar Doesburg, terwijl de nieuwbenoemde opzichter 2e kl F. N. Scheephorst te Amsterdam wordt ingedeeld.

— Te Utrecht is, in den ouderdom van ruim 69 jaar, overleden de heer M. J. van Duijl, oud-afdeelingschef bij de Staatsspoorweg-Maatschappij te Utrecht en voor dien tijd sectie-ingenieur te Zutphen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur-Boekhouder van de in gemeentelijk beheer komende Gasfabriek te Joure. Na overlegging van gezegeld adres en aanbevelingstukken zich te melden vóór den 15en April e. k. bij den Burg. en Weth. van Haskerland. Jaarwedde f 1200 en vrij gaslicht.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Salaris f 85. Zonder een groot aantal teekeningen te bezitten, behoeft men zich niet aan te melden. Brieven, onder No. 9056, aan het bureau der „N. Rott. Crt."

— Baas voor Bruggenbouw. Volledige en goede referentiën noodig. Adres aan de Constructiewerkplaatsen te Winschoten.

— Scheepsteekenaar op een fabriek van Scheepsbouw en Werktuigen. Brieven franco letters H. O. K., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Teekenaar aan de artillerie constructie-werkplaatsen te Delft, in staat zelfstandig te werken en bekend met het ontwerpen van werktuigonderdeelen. Sollicitanten zich aan te melden bij den kapitein-hoofdopzichter van bovengenoemde werkplaatsen.

— Werktuigkundig-Teekenaar (liefst Ingenieursdiploma Delft), aan de Leeuwarder cartonfabriek.

— Machine-Teekenaar, salaris f 100,— à 120,—. Br. aan den boekhandelaar Ranning Eylerts, Schippersgracht 9 Amsterdam.

— Opzichter 1e kl. aan de gemeente-gasfabrieken te Amsterdam, op de hoogte van het gasbedrijf. Kennis van stoomwerktuigen en machinerieën strekt tot aanbeveling. Zich schriftelijk te wenden tot de directie der Oostergasfabriek (Linnaeusstraat).

— Bouwk. Opzichter bij de Gemeentewerken te Deventer, salaris f 70,— per m. Aanm. in pers. bij den gemeente-bouwmeester.

— Een of meer adjunct-inspecteurs van den arbeid. Jaarwedde van f 1500,— tot f 2500,—. Zij moeten op 1 Jan. nog geen 36 jaar zijn. Zich aan te melden voor 1 Juni 1902 aan het Dep. van Binnenl. Zaken.

— Directeur aan de gasfabriek te Vlaardingen. Jaarwedde f 1800, met vrije woning, vuur en licht. Verzoekschriften op zegel aan den burgemeester vóór den 15n April a. s.

— Meubelteekenaar voor het maken van teekeningen in zijn vrije uren. Brieven franco, onder lett. R S 503, aan het Bureau van het „N. v. d. D."

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Plaatsing gezocht voor een bouwkundig opzichter-teekenaar-uitvoerder, voorzien van degelijke referentiën van flinke uitgevoerde bouwwerken. Brieven, onder letter B, aan het Bureau van dit Blad. (3)

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

9 Bouwk. opz.-teek., 19—36 jaar, f 40—f 100 's maands.
2 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 en 54 jaar, f 90 en f 100 's maands;
1 teek., 23 jaar, f 70 's maands.
4 Werktuigk. opz.-teek., (constructeur) 25—26 jaar, f 60—f 90 's maands.
6 Werktuigk. teek., 19—24 jaar, f 25—f 45 's maands.
2 Electro-technikers, 31 en 35 j., f 70 en f 85 's maands.

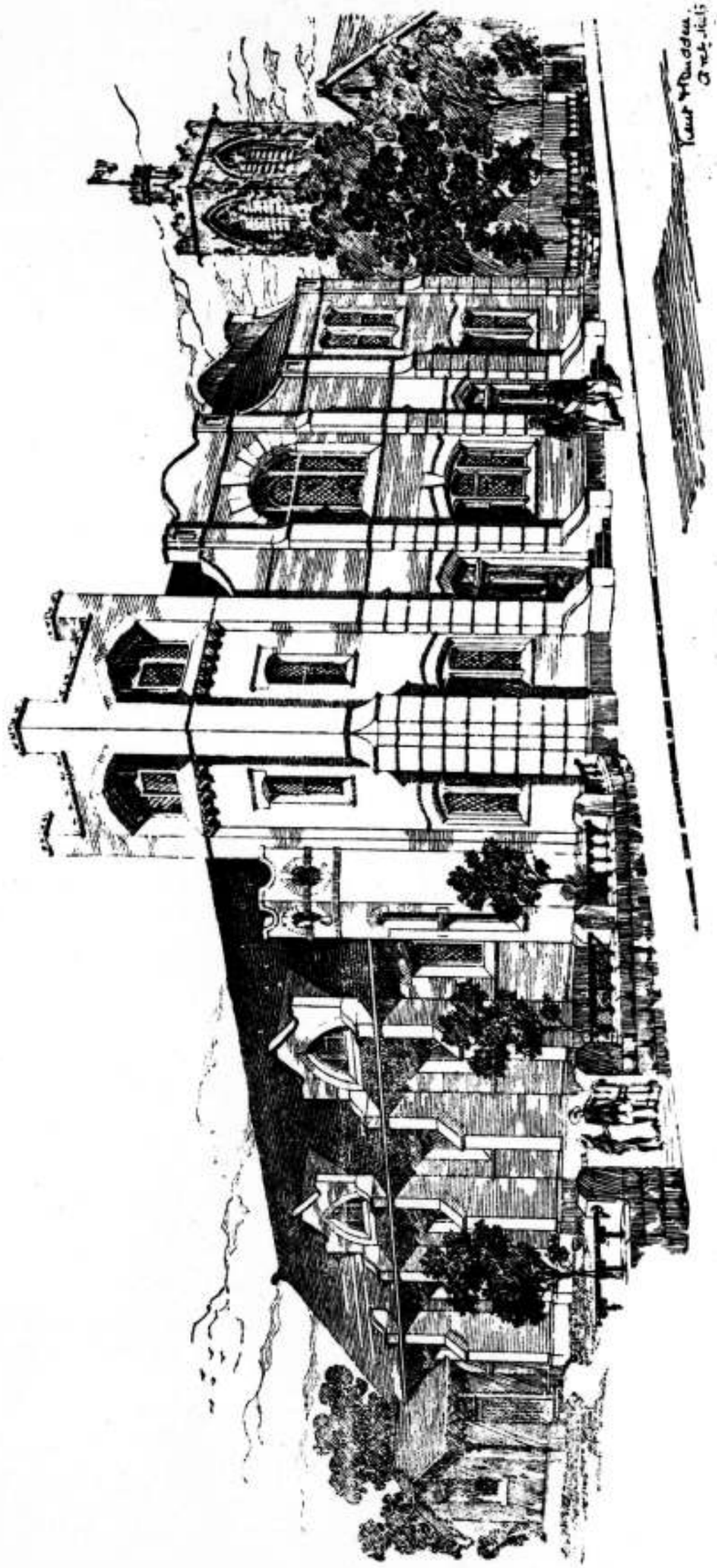

St. Paul's School Hall, Redfern, Sydney.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste Jaargang N°. 15.

37ste Jaargang. ZATERDAG, 12 April 1902. N°. 15.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot 6 regels . . . . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van die plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Het weekblad „De Ingenieur" gaf 29 Maart j.l. het rapport der op 27 Nov. 1900 door den Raad van Bestuur van het Kon. Inst. van Ingenieurs uit zijn midden benoemde commissie in zake „Middelbaar Technisch onderwijs".

Die commissie bestond uit de heeren F. W. Hudig, President van de Vakafdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw; J. L. Cluijsenaer, A. E. R. Collette, President van de Vakafdeeling voor Electrotechniek en J. Kraus, Directeur der Polytechnische School.

De heer Hudig is ook lid van het Bestuur en van de Commissie van Onderwijs der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, waar reeds sinds jaren middelbaar technisch onderwijs wordt gegeven. Of hij ook oud-leerling van die inrichting is, weten wij niet.

Prof. Kraus is *de* man van het hooger technisch onderwijs. De beide andere heeren hebben zich voor zoover wij weten nooit speciaal met onderwijszaken ingelaten.

Waar een vereeniging als het Kon. Instituut van Ingenieurs zich voor een zoo belangrijke zaak als het middelbaar technisch onderwijs begint te interesseeren, mogen wij dit niet onopgemerkt laten. Wel vragen wij ons af, waarom gaat de beweging in deze niet uit van de kringen, waarin de behoefte aan dit onderwijs het meest direct gevoeld wordt, b. v. van de Technische Vakvereeniging, die onder hare leden toch ook mannen genoeg telt, genoegzaam met onderwijszaken vertrouwd en zeker genoeg bekend met de eischen en behoeften, waaraan het hier bedoelde onderwijs moet voldoen, om evengoed een programma op te stellen als thans door deze Commissie gegeven wordt.

Hoezeer wij toch de arbeid der commissie appreciëeren en hoezeer erkend moet worden, dat het Kon. Instituut alle technische kringen in ons land door deze poging aan zich verplicht, men kan toch aan den inhoud van het rapport eenigszins gewaar worden, dat het is opgesteld door eene commissie, wier leden al, mogen twee van hen met inrichtingen van middelbaar onderwijs in meer of minder nauwe betrekking staan, feitelijk daarbuiten staan, of daarboven, zoo men wil, en voor de zaak niet datgene kunnen gevoelen wat er voor gevoeld wordt in de kringen, waar de behoefte bestaat.

Dit komt hier en daar uit, voornamelijk in het eerste gedeelte van het rapport, dat wij hieronder laten volgen.

In voldoening aan de opdracht ons verstrekt in de vergadering van Uwen raad van 27 November 1900 „om te dienen van advies omtrent hetgeen te doen staat ter bevordering van het Middelbaar-technisch onderwijs hier te lande", en zulks o. a. naar aanleiding van het rapport over dit onderwerp, uitgebracht door de commissie, benoemd door de Nederlandsche Vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen in April 1896 en het bij Uwen Raad ingekomen verzoek van den Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland, hebben wij de eer de volgende regelen onder Uwe aandacht te brengen.

Voor jongelieden, die zich willen wijden aan de techniek, met het doel daarin als „toezichthebbende" een nuttige en eervolle plaats te bekleeden, is de gelegenheid, om behoorlijk onderlegd de practijk in te gaan, zeer beperkt.

De tegenwoordige technische ambtenaren zijn grootendeels gevormd op het werk en op de teekenkamers, en nu moge voor vlugge koppen die opleiding, geholpen door privaatles en eigen studie, voldoende zijn, getuige de goede krachten, welke daaronder worden aangetroffen, voor hen, die slechts over middelmatige vermogens beschikken, is de weg te lang en te moeilijk.

Na langdurige practijk kunnen zij het hoogstens evenver brengen als hun voorgangers.

Waar rondom ons het peil dier ambtenaren rijst, beteekent stilstand achteruitgang; wil de vaderlandsche nijverheid hare plaats in de industrie behouden, hernemen of uitbreiden, dan is opleiding noodig.

De behoefte aan opleiding is wellicht nog te zelden uitgesproken; doch dat ze niet alleen door de werkgevers wordt gevoeld, bewijst het groot aantal jongelieden, dat elders een werktuigkundige of electrotechnische opleiding zoekt, welke het binnen de grenzen niet kan vinden. Het „Technicum Mittweida" telt toch alleen omstreeks 40 Nederlandsche leerlingen.

Bovenbedoeld rapport, dat een schat van gegevens bevat omtrent de inrichtingen van onderwijs op technisch gebied, welke hier te lande en in den vreemde bestaan, wijst den weg aan, die moet worden gevolgd om tegemoet te komen aan het gemis aan voldoende gelegenheid tot technische opleiding.

In dat rapport zijn de bouwvakken niet opgenomen, omdat deze buiten de opdracht vielen; doch hoewel voor den aanstaanden technicus in die richting meer gelegenheid bestaat tot voorbereiding, zoowel op de Kunstnijverheid- en Quellinusscholen te Amsterdam en de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam, als op de bouwkundige bureaux van architecten in verschillende steden, wordt toch de leemte, vooral wat betreft de opleiding van waterbouwkundigen, wel degelijk gevoeld.

Het is dan ook onze meening, dat, waar algemeen over middelbaar-technisch-onderwijs wordt gehandeld, de burgerlijke- en waterbouwkunde niet mogen worden vergeten.

Niet omdat het in dat rapport niet goed is gezegd, maar omdat eigen gedachten het best in eigen woorden kunnen worden teruggegeven, willen wij uitspreken, dat behoefte wordt gevoeld aan inrichtingen van onderwijs, waar goed ontwikkelde personen gevormd worden, die, na eenigen tijd in de practijk werkzaam te zijn geweest, kunnen worden belast met het ontwerpen en uitvoeren van eenvoudige bouwwerken en werktuigen, dan wel, onder hoogere leiding, dagelijksch toezicht kunnen uitoefenen bij de uitvoering van meer belangrijke werken en de werkzaamheden in de onderdeelen van groote fabrieken en werkplaatsen kunnen leiden; alzoo de categorie van personen, die den band vormen tusschen ingenieur en voorman en die kunnen worden saamgevat onder de algemeene benaming van opzichter of werkmeester.

Te veel specialiseering der talrijke takken van nijverheid achten wij niet gewenscht en onnoodig. Niet gewenscht, omdat ons kleine land zoovele industriën bevat, dat slechts in enkele centra, zooals Twente, voldoende materiaal zou voorhanden zijn om een eenzijdige vakschool te bevolken en onnoodig, omdat de algemeene technische ontwikkeling voor de hoofdgroepen grootendeels overeenkomt en de speciale kundigheden in het werkelijk leven moeten worden opgedaan.

Wij zouden zelfs verder kunnen gaan en beweren, dat aan samenvoeging het voordeel is verbonden, dat de aspirant-technicus op later leeftijd zijn keuze kan doen omtrent de richting, welke hij wil opgaan, in verband met eigen lust, aanleg en behoefte der industrie.

Opzichters en werkmeesters, bekwaam om dadelijk zelfstandig op te treden, kan een school toch niet kweeken; zij worden slechts in de praktijk gevormd en een inrichting, welke zulks zou beoogen, zou haar doel voorbij streven.

Doel moet zijn den leerlingen klassikaal die kundigheden te doen verwerven, welke latere studiën ten grondslag moeten strekken en zoodoende den langen weg van de practijk voor hen te bekorten.

Onderwijs is noodig, omdat slechts weinigen in staat zijn zich autodidactisch te vormen en het moet klassikaal zijn, niet alleen omdat zulks goedkooper is dan privaat onderricht, maar bovenal omdat zulk onderwijs meer vormende kracht heeft en onderwijzer en leerling meer aantrekt dan het andere.

Het onderricht moet zooveel mogelijk tot vakonderwijs worden beperkt; intusschen moeten de grondslagen, voor zooverre zulks op de voorbereidende school niet is geschied, goed worden gelegd; herhaling van het vroeger geleerde, voor zoover dit rechtstreeks de vakstudie ten goede komt, is bovendien onmisbaar.

Het onderricht moet echter wetenschappelijk zijn en niet ontaarden in zoogenaamd practisch onderwijs; oppervlakkigheid en schijngeleerdheid zijn angstvallig te vermijden. Hoe hooger ontwikkeld en hoe beter toegerust de leeraar is, des te vruchtbaarder zal zijn onderwijs zijn, dat, hoewel tot het direct noodige begrensd, den jongelieden niettemin leert hoe zij moeten voortbouwen op het op school geleerde.

Deze overwegingen hebben ons tot de overtuiging geleid, dat de vakscholen moeten aansluiten aan bestaande inrichtingen, waar degelijk onderwijs wordt gegeven en wel aan de Hoogere-Burgerschool met 3-jarigen cursus.

Het meergenoemd rapport komt tot de slotsom, dat de aansluiting moet worden gezocht met de derde klasse van de H.B. S. met 5-jarigen cursus, doch wij meenen, dat ons gevoelen de voorkeur verdient.

De H. B. S. met 5-jarigen cursus geeft aan den breeden zoom der beschaafde burgerij gelegenheid tot algemeene ontwikkeling en daarbij voldoende kennis, als voorbereiding tot hoogere studie; zij opent voor hare leerlingen den weg tot de Medische studiën, tot de Polytechnische School, tot de Kon. Militaire Academie.

De H. B. S. met 3-jarigen cursus, evenzeer voor de jongeren onzer burgerij bestemd, geeft niet minder ontwikkelend onderwijs dan de inrichting met 5-jarigen cursus; wel meer beperkt en minder omvattend, maar toch behoorlijk afgerond; hare leerlingen treden de wereld in behoorlijk toegerust voor den arbeid, welke hun wacht.

Uwe Commissie wenscht de H. B. S. met 3-j. c. als voorbereidende school tot het Middelbaar-Technisch-onderwijs.

Aan enkele H. B. S. met 3-jarigen cursus is, als handelsklasse, een 4e jaar toegevoegd; waarom zouden op diezelfde wijze geen vakklassen kunnen worden geschapen met een 2-jarigen cursus? 23 dier scholen, waaronder 9 Rijksinrichtingen, zijn over ons land verspreid, zoodat aan zeer velen behoorlijke voorbereiding tot de vakstudie wordt aangeboden.

Het verschil tusschen het eindexamen van de 3-jarige school en het overgangsexamen van de 3e tot 4e klasse der 5-jarige is echter niet van dien aard, dat aan de leerlingen, die de laatstgemelde proef met goed gevolg hebben afgelegd, de toegang tot den vakcursus zou moeten worden ontzegd en zulks te minder, daar toch ook de scholen met 3-jarigen cursus niet alle volkomen denzelfden leergang hebben.

Terwijl toch bijv. aan enkele de leer der logarithmen niet behandeld wordt, is op eenige scholen het wiskundig onderwijs tot stereometrie, op andere tot trigonometrie uitgestrekt. Rechtlijnig teekenen wordt niet overal onderwezen.

De vakschool zal met het bovenstaande rekening moeten houden, wat niet bezwarend is, wijl uit den aard der zaak het onderwijs moet beginnen met herhaling van het vroeger geleerde.

Jongelieden van andere onderwijsinrichtingen afkomstig, zouden na voldoend afgelegd examen kunnen worden toegelaten.

Wat den duur van den cursus betreft, achten wij een tweejarigen beter dan den driejarigen in het rapport voorgesteld, nu ons zulks mogelijk schijnt, wanneer slechts de leerstof tot het noodige worde beperkt, dat goed en grondig wordt geleerd en wanneer het niet strikt noodige wordt weggelaten.

Wij willen daarmede geenszins zeggen, dat alles wat niet strikt noodig is voor den aanstaanden opzichter of werkmeester overbodig of schadelijk zou zijn en als nuttelooze ballast moet worden beschouwd, maar de overweging, dat de jongelieden niet langer dan noodzakelijk buiten eenige verdienste moeten worden gehouden, weegt bij ons zwaar.

Wij stellen ons voor den jongelieden datgene te leeren, wat hun kan te pas komen in hun betrekking, en die leerstof zoo grondig te behandelen, dat zij er op kunnen voortbouwen, indien de gelegenheid zich daartoe aanbiedt.

Ongetwijfeld zullen er onder de 14 gemeenten, die zelf met Staatssubsidie die driejarige burgerscholen bekostigen, een of meer gevonden worden, welke de toevoeging van vakklassen aandurven, nu van vele kanten op de behoefte wordt gewezen en naar onze overtuiging zal de toeloop zoodanig zijn, dat de anderen als om strijd zullen volgen.

Natuurlijk zijn er eenige kosten aan verbonden, daar toch het leergeld niet mag worden opgevoerd in verband met de klasse van burgers, waaruit de opzichters en werkmeesters voortkomen en zullen eenige moeilijkheden moeten worden opgelost in verband met lokalen en met het ambachtsonderwijs, dat nuttig, ja onontbeerlijk is.

In gemeenten waar een ambachtsschool is gevestigd, en gelukkig neemt het aantal dier nuttige inrichtingen toe, zal vermoedelijk wel een overeenkomst te treffen zijn, waarbij gedurende de noodige uren een timmermans- en bankwerkerswerkplaats beschikbaar wordt gesteld; zoo niet, zou daaromtrent moeten worden overeengekomen met een timmerwinkel of fabrikant.

Leerkrachten voor de zuiver theoretische vakken zijn aan de H. B. S. voorhanden en voor de technische vakken zouden vermoedelijk leerkrachten kunnen worden gevonden onder de op de plaats aanwezige ingenieurs en architecten, die tegen behoorlijke bezoldiging wel eenige uren 's weeks zullen kunnen afzonderen.

De Commissie laat hier nu een leerplan volgen, waarin de verschillende te onderwijzen vakken worden genoemd en de grenzen worden aangegeven, waarbinnen het onderwijs voor elk leervak zich zal moeten bepalen, en aan het slot geeft zij zelfs reeds een rooster van lessen voor een tweejarigen cursus.

Het boven overgenomen eerste gedeelte van het rapport komt ons evenwel het belangrijkst voor, omdat daarin min of meer de beginselen zijn uiteengezet, die tot het gedetailleerde leerplan geleid hebben.

Onzes inziens is de zaak nog niet het stadium ingetreden, waarin men met vrucht een eenigszins gedetailleerd leerplan kan opmaken. Wij beschouwen het plan der Commissie dan ook alleen als een schema dat zij noodig had, om zich een goede voorstelling van de zaak te maken en die voorstelling aan anderen voor oogen te stellen.

Zeer juist gezien is het voorzeker, dat burgerlijke en waterbouwkunde bij het middelb. technisch onderwijs niet mogen worden vergeten. Van de gelegenheid tot voorbereiding voor den technicus in de bouwvakken, zooals die bestaat op de bouwkundige bureaux make men zich geen te gunstige voorstelling. Die gelegenheid laat zeer veel te wenschen over, en ongetwijfeld valt op de bouwkundige avondscholen veel meer en degelijker kennis op te doen. Onder die scholen zijn er enkele zeer goede, verscheidene goede en natuurlijk ook middelmatige. Zoowel op de bouwkundige bureaux, als op de scholen, ontbreekt de voor het hier bedoelde onderwijs noodige eenheid van methode en aan die eenheid heeft o. i. de Commissie niet genoeg aandacht gewijd, tenzij men aanneemt, dat zij heeft verondersteld, dat die eenheid wel vanzelf zou volgen uit de gelijkvormigheid van het programma, naar dit kunnen wij toch moeilijk aannemen.

In theorie kan men wel van het schoeien op één leest die eenheid verwachten, maar in de werkelijkheid zal blijken, dat om haar te verkrijgen en te handhaven in technisch onderwijs heel wat meer noodig is.

Ook van den werkkring, die de leerlingen wacht, na voltooiing hunner opleiding, maakt de Commissie zich een eenigszins onpractische voorstelling.

Zij zullen dan zijn „goed ontwikkelde personen, die na eenigen tijd in de practijk werkzaam te zijn geweest kunnen worden belast met het *ontwerpen* en uitvoeren van eenvoudige bouwwerken en werktuigen, dan wel onder hoogere leiding, dagelijksch toezicht kunnen uitoefenen bij de uitvoering van meer belangrijke werken en de werkzaamheden in de onderdeelen van groote fabrieken en werkplaatsn kunnen *leiden*; alzoo de categorie van personen saam te vatten onder de algemeene benaming van *opzichter* of *werkmeester*.

Voor zelfstandig ontwerpen en uitvoeren van bouwwerken en werktuigen, zij het ook eenvoudige, zullen de op de voorgestelde wijze gevormde leerlingen na *eenigen* tijd in de practijk o. i. niet zoo heel veel bruikbaarder, misschien zelfs minder bruikbaar zijn, dan b. v. tegenwoordig de leerlingen der ambachtsscholen.

Trouwens deze dingen behooren niet tot hetgeen in de practijk aan opzichters en werkmeesters wordt opgedragen. In den regel toch zal deze categorie van personen onder hoogere leiding werkzaam zijn en daarin haar bestaan voor een groot deel moeten vinden, dat zij die hoogere leiding als een bruikbare hulpkracht ter zijde staat in datgene, wat wel eens zeer ten onrechte, het vuile werk genoemd wordt, maar waarvan voor het met den arbeid beoogde resultaat somtijds evenveel afhangt als van de hoogere leiding.

Het doel van het middelbaar technisch onderwijs kan eenvoudig worden omschreven als te zijn, in het algemeen het verkrijgen van goede, bruikbare hulpkrachten voor de practijk van alle technische vakken, zoowel voor het bureau als voor het werk, zoowel voor de teekenkamer als voor de werkplaats.

Te veel specialiseering acht de Commissie niet gewenscht en onnoodig. Tot een zekere hoogte is dit, gelooven wij, ook juist gezien, maar het is de vraag of dit beginsel bij vakonderwijs streng vol te houden zal zijn.

Wij kunnen ons bijvoorbeeld geen ambachtsschool voorstellen, zoodanig ingericht, dat de leerling eerst na het verlaten der school zou kunnen kiezen of hij timmerman, metselaar of smid wilde worden.

Ware een overeenkomstige inrichting voor het hier

bedoelde onderwijs mogelijk, dan zou dit onderwijs zeker al zeer weinig kunnen bijdragen, om den langen weg van de practijk voor de leerlingen te bekorten.

Of het in werkelijkheid wel mogelijk is door onderwijs dien weg beduidend te bekorten willen wij daarlaten. Volkomen duidelijk is het ons niet wat de Commissie eigenlijk onder vakonderwijs verstaat en evenmin wat zij bedoelt met „zoogenaamd practisch onderwijs".

Wij stemmen gaarne er mede in, dat hoe hooger ontwikkeld en hoe beter toegerust de leeraar is, hoe beter, maar dit sluit nog niet bepaald in zich dat daardoor het onderwijs des te vruchtbaarder zal zijn.

Dit toch hangt ook van het gehalte der leerlingen af en van nog andere eigenschappen, dan hooge ontwikkeling en goede toerusting van den leeraar.

Wij voelen ons geneigd er meer aan te hechten, dat de leeraar een ontwikkeld man van de practijk is, tevens begaafd met het onmisbaar paedagogisch talent.

Of de technische klassen aansluiten aan de derde klasse van een H. B. School met vijfjarigen cursus, of wel als regel wordt aangenomen, dat zij zullen worden toegevoegd aan de bestaande H. B. Scholen met driejarigen cursus, doet o. i. weinig ter zake.

Voor het denkbeeld om het technisch middelbaar onderwijs aan het gewoon middelbaar onderwijs te doen aansluiten is veel te zeggen en wellicht winnen de voorgestelde plannen hierdoor veel aan uitvoerbaarheid.

Wat den duur van den cursus betreft, achten wij ook alweder voor vakonderwijs den grens vooralsnog moeilijk te trekken en komt een driejarigen cursus ons nog geenszins te lang voor.

De overweging, dat de jongelieden daardoor misschien wat langer dan noodzakelijk buiten verdienste blijven weegt bij de Commissie wel wat te zwaar.

Er is ook ambachtsonderwijs in het programma opgenomen en de Commissie motiveert dit als volgt:

„Zou het aan de eene zijde wenschelijk zijn, dat de leerlingen van de vakschool zich eenig ambacht hadden eigengemaakt alvorens de school te bezoeken, anderzijds staat daartegenover het nadeel, dat het verband met de H. B. S. wordt verbroken. Bovendien zullen de ouders, wanneer de jongens eenmaal in de praktijk zijn en wellicht reeds iets verdienen, niet zoo gemakkelijk besluiten zich nog eenige opofferingen voor hun opvoeding te getroosten; door een deel van hen, die wel terug komen, zal veel van het geleerde vergeten zijn, zoodat meer zal moeten worden herhaald en de leeftijd, waarop zij in verdienste komen, zal worden verhoogd."

„Hoewel deze nadeelen volgens onze meening te zwaar wegen om de schaal te doen overslaan naar *voorafgaand* ambachtsonderricht, achten wij het niettemin bepaald noodzakelijk, dat de toekomstige opzichter of werkmeester handvaardigheid in eenig ambacht heeft verkregen alvorens de schoolbanken voor goed worden verlaten."

„Voor allen worden dan ook twee voor- of namiddagen in het eerste jaar en één dergelijk tijdsverloop in het tweede studiejaar voor dat onderwijs beschikbaar gesteld."

„Voor de bouwkundigen is „timmeren" het aangewezen ambacht; voor de werktuigkundigen „smeden en bankwerken"; terwijl voor de electrotechnici het eerste jaar aan timmeren en het tweede jaar half aan het bankwerk en half aan het instrumentmakersvak zou kunnen worden gewijd."

Hier hebben wij evenwel een zwak punt, zoo niet het zwakste punt van het programma.

Overtuigd, dat elk technicus een ambacht moet hebben geleerd, heeft de Commissie blijkbaar verlegen gezeten met de vraag, hoe den leerlingen van het middelbaar technisch onderwijs de noodige kennis van de practijk der ambachten te verschaffen en zij is voor die vraag opgedraaid.

Van de weinige uren, die zij in haar programma voor „knutselen" bestemd heeft is toch o. i. al een zeer gering nuttig effect te verwachten, vooral voor de electrotechnici, die zich in timmeren, bankwerken en instrumentmaken hebben te bekwamen.

Hei ambachtsonderwijs late men liever geheel van het programma weg; ook aan de bestaande scholen, waar nu reeds middelbaar technisch onderwijs wordt gegeven komt het niet op het programma voor.

Hoe moeten dan onze aanstaande opzichters timmeren leeren?

Eenvoudig door te gaan timmeren, hetzij vóór, hetzij na het bezoeken der school, dit antwoord achten wij, ofschoon niet afdoende, toch nog beter dan het door de Commissie gegevene.

De leerkrachten voor het middelbaar technisch onderwijs zijn volgens de Commissie te zoeken onder de op de plaats aanwezige ingenieurs en architecten.

Of men daarin overal slagen zal naar wensch is aan eenigen twijfel onderhevig, want het geven van klassikaal onderwijs is iets, waarvoor niet alle ingenieurs en architecten evenveel gevoelen of even geschikt zijn.

Wat de leerkrachten betreft zal men het best doen na te gaan, hoe de bestaande technische avondscholen daarin voorzien en in den beginne althans denzelfden weg te volgen, ook al loopt men daardoor eenig gevaar, dat het onderwijs aanvankelijk misschien nu eens wat te weinig wetenschappelijk en te veel „zoogenaamd practisch" wordt.

Dit zal mettertijd wel beter worden.

RESTAUREEREN.

Het is nu bijna twintig jaren geleden, dat ik in dit blad tegen onze moderne restauraties begon te strijden. Veel medestanders kreeg ik tot dusverre nog niet. Daarom doet het mij des te meer genoegen, dat het tijdschrift „Decorative Kunst" nu een opstel bevat van Hermann Mathesius, een Duitsch architect, die in Engeland gevestigd is, welk opstel zoo geheel mijn zienswijze weergeeft, dat ik mij de voldoening niet kan ontzeggen, het te vertalen.

De negentiende eeuw was in vele opzichten zeer merkwaardig; vooral de wijze, waarop de bouwkunst zich toen ontwikkelde, en de beoordeeling van hare voortbrengselen geschiedde, week geheel af van wat vroegere tijden hadden gedaan.

Men verliet het paradijs der onbevangen kunst en begon wat vroeger gebouwd was, naar waarde te schatten. Voor het zelf scheppen had deze waardeering echter eigenaardige gevolgen. De bouwkunst, die tot dusver met rustige zekerheid haar eigen weg ging, begon te dwalen, poogde allerlei stijlpaden van vroeger weer te betreden, en toen dit achteruitgaan niet gelukte, kwam zij op het doode punt.

Dit was zeker erg genoeg; maar er volgde meer. De bouwwerken van het voorgeslacht had men, tot de 19e eeuw toe, vrijwel met rust gelaten, want niemand gaf er wat om. Doch toen men de bouwwijzen van voorheen ging nabootsen, ontwaakte de belangstelling voor de oude bouwwerken, en tevens de lust, om die weer in hun vroegere pracht te herstellen.

Men voegde er aan toe, wat onvoltooid was gebleven, men verwijderde, wat later was gemaakt, men sloopte, wat beschadigd was en bouwde het weer op, men werkte alles bij, zoodat het geheel er ten slotte piksplinternieuw uitzag. En wie zich met zulk werk bezighield, dacht, dat hij wat goeds verrichtte en dat hij voor de eer der vaderlandsche kunst opkwam.

Spoedig bemerkte men wel, dat de nieuwere gedeelten hard en zonder leven waren, dat zij onaangenaam bij het oude werk afstaken, dat heel wat vergissingen waren begaan, dat het niet gelukt was, in den geest van een vervlogen tijd te werken. Maar dit kon niemand tot inkeer brengen; men nam zich voor, in het vervolg die fouten te vermijden. Nu wist men ten minste hoe men doen moest.

Geen enkel restaurator heeft er ooit aan gedacht, dat er wel eens een tijd kon komen, die zijn werk zou veroordeelen. Merkwaardig is het blij vertrouwen, het rustig geloof in hun onfeilbaarheid, dat de restaurators bij hun werk bezielde.

Nog merkwaardiger is, dat geen restaurator zich de vraag schijnt gesteld te hebben, of hij wel voor zijn taak berekend was en of hij niet de bouwwerken op dezelfde wijze bedierf, als zijn voorgangers de oude beelden en schilderijen.

En toch is menig architect in Italië geweest, heeft hij tal van zalen, met antieke beelden gevuld, gezien, heeft hij in Burckhardt's „Cicerone" de waarschuwingen gelezen, zich niet door de restauraties, dadelijk na de ontdekking ondernomen, van de wijs te laten brengen, omdat die herstellingen den beelden hun oorspronkelijke waarde geroofd hebben.

Als nu zulk een architect later aan het restaureeren van een bouwwerk werd gezet, is het dan nooit in hem opgekomen, dat hij zich op dezelfde wijze aan de werken der architectuur vergreep, als de beeldhouwers der Renaisance aan die der antieke sculptuur? Heeft hij nooit bedacht, dat hij deze bouwwerken hun historische waarde ontnam, juist zooals men vroeger de oude beelden hun waarde door de restauraties ontnomen had? Is het hem nooit duidelijk geworden, dat de geslachten, die na ons komen zullen, zijn werk met dezelfde oogen zullen aanzien als wij dit de gerestaureerde antieken doen?

In beide gevallen werd dezelfde vergissing begaan: men wilde dat het fragment weer een geheel zou worden, men zag liever een kompleet kunstwerk, dan een torso. De kinderachtige vreugde, die het gezicht van het voltooide werk geven kon, de zucht om het geheel er weer „netjes" te doen uitzien, zegevierden over den eerbied voor de oorspronkelijke schepping.

Nu kunnen zich, waar het bouwwerken geldt, gevallen voordoen, dat het noodzakelijk is, er wat aan te veranderen, omdat zij steeds voor het gebruik geschikt moeten blijven. De bezitter heeft het recht, zijn gebouw niet slechts zóó te onderhouden, dat het gebruikt kan worden, doch hij kan het zelfs voor een andere bestemming dan de oorspronkelijke geschikt maken, hij kan het vergrooten of verbouwen.

In het jaar 1900 is te Dresden een congres van restaurators gehouden. Toen is bij meerderheid van stemmen besloten, dat in zulke gevallen de architect zeer nauwkeurig den stijl van het bestaande werk heeft te volgen, dat hij, ieder streven naar oorspronkelijkheid vermijdend, zóó heeft te bouwen, als de oude meester gedaan zou hebben, indien hij nog leefde.

Dit voorschrift is onmogelijk op te volgen, omdat het met de werkelijkheid geen rekening houdt. De tegenwoordige mensch kan als kunstenaar niet juist zoo voelen, gelijk iemand die vier, vijfhonderd jaren vóór hem leefde, deed. Zelfs het ons verplaatsen in kunsttijdperken, die slechts 10 of 20 jaar achter ons liggen, gelukt niet. Niemand is in staat, ieder streven naar oorspronkelijkheid te vermijden.

Zelfs zij, die hun best doen, zóó te restaureeren, als hier verlangd wordt, brengen het niet verder dan tot het vervalschen van gedenkteekenen.

Moest er in vroegere jaren een verbouwing of een herstelling plaats vinden, dan kwam het in den architect niet op, zichzelf of zijn tijd te verloochenen. Daarom verhaalt ieder bouwwerk trouwhartig zijn eigen geschiedenis.

Men zegt, dat onze tijd geen stijl heeft. Dit is echter maar tot op zekere hoogte waar. Want ook al laat men den bouwtrant der laatste jaren buiten beschouwing, dan moet toch worden toegegeven, dat zelfs wie nog zoo streng in stijl meende te bouwen, toch tot heel wat concessies aan den modernen tijd verplicht werd. De zeden en gewoonten van vroeger kon men niet meer terug krijgen. Daarom werden de stijlen met elkander vermengd, veranderd, vervormd. En deze vrijheid kon blijven behouden, ook waar het verbouwingen van oude gedenkteekenen geldt. Ja, het is zelfs dringend noodzakelijk, dat wat thans toegevoegd wordt, een ander karakter hebbe dan het oude werk, opdat het daarvan te onderscheiden zij. Dit zou eerlijk zijn, en veel waardiger dan het restaureeren in stijl, wat ten slotte toch een vervalsching blijft.

Maar bij de meeste restauraties, die ondernomen werden, was de bedoeling niet, de gebouwen voor hun tegenwoordige bestemming geschikt te maken, wat alleen een ingrijpen gewettigd zou hebben.

Men laat zich bij het restaureeren slechts leiden door zijn gevoel, men wil een oud gebouw wat meer toonbaar maken, men wil latere bijvoegselen verwijderen, men wil, wat verwoest of onvoltooid tot ons is gekomen, voltooien.

Maar dit alles is weibeschouwd overbodig, verkeerd en verwerpelijk. Want het gevolg is, dat het gebouw zijn waarde als gedenkteeken verliest, dat het als oorkonde vernietigd wordt, of ten minste als zoodanig minder beteekent.

Deze oude gebouwen zijn als oorkonden ons nagelaten; geslacht na geslacht heeft er aan gewerkt, ze eikander overgereikt. Wij, als tijdelijke eigenaars, hebben zedelijk even weinig recht ze naar ons welgevallen te vervalschen, als de beeldhouwers der Renaissance recht hadden, de antieke marmerwerken te restaureeren.

Wat zou men er van zeggen als een museum, in het bezit van een onvoltooid beeldhouwwerk van Michelangelo, dit liet afmaken? Of als een bibliotheek de leemten in haar oude handschriften liet bijwerken?

Het is merkwaardig, dat men nog niet tot het besef van de plicht, die men tegenover oude bouwwerken te vervullen heeft, is gekomen, terwijl men toch zeer goed weet wat met andere kunstwerken uit vroegere tijden gedaan moet worden, tot een bronzen bijl of een aarden pot toe. Men laat zulke voorwerpen, zooals zij zijn. Niemand denkt er aan, de gevonden bijl te gaan oppoetsen of er een nieuwen steel aan te maken. Iedere schooljongen weet, dat het stuk daardoor zijn waarde zou verliezen.

Maar wat wij met andere kunstvoortbrengselen niet zouden doen, moet ieder oud gebouw zich laten welgevallen. En de architect, die het karrewei onderneemt, denkt nog, dat hij iets zeer lofwaardigs verricht.

Toen het slot te Heidelberg gerestaureerd zou worden, sprak men van een grootsche onderneming ter eere der oude Duitsche kunst. En wat zou die onderneming in werkelijkheid geweest zijn? Het vernietigen van een uiting dier kunst, om haar door een vervalsching te vervangen, in plaats van haar zorgvuldig, zooals zij is, te behouden en te bewaren.

Men is nooit om een reden verlegen, als men zulk een restauratie wil uitvoeren. Zoo zei men, dat de gevel van het slot te Heidelberg, door Otto Heinrich gebouwd, op invallen stond, als de restauratie niet dadelijk werd begonnen. En wat zou er verricht worden? Men wilde de oude muren, die haast hun eigen gewicht niet meer heetten te kunnen dragen, met een nieuwe verdieping en twee topgevels belasten! Of was het de bedoeling om te doen, wat restaurators het liefste is, en het oude geheel af te breken, ten einde het later door wat nieuws te kunnen vervangen?

In de steenen spits van een Gothische kathedraal is vroeger eens de bliksem geslagen. Toen heeft men door ijzeren banden de spits versterkt. Maar nu worden die banden leelijk gevonden; de spits wordt afgebroken en nieuw opgebouwd.

Terwijl dus hier de vroegere geslachten juist handelden, omdat zij het oorspronkelijke werk in stand hielden, zoo lang dit mogelijk was, weten wij, die zeggen zooveel voor oude kunst te voelen, niets beters te doen, dan een kopie te maken, nadat wij het origineel hebben doen verdwijnen.

Men pleegt zulke dingen goed te praten door de opmerking, dat het origineel toch verdwenen zou zijn. Maar waarom dat dan niet afgewacht? Oude menschen hebben meestal een veel langer leven, dan men denkt.

Dat men, wat het restaureeren van gebouwen betreft, nog niet wijzer is, komt daardoor dat omtrent de architectuur en alles wat met haar samenhangt, zulke achterlijke begrippen heerschen. In andere kunsten zijn de vraagstukken, die zich bij haar beoefening voordeden reeds voor goed opgelost — in de architectuur kan men het maar zoover niet brengen. Het publiek ziet de bouwkunst met geheel andere oogen aan dan de andere kunsten; de historische reconstructies worden alleen nog voor bouwwerken toegelaten.

Zelfs degenen, die, en dat strekt hun tot eer, tegen de voorgenomen restauratie van het slot te Heidelberg opkwamen, gebruikten hoofdzakelijk sentimenteele wapenen, als daar zijn de schoonheid der ruine, de historische herinneringen en wat dies meer zij. Maar dit alles heeft met het al of niet verdedigbare der restauraties niets te maken. Duidelijk is het toch wel, dat wij niet het recht hebben, een origineel, dat ons nagelaten werd, te veranderen of op welke wijze dan ook naar onze inzichten bij te werken.

Het nageslacht zal daarin een schending van zijn recht zien, de verandering als een vervalsching brandmerken, en, daar kan men zeker van wezen, op ons werken in stijl heel wat te zeggen hebben. De kunstgeschiedenis toch doet telkens nieuwe ontdekkingen, maar de restaurators stellen zich aan, alsof er niets meer te ontdekken zou zijn.

Zal het geval te Heidelberg ten gevolge hebben, dat men omtrent restauraties in Duitschland anders gaat denken? Men is daar erg achterlijk in zijn begrippen. Reeds in 1850 gaf Ruskin aan Engeland de eenig juiste beschouwingen omtrent restauratie te lezen. En William Morris die de nieuwe kunst een weg baande, heeft gezorgd, dat Ruskin's leer met kracht werd verkondigd. Hij richtte de „Society for the Protection of Ancient Buildings" op, die doet wat zij kan, om onverstandige restauraties te beletten. Mannen van aanzien en gezag sloten zich bij haar aan, en haar stem wordt niet alleen gehoord, doch haar waarschuwingen leggen gewicht in de schaal. En men denkt dan ook in Engeland reeds anders over restauraties dan vroeger. Het opbouwen van kasteelen die bouwvallen waren, het voltooien van kerken, die niet in de middeleeuwen gereed zijn gekomen, daarvoor behoeft nu in Engeland geen vrees meer te bestaan.

Het is wel merkwaardig, dat de beweging begon in de kringen van hen, die tot de aanhangers der nieuwe kunst behoorden. Zij, die de oude kunst niet meer als voorbeelden wilden hebben, waren haar het meest genegen. De bescherming der oude gedenkteekenen staat op het programma van alle vereenigingen, die het bevorderen van nieuwe kunst bedoelen.

Ook in Duitschland zijn vele zulke jongeren; zij behooren ook te begrijpen, wat wij aan onze oude werken verschuldigd zijn. Hun plicht is, om, als zij van voorgenomen restauraties hooren, met ijver en overtuiging zich daartegen te verzetten, opdat niet nog meer getuigen van onzen vroegeren kunstbloei stom gemaakt worden, of althans beroofd worden van alles, wat hun spreken overtuigend zou maken.

Dat ook de aanhangers der nieuwe kunst in Nederland mogen begrijpen, wat hun plicht is, wensch ik van harte. In Nederland zijn wij, wat het restaureeren betreft, nog achterlijker dan Duitschland. De restauraties gaan kalm hun gang, worden zelfs nog toegejuicht, en inderdaad zijn het ondernemingen, die hoe eer hoe beter gestaakt moesten worden.

Ik zal nu in het midden laten, door welken eigenaardigen samenloop van omstandigheden dit alles in Nederland zoo geworden is, doch ik maan aan tot voorzichtigheid, opdat men liever ten halve keere dan ten heele dwale.

Onlangs heb ik de Hooglandsche kerk te Leiden bezocht en toen gezien, dat het fraaie venster van den noordelijken kruisbeukgevel van alle stijlen en traceeringen, ja zelfs van de steunijzers is beroofd, alleen om er maar weer nieuwe in te kunnen zetten! En het middeleeuwsche werk was zoo stevig, dat het kort en klein geslagen moest worden, om het te kunnen verwijderen. Wie belang in deze zaak stelt, kan het puin nog in den noorderkruisbeuk der kerk zien liggen Het moet een zeer ongevoelig man geweest zijn, die de order tot zulk een woest breekwerk kon geven.

En bij al onze restauraties wordt zoo te werk gegaan. Nu sloopt men weer een stuk van de zoo aardige kosterswoning aan de St. Bavokerk te Haarlem, omdat zij niet genoeg in stijl is! De groote kerk te Arnhem wordt o! zoo mooi, en de kerken te Deventer en te Dordrecht zal men niet minder gaan verfraaien.

Waar blijft onze „Vereeniging tot bescherming der Oude Gedenkteekenen"? Hare oprichting mag niet lang worden uitgesteld, want anders heeft zij niet veel meer te beschermen. De „Oudheidkundige Bond" van wie sommige goede verwachtingen hadden, toont zoo weinig besef van haar roeping en plicht, dat zij geheel in het kielzog der restaurators vaart.

In het vorig nummer van dit blad las ik, naar aanleiding van wat er nu met de Hofzaal in Den Haag gebeurt, dat „in dit geval een schandvlek uit de geschiedenis onzer bouwkunst wordt weggewischt". Helaas, het wegwisschen van schandvlekken uit een geschiedenis is onmogelijk. Rose heeft de beste bedoelingen gehad, toen hij de oude kap der Hofzaal sloopte en die door een in den geest des tijds verving. Hij deed, wat men in alle perioden van levende kunst verrichtte. Nu vindt men zijn kap niet mooi meer en breekt die af, men oordeelt het uiterlijk aanzien der zaal niet fraai genoeg, en maakt het zoo 13e eeuwsch als men kan. Doch wat is daarmede gewonnen? De kap, al ziet zij er na haar verandering ook nog zoo middeleeuwsch uit, is toch in de twintigste eeuw gemaakt. Om de fraaie zijgevels zal men later niets meer geven.

Misschien zelfs wordt na veertig jaar de geheele Hofzaal wel gesloopt, omdat men zich over die gothiek uit de 19e eeuw niet minder schaamt, dan sommigen het nu zich over Rose's kap doen.

Wie herinnert zich niet nog het „Oera Linda Bok" dat uitgegeven werd voor een overoud handschrift, dat door kenners ook als zoodanig werd beschouwd, en dat ten slotte slechts een moderne vervalsching bleek te zijn? Met Ossian geschiedde, gelijk men weet, hetzelfde.

Ik moet altijd aan dat „Oera Linda Bok" denken, als ik de restaurators aan het werk zie. Dan beklaag ik die mannen, die hun talent en wetenschap vermorsen aan werk, dat hunner nagedachtenis in plaats van eere, slechts schande kan brengen. Want ik herhaal het nog eens, geen geschiedblad kan, eens beschreven, ooit veranderd of verbeterd worden. In het „Saxa loquuntur" ligt een waarschuwing besloten, die, helaas, door te weinigen wordt gehoord.

A. W. Weissman.

DE WONINGWET.

I.

Het doel en de strekking van de Woningwet in wijderen kring bekend te maken en de gelegenheid open te stellen, om, zoo men dit verlangde, omtrent verschillende punten nader te worden ingelicht, was het oogmerk, waarmede de oud-Minister Goeman Borgesius verleden Dinsdagavond in de Vereeniging voor Vak en Kunst te Dordrecht, en Woensdagavond d. a. v. in de Vrijzinnige Vereeniging „'s-Gravenhage" een voordracht hield in het splinternieuwe café „Mille Colonnes" in de Boekhorststraat.

Was te Dordrecht, naar wij vernamen, het bestuur der Vereeniging bovengenoemd, door hulpvaardige handen in de gelegenheid gesteld, de zaal een vroolijk aanzien te geven, in de Residentie had men zich niet zooveel moeite gegeven.

Toch ontbrak ook daar de vroolijkheid niet geheel, want zoodra de spreker zijn rede begon, drongen van de bovenverdieping, waar blijkbaar een dansclub tegelijkertijd een vergadering van werkende leden hield, de tonen van een wals of polka naar beneden door, vergezeld van een eigenaardig gedreun, dat af en toe wel wat hinderlijk was.

Men moest dit evenwel voor lief nemen, evenals de slechte ventilatie van het zaaltje, dat goed bezet was en waar, zooals wel vanzelf spreekt, de redenaar, die natuurlijk beter dan iemand anders tehuis was in het onderwerp, dat hij behandelde, met onverdeelde aandacht werd aangehoord.

Ook wij maakten gretig van de gelegenheid gebruik, om den ontwerper van de wet nog eens zelf daarover te hooren. De Kamerdebatten liggen alweder ver achter ons en een kleine opfrissching van de belangstelling heeft met het oog op de aanstaande in werking treding van de wet actualiteit genoeg.

Onder de belangstellenden merkten wij ook op de oud-Minister Lely en verscheidene gemeenteraadsleden, voorts een aantal belanghebbenden uit de kringen der bouwondernemers en huiseigenaars, maar een element, dat wij gaarne beter vertegenwoordigd hadden gezien, dat der toongevende Haagsche architecten, was niet of althans zeer schaarsch aanwezig en zoo het al aanwezig was, bij het debat gaf dit element, dat toch ook bij de Woningwet geen gering belang heeft, geen teeken van zijn aanwezigheid.

Dit is jammer, want de spreker gaf nu in zijn rede opheldering op menig punt en antwoord op menige vraag, indertijd in de architectenkringen gerezen en toen van deze zijde althans onbeantwoord gebleven.

Dat het tijd wordt, dat de wet in werking treedt is inmiddels nog gebleken uit de resultaten eener enquête, ingesteld bij de laatste volkstelling.

Toen zijn namelijk aan alle hoofden van gezinnen in Nederland drie vragen gesteld, ongeveer als volgt:

Hoe groot is uw gezin?

Hoeveel vertrekken bewoont dat gezin?

Hoeveel van die vertrekken kunnen door een raam of deur toevoer van versche lucht ontvangen?

Uit de bij die enquête verkregen cijfers, die binnenkort bekend gemaakt zullen worden, blijkt, dat een zevende deel van ons volk gehuisvest is in één-kamer woningen, dat zich voorts in circa 85.000 woningen het geval voordoet, dat 4 tot 6 personen en in circa 40.500 woningen het geval dat *meer* dan 6 personen in één kamer gehuisvest zijn.

In den aanvang zijner rede herinnerde de heer Borgesius aan de woorden, eenige jaren geleden door nu wijlen den aanvoerder der centrumpartij in den Duitschen Rijksdag gesproken: „Zeg mij waar gij woont en ik zal u zeggen wie gij zijt."

Deze woorden zijn niet van overdrijving vrij te pleiten, maar het staat vast, dat de wijze, waarop een volk is gehuisvest, van grooten invloed is op zijn levensomstandigheden en welvaart. Slechte woningtoestanden demoraliseeren een volk, verlagen het peil van zijn leven, bevorderen de onreinheid en jagen den huisvader naar de kroeg. Zeker werken ook andere invloeden daartoe mede, maar die van slechte woningtoestanden woekert het meest voort. Bij het stijgende bevolkingscijfer worden de krotten bestendigd en neemt haar aantal steeds toe, wanneer daartegen geen maatregelen worden genomen. De bevoorrechte klassen weten dat in den regel niet door eigen ervaring; wie groote woningen bewonen komen hoogst zelden in de nauwe straten en komen zij er al, dan slaken ze een zucht van verlichting als ze er uit zijn. Hoogstens hebben zij wat oude daken en vervallen gevels gezien, maar zij beseffen niet hoeveel ellende daar vaak achter verborgen is.

Door toevallige omstandigheden heeft spreker slechte woningtoestanden leeren kennen. Het was 32 jaar geleden, toen hij in Arnhem lid was eener commissie om de woningtoestanden te onderzoeken, en wat hij daar zag, heeft voor zijn gansche leven een diepen indruk op hem gemaakt. Holen en krotten, te slecht voor een dier, zonder licht of lucht, zonder privaten, een paar oude stoelen en een manke tafel, zonder bed, maar hoogstens een paar stroomatrassen, welke

het gezin van 7 à 8 personen tot legerstede strekten. Toen hij in een dier krotten de hand voor de neus hield, werd hem toegebeten: „Denk je dat wij hier voor ons pleizier wonen; als je met leege handen komt, kunt je wel ophoepelen." Overal vond hij dezelfde ellende.

Toen spr. dien tocht door de straten gemaakt had, was bij hem de overtuiging opgekomen dat daaraan een eind moest komen. In dien geest sprak hij ook met de autoriteiten, maar nergens vond hij eenigen steun of medewerking.

Sedert die 32 jaren is er veel veranderd. Toen nog heerschte het denkbeeld van „laat maar begaan". Als de Staat maar niets deed, zou alles wel vanzelf terechtkomen. Thans dringt de overtuiging meer en meer door, dat de gemeenschap moet medewerken om de zwakken te steunen.

Toen spreker in een andere kwaliteit er twee jaren geleden te Arnhem opnieuw op uit ging, vond hij veel veranderd. Honderden krotten waren opgeruimd en vervangen door prachtige arbeiderswoningen. De autoriteiten, die vroeger meenden dat het niet anders kon, erkenden thans dat er nog niet genoeg was gedaan en zagen met verlangen den tijd tegemoet, dat de wet hen zou steunen.

Toen er 20 jaren geleden in de Kamer over gesproken werd, een onderzoek in te stellen naar de woningtoestanden, meende een geacht staatsman er tegen te moeten waarschuwen, dat dit slechts zou dienen om de wonden open te leggen en ontevredenheid op te wekken; tegenwoordig zou niemand meer opstaan om dat denkbeeld te verdedigen. De enquête heeft geleerd, dat er nog op verschillende plaatsen toestanden bestaan als te Arnhem vóór 32 jaar.

Spreker's parool bleef steeds, dat het zoo niet kon voortduren, maar nooit heeft hij kunnen droomen dat hij nog eens zou geroepen worden om eene Woningwet te ontwerpen en op het Binnenhof te verdedigen, en hij is dankbaar dat hij in de gelegenheid is geweest, iets in die richting te kunnen doen. Was die taak gemakkelijk, omdat over het woningvraagstuk de politiek haar verpestenden adem niet heeft laten gaan en alle partijen zonder onderscheid het eens waren dat verbetering der woningtoestanden onafwijsbaar en Staatstusschenkomst dringend noodig was, moeilijk was de vraag wat er in zulk een wet moest staan, en al spoedig rees de vraag of de Staten-Generaal niet voor zulk een complex van ontwerpen zouden terugdeinzen.

Toch is die wet tot stand gekomen, dank zij den steun der Commissie van voorbereiding, vooral van haren voorzitter, mr. Drucker, en van sprekers toenmalige ambtgenooten, en over enkele maanden zal zij in werking worden gesteld.

Waar spreker door het bestuur werd uitgenoodigd de beginselen der Woningwet hier te komen toelichten, heeft hij geen oogenblik geaarzeld.

Bij het samenstellen dier wet was het noodzakelijk na te gaan welke de oorzaken waren van de slechte toestanden, allereerst die, waaraan de wet wat kon veranderen, en dan de middelen te beramen om daartegen te velde te trekken. Als zoodanig bleken: onvoldoend bouwtoezicht, waardoor het mogelijk was dat ongeschikte huizen werden in het leven geroepen, die reeds over enkele jarn onbewoonbaar zouden blijken.

de wijze van bewoning, die dikwijls met de eerste eischen van zindelijkheid en gezondheid in strijd is,

het aantal bewoners,

de onbekendheid met de woningtoestanden en met de woningen die reeds ongeschikt zijn,

de weinige bevoegdheid der gemeentebesturen om krachtig op te treden,

de geringe geneigdheid van die besturen om tot onbewoonbaar-verklaring over te gaan, met het oog op de kosten,

de willekeurige wijze van uitbreiding der steden, niet naar een vast plan, maar naar het inzicht van belanghebbenden,

de moeilijkheid, zoo niet de onmogelijkheid om tegen lagen prijs de beschikking te krijgen over de voor straten, pleinen enz. noodige gronden door onteigening en

die om vereenigingen, welke slechte wijken en krotten willen opruimen en vervangen door goede woningen, tegen lagen prijs aan geld te helpen.

daarom zal het duidelijk zijn, waarom de Woningwet in tien hoofdstukken verdeeld is.

1. Eischen, aan woningen en bewoning te stellen.
2. Aangifte van woningtoestanden en aantal bewoners.
3. Verbetering van woningen, die dreigen te vervallen, maar door verbetering in bruikbaren toestand zijn te brengen.
4. Onbewoonbaar-verklaring en hare gevolgen.
5. Onteigening en wijziging der onteigeningswet.
5. Uitbreidig van bebouwde kommen.
7. Financieele steun van gemeentewege aan maatschappijen tot verbetering der volkshuisvesting.
8. Steun uit de Rijkskas.
9. Strafbepalingen.
10. Verschillende slotbepalingen.

Elk dezer hoofdstukken werd door spreker in het kort behandeld.

Wij komen daarop in ons volgend nummer terug.

UIT AUSTRALIË

(Bij de plaat.)

Het gebouw op onze plaat voorgesteld werd gebouwd, om te voorzien in de behoefte aan meer ruimte en gemak voor een Zondagschool, die jaren lang gehuisvest was in verschillende kleinere gebouwen staande op dezelfde plek. Dergelijke speciale gebouwen voor Zondagscholen, die hier te lande zoo goed als onbekend zijn, vindt men er in Engeland vele en dientengevolge ook in de Engelsche koloniën. Zij bestaan gewoonlijk uit een groote hal, hier 27.5 M. lang en 12 M. breed, een kleiner lokaal voor kleine kinderen, dat ook als vergaderlokaal gebruikt wordt, voorts een bibliotheek en kleinere schoollokalen, voorts keuken, bad- en waschkamers, terwijl de bovenverdieping tot woonvertrekken is ingericht. Of onze tegenvoeters ons in de inrichting van scholen vooruit zijn laten wij in het midden, in een opzicht echter wel, namelijk wat betreft de badinrichtingen daarbij.

De heeren Kent en Budden, architecten te Sydney, ontwierpen het gebouw en voerden het uit in gewone baksteen met groene leien voor de dakbedekking.

Ofschoon door de bouwmeesters met opzet naar eenvoud is gestreefd, dringt toch die eenvoud zich niet, zooals bij sommige werken van nieuwe kunst, met een zekere pretentie op.

De teekening, die wij reproduceeren, werd door den heer Hadley vervaardigd voor een Australisch tijdschrift.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 19 April 1902. N°. 16

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DE GESCHIEDENIS VAN HET ENGELSCHE HUIS.

(Vervolg en slot van bladz. 111.)

In het Elizabethaansche huis, naar wij in het voorbijgaan aanstippen, vaak van baksteen gebouwd, treedt de overgang van de middeleeuwsche tot de klassieke vormen in de volgende onderdeelen aan het licht.

De halfcirkelboog, vergezeld van de verwante elliptische boog, vindt nagenoeg overal toepassing. Het venster evenwel behoudt nog zijn steenen stijlen en dorpels. De topgevels blijven tamelijk steil, maar vertoonen dikwijls gebogen of gebroken lijnen, het laatste een Engelsche eigenaardigheid; in sommige gevallen zijn de topgevels geheel weggelaten. De schoorsteenen verkrijgen een belangrijkheid en een behandeling, zooals men die alleen in Engeland vindt. De borstwering langs de daken wordt, ofschoon nog veel voorkomende, ook vaak weggelaten, de daken zelf zijn over het algemeen vrij plat. Waar de borstwering nog wordt toegepast geeft men daaraan, zooals o. a. aan Hardwick Castle, fantastische vormen. Een groote regelmatigheid straalt in de geheele dispositie door; de toren, wanneer er een is, vindt zijn plaats in het midden boven den ingang en worden aan andere deelen, b. v. de zijvleugels torens of torenachtige opbouwen gemaakt, dan worden zij doorgaans symmetrisch aangebracht.

Zuilen en pilasters worden dikwijls gebezigd, kroonlijsten zijn regel geworden, maar zij zijn zelden streng klassiek opgevat, doch op verschillende wijze gevarieerd en dikwijls geornamenteerd met beeldhouwwerk, dat, hoewel van geen hooge kunstwaarde, zijn decoratief effect zelden mist.

Treedt men zulk een huis binnen, dan vindt men de oud-Engelsche hal terug, in zoover gewijzigd, dat de dais is verdwenen, doch overigens het karakter nog veelal bewaard is gebleven en een fraaie, veeltijds rijk opgevatte vestibule, daaruit is ontstaan. Zij heeft nog dikwijls de open kap behouden, de muren zijn met hooge lambris in paneelen bekleed en waar geen open kap is toegepast, vindt men een paneelzoldering of een plafond, in fraai uit de hand gemaakt pleisterwerk uitgevoerd.

Het pronkstuk van het interieur is veeltijds de hoofdtrap, breed, gemakkelijk van op- en aantrede en rijk uitgevoerd in eikenhout met zware leuning, massieve hoofdpaal, gebeeldhouwde balusters en betimmerde wanden. Somtijds staat de trap in de hal, somtijds grenst de trapruimte onmiddellijk daaraan. Ook de „screen" vindt men dikwijls terug in de hallen van dit tijdperk en de galerij daarboven eveneens, om wanneer de hal tevens bestemd was tot feestzaal, te kunnen dienen voor muzikanten of toeschouwers. De woon- en slaapvertrekken dezer huizen zijn talrijk, goed verlicht en van alle gemakken voorzien. Het klimaat heeft er toe geleid, den haard tot een belangrijk onderdeel der woonvertrekken te maken. Het is veeltijds een omvangrijk stuk met een haard, waarin een houtvuur gestookt wordt op een haardijzer en ruim genoeg, om nog zitplaatsen ter weerszijden van het vuur te kunnen aanbrengen, het traditioneele hoekje van den haard vormend, onder de rijk geprofileerde en versierde schoorsteenboezem. Wanneer zulk een groote schoorsteen ontbreekt in de woonkamer, vindt men hem toch meestal in de keuken, die toentertijd in het Engelsche landhuis nog niet zoo uitsluitend de verblijfplaats van het dienstpersoneel was als thans. Op de eerste verdieping vindt men voorts dikwijls een gezelschapszaal of salon, als een voornaam vertrek behandeld en in verbinding met de hal. In sommige gebouwen heeft deze zaal de voorvaderlijke hal verdrongen, zoo b. v. in Wollaton house en Westwoodhouse, waar dit vertrek door zijn afmetingen domineert en al het overige klein en bekrompen doet schijnen. De meeste huizen uit den tijd van Elizabeth hebben echter nog de oud-Engelsche inrichting bewaard.

Een nieuw toevoegsel is evenwel de galerij, een lang en dikwijls smal vertrek van groote afmetingen, gewoonlijk op de bovenste verdieping gelegen, niet zelden zich over de volle breedte van het huis uitstrekkende en gewoonlijk een collectie schilderijen bergende.

Deze particuliere galerijen zijn waarschijnlijk de voorbeelden geweest voor de openbare schilderijenzalen in onze tegenwoordige museums. In de particuliere huizen deden zij ook dienst als balzalen en als gezelschaps- en speelzalen in het koude jaargetijde.

Vele dezer interieurs zijn van rijk bewerkte eikenhouten betimmering voorzien, waarboven de muren vaak met geweven behangsels zijn bekleed, terwijl een fraai bewerkte kroonlijst daarboven den overgang vormt, tot niet minder rijk dikwijls in hoog relief stukadoorwerk uitgevoerd plafond.

Waar, zooals hier en daar het geval is, de oorspronkelijke stoffeering en meubeleering dezer galerijen bewaard gebleven is, doen zij ons een blik slaan in de soliede weelde en hooge mate van comfort, die destijds reeds het huiselijk leven der gegoede Engelschen kenmerkte.

Vele van de reeds genoemde en in het volgende vermelde huizen, vindt men beschreven en afgebeeld in het boek van Gotch over de Renaissance in Engeland en ook bevat de bibliotheek van Carpenters hall te Londen vele boeken en plaatwerken, waarin degene die meer van de Engelsche huizen uit den Renaissance tijd weten wil, zijn gading ruimschoots kan vinden.

Over de beteekenis van het Engelsche huis in verband met de Engelsche beschaving en levensopvatting, behoeven wij hier niet uit te wijden. De gehechtheid van den Engelschman aan zijn „home" is wel een diep ingegroefde karaktertrek van deze over den geheelen aardbol meer dan eenige andere verspreide natie en men behoeft slechts eenmaal in Engeland te zijn geweest, om de beteekenis van het typische gezegde „my house is my castle" te begrijpen.

Een gevolg van dit alles is, dat het huis een groote rol gespeeld heeft in de geschiedenis van Engeland en dat elk oud huis nagenoeg daar een geschiedenis heeft, zeer nauw samenhangend met de geschiedenis van de eigenaars, waarvan de documenten in de talrijke familie-archieven zijn bewaard gebleven.

Toen in de litteratuur de historische roman in de mode was, zijn deze archieven voor schrijvers als Walter Scott en zijne talrijke navolgers onuitputtelijke bronnen geweest en daar de Engelsche romans evenals de Engelsche gravures over de geheele wereld verspreid zijn, is deze litteratuur in den romantischen tijd van de bouwkunst ook buiten Engeland niet zonder invloed gebleven.

Nagemaakte Engelsche kasteelen en villa's van een thans geheel vergeten type, de zoogenaamde „castellated villa" zijn ook in Nederland verrezen. Velen zijn reeds weder afgebroken, ten deele omdat de soliditeit der constructie in den regel nogal te wenschen overliet; wat er van overgebleven is herinnert in vele opzichten aan ouderwetsche tooneel-decoraties en bewijst, dat de bouwmeesters al zeer weinig in het karakter der oud-Engelsche bouwkunst waren doorgedrongen en hun kennis daarvan niet berustte op de studie van de origineele documenten.

De tijden zijn veranderd, de historische romans worden niet meer gelezen, zij zijn verdrongen door de detective romans, de sociale romans, de stemmingromans en andere moderne varieteiten.

De oude Engelsche huizen zijn inmiddels wat ouder geworden, maar hebben daardoor in belangrijkheid niets verloren.

Ofschoon het ons te ver zou voeren hier in uitvoerige historische bijzonderheden te treden, kunnen wij toch niet nalaten ten slotte nog een greep te doen in de rijke stof en enkele zeer bekende huizen uit den Elizabethaanschen tijd te vermelden.

Zoo b. v. Hardwick Castle bij Chesterfield in Devonshire, behoorende aan de lords Cavendish, hertogen van Devonshire. Dit huis werd gebouwd door Elizabeth, gravin van Shrewsbury, bekend onder den naam van Bess of Hardwick, omstreeks 1576.

Het gebouw is meer groot en imposant dan fraai en aantrekkelijk. Topgevels ontbreken, maar vierkante hoektorens steken massief tegen de lucht af, voorzien van doorbroken borstweringen, die, evenals die van het hoofdgebouw zelf, fantastische vormen vertoonen. Het hoofdgebouw is zoo overvloedig van ramen voorzien, dat men er een rijmpje op gemaakt heeft: „Hardwick Hall, more glass than wall" (meer glas dan muur).

De stichteres van dit huis bouwde ook het wellicht nog meer bekende Chatsworth-house.

Cobham-Hall in Kent, ofschoon gebouwd tegen het eind der zestiende eeuw is te beschouwen als een voorbeeld uit Elizabeth's tijd dat in de détails nog goeddeels de Gothische opvatting vertoont, waarnaast men in de latere toevoegsels de klassieke vormen, zonder eenige scrupule ziet aangebracht. Dit huis werd in de jaren van 1584 tot 1601 gebouwd door Sir William Brooke, later tot Lord Cobham verheven, die wegens hoogverraad veroordeeld werd en de bezitting verloor, die toen in handen kwam van de voorvaderen van den tegenwoordigen bezitter, Lord Darnley.

Het huis heeft een groot plein, zooals men in Frankrijk cour de service noemt, ingesloten door twee vleugels en is een baksteenbouw. In den loop der tijden is het belangrijk verbouwd en veranderd.

Rushton house in Northants was reeds in de vijftiende eeuw een belangrijke bezitting. Sir Thomas Tresham vergrootte het in 1595. Hij geraakte later betrokken in het bekende buskruitverraad-proces en stierf in de gevangenis; zijn landgoed werd verkocht aan Cockyner, later Viscount Cullen. Van 1626 tot 1630 werd er andermaal veel bijgebouwd. Het huis omvat drie zijden van een vierkant plein, aan de vierde zijde door een hek afgesloten.

Bramshill house in Hampshire dateert uit denzelfden tijd als Hatfield house, namelijk tusschen 1609 en 1612. Het is een minder belangrijk gebouw dan de beide vorigen, kleiner en voornamelijk van baksteen gebouwd.

In plattegrond is het een langwerpig vierkant met een paviljoen op elk der vier hoeken. Het huis heeft versierde borstweringen, maar geen topgevels, van den ingang is veel werk gemaakt, daarboven bevindt zich een groot bay window, een dispositie, zooals men die zeer veel vindt, o. a. ook aan Abbey Gate bij Bury St. Edmunds.

Van Audley End gebouwd van 1603 tot 1616 door Thomas, eerste graaf van Suffolk, is een groot gedeelte in de achttiende eeuw afgebroken. Wat er van overgebleven is vormt echter nog een fraaie en ruime heerenwoning.

Burleigh house bij Stamford in Northamptonshire werd gebouwd tusschen 1577 en 1587 door William Cecil, kanselier van Elizabeth.

Burleigh house is tegen de gewoonte van den tijd rondom een vierkant binnenplein gebouwd en heeft spitse daken, welker silhouet verlevendigd wordt door

pinakels en schoorsteenen en een opengewerkte borstwering. De architectuur van den ingang en van het binnenplein vertoont klassieke vormen.

Hatfield house, de residentie van Engeland's tegenwoordigen eersten Minister, lord Salisbury, kwam in het bezit van een zijner voorvaderen Robert Cecil, graaf van Salisbury, een zoon van den voornoemden William Cecil, door ruiling met Koning Jacobus I tegen een andere bezitting. Hatfield was toen een landhuis van bescheiden afmetingen, waarvan nog enkele gedeelten in de stalgebouwen bewaard gebleven zijn, bij de vergrooting, die in 1607 begon. Sedert heeft deze vorstelijke woning, hoewel inwendig veel veranderd, uitwendig grootendeels haar oorspronkelijk karakter bewaard. In het grondplan is wel de E-vorm te herkennen, maar de zijvleugels springen zoover vooruit, dat ook hier feitelijk een vierkant plein bestaat, aan drie zijden ombouwd. Dit gebouw is geheel symmetrisch ingedeeld. Binnentredende heeft men in den vleugels rechts alle dienstvertrekken, in den vleugel links, op het oosten en zuiden, vindt men na de hal en de hoofdtrap gepasseerd te zijn, de woonvertrekken. Deze groote hal met een rijk bewerkte houten „screen" met galerij daarboven, is een der schoonste voorbeelden van dit type uit den tijd van Jacobus I.

Wollaton house bij Nottingham werd gebouwd tusschen 1580 en 1588. Het is een vierkant gebouw met een toren op elk der vier hoeken. Het heeft in het midden een zaal, die 16 M. hoog is en daarboven nog een verdieping. Men meent dat het ontworpen is door Thorpe, het werd gebouwd voor Sir Francis Willoughby en heeft 80.000 pond sterling gekost. De Renaissance-vormen zijn overheerschend, ofschoon aan den middenbouw ook nog Gothische vormen zijn toegepast. De topgevels aan de torens zijn zeer kenmerkend voor den Elizabeth-stijl.

De zoldering van de hal met zijn gebeeldhouwde consoles en hangers wordt zeer geroemd.

Wollaton house is thans de residentie van Lord Middleton.

De meest bekende bouwmeesters uit den tijd waarover hier gehandeld wordt, waren John Thorpe, Gerard Christmas, Rodolph Symonds en Thomas Holt.

Ofschoon de Engelsche architectuur in den loop der eeuwen niet vrij gebleven is van invloeden van buiten, zoo kan men toch zeggen, dat het karakter van het Engelsche landhuis, zooals het ontstaan is in de 16de en 17de eeuw, over het algemeen tot op den huidigen dag bewaard gebleven is.

Er is natuurlijk veel veranderd en de voorbeelden van huizen uit het tijdperk van Elizabeth, thans nog geheel of gedeeltelijk ongeschonden verkeerend in den oorspronkelijken toestand zijn zeldzaam, maar de bouwmeesters van latere tijdperken en zoo ook die van de tweede helft der negentiende eeuw zijn telkens weder tot de bovenomschreven typen teruggekeerd.

Daaruit laat zich de eigenaardige indruk verklaren, die ook de in onzen tijd gebouwde huizen van de welgestelde Engelschen op ons vermogen te maken; en bij ons, Nederlanders, is die indruk wellicht des te sterker, daardoor, dat wij met onze buren aan de overzijde van de „herring pond" vele neigingen en karaktertrekken gemeen hebben.

De gehechtheid aan het huis en het streven naar gezelligheid en gemak in huis, de beteekenis, die aan het huis gehecht wordt als zetel van de familie, daarvan draagt het huis zoowel in- als uitwendig den stempel.

Moge ook af en toe de mode zich in het Engelsche huis hebben laten gelden, een duurzamen inwerking op de zeden zijner bewoners heeft zij niet gehad.

De Engelsche natie is in hare instellingen uitermate conservatief en dit lijkt ons in velerlei opzicht niet navolgenswaardig.

De wijze waarop zij bij den bouw en inrichting harer woningen aan de goede traditie getrouw blijft en nochtans partij weet te trekken van, en rekening weet te houden met alle verbeteringen, die de nieuwe tijd gebracht heeft, verdient echter in hooge mate onze aandacht.

Wij zeggen hiermede niet, dat wij zouden wenschen, dat men weder als voorheen de uiterlijke vormen van het Engelsche woonhuis ging namaken, doch bedoelen alleen er op te wijzen, dat wij in zoover het Engelsche voorbeeld zouden kunnen volgen, dat ook wij in den bouw onzer huizen onze eigen goede tradities in eere konden herstellen en in eere houden.

Wat de geschiedenis van het Engelsche huis betreft, die wij aan de hand van verschillende gegevens in eenige hoofdtijdperken schetsten, zij kan hier worden afgesloten, of juister gezegd, zij kan nog niet worden afgesloten, omdat het laatste tijdperk nog voortduurt en voortduren zal zoolang de Engelsche zeden zich niet dermate zullen hebben gewijzigd, dat het type van het Engelsche huis, zooals wij het thans kennen, door een ander zal zijn verdrongen.

DE WONINGWET.

II.

De toelichting door den heer Goeman Borgesius bij de voornaamste hoofdstukken van de wet gegeven, kwam in hoofdzaak neder op het volgende.

§ 1. De voorschriften, bij het bouwen aan woningen te stellen. Reeds tal van gemeenten bezitten uitstekende bouwverordeningen, maar vele hebben er slechte of geen. De wet nu zegt dat alle gemeentebesturen voorschriften moeten vaststellen, waaraan moet worden voldaan bij het bouwen of verbouwen van woningen, bestaande woningen moeten beantwoorden en regelende de wijze van bewoning.

Ieder moet maar niet vrij zijn in de inrichting zijner woning, want daarvan kunnen zooveel slechte toestanden het gevolg zijn. Een huis kan zoodanig bewoond worden, dat het door ongedierte een plaag wordt voor de buren en een gevaar voor de openbare volksgezondheid. Dit punt is daarom bij de wet geregeld.

Eveneens het aantal der bewoners eener woning. Bij verordening zal moeten worden bepaald dat in een vertrek van zekere grootte niet meer dan een bepaald aantal personen mogen wonen, buiten de leden van het gezin, zoodat woningen niet meer met kommensalen en kostgangers zullen kunnen worden volgestopt. Verder kunnen voorschriften worden gemaakt rakende de afscheiding van slaapplaatsen.

Eene hoofdbepaling dezer paragraaf zijn de eischen, vooral aan nieuw te bouwen woningen te stellen. Aanvankelijk werd gevraagd of in de wet geen minimum-eischen moesten worden gesteld, maar al dadelijk bleek dat ondoenlijk, aangezien wat voor het kleinste dorp goed zou wezen, voor een groote stad een bespotting kan zijn. Wèl werden in de wet de

punten genoemd, welke de bouwverordeningen zullen moeten bevatten, n.l. bepalingen in zake de plaatsing der gebouwen in verband met elkander, het hoogtepeil der vloeren, de afmetingen der vertrekken, privaten, beschikbaarheid van drinkwater, hechtheid van muren, trappen en portalen, voorkoming van vochtigheid en brandgevaar, afvoer van vuil, faecaliën, rook en water en toevoer van licht en lucht. Al deze punten zullen door de gemeentebesturen onder goedkeuring van Gedep. Staten moeten worden geregeld. Van enkele daarvan kan echter dispensatie worden verleend voor den tijd van vijf jaren, welke na afloop daarvan voor gelijken duur kan worden verlengd.

Blijft een gemeentebestuur in gebreke met het uitvaardigen van zoodanige verordening, gedurende twee jaren na het in werking treden dezer wet, dan kunnen Gedep. Staten die op eigen gezag vaststellen, na het gemeentebestuur daartoe alsnog in de gelegenheid te hebben gesteld. De door Gedep. Staten gemaakte verordening zal echter geen kracht hebben, dan na door de Koningin te zijn bekrachtigd. Bovendien houdt de gemeenteraad de bevoegdheid, eene verordening ten allen tijde te wijzigen of in te trekken, onder goedkeuring weer van Gedep. Staten, maar hij is verplicht haar telken vijf jaren te herzien, bij gebreke waarvan Gedep. Staten hem aanschrijven dat alsnog binnen zes maanden te doen.

§ 2 legt aan de eigenaars van woningen van minder dan drie vertrekken de verplichting op, aan het gemeentebestuur opgave te doen van het huisnummer, de namen van de huurders en het aantal bewoners, met vermelding van naam en beroep. Er zal nog veel meer te onderzoeken zijn, maar hiermede is de basis gelegd, waarop later zal worden voortgebouwd. Binnen vier jaren na het in werking treden der wet zal de bewoner ook aangifte moeten doen van het aantal kostgangers.

§ 3 regelt de verbetering van woningen. In de laatste jaren is van overheidswege wel wat gedaan om bijzonder slechte woningen onbewoonbaar te verklaren, maar niets om de eigenaars te bewegen, slechte woningen in beteren toestand te brengen.

Voortaan zullen in alle gemeenten des lands gezondheidscommissiën worden ingesteld.

Tot dusver is het geneeskundig staatstoezicht opgedragen aan Geneeskundige Raden in de provinciën en bestaan hier en daar gezondheids-commissiën. Er ontbreekt echter een centrale leiding; er is geen beweging over het geheele land; in de Geneesk. raden is geen plaats voor technici of sociale economisten, terwijl de Raden, welke een paar malen 's jaars bijeenkomen, weinig kunnen uitrichten, en slechts zelden zijn de gemeentebesturen geneigd, zich door de plaatselijke gezondheidscommissie te laten adviseeren. In al die gebreken zal de Gezondheidswet voorzien.

Voorts zal er zijn een Centrale Raad van Staatstoezicht op de volksgezondheid voor geheel Nederland, bestaande uit een voorzitter en 7 leden, welk collegie in Den Haag zal gevestigd zijn. Ambtshalve wordt dit ter zijde gestaan door 3 of 4 hoofd-inspecteurs, onder wie tal van speciale inspecteurs zullen werkzaam zijn voor bijzondere takken, ook voor de Woningwet. Verder zal er in elke gemeente van meer dan 18.000 inwoners, een Gezondheidscommissie worden ingesteld van 5 leden, te benoemen niet door de gemeentebesturen, maar door den Centralen Raad, terwijl kleinere gemeenten tot een gezamenlijke bevolking van hoogstens 40.000 zielen te zamen zulk een commissie krijgen.

Die commissiën zullen heel wat meer te doen hebben dan de tegenwoordige, die over het algemeen niet veel uitvoeren. Zij zullen hebben na te gaan welke woningen verbetering behoeven, te veel bevolkt zijn enz. en de gemeentebesturen van hare bevinding moeten op de hoogte houden. Op hare mededeeling moet steeds een beslissing volgen, van welke de commissie in hooger beroep kan komen.

Ook aan de medewerking der burgerij wordt zooveel belang gehecht, dat aan particulieren gelegenheid wordt gegeven, invloed uit te oefenen op de woningtoestanden. Als 3 of meer personen de aandacht van het gemeentebestuur vestigen op ongeschikte woningen, zal dit daarvan hebben mededeeling te doen aan de gezondheidscommissie, bij gebreke waarvan hooger beroep op den Gemeenteraad of Gedep. Staten openstaat.

De huiseigenaars zullen tot het aanbrengen der noodzakelijke verbeteringen kunnen gedwongen worden door eene boete van hoogstens *f* 5 voor elken dag verzuim, terwijl aan B. en W. de bevoegdheid wordt verleend, die verbeteringen op kosten van den huiseigenaar te doen aanbrengen; de kosten daarvan zijn bevoorrecht op het goed. Daarvoor zal geen rechterlijk vonnis noodig, maar een deurwaarders-exploit met dwangbevel voldoende zijn. Op die wijze zal niet dadelijk tot onbewoonbaar verklaring behoeven overgegaan te worden, maar veel in stand gehouden en daardoor een oogenblikkelijke woningnood voorkomen kunnen worden. Voor het aanbrengen van de verlangde verbeteringen zal het gemeentebestuur voorschot kunnen verstrekken.

Eene onbewoonbaar verklaarde woning zal niet dadelijk behoeven ontruimd te worden, maar worden voorzien van een bord met de vermelding onbewoonbaar, waarna geen ander haar zal kunnen betrekken. Ontruiming wordt gelast binnen zes maanden, welke termijn met toestemming van Gedep. Staten met zes maanden of langer kan worden verlengd.

§ 5 regelt de onteigening. De tegenwoordige wet maakt die alleen in het algemeen belang mogelijk; de nieuwe staat die ook toe in het belang der volkshuisvesting. Bovendien zal zij veel spoediger kunnen tot stand komen en niet alleen op verzoek van het gemeentebestuur, maar ook wanneer eene vereen. tot verbetering van volkshuisvesting die vraagt. Besluit de Raad tot onteigening, dan is alleen een Kon. besluit daartoe noodig. De wet wil voldoende schadeloosstelling, maar niet boven de waarde, zooals thans veelal het geval is, en neemt ook eene andere wijze van berekening van schadevergoeding aan. Voor alle gebouwde en ongebouwde eigendommen zal de werkelijke waarde gerekend worden te bestaan in de som, welke de te onteigenen perceelen zouden kunnen opbrengen, wanneer die tusschen 18 en 6 maanden vóór de ter visie legging van het plan alle tegelijk te koop worden aangeboden.

Op die wijze zal de waarde niet kunstmatig kunnen worden opgedreven. Bij onteigening van onbewoonbaar verklaarde woningen zal de waarde niet meer worden berekend in verhouding tot den huurprijs, maar naar de getaxeerde waarde van den afbraak, vermeerderd met wat het pand wellicht meer waard zou zijn voor andere doeleinden dan bewoning en verminderd met de kosten van verbetering.

§ 6 regelt de uitbreiding der steden. In tal van gemeenten wordt thans geheel stelselloos gebouwd. Voortaan zal in alle gemeenten van meer dan 10.000 zielen en in die wier zielental binnen de laatste vijf jaren met meer dan een vijfde is toegenomen, een plan van uitbreiding moet worden vastgesteld, met aanduiding van den grond, die in de naaste toekomst

voor straten, pleinen en grachten bestemd is en dus niet zal mogen worden bebouwd. Wanneer in dergelijk plan een stuk grond voorkomt dat voor meer dan een derde aan één eigenaar toebehoort, wordt tot onteigening overgegaan. De belangen der eigenaren kunnen dus niet willekeurig worden geschaad.

Dit zijn in het kort de hoofdbepalingen der Woningwet.

De volkshuisvesting wordt niet opgevat in de bekrompen beteekenis van den lageren stand, maar in den zin van volksgezondheid. De wet is dan ook van toepassing op alle woningen en gebouwen, evenals de bouwverordening. Ook voor woningen voor den z.g. middenstand kan aan bouwondernemingen eene toelage uit de staatskas worden verstrekt.

Ook de gemeenten mogen, onder goedkeuring van Gedep. Staten, voorschotten verstrekken aan eigenaren, die de verlangde verbeteringen niet kunnen betalen, onderstand verleenen in de kosten van huisvesting, aan vereenigingen, die de volkshuisvesting willen verbeteren, gronden in eigendom of erfpacht afstaan, en bijdragen verstrekken aan bouwondernemingen, die krotten willen opruimen. Voor vele gemeenten zou dat te zwaar zijn; daarom zal de staat haar tegemoet komen. Een gemeente zal bijv. een voorschot willen verstrekken tegen 3 à 3½ pCt. en terugbetaalbaar in annuiteiten. Voor de bouwondernemingen zou dat echter te zwaar kunnen zijn, zullen de huren niet te hoog worden. De gemeente draagt dan zelve een percent, van welke bijdrage het Rijk haar de helft vergoedt.

Zonder financieelen steun zou van de heele wet niet veel terecht komen. Als oude krotten moeten worden opgeruimd, zal de bouwonderneming dikwijls geen 2½, soms zelfs geen 2 pCt. kunnen maken.

Over enkele maanden zal de wet in werking treden. Van hare resultaten koestert spr. geen overdreven verwachtingen; wij moeten er nog ingroeien. Maar wat daarbij verordend is, moet voor gemeentebesturen en particulieren een aansporing zijn om flink de schouders er onder te zetten. Willen de gemeentebesturen niet medewerken, door gebruik te maken van de bevoegdheden, welke haar worden gegeven naast de opgelegde verplichtingen, dan zal de gansche wet niets baten.

De redevoering werd hartelijk toegejuicht.

Van de gelegenheid tot het doen van vragen werd te 's-Gravenhage evenals te Dordrecht slechts een matig gebruik gemaakt.

Nieuwe gezichtspunten openden zich daarbij niet en de beantwoording bepaalde zich tot een met nadruk herhalen van enkele gedeelten van het reeds gesprokene.

Een vraag van een der aanwezigen aangaande de wenschelijkheid van meerdere verspreiding van de begrippen der gezondheidsleer, gaf spreker aanleiding tot de verklaring, dat, ofschoon van meening, dat er eerder te veel dan te weinig bonden in ons land bestaan, hij het ontstaan zou toejuichen van een bond tot verbetering van woningtoestanden, die de Regeering bij de ten uitvoerlegging van de Woningwet in vele opzichten zou kunnen steunen.

In 't verslag van de lezing te Dordrecht gehouden, lazen wij, dat de heer Goeman Borgesius, antwoordende op een paar daar gedane vragen nog betoogde, dat men ook in kleine gemeenten wel met de wet ingenomen zal zijn, omdat deze haar verplicht tot maatregelen, welke anders zoo ongaarne worden genomen. Voortaan zal niemand mogen bouwen of verbouwen zonder vergunning van B. en W., wat niet geweigerd kon worden zoolang geen verordenigg bestond. Ook in het belang der bouwondernemers is het, dat een vast bouwplan worde vastgesteld. Aan plattelandsgemeenten zullen Gedep. Staten in 9 van de 10 gevallen dispensatie kunnen verleenen.

Wat het toezicht betreft, de wet bepaalt wel de aanstelling van 3 of 4 hoofdinspecteurs, maar stelt het aantal inspecteurs afhankelijk van de behoeften. Ook de gezondheidscommissiën zullen tegen overtreding der verordeningen waken, terwijl de gemeentebesturen, wier bevoegdheid zich tot dusver beperkte tot het opleggen van 8 dagen hechtenis of *f* 25 boete, na de in werking treding der wet overtredingen kunnen bedreigen met hoogstens 2 maanden hechtenis en *f* 300 boete, bij recidive te verdubbelen.

Het bezwaar in zake den waarborg voor voorschotten aan huiseigenaren is niet ongegrond. In het oorspronkelijk ontwerp stond dat die bevoorrecht zouden zijn boven alle andere schulden, maar de wetgever heeft die bepaling tot spr.'s spijt geschrapt. Toch zullen de gemeenten daardoor geen groote schade lijden, want zij zijn „bevoegd" niet „verplicht" tot het geven van voorschotten en zullen die dus wel weigeren aan personen, op wie die niet te verhalen zijn of die geen vertrouwen verdienen. Bovendien zullen die voorschotten in den regel gering zijn en in 20 termijnen kunnen worden terugbetaald.

De Voorzitter bedankte den spreker voor zijne belangrijke rede, en sprak de hoop uit dat het hem, den maker van de wet, gegeven mocht zijn de voldoening te smaken, zoodanige vruchten van zijn arbeid te zien, als door hem daarvan werden verwacht.

DE HOFZAAL IN DEN HAAG.

Nu de Hofzaal in Den Haag gerestaureerd wordt, verdient een opstel van mr. D. Veegens, in de Nederlandsche Stoompost van 20 Januari 1861 geplaatst, de aandacht.

De schrijver begint met de herinneringen, die aan de zaal verbonden zijn, op te halen. Dan vervolgt hij:

„Al deze herinneringen, waarbij nog vele andere te voegen waren, hebben de zaal niet voor schromelijk verval en schandelijke verwaarloozing kunnen behoeden. Reeds voor meer dan een halve eeuw zijn de op den vijand veroverde vaandels, die daar plachten te hangen, weggenomen. Het overschot van dien schat, waarvoor zeer weinig zorg is gedragen, prijkt in de groote zaal van het paleis te Amsterdam.

„Jaren lang is de ridderzaal van Graaf Floris voor de trekking der Nederlandsche loterij gebezigd, waarom zij thans nog algemeen den niet zeer dichterlijken naam van loterijzaal draagt. Men heeft het der moeite niet waardig geacht, het gebouw behoorlijk te onderhouden; zoodat het met zijn gebroken ruiten en zijn vermolmd dak op den weg is om, te midden van de bevalligste der Hollandsche steden, onder het oog van de hooge Collegiën des lands, in een weinig behagelijken bouwval te verkeeren.

„Dat ergerlijke uiteinde zal thans worden voorkomen. Binnen weinige maanden zal de hand aan 't werk worden geslagen en de oude zaal door een nieuwe kap tegen het verder doordringen van regen en sneeuw worden beveiligd. Die kap zal, volgens de stukken van de Regeering uitgegaan, van ijzer worden vervaardigd, in een geheel anderen stijl dan de tegenwoordige; want, zegt de Regeering, het is een

dwaling te gelooven, dat de tegenwoordige kap eene middeneeuwsche zoude zijn. Zij is van latere dagteekening, en in 1621 getimmerd. Het nieuwe dak zal den stijl der dertiende eeuw veel beter wedergeven.

„Ik ben geneigd aan te nemen, dat inderdaad de ridderzaal bij hare stichting geheel anders overwelfd was, dan thans. Wat Kroon daarover in zijn „Beschrijving van 's Gravenhage" zegt, heeft mijn vroeger geloof, dat de kap nog van het midden der dertiende eeuw dagteekent, doen wankelen. Maar tot nu toe twijfel ik zeer aan de juistheid der onderstelling, dat de tegenwoordige zoldering der zaal in 1621 nieuw is getimmerd. De hoofdgrond voor dien twijfel ligt in eene bij alle beoefenaren onzer geschiedenis bekende ontboezeming van den Raadpensionaris Jacob Cats.

„Van de vroegste tijden af hechtte het volksgeloof groote waarde aan het houten gewelf der ridderzaal. Men las in oude kronyken dat het van uit Ierland gekomen hout was vervaardigd, 't welk de eigenschap had, nimmer te vermolmen of te verrotten, en bijzonder ook die, dat daaraan nimmer spinnen of spinnewebben zich vestigden. De divisie-kronyk deelt onder anderen die overlevering mede, met de volgende ongeloofelijke bijvoeging, dat alle hout, bladen van boomen of aarde, komende uit Ierland, goed voor alle venijn is. Anderen maakten het nog fraaier en spraken van cederhout, dat Willem II voor het bouwen zijner zaal uit Palestina had doen komen, of vereenigden beide overleveringen, door van Iersch cederhout te gewagen.

„Altijd echter bleef die zeldzame deugd, dat in het gewelf der zaal geen spin huizen kon, de grondtoon dier legende, welke, gelijk zoo menige andere, waarschijnlijk haar oorsprong in de zucht des volks, om datgene, wat fraai en buitengewoon schijnt, nog meer op te sieren en tot een wonderwerk te verheffen. Zij vond in den tijd van Cats algemeen geloof, en werd onder anderen door een historieschrijver, op wien hij hoogen prijs stelde, den waarheidlievenden Bor, geboekt.

„Daarop zinspelende, zeide de eerwaardige man in zijn afscheidsrede der groote vergadering van 1651: „De oogen omhoog slaande tot in het verheven dak van deze aanzienlijke plaatse, zoo wordt bevonden, dat aan al de balken, ribben, latten en ander hout daaromtrent niet een webbe van spinnekoppen en wordt bevonden, zijnde al het opgemelde werk zuiver van al zoodanige vuiligheden.

„De herinnering was niet dan een vrij smakelooze aanloop om tot het besluit der Staten-Generaal tegen „corruptiën en dergelijke vuiligheden" te komen."

Mr. Veegens meent, dat Cats deze mededeeling niet gedaan zou hebben. als de kap in 1621 getimmerd was. Hij zou daarom willen „dat de Regeering, vóór zij de handen aan het werk slaat, het mogelijke doe, om dit punt tot helderheid te brengen.

En hij eindigt: „Voor het oogenblik strekken zich mijne wenschen niet verder uit. Het ligt volstrekt niet in mijne bedoeling, het herstellingsplan der Regeering te bestrijden, of op wijziging daarvan aan te dringen. Die wijziging kon tot uitstel leiden, en er is hier reeds lang, oneindig veel te lang uitgesteld."

Het artikel is merkwaardig, omdat het ons doet zien, hoe men reeds in 1861 niet juist wist, of de houten kap middeleeuwsch was, of niet. Men meende, te goeder trouw, dat Rose's werk den stijl der dertiende eeuw veel beter zou weergeven, dan wat er toen bestond.

Nu wordt Rose's kap al weer gesloopt, en door een houten, gevolgd naar wat er vroeger was, vervangen. Nu oordeelt men, al weer ter goeder trouw, dat het gebouw er veel meer dertiende eeuwsch gaat uitzien.

Wat zal men in 1942 zeggen?

DE BEURS TE AMSTERDAM.

Het schijnt, dat onze mededeeling, wat er met het terrein van de bestaande Beurs te Amsterdam zal geschieden, een mededeeling die nog door niemand gelogenstraft werd, de belanghebbenden bezorgd heeft gemaakt.

Althans de heer L. Simons, wiens verhouding tot den architect Berlage bekend is, nam het in het „Handelsblad" van 16 April voor zijn „vriend" op.

Het aanloopje is een gefingeerd briefje, dat de schrijver beweert in zijn brievenbus te hebben gevonden. Het zou luiden:

Amsterdam, 13 April.

Mijnheer, wanneer u werkelijk de bouwmeester zijt van het leelijkste, meest smakelooze gebouw hier ter stede, dan vraag ik met wat recht gij u opwerpt als adviseur in bouwzaken (zie Handelsblad van heden)?

Men (niet ik), men ontzegt u kennis, smaak en recht van medespreken.

Uw Medeburger.

En daaraan worden dan de volgende fraaie beschouwingen toegevoegd.

„Toen kwam het bekende Mr. teeken en twee initilen, die ik natuurlijk niet publiceer, omdat ik moeilijk veronderstellen kan dat een onzer meesters in de rechten inderdaad zoo kleingeestig en onhebbelijk zou kunnen zijn, iemand dien hij niet kent een dusdanig episteltje te zenden zonder volle naamteekening, en ik eigenlijk nòg minder aan kan nemen. dat inderdaad een juridisch gevormd mensch zulk een briefje zou gaan schrijven over een onderwerp, waar hij blijkbaar totaal vreemd aan is. Want, 't is waar — ik weet volstrekt niet wat hij bedoelt met het leelijke en meest smakelooze gebouw in onze stad, er komen er zooveel voor deze omschrijving in aanmerking: een zeker assurantie-gebouw in de Leidschestraat, een hotel bij het Centraalstation, allerlei cafés, ons stedelijk museum, het circus Carré enz. enz. — en als mijn briefschrijver die bedoelt, kan ik hem verzekeren, dat ik daar *gelukkig* part noch deel aan heb."

Hoe aardig, niet waar En dan gaat onze grappenmaker voort:

„Doch doelt hij wellicht op onze Nieuwe Beurs, omdat ik 't daar Zondagochtend over had — of op mijn eigen woning, die veel Amsterdammers immers ook al zoo „raar" vinden — dan moet ik tot mijn groot leedwezen belijden, dat de eere daarvan niet op mij, maar op mijn vriend Berlage valt. Want terwijl *hij* — zou „men" dat nu heusch nog niet weten? — daar de bouwmeester van is, ben ik heel-en-al geen bouwmeester, en eenvoudig een liefhebber van architectuur."

Hier had nog kunnen worden bijgevoegd, dat deze woning door het raadslid D. Schut als aannemer gebouwd is. Maar deze veelzeggende bijzonderheid vindt de heer Simons blijkbaar niet belangrijk.

Hij vervolgt, doodleuk:

„En indien „men" daarom mij kennis, smaak en oordeel ontzegt, dan moet ik mij dat nederig laten welgevallen. Doch had ik inderdaad onze nieuwe Beurs gebouwd, dan zou ik meenen, dat dit feit alleen mij meer dan iemand 't recht zou gegeven hebben, om over bouwzaken te oordeelen. Zooals Jan van Amstel gisteravond terecht zeer wijsgeerig opmerkte: „wij leven snel!" Welnu, ik ben bereid met mijn ongenoemden correspondent een weddenschap aan te gaan: Al vóór de nieuwe Beurs gereed was, is men druk bezig haar stijl na te volgen (zie o. a. de zeer respectabele huizenrij in de Honthorststraat gezet). Vijf jaar nà de opening zal „men", die nu denkt, spreekt en schrijft als mijn X, totaal vergeten zijn en vergeten *willen* zijn dat zij aldus geoordeeld hebben, en zullen zij elken vreemdeling dit gebouw aanwijzen als een der weinige monumenten van bouwkunst, waarop onze stad zich te goed mag doen — Dat zegt niet alleen ik, maar de beste kunstenaars in den lande, die tot oordeelen bevoegd zijn. *Nous verrons!*"

Welk een profeet! Onze Van der Pek kan zijn profetenmantel wel voorgoed aan den kapstok hangen.

Vriend Berlage moet op den Dam aan den gang. De heer Simons wil het zoo. Wel zegt hij:

„Ik gun heusch graag iedereen wat; alleen niet aan enkelen wat aan de gemeenschap toebehoort, zooals meerwaarde van terreinen door een actie van de gemeenschap en niet van de eigenaren, vooral als de gemeenschap daarbij nog een millioen inschiet. Maar dat ik, als 't algemeen en 't aesthetisch belang 't hunne krijgen, den Warmoesstraters graag wat gun, blijkt wel uit mijn gratis-advies omtrent deze passage. Als die maar geen knoeiwerk wordt. Want — over smaak, als 't onzen stedenbouw geldt, twist ik wèl. — Binnenshuis mag een ieder knoeien wat hij wil."

Maar hij gunt alleen zijn vriend Berlage het bouwen. De Warmoesstraters moeten, nu zulk een genie aan den arbeid zal gaan, hunne belangen blijmoedig opofferen, de gemeente, die toch waarlijk niet te veel terrein in de stad het hare kan noemen, moet, voor een millioen, zich van de eenige plek, die zij aan den Dam bezit, ontdoen.

Wij denken, bij het lezen van dit alles, aan het rijm, dat, onder de verdichte grafschriften op bouwmeesters, die de luim der leden van Architectura in 1884 voortbracht, gevonden wordt:

> Hij, die hier rust, was steeds bekend,
> Als kolossaal geniale vent,
> En, als esthetisch architect
> Heeft hij, vooral, zijn zak gespekt.

De heer Berlage zorge, dat dit rijm nimmer op hem toepasselijk worde. Hij luistere niet te veel naar zijn vriend Simons, die hem het hoofd op hol zou brengen.

Als dit stukje verschijnt, heeft de Amsterdamsche raad de questie reeds behandeld. Wat wij schreven, kan dus niet van invloed op de beraadslagingen meer zijn.

Het is zeker voor Amsterdam van gewicht, wat er met de oude Beurs en het terrein waar op zij staat, zal geschieden. Maar voor de Amsterdamsche architecten is het van grooter belang, te weten, hoe sinds geruimen tijd een hunner, over wiens werk, zelfs zijn beste vriend moet dit toegeven, zeer verschillend geoordeeld wordt, door het gemeentebestuur direct en indirect wordt begunstigd.

Dit is een groote onrechtvaardigheid, die tegenover zijn vakbroeders geschiedt. De mantel der liefde en de mantel der esthetica hebben reeds gediend, om heel wat ongerechtigheden te bedekken. Die ongerechtigheden zijn dan tijdelijk aan het oog onttrokken. Doch de toekomst neemt ten slotte den mantel weg, en dan komt alles aan het licht.

NASCHRIFT.

Over het algemeen is het besluit van den Amsterdamschen Raad, laatstleden Woensdag genomen, om noch omtrent de sloopíng der Beurs, noch omtrent de bestemming van het terrein een beslissing te nemen, met voldoening ontvangen.

Maar den Amsterdamschen architecten zal het, hopen wij, niet ontgaan zijn, welk een comedie er vertoond werd. Zij behoeven hunne geesten niet te vermoeien met het uitdenken van plannen en oplossingen. Zelfs hun papier en hun verf kunnen zij beter op andere manier gebruiken.

De heer Simons zal fijntjes gelachen hebben, toen hij het verslag der zitting las. En toen hij kwam aan dat gedeelte waar de Voorzitter zei: „dat B. en W. vreezen dat vele plannen, die men wel zoude wenschen in te dienen, niet ingediend worden als de voordracht niet in haar geheel wordt aangenomen."

„Sommigen zouden kunnen meenen dat er wel eens een beslissing kon worde genomen, dat een deel van het vrijkomend terrein niet voor bebouwing bestemd zal worden en dan zouden zij hun plan achterwege houden. Er is al gevraagd waarom geen commissie is gevormd voor het indienen van een plan. Zulk een weg lijkt B. en W. niet de juiste. Wil men een goed plan, dan moet een architect op zich zelf werken; vier of vijf architecten werken samen geen goed plan uit, omdat elk zijn denkbeelden heeft", zal hij zich de handen gewreven hebben.

Nu zullen wij eens den profetenmantel omhangen en voorspellen: „de bouwmeester Berlage zal, bij leven en welzijn een pendant van de Nieuwe Beurs aan den Dam doen verrijzen."

EEN RANGSCHIKKER VOOR WEEKBLADEN

De bekende Stolzenberger „Schnellhefter" zijn reeds sedert eenige jaren op vele kantoren in gebruik en ook op vele technische bureaux zijn deze rangschikkers reeds een uitstekend hulpmiddel gebleken, om orde te brengen en te bewaren in papieren van allerlei aard.

Het Bureau Stolzenberg, Damrak 52 Amsterdam, brengt thans een Stolzenberger Rangschikker in den handel tot berging van een jaargang van ons blad. De eigenaardige inrichting maakt het voor iederen lezer mogelijk zelf niet alleen oude jaargangen als 't ware in te binden (zonder draad of lijm), maar ook ieder nommer dadelijk na ontvangst in den omslag te bevestigen, en in boekvorm te bewaren, zoodat de bladzijden op elkander volgen; het eerste nommer van den jaargang blijft dus steeds boven op.

Voor diegenen onzer abonnés, die gewoon zijn „De Opmerker" te laten innaaien of inbinden, levert voorts het vooraf hechten in den rangschikker geenerlei bezwaar, daar voor het hechten alleen noodig is, aan de rugzijde van elk nummer, door middel van een perforator twee gaatjes te maken.

Wij twijfelen niet aan het succes dezer uitgave, die wij onzen lezers aanbevelen en verwijzen overigens naar de advertentie in dit nommer.

INGEZONDEN STUKKEN.

Geachte Redactie!

Beleefd moge ik u gastvrijheid verzoeken voor een vraag aan den heer A. W. Weissman naar aanleiding van diens jongste artikel over „Restaureeren".

Als leek op bouwkundig gebied zal ik mij geen oordeel aanmatigen over de daarin behandelde quaestie, maar 't kwam mij voor, dat de Duitsche architect Hermann Mathesius in zijn opstel in „Decorative Kunst" ongelijksoortige grootheden vergelijkt, n. l. bouwwerken met oude beelden en schilderijen.

Inderdaad kunnen beelden en schilderstukken, die immers het *persoonlijke werk* van een artist zijn, d. w. z. door dezen met *eigen hand* vervaardigd, niet door een ander worden voltooid of gerestaureerd, maar is het met bouwwerken niet een ander geval?

Det architect maakt het plan, dat *anderen* uitvoeren. Men doet dus aan de bedoelingen van den bouwmeester niet te kort, indien men diens plan voltooit of zijn vervallen werk vernieuwt — mits men natuurlijk zijn plan kent of het minstens met nauwkeurigheid uit het bouwwerk zelf of uit afbeeldingen kan opmaken.

Nogmaals: ik matig mij geen oordeel aan over het restaureeren van gebouwen, maar zou alleen gaarne van den heer Weissman vernemen, of Mathesius' betoog wel versterkt wordt door het vergelijken van ongelijksoortige grootheden.

U, geachte Red., dankend voor de gastvrijheid, hoogachtend,

Uw dw.
Red. „Residentiebode".
A. J. OOSTDAM.

's-Gravenhage, 13 April.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van 11 April 1902.

Als spreker trad op de Voorzitter, de heer Henri Evers, die tot onderwerp zijner voordracht had gekozen de Weener architectuurbeweging.

Geen enkele groote kunstbeweging, ving spreker aan, ontstant ineens; zij is het uitvloeisel, de reflex van nieuwe toestanden, veranderde sociale verhoudingen, waardoor de tot dat tijdstip geldende tradities worden omvergeworpen. Nieuwe toestanden scheppen nieuwe elschen op elk gebied en dus ook op dat der kunst, en vorderen nieuwe middelen tot uitvoering, tot bevrediging van nieuwe verlangens. En als het de kunst gelukt de essence der nieuwe richting in haar scheppingen te belichamen, dan is een nieuwe stijl geboren, zooals in vroegere perioden de stijlen als afspiegeling der toenmaals geldende maatschappelijke en ethische begrippen en beschouwingen geboren werden. Meestal is eene verandering in de sociale verhoudingen en de daaruit voortvloeiende kunstbeweging een gevolg van eene groote politieke gebeurtenis. Zeker zou de renaissance in de 15de eeuw zich niet zoo verspreid hebben over alle landen der Westersche wereld, indien niet twee gewichtige politieke gebeurtenissen, nl.: de terugkeer der pausen naar Rome en de inneming van Konstantinopel, daartoe den grondslag hadden gelegd. Met de pausen kreeg de kunst hare machtige beschermers, die de studie der klassieken in zoo hooge mate bevorderden, die de Grieksche geleerden en kunstenaars naar Rome lokten en dit tot brandpunt van het nieuwe kunstleven maakten, waaruit de kunst zich naar alle landen verspreidde.

Ook nu meende spreker dat de groote politieke gebeurtenissen van 1866 en '70, waaruit de machtige eenheid van het Duitsche Rijk gesproten is, van grooten invloed zijn geweest op het karakter dat de sociale begrippen en verhoudingen sedert dien kenmerkt en als gevolg daarvan bij wijze van reflex, zich in de kunst heeft geopenbaard. De periode van krachtig maatschappelijk leven, waardoor de adem van een ethisch sociale levensbeschouwing vaart, heeft zich weerspiegeld in de architectuur en haar uitdrukking gevonden in de Siegesalleën, de Ruhmeshallen, Rathhäuser, enz., die allerwege in het Duitsche Rijk hun aanzijn verkregen.

Eerst in renaissancevormen, als herinnering aan een roemvol verleden, doch onbevredigend, als zijnde eene uiting van een anderen maatschappelijken geest dan de moderne, doch daarna komt de eigen natuur, de zucht tot uiting van het tegenwoordig gevoelde van eene urkräftige zelfbewustheid boven, en de Denkmäler op den Kyffhäuser, de Porta Westphalica en onlangs het Bismarck Denkmal te Hamburg, vertolken dat streven en spreken van een eigene moderne kunst, die wortelt in de aspiratiën van den tijd Overal heeft het kunstleven gebroken met stijloverlevering, overal een streven tot persoonlijke uiting, getuigend van de nieuwe eischen, en verlangens, die de nieuwe levensbeschouwing medebrengt, eene levensbeschouwing, die de verbroedering der menschen bedoelt, en de opheffing van heerschende misstanden in haar vaandel heeft geschreven. Zonder twijfel, zegt spreker, is het deze aspiratie, waardoor de ernstige kunstenaars van dezen tijd worden gedreven. Ze zijn zich bewust dat de opgaaf der moderne kunst, evenals die van vroegere perioden, de voldoening aan de behoeften en inzichten van het tijdperk, waarin zij leeft, tot taak heeft, en als eerste in de rij dier kunstenaars kan Otto Wagner te Weenen genoemd worden, de schepper van de nieuwe Weener-architectuurbeweging. Hij kon de eerste genoemd worden, daar zijn vormen-praak de meeste eenheid bezit, zich het rijpst en de meest rationeel ontwikkelt en als zoodanig het meest tot een nieuwen stijl nadert.

Spreker geeft nu een schets van den persoon en van het milieu waarin Wagner verkeert, erop wijzende welken grooten invloed een en ander op het karakter van zijne werken heeft gehad. Hij geeft een overzicht van zijn loopbaan, en releveert dat zijn debuut valt in het tijdperk, toen in Weenen de kunstwereld werd beheerscht door vier sterren op architectonisch gebied, nl.: Theophil Hansen, Ferstel, Schmidt en Von Hasenauer, de scheppers van al de reuzengebouwen, als het parlementsgebouw, de academie, het stadhuis de Hofburg, enz., aan den grooten Ring Eerst na hun dood, nu tien jaar geleden, komt Wagner naar voren, en van dien tijd af dagteekent zijn invloed op de architectuur. Onvermoeid werker, ongeëvenaard teekenaar, rijk aan schepping-vermogen, heeft hij in zijn persoon vereenigd het geloof aan de idée en de kracht om deze tot ontwikkeling te brengen. Zijn inzichten omtrent het wezen der architectuur heeft hij neergelegd in een geschriftje „Die moderne Architectur", waarin hij aantoont dat de wijze van composseeren moet beoogen het voldoen aan tegenwoordige eischen, met tegenwoordige hulpmiddelen en materialen, en niet moet zijn een copieeren van vroegere stijlvormen, met gebruikmaking van niet inheemsche materialen Daarom worden zijne scheppingen dan ook door de horizontale lijn beheerscht, wegens het gebruik van ijzer als constructiemateriaal, en zijn de door hem gebruikte vormen in hoofdzaak voor putzbouw geschikt, daar het gebruik van gehouwen steen te kostbaar is wegens het ontbreken van steengroeven nabij Weenen. Groote platte vlakken met een lijnenspel ter accentueering van lucht en deuropeningen, het gebruik van tegelbekleedingen en terracottaplaten, kenmerken zijn architectuur, die daardoor typisch-Weensch wordt, volgens zijn opvatting, dat elke landaard, ja elke groote stad haar eigenaardige kunstuiting moet hebben, als uitvloeisel van haar gebruiken, materialen, klimaat, enz. De constructie moet hoofdzaak zijn, doch moet geïdeliseerd en in een aantrekkelijk kleed gestoken worden, en het moet Wagner tot een hooge verdienste gerekend worden, dat door zijn streven de artistieke toepassing van het ijzer, het zoo bij uitstek constructieve materiaal van den tegenwoordigen tijd de oplossing nabij is gekomen. In zijn werken is de gelukkige samenwerking van ingenieur en architect tot een artistiek constructieve eenheid belichaamd geworden.

Na deze beschouwingen gaf spreker een overzicht van Wagner's werken, voorafgegaan door eene beschouwing der reuzengebouwen, door zijne straks genoemde voorgangers gesticht, ten einde het groote verschil in karaktor en vormenspraak duidelijk in 't licht te stellen, en de tegenstelling aan te toonen tusschen het oorspronkelijke moderne in Wagner's werken, en het op vroegere stijlperiodes gebaseerde van de werken zijner voorgangers. Met een reeks van platen en lichtbeelden lichtte spreker zijne voordracht toe.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Bij beschikking van den Regeeringspresident zal op de tramwegen te Hannover, binnenkort bij maatregel van politie het bedrijf met accumulatoren verboden zijn.

Aan de tramwegdirectie is een tijdruimte van vier weken toegestaan, om met het gemeentebestuur over de invoering van bovengrondsche geleiding te onderhandelen. Geraken partijen binnen den gestelden tijd niet tot overeenstemming, dan zullen van hoogerhand, krachtens het „Kleinbahngesetz", maatregelen worden genomen, om tot den gewenschten toestand te geraken

☛ Men zie voor Berichten, Personalia enz. het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

de Ruijter f 26,800. De overigen te Arnhem.

Werkendam, 17 April: het maken van den watertoren, filters, bezinkbassins, gebouwen, buisleidingen en verdere tot het pompstation behoorende werken, ten dienste der drinkwaterleiding aldaar; ingek 6 bilj, als: W. M. Weijers, Tilburg, f 36,950; J. Roodenrijs, Den Haag, f 36,275; P. Verdoorn, de Werken, en J. van Loon, Werkendam, f 35,690; C. Bakker, Werkendam, f 35,600; F. van Varvik en F. Kramer, Werkendam, f 34,598; J. H. Nieuwenhuizen, Rotterdam, f 34 187.

Stolzenberger Rangschikker

voor één jaargang van dit tijdschrift wordt tegen overmaking van **30 cent** franco toegezonden door:

Bureau STOLZENBERG.
Damrak 52, Amsterdam.

Bij bestelling gelieve men den *titel* van het tijdschrift op te geven.

OPZICHTER

biedt zich aan: hoog *salaris* geen vereischte.

Fr. br. lett. G. L. aan den Boekh. A. J. MAAS te ***Helder.***

Een jong BOUWKUNDIGE, 6 à 7 jaren praktijk, wenscht zich te

ASSOCIEEREN

met een gevestigd Architect.

Brieven onder letter A. Bureau Bouwk. Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ZAANDAM*, zullen op ***Zaterdag 3 Mei 1902,*** des namiddags ten **1½ ure,** in het Gemeentehuis

AANBESTEDEN:

1. **Het aanleggen van twee straten en twee dwarsstraten aansluitende aan het Pantepad.**
2. **Het ophoogen, rioleeren en bestraten van de Oranjestraat.**

Bestekken met teekeningen zijn à ***f 1,50*** per stel verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 16 April 1902.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
H. J. C. VAN TIENEN.
De Secretaris,
ZAALBERG.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op ***Dinsdag*** *den* ***13den Mei 1902,*** des namiddags ten **2 ure** *(locale tijd),* aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht,* van:

BESTEK No. 895.

Het maken van de grondwerken, het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, het maken en wijzigen van gebouwen en inrichtingen en het verrichten van diverse werken ten behoeve van de uitbreiding van het station DIEREN.

Begrooting *f* 97.500,—.

De besteding geschiedt volgens § 92 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den April 1902, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het Bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Zutphen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ***f* 2.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 6den Mei 1902, ten 10.15 ure voormiddag *(West Europeesche tijd).*

UTRECHT, den 14den April 1902.

AANBESTEDING.

Burgemeester en Wethouders der gemeente Venlo

zullen op ***Dinsdag 29 April 1902,*** ten **11½** uur, op het Raadhuis

PUBLIEK AANBESTEDEN:

Het leveren van Cementriolen en Putten.

Bestek en teekeningen liggen ter inzage op het bureau van Gemeentewerken, alwaar tevens de noodige inlichtingen te bekomen zijn, elken werkdag van 9 tot 12 en van 2 tot 4 uur.

Bestek en teekening zijn tegen betaling van ***f* 1.—** ter Gemeente-Secretarie te bekomen van af 22 dezer.

Burgemeester en Wethouders vod.,
H. B. J. VAN RIJN.
De Secretaris,
P. J. LIENDERS.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 2 Mei 1902,** des voormiddags te half twaalf, zullen BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *DELFT,* in het openbaar, ten Raadhuize aanbesteden:

Bestek 11: Het wijzigen der bestaande Kleedkamers en het bouwen van een bergplaats voor decoratief, meubelen, enz., en kleedkamer aan „Stads-Doelen".

Aanwijzing Dinsdag, 29 April.

Inlichtingen zijn te bekomen alle werkdagen tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 11 uur aan het Bureau Gemeentewerken; het bestek met teekening is tegen betaling van ***f* 0.75** ter Secretarie verkrijgbaar.

BECKER & BUDDINGH. — Arnhem.

Koninklijke Fabriek
VAN
INSTRUMENTEN
VOOR
Ingenieurs, Architecten, Landmeters, Teekenaars, Aannemers enz.
Geëmailleerde
PEILSCHALEN.
WEEGWERKTUIGEN.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

BINNENLAND.

F Amsterdam. Naar wij vernemen, zal weldra een wetsontwerp worden ingediend, waarbij een krediet van f 70 000 wordt gevraagd voor verbouwing van het Rijksmuseum. De bedoelingen is een zaal uit te bouwen voor de „Nachtwacht" overeenkomstig het thans definitief vastgestelde rapport der Rembrandt-commissie. Naar men verzekert, heeft de architect dr. Cuypers zich met dit plan vereenigd. Het rapport moet vastgesteld zijn met 22 tegen 2 stemmen.

F Zutphen. Volgens een schrijven uit Zutphen aan de N. Rott. Courant heeft Dr. Cuypers een bezoek aan de Sint. Walburgskerk gebracht in verband met hare aanstaande binnenrestauratie, waarvoor, zooals men zich zal herinneren, een post op de rijksbegrooting voor 1902 is gezet. Wat de kerk, een goede vijftig jaar geleden, inwendig van haar vroegeren luister nog over had, is in of omstreeks 1857 verkwanseld of voor altijd verminkt.

De kerk werd toen van binnen vertimmerd, zoogenaamd „opgeknapt", door een architect (?), die volstrekt geen oog had voor het mooie, dat er nog in het gebouw was, maar die behalve dat ook geen practicus is geweest, anders had hij toen de smakelooze tochtschotten niet laten zetten, die juist veel tocht geven, daargelaten nog, dat ze, geplaatst tusschen de pilaars, het doorzicht in de kerk benemen.

Wil men zien, hoe men zonder die leelijke houten staketsels geen tocht in de kerk behoeft te hebben, dan ga men maar eens naar de Groote Kerk te Arnhem kijken, waar ze bij de restauratie werden weggebroken en in plaats daarvan eenige goed gedachte portalen aan de binnenzijde der deuren werden geplaatst.

Ook de banken, waaronder er enkele zeer fraaie waren, werden in 1857 opgeruimd, om vervangen te worden door de tegenwoordige, die het karakter van kerkbanken geheel missen en in haar eentonig gele verfkleur er erg vervelend uitzien.

Enkele fraai gesneden schepenbanken, welke de kerk nog bezat, werden toen verzaagd voor andere doeleinden, terwijl men er eenige fragmenten van in de betimmering eener galerij aanbracht.

Men kan er nog duidelijk uit zien, welk fraai snijwerk die banken hebben gehad.

Maar aan het mooie dacht men toen niet!

Zoo werden de koperen kronen, welke in de St. Walburg hingen, destijds te gelde gemaakt en vervangen door de innig smakelooze ijzeren van thans; ja men ontzag zich niet de bekende, fraai gesmeed ijzeren kroon, tot gaskroon in te richten. Inderdaad men heeft in 1857 dapper huisgehouden.

Er zal nog heel wat moeten gebeuren, eer deze ongerechtigheden hersteld zijn.

Ook aan de restauratie der in het vorige jaar gevonden muurschilderingen zal de noodige aandacht en zorg moeten geschonken worden.

IJmuiden. Bij den raad dezer gemeente is concessie aangevraagd om hier ter plantse een gasfabriek te mogen exploiteeren. De electrische centrale levert nog niet eens een jaar licht.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd definitief tot ingenieur der 1e kl. de ingenieurs der 2e kl. Wertheim, Van Lessen en Boers; tot ingenieur der 2e kl. de ingenieurs der 3e kl Buijsman en Neeb, met bepaling dat de ingenieur Van Lessen ter beschikking blijft gesteld van den hoofd-ingenieur der Sumatra-spoorwegen.

— Door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid zijn benoemd tot buitengewoon opzichter H. de Leeuwerk te Giessendam, bij het voortzetten der verbreeding van en der oeververdieding langs de Zuid-Willemsvaart in Noord-Brabant en J. N. de Witte, te Oost- en West-Souburg, bij de werken voor het bouwen van eene brugwachterswoning bij de schipbrug te Vlissingen.

— Tot opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Venlo is benoemd de heer H. M. J. van Eysden.

— Tot leeraar aan de Ambachtsschool te Groningen is benoemd de heer M. Blank, aldaar.

— Tot directeur der Ambachtsschool te Deventer is benoemd de heer Bagchus, te Breda.

— De heer J. Homan van der Heide heeft zes maanden verlof verkregen om naar Siam te vertrekken, waar hij op verzoek van den Koning vertoeven zal om een studie te maken van de irrigatie.

— Tot leeraren aan de gemeente-teekenschool te Rozendaal (N.-B.) zijn benoemd de heeren A. de Bruijn en C. Bernaards te Rozendaal voor het bouwkundig teekenen en de heeren Henri Dircks te Breda en C. Notenboom te Rozendaal voor het handteekenen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in de werktuigkunde aan de dag- en avondschool. Aanvangssalaris f 1200 's jaars. In aanmerking komen zij, die, behalve met het gewone smidswerk, meer in het bijzonder bekend zijn met machinebouw. Aanbeveling strekt bekendheid handteekenen en vaardigheid in het ontwerpen van eenvoudig kunstsmeêwerk. Inzending der stukken vóór 26 April e. k. aan den directeur der ambachtsschool te Harlingen.

— Een of meer adjunct-inspecteurs van den arbeid. Jaarwedde van f 1500,— tot f 2500,—. Zij moeten op 1 Jan. nog geen 36 jaar zijn. Zich aan te melden voor 1 Juni 1902 aan het Dep. van Binnenl. Zaken.

— Bouwkundig Teekenaar te Rotterdam (zie adv. in no. 15.)

— Directeur der Gemeente-Reiniging, gemeente Groningen, jaarwedde f 2000,—; zij kan stijgen tot f 2500,—. Zich aan te melden vóór 1 Mei op gezegeld adres bij den Voorzitter van den gemeenteraad.

— Hoofdopzichter. (Zie adv. in nn. 15.)

— Teekenaar, uitstekend op de hoogte met teekenen e. berekenen van wissels, kruizingen enz., tijdelijk, tegen goed salaris Br. ond. motto Wissels, „N. v. d. D.".

— Werkplaats-chef aan de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel te Amsterdam, voor de afdeeling IJzerwerk der Wagenmakerij, flink salaris. Schriftelijke sollicitatiën met uitvoerige opgave van vroegere werkzaamheid, enz. bij de directie.

— Lithograaf, ervaren in teekeningen en schrift. Aanb. met eigen gemaakte modellen bij K. Maijwald, Snelpersteendrukkerij, Leeuwarden.

— Bouwkundig-teekenaar aan een theater te Amsterdam. Sollicitatiën bij den architect E. Breman, Amsterdam

— Bouwkundig-teekenaar op een architecten bureau in Limburg. Br enz. en opgaaf verlangd salaris letter S. aan het bureau van „Architectura", café Parkzicht A'dam.

— Bouwkundig Opzichter voor direct. Br, lett. A. Boekh. H. L. Smit, Hengeloo (O.).

— Onderbaas aan een der fabrieken van ijzerwerken, in de nabijheid van Rotterdam, tegen 1 Juli. Sollic. letter H. W. A. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Adjunct-Ingenieurs bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië worden gevraagd twee civiele en vier werktuigkundige ingenieurs, in het bezit van diploma, bedoeld bij artikel 61 of 64 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad no. 50). Bezoldiging f 250 's maands. Sollicitatiën op zegel, voor den 15n Juli bij het departement van koloniën.

— Adspirant-ingenieurs. Bij den dienst van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië kunnen worden geplaatst zes adspirant-ingenieurs. Sollicitatiën vóór 15 Juli bij gezegeld adres bij het Departement van Koloniën. Bezoldiging f 250.— 's maands.

— Opzichter 3de klasse. Ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië kunnen worden gesteld om te worden benoemd tot opzichter der 3de klasse bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië twee personen die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat in Nederland. Bezoldiging f 150 's maands. Sollicitatiën op zegel voor 15 Juli, bij het Departement van Koloniën.

DIENSTAANBIEDINGEN.

(Dienstaanbiedingen in beknopten vorm worden, ten gerieve van heeren geabonneerden, tweemaal per jaar twee achtereenvolgende malen kosteloos opgenomen. De administratie belast zich met de toezending der eventueel inkomende brieven.)

— Gediplomeerd Opzichter-Teekenaar, voorzien van zeer goede getuigschriften, zoekt plaatsing. Fr. brieven onder letter O, aan 't Bureau van dit Blad. (2)

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

8 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, f 40—f 100 's maands.
1 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 j., f 90 's maands;
3 teek., 19 tot 23 jaar, f 40 tot f 70 's maands.
5 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, f 25—f 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, f 70 's maands.

37ste Jaargang. ZATERDAG, 26 April 1902. Nr. 17.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

ARENT VAN 's-GRAVESANDE.

I.

Het feit, dat men op het tegenwoordig Gemeentemuseum te 's Gravenhage een stelling wilde plaatsen, om er telefoondraden aan te kunnen bevestigen, heeft voor een oogenblik de aandacht op dit gebouw en zijn ontwerper, Arent van 's Gravesande, gevestigd.

Van 's Gravesande is geen zeer bekende persoonlijkheid. Galland heeft hier en daar in zijn „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei" wat omtrent hem medegedeeld. Het is echter niet veel, wat wij daar vinden.

Op bladzijde 281 lezen wij: „De jeugd van Frans Hals (1581—1666) viel in den tijd, dat de Haarlemsche bouwkunst bloeide, zijn ouden dag in een periode van verval voor de architectuur dier stad. Van een mededinging door het klassicisme was hier geen sprake, zooals te Leiden, de geleerde stad, waar, nadat Rembrandt haar verlaten had, de strenge Renaissance van een Arent van 's Gravesande tot bloei kwam."

Frans Hals noch Rembrandt hebben, voor zooveel men kan nagaan, niet den geringsten invloed op den bouwtrant van hun tijd gehad. En daarom maakt de opmerking, dat Van 's Gravesande te Leiden ging bouwen, nadat de jonge Rembrandt zijn vaderstad voor goed had verlaten, ons niet wijzer.

Dan volgt, op bladzijde 290: „Veel belangrijker zijn de weinige koepelkerken. Een ontwerp van Danckertsz toont ons een regelmatigen achthoek met lage portalen aan de vier zijden; op acht veelhoekige pijlers rust de tamboer van een achtkanten koepel. Op dit dit ontwerp gelijkt vooral de Mare-kerk te Leiden (1639—1648) een schepping van Arent van 's Gravesande; hier ontbreken echter de portalen en wordt de tamboer van den koepel door zuilen van 50 duim middellijn en 23 voet afstand gedragen. De middellijn van de achtkante kerk bedraagt 100 voet, de hoogte 150 voet."

Eenige andere bijzonderheden omtrent deze inderdaad hoogst belangrijke kerk waren welkom geweest. Die voeten en duimen geven ons maar weinig. Wij komen aan bladzijde 311 en hopen wat meer te zullen vernemen, doch vinden ons al weder teleurgesteld. Daar staat: „Tot de Hollandsche bouwmeesters, die de kunstgeschiedenis tot dusverre niet opgemerkt heeft, behoort ook Arent Adriaansz van 's Gravensande, de stads-architect van Leiden. Hij trad voor het eerst in 1639 met een ontwerp en model voor de Mare- of Nieuwe Kerk op den voorgrond. De wijze, waarop deze oudste koepelkerk van het land voorbereid en uitgevoerd werd, is zoowel voor de toenmalige bouwkunst als voor de geschiedenis der stadsfabriekambten niet zonder belang. Op verlangen der Burgemeesteren en op uitnoodiging van den fabrieksmeester verschenen in de maand Juli van het genoemde jaar op het Leidsche Raadhuis Philip Philipsz de Vos, Stadssteenhouwer en Pieter Michiels, stadstimmerman, beiden van Amsterdam, benevens Dirk Arents Elgen, stadstimmerman van Delft, om het ontwerp van 's Gravesande te onderzoeken. Zij verklaarden, dat de kerk „een bundick, vast, sterk en onbeweechlick werk" zou worden, en dat zij „de ordonnantie van 't selve in allen zijnen deelen goetvonden". Nadat, op grond van deze uitspraak, 's Gravesande met de uitvoering belast was, en hem de uiterste zorg was aanbevolen, kwamen dezelfde deskundigen twee maanden later andermaal, om de begonnen fundeeringswerken in oogenschouw te nemen. Zij verklaarden, dat de fundamenten stevig genoeg waren, doch dat het wenschelijk zou zijn, meer volk aan de heistellingen te plaatsen. Met dezelfde zorg werd de kerk verder gebouwd en in 1648 voltooid. Het is vreemd, dat er in de stukken nooit over de kunstvormen van het ontwerp gesproken wordt. Hier waait reeds de koude wind van de uitsluitend technische overleggingen, die in het vervolg alles zouden gaan beheerschen. De bloei, waarin de lakenweverij en de

lakenhandel te Leiden zich verheugden, gaf tot het bouwen der Lakenhal aanleiding. Arent van 's Gravesande leverde ook hier het ontwerp (1640) en Bartholomeus Drijffhout met Pieter Adriaensz. Thooft, steenhouwers uit den Haag, namen de uitvoering op zich. Gelijk de Marekerk bezit deze Lakenhal, die hoofdzakelijk in gebakken steen werd opgetrokken, een klassieken gevel, die door een fronton en pilasters ter hoogte van twee verdiepingen zeer monumentaal is. De naturalistische gevelversieringen, reliefs, frontonvulling, bekroningen, festoenen, welke op de weverij en de wol betrekking hebben, schijnen door Thooft gehakt te zijn. Ten minste deze kunstenaar heeft met Cornelis Gijsbrechtsz. van Duynen, naar een ontwerp van Van 's Gravesande, het rijkgebeeldhouwde portaal aan de noordzijde van het plein der St. Jorisdoelen (1645) uitgevoerd. Van 's Gravesande's hand herkent men ook in den gevel van het Hofje van Broeckhoven (1640) ook hier zien wij een fronton en Jonische pilasters."

De mededeeling omtrent de St. Jorisdoelen wordt op bladzijde 433 andermaal gedaan, terwijl bladzijde 436 een herhaling van wat omtrent de Marekerk, de Lakenhal en het Hofje van Broeckhoven gezegd is, geeft. Hier wordt nog aan toegevoegd: „Opmerkelijk zijn de werkelijk klassieke portaalomlijstingen aan het Hofje en de Koepelkerk, gelijk ook de realistische beeldhouwwerken, die de Lakenhal, in plaats van mezzanino-vensters, heeft. De strenge richting, die Van 's Gravesande, een tijdgenoot en geestverwant van Jacob van Campen te Leiden vertegenwoordigt, blijft ook daarna in de stad heerschen."

Eindelijk wordt de Nieuwe of St. Sebastiaansdoelen in Den Haag op bladzijde 414 vermeld, zonder dat echter Van 's Gravesande als de ontwerper genoemd is.

Men zal moeten erkennen, dat er dus omtrent onzen bouwmeester al heel weinig vaststaat. Van zijn geboorte-, noch van zijn sterfjaar vernemen wij iets, zijn geboorteplaats blijft ons onbekend, ook de school waarin hij zich gevormd heeft, wordt ons niet genoemd.

Toch is Arent Adriaansz. van 's Gravesande een merkwaardig man, want, zooals Galland terecht opmerkt, zijn manier doet aan die van Jacob van Campen denken. Niet alleen de werken in Den Haag en te Leiden, die Galland noemt, maar ook vele gebouwen in de laatste stad, waar hij geen woord van rept, zijn zóó Palladiaansch, dat de schepper van 's werelds achtste wonder zich er niet voor had behoeven te schamen.

Het verdient opmerking, dat de St. Sebastiaansdoelen in Den Haag terzelfder tijd onderhanden was als de niet ver van daar gestichte huizen voor Joan Maurits van Nassau en voor Huygens, van welke wij weten, dat zij door Jacob van Campen ontworpen zijn, ofschoon men ze vroeger aan Pieter Post placht toe te schrijven.

Wij weten thans ook dat Van Campen een Haarlemmer was, en dat hij de Nieuwe Kerk in zijn geboortestad heeft ontworpen, die vroeger op naam van Salomon de Bray ging. Dat hij ook te Leiden relaties moet hebben gehad staat vast, sinds wij weten, dat zijn zuster met iemand uit Leiden, Heerman van Zuydwyck, gehuwd was.

Pieter Post is in 1636 naar Brazilië gegaan met Joan Maurits, die daar toen gouverneur werd. Jacob van Campen heeft dus, zoolang Post's afwezigheid duurde, zich van iemand anders moeten bedienen, om hem in de uitvoering der werken, die hij toen onderhanden had, bij te staan. En het ligt voor de hand, aan te nemen, dat Arent van 's Gravesande die man geweest is.

Sinds 1633 was Van Campen met het Mauritshuis bezig. En het is wel waarschijnlijk, dat hij ook het ontwerp voor den St. Sebastiaansdoelen gemaakt heeft, dat door Arent van 's Gravesande is uitgevoerd. Van Campen werd toen ook door Frederik Hendrik voor verschillende werken gebruikt, en daar deze vorst een belangrijke som voor den bouw bijdroeg, zal hij ook misschien wel den architect hebben aanbevolen.

Van Campen is, toen hij leefde, reeds zeer beroemd geweest. Doch dit heeft niet belet, dat zijn tijdgenooten van de werken, die hij ontwierp, slecht op de hoogte waren. Van Campen had een afkeer van al wat naar reclame zweemde, en dit had ten gevolge, dat zijn medewerkers vaak de eer kregen, die hem toekwam. Tot in de 19e eeuw toe heeft men Post als den ontwerper van het Mauritshuis, Stalpaert als den ontwerper van het Amsterdamsche raadhuis aangezien. Zelfs de mededeelingen van Houbraken, die toch inderdaad lang niet alle scheppingen van den meester heeft genoemd, werden in twijfel getrokken.

Zoo zou men ook geneigd zijn, bij de werken van Arent van 's Gravesande aan Van Campen als den geestelijken vader te denken. Huygens, die ons omtrent Van Campen en Post zoo goed heeft ingelicht, zwijgt over Van 's Gravesande.

Maar het gedicht van 1 Mei 1058, getiteld: „Op het Graf van den heer Jacob van Campen", bevat de regels:

„Hoe leght hij marmerloos, hoe gunt m'hem niet een steen,
Tot eer-gedachteniss van sooveel ed'le steenen?
Ick meen de reden is, en 't is wat meer als meenen,
Hier stond een Graf-gebouw, hadd' hij het self bestaen:
Nu hij 't verwaerloost heeft en derft er niemant aen
Van all de leerlingen, die uyt hem zijn gesproten:
Want, seggen sij, waer 't niet nett in syn vormgegoten,
En schoeyde lit voor lit niet even op sijn leest,
Daer nu sijn lichaem rust, ontroerde 't noch sijn Geest,
En wat geest sou dien Geest, nu leden-loos, vernoegen,
Dien, noch in 't logge vleesch, geen Geesten op en woegen?"

Huygens spreekt hier dus van leerlingen, die Van Campen gehad heeft, en die met ontzag tot hun meester, als verre boven hem staande, opzagen. Het is zeker niet gewaagd, om Arent van 's Gravesande onder hen te rangschikken. Hij is dan de meest begaafde dezer leerlingen geweest. Want in zijn Leidsche werken vindt men, veel meer dan in de scheppingen van Post, de eigenaardige Palladiaansche grootschheid, die Van Campen zich door de studie der paleizen te Vicenza had eigen gemaakt, terug.

Arent van 's Gravesande schijnt Pieter Post niet slechts in talent, maar ook in leeftijd te hebben overtroffen. Ik grond dit vermoeden op wat in het derde deel van F. van Mieris, de bron waaruit ook Galland geput heeft, omtrent de Marekerk te Leiden wordt medegedeeld.

Daar lezen wij dat „de groote klok in den tooren dezer kerk hangende, is gegooten bij Coenraed Wegewaert, Geschutgieter in 's Gravenhage, aan wien het gieten van dezelve in den jaare 1647 is aanbesteed geworden; zijnde in 't opwinden en loshangen den eersten slag daarop geslaagen door Jacobus van Swaenenburgh, zoon van den alsdoen regeerenden vierden Burgemeester Mr. Paulus van Swaenenburgh, en den

tweeden door Pieter Arentz van 's Gravesande, zoon van mr. Arent Adriaansz van 's Gravesande, Fabryk van deeze stad, dewelke zelve daar op den derden slag heeft geslaagen en ook het geheele ontwerp en model, waarnaar deeze kerk, zeer konstiglijk is gebouwd, gemaakt had."

Daar, bij een andere gelegenheid, van een zoontje eens burgemeesters gesproken wordt, mogen wij aannemen, dat Van 's Gravesande's zoon Pieter toen reeds volwassen is geweest, en zijn vader derhalve een tijdgenoot van Jacob van Campen. Is deze Pieter dezelfde, die als schilder in 1673, 1679 en 1680 in de boeken der Haagsche „Confrerye" voorkomt? Hij wordt daar Lowys Pieter van 's Gravesande genoemd.

Arent Adriaanszoon was zeker een man van aanzien. Niet alleen de bijvoeging Mr. bij zijn naam bewijst dit, maar wij vinden ook vermeld, dat de bouwmeester naar elders ontboden werd, om van advies te dienen. Zoo betaalden Thesaurieren van Utrecht hem in 1649 een bedrag uit, dat zij als volgt boekten: „A. Gravesant, Fabryck der Stadt Leyden betaelt d'somme van 277 gul. voor Vacatien, Reys en Teercosten, mitsg. Offteycheningen van de te maken Wittevrouwenpoort ,als synde versocht hier te comen, om sijn advys te hooren." Deze poort gold tot dusverre als een schepping van Gijsbert Fransz van Vianen; doch het blijkt nu, dat deze alleen de uitvoering heeft geleid.

Van 's Gravesande is ongetwijfeld evenals Post en Stalpaert, een uitnemend practicus geweest. Maar, uit de mededeeling van Galland zagen wij het reeds, toen hij in 1639 zijn plan voor de Leidsche Marekerk had ingeleverd, vertrouwde het stadsbestuur zijn „Fabryk" nog niet. Galland heeft de mededeelingen van Van Mieris niet volkomen juist weergegeven. Daarom volgt hier de oorspronkelijke tekst.

„Opten XIXen July anno XVIc negen en dertich sijn in Burgemeesterenkamer opt Raedthuijs verscheenen Philips Philips de Vos, Stads Meester Metselaer tot Amsterdam, Pieter Michiels, Stads Meester Timmerman tot Amsterdam en Dirck Arents Elgen, Meester Timmerman, wonende tot Delft. Dewelcke door ordre van Burgemeesteren door den Fabryck dezer Stede ontboden waren, omme te visiteren, ende te examineren de modellen ende teyckeningen, mitsgaders de kerck, bij Mr. Arent, Fabryck voornoemt, ontworpen en gedaen maecken, om, in achtervolch van dien een kerck binnen dese Stadt te doen bouwen."

Van 's Gravesande wordt hier uitdrukkelijk als den ontwerper van de kerk genoemd. En wanneer hij geen schets van Van Campen gevolgd heeft, dan moet erkend worden, dat hij zich den stijl van dien meester al bijzonder goed eigen heeft gemaakt.

Ook omtrent de poort van den St. Jorisdoelen is Van Mieris uitvoerig. „Deken en Hoofdmannen hadden een bestek vant werk doen maken door Mr. Arent van 's Gravesande, Fabrycq deezer stad, naar het welke de basementen, pilasters en capitelen volgens de Dorische bouworde moesten zijn, met bekwaame vleugels op de zijden, en de afbeelding van St. Joris te paard, den draak doorstekende, boven op de poort, verder met oorlogstuig en andere toepasselijke sieraden opgepronkt, al 't zamen van Bentemer hartsteen; ter wederzijde daar 't gezien kon worden overschoon, zoodanig dat het, als 't geverfd zoude zijn, een geheelen steen mogt gelijken. Op deeze voorschrijving is bij Mr. Pieter Adriaansz. Thooft en Mr. Cornelis Gijsbertz van Duynen, Steenhouwers, den derden April 1645 het Steenwerk aangenomen te maken voor zeventien honderd gulden, en voor ieder van de aannemers eenen roozennobel. Het Metzelwerk aan dezelve poort wiert bij Jan Claesz. Pety aangenomen voor honderd en seventig guldens. De Fabrycq 's Gravesande is voor het ontwerp en schikking door de Hoofdmannen met vijftig guldens beschonken."

Bij het ontwerpen van deze poort is Van 's Gravesande van de strenge manier, die Van Campen steeds is blijven volgen, ietwat afgeweken. Hij heeft zich blijkbaar geinspireerd op de poort, die Lieven de Key aan den St. Jorisdoelen in de Groote Houtstraat te Haarlem had toegevoegd.

Streng Palladiaansch daarentegen is de Lakenhal, nu het Stedelijk Museum, te Leiden. Het werk werd 8 Maart 1639 aan „Mr. Arent van Schraevesandt, Fabryck deeser Steede" opgedragen. Men vindt hier een van de zeldzame voorbeelden uit vroeger tijd, dat een bouwmeester zijn werk met zijn naam heeft voorzien. Rechts van de deur toch staat uitgehouwen: „Architect Arnold van 's Gravesande".

Het schijnt, dat Van 's Gravesande kort na 1650 overleden is. Want het ontwerp voor het gerechtsgebouw Gravensteen, ten noorden der St. Pieterskerk, in 1655 voltooid, is door Pieter Post gemaakt. En Van Mieris zegt ons: „Den 21 Augustus 1657 hebben die van den Gerechte, naa genomen oculaire inspectie van de houte Waage en van den grond tot het bouwen van eene nieuwe Waage, vermits het afwezen van verscheydene Leden van hun Collegie, naa gethoonde inclinatie tot het gebouw, goetgevonden dat door den Bouwmeester Pieter Post eene teyckening van het gemelde gebouw sal worden gemaekt. Den vierden September deszelfden jaars bij die van den Gerechte gezien zijnde de teyckening, bij den voornoemden Pieter Post gemaakt van de Waage, hebben deselve goed gevonden."

Men zou zeker Pieter Post niet aan het werk gezet hebben, als Arent van 's Gravesande nog in stads dienst geweest was, want de laatste was den eersten verre de baas. Het is waarschijnlijk, dat van 's Gravesande kort na 1650 overleden is.

Beschouwen wij nu zijn werken eenigszins nader. De Marekerk te Leiden is ongetwijfeld des bouwmeesters beste schepping. Het gebouw heeft geen gunstige plaats, daar het aan drie zijden ingebouwd is, en de voornaamste gevel zich aan de Mare, een betrekkelijk smalle gracht bevindt. De bouwmeester heeft daarom ook alleen aan de zijde der gracht versierselen aangebracht. Daar ziet men twee Jonische pilasters, die een hoofdgestel en fronton dragen, dat het wapen van Leiden omsluit. Het portiek is met festoenen versierd. De geheele ordonnantie brengt de manier van den een halve eeuw vroeger gestorven Palladio, in herinnering.

De overgang van het benedendeel naar den koepel wordt door steunbeeren gevormd, die als het ware de voorloopers zijn van de klauwstukken, die men, niet veel later, aan de toppen der Amsterdamsche huizen zal gaan maken. De holle lijn van dit motief komt het eerst voor aan Vignola's Jezuitenkerk te Rome.

Ook steunbeeren worden in dien vorm hier te lande veel gemaakt, gelijk tal van kerken uit de 17e eeuw bewijzen. Zoolang niet gebleken is, dat Van 's Gravesande in Italië vertoefd heeft, moet het waarschijnlijk worden geacht, dat Van Campen het motief uit Italië naar Holland heeft overgebracht.

Ook de lantaarn, die op den houten koepel staat, wordt door consoles gesteund, die evenwel niets Palladiaansch hebben, doch veeleer aan de manier van De Keyser en De Key herinneren. De vergulde ananas met de gekruiste Leidsche sleutels wijst op Italiaansche bekroningen.

Bij het beschouwen van den voornaamsten gevel

der kerk wordt men getroffen door de eigenaardige ordonnantie. Het hoofdgestel met fronton toch wordt gedragen door twee zeer wijd uit elkander geplaatste Jonische pilasters. Het effect is niet gunstig. Gekoppelde pilasters zouden beter voldaan hebben, en men begrijpt te minder, waarom zij niet gemaakt zijn, daar de overblijvende ruimte blijkbaar met moeite door nissen is gevuld. Deze, als ik haar zoo eens noemen mag, wijdbeensche ordonnantie, komt te Leiden meer voor. Ofschoon ik onder de werken van Van Campen er geen weet, dat haar vertoont, zoo schijnt zij toch van hem afkomstig. Want ook Pieter Post heeft haar toegepast; men vindt haar, in dezelfde verhoudingen bij een der ontwerpen voor schouwen, door dezen bouwmeester openbaar gemaakt.

Van Palladio had Van Campen de liefhebberij voor festoenen overgenomen. En van deze vruchten- of bloemenslingers hebben hij en zijn leerlingen een veel overdadiger gebruik gemaakt, dan de Italiaan. De Marekerk vertoont ze niet alleen als bekroning van het portaal, doch ook ieder vak van den tamboer des koepels is er mede versierd.

Van Campen heeft zich bij zijn meeste ontwerpen van de Jonische orde bediend. En ook bij Van 's Gravesande en Pieter Post zien wij haar haast zonder uitzondering gebruikt.

Acht groote Jonische zuilen zijn het, die den koepel der Marekerk dragen. Zij geven aan het interieur een bijzonder grootsch aanzien. En de Korinthische pilasters, er op geplaatst, vormen een zeer geslaagde versiering van den tamboer.

Voortreffelijk geslaagd is de verlichting door de acht groote ramen met traceeringen in den koepel. Er is veel, dat in dit gebouw aan de Nieuwe Kerk te Haarlem, een werk van Van Campen, doet denken. Niet slechts de detailleering der Jonische zuilen, doch ook de geheel vrijstaande predikstoel met zijne twee trappen.

De indruk moet vroeger nog beter geweest zijn, dan thans, want het orgel van 1629, dat in 1683 boven een van de ingangen geplaatst werd, is op weinig organische wijze in het geheel gevoegd. Blijkbaar heeft Van 's Gravesande, die leefde in een tijd, toen velen een orgel als iets onbehoorlijks beschouwden voor den Protestantschen eeredienst, niet op zulk een instrument bij zijn ontwerp gerekend.

De Lakenhal is een echt Palladiaansche schepping, en geheel gevolgd naar het Palazzo Malaspina te Vicenza. Alleen zijn, in de plaats der daar aanwezige mezzanino-ramen, reliefs gemaakt. En de Toskaansche galerijen, met vertrekken daarboven, die te Vicenza geheel vrij van het hoofdgebouw staan, heeft 's Gravesande er tegen aangebracht.

Er bestaat een zoo treffende overeenkomst tusschen de beide gebouwen, dat de Nederlandsche architect het werk van zijn Italiaanschen voorganger moet gekend hebben. Heeft Van 's Gravesande het zuiden bezocht? Tot dusver is daar geen bewijs voor gevonden. Ik voor mij acht het niet waarschijnlijk. daar anders Houbraken daarvan wel iets vermeld zou hebben. Veeleer zou ik hier aan Van Campen willen denken, naar wiens schetsen Van 's Gravesande misschien gewerkt heeft.

Is de Lakenhal in haar geheel Palladiaansch de details hebben hier en daar een sprekend Hollandsch karakter. Palladio heeft te Vicenza het voorbeeld van de festoenen gegeven doch ze steeds uit bloemen en vruchten doen bestaan. Hier te Leiden zijn het de gereedschappen die bij de weverij gebruikt worden, waaruit de festoenen zijn samengesteld. Deze wijze van behandelen wijst al weder op Van Campen; ik behoef slechts aan de festoenen van het Amsterdamsche raadhuis te herinneren, om dit aan te toonen.

Maar Van Campen heeft het naturalisme altijd binnen zekere grenzen gehouden. Hij zou niet, zooals aan de Lakenhal geschied is, de klassiek Dorische voorpoort door een volmolen, pakken laken, strengen garen en kluwen, alles geheel naar de werkelijkheid gevolgd, bekroond hebben. Hier maken wij kennis met een eigenaardigheid van Arent van 's Gravesande.

Wij vinden haar terug aan de poort van den St. Jorisdoelen. De bekroning wordt daar niet alleen gevormd door St. Joris te paard, een reusachtige, doch zeer decoratieve figuur, maar men ziet daar ook allerlei zeer naturalistisch behandeld oorlogstuig. Kanonnen liggen op de lijst, als tot afvuren gereed, ook overigens is geen enkele poging tot styleeren gedaan. Als Van Campen zulk een ordonnantie maakte wilde hij van dergelijk naturalisme niets weten. Men zie slechts de trofee van wapenen. die achter de graftombe voor Jan van Galen in de Nieuwe Kerk te Amsterdam is aangebracht. Hier zijn het de wapenen der Romeinen, schilden, pijlkokers, en allerlei zaken, die men in 1653 niet meer bezigde, welke de trofee vormen.

Over de Leidsche woonhuisgevels, die zoo duidelijk den invloed der school van Jacob van Campen toonen, hoop ik in een volgend opstel nog wat mede te deelen. Arent van 's Gravesande moet ook daar in vele gevallen de ontwerper zijn geweest.

A. W. WEISSMAN.

AMBACHTSONDERWIJS.

Telken jare hebben de besturen of directeuren van de meeste onzer ambachtsscholen de beleefdheid ons exemplaren te doen toekomen van jaarverslagen omtrent den toestand van genoemde inrichtingen en al geven die verslagen niet altijd aanleiding tot bespreking, toch zijn wij erkentelijk voor deze attentie. omdat het ambachtsonderwijs behoort tot die zaken, welke onze voortdurende aandacht hebben.

Er is in den laatsten tijd onmiskenbaar beweging op het gebied van het technisch onderwijs in ons land te constateeren en dat het ambachtsonderwijs in zekeren zin in die beweging vooraangaat kan niet worden tegengesproken. Daarbij is vooral aan het licht gekomen, wat het particulier initiatief in dergelijke zaken vermag.

Wat daardoor op dit gebied nu reeds in ons kleine land is tot stand gebracht verdient in hooge mate waardeering en waren de beschikbare middelen ruimer er zou ongetwijfeld nog veel meer gedaan zijn en gedaan worden.

Noemen wij hier reeds een cardinaal punt, dat aan de besturen van vele ambachtsscholen groote zorgen baart er zijn er nog verscheidene andere van niet minder belang, die voortdurend de aandacht vragen van de onderwijsmannen en hen die belang hebben en belangstellen in de opleiding onzer ambachtslieden en nog steeds bestaat er tusschen die allen op hoofdpunten een hemelsbreed verschil van gevoelen.

Dit bleek ten duidelijkste op het verleden jaar te 's Gravenhage gehouden Congres voor Ambachtsonderwijs, dat ons dezer dagen in herinnering kwam door een paar vragen van een onzer abonné's luidende: „Wie kan inlichting geven waar het rapport blijft over de verleden jaar te 's Gravenhage gehouden tentoonstelling voor Ambachtsonderwijs? Ware het niet nuttiger geweest dit rapport te doen verschijnen vóór de sluiting dier tentoonstelling? Had nu de tentoonstelling niet evengoed achterwege kunnen blijven?"

Wij laten de beantwoording dezer vragen gaarne over aan hen die ze beantwoorden kunnen.

Of het werkelijk bij het organiseeren van tentoonstelling en congres de bedoeling van het bestuur der Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid is geweest in een beredeneerd rapport de resultaten wereldkundig te maken, is ons bij herlezing van het toenmaals opgesteld programma niet geheel duidelijk; en of wij uit een dergelijk rapport, wanneer het alsnog verschijnt, heel veel wijzer zullen worden, dan uit de uitvoerige verslagen, destijds van het verhandelde op het congres verschenen, komt ons twijfelachtig voor.

De Vereeniging heeft de zaak met de beste bedoelingen op touw gezet; dat de resultaten niet schitterend zijn geweest is wellicht alleen daaraan te wijten. dat zij niet zeer practisch te werk gegaan is en quaesties aan de orde heeft gesteld, die met meer vrucht door enkele personen, die er zich toe zetten, te beantwoorden, zijn dan door conclusies van een congres, uit den aard der zaak bestaande uit zeer heterogene elementen.

Toch verliest de Vereeniging ook de practische zijde der zaak, waárvoor zij zich in zoo hooge mate interesseert, niet uit het oog, hetgeen blijkt uit het in de vorige week in de afdeeling Dordrecht verhandelde.

In de laatste vergadering dier afdeeling bracht dr. A. van Raalte namens de in het vorig jaar benoemde commissie, het volgende rapport uit in zake het onderwijs in de elektrotechniek.

M. H.!

De commissie, bestaande uit de HH. Van Drooge, Zoethout en Van Raalte, door uwe vergadering van den 16en Januari benoemd, ten einde te bespreken op welke wijze men in Dordrecht zou kunnen komen tot eene opleiding van electriciens, kwam daartoe den 11en en 18en Februari samen met de heeren Dekker en Reus als afgevaardigden van de Ambachtsschool en den heer Mink. directeur der Burger-Avondschool.

Evenals in uwe vergadering werd hier de meening uitgesproken, dat de zoo uitstekende Ambachtsschool, die voor het onderwijs in de vakken, die er beoefend worden, zulk een goeden naam heeft, aangewezen was om het onderwijs uit te breiden met die vakken, die in de kracht van opleving verkeeren, waarvan de elektrotechniek no. 1 is.

Nu met de verbetering der machines het débouché voor bankwerkers kleiner wordt, is het gelukkig, dat de electrotechniek hieraan tegemoet komt. In onze omgeving noemen we slechts Willem Smit & Co. te Slikkerveer, Bakker en Rueb te Breda als firma's, die electrische machines bouwen en die electriciens-werklieden noodig hebben. De behoefte aan zulke werkkrachten neemt toe.

Er is géén vak, dat zich zoo goed leent voor het onderwijs aan Ambachtsscholen als de electrotechniek; de veelheid van de vakken, waarvan de electricien iets moet kennen. maakt voor zijn opleiding een school noodig; in de practijk zal speciaal in dit vak de opleiding langdurig en gebrekkig zijn. In Duitschland heeft men dit al ingezien. Ook in ons land begint men er aan. zooals uit de vak-litteratuur blijkt. En het wordt tijd. Want, die opleiding, die in zijn geheel 2 à 3 jaren zal moeten duren, zal over 2 à 3 jaren eerst electriciens afleveren en dàn zéker is er plaats voor. Reeds nu is er voor electriciens een goed loon te verdienen, beter dan voor instrumentmakers of werklieden in de brandkasten of blikbranche.

Waar het nu bezwaarlijk zal zijn voor de Ambachtsschool om dit leervak direct in zijn vollen omvang te geven, daar is het voorloopig misschien in te richten als op uwe vergadering reeds is aangestipt; een practische cursus aan de Ambachtsschool, naast theoretisch onderwijs aan de Avondschool.

Tegen eene dergelijke regeling maakte men bezwaren, vooral hierop berustend, dat het onderwijs, practisch en theoretisch beide, in één hand diende te zijn. Vak-opleiding is bovendien in strijd met het karakter van de Burgeravondschool, die voor werklieden algemeene ontwikkeling wenscht te geven. Wanneer men het aantal uren in natuur- en werktuigkunde niet uitbreidt en dus één of meer uren in één der hoogste klassen zou besteden voor onderwijs in electriciteit, zou men eene gehéele klasse het onderwijs moeten geven, dat eigenlijk alleen voor die enkelen ervan. die electricien zullen worden, bestemd is. Dit zou voor de andere leerlingen ongewenscht zijn. Erkend werd, dat men bij het vak-teeken-onderwijs aan de avondschool rekening kon houden en hield met het vak, dat de leerlingen beoefenen; dit zou ook voor de a. s. electriciens mogelijk zijn.

Voor het brengen van het practisch en theoretisch onderwijs in één hand, zou de Ambachtsschool moeten overgaan tot het aanstellen van een kostbaar docent, wat vooralsnog op financieele bezwaren zou afstuiten.

We moeten daarom onze eischen aan het begin lager stellen. Het theoretisch onderwijs in electriciteit behoeft, mág zelfs niet diep gaan; het teeken-onderwijs moet van dien aard zijn, dat de a. s. electricien teekeningen kan lezen; van ze zelf ontwerpen behoeft geen sprake te zijn.

Nadat men, op deze wijze, er toe gekomen was, de quaestie van een ietwat nederiger plaats te bezien, verviel het groote bezwaar, omtrent het theoretisch onderwijs aan de avondschool. Men zou eenvoudig den leeraar kunnen verzoeken bij zijne lessen over electriciteit iets langer stil te staan bij het bespreken van toestellen, wat aan geen der leerlingen van nadeel, en a. s. electricien van voordeel kon zijn.

En wat de practijk betreft: de Ambachtsschool zou een electricien. een ontwikkeld monteur b. v. kunnen aanstellen, die voorloopig met weinig hulpmiddelen het practische gedeelte op bescheiden schaal zou doceeren.

Men zag nog eene andere mogelijkheid: op de manier waarop dit nu geschiedt in „behangerij", zou men niet alleen voor jongens van de Ambachtsschool, maar ook voor werklieden, een cursus kunnen openen, buiten de Ambachtsschool om, zij het dan met haren steun. Wanneer er iemand te vinden zou zijn, die een dergelijke cursus zou willen oprichten — zonder vergoeding van de Ambachtsschool — dan zou men meteen kunnen zien of de opleiding voor electricien hier wenschelijk is; en, blijkt van ja, dan zou de Ambachtsschool wel te vinden zijn voor eene uitbreiding van haar program in deze richting.

Ofschoon men van die wenschelijkheid reeds nu de overtuiging had — men kende o. a. twee jongens, die van hier naar Rotterdam heen- en weer reisden om daar een cursus in electrotechniek te volgen — men gaf toe, dat zulk eene oplossing. voor direct, de voorkeur verdiende. Alleen betwijfelde men, of er

iemand zou zijn, die bereid was, op zulke voorwaarden een cursus te geven.

Gelukkig duurde deze twijfel niet lang. De heer Zoethout wilde — zonder vergoeding en slechts voor een zekeren tijd — zulk een cursus geven, om het bewijs te kunnen leveren, dat er animo voor deze opleiding bestaat. Als dit plan doorgaat, zal hij met de leeraren in natuurkunde en vakteekenen aan de Avondschool in overleg treden, in hoeverre zij hem — zonder programma-verandering — de hand kunnen reiken ter bereiking van dit doel: de opleiding van goed-onderlegde electriciens.

Resumeerende komt de commissie tot deze conclusie: Het bestuur van de afdeeling Dordrecht van de Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid dringe er bij het bestuur van de Ambachtsschool op aan, eene cursus tot stand te brengen ter opleiding van electriciens, in de richting als in dit rapport is aangewezen.

Het rapport werd na eenige discussie goedgekeurd.

Ofschoon men in de kringen der belanghebbenden bij het ambachtsonderwijs overtuigd schijnt van de noodzakelijkheid de electrotechniek op de ambachtsscholen in te voeren, was men het verleden jaar over de wijze, waarop dit geschieden moet, nog geenszins eens en verklaarde o. a. de commissie uit den Bond van Directeuren van Ambachtscholen niet te kunnen medegaan met het programma te dezer zake opgesteld door de commissie uit de Vakafdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Inst. van Ingenieurs.

Zal nu de werkzaamheid der Afdeeling Dordrecht van Fabrieks- en Handwerksnijverheid leiden tot een practische poging aan de ambachtsschool daar ter plaatse of zal men daarmede wachten tot alle verschil van meening in deze zaak is opgelost?

Gedachtig aan het spreekwoord: „Proefeeren gaat boven studeeren" zouden wij voor het eerste wel wat gevoelen, maar de toepassing van dit spreekwoord brengt doorgaans mede, dat men voor anderen de kastanjes uit het vuur haalt en of het Bestuur der Dordtsche Ambachtsschool daar bij nadere overweging veel trek in zal hebben, weten wij niet.

Buitendien, zonder voor het oogenblik in deze zaak partij te kiezen, meenen wij toch, dat men zich nog wel eens bedenken mag voor men tot algemeene invoering van electrotechniek aan de ambachtsscholen overgaat en een herlezing van het programma door de commissie uit den Bond van Directeuren opgemaakt, heeft die meening niet verzwakt. Het tegendeel is eerder het geval. De electrotechniek is geen ambacht zooals timmeren, smeden, verven, enz., en een electricien is geen ambachtsman in de beteekenis, welke de directiën der ambachtsscholen steeds in het oog moeten houden, willen zij die scholen doen beantwoorden aan het doel van haar bestaan.

Al moge er nog zulk een behoefte zijn aan electrotechnische werklieden, er schuilt o. i. in de beweging, die dientengevolge is ontstaan, een gevaar voor het ambachtsonderwijs in 't algemeen. Wanneer de ambachtsscholen zich gaan toeleggen op het africhten van werklieden voor speciale vakken of industrieën, kan het niet anders of de eigenlijke ambachten moeten daaronder lijden en dat mag in geen geval en ten minste niet zoolang die ambachten nog niet overal krijgen kunnen wat hun toekomt.

ONZUIVERE TOESTANDEN.

Men herinnert zich het geval, dat te Haarlem heeft plaats gevonden, toen er verschil ontstond tusschen het gemeentebestuur en een raadslid-fabrikant over het al dan niet leveren van electrische beweegkracht aan den laatste.

Raadszittingen zijn aan het behandelen er van besteed; de strijd werd later met adressen, verweerschriften en stukken, in dagbladen geplaatst, voortgezet.

Het kan ons doel niet zijn, hier de bijzonderheden van den strijd nog eens op te halen; veel minder kan van ons verwacht worden, partij te kiezen.

Maar de strijd, ofschoon hij met een leelijk Duitsch woord „onverkwikkelijk" genoemd is geworden, heeft ons, al is het dan ook niet verkwikt, dan toch wat geleerd.

Het is ons duidelijk geworden, wat wij trouwens reeds lang vermoed hadden, dat er in vele takken van techniek onzuivere toestanden bestaan.

Wat zou men er van zeggen, als een architect hier te lande optrad als vertegenwoordiger van een groote aannemers-maatschappij in het buitenland? Als hij, met een door die maatschappij gemaakt bestek aan openbare lichamen of particulieren aanbiedingen ging doen? Het antwoord op deze vraag zou niemand moeilijk vinden. Het bedrijf van zulk een architect zou openlijk veroordeeld worden.

En nu, al sinds jaren, ingenieurs zoo iets doen, vindt met het de natuurlijkste zaak van de wereld.

Toch, daarover kan geen verschil bestaan, zoowel ingenieurs als architecten moeten buiten alle handelstransacties blijven. Zij behooren zich te vergenoegen met het maken van bestekken en begrootingen, met het aanbesteden van werken, met het toezien op de uitvoering. Men verlangt van hen, dat zij onpartijdige, betrouwbare personen zullen zijn, die niet, hetzij openlijk of in het geheim, de belangen van aannemers of leveranciers behartigen.

Een waarschuwing, dat ook ingenieurs er niet aan mede mogen doen, onzuivere toestanden in het leven te roepen, komt zeker niet te onpas. De waardigheid van het ambt of het vak lijdt daar op den duur onder, al moge het enkelen eenige baat geven.

Niet minder dan de architect behoort de ingenieur boven de partijen te staan. Voor de Amerikaansche zeden zijn wij, gelukkig, nog niet rijp.

RESTAUREEREN.

In het vorig nummer van dit blad kwam een stukje voor, geteekend A. J. Oostdam, redacteur der „Residentiebode", waarin de schrijver, die zich een „leek op bouwkundig gebied" noemt, als zijn meening te kennen geeft, dat de Duitsche architect Hermann Muthesius (niet Mathesius) wiens opstel over Restaureeren" ik onlangs voor de lezers van dit blad vertaalde „ongelijksoortige grootheden" vergelijkt, waar hij het restaureeren van bouwwerken op een lijn plaatst met dat van beelden en schilderstukken.

Want, zegt de heer Oostdam, beelden en schilderstukken zijn het persoonlijk werk van een kunstenaar, en een bouwwerk is dit niet.

Inderdaad de tegenwoordige architect maakt het plan, dat anderen uitvoeren. Doch zulk een toestand, die wij zeer gewoon vinden, kende men vroeger niet; de bouwmeesters der middeleeuwsche werken, die thans bij voorkeur voor restauratie in aanmerking komen, hebben zelf de hand aan het werk geslagen. Men vindt ze noot als architect of als bouwmeester in de stukken genoemd, maar als steenhouwer. Deze toestand heeft tot ver in de 17e eeuw voortgeduurd.

Natuurlijk had zulk een steenhouwer zijn helpers, doch ook beeldhouwers en schilders hadden die. Wat de laatsten betreft, de stukken die hun werkplaats verlieten zijn maar zelden geheel eigenhandig gemaakt. Doch zelfs die schilderijen, waarin men de hand dier helpers duidelijk meent te herkennen, zal geen enkel museum laten overschilderen, als zij wat minder toonbaar geworden zijn.

Ook beeldhouwers hebben hunne helpers gehad. Quellijn b. v. kwam met een groote schaar te Amsterdam ,toen hij het raadhuis zou versieren. En de stijlkritiek meent het werk van meester en helpers reeds te kunnen onderscheiden. Toch denkt men er niet aan, om de zeer fragmentarische modellen, die het Rijksmuseum van Quellijn's werken bezit, door Bart van Hove bijvoorbeeld, te laten bijwerken.

Het komt mij derhalve voor, dat, wie bouwwerken met beelden en schilderijen als gelijksoortige grootheden vergelijkt, daartoe volkomen gerechtigd is. Voor het bewaren van alle kunstwerken gelden dezelfe regels, die, wat schilderkunst en beeldhouwkunst betreft, reeds algemeen erkend worden. Hopen wij, dat ook voor de voortbrengselen der bouwkunst die erkenning spoedig volge!

A. W. Weissman.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Vergadering der vakafdeeling voor spoorwegbouw en spoorwegexploitatie te Dieren, van 12 April.

De ingenieur P. Joosting hield een zeer interessante voordracht over de wijze waarop in den nacht van 5 op 6 April jl. de brug in den spoorweg over het Dierensche kanaal vervangen werd door een andere draaibrug.

Spr. deelde vooraf mede hoe de voor de vervanging bestemde brug over de Stroobosser vaart, afkomstig van de lijn Leeuwarden—Groningen naar Dieren was overgebracht en welke moeilijkheden daarbij ondervonden werden. Bedoelde brug moest in haar geheel te water worden vervoerd en kon met het oog op hare afmetingen slecht den weg via Dokkum nemen, waarbij dan nog een tweetal bruggen zouden gepasseerd worden, die volgens het kanaalboek uitgegeven vanwege het Ministerie van Waterstaat een doorvaartwijdte van 5.75 M. hadden en waardoor het vaartuig waarop de brug lag, nog juist heen kon,

Bij dezen tocht van Buitenpost naar Dokkum bleek dat de doorvaartwijdten door het kanaal-boek aangegeven niet juist waren, zoodat met moeite. Dokkum bereikt werd. Spr. vond hierin aanleiding vooraf de doorvaartopeningen van bruggen en sluizen, die men op den verderen tocht volgen zou, te doen controleeren en hierbij werden zoodanige afwijkingen gevonden met de officiele maten van het kanaalboek, dat men het voornemen moest opgeven de brug geheel langs binnenvaarten te vervoeren, en besloot, hoezeer de lichter waarop de brug lag, weinig geschikt geacht werd om op zee te varen, toch den weg daarover te nemen.

Van Dokkum over Leeuwarden naar de Lemmer gebracht, ging van hier de tocht verder over de Zuiderzee naar Kampen en bereikte men over den IJssel zonder ongelukken de plaats van bestemming. Nadat de brug hier gereed was gemaakt voor de vervanging, de noodige wijziging had ondergaan en ook de middenpijler en landhoofden waren gewijzigd, werd alles gereed gemaakt voor de vervanging der bestaande brug over het Dierensche kanaal, waarbij als eisch gesteld was dat het spoorwegverkeer niet mocht worden onderbroken.

Vooraf werd daartoe bij elk der vier hoeken van de brug een juk geplaatst bestaande uit een strijkbalk en rustende op ingeheide palen; de jukken waren zoo geplaatst dat zij het draaien der brug en de doorvaart der schepen niet beletten. De naar de brug toegekeerde einden der strijkbalken rustten in een op een goed ondersteund blok geplaatsten gegoten ijzeren schoen; die schoen bood de gelegenheid aan om daarin een balk te steunen die later aan elk einde den steiger zou verbinden. Op elk der landhoofden werd een stevige portaalbok geplaatst, bestaande uit twee stijlen van boven verbonden door een ijzeren horizontalen balk waaraan de takels hingen bestemd om de oude brug op te hijschen.

Op de jukken ten westen van den spoorweg werd de nieuwe brug voorzien van de sporen gelegd; de jukken ten oosten van de brug waren bestemd om de oude brug na de vervanging te dragen. In den nacht der vervanging werd nu de oude brug opgeheven van haar spil, vervolgens werden de verbindingebalken gelegd in de reeds hiervoren vermelde gegoten ijzeren schoen, waardoor de jukken aan de noordzijde onderling, evencens die aan de zuidzijde, verbonden werden. Boven en naast elk der landhoofden had men aldus een lang juk verkregen, waarop de oude en de nieuwe brug naast elkaar lagen.

De bruggen werden nu aan elkander verbonden en gelijktijdig Oostwaarts geschoven totdat de nieuwe brug, op de plaats van de oude, juist in den as van de spoorweg kwam te liggen, waarna de verbinding tusschen de bruggen weer werd losgemaakt. Nu werd de nieuwe brug opgeheven ten einde de verbindingsbalken van den steiger, waarop de nieuwe brug had gerust, weg te nemen, waarna zij werd neergelaten op de landhoofden en middenpeiler, om daar voorloopig te worden ondersteopt, opdat zij berijdbaar en het spoorwegverkeer verzekerd zou zijn. Het draaibaar maken van de brug en het wegvoeren van de oude brug, kon later grootendeels over dag plaats hebben.

In den nacht van 5 op 6 April jl. werd de verwisseling uitgevoerd. Bijna voortdurend viel de regen neer, hetgeen natuurlijk niet bevorderlijk was aan de geregelde en vlugge uitvoering van het werk; daarbij was de laatste trein in vertraging, zoodat de beschikbare tijd verkort werd De laatste trein passeerde de brug te 12 u. 3 m.; dadelijk daarna werd overgegaan tot het aanslaan aan de takels en het ophijschen der brug en reeds te 12.34, dus slechts een half uur na het passeeren van den laatsten trein, was de oude brug 2.50 M hoog geheschen. De werkzaamheden volgden elkaar geregeld in den boven aangegeven zin, zoodat voor 5.40 's morgens de nieuwe brug geheel berijdbaar, op haar plaats lag en de eerste trein die om 6.18 uur het station Dieren verliet, er ongehinderd overheen stoomde.

In den loop der voordracht had spr. nog de gelegenheid om te wijzen op eenige vernuftige constructies van den heer A. Wilbrenninck, brugopzichter der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en belast met de uitvoering der medegedeelde werkzaamheden, die veel hebben bijgedragen tot het welslagen daarvan.

Een lang applaus volgde, waarna de voorzitter den dank der talrijke aanwezigen uitsprak voor deze interessante voordracht. Op het terrein konden de werktuigen en de wijze van uitvoering nog in oogenschouw worden genomen.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND

— Uit Parijs wordt het overlijden bericht van den beeldhouwer Prof. Dalou (geb. 1838), die naam maakte door vele werken, waarvan het monument „Zegepraal der Republiek", op de Place des Nations te Parijs, het laatste is.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Te Nijmegen zal een standbeeld opgericht worden voor den in China vermoorden R.-K. bisschop Hamer, Nijmegenaar van geboorte.

Het ontwerp is vervaardigd door Bart van Hove en is door deskundigen goedgekeurd.

De heer De Stuers o. a. was vol lof over de opvatting van den kunstenaar, die voor zijn voorstelling het plechtig oogenblik gekozen heeft, waarop de bisschop afscheid nam van zijn medehelpers, die hij, in het belang van hun veiligheid, heenzond, terwijl hij zelf besloot te blijven, als een trouw herder, die zijn schapen in den nood niet verlaat. De bisschop is afgebeeld in kalme, vastberaden houding, met zijn rechterhand zijn bisschoppelijk kruis aan de borst drukkend, de linkerhand een weinig vooruitgestoken in het gebaar van vastbesloten, kalme berusting, waarmee hij de woorden uitspreekt: „Ik blijf, gij gaat." Die woorden zullen in het vocistuk gebeiteld worden.

De kunstenaar heeft den bisschop niet afgebeeld in zijn gewone toga, maar met de „cappa magna", welke in plooien van de schouders daalt en van achteren nog een weinig afhangt over de verhooging, waarop het beeld zich zal verheffen.

Het beeld wordt in brons gegoten en geplaatst op een vierkant steenen voetstuk, waarop bronzen medaillons met de beeltenissen zijner drie gezellen in den marteldood de paters Dobbe, Zijlmans en Janssen.

Het zal geplaatst worden aan het einde van de Verlengde Molenstraat, met het gelaat naar het Keizer-Karelplein.

„N. v. d. D."

— Nader vernemen wij uit Amsterdam, dat de twee leden van de Nachtwacht Commissie, die zich niet met den inhoud van het door die commissie uitgebracht rapport konden vereenigen en dus daartegen stemden waren de heeren Maschhaupt en Victor de Stuers. Naar de dagbladen mededeelden zou door deze heeren een afzonderlijk rapport worden uitgebracht

Het „N. v. d. D." wist echter dezer dagen te berichten, dat alleen de heer De Stuers een afzonderlijke nota heeft overgelegd, nog uitgebreider, dan het geheele rapport der commissie.

Utrecht. Na de geruchtmakende zaak van een paar gemeenteraadsleden, die de beerputten van door hen gebouwde huizen op clandestine wijze in de stadsriolen hadden doen uitlozen, is van gemeentewege een onderzoek ingesteld in tal van in de laatste jaren gebouwde woningen, voor welke nimmer de bemiddeling der gemeentereiniging werd ingeroepen tot het ledigen van bedoelde putten. Het moet gebleken zijn dat het vrijwel een algemeene gewoonte geworden was om dergelijke verbindingen met de gemeenteriolen te maken. Het aantal huizen waar deze zijn ontdekt is althans zeer aanzienlijk. De wijze waarop men tot die ontdekking komt is zeer eenvoudig. Zoo werd dezer dagen bij een bewoner van den Tolsteegsingel het privaat gewoonweg door middel van een slang op de waterleiding doorgespoten en de sporen van die operatie waren bijna onmiddellijk in de voorbij

stroomende Singelgracht waar te nemen. Wel is waar, zijn de uitlozingen van privaten in grachten en riolen sedert 1 Sept. bij verordening toegestaan, maar daaraan zijn toch nog vele voorwaarden over het hebben van waterclosets, enz. verbonden, welke bij die clandestine verbindingen zijn verwaarloosd en nu nog behooren vervuld te worden. („N. R. Crt")

— De commissie voor het afnemen van het examen voor opzichter bij den dienst van Weg en Werken bij de Mpij. tot Expl. van Staatsspoorwegen is aldus samengesteld:

Voorzitter: L. H. N. Dufour, ingenieur in algem. dienst; leden: A. J. Buis, sectie-ingenieur; C. G. J. W. Koopman, district-ingenieur; J. F. Verzijl, onder-afd.-chef; A. T. Hoogenboom, adjunct-ingenieur 2e kl; J. van Hettinga Tromp, idem; J. C. Witte, werktuigkundige 1e kl.; H. Kersemakers, bouwkundige 1e kl.; W. de Jong, bouwkundige 2e kl. Secretaris is F. A. Brandt, aspirant-adj.-ingenieur.

Het examen wordt in Mei gehouden.

Haarlem. Door de combinatie-Crommelin, Stolp c. s. is aan de gemeente gevraagd gratis terrein voor den bouw van een schouwburg. De gemeente-architect is met het rapport over de plannen gereed.

— Aan den heer E. A. von Saher, directeur van het Museum en School voor Kunstnijverheid alhier werd, in verband met zijnen werkkring betreffende de Hindoemonumenten op Midden-Java voor de Wereld Tentoonstelling te Parijs, de gouden medaille toegekend.

Zevenwouden. Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is aan het gemeentebestuur van Schoterland een subsidie van ƒ 1000 toegekend voor een op te richten vakteekenschool te Heerenveen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot tijdelijk opzichter 2e kl. bij den aanleg van staatsspoorwegen, de tijdelijke opzichters 3e kl. W. Forbes, J. C. A. Smith, J. Schuitemaker en W. L. Harmsen, met bepaling dat eerstgenoemde bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java gedetacheerd en bij zijn corps à la suite gevoerd blijft; tot ingenieur 1e kl. bij den dienst van het mijnwezen C. J. M. Wertheim, A. H. van Lessen en R. J. Boers, allen thans tijdelijk belast met de waarneming dier betrekking; met bepaling dat de tweede genoemde ter beschikking blijft van den hoofdingenieur van den Sumatra-Staatsspoorweg en de Ombilinmijnen; tot ingenieur 2e kl. H. J. Buijsman en E. A. Neeb, beiden thans tijdelijk belast met de waarneming dier betrekking;

tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken, ten einde dienst te doen als opzichter 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken, de ambtenaren op non-activiteit L. P. A. Beraud en J. W. Coorengel, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

— Voor de betrekking van directeur der ambachtsschool, tevens directeur der burger-avondschool te Middelburg, respectievelijk op een jaarwedde van ƒ 1600 en ƒ 800, hebben zich 15 sollicitanten aangemeld.

— Te Amsterdam is op 59-jarigen leeftijd overleden de heer P. J. te Winkel, directeur van de Stads-Reiniging aldaar.

De heer Te Winkel, ving zijn loopbaan aan in militairen dienst en verliet dien dienst als kapitein bij de artillerie, met den rang van majoor. Den 1sten Juli 1885 werd hij aangesteld tot directeur van de Stads-Reiniging, in welke betrekking hij den heer Dijkmeester, die zich toen uitsluitend met het beheer van de brandweer ging belasten, opvolgde.

Amsterdam verliest in den overledene een zeer verdienstelijk ambtenaar.

— In de laatstgehouden Raadsvergadering te Hillegom werden bij de benoeming van een gemeente-opzichter tot 3 maal toe op de heeren P. J. Suijkerland aldaar en F. A. J. Heemskerk, wonende te Amsterdam, ieder 5 stemmen uitgebracht. Ten slotte besliste het lot ten gunste van laatstgenoemde.

— Tot directeur der gemeente-gasfabriek te Vlaardingen is benoemd met 15 stemmen de heer M. van der Horst, werktuigkundig ingenieur te Amsterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een of meer adjunct-inspecteurs van den arbeid. Jaarwedde van f 1500,— tot f 2500,—. Zij moeten op 1 Jan. nog geen 30 jaar zijn. Zich aan te melden voor 1 Juni 1902 aan het Dep. van Binnenl. Zaken. (*Zie Staats-Ct. No.* 18.)

— Directeur der Gemeente-Reiniging, gemeente Groningen, jaarwedde f 2000,—; zij kan stijgen tot f 2500,—. Zich aan te melden vóór 1 Mei op gezegeld adres bij den Voorzitter van den gemeenteraad.

— Werkplaats-chef aan de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel te Amsterdam, voor de afdeeling IJzerwerk der Wagenmakerij, flink salaris. Schriftelijke sollicitatiën met uitvoerige opgave van vroegere werkzaamheid, enz. bij de directie.

— Onderbaas aan een der fabrieken van ijzerwerken, in de nabijheid van Rotterdam, tegen 1 Juli. Sollic. letter H W. A. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Adjunct-Ingenieurs bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië worden gevraagd twee civiele en vier werktuigkundige ingenieurs, in het bezit van diploma, bedoeld bij artikel 61 of 64 der wet van 2 Mei 1868 (Staatsblad no. 50). Bezoldiging f 250 's maands. Sollicitatiën op zegel, voor den 15n Juli bij het departement van koloniën.

— Adspirant-Ingenieurs. Bij den dienst van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië kunnen worden geplaatst zes adspirant-ingenieurs. Sollicitatiën vóór 15 Juli bij gezegeld adres bij het Departement van Koloniën. Bezoldiging ƒ 250.— 's maands.

— Opzichter 3de klasse. Ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië kunnen worden gesteld om te worden benoemd tot opzichter der 3de klasse bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië twee personen die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat in Nederland. Bezoldiging f 150 's maands. Sollicitatiën op zegel voor 15 Juli, bij het Departement van Koloniën.

— Opzichter-teekenaar, in vasten dienst, bekend met den aanleg van tramwegen, salaris ƒ 850 en een Opzichter-teekenaar, voor tijdelijk, bij de Dedemvaartsche Stoomtramweg Maatschappij. Salaris ƒ 70 per maand. Zich aan te melden bij den directeur te Avereest.

— Adjunct-Directeur aan de gemeentelijke gasfabriek en waterleiding te Breda. Jaarwedde ƒ 1800 met driejaarl. verhoogingen van ƒ 100. Verzoekschrift op zegel aan den Burgemeester vóór 15 Mei.

— Technisch persoon, voor leiding van eene fabriek voor Houtbewerking en Meubelmakerij, bekwaam voor het aanbrengen van relaties en courante artikelen. Fr. brieven onder lett. 2 E, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam.

— Onder-directeur aan de ambachtsschool te Breda, om onderwijs te geven in het lijnteekenen (vaktuekenen) aan timmerlieden, meubelmakers en smeden, salaris f 950.

Hierbij wordt in uitzicht gesteld de betrekking van onderwijzer in dezelfde vakken aan het Stadsteekeninstituut, van 1 October—1 April, gedurende 12 uren 's weeks, op eene jaarwedde van f 250.

Grondige kennis van het timmervak strekt tot aanbeveling. Inz. van stukken en teekeningen (vrachtvrij) vóór 15 Mei 1902, bij den Burgemeester van Breda.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

8 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, ƒ 40—ƒ 100 's maands.
1 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 j., ƒ 90 's maands;
3 teek., 19 tot 23 jaar, ƒ 40 tot ƒ 70 's maands.
5 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, ƒ 25—ƒ 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, ƒ 70 's maands.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hooldagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 3 Mei 1902. N°. 18.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

ARENT VAN 'S-GRAVESANDE.

II.

Over de Leidsche gevels der 17e eeuw is tot dusverre maar weinig door de kunstgeschiedschrijvers gezegd. Het uitvoerigst is nog wel Galland, maar wat hij opmerkt is ten deele onjuist en ten deele uit zijn verbeelding ontsproten. Daarenboven laat hij de gevels van 1640 en later op een enkele uitzondering na onbesproken.

Er is hier dus een ruim veld ter ontginning; doch het is niet te verwonderen, dat de arbeiders tot dusverre maar weinigen waren. Want de bezwaren, aan het werk verbonden, zijn niet gering.

In de eerste plaats bleef haast nergens in een gevel een jaartal bewaard, en daarenboven is bijna geen enkele in zijn oorspronkelijken staat gebleven. Vooral de achttiende eeuw heeft er vele veranderd.

Als men Leiden doorwandelt dan wordt men getroffen door de betrekkelijke zeldzaamheid en de onbelangrijkheid der gevels, van voor 1640 nog over. De stad beleefde, evenals Haarlem, in het begin der 17e eeuw een tijd van grooten bloei, maar terwijl aan het Spaarne nog talrijke sierlijke gevels daarvan getuigenis afleggen, ontbreken zij in de Sleutelstad bijna geheel.

Slechts één kan met de Haarlemsche scheppingen wedijveren, namelijk die Oude Singel 72. Hier zijn wel in lateren tijd veranderingen gemaakt, doch van de Vlaamsche details zijn toch nog vier zeer fraaie koppen en de gevelsteen met „den vergulden gecroonden houhamer" over. Galland schrijft dezen gevel aan Lieven de Key toe, doch zonder daarvoor bewijzen bij te brengen. En daar de profileeringen veel fijner zijn, dan men van den Haarlemschen meester gewend is, meen ik er aan te moeten twijfelen, of hij wel de ontwerper is.

Dat er vroeger meer gevels in dien trant te Leiden waren, bewijzen de 18e eeuwsche prenten. Maar van de meesten is niets meer over. Slechts hier en daar herinnert een gevelsteen aan hun vroegere aanwezigheid, bijvoorbeeld Mare 2, waar men de oude Marepoort met Anno 1615 vindt uitgehouwen, of hoek Beestenmarkt, waar de verspieders uit het land Kanaän zijn afgebeeld.

Er moeten in dien tijd bekwame steenhouwers te Leiden gewerkt hebben. Dit bewijzen twee graftekenen in de Pieterskerk, dat van Scaliger en dat van Andreas Baccharus. De opvatting herinnert meer aan die van Hendrik de Keyser dan aan die van Lieven de Key.

Galland heeft gepoogd, den Haarlemschen meester zoowel tot het Raadhuis als het Gemeenlandshuis van Rijnland in betrekking te brengen. Maar er moeten betere bewijzen worden aangebracht, eer ik gelooven kan, dat De Key te Leiden in geheel anderen trant werkte, dan te Haarlem.

Toch zijn er wel enkele gevels aan te wijzen, die een motief, dat voor De Key karakteristiek is, namelijk de Tudorboog, vertoonen. De bestbewaarde ziet men Rapenburg 37, 39 en 70. Deze gevels, met hun afwisseling van gebakken en gehouwen steen, die met trappen eindigen, komen met de meer eenvoudige Haarlemsche wel overeen.

Maar de eigenlijke Leidsche uit dien tijd waren eenvoudiger; zij onderscheiden zich door zeer kleine maskers in de strekken boven de vensters. Voorbeelden daarvan bevinden zich Noordeinde 24 en 35 en ook op andere plaatsen in de stad ontmoet men dit type.

In 1639 kwam Arent van 's Gravesande te Leiden, doch reeds voor dien tijd moet er een meester van groote bekwaamheid, doch van een anderen aanleg in stadsdienst werkzaam geweest zijn. Dit bewijzen het orgel in de Marekerk van 1629 en dat in de Hooglandsche kerk van 1637. De ordonnantie heeft hier niets klassieks, doch de weelde van den tijd omstreeks 1600 is hier nog aan het woord.

Van 's Gravesande brengt den Palladiaanschen stijl te Leiden. Hij is het geweest, die de statige pilaster-

architectuur, waardoor de sleutelstad zulk een eigenaardigen indruk op den bezoeker maakt, daar in zwang gebracht heeft.

Het is wel jammer, dat haast in geen enkelen dezer gevels een jaartal staat, want nu is het onmogelijk, Van 's Gravesande's werk, dat tusschen 1639 en 1651 ontstaan moet zijn, van dat der latere meesters te onderscheiden.

De huizen aan de Haven, van no. 20 tot no. 42 zijn blijkbaar allen tegelijk in het jaar 1645, dat in een der gevels staat, gebouwd. Hier vinden wij de Palladiaansche pilasters nog, doch het bekronend fronton, dat mogelijk vroeger bestaan heeft, is verdwenen. De bouwmeester heeft zich hier van de Toskaansche orde bediend, en de fries met vlechtwerk van gebakken steen, blijkbaar een herinnering aan vroegere voorbeelden, gevuld.

Een soortgelijke ordonnantie vertoonen de gevels Rapenburg 41, 43 en 45. Ook hier hebben de pilasters de hoogte der beide bovenste verdiepingen, terwijl die gelijkstraats als een onderbouw behandeld is. Van 's Gravesande heeft zich hier van de Jonische orde bediend, waaraan hij, met Palladio en Van Campen, in den regel de voorkeur gaf. Het bekroonend fronton bleef hier in wezen.

Aan deze gevels herinnert die, welke men Utrechtsche Veer 1 ziet. Dit karakteristiek en welbewaard huis is, evenals het Palazzo Bevilacqua te Verona nu tot een bergplaats van brandstoffen vernederd. Hier zijn nog de oorspronkelijke kozijnen aanwezig.

Een ander type, ofschoon eveneens Palladiaansch, vertoont de gevel Utrechtsche Veer 8. Hier zijn de pilasters gekoppeld, en zij hebben slechts de hoogte van één verdieping. De Jonische fries komt bol naar voren, en is dus blijkbaar naar Scamozzi gevolgd. Wij zien nu ook de festoenen toegepast, die Jacob van Campen van Palladio had overgenomen en die, sinds ze aan het Mauritshuis in Den Haag door hem geordonneerd waren, overal navolging vonden. Een voorbeeld daarvan vindt men Heerengracht 20, waar de pilasters tot lisenen vervormd werden.

Men zou gaarne deze festoenen als een der kenmerken van Van 's Gravesande's manier willen aanmerken. Doch dit motief blijft te Leiden in zwang nog jaren na het overlijden des meesters. Zoo wordt het aangetroffen aan den gevel Heerengracht 82, van Anno 1660, die, door zijn trapgevel en zijn maskers boven de vensters overigens aan de manier van vóór 1640 herinnert. En zelfs de gevel Haarlemmerstraat 174 van 1679 is nog met festoenen versierd die nu, gelijk bij vele Amsterdamsche, langs de klauwstukken zich slingeren.

Aan het Rapenburg staan verscheidene gevels, die aan Palladio's Palazzo Valmarana, dat Van Campen tot het Mauritshuis in Den Haag inspireerde, doen denken. Ik ben geneigd, de beste daarvan aan Van 's Gravesande toe te schrijven.

Die, gemerkt no. 48, geheel in gehouwen steen uitgevoerd, zou met zijn statige Jonische pilasters en zijn weelderige festoenen van schelpen en vruchten Van Campen niet onwaardig zijn. Een tegenhanger van deze schepping vind men Rapenburg 2. Hier bleef ook het frontispies niet bewaard, zoo min als aan den vorigen gevel. Ook is de gehouwen steen slechts bij enkele onderdeelen gebruikt, doch het overige werd van gebakken steen gemaakt. Maar de vensters hebben hier frontons, een motief, dat ook echt Palladiaansch is.

Ook de ordonnantie van de gevels Rapenburg 4 en 6, waar de Jonische en Composiet-pilasters slechts de hoogte van de twee bovenste verdiepingen hebben en de verdieping gelijkstraats bij wijze van onderbouw werd behandeld, verraadt de hand van Arent van 's Gravesande.

De Bibliotheek van Thysius, Rapenburg 25, die het jaartal 1655 in den gevel heeft, kan, als wij aannemen dat de Leidsche Stadsfabriek in 1651 gestorven is, niet meer door hem ontworpen zijn. Gelijk Galland reeds heeft opgemerkt, moet hier Pieter Post als bouwmeester zijn opgetreden. Post mist den „Schwung" die Van Campen en Van 's Gravesande in hun werk karakteriseert. Zijn ontwerpen hebben altijd iets benepens, en in het portiekje, de kleine Jonische pilasters van boven is Post wel te herkennen; de architect heeft zich niet kunnen losmaken van de vroegere manier, die in De Keyser en De Key zulke schitterende vertegenwoordigers had. Doch zou het misschien een dezer beide meesters, zoo zij langer geleefd hadden, gelukt zijn den Palladiaanschen stijl met hun eigen manier tot één fraai geheel samen te smelten, Pieter Post bezat daar het talent niet voor.

Een portiek in de manier van Post ziet men Rapenburg 8. Hier zijn de festoenen op een al te overvloedige wijze aangewend. Er is geen verhouding meer tusschen wat versiert en wat versierd wordt.

Ook het Loridanshofje, dat in zijn gevel het jaartal 1656 heeft en dat beneden een klein portiek en boven een Jonische ordonnantie met fronton vertoont, zal wel van Post zijn.

De Pieterskerk is aan de oostzijde met huizen ombouwd, die, ofschoon niet geheel meer in hun oorspronkelijken toestand, toch nog duidelijk den stijl van het midden der 17e eeuw vertoonen. Hier komen geen karakteristieke details voor, zoodat het moeilijk is, tusschen Post en Van 's Gravesande te kiezen.

Maar het Hofje van Broeckhoven, met zijn Palladiaansche architectuur kan van niemand anders dan 's Gravesande wezen.

Merkwaardig is de poort, die naar den Burg leidt. In 1658 gemaakt, vertoont zij een poging, om in Gothischen stijl te werken. Natuurlijk is die poging mislukt, maar zij is daarom niet minder belangwekkend. De kasteelen, die op de pijlers zijn geplaatst hebben zooveel gelijkenis met die van Post's Huis Zwanenburg te Halfweg, dat hij ook wel de ontwerper van het Leidsche werk geweest zal zijn.

Jacob van Campen had, toen hij de Nieuwe Kerk te Amsterdam herstelde en van een toren voorzag, het voorbeeld van zulk een Gothiek gegeven.

Een eigenaardige gevel is die Noordeinde 50; daar heeft de verdieping gelijkstraats Jonische pilasters, terwijl de beide verdiepingen daarboven samen één Korinthische orde vertoonen. De beide orden zijn dus verschillend van schaal, en om dit te verhelpen, werd de bovenste van pedestallen voorzien. Palladio heeft aan het Palazzo Chiericati te Vicenza het voorbeeld van een dergelijke behandeling gegeven.

Een soortgelijke ordonnantie, doch zonder de benedenste pilasters, treft men ook Rapenburg 34—38 aan. Het komt mij voor, dat Van 's Gravesande zoowel hier als aan het Noordeinde de ontwerper moet geweest zijn.

Heb ik dus gepoogd, het aandeel, dat Arent van 's Gravesand in de architectuur der Leidsche gevels toekomt, vast te stellen, ik kon daarvoor alleen van de stijlkritiek gebruik maken. Wellicht dat het Leidsche archief gegevens bevat, om met meer zekerheid tot een schifting te geraken.

Arent van 's Gravesande is een te belangrijke figuur in de Nederlandsche bouwkunst, dan dat men niet wenschen zou, al wat de archieven omtrent hem bevatten, opgediept te zien. Het is te hopen, dat spoedig iemand zich geroepen moge voelen, die taak te ondernemen.

RUIM HONDERD JAAR GELEDEN.

In het najaar van 1797 wilde Goethe zijn derde reis naar Italië maken; de twee vorige had hij in 1786 en 1790 ondernomen. Maar de oorlog, die toen woedde, dwong den dichter, zijn tocht niet verder dan den Gotthard uit te strekken.

De reiziger ging over Stuttgart, waar hij verscheidene dagen bleef, en zich vooral met bouw- en sierkunst bezig hield. De hertog van Weimar, wiens factotum Goethe was, wilde destijds zijn paleis laten verbouwen, en daarom stelde de dichter-staatsman zooveel belang in de architectuur.

Goethe was een eigenaardig man, veelzijdig, doch nu niet bepaald een altruist in de tegenwoordige beteekenis van het woord. In zijn brieven schrijft hij, dat Stuttgart door den oorlog veel geleden heeft, dat de Franschen, die de stad eerst bezet hadden, er vijf millioen thalers vandaan mede namen, terwijl de Oostenrijksche bezetting, die er nog lag, toen de dichter aankwam, reeds zestien millioen gekost had.

Doch al die ellende hinderde hem blijkbaar niet. Hij ging overal bezoeken maken, doch alleen bij hooggeplaatsten en kunstenaars. Nu eens is het een „Obrist-lieutenant" waar hij schilderijen van Frans Floris ziet, dan weer „Professor Dannecker" of „Professor Harper", waar hij modern beeldhouw- of schilderwerk hoopt te vinden.

Dan gaat hij, met „Professor Thouret" het paleis te Hohenheim zien, dat nog niet geheel gereed is, maar toch van buiten voltooid is. Van buiten behaagt het gebouw hem niet, omdat het zóó eenvoudig is, dat het noch bewondering, noch afkeer wekt. De witgepleisterde muren zonder lijsten of versierselen, met vierkante deuren en vensters vindt hij karakterloos, ja „handwerksmässig".

De verdiepingen oordeelt Goethe te laag, de trappen te smal. Met het versieren der zalen was men bezig. De teekeningen daarvoor kwamen uit Parijs, en waren in den trant, die men nu Empire-stijl noemt, gehouden.

Een Italiaansch stucadoor, Isopi, was aan het werk, en met groote belangstelling sloeg Goethe hem gade. Hij zag den Italiaan juist bezig met een plafond, dat in het midden een ovale lijst had, terwijl van het ovaal naar het midden der kamer verdiepingen, als een uitgespannen regenscherm, gemaakt werden. Zulke plafonds vindt men in Nederland nog dikwijls, meest onder witsellagen verborgen.

Van het gieten en trekken, de eenige procedés, die een hedendaagsch stucadoor toepast, werd door Isopi en zijn helpers maar een zeer beperkt gebruik gemaakt. Zij werkten met messen, beitels en priemen.

Bijzonder trok het Goethe's aandacht, dat de kroonlijst van het vertrek niet tegen het plafond gemaakt was, doch door een hol profil daarin overging. Dit achtte hij een zeer gelukkige vinding.

Sommige vertrekken waren reeds gereed, en met gebloemd zijden damast in zachte tinten behangen. En bij den „Hoftapezierer" stonden de stoelen van donker mahoniehout, met gestreepte zijde overtrokken al klaar. Wat in 1797 nieuw was is het in 1902 dus andermaal.

Den 6 September komt „Herr Professor Thouret", vergezeld van zijn collega Heideloff bij Goethe en gaan zij samen het paleis te Stuttgart zien. Maar dit gebouw voldoet den dichter niet. Naar aanleiding van dit bezoek voerde Goethe met Thouret een gesprek, waarvan wij het verslag met Goethe's eigen woorden weergeven.

„Het eerste, waaromtrent wij de zelfde meening hadden, was, dat men, om een rij van vertrekken te decoreeren, altijd het geheel voor oogen moet houden, hetzij dat men één kunstenaar met het werk belast, hetzij dat men verscheidene, naar zijn smaak, aan het werk zet. Zulk een werk kost veel geld; daarom moet men zorgen dat er een zekere stijging in de decoratie is, en dat men het kostbare werk voor het laatst bewaart.

„Als een voorbeeld noemde ik Thouret het appartement onzer hertogin, waarvan ik hem de ligging beschreef. Hier moet men zorgen, dat de voorzaal behoorlijk, de antichambres waardig, de gehoorzaal deftig, de conversatiekamers vroolijk, de woon- en slaapkamers behagelijk, de kabinetten en de bibliotheek gemakkelijk zijn.

„Wij bespraken, hoe het mogelijk zou zijn, zoowel door materiaal als door vormen ieder dezer vertrekken zijn eigen karakter te geven. Zolderingen en lijsten zijn het, waaraan men vooral zijn aandacht moet wijden; zij hangen geheel af van de versiering en de verhoudingen der zalen.

„De lijsten die den overgang vormen van wand tot zoldering kan men óf tegen het plafond, óf wat lager en door een cooflijst met de zoldering verbonden, maken. De eerste manier is gepast voor de antichambres, de tweede in de rijkere zalen op haar plaats.

„Er moet overeenstemming zijn tusschen lijst en plafond; is de eene eenvoudig, dan behoort ook het andere niet weelderig te zijn. Maar is de lijst rijk, dan zijn stuc, verguldsel en schilderwerk als versiering van het plafond van een goed effect.

„De wanden kan men op zeer verschillende wijzen behandelen. Een helder witte muur met eenige stucornamenten is voor antichambres zeer geschikt. Het staat aangenaam en vroolijk.

„Kunstmarmer is voor rijkere kamers wel het beste. Doch het is zeer duur. Daarom maakt men van andere wijzen van werken gebruik, die in Italië veelvuldig worden toegepast.

„De eerste manier is, op de natte kalk te schilderen. Dit is een soort van fresco, en als de werklieden hun vak verstaan, gaat dit schilderen vlug en wordt er een fraai effect mede bereikt.

„De tweede wijze van doen wordt in Italië Scajola genoemd. Dan wordt de muur met gips afgepleisterd, waarin de aderen van het marmer met beiteltjes worden uitgestoken, om dan met gekleurde specie te worden gevuld. Daarna wordt de oppervlakte gepolijst.

„De derde manier bestaat daarin, dat men den muur in lijmverf schildert, en dan met spiritusvernis bestrijkt.

„Als men zijden behangsels wil toepassen, moet men daarmede niet den geheelen wand bekleeden, daar dit een eentonig effect maakt. Veel beter is het, vakken aan te brengen. De stucadoor moet die vakken van een passende omlijsting voorzien.

„De losse spiegels zijn uit den smaak. De spiegel behoort nu een onderdeel van het geheel te zijn. De barbaarsche vergulde lijsten hebben afgedaan. De deuren geeft men eenvoudige vormen; de witte deuren wil men niet meer. De houtkleur moet in het gezicht blijven.

„Het vertrek moet altijd één geheel vormen. De lambriseeringen mogen niet te hoog worden, daar anders een gedrukt effect het gevolg zou zijn."

Veel van wat Goethe hier mededeelt doet aan onzen tijd denken. Hij leefde in de periode van den Empire-stijl, wij doen maar, alsof wij daarin leven.

ONZE MONUMENTEN.

De Nederlandsche Oudheidkundige Bond moge in zake het behoud onzer monumenten nog niet den weg bewandelen die wij hem gaarne zouden zien inslaan, toch heeft het bestuur dezer dagen een goed werk gedaan door een adres te zenden aan den Raad der gemeente Gouda, om geen goedkeuring te hechten aan het voorstel tot amotie van de oude Korenbeurs op de Gouwe.

Het bestuur wijst in dit adres terecht op de architectonische en historische waarde van dit gebouwtje, dat vooral in de schilderachtige omgeving, waarin het geplaatst is, een eenig stadsgezicht oplevert, hetwelk een der aantrekkingspunten vormt voor het bezoek van vreemden aan deze gemeente.

Het hier bedoeld gebouwtje staat, eigenlijk zijn het twee gebouwtjes, en zij staan ter weerszijden van de zoogenaamde hooge Gouwe, dicht bij de sluis die de verbinding vormt met de Haven. Het zijn twee kleine op hardsteenen zuiltjes rustende overkappingen van de kaden daar ter plaatse, de noofdgestellen en spitse met leien gedekte overkappingen zijn van hout, de vormen zijn klassiek Romeinsch Dorisch en zeer delicaat behandeld.

Een eigenaardigheid, die elk vreemdeling opvalt, is de verregaande staat van verzakking en daaruit gevolgden schuinen stand der zuiltjes. Oogenschijnlijk is bij een der gebouwtjes althans, de grens der stabiliteit reeds lang overschreden en de vrees, dat op een ongelegen oogenblik die schijn werkelijkheid zal worden zal wel de voornaamste beweegreden zijn voor de voorstanders der amotie.

Naar onze meening kunnen echter de gebouwtjes met weinig kosten worden recht gezet en ook al vielen die kosten niet mede, daar staat tegenover, dat men voor het behoud van een fraai stadsgezicht in Gouda, waar, zij het ook langzamer dan elders, reeds zooveel verdwenen en bedorven is, wel wat mag over hebben.

Gelukkig kunnen de eischen van het verkeer hier nog niet als argumenten gelden.

De St. Janskerk in de nabijheid ondergaat thans ook het gebruikelijke vernieuwingsproces. Herstelling was dringend noodig met het oog op het behoud der beroemde glazen en van het gebouw zelf, op welks architectonische waarde gewoonlijk minder gelet wordt, maar dat ook op zichzelf de studie loont.

Hoe die restauratie zal afloopen, waarin ook die van de glazen begrepen is, dit zal de toekomst leeren, want jaren en jaren zullen er ongetwijfeld mede gemoeid zijn.

Met de eerste ramen die onderhanden genomen zijn is men niet gelukkig geweest; de beide laatste gereed gekomen glazen, waarbij een Crabeth, zijn door Schouten in Delft met veel zorg hersteld.

Maar het blijft de vraag of genoemde glasschilder en ook de architecten W. Kromhout en Jos. Cuypers de voltooiing van de omvangrijke restauratie-werken nog beleven zullen en welke veranderde inzichten wellicht gedurende de uitvoering daarvan ingang zullen hebben gevonden, want ontegenzeglijk behoort deze onderneming tot de grootste, die op het oogenblik in ons land onderhanden zijn.

De restauratie van de St. Walburg te Zutphen is er maar een klemigheid bij. Daar is het werk af te zien en, zooals de dagbladen melden, is men daar dezer dagen weer met de buitenrestauratie aangevangen en wel met de zuidzijde van den kooromgang bij de daar in 1561—1563 tegen aan gezette librije. Twee vakken der balustrade, twee pinakels en twee ramen zullen onder handen genomen worden.

Men begint juist hier, omdat het herstel van dit deel der kerk verband moet houden met de restauratie van het grafmonument der Van Heeckerens, dat zich in de kerk tegen één der te herstellen ramen bevindt.

Dit monument wordt op kosten van eenige leden der familie Van Heeckeren gerestaureerd.

Is men aan den zuidkant van den kooromgang gereed, dan zal men met het oostfront van den noorder dwarsbeuk beginnen, dat men ook nog vóór den komenden winter hoopt klaar te krijgen. Daarmede is dan de geheele restauratie van dezen beuk voltooid.

Te Rotterdm slaakt men verzuchtingen naar aanleiding van het bericht, dat de kerkeraad der Ned. Herv. gemeente besloten heeft de oude Prinsenkerk af te breken.

Alweer verdwijnt een belangrijk gedeelte van het oude Rotterdam.

Ook het oude Schotsche kerkje is, naar vernomen wordt, ten doode opgeschreven, omdat het overzakken gevaarlijk wordt.

Wat zal er voor in de plaats komen? Waarschijnlijk dingen, die Rotterdam meer en meer in banaliteit zullen doen gelijken op jonge steden zonder eigen karakter, zonder historie.

Zal men zich daar in het onvermijdelijke moeten schikken, op het platteland doen de eischen van het moderne leven zich niet gelden, maar de zucht tot restaureeren openbaart zich ook daar in ietwat bedenkelijke mate.

De gemeenteraad van De Rijp heeft besloten aan de Regeering subsidie te vragen voor de restauratie van het bekende, door Jan Adriaansz. Leeghwater gebouwde, raadhuis.

Te Soest heeft men ontdekt dat de gemeentetoren, een merkwaardig bouwwerk uit het laatst der middeleeuwen er bouwvallig begint uit te zien. Daarom heeft de gemeenteraad onlangs dan ook besloten tot de noodig geworden restauratie over te gaan. Daar echter de gemeentekas de geraamde kosten van ƒ 10.000 niet kan dragen, heeft men bij het Rijk een verzoek om subsidie ingediend. Thans is door den Minister bericht, dat de helft van het benoodigde bedrag door het Rijk zal worden gedragen, zoodat met de restauratie ten spoedigste zal worden begonnen.

Ook te Kamerik is de heer Mulder geweest om den dorpstoren te onderzoeken, waarbij het wenschelijk werd geacht ook de fundamenten na te gaan, en deze aan eene zijde van het gebouw werden blootgelegd. Zooals voorloopig reeds kon geconstateerd worden, behoeft de toren niet te worden afgebroken; van het gehouden onderzoek komt een rapport met daaraan verbonden advies te gelegener tijd bij het gemeentebestuur in.

Dit advies zal natuurlijk luiden: „Restaureeren!"

UITSLAG OP MUREN.

Bij den droogen voorjaarswind, die in de laatste dagen waait ziet men oude en nieuwe gebouwen in verschillende deelen van Nederland hier en daar met witten uitslag bedekt.

Die uitslag welke, nu zij aan de nieuwe Beurs te Amsterdam zich ook openbaart, reeds tot een gedicht aanleiding heeft gegeven, dat in een schouwburg werd gezongen, bracht al heel wat pennen in beweging. Want het is duidelijk waar te nemen, dat het verschijnsel, behalve het minder fraaie gezicht, dat het oplevert, ook op den duur een verwoestende werking heeft.

De uitslag vertoont zich zoowel op gebakken als op gehouwen steen, en is niet aan bepaalde gedeelten van gevels waar te nemen. Het is, behalve bij nieuwe gebouwen, geen verschijnsel, dat den geheelen gevel ontsiert. Slechts op enkele plekken ziet men het.

En zeer merkwaardig mag het heeten, dat de wijze van samenstelling der specie van geen invloed is. Hier ziet men de witte plekken aan een plint, in sterken trasmortel gemetseld, zooals b.v. dat van het station te Nijmegen, op een andere plaats, waar met specie-Van der Kloes gewerkt werd, is de uitslag aan de bovenste deelen van gevels waar te nemen, zooals bv. aan de nieuwe Beurs te Amsterdam. Maar bij beide gebouwen zijn er gedeelten, die (ofschoon, zooals men zien kan, in dezelfde omstandigheden verkeerende, als andere, die sterk uitslaan), in het geheel niet wit zijn.

Op het oogenblik is het een zeer geschikte tijd, om waarnemingen te doen. Wie zich daarmede onledig houdt, zal bemerken, dat de uitslag zich slechts daar vertoont, waar het muurwerk gedurende den winter water opgeslorpt heeft. De halfsteens tuinmuren, die men, met steenspilasters versterkt, op vele plaatsen van Nederland maakt, zijn haast nergens van den uitslag vrij. Blijkbaar is het water door de vlakke of schuine rollagen in de muren gedrongen, meestal ongeveer een meter diep. En waar dit water nu opdroogt, ziet men den uitslag, het sterkst naar onderen toe.

Ook trapjesgevels, vooral die, welke op het noorden liggen, slaan nu uit. Het water is hier van boven en van achteren ingedrongen. De afdekkingen van gehouwen steen hebben het niet kunnen tegenhouden.

Verder ziet men uitslag overal waar een gootpijp lek geweest is en waar de gevel dus met water zich kon verzadigen. En ook onder ramen, waar het van de ruiten nederloopende vocht de muren zeer nat kan maken, is uitslag nu geen zeldzaamheid.

Als vaststaande kan dus worden aangenomen, dat er tusschen den uitslag en vocht, dat in muren kan dringen, een bepaald verband bestaat.

In het buitenland heeft men de gewoonte om rollagen van metselwerk, benevens lijsten, drempels en soortgelijke afdekkingen van gehouwen steen met zink, lood of koper te bekleeden, om absolute waterdichtheid te verkrijgen. Vroeger deed men dit in Nederland ook, doch in onzen tijd laat men het achterwege.

Wij gelooven, dat, werden zulke waterdichte afdekkingen algemeen toegepast, de uitslag veel zou verminderen. Ook het naar buiten afwaterend metselen, dat men vroeger nooit verzuimde, wordt niet meer in practijk gebracht. Het komt zelfs wel voor, dat, door onachtzaamheid der metselaars, naar binnen afwaterend gewerkt wordt. En dan is het natuurlijk, dat iedere specielaag als het ware een waterzak vormt.

Wij kennen verscheidene gevels, die in dezelfde bastaard-tras-specie gemetseld, alleen de uitslag vertoonen daar, waar geen goot ligt, doch waar een gedeelte, door hardsteen afgedekt, hooger is opgehaald.

Er is beweerd, dat overmaat van kalk in de specie het verschijnsel zou veroorzaken. En, kwam het alleen aan zeer zware muren voor, dan zou men aan de bewering geloof kunnen hechten, want het zou kunnen zijn, dat de lucht niet tot de kern der muren door kon dringen, en de kalk daar dus niet versteende. Maar nu ieder zich er van kan overtuigen, dat halfsteenstuinmuren zeer met de kwaal behebt zijn, moet de uitslag wel een andere oorzaak hebben.

Die oorzaak kan geen andere zijn, dan het nat worden en nat blijven der muren in den winter. Dit is te voorkomen door afwaterend te metselen, en door alle gevels en lijsten van boven met een ondoordringbare stof te bekleeden.

Het zou ons aangenaam zijn, indien vakgenooten over den uitslag en zijn vermoedelijke oorzaak hun meening wilden geven. X.

DE NACHTWACHT.

Hebben velen in den lande gewis de berichten omtrent het rapport der Nachtwacht-commissie met ingenomenheid begroet, in de meening, dat door gevolg te geven aan het advies der commissie, aan het jaren lang gezeur een eind zou komen en een alle partijen bevredigend eind, de „Nieuwe Rott. Courant" heeft die ingenomenheid getemperd door er nadruk op te leggen, dat natuurlijk geheel ongepraejudicieerd is gebleven, of de gemeente Amsterdam, eigenares van het wereldberoemde schilderstuk, hare toestemming zal willen schenken aan zoodanige verplaatsing, en of de Minister van Binnenlandsche Zaken het eindcijfer der Staatsbegrooting voor zijn departement met genoemde som zal willen verhoogen.

Het antwoord op die beide vragen ligt nog geheel in het duister der toekomst verborgen, dat moge zoo zijn, maar o. i. is toch de vrees voor de onzekerheid van dit antwoord nu tegenover de meerderheid der commissie, ten getale van twee en twintig, de minderheid van twee, bestaat uit personen, die gemeend hebben zich met bovengenoemd verslag niet te kunnen vereenigen en een door een van hen opgemaakt contra-verslag te moeten indienen, tot bestrijding van het gevoelen dier meerderheid, niet gemotiveerd.

Die twee personen zijn Jhr. mr. Victor de Stuers en de heer J. H. Maschhaupt.

Mocht de Minister met eene aanvrage van ƒ 70.000 bij de Staten-Generaal aankloppen, dan kan hij er nu alvast op rekenen, zegt de „N. R. Ct." verder, dat hem daarbij een krachtig verzet te wachten staat van het Kamerlid De Stuers, waardoor de uitvoering van hetgeen de groote meerderheid der commissie oordeelt juist te zijn, doch waarvan de bijzonderheden vooralsnog niet zijn openbaar gemaakt, in groote mate wordt gedwarsboomd.

Ook dit achten wij mogelijk, maar wij verwachten, dat de meerderheid der Commissie toch ook in onze Volksvertegenwoordiging nog wel eenigen invloed zal hebben, waardoor zij in staat zal zijn op hare beurt den heer De Stuers te dwarsboomen.

Alleen vinden wij het een treurig verschijnsel, dat in al dergelijke kunstquaesties de dwarsboomerij zulk een grooten rol speelt. Wanneer zal dat eens anders worden?

PRIJSVRAGEN.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN EN TECHNISCHE WETENSCHAPPEN TE ROTTERDAM.

Bij de in dit jaar gehouden prijskampen onder de leerlingen der Academie, zijn de navolgende bekroningen toegekend:

Bouwkunde (ontwerp van een heerenhuis), het ontwerp, motto Parkzicht, de zilveren medaille, inzender J. C. Speelman; het ontwerp, motto Eene poging, eene eervolle vermelding, inzender H. G. Krijgsman.

Kunstnijverheid (ontwerp van een insluithaard), de ontwerpen, motto's Pluto 1 en 2, de zilveren medaille, inzender van beide ontwerpen A. M. van Velze het ontwerp, motto M, eene eervolle vermelding, inzender J. Muysson Jr.

Kunstnijverheid (ontwerp van de versiering van de twee hoofdwanden en het gewelf in de vestibule van een heerenhuis), het ontwerp, motto Studie, de zilveren medaille, inzender R. W. Kennedij; het ontwerp, motto P, eene eervolle vermelding, inzender H. J. Pallada.

Handteekenen (ontkleed model), de teekening onder motto Ora et Labora, de zilveren medaille, vervaardiger C. H. Kersenboom; de teekening onder motto C, eervolle vermelding, vervaardiger Marius J. Richters.

Boetseeren, het ontwerp motto B, de zilveren medaille, inzender M. Vermeer; eervolle vermelding, het ontwerp motto Voorwaarts, inzender J. H. van der Hargh; eervolle vermelding, het ontwerp, motto twee vierhoeken, inzender P. J. W. van Berkel.

INGEZONDEN STUKKEN.

Geachte Heer Redacteur!

Ofschion ik mij met de strekking van het artikeltje „Onzuivere toestanden" in het vorig nummer van uw blad gereedelijk kan vereenigen, acht ik het gewenscht en noodig daarover een enkel woord in het midden te brengen.

In het artikeltje zijn geen namen genoemd, en dit was ook niet noodig, omdat de naam hier niets tot de zaak doet, terwijl degenen, die van meer nabij met de quaestie bekend zijn, wel zullen hebben begrepen aan welk adres het eigenlijk gericht was, namelijk aan dat van den heeren Blom en Bellaar Spruijt, resp. directeur en onder-directeur der Gemeente-Lichtfabrieken te Haarlem. Er zijn echter nog andere namen in de zaak betrokken, o. a. die van den heer H. Doijer, electrisch ingenieur te Delft, aan wien als onpartijdig adviseur de beoordeeling der plannen was opgedragen.

Deze ingenieur heeft zich op de meest conscientieuze wijze van die taak gekweten en om te voorkomen, dat zijn naam bij het grootendeels natuurlijk slechts ten halve ingelicht publiek in verdenking zou komen laat ik hier volgen, wat de heer Doijer zelf, in een onlangs verschenen brochure, aangaande de geschiedenis der Haarlemsche Centrale mededeelde:

„Lang voor mijn adviseurschap werd door Firma Siemens en Halske een plan ingediend voor eene gemeentelijke Electriciteitsfabriek in Haarlem, hetzij dan dat dit plan werd gemaakt al of niet op verzoek van de Lichtcommissie of den gasdirecteur Blom. Door deze aanbieding te accepteeren kwam de Lichtcommissie in een scheeve verhouding tegenover Firma Siemens & Halske."

„Als iemand een huis laat bouwen van eenige beteekenis, neemt hij een architect, die een plan en een voorloopige begrooting maakt. Zijn deze geaccepteerd dan wordt een bestek gemaakt, waarnaar eenige aannemers worden uitgenoodigd in te schrijven."

„Wat zou gezegd worden van een architect, die dit plan van A tot Z liet samenstellen door een bem bekenden aannemer? Dit, dat het plan goed kan zijn, maar dat de architect de moreele verplichting heeft den begunstigden aannemer het werk op te dragen. Een scheeve positie, al is de aannemer nog zoo bekwaam en nog zoo eerlijk."

„Dit nu gebeurde in Haarlem."

„De Lichtcommissie kreeg het mandaat de Electrische Centrale voor te bereiden. Geen electrotechnische kennis bezittende, ook niet nadat de gasdirecteur Blom als directeur der Lichtfabrieken was benoemd, had zij zich een onpartijdig deskundige moeten toevoegen om een plan voor de Electrische Centrale te ontwerpen en verder te handelen zooals boven omschreven."

„Als deze deskundige trad evenwel op Firma Siemens & Halske, die dus in Haarlem de drievoudige functie vervulde van deskundige (alias architect), aannemer en fabrikant. Voorwaar een veelomvattende functie, die, ik moet het tot haar eer mededeelen, voor zoover ik met de zaak in aanraking kwam, bekwaam en zoo eerlijk als in dergelijke omstandigheden mogelijk is, door haar werd vervuld."

„Evenwel voor de Lichtcommissie had deze gang van zaken enkele droevige gevolgen, alle daaruit voortspruitende, dat zij evenmin als de heer Blom electrotechnische kennis bezat."

Wat er dan verder volgt doet hier niet ter zake, maar uit het aangehaalde blijkt voorzeker voldoende, hoe de heer Doijer denkt over het mede doen van ingenieurs aan het in het leven roepen van onzuivere toestanden.

Dit aan uwe lezers duidelijk te maken en daarmede alle aanleiding tot een misplaatste verdenking weg te nemen, is de bedoeling dezer regelen, voor welker opname ik U bij dezen mijn dank betuig.

's Gravenhage, 1 Mei 1902. P.

BELEID BIJ GEMEENTEWERKEN.

De te 's Gravenhage in uitvoering zijnde rioleeringswerken geven, zooals vanzelf spreekt, gedurig aanleiding tot gegronde en ongegronde klachten over den last, die de bewoners van de straten, die aan de beurt zijn, van de uitvoering dier werken ondervinden. Men klaagt vooral over den langdurigen ontredderden toestand van de straten, een toestand, die op verscheidene plaatsen onnoodig lang bestendigd wordt.

Thans is een gedeelte van de Wagenstraat en de Gedempte Burgwal opgebroken en zijn, naar wij vernemen, aan den aannemer van het rioolwerk in de Wagenstraat 75 (werk)dagen tijd gegeven voor de oplevering daarvan, en voor 't geheele werk (d. i. met inbegrip van dat op den Ged. Burgwal) 125 dagen.

Wellicht zullen die termijnen wel zoo kort genomen zijn, als eenigszins mogelijk was, maar dat klachten reeds nu niet uitblijven verwondert ons geenszins.

Een winkelier begon nu reeds met 10 percent korting te verkoopen, naar hij zegt: „daar het lastig voor onze klanten is om ons magazijn te bezoeken". Dit kan een truc zijn, een nieuwe vorm van een motief voor een uitverkoop, maar dit daargelaten, is er o. i. alle reden om te vragen, waarom het rioleeringswerk in het centrum der stad, in de hoofdtoegangsweg van het station van den Hollandschen Spoorweg juist onder handen genomen wordt bij den aanvang van het zomerseizoen om tegen den winter te worden opgeleverd.

Welk een last het verkeer nu reeds van den opbraak ondervindt, kan men dagelijks gewaar worden en ware de nieuwe toegangsweg van het genoemde station naar het centrum, loopende over het Oranjeplein en de Gedempte Paviljoensgracht gereed dan zou een deel van het verkeer dien kant uit geleid kunnen worden, maar de brug in dien toegangsweg over den Singel is nog ver van klaar.

Dat er iets hapert aan het beleid der Gemeentewerken, waar het hapert doet er minder toe, deze overtuiging moet wel veld winnen, ook bij die burgers van de residentie, die gaarne beamen de gulden spreuk die in den gevel van het raadhuis prijkt „Ne Jupiter Quidem Omnibus."

VEREENIGINGEN.

ARTI ET INDUSTRIÆ TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van 26 April 1902.

In deze vergadering werd uitgebracht het rapport der jury over de ingekomen ontwerpen voor de 3e en de 6de Godon-prijsvraag voor 1902.

Voor de 3e prijsvraag, ontwerp voor een eetkamer-buffet, was slechts één antwoord ingekomen. Al kon dit niet in aanmerking komen voor volle bekroning, toch werd voorgesteld, een belooning toe te kennen ten bedrage van f 25, als erkenning van het goede in het ontwerp.

Voor de 4e prijsvraag, ontwerp voor een schoorsteenmantel met haard, waren ingekomen 3 antwoorden, onder de mottos: „Eenvoud", „Eigen haard is goud waard" en „Werken is leven". Ook hier kon geen volle belooning worden toegekend, maar de jury stelde ook hier voor, en wel aan de beide laatstgenoemde ontwerpen, elk een belooning van f 20 toe te kennen.

De jury bestond uit de heeren Joh. Mutters jr., E. W. T. Kerling en W. van Boven.

Ter vergadering, bij afwezigheid van den heer Mutters gepresideerd door den ondervoorzitter, den heer van Vliet, hield de heer Em. Caron een leerrijke voordracht over het metaalbewerkersgilde, met een fraaie kunstbeschouwing, bestaande uit ontwerpen voor gegoten koperen naamplaten, belknoppen, handvatten, enz.

In deze voordracht zette de heer Caron, met aanhaling van talrijke bepalingen uit destijds geldende keuren, uiteen, hoe in den gildetijd loon en arbeidstijd geregeld waren, een regeling waardoor de arbeidsverhoudingen inderdaad gunstig konden geheeten worden, vergeleken bij thans. Spr. ging na hoe men van gezel patroon werd en hoe door onpartijdige beoordeelaars de dan af te leggen proefstukken werden gekeurd.

Door het ontbreken van den heftigen concurrentiestrijd had men meer en kunstvoller werk en betere verdiensten. Het verdwijnen der gilden werd dan ook door spr. betreurd.

Vooral de metaalbewerking was in verval geraakt door het verdwijnen der gilden, maar gelukkig was 't, dat juist in onzen tijd de belangstelling weer opnieuw levendig werd

Doelmatige vormen worden echter maar al te vaak gemist. Spr. nu had getracht, op dit gebied iets beters te vinden, ten einde wat meer sympathie te wekken voor de metaalversiering, uit- en inwendig, onzer woningen.

Deze voorwerpen nu konden door de aanwezigen worden bezichtigd.

Spreker's voordracht vond veel toejuiching.

Bij den aanvang der vergadering had de voorzitter er nog de aandacht op gevestigd, dat het te Rotterdam liggend stoomschip „Noordam" door de firma Mutters albier geheel was gemonteerd.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Een-en-vijftigste Vergadering, gehouden in het Natsgebouw.

Aan deze vergadering ging vooraf de expositie van een aantal photo's naar aquarellen van den heer W. v. d. Kaay, vroeger te Leiden, thans woonachtig te Keulen.

De Voorzitter, de heer G. van Driel, opende deze laatste vergadering van het seizoen. De notulen werden goedgekeurd.

Alsnu was het woord aan den heer Jhr. Van Haeften, inspecteur der Eerste Ned. Verzekerings-Maatschappij, die aan de hand van het daarvan bestaande prospectus eenige mededeelingen deed over de collectieve verzekering van Invaliditeits- en Ouderdomspensioen. Verscheiden heeren dachten van den heeren v. Haeften iets anders te vernemen omtrent de Rijksverzekeringsbank met het oog op de houding, die genoemde Maatschappij zal aannemen tegenover het Rijk. Daar de rijksterieven nog niet bekend zijn, vingen dus de nieuwsgierige vragers in dezen snip.

De heeren S. Klinkenberg en W. C. A. Ridderhof werden als nieuwe leden aangenomen, terwijl de heer A. T. Kraan werd benoemd tot lid van de debatcommissie.

De heer J. van Dam gaf nu door lichtbeelden het oude Pompeji te aanschouwen, benevens tal van bezienswaardigheden van Parijs. Dank zij de snelle middelen van vervoer, was een kolossaal verlichtinge-apparaat, dat reeds voor 14 dagen door den heer v. Dam was ingeklaard, nog niet aanwezig. Dit viel tegen, maar blijft bewaard voor de toekomst.

Besloten werd bij genoegzame deelneming een zomeruitstapje te maken naar de nieuwe Beurs te Amsterdam en het Leidsche stof op het eiland Marken eens flink uit te laten waaien.

Een vraag uit de bus zal op de gebruikelijke wijze beantwoord worden.

Nadat de Secretaris zijn hart eens had gelucht over de slechte circulatie der leescirkels, en de Voorzitter in deze algemeene medewerking verzocht, werd de vergadering gesloten.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Aan het verslag over 1901, uitgebracht in de algemeene vergadering van aandeelhouders der Amsterdamsche Fabriek van Cement-IJzerwerken (systeem Monier), ontleenen wij het volgende:

De omzet was aanmerkelijk grooter dan in het vorige jaar, niettegenstaande een slap jaar was verwacht, omdat alle contractwerken waren afgeloopen, terwijl geen nieuwe contracten waren gesloten, waaruit blijkt dat de nieuwe bouwconstructie ook hier te lande reeds vasten voet heeft gekregen. Naast de waterdichte kelders, welke in vroegere jaren slechts in oude perceelen, later in nieuwe gebouwen, werden toegepast en op het oogenblik reeds burgerrecht hebben verkregen, komt thans — voor geregeld werk — in aanmerking de geheele binnenbouw. Te Amsterdam werden o. a. de volgende werken uitgevoerd: in de goedkoope woningen der Maatschappij Concordia, in de Elandstraat, de gang- en kamervloeren op alle verdiepingen ter gezamenlijke oppervlakte van 2700 M². en de, uit een constructief oogpunt, interessante geveldragende balk in de Spuistraat. Verder werd een vloer uit één stuk van ongeveer 300 M². in de herstellingswerkplaats van de Rijkstelegraaf albier gemaakt, en eene fundeeringplaat uit één stuk van ongeveer 2000 M². onder een fort. Hiermede is weder een geheel nieuw veld van arbeid betreden vermits in menig geval de sinds eeuwen gebruikte paalfundeering kan worden vervangen door eene betere en goedkoopere Monierplaat. Op het oogenblik is een dergelijk werk in uitvoering voor het nieuwe fabrieksgebouw der heeren Jeckel & Co., te Leerdam.

De werken en de aanvragen nemen thans — zoowel wat betreft het aantal als den omvang — (entrepôt Antwerpen ongeveer 2,000,000 francs) zoo snel toe, dat reorganisatie der onderneming niet langer mag worden uitgesteld, wanneer men althans de vlucht, welke de industrie neemt, wil blijven volgen; de eerste stappen in die richting zijn dan ook reeds gedaan. Ook dit jaar werkten de kosten van transport, reis- en verblijf, benevens verlies van hout zeer drukkend, terwijl, als naar gewoonte een belangrijk bedrag werd ten koste gelegd aan proefnemingen.

Voorgesteld en besloten werd om na de gebruikelijke afschrijvingen 6½ pCt. aan de aandeelhouders uit te keeren.

— De groote villa „Banchory" aan den Scheveningschenweg toebehoorende aan graaf Van Rechteren Limpurg, is ondershands verkocht voor ± f 350,000 aan den heer John. C. Bignell, albier.

Van de terreinen, welke ongeveer 15000 vierkante meter groot zijn, zal een gedeelte verkocht worden voor villa-terrein. De villa zelf, met ongeveer 3500 meter grond, blijft bestaan. Stal en koetshuis aan het Frankenslag zullen afgebroken worden. Op de plaats daarvan zullen een paar kleine villa's gebouwd worden.

— Door de directie van Rademaker's Koninklijke Cacao- en Chocoladefabriek is een groot terrein, gelegen aan de Beeklaan albier, aangekocht, waarop de nieuwe, met de nieuwste machines in te richten, fabriek die de dubbele oppervlakte van de onlangs afgebrande fabriek aan de Havenkade zal beslaan, zal worden gesticht. Met den bouw, die onder den architect W. B. van Liefland zal geschieden, zal weldra worden begonnen Intusschen voorziet een hulpfabriek te Scheveningen in de behoeften.

— Te Rotterdam is een bijna voltooid twee verdiepingen hoog huis, hetwelk met andere huizen gebouwd wordt op het terrein aan den Goudschen rijweg, waar eertijds de meubelfabriek van de firma Allan & Co. stond, Zondagnamiddag omstreeks 3 uur plotseling ingestort. Bouwondernemers van dit ingestorte huis zijn de Gebr. Verhoeven uit de Zaagmolenstraat. Dit huis stond met het front naar een nieuwe, dwars door dit bouwterrein aangelegde straat en leunde aan de achterzijde tegen een eveneens in aanbouw zijnd huis, hetwelk front maakt naar de Boezemsingel. Een plat scheidde beide perceelen.

Het geheele huis is met den beganen grond gelijk gemaakt; er is niets van over dan een zeer verwarde massa, steenen, ijzer, hout en dakpannen, alles bedekt met het gedeeltelijk in zijn oorspronkelijken vorm gebleven dak. Volgens sommige ooggetuigen zijn slechts betrekkelijk geringe sporen van kalk en andere verbindingsmaterialen in den puinhoop te ontdekken. De verbindingsmuren met het belendende perceel zijn afgescheurd, doch dat huis is oogenschijnlijk onbeschadigd gebleven.

Als oorzaak van de instorting wordt een rukwind opgegeven. De bouwpolitie heeft ter plaatse een onderzoek ingesteld, en verdere werkzaamheden aan de overige in aanbouw zijnde huizen zijn op last der politie gestaakt Het resultaat van dit onderzoek zal zich waarschijnlijk wel bepalen tot het constateeren van den veronderstelden rukwind. Dit is in de gegeven omstandigheden wel het eenvoudigst, want fouten in de samenstelling zullen wel niet meer te constateeren zijn.

Persoonlijke ongelukken schijnen niet te zijn voorgekomen, dit is gelukkig, ook omdat het onderzoek daardoor vereenvoudigd wordt. Of wij verder nog veel van de resultaten zullen vernemen betwijfelen wij op grond van de veronderstelling, dat onvoldoend toezicht vanwege de bouwpolitie ook hier tot de oorzaken moet worden gerekend, niet tengevolge van tekortkomingen der ambtenaren, maar van de organische gebreken, waaraan deze tak van dienst te Rotterdam evengoed als te Amsterdam en elders lijdende is.

— Men meldt uit Ooststellingwerf, dat de ouderwetsche boerenhuizingen van Oud-Saksische bouworde, bekend door hunne buitengewone lengte en lage daken, meer en meer verdwijnen om plaats te maken voor de meer moderne bouworde, wat men in Friesland noemt een „Hollandsche" schuur, 't zij met voorwoonkamer, 't zij zonder deze (stelphuizing). Elke vertimmering leidt tot deze verandering en de tijd is zeker niet verre meer, dat dezen „antieken" tot de geschiedenis zullen behooren en men ze slechts als bij overlevering kent.

's Hertogenbosch. Bij het gemeentebestuur is eene aanvrage ingekomen om aankoop van pl. m. 5000 vierk. M. grond nabij het Emmaplein, bestemd voor den bouw van een nieuwe kerk, pastorie en scholen.

Haarlem. Door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is concessie verleend voor het leggen van een wandelpier in zee te Zandvoort.

Assen. De Gemeenteraad alhier heeft besloten voor den bouw van de Ambachtsschool aan te koopen een terrein in de Schoolstraat, toebehoorende aan den heer Oldenhuis Gratama.

Het vroeger daarvoor bestemde terrein der voormalige kazerne is voor ƒ 8000 verkocht aan de heeren Ferwerda, alhier, en Bosman, te Groningen, op voorwaarde, dat daarop uitsluitend huizen van ten minste twee verdiepingen gebouwd zullen worden.

De Steeg. In eene vergadering van den Gemeenteraad te Rheden is besloten om in het dorp Dieren eene rioleering te doen maken, waarvan de kosten begroot zijn op ƒ 17,500.

— Aflevering 4 van „De Natuur", uitgave van J. L. Broese te Utrecht, bevat: De vijanden van het Welriekend Viooltje, door Dr J. C. H. de Meijere. — De Geschiedenis van het Fotografisch Objectief (vervolg), door Dr. R. G. Rijkens. — Het Winterkoninkje, door J. Daalder Dz. — De Vanielje-cultuur op Java, door A. B. Lucardie. — Het zingen der Vogels (vervolg en slot), door A. Weismann. — De nieuwe vorderingen der Draadlooze Telegrafie (vervolg), door Dr. L. Bleekrode. — Dubbele Chinaasappels, door Dr. J. C. C. — Een toestel van velerhand nut, door J. F. Beins. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— **Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken** in Nederl.-Indië is:

geplaatst in het gouvernement Sumatra's Westkust, de dienstdoende opzichter 2e klasse L. P. A. Beraud; in de residentie Lampongsche districten, de dienstdoende opzichter 2e klasse J. W. Coorengel;

overgeplaatst naar de residentie Batavia, de opzichter 3e klasse Th. C. Harst.

— De Gemeenteraad van Watergraafsmeer heeft tot bouwopzichter benoemd den heer M. G. van der Tas, te Hindeloopen.

— Aan de Ambachtsschool te 's Gravenhage zijn benoemd tot leeraar in het rechtlijnig en werktuigkundig teekenen de heer S. A. Cramer, te Amsterdam; tot onderwijzer in het timmeren de heer H. J. Ros, alhier; tot onderwijzer in het machine-smeden de heer A. J. Stokmans, te Vlissingen; tot onderwijzer in het instrumentmaken de heer P. Boer, te Delft.

— Tot directeur der gasfabriek te Dokkum is benoemd de heer J. de Jong, directeur der gasfabriek te Bergen-op-Zoom.

— Uitslag van het examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat. Van de 86 candidaten, die zich aangemeld hadden, kwamen 3 niet op, werden 26 afgewezen en zullen de 57 hierna in alphabetische volgorde te noemen geslaagden een diploma ontvangen: H. P. Artes, B. Bakker, A. van den Berg, A. W. de Bode, S. Bos, A. Brand, L. G. van Breen, B. Danhof, A. Dekter, J. S. Edens, W. Flipse, R. Haaitsma, H. G. Hagenaar, H. Hemminga, J. W. Hermanie, W. H. N. van der Heyden, W. E. Hoekstra, J. G. van der Hoeven, G. Honijk, W. E. Jansen, D. de Jong, B. J. Kerkhof, J. Kerkhof, G. J. Kleijn, H. J. Knaap, H. J. Kranenborg, A. Luijendijk, H. J. Marsman, G. H. P. Metz, M. Mosterdijk, P. M. Mouw, J. Nieuwdorp Wz., H. G. Nieuwenhuis, J. Nieuwland, J. H. Pellinkhof, A. Peters, K. Rietema, J. P. W. Schellekens, J. G. Schneijder, J. A. Steinz, G. Stolk, Th. F. Stuivinga, P. S. van Teeckelenburgh, D. J. Steenstra Tounsaint, J. van der Velde, A. J. van Vemde, J. J. Verlinde, A. Verloop, Ch. H. van der Vet, C. Visser, T. Visser, J. Vixseboxse, H. van der Waal, H. van Werven, C. B. van Weijnabergen, P. J. de Wilde.

— Tot directeur der „Leidsche Duinwater-Maatschappij" is, in de plaats van wijlen Mr. Van der Vliet, benoemd de heer Ch. van Spall, controleur-administrateur der Maatschappij.

— Tot dijkopzichter van het Hoogheemraadschap „de Alblasserwaard c. a." — in de plaats van wijlen den heer J. K. Roelofs, te Papendrecht — is benoemd de heer J. A. Blok, te Nieuwendijk (N.-Br.).

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Mei jl., op verzoek, eervol ontslag verleend aan A. Coorengel, te Delfzijl, als adjunct-opzichter van den Rijkswaterstaat.

— Op de aanbeveling van directeur boekhouder der gasfabriek te Joure (sljb.) waren door Burg. en Weth. geplaatst de heeren J. Brandenburg, laatstelijk waarnemend directeur der gasfabriek te Harlingen; J. Gonda Jr., adjunct-directeur der gasfabriek te Gouda, en H. Th. van Heijningen, onder-directeur der gasfabriek en duinwaterleiding te Middelburg.

Benoemd is de heer J. Brandenburg.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een of meer **adjunct-inspecteurs** van den arbeid **Jaarwedde van f 1500,— tot f 2500,—.** Zij moeten op 1 Jan. nog geen 36 jaar zijn. Zich aan te melden voor 1 Juni 1902 aan het Dep. van Binnenl. Zaken. (*Zie Staats-Ct. No.* 18.)

— **Onderbaas** aan een der fabrieken van ijzerwerken, in de nabijheid van Rotterdam, tegen 1 Juli. Sollic. letter H. W. A. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

Adjunct-Ingenieurs bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië worden gevraagd twee civiele en vier werktuigkundige ingenieurs, in het bezit van diploma, bedoeld bij artikel 61 of 64 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad no. 50). Bezoldiging f 250 's maands. Sollicitatiën op zegel, voor den 15n Juli bij het departement van koloniën.

— **Adspirant-ingenieurs.** Bij den dienst van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië kunnen worden geplaatst zes adspirant-ingenieurs. Sollicitatiën vóór 15 Juli bij gezegeld adres bij het Departement van Koloniën. Bezoldiging ƒ 250.— 's maands.

— **Opzichter 3de klasse.** Ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië kunnen worden gesteld om te worden benoemd tot opzichter der 3de klasse bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië twee personen die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat in Nederland. Bezoldiging f 150 's maands. Sollicitatiën op zegel voor 15 Juli, bij het Departement van Koloniën.

— **Opzichter-teekenaar**, in vasten dienst, bekend met den aanleg van tramwegen, salaris ƒ 850 en een **Opzichter-teekenaar**, voor tijdelijk, bij de Dedemvaartsche Stoomtramweg Maatschappij. Salaris ƒ 70 per maand. Zich aan te melden bij den directeur te Averaest.

— **Adjunct-Directeur** aan de gemeentelijke gasfabriek en waterleiding te Breda. Jaarwedde ƒ 1800 met driejaarl. verhoogingen van ƒ 100. Verzoekschrift op zegel aan den Burgemeester vóór 15 Mei.

— **Onder-directeur** aan de ambachtsschool te Breda, om onderwijs te geven in het lijnteekenen (vakteekenen) aan timmerlieden, meubelmakers en smeden, salaris f 950.

Hierbij wordt in uitzicht gesteld de betrekking van **onderwijzer** in dezelfde vakken aan het Stadsteekeninstituut, van 1 October—1 April, gedurende 12 uren 's weeks, op eene jaarwedde van f 250.

Grondige kennis van het timmervak strekt tot aanbeveling. Inz. van stukken en teekeningen (vrachtvrij) vóór 15 Mei 1902, bij den Burgemeester van Breda.

Opzichter voor een groot werk, tegen 1 Juni. Hoog salaris. Brieven, onder lett. S 34, aan het Algemeen Advertentie-Bureau Rouma & Co., te Amsterdam.

— **Leeraar** in het vakteekenen voor smeden en machinebankwerkers. Het diploma van een kweekschool voor machinisten strekt tot aanbeveling. Jaarwedde ƒ 1200 's jaars; en **Onderwijzer** in het bank- en plaatwerken, tevens goed bekend met metaaldraaien. Aanvangsjaarwedde ƒ 800. Inzending van stukken enz. vóór 9 Mei, aan den directeur der ambachtsschool te Nijmegen.

— **Leeraar** in machine-teekenen aan de burgeravondschool te Nijmegen, tegen 1 September e. k. jaarwedde ƒ 400. Er bestaat mogelijkheid, dat deze betrekking en die van leeraar in vakteekenen voor smeden en machine-bankwerkers aan de ambachtsschool (jaarwedde ƒ 1200) door denzelfden persoon zullen worden bekleed. Sollicitatiën op gezegeld adres vóór 9 Mei bij den burgemeester.

— **Polder-opzichter** in het polderdistrict „Veluwe". Salaris ƒ 600 en ƒ 25 vergoeding van reiskosten en verplichte vrije woning in Welsum. Informatiën geeft J. B. Hugenholtz, secretaris te Apeldoorn.

— **Bouwkundig Opzichter**, grondig bekend met detailleeren. Fr. br. lett. N 985, Nederl. Kiosken-Maatschappij, Rotterdam.

— **Opzichter**, bij eene waterleiding in Z.-Holland, 4 30 jaar, P. G., bekwaam in het Machine- of in het Bouwvak. Salaris f 1000. Br. fr. lett. A E 146, „N. v. d. D."

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG 10 Mei 1902. N°. 19.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

In ons nummer van 12 April jl. wijdden wij een beschouwing aan het rapport in zake „Middelbaar technisch onderwijs", uitgebracht door de commissie uit den Raad van Bestuur van het Kon. Inst. van Ingenieurs.

Dit rapport heeft thans in de laatste vergadering van de Afdeeling 's Gravenhage der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst een onderwerp van bespreking uitgemaakt. Aan die bespreking namen, behalve de voorzitter de heer Metzelaar, o. a. deel de heeren Knuttel en Boersma.

Het oordeel, dat algemeen over den arbeid der bovengenoemde commissie geveld werd, was verre van gunstig. De geheele opzet van het programma werd door den voorzitter verkeerd genoemd en de richting, waarin de commissie het onderwijs wilde leiden, vond, ten minste voor bouwkundige en waterstaatsopzichters, sterke afkeuring.

Uit onze beschouwing van enkele weken geleden zal men kunnen afleiden, dat ons dit geenszins verwondert. In den kring, die door de Haagsche Afdeeling wordt vertegenwoordigd, verwacht men blijkbaar geen heil van de gedane voorstellen en of deze in andere kringen met meer ingenomenheid zullen worden begroet lijkt ons zeer twijfelachtig.

En zoo zou dan het rapport der commissie weder als zoo vaak het geval is, blijken een stuk half werk te zijn, waarmede de zaak, die het betreft geen stap verder wordt gebracht, een echt stuk commissiewerk.

Het is jammer, doch wij zullen ons niet vermoeien met het navorschen van de oorzaken, die hiertoe hebben geleid.

Liever willen wij de meeningen in de Afdeeling uitgesproken, over sommige hoofdpunten het technisch onderwijs rakende, wat nader beschouwen. Geheel eens zijn wij het niet met alles wat daar gezegd is.

Zoo b.v. nemen wij niet aan, dat de H. B. S. met 3-jarigen cursus in geen enkel opzicht zou deugen als voorbereiding voor den technischen cursus. De 3-jarige H. B. Scholen mogen ook gebreken hebben, die gebreken zijn op verre na niet van de beteekenis, als die, welke hare zuster-inrichtingen met 5-jarigen cursus aankleven en verbeteringen aan te brengen is bovendien in de 3-jarige scholen minder moeilijk en minder omslachtig.

Het gewoon lager onderwijs is als voorbereiding voor de technische school bepaald onvoldoende te achten en wanneer het ambachtsonderwijs, zooals beweerd is, in dit geval wel voldoende geacht kan worden, dan gaat ontegenzeglijk dit ambachtsonderwijs verder dan het gaan moet.

„Voor het bezoek van de technische school moeten de leerlingen flink hebben leeren teekenen, zoowel rechtlijnig als handteekenen" is er voorts gezegd, doch hier eischt men te veel. Gewenscht is zeker eenige voorafverkregen vaardigheid in het teekenen, en wij zien niet in, waarom deze niet in den 3-jarigen H. B. School-cursus verkregen zoude kunnen worden, wanneer aan het teekenonderwijs wat meer zorg besteed werd, dan thans het geval is. *Flink* teekenen zal echter in de technische school den leerlingen geleerd moeten worden, want een teekenschool zal de middelbare technische school toch wel in de eerste plaats moeten zijn.

Van meer belang echter is hetgeen in de Afdeeling gezegd werd ten opzichte van de daaraan te verbinden onderwijskrachten.

Wat de voorzitter hierover zeide is saam te vatten als volgt: „Het onderwijs moet worden gegeven door technische talenten, bepaald gevormde technische leeraren, niet door personen die het onderwijs als een bijbaantje beschouwen, doch door mannen die geheel hun beste krachten aan het onderwijs wijden."

De heer Boersma meende, dat de eisch, dat de onderwijzer op een technische school zich geheel wijdt

aan het onderwijs, een hinderpaal zal zijn om den onderwijzer die goed is, goed te houden. Z. i. was het ideaal dat de onderwijzer zich in de praktijk op de hoogte houdt van de vorderingen der techniek. Daarom acht hij aanbevelenswaardig, onderwijs te doen geven door technici, in de practijk werkzaam als bij de winteravondcursussen.

De heer Boersma sloeg hier den spijker op den kop en wees daarbij tevens op een leemte van groote beteekenis, die in ons geheele tegenwoordige technische onderwijs, van de ambachtsscholen af tot de Polytechnische school toe, is aan te wijzen.

Over het algemeen toch missen de leeraren aan verschillende technische scholen, behalve die aan de winteravondscholen, de zoo noodige voortdurende voeling met de praktijk.

Een man van zoo groote ervaring in het ambachtsonderwijs als de heer Boersma heeft ongetwijfeld in zijn eigen kring de ondervindingen opgedaan, die hem thans noopten, op dit punt de aandacht te vestigen.

Hoe toch zijn de Ambachtsscholen voor een groot deel van onderwijskrachten voorzien? Door een opvatting, die jaren lang medegewerkt heeft, om de ontwikkeling dier scholen tegen te houden. De leeraren en directeuren toch werden gerecruteerd uit de beste der oud-leerlingen van de ambachtsscholen zelf, die na verkrijging van hun diploma eerst als assistenten en onderwijzers werden aangesteld, later een middelbare acte haalden en dan geschikt geacht werden, om leeraars- en directeursplaatsen te vervullen, zonder ooit een voet gezet te hebben op het gebied der werkelijke practijk.

Een onzer oudste Ambachtsscholen is, krachtens deze opvatting, jarenlang feitelijk een kweekschool voor ambachtsonderwijskrachten geweest, die alom in den lande in de behoefte aan geschikt personeel voorzag.

Dit is, tenminste wij hopen het, thans anders geworden.

De opgedane ervaringen mogen echter tot leering strekken aan hen, die zich geroepen achten het middelbaar technisch onderwijs te organiseeren.

Men roepe toch in 's hemelsnaam geen kweekscholen voor een halfslachtig soort van technische leeraren in het leven, er zijn werkelijk papieren technici genoeg, maar men luistere naar den raad van den heer Boersma en al moge er ook, zooals de heer Knuttel opmerkte, iets tegen zijn, in kleine plaatsen, het technisch onderwijs te doen geven door de daar beschikbare krachten, men zal hier en daar wel moeten roeien met de riemen,die men heeft, doch wij herhalen hóet, men zal, in den beginne althans, in de leerkrachten moeten voorzien ongeveer op dez 1fde wijze, als dit thans geschiedt aan de bestaande technische avondscholen.

De heer Knuttel was het in hoofdzaak met den heer Boersma eens, doch wenschte, dat in plaats van de H. B. S. met 3-jarigen cursus, die hij uit de opzichters-opleiding als regel wilde zien verwijderd, aansluiting bij een voortgezet lager onderwijs voor de bedoelde opleiding, waarin onderwijs gepaard dient te gaan met practische opleiding voor het vak op het werk.

Een nieuw soort van meer uitgebreid lager onderwijs dus, speciaal op den daarna te volgen technischen cursus ingericht; erg practisch komt ons dit denkbeeld niet voor en het zou, dunkt ons, bij de lager-onderwijs-specialiteiten veel kans op een heftige bestrijding hebben en naar onze meening terecht.

Waarschijnlijk zullen de mannen van het middelbaar onderwijs geen al te overwegende bezwaren tegen aansluiting aan de 3-jarige H. B. Scholen te berde brengen, maar ook al ware dit zoo, dan nog blijft er wat dit punt betreft veel te zeggen voor een oplossing van de quaestie in den zin, zooals de commissie uit het Kon. Instituut dit bedoelde.

Dit blijft een der weinige punten, waarop wij met die commissie medegaan.

Wij achten het gewenscht het technisch onderwijs zoo min mogelijk af te scheiden van het zoogenaamd algemeen ontwikkelend onderwijs.

Wanneer het technisch onderwijs, dat hier bedoeld wordt, moet worden ingedeeld bij een der afdeelingen lager, middelbaar of hooger, dan is het bij het middelbare het best op zijn plaats, evenals het ambachtsonderwijs het best zou zijn samen te smelten met het gewoon lager onderwijs en het polytechnische met het universitaire.

Het zou ons te ver voeren, tot staving van onze meening ten dezen opzichte, de moreele voordeelen van aansluiting aan bestaande inrichtingen van middelbaar onderwijs in bijzonderheden na te gaan. Ook de materieele voordeelen daarvan zijn met het oog op de uitvoerbaarheid der organisatie niet gering te schatten.

Wie aan het tot stand komen van ons middelbaar technisch onderwijs wil medewerken mag dit niet uit het oog verliezen en niet vergeten, dat het kostenpunt de klip is, waarop de schoonste plannen maar al te vaak schipbreuk lijden.

ARENT VAN 's-GRAVESANDE.

III.

De mededeelingen, die de heer R(ieber?) in het laatste nummer van het Bouwkundig Weekblad omtrent Arent van 's Gravesande deed, zijn niet van belang ontbloot, en stellen ons in staat, den tamelijk duisteren loopbaan van den meester beter te volgen.

Dat Arent van 's Gravesande voorkomt op de schilderij van Ravesteijn „het delibereeren van den magistraat over den bouw van den nieuwen Doelen" en dat hij was „contrerolleur van 's raaechs wercken" bewijst wel dat hij in het bouwen van de St. Sebastiaansdoelen een belangrijk aandeel heeft gehad.

Maar of men Van 's Gravesande nu daarom wel als ontwerper van het gebouw moet beschouwen, staat niet vast. Frederik Hendrik, die den bouw door zijn geldelijken steun mogelijk maakte, stond in 1636 in nauwe betrekking tot Jacob van Campen, wien hij belangrijke werken in het sedert gesloopte kasteel te Buren opdroeg. Daarom zou het niet te verwonderen zijn, indien Van Campen de schets voor den gevel der St. Sebastiaansdoelen gemaakt had, en Van 's Gravesande die als grondslag voor de bouwkundige teekeningen gebruikt had.

Het maken van zulke schetsen heeft Van Campen veel gedaan. Maar het kon hem blijkbaar maar weinig schelen, of het publiek dat wist. En zoo is heel wat, dat om met Huygens te spreken, „uyt den rederijcken geest Van Campen is gesproten" door tijdgenoot en nageslacht als werk beschouwd van hen die

het hebben „gevroevrouwt met hun pen", dus die er bouwkundige teekeningen van hebben gemaakt.

Tot dusverre weten wij omtrent Jacob van Campens werkzaamheid nog niet veel. In 1625 was hij reeds een bouwmeester van naam, tusschen 1630 en 1640 ontwierp hij verscheidene belangrijke gebouwen, zoo in Den Haag als in Amsterdam. In al die werken openbaart zich de Palladiaansche richting, en men mag veilig aannemen, dat Van Campen door zijn reis naar Italië Palladio in Nederland bekend heeft gemaakt.

Geen ander land heeft in de 17e eeuw zulk een bouwkunst gehad. Onder Willem III brachten Nederlandsche architecten haar naar Engeland, en daar heeft zij in de 18e eeuw gebloeid, om in het begin der 19e eeuw weer naar Nederland terug te komen.

Van Campen heeft zich, bij het uitvoeren zijner werken, van de hulp die bekwame practici hem geven konden bediend. Pieter Post neemt onder deze helpers de eerste plaats in. Maar in 1636 vertrok deze met Joan Maurits naar Brazilië en tot 1638, toen hij weer terug kwam, moet Van Campen dus andere hulp gehad hebben. Waarschijnlijk is het, dat Van 's Gravesande die verleend heeft. Dit zou overeenkomen met het feit, door den heer R. medegedeeld, dat alleen in de jaren 1637 en 1638 in de Haagsche rekeningen posten ten name van Arent van 's Gravesande voor vacatiën, salaris en gage voorkomen.

In 1639 was Van 's Gravesande als „fabriek" te Leiden benoemd, en door Barthólomeus van Bassen in den Haag opgevolgd. Het ambt van „stadsfabriek" stond in de 17e eeuw niet gelijk met dat wat men nu „Wethouder van publieke werken" noemt, zooals de heer R. meent. Zulk een ambtenaar had de opperste technische leiding en kwam dus overeen met de tegenwoordige directeuren van publieke werken.

En, gelijk men thans voor zulk een betrekking niet een artist, maar een practisch man neemt, werd ook in de 17e eeuw in de eerste plaats van den fabriek ervaring en practische kennis verlangd.

Moest er iets buitengewoons gebouwd worden, dan raadpleegde men met meesters van elders.

Ik heb, na 1651, te Leiden geen sporen van Arent van 's Gravensande's werkzaamheid meer gevonden, en, daar het Leidsche stadsbestuur sedert van Pieter Post als bouwmeester gebruik maakte, gemeend dat Van 's Gravesande in dat jaar overleden was.

Doch nu meldt de heer R. dat de meester te Middelburg zijn laatste levensjaren sleet. In de Stadsnotulen wordt hij 30 December 1651 genoemd, toen door Thesaurieren een advies werd uitgebracht over de ingeleverde plannen voor den opbouw der Oosterkerk, waarvoor de fundeering reeds was gelegd. Het plan van Arent van 's Gravesande, Stadsfabriek te Leiden, werd toen goedgekeurd.

De heer R. twijfelt er echter aan, of dit ontwerp wel uitgevoerd is. En uit het feit, dat Pieter Post, volgens den „Tegenwoordigen Staat van Zeeland" het plan der kerk, zooals zij uitgevoerd werd, heeft omgewerkt, zou ik willen afleiden, dat Van 's Gravesande in 1652 niet meer onder de levenden behoorde.

Bartholomeus Drijfhout was een steenhouwer, die aan de Lakenhal te Leiden gewerkt heeft, en die ook te Middelburg alleen als uitvoerder zal zijn opgetreden.

Dat iemand als de Leidsche stadfabriek zich later te Middelburg met het postje van stadstimmerman, tegen een jaarwedde van ruim 33 gulden tevreden gesteld zou hebben, komt mij zeer onwaarschijnlijk voor. Arent van 's Gravesande, die in de stadsrekeningen van 1657 tot 1662 als zoodanig genoemd wordt, zal wel een jongere naamgenoot, misschien een zoon, van den vorigen, geweest zijn.

De mededeeling, door den heer R. gedaan, dat den ontwerper der Middelburgsche kerk zou zijn voorgeschreven, den vorm te volgen der Luthersche koepelkerk te Amsterdam, moet op een vergissing berusten. Want de Oosterkerk was in 1606 gereed, terwijl Dorsman de Luthersche kerk eerst in 1668 begon.

Maar die vergissing wordt verklaard door de overeenkomst, die er tusschen de twee kerken bestaat, in zooverre als de koepel bij beiden onmiddellijk op de muren van het gebouw rust, en niet, gelijk de Marekerk te Leiden dit vertoont, door zuilen en een tamboer wordt gedragen. Maar de Middelburgsche kerk is achtkant, zoodat ook haar koepel dien vorm heeft; Dorsman's schepping is daarentegen rond. Daarenboven heeft de eerste een dubbel gewelf, waarvan het binnenste door acht Jonische zuilen en daarachter geplaatste hoekpilasters gedragen wordt.

De tamelijk gedrukte gedaante van de Oosterkerk, zooals die is uitgevoerd, vormt een groote tegenstelling met de Marekerk. Het valt moeielijk aan te nemen dat Van 's Gravesande de ontwerper van twee zoo zeer uiteenloopende werken zou zijn.

Eer men het er met zekerheid voor houden kan dat Arent van 's Gravesande van 1651 tot 1662 te Middelburg in dienst der stad is geweest, moeten zoowel omtrent zijn heengaan uit Leiden als zijn verblijf in Zeeland nadere bijzonderheden uit de archieven worden opgediept. Voorloopig is het waarschijnlijker, dat de meester omstreeks 1651 overleden is.

MICHEL DUCO CROP.

(Een Nabetrachting.)

Hoe ver wij in de kunstgeschiedenis ook teruggaan, in alle tijdperken van de meest primitieve tot de hoogst ontwikkelde blijkt in de versieringskunst de groote beteekenis van de vlakversiering.

Wel is die beteekenis somtijds uit het oog verloren, maar telkens, wanneer van opbloei der kunst, met name der bouwkunst, sprake was heeft men aan de vlakversiering op nieuw aandacht geschonken en zijn er kunstenaars van beteekenis geweest, die daarvan uitsluitend hun studie hebben gemaakt. Dat die studie een zeer dankbare is ondervindt ieder, die er ook maar een deel van zijn tijd en krachten aan kan wijden en voor dengene, die er zich geheel aan kan wijden ontsluit zich een onafzienbaar arbeidsveld, zoo groot, dat een menschenleven te kort is, om het in zijn geheel met vrucht te bearbeiden. Doch ook al moet men zich dan bepalen tot een deel en zelfs tot een klein deel, dit is voldoende, om er een werkkring te vinden, die groote voldoening schenkt zoowel het gevoel als het verstand bevredigt en waarin toch de prikkel niet ontbreekt, om steeds naar hooger te streven.

De thans gesloten tentoonstelling van werken van Duco Crop gaf ons een beeld van een helaas ontijdig afgesneden, maar welbesteed leven aan de kunst der vlakversiering gewijd en toonde opnieuw, dat ook op dit gebied de Nederlandsche kunst niet bij die van de naburige landen is achtergebleven.

Wij denken hier onwillekeurig aan de ceramische kunst, de oud-Nederlandsche plateelbakkerij, welker producten als van ouds ver over onze grenzen gezocht

en gewaardeerd worden. Duco Crop koos de producten der textiele industrie tot ondergrond voor zijn werk en daarmede is bereikt, dat de Nederlandsche crétonnes thans wat de versiering betreft, met de Engelsche op een lijn gesteld kunnen worden.

Dat Duco Crop veel van Engelsche voorbeelden geleerd heeft lijdt geen twijfel, William Morris is in vele opzichten zijn leermeester geweest. Het veelzijdig talent van Morris heeft zich niet tot de versiering der gedrukte stoffen bepaald. Wanneer Morris op eenig gebied zooveel bereikt had, dat een grondslag aanwezig was, waarop desnoods door anderen kon worden voortgebouwd wierp hij zich op iets anders, om ook daarin te trachten hetzelfde te bereiken.

Duco Crop heeft er meer naar gestreefd in één onderdeel, namelijk de versiering der gedrukte stoffen verder te werken en wanneer men de ontwikkelingsgang van zijn talent nagaat, voorzoover die uit de tentoongestelde werken na te gaan was, betreurt men, dat de hand verstijfd is, waarvan ongetwijfeld nog zooveel te verwachten was. Hij had het voorzeker nog veel verder kunnen brengen. Het is te hopen dat zijn voorbeeld velen tot navolging zal aanmoedigen en dat men hem vooral zal volgen in de methode, volgens welke de onuitputtelijke vormenrijkdom, die in de natuur voor het grijpen ligt, door hem werd bestudeerd en verwerkt.

De meeste zijner composities zijn geïnspireerd door de vormen uit de plantenwereld, waartoe de kunstenaar zich wel het meest aangetrokken schijnt te hebben gevoeld.

Wel waren ook talrijke studies uit het dierenrijk tentoongesteld, maar de proeven van verwerking dier studies tot vlakversiering waren betrekkelijk schaarsch en bepaalden zich tot de ook door anderen reeds meermalen gebruikte motieven.

Toch is in verscheidenheid van vormen, het dierenrijk zeker niet minder rijk dan de plantenwereld en zelfs al bepaalt men zich tot de geometrische vormen alleen, dan kan nieitegenstaande alles wat o. a. door de Oostersche volken geleverd is, ook daarvan nog lang niet gezegd worden, dat daaruit geen nieuwe motieven te putten zouden zijn en geen nieuwe combinaties uit te denken.

En nu spreken wij nog alleen maar van de vormen en laten de kleuren buiten beschouwing, maar beschouwt men beide in verband met elkander dan vervoelvoudigt zich nog de schat van materiaal, waarover de kunstenaar te beschikken heeft.

In de vlakversiering behoeft de nieuwe kunst werkelijk niet om motieven verlegen te zijn en haar toevlucht te nemen tot een zinledig lijnenspel. Elke vorm in de natuur heeft zijne beteekenis en er is wellicht geen beter middel, om dit te leeren begrijpen, dan de natuurstudie, die voor de vlakversieringskunst vereischt wordt, een studie die bovendien strekken kan om in onze hedendaagsche samenleving een artistiek aangelegd gemoed te verzoenen met zijn alledaagsche omgeving en zijn frischheid te doen bewaren, zichzelf te doen blijven te midden van zoovelen, wier individualiteit in een rusteloos en lusteloos bestaan is ten ondergegaan.

Duco Crop wist zich te schikken in de consequentie van het denkbeeld: „Iedereen heeft iets te doen, dat buiten hem zelf ligt en dat gedaan moet worden voor het maatschappelijk bestaantje" en hij deed dit zonder tegenzin, want in zijn kunst vond hij ruimschoots vergoeding voor de kleine ergernissen, die hem natuurlijk niet bespaard zijn gebleven, en met recht mocht zijn vriend Jan Stuyt van hem getuigen:

„Doch alhoewel zijn fijnbesnaarde ziel telkens en telkens gewond werd in 't contact met onze ongevoelige onartistieke menschen-maatschappij, hij stelde zich niet buiten die samenleving zooals zoo velen helaas tot groot nadeel van de kunst en tot ergernis van zich zelven".

RESTAUREEREN.

Onlangs heb ik het oordeel van Muthesius over de restauraties zooals ze thans in Duitschland zoo talrijk ondernomen worden, gegeven. Ik ben nu in staat omtrent de wijze, waarop die restauraties geschieden, iets naders mede te deelen, daar ik, toevallig, kennis maakte met de „Bonner Jahrbücher", een tijdschrift dat uitgegeven wordt door den „Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande".

In dit tijdschrift komt een rubriek voor „Denkmalspflege", waarin omtrent de restauraties, die onder handen zijn, mededeelingen gedaan worden. Het zou zeker de moeite loonen, uitvoerige uittreksels uit deze rubriek te geven. Maar een blad als „De Opmerker" is daarvoor minder geschikt en daarom bepaal ik mij tot één gedenkteeken, en wel de in „Heft 105" behandelde kerk te Hoog Elten, die in Nederland, dank zij haar ligging, misschien beter bekend is dan in Duitschland.

Het klooster te Hoog Elten was het oudste aan den Beneden Rijn, en bestond reeds, toen dat te Zyfflich (bij Nijmegen) nog gebouwd moest worden. In het jaar 963 stichtte graaf Wichman van Hamaland hier een kerk, die hij aan St. Vitus toewijdde. Als abdis van het bij die kerk behoorende klooster benoemde hij zijn oudste dochter Luitgaarde.

Het klooster werd verscheidene malen bestormd en verwoest. De kerk werd onder de vijfde abdis Irmgaarde tusschen 1100 en 1129 weer herbouwd. In 1585 werd het klooster door Nederlandsche soldeniers in brand gestoken. Wel werd het in 1614 hersteld, doch de kerk bleef een bouwval tot 1671 toe. Doch toen werd ook zij hersteld, zoodat zij in 1677 weder in gebruik genomen kon worden. De laatste abdis was Prinses Laetitia Murat. In 1811 werd het klooster opgeheven.

De kerk was in haar oorspronkelijken toestand een basiliek met pijlers tusschen de beuken. Maar in 1671 was de zuiderzijbeuk afgebroken. Toen waren de bogen dichtgemetseld aan die zijde, en groote spitsboogvensters daarin geplaatst.

Alleen de zware toren en de drie daaraan sluitende traveeën zijn Romaansch, doch het koor is Gothisch. De kapiteelen der pijlers zijn rijk gebeeldhouwd, in den trant der kapiteelen der voormalige St. Paulusabdij te Utrecht, en van die, tot het 12e eeuwsche gedeelte van het Valkhof te Nijmegen behoorend.

Met de restauratie is reeds in 1889 begonnen. Men verwijderde de vensters van 1671 in den noordelijken zijbeuk, en maakte er fraaie Romaansche voor in de plaats. Toen die gereed waren, ging men het pleisterwerk van den noordelijken gevel verwijderen en toen kwamen de oorspronkelijke, doch dichtgemetselde vensters voor den dag, die geheel andere vormen hadden dan de gerestaureerde! Maar het ging niet aan, die weer te verwijderen, en dus heeft men ze maar gelaten zooals zij nu eenmaal waren.

Dezelfde bouwmeester uit Emmerik, die zulk een kapitalen bok geschoten had, maakte in 1893 een volledig restauratie-ontwerp, tot een bedrag van

40.000 Mark. Van dit bedrag kon de gemeente slechts 3000 Mark bijeenbrengen. Voor het overige klopte men aan bij den „Provinziallandtag". Deze stelde het restauratie-ontwerp in handen van den „Provinzial conservator" die meende, dat men het werk voor 19.000 Mark zou kunnen uitvoeren. Daarop besloot de Rijnprovincie, de ontbrekende 16.000 Mark voor haar rekening te nemen.

Men begon met het restaureeren van den toren, die met zijn zware, geheel in tufsteen opgetrokken muren, tot de kolossaalste, in den Romaanschen tijd gebouwd, behoort.

De toren stond, zooals begrijpelijk is, uiterst stevig overeind. Maar de tufsteen was wat verweerd, en dit werd niet oogelijk genoeg geacht. „Es musste dess halb ein durchgängiges Abscharrieren des Mantels angeordnet werden. Die Tuffziegel sind um 1, an der Wetterseite sogar um 1.5 cM. abscharriert und zwar thunlichst gleichmässig, damit die Profile nicht verändert würden".

Ik heb dit gedeelte van het door den Provinzial conservator Clemen onderteekende verslag in het oorspronkelijke gegeven, om het verwijt te ontgaan, dat ik fantaseer.

Zoo vat men in Duitschland de „Denkmalspflege" op. De oude tufsteen wordt eenvoudig een of anderhalve centimeter afgehakt! Helaas, ook ten onzent is zulk noodeloos vandalenwerk maar al te vaak geschied.

De schroefvormige profillen om de rondboogvensters van den toren werden „mit allen Unebenheiten der alten Vorbilder erneuert". Ook de kapiteelen der dubbele vensters onder het dak vernieuwde men.

„Nach der Ostseite zu wie nach der Südseite wurden die Kalkleisten, die die verschiedenen früheren Dachansätze zeigten, abgeschlagen". Een fraaie wijze van restaureeren, niet waar? Zelfs de Provinzial conservator moet erkennen: „Der Thurm hat bei dieser Behandlung zwar seine alte Patina eingebüsst". Maar hij troost zich, want: „Bei der exponierten Lage der Kirche wird der Thurm schon eine neue Patina erhalten".

De zuidelijke gevel is op dezelfde wijze behandeld. Maar hier heeft men de 17e eeuwsche vensters behouden, minder uit piëteit, dan wel omdat de gemeente vreesde, dat de kerk, alleen door Romaansche raampjes verlicht, te donker zou worden.

De vensters van het koor hebben laat-Gothische traceeringen gekregen. Het Romaansche portaal aan de noordzijde mocht zijn bekroning van 1671 behouden. Doch daarnaast is geplaatst het opschrift van 1129, dat, reeds lang verdwenen, door een oud afschrift bekend was!

Een gedenkteeken als de kerk te Hoog Elten verdient zeker „verzorgd" te worden. Maar de belangrijke som, die er aan ten koste gelegd is, heeft de instandhouding niet bevorderd. Of meent soms iemand, dat de toren en de zuidermuur ingestort zouden zijn, als men het „Abscharrieren" achterwege gelaten had, waarin het voornaamste werk der restaurators bestaan heeft?

De Romaansche vensters in den noorderzijbeuk zullen, tot in lengte van dagen, de dwaasheid van den restaurator verkondigen. Het pseudo-twaalfdeeeuwsche opschrift kan echter nog menig archeoloog van de wijs brengen.

Ook omtrent de restauratie eener andere kerk, die onze lezers waarschijnlijk wel eens gezien hebben, geven de Bonner Jahrbücher enkele mededeelingen. Het is de „Pfarrkirche" te Kranenburg, het stadje, dat aan den straatweg ligt die van Nijmegen naar Kleef voert. Dit gebouw, van gebakken en gehouwen steen opgetrokken, is uit de 15e eeuw afkomstig en herinnert, door den rijkdom zijner vormen, aan de St. Eusebiuskerk te Arnhem.

De restauratie is reeds in 1875 begonnen, en wordt nog steeds voortgezet. Reeds zijn de gevels vernieuwd, doch de noordelijke wacht nog op een verjongingskuur.

Men hoopt die weldra te kunnen ondernemen, en dan zal met den „Ausbau" van den westelijken toren het geheel voltooid zijn.

Van dien toren is maar een zeer klein gedeelte in de middeleeuwen gereed gekomen. Doch men zal hem nu voltooien, niet zooals hij geweest is, doch zooals hij had behooren geweest te zijn. Om dit werk te kunnen ondernemen, heeft Keizer Wilhelm uit het „Allerhöchsten Dispositionsfonds" een „Gnadengeschenk" gegeven; ook de Rheinprovinz zal bijspringen.

Inderdaad, het spotblad, dat mededeelde, hoe de Duitschers, in hun land niets meer vindend, dat gerestaureerd kon worden, nu de Egyptische piramiden onderhanden zouden nemen, heeft den spijker op den kop getroffen.

W.

DE KERK TE MONSTER.

(Bij de plaat).

De verleden jaar door brand vernielde kerk te Monster is alweder in zoover hersteld, dat men zich een denkbeeld kan vormen, hoe zij er na voltooing zal uitzien. Het gebouw is onder de kap en de binnen betimmering van die gedeeltelijk zichtbare kap in blank Amerikaansch grenenhout is zoover gevorderd, dat men over den indruk van het interieur, die bij kerkruimten steeds sterk door de wijze van afdekking wordt geïnfluenceerd, reeds vrij goed kan oordeelen. De ramen zijn allen van zandsteenen montants en traceeringen voorzien, maar aan de buitenmuren is overigens ook nog heel wat te doen.

De Zuidergevel ziet er uit als nieuw en wat men daar ziet is ook nagenoeg geheel nieuw metselwerk, ten minste aan de buitenzijde.

Wat toch is het geval. Het metselwerk van dezen gevel, dat door zijn ligging meer dan dat der andere gevels verweerd was, heeft bovendien bij den brand het meest geleden, zoodat daaraan meer af en uitgebroken moest worden dan op andere plaatsen, zooveel dat een geheel nieuwe bekleeding aan de buitenzijde noodig geacht schijnt te zijn. Deze bekleeding eindigt ongeveer bij den achthoek van het middenschip. Om haar aan te brengen zijn de voorlagen van het oude metselwerk weggehakt, ter dikte van een halven steen, misschien hier en daar ook meer al naar het noodig werd geoordeeld. Het aanbrengen der bekleeding geschiedt, zoover wij konden nagaan met veel zorg, maar toch is deze wijze van werken o. i. niet zonder bedenking te noemen. Geheel afbreken en weder opbouwen van dit gedeelte zou ongetwijfeld de voorkeur hebben verdiend, maar duurder zijn geweest. De kans blijft nu echter bestaan, dat later blijkt, dat de zuinigheid de wijsheid heeft bedrogen.

Aan den toren kan men hier en daar zien, hoe dergelijke bekleedingen na verloop van tijd weder van het oude werk loslaten.

Die toren staat er nog geheel in den toestand, waarin hij door den brand gebracht werd. Dit zal vooral een

vreemd effect maken, wanneer de kerk geheel hersteld zal zijn en er bestaat veel kans, dat hij, nog als een schijnbaar vergeten ruine, getuige zal zijn van de inwijding van het vernieuwde gebouw.

Als in den regel is de toren niet het eigendom der kerkelijke gemeente en het spreekt vanzelf dat deze, vooral nu zij het met de herstelling van haar godshuis zoo druk heeft, zich weinig gelegen laat liggen aan het lot van den eerwaardigen reus en zelfs niet vraagt waarom ook de burgerlijke gemeente niets doet, om hem althans van een dak, zij het maar een nooddak, te voorzien.

Maar het schijnt niet vast te staan of de burgerlijke gemeente wel eigenares van den toren is, althans niet of zij de herstelling voor hare rekening moet nemen. Een onderzoek in de archieven is, naar wij meenen, geopend, maar zal natuurlijk veel tijd vorderen. Voor ons is het van betrekkelijk weinig belang, wie de noodige herstelling ten slotte zal moeten betalen, maar van veel belang is het, dat voor het behoud van een der weinige oude monumenten van het Westland spoedig maatregelen worden genomen. Wat de kerk betreft, als monument verliest zij door de herstelling het grootste deel van hetgeen nog van haar karakter was overgebleven, alleen de grondvorm is bewaard gebleven zooals hij was. Niemand, die de ruine na den brand gezien heeft zal den architecten, de heeren E. G. en J. C. Wentink, een verwijt maken over de opvatting hunner herstelling, die toch in de eerste plaats bedoelt de gemeente Monster weder in het bezit van een waardig en weingericht kerkgebouw te stellen en geenszins een volkomen „stilgerechte" restauratie in een denkbeeldig tijdperk beoogt.

Moge ook de toren voor een restauratie „à la mode" gespaard blijven.

DE WONINGWET.

Het is voor Nederland iets ongewoons, als een Minister in ruste rondreist om over een wet te lezen, die wel aangenomen, maar nog niet in werking is. Voorwaar, een buitenkansje voor de besturen van vereenigingen! Men heeft altijd zooveel moeite, om een spreker te vinden. En nu een oud-Minister — men is zeker dat dit trekt.

Of de menschen veel wijzer naar huis gaan? Dat is een andere vraag. De eigenlijke belanghebbenden komen maar schaarsch op. En al wordt aan het slot de gelegenheid gegeven, om vragen te doen, daarvan maken niet velen gebruik.

Het was misschien beter geweest, als de oud-Minister zijn lezingen zoo lang had uitgesteld, totdat de practijk het al of niet geslaagde van zijn wet had aangetoond. Want men moet nooit „hei!" roepen, eer men over de brug is.

De wetgever kan gemakkelijk genoeg decreteeren, dat de volkshuisvesting een voorwerp van de aanhoudende zorg der gemeentebesturen is. Maar als hij geen dwangmiddelen aanwendt zullen heel wat besturen het met die zorg zoo nauw niet nemen. Reeds thans hebben zij het in hun macht om, door het maken van bouwverordeningen, binnen zekere grenzen de woningtoestanden in hun rechtsgebied te verbeteren. Wij weten echter hoe betrekkelijk weinig gemeenten zich de weelde van een aan matige eischen beantwoordende verordening veroorloofd hebben. En zelfs in de grootste gemeenten des rijks laat het handhaven dier verordening veel te wenschen, omdat men tegen de aanstelling van het daarvoor noodige personeel opziet.

De heer Goeman Borgesius schijnt te verwachten, dat zijn wet in dit alles verbetering zal brengen. Dat het met onwillige honden slecht hazen vangen is, vergeet hij. De wet verplicht de gemeentebesturen tot het maken van bouwverordeningen. Blijven zij in gebreke, dan zullen de Gedeputeerde Staten der provincie zoodanige verordening op eigen gezag vaststellen. Maar waaruit put de Minister de zekerheid, dat gezegde besturen de hun opgedrongen verordening niet een doode letter zullen laten blijven? Men zou het gaarne vernemen. Een mooie vraag, om na afloop eener lezing te stellen!

Wat er goeds in de Woningwet ligt zal slechts ten bate komen van zulke gemeenten, wier besturen voor het woningvraagstuk van ijver blaken. Die zullen echter te tellen zijn.

De bepalingen der wet zijn in vele opzichten niet practisch. Daar is bijvoorbeeld de regeling, om overbevolking der woningen van minder dan drie vertrekken tegen te gaan, een bewijs voor. De verplichting hier den eigenaars van de woningen opgelegd, om aan het gemeentebestuur opgaaf te doen van het aantal der bewoners, zal moeilijk na te komen zijn. Welk verhuurder weet precies, wie er in zulk een woning verblijven? De ambtenaren van het Bevolkingsregister hebben er al moeite mede, hun boeken in orde te houden. Hoeveel last bezorgen hun niet de arbeiderswoningen in onze groote steden, die gemeenlijk bij de week verhuurd worden en wier bevolking steeds vlottende is? Zelfs eens in de tien jaar, als de volkstelling gehouden wordt, is het verkrijgen van goede cijfers bezwaarlijk.

Zal nu, door middel van aangifte, die in vele gevallen iedere week gedaan zal moeten worden, het juiste aantal der bewoners ieder oogenblik bekend zijn Niemand zal dit durven aannemen. Stellen wij echter ,dat dit resultaat bereikt wordt, dan nog is de kans groot, dat het ijverig gemeentebestuur, maatregelen tegen overbevolking willende nemen, andere personen in de woning vindt, dan het op grond der aangifte verwachtte.

Met de voorschriften, die kunnen gesteld worden omtrent de afscheiding van slaapplaatsen en de ruimte der vertrekken in verband met het aantal bewoners, zal het ook wel geen vaart loopen, te minder, daar alleen de commensaals kunnen getroffen worden. De verhuurders zullen zich om die commensaals niet bekommeren. Het is van deze menschen niet te verwachten dat zij zulke commensaals, die het hunne bijdragen om de inning der huurpenningen minder bezwaarlijk te doen zijn, op de formulieren zullen plaatsen, om te bewerken, dat de huurders ze kwijtraken.

De wetgever heeft zich geen goede voorstelling van de bestaande toestanden gemaakt. Hij heeft te veel gedacht aan de hoogere kringen der maatschappij.

De Haagsche hoorder, die betoogde, dat de begrippen der gezondheidsleer wel wat meer verspreid mochten worden, maakte een verstandige opmerking. Of de „bond tot verbetering van woningtoestanden, waarvan de heer Goeman Borgesius veel verwacht, weldra gesticht zal zijn, of zij wel zal kunnen verrichten, wat gehoopt wordt, moet worden afgewacht.

Veel ware er reeds gewonnen, indien de „gezondheidsleer" haar cameleontisch karakter kon benomen worden, indien men haar tot het geven van vaste, onveranderlijke wetten kon noodzaken. Nu kan alles in naam der gezondheidsleer gedaan worden; wat de een hoogst schadelijk voor de gezondheid acht, vindt de ander eer bevorderlijk.

Het is nu al grappig, om waar te nemen, hoe de bouwverordeningen zelfs onzer grootste steden verschillen. Wat door de eene, in naam der gezondheids-

DE KERK TE MONSTER.

Kooraanzicht.

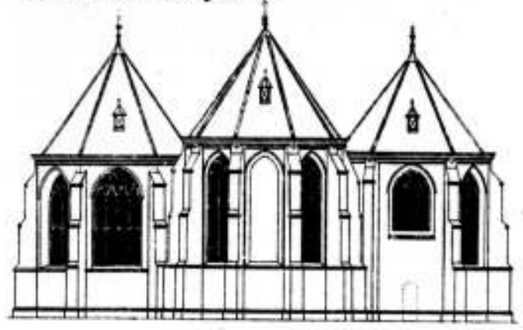

Doorsnede.

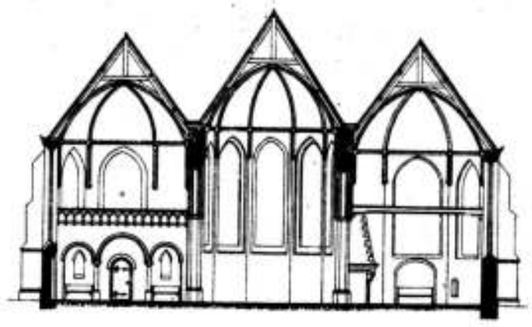

Voorgevel.

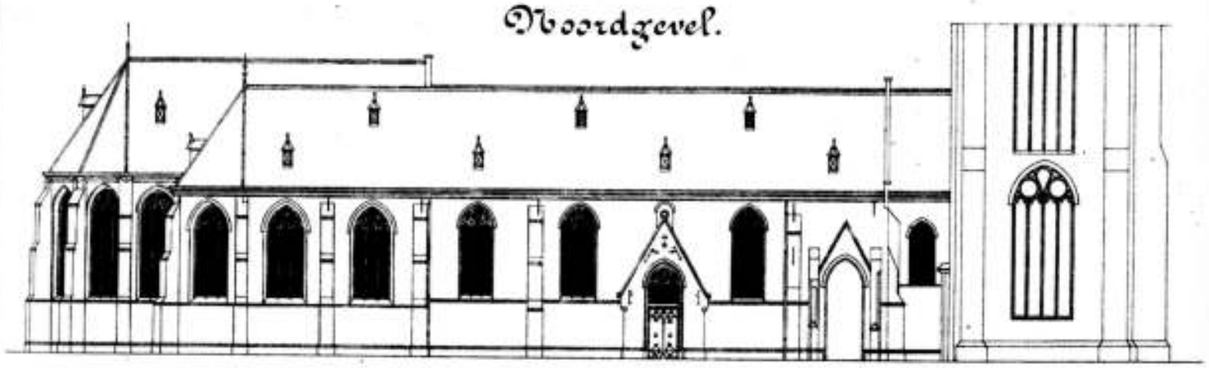

Plattegrond.

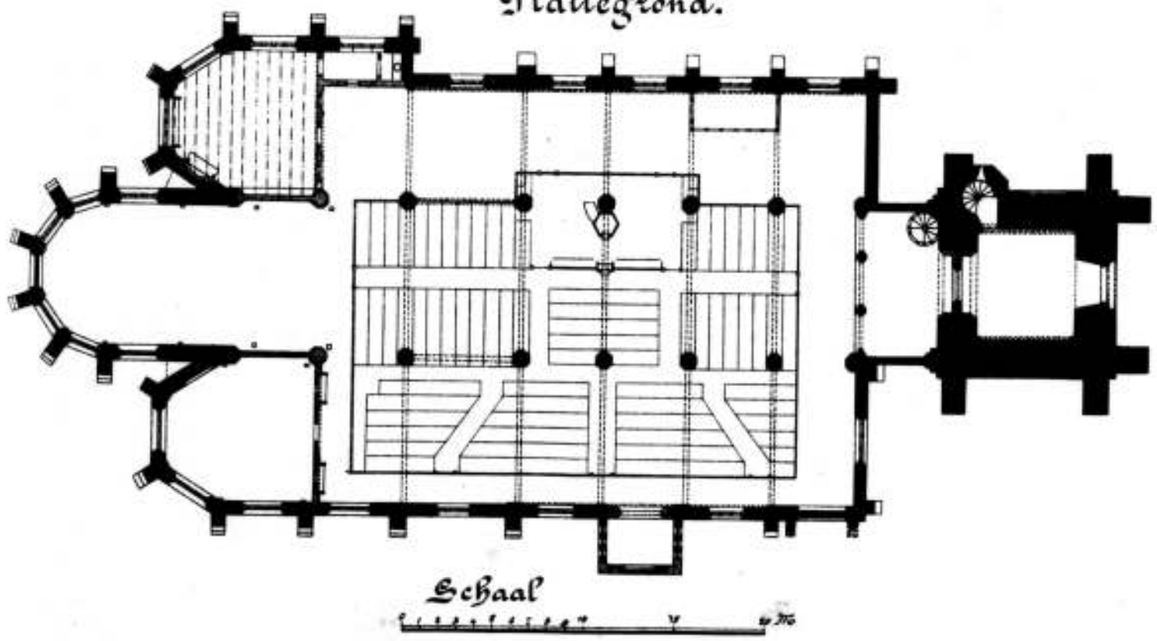

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang N°. 19.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

leer wordt voorgeschreven, wordt door de andere om dezelfde reden verboden.

De spreker achtte het ondoenlijk, de eischen der gezondheidsleer in een wet te formuleeren. Men kan hem dat gereedelijk toegeven. Maar wordt nu de geheele wet niet op losse schroeven gezet? De Centrale Raad van Staatstoezicht op de volksgezondheid, de hoofd- en gewone inspecteurs, de gezondheidscommissiën zullen een zware, zeker niet dankbare taak hebben.

Want het bevorderen van volksgezondheid kost geld, veel geld. Dat moet uit de gemeente-kassen komen. Maar of de gemeenteraden, die toch reeds in zooveel behoeften moeten voorzien, die de belastingen niet altijd kunnen opvoeren, wel scheutig zullen zijn, daaraan twijfelen wij.

EEN MISLUKTE ONDERNEMING.

Op 22 April jl. is te Brussel gehouden de algemeene vergadering der aandeelhouders van de *Société anonyme des Forges et Aciéries Néerlandaises à Terneuzen.*

De rekening werd goedgekeurd met een tekort van fr. 43.330.

De ten vorige jare benoemde Raad van beheer trachtte zich, blijkens haar verslag, geheel te stellen op de hoogte van den toestand der maatschappij. Om daarvoor tijd te hebben, was van de rechtbank te Brussel surséance van betaling gevraagd en verkregen tot 8 Oct. a. s.

De raad meent dat met ongeveer 2 millioen franc nieuw kapitaal de fabriek kan worden voltooid en in werking gesteld. Pogingen om die gelden te verkrijgen slaagden niet. De administrateurs geven als hunne meening te kennen, dat het na hunne aftreding, overeenkomstig de statuten, te benoemen bestuur allereerst met de crediteuren eene overeenkomst zal moeten trachten te treffen, en wanneer die poging slaagt, de maatschappij vrij maken van het rechterlijk toezicht waaronder zij thans staat. Dan bestaat er mogelijkheid de noodige bronnen voor het voltooien der werken te verkrijgen en de fabriek in exploitatie te brengen.

De aftredende administrateurs werden herkozen, met uitzondering van den heer Brabant, in wiens plaats werd benoemd de heer J. A. van Rompu, lid van Ged. Staten van Zeeland.

Het zou niet zonder belang zijn, eens precies te weten of men in de Terneuzensche Staalfabriek te doen heeft met een serieus bedoelde onderneming.

Naar hetgeen wij er af en toe van vernomen en ter plaatse met eigen oogen gezien hebben zijn wij geneigd dit te betwijfelen en wil het ons voorkomen, dat, zoo er al geen sprake van zwendel mag zijn, wat wij niet zouden durven beweren waar deftig klinkende namen genoemd worden, hier toch door handige industrieelen gespeculeerd is op het ijdel denkbeeld van sommigen onzer landgenooten, om ook binnen onze grenzen een groote staalfabriek te willen hebhebben, niettegenstaande dat de levensvatbaarheid van een dergelijke inrichting in ons land reeds meermalen door bevoegde vakmannen grondig onderzocht is en hun adviezen verre van aanmoedigend waren.

Dat de speculatie zoo deerlijk mislukt is, daartoe hebben voorzeker de voor de Europeesche staalindustrie bijzonder ongunstige tijdsomstandigheden bovendien het hare gedaan en hieraan zal men, voor het oog der wereld althans, wel in hoofdzaak de mislukking willen toeschrijven. De personen, die er bij betrokken zijn, zullen ongetwijfeld wel beter weten en zij die het gelag betaald hebben zullen thans wel tot de overtuiging zijn gekomen, dat hun geld hier vermorst is, om reden de zaak van den beginne af op een ongezonden basis is opgetrokken.

Op zichzelf beteekent dit feit weinig, maar van meer beteekenis is de verderfelijke invloed, die dergelijke speculaties op den ondernemingsgeest ten bate der solide nijverheid kunnen hebben.

Telkens weder wordt daardoor het kapitaal afgeschrikt zijn diensten ter beschikking te stellen van menige solide vaderlandsche onderneming, die wegens bloedarmoede tot het voortslepen van een kwijnend bestaan gedoemd is.

BOEKBESCHOUWING.

HANS ISSEL, ILLUSTRIERTES HANDLEXIKON DER GEBRÄUCHLICHEN BAUSTOFFE, Leipzig, Theod. Thomas.

De architect en leeraar Hans Issel is in de bouwkundige litteratuur geen vreemdeling. Vroeger zijn door hem in samenwerking met zijn collega Krusewitz verschillende werken uitgegeven en door de colporteurs van Wasmuth in ons land binnengevoerd.

Thans ontvingen wij de eerste aflevering van het onder bovenstaanden titel door Issel alleen bewerkte handboek, dat ons voorkomt een degelijk stuk werk te zijn.

De uitgave van bouwkundige woordenboeken heeft menigmaal schipbreuk geleden op de klip der onmogelijkheid, om in een handelbaar bestek de geheele bouwkundige wetenschap samen te persen.

In het hier besproken werk schijnt het echter den schrijver gelukt een schat van bruikbare gegevens voor de praktijk te verzamelen dank zij de beperking tot de bouwmaterialen alleen. Vele flink geteekende afbeeldingen illustreeren den korten en zakelijken tekst. Behalve een plaat komen er reeds 85 figuren voor alleen in deze eerste aflevering, die o. a. uitvoerige opgaven omtrent asphalt bevat.

Het werk zal compleet zijn in 10 afleveringen à 1 Mark.

Wij meenen het onze Duitsch lezende vakgenooten gerust ter kennismaking te mogen aanbevelen.

BEGINSELEN DER WERKTUIGKUNDE, ten dienste voor het onderwijs aan Ambachts- Dag- en Avondscholen en voor eigen oefening, door F. Lz. Berghuis.

Dit bij den uitgever J. B. Wolters verschenen werkje komt een onlangs bij D. Mijs te Tiel uitgegeven Werktuigkunde voor Ambachtslieden, door G. A. Scholten, die wij in no. 34 van onzen vorigen jaargang bespraken, den voorrang betwisten, zou men geneigd zijn te veronderstellen, wanneer niet uit den voortitel bleek, dat het werkje het laatste is van een serie van drie, onder den titel van „Bouwkundige Bibliotheek", die, ware de schrijver nog onder de levenden, wellicht nog met meer deeltjes zou zijn uitgebreid, maar thans hiermede waarschijnlijk wordt afgesloten.

Hierdoor is de uitgave reeds op zichzelf gemotiveerd en dat van concurrentie met het andere boekje bovengenoemd in eigenlijken zin geen sprake kan zijn, bleek ons bij inzage.

Het boekje beoogt in hoofdzaak te voorzien in de behoefte aan voldoende algemeene ontwikkeling bij den ambachtsman.

Het werkje van Scholten is meer bepaald een vakleerboek, waarin de onmiddellijke toepassing overal op den voorgrond treedt.

Dit afwijkend karakter doet ons veronderstellen, dat naast het laatstgenoemde het nagelaten werkje van Berghuis ook zijn weg zal vinden.

Van DE MEUBEL-CONSTRUCTEUR, door P. Doorn, verschenen de afleveringen 16—20 waarmede dit werk compleet is.

De heer H. L. Boersma zond ons een exemplaar van een brochure getiteld: HET AMBACHT I. Zijne beteekenis en beoefening in vroegeren en in den tegenwoordigen tijd, uitgegeven van wege de „Vereeniging ter veredeling van het Ambacht", als een eerste poging om in dezen vorm kennis, beoefening en waardeering van het Ambacht te bevorderen.

Om dit geschrift zoo algemeen mogelijk te kunnen verspreiden is het door middel van den boekhandel verkrijgbaar gesteld bij afzonderlijke exemplaren voor ƒ 0,25, bij 10 exemplaren voor ƒ 1,50 en bij 50 exemplaren voor ƒ 5,—.

Gaarne voldoen wij aan het verzoek onze medewerking aan de verspreiding van dit geschrift te verleenen. Opmerkingen over deze „vraag van den dag", waarvoor de schrijver zich tevens aanbevolen houdt laten wij hier nog achterwege. Zooals ons reeds gebleken is, is de inhoud der brochure alleszins een aandachtige lezing waard en wij twijfelen er niet aan, dat zich spoedig de gelegenheid zal voordoen uitvoeriger terug te komen, zoowel op den inhoud als op de strekking, waarmede zij in het licht werd gegeven.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— In denzelfden tijd van wansmaak en vandalisme, waarin het oude eiken bintwerk in de grafelijke zaal te 's Gravenhage door een ijzeren bekapping en zuilen in gotischen stijl werd vervangen, werden in Venetië twee der meest schilderachtige bruggen der stad „Il Ponte del Paradiso" afgebroken en door rechtlijnige leelijke ijzeren bruggen vervangen. Nu zijn de oude bruggen er weer voor in de plaats gekomen, tenminste reproducties naar de oude, die zeer goed geslaagd moeten zijn en den indruk van oud zijn maken. Deze reconstructie (men wachte zich, dit restauratie te noemen!) is vooral op aansporen der kunstenaars geschied. Van de oude bruggen zelf was niets meer over! („N. R. Crt.")

BINNENLAND.

's Gravenhage. Voor het indienen van een gepreciseerd plan met begrooting van kosten voor de oprichting eener electrische centrale hebben B. en W. den gemeenteraad gevraagd voorloopig een bedrag van ƒ 10.000 te willen beschikbaar stellen.

— De heer F. H. Eydman, ondernemer van drinkwaterleidingen op Vlieland, heeft een verzoekschrift ingediend bij den Minister van Binnenlandsche Zaken, om de ontworpen quarantaine-barak, waarvoor op de loopende Staatsbegrooting als 1e termijn ƒ 9000 is uitgetrokken, niet op Vlieland te doen bouwen.

Hoewel hierop reeds afwijzend is beschikt, heeft de gemeenteraad echter besloten het verzoek van den heer Eydman te ondersteunen en den Minister te verzoeken, alsnog te willen overwegen, of de ontworpen barak niet elders zou kunnen geplaatst worden.

Amsterdam. Het Leesmuseum alhier zal worden afgebroken en een nieuw worden gebouwd naar plannen van den architect Posthumus Meijjes.

Het bestuur wil hiervoor een lening sluiten van ƒ 160 000.

— Het ambachtsonderwijs is hier toevertrouwd aan de zorgen der Maatschappij voor den Werkenden Stand, die twee, in menig opzicht uitmuntend ingerichte en geleide scholen onderhoudt, één aan de Weteringschans, één in de Westerstraat. De 1ste wordt gesubsidieerd door het Rijk met ƒ 10,400, door de provincie met ƒ 4000, door de gemeente met ƒ 10.220. De aan deze school verbonden avondteekenschool voor handwerkslieden geniet subsidiën van Rijk, provincie en gemeente ad ƒ 5250, ƒ 2000 en ƒ 5600. De 2de Ambachtsschool wordt bijkans geheel door de gemeente bekostigd en genoot over 1899 van gemeentewege een subsidie van ƒ 21,570, terwijl de daaraan verbonden burgeravondschool nog door haar met ƒ 7250 bedacht werd.

Reeds meerdere jaren is er plaatsgebrek. Op de 1ste Ambachtsschool kwamen in 1900 voor het tweede halfjaar 67 jongens in aanmerking, maar aangezien er ruimte was voor slechts 51 leerlingen, moesten 16 candidaten worden teleurgesteld. Zeer bedroevend is de toestand voor de avondteekenschool. Voor den cursus 1900/1901 meldden zich aan 1075 adspiranten. Het eerst kwamen in aanmerking voor plaatsing zij, die reeds in het vorig jaar waren ingeschreven, terwijl om de verdere plaatsen geloot werd. 544 leerlingen konden worden opgenomen, zoodat 531 candidaten moesten worden geweigerd.

Voor de 2de Ambachtsschool gaven zich 136 candidaten aan, waarvan 126 in de termen vielen. Aangezien er echter maar 12 plaatsen open waren, moest tusschen die 126 het lot beslissen en zagen 114 candidaten zich teleurgesteld. Met de 2de halfjaarlijksche inschrijving stond het nog slechter, ja wel zóó slecht mogelijk, geschapen. Van de 100 adspiranten kon er niet één worden aangenomen, daar van de vorige inschrijving 78 jongens waren overgebleven, die het eerst in aanmerking kwamen, maar voor wie zelfs nog 18 plaatsen tekort aanwezig waren.

Hoe dringend het ambachtsonderwijs te Amsterdam om voorziening vraagt, zal uit bovenstaande aan ieder voldoende blijken. Het geldt hier toch een zeer belangrijken tak van volksonderwijs, die — wonder genoeg — te lang reeds in ons land verwaarloosd is.

Wij vernemen, dat de onderhandelingen tusschen het dag. bestuur en het bestuur der Maatschappij van den Werkenden Stand, over de oprichting eener derde ambachtsschool zóó ver gevorderd zijn, dat binnen niet te langen tijd een overeenkomst aan den Raad ter goedkeuring zal kunnen worden voorgelegd. Deze derde school is in het oostelijk deel der gemeente geprojecteerd en de twee bestaande scholen zouden worden uitgebreid. Hopen wij, dat deze reeds zoo lang in voorbereiding zijnde zaak spoedig haar beslag krijge. (*N. R. Crt.*)

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid alhier, werd gedurende de afgeloopen maand bezocht door 591 personen; 152 boek- en plaatwerken werden uit de boekerij in bruikleen afgestaan.

Zantvoort. De afmetingen van het wandelhoofd dat alhier zal worden gebouwd en waarvoor de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid dezer dagen concessie heeft verleend, zijn de volgende: De geheele lengte van af het platform der bestaande trap voor het Kurhaus is 280 M., de brug zal een lengte hebben van 230 M. en het platform van 50 M. De breedte bedraagt 8 M.

De onderkant van den brugligger van het hoofd is minstens 5.50 M. boven hoogwater gelegen, de bovenkant van het dek minstens 6,20 M. boven den hoogst bekenden waterstand ter plaatse. De brug rust op 15 pijlers. Het platform is achthoekig, elke zijde van dezen achthoek is lang 21 M., het wordt gedragen door 100 Fluessisenschroefpalen.

Op het geheele platform wordt een 1½ duim dikke greenen vloer gelegd, terwijl rondom een stevige ijzeren leuning pl. m. 1 M. hoog wordt aangebracht.

Op een afstand van 4 à 5 M. buiten het platform worden voor het aanleggen van stoombooten drie stuks duc d'alven ingeslagen, welke met het platform door een brug worden verbonden.

Het feestgebouw vertoont in platten grond een achthoek, waarvan elke zijde 12.20 M. lang is, de hoogte bedraagt in het midden 14.80 M. en aan de kanten 7,00 M. gemeten uit den vloer van het platform (alles binnenwerks gemeten). De hoofdconstructiedeelen zijn van Fluessisen gemaakt.

Aan de voorzijde worden 12 winkeltjes gebouwd, terwijl in het gebouw een buffet en keuken en een tooneel gebouwd worden.

De verlichting van de gebouwen en van de brug geschiedt door electriciteit.

Voor aan de brug worden twee kleine plaatskaartengebouwtjes en een controlegebouw opgericht.

Sprang. De gemeenteraad heeft besloten om minstens ƒ 1500 bij te dragen ter herstelling van den kerktoren, tusschen de jaren 1450 en 1465 gebouwd. Het overige van de benoodigde ƒ 6000 tracht het gemeentebestuur van provincie en Rijk te krijgen.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

8 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, ƒ 40—ƒ 100 's maands.
1 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 j., ƒ 90 's maands;
3 teek., 19 tot 23 jaar, ƒ 40 tot ƒ 70 's maands.
5 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, ƒ 25—ƒ 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, ƒ 70 's maands.
1 Werktuigk. Opzichter-Teek. (constructeur), 45 jaar, ƒ 100 per maand.

☛ Men zie voor Personalia en Vacante betrekkingen het Bijblad

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 17 Mei 1902. N°. 20.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met
inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DE BEURS TE AMSTERDAM.

I.

Onlangs is door een bouwmeester betoogd, dat de oude beurs te Amsterdam, die men sloopen wil, te veel kunstwaarde heeft om haar een zoo smadelijk lot te doen ondergaan.

Hoe dacht men over het gebouw in 1840? Een drietal vlugschriften, die ons dezer dagen in handen kwamen, geven op die vraag antwoord. In hun verbleekte gele en grijze kaften, versierd met een vignet, zooals men dat voorheen op sigarenzakjes wel zag, zien deze boekjes er uit als overblijfselen uit een zeer ver verleden.

Toch zijn pas twee en zestig jaren verloopen. Maar als men de bruingeworden vellen gaat doorlezen, dan is het alsof men de geschiedenis heeft meegemaakt.

In 1836 was de oude beurs gesloopt, omdat men meende, dat zij bouwvallig was. Of de deskundigen toen niet door een zwarte bril hebben gekeken? Wij kunnen het niet meer beoordeelen. Een prijsvraag voor een nieuwe beurs was uitgeschreven, en Isaac Warnsinck werd bekroond.

Maar Warnsinck ging het als Cordonnier vijf en veertig jaar later. Zijn project, met de andere bekroonde werd netjes in een portefeuille gedaan, en van bouwen kwam niets.

Een beurs was evenwel noodig, want de handelaars hadden het in de houten hulpbeurs op den Dam niet best. Toen kwam Zocher op de proppen, even geheimzinnig als later Berlage. De booze wereld fluisterde wat van relaties met den heer Van der Hoop, een invloedrijk burger en raadslid in dien tijd. En ook in 1896 had die booze wereld het fluisteren nog niet verleerd.

Wat geheimzinnigheid aangaat deed men in 1840 juist als in 1896. De „Ed. Achtb. Raad", zooals men toen zei, had het besluit, dat er naar Zochers plan gebouwd zou worden, genomen, zonder dat het publiek iets van dit ontwerp gezien had. En pas toen er aan het besluit niet meer te veranderen viel werd een model van het gebouw voor het publiek tentoongesteld.

Toen verscheen in het „Algemeen Handelsblad" van 31 Januari 1840 een artikel, geteekend „Scrutator" waarin het model besproken werd.

De schrijver „begaf zich met gespannen verwachting naar het locaal, alwaar het Model van den heer Zocher geplaatst is, wijl hij verwachtte, daarin nu het non plus ultra van een Beursgebouw te zullen aantreffen, en dit te meer, wijl van de vroeger bekroonde projecten geen gebruik schijnt te worden gemaakt, en de hulp van buiten deze stad diende te worden ingeroepen tot het vervaardigen van iets waartoe men hier ter stede geene bekwame bouwkundigen schijnt te kunnen vinden". „Scrutator" meende dat Zocher „de Grieksche Bouwkunst minder naar de oorspronkelijke gewrochten van Attica uit den tijd van Pericles, dan wel uit de gewijzigde producten van Albion uit den tijd van William IV bestudeerd heeft; want het geheel heeft het karakter van geaangliseerd Grieksch, zooals onze naburen hetzelfde plegen voort te brengen. Een vergelijking, bij voorbeeld van het Beursmodel met de Bank te Londen zal zulks naar ons oordeel in vele opzichten genoegzaam bevestigen".

Als men hier Grieksch in Romaansch en Albion in Noord-Amerika verandert dan zou het geheel ook op de beurs van Berlage passen; geamericaniseerd Romaansch toch is daar de stijl van.

Omtrent de plaats, waar de beurs gebouwd zou worden, had de „Ed. Achtb. Raad" zich niet uitgelaten. „Zijn wij wel onderricht", aldus de schrijver, „alsdan is het de bedoeling het ontworpen gebouw op een te dempen gedeelte, en volgens de rigting van het Damrak te plaatsen, met de façade tegenover de zijde van het kommandantshuis; dan het komt ons voor, dat noch deze plaats geschikt is, noch het gebouw voor het emplacement past; wijl het een zonderbare vertooning zal opleveren den hoofdingang

van een op of aan een plein gelegen gebouw van ter zijde te zien aangebragt, en daarenboven van den Dam slechts een deel, en nog wel overhoeks van hetzelve zal zigtbaar zijn".

De schrijver laakte de Jonische peristyle, omdat er geen fronton op was geplaatst, hij keurde het toepassen der Dorische orde in het gebouw af, en vond „dat aan de buitenzijde des gebouws het Grieksch van John Bull de hoofdrol speelde."

„Zoo loopt er", vervolgt hij, „rondom het gansche gebouw een band van caissonwerk, waarvan wij door den heer Zocher gaarne de beteekenis verklaard, of deszelfs gebruik door klassieke voorbeelden gestaafd zagen. Wij kennen geen Grieksch, zelfs geen Romeinsch monument, waaraan zich zoodanige versiering voordoet. Wij dulden zulke versieringen aan pendules, of aan het toilet-mobilair in het boudoir eener elegante, als zijnde mode-artikels die na twee of drie jaren plaats maken voor nieuwere producten; maar aan eene koopmansbeurs, die twee of drie honderd jaren zal staan, vinden wij zulke ornamenten ongepast",

Het caissonwerk zal, als alle teekenen niet bedriegen, geen twee of drie eeuwen, zooals „Scrutator" dacht, maar nauwelijks een halve eeuw van Zochers Anglo-Grieksche mode-zucht getuigd hebben.

De schrijver vond „in het geheel niet dat karakter wat aan een gebouw als eene koopmansbeurs is voegende".

Wie was nu „Scrutator?" Het eerste vlugschrift, dat voor ons ligt en dat „Bouwkundige Aanmerkingen op het onlangs tentoongestelde model van eene koopmansbeurs voor de stad Amsterdam", getiteld is, geeft op die vraag het antwoord. De opsteller daarvan, Isaac Warnsinck, architect, lid van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten verklaart ook tevens de steller van het artikel in het „Handelsblad" geweest te zijn

Er was toen een boekje uitgegeven, getiteld: „Status quo van Amstels Beursgebouw", waarin men meende het nageslacht te moeten inlichten, dat de stand der Bouwkunde in de helft der negentiende eeuw *niet* is geweest die van de Beurs in 's Rijks hoofdstad". De heer Warnsinck maakte die woorden tot de zijne, en gaf, onder aanhaling van tal van schrijvers, en het geven van vele voorbeelden, als zijn oordeel te kennen, dat Zocher's schepping geheel en al mislukt was.

„Dit gebouw, dat naar ons inzien noch originaliteit, noch karakter, noch wezenlijke schoonheid bezit, omdat hetzelve geen bepaald denkbeeld in zich sluit, dat, in de ziel des kunstenaars ontstaande, door de werking der uitwendige vormen op het gewaarwordingsvermogen der beschouwers een weerklank in hun gevoel vinden moet, en evenmin voldoet aan de vereischten, die bij eene Beurs, als op den voorgrond staande, moeten vervuld worden: dit gebouw zeggen wij, zal geplaatst worden tegenover het meesterstuk van Van Campen, dat, hoewel tegenwoordig minder aan deszelfs veranderde bestemming beantwoordende, toch altoos het schoonste gebouw onzer stad en welligt van ons gansche land is! Hoedanig zal de onderlinge vergelijking dezer beide gebouwen kunnen uitvallen? En zal men zich kunnen verbeelden, dat, na verloop van twee eeuwen, de kunst bij ons is vooruit gegaan? En zoo wij zelven al niet, om deze of gene reden, tot een ongunstig besluit kunnen of willen geraken; zal dan het nageslacht even toegeeflijk zijn? Of zal het niet ons naar onze Beurs en de Beurs naar ons beoordeelen? Als zijnde de kunstwerken de zekerste voorwerpen, waarnaar men de verstandelijke beschaving der volken beoordeelen kan".

Deze conclusie was zeker niet malsch. De heer Warnsinck heeft blijkbaar verwacht, dat het nageslacht op al de vragen, die hij stelde ontkennend zou antwoorden. En die verwachting is wel in vervulling gekomen.

Leefde de heer Warnsinck nog, hij zou zijn vragen andermaal kunnen stellen, bij het beschouwen der beurs van Berlage. En wij vreezen, dat het geen halve eeuw zal duren, eer ook op die vragen weer een ontkennend antwoord zal gegeven worden, als men zal meenen dat het werk „noch originaliteit, noch karakter noch wezenlijke schoonheid bezit omdat het niet voldoet aan de vereischten, die bij eene beurs, als op den voorgrond staande moeten vervuld worden". Dan zal men in Berlage niet de evenknie van Van Campen zien.

Het is te begrijpen, dat de heer Zocher weinig gesticht over dat alles was. Daar hij meende, ook van zijn kant iets te moeten doen, gaf hij een „kort antwoord op de aanmerkingen des heeren I. Warnsinck" in het licht. Hij noemt zich op den titel „architect, lid van het Koninklijke Nederlandsche Instituut, van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten en van het Koninklijke Britsche Instituut voor Bouwkunde te Londen en van onderscheidene andere Genootschappen".

Het exemplaar dat wij voor ons hebben liggen heeft op het schutblad, met Zochers hand geschreven, het bekende: „van den schrijver". Doch de niet nader aangeduide persoon, aan wie het gele boekje gezonden werd, heeft niet eens de moeite genomen, het open te snijden.

Wel is het een zonderling opstel, dat verweerschrift van het lid dier onderscheidene geleerde genootschappen. Reeds het begin heeft iets eigenaardigs.

„Het is met weerzin, dat ik openlijk optreed, tot wederlegging van het geschrift des Heeren Warnsinck, op den titel dezes vermeld. Ik ben niet gewoon voor het publiek te schrijven. Mijn model behoef ik eigenlijk ook niet te verdedigen, daar het door den Ed.Achtbaren Raad der stad Amsterdam is goedgekeurd, volgens aan mij medegedeelde officieele besluiten. Dit is voor mij genoeg".

Men vraagt zich af, waarom Zocher, die den Edel Achtbaren Raad als het hoogste ressort in zake kunst beschouwde, dan toch aan het schrijven ging. Berlage is verstandiger geweest; ook hij heeft den Raad in zijn meerderheid als de tot oordeelen bevoegde corporatie erkend, doch het schrijven over zijn werk aan anderen overgelaten.

Zocher was boos geworden. „Nu de Heer Warnsinck zich ook als den Scrutator doet kennen, die vroeger in het „Handelsblad" tegen mij geschreven heeft'", vervolgt hij, „zal ik van mijn' zeer bepaalden tijd eenige oogenblikken besteden, om weinige bladzijden te schrijven aan een jongmensch, die misschien niet enkel uit eigen beweging, maar ook door anderen daartoe aangezocht, het harnas tegen mij heeft aangetrokken; en wiens vriend ik liever had willen zijn, vermits ik gaarne de vriend van iederen kunstenaar ben".

De man zat blijkbaar volop in het werk, en vond het onaangenaam, dat hij gedwongen werd zich bezig te houden met iets, waarbij de tijd niet in geld kon worden omgezet.

„Ware ik niet aangezocht, om te antwoorden, ik zoude zeker bij het tot hiertoe door mij in acht genomen zwijgen blijven volharden, overtuigd, dat geen antwoord het beste antwoord op ongegronde kritiek is". Als dit geen zinswending zonder meer is geweest, zou men willen weten, wie de „aanzoeker" was.

Zocher was zoozeer overtuigd van zijn grootheid, dat Warnsinck hem voorkwam „nog te jong te zijn, om zich reeds als bevoegd criticus op te werpen." En dan vervolgt hij: „Tot hiertoe ten minsten heb ik hem slechts hooren noemen als den Bouwmeester van de Tullefabriek (de latere Hollandsche gasfabriek. *Red.)* te Amsterdam; en dat gebouw zal toch wel niet voldoende zijn om de Ed. Achtbare Regering en Amstels burgerij te overtuigen dat de vervaardiger daarvan de man zoude zijn, die voor de Hoofdstad eene koopmansbeurs moest bouwen. Ook kan die Fabriek wel het gebouw niet zijn waarop men het nageslacht zal willen wijzen, om de Bouwkunde van de eerste helft der 19de eeuw naar waarde af te meten. Het ware ondertusschen toch te wenschen dat de Heer Warnsinck eenige voorwerpen aanwijzen kon, die blijken gaven van eenen hoogeren stand zijner bouwkunde, dan waarvan mijn model getuigt. Hij heeft dit echter niet gedaan; maar hij gevoelt zich, hoe jong dan ook, sterk door theorie. Misschien zal hij in latere jaren leeren inzien, dat praktijk nog iets anders is; zoo als een ondervinding van 25 jaren mij zulks geleerd heeft."

De heer Zocher stelt zich dus wel op een voetstuk. Het is maar goed, dat hij niet heeft kunnen vermoeden, hoe een ondankbaar nageslacht hem daar onbarmhartig af zou werpen. En hij wist toen hij dit schreef blijkbaar nog niet, dat het „Edel Achtbaar Stadsbestuur" aan den ingenieur C. M. Klijn de uitvoering van zijn Beurs-ontwerp zou opdragen en dus geen gelegenheid zou hebben om van Zochers ondervinding gebruik te maken.

Warnsinck, die vermogend was, had in Italie gereisd, en Zocher's Beurs met gebouwen van het klassieke land bij uitnemendheid vergeleken. Zocher zei „die bijzondere voortbrengselen der kunst zijn mij overbekend door mijne studiën en mijne reizen op klassieken bodem en door een langdurig verblijf te Rome," en poogde zoo zijn tegenstander een wapen uit de hand te slaan.

Warnsinck had op de Beurs heel wat te zeggen gehad. Zocher voert de volgende, zeer karakteristieke verdediging.

„Ik, van mijnen kant, houd staande, dat de geprojecteerde Beurs welvoegelijk zal zijn. Hoe zal men nu den langen strijd tusschen Ja en Neen beslissen, indien niet mijn gevestigde naam, en de veelvuldige door mij daargestelde en in het algemeen ook goedgekeurde werken, voor mij spreken mogen? Mogen er onder dezelve zijn, waaromtrent het oordeel niet algemeen gunstig zij, er blijven nog genoeg over, waaromtrent de bijna algemeene uitspraak te mijnen voordeele heeft beslist. Ook in het onderhavige geval, waarbij het volgens 's mans eigen gezegde, smaak geldt, is de opinie vrij algemeen voor mij. Zal dan de Heer Warnsinck zijn eigen smaak alleen als zuiver en onvervalscht beschouwen, in weerwil van de getuigenis van meer bevoegde, althans meer erkende regters, die hun oordeel schriftelijk aan de Ed. Achtb. Regering van Amsterdam hebben bekend gemaakt?

Sic transit gloria mundi. Wat is er van Zocher's gevestigden naam, wat van zijn veelvuldige werken gebleven? Zocher zoo goed als Warnsinck zijn in één zelfde vergetelheid geraakt.

Warnsinck had in zijn vlugschrift met Zocher's Beurs-ontwerp den draak gestoken, en, zich Wieland herinnerend, het gebouw als geschikt voor Abdera, die zusterstad van ons Kampen, genoemd.

Zocher vat daar vuur op: „Eigen lof", zegt hij „en gevoel van eigenwaarde zijn zeer verschillend. Mij dunkt, in mijn geval mag ik gerust onderstellen, dat de uitvoering van een Model, waarover ik lang heb nagedacht, dat ook door eene Achtbare Vergadering met groote meerderheid is aangenomen, waarover de gevoelens van mannen, beproefd in het bouwkundige vak, zijn gehoord, Amstels stad, al is het ook dat enkele stemmen zich daartegen verheffen, nooit in gevaar van een belachelijk Abderitismus zal brengen. Bij de groote verpligting, welke ik aan vele van Amstels Notabelen heb, zoude ik niet roekeloos mij aan eene onderneming wagen, wier uitvoering hun, zoowel als mijzelven tot oneer zou kunnen strekken".

Men stelle zich Berlage voor, op zulk een wijze zijn zaak verdedigende. Een Homerisch gelach zou hem begroeten. De tijden zijn wel veranderd!

Het „Anglo-Grieksch" zat Zocher dwars in de maag. Hij vond Warnsinck, die deze uitdrukking bedacht had, „al te inconsequent aan zich zelven." Want „zijn project of prijsteekening voor een Ronde Beurs is toch het evenbeeld van, en gelijkt bijna van streep tot streep op het Coliseum in Regents Park te Londen. Mijn plan echter is van *geen* Engelschen oorsprong. Met leedwezen zie ik echter de Bouwkunde in Engeland over het geheel genomen bij deze gelegenheid, gering geacht. Geen natie bezit zoo vele oorspronkelijke bouwkundige fragmenten, om haar tot leiddraad te verstrekken. Van allen, die Engeland doorgereisd hebben erkennen dan ook verre de meesten, dat de bouwkundige roem van dat land in het algemeen grooter is, dan die van het onze".

Wij, die Engeland alleen als een land van Gothiekers kennen, hebben moeite, om ons voor te stellen, hoe daar ooit de Grieksche kunst gebloeid heeft. En toch was het eens zoo.

Warnsinck had geoordeeld, dat Zochers Beurs niet ernstig genoeg van aanzien was, maar te zwierig! Onder de thans levenden zal er wel niemand zijn, die het met Warnsinck eens is, of het moest dan iemand wezen, die met de Nieuwe Beurs dweept. Maar Zocher vroeg: „Waaruit blijkt, dat eene Beurs een ernstig aanzien hebben moet? Dit kan alleen een vereischte zijn bij gebouwen, welker eerste aanblik reeds huivering of ontzag moet verwekken: huivering bij eene gevangenis, ontzag bij eenen Tempel des Allerhoogsten. Geen van beiden is echter bij eene Beurs vereischte. De koophandel is vrij; en ik houd het karakter mijner Beurs aan deszelfs; vereischten voldoende."

In Zochers tijd kende men geen beursbelasting, de koophandel was vrij. Sedert is die vrijheid verdwenen — nu is meteen de symboliek van het gevangenis-achtige der Nieuwe Beurs, dat naar veler oordeel bestaat, verklaard.

Warnsinck had op Zocher's platte daken aanmerking gemaakt. Zocher stelde daartegenover een uitspraak, die Berlage zou hebben kunnen onderschrijven: „Ofschoon ik de schuinsche daken niet geheel afkeur, vind ik echter de platte daar bevalliger en behagelijker, waar dezelve gebruikt kunnen worden".

Merkwaardig is ook dit gedeelte van Zochers boekje: „Getracht hebbende doelmatigheid, sierlijkheid en minkostbaarheid te vereenigen, overeenkomstig het klimaat en het land, waar ik bouwen moest en bedenkende, dat gebouwen tot openlijke samenkomst, als Beurzen door eene bevallige inrigting en versiering, doch zonder weelderige pracht, door eene naauwere aaneensluiting van den vorm aan de gevorderde behoefte, zich onderscheiden moeten en op die wijze den algemeenen welstand te kennen geven, heb ik tevens daarbij in het oog gehouden dat, zooals Vitruvius leerde, men, ten einde de woningen voegzaam in te rigten, acht moet geven op het land en de luchtsgesteldheid, waar men die bouwen wil, dus in Egypte anders dan in Spanje, anders in Pontus dan te Rome

bouwende. Ik heb, als Nederlander, voor Nederland willen bouwen".

Zoo heeft Zocher gesproken. En nu wordt aan zijn werk reeds alle waarde ontzegd, wordt het alleen als een sta-in-den-weg beschouwd. „Wat is er dan toch" zoo vraagt Zocher „tegen den stand op het Damrak aan te merken? Het Beursgebouw zal daar immers vrij en voldoende ruim staan. Tusschen de huizen en het Beursgebouw zal een tusschenruimte blijven van circa 12 Ned. ellen op de nauwste plaats; waarlijk een ruimte veel grooter dan van eene der voornaamste straten." Wie denkt niet, als hij Zocher zoo hoort spreken aan hen, die de plek, waar de Nieuwe Beurs nu staat, hebben verdedigd?

De verfraaiing van den Dam kwam toen ook al ter sprake. Zocher had zijn Beurs aanvankelijk recht tegenover het Paleis willen zetten. „Volgens dat plan moesten er, om het, naar mijn inzien, voldoende te hebben, 45 perceelen aangekocht - f de bezitters onteigend worden. De kosten zouden wel meer dan een millioen guldens bedragen hebben, die dus extra uitgaven buiten den bouw der Beurs zouden zijn. Doch men rekene het geld eens niet: dit zou in Amsterdam te vinden zijn."

[Welk een gouden tijd! Had men toen maar gehandeld, hoeveel later leed ware niet voorkomen! *(Red.)*]

„Maar dan blijft toch het onvergenoegd maken van zoo vele menschen eene op zich zelve genoegzaam gewichtige reden, om zulks niet te verlangen, alleen opdat de Beurs op een eenigszins regelmatiger plein tegenover het Paleis zou staan. Om zulks met de enkele opoffering van het Commandantshuis daar te stellen, heb ik niet onbeproefd gelaten; maar ik kon alsdan de Beurs niet genoeg achteruit zetten; de Dam verkleinde dan ook te veel, en de plaats bleef niet ruim genoeg voor twee zulke groote gebouwen."

Ten slotte herhaalt de schrijver nog eens het motief zijner ouverture. Hij vraagt het publiek „te beslissen, of een jong kunstenaar, die zoo weinig ondervinding en zoo weinig gedaan heeft en ook niet onpartijdig is, hier de regter zijn kan, om als meester te oordeelen."

„Overigens herhaal ik: het schrijven over deze zaak is mij onaangenaam. De Heer Warnsinck en ik hadden beide onzen tijd nuttiger kunnen besteden. Ik althans beklaag mij over dien, welke ik er aan heb zoek gebragt. Voelt de Heer Warnsinck zich weder tot schrijven genoopt, welnu er is een ruim veld voor hem open, zonder dat hij juist de kritiek behoeft te verkiezen, dewelke zoo ligt gerekend kan worden uit wangunst te ontstaan. Thans leg ik de pen neer."

Het is het oude lied: Kritiek is niets dan een uiting van wangunst. Warnsinck gaf een „Beknopte wederlegging van het kort antwoord des Heeren J. D. Zocher" in het licht, een boekje, dat wel verdient in een volgend artikel besproken te worden.

JACQUES LEYH.

Verleden jaar was ik op weg naar de Mei-vergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. In den trein maakte ik kennis met eenige heeren, die bleken leden der Haarlemsche afdeeling te zijn, en met een zelfde doel op reis waren.

Een van hen was Jacques Leyh, de Haarlemsche gemeente-architect. Veel had ik van hem gehoord, op een der gewichtigste gebeurtenissen in mijn leven had hij zelfs, zonder het te weten een gunstigen invloed uitgeoefend. Maar van aangezicht kende ik hem niet.

Weinig kon ik toen vermoeden, dat reeds binnen het jaar die levenslustige, opgewekte man niet meer zou zijn, dat die trouwhartige donkere oogen voor goed zich zouden sluiten. Des middags aan den maaltijd was hij een der gezelligste deelnemers. Hij bracht toen een dronk op zijn nieuwen stadgenoot uit, en sprak de wensch uit, dat ik mij bij de Afdeeling Haarlem, wier ijverige voorzitter hij was, zou aansluiten.

Aan dien wensch heb ik gevolg gegeven. En niet licht zal ik den gezelligen avond vergeten, die de eerste vergadering der Afdeeling mij schonk. Leyh vertelde van zijn ervaringen als gemeente-architect, van de belangrijke werken, die hij onderhanden had, van de dingen, die hij hoopte, nog te zullen tot stand brengen.

Later heb ik hem nog verscheidene malen ontmoet, het laatst in het begin dezer maand, toen hij nog in blakenden welstand verkeerde. Zijn zoo onverwacht verscheiden heeft mij dan ook diep getroffen.

Groot is het verlies, wat zijn vrouw en kinderen lijden. Doch ook Haarlem heeft reden, om over het zoo onverwacht afsterven van zijn gemeente-architect te treuren. Want Leyh was juist de man, die men daar behoefde. Zijn werkkracht en opgewektheid deden hem bezwaren overwinnen, die een anders aangelegde natuur niet te boven zou zijn gekomen.

Den hedendaagschen gemeente-bouwmeesters wordt maar zelden de gelegenheid geschonken, om te toonen, wat zij als estheticus vermogen. Kunst kost geld redeneeren de gemeentebesturen, en daarom willen zij van dat in hun oog kostbaar artikel niets weten. Ook Leyh kreeg voornamelijk practische vragen ter oplossing, en de wijze, waarop hij dit deed bewees zijn bekwaamheden. Doch als hij een enkele maal eens de grenzen door de zuivere nuttigheid gesteld, moest overschrijden, dan bleek hij op de hoogte van zijn vak te zijn. Het Politie-bureau en verscheidene schoolgebouwen kunnen dit aantoonen.

Leyh droeg het ambacht en zijn beoefenaars een goed hart toe. Hij heeft de Haarlemsche Ambachtschool niet slechts gebouwd, maar tevens, als bestuurslid, wat haar onderwijs betreft, zoozeer in het goede spoor gehouden, dat zij nu in vele opzichten als een model-inrichting kan gelden. Niet minder groot waren zijn verdiensten ten opzichte der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en hare Afdeeling Haarlem.

Dat zulk een man reeds in den bloei zijner jaren moet heengaan is wel treffend.

Haarlem, 15 Mei 1902.

A. W. WEISSMAN.

HUYGENS EN DE BOUWKUNST.

Constantijn Huygens heeft, onder anderen, zich ook met de bouwkunst ingelaten. Hij was niet slechts een bewonderaar van Jacob van Campen, doch deed ook aan critiek; zooals het van een dichter niet anders verwacht kan worden, gebruikte hij maat en rijm. Hier volgt een proeve:

Op een sott Gebouw.

Veel marmers en veel gouts
verciert uw mall getimmer,
Dat buyten wildsangh is
en binnenwercks nog slimmer;
Ghy mooght wel seggen in
één Aessem en één toon:
Uw Huys is kostelick
en *uyt* der maten schoon.

Het blijkt niet, welk gebouw de dichter van het „Kostelick Mall" bedoeld heeft. Maar het schijnt dat de „modern style" in de 17e eeuw reeds even voorganger had. Het was toen blijkbaar reeds even moeilijk als thans om maat te houden. En daardoor werden soms gebouwen „uyt der maten" schoon, dus al te mooi.

Een jaar of tien geleden placht er bij de Amsterdamsche poort te Haarlem in een 17e eeuwschen gevel een steen te staan met het opschrift:

Hij is een wijs man
Die maet houden can.

De steen is sedert verdwenen. Maar het opschrift heeft ook voor onzen tijd nog waarde en zou verdienen, weer eens ergens aangebracht te worden. Want maat in sieraad en maat in eenvoud ziet men tegenwoordig maar zelden houden.

EEN LEIDSCHE GEVEL.

De Heer H. J. Jesse was zoo vriendelijk, mij het volgende te schrijven:

„Hendrick Corneliszoon van Bilderbeeck, stadsmeester-metselaar kocht in 1612 een open erf. In 1627 werd het bebouwde erf verkocht, en ging het, met het huis in andere handen over. Dit bebouwde erf is thans perceel Oude Singel 72. Vermoedelijk is dit huis kort na 1612 door den stadsmeester-metselaar Van Bilderbeeck zelf ontworpen en gebouwd, want in den gevel staat: Dit is in den vergulden ghekroonden Hou-hamer."

Galland heeft dezen gevel aan Lieven de Key toegeschreven. Maar daar de profileeringen veel fijner zijn, dan men van den Haarlemschen meester gewend is, rees bij mij twijfel of hij wel het ontwerp gemaakt heeft. De mededeeling van den Heer Jesse maakt het vrij wel zeker, dat niet de Haarlemsche meester-steenhouwer, doch Hendrick Corneliszoon van Bilderbeeck, die naar het schijnt ook uit Vlaanderen kwam, de schepper was.

A. W. WEISSMAN.

BELASTING VAN TRIBUNES.

De berichten omtrent het gedeeltelijk instorten van een tribune bij gelegenheid van een voetbalmatch, onlangs te Glasgow gehouden, liggen ons nog versch in het geheugen. Die catastrophe heeft eenige honderden slachtoffers gemaakt en daardoor velen met ontzetting vervuld en dadelijk doen vragen naar de oorzaken. Die oorzaken waren evenwel, zooals van zelf spreekt, niet dadelijk te constateeren; dit eischte onderzoek en gedurende den tijd, die dit onderzoek vorderde is de aandacht van het groote publiek weder door andere dingen van de zaak afgeleid.

Thans is dit onderzoek afgeloopen en komen de Engelsche bladen, in verband met de naderende kroningsfeesten, op het ongeval, als een waarschuwend voorbeeld terug.

Wij vinden hierin aanleiding om enkele bijzonderheden van het geval mede te deelen.

Het geheele terrein voor deze monster-match besloeg een oppervlakte van bijna 6 hectare; de geheele inrichting had ongeveer 240.000 gulden gekost en bestond in hoofdzaak uit de rondom het voetbalveld opgetrokken tribune in den vorm van een Romeinsch amphitheater, maar geheel van hout samengesteld, voor niet minder dan 80.000 toeschouwers ingericht.

Het voetbalveld zelf was ruim 1 hectare groot en ofschoon nu wel niet bepaald met de oppervlakte gewoekerd behoefde te worden om de 80.000 toeschouwers te plaatsen was het toch noodig tot twaalf meter hoogte de menschenmassa opeen te stapelen om ieder een kleine plaats te kunnen verzekeren vanwaar de speelplaats goed kon worden overzien. In deze opeenstapeling in een betrekkelijk kleine ruimte moet de oorzaak van het ongeluk gezocht worden, meer dan in de constructie van de tribune zelf.

Het kan natuurlijk wel zijn, dat dit kolossale getimmerte niet op alle punten met evenveel zorg was samengesteld, of dit is eigenlijk wel zoo goed als zeker, maar het werk was van te voren van overheidswege naar behooren geïnspecteerd en goedgekeurd en men kan aannemen, dat bij dergelijke inspecties rekening gehouden wordt met mogelijke slordigheden.

En toch moet er eenig verzuim zijn geweest, dat is bewezen door het ongeluk zelf, en er is dan ook iets uit het oog verloren, een factor, waaraan in den regel ook geen aandacht wordt geschonken, maar die hier hoogst waarschijnlijk de fatale factor geweest is.

Hierop is o. a. bij deze gelegenheid gewezen door den architect Edwin O. Sachs, de bekende specialiteit in schouwburgbouw. De onmiddelijke oorzaak moet hier gezocht worden in de „levende" belasting en Sachs merkt op dat het effect van de levende belasting, bestaande in een verzameling van menschen, ook al bewegen zij hun lichamen slechts nauwelijks merkbaar, enorm kan zijn en gevaarlijk wordt wanneer die beweging van het lichaam gepaard gaat met schuiven of stampen met de voeten.

De toeschouwers van het spel volgen dit natuurlijk met de oogen nu eens links dan weder rechts van hun zitplaats of recht vooruitziende. Met de beweging der oogen gaat gewoonlijk, die van het hoofd en zij het ook bijna onmerkbaar eene van het bovenlijf gepaard en in pakkende momenten wordt dikwijls plotseling de aandacht van alle toeschouwers van eene richting in de tegenovergestelde geleid, om nog niet te spreken van plotselinge uitbarstingen van enthousiasme, waarbij heftige hand- en voetbewegingen, algemeen opstaan, enz. tot de gewone verschijnselen behooren.

Die bewegingen door duizenden tegelijkertijd uitgevoerd en soms met korte tusschenpoozen herhaald leveren een gevaar op, waaraan in zulke oogenblikken niemand denkt en hoogstwaarschijnlijk is iets dergelijks hier de onmiddelijke oorzaak geweest, dat een overigens aan de eischen van soliditeit voldoende constructie op één punt plotseling bezweken is.

Hoe nu in het vervolg dergelijke catastrophes te voorkomen? heeft men zich afgevraagd; een afdoend antwoord op die vraag is nog niet gegeven. Het effect van de beweeglijke belasting b. v. van spoorwegbruggen, in alle denkbare gevallen, is en wordt door de ingenieurs tot in zooveel decimalen uitgerekend, voor het effect van een marcheerend regiment over een brug bestaan wel de bekende waarschuwingen, waaruit blijkt dat men er voor bevreesd is, maar het effect van de bewegingen eener menschenmassa, zooals wij die boven beschreven, op constructies als tribunes, galerijen en dergelijken, heeft voor zoover wij weten nog niet het onderwerp van een speciale studie uitgemaakt.

Men zal zich dan ook te Londen bij den bouw der talrijke tribunes en stellages die overal worden opgericht langs den weg, dien de kroningsstoet zal volgen, bepalen tot een scherp en nauwlettend toezicht. Menig extra stuk hout, menige extra versterking zal er zeker worden aangebracht, feitelijk overbodig wellicht, maar het is toch beter zoo dan een twijfelachtige zekerheid en de kans van een herhaling van een ongeluk als te Glasgow voorgevallen is.

INGEZONDEN STUKKEN.

MUURUITSLAG.

Mijnheer de Redacteur!

Hoewel ik niet in staat ben de chemische werking te verklaren of beschrijven welke, in metselspeciën den uitslag voorafgaat, kwam het mij vreemd voor dat er nog iemand was die zóó in het duistere rondtastte als de schrijver van het stukje over muuruitslag in het No. van 3 Mei ll.

Hoe dikwijls reeds was dit onderwerp in den laatsten tijd ter sprake. Afdoende werd aangetoond dat de metselspecieën de oorzaak waren. De Beurs te Amsterdam is een sprekend voorbeeld. Gemetseld in gewone baksteenen maar met een specie waarvan de samensteller zegt dat ze niet kan uitslaan en ze doet het ook niet. De tijdelijke uitslag, welke de beurs ontsierde, doet niets aan deze waarheid af. Is het den schrijver nooit opgevallen dat de huizen van den revolutiebouw bijna nimmer uitslag vertoonen? Daar waar ze dit wel doen zijn de eigen-bouwers van hun gewonen regel afgeweken en hebben in plaats van kalkmortel, P. C. kalkmortel gebruikt of basterdtras.

Heeft de schrijver ooit aan straatsteen of aan steenen welke soms een paar jaar aan tassen staan uitslag kunnen constateeren?

Een muur bestaat uit steen en metselspecie, in de steen schuilt het kwaad niet, het moet dus wel in de specie zitten.

Verder weten we dat we, zooals reeds gezegd is van kalkmortel geen uitslag te vreezen hebben. Bijvoeging van een weinig tras echter veroorzaakt uitslag, neemt men veel tras, bijv. 1 kalk en $1^1/_4$ tras dan slaat de muur weer niet uit.

Mengt men Portland-Cement bij, dan krijgt men stellig bevigen uitslag waarvan de langdurigheid afhangt van de mate waarin dit materiaal is bijgevoegd. Waar nu de uitslag zelve, volgens chemische analyses, voor het grootste deel uit kalk bestaat en zich altijd daar vertoont waar met kalkrijke specie werd gemetseld ligt het voor de hand dat een kalkrijken mortel den uitslag in de hand werkt.

Dat er tusschen het uitslaan der muren en het daarin aanwezige vocht verband bestaat ben ik volmaakt met den schrijver eens. Met de wijze van bestrijding tegen het inwendig vochtig worden echter weer niet.

Een waterdichte afdekking van den muur zal slechts het er *bozen op* gevallen water keeren. Het meeste water zal echter m. i. door capillaire werking in den muur dringen. Daarom verwacht ik van het afwaterend metselen ook geen heil. 'k Kan me in de meest poreuze steen nog niet 'n stroom water denken.

Mijn voorstelling van het geval is de volgende: Het regent tegen een drogen muur, de buitenkant wordt het eerst nat, door capillaire werking trekt het water naar het binnenste gedeelte. Onderstellen we dat in de specie zich ongebonden kalk bevindt. Het water neemt *een deel* van die kalk op en vormt zoo kalkwater. De muur gaat drogen, het aan de oppervlakte aanwezige kalkwater verdampt t. w. het water, de kalk vormt den uitslag. Door capillaire werking trekt het binnenste kalkwater naar buiten en verdampt met achterlating van de daarin opgeloste kalk. Al naar mate nu de muur droger wordt zal de verdamping reeds beneden het oppervlak aanvangen en zoo de poriën der steenen met kalk vullen welke nu in 't laatst zoo vol zijn dat men het bekend afbrijzelen der koppen krijgt.

Op de vraag echter door welk proces een gedeelte der kalk vrij blijft, moet ik het antwoord schuldig blijven. Evenzoo zou ik niet kunnen zeggen hoe het komt dat weinig tras in kalkmortel kalk vrij maakt, veel tras deze echter weer vastlegt.

Zoo ook zelfs met vette kalkmortel krijgt men geen uitslag, waarom niet?

Waarom wel weer door bijvoeging van P.-Cement? Kan iemand ook antwoord op deze vragen geven? Of begeven we ons dan te veel op scheikundig gebied? Tot verdere gedachtenwisseling gaarne bereid.

Amsterdam, 5 Mei.

CORN. VISSER.

M. de R.!

In „De Opmerker" No. 15 komt eene beschouwing voor, waarin minder waardeerend in sommige opzichten wordt gesproken over het Rapport, uitgebracht door eene commissie uit den Raad van Bestuur van het K. Inst. v. Ingenieurs over middelbaar technisch onderwijs. Het is zeer jammer dat de schrijver geen kennis heeft gehad van het meer uitgebreide rapport uitgebracht door eene commissie uit de voormalige vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen, thans vakafdeeling van het Instituut, hetwelk de aanleiding is geweest tot het besproken rapport. Ik ben zoo vrij u hierbij dit rapport aan te bieden en wanneer u daarin de bladzijden 4—13, 32—34 en 35—37 opslaat zult u daarin wederlegging vinden van de gemaakte bezwaren.

De commissie uit den Raad van Bestuur heeft eenvoudig de meeste conclusies van het groote rapport overgenomen, doch meenende, dat, om het spoedige invoeren van middelbaar technisch onderwijs te bevorderen, de weg zoude zijn om dit te koppelen aan bestaande H. B. scholen met 3-j. cursus, zooals thans aan enkele dier scholen reeds handelscursussen zijn toegevoegd, waartoor zeker veel te zeggen valt. Wanneer zooals zij voorstelt, aan de eene H. B. S. een cursus voor bouwkundigen, aan eene andere voor werktuig- en scheepsbouwkundigen, aan een derde voor hen die de textielnijverheid beoefenen, en zoo voorts, met de bedoeling dat rekening wordt gehouden met de nijverheid der streek, waarin de school is gevestigd, dan is de bedoelde gewenschte eenheid minder noodzakelijk en is de eenheid van programma voldoende, als leidraad voor de verschillende scholen.

Wat betreft „het knutselen" moet ik opmerken dat in het groote rapport (blaz. 36 en 37) terecht wordt opgemerkt dat het zéér moeilijk en bezwaarlijk is, practijk vóór de school te geven, hetwelk ook aan velen de lust dikwijls benecmt om door te studeeren, en dat nà de school het een groot gemak voor de leerlingen zal zijn, wanneer zij dan het gereedschap reeds eenigszins weten te gebruiken, waardoor zij dadelijk beter een leerzaam werk onder handen kunnen krijgen, en dus in korteren tijd praktijk kunnen opdoen, en niet eerst van meet aan behoeven te beginnen, wat mogelijk de lust wegneemt.

De lezing van het groote Rapport beveel ik de lezers van uw blad ten zeerste aan.

U dankend voor de plaatsruimte; hoogachtend,

Rotterdam, 8 Mei 1902.

H. ENNO VAN GELDER.

Naschrift:

Nadat dit door mij was geschreven ontving ik No. 19 van uw blad, en zie daaruit met genoegen dat de Redactie voor een groot deel aan onze zijde staat. De verdeeling in drie categoriën technici, voor wie lager, middelbaar of hooger technisch onderwijs vereischt wordt, is door mij van den beginne af verdedigd, en meen ik juist de leemte hier te lande gevonden wordt in het ontbreken van technisch „middelbaar" onderwijs, welk onderwijs ik voor opzichters het wenschelijkst acht.

Wat het vinden van leerkrachten betreft, daarvoor voel ik geen vrees. Wel zal voor deze scholen een levenskwestie zijn om een goeden directeur te vinden, zelf technicus, maar tevens paedagogisch aangelegd. Maar die zijn ook wel te vinden, getuige de vele leeraren en directeuren van H. B. scholen, die ingenieurs zijn.

VEREENIGINGEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

De vakafdeeling voor electrotechniek hield op 25 April j.l. eene niet zeer druk bezochte vergadering te Utrecht.

Het bestuur deelde mede, dat bij gelegenheid van den 70sten verjaardag van prof. Bosscha de vakafdeeling nog op zichzelf van hare belangstelling had doen blijken, waarvoor in dank is ontvangen een exemplaar van de feestuitgave.

Het bestuur heeft zich in verbinding gesteld met „The Institution of Electrical Engineers" te Londen, waarvan de toezegging is ontvangen, dat van al de door die vereeniging uit te geven boekwerken een exemplaar aan de vakafdeeling zal worden toegezonden.

In de vorige vergadering is aan het bestuur opgedragen, te overwegen wat te doen zou zijn in zake de regeling der verhouding tusschen sterk- en zwakstroom-installaties, naar aanleiding van de voordrachten van de heeren Heinzelmann en Barnet Lyon. Toen het bestuur in zijn vergadering die zaak in behandeling nam, verluidde het reeds dat de Minister voornemens is te dier zake een commissie te benoemen. Waar aanvankelijk ook dezerzijds het voornemen daartoe bestond, heeft het bestuur echter gemeend, dat het niet raadzaam was, dat twee commissies hetzelfde onderwerp zouden behandelen. Vandaar het voorstel van heden om van de beide voordrachten een exemplaar aan den Minister te zenden met bijvoeging van een schrijven, waarin de wensch wordt uitgedrukt, dat de te benoemen commissie op de in die voordrachten aangegeven denkbeelden hare aandacht zal willen vestigen. In dezen zin werd door de vergadering besloten.

Na eenige verdere mededeelingen sprak de heer dr N. G. van Huffel over electrische uurwerken. In de onderboudende voordracht werd eerst een overzicht gegeven van de geschiedenis dier uurwerken en vervolgens een uitvoerige beschrijving van de primaire electrische uurwerken volgens het stelsel Grau, ook wel genaamd systeem Wagner. Deze beschrijving werd verduidelijkt door verschillende teekeningen, zonder welke een nadere beschrijving van deze uurwerken ten eenenmale onmogelijk is. De voordracht werd bovendien verduidelijkt door de aanwezigheid van verschillende onderdeelen en een installatie van twee van die klokken, alles vervaardigd in de fabriek van den spreker. De heeren Nagtglas Versteeg, Gritters Doublet en De Roos bespraken nog de electrische uurwerken, systeem Aron, terwijl de heer Van Huffel naar aanleiding van eenige vragen ten slotte nadere mededeelingen deed omtrent uurwerken volgens andere systemen. In zijn dankbetuiging aan den spreker vestigde de president de aandacht op de uitstekende bewerking der verschillende onderdeelen en uurwerken in deze Nederlandsche fabriek.

De heer Bellaar Spruyt hield eene voordracht over de middelleider in huis-installaties, aangesloten op meerleidernetten. Spreker betoogde hierbij, dat de voorschriften van het Instituut zeer moeilijk in de practijk zijn te volgen en deelde vervolgens mede, hoe die zaak te Haarlem van gemeentewege is geregeld.

Naar aanleiding dezer voordracht had een zeer geanimeerde discussie plaats tusschen den spreker en den heer Hofstede Krull, die zich beiden voor hunne tegenovergestelde meeningen grondden op hunne practijk en de speciale studie, die zij van het onderwerp hebben gemaakt. Voor anderen kan dus de conclusie slechts zijn, dat de ondervinding verder uitspraak zal moeten doen. Zoo kwam het evenmin tot overeenstemming tusschen de heeren Bellaar Spruyt en Hofstede Krull, en de heeren Van Loenen Martinet, Halleman en Ehrens, die ook aan de discussie deelnamen.

In deze vergadering deed zich dus ten opzichte van het behandeld onderwerp hetzelfde verschijnsel voor, als in eenige der laatste Instituuts vergaderingen, in zake het Westgat van Soerabaja. De discussie leidde tot geen resultaat en de president beval, na dit in zijn slotwoord te hebben geconstateerd, het onderwerp in aller belangstelling aan en verzocht daaromtrent verdere mededeelingen.

Het Instituut en zijn vakafdeelingen kan met voldoening terugzien op vele belangrijke vergaderingen in het afgeloopen seizoen, maar in discussies als de bovenvermelde schuilt toch een gevaar. Zij zijn gewoonlijk wel zeer leerzaam en belangrijk voor de directe belanghebbenden, dat zijn zij die speciale studie van de onderwerpen hebben gemaakt, maar toch in den regel voor de vergadering niet belangrijk genoeg, om hare aandacht lang en bij herhaling te boeien. Op den duur vermoeien zij en dit is iets wat alle besturen van vereenigingen voortdurend in het oog moeten houden, om te voorkomen, dat de aardigheid van het vergaderen afgaat.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

Te Haarlem werd dezer dagen gehouden de algemeene vergadering van de Technische Vakvereeniging, waarin alle afdeelingen, behalve Groningen, vertegenwoordigd waren, en die in hoofdzaak gewijd was aan het wijzigen van het huishoudelijk reglement der vereeniging, in verband met de reorganisatie, waarbij de naam Technische Vakvereeniging is veranderd in Bond van Technici. Het aantal leden bedroeg op 1 Januari 1901, 472, op 1 Januari 1902 was het 425.

De geldmiddelen gaven geen reden tot ongerustheid, daar het betrekkelijk kleine nadeelige saldo ruimschoots door reserve wordt gedekt. Het informatiebureau bleek in eene bepaalde behoefte te voorzien. Ongeveer $^1/_4$ van het aantal betrekkingzoekenden, die zich hadden aangemeld, werd door bemiddeling van het bureau geplaatst, terwijl ook zeer vele aanvragen van patroons konden worden beantwoord. Met algemeene stemmen werd een motie aangenomen, waarbij het bestuur gemachtigd werd aan te blijven tot volgens de nieuwe statuten en reglementen een nieuw bestuur zal zijn benoemd.

Een voorstel tot ontbinding der afdeeling Winschoten, wegens het niet nakomen harer verplichtingen tegenover de Vereeniging, werd met 37 tegen 6 stemmen aangenomen, onverminderd de verplichting der leden dier afdeeling om de aan de hoofdkas verschuldigde contributie te voldoen.

De vergadering werd door 41 leden, opzichters en teekenaars in de verschillende bouwvakken bijgewoond.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Voor eenigen tijd is door de Grieksche Regeering een commissie benoemd, bestaande uit de directeuren der verschillende buitenlandsche archeologische instituten en Grieksche archeologen en architecten, om te onderzoeken, of een restauratie van het Erechtheion mogelijk was. Het oordeel van de commissie luidde, dat deze geen bizondere moeielijkheden zal opleveren, daar de belangrijkste gedeelten nog voorhanden zijn en het ontbrekende wel aangevuld kan worden. Het ontwerp van den ingenieur Balanos voor deze restauratie is mede goedgekeurd en zoo zal dus binnenkort met den opbouw begonnen worden. *N. R. Ct.*

[BINNENLAND.]

's GRAVENHAGE. Aan het International Scheepvaartcongres van 29 Juni tot 5 Juli a. s., te Dusseldorf te houden, zal o. a. worden deelgenomen door de heeren J. Nelemans, ingenieur van den waterstaat, te Terneuzen; C. Nobel, ingenieur der gemeentewerken, te Rotterdam, en H. Dever, ingenieur van den waterstaat, te Alkmaar, respectievelijk voor de besprekingen over ijzeren en houten sluisdeuren, dok-inrichtingen en spuiing van zeehavens.

— Dezer dagen werd in verschillende bladen medegedeeld dat Burg. en Weth. van Leiden van den Raad een crediet aanvroegen van ruim f 10.000 voor restauratie van schilderijen in het Stedelijk Museum „De Lakenhal".

De „N. Rott." deelt thans, omtrent deze zaak, nog het volgende mede:

In het geheel komen 128 stukken voor restauratie in aanmerking, waarmee naar het oordeel van deskundigen, in het geheel ruim f 10.000 zal gemoeid gaan.

De commissie heeft zich in haar oordeel laten leiden door den heer De Wild te 's Gravenhage, wiens bekwaamheid als restaurateur van schilderijen erkend wordt, en in hoogste instantie heeft Dr. C. Hofstede de Groot zijn meening gezegd.

Het Leidsch Museum — aldus het deskundig oordeel — maakt de eenige uitzondering op den voortreffelijken naam, waarin zich de Hollandsche musea ten aanzien der conservatie van de hun toevertrouwde schatten mogen verheugen.

Kleine steden, zooals Hoorn, hebben geen kosten ontzien, om hun schuttersstukken (enorme lappen doek) in goeden staat te doen brengen.

Haarlem onderhoudt zijn Frans Hals' en andere kunststukken op voortreffelijke wijze, en Utrecht heeft onlangs eenige duizenden gevoteerd om zijn stukken van Scorel te doen restaureeren. Dordrecht bracht dit jaar f 1200 op de begrooting om één gezicht op die stad te doen verdoeken. Ook in de stedelijke verzamelingen van Rotterdam en Den Haag is alles bevredigend. Maar in Leiden is zwaar gezondigd door niets-doen.

Het zou de deskundigen niet verwonderen, dat de achterzijde der groote doeken nog op hun oorspronkelijk geheel verteerd doek zaten, zoodat zij reeds lang hadden behooren verdoekt te worden.

Ieder jaar talmens maakt de schade grooter, ieder zorgvuldig uitgevoerde herstelling conserveert het schilderwerk meer dan een menschenleeftijd.

De groote uitgaven, waarvoor men nu staat, zijn een gevolg van vroegere zorgeloosheid in dezen.

ROTTERDAM. Door de heeren P. Havelaar Jz., Mr. S. Muller Hz., W. J. Droogleever Fortuyn en J. C. Smalt, is aan den Gemeenteraad de volgende motie voorgesteld: „De Raad, overwegende

dat bij het door Burg. en Weth. ingediende voorstel tot inrichting van het vroegere politiebureau aan de Kaasmarkt voor den dienst van het Raadhuis, en vertimmering in laatstbedoeld gebouw (volgn. 37), vermoedelijk binnen korten tijd de bouw van een nieuw stadhuis toch noodzakelijk zou zijn, renvooyeert de stukken aan Burg. en Weth., met uitnoodiging te trachten een nieuw plan daartoe te doen ontwerpen, waarbij, voor zoover zich thans laat voorzien, het tegenwoordige Raadhuis nog voor een aantal jaren als zoodanig in gebruik zou kunnen blijven, zoo noodig met verwijdering daaruit van enkele bureau's."

ZUTPHEN. De Gemeenteraad heeft een onderzoek omtrent de verbetering van den nieuwen gashouder opgedragen aan de heeren Diesel, hoofdingenieur van Rijnland; Van der Horst, directeur der gasfabriek te Amsterdam, en Kapteyn, ingenieur der Staatsspoorwegen.

VOORBURG. De Raad alhier heeft besloten, een plan voor de rioleering der gemeente te doen opmaken en dit daarna om advies te stellen in handen van een deskundige.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot ingenieur 2e kl. de ambtenaar op non-act. P. J. Bertel; tot opz. 2e kl. de ambtenaren op non-act B. H. W. Willebrands, P. K. van Gumert, J. H. Rouwenhorst, L. P. A. Beraud en J. W. Coorengel;

toegevoegd: aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling in het belang van de drinkwatervoorziening van de hoofdplaats Soerabaja, de opzichter 2e kl. W. Polman;

ontheven: bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java, eervol van de tijdelijke waarneming der betrekking van: adjunctchef der 2e afdeeling H. Swart, wordende hij tevens benoemd tot de vroeger door hem bekleede betrekking van opzichter der 1e kl.; opzichter der 1e kl. A. Hillebrandt, wordende hij tevens benoemd tot de vroeger door hem bekleede betrekking van opzichter der 2e kl.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een of meer adjunct-inspecteurs van den arbeid. Jaarwedde van f 1500,— tot f 2500,—. Zij moeten op 1 Jan. nog geen 36 jaar zijn. Zich aan te melden voor 1 Juni 1902 aan het Dep. van Binnenl. Zaken. (*Zie Staats-Ct. No.* 18.)

— Onderbaas aan een der fabrieken van ijzerwerken, in de nabijheid van Rotterdam, tegen 1 Juli. Sollic. letter H W. A. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Adjunct-Ingenieurs bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië worden gevraagd twee civiele en vier werktuigkundige ingenieurs, in het bezit van diploma's, bedoeld bij artikel 61 of 64 der wet van 2 Mei 1868 (Staatsblad no. 50). Bezoldiging f 200 's maands. Sollicitatiën op zegel, voor den 15n Juli bij het departement van koloniën.

— Adspirant-ingenieurs. Bij den dienst van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië kunnen worden geplaatst zes adspirant-ingenieurs. Sollicitatiën vóór 15 Juli bij gezegeld adres bij het Departement van Koloniën. Bezoldiging f 250.— 's maands.

— Opzichter 3de klasse. Ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië kunnen worden gesteld om te worden benoemd tot opzichter der 3de klasse bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië twee personen die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat in Nederland. Bezoldiging f 150 's maands. Sollicitatiën op zegel voor 15 Juli, bij het Departement van Koloniën.

— Opzichter voor een groot werk, tegen 1 Juni. Hoog salaris. Brieven, onder lett. S 34, aan het Algemeen Advertentie-Bureau Rouma & Co., te Amsterdam.

— Bouwkundig Teekenaar, practisch ontwikkeld, P. G., goed détailleur, op een architecten-bureau te Amsterdam. Salaris f 80 per maand. Fr. br., onder letter A, aan Egeling's Boekhandel, Heerengracht te Amsterdam.

— Dagelijksche Opzichter voor den bouw van een fabriek te Middelburg, voor ongeveer drie maanden. Brieven aan de Naamlooze Vennootschap „The Vitrite Works", te Middelburg.

— Leeraar in het Teekenen voor machinebankwerkers en smeden aan de Ambachtsschool te Harlingen. Aanvangssalaris f 1200. Inzending van teekeningen enz. aan den directeur der school vóór den 24 Mei e. k. Indiensttreding 1 Augustus.

— Onderbaas voor de uitvoering van een bouwwerk te Amsterdam. Brieven, onder letter F A 473, aan het „N. v. d. D."

— Tweede Opzichter, salaris f 60 per maand. Brieven, onder letter P 70, aan de Nederl. Kiosken-Mantsch., te Rotterdam.

— Leerares of Leeraar in de schilder- en teekenkunst, lesuren pl. m. 15. Jaarwedde f 750. — Leerares of Leeraar in het styleeren, stijl- en ornamentleer en vakteekenen, lesuren pl. m. 17. Jaarwedde f 900. — Leerares of Leeraar in het boetseeren, lesuren 9. Jaarw. f 500. — Leerares of Leeraar in het lithografeeren en etsen, lesuren 6. Jaarwedde f 350. — Leerares in het teekenen, lesuren 14. Jaarwedde f 500. Allen aan de Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor Meisjes te Amsterdam. Sollicitatiën in te zenden tot uiterlijk 6 Juni. Voor inlichtingen en het inleveren van studies vervoege men zich dagelijks tusschen 11 en 12 uur bij de directrice, mej. J. M. E. Kerlen, aan het Gebouw voor den Werkenden Stand, Groenburgwal 24.

— Teekenaar voor detailleerwerk, aan een machinefabriek te Amsterdam. Brieven, onder letter Q 2839, aan Allert de Lange's Annonce-Bureau, Damrak, Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

8 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, f 40—f 100 's maands.
1 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 j., f 90 's maands;
3 teek., 19 tot 23 jaar, f 40 tot f 70 's maands.
5 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, f 25—f 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, f 70 's maands.
1 Werktuigk. opzichter-teek (constructeur), 45 jaar, f 100 per maand.
1 Waterbouwk. opz.-teek., 21 jaar, f 55 per maand.

CORRESPONDENTIE.

Aangezien ons blad des Vrijdags ter perse gaat, moeten alle stukken om in het des Zaterdags verschijnend nummer van ons blad geplaatst te kunnen worden, uiterlijk Donderdags, aan ons bureau zijn ingekomen. Inzenders en correspondenten worden opmerkzaam gemaakt op de wenschelijkheid het papier slechts aan eene zijde te beschrijven. RED.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Asphaltfabriek WIJHE.
Voorheen MEIJJES & BOSCH.
Leggen: HOUTCEMENTDAKEN, MASTIKDAKEN ASPHALTDAKEN en ASPHALTVLOEREN.
Fabriceeren: ASPHALTDAKPAPIER, HOUTCEMENT ISOLEERPLATEN, CARBOLINEUM, enz.
Directe levering. Prima referentiën. Concurreerende prijzen. Veeljarige garantie.

HOUTEN
Parketvloeren,
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 24 Mei 1902. N°. 21.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DE BEURS TE AMSTERDAM.

II.

De Heer Zocher had zich in zijn „Kort Antwoord", gelijk wij zagen, nog al blootgegeven. Den Heer Warnsinck viel zijn „Beknopte Wederlegging" dan ook niet moeilijk.

„Wat de vraag aangaat", zoo begon hij, „of wij na de lezing van dit Kort Antwoord de zaken anders hebben ingezien, zoo als de Heer Zocher voor mogelijk houdt, daarop moeten wij openhartig antwoorden, dat ons die tegenbedenkingen van veel te weinig gewigt toeschenen, om eenige verandering in onze wijze van zien te hebben kunnen veroorzaken. Grootendeels toch bevat het antwoord van den Heer Zocher eene menigte bijzaken en personaliteiten, die met zijn model of deszelfs verdediging niets gemeen hebben".

En niet zonder ironie wordt dan opgemerkt: „Het verwonderde ons zeer, dat de oogenblikken van zijnen, naar het schijnt zeer bekrompen tijd, welken hij zich beklaagt aan het schrijven van zijn stukje te hebben moeten besteden, in stede van door zijn Ed. te zijn aangewend tot een grondig wederleggen onzer aanmerkingen, eigenlijk verspild zijn door het ten papiere stellen van niets afdoende redeneringen".

De jeugdige Warnsinck voelde zich vooral gekrenkt door den vaderlijken toon, die Zocher had aangeslagen. „De Heer Zocher komt hij herhaling terug op onzen jeugdigen leeftijd, als ware dit een groot bezwaar. Maar bij verschil van meening komt het, naar ons inzien, aan op het *al* of *niet gegronde* der redeneringen en niet op de jaren van de onderling verschil hebbende personen. Trouwens op eenen leeftijd als de onze komt ons die bedenking al van zeer geringe waarde voor. Indien men in een ouderdom van 25 of 30 jaren niet in staat is, het goede van het kwade te onderscheiden, zoo gelooven wij, dat men op verderen leeftijd te vergeefs zich dit voorregt zal pogen eigen te maken".

Merkwaardig, als een staaltje van den geest des tijds, is wat er omtrent den stijl in de brochure gezegd wordt. „Wij hebben beweerd, en houden zulks staande, dat men in Engeland de Grieksche kunst verwringt, en, door het voorbijzien van derzelver principes een bastaard-Grieksch te voorschijn brengt. Dit is ook het gevoelen van kundige mannen, en de beroemde Engelsche archeoloog en kunstkenner Millingen, dien wij de eer hadden te Florence te ontmoeten, keurde daarin de handelwijze zijner eigene landgenooten hoogelijk af. Met hetgeen wij daarover gezegd hebben wilden wij echter geenszins beweren, dat men in Engeland niet eenig goed gebouw in den Griekschen smaak aantreft. O neen! en onder dezulken rekenen wij te Londen de St. Pancraskerk en het Colosseum in Regents Park".

Wie weet er tegenwoordig nog iets van dien Millingen? Wie die nu te Londen komt gaat daar klassiek-Grieksche gebouwen bewonderen?

Zocher had gezegd, dat Warnsinck's Beursontwerp een copie van dit Colosseum was. Zoo zou men later Cordonnier als navolger van het Raadhuis te La Rochelle aan de kaak stellen. Het plagiaat van Warnsinck schijnt nog al kras gewoest te zijn, want hij moest „openlijk bekennen, wat het uitwendige betreft, gezegd Colosseum te hebben gevolgd."

Hier legde Warnsinck het dus af, maar hij stelde zich schadeloos door Zocher in het zonnetje te zetten naar aanleiding van wat deze omtrent de wijze, waarop zijn project was goedgekeurd, had opgemerkt.

„De Heer Zocher merkt, in den beginne van zijn geschrijf, aan, dat hij zijn model niet behoeft te verdedigen, daar het door den Ed. Achtb. Raad is goedgekeurd. Hierop antwoorden wij, dat die goedkeuring en het door dezelve in de bekwaamheden van Zijn Ed. gesteld vertrouwen, het hem, naar ons inzien, juist tot pligt behoorden te maken, om zijn Beursmodel met gegronde en bescheidenlijk voorgedragen aanmerkingen, in bescherming te nemen; ten einde, door eene welgefundeerde en alles afdoende wederlegging te toonen, dat hij berekend was voor de taak die hij,

geheel vrijwillig, had op zich genomen, en waartoe hij door *niemand* verplicht konde worden. Ware Zijn Ed. daartoe voor zich zelven, of voor zijnen gevestigden naam, al niet gehouden — hij was, als Bouwmeester, tot een mannelijke, ja ridderlijke verdediging ten duurste verpligt. De Heer Zocher zoekt zijne voorname sterkte in *eigen lof, de algemeene opinie te zijnen voordeele, een onderwinding van vijf en twintig jaren* en *zijn verpligting aan Amstels Notabelen?*"

Den Heer Zocher worden dan een twintigtal categorische vragen gesteld, die wij eenen, daar de Haarlemsche bouwmeester er nimmer op heeft geantwoord, met stilzwijgen voorbij kunnen gaan.

Doch wat omtrent de plaats van het gebouw wordt in het midden gebracht, verdient wel onze aandacht. Zocher had de Beurs niet over het Paleis willen zetten, omdat de onteigening der benoodigde gebouwen de kosten met een millioen verhoogd zoude hebben.

Nu vraagt Warnsinck: „Hoe is Zijn Ed. aan die taxatie gekomen? Volgens deze berekening zoude, dooreen, elk der 45 perceelen ruim *f* 22,000 waard zijn. En nu vragen wij aan een ieder of de raming van deze meerendeels kleine en onbeduidende gebouwen, waarvan de grootste (met uitzondering van het enkele kommandantshuis) weinig meer dan *f* 8 à 10,000 en het meerendeel, op Vischmarkt en Vijgendam ongeveer slechts een derde dezer som zullen waard zijn, niet alleszins belagchelijk te noemen is, en of het ongegrond was, dat elk deskundige deze opgave ten eenenmale onjuist heeft bevonden? De uitslag der wekelijksche veilingen te Amsterdam kan hierop het zegel drukken, en de verbazing wettigen, hoe de Heer Zocher zijne begrooting van *meer dan een millioen* heeft durven ter neder schrijven. Niet minder dan deze belangrijke som woog, uit een menschlievend oogpunt, bij Zijn Ed. het belang der bewoners van die 45 perceelen, en betoonde hij zich angstvallig om hen in zoovele onvergenoegden te herscheppen. Dit bezwaar schijnt oppervlakkig van eenig gewigt; maar is Amsterdam zoo overbevolkt, dat er voor 45 huisgezinnen geene woningen meer zouden bestaan? En heeft Zijn Ed. ten andere wel gedacht aan een ander aantal onvergenoegden op het Water en in de Warmoesstraat, die, door de plaatsing van zijne Beurs, beroofd zullen worden van de voordeelen welke zij thans in vele opzichten genieten, met welker verlies, door menig ongerijf vergezeld, zij zich bedreigd zien, en waardoor de waarde van alle daar gelegen perceelen noodwendig in prijs zal verminderen?"

Hier wordt ons een belangwekkend kijkje gegeven in het Amsterdam van 1840. De prijzen der huizen in het midden der stad waren toen niet hoog; voor ruim *f* 8000 kon men zijn gading vinden. Met welk cijfer dit bedrag vermenigvuldigd moet worden om de tegenwoordige waarde te verkrijgen, moge een makelaar zeggen. Ook de vrees, om ontevredenen te maken door onteigening komt ons nu zonderling voor. Maar in 1840 ging alles blijkbaar huiselijker. Alleen op de belangen van de bewoners der Warmoesstraat werd niet gelet. Na twee en zestig jaar kan het stadsbestuur het begane onrecht weer goedmaken, en door het afbreken der Beurs den Warmoesstraters het vroegere uitzicht op den Dam weer schenken, doch dan weet het niets beters te doen, dan voor te stellen door het stichten van een nieuw bouwwerk den ouden toestand te bestendigen.

Het slot van de brochure is zeer eigenaardig. Warsinck schrijft daar het volgende: „Wij gelooven thans genoeg gezegd te hebben, om het onderling verschil aan de verdere beschouwing van den onbevooroordeelden en met gezond verstand begaafden lezer te kunnen overlaten; alleen moeten wij ten slotte hier nog bijvoegen, dat de verklaring van den Heer Zocher, aan het einde van Zijn Antwoord, aangaande het niet begrijpen der onderscheiding, welke er bestaat tusschen zijnen persoon en het geleverd model — den man en zijn werk — den kunstenaar en zijn talent, door ons op zijn woord moet worden aangenomen. Die onderscheiding is echter zoo fijn niet, als Zijn Ed. schijnt te vooronderstellen, maar ligt in den aard en natuur van twee zeer uiteenloopende zaken, die, waren dezelve door den schrijver onder de aandacht gehouden hem zouden hebben bewaard, om ons persoonlijk wegens onzen leeftijd en vooronderstelden gebrek aan ervaring *weinig beleefd* aan te vallen. Wij hadden verwacht, dat Zijn Ed., een vak beoefenende waarbij de wiskundige wetenschappen onmisbaar zijn, het bekend: *die wel denkt, onderscheidt wel*, zou hebben onder het oog gehouden, gelijk wij vermeenen, te hebben gedaan. Wat Zijn Ed. verder omtrent de verdenking van wangunst opmerkt, zoo zij gezegd, dat hij een geschil, waarbij geene bijzondere opinien, maar alleen beginselen in aanmerking komen, daarvan geen reden zijn kan; en wanneer van den beroemden Homerus, door des bevoegden, getuigd wordt, dat hij wel eens kon insluimeren; en sommige, ja vele werken, van den grooten en genialen Michelangelo aanleiding tot gegronde aanmerkingen hebben opgeleverd, of te beschouwen zijn als eerste oorzaak van den wansmaak, die onder de latere Borromini's en Guarini's tot rijpheid kwam, zonder dat daarom de roem dezer vermaarde mannen verkleind is geworden; dan kan, dunkt ons, de Heer Zocher wel niet met goed regt beweren, dat zijn werk de kritiek der kunstkenners zou zijn ontwassen."

Waar zijn zij gebleven, die kunstkenners van 1840? En tusschen Homerus, Michelangelo, Borromini en Guarini ter eener zijde en Zocher met Warnsinck aan den anderen kant is nogal afstand. In den tijd, dat de bedoelde kunstkenners leefden, dweepte men met al wat Grieksch was, of er voor door wou gaan. Michelangelo, Borromini en Guarini stonden slecht aangeschreven. Men moet daar Dr. Franz Kugler, wiens „Handbuch der Kunstgeschichte", in 1842 bij Ebner & Seubert te Stuttgart verschenen, het voorbeeld voor al de latere geweest is, maar eens op nalezen.

Het valt niet te ontkennen, dat Warnsinck's kritiek, hoe gegrond zij ook was, het publiek van dien tijd koud gelaten heeft. Toen de Beurs in 1845 met groote plechtigheid door Koning Willem II geopend was, werd in proza en poëzie den lof verkondigd van Zocher en zijn schepping.

Dat de beursbezoekers weldra ontevreden werden vond zijn oorzaak niet daarin, dat het gebouw hun smaak beleedigde, maar dat het, wat het middengedeelte betrof, niet overdekt was. En daar het portiek zich juist naar het Zuidwesten keerde, verging men van den tocht. Bij regen of sneeuw moesten zij, die op het plein stonden, ijlings onder de galerijen vluchten.

Al deze ongemakken had men op de Oude Beurs niet geteld. Er waren menschen, die zeiden, dat de vroegere generaties van handelaren zoo drukke zaken hadden, dat hun voor klagen geen tijd overbleef. Die opmerkers zochten verband tusschen het kwijnen van den handel en de klachten.

Wat daarvan zij, Zocher mocht men van het gebrek geen verwijt maken. Warnsinck zegt dat de Raad „het besluit nam tot het daarstellen eener onoverdekte of opene Beurs".

Het is wel jammer geweest, dat, toen ten slotte tot de overdekking van het middenplein werd overgegaan, dit door het stedelijk bouwpersoneel, zonder medewerking van Zocher gebeurd is. Want het effect van het geheel is door die overdekking zeer benadeeld. Als tot de slooping wordt overgegaan zal men, vermoedelijk, wel met dit middendeel beginnen. Wie over Zocher's schepping in welstand oordeelen wil, zal weldoen, het gebouw nog eens binnen te gaan, als de sloopers tot aan de kroonlijst der galerijen gevorderd zijn.

In het jaar 1847 heeft de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Zochers Beurs-ontwerp uitgegeven. Een zonderling noodlot heeft gewild, dat Warnsinck toen secretaris dier Maatschappij was.

De Beurs is tot omstreeks 1880 door de handelaars gebruikt, zonder dat men van klachten vernam. Het was er 's zomers erg warm, 's winters koud, doch die ongemakken waren, daar de eigenlijke Beurstijd slechts een half uur duurt, wel te dragen.

Doch toen de stadskas versterking noodig had, en de beursbelasting was ingevoerd, die weinig in den smaak van den handel viel, begonnen de klachten.

Een ernstige poging, om Zochers schepping door verbouwing aan de eischen van den tegenwoordigen tijd te doen beantwoorden, is nooit gedaan. Het gebouw was nu eenmaal veroordeeld; al in 1879 werd „la mort sans phrase" er over uitgesproken. Een kwart eeuw heeft het nog gestaan, want zoolang moest, door verschillende omstandigheden, de executie worden uitgesteld. Men deed alles, om de veroordeelde te bezwaren, tot dat op het laatste oogenblik het besef levendig wordt, dat er een onrechtvaardig vonnis is geveld; maar nu moet het recht, ofschoon het onrecht is, zijn loop hebben.

De geschiedenis der Beurs van Zocher vertoont veel overeenkomst met die der Beurs van Berlage. De toekomst zal leeren, hoever die overeenkomst gaat. Ook voor gebouwen geldt het: Respice finem.

ELECTRISCHE OMNIBUSSEN MET BOVENGRONDSCHE GELEIDINGEN.

Verleden jaar werd door den ingenieur Thomas Marcher, onder den titel „Geleislose electrische Bahn mit Oberleitung", een brochure in het licht gegeven, waarin de aandacht werd gevestigd op electrische omnibussen met bovengrondsche geleidingen;

1°. als een zaak, die de opening van een nieuw arbeidsveld voor de industrie der verkeersmiddelen kan teweegbrengen, en

2°. als een verkeersmiddel, dat aangewezen kan worden geacht in een bestaande behoefte te voorzien.

Litteratuur over dit onderwerp is nog zeer schaarsch. De schrijver heeft daarom nagevorscht wat er van proefnemingen op dit gebied bekend was en uitgevoerde inrichtingen onderzocht; verder aangetoond, waarin de electrischen omnibus zich van de electrische tram moet onderscheiden, om aan de speciale eischen, waaraan eerstgenoemde bestemd is te voldoen, ook te kunnen voldoen, zonder dat voor een gelijk nuttig effect een grooter stroomverbruik noodig is.

Na voorts enkele voorname onderdeelen van de electrische omnibussen te hebben beschouwd, geeft de schrijver een rentabiliteitsberekening, waaruit blijkt, dat de omnibus nog winst kan opleveren, waar de tram reeds met verlies moet werken.

Wij achten het wel de moeite waard hier de woorden aan te halen, waarmede de schrijver het onderwerp inleidt.

* *

Het groote gemak, de groote zekerheid en de gemakkelijkheid, waarmede het electrische bedrijf overal toegepast kan worden hebben tengevolge gehad, dat in bijna alle grootere steden, de paardentrams door electrische trams zijn vervangen. De verandering of nieuwe aanleg, had in het algemeen in een verrassend korten tijd plaats in een tijdperk, dat voor de algemeene ontwikkeling van industrie en verkeer zeer gunstig was.

Daarbij is het voorgekomen, dat electrische trams werden aangelegd op plaatsen, waar ingevolge gering verkeer te voorzien was, dat zij niet rendabel zouden blijken.

Daarnevens doet zich het geval voor, dat zich ook in kleinere steden en streken met een zich ontwikkelende industrie, de behoefte aan een goedkoop vervoermiddel doet gevoelen. Men heeft toen gezocht naar een oplossing, waardoor in beide gevallen de bezwaren zouden kunnen worden overwonnen en deze oplossing gevonden door de constructie van den electrischen omnibus met bovengrondsche geleiding. Dit vervoermiddel vormt een verder lid in de ontwikkeling onzer groote verkeerswegen. Het eerst komen als zoodanig in aanmerking de spoorwegen, die op zwaren onder- en bovenbouw, van het eene eind des lands naar het andere, de voornaamste steden met elkander verbinden door het sneltreinverkeer. Daarna komen de localspoorwegen, die, met minder snel verkeer, meer afgelegen en landelijker streken door snijden en met de hoofdspoorwegen in verbinding brengen.

Vervolgens de eigenlijke tramwegen, die van bestaande wegen en straten gebruik maken en soms de dichtstbebouwde gedeelten der steden doorkruisen en waarop wel de meeste verscheidenheid van trekkrachten, van de stoomkracht af tot paardentrekkracht toe, toepassing vindt. Aan de tramwegen sluit zich de electrische omnibuslijn zonder rails aan. Daar de aanleg goedkoop is, is zij het aangewezen verkeersmiddel in steden beneden 30.000 inwoners en voor de toekomst ook tusschen steden onderling, of tot verbinding van uitspanningsoorden en voorsteden in den omtrek met de steden zelf.

Ook voor goederenvervoer, dat geregeld langs denzelfden weg moet plaats hebben, verdient dit systeem aanbeveling, maar ook in het bijzonder in groote steden, waar de tramrails hinderlijk en storend voor het verkeer worden, is het bij uitstek geschikt. Voordat evenwel de electrische omnibus tot zijn recht kon komen, moest de accumulatoren-omnibus, om de groote gebreken, die haar aankleven, waaraan wel voornamelijk het enorme gewicht schuld is, verdwijnen uit de rij der vervoermiddelen, waarvan voor de toekomst practische resultaten te verwachten zijn.

Wij zullen den schrijver niet verder volgen, waar hij, na er op te hebben gewezen, dat het denkbeeld van den omnibus met bovengrondsche geleiding zijn ontstaan te danken heeft aan de electrische trekschuit van den Amerikaan R. Hunter (1889), verder in het kort de historische ontwikkeling nagaat, om daarna over te gaan tot de beschrijving van den geperfectionneerden omnibus en zijne verschillende onderdeelen. Wellicht vinden wij later gelegenheid hierop nader terug te komen.

Alleen zij hier vermeld, dat de eerste omnibus, als hier bedoeld, op de Parijsche tentoonstelling van 1900 in het park van Vincennes dienst deed. Deze inrichting was gemaakt volgens het systeem Lombard-Gérin, door de „Compagnie de Traction par Trolley Automoteur."

Naar hetzelfde systeem bouwde later de ingenieur Brandt een proeflijn in Eberswalde bij Berlijn.

Verder waren verleden jaar, volgens hetzelfde systeem, in Frankrijk twee en in Italië, Zwitserland en Oostenrijk-Hongarije elk één lijn in exploitatie of in aanleg. In Dresden was een plan in voorbereiding en bij Königstein werd 1 Mei 1901 een lijn geopend.

Inmiddels is er al weder een jaar verstreken en zijn zeker hier en daar leerzame ervaringen opgedaan, die al was reeds de practische bruikbaarheid van het vervoermiddel bewezen, natuurlijk nog tot verdere verbeteringen aanleiding zullen geven.

Wij willen op die ervaringen niet vooruitloopen, doch alleen nog even terugkomen op de geschiktheid van den electrischen omnibus met bovengrondsche geleiding, als oplossing van moeilijkheden, die zich voordoen in onze groote steden, waar nu electrische trams in aanleg zijn of voorbereid worden. Die moeilijkheden zijn van verschillenden aard en te Amsterdam b. v. geheel andere dan te 's Gravenhage.

Deelden wij af en toe over de verkeersquaestie in de Residentie een en ander mede, het schijnt wel, dat daarin telkens nieuwe bezwaren rijzen; men krijgt althans den indruk, dat de commissie, van gemeentewege met de oplossing van het vraagstuk belast, daarmede niet erg opschiet.

De openbare meening is, gelooven wij, vrijwel dat electrisch bedrijf op de Haagsche tramwegen een eisch des tijds is. Een verandering van het bestaande bedrijf met paarden in electrisch bedrijf, daartoe schijnt de Tramwegmaatschappij niet te bewegen, dan op voor de gemeente ongewenschte voorwaarden.

Nieuwe tramlijnen of uitbreidingen van bestaande kan de gemeente wel aanleggen, maar de Tramwegmaatschappij heeft de voorkeur voor de exploitatie en zoo zijn er meer punten, die de Haagsche tramquaestie tot een zeer ingewikkelde maken.

Toen ons de brochure van Marcher in handen kwam rees, zoodra de strekking van dit geschrift ons duidelijk was, bij ons de vraag of in de toepassing van het systeem van electrische omnibussen met bovengrondsche geleidingen niet een oplossing gelegen kon zijn voor vele moeilijkheden, die zich in de Residentie voordoen.

De bovengrondsche geleidingen kunnen in alle straten, ook daar waar rails niet gelegd kunnen worden, gemakkelijk worden aangebracht, zoo zelfs, dat die geleidingen later voor electrische trams kunnen dienen.

De omnibus, een vroeger te 's Gravenhage onbekend vervoermiddel, heeft daar, hangende de tramquaestie en bij de toenemende ontoereikendheid van het tramnet, sedert eenige jaren burgerrecht verkregen.

Plannen voor een gemeentelijke installatie voor electrisch licht en beweegkracht zijn in bewerking.

Wat zou dus de gemeente beletten, om, ten einde in de steeds dringender behoefte aan vlug en goedkoop verkeer te voorzien, geheel onafhankelijk van de Tramwegmaatschappij en de Tramquaestie, over te gaan tot den aanleg van electrische omnibuslijnen met bovengrondsche geleiding?

Die vraag verdient, naar onze bescheiden meening, ernstige overweging en wij kunnen dan ook niet nalaten de aandacht dergenen, die zich in onze groote steden bezig houden met de verkeersquaestie, op dit nieuwe vervoermiddel te vestigen.

OVER DE GRENZEN.

I.

Het artikeltje „Restaureeren" vestigde de aandacht op een paar zeer belangrijke bouwwerken in Duitschland, doch onmiddelijk in de nabijheid van Nederland zich bevindende.

Maar weinigen weten, welke kunstschatten het Oude Land van Kleef bevat, en hoe gemakkelijk zij te bereiken zijn. Nijmegen wordt des zomers door talrijke scharen van Nederlanders bezocht. Een uitstapje naar Berg-en-Dal of den Duivelsberg wordt dan niet verzuimd.

Het eerste dorp op Duitsch gebied, dat men ziet liggen is Zyfflich. Daar treft men de oudste Romaansche kerk uit het voormalig hertogdom aan. Zij werd, met het klooster dat er bij behoorde omstreeks het jaar 1000 door graaf Balderik van Oplage gesticht en aan Sint Maarten toegewijd.

Van de basiliek, in de 11de eeuw gebouwd zijn nog het middenschip en de toren aanwezig. De toren werd in 1274 verhoogd, en toen werd het oude koor door een ander in Gothischen stijl vervangen. Omstreeks 1436 brak men de zijbeuken af, en werden de openingen tusschen de pijlers van den middenbeuk dichtgemetseld. De toren werd in lateren tijd door vier reusachtige beeren van gebakken steen geschraagd. In 1718 werden de Romaansche gewelven weggebroken en de tegenwoordige zoldering daarvoor in de plaats gemaakt.

Het portaal van den toren is een merkwaardig overblijfsels uit den Romaanschen tijd en heeft, wat zijn behandeling betreft, groote overeenkomst met het noordelijk portaal der kerk te Nederhorst den Berg. Maar terwijl aan de Vecht het opschrift in majuskels niet voltooid is, leest men te Zyfflich: Vita salus requies datur hic, pulsate fideles. Ook komt daar, behalve de spiraalvormig gewonden hoeklijst, van boven nog een bladversiering voor, en dienen twee koppen als ondersteuning van den bovendrempel.

Het is te begrijpen, dat de kerk door de veranderingen, die zij ondergaan moest, veel van haar oorspronkelijk karakter verloor. Maar vooral aan de noordzijde kan men nog verscheidene Romaansche details waarnemen. Men ziet daar de vierkante pijlers, die de bogen dragen, en de zuilen, die tusschen de pijlers geplaatst, kleinere bogen ondersteunen. De kapiteelen dezer zuilen zijn naar de Composit-orde der Romeinen gevolgd.

In 1436 werden, in plaats van de kleine Romaansche ramen groote Gothische vensters gemaakt. Maar in 1718 werden ook die dichtgemetseld en lager nieuwe ramen ingebroken, waardoor de Romaansche architectuur zeer werd beschadigd. De steunbeeren werden toen ook in hun tegenwoordigen vorm gebracht. De kerk bestaat grootendeels uit tufsteen; voor de herstellingen is evenwel van gebakken steen gebruik gemaakt.

Wie het gebouw binnengaat, zal door de majesteit van het interieur niet getroffen worden. De 18e eeuwsche verbouwing heeft het effect bedorven. Een koperen kaarskroon, geheel als de Hollandsche, en een doopvont uit de 13e eeuw trekken echter toch de aandacht. Vooral de doopvont, met vier koppen op de hoeken, en op een korte zuil rustende, is een merkwaardig werk uit de 13e eeuw.

Men verzuime ook niet, zich de houten groep te laten wijzen, die Christus en de Samaritaansche vrouw voorstelt. Het zijn slechts kleine beeldjes, en de moderne polychromie heeft er geen goed aan gedaan. Maar het geheel is een der beste snijwerken uit het begin der 16e eeuw, die bewaard bleven. Niet alleen technisch is de groep een meesterstuk; ook de

natuurlijke houding der figuren verdient bewondering.

Iets verder wan Zyfflich vindt men het dorp Wijler. Hier moet ook een Romaansche kerk gestaan hebben, waarvan echter alleen de fundamenten zijn overgebleven. Daarop is, in de 18e eeuw, de tegenwoordige kerk van gebakken steen opgetrokken. De Romaansche toren bleef echter in wezen; hij heeft een eenvoudig portaal en kleine vensters, die twee aan twee geplaatst, telkens door een zuiltje gescheiden zijn. Ook deze kerk bezit een 17e eeuwsche kaarskroon en een fraai houten beeldje uit het begin der 16e eeuw, dat de H. Catharina voorstelt.

Het dorp Wijler ligt op de Nederlandsche grens. Als men den straatweg volgt wordt het stadje Kranenburg bereikt, dat aan den Hollandschen spoorweg gelegen is. De reizigers naar Kleef moeten hier uitstappen om zich aan het onderzoek der Duitsche beambten te onderwerpen.

Kranenburg is nog geheel Nederlandsch en het dialect, dat er gesproken wordt, herinnert aan dat, wat men te Nijmegen hoort. Van den burg, waaraan de plaats haar naam dankt, is niets meer over. Ook van de muren en torens, die het stedeke weleer omgaven, is maar weinig meer bewaard.

Kranenburg is, evenals Amsterdam, in de middeleeuwen door een mirakel beroemd geworden en tot bloei gekomen. In verschillende werken is dit mirakel herdacht. Zoo bestaat er een boekje uit het begin der 16e eeuw, dat tot titel heeft: „Dit is die legende ende dat teecken van de mirakel des heiligen Cruises van Cranenborgh, op wat tijt ende hoe dat gevonden is." Volgens dit werkje is in het jaar 1308 een crucifix bij Kranenburg aan een boom hangende gevonden. Allerlei mirakelen gebeurden, en toen bracht men het naar de kerk der stad. Die kerk, aan de H.H. Pertus en Paulus gewijd, was maar klein; één schip, door kruisgewelven gedekt; en aan de oostzijde door drie zijden van den achthoek gesloten, vormde haar plattegrond.

Die kerk vinden wij terug in den zuidelijken beuk der tegenwoordige. Zij bestaat grootendeels uit gebakken steen, en schijnt in het laatst der 13e eeuw gebouwd. Maar toen in de 15e eeuw het mirakel-kruis steeds meer bedevaartgangers naar Kranenburg deed stroomen, bleek het gebouw te klein, zoodat in 1412 de kerk naar het noorden door twee beuken en een koor werd uitgebreid. In 1436 werd het kapittel van Zyfflich naar Kranenburg verplaatst.

Terwijl men aan de zuidzijde nog de betrekkelijk eenvoudige vormen van ongeveer 1300 ziet, is het overige van de kerk veel rijker; door de ruime toepassing van gehouwen steen worden de Nederlandsche werken van dien tijd in herinnering gebracht. Aan de westzijde is een zware toren, die op twee geprofileerde pijlers rust, in de kerk gebouwd. Hij is evenwel niet verder dan tot den nok van den middenbeuk gevorderd, en toen door een laag dak gedekt. Bijzonder rijk is het torenportaal met een groot venster daarboven. Maar daar alles, wat men hier ziet, blijkbaar van een restauratie afkomstig is, blijft het de vraag, of ook het oorspronkelijke zich zoo vertoonde. De benedenste verdieping van den toren wordt door een balustrade afgesloten, die om de geheele kerk loopt, doch ook nieuw is. Merkwaardig zijn de schietgaten, die in de bovenverdieping van den toren zijn aangebracht. De toren bevat twee klokken. Een daarvan werd in 1474 door Gerrit van Wou te Kampen gegoten, de andere is van 1511, doch in 1644 door Jan van Trier vernieuwd.

Zoowel aan de noord- als aan de zuidzijde zijn fraaie portalen aanwezig. Van binnen maakt de kerk, wier beuken even hoog zijn, door de ster- en netgewelven een rijken indruk.

Het hoogaltaar is versierd met een triptiek van 1503, door een onbekend meester. Het middenstuk stelt de kruisiging voor, op de luiken is de aanbidding der Herders en de uitstorting van den H. Geest geschilderd. Groote kunstwaarde heeft het schilderwerk niet.

Natuurlijk is in deze kerk het altaar van het H. Kruis rijk versierd. Het triptiek met snijwerk, dat tafereelen uit het leven van Christus voorstelt, schijnt een Vlaamsch werk uit het begin der 16e eeuw. De meester die het maakte was geen kunstenaar van den eersten rang, maar iemand die uit Holland komt, waar alle soortgelijke altaren door de beeldstormers vernield zijn, zal dit snijwerk toch met aandacht bezien. Om de kostbare relikwie te kunnen bewaren werd reeds in de 15e eeuw een tabernakel van gehouwen steen met ijzeren deuren gemaakt, die rijke Laat-Gothische vormen vertoont. Bijzonder merkwaardig is de doopvont, waarin het jaartal 1448 werd uitgehouwen. Hij is achtkant; de voet vertoont traceeringen terwijl het bekken met Laat-Gothisch bladwerk prijkt. Ofschoon de traceeringen nog betrekkelijk eenvoudig zijn, hebben zij toch reeds hier en daar een flamboyant karakter.

Onder de talrijke beelden, in de kerk aanwezig, verdient alleen dat van den H. Christoffel, een werk van omstreeks 1500, de aandacht. Wie de kerk bezoekt, verzuime niet den geestelijke te vragen, de ivoorsnijwerken te mogen zien. In de sacristie bewijst een staand horloge, door Gerrit Bramer te Amsterdam gemaakt, dat men niet ver van het vaderland verwijderd is. En ook een paar 17e eeuwsche kabinetstukjes geven aan de overweldige ruimte iets huiselijks.

De ivoorsnijwerken bestaan uit een Oud-Christelijk diptiek met de figuren van Petrus en Paulus, een wijwatervat uit de 11e eeuw, met relief uit het leven van Christus, en een kistje uit de 10e eeuw, Byzantijnsch werk, met krijgslieden te voet en te paard, bijzonder fijn gesneden.

Kranenburg heeft ook een Protestantsche kerk. Het is een onbelangrijk gebouw van 1723. Maar het opschrift:

Gelooft zij God, die ons hier zonder kruys
Zijn zuyver woord doet hooren.
Vergaer o Heer in dit Uw beedehuys
Veel volk, door U verkoren.

doet zien, dat Kranenburg in dat jaar nog een volkomen Hollandsche stad was.

Als men van Kranenburg noordwaarts gaat, bereikt men het dorp Niel, vanwaar men over Zyfflich weer naar Nijmegen terug kan keeren. Niel bezit een kerk van gebakken steen uit de 15e eeuw, die onlangs gerestaureerd en van een Noorderzijbeuk voorzien werd. De toren aan de westzijde bestaat ten deele uit tufsteen. Zeer merkwaardig is de kerk niet. Onder de gewelfribben bevinden zich gebeeldhouwde consoles; het altaarstuk is een middelmatig schilderwerk uit het laatst der 16e eeuw.

Bij dit dorp ligt het kasteel Selem, dat uit gebakken steen opgetrokken, nog ten deele zijn middeleeuwsch karakter bewaard heeft. De platte grond is die der Nederlandsche kasteelen. Alleen een der vleugels van het hoofdgebouw, met twee daaraan grenzende hoektorens is nog in wezen. Van den anderen vleugel en van den walmuur, die de binnenplaats afsloot, is niets meer over. Een fraai traptorentje geeft nog de plaats aan, waar de tweede vleugel begon.

Het gebouw ligt schilderachtig tusschen het geboomte, en heeft vroeger aan de Van Heeckerens en

de Pallandts behoord. Nu is een Duitsche gravin de eigenares.

Wie de plaatsen, hier genoemd, wil bezoeken, doet het best, van Nijmegen met den trein naar Kranenburg te gaan, en dan van daar naar Niel te wandelen. Een zijweg rechts leidt naar Selem, van waar men langs een kleinen omweg Niel bereikt. Over Zyfflich en Wijler kan men dan naar Beek gaan en met de tram weer Nijmegen bereiken.

UITSLAG OP MUREN.

Het opstel van den Heer Corn. Visser omtrent dit onderwerp is niet van belang ontbloot.

De schrijver toont zich een aanhanger van de theorie, door den Heer Van der Kloes in „de Ambachtsman" ontwikkeld. Maar het zal hem niet ontgaan zijn, dat die theorie door de feiten niet bewezen wordt. Naar aanleiding van een Duitsch werkje, onlangs over dit onderwerp verschenen, zal de Heer Van der Kloes dan ook, naar hij heeft medegedeeld, nieuwe proeven gaan doen.

Ook in ons land is de zaak verscheidene malen besproken. Dat afdoende zou zijn aangetoond, dat de metselspeciën de oorzaak zijn, daarop valt heel wat af te dingen. Omtrent de steenen en hun scheikundige samenstelling, een factor die van groot gewicht moet zijn, werden tot dusverre, zooveel wij weten, geen onderzoekingen gedaan.

Toch zou dit dienen te geschieden, alvorens men met zekerheid zou kunnen zeggen, dat de steenen niet van invloed zijn. Hier te lande wordt de klei nooit uitgeloogd eer zij verwerkt wordt; zij wordt zóó uit het land, dat dikwijls eeuwen lang bemest is geworden, gegraven. De brandstoffen, waarmede de steenen gebakken worden, zijn zwavelhoudend. Velerlei verbindingen kunnen dus in de steenen voorkomen. In verscheidene gevallen zijn zwavelverbindingen aangetoond kunnen worden. Dat die een groote rol moeten spelen, spreekt van zelf.

De Heer Visser meent, dat wij nimmer het werk der eigenbouwers hebben bestudeerd. Hij sla echter de jaargang 1890 van „de Opmerker" op en zal daar lezen: „De speculatiebouwers, die zuinigheidshalve slechts kalk en zand gebruiken, hebben aan hun gevels van uitslag nimmer last."

Wij geven dan ook gaarne toe, dat de kalk den uitslag niet veroorzaakt. Maar dat het bewijs geleverd zou zijn, dat slappe bastaard trasmortel tot uitslag aanleiding geven zou, dit betwisten wij.

Het was vroeger algemeen gebruikelijk met zulk een specie te metselen. In de eerste jaren vertoonde de uitslag zich dan wel, doch hij werd allengs minder, en bleef ten slotte geheel weg, om alleen daar zich nog te vertoonen, waar, door toevallige omstandigheden, een muur veel vocht op kon nemen.

Voor de trasramen werd oudtijds steeds sterke trasmortel gebezigd. Meestal zijn die trasramen door hardsteenen platen aan het oog onttrokken; waar zij echter zichbaar bleven is dikwijls voortdurende uitslag en afschilferen waar te nemen.

In de laatste jaren is veel met magere Portland-Cementmoriels gemetseld; wie het deden, hebben over uitslaan niet te klagen gehad.

De Heer Visser, die te Amsterdam woont, kan er zich van overtuigen, hoe inderdaad het niet waterdicht afdekken van muren tot uitslag aanleiding geeft. Hij bezie het zandsteenen hoofdgestel van de Muiderpoort, in 1770 voltooid, en zal zien, dat het indringende water niet slechts tot uitslag in de fries, maar ook tot afbrijzeling daarvan aanleiding heeft gegeven. Ook de Beurs aan den Dam, die nu weldra verdwijnen zal, geeft een soortgelijk verschijnsel te zien.

Men kan zich voorstellen, dat in de specie van zware muren ongebonden kalk aanwezig is. Maar in de halfsteens-tuinmuren, die wij in onze vorige beschouwing noemden, en die hevig uitslaan, zal toch de kalk wel versteend zijn. En dat versteende kalk door water zou kunnen worden opgelost, achten wij niet wel mogelijk.

Het laatste woord over dit vraagstuk is nog vooreerst niet gezegd. Reeds veel zou gewonnen zijn, indien erkende vakmannen hunne ervaringen eens wereldkundig wilden maken. Want ofschoon ook proeven in het laboratorium nuttig zijn kunnen, komt het maar zelden zoover, dat de toestanden, zooals de werkelijkheid die geeft, in het laboratorium geheel en al nagebootst kunnen worden. De scheikundige onderzoekingen van steensoorten, metselspecie en water kunnen ons misschien reeds veel leeren. Daarom is het te hopen, dat de chemici aan het onderwerp eens hun aandacht wijden.

X.

RESTAURATIE VAN SCHILDERIJEN.

Het besluit van den Leidschen Raad, in zake de restauratie van een aantal schilderijen in het Gemeente-Museum, heeft den oud-rector P. M. Bots aanleiding gegeven, in het Leidsch Dagblad een artikel te plaatsen onder het opschrift „Aan wien de duizenden?"

Blijkt reeds daaruit de bedoeling van het betoog, nog duidelijker wordt die uit het stuk zelf, waarvan de aanhef luidt als volgt:

„In de Raadsvergadering, deze week door ons achtbaar stadsbestuur gehouden, is, fluks en wel, aan het bestuur van de Lakenhal een subsidie van vrij wat duizenden guldens toegestaan."

„Flink, zoo meenen wij, flink en ferm!"

„Immers dat geld, door de gemeente opgebracht, moet dienen om een menigte schilderstukken voor de gemeente te bewaren. Het geldt dus een eerezaak! Nog onlangs kwam de Prins der Nederlanden Leiden's Museum van schilderijen bezien, en reeds Keizer Rûdolf II van Habsburg heeft in zijn dagen een stuk van Lucas van Leiden, wat nu nog de glorie van de Lakenhal uitmaakt, willen aankoopen. Leiden, de geboorteplaats van Dou en Rembrandt, de veste van een Engelbrecht, Lucas van Leiden, de Mierissen enz. enz., heeft dus zekere majesteit hoog te houden:

Consedit medio sublimis Olympo."

(Zij is te midden van den Olympus, als verhevene, neergezeten).

„Maar toch is de vreugd over de verleende subsidie bij verschillende personen niet onvermengd. Neen, op verre na niet."

„En waarom dat?

„Omdat de tienduizenden guldens dezer geheele restauratie onze gemeente dreigen uit te gaan. Terecht heeft, in de jongste Raadsvergadering, de heer van Kempen hierover eenige woorden gesproken en tot ons genoegen heeft Mr. Aalberse (zelf lid der commissie, die de Lakenhal bestuurt) daarna beloofd dat er toch eerst eens zal onderzocht worden of heel onze stad Leiden geen persoon bezit, bekwaam genoeg voor dezen kunstarbeid. Maar, middelerwijl dit goede werk geschiedt, mag ook de publieke opinie in deze wel een weinig voorgelicht worden. Immers het wil ons voorkomen, dat wij, salvo meliori, bij deze restauratie-zaak eenige dingen ontmoeten, welke iedereen op slag zullen doen zeggen: het geheel passeeren der Leidenaars is zeer zeker onverantwoord."

„En daar wel alle lezers van het Leidsch Dagblad

hun plaatselijke belasting behoorlijk aan de stad voldoen, zoo gaat eene zaak, waarmee stadssubsidie van vele duizenden guldens wordt gemoeid, hun ook allen aan van nabij."

„Wat dan hebben wij hier dadelijk te constateeren?"

„Het feit, zoo antwoorden wij, dat er in het Museum van de Lakenhal, onder de menigte van stukken, welke nu gereinigd, geheeld, verdoekt of vernist gaan worden, ook vrij wat gewone stukken vorhanden zijn. Voorzeker, men vindt hier schilderwerk van Engelbrechts en Lucas van Leiden, hetwelk een Europeesche vermaardheid heeft en met geen tonnen gouds is te betalen. Ook heeft juist het grootste werk van den genoemden Lucas van Leiden, in zijn vijfhonderdjarig bestaan, velerlei mishandeling van oververf of bekladden geleden, ja, de Hebreeuwsche letters op het stuk zijn, als ik mij niet bedrieg, zelfs een later bijvoegsel, dat het beeld van God den Vader kwam wegnemen. Voor het behandelen van dit geheele stuk zoude men dus misschien wel Europa's meest beroemden restaurateur uit Berlijn willen ontbieden. Maar nu verder dient men te onderscheiden tusschen fagots en fagots. Is in de Lakenhal alles of ook maar het meeste schilderwerk eerste klasse? Het gelijkt er niets op. Neen, als hier voor tienduizend of vijftienduizend gulden restauratie aan een Hagenaar wordt besteld, dan geeft men ontegenzeglijk ook menig stuk van betrekkelijk kleine kunstwaarde, dat zeer zeker zijn herstelling nog wel waard is, maar welks toestand of beroemdheid toch volstrekt geen zeldzame restauratie-zorgen vereischt, aan een niet-Leidenaar."

„Dit nu valt te betreuren, ja, zeer te betreuren..... Of heeft Leiden waarlijk geen restaurateurs of althans geen restaurateur van naam? Ja, het heeft dien! Den lezers zijn excuus makende, dat hij hier in ietwat persoonlijke zaken treden moet, zal ondergeteekende eens meedeelen, wat hij hieromtrent mocht achterhalen."

En nu volgen eenige mededeelingen, die uitloopen op een aanbeveling van den heer Koene, van wien verder verhaald wordt, „dat wij in dezen eerzamen Leidschen burger iemand bezitten, die op restauratiegebied zijn sporen ruimschoots heeft verdiend en dan ook bij de lieden van de hoogste beschaving, als zoodanig geëerd wordt."

Uit hetgeen dan verder volgt, kan men, evenals uit het voorafgaande opmaken, dat het geheele artikel is ingegeven door een middeleeuwschen „esprit de clocher", dien men niet verwachten zou in de 20ste eeuw in een academiestad, in het hart van Holland, tusschen Den Haag en Amsterdam, maar die ditmaal eens in een kunstquaestie aan het daglicht treedt.

Het is echter niet om dit te constateeren, dat wij het bovenstaande aanhaalden; maar het artikel van den heer Bots heeft den Leidschen archivaris, den heer J. C. Overvoorde, waarnemend conservator van het Stedelijk Museum, naar de pen doen grijpen, om de eerzame burgers van Leiden in korte woorden duidelijk te maken, dat het betoog van den rector kant noch wal raakt.

„Of er, zegt de heer O., aan een al of niet-ingezetene het werk geheel of gedeeltelijk gegund zal worden, zal nader door de Commissie te beslissen zijn, doch dit mag ik wel als vaststaande aannemen, dat het alleen gegund zal worden aan een deskundige, die blijken heeft gegeven voor dit werk geheel berekend te zijn."

„De stadssubsidie is zeker niet verleend om eenig al of niet ingezetene proeven te laten nemen op de in het Museum aanwezige schilderijen. Stukken, die zoo weinig belangrijk zijn, dat een dergelijke proef niet kan schaden, zijn ook de kosten niet waard, en zullen niet ter restauratie worden voorgedragen, — en wat hiervoor wel in aanmerking komt, is ook te goed om als proefobject te dienen."

„Een dagblad is niet de plaats om over de eischen, voor een kundig restaurateur te stellen, te redetwisten; mocht de schrijver hierin belang stellen, dan wil ik hem gaarne mondeling mijn gevoelen hierover mededeelen. Ik wil hem dan ook gaarne met enkele voorbeelden aantoonen, hoe door het toevertrouwen van restauraties aan niet voor die taak berekenende personen in vroeger tijden belangrijke schade aan de schilderijen-collectie van het Museum is toegebracht. Hij zal dan hieruit kunnen zien, dat bij de beslissing op de vraag, aan wien de restauratie moet worden toevertrouwd, alleen mag gelet worden op de voorbereiding en bekwaamheid van den deskundige, en zelfs in de laatste plaats niet op de vraag of hij stadgenoot is of niet."

„Meent de Heer Bots, dat in deze gemeente een deskundige aanwezig is, aan wien met vertrouwen schilderijen van eenig belang kunnen toevertrouwd worden, uitstekend; als zijn aanspraken werkelijk den toets kunnen doorstaan, zal hierop zeker gelet worden. Hij vestige die aanspraken dan echter niet op het oordeel van pastoors, professoren en andere „lieden van de hoogste beschaving" waarvoor ik op hun gebied alle waardeering heb, doch die op het gebied van restauratie van oude schilderijen leeken zijn. Alleen aan het oordeel van deskundigen is hier waarde te hechten."

Deze woorden behoeven geen commentaar. De gemeente Leiden heeft zich reeds van bevoegde zijde het verwijt op den hals gehaald hare kunstschatten schromelijk te hebben verwaarloosd, zij mag zich nu dus zeker niet met halve maatregelen van de zaak afmaken.

De heer Bots erkent zelf, dat het hier een eerezaak geldt, vreemd genoeg echter wordt door hem de eer der stad achtergesteld bij de stoffelijke belangen van een of enkele eerzame burgers.

INGEZONDEN STUKKEN.

Mijnheer de Redacteur!

In uw stuk „de Beurs van Amsterdam" dat van een bouwkundig oogpunt voor de geschiedenis niet onbelangrijk is, omdat daarin een man besproken wordt, van een standpunt, waarvan men hem nimmer had leeren kennen, komt een zinsnede voor, die ik niet mag laten voorbij gaan.

Ik moet er openlijk tegen op komen, dat van dezen hoogst verdienstelijken, laat ons gerust zeggen beroemden kunstenaar, gezegd wordt, dat hij in de vergetelheid is geraakt.

J. D. Zocher Jr. (1) is als *bouwmeester* zeker geen primus inter pares geweest, doch hij had veel grootere verdienste, n.m. als tuinkunstenaar, en als zoodanig leeft zijn herinnering nog steeds onder ons. Niet alleen onder vakmannen maar ook bij 't beschaafde publiek.

Zijn werken, voor zoover niet door kleinzielige eigenaars en onopgevoede tuinbazen bedorven, wijzen nog op zijn groot kunstgevoel. Zijn schoone boomgroepen in den Haarlemmer Hout, in den Hertenkamp bij het Haagsche Bosch, de Wallen van Utrecht en Alkmaar en zoo vele talrijke werken houden zijn naam hoog en in eere.

(1) Men vergete nooit te spreken van Jan David Zocher Jr. Zijn vader, de aanlegger van 't Park „Soestdijk", was *Jan David Zocher*. Deze stierf tijdens 't werk, 1811.

Het is zeker een misstap geweest, dat hij zich op 't bouwkundige gedeelte begeven heeft, doch 't neemt niet weg, een kunstenaar was hij, doch door een moderne bril gezien, zullen zijn meeste tijdgenooten, wel af te breken zijn.

Hij was op kunstgebied een kind van zijn tijd en al moge zijn „Anglo-Grieksche bouwkunst" getuigen van zijn Anglo-manie, hij was het zeker niet erger als vele der tegenwoordige kunstenaars, die Engelsche landwoningen als voorbeeld nemen voor een stadswoning, en waar de ruimte 't eischt, het zelfs niet erg achten, er twee boven elkander te zetten. In J. D. Zocher Jr.'s tijd van glorie was 't ook mode Engeland na te volgen. Men vergete ook niet, dat het geheele „Empire-tijdvak" door geheel Europa invloed heeft gehad en dus niet minder op J. D. Zocher Jr.'s jeugd en opvoeding.

Hij moge als *bouwmeester* geen hooge roem behaald hebben, wat hij met vele tijdgenooten gemeen heeft, als tuinkunstenaar blijft zijn groote naam onaangetast, en is in ons land nog door niemand geevenaard.

Dat hij zich zelf op een voetstuk stelde in zijn antwoord pleit niet voor zijn nederigheid, maar hoevele doen dit tegenwoordig ook niet? Hoevele zijn er heden ten dagen niet, die daarvoor hun mannetjes hebben.

Zocher is met de Amsterdamsche beurs buiten zijn sfeer gegaan, hij had bij zijn buitenplaatsen en parken moeten blijven, maar talrijke bouwmeesters in zijn tijd, die 't gebied van Zocher's terrein betraden, hebben het hier nog schitterender afgelegd, dan Zocher op de hunne.

Het oordeel over Zocher als Bouwmeester is niet malsch, maar 't is een waarschuwing tevens voor de jongeren, om het oude spreekwoord te gedenken: „Schoenmaker blijf bij je leest". Schrijver dezes weest er dezer dagen in „de Bouwwereld" op, hoe tegenwoordig bouwmeesters zich inbeelden ook van Zocher's vak verstand te hebben.

Al mogen zelfs vorsten zich inbeelden ervaren te zijn in alle kunstvakken: „Universaal Genieën" zijn zeldzaamheden; Raphaël's en Michel Angelo's worden er niet iederen dag geboren. Wee, degene, die zich zulk een zeldzaamheid denkt, hij mag blijde zijn indien hem niet reeds tijdens zijn leven het piédestal onder de voeten wordt weggehaald. Na zijn dood geheurt het zeker. Wij zien het nu aan Zocher, niettegenstaande zijn welverdiende roem op zijn eigentlijk gebied.

LEONARD A. SPRINGER.

VEREENIGINGEN.

Verleden week heeft de Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht een zeer slecht bezochte vergadering gehouden.

Uit het jaarverslag van den secretaris bleek, dat met een rijkssubsidie ad ƒ 500 en een van de gemeente benevens bijdragen van particulieren, een fonds is gevormd, waardoor de restauratie van den gevel. Nieuwstraat 23, eigendom der Christ. Jongelieden-vereeniging kan worden uitgevoerd. Onder dezelfde leiding van den heer Van der Kas, had ook de restauratie plaats van den gevel Steegoversloot 58, die dank zij de opofferingen van den eigenaar, thans in zijn vollen luister prijkt.

Met genoegen kan ook nog melding gemaakt worden van de gevels Baggijnhof No. 64 en Hof 12, die door de zorg resp. van het doopsgezinde kerkbestuur en de gemeente werden schoongemaakt en ingevoegd en zoodoende tegen verder verval beschut.

De restauratieplannen der Groote Kerk waarvoor een commissie werd benoemd, konden, door het niet verkrijgen der in uitzicht gestelde rijkssubsidie niet worden doorgezet Toch werd door het rijk medewerking verleend door het doen van opnemingen en het vaststellen van het restauratie-plan.

Op de circulaire ten doel hebbende van de particulieren een bijdrage te erlangen, werd druk ingeschreven, zoodat wanneer het rijk voor dit jaar een post ter subsidieering uittrekt, met de hulp ook van de gemeente met de restauratie zal kunnen worden aangevangen.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. Wederom duiken plannen op, om eindelijk in onze stad een overdekte zwem- en badinrichting te krijgen. Een circulaire, ondertcekend door de heeren Otto Andriessen, S. van den Bergh Jr., mr. J. van Hobokee, O. Horstmann, jhr. dr. E. Teixeira de Mattos en G. Braam, deelt daaromtrent onder meer het volgende mee: Op de laatste vergadering van voor-tanders van het plan tot stichting van eene overdekte zwem- en badinrichting werden de noodige middelen bijeengebracht, om een terrein, geschikt voor dit doel, drie maanden vast in handen te krijgen. Het ligt aan den hoek der Van Oldenbarneveltstraat en Leuvehaven. De plannen zijn door deskundigen vervaardigd; de raming van het benoodigde kapitaal is ƒ 180,000. Het tegenwoordige plan is, deze som te verkrijgen door plaatsing van 90 aandeelen, ten bedrage van ƒ 1000 elk, doch splitsbaar in halve aandeelen van ƒ 500. De resteerende som van ƒ 90,000 stellen ondertcekenaren zich voor te verkrijgen door plaatsing eener eerste hypothecaire obligatieleening, welke ruimschoots zal zijn gedekt door de waarde van grond, opstal, machinerieën enz. Op grond van de inteekenlijst in het bezit van den heer G. Braam en van toezeggingen, houdt het comité zich reeds verzekerd van de plaatsing van een bedrag van ƒ 55,000.

De geprojecteerde inrichting zal omvatten: een groot zwembassin (28 × 13 Meter), kuipbadinrichtingen in diverse klassen, heete lucht-, stoom-, douche- en andere sanitaire baden, terwijl in het gebouw, geheel afgescheiden en met separaten toegang in de Alexanderstraat, een volks-kuipbadinrichting is ontworpen.

Het comité wekt stadgenooten op, om te helpen tot stand komen een goede overdekte bad- en zweminrichting, waaraan zoo zeer behoefte is, en die toch in een stad van den omvang van Rotterdam niet langer mag ontbreken. (*N. R. Ct.*)

HOOGEVEEN. Nu alhier geen Ambachtsschool komt, maar deze gevestigd zal worden te Assen, zijn bij eenige burgers plannen gerijpt om uitbreiding te geven aan de alhier bestaande teekenschool, een cursus in bouwkundig- en handteekenen gedurende de 6 wintermaanden, welke in 1901/02 bezocht werd door bijna zestig jongens.

Daartoe werd een vergadering gehouden, waarin tegenwoordig waren bestuursleden der „Vereeniging Hoogeveen tot bevordering van Plantselijken Bloei en Welvaart", van welke de teekenschool uitgaat, commissieleden van de „Vereeniging voor Ambachtsonderwijs", de Werkbeden-Vereeniging „Patrimonium" met den heer De Groot, inspecteur van het middelbaar en ambachtsonderwijs.

De commissie hoopt spoedig met plannen bij den Raad te komen, overtuigd, dat in eene gemeente van bij de 12000 zielen, waar noch Burgerdagschool, noch Burgeravondschool bestaat, wel wat meer mag gedaan worden voor het onderwijs, bepaaldelijk voor die groote groep van menschen, die hunne kinderen niet naar elders kunnen zenden.

RIJSWIJK. Voor tot het bouwen van het nieuwe station alhier wordt overgegaan, kan nog wel een paar jaar verloopen. De onteigeningsplannen heetten gereed, doch de bezwaren, die men bij de onteigening ondervindt, zijn van dien aard, dat er aan een spoedige uitvoering der werken niet valt te denken. Ook moet bij de bottingen de grondgesteldheid erg zijn tegengevallen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot architect, de ambtenaar op non-activiteit A. W. Andriesse, laatstelijk architect der 2e kl.; tot opzichter der 1e kl., de opzichter der 2e kl. M. R. Wolrabe; tot opzichter der 2e kl., de opzichters der 3e kl. L. O. Varkevisser, J. L. van Erp Taalman Kip en J. P. R. Schamier; tot opzichter der 3e kl. K. L. Horst en H. B. Kolling, beiden thans tijdelijk met de waarneming dier betrekking belast en de tijdelijke opzichter bij den waterstaat E. M. C. Reisig;

verleend wegens langdurigen dienst, één jaar verlof aan den opzichter der 2e kl. E. G. B. ten Brink;

ontheven eervol van de tijdelijke waarneming der betrekking van architect V. H. Abell, wordende hij tevens benoemd tot de vroeger door hem bekleede betrekking van opzichter 1e kl.

— **De ingenieur der 2e kl. bij den waterstaat Van Dreeveldt gaat, wegens langdurigen dienst, met 1 jaar verlof naar Europa.**

☛ Men zie voor Vacante betrekkingen en Dienstaanbiedingen het Bijblad

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 31 Mei 1902. N°. 22.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.	Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.	Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.	Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.	Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.	Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DE BEURS TE AMSTERDAM.

III.

Ons eerste artikel onder bovenstaanden titel gaf den Heer Leonard A. Springer aanleiding, om een lans te breken voor den Heer Jan David Zocher Jr., als den aanlegger van fraaie tuinen en parken. Hij heeft daar wel aan gedaan; want er is op het oogenblik misschien niemand in Nederland zoo bevoegd, om over dit onderwerp te oordeelen als de Heer Springer. Misschien wil hij, bij gelegenheid, ons eens een artikel geven, waarin hij alles, wat Zocher heeft aangelegd, opnoemt, en tevens aanduidt, wat er nog van over is.

Wij doen in waardeering van Zocher niet voor den Heer Springer onder. En waar de laatste meent, dat de eerst buiten zijn sfeer ging, toen hij de Beurs te Amsterdam ontwierp, daar wagen wij het zelfs, een ander oordeel te hebben.

Men heeft elkaar, nu reeds een kwart eeuw lang, wijs gemaakt, dat de Beurs aan den Dam geen kunstwaarde had. Uit onze vroegere artikelen heeft men kunnen zien, dat reeds veel langer geleden bedenkingen tegen het ontwerp werden ingebracht. Maar Warnsinck, wiens beschouwingen van 1840 wij weergaven, was, dit kan niet worden ontkend, allerminst een onpartijdig beoordeelaar. Als nu Cordonnier uit Rijssel een brochure uitgaf tegen Berlage's voortbrengsel, zou men zeker ook niet aan zijn onpartijdigheid gelooven.

Reeds vertoont Zochers schepping duidelijke teekenen van verval. Maar daar deze architect de uitvoering van zijn ontwerp niet geleid heeft, kan hem deswege geen verwijt treffen. Het schijnt wel, dat de Amsterdamsche beurzen, alsof er een noodlot op haar rust, voor haar tijd afgeleefd zijn.

Wie zich waagt in de woestenij, welke nu aan alle zijden de nieuwe beurs te Amsterdam omgeeft, daar de aanleg van de electrische trambaan tot zulke ingrijpende veranderingen aanleiding geeft, dat het schijnt alsof een omwenteling daar barricades opwierp — wie zich in dien bajert waagt kan iets zien, dat hij niet alle dagen te aanschouwen krijgt.

Metselaars zijn bezig, de scheuren, die het gebouw vertoonde, reeds eer het nog onder de kap was, uit te hakken, en met nieuwe steenen weder aan te werken. Dat zal natuurlijk niets geven, maar wat is er anders aan zulke gebreken te doen? Die het weet, mag het zeggen.

De drie beurzen, die Amsterdam gekend heeft, zijn allen in het bed van de rivier de Amstel gebouwd. De stroomgod kon de heiligschennis niet keeren, maar hij wreekte zich. Langzaam maar zeker ondermijnde hij de grondvesten der tempels van Mercurius. In 1667 was hij met zijn werk der wrake reeds zoover gevorderd, dat de eerste beurs, toen ruim een halve eeuw oud, haar toren moest verliezen. En in 1836 zat het gebouw zoo vol scheuren, dat het gesloopt moest worden.

Zochers beurs had meer van hem te lijden. Nog waren de fundamenten niet gereed, of hij toonde zijn macht. En wie langs het Damrak loopt, kan er zich van overtuigen, dat het werk der ondermijning nog steeds voortgaat. Gelukkig zal de slooper gauw genoeg bij de hand zijn.

Nu heeft de derde beurs reeds de woede van den Amstelgod te verduren. Geen middel is er, om het gebouw daartegen te beveiligen. De beleedigde reus spot met metselaars, met baksteen, met ijzer. De Amsterdamsche beurs pleegt zich gaarne op haar soliditeit te beroemen. Maar al van ouds moet die blijkbaar alleen in overdrachtelijken zin worden opgevat.

Men spreekt gaarne van beurs-pilaren, als van handelaars, zoo degelijk, dat daar de beurs in overdrachtelijken zin op rust. Die pilaren zij staan, in werkelijken zin, nog aan den Dam, en zij vormen een symboliek, die ieder begrijpt.

Het volk heeft zich aan die Jonische zuilen nooit geergerd. Zij karakteriseeren de Beurs als den tempel van Mercurius. En wat er ook aan het gebouw ontzet

of verzakt moge zijn, de zuilen staan nog stevig overeind, komt de slooper niet, dan kunnen zij nog eeuwen lang den tand des tijds trotseeren.

En wel wat laat beginnen nu de oogen voor de schoonheid van dit Jonisch portiek open te gaan. Den Heer Lauweriks komt de eer toe, haar in het licht gesteld te hebben. Er bestaat natuurlijk niet de minste kans dat de sloóping achterwege zal blijven. Men bouwt geen nieuwe Beurs als men de oude in wezen wil laten.

Maar al kunnen dan de pogingen van den Heer Lauweriks geen goeden uitslag hebben, hij kan er zich mede troosten dat het, in groote zaken, genoeg is, gewild te hebben. De geschiedenis zal den Heer Lauweriks gelijk geven als hij zegt, dat het een onvergeeflijk vandalisme was, Zochers beurs te sloopen.

Want het gebouw is een gedenkteeken van het Amsterdam, van de Amsterdammers uit den tijd van Koning Willem II. Die Koning heeft geregeerd, heeft voor Amsterdam veel gedaan, heeft Nederland de grondwet van 1848 gegeven, heeft de kunst bevorderd op een wijze, waarbij alles wat door zijn lazaten verricht is, kinderspel lijkt.

De gedachtenis van zulk een vorst behoorde Amsterdam dierbaar te zijn. Maar het nageslacht is ondankbaar. Het heeft maar één haar gescheeld, of de Willemspoort, waardoor de held van Quatre-Bras, Waterloo, Hasselt en Leuven bij zijn inhuldiging Amsterdam binnentrok, begroet met een geestdrift, als haast nooit in Nederland getoond is, ware gesloopt, nadat een zonderlinge ingenieursgril de brug die vóór haar lag, reeds voor een kwart eeuw, noodeloos had opgeofferd.

En nu gaat het gebouw, door Willem II in 1845 geopend, door hem met het fraaie bronzen beeld van Giovanni da Bologna bedacht, ook verdwijnen, nadat dit gebouw opzettelijk verminkt was, om het zoo onooglijk mogelijk te maken.

De mannen, die de Beurs van Berlage doorgedreven hebben, zullen voor de rechtbank der geschiedenis verschijnende, geen malsch vonnis krijgen. Verzachtende omstandigheden voor wat zij deden, bestaan niet. Want in 1894 lag er op het Raadhuis reeds een ontwerp kant en klaar, waardoor de Beurs, ware het uitgevoerd, geheel zou zijn ingericht geworden, als de handel begeerde, en later den Heer Berlage zou worden voorgeschreven. Door het afbreken der beide uitbouwsels, en door het leiden van het verkeer langs beide zijden der Beurs, zoo, dat links alles naar, en rechts alles van het Centraal-Station zou rijden, had het bezwaar, dat er een sta-in-den-weg was, geen zin meer gehad.

Maar... de Beurs was zoo leelijk. Wie, wij vragen het, heeft dat toch gezegd? Warnsinck al in 1840. Doch nu veroorloven wij ons een wedervraag. Als Warnsinck's bekroond plan was uitgevoerd, zou er dan wat beters zijn verrezen? Niemand, die dit plan kent, zal die vraag bevestigend durven beantwoorden. En nu wij uit Zochers boekje weten, dat dit plan een kolossaal plagiaat was, is er allerminst reden om het te verkiezen.

Zochers plan was oorspronkelijk. Zelfs zijn ergste tegenstanders hebben dien bouwmeester niet van plagiaat kunnen beschuldigen. Warnsinck moge van „Anglo-Grieksch" hebben gesproken, het is hem toch niet gelukt, een gebouw op al zijn reizen te vinden, dat hij als door Zocher nagevolgd, kon aanwijzen.

Oorspronkelijkheid is zeldzaam. En haar verdienste is dubbel groot in een tijd als die van Zocher, toen het zoo gemakkelijk geweest zou zijn, Schinkel na te volgen, zooals dan ook velen in die jaren gedaan hebben.

Wat de Beurs was zal men pas beseffen, als zij gesloopt is. In haar portiek schuilt Palladiaansche grootschheid. Wat de meester van Vicenza in de Loggia Bernarda van zijn geboorteplaats, in het Atrium van de Carita te Venetië slechts ten deele kon verwezenlijken is door Zocher bereikt. Jacob van Campen zou zeker, kon hij weer verrijzen, Zochers portiek bewonderen. Hij, die zulk een liefhebber van de Jonische orde was, zou zijn nakomeling benijden om de gelegenheid, die deze had, om haar op zulk een groote schaal toe te passen.

Maar de zuilen hebben geen fronton, en dat is toch een groot gebrek! Palladio zou zoo niet oordeelen. Ook de Loggia Bernarda heeft geen fronton, en bij andere werken van den meester ontbreekt dit bouwdeel evenzeer.

Niet voor niets is Zocher in Italië geweest. Hij zoowel als Van Campen is onder de bekoring van Palladio gekomen. En den architect, die nu Vicenza bezoekt, gaat het niet anders.

Palladio spreekt uit de buitenhuizen, door Zocher gebouwd, en die vroeger om Haarlem talrijker waren dan nu. De Heer Springer zal er nog wel weten aan te wijzen, die statige zuil-ordonnanties, witgepleisterd, eenvoudig gedetailleerd, die, met een breed gazon er voor en door oude boomgroepen omlijst, zulk een prachtig effect maken. Daar ziet men Zocher niet minder in zijn kracht, dan op den Dam.

Palladio is de meester geweest, die de Nederlandsche bouwkunst van 1630 tot 1850 geheel heeft beheerscht. Met Willem III ging de Palladiaansche stijl naar Engeland, met de Nederlandsche kolonisten naar Noord-Amerika, waar hij nu nog als *Colonial-style* bewonderd en nagevolgd wordt.

De Nederlandsche bouwkunst heeft nog geen behoorlijke geschiedschrijver gevonden. Slechts enkele harer voortbrengselen zijn af en toe gewaardeerd. Maar die waardeering steunde niet op verkregen stevige kennis.

Waarom is er in sommige kringen waardeering voor onze middeleeuwsche gedenkteekenen? Omdat de Nederlanden toen deze gebouwen gesticht werden geen andere kerk kenden dan de Roomsch-Katholieke. Waarom zijn er weer anderen, die met „Oud-Hollandsch" ophebben? Omdat zij het schilderachtig vinden. Waarom zijn Jacob van Campen en zijn 17e en 18e eeuwsche navolgers langen tijd niet geacht? Omdat men niet van klassieke vormen hield, en niet wist, dat Vondels tijdgenooten tot in merg en been klassiek voelden. Waarom is Zochers Beurs veroordeeld? Omdat men zich niet in den tijd kon of wilde verplaatsen, die haar zag ontstaan.

Al wordt Zochers Beurs gesloopt, daarom is de herinnering aan haar bestaan nog niet uitgewischt. De tijd is misschien zoo ver verwijderd niet, dat ook dezen bouwmeester en zijn werk recht zal geschieden.

EEN BELANGRIJK WERK IN GEWAPEND BETON.

(Met een plaat.)

De Antwerpsche Waterleiding-Maatschappij deed ruim een jaar geleden, op het terrein harer werken te Waalhem bij Mechelen een reservoir bouwen van 3000 M3 inhoud, uitgevoerd in gewapend beton met „métal déployé".

Dit werk werd uitgevoerd door een Parijsche firma, die hare specialiteit maakt van Constructies van Cement en „métal déployé" en reeds vroeger een dergelijk reservoir van 4000 M3 inhoud maakte te Chatillon-sous-Bagneux.

Reservoir van Gewapend Beton.

Inhoud 3000 M³.

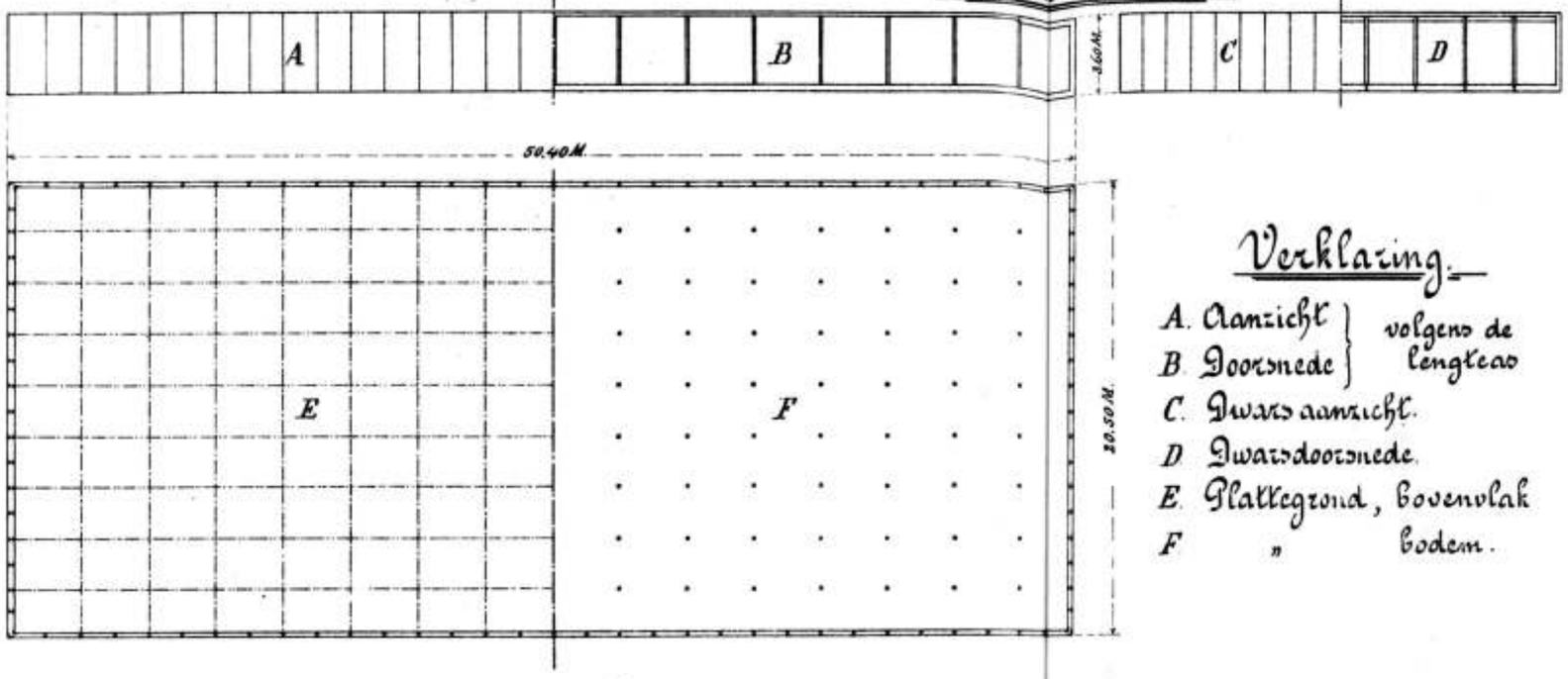

Verklaring.

A. Aanzicht } volgens de
B. Doorsnede } lengteas
C. Dwars aanzicht.
D. Dwarsdoorsnede.
E. Plattegrond, bovenvlak
F. „ bodem.

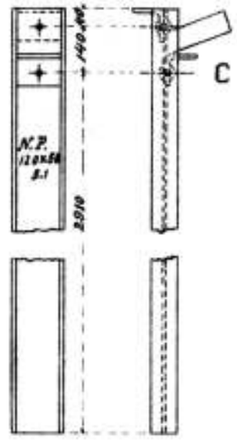

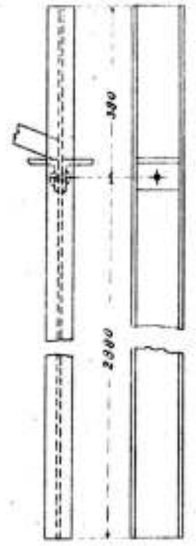

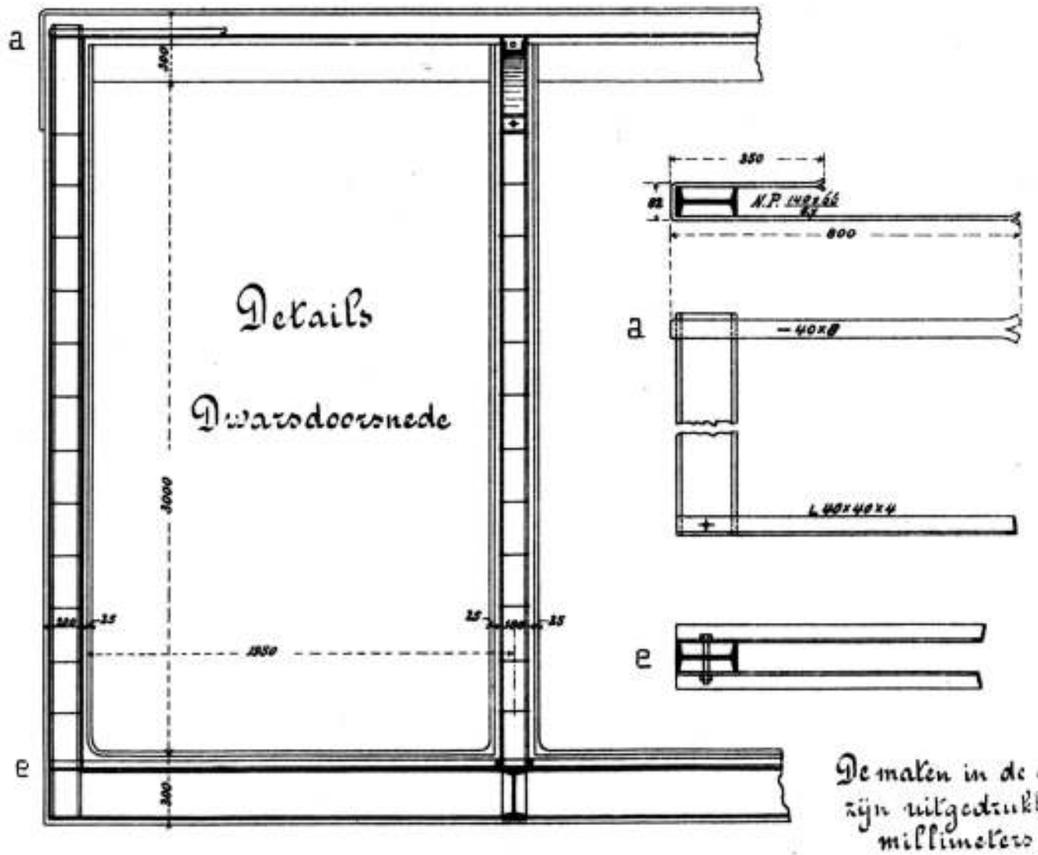

De maten in de details zijn uitgedrukt in millimeters

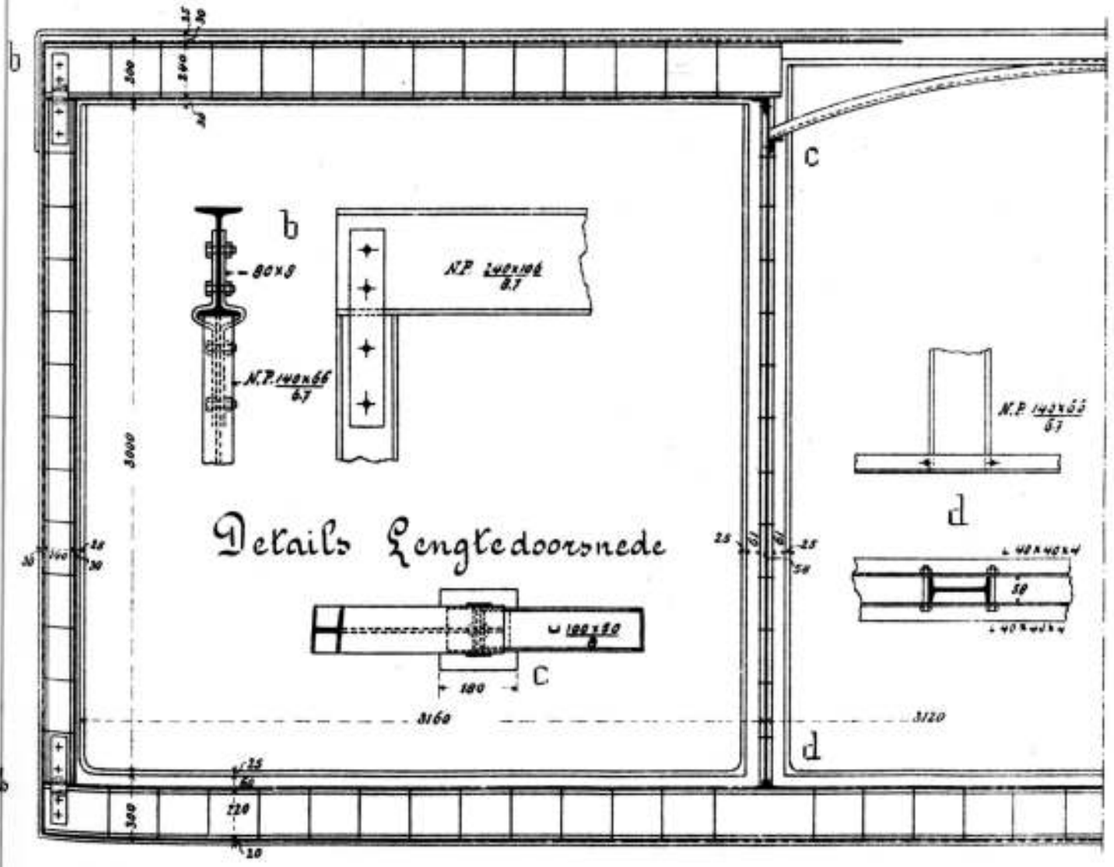

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste Jaargang N°. 22.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Het reservoir te Waalhem leverde bijzondere moeilijkheden op. Het is binnenwerks 50 M. lang en 20 M. breed en ingegraven in een grond, die af en toe aan hooge waterstanden is blootgesteld, welke een druk kunnen veroorzaken afwisselend van 1 tot 3 M. waterhoogte; het is van boven gesloten door een vlakke horizontale afdekking, die het constante gewicht van een gronddekking van 0.80 à 1.— M. dikte heeft te dragen; eindelijk moest het uitgevoerd worden in een zeer korten tijd, nameltijk 3 maanden, waarin begrepen was de tijd noodig voor de levering van het ijzerwerk.

De oplevering heeft nog binnen den gestelden termijn plaats gehad, hetgeen alleen mogelijk was door een systematische uitvoering door geoefende werklieden.

Zooals reeds boven vermeld werd kunnen de bodem en de wanden van het reservoir blootgesteld zijn aan afwisselende drukkingen van binnen of van buiten; daarom zijn bodem en wanden gewapend met een dubbel netwerk van métal déployé, één dicht aan de binnenzijde en één dicht aan de buitenzijde in het cementwerk aangebracht. Deze beide netwerken zijn gespannen op een samenstel van ijzeren balken en stijlen, waarvan op de bij dit nummer gevoegde plaat de voornaamste details zijn voorgesteld.

De figuren A-B, C-D, en E-F geven aanzichten doorsneden en plattegronden der geheele constructie.

De vloer van 0.30 M. dikte rust op een laag baksteenstukken en is in de lengterichting versterkt door balkijzers van normaal profiel No. 22, geheel in de beton opgesloten. De vloer wordt door deze balken in de breedte verdeeld in negen vakken, waarvan de beide buitenste elk 1.93 M. breed zijn en de zeven tusschenvakken elk 2,30 M. Deze balklaag is van onderen en van boven bespannen met métal déployé No. 15.

Op deze balken staan vierkante stijlen van beton, 18 c.M. breed en dik, met een kern van balkijzer, normaal profiel No. 14. Deze laatste balkijzers zijn op de vloerbalken bevestigd met dubbele hoekijzers, die tevens de dwarskoppeling der vloerbalken vormen en waaraan ook de nader te noemen wandstijlen bevestigd zijn. Door deze dwarskoppelingen wordt de vloer in de lengte verdeeld in zestien vakken, waarvan de beide buitenste elk 3.12 M. en de veertien tusschenvakken elk 3.16 M. lang zijn.

In het detail van de lengtedoorsnede is bij **d**, in plattegrond en opstand, de verbinding der verticale balkijzers van de stijlen met de hoekijzers, die de dwarskoppeling vormen voorgesteld. Om het afscheuren van de beton van de balkijzers te voorkomen is daaromheen op afstanden van 0.25 M. telkens een 5 m.M. dik ijzerdraad aangebracht.

De wanden van het reservoir zijn 0.18 M. dik en versterkt door stijlen van balkijzer, normaal profiel No. 14, geplaatst aan de korte zijde op afstanden van 1.15 M. en aan de lange zijde op afstanden van 1.50 M., zoodat telkens een stijl correspondeert met een rij vrijstaande stijlen in het reservoir en zich bovendien daartusschen nog telkens een stijl bevindt. Deze wandstijlen zijn eveneens aan de binnen- en buitenzijde met métal déployé No. 15 bespannen.

De wandstijlen hebben een weerstandsmoment, voldoende om evenwicht te maken met een veronderstelde belasting van 15 K. G., het maximum buigingsmoment veroorzaakt door den druk van 3 M. water, zoowel van buiten naar binnen als van binnen naar buiten voorkomende, op de stijlen, die daarbij verondersteld zijn, slechts aangeleund te zijn tegen de constructie en niet daarin gemetseld of vastgegoten.

De steunpunten zijn natuurlijk de vloer en de afdekking. Het maximum-moment is in dit geval, wanneer de hoogte van den stijl door h en de breedte van een vak van den wand door l wordt aangeduid

$$64\ h^3 \times l = 64 \times 3^3\ \frac{1.56}{2} = 1348 \text{ Kilogrammeters.}$$

Wat het netwerk van métal déployé No. 15 betreft wegende 2.10 K.G. per vierkante Meter, dit heeft een nuttige doorsnede van 270 vierkante millimeters $\left(\frac{2.10}{0.78}\right)$ en 't weerstandsmoment der beide netwerken op onderlingen afstand van 0.14 c.M. is $270 \times 0.14 \times R$. Voorts is het maximaal buigingsmoment:

$$\frac{3000 \text{ Kg.} \times \left(\frac{1.56}{2}\right)^2}{8} = 230 \text{ Kilogrammeters.}$$

De spanning in het métal déployé is dus in maximum slechts $\frac{230}{270 \times 0.14} = 6.10$ K.G. per m.M2. ongeveer en dus geheel onbeteekenend te meer daar hij nog belangrijk gereduceerd wordt door de spanning in de beton.

In het détail van de lengte-doorsnede (zie de plaat) ziet men bij **b** de bevestiging van een wandstijl met de horizontale balken, die hij ontmoet. De wandstijlen die niet aan horizontale balken verbonden kunnen worden zijn door beugels van plat ijzer, zie **a** in de afdekking bevestigd.

De afdekking wordt ondersteund door bogen van kanaalijzer met 3.10 M. spanning en een pijl van 0.30 M. De bogen volgen elkaar in de lengte-richting op, zie Fig. B, waar zij echter wegens de kleine schaal der teekening zijn weggelaten. In het détail der lengtedoorsnede is echter een eindvak en een half boogvak voorgesteld. De bogen rusten op hoekijzertjes tegen de balkijzers der stijlen gevestigd. Deze bogen zijn met beton aangeraseerd tot 0.40 M. boven de geboorte en het métal déployé van de afdekking, is gespannen onmiddelijk over deze horizontale aanraseering, als een enkel netwerk (hier dus niet dubbel, zooals in de wanden en bodem) van No. 10, waarmede hier kan worden volstaan, omdat op de afdekking alleen belasting in eene richting, van boven naar beneden, komt.

De dikte van de afdekking van 0.14 M. is voldoende om het eigen gewicht van het materiaal en de gronddekking te dragen over de breedte van 2.30 M. of zuiverder 2.20 M. vrijen afstand der bogenrijen. Wanneer men voor de gronddekking een gewicht van 1500 K.G. en voor het eigen gewicht 350 K.G. aanneemt heeft men $\mathbf{M} = \frac{1850 \times 2{,}20^2}{8} = 1.120$ Kilogrammeters.

Dit moment vereischt een dikte van $V\frac{1120}{5}$ of ongeveer 15 c.M. en een gewicht van metaal-armatuur van 0.4 K.G. × 15 = 6 K.G. De dikte der afdekking is in werkelijkheid 16.5 c.M. met inbegrip van de cementbepleistering ter dikte van 25 m.M.

Het métal déployé No. 10 weegt 0.25 K.G.

Zooals uit de lengte-doorsnede, Fig. B, en duidelijker nog uit het détail daarvan blijkt, is de afdekking der eindvakken eenigszins anders geconstrueerd, dan die der tusschenvakken, en zijn de bogen in die eindvakken vervangen door balkijzers, normaal profiel No. 24, terwijl in verband daarmede de afdekking daar ter plaatse 0.30 M. dik is en het métal déployé (No. 15 wegende 2.10 K.G. p. M2. was hier voldoende) weder dubbel is aangebracht met een onderlingen afstand tusschen de beide netwerken van 0.24 M. Deze dispositie van de afdekking der eindvakken heeft ten

doel om den zijdelingsche druk der bogen te neutraliseeren. De ondersteuning met bogen is echter veel voordeeliger.

De bogen van 3.10 M. spanning zijn beschreven met een straal van 4.15 M.; hun samendrukking is 1.850 K.G. × 2.30 × 4.15 = 17.000 K. G.

Het kanaalijzer No. 10 wegende 10.8 K.G. p. M. heeft dus een doorsnede van $\frac{10.8}{0.0078} = 1380$ mM². en de spanning is dus

$$R = \frac{17600}{1380} = 12.80 \text{ KG. per mM}^2.$$

Terwijl de rechte balken dragende 2100 K.G. over 2.30 M. breedte = 4850 K.G. een buigingsmoment hebben van

$$\frac{4850 \text{ KG.} \times 3.10^2}{8} = 5900 \text{ Kilogrammeters.}$$

Het balkijzer No. 24 heeft bij 10 K.G. per m.M2. een weerstandsmoment van 3550 K.G. de spanning is dus

$$R = \frac{5990}{3570} \times 10 = 16.5 \text{ KG.}$$

Deze coëfficiënt ofschoon denkbeeldig, omdat het metaal geheel in de beton is opgesloten, zou wat te groot zijn zelfs voor staal, maar het gewicht der gronddekking van 1500 K.G. is berekend op een dikte van 1 M. en deze kan met 0.80 M. volstaan.

Het balkijzer No. 24 weegt 36.20 K.G. per M. en het kanaalijzer No. 10 slechts 10.8 K.G.; hieruit blijkt welk voordeel in de constructie met bogen is gelegen.

De balkijzers der eindvakken rusten aan eene zijde op de wandstijlen, aan het andere op hoekijzertjes, bevestigd aan de balkijzers der vrijstaande stijlen, zooals in het détail der lengte-doorsnede bij **b en c** te zien is.

Van de bepleistering der afdekking is reeds terloops melding gemaakt, de bodem en de wanden van het reservoir zijn aan de binnenzijde eveneens voorzien van een waterdichte cementbepleistering dik 25 m.M.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de hoeveelheden der gebezigde materialen:

Beton en cementmortel.....	650 M3.
Cement.....	250.000 K.G.
Métal déployé No. 15.....	4.000 M2.
„ „ No. 10.....	1.000 „
IJzerwerk.....	30.000 K.G.

Er werd Belgische Cement van Niel on Rubel gebruikt, het métal déployé werd geleverd door de „Compagnie russo-belge du métal déployé" te Brussel.

Men acht het een gelukkig denkbeeld van den heer Kemna, directeur der Antwerpsche waterleiding, om aan de Compagnie française de métal déployé een ontwerp te vragen, waardoor een groote bezuiniging is verkeregen op de aanlegkosten van een reservoir, dat in metselwerk of plaatijzer-constructie zeker een belangrijk grootere uitgaaf zou hebben gevorderd.

EEN GEDENKTEEKEN VOOR EEN UITVINDER EN ANDERE MONUMENTEN.

Op initiatief van Burgemeester en Wethouders der gemeente Maastricht hebben eenige heeren, waaronder wij noemen Jhr. Mr. Victor de Stuers, J. F. L. van Oppen, P. Regout, A. J. A. Flament, P. Bolsius te 's Hertogenbosch, zich onder voorzitterschap van den burgemeester van Maastricht, den heer P. C. H. Bauduin, zich gevormd tot eene commissie, die ten doel heeft het oprichten van een gedenkteeken ter eere van Jan Pieter Minckelers, den uitvinder van het steenkolenlichtgas. In een dezer dagen verspreide circulaire wordt door deze commissie een en ander omtrent dezen uitvinder medegedeeld.

Minckelers werd geboren te Maastricht den 2den December 1748. Aan de hoogeschool te Leuven bestudeerde hij de natuurwetenschappen en de godgeleerdheid. Hij verwierf er den titel van Bachelier met zoodanige onderscheiding, dat hij aanwezen werd als *Baccalaureus formatus et vacantiarum prior* en dat hij reeds in 1772, op 23-jarigen leeftijd, werd benoemd tot professor in de natuurlijke philosophie, dat is de natuurkunde, aan het college „de Valk" van genoemde universiteit.

Eenige jaren later, in 1782 vonden de gebroeders Montgolfier den luchtballon uit. Zij deden hunne eerste openbare proefneming den 5den Juni 1783, waarbij zij gebruik maakten van verwarmde lucht. Reeds in de maand Augustus van hetzelfde jaar liet de natuurkundige Charles een ballon op, die met waterstofgas gevuld was.

Die vinding en deze proefnemingen hadden algemeene en groote belangstelling gewekt. Zij gaven den Hertog van Aremberg te Héverlé bij Leuven, een beschermer van kunsten en wetenschappen, aanleiding om aan eene commissie op te dragen een geschikt en goedkoop gas te zoeken om ballons te vullen. Deze commissie werd gevormd uit drie professoren aan de universiteit van Leuven: uit Minckelers, die bekend was wegens zijne bedrevenheid in het doen van proeven, uit Bouchaute, professor in de scheikunde aan hetzelfde college „de Valk" en uit Thysbaert, directeur van de École des Arts aan de universiteit van Leuven.

Minckelers ging met grooten ijver aan het werk, nam tal van proeven en smaakte weldra de voldoening zijn arbeid met eene goede uitkomst bekroond te zien.

Hij gaf daarna een belangrijk werkje uit, getiteld: „Mémoire sur l'air inflammable tiré de différentes „substances, rédigé par Minckelers, professeur de „philosophie au collège du Faucon, université de „Louvain", Louvain 1784 in 8o.

Ziehier hoe hijzelf daarin zijne uitvinding beschrijft: „Le 1 octobre (1783) ayant mis de la houille „dans un canon de fusil, j'ai obtenu de l'air inflam„mable en abondance et très promptement: quatre „onces de houille me donnèrent un pied cube, mesure „de France, de cet air."

Deze proef is stellig van Minckelers alleen en niet van de drie professoren samen, want door den schrijver wordt, bij de vermelding van proeven of andere werkzaamheden, telkens aangeduid wie hunner deze verricht of aangegeven heeft.

Omtrent dit punt kan dus geen twfel bestaan; de naam van Minckelers alleen op het titelbled van het werkje is een voldoend bewijs, te meer daar de „Mémoire" gevolgd wordt door eene tabel van soortelijke gewichten van verschillende luchtsoorten door J. F. Thysbaert.

De nieuwe vinding werd voor de eerste maal toegepast den 27sten November 1783 in het park van het kasteel van den Hertog van Aremberg te Héverlé bij Leuven, waar een kleine ballon, met lichtgas gevuld, werd opgelaten.

Deze proefneming werd later, ook met grootere ballons, met succes herhaald, o. a. reeds den 23sten Februari 1784.

Het vraagstuk van het vinden van een goedkoop en licht gas, dat geschikt zou zijn voor de vulling van

der practische toepassing van het steenkolengas, op luchtballons, was dus door Minckelers opgelost. Doch het was zijne aandacht niet ontgaan, dat van het steenkolengas nog op eene andere wijze een nuttig gebruik kon worden gemaakt. Immers, reeds in het jaar 1785 verlichtte hij zijne leszaal door middel van de uit steenkool verkregen „brandbare lucht".

Dit feit werd door verschillende schrijvers als: Morren, Jacquemijns, Quetelet, Briavoinne en anderen en wel ten deele op grond van persoonlijke mededeelingen van oud-leerlingen van Minckelers bevestigd en heeft hoegenaamd geene tegenspraak uitgelokt.

Uit den „Mémoire" van Minckelers zelf blijkt, dat deze niet alleen waarde hechtte aan de lichtheid van het door hem ontwikkelde gas, maar dat hij onmiddellijk de brandbaarheid ervan vaststelde en de wijze van zuivering, n.l. door middel van kalk, aangaf.

Nu moge men beweren, dat reeds in 1737 in Engeland door Clayton uit steenkolen gas gedistilleerd werd, doch deze proefneming had eene halve eeuw later, toen Minckelers het steenkolengas ontdekte en nuttig aanwendde, tot geene practische toepassing geleid en was geheel in vergetelheid geraakt.

Wat nu betreft de mededingers naar de prioriteit der practische toepassing van het steenkolengas, op dezen heeft Minckelers een voorsprong van vele jaren.

In de eerste plaats is hij Lebon, zijn Franschen mededinger, vóór geweest; immers, dat deze reeds in 1785 of 1786, zooals Ch. Morren aangeeft, zijne thermolamp zou hebben uitgevonden, berust blijkbaar op eene dwaling.

Philippe Lebon toch werd geboren den 29sten Mei 1767 en werd te Parijs aangenomen als student aan de „Ecole des ponts et chaussées" den 10den April 1787.

Volgens Henri d'Allemagne, die in zijne „Histoire du luminaire" vele bijzonderheden over Lebon opnam, kwam deze eerst in 1791 op de gedachte om uit hout, door middel van droge distillatie, lichtgas te bereiden.

Zooveel is zeker, dat Lebon van zijne vinding eerst in 1798 mededeeling deed aan de Fransche Academie en dat zijn eerste patent dagteekent van 6 vendémiaire, an VIII (28 September 1799).

Ten aanzien van den Engelschman William Murdoch, die vooral in zijn geboorteland als uitvinder der gasverlichting gevierd wordt, mag worden opgemerkt, dat de gedenksteen, aangebracht in het huis, hetwelk hij van 1782—1798 te Redruth in Cornwallis bewoonde, vermeldt, dat Murdoch aldaar in 1792 het gaslicht uitvond.

Een eenvoudige vergelijking der data geeft derhalve aan Minckelers den onbetwistbaren voorrang.

Aan Minckelers, den Maastrichtschen geleerde, komt alzoo de eer toe, ontdekt te hebben, dat de kool, die in den zwarten schoot der aarde verborgen ligt, eene rijke grondstof voor het heldere gaslicht is. Hij gaf den grooten stoot tot de wording eener industrie, die in omvang en in practisch en wetenschappelijk nut door geene andere overtroffen wordt.

De geweerloop en het smidsvuur van Minckelers waren de eerste vorm van de gasovens, welke thans, in lange rijen, in onze moderne gasfabrieken opgesteld zijn voor de distillatie van millioenen tonnen steenkolen.

Het gas, dat deze ovens in schier onnoemelijke hoeveelheden over geheel den aardbodem leveren, zoowel in onze steden als in onze voorname dorpen, is in wezen hetzelfde gas, waarmede Minckelers het eerst zijne leszaal verlichtte.

Hulde, openbare hulde, meenen de heeren, is men dus verschuldigd aan den man, die door hen beschouwd wordt als de grondlegger der gasnijverheid; en aan het slot van de circulaire verzoekt de commissie bijdragen voor de stichting van een gedenkteeken ter zijner eere in zijn geboorteplaats, te willen zenden aan den Penningmeester P. Loomans, die als familielid van J. P. Minckelers het stuk mede onderteekende.

Wij hopen, dat de bijdragen ruim zullen toevloeien al ware het alleen, om de commissie in staat te stellen een fraai monument te stichten.

Of Minckelers werkelijk aan het dankbaar nageslacht een standbeeld verdiend heeft laten wij in het midden en erkennen wij gaarne niet te kunnen beoordeelen, maar dit doet er o. i. ook minder toe.

Wordt in Frankrijk en België wel eens over monumentenmanie geklaagd, krijgt men ook in Duitchland langzamerhand wel wat „des Guten zuviel" in dit opzicht; wij Nederlanders gaan ons aan het oprichten van gedenkteekenen maar hoogst zelden te buiten en doen wij het een enkele maal, dan gaat het gewoonlijk op een zuinigje. Wat zoo hier en daar in de laatste 25 jaren opgericht is, in vele gevallen geluksig in min of meer verborgen hoekjes, zal zeker den vreemdeling geen hoog denkbeeld geven van wat wij in gedenkteekenen vermogen voort te brengen. Moge wat men te Nijmegen gaat oprichten voor den martelaar van China, en wat men te Maastricht zal doen voor den uitvinder, nu eens een gunstige uitzondering maken. Van het effect, dat de obelisk zal maken, die men te 's Gravenhage ter eere van Koningin Emma wil oprichten, stellen wij ons niet veel voor te oordeelen naar het ontwerp zooals het in de boekwinkels tentoongesteld is.

Wanneer het Nederlandsche volk deze vorstin werkelijk zoo dankbaar is voor hetgeen zij gedaan heeft, mocht dit wel anders blijken dan uit de oprichting van een mager naaldje.

Onze Belgische broeders hebben ten minste vrij wat meer over voor de nagedachtenis van een verdienstelijk burgemeester.

De Franschen hebben aan een idee, „la République", „la Gloire", „la Résistance" genoeg, om er een mooi monument van te maken.

Wij hechten te veel aan het motief aan den persoon wien het geldt, aan de begrijpelijkheid van de details voor Jan en alleman, wij missen te veel de gave van idealiseeren, die noodig is om een werkelijk artistiek monument te concipieeren.

Op de artistieke opvatting komt alles aan. En wien het gedenkteeken geldt, wien het voorstelt, of hij het al of niet verdiend heeft, die vragen, nu ja, het monument moet daarop ook antwoord geven, maar hoevelen zullen daarop in de eerste plaats letten?

Wij willen gaarne bekennen, dat wij weinig gevoelen voor al die groote en kleine mannen, plaatselijke beroemdheden of beroemdheden van twijfelachtig allooi wien de eer te beurt viel van in brons of marmer gehuldigd te worden door het dankbaar nageslacht. Maar wel gevoelen wij veel voor een mooi ruiterstandbeeld, een mooie fontein, obelisk of ander ornament van den openbaren weg, maar laat het dan ook werkelijk een versiering zijn, een lust der oogen voor stedeling en vreemdeling en geen schunnig meubeltje, onhandig neergeplakte sta-in-den-weg, steen des aanstoots voor hen die het betere kennen, mikpunt voor werpoefeningen van de straatjeugd, aanleiding tot verontreiniging in plaats van versiering.

Schoon zijn de qualificaties niet, die wij hier neerschrijven, maar passen zij helaas niet op vele zoogenaamde monumenten en ligt dit niet voor een groot deel aan de armoedige en onartistieke opvatting aan het gebrek aan zin voor het monumentale, waarvan zij getuigen?

L.

DE AANSTAANDE INVOERING DER WONINGWET.

Kon de heer Goeman Borgesius in zijne voordrachten over de Woningwet reeds wijzen op maatregelen in sommige gemeenten, o. a. Leiden en Amersfoort, genomen, die de verwachting wettigen, dat men daar bij de uitvoering der wet wel op medewerking van het gemeentebestuur mag rekenen, thans komen ook van andere plaatsen berichten, waaruit blijkt, dat men zich meer en meer op de aanstaande invoering dier wet voorbereidt.

Te Gouda b.v. kwam in de gemeenteraadsvergadering van 23 Mei een voorstel in van B. en W. tot het oprichten van een gemeenschappelijk bureau voor de gezondheidscommissie en de bouwpolitie ter voldoening aan de bepalingen der Woningwet. De inrichting van een daarvoor te ontruimen gymnastieklokaal zal ƒ 4500 kosten en er zal een inspecteur benoemd worden met een salaris van ƒ 1200, met drie verhoogingen van ƒ 100; en een bureau-ambtenaar met een salaris van ƒ 550.

Van meer gewicht is evenwel een besluit genomen in de laatste vergadering van den raad der gemeente 's Gravenhage in zake een voorstel tot goedkeuring van een plan tot aanleg van straten op de terreinen der naaml. vennootschap „Hoefkade", tusschen Hoefkade en Broeksloot, enz.

De oud-minister Lely achtte dit voorstel van groote beteekenis vooreerst uit een financieel oogpunt.

Het bouwplan is een belangrijke uitbreiding. In hoofdzaak schijnt 't, naar sprekers meening, niet slecht, maar er is te weinig voor plantsoen gereserveerd.

Zijn hoofdbezwaar berustte echter op de Woningwet, die in art. 28 eischt een plan tot uitbreiding van de gemeente, zoodat eischen omtrent den straatenaanleg kunnen worden gesteld, en tevens bepaalt, dat dit plan ter inzage moet liggen voor ieder, waartegen ieder in beroep kan komen bij Gedep. Staten en den Koning.

In verband daarmede gaat 't, meende spr., niet aan, thans noodeloos de uitbreiding aan de zuidzijde der gemeente vast te leggen, en stelde hij B. en W. voor, in afwachting van de Woningwet dit bouwplan aan te houden.

Onder de argumenten tegen dit voorstel aangevoerd was wel het merkwaardigste, dat van den wethouder, die de Gemeente moreel gebonden achtte, het plan goed te keuren, omdat het reeds twee jaren aanhangig is.

Men achtte het voorts niet noodig nu reeds rekening te houden met een wet die nog niet in werking is of een algemeen uitbreidingsplan, dat er nog niet is.

De heer Lely wees daarentegen in welsprekende woorden op Archipel en Zeeheldenbuurt als bewijzen, dat er bij de uitbreiding der stad zonder behoorlijk plan is te werk gegaan.

Twee jaren onderhandeling tusschen maatschappij en B. en W. achtte hij voor den Raad geen moreele verbintenis.

Spreker stelde daarom bij motie voor, uit te spreken: dat het thans niet wenschelijk is, dit partieele uitbreidingsplan vast te stellen, in afwachting van het algemeene uitbreidingsplan, dat, zooals door hem terecht werd opgemerkt, spoedig moet worden vastgesteld.

Een ander raadslid, de heer Halbertsma, die in verband met nog hangende plannen van haven- en spoorwegverbindingen het voorstel tot aanhouding steunde had blijkbaar ook een andere opvatting, van de moreele verplichtingen, die de Gemeente in dit geval binden. Zijns inziens is de Raad, nu de Woning-wet er is, verplicht van de meerdere rechten tegenover particulieren in 't algemeen belang gebruik te maken.

De heer Lely had de voldoening zijn motie te zien aangenomen.

Door de aanneming heeft de Raad van 's Gravenhage een stap in de goede richting gedaan, maar uit de tegenkanting daarbij ondervonden kan men eenigszins opmaken met welke moeilijkheden de Regeering bij de uitvoering van de Woningwet hier en daar te kampen zal hebben.

VEREENIGINGEN.

Wij ontvingen het lang verbeide Rapport omtrent het Ambachts- en Teekenonderwijs voor de werklieden in Nederland, naar aanleiding van de tentoonstelling in Augustus 1901 door Fabrieks- en Handwerksnijverheid te 's Gravenhage georganiseerd.

Aan het eigenlijk rapport zijn als bijlagen toegevoegd vijf rapporten van sub-commissiën, waarin afzonderlijk en meer gedetailleerd besproken worden het vakteekenen, het smeden en bankwerken, de houtbewerking en het huisschildersvak.

Het oordeel, dat in die rapporten wordt uitgesproken is in vele gevallen lang niet malsch en daaruit blijkt, voor wien het nog niet weten mocht, hoeveel er nog aan het onderwijs voor werklieden ontbreekt.

In een volgend nummer hopen wij uitvoeriger op den inhoud van het rapport terug te komen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING AMSTERDAM.

85*ste vergadering van* 28 *Mei* 1902.

Nadat de bijeenkomst door den voorzitter den heer A. Salm Gbz., was geopend, werd met applaus besloten telegrammen van gelukwensch te zenden aan de Beschermvrouwe der Maatschappij, H. M. de Koningin en aan H. M. de Koningin-Moeder, met het aanvankelijk herstel van de Koningin.

Ook werd met een enkel woord het 60-jarig bestaan der Maatschappij herdacht.

Ter versiering van de vergaderzaal werd door den heer Le Comte een schilderij geschonken en door de heeren Schouten en Labouchère respectievelijk eene collectie gebrand glas en een schoorsteenversiering.

Overgaande tot de behandeling der agenda opent het jaarverslag van den secretaris, den heer Louis Rieber, met eene herinnering aan het zestigjarig jubileum der Maatschappij, dat in Januari 1902 viel.

Zooals wij reeds gemeld hebben, zal het jubileum in September alhier gevierd worden. Het hoofdnummer van het feestprogramma zal, omdat een feest der Maatschappij in hoofdzaak een van den architect dient te zijn, een internationale eere-prijsvraag wezen. Tevens zal een tentoonstelling van bouwkunst gehouden worden.

Het aantal leden is op het oogenblik 623, daarvan zijn er 506 gewoon-, 45 buitengewoon- en 72 kunstlievend lid Het totaal aantal op hetzelfde tijdstip in 1901 was 637.

Op de vergadering 22 Mei 1901, werden tot eereleden benoemd de heeren: Alfred Normand en J. M. Poupinel, voorzitter en secretaris van het in 1900 te Parijs gehouden Internationale Congres van Architecten, en E. Vandremer, architect te Parijs.

De Maatschappij verloor twee eereleden: de heeren J Ritter von Storck, voormalig Directeur der Kunstnijverheidsschool van het Oostenrijksch Museum te Weenen, en C. W Hase, Geheim Regeeringsraad, oud-hoogleeraar aan de Technische Hochschule te Hannover. In het vorige jaar overleed het eerelid de architect P. J A. Dens te Antwerpen.

Voorts wordt vermeld welke leden de Maatschappij door overlijden verloor.

De medewerking in het afgeloopen jaar aan het Bouwkundig Weekblad verleend was buitengewoon groot, zoodat de toestand van het Weekblad gunstig afsteekt bij die der vorige jaren.

Na de vermelding der bijeenkomsten, wordt o. m. medegedeeld wat de Maatschappij in de Paleis-Raadhuis-kwestie en die betreffende de demping der Regulieradditie heeft gedaan.

Dan volgen eenige mededeelingen omtrent het gebouw en voorgenomen veranderingen hieraan, zoodat er ook meerdere ruimte zal komen voor tijdelijke tentoonstellingen. De gegronde hoop bestaat, dat door deze verbeteringen de inkomsten zullen stijgen.

De boekerij werd met tal van geschenken verrijkt, terwijl de verzameling ook door aankoop en inteekening geregeld wordt uitgebreid. Het bezoek aan de bibliotheek was grooter dan in het vorige jaar.

Ten slotte volgen eenige mededeelingen over het onderwijs, het examen voor bouwkundig opzichter, waaraan door 32 candidaten werd deelgenomen, waarvan 16 slaagden; de tentoonstellingen, het bureau van plaatsing van opzichters en teekenaars, dat druk geraadpleegd werd en vergaderingen, waarna de afdeelingsverslagen komen.

Van de geldleening, groot ƒ 63,000, werden uitgeloot de aandeelen 470—547—60—563 en 150.

Tot leden van het hoofdbestuur werden gekozen de heeren Ed. Cuypers van Amsterdam, Van den Ban van Haarlem en Knuttel van 's Gravenhage.

Bij acclamatie werd den heer A. Salm Gbz. tot voorzitter der Maatschappij herbenoemd. Aan den heer C. de Groot Iz. te Hilversum werd voor de prijsvraag „arbeiderswoningen" toegekend een zilveren medaille en ƒ 50; voor de prijsvraag „café restaurant met hotel" ƒ 50 en een zilveren medaille aan de heeren R J. Hoogeveen en A. M. A. Keij te Rotterdam en voor de prijsvraag „Bodega met Lunchroom" ƒ 25 aan de heeren M. J. E. Lippits te Amsterdam en Th. van Braningen te 's Gravenhage

De begrooting voor 1902 zal vermoedelijk in ontvangst en uitgaven bedragen ƒ 14,737. Voor de prijsvraag naar een koninklijk paleis, waarvan destijds reeds het een en ander is geschreven, werd, volgens mededeeling van den heer Verhaul, door een onbekende een gift van ƒ 1000 geschonken

Besloten werd de algemeene September-vergadering te Amsterdam te houden.

In het vergaderlokaal waren tentoongesteld: de ingekomen antwoorden op de prijsvragen in 1901 uitgeschreven door de Mij. t. Bev. der Bouwkunst; en nieuwe tegels uit de Plateelbakkerij „De Porcelyne Fles" te Delft van den heer A. Labouchère.

Des namiddags werden gemeenschappelijk de inrichtingen van het nieuwe American Hotel in oogenschouw genomen; daarna werd het Koninklijk Paleis op den Dam bezichtigd.

VERGADERING VAN DE VEREENIGING „DE AMBACHTSSCHOOL" TE GOES.

De voorzitter deelde mede, dat de toevloed van leerlingen aan de school steeds grooter wordt, zoodat nu reeds eene splitsing van lessen noodig is. Een onderhoud met den inspecteur van het ambachtsonderwijs heeft aanleiding gegeven tot een plan voor vergrooting van de school, uitbreiding van personeel, verhooging van salarissen der onderwijzers en pensioenregeling. Voor den bouw zullen noodig zijn ƒ 20,000; de aanvangssalarissen zullen voortaan op ƒ 700 gesteld worden met verhooging van ƒ 50 na vijfjarigen dienst. Ook zal dan voorzien moeten worden in de behoefte aan een tweeden onderwijzer in het smeden. De onderwijzer Hoogesteger, die naar rust verlangt, behoort vervangen en gepensioneerd te worden. Het traktement van den directeur-teekenonderwijzer zal verhoogd worden tot ƒ 900; de pensioenregeling zal eene uitgaaf vorderen van ƒ 700. Door dit alles worden de jaarlijksche uitgaven dan ƒ 10,625.

Men wil trachten het Rijks-subsidie verhoogd te krijgen tot 6500, dat van de provincie tot ƒ 1600 en van de gemeente tot ƒ 1000.

FUSIE.

In eene dezer dagen gehouden vergadering van het departement Amsterdam der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van nijverheid is besloten, dat de afgevaardigden ter te Utrecht te houden algemeene vergadering der maatschappij het voorstel van den directeur, betreffende de samensmelting van de Vereeniging ter bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid met deze maatschappij, zal ondersteunen. Nadat de beschrijvingsbrief voor de algemeene vergadering aan discussie was onderworpen, werden tot afgevaardigden benoemd de heeren Westerouen van Meeteren, Hartkamp en Strengers en tot plaatsvervangers de heeren Ketjen, Salomonsen, Van Leeuwen-Boomkamp, Smeenge, Sassen en Leembrugge. Daarop is de vergadering gesloten.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— **De strijd om het behoud of de verknoeling van de Heidelberger slotruine houdt aan. Thans is er weer een commissie benoemd, die zal moeten onderzoeken, met welke middelen de bouwvallen in stand behouden zullen kunnen worden.**

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. **Naar wij vernemen is het bericht in sommige bladen voorkomende, dat een der hoogleeraren der Polytechnische School door Z Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, zou zijn belast met een rapport in zake het Middelbaar Technisch Onderwijs, onjuist.**

Den heer inspecteur J. H. de Groot moet dat zijn opgedragen.

AMSTERDAM. **De heeren Lindley, Van Hasselt en prof. Saltet, die op uitnoodiging van burg. en weth. het vraagstuk der watervoorziening aan een wetenschappelijk en technisch onderzoek hebben onderworpen, zijn met hunnen omvangrijken arbeid gereed gekomen. Hun lijvig rapport zal binnen enkele weken in handen van B. en W. worden gesteld.**

Wij deelden vroeger reeds mede, dat de commissie zich niet bepaald heeft bij het plan van den directeur onzer waterleiding, den heer Penning, aanbevelend op bevloeiing der duinen met water uit de Lek, ter versterking van de prise d'eau te Vogelenzang, maar dat de commissie ook andere systemen van watertoevoer, directen aanvoer uit eene rivier of aanleg van een nieuwe bronwaterleiding op de Veluwe, aan haar oordeel heeft onderworpen. Het komt er nu op aan, welk der hoofddenkbeelden bij de commissie de meeste sympathie heeft gevonden. Voor zooveel wij voorshands te weten zijn gekomen, acht zij een principieel bezwaar van beteekenis tegen de bevloeiing der duinen met Lekwater (plan-Penning) gelegen in de onzekerheid omtrent het nuttig effect, dat bij verhooging der capaciteit van de duinen door het opbrengen van Lekwater zal zijn te verkrijgen. Immers indien men het waterpeil in de duinen aanmerkelijk verhoogt, hoeveel van het water, dat men met zeer hooge kosten daarheen heeft gebracht, zal dan per slot van rekening in de waterkanalen der prise d'eau terecht komen? Een hoeveelste deel vloeit af naar de geestgronden, een hoeveelste deel komt in zee terecht?

Onzekerheid omtrent het te verkrijgen nuttig effect is ook een bezwaar voor den aanleg eener prise d'eau voor een nieuwe bronwaterleiding op de Geldersche Veluwe, waartoe overigens een uitgestrekt terrein in beslag genomen zou moeten worden.

Bezwaren van dien aard gelden niet bij toepassing van het systeem van directen toevoer van gezuiverd rivierwater. Het nuttig effect eener installatie van dien aard is met juistheid te berekenen. Nu de techniek der kunstmatige waterfiltratie zoover gevorderd is dat met veiligheid op de uitkomsten is te vertrouwen, schijnt de commissie althans boven kunstmatige bevloeiing der duinen de voorkeur te hebben gegeven aan directen aanvoer van gezuiverd water uit eene groote rivier waarbij dan de Lek in de allereerste plaats in aanmerking komt. *N. R. C.*

ZWOLLE. **Het 7e Nationaal Congres voor openbare gezondheid zal 6 en 7 Juni alhier gehouden worden.**

Den eersten dag zal het wetsontwerp der Staatscommissie tot voorbereiding van wettelijke maatregelen tegen de verontreiniging der openbare wateren aan de orde gesteld worden, in te leiden door mr. H. Ph de Kanter, lid dezer commissie en dr. H. G. Ringeling, directeur van den gezondheidsdienst te Amsterdam.

Daarna komt de wettelijke regeling van de artsenijbereidkunde en van den verkoop van vergiften aan de orde, waarbij achtereenvolgens zullen worden verdedigd het stelsel van vrije vestiging door den heer A. C. van den Bijllaardt, het concessiestelsel door den heer E. Guldensteden Egeling en dat der Staatsapotheken door den heer J. Menno-Huizinga.

Zaterdagmorgen 7 Juni behandeling der drinkwatervoorziening, namelijk:

Ia. Bevordering door de overheid van den aanleg van drinkwaterleidingen. Ib. Bemoeiingen van de overheid bij bestaande drinkwaterleidingen. Rapporteurs: de heeren H. P. N. Halbertsma en mr. J. Mortier Hijmans. II. Algemeene aansluitingen van woningen aan de drinkwaterleidingen. Rapporteur: de heer J. W. C. Tellegen, en III. Verschaffing van drinkwater op plaatsen waar geen drinkwaterleidingen mogelijk zijn. Rapporteurs: de heeren dr. C. H Ali Cohen, C. Guldensteden Egeling en P. E. Rijk.

Daarna zal dr. J. H. Mouton namens de commissie voor schoolhygiëne een rapport uitbrengen.

In den namiddag komt de uitvoering der gezondheids- en woningwet ter sprake en in het bijzonder de taak der gezondheidscommissiën, waarna prof. dr. C. A. Pekelharing uit Utrecht een voordracht zal houden over den invloed van alcohol op de gezondheid.

Vrijdagavond wordt het congres ten Raadhuize door Burg. en Weth. alhier gerecipieerd.

HAARLEM. **In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid alhier is thans eene verzameling stoffen, weefsels en borduurwerken uit de 18e en 19e eeuw tentoongesteld. Weldra zal in genoemd museum een tentoonstelling worden geopend van de Vereeniging voor Kunstambacht „de Seulden" te Antwerpen. Deze tentoonstelling zal zeer belangrijk worden en ons een overzicht geven van den werkkring en de artistieke opvatting, die op het oogenblik in de Scheldestad heerschende is.**

— **In zijn vergadering van Woensdag 28 dezer besloot de Raad alhier sollicitanten op te roepen naar de betrekking van een directeur van publieke werken, op een salaris van ƒ 4000.**

EINDHOVEN. **De Gemeenteraad heeft besloten, aan de heeren Visser en Smit op te dragen het bouwen eener waterleiding voor deze gemeente, kostende pl. m. ƒ 115.000, en B. en W. en commissie voor de waterleiding te machtigen verder alles te doen, wat voor den volledigen bouw der waterleiding noodig is.**

Aflevering 5 van „De Natuur", uitgave van J. L. Broese, te Utrecht bevat: De Houtworm, door Dr. J. C. H. De Meijere. — Een toestel van veiterhand nut (vervolg), door J. F. Boins. — De Geschiedenis van het Fotografisch Objectief (vervolg en slot), door Dr. R. G. Rijkens. — Iets over Lacerta agilis, door A. B. H. G. Jelen — De leimen van het gaslicht, door Antoon Mercx. — De nieuwe vorderingen der Draadlooze Telegrafie (vervolg), door Dr. L. Bleekrode. — Boekaankondiging. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java, tot onder-opzichter 1e kl., de tijdelijke onder-opzichter 1e kl. A. B. Hartman;

geplaatst in de residentie Lampongsche districten, ten einde als eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar op te treden, de benoemde architect A. W. Andriesse; in de residentie Preanger-regentschappen, de benoemde opzichter 3e kl. E. M. C. Reisig;

tijdelijk belast met de waarneming der betrekking van opzichter 3e kl., de tijdelijke opzichter bij den waterstaat F. K. Manupassa;

overgeplaatst naar de residentie Preanger-regentschappen, de opzichter 3e kl. A. L. van Wijngaardt; naar de residentie Bantam, de opzichter 1e kl. P. van der Bijl; naar de residentie Amboina, de opzichter 3e kl. J. A. Kleian; naar de residentie Samarang, de opzichter 2e kl. W. A. B. David; naar de residentie Soerabaja, de architect F. J. F. Martij;

verleend, wegens langdurigen dienst, één jaar verlof aan den ingenieur 2e kl. J. J. A. van Dreveld;

ontslagen, eervol uit 's lands dienst, de opzichter der 1e kl. P. Bommel.

— Bij koninkl. besluit is het besluit van 11 Augustus 1897, te rekenen van en met 1 Juni 1902, in dier voege gewijzigd, dat de chef van het Technisch bureau van het Departement van Koloniën den titel voert van directeur van dat bureau en is de heer G. B. H. F. Alphents, thans referendaris chef van genoemd bureau benoemd tot directeur, chef van het Technisch bureau van het Departement van Koloniën.

— Tot onder-directeur van het electrisch station te Groningen is benoemd de heer Doublet, te Rotterdam.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 Juli, benoemd tot hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft S. J. Vermaes, mijn-ingenieur en thans assistent aan die inrichting.

— Tot directeur der gasfabriek te Hellevoetsluis is benoemd de heer J. F. Flander, administrateur bij de gasfabriek te Eindhoven.

— Met ingang van 1 Juni a. s. is aan den heer J. F. L. Frowein, architect te 's Gravenhage, op zijne aanvrage eervol ontslag verleend als opzichter-teekenaar bij de gebouwen voor onderwijs enz.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Teekenaar, alleszins bekwaam. (*Zie adv. in dit no.*)

— Adjunct-Ingenieurs bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië worden gevraagd twee civiele en vier werktuigkundige ingenieurs, in het bezit van diploma, bedoeld bij artikel 61 of 64 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad no. 50). Bezoldiging f 250 's maands. Sollicitatiën op zegel, voor den 15n Juli bij het departement van koloniën.

— Adspirant-ingenieurs. Bij den dienst van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië kunnen worden geplaatst zes adspirant-ingenieurs. Sollicitatiën vóór 15 Juli bij gezegeld adres bij het Departement van Koloniën. Bezoldiging f 250.— 's maands.

— Opzichter 3de klasse. Ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië kunnen worden gesteld om te worden benoemd tot opzichter der 3de klasse bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië twee personen die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat in Nederland. Bezoldiging f 150 's maands. Sollicitatiën op zegel voor 15 Juli, bij het Departement van Koloniën.

— Leerares of Leeraar in de schilder- en teekenkunst, lesuren pl. m. 15. Jaarwedde f 750. — Leerares of Leeraar in het styleeren, stijl- en ornamentleer en vakteekenen, lesuren pl. m. 17. Jaarwedde f 900. — Leerares of Leeraar in het boetseeren, lesuren 9. Jaarw. f 500. — Leerares of Leeraar in het litografeeren en etsen, lesuren 6. Jaarwedde f 330. — Leerares in het teekenen, lesuren 14. Jaarwedde f 500. Allen aan de Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor Meisjes te Amsterdam. Sollicitatiën in te zenden tot uiterlijk 6 Juni. Voor inlichtingen en het inleveren van studies vervoege men zich dagelijks tusschen 11 en 12 uur bij de directrice, mej. J. M. E Kerlen, aan het Gebouw voor den Werkenden Stand, Groenburgwal 24.

— Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam. (*Zie adv. in dit no.*)

— Bouwkundig Opzichter bij de Nederduitsch Hervormde Gemeente te Groningen. Salaris f 800.

— Constructeurs, in vaste betrekking, aan de machinefabriek van Gebr. Stork & Co., te Hengelo (O.).

— Opzichter-Uitvoerder voor het bouwen eener fabriek. Brieven, onder lett. IJ C 226, aan het „N. v. d. D."

— Opzichter bij den Grooten Noordwolder Polder in de gemeente Hemelumer Oldephaert en Noordwolde, bekend met het molenmakersvak enz. Jaarwedde f 500. Zich aan te melden bij den heer M. Meinesz, te Harich, vóór 5 Juni a. s.

— Bouwkundig Teekenaar bij een architect te Amsterdam. Brieven, onder lett H U 373, aan het „N. v. d. D."

— Scheepsteekenaar, voor chef van een teekenbureau. Brieven, onder lett. K O T, Algem. Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

— Jongmensch op een technisch-bureau te Amsterdam, voor den verkoop van machineriën en gereedschappen te Rotterdam, Den Haag en omstreken. Brieven, onder lett. 2 G M, Algemeen Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Amsterdam.

— Opzichter-Teekenaar voor de gemeente Venlo. (*Zie advert. in dit no.*)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

8 Bouwk. opz.-teek., 20—36 jaar, f 40—f 100 's maands.
1 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 j., f 90 's maands;
3 teek., 19 tot 23 jaar, f 40 tot f 70 's maands.
5 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, f 25—f 80 's maands
1 Electro-techniker, 31 jaar, f 70 's maands.
1 Werktuigk. opzichter-teek. (constructeur), 45 jaar, f 100 per maand.
1 Waterbouwk. opz.-teek., 21 jaar, f 55 per maand.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

HOUTEN

Parketvloeren,

GEBR. VAN MALSEN,

Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

NAGEKOMEN AANKONDIGINGEN.

WOENSDAG, 18 Juni.

Alfen, te 12 uren, door burg. en weth.: het bouwen van een watertoren, filter, machinegebouw met ketelhuis, schoorsteen en kolenloods, woning van den machinist, buisleidingen en verdere tot het pompstation behoorende werken. (*Zie adv. in dit no.*)

's-Gravenhage, te 2 uren, door het Min. van W., H. en N., afd. telegraphie: het leveren van verzinkt ijzeren dubbele kopstangen. Inl. bij den hoofdingenieur der tel en aan de herstellingswerkpl. der Rijkstelegraaf, Kazernestraat no. 3, te 's-Gravenhage.

's-Gravenhage, te 2 uren, door het Min. van W., H. en N., afd. telegraphie: het leggen, ingraven en inbeggeren van kabels te Groningen. Ram. f 3313. Nadere inl. door den hoofding. der telegraphie te 's-Gravenhage en door den ingenieur der telegraphie te Groningen.

WOENSDAG, 25 Juni.

's-Gravenhage, te 2 uren, door het Min. van W., H. en N., afd. Telegraphie: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Leeuwarden. Ram. f 151,000. Inl. door den rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den opzichter S. Koldijk te Leeuwarden. Aanw. 13 Juni, te 11 uren vm.

's-Gravenhage, te 2 uren n.m., door het Min. van W., H. en N., afd. telegraphie: het bouwen van eene loods tot berging van telegraafmaterieel, te Zwolle. Ram. f 7640. Inl. door den Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage. Aanw. 18 Juni te 11 uren.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37 e JAARGANG. ZATERDAG, 7 Juni. 1902. No. 23.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

OUDE BOUWKUNST TE MAASTRICHT.

(Met een plaat.)

Er schijnt in den laatsten tijd ten opzichte van restauraties van gebouwen, (misschien wel wat laat), eene merkbare agitatie gaande of opkomende, die het vooruitzicht opent dat binnen een niet al te langen tijd, bij nog te verrichten restauratiën, meer behoud van het bestaande en vooral grootere voorzichtigheid bij het aanbrengen van vernieuwingen als eerste voorwaarde gelden zal en de algemeen bekende opinién van Ruskin daaromtrent meer ingang zullen vinden. Ik zeg de agitatie is meer merkbaar, doch is nog volstrekt niet algemeen en kan het dus waar zijn, wat de Heer Weissman in een der voorgaande nummers van „de Opmerker" schrijft, dat hij reeds twintig jaar geleden tegen moderne restauraties begon te strijden, nu nog weinig medestanders aan zijne zijde gekregen te hebben.

Toch zoude de Heer W. deze klacht niet behoeven te uiten, indien door de tegenstanders van restauratie slechts een practisch middel werd aan de l and gedaan om gebouwen, die zooals bijv. de kerken nog uitstekend voor den dienst geschikt zijn, voor geheel verval te behoeden. In vroegere tijden geschiedde de herstelling aan gebouwen in den toen heerschenden stijl, zoodat bijv. aan Romaansche kerken dikwijls geheele gedeelten in den Lodewijk XV-stijl of andere zijn bijgevoegd. Doch hoe weinig dan ook al die laat-Renaissance als basis voor gezonde ideeën dienen mag, de stijl dier tijden bezat toch oneindig meer karakter dan over 't algemeen die van tegenwoordig, wijl die stijlen geheel den geest ademden der tijden, waarin zij bloeiden, terwijl thans slechts persoonlijke opvattingen heerschen, die bij al goed streven o. a. hier te lande in vijf jaren tijds eene verandering kenmerken van den uiteenloopendsten aard, zoo zelfs dat men van de meeste betoogen over bouwkunst den brui zoude gaan geven als men de ideeën, zelfs van mannen, niet zonder eenig gezag, uit ongeveer 95 en thans met elkaar vergelijkt. Het zal dan ook niet bij tegenstanders van restauratiën de bedoeling zijn, noodige herstellingen aan gebouwen van beteekenis te verrichten in den stijl die een ieder er op zijne wijze op na houdt. Afblijven is dus hunne leus en sommige restauratiën nauwkeurig beschouwende misschien somtijds niet ten onrechte. Waarom toch laat bijv. de façade der N. D. te Parijs, een gedeelte der O. L. V. kerk te Antwerpen, een gedeelte der prachtige St. Romboutkerk te Mechelen, de Domkerk te Aken (uitwendig), de torens van den dom te Keulen, om van enkele herstellingen, ook hier te lande, te zwijgen ons zoo geheel en al koud, terwijl dikwijls slechts een echt eenvoudig onaangeroerd Gotisch poortje de zinnen begeestert, den geest verhelt, de ideeën verscherpt en met kostelijker spijze voedt dan alle geleerde boeken te samen inhouden; vanwaar (de verdienstelijke restauraties uitgezonderd), eenerzijds dien weerzin, anderzijds die hoogstemmende trillingen des gemoeds? Natuurlijk alleen tengevolge der mislukte herstellingen, soms misschien door talentvolle bouwmeesters beheerd, doch, (en hier wordt vooral het ornament bedoeld) door werklieden van zooveel per uur, doch niets voor de kunst gevoelende uitgevoerd. (1)

(1) Toen ik dit geschreven had, kwam mij een pas uitgekomen artikel van de hand van den heer Theo Molkenboer in het tijdschrift „Van Onzen Tijd" in handen waarin deze o. a. schrijft:

„Te Utrecht restaureerde men, (en met welk goed gevolg) de „oude bisschopskerk. Den Bosch is den kundigen Hezenmans jaren „lang welgemeenden dank schuldig voor zijn uitstekende restau„ratie van de St. Jan. Te Roermond is de oude basiliek (op stuk „van archeologische reconstructie) een ware toetssteen voor de „eminente verdiensten van Dr Cuypers. Te Maastricht, Susteren „en zooveel andere plaatsen in Limburg, waar eenvoudige monu„menten uit vroeger tijden gevonden worden, zijn deze door „kundige herstellingen voor ondergang behoed. En ontelbaar zijn „over het geheele land de kleinere bedehuizen, kapellen en kerken, „die (ook met den krachtigen steun van het Rijk) den beschouwer „ten genot, den vrome tot stichtende wijding zijn gerestaureerd."

Bij alle respect voor de buitengewone kunde van een Dr. Cuypers, een Hezenmans, e. a., zou ik niet gaarne onderschrijven dat alles hier te lande op restauratie-gebied den beschouwer ten genot strekt. Doch ook *ik* geef mijne opinie voor wat ze is.

Men zoude dus bij herstellingen, mij dunkt, het ornament zooveel mogelijk moeten onaangeroerd laten en slechts datgene herstellen wat nauwkeurig te bepalen is ook *dit* nog eischt gevoel, talent, veel toewijding en tijd. De restauratie b.v. der O. L. V. kerk te Antwerpen, kon in hoofdlijnen tamelijk nauwkeurig worden bepaald, door aanzetten van balustraden, traceeringen, enz. De ingenieur daarmede belast, gevoelde of kende niets van het fijne der profileering, zoodat sommige gedeelten geheel bedorven zijn, terwijl de later daarmede belaste bouwmeester zeer veel gevoel bezat voor bouwk. details en deze zeer conscientieus liet vernieuwen, waardoor dat gedeelte, was er geen ornament aangebracht, een zeer goeden indruk maakt en aan echt gotisch werk zou kunnen getoetst worden.

Het is dan ook, dunkt mij, mogelijk dat iemand met gevoel en talent begaafd, zich de schoonheden en karaktertrekken van een stijl zóó kan eigen maken, dat zijn werk geen kouden namaak meer is, geest en leven ademt en zoodoende de tinteling teweeg brengt, eigen aan elk echt kunstwerk; moge dit dan al niet het hoogste zijn bij restauratiën, voldoende is 't dan toch ontegenzeggelijk, waar niets beters mogelijk was.

De gevel der Augustijnen kerk te Maastricht, waarvan hier een afdruk is uitgebeeld, was gedeeltelijk nog gaaf, gedeeltelijk verweerd, zoodat soms heele stukken steen naar beneden vielen. Waar de lijsten nog gaaf waren, werden deze doorgezaagd en zuiver op zink of hout afgeteekend. Kent men dan de waarde van zulk profil, bezit men gevoel voor de lichte buigingen en 't cachet die vormen eigen, dan kan men deze zeer goed vernieuwen. Is eenmaal op deze wijze een gebouw hersteld, en zonder bijvoeging van in dien stijl gefantaiseerde deelen, zonder onnoodige vernieuwingen, dan is dunkt mij, tegen zulke herstelling weinig te zeggen. Het ornament echter, late men zooveel mogelijk zooals het is, (2) men beschouwe groote restauratiën niet te veel als een bijzaakje, en begrijpe dat het werkelijk niet Jan en allemans zaak is, dergelijke werken uit te voeren.

Te Maastricht deed zich het zeldzame geval voor, dat de stadsingenieur door B. en W. belast met de herstelling van de hier gereproduceerde façade, erkende met ijzer- en machinebouw goed bekend te zijn, doch de esthetische zaken gaarne aan meer bevoegden overdroeg, een bekentenis, die men niet dikwijls gewoon is van H.H. ingenieurs te vernemen en die zeker een bewijs levert voor het gezond oordeel van den betrokkene.

Een korte beschrijving betreffende dezen gevel moge hier na deze inleiding verder volgen:

De oude Augustijnenkerk te Maastricht, thans dienst doende als openbare school en teekeninstituut, dengene die Maastricht binnenkomt, dadelijk door haar rijke façade opvallende en in den Renaissancestijl der XVIIe eeuw opgetrokken, is binnen den tijd van één jaar uitwendig gerestaureerd en thans geheel gereed gekomen.

De gevelbekleeding bestaat gedeeltelijk, wat ornament, lijsten en pilasters betreft, uit Sibbermergelsteen, eene natuurlijke steensoort in Holland in de R.-K. kerken te Kethel, Pijnacker, Alkmaar enz., voor gewelven of anderszins toegepast, doch overigens aldaar weinig bekend. Deze steensoort bevindt zich in bergen buiten Valkenberg en is zoo zacht, dat men dezelve met timmergereedschappen gemakkelijk bewerken en besnijden kan; doch eenigen tijd aan de lucht blootgesteld, vormt zich eene deklaag daarop, die haar eeuwen tegen alle weersgesteldheid beschut, zoodat er in die streken geheele torens van opgetrokken zijn.

Zooals echter bij alle steensoorten het geval is, zijn er gedeelten, die door den tijd verweren, wat vooral bij uitstekende lijsten door regendrup of andere oorzaken het eerst voorkomt.

Het kan misschien zijn nut hebben, nu met de aanstaande Heiligdomsvaart in Juni en Juli Maastricht druk zal bezocht worden, een en ander over dezen zeer merkwaardigen gevel (die, wonder genoeg, niet in Baedeker vermeld wordt) mede te deelen.

Boven den ingang draagt een sluitsteen de volgende inscriptie: *D. O. M. Beatae Mariae SS. Pontificibus Augustino et Huberto sacrum 1659.* (Vertaald: Aan God den Allerhoogste, de H. Maagd Maria, de H.H. Bisschoppen Augustinus en Huberto toegewijd, 1659).

Naast het groot middenraam bevinden zich twee nissen, bestemd voor de beeltenissen van Augustinus en Hubertus, welke er echter nooit in geplaatst geweest zijn.

Boven dit raam draagt een sluitsteen het wapen van Maastricht, de ster, en daarboven bevindt zich een gekroond schild, geflankeerd door twee engelen als schildhouders, waarop het wapen van den weldoener, Hendrik v. Geleen, is aangebracht.

Daarboven is een groot vierkant vak, van ruim drie meter aan elke zijde, waarin gebeeldhouwd is een vlammend hart, omgeven van engelenkoppen. Deze versiering geeft aan den gevel een zeer eigenaardig cachet. In den top is nog gebeeldhouwd O. L. Vrouw met 't Kindje, in buste.

Deze top wordt geflankeerd door twee gevleugelde figuren, welke, evenals in dien stijl meermalen 't geval is, eindigen in trossen, samengesteld uit fruit en bloemen en aan groote geornamenteerde voluten aansluitende.

Voorts zijn nog de bekende guirlandes uit dien tijd op den gevel aangebracht, zoodat hij, wat rijkdom betreft in zijn soort zeldzaam in Nederland is en slechts gelijken vindt te Leuven, Antwerpen en nog eenige plaatsen in België.

De naam van den bouwmeester is onbekend.

De gevel is, zooals gezegd, binnen den tijd van een jaar geheel gerestaureerd vanwege het bureau van gemeentewerken, onder toezicht van ondergeteekende.

De herstelling der St. Servaas- en O. L. V. Kerk, welke sinds tal van jaren onder directie van dr. Cuypers geschiedt, begint eveneens groote vorderingen te maken.

De crypte in deze laatste kerk is voltooid en binnenkort kan daarin wederom de eerste H. Dienst plaats vinden, wat sinds tal van eeuwen niet meer 't geval is.

De liefhebbers van oude monumenten kunnen dezen zomer dus daar hun gading vinden. Voegt men daarbij, dat de kostbare relieken dit jaar publiek worden tentoongesteld en waarschijnlijk in de prachtige Pieterskerk, dienst doende als rijks- en stedelijk archiefgebouw, eene tentoonstelling zal gehouden worden van oude voorwerpen en schilderijen, bij de voormaamste ingezetenen nog berustende, dan mag men zeggen, dat de reis naar Maastricht voor kunstliefhebbers dezen zomer een waar genot zal opleveren.

JAC. VAN GILS.

---

(2) Ik beken openhartig hier zelf wel tegen gezondigd te hebben bij restauratiewerken.

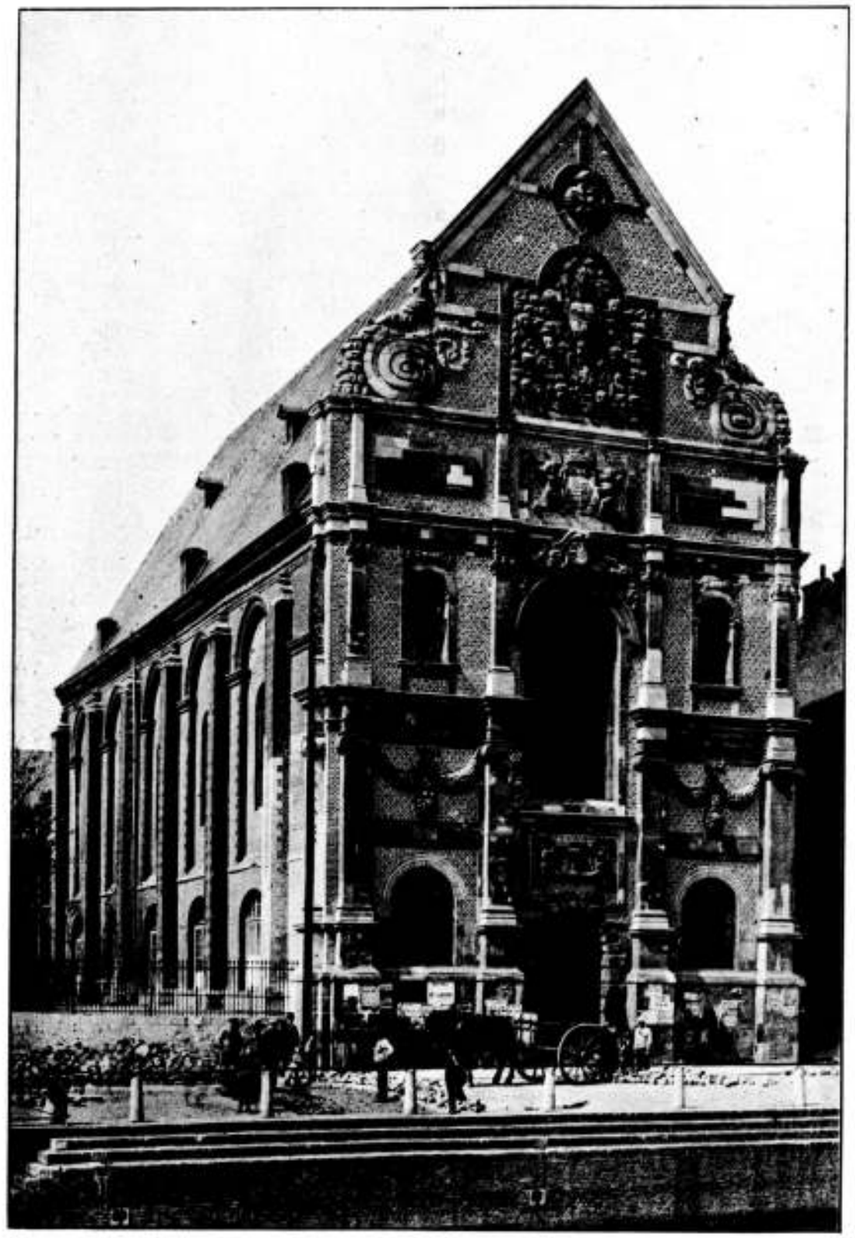

De voormalige Augustynenkerk te Maastricht.

OVER DE GRENZEN.

II.

Als men van Arnhem naar Duitschland reist komt men voorbij Hoog-Elten, welks kerk zich links op een heuvel verheft. Sneltreinen houden aan het station Elten niet op, maar wie zich het reisje met een boemeltrein daarheen getroost, zal geen reden tot klagen hebben.

Want de kerk te Hoog-Elten, over wier restauratie onlangs in dit blad het een en ander werd medegedeeld, behoort tot de meest belangwekkende van deze streek.

De Eltenberg wordt in een oorkonde van het jaar 944 reeds genoemd. Kort daarna stichtte graaf Wichman, die ook over Gooiland regeerde, en wiens heugenis de Wichman-laan te Bussum levendig houdt, op den heuvel een vrouwenklooster, dat in 903 door het wijden der kerk aan den H. Vitus voleindigd werd. Het is wel merkwaardig, dat ook de kerk te Naarden, de eenige stad van Gooiland, een St. Vituskerk heeft. De oudste dochter van Wichman werd 29 Juni 968 tot abdis benoemd. Deze eerste abdis, Luitgaarde, had een jongere zuster Adela, die met Balderik, graaf van Kle[illegible] was gehuwd, en het klooster, door welks stichting zij hare geldelijke belangen geschaad achtte, vijandig gezind was. Adela wist haar gemaal over te halen, het klooster aan te vallen. In 990 voldeed Balderik aan haar verlangen, en verwoestte al wat aanwezig was.

Toen keizer Hendrik II in 1002 op het Valkhof te Nijmegen vertoefde liet hij in Augustus Balderik voor zich komen, en noodzaakte hij hem, de veroorzaakte schade te vergoeden.

De kerk werd echter pas onder het bestuur der vijfde abdis Irmgaarde weer opgebouwd en in 1129 door den bisschop van Minden gewijd. In 1585 werden kerk en klooster door Staatsche soldeniers verwoest. De abdis gravin Agnes van Limburg deed in 1614 de abdij herstellen. Doch tot 1671 bleef de kerk een bouwval; toen begon de abdis gravin Maria Sophia van Salm-Reifferscheid met een restauratie, die in 1677 geëindigd was.

De bijzonder zware toren aan de westzijde, die de volle breedte van den middenbeuk inneemt heeft vijf verdiepingen, en is uit tufsteen opgetrokken. De twee onderste verdiepingen zijn met arcades versierd; dan volgen er twee met rondboog-friezen en lisenen, terwijl de bovenste Romaansche pilasters en kleine, door een zuiltje in tweeën gescheiden vensteropeningen vertoont. Een houten, met leien gedekte spits vormt de bekroning.

Oorspronkelijk was de kerk een Romaansche basiliek, wier koor en zuiderzijbeuk echter verdwenen zijn. Een Laat-Gothisch koor is voor het vroegere in de plaats gekomen. De toegang tot de kerk vormt een Romaansch portaal aan de westzijde van den noorder-zijbeuk. Daarboven is een opschrift geplaatst, met het wapen der abdis, die in 1671 de kerk deed herstellen.

Het Romaansche deel van het gebouw vertoont drie traveeën, die door zware pijlers van elkander gescheiden worden. Tusschen deze staat telkens een lichtere pijler, die, met de daarmede overeenkomende pilasters, de bogen dragen. Vóór de hoofdpijlers staat een zware zuil, wier kapiteel met rijk Romaansch beeldwerk versierd is. Bijzonder belangwekkend is de galerij aan de westzijde der kerk, waar de nonnen plaats namen gedurende den dienst. Die galerij wordt door vijf eenvoudige Romaansche zuilen gedragen, en heeft groote overeenkomst met die, welke zich eertijds in de St. Pieterskerk te Utrecht bevond.

Zooals te begrijpen is, bleef van de oorspronkelijke meubelen niets over. Het hoogaltaar, de koorbanken, de communiebank en de predikstoel zijn allen uit het laatst der 17e eeuw. Van de 13e eeuwsche doopvont is alleen het bekken, met ruw beeldhouwwerk versierd, nog over. Een steenen beeld uit de 12e eeuw stelt Abraham voor, die de gestorvenen in zijn schoot houdt. Een soortgelijke voorstelling vindt men ook in het 12e eeuwsche boogveld der St. Michaelskerk te Zwolle.

Van de kostbaarheden, die het klooster bezat, zijn de meesten nog in de kerk aanwezig. Wel is het groote reliquiarium, dat uit de 12e eeuw dagteekent en dat zoowel voor de geschiedenis der goudsmidskunst als voor die van het glasblazen van zoo groote waarde moet worden geacht, sedert 1803 in het South-Kensington Museum te Londen, maar wat er rest, is de bezichtiging ten zeerste waard.

Een beeldje van St. Michael met den draak, van gedreven zilver werd aan het klooster vereerd door Lucia de Kerpen, die van 1400 tot 1420 abdis was. Het is een keurig stuk drijfwerk, waarbij vooral treft de realistische opvatting van het hoofd, dat naar een wel karakteristiek maar alles behalve mooi model is geboetseerd.

Het was in de middeleeuwen zeer gebruikelijk om den reliekhouders den vorm te geven van het lichaamsdeel, waarvan het been afkomstig was. Zoo ziet men in de sacristie te Hoog-Elten een reliquiarium in de gedaante van een in zilver gedreven onderarm. De mouw is met een dessin gegraveerd, en ten deele à jour bewerkt, om de reliqui te laten zien. De hand is goed gemodelleerd.

Verscheidene reliekhouders in den vorm van monstransen zijn aanwezig, allen uit het begin der 15e eeuw afkomstig. De fraaiste heeft den vorm van een toren, die op een zeskant voetstuk staat, en met blauw email versierd is. Bijzonder fijn bewerkt zijn de tafereelen uit de passie, die, in vrijstaande figuurtjes, hier werden aangebracht.

Onder de overige verdient de aandacht een reliekhouder, uit kristal gesneden in den vorm van een visch. Aan dit oostersche werk uit de 11e eeuw werden omstreeks 1400 een kop en drie pooten van gedreven zilver toegevoegd, waardoor het geheel wel iets van een groot insect heeft gekregen. Ook een kokosnoot werd, in het begin der 16e eeuw, zeldzaam en kostbaar genoeg geacht, om als reliekhouder te worden ingericht. Zij werd van een zilveren voetstuk en van een zilveren deksel, met een knielenden engel daarop voorzien. Misschien nog rijker gemonteerd is een ossenhoorn, uit ongeveer denzelfden tijd. Hier zijn de zilveren banden met de figuren der Koningen van Juda versierd en de vier voeten als klauwen van adelaars behandeld. Aan de punt rust de hoorn op een beeldje van de H. Maagd. Op den deksel is de kroning van Maria gegraveerd. Het omschrift: „Sancta Anna sey lof daerse helpt", heeft op deze voorstellingen geen betrekking, en schijnt eerst later aangebracht. Misschien is het stuk wel eerst een drinkhoorn geweest.

Ofschoon al deze laat-middeleeuwsche zilverwerken hoogst merkwaardig mogen heeten, hebben de stukken, die uit vroegeren tijd dagteekenen, en die veel zeldzamer zijn, nog grooter belang. Ook daarvan bezit de kerk te Hoog-Elten er eenige. Het oudste is een miskelk op ronden voet, uit het laatst der 13e eeuw, van verguld zilver. Op den voet zijn vijf medaillons met gedreven voorstellingen van Christus aan het kruis en van de zinnebeelden der evangelisten aangebracht. Daartusschen ziet men filigraanversieringen,

Op de schacht werden vijf engelen in relief gedreven, en de knoop met Vroeg-Gothische traceeringen versierd. Deze kelk is een prachtig voortbrengsel van zilversmidswerk.

Niet minder belangrijk is een zoogenaamd Pectoraal, een gedreven zilveren plaat, waarmede het misgewaad op de borst bevestigd wordt. Het moet van omstreeks 1300 zijn, daar het met het wapen van Hendrik van Berg, die in 1312 stierf, versierd is. Men ziet hier den H. Vitus onder een rijken troonhemel, met het zwaard in de rechter en de palmen van den martelaar in de linkerhand. Daar ook het wapen der abdis Hedwig van Randenraad, die in 1305 stierf, werd aangebracht is het waarschijnlijk, dat het kunststuk vóór dat jaar gereed zal zijn gekomen.

Ook een ander dergelijk drijfwerk verdient de aandacht; het is met een kasteel versierd, en moet omstreeks 1350 in Hongarije zijn gemaakt.

Wie dus van oude kunst houdt kan te Hoog-Elten zijn gading vinden. Indien hij den tijd van zijn bezoek zóó kiest, dat er geen dienst in de kerk verricht wordt, dan worden hem al deze kostbaarheden en nog vele andere meer zeer bereidwillig getoond.

Emmerik is beter bij het reizend publiek bekend. Maar de kennis van die plaats strekt zich niet verder uit, dan het vrij onooglijke station, waar de Duitsche grenswachters onderzoeken of men ook iets in het keizerrijk wil binnensmokkelen. Niemand denkt er aan, te Emmerik een paar treinen over te blijven. En toch, wie het doet, zal er zich niet over beklagen. Want ook deze stad bevat kunstschatten van hooge waarde.

In de eerste plaats trekt de St. Aldegondekerk door haar hoogen toren, die zoo aan de Nederlandsche herinnert, de aandacht. En dat Emmerik vroeger een Nederlandsche stad was, al behoorde zij tot het hertogdom Kleef, bewijst het opschrift boven de torendeur: „Anno domini 1483 is dit werck aengelijt". De restaurators hebben den toren duchtig onderhanden gehad. In 1854 waren zij met hun werk gereed, en hebben dit vermeld door een opschrift, meldend dat in dat jaar „dies Werck dem alten gleich erneuert" werd. De 15e eeuwsche bouwmeesters hadden tufsteen gebruikt, en die was wat verweerd; nu is in zandsteen zoowel het portaal als de borstwering boven het vierkant benedendeel en die om het achtkant bovendeel met fialen, waterspuwers en dergelijken vernieuwd.

Van de drie klokken heeft Gerhardus de Wou, de bekende Kamper gieter, er in 1498 twee gegoten, die Maria en Aldegundis heeten. De derde is veel ouder; zij vertoont geen gietersnaam, maar het opschrift, in Gothische hoofdletters meldt, dat de burgers haar in 1337 lieten maken.

De kerk heeft drie beuken, waarvan de middenste wel hooger is, dan de beide anderen, doch niet zooveel, dat daarin vensters gemaakt konden worden. De doorsnede herinnert dus aan die van de kerken te Muiden en te IJsselstein. Iedere beuk is aan de oostzijde met drie zijden van den achthoek gesloten. Tusschen de beuken staan eenvoudig geprofileerde pijlers. Merkwaardig is, dat de twee westelijke traveeën veel breeder zijn dan de overige. Blijkbaar heeft men de kerk oorspronkelijk niet zoo lang willen maken als zij later geworden is. Nu zijn zelfs naast den toren de zijbeuken voortgezet. Het benedendeel van den toren maakt met den middenbeuk één geheel uit. Bijzonder rijk zijn de laat-Gothische gewelven. Het gebouw is in hoofdzaak van gebakken steen gemaakt.

Het zijn voornamelijk de houtsnijwerken, die de aandacht van den bezoeker verdienen. Zijn de 15e eeuwsche koorbanken ook niet zoo rijk, als die welke men elders vindt, daarentegen behooren de houten heiligenbeelden tot de beste voortbrengselen der kunst van omstreeks 1500. Vooral de beelden van de H. Agnes en de H. Catharina spreken van groot meesterschap en vertoonen denzelfden stijl als een Mariabeeld in het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht. Een ander beeld, de H. Antonius, herinnert aan een houtsnijwerk in het Bisschoppelijk Museum te Haarlem.

Ook deze kerk bevat fraai zilverwerk. Uit het begin der 16e eeuw is een monstrans, die als een Gothischen toren op een voet werd ontworpen, en met verscheidene kleine beeldjes prijkt. Johan Willem hertog van Gulik, Kleef en Berg heeft, blijkens het opschrift, dit kunstwerk aan de kerk geschonken. Op een miskelk van 1504 staat: Sint quirins broedrescap hebben desen kelck gesticht int iaer ons heren M. CCCCC ende IIII.

Aan den Rijn staat de tweede kerk van Emmerik, kelk van 1504 staat: Sint quirins broederscap hebben Utrecht, waartoe de stad in de middeleeuwen kerkelijk behoorde, gewijd. Zij was oorspronkelijk een basiliek met kruisbeuk en krocht, in de 11e eeuw gebouwd. Doch reeds in de 12e eeuw stortte zij in, zoodat van het oorspronkelijke werk alleen de krocht, met de twee daarnaast gelegen kapellen overbleef. Na 1145 werd de kerk weer in Romaanschen stijl herbouwd en nu van twee torens aan de westzijde voorzien. Tusschen 1233 en 1237 vernielde de Rijn die torens en het schip, zoodat alleen het koor restte. In de 15e eeuw werd een kruisschip met toren aan de noordzijde gemaakt, en aan het kruis ook een uitbouw naar het westen aangebracht.

Het Romaansche deel van de kerk bestaat uit tufsteen. De oorspronkelijke kleine vensters zijn daar nog maar ten deele bewaard. In het koor werden later groote ramen gebroken, die het effect bederven. Zeer merkwaardig is het, dat de oorspronkelijke vensters van het koor zich boven de gewelven bevinden. Zij zijn dus blijkbaar gemaakt in een tijd, toen men van meening was, die gewelven hooger aan te leggen, ofschoon de aanzetten van het eerste ontwerp reeds bestonden. Men heeft hier dus een zelfde geval als zich aan den kruisbeuk der St. Bavokerk te Haarlem voordoet.

De krocht der kerk is zeer merkwaardig. Hare gewelven worden gedragen door zes zuiltjes, die alle verschillend zijn. Van beeldhouwwerk is daaraan geen gebruik gemaakt. Alleen door de profileering van bazementen, schachten en kapiteelen werd het effect verkregen.

In de koornis der kerk bleef de Romaansche vloer bewaard, die uit kruiselings gelegde platen van witten en blauwen Naamschen steen bestaat. Aan de westelijke zijde is een rand van mozaiek, met enkele ornamenten en een fragment van een Latijnsch opschrift.

Het westelijk deel der kerk is deels van tufsteen, deels van gebakken steen en blijkbaar uit de 15e en het begin der 16e eeuw. De gewelven zijn hier van hout.

Van gebakken steen zijn de noordelijke kruisbeuk en de daaraan sluitende toren. Die kruisbeuk heeft blijkbaar vroeger aan de westzijde nog een zijbeuk gehad, waarvan echter slechts één travee over is. De zuilen van gebakken en gehouwen steen, die vroeger vrij stonden, zijn nu in den muur gemetseld. De benedenste verdieping van den toren vormt met den kruisbeuk één geheel, dat door stergewelven is afgedekt.

Is dus de St. Maartenskerk alleen reeds door haar aanleg architectonisch zeer belangrijk, ook de kunstwerken, die zij bevat hebben hooge waarde. De eiken-

houten koorbanken van 1480, herinneren aan de Nederlandsche werken van dien tijd. De zetels, met hunne misericordes toonen groote overeenkomst met die in de St. Bavokerk te Haarlem; de achterschotten en overhuiving daarentegen zijn van een soortgelijke ordonnantie als de zoogenaamde H. Geestbank aldaar. De in de achterschotten gesneden wapens zijn leerzaam voor wie de heraldische kunst in haar besten tijd wil bestudeeren.

De koperen doopvont met deksel en bekroning, een meesterwerk van Nederlandsche geelgieterskunst, komt overeen met die der St. Walburgskerk te Zutfen. Een kraan, van gesmeed ijzer, zooals men die te Breda en te 's Hertogenbosch vindt, dient om het deksel weg te kunnen nemen. De vormen zijn reeds die der Renaissance; de vier heiligen doelen blijkbaar op de vier patronen van het bisdom Utrecht. Een nog veel zeldzamer gietwerk is een Romaansche geelkoperen kandelaar. Hij rust op drie leeuwenklauwen, de voet is met draken versierd.

Ook een houten kruisbeeld uit de elfde eeuw is merkwaardig. Christus is hier niet naakt en met een baard voorgesteld. De beeldhouwer heeft, welvoegelijkheidshalve, doch in strijd met wat de evangeliën zeggen, den gekruiste in een lang gewaad met mouwen gehuld. Een reusachtig houten beeld van St. Christoffel staat onder den toren; men heeft het, helaas, omdat het uit de 15e eeuw was, gepolychromeerd.

De muurschilderingen in de kapel naast de krocht zijn zeer onduidelijk, maar als overblijfselen uit de 12e eeuw hebben zij toch waarde. Het zijn voorstellingen van Christus voor Pilatus en van de Nederdaling ter Helle. De kleuren zijn zeer verbleekt; de vleeschpartijen werden bruinachtig en de omtrekken meest zeer flauw.

Daarentegen zijn van de 14e eeuwsche muurschilderingen in het koor de sterke omtrekken alleen over en de kleuren bijna verdwenen. St. Maarten en St. Willebrord zijn het best bewaard; zij herinneren aan het bisdom Utrecht, waartoe de kerk vroeger behoorde.

Enkele grafteekenen, onder anderen een van het jaar 1433, meldende dat op „sunte jacops avont", dus 24 Juli „Starff hertoghe Geest van Sleeswijk", bevinden zich in de kerk.

De sacristie verdient in het bijzonder een bezoek. Daar wordt de relikwiekas van den H. Willebrord bewaard, een kunstwerk van den eersten rang. Haar oudste deel van eikenhout, is met drijfwerk in zilver en koper voorzien, ten deele geëmailleerd, en uit de 7e eeuw afkomstig. Dit deel moet kort na 739, toen Willebrord stierf gemaakt zijn. De zinnebeelden der Evangelisten en de gekruiste Christus zijn aan de achterzijde geëmailleerd; aan de voorzijde ziet men de symbolen nog eens, nu gedreven en door rijk filegraanwerk en edelgesteenten omgeven. De 15e eeuw voegde hieraan een gekruiste Christus met Maria en Johannes toe. Omstreeks 1500 werd de prachtige gedreven zilveren voet gemaakt.

Men ziet hier nog ander, en zeer fraai, drijfwerk uit de 15e en 16e eeuw, als een crucifix, een madonna, verscheidene reliekhouders en een wierookvat. Maar de relikwiekas stelt dit alles in de schaduw.

Verschillende oude huizen, meest echt Hollandsch van karakter, bleven nog bewaard. De zoogenaamde Baronie is een overblijfsel van een middeleeuwsch kasteel, dat echter in de 17e eeuw hier en daar veranderd werd. Trapgevels vindt men in de Steinstrasse 760, aan den Neuen Steinweg 339 en Am Rhein 771. Maar de aardigste is die van het Hof van Holland, welke in de ankers het jaartal 1655 heeft, en welks trapgevel door een fronton bekroond wordt. Het portiek wijst op Nederlandschen invloed.

Vele landgenooten zullen dit jaar, naar Dusseldorp gaande, om de tentoonstelling te bezoeken, Hoog-Elten en Emmerik voorbijkomen. Hun zij aangeraden, die plaatsen niet over te slaan, doch er een paar uren te vertoeven. Zij zullen zich niet beklagen, als zij, ter afwisseling van wat hedendaagsche nijverheid en kunst te zien geven, ook aan de voortbrengselen van het verleden eenigen aandacht wijden.

GEMEENTEWERKEN IN EIGEN BEHEER.

In het „Sociaal Weekblad" zet de heer R. van Zinderen Bakker te Kortezwaag eenige voordeelen uiteen van het uitvoeren van gemeentewerken in eigen beheer.

Daar hij zelf dertig jaren lang met het aannemen van (vooral) onderhoudswerken zijn brood heeft verdiend, mag hij z. i. wel een woordje over dit vraagstuk meespreken.

Het „Sociaal Weekblad" is allerminst een vakblad en het gaat dus niet aan om met vakdetails als bewijzen aan te komen, schrijft hij, voor mijn bewering, dat uitvoering in eigen beheer het uit te voeren werk in alle opzichten zeer ten goede komt. Laat ik er alleen dit van zeggen: de uitvoering bij aanbesteding, volgens in het bestek uitgedrukte eenheidsprijzen voor te verwerken hoeveelheden in maat of gewicht, kan bijna nooit door de opzichters voldoende worden gecontroleerd en dit stelsel leidt dientengevolge veelal tot bedriegerij. Als de verrekeningsstaten bij de autoriteit worden ingediend, zien ze er veelal nauwkeurig uit, maar dit is nog volstrekt geen bewijs, dat de daarop voorkomende hoeveelheden ook inderdaad zijn verwerkt. Indien dit nauwkeurig zou worden nagegaan, zoude het getal opzichters bij provincie- en gemeente werken zeker verdriedubbeld moeten worden en den prijs der werken dientengevolge zeer bezwaren.

Een tweede ook dikwijls toegepast stelsel, door de werken in perceelen zonder verrekeningsstelsel uit te doen voeren (zooals tot 1898 in de gemeente Opsterland gebruikelijk was), werkt al niet beter, aangezien de aannemer er in dit geval op uit is, voor een groot deel genoodzaakt door zijn concurrenten die hetzelfde doen, om zich er zoo mogelijk met den franschen slag af te maken; na hem komt een ander en dientengevolge is duurzaamheid en soliditeit van het werk niet iets waarbij hij nu juist belang heeft. Maar dit laatste vooral, voor den betalenden lastgever van het allergrootste belang, verandert onmiddelijk zoodra men, zooals wij doen, de uitvoering zelf ter hand neemt.

In 1898 toen een oud schoolgebouw, vrijwel in het midden der zeer uitgestrekte gemeente daarvoor beschikbaar kwam, is dit door ons ingericht voor berg- en werkplaats, een drietal timmer- en metselknechts zijn tegen een eenigszins hooger loon dan het gangbare vast aangesteld en worden bijgestaan door andere losse werklieden zoo vaak dit noodig is. De gemeentearchitect is tevens geworden de werkbaas, en verzekert dat deze dubbele betrekking hem volstrekt niet meer werk bezorgt dan vroeger het opzichterschap alleen. De benoodigde bouwmaterialen worden telkens voor een jaar bij wijze van prijsaanbieding, per soort, aan bekende leveranciers gegund, wier aanbiedingen het aannemelijkst worden bevonden. Groote en zware gereedschappen zijn van lieverlede aangeschaft en een paar rijwielen zijn, indien er op groote afstanden karweitjes moeten worden uitgevoerd, voor de knechten in de werkplaats aanwezig. De werkloonen worden op werkstaten voor ontvang geteekend

door de werklieden en de materialen met rekeningen of quitanties verantwoord en door B. en W. gecontroleerd. Alleen groote werken, zooals bijv. het bouwen van nieuwe scholen, bruggen of sluizen enz. worden nog publiek aanbesteed, maar het eigenlijke onderhoudswerk geschiedt geheel en al op boven omschreven wijze, zeer ten voordeele van de gemeente wat de degelijkheid van het werk betreft. Maar ook zeer ten gerieve van onderwijzers, tolgaarders, brugwachters, enz. enz., die nu niet meer zooals vroeger dikwijls dagen en weken op het verrichten van noodzakelijke reparaties moeten wachten.

Dat het verder van groot belang is, het loon vooral voor de vaste ambachtslieden een paar centen per uur of meer, boven den norm te stellen, zal wel geen betoog behoeven voor wie bedenkt, dat het veel waard is als deze menschen, zij het dan ook door deze financieele overweging geprikkeld hun uiterste best doen.

Toch werd aanvankelijk moord en brand geschreeuwd door de aannemers en wisten de tuurlui aan wal te voorspellen dat de gemeente Opsterland veel te groot was om een dergelijken maatregel met succes te kunnen toepassen, maar nu, vier jaren na de eerste proefneming, is ieder (behalve de aannemers wellicht) er van overtuigd dat het wel kan, dat de werken veel beter worden uitgevoerd en dat partijen veel beter op tijd bediend worden dan voorheen. Behalve al deze voordeelen komt het de gemeente zelfs ook nog geldelijk goedkooper uit.

Het is daarom dat ik dit voorbeeld waard vond in breeder kring bekend te maken om daardoor ook anderen tot navolging te prikkelen.

***

Het weekblad „de Aannemer" maakt in zijn nummer van 3 Juni j.l. het artikel van den heer Van Zinderen Bakker tot het onderwerp van een vrij uitvoerige beschouwing.

De heer v. Z. B. is onvoorzichtig genoeg geweest, om de woorden „bedriegerij" en „franschen slag" te gebruiken en dit wordt hem door „de Aannemer" kwalijk genomen, die het ook nog maar niet zetten kan, dat er tegenwoordig menschen zijn, die aan de onmisbaarheid van den aannemer twijfelen.

De grootste grief is echter gelegen in het generaliseeren, wat de heer v. Z. B. volgens „de Aannemer" doet. Om de onhoudbarheid daarvan aan te toonen wordt Opsterland met Amsterdam vergeleken, een vergelijking die o. i. niet zeer gelukkig is.

Wij kunnen echter in het artikel in het „Sociaal Weekblad" de neiging tot generaliseeren niet vinden, althans niet in bedenkelijke mate en voorzeker is het ook niet juist de bedoeling van den heer v. Z. B. geweest, om Opsterland ten voorbeeld te stellen aan de hoofdstad, maar aan gemeenten, waar de toestanden min of meer met die van Opsterland overeenkomen.

VEREENIGINGEN.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Het aftreden van den heer Van der Kloes.

Een extra-nummer van het weekblad „Architectura" meldde dezer dagen, dat de heer J. A. van der Kloes met 1 Juli a. s. zal aftreden als redacteur van het „Technisch gedeelte" van dat blad.

Wat aanleiding heeft gegeven tot dit plotseling nederleggen van de portefeuille wordt niet vermeld, doch zal wellicht in het eerstvolgende gewone nummer worden medegedeeld. De heer v. d. K. heeft nu bijna tien jaren lang het Genootschap Architectura et Amicitia ter zijde gestaan en zich onbetwistbaar aanspraken verworven op waardeering van de diensten die hij gedurende al dien tijd aan het Genootschap heeft bewezen.

Dat zijn arbeid niet altijd evenveel waardeering heeft gevonden, heeft hij reeds sinds lang nu en dan moeten ondervinden, zoodat wij moeilijk kunnen aannemen, dat dit thans de reden zou zijn waarom hij de pen neerlegt. Er moeten dus gewichtiger motieven gegolden hebben, en dat het bestuur van A et A. verrast werd door het besluit van den redacteur blijkt wel uit het uitgeven van een extra-blad, om het dadelijk aan alle leden bekend te maken.

Gold het hier het gewoon afloopen van een contract, dan zou het toch zeker niet noodig zijn geweest in allerijl een plaatsvervanger te zoeken, die tegen een vergoeding van *f* 900 's jaars de eigenaardige taak van den heer Van der Kloes wil overnemen, en die daarvoor, om zoo te zeggen, op het oogenblik gereed staat.

„De Opmerker" was tien jaren lang tevens het orgaan van A. et A. het weekblad „Architectura" heeft nu ook tien jaren in zijn tegenwoordigen vorm bestaan en nu zal waarschijnlijk opnieuw een andere orde van zaken in de uitgave moeten intreden.

PRIJSVRAGEN.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN IN 1902.

1ste Prijsvraag.

Een Heerenhuis aan eene Avenue.

Terrein. Het terrein, aan drie zijden bebouwd, heeft eene breedte en diepte van 15 Meter, De voorgevel moet bij de aansluitende perceelen 4 Meter uit de rooilijn verwijderd blijven; overigens zijn voorsprongen veroorloofd. Het voorgelegen terrein is als tuin gedacht.

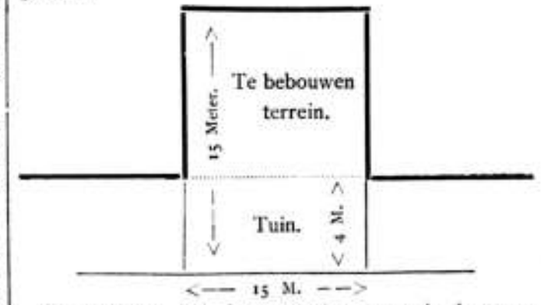

De woning zal bestaan uit sousterrein, beganen grond, eerste- en zolderverdieping.

Sousterrein. (Vloer 0.90 M. — trotoir; hoogte 3 M. van vloer tot vloer.)
Keuken.
Bijkeuken met lift.
Wijnkelder.
Provisiekelder.
Calorifère met kolenbergplaats.
Trap naar den beganen grond.
Trapje naar de vestibule.
Closet, kasten, bergplaatsen enz.

Begane grond. (Hoogte 4.75 M. van vloer tot vloer.)
Vestibule met tochtpui en trapje naar het sousterrein.
Spreekkamer.
Garderobe.
Salon. (± 25 M2).
Eetkamer (± 40 M2.).
Office met lift.

Trap naar de verdieping en sousterrein.
Closet, kasten enz.

1ste Verdieping. (Hoogte 4.50 M. van vloer tot vloer.
Vier slaapkamers van verschillende afmetingen.
Badkamer.
Trap naar den zolder.
Closet, kasten enz.

Zolderverdieping.
Een slaapkamer.
Twee dienstbodenkamertjes.
Kasten enz.

Verlangd worden: plattegronden van sousterrein, beganen grond en eerste verdieping; voorgevel en doorsnede op de schaal van 1 à 100; gevelfragment op de schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: *Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging*, benevens *f* 50.—.
Een tweede prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging*, benevens *f* 20.—.
Een derde prijs: *het Getuigschrift der Vereeniging.*

2de Prijsvraag.

Een Muziektent op een plein.

De muziektent, naar alle zijden open, is gedacht op een der pleinen van Rotterdam en bestemd voor de uitvoering van volksconcerten.

De oppervlakte zal ± 50 M2. bedragen, de vorm kan achthoekig of rond zijn.

De vloer ligt op 1.50 M. boven de straat.

De onderbouw zal bestaan uit steen, de vloer en het plafond van hout, terwijl voor de geheele samenstelling hout en ijzer gebezigd kunnen worden.

Ter beschutting zal op een behoorlijk oversteken van de bekapping gerekend moeten worden.

Verlangd worden: plattegrond, aanzicht en doorsnede op de schaal van 1 à 50, eene travee met aanduiding der constructie op de schaal van 1 à 20, benevens perspectiefschets.

Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: *Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 35.—.*
Een tweede prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.—.*
Een derde prijs: *het Getuigschrift der Vereeniging.*

3de Prijsvraag.

Een Wand van eene Eetzaal.

In den onderstaanden langen wand van eene eetzaal, waarin, evenals in een der korte wanden, lichtkozijnen geplaatst zijn, moet in aansluiting met eene houten lambriseering, een schoorsteen met zitplaatsen aan beide zijden worden aangebracht De plaatsing der ramen wordt vrijgelaten.

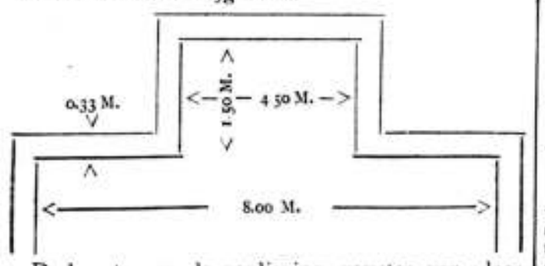

De hoogte van de verdieping, gemeten van vloer tot vloer, bedraagt 5.— Meter.

De keuze van materiaal en bewerking is geheel vrij.

Verlangd worden: plattegrond, aanzicht en doorsnede op de schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 25.—.*
Een tweede prijs: *het Getuigschrift der Vereeniging.*

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 1sten December 1902 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, *Jonkerfransstraat 126.*

Ontwerpen *na* dien datum ingezonden blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen en stukken moeten met een motto gemerkt en verder vergezeld zijn van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven moet het motto der teekeningen voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:
H. P. Berlage Nz., Architect te Amsterdam.
J. Verheul Dzn., Architect te Rotterdam.
A. Salm G.Bz., Architect te Amsterdam.
Henri Evers, Architect te Rotterdam, Bestuurslid van „B. en V."
Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Rotterdam, Bestuurslid van „B. en V."

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen heeft de Jury het recht aan het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen, de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de beoordeeling, alle antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap".

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitslag der bekroningen en de uitreiking daarvan zal op de Algemeene Vergadering in Januari 1903 worden bekend gemaakt en de ontwerpen zullen alsdan voor de eerste maal worden geëxposeerd. Het rapport der Jury zal alsdan ter inzage liggen en tevens in de voornaamste bouwkundige bladen verschijnen.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is algemeen. (*)

Namens het Bestuur,
HENRI EVERS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1ste Secretaris.

Rotterdam, Mei 1902.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. Dat Utrecht zich langzamerhand begint te ontwikkelen van een provinciestad tot een groote stad is merkbaar aan de quaesties van verschillenden aard, die daar beginnen te rijzen. Zoo bestaat er reeds een tramquaestie en het zal wel niet

(*) **Dit zal nog moet blijken, dunkt ons Natuurlijk bedoelt het Bestuur der Vereeniging, dat iedereen aan de beantwoording kan deelnemen.** [RED.]

lang duren of er komt een riolenquaestie en zoo zijn er nog veel meer, waarop men wel zal doen zich voor te bereiden. Ofschoon van betrekkelijk ondergeschikt belang is er thans een bruggenquaestie hangende.

Verleden jaar werd namelijk begonnen met den bouw van een brug over den Catharijnensingel aan het einde der Lange Smeestraat, welke, eenmaal gereed, het aanzienlijke verkeer aan dat stadsgedeelte aanmerkelijk zou vergemakkelijken. Gedurende eenige maanden had dit reeds het geval kunnen zijn; naar men mededeelt had de brug 1 April opgeleverd moeten worden. Niet alleen is dit niet geschied, maar daarbij komt nog, dat de constructie niet schijnt te deugen.

Met de berekening van de hoeveelheid contra-ballast moet een fout gemaakt zijn, waardoor de helft verkregen is van het gewicht wat benoodigd is voor een juiste werking. Vandaar dat de brug weigert te bewegen, zooals het behoort.

Zijn wij goed ingelicht, dan was de berekening van den ingenieur der gemeentewerken. „Men kan niet zeggen dat deze, zoo dit het geval is, zijn principalen een goed figuur laat maken"; merkt een berichtgever in een plaatselijk blad op, er bijvoegende de verzuchting: „Wie weet, hoe lang we nu nog het overhaalschuitje noodig zullen hebben, dat men onlangs reeds naar het museum op het Hoogeland wilde doen expedieeren. Beter zóó'n ouderwetsch verkeersmiddel, dan een nieuwerwetsche brug die niet werkt".

— Uit Delft meldt men aan de „N. Rott. Crt."

Naar met volkomen zekerheid vernomen wordt, zal de heer M. A. C. Hartman, gemeente-architect alhier, benoemd worden tot opvolger van Prof E. Gugel, als hoogleeraar in de schoone bouwkunst aan de Polytechnische School

PERSONALIA.

— Met ingang van 1 Juli a. s. zijn tot ingenieur bij den dienst van tractie en materieel der maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen benoemd de heeren G H. Brandt, adjunct-ingenieur 1e klasse en J. Ch. Gischler, assistent-ingenieur.

— Tot tijdelijk opzichter bij de provinciale werken van Groningen is benoemd de heer G. Hatten, thans werkzaam bij het waterschap de Regge.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Teekenaar, alleszins bekwaam, (*Zie adv. in no.* 22.)

— Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam. (*Zie adv. in no.* 22)

— Bouwkundig Teekenaar bij een architect te Amsterdam. Brieven, onder lett. H U 373, aan het „N. v. d. D."

— Opzichter-Teekenaar voor de gemeente Venlo. (*Zie advert. in dit no.*)

— Bouwkundig uitvoerder, bekend met fortenbouw. Br. fr., lett. U. A. 510, „N. v. d. D."

— Bekwaam Bouwkundig Teekenaar door een architect te Amsterdam. Brieven, onder lett. M C, aan het Bureau van het „Bouwkundig Weekblad".

— Dagelijksch Opzichter voor de schoolverbouwing te Zuuk. (*Zie advert. in no.* 23.)

— Bekwaam Bouwkundig-Opzichter voor den scholenbouw te Stad-Almelo. Salaris *f* 75 per maand. (*Zie advert. in dit no.*

— Bekwaam Technicus voor een groot bouwwerk te Amsterdam. Brieven, onder No. 1092, aan het Advert.-kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60, aldaar.

— Beeldhouwer en Bekwame Steenhouwers voor de restauratiewerken van den toren te Rhenen. Sollicitatiën schriftelijk bij den architect Joseph Cuypers, Vondelstraat 77, te Amsterdam.

— Gemeente-Opzichter te Bloemendaal. (*Zie advert. in dit no.*

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

8 Bouwk. opz.-teek., 21—36 jaar, *f* 60—*f* 100 's maands.
1 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 j., *f* 90 's maands;
4 Bouwk. teek., 19 tot 23 jaar, *f* 40 tot *f* 70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, *f* 55 per maand.
1 Werktuigk. opzichter-teek (construct.), 45 jaar, *f* 100.
7 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, *f* 25—*f* 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, *f* 70 's maands.

CORRESPONDENTIE.

Den heer C. V. te Amsterdam.

Wegens plaatsgebrek moesten wij uw ingezonden stuk tot het volgend nummer laten liggen. (RED.)

ADVERTENTIEN.

SCHOLENBOUW.

Bij de Gemeente ***Stad-Almelo*** kan worden geplaatst in tijdelijken dienst voor scholenbouw een alleszins **bekwaam**

Bouwkundig Opzichter

op een salaris van *f* **75.**— per maand.

Verzoekschriften enz. franco in te zenden aan den Burgemeester vóór 20 Juni 1902. Inlichtingen geeft de Gemeente-Architect.

Wordt Gevraagd,

EEN

DAGELIJKSCH OPZICHTER,

belast met het toezicht op de Schoolverbouwing te *ZUUK*, gedurende circa drie maanden, tegen een bezoldiging van *f* **50** per maand.

Sollicitatiën in te zenden aan den Burgemeester, vóór 13 Juni e. k.

EPE, 30 Mei 1902.

OPZICHTER

van Gemeentewerken en Gemeente-Inrichtingen.

Te *BLOEMENDAAL* wordt **gevraagd een OPZICHTER van Gemeentewerken en Inrichtingen** op een *aanvangs*-jaarwedde van *f* **800.—.**

Sollicitanten moeten niet jonger dan 23 en niet ouder dan 30 jaar zijn; zij moeten degelijk bekend zijn met de regeling eener goede **reinigingsdienst** en voldoende kennis hebben van de vereischten eener behoorlijke **rioleering.**

Toezicht houden op het goed onderhoud van wegen en van een Electrische straatverlichting zal mede tot de werkkring van den titularis behooren. Sollicitanten worden uitgenoodigd om zich ***schriftelijk*** aan te melden bij den Burgemeester uiterlijk **16 Juni e. k.** Voor persoonlijke aanmelding zal nader gelegenheid worden gegeven.

BLOEMENDAAL, 5 Juni 1902.

De Burgemeester,
IMMINK.

Bij de Gemeentewerken te ***Venlo*** wordt **GEVRAAGD**, om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden, een

Bekwaam

OPZICHTER-TEEKENAAR

op een salaris van *f* **80** per maand, vermoedelijk voor den tijd van 2 jaren.

Alleen zij, die **degelijke** bewijzen van bekwaamheid kunnen overleggen, komen in aanmerking.

Zelfstandig kunnende détailleeren is een eerste vereischte.

Stukken vrachtvrij in te zenden aan den Burgemeester van *Venlo*, vóór 15 Juni a. s.

GEVRAAGD

een alleszins ervaren

BOUWKUNDIG TEEKENAAR.

Sollicitatiën worden ingewacht, met opgave van vroegeren werkkring en genoten opleiding, onder letters P 235, Nederl. Kiosken-Maatsch., Rotterdam.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG 14 Juni 1902. N°. 24.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.
Voor België . . . . . *f* 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . *f* 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van die plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

DE BEURS TE AMSTERDAM.

IV.

Onze vroegere artikelen onder dit opschrift gaven den Heer I. H. J. van Lunteren, architect te Utrecht, aanleiding, ons te doen toekomen een exemplaar van een boekje getiteld: „Status Quo van Amstels Beursgebouw aan deszelfs ingezetenen gewijd" en in 1840 te Amsterdam bij J. C. Kesteren verschienen. Wij zeggen den Heer van Lunteren hierbij hartelijk dank voor zijn vriendelijkheid, die wij op hoogen prijs stellen.

Het boekje is een belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van Zocher's beurs. De schrijver noemt zich niet; hij was een vereerder van Huygens, dien hij nu eens Zuylichem, naar zijn heerlijkheid, dan weer Constanter, naar zijn devies, noemt.

Ter plaatse waar des schrijvers naam behoorde te staan lezen wij de volgende regelen uit de „Zoostraat":

Het wereldsche beleidt van Landen en van Steden
Begaep ick even soo; ick houd 't er voor, dat Reden
Haer werre garen weernt en ontweernt soo 't behoort.

En dat komt, uit het „Haegsch Voorhout":

Stracken ernst gespannen dromen,
Die mij waakend overkomen,
Laet mijn aendacht wat verlaets:
'k Sie wat in de naeste plaets
Dat mijn sinnen kan ontdoven,
En ick derve' er u op noyen
Sterre, die des kundigh zijt
Tot dit kundigen verweijt.

Men zou meenen, dat de schrijver nu aanhalingen genoeg gedaan had. Doch ook het versje van den glazenmaker-dichter, Jan Vos, geplaatst op de beurspenning en nog op het oogenblik te lezen in de gildekamer van de metselaars boven de Waag volgt nog, eer de tekst begint.

Roemt Ephesen op haer Kerck
Tyrus op haer markt en haven
Babel op haer metselwerck,
Memphis op haer spitse graven,
Rome op haer heerschappij
Heel de werelt roemt op mij.

Over dit vers wordt eerst een parafraze gegeven, dan komt de volgende ontboezeming: „Wij hebben ons niet gehaast om de eerste te willen zijn die het publiek wilden inlichten omtrent den waren staat van dat ontwerp, behoorende tot de schoone kunsten, hetwelk zoo moeijelijk is te beoordeelen en echter door elk wil beoordeeld worden, en zijnen invloed bij dat oordeel tracht te paren naar gelang zijn stand in de Maatschappij vermogend is, hetzij door tijdelijke middelen, hetzij door rang of tijdelijke waardigheid; en daardoor den ondergeschikten, eenvoudigen enz. willen doen gelooven, dat hun oordeel voortvloeit uit kennis van zaken en zij geregtigd en bevoegd zijn het oordeel te vellen over l'architecture, nom pompeux qui signifie science, reine et directrice de toutes les autres arts."

De schrijver zegt, dit laatste ontleend te hebben aan „Réflexions et l'art de voir dans les Beaux-arts" par Pommereul, Paris, an VII." Wij weten niet, wie die Franschman was; maar hij zal wel geweten hebben, dat art mannelijk, en dat achter réflexions het woordje sur noodig is. De onjuiste aanhaling schrijven wij dan ook toe aan den anonymus, die ook in zijn moedertaal zich gebrekkig uitdrukt.

Leefde hij nu nog, hij zou tot de sociaal-democraten behooren. Want het is hem blijkbaar een ergernis, dat zij die door hun stand in de Maatschappij vermogend zijn, hetzij door tijdelijke middelen, hetzij door rang of waardigheid hun oordeel opdringen aan de „ondergeschikten, eenvoudigen, enz."

Blijkbaar behoorde de schrijver tot de laatste categorie en bedoelde hij met de eerste de leden van den Edel Achtbaren Raad. Dit lichaam had het vrijwel bij hem verkorven. Want het had „de brochures, welke door meer of min deskundigen in het vak der bouwkunde waren geschreven, tegen Zocher's Beursplan als eenen storm van spijt en afgunst beschouwd, die weldra zoude overdrijven en dan was alles afgeloopen, dan zoude men ongehinderd het ontwerp uitvoeren, dat door eenigen tot die hoogte is gedreven."

Voor dien Raad „was er eene N. N. *(sic)* met de pen aan het werk gegaan, om den loop der zaak, zoo net beraamd, naar wensch te doen afloopen." Het *„Handelsblad* van 13 Februari 1840 had deze half-officieele pennevrucht openbaar gemaakt. En nu wilde de steller van het „Status Quo, enz." doen zien, dat N. N. het mis had.

„In dat geschrijf", zoo zegt hij, „wordt een toon van eigen gezag, deskunde en wat al meer gevoerd, dat het algemeen, hetwelk zich meer of min heeft uitgelaten over het Beursmodel er van moet schrikken en beven. Maar dat schrijven was noodig om de waarheid te benevelen en met geweld van magtspreuken den invloed te verdooven, die ten nadeele van het ontwerp in het midden was gebracht. Maar *wij* zijn daardoor niet vervaard, de waarheid is onze leus, wij zullen die getrouw blijven, en dit zal ook het gewicht zijn, waar wij het schrijven van N. N. mede zullen wegen. Deze heeft zich in de bres gesteld voor de loopende zaak en niet onduidelijk te kennen gegeven, dat alle verdere pogingen tot verbetering der zaak moeten vervallen, en heeft zich alzoo in het groote vak der beeldende kunsten als beslisser en scheidsman opgeworpen."

Dit is lang niet malsch, en het valt niet te ontkennen, dat N. N. door zijn artikel tot een scherp oordeel had uitgelokt. Hij was opgekomen tegen de onderstelling „dat de tentoonstelling van het model ten doel zou hebben om de aanmerkingen van Amstel's ingezetenen uit te noodigen". Maar hij kon, uit de beste bron, zijn lezers inlichten „dat de tentoonstelling geschied was, opdat Amstels burgerij bij voorraad zou kunnen zien, hoedanig beursgebouw zij te wachten heeft en om hare nieuwsgierigheid te voldoen." De stadsregeering dacht er niet aan „om het altijd uiteenloopend oordeel van het algemeen of den raad van naamlooze schrijvers in te roepen." Het was niet waar „dat de leden van den Ed. Achtb. Raad dezer stad, enkel uit dwang, om toch maar niet langer zonder beursgebouw te zijn, tot den stap waren overgegaan". In stede van kritiek uit te oefenen „behoorden Amstel's ingezetenen vertrouwen te stellen in het oordeel, in de wijsheid en het voorzigtig beleid hunner burgervaderen, die niet dan na rijp overleg in deze zaak, welke nu vier jaren is hangende geweest, gehandeld hebben, en die zich zeker niet door eenige betweters of nijdigaards zullen laten overhalen tot intrekking van hun besluit."

In onze vorige artikelen hebben wij er reeds op gewezen, hoe de beursgeschiedenis van 1839 en van 1896 geheel dezelfde is. Wat N. N. schreef komt in strekking volkomen overeen met wat later door de verdedigers van Berlage's beursplan zou worden aangevoerd. Merkwaardig is slechts dat de houding, door den Raad in 1840 aangenomen, en volkomen verklaarbaar in den tijd van het *ancien régime*, nog ruim een halve eeuw later, toen het stemrecht uitgebreid en men van onfeilbaar wijze burgervaderen niet meer gediend was, kon worden volgehouden. De heer Van der Hoop had in 1839 Zocher's plan doorgedreven — dat was toen iets *zeer* natuurlijks, want men leefde in den regententijd. Maar het zal altijd een wonder blijven, hoe het, in 1896, den heer Treub kon gelukken, de rol des heeren Van der Hoop te spelen.

Het viel den steller der brochure niet moeilijk, het opstel van N. N. te weerleggen.

„Waarom is N. N. toch zoo vreeselijk bang voor beoordeelingen, waarom toch zulk een kleine dunk van het algemeene Amsterdamsche publiek, alsof dit zich maar door onzinnige taal zal laten omzetten? Wij vertrouwen dat N. N. meer in den boezem van dat publiek bekend is dan wij; waarom legt hij dan zulk een openlijke verklaring af, die bij niemand welke gezond verstand bezit en dat publiek maar eenigszins kent, de minste ingang zal vinden? Deze verklaring strekt den schrijver N. N. niet tot eer, vooral dewijl er in ligt opgesloten, dat deze verzekering genoeg moet zijn, en het publiek met zulk een zaak niet noodig heeft."

De schrijver wil, dat de openbare zaak in het openbaar behandeld zal worden, een eisch, die in 1840 onzinnig genoemd werd, maar later als iets zeer natuurlijks zou gelden.

„Nu nog een woordje over het tijdsverloop van vier jaren, dat deze zaak is hangende geweest, en waarover sommigen zich beklagen, terwijl anderen voorgeven dat die tijd noodig is geweest om goed op de hoogte te komen. Had de Commissie welke door de Stedelijke Regering òf benoemd is, òf heeft aangeboden zich te belasten met het uitvaardigen van een tweeledig programma voor een beursgebouw, nu vier jaar geleden met doorzigt gehandeld, zoo ware, dit is bijna zeker, alles reeds lang ten genoege van het algemeen afgeloopen. Wat konde toch wel deze Commissie bewegen om *geld* uit te looven? Waarom niet de uitvoering als belooning voor het beste en goedgekeurde gesteld? Zoo werd (als wij het zoo eens mogen uitdrukken) aan de zaak zulk een geheimzinnige en voorbedachtelijke richting gegeven, dat zij op dien voet nimmer konde réusseren. Want is het niet de spot drijven om een genie, die voor zoo iets bekwaam is *f* 500 als belooning te beloven? Een goede gedachte voor zulk een gebouw, als een potloodschetsje gegeven is reeds meer waard. En bespottelijker „kennisgeving" heeft zeker nimmer in Europa plaats gehad, toen gevraagd werd voor *f* 500 een plan te leveren voor een Beursgebouw, op *f* 600.000 geschat. Misschien is de Commissie door één persoon (bedoeld wordt de Heer Van der Hoop, *Red.*) geleid, om zoo voorzigtig te beginnen. Men was dan zeker, dat geen der eerste bouwmeesters van ons land zouden mededingen. En ofschoon door de prijsvraag aan den wensch van het algemeen voldaan hebbende, had men de zekerheid, gedwongen te zullen worden naar andere middelen te moeten uitzien. En dan kon men de ontwerpen door dien persoon doen vervaardigen, wien zij reeds van te voren waren toegedacht."

De schrijver maakt van zijn hart geen moordkuil, waar hij den Heer Van der Hoop dus op de kaak stelt. In het jaar 1840 behoorde er moed toe, zoo te durven spreken. In 1896 was zooveel durf niet meer noodig; in beide jaren heeft het spreken echter niets uitgewerkt.

De verdediger der gestelde machten N. N. had van den ontwerper der Beurs de volgende biografie geleverd.

„De Heer Zocher, een Haarlemmer van geboorte, is een man van omstreeks vijftig jaren, die van zijne jeugd af aan tot de bouwkunde, en wel tot de civiele bouwkunde alleen, is opgeleid geworden. Na de voltooijing der vereischte voorbereidende studiën werd hij waardig gekeurd, om mede naar den eersten prijs te dingen, welke door de Academie van Beeldende Kunsten (Académie des Beaux-Arts) tijdens het bewind van koning Lodewijk Bonaparte was uitgeloofd. Aan den Heer Zocher werd die prijs toegekend; en hij bragt dientengevolge verscheidene jaren in Frankrijk en Italië op kosten van gezegde Academie door, om de merkwaardigste gedenkteekens der bouwkunst op den klassieken grond te bestudeeren. Nauwelijks in zijn vaderland teruggekeerd vond hij al dadelijk gelegenheid proeven van zijn verkregen kundigheden af te leggen. Deze vielen allezins gunstig uit en, werden telkens door andere even gunstige opgevolgd, zoodat hem gedurende eene reeks van jaren vele en gewichtige bouwwerken zijn toevertrouwd geworden. Zoo vindt men bijvoorbeeld in Utrecht geheele straten met nieuwe belangwekkende en sierlijke gebouwen, van Utrecht tot boven Zeijst een groot aantal van deftige en bekoorlijke gebouwen, welke tot buitenplaatsen voor de aanzienlijken van ons land verstrekken, te 's Gravenhage insgelijks fraaie en statige gebouwen, welke alle door den Heer Zocher ontworpen en onder zijn leiding uitgevoerd zijn. Onder de laatstgenoemde munt bovenal uit het onlangs voltooid hotel van Z. E. den minister graaf van den Bosch, gelegen even buiten de residentie. Ook de van Speykstoren te Egmond aan Zee, wiens bouworde door deskundigen hoog geroemd wordt, is het werk van den Heer Zocher. Kortom, van dezen uitmuntenden bouwmeester mag gezegd worden, dat hij als architect meer bouwkundige monumenten in ons koninkrijk kan aanwijzen dan al onze levende architecten te zamen. Deze man staat als architect bij de voornaamsten van ons land in hooge achting, bij de vereering welke hem het Koninklijk Nederlandsche Instituut en de Academie van Beeldende Kunsten bewezen hebben, wordt hij ook buitenlands zoo hoog geschat, dat hem het Koninklijk Britsche Instituut van Architectuur tot deszelfs honorair lid benoemd heeft, en alzoo eene hulde voor ware verdiensten toegebracht heeft, die slechts zeldzaam aan buitenlanders te beurt valt."

Deze biografie ergerde den schrijver der brochure. „De opgeblazen toon, de onzekere en onkundige opgaven daarin vermeld, kunnen niet aangenaam zijn aan eenen kunstenaar, die ons bedunkens de verbreiding van zijn bekende bekwaamheid door N. N. niet behoeft. Wij treden in geen personele beschouwing, want deze heeft niets gemeen met het verkrijgen van een volmaakt beursgebouw."

En dan worden wij onthaald op Spreuken 24, vers 3 en 4. Wat er toch bij zulk een beursgebouw al niet te pas werd gebracht! De critiek, die de onbekende schrijver op Zocher's ontwerp uitoefent, komt vrij wel overeen met die van Warnsinck. Tal van schrijvers worden ter staving aangehaald, waarvan de meeste aan de thans levende bouwkundigen geheel onbekend zijn, ofschoon in 1840 hun gezag groot was. Die werken zijn: William Fox, The Grecian, Roman and Gothic Architecture, London 1821; Cours d'architecture ou Traité des Bâtiments par J. E. Blondel, Paris 1771; J. M. Mauch, Vergleichende Darstellung Griechischer Bauordnungen, Potsdam 1832; Du Genie de l'Achitecture par J. A. Cousin, Paris 1822; Cours d'Architecture par F. Blondel, Amsterdam 1698; Von dem Einfluss der Bauwissenschaften von C. F. Ritter von Wiebeking, München 1818; Histoire de l'Art chez les Anciens par Winckelmann, Paris an XI; Theoretisch-practisches Handbuch der Bürgerlichen Baukunst von G. A. Garbe, Leipzig 1835; Cours d'Architecture de Vignole, par d'Aviller, Amsterdam 1700; Oeuvres de Antoine Raphael Mengs. Paris 1736; the Greeks in Art; Marcus Vitruvius Pollius durch Dr. Gualtherum Rivium, Neurenberg 1548.

De schrijver meende dat men „Amstels Achtbare Regering moest trachten te bewegen, met de zaak niet voort te gaan." Slechts door een ander gebouw te laten verrijzen, zou „het bestuur er zich eenmaal op kunnen beroemen een zooveel mogelijk volmaakt beursgebouw te hebben."

„Het algemeen (d. i. het publiek *Red.*) verwerpt het plan der nieuwe Beurs, om voor den kunstroem van Amsterdam te waken. Ziedaar een merkbaar blijk van vooruitgang."

De schrijver was een aanhanger van de leer, dat de *vox populi de vox Dei* is. En het ergerde hem, dat niemand meer dacht aan de vroegere beurs.

„Het is, alsof dat oude ligchaam nimmer heeft bestaan, niemand spreekt daar meer van. Is het dan zoo hors de saison geweest, dat wij ons moeten schamen, dit kunstgewrocht te hebben gehad, of heeft de gewoonte het zoo onmerkbaar gemaakt, dat het nieuwe het aandenken geheel verdringt?

„De Rijke Beurs die door de teekenpennen
Van Kaizer is gesticht om alle daagh een schat
Van Kaisers te besteen,

is gunstig beoordeeld door beroemde bouwkundigen. Zoo zegt Durant in zijn Precis de leçons d'architecture données à l'Ecole Politechnique:„ La bourse d'Amsterdam, batie par Keyser mérite d'être examiné à cause de la simplicité de son plan et du bon effet qui en resulte pour la décoration. Blondel zegt in zijn Cours d'Architecture: „La bourse d'Amsterdam est un des plus beaux bâtiments dans son genre."

De schrijver meende „dat de nieuwe beurs niet dien roem zal verwerven, welke de oude heeft gehad." Hij hoopte „dat alles zich ten goede zal schikken en dat men de stemmen, welke zich tegen het ontwerp hebben doen hooren aan geen andere beweegreden dan edele belangstelling zullen worden toegeschreven."

En dan vraagt hij: „Mag men dan nimmer spreken, al komt het water aan de lippen? Moet zulk een daad dan altijd in één lijn met onrustzaaijers en woelgeesten worden geplaatst." Deze vraag, meende de steller, moest elk Nederlander zich in gemoede doen.

En dan volgt het slot, dat te merkwaardig is, om het hier niet in zijn geheel te geven.

„Dat bevoegde kunstenaren en beminnaren voor *(sic)* de schoone kunsten, zich met ons vereenigen om alle pogingen ten goede voor de gewenschte zaak verder aan te wenden en te verdubbelen, opdat wij den stand der schoone bouwkunde in ons vaderland onschendbaar blijven behouden, hetwelk door de zorg van het Hooge Bestuur zoo gretig tot die hoogte is verlangd, en gegronde hoop voeden, dat de ware type daarvan zich in ons vaderland zal vestigen, dat wij alle te zamen trachten daaraan te bantwoorden door grondige kennis der Ouden te verkrijgen, alzoo kunnen wij met regt den loop der zaak op den voet volgen, en mogt het gebeuren dat he. gedachte Beursmodel werd uitgevoerd, dan zullen wij een gedenkboek schrijven van deszelfs gebeurtenissen, opdat het nageslacht worde ingelicht, dat de stand der Bouwkunde in de helft der negentiende Eeuw niet is geweest die van de Beurs in 's Rijks hoofdstad, hetwelk anders natuurlijk den standaard van dezelve zoude uitmaken, beoordeeld door het nageslacht.

„Deze zoo noodige kampstrijd is eene zielewroeging voor de eer des kunstenaars en deszelfs vereerders. Onze pogingen geven ons alsnog de streelende hoop, tot behoud van deszelfs roem; en zijn onze pogingen echter te zwak geweest om de bescherming van de ongerijmde smaak te kunnen overwinnen, dan moeten wij met Vitruvius over een bijna gelijk verdriet met reden uitroepen: „gaven de onsterfelijke

goden dat Licinius weder opstond en die bespottelijke dwaasheid uitroeide."

Dit slot is zeker geen proeve van fraai Nederlandsch. In het stellen was de schrijver geen meester. Wat bedoelde hij met die kunstenaren en beminnaren, die hem moesten helpen, den stand der schoone bouwkunde, door de zorg van het Hooge Bestuur zoo hoog opgevoerd, onschendbaar te behouden?

Het is wel jammer, dat hij de bouwwerken, die van dien hoogen bloei getuigen, niet noemt, want nu tasten wij geheel en al in het duister.

Het is reeds merkwaardig genoeg, dat er in 1840 iemand aan dien bloei geloofde, en dat dezelfde persoon van meening was, dat Zocher's beursproject een verlaging van het algemeen kunstpeil beteekende.

Het nageslacht heeft op de Beurs genoeg te zeggen gehad; doch ook van de andere gebouwen uit dien tijd heeft het niets willen weten. Misschien komt er een nog later geslacht ,dat Zocher, of zijn tijdgenooten weer in eere herstelt, maar voorloopig ziet het daar niet naar uit. Licinius heeft zich wel laten wachten, maar hij zal nu toch weldra opstaan om de „bespottelijke dwaasheid", die de Beurs op den Dam is, uit te roeien. Als Licinius dan weer gaat rusten zullen er weer menschen komen, die vinden dat Licinius een dwaas was; zoo kan men echter aan den gang blijven.

Vitruvius, Zocher, Berlage — welk een trits! Van Vitruvius is geen enkel bouwwerk bekend, wat hem niet belet heeft, onsterfelijk te worden. Zocher en Berlage hebben een drukke practijk gehad. Aan de onsterfelijkheid van den Haarlemschen meester wordt nu reeds getornd, terwijl de Amsterdamsche architect door zijn vrienden reeds bij zijn leven in het Pantheon wordt geplaatst.

Wie wenscht hem niet toe, dat hij daar moge blijven? Maar wat er met Zocher geschiedde is niet geschikt om van de palmen, door geestdriftige tijdgenooten toegekend, een lange frischheid te verwachten. Slechts die het nageslacht uitreikt, verwelken niet.

OVER DE GRENZEN.

III.

Met Emmerik deelt ook Wezel het lot, van door geen reiziger ooit bezocht te worden, die er niet bepaald wezen moet. En toch is ook Wezel zoo merkwaardig. Het heeft voor de Protestantsche Nederlanders alleen reeds daarom een groote beteekenis, dat het de eerste synode der Gereformeerde kerk binnen zijn muren heeft gezien. Petrus Dathenus heeft die synode voorgezeten, Herman Modetus, Philips van Marnix, Willem van Zuylen van Nijevelt, behoorden onder de aanwezigen. Op die synode verkreeg de Nederlandsche kerk de organisatie, die zij tot op den huidigen dag behouden heeft.

Maar ook wie deze geschiedkundige herinneringen niet acht, doch alleen kunst wil genieten, kan te Wezel zijn gading vinden. In de eerste plaats zal hij dan zijn schreden naar de Willebrordus-kerk richten. Twintig jaar geleden verkeerde dat gebouw in den staat, waarin wij nog de meeste Protestantsche kerken van Nederland zien. Het was toen gebleven zóó als de eeuwen het gelaten hadden. onvoltooid, met bijvoegselen en aanbouwsels in den meest verschillenden stijl.

Het werk der voltooiing van de Keulsche domkerk liep toen ten einde. De steenhouwers moesten aan den gang gehouden worden, en de Staat, die voor de Katholieke Rijnlanders zooveel gedaan had, achtte zich verplicht, ook een Protestantsche kerk te doen volbouwen. Daarvoor kwam de Willebrorduskerk in de eerste plaats in aanmerking.

De restauratie is nu afgeloopen, en de kerk ziet er thans uit alsof zij niet uit de vijftiende eeuw dagteekent, maar in de negentiende ontworpen en gebouwd werd. De sierlijkheid heeft de eerwaardigheid op den loop gejaagd. Wat er in Nederland op het gebied van restaureeren verricht werd, is slechts kinderspel bij wat hier geschiedde. Anderhalf milloen kon worden besteed, en voor zooveel geld kon dan ook wat geleverd worden. Of latere geslachten alles, wat gedaan werd, wel goedkeuren zullen, of zij het niet zullen bejammeren, dat men de kerk maar niet gelaten heeft zooals zij was, dat is een andere vraag.

De Willebrorduskerk bestond reeds in 1065. Zij was toen afhankelijk van de abdij te Echternach, waar de heilige gestorven was. In het jaar 1424 werd met het tegenwoordige gebouw een begin gemaakt. Om de middelen voor deze kostbare onderneming te verkrijgen, werd een soort van lijfrentebank opgericht. Het kerkbestuur verzekerde aan ieder, die zijn vermogen tot heil zijner ziel voor den bouw beschikbaar stelde, een rente van vijf ten honderd 's jaars levenslang. De deelnemers stroomden toe, doch het was geen solide zaak. Want reeds tusschen 1500 en 1530 werd die rente uit het kapitaal, dat anderen stortten betaald, en toen, na 1520, de offervaardigheid, onder den invloed der Hervorming, verminderde, kon de kerk aan hare verplichtingen niet meer voldoen.

Er bestaat veel overeenkomst tusschen de wijze, waarop deze kerk en, gelijktijdig, de St. Bavokerk te Haarlem vernieuwd werd. Het oude gebouw werd niet afgebroken, en op zijn plaats een nieuw gesticht. Slechts nu en dan, al naar mate tijd en geld dat veroorloofden, sloopte men een stuk en vernieuwde het, terwijl ondertusschen in andere gedeelten de godsdienstoefeningen onafgebroken voortgingen.

Men kan den tijd, dat er aan de Willebrorduskerk gewerkt werd, gevoegelijk in twee perioden deelen, namelijk 1424— 1500 en 1501—1540. In de eerste periode ontstonden de toren, het middenschip en de binnenste zijschepen; in de tweede periode werden de kruisbeuk, de buitenste zijschepen, het koor en de kapellen om den koortrans begonnen, doch niet voltooid. In het jaar 1540, toen de Hervorming te Wezel werd ingevoerd, ontbraken nog de steunbeeren en de luchtbogen, zoodat ook de gewelven niet gemaakt hadden kunnen worden. Zelfs van den koortrans was toen nog zoo goed als niets gereed, ofschoon in 1522 reeds meester Gerwin met zijn zoon door den stedelijken raad naar Nijmegen en Arnhem waren gezonden, om daar den aanleg van koor en kapellen der St. Stevens- en St. Eusebiuskerken te bestudeeren.

De gerestaureerde kerk vertoont zich als een basiliek met dubbele zijbeuken en kruisbeuk. De koorsluiting is dezelfde als men bij de St. Bavokerk te Haarlem vindt, namelijk een halve zeshoek, terwijl de koortrans een halven achttienhoek vormt. De overwelving van den koortrans bestaat uit driehoekige en trapeziumvormige gewelfvelden; een der laatsten wordt telkens door twee der eersten vergezeld. In de 15e en 16e eeuw bestond er een levendig verkeer tusschen Kleefsland en Haarlem; een herinnering daaraan zijn de fraaie schilderstukken, die de Haarlemsche meester Jan Joosten voor de kerk te Kalkar maakte. Zoo kan het ons dan ook niet verwonderen dat men te Wezel, toen men het koor na 1522 van een

trans wilde voorzien, een Haarlemsch voorbeeld koos. Van dien trans zijn, daar in 1540 de Hervorming werd ingevoerd, slechts de fundamenten gereed gekomen. Het heeft tot na 1883 geduurd, eer de trans werd uitgevoerd.

Er is nog meer overeenkomst tusschen de kerken te Wezel en te Haarlem. De zuilen, welke men hier in het schip, daar in het koor ziet, hebben geen kapiteelen, doch de bogen en ribben komen onmiddelijk uit de schachten. Ook te Wezel had men, zoo min als te Haarlem de gewelven van koor, schip en kruisbeuk kunnen uitvoeren, omdat de luchtbogen niet gemaakt waren. Te Haarlem werden toen houten stergewelven aangebracht; te Wezel echter bracht men het slechts tot een houten zoldering. Maar nu zijn daar de luchtbogen uitgevoerd, en steenen gewelven tot stand gekomen. Ook aan een balustrade om het dak hebben de restaurators het zoo min te Haarlem als te Wezel laten ontbreken.

Bij veel overeenkomst tusschen de monumenten is er echter toch ook verschil. Zoo heeft de kerk te Wezel slechts ruim de halve lengte van die te Haarlem, en is zij ook veel minder hoog. En de westelijke toren, die te Haarlem nooit begonnen is, ofschoon hij wel in de bedoeling lag, verheft zich te Wezel tot 50 M. hoogte. De restaurators hebben hem nu van een spits met hoekspitsen voorzien. die echter in de 16e eeuw zóó niet gemaakt zou zijn. Want het systeem van den toren is het Nederlandsche, zooals wij dit bijvoorbeeld bij de Zuiderkerk te Enkhuizen vinden. Alleen het benedendeel, met slanke nissen versierd en vierkant, was te Wezel gereedgekomen. Nu had een achtkant gedeelte behooren te volgen, zooals wij dit ook te Enkhuizen zien, en dan pas diende de spits te komen. Baurath Adler, die het restauratie-ontwerp heeft gemaakt, kende echter blijkbaar de Nederlandsche torens, waarvan Utrecht, Amersfoort, Rhenen, Delft en Maastricht zulke fraaie voorbeelden opleveren, niet. Vandaar dat de spits nu meer aan de 13e dan aan de 16e eeuw doet denken. Op een paar eeuwen komt het bij een restauratie niet aan.

Niet wel te verdedigen is het ook, dat men, in naam der schoonheidsleer, de beide westelijke kapellen naast den toren heeft weggebroken. Zij waren in '1535 voltooid, en er kon eigenlijk geen enkele reden voor het sloopen worden opgegeven.

Ook hierin komt de kerk te Wezel met die te Haarlem overeen, dat, terwijl overigens de architectuur tamelijk eenvoudig is, de kruisbeukgevels zeer rijk behandeld zijn. Hier sluit niet alleen een sierlijke balustrade de groote vensters af, doch ook langs den top is die balustrade voortgezet. Deze constructie is zeker weinig redegevend; men heeft echter bij de restauratie deze bouwdeelen gelukkig in hun ouden toestand gelaten. Alleen de noordelijke gevel is in 1520 voltooid geworden; de zuidelijke is grootendeels tijdens de restauratie gemaakt.

Als men de kerk binnetreedt wordt men getroffen door den rijkdom der gewelven in de zijbeuken en de kapellen. Vooral die van het koor spreken van de groote bekwaamheid der oude steenhouwers. De sluitsteenen zijn als vrij-zwevende bloemen bewerkt, en soms zijn de gewelfribben dubbel, zoodat men door het onderste netwerk het eigenlijke gewelf ziet.

De kerk bestaat van buiten grootendeels uit tufsteen; de zuilen en het beeldhouwwerk werden uit zandsteen gemaakt. Maar het is, van buiten, niet mogelijk, een enkelen ouden steen te vinden. De herstelling is zóó grondig geschied, dat zij met een vernieuwing gelijk staat.

Het koor wordt afgesloten door een steenen muur, die in laat-Gothischen stijl behandeld is, en ten deele vensters heeft. Aan de westzijde prijkt een koorhek van eikenhout, in 1604 door Dirk ter Heijden voltooid en een zeer goed werk uit dien tijd. Ook het orgel van 1045 is een kunstvoortbrengsel dat groote waarde heeft.

Toen de kerk gerstaureerd werd, moest zij natuurlijk ook geschilderde glazen krijgen. Tal van Wezelaars werden bereid gevonden, daarvoor het geld te geven. En de fabrikanten zijn niet in gebreke gebleven om het mooiste te leveren, dat voor dat geld te maken was. Ook polychromie mocht niet ontbreken. Een schilder uit Dusseldorp heeft daarvoor gezorgd, de enkele ornamenten, die men onder het witsel vond netjes op te frisschen en het overige, in stijl natuurlijk, bij te werken.

Verscheidene grafteekenen bevinden zich in de kerk. Bijzonder merkwaardig is een zerk in de kapel aan de oostzijde van het noordertransept. Deze kapel is de rijkste van de kerk en werd van 1510 tot 1530 op kosten van „Henrick Baers, genaemt Olyslager" die toen rentmeester van den Kleefschen hertog was, gebouwd. Onder de zerk rust de stichter. Op de hoeken zijn de zinnebeelden der evengelisten uitgehouwen, in het midden bevinden zich de wapens van Baers en zijn vrouw. Het opschrift, voor zoover nog aanwezig, luidt: „Int iaer ons heren MDXXIX den IV April starf henrick baers genaempt olyslager."

De vroegere gerfkamer of sacristie dient nu tot bewaarplaats van het kerkarchief,

Als men door de oostelijke deur, de kerk verlaat, dan ziet men op de markt, ter rechterhand, het raadhuis van Wezel, dat een merkwaardig bouwwerk van omstreeks 1400 is. De architectuur doet denken aan die der Nederlandsche raadhuizen van dien tijd; aan den gevel, naar de Markt gekeerd staan beelden onder troonhemels, en een torentje, dat echter zijn oorspronkelijke spits niet meer heeft, rijst uit het dak. De stoep, in 1698 aan het gebouw toegevoegd, volmaakt het Hollandsch stempel van het geheel. De gevel aan de Vischmarkt is eenvoudiger.

De groote zaal met haar moer- en kinderbalkjes werd in 1883 gerestaureerd. Merkwaardig is de schilderij, die vroeger de schepenkamer versierde. Men ziet op dit stuk, dat omstreeks 1500 geschilderd moet zijn, schout en schepenen op hun bank. Voor hen staan de twee partijen, waarvan een de beslissende eed moet afleggen. De schout zegt, naar op een banderol geschreven staat:

„Siet hier, bedenct wel, wat gij doet
Swert niet valselick om tijtlick goet
Want got de heer die weet dat wel
In 't leste gericht hi di oordeelen sel."

Door onbekendheid met de Nederlandsche taal heeft de restaurator van dit opschrift een zonderlinge cacografie gemaakt.

Naast den man, die den eed afleggen zal staan een engel en een duivel. De eerste zegt:

„Sweer niet valselick, wat ghi doet
gij verliest got, datewighe goet."

De tweede daarentegen raadt:

„hold up die hant
wilt u nijet scamen
sweert in alre duvelen namen."

De portretten die het raadhuis bevat, hebben geen groote waarde. Maar de twee gedreven zilveren bekers, die de stad in 1578 van de Nederlandsche Protestan-

ten kreeg, als dank voor de verleende gastvrijheid, behooren tot de fraaiste werken uit dien tijd.

De voormalige kerk der Dominicanen wordt nog heden door de Katholieken gebruikt. Zij is een zeer eenvoudig gebouw van gebakken steen uit het begin der 14e eeuw, met een toren van 1773 De kerkmeubelen, uit de 18e eeuw, hebben niets merkwaardigs. Ook de Fraterheeren kerk, die eveneens voor den Katholieken eeredienst is ingericht, zou om haar bouwkundige waarde geen bezoek verdienen. Maar op haar hoogaltaar ziet men prachtig houtsnijwerk. In drie groepen van levensgroote figuren heeft daar een meester uit het begin der 16e eeuw de afneming van het kruis, de graflegging en de opstanding gebeeldhouwd Alles is realistisch opgevat, en uiterst karakteristiek. Jammer dat men deze fraaie groepen heeft laten polychromeeren, en ze van een omlijsting voorzien heeft, die uit den toon valt.

De Maltena-kerk verdient alleen de aandacht om haar toren, die hetzelfde type vertoont als die van de Willebrordus-kerk. Ook hier was door den oorspronkelijken bouwmeester een achtkant gedeelte boven het vierkante bedoeld, doch de restaurator heeft de spits onmiddelijk uit de balustrade omhoog laten gaan.

Dicht bij Wezel, doch aan de overzijde van den Rijn ligt Xanten, een stad van hooge oudheid. Zij is ontstaan uit het Romeinsche Castra Vetera, dat Claudius Civilis in het jaar 71 verwoestte. Het is te begrijpen, dat hier tal van Romeinsche oudheden aan het licht zijn gekomen. Doch deze antiquiteiten zijn alleen voor kenners van belang. De reiziger wordt meer aangetrokken door de St. Victors-kerk, die met haar twee torens zich zoo trotsch boven de stad verheft.

De kerk, die geheel in gehouwen steen is uitgevoerd, is een basiliek met dubbele zijbeuken, doch zonder transept. De middenbeuk sluit in een halven tienhoek. De zijbeuken eindigen ieder in een halven achthoek, die onder 45 graden geplaatst zijn, zoodat een even eigenaardige als rijke plattegrond is ontstaan, die aan dien der St. Maartenskerk te IJperen doet denken.

Het koor, met de twee aansluitende kapellen was in 1311 voltooid; het had toen slechts drie beuken. In 1359 was de tweede zuidelijke kapel voltooid, die, met de daaraansluitende twee westelijke traveën, oorspronkelijk als sacristie. Later werden de muren van dit vertrek weggebroken, en aan de noordzijde een beuk aangebouwd, zoodat het koor in 1437 toen het voltooid was, vijf beuken bezat.

Pas in 1483 werd het Romaansche schip afgebroken; de Romaansche toren, in 1213 voltooid, behield men echter. Het toen gebouwde schip, evenals het koor, uit vijf beuken bestaande, is een der rijkste werken uit den laat Gothischen tijd. Tusschen de torens werd een breed spitsboogvenster gemaakt. De torens vormen, wat hun benedenste verdiepingen betreft, één geheel met de kerk.

De zware torens, die door rondboognissen worden versierd, bevatten zes klokken. Verscheidene daarvan zijn het werk van Nederlandsche gieters. De grootste is door Wilhelmus Haerken in 1450 gemaakt. Deze gietersnaam komt ook in Nederland voor, onder anderen op een klok te Opmeer in Noord-Holland. Jan Haerken en Willem Haerken goten in 1450 een groote klok voor den toren te Antwerpen. Deze beide gieters waren uit Vechel afkomstig, en noemden zich soms „de Vechel", gelijk een klok in den Dom te Keulen bewijst.

Een tweede klok is door Willem van Wou in 1461 gemaakt; deze gieter was de vader van den beroemden Gerrit van Wou, die in 1495 de derde klok goot.

Als men de kerk binnentreedt wordt men getroffen door den rijkdom van het geheel. Terwijl de meeste Gothische basilieken een hoog middenschip bezitten, is dat te Xanten betrekkelijk laag, daar de gewelven reeds onmiddelijk boven de triforium-galerij beginnen. Dit heeft ten gevolge gehad, dat de rijk versierde luchtbogen bijna geheel achter de daken der zijbeuken wegschuilen. Het is duidelijk te zien, dat het koor in twee perioden ontstaan moet zijn. Want de oostelijke deelen zijn eenvoudiger gedétailleerd, dan het overige. Ook het schip vertoont verschil. Hier komen netgewelven voor, terwijl voor het koor alleen kruisgewelven werden toegpast.

Bijzonder merkwaardig is het oxaal, dat het koor aan de westzijde afsluit, en in 1400 voltooid was. Dat dit belangrijk kunstwerk nog bestaat, dankt men aan Dr. August Reichensperger die, toen de deken van Xanten tusschen 1860 en 1870 dit oxaal als hinderlijk voor een parochiekerk wilde doen wegruimen, dezen geestelijke tot andere gedachten wist te brengen. Had men in den Bosch ook maar zulk een raadsman gehad, het oxaal der St. Janskerk zou niet naar Londen zijn verhuisd.

De eigenaardigheid van het oxaal te Xanten is, dat het nog van de cancelli voorzien is, de tribunes voor het lezen van Evangelieën Epistel.

Eer wij de kunstschatten, waarvan de St. Victorskerk zoo rijk voorzien is, in oogenschouw nemen, is het de moeite waard, iets over de ligging van het gebouw te zeggen, die bijzonder aan die van de Groote Kerk te Nijmegen herinnert. Het Marktplein van Xanten strekt zich aan de zuidzijde der kerk uit, doch is van het eigenlijk kerkplein door huizen gescheiden. Door een poort wordt het van de Markt bereikt. Door andere nauwe steegjes, misschien vroeger ook door poorten afgesloten, staat het met de andere straten der stad in verbinding. De geheele aanleg kan vergeleken worden met dien van het Begijnhof te Amsterdam.

(Wordt vervolgd.)

RESTAURATIE VAN SCHILDERIJEN UIT EEN OOGPUNT VAN KUNST.

Ofschoon de quaestie van de Restauratie der schilderijen in het Gemeente Museum de Lakenhal te Leiden eigenlijk niet belangrijk genoeg is, om er na hetgeen wij er in ons nummer van 24 Mei j.l. over schreven nogmaals op terug te komen kunnen wij toch niet nalaten melding te maken van een kleine schermutseling, die, voordat de eerw. heer Bots zijn protest ter plaatsing inzond, reeds tusschen de heeren Verster en Overvoorde in de „Nieuwe Rott. Courant" was afgespeeld.

De heer C. W. H. Verster, vroeger gedurende eenige jaren conservator van het museum, wiens bevoegdheid tot oordeelen in deze zeker door weinigen in twijfel zal worden getrokken, schreef namelijk in genoemd blad o. a.:

„Aan ondergeteekende was het, bij de aanvaarding zijner betrekking, bekend dat vele doeken in de Lakenhal in hoogst déplorabelen toestand verkeerden; herhaaldelijk heeft hij dan ook de toenmalige commissie hierop gewezen, en dikwijls geadviseerd het beschikbare zéér kleine budget liever te besteden voor de restauratie van merkwaardige oude doeken, dan voor den aankoop van schilderijen en voorwerpen van hoogst middelmatig gehalte te bezigen."

„Doch zoo ergens dan gold voor de Leidsche Lakenhal immer het gezegde: „point d'argent point de Suisses."

Uit de berichten in de dagbladen zou men bovendien allicht kunnen opmaken, dat het Stedelijk Museum te Leiden talrijke schatten van hooge kunstwaarde zou bezitten. Dit is zeer zeker niet het geval. Met uitzondering van de drie altaarstukken van Corns. Engelbrechtsz. en Lucas van Leyden, die in goeden staat verkeerden, moet men er de superieure en zelfs goede schilderijen met een lantaarntje zoeken, en is er langzamerhand door noodlottige schenking en ongevraagd in bruikleen afstaan een heirleger „croûtes" onder dak gebracht, dat ons bij het doorwandelen der zalen onwillekeurig de vraag op de lippen brengt, indertijd door wijlen dr. Serrurier, in verband met den toestand van de Ethnografische Verzameling geuit: „Museum of Pakhuis?"

„Het blijft m. i. verder de vraag of „uit een oogpunt van kunst", het gewenscht is tot instandhouding van die minderwaardige schilderijen de groote sommen te besteden, die thans worden aangevraagd, vooral ook omdat er zooveel stukken door particulieren en stichtingen in bruikleen zijn afgestaan, die ieder oogenblik kunnen worden opgevraagd."

De heer Overvoorde achtte wat de heer Verster schreef overdreven, maar roerde wijselijk het „oogpunt van kunst" niet aan.

De strijd zou daardoor op een terrein zijn overgebracht, dat ook door den heer Bots niet betreden werd en het eind zou niet zoo gemakkelijk te voorzien zijn geweest.

Maar toch verdienen de woorden van den heer Verster in het algemeen eenige meerdere aandacht, dan er aan geschonken werd, want zijn zij mischien voor Leiden niet vrij van eenige overdrijving, zij teekenen een toestand, die in verschillende stedelijke en zelfs in Rijksverzamelingen voorkomt.

Een neiging tot overschatting van kunstwaarde kan men tegenwoordig opmerken, zoowel waar sprake is van oude als van nieuwe kunst en nu kan men wel beweren, dat die neiging van voorbijgaanden aard is, dat de echte kunst daar onder niet lijden zal, schade brengt die neiging toch; in moreelen zin, doordien zij de ontwikkeling en beschaving van echten kunstzin tegenhoudt en in materieelen zin, omdat zij voert tot uitgaven, die beter op andere wijze ten bate uer kunst aangewend konden worden.

Wij spreken hier van schilderijen, maar ook in de bouwkunst zien wij hetzelfde verschijnsel en ook daar speelt die neiging ons af en toe parten, wat in vele gevallen eerst zal worden ingezien, wanneer wij nog meer leergeld zullen hebben betaald, en door schade en schande wijzer geworden zullen zijn.

INGEZONDEN STUKKEN.

Mijnheer de Redacteur!

Beleefd verzoek ik u nogmaals eenige plaatsruimte in uw blad voor de volgende regelen als antwoord op het stukje van X. in uw No. van 24 Mei l.l.

'k Aarzel niet mij, op het gebied van metselspecie etc. een aanhanger van de theorieën van den heer Heer van der Kloes te verklaren.

'k Vind daartoe vrijheid door mijn overtuiging dat de Heer van der Kloes een onbevooroordeeld deskundige is die met den meesten ernst de, tot kort te voren nog zoo duistere zaak der metselspeciën, tot klaarheid tracht te brengen.

Het door X. genoemd Duitsch werkje boezemt mij veel belangstelling in, 't gewerd mij nog niet waardoor ik vrijwel onbekend met den inhoud ben. De schrijver schijnt den uitslag geheel op rekening van de steenen te willen schuiven. 'k Kan me niet goed voorstellen hoe deze theorie te verdedigen zal zijn.

Beweerde ik in mijn vorig schrijven dat nimmer uitslag aan steenen aan de tas geconstateerd was geworden, thans schijnt werkelijk zulk een uitslag te zijn waargenomen. Van belang zou het zijn te weten met welke bestanddeelen het water bezwangerd was, 't welk die steenen bevochtigde.

Een betrouwbare analyse geeft als bestanddeelen van den uitslag:

Koolzure kalk,
Zuur Koolzure kalk,
Zwavelzure kalk,
Zwavelzure Natron en
Zwavelzure kali.

Een analyse van hydraulische kalk gaf aan 70 pCt. kalk en 30 pCt. bijmengselen, waaronder ook kali en natron.

'k Kan niet ontkennen dat het er wel iets van heeft als zouden de laatste drie bestanddeelen mede door den invloed van den steen ontstaan zijn.

X. schreef in zijn eerste stukje: *„En merkwaardig mag het heeten dat de samenstelling van de specie van geen invloed is."*

Met voldoening merk ik thans op dat Z.Ed. thans beweert:

1o. dat men uitslag voorkomt door te metselen in kalkmortel;

2o. dat men ook door te metselen in basterdtrasmartel geen blijvenden uitslag te vreezen heert,

3o. dat sterke trasmortel uitslag geeft;

4o. dat schrale P. C. mortel niet uitslaat.

Niet gaarne zou ik deze beweringen onderschrijven. 'k Meen hieruit echter te mogen opmaken dat X. onder de oorzaken van den uitslag ook de samenstelling der specie een plaatsje heeft ingeruimd.

Wat de waterdichte afdekking betreft, nog steeds beweer ik dat deze slechts het water uit het bovenste gedeelte van den muur keert. Voor een klein gedeelte dus maar van den geheelen muur. Echter zou ik zelf nooit aarzelen maar op dergelijke muren een waterdichte afdekking aanbrengen zonder nog m'jn toevlucht tot lood etc. te nemen.

Verder lijkt het me of X. slechts dáár *ongebonden* kalk verwacht waar *oversteende* kalk is. In *oversteende* specie is zeker *ongebonden* kalk, doch wanneer een kalkrijke mortel versteend is zullen in de porieën van die versteende massa versteende kalkdeeltjes worden aangetroffen. Deze deeltjes zijn het nu welke door het water naar buiten worden gevoerd en de koolzure kalk van den uitslag geven. 'k Kan me daarom even goed een hevig uitslaande halfsteens als eene meterdikken muur voorstellen.

Met beleefde dank voor de opname

Amsterdam, 2 Juni 1902. CORNS. VISSER.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. **In het uitgediepte gedeelte van de binnenhaven te Scheveningen is thans de bekisting gereed, daarna wordt met het stellen der basaltsteenen voor de kaaimuren aangevangen. Van de omstreek 3 000.000 Kub. meter zand, welke met den grond gelijk gemaakt moest worden, is verreweg het grootste gedeelte verricht. Van de buitenhaven nadert het rechter havenhoofd zijn voltooiing, reeds is een gedeelte naar binnen gebouwd. Aan dit havenhoofd moeten, behalve de caissons, nog 21 bazaltblokken worden geplaatst.**

— Dat een danszaal van een vorstelijk paleis niet altijd direct geschikt is voor rechtzaal, heeft men ondervonden in het nieuw ingerichte paleis van justitie alhier. In de zaal voor strafzaken haperde tot heden blijkbaar iets aan de acoustiek, zoodat het den griffier onmogelijk was, alhoewel op korten afstand van den voorzitter en van de plaats voor de gedaagden gezeten, het gesprokene voldoende te verstaan om zijne aanteekeningen te maken.

Thans heeft men ter verbetering van de acoustiek de open vakken tusschen de deuren zooveel mogelijk met stof en draperiën behangen; de nis boven in de zaal is eveneens afgesloten, en de parketvloer geheel met een kleed bedekt. Naar men mededeelt is de uitkomst zeer bevredigend.

ROTTERDAM. **Toen wij in ons nummer van 20 Juli 1901 eenige indrukken mededeelden van de reünie ter gelegenheid van het**

vijftigjarig bestaan der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen alhier, spraken wij van enkele eerbiedwaardige grijsaards, die bij die reünie het andere leeraarspersoneel vertegenwoordigden. Wij hadden daarbij ook opgemerkt de heer H. Cramer, wien dezer dagen het zeldzaam voorrecht te beurt viel zijn vijftigjarig feest aan de Academie te vieren.

In de bestuurskamer werd de jubilaris met zijn echtgenoote en verdere familie door den voorzitter, den heer J. Hudig, ontvangen. Een halve eeuw is het geleden dat de heer Cramer voor het eerst als onderwijzer aan de Academie optrad, zoo zeide in een hartelijke toespraak de heer Hudig, en daarom gevoelde het bestuur behoefte hem bij zijn gouden feest hulde te bewijzen. Vijftig jaren wijdde de heer Cramer zijn krachten aan de inrichting, die hij van een stekje tot een krachtigen boom zag opgroeien. Vele bestuurders en onderwijzers zag hij komen en gaan, doch hij bleef de instelling trouw en steeds leidde hij zijn klassemot bekwaamheid en geduld. Vervolgens bood de heer Hudig den jubilaris, namens het bestuur een gouden medaille aan, waarop zijn naam gegrift staat en een toepasselijke inscriptie. Een oorkonde was hierbij gevoegd.

De directeur, de heer A. Nolen, sprak daarna namens hoofdleeraren en verder onderwijzend personeel. Hij herdacht hoe de heer Cramer in 1852 benoemd werd tot assistent in bouwkundig teekenen en doorzichtkunde. In de verloopen halve eeuw zag hij vele veranderingen tot stand komen, het aantal leerlingen zag hij van 350 tot 1600 stijgen. Vervolgens bood spreker hem, namens het onderwijzend personeel, een aandenken aan waarbij een album gevoegd was, bevattende de namen der gevers.

Als hoofd der afdeeling B voerde ten slotte de heer Henri Evers het woord, die verklaarde hoe hij niets dan aangenaams heeft gevonden in den omgang met den jubilaris.

Utrecht. De Vereeniging „De Ambachtsschool", in 1877 opgericht, heeft dit jaar vijf en twintig jaren bestaan.

Bij gelegenheid van de herdenking van deze heugelijke gebeurtenis zal van het schoolwerk der leerlingen eene tentoonstelling worden gehouden, welke een volledig denkbeeld geeft van het onderwijs in zijn geheelen omvang, zooals dit thans wordt gegeven.

Bovendien zullen de prijzen, bestemd voor eene te houden verloting, ter bezichtiging worden gesteld.

De tentoonstelling zal geopend zijn van 20 Juni tot en met 13 Juli a. s., op werkdagen van 9—4 uur, en op Zondagen van 12—4 uur.

Maastricht. H. M. de Koningin-Moeder heeft een gift van ƒ100 doen toekomen aan de commissie, die zich alhier heeft gevormd, voor het oprichten van een gedenkteeken ter eere van Jan Pieter Minckelers, den uitvinder van het steenkolenlichtgas.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid alhier, werd gedurende de maand Mei bezocht door 743 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 156 hoek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden werden.

PERSONALIA.

— Tot opzichter van het Polderdistrict Veluwe is door heemraden, uit 80 sollicitanten, benoemd de heer L. Dorst, opzichter bij de havenwerken te Elburg en zulks in plaats van den heer W. Carmiggelt, aan wien eervol ontslag verleend is wegens zijne benoeming tot gemeente-opzichter te Leerdam.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot vertegenwoordiger van de regeering op het in de maand Juni te Dusseldorf te houden internationaal congres over „goedkoope woningen" Mr. Goeman Borgesius, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage.

— Bij beschikking van den Minister van W., H. en N. is H. G. Hagenaar te Arnhem benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken tot verbetering van de Vecht tusschen Stegeren en Bergentheim (volgens bestek no. 78), waarvan de aanbesteding den 29 April heeft plaats gehad.

— Bij de Staatsspoorweg-Maatschappij is met ingang van 1 Juli a.s. benoemd tot adjunct-ingenieur 1e kl. de heer B. S. van Zanten.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam Technicus voor een groot bouwwerk te Amsterdam. Brieven, onder No. 1092, aan het Advert.-kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60, aldaar.

— Bouwkundig Teekenaar bij een architect te Amsterdam. Brieven, onder lett. H U 373, aan het „N. v. d. D."

— Bouwkundig uitvoerder, bekend met fortenbouw. Brieven, lett. U. A. 510, „N. v. d. D"

— Bekwaam Bouwkundig Teekenaar door een architect te Amsterdam. Brieven, onder lett. M C, aan het Bureau van het „Bouwkundig Weekblad".

— Bekwaam Bouwkundig-Opzichter voor den scholenbouw te Stad-Almelo. Salaris ƒ75 per maand. (*Zie advert. in dit no.*

— Beeldhouwer en Bekwame Steenhouwers voor de restauratiewerken van den toren te Rhenen. Sollicitatiën schriftelijk bij den architect Joseph Cuypers, Vondelstraat 77, te Amsterdam.

— Gemeente-Opzichter te Bloemendaal. (*Zie advert. in no. 23 van dit blad.*

— Teekenaar, voor enkele weken, bekend met het calqueeren van ijzerconstructiën en het teekenen van eenvoudige constructiën Franco brieven of in persoon. Sweelinckstraat 53, Den Haag.

— Opzichter-Teekenaar bij de Stoomtramweg-Maatsch. „Oldambt-Pekela. Brieven, waarin opgave van verlangd salaris, bij de directie der Maatschappij te Winschoten.

— Bekwame Machinebankwerkers op eene Machinefabriek in eene der hoofdsteden. Brieven, met afschrift van referentiën, onder lett. L A M, Algem. Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

— Teekenaar-Opzichter, goed ontwerper en detailleur, voor een jaar of langer, ƒ60 per maand. Brieven met copie getuigschriften onder No. 10559 aan het Advertentie-bureau van T. C. B. Ten Hagen, Den Haag.

— Buitengewoon Opzichter, bij den bouw van waterbouwkundige werken te Stadskanaal c. a. voor het maken van detailteekeningen en het verrichten van eenige bureau-werkzaamheden, in dienst der gemeente Groningen. Salaris ƒ100 p. m. Franco brieven onder overlegging van de noodige stukken en teekeningen bij den ingenieur der Stadsbezittingen te Stadskanaal vóór of op den 15 Juni.

— Adjunct-Ingenieurs bij de exploitatie der Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië worden gevraagd twee civiele en vier werktuigkundige ingenieurs, in het bezit van diploma, bedoeld bij artikel 61 of 64 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad no. 50). Bezoldiging ƒ250 's maands. Sollicitatiën op zegel, voor den 15n Juli bij het departement van koloniën.

— Adspirant-ingenieurs. Bij den dienst van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië kunnen worden geplaatst zes adspirant-ingenieurs. Sollicitatiën vóór 15 Juli bij gezegeld adres bij het Departement van Koloniën. Bezoldiging ƒ250.— 's maands

— Opzichter 3de klasse. Ter beschikking van den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië kunnen worden gesteld om te worden benoemd tot opzichter der 3de klasse bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië twee personen die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat in Nederland. Bezoldiging ƒ150 's maands. Sollicitatiën op zegel voor 15 Juli, bij het Departement van Koloniën.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam

8 Bouwk. opz.-teek., 21—36 jaar, ƒ60—ƒ100 's maands.
1 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 j., ƒ90 's maands;
4 Bouwk. teek., 19 tot 23 jaar, ƒ40 tot ƒ70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, ƒ55 per maand.
7 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, ƒ25—ƒ80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, ƒ70 's maands.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek — DEN HAAG.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,
LEIDEN.
Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 60 M
Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmaterieel. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeerwerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 21 Juni 1902. N°. 25.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

HET NIEUWE RESTAURANT IN HET KURHAUS TE SCHEVENINGEN.

Voor vele ingezetenen der Residentie begint het zomerseizoen niet volgens den kalender met den langsten dag, maar met dien waarop telken jare te Scheveningen het badseizoen geopend wordt, ditmaal Zaterdag 14 dezer.

Ook al gelijkt het nog niet veel op zomer de Directie van het Zeebad opent de deuren van haar Kurhaus op dien dag nimmer tevergeefs voor de getrouwe bezoekers die nimmer de opening verzuimen, omdat zij gaarne het eerste snufje hebben van hetgeen er wellicht in deze grootsche inrichting vernieuwd, veranderd of verbeterd zal zijn.

Was het in 1900 de ombouw van het terras aan de zeezijde in 1901 de Pier, wat thans gemaakt werd is een werk van niet zoo grooten omvang en naar buiten weinig of niet sprekend, maar toch alleszins de vermelding waard. Het betreft de inwendige ombouw van de oude restauratiezaal tot eene inrichting „up to date" waarbij groote verbeteringen zijn aangebracht.

Wij zeggen oud ofschoon zooals iedereen weet het Kurhaus nog niet oud is, maar wie het leven aan groote badplaatsen kent, kent ook de eischen, die het stelt aan de plaatsen waar het zich afspeelt, aan de inrichtingen, die het noodig heeft, en diensvolgens aan degenen, die deze inrichtingen moeten tot stand brengen en in stand houden.

Voorzoover daartoe de bemoeiingen van den bouwmeester noodig zijn en diens aandeel is daarbij zeker niet gering, geven die eischen aanleiding tot veelal hoogst eigenaardige vraagstukken voor welker oplossing een veelzijdig talent noodig is, en dat dit den heer W. S. van Liefland niet mag worden ontzegd bleek ons hier opnieuw evenals het reeds gebleken was uit de veel omvangrijker werken in 1899 uitgevoerd en zeker velen onzer lezers uit een vroeger bezoek aan Scheveningen bekend.

Wellicht zijn wij binnenkort in de gelegenheid, daaromtrent eenige meerdere bijzonderheden mede te deelen; voor het oogenblik bepalen wij er ons toe hier een beschrijving der nieuwe Restauratiezalen te laten volgen.

Bij het maken van het ontwerp moest gelet worden op de volgende, door de Directie van de Maatschappij Zeebad Scheveningen, gestelde eischen:

1°. Mochten de zalen niet hooger zijn dan 6 Meter, daar anders het uitzicht der op zee uitziende kamers van het Entre-sol, zoude worden belemmerd;

2°. Mocht het aanzicht aan de terraszijde niet gewijzigd worden;

3°. Moesten de achter den Restaurant gelegen Lees- en Conversatiezalen alsmede eenige dienstvertrekken, directe aanvoer van licht en lucht hebben;

4°. Moest er eene nieuwe gelegenheid worden gemaakt, voor vestiaire, dames toilette en offices;

5°. Moest de groote Restauratie eene rijke plafondversiering en gelijkmatige verlichting krijgen, terwijl verder de verdeeling van den Restaurant zoodanig moest zijn, dat men kreeg: eene groote Restauratiezaal, eene dito voor diners à la carte, en eene gereserveerde salon.

De zalen zijn dus in drie typen ontworpen, en bestaan uit: eene groote Restauratiezaal, breed 10.35 M. bij 21.50 lengte, terwijl de hoogte onderkant plafond 5.30 M. is; de zaal voor diners à la carte, breed 6.70 M. bij 13.70 M. lengte, de gereserveerde salon 4.85 M. bij 4.85 M. groot.

De groote zaal ontvangt haar licht, behalve door de ramen aan de zeezijde door een gedeeltelijk glazen plafond.

De zaal voor diners à la carte is verbonden met de daarnaast gelegen verandah, en kan door het wegnemen van de daartoe ingerichte afsluiting, daarmede tot een geheel worden gemaakt voor particuliere feesten. Deze lokalen kunnen zoo noodig, van de straatzijde betreden worden, waartoe dan aan het terras eene trap wordt aangebracht.

De dienstlokalen zijn belangrijk vergroot en kunnen van daaruit alle zalen en ook de groote table

d'hote-zaal direct worden bediend terwijl door behoorlijke ventilatie gezorgd is, dat geen etenslucht in de spijszalen kan doordringen.

In de offices zijn op verschillende plaatsen gasverwarmingstoestellen aangebracht, ten einde de spijzen en de borden warm te houden.

Aan het einde van de groote zaal is eene ruimte voor buffet gereserveerd, waarin de beambte, met de contrôle belast, zich bevindt.

Het particulier gedeelte van den dienst is volgens aanwijzing van den Hotel-Directeur, den Heer Abler ingericht.

Het ontwerp der zalen is geheel opgevat in den geest van de nieuwe kunst, maar toch heeft de bouwmeester de klip der overdrijving met beleid weten te vermijden, en bruikbaarheid en comfort niet opgeofferd aan gezochte vormeffecten. Het was eene uiterst moeilijke opgaaf bij de afmetingen waaraan de architect gebonden was, goede proportiën te verkrijgen, en zulks te meer, daar het glasplafond beschut moest worden met eene tweede glasbedekking, waardoor noodwendig eenige hoogte verloren ging.

Verder mochten in de zalen geene steunpunten worden geplaatst en moest dus het zware gewicht aan glas (met eventueele water- en sneeuwbelasting) op slechts 4 steunpunten aan de wanden worden aangebracht.

Het gewicht aan materiaal bedraagt 60.000 kilo, waarbij te voegen voor sneeuw en water 30.000 Kilo, alzoo te zamen 90.000 Kilo.

De geheele zaal wordt dus, behalve door de twee eindwanden, gedragen door twee ijzeren bogenspanten, welke in hoefijzervorm op granieten voetstukken zijn geplaatst. Samengesteld uit kanaalijzer en versterkt door zware strippiaten zijn deze spanten zonder trekstangen op eene vijfvoudige zekerheid berekend. De open vakken zijn met uit de hand gesmede vullingen versierd, die evenals de geheele ijzerconstructie vervaardigd zijn door de firma Vincent & Co. te Schiedam.

De bedekking van den bouw bestaat uit zware spiegelruiten en daaronder is in een gebogen vorm een met glas in lood gevat rijk versierd plafond geconstrueerd, dat verdeeld is in caissons. Deze glasbedekking bedraagt uitgelegd bijna 200 M2.

Ten einde de overgang van de wanden tot het gebogen plafond geleidelijk te maken, is aan de beide langszijden der zaal, een coofvorm ontworpen, waardoor de wanden een veel hooger aanzien verkrijgen.

Het weglaten der trekstangen maakte eene sterke constructie in de hoeken der geconstrueerde spanten, door toepassing van lange strippiaten, noodig. Daarom was de hoefijzervorm niet alleen noodzakelijk, doch ook gewenscht om de proportiën te bevorderen. Men heeft nu een vrij doorzicht in de zaal, zonder onderbreking door horizontale lijnen en de betrekkelijk ongunstige verhouding tusschen de groote breedte en de geringe beschikbare hoogte valt in het geheel niet in het oog.

De beide kopwanden zijn in proportioneele vakken verdeeld, deels door deurengroepen, deels door een spiegelvak. De zijwand aan de landzijde is eveneens in vakken betimmerd en van deuren en spiegels voorzien. De vakken, die daarmede niet voorzien zijn, zijn met decoratieve schilderingen op doek versierd.

De wand aan de zijde van het terras bestaat uit groote opschuivende ramen, van blank spiegelglas. Aan de bovenzijde dier ramen zijn verder met glas in lood voorziene vakken aangebracht, die het licht in zachte betemperde tint doen binnenstralen.

De zaal voor de diners à la carte en de „salon réservé" zijn van geschilderde plafonds voorzien en ook de wanden en vakwerken met decoratieve schilderingen bezet.

In verband met de constructie is in de groote eetzaal de electrische verlichting uitgedacht, en wordt die zaal niet alleen daardoor schitterend verlicht, maar ook decoratief versierd.

Het geheele meubilair alsmede de verlichting zijn in overeenstemming met de zaal ontworpen, mede door den architect W. B. van Liefland, en hebben de heeren Van Hoeck Brassine uit Brussel, als decorateur en schilder, en de Heer E. W. F. Kerling te 's Gravenhage, als ontwerper en uitvoerder der glasversiering aan dezen bouw medegewerkt.

Het werk uit het atelier van Kerling verdient een bijzondere vermelding, ook om de technische uitvoering; voor het decoratieve schilderwerk had men echter o. i. niet naar het buitenland behoeven te gaan.

De Nederlandsche Gasgloeilicht-Maatschappij te Amsterdam maakte alle electrische verlichtingsvoorwerpen, terwijl het meubilair door de firma A. J. Mesker te 's Gravenhage werd vervaardigd.

Wanneer de in blank, gepolijst geelkoper uitgevoerde verlichtingstoestellen alle door de Amsterdamsche Maatschappij zijn uitgevoerd dan blijkt daaruit, dat de metaalbewerking in ons land de concurrentie met buitenlandsch werk glansrijk kan doorstaan. Onder meer trokken de wandlichten onze aandacht als zeer goed van vormen en onberispelijk van uitvoering.

De geheele bouw werd aangenomen en tot groote tevredenheid van de Directie uitgevoerd door den Heer W. F. de Zwart Jr. uit Voorburg, terwijl de Heer M. J. van der Schilden als Hoofd-Opzichter den bouw leidde.

OVER DE GRENZEN.

IV. *(Slot.)*

De St. Victorskerk behoorde aan een kapittel van Kanunniken. Deze geestelijken hadden ieder aan het kerkplein hun eigen woning. Zij waren tot het verrichten van godsdienstoefeningen in de kerk verplicht. Nu de St. Victorskerk geen kapittel meer heeft, en zij alleen als parochiekerk gebruikt wordt, is hare inrichting minder geschikt voor den dienst. Daarom verdient het des te meer waardeering, dat men geen veranderingen van beteekenis heeft gemaakt.

De kerkboog te Nijmegen is een bouwwerk, dat in de Michaelskapel te Xanten zijn tegenhanger vindt. Die kapel is boven de poort, welke tot het kerkplein toegang geeft, gelegen. Zij wordt niet meer voor de godsdienstoefeningen gebruikt en vertoont eenvoudige vormen uit het laatst der 15e eeuw. Onder haar vloer, aan de oostzijde der poort, ligt de St. Dionysiuskapel, een vierkante ruimte met een koornis, die overblijfselen van muurschilderwerk te zien geeft, welke aan die te Emmerik doen denken.

Aan de noordzijde der kerk zijn de kapittelzaal en de kruisgang met aanhoorigheden gelegen. Zij vertoonen den laat-Gothischen stijl en zijn uit de 16e eeuw afkomstig. De zaal, wier gewelven door drie achtkante pijlers zonder kapiteelen gedragen worden, ontvangt door vier groote spitsboogvensters haar licht. Langs de wanden ziet men de oude banken der Kanunniken. De boekerij, die meer westelijk zich bevindt, heeft als bouwwerk geen waarde, doch bevat talrijke mis- en getijdeboeken, meest uit de 15e en 16e eeuw. Dit vertrek rust op de gewelven van de kruisgang.

Ofschoon de rijke laat-Gothische vormen van die kruisgang wel de aandacht verdienen, vallen toch de tegen de muren aangebrachte grafteekenen, meest uit de 16e eeuw, meer in het oog. De Renaissance is hier grootendeels reeds aan het woord, ofschoon, bij de vroegere vooral, Gothische motieven niet geheel en al ontbreken. Deze grafteekenen zijn beter bewaard, dan de betrekkelijk weinige, die in Nederland overbleven; maar zij zijn werk van zeer middelmatige meesters. De Kanunniken, te wier eere zij gesticht werden, hadden veelal Hollandsche namen, als Van den Speet, Houtman, Klocken, Ruiter, Van Steenhuys, Schoen, Van Voorthuijzen, Steenhoff, Broekhuijzen, Duins, Van Sant, Haen, Blankenbijl, Smids, Boxstaert, Van Rijswijck, Van Bemmel en Van Orsoy.

De kerk bevat talrijke beelden van gehouwen steen uit de 14e, 15e en 16e eeuw, die een goed overzicht geven van de sculptuur dier tijden. De meesten bevinden zich in het koor, dat, zooals te begrijpen is, door de Kanunniken het rijkst versierd werd.

Zoo is het hoofdaltaar, in 1533 door Willem van Roermond, Hendrik Douwerman en Bartholomeus de Bruijn voltooid, een zoo prachtig werk, dat men daarvan maar zelden de wedergade vindt. Willem van Roermond heeft de kast gemaakt, en daaraan de Renaissance toegepast. De kleine nissen, door Douwerman met borstbeelden van heiligen gevuld, wijzen op Italiaansche werken, bijvoorbeeld het altaar van Sant Abondio in de kathedraal te Como. Ook de halfronde bekroning, waarin Bruijn den gekruisten Christus schilderde, is een Italiaansch motief.

In het midden van de altaarkas bevindt zich een nis, waarin de schrijn van St. Victor geplaatst is. Gelijk de meeste dergelijke werken heeft ook dit den vorm van een kerk met een dak er op. Jammer is het, dat van de gedreven zilveren platen, de emails en de edelgesteenten een groot deel in den loop der tijden verdwenen is. Maar wat overbleef is toch merkwaardig als een voortbrengsel van twaalfde eeuwsche goudsmidskunst.

Belangrijker nog was het antipendium van gedreven goud, dat, omstreeks 965 vervaardigd, tijdens de Fransche omwenteling versmolten werd. Zulk drijfwerk vindt men nog in Sant' Ambrogio te Milaan, San Marco te Venetië en de Munsterkerk te Aken.

De koorbanken uit het begin der veertiende en der vijftiende eeuw zonder overhuivingen, hebben tamelijk eenvoudige vormen. Maar de luchter vóór het hoofdaltaar is een prachtig voortbrengsel van geelgietierskunst. Het opschrift luidt: „Dese luchter is gemaect tot maestricht anno domini Vc en eyn". De vorm doet aan dien van sommige koorhekken denken, daar twee zuilen tot ondersteuning dienen van de bogen, waarop de blakers geplaatst zijn. Deze drie bogen nemen de volle breedte van het koor in.

Zeer belangrijk zijn ook de tapijten, die boven de koorbanken hangen. Uit de 15e, 16e en 17e eeuw afkomstig geven zij een overzicht der weverij uit die tijden. In het bijzonder de tapijten van 1520 met groote figuren van heiligen zijn meesterstukken.

Al is het overige van de kerk niet zoo rijk versierd, als het koor, toch ontbreekt het ook hier niet aan kunstwerken. Zoo ziet men in den noorder-zijbeuk het altaar van St. Antonius, waarop een in laat-Gothischen stijl behandelde kas staat, die met groot meesterschap in hout is gesneden. De luiken zijn beschilderd met de verzoekingen, waaraan de heilige was blootgesteld, terwijl aan de buitenzijde de groote figuren van vier heiligen zijn aangebracht. Deze luiken die aan een zekeren Dunwegge worden toegeschreven, verraden den invloed der Nederlandsche kunst uit het begin der 16e eeuw.

In den zuider-zijbeuk bevindt zich het altaar der H. Tienduizend Martelaars, een vlaamsch snijwerk van het altaar der H. Maagd, door Hendrik Douwerman vervaardigd, die ook de St. Nicolaaskerk te Kalkar van prachtige altaren voorzag. De technische vaardigheid grenst hier aan het wonderbaarlijke. En bij alle uitvoerigheid is de indruk, die het geheel maakt, toch rustig. In het bijzonder de zoogenaamde predella, het paneel onmiddelijk boven de altaartafel, is met zulk een virtuositeit gesneden, dat het alles overtreft, wat in dien kunstvollen tijd gemaakt is. Vooral in het ornamenteele is Douwerman uitmuntend; ofschoon de groepen, die de zeven vreugden en de kroning van Maria voorstellen technisch voortreffelijk behandeld zijn, is de compositie niet overal geslaagd. De beide groepen rechts beneden vertoonen een andere opvatting en worden aan een jonger meester, Jan Douwerman, toegeschreven. De luiken door een Vlaamsch meester in 1553 voltooid, zijn van geen groote beteekenis.

Het altaar van den H. Mathius heeft ook een gesneden kas, met drie groote figuren van heiligen en een kleine groep, de Boodschap aan Maria. De beeldhouwer, die dit werk maakte, bezat niet de vaardigheid van Douwerman, ofschoon hij zeker bekwaam in zijn vak was. Maar misschien is het juist daardoor gekomen, dat hij zijn figuren breeder behandelde, en de ornamenten eenvoudiger hield, zoodat het geheel een zeer bevredigende indruk maakt. Het is eigenaardig, dat de traceeringen van de troonhemels hetzelfde motief vertoonen, dat Damiaan de Beeldsnijder in 1535 aan de prachtige eikenhouten koorhekken der St. Bavokerk te Haarlem heeft toegepast.

Wie de geschiedenis der glasschilderkunst bestudeeren wil, vindt daartoe in de St. Victorskerk te Xanten, die glazen uit de 13e, 14e, 15e, 16e, 17e en 18e eeuw bevat, een bijzonder goede gelegenheid. Dat vooral de oudste glazen sterk gerestaureerd zijn, zal hem waarschijnlijk niet ontgaan.

In een der benedenste koorvensters vindt men het oudste glas, vier vakken uit de 13e eeuw, in kleine medaillons Nieuw Testamentische tafereelen bevattend, die tegen een fond van rood, blauw en groen in grisaille uitkomen. De veertiende eeuwsche glazen bevat de noordelijkste koorkapel; hier is alles in grisaille behandeld.

Van het 15e eeuwsche werk geven de glazen boven in het koor, die wapens voorstellen, de fraaiste voorbeelden. Doch ook een venster in den noordelijken zijbeuk, waar drie heiligen in grisaille, met een rijk gekleurden achtergrond zijn aangebracht, verdienen bezichtigd te worden.

Dat de glasschilderkunst in de 16e eeuw nog hoog stond bewijzen de vier groote vensters aan de zuidzijde van den middenbeuk. Hier is de Renaissance reeds aan het woord.

Een bezoek aan de „schatkamer" der kerk is zeer aan te bevelen. Want er is geen kerk in geheel Midden-Europa, die zooveel kunstwerken op het gebied van borduurwerk bevat. Ivoorsnijwerk uit de 5e eeuw, emailwerk uit de 12e eeuw, bronsgietwerk van omstreeks 1100, drijfwerk uit de verschillende tijdperken der middeleeuwen, zooals de St. Victorskerk die bezit, treft men, als is het dan ook niet dikwijls, toch wel elders aan.

Maar een kazuifel uit het begin der 11e eeuw, een verzameling van koorgewaden en andere kerkelijke

borduurwerken als ze hier getoond worden krijgt gij misschien nooit weer te zien.

Ofschoon de St. Victorskerk de voornaamste merkwaardigheid van Xanten is, zoo verdienen toch enkele andere oudheden toch ook bezichtigd te worden. Een huis aan de Markt uit de 15e eeuw, dat gerestaureerd is, vertoont in zijn gevel een type, zooals ook Middelburg en andere Nederlandsche steden er bezitten. Ofschoon in steen uitgevoerd, is het geheel toch blijkbaar een navolging van een houtconstructie. Want de vensters zijn allen naast elkander geplaatst en slechts door dunne stijlen van elkander gescheiden. Beneden is de gevel afwisselend van gehouwen en gebakken steen gemaakt, en door de banden van tufsteen doet het geheel daar aan de Nederlandsche werken van dien tijd denken. De top bestaat geheel uit gebakken steen, en maakt den indruk, alsof hij niet bij het overige behoort. De restauratie maakt het onmogelijk over deze bekroning een oordeel te vellen.

Ook enkele overblijfselen der middeneeuwsche versterkingswerken bleven bewaard, zooals de Kleefsche poort, die wat haar aanleg betreft, aan de reeds lang verdwenen Zijlpoort te Harlem herinnert. De voorpoort wordt door twee ronde torens geflankeerd, daarachter ligt het eigenlijke poortgebouw, een hooge vierkante toren, boven welks doorgang de wapens van Xanten en Kleef zijn uitgehouwen.

De weg van Xanten naar Kleef leidt langs Marienboom en Kalker. twee plaatsen, die door hen, die te Kleef vertoeven, gemakkelijk bereikt kunnen worden. Wie dezen zomer Dusseldorp bezoekt, kan over Emmerik en Wezel de heenreis, over Xanten en Kleef de terugtocht maken.

ONZE STEEN-INDUSTRIE.

Alweder een slecht voorjaar voor de Nederlandsche steenindustrie, een Meimaand, die met een zwarte kool staat aangeschreven. Eerst de nachtvorsten, daarna een regentijd, toen de hooge waterstanden; duizenden gevormde steenen hier en daar door de regens bedorven, kleine werkstakingen op sommige fabrieken; ziedaar een klein résume van de jobstijdingen in de afgeloopen weken door verschillende bladen gebracht.

Een rijzende beweging in de steenprijzen was dan ook eenige weken geleden reeds te bemerken. Toen toch werd reeds gesproken van een verhooging van ongeveer *f* 1.— per duizend, die zeker nog meer zou worden voor het geval het ongedurige weder nog aanhield. En het heeft nog aangehouden.

De kans van overproductie is dan ook geheel weg, de nieuwe bak zal een maand later aan de markt komen dan gewoonlijk.

Het ziet er dus al weder niet rooskleurig uit zou men zoo zeggen, tenzij men uit de ontboezeming, die sommige berichten vergezelde, namelijk, dat de steenprijzen in den laatsten tijd veel te laag waren, zou mogen opmaken, dat de verhooging der prijzen, het gevolg van al de tegenspoeden, door de fabrikanten nu niet juist als een ramp wordt beschouwd.

Hoezeer wij onze vaderlandsche steenindustrie een goed hart toedragen, wij kunnen ons over die verhooging geenszins verheugen. Zij is thans het gevolg van gedwongen beperking der productie; reeds meermalen zijn door de fabrikanten min of meer geslaagde pogingen gedaan tot prijsverhooging door willekeurige beperking der productie, maar in geen van beide gevallen gelooven wij haar met vreugde te mogen begroeten, integendeel in beide vormen wijst zij op een kwijnenden toestand in een industrie, die betere dagen gekend heeft. Die industrie kon en moest hier te lande bloeien naar alle kanten; voor de ondernemers een goede geldbelegging, voor de technici een aangenamen werkkring opleveren en den arbeiders, in plaats van een vaak schamel stuk brood, een betrekkelijk ruim bestaan verzekeren. Die industrie kon en moest bij de over het algemeen gunstige ligging van haar gebied en de hulpmiddelen van den tegenwoordigen tijd in betere conditie zijn, dan zij te voren ooit geweest is.

Hoe is het mogelijk, vraagt men zich af, dat evenwel onze steenindustrie, zoo ten achter is gebleven, dat zij tegenover de buitenlandsche telken jare meer terrein verliest, dat daarnevens een concurreerende industrie, de kalkzandsteenfabrikatie, zich hier een plaats kan veroveren en op een met den dag toenemend succes kan wijzen?

Wij meenen het antwoord te vinden in een artikel van de hand van den heer J. C. F. Laurillard, ingenieur-fabrikant te Deventer, in het weekblad „De Turf- en Steenindustrie" van 5 Juni j.l., onder het opschrift:

Heeft de steenbakkers-school hier te lande, reden van bestaan?

„Bekwame industrieelen" hebben wij noodig, zegt de heer Laurillard, want:

„De tijden zijn voorbij waarin zoonlief het bedrijf van papa rustig en onveranderd voortzette, afwachtend de brieven der vaste cliëntèle die niet veranderde, omdat ze al zoo veel jaren met de firma zaken han gedaan, die tijden zijn voorbij; en hij die zich een blijvende plaats als industrieel wil veroveren, dient dit te doen door goed toegerust te zijn voor den industrieelen strijd"

„Waar *vroeger* praktijk en wetenschap elkaar niet altijd even lief aankeken, daar dient nu de industrieel de wetenschap de hand te geven om haar in te leiden in zijn bedrijf en haar daar de plaats te verzekeren, die haar toekomt en waardoor ze dat bedrijf verheft. Men versta mij goed! Ik ben geen theoreticus, die meent, dat zonder praktijk de zaken het best marcheeren, ik ben oog geen prakticus, die de theorie niet dulden kan, maar ik meen dat beide, theorie en praktijk, hand aan hand door de industrie moeten gaan; dat de uitvoerende hand moet geleid worden door het hoofd. Ik eisch van den industrieel, dat hij zij, de man, die weet *wat* hij doet, de practicus, maar die ook weet *waarom* hij 't *zóó* doet en niet anders, de prakticus op wetenschappelijken grondslag."

„In één persoon moet de industrieel van heden vertegenwoordigen, de praktijk, de wetenschap en daaraan paren het administratief-bekwaam-zijn. Een veelomvattende eisch, maar een eisch, die steeds meer gebiedend gesteld wordt, door de groote vlucht welke de nijverheid neemt."

„En nu vraag ik: „waar moet hij, die zich aan de keramische industrie gaat wijden, zich bekwamen tot een goed industrieel?" en het antwoord op die vraag is..... een vraagteeken. Het spreekt van zelf dat ik hier niet zou durven beweren, dat in de keramische industrie hier te lande geen menschen te vinden zouden zijn, die ten volle den eerenaam van „goede" industrieelen verdienen, doch wel meen ik, dat enkel sommige bevoordeelden van hoofd en omstandigheden zich daartoe kunnen ontwikkelen, en dat 't voor de meesten ontbreekt aan de leiding die tegenwoordig noodig is om een industrieele zaak te houden op de hoogte des tijds en daardoor in staat tot concurreeren."

„En wat geldt voor den patroon, geldt in niet mindere mate voor den arbeider. Hij toch is als van nature gekant tegen al wat nieuw is in het bedrijf, nij is een

rem voor de ontwikkeling der industrie omdat hij zich geen rekenschap kan geven van het feit, dat iets, wat altijd goed geweest is, door iets beters kan worden vervangen. Om goed vakman te zijn is noodig een goede opleiding. Mag men toestaan, dat iemand, die dagelijks met klei omgaat niet weet wat klei is; mag men niet verwachten, dat de stoker van; een ringoven althans eenige notie heeft van hetgeen *verbranding* is en zich daardoor rekenschap geeft van het proces, dat zich afwikkelt binnen de muren van zijn oven? Men zegge toch niet, dat dit onnoodig is. Tal van mislukkingen heb ik zien geboren worden eenvoudig uit het gemis aan de meest elementaire theoretische begrippen, sommen gelds heb ik zien weggooien, door wanbegrippen en zonderlinge denkbeelden.

„In het industrieele Duitschland zag men reeds lang, ook voor de keramsiche industrie in, dat dat anders moest worden en dat het anders kon worden — de „Ziegler-Schulen" waren er een uitvloeisel van. Die te Lauban heeft uitstekende resultaten."

„Bij ons te lande niets van dat al, en toch de tijd zal komen, dat men ook bij ons behoefte gaat gevoelen naar een inrichting waar een „keramische" opleiding is te verkrijgen."

„Toen ik eenige maanden geleden in de Vereeniging van Ingenieurs in Overijssel een lezing hield over de nieuwere aardewerkfabricage en ook terloops het idee „vakscholen" aanstipte, vond ik dadelijk volle adhaesie bij den Heer Dr. Borgman, directeur der Nijverheidsschool te Enschedé, zeker op 't gebied van vakonderwijs geen onbekende en niet tot oordeelen onbevoegd."

„Wat ik zag in onze industrie, doet mij de vraag: „Is een vakschool noodig?" bevestigend beantwoorden.

Zonder voorloopig in details te treden, leg ik die vraag voor aan de lezers van dit blad in de hoop, dat zij wrijving van gedachte zal uitlokken, die weer ten gevolge kan hebben een instelling, die van belang is, en hoe langer hoe meer van belang wordt, voor de keramische industrie."

Tot zoover de heer Laurillard. Wanneer wij zijn vraag moesten beantwoorden zou het antwoord niet anders kunnen zijn dan: Er had reeds lang een vakschool moeten en kunnen zijn, wanneer de meest belanghebbenden dit hadden gewild.

Dat zij er nog niet is, doet ons veronderstellen, dat het initiatief door den heer Laurillard in deze genomen, wellicht eenige gedachtenwisseling over de zaak kan uitlokken, maar hij toch als het op uitvoering van het denkbeeld aankomt een harden strijd te voeren zal hebben.

Hij zal toch slechts kunnen rekenen op de medewerking van die zijner vakgenooten, die volgens zijn eigen woorden „ten volle den eerenaam van „goede" industrieelen verdienen", waaruit wij niet anders kunnen lezen dan dat daarmede bedoeld zijn een klein aantal mannen practisch- en wetenschappelijk-technisch, administratief en economisch, genoeg ontwikkeld, om een juist inzicht in den toestand te hebben en overtuigd te zijn, dat die niet blijven kan zooals hij is.

Het kwam ons daarom voor dat het artikel van den heer Laurillard verdiende in wijder kring, bekend te worden gemaakt, te meer daar wij overtuigd zijn, dat de schrijver het zeker niet versmaden zal, wanneer zijn denkbeeld gesteund wordt door architecten, ingenieurs, aannemers, in een woord door alle bouwkundigen, die er zij het ook zijdelings, evengoed belang bij hebben, dat de Nederlandsche steenindustrie zich ontwikkele tot het standpunt, dat zij op grond van haar ouden gevestigden en eenmaal welverdienden naam verplicht is in te nemen, tegenover welke concurrentie ook.

Aan kracht om dit standpunt te bereiken ontbreekt het haar nog niet, moge die kracht ook sluimeren, maar het tij is verloopen en zij herinnere zich het vaderlandsche spreekwoord: „Als het tij verloopt moet met de hakens verzetten."

EEN HALVE EEUW GELEDEN.

Dezer dagen moesten wij iets nazoeken in de oudste jaargangen van het „Organ für Christliche Kunst". Dit tijdschrift is het eerste geweest, dat voor de Gothiek, als de Roomsch-Katholieke Kunst bij uitnemendheid, propaganda maakte. En het is uiterst merkwaardig om nog eens aan de wieg te staan van een kunstrichting, die, nu reeds op leeftijd gekomen, de gebreken des onderdoms zoo duidelijk vertoont, dat het sterven niet verre meer zijn kan.

Daar lezen wij de aankondiging van de eerste aflevering der „Dietsche Warande", onder redactie van J. A. Alberdingk Thijm, en een bericht uit Roermond, dat wij in zijn geheel hier vertaald weergeven. Het dagteekent van 1855.

„De Heeren Cuypers en Stoltzenberg hebben hier, onder den naam „Atelier religieux" een inrichting gesticht, wier schoon doel is het verheffen en tot nieuw leven brengen van de eigenlijke kerkelijke, de Christelijke kunst. De Heer Cuypers, geheel doordrongen van den geest der Middeleeuwsche bouwkunst heeft als gemeente-architect de inrichting in het leven geroepen, en in den Heer Stoltzenberg een werkdadigen steun gevonden. De werkplaats houdt zich bezig met bouwkunst, beeldhouwkunst en meubelmakerij; zij zal alleen voor de kerk werken, en slechts voortbrengselen in Romaanschen en Gothischen stijl leveren. De hoogwaardigste bisschop van de diocees, bezield met warme liefde voor de kerkelijke kunst, heeft het patronaat over de jonge stichting aanvaard. Verscheidene belangrijke bestellingen heeft zij reeds verkregen, als een in eikenhout rijk gebeeldhouwd altaar in Gothischen stijl voor de kerk der Franciscanen te Weert, een orgelgalerij met orgelkast in Romaanschen stijl voor het Kleine Seminarie te Rolduc, in Romaanschen stijl, een Bisschoppelijke zetel voor de Kathedraal te Breda, en vooral een prachtig altaar met rijk beeldhouwwerk, in Gothischen stijl, van zoogenaamden steen van Rochefort, voor de kerk van den H. Landericus te Echt. Het effect van dezen „formenreicher Altarbau" is „recht gefällig und kirchlich schön", de ornamenteele en figurale versieringen zijn „nicht minder schön und fleissig."

„De Heer Cuypers is ook met de restauratie der kerk van den H. Landericus belast en hier levert hij het daadwerkelijk bewijs, dat de geest der ware Gothiek in hem leeft, dat hij weet, wat hij als bouwmeester doen moet, om zich niet te bezondigen aan het werk, dat hem is toevertrouwd.

„Aan de werkplaats is, onder leiding van den Heer Stoltzenberg, een fabriek van metalen kerksieraden verbonden, die alleen in middeleeuwschen stijl werkt. De bestellingen, waarin de inrichting zich verheugt, die reeds door den bisschop van Munster, Dr. Muller, bezocht werd, bewijzen, dat in de Nederlanden de zin voor kerkelijke kunst weer ontwaakt is. Overal gaat men aan het restaureeren. Mocht men met die restauraties den bouwmeester Cuypers belasten, die onze Munsterkerk, een heerlijk Romaansch gebouw, dat op de Apostelen-kerk te Keulen gelijkt, met groote kennis

van zaken en tot de algemeene tevredenheid een belangrijke restauratie deed ondergaan."

Deze wensch van 1855 is wel in vervulling gekomen. Want niemand in Nederland heeft zooveel gerestaureerd als de Heer Cuypers. Maar men staat niet meer op het standpunt van vijftig jaar geleden, en ziet nu zulke herstellingen met andere oogen aan.

Een tweede mededeeling in denzelfden jaargang is van meer critischen aard. Zij heeft den vorm van een bericht uit Amsterdam, en is, vermoedelijk, uit de pen van Alberdingk Thijm gevloeid.

„De hier door de Paters Redemptoristen aan de Keizersgracht naar plannen van Molkenboer gebouwde Lieve-Vrouwe-Kerk is voltooid, en ongetwijfeld de schoonste Roomsch-Katholieke kerk der hoofdstad, wat evenwel, tusschen twee haakjes, niet veel zeggen wil. Bij deze kerk werd de plattegrond van een kerk te Henegouwen gevolgd, en ofschoon de Gothische stijl niet van de zuiverste *(sic)* is, ofschoon tegen dien stijl zelfs beklagenswaardige zonden begaan werden, zoo blijft het toch een verblijdend teeken des tijds, dat men den Katholieken stijl gekozen heeft. Helaas heeft echter de Nederlandsche reinheidszin zich niet kunnen verloochenen, en is van de witkwast geen afstand gedaan. De kerk is van binnen gewit! Zulk een barbaarschheid heeft men zelfs in de Domkerk te Keulen begaan; maar dit slechte voorbeeld behoefde niet nagevolgd te worden."

Men herinnert zich, hoe Thijm altijd tegen de „plaesteraars", zooals hij ze noemde, te keer ging. Hij geloofde, dat geen middeleeuwsch monument ooit gewit was geweest; had hij de kerkrekeningen van vóór 1500 maar eens ingezien, dan zou het hem duidelijk geworden zijn, hoeveel geld de Nederlanders, toen zij nog Katholiek waren, reeds aan het pleisteren en witten hunner kerken hebben uitgegeven.

Merkwaardig is het ook, dat de Gothische stijl als „Katholiek" bij uitnemendheid wordt genoemd, en zoo zelfs de hoofdkerken der Christenheid als niet-Katholiek worden gebrandmerkt! Want van de zeven kerken van Rome is er geen enkele Gothisch.

In een volgend nummer wordt Molkenboer andermaal onderhanden genomen, nu over de kerk te Roelof-Arendsveen, aan den H. Petrus gewijd. Dit werk wordt „kaal en karakterloos" genoemd, en de schrijver, die zijn naam verbergt, is over deze „Gothische misgeboorte" al heel slecht te spreken.

De jaargang 1856 is belangrijk om de reeks van opstellen, door een ongenoemde aan de middeleeuwsche kerken der Nederlanden gewijd. Achtereenvolgens worden besproken Nijmegen, Arnhem, Zutfen, Deventer, Zwolle, Amsterdam, Utrecht, Haarlem, Leiden, Delft, Gouda, Dordrecht en Breda. Voor dien tijd inderdaad zeer goede afbeeldingen verduidelijken den tekst. En de schrijver heeft dikwijls een juisten blik getoond. Zoo zegt hij, dat van de St. Bavokerk te Haarlem het schip uit het begin en het koor uit het laatst der 15e eeuw moet zijn, omdat het eerste zuilen met bladkapiteelen heeft, terwijl bij het laatste die kapiteelen ontbreken, en de bogen en gewelfribben uit de schacht voortkomen. In 1855 had de kerk nog geen venster-traceeringen. Die zijn pas gemaakt, toen de kerk, veel later, gerestaureerd werd. En daar de restaurator oordeelde, dat het koor al in 1400 gereed was geweest, doch het schip niet voor 1472 begonnen werd, zijn toen in de koorvensters strenge, en in de vensters van het schip flamboyant-traceeringen aangebracht.

Vermoedelijk zijn de opstellen in het „Organ für Christliche Kunst" reeds vergeten geweest, toen met deze restauratie een begin werd gemaakt.

NECROLOGIE.

JOHANNES PETRUS SPRINGER. †

Het plotseling overlijden van Piet Springer, de jongste telg van het bekende Amsterdamsche geslacht van bouwmeesters zal in vele kringen met diep leedwezen vernomen zijn. De hoogbejaarde ouders verliezen in hem hun jongsten zoon, de beklagenswaardige weduwe een braaf en oppassend echtgenoot.

Mijne eerste herinneringen aan den overledene dagteekenen van 1875. Ik was destijds met den helaas ook reeds gestorven Herman Goseling bij den Assistent-Stads-Architect Willem Springer in de leer. Piet was toen twaalf jaar omtrent oud, en vermaakte ons met zijn guitenstreken.

In het jaar 1882 trad ik in dienst bij de Gemeente Amsterdam. Ik vond Piet Springer toen op het teekenbureau en bemerkte, dat hij ofschoon niet zoo geniaal aangelegd als zijn broeder Jan, toch tot de beste krachten behoorde. Stil en bedaard ging hij zijn weg, door zijn collega's geacht.

Ter gelegenheid der Koloniale Tentoonstelling van 1883 richtte de Gemeente Amsterdam een eigen paviljoen op, waarin zij, onder meer, teekeningen harer uitgevoerde openbare werken ter bezichtiging gaf. Verscheidenen dier teekeningen waren door Piet Springer vervaardigd. Daar de gewone dienst moest doorgaan, gebruikte hij zijn vrijen tijd voor dit werk. Menige nacht moest er aan worden besteed; in een daarvan geschiedde het, dat een aardbeving plaats vond, welke Piet, die op zijn teekentafel was gaan zitten, om het groote vel gemakkelijker te kunnen bewerken, omlaag deed tuimelen.

Architectura vierde in 1884 het feest, dat door hoeveel andere ook gevolgd, toch onovertroffen is gebleven. Aan de voorbereiding van het decoratieve gedeelte nam Piet Springer een ijverig aandeel. Nog zie ik hem zitten op de reusachtige paarden van Staff, die met vereende krachten in het holst van den nacht overeind werden gezet.

Het plaatwerk „de Bouwmeester" bevat verscheidene bekroonde ontwerpen van den overledene, omstreeks dezen tijd vervaardigd.

Nadat ik in 1891 tot architect der gemeente Amsterdam was benoemd heeft Piet Springer mij geholpen bij het teekenen van de werken, die toen werden ondernomen. Met den sedert reeds overleden Kluwer was Piet Springer geplaatst op het teekenbureau voor het Gemeente-Museum. Bij het détailleeren heeft hij daar voortreffelijke diensten bewezen.

Al heeft sedert de richting, waarin de dienst der Publieke Werken van Amterdam zich bewoog, Piet Springer niet veel gelegenheid gegeven, zijn artistieke talenten te doen blijken, hij bleef toch nuttig werkzaam en behoorde tot de beste krachten, aan het bureau verbonden.

Het is diep treurig, dat iemand, van wien nog zooveel verwacht mocht worden, reeds op negen-en-dertig jarigen leeftijd uit den kring der zijnen werd weggerukt. Vooral deerniswaardig is de grijze Willem Springer, die door het verlies van zijn jongsten zoon zoo zwaar wordt getroffen.

A. W. WEISSMAN.

P. CALAND.

Te Wageningen overleed 12 Juni jl. de oud-hoofdinspecteur bij den waterstaat, de heer P. Caland, in den ouderdom van 75 jaren. Met hem is weder een lid van de oude garde van onzen waterstaat heengegaan. Voortgesproten uit een ingenieurs-familie ving hij in 1845 op 19 jarigen leeftijd zijn loopbaan aan als adspirant-ingenieur bij den Rijkswaterstaat. Gedurende bijna een halve eeuw diende hij vervolgens tot in de hoogste rangen op de meest eervolle wijze bij dezen tak van Rijksdienst.

Als aspirant-ingenieur was hij allereerst werkzaam in Overijsel. Spoedig echter volgde zijne verplaatsing naar Friesland, waar hij eerst werd toegevoegd aan den ingenieur, belast met het onderzoek voor een ontwerp tot verbinding van het eiland Ameland aan den vasten wal, en de indijking der Lauwerzee. Vervolgens werd hij bij onderscheidene bouwwerken en inpolderingen in Zeeland werkzaam gesteld.

In 1863 werd de heer Caland, die inmiddels was opgeklommen tot ingenieur 1e kl., belast met de directie der werken tot verbetering van den Rotterdamschen Waterweg. Herhaaldelijk werd de heer Caland belast met bijzondere zendingen. Zoo werd hem in 1856 opgedragen eene buitenlandsche zending in Groot-Brittannië en Frankrijk, tot onderzoek naar de verbetering van riviermonden.

In 1857 werd hij benoemd tot lid en secretaris van den raad van den waterstaat, tot onderzoek der ontwerpen voor de verbetering van het Brielsche zeegat; en eenige jaren later had hij andermaal zitting in genoemden raad voor de beveiliging der aangevallen oevers in Zeeland.

In 1865 werd hij belast met een onderzoek tot verbetering der havens van Batavia en Semarang, en in hetzelfde jaar werd hem ook opgedragen een onderzoek in zake de verdediging der kust van Nickerie in Suriname. Slechts korten tijd daarna werd de heer Caland benoemd tot lid van de gemengde Nederlandsch-Belgische commissie tot onderzoek der vermoedelijke gevolgen van de afdamming der Ooster-Schelde, en ook maakte hij deel uit — in 1867 — van de staatscommissie ter zake van het stellen van regelen bij de wet tot verdeeling der lasten voor de calamiteuse polders in Zeeland. Gedurende verscheidene jaren had de heer Caland zitting in de commissiën voor het afnemen van examens bij den waterstaat. Tijdens zijn langdurigen diensttijd vielen hem herhaalde dankbetuigingen van Regeeringswege ten deel voor de uitmuntende wijze, waarop hij zich van de hem opgedragen zendingen had gekweten.

In 1863 werd de heer Caland verkozen tot lid der Provincile Staten voor Rotterdam. Hij was destijds lid van onderscheidene wetenschappelijke kringen, o. a. werd hij in 1861 lid van het Bataafsch Genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte alhier, en in 1865 lid van het Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen te Middelburg.

In 1873 werd de heer Caland benoemd tot inspecteur van den waterstaat; acht jaren later volgde zijne benoeming tot hoofdinspecteur, uit welke hooge betrekking hij in 1891 op de meest eervolle wijze werd ontslagen. Als ingenieur der 2e kl. ontving hij in 1855 de destijds ingestelde zilveren medaille, ter zake van den watersnood in dat jaar. Ook door toekenning van verscheidene binnenlandsche en buitenlandsche ridderorden werden zijne groote verdiensten gehuldigd.

Bovenstaande bijzonderheden ontleenen wij aan de „Nieuwe Rotterdamsche Courant".

Indertijd werd de overledene aangeduid met den naam van den jongen Caland, ter onderscheiding van den ouden A. Caland evenzeer een sierad van den Nederlandschen waterstaat en bij velen bekend uit zijn werk „Handleiding tot de kennis des dijkebouw en zeeweringkunde".

BOEKBESCHOUWING.

De uitgever J. H. de Bussy te Amsterdam zond ons een exemplaar van het extra nummer van „de Indische Mercuur", gewijd aan den steenkolenhandel en (of) Productie van Aziatische landen, bewerkt door den heer C. Kraaij.

Deze uitgave bevat een kolossale massa statistische gegevens, prijsnoteeringen en andere cijfers, uit verschillende tijdschriften bijeenverzameld en zoodanig ingericht dat een en ander tot 1905 kan worden bijgehouden. Voor de groot-industrie en handel, vooral ook die van Nederlandsch Indië, zijn deze cijfers zeker van groote waarde.

Zooals men zich wellicht zal herinneren hield de heer Kraaij in November 1900 in het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap een voordracht over een reis in Oost-Azie en verschenen daarna van zijn hand in „de Indische Mercuur" een reeks van artikelen, allen, evenals het hier besproken Steenkolennummer, betrekking hebbende op den handel in China, Korea, Japan, enz.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Over de herstelling van het Gravensteen te Gent is al dikwijls geredetwist. Nu weder in de laatste vergadering der Maatschappij van geschied- en oudheidkunde, waar de heer A. Heins tegen restauratie zich uitsprak en vóór een eenvoudige consolidatie.

De bouwmeester De Waele stond hem te woord en het werd een beraadslaging met allerlei meeningen, die in een volgende vergadering nog zal worden voortgezet.

— De tentoonstelling te Brugge van Oude Kunst is dezer dagen geopend. De Koning van België was er voor overgekomen. Voor de stad was het een zeer schoone feestdag.

De tentoonstelling bestaat uit: de overheerlijke collectie Vlaamsche Primitieven, geplaatst in het provinciehuis en waaronder 27 Memlinc's; oude kunstnijverheid, in het huis der heeren van Gruuthuuze en moderne toegepaste kunst, in de Porters logie.

De Memlinc uit het Mauritshuis heeft daar een plaats gekregen op een eerezetel, onmiddelijk naast de twee beroemde portretten van het Hôpital St Jean. Dit Haagsche kunstdoek moet daar geen slecht figuur naast maken. De Memlinc van Salting, die er ook is, wordt niet zoo beduidend gehouden, en heeft 4000 pond gekost. Dr Bredius heeft de Mauritshuis-Memlinc op een veiling voor f 6000 gekocht, als een Antonello da Messina. Het stuk is nu voor frs. 50,000 verzekerd.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. **De Minister van Binnenl. Zaken deelt mede, dat de eind-examens der Rijks-normaalschool voor teekenonderwijzers en der Rijksschool voor kunstnijverheid in het openbaar zullen plaats hebben in het Rijks-museumgebouw te Amsterdam, op 25 Juni 1902 en volgende dagen.**

AMSTERDAM. **De commissie van deskundigen, welke zich heeft bezig gehouden met het onderzoek naar de beste wijze waarop voorzien kan worden in de behoefte aan voldoend drinkwater alhier, is thans gereed met haar rapport, ook wat betreft het onderzoek van de verschillende voorgestelde systemen.**

De commissie spreekt, zegt het „Nieuws", als haar oordeel uit, dat het plan van een directen aanvoer van water uit de Lek naar Amsterdam de voorkeur verdient boven het plan-Pennink: de bevloeiing van de duinen te Vogelenzang, met daarheen geleid Lekwater

De eindconclusie van het rapport is echter, dat de commissie aanbeveelt het instellen van een nieuw, uitgebreid onderzoek, met het verrichten van grondboringen enz. naar het maken van een geheel nieuwe „prise d'eau" op de Hooge Veluwe.

ROTTERDAM. **Binnen niet te langen tijd zal deze stad weder een merkwaardigheid rijker zijn, nl. een huis zonder trappen. Naar wij nl. vernemen, zijn de terreinen van het voormalige Huis van Bewaring, hoek Korte Hoogstraat en Spinhuiswater, laatstelijk toebehoorende aan de bierbrouwerij „d'Oranjeboom", aangekocht door den architect den heer J. C. Meyers, alhier.**

Op gemeld terrein, ongeveer 30 M. lang bij 30 M. breed en gelegen aan den nieuwen verkeersweg Groote Kerkplein—Coolsingel, is een grootsch bouwplan ontworpen. Er komt nl. een winkelgalerij van 54 winkels, verdeeld over vier verdiepingen, terwijl op de vijfde verdieping een café-concert zal komen. Het eigenaardige van het bouwplan is, dat het een gebouw zonder trappen zal zijn.

Vanaf de zijde aan de Korte Hoogstraat naast het huis van Schieland, waar de hoofdingang komt, zal men nl. den grond laten oploopen met een geleidelijke glooiing van 1 meter op de 30 meter. Dat oploopen gaat geregeld door zoodat wanneer men het pand in het vierkant is omgeloopen en zich weer op het punt van uitgang bevindt, men 4 meter gestegen is en zich op de tweede étage bevindt.

Op dezelfde wijze bereikt men ook bijna ongemerkt de overige verdiepingen, terwijl langs al deze gaanderijen de winkels uitkomen. Ten overvloede zal in het midden een lift worden aangebracht.

De winkelgalerij wordt geheel opgetrokken van ijzer, steen en glas. Reeds zijn aan het gemeentebestuur de plannen ter goedkeuring ingezonden.

— Tengevolge van de werkzaamheden aan de Weezenbrug alhier is het huis van den heer Frans Koopman, electricien, op den hoek van de Keizerstraat en den Steiger, zoodanig gescheurd dat men voor instorten vreesde. Het huis is thans zwaar gescheurd ten einde te trachten dit te voorkomen.

GRONINGEN. **Voor de betrekking van directeur der gemeentereiniging hebben zich 88 sollicitanten aangemeld.**

TILBURG. **De Raad dezer gemeente heeft met algemeene stemmen besloten tot den bouw van een ambachtsschool, en daarvoor f 50.000 beschikbaar gesteld.**

BOLSWARD. **Verleden week is alhier aanbesteed het afbreken en het schoonmaken en opruimen van de zoogenaamde „Barak". Daarmee gaat eerstdaags, immers nog vóór 1 Juli, weer een der oudste gebouwen uit Bolsward verdwijnen. De 13e en 14e eeuw zijn voor Bolsward's bloei in meer dan één opzicht van groote beteekenis geweest. De Middelzee, die in de 12e eeuw zich nog tot aan de stad uitstrekte, week meer en meer terug. De groote Hemdijk trad al verder en verder beschermend op, onderscheidene „hemmen" ontstonden en vormden de vruchtbaarste polders. De handel en de scheepvaart namen in evenredige mate toe en zoodra de bevolking zich uitbreidde, verrees tegenover de kleine Romaansche kerk op Oldehoof — van 1446—1466 afgebroken en vervangen door de tegenwoordige St. Martinikerk — de statige Gothieke**

kerk aan den H. Franciscus gewijd. Deze kerk, de tegenwoordige Broere- of Kleine Kerk, is niet alleen een gedenkteeken van vroomheid van het voorgeslacht, maar zij is vooral ook een bewijs van zijn kunstzin en kunstvaardigheid. Maar behalve deze zijn er in de hooge oudheid nog twee kerken gebouwd en eene daarvan is bedoelde „Barak". 't Is de oude Bagijnekerk, vroeger behoorende bij het klooster Ursulinen aan de N.O. zijde der stad bij de voormalige St. Janspoort Dit gebouw nu ingericht voor touwpluizerij, heeft niets meer, wat uit een aesthetisch oogpunt onze aandacht zoo kunnen trekken. Het is een tamelijk groot langwerpig vierkant met een gewoon huisdak, dat met pannen gedekt is, zonder iets dat op een toren gelijkt, terwijl aan de muren geenerlei versiering is te zien. Terecht echter is in de afbrekingsvoorwaarden bepaald, dat alle voorwerpen, die uit een oogpunt van natuurlijke historie, oudheid af geschiedkunde, merkwaardig zijn, in handen van Burg. en Weth. moeten worden gesteld.

De tweede oude kerk was de Witheerenkerk, die in 1567 is afgebroken. Deze stond op het Hoog en maakte met het klooster en de proostdij van dien naam zeker een indrukwekkend geheel. Reeds in 1570 werden de monniken verplaatst en in 1612 werd ook het klooster afgebroken. De proostdij zelve, bekend als „Het hooge Huis", vroeger de vinea Domini (de wijngaard des Heeren) genaamd, is blijven staan tot 1885.

Wilsum. De restauratie van de kerk alhier, waarvoor door het Rijk subsidie is verleend, zal dit jaar door den aannemer Rouwenhorst, te Hattum, terdege voortgezet worden; men is voornemens tien houten ramen te vervangen door kozijnen van Bentheimersteen, waarin gekleurd glas in lood zal worden aangebracht, terwijl buiten de kerk, van tufsteen, een consistoriekamer gebouwd wordt. Dit laatste is noodig, daar het koor, thans door een muur afgesloten en dienende tot consistoriekamer, weder met het overig deel der kerk één geheel zal uitmaken. Dat binnen weinige jaren de Hervormde Gemeente alhier in het bezit zal zijn van een goed gerestaureerd eeuwenoud kerkgebouw, is in hoofdzaak te danken aan de onvermoeide pogingen van den heer F. A. Hoefer, te Hattem.

Bussum. Dezer dagen is opgericht de Maatschappij tot Exploitatie van Bouwterreinen „Crailoo", die aanvankelijk een gedeelte van het uitgestrekte landgoed van dien naam als villa-park zal inrichten. Voorloopig is het kantoor der jonge Maatschappij gevestigd Boschlaan No. 2, alhier.

— De Luthersche Gemeente alhier is voornemens een eigen kerk te bouwen. Zij zal verrijzen in het Noorderpark bij het station.

Loon op zand. De restauratie van den toren alhier zal geschieden onder leiding van den heer Van Woerkom, te Tilburg; gisteren is er reeds een begin mee gemaakt. Den heeren Verkaaimen, te Udenhout is opgedragen een nieuwe toegang met een groot plein voor de kerk aan te brengen.

Inssum. Bij het afgraven van een terp alhier, moet een paalwoning te voorschijn zijn gekomen, voor oudheidkundigen van groote waarde.

— Aflevering 6 van „De Natuur", uitgave van J. L. Broese, te Utrecht, bevat: de ramp der Antillen, door A. D. Hagedoorn. — De nieuwe vorderingen der Draadlooze Telegrafie (vervolg en slot), door Dr. L. Bleekrode. — De Nijverheids-, Handwerks- en Kunsttentoonstelling 1902 te Düsseldorf, door Dr. A. van Hennekeler. — Korte mededeelingen. — De Spotvogel, door J. Daalder Dz. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Boeknaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is J. A. Steinz te Arcen benoemd tot buitengewoon opzichter bij de buitenhaven te Scheveningen; A. J. van Vende tot buitengewoon opzichter bij den bouw van een sluiswachterswoning te Schoterzijl; H. G. Hagenaar tot buitengewoon opzichter bij de werken tot verbetering van de Vecht; N. Blankenvoort te Velsen tot buitengewoon opzichter bij het bouwen van een brugknechtswoning aan het Zand, en J. A. C. van der Velde te Numansdorp tot buitengewoon opzichter bij de herstelling van den kaaimuur te Nieuwesluis.

— Met ingang van 1 Juli a. s. is door Burg. en Weth. van 's Gravenhage aangesteld en aan den heer N. Singels toegevoegd bij het maken van een gepreciseerd plan voor de oprichting eener electrische centrale, de heer H. F. Adams, werktuigkundig en electrotechnisch ingenieur te Elberfeld.

— Tot opzichter bij de gemeentewerken te Vlaardingen is benoemd de heer B. van der Hoeven, lid van den Raad dier gemeente.

— De heer J. Wind Hz., directeur der „Constructie-werkplaatsen" te Winschoten, heeft zich verbonden aan een ingenieursfirma te Brussel en eervol ontslag gevraagd uit zijn tegenwoordige betrekking tegen 1 Juli.

Hij zal met 1 September zijn nieuwen werkkring aanvaarden.

— Volgens het „Bouwkundig Wbl" is het bericht, dat de heer M. A. C. Hartman, civiel en bouwkundig ingenieur, gemeentearchitect van Delft, opvolger zou worden van prof. Gugel als hoogleeraar in de schoone bouwkunst aan de Polytechnische School, van allen grond ontbloot.

Het blad voegt er aan toe, dat de heer Hartman deze benoeming niet zou wenschen ook.

— De heer J. Verheul Dzn., architect te Rotterdam, is door het bestuur der Liberale Kiesvereeniging „Vooruitgang" te Rotterdam uitgenoodigd, zich eene candidatuur voor den Gemeenteraad te laten welgevallen en heeft die aanvaard. Ook door de Kiesvereeniging „Rotterdam" is de heer Verheul candidaat gesteld.

— Tot secretaris van den Centralen Gezondheidsraad zal, volgens het „Hbl." worden benoemd dr. J. W. Jenny Weijerman, bacterioloog-geneesheer bij den Gemeentelijken Gezondheidsdienst te Amsterdam.

— De Roomsch-Katholieke Vereeniging „Recht en Orde" te Rotterdam heeft Maandagavond in een vergadering in district III den heer F. van Beers, architect, candidaat gesteld voor den Gemeenteraad.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adjunct-ingenieur voor het stoomwezen der spoorwegdiensten tegen een minimum-jaarwedde van *f* 1500, terwijl vergoeding voor reis- en verblijfkosten bij dienstreizen kan worden gedeclareerd in de 8e kl. van het tarief, vastgesteld bij kon. besluit van 5 Januari 1884 (Staatsbl. no. 4). Zich wenden tot den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten te 's Gravenhage, vóór 1 Juli e. k.

— Bouwkundig Teekenaar om direct in dienst te treden. Salaris *f* 90 à *f* 100 's maands. Schriftelijke inlichtingen worden ingewacht door den architect J. van den Ban, te Haarlem.

— Bouwkundig Compagnon, om met den zoon van den tegenwoordigen patroon eene sedert vele jaren bestaande en royaal ingerichte zaak in een der hoofdsteden van Zuid-Holland voort te zetten. Brieven onder No. 1173, aan het Advert.-Bureau van J. H. de Bussy, Rokin 60, te Amsterdam.

— Bekwaam Gereedschap- en Werktuigmaker aan de Twentsche Electriciteits-Maatschappij, Fabriek van Electrische Machines te Enschede, volkomen vertrouwd met vervaardigen van kalibers, alsmede met stempels en matrijzen voor ijzer-perforeeren. Vast werk en goed loon

— Opzichter-Teekenaar bij den bouw der H. B. school te Hilversum. Salaris *f* 85 per maand. Stukken in te zenden vóór 1 Juli a. s. bij den gemeente-architect P. Andriessen.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

8 Bouwk. opz.-teek., 21—36 jaar, *f* 60—*f* 100 's maands.
1 Bouwk. opz.-uitvoerder, 43 j., *f* 90 's maands;
4 Bouwk. teek., 19 tot 23 jaar, *f* 40 tot *f* 70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, *f* 55 per maand.
7 Werktuigk. teek., 19—26 jaar, *f* 25—*f* 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, *f* 70 's maands.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kamploen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 28 Juni 1902. No. 26.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.
Voor België . . . . . *f* 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . *f* 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

OVER DE GRENZEN.

V.

Kleef is den meesten Nederlanders goed bekend. Maar deze kennis gaat haast nooit verder dan de schoone natuur der omgeving. Dat er te Kleef ook kunstgenot te smaken valt, weten slechts weinigen.

De Lieve Vrouwekerk met haar twee torens trekt reeds van verre de aandacht. Zij is een der belangrijkste voortbrengselen van de bouwkunst in Kleefsland. Omstreeks de helft der 14e eeuw begonnen, werd het koor in 1356 door den aartsbisschop van Keulen gewijd. Maar het duurde tot 1426 eer het gebouw voltooid was.

Hoofdzakelijk van gebakken steen opgetrokken is deze kerk, wegens haar dubbele torens merkwaardig als een der zeldzame voorbeelden van dien aard in Noord-West-Duitschland en Nederland uit den Gothischen tijd. Alleen de St. Walburgskerk te Arnhem vertoont een zelfden aanleg. Blijkbaar heeft de bouwmeester die het ontwerp voor de kerk maakte, zich op het plan van die te Xanten geinspireerd. Maar daar slechts drie beuken werden gemaakt, ofschoon zij ieder in een veelhoek eindigen, is er bij veel overeenkomst toch ook verschil. De koorsluiting der zijbeuken is bovendien minder regelmatig dan te Xanten, terwijl ook de volledige basilikale vorm niet aanwezig is. Want de gewelven van den middenbeuk beginnen onmiddelijk boven de bogen der zijbeuken, en daar de daken dezer zijbeuken zeer steil zijn, was er geen gelegenheid, om vensters in den middenbeuk aan te brengen.

De luchtbogen, waarvan de kerk voorzien is, schijnen er op te wijzen, dat men het middenschip oorspronkelijk hooger heeft willen maken. Want zoo als zij nu zijn doen zij geen dienst om den zijdelingschen druk de rgewelven op te vangen. Van buiten is de kerk zeer eenvoudig. De zware klok, die in den zuidelijken toren hangt werd in 1428 door Johannes de Hintem gegoten. Deze Jan van Hintham, een gehucht tusschen 's Hertogenbosch en Rosmalen is de grootvader van Geert van Wou geweest. Jan's zoon Willem nam den naam Van Wou of Van Woude aan, die ook door de latere leden van het geslacht behouden werd.

Het hoofdaltaar der kerk, van 1845, is geen fraai staaltje van Gothiek, ofschoon niemand minder dan de Keulsche dombouwmeester Zwirner het ontworpen heeft. Maar het zuidelijke zijaltaar, van 1515, is een meesterwerk van den beroemden houtsnijder Hendrik Douwerman. Het altaar werd van een rijke kas voorzien, waarin een 14e eeuwsche Mariabeeld een plaats vond. Dit beeld, van hout gesneden, met een te groot hoofd, doch overigens welgevormd, stelt Maria zittende voor, met haar kind op haar linkerknie staande. Douwermans snijwerk is veel fraaier dan dat van zijn voorganger; zoowel wat compositie als wat uitvoering betreft, is dit altaar beter dan wat hij te Xanten maakte. Ofschoon ook hier de virtuoos aan het woord is, voor wien geen moeilijkheden bestaan, zijn hier die moeilijkheden minder opzettelijk gezocht dan te Xanten. Beneden werd de stamboom van Christus voorgesteld. Boven de nis met het beeld is de Hemelvaart van Maria aangebracht, links ziet men Christus geboorte, rechts de aanbidding der H. drie Koningen. Renaissance-motieven komen nog niet voor; de Gothische vormen toonen verwantschap met die van het koorhek te Haarlem. De altaarluiken, uit uit de 2e helft der 16e eeuw, hebben geen groote kunstwaarde.

Aan de noordzijde van het koor staat een tweede altaar, door een onbekend meester gesneden. In zijn rijke Renaissance-architectuur herkent men de motieven der gelijktijdige koorbekken in Nederland. De Noord-Italiaansche werken, in het bijzonder het altaar van Sant' Abondio in de kathedraal te Como, hebben ook hier den beeldhouwer geïnspireerd. Alleen in de talrijke beelden, overal aangebracht, zijn enkele Gothische eigenaardigheden waarneembaar.

De kerk bevat de tombe van Graaf Adolf VI van Kleef en van zijn gemalin Margaretha van Berg. Dit kunstwerk heeft groote overeenkomst met de tombe welke de kerk te IJselstein bevat, en waaronder twee heeren en vrouwen van Aemstel begraven zijn. Ook hier werden ofschoon de overledenen in liggende houding en als slapende zijn voorgesteld, boven hunne hoofden laat-Gothische overhuivingen gemaakt, die slechts zin zouden hebben, indien de beelden stonden. Het opschrift luidt: „In den jare ons heren MCCCXCIIII op onser vrouwen avont nativitatis starf Adolph van der Marck die biscop was te Munster ende te Ceulen; wert daernae graeve te Cleve ende nam te wive Margaretha een dochter van den Berghe die hadden tsamen XVI kynderen: die oltste van dese wert graeve nae de vader en hiet Adolph". Er zijn zestien nissen in de tombe; men zegt dat ieder daarvan vroeger het beeld van een der kinderen bevatte. Thans echter zijn de nissen ledig. Gelijk dit in de middeleeuwen gebruikelijk was, ligt aan de voeten der beelden een leeuw.

Een misschien nog merkwaardiger werk is de tombe van Hertog Jan II van Kleef, die in 1521 stierf en van zijn vrouw Machteld, in 1505 overleden. Even als het grafteeken van Katharina van Bourbon in de St. Stevenskerk te Nijmegen, waarvan de heer P. H. Scheltema in „de Opmerker" van 1895 zulk een fraaie afbeelding gaf, is ook hier de versiering op koperen platen gegraveerd. De dekplaat geeft de overledenen te zien, wel met een kussen onder het hoofd, doch overigens in staande houding. Aan de voeten van den hertog ligt een zwaan, aan die der hertogin ziet men twee honden. Het benedendeel van de plaat vertoont een perspectievisch behandelden tegelvloer; daarboven is een tapijt, met een bijzonder rijk dessin uitgespannen. Ter plaatse waar zich te Nijmegen de wapens van Gelre en Bourbon, (beiden met helmen gedekt, en dus bewijzend dat men in de middeleeuwen het schild der vrouw juist als dat van den man maakte), bevinden, zijn hier laat-Gothische traceeringen aangebracht. De wapens ziet men, gegraveerd en in kleuren geëmailleerd, in de zestien vakken van de tombe. Het opschrift luidt: „In den jaere ons heren MCCCCC end eenendetwintich op den XV dach der maendt Januarii starff die doerluchtige hoeggeboeren heer Johan die andere van dese naeme, hertoch van Cleve, grave van der Marck en van Katzenellenboegen end sijner huysvrouwe welcker sielen in der ewigheit moghen rusten."

Een dergelijke plaat, zonder tombe, doch blijkbaar in den zelfden tijd vervaardigd, herinnert aan Hertog Jan I, in 1481 gestorven en zijn gemalin Elizabeth van Bourgondië. Hier zijn behalve de figuren der overledenen en twee wapens ook Maria, de H. Johannes en de H. Elizabeth aangebracht. De omlijsting vertoont zestien gegraveerde en geëmailleerde wapens.

Een grafteeken van steen, uit het jaar 1502, met talrijke figuren, herinnert, wat de behandeling betreft, aan dat van Jan van Polanen te Breda. Enkele houten beelden, hier en daar in de kerk verspreid, zijn goede voortbrengselen van 15e eeuwsche kunst, ofschoon zij niet met die van Emmerik op één lijn gesteld kunnen worden. De muurschilderingen, die men in de kerk ziet en die vier vorsten van Kleef voorstellen, als Graaf Jan I, Graaf Dirk, Graaf Adolf en Hertog Adolf, zijn geheel vernieuwd zoodat over hunnen waarde als 15e eeuwsche kunstwerken niet meer valt te oordeelen.

De groote Evangelische kerk is een gebouw van 1677, en heeft geen kunstwaarde. Maar de kerk van het voormalige klooster der Minderbroeders, die twee beuken bezit, welke door vierkante pijlers worden gescheiden, verdient een bezoek. De architectuur is wel uiterst eenvoudig, maar toch karakterstiek, en uit de 14e eeuw. Doch de koorbanken behooren tot de fraaiste, die de 15e eeuw zag ontstaan. In het bijzonder de zijstukken, die met figuren van heiligen in hoog relief versierd zijn, munten uit door voortreffelijke afwerking. De opvatting van het geheel herinnert aan die, welke de zoogenaamde H. Geestbank in de St. Bavokerk te Haarlem vertoont. Aan de misericordes hebben de houtsnijders hun verbeelding laten werken. De daar aanwezige voorstellingen zijn van een zeer wereldsch karakter, en bevatten blijkbaar toespelingen op de zwakheden der monniken. De predikstoel bewijst, dat de houtsnijkunst ook in 1698 nog bekwame beoefenaars telde. Natuurlijk is de stijl, waarin die werkten, geheel anders dan die welke hun voorgangers volgden. Doch hun verdienste is daarom niet geringer.

Er zal wel niemand, die te Kleef geweest is, den zoogenaamden Zwanentoren onbezocht hebben gelaten. Trof hij het toevallig, dat het hard uit het westen waaide, dan heeft hij ook het eigenaardige geluid gehoord, dat de zwaan, die tevens als Aeolus-harp dienst doet, dan voortbrengt. Maar aan een bezoek van het kasteel, waartoe de toren behoort, waagt men zich niet; de tralievensters werken afschrikwekkend. Toch is het kasteel wel merkwaardig.

In zijn oorspronkelijken toestand had het veel overeenkomst met het Valkhof te Nijmegen. Reeds de Romeinen hadden op de hoogte een versterking aangelegd. In de elfde eeuw werd het kasteel gebouwd, in de vijftiende eeuw vergroot en verfraaid. Ook in de zestiende eeuw en in de zeventiende, toen Johan Maurits van Nassau hier resideerde als stadhouder van den Grooten Keurvorst, werden nog belangrijke werken uitgevoerd. Even als voor het Valkhof was echter ook voor het kasteel te Kleef de 18e eeuw noodlottig. Sloopers gingen aan het werk, en, ofschoon zij meer verschoonden dan te Nijmegen, de Romaansche deelen van het geheel deden zij geheel verdwijnen.

Dat er reeds veel vroeger veranderd was, bewijst een steen in den Zwanentoren ingemetseld met het opschrift: „in den jaire na goids geboirte MCCCCXXXIX op ten VII dach vå October viel hier op deser plaetse een groit toirn vå graven steen die dair meer dan C jair voir goids geboirte gestaen had." Julius Cesar werd als stichter van dien toren aangezien. De tegenwoordige Zwanentoren is een werk uit de 15e eeuw, van gebakken steen, en herinnert aan den Kronenburgertoren te Nijmegen. Alleen is zijn plattegrond niet rond, doch vierkant.

De zoogenaamde Spiegeltoren is veel lager dan de vorige. Om de binnenplaaten zijn nog de overgelfde galerijen uit de 17e eeuw, waarschijnlijk door Pieter Post ontworpen, aanwezig. Ook vier Romaansche portalen, met rijk beeldhouwwerk versierd en blijkbaar omstreeks 1200 gemaakt, bleven hier bewaard. De kapiteelen toonen overeenkomst met die, welke men nog op het Valkhof te Nijmegen ziet.

Ofchoon Johan Maurits van Nassau het kasteel aanzienlijk deed verfraaien, meende hij nog niet genoeg gedaan te hebben. Daarom liet hij, door Pieter Post, het Prinsenhof bouwen, dat nu als logement gebruikt wordt, en van zijn oude heerlijkheid zoo goed als niets meer bewaard heeft.

Reeds had hij, in 1652, de Diergaarde doen aanleggen, die hoewel niet meer in haar ouden toestand, toch nog een der voornaamste aantrekkelijkheden van Kleef is. De Steenberg, is kunstmatig opgehoogd. De Springberg werd versierd met vier terrasen en bassins, die door de bronnen die daar zijn, steeds versch water krijgen. In het grootste bekken staat het marmeren beeld van Minerva door Quellijn, dat de stad Amsterdam in 1659 aan Johan Maurits vereerde. Het amphitheater met den koepel en de zuilengalerijen deed koning Frederik I van Pruisen in 1712 maken.

Het was de wensch van den stadhouwer geweest, in de bosschen van Bergendal, te midden van de oudheden, die hij verzameld had, en onder net lommer der beuken begraven te worden. In 1663 deed hij daar zijn metalen graftombe, met tal van wapens en een opschrift versierd oprichten. Maar toen hij zestien jaar later overleed werd hij te Siegen ter aarde besteld. En de oudheden liet de eerste koning van Pruisen naar Berlijn brengen.

(Wordt vervolgd.)

EEN SCHOUWBURG-QUAESTIE.

De verwoesting door brand van het Hoftheater in Stuttgart heeft in de Wurttembergsche hoofdstad een vraag doen rijzen, die ook voor andere plaatsen van belang geacht kan worden. Daar inmiddels naar de plannen van de architecten Eisenlohr & Weigle een hulpschouwburg wordt gebouwd, die voorloopig in de dringendste behoeften zal voorzien zal er ook gelegenheid besstaan de bedoelde vraag grondig te bestudeeren. Spoedig na de ramp, die het oude en voor zijn veelzijdige bestemming geheel onvoldoende geworden gebouw teisterde, begonnen de beraadslagingen over de nieuwe regeling van den toestand en over de plaats, waar een nieuwe schouwburg zou moeten verrijzen.

Daarbij deden zich twee geheel tegenovergestelde stroomingen voor. Eene partij wilde een nieuw huis voor opera en drama op de oude plaats opgericht zien, een denkbeeld, dat hoofdzakelijk steunde op de gunstige ligging van die plaats in de onmiddelijke nabijheid van het koninklijk paleis, terwijl de andere partij, steunende op goede beginselen van schouwburg-exploitatie, de stichting van twee huizen, een kleiner voor het drama en een grooter voor de opera, beoogt. Hiervoor zal waarschijnlijk de plaats van den ouden schouwburg te klein zijn en zou men naar een ander terrein moeten uitzien.

In den strijd der meeningen zocht men uitkomst door het raadplegen van deskundigen. De architecten Heinrich Seeling te Berlijn en Prof. Max Littmann te München verklaarden zich met alle beslistheid voor de scheiding van drama en opera en bepleitten onafhankelijk van elkander de stichting van twee schouwburgen, een voor het drama met 800 tot 1000 zitplaatsen en een voor de opera met 1600 tot 1800 zitplaatsen, evenwel niet in aanleg van elkander gescheiden, maar hoofdzakelijk ook tot besparing in de bedrijfskosten als dubbeltheater onder één dak vereenigd.

Opmerkelijk is het, dat de noodzakelijkheid eener scheiding, evengoed als door de architecten ook door de tooneelmenschen, zoowel de directiën als de tooneelspelers, wordt bepleit op grond, zoowel van de ontwikkeling van het moderne drama, als van die der operamuziek.

Het drama is meer en meer stemmingsdrama geworden, de toenemende innerlijkheid der voorstelling, de ontleding van zielstoestanden, het meer bepaald teruggrijpen op de natuur, hebben het aanzijn gegeven aan een drama, dat den toeschouwer op andere wijze boeit dan voorheen.

Was het vroeger in talrijke klassieke stukken het edele pathos, de schoone woordenvloed, waarvan de toeschouwer als van een schoonen vorm genoot, zoo dankt het moderne drama zijn succes meer aan onmiddellijke zielswerking en gemoedsbeweging en werd ook met het toenemend gezochte en krasse naturalisme de kunst van zeggen eene andere. Konden hartstochtelijk pathos en helder klinkende zegging zeer goed tot hun recht komen in een huis waaraan voor het bij afwisseling ook daarin opvoeren van Italiaansche opera's geen bijzondere eischen, noch aan tooneel, noch aan toeschouwersruimte behoefden te worden gesteld; toen het Wagnersche muziekdrama in zwang kwam met de hooge eischen, die daardoor aan de inrichting van het tooneel werden gesteld, werd de afstand tusschen opera en drama, die toch reeds bestond, allengs grooter.

De Wagner-opera's oefenden bovendien op het publiek een zoo groote aantrekkingskracht uit, dat ook de ruimte voor de toeschouwers in vele bestaande schouwburgen te klein werd.

Onder deze omstandigheden kan het ons niet verwonderen, dat zoowel tooneeldirecteuren als tooneelspelers op een scheiding aandrongen, zooals die in de groote hoofdsteden reeds alom tot stand is gebracht en ook waarschijnlijk in de kleinere provinciale hoofdsteden, waar de financieele uitkomsten van het schouwburgbedrijf dit eenigszins toelaten, wel tot uitvoering zal komen.

Men herinnert zich den storm, die losbrak toen het nieuwe Burgtheater te Weenen zijn poorten geopend had. Men was zoozeer gewoon aan het oude, kleine, nauwe huis, het medeleven van een drama door toeschouwers en tooneelspelers was een zoo innig en de persoonlijke betrekkingen tusschen beiden waren zoo nauw, dat groote veranderingen en jaren tijds noodig waren eer het nieuwe, grootere huis allengs genade mocht vinden in de oogen, zoowel van de bezoekers, als van de spelers en men zich in de inrichting weder tehuis gevoelde.

En toch heeft men het oude huis nog niet vergeten en kan de oude generatie van habitue's het niet vergeten.

En moge ook in deze beweging een conservatisme hebben medegesproken, dat niet vrij was van overdrijving, moge ook partijgeest en coteriegeest daarin een rol hebben gespeeld, het uitgangspunt is niet anders geweest dan het feit, dat het drama en vooral het moderne drama oneindig beter tot zijn recht komt in een klein dan in een groot theater. Ook in den schouwburgbouw is dus de moderne specialiseering op den duur niet te ontgaan. Zij eischt kleine schouwburgen met hoogstens 900 zitplaatsen voor het drama, grootere huizen met 1500 tot 2500 zitplaatsen voor de opera, terwijl zich verder allengs meer de behoefte doet gevoelen aan zeer groote inrichtingen voor 5000 tot 10,000 personen, eigenlijke volkstheaters, ter opvoering van populaire vertooningen voor een zoo groot mogelijk publiek.

Naast de bouwmeesters heeft men te Stuttgart natuurlijk ook tooneeldirecteuren en tooneelspelers over de zaak geraadpleegd. Allen verklaren zich beslist tegen wat men noemt een „Compromis" theater van ongeveer 1800 tot 2000 zitplaatsen. De intendant Von Possart bepleitte levendig het denkbeeld van een dubbelen schouwburg en wel uit een oogpunt van besparing in kosten, gepaard aan groote voordeelen, welke de dubbele dispositie aanbiedt voor de tooneelinrichting. Hij beveelt het dubbele theater aan met dien verstande, dat het tooneel voor beide schouwburgzalen dezelfde breedte zou verkrijgen, maar voor de groote

zaal een diepte van 7 en voor de kleine zaal een diepte van 4 coulissen.

Tegen overslaan van brand uit het eene theater in het andere kunnen voldoende maatregelen worden genomen.

In elk geval is het denkbeeld van den dubbelen schouwburg, nadat het reeds in het al weder verdwenen Berlijnsche Viktoria-theater tot uitvoering kwam en door Semper ook gekozen werd voor een ontwerp voor Baden in Zwitserland, waard, om te trachten, er een oplossing voor te vinden, die met de moderne eischen strookt. In Duitschland heeft de schouwburgbouw zich in de laatste tien jaren zeer ontwikkeld en zijn vele daarbij voorkomende vraagstukken op alleszins bevredigende wijze opgelost.

Het Stuttgarter theatervraagstuk biedt de gelegenheid, om een geval te bestudeeren, dat tot heden nog niet veelvuldig is voorgekomen, maar zich meer en meer zal voordoen in alle steden van middelbare grootte, waar aan den bouw van speciale schouwburgen voor verschillende doeleinden niet gedacht kan worden.

Dit geval is daarom ook voor Nederland van belang. Op weinige uitzonderingen na is ons land op het gebied van schouwburgbouw zeer bij het buitenland ten achteren.

Dit vindt zijn oorzaak ook daarin, dat tooneel en opera hier te lande nog lang niet zoo populair zijn, als over het algemeen in het buitenland. In onze hoofdsteden toch kost het vaak groote moeite en inspanning, deze inrichtingen in stand te houden en zelfs de residentie, die zeker naar verhouding op het grootste uitgaande publiek kan wijzen maakt hierop geen uitzondering.

In de residentie is juist tegenwoordig het schouwburgvraagstuk hangende en met het oog daarop meenden wij, dat het zijn nut kon hebben de aandacht te vestigen op den toestand te Stuttgart en daaromtrent het bovenstaande aan een beschouwing in „Deutsche Bauzeitung" van enkele weken geleden te ontleenen.

DE PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM.

Door den heer G. van Arkel, lid van den Gemeenteraad, is het volgende schrijven aan dat college gezonden:

Bij het begrootingsdebat van 1900 gaf de ondergeteekende als zijn meening te kennen, dat een Gemeente als Amsterdam het op den duur niet buiten de diensten van een architect van naam zou kunnen stellen.

De vele esthetische belangen toch die een stad van een half millioen inwoners heeft, kunnen niet worden behartigd door de thans aan den dienst der publieke werken verbonden ambtenaren, hoe groot hunne technische bekwaamheden, waaraan hij gaarne openlijk hulde brengt, ook mogen zijn.

De voordracht van B. en W. van 7 Juni 1902 beoogt blijkbaar om aan het door mij geopperde bezwaar te gemoet te komen.

Maar, en ik heb de overtuiging dat deze meening door alle beoefenaars der bouwkunst in Nederland zal worden gedeeld, de wijze waarop dit door B. en W. geschied is, kan niet de gevolgen hebben, die daarvan misschien worden verwacht.

Wat toch is het geval?

De geheele regeling bepaalt zich tot eene andere indeeling van het bestaande personeel, waarvan één voortaan den titel van architect zal voeren. Daarmede is niets gewonnen.

Ik heb derhalve de eer u in overweging te geven de bedoelde voordracht, zooals zij daar is liggende, niet aan te nemen, doch aan B. en W. terug te zenden met het verzoek haar zoodanig te willen wijzigen dat een, ook als een esthéticus, bekwaam persoon buiten de thans voorgestelde formatie zal kunnen worden in dienst genomen.

Wordt aan dezen mijn wensch voldaan, dan zullen verscheidene misstanden, die op het oogenblik aanwezig zijn, vanzelf verdwijnen.

Als zoodanig noem ik in de eerste plaats de noodzakelijkheid waarin de Gemeente thans verkeert om, waar het werken van beteekenis geldt, de medewerking van particuliere architecten te moeten inroepen, waardoor het verwijt van ongeoorloofde begunstiging niet kan worden ontgaan.

In de tweede plaats zoude, was een bevoegd architect aan de Gemeente verbonden, de thans bestaande z.g. „schoonheidscommissie", die advies uitbrengt over de plannen welke voor gebouwen op Gemeente-terreinen bestemd zijn, kunnen worden opgeheven. Hierdoor zou het voordeel verkregen worden dat de particuliere architecten niet langer afhankelijk waren van het oordeel hunner collega's, dat onmogelijk geheel onpartijdig kan zijn.

In de derde plaats behoefde niet, waar het werken geldt, die ten deele tot het gebied der zuivere techniek, doch ook ten deele tot die der esthética behooren, de eischen welke de laatste stelt bij gebrek aan een geschikt persoon welke ze behartigen kan, geheel verwaarloosd te worden, zooals nu maar al te zeer het geval is.

Om al deze redenen meen ik u met den meesten ernst in overweging te moeten geven aan mijn wensch te voldoen. Daar thans reeds wordt voorgesteld voor den dienst der publieke werken een aanzienlijk hooger bedrag aan traktementen uit te trekken dan vroeger, kan bij een andere regeling dier traktementen mijn voorstel uit een financieel oogpunt geen bezwaar opleveren, terwijl een niet onbelangrijke traktementsverhooging voor het bestaande personeel toch kan plaats vinden.

***

De Amsterdamsche Raad telt verscheidene beoefenaars der bouwkunst onder zijn leden, die echter in den laatsten tijd niet veel van zich deden hooren. De allertreurigste toestand, waarin de bouwkunst der gemeente Amsterdam sinds het heengaan van den laatsten architect geraakt is, heeft reeds tot veel klachten aanleiding geven, welke klachten weerklank vonden in de adressen, door bouwkunst-lichamen nu en dan aan den Raad gericht. De adressanten kregen echter steeds nul op hun rekest.

De architect Van Arkel heeft nu de koe flink bij de horens gepakt.

Waar mien zijn vakgenooten met een kluitje in het riet kon sturen, dienen de heeren aan deze nota van hun medelid wel aandacht te schenken.

De wijze, waarop Burgemeester en Wethouders in hun voordracht van 7 Juni aan het geopperde bezwaar tegemoet wilden komen, was inderdaad allerzonderlingst. Aan één der reeds aanwezige ambtenaren den naam van architect te verleenen, daarom was het toch niet te doen. Hier maakt het ambt niet den man, maar moet de man het ambt maken.

De misstanden, waarvan de Heer Van Arkel gewaagt, zijn waarlijk niet gering. Wij hooren het nu van iemand, die het weten kan, dat „de Gemeente thans in de noodzakelijkheid verkeert om, waar het werken van beteekenis geldt, de medewerking van particuliere architecten te moeten inroepen, waardoor het verwijt van ongeoorloofde begunstiging niet kan worden ontgaan."

Ook vernemen wij het bestaan eener „schoonheidscommissie" van particuliere architecten, welke over het werk hunner collega's moeten oordeelen. De Amsterdamsche bouwmeesters zullen over dezen areopagus zeker niet best te spreken zijn, en het verdwijnen dezer edilen van harte toejuichen.

En het derde bezwaar, door den Heer Van Arkel genoemd, is zeker niet het geringste. Hoe dikwijls is het Gemeentebestuur van Amsterdam in de laatste jaren niet zijn gebrek aan schoonheidszin voor de voeten geworpen! Overal liet men de ingenieurs het hoogste woord, als zij wilden dempen, of op andere wijs de stad wilden ontsieren. Men zie slechts de afschuwelijke palen, die nu voor de electriche trams overal worden opgericht.

Het is te hopen, dat de bouwkunst-lichamen thans hun adhesie aan de denkbeelden des Heeren Van Arkel zullen betuigen.

Met vereende krachten kan het dan misschien gelukken, een beteren toestand in het leven te roepen. Doch ook al zou dit afstuiten op den onwil van den Raad, die blijkbaar voor schoonheid weinig voelt, dan toch heeft de Heer Van Arkel aanspraak op den dank zijner vakgenooten voor hetgeen hij in het belang der Amsterdamsche architectuur heeft gedaan.

UITSLAG OP MUREN.

De vraag, door welke oorzaken uitslag op muren ontstaat, en welke middelen kunnen worden aangewend, om hem te voorkomen, is nog zoover van haar eindoplossing verwijderd, dat ieder, die zich met haar behandeling bezig houdt, op de belangstelling en de aandacht der vakmannen rekenen kan. En daarom zullen onze lezers de stukken van den heer Corns. Visser dankbaar ontvangen hebben.

Ook de heer J. A. van der Kloes, Leeraar in de kennis der Bouwstoffen aan de Polytechnische school te Delft, heeft zich herhaaldelijk met het onderwerp bezig gehouden. Wij geven hier weer, wat deze hier in zijn „Handleiding voor den Metselaar" over het uitslaan zegt.

„Als sterke trasmortel overmaat van kalk bevat treedt in hevige mate de witte muuruitslag op, waardoor ten onzent verreweg de meeste nieuwe gebouwen jaren achtereen ontsierd worden; een kwaad, dat gemakkelijk te vermijden, of althans zeer te verminderen is, zoodra men eenmaal overtuigd is van de oorzaak daarvan: overmaat van kalk in tras- en cementmortel. Daardoor ontstaan namelijk door water ontleedbare verbindingen, waaruit door het water zekere bestanddeelen worden opgelost, die, als het aan de oppervlakte van den muur verdampt daarop in de gedaante van een fijnen, pluizigen, witten neerslag achterblijven (in de volkstaal ten onrechte muursalpeter genoemd) die, door den regen telkens opnieuw opgelost en onzichtbaar gemaakt, telkens op nieuw verschijnt als de muur weder opdroogt. Deze neerslag zet zich niet enkel op het oppervlak maar ook in de poriën van den steen daaronder af en menigmaal worden die poriën zoozeer met zoutdeeltjes volgepropt, dat de steen afbrijzelt. In de lucht veroorzaakt overmaat van kalk in cementmortel gelijken muuruitslag als hiervoren werd besproken."

Het komt er nu slechts op aan, vast te stellen, welke de door water ontleedbare verbindingen zijn, die de heer Van der Kloes op het oog heeft. Wordt een muur in kalk en zand gemetseld, zooals de speculatiebouwers doen, die over uitslag nooit klagen, dan kan men zeggen, daar het zand niet ontleedbaar is, dat in de voegen van dien muur slechts koolzure kalk zich bevindt. Uit den tijd, toen wij de qualitatieve analytische scheikunde beoefenden, herinneren wij ons, dat de koolzure zouten van baryt, strontiaan en kalk in zuiver water niet geheel onoplosbaar zijn. Als het water koolzuur uit de lucht heeft opgenomen, ontstaan er oplosbare dubbel-koolzure zouten. Bevat het water daarentegen ammonia, dan lost het de genoemde koolzure zouten niet op, een eigenschap, waarvan men bij het uitspoelen van een neerslag, dat deze zouten kan bevatten, gebruik maakt.

Uit dit alles volgt dat een muur, in kalkmortel gemetseld, die door koolzuurhoudend water bevochtigd wordt, opgeloste koolzure kalk en dubbel-koolzure kalk kan bevatten, die, aan de oppervlakte kristalliseerende, uitslag moeten veroorzaken. Maar de practijk leert ons, dat die uitslag niet ontstaat; koolzure kalk is dan ook slechts zeer weinig oplosbaar in water, terwijl de regen te weinig koolzuur bevat om vorming van den zeer oplosbare dubbel-koolzure kalk in eenigszins belangrijke hoeveelheid te kunnen veroorzaken.

Hierdoor is aangetoond, dat het niet zooals de heer Van der Kloes meent, overmaat van kalk kan zijn, die den uitslag te weeg brengt.

Wanneer men muuruitslag scheikundig onderzoekt, dan vindt men daarin vooral zwavelverbindingen, gelijk ook de heer Visser mededeelde. Hij trof aan zwavelzure kalk (gips) zwavelzure soda en zwavelzure potasch. Daarbij moet nog gevoegd worden zwavelzure magnesia.

De koolzure zouten van kalk en magnesia zijn onoplosbaar in water, hunne zwavelverbindingen daarentegen lossen gemakkelijk op. Van soda en potasch zijn zoowel de zwavelverbindingen als de koolzure zouten in water oplosbaar.

Hoe die zwavelverbindingen ontstaan kunnen, is duidelijk voor wie zich herinnert, hoe de brandstoffen, die de steenbakkers hier te lande gebruiken, sterk zwavelhoudend zijn. Zwavelwaterstof, opstijgende uit moerassen, heeft ieder wel eens geroken. En dat ook de veenen, die vroeger moerassen waren, zwavel bevatten, daarvoor leveren de „zwavelige" turven, waarover huismoeders vaak klagen, het bewijs.

Wanneer men een baksteen geruimen tijd in gedistilleerd water laat liggen, en men voegt dan bij dit water eerst eenig zoutzuur en daarna wat salpeterzure baryt, dan wordt het water meer of minder troebel. Want er is zwavelzure baryt gevormd, die èn in water èn in zoutzuur onoplosbaar is, terwijl alle andere barytzouten, die mogelijk zouden kunnen ontstaan zijn, door zoutzuur opgelost worden.

Als zulke steenen in een muur verwerkt zijn, en dus nog vochtig, kan zich natuurlijk geen zwavelzure baryt vormen, maar, als alleen kalkmortel gebezigd is, wel zwavelzure kalk. Deze kan echter geen uitslag van beteekenis geven, daar zij door de werking der dampkringslucht ontleed wordt, en bovendien veel minder oplosbaar is dan andere zwavelverbindingen.

Die verbindingen zijn zwavelzure soda, zwavelzure potasch en zwavelzure magnesia, die men steeds vindt, als tras den uitslag veroorzaakt heeft. Tras is gemalen tufsteen, en wanneer men haar scheikundig onderzoekt, dan treft men er zoowel magnesia als potasch en soda in aan. In veel geringer mate komen zij in Portland-Cement voor.

Uit het bovenstaande kan worden afgeleid, dat de wijze, waarop de steenen gemaakt worden, van meer

invloed is op het voorkomen van uitslag, dan tot dusverre werd verondersteld. Reeds in 1893 werd hierop in ons blad gewezen, in 1899 andermaal, doch tot dusverre werd aan onze opmerkingen niet veel aandacht geschonken, en kreeg de „overmaat van kalk" de schuld.

Dat inderdaad de steenen een groote rol bij het proces vervullen, moet wel voor elken vakman duidelijk zijn. Want waar toch met één mortel gewerkt is, vertoont de uitslag zich slechts hier en daar, al naar mate de steenen zwavelachtig waren of niet. In het bijzonder de harde klinkers, die men voor plinten bezigt, en die zeer dicht bij het vuur hebben gestaan kunnen veel zwavelverbindingen veroorzaken, wat de practijk ook bewijst.

Maar zelfs zulke steenen kunnen tot uitslaan op den duur geen aanleiding geven, wanneer zij niet vochtig worden. Daarom ziet men hem slechts daar, waar bijvoorbeeld een afvoerpijp ondicht is geworden, of door lekkage, ondichtheid van voegen, afloopen van regen langs glasramen en dergelijken, water kon toetreden. Als de heer Visser nu de Nieuwe Beurs te Amsterdam aan de zijde van de Warmoesstraat beschouwt, kan hij daar een voorbeeld zien van den invloed die een ondichte afvoerpijp uitoefent.

Op den langen duur raakt het zwavelgehalte der steenen uitgeput. Daarom houdt ten slotte de uitslag op, om het langst te blijven daar waar de voorwaarden voor zijn vorming het gunstigste zijn. De kristallen, die zich in de poriën ontwikkelen, hebben inmiddels de steenen soms sterk doen afbrijzelen. Tal van oude gebouwen vertoonen zulke afgebrijzelde gedeelten en bewijzen, dat het kwaad vroeger evengoed voorkwam als thans.

Tot dusverre hebben de Nederlandsche steenbakkers, die hun ovens meestal met turf stoken, aan het zwavelgehalte dier brandstof geen aandacht gewijd. En bij het keuren heeft geen enkel opzichter, architect of ingenieur naar het al dan niet voorkomen van zwavelverbindingen in de steenen een onderzoek ingesteld, ofschoon toch juist bij de betere soorten dit zwavelgehalte aanzienlijk kon zijn.

Het is niet te verwachten, dat in dit alles verandering zal komen, en daarom kan, wie Nederlandsche steen anders dan in kalkmortel verwerkt, nooit zeker zijn, dat het werk niet uitslaat. De eene lading steen kan geen, de andere, schijnbaar gelijke, wel uitslag geven.

Gaarne zullen wij vernemen, wat de heeren Visser en Van der Kloes van deze opmerkingen zeggen.

X.

PRIJSVRAGEN.

VEREEN. TOT BEVORD. VAN HET VREEMDELINGENVERKEER IN WALCHEREN TE MIDDELBURG.

Wedstrijd voor reclame-middelen.

1. Ter gelegenheid van haar tienjarig bestaan wordt door de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer in Walcheren, te Middelburg, in de eerste dagen van September 1902 eene tentoonstelling gehouden van reclame-middelen, uitgegeven door Vereenigingen tot bevordering van vreemdelingenverkeer en door Transportondernemingen (spoorweg-, stoomboot-, tramwegmaatschappijen).

2. Aan deze tentoonstelling worden verbonden:

a. een wedstrijd voor een ontwerp van een Reclame-Biljet, bestemd om te worden aangeplakt;

b. een wedstrijd voor een ontwerp van eene Reclame-Kaart, bestemd om te worden verspreid.

3. Het reclame-biljet en de reclame-kaart moeten dienen om de aandacht te vestigen op het eiland Walcheren.

De ontwerper is vrij in de wijze van behandeling der teekening.

4. Het reclamebiljet moet in een of meer kleuren bewerkt zijn.

Het papier moet 100 bij 65 centimeter meten en mag zoowel in de hoogte als in de breedte worden gebruikt.

De beeldgrootte moet ten minste 90 bij 55 centimeter bedragen.

5. De reclamekaart kan in een of meer kleuren of in zwart bewerkt zijn.

De groote van het papier mag 33 bij 22 centimeter niet overtreffen.

Indien de breedte meer dan 11 centimeter bedraagt, moet de kaart op niet meer dan deze breedte zoodanig kunnen worden gevouwen, dat de voorzijde eene op zich zelf staande teekening vormt.

6. Door de hieronder vermelde jury zullen aan de beste ontwerpen worden toegekend:

a. voor het reclame-biljet:

een eerste prijs van honderd gulden (*f* 100);
een tweede prijs van vijftig gulden (*f* 50);

b. voor de reclame-kaart:

een eerste prijs van vijfentwintig gulden (*f* 25);
een tweede prijs van vijftien gulden (*f* 15);
een derde prijs van tien gulden (*f* 10).

7. De jury is vrij in de wijze van hare beoordeeling.

Bij gelijke kunstwaarde zal minkostbaarheid van reproductie bij de beoordeeling in aanmerking worden genomen.

8. De ontwerpen moeten vóór of op 25 Augustus 1902, onder bijvoeging van een correspondentie-adres, vrachtvrij zijn ingezonden aan het adres van den heer H. J. G. Hartman, eersten secretaris der Vereeniging te Middelburg, met vermelding van het woord „Reclame-wedstrijd" op het adres.

9. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van een gesloten couvert, waarop hetzelfde motto is herhaald en dat naam en woonplaats van den vervaardiger bevat. (Ten einde de vermelding in de dagbladen gemakkelijker te maken, wordt verzocht het motto te beperken tot een enkel woord en geen figuren als merkteekens te bezigen).

10. Alle ontwerpen worden op de onder no. 1 bedoelde Tentoonstelling geëxposeerd.

11. Het Bestuur der Vereeniging behoudt zich het recht voor, voor de uitvoering andere ontwerpen dan de door de jury bekroonde te kiezen.

12. Wordt een der door de jury bekroonde ontwerpen uitgevoerd, dan wordt den vervaardiger, boven den prijs, toegekend:

voor het reclame-biljet: een bedrag van vijfentwintig gulden (*f* 25);

voor de reclame-kaart: een bedrag van tien gulden (*f* 10).

Wordt een ander ontwerp uitgevoerd, dan wordt den vervaardiger toegekend:

voor het reclame-biljet: een bedrag van *f* 50;
voor de reclame-kaart: een bedrag van *f* 20.

13. De bekroonde en ter uitvoering gekozen inzendingen blijven het eigendom der Vereeniging. De overige ontwerpen worden na de sluiting der Tentoonstelling aan de opgegeven correspondentie-adressen teruggezonden.

14. In alle bij deze bepalingen niet voorziene gevallen beslist het Bestuur der Vereeniging.

Het Bestuur der Vereeniging,

Jhr. Mr. E. A. O. DE CASEMBROOT, *Voorzitter.*
H. J. G. HARTMAN, *Eerste Secretaris.*

De Jury,

te Middelburg:

W. A. GRAAF VAN LIJNDEN, *Voorzitter van het Kunstmuseum.*
HENRI TAK.
W. J. SCHÜTZ, *Kunstschilder.*
M. VLAMINGS, *Kunstschilder en leeraar in het teekenen aan de Rijks-Hoogereburgerschool.*
C. H. J. VAN BENTHEM JUTTING, *boek- en steendrukker.*

BOEKBESCHOUWING.

Het Kadaster en de Boekhouding op de Hypotheken, door M. de Vos, Landmeter van het Kadaster te Leeuwarden. Groningen, J. B. Wolters 1902.

Er zijn beschaafde en ontwikkelde menschen, die geen flauw begrip hebben van de wijze, waarop een gebouw tot stand komt, die geen onderscheid weten te maken tusschen een architect en een aannemer, noch zich een voorstelling kunnen vormen van de bezigheden, waarmede een ingenieur eigenlijk zijn tijd zoek brengt, en die menschen zijn niet zeldzaam; men ontmoet ze dagelijks. Het is niet moeilijk daarvoor een verklaring te vinden, ten deele is de onpractische inrichting van onderwijs en opvoeding daaraan schuld.

Eenigszins anders is het met de kennis onzer staatsinstellingen. Menschen, die daarover geen begrippen met zich ronddragen zijn zeldzamer en ook dit laat zich verklaren, want couranten leest iedereen en er is geen groote kennis of ontwikkeling noodig, om over politiek te kunnen meepraten.

En toch zijn er onder onze staatsinstellingen verscheidene, welke wat doel en inrichting betreft bij het groote publiek zoo goed als onbekend zijn; daartoe behoort o. a. het kadaster.

Menigeen legt den weg van de wieg tot het graf af zonder ooit recht te hebben geweten, wat het kadaster eigenlijk is en zonder zich ooit moeite te hebben gegeven er iets van te weten te komen. Zelfs bij bouwkundigen, die nog al eens met het kadaster in aanraking komen, bij eigenaars van huizen en andere vaste goederen, hebben wij meermalen vreemdsoortige begrippen omtrent deze instelling aangetroffen.

En toch betreft zij een zaak van genoegzaam algemeen belang, om wat meer aandacht van het algemeen te verdienen; vooral in een tijd, waarin de eigendom van grond in verband met andere maatschappelijke instellingen dikwijls ter sprake wordt gebracht en vraagstukken als gemeenschappelijk grondbezit, staats- en particulier grondbezit aan de orde van den dag zijn.

De heer De Vos deed goed, gevolg te geven aan de uitnoodiging van de firma J. B. Wolters, om een tot op dezen tijd bijgewerkt handboek over het kadaster en de Hypothecaire Boekhouding samen te stellen. Het weinige, wat aan vroegere uitgaven van ongeveer dezelfde strekking voorhanden was is toch als verouderd te beschouwen en dat er behoefte aan een nieuw boek bestond bewijst, dat het kadaster een levende instelling is, die zich ontwikkelt en zal voortgaan zich te ontwikkelen, wanneer ambtenaren als deze schrijver daaraan hun krachten wijden.

Het is een mooi boek, het klinkt misschien vreemd van mooi te spreken, waar het een zoo droog onderwerp geldt als hier behandeld wordt; maar wie het boek ter hand neemt zal zien, dat het onderwerp niet zoo droog is, als men veelal denkt en toegeven, dat het een mooi en leerzaam boek is, zoowel voor den vakman als voor den belangstellenden particulier.

En ook den niet belangstellende zouden wij willen aansporen, dit boek ter hand te nemen, want de wijze, waarop de schrijver uiteenzet, hoe het kadaster is ontstaan, hoeveel moeite en arbeid het gekost heeft het te brengen op de tegenwoordige hoogte en hoe hierbij moeilijkheden van allerlei aard overwonnen moesten worden, moet onwillekeurig belangstelling wekken.

Ook de gebreken, die de tegenwoordige inrichting nog aankleven worden niet over het hoofd gezien en nevens de verklaring, hoe die gebreken ontstaan zijn, wordt menige wenk gegeven, hoe zij in de toekomst zullen kunnen worden verbeterd.

Het kadaster heeft een technische en een administratieve zijde; welke van beide de belangrijkste is willen wij niet trachten uit te maken. Onder de ambtenaren zullen er steeds sommigen zijn, die meer gevoelen voor het technisch gedeelte, anderen, die meer voorliefde voor het administratieve hebben. Beide gedeelten zijn evenwel in het boek met evenveel zorg en toewijding behandeld en o. i. is deze opvatting voor een instelling als deze, waarin beiden elkaar voortdurend de hand moeten reiken ook de juiste.

De inwendige regeling van den dienst is onbesproken gelaten, behalve in enkele gevallen waar dit noodig was; ook dit achten wij juist gezien, want de bedoeling van den schrijver was, verschillende categorieën van ambtenaren en particulieren in staat te stellen zich van hetgeen zij noodig hebben te weten, op hoogte te stellen. Wie dit handboek raadpleegt zal er dit dan ook in vinden; wie het leest zal er bovendien een schat van op zichzelf wetenswaardige bijzonderheden uit vernemen.

VEREENIGINGEN.

TECHNISCHE VAKVEREENIGING.

NIEUWSTE BOEKWERKEN OP HET GEBIED VAN CEMENT-IJZER-CONSTRUCTIËN.

In de laatstgehouden vergadering van de afdeeling Amsterdam der Technische Vakvereeniging gaf de heer L. A. Sanders een beschrijving van bovengenoemde werken. Hieraan ontleenen wij het navolgende:

Het nieuwste werk dat verschenen is, is dat van Berger. Het bevat een verzameling gegevens door Europeesche fabrikanten verstrekt; het is zuiver practisch en voor bouwkundigen van de hoogste waarde. Hierin vindt men beschrijvingen en afbeeldingen van paraboolbruggen, machine-werkplaatsen van groote afmeting enz., allen uit cement-ijzer samengesteld.

Op dit werk volgt dat van Paul Christophe. Dit bevat bijna op alle plaatsen vertaalwerk; het werk heeft echter groote waarde, omdat er vele uitgevoerde werken in worden behandeld. Er wordt een theorie in verkondigd die vrij wat minder merkwaardig is dan de schrijver denkt.

Vervolgens heeft men het werk „Le Ciment". Hierin komt een artikel voor van spreker, waarin zijne tabellen, die reeds jaren geleden zijn gepubliceerd, zijn geplaatst naast de allernieuwste van den heer Christophe, waarbij duidelijk voor den dag komt dat de laatste al zijn cijfers uit eerstgenoemde tabellen heeft overgenomen; dit geschiedde natuurlijk zonder de bron te vermelden. Evenzoo heeft Paul Christophe de kolommen- en balkentheorie Sanders overgenomen. Toch geldt genoemde Christophe als de ware autoriteit op dit gebied.

(Sprekers werk was evenmin origineel; hij had op het werk van anderen voortgebouwd.)

Behalve genoemde werken die in de Fransche taal zijn uitgegeven, zijn er onder de nieuwste werken nog Duitsche, waarvan die van „Fritz von Emperger" de voornaamste plaats innemen.

Een van die werken behandelt voornamelijk de cement-ijzerwerken van de Parijsche tentoonstelling van 1900, dit werk is geheel onpartijdig.

In een volgend werk wordt professor Brik aangevallen en betoogd, dat dezenoods redactie en drukkers worden omgekocht om iets te verzwijgen.

Van denzelfden Oostenrijkschen ingenieur en docent aan de Technische Hochschule te Weenen, is nog wat nieuws; hierin worden sprekers tabellen uit het Technisch Weekblad behandeld, verder uitgewerkt en wordt aangetoond wat men aan die theorie heeft. In dit werk (dat in proefdruk aanwezig is) staat een benaderende theorie die even goede resultaten geeft als die van spreker, hoewel de imaginaire spanningcijfers te hoog schijnen te zijn aangenomen

In de vergadering waren aanwezig een groot aantal fotografieën, voornamelijk van in Rusland uitgevoerde werken.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit van 20 Juni 1902 no. 105, zijn:

a. met ingang van het tijdstip, waarop de Gezondheidswet in werking treedt, 1o. benoemd: tot lid en secretaris van den Centralen Gezondheidsraad, dr. J. W. Jenny Weßerman, doctor in de staatswetenschappen, bacterioloog-geneesheer bij den gemeentelijken gezondheidsdienst te Amsterdam;

2o. tot hoofdinspecteur van de volksgezondheid, tevens lid van den Centralen Gezondheidsraad, dr. Ch H. Ali Cohen, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezicht voor Friesland en Groningen, te Groningen; dr. M. W. Pijnappel, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezicht voor Overijssel en Drenthe, te Zwolle; dr. W. P. Ruysch, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezicht voor Zuid-Holland, te 's-Gravenhage, met toekenning van eervol ontslag als adviseur voor de medische politie bij het Departement van Binnenlandsche Zaken; en dr. P. M. J. M. E Woltering, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht;

3o. tot lid van den Centralen Gezondheidsraad, W. de Man, Rijksingenieur voor de spoorwegen, te 's-Gravenhage;

4o. tot buitengewoon lid van den Centralen Gezondheidsraad: dr. L. Aronstein, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; dr. G. H. Leignes Bakhoven, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Goes; dr. M. W. Beijerinck, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; E. J. Bergsma, burgemeester der gemeente Enschedé; dr H. Wefers Bettink, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht mr H. Goeman Borgesius, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; H. E. de Bruyn, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage; mr. H. L. Drucker, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Leiden; C. Guldensteeden Egeling, apotheker, plaatsvervangend lid van den geneeskundigen raad voor Gelderland en Utrecht, te Zeist; dr. C Eykman, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht; mr. D. P. D. Fabius, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam; dr. A. P. Fokker, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen; dr. Th. H. Mac Gillavry, hoogleeraar aan Rijks-universiteit te Leiden; dr. J P. J van Gorkom, arts te Arnhem; dr E. Halbertsma, officier van gezondheid, 1ste klasse, te 's-Gravenhage; dr S R. Hermanides, geneesheer te Guldermalsen; J. Menno Huizinga, directeur van den gemeentelijken geneeskundigen dienst, te Amsterdam; F. B. 't Jacob, burgemeester der gemeente Rotterdam; dr. Arie de Jong, geneesheer te 's-Gravenhage; dr. J. Ariëns Kappers, directeur der Rijks- hoogere burgerschool, te Leeuwarden; dr. H. P. Kapteyn, geneesheesheer, lid van den geneeskundigen raad voor Gelderland en Utrecht, te Abcoude; E. A. Keuchenius, arts, te Scheveningen; P. Kleynhens, majoor der genie, te Utrecht; R. Kuipers, architect te Amsterdam; H. F. Kuyper, inspecteur van den arbeid, te 's-Gravenhage; C. Lely, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage; mr. P. W. A. Cort van der Linden, oud-Minister van Justitie, te 's-Gravenhage; dr. G. W. S. Lingbeek, directeur van de geneeskundige badinrichting te Laag-Soeren; jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; jhr. mr. A. J. Rethaan Macaré, advocaat-generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden, te 's-Gravenhage; J. F. Mutsaerts, fabrikant te 'Tilburg; C. Muysken, architect, te Baarn; F. J. Nieuwenhuis, directeur der gemeentewerken, te Utrecht; dr. W. H. Nolens, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Rolduc; H. Pierson, directeur der Heldring-gestichten, te Zeist; A. Plate, voorzitter der Kamer van Koophandel en fabrieken, te Rotterdam; dr. J. Poels, plaatsvervangend districtveearts, te Rotterdam; dr. A. E. Post, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezicht voor Gelderland en Utrecht te Arnhem; jhr. H. E. Ram, civiel-ingenieur, te Utrecht; mr. L. H W. Regout, lid der Gedeputeerde Staten van Limburg, te Maastricht; dr. B. Reiger, burgemeester der gemeente Utrecht; dr. W. H Bakhuis Roozeboom, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam; dr. M H. J. Ruland, geneesheer, lid en secretaris van den geneeskundigen raad van Limburg en Oostelijk Noordbrabant, te Maastricht; A. Salm, architect, te Amsterdam; H. F. Schalken, gepensioneerd generaalmajoor der genie, te Nijmegen; dr D. Schermers, directeur van het krankzinnigengesticht Bloemendaal, te Loosduinen; H. J. L. M. van Schevichaven, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat, te 's-Hertogenbosch; J. E Scholten, fabrikant, te Groningen, mr. J. G. Schölvinck, oud-wethouder, te Amsterdam; J. Schouten, arts, te IJzendijke. D. Schut, bouwkundige, te Amsterdam; dr. N. P. van Spanje, geneesheer te Amsterdam; dr. C. H. H. Spronck, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Utrecht; dr. J. H. Schuurmans Stekhoven, inspecteur voor het Staatstoezicht op krankzinnigen en krankzinnigengesticnten, te Utrecht; F. G. Waller, directeur der gist- en spiritusfabriek te Delft; E. G. Wentink, architect, te Schalwijk; jhr. P. J. J. S. M. van der Does de Willebois, burgemeester der gemeente 's-Hertogenbosch; jhr. mr. H. M. J. van Asch van Wijck, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te Utrecht; jhr. mr. L. H. J. M. van Asch van Wijck, burgemeester der gemeente Veenendaal te Rhenen; dr. C Winkler, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam H. Wortman, ingenieur 1e klasse van den Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage; J T. Wouters, homoeopatisch arts, te Arnhem;

5o. tot inspecteur van de volksgezondheid A. C. Bleys; architect, te Soest; W. van Boven, hoofdopzichter bij de Rijksgebouwen van onderwijs enz., te 's-Gravenhage; J. B. M Coebergh, apotheker, te Schiedam; J. H. Faber, adspirant-ingenieur, bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië, met verlof, te 's-Gravenhage; L. E. Goester, apotheker te Weesp; jhr. G. de Graeff, tijdelijk ingenieur bij de gemeentewerken te Rotterdam; dr. J. C. I. Van der Hagen, eerste geneesheer aan het krankzinnigengesticht „Reinier van Arckel" te 's-Hertogenbosch; dr. H. J. Hamburger, gemeentegeneesheer te Voorthuizen; M. L. Q. van Ledden Hulsebosch, apotheker, te Amsterdam; P. G. J. Jooosten, districtsinspecteur der spoorwegdiensten, te Maastricht; G. Oosterbaan, arts, te Aduard; dr. G. Romijn, apotheker, te Utrecht; J. J. van Schuylenburg, hoofdopzichter, over de rechtsgebouwen enz., te Haarlem; D. E. Wentink, architect, te Schalkwijk; dr. E. Wintgens, inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezicht voor Limburg en Oostelijk Noordbrabant, te Maastricht; J. M. A. Zoetmulder, civiel-ingenieur, directeur van de gemeentewerken te Schiedam;

b. met ingang van het tijdstip waarop de Woningwet in werking treedt, benoemd:

1o. tot lid en voorzitter van het college van bijstand bedoeld in art 35 der Woningwet, mr. N. G. Pierson, oud-Minister van Financiën, te 's Gravenhage;

2o. tot lid van dat college, mr M. J. C M. Kolkman, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's Gravenhage; en J. H. de Waal Maletijt, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en burgemeester der gemeenten Achttienhoven en Westbroek;

3o. tot secretaris van dat college, mr. A. van Gijn, hoofdcommies ter provinciale griffie van Zuidholland, te 's Gravenhage; en is

c. met ingang van het tijdstip, waarop de Gezondheidswet in werking treedt, de gepensioneerde majoor-intendant van het Oost-Indisch leger W. D. J. Bezemer, te 's-Gravenhage, tijdelijk tot wederopzegging, belast met de waarneming van de betrekking van adjunct-commies bij den Centralen Gezondheidsraad.

— Met 1 Juli a. s. is benoemd tot adjunct-inspecteur bij de Nederl.-Indische Spoorwegmaatschappij de heer I. W. Eerkens, thans goederenklerk 2e kl. bij de Staatsspoor te Arnhem.

— Tot leeraar in timmeren en bouwkundig teekenen aan de Nutsteekenschool te Wageningen is benoemd de heer J. Koudijs, te Leiden.

— Tot onderwijzer in het smeden en bankwerken aan de Ambachtsschool te Veendam is benoemd de heer H. H. Oling; tot onderwijzer in het handteekenen de heer J. van Voorthuysen; tot onderwijzer in het rekenen, meetkunde en de Nederl. taal de heer H. Bieze, allen aldaar, en de heer G. Tiemersma, te Wildervank. De school is 17 Juni jl. begonnen met 42 leerlingen.

— Tot leeraar in werktuigkunde en machine-teekenen aan de Ambachtsschool te Harlingen is benoemd, met ingang van 1 Aug., de heer L. Meinesz, machine-fabrikant te Rotterdam.

— Op de aanbeveling voor leeraar in het machine-teekenen aan de Burgeravondschool te Nijmegen zijn geplaatst de heeren G. Tjalkens te Alkmaar en M. W. H. Messer, Amsterdam.

— Bij Kon. besluit is aan Jhr. D. van Heemskerk van Beest, te Zwolle, op verzoek, eervol ontslag verleend als landmeter van het kadaster.

— De heer H. Tol, inspecteur bij Weg en Werken der H. IJ. S, M. alhier, herdenkt op 1 Juli 25 jaren dienst.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

10 Bouwk. opz.-teek., 21—36 jaar, *f* 60—*f* 125 's maands.
2 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33 en 43 j., *f* 95 's maands;
1 Bouwk. opz., 28 j., *f* 60 „ maands.
5 Bouwk. teek., 20 tot 23 jaar, *f* 40 tot *f* 70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, *f* 55 per maand.
7 Werktuigk. teek., 20—26 jaar, *f* 25—*f* 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, *f* 70 's maands.

Men zie voor Berichten en Vacante betrekkingen het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 5 Juli 1902. N°. 27.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.
Voor België . . . . . *f* 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . *f* 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:

de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

HET NIEUWE POST- EN TELEGRAAFKANTOOR TE LEEUWARDEN.

(Bij de plaat.)

Binnen twee jaren zal Friesland's hoofdstad zich mogen verheugen in het bezit van een naar de eischen des tijds ingericht Post- en Telegraafkantoor, waaraan reeds langen tijd dringend behoefte werd gevoeld.

Het zal verrijzen in het oostelijk gedeelte der stad, waar zich ook het tegenwoordige bevindt, doch op een andere plaats, en wel aan de Tweebaksmarkt, naast de oude Galileërkerk, niet ver dus van de bekende kanselarij, thans archief, een monument op welks bezit Leeuwarden terecht trotsch is.

Toelichting wat betreft de inrichting en de architectuur geeft onze plaat voldoende. Alleen zij vermeld, dat de gevels gemetseld worden van bruin grauwe Friesche drieling, met hardsteenen cordonbanden en dorpels, verglaasde profielsteen voor rollagen onder en profiellijsten boven de kozijnen, gewone profielsteen voor omlijstingen en traceeringen, Bentheimer zandsteen voor afdekking-, aanzet- en vormstukken, versiering en beeldhouwwerk.

De dakgoten langs de gevels worden eveneens van hardsteen, op hardsteenen blokjes gemaakt. Ook aan de binnen-architectuur is echt materiaal niet gespaard. Zoo worden er drie trappen gebouwd van geprofileerde hardsteenen treden, aan alle zijden schoongewerkt op à jour bewerkte binnenboomen van Udelfangersteen.

In de verhoudingen der gevels spreekt sterk het oud-Groningsche karakter. Wij willen niet zeggen, dat dit in Leeuwarden een minder goed effect zal maken, maar het oud-Friesche zou er zeker nog beter op zijn plaats zijn.

Voor zoover wij dit laatste kennen heeft het veel punten van overeenkomst met het Groningsche, maar wijkt daarvan toch in vele opzichten af. In Groningerland is meer van het oude bewaard gebleven dan in Friesland en wij erkennen gaarne, dat het ons niet zeer gemakkelijk zou vallen bovenstaande opmerking, met kracht van vele voorbeelden te staven.

De bouw van het nieuwe Post- en Telegraafkantoor werd 25 Juni j.l. aanbesteed. Hoogste inschrijver was daarbij de heer J. J. Hornstra te Bergen-op-Zoom, voor 164,833, laagste de heer A. Ooiman te Leeuwarden voor 143,276 gulden. De begrooting bedroeg 151,000 gulden.

OVER DE GRENZEN.

V. *(Slot.)*

Biedt Kleef dus den kunstliefhebber reeds veel, het nabijgelegen Kalkar bezit in zijn St. Nicolaaskerk een verzameling van schatten, zooals men maar weinig zoo welbewaard zal aantreffen.

Als men, aan het marktplein van het stedeke, de betrekkelijk eenvoudige kerk ziet, met haar drie evenhooge beuken, haar vrijwel onversierden toren, haar spaarzaam aangebrachte 15e eeuwsche détails, dan schijnt zij niet belangrijker dan bijvoorbeeld de St. Nicolaaskerk te Monnikendam. Beklimt men den toren, dan ziet men daar werken van onze meest beroemde klokkengieters. De klok door Jan van Vechel gemaakt draagt het jaartal 1444, een andere door Geert van Wou het jaartal 1483, welke meester ook 19 September 1493 de derde goot. En Claude Fremy te Amsterdam noemt zich op een klok van 1697 als den gieter.

Doch de kerk bevat nog meer Nederlandsche werken; zij kan er een denkbeeld van geven, hoe de Hollandsche bedehuizen zich, eer de beeldenstorm plaats vond, aan het oog moeten hebben voorgedaan.

In de eerste plaats trekt het hoogaltaar de aandacht, welks kas 6 M. hoog en 4 M. breed is. Dit geheele reusachtige vak is door meester Lodewijk in twee jaren tijds met houtsnijwerk versierd. En de houtsnijder heeft het zich waarlijk niet gemakkelijk gemaakt. Waar anderen de vlakken in verschillende vakken verdeelden, heeft hij alleen de fries beneden door zuiltjes in drie nissen gescheiden, doch het overige als één geheel gelaten en daarop, in haast ontelbare kleine figuren, de Lijdensgeschiedenis voorgesteld. Als ensemble voldoet die overvloed natuurlijk niet. Maar wanneer men de groepen van dichtbij beschouwt, ontdekt men telkens nieuwe schoonheden. Is meester Lodewijk technisch misschien de mindere van Hendrik Douwerman, zijn werk overtreft dat van dien tijdgenoot door de echt dramatische opvatting. Alle figuren zijn in beweging, en dit geeft aan het reusachtig houtsnijwerk iets van een visioen, waarboven Christus aan het kruis zich in stille majesteit verheft.

Is dit beeldhouwwerk reeds van den eersten rang, toch zal de Nederlander vooral de niet minder fraaie beschilderde altaarluiken bewonderen, daar zij door een langenoot, Jan Joosten uit Haarlem, gemaakt zijn, die ze in 1508 voleindigde. De Spaarnestad bezat reeds in de 15e eeuw een bloeiende schilderschool, waarvan Aelbert Ouwater de stichter was. Karel van Mander, de oudste Nederlandsche kunstgeschiedschrijver noemt hem als den vervaardiger van een altaarstuk in de St. Bavokerk, dat echter verloren is gegaan. Als een leerling van Ouwater wordt Geertgen van St. Jans beschouwd, een schilder, die in het laatst der 15e eeuw te Haarlem leefde, en die dus genoemd werd, omdat hij in het St. Jansgasthuis woonde. Hij maakte een altaarstuk voor de St. Janskerk te Haarlem, waarvan het eenig overgebleven luik nu in het museum te Weenen berust. De schilder toont zich een realist, die bijzondere zorg besteedt aan het koloriet en aan de landschappen op den achtergrond.

Deze eigenschappen treft men ook bij Jan Joosten aan, die hier te Kalkar twintig tafereelen uit de gewijde geschiedenis op de luiken van het hoofdaltaar schilderde.

Echt Nederlandsch zijn de rustige composities, de met zorg naar het leven gevolgde figuren, de zonnige landschappen op den achtergrond, de uitvoerige behandeling. De tafereelen op de buitenzijden der luiken zijn de beste, ofschoon vermoedelijk daarmede de meester zijn werk begon. Verbeeld zijn hier: de boodschap van Maria, de geboorte van Christus, de aanbidding der H. Drie Koningen, Simeon in den Tempel, de Besnijdenis, Christus onder de Schriftgeleerden, de doop van Christus, de Verheerlijking op Tabor, Christus met de Samaritaansche vrouw en de opwekking van Lazarus. De laatste paneel is het mooiste; de schilder verplaatst ons op de markt te Kalkar, die hij in alle bijzonderheden heeft weergegeven. De buitenste beschilderingen vertoonen nog geen Renaissance-motieven. De tafereelen uit de Passie, aan de binnenzijde, zijn reeds meer in Italiaanschen geest. Bijzonder fraai is het koloriet; bij voorkeur heeft de schilder van een diep purper en een fluweelachtig groen gebruik gemaakt. Als kolorist overtreft Jan Joosten de meesten zijner tijdgenooten.

Meester Arent sneed tusschen 1483 en 1493, met Evert van Monster de kas, die op het Lieve-Vrouwen altaar staat. De tien groepen zijn hier ieder op zich zelf behandeld, de slanke figuren goed gegroepeerd. De plooien der gewaden hangen stijf neer, en van naturalisme is geen sprake. De groepen waar Maria met drie engelen haar kind vereert, en waar zij door zes engelen hemelwaarts gevoerd wordt, zijn wel de beste. De luiken zijn beschilderd met tafereelen uit het leven van St. Sebastiaan en verschillende heiligen, door een onbekend meester uit het begin der 16e eeuw, die bij Jan Joosten verre achterstaat.

Het meest bekende altaar is dat van de Zeven Weeën der H. Maagd, in 1521 door Hendrik Douwerman van een prachtige gesneden kas voorzien. Even als het altaar te Kleef werd ook deze kas gemaakt als omgeving voor een bestaand beeld, dat echter op het oogenblik niet meer aanwezig is, doch door een steenen groep uit de 17e eeuw is vervangen. De groepen, waarmede de kas versierd is, zijn kleiner dan die te Kleef, doch zoo mogelijk met nog grooter meesterschap behandeld. De kunstenaar toont zich hier een overtuigd realist, en wat dramatiek aangaat behoort zeker de afneming van het kruis tot de treffendste composities, waartoe dit onderwerp ooit een meester geïnspireerd heeft. In andere groepen is echter een zekere overdrijving niet te ontkennen, maar van de altaren te Kleef, te Xanten en te Kalkar door Douwerman gemaakt is toch zeker dit laatste het beste.

Terwijl bij al deze werken het eikenhout in het gezicht is gelaten, is de kas van het St. Jorisaltaar met goud, rood en blauw gepolychromeerd, wat aan dit werk van omstreeks 1500 een veel ouder aanzien geeft. Op dit altaar is een gedeelte van een schilderij dat zeven borstbeelden van heiligen verbeeldt, opgesteld. Wel het belangrijkste van dit altaar zijn de luiken, die door een onbekend meester met de geschiedenis der H. Ursula werden beschilderd, terwijl buiten op de H. Joris en de H. Christoffel zijn aangebracht. Vooral de eerste tafereelen hebben waarde, daar zij een getrouwe afbeelding geven der stad Keulen in het laatst der 15e eeuw.

Het altaar der H. Anna is door Dirk Bogaert gesneden. In levensgroote figuren zijn hier de H. Anna, haar echtgenooten, Jozef, Maria en haar kind aangebracht. Maria en Anna zitten naast elkander op een bank en vormen een mooie groep. Niet minder fraai is God de Vader daarboven door engeltjes omgeven. In 1490 is dit kunstwerk voltooid. Op dit altaar staat een schilderij, die den dood van Maria voorstelt. De gouden grond wijst op de helft der 15e eeuw als den tijd van het ontstaan. De schilder heeft de gebeurtenis in een kamer uit zijn tijd doen plaats vinden, die met de grootst mogelijke uitvoerigheid is weergegeven.

POST EN TELEGRAAFGEBOUW TE LEEUWARDEN

SCHAAL 3:1000

VOORGEVEL

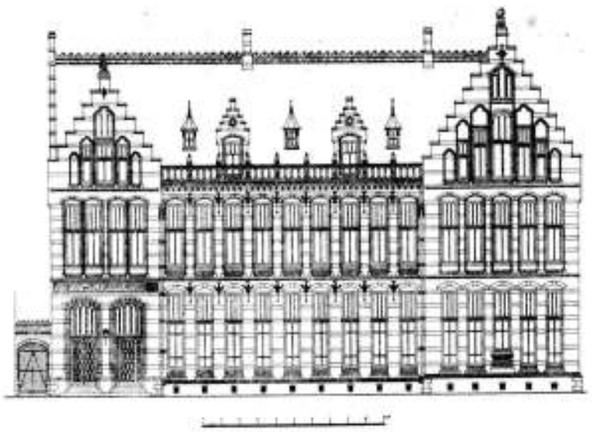

DOORSNEDE A-B

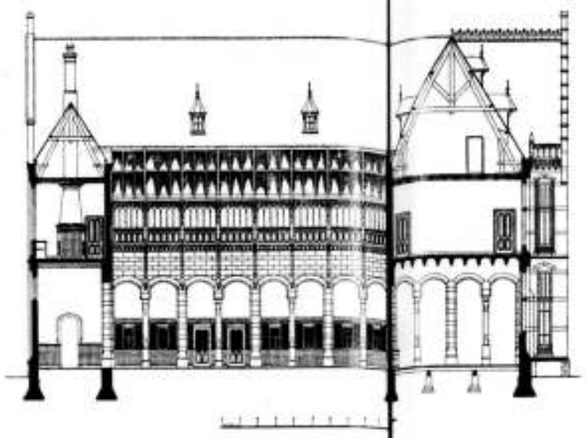

BEGANE GROND

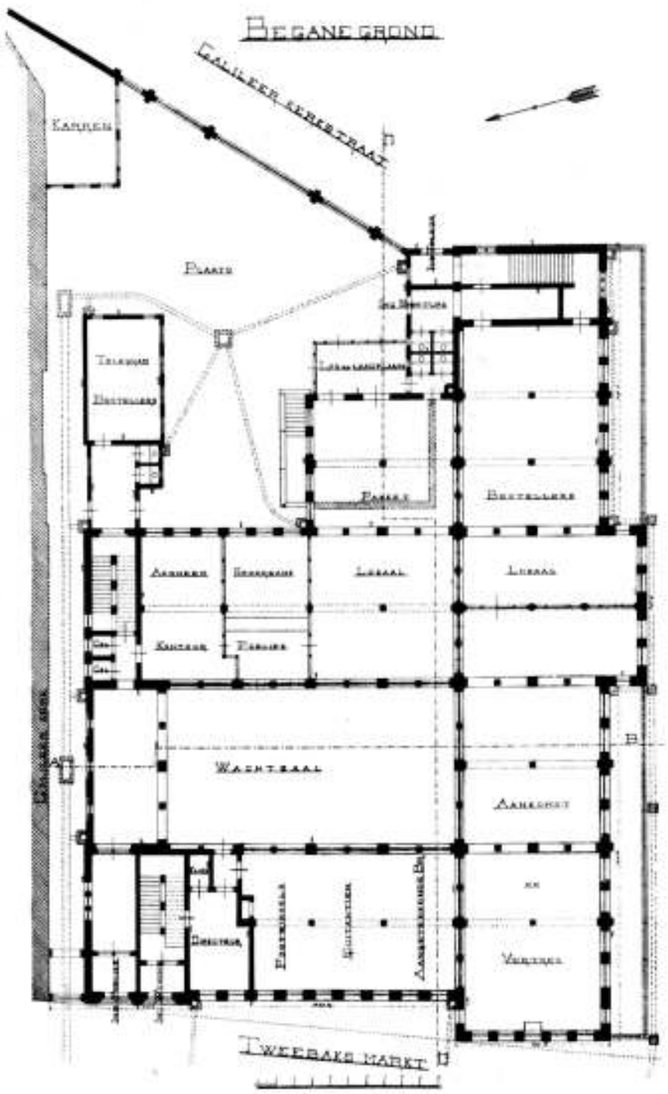

VERDIEPING

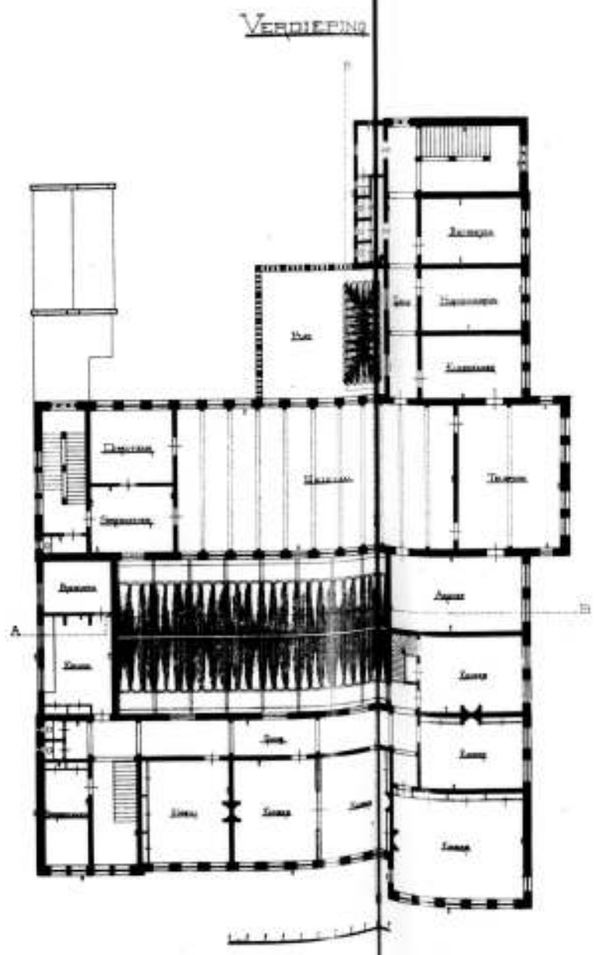

ZUIDGEVEL

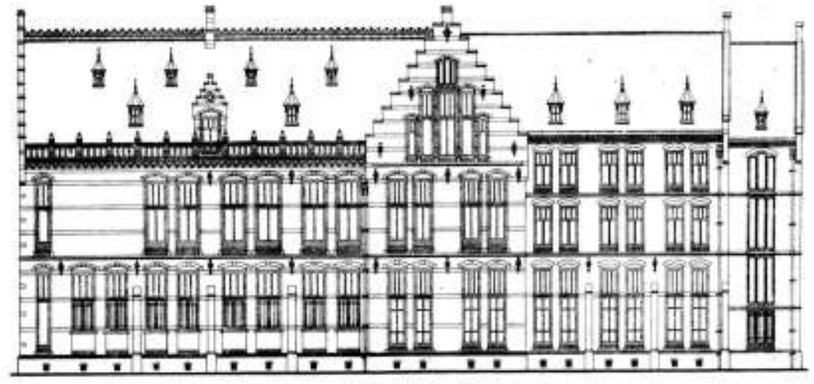

DOORSNEDE C-D

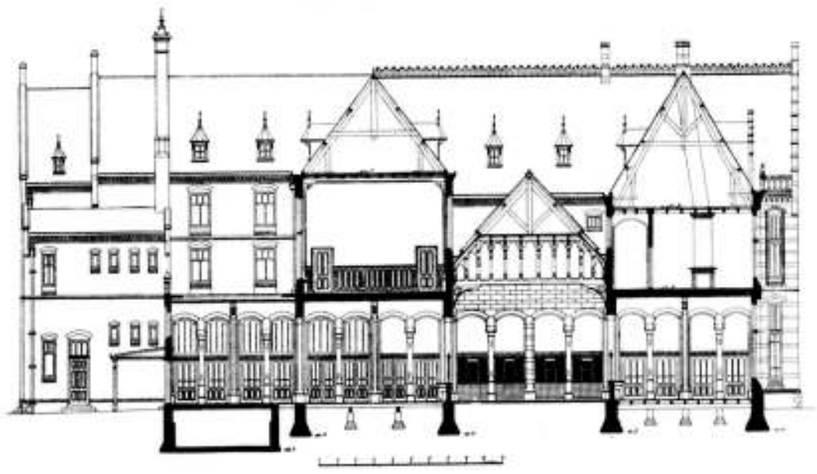

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang N°. 27.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Het vertrek is met afwisselend zwarte en witte tegels bevloerd, de schouw van al haar toebehooren voorzien, het ledikant van eikenhout, met gebeeldhouwde knoppen op de stijlen. In de benedenvakken der steenen kruisvensters is geen glas zichtbaar. De apostelen zijn in de conventioneele dracht gekleed, maar Maria draagt het gewaad van dien tijd. Het beddengoed komt geheel overeen met dat wat nog nu gebezigd wordt.

De Renaissance treedt op aan het St. Crispijns- en het St. Jansaltaar. Is zij wat het eerst betreft, nog met laat-Gothische elementen vermengd, aan het laatste vertoont zij zich reeds geheel zuiver. Het St. Crispijnsaltaar is eenigszins grof van behandeling, en doet aan de koorhekken te Monnikendam en te Haarlem denken. Meesterlijk gesneden is echter het St. Jansaltaar, welks ornamenten gelijk staan met die der zoo voortreffelijk bewerkte hekken aan de oostzijde van het koor der St. Bavokerk te Haarlem. Ieder der altaren heeft drie nissen, die met beelden gevuld zijn. Die van het eerste zijn, naar het kostuum te oordeelen, omstreeks 1525 gemaakt, die van het laatste ongeveer in 1535. Het schijnt, dat beide altaren door één meester vervaardigd zijn, die met zijn tijd medegaande, ook met het klimmen der jaren een grootere virtuositeit verkreeg. Een Nederlander was hij ongetwijfeld, even als Douwerman en Bogaert.

De kerk te Kalkar is een waar museum van houtsnijkunst. Want behalve deze altaren bevat zij ook koorbanken, van 1505—1508 door Hendrik Berends gemaakt, en in de 17e eeuw van een fijngeprofileerde bekroning voorzien. Op de bekroning staan twaalf eikenhouten beelden van apostelen in den trant van omstreeks 1450. De achterschotten der banken prijken met traceeringen, waaruit al de vindingrijkheid der laat-Gothiek spreekt. De zijschotten zijn met figuren van heiligen versierd, die even mooi gecomponeerd als uitgevoerd werden. Ofschoon bij de misericordes de houtsnijders hun vernuft als gewoonlijk vrijen teugel hebben gelaten, ontbreken toch de al te gewaagde voorstellingen, die men elders wel vindt.

Boven den noordelijken ingang is Christus aan het kruis, met Maria en Johannes daarnaast, geplaatst. Deze reusachtige houten beelden hadden voorheen hun plaats boven een thans niet meer bestaande koorafsluiting. In 1520 gemaakt behoort de groep tot de beste werken uit dien tijd. In het bijzonder het beeld van Maria komt het beroemde, dat het Germaansche Museum te Neurenberg bezit, zeer nabij.

De 15e-eeuwsche doopvont en de 16e-eeuwsche banken ofschoon merkwaardig genoeg, merkt men tusschen zooveel andere kunstvoorwerpen van meer belang haast niet op. Maar de groote luchter is een te zeldzaam werk, dan dat dit een bezoeker ontgaan zou. Reeds het materiaal, eikenhout, is ongewoon. Aan een ijzeren stang hangend, zien wij hier een zeskant voetstuk, met nissen, waarin de koningen van Juda zijn aangebracht. Op het voetstuk staat Maria, door stralen omgeven en door engelen gekroond. Haar omringen ranken, waarin Christus voorgeslacht als bloemen geplaatst zijn. De zes armen, voor de kaarsen bestemd, zijn uit ijzer gesmeed, en aan het voetstuk bevestigd.

De kerk te Kalkar is ook daarom voor Nederlanders belangrijk, omdat zij kunstwerken bevat, haar door den in 1578 hierheen gevluchten Amsterdamschen Burgemeester Cornelis Jacobsz. Brouwer, gezegd Bam, geschonken. Een schilderij, met de kruisiging en de knielende familie is een niet zeer belangrijk werk van 1592. Maar hoogst merkwaardig is het huisaltaar, als een der zeldzame werken, te Amsterdam vóór de Hervorming gemaakt, die bewaard bleven. In een breede gesneden houten lijst, deels zwart deels verguld, en in de Renaissance van pl. m. 1560 gehouden, bevinden zich twee reliefs van albast, die de kruisiging en de afneming van het kruis verbeelden. Op de luiken zijn de vader en moeder van den Burgemeester voorgesteld.

In de sacristie is de groote zilveren monstrans te zien, die in 1549 voor de oude of St. Nicolaaskerk te Amsterdam gemaakt werd. De familie Brouwer heeft die hier in veiligheid gebracht, en haar in 1619 aan de St. Nicolaaskerk te Kalkar geschonken. Zij is meer dan 1 M. hoog, en overtreft in afmeting en zwaarte de meeste andere monstransen, die bestaan. In de ordonnantie vindt men Gothiek en Renaissance dooreengemengd. Engeltjes, een beeld van Maria en van St. Nicolaas zijn als versiering aan gebracht.

Waarschijnlijk ook uit Amsterdam afkomstig is een eikenhouten stoel in de sacristie. Het Rijks-museum aldaar bezit er een soortgelijke.

Het raadhuis te Kalkar, in gebakken steen uitgevoerd, doet met zijn tinnen aan de oudste deelen van dat te Haarlem denken. Een groote lindenboom, met banken er om heen, staat tusschen kerk en raadhuis, en geeft aan de markt een ongemeen cachet. Van binnen bevat het raadhuis niets bezienswaardigs. Maar van buiten is het met zijn achthoekigen traptoren en zijn hoektorentjes zoo schilderachtig als men maar verlangen kan. En de 15e eeuwsche huizen, die zoo talrijk aan het plein bewaard bleven, maken dat de Markt te Kalkar een geheel is, waarvan de wedergade maar zelden voorkomt. Men waant zich in een stadje van West-Vlaanderen verplaatst.

De architectuur der gevels wijst op Nederlandschen invloed. De trapgevels hebben kanteelen en vertoonen dus de vormen, die ook het vroegere Hof van Holland in de Warmoesstraat te Haarlem te zien gaf. Van gehouwen steen is maar een zeer beperkt gebruikt gemaakt.

Wie tijd heeft kan van Kleef per spoor ook naar Goch gaan, waar hij een fraaie kerk uit de 14e en 15e eeuw zal vinden, die oorspronkelijk drie beuken van gelijke hoogte bezittend, later, nadat de zuidelijke beuk was afgebroken, aan die zijde van een veel hoogere en breedere werd voorzien, die als het ware een kerk op zichzelf vormt. De doopvont, in 1516 door Jan Abels gemaakt, een 16e eeuwsche kaarskroon, en een 17e eeuwsche predikstoel verdienen hier bezichtigd te worden. Goch bezit ook nog een middeleeuwsche poort, een gevel uit de 15e, en enkele fragmenten uit de 16e eeuw.

Een bijzonder goed bewaarde Romaansche kerk wordt te Wissel, een dorp noordelijk van Kalkar aangetroffen. Zij is uit de 12e eeuw, en vertoont het type der Utrechtsche werken van dien tijd. Alleen het koor is Gothisch; zeer merkwaardig zijn de terwederzijden daarvan geplaatste Romaansche torens. De vormen ofschoon eenvoudig, vertoonen den stijl in al zijn zuiverheid. De geheele kerk is overwelfd; zij bevat een doopvont uit de 12e eeuw, gelijk aan die uit Groenlo, welke thans in het Rijks-museum bewaard wordt.

DE WILDE OLIJFKRANS.

Onder de werken van Ruskin is dat, hetwelk „The Crown of Wild Olive" heet, wel een der meest aantrekkelijke. Men vindt hier lezingen op verschillende plaatsen en bij verschillende gelegenheden gehouden, saâmgevoegd. De titel is ontleend aan de laatste lezing, waar Ruskin, Carlyle's werk over Frederik den Grooten als onderwerp behandelend, de opmerking maakt, dat een vorst, die „Vrederijk" heet eer een

krans van olijfgroen dan een gouden kroon voegt.

Voor beoefenaars der bouwkunst heeft vooral de tweede lezing belang. Zij is genaamd „Handel" en werd voorgedragen in het stadhuis te Bradford, toen de bewoners dier stad een beurs wilden laten bouwen.

Reeds het begin is karakteristiek. Men stelle zich voor, welke gezichten de Amsterdammers gezet zouden hebben, als in het heetst van den beursstrijd een redenaar hen dus had toegesproken.

„Mijn waarde vrienden in Yorkshire! Gij hebt mij uitgenoodigd, naar uw heuvelland te komen, om u mijn meening te zeggen omtrent de beurs, die gij wilt laten bouwen. Maar, ik vraag u ernstig om vergeving, zoo ik u teleur ga stellen; want dit onderwerp zal ik niet behandelen. Over die beurs zou ik maar weinig weten te zeggen. Als ik over andere dingen ga spreken, dan doe ik dit, omdat ik moet. Gij zoudt reden hebben, mij uw vergiffenis te onthouden, als het alleen een gril van mij was, die mij een ander onderwerp deed kiezen, dan wat gij mij verzocht hebt, te behandelen. Maar ik kan nu eenmaal niet spreken over iets, dat mij onverschillig is. En het spijt mij, u reeds dadelijk te moeten mededeelen, dat uw beurs mij geheel koud laat.

„Had ik nu, toen uw uitnoodiging in mijn bezit kwam, u geantwoord, dat ik niet komen zou, omdat de beurs van Bradford mij geen zier schelen kan, dan zoudt gij boos op mij geworden zijn, daar gij zooveel onverschilligheid niet bij mij hadt verondersteld. Daarom ben ik gekomen, en hoop, dat gij mij geduldig zult aanhooren nu ik u ga zeggen, waarom ik over het onderwerp niet spreek, ofschoon ik het, bij vroegere gelegenheden, zoo gaarne deed, vooral voor een zoo aandachtig gehoor als het uwe.

„Waarom ik niet om die beurs geef? Omdat *gij* er geen belang in stelt. Laat ons de zaak maar eens nagaan; gij, die mannen van zaken zijt, begrijpt mij best, doch het kan geen kwaad, uw geheugen eens op te frisschen. Gij gaat nu 30.000 pond sterling uitgeven, dat is, voor u allen te zamen, niemendal. Als ik een nieuwe jas noodig heb, dan is dat voor mij een veel gewichtiger financieel vraagstuk, dan het bouwen eener nieuwe beurs voor u is. Maar gij wilt, zoo goed als ik, toch waar voor uw geld hebben. Gij weet, dat een beurs in velerlei stijl kan gebouwd worden; gij wilt u niet graag bespottelijk maken; gij hebt gehoord, dat ik nog al naam heb als vervaardiger van bouwkunstige mode-platen; gij hebt mij laten komen, om u in te lichten, wat de laatste smaak is, wat op het oogenblik de meest gewilde artikelen zijn, die de bouwkunstleveranciers in voorraad hebben.

„Maar gij moet het mij vergeven, als ik u zeg, dat gij geen goede bouwkunst geleverd kunt krijgen alleen door iemand om raad te vragen. Alle goede bouwkunst is de uitdrukking van het leven en den aard eens volks, zij wordt alleen voortgebracht als een volk smaak heeft en ijverig de schoonheid zoekt. En gij moet over smaak niet te gering denken, want maar weinigen zijn het met mij eens, dat goede smaak een hooge uitdrukking van zedelijkheid is. Mijn tegenstanders zeggen, dat smaak en zedelijkheid niets met elkander hebben uit te staan. Zij willen van mij alleen hooren wat mooi is; maar voor mijn preeken bedanken zij.

„Staat mij daarom toe, mijn geliefkoosde stelling nog eens toe te lichten. Smaak is niet alleen een teeken, een uiting van zedelijkheid — hij is de zedelijkheid zelf. Er is niets, dat zoo treffend bewijst, wat een levend schepsel is, als het antwoord op de vraag, waar het van houdt. Zeg mij, waar gij van houdt, en ik zal u zeggen, wie gij zijt.

Het zedekundig betoog, dat nu volgt, zullen wij overslaan, niet omdat het onbelangrijk is, doch wijl het in een blad als het onze minder op zijn plaats zou zijn. Wij vatten den draad weer op, waar Ruskin tot de bouwkunst terug keert.

„Maar gij vraagt mij, ongeduldig, wat dit alles nu met den voorgenomen bouw uwer beurs te maken heeft. Lieve vrienden, antwoord ik u, het staat er in het nauwst verband mede. Gij hebt mij verzocht hier te komen, omdat gij belang steldet in wat ik vroeger geschreven heb; gij moet dus weten, dat alles wat ik over bouwkunst opmerkte beoogde, aan te toonen, dat goede smaak en zedelijkheid hetzelfde zijn. Het boek dat ik „De zeven Lampen der Bouwkunst" noemde, werd geschreven om te doen zien hoe door zedelijk voelen de magische krachten ontstonden waaraan elke goede bouwkunst haar aanzijn dankt. Met mijn „Stones of Venice" wilde ik niets anders bewijzen, dan dat de Gothische bouwkunst van Venetië voortkwam uit en overal wees op een tijd van zuivere vaderlandsliefde, van huiselijke deugden; dat daarentegen de bouwkunst der Renaissance sprak van ontrouw aan het vaderland, van zedelijk verval.

„Nu vraagt gij mij in welken stijl tegenwoordig het best gebouwd kan worden. Gij weet nu, hoe ik over deze twee stijlen denk, daarom vraag ik u, of gij als Christenen of als Ongeloovigen bouwen wilt. En daarenboven vraag ik u of gij het doen wilt als eerlijke Christenen of als eerlijke Ongeloovigen. Op zulke vragen zijt gij niet gesteld. Maar het is mijn schuld niet, dat zij belangrijker zijn dan uw geheele beurs; konden zij goed beantwoord worden, dan zoudt gij met uw beurs dadelijk gereed zijn.

„In al mijn werken heb ik gepoogd aan te toonen, dat bouwkunst alleen dan goed is, als zij zich in dienst stelt van het geloof — zij is slechts te vinden bij een vroom en deugdzaam, niet bij een ongeloovig volk. Maar terwijl ik dit trachtte te bewijzen wilde ik tevens doen uitkomen, dat goede bouwkunst niet *kerkelijk* behoeft te zijn. De menschen denken meestal dat de godsdienst alleen de zaak der geestelijkheid is, maar dat zij zelven er niet mede te maken hebben. Hooren zij dus van iets, dat in betrekking staat tot den godsdienst, dan meenen zij dat daarmede de leeraars of priesters bedoeld worden. Deze dwaling heb ik altijd bestreden.

„Goede bouwkunst is het werk van goede, geloovige menschen; daarom zult gij, als de meesten, zeggen dat goede bouwkunst alleen door de geestelijkheid, niet door leeken gemaakt kan worden. Maar ik antwoord u neen, duizendmaal neen; goede bouwkunst is altijd het werk van de gemeenschap, nooit dat van de geestelijkheid geweest. Wat, zegt gij weer, die prachtige kathedralen, de trots van Europa, zijn die dan niet gemaakt door de meesters, aan wie wij de Gothiek danken? Neen, zij hebben de Gothiek bedorven, die meesters. De Gothiek danken wij aan het kasteel van den baron, aan de straten der burgers. Daar is zij ontstaan door de denkbeelden, de handen, de vaardigheid van vrije burgers en krijgshaftige koningen. De monnik gebruikte haar slechts als iets, dat het bijgeloof in de hand kon werken; toen dit bijgeloof een schoone dwaasheid geworden was, toen de beste harten van Europa nutteloos in kloosters droomden en tobden toen de kruistochten zooveel woede wekten en zooveel geloovigen te vergeefs zich opofferden — in dien tijd van averechtschen godsdienst en doellooze oorlogen, bloeide de Gothiek, wekte zij de

verbeelding op, droomde zij haar onzinnigste droomen; zoo ging zij te gronde.

„Ik hoop, dat gij mij nu goed zult begrijpen, als ik u ga zeggen, wat ik u dezen avond vooral zeggen wilde — dat iedere groote bouwkunst het gevolg is geweest van een groot geloof bij een volk. Dat geloof moet er zijn, overal, niet als uitsluitend bezit van geestelijken, niet als een godsdienstleer, niet als een geheimschrift van enkele ingewijden; het moet wezen de mannelijke taal van een volk, dat welbewust één doel nastreeft, dat beslist trouw blijft aan de geschreven wetten van een onbetwijfelde godheid.

„Tot dusver zijn er drie scholen van bouwkunst in Europa geweest. Ik zeg in Europa, omdat Azië en Afrika door zulke geheel andere rassen bewoond worden, dat de bouwkunst, daar ontstaan, thans buiten bespreking kan blijven. Alleen wil ik u verzekeren, dat wat goed of groot is in Egypte, in Syrië, in Indië, even goed of groot zou zijn, als het aan deze zijde van den Bosphorus gebouwd ware.

„Wij, in Europa, hebben drie groote godsdiensten gehad; de Grieksche, die beduidde de vereering van een wijze en machtige godheid; de Middeleeuwsche, die aan een richtende en troostende godheid geloofde; die der Renaissance, bedoelende de aanbidding eener trotsche en schoone godheid. Er bestaat nu nog een vierde goddienst, doch eer ik daarover spreek, wil ik eerst die drie oude verklaren.

„De Grieken vereerden de wijsheid; wat in strijd met hun godsdienst was, beschouwden zij daarom als dwaasheid. Uit Jupiter, den god van den Dag, voor wien niets verborgen was, kwam Athene gewapend te voorschijn. Haar aegis en haar schild met het Medusahoofd beduiden de smart, die onvolledige kennis iemand veroorzaken. Maar volmaakte wijsheid schenkt overwinning en rust; daarom is Athene met olijfgroen bekranst en draagt zij de speer, waartegen geen verweren baat.

„Zoo stelden zich de Grieken de zuiverste godheid voor, en zoowel in hun dagelijksch leven als in hun kunst zochten zij naar deze stralende, kalme, onweerstaanbare wijsheid. Zij wilden als mannen steeds wijs en met beslistheid handelen; liefde en hoop golden bij hen niet; zij waren steeds koel beraden, want als zij faalden kenden zij geen troost, voor hun zonden bestond geen vergeving.

Toen kwam in Europa het Christelijk geloof, het geloof der vertroosting. Het leerde de vergeving der zonden; daardoor kwamen de Christenen er toe, zonde en ziekte te verheerlijken, omdat zij meenden, dat de genezing daarvan hooger stond, naar mate er meer te genezen viel. In de kunst ziet men hoe voortdurend zonde en ziekte, en de wijze, waarop daarvan een denkbeeldige verlossing mogelijk werd geacht, de onderwerpen leveren. De bouwkunst wordt geboren deels uit droefgeestigheid en zucht naar het hoogere, deels uit zeer aardsche neigingen. Als het volk bouwt is de laagstaande architectuur het gevolg; maar als edele mannen bouwen, wordt het hoogste bereikt.

„Merkt nu op dat beide deze godsdiensten — de Grieksche en de Middeleeuwsche — te gronde zijn gegaan omdat zij het hun gestelde doel niet meer poogden te bereiken. De Grieksche godsdienst der wijsheid ging in valsche wijsbegeerte onder. De Middeleeuwsche godsdienst der vertroosting ging te niet, toen die troost voor geld te koop werd aangeboden.

„Toen volgde de godsdienst van het genot; hij begon met pret en pleizier, en eindigde met de guillotine.

„Al deze godsdiensten hebben wijdsche tempels gebouwd. De Griek vereerde de wijsheid en bouwde het Parthenon, tempel der Maagd. De Middeleeuwsche vereerde de vertroosting en bouwde ook tempels voor de Maagd, — voor Onze Lieve Vrouw der Verlossing. De Renaissancist vereerde de Schoonheid en bouwde het Vaticaan en Versailles.

„Zegt mij nu eens wat gij vereert, en wat gij bouwt, Ik versta hier onder vereering, wezenlijke, daadwerkelijke, voortdurende vereering, die het geheele leven doordringt, die tot den dood blijft. Wij hebben wel een godsdienst tegenwoordig, maar die doordringt ons leven niet, en is hoogstens goed genoeg voor den Zondag. Er is wat anders, waaraan wij zes zevenden van ons leven wijden. Hoe heet de godin, die wij zoo onophoudelijk aanbidden? Ik zou haar willen noemen de „Godin van het Welslagen", of „Britannia Agoraia". In Griekenland had men immers wel Athena Agoraia, Minerva van de Markt.

„Aan de „Godin van het Welslagen" is alles gewijd, wat gij bouwt. Als ik u nu zou voorstellen, om een kathedraal of een acropolis op een uwer heuvelen te stichten, zoudt gij mij uitlachen. Gij hebt immers uwe stations, grooter dan ooit een acropolis was, gij hebt uw fabrieksschoorsteenen, hooger dan kerktorens, gij hebt uw fabrieken, uw kantoren, uw beurzen — alles gebouwd voor uw groote „Godin van het Welslagen"; zij beheerscht uw bouwkunst, zoo lang gij haar dient; vraag mij nu niet hoe gij, haar ter eer, bouwen moet, Dit weet gij veel beter dan ik.

„Er zou misschien wel een goede bouwvorm voor een beurs te vinden zijn, als er maar iets heldhaftigs was in hetgeen op zulk een beurs geschiedt. Die handelingen, die heldendaden konden dan in de gevels gebeeldhouwd worden. Want alle schoone bouwkunst verlangt beeldhouw-of schilderwerk, en daarvoor zijn onderwerpen noodig. En als zulke onderwerpen kiest men, overal in de wereld, de heldendaden, die verricht werden. De Griek schildert zelfs op zijn potten Hercules, die den leeuw doodt, Apollo, die slangen doodt, Bacchus, die reuzen verslaat. De Christen versiert zijn gebouwen met engelen die duivelen overwinnen, met martelaren, die den goeden strijd strijden. Maar zulke onderwerpen passen niet bij uw beurs. Christus gaf geen aanwijzingen voor het versieren van beurzen; dat Hij de wisselaars uit den tempel dreef, schijnt er zelfs op te wijzen, dat Hij met beurszaken niet op had."

En dan besluit de redenaar met een scherpe veroordeeling van het hedendaagsche leven, dat alleen op het doen van zaken, op het zoo snel mogelijk verkrijgen van kapitaal gericht is. De brave burgers van Bradford zullen Ruskin bij die gelegenheid zeker als niet toerekenbaar beschouwd hebben.

Want de spreker heeft zijn gehoor allerminst gespaard. Hij vindt het dwaasheid, een beurs te gaan bouwen, die reeds alleen daarom, dat zij voor geen verheven doel dient, niet schoon kan zijn. De fabrikant en de handelaar met hun dwaze weelde worden vergeleken met de menschen, die hen in het verkrijgen daarvan bijstaan, zonder er ooit iets van te krijgen.

Het besluit is, dat er geen bouwkunst mogelijk zal zijn, eer de menschen beseffen, dat niet ieder slechts op zijn eigen voordeel bedacht moet zijn, maar dat allen het belang van allen behoort voor te staan.

Hoe welsprekend dit betoogd wordt zal degeen, die het oorspronkelijke opslaat, met genoegen lezen.

NIEUWE BOUWMATERIALEN.

Platen van cementsteen zijn weliswaar geen nieuw bouwmateriaal, maar toch kan de toepassing daarvan tot oeververdediging, met name ter vervanging van krammat, nieuw genoemd worden.

De firma J. en A. den Boer, cementfabrikanten te Nieuw Lekkerland brengt voor dit doel platen in den handel waaromtrent zij ons het volgende mededeelt:

„Bedoelde platen werden meermalen tot het bekleeden van rivierdijken en boezemkaden toegepast met name aan vischkaden langs zalmvisscherijen, onderanderen in het Spui, terwijl wij de benoodigde platen voor een vischkade onder Puttershoek bij Dordrecht leverden; ook aan een boezemkade te Ouderkerk a/d. IJsel werden onze cementst. platen met succes gebruikt. De bewerking is eenvoudig. Wanneer het talud goed vlak is afgegraven kunnen de platen daarop zóó worden neergezet; bij uitzondering wordt daaronder een laagje bladriet aangebracht. Het is niet noodig de voegen dicht te maken, in sommige gevallen is dit zelfs ongewenscht, vooral daar waar gras enz. in de voegen wil groeien; door dit laatste verkrijgt men dicht werk en blijft de glooiing veerkrachtig."

„Zelfs leverden wij in het vorig jaar voor proef een 400 M2. aan het Waterschap de Roiale Polder te Lage Zwaluwe die goed is geslaagd; deze platen waren echter 13 cM. dik."

„Met „ter vervanging van krammat" bedoelen wij dit werk telken jare terugkomt en dan voordeeliger cementst.platen kunnen gebruikt worden. De prijs met inbegrip van zetten is voor platen 0,50 × 0,50 M. dik 0,10 M. ƒ 1,60 per M2."

De firma Henri Huinck en Alexander Imhofe brengt onder den naam van Opaline een nieuw soort van wit (ook wel geaderd) marmerglas in den handel.

Het wordt geleverd in dikten van 6 tot 30 à 35 m/m. In de dikten van 6 en 8 m/m. zijn verkrijgbaar tegels en platen in alle afmetingen tot eene oppervlakte van 1M2; de andere dikten zelfs in grootere bladen, b.v. in de dikte van 10 à 12 m/m. tot 400 × 200 cM. en grooter nog.

Opaline is aan de eene zijde glad (niet gepolijst maar gewalst) en aan de andere zijde ruw, mede ter bevordering van de aanhechting, kan echter aan één of aan beide zijden worden gemat, gepolijst en voorts bewerkt als spiegelglas, dus geboord, geslepen en gebogen, en naar elke teekening in het vuur gedecoreerd zooals porcelein en aardewerk.

Voor muurbekleeding hebben groote platen het voordeel, dat het aantal voegen gering behoeft te zijn, terwijl de kanten door eene bizondere bewerking zóó zuiver kunnen zijn, dat de naden of voegen tot het uiterste worden teruggebracht.

De aanhechting van tegels en platen tot ½ M2. geschiedt in den regel door eene laag (5 à 10 m/m. dik) cementmortel (beste langzaam bindende met grof zand; de ruwe zijde moet goed worden schoongemaakt en gelijkelijk bevochtigd; grootere platen worden op dezelfde wijze aan den wand vastgegoten. Indien de platen worden ingemetseld, is het raadzaam om ze te stellen op een strook lood of vilt. Bij zeer groote platen heeft de bevestiging plaats door haken of lijsten in opaline, glas, porcelein, aardewerk, metaal of hout.

Uit het bovenstaande kan men gereedelijk opmaken, voor welke veelzijdige toepassing deze glassoort geschikt is, terwijl zij in het bijzonder ook voor de electrotechniek wordt aanbevolen.

Engelsche stalinrichtingen zijn op zich zelf voor ons ook niets nieuws, maar toch meenen wij, dat de „Milton Stable Fittings" die door de firma Jan Hamer & Co, te Amsterdam worden ingevoerd vermelding verdienen.

Uit het catalogusje dezer dagen door genoemde firma verspreid kan men zien, dat het rossenbedwingende Albion in de huisvesting en verzorging zijner paarden nog steeds aan den spits staat.

Toch behooren de in het boekje geillustreerde voorbeelden niet tot de luxe-inrichtingen, zij dragen het kenmerk van solieden eenvoud.

Watde kosten betreft, zijn de Engelsche stalinrichtingen misschien niet bepaald goedkoop, maar toch, wanneer men de prijzen van thans vergelijkt met die van een twintigtal jaren geleden zal het verschil zeker belangrijk zijn.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Door het gemeentebestuur van Dresden is een prijsvraag uitgeschreven voor een veiligheidstoestel voor Electrische Tramwegexploitatiën. De prijzen bedragen 5000, 3000 en 200 Mark, die aan de drie beste ontwerpen zullen toegekend worden op 1 October a. s.

— Te Metz, waar jaren geleden overblijfselen werden gevonden van een amfitheater uit den laatsten tijd van het Romeinsche Rijk, heeft men nu een tweede, veel grooter amfitheater ontdekt. Het renperk is ongeveer 146 meters in middellijn, zoodat het amfitheater even groot is als dat van Pola en Verona en grooter dan dat te Trier. Van de prachtige inrichting getuigen vele stukken marmer, die men in het puin vond.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. **De „Haagsche Courant" schrijft: Vele leden van „Arti et Industriae" hebben gebruik gemaakt van de hun geboden gelegenheid om onder leiding van den architect, den heer L. Simons, het interessante nieuwe gebouw van de firma H Edersheim, op het Plein, te bezichtigen**

De zware eikenhouten deur, met bronzen beslag, geeft toegang tot een fraaie vestibule, versierd met Grieksch marmer in verschillende warme kleuren. Over een looper van mozaïek, komt men weldra in het ruime kantoor, eenvoudig, degelijk gemeubeld en in lichte kleuren beschilderd. Langs een wenteltrap daalt men af in de souterrains, geheel uit steen gemetseld, bekleed met ondoordringbare panteerplaten; door een massief stalen deur komt men in de ruime kluis, voor het bewaren der geldswaarden bestemd.

Achter het kantoor bevindt zich een tuin, waarachter een gebouw voor vergaderingen. Hieronder zijn de souterrains bestemd voor de centrale verwarming, die door onderaardsche gangen met de vestibule in verbinding staan. Naast het kantoor, aan de voorzijde, ligt het fraaie bureau der firmanten, dat evenals de bovenvertrekken met smaak en gemak is ingericht. De trap naar de bovenverdieping, in paars met koperen omvatting der leuningen, voert naar de hal van het woonhuis, met eiken parketvloer, lichtgeelbruine muurbeschildering en deuren en betimmeringen in de kleur van de trap gehouden. Aan de oostzaal grenst een rookvertrek met serre, vanwaar een trap voert naar den tuin. Alle vertrekken en de souterrains zijn electrisch verlicht.

— Tot deelneming aan de eindexamens der Polytechnische School te Delft hadden zich aangemeld:

Voor art. 60 (technoloog) 20 candidaten; — voor art. 61 (civiel-ingenieur) 70; — voor art. 62 (bouwkundig ingenieur) 8; voor art. 63 (scheepsbouwkundig ingenieur) 2; — voor artt. 63 en 64 (scheepsbouwk. en werktuigk. ingenieur) 1); — voor art. 64 (werktuigkundig ingenieur) 47; en voor art. 65 (mijn-ingenieur) 20.

Van deze candidaten hebben zich vóór of gedurende het examen teruggetrokken: voor art. 61 4 candidaten; — voor art. 63 1; — voor art. 64 6; — en voor art. 65 1.

Verder hebben zich nog aangemeld: voor het 1e gedeelte art 60 39 candidaten; — voor het 1e en 2e ged. art. 60 2; — voor het 2e ged. art. 60 17; — voor C 1e gedeelte art. 64 21; voor C 1e ged. art. 65 4. Van dezen hebben zich eveneens vóór of gedurende het examen teruggetrokken: voor het 1e gedeelte art. 60 6 candidaten; — voor het 2e ged. art. 60 1; — voor C 1e ged. art 64 1.

Geslaagd zijn:

Voor het examen C art. 63 (scheepsbouwkundig ingenieur): B. W. Van Vliet.

Voor het examen C art. 65 (mijnen-ingenieur): J. van Braam Houckgeest, P. N. Degens, C. G. van Dusseldorp, B. von Faber, A. J. Gouka Jr., J. A. Grutterink, C. A. van Goudoever de Jong W. A. Knol, C. Moerman, J. Sonneveld, P. Tesch, J. de Vries.

Voor het examen C art. 64 (werktuigkundig ingenieur): E. P. Haverkamp Begemann, P. C. Boogaardt, J. H. O. Bunge, E. O Douwes Dekker. R. J. Dijkhuis, K. M. A. Enthoven, F. Feith, H. Goedkoop, F. C. A Grote. H. S. Hallo. B. J. H Herweijer. A. M. Hubregtse, A. E. Jurriaanse, A. Korving, D Kos, F. Muller Jzn., B. S van der Ploeg, J H. Poppink, D. Postma, J. A. Roos, Th. Rosskopf, W. H. van Schouwenburg, K. G Simon, H. L. Slinkers, C. Spruit Jr., F. H. Stoll, W. Veenhoven Azn., B. W. van Vliet.

Voor het examen B art 60 (technoloog): M. C. Braat Jr, P. H. Hendriks, H. Jonker Czn., F. Kaeman, E d Kruyff, J. G. Maschhaupt, F. A Meihuizen, N. J. A. Roldanus, H J Scholte, M. Snel, N. L. Söhngen, W. O. 't haarup van Tienen, P W. M. Trap Jr., E. C. Verseboor en C M M. Vrins Hzn.

Voor het examen C art. 62 (bouwkundig ingenieur): J Gratama, R. C. H Schüngel en J. G. Wattjes.

De uitslag van de overige examens, welke nog worden voortgezet, zal vermoedelijk 4 Juli bekend gemaakt kunnen worden

AMSTERDAM. **In een dezer dagen in het Nutsgebouw gehouden vergadering van de afdeeling Amsterdam van de Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid kwam in behandeling een voorstel van het hoofdbestuur, tot ontbinding der Vereeniging en aansluiting bij de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering van Nijverheid, waarop door het afdeelingsbestuur een'ge amendementen waren ingediend. Deze raakten niet het beginsel der fusie, maar hadden de strekking, in hoofdzaak om te verzekeren het goede voortbestaan van de inrichtingen, welke de afdeeling Amsterdam bezit. Voorts wenschte het afdeelingsbestuur, dat ook zou worden voortgegaan met het verstrekken van getuigschriften en medailles aan werklieden, voor langdurigen, trouwen dienst.**

Na eenige discussie en nadat van verschillende zijden de verzekering was gegeven, dat de instellingen zouden blijven voortbestaan en dat ook in ander opzicht het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid in den geest der amendementen werkzaam zou zijn, werd het voorstel tot fusie ongeamendeerd aangenomen.

ROTTERDAM. **Men schrijft van hier aan het *Handelsblad* o. a.: Onze stad is een opmerkelijk mooien gevel rijker geworden. De O. L. Vrouwenkerk, aan de Wijnhaven, verbouwd volgens het plan van den architect Jac. van Gils, zal binnen weinige dagen weder opengesteld worden voor den dienst Welk een verbetering, in vergelijking met het sombere en karakterlooze bouwsel van vroeger, dat dateerde van ruim een halve eeuw geleden. De façade, in zandsteen en hardsteen opgetrokken, maakt een indruk van voornaamheid en ernst; alle gedachte aan wereldsche wuftheid is er vreemd aan gebleven. 't Is op onze schilderachtige haven een karaktervol stuk architectuur, in lijn en versiering herinnerend aan Byzantijnschen bouwtrant, een wezenlijk sieraad van onze stad, volkomen vrij van de wat pretentieuze originaliteit, waaraan modern bouwwerk dikwijls mank gaat**

We werden in de gelegenheid gesteld het gebouw van binnen te zien, en vonden onzen indruk, door den gevel opgewekt, bevestigd. Er is ruimte, licht en stemming.

In een der plafondvakken is een Madonna met Kind aangebracht, van onzen stadgenoot P. C. de Moor. Het stuk trekt de aandacht door het voorname der behandeling: zoowel expressie als kleur lijkt ons volkomen

Deze versiering van één vak, bij wijze van proef uitgevoerd, is de voorbereiding van een voltooiing in dien geest van de overige vakken en van de nu nog kale wanden. Men zal daartoe overgaan zoodra de geldmiddelen zulks toelaten. Ondanks het onvoltooide maakt het geheel een beslist gunstigen indruk.

— Het groote aantal sollicitanten, die in verschillende soorten van werkkring of betrekking in Zuid-Afrika wenschen te worden geplaatst en daartoe medewerking of ook voorschot van de Nederlandsche Maatschappij tot Handhaving van Stamverwante Belangen in Zuid-Afrika te Amsterdam hebben aangevraagd, is in de laatste dagen weder zeer snel gestegen en gaat bijv. enkel in het tijdvak van 5 tot 24 dezer de 600 te boven. Onder zulke omstandigheden is het voor den Directeur ondoenlijk ieder schrijven hoofdelijk te beantwoorden, ook wanneer daarvoor het briefport werd ingesloten. Intusschen is van de aanbiedingen nota genomen en zijn de sollicitanten ingedeeld overeenkomstig de eigen opgave van vak en bekwaamheid (waaromtrent te gelegener tijd onderzoek is voorbehouden). Zoodra betrouwbare berichten uit Zuid-Afrika eene nadere mededeeling aan sollicitanten mogelijk maken, zal daarvan aan allen kennisgeving geschieden.

UTRECHT. **De aangevangen herstelling van den Domtoren bracht een opmerker op het idée een goed woordje te doen voor een ander monument, dat ook 'n beetje steun op z'n ouden dag zoo hoog noodig heeft, namelijk de Jacobistoren, waarvoor de niet overbodige wensch werd geuit hem eens een meer oogelijk aanzien te geven. Het is ongeveer 60 jaren geleden dat de laatste belangrijke herstelling aan dien toren plaats had; het moet in 1846 geweest zijn, toen het ijzeren hek om het platte dak werd aangebracht. Na dien tijd heeft wel de kerk inwendig eene algeheele verbouwing en verbetering ondergaan, maar de toren die in stedelijke handen is, bleef van zoo'n beter lot verstoken, en toch is hij waard om eens degelijk onderhanden genomen te worden. Kerk en toren schijnen gelijktijdig gebouwd te zijn. De geschiedenis vermeldt dat zij reeds in 1272 door brand hevig geteisterd werden en het bouwwerk wat wij nu aanschouwen mag dus op een ouderdom van meer dan zes eeuwen aanspraak maken.**

De toren, die nu als een onthoofde reus naast zijn betere helft staat, heeft zich vroeger in het bezit van een behoorlijke spits mogen verheugen. In het jaar 1577 echter bij de beschieting der stad door de Spanjaarden uit het kasteel Vredenburg, leverde hij een zoo geschikt mikpunt op, dat het er in de omgeving vrijwel onveilig moet geweest zijn, te meer, omdat de burgers op den omgang van den toren licht geschut hadden aangebracht om er het gehate kasteel mede te bestoken. Dat beviel aan de bezetting natuurlijk minder die niet naliet het zwakke vuur der burgers hevig te beantwoorden, zoo hevig zelfs dat een tijdgenoot er van schrijven kon: „ende dese schoten soo naeuwe nae dat toorneken, jae in een gat, mit heele cartauen witgevende grote ijsere cloten van 48 pond dat hem een ijder daarvan verwonderde". De beschieting kostte den toren zijn kop Een opschrift aan de zuidzijde in de buitenmuur aangebracht en nog te zien, herinnert aan deze ramp met het volgende versje:

„Anno 1576 hebben min die Spanguerts leet gedaen, —
Godt versacht dat ick bleef staan. —"

Maar hoe? zouden onze jongens vragen.

De „ijsere cloten", bij het bombardement rank geschoten, werden als een historische herinnering in den muur ingemetseld en de toren kreeg een nieuwe spits die in het jaar 1674 met de bekende storm, die ook de Domkerk gedeeltelijk vernielde, opnieuw werd weggerukt. Na dien kroonde een stomp lang dak het ranke bouwwerk wat nog in 1812 door de Fransche bezetting der stad gebruikt werd tot het geven van seinen naar naburige plantsoen, maar sedert is ook dat dak verdwenen en bleef de toren onthoofd staan

— Sedert eenige dagen vertoeven alhier een paar personen uit Hamburg om voor een daar aan te leggen spoorlijn werklieden aan te werven.

Wij vernemen dat er uit de verschillende bouwvakken reeds een 1500-tal personen zich hebben opgegeven en heden of morgen de reis zullen aanvaarden, waaronder er ook heel wat uit Utrecht zijn.

Voornamelijk de goede verdienste, die in het uitzicht is gesteld, verlokt tot toestemming

De bedoelde personen hebben in opdracht tot 3600 personen aan te nemen, als ze dit getal kunnen bereiken.

HAARLEM. **Het Museum van kunstnijverheid alhier ontving als legaat van wijlen Jhr. Mr. C. J. A. Quarles van Ufford twee biscuit-groepen op voetstukken van Sèvres-porselein**

De eene groep draagt op het voetstuk het opschrift:

Pour donner à l'argile une ame
Ce n'est point, à l'astre du jour, que
Promethée à dérobé la Flamme,
Il l'a savie au flambeau de l'amour.

Op de andere leest men:

Si Pigmaleon la forma
Si, le ciel anima son être
L'amour fit plus, il l'enflamma.
Sans lui que serveroit de naitre.

Aan genoemd Museum werd eveneens gelegateerd door wijlen den heer Rutgers, te Arnhem, eene met notenhout ingelegde kast, die thans in de Raadzaal is geplaatst.

Het Museum werd gedurende de maand Juni bezocht door 697 belangstellenden, terwijl 213 boek- en plaatwerken uit de aan het Museum verbonden boekerij in bruikleen naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

AMERSFOORT. **De „Nederlandsche Oudheidkundige Bond" heeft alhier zijn jaarlijksche algemeene vergadering gehouden, onder voorzitterschap van jhr. B. W. F. Van Riemsdijk**

Na ver-chillende mededeelingen hield de heer F. A Hoefer een voordracht over het „Messbildverfahren" van Geh. Baurath Meydenbauer, te Berlijn, tot het vervaardigen van bouwkundige teekeningen naar photographische opnemingen van gebouwen, door uit een perspectivi-che teekening of photographie bijv. den omtrek van een gebouw te construeeren. Spreker verduidelijkte zijn betoog met een toestelletje, dat hij voor dit doel heeft doen vervaardigen. Vervolgens gaf hij een korte uitlegging van de toestellen, welke Meydenbauer voor het vervaardigen der photographische opnemingen construeerde.

Meydenbauer's uitvinding is vooral van onschatbare waarde voor het opmeten van oude monumenten. Een gebouw als de Dom van Straatsburg zou men onmogelijk op de gewone wijze kunnen opmeten.

Na de pauze hield de heer O. G. H Heldring, voorzitter der Oudheidkundige Vereeniging „Flehité", te Amersfoort, een korte bespreki g over de belangrijkste oudheden dier stad, welke het eerst genoemd wordt in brieven van 1028 en 1050.

De naamsafleiding blijft eene gissing, doch spreker komt het voor, dat de meest juiste is van: forde door de Eem of Amer, d. w. z. een doorwaadbare plaats door de rivier. De voornaamste handelswegen van het Noorden des lands immers liepen door een doorwaadbare plaats van de Eem Dit was voor reizigers uit het Noorden de kortste en beste weg, om Wijk-bij-Duurstede en Utrecht te bereiken

Dat de eerste zendelingen van dat punt gebruik hebben gemaakt, om er het Evangelie te verkondigen, laat zich gereedelijk aannemen en al zeer vroeg verrees daar een kapel, die later werd vergroot en van een toren voorzien, welke nog bestaat. Deze kerk was vóór de voltooiing der St. Joriskerk de parochiale kerk van Amersfoort.

De oude stad is ontstaan rondom het kasteel der Heeren van Amersfoort (dat op de tegenwoordige marktplaats stond) en de Heiligegeestkapel (thans Lutherse Kerk).

Na deze inlichtingen omtrent de merkwaardigheden der stad begon men onder deskundige leiding een rondwandeling door en om de stad, waar het merkwaardigste werd bezichtigd. De verleden jaar ontdekte muurschildering wekte de algemeene belangstelling.

Om 6 uur vereenigde men zich aan een maaltijd in het hôtel op den Amersfoortschen Berg.

KAMPEN. De Gemeenteraad heeft goedgekeurd het plan „rioleering van het bebouwde deel der gemeente." Het werk zal afloopen in 8 jaren aanvangende 1903 en over het eerste jaar zal ongeveer ƒ 25000 voor dat doel worden bestemd.

VEENDAM. De Ambachtsschool alhier is 17 Juni jl. geopend. De officieele opening zal echter in deze maand plaats hebben. De correspondenten van de locale en provinciale bladen waren uitgenoodigd de nieuwe stichting te bezoeken. Door het bestuur der vereeniging voor ambachtsonderwijs „Veendam en Wildervank" en den directeur, den heer Michel, werden zij op de meest voorkomende wijze ontvangen en rondgeleid.

De school is een sieraad voor de gemeente, het terrein beeft een oppervlakte van 16 are. Het frontgebouw is 28.80 M. en heeft een hoogte van 25.50 M., het muurwerk is hoog 10.60, de geheele hoogte 14.50, het heeft 8 groote lokalen die een gezamenlijke oppervlakte hebben van 820 M², het gebouw maakt een flinken indruk en doet den architect, den heer H. Huizing, alle eer aan.

Aan de vestibule sluiten zich de ruime, lichte zalen aan, een is bestemd voor het vakteekenen, daar achter voor de smederij, daar boven is een even groote zaal voor het timmeren, daar zijn allerlei gereedschappen in groote verscheidenheid aanwezig, alsmede een lijmhaard, zeer practisch aangebracht, daar naast een groote zaal voor vakteekenen. Verder op de verdieping nog groote zalen en een vergaderingkamer voor de directie, in 't geheel 8 groote zalen en bovendien een openterrein, waar de leerlingen des zomers practisch onderwijs zullen ontvangen in het maken van steigers, opslinden van ladders, zwiepen van kozijnen, knoopen en splitsen van touwen enz., voorts zijn er ruime bergplaatsen voor hout en ijzer aanwezig.

Het aantal leerlingen, dat den cursus zal volgen, is ver boven de verwachting, nl. 20 voor smeden, en 22 voor timmeren, te zamen 48.

Uit Veendam nemen 29 leerlingen deel aan de lessen, Wildervank 7, Muntendam 1, Meeden 2, Zuidbroek 1, Onstwedde 5 en uit Anlo 3.

De stichtingskosten hebben bedragen ƒ 28 000, voor den inventaris, gereedschappen en meubelen is uitgetrokken ƒ 4800.

Het onderwijs wordt gegeven in het timmeren door den heer G. Jansma van Groningen, in het smeden door den heer H. H. Oling, in het teekenen door den heer J. van Voorthuysen, in het rekenen door den heer G. Tiemersma en in de Ned. taal door den heer W. Bieze, allen alhier.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit is A. C. Vink, voorzitter van het bestuur der Utrechtsche ambachtschool, te Utrecht, bevorderd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

— De heer S. Krombout, te Rotterdam, is in dienst gesteld als buitengewoon opzichter bij den bouw van het electrisch-lichtgebouw te Arnhem.

— De heer M. A. Verbraak, te Roosendaal, is benoemd tot assistent leeraar in het rechtlijnig teekenen aan de Stadsteekenschool te Purmerend.

— Tot directeur van de drinkwaterleiding te Alphen aan de Rijn is benoemd de heer A. J. H. Varossieau, ambtenaar ter secretarie te Aarlanderveen.

— Bij beschikking van den Minister van Koloniën van 28 Juni jl., no. 61, zijn de heeren A. Kill en B. Schumann gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederl.-Indië, om tijdelijk te worden benoemd tot opziener bij de Ombilienmijnen op Sumatra.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam Bouwkundig Uitvoerder, bekend met fortenbouw. Brieven, onder letter V 105, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Bekwaam Bankwerker op een flink dorp, tevens bekend met draaiwerk en in staat zelfstandig te kunnen werken. Brieven, onder lett. V 184, aan het Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Bouwkundig Compagnon, om met den zoon van den tegenwoordigen patroon eene sedert vele jaren bestaande en royaal ingerichte zaak in een der hoofdsteden van Zuid-Holland voort te zetten. Brieven onder No. 1173, aan het Advert.-Bureau van J. H. de Busey, Rokin 60, te Amsterdam.

— Bekwaam Gereedschap- en Werktuigmaker aan de Twentsche Electriciteits-Maatschappij, Fabriek van Electrische Machines te Enschede, volkomen vertrouwd met vervaardigen van kalibers, alsmede met stempels en matrijzen voor ijzer-perforeeren. Vast werk en goed loon.

— Bekwaam Bouwkundig Teekenaar, salaris naar bekwaamheid. Brieven franco onder lett. G. B. aan het bureau van dit blad. (Zie advertentie in no. 26.)

— Een dagelijksch Opzichter voor Toezicht op het bouwen eener Bouwmanswoning voor den tijd van pl. m. drie maanden te Alfen aan de Rijn, salaris ƒ 50 per maand. Franco brieven onder letter A, aan het bureau van dit blad voor 10 Juli 1902. (Zie advertentie in no. 26.)

— Twee tijdelijk Bouwopzichters bij de Gemeentewerte Amersfoort. (Zie advertentie in no 26.)

— Bouwkundig Teekenaar om direct in dienst te treden. Salaris ƒ 90 à ƒ 100 's maands. Schriftelijke inlichtingen worden ingewacht door den architect J. van den Ban, te Haarlem.

— Directeur aan de Gasfabriek te Den Helder. Overlegging van gezegeld adres en bewijzen van bekwaam- en geschiktheid bij Burg en Weth. vóór 10 Juli e. k. Aanvangssalaris ƒ 1800, met genot van vrije woning, vuur en licht.

— Tweede Directeur aan een Machinefabriek (Naamlooze Vennootschap) met ervaring op het bureau en in de werkplaats, liefst bekend met den bouw van Tramweg-materieel. Brieven, met inlichting omtrent opleiding, vroegere betrekkingen en verlangd salaris, onder lett. V 186, aan het Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Klerk-Teekenaar op een Technisch Bureau, een goede hand schrijvende en eenigszins bekend met rechtlijnig teekenen. Salaris ƒ 30 à ƒ 40 per maand. Brieven, onder letters K T, aan Wouters boekhandel te Amsterdam.

— Fabriekschef voor een IJzer- en Metaalgieterij. Bekwaam technicus, practisch ontwikkeld, grondig bekend met het vak. Salaris naar bekwaamheid. Brieven, onder lett. P W, aan den boekhandelaar P. B. Nieuwenhuijs, te Breda.

— Bankwerker voor vast werk, in staat zelfstandig te werken in een smederij voor het herstellen van stoomwerktuigen en goed bekend met draaiwerk. Brieven, onder lett. V 187, aan het Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Bouwkundig Teekenaar te Rotterdam. P. G. Brieven, onder No. 18343, aan het Bureau van de „N. Rott. Crt."

— Chef-Machinist, Monteurs, Machinisten en Stokers, aan het Electrisch Central Station der gemeente Groningen. Brieven vóór 15 Juli n. s. bij den Burgemeester.

— Onder-Opzichter. Brieven bij W. Tuijnman, te Halfweg, bij Haarlem.

— Bouwkundig Opzichter, bekend met détail-teekenen. Brieven, onder lett. P 695, Nederl. Kiosken-Maatsch., Rotterdam.

— Directeur-Leeraar aan de op te richten Burgeravondschool met Teekenschool te Vlaardingen. Jaarwedde ƒ 1200. Brieven, onder gezegeld adres aan Burg. en Weth. vóór 11 Juli e. k.

— Bouwkundig Teekenaar te Rotterdam, P. G. Brieven, onder lett. V K 20, aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— Bouwkundig Teekenaar, practisch ervaren. Salaris ƒ 50 per maand. Brieven, met opgave van referentiën, onder motto „Detail", aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— Practisch Opzichter, die ervaring heeft en goed en juist kan teekenen, vooral détailleeren. Zij, die als onderbaas fungeerden, genieten voorkeur. Brieven met opgave waar gewerkt, onder lett. A, aan den kantoor-boekhandel van J. P. Bladergroen, Raadhuisstraat, te Amsterdam.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

10 Bouwk. opz.-teek., 21—36 jaar, ƒ 60—ƒ 125 's maands.
2 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33 en 43 j., ƒ 95 's maands;
1 Bouwk. opz., 28 j., ƒ 60 's maands.
5 Bouwk. teek., 20 tot 23 jaar, ƒ 40 tot ƒ 70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, ƒ 55 per maand.
7 Werktuigk. teek., 20—26 jaar, ƒ 25—ƒ 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, ƒ 70 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG 12 Juli 1902. N. 28.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

ZEVENTIENDE-EEUWSCHE GOTHIEK.

Vrij algemeen wordt tegenwoordig aangenomen, dat de eerste pogingen, om na de middeleeuwen in Gothischen stijl te bouwen, omstreeks 1770 in Engeland zijn gedaan.

Toch is dit een dwaling. Wij kunnen hier in Nederland proeven van Gothiek tusschen 1640 en 1660 gemaakt, aanwijzen. En het is wel zonderling dat niemand minder dan Jacob van Campen, de man die in zijn hart zulk een Palladiaan was, en die, naar de meening zijner tijdgenooten „'t Gotsche krulligh mall" voorgoed voor „'t statigh Roomsch" had doen wijken, zich, en met beter gevolg, dan men denken zou, op de studie der Gothiek heeft toegelegd.

De aanleiding daartoe was de brand, die in 1645 de Nieuwe Kerk te Amsterdam teisterde. Bij het herstellen van dit gedenkteeken moest de middeleeuwsche stijl gevolgd worden, zou er geen groote disharmonie ontstaan met wat gespaard was gebleven. Daarom ging men aan het restaureeren op dezelfde wijs, als dit thans geschiedt. Zelfs een toren aan de westzijde der kerk zou gemaakt worden, ofschoon hij er nooit geweest was.

Het is zeer jammer, dat er in de Amsterdamsche archiefstukken uit de 17e eeuw nooit de naam van een bouwmeester genoemd wordt. De heeren vonden dat, naar het schijnt, niet de moeite waard. Wie is nu de man geweest, die tusschen 1630 en 1655 burgemeesteren en thesaurieren met ontwerpen gediend heeft? Wij weten, door Stalpaerts „Eerplicht", dat Jacob van Campen „de vinder en vader" van het Stadhuis, van den toren en van het orgel der Nieuwe Kerk geweest is. Op gezag van andere schrijvers mogen wij hem ook als den schepper van de later gesloopte Heiligewegspoort en Schouwburg noemen.

Maar er is in die jaren veel meer van stadswege gebouwd. Het ligt voor de hand, ook dit aan Van Campen toe te schrijven. In het bijzonder al wat een middeleeuwsch karakter poogt aan te nemen, moet zijn werk zijn. Want van de twee plannen, die hij voor den toren der Nieuwe Kerk maakte, was er één in middeleeuwsche vormen, en juist dit werd voor de uitvoering gekozen. Het model is nog in het Rijksmuseum te zien. Ook een gedeelte van wat uitgevoerd werd bleef aan westzijde der Nieuwe Kerk in wezen.

De brand der kerk had heel wat verwoestng te weeg gebracht. Daar de wind tijdens den ramp uit het noordoosten woei, was alleen het aan die zijde gelegen deel van het koor niet uitgebrand, zooals de daar aanwezige fraaie houten hekken van 1558 en 1622 bewijzen. Maar overigens stonden alleen de naakte muren overeind.

Nu vaststaat, dat Van Campen den toren en het orgel der Nieuwe Kerk ontwierp, terwijl tevens kan worden aangetoond, dat hij voor de tombe van Jan van Galen de teekening maakte, ligt het voor de hand, ook het overige aan hem toe te schrijven.

Bijzonder merkwaardig is de hardsteenen balustrade om het kerkdak, met de fialen daartusschen. Ik heb dit bouwdeel altijd als een werk uit de 15e eeuw beschouwd, doch een betrekkelijke kleinigheid, in het jaar 1646 voorgevallen, gaf den Oud-Raad den 30 October van dat jaar aanleiding, om zich met die balu-

strade bezig te houden, zoodat wij daarvan iets meer vernemen.

Het werd als volgt geboekstaafd: „Alsoo aen de Nieuwe kerck buyten kennisse van de Heeren Burgemeesteren en Thesaurieren twee schoorsteenen, de iene int Cantoor van de Diakenen, dander int Huysitten cantoor sijn opgehaelt soo hoog als de kap van deselve kercke; alsoo volgende de last van voorgaende Burgemeesteren geordonneert is een Crans van hartsteen om het Dack van deselve kercke te maecken; dat de nieuwe schoorsteenen het sieraet van deselve kercke 't eenemale sijn weghnemende; 't welcke bij de heeren Burgemeesteren en Oudt-Burgemeesteren in communicatie is geleyt en daerop geresolveert de schoorsteenen te doen afbreecken." Tot dit werk werden geauthoriseerd „Dirck Wijnants, onder fabryck, Pieter Michiels, statstimmerman en Philips de Vos, stadsmetselaer."

Uit dit alles blijkt, dat de „Crans van hartsteen om het Dack", dat is de tegenwoordige balustrade, in 1645 en 1646 gemaakt moet zijn.

Het is wel zonderling, dat geen andere aanteekening, op een zoo belangrijk werk als de herstelling der Nieuwe Kerk betrekkelijk, te vinden is. Nog vreemder mag het heeten, dat, blijkens de staten der wedden van die jaren, de stad geen meester-steenhouwer in haar vasten dienst had. Pieter en Willem de Keyser leefden wel, en zij zullen ongetwijfeld aan het hoofd der stads-steenhouwerij hebben gestaan, doch niet, gelijk hun vader, als ambtenaren op een vaste jaarwedde.

Vele traceeringen in de vensters moeten in dezen tijd vernieuwd zijn; doch alleen wie zeer goed in de latere Gothiek thuis is, zal dit bemerken. Maar waar zelfstandig scheppend moest worden opgetreden, zooals aan het nieuwe portaal, waarvan de oostelijke koorkapel voorzien werd, is een eigenaardige vermenging van Gothiek en Baroque elementen ontstaan.

Ook de beroemde predikstoel en het kleine orgel der kerk, ja zelfs het niet minder vermaarde koperen koorhek vertoonen een soortgelijken stijl. Het eerstgenoemde kerkmeubel is door Albert Vinckenbrinck in 1649 voltooid, en daar zijn naam er verscheidene malen op voorkomt, heeft men den houtsnijder ook als den ontwerper beschouwd. En vele onderdeelen zullen ook wel van zijn vinding wezen. De ordonnantie van het geheel, die ongetwijfeld naar een laat-Gothisch voorbeeld gevolgd is, moet evenwel van een andere hand zijn. Het koorhek geeft dezelfde eigenaardigheden te zien. Maar toch is de indruk, die de beide kunstwerken maken, niet dezelfde. Bij het koorhek vormt een streng klassiek Korinthische ordonnantie het geraamte van het geheel; alleen in de vullingen, met haar grillig lijnenspel wordt men aan de late Gothiek herinnerd. Ook aan den predikstoel ontbreken de klassieke elementen niet; maar hier is de hoofdvorm van het geheel zoo middeleeuwsch, dat wel aan de navolging van een door den brand verwoest voorbeeld moet worden gedacht. Het is jammer, dat de 17e eeuwsche stedebeschrijvers, die ten deele de kerk nog in haar ouden toestand gekend hebben, niet uitvoeriger en duidelijker omtrent haar zijn. Want nu is het onmogelijk, zich van de voorbeelden die gevolgd zijn, een denkbeeld te vormen.

In het jaar 1645 was er, door den brand der Nieuwe Kerk, gebrek aan ruimte voor het houden van godsdienstoefeningen te Amsterdam gekomen. Reeds sedert eenige jaren had het voornemen bestaan, om de Oude Zijds of St. Olofskapel, die reeds in 1618 aan de oostzijde was uitgebouwd en die toen door Hendrik de Keyser van een fraai portaal voorzien was, andermaal te vergrooten. Het portaal aan den Zeedijk is er nog, doch een afschuwelijk getimmerte van 1840 bedekt het geheel.

Den 26 Augustus 1639 had de Oud-Raad besloten: „Opt versoeck van de kerckeraedt om St. Olofs Capelle te vergrooten is geresolveert dat men de vergrootinge voor dees tijd soude uytstellen, doch bij provisie de twee huysen, die daer aenleggende sijn, soude aencoopen."

De O. Z. kapel, in de 15e eeuw gebouwd, was een kerk met één beuk en veelhoekig gesloten koor, die langs den Zeedijk was gelegen. In het begin der 16e eeuw hadden de Jeruzalemsvaarders aan de zuid-westzijde er de kapel van het H. Graf tegen aangebouwd, die aan de Kapelsteeg uitkwam, en een rechthoekigen plattegrond had. Naast deze kapel stonden de twee huizen, die in 1639 waren aangekocht.

In 1645 werden deze woningen afgebroken, om aan het voornemen, de kerk te kunnen vergrooten, gevolg te geven. Zeer merkwaardig is de wijze, waarop dit vergrooten geschiedde. De zuidelijke muur der O. Z. kapel en de oostelijke muur der H. Grafkapel werden weggebroken, doch de daken behield men, zooals zij waren. De zuidelijke en oostelijke muren werden verlengd, zoodat een langwerpig vierkant gebouw ontstond. Tot steun der bekapping werden zuilen gemaakt, en die kregen niet den antieken vorm, doch werden in Gothischen trant ontworpen. Halve zuilen tegen de muren gaf men dezelfde gedaante.

Deze zuilen zijn rond, zij hebben achthoekige basementen en kapiteelen. De abacus heeft een sima-profiel, met een parel-lijst daaronder. Tusschen deze lijst en de astragaal is bladwerk aangebracht, dat ten deele wat in de 15e eeuw gemaakt werd zeer nabijkomt. Een aandachtige beschouwing is noodig om de overtuiging te verkrijgen dat men hier 17e eeuwsch werk voor zich ziet. Bij andere kapiteelen is een acanthusblad toegepast, doch zoo eigenaardig gestyleerd, dat men eer aan de 13e dan aan de 17e eeuw zou denken.

Men zoekt in de archieven tevergeefs naar den naam van hem, die dit alles ontworpen heeft. Dirck Wijnants was toen onder-fabryck, Pieter Michiels stads-timmerman en Philips de Vos stads-metselaar. Wat wij omtrent dit drietal vermeld vinden wijst er op dat deze ambtenaren wel ervaren technici waren, doch dat zij in de kunst zich niet thuis gevoelden. Michiels en De Vos werden naar Leiden ontboden, om daar hun oordeel te geven over de paalfundeering van de Marekerk, een taak, waartoe men zeker niet menschen, die bovenal kunstenaars waren, zou roepen.

Wij moeten dus aan iemand anders denken, en dan komt vooral Jacob van Campen als den ontwerper in aanmerking.

Deze kunstenaar stond bij de toenmalige burgemeesteren in hooge gunst, want reeds sedert 1640 hield hij zich met het ontwerpen van het raadhuis, dat in 1648 zou begonnen worden, bezig. Zijn werkzaamheid voor de Nieuwe Kerk kan zich niet tot den toren en het orgel alleen bepaald hebben. Ook voor de overige herstellingswerken heeft hij ongetwijfeld schetsen vervaardigd. Zoo kwam hij er van zelf toe, zich met de studie der Gothiek bezig te houden. Een vrucht dier studie was het toren-ontwerp, doch een andere waren de zuilen en muurzuilen in de Oude Zijds kapel.

Toch blijft het merkwaardig, dat die studie er Van Campen niet toe leidde, met zijn Palladiaanschen stijl te breken. In den tegenwoordigen tijd is iemand, die den Gothischen stijl bestudeerd heeft, niet in staat, iets behoorlijks in Renaissance-vormen te ontwerpen. Hij wil dat ook niet, want voor hem is de Renaissance uit den booze.

Jacob van Campen was minder exclusief. Hij bediende zich van wat hij als Gothische vormen beschouwde slechts daar, waar hij met een reeds bestaande architectuur in harmonie meende te moeten blijven. Maar zoodra hij zelfstandig te scheppen had, hernam hij zijn vrijheid weer.

Dit bewijst het bijzonder fraaie portiek van eikenhout, in de Oude Zijds kapel aan de noordoostzijde aanwezig, en met zijn Jonische pilasters, hoofdgestel en frontispies een echt Palladiaansch motief. Meesterlijk is hier het houtsnijwerk der fries; men zou geneigd zijn, dit aan Albertus Vinckenbrinck toe te schrijven.

In dienzelfden geest is het orgel in de Nieuwe Kerk. En dat Van Campen ook als hij kerkmeubelen had te ontwerpen, aan geen Gothiek dacht, bewijzen die der Groote of St. Laurenskerk te Alkmaar.

Pieter Post, die Van Campens trouwe hulp geweest is, heeft ook een enkele maal gepoogd, Gothiek te leveren. Het was in 1658, toen de ingang naar den Burg te Leiden volgens zijn ontwerp gemaakt werd. Het schijnt, dat de nabijheid der Hooglandsche kerk en het middeleeuwsch karakter van de omgeving, Post tot het kiezen van Gothische vormen gebracht heeft.

Dat de 17e eeuwsche Gothiek een aanhanger van Viollet-le-Duc niet zal behagen, spreekt van zelf. Zij is echter opmerkelijk genoeg, om te verontschuldigen, dat op haar bestaan hier de aandacht wordt gevestigd.

EEN TENTOONSTELLING.

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem was een tentoonstelling van Decoratieve Kunst te zien, ingericht door den kring „de Scalden" van Antwerpen.

Als die tentoonstelling vijftien jaar geleden gehouden was zou men haar zeer belangrijk gevonden hebben. Maar in het jaar 1902 schijnt zij geheel en al uit den tijd. Onze Vlaamsche broeders, men moge over hun kunst oordeelen, zooals men verkiest, hebben ons al heel wat beter werk laten kijken, dan wat zij naar het Paviljoen te Haarlem stuurden.

Geven de hedendaagsche Brusselaars zich althans moeite, om wat nieuws te leveren, deze Antwerpenaars maken het zich gemakkelijk. Zij blijven op de paden, die anderen voor hen gebaand hebben; in het kreupelbosch wagen zij zich niet.

Zal de heer Baetes Jul. twee jaargangen van „Antwerpen's Almanak", een uitgaaf van J. E. Buschmann versieren, dan volgt hij de Münchener voorbeelden van Rudolf Seitz zoo trouw, dat men zich er over verbazen moet, hoe een Vlaming, als hij zich dan toch op iets inspireeren wil, niet de groote meesters, die te Antwerpen gewerkt hebben, ter navolging heeft gekozen.

En als de heer Edm. van Offel boeken wil versieren en verluchten, of de Heer Edw. Pellens houtsneden gaat maken, dan weten zij niets beters te doen, dan het werk der Duitsche meesters uit het begin der 16e eeuw na te bootsen. Dürer en zijn tijdgenooten hebben ongetwijfeld voortreffelijke werken te voorschijn gebracht. Maar welke noodzakelijkheid was er, die deze twintigste eeuwsche Scalden dwong, ons op uitteraard zwakke herhalingen van die werken te onthalen? Uit Dürer's overloopend glas drinken, daarin is geen verdienste. Men moet zijn eigen glaasje aan den mond zetten. Doch als daar nu eens niets in is?

Holle vaten klinken het meest. De Scalden schijnen, naar Vlaamschen trant, leven genoeg te maken. En bij hun innerlijke leegheid schijnt dit natuurlijk.

Er zijn ook een paar architecten onder de Scalden. Maar als de Belgische bouwkunst moest worden beoordeeld naar wat deze heeren ontwerpen, dan zou het er treurig met haar uitzien.

Reeds Potgieter heeft de vele voordeelen, van een bentgenootschap, zooals de Scalden er een gevormd hebben, aangetoond. Men kan elkander helpen, aan werk, aan geld, aan veel, wat begeerlijk schijnt. Alleen onsterfelijkheid kan men elkander niet schenken. De groote zeef, die alles schift, kan zelfs het best ingerichte bentgenootschap niet in zijn macht krijgen.

En als men zoo door de zalen van het Paviljoen wandelt, dan is men de Scalden gauw vergeten. Wat zou men niet graag daar eens een kijkje genomen hebben in den tijd, toen koning Lodewijk daar zijn hof hield! Men wist in die jaren nog niet van kunstnijverheid, wat niet belette, dat er inderdaad fraaie dingen gemaakt werden.

Reeds als voortbrengsel van bouwkunst staat het paleis veel hooger, dan meestal wordt erkend. Al hebben volgers van Viollet-le-Duc in een bui van waarheids-razernij den vleugel aan de Dreef van zijn pleisterwerk ontdaan, en zoo metselwerk in het gezicht gebracht, dat niet bedoeld was, gezien te worden, het geheel heeft toch nog „grand-air". Heeft koning Lodewijk het gebouw gelaten zoo als de bankier Hope het deed maken, of is er aan veranderd? De details zijn wel overal Louis XVI, doch daar deze vormen hier te lande ook in het begin der 19e eeuw nog veel toepassing vonden, kunnen zij ons voor een eenigszins juiste tijdsbepaling niet helpen. In welken tijd zijn de bovenlichten in de zalen links en rechts van het groote voorhuis gemaakt? Ook deze vraag weten wij niet op te lossen.

Zeker heeft dit voorhuis oorspronkelijk verbinding gehad met de groote trapzaal. Het zou aanbeveling verdienen, die weer te maken. Want nu loopt de fraaie wit marmeren trap eigenlijk dood. Het is merkwaardig, dat de rijkgedétailleerde leuning van die trap uit eikenhout vervaardigd is, dat nu, witgeschilderd, voor marmer moet doorgaan. Het zou wenschelijk zijn, indien men er toe kon besluiten, dit eikenhout te vergulden, waardoor zoowel aan de eischen van waarheid als schoonheid zou worden voldaan.

Een groote verbetering is reeds verkregen daardoor, dat de oude keuken van koning Lodewijk met daaraangrenzend vertrek weer voor het publiek toegankelijk is gesteld. Daar heeft men al het keukengerief, vaatwerk en glaswerk, dat de verzameling rijk is, nu uitgestald. Vooral de keuken vormt een aardig geheel. Wel is het er verre van af, alsof de keuken er vroeger zóó uitgezien zou hebben. Want heel wat zaken, die er toen niet konden gemist worden ontbreken, terwijl er veel andere dingen staan, die men ook in den goeden ouden tijd niet in een keuken zette, zooals bijvoorbeeld de linnenpers. De vorstelijke tafellakens en servetten zouden daar al vuil geworden zijn, eer zij nog gebruikt waren. Zoo zal het kritisch oog eener hedendaagsche huismoeder nog wel meer vinden, dat haar voorkomt, niet in een keuken thuis te behooren.

Het kunstnijverheidsmuseum dagteekent uit een tijd, toen men nog van geen gebruikskunst sprak, toen men de voorwerpen, ons door vroegere geslachten nagelaten alleen als fraaie zeldzaamheden beschouwde, toen wie met den geest des tijds wilde medegaan, in zijn mooie kamer beddenpannen aan den wand hing, er oude linnenkasten zette, en strijkijzers of koperen keukenlampen als ornament deed dienen. Dat was de

echte „kunstnijverheids-periode". De salons leken op uitdragerswinkels. Het gemis van logica en samenhang werd niet gevoeld.

De verzameling, in het Paviljoen bijeengebracht, kan niet op samenhang bogen. Ook een logisch systeem is er niet in te vinden. Alles is blijkbaar te hooi en te gras bijeengekomen. Vooral de verzameling van afgietsels vormt een zonderling geheel. De „kunstnijverheid" om eens bij dit begrip, al moge het dan verouderd zijn, te blijven, is er betrekkelijk schaarsch, maar de groote massa wordt gevormd door dingen, die, voor een gewoon menschenverstand althans, met nijverheid niets te maken hebben, al kan omtrent de kunstwaarde ook geen twijfel worden geopperd.

In den laatsten tijd wordt het nut, dat afgietsels van voorwerpen, tot de ambachtskunst behoorende, geven, zeker niet ten onrechte geringer geacht dan vroeger. Men vindt, dat gips, reeds te kort schietend waar het den indruk van marmer of andere steensoorten moet geven, geheel en al niet voldoet, waar het andere stoffen moet vervangen. Uit een museum, als in het Paviljoen gevestigd is, zou dus al dat gips moeten worden verwijderd. Wij zouden het toejuichen, indien zulk een zuivering op den langen duur geschiedde. Men behoeft de afgietsels daarom nog niet te vernietigen. Een „musée des moulages" zou alles, wat nu overal verspreid is, kunnen opnemen.

De ruimte, die zoo vrij kwam, zou gebruikt kunnen worden, om eenige vertrekken in te richten, gemeubeld, zoo als men dit in verschillende tijdperken deed. Een paar van die vertrekken zou men door hedendaagsche gebruikskunstenaars kunnen doen meubelen. Want tot dusverre heeft het Museum van Kunstnijverheid tegenover onze geheele nieuwe kunst een afwachtende houding aangenomen, als is de directeur naar Turijn getogen, om daar de eer van Nederland op het gebied van de allernieuwste ambachtskunst op te gaan houden.

Wat er op deze wijze te bereiken valt, kunnen de nieuwe musea te Zürich en te München doen zien. Een museum mag geen pakhuis zijn en een kunstnijverheidsmuseum zeker allerminst.

Het is anders, waar het nieuwe kunst geldt, niet gemakkelijk zich te oriënteeren. En wanneer de weinige aandacht, die het Haarlemsch museum tot dusver aan die kunst schonk, moet worden geweten aan vrees, van op een dwaalweg te geraken, dan mag daarover niet al te hard geoordeeld worden.

Met het museum is een kunstnijverheidsschool, naar Duitsch model, ingericht, verbonden. Het is eigenlijk een teekenschool, waar slechts enkele takken van nijverheid in bescheiden mate en pas in den laatsten tijd beoefend worden.

De Duitschers zijn met deze scholen niet langer tevreden. Zij meenen, dat men kunstnijverheid slechts in de werkplaats, niet aan de teekentafel kan leeren en beoefenen. Maar tot dusverre is alles bij het oude gebleven. Men dacht al veel te doen, als men af en toe eens een leeraar, die zich op „nieuwe kunst" had toegelegd, aanstelde. Vooral de groote fabrikanten werken iedere hervorming tegen. Want de kunstnijverheidsscholen helpen hen aan goedkoope teeken- en ontwerpkrachten, die zij niet langer zouden krijgen, zoo de scholen anders waren ingericht.

Wij kunnen Nederlandsche en Duitsche scholen niet gelijk stellen. De Nederlandsche nijverheid kan zich met de Duitsche niet meten. En op de tentoonstelling, die nu in de Haarlemsche kunstnijverheidsschool gehouden wordt, kan men zien, dat pogingen worden gedaan om voorzoover dit mogelijk is, verbetering in het systeem van het onderwijs te brengen. Het gaat natuurlijk niet aan, dit systeem plotseling geheel te veranderen. Maar langzamerhand krijgt het ambacht de plaats, waarop het aan zulk een school recht heeft, toch zeker.

Dat iemand als F. Zwollo de leerlingen inwijdt in de geheimen van het bewerken der metalen is een groote vooruitgang. Geleidelijk zullen ook de andere technieken wel aan de beurt komen, en zal het schilderen, teekenen en boetseeren tot meer bescheiden verhoudingen teruggebracht worden.

Zoo zal de school meer en meer aan hare bestemming gaan beantwoorden.

DE PUBLIEKE WERKEN VAN AMSTERDAM.

De voordracht, door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam ingediend tot reorganisatie van den dienst der Publieke Werken wordt in technische kringen aan kritiek onderworpen.

Terwijl het raadslid, de architect Van Arkel, opkomt voor de stedelijke schoonheidsleer, een betoog, waarmede de redactie van het Vademecum der Bouwvakken instemt, wordt in Architectura aangetoond, dat de geheele reorganisatie niets anders beoogt, dan het opnemen van jonge Delftsche ingenieurs, bezoldigd op een wijze, wier hoogte omgekeerd evenredig is aan de geschiktheid en ervaring dier personen, in het kader der technische ambtenaren mogelijk te maken.

De redactie van Architectura heeft zich blijkbaar goed op de hoogte gesteld, eer zij haar artikel schreef. Met de belangen van het thans reeds aanwezig personeel, voor zooverre het niet gediplomeerd is, werd in het geheel geen rekening gehouden. Voor deze ambtenaren is de kans, om een der hoogere rangen te bereiken, wordt de voordracht onveranderd aangenomen, naar het schijnt voor goed verkeken. Het is te hopen, dat ook deze menschen in den Raad iemand zullen vinden, die het voor hen opneemt.

Maar die verdediger zal geen gemakkelijke taak hebben. Want de marktwaarde van ervaring en geschiktheid voor gemeente- of staatsdienst is nog voortdurend dalende. Alleen gediplomeerden komen voor een betrekking in aanmerking. Met zulk een papier in zijn bezit kan men flater op flater begaan, maar men moet het al heel bont maken, eer dat minder goede gevolgen heeft.

Met onbekooktste plannen kan men aankomen, zonder dat iemand daarover valt; de mantel der liefde is altijd bij de hand, waar hij voor niet gediplomeerden nooit van zijn kapstok wordt gehaald.

Dit is alles al erg genoeg. Maar er is nog iets, hetwelk de taak van bedoelden verdediger, mocht hij zich voordoen, vrijwel hopeloos maakt. Al zou de verordening die voorgesteld is, ook door den Raad zóó gewijzigd worden, als de redactie van Architectura zou wenschen, dan nog waren de belangen der personen, ten wier behoeve die wijziging zou geschieden, niet veilig. Want de Raad heeft zich zijn recht om althans de voornaamste technische ambtenaren te benoemen, laten ontnemen. Alleen den Directeur stelt hij nog aan, doch overigens, als ware Amsterdam een kleine gemeente, waar alles huishoudelijk in een onder onsje wordt afgedaan, worden alle benoemingen aan Burgemeester en Wethouders overgelaten.

Wij gelooven dan ook, erkennende de goede bedoelingen der redactie van Architectura, dat het gevaar, waarvoor zij terecht beducht is, niet zal kunnen worden afgewend.

EEN AMSTERDAMSCHE AANBESTEDING

Op 30 Juni j.l. werd door het gemeentebestuur van Amsterdam publiek aanbesteed: het leveren en verwerken van alle asphaltwerken der gemeente Amsterdam gedurende de 10 eerstvolgende jaren. Er waren vijf inschrijvers. Drie biljetten werden evenwel van onwaarde verklaard, wegens het niet nakomen van de voorwaarden van het bestek. De twee overige biljetten waren van de Neuchatel Asphalt-Company te Amsterdam en van de Utrechtsche Asphaltfabriek te Utrecht.

Eerstgenoemde was de laagste inschrijver, gemiddeld 25 pCt. beneden de inschrijving van de Utrechtsche. De inschrijving liep over 59 posten; over alle posten was Neuchatel de laagste. Deze maatschappij heeft gedurende de dertig jaren, dat Amsterdam asphaltstraten bezit, alle asphaltwerken der gemeente uitgevoerd.

Deze uitslag heeft de aandacht getrokken, men heeft gevraagd hoe het kwam, dat drie biljetten van de vijf niet in aanmerking konden komen. Eén der inschrijvers — wiens inschrijving lager was dan die der Neuchatel Asphalt Company, doch die ook andere betalings-condities stelde — gaf als reden waarom de grootste Asphalt-firma's op het vasteland zich van mededinging onthielden, en de overigen òf te duur òf onder andere condities inschreven, op: de ongunstige betalingscondities.

Deze luidden: „de betaling voor werken, die gedurende 10 jaren na de oplevering bij den aannemer in onderhoud zijn, geschiedt als volgt: 40 pCt. van het bedrag nadat het werk is opgeleverd en goedgekeurd, 10 pCt. telkens aan het einde van het 1e, 5e en 9e en 30 pCt. aan het einde van het 10e jaar voor het onderhoud, wanneer aan de in het bestek gestelde eischen is voldaan."

Of dit de gewone condities zijn, waaronder deze werken tot heden aan de Neuchatel-Asphalt-Company werden opgedragen, weten wij niet, maar uit de bovenstaande mededeeling van een inschrijver blijkt, dat zij door de meerderheid der gegadigden als zeer bezwarend zijn aangemerkt en de gemeente lagere inschrijvingen zou hebben kunnen krijgen bij gemakkelijker betalingscondities.

Naar wij meenen is het de eerste maal, dat voor deze werken een openbare aanbesteding is uitgeschreven. Zoolang de asphalt-industrie nog niet op de hoogte van den tegenwoordigen tijd was, heeft men de bewering, dat deze werken voor openbare aanbesteding niet geschikt waren, kunnen volhouden. Thans ging dit niet meer en om het nu toch daarheen te leiden, dat de gemeente in de eerstvolgende tien jaren met denzelfden contractant kon blijven doorwerken, heeft men de betalingsvoorwaarden zoo gesteld, dat zij alleen voor dien contractant, die door zijn dertigjarige relatie met de gemeente toch reeds een grooten voorsprong op alle andere mededingers had, aannemelijk waren.

Is dit een eerlijke wijze van handelen tegenover die mededingers, is dit een wijze van handelen het gemeentebestuur der hoofdstad waardig?

Wanneer onze vermoedens gegrond zijn, kunnen deze vragen moeilijk bevestigend worden beantwoord en is hier iets gebeurd dat niet in den haak is en niet goed te praten met het vroeger wellicht geldige argument, dat het gemeentebelang het meest gebaat is met een hernieuwde overeenkomst met denzelfden contractant.

Is dit argument nog vol te houden, dan had men royaal weg het oude systeem, geen publieke aanbesteding, moeten handhaven. Met de nu gevolgde wijze van doen is het gemeentebelang zeker niet gebaat. Dat de Neuchatel Asphalt Company moeite gedaan heeft opnieuw de opdracht voor de werken te krijgen is haar zeker niet kwalijk te nemen, dat zij alle zeilen heeft bijgezet, om de concurrenten er uit te houden komt ons zeer natuurlijk voor, wij zouden het zelfs niet erg vinden wanneer ten slotte bleek, dat zij de geincrimineerde betalingsvoorwaarden aan de gemeente gedicteerd had; dit alles toch zou slechts pleiten voor haren handelsgeest en blijft binnen de perken van den „fair trade". Maar het gemeentebestuur handelde déloyaal door een publieke aanbesteding, die er allen schijn van heeft een comedie te zijn geweest. Dien schijn ook had het gemeentebestuur van Amsterdam moeten vermijden, dat eischte o. i. het gemeentebelang.

BOEKBESCHOUWING.

De collectie brochures in zake Ambachtsonderwijs, op onze leestafel, groeit bijna wekelijks aan. De laatste aanwinst was „Nog eens Ambachtsonderwijs" van den heer H. L. Boersma, de door de daarop alreeds van vele zijden uitgeoefende kritiek een zekere vermaardheid verkregen hebbende kritische beschouwing van het evenzeer bekende Rapport van de Commissie der Vereeniging t. b. v. Fabrieks- en Handwerksnijverheid. In de Algemeene Vergadering dezer Vereeniging, dezer dagen te Middelburg gehouden, heeft ook de bespreking dezer brochure een der hoofdschotels uitgemaakt en heeft de voorzitter de verdediging van de opvatting der Commissie die het Rapport samenstelde op zich genomen en met zooveel succes, dat zijn lange redevoering door de vergadering met luid applaus werd begroet.

Dit applaus bewijst echter o. i. nog niet dat de heer Boersma in het algemeen in zijn kritiek ongelijk had.

Dit te onderzoeken ligt echter thans niet op onzen weg en een dergelijk onderzoek past ook geenszins in deze rubriek.

Wat er bovendien in de laatste weken in de dagbladen over Ambachtsonderwijs geschreven is, vormt met het overige een „mer à boire" een woelige zee nog te veel door stormen uit verschillende windstreken bewogen, om er veel in te kunnen onderscheiden. Wanneer die zee wat kalmer geworden zal zijn zullen wij vanzelf wel zien, wat daarin bezinkt en wat boven komt te drijven.

Het is thans nog in den vollen zin des woords een troebel water, waarin men wellicht met succes zou kunnen visschen. Dit laten wij echter aan de liefhebbers over. Toch mogen wij niet onvermeld laten een boekje uit den stapel, dat zich zoowel wat vorm als inhoud betreft van het overige onderscheidt. Wij bedoelen het Gedenkschrift 1877—1902 der Ambachtschool te Utrecht, een eenvoudig verhaal van de wording dier school gevolgd door een uitvoerige beschrijving der inrichting in al hare onderdeelen, benevens staten van resultaten, leerplannen, roosters, enz., in een woord een monographie die door de geheele wijze van behandeling en de talrijke meerendeels zeer fraaie illustratiën een allergunstigsten indruk maakt en zelfs een tegenstander van onze ambachtsscholen tot nadenken moet stemmen.

Het wil ons voorkomen, dat zulk een gedenkschrift een argument is in het voordeel onzer ambachtscholen, dat tegen vele theoretische beschouwingen op congressen en in vergaderingen ten beste gegeven, opweegt.

***

Van denzelfden schrijver, wiens werk „het Kadaster" wij onlangs bespraken, den heer M. de Vos, is thans bij den uitgever J. B. Wolters te Groningen ver-

schenen de eerste aflevering van een Leerboek der Lagere Geodesie. Dit werk zal compleet zijn in 5 à 6 afleveringen.

Aan werken over landmeten en waterpassen is onze litteratuur niet rijk, maar wij bezitten in het bekende werk van Schols een standaardwerk over deze wetenschappen.

Ongetwijfeld is er voor een tweede boek over hetzelfde onderwerp ook nog wel plaats. Bij de behandeling van het landmeten wordt hierin in het bijzonder rekening gehouden met de eischen, welke daaraan ten dienste van het kadaster moeten worden gesteld en daardoor is het boek aangewezen als leerboek voor landmeters bij die tak van dienst. Tot zijn waarde als algemeen leerboek zal dit echter weinig afdoen en het zal misschien als zoodanig door velen boven het boek van Schols worden verkozen.

Voor zoover daarover ten minste uit deze eerste aflevering te oordeelen valt is de opvatting zeer practisch.

De titel wijst er dan ook reeds op, dat hier geen hooge geleerdheid, maar de voor de gewone praktijk onmisbare wetenschap gegeven wordt en dit geschiedt op duidelijke en degelijke wijze, terwijl tal van figuren op flinke schaal den tekst toelichten.

***

Van het door G. A. Scholten voor Nederland bewerkte boek van Theodor Krauth en Franz Sales Meyer: Het Woonhuis in zijn uitwendige vormen verscheen de laatste aflevering. In de daarin voorkomende inleiding zegt de bewerker: „De goede ontvangst, die aan de reeds in onze taal verschenen handboeken van dezelfde schrijvers is ten deel gevallen, mocht met eenigen grond doen verwachten, dat ook dit boek zijn weg zal vinden, te meer omdat het door de schrijvers is gegeven als een aanvulling van de reeds verschenen handboeken."

Wij wenschen bewerker en uitgever (A. W. Sijthoff te Leiden), die beiden evenveel zorg aan de uitgave besteedden gaarne toe, dat deze verwachting niet teleurgesteld moge worden, maar meenen toch dat de Duitsche schrijvers deze aanvulling hunner vroegere werken ook wel achterwege hadden kunnen laten, want wat hier gegeven wordt staat daarbij in vele opzichten achter.

Wij kunnen ons echter wel voorstellen, dat de heer Scholten, misschien ook uit piëteit voor de nagedachtenis van den bewerker der vroegere handboeken, wijlen F. Lz. Berghuijs, heeft gemeend in diens geest de serie te moeten completeeren en hiermede heeft hij wellicht een goed werk gedaan.

Architectonische Hochbau-Muster-Hefte bij Carl Scholtze te Leipzig, uitgegeven door den architect Hans Issel is een verzamelwerk, waarvan onlangs het deel I der elfde verzameling verscheen. Deze aflevering bevat in 16 platen een achttal grootendeels uitgevoerde ontwerpen van landelijke villa's, woonhuizen enz., geheel of gedeeltelijk in vakwerkbouw.

De platen zijn wat de Duitschers noemen „flott" geteekend als penteekening. De ontwerpen hebben wel een typisch Duitsch karakter, maar geven toch menig motief, dat ook hier te lande bij dergelijke eenvoudige bouwwerken gereedelijk toepassing kan vinden.

In de kringen van bouwkundigen, die zich veel met bouwen van kleine villa's en woonhuizen bezig houden, bestaat een voortdurende behoefte aan verscheidenheid van voorbeelden.

De Duitsche litteratuur zorgt voor geregelden aanvoer van nieuw materiaal en verzamelwerken, als het hier besprokene, vinden, ook omdat zij niet duur zijn, gereedelijk hun weg, vooral wanneer zij voorbeelden geven van uitgevoerde werken, die toch voor de praktijk meer waarde hebben dan artistieke fantasieë.

***

Wij kondigden reeds vroeger het door denzelfden schrijver Hans Issel bij Theod. Thomas te Leipzig uitgegeven: Illustriertes Handlexicon der gebräuchlichsten Bausoffe aan.

Hiervan ontvingen wij aflevering 2, 3 en 4, bevattende de letters D—K.

Onder meer korte aanteekeningen komen hierin uitvoerige opgaven voor betreffende dak-, plafond- en vloermaterialen, verfstoffen, glas en hout.

Van vele der nieuwste materialen en hun toepassing vindt men hier in beknopten vorm het belangrijkste medegedeeld en dus alles bijeen, wat men anders slechts in verspreide brochures, catalogussen en prospectussen kan vinden.

Moge in een handboek als dit ook hier en daar wel eens een foutieve opgaaf voorkomen, wat bij het gebruik het best aan het licht komt, in de meeste gevallen zal het met vrucht geraadpleegd kunnen worden en een nuttige vraagbaak blijken te zijn.

INGEZONDEN STUKKEN.

Mijnheer de Redacteur!

Met het meeste genoegen las ik het laatste stukje van X. 'k Moet bekennen dat er theoretisch geen speld tusschen te krijgen is. Echter mocht ik er niets anders uit lezen dan dit: Wanneer men bij onderzoek van den uitslag zwavelverbindingen aantreft is het zeer waarschijnlijk dat deze door invloed van den steen ontstaan zijn. Geenszins mag men m. i. de aanwezigheid van zwavelverbindingen een reden, laat staan de eenige reden, van den uitslag noemen. *'t Is toch een axioma dat het water, wanneer het den steen bevochtigt, reeds opgeloste kalk bevat.* Het water kan toch maar het eenige vervoermiddel wezen. Het water moet kalk kunnen opnemen en deze moet dus voorhanden zijn. In de steen is geen kalk ergo de kalk komt uit de specie. Dat er ook zonder zwavelverbindingen uitslag ontstaat, staat, bewezen door de praktijk, vast. Beton bijv., met cement als bindmiddel geeft, onafhankelijk van de gebezigde steenstukken, uitslag.

Deze week nog was ik in de gelegenheid eenige bouwwerken nauwkeurig te bezien. 'k Heb daar oppervlakten aangetroffen van welke de voegen met het bekende witte pluis dicht waren bezet, op de steenen echter niets. De steenen waren niet bijzonder hard gebakken zoodat hunne hardheid geen bezwaar voor het water was er in te dringen.

Mijn onderstelling was dat de specie reeds tijdens het versteenen uitsloeg en daardoor zoo poreus werd dat het water er gemakkelijker indringt dan in den steen waardoor de uitslag tot de voegen beperkt blijft. Voorts trof ik een ingemetseld stuk zandsteen aan waarvan het oppervlak geheel afgebrijzeld was. Dit schrijf ik toe aan het bekende aangieten met cementpap. 'k Kan me voor deze twee laatste gevallen moeilijk voorstellen dat zwavelverbindingen hierin een rol speelden.

Dat men aan een zelfden muur soms slechts op enkele plekken uitslag waarneemt vindt m. i. zijn reden in het onvoldoende mengen der specie. Op enkele plaatsen zal dan, in een overigens logisch samengestelde specie, te veel kalk zijn. Dat gesorteerde steenen van gelijke kleur zulke afwijkingen zouden vertoonen acht ik niet waarschijnlijk.

Wat de kwestie van het water langs den muur aangaat, hoe meer water zoo meer kans op uitslag.

Het kleine plekje bij de ondichte gootpijp der Nieuwe Beurs echter verzinkt in 't niet bij de groote vakken van dit bouwwerk welke zich in al hun reinheid aan ons vertoonen. Ik vind in dit gebouw een der meest onweerlegbare bewijzen voor de waarheid van de theoriën van den Heer v. d. Kloes.

't Is gevaarlijk naar een, zoo geheel plaatselijk, gebrek aan een, als geheel zoo geslaagd bouwwerk te oordeelen zonder dat men volkomen de omstandigheden weet waaronder dit gedeelte werd gebouwd.

't Zou zeker interessant zijn proeven te nemen op dit gebied. 't Spijt me wel hier voor niet in de gelegenheid te zijn.

Met dank voor de verleende plaatsruimte ben ik hoogachtend

Uw dw. dn.:
CORN. VISSER.

Amsterdam, 8 Juli 1902.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Te Parijs herhaalt men thans een beroemde proef. In het Pantheon is de slinger van Foucault weder geplaatst, ten einde de proef te herhalen, die de draaiende beweging der aarde bewijst. De slinger bestaat uit een 28 K.G. zwaren looden kogel, die aan een 75 meter langen staaldraad van 2½ m.M. dikte hangt. De proef zal openbaar zijn.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Het van de Vereeniging tot bevordering van Vreemdelingenverkeer te Leeuwarden uitgegane plan, om bij voldoende medewerking aldaar een gedenkzuil op te richten voor de Friesche stadhouders, de voorvaderen onzer Koningin, en van Maria Louise (Maryke Moel), voogdes van Willem Karel Hendrik Friso, is thans definitief vastgesteld. De gedenkzuil zal een hoogte verkrijgen van 7 meter bij een sokkelbreedte van 2.50 meter. De stadhouders zijn Willem Lodewijk, Ernst Casimir, Hendrik Casimir I, Willem Frederik, Hendrik Casimir II, Jan Willem Friso en Willem Karel Hendrik Friso (later Willem IV). De figuren, aan de vier zijden van de zuil aan te brengen, worden meer dan levensgroot. De hoeken van het benedengedeelte worden versierd met de vier verschillende wapens en kronen, van de Friesche stadhouders, de vier zuilen en bogen met oranjetak en appel. Op het dekstuk worden aangebracht het wapen van Friesland, het oude Friesche wapen, het wapen van Leeuwarden en dat van Nederland, alles bekroond door de Nederlandsche Koningskroon.

Als materiaal zal worden gebruikt voor de beeldvakken zandsteen of harde witte Fransche steen; de sokkel gebouchardeerd graniet; al het overige hardsteen, of wel voor de beeldvakken marmer, sokkel gebouchardeerd graniet, het overige zandsteen. In beide gevallen kan de Kroon ook in brons worden uitgevoerd. De kosten zullen bedragen in het eerste geval ƒ 8500, in het tweede geval ƒ 10 000.

Het ontwerp is vervaardigd door den Frieschen beeldhouwer Joh. Schröder te Leeuwarden.

Amsterdam. Voor den prijskamp in de beeldhouwkunst (Prix de Rome) zijn de mededingers:

1o. mej. F. E. Jeltsema, geboren te Uithuizen in de provincie Groningen in 1878 (leerlinge van Pier Pander);

2o. de heer C. A. Smout, geboren te Bergen-op-Zoom in 1876 (leerling der academie te Amsterdam);

3o. de heer A. F. H. Falise, geboren te Wageningen in 1:75 (leerling der academie te Amsterdam).

De eindkamp is aangevangen op Maandag 30 Juni en eindigt op Zaterdag 20 September. Daarna worden de beelden tentoongesteld. Voor mededinging mag men niet ouder zijn dan 30 jaar. Aangezien, zoeals bekend is, van de in klei geboetseerde originecelen eerst gipsafgietsels moeten worden gemaakt, kan de beslissing der jury eerst eenigen tijd na 20 September bekend worden.

— Albier is opgericht eene electro-technische ambachtsschool, met het doel, jongelieden de noodige practische of theoretische kennis op het gebied der electrotechniek te leeren, opdat zij later in staat zijn, zooveel mogelijk zelfstandig en oordeelkundig op te treden. De cursus is een driejarige met halfjaarlijksche toelating (Maart en Augustus). Na den cursus geheel doorloopen te hebben kunnen de leerlingen, ten overstaan van eene commissie van deskundigen, examen afleggen en wordt hun daarvan een diploma uitgereikt.

Het onderwijs omvat: *a* practijk: metaal- en houtbewerking; *b.* practische montage; *c.* electro-techniek; *d.* vakteekenen in verband met electro-techniek en werktuigkunde; *e.* mechanische technologie; *f.* de schoolvakken: Nederlandsche taal, rekenen, algebra, vlakke meetkunde, natuurkunde, werktuigkunde en schoonschrijven.

— De heer G. Van Arkel, architect alhier, heeft aan het Rijksmuseum geschonken een balcon van zandsteen, dagteekenend uit het midden der 17e eeuw en afkomstig van het onlangs afgebroken woonhuis van den bouwkunstenaar A. Doreman, die dit huis bouwde.

Het balcon is versierd met figuraal beeldwerk en met initialen en attributen, betrekking hebbende op den architect Doreman en zijn vak.

Rotterdam. De Pr. Chr. IJzer- en Metaalbewerkers-Vereeniging „Samenwerking" alhier beraamt middelen om te komen tot de oprichting van een vakteekenschool. De steun, dien men tot dusverre genoot van directiën van fabrieken, industrieelen en particulieren, is van dien aard, dat men, behoudens een subsidie van Rijk en gemeente, wel kan constateeren dat in het najaar een vakteekenschool op Feijenoord zal geopend kunnen worden.

Het bestuur der genoemde Vereeniging, waarvan de heer S. Vader voorzitter en den heer H. P. van Ameijde secretaris is, beijvert zich om tot de uitvoering van dit plan te komen, hoofdzakelijk om te voorzien in een lang gevoelde behoefte door plaatsgebrek op Academie en Ambachtsschool.

Utrecht. Hier ter stede is men voortdurend bezig werklieden aan te werven om de werkstakende arbeiders in het bouwvak te Hamburg te vervangen. Door den Utrechtschen Bestuursbond werden verschillende pogingen aangewend om dit te beletten, aanplakbiljetten op muren en schuttingen, zoowel als door groote borden, welke rondgedragen worden, worden de arbeiders aangeraden aan de roepstem om naar Hamburg te gaan, geen gehoor te geven.

— Op last van het dagelijksch bestuur alhier, werden dezer dagen in de Abel Tasmanstraat zonder vorm van proces onder toezicht van de politie een viftal nieuw gebouwde, bijna gereed zijnde huizen, afgebroken en met den grond gelijk gemaakt. Zelfs de fundamenten ontgingen onder zware hamer- en houw-slagen het verwoestingswerk niet. Voor den aannemer, den heer v. L., alzoo een gedenk schadepostje. Maar toch draagt hij zelf de schuld hiervan. De heer v. L. blijkt nog al koppig en kittelorig te zijn en weigert bij voortduring, wanneer een of ander werk door hem is aangenomen voor de constructie de toestemming van het gemeentebestuur te vragen. Tot zijn schade en schande moest hij nog onlangs bij het optrekken van een huis in de Nobelstraat, dat eveneens geslecht werd, de nadeelige gevolgen hiervan ondervinden.

Leeuwarden. Het maken eener gasleiding op het rangeerterrein der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen alhier is bij onderhandsche besteding gegund aan den heer H. W. Hoekstra alhier, voor ƒ 2150. Mede inschrijvers waren Gebr. Bekker ƒ 2200, A. Lips en J. Siemelink, beiden te Groningen, voor ƒ 2295 en ƒ 2197.50.

Haarlem. Zijne Exc. de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Zaterdagmiddag het Museum en de School voor Kunstnijverheid alhier bezocht. Bij het bezoek waren aanwezig de heeren Mr. A. A. Land, griffier der Provinciale Staten; F. M. baron van Lijnden, voorzitter der commissie van Museum en School; G. S. de Clercq, algemeen secretaris der Nederl. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, en de heer E. A. van Saher, directeur van genoemde inrichtingen, die Zijne Exc. heeft rondgeleid. Met zeer veel belangstelling werd de tentoonstelling van het werk der leerlingen van de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid door Zijne Exc. in oogenschouw genomen.

Leiden. De afdeeling Leiden van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap zal op 29 en 30 Juli e. k. haar 57ste algemeene vergadering houden in de Stads-Gehoorzaal alhier, waarbij tevens een tentoonstelling van leer- en hulpmiddelen enz. gehouden zal worden.

Maastricht. De „Maastrichtsche Courant" vernoemt, dat alhier een nieuw spoorwegstation zal gebouwd worden ter hoogte van de Boschstraat.

Velsen. Dinsdagmiddag heeft de stoompont „Velsen" proefgevaren voor de ingenieurs Van Manen en Leemans. Eerst, zonder spuien, ging het, daar er ook geen wind was, tamelijk goed, doch toen er gespuid werd, kwam de pont zóó tegen het hoofdremmingwerk van de vestbrug aan, dat dit totaal werd ontzet en zelfs twee dukdalven werden verbrijzeld. De ingenieurs hadden er toen genoeg van.

PERSONALIA.

— Door Burg. en Weth. van Rotterdam zijn geplaatst op de voordracht ter voorziening in de vacaturen in het bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, ontstaan door de periodieke aftreding van de heeren A. van Dijk, F. J. G. Boeman en F. W. Hudig en in die ontstaan door het overlijden van den heer J. C. Hoynck van Papendrecht, de heeren: D. Croll, R. N. L. Mirandolle, C. baron Sweerts de Landas

Wijborgh, J. Willebeek Lemair Jr, J Hooijkaas, W. J. Kramers, B. A. M. van Dorp en Jac. van Vollenhoven Az.

— Op de aanbevelingslijst voor de benoeming van een leeraar in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen aan de burgeravondschool te Groningen zijn geplaatst de heeren M. Worp, te 's Gravenhage, en G. Homan van der Heide, te Venlo.

— Ter benoeming tot directeur-leeraar der burgeravondschool te Middelburg, die tevens benoemd zal worden tot directeur der ambachtsschool, wordt aanbevolen de heer J. I van Wuyckhuise, directeur der ambachtsschool te Gorinchem.

— Met ingang van 1 Sept. e. k. is onder dankbetuiging voor de gedurende vele jaren bewezen diensten, op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan Prof. E. H. Gugel, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken is benoemd, voor het tijdvak van heden tot en met 31 Aug. 1903, tot assistent voor de mijnbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft R. Seibt, gediplomeerd berg-ingenieur te Freiberg.

— Bij kon. besluit is, voor het tijdvak van 1 Sept. e. k. tot 1 Sept. 1903, benoemd tot leeraar bij de Rijksnormaalschool voor teeken-onderwijzers te Amsterdam C. P. Holst Gz., hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft.

— Te Breda is benoemd tot onder-directeur der gemeentelijke gasfabriek de heer J. Later, electro-technisch ingenieur te Deventer.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ingenieur in een bloeiende fabriekszaak, op bouwkundig gebied, in staat voor 25 à 30 mille te participeeren. Salaris ƒ 3000 à ƒ 4000 's jaars. Brieven, onder lett. L S O, aan het Alg. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

— Onderwijzer in smeden en machine-bankwerken aan de Ambachtsschool te Alkmaar. (Zie advert. in dit no.)

— Bouwkundig Opzichter terstond voor 3 à 4 maanden. Salaris ƒ 80 per maand. (Zie advert. in no. 27.)

— Onderwijzer in het bankwerken aan de Ambachtsschool te Groningen. Salaris ƒ 800 's jaars. Zij, die tevens vuurwerker zijn en eenige bedrevenheid bezitten in het draaien, genieten de voorkeur. Brieven en stukken vóór 11 Juli aan den directeur.

— Bekwaam Bouwkundig Uitvoerder, bekend met fortenbouw. Brieven, onder letter V 105, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Bekwaam Bankwerker op een flink dorp, tevens bekend met draaiwerk en in staat zelfstandig te kunnen werken. Brieven, onder lett. V 184, aan het Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Bekwaam Gereedschap- en Werktuigmaker aan de Twentsche Electriciteits-Maatschappij, Fabriek van Electrische Machines te Enschede, volkomen vertrouwd met vervaardigen van kalibers, alsmede met stempels en matrijzen voor ijzer-perforeeren. Vast werk en goed loon.

— Bekwaam Bouwkundig Teekenaar, salaris naar bekwaamheid. Brieven franco onder lett. G. B aan het bureau van dit blad. (Zie advertentie in no. 26.)

— Twee tijdelijk Bouwopzichters bij de Gemeentewerte Amersfoort. (Zie advertentie in no 26.)

— Klerk-Teekenaar op een Technisch Bureau, een goede hand schrijvende en eenigszins bekend met rechtlijnig teekenen. Salaris ƒ 30 à ƒ 40 per maand. Brieven, onder letters K T, aan Wouters boekhandel te Amsterdam.

— Bouwkundig Teekenaar om direct in dienst te treden. Salaris ƒ 90 à ƒ 100 's maands. Schriftelijke inlichtingen worden ingewacht door den architect J. van den Ban, te Haarlem.

— Tweede Directeur aan een Machinefabriek met ervaring op het bureau en in de werkplaats, liefst bekend met den bouw van Tramweg-materieel. Brieven, met inlichting omtrent opleiding, vroegere betrekkingen en verlangd salaris, onder lett. V 186, aan het Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Fabriekschef voor een IJzer- en Metaalgieterij. Bekwaam technicus, practisch ontwikkeld. Salaris naar bekwaamheid. Brieven, onder lett. P W, aan den boekhandelaar P. B Nieuwenhuijs, te Breda.

— Bankwerker, in staat zelfstandig te werken in een smederij voor het herstellen van stoomwerktuigen en goed bekend met draaiwerk. Brieven, onder lett. V 187, aan het Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Bouwkundig Teekenaar te Rotterdam. P. G. Brieven, onder No. 18343, aan het Bureau van de „N. Rott. Crt."

— Chef-Machinist, Monteurs, Machinisten en Stokers, aan het Electrisch Central Station der gemeente Groningen. Brieven vóór 15 Juli a. s. bij den Burgemeester.

— Onder-Opzichter. Brieven bij W. Tuijnman, te Halfweg, bij Haarlem.

— Bouwkundig Opzichter, bekend met détail-teekenen Brieven, onder lett. P 695, Nederl. Kiosken-Maatsch., Rotterdam.

— Bouwkundig Teekenaar te Rotterdam, P. G. Brieven, onder lett. V K 20, aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— Bouwkundig Teekenaar, practisch ervaren. Salaris ƒ 50 per maand. Brieven, met opgave van referentiën, onder motto „Detail", aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— Practisch Opzichter, die ervaring heeft en goed en juist kan teekenen, vooral détailleeren. Zij, die als onderbaas fungeerden, genieten voorkeur. Brieven met opgave waar gewerkt, onder lett. A, aan den kantoor-boekhandel van J. P. Bladergroen, Raadhuis-straat, te Amsterdam.

— Opzichter-Teekenaar voor de uitbreiding van eene fabriek. Brieven, met opgave uitgevoerde werken en verlangd salaris, onder lett. E aan het Advert.-Bureau van H de Vroede, te Utrecht.

— Tijdelijk Leeraar in de werktuigkunde en de werktuigkennis aan de burger Dag- en Avondschool te Leeuwarden, om gedurende twee uren per week onderwijs in genoemde vakken te geven, tegen eene belooning van ƒ 2,50 per lesuur. De cursus duurt van 1 Oct tot 1 April. Solicitanten worden uitgenoodigd zich vóór 20 Juli e. k., bij gezegeld adres en onder overlegging van gevorderde stukken, aan te melden bij den burgemeester.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

10 Bouwk. opz.-teek., 21—36 jaar, ƒ 60—ƒ 125 's maands.
2 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33 en 43 j., ƒ 95 's maands;
1 Bouwk. opz., 28 j., ƒ 60 's maands.
5 Bouwk. teek., 20 tot 23 jaar, ƒ 40 tot ƒ 70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, ƒ 55 per maand.
7 Werktuigk. teek., 20—26 jaar, ƒ 25—ƒ 80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, ƒ 70 's maands.

Electro-Technische Ambachtsschool.
AMSTERDAM. **Looiersgracht 41.**
INSCHRIJVING
van nieuwe Leerlingen voor den CURSUS, die Aug. a. s. begint, **dagelijks tot 12 Juli e. k.** aan het Schoolgebouw.
Toelatingsexamen: ***Vrijdag 18 Juli.***
Nieuw prospectus op aanvrage verkrijgbaar.

Stoomtimmer-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN **COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale** Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdranger, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 19 Juli 1902. No. 29.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

AMBACHTS- EN TEEKENONDERWIJS.

De Commissie, die de in Augustus des vorigen jaars in Den Haag gehouden tentoonstelling „van het Ambachts- en Teekenonderwijs voor de werklieden in Nederland" voorbereidde, meende een nuttig werk te doen. En om het, te stichten nut te vergrooten, zorgde zij voor een beschrijvenden catalogus, die een overzicht gaf „van de inrichting, het programma, het aantal leerlingen, hun herkomst en bestemming". Daarmede nog niet tevreden was zij van oordeel, dat „een rapport, gegrond op een grondig vergelijkend onderzoek van het tentoongestelde, het nut der tentoonstelling belangrijk zou kunnen verhoogen."

Er is een tijd geweest, dat niemand het waagde, aan de nuttigheid van tentoonstellingen te twijfelen. Maar langzamerhand zijn veler oogen opengegaan, en wordt het besef van het maar zeer geringe nut, dat een tentoonstelling stichten kan, meer algemeen. Het geheel werkt op den bezoeker verwarrend en vermoeiend.

De Haagsche tentoonstelling had, als een van de Augustus-uitspanningen, die de residente verleden jaar aan stadgenoot en vreemdeling bood, zeker wel verdienste. Maar zij wilde meer zijn, dan een zomervermakelijkheid, zij wilde nut stichten. Of haar dat gelukt is? Het valt te betwijfelen.

Een overzicht van het ambachts- en teekenonderwijs in Nederland gaf zij niet. Ingezonden was er genoeg, maar toch kon slechts hij een overzicht van het bedoelde onderwijs krijgen, die zich de moeite wou getroosten de scholen te bezoeken, ze in werking te zien.

De opstellers van het rapport hebben er zich uit den aard der zaak toe moeten bepalen, het tentoongestelde te bespreken. De scholen bezoeken konden zij niet. Maar, als men het rapport, zooals het nu verschenen is, leest, dan krijgt men den indruk, alsof de opstellers gemeend hebben, dat zij, alleen door de tentoonstelling te bezoeken in staat waren, zoowel ambachts- als teekenonderwijs te kunnen beoordeelen.

Dit is een vergissing geweest, een ongelukkige vergissing. Want nu moet het rapport aanstoot geven bij velen, omdat de commissie een oordeel uitspreekt, zonder behoorlijk op de hoogte te zijn. Had men zich er toe bepaald, zooals het rapport in zijn aanhef zegt „zich te gronden op een grondig onderzoek van het tentoongestelde"., het was verstandiger geweest.

Nu is het goede doel niet bereikt. Want de scholen, beoordeeld alleen naar wat zij hadden ingezonden, zijn, het kan niet anders, onjuist beoordeeld. Het onderwijzend personeel is noodeloos gegriefd en ontstemd. Welk nut daardoor gesticht is, verklaren wij niet te kunnen beseffen.

Van luchthartigheid kan men de rapporteurs niet beschuldigen. Zij hebben alles, naar hun zeggen althans, wel overwogen en beginnen aldus: „Voor onze beoordeeling van het ambachts- en teekenonderricht voor werklieden was het noodig wel te overwegen wat de strekking is van dit onderricht en aan welke eischen het derhalve zal hebben te voldoen."

Die overweging heeft tot resultaat gehad: „dat die strekking *natuurlijk* is, den toekomstigen werkman die kennis te verschaffen, welke hij voor de goede beoefening van zijn ambacht behoeft en zonder welke hij wel een schavend, zagend, smedend arbeider, maar geen volledig vak-werkman kan worden."

Heel duidelijk is dit al dadelijk niet..

Omtrent hetgeen een ambachtsman, want ook dezen alleen schijnt de commissie te bedoelen, dient te kennen, loopen de meeningen nogal uiteen. Er zijn zelfs menschen, wier oordeel nog al gewicht in de schaal legt, die meenen, dat een werkman, die goed zijn gereedschap gebruiken kan, die dus een „schavend, zagend, smedend arbeider" is, gerust als een „volledig vak-werkman" kan beschouwd worden.

Blijkbaar heeft de commissie een ander inzicht. Maar over de kennis, die zij meent te moeten verlangen, laat zij zich verder niet uit, doch vervolgt: „Niet dat dit onderwijs den volledigen werkman moet maken, wat geen school *kan* bereiken, maar het moet den toekomstigen werkman bekwaam maken, om zijn arbeid te begrijpen."

En, als ware alles nu zoo helder als glas, besluit zij: „Wanneer erkend wordt dat *ieder* werkman de *hier bedoelde* kennis noodig heeft, dan volgt daaruit, dat het onderwijs zoodanig behoort te zijn ingericht dat het voor allen bereikbaar is."

Een begin als dit vormt een zeer wankelenden grondslag, om op voort te bouwen.

„Is nu", vraagt de commissie, „het ambachts- en teekenonderricht zooals wij dit uit de tentoonstelling en de daarbij verstrekte gegevens hebben leeren kennen, zoodanig dat wij vertrouwen mogen dat, op den ingeslagen weg voortgaande, over eenige jaren voor alle toekomstige werklieden gelegenheid zal bestaan zich de kennis te verwerven, welke zij voor hun beroep noodig hebben?"

Dit is een zonderlinge vraag. Zij vertoont eenige gelijkenis met een andere, die wel eens in scherts gedaan wordt, om, gegeven de ouderdom van den kapitein, de lengte der groote mast van een schip te bepalen.

Hoe kan, wat er tentoongesteld was, een gegeven opleveren waaruit valt af te leiden, of het ambachtsonderwijs na een bepaalden tijd algemeen zal zijn of niet? Wie het weet mag het zeggen.

De commissie is al weer dadelijk gereed, en zegt, zonder blikken of blozen: „Het antwoord op deze vraag moet beslist ontkennend luiden".

Het blijkt daarna, dat niet uit het tentoongestelde deze conclusie wordt afgeleid. Want het eigenlijk motief is „dat het onderwijs te kostbaar is, om ooit algemeen te kunnen worden. Wij zouden zeggen, dat dit een quaestie van geld is. Het onderwijs zou zeker algemeen worden, zoodra bij voorbeeld de staat het voor zijn rekening nam. Maar wat kon de tentoonstelling omtrent het al of niet waarschijnlijke van zulk een regeling in de toekomst leeren?

Cijfers, meent de commissie dan, zijn goede argumenten, en statistiek is een zaak, die nu in den smaak valt. „De beroepstelling van 1889 (de uitkomsten van 1899 zijn nog niet gepubliceerd) geeft aan dat er toen als werklieden in verschillende beroepen werkzaam waren 122,260 jongens en 25,198 meisjes van 12—17 jaar." Wat een aankomende ambachtslieden! En dat er zooveel meisjes op een ambacht gaan, zal wel niemand hebben gedacht. Er is echter een maar... de commissie heeft er zich niet van vergewist, of de cijfers wel uitsluitend aankomende ambachtslieden omvatten. Zij nam maar alle jongens en meisjes, die op fabriek en werkplaatsen geld verdienden bij elkander, om door dit hooge cijfer een treffende tegenstelling te kunnen krijgen met de 2595 leerlingen, die de ambachtsscholen in 1898 telden. Zoo wordt de statistiek gebruikt, of liever misbruikt.

Nog een andere snaar heeft de commissie op haar viool. Het tegenwoordig ambachtsonderwijs beantwoordt niet aan het doel, omdat het geen theorie genoeg geeft. Wie niet gelooven wil, dat er menschen zijn, die onze ambachtsscholen nog veel te practisch vinden, sla het rapport maar op.

De commissie geeft hier wel het meest duidelijke blijk van de verkeerde gevolgtrekkingen, door haar gemaakt, toen zij uit wat tentoongesteld was, ons ambachtsonderwijs meende te leeren kennen. Het zou wat moois worden, als men haar raadgevingen opvolgde. De leerling moet, volgens haar „geheel vertrouwd worden met de theorie van zagen, en kloven, hakken, steken en snijden, schaven en schrappen." Wij zouden wel eens de theorieles in het schrappen, door een der commissieleden gegeven, willen bijwonen. Wezenlijk, aan nog meer theorie heeft ons ambachtsonderwijs geen behoefte. Het ware te wenschen, dat de practijk meer tot haar recht kon komen. En, al heeft de commissie ook nog zulke theorethische neigingen, ook zij beseft, ondanks dit alles, dat praktijk noodig is.

„Wij zouden wenschen", zegt zij, „dat de jongens een gedeelte van den dag in de werkplaats zouden werkzaam zijn." Dit is een wensch, die wij volkomen deelen. Want de ambachtsscholen, zooals zij nu ingericht zijn kunnen inderdaad geen vergoeding geven voor wat de leerlingen, die geen werkplaatsen kunnen bezoeken, moeten missen.

Wij verschillen echter met de commissie van meening, waar zij als de oorzaak van de onvoldoendheid der ambachtsscholen noemt de onbekwaamheid der tegenwoordige onderwijzers. Naar ons oordeel heeft de commissie, die de scholen niet bezocht, en die moest afgaan op hetgeen tentoongesteld was, het recht niet, deze uitspraak te doen.

Wij kennen verschillende ambachtsscholen van nabij, en weten, dat er uitstekende leerkrachten aan verbonden zijn. Maar wanneer het onderwijs niet de vruchten afwerpt, die men zou verwachten, dan komt dit, omdat het klassikaal gegeven moet worden. En waren het dan nog maar kleine klassen, die één leeraar had te onderwijzen. Doch het overigens lofwaardig streven der besturen, om zooveel mogelijk leerlingen te kunnen plaatsen, en het bedrag, dat aan bezoldigingen moet worden uitgegeven in evenredigheid te brengen met de beschikbare geldmiddelen, maakt, dat de klassen zóó groot worden als de lokaliteit slechts veroorlooft. Daardoor is het verschil met de werkplaats zoo in het oogloopend.

Men zou eens zien, hoe veel beter de ambachtsscholen zouden werken, indien zij vervormd konden worden in degelijke werkplaatsen, waar niet maar wat geknutseld werd, doch waar alles gemaakt werd, zooals de werkelijkheid dit verlangt. De tegenwoordige onderwijzers, voor het grootste deel uit de practijk voortgekomen, zouden dan eerst kunnen toonen, wat zij vermogen.

Zulke werkplaatsen zouden niet enkel met leerlingen bevolkt mogen zijn; ook bekwame gezellen, goed bezoldigd, dienden daar te werken, van wie ieder niet meer dan twee leerlingen onder zijn leiding had.

Van zulk een regeling, die geen ander bezwaar heeft, dan dat zij nog al wat kost, ware een goede uitkomst te verwachten.

De commissie wil het over een andere boeg gooien. Zij meent dat het ambachtsonderwijs nog meer schooltjespelen moet zijn, dan het nu reeds is. En, waarschijnlijk denkend dat er reeds kweekscholen voor onderwijzers en voor teekenonderwijzers zijn, wil zij ook kweekscholen voor ambachtsonderwijzers gesticht zien. Het is te hopen, dat de regeering zoo verstandig zal zijn, bij haar voorgenomen regeling van

het ambachtsonderwijs dien weg niet op te gaan.

Want, om van de onderwijzers der lagere scholen maar te zwijgen, de teekenonderwijzers, die aan de bestaande inrichtingen gekweekt zijn, hebben tot dusverre zelfs aan matige eischen niet kunnen voldoen.

De commissie erkent dit, waar zij zegt: „Daar de (teeken)onderwijzers geen vakmannen zijn of slechts één enkel vak van nabij kennen, ziet men in deze richting zeer storende gebreken.". Deze onderwijzers, heet het verder, „hebben het eenigszins vage doel, aankomende ambachtslieden te ontwikkelen door teekenen en daarbij de verborgen en verkeerde neiging, de leerlingen hooger op te voeren, welke neiging zeer veel bederft; vooreerst omdat de onderwijzers daar meestal niet voor berekend zijn en ten tweede omdat nu de jongens juist minder tijd kunnen besteden aan wat zij noodig hebben."

De commissie zal wel weten, dat de onderwijzers, op wie zij zooveel aan te merken heeft, gediplomeerd zijn en hun opleiding ontvingen aan daarvoor bestemde inrichtingen. En daarom is het te minder verklaarbaar, dat zij nu zulk een opleiding ook voor de andere onderwijzers, die aan ambachtsscholen werkzaam zijn, begeert.

Hoe zonderling de denkbeelden der commissie zijn, blijkt het best, daar, waar zij te kennen geeft, hoe gehandeld zou moeten worden, zoolang er nog geen opleidingsschool voor ambachtsonderwijzers is.

„Wij zouden", zegt zij, „de hulp willen inroepen van de onderwijzers van het lager onderwijs. Wij hebben dan dadelijk mannen, die met onderwijs geven vertrouwd zijn, de jongens, hun ontwikkeling en veelal hun omstandigheden kennen, daarenboven ontwikkelde menschen, wien het niet te moeielijk zal vallen de theorie van het ambacht zich eigen te maken."

Dit is door mannen, die het ernstig zeggen te meenen, neergeschreven. Dat al de Romeinen wisten „fabricando fabrifimus" vergeten de heeren. De theorie van het smeden willen zij onderwezen hebben, en dat liefst door iemand, die misschien nooit in een smederij geweest is. En, het dwaze systeem van ons tegenwoordig onderwijs volgend, dat alleen verklaren, niet kunnen op den voorgrond stelt, zou men nog een schrede verder kunnen gaan. Een smid bewerkt ijzer; ijzer is een metaal; een metaal behoort tot het gebied der scheikunde. Dus dient den smid de scheikunde geleerd te worden. De smid gebruikt een hamer; een hamer is een werktuig; een werktuig behoort tot het gebied der mechanica. Dus dient den smid ook de mechanica onderwezen te worden. Die mechanica vereischt kennis der wiskunde; dus ook de wiskunde moet de smid kennen. Een smid staat voor een vuur; dat vuur ontwikkelt warmte; de warmte behoort tot het gebied der natuurkunde. Derhalve behoort de smid ook de natuurkunde te kennen.

In haar opsomming van de vakken, die de commissie noodig acht, gaat zij nog wel niet zoo ver. Maar zij is toch al een aardig eind op weg. En daar er voor zulke theoretische vakken gediplomeerden genoeg zijn, die ze willen onderwijzen, laat het zich aanzien, dat die vakken langzamerhand wel talrijker zouden worden, kreeg de commissie haar zin.

Een fraai gedeelte uit het rapport is ook dit. Waar men de onderwijzers voor de ambachtsscholen ook recruteeren wil, zij moeten nog gevormd worden. Is het ernst met den wil het ambachtsonderwijs tot zijn recht te doen komen, dan moet als dringende eisch gesteld worden: zorg voor de opleiding van onderwijzers. En deze zorg kan alleen de Staat op zich nemen. Hoe men over staatsbemoeiing ten behoeve van den werkman overigens denken moge, niemand kan ontkennen, dat de mogelijkheid voor iederen jongen moet bestaan, de kennis te verkrijgen, noodig om zich een bestaan te verzekeren. Het ambachtsonderwijs is een recht van den werkman en een belang van de gemeenschap. *(Luide toejuichingen op de tribune.)* En geen goed onderwijs zonder goede onderwijzers.

Wanneer inderdaad de onderwijzers van het lager onderwijs zich voor het vakonderwijs beschikbaar stelden, zou dat onderwijs nagenoeg overal kunnen gegeven worden. Het gebouw der lagere school zou in den vroegen ochtend en de avonduren voor het vakonderwijs kunnen beschikbaar gesteld worden en op die wijze waren de kosten betrekkelijk gering en zou daarop de algemeenheid van het vakonderwijs niet behoeven af te stuiten."

Het ei van Columbus dus. Weg met de ambachtsscholen, doch het ambachtsonderwijs gegeven op de lagere school door het daar nu reeds werkzaam personeel.

Wie zwemmen wil leeren, krijgt eerst de droge instructie. Maar als men hem dan in het water gooit, zinkt hij als een baksteen. Daarom is de hengel uitgevonden. Maar in het systeem der commissie is alleen van droge instructie sprake. Den hengel meent zij, kan men wel afschaffen, omdat er niemand is, die behoorlijk weet vast te houden. Na de droge instructie moet de leerling maar het water in. Als hij dan niet zwemmen kan, leert hij het toch nooit.

Wij verwachten niet, dat het systeem der commissie, hoe aanlokkelijk het voor het groote publiek, dat te Middelburg er reeds zijn bijval voor toonde, moge schijnen, op den steun van der zake kundigen zal kunnen rekenen. En wij hopen, dat, als de Regeering met de door haar toegezegde plannen tot regeling van het ambachtsonderwijs voor den dag komt, zij iets anders en beters zal geven. De theorie, de droge instructie, als wij haar zoo eens mogen blijven noemen, moet niet veel tijd in beslag nemen. Maar voor behoorlijke hengels, dat zijn de werkplaats zoo nabij mogelijk komende ambachtsscholen en een goed leerlingsysteem, dient gezorgd. Dan zal de leerling, als hij ten slotte het natte element, het werkelijke leven, op eigen gelegenheid in moet, zich goed kunnen roeren, en geen gevaar van zinken hebben.

EEN RAMP.

De Campanile te Venetië is ingestort. Wat dit zeggen wil, zal slechts hij begrijpen, die de stad bezocht heeft, en die de bekoring van het geheel, dat de Piazza oplevert, heeft ondergaan.

De klokkentoren was een zoo onafscheidelijk deel van Venetië, dat het haast niet mogelijk is, zich de stad voor te stellen zonder hem. Toen ik verleden najaar de haven verliet, om per stoomboot naar Fiume te reizen, was de Campanile het laatste, dat van Italië nog te zien bleef. Ik heb toen niet vermoed, dat ik den toren nooit weer zou aanschouwen.

Reeds toen waren, in het bijzonder aan de noordzijde, groote scheuren zichtbaar, die bewezen, dat de fundeering moest werken. En te Venetië met zijn eb en vloed, waar de waterstand groote afwisseling oplevert, hebben de houten fundeeringen het niet minder hard te verantwoorden, dan in de polders van Noord-Holland. Heel wat Venetiaansche paleizen zijn gescheurd en verzakt.

De klokkentoren stond geheel vrij, op den hoek, door de Piazza en de Piazetta gevormd. Hij was van gebakken steen en had, tot op de hoogte waar de klok-

ken hingen, geen de minste versiering, zelfs geen lijstwerk. De idealen onzer nieuwste kunst vond men dus hier verwezenlijkt. Alleen lisenen, die niets anders waren dan muurversterkingen, hadden de bouwmeesters aangebracht.

De toren was niet zoo oud als de kerk, en was, wat zijn benedendeel betrof, in de veertiende eeuw opgetrokken. De bekroning, bestaande uit een arcade met galerij, een attiek en een spits, was uit de 15e eeuw en in Renaissancestijl.

Tegen den oostelijken torenmuur bouwde Jacopo Sansovino de Loggetta, die met haar fijne Renaissance een prachtig contrast vormde tegen de strenge massa van den toren.

Verleden najaar was te zien, dat er werking in de fundeering moest zijn. Ik vermoedde, dat het houtwerk door den zeer afwisselenden waterstand moest verrot wezen en vroeg mij af, hoe het mogelijk zou zijn, de fundeering te vernieuwen. Dat was in October, en blijkens de berichten heeft in November een commissie van deskundigen den toren onderzocht, en verklaard, dat er geen reden tot bezorgdheid bestond!

Nu schrijft de „N. R. C.":

Er worden intusschen verschillende verklaringen gegeven van de vermoedelijke oorzaak der ramp. Onze Londensche correspondent seinde reeds wat de Venetiaansche berichtgever der „Times" daarvan dacht: de baggerwerken in het Canal Grande zouden de grondvesten van den toren verzwakt hebben. De meening van een medewerker der „Fränfurter Zeitung" sluit zich hierbij aan: De oorzaak, zegt hij, heeft, zou men zeggen, gelegen bij de fundeering, misschien in het verzakken van het onderste, op palen rustende deel daarvan. Zulk een gevaarlijke plek in de grondvesten kan reeds lang bestaan hebben zonder dat men er van buiten iets van bespeurde, en dan was geen hevige schok van buiten noodig, want de ontzaglijke zwaarte van den toren zou ten slotte de grondvesten die hem niet meer dragen konden, moeten indrukken. Door te veel klokgelui zou hoogstens het bovenste gedeelte van den toren aangetast zijn geworden.

Ik geloof niet dat men het baggerwerk hier de schuld kan geven. Bij het opgraven zal wel blijken, dat de verroting der palen de oorzaak is geweest. Maar gevraagd mag worden, waarom men niet reeds veel vroeger de fundeering heeft opgegraven, om haar te onderzoeken. Er is hier inderdaad onverantwoordelijk gehandeld.

Het is te vreezen, dat langzamerhand meer dergelijke rampen Venetië zullen treffen. Want de fundeeringen der andere gebouwen zijn ongetwijfeld in even slechten toestand, als die van den toren.

De eigenaardigheden van paalfundeeringen, die vooral Amsterdamsche en Rotterdamsche architecten zoo goed kennen, omdat zij er dagelijks nieuwe maken, en telkens de oude te zien krijgen, begrijut men te Venetië, waar nooit wat gebouwd wordt, blijkbaar niet. Anders is het niet te verklaren, wat wij in de „N. R. C." lazen:

Het gaat met torens als met menschen, meestal blijken ze ziek te zijn, voordat ze sterven. Ook de toren van San Marco te Venetië was ziek, of juister gezegd, ook van dezen zieke was het niet onbekend, dat hij wrak stond. Maar aan gevaar gedacht is er niet tot op het uiterste oogenblik, d. w. z. tot den sterfdag!

De prefect van Venetië heeft gisteren den minister van schoone kunsten kennis gegeven van bestaand gevaar. De minister heeft er toen dadelijk den directeur-generaal van antiquiteiten en de architecten Boito en Calderini op afgestuurd, maar toen die te Venetië kwamen, lag de toren al voor den grond. In November van het vorige jaar moet de Technische Commissie tegenover onrustwekkende geruchten nadrukkelijk hebben verklaard, dat er geen gevaar bestond! De Commissie is nu ook naar Venetië, o. a. om vast te stellen, wie hier schuld heeft!! En verder om — met de haar eigen gebleken competentie! — te onderzoeken, of er geen andere gebouwen ziek zijn.

Een Nederlandsch architect verbaast er zich over, als hij bij laag water door Venetië vaart, overal fundeeringen te zien, die hem in hoogst gevaarlijken toestand blijken te verkeeren. De Italianen bekommeren zich daar niet om. De restauraties, te Venetië ondernomen, en die heel wat geld gekost hebben, beoogden alleen, om, wat in het gezicht kwam, mooier te maken. Maar wat niet in het gezicht kwam liet men, zooals het was.

Het is te begrijpen, dat nu de oogen open zijn gegaan, en dat men ook over de andere gebouwen in ongerustheid verkeert.

Het vernieuwen en dieper leggen van de paalfundeering onder een gebouw dat groote afmetingen heeft, is wel een kostbaar en moeilijk werk, doch onmogelijk is het niet.

Zal Venetië blijven wat het nu is, dan moeten alle fundeeringen van voorname gebouwen onderzocht worden, en moeten zij, waar de toestand te wenschen overlaat, vernieuwd worden.

Het is goed, dat Ruskin deze ramp niet meer heeft beleefd. Het zou wel eens kunnen zijn, dat het nageslacht van de „Stones of Venice" hem zoo dierbaar, er niet veel meer met eigen oogen kon aanschouwen.

A. W. WEISSMAN.

EEN SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Dat er te Amsterdam een schoonheidscommissie bestaat, die advies uitbrengt over de plannen van gebouwen, welke op de terreinen der gemeente zullen verrijzen, was buiten de hoofdstad, zeker aan maar weinigen bekend.

De architect Van Arkel, lid van den Amsterdamschen gemeenteraad, heeft in zijn voorstel aan dat college, het bestaan dezer commissie als een „misstand" aangewezen, die verdwijnen zou, als een architect in gemeentedienst met het uitbrengen dezer adviezen kon worden belast. Naar zijn meening zou het een voordeel zijn, wanneer de particuliere architecten niet langer afhankelijk waren van het oordeel hunner collega's, dat onmogelijk geheel onpartijdig kan zijn.

Wie gedacht mocht hebben, dat deze meening in de Amsterdamsche technische kringen geen tegenspraak zou ondervinden, heeft zich vergist.

Want de redactie van het Bouwkundig Weekblad, orgaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst schrijft:

„De woorden aan het adres van de schoonheidscommissie hebben ons zeer getroffen. Getuigen zij niet van veel collegialiteit, erger is, dat zij twijfel verspreiden over de onpartijdigheid der commissie — twijfel, die allicht tot zeer verkeerde voorstellingen kan leiden bij hen, die niet met het werken der commissie op de hoogte zijn."

Wij moeten bekennen, tot deze laatsten te behooren, en daarom was het ons aangenaam, iets omtrent de commissie, die tot dusverre zoo onbekend was, te vernemen. Zij is in 1898 op initiatief van de Mij. t. Bev.

d. Bouwkunst en het Genootschap Architectura ingesteld. Doch door wien, blijkt niet. Een lid wordt benoemd door het Hoofdbestuur van gezegde Maatschappij, uit zijn midden, een lid uit en door het Bestuur van gezegd Genootschap, een lid door de afdeeling Amsterdam der Maatschappij, een lid door het Genootschap, een lid door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam. Telken jare treden twee leden volgens rooster af, die niet terstond herkiesbaar zijn. Bovendien is aan de commissie van vijf leden een secretaris toegevoegd, die een administratieven band vormt tusschen den secretaris der gemeente en het bureau der commissie. Eertijds vergaderde men in het gebouw der Maatschappij. Nu op het Bureau van het Bouw- en Woningtoezicht.

Dit zijn belangrijke bijzonderheden. Een opgaaf der namen van de tegenwoordige leden zou men nog gaarne krijgen.

De commissie werd „een vraagbaak voor enkele ontwerpers. Het gehalte der aan haar oordeel onderworpen plannen wordt gaandeweg beter; gewone bouwondernemers laten hunnen plannen door betere krachten uitwerken of vragen voorlichting aan de commissie, die steeds bereid gevonden wordt, belangeloos raad te verschaffen."

Dat schijnt, als tenminste het Bouwkundig Weekblad juist werd ingelicht alles heel goed en wel. Eenigszins vreemd is het, dat van architecten in het geheel niet wordt gesproken. Die moeten wel minder tevreden zijn dan de ontwerpers en de bouwondernemers waar wij iemand als de architect Van Arkel de commissie openlijk een „misstand" hooren noemen, die behoort te verdwijnen.

En bij den naijver, die er overal onder architecten bestaat, is het te begrijpen, dat er aan het beoordeelen van elkanders werk bezwaren verbonden moeten zijn. Belangeloosheid is zeldzaam hier op aarde; de schijn des kwaads valt moeielijk te vermijden.

Het Bouwkundig Weekblad oordeelt anders. Maar is ook dit oordeel wel geheel onpartijdig?

„Ons dunkt", zegt het, „dat een aldus samengestelde commissie ruimschoots waarborgen oplevert tegen eenzijdige beoordeeling en tegen partijdigheid. Indien echter de bouwplannen, die thans aan de commissie worden voorgelegd, in 't vervolg jaar in, jaar uit slechts door één man zullen worden beoordeeld, dan kan de kans groot worden dat — partijdigheid te veronderstellen zij verre van ons — het te vellen oordeel niet van zelfs onbedoelde eenzijdigheid zal zijn vrij te pleiten. Vat de beoordeelaar zijne taak even gewetensvol op als de tegenwoordige commissie de hare, en geeft hij, evenals zij, gewillig goeden raad en soms zelfs schetsen ter verbetering van ontvangen plannen — wat hem in zijne betrekking wellicht echter niet wenschelijk zal voorkomen — dan zal ieder spoedig weten in welken trant hij te ontwerpen heeft om kans van slagen te hebben. Deze trant kan intusschen reeds dadelijk worden aangegeven door de bekende richting van den beoordeelaar. Met de commissie is dit anders. Hierin zullen zich verschillende opvattingen doen gelden; hare wisselende samenstelling is een waarborg tegen eenzijdigheid."

Hier wordt ons alweer een kijkje gegeven op de werkzaamheid der commissie. Zij geeft schetsen ter verbetering der ontvangen plannen, schetsen, die vooral de architecten zich ongetwijfeld hoogst ongaarne zullen zien opgedrongen, maar die wellicht door de bouwers dankbaar worden aanvaard.

En welke verdiensten de commissie overigens moge hebben, een gebrek kleeft haar aan, dat zij samengesteld is uit personen, die er belang bij kunnen hebben, het werk van een hunner vakgenooten af te keuren, of het hem zoo moeilijk te maken, hem zoo lang aan den praat te houden, dat zijn patroons liever de diensten gebruiken van iemand, die meer in den geest der heeren valt.

Een ambtenaar, die geen particulier werk mag verrichten, kan van iets dergelijks niet verdacht worden.

Het is best mogelijk, dat de commissie altijd de striktste onpartijdigheid in acht genomen heeft. Maar haar samenstelling maakt, dat zij het verwijt van partijdigheid niet kan ontgaan.

Den commissieleden kan het niet anders dan aangenaam zijn, indien zij van hun ondankbare taak ontheven worden. En al meent ook het Bouwkundig Weekblad, dat het zeer te betreuren zou zijn, indien de commissie niet bleef bestaan, haar verdwijnen zou overigens nergens tranen doen vloeien.

GROOTE PLANNEN TE SCHEVENINGEN.

Reeds eenigen tijd geleden, werd bij geruchte een en ander bekend, omtrent groote plannen die hangende waren in verband met de verdere ontwikkeling van de badplaats Scheveningen.

Thans is het schrijven publiek gemaakt in Mei j.l. door den heer J. D. Ruijs T.Azn., commissaris der Maatschappij Zeebad Scheveningen, gericht aan B. en W. van 's Gravenhage.

De heer Ruijs trad in deze op namens een combinatie uit de maatschappijen die de verschillende bestaande inrichtingen exploiteeren, zijnde „Zeebad" (Kurhaus), „Oranje-hotel", „Hotel Garni" en „Hotel Rauch", en waarschijnlijk ook het „Savoy-Hotel", alsmede de „Galéries".

Verder wordt gemeld, dat 't in de bedoeling ligt, ook de steenglooiing vóór „Garni" af te graven, zoodat de nieuw te bouwen eetzalen van dit hotel dan aan den strandboulevard zouden komen, ongeveer op de wijze als de winkels onder het terras van het „Kurhaus", — een plan, dat, naar men mededeelt, al een paar jaren in de pen is.

Dat het hotel „Rauch" zou verbouwd worden tot schouwburg, zooals het gerucht gaat, komt ons wegens het beperkte terrein niet waarschijnlijk voor.

Wel moet tot de plannen der combinatie behooren het voornemen om de „Galéries" af te breken.

Het bovenbedoelde schrijven luidt als volgt:

„Zooals uw college bekend is, heeft de voordurende afname van den duinvoet achter het laatst aangelegde hoofd in zee, en wel voornamelijk voor het „Oranje-Hotel", sedert geruimen tijd de aandacht getrokken en reden tot bezorgdheid gegeven. Na de in den afgeloopen winter plaats gevonden veelvuldige en zware stormen, is de toestand zoodanig verergerd, dat het voor een ieder duidelijk is, dat spoedige en afdoende voorziening een dringende eisch is, en doet zich de vraag voor, of het leggen van een hoofd in zee als zoodanig voldoende zou zijn, daar zulks zeker de minste kosten zou veroorzaken, en ook, wat daar ter plaatse een zeer ernstige overweging verdient, of op die wijze de exploitatie van het „Zeebad" c. a. het minst zou bemoeilijkt worden.

„Intusschen is het buiten twijfel, dat de voortzetting van den strandmuur tot voorbij het bedreigde punt de eenige afdoende maatregel is, en is ondergeteekende, met het oog op de groote belangen die hij aldaar mede vertegenwoordigt, te rade gegaan, hoe dit vraagstuk op de voor de Gemeente en voor de ver-

schillende exploitatiën in die omgeving meest voordeelige wijze tot oplossing zou te brengen zijn. Hij vleit zich, geslaagd te zijn in het opmaken van een avant-projet, waarvan de uitvoering èn Gemeente èn badplaats, bij welwillende samenwerking, tot groot voordeel zal kunnen strekken, en deze laatste daardoor geleidelijk zal voortgaan op den weg van uitbreiding, die sedert eenige jaren gevolgd, in groote mate heeft bijgedragen om den roep van Scheveningen te verhoogen en te vergrooten.

„Hij veroorlooft zich daarom namens een nader te noemen combinatie, uw college in overweging te geven de volgende voorstellen, ten einde die bij verkregen overeenstemming bij den Gemeenteraad aanhangig te maken.

„Zijn combinatie zal aanleggen de noodige verlenging van den strandmuur en het daarmede in verband vereischte hoofd in zee, naar plannen goed te keuren door de Gemeente.

„Zijn combinatie zal van Delfland trachten te verkrijgen, dat dit waterschap het hoofd in zee, zoodra het zal gebouwd en goedgekeurd zijn, overneemt en dus in onderhoud neemt.

„Hiertegenover zou zijn combinatie van de Gemeente vragen:

„1. Een subsidie in geld van *f* 100,000.

„2. Afstand van den berm, zich bevindende voor de villa's Jacobson enz., tot daar waar de strandmuur zal ophouden, en wel in eigendom voor het gedeelte voor de villa's Jacobson en Costa, in verband met de plannen voor den bouw van een nieuw hotel op het terrein van die villa's, en in erfpacht tegen een nominale som, voor zoover de gemeente-eigendommen strekken, en voor zoolang als de erfpacht van het „Hotel d'Orange" nog loopt; komende daarna dat gedeelte met alle gebouwen, zich daarop alsdan zullende bevinden, in vrijen eigendom aan de Gemeente.

3. Het gedeelte openbare weg, zich bevindende boven vóór het nieuw te stichten hotel, blijft eigendom der combinatie, doch zal ten allen tijde als openbare weg moeten blijven dienen.

„4. Met de Maatschappij „Zeebad Scheveningen" zal overeengekomen worden de thans bestaande Kurhaus-bar te verplaatsen op het terrein van het Gevers-Deynootplein, bij die maatschappij in erfpacht, of voor het geval dat omtrent de erfpacht van dat plein met de Gemeente een ruiling zou plaats vinden, dan in gemeen overleg bedoelde Kurhaus-bar in ieder geval een plaats te geven op het plein tusschen Kurhaus en op te richten circus.

„5. De Gemeente zal aan de Maatschappij „Zeebad Scheveningen" alle faciliteiten verleenen om haar badbedrijf gedurende den tijd van den bouw, ongestoord te kunnen uitoefenen.

„6. Het zal de combinatie geoorloofd zijn gedurende den bouw der voorgenomen werken het bij de Maatschappij „Zeebad Scheveningen" in erfpacht zijnde terrein, tusschen het station van den S.S. en de stallen, te gebruiken voor het bouwen van een loods ten dienste van de directie dier werken.

„7. Gedurende het tijdperk, noodig voor den aanvoer der materialen voor den strandmuurbouw en van het hoofd in zee, zal de Gemeente toestaan dat eventueel op den bestaanden strandmuur van af de Holl. IJz. spoor, een werkspoor gelegd wordt, hetwelk echter gedurende de maanden Juni tot en met September, zal moeten verwijderd worden.

8. Op den nieuw te bouwen strandmuur zal aan den adressant of zijn opvolgers, op dezelfde voorwaarden als thans aan de Maatschappij Zeebad Scheveningen opgelegd, toegestaan worden eenige kiosken te plaatsen, in overleg met de directie der Gemeentewerken."

B. en W. hebben den Raad voorgesteld, dit verzoek in hoofdzaak in te willigen, mits de maatschappij „Zeebad Scheveningen": afstand doet van alle aanspraken, die zij zou kunnen maken op het recht tot bebouwing van het bij haar op erfpacht zijnde gedeelte van het plein aan de landzijde van het Kurhaus; aan de Gemeente het recht verleent om aan de Haagsche Tramweg-Maatschappij of eventueele opvolgers te veroorloven, op het bij de Maatschappij „Zeebad Scheveningen" op erfpacht zijnde gedeelte van dat plein te leggen en te hebben tramsporen volgens door B. en W. goed te keuren plan, uitsluitend voor de circulatie van tramwagens op dat plein en alzoo nimmer als eindstation of bergplaats van trammaterieel, en afstand van de bij akte van 17 Mei 1899 door de Gemeente verleende huur tot 31 Mei 1909 van de strook duingrond vóór de villa's ten zuiden van en vóór het Oranje-Hotel, alsmede van de haar bij acte van 10 Juli 1899 door de Gemeente toegestane onderhuur van een gedeelte van het strand te Scheveningen, voor zoover dat gedeelte van het strand voor de werken zal worden ingenomen, — een en ander tegen een jaarlijkschen erfpachtscanon van *f* 1300.

Tot juist begrip van de strekking dezer voorstellen diene de navolgende toelichting, die wij in hoofdzaak ontleenen aan hetgeen de „Haagsche Courant" nog nader omtrent de plannen mededeelde.

Als aanleiding tot het aanbod gaf het schrijven van Mei aan B. en W. aan: dat een belangrijke uitbreiding van de badplaats is noodig gebleken, door den onverwachten grooteren toevloed van bezoekers, na de verbetering, in de laatste jaren aangebracht, „die — zegt de brief — den weg gebaand hebben om Scheveningen tot ongekenden bloei te brengen, mits op den ingeslagen weg worde voortgegaan."

„Daar de bouw van den muur, hoofd in zee, een rijweg langs het „Oranjehotel" naar matige berekening een bedrag van *f* 375,000 zullen vereischen en de con-

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Het onderzoek naar den bouwvalligen toestand van het lokaal van het Departement van Financiën heeft ten gevolge gehad dat een plan is opgemaakt tot herstelling van het gebouw op dien voet dat de linkervleugel naar de zijde van de Parkstraat zal moeten worden gesloopt en door een nieuw gedeelte vervangen. De kosten van dit werk worden geraamd op ruim *f* 90.000 welk bedrag op de eerstvolgende staatsbegrooting ter uitvoering van het restauratieplan zal worden aangevraagd.

— Omtrent de volledige plannen en voorstellen, die aan de vergadering van aandeelhouders van het Kon. Zoöl. Botanisch Genootschap alhier met betrekking tot de ruiling en den afstand van grond voor schouwburgbouw zijn overgelegd, kan het volgende worden medegedeeld:

Door de schouwburgcommissie uit den Gemeenteraad is aan het bestuur van het Genootschap verzocht te willen bevorderen, dat de vergadering van aandeelhouders zich zal bereid verklaren om met de gemeente eene overeenkomst aan te gaan van de volgende strekking:

Door het Genootschap zal aan de gemeente kosteloos in eigendom worden afgestaan een stuk grond gelegen op den hoek van den Benoordenhoutschen weg en van de Koningskade, zoomede een strook grond ter verbreeding van de Koningskade, wanneer de gemeente harerzijds afziet van alle rechten op de gronden thans eigendom van het Genootschap, welke door de gemeente indertijd zijn afgestaan met de bestemming om daarop een Zoölogisch-Botanischen Tuin te vestigen.

Tevens zou de commissie gaarne aan de gemeente het recht zien toegekend om langs den Benoordenhoutschen weg bijv. ter plaatse van den berenkuil, ongeveer 1000 c.A. grond te koopen om daarop te stichten bergplaatsen en schilderswerkplaatsen voor decoratief enz.

Het bestuur van het Genootschap heeft heeren aandeelhouders in overweging gegeven de gevraagde bereidverklaring te verleenen en, ten blijke daarvan, een besluit te nemen.

Tot toelichting van het voorstel diene het volgende:

Bij acte van 8 Maart 1862 werden door de gemeente 's Gravenhage, aan het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap bij grondrente afgestaan:

twee stukken grond, het eene gelegen aan de Koning-kade en het andere aan de sloot achter de huizen der Jan van Nassaustraat, ter gezamenlijke oppervlakte van 33,370 centiaren, ten einde dien grond te bezigen voor Zoölogisch-Botanischen tuin, terwijl bij acte van 19 April 1879 van het stuk langs de Koningskade een strook grond en water, groot 850 centiaren, weder aan de gemeente werd afgestaan, ten behoeve van den aanleg van den tramweg naar Scheveningen.

In 1884 werd de grondrente door het Genootschap afgekocht krachtens eene beschikking van B. en W., dd. 6 Juni 1884, waarbij o. a. was bepaald, dat het beding, voorkomende in art. 4 der acte 8 Maart 1862, nl. dat genoemde grond alleen zou mogen gebruikt worden als Zoölogisch-Botanische tuin, van kracht blijft.

In het midden latende welke rechten de gemeente op den aldus door het Genootschap verkregen grond zal kunnen doen gelden, wanneer die niet meer zal worden gebruikt voor het bij de bovengenoemde acten aangegeven doel, zoo staat niettemin vast dat het Genootschap dien grond niet kan verkoopen en dat als gevolg daarvan meergenoemde grond geenerlei waarde heeft als onderpand voor daarop te sluiten hypothecaire geldleeningen.

Door de voorgestelde regeling nu zal het Genootschap den vollen en vrijen eigendom bekomen over ten minste 23,600 centiaren grond, buiten en behalve de gronden die het sinds 1870 bereids in vollen eigendom bezit.

Hoezeer daartegenover staat het gemis van een fraai en betrekkelijk groot gedeelte van den gebeelen tuin, zoo meent het bestuur nochtans, dat redenen van financieelen aard in deze den doorslag behooren te geven, omdat de bepaling, dat de gemeente van alle rechten op de bedoelde 23,600 c.A. grond afziet, het Genootschap in staat zal stellen zich, hetzij door gedeeltelijken verkoop, hetzij door verhypotheking, de beschikking te verzekeren over de gelden, welke gevorderd worden voor verschillende hoognoodige verbeteringen in de exploitatie aan te brengen.

Bij de over deze aangelegenheid gevoerde onderhandelingen is gebleken, dat een plan voor den te stichten schouwburg nog niet is vastgesteld, en dat men van gemeentewege, alvorens daartoe over te gaan, zekerheid verlangt te hebben dat de daarvoor benoodigde grond zal kunnen verkregen worden.

Intusschen is de schouwburgcommissie van gevoelen, dat de te stichten schouwburg zal zijn te plaatsen met het front naar den tegenwoordigen hoofdingang en dat die door breede straten van de aan het Genootschap verblijvende gronden zal behooren gescheiden te worden.

Voor de verwezenlijking van dit denkbeeld zou een stuk grond op den hoek van de Koningskade en van den Benoordenhoutschen weg noodig zijn ter oppervlakte van ongeveer 8000 centiaren.

Voor de verbreeding van den toegangsweg naar het te maken Schouwburgplein wordt verder verlangd een strook grond, belendende aan de Koningskade, tot eene breedte van ongeveer 7 à 8 meter.

In verband met een en ander is het besluit ontworpen, waarbij machtiging aan het bestuur verleend wordt om aan de gemeente den grond in eigendom af te staan, welke voor de verwezenlijking der bovengezegde plannen zal gevorderd worden.

Voorgesteld wordt den termijn binnen welken de regeling tot stand moet zijn gebracht, te doen eindigen op 28 Februari 1903.

Mocht deze regeling tot stand komen, dan zal de algemeene vergadering van aandeelhouders in de gelegenheid worden gesteld om over de in de exploitatie aan te brengen veranderingen een oordeel te vellen, alvorens tot de invoering daarvan zal worden besloten.

Rotterdam. In het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond doet de heer Adolph Mulder zijn stem hooren, om de Prinsenkerk te behouden. Hij heeft een uitvoerig artikel geschreven met historische bijzonderheden over Schotsche en Prinsenkerk. Hij besluit:

„De Prinsenkerk, die bij voortduring te klein is gebleken voor de getrouwe kerkbezoekers, die onvoldoende voorzien is van gangpaden, die wegens gebrek aan ruimte uitwendig door onooglijke portalen werd ontsierd, kan zeer gemakkelijk als armenkerk worden ingericht.

Het middelste gedeelte biedt dan meer dan voldoende ruimte voor uitoefening van den dienst, terwijl de buitenpanden als wandelgangen konden worden gebruikt. De ruimte blijft dan nog groot genoeg, om inwendig portalen aan te brengen, zoodat de buitenportalen, die de kerk ontsieren, kunnen vervallen, waardoor eene uitwendige restauratie zeer zou worden in de hand gewerkt.

In de kerk zelf behoeft — de onooglijke tribune, die dient te vervallen, niet medegerekend — slechts weinig of niets veranderd te worden. Gaat men dus over tot slooping van het minder belangrijke Schotsche kerkje, dan kunnen de gelden, afkomstig van den verkoop van dien grond, reeds worden aangewend tot gedeeltelijke restauratie der Prinsenkerk.

En eenmaal van haar smakelooze aanbouwen ontdaan, eenmaal hersteld in haar oorspronkelijken bouwtrant in den 17e eeuwschen stijl, zal de Prinsenkerk, bij den eersten aanblik als eene kerk der Nederl. Herv. Gemeente kenbaar zich haar naam van Prinselijke kerk weer waardig toonen; verjongd en verfraaid zal zij der omgeving tot sieraad strekken, terwijl deze stad, zoo stiefmoederlijk met oude monumenten bedeeld, een 17e eeuwsch bouwwerk, dat nog in goeden toestand verkeert, zal blijven bezitten".

Leiden. De Gemeenteraad alhier heeft aangenomen het voorstel van B. en W., om *f* 57,000 — te vinden door geldleening — nl. *f* 49, 00 voor den bouw en *f* 7800 voor de inrichting eener zesde openbare lagere school 3e klasse — beschikbaar te stellen; 25 pCt. van het geheel der bouwkosten, ad *f* 66,000, wordt door het rijk bijgedragen.

Aan de firma Groeneveld, Van der Poll en Co., te Amsterdam, werd voor *f* 8881 opgedragen de levering, het opzetten en het in geregeld bedrijf brengen der electrische installatie ten behoeve van het openbaar slachthuis.

's Hertogenbosch. In het jaar 1901 werden ondernomen de herstellingswerken van den grooten koepel, die zich op het midden der St Janskerk bevindt en die dringende voorziening vorderde.

Behalve deze werken, zijn door het kerkbestuur van St. Jan op zijn kosten gerestaureerd, twee merkwaardige XVe eeuwsche tochtportalen van eikenhout, ook zijn de basementen en muurvlakken rondom het hooge koor van hun verflagen ontdaan en het oude schoone steenwerk, dat nogal veel had geleden, geheel hersteld waar zulks noodig was.

Gedurende den winter 1902—1903 zullen de steenhouwwerken in gereedheid worden gebracht tot de voortzetting van het werk aan den middenkoepel.

Zutphen. In Maandag jl. gehouden vergadering van den Gemeenteraad alhier werd met 12 tegen 4 stemmen het volgende voorstel van het lid J. Groeneveld aangenomen: De Raad der gemeente Zutphen noodigt Burg. en Weth. uit alle verdere verbouwing of uitbreiding aan de tegenwoordige fabriek te staken en zoo spoedig mogelijk over te gaan tot het bouwen eener nieuwe steenkolengasfabriek op eene andere plaats. Met dit besluit is mede de netelige quaestie van den verzakten gasbouder opgelost terwijl velen er zich tevens over verheugen, dat de misstand door de ligging der tegenwoordige fabriek veroorzaakt zal verdwijnen en de verplaatsing tot verfraaiing der stad zal kunnen strekken.

Schiedam. Nu de tegenwoordige directeur der gemeentewerken te Schiedam, de heer Zoetmulder, tengevolge van zijn benoeming tot inspecteur van de volksgezondheid, ontslag heeft gevraagd en eerlang een nieuwe directeur zal moeten worden benoemd, komt het B. en W. wenschelijk voor, het salaris van dien ambtenaar te regelen bij verordening, waarin wordt bepaald:

Aan het hoofd der gemeentelijke openbare werken staat een ambtenaar met den titel van directeur der gemeentewerken. Hij wordt benoemd door den Raad, die daartoe van B. en W. een aanbeveling ontvangt, en geniet een aanvangsjaarwedde van *f* 2500, met twee vijfjaarlijksche verhoogingen van *f* 250, en voorts vrije woning, alsmede een tegemoetkoming in de Personeele belasting en in de kosten van vuur en licht voor zijn kantoor in die woning.

Bolsward. Sedert eenigen tijd bestond behoefte aan uitbreiding dezer stad en al spoedig rees de vraag aan welken kant die uitzetting zou geschieden. Na lang zoeken en overwegen, werd de voorkeur gegeven aan het land gelegen ten zuiden der stad, hetwelk behoorde aan het St. Anthony Gasthuis aldaar.

Van dit stuk land, ter grootte van pl. m. 9 hectaren, is in de maand Januari jl. een conceptplan ontworpen door den heer P. Janzen, architect te Meppel, dat behoudens eenige opmerkingen de goedkeuring van heeren voogden van voornoemde stichting mocht wegdragen.

Een juiste opmeting en in kaart brenging van het terrein dat thans in exploitatie komt was daarop gewenscht, welke werkzaamheden werden opgedragen aan den ontwerper van het nieuwe stadsplan.

De heer P. Janzen deed als beoefenaar van onze Friesche geschiedenis, oude en beroemde Bolswarders en andere Friezen herleven, door deze personen te vernoemen in den nieuwen aanleg van straten enz.

De hoofdsingel langs de stadsgracht en de nieuw geprojecteerde brug zijn genoemd naar den patroon van het gasthuis, Sint Anthonius van Padua († 1231), welke stichting in 1474 namens Paus Paulus II door een kardinaal werd ingewijd.

De breede straat over de St. Anthonybrug heet Johan Willem Frisolaan, naar den beroemden Frieschen Prins, die 14 Juli 1711 door een noodlottig toeval in het Hollandsch diep verdronk.

Door de Frisolaan komt men op het Gysbert Japicxplein (groot ongeveer 50 × 75 M.), dat met plantsoen is aangelegd en in welks midden een standbeeld van den Friesschen dichter zal verrijzen. Ten oosten van het plein is de Dr. Eeltsje Halbertsmastraat en ten westen de Dr. Joost Halbertsmastraat aangelegd.

Zuidwaarts zijn de Koningin Wilhelmina-, Prins Hendrik- en Koningin Emmastraten geprojecteerd.

Aan de Seeskervaart is een Handelskade ontworpen, waarop pakhuizen en fabrieken gebouwd kunnen worden. Later hoopt men zal langs dezen waterweg het grootscheepsvaarwater worden aangelegd, want hieraan heeft Bolsward dringend behoefte.

Van het Gysbert Japicxplein komt men door den Parkweg in het ontworpen Regentenpark, een volkstuin, welke grenst aan een nieuwe volkswijk.

Hier vindt men de namen van Johan van Munnickhuijzen en Pieter Ianjé en van Bothe en Schelte van Bolsward, beroemde

teekenaars en graveurs, die in Bolsward het levenslicht aanschouwden.

Naar meester Johannes Kinnema, „antyckmeier", die een prachtig beeldhouwwerk van den preekstoel in de St Maartenkerk maakte, is ook een straat genoemd.

De Bolswarder glazenmaker en schilder Gerben Wopkes, die het model van den spreekstoel ontwierp en Pieter Jurgens, die den stoel maakte met uitzondering van het snijwerk, zijn eveneens vernoemd.

De namen van Hendrik Nannes en Catrijn Epes Nanne Reyns en Hild Hero, resp. stichters van het Armenhuis en Weeshuis, leven in herinnering voort, evenals de stichters van de leenen of beurzen Houckama, Wijbenga, Herama en Hettema.

De straten zijn door breede stegen aan elkander verbonden. Zoo vindt men er de Oostergo-, Westergo- en Zevenwoldensteeg.

De Handel-, Fabrieks- en Nijverheidsteeg.

De Gasthuis- en Provenierssteeg. De Gabe Scroor en de Rimen- en Teltjessteeg komen uit op de dr. E. Halbertsmastraat en op het eind van den St. Anthonysingel is het Brugmanspad aangelegd, genoemd naar den bekenden welsprekenden redenaar pater Brugman, die in de 15e eeuw binnen Bolsward het Minderbroedersconvent bewoonde. Zoo herleeft oud-Bolsward, de bloeiende Friesche stad in het voormalig Westergo voor het nageslacht.

Het zal natuurlijk jaren duren voor de stad naar het nieuwe plan van den heer Janzen die uitgebreidheid zooals is voorgesteld zal erlangen, maar toch is het een prijzenswaardig streven van heeren gasthuisvoogden te noemen, dat zij den uitbouw der stad in een vast plan belichaamden, opdat niet in de toekomst in den blinde wordt voortgebouwd, zooals helaas veelal op sommige plaatsen geschiedt.

VLAARDINGEN. Voor de betrekking van directeur-leeraar aan de op te richten Burgeravondschool alhier met daaraan verbonden Teekenschool, hebben zich 10 sollicitanten aangemeld

OUDSHOORN. In de Nederlandsch Hervormde Kerk alhier zijn zeventien geschilderde ramen uit het midden der 17e eeuw, uit welken tijd ook de Kerk zelf dateert. Zij vertoonen uitsluitend wapens, hetzij van particulieren, hetzij van waterschappen of van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. De heer Cornelis de Vlaming, aanbachtsheer der gemeente en stichter der Kerk, schijnt een invloedrijk man te zijn geweest met connecties, die vele personen heeft weten te bewegen een raam aan zijn Kerk cadeau te doen.

Wie de glazen vervaardigd hebben, is niet bekend. Zij schijnen echter volgens deskundigen, onder wie ook Victor de Stuers, kunstwaarde te hebben, en een uitgaaf van plm. 8 mille, die de restauratie naar ingewonnen informatiën zal moeten kosten, te rechtvaardigen. Daar heeren kerkvoogden niet over de middelen beschikken, hiertoe benoodigd, hebben zij zich tot enkele aanzienlijke families, wier wapens op de glazen prijken, gewend met het verzoek om een geldelijke bijdrage, en ook tot eenige colleges van besturen, waaronder de Raad der gemeente Leiden, omdat bij de kerkramen er zich ook een bevindt met het wapen dier stad, dat in 1669 door den toenmaligen burgemeester aan de kerk is ten geschenke gegeven.

DINTELOORD. De Gemeenteraad alhier heeft besloten een postkantoor te bouwen, mits het Rijk de alhier gevestigde telephoon voor zijn rekening neemt.

PERSONALIA.

— De hoofdinspecteur van den Rijkswaterstaat W. F. Leemans, te 's Gravenhage, is benoemd tot commissaris van het weduwenpensioenfonds der ingenieurs van den Rijkswaterstaat, ter vervanging van wijlen den oud-hoofdinspecteur van Rijkswaterstaat P. Caland.

— Aan de gemeente-lichtfabrieken te Haarlem zijn benoemd tot opzichter de heer J. Meijer, hoofdopzichter bij den bouw der fabrieken, en tot gasmeester de heer T. J. Smit, onder-directeur der gasfabriek te Hilversum.

— Burg. en Weth. van Bloemendaal hebben tot tijdelijk directeur der gemeente-waterleiding benoemd Jhr. B. de Jonge van Campens Nieuwland, te Haarlem.

— Tot ingenieur der tractie te Zwolle bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is, met ingang van 1 Sept. e. k., benoemd de heer M. E. H. C. Bongaerts, ingenieur bij den dienst van tractie en materieel dier Maatschappij, en zulks in de plaats van den heer D. Verhoop, aan wien op zijn verzoek eervol ontslag is verleend als ingenieur der tractie.

— Door den heer C. Steuerwald is ontslag gevraagd als assistent in de werktuigbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is den ingenieur van den Rijkswaterstaat der 1e kl. H. Wortman, thans belast met de uitvoering van het werk de aanleg van eene buitenhaven tot toegang naar eene door de gemeente 's Gravenhage, ten zuidwesten van Scheveningen, aan te leggen visschershaven, tevens opgedragen de leiding van den bouw der brug over de rivier de Oude Maas te Spijkenisse, een en ander onder de bevelen van den hoofdingenieur in het 10e district.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Tweede Directeur** aan een Machinefabriek met ervaring op het bureau en in de werkplaats, liefst bekend met den bouw van Tramweg-materieel. Brieven, met inlichting omtrent opleiding, vroegere betrekkingen en verlangd salaris, onder lett. V 186, aan het Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— **Fabriekschef** voor een IJzer- en Metaalgieterij. Bekwaam technicus, practisch ontwikkeld. Salaris naar bekwaamheid Brieven, onder lett. P W, aan den boekhandelaar P. B Nieuwenhuijs, te Breda.

— **Bankwerker**, in staat zelfstandig te werken in een smederij voor het herstellen van stoomwerktuigen en goed bekend met draaiwerk. Brieven, onder lett. V 187, aan het Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— **Bouwkundig Teekenaar** te Rotterdam. P. G. Brieven, onder No. 18343, aan het Bureau van de „N. Rott. Crt."

— **Onder-Opzichter**. Brieven bij W. Tuijnman, te Halfweg, bij Haarlem.

— **Bouwkundig Teekenaar** te Rotterdam, P. G. Brieven, onder lett. V K 20, aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— **Bouwkundig Teekenaar**, practisch ervaren. Salaris ƒ50 per maand. Brieven, met opgave van referentiën, onder motto „Detail", aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— **Practisch Opzichter**, die ervaring heeft en goed en juist kan teekenen, vooral détailleeren. Zij, die als onderbaas fungeerden, genieten voorkeur. Brieven met opgave waar gewerkt, onder lett A, aan den kantoor-boekhandel van J. P. Bladergroen, Raadhuisstraat, te Amsterdam.

— **Opzichter-Teekenaar** voor de uitbreiding van eene fabriek. Brieven, met opgave uitgevoerde werken en verlangd salaris, onder lett. E aan het Advert.-Bureau van H. de Vroede, te Utrecht.

— **Tijdelijk Leeraar** in de werktuigkunde en de werktuigkennis aan de burger Dag- en Avondschool te Leeuwarden, om gedurende twee uren per week onderwijs in genoemde vakken te geven, tegen eene belooning van ƒ2.50 per leesuur. De cursus duurt van 1 Oct tot 1 April. Sollicitanten worden uitgenoodigd zich vóór 20 Juli e. k., bij gezegeld adres en onder overlegging van gevorderde stukken, aan te melden bij den burgemeester.

— **Bouwkundig Teekenaar**, tevens practisch uitvoerder. Brieven, onder lett. A D, aan het Advertentie-Bureau van A. I. Heidmann, Torenstraat 37, te 's Gravenhage.

— **Jong Bouwkundig Opzichter-Teekenaar** om direct in dienst te treden. Van Christelijke beginselen Adres bij den architect E. Knevel, te Ermelo.

— **Twee Bekwame Machine-Bankwerkers** bekend met montage van drijfwerk en machines aan de Leeuwarder Stoom-Cartonfabriek te Leeuwarden.

— **Twee District-Inspecteurs der Spoorwegdiensten.** Salaris ƒ2000. Vergoeding kantoorbehoeften, reis- en verblijfkosten. Zich bij gezegeld adres te wenden tot den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten te 's Gravenhage, vóór 1 Aug.

— **Compagnon** voor een architect met eenig fortuin. Brieven, onder lett. B, aan het Bureau van dit Blad.

— **Onderwijzer** in smeden en machine-bankwerken aan de Ambachtsschool te Alkmaar. (Zie advert. in no. 28.)

— **Bouwkundig Opzichter** bij den bouw van goederenloodsen en burenaugebouwen bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. Brieven aan den Sectie-Ingenieur dier Maatschappij te Maastricht.

— **Meubelteekenaar** op een Meubelfabriek, bekend met modernen stijl. Brieven, onder lett. Y U 712, aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— **Opzichter-Teekenaar** voor uitbreiding eener fabriek. Brieven, onder lett E, aan het Advert.-Bureau van K. de Vroede, te Utrecht.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

10 Bouwk. opz.-teek., 21—36 jaar, ƒ60—ƒ125 's maands.
2 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33 en 43 j., ƒ95 's maands;
1 Bouwk. opz., 28 j., ƒ60 's maands.
5 Bouwk. teek., 20 tot 23 jaar, ƒ40 tot ƒ70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, ƒ55 per maand.
7 Werktuigk. teek., 20—26 jaar, ƒ25—ƒ80 's maands.
1 Electro-techniker, 31 jaar, ƒ70 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 26 Juli 1902. N°. 30.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

TORCELLO, DOOR A. W. WEISSMAN.

Toen ik verleden najaar voor de tweede keer Venetië bezocht, en een paar dagen had besteed aan het bezichtigen van de gebouwen, die bij mijn eerste bezoek het meest mijn aandacht hadden getrokken, besloot ik ook een uitstapje naar Torcello te maken, waarvan Ruskin in zijn „Stones of Venice" een beschrijving heeft gegeven.

De stoomboot, die van de Fondamenti Nuove, aan de noordzijde der stad naar Murano en Burano vertrekt, gaat, als er een reiziger voor die plaats is, ook naar Torcello. Maar het vaartuig, dat aan de kade lag, zag er zoo weinig uitlokkend uit, dat ik er de voorkeur aan gaf, een gondel aan te nemen.

Het is geen gemakkelijk werk, met Venetiaansche gondeliers te onderhandelen, vooral niet als het een toch geldt, dien zij ongaarne ondernemen. Zij werden niet moede, mij met al de kracht hunner zuidelijke welsprekendheid te beduiden, dat er te Torcello niets te zien was, maar dat ik veel verstandiger zou doen, naar Murano te gaan, om een glasfabriek te bezoeken.

En ik zou misschien nooit te Torcello gekomen zijn, had een gelukkig toeval niet gewild, dat twee bewoners van Burano juist met hun barca aan de kade lagen, en aanboden, mij heen en terug naar Torcello te brengen. Ik bedong, twee uur op het eilandje te mogen blijven; hoe lang de roeiers over heen- en terugreis deden, moesten zij zelf maar weten. Zij verdienden hun twaalf lire dus sneller, naarmate zij harder roeiden.

Zij hebben hun best gedaan; zoowel voor het gaan als voor het terugkomen hadden zij maar drie kwartier noodig, terwijl de stoomboot er een uur over doet. Doch die moet overal aanleggen, en kan, daar de lagune op vele plaatsen zeer ondiep is, maar zelden met volle kracht varen.

Zoo zat ik in mijn barca, met Ruskins boek in de hand. Aanvankelijk las ik nog niet, want het schouwspel, Venetië uit de baren te zien opreizen, naar mate wij verder voeren, was te schoon, dan dat ik er de oogen van kon afwenden. En weldra vroegen het kerkhofeiland, dat aan Böcklin's Toteninsel deed denken en Murano, met zijn kerken en fabrieken de aandacht.

Maar ten slotte kwam de lagune, een groote waterplas, die, als de zon minder helder geschenen had, met een Nederlandsch binnenwater te vergelijken zou zijn geweest. En toen verloor ik er niets bij, dat ik mij in Ruskin verdiepte.

„De zandbanken ten noorden van Venetië, die bij de stad haast niet boven water komen, ook al is het getij laag, worden, als men verder vaart, allengs hooger. Zij gaan langzamerhand over in moerassige velden, waaruit hier en daar een vormelooze hoogte opsteekt, en die door nauwe zee-armen doorsneden worden."

„Zoover het oog reikt ziet men overal zulk woest moeras, dat op zijn hoogste punten in grijsachtig gele heide overgaat. Onze noordelijke heiden hebben donkere plassen en zijn met purper heidekruid begroeid. Doch deze velden missen alle leven, zij zijn grauw; het bedorven zeewater druipt van de bladen en wortels der schaarsche planten. Hier geen geheimzinnige nevels, geen wolken, die zich tot trotsche gevaarten opstapelen; de heldere zon beschijnt het treurig landschap, en maakt de somberheid nog drukkender."

„Heel ver weg, aan den noordwestelijken gezichtseinder, ligt de blauwe kust, waarboven de met sneeuw bedekte Alpen uitsteken. Aan de oostzijde ruischt de Adriatische zee, en hoort men de branding tegen de eilanden slaan. Naar het zuiden niets dan de stille, bleekgroene lagune."

Zoo heeft Ruskin het tafereel geschilderd, en inderdaad, ik kon er mij van overtuigen, met welk een meesterhand hij dat deed. De gondeliers hadden mij al gezegd, dat Torcello „la madre de Venezia" was. In het zuiden zag ik de torens en koepels der stad, in het noorden rees de campanile van Torcello omhoog. Nu aanschouwde ik, gelijk Ruskin schreef „moeder en dochter, doch beide weduwen geworden."

„Dertien honderd jaar geleden zag het landschap er juist uit als nu, en straalden de verre bergen in de avondzon. Maar aan den vasten wal zag men vlammen, en werden jammerklachten gehoord. Die vlammen stegen op uit de bouwvallen van Altinum; de jammerklachten werden geslaakt door de bevolking der stad, die, als Israel vroeger, om het zwaard te ontgaan een toevlucht op de zee moest zoeken. Het vee graast nu op de plaats waar de stad stond, die zij verlieten; de maaier is aan het werk, daar waar de hoofdstraat lag der stad, die zij bouwden. Het zachte gras ligt te geuren om de kerken, die zij stichtten."

Ruskin geeft aan, dat er twee gelegenheden zijn, om Torcello te bereiken. Ik besloot, de oostelijke inham binnen te varen, ofschoon de westelijke de eigenlijke aanlegplaats is. De gondeliers hadden hier niet op tegen, want nu konden zij te Burano, hun woonplaats even aanleggen, en daar zeggen dat zij den „signor Inglese" weer naar Venetië terug zouden roeien.

Het eilandje, waarop de stad Torcello gebouwd is, herinnert aan Nederlandsche streken. De stille vaart, aan weerszijden met biezen begroeid, de toren, uit het groen omhoog stekend, de weiden met koeien, zij zouden ergens in Noord-Holland niet uit den toon vallen. Maar Nederlandsche roeiers zouden zich niet inspannen als deze Italianen, die het bootje pijlsnel het water deden klieven. Als de eene een oogenblik rustte werkte de andere met dubbele kracht. En bij al hun inspanning maakten zij nog grappen, en gaven zij zich moeite, om in hun eigenaardig dialect hun passagier op veel, wat hun merkwaardig scheen, opmerkzaam te maken.

Torcello wordt niet veel bezocht. De toeristen gaan liever naar Murano of vooral naar den Lido, het Scheningen van Venetië, dat zich in niets van andere badplaatsen onderscheidt.

In een halve eeuw schijnt Torcello maar weinig veranderd. De kerken werden gerestaureerd, waardoor ze veel van haar eerwaardigheid verloren, maar overigens bleef alles als vroeger.

De beschrijving van Ruskin is nog, althans in hoofdzaak, toepasselijk.

„Een van de inhammen, maar smal, gaat eerst tusschen riet en zeegras, langs overblijfselen van metselwerk, om in een stilstaande poel te eindigen. Daarbij vinden wij een groen grasveld, met klimop en viooltjes daartusschen, waaruit een campanile omhoog rijst. Die klokkentoren is van baksteen, en heeft dezelfde gedaante als zoo vele andere in Noord-Italië. De deur van den toren sluit niet meer, en niemand belet ons de vermolmde torentrap op te gaan."

Dit laatste is sedert veranderd; de deur is vernieuwd, en sluit nu goed. Wie den toren beklimmen wil, moet eerst den sleutel vragen, die mij door een jonge vrouw met een zuigeling op den arm gebracht werd.

„Aan den voet van den toren zien wij vier gebouwen, waarvan twee niet veel grooter dan gewone landhuizen zijn, ofschoon zij uit gehouwen steen werden opgetrokken en een er van door een aardig spitsje bekroond wordt. Het derde gebouw is een achthoekige kapel met een vlak pannen dak bedekt, en het vierde een vrij groote basiliek. Er staan geen huizen bij deze gebouwen, en men ziet in de omgeving geen levend wezen. Het geheel doet denken aan een eskader, dat midden in een groote zee voor anker ligt."

„Het groene grasveld was eens de Piazza van Torcello. Van de gebouwen is dat met het torentje het „Palazza pubblico", het andere een klooster, beiden omstreeks 1300 gesticht. De achthoekige kapel is aan Santa Fosca gewijd en veel ouder. De zuilen, die haar omgeven zijn van zuiver Grieksch marmer, de kapiteelen prijken met fijn beeldhouwwerk, maar het gebouw heeft niet meer hoogte dan een gewone boerenschuur.

„Den beschouwer van dit tafereel, getroffen door de verlatenheid der plek, en peinzende over de vraag, door welke zonde den bewoners van Torcello zulk een verval veroorzaakt mag zijn, wordt het wel duidelijk, dat hier geen eerzucht bestraft is geworden.

„En als wij de basiliek naderen, het grootste gebouw van de vier, dan treft ons ook hier de eenvoud, die betracht is. Zij is blijkbaar gebouwd door vluchtelingen, die in grooten nood verkeerden, die zoo gauw zij konden een kerk op hun eiland wilden hebben, waar zij hunne gebeden konden opzenden om troost in hun beproevingen. Die kerk mocht door haar pracht hun vijanden niet in het oog vallen. Maar zij moest toch ook weer niet zoo onaanzienlijk zijn, dat zij al te zeer afstak bij de prachtige gebouwen, die de vluchtelingen hadden zien verwoesten."

Deze beschouwing is niet in overeenstemming met de geschiedenis. Want, al kan men Ruskin toegeven, dat Altinum in de zesde eeuw verwoest moet zijn, dat de bevolking dier stad toen, naar het eiland gevlucht, de tegenwoordige kathedraal zou hebben gesticht, wordt door haar vormen weersproken, die op een lateren tijd wijzen. Zelfs de achtkante kerk, van Santa Fosca, die aan de zuidwestzijde der kathedraal staat en die blijkbaar het eerste gebouw was, te Torcello gesticht, is niet ouder dan de zevende eeuw.

(Wordt vervolgd.)

VOORSCHRIFTEN VOOR DE VEILIGHEID OP BOUWWERKEN IN ENGELAND.

(Met een plaat).

Ofschoon Engeland op het gebied van arbeids- en veiligheidswetgeving het overig Europa zeker minstens een kwart eeuw vooruit is, schijnt toch de veiligheid op de bouwwerken daar nog wel wat te wenschen over te laten.

Zoowel van de zijde der plaatselijke autoriteiten als van personen betrokken bij de bouwindustrie toch werd in den laatsten tijd bij den Engelschen Minister van binnenlandsche zaken herhaaldelijk gewezen op de noodzakelijkheid van het nemen van meer afdoende maatregelen ter voorkoming van ongelukken in de bouwvakken.

Als een eerste stap, om daartoe te geraken heeft nu in het begin van dit jaar de minister aan een groot aantal bouwondernemers en aannemers in den lande een circulaire of memorie gericht, kortelijk handelende over de ongelukken, die het meest voorkomen en de voorzorgen, die daar tegen genomen kunnen worden,

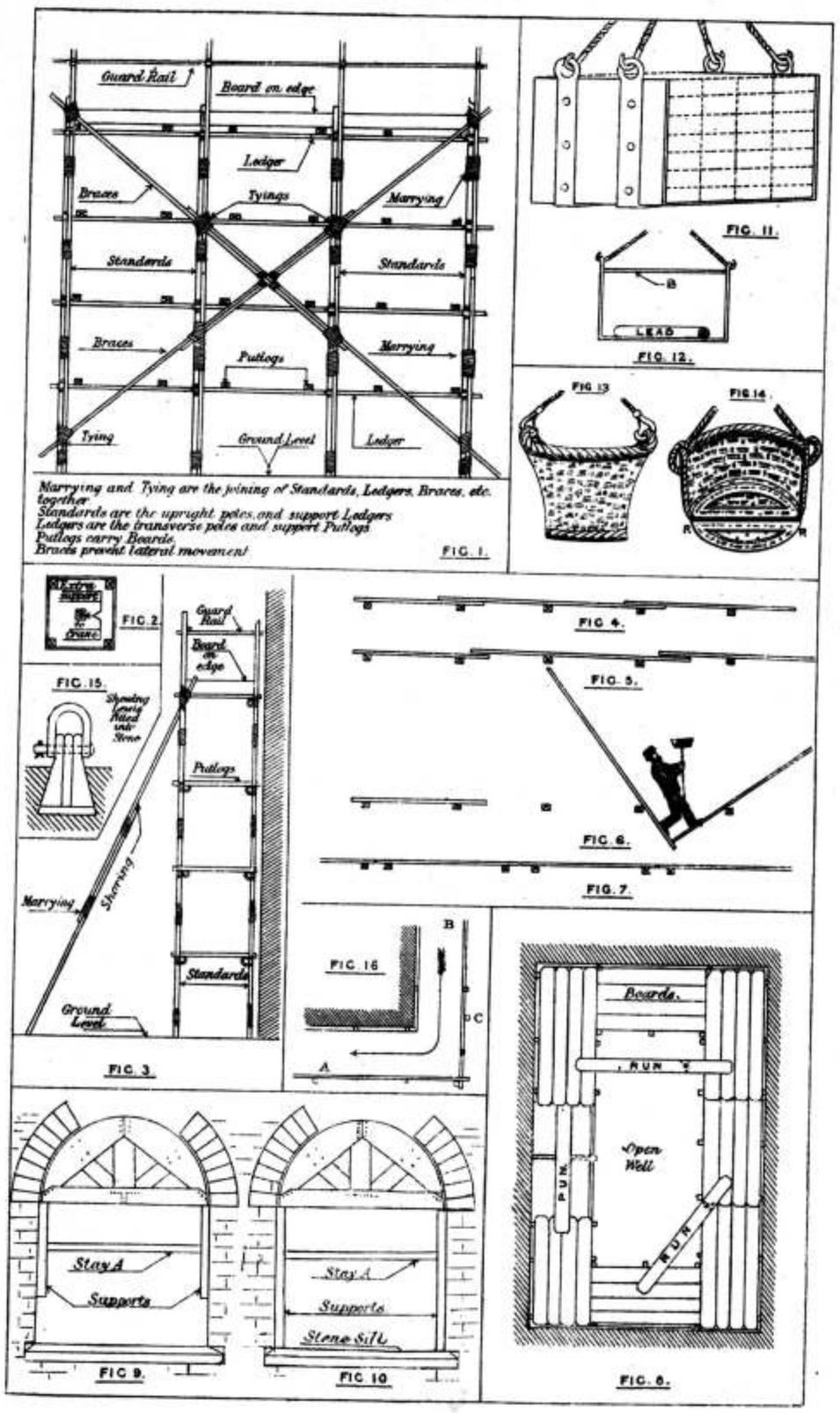

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang No. 30.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

waarin tevens de hoop wordt uitgesproken, dat een en ander van practisch nut moge blijken te zijn en er toe moge bijdragen het aantal voorkomenden ongevallen te verminderen. In de circulaire wordt verder nog op een belangrijk punt de aandacht gevestigd namelijk, dat de Factory-Act (de Engelsche arbeidswet) de ondernemers van bouwwerken verplicht, aan den plaatselijken inspecteur (inspector of factories) kennis te geven van alle ongelukken, aan bij hen in dienst zijnde personen overkomen op bouwwerken, waar eenig onderdeel van het werk met hulp van machines wordt verricht of die een hoogte van 30 voet overschrijden en uitgevoerd of hersteld worden met behulp van steigers, indien het ongeluk, hetzij een doodelijken afloop heeft, of wel den persoon, dien het treft op een van de drie werkdagen, onmiddelijk na het ongeluk, ongeschikt maakt, om minstens vijf uren te werken.

In overeenstemming met de bedoeling der wet zijn de voornamste voorzorgen, te nemen op bouwwerken in de genoemde memorie omschreven en zijn aan die omschrijving de illustraties toegevoegd, waarvan wij in de bij dit nummer gevoegde plaat een reproductie geven. Ofschoon hier eenvoudige zaken worden besproken, die ieder bouwkundige weet of ten minste behoort te weten, blijkt uit het bovenstaande voldoende, dat het in Engeland althans niet overbodig geacht wordt, er van hoogerhand nog eens de aandacht op te vestigen. Het zijn juist de bekende zaken, de dingen, die iedereen weet, welke vaak het meest veronachtzaamd worden en het komt ons daarom voor, dat het zijn nut kan hebben om ook de Nederlandsche bouwkundigen bekend te maken met deze publicatie, te meer, om dat men uit de memorie ook een en ander te weten kan komen, omtrent de wijze van werken op bouwwerken in Engeland, wat wellicht velen onzer lezers niet bekend is.

De twee voornaamste methoden van steigermaken in Engeland is gebruik, zijn daar bekend als het systeem der noordelijk en dat der zuidelijke streken. Het noordelijke systeem is, zooals de naam reeds aanduidt, voornamelijk in gebruik in Schotland en Noord-Engeland, ofschoon het in de laatste jaren ook in het zuiden toepassing heeft gevonden; de andere methode (zie Fig. 1) is het uitsluitend zuidelijk systeem.

De eerste methode wordt steeds gebruikt in verband met krachtwerktuigen, gewoonlijk stoomkranen. Wanneer slechts één kraan noodig is, wordt die gesteld op een driehoekig platform, gebouwd op drie beenen, een aan iederen hoek, en zoo hoog geplaatst, dat het voldoende boven het op te richten gebouw uitsteekt. De kraan staat dan boven het voornaamste been, den koning. Wegens de tuireepen kan zij in plattegrond geen vollen cirkel beschrijven.

Moeten dus alle punten van het bouwwerk bereikt kunnen worden, dan wordt een vierkant platform gemaakt met een been onder iederen hoek, en daarop worden diametraal tegenover elkander twee kranen gesteld.

Elk der drie of vier beenen, al naar behoefte, is op zichzelf een samenstel van palen of stijlen, regels en schoren, naar den eisch verbonden met bouten, beugels enz. en wordt op den grond gesteund door een blok van massief metselwerk. Het geheel wordt gewoonlijk zoo solide samengesteld, dat ongelukken voortkomende uit fouten in de constructie hoogst zeldzaam zijn.

De grootste gevaren ontstaan, wanneer de kraan onvoldoende is bevestigd en wanneer het gewicht van kraan en last te groot is voor den koning waarop hij rust, of wanneer de andere beenen niet wijd genoeg van den koning af staan.

Met betrekking tot het eerste punt behooren de tuireepen van de kraan altijd te worden gebracht naar het midden der beenen van het steigerwerk en daarbinnen naar beneden gevoerd, met kettingen te worden bevestigd aan het metselwerk, waarmede den voet dezer beenen belast is. Deze kettingen vereischen herhaald nazien, vooral voordat een zwaar stuk zal worden opgeheschen. Door de voortdurende trillingen in het steigerwerk toch kan zulk een ketting min of meer loswerken of slap gaan hangen en zoo hij niet opnieuw werd aangespannen zou de kraan zijn vasten stand verliezen en een ongeluk niet uitblijven.

In het tweede geval behoort, waar de last zeer groot is, de koning een extra hartstijl te hebben van onder tot boven doorloopend. (Zie de horizontale doorsnede van zulk een koning in Fig. 2.)

De tweede vorm van steigerwerken levert vele belangrijke punten op. Ten einde dit duidelijk te maken dienen de verklarende bijschriften in Fig. 1, zijnde de technische namen ,die daarvoor in Engeland gebruikt worden. (Wij laten de vertaling van alle Engelsche termen op de plaat voorkomende aan het slot van dit dit artikel volgen).

In dezen vorm van steigerwerk zijn nog twee manieren te onderscheiden, welker toepassing in verband staat met het materiaal, dat voor den bouw wordt gebruikt, baksteen of natuursteen. Waar baksteen gebezigd wordt is slechts een rij palen en scheerhouten noodig als wanneer de bulsterhouten aan de buitenzijde op de scheerhouten en aan de binnenzijde op den muur rusten, waarin dan bulstergaten uitgespaard worden.

Bij toepassing van bergsteen en meer bepaald bij blokwerk (Quaderwerk, Ashlar) kunnen deze gaten moeilijk gespaard worden en is een dubbele rij palen noodig, om de bulsterhouten te dragen. (Zie Fig. 3, zijnde een doorsnede van een steiger voor metselwerk in gehouwen steen). Op enkele punten dient bij deze steigers de aandacht gevestigd

De verschillende stropverbindingen, optoppingen, enz. behooren zorgvuldig bewaakt te worden, daar gevallen van instorting meermalen zijn voorgekomen door het losraken van stroppen. Dit komt meer bepaald voor, wanneer de touwen in vochtigen toestand zijn aangebracht en later door de zon uitgedroogd en belangrijk gerekt zijn. Het indrijven van wiggen tusschen de touwen en het steigerhout is de gewone manier om losraken der stroppen te voorkomen.

De planken, waarop gewerkt wordt behooren zorgvuldig op hun plaats te worden gehouden. Fig. 4 vertoont de gewone wijze van plaatsing der planken. Zorgeloosheid kan niet anders tengevolge hebben dan dat zij van hun plaats geraken en wanneer zij zoodoende in den toestand komen voorgesteld in Fig 5, liggen zij klink. Fig. 6 doet zien, wat er dan gebeurt, wanneer een opperman over een steiger loopt. Men moet ook in acht nemen, dat men over de planken loopende, niet altijd gemakkelijk zien kan, waar de bulsterhouten liggen. Hierin ligt een groot gevaar. Een zekere voorzorgsmaatregel zou het zijn, om de bulsterhouten steeds paarsgewijze te leggen; de planken konden dan in plaats van over elkander, met de einden tegen elkander gelegd worden (zie Fig. 7); bij het over elkander leggen wippen de einden der planken altijd een weinig op, wanneer er een man over loopt en een tweede die hem volgt stoot dan gewoonlijk den voet tegen of struikelt over het opgewipt einde.

Twee van de meest voorkomende ongelukken bij deze soort van stelgers zijn het vallen van werklieden en het laten vallen van materialen. Aan de buitenzijde van het steiger en ook aan de einden behoort een leuninglat of leuningregel tegen de palen bevestigd

te worden, ongeveer 3½ voet boven den steigervloer, hierdoor kan het eerste gevaar worden voorkomen. Wat het tweede betreft zij opgemerkt, dat het vallen van materialen vaak betreurenswaardige gevolgen heeft en allerlei oorzaken kan hebben, maar in den regel het gevolg is van groote zorgeloosheid. Een plank op zijn kant langs de buitenzijde van het steiger, maar binnen de palen en daartegen aangespijkerd en eveneens aan de einden aangebracht, zou deze soort van ongelukken grootendeels kunnen voorkomen. Ongelukkiglijk kan zulk een kantplank niet aan de binnenzijde van het steiger worden aangebracht, omdat hij daar de werklieden in hun werk te veel zou hinderen. In de Fig. 1 en 3 zijn de leuningregels en kantplanken te zien.

Een steiger om gebouwen, in gehouwen steen uit te voeren, „Mason's scaffold" noemen de Engelschen dit, daar zij evenals de Duitschers onderscheid maken tusschen gehouwen-steen-metselaar, mason (Steinmetz) en een baksteenmetselaar, bricklayer, (Maurer), behoort op zoodanige wijze gesteund en geschoord te zijn, dat het door geenerlei oorzaak van het gebouw kan afwijken. Fig. 3 toont de schoring, die meest wordt aangewend, om dit te voorkomen, waar de ruimte het toelaat, maar deze kan niet in een straat toegepast worden en in dit geval behoort het steigerwerk getuid te worden van uit de binnenzijde van het gebouw door houten door de vensteropeningen gebracht.

Er zijn andere oorzaken van gevaar gelegen in onvoldoende breedte van loopplanken en in het gebruik van gebrekkig ondersteunde formeelen. Veelal ziet men loopplanken van een enkele plank breedte (9 in.). Het is niet noodig te zeggen, dat deze breedte gevaar oplevert, 18 inches is de minste breedte, die behoort te worden toegelaten. Een loopsteiger voor geregeld gebruik is nog beter te maken van twee planken 11 in. breed en 3 in. dik. Indien twee planken worden gebruikt kan een klamp tegen de onderzijde worden gespijkerd, om ze bij elkander te houden.

Fig. 8 is de plattegrond van een werksteiger op een binnenplaats en geeft drie voorbeelden van loopplanken, zooals die gebruikelijk zijn, doch die niet aan de eischen voldoen.

Slecht ondersteunde formeelen ziet men alleen bij goedkoop werk. De Fig. 9 en 10 geven aan wat hiermede bedoeld wordt. Hierbij is op te merken, dat de steunstijlen van het formeel in Fig. 9 alleen op hun plaats gehouden worden door den zijdelingschen druk, uitgeoefend door den stempel A. Hieruit volgt, indien deze druk verminderd is, b.v. door krimpen van het hout, dat het meer dan waarschijnlijk is, dat het formeel en een groot deel van den onvoltooiden boog zal vallen. In Fig. 10 ziet men het formeel naar behooren ondersteund. Alle ondersteuningen van formeelen behooren op een vasten grondslag te staan.

Schildersteigers vallen af en toe tengevolge van het gebruik van defecte touwen en ondersteuningen. Zorgvuldigheid is het eenig voorbehoedmiddel, dat hierbij kan worden aanbevolen.

Ladders en wel bepaald die, welke over den openbaren weg gesteld worden behooren solide gestut en vastgebonden te worden en hout van voldoende zwaarte moet daarvoor worden gebruikt.

Zeer weinig gevaar bestaat er feitelijk gedurende het ophijschen of naar boven dragen van materiaal, voor zoover betreft de kracht, die daarvoor gebruikt wordt. Maar ongelukken bij het hijschen worden gewoonlijk veroorzaakt door de gebrekkige manier, waarop de materialen worden aangeslagen aan kraan of takel, of welk gereedschap voor het ophijschen gebruikt wordt.

IJzerwerk komt veel voor in den vorm van balken en kolommen. Deze worden somtijds aangeslagen door middel van een stropketting in het midden en dan zooveel mogelijk gebalanceerd. Hoe goed in dit geval het voorwerp ook gebalanceerd moge zijn bestaat er altijd groot gevaar voor het uit den ketting glijden en wel meer bepaald, wanneer de last bij het slingeren opgelicht wordt, stel door een stoot, bij het in aanraking komen met eenig deel van het steigerwerk, waarbij groote kans voor vallen ontstaat. Om dit te voorkomen wordt dan ieder eind van de kolom of balk door een tweede ketting nog eens verbonden met een punt hooger op aan de hijschketting, maar het beste middel is het gebruiken van een oud stuk tapijt of een zak, eerst om het ijzerwerk gewikkeld en de stropketting tweemaal daaromheen geslagen en zoo vast mogelijk aangetrokken, dan kan van uitglijden geen sprake zijn.

Houten balken kunnen op dezelfde wijze worden opgeheschen als ijzeren, wegens de grootere wrijving van ijzer op hout komt het uit den stropketting glijden daarbij niet zoo vaak voor; niettemin verdient het aanbeveling ook bij houten balken dezelfde voorzorgsmaatregelen te nemen.

Baksteenen, leien, enz. in groote hoeveelheden worden in bakken opgeheschen, kleinere hoeveelheden in manden en op kleine werken ook veelal door de opperlieden naar boven gedragen in draagbakken of manden. De bakken, Fig. 11, kunnen ongeveer 350 steenen bevatten. Zij hebben, zooals in de figuren te zien is, ten einde het laden te vergemakkelijken, geen zijschotten. Het voornaamste gevaar bij het gebruik dezer bakken ontstaat door onoordeelkundig laden.

Bij het ophijschen worden door het gewicht van den last de eindschotten eenigszins naar binnen gebogen. Is de bak nu goed gevuld, dan werkt de binnenwaartsche drukking der eindschotten mede, om de materialen op hun plaats te houden, maar is de bak te los gepakt, dan levert het ontbreken van zijschotten groot gevaar op voor het uitvallen van materiaal.

Indien een dergelijke bak gebruikt wordt voor het ophijschen van een rol lood, is het noodig een stempel te plaatsen (B Fig. 12) tusschen de eindschotten, om de doorbuiging van den bodem van den bak tegen te gaan. Wanneer manden worden gebruikt schuilt het gevaar in de handvatten. Wanneer de kettingen daar aangehaakt worden, wat de gewoonte is (Fig. 13) bezwijken zij dikwijls door het gewicht. Men kan dit voorkomen door het touw of de ketting onder de mand door te brengen, zooals in Fig. 14 is aangeduid. De stukken hout, gemerkt **R** en bevestigd zooals de figuur aangeeft, geven aan de mand een vlakken bodem en beletten ook het afglijden van het touw, terwijl dit tevens tegen beschadiging gevrijwaard is.

Nog beter zou het zijn de manden zoo te construeeren, dat het materiaal, waarvan de handvatsels gemaakt zijn langs de zijden naar beneden en onder den bodem wordt voortgezet en goed daaraan bevestigd. In elk geval behoort er op gelet te worden, dat de manden vooreerst sterk genoeg zijn, dat zij in voldoenden staat van onderhoud worden gehouden en niet worden overladen en dat ten minste veerhaken worden gebruikt voor het aanslaan aan de kraan of takelreep.

Er zijn verschillende manieren, om steen op te hijschen. Zij kan op dezelfde wijze worden opgeheschen als ijzerwerk of opgehangen worden door middel van een steenschaar of wel door middel van een steentang.

De eerste manier is misschien de zekerste, maar wordt gewoonlijk alleen toegepast voor onbewerkte stukken, daar de stropketting lichtelijk de hoeken van afgewerkte stukken beschadigt.

Bij de tweede manier wordt een gat in den steen gehakt, van onderen wat wijder dan van boven; drie stukken ijzer, zooals in Fig. 15 te zien is worden daarin gezet, de buitenste, wigvormige stukken het eerst en het rechte middenstuk het laatst. Een bout door het bovengedeelte der drie stukken houdt ze te zamen en dient terzelfdertijd voor het bevestigen van een ring, dienende voor het aanslaan van den haak van de kraanketting of takelreep. Met dit gereedschap kan men zeer zware stukken ophijschen. Het wordt in verschillende afmetingen gebruikt, hoe zachter de steen is hoe dieper de gaten moeten worden gemaakt in verhouding tot het gewicht. Het gevaar van loslaten wanneer de steen niet vrij van scheuren is, of wanneer de wiggen het gat niet vullen, of ook wanneer het gat niet op de juiste plaats gehakt is, zoodat het stuk niet goed gebalanceerd is, is zeer groot. In elk geval moet men bij het gebruik kunnen vertrouwen op de zorgzaamheid van den metselaar.

De steentangen grijpen den steen aan de buitenzijde. Hierbij kan gevaar ontstaan, wanneer de kleine gaatjes of uithollingen in de zijkanten gehakt, om de bekken van de tang daarin te doen grijpen, zoo dicht bij de bovenkanten van den steen zijn, dat zij uitscheuren, en ook wanneer het zwaartepunt van het stuk boven de aangrijpingspunten van de tang ligt, als wanneer het stuk zal omkantelen en vallen.

Er moet natuurlijk worden aangenomen, dat het in gebruik zijnde gereedschap alleszins voldoende is, zoowel wat quantiteit als qualiteit betreft en het eerste is van evenveel belang, als het laatste. Het is te betreuren, dat dit bij uitvoering van bouwwerken zoo vaak gebleken is niet zoo te zijn. Gebrekkig takelwerk was en is nog steeds de oorzaak van menig ongeluk. Vele menschenlevens ook hadden gespaard kunen worden bij een weinig vooraf nadenken en voortdurend inachtnemen van de ongeschreven regels, waaraan de werklieden steeds behoorden te denken. Fig. 16 geeft een illustratie van hetgeen hier bedoeld wordt. Een werkman had bij het bouwen van een steiger een scheerhout noodig in A. Hij haalde het van B. Hij droeg het op zijn rechterschouder en toen hij den hoek omging in de richting van het pijltje, sloeg het eind van het hout tegen de paal C. De terugslag wierp hem onmiddelijk van het steiger. Wanneer hij het hout op den linkerschouder gehad had, zou de stoot onschadelijk en zijn leven gespaard geweest zijn.

De volgende voorschriften zouden, indien zij opgevolgd werden, het aantal ongelukken op bouwwerken in aanbouw of reparatie belangrijk kunnen verminderen.

1°. Alle werksteigers, hooger dan 10 voet boven het omringend terrein, behooren, alvorens zij in gebruik genomen worden geheel voorzien te worden aan de buitenzijde en aan de einden:

van een leuning bevestigd ter hoogte van 3½ voet boven de steigerdeelen; openingen mogen alleen gelaten worden daar waar zij noodig zijn voor de werklieden, om de steigers te beklimmen of voor het opbrengen van materialen;

2°. van kantplanken, zoodanig bevestigd, dat hun onderkanten hetzij rusten, of onmiddellijk aansluiten op de steigerplanken. Deze kantplanken mogen niet smaller zijn dan 7 inches boven de steigerdeelen, openingen zijn alleen toegelaten bij de ladders voor het beklimmen door de werklieden.

3°. Alle loopplanken of dergelijke communicatiemiddelen tusschen verschillende deelen van een steiger of bouwwerk mogen niet minder dan 18 inches breed zijn. Indien zij bestaan uit twee of meer planken moeten deze onderling zoo aan elkander bevestigd zijn, dat ongelijke doorbuiging vermeden wordt.

4°. Steigerdeelen, deel uitmakende van werksteigers moeten aan elk einde door een bulsterhout ondersteund worden en mogen daarover niet verder dan 16 inches uitsteken, tenzij een andere deel daarover heenligt, die gedeeltelijk op of over hetzelfde bulsterhout rust en gedeeltelijk op andere bulsterhouten dan die, waarop eerstgenoemde deel rust.

Ingevallen, waar de steigerdeelen rusten op consoles of uitgestoken ribben, moet in het voorgaand voorschrift voor het woord bulsterhout gelezen worden console of rib.

N. B. De ondervinding leert, dat een plank, die niet meer dan 6 inches over een bulsterhout uitsteekt, beschouwd kan worden als gevrijwaard voor wippen of opspringen.

5°. Alle ondersteuningen van formeelen behooren geplaatst te worden op een vasten grondslag.

6°. In gevallen waar het steigerwerk aanbesteed wordt aan speciale steigermakers moet de gebruiker, alvorens toe te laten, dat er op gewerkt wordt zich overtuigen, dat de hier voorafgaande voorschriften in acht genomen zijn en dat de materialen, voor het steigerwerk gebruikt, gaaf en gezond zijn.

VERKLARING DER AANTEEKENINGEN BIJ DE AFBEELDINGEN.

Fig. 1.	Marrying and Tying.	Verbinding door touwen en stroppen.
	Standards.	Steigerpalen.
	Ledgers.	Scheerhouten.
	Putlogs.	Kortelingen of bulsterhouten.
	Braces.	Zwiepingen of trekkers.
	Guard rail.	Leuningregel.
	Board on edge.	Kantplank.
Fig. 2.	Extra support to Crane.	Extra steunpaal voor de kraan.
Fig. 3.	Shoring.	Schoor.
	Ground level.	Terreinhoogte.
Fig. 8.	Open well.	Open plaats.
	Boards.	Steigerdeelen.
	Run.	Loopplank.
Fig. 9 en 10.	Supports.	Stutten of stijlen.
	Stay.	Stempel.
	Stone Sill.	Steenen dorpel.
Fig. 15.	Lewis fitted into Stone.	Schaar, bevestigd in den steen.

EEN NABETRACHTING.

Het vraagstuk, hoe de stad Amsterdam van behoorlijk drinkwater kan worden voorzien, heeft verleden week den raad dier gemeente bezig gehouden. Dat het tot een oplossing gebracht zou zijn, nu is besloten, een leiding te leggen naar de oostzijde van het land, en die leiding, hetzij uit de heide, hetzij uit de rivier den Rijn te spijzigen, kan kwalijk worden beweerd.

Een halve eeuw geleden was de hoofdstad door haar duinwaterleiding alle plaatsen van Nederland vooruit. Maar wat toen iets zeer voortreffelijks mocht heeten, was het weldra reeds niet meer. De open kana-

len, gegraven om het water te verzamelen, hadden maar een zeer beperkte capaciteit, en uitbreiding van het net was niet slechts moeilijk en kostbaar, doch kon, zelfs toen er toe overgegaan werd, toch niet aan de wassende behoeften der steeds grooter wordende stad voldoen. Toen wist de Duinwatermaatschappij, die met haar verouderd systeem niet kon of wilde breken, de meening ingang te doen vinden, dat het duin geen water genoeg kon opleveren. Een twintig jaar geleden werd de Vechtwaterleiding gemaakt, om in het ontbrekende te voorzien.

Als drinkwater werd het Vechtwater echter ongeschikt geacht, en zoo kon het alleen voor straatbesproeiing, in fabrieken en voor dergelijke doeleinden dienen. De zeer gebrekkige duinwaterleiding moest zoowel Haarlem als Amsterdam het noodige drinkwater leveren.

Iederen zomer werden de klachten luider. Er moest verbetering komen. Amsterdam ging tot naasting van de eigendommen der Duinwatermaatschappij over, en nam zelfs haar beambten in stadsdienst.

Daarmede was natuurlijk niets gewonnen, maar men troostte zich met de hoop, dat de toekomst wel verbetering zou brengen. Hoe die verbetering, waar men aan het verouderde systeem van open kanalen bleef vasthouden, ooit zou kunnen komen, was den deskundigen een raadsel. En de ervaring heeft geleerd, dat ondanks een uitgaaf van haast een millioen, de toestand des zomers even treurig bleef, als zij voorheen was.

Haarlem heeft Amsterdam een les gegeven. Deze gemeente was natuurlijk van water verstoken toen de levering door de Duinwatermaatschappij, wier eigendommen aan de hoofdstad waren overgegaan, ophield. Maar in plaats van een verouderde installatie voor grof geld te moeten koopen, als de hoofdstad deed, kon Haarlem zijn geld gebruiken voor het aanleggen eener nieuwe leiding.

Deze Haarlemsche waterleiding heeft in het Overveensche duin negentig putten, die tot 7.50 M. ÷ A.P. in den grond gaan. Deze putten zijn door een buis verbonden, waaruit twee machines, terwijl er ook nog een reserve machine is, het water naar het ontijzeringsgebouw pompen. Daar wordt het met de lucht in aanraking gebracht, en vloeit dan naar bezinkingsbassins. Van daar wordt het door zes groote zandfilters geleid, en komt, na die doorloopen te hebben, in een ondergrondsch reservoir, waaruit het naar de stad wordt gepompt. In den watertoren kan het reservoir 1200 M3. bevatten. Gemiddeld wordt 2500 M3 per etmaal in de stad gebruikt.

Men is te Haarlem zoo verstandig geweest, met het abonnementsstelsel der voormalige Duinwatermaatschappij te breken. Daardoor is bereikt, dat het watergebruik per hoofd en per etmaal tot 32 liter is teruggebracht, terwijl dat te Amsterdam niet minder dan 85 liter bedraagt.

Te Amsterdam heeft men tot dusverre alles bij het oude gelaten. In plaats van door het invoeren van watermeters, die, daar door de verbruikers meterhuur betaald wordt, den leverancier niets kosten, het verspillen van water tegen te gaan, inplaats van door het maken van diepe putten den aanvoer van duinwater te vermeerderen, keert men de duinen den rug toe, en wendt men den blik naar het oosten, waar men rivier- of heidewater wil van daan halen.

Het is, alsof men aan de waarde der nalatenschap van de Duinwatermaatschappij wanhoopt. Die wanhoop is moeilijk te verklaren. Want toen de naasting geschiedde zal men zich toch, omtrent de waarde van wat men voor zijn geld verkreeg, wel deugdelijk vergewist hebben. De toenmalige technische leider der Maatschappij staat tegenwoordig aan het hoofd van de Publieke Werken der gemeente, dus men kan zich laten inlichten, als men dit verkiest.

Een uiting van die wanhoop was zeker het plan van den tegenwoordigen directeur der waterleiding om Rijnwater over de duinen te gaan sproeien en dit dan, als duinwater, weer naar Amsterdam te brengen. Mijl op zeven, denkt men bij zulk een plan. Maar eer het Amsterdamsche stadsbestuur dit wou inzien, was er eerst een rapport van drie deskundigen noodig, die, zooals het goede deskundigen betaamt, heel lang tijd noodig hadden en ten slotte de kerk in het midden lieten.

Het is te begrijpen, dat onder deze omstandigheden het Dagelijksch Bestuur van Amsterdam tureluursch werd. En alweer als een wanhoopsdaad kwam toen het voorstel, om in Godsnaam dan maar Rijnwater naar Amsterdam te brengen, als kostte dit ook dertien millioen. Of men den directeur der waterleiding erg dankbaar geweest is voor zijn vernuftig besproeiingsplan, dat ten slotte, na door drie nog vernuftiger mannen van de baan te zijn geschoven, de oplossing der kwestie anderhalf jaar heeft vertraagd, daarvan zwijgt de geschiedenis.

Het onlangs genomen raadsbesluit kan, welke verdiensten het overigens heeft, in de eerste jaren den Amterdammers aan geen druppel water helpen. Nu is een raadslid, mosterd na den maaltijd aandragend, met een voorstel tot invoering van watermeters gekomen. Mocht dat voorstel worden aangenomen, dan zou zeker de waterverspilling belangrijk verminderen, wat zich natuurlijk zou doen gevoelen. En werd dan niet langer het duin, dat, de waterleidingen van andere steden bewijzen het, veel meer water kan leveren, dan de Duinwatermaatschappij er uit wist te halen, als tot dusverre op vrij primitieve wijze geëxploiteerd, wij gelooven, dat reeds heel wat verbetering in den toestand zou worden verkregen.

Een vogel in de hand is beter, dan tien in de lucht.

HET MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID.

Toen wij onlangs het Museum van kunstnijverheid te Haarlem en de daaraan verbonden school bespraken, wezen wij er op, dat hervorming van dat Museum dringend noodig was, en dat ook het uitbreiden van het practisch onderwijs wenschelijk zou zijn.

Het deed ons genoegen, te vernemen, dat op de onlangs gehouden 21e jaarvergadering van den Raad van Bestuur, onder voorzitterschap van den Baron van Lijnden, de reorganisatie van het museum ernstig besproken is, zoo ook het uitbreiden van het practisch onderwijs aan de school met kunstnaaldwerk en boekbinden.

Men mag verwachten ,dat deze ernstige besprekingen het daarvan gehoopte gevolg zullen hebben. Dan zal het museum beter aan zijn bestemming voldoen, en kan ook de school, waar nu bijna uitsluitend teekenen boetseeronderwijs wordt gegeven, met meer recht dan vroeger op den naam van kunstnijverheidsschool aanspraak maken.

Een Haarlemsch blad, dat onze bespreking overnam, was van oordeel, dat die van weinig waardeering getuigde. Wij vertrouwen, dat nu de Raad van Bestuur getoond heeft, de gegrondheid der gemaakte bemerkingen in te zien, men ons artikel niet aan te geringe waardeering, doch aan oprechte belangstelling in de Haarlemsche instelling zal gelieven toe te schrijven

GROOTE PLANNEN TE SCHEVENINGEN. (*)

Tot juist begrip van de strekking dezer voorstellen diene de navolgende toelichting, die wij in hoofdzaak ontleenen aan hetgeen de „Haagsche Courant" nog nader omtrent de plannen mededeelde.

Als aanleiding tot het aanbod gaf het schrijven van Mei aan B. en W. aan: dat een belangrijke uitbreiding van de badplaats is noodig gebleken, door den onverwachten grooteren toevloed van bezoekers, na de verbetering, in de laatste jaren aangebracht, „die — zegt de brief — den weg gebaand heeft om Scheveningen tot ongekenden bloei te brengen, mits op den ingeslagen weg worde voortgegaan."

„Daar de bouw van den muur, hoofd in zee, een rijweg langs het „Oranje-Hotel" naar matige berekening een bedrag van ƒ 375.000 zullen vereischen en de constructiën in den berm aan den muur bovendien eenige tonnen gouds zullen verslinden, is het duidelijk, dat de eischen, die mijn combinatie heeft gemeend harerzijds te moeten stellen, zeer matig zijn genomen", ging het schrijven voort. „De combinatie moet toch op de toekomst rekenen en harerzijds met groote kosten alles in het werk stellen om het publiek te trekken, altijd in afwachting of haar zulks gelukken zal."

Evenwel is de „combinatie" bij de onderhandelingen met B. en W. teruggebracht van haar eisch van een bijdrage van ƒ 100.000 en heeft zij er ook genoegen mede genomen, de gevraagde terreinen in erfpacht te krijgen tot 1959 (termijn der Kurhaus-erfpacht), in plaats van in eigendom, zooals eerst was gevraagd.

Dit zijn de groote afwijkingen tusschen de aanvankelijke aanvraag en het voorstel, waartoe B. en W. nu kwamen.

***

De plannen omschrijft de „combinatie" als volgt:

„Op het ontwerp is een nieuwe weg geprojecteerd, welke van af het Gevers-Deynootplein in een stijgende lijn :, aanvangende op 9.75 + D. P., ter hoogte van 11.50 + D. P. boven de op de teekening geprojecteerde Rotonde uitkomt en van daar evenwijdig met strandboulevard, ter breedte van 10 M., in de richting langs de Villa Mar, ter hoogte van 13 + D. P., en het „Oranjehotel", vóór den hoofdingang ter hoogte van 15 + D. P., de straatweg, gelegen tusschen de villas „Oceania" en „Golfzicht" ter hoogte van 13 + D. P. snijdt.

„Deze weg geeft een directe gemeenschap langs de zeezijde, aan het op den hoek van het tegenwoordige terrein der villas Jacobson en Costa te bouwen hotel, kruist de bestaande straat, gelegen tusschen Villa Mar en den villabouw, behoorende aan het „Oranjehotel", zoodat ook van deze zijde van af den landkant deze weg te bereiken is.

„Op deze wijze is het mogelijk gemaakt, alle gebouwen, aldaar gebouwd of nog te bouwen, van alle kanten, zoowel aan de zee- als landzijde, en zelfs ook aan de zijkanten, met rijtuigen of door voetgangers te bereiken.

„Bij het kruispunt der straat, gelegen tusschen de Villa Mar en de villa's, behoorende aan het „Oranje-Hotel", is tevens de weg in twee deelen verdeeld. Het eene gedeelte, voor rijtuigen en voetgangers-verkeer bestemd, voert langs de villa's en het „Oranje-Hotel"; het andere gedeelte, alleen voor voetgangers bestemd, loopt evenwijdig met den strandboulevard ter hoogte van 11.50 + D. P. over de (nieuw te maken) winkelgalerij, verandert van richting boven de in de as van het „Oranje-Hotel" geprojecteerde Bierhalle en sluit zich ook aan aan den straatweg, gelegen tusschen de villa's „Oceania" en „Golfzicht".

„Ten-einde ook tegemoet te komen aan het voetgangersverkeer, zijn van die wegen naar den strandboulevard, en omgekeerd van den strandboulevard naar de hotels en villa's, verschillende monumentale trappen ontworpen. De eerste, welke meer speciaal voor het publiek bestemd is, ligt in de as van den weg, gelegen tusschen de Villa Mar en de aan het „Oranje-Hotel" behoorende villas. Van af dien weg, welke ter hoogte van 13 + D. P. is gelegen, daalt men naar den lager gelegen, en wel op 11.50 + D. P., nieuw geprojecteerden weg af; van daar kan men in twee richtingen langs ruime en gemakkelijke trappen, van vele bordessen voorzien, naar den strandboulevard afdalen. Die bordessen zijn ter hoogte van 9.467 M., 8.825 M. + D. P., en de strandboulevard + 7 M. ontworpen. De twee andere trappen zijn ieder ongeveer 23 M. uit de aslijn van het „Oranje-Hotel" ontworpen, en zijn zoowel voor het publiek, doch meer ten behoeve van de logeergasten en bewoners der villas, bedacht. Deze trappen geven van af den straatweg vóór het „Oranje-Hotel" op 15 + D. P. gelegen, toegang naar den lager op 11.50 + D.P. gelegen straatweg, en vandaar wederom naar den lager op 7 + D. P. gelegen strandboulevard. Zij zijn breed en van ruime bordessen voorzien, en klimmen zigzagsgewijze met een kleine optrede."

Ten einde aan de eischen van welstand te voldoen, zijn terrasvormige bebouwingen ontworpen.

„De trapsgewijze bebouwing zal het algemeen verkeer niet alleen bevorderlijk zijn, doch bovendien een beter silhouet van af den strandboulevard naar de veel hooger gelegen gebouwen geven.

„Het uitzicht van de hotels en villas naar den strandboulevard zal grootendeels in stand blijven, in plaats van te worden belemmerd, zoodat het aspect door de dubbele terrasvorming een alleraangenaamst geheel zal opleveren.

„Door de wijze van straataanleg zullen niet alleen de voetgangers, doch ook zij die van rijtuigen gebruik maken, een allerschoonst uitzicht over het geheel kunnen genieten."

Onmiddelijk bij het naar den strandboulevard voerende gedeelte weg, zeer nabij het Gevers-Deynootplein, is een groote ruimte ontworpen, onder het daar te bouwen hotel, welke ruimte ingericht wordt tot berging en herstelling van rijwielen en automobielen, enz. Deze ruimte zal ook toegankelijk zijn aan de zijde van den strandboulevard, waar een expositiezaal voor die artikelen is ontworpen. Op den hoek is een groote ruimte als rotonde gedacht, omdat daar de hoofdtoegang tot de overdekte wandelplaats (galerie) zal komen en te voorzien is, dat dit concentratiepunt een flinke ruimte moet kunnen aanbieden.

Van het hart der Rotonde zijn ter lengte van 126.21½ M., dus tot aan de geprojecteerde winkels onder de trappen, vier tot groote magazijnen in te richten ruimten en zes winkellokalen ontworpen, en bovendien een toegang naar het aldaar te bouwen hotel.

Vervolgens loopt deze overdekte galerie onder het trappengebouw met lichthof door, waar een cabinet d'aisance is ontworpen en een ruimte zal zijn voor het een of ander bedrijf, waarvan de lengte 18.40 bedraagt.

Van de onder den trap ontworpen winkels strekt zich een tweede overdekte wandelplaats met galeriebouw noordwaarts uit, ter lengte van 109.75½ M., waarin drie groote magazijnruimten en veertien winkels zijn ontworpen; deze winkels ter vervanging van

*) Tengevolge van een vergiseing van den zetter is dit stuk in ons vorig nummer op een verkeerde plaats plotseling afgebroken. De lezer zal echter bij het opslaan van het vorig nummer den draad gemakkelijk terugvinden.

die, welke tot heden aan het strand telken jare tijdelijk worden opgeslagen.

Vervolgens is in de as van het „Oranje-Hotel" een ruimte ter lengte van 46.30 M., uit verschillende lokalen bestaande, ontworpen, die als „verpoozingsplaats" zal worden ingericht.

Meer noordwaarts is een terrein voor latere uitbreiding gereserveerd en nu speciaal meer voor sport en kunst aangewezen. Zoo ook blijven de perceelen aan den bovenweg gelegen, welke zich op 11.50 + D. P. bevindt, voor latere bebouwing, hetzij voor eetzalen, logeer- of andere ruimten gereserveerd.

„De geheele lengte van den Galeriebouw bedraagt van buitenkant Rotonde tot het einde der ruimte voor sport en kunst, totaal 417.89 M., en dus een zeer geschikte ruimte en lengte, die bij regenachtig weder voor bad- en andere bezoekers een aangename en droge wandelplaats zal aanbieden."

B. en W. verkregen bij hun onderhandelingen, behalve bovenvermelde, alsnog:

dat de toegangsweg tusschen het Gevers-Deynootplein en den strandweg, in stede van te worden versmald, van zijn tegenwoordige breedte van 17 M. op een breedte van 24 M. wordt gebracht, en

dat de ontworpen strandmuur gemaakt zal worden tot de grens vóór 1884 van de gemeenten 's-Gravenhage en Wassenaar.

Het aan 't Gevers-Deynootplein nader in erfpacht uit te geven stuk grond voor de Kurhaus-bar zal door B. en W. worden aangewezen.

***

Het voorstel van B. en W. tot het aangaan van een overeenkomst met de heeren J. D. Ruys T.Azn c.s. tot doortrekking van den strandmuur enz. is door den Gemeenteraad van 's Gravenhage, met een paar amendementen, die evenwel slechts op bijzaken betrekking hebben, in de vergadering van 22 dezer met algemeene stemmen aangenomen.

PRIJSVRAGEN.

Niettegenstaande de treurige ervaringen in ons land met prijsvragen opgedaan blijken er toch nog menschen te zijn, die daarin heil of voordeel zien.

De ingezetenen van Sluis schijnen ten minste door het voorbeeld van Amsterdam nog niet te zijn afgeschrikt, getuige eene advertentie, die dezer dagen in het „Nieuws van den Dag" prijkte, luidende:

PRIJSVRAAG.

Ontwerp: Bad- en Zweminrichting.

De Commissie voor de oprichting eener Bad- en Zweminrichting in het kanaal te Sluis, (diepte ongeveer 2.50 Meter) opent de gelegenheid tot inzending van Ontwerpen (teekening, bestek en begrooting) eener eenvoudige Bad- en Zweminrichting, ongeveer ƒ 350 à ƒ 400 kostende.

Premie voor den inzender van het uitgevoerd wordend ontwerp ƒ 25.—; de overige ontwerpen worden teruggezonden.

Inzending vóór 1 Aug. a. s. bij den voorzitter, den heer I. Sanders—Meijer, te Sluis.

De heeren van de Commissie verwachten waarschijnlijk dat de Amsterdamsche architecten om strijd hun krachten aan het vraagstuk zullen beproeven. Zij zouden echter o. i. verstandiger doen het karweitje door een timmerman ter plaatse te laten opknappen. De advertentiekosten zijn nu reeds in het kanaal geworpen, maar het bedrag van de premie kon dan toch bespaard en b. v. besteed worden voor den aankoop van badhanddoeken. Het is waar de Commissie kan dit bedrag in den zak houden, door geen der ingekomen ontwerpen voor uitvoering te bestemmen en deze allen na kennisneming terug te zenden. Wij willen de Commissie niet verdenken van het voornemen, dezen meer gebruikelijken weg te willen volgen, maar den schijn heeft zij, wellicht in hare onwetendheid in zake prijsvragen op zich geladen.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. Door den Gemeenteraad werd in zijn Zitting van Dinsdag j.l met 18 tegen 8 stemmen aangenomen een voorstel van B. en W., om met 1 Augustus de jaarwedde van den gemeentebouwkundige, den heer Schadee, te verhoogen met f 100; hem toe te kennen een personeele toelage van f 600 's jaars, onder toezegging dat het traktement in den loop der eerstvolgende 5 jaren zal worden verhoogd met f 400, en dus in 1907 tot f 4000 zal zijn geklommen.

— Het „Zutph. Dagbl" vernoemt, dat het kasteel „Bronkhorst", te Steenderen, een der oudste en meest bekende overblijfselen uit de middeleeuwen in Gelderland, weldra zal verdwijnen. Het kasteel is aangekocht door den Heer Van Soumeren, te Utrecht, die voornemens is het oude gebouw af te breken.

HAARLEM. In de afgeloopen week werd onder voorzitterschap van F. M. Baron Van Lynden de 21e jaarlijksche vergadering van den Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid in de Raadzaal alhier gehouden.

In deze vergadering werden de reorganisatie der verzameling en de uitbreiding der middelen van het Museum, als ook de uitbreiding van het praktisch onderwijs der aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid, in kunstnaaldwerk en het boekbinden, ernstig besproken.

Eene missive der commissie van het Museum aan directeuren der Nederl Maatschappij ter bevordering van Nijverheid in verband met het verdere beheer van het Museum werd goedgekeurd en zal dezer dagen verzonden worden

Met belangstelling werden de nieuwe afdeelingen van het Museum als ook het werk der leerlingen van de school in oogenschouw genomen.

ZOETERWOUDE. In deze gemeente zal eerlang worden overgegaan tot den bouw eener nieuwe R.-K. kerk a/d. Zuidbuurt. Wie de oude kerk kent, zal zeker overtuigd zijn, dat eene nieuwe kerk hoog noodig is. Binnenkort zullen de teekeningen enz. ter bezichtiging worden gesteld

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië is:

benoemd tot ingenieur der 2e kl., de ingenieurs der 3e kl. Jhr. A. H. E. van der Does de Bije en E. J. C. van Zuylen, met bepaling dat laatstgenoemde bij den aanleg van den Staatsspoorweg Padalarang—Krawang gedetacheerd en bij zijn korps à la suite gevoerd blijft; tot ingenieur der 3e kl., de adspirant-ingenieur P. L. Blanken; tot adjunct-ing. bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java, G. H. M. Vierling; tot ingen. der 2e kl., de ambt. op non-act. T. J. W. van Rossum, laatstelijk die betrekking, bekleed hebbende; tot opzichter der 2e kl., de ambt. op non-act. H. Ludeling, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende;

overgeplaatst van de res. Semarang naar de res. Batavia, de ing. der 3e kl. F. Ch. van Sillevoldt; van de res. Semarang naar de res. Preanger-Regentschappen, de adspirant-ing. P. L. Blanken;

toegevoegd aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, de ing. der 3e kl. J. A. Roukens; aan den chef der werken voor de bevloeiing van de Tjihea-vlakte uit de Tjisokkan (afd. Bandoeng, res. Preanger-Regentschappen), de opzichter der 3e kl. E. M. C. Reisig; aan den chef der 5de waterstaatsafd., de ing. der 2e kl. J. C. Voordouin en de benoemde opzichter der 3e kl. L. A. Voogd; aan den chef der irrigatie-afdeeling Serajoe, de benoemde opz. der 3e kl. C. J. M. Voogd; aan den chef der irrigatie afdeeling Brantas, met Lawang als standplaats, de opzichter der 3e kl. J. G. Berkhemer;

geplaatst in de res. Westerafdeeling van Borneo, de benoemde opz. der 2e kl. H. Ludeling; in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, de benoemde opz. der 3e kl. A. W. Gilbert; in de res. Bantam, de benoemde opz der 3e kl. K. Ott; in de res. Batavia, de benoemde ing. der 2e kl. T. J. W. van Rossum.

— Bij de Staatsspoorwegen zijn benoemd tot adjunct-ingenieur 2e kl., de adspirant-adjunct-ingenieurs J. H. Delgeorge, W. de Jong, G. van Hille en J. P. Boezaardt, met ingang van 1 Augustus 1902.

— De tot opzichter van fortificatiën 3e kl. benoemde sergeant-majoor-titulair van het korps genietroepen H. C. Scholten, wordt ingedeeld bij den staf der genie te Zwolle.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 2 Augustus 1902. No. 31.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.	Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.	Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.	Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.	Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.	Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

TORCELLO, DOOR A. W. WEISSMAN. *(Slot).*

En zoo moet men dan ook, wat nu volgt slechts als een voortbrengsel van Ruskin's dichterlijken geest, niet als de uitkomst van een wetenschappelijk onderzoek aanmerken.

„Overal spreekt de kerk van de bescheiden pogingen, door de vluchtelingen gedaan, om althans iets van de tempels, die zij hadden bemind, te redden, om God te eeren met wat zij bouwden, ofschoon hun nood en hun vernedering hen beletten weelderige versieringen en een weidschen aanleg te maken, wat daarenboven onvoorzichtig geweest zou zijn.

„Het uitwendige is bijna geheel onversierd gelaten. Alleen twee deuren vertoonen eenig ornament; van de westelijke zijn de omlijstingen gebeeldhouwd, terwijl een zijdeur rijk behandelde kruizen vertoont. De ramen zijn gesloten door opengewerkte platen van marmer, en daardoor gelijkt de kerk meer op een toevluchtsoord tegen storm in de Alpen, dan op de kathedraal van een volkrijke stad.

„Van binnen geven de twee mozaieken, het Laatste Oordeel en de Zegenende Madonna, wier tranen langs haar wangen vallen, en de edele zuilen tusschen de beuken, met den troon voor den bisschop en de banken der geestelijkheid, uitdrukking aan de diepe smart en den heiligen moed van mannen, wien geen tehuis hier op aarde meer gebleven was, maar die hoopten op een dat komen zou, van mannen,wel vervolgd, maar niet verloren, wel vernederd, maar niet ten onder gebracht."

Had Ruskin meer stijlkennis gehad, dan zou hij deze regels niet geschreven hebben. Want de mozaïken, die hij bedoelt, zijn uit de 12e eeuw, en dus zes eeuwen later gemaakt, dan hij veronderstelt. Hij grondt zijn tijdsbepaling op de onderwerpen, die de mozaïken behandelen.

„Zie maar eens de keus der onderwerpen. Het is mogelijk, dat er op de muren van midden- en zijbeuken, die nu gewit zijn, vroeger schilderwerken of mozaieken aanwezig waren, die een reeks van tafereelen vormden, waarvan wij niet weten, wat zij voorstelden. Maar ik heb nergens een bericht omtrent het vernielen van dergelijke kunstwerken gevonden. Daarom geloof ik, dat de kerk al van den aanvang af versierd was, zooals nu, met Christus, Maria en de Apostelen aan de eene zijde, benevens het Laatste Oordeel aan de andere. En als ik daarin gelijk heb, let dan op de keus der onderwerpen. De meeste andere kerken uit vroege tijdperken bevatten kunstwerken, die toonen, dat de vervaardigers levendig belang stelden in de wereld om hen heen. Zinnebeelden of voorstellingen van staatkundige gebeurtenissen, portretten van tijdgenooten, grappige of alledaagsche voorstellingen brachten zij aan naast de tafereelen uit de gewijde geschiedenis. Maar te Torcello vindt men deze haast onvermijdelijke bijvoegselen niet. Hier dacht de geloovige alleen aan twee waarheden, hem boven alles dierbaar — de tegenwoordige genade van Christus aan Zijn kerk bewezen, en Zijn toekomstig verschijnen om de wereld te richten."

Ruskin vergeet hier, dat eene voorstelling van het Laatste Oordeel gedurende de geheele middeleeuwen tot de meest geliefkoosde onderwerpen behoorde, die de kunstenaars behandelden, en dat ook Christus, Maria en de Apotelen haast nimmer ontbreken.

Niet alleen de bewoners van Torcello „vernederden zich voor God, om Hem te smeeken, dat Hij in Zijn oneindige genade den tijd mocht verhaasten, dat de zee de dooden, die zij bevatte, zou teruggeven, en ook het vagevuur de zielen zou loslaten, opdat zij het betere koninkrijk mochten binnengaan." Algemeen was de verwachting, dat deze groote gebeurtenis niet lang zou uitblijven. Daarom bewijzen de mozaieken volstrekt niet, dat zij het werk zijn van menschen, die gevlucht waren en in nood verkeerden.

„Doch, al was het einde der dingen voortdurend het onderwerp van hun denken, daardoor verloor hun

geest toch zijn veerkracht niet. Niets is merkwaardiger dan de zorgvuldige en kunstvolle wijze, waarop alle onderdeelen van het gebouw zijn afgewerkt. Vele dier onderdeelen zijn van den vasten wal aangevoerd, maar dit zijn niet de mooiste. De beste werden op de plaats zelve gemaakt. Hiertoe behooren sommige der kapiteelen en de paneelen van de koorafsluiting, een lage muur, uit marmer bestaande. Die paneelen zijn gevuld met groepen van leeuwen en pauwen, rijk en fantastisch opgevat, ofschoon de beeldhouwer in het geheel geen juiste kennis van de vormen dezer dieren heeft bezeten."

Alleen de marmeren predikstoel bewijst, dat de kerk inderhaast is gebouwd. Die predikstoel is zeer merkwaardig. Hij wordt gedragen door vier vrijstaande zuiltjes, en is van een gewilde soberheid; het marmer bleef geheel en al onversierd. Maar de voet van het gestoelte die ook de trap draagt, is bekleed met gebeeldhouwde marmeren platen. Die platen zijn, aan de noordzijde, blijkbaar van het vaste land afkomstig. De bouwmeester heeft de fragmenten in de vereischte vormen gebracht, zonder dat hij zich om de voorstellingen bekommerde. Ook boven de zijdeur ziet men iets dergelijks.

„In oude Romaansche kerken zijn betrekkelijk groote vlakken dikwijls met beeldhouwwerk gevuld, dat geen ander doel heeft, dan te versieren. Dit beeldhouwwerk heeft altijd wel een beteekenis, omdat het voor den vervaardiger gemakkelijk was, als hij zijn beitel door het volgen eener bepaalde reeks van gedachten een vaste leiding kon geven. Maar hij verwachtte niet, dat ook den beschouwer deze gedachten duidelijk zouden worden. Al wat hij bedoelde was, het oppervlak aangenaam voor het oog te maken. En zoo kwam het, dat, als men stukken gebeeldhouwd marmer van oudere bouwwerken vond, men die gebruikte, zooals een naaister een lap zijde doet.

„Dit lijkt, aanvankelijk een bewijs van ruwheid en ongevoeligheid. Maar bij eenig nadenken kan het ook als een uiting van zelfbewustheid gelden. Het aanwezige werd door den kunstenaar gebruikt, ofschoon hij ook zelfstandig werk, misschien beter, zeker niet minder, dan wat hij vond, zou hebben kunnen maken. Maar hij achtte het niet noodig, dit te toonen.

„Als een ruw volk vestingmuren maakt van stukken marmer, die het door mooie gebouwen te sloopen verkregen heeft, dan bewijst het daardoor zijn barbaarschheid. Kan dat volk echter werk maken, dat met het oude gelijk staat, ja het zelfs overtreft, dan toont de ruwheid, waarmede de overblijfselen der oude kunst behandeld worden, dat men hoopt, betere kunst zelfstandig te zullen maken.

„Bij het zien van dezen predikstoel rijst echter de vraag, of de bouwmeester wel de moeite genomen zou hebben, het marmer te versieren, dat hij nu reeds gebeeldhouwd vond. Want al het overige heeft hij uiterst eenvoudig gelaten."

Deze eenvoud geeft Ruskin aanleiding tot het maken van vergelijkingen met de zoo rijke predikstoelen uit den lateren tijd. Die vergelijkingen vallen niet in 't voordeel van deze prachtige scheppingen uit. Ruskin beweert zelfs dat er verband bestaat tusschen predikstoel en preek. Hoe eenvoudiger de predikstoel, hoe beter de preek zal zijn.

Ruskin gaat hierbij blijkbaar uit van de veronderstelling ,dat het gestoelte te Torcello gebruikt werd, om te prediken. Doch in de vroege middeleeuwen had zulk een gestoelte een ander doel. Daarvan werd het Evangelie gelezen; een tweede gestoelte, aan de overzijde van het koor, diende voor het lezen van het Epistel. Te Torcello bleef er slechts één bewaard, maar in San Clemente te Rome kan men de beide gestoelten nog zien, zooals zij daar van ouds gestaan hebben. Pas in de 13e eeuw begon het prediken meer algemeen te worden.

Ook de marmeren zetels in het koor, die achter het altaar staan, en die den schrijver tot allerlei opmerkingen aanleiding geven, vindt men niet alleen te Torcello, maar ook in San Clemente en in bijna alle andere Italiaansche kathedralen of collegiale kerken. De zetel van den bisschop is altijd in het midden geplaatst.

Ruskin eindigt zijn hoofdstuk met een dier schitterende bladzijden, die in zijn werken hier en daar voorkomen, en die hem als letterkundige nog zullen doen leven, wanneer men hem misschien als archeoloog niet zoo hoog meer schatten zal, als nu. Maar daar de letterkunde in een blad als dit niet op den voorgrond kan treden, stap ik nu van den Engelschen schrijver af.

De kerken van Torcello zijn zeker uiterst merkwaardig. De kathedraal, een basiliek zonder kruisbeuk, met halfrond koor, en twee zijnissen, wier beuken door achttien marmeren zuilen gescheiden worden, doet, in haar aanleg, aan de kerken van Ravenna denken. En enkele onderdeelen, in het bijzonder sommige kapiteelen, zijn ontwijfelbaar uit de 5e eeuw. Die onderdeelen zijn waarschijnlijk van het verwoeste Altinum naar Torcello gebracht. Maar dat de geheele kerk een zoo hoogen ouderdom zou hebben, is niet wel aan te nemen. Want de kathedraal te Murano, met wie die te Torcello veel overeenkomst vertoont, werd pas in 970 voltooid, terwijl sommige deelen blijkbaar uit de 12e eeuw zijn. Onder dan de tiende eeuw is dan ook de kerk te Torcello waarschijnlijk niet.

Van buiten zeer eenvoudig, is het vooral het interieur der kerk, dat de aandacht van den bezoeker trekt. De zuilen tusschen de beuken hebben nog de verhoudingen, die de Romeinen bezigden. Enkele kapiteelen, van de Composiet-orde, zijn blijkbaar antiek. de overige vrije navolgingen daarvan, en onder Byzantijnschen invloed ontstaan. Op ieder kapiteel ligt een zware, vierkante plaat, waarop de boog rust. Zware houten ankers zijn niet alleen onder de bogen, maar ook op verscheidene plaatsen dwars door de kerk gemaakt. Gewelven ontbreken; houten zolderingen dekken de beuken af.

De koorafsluiting, gevormd door Byzantijnsche zuilen, met een marmeren borstwering daartusschen en een zware lijst er bovenop, is zeer merkwaardig om de reliefs, leeuwen en pauwen verbeeldend, waarmede de borstwering versierd is. Zij schijnen uit de 8e eeuw afkomstig te zijn. Het getoelte aan de noordzijde, dat oorspronkelijk aan de zuidzijde zijn wedergade zal hebben gehad is misschien iets vroeger gemaakt; voor de bekleeding van het voetstuk werden twee fragmenten van een laat-Romeinsch relief, waarop Mercurius en twee andere figuren zijn voorgesteld, gebruikt.

De mozaieken zijn uit de 12e eeuw afkomstig. De H. Maagd in de koornis, een ongewoon slanke figuur, draagt een kleed met stijve en onnatuurlijke plooien. Of op haar rechterwang werkelijk een traan is voorgesteld dan wel of dit een toevalligheid in het mozaiek is, valt moeilijk te zeggen. Ruskin is, zooals boven bleek, de eerste meening toegedaan. Christus en de apostelen zijn bij Maria aangebracht.

Terwijl dit mozaiek maar een deel van de koornis vult, strekt dat aan de andere zijde zich bijna over den geheelen westelijken muur uit. Het Laatste Oordeel is hier het onderwerp, dat echter op een geheel andere wijze behandeld is, dan gewoonlijk. De figuren zijn in vijf rijen boven elkander geplaatst. De

eigenlijke opstanding der dooden, hemel en hel beslaan maar een paar kleine vakken beneden, ter wederzijden van de westelijke deur. Maar het vizioen van den schrijver der Openbaring is in reusachtige figuren verbeeld.

De kerk van Santa Fosca ligt aan de zuidwestzijde der kathedraal. Ruskin vermeldt het gebouw ter nauwernood en toch is het niet minder belangrijk dan de hoofdkerk. Hier rust een steenen koepel van 9 Meters spanning op acht zuilen, en vormt het midden van een kerk, die een Grieksch kruis tot plattegrond heeft. De oostelijke kruisarm heeft drie beuken, en vormt een koor. De zeer eenvoudige détails wijzen op de zevende eeuw als den tijd van het onstaan der kerk, die in vele opzichten aan den Duomo Vecchio te Brescia herinnert. Een zeer eigenaardig effect maakt de galerij, die in een halven tienhoek om het westelijk deel der kerk is gebouwd, en wier slanke zuilen, met verhoogde bogen daartusschen, uit de elfde eeuw afkomstig zijn.

Deze voorhal is door een galerij met de kathedraal verbonden. Het schijnt, dat Santa Fosca oorspronkelijk een doopkapel geweest is, ofschoon dit ook wordt betwijfeld, omdat de H. Johannes niet haar patroon is.

De terugtocht werd nu weer ondernomen. Was de lagune, toen wij heengingen, eenzaam geweest, nu kwamen wij telkens schuiten tegen, waarin de vrouwen van Burano zaten, die te Venetië ter markt waren geweest. Mijn gondeliers, die hun hoeden hadden afgezet, en die roeiden wat zij konden, maakten toch allerlei grappen tegen de dames, die met de meeste vrijmoedigheid van antwoord dienden. Het was misschien maar goed, dat ik het dialect van Burano niet verstond.

Wij kwamen nu langs een eiland met een kruitmagazijn er op, dat door soldaten bewaakt werd, toen wij dit eiland voorbij waren, was er niet veel meer te zien, en nam ik Ruskin weer ter hand.

„Tusschen de mondingen van de Adige en van de Piave strekt zich, op een afstand van het strand die tusschen vijf en acht kilometers afwisselt, een lange zandbank uit, die door nauwe zeearmen in eilanden is afgebeeld. De zee is achter deze eilanden opgevuld door het bezinksel uit de rivieren een kalkachtige modder, die bij Venetië, als het hoog water is door een halve meter water bedekt wordt, en die bij laag water droog komt. In die modder is echter een net van kreeken, waar altijd water staat. Langzamerhand zijn hier en daar moerassige eilanden ontstaan, die men kon bebouwen, en waar ook plantengroei zich ontwikkelde. Sommige eilanden werden niet hoog genoeg, om boven den zeespiegel te blijven. Zij zijn bij laag water slechts velden van zeegras."

Ruskin geeft hier een beschrijving van de streek, die volkomen juist is. De kustformatie vertoont groote overeenkomst met die van Nederland aan de noordzijde. Ook hier vindt men de eilandenreeks met de zandbanken en kreeken daarachter.

„Het gemiddelde verschil tusschen hoog en laag water is een meter, doch het kan al naar gelang der jaargetijden, veel meer zijn. Door die getijdeverschillen worden de vaargeulen uitgeschuurd, en dus voor aanslibbing bewaard. Als het hoog water is ziet men ten noorden en ten zuiden van Venetië niets dan zee, met eilanden, die door dorpen gekroond worden, daarin. Maar bij laag water ziet men overal de modder; alleen daar waar de Brenta zich door Venetië een weg baant naar het Sido-eiland, blijft water staan."

In de laatste jaren is er veel gedaan, om de haven van Venetië te verbeteren. Men heeft een vaargeul gebaggerd ten zuiden der stad, van de Punta di Santa Marta aan de westzijde, door het Canal della Giudecca tot aan den Lido aan de oostzijde. Daardoor kunnen nu groote zeeschepen voor de stad komen. Maar de overige kanalen in de Lagune zijn gebleven zooals zij waren. Door palen worden zij aangeduid.

Het was een dergelijk kanaal, dat wij volgden. Venetië rees nu weer uit de zee op, boven alles uit de Campanile van San Marco. Langzamerhand werd Murano duidelijker zichtbaar. Daar moest worden aangelegd, en kwamen douanen aan boord. Zij doorzochten de geheele barca, of er ook smokkelwaar in verstopt was. En pas na dit onderzoek mochten wij weer verder.

Daar ik dien middag nog de Internationale kunsttentoonstelling bezoeken wilde, had ik bedongen, dat de gondeliers mij naar de Giardini Pubblici, waar die gehouden werd, zouden brengen. Zij namen den kortsten weg, en voeren den Rio di Santa Giustina in, een der leelijkste kanalen van Venetië, omdat daaraan de gasfabriek gebouwd is. De Rio della Pièta bracht ons naar het open water, waaraan de prachtige tuinen van Venetië liggen.

Is Venetië wel geschikt, om daar tentoonstellingen van hedendaagsche kunst te houden? Als men bedenkt, dat die van verleden jaar reeds de vierde is, zou men geneigd zijn, deze vraag bevestigend te beantwoorden. Maar het wordt al gauw duidelijk, dat het hedendaagsch Venetië en de oude Venetiaansche kunst concurrenten zijn, waartegen de levende meesters het afleggen.

De Nederlandsche kunstenaars hebben dit blijkbaar ingezien, want van hunnen werken vond ik niets. Maar die der andere landen beseften er weinig van, welk een ongelijken strijd zij aangingen.

Rodin met zijn gipsen was hier misplaatst. In een zaal had men vijftig schilderijen van Corot, Millet, Daubigny, Dupré, Monticelli en hunnen tijdgenooten bijeengebracht. Zelfs Monticelli hield het tegen de oude Venetianen niet uit. En Böcklin, hier met een dozijn werken vertegenwoordigd, kan men te Bazel wel genieten, doch te Venetië waar zooveel kleur is, wordt hij hard en bont.

Des avonds was er muziek op de Piazzetta. De menschen wandelden heen en weer, of gingen zitten op de treden van de loggetta. Wie had toen durven voorspellen, dat, eer een jaar om zou zijn, hier slechts een reusachtige puinhoop de plaats zou aanwijzen, waar toren en loggetta eens stonden.

DE NIEUWE HOOGLEERAAR.

Met groote ingenomenheid vermelden wij, dat de Heer Henri Evers benoemd is tot Hoogleeraar in de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft. Hij was zeker de aangewezen man, om dit gewichtig ambt te vervullen.

Hoe uitstekend zijn onderwijs aan de Rotterdamsche Academie werd gegeven, dat wisten allen, die met deze nuttige instelling van nabij bekend waren. En het werd algemeen als een schoon succes van zijn onderwijs beschouwd, toen een zijner leerlingen in den Prijskamp voor Bouwkunst bekroond werd.

Evers is een goed Hollander gebleven, al vormde hij zich voornamelijk in Oostenrijk en Hongarije. Maar hij heeft in het buitenland dien ruimen blik verkregen, die hem voor zijn tegenwoordig ambt zoo bij uitstek geschikt doet zijn.

En, hoeveel onderwijs hij ook gegeven heeft, toch is hij geen pedant schoolmeester geworden. Voeling met de praktijk heeft hij altijd gehouden en juist daardoor was zijn werkzaamheid tot dusverre zoo nuttig.

De nieuwe hoogleeraar is een artiest in den besten zin van dit zoo vaak misbruikte woord. Ofschoon op het papier thuis als weinigen, in staat u de vlotste aquarel of de geestigste schets in een oogwenk voor oogen te tooveren, zal hij u toch op het hart drukken, dat voor den bouwmeester dit alles slechts hulpmiddel, geen doel moet zijn.

Eenzijdigheid is bij hem niet te vreezen. Hij kent en bewondert alle historische stijlen, doch kant zich niet tegen het streven onzer allerjongste kunst, voor zooverre dat niet door overdrijving het goede doel voorbij holt.

Tot dusverre vulde Delft zich zelf aan, daar in den regel vroegere kweekelingen der school tot onderwijskrachten benoemd werden. Nu is er nieuw bloed ingebracht, en den minister Kuyper komt de eere toe, dat gedaan te hebben.

Wij koesteren de beste verwachtingen van het bezielend onderwijs, dat de nieuwe hoogleeraar zal geven, die zeker waardig in de voetstappen van Gugel treden zal.

En, terwijl wij hem kracht toewenschen om de onaangenaamheden, die natuurlijk ook zijn deel zijn zullen, gelaten te dragen, om zich niet door teleurstellingen of tegenwerking te laten ontmoedigen, spreken wij de hoop uit, dat professor Evers lange jaren tot heil der vaderlandsche bouwkunst moge werkzaam zijn.

KUNST- EN AMBACHTS-ONDERWIJS.

Het is een zeer verblijdend teeken des tijds, dat de oude Gids aan het artikel „Kunst- en Ambachts-onderwijs" van den heer A. der Kinderen in zijn Juni-nummer de eereplaats gaf. Want dit bewijst, dat de heeren W. G. C. Bijvanck, C. Th. van Deventer, J. N. van Hall, A. G. van Hamel, A. A. W. Hubrecht, W. P. A. Molengraaff en R. P. J. Tutein Nolthenius, die de redactie uitmaken, aan deze beschouwingen waarde toekennen, ja er misschien wel mede instemmen. Hier hopen wij, dat de Gids wezenlijk den weg moge wijzen.

Niet iedereen leest het maandschrift; wat er voor bouwkunstbeoefenaars in het artikel belangrijk is, verdient in ruimer kring bekend te worden. Daarom geven wij daarvan het een en ander weer.

De aanleiding, die den heer Der Kinderen tot schrijven noopte, was de wensch, indertijd door het Genootschap Architectura et Amicitia uitgesproken, dat ook de bouwkunst aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten mocht worden onderwezen. De heer Jos. Th. J. Cuypers had het daarheen weten te leiden, dat het Genootschap zich met een verzoekschrift tot den Minister van Binnenlandsche Zaken wendde.

Wij schreven, naar aanleiding daarvan in ons nummer van 22 April 1899: „Het komt ons voor, dat de adressanten zich niet goed bewust zijn geweest van wat zij deden. Het stuk, dat zij aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zonden draagt duidelijk sporen van niet in allen deele goed overwogen te zijn. De wet van 26 Mei zou, volgens de adressanten, uitnemend zijn, indien slechts ook de bouwkunst aan de Rijks-Academie werd onderwezen. Ware het adres een dertig jaren geleden ingezonden, het zou den geest des toemaligen tijds hebben weergegeven. Nu is het mosterd na den maaltijd. Want overal is thans bij de besten onder de kunstenaars het besef levendig, dat het academisch onderwijs heeft afgedaan."

En nu komt de heer Der Kinderen dit nog eens nadrukkelijk betoogen. „Geen oogenblik aarzel ik", zegt hij, „om met zooveel anderen het academisch onderricht inferieur te vinden aan dat van het ambacht. Wat het academisch onderricht van het ambachtsonderricht onderscheidt is niet een *verhoogde* kunstverzorging, maar dit: dat uit het academisch onderricht de elementen van dienstbaarheid en gemeenschappelijken arbeid verwijderd zijn. Daardoor verbrak het den band, die het onderwijs aan het reëele leven verbond en werd een der eerste vormende krachten vernietigd. Het oude ambachts-onderwijs ging uit van het beginsel, dat de jongen tot een mensch en een karakter moet worden gevormd. Al wat de mensch in de samenleving verwacht en behoort mede te brengen, dat werd hem in het ambacht van jongsaan geleerd, het bewustzijn hem bijgebracht dat het groote leven, waarvan hij deel zou uitmaken, niet uit eenzamen, maar uit samenwerkenden slechts kon bestaan, de een den ander helpende en verlieffende."

„Vooral duidelijk worden in de academie de methodische gebreken, waar het stelsel, oorspronkelijk voor schilders gevormd, op de bouwkunst wordt toegepast. Immers de noodwendigheid om een leergang van fictieve oefeningen saam te stellen voor den jongen handwerker, die buiten de reëele verhoudingen van het ambacht gedreven was, had het teekenen en afbeeldend schilderen, het nabootsen als een altijd beschikbaar en bruikbaar middel tot grondslag van alle onderricht moeten maken. Het teekenen nu is ongetwijfeld ook in het schilderen besloten en het na-schilderen van voorwerpen en figuren zeer zeker een vaardigheid aan de hoogste schilderkunst niet vreemd. Maar wat te denken van zulk een oefening voor jonge bouwmeesters? Ook voor hen wordt in het academisch systeem, dat de ambachtsdienstbaarheid en samenwerking niet kent, het teekenen het grootste middel en de voornaamste oefening. Oudtijds was het, behalve een kunst in zich, in de andere vakken een spaarzaam aangewend hulpmiddel. Niemand dacht er aan om op het papier zijn krachten te verspillen, terwijl daar schoone materialen lagen te wachten om verwerkt te worden. Men bouwde, hakte in den steen, ciseleerde en emailleerde het metaal, brandde glas, sneed in hout en ivoor, men teekende ook in de nog steeds bewonderenswaardige miniaturen en in alle vakken van schilderkunst, maar als middel tusschen het bedenken en het uitvoeren van het werk werd het slechts spaarzaam gebruikt. De scheiding van kunst en ambacht, die van zelf de verdeeling van het werk tusschen ontwerper en uitvoerder met zich bracht, gaf aan het teekenen de schijnbaar grootere waarde en het academisch onderricht kwam die bevestigen. Het teekenen werd nu doel, waar het slechts middel behoorde te wezen. En, terwijl in het academisch bouwkundig onderricht, zooals dit allerwege wordt gegeven, de rechte vorming tot den bouwenden arbeid, de ambachtsvorming, den jongen aankomenden bouwmeester geheel onthouden wordt, is teekenen en nog eens teekenen zijn dagelijksche oefening."

Wij hebben te dikwijls in onze kolommen juist hetzelfde betoogd, dan dat het ons niet aangenaam zou zijn, door den heer Der Kinderen volkomen in het gelijk te worden gesteld. Het is derhalve met bijzondere ingenomenheid, dat wij onzen lezers de bovenstaande aanhalingen ter overweging aanbieden.

Niet alleen voor de beoefenaars der schoone kunsten, ook voor alle technici behoort de werkplaats weer, als van ouds de school te zijn. De waarde, die de wetenschap voor kunst en techniek heeft, wordt tegenwoordig overschat, Niet op het weten, maar op het kunnen komt het in de eerste plaats aan.

Volkomen waar is het, wat de heer Der Kinderen aan het slot van zijn artikel zegt.

„Bracht de scheiding tusschen de kunst en het ambacht in het eerst alleen de jonge schilders, beeldhouwers en plaatsnijders buiten de werkplaats, al spoedig werd door middel van het bouwkundig teekenen in fictieve oefening de jonge architect naar de academie getrokken. Reeds in het einde der 18e eeuw dacht men de bedreigde volkskunstvaardigheid te steunen door de academie dienstbaar te maken aan nijverheid en manufacturen, en de drang des tijds zou in de helft der 19e eeuw kunstnijverheidsscholen doen stichten naar academisch model voor goudsmeden, meubelmakers en de zoogenoemde decoratieve kunsten. Zij vormden den overgang tot de ambachtsscholen, waar de jonge timmerlieden en ververs zonder eenige relatie met het wezenlijke werken des tijds in de fictieve beoefening van hun vak worden bezig gehouden. Hiermede zijn wij aan het einde der ontbinding genaderd en is het oude ambachtsonderricht geheel verworpen, zelfs in de eenvoudigste ambachten. Scholen voor nuttige beeldende kunsten, kunst-nijverheidsscholen, het zijn naar hun aard en oorsprong alle academiën. De leeraar die geroepen wordt het timmeren te onderwijzen aan een ambachtsschool naar de huidige organisatie, verlaat evenzeer het levende verband met zijn vak als de professor die ter academie de jonge lieden de hoogere opleiding in de kunst bezorgen zal. En gerustelijk kan men beweren dat zoomin als de academie voor schilderkunst deze kunst vermocht te redden van een dreigend verval, zoo min de ambachtsscholen het vermogen zullen bezitten het dalende ambacht waarlijk op te heffen."

Het academisme is in de 19e eeuw zoo in onze zeden binnengedrongen en vastgeworteld, dat wij moeite zullen hebben, het kwijt te raken. Op wie zich, als van ouds, in de practijk gevormd heeft, ook al ware hij nog zoo bekwaam, wordt laag neergezien, en hij wordt achtergesteld bij den eersten den besten, die, ofschoon bekwaamheid missend, de een of andere inrichting van onderwijs heeft bezocht. Het is bemoedigend, dat de onvoldoendheid dezer academische inrichtingen openlijk wordt verkondigd door mannen, die er kweekelingen van zijn, en die dus niet van partijdigheid of afgunst beschuldigd kunnen worden.

DE PUBLIEKE WERKEN VAN AMSTERDAM.

Het voorstel van den heer Van Arkel aan zijn mederaadsleden, om weder een gemeente-architect te benoemen, brengt heel wat pennen in beweging.

Een zekere heer Mol meent nu ook zijn duit in het zakje te moeten werpen, door in de jongste „Kroniek" niet alleen het voorstel aan te bevelen, doch tevens een bepaald persoon ter vervulling der te scheppen betrekking. Zulk een aanbeveling kan haar effect niet missen!

Maar dit alles is den redacteur van de „Kroniek" toch wat kras. Hij vindt de bestaande toestand nog zoo kwaad niet. Het bezwaar van begunstiging der particuliere architecten weegt bij hem maar weinig. De gemeenschap heeft schoonheid noodig, zoo redeneert hij, en zij kan doen wat zij wil, om die schoonheid te verkrijgen. In dat geval mag het doel de middelen heiligen.

Of deze redacteur van schoonheid verstand heeft, blijkt niet. Maar wel is het duidelijk geworden, dat hij van de schoonheids-commissie en haar taak slecht op de hoogte is. Want de goede man veronderstelt dat zij behalve over de plannen van particulieren voor gemeenteterreinen ook nog wat te zeggen heeft over de projecten, die de gemeente zelf laat maken. Omtrent haar werkzaamheid, wat het laatste betreft, verlangt hij zelfs een rapport! Het zal hem niet meevallen, als hij hoort, dat de gemeente-gebouwen buiten het bereik der commissie liggen. En nog meer zal hij op zijn neus kijken, als hij merkt dat de tegenwoordige technische ambtenaren, op wier werk hij zooveel heeft te zeggen, leden der commissie zijn, zoodat, werd hare bevoegdheid uitgebreid die ambtenaren hunne eigen geesteskinderen zouden moeten helpen keuren! Saturnus placht zijn kroost te verslinden, maar vaders, die dit voorbeeld volgen, zijn gelukkig zeldzaam in onzen verlichten tijd.

Het geeft te denken, dat juist door iemand als deze redacteur, die altijd voór zuivere toestanden pleit, die gelijk recht voor allen wil, het gemeentebestuur vergoelijkt wordt, waar het op hinderlijke wijze bepaalde personen bij anderen voortrekt.

Hopen wij, dat hij zijn vergissing zal inzien, en dat hij er zich niet tegen zal verzetten, wanneer ook hier eens schoon schip gemaakt wordt.

RESTAUREEREN.

Het Zondagsblad van de Oprechte Haarlemsche Courant bevatte onlangs een fraaie afbeelding van den ingestorten toren te Venetië, met een beschrijving, waarvan wij het slot overnemen.

***

En door de instorting van dit gebouw ontvangen velen een les. Er zijn er nl., en zij zijn talrijk in dit aardsche dal, die hunne vereering voor oude gebouwen zoover drijven, dat zij het als een soort heiligschennis beschouwen om aan een of ander kunstwerk, ons door onze voorouders nagelaten, te raken. Wat wij van onze voorouders ontvingen, kapot, stuk, enz., moeten wij in denzelfden staat aan onze nazaten opleveren — zoo redeneeren zij. Ruskin wordt daarbij aangehaald, enz. Deze redeneering gaat geheel mank. Houden wij niet in stand, restaureeren wij niet, daarvan teruggehouden door een of ander ziekelijk piëteitsgevoel, dan gaat het door ons z.g. gespaarde gebouw niet alleen achteruit, maar noodwendig te gronde. Had men den Campanile gerestaureerd, niet zoozeer van buiten, want het gebouw vroeg daarom niet, maar van binnen... de toren ware *niet* gevallen.

***

Daar „de Opmerker" reeds sinds jaren op het verkeerde van restauraties, zooals die thans ondernomen plegen te worden, heeft gewezen, en daarbij ook het oordeel van Ruskin aanhaalde, mogen wij het door de Haarlemsche Courant in het midden gebrachte als aan ons gericht beschouwen. Het doet ons genoegen te vernemen, dat wij zooveel medestanders hebben.

Of nu het geval te Venetië iets leeren kan, meenen wij te mogen betwijfelen. Vooreerst is nog niet vast te stellen, wat de oorzaak van het ongeval geweest is. Het meest waarschijnlijk mag worden geacht, dat de fundeering gebrekkig is geworden, want een toren zoo zwaar gebouwd als de Venetiaansche valt niet in, wanneer zijn grondslagen goed zijn.

Wij zien niet in, hoe, door „een restauratie van binnen" het gebouw te redden zou zijn geweest. Er is te Venetië overigens heel wat gerestaureerd; om slechts twee gebouwen te noemen, de St. Marcuskerk

en het Hertogelijk Paleis hebben dit proces ondergaan. Doch, gelijk overal elders, de werkzaamheden hebben zich bepaald tot een opfrischingskuur der in het gezicht komende gedeelten. Wat door den tijd verweerd was, werd afgehakt, en door nieuw materiaal vervangen, En zulk een bewerking geeft aan een gebouw wel een schijn van nieuwe jeugd, doch doet de inwendige gebreken des ouderdoms geenszins te niet. De berichten uit Venetië spreken dan ook van ongerustheid omtrent deze beide bouwwerken, die ondanks de restauratie, niet steviger staan dan de toren.

Wij juichen het toe, als men tracht een gebouw, dat uit vroeger tijden dagteekent, te behouden. Maar een restauratie draagt tot dat behoud in den regel niet bij. Een gebouw, dat zoo sterk van gestel is, dat het de restauratie verdraagt, zou nog beter in stand gebleven zijn, als het die kuur niet had behoeven te ondergaan. En een gebouw van een zwakke constitutie wordt door een restauratie niet gered. Geen deskundige zal durven zeggen, dat de toren te Venetië nog staan zou, indien met hem gerestaureerd had.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET AMBACHT.

Het Bestuur van bovengoemde Vereeniging heeft in ruime mate uitnoodigingen verspreid tot het bijwonen eener Buitengewone Vergadering op Maandag 4 Augustus a.s, des namiddags ten 1½ ure, in het gebouw der Maatschappij van den Werkenden Stand, te Amsterdam.

Deze uitnoodigingen gaan vergezeld van de volgende toelichting:

Op de Algemeene Vergadering, gehouden 21 Juli j.l. te Amsterdam, werd naar aanleiding van eenige beschouwingen over het Rapport, uitgegeven door de Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid omtrent Ambachts- en Teekenonderwijs voor de werklieden in Nederland, de volgende motie voorgesteld:

„Kennis genomen hebbende van de debatten, die „hebben plaats gehad op het Congres van de Vereeni„ging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerks„nijverheid, gehouden te 's-Gravenhage en van het „daaraan voorafgegane Congres der Maatschappij tot „bevordering van Nijverheid, in 1895 gehouden te „Amsterdam, —

„Kennis genomen hebbende van het Rapport der „Commissie omtrent het Ambachts- en Teekenonder„wijs in Nederland naar aanleiding der Tentoonstel„ling van het werk der Ambachtsscholen te 's Graven„hage in 1901, —

„Doordrongen van het groote gewicht dat de oplei„ding voor vakken en ambachten plaats hebbe op de „meest doeltreffende wijze, zoowel in het belang van „de ambachten als van de beoefenaren, en vooral in „dat van het Algemeen, —

„Overwegende dat een juiste beoordeeling van de „opleiding voor de vakken, van het nuttig effect der „Ambachtsscholen en van de andere wijzen van oplei„ding voor vakken en ambachten het beste te wachten „is van den kant van mannen, die zelf de ambachten „beoefenen en in onmiddelijk verband daarmede „staan, —

„In aanmerking nemende dat tot heden onderzoe„kingen en voorstellen meestal hebben plaats gehad „door mannen, niet alle genoegzaam met de ambach„ten en vakken vertrouwd, en mitsdien minder bevoegd „zijn om een juist oordeel over den stand der vakken „en ambachten uit te spreken en een zaakkundig advies „uit tebrengen, —

„Hoog waardeerende het voornemen van Z. Exc. „den Minister van Binnenlandsche Zaken om ingrij„pende verbeteringen in het onderwijs der ambachten „en vakken ter hand te nemen, —

„Vertrouwende op den voortdurenden steun door de „Regeering aan deze Vereeniging verleend, —

„Besluit:

„Uit te noodigen alle vereenigingen en maatschap„pijen, dié met de vakken en ambachten in verband „staan, waaronder in de eerste plaats patroons- en „werkliedenvereenigingen, om gezamenlijk een Com„missie te vormen, bestaande uit vakmannen (patroons „en werklieden), die in opdracht zullen hebben:

„1e: vóór Aug. 1902 (*) rapport uit te brengen over „den toestand van de opleiding voor de vakken en „ambachten door ambachtsscholen en leerlingstelsel, „burgeravondscholen enz., gegrond op persoonlijk „onderzoek of ervaring".

„2e: Voorstellen te doen over de wijze, waarop het „die Commissie voorkomt dat de opleiding voor de „ambachten en vakken geregeld wordt".

a. „Voor werklieden (gezellen)".

b. „Voor patroons (meesters)".

Na gevoerde discussiën achtte men het, in aanmerking nemende het groote belang der zaak, niet wenschelijk ten opzichte van deze motie een besluit te nemen, maar te trachten door gezamenlijk overleg een oordeel te verkrijgen over de opleiding voor de ambachten en vakken, en daartoe in de eerste plaats uit te noodigen vak- en ambachtslieden, zoowel patroons als werklieden, om in dezen een oordeel uit te spreken.

Verder uit te noodigen tot dit doel: vereenigingen van patroons en ambachtslieden.

Vereenigingen, die in onmiddellijk verband met de vakken en ambachten staan.

Leeraren verbonden aan inrichtingen voor vak- en ambachtsonderwijs.

Uit de discussiën op deze vergadering zal moeten blijken: of het in het belang van de opleiding voor ambachten en vakken wenschelijk is overeenkomstig bovenstaande motie te handelen en een nader onderzoek te doen instellen door eene uitgebreide in alle opzichten der zake kundige commissie, of wel, dat men tot het besluit komt dat op den weg, waarop de opleiding voor ambachten en vakken plaats heeft, zij het ook met meer of minder ingrijpende wijzigingen, kan worden voortgegaan.

Onderstaande vragen en stellingen kunnen dienen als leiddraad bij het debat.

1e: De opleiding in ambachten en vakken behoort thuis in de werkplaats en op het werk.

2e: de eigenaardige toestand van de werkplaats, zooals die thans is, maakt opleiding aldaar onmogelijk(aanneming, speculatiebouw, vlug werken, enz.).

3e: Is het mogelijk de opleiding voor ambachten en vakken zoodanig te regelen, dat werkplaats en school te zamen daarin voorzien, door bepaalde uren van den dag in de school de theorie van vak of ambacht te onderwijzen en de overige uren in de werkplaats aan de praktijk te besteden? De bezwaren hiertegen schijnen onoverkomelijk.

Indien sub 3 niet toe te passen is, dan blijft over dat in een school ook de practische opleiding voor het ambacht beginnen moet en zijn alzoo scholen voor het ambacht noodzakelijk.

(*) Dit moet waarschijnlijk 1903 zijn, zooals ook blijkt uit de discussie in de vergadering van 21 Juli j.l. Zie het hiernavolgend verslag dezer vergadering, dat verleden week wegens plaatsgebrek moest blijven liggen.

In de vergadering der Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht op 21 Juli j.l., onder voorzitterschap van den heer Jos. Cuypers, te Amsterdam gehouden, sprak de heer J. J. van Nieukerken, van 's Gravenhage, over het rapport der Commissie voor de Tentoonstelling van Ambachtsonderwijs, in 1901 te 's-Gravenhage gehouden.

Dit gaf hem aanleiding over de regeling van het tegenwoordig ambachtsonderwijs zijn meening te zeggen. In het dagelijksch leven wordt z. i. te weinig naar goed werk gevraagd. Mooi werk is alleen de leus. Z. i moet nu het onderwijs op de Ambachtsscholen zoodanig hervormd worden, dat de eisch goed werk meer op den voorgrond treedt. Ook is z. i de regeling van het ambachtsonderwijs te veel in handen van niet-deskundigen — het wordt, zegt hij, bedisseld door advocaten en anderen, die er geen verstand van hebben. Dit behoort anders te worden en z. i. moet men terugkeeren tot den toestand die tijdens de gilden heerschte.

Ten slotte stelde hij een zeer uitvoerige motie voor, in hoofdzaak luidende:

„De Vereeniging, overwegende, dat een juiste beoordeeling van de opleiding voor de vakken en het nuttig effect der Ambachtsscholen en ook over de andere wijzen van opleiding, het beste te wachten is van mannen die zelf het ambacht beoefenen en daarmede onmiddellijk in betrekking staan;

in aanmerking nemende, dat de onderzoekingen meestal hebben plaats gehad òf in éénzijdige richting, òf door mannen, die niet volkomen op de hoogte van het ambacht zijn en dus minder bevoegd een juist oordeel uit te brengen;

besluit, uit te noodigen alle Vereenigingen en Maatschappijen, die met de vakken en ambachten in betrekking staan, waaronder in de eerste plaats patroons- en werklieden-vereenigingen, om gezamenlijk een commissie te benoemen, bestaande uit patroons en werklieden, die opdracht zullen hebben:

1o. vóór Aug. 1903 rapport uit te brengen over den toestand van de opleiding voor de vakken en ambachten in ambachtsscholen en het leerlingstelsel en burger avondscholen, en gegrond op persoonlijk onderzoek

2o. voorstellen te doen over de wijze, waarop het der commissie voorkomt, dat de opleiding voor de ambachtsscholen en vakken het best kan geregeld worden: a. voor patroon en meester; b. voor werklieden of gezellen;

en Z.Exc. den Minister van Binnenl. Zaken in kennis te stellen met het voornemen dit rapport samen te stellen.

De heer Heldt, het denkbeeld toejuichende, meent intusschen dat het nu te laat komt, dat de commissie niet in een jaar met haar rapport gereed zal komen. Hij vreest dus dat in de motie een overbodig werk wordt voorgesteld en dat men den Minister van Binnenlandsche Zaken daarmede allerminst een dienst bewijst. Op verbetering zou kunnen worden aangestuurd na een vergadering met patroons en werklieden.

De heeren Den Heldt van Rotterdam en J. Troelstra van Leeuwarden waren het in hoofdzaak met den heer Den Heldt eens.

Eenige woorden werden nog gewisseld over de meerdere of mindere geschiktheid van het gros der onderwijzers der lagere school om elementair ambachtsonderwijs te geven.

De Voorzitter zegt dat de bestrijders de motie te breed opgevat hebben. In 't algemeen, zegt hij, meent men te veel dat de ambachten op de scholen geleerd kunnen worden.

Die ambachtscholen zijn er gekomen, omdat er geen goede leerwerkplaatsen waren. Op zichzelf is dit een geluk, maar nu moet men de Ambachtscholen zoo inrichten, dat het daar geleerde gecombineerd wordt met de werkplaats.

Hij deelt ook niet de vreeze, dat men den Minister, die bezig is het ambachtsonderwijs te verbeteren, met aanneming der motie onaangenaam zal wezen, noch dat er zoo erg veel tijd gevorderd wordt voor het uitbrengen van het rapport door de commissie, die de voorsteller der motie wenscht benoemd te zien.

Na nog eenige besprekingen vereenigde de vergadering zich met een voorstel van den heer Trooster van Utrecht, om de motie te laten drukken en ze dan in een over veertien dagen te houden nieuwe vergadering, waartoe alle vakvereenigingen, voor zoover die bereikbaar zijn, zullen worden uitgenoodigd, opnieuw te behandelen.

INGEZONDEN STUKKEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad „De Opmerker".

'S-GRAVENHAGE.

Mijne Heeren!

In uw blad van 12 Juli 1902 komt een artikel voor getiteld „Een Amsterdamsche Aanbesteding". Gelieve ons toe te staan om op eenige daarin voorkomende opmerkingen te antwoorden.

Eerstens: één inschrijver wiens inschrijving lager was? dan die der Neuchatel Asphalte Company, doch die ook andere betalingsconditiën stelde, gaf als reden waarom de *grootste* asphaltfirma's op het vaste land zich van mededinging onthielden, op: de ongunstige betalingsconditiën.

Het is dezen inschrijver zeker niet bekend, dat de Neuchatel Asphalte Company eene der grootste maatschappijen van het vasteland is; zijnde de eenige eigenares van alle asphaltmijnen van de Val de Travers in het canton Neuchatel in Zwitserland en van de mijnen in Chieti-Abruzzi in Italië, dat de N. A. C. hare filialen heeft in alle hoofdsteden van Europa, Amerika, Afrika en Australië en dat nagenoeg alle asphaltwegen in bovengenoemde steden door de N. A. C. zijn aangelegd en worden onderhouden, alleen in Berlijn werd door haar p. m. 1.500.000 M2. rijweg gelegd.

Tweedens: naar u meent, is het de eerste maal, dat voor de asphaltwerken in de Gemeente Amsterdam eene openbare aanbesteding is uitgeschreven; deze meening berust op een misverstand, immers vóór 10 jaar werden hier ter stede de asphaltwerken voor de Gemeente publiek aanbesteed en wel in de bestekken 1 en 2 van 1892, welke wij u hierbij ter inzage uoen toekomen; ook toen was het voor al het werk gedurende 10 jaar en toen even als thans was de Neuchatel Asphalte Company de laagste inschrijfster, en toen even als thans waren de betalingsvoorwaarden moeilijk: immers de werken volgens bestek No. 1 van 1892 uitgevoerd werden betaald als volgt:

40 pCt. van de te goed gemaakte gelden zes maanden na oplevering;

10 pCt. van de te goed gemaakte gelden een jaar later;

20 pCt. van de te goed gemaakte gelden vijf jaar later;

30 pCt. van de te goed gemaakte gelden tien jaar later;

als het bleek, dat de werken gedurende dien tijd voldaan hadden.

Derdens: dat de Neuchatel Asphalte Company in dezen ongunstige betalingsvoorwaarden de hand had, moeten wij beslist tegenspreken, en zou ook niet in haar belang zijn: immers deze ongunstige betalingsvoorwaarden verhoogen den aanlegprijs, en een hooge aanlegprijs werkt de toepassing van het materiaal tegen. De reden moet alleen hierin gevonden worden, dat de Gemeente goede waarborgen wenscht voor de deugdelijkheid van het geleverde materiaal en de hoogere prijs ontstaan door de rente van de uitstaande posten voor haar geen bezwaar is, daar zij anders het geld eveneens moest leenen en ook haar rente hiervoor moest voldoen.

Hopende dat u uwen lezers met een en ander zult inlichten verblijven wij met de meeste hoogachting

UEd. Dw. Dnr.:

The Neuchatel Asphalte Company Limited,

De Inspecteur:

W. N. PRONK.

Amsterdam, 29 Juli 1902.

MUURUITSLAG.

Geachte Redactie!

Onder bovenstaand opschrift gaf het weekblad „de Turf- en Steenindustrie" in zijn nummer van 17 Juli j.l. een uittreksel uit „de Opmerker". De Heer Laurillard schrijft nu, naar aanleiding hiervan in het nummer van 24 Juli van genoemd weekblad, dat dit uittreksel (bedoeld wordt het ingezonden stuk van den heer C. Visser in uw nummer van 22 Juli), blijk geeft van gemis aan inzicht in een veelvuldig bij metselwerken voorkomend kwaad."

Daar de meening van een bekend fabrikant, die onlangs nog een lans brak voor eene meer wetenschappelijke opleiding zijner vakgenooten, in deze aangelegenheid niet zonder beteekenis geacht mag worden, laat ik hier volgen wat de heer L. verder nog te dier zake opmerkt:

„In genoemd uittreksel leest men o.a.: In de steen is geen kalk, ergo de kalk komt uit de specie". Deze redeneering zou goed zijn wanneer ze waar was, maar ze is niet waar en dus ook niet goed. De alluviale rivierklei onzer uiterwaarden is een zeer kalkhoudende soort en juist het groote kalkgehalte dier klei is oorzaak van haar onbruikbaarheid voor vele doeleinden. Wanneer dus een muur uitslag toont mag men wel degelijk aannemen dat de steen daartoe bijdraagt. Die kalk komt in den oven in aanraking met de zwavel der rookgassen en vormt daarmede kalksulfaat, een verbinding die meer bekend is als „gips". Kalk in de klei en zwavel in de kolen, ziedaar de factoren, die samen kunnen werken tot het vormen van uitslag der metselwerken. Tal van andere oorzaken kunnen ook tot dien uitslag aanleiding zijn, (waaronder vooral de specie zich doet gelden), dit neemt echter niet weg, dat het niet aangaat eenvoudig dwars tegen alle wetenschap in te verklaren „dat in metselsteen geen kalk is." P.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Dezer dagen is te Rome een Franschman gestorven, Auguste Dutuit, die aan de stad Parijs, voor het Petit Palais, een kunstverzameling heeft vermaakt, welke geschat wordt op zes millioen. Dutuit had een huis te Rouaan en twee landgoederen buiten Rouaan en buiten Havre. Daar staan nu al de schatten: Griekesche, Romeinsche, Egyptische beelden, ivoorwerken, houtsneewerken, goud- en zilversmidskunst; tapijten, meubels, munten, fresco's, prenten, schilderijen — ook Hollanders —, boeken. Bij deze collectie, op zes millioen geschat, heeft Dutuit aan de stad vier millioen francs vermaakt voor de inrichting van het Petit Palais.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Zaterdag, 19 Juli j.l., arriveerde te Scheveningen een 20-tal leden van de Société Centrale d'Architecture de Belgique, welke ontvangen werden door het eerelid der Vereeniging den heer A. Salm G.Bzn., voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Zondag werd onder diens geleide een bezoek aan Den Haag gebracht. De Rijksbouwmeester, de heer Knuttel, leidde hen rond om de restauratie van de Grafelijke zalen te laten zien.

De heeren werden voorts door een der commissarissen en den architect der Witte Societeit aldaar ontvangen, alwaar met belangstelling kennis werd genomen van het werk van den architect den heer Mutters.

De architect Van Liefland diende als gids bij de bezichtiging van de Kurzaal en de nieuwe werken, terwijl teekeningen en photo's hen kennis deden nemen van de groote plannen, die nog aanhangig zijn ter voltooiing van het reuzenwerk aan den Zeeboulevard. Een bezoek aan het Huis ten Bosch beëindigde den tocht.

Een banket had plaats in een der groote zalen van het Kurhaus, terwijl de directeur-generaal de beleefdheid had, ter eere der Belgische gasten, hen des avonds te inviteeren, terwijl de Belgische vlag naast de Hollandsche van de Pier woei.

Maandag vertrokken de heeren met hun geleider naar Delft, om kennis te maken met dat stadje, zijn oude architectuur en eigenaardige typische stadsgezichten.

Voorts werden bezichtigd de fabriek van Joost Thooft en Labouchère, zoomede het atelier van den heer J. Schouten.

De gemeente-architect Hartman, zoomede de heer Le Comte stelden zich ter beschikking van de Zuidelijke kunstbroeders.

Van Delft vertrokken de architecten naar Rotterdam, waar o. a. ook een bezoek werd gebracht aan de belangrijke havenwerken, tot welk doel de gemeente een stoomboot aan de excursionisten had aangeboden.

De hoofdleeraar aan de Academie, de heer Evers, zoomede de architecten Verheul en Stok, gaven bij het bezichtigen op een rij- en wandeltocht door de stad de noodige inlichtingen.

Amsterdam. Aan de firma Koopman & Co., alhier, generaal-vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën der firma L. M. Ericsson & Co., te Stockholm, werd de complete levering en installatie opgedragen van het nieuwe gemeentelijke centrale telephoonstation te 's Gravenhage, namelijk de schakeltafels voor het „Common batterij-systeem" met gloeilampen-signaalinrichting, met een totale capaciteit van 15000 abonné's, benevens 2500 telephoontoestellen.

— Door Burg. en Weth. is voorgesteld over te gaan tot den bouw van eene school der 1e kl. voor 560 leerlingen op een terrein aan de Blankenstraat, waarvoor de kosten, met inbegrip van die voor meubilair, geraamd zijn op f 74.200.

— Op een terrein van niet minder dan 4000 M². oppervlakte, aan Nieuwe Vaart en Hoogte Kadijk alhier, zal een kolossaal pakhuis gebouwd worden. De ruimte voor den handel zal 18 000 M². bedragen, over zes zolders verdeeld, dus te zamen bijna 2 Hectaren. De kosten zijn geraamd op ongeveer een half millioen.

Rotterdam. Tengevolge van de wijziging van het reglement der Academie van Beeld. Kunsten en Techn. Wetensch., alhier, zijn aan deze onderwijsinrichting tegen den aanvang van den nieuwen cursus twee nieuwe afdeelingen gecreëerd, eene voor werktuigkunde en eene voor kunstnijverheid en decoratieve kunst.

Tot hoofdleeraar-leider der afdeeling werktuigkunde is onlangs benoemd de heer A. D. F. W. Lichtenbelt, reeds als hoofd van den machinisten-cursus aan de academie verbonden.

In de gisteren gehouden bestuursvergadering is thans ook voorzien in de leiding van de afdeeling kunstnijverheid en wel door de benoeming van den heer A. le Comte te Delft, oud-hoogleeraar aan de Polytechnische School.

Haarlem. In het Museum van Kunstnijverheid alhier zal in het najaar eene tentoonstelling van oude en nieuwe kantwerken worden gehouden, die zeer aanzienlijk beloofd te worden daar voor deze tentoonstelling reeds verschillende toezeggingen van zeer merkwaardige stukken, zoowel uit het binnen- als het buitenland werden ontvangen.

De directeur van het Museum, de heer E. A. von Saher, vertrouwt dat deze tentoonstelling hier te lande de hooge artistieke waarde van dezen tak van kunstnijverheid in het licht zal stellen en er toe zal bijdragen de algemeene belangstelling daarvoor te doen ontwaken. Hij zal het op hoogen prijs stellen indien de gelukkige eigenaressen van oude kantwerken hem hunne schatten voor eenigen tijd zullen willen toevertrouwen.

De inzendingen worden behoorlijk verzekerd en achter glas tentoongesteld. De tentoonstelling zal vermoedelijk in October worden geopend.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands Burgerl. Openb. Werken in Ned.-Indië is:

benoemd tot hoofdingenieur 1e kl. de hoofding. 2e kl. Nuhout van der Veen; tot hoofding. 2e kl. de ingenieur 1e kl J. de Booij; tot ingenieur 1e kl de ing. 2e kl. J. Th. P. J Straatman; tot ingenieur 2e kl. de ing. 3e kl. J. W. de Bruijn Kops; tot ingenieur 3e kl. de adsp.-ing C. Ch. Kwisthout;

toegevoegd aan den chef der irrigatie-afd. Serang, met Demak als standplaats, de opz. 1e kl. A. L. Wiessner; aan den ingenieur, belast met het verrichten eener terreinverkenning in Z.-Sumatra, de opz. 1e kl. K. F. S. O. Ott;

ter beschikking van den res. der Zuider- en Oosterafd. van Borneo de opz. 3e kl C. J. F Ch v Raalten; van den chef der irrigatie-afd. Brantas de opz. 2e kl. Ch. Butin Bik;

overgeplaatst van de res. Soerabaja naar de res. Bezoeki de opz 2e kl. H de Vries; van de res. Bali en Lombok naar het gouv. van Sumatra's Westkust de opz. 1e kl. A. Th. Coorengel; van het gouv. Sumatra's Westkust naar de res Batavia, de opz, 3e kl. S. van Slooten; van de res. Semarang naar de res. Bali en Lombok de opz. 1e kl. E. Ch. Versteegh.

— Tot assistent-resident van Bodjonegoro (Rembang) is benoemd de assist.-resid.-secretaris der resid. Pekalongan, Ch P. J. Blok.

— Tot tijdelijk ingenieur bij den dienst der Staatspoorwegen bij den aanleg van de stoomtram van Noord- en Oostkust-Sumatra is benoemd J. C. Loman.

— Met ingang van 1 Augustus a. s. zijn bevorderd tot ingenieur van den Rijkswaterstaat 2e kl. H. L. van Hooff en Jhr. F. E. P. Sandberg, thans ingenieurs van den Rijkswaterstaat 3e kl.; en tot ingenieur van den Rijkswaterstaat 3e kl. de adspirant-ingenieur J. C. Scharp.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

7 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, f 60—f 125 's maands.
3 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33—43 j., f 80—f 95 's mds.;
5 Bouwk. teek., 20—23 jaar, f 45—f 70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, f 55 per maand.
2 Werktuigk. teek., 20—22 jaar, f 25—f 45 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG 9 Augustus 1902. No. 32.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

ARBEIDSOVEREENKOMST EN LEERLINGSTELSEL, door A. W. WEISSMAN.

I.

Nu de Minister van Binnenlandsche Zaken naar Weenen is vertrokken, en de bladen hebben bericht, dat zijn reis in verband staat met wetsontwerpen, die voorbereid worden, zal het den lezers van „de Opmerker" belang inboezemen, met de Oostenrijksche regelingen kennis te maken.

Deze regelingen zijn te vinden in de zoogenaamde „Gewerbeordnung", die, den 20n December 1859 door een Keizerlijk patent ingevoerd, door de wetten van 15 Maart 1883 en 8 Maart 1885 gewijzigd is, en door de wet van 23 Februari 1897 haar tegenwoordigen vorm verkreeg.

Het eerste hoofdstuk houdt zich bezig met de bedrijven in het algemeen, die verdeeld worden in vrije bedrijven, handwerks-bedrijven en bedrijven waarvoor een concessie noodig is. Het fabrieksbedrijf, zoowel als de eigenlijke handel vallen niet onder de bepalingen der wet. De verordening van den Handelsminister, in overleg met den Minister van Binnenlandsche Zaken dd. 30 Juni 1884 uitgevaardigd, geeft aan, welke bedrijven als handwerks-bedrijven moeten beschouwd worden. Bestaat er twijfel ,omtrent de rubriek, waartoe een bedrijf gebracht moet worden, dan beslist de „politische Landesbehörde", een lichaam, dat het best bij onze Gedeputeerde Staten te vergelijken is. Deze beslissing wordt genomen, nadat de „Handels und Gewerbekammer", een lichaam als onze Kamers van Koophandel en de Vakvereeniging, waartoe het bedrijf gebracht moet worden, zijn gehoord. Men kan van de beslissing bij den Handelsminister in hooger beroep komen.

Het tweede hoofdstuk regelt de bevoegdheid tot het uitoefenen van een bedrijf. Wie een bedrijf wil uitoefenen, moet meerderjarig zijn en mag niet wegens in de wet genoemde misdrijven onherroepelijk veroordeeld zijn. Om ergens een bedrijf uit te oefenen, behoeft men niet tot de ingezetenen te behooren. Vreemdelingen worden met Oostenrijkers gelijk gesteld, als ten minste het land, welks onderdanen zij zijn, vreemdelingen geen moeilijkheden, om een bedrijf te mogen uitoefenen, in den weg legt.

Alle bedrijven, niet genoemd in de reeds vermelde Ministeriëele Verordening, en waarvoor ook geen concessie noodig is, worden als vrije bedrijven beschouwd. Wie aan de opgesomde vereischten voldoet, kan zijn bedrijf beginnen, zoodra hij, op zijn schriftelijke aanvrage, van het gemeentebestuur een „Gewerbeschein", dus een vergunning tot het uitoefenen van zijn bedrijf, verkregen heeft. Deze vergunning mag niet geweigerd worden, tenzij de aanvrager blijkt, niet aan de vereischten, bij de wet gesteld, te voldoen.

Omtrent de handwerks-bedrijven vinden wij de regeling in § 14, die wij, om haar belangrijkheid, hier woordelijk vertalen.

„Om een handwerks-bedrijf te mogen beginnen wordt vereischt, behalve het in acht nemen van de voorschriften in de vorige paragrafen, dat men een bewijs van bekwaamheid overlegt, als hoedanig beschouwd wordt een getuigschrift van volbrachten leertijd en een getuigschrift, dat men als gezel gedurende een bepaalden tijd in zijn vak of in een fabriek, die tot dit vak behoort, heeft gewerkt.

„Beide getuigschriften moeten door den voorzitter

der vakvereeniging en door het hoofd der gemeente waartoe leermeester of werkgever behooren, voor gezien worden geteekend. Waar geen vakvereeniging bestaat, en voor het geval, dat de aanvrager in een fabriek werkzaam was, is de onderteekening door het hoofd der gemeente voldoende.

„De Handelsminister stelt, in overleg met den Minister van Binnenlandsche Zaken bij verordening vast, hoe lang de leertijd in ieder vak duurt, en hoeveel jaar men als gezel moeten hebben gewerkt. Vóór het maken dezer bepalingen worden de Kamers van Koophandel en de Vakvereenigingen, wien zulks aangaat, gehoord.

„In plaats dezer beide getuigschriften kan men ook overleggen een getuigschrift omtrent het met goeden uitslag bezoeken van een zoodanige inrichting van onderwijs, waar een practische en zaakkundige opleiding in bepaalde vakken plaats vindt. De Handelsminister, in overleg met den Minister van Binnenlandsche Zaken bepaalt, welke de hier bedoelde inrichtingen van onderwijs zijn, en stelt de vakken vast, waarvoor hare getuigschriften geldig zijn."

Aan het slot dezer paragraaf komen dan nog bepalingen omtrent de gevallen, waarin ontheffing van de verplichting tot het overleggen van deze getuigschriften kan worden gegeven.

Ingevolge deze paragraaf is 17 September 1883 de daar bedoelde Verordening uitgevaardigd. Zij bepaalt, dat de leertijd ten minste twee en ten hoogste vier jaar moet duren en machtigt de vakvereenigingen om dien voor ieder vak binnen deze grenzen vast te stellen. De werkzaamheid als gezel moet ten minste twee jaar duren. Deze Verordening is den 5n Juli 1892 zoodanig gewijzigd, dat de leertijd voor wie met goed gevolg een ambachtsschool heeft bezocht, tot anderhalf jaar wordt verminderd.

De besluiten, die aangeven, welke de vakscholen zijn, wier getuigschriften aan de bepalingen der wet voldoen, noemen bijna een honderdtal van zulke inrichtingen, waar alle mogelijke vakken in hun vollen omvang worden onderwezen. Zoo heeft men scholen voor draaiers, voor kuipers, voor fijnsmeden, voor glasbewerkers, voor geelgieters, voor goudsmeden, voor koperslagers, voor slotenmakers, voor timmerlieden, voor meubelmakers, voor uurwerkmakers, voor rijtuigmakers, voor leerlooiers, voor geweermakers, enz.

Voor sommige bedrijven is een concessie noodig. En een Nederlander zal vreemd opzien, als bij in § 15 leest dat die bedrijven zijn: boek- en plaat-drukkerijen, boekhandel, kunsthandel, muziekhandel, leesbibliotheekhouderij, stallhouderij, schipperij, aannemerij, schoorsteenvegerij, het nachtwerkersbedrijf, het villersbedrijf, het maken en verkoopen van vuurwerk, de uitdragerij, het houden van een pandjeshuis, drogisterij, tapperij. De zorg der Oostenrijksche regeering voor het geestelijk en lichamelijk welzijn harer onderdanen strekt zich dus wel ver uit, want ook als mineraalwaterfabrikant, als aanlegger van gas- en waterleiding, als hersteller van werktuigen, als maker van speelkaarten, als hoefsmid, als zuiveraar van gebouwen, als electricien, als houder van een informatiebureau, als lijkbezorger, als tandmeester of als houder van een reisbureau mag men zich niet vestigen, zonder een concessie verkregen te hebben.

Daar er weinig kans op bestaat, dat hier in Nederland deze bepalingen ooit ingevoerd zullen worden, gaan wij de artikelen, die daarop betrekking hebben, met stilzwijgen voorbij.

Het derde hoofdstuk, waarin geregeld wordt, wat bij ons onder de Hinderwet valt, kunnen wij buiten beschouwing laten; gelijk ook het vierde en vijfde hoofdstuk, die zich met den kleinhandel en het marktverkeer bezig houden.

Maar het zesde hoofdstuk verdient onze aandacht. Daar wordt bepaald, welke de verhouding is tusschen werkgever en werknemer. Die verhouding is geregeld in de §§ 1151—1162 van het Oostenrijksche Burgerlijk Wetboek, dat heel wat betere bepalingen bevat, dan ons Burgerlijk Wetboek in zijn artikelen 1637—1653 heeft.

Het is wel de moeite waard, hier een vertaling van deze paragrafen te geven.

„§ 1151. Als iemand op zich neemt, voor een zeker loon in geld bepaalde diensten te verrichten of een bepaalde zaak te vervaardigen, dan ontstaat een loonovereenkomst.

„§ 1152. Zoodra iemand een werkzaamheid of het leveren van een werk opdraagt aan een ander wordt aangenomen, dat hij gezind is, daarvoor een behoorlijk loon te bewilligen. Is het loon niet overeengekomen en ook niet door de wet bepaald, dan wordt het door den rechter vastgesteld.

„§ 1153. Vertoont het werk gebreken, die het voor het gebruik ongeschikt doen zijn, of is het niet volgens de uitdrukkelijke overeenkomst gemaakt, dan is de loonovereenkomst vervallen. Zijn de gebreken van dien aard, dat zij verbeterd kunnen worden, of strijden zij niet met de uitdrukkelijke overeenkomst, dan kan de besteller òf het verbeteren dier gebreken vorderen, òf, als schadevergoeding een zeker deel van het loon inhouden.

„§ 1154. Als degeen, die iets op zich neemt door zijn schuld wat van hem verlangd werd niet binnen den bepaalden tijd volbrengt, dan kan hij van den opdrachtgever geen betaling vorderen. Wil de opdrachtgever evenwel in zoodanig geval toch betalen, dan kan deze schadevergoedjng verlangen. Stelt echter de opdrachtgever zonder geldige redenen de betaling van het loon uit, dan is ook hij tot het geven van schadevergoeding verplicht.

„§ 1155. Kan, door de schuld van den opdrachtgever iemand den dienst of het werk dat hij op zich genomen heeft, niet verrichten, of heeft een onvoorziene oorzaak de verrichting belet of vertraagd, dan is de opdrachtgever tot schadevergoeding verplicht.

„§ 1156. In den regel is het loon verschuldigd, nadat het werk verricht is. Moet het werk echter in termijnen verricht worden, of vereischt het voorschotten, die de werknemer niet op zich genomen heeft, dan heeft deze de bevoegdheid, ook vóór de voltooiing van het geheele werk een evenredig deel van het loon, en uitbetaling der voorschotten te vorderen.

„§ 1157. Als door eenige oorzaak de stof, voor een werk bestemd, of het werk zelf geheel of ten deele vergaat, dan moet hij wien de stof of het werk toebehoorde, de schade dragen. Als de opdrachtgever ondeugdelijke stof heeft geleverd, en de bewerker heeft de opdrachtgever van die ondeugdelijkheid niet in kennis gesteld, dan is de bewerker tot het geven van schadevergoeding verplicht, wanneer door die ondeugdelijkheid het werk gebrekkig wordt verricht."

„§ 1158. Bestaat er twijfel, of een opdracht een koop-overeenkomst dan wel een loon-overeenkomst is, dan wordt vermoed, dat een loon-overeenkomst bestaat, als de opdrachtgever de stof heeft geleverd. heeft echter de werkman de stof geleverd, dan wordt een koop-overeenkomst vermoed.

„§ 1159. Wanneer met een loon-overeenkomst andere overeenkomsten verbonden worden, dan moeten zij ieder afzonderlijk aan de bepalingen der wet voldoen.

„§ 1160. Arbeiders, die voor een bepaalden tijd of voor het maken van een bepaald werk zijn aangenomen, kunnen zonder geldige reden voor het verstrijken van dien tijd of de voltooiing van dat werk niet ontslagen worden, doch mogen ook niet hun ontslag nemen, eer zij aan hun verplichting hebben voldaan. Wordt de arbeid afgebroken, dan is diegene tot schadevergoeding verplicht, door wiens schuld dit geschiedt. Is de oorzaak een onvoorzien toeval, dan is geen der partijen tot schadevergoeding verplicht.

„§ 1161. Slechts in zeer dringende gevallen kan, wie een werk op zich neemt, dit aan een ander overdragen, maar ook dan blijft hij verantwoordelijk.

„§ 1162. Een loon-overeenkomst wegens een werk, dat door iemand, die daarvoor bijzondere geschiktheid bezit, moet worden verricht, is door diens dood te niet gegaan. Zijn erfgenamen hebben slechts recht op den prijs van de gereedgekomen en bruikbare stof en op een evenredig deel van het bedongen loon. Sterft de opdrachtgever, dan moeten zijn erven zijn verplichtingen op zich nemen, of den opdrachtnemer schadeloos stellen."

De volgende paragrafen van dit hoofdstuk houden zich bezig met de veiligheid der werklieden, de rusttijden, de Zondagsrust en alles wat daarmede in verband staat. Wij kunnen dit hier onbesproken laten.

Maar met § 76 begint een gedeelte, dat wel onze aandacht verdient. Deze paragraaf omschrijft de verplichtingen der gezellen aldus: „De gezellen zijn verplicht, hun patroon trouw, volgzaamheid en achting te bewijzen, zich behoorlijk te gedragen, den overeengekomenen of plaatselijken werktijd in acht te nemen, hetgeen hun wordt opgedragen zoo goed zij kunnen te verrichten, het beroepsgeheim te bewaren, met de andere gezellen en huisgenooten in vrede te leven, en de leerlingen goed te behandelen. Tot het verrichten van huiselijke diensten zijn de gezellen niet verplicht, tenzij het tegendeel bedongen ware."

De eigenlijke arbeidsovereenkomst is door de §§ 77 en 78 a—e geregeld.

„§ 77. Als daaromtrent niets anders overeengekomen is moet het loon per week worden uitgekeerd. Beide partijen moeten elkander 14 dagen van te voren den dienst opzeggen. Gezellen die stukwerk hebben, of een werk hebben aangenomen kunnen echter niet heengaan, eer hun taak behoorlijk volbracht is.

„§ 78. De patroon is verplicht het loon in gangbare munt uit te betalen. Slechts wanneer dit uitdrukkelijk overeengekomen is, kan onder het loon ook woning, brandstof, gebruik van grond, geneeskundige hulp, verstrekking van geneesmiddelen of werktuigen begrepen zijn. Het verstrekken van levensmiddelen of het in de kost nemen kan volgens overeenkomst in het loon begrepen zijn, doch het bedrag mag niet hooger zijn dan de inkoopsprijs van het door den werkgever geleverde bedraagt. De gedwongen winkelnering is verboden. Ook het verstrekken van sterken drank als onderdeel van het loon mag niet geschieden. Geen uitbetaling van loon mag plaats hebben in lokalen, waar sterke drank wordt geschonken."

§ 78a. De bepalingen van § 78 zijn ook toepasselijk op zulke gezellen, die voor den patroon buiten diens werkplaats arbeiden, tenzij deze gezellen van het verkoopen hunner voortbrengselen een geregeld bedrijf maken."

§ 78b. De bepalingen van §§ 78 en 78a gelden niet slechts voor den patroon, maar ook voor zijn familieleden, opzichters, vertegenwoordigers of ander personeel, alsmede voor andere patroons, die middelijk of onmiddelijk deel aan de zaak hebben."

„§ 78c. Alle arbeidsovereenkomsten, in strijd met het in de §§ 78, 78a en 78b bepaalde gemaakt, zijn nietig."

„§ 78d. Gezellen, die in strijd met de voorschriften van §§ 78, 78a en 78b door den patroon anders dan in geld betaald zijn, kunnen ten allen tijde betaling in gangbare munt vorderen, zonder dat de patroon zich op het reeds door hem in de plaats daarvan verstrekte kan beroepen. Kan echter worden bewezen, dat dit reeds verstrekte een gelijke of een hoogere waarde had, dan het loon, dan wordt die waarde door den arbeider gestort in een ziekenfonds, of komt, bij gebreke daarvan, de algemeene armen ten goede."

„§ 78e. Alle vorderingen, die een patroon door handelingen in strijd met de §§ 78, 78a en 78b op zijn gezellen verkrijgen mocht, zijn nietig."

Zijn deze bepalingen reeds belangrijk, ook de andere paragrafen van dit hoofdstuk verdienen wel de aandacht.

In § 79 wordt bepaald, dat ieder gezel van een arbeidsboek voorzien moet zijn, en dat de patroon die een gezel zonder zulk een boek in dienst neemt, strafbaar is. De §§ 80—80i regelen de wijze, waarop zulk een arbeidsboek moet ingericht zijn. Het wordt, tegen betaling, door het gemeentebestuur uitgereikt. Minderjarigen kunnen het slechts verkrijgen op een aanvraag van hun vader of voogd. Kan die aanvraag niet gedaan worden, dan verleent het bestuur der gemeente, waar de minderjarige zijn woonplaats heeft, na onderzoek, ook bij onwilligheid van vader of voogd toestemming tot de afgifte.

Het arbeidsboek heeft veel overeenkomst met de boekjes die tegenwoordig te Amsterdam aan personen, die in den echt treden, worden uitgereikt. Daarin is naam, voornaam, enz. van den bezitter door het gemeentebestuur ingevuld; de bezitter moet er zijn handteekening in plaatsen, die door het gemeentebestuur gewaarmerkt wordt.

Het bevat verder een verklaring van het hoofd der school omtrent het onderwijs, dat de bezitter genoten heeft, en zoo deze een gezel is, ook de verklaring van den leermeester in het vak omtrent den volbrachten leertijd.

Als de patroon den gezel in dienst neemt, neemt hij tevens diens arbeidsboek in bewaring. Bij het vertrek van den gezel moet hij het hem weer overhandigen, na er, met inkt, datum van aankomst en vertrek in te hebben geschreven. Verlangt de gezel ook een verklaring omtrent bekwaamheid, vlijt en gedrag, dan moet de patroon die ook in het boek schrijven. Al wat de patroon in het boek schrijft, moet door het bestuur der plaatselijke vakvereeniging, of, bij gebreke daarvan door het hoofd der politie, voor gezien worden geteekend. Het getuigschrift mag niets bevatten, wat in het nadeel van den gezel is.

Wanneer het arbeidsboek vol is, kan de gezel een tweede bekomen. Ook in geval de gezel zijn boek verliest, wordt hem een duplicaat uitgereikt.

De patroon, die het boek den gezel niet teruggeeft, die het invult in strijd met de bepalingen der wet, of het niet invullen wil, is verplicht den gezel schadevergoeding te geven, wanneer deze binnen zes weken ter plaatse waar zulks behoort een aanklacht tegen hem inbrengt. Bedrog door of vervalsching van arbeidsboeken wordt volgens de wet gestraft.

In § 82 wordt bepaald, in welke gevallen een patroon en gezel de arbeids-overeenkomst kunnen verbreken. De patroon kan den gezel op staanden voet ontslaan: als de arbeidsovereenkomst door bedrog van den gezel tot stand mocht zijn gekomen; als de gezel het hem opgedragen werk niet volbrengen kan; als de gezel beschonken is; als de gezel op diefstal betrapt wordt; als de gezel een beroepsgeheim verraadt; als de gezel zijn werk verzuimt, tracht de andere gezellen op te

ruien tegen den patroon, of ze tot onzedelijke of onwettige handelingen tracht over te halen; als hij den patroon of zijn gezellen beleedigt, mishandelt of bedreigt, of met vuur en licht onvoorzichtig is; als de gezel een besmettelijke ziekte heeft, door eigen schuld onbekwaam tot werken wordt, of als hij meer dan een maand ziek is; als de gezel meer dan veertien dagen in arrest wordt gehouden.

De gezel kan daarentegen zijn dienst verlaten: als hij zonder blijkbare schade voor zijn gezondheid het hem opgedragen werk niet kan verrichten; als de patroon hem of zijn familieleden mishandelt of grovelijk beleedigt; als de patroon hem tot onzedelijke of onwettige handelingen wil overhalen; als de patroon hem zonder reden zijn loon onthoudt of op eenige wijze de bepalingen der arbeidsovereenkomst niet nakomt; als de patroon niet in staat is hem zijn loon uit te betalen.

Als de patroon zijn zaak aan kant doet of de gezel sterft, is de arbeidsovereenkomst stilzwijgend te niet gegaan. Indien echter, hetzij door of buiten de schuld van den patroon deze den gezel niet op den daarvoor vastgestelden tijd kan opzeggen, heeft de laatste recht op schadevergoeding.

Een patroon, die een gezel zonder wettige reden ontslaat, is verplicht hem het loon te betalen, dat hem nog toe zou komen, indien hij den tijd, voor de opzegging bepaald, had gewerkt.

De gezel, die zonder wettige reden zijn patroon voor den afloop der arbeidsovereenkomst verlaat, wordt gestraft volgens de wet, terwijl ook de patroon die zulk een gezel in dienst neemt, strafbaar is.

Overtredingen van deze bepalingen worden berecht door de „Gewerbegerichte", zooals die zijn ingevoerd door de wet van 27 November 1896. Het zou ons te ver voeren, de organisatie dezer rechtbanken hier in bijzonderheden te bespreken. Genoeg zij het, mede te deelen, dat de voorzitter en de ondervoorzitter rechtsgeleerden zijn, die door den Minister van Justitie worden aangesteld. De tien bijzitters en hunne plaatsvervangers worden door de vakvereenigingen, wier organisatie bij de wet geregeld is, gekozen volgens bepaalde voorschriften.

De straffen, welke deze rechtbanken kunnen opleggen zijn: berisping, geldboete van hoogstens 400 gulden, hechtenis tot drie maanden en tijdelijk of blijvend verbod om een bedrijf uit te oefenen.

Men kan van een vonnis dezer rechtbanken in hooger beroep komen bij de „politischen Länderstellen", en in de hoogste instantie bij den Minister van Binnenlandsche Zaken.

In een volgend artikel zullen wij de bepalingen der Oostenrijksche wet omtrent het leerlingstelsel en de vakvereenigingen behandelen, om ten slotte nog eenige opmerkingen over de regelingen in het algemeen te maken.

DE PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM.

In het „Algemeen Handelsblad" van 3 Augustus bespreekt de heer L. S(imons) het bekende voorstel-Van Arkel tot aanstelling van een bevoegd Gemeente-architect te Amsterdam. Wij zullen uit die bespreking het een en ander aanhalen.

Vooraf ga echter een uittreksel van een artikel, dat in de „Oprechte Vrijdagsche Haarlemsche Courant" van 15 October 1897 een plaats vond. Het vormt als het ware een sleutel voor dat van nu:

„Er is over dien Amsterdamschen Beursbouw en de opdracht daarvan aan mijn vriend, den architect *Berlage*, al zooveel miserabels geschreven, dat het voor ieder mensch van fatsoen, en voor een ieder wien het alleen om een goede en mooie Beurs en niet om persoonlijke overwegingen te doen is, dubbel plicht is zich te onthouden van opmerkingen, welke den schijn geven als had men zich bij voorbaat doen tegen-innemen door het geschrijf van den redacteur van *De Opmerker*, dat toch, in deze quaestie vooral, beter geignoreerd blijft."

„Berlage, die is opgetreden als criticus van anderer werk, óók van het Suasso-Museum, en die door zijn drie laatste gebouwen getoond heeft niet maar te willen voortgaan op het oude wegje, wil, heel natuurlijk, niet voor den dag komen met zijn Beursplan vóór hijzelf tevreden is over zijn ontwerp, waar èn voor hem, èn voor Amsterdam, èn voor onze vaderlandsche architectuur zooveel aan vast zit. — *Jaap Maris* is een kunstenaar, aan wiens „kunnen" nu niemand wel meer twijfelen zal, en toch heeft hij zijn schilderij, door „Boymans" op de Parijsche tentoonstelling aangekocht, teruggenomen en haar eenige jaren in zijn atelier gehouden, telkens weer er aan werkend. Een architect, wiens gebouw er eenmaal staat, kan er niets meer aan veranderen. Waarom dan moet hij zoo hardnekkig opgepord worden tot het openbaar maken van zijn project in stee, van hem kalm den tijd te laten het te doen rijpen?"

Bromley, 9 October '97. L. SIMONS.

„P.S. Ik heb, om de eerlijkheid, hoewel het natuurlijk aan de zaak zelf niets afdoet, opzettelijk gestipuleerd, dat de heer Berlage mijn vriend is. Insinueerende journalisten — hiermede bedoel ik niet mijn vriend *Berckenhoff* — kunnen dus niet daaraan zich vastklampen. Maar nu in het geschrijf over deze Beursquaestie voor sommigen ook het onfatsoenlijkste schijn-argument nog goed genoeg gebleken is, wil ik, wat anders onnoodig zou wezen, tevens opmerken, dat de heer *Berlage* van dit mijn bovenstaande schrijven geheel onkundig is."

Toen dit stukje in het Haarlemsche blad werd opgenomen woonde de heer Simons nog aan de andere zijde der Noordzee, en heeft hij zeker niet gedacht, dat hij, vijf jaar later in een door zijn vriend Berlage gebouwd huis te Amsterdam zou wonen, en daar over „Gemeentebelangen" stukjes voor het „Algemeen Handelsblad" zou schrijven.

Wien verwondert het nu, te lezen:

„Wil onze gemeente een serieus kunstkundige tot vast bouwmeester aanstellen, zij zal *f* 8000 à *f* 10,000 moeten geven.

„Maar is dat nu wel zoo gewenscht? — En zou onze gemeente niet veel beter af zijn, door haar werk over een vier- of vijftal onzer beste particuliere architecten te verdeelen?"

De heer Van Arkel vindt in dit uitbesteden van werk bij architecten den misstand van begunstiging. Dat wil zeggen, de heeren die geen opdracht krijgen worden naijverig. In de eerste plaats pleit dit niet zoo erg voor de collegialiteit onder de architecten. De gemeente handelt precies zoo met haar jurilieken arbeid. Zij heeft, hoewel zij tal van heeren juristen op haar bureaux telt, nog geen stadsadvocaat-ambtenaar, maar een abonnement bij een der advocaten. En ik heb nog geen klacht van de advocaten gehoord, onder wie toch ook heeren die graag wat verdienen, over begunstiging van mr. Kappeyne. Bovendien, dit is een argument, 't welk ons heel en al niet aangaat. De gemeente

heeft zich niet er om te bekommeren of alle architecten tevreden zijn of niet en benoemde zij één vasten architect-ambtenaar, dan waren de overige bouwkundigen toch ook niet beter af. Haar eenige vraag is: hoe krijg ik mijn technischen kunstarbeid het best gedaan?"

Het „abonnement" dat de gemeente Amsterdam nu bij den heer Berlage heeft, zal den heer Simons zeker genoegen doen. Maar den anderen Amsterdamschen architecten, die allen belasting aan de gemeente moeten betalen, zijn, wien kan het verbazen, over deze begunstiging minder gesticht.

En in welk een helder licht komt nu niet dit gedeelte van 's heeren Simons tegenwoordig stukje:

„Ik zou het dus heel jammer vinden als de Raad zich liet stuwen door den heer Van Arkel en weer een gemeente-architect benoemen ging."

„Waarom ook?"

„Al de menschen die zoo op de nieuwe Beurs schelden, zijn natuurlijk bang dat bij voortzetting van de tegenwoordige methode, om belangrijke werken aan een particulier architect op te dragen, Berlage de man zou blijven tot wien men ging. Alweer — het benoemen van een vasten architect, een „aesthetisch bekwaam persoon" zegt de heer Van Arkel, zou, als de keus werkelijk op een kunstenaar viel, de heeren zeker niet bewaren voor den zoo gevreesden „nieuwen stijl". Stel eens, nà het ontslag van den heer Weissman had men aanstonds Berlage benoemd, wat toen niemand een beripelijke keus had kunnen achten, zouden de heeren Van Arkel, Gosschalk, Weissman c. s. dan beter tevreden zijn geweest? Of waren zij niet in erger conditie, in zoover dat de gemeente dan aan Berlage verbonden was? — Men ziet, het geneesmiddel baat niet. En daar men, vandaag een kunstenaar benoemend, volstrekt niet weet waartoe hij in den loop van zijn ontwikkeling komen kan (zelfs bij den heer Van Arkel weet men immers niet bij voorbaat of hij ouderwetsch (genre- „Biblehotel") of nieuwerwetsch zal gaan doen!) lijkt het vastbinden van de gemeente aan één mensch me „oprecht bedenkelijk".

De heer Simons meent, over „gemeentebelangen" te schrijven. Maar inderdaad behartigt hij, op zijn manier, alleen het belang van zijn vriend Berlage.

Maar de heer Simons is een onhandig vriend; de heer Berlage zal dikwijls genoeg de verzuchting slaken, dat de Voorzienigheid hem toch tegen zijn vrienden in bescherming mocht nemen.

HET KUNSTENAARSWAPEN.

De heer M. G. Wildeman, schreef dezer dagen aan de „N. Rott. Courant" aangaande het zoogenaamde schilderswapen het volgende: Reeds lang was de vlag die het gebouw van „Pulchri-Studio" bij het houden van tentoonstellingen versiert, mij een doorn in het oog. Nu echter ook weder het gebouw van de Internationale Kunst-tentoonstelling te Scheveningen (Pro-Boer Vereeniging) met het schilderswapen in verkeerde kleur prijkt, wordt het hoog tijd, dat daarover eens een paar woorden worden gezegd, vooral omdat vele Duitschers onze badplaats bezoeken, en in hun land de heraldiek niet, zooals hier, als Spielerei wordt beschouwd.

De mogelijkheid bestaat dus, dat ze onze artiesten van achterlijkheid kunnen beschuldigen, daar het reeds in 1887 voldoende uitgemaakt is, — en niet door den eerste den beste, maar door niemand minder dan Fr Warnecke, den zeer bevoegden en bekenden Duitschen heraldicus — dat het schilderswapen vertoont in rood drie zilveren schildjes (2 en 1). Zoo moet dan ook Pulchri's vlag van rood en wit gebaand zijn.

Ik geef gaarne toe, dat zelfs in Duitschland op dat punt nog wordt gezondigd, en dat kladschilders bij versiering van gebouwen en andere zaken, waarbij het schilderswapen toepasselijk wordt aangebracht, zich angstvallig vastklampen aan allerlei geschiedenissen, welke tot het rijk der fabelen behooren. Zoo komt o. a. onder het opschrift „Gruss" in het eerste nummer der Mittheilungen, in 1856 onder speciale leiding van Albert Zahn uitgegeven door de leerlingen der Dresdener Kunstakademie, een gedicht voor, waarin Keizer Maximiliaan als schepper van het schilderswapen wordt gehuldigd.

Drei silberne Schilder im blauen Feld,
Die hat zum bestündigen Zeichen
Der Kaiser Max in das Wappen gestellt
Den Künstlen in seinen Reichen
Dem Dürer verlieh
Er, dem Herrlichen, sie —
Wie sein Ruhm nimmer erkaltet,
Was ihm rühmlich verliehen, erhaltet!

Drei silberne Schilder im blauen Feld,
Sie deuten die Künste, die dreie,
In jeder ein Schild, ein glänzendes hält,
Wer immer getreu sich ihr weihe.
Dasz lauter und rein
Es immer soll sein,
Nicht Flecken noch Makel d'ran kleben
Sei Jedem ein heiliges Streben.

Drei silberne Schilder im blauen Feld,
Die glänzen vereinet auf's Neue,
Wenn ein inniges Band sie zusammenhält
Im blauen Felde der Treue.
Getreulich vereint,
Wer redlich es meint,
Und wir rufen mit froudigem Schalle:
Unterm Schilde willkommen uns Alle!

De fantasie doet den dichter wel wat al te gevaarlijk huppelen op zijn Pegasus. Het tweede couplet vooral is een gewaagde voorstelling — wanneer men weet dat het ce r t y p e van de drie schildjes... v e r f p o t t e n zijn! De geheele legende van Keizer Max en Dürer valt in duigen door de feiten, dat op een kerkeglas uit het midden der 18e eeuw, aanwezig in den Dom te F r e i b u r g, het wapen een r o o d veld vertoont, terwijl L ü b e c k een kast bezit van 't schilderagild waarop 't wapen evenzeer met een r o o d veld voorkomt. Die kast is van 1487 (zie o. a. Mecklenburgs Jahrbuch 23, bl. 381) Beide genoemde zaken dateeren dus van vóór Maximiliaan en Dürer, en zijn onweerlegbare bewijsstukken.

Laten we hopen, dat allen, die op eenigerlei wijze het schilderswapen, wáár ook moeten aanbrengen, dezen wenk willen behartigen en dat „Pulchri Studio" daarin zal voorgaan.

Het bovenaangehaalde werkje van Fr. Warnecke, getiteld „Das Künstlerwappen", verscheen in 1887 te Berlijn bij R. Kühn.

De heer W. Croockewit W.Az., te Amersfoort, kan zich niet met de zienswijze van den heer Wildeman vereenigen en schrijft in een ingezonden stukje in de *N. Rott. Courant* o. a.:

„Maar wel beschouwd, wat kan het ons eigenlijk schelen hoe het in Duitschland is?"

„Wij Nederlanders voeren een schilderswapen, zooals het ons goeddunkt, en hebben in deze materie van niemand bevelen af te wachten. Daarbij komt nog dat het gedurende zooveel jaren wit vrijen wil gevoerde, en daardoor reeds gewettigde blazoen, uit een heraldisch oogpunt gezien, ook zeer goed is."

„Als er ooit menschen op hun vrijheid gesteld zijn, dan zijn het voorzeker wel de kunstenaars, en deze zullen allerminst geneigd zijn, zich aan de van over de grenzen aanrollende orders te onderwerpen, doch zullen integendeel hun eigen nationale embleem hoog houden."

„Duitschland voert voor zijn schildersbent tot wapen: een r o o d schild, beladen met drie zilveren schildjes; welnu, Nederland voert voor zijne kunstenaars een b l a u w schild, eveneens beladen met drie zilveren schildjes."

„Van hetzelfde gevoelen blijkt ook de heer H. G. Ströhl in zijn bekenden Heraldischen Atlas, Stuttgart 1899, te zijn, waarin hij bij plaat LIII, Proben von Gesellschafts-Wappen schrijft: „Wappen der Maler..... In Deutschland wurde der Schild gewöhnlich rot tingiert, in Frankreich und i n d e n N i e d e r l a n d e n b l a u."

„Ik geloof om bovenstaande redenen, in tegenspraak met het gevoelen van den heer Wildeman, dat ons St. Lucaswapen goed, en verandering ongewenscht is."

Uit een heraldisch oogpunt bezien moge ook het blauwe veld goed zijn, de redeneering van den heer Croockewit, schijnt ons uit een heraldisch oogpunt uiterst zwak. Zij getuigt niet van een ernstige en wetenschappelijke opvatting der heraldiek, als waarvoor de heer Wildeman strijdt en brengt ons dus niet veel verder.

O. i. kan er slechts één kunstenaarswapen bestaan, voor alle nationaliteiten hetzelfde, en één van de kleuren slechts, rood of blauw is dus heraldisch goed. Wellicht zijn er voor het blauw even goede gronden aan te voeren als voor het rood. Kan de heer Croockewit die bijbrengen, dan zal hij zeker de heraldiei een dienst bewijzen. Thans jaagt hij deze heeren tegen zich in het harnas en brengt hij het publiek op een dwaalspoor, waar hij willekeur stelt tegenover historische feiten. Wij zijn verklaarde voorstanders van de artistieke vrijheid. Waar de artisten evenwel een wapen willen voeren dienen ook zij zich te onderwerpen aan de regelen der heraldiek.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET AMBACHT.

Heden hield de Vereeniging tot veredeling van het Ambacht een buitengewone vergadering in het Gebouw der Maatschappij voor den Werkenden Stand, waarop de motie ter sprake kwam, door den heer J. J. v. Nieukerken voorgesteld op de vergadering van 21 Juli j.l. alhier gehouden. In aanmerking genomen het groote belang der zaak, achtte men het toen niet wenschelijk hieromtrent een besluit te nemen.

In deze motie wordt het besluit voorgesteld alle vereenigingen en maatschappijen, die met de vakken en ambachten in verband staan, waaronder in de eerste plaats patroons- en werklieden-vereenigingen, uit te noodigen gezamenlijk een commissie te vormen bestaande uit vakmannen (patroons en werklieden) ,die in opdracht zullen hebben:

1°: voor Augustus 1902 rapport uit te brengen over den toestand van de opleiding voor de vakken en ambachten door ambachtsscholen en leerlingstelsel, burgeravondscholen enz., gegrond op persoonlijk onderzoek of ervaring.

2°: voorstellen te doen over de wijze, waarop het die Commissie voorkomt dat de opleiding voor de ambachten en vakken geregeld wordt.

a. voor werklieden (gezellen).

b. voor patroons (meesters).

Als leiddraad bij het debat zouden de volgende drie punten dienen:

1°. De opleiding in ambachten en vakken behoort thuis in de werkplaats en op het werk.

2°. De eigenaardige toestand van de werkplaats, zooals die thans is, maakt opleiding aldaar onmogelijk (aanneming, speculatiebouw, vlug werken enz.)

3o. Is het mogelijk de opleiding voor ambachten en vakken zoodanig te regelen, dat werkplaats en school te zamen daarin voorzien, door bepaalde uren van den dag in de school de theorie van vak of ambacht te onderwijzen, en de overige uren in de werkplaats aan de praktijk te besteden? De bezwaren hiertegen schijnen onoverkomelijk.

Indien sub 3 niet toe te passen is, dan blijft over dat in een school ook de praktische opleiding voor het ambacht beginnen moet en zijn alzoo scholen voor het ambacht noodzakelijk.

Bij opening der vergadering waren er een twintigtal heeren aanwezig. Wegens ongesteldheid van den heer J. F. W. Conrad trad de heer dr. Jos. Cuypers als voorzitter op.

Allereest sprak de heer Nieukerken nog een toelichtend woord naar aanleiding van zijn bovengenoemde motie.

De hoofdzaak is: waar moet de opleiding voor het ambacht plaats hebben, in de school of in de werkplaats. De quaestie moet dus zijn, moet men alle aandacht aan de een of aan de ander wijden. Dit dient in de eerste plaats uitgemaakt te worden.

Met een enkel woord lichtte spr. hierna de drie bovengenoemde stellingen toe.

Wat punt 3 betreft, schijnen de bezwaren hiertegen onoverkomelijk. Ten eerste zijn er te weinig geschikte werkplaatsen, waar uitsluitend gevraagd wordt goed werk en niet zooveel mogelijk werk, bovendien zullen er te weinig patroons gevonden worden, die hieraan willen voldoen.

Als dat samengestelde stelsel niet is toe te passen, dan blijft dus alleen de opleiding aan een ambachtsschool over.

Bij het debat verkreeg de heer Van der Linde het eerst het woord. Spr. is 35 jaar secretaris van de Rotterdamsche Ambachtsschool en steeds waren de ouders dankbaar voor hetgeen de leerlingen op school waren geworden. De bedoeling van die ouders was alleen van hun kinderen goede werklieden te maken.

Meermalen is het bestaan van de ambachtsschool verdedigd, maar er is ook voortdurend tegen gestreden.

Het spijt spr. echter, dat degene, die herhaaldelijk tegen de ambachtsschool heeft gestreden en wiens woord gezag heeft, de heer Van Malsen, eigenaar van een stoomtimmerfabriek in Den Haag, niet aanwezig is.

Sprekend over het rapport van de vereeniging van Fabriek- en Handwerksnijverheid, zeide de heer Van der Linde, dat men zich hierdoor niet te veel schrik moest laten aanjagen, daar het hoofd-rapport door den heer Van Malsen is samengesteld.

Te Rotterdam sturen mannen van de praktijk hun kinderen naar de ambachtsschool, vele flinke werklieden aldaar, komen van die school. En daarom vraagt spr. zich af of het wel noodig is nog een onderzoek naar het goed recht van de ambachtsschool te doen instellen.

In 1895 is uitgemaakt, dat de werkplaats beter is, nu zal men misschien tot een tegenovergestelde conclusie komen, de ervaring noemt echter de ambachtsschool als de beste plaats voor opleiding.

En als er geen ambachtsscholen meer zijn, wie moet dan de theorie van het ambacht leeren. Men zegt de onderwijzers van de lagere school, maar spr. vraagt elk deskundige of deze hiertoe de gelegenheid zullen hebben.

Spr. eindigde met de hoop uit te spreken genoeg gezegd te hebben voor een warm pleidooi voor de ambachtsschool.

De heer Ignatius van den R.-K. Volksbond afd. Amsterdam, als tweede spreker het woord voerend, zegt een voorstander van de motie te zijn.

Een onderzoek door een commissie betreffende de opleiding voor ambachten en vakken, moet men niet vreezen. De Volksbond is vóór de benoeming van een commissie tot een degelijk onderzoek.

Spr.'s meening is, dat de beste opleiding op de werkplaats en het werk gegeven wordt. De bezwaren hiertegen zijn reeds bijna alle opgelost.

Het doel moet zijn bekwame werklieden te vormen.

De heer Jansen, Nederl. Werkliedenverbond, afd. Leeuwarden, is een voorstander van ambachtsscholen, echter niet omdat spr. aan zulk een school verbonden is.

Spr. zegt, dat men de zaak niet te eenzijdig moet opvatten. Tegen de opleiding in de werkplaats heeft de heer Jansen dit, dat de werkplaats dan op een school zou moeten lijken. Ambachtsscholen moeten er zijn in de centra.

Hierdoor krijgt men echter het bezwaar, dat werklieden op het platteland soms niet in staat zijn die scholen te bezoeken. Toch blijven zij de aangewezen plaats voor de vakopleiding. Samenwerking is dus noodig tusschen patroons en de ouders der jongens, opdat voor hen het volgen van dit onderwijs mogelijk wordt.

Praktische opleiding in de werkplaatsen is wel mogelijk, maar dan moeten deze aan de school verbonden zijn.

De heer H. Smeenge, lid van het hoofdbestuur, zegt, dat op het oogenblik de patroon niet in staat is den leerling behoorlijk te vormen, omdat de strijd om het bestaan dwingt anders te handelen. Hij heeft geen tijd zich hiermede te bemoeien.

Toch is een opleiding in de werkplaats aan te bevelen, maar nog niet onder de tegenwoordige toestandigheden.

Hoe warm voorstander ook van het leerlingwezen, dit kon nog niet in toepassing gebracht worden, niet eerder voordat er een voldoend aantal goed-gevormde vakmannen is en die kan men verkrijgen door de ambachtsschool.

Ambachtsonderwijs zal men dus voorloopig nog moeten accepteeren en daarom moet het op gevoerd worden tot de grootst mogelijke volmaaktheid.

In Drenthe heeft men reeds zoo goed als de opleiding in de werkplaats, maar de jongens zijn gedwongen eerst een theoretische opleiding door te maken.

De heer Ignatius nog eens het woord verkrijgend, verklaart, dat de jongens op de werkplaats hun opleiding moeten krijgen, maar dit dient dan aangevuld te worden door het onderwijs op een school.

De heer Ligthart, van de Aannemers-Societeit roemt het onderwijs door hem op de 1ste ambachtsschool hie rterstede genoten. De werkplaatsen te Amsterdam, zijn, volgens hem, niet gechikt de jongens op te leiden; avondscholen kunnen hiertoe ook niet medewerken, omdat deze niet in contact staan met de patroons.

Al leveren de ambachtscholen misschien geen vakmannen in optima forma, zij leggen een goede basis er voor en dat is de hoofdzaak.

De heer Haver uit Amsterdam is van meening dat een rapport zooals men zich voorstelt in geen vijf jaar zou gereed zijn. Waar de regeering veel belang stelt in het ambachtsonderwijs, zou het misschien eerder aan te raden zijn, zich tot de regeering om de desbetreffende inlichtingen te wenden.

De heer Blijenburg, onder-directeur van de Amsterdamsche Ambachtsschool, is als leerling gevormd.

Was spr. vroeger tegen het ambachtsonderwijs, thans heeft hij dit anders leeren inzien. Op de werkplaats moest vreeselijk geploeterd worden om de noodige kennis machtig te worden.

In de werkplaats mislukken de middelmatigen en zij die bijna niet kunnen totaal. Op de ambachtsscholen komen ook zij er, die bij gebrek aan opleiding zouden ten ondergaan.

De ambachtsscholen, dit naar aanleiding van hetgeen de heer Ignatius in den aanvang heeft gezegd, kunnene gerust een onderzoek doorstaan. Zulk een onderzoek zou echter bepaald ontijdig zijn.

Nadat we eerst onlangs dit rapport hebben gehad, (meer genoemd) zou het misschien aanbeveling verdienen, de scholen te laten en na eenige jaren weer eens zien, wat voor resultaten zij geven.

Spr. wil voorstellen het onderzoek niet nu te doen plaats hebben, maar over eenige jaren.

De heer Fles uit Den Haag wenscht het rapport over het ambachtsonderwijs beter. Nu wordt er door personen hun oordeel in gegeven, die niet der zake kundig zijn.

De heer Heldt zegt, het te willen betreuren, dat nu nog in 1902 deze strijd hier wordt gevoerd, nu het reeds 50 jaren is geleden, dat de eerste ambachtsschool werd opgericht en nu het reeds 35 jaren is geleden, dat door werkliedenvereenigingen de avondvakscholen zijn opgericht.

Met een enkel woord kwam spr. op, tegen hetgeen door den heer v. d. Linde beweerd is, dat n.l. het rapport uitsluitend van den heer v. Malsen zou zijn.

Met veel lof is over de Ambachtsscholen gesproken, maar daar kunnen niet alle van het ambacht onderwezen worden. Bovendien is het aantal scholen nog lang niet voldoende om in de behoefte te voorzien. Zelfs al worden de ambachtsscholen uitgebreid, dan blijven zij voor de kleine luyden toch ontoegankelijk; verreweg den meesten ouders convenieert het niet hun kinderen na afloop van de lagere school nog naar een bijzondere school te zenden.

Tegen het zenden van de kinderen naar de ambachtsscholen in de centra zijn ook bezwaren.

Men moet komen tot een algemeene opleiding en hiervoor moet men het beste systeem nemen.

Opleiding in de werkplaats is volgens spr.'s meening ook wel mogelijk, als er maar een goed systeem voor gevonden wordt.

Spr. wees nog op een adres door eenige vakteekenscholen door werklieden opgericht aan den gemeenteraad gezonden, waarin zij verzoeken nog niet te beginnen met de oprichting van de vakteekenschool, waarvoor het plan bestaat, maar middelen te beramen, waardoor kinderen uit de volksklasse beter vakonderwijs kunnen genieten.

Huurcontracten moeten er gesloten worden eindigt spr., eensdeels den patroon verplichtend goed praktisch vakonderwijs te geven; aan den anderen kant de jongens te verplichten eenige jaren bij dien patroon werkzaam te blijven.

De heer Gabriel van de St. Jozefs gezellen-Vereeniging verklaart, dat het hem opgevallen is, dat bij de werklieden een zekere tegenzin tegen de ambachtsscholen bestaat, omdat de jongens, die daar vandaan komen in zekeren zin hooger staan.

Spa wil afwachten wat de regeering zal doen en dat elke ambachtsschool naar haar beste weten zal bijdragen tot volmaking van het ambachtsonderwijs. Een uitvoerig onderzoek acht hij minder noodzakelijk.

De heer Va nder Linde verklaart nog eens dat hem gebleken is, dat de werklieden het ambachtsonderwijs op prijs stellen.

De heer Bazel (hoofdbestuur) waarschuwt tegen een te eenzijdige beschouwing van het rapport der Haagsche commissie, waarover men uitsluitend afkeurend geoordeeld heeft. Er zitten wel degelijk een paar goede principes in o. a. dat goed ambachtsonderwijs zooveel mogelijk onder aller bereik moet komen.

Hierna werd een korte pauze gehouden.

De heer Smith, van het Centraal Bestuur van den Ned. R. K. Volksbond, wenschte naar aanleiding van hetgeen de heer Nieukerken gezegd heeft, als werkman even het woord te voeren. Spr. roemt de avondscholen der verschillende vereenigingen, waar de leerlingen les krijgen van mannen uit de praktijk.

De voorzitter las hierop de drie punten voor, behoorende bij de motie van den heer Van Nieukerken, en de daarin gebrachte wijzigingen.

De heer Nolting stelde voor deze conclusies te doen drukken en nog geen besluit te nemen daar toch ook de werklieden niet niet ter vergadering hadden kunnen zijn.

De heer De Groot stelde voor het verslag der vergadering te doen drukken en ook aan de regeering een exemblaar te zenden.

De heer Smeenge zegt ,dat het doodvonnis, door het rapport over de ambachtscholen geveld, door deze vergadering is opgeheven. Door het stenographisch verslag zal iedereen op de hoogte kunnen komen, wat er op de vergadering is gesproken.

Spr. wil dit verslag doen verspreiden onder het Nederlandsche volk. Hij hoopt, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken bij zijn wetsontwerp dan zijn voordeel hiermede zal doen.

Ten slotte werd de volgende motie, voorgesteld

door den heer De Groot en geamendeerd door den heer Van Nieukerken aangenomen:

De vergadering, gehoord de inleiding, de debatten, de besprekingen, besluit een verslag hiervan aan de Regeering aan te bieden en uit den wensch, dat op de meest doeltreffende wijze de opleiding van ambachten en vakken geregeld worde bij de wet.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND

— **Wederopbouw van de Campanile.** — Niettegenstaande het bezwaar van sommige artisten, die, uit afschuw voor copieën en facsimilé's, hebben beweerd dat men de Campanile niet moet herbouwen, is het op 't oogenblik toch bijna zeker, dat de oude toren van de San-Marco wederom zal herbouwd worden. Men heeft hoofdzakelijk overwogen, dat de toren noodzakelijk is voor de harmonie van de piazza di San-Marco en dat bovendien, aangezien de toren geen origineel kunstgewrocht was, de wederbouw geen enkele der gewone moeilijkheden oplevert aan het maken van goede facsimilé's verbonden. Wat betreft de logetta di San-Sovino is dit anders, en tot haar restauratie is dan ook nog niet besloten.

— Dezer dagen werd gewag gemaakt van het gerucht, dat er nòg een toren te Venetië dreigt te vallen; thans ontving men hier beslister bericht over; — er schijnt wel iets gebeurd in den Venetiaanschen grond.

Uit Berlijn werd het volgende gemeld:

De klokkentoren van San Stefano te Venetië schijnt het instorten nabij. De aangrenzende woonhuizen zijn ontruimd. Reeds zijn er zware stukken muur van den toren afgevallen.

— De beroemde Villa „Borghese" te Rome, dat park waar de Romeinen het liefst toeven, is onlangs, op het drijven van de eigenaars der hypotheken, in veiling gebracht. De spaarkas van Milaan, die de eerste hypotheek heeft, eischte eindelijk liquidatie. De bezitting is aangeboden voor 5,247,676 lire. Niemand heeft dien prijs geboden. De Regeering heeft prins Borghese indertijd drie millioen geboden. Wat er nu gebeuren zal, is niet gemakkelijk te zeggen — men spreekt van buitenlandsche kapitalisten, die villa's in het park zouden zetten, doch er rust een zwaar servituut op de bezisting; men spreekt ook weer van het plan van den Koning om de villa te koopen.

— Bij restauratiewerken in de kerk van San Lorenzo de Fiscibus te Rome is een Grieksch beeldhouwwerk gevonden dat in basrelief een athleet voorstelt, die van zijn dienaar een olieflesschje en een huidkrabber aanneemt. Helaas is dit beeldhouwwerk, dat van een grafsteen uit de vijfde eeuw vóór Christus afkomstig is, zeer beschadigd, zoodat niet alleen het onderste gedeelte tot de knieën ontbreekt, maar ook van den dienaar zoo goed als niets meer te zien is.

Merkwaardig is, dat dit beeldhouwwerk, dat een groote kunstwaarde heeft, in de vijftiende eeuw nog ongeschonden aanwezig was in de beroemde verzameling van kardinaal Cesi te Rome; toen zijn er beschrijvingen van gemaakt en ook afbeeldingen, maar sedert was het door het zorgelooze wandalisme der zestiende eeuw verdwenen. Thans is het tentoongesteld in het Vaticaansche Museum.

BINNENLAND.

Rotterdam. Donderdagavond is een buitenmuur van een in aanbouw zijnd pand, staande op het terrein van de Kon. Nederl. Maatschappij tot exploitatie van Petroleumbronnen in Nederl.-Indië, ingestort, vermoedelijk doordien de betonwerken nog niet geheel droog waren en de bovenbouw te zwaar belast was. De werklieden, in dat gedeelte van het pand werkzaam, konden zich allen in tijds uit de voeten maken, doch een 24-jarige grondwerker, die om zich te redden van een stelling sprong, kreeg een aantal lichte kneuzingen.

— In een onlangs gehouden vergadering der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen zijn tot leden van verdienste benoemd de heeren Jan Striening Jzn., Henri Evers, B. J. Blommers, G. H. Breitner, N. J. Cramer en J. H. Doeleman.

Verder is in deze vergadering uitgebracht het verslag van den staat en de verrichtingen der Academie en is de begrooting voor het volgende jaar goedgekeurd.

In het verslag wordt gewag gemaakt van de reglementswijziging, tengevolge waarvan het onderwijs voortaan in vier afdeelingen zal worden gegeven; van de viering van het 50-jarig bestaan, van de gehouden tentoonstellingen en kunstbeschouwingen. Het ledental der Academie blijkt iets achteruitgegaan. De rekening sluit in ontvangst en uitgaaf op ƒ 74,803. De subsidie der gemeente is onder de raming kunnen blijven.

De avondcursus 1900—1901 werd 31 December 1901 gevolgd door 1492 leerlingen, tegen 1487 leerlingen op dien datum in 1900, terwijl bovendien 41 leden sommige lessen waarnamen.

Aan 119 leerlingen werd vrijstelling van betaling van schoolgeld verleend.

De middagcursus in hand- en ornamenttteekenen op Woensdag en Zaterdag telde 69 leerlingen.

De dagcursus A voor schilderen en boetseeren werd door 38 leerlingen, de dagcursus B voor bouwkundig teekenen door 27 en de zomeravondteekencursus voor handteekenen en decoratieve kunst door 49 leerlingen bijgewoond.

Aan 17 leerlingen werd onderwijs gegeven in het tuinbouwkundig teekenen.

De machinisten-cursus werd weder druk bezocht en gaf verblijdende resultaten.

— Naar men ons meldt heeft de Rotterdamsche Droogdok-Maatschappij aan een bekende werf in Schotland de levering opgedragen van twee drijvende dokken. Het grootste dok zal een ligtvermogen hebben van ongeveer 8000 ton en schepen van een lengte van 500 voet kunnen opnemen. Het kleinere dok, bestemd voor schepen van 350 voet, zal binnen 10 maanden, het grootere dok binnen 12 maanden alhier opgeleverd worden. Tegen dien tijd hoopt men ook gereed te zijn met de nieuwe fabriekgebouwen, die, zoowel wat fundatie als bovenbouw betreft, geheel modern zullen worden ingericht en waarvan o. a. het hoofdgebouw met de belangrijke gevelbreedte van 75 Meter ontworpen is. Voor den opzet dezer gebouwen en het graven eener dokhaven heeft de Maatschappij de beschikking gekregen over een aangesloten langs de rivier gelegen terrein op de beneden Heyplaat van ruim 10 H.A. oppervlakte, deels toebehoorende aan de Maatschappij, deels aan haar door den Staat in erfpacht afgestaan. Met de eerste werkzaamheden op dit terrein is een aanvang gemaakt en binnen een jaar zal dus vermoedelijk op de thans braak liggende Heyplaat een naar de eischen des tijds uitgeruste reparatie-inrichting verrezen zijn.

Brummen. Bij het afbreken van het kerkgebouw der Nederl. Herv. Gemeente, alhier, heeft men dezer dagen eene voor beoefenaars der oude architectuur wellicht niet onbelangrijke ontdekking gedaan. Op die plaatsen, waar aan den buitenkant een contrefort tegen den muur is aangebracht, werden in de bovenste lagen van den muur hier en daar roode, onverglaasde aarden kruikjes of vaasjes, alle in liggende houding met de opening naar het binnenste gedeelte van den muur gekeerd, ingemetseld gevonden. Bij een hoogte van ongeveer 2½ decimeter hebben de kruikjes een opening van nagenoeg ½ decimeter wijdte, terwijl zij een bijna bolronden, naar boven iets nauwer toeloopenden vorm bezitten. Terwijl sommigen meenen, dat zij zijn aangebracht ter verbetering van de accoustiek van het gebouw, meenen anderen dat dit is geschied uit een religieus oogpunt; doch de eigenlijke bedoeling kent men nog niet.

— **Aflevering 7 van „De Natuur"**, uitgave van J. L. Broese, te Utrecht, bevat: Beschermende vormen en kleuren, door J. Hendrik van Balen. — De ramp der Antillen, door A. D. Hagedoorn. — De Ivoorboom, door Mimosa. — Licht zonder warmte. Middelen tot vervaardiging van vacuumbuizen. Een moderne luchtpomp, door J. O. Jr. — Een abnormaal kippenei, door J. C. C. — De Acoustieke eigenschappen van den electrischen lichtboog, door Dr. L. Bleekrode. — De bereiding van Suiker uit Beetwortelen, door K. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Voor directeur der openbare werken van Haarlem zijn door Burg. en Weth. aanbevolen de heeren L. C. Dumont, gemeentebouwmeester te Deventer, en A. W. Weissman, oud-gemeentearchitect van Amsterdam, te Haarlem.

— Aan den directeur der gasfabriek en der waterleiding te Schoonhoven, den heer Alting, is, op verzoek, eervol ontslag verleend.

— Aan den heer D. A. Koster, adjunct-ingenieur bij de „N. O. L. S.", is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend.

— Doordien de heer B. J. Kloosterman, te Nijega (Smallingerland), voor de benoeming tot dagelijksch opzichter bij het maken van steenen walmuren enz. te Langweer en Idskenhuizen heeft bedankt tengevolge van eene benoeming naar elders, is als zoodanig benoemd de heer J. Mulder J.Ez., te Noordwolde.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

7 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, ƒ60—ƒ125 's maands.
3 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33—43 j., ƒ80—ƒ95 's mds.;
5 Bouwk. teek., 20—23 jaar, ƒ45—ƒ70 's maands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, ƒ55 per maand.
2 Werktuigk. teek., 20—22 jaar, ƒ25—ƒ45 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG 16 Augustus 1902. No. 33.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met
inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

ARBEIDSOVEREENKOMST EN LEERLINGSTELSEL, door A. W. WEISSMAN.

II.

Wij komen nu aan de bespreking der paragrafen, die op het leerling-systeem betrekking hebben. Deze zijn van zooveel belang, dat wij ze hier in haar geheel zullen vertalen.

„§ 97. Als leerling wordt beschouwd ieder die bij den ondernemer van een bedrijf werkzaam is om het vak practisch te leeren, onverschillig of hij een leergeld betaalt of niet, en of hij loon krijgt of niet.

„§ 98. Slechts zulke ondernemers van bedrijven mogen leerlingen houden, die zelf, of wier plaatsvervangers de vereischte kundigheid in hun vak bezitten, om aan de voorschriften omtrent de in § 100 te melden vak-opleiding te kunnen voldoen.

„Ieder ondernemer, welke wegens een misdrijf, of wegens een uit baatzucht begane of tegen de zedelijkheid strijdende overtreding is veroordeeld, alsook ieder, wien ingevolge § 137 het recht, om leerlingen te houden, ontzegd is, mag noch minderjarige leerlingen aannemen, noch die welke hij reeds mocht hebben, houden.

„In gevallen, waar voor nadeel of misbruik geen vrees bestaat, kan door het „Gewerbegericht" ontheffing van het in de vorige alinea bepaalde gegeven worden."

„§ 98a. In zoover omtrent den leertijd geen bijzondere wettelijke voorschriften zijn gegeven, mag de duur van den leertijd, als ten minste het bedrijf niet fabriekmatig wordt uitgeoefend, niet minder dan twee en niet meer dan vier jaren bedragen. Voor fabriekmatige bedrijven is de leertijd drie jaren.

„Heeft de leerling een deel van zijn leertijd bij een meester reeds doorgebracht, dan moet, wanneer hij op wettige wijze van meester veranderd is, die reeds doorgebrachte tijd in mindering van den vastgestelden gebracht worden."

„§ 99. Minderjarige leerlingen mogen slechts aangenomen worden op grond van een overeenkomst, die niet later dan na afloop van den in § 99a vermelden proeftijd moet zijn gesloten.

„Deze overeenkomst kan geschieden mondeling of schriftelijk. In het eerste geval moet zij een overstaan van het bestuur der vakvereeniging, of op plaatsen, waar deze mocht ontbreken, ten overstaan van het gemeentebestuur plaats vinden.

Wordt de overeenkomst schriftelijk gesloten, dan moet zij aan bedoeld bestuur der vakvereeniging of, bij gebreke daarvan, aan het gemeentebestuur worden ingezonden.

„Beide besturen zijn verplicht, zoowel de mondelinge als de schriftelijke overeenkomsten in een daartoe aan te leggen register in te schrijven.

„De overeenkomsten zijn niet aan zegelrecht onderworpen.

„Iedere overeenkomst moet inhouden:

1. naam en leeftijd van den leermeester, zijn vak en zijn woonplaats;
2. naam, leeftijd en woonplaats van den leerling;
3. naam, beroep en woonplaats van ouders of voogden;
4. datum der overeenkomst en tijd, waarvoor zij geldt;
5. dat ondernemer van het bedrijf zich — onverminderd de bepalingen der wet — verplicht den leer-

ling het vak in zijn geheelen omvang te onderwijzen of door zijn plaatsvervanger te doen onderwijzen, zoo die daartoe bevoegd is; dat de leerling zich verplicht zijn best te doen;

6. bepalingen omtrent loon of leergeld, kost, inwoning, kleeding, duur van den leertijd, en omtrent de verplichting de onkosten, aan de vakvereeniging verschuldigd te betalen.

Deze bepalingen moeten allen door het gemeentebestuur in het arbeidsboek worden geregistreerd.

Ondernemers van bedrijven die, bij het aannemen van leerlingen zich niet aan deze bepalingen houden, zijn strafbaar volgens de wet.

„§ 99a. De overeenkomst kan, wanneer zij althans van geen langeren proeftijd spreekt, in de eerste vier weken, die na haar onderteekening verstrijken, door beide partijen verbroken worden, zonder dat zij daarvoor redenen behoeven op te geven.

„De proeftijd mag niet langer duren dan drie maanden en komt in mindering van den leertijd.

„§ 99b. De leerling is zijn meester gehoorzaamheid verschuldigd; hij behoort trouw te zijn en is tot geheimhouding verplicht. Hij moet zich behoorlijk gedragen, en de aanwijzingen van den meester opvolgen

Een minderjarig leerling is aan de vaderlijke tucht van den meester onderworpen; de meester moet hem beschermen en verzorgen.

De leerlingen zijn, voor zoover zij de vakschool nog niet doorloopen hebben, verplicht zulk een school of een daarmede gelijkstaanden cursus te bezoeken.

Bezoekt de leerling zulk een school niet of ongeregeld, en is eigen schuld of moedwil daar de oorzaak van, dan kan het „Gewerbegericht", de schoolopziener gehoord, den leertijd verlengen, ook al werd die in de wet of de overeenkomst bepaald, overschreden.

Zulk een verlenging vindt ook plaats wanneer de leerling voor het bestuur der vakvereeniging geroepen, om blijk van bekwaamheid te geven, het vak nog niet meester toont te zijn.

De verschillende verlengingen van den leertijd mogen te zamen niet meer bedragen dan een jaar.

„§ 100. De leermeester moet zorgen, dat de leerling in het vak behoorlijk onderwezen wordt; hij mag den leerling niet tot het verrichten van diensten buiten het vak gebruiken.

Den leermeester of zijn plaatsvervanger komt het toe, op het gedrag van den minderjarigen leerling in en buiten de werkplaats toezicht te houden. Hij moet dien leerling aanmanen tot ijver, goed gedrag en het vervullen zijner godsdienstige plichten. De leermeester mag den leerling niet mishandelen, doch behoort hem tegen plagerijen van gezellen of huisgenooten in bescherming te nemen. De leermeester is ook verplicht te zorgen, dat de leerling geen werk te verrichten krijgt, dat zijn lichaamskrachten te boven gaat,

De leermeester of zijn plaatsvervanger is verder verplicht den leerling, voor zoover deze nog geen vakschool doorloopen mocht hebben, zulk een leerling een dergelijke school te doen bezoeken, en hem daarvoor den noodigen tijd toe te staan. Hij behoort te zorgen, dat het schoolbezoek geregeld plaats vind.

Wordt de leerling ziek, loopt hij weg, of vindt er iets anders met hem plaats, dat van gewicht geacht moet worden, dan is de meester verplicht daarvan zoowel ouders of voogden, als het bestuur der vakvereeniging in kennis te stellen."

„§ 101. De overeenkomst wordt ontbonden in de volgende gevallen.

1. Door den leermeester:

a. als het overtuigend blijkt, dat de leerling geen aanleg heeft voor het vak;

b. als de leerling zich schuldig maakt aan een der feiten genoemd in § 82, lett. d, e, f en g;

c. als de leerling een ongeneeslijke ziekte krijgt, of meer dan drie maanden ongesteld is;

d. als de leerling meer dan een maand gevangen gehouden wordt.

2. Door den leerling of zijn wettige vertegenwoordigers:

a. als de leerling zonder schade voor zijn gezondheid niet bij het vak blijven kan;

b. als de leermeester zijn plichten grovelijk verwaarloost, den leerling tot handelingen tegen de zeden of de wet poogt te verleiden, van zijn tuchtigingsrecht misbruik maakt of den leerling niet tegen gezellen of huisgenooten in bescherming neemt;

c. als de leermeester meer dan een maand gevangen gehouden wordt, of als hij voor korteren tijd afwezig is, en niet voor een plaatsvervanger heeft gezorgd;

d. als den leermeester het recht ontzegd wordt, om zijn vak voor zekeren tijd of voor altijd uit te oefenen;

e. als de leermeester naar een andere gemeente verhuist.

„§102. De leerling of zijn wettige vertegenwoordigers kunnen de overeenkomst doen eindigen, mits haar veertien dagen van te voren opzeggend, wanneer de leerling kan aantoonen, dat hij van vak verandert, of dat hij, wegens verandering in de omstandigheden zijner ouders, in hun bedrijf moet medewerken.

Zulk een opzegging moet, met de reden die daarvoor bestond, in het arbeidsboek worden ingeschreven.

Als zulk een opzegging geschied is, mag de leerling, binnen een jaar nadat zij plaats vond, in hetzelfde vak bij geen ander ondernemer in dienst treden zonder toestemming van zijn vroegeren leermeester.

Weigert de meester die toestemming, dan hebben de leerling of zijn wettige vertegenwoordigers het recht, de beslissing van den daartoe bevoegden rechter in te roepen, die zoo daartoe termen bestaan, de vereischte toestemming kan verleenen.

„§ 102a. Behalve in de gevallen van § 102 kan opzegging op de daar genoemde wijze ook plaats vinden, als de bevoegde rechter oordeelt, dat de meester den leerling hard of onrechtvaardig behandelt, of als hij meent, dat er mishandeling plaats vond, die tot ontbinding der overeenkomst ingevolge § 101, nm. 2 lett. b aanleiding zou geven.

In dit geval zijn de bepalingen van § 102, Alinea 2, 3 en 4 niet van kracht.

„§ 103. De overeenkomst gaat te niet door het eindigen van het bedrijf des meesters, door den dood van den leerling, door den dood van den meester, en door het onvermogen, waarin een der partijen geraakt, om zijn verplichtingen na te komen.

„§ 103a. Behoort de leerling tot een vakvereeniging, dan is die verplicht om, als de overeenkomst buiten de schuld van den leerling te niet is gegaan, te zorgen dat de leerling een anderen meester, die tot de vakvereeniging behoort, krijgt.

De vakvereeniging is bovendien verplicht, in de gevallen, bedoeld in de §§ 101, 102, 102a en 103, de vereischte verklaringen te geven, als de ouders of voogden dat niet doen kunnen.

„§ 104. Bij het eindigen der overeenkomst is de meester verplicht, den leerling een getuigschrift uit te reiken, omtrent den duur van het onderricht, het gedrag en de vorderingen van den leerling.

In het geval dat de overeenkomst door beide partijen geheel is nagekomen moet, als de meester tot een vakvereeniging behoort, deze vakvereeniging, onder gebruikmaking van de getuigenis des meesters

en van de onderzoekingen, gedaan volgens § 114, den leerling een leerbrief uitreiken.

Zoowel getuigschrift als leerbrief moeten in het arbeidsboek worden ingeschreven, en door het gemeentebestuur kosteloos worden gewaarmerkt."

Dit zijn de bepalingen, die op leerlingen betrekking hebben. Gelijk men ziet is er telkens sprake van vakvereenigingen. Dit zijn geen vrije lichamen, zooals bij ons, doch hunne rechten en verplichtingen zijn bij de wet geregeld. Het zevende hoofdstuk houdt zich daarmede bezig.

Overal, waar dit mogelijk is moeten vakvereenigingen worden opgericht. Zijn er in één gemeente te weinig beoefenaars van één vak, dan kunnen verschillende gewesten bijeengevoegd worden, om tot de oprichting eener vakvereeniging te geraken.

De vakvereenigingen zijn verplicht:

a. te zorgen, dat meesters en gezellen hunne wettelijke verplichtingen nakomen, en dat voor de gezellen „vakvereenigings-herbergen" en arbeidsbeurzen worden opgericht;

b. toezicht te houden op de leerlingen en op de leermeesters;

c. een scheidsgerecht te vormen, dat uitspraak doet bij alle verschillen tusschen meesters onderling en tusschen meesters en gezellen;

d. toezicht te houden op de vakscholen;

e. ziekenfondsen voor de gezellen op te richten, of op andere wijze te zorgen, dat de gezellen tegen de gevolgen van ziekte verzekerd zijn;

f. zorg te dragen voor ziek geworden leerlingen;

g. mede te werken aan de bedrijfsstatistiek, door daarvoor betrouwbare gegevens te verschaffen.

De vakvereeniging bestaat alleen uit meesters. De gezellen hebben ook hunne vereeniging, die naar iedere vergadering der vakvereeniging hoogstens zes afgevaardigden kan zenden. Deze afgevaardigden hebben een raadgevende stem. Ook als de gezellen vergaderen hebben hoogstens zes afgevaardigden der vakvereeniging toegang, die echter ook daar slechts een raadgevende stem uitbrengen.

De gezellen zijn verplicht, in het ziekenfonds deel te nemen. Omtrent de inrichting dezer fondsen geeft de wet uitvoerige voorschriften.

Het scheidsgerecht bestaat uit evenveel patroons als gezellen. Het mag van geen zaken kennis nemen, als de beide partijen, die geschil hebben, niet van te voren schriftelijk hebben verklaard, zich aan de uitspraak te zullen onderwerpen.

Voor de werkzaamheid van het scheidsgerecht gelden overigens de regelen, die in de Oostenrijksche wet op de administratieve rechtspraak zijn gegeven.

Het achtste hoofdstuk noemt de straffen, die wegens overtreding der bepalingen van de wet kunnen worden opgelegd. Zij bestaan uit berisping, boeten tot vierhonderd gulden, hechtenis tot drie maanden, ontzegging van het recht een bedrijf tijdelijk of voor altijd uit te oefenen.

Een straf van vijf tot tweehonderd gulden wordt bedreigd tegen hen:

a. die een bedrijf uitoefenen, zonder zich te hebben aangemeld of zonder de vereischte concessie te hebben verkregen;

b. die een bedrijf uitoefenen, nadat hun die uitoefening verboden is;

c. die een bedrijf uitoefenen, dat gevaar of hinder kan veroorzaken, en daartoe geen vergunning hebben verkregen.

Een straf van tien tot vierhonderd gulden wordt bedreigd tegen hen:

a. die de bepalingen op het stuk van gezellen en leerlingen overtreden;

b. die als bakkers, slachters, schoorsteenvegers, nachtwerkers of ondernemers van vervoermiddelen hun bedrijf staken, en daarvan niet minstens vier weken van te voren aan de overheid hebben kennis gegeven;

c. die misbruik maken van hun bevoegdheid, om voor niet-vakkundigen als plaatsvervangers op te treden;

d. die de werklieden verdrukken, of de bepalingen omtrent de behandeling der gezellen op eenigerlei wijze overtreden.

De boeten worden den patroons opgelegd, terwijl de hechtenis bij gezellen en leerlingen, die de boeten niet kunnen betalen, toepassing vindt.

Alle zaken, waarmede de wet zich bezighoudt, komen in eersten aanleg voor het vroeger reeds genoemde „Gewerbegericht. Hooger beroep is er bij de „Politischer Länderstelle" en eindelijk bij den Minister.

De gelden der boeten worden gestort in de kas der vakvereeniging, of, waar deze niet aanwezig is, ten bate der algemeene armen gebruikt.

In een slotartikel zullen wij de administratieve regeling behandelen en dan enkele opmerkingen over de wet laten volgen.

EEN KLOKKESPEL.

Toen, in 1660, François Hemony het klokkenspel van den Oudekerkstoren te Amsterdam voltooid had, en Salomon Verbeeck het bespeelde, was de verrukking algemeen.

Dichters grepen naar de lier. Fokkens zong:

„Wie zou dit zoet gheluydt der nieuw ghegoten klocken
Van over hondert mijl niet herwaerts kunnen locken?
Noyt was ons Amsterdam met sulck vermaeck geciert."

En Vondel jubelde:

„Ik verhef mijn toon in 't zingen
Aen den Amstel en het IJ
Op den geest van Hemory.
D'eeuwige eer van Loteringen,
Die 't gehoor verlekkren kon
Op zijn klokspijs en zijn nooten,
Ons zoo kunstrijk toegegoten."

Als men dit alles leest, dan denkt men, dat zulk een klokkenspel voor de Amsterdammers van dien tijd iets nieuws was. Maar de Oudekerstoren had reeds sinds 1566 haar klokkenspel gehad, dat door Jacob Wagenens en Adriaen Stijlert te Mechelen gemaakt, in 1617 naar den Zuiderkerkstoren werd overgebracht, en in 1618 door een ander, dat Hendrik van Meurs te Utrecht gegoten had, was vervangen.

Die twee klokkenspelen waren echter alles behalve welluidend, want de kunst, om klokken zuiver op toon te gieten kende men in het begin der 17e eeuw nog niet. Die kunst werd door de gebroeders Hemony beoefend, en men kan zeggen, dat zij, bij hun dood met hen ten grave is gedaald.

De meeste klokkenspelen uit vroegeren tijd zijn dan ook door de gebroeders Hemony vergoten. Alleen die steden, als b.v. Edam, Monnikendam en Arnemuiden, welke in de 17e eeuw haar bloei zagen verminderen, behielden hare oude carillons.

In het begin der 16e eeuw noemde men een klokkenspel „voorslag". In 1524 bestelden de kerkmeesteren van St. Bavo te Haarlem bij Medardus Waghenens te Mechelen zulk een voorslag, dat, met uitzondering van één klok, nu hangende in de Nieuwe Kerk aldaar, na 1659 door François Hemony vergoten werd.

Zulk een voorslag bestond uit acht klokken, die de tonen van een octaaf deden hooren. Maar de zuiverheid liet te wenschen over. Dit blijkt niet alleen uit de carillons die bewaard bleven, doch ook uit de moeite welke de genoemde Haarlemsche kerkmeesters hadden, om van Waghenens behoorlijk gestemde klokken te krijgen. Een Haarlemsch toonkunstenaar, Jan de Zangmeester, werd naar Mechelen gezonden, om de klokken te keuren; doch, ofschoon zelfs de hulp van den beroemden Gerrit van Wou werd ingeroepen, zij konden niet zoo gemaakt worden, dat zij Meester Jan voldeden.

En als wij nu het klokkenspel hooren, dat in den toren van het Rijks-Museum geplaatst is, en dat Peter van den Gheyn te Leuven gegoten heeft, dan begrijpen wij, waarom Meester Jan zoo ontevreden was, en waarom haast overal de gebroeders Hemony de bestaande carillons vergoten hebben. Want een zoo valsche muziek kwetst het oor.

Peter van den Gheyn is de stamvader geweest van een geslacht van Leuvensche gieters, dat nog in 1794 het ambacht uitoefende. In dat jaar toch goot Andreas van den Gheyn te Leuven een klok voor den St. Pancrastoren te Enkhuizen.

Peter is de vervaardiger der carillons, die in den toren der voormalige Kleine Kerk te Edam en in den Speeltoren te Monnikendam hangen, en wier valsche klanken elk muzikaal aangelegd bezoeker dezer plaatsen moet hebben geërgerd. Een melodie is, met den besten wil niet te hooren.

Het eerste carillon is van 1561; het eerste speelwerk, dat de 16 klokken geluid deed geven, werd door Jan Engels uit Mechelen gemaakt. De carillon-klokken te Monnikendam, eveneens 16 in getal, zijn in 1595 en 1596 gegoten. Ieder klokkenspel bevat twee octaven.

De gebroeders Hemony maakten klokkenspelen, waarbij ook kruizen en mollen voorkwamen. Daar echter, evenals op een orgel, de verhooging van den eenen toon ook als de verlaging van den volgenden moest dienst doen, diende aan het stemmen de meest mogelijke zorg besteed te worden, wilde alles zuiver klinken. Hierin waren de Hemony's meesters.

Quirinus van Blankenberg licht ons in omtrent de wijze, waarop dit stemmen geschiedde. „Ik heb", zegt hij, „bij den grooten klokkengieter Hemony, die al de heerlijke speelwerken in Holland gemaakt heeft, in 't jaar 1676 te Amsterdam een staafspel gezien, waarvan iedere staaf op zijn kant gelegd zijnde, een octaaf hooger klonk als op zijn plat. Naar deze staven nu stelde hij zijn klokken; waarvan wij hier zullen aanteekenen, dat, gelijk men aan de drinkglazen ziet, een klok zelden zoo net gegoten wordt of hij zal aan d' eene zij wel een weinig dunder zijn als aan d' andere: bij gevolg dus vals. Om dit gebrek weg te nemen moet hij gedraait worden tot hij zuiver is, 't welk men aan de klank, die hij in 't draaijen geeft, kan hooren. Dit gedaan zijnde moet men onderzoeken of hij niet te hoog of te laag is: is hij te hoog, zo moet hij dunder, maar te laag, korter gemaakt worden: nu is de questie hoe veel en hoe men dit op een hair zal treffen. Als nu de klok gedraait word en daar leit een staaf, die den gëeisten toon geeft, in 't werkhuis, zoo zal hij zwijgen zo lang als zij beiden niet wel overeenstemmen; maar zo haast als de klok op zijn toon is zal de staaf antwoorden."

Het is te begrijpen, dat, toen de gebroeders Hemony in 1642 hun eerste klokkenspel in den Wijnhuistoren van hun woonplaats Zutphen hadden geleverd, men vond dat dit was „alle ander speelwercken in suyverheijt van toon ende resonantie te boven gaende."

En als men nu de muziek hoort, welke Peter van den Gheyns klokken in den Museumtoren maken, dan kan men zich begrijpen, hoe François Hemony, in 1642 zulk een carillon op den toren te Deventer hoorend, tot de overtuiging was gekomen, dat een dergelijk werk beneden de waardigheid der stad was. Hij bood daarom der regeering aan, een nieuw carillon te leveren, voor eigen kosten, zonder voorschot, zooals er geen beter in Holland zou te vinden zijn. De beste toonkunstenaars mochten het na de voltooiing beoordeelen, en hij was bereid het terug te nemen, als het niet aan de verwachting voldeed.

Liep Hemony nu langs de Stadhouderskade te Amsterdam, hij zou zeker naar den Directeur van het Rijks-Museum gaan, om een gelijk voorstel te doen. En dan zou hij een carillon maken, werd zijn voorstel aangenomen, als dat, hetwelk op den Dromedaristoren te Enkhuizen zijn zilveren klanken laat hooren.

Hemony is dood. En misschien was het goed, dat men, door een carillon van voor zijn tijd voor in werking te brengen, eens doet uitkomen, welk een meester hij was. Maar voor de omwonenden is dit bewijs niet aangenaam.

EEN NIEUWE KERK TE DELFTSHAVEN.

(Bij de plaat.)

Te Delftshavenis thans onder beheer van den architect B. Hooykaas Jr. een nieuwe kerk voor de Ned. Herv. Gemeente in aanbouw, waarvan onze plaat de plattegronden en twee gevels te zien geeft.

In het voorjaar van 1903 moet dit belangrijk bouwwerk gereed zijn. De architect die reeds meerdere Protestantsche kerken bouwde, koos ook hier een Grieksch kruis met korte armen als grondvorm, waarbij de plaats voor den toren als vanzelf aangewezen is in een der inspringende hoeken.

Met beperkte middelen moest hier veel gedaan worden en eenvoud was dus vereischte.

Toch is het den bouwmeester gelukt, voor zoover daarover reeds thans geoordeeld kan worden, aan zijn werk een eigenaardig cachet te geven. Niet door rijkdom van materialen evenwel, want kleurige klinkers met zeer spaarzame toepassing van verglaasde steen, profilsteen en bergsteen zijn voor de gevelarchitectuur gekozen.

Ook van binnen worden enkele deelen als borstweringen van kleurige klinkers en banden van verglaasde steen als voegwerk behandeld.

Blank Amerikaansch grenenhout speelt de hoofdrol zoowel aan de kap- en gootlijsten der gevels als aan de binnenbetimmering, waartoe het als ton- en kruisgewelf behandeld plafond van de kerkruimte behoort.

Laagste inschrijver bij de aanbesteding van het werk, die op 20 Februari j.l. plaats had was de heer Joh. v an Iepenburg te Rotterdam, voor de som van ƒ 83,945.

AMERIKAANSCHE KUNSTOPVATTINGEN.

Een eigenaardigen kijk op de kunstopvattingen der Amerikaansche milliardairs, geven de berichten, die over Frankrijk tot ons kwamen omtrent de bouwplannen van een staalkoning.

Carl Schwab, de president van den staaltrust, heeft aan een architect opgedragen om midden in New-York

Ontwerp Kerk N.G. Hervormde Gemeente te Delfshaven.

Voorgevel.

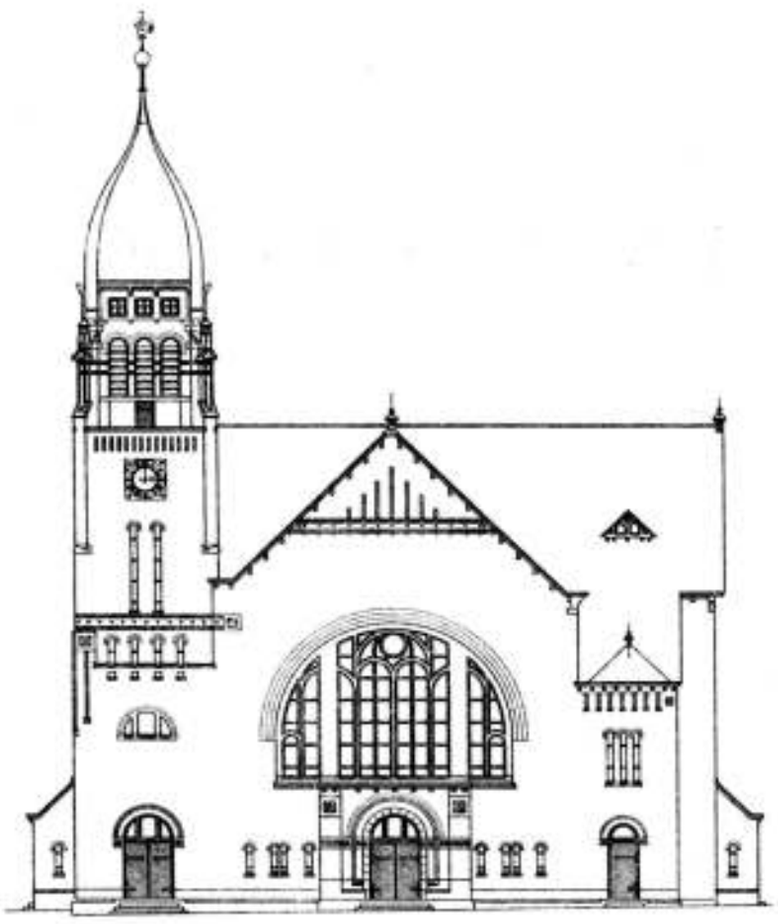

Zijgevel.

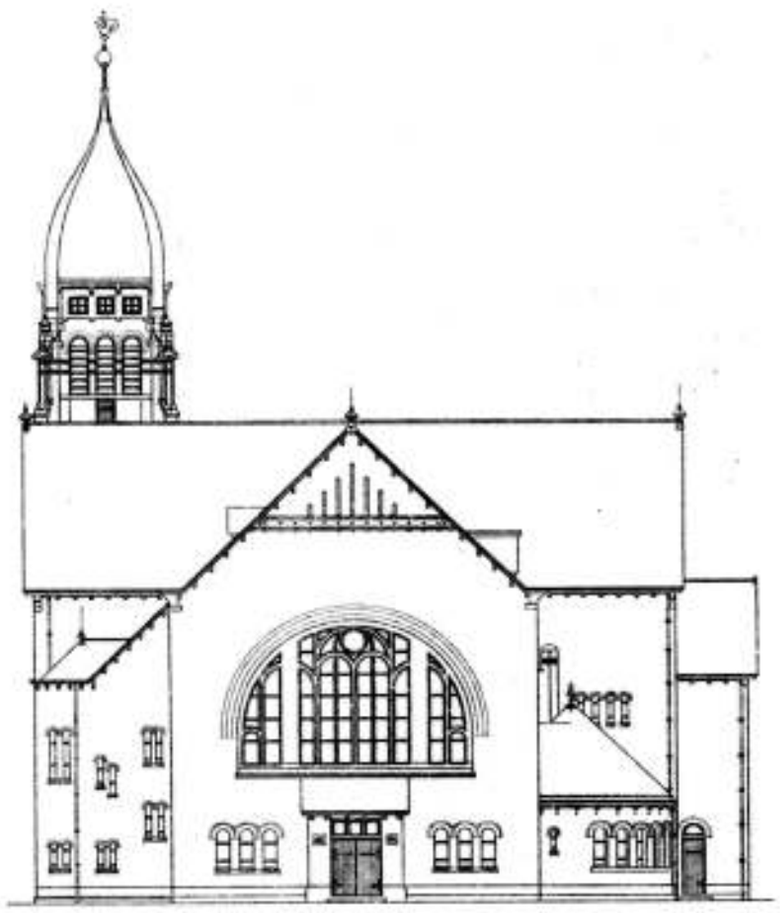

Ontwerp Kerk N.G. Hervormde Gemeente te Delfshaven.

Perceel Grond.

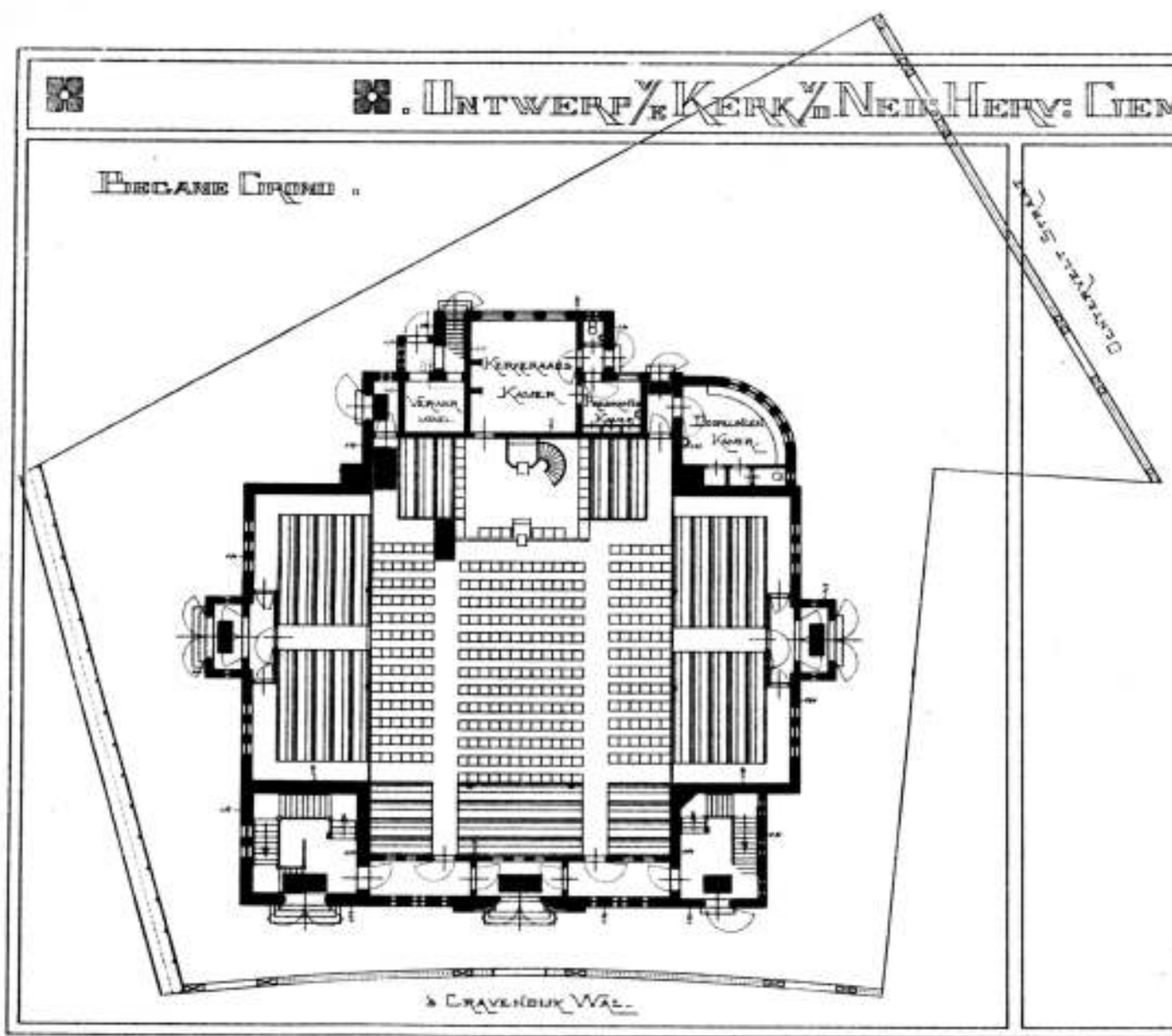

Galerijen.

Plafond.

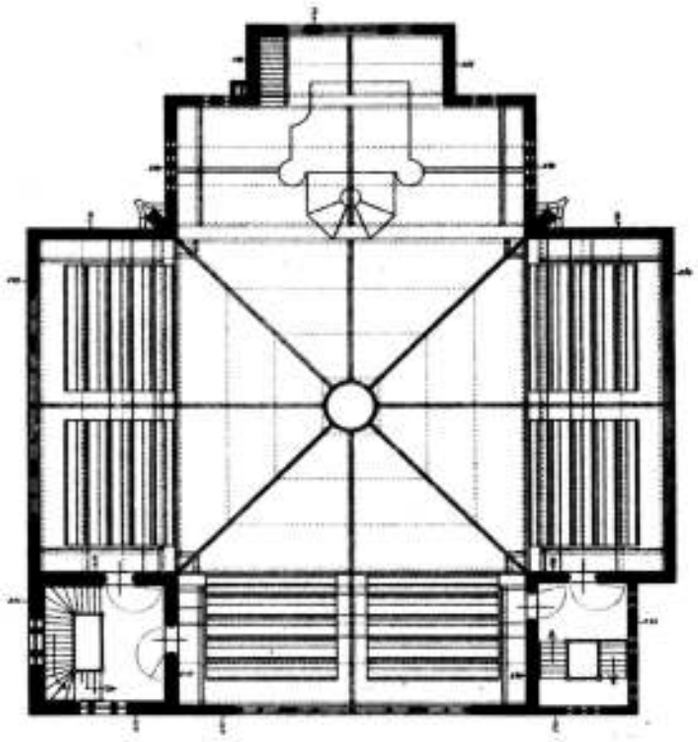

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang N° 33.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

een reusachtig paleis te bouwen, dat aan pracht alles zal overtreffen wat de verbeeldingskracht tot heden heeft kunnen bereiken. Dit paleis zal verschillende bouwstijlen in zich vereenigen, die Schwab gedurende zijne laatste reis langs de oevers der Loire bewonderd heeft. De westgevel zal worden zooals die van het slot van Chenonceaux, de oostgevel zooals die van het slot Aazy-le-Rideau, de noordelijke en zuidelijke gevels zullen worden gecopieerd van het slot van Blois.

Deze gevels zullen allen door eene rondloopende galerij verbonden worden, die van het voorplein uitgaat, om de beide vleugels loopt en in de bloemterrassen van het park, dat het slot omgeeft, eindigt. De groote hal, die drie verdiepingen hoog is, de trap en ontvangzaal worden in stijl Frans I gehouden, de bibliotheek in stijl Henri II (slot Fontainebleau), het salon in stijl Louis XVI (Petit Trianon) met wandversieringen van Boucher, de eetzaal in stijl Louis XIV, met gobelins uit de Parijsche gobelinfabriek, in dezen stijl komt ook de schilderijengalerij.

Het rookzaaltje komt in stijl Louis XIII en de biljartzaal in stijl Henri IV. Op de tweede verdieping zijn de kamers allen in stijl Louis XVI en in den derden-regentschapsstijl. Dit plannetje heeft aan een der dichters van de „Figaro", G. A. de Caillavet, eene aardige ballade in de pen gegeven. Hij stelt den heer Schwab daarin voor op 't oogenblik dat hij, de Crassus van over de zee, aan den Europeeschen architect zijn plan uitlegt en hem opdraagt eenige oude stijlen te leveren, ad zooveel per stijl.

„Doe er 'n paar Fransche, 'n paar Slavische, een paar klassieke en een Rococo-stijltje bij", zegt de Amerikaan als eene dame, die gebakjes bestelt in een taartjeswinkel. „Verder verlang ik een stijl Henri II, en de verschillende stijlen van al de Louis van I tot en met XVII. Het fantastische en absurde wil ik ook hebben, Grieksche tempels en Chineesche pagoden, Moorsche terrassen, torens en torentjes, minarets en ophaalbruggen, colonnaden en obelisken!" Als eindelijk de architect van deze opdracht de stuipen krijgt en kramptrekkend op den grond ligt, roept de heer Schwab hem met verachting toe: „Zwakke Europeaan, begrijpt gij dan niet wat ik wil? Ik wil eenvoudig een stijltrust."

Niet onaardig gevonden is deze kenschetsing van het „Protzen-Standpukt" in zake bouwkunst. Van kunstopvatting mag hier eigenlijk in het geheel niet meer gesproken worden.

Origineel is Schwab wellicht alleen in de brutale samenvoeging van al dien poespas, want reproducties van de bekende Fransche kasteelen bijvoorbeeld vindt men in Fifth Avenue te New-York en elders in de V. S. reeds in grooten getale.

De eerste proeven, indertijd door de Vanderbilt's genomen, zouden nog kunnen gelden als blijken van vereering voor de kunsttraditiën van het oude Europa, een vereering die dan wel op een naieve en averechtsche manier tot uiting is gekomen, maar die toch goed bedoeld was.

Van Schwabs plannen kan men dit echter niet gelooven, want zelfs onder de Amerikaansche bouwmeesters zal men thans moeite hebben iemand te vinden, die zich leenen zal tot het verwezenlijken van dergelijke zotte grillen. Van de jongeren althans meenen wij dit te mogen veronderstellen.

Het is echter maar goed, dat de naam van den artist, wien de vereerende opdracht ten deel viel, niet genoemd wordt.

Het kon toch zijn, dat het noemen van dien naam ons een illusie weg nam, die wij liever nog maar wat behouden willen.

DE INSTORTING VAN DEN KLOKKETOREN VAN VALENCIENNES.

Naar aanleiding van de instorting van den Campanile van Sint Markus brengt de „*Telegraaf*" een dergelijk ongeluk in herinnering dat 59 jaar geleden in een Fransche stad plaats had en ook zeer noodlottig was voor de slachtoffers.

Den 7n April 1843, om 4 uur 20 minuten 's middags stortte de klokketoren van Valenciennes in, den torenwachter en een stellage met werklieden bedelvend. Toen men na eenige uren met behulp van de troepen en werklieden door een naburige mijnonderneming gezonden, de massa steenen kon verwijderen, vond men zeven lijken en nog een aantal zwaar gewonden, waarvan de meesten ook binnen een week stierven.

Evenals te Venetië was de gebeurtenis reeds lang te voorzien. Achttien maanden stond de 70 meter hooge toren, die 600 jaren oud was, al te bewegen. Men vreesde voor de instorting al sedert een eeuw, nadat onder Lodewijk XVI de toren verhoogd was.

Maar een gevaar, waarvoor men reeds zoo lang vreest, is geen gevaar meer. Toch was men begonnen met restaureeren en juist toen volgde de intorting, daardoor veroorzaakt.

De architect, belast met het restaureeren, was heel zeker va zijn zaak, en toen op 7 April 's morgens de steenen begonnen neer te regenen en de burgemeester gelastte, dat de bewoners der aangrenzende huizen gewaarschuwd werden en dat het verkeer op de plaats rondom den toren gestremd zou worden, zei de architect dat hij met zijn hoofd wilde borg blijven voor de soliditeit van het gebouw. Zoo doende werd de burgemeester gerust gesteld en gingen de werklieden voort met hun werk.

Om 4.20 stortte alles met een vervaarlijk geraas in. De torenwachter werd nog levend opgenomen, hij had zijn gereedschappen voor schoenlappen in de hand; na enkele minuten bezweek hij echter, zonder tot bewustzijn te zijn gekomen.

De aannemer, die zich met een slotenmaker op een stellage bevond, werd zwaar gewond, maar bleef in leven; de slotenmaker werd ongedeerd — als door een wonder — opgenomen; de overige werklieden waren onmiddelijk dood. Zonder de waarschuwing van dien morgen zouden zeker meer dan honderd slachtoffers gevallen zijn.

De toren was het eenige gebouw, dat bestond zoolang als de stad bestaat. Het was zeker onder een slecht gesternte opgetrokken, want tien jaar na de voltooiing vond men het al niet stevig genoeg en moest het verbouwd worden. Het werd op kleinen afstand overgebouwd, ditmaal met grootere zorg en in 1200 was de toren gereed. De hoogte bedroeg toen vijftig meter. Het was een vierkante toren, waarvan de hoeken afgerond waren en die van boven vier spitsen droeg. Daarop was een plat van lood, waarop het houten huisje van den torenwachter gebouwd was.

Als geen verbouwing had plaats gehad, zou de toren nog wel vele eeuwen weerstand geboden hebben; maar gedurende de oorlogen van Karel V en Frans I vond men, dat de wachter niet ver genoeg kon zien. Dikwijls waren plunderaars de stad binnengekomen, die de wachter eerst bemerkte, als ze vlak bij waren. In 1546 wer de toren verhoogd. Een eeuw daarna, in 1647, was een nieuwe verhooging noodzakelijk, om den Koning eer te bewijzen; er werd een vergulde adelaar op geplaatst, het heraldische embleem van Karel, keizer van het Heilige Keizerrijk, koning van Spanje, hertog van Vlaanderen.

In 1782 vond de gemeenteraad, dat de toren op nieuw verhoogd moest worden. De stad was in bloei,

men deed alle dingen op groote schaal. Het bovendeel, dat verweerd was, werd weggenomen, en men maakte er een rijker versierd stuk aan met balcons en stevige consoles. Bovenop stond een lantaarn, waarvan de zijstukken vazen droegen à la Pompadour. Als de vrouwen van die dagen had de oude gothische toren een buitenmatig groot kapsel vol met rococomotieven.

Men sprak afkeurend over deze wijziging. Men vond de versiering te zwaar, vooral daar het bovendeel van blauwen steen gemaakt was, die twee maal zoo zwaar woog als de witte steen van het onderdeel.

Men had gelijk; toch hield de toren het nog bijna een eeuw uit. Onder Napoleon I en Lodewijk XVI, onder Louis Philippe en Karel X en onder Lodewijk XVIII liet de klok nog haar vroolijk carillon hooren, en als de revolutie het niet verboden had, zouden de bewoners van Valenciennes nog tot 1843 de droeve en vroolijke wijsjes, de hartstochtelijke en schelmsche melodieën van vroeger hebben hooren klinken.

DE VACATURE TE SCHIEDAM VERVULD.

Onlangs zijn ingevolge de benoeming van den heer Zoetmulder tot woninginspecteur sollicitanten opgeroepen naar de betrekking van Directeur der Gemeentewerken te Schiedam; aanvangsjaarwedde *f* 2500 met twee vijfjaarlijksche verhoogingen van *f* 250, genot van vrije woning en een bedrag van *f* 60 per jaar als tegemoetkoming in de personeele belasting en in de kosten van vuur en licht voor het kantoor.

Tot 9 dezer kon men zich aanmelden en daar dergelijke betrekkingen nu niet juist elken dag vacant komen, zal zich ongetwijfeld een aantal bevoegde personen, waaronder civiel-ingenieurs, en mannen van practische ervaring, hebben aangemeld.

Geen der sollicitanten zal echter gedacht hebben, dat de zaak met zoo bekwamen spoed behandeld en afgedaan zou worden, als blijkt uit het volgend uittreksel van een bericht uit Schiedam, gedateerd van 12 dezer, voorkomende in de *„Nieuwe Courant"* van den 13den.

„Ter voorziening in de vacature van directeur der gemeentewerken werd door B. en W. voorgesteld, den heer L. Doedes, ingenieur te Rotterdam, op te dragen het toezicht op de in aanbouw zijnde bruggen, op een belooning van *f* 500 en den opzichter der gemeentewerken, den heer A. Bubberman, met de functie van directeur der gemeentewerken te belasten en daarvoor boven zijn jaarwedde als opzichter een maandelijksche belooning van *f* 50 toe te kennen. De heer A. Gouka stelde voor, laatstgenoemde belooning te bepalen op *f* 110 per maand, welk voorstel met 11 tegen 4 stemmen werd aangenomen."

„De belooning aan den heer Doedes werd zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd."

Ook de *„Nieuwe Rott. Courant"* vermeldde de hoofdzaken, in het bovenstaand bericht vervat, doch vermeldde er niet bij, dat deze maatregelen dienden ter voorziening in de vacature van directeur der gemeentewerken.

Voorshands hebben wij echter geenrelei reden, om dit te betwijfelen daar de *„Nieuwe Courant"* doorgaans goed is ingelicht.

Wat wij echter meenen te mogen betwijfelen is dit, of het Gemeentebestuur in deze correct handelde tegenover degenen, die zich de moeite hebben gegeven naar de, volgens de oproeping te oordeelen niet verwerpelijke, positie te dingen. Het geval brengt ons overeenkomstige gevallen met het uitschrijven van prijsvragen en ook enkele met aanbestedingen in herinnering, die aanleiding gaven tot algemeene en scherpe afkeuring in technische kringen.

Een gemeentebestuur behoeft zich nu wel niet te storen aan de meening van corporaties, maar deze opvatting heeft toch hare grenzen. In een beschaafde maatschappij neemt men zelfs tegenover een schoenpoetser de burgerlijke beleefdheid in acht, maar het schijnt wel, dat bouwkundigen en technici in het algemeen in sommige gevallen op dit voorrecht geen aanspraak mogen maken.

Die moeten zich maar laten welgevallen, wat de heeren wijzen, want het behoort tot de hooge zeldzaamheden, dat de invloedrijke mannen, die zetelen in de besturen onzer technische vereenigingen, het zwaard in de schaal leggen, om die naar de zijde van recht en billijkheid te doen overslaan.

Waarschijnlijk zal het Gemeentebestuur goede redenen hebben gehad voor een oplossing, als hier werd gevonden. Men komt nu voor de helft van het geld gereed.

Of in een stad als Schiedam, die in den laatsten tijd wel moeilijke jaren heeft doorgemaakt, maar door haar ligging ongetwijfeld een toekomst en misschien een groote toekomst heeft, met deze wijze van doen het gemeentebelang gediend zal zijn, dit zal de tijd moeten leeren.

J. F. W. CONRAD. †

Onverwacht is, op gevorderden leeftijd, aan Nederland een man ontvallen, wiens naam ver daarbuiten met eere werd genoemd en die in de velerlei ambten en betrekkingen, met de meeste toewijding door hem waargenomen, door degelijkheid, vasten wil en groote begaafdheden uitblonk.

Jan Frederik Willem Conrad overleed dezer dagen, na een korte ongesteldheid, te zijnen huize te 's Gravenhage, waar hij jaren lang zich heeft gewijd aan wetenschappelijke zaken van hoog gewicht en aan de staatkundige aangelegenheden zijns lands.

Betrekkelijk niet jong meer in Den Haag gekomen als lid der Tweede Kamer, werkten zijn persoonlijkheid en zijn naam in hooge mate er toe mede om in 1891 de residentie door liberalen in de Kamer te doen vertegenwoordigen, eene overwinning die van groote beteekenis werd geacht, en ook onder de nieuwe kieswet bleven de Haagsche kiezers hem hun vertrouwen schenken.

Trouwens reeds in 1889 was hij een der gelukkigste liberale candidaten voor de Prov. Staten van Zuid-Holland, waarin hij sedert onafgebroken zitting had, terwijl hij nog onlangs daar het woord voerde en steeds de technische belangen, niet het minst van de plaats zijner inwoning, behartigde.

Ook in de Kamer trokken technische zaken hem 't meest aan en had zijn eenvoudig, kalm, vaak humoristisch gesproken woord gezag.

Bovenal ook was Conrad een man van de wetenschap, van die wetenschap, die een onvergankelijke kroon heeft gevlochten om het hoofd van wijlen zijnen vader.

Den Waterstaat diende hij met zijn volle hart. Reeds op 20-jarigen leeftijd werd hij als adspirant-ingenieur aan zijn vader toegevoegd en sedert diende hij den lande met ongewone liefde in verschillende rangen tot inspecteur toe, uit welke betrekking hij met ingang van 1 November 1891 met den titel van hoofdinspecteur eervol op zijn verzoek ontslag nam.

Tot de eerste werken van zijn ingenieurskunst behoorde de groote schutsluis aan het Noord-Hollandsch Kanaal, die in 1864 werd geopend en hem de ridderorde van den Nederl. Leeuw deed deelachtig worden; maar sedert was Conrad bij schier alle groote werken betrokken. Niet alleen hier te lande maar ook buitenlands.

Hem werd in 1868 de beoordeeling opgedragen van de plannen tot aanleg eener haven op Jutland. Het volgend jaar werd hij benoemd tot lid der commissie betreffende de mogelijkheid van de afdamming van het Slaak; en in 1870 van de commissie voor het plan-Bos betrekkelijk de droogmaking der Zuiderzee.

De plannen tot verbetering van het Hellegat waren vooral aan hem te danken. Bij de regeling voor het kanaal Gent-Terneuzen en de bedijking van het Zwin vertegenwoordigde hij Nederland met eere.

Na voor de benoeming tot directeur-generaal der publieke werken te Amsterdam bedankt te hebben, werd Conrad voorzitter van de commissie voor het ontwerp-Waldorp voor een kanaal van Amsterdam naar den Rijn en later van de commissie voor het nieuwe scheepvaartkanaal en voor den waterweg Amsterdam—Rotterdam. Ook was hij lid der commissie van beoordeeling der werken van een nieuwen waterweg van Rotterdam naar zee. Met de uitvoering der werken van het Merwedekanaal werd hij eveneens belast. Lid der internationale commissie voor het Suezkanaal, woonde hij vele harer bijeenkomsten bij en was ook vertegenwoordiger der Nederlandsche regeering op verschillende scheepvaartcongressen.

Omvangrijke rapporten verschenen van zijn hand en gaven luister aan zijn naam, en deden de Nederl. ingenieurskunst hooger rijzen in de algemeene opinie buitenlands.

Daarbij wist Conrad tijd te vinden voor alles voor het Kon. Instituut van Ingenieurs, waarvan hij jarenlang voorzitter was, de Nederl. Maatsch. tot Bevord. van Nijverheid, waarvan hij een der directeuren en jarenlang voorzitter was, — voor commissies van allerlei aard in stad en land.

En steeds overal bleef Conrad de aangename mensch, de gezellige prater, de opgewekte, geestige spreker, die de waarheid durfde zeggen, maar zonder te twisten, die iets rustigs in zijn voorkomen had, dat zelfs in de hitte van den strijd tot kalmte bracht, en bovenal de man, die zijn land en zijn natie lief had met een natuurlijke liefde, welke hem bewoog beiden te geven al wat hij kon: zijn hart en hoofd en hand.

De kloeke grijsaard, de begaafde ingenieur, de flinke Staatsburger laat een leegte achter, die niet spoedig zal worden gevuld.

(Telegraaf.)

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND

— Ingevolge een ministerieele beschikking, zullen ook architecten van 1 October af aan de technische hoogeschool te Charlottenburg (welke inrichting een afdeeling voor bouwkunde heeft) den graad van doctor ingenieur (dr. ing.) kunnen halen. Voor de toelating tot het candidaatsexamen is noodig, dat de aspiranten ten minste twee jaren lang aan een technische hoogeschool in Duitschland, en voor de toelating tot het doctoraal examen, dat zij in het geheel ten minste vier jaren aan zoodanige inrichting gestudeerd hebben.

BINNENLAND.

— Het Weensche Museum voor moderne kunst krijgt jaarlijks de volgende sommen voor aankoop tot zijn beschikking: 60,000 betaalt de regeering, 80,000 kronen de stad Weenen en 20,000 kronen het land Beneden-Oostenrijk. Dat is nog eens een sommetje, waarmee iets gedaan kan kan worden! Hier te lande teert men liefst op de goedheid van den een of anderen Maecenas, die zijn schilderijen aan een museum cadeau doet of in bruikleen afstaat. Maar..... Oostenrijk is een groot land en Weenen is grooter dan Amsterdam of Den Haag. Toch zijn de sommen, die onze musea beschikbaar hebben voor aankoopen, in verhouding véél te klein en wordt er veel te veel van de particulieren en particuliere vereenigingen „van liefhebbers der schoone kunsten" pf hoe zij besten mogen geëischt. In dit opzicht moest kunst ook hier te lande als regeering-zaak gelden en moesten zoowel de gemeentebesturen der groote steden, als de landsregeering met meer geld over de brug komen, en wel in de eerste plaats waar het geldt de moderne kunst, waarvoor onze regeering althans zoo goed als niets doet. *(N. R. Ct.)*

Breda. De heer Van K. deelt in de Bredasche Courant eenige bijzonderheden mede over het oude grafmonument in de Groote- of Lieve Vrouwekerk te Breda, dat na het wegruimen van een houten vloer aan het licht is gekomen.

Hij schrijft onder meer:

„Zooals bekend is bevinden zich ter weerszijden van het schip der kerk een zestal kooren of kapellen tegen de zijbeuken aangebouwd, waarvan de middelste aan de noordzijde gewijd was aan den H. Franciscus. In deze kapel bevindt zich tegen den westelijken sluitmuur het schoone monument der Assendelfts en in den buitenmuur een nis ter breedte van 2.06 M. en ter diepte van 1.15 M., beneden het kerkraam overspannen door een boog en aan de voorzijde geprofileerd. Hiervoor is een uitbouw gemetseld, die 0.75 M. buiten den kerkmuur uitsteekt en het is duidelijk dat deze nis oprettelijk is gemaakt om het daarin geplaatste grafgesteente te bevatten Dat zij na den bouw der kerk is gemaakt is duidelijk op te merken aan de doorgebroken traceeringen onder het kerkraam. In dezen uitbouw nu is het pas ontdekte monument geplaatst.

Het bestaat uit een op den vloer der kapel, zonder eene verhooging geplaatste sarcophaag van zandsteen ter hoogte van 0.48 M. met zijwanden van 12 cM. dikte, die aan den bovenkant schuin naar binnen zijn afgewerkt en daartusschen tapsch opsluiten den uit zachten witten zandsteen bestaanden dekzerk, waarop het nader te omschrijven beeld is uitgebeiteld.

Deze dekzerk is lang 2.00 M. een breed 0.54 M; opmerkelijk is daarbij dat zij niet als bij de meeste andere monumenten van dien aard op de zijwanden rust en oversteekt, doch dat zij daartusschen in is opgesloten; ook ligt het beeld niet los daarop, doch is op die plaats uitgebouwen.

De voorzijde van de sarcophaag is omlijst met vlakken spiegel en daaraan zijn geene versieringen aangebracht; alleen aan de bovenvoorzijde is over de volle lengte doorloopende eene inkapping, breed 5 cM., waaruit koperen strook of naamplaat, die daarin bevestigd geweest is, verdwenen is.

Boven de sarcobnag tegen den achtermuur ter hoogte van 0.90 M. is de ruimte verdeeld in drie vakken, verbeeldende kooren of kapellen en niet ongelijk aan de kapellen van deze of andere gothische kerken. De kolommen en sluitmuren rusten op een voetplaat ter dikte van 16 cM., met rijk gebeeldhouwde ornamenteering; op den achtergrond dezer drie kapellen in ieder een tweetal gothische kerkramen en twee schuin gestelde in de zijwanden, waarvan de traceeringen evenals die in de geheele kerk onderling varieeren en toch in dezelfden geest zijn. De schoon geprofileerde kolommen dragen gewelfsbogen en welven en zijn aan de voorzijde afgesloten met geornamenteerde boogstukken en een deklijst met meolen bladerenrand.

Deze nissen of kapelletjes hebben eene diepte van 80 cM. en zijn geheel gebouwd in fijnen zachten zuiver witten zandsteen, die het bewerken tot in de fijnste vormen toeliet

De voorbeschreven dekplaat van de sarcophaag draagt een naakt mannenbeeld, lang ongeveer 1.75 M., ruggelings liggende op een gevlochten mat, waarover een dunne doek of lijkwade; de mat is onder het hoofd tot een kussen opgerold, het hoofd is voor zooverre nog zichtbaar fors en breed van trekken en het haar omgeven met een doek, die over het voorhoofd gebonden en, van achteren geknoopt, ter weerszijden met een slip afhangt. De lijkwade dekt gedeeltelijk den linkerschouder en lendenen en ligt onder het rechterbeen door met een slip over de mat. De borstkas, waarin de ribben zichtbaar zijn, is breed en krachtig, doch hals en armen mager en uitgeteerd en de schouders teruggezonken. Niet zooals bij de meeste andere grafmonumenten van dezen aard zijn de handen gevouwen of biddend omhoog gericht, doch de rechterarm ligt gestrekt lange het lichaam en de linker over het dijbeen plat neer.

Dan waagt de schrijver een gissing, want positieve aanwijzingen voor wie daar begraven ligt zijn er niet:

„Een moedelinge overlevering zegt, dat in de kerk begraven ligt de bouwmeester, die deze kerk en toren bouwde en na de voltooiing daaraan een ernstig gebrek ontdekkende en dit niet meer kunnende herstellen, dat denkbeeld niet verdragen kon en zelfmoord pleegde door van den toren te springen. (De hier bedoelde toren is ingestort 16 Januari 1455.

Wij erkennen dat wij dit verhaal houden voor een fabel, omdat de geschiedenis daarvan niets vermeldt, doch is het daarom niet mogelijk, dat er waarheid aan ten grondslag ligt en dat althans het hoofdfeit waar kan zijn, dat namelijk die bouwmeester in de kerk begraven ligt.

Een machtebbende op wereldlijk of geestelijk gebied kan het hier niet zijn, want bij de praalgraven van de eerste ontbreken wel nimmer de attributen van hunnen stand, de wapenschilden en harnassen, de helmen en wapentuig of andere zinnebeelden van krijgsroem en macht en bij de laatste ontbreken evenmin de emblemen van den geestelijken stand, de kerkelijke gewaden, miskelken, engelen en dergelijke, waaruit hunne vroomheid en gezag kon blijken.

Een eenvoudig burger dus, zonder wapenpraal en toch met groote kosten en met de grootste vereering neergelegd in een praalgraf, dat de emblemen te aanschouwen geeft van zijn werk, zijne kunst, zijne toewijding.

Een gothisch kerkkoor, tot drie maal toe herhaald in zuivere lijnen, welk motief zou beter voegen, op het graf van een Kellermans, die van vader op zoon in drie geslachten in de veertiende eeuw de grootmeesters waren in de kunst van kerkenbouw en die behalve Breda en Hoogstraten nagenoeg geheel Vlaanderen, Brabant en Zeeland verrijkt hebben met kerken en andere openbare gebouwen die terecht nog de bewondering wekken van allen die de schoone kunsten liefhebben.

Wij achten het om deze redenen dus waarschijnlijk, dat wij hier te doen hebben met het graf van den bouwmeester dezer kerk, die hoog vereerd door zijn tijdgenooten, zijn laatste rustplaats vond als 't ware onder de muren van het grootsche bouwwerk dat hij schiep".

Gods De woningennood is thans zoo groot, dat niet alleen geen enkel huisje beschikbaar is, maar als er een open komt de huurders zich bij de vleet opdoen.

De directie der houtfabriek „La Viteese" heeft het plan opgevat een twintigtal woningen in de Poel te bouwen, hoofdzakelijk voor haar personeel, ook omdat mannen die daar arbeiden, een woning meestens zoeken op naburige dorpen.

— Zooals een dezer dagen werd gemeld, was de aanbesteding van het maken van een vaargeul tusschen de Friesche kust en het eiland Schiermonnikoog mislukt, doordien het inschrijvingscijfer bijna driemaal zoo hoog was als de raming. Er zal nu op 29 dezer een herbesteding van het werk plaats hebben Het is slechts te hopen, dat deze tot het gewenschte gevolg moge leiden. Het uitdiepen van de vaargeul zelf is niet moeilijk, het duurt slechts korten tijd en het zeezand effent de diepten. Wil men echter de vaargeul open en diep houden, dan moet men de middelen, die de natuur gebruikt om verzanding te keeren, toepassen, nl. er een stroom door leiden. Door de laagte nu, die het Brakzand in tweeën verdeelt, stroomt een vloedgolf, uit het Noordwesten komende, de Noorman, terwijl de eb al het uit de Oost, zuidelijk van de zandbak komende water er door voert. Gaan eb en vloed voortaan langs een anderen weg wat wel kan plaats hebben, dan is spoedige verzanding buiten twijfel: blijven ze door de vaargeul stroomen, dan wordt dit onheil afgewendt.

Tholen Het oude stadhuis in dit stadje is een smal en hoog gebouw van arduin, met een arduinsteenen opgang en vier verdiepingen hoog; de trans is als met schietgaten voorzien en het torentje met hooge spits draagt een speeluurwerk. Dit klokkenspel is niet van recenten datum; oorspronkelijk geplaatst in den kerktoren, werd het in 15 0 bij besluit van den magistraat vergoten en weder op zijn oude plaats gebracht, tot het ruim een kwart eeuw later, in 1627, weder noodzakelijk werd de klokken te vergieten, wat ook geschiedde; dit blijkt uit het opschrift; „Soli Deo Gloria. Michiel Burgerhuis me fecit. Anno Domini 1627. Domini mense majo consule Mr. Marino van Vrijberghe, syndico. M. Cornelis Hugens civitatus Tholense". De nieuw gegoten klokken werden na onderzoek geplaatst op de tegenwoordige plaats, en zoo hebben ze thans bijna drie eeuwen, zonder merkwaardige veranderingen, dienst gedaan. Bij een ingesteld onderzoek door deskundigen is gebleken, dat de klokken, ondanks het voortdurend gebruik in zoo'n lang tijdperk, nog alle gaaf en ongeschonden zijn en dat alleen de toestand van het mechaniek eischt dat spoedig verbetering worde aangebracht, met het oog op de belangrijkheid van het klokkenspel, dat tot de alleroudste in ons land moet gerekend worden en dat om zijn schoonheid verdient in eere gehouden te worden.

In een uitvoerig rapport hebben deskundigen een opgave van kosten gedaan en binnenkort zal de gemeenteraad een beslissing nemen omtrent de uitvoering der werken.

VACANTE BETREKKINGEN.

Directeur aan de Ambachtsschool te Gorinchem. Jaarwedde ƒ1650. (Zie advert. in no. 30.)

Bouwkundig Opzichter-Constructeur, zuiver teekenaar, tertond voor bureau en bouw. Zij, die reeds op een gasfabriek werkzaam waren, genieten de voorkeur. Brieven met verl. salaris onder lett. S H 99, „N. v. d. Dag".

— Opzichter-Teekenaar, practisch ervaren. Salaris pl. m ƒ80 per maand. Brieven, onder lett. H J, aan het Bureau van dit Blad. (Zie advert. in no. 30.)

— Ervaren Opzichter. Bij den dienst van weg en werken der Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij Exploitatie op Java. Aanvangssalaris f175 'smnands. Bezit van een diploma van Opzichter van 's Rijks Waterstaat hier te lande, of van een daarmede gelijkwaardig diploma strekt tot aanbeveling. Sollicitatiën, met opgave van tegenwoordigen werkkring, van leeftijd en van hoogrootheik van het gezin en met overlegging van afschriften van bewijsstukken, worden ingewacht ten kantore der directie, Jan Pieterszoon Coenstraat 4, 's Gravenhage.

— Twee Bekwame Machine-Bankwerkers bekend met montage van drijfwerk en machines, aan de Leeuwarder Stoom-Cartonfabriek te Leeuwarden

— Bekwaam Meubel-Teekenaar. Het maken van gekleurde schetsontwerpen vereischte. Brieven, onder lett. H G 803, aan het Bureau van het „N. v. d. D"

— Monteur, practisch werkman, als chef van tractie en atelier bij een stoomtram op Java. Aanvangssalaris ƒ 200 's maands. Brieven, met opgave van antecedenten, leeftijd, godsdienst enz., te adresseeren onder No. 11721, aan het Bureel van „Het Vaderland", te 's Gravenhage.

Bouwkundig-Opzichter, practisch ontwikkeld, als meesterknecht. Brieven, met volledige opgaven, onder No. 2558, aan het Bureau van de „Haagsche Courant".

— Hoofdleeraar der afdeeling A (schilderen), belast met de leiding van het onderwijs in handteekenen, boetseeren en schilderen en een Hoofdleeraar der afdeeling B (bouwkunst), belast met de leiding van het onderwijs in bouwkundig teekenen en aanverwante vakken, beiden aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam Aan elk dezer betrekkingen is eene jaarwedde verbonden van ƒ 3000 tot ƒ 3500. Brieven vóór 10 Sept. e. k. aan den directeur. (Zie adv. in dit No.)

— Teekenaar, grondig bekend met kunstsmeedwerk. Brieven, met verlangd salaris enz., aan het Bureau der „N. R. Crt."

— Bouwkundig-Teekenaar (P G.) Practische ervaring strekt tot aanbeveling. Salaris naar bekwaamheid. Brieven aan het Bureau der „N. R. Crt."

— Directeur der Gasfabriek en der Bronwaterleiding te Schoonhoven, met 1 Sept. e. k, onder nader te bepalen voorwaarden. Sollicitatiestukken worden spoedig ingewacht bij den burgemeester, terwijl persoonlijke kennismaking gewenscht wordt.

— Teekenaar-Constructeur aan een constructiefabriek, in staat zelfstandig te werken en berekeningen te maken. Brieven, met opgave van leeftijd en vroegeren werkkring, onder lett. V 337, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Ingenieur met veel practische ervaring, tegen een flink salaris, aan een bestaande Machinefabriek De vereischten zijn: grondige kennis van het machinevak, ketelmakerij en toestellen voor het gasbedrijf. Brieven, onder lett. V 336, Bureau „Vraag en Aanbod" te Deventer.

— Gemeente-Bouwmeester te Terneuzen. Sollicitatiën op gezegeld papier vóór 25 Aug. a. s. aan den burgemeester J. A. P. Geill.

— Waterbouwkundig Opzichter, bekwaam en ervaren, goed kunnende teekenen en vlug detailleeren, bij een waterbouwkundig kunstwerk. Salaris naar bekwaamheid. Brieven, onder No. 332, aan den boekhandelaar J. Waltman Jr., te Delft.

— Drie District-Inspecteurs der spoorwegdiensten. Zij, die in het bezit zijn van het diploma van werktuigkundig ingenieur van de Polytechnische School te Delft, zullen bij voorkeur in aanmerking komen. Minimum jaarwedde ƒ 2000, benevens een vast abonnement als vergoeding voor bureaukosten, schrijfloonen enz. van ƒ 400 's jaars, terwijl als vergoeding voor reis- en verblijfkosten bij dienstrijzen kan worden gedeclareerd in de 3e kl. van het tarief. Zich bij gezegeld en vrachtvrij adres te wenden tot den raad van toezicht te 's Gravenhage, vóór 1 Sept. e. k

— Directeur der Gemeente-Gasfabriek te Edam. Aanvangssalaris ƒ1200, met genot van vrije woning, vuur en licht. Aanmelding, bij gezegeld verzoekschrift, vóór 17 Aug. a. s. bij den burgemeester.

— Leeraar voor het onderwijs in de 6e klasse der afdeeling Bouwkunde aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage, tegen 1 Oct. a. s. Volkom op de hoogte van het detailleeren van onderdeelen van bouwwerken, als: hoofdingangen, uithouwingen, gevels, vestibules, hoofdtrappen en de verschillende stelsels van gewelven. De lessen, van 1 Oct. tot ultimo Maart, elken Maandag, Dinsdag en Woensdagavond, van 6½ tot 9½ uur. Salaris ƒ 250 Sollicitatiën, met inzending van teekenwerk, bij den directeur vóór 1 Sept. a. s.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging Ruischstraat 94, Amsterdam

7 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, ƒ60—ƒ125 'smaands.
3 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33—43 j., ƒ 80—ƒ95 'smds.;
5 Bouwk. teek., 20—23 jaar, ƒ45—ƒ70 'smaands.
1 Waterbouwk. opzichter, 21 jaar, ƒ 55 per maand.
2 Werktuigk. teek., 20—22 jaar, ƒ25—ƒ45 'smaands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 23 Augustus 1902. No. 34.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

DE TENTOONSTELLING TE TURIJN.

I.

Turijn ligt wat uit den weg, die de reizigers gewoonlijk nemen. Alleen wie door den Mont-Cenis naar Italië gaat, komt er langs. En daar de stad in de kunst, waarom het den bezoeker van het zuiden in den regel te doen is, geen bijzondere beteekenis heeft, wordt zij niet zooveel bezocht als andere plaatsen.

Toch valt Turijn mede. Het is wel niet zulk een echt Italiaansche stad als andere, maar haar ligging aan de Po, met heuvelen en bergen aan de overzijde is niet minder schoon, dan die van Florence.

Turijn is, wat zijn aanleg betreft, een stad die het hart van iederen ingenieur moet stelen. Want alle straten kruisen elkaar rechthoekig; Baedeker zegt, dat deze aanleg al sinds de oudheid bestaan heeft, maar dat hij pas in de 17e eeuw consequent werd doorgevoerd.

Van het station leidt een rechte straat naar de Piazza San Carlo, een vierkant plein met arcades er om heen, en in het midden het bijzonder geslaagde ruiterstandbeeld van Emanuel Philibert. De Italianen handhaven door deze standbeelden hun naam als beeldhouwers. Man en paard zijn in levendige beweging; de 16e eeuwsche vorst is geharnast voorgesteld terwijl hij zijn degen in de schede steekt. Ook de reliefs van het zeer eenvoudige voetstuk zijn goed geslaagd.

Als achtergrond voor het beeld dienen twee zeventiende-eeuwsche kerken, die de Via Roma insluiten. Het zijn goede werken uit den Baroktijd, van welke de noordelijke een eigenaardig bekroonde klokkentoren heeft.

Hier in de buurt is het museum, dat in het door Guarini gebouwde College der Jezuiten gevestigd is. Guarini staat bekend als de meest baroque meester, dien de 17e eeuw heeft opgeleverd. Maar de duivel is nooit zoo zwart, als hij wordt afgeschilderd. En het zou niet te verwonderen zijn, wanneer degenen, die Turijn nu om de tentoonstelling van „nieuwe" kunst bezoeken, in Guarini een man zagen, die als een „novateur" in zijn tijd moet worden aangemerkt. Maar wat waren die veelgesmade Barok-meesters toch een artisten! Hoe breed en ruim wisten zij niet een plattegrond te ordonneeren! Voor dien grootschen aanleg neemt men heel wat grilligheden op den koop toe.

Gelijkstraats vindt men oudheden. Vooral de zaal met Egyptische beelden is belangwekkend. Een obelisk, natuurlijk geen groote, staat daar in het midden overeind. Op de verdieping is de Pinacoteca gevestigd. Daar zijn wel fraaie stukken. Van Macrino d'Alba een madonna, krachtig van colorriet; van Memling de Zeven Weeën van Maria, een wonder van fijnheid, de reliekkast te Brugge nabijkomend door de fraaie compositie der groepen; van Velasquez een portret van Pilips IV. Het mooist van alles is de vermaarde schilderij van Anton van Dijck, de drie kinderen van Karel I van Engeland voorstellende. Het oudste kind staat links, met de hand op den kop van een hond; de twee anderen vormen een groep rechts. Zoowel wat kleur als teekening aangaat behoort het werk tot de beste van den meester. Dat de schilderij uit Van Dijck's lateren tijd afkomstig is, merkt men alleen aan de handen, die, met haar lange vingers, volstrekt geen kinderhanden zijn.

Nu verlaten wij het museum om het Palazzo Carignano in oogenschouw te gaan nemen. Het is van Guarini en doet dien meester al weder van een zeer gunstige zijde kennen. Beneden heeft de gevel arcades, hooger groote boogvensters. De middenrisaliet wordt ingesloten door gekoppelde zuilen, een motief, waarvan de moderne Fransche kunst dikwijls gebruik heeft gemaakt.

Door een winkelgalerij komen wij nu op de Piazza Castello, waar het Palazzo Madama in de eerste plaats onze aandacht trekt. Als men dit paleis van de zijde der Via Roma ziet, dan denkt men, dat het uit de 18e eeuw is; maar loopt men om het gebouw heen, dan blijkt het, dat de Barok-gevel voor een 13e eeuwsch kasteel geplaatst is, hetwelk echter in den loop der tijden veel van zijn oorspronkelijke gedaante heeft verloren.

Achter dit paleis ligt het Palazzo Reale, dat in 1660 begonnen, met zijn grooten „Cour d'honneur" aan Fransche gebouwen van dien tijd herinnert. Men wordt in dit paleis door tal van zalen geleid, allen vol vergulde meubelen, meest in Empire stijl en waar kristallen kaarskronen van de zolderingen afhangen. Dit schijnt nu eenmaal bij paleizen te behooren; maar van den smaak bij vorsten geeft het geen hoogen dunk. Het meest merkwaardige is de wapenzaal. Daar ziet men tal van ridders te paard, bekleed met wapenrustingen, die op de keurigste wijze versierd zijn.

Tegen het paleis is de Duomo aangebouwd, een werk, dat Meo del Caprino ontworpen heeft, en dat in 1498 veltooid werd. Deze architect was een Florentijn, en een volgeling van den bekenden Leone Battista Alberti. De kerk is een overwelfde basiliek, met een bijzonder fraaien gevel. De strenge richting van Alberti uit zich hier door de gekoppelde Toskaansche pilasters, die in de prachtlievende 15e eeuw maar hoogst zelden toepaassing vonden. Den invloed van Santa Maria Novella te Florence verraden de groote klauwstukken, waardoor de verbinding tusschen middenbeuk en zijbeuken werd bewerkstelligd. Zijn de hoofdlijnen van den geheel in marmer opgetrokken gevel, die door een fronton gedekt wordt, dus eenvoudig, aan de drie portalen uit zich de rijkdom, waarmede de beeldhouwers toen de onderdeelen van gebouwen plachten te versieren. Het reliefwerk doet hier niet voor dat der bekende portalen van de kathedraal te Como onder.

Achter het koor der kerk heeft Guarini in het laatst der 17e eeuw de Cappella del Santissimo Sudario gebouwd, die in haar geheel aan de kappellen naast Santa Maria Maggiore te Rome doet denken. Hier wordt de zweetdoek van Christus bewaard, die onlangs in de tijdschriften werd afgebeeld, omdat men er het beeld van den overledene op meende te zien. Carlo Alberto heeft in de kapel een aantal gedenkteekenen doen plaatsen, die geen kunstwaarde hebben.

Niet ver van de kathedraal treft men het Palazzo delle Torri aan, een gebouw van gebakken steen uit de 8e eeuw, welks hoofdgevel, in den trant der Romeinsche poort te Verona, door bogen en pilasters met hoofdgestellen versierd is. De torens aan de wederzijden hebben een zestienhoek als plattegrond, en worden door kanteelen bekroond. Het bouwwerk is door de Longobarden opgetrokken.

Is dit alles oude kunst, ook de hedendaagsche heeft zich te Turijn een monument willen stichten hier in de buurt. Dat gedenkteeken is de Mole Antonelliana, in 1803 door den architect Antonelli als Synagoge begonnen, doch nu als een museum voor Victor Emanuel bestemd. De bouwmeester schijnt een geestverwant van den Brusselaar Poellaert geweest te zijn, en even als deze in het gigantische zijn kracht gezocht te hebben. Het monument vertoont zich als een kwadraat, door galerijen omgeven en door een vierkanten koepel gedekt, die zeker een hoogte van 100 M. bereikt. En op dien koepel is een toren geplaatst, die zeker 70 M. hoogte heeft, zoodat de Keulsche domtorens hier misschien nog overtroffen worden.

De hoogte treft den beschouwer niet, als hij bij het gebouw staat. Maar als men de Piazza Vittorio Emanuele opwandelt en de fraaie brug over de Po overgaat, dan ziet men het gevaarte boven alles uitsteken.

Tegenover de brug ligt de kerk „Gran Madre de Dio", een navolging van het Pantheon te Rome, in het begin der 19e eeuw gebouwd, en wat droog, doch overigens wel imposant. De Po doet hier aan de Arno te Florence denken. Het snelstroomende water wordt door stuwen op een zeker hoogtepeil gehouden.

Van de brug heeft men een prachtig gezicht op den Monte dei Cappucini, een begroeiden heuvel met een klooster er op. Men gaat met een funicolare naar boven; de monniken zijn er niet meer, en hun klooster dient nu voor „Alpine-Tentoonstelling". Van deze hoogte geniet men een heerlijk vergezicht op de stad, waarboven de „Mole" als een reusachtige Pickelhaube uitsteekt. In het verschiet vertoonen zich de besneeuwde Alpen.

De monniken hebben een fraaie plek voor hun klooster gekozen. En door Meo del Caprino deden zij een koepelkerk bouwen, die met de beste werken in den geest van Bramante van Noord-Italië kan wedijveren. Het geheel herinnert aan het Santuario della Madonna te Crema. Maar het middendeel is hier niet rond, doch achtkant, terwijl de kapellen aan de vier zijden meer beteekenis hebben. De details zijn eenvoudig, maar edel.

Als wij nu aan de andere zijde den heuvel afdaalden, en de kettingbrug overgingen, zouden wij op het tentoonstellingsterrein komen. Doch alvorens ons aan de nieuwe kunst te wagen, bezoeken wij eerst een schoon werk van de oude, namelijk de beroemde Superga. Een stoomtram en een funicolare brengen ons daarheen.

Als iemand nog, na te Rome met de werken van Galilei en Fuga kennis gemaakt te hebben, er aan twijfelen mocht, of Italië in de 18e eeuw groote bouwmeesters heeft bezeten, dan zal hij, na de Superga gezien te hebben, dien twijfel wel laten varen. Filippo Juvara, die ook den koepel te Como gebouwd heeft, schiep hier een werk, waarbij Michelangelo's St. Pieterskoepel u in de herinnering komt.

Bijzonder gelukkig is de verhouding tusschen den koepel en het daarvoorgebouwde Korinthische peristylium met zijn terrassen. En de beide torens ter wederzijden, die de zijvleugels bekronen, en den overgang naar de kloostergebouwen vormen, geven een zoo pikante tegenstelling, dat men begrijpen kan, hoe de bouwmeester der Amsterdamsche St. Nicolaaskerk aan de Prins Hendrikkade zich daardoor heeft laten inspireeren.

Ook hier is het vergezicht weer prachtig, en daar men zeshonderd meter boven de Po is, aanschouwt men van de Alpen veel meer, dan op den Monte dei Cappucini.

Turijn levert heel wat meer kunstgenot, dan men zou verwachten. Zelfs nabij het tentoonstellingsterrein wacht den reiziger nog een verrassing in het Palazzo del Valentino, waar nu de Polytechnische School gevestigd is. Dit gebouw, met zijn hooge leien daken, draagt eer een Fransch, dan een Italiaansch karakter. Zeer eigenaardig is de toepassing van pavil-

joens, zooals die ook bij vele Fransche kasteelen voorkomen.

Zelfs de details zijn volstrekt niet Italiaansch, maar zweemen naar den stijl van Lodewijk XIII, of schoon het gebouw toch pas uit het laatst der 17e eeuw afkomstig is. Ook het plan, met een „cour d'honneur" in het midden, die aan een zijde open is wijkt geheel af van de gesloten binnenplaatsen, die anders aan gene zijde der Alpen steeds voorkomen.

Het is in het park bij dit paleis, dat de tentoonstelling plaats vindt. De plek is fraai gelegen aan de Po, met den Monte dei Cappucini als achtergrond.

Toen wij voor den ingang stonden lazen wij nog eens het prospectus, dat verleden jaar door de aanstichters der tentoonstelling werd verspreid.

„Daar deze tentoonstelling", zeiden die heeren, „niet moet gelijken op de reeds zoo dikwijls herhaalde, zullen er geen reproductiën van reeds bekende stijlen, noch voortbrengselen, eenvoudig van nijverheid, ontbloot van een artistiek cachet, worden toegelaten. Zij zal slechts geopend zijn voor orgineele proeven, strevende naar de artistieke vernieuwing van den vorm. Aan de inzenders de grootste vrijheid latende in hunne scheppingen, gelooven wij dat het noodig is, hun aandacht te vestigen op de bepalingen van het programma. Het is er niet om te doen veel voorwerpen van verschillend karakter te vereenigen, maar wel een decoratief geheel tot stand te brengen, in overeenstemming met den geest van het moderne leven. Slechts oorspronkelijke voortbrengselen zullen worden aangenomen, voor zooverre daaruit blijkt een beslist streven om tot nieuwe vormen te komen."

Dat was het streven van „l'Esposizione d'Arte decorativa moderna". Maar wie de Italianen kent, twijfelde of dat programma wel tot uitvoering gebracht zou worden.

En het moet maar aanstonds gezegd worden, het is niet tot uitvoer gekomen. Want ofschoon er wel dingen zijn, die van een beslist streven om tot nieuwe vormen te komen blijk geven, deze verdrinken in een zee van middelmatigheden.

Daarbij komt nog, dat wie in Italië de kunst van de Renaissance genoten heeft, (waarvan zelfs Turijn, al is het geen der rijkstvoorziene steden, toch nog zooveel bezit), niet in de rechte stemming is om de scheppingen dezer nieuwste kunst te genieten.

De hedendaagsche Italianen kunnen van wat door het buitenland ingezonden werd, nog wel wat leeren, want hun eigen afdeeling is de zwakste van allen. Dat zij reeds vroeger tot dit besef kwamen, bewijst wel de reconstructie van een middeleeuwsch Italiaansch kasteel, die zij aan den oever van de Po deden verrijzen, om den bouwmeester te doen zien, welke schilderachtige effecten in den ouden tijd bereikt werden, en hoe weinig middelen noodig zijn, om dit resultaat te bereiken.

De voorpoort der tentoonstelling is zonderling genoeg. Men denkt zich twee pagoden, door tinnen gekroond, en onder deze tinnen van wijduitstekende luifels voorzien. Een vergelijking met reusachtige paddestoelen of regenschermen ligt voor de hand. Tusschen deze pagoden is een velum uitgespannen.

Het hoofdgebouw is niet minder ongewoon opgevat. In het bijzonder de middenpartij trekt de aandacht. Als geheel herinnert de opvatting aan die der moderne Weeners, als Wagner en Olbrich. Het motief is dat van den veelhoekigen koepel, zooals dat door de meesters der Renaissance zoo dikwijls is toegpast. Maar 't motief is hier op zeer eigenaardige wijze gevarieerd. Een vergelijking bijvoorbeeld met Santa Maria della Salute te Venetië kan dit aantoonen.

Verheft de koepel te Venetië zich boven een breeden en goed geëvenredigden benedenbouw, te Turijn staat hij dadelijk op den grond, wat hem iets zeer gedrukts geeft. Heeft Longhena de Consoles, die den tambour steunen, te Venetië sierlijke vormen gegeven, d'Aronco maakte ze te Turijn zoo plomp mogelijk. Wist de eerste door een lantaarn zijn koepel op fraaie wijs te bekronen, de tweede heeft geen lantaarn gemaakt, doch halverwege de calotte luifels uitgespannen, die door reusachtige op de consoles geplaatste vrouwenfiguren worden gedragen. En soortgelijke luifels bracht hij ook lager tusschen de consoles aan.

Het hoofdgebouw, even als al de andere gebouwen, heeft een ijzeren geraamte, dat met staff en gips bekleed is. In de versierinven is Neogrec met Barok vermengd. Van verlevendiging door kleur is bijna geen gebruik gemaakt. Alleen eenig verguldsel is hier en daar te zien.

Het hoofdgebouw bevat de meeste inzendingen. De kleine gebouwen zijn gevuld met de tentoonstelling van Oostenrijk, en met enkele inzendingen van minder beteekenis.

Het plan van het hoofdgebouw is zoo, dat van de middenhal straalvormig de galerijen uitgaan; er is dus een zelfde systeem gevolgd als bij de Weener Tentoonstelling van 1873. De stralen zijn, op zeer verschillende wijzen, met elkander in verbinding gebracht, en het is niet gemakkelijk, op de tentoonstelling zijn weg te vinden.

Natuurlijk gaat de Nederlander het eerste de afdeeling van zijn vaderland opzoeken. Hij vindt die rechts van den hoofdingang, tusschen de stralen van Frankrijk en Amerika ingevoegd en aan de buitenzijde grootendeels door de afdeeling Hongarije begrensd.

De toegang is door de afdeeling Frankrijk. Men komt eerst in een ruimte, behangen met tapijten van Stevens; hier is porselein van Rozenburg, aardewerk van Thooft en Labouchère te Delft, tentoongesteld, terwijl in de ramen gebrand-schilderd glas van Schouten te Delft een plaats vond. De inzendingen dezer firma's zijn dezelfde, waarmede zij te Parijs zooveel welverdiende eer behaalden. Er is hier inderdaad veel nieuws, zoo wat opvatting als techniek betreft, te vinden. Maar voor overdrijving heeft men zich wijselijk gewacht.

Een geheel anderen indruk maakte het paviljoen van „Arts and Crafts" in den Haag, dat, naar de zijde van den hoofdingang, tusschen de stralen van Frankrijk en Amerika is ingebouwd.

Het vertrek gaat door voor een „hall", en is dus, als geheel on-Hollandsch motief, wel in overeenstemming met de Haagsche inrichting met haar Engelschen naam.

Maar men moet al een zeer excentrieken Engelschman zijn, om zich in zulk een vertrek behagelijk te gevoelen.

Reeds de toegang naar het vertrek, met haar schuine deurposten, en de ramen met het gele kathedraalglas, (dat sedert het museum Suasso geopend werd, zoo algemeen gezocht is geworden) daarnaast, maakt een allervreemdsten indruk, vooral daar al het houtwerk porceleinwit werd geschilderd.

De „hall" heeft een zoldering van moer- en kinderbalken, een motief, dat niet bepaald nieuw is. Maar wel nieuw zijn de stijlen, onder de moerbalken geplaatst, die, over hun benedenste helft achtkant, van boven vierkant gelaten zijn. Ook al dat houtwerk is wit geverfd.

Maar het vreemdste van alles is de schouw. Om haar zich voor te stellen, denke men zich vier teakhouten

stijlen, schuins tusschen vloer en plafond geplaatst, min of meer gelijk een heistelling. Halverwege de beenen van die stelling is een latei gemaakt, dat in plattegrond een half ovaal vertoont. En daarop is de boezem gemetseld in den vorm van een halven afgeknotten kegel, met een ovaal grondvlak. De schouw is met tegels en een haardplaat bezet. De latei werd met gedreven koperen platen beslagen.

Ter wederzijden van den schoorsteen zijn ramen gemaakt, die weder met geel kathedraalglas werden gevuld. Over de lambriseering valt niets te zeggen. Maar wel over het meubel in het midden van het vertrek, dat tafel en stoel aan één stuk is! Gemakkelijker kan het al niet. De overige meubelen zijn stoelen, een klok en enkele kleinere zaken. De wanden prijken met ergmoderne decoratieve beschilderingen. Het geheel is zoo ongezellig en zoo on-Hollandsch, dat het den Italianen al een zeer vreemden indruk van ons lieve vaderland moet geven.

Veel beter is de kamer van „Onder den Sint Maarten". Bepaalde gezelligheid vindt men hier nu ook wel niet, maar alles is tenminste eenvoudig gehouden, en geen poging is gedaan, om door opzettelijke dwaasheden de goê gemeent te verbazen.

De eetkamer van Hillen, door Berlage ontworpen, kent men van de tentoonstelling te Parijs. Het Binnenhuis te Amsterdam heeft ingezonden verschillende meubelen, lampen en tapijten, in den soberen, misschien wel wat al te primitieven trant, die deze inrichting, sinds het heengaan harer vroegere medewerkers, blijft huldigen.

Batiks van Deysselhof, het bekende werk van Amstelhoek, een relief van Zijl, fraaie vazen van Colenbrander, bindwerk, aanplakbiljetten, ziedaar wat verder in de Nederlandsche afdeeling het belangrijkste is.

De Nederlandsche afdeeling maakt, als geheel een goeden indruk. Alleen de zaal van „Arts and Crafts" valt uit den toon, omdat daar allerlei gewilde zonderlingheden zijn, die misschien uit een oogpunt van reclame verdedigd kunnen worden, maar die met kunst of kunstnijverheid niets hebben uit te staan.

Duitschland heeft een zeer groote inzending; de Engelschen en de Franschen namen maar in betrekkelijk kleinen getale deel. De Secession te Weenen heeft zich geheel onthouden.

In de Engelsche afdeeling nemen de Schotsche kunstnijveraars de eereplaats in. Hun werk, meestal zeer eenvoudig van lijn, komt in vele opzichten overeen met dat, dat de beste Nederlanders tegenwoordig maken. Een zekere zwaarmoedige plompheid is soms hinderlijk, maar bij de meubelen treft men er ook aan, die, wat eenvoudige bevalligheid betreft, het beroemde werk der Engelsche makers uit het laatst der 18e eeuw opzijde streven.

De teekeningen, ontwerpen en verluchtingen van Walter Crane zijn in den laatsten tijd buiten Engelang genoeg bekend geworden. De hooge dunk, die velen van dezen kunstenaar koesterden, is na die kennismaking niet gebleven. Crane heeft een te groote gemakkelijkheid van werken; serieuze studies maakt hij blijkbaar niet en dit geeft aan wat hij doet in den regel iets oppervlakkigs, om niet te zeggen ondoordachts.

Het Guild of Handicraft heeft meubelen, metaalwerk, versieringen en textiele kunst tentoongesteld. In deze werken is het vasthouden aan de traditie zeer opmerkelijk. De ontwerpers, die in den regel tevens de uitvoerders zijn, hebben niet gepoogd, nieuwe vormen opzettelijk te bedenken, maar zij nu eens bij de Gothiek, dan weer bij de Renaissance ter school gegaan. Niet dat men ergens slaafsche navolging zou vinden. Daarvan is nergens sprake, maar overal hebben de werken iets dat aan archaisme doet denken, en dat men in dezen modernen tijd niet zoeken zou Het streven en voelen dezer Engelschen komt over een met dat van Berlage en zijn volgelingen. De invloed van Ruskin en Morris bespeurt men hier duidelijker dan bij andere scholen van gebruiks-kunstenaars.

Ook is het opmerkelijk, dat, hoeveel archaisme hier tentoongespreid wordt, toch de practische bruikbaarheid nimmer uit het oog werd verloren. En de vakman zal bewonderng gevoelen voor de uitstekende en zaakkundige wijze, waarop alles bewerkt is.

Dit laatste treft te meer, omdat de uitvoering bij onze nieuwe-kunstmannen in den regel het zwakke punt is.

In een slotartikel zullen wij nog enkele andere inzendingen met een kort woord bespreken.

VENETIË.

Het schijnt thans zoo goed als zeker te zijn, dat de Campanile van S. Marco zal worden herbouwd, geheel in denzelfden vorm, als hij zich nog voor korten tijd vertoonde, met uitzondering natuurlijk van de gebreken des ouderdoms, die hem ten val brachten

De directeur van de onderzoekingen op het Forum te Rome, Boni, heeft verklaard, dat de opruiming der puinhoopen twee maanden zou duren.

Men verzamelt alle overblijfselen, die nog bruikbaar zijn. Wat de loggetta betreft, de beroemde bronzen hekken van Antonio Gai, gegoten in 1750, zijn, volgens de berichten, verloren, ovenals twee bronzen beelden. Maar men bezit nauwkeurige afbeeldingen er van met alle vormen en afmetingen vervaardigd door de leerlingen der Akademie.

De weder-opbouw zal vijf jaar vereischen: een voor de fundamenten, drie voor den toren zelf en een voor het klokkenhuis. De kosten zullen drie millioen lire bedragen.

Angstvallig zal men verzamelen en bewaren alles, wat van het oude nog bruikbaar blijkt opdat de nieuwe toren toch maar zooveel mogelijk gelijken zal op den ouden. En vooral wat van die bronswerken

bericht wordt is een groote geruststelling voor degenen, die meenden, dat zij nu onherstelbaar verloren waren.

Men heeft de opmetingen en teekeningen maar minutieus na te peuteren, dan kraait er over eenige jaren geen haan meer naar of men echte dan wel namaakkunst voor zich heeft.

De komende geslachten zullen daar misschien nog minder om geven dan het tegenwoordige en de Venetiaansche hotelhouders zullen in hun rekening niet bemerken, dat de toevloed van vreemdelingen er iets door vermindert.

Het is anders wel een treurig brevet van onvermogen, dat door het besluit tot weder-opbouw aan de bouwkunstenaars wordt uitgereikt, aan de bouwmeesters van het land, dat in rijkdom aan kunstwerken uit alle tijdperken met geen land der wereld te vergelijken is.

Zou werkelijk de plant, die daar eeuwen aan eeuwen herhaaldelijk gebloeid en rijke vrucht gedragen heeft nu voor goed zijn uitgebloeid, of zou de dorre stronk nog eenmaal opnieuw uitbotten en tot nieuwen wasdom komen?

Het kan zijn, dat volgende geslachten dit beleven;

thans is er nog weinig uitzicht op nu men zijn heil zoekt in het importeeren van 't allernieuwste van buiten en tegelijkertijd in angstvallig namaken van het oude.

Achter piëteit voor de oude vormen verschuilt zich de onmacht, om iets evengoeds of beters te maken dan de voorgeslachten nalieten.

De bouwmeesters der Renaissance zouden het denkbeeld ver van zich geworpen hebben en zouden, steunende op eigen kracht, aan het werk getogen zijn met het vaste voornemen, de voorgeslachten te overtreffen en iets te leveren, dat het oude in de schaduw stelde.

En dat zou hun ook wel gelukt zijn en daardoor zou de spijt over het verlies van het oude kunstwerk bij de aanschouwing van het nieuwe uitgewischt zijn.

Thans zal men dat verlies blijven betreuren en bovendien een ergernis in het leven roepen, die bij de aanschouwing telkens opnieuw dat verlies zal doen gevoelen.

Nog één middel zou men kunnen beproeven, om dit te voorkomen, ofschoon de uitkomst zeer onzeker is.

Een internationale prijsvraag met een programma, dat de grootst mogelijke vrijheid voor de oplossing laat.

Misschien dat dan blijkt dat in een vergeten hoekje van de wereld een artiest leeft, bezield met den ouden kunstenaarsgeest, begaafd het het fijne gevoel en de groote kunstvaardigheid, die alleen in staat zijn het verlies, dat de Lagunenstad geleden heeft op een hare tradities waardige wijze te herstellen.

Wanneer een dergelijke oplossing niet te vinden is, ware het dan werkelijk niet beter te gedenken, dat alles wat bstaat bestemd is om te gronde te gaan, en dus de wederopbopw achterwege te laten. Reeds dadelijk na het ongeval zijn reeds stemmen opgegaan tegen wederopbouw.

En ook heeft o. a. Otto Wagner te Weenen als zijn meening te kennen gegeven, dat geheel Venetië langzaam maar zeker zijn ondergang tegemoet gaat.

Zal men dien ondergang kunnen keeren, door telkens vernieuwen van hetgeen verloren gaat?

Uit een oogpunt van kunst gelooven wij, dat men daardoor niet anders bereiken kan dan dat die ondergang te spoediger en te zekerder zal plaats hebben.

ORIENTATIE VAN KERKEN.

In een der laatste nummers van het „Handelsblad" vonden wij het volgend bericht.

Sterrekunde en geschiedenis.

Te Göttingen is de vorige week de jaarlijksche vergadering gehouden van de Astronomische Vereeniging. Prof. Oudemans, van Utrecht, werd als bestuurslid herkozen. Van de vele voordrachten en mededeelingen stippen wij een merkwaardige geschiedkundig-sterrekundige bijdrage aan van prof. Charlier uit Lund (Zweden), nl. over de wijze, waarop men den leeftijd van sommige oude kerken kan berekenen. Als het terrein het toeliet, werd de kerk namelijk zóó gebouwd, dat de lengteas, van het altaar naar den hoofdingang, gekeerd was naar het punt waar de zon opging op den dag van den heilige aan wien de kerk gewijd was. Reeds bij de oude Egyptenaren was zoo iets gebruikelijk: zoo zijn de Isis-tempels gericht naar het opgangspunt van de ster Sirius. In den Juliaanschen kalender gaan alle dagteekeningen in 128 jaren een dag terug. Nu wijst de as der St. Laurentiuskerk te Lund naar een punt waar thans de zon op 4 Augustus opgaat, terwijl 10 Augustus de dag van dien heilige is. Een verschil dus van 6 dagen, waaruit volgt dat 6 × 128 jaren geleden of in 1134 de kerk gebouwd is. Dat komt overeen met de oude oorkonden, die het jaar 1146 aangeven. Het verschil van 12 jaren laat zich hieruit verklaren, dat eerst 128 jaren een vollen dag afwijking geven.

Reeds Alberdingk Thijm had, in zijn „De Heilige Linie" zich met dit onderwerp bezig gehouden. Wij lezen daar het volgende:

„Sommige middeleeuwsche kerken wijken min of meer van de oostelijke richting af. De Nieuwe of St. Catharinakerk hier te Amsterdam neigt naar het Noorden (ongeveer N. O. ten O.); de kapel of Heilige Stede wijkt lichtlijk uit naar 't Zuiden (bijna O. Z. O.); desgelijks de apsis der Oude of St. Nicolaaskerk. Onlangs (1858) heeft de bekwame oudheidkundige dr. H. Otte over dit punt een onderzoek ingesteld. Er is aan zijne beweringen, bij den huidigen stand der wetenschap, nog niet veel toe te voegen. Ziehier den hoofdinhoud zijner mededeelingen: Een der bekendste kerkbouwbizonderheden is de richting van het choor naar het Oosten, die bij schier alle oude kerken als regel geldt. Evenwel zijn er op dezen regel inzooverre talrijke uitzonderingen, als de as veler kerken meer of minder van de juiste West-Oostelijke richting afwijkt.

„Johannes Beletti, een liturgist, die omstreeks 1150 te Parijs woonde en Rektor was der Hoogeschool schrijft uitdrukkelijk voor, overeenkomstig de leer des H. Isidorus, de kerklinie naar het Oosterpunt te bepalen, maar hij zegt dat er velen zijn, die opzettelijk de lengte-as naar het punt van zonsopgang in het zomersolstitium regelden en derhalve eene N. O. bouwlijn aannamen. Durandus schrijft hem, 100 jaar later, dezelfde opmerking na, maar zegt niet, of zij, die van de rechte Oostlinie (der dag- en nachtevening) afweken, zich naar den zomer- of winter-zonnestilstand regelden, of ze derhalve ten voordeele eener Noord- of Zuid-Oostelijke richtingslijn beslissen. In Engeland, waar reeds voor 150 jaar de quaestie besproken werd, heeft men de volgende verklaring aangenomen. Het volk kwam 's avonds vóór het leggen van den eersten steen reeds bij elkaâr; en dat was gewoonlijk de vigilie des feestdags van den Patroon der kerk; men bracht den nacht in geestelijke oefeningen door, en op het oogenblik van den zonneopgang bepaalde men de Oostelijke richting.

Indien deze voorstelling meer dan eene bloote hypotheze der Engelsche archaeologen is, dan zou daaruit het gevolg getrokken mogen worden, dat de juist Oostelijk gerichte kerken in de lente of herfst (bij de dag- en nachtevening) de N. O. gerichte in den zomer, en de Z. O. gelegde in den winter gefundeerd zijn — tenminste als men bij de eerste, die waarschijnlijk wel de meerderheid uitmaken, niet aan een streng vasthouden der liturgische, reeds in de Apostolische konstitutiën meegedeelde voorschriften te denken heeft.

„Den 12n Juli van het jaar 1030 legde Keizer Koenraad II bij zonsopgang den eersten steen aan de Kloosterkerk te Limburg aan de Haardt; daarop begaf de Keizer zich naar Spiers, waar men den grond reeds omgegraven en alles tot de eerste stichting gereed gemaakt had, om nog denzelfden dag den grondsteen van den Keizersdom daar ter plaatse te leggen. De laatste is nagenoeg nauwkeurig gericht — derhalve waarschijnlijk naar uitmeting. Maar de Kloosterkerk te Limburg staat N. O. waards en misschien nauwkeurig naar dat punt des horizonts van waar de

stralen der opgaande zon den morgen van 12 Juli begroetten. De afstand van het opgangspunt der zon van het ware Oosten in het solstitium bedraagt volgens Director August te Berlijn bij een noorderbreedte van 50 graden, thans 38 gr. 17 min. en was, in 't jaar 1000, 12 minuten, d. i. 1/5 graad grooter.

„Wij achten ons geenszins bevoegd, pogingen te doen, om een bevredigende oplossing van de vraag naar de reden der verschillende orientatie te geven! daartoe behoort het ernstig bezoeken en tevens onderzoeken en vergelijken der richting van een groot getal kerken; daartoe behoort het opsporen der stichtingsbizonderheden dier gebouwen."

Men ziet uit deze mededeelingen, dat reeds een halve eeuw geleden de aandacht door Otte gevestigd werd op het feit, dat thans door Charlier blijkbaar als iets nieuws aan het licht is gebracht.

Het komt ons voor, dat Alberdingk Thijm gelijk had, toen hij er aan twijfelde, of men aan de verschillende orientatie wel altijd deze beteekenis moet hechten. Wij zijn het met hem eens „dat niet altijd liturgische redenen, maar het terrein de ombouwing enz. vaak beslist hebben."

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG KONINKLIJK PALEIS.

Voor de internationale ereprijsvraag voor een koninklijk paleis, uitgeschreven door de *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst* bij gelegenheid van de herdenking van haar zestigjarig bestaan, zijn, naar het „Bouwkundig Weekblad" mededeelt, 48 antwoorden ingekomen, als volgt: (het cijfer achter het motto duidt het aantal bijgevoegde teekeningen aan):

Motto: 1. *Celui qui a pensé bien, c'est le vainqueur 10*; 2. *K. P. in cirkel* (monogram) 8; 3. *H W. in ornament* (monogram) 10; 4. *Wapen van Amsterdam* (geteekend) 9; 5. *Rust 10*; 6. *Gretha 3*; 7. *Nil sine labore 9*; 8. *Oranje boven 10*; 9. *S. L. N. 8*; 10. *Noblesse oblige 9*; 11. *Studie 8*; 12. *Labore 10*; 13. *Schetsen 3*; 14. *Nec Aspera Terrent 10*; 15. *Monsalvat 10*; 16. *Koninklijk wapen* (geteekend) 9; 17. *1812—1902 10*; 18. *Drie roode concentrische cirkels 10.*

INGEZONDEN STUKKEN.

SCHIEDAM, 18 Augustus 1902.

M. de R.!

Het artikel in het nummer van uw geacht blad van 16 Augustus l.l. getiteld „de vacature te Schiedam vervuld" geeft mij aanleiding u mede te deelen, dat het in dat artikel besproken raadsbesluit betrekking heeft op de *tijdelijke* voorziening in de vacature van Directeur der Gemeentewerken. Een onderzoek te bevoegder plaatse zou het bewuste artikel wellicht in de pen hebben doen blijven.

Dankend voor de opname dezer regelen.

MR. J. WIJTEMA,
Secretaris van Schiedam.

Gaarne plaatsen wij het bovenstaande, ofschoon wij ons de opmerking veroorloven, dat het ons nog weinig licht verschaft.

Ook al wordt met de genomen maatregelen slechts een *tijdelijke* voorziening in de vacature beoogd, zij blijven ons, minst genomen zonderling toeschijnen.

De geachte inzender zal dan ook zeker velen onzer lezers aan zich verplichten, wanneer hij zich de moeite wil geven de zaak volledig toe te lichten.

Wij houden ons dan ook voor toezending van het stenografisch raadsverslag, voor zoover het op de zaak betrekking heeft, ten zeerste aanbevolen.

Blijkt ons daaruit, dat wij de zaak verkeerd beoordeeld hebben, dan zullen wij dit gaarne erkennen.

Wat de geachte secretaris thans mededeelde is nog niet voldoende, om ons daarvan te overtuigen.

Red.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Te Ingen, bij Tiel, werden dezer dagen bij het aanleggen eener villa, op het landgoed „'t Woud" van den heer J van Westreenen, vier eikenhouten putten blootgegraven met een doorsnede van 80 cM. en een diepte van 1.50 M.

Hierin vond men verscheidene bodems, randen, ooren van aarden vaatwerk uit de 11e eeuw of iets later en uit de 13e en 14e eeuw. Voet en rand eener mengschaal dagteekenen uit den Romeinschen tijd.

Naar de meening, der oudheidkundigen Breukman te Lieden en dr. Jesse te Leiden, hebben de kuipen vermoedelijk tot een bierbrouwerij behoord, die gevestigd was in een groot klooster. De naam der tegenwoordige hofstede, de „Commanderij" herinnert nog aan dien tijd, dat een commandeur van St. Jan dat uitgestrekte klooster bestuurde.

De veronderstelling, dat de putten van veel vroeger dagteekening zijn, vindt wel eenigen grond in de omstandigheid, dat een der putten is vervaardigd van een uitgeholden boomstam. Daarin werd o. a. gevonden een groote slagtand van een everzwijn.

— Door mevrouw Taco Mesdag Van Calcar is, een groot aantal schilderijen, aquarellen en antiquiteiten aan het museum te Groningen geschonken. Deze werken zullen eene verzameling op zich zelf vormen en geplaatst worden in eene afzonderlijke zaal, een zaal Taco Mesdag.

— Naar „De Residentiebode" vernemt, zal de definitieve voorbereiding tot den bouw van het vaste circus te Scheveningen niet lang meer op zich laten wachten.

GRONINGEN. De reeds lang hangende plannen der Groninger typografen, tot stichting van een Gasthuis zullen binnenkort tot uitvoering komen

In eene verleden week gehouden bijeenkomst van het Boekverkooperscollege is het besluit den vorigen Zaterdag door het bestuur van het Zieken- en Pensioenfonds genomen bekrachtigd om, nu vanwege Burg en Weth. vergunning is verkrijgen, met den bouw te beginnen.

Bekend is dat het fonds, onder beheer van het Boekverkooperscollege, eigenaar is van een stuk bouwterrein van ruim 4000 M², liggende aan de Oostzijde van het Verbindingskanaal Damster-Boterdiep.

Zoodra het Gasthuis klaar is, worden leden van 65 jaar en daarboven in de gelegenheid gesteld gratis of tegen billijke vergoeding daar te wonen. Mocht te een of anderen tijd de wekelijksche geldelijke uitkeering beginnen, dan wordt hun daarvan eene vergoeding voor de huur afgetrokken.

De niet door leden betrokken woningen zullen worden verhuurd, doch in de eerste plaats komen de typo's als huurders in aanmerking.

Het Gasthuis zal bevatten 41 woningen, waarvan 6 aan het Verbindingskanaal Damster-Boterdiep met bovenhuizen, terwijl de overige woningen, 35 in getal, daarachter in een vierkant, waartusschen plantsoen, zullen gebouwd worden. Iedere woning zal bevatten voor- en achterkamer met beschoten dak en arkenoel, benevens open grond ter diepte van 3 M., alles roiaal ingericht.

De aanbesteding zal spoedig plaats hebben en het geheel worden uitgevoerd onder beheer van den architect K H. Holthuis, die het plan in December des vorigen jaars heeft ontworpen.

HAARLEM. De aannemer van den bouw der lichtfabrieken, de heer H. Van Rhijn, had inderdijd, als minste inschrijver, bij de becijfering zijner inschrijvingssom vergeten daarop een post te brengen van 850 M³. metselwerk, waarvan de waarde ongeveer f 12,750 bedroeg. Bovendien werd hij tijdens de uitvoering van het werk door tegenspoeden getroffen, niet het minst door de daarbij plaats gehad hebbende werkstaking.

Toen hij nu in het begin van dit jaar aan den Raad vroeg hem voor die tegenspoeden een premie van f 25,000 toe te kennen, stelden Burg. en Weth. voor daarop afwijzend te beschikken, daar de gemeente zich niet met de risico van het aannemersbedrijf kon inlaten.

Op herhaald verzoek van den aannemer stellen Burg en Weth. echter thans voor, hem alsnog een premie van f 12,750 toe te kennen voor bovenbedoelden vergeten post, daar de „waardigheid der gemeente niet gestoogt, dat zij door eene vergissing van den aannemer in het bezit zou komen van werken, welke zij niet betaalt".

Zeer nobele beginselen voorwaar; maar het zou toch wel de moeite waard zijn, eens te onderzoeken of, wanneer de vergissing met de 850 M³. metselwerk niet had plaats gehad, de heer Van Rhijn bij de aanbesteding minste inschrijver zou zijn geweest. Zoo niet, dan zou misschien ten slotte blijken, dat het voorstel van B. en W. minder in overeenstemming was met de waardigheid der gemeente. Men bedenke, dat die waardigheid iets is, waarmee men heel voorzichtig moet omgaan en passe op, dat men haar niet te grabbelen gooit.

'S HERTOGENBOSCH. Toen enkele jaren geleden de gemeenteraad had besloten tot de uitbreiding dezer stad, bestond bij zeer velen de vrees, dat de groote financieele opoffering, die de gemeente zich daarvoor zou hebben te getroosten, niet alleen onevenredig zwaar op de tegenwoordige, maar evenzeer op de toekomstige bewoners zou drukken, wijl men niet geloofde, dat de schuldenlast van verscheiden tonnen gouds, waarmee de gemeente zich ging bezwaren door eenige hectaren — het terrein van uitbreiding beeft ongeveer twintig hectaren oppervlakte — voor bouwterrein in gereedheid te doen brengen, spoedig en beduidend zou kunnen worden gedelgd met het geld van kooplustigen. Die kooplustigen lieten zich dan ook gedurende de eerste jaren werkelijk wachten; zelfs bij publieke veiling wilde de verkoop niet vlotten, en onverholen werd in die dagen door menigeen de roekeloosheid gegispt, waarmede met de gelden der gemeente was gespeeld.

In het jaar 1897 werd het eerste gedeelte van de „zandwoestijn", gelijk het nieuwe terrein vrij algemeen werd genoemd, gekocht voor twee heerenhuizen. Toen kwam er de sigarenfabriek en sedert heerschte daar een ware bouwwoede, ten gevolge waarvan er thans, in plaats van enkele huizen, reeds tal van straten zijn ontstaan en een aanzienlijk deel van de „zandwoestijn" dicht bevolkt is. De paters Capucijnen bouwden er een klooster en eene kerk, en nu wordt er ook eenu parochiekerk gevestigd. Het geheele terrein, dat zich ten westen van de stad van het noorden tot het zuiden er van langs den Dommel uitstrekt, heeft door drie bruggen over de rivier met de oude stad gemeenschap en maakt een zeer gunstigen indruk; de Stationsweg, de Koninginnelaan, de Kloostersingel en meer andere wijken zien er vriendelijk uit, terwijl in het zuiden de Wilhelminabrug en in het noorden de voor enkele maanden geleden voor het publiek verkeer opengestelde monumentale brug, mede ten dienste van de stoomtram St. Oedenrode—'s Hertogenbosch, toegang geeft tot zeer doelmatig gebouwde arbeiderswijken. En geen Raadszitting gaat voorbij, zonder dat er eenige aanvragen tot verkoop van grond worden behandeld.

Zal de naam van burgemeester Luijben, onderwiens bewind Den Bosch watervrij is gemaakt, in de annalen dier gemeente blijven voortleven als die van de Bossche Leeghwater, aan het tegenwoordige hoofd der gemeente, Jhr. Van der Does de Willebois, komt de eer toe met groote volharding, trots veel tegenstand, aan de gemeente eene uitbreiding te hebben gegeven, die niet zal nalaten een gunstigen invloed uit te oefenen op de welvaart en van groot belang is te achten voor den gezondheidstoestand der inwoners.

HENGELOO. Vrijdagmorgen 15 dezer is het nieuwe station alhier in gebruik genomen.

— Aflevering 8 van „De Natuur", uitgave van J. L. Brosse te Utrecht, bevat: De Meezen (Parus L.), door J. Daalder Dz. — De Acoustieke eigenschappen van den electrischen lichtboog (vervolg en slot), door Dr. L. Bleekrode. — De Ruhmer'sche fotografofoon, door J. van der Breggen. Insecteneters en insectenvangers onder de planten, door Dr. A. J. C. Snijders. — De Lichtende Fonteinen op de tegenwoordige Tentoonstelling te Düsseldorf, door H. — De bereiding van Suiker uit Beetwortelen (vervolg en slot), door K. — Natuur- en Werktuigkundig allerlei: — Kunstig dansende olifanten. — Een toestel om koeien te melken. — Dwangvoeding van een Python-Slang. — Het aanbeeld en de vogel van Siegfried op het tooneel. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. Ant. Pannekoek. — Correspondentie. — Boekaankondiging, door Dr. H. J. C

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 Augustus 1902, no. 6351, afdeeling Onderwijs, zijn benoemd voor het tijdvak van 1 September 1902 tot en met 31 Augustus 1903 tot assistenten aan de Polytechnische School te Delft: G. van Iterson Jr., technoloog te Delft, voor de bacteriologie; A. van Delden, technoloog, te Delft, voor de bacteriologie; J. M. G. Scheffer, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de toegepaste natuurkunde; H. ter Meulen, technoloog te Delft, voor de scheikunde; L. C. C. H. Jonkergouw, bouwkundige te Delft, voor de waterbouwkunde; W. A. Pieto, civiel-ingenieur te Delft, voor de beschrijvende meetkunde; N. Koomans, werktuigkundig ingenieur te Delft, voor de beschrijvende meetkunde; H. C Volkers, technoloog te Delft, voor de toegepaste natuurkunde; M. van Breukeleveen, technoloog te Delft, voor de scheikunde; dr. A. S. van Nierop, technoloog te Delft, voor de scheikunde: dr. D. Heinsius, te Delft, voor de scheikunde; G. M. de Jongh Schiffer, technoloog te Delft, voor de scheikunde; A. J. Gouka Jr., mijnen-ingenieur te 's-Gravenhage, voor de scheikunde; F. Keeman, technoloog te Dordrecht, voor de scheikunde; P. D. C. Kley, technoloog te Delft, voor de micro-chemie; J. van Baren, te Delft, voor de delfstofkunde en mijnbouwkunde; E. A. Dougias, te Delft, voor de delfstofkunde en mijnbouwkunde; W. A. Knol, mijnen ingenieur, te Scharsterbrug, voor de delfstofkunde en mijnbouwkunde; A. Bijdebeek, te Delft, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde; J. Z. Risch, werktuigkundig ingenieur, te Delft, voor de kennis van werktuigen en werktuigbouwkunde; L. Couvée, te Delft, voor de burgerlijke bouwkunde; A. Leeflang, te Delft, voor de burgerlijke bouwkunde; H. W. Venker, architect te Delft, voor de burgerlijke bouwkunde; E. J. Bruins, te Delft, voor het handteekenen; A. van der Lee, te Delft, voor de schoone bouwkunde; B. Helwig, te Spijkenisse, voor de waterbouwkunde; H. de Groot, ingenieur bij de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing te Delft, voor het landmeten en waterpassen; en is benoemd voor het tijdvak van 1 September 1902 tot en met 31 Mei 1903 tot assistent voor de delfstofkunde en mijnbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft: dr. J. F. van Bemmelen, leeraar aan het gymnasium te 's-Gravenhage.

— Tot 2e directeur der Leidsche Duinwatermaatschappij (technisch adviseur) is benoemd jhr. J. A. Van Kretschmar van Veen te Hilversum.

VACANTE BETREKKINGEN.

Bericht. — De betrekking van teekenaar-opzichter bij den bouw eener groote villa, aanmelding onder letter E. S., is vervuld.

— Ervaren Hulpopzichter, vertrouwd met timmer- en steigerwerk voor de binnenhaven te Scheveningen. Zich schriftelijk of persoonlijk te richten tot het Bureau van de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (Zie advert. in dit No.)

— Een Directeur, met voldoende vakkennis om als hoofd leiding te geven aan de te onderwijzen vakken, op een jaarwedde van f 600; een Onderwijzer in lijn- en vakteekenen, op een jaarwedde van f 450; een Onderwijzer in handteekenen, op een jaarwedde van f 450, en een Onderwijzer in meetkundig rekenen en beschrijvende meetkunde, op een jaarwedde van f 400, allen aan de Gemeentelijke Teekenschool te Bussum. Sollicitatiestukken worden bij den burgemeester ingewacht vóór 1 Sept. a. s. (Zie advert. in dit no.)

— Bouwkundig Teekenaar (aankomend), geschikt voor bureauwerk Brieven, onder lett. P P, aan den Boekhandel Firma A. Vernout, Warmoesstraat 10, te Haarlem.

— Waterbouwk. Opzichter voor de gemeente Nijmegen, om op nader overeen te komen voorwaarden tijdelijk in dienst te treden bij het maken van een strekdam in de rivier de Waal (baggerwerk, zinkwerk en steengooiing). Brieven, met opgaaf van leeftijd, loopbaan en adressen van aanbeveling, aan den gemeente-architect vóór 2 Sept. a. s. Persoonlijke aanmelding op 3, 4 en 5 Sept. daaraanvolgende.

— Leeraar voor het onderwijs in de 6e klasse der afdeeling Bouwkunde aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage, tegen 1 Oct. a. s., volkomen op de hoogte van het detailleeren van onderdeelen van bouwwerken, als: hoofdingangen, uithouwingen, gevels, vestibules, hoofdtrappen en de verschillende stelsels van gewelven. De lessen, van 1 Oct. tot ultimo Maart, elken Maandag, Dinsdag en Woensdagavond, van 6½ tot 9½ uur. Salaris f 250 Sollicitatiën, met inzending van teekenwerk, bij den directeur vóór 1 Sept. a. s.

— Gemeente-Bouwmeester te Terneuzen. Sollicitatiën op gezegeld papier vóór 25 Aug. a. s. aan den burgemeester J. A. P. Geill.

— Waterbouwkundig Opzichter, bekwaam en ervaren, goed kunnende teekenen en vlug detailleeren, bij een waterbouwkundig kunstwerk. Salaris naar bekwaamheid. Brieven, onder No. 332, aan den boekhandelaar J. Waltman Jr., te Delft.

— Drie District-Inspecteurs der spoorwegdiensten. Zij, die in het bezit zijn van het diploma van werktuigkundig ingenieur van de Polytechnische School te Delft, zullen bij voorkeur in aanmerking komen. Minimum jaarwedde f 2000, benevens een vast abonnement als vergoeding voor bureaukosten, schrijfloonen enz. van f 400 's jaars, terwijl als vergoeding voor reis- en verblijfkosten bij dienstreizen kan worden gedeclareerd in de 3e kl. van het tarief. Zich bij gezegeld en vrachtvrij adres te wenden tot den raad van toezicht te 's Gravenhage, vóór 1 Sept. e. k.

— Directeur der Gasfabriek en der Bronwaterleiding te Schoonhoven, met 1 Sept. e. k., onder nader te bepalen voorwaarden. Sollicitatiestukken worden spoedig ingewacht bij den burgemeester, terwijl persoonlijke kennismaking gewenscht wordt.

— Teekenaar-Constructeur aan een constructiefabriek, in staat zelfstandig te werken en berekeningen te maken. Brieven, met opgave van leeftijd en vroegeren werkkring, onder lett. V 337, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Ingenieur met veel practische ervaring, tegen een flink salaris, aan een bestaande Machinefabriek De vereischten zijn: grondige kennis van het machinevak, ketelmakerij en toestellen voor het gasbedrijf. Brieven, onder lett. V 336, Bureau „Vraag en Aanbod" te Deventer.

— Hoofdleeraar der afdeeling A (schilderen), belast met de leiding van het onderwijs in handteekenen, boetseeren en schilderen en een Hoofdleeraar der afdeeling B (bouwkunst), belast met de leiding van het onderwijs in bouwkundig teekenen en aanverwante vakken, beiden aan de Academie van Beeldende

Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam Aan elk dezer betrekkingen is eene jaarwedde verbonden van ƒ 3000 tot ƒ 3500. Brieven vóór 10 Sept. a. k. aan den directeur. (Zie adv. in dit No. 82 en 84.)

— Teekenaar, grondig bekend met kunstsmeedwerk. Brieven, met verlangd salaris enz., aan het Bureau der „N. R. Crt"

— Bouwkundig-Teekenaar (P. G.) Practische ervaring strekt tot aanbeveling. Salaris naar bekwaamheid. Brieven aan het Bureau der „N. R. Crt."

— Bekwaam Meubel-Teekenaar. Het maken van gekleurde schetsontwerpen vereischte. Brieven, onder lett. H G 803, aan het Bureau van het „N. v. d. D"

Bouwkundig-Opzichter, practisch ontwikkeld, als meesterknecht. Brieven, met volledige opgaven, onder No. 2558, aan het Bureau van de „Haagsche Courant".

— Bouwkundig Opzichter bij de gemeentewerken te Bussum, zoo spoedig mogelijk, voorloopig voor den tijd van één jaar. Salaris ƒ 80 per maand (behoudens goedkeuring van den Raad). Alleen zij, die degelijke bewijzen van bekwaamheid en goed gedrag kunnen overleggen en bekend zijn met het opmeten en in kaart brengen van wegen, komen in aanmerking. Br. vóór 30 Aug. a. s. aan het Gemeentebestuur. (Zie advert. in dit No.)

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

7 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, ƒ 60—ƒ 125 's maands.
3 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33—43 j., ƒ 80—ƒ 95 's mds.;
5 Bouwk. teek., 20—23 jaar, ƒ 45—ƒ 70 's maands.
1 Waterbouwk. opz.-teek., 21 jaar, ƒ 55 per maand.
1 Werktuigk. teek., 20 jaar, ƒ 25 's maands.
1 Scheeps-teekenaar, 19 jaar, ƒ 30 's maands.
1 Fabrieks-opzichter (molenbaas), 51 j., ƒ 85 's maands.

Bij de werken voor de **binnenhaven te** *SCHEVENINGEN* kan een **ervaren**

HULPOPZICHTER,

die vertrouwd is met **timmerwerk, steigerwerken.** enz. GEPLAATST worden.

Zich schriftelijk of persoonlijk te richten tot het Bureau van de Gemeentewerken, *Groenewegje* 26 te 's Gravenhage.

Spreekuur 11 tot 12 uur.

Het BESTUUR der **Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen**, te *Rotterdam*, wenscht te vervullen de vacante betrekkingen van:

1°. Een Hoofdleeraar

der afdeeling A (Schilderen), belast met de leiding van het onderwijs in handteekenen, boetseeren en schilderen en

2°. Een Hoofdleeraar

der afdeeling B (Bouwkunst), belast met de leiding van het onderwijs in bouwkundig teekenen en aanverwante vakken.

Aan elk dezer betrekkingen is eene jaarwedde verbonden van **ƒ 3000** tot **ƒ 3500.**

Inlichtingen dienaangaande zijn te bekomen op *franco* aanvrage aan het adres van den Directeur der Academie (Coolvest).

Zij, die voor deze betrekkingen in aanmerking wenschen te komen, gelieven zich *vóór 10 September 1902* schriftelijk bij het Bestuur aan te melden.

Het Bestuur:
J. HUDIG, *Voorzitter.*
MR P. BAELDE, *Secretaris.*

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van **Bussum** roepen Sollicitanten op voor de volgende betrekkingen aan de **Gemeentelijke Teekenschool** alhier. De Cursus zal aanvangen *1 October a. s.*

1o. Een DIRECTEUR,

met voldoende vakkennis om als hoofd leiding te geven aan de te onderwijzen vakken, op eene jaarwedde van **ƒ 600.—.**

2o. Een ONDERWIJZER

in **lijn-** en **vakteekenen,** op eene jaarwedde van **ƒ 450.—.**

3o. Een ONDERWIJZER

in **handteekenen,** op eene jaarwedde van **ƒ 450.—.**

4o. Een ONDERWIJZER

in **meetkundig rekenen** en **beschrijvende meetkunde,** op eene jaarwedde van **ƒ 400.—.**

Sollicitatiestukken worden *franco* bij den Burgemeester ingewacht vóór *1 September a. s.*

Bij de GEMEENTEWERKEN te *Bussum* wordt **gevraagd,** om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden,

een Bouwkundig

OPZICHTER

voorloopig voor den tijd van één jaar op een salaris van **ƒ 80** per maand (behoudens goedkeuring van den Raad.)

Alleen zij, die degelijke bewijzen van bekwaamheid en goed gedrag kunnen overleggen en bekend zijn met het opmeten en in kaart brengen van wegen, komen in aanmerking.

Sollicitatiën, met opgaaf van leeftijd, **franco** te zenden aan het Gemeentebestuur van *Bussum*, vóór 30 Augustus aanstaande.

Stoomtimmer-
HOUTWOL-FABRIEK
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer en Staalhandel
te AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en U-PROFIELEN.
GEGOTEN OHLERSTAAL!

van 8 tot 32 cM. voorradig

tot 30 cM. voorradig

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilhe S. M. vloeijzer.

ROLLUIKEN

van **hout** en van **staal,** in verschillende **constructiën.** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant. Prinsengracht 516. AMSTERDAM.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 30 Augustus 1902. No. 35.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

ARBEIDSOVEREENKOMST EN LEERLINGSTELSEL, DOOR A. W. WEISSMAN.

III.

In mijn vorige artikelen heb ik reeds met een enkel woord de Oostenrijksche „Gewerbegerichte" vermeld. Het is zeker wel de moeite waard, op dit instituut, dat ook voor Nederland groot nut zou kunnen hebben, eenigszins uitvoeriger terug te komen.

Deze rechtbanken zijn ingesteld bij de wet van 14 Mei 1869, die echter met 1 Juli 1898 buiten werking is gesteld, en toen vervangen werd door de wet van 27 November 1896.

Artikel 1 dezer wet luidt: „Ter berechting van geschillen tusschen ondernemers en werklieden of tusschen werklieden onderling worden afzonderlijke rechtbanken ingesteld. Deze rechtbanken berechten ook alle overtredingen van de „Gewerbeordnung."

De rechtbanken worden door een verordening van den Minister van Justitie overal in het leven geroepen waar er behoefte aan bestaat. De provinciale of gemeentebesturen kunnen den Minister verzoeken tot het oprichten van een rechtbank op een bepaalde plaats over te gaan. In de verordening wordt het rechtsgebied van iedere rechtbank nauwkeurig bepaald. De bevoegdheid van de rechtbank ter behandeling der in de wet genoemde zaken kan niet worden betwist. Ook mogen partijen met onderling goedvinden geen zaken bij andere rechtbanken aanbrengen, wanneer die zaken tot de bevoegdheid der „Gewerbegerichte" behooren.

De zaken, tot wier behandeling het „Gewerbegericht" bij de wet bevoegd verklaard wordt, zijn:

a. geschillen omtrent loon;
b. geschillen omtrent arbeids- en leer-overeenkomst;
c. geschillen omtrent leveringen en verplichtingen, ook waar zij de arbeids- en leer-overeenkomst betreffen, of waar schadevergoedingen of boeten verschuldigd zouden kunnen zijn;
d. geschillen omtrent het „arbeidsboek" der werklieden;
e. geschillen omtrent ziekenfondsen;
f. geschillen omtrent kost en inwoning van werklieden, als de werkgever zich daartoe verplicht heeft;
g. geschillen tusschen werklieden onderling.

De wet beschouwt als werklieden ook bazen, voormannen, werkmeesters, daglooners en kantoorpersoneel.

De gemeenten moeten voor een lokaal ten dienste der rechtbank, met verwarming, verlichting, enz. zorgen. Strekt het rechtsgebied zich uit over meerdere gemeenten, dan moet iedere, naar evenredigheid van wat haar ingezetenen gezamenlijk in de bedrijfsbelasting betalen, bijdragen. Alle overige kosten komen ten laste van het rijk.

De voorzitter en de ondervoorzitter moeten meester in de rechten zijn, en worden door den Minister van Justitie benoemd. De tien bijzitters en hunne plaatsvervangers worden voor de helft door de werkgevers, voor de andere helft door de werknemers gekozen, die in het rechtsgebied van de rechtbank wonen. Vrouwen kunnen door vertegenwoordigers een stem uitbrengen.

Om gekozen te kunnen worden moet men zijn kiezer, Oostenrijksch Staatsburger, dertig jaar oud en in het bezit van alle burgerlijke en burgerschapsrechten. Wie een vonnis ten zijnen laste heeft is niet verkiesbaar.

De gekozenen mogen slechts voor de op hen gevallen keuze bedanken als zij:

a. meer dan zestig jaar oud zijn;

b. als hun gezondheid te wenschen overlaat;

c. als zij reeds in de onmiddellijk voorafgaande periode lid der rechtbank waren;

d. als zij buiten het rechtsgebied der rechtbank wonen.

De rechtbank beslist, of een dezer gevallen zich voordoet. De gemeentebesturen zijn met het opmaken der kiezerslijsten belast. Wie meent, ten onrechte niet op die lijsten geplaatst te zijn, kan bij het provinciaal bestuur in hooger beroep komen.

De leden der rechtbank genieten een bezoldiging, die bij verordening wordt vastgesteld. Zij worden voor vier jaar gekozen. Iedere twee jaar treedt de helft af, en wel zoo, dat onder de aftredenden een gelijk aantal patroons en werklieden zich bevindt.

Wanneer de kiezers mochten weigeren, van hun recht gebruik te maken, dan geschiedt de keuze door de arrondissements-rechtbank.

Wie zonder geldige redenen een zitting verzuimt, verbeurt een boete van *f* 200. Wie van de kiezerslijst geschrapt wordt, of zijn ambt grovelijk verwaarloost wordt door de arrondissements-rechtbank uit zijn rechterambt ontzet.

De bijzitters mogen aan het berechten van zaken, waarbij zij middellijk of onmiddellijk betrokken zijn, geen deelnemen.

Iedere zitting moet, behalve door den voorzitter of den ondervoorzitter, volgens rooster worden bijgewoond door **één bijzitter-patroon en één bijzitter-**werkman.

Waar dit gewenscht blijkt, kan de rechtbank in verschillende kamers, waarvan iedere met de behandeling van bepaalde zaken belast is, worden verdeeld.

Partijen kunnen zich doen vertegenwoordigen, als zij verhinderd zijn persoonlijk te verschijnen, of niet in staat zijn, voor hun belangen op te komen. Iedere zaak moet voorkomen binnen drie dagen, nadat een klacht bij de rechtbank is ingebracht. Men heeft hier dus het snelle recht, waarnaar de Nederlanders reeds zooveel jaren te vergeefs snakken.

In zaken tot een bedrag van fl 50 is van de beslissing der rechtbank geen hooger beroep. Zulk een vonnis kan alleen door de arrondissements-rechtbank op grond van strijd met de wet worden vernietigd.

Van vonnissen tot een hooger bedrag is hooger beroep bij de arrondissements-rechtbank, die in hoogste instantie uitspraak doet. In zulke gevallen is vertegenwoordiging door een advocaat niet noodig.

De regelen der burgerlijke rechtsvordering zijn slechts ten deele op de „Gewerbegerichte" toepasselijk. Alles is gedaan om onnoodige omhaal en kosten te vermijden.

Dit zijn de voornaamste bepalingen der wet. Men ziet, hoe practisch alles is ingericht, en hoeveel werk, werden zulke rechtbanken als de Oostenrijksche ook bij ons ingevoerd, den kantonrechters en rechtbanken uithanden genomen zou worden.

Bij de wet van 17 Juni 1883 zijn in Oostenrijk ook „Gewerbeinspectoren" ingesteld. Zij bestaan uit een „Central-Gewerbeinspector" in een aantal „Gewerbeinspectoren" en worden door den Handelsminister in overleg met den Minister van Binnenlandsche Zaken benoemd.

Zij houden toezicht op de nakoming der wettelijke bepalingen, en zijn 17 in aantal. Als standplaatsen werden hun aangewezen: Weenen, Wiener-Neustadt, Linz, Graz, Klagenfurt, Triest, Innsbruck, Prag, Reichenberg, Pilsen, Budweis, Königgratz, Tetschen, Brünn, Olmütz, Troppau en Lemberg. De „Central-Gewerbe-inspector" zetelt te Weenen.

Iedere „Gewerbe-inspector" heeft een aantal assistenten onder zijn bevelen.

Behalve met het toezicht op het nakomen der bepalingen van de „Gewerbeordnung" zijn deze inspecteurs ook belast met al wat bij ons in de Ongevallenwet en de Hinderwet geregeld is.

***

Hierdoor meen ik in korte trekken een overzicht van de Oostenrijksche regelingen gegeven te hebben.

Oostenrijk gaat door voor een achterlijk land, waar men van de vrijheid geen begrip heeft. En inderdaad, zoolang het stelsel van het „laisser faire" overal als het ideaal beschouwd werd, was er voor zulk een oordeel wel reden.

En toen in 1883 de Oostenrijksche „Gewerbeordnung" wet werd, waren vooral de Duitsche schrijvers eenstemmig in hunne afkeuring. In het bijzonder Dr. Wilhelm Studa, hoogleeraar te Rostock, heeft zich als een ijverig bestrijder der Oostenrijksche regeling doen kennen.

Maar in twintig jaar zijn de meeningen zeer gewijzigd. Voor het „laisser faire" komt haast niemand meer op; het besef wordt gaandeweg algemeen, dat de staat allerlei regelingen behoort te treffen, om de zwakkeren tegen de sterkeren te beschermen.

Er zijn in de Oostenrijksche wetten verscheidene bepalingen, die voor ons land zeker geen navolging verdienen. Maar men vindt er ook andere, die ook in Nederland groot nut zouden doen. Men kan zeggen, dat het den Oostenrijkers gelukt is, het goede uit den gildentijd te bewaren, doch de misbruiken, waardoor in ons land de gilden moesten worden afgeschaft, onmogelijk te maken.

Dat, wie een bedrijf wil uitoefenen, aan zekere bij de wet vastgestelde vereischten moet voldoen, acht ik een voordeel. Het algemeen kan er slechts door gebaat worden, wanneer niemand zich als patroon mag vestigen, of hij moet een getuigschrift van volbrachten leertijd en een getuigschrift, dat hij als gezel een bepaalden tijd gewerkt heeft, overleggen. De bepalingen der wet zijn zoodanig, dat er voor misbruik in deze niet te vreezen is.

De verplichte en wettelijk geregelde Vakverenigingen werken zeker ook uitstekend. Wij hebben hier nu vakverenigingen, doch die geen enkele bevoegdheid bezitten, en die derhalve ook niets kunnen uitwerken. En wanneer men onze „Kamers van Arbeid", met de Oostenrijksche „Gewerbegerichte" vergelijkt, dan valt die vergelijking zeker niet ten onzen voordeele uit. Want onze Kamers ontbreekt het aan het gezag, dat den Oostenrijkschen rechtbanken door de wet is verleend.

Het Oostenrijksche concessie-stelsel zouden wij daarentegen voor Nederland niet wenschen. Dit is een overblijfsel uit den tijd van Metternich, dat bij ons niet geduld zou worden.

Wettelijke regeling der verhouding tusschen werknemer en werkgever hebben wij echter dringend noodig. Hierin is Oostenrijk ons ver vooruit, en geeft het ons een inderdaad beschamend voorbeeld.

En wat de wijze aangaat, waarop voor de belangen der leerlingen door de Oostenrijksche wet wordt gewaakt, deze kan slechts geroemd worden. Het vakonderwijs staat in Oostenrijk op een hoogen trap. Doch men heeft daar terecht begrepen, dat, hoe nuttig het bezoeken eener vakschool voor een aanstaanden werkman ook moge zijn, dit toch den eigenlijken leertijd niet vervangen kan. En daarom is die leertijd bij de wet geregeld, zijn de rechten en verplichtingen van meester en leerling uitvoerig omschreven.

Het is verblijdend, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken naar Oostenrijk is gegaan om zich daar op de hoogte te stellen. Van die reis zullen de goede gevolgen voor Nederland zeker niet uitblijven.

IN DE ARK.

Als Nederland, ontwoekerd aan de baren, door die golven weer in bezit genomen mocht worden, dan ziet het er met het nakroost der Bataven slecht uit.

Wat komt er dan terecht van uw fraai huis, dat gij zelf gebouwd hebt, o lezer, wat van uw prachtige pronkkamer, van uw gezellige huiskamer, van uw gemakkelijke slaapkamer, uw keurige keuken? Alles spoelt weg, en waar eens uw woning was kunnen de schepen zeilen.

Maar indien morgen aan den dag weer eens een Cimbrische of St. Elizabethsvloed mocht komen opzetten, dan is er een Nederlander, die zich daar in het minst niet om bekommert. Dat is de Heer W. O. J. Nieuwenkamp, die, het voorbeeld van Noach volgend, zich een ark gebouwd heeft, om op mogelijke vloeden vast voorbereid te zijn. Men kan nooit weten, wat gebeuren zal.

De ark van Noach kwam den 17den Juli 681 bij den berg Ararat aan den wal. De ark van Nieuwenkamp lag van 23 tot 31 Augustus 1902 in het Spaarne, nabij Haarlem aan het Haarlemmerhoutspark gemeerd. En terwijl Noach zijn jaartelling met de Schepping der Wereld begon, hield Nieuwenkamp zich aan de Christelijke, en volgde den nieuwen stijl.

Wij vinden nergens gemeld, dat Noach zijn ark ter bezichtiging heeft gesteld; er was ook geen aanleiding voor, want waar van daan moesten de bezoekers komen? Doch Nieuwenkamp liet wel zijn ark kijken, en al kan men nu niet zeggen, dat de bezoekers à *f* 0.50 per persoon toestroomden, er kwamen toch verscheidene.

Of Noach's ark een naam gehad heeft, blijft onzeker; die van Nieuwenkamp is „de Zwerver" gedoopt. Langs een echte schippersplank en een niet minder echt scheepstrapje komt men aan boord. De ingang is aan de achtersteven, door een lage blauwe deur.

Van "al 't gedierte nae synen aert, ende al 't vee nae synen aert, ende al 't kruypende gedierte, dat op der aerde kruypt, nae synen aert, alle vogelen van allerley vleugel" dat in de klassieke ark zich bevonden moet hebben, was in de hedendaagsche niets te zien. Een schotel van aardewerk, op den vloer geplaatst, duidde misschien op de aanwezigheid eener kat. Maar mogelijk was die schotel wel te rijk versierd, om door dit huisdier gebruikt te worden voor het doel, waarvoor katten in den regel schotels bezigen.

Van „alle vleesch, daer een geest des levens in was" zag men alleen een glundere Zeeuwsche deerne, die in de roef bewijzen van toegang verkocht, met een aardige houtsnede, de ark van binnen verbeeldende, versierd. En, naar de bloote armen der verkoopster te oordeelen, was er van het overige vleesch een behoorlijke hoeveelheid aanwezig. Een oude koperen tabaksdoos diende der schoone als beurs.

Een aardig hokje, die roef. Boven de deur, in het kalf, is het jaartal 1902 gesneden, ten bewijze dat dit vertrek pas aan de overige is toegevoegd. Dit is het voorhuis. Daaraan grenst de keuken, die maar de halve breedte der ark inneemt, en als voorvertrek voor de huiskamer dient, die op haar beurt het voorvertrek voor de groote zaal, die werkkamer en pronkkamer tevens is, vormt. Een paar hokjes aan den voorsteven dienen als slaapkamers. Doch er zal ongetwijfeld een betere slaapgelegenheid aan boord zijn, die, wijselijk, voor de onbescheiden blikken der bezoekers verborgen gelaten werd.

Het schip is aardig betimmerd en gemeubeld. De Noord-Hollandsche boerenhuizen hebben blijkbaar de voorbeelden geleverd. En dat geeft aan het geheel iets zeer gezelligs en huiselijks. De voortbrengselen der „Nieuwe kunst" zoekt men aan boord te vergeefs; maar van heel wat antiek gemeubelte is een goed gebruik gemaakt. Het vaatwerk is zóó, als men het nog tegenwoordig in de pottenwinkels op Urk kan krijgen.

In de groote zaal waren de etsen en houtsneden van Nieuwenkamp tentoongesteld. De fraaie catalogus „geteekend en in hout gesneden aan boord van De Zwerver, MCMII", was zeker wel de gulden, die de Zeeuwsche er voor vroeg, waard. Want hij vormt een schoone herinnering aan de ark.

Men kent de manier, waarin de moderne Noach met de pen teekent, in hout snijdt en etst. Hij tracht de meesters der 15e en 16e eeuw te volgen, wat bewijst, dat hij hooge idealen nastreeft. Vooral in de kleine houtsneden, waarmede de catalogus versierd is, komt Nieuwenkamp zijn voorbeelden soms nabij. De grootere prenten zouden beter voldoen, indien de details wat ondergeschikter gebleven waren. De houtsnijder moet zich, om niet verward of druk te worden, dikwijls tot aanduidingen bepalen, gelijk dan ook de meesters der 15e en 16e eeuw gedaan hebben.

Beziet men, bijvoorbeeld, de houtsneden, die Johann Zainer in 1473 voor Boccaccios „De Claris Mulieribus" maakte dan vindt men daar de gebouwen slechts in groote lijnen weergegeven. Maar Nieuwenkamp wil ons elk steentje laten zien, en daardoor wordt zijn werkte druk.

Men hoe weinig de onde meesters alles wisten uit te drukken blijkt bijvoorbeeld uit de houtsneden van den „Spiegel onser behoudenisse", in 1483 bij Jan Veldener te Culemborg verschenen. Ook sommige der prenten van Terentius Eunuchus, te Ulm bij Dinkmuth in 1486 uitgegeven, zijn leerzaam. En dat het zelfs mogelijk is rijke Gothische vormen met sobere lijnen weer te geven, dat bewijst het „Leven Christi", dat in 1487 bij Ghëraert Leeu te Antwerpen het licht zag.

Het procédé, door Nieuwenkamp gevolgd, komt het meest overeen met dat der Italianen. Men vergelijke met zijn werk onder anderen de houtsneden in 1493 te Florence gemaakt, en de ontdekking van Indië verbeeldend. Het meesterschap der houtsnijders uit Dürers tijd was zóó groot, dat dit voor moderne kunstenaars wel onbereikbaar zal blijven.

De eigenaardigheden, die Nieuwenkamp als kunstsnijder toont, vindt men ook in zijn penteekeningen en etsen terug. Maar hier, waar fijnere lijnen en grooter schakeering van tinten mogelijk zijn, blijven de details soms ondergeschikter dan anders, wat aan het effect van het geheel ten goede komt.

Als zeer geslaagde houtsneden noemen wij de interieurs van de ark, het gezicht in vogelvlucht op Monnikendam, de Kwakelbrug te Edam, en het Stadhuis te Veere, allen in den catalogus afgedrukt. Onder de etsen trokken ons de gezichten op Enkhuizen en Rhenen het meeste aan.

Daar de ark zich in ons waterland overal heen kan begeven, ja zelfs de kanalen en rivieren der aangrenzende landen door haar bevaren kunnen worden, mag men nog heel wat afbeeldingen van schilderachtige hoekjes door haar eigenaar gemaakt, verwachten.

Wij hopen, dat zij steeds veilig mag blijven op de altijd ongewisse baren, dat Neptunus, die, reeds van ouds, Apollo niet te best gezind was, ditmaal der kunsten god geen poets mag spelen, om den priester van den Zonnegod, die zoo ijverig in zijn ark op het altaar der kunst zijn dienst verricht, tot zijn onschuldig slachtoffer maken.

HOE MEN VROEGER WERKTE.

Sinds het begin der 19e eeuw is er in het bouwvak heel wat veranderd. Hoe er vroeger gewerkt werd, weten maar weinigen meer. Daarom kan het goed zijn, dit eens in herinnering te brengen.

Al het hout werd onbezaagd uit de Oostzee aangevoerd en hier te lande door de zaagmolens, nadat het behoorlijk gewaterd was, verwerkt tot stukken, die dezelfde maten hadden als wij nu nog kennen. 't Eikenhout, of het wagenschot was dan wel kloshout, kwam van Wezel. En het grenenhout kon nog onderscheiden worden in Riga's en Nerva's, omdat de schepen de balken van die plaatsen aanbrachten. Het Koperwijks vurenhout werd het meeste gebruikt; men verkoos het boven het Memelsche, Dantziger en Stettynsche. Dennenhout, dat uit Zuid-Duitschland in vlotten langs den Rijn naar hier kwam, werd alleen voor fundeeringen gebezigd. De zaagmolenaars leverden binten, ribben, platen, richels, schrooten, latten en deelen. Buitenlandsch gezaagd hout was geheel onbekend. Alle maten werden in Amsterdamsche voeten en duimen uitgedrukt.

Het gebruik van Escaussijnschen, Bremer en Bentheimer steen was destijds tamelijk zeldzaam. Zij werden in blokken of platen aangevoerd, en hier te lande bewerkt.

De metselsteen, in de omstreken van Utrecht gebakken, lang 23, breed 11½ en dik 5¼ centimeter werd voor goed werk bij voorkeur gebezigd. Men werkte zeven lagen in de Amsterdamsche voet, of, als men sierlijker werk wilde maken vijftien lagen in de twee voet. De Waalsteen was toen minder in aanzien. Alleen de zoogenaamde beste kleine klinkers van de Waal, lang 17 centimeter, breed en dik naar evenredigheid, werden soms toegepast. Friesche steen, die ook in groot en klein formaat verkrijgbaar was, gebruikte men uitsluitend voor plaveiwerk.

De mortels werden uit de hand beslagen, want kalkmolens kende men niet. Er werd op gelet, dat de kalkbouwers niet te veel water tegelijk gebruikten, opdat er geen korrels zouden ontstaan. Bij elke begieting werd de specie niet slechts omgezet en doorgebouwd, doch ook met het platte van de schop geklopt. Eindelijk werd van de specie een hoop gemaakt, en deze daarna gevlijmd of geklemd, dat is sterk met den kalkbouw gewreven.

De zoo gemaakte specie bleef tot den volgenden dag liggen, met een rietmat gedekt, en met zand bestrooid. Dan werd zij opnieuw doorbouwd en geklemd, om pas daarna verwerkt te worden.

Het bijvoegen van tras geschiedde op het laatste oogenblik, waarna de specie andermaal behouwd en herbouwd werd. Moest er waterdicht werk gemaakt worden, dan nam men bijzondere voorzorgen. Kalk, en tras werden dan gezift, en de specie werd drie dagen doorgebouwd, alvorens gebruikt te worden.

Voor sterke trasspecie nam men 2 deelen kalk en 1 deel tras; voor sterke bastaard-tras-specie 6 deelen kalk, 4 deelen tras en 1 deel zand; voor bastaard-tras-specie 2 deelen kalk, 1 deel tras en 1 deel zand; voor slappe bastaard-tras-specie 3 deelen kalk, 1 deel tras en 2 deelen zand.

In dien tijd speelde de bewerking van metalen nog niet zulk een groote rol, als thans. Het ijzer kwam uit Zweden, Engeland of Duitschland. Gegoten ijzer werd slechts gebruikt als schoorijzers voor valbruggen, leunigstijlen voor steenen bruggen, en haardplaten. Het gesmeed ijzer bezigde men tot hekken, armen, stangen, bouten, koppelijzers, ringen, krammen, spiën, banden; hiervoor werd altijd Zweedsch ijzer genomen. Ook de spijkers waren uit de hand gesmeed. De zoogenaamde duimsspijkers nam men voor het zwaarste werk, terwijl de dubbele en zoldernagelspijkers voor vloeren en dergelijke werken gebruikt werden. De lichtere soorten deden voor kleiner werk dienst.

Zink kende men niet. Maar het lood werd veel meer toegepast, dan nu. Het kwam uit Engeland in staven of baren, die in de loodgieterijen werden gegoten tot platen van verschillende dikte, breedte en lengte. Deze platen waren 1.30 M. en 1.60 M. breed, en 7.50 M. lang; zij werden opgerold, en heetten daarom rollood. Dit lood onderscheidde men weer in droog- en natlood. Drooglood was alle lood, dat minder dan 20 K.G. de vierkante meter woog; dit werd alleen voor het bekleeden van hout, als stellood en voor soortgelijke doeleinden gebezigd. Het natlood woog van 25 tot 50 K.G. de vierkante meter; hiermede werden goten, platten, nokken, killen, makelaars, enz. bekleed. Alle pijpen noemde men rondlood, en deze werden weer in groote, kleine en fonteinpijpen onderscheiden.

Het lood op platten of in goten werd zóó gelegd, dat er altijd water op bleef staan. Houten zonneborden dienden om te beletten, dat het lood des zomers scheurde.

Iedere loodgieter maakte zijn eigen soldeer, hetwelk in grof, middensoort en fijn werd onderscheiden. De eerste soort bestond uit 1 deel lood en 1 deel tin en werd gebruikt voor herstellingen, als het dichtmaken van scheuren en dergelijken. Voor nieuw werk nam men middensoort, zijnde 1 deel lood en 3 deelen tin, terwijl men voor pompen en pompbakken de fijnste soort, 1 deel lood en 6 deelen tin gebruikte.

De goten en platten werden op tweeërlei wijs gesoldeerd. Hooge soldeernaden maakte men, als men water op het lood wilde houden, wat dan niet voor drinkwater kon dienen. Van platte naden werd gebruik gemaakt als plat of goot hellend lagen, en het water naar den regenbak werd afgevoerd. Het lood werd met taaie bandnagels op het hout vastgespijkerd. De koppen dier nagels werden door zoogenaamde trotseerloodjes overdekt, om ze tegen roesten en inwateren te beveiligen. Zoo werden ook nokken, hoekkepers en killen vastgemaakt.

Op platten werden de platen lood voor wellen vereenigd. Men schoof onder het uiteinde van het lood een dubbele lat, en boog het om de lat heen; ook aan de andere zijde werd zoo gehandeld, en dan de beide stukken lood op de lat gespijkerd en met trotseerloodjes voorzien.

Het glas werd onderscheiden in groen en wit. Groen glas bezigde men voor burgerwoningen, stallen, broeikassen en schuren; het kwam uit Boheme. Wit glas kwam voornamelijk uit Italië, en werd daar dikker en helderder gemaakt, dan in Frankrijk.

Het vensterglas kwam uit de glasblazerijen in ronde schijven, en werd in schoven afgeteld. Hoe grooter stukken, hoe minder er in een schoof voorkwamen.

De olieverven werden op verschillende wijzen gewreven en bereid met gekookte of ongekookte lijnolie. Iedere verversbaas kookte zelf zijn olie en voegde bij een vat olie, dat drie uur moest koken, een Amsterdamsch pond menie. Voor binnenwerk werd de olie gebleekt door haar in een pan met eenig loodwit in de zon te zetten. De pan was door een stuk glas afgedekt, om den inhoud tegen stof te beveiligen.

Moest de lijnolie spoedig drogen, dan voegde men bij 12 pond olie 1 pond zilverglit, dat eerst fijngewreven was, en er drie uur mede gekookt werd. Moest voor binnenwerk loodwit, zonder andere kleurstof dienen, dan werd dit met terpentijn aangemaakt, om het geel worden te voorkomen.

Het loodwit, dat de eigenlijke verfstof vormde, daar het met alle andere kleuren vermengd werd, wreef men steeds met rauwe lijnolie. Was het grondverf, dan werd nog wat gekookte lijnolie toegevoegd, doch voor het opschilderen werd alleen ongekookte olie gebezigd.

Voor binnenwerk werd het fijnste loodwit genomen, dat schelpwit heette. Moest de tint porseleinwit zijn, dan werd er eenig bergblauw bijgevoegd.

De blauwe verven werden met rauwe lijnolie gewreven; Berlijnsch blauw en bergblauw waren de eenige, die men kende, doch zij vonden weinig toepassing.

Menie werd met gekookte lijnolie gewreven en deed dienst om ijzer en lood tegen roesten te beveiligen. De overige roode kleuren, als vermiljoen, Chineesch rood, koningsrood, Perziaansch rood, dienden voor binnenwerk, maar kwamen zeldzaam voor. Engelsch rood, steenrood en roode doodekop maakte men met gekookte olie aan, en gebruikte men in de buitenlucht. De gele tinten als Napelsch geel, koningsgeel, gele oker en Chineesch geel, werden bijna niet op zich zelf gebruikt, doch kwamen slechts bij het maken van verschillende kleuren groen te pas.

Die groene tinten werden voor binnenwerk gebruikt, want voor deuren en ramen nam men steeds Spaansch groen of Friesch groen, dat, met eenig loodwit en ongekookte olie gewreven, een bijzonder duurzame verfstof opleverde. De kozijnen werden steengrauw geschilderd, dat uit zwart, geel en wit was gemaakt, en met een vermenging van gelijke deelen rauwe en gekookte lijnolie werd gewreven.

Werd er dus aan de bereiding van grondstoffen en specieën groote zorg besteed, het spreekt van zelf, dat ook het verwerken niet lichtvaardig geschiedde.

De metselaar lette goed op het verband, en zorgde er voor, vol en zat te werken. Klits-klezooren zou hij maar bij hooge uitzondering toepassen. Hij zorgde verder, dat de steenen in zuiver waterpasse lagen werden gelegd, en dat zij steeds zóó boven elkander kwamen te liggen, dat de stootvoegen van de eene laag door de steenen van de andere laag gedekt werden, en dat zij zich nimmer in twee op elkander volgende lagen boven elkander bevonden; de stootvoegen in iedere laag liet hij in rechte lijnen over de volle muurdikte doorgaan.

De meest gebruikelijke verbanden waren het halve steens verband, het Vlaamsch verband, het staand verband en het kruisverband. Alle muren werden gelijk opgemetseld; eerst de zijmuren op te trekken en voor den gevel kassen uit te sparen, was iets, waar niemand over denken zou.

Na een schafttijd, of des ochtends, werden de bovenste lagen, waar men geëindigd was, met dunne specie ingewasschen. Dat de steenen behoorlijk ingewaterd werden, alvorens zij op den steiger kwamen, spreekt van zelf.

Werd er geen gesneden werk gemaakt, dan voegde men de lagen die des daags gemetseld waren, met de metselspecie, die reeds in de voegen aanwezig was, op. En niet alleen des avonds werden de muren en kalkbakken met planken afgedekt, doch ook onder schafttijden.

Bijzonder werd er op gelet, dat geen kladsteenen, ratelaars of stukken in de buitenmuren verwerkt werden, en dat altijd aan de binnenzijde der gevels iets hooger gewerkt werd, dan aan de buitenzijde, opdat het water, dat in de steenen mocht dringen, langs de specielaag naar buiten kan afvloeien. Om dit doel te bereiken werd ook veel vliegend gemetseld, wat aan tal van gevels nog te zien is, en, vooral bij hoekhuizen hem, die niet op de hoogte is, den indruk geeft alsof de huizen verzakt zijn.

Iederen steen, die aan gevels verwerkt werd, bestreek de metselaar met specie, en streek hem dan met den troffel op zijn kant weer af, om de portiën van den steen te vullen. In de reeds aanwezige specie werd de steen nu gewreven. Voor gesneden werk werd steeds op veeren gemetseld, waarop het verband stond aangegeven. Deze veeren hadden ten doel, te zorgen, dat er behoorlijke ruimte voor de voegspecie overbleef.

Omtrent het timmeren valt ook het een en ander mede te deelen. Bij het maken van kozijnen, ramen en deuren, werden de pennen, gaten en menageeringen zoo juist naar de schreven bewerkt, dat bij het opsluiten alles volkomen paste. De sponningen werden zuiver vlak en recht geschaafd, en zoo diep genomen, dat deuren, ramen of luiken daarin goed sloten, doch tevens zich gemakkelijk konden bewegen. Bij het afbreken van oude huizen kan men er zich dikwijls van overtuigen, hoe voortreffelijk alles verwerkt was, en welk uitmuntend hout gebezigd werd.

Voor de kappen zien wij zonder uitzondering het zoogenaamde Hollandsche gebint toepassen. Die constuctie verschilde wel nog al veel hout, doch dit was in den goeden ouden tijd, toen dat hier niet duur was, geen bezwaar, daar het gebint verscheidene voordeelen had.

Het voornaamste was wel, dat er veel ruimte op den zolder overbleef, terwijl het benedendste gedeelte der gebinten, waarop de vlieringvloer ruste, eerst gesteld kon worden, en dan later het hoogere gedeelte. Bij deze kap werden altijd spanribben en panlatten gebezigd. Beschoten kappen ziet men slechts, waar leien de dekking vormen.

De kozijnen waren niet gedurende den geheelen tijd der gilden dezelfde gebleven. Tot in de 18e eeuw toe werden uitsluitend kruiskozijnen gemaakt, die met den buitenkant der muren gelijk gesteld, van boven door glas in lood gevuld werden, terwijl beneden luiken, die naar buiten open gingen en aan duimen en hengsels werden afgehangen, de sluiting vormden. Later in de 17e eeuw werden achter die luiken nog draairamen gemaakt, die naar binnen geopend konden worden. Het vervaardigen van glasramen met roeden kwam pas omstreeks 1650 in zwang. De ruiten waren klein, omdat men geen groote stukken glas kon blazen.

In de 18e eeuw ging de kunst van glasblazen vooruit, en werden de ruiten gaandeweg grooter. Naar Fransche voorbeelden werden toen de stolpdeuren gevolgd, naar Engelsche de schuiframen, zooals wij ze nog kennen.

De bewerking der trappen verschilde niet veel van de tegenwoordig nog gebruikelijke. In aanzienlijke gebouwen werden zij meest van eikenhout gemaakt, en somtijds van keepboomen voorzien. Bijzondere zorg werd besteed aan de gemakkelijke begaanbaarheid. En om die te verkrijgen nam men middelen te baat, welke in lateren tijd, doch ten onrechte, veroordeeld zijn. Schelnwe trappen en trappen met holle en bolle treden, thans de schrik van alle vakteekenaars en onderwijzers werden veel toegepast, en veroorloofden goede begaanbaarheid op plaatsen, waar men tegenwoordig geen gemakkelijke trap zou weten te maken.

Zoo hebben wij dan een kort overzicht der vroegre wijze van werken gegeven. Die verschilt heel wat van de tegenwoordige. En al willen wij niet ontkennen dat in onze dagen nog wel goed werk gemaakt wordt, vooral wat de grondstoffen betreft verkeerde men in het begin der 19e eeuw in betere omstandigheden, dan wij.

Onze timmerlieden krijgen het hout niet meer te verwerken, dat hun overgrootvaders gebruikten, onze ver-

vers wrijven geen verf meer, doch zijn geheel afhankelijk van wat de fabrieken hun leveren. Zelfs het lood en het ijzer zijn minder deugdelijk, dan toen.

En of men het met de regelen der kunst in het algemeen het wel zoo nauw neemt als een eeuw geleden, mag niet zonder grond betwijfeld worden.

DE SPECTATOR OVER DE GRAFELIJKE ZALEN.

In „de Spectator" schrijft Flanor:

Voor hen, die werkelijk oprecht voelen voor iets wat de eeuwen trotseerde, is modern lapwerk, zoogenaamd restauratie, toch niets waard. Met 'n zeer gemengd gevoel van bewondering zie ik dan ook dagelijks de zoogenaamde restauratie van „de grafelijke zalen", zooals 't officieel heet.

Men versta mij wèl — want anders krijg ik natuurlijk al de architecten aan mijn hals — ik beweer niet dat die brekerij of bouwerij niet met het grootste talent geschiedt; maar ik wensch alleen de geschiedenis van de opeenvolgende Ridderzaal-knoeierijen gedurende mijn toch nog niet zóo reuzig lang leven in herinnering te brengen.

Als kind van vijf, zes jaren heb ik dikwijls de „Loterijzaal" betreden. Men had toen, schijnt het, nog niet de lofwaardige gewoonte om publieke gebouwen „per se" gesloten te houden voor het publiek. 't Was een trotsche ruimte en in mijn herinnering zie ik nog de gewelfde houten zoldering. Toen bemerkte de heer Rose, dat het dak vergaan was, en — natuurlijk met even groote zekerheid van „de waarheid" te hebben als zich de tegenwoordige roergangers dat nú inbeelden — werden er eenige tonnen besteed aan de „restauratie". 't Dak werd weggebroken, talrijke schriele ijzeren zuiltjes bedierven de ruime zaal totaal, enz. enz. Enfin, elk opmerkzaam beschouwer heeft in de laatste maanden de ijzerconstructie van dezen opperbouwheer bij het afbreken er van kunnen bewonderen.

De zaal opende zich slechts zelden, zeker omdat de belangrijkheid nu eigenlijk zat in 't dak en dat men moeilijk van 'n zaal spreken kon. 't Was een zaal belangrijker voor katten dan voor menschen. Ik herinner mij, dat de heilige poort zich o. a. opende voor een Letterkundig Congres, ik meen in 1868, en eens voor de uitstalling van ontwerpen voor een of ander monument. Hoe dat zij, men stapte nog altijd de oude trap op.

Toen geschiedde het dat de trap onhistorisch bleek. Een spiksplinternieuw bordes werd gemetseld, met een kapje er over, zooals op geen afbeelding, welke ook, was te vinden. De torens werden opgeflikt en er kwam een uurwerk in. (*)

Wat het intusschen op het Binnenhof verrezen gouden Willempje meesmuilde bij zijn oud paleis!

Ter opluistering werden er gothische versieringen aangebracht langs den voorgevel; nieuwe ruiten werden ingezet, enz. enz.

De Ridderzaal — niet langer de Loterijzaal — was pier dood, want er kwam nooit iemand; maar zij was gered. Jawel! Men ziet de fouten jarenlang gemaakt in en gaat restaureeren. De zijmuren aan de zijde van het Binnehof worden uitgebroken. Na de herstelling verdwijnt de kap van Rose met haar steunsels, het nieuwe dak met de onmisbare dakvensters wordt aangebracht, de krulornamenten aan den gevel verdwijnen. Van het werkelijke oude gebouw rest er verduiveld weinig meer dan de gevel en deze nog met een geïmproviseerd bordes en met nieuwe ruiten. Men kan aannemen, dat, als de restauratie gereed is, behalve de fondamenten geen 10 pCt. van het gebouw oud is.

En dan komen de vreemdelingen het zien als een gebouw van eeuwen oud, „de groote sale" van de graven van Holland!

(*) Wij meenen ons te herinneren, dat de Westelijke toren ook in zijn vroegeren vorm een uurwerk bezat. RED.

HET NIEUWE CARILLON.

Men schrijft uit Amsterdam aan de „Nieuwe Rott. Courant":

Een beweging wordt hier op het touw gezet, tot het zenden van een adres aan den Minister, van den volgenden inhoud:

„De goede bedoelingen gaarne erkennende, die de regeering er toe hebben geleid de noodige gelden beschikbaar te stellen, waaruit bekostigd is het in den grooten toren van het Rijksmuseum aangebrachte carillon, ten einde dit te doen dienen tot divertissement der omwonenden en voorbijgangers — vermeenen ondergeteekenden, bewoners van Weteringschans en Stadhouderskade, nochtans zich de vrijheid te mogen veroorloven, Uwe Excellentie bescheidenlijk te doen opmerken, dat het beoogde doel, wel verre van bereikt te zijn, in elk opzicht als gemist moet worden beschouwd, zoodat deze „klock muzyck" wel eer een pijniging van het gehoor en een bezoeking van den geest, dan eene streeling mag heeten van den muzikalen smaak en een weldaad voor het gemoed.

De onderteekenaars van dit verzoekschrift zijn dan ook bij navraag te weten gekomen, dat heel de inbreng van dit klokkespel in dezen toren op eene v e r g i s s i n g berust, weshalve door deskundigen de plaatsing is ontraden.

In hoofdzaak bestaat het spel uit klokken, afkomstig van den stadhuistoren te Arnemuiden. En gebleken is, dat ook hier de kunstwaarheid geldt, dat een ding niet uit zijn omgeving wil zijn losgerukt. Wij hebben het klokkenspel, toen het nog te Arnemuiden zijn klanken uitstrooide, nooit gehoord — maar het is mogelijk, dat het dáár zijne stemmen van een mindere hoogte op de menschen doende neerdalen en op een ingebouwd, betrekkelijk klein plein, het gehoor „verleckeren" kon. De klokken, berekend op de ruimte te Arnemuiden, zijn echter te klein voor de omgeving hier, en de toren is te hoog. Het ligt niet op den weg van ondergeteekenden, nader, op wetenschappelijke gronden, toe te lichten, hoe de afstand, dien het geluid heeft af te leggen eer het ons oor bereikt, op de zuiverheid van grooten invloed is, met name bij klokgeluid met zijn sterken resonans. Wij stippen deze omstandigheid aan, omdat het verklaart, hoe het carillon, van meer nabij gehoord, waarschijnlijk niet ontsierd wordt door allerlei bijtonen, die het spel beneden in valsch gegalm doen ondergaan. En dan moest het nog dáárom een gevaarlijk ondernemen worden geoordeeld, de overgebleven Arnemuidensche klokken als hoofdbestanddeel te doen dienen voor het carillon in den museumtoren, omdat die klokken op zich zelve, als gegoten vóór den bloeitijd der klokkengieterij in ons land (Hemony), niet van de éelste spijs zijn. Het is mogelijk, dat de melodieën, die thans op dit carillon gezet zijn (een lied van Valerius op half- en het bekende Piet Hein van Viotta, den vader, op heelslag) ook nog daarom voor ons gehoor in een cacophonie verzwinden, omdat de carilloneur hier en daar wat te ingewikkeld is geweest in zijn harmonisatie —; maar welke bijkomstigheden aan het gemankeerd effect het hare mogen toebrengen — nu ons verzekerd is, dat geheel de plaatsing van dit carillon in dezen toren, in deze omgeving, als een vergissing moet worden beschouwd, durven wij tot u komen met het eerbiedig, doch dringend verzoek, ons niet het offer te doen blijven van dit abuis, maar van dit „klockmuzyck", hoe eerder, zoo liever te verlossen.

Hier behoeft niet eerst een proeftoren te worden gebouwd en een groote commissie benoemd, om de zaak nader te onderzoeken en dan een rapport uit te brengen, waarvan ten slotte misschien geen notitie zal worden genomen, het eigen oor van Uwe Excellentie zal bij nadering van het Museum gewis even vreemd getroffen worden als het onze, door de zonderlinge geluiden, die op heel- en halfuur uit den trans neerdwarrelen en in plaats van

„.....op de klocketon
Eenen klockedans te danssen",

zooals Vondel het wilde gedaan hebben op het klock muzyck van de oude kerk, zijn wij er zeker van, dat Uwe Excellentie liever de uren gebieden zal stil te staan, dan den ernstig vermanenden klank van den klokkeslag, als hij het uur aangeeft, nog langer te doen inleiden door zulke dronkemanswijzen.

't Welk doende, enz."

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. **De raad van Amsterdam had gister een voordracht van B. en W. te behandelen tot het ombouwen van de Haven-centrale aan de Handelskade op zoodanige wijze, dat het stoombedrijf wordt opgeheven en vervangen door directe levering van electriciteit uit het Gemeentelijk centraalstation.**

De kosten worden geraamd op f 60.000.

Daar echter de wethouder niet de noodige inlichting kon geven, werd het voorstel aangehouden.

Een voordracht om het krediet, toegestaan voor de stichting van een nieuw gemeentelijk Handels-entrepôt in de Rietlanden, te verhoogen met f 50 000, - werd toegestaan.

Voordat werd overgegaan tot de benoemingen, besprak de heer Nolting de voordracht tot benoeming van een directeur der Stadsreiniging.

Hij meende dat men den hoofdopzichter, den heer Hoogwinkel, die een uitstekend waarnemend directeur was geweest, moest benoemen, en niet een officier, die men uit Naarden wil halen. Deze mag dan een aanbeveling hebben van den oud-minister Kool, het zou niet vaderlandslievend zijn, dezen officier uit Naarden te halen; men moet nu eens rekening houden met den minister Bergansius, wien men dezen officier moet laten behouden, zei spr., onder opmerking dat de geheele reinigingsdienst zou juichen als de heer Hoogwinkel benoemd werd

B. en W. bleken echter door de welgemeende woorden van den heer Nolting, die, ofschoon zijn Amsterdammers kenneende, toch nog een lans brak voor een andere wijze van behandeling van dergelijke benoemingen, dan de gebruikelijke, in geenendeele overtuigd.

De wethouder Blooker antwoordde, dat B. en W. als verantwoordelijk college den heer H. niet mogen aanbevelen voor directeur. Zij zijn den heer H. hoogst dankbaar voor hetgeen hij voor de gemeente deed; hij toonde zich een zeer nauwkeurig man, prettig in den omgang en strikt eerlijk, maar verder dan dien lof kunnen B. en W. niet gaan en zij achten noodig, dat aan het hoofd van den dienst staat een wetenschappelijk man.

Of aan de Kon. Mil. Academie tegenwoordig ook een College in de wetenschap der stadsreiniging wordt gegeven, vermeldde de heer Blooker, voorzoover wij weten, niet. Wij hoorden daar tot nog toe niets van, maar in den dienst der genie schijnt men tijd genoeg te kunnen vinden om zich allerlei andere wetenschappen eigen te maken. Dat de voorgedragen officier niet in alle opzichten aan de hooge eischen des tijds zal kunnen voldoen, betwijfelen wij geenszins.

De raad benoemde, zooals de heer Nolting, als hij de neuzen goed geteld had, ook nog eens op zijn vingers had kunnen natellen, tot directeur den heer J. F. de l'Espinasse, kapitein der genie te Naarden; de heer Hoogwinkel kreeg 5 stemmen.

PERSONALIA.

— Op de aanbeveling ter benoeming van een directeur der gemeente-gasfabriek en bronwaterleiding te Schoonhoven zijn geplaatst de heeren: J. Gonda te Gouda; H. v. Heijningen te Middelburg; Jac. Mate te Schiedam; Fr. Paijens te Zaandam, en C. C. de Rooij te Gorinchem.

— Burg. en Weth. van Haarlem stellen een nieuwe verordening voor op den reinigingsdienst. Zij willen aanstellen een hoofdopzichter op f 2500, een boekhouder op f 900—f 1200, een opzichter voor de belt op f 900—f 1100 plus vrije woning, opzichters voor de stad op f 900 - f 1200 en een tonnenwerkersbaas op f 700 — f 900 per jaar.

De boekhouder zal borgtocht moeten stellen en het personeel mag geen andere betrekkingen waarnemen.

— Tot districts-inspecteurs der spoorwegdiensten zijn benoemd de civiel-ingenieurs J. G. Ravenek, thans adjunct-inspecteur bij den raad van toezicht op de spoorwegdiensten, onder verleening van eervol ontslag uit laatstgenoemde betrekking, en E. Gerst, O.-I ambtenaar met verlof, laatstelijk ingenieur 2e kl. van den waterstaat en 's lands burg. openb. werken in Ned.-Indië.

— De Kamer van Koophandel en Fabrieken te Hengelo (Ov.) heeft aan den heer G. W. Van Heukelom, ingenieur der Staatsspoorwegen aldaar, onder wiens leiding de werken van het ithans bijna voltooide nieuwe station zijn tot stand gekomen, een schriftelijke dankbetuiging toegezonden, met betuiging van ingenomenheid over de voortreffelijke wijze, waarop dit omvangrijk werk is uitgevoerd

— De heer D. Toepoel, leeraar aan de bouwkundige school te Deventer, is op verzoek als zoodanig eervol ontslagen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Ervaren Hulpopzichter**, vertrouwd met timmer- en steigerwerk voor de binnenhaven te Scheveningen. Zich schriftelijk of persoonlijk te richten tot het Bureau van de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (Zie advert. in No. 34.)

— **Een Directeur**, met voldoende vakkennis om als hoofd leiding te geven aan de te onderwijzen vakken, op een jaarwedde van f 600; een **Onderwijzer** in lijn- en vakteekenen, op een jaarwedde van f 450; een **Onderwijzer** in handteekenen, op een jaarwedde van f 450, en een **Onderwijzer** in meetkundig rekenen en beschrijvende meetkunde, op een jaarwedde van f 400, allen aan de Gemeentelijke Teekenschool te Bussum. Sollicitatiestukken worden bij den burgemeester ingewacht vóór 1 Sept. a. s. (Zie advert. in No. 34.)

— **Bouwkundig Teekenaar** (aankomend), geschikt voor bureauwerk. Brieven, onder lett. P P. aan den Boekhandel Firma A. Vernout, Warmoesstraat 10, te Haarlem.

— **Waterbouwk. Opzichter** voor de gemeente Nijmegen, om op nader overeen te komen voorwaarden tijdelijk in dienst te treden bij het maken van een strekdam in de rivier de Waal (baggerwerk, zinkwerk en steenglooiing). Brieven, met opgaaf van leeftijd, loopbaan en adressen van aanbeveling, aan den gemeente-architect vóór 2 Sept. a. s. Persoonlijke aanmelding op 3, 4 en 5 Sept. daaraanvolgende.

— **Hoofdleeraar** der afdeeling A (schilderen), belast met de leiding van het onderwijs in handteekenen, bootseeren en schilderen en een **Hoofdleeraar** der afdeeling B (bouwkunst), belast met de leiding van het onderwijs in bouwkundig teekenen en aanverwante vakken, beiden aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam. Aan elk dezer betrekkingen is eene jaarwedde verbonden van f 3000 tot f 3500. Brieven vóór 10 Sept. e. k. aan den directeur. (Zie adv. in dit No. 32 en 34.)

— **Teekenaar**, grondig bekend met kunstsmeedwerk. Brieven, met verlangd salaris enz., aan het Bureau der „N. R. Crt".

Bouwkundig-Opzichter, practisch ontwikkeld, als meesterknecht. Brieven, met volledige opgaven, onder No. 2558, aan het Bureau van de „Haagsche Courant".

— **Bouwkundig Opzichter** bij de gemeentewerken te Bussum, zoo spoedig mogelijk, voorloopig voor den tijd van één jaar. Salaris f 80 per maand (behoudens goedkeuring van den Raad). Alleen zij, die degelijke bewijzen van bekwaamheid en goed gedrag kunnen overleggen en bekend zijn met het opmeten en in kaart brengen van wegen, komen in aanmerking. Br. vóór 30 Aug. a. s. aan het Gemeentebestuur. (Zie adv. in No. 34.)

— **Metselaarsbazen** voor nieuwe metselwerken in een stad aan den Rijn in Duitschland, beschikkende over bekwame knechts en 3 à 4000 Mark bedrijfskapitaal. (Zie advert. in dit No.

— **Bekwaam Meubel-Teekenaar.** Het maken van gekleurde schetsontwerpen verlangd. Brieven, onder lett. H G 803, aan het Bureau van het „N. v. d. D."

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER TECHNISCHE VAKVEREENIGING
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

7 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, f 60—f 125 's maands.
3 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33—43 j., f 80—f 95 's mds.;
5 Bouwk. teek., 20—23 jaar, f 45—f 70 's maands.
1 Waterbouwk. opz.-teek., 21 jaar, f 55 per maand.
1 Werktuigk. teek., 20 jaar, f 25 's maands.
1 Scheeps-teekenaar, 19 jaar, f 30 's maands.
1 Fabrieks-opzichter (molenbaas), 51 j., f 85 's maands.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilators onder garantie.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 9 September.

Haastrecht, te 2 uren, door den arch. D. Klinkert van 's-Gravenhage, namens zijn lastgeefster, in het koffiehuis van den heer Blanken: het afbreken van een heerenhuis en het daar ter plaatse bouwen van een villa. Aanw. en inl. volgens bestek. (*Zie adv. in dit no.*)

Venlo, te 11½ uren, door burg en weth. op het raadhuis: het bouwen van een doodgraverswoning met dienstgebouw en toegangspoort. Inl. ter secretarie. (*Zie advert in dit no.*)

ZATERDAG, 13 September.

Utrecht, te 1½ uren, door burg. en weth ten stadhuize: de levering van f 22 400 kg. haver, oogst 1902, ten behoeve van den dienst der gemeentereiniging in de jaren 1902 en 1903. (*Zie adv. in dit no.*)

Vervolg der Uitslagen.

Exloo (Dr.), 22 Aug., door het gem best. van Odoorn: het bouwen van een gem.-huis te Exloo, met bijlevering van alle benoodigde materialen; ingek. 24 bilj., als: P. v. d. Berg, Stadskanaal, f 14 100; B. v. d. Laan, Oude-Pekela, f 13,800; K. Hensema idem, f 13,700; H. Benniak, Assen, f 12,987; G. de Ruiter, Wedde, f 12,800; R Bolt, Stadskanaal, f 12,600; A. de Vries, Assen, f 12,594; Gebr. Huizing, Wildervank, f 12,580; R. P. Offringa, Smilde, f 12,441; A. Boezeman, Stadskanaal, f 12,375; H. v. d Bosch, Oosterwolde, f 12,360; L. Aden, Stadskanaal, f 12,300; A. J. Thurkow, Assen, f 12,299; H. J. Broeksma, id., f 12,164; J. Warrings, Nieuw-Buinen, f 12,147; B Pietersen, id., f 12,100; W. de Klein, Assen, f 12,063; Wed. A. Bolt, Stadskanaal, f 11,998; D. Vuurboom, id., f 11 926; B. J. Meijering, idem, f 11,777; H. W. Bakker, Valthermond, f 11,679; F. Kleinenberg id., f 11,674; J. Linzel en H. Groenier, Stadskanaal, f 11,439; H J. ter Haar Valthermond, f 10,900. Gegund aan J Linzel en H. Groenier.

Tilburg, 22 Aug., door den bouwk. C. J. M. Kocken: het bouwen van 2 woningen voor den heer A. Teurlings en van 4 woningen voor mej. de wed. J. Jansen; ingek. als volgt:

Metselwerk.	Twee woningen.	Vier woningen.	Massa.
J. Kouwenberg	f 1380	—	—
Mols	„ 1685	f 2988	—
J Donders	„ 1360	„ 2580	—
G. Schoonings	„ 1349	„ 2519	f 3850
A. v. Tongere	„ 1355	—	—
G. v. Beurden	„ 1377	„ 2727	„ 3985
W. v. Eindhoven	„ 1325	„ 2595	—
C. Heerkens	„ 1322*	„ 2426*	—
Timmerwerk.			
H. Maas	„ 1275	—	—
Gebr. Embrechts	„ 1225	„ 2700	—
H. Kennis	„ 1225	—	—
A. Stevens	„ 1200	—	—
J. de Jong	„ 1194	„ 2621	—
H. Timmermans	„ 1170	„ 2508	—
C. Appels	„ 1128	„ 2535	„ 3663
N. v. Berkel	„ 1077*	„ 2322*	„ 3369

Massa metsel- en timmerwerk: G. v. Beurden f 7770, Wed. v. Vest f 7598.

*Gegund. Allen te Tilburg.

Tilburg, 22 Aug., door den arch. F. C. de Beer: het bouwen van twee heerenhuizen aan het Wilhelminapark voor rekening van den heer C. Toerling; ingek. als volgt:

Timmerwerk: A. v. d. Aa f 5668, A. Vermelis f 4910, F. v. d. Schoot f 4890, M. H. Reijnen f 4745, J. Horvers f 4694, J. C. v Meerendonk f 4688, J. Appels f 4669, J. F. Nooijen f 4547

Metselwerk: C. v. Herk f 6000, J. de Waal f 5800, Jac. v. Gorp f 5698, G. Schoonis f 5650, N. v. Gils en Zonen f 5575, G. v. Beurden f 5573, L. Jongen f 5548, Math. Kuijpers f 5410.

Massa: J. C. de Jong f 10,753; J. Horvers f 10,694; J. Appels f 10,669; C v. Herk f 10 572; G. v. Beurden f 10,067; J. F. Nooijen f 9987, Math Kuijpers f 9952, C. J. Broeders f 9900, P. v. Riel f 9827.

Dordrecht, 23 Aug., door dijkgraaf en hoogheemraden der vier polders: a. het leveren van 1500 M³. onderhoudsgrind op de verschillende losplaatsen; b. het vervoeren van 1500 M³. onderhoudsgrind naar de verschillende wegen.

a. Hoogste inschr. A. Vogel Cz, Hardinksveld f 2550; laagste W. Hokken, Sliedrecht, f 1945.

b. Hoogste inschr. K. v. Pelt, Dubbeldam, f 1160; laagste A. v. d. Merwe Jz., idem, f 1072.

Gorinchem, 23 Aug., door den bouwk. J. de Bie: het doen van eenige herstellingen en vernieuwingen aan het perc. in de Arkelstraat, voor den heer G. W. Mortier; ingek. als volgt

Timmerwerk L. J Schaap f 1819, C Ezahoon f 1500, J de Griend f 1447, C. Muilwijk f 1380, H. Boogheim f 1325, J. K. Huiteman f 1279, J. Opstelten f 1199, W. Hoogbuin f 1089, B Smits f 1044.

Metselwerk. J. Buller f 1420, D. J. de Joode f 1417, T. G. Sterkenburg f 1395. H. de Kriek f 1225, Gear. Kreukniet f 1215, J. v. d Laak f 1181.

Verf- en behangwerk. v. Dal't f 997, v. Droge f 995, Brengelmans f 990, H. Schram f 875, M. Bokhorst f 720, v. Altena f 707, M. Verhaar f 646.

Loodgieterswerk. Rooderkerk f 245 65, L. de Bruin f 227, Glonden f 180.

Steenhouwerswerk. J. Simon f 286 50, M. C. Meyer f 272.

Stucadoorwerk. B. Vos f 465, v. Beers f 270, J. de Leeuw f 324. Allen te Gorinchem

's Hertogenbosch, 23 Aug., door den ing. J. Dony: het verwerken van pl.m. 26,000 M³. grond en de noodige aanvulling met rivierzand, op een terrein gelegen langs den Dommel; ingek. 2 bilj als: C. de Jong, Hardinksveld, en A. Smits, 's-Bosch f 55,500; C. Nieuwenhuis, Ierseke, f 39 460.

Wormerveer, 23 Aug., door de firma Bloemendaal en Laan: het uitbreiden van de fabriek „Hollandia"; ingek. 7 bilj, als: J. Smit, Amsterdam, f 45,114; H. Wijker, Den Helder, f 44,280; G. v Doornik, Baarn, f 44,125; V. Ph. Braam en Zn., Beverwijk, f 43,470; M. Stam en Zn., Wormerveer, f 40,876; Ch Wegerif, Apeldoorn, f 40,729; Gebrs. Gorter, Wormerveer, f 38,448. Nog niet gegund.

's Gravenhage, 23 Aug., door het Minist. van Marine: het bouwen en gedeeltelijk uitrusten van een stalen peilingvaartuig ten dienste van het loodswezen in het 6e district; ingek. 4 bilj, als: Kon. Ned. Grofsmederij, Leiden, f 14,000; J. F. Meursing, Amsterdam, f 13 545; P. Lanseval Kz. en Chr. v. Vliet, Hardinxveld, f 12,079; Gebr Jonker, Kinderdijk, f 11 550.

Utrecht, 23 Aug., door de genie: Bestek no. 225, het aanbrengen van verbeteringen van ondergeschikt belang aan werken in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Ram. f 1260; ingek. 3 bilj., als: G. M. Jochems, Vreeswijk, f 1390; A. P. Veenendaal, Utrecht, f 1250; C. H. van Haarlem, Vianen, f 1218.

Krommenie, 23 Aug., door het gem. best: de uitbreiding van de gasfabriek; ingek. 9 bilj, als: C v. Soest Zaandam, f 8600; G. Minersma, Krommenie, f 8500; D Kramer, idem, f 8443.38; C. Kemp, Wormer, f 8315; P. de Jong, Krommenie, f 8340, H. Wijker, Helder, f 8000; A v. Pelt, idem, f 8000; C. de Vries, Purmerend, f 7493; Jb Smit, Amsterdam. f 7244. Een biljet van onwaarde.

Amersfoort, 23 Aug., door den arch. W. Salomons: bestek no. 3, het bouwen van een villa; bestek no 4 idem van een dubbel woonhuis; bestek no. 5, idem van 6 dubbele woningen; bestek no. 6, idem van een boerderij met schuur enz., op terreinen nabij de halte Dolderscheweg onder Zeist; ingek. als volgt:

Massa, W. van Genderen, Amersfoort, f 52,100; N. Zwager, Soest, f 55,400; H. van Schadewijk, id., f 55 500; J. van Dijk, id., f 65,200; M. de Kloe, Alblasserdam, f 53,000; A. de Reek, Utrecht, f 53,140; H. J. Jurriëns, id., f 50,300; W. Zwak, Ermelo, f 50,100; H. Brom, Amersfoort, f 51,400; M. Karsdorp, Woerden, f 54,600, en voor perc. 1 f 14 760, 2 f 6830, 3 f 20,700, 4 f 12,450; Van Santen en Norman, Zeist, f 49 952, en voor perc 1 f 13,790, 2 f 11,478, 3 f 4987, 4 f 18,707; G. ten Broek, Scherpenzeel, 4 f 11,900; H. Overeem, id, 4 f 12,030; H. Noorman, Amersfoort, 1 f 13 700, 2 f 6380, 3 f 18,995; A. Driehuis, Vinkeveen, 3 f 20,712, 4 f 12,609, massa f 54,619; G. Mostertman en Van Nes, Amersfoort, 2 f 6960, 3 f 18,725; H W. Hoo't, id., 3 f 20,100, 4 f 12,300; J. Wildeman, id., 4 f 12 700 H. Keizer, id, 3 f 20,100. Gunning in beraad gehouden.

Amsterdam, 26 Aug., door de genie: Bestek no. 226, het maken van sectorparken in de Stelling van Amsterdam (7de gedeelte) Ram f 23 700. Ingek. 4 bilj, als B. Vermolen, Weesp, f 25,727; A. Krijnen, Den Helder, f 25 930; W. J. C. van Slingerlandt, Amsterdam, f 26,010; C. de Vries, Purmerend, f 27,800.

Utrecht, 26 Aug., door de S.S.: Bestek no. 913, het maken van verbeteringen aan de wachterswoningen van den spoorweg Zwolle—Leeuwarden. Ram. perc. 1 f 3700, 2 f 11,420, 3 f 6700, 4 f 15,400, 5 f 7900; ingek. 12 bilj., als: H. de Kleijn, Assen, perc 1 en 2 f 14 980; J. Versteegh, Groningen, perc. 1 en 2 f 14,700, 4 f 14,800; B. Jansen, id., perc 2 f 11,156, perc. 1 en 2 f 14,680, 5 f 7795; G. van Unen, Zwolle, perc. 1 f 3795; C. ter Horst, id., perc. 2, 3 en 4 f 34,890; Gebr. Aberson, Steenwijk, perc. 3 f 6660, 4 f 15 580, perc. 2, 3 en 4 f 33 980; H. Aberson en Zn., id, perc. 3 f 6573, 4 f 15,593; J. K. de Ruiter en Zn., Heerenveen, perc. 2 f 11,389, 3 f 6669; R Post, id., perc. 4 f 15,800, 5 f 8286; J. J Sewijn Dzn, Leeuwarden, perc. 5 f 7850; F. de Herder, Zwolle en N. M. Bollen, Utrecht, perc. 1 f 3480, 2 f 10,832, massa f 43,112.

Amsterdam. De levering van gasbuizen en fittings ten behoeve van het Depart. van Koloniën, (aanbesteed op 6 Aug. ll.), is niet gegund aan de laagste inschrijvers, maar aan de Firma Smit en Blok te Amsterdam.

's-Gravenhage. Door het Departement van Marine is met de Firma W. C. en K. de Wit te Amsterdam contract gesloten voor de levering van 1420 vuurvaste steenen voor een bedrag van f 2050

's Gravenhage. Met den heer W. van Rijn te Amsterdam is door het Departement van Marine contract gesloten voor de levering van 7 Accumulatoren batterijen voor een som van f 1700.

's-Gravenhage. Door het Ministerie van Marine is met de Firma Fried. Krupp te Essen contract gesloten voor de levering van divers artillerie-materieel tot een totalesom van f 161, 00.

's-Gravenhage. Aan de Firma Looienga de Jong te Nijmegen is door het Departement van Marine de levering opgedragen van kabel- en looddraad en andere electrische artikelen voor een som van f 660.

Leeuwarden. Het verbouwen der gemeenteschool no 7 is door het gemeentebestuur gegund aan den heer M. Tijms te Sappemeer voor f 41,200.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG 6 September 1902. No. 36.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

DE TENTOONSTELLING TE TURIJN.

II.

Eer wij verder gaan met de bespreking van het te Turijn tentoongestelde, moeten wij een enkel woord wijden aan het over deze expositie handelend boekwerk „l'Exposition Internationale des Arts Decoratifs Modernes" waarvan de eerste aflevering, bij Alexander Koch „Librairie des Arts Décoratifs" te Darmstadt verschenen, in alle boekwinkels te Turijn uitgestald ligt.

Het is wel merkwaardig, dat de Hollandsche inzendingen George Fuchs de stof voor een beschouwing in deze aflevering aan de hand deden. Er bestaat geen twijfel aan, dat deze Fuchs een fel Pan-Germanist is. „*Holland* is een *Duitsch* land. Nooit is dat zoo zeker geweest als thans, nu de vreeselijke ijverzucht der groote mogendheden haar een aanvang deed maken met een nieuwe verdeeling der aarde, nu de nieuwe wetten der ontwikkeling aan de volken nieuwe, zware plichten hebben opgelegd. De kleine vooroordeelen verdwijnen, die zoolang Europa (dat slechts een schier-eiland van Azië is, ofschoon het zich als de wereld beschouwt) verdeelen. De Tentoonstelling te Turijn bewijst ons dat de toenadering tusschen de leidende geesten in Holland en in Duitschland reeds bestaat: men reikt elkander de hand. Om van Wegerif naar Behrens, van Berlage naar Billing te komen heeft men geen brug noodig, en de Duitsche dichters van onze richting zijn zeker van en trotsch op hun broederschap met de Hollandsche zangers, zeker dat zij den zelfden weg bewandelen die mannen als Albert Verwey gaan."

Daar hebben wij het nu al. Het geschrijf in de dagbladen, de reizen van den Minister Kuyper hebben dezen Fuchs het hoofd op hol gebracht. En hij palmt ons lieve vaderland bij het Duitsche rijk in, gelukkig nog maar alleen in zijn verbeelding.

Om Wegerif met Behrens en Berlage met Billing gelijk te stellen, moet men de zaken anders bezien, dan een nuchtere Nederlander doet. De vertalingen der verzen van onze „generatie van 1880", waarover den Duitscher, die ze bezorgde, hier te lande zoo harde waarheden zijn gezegd, blijken toch in het Germaansche vaderland wel gepakt te hebben. Want, hoe drommel, komt die Fuchs anders aan Verwey?

Misschien zijn ook onze gebruikskunstenaars niet geheel vrij te pleiten van schuld in deze. De foto's hunner werken hebben zij zoo grif aan Duitsche tijdschriften afgestaan, dat onze oostelijke naburen wel aan een bijzondere sympathie moesten gaan gelooven. Toch was die sympathie niet; want slechts reclame werd beoogd.

„Hier te Turijn", vervolgt onze Fuchs, „zijn de broeders, die al te lang vijandig tegen elkander over stonden, zich bewust geworden, dat zij van één stam zijn, dat zij hetzelfde willen. Zij zijn zich bewust geworden, dat de Heilige Geest, die hun beiden gedurende den tijd van het Christendom, de Gothische kunst gaf als Zijn zichtbaar huis — die Gothische kunst, welke ondanks de gemeenschappelijk spitsboog toch zoo geheel verschillend is van de Fransche Gothiek — dat die Geest weer in hen werkt, dat zij weer samen onder Zijn vleugelen wonen en bouwen. De Gothiek, die nu geboren wordt, zal natuurlijk anders zijn dan de vroegere, maar zal zij minder godsdienstig wezen? Dat is de vraag. Het is niet toevallig dat in een kast van Behrens tempelhal het beeld van Zaratnustra berust, in een reliekwiekas met edelgesteenten en gewijde tee-

kenen getooid. Het is niet toevallig, dat de besten onder de Hollanders van nu een godsdienstig leven leiden, waardoor zij in den regel bij het oppervlakkig oordeelend publiek als mystieken bekend staan. Het is niet toevallig, dat Wegerif Christiaan heet, en dat J. B. Uiterwijk & Cie. hier schilderijen van Frans Stamkart tentoonstellen: die lofzangen aan het Licht, aan het Heilige, Scheppende Licht, die ons tusschen de zuilen de troostende en zachte klanken toewerpen, die de vrome, eerbiedige zielen uit de Heilige afbeeldingen der Geboorte onzes Heeren te gemoet komen. Het is niet toevallig, dat wij het heiligschennis vinden zouden, als die bekkens, die luchters, die bekers, in gewijde vormen door J. B. Uiterwijk & Cie. in koper gedreven, gebruikt werden tot iets anders dan het vieren van heiligendagen; maar welke heiligen en welke dagen zijn het?"

De Heilige Geest, de Gothiek, Behrens, Zarathustra, godsdienstig levende Hollanders, Christiaan Wegerif, J. B. Uiterwijk & Cie, Frans Stamkart, het Heilige Scheppende Licht, de Geboorte onzes Heeren, nog eens J. B. Uiterwijk & Cie... hoe krijgt, zulk een Duitscher alles bij elkaar!

„Schwitzt ihr nur immer, leimt zusammen", raadde Goethe den onmachtigen schrijvers van zijn tijd aan. Fuchs heeft den raad al heel getrouw opgevolgd.

Wij willen het graag gelooven, dat J. B. Uiterwijk & Cie. zeer godsdienstig levende Hollanders zijn, die alleen koperwerk maken, bestemd voor het vieren van heilige dagen, die, opdat dit vroom doël beter bereikt zou worden, iemand, wiens voornaam Christiaan is, aan hun inrichting verbonden, die voortdurend lofzangen aan het Heilige, Scheppende Licht ten hemel zenden. Maar het is toch wel vreemd, dat de menschen op den Kneuterdijk in Den Haag van dit alles zoo weinig merken. En daardoor zien zij de zaak van Uiterwijk aan voor een gewone naamlooze vennootschap, met kapitaal, aandeelhouders, directeur, commissarissen, winst, verlies, dividend en alles, wat de Staatscourant omtrent zulk een onderneming van koophandel verder pleegt te vermelden. Dit doet hen besluiten, dat de Mammon in de zaak een grootere rol speelt, dan de Heilige Geest.

Dat het, inderdaad, J. B. Uiterwijk & Cie. meer om reclame dan om godsdienstigheid te doen is, wordt bewezen door wat onze vriend Fuchs verder in het midden brengt.

„Niet alles wat de Hollanders en de Duitschers hier hebben opgesteld, wekt zulke verheven gedachten. Volstrekt niet! Maar de scheppingen, die ze ons gebiedend opdringen zijn die, waarin de kunst zich op haar zuiverst uit, die leiding geven, die van den grootsten vooruitgang getuigen. En zulk een schepping is de zaal door J. B. Uiterwijk & Cie. in de Hollandsche afdeeling uitgevoerd, naar teekeningen, die men door Wegerif deed maken. De talrijke afbeeldingen dezer zaal, die wij hier geven, ontslaan ons van de verplichting, in bijzonderheden te moeten treden. Merkt op de bewonderenswaardige batiks, gemaakt door een meesterlijke vrouw, Mevrouw Agatha Wegerif—Gravestein, die in haar eigen kunstwerkplaats te Apeldoorn de uitvoering leidt. En zeker niet de minste verdienste dezer zaal is, dat zij zich zoo geheel aansluit bij de overleveringen van het land, en toch zoo vol is van nieuw leven."

J. B. Uiterwijk & Co. kunnen met deze reclame voor hun zaak tevreden zijn. Maar vriend Fuchs begreep dat er eenige tegenstelling noodig was en vervolgde daarom: „Een buitengewoon elegante Turijnsche dame, die met mij de zaal binnenkwam, lachte spottend, mompelde wat van een Hollandsche keuken en maakte dat zij wegkwam. Zij had gelijk: de kamer is echt-Hollandsch en zij doet duidelijk uitkomen, dat altijd voor den Hollander de plaats, waar het keukenfornis staat, het heiligdom en de haard van zijn huis vormt. Maar let eens op hoe J. B. Uiterwijk & Co. die gedachte hebben uitgewerkt door haar pasklaar te maken voor de meer verheven beschaving van het hedendaagsch leven en haar langzame veranderingen doen ondergaan."

Hoe zonderling toch dat een buitenlander ons dit moest zeggen! Wat zijn wij Nederlanders toch stompzinnig, daar wij nooit hebben opgelet hoe de besten onzer landgenooten de plaats, waar hun keukenfornuis staat, als het heiligdom van hun huis beschouwen! Maar J. B. Uiterwijk & Co., die in Den Haag wonen, zijn slimmer geweest, dan wij. Die zagen, als zij in de hoogste kringen verkeerden, hoe de hooge heeren en vrouwen in hun keuken bij het fornuis zaten, en daar hun five o'clock tea met hun bezoekers gebruikten. Dit is geen nieuw Haagsch snufje, maar geschiedt in de hofstad sedert overoude tijden... als men tenminste J. B. Uiterwijk & Co. of George Fuchs gelooven wil, iets waartoe misschien velen onzer lezers nog voorloopig niet zullen overgaan.

Voor Fuchs zijn J. B. Uiterwijk & Co. *de* Nederlanders, is hun inzending *de* Nederlandsche inzending. Met een paar regels maakt hij zich van de overige exposanten af. En zoo moeten Colenbrander, IJsenloffel, Berlage, J. R. Hillen, Pool junior, Mendes da Costa, Zijl, Veldheer, Toorop, Thorn-Prikker, zich er mede tevreden stellen, dat zij alleen worden genoemd.

Het eind is, dat de goede Hippolyte Taine, de man, die zonder van kunst verstand te hebben, toch de „Philosophie de l'Art" meende machtig te zijn, ten tooneele gevoerd wordt, om den volgenden zin uit te spreken.

„Deze Hollandsche beschaving heeft maar één werkelijke verdienste: zij is gezond; de menschen die daarin leven hebben, wat ons het meeste ontbreekt, de wijsheid; zij worden beloond door de voldoening, die wij niet meer verdienen."

Taine heeft dit gezegd met het oog op de 17e eeuwsche Nederlanders; vriend Fuchs maakt het „mir nichts, dir nichts" op J. B. Uiterwijk & Co. toepasselijk.

Doch het wordt tijd, om van Fuchs en Uiterwijk afscheid te nemen, en weer eens op de tentoonstelling te gaan kijken.

En dan richten wij als van zelf onze schreden naar de Duitsche afdeeling, om te zien, waarom onze oostelijke buren ons te Turijn reeds wilden annexeeren. Het groote Duitsche vaderland neemt te Turijn ruimte genoeg in beslag. Maar de kwaliteit en de kwantiteit staan hier in omgekeerde reden. Het is, om in het te kort dat de eerste toont, te voorzien, dat men de Nederlandsche inzendingen wil absorbeeren.

„Om van Wegerif naar Behrens en van Berlage naar Billing te komen heeft men geen brug noodig", zoo hoorden wij straks. Maar de onbevooroordeelde beschouwer zal dit een stoute uitspraak vinden. Want hoeveel men op de hal van „Arts and Crafts" ook aan te merken hebbe, zij houdt de vergelijking met de hal van Peter Behrens best uit. Deze Duitscher heeft gemeend, dat een grafkamer het allermodernste zou wezen in een hedendaagsch huis. Aan de „nieuwe kunst" is vaak een trek van somberheid eigen, die, in Amerika het eerst mode geworden, nu naar Europa is overgewaaid. Het „Gedenk te Sterven" wordt den modernen mensch op allerlei wijs toegeroepen. Maar zoo nadrukkelijk als Peter Behrens te Turijn dat deed heeft zelfs Berlage die toch waarlijk niets vroolijks in zijn kunst heeft, het nooit gedaan.

Billing en Berlage geestverwanten te noemen, bewijst slechts oppervlakkigheid. Want beiden hebben zij geen andere overeenkomst, dan dat zij zich zooveel mogelijk van details onthouden. Doch een zoo banaal poppenkastje als Billing, ter omlijsting van het borstbeeld des Duitschen keizers maakte, zou Berlage nooit ontwerpen.

Hier in de Duitsche afdeeling wordt het wel duidelijk, dat de nieuwe stijl belachelijk begint te worden, nu hij door de „Snobs" is erkend, nu hij een naam heeft gekregen en in de mode gekomen is. Wat de Duitschers voor nieuwe kunst hielden, was slechts een benauwde droom; als ambachtskunstenaars moeten zij nog beginnen. De nieuwe vormen werden in Duitschland geschapen door schilders, die zich noch om de eischen der techniek, noch om die van het gezond verstand bekommerden. Zij wilden stemming leggen in een slaapkamermeubel, zij dachten, dat een kast een lyrisch gedicht kon zijn. Wat het materiaal al of niet toeliet, baarde geen zorg. De lijmpot stelde tot veel in staat.

Zulke kunstenaars nu zijn het, die te Turijn hebben ingezonden. Zij maakten stoelen, die onpractisch zijn, tafels, die niemand kan gebruiken, richtten kamers in, die meer van tentoonstellingszalen dan van woonvertrekken hebben. Zij gaven den menschen nieuwe vormen maar geen huizen en voorwerpen, geschikt om te gebruiken.

En bij alle pronk heeft de Duitsche afdeeling toch iets burgerlijks. Voor distinctio heeft de Germaan blijkbaar geen orgaan. Pronkkamers zijn er genoeg, maar woonkamers, die wezenlijk dien naam dragen mogen, ontbreken.

Wat is dat, bijvoorbeeld,voor een zaal, die door Wilhelm Kreis, uit Dresden, werd ingericht? In welk huis zou zulk een lokaliteit passen? Wij spreken hier nog niet eens van de zuiltjes, die aan Phenicische herinneren, van de friezen en de koppen daarboven, van de wonderlijke palmetten-lijst, welke onderdeelen den indruk maken, alsof hier en daar fragmenten waren opgegraven, en zoo goed mogelijk tot één geheel vereenigd.

Maar wie wil een fontein-nis in zijn woning hebben zooals hier er een gemaakt werd, en die alleen in een Italiaansch klooster op haar plaats zou zijn? Wie vindt er nu iets moois in de twee stijve oranjeboompjes, die deze fontein flankeeren?

Men merkt het overal op, dat de nieuwe kunst eigenlijk gezegde gezelligheid in een vertrek niet weet te weeg te brengen. De reden daarvan is, dat te veel naar één systeem wordt gestreefd, zoodat er maar weinig verschil is met de zoo vervelende kamers „in stijl" van vroeger.

Een kunstenaar, zelfs een gewoon man van smaak, kan uit de meest disparate bestanddeelen een aangenaam ensemble samenstellen. Maar als die bestanddeelen allen door één hand gevormd zijn, schijnt het verkrijgen van een behaaglijk geheel al heel moeielijk te zijn. Of is alles misschien al te goed doordacht?

Het is te begrijpen, dat de Duitschers, toen zij de kleine Nederlandsche afdeeling zagen, tot het besef kwamen, dat die heel wat beter was, dan hun kolossale inzending. Aan de gewilde zonderlingheden hebben onze kunstenaars maar korten tijd medegedaan; men kan zeggen, dat zij, de zaal van „Arts and Crafts" buiten beschouwing gelaten, de periode der grilligheid reeds achter den rug hebben.

De Franschen zijn, blijkens wat zij inzenden, daar nog midden in Plumet, Selmersheim, Marjorelle blijven nog maar steeds doorgaan met hun krullijnen, hun naturalistische versierselen, hun fletsche tinten. Zij hebben zich, blijkbaar, op de 18e eeuw willen inspireeren, waar niets op te zeggen zou zijn, als zij de groote Louis XV-kunstenaars maar begrepen hadden. Die maakten niet de krullen om de krullen, maar zorgden eerst voor de practische bruikbaarheid en brachten pas daarna zooveel gebogen lijnen aan, als met die practische bruikbaarheid bestaanbaar waren. Daarom zijn de 18e eeuwsche meubelen nog zoo in trek, daarom vinden zelfs de goede kopieën, die de Fransche fabrikanten weten te maken, altijd koopers. En de nieuwe Fransche meubelen hebben deze verdienste der oude volstrekt niet.

Of het Kopenhaagsche porselein van Bing & Groendahl nu wel in deze afdeeling thuis behoort, kan men betwijfelen. Maar de émaux van Feuillatre zijn zoo mooi, dat hierin misschien het glanspunt der geheele Fransche inzending gezocht moet worden. Ook de Franschen hebben, zoomin als de Duitschers, het begrip van comfort. Wie zal zich lits jumeaux laten maken, die met de vreemdsoortigst gevormde paneelen versierd, overal stofnesten vertoonen, en die zoover van elkander staan, dat er een nachttafeltje, in den vorm van een klein altaar, tusschen kon worden aangebracht? Zoo iets zou een Engelschman of een Hollander niet bedenken.

Over eenige andere inzendingen zal in een volgend artikel worden gesproken.

DE LAATSTE CONCLUSIE VAN DE „DEUTSCHE BAUZEITUNG" IN ZAKE HET HEIDELBERGER SLOT.

Zooals men zich herinneren zal heeft de Badensche regeering in het begin van dit jaar, na de heftige beroering door de plannen tot reconstructie van het Heidelberger Slot in en buiten Duitschland teweeggebracht, die plannen voorloopig laten varen.

Het vraagstuk is echter aan de orde gebleven en de „Deutsche Bauzeitung", die evenals de Berlijnsche Architectenvereeniging tot de voorstanders der reconstructieplannen behoort bevatte in de afgeloopen weken een artikel van H., waarin de zaak nog eens uiteengezet wordt aan de hand van een paar inmiddels nog daarover verschenen geschriften.

Hoe belangrijk dit artikel op zichzelf moge zijn, het gaat te veel in bijzonderheden, om voor het oogenblik op de belangstelling onzer lezers te kunnen rekenen.

De conclusie evenwel komt ons, aangezien daaruit de meening van een groot deel onzer Duitsche kunstbroeders spreekt, belangrijk genoeg voor om haar hier weder te geven.

***

Nu heeft men met recht voor het Heidelberger Slot, zooals voor alle gebouwen, die kunstwaarde bezitten, de beteekenis als kunsthistorisch document op den voorgrond gesteld en men eischt voor documenten terecht dat zij met alle bereikbare middelen onveranderd bewaard worden. Wat is nu echter een grooter verlies; een verheven de geheele beschaafde wereld toebehoorend kunstwerk te zien ondergaan, alleen om het onaangeroerd te laten, of te trachten het te bewaren met middelen die, ofschoon zij het als kunstwerk aantasten, toch altijd zijn behoud voor langen tijd waarborgen? Men heeft het, zeer der overweging waardige, voorstel gedaan en ook reeds tot uitvoering gebracht,

de deelen van het Slot, die het meest blootstonden aan het gevaar van verloren te gaan, in gesloten ruimten onder dak te brengen en aan het gebouw zelf door nieuwe te vervangen. Het is zoo, wij zouden op deze wijze allengs een soort copie van het oorspronkelijk document verkrijgen. Maar men bedenke toch, hoe hartelijk dankbaar wij heden het noodlot zijn, dat ons, nu wij van documenten spreken, in de kloosterbibliotheken der Middeleeuwen afschriften der klassieke dichtwerken heeft nagelaten. Wel is waar zou het origineel belangrijker zijn; maar is de geest, de groote gedachte ook niet in het afschrift bewaard? En men denke toch ook verder daaraan, welk een belangrijke rol, bij de onderzoekingen over het Slot, de gebrekkigste afbeeldingen, de tegenstrijdigste voorstellingen in beeld uit vervlogen tijden, spelen! Hoe begeerig worden niet teekeningen als bewijsstukken bijgebracht, die ruw bewerkt, geradeerd en overgeschilderd zijn? Zou men dat alles noodig hebben, wanneer het gelukt ware den Otto-Heinrichtsbau ook maar eenigszins beter te onderhouden?

Is het dus niet juister het bereikbare na te streven, dan den ondergang van het onherstelbare fatalistisch en met over elkander geslagen armen aan te zien? En dit bereikbare, het naar onze meening e e n i g e d e r k u n s t w a a r d i g e m i d d e l t o t b e h o u d v a n h e t b e s t a a n d e a a n h e t H e i d e l b e r g e r S l o t i s d e v o o r t z e t t i n g v a n d e n w e d e r o p b o u w. Hoezeer men ook rekening moge houden met de grondstellingen, die tegen dit voorstel aangevoerd kunnen worden, deze kunnen toch op geenerlei wijze tegen het verlies van een der verhevenste werken der oude kunst opwegen. B e h o u d o f v e r l i e s, dit is dus de ernstige vraag, waarvoor de Badensche regeering staat.

Hare beantwoording kan niet twijfelachtig zijn.

***

Of wij het met deze conclusie eens zijn, behoeft men ons niet te vragen.

Wanneer in de toongevende kringen dergelijke conclusies ingang kunnen vinden en dit schijnt wel het geval te zijn, wat moeten wij dan toch wel van de kunstopvattingen van onzen tijd denken?

Het eenige wat wij er van zeggen kunnen, is dat uit deze verwarde en meer malen zichzelf tegensprekende beschouwingen niet anders is op te maken, dan dat wij leven in een tijd van dusdanige begripsverwarring, dat het hoogst gevaarlijk geacht moet worden op dergelijke conclusies de schendende hand aan monumenten te slaan, in het bijzonder aan monumenten van zoo hooge waarde als het hier bedoelde.

De Badensche regeering heeft wijs gedaan zich daardoor niet te laten leiden, zij heeft een zeer gereserveerde houding tegenover het vraagstuk aangenomen en zij zal wijs doen, die te handhaven, tot tijd en wijle gezonder begrippen, omtrent de zaak ingang hebben gevonden.

Het behoud, dat hier bedoeld wordt staat gelijk met verlies of neen het is veel erger, want laat de regeering de wederopbouwers vrij spel, dan is zij zeker, in plaats van de, zelfs na hetgeen er reeds aan verknoeid is, nog onvergelijkelijke ruine, te krijgen een copie met fantastische toevoegsels van zeer twijfelachtige kunstwaarde, een onding, in plaats van een prachtstuk.

De voorstanders van den wederopbouw schijnen dit niet te gevoelen, zou dit ook een gevolg kunnen zijn van hunne wetenschappelijke opleiding?

DE DAM TE AMSTERDAM.

Eenigen tijd geleden werd door het Genootschap „Architectura et Amicitia" tot het Amsterdamsch Gemeentebstuur een adres gericht, waarin niets meer of minder werd gevraagd, dan dat de Gemeente een openbare prijsvraag zou uitschrijven ter verkrijging van een plan tot verbetering van den Dam en zijn toegangswegen.

Wat er aan den Dam haperde, werd niet gezegd. Wat men zich eigenlijk met deze prijsvraag voorstelde, nog te minder.

De Raad zette, bij het ontvangen van het adres zijn ernstigste gezicht, en zond het stuk aan Burgemeester en Wethouders „ten fine van preadvies" gelijk men dit in de stadhuistaal noemt. Blijkbaar wist men toen nog niets van de belastingverhooging die in het gezicht zou komen.

Bij het uitbrengen van hun advies hebben Burgemeester en Wethouders zeker wel eens tegen elkander gelachen, gelijk men wil, dat de Romeinsche Auguren deden, als zij elkander tegenkwamen.

Burgemeester en Wethouders toch adviseeren den Raad, op het denkbeeld, in het adres niet in te gaan. Nu hadden zij dit advies kunnen motiveeren door te wijzen op den beroo0den staat der stadskas, die zelfs het doen van noodzakelijke uitgaven niet toelaat.

Maar gelijk een Haagsch ambtenaar met een lage bezoldiging nooit zegt, dat hij geen geld heeft, om een openbare vermakelijkheid te bezoeken, doch beweert, dat het er te gemêleerd is, zoo komen ook Burgemeester en Wethouders der hoofdstad, als had de kat van den Markies van Carabas hun het antwoord ingefluisterd met de fraaiste motieven de armoede der stad verbloemen.

Van een prijsvraag, zoo zeggen zij, is, gelet ook op hetgeen tot nog toe met prijsvragen is bereikt, geen afdoend resultaat te verwachten. Het is waar, te Amsterdam heeft het systeem geen resultaten opgeleverd, maar hoe is dit gekomen? Burgemeester en Wethouders behoorden de hand in eigen boezem te steken.

De resultaten van een prijsvraag, heet het verder, zullen hierop neerkomen, dat de Gemeente in het bezit zal komen van een aantal wellicht verdienstelijke plannen, waarvan echter, wegens de hooge kosten of anderszins, geen enkel zal blijken voor uitvoering vatbaar te zijn.

Vooral dit „anderszins" is kostelijk. De lijdensgeschiedenis der Beurs heeft zeker tot het gebruiken van dit veelzeggend woord aanleiding gegeven.

Er mag niet uit het oog worden verloren, zoo vervolgen de preadviseurs, dat bij een plan als wat gewenscht wordt, namelijk een plan bij welks uitvoering de Dam zich als een monumentaal geheel zal ontwikkelen, dat plein zoodanig gewijzigd zal moeten worden, dat zoowel het vroegere Stadhuis als de Nieuwe Kerk als bouwwerken geheel tot hun recht komen.

Pleinen die zich tot een monumentaal geheel ontwikkelen, zijn zeldzaam. Wat er aan zulke pleinen gebouwd is, staat in den regel te stevig, dan dat er voor ontwikkeling te vreezen zou zijn. De Nieuwe Kerk en het voormalig Stadhuis staan wat dicht bij elkander. En nu schijnen Burgemeester en Wethouders bevreesd, dat de bekroonde plannenmaker zal voorstellen óf het Stadhuis, óf de Nieuwe Kerk te verplaatsen. Dat zij tegen zoo iets opzien, behoeft niemand te verwonderen.

Er is nog meer; want wie een hond wil slaan, staat nooit om een stok verlegen. Een prijsvraag, zoo zeggen de preadviseurs, als vonden zij dit de natuurlijkste zaak ter wereld — een prijsvraag moet uitteraard openbaar wezen. Belanghebbenden zullen derhalve weten, dat hunne perceelen bij het voor uitvoering aangewezen plan betrokken zijn. Hierdoor zal de lust tot speculatie worden opgewekt, tengevolge waarvan de uitvoering van het plan wellicht onmogelijk zal worden gemaakt, in ieder geval bemoeilijkt.

Welk een teedere zorg voor hun onderzaten spreekt uit deze woorden van Burgemeester en Wethouders! Speculatie is uit den booze, en alles behoort gedaan te worden, om de Amsterdammers daarvoor te bewaren. Als er dan toch gespeculeerd moet worden, laat men dan wachten tot de Nieuwe Beurs geopend is. Daar staat in den gevel de spreuk, die ieder speculant in zijn hart hoort te griften, namelijk „beid uw tijd".

Dat de woningwet het onteigenen voor de gemeenten vergemakkelijkt, daarvan weten Burgemeester en Wethouders nog niets. Zij hadden anders toch wel eens bij hun Directeur van het Woningtoezicht, die men vertrouwen mag, dat beter op de hoogte zal zijn, hun licht kunnen opsteken. Maar reeds vader Cats merkte het wijsgeerig op:

„Wat baet een uyl een kaers of bril,
Als het beest niet sien en wil?"

Hiermede wordt niet bedoeld, dat het achtbaar bestuur der hoofdstad uit uilen zou samengesteld zijn, wat overigens geen schande zou wezen, daar de uil de vogel van Pallas, de godin der wijsheid was, en hij dus wel iets van die wijsheid in zich opgenomen zal hebben.

Het uitschrijven eener prijsvraag, dan vervolgen de heeren, zou de medewerking doen verloren gaan van hen, die in de eerste plaats geroepen zijn, een goede oplossing aan de hand te doen. Zij toch zouden in de jury moeten zitting nemen en daardoor niet kunnen mededingen.

Wie hebben de heeren hier op het oog? Het blijft duister. Maar men kan niemand dwingen in een jury te gaan zitten. En wie voor die eer bedankt, kan mededingen zoo hard hij wil. De Haagsche ambtenaar wordt door dit argument overtroffen.

Dan, na al dit bitters komt er toch ook wat zoets. De Haagsche ambtenaar, die niet bij Van der Pijl kan eten, stapt naar Pomona, want daar is het veel gezonder. Dat het er goedkooper is, verzwijgt hij.

En Burgemeester en Wethouders, die op de Prijsvragen-restaurant à la Van der Pijl zooveel te zeggen hebben, raden den Raad aan naar het architectonisch Pomona te gaan, waar Berlage bedient en waar de gemeente reeds abonnementskaartjes genomen heeft. Het is wel erg eenvoudig, wat men daar krijgt, maar zoo gezond! En daarom willen zij, dat die „tot dusverre gevolgde weg" ook thans gevolgd worde, en dat bij een „architect van naam" — wie denkt hier niet aan de Villa Silberstein — advies worde ingewonnen.

Wij lazen laatst van een vegetarier, die het eten van „rauwkost" aanbeval als een middel, om 200 jaar oud te worden. Berlage heeft den heeren, of liever hun stad, al heel wat „rauwkost" architectonische wel te verstaan, te slikken gegeven.

Laten wij hopen, dat ook Amsterdam er gezond bij moge blijven, en dat het niet de schadelijke gevolgen, die naar der geneesheeren meening daaraan verbonden zijn, moge ondervinden.

NIET GEWOON.

Omtrent de benoeming van een Directeur der Openbare Werken te Haarlem, welke laatstleden Dinsdag plaats vond, bevatte het „Handelsblad het volgende:

Onze correspondent schrijft:

„De zitting van heden begon zoo mooi, zoo eendrachtig, — zelfs geen sociaal-democraat die protesteerde tegen de mededeeling dat door B. en W. een telegram van gelukwensching aan H. M. de Koningin was gezonden. Maar het was al heel gauw weer mis. Eerst een geheime zitting van een uur, waarin vermoedelijk alweêr geredekaveld werd over de benoeming van een directeur der gemeentewerken. Want toen de geheime zitting in een openbare veranderd en die benoeming aan de orde gesteld werd, kwam een voorstel in van den heer Roog, om een nieuwe oproeping van sollicitanten te doen op een salaris van *f* 6000, dat is *f* 2000 meer dan hetgeen aanvankelijk besloten is.

De heer Schram vond *f* 5000 genoeg, en de heer Roog, vermoedelijk om de kans op aanneming van zijn voorstel te vergrooten, nam onmiddellijk dit cijfer over.

Beide voorstellen, nu gecombineerd, vonden heftige bestrijding bij de heeren Van de Kamp en De Braal, die meenden dat uit de beide voorgedragenen zonder eenig bezwaar een keus te doen was, terwijl de heer Modoo oordeelde dat zij niet de geschiktste mannen voor onze gemeente konden worden geacht. De meerderheid van den Raad dacht als de heeren De Braal en Van de Kamp en verwierp het voorstel-Roog. Maar, zeide nu de heer Hugenholtz, dit beteekent dat de Raad geen hooger salaris wil — niet uitgemaakt is dat de Raad ook geen nieuwe aanbeveling wenscht, en daarom stelde hij voor die alsnog aan B. en W. te vragen. De heer Van Styrum achtte dit in strijd met het reglement van orde. Formeel achtte zelfs de heer Hugenholtz die redeneering volkomen juist, er is dus verzuim gepleegd door geen gesplitste stemming te vragen, maar laat ons dit herstellen door te stemmen.

Aldus geschiedde en het voorstel-Hugenholtz viel. De uitslag van de stemming was in zooverre een verrassing, dat de heer A. W. Weissman, de vroegere Amsterdamsche bouwmeester, geen enkele stem bekwam, daarentegen werden er 11 uitgebracht op den niet voorgedragen heer O. Gunning, onzen gemeentearchitect, die het echter tegenover den heer L. C. Dumont moest afleggen.

Men kan niet zeggen dat de nieuwe functionaris zijn benoeming onder aangename voorteekenen heeft verkregen."

De wijze waarop in deze aangelegenheid gehandeld werd, was zeker niet gewoon. De vroegere gemeentearchitect Leyh was nauwelijks begraven, of de Raad besloot reeds hem een Directeur der Openbare Werken als opvolger te geven. Burgemeester en Wethouders riepen onmiddellijk de sollicitanten op, om zich, op een dag in het begin van Juni, tusschen 2 en 4 uur bij hen persoonlijk aan te bevelen.

Een dertigtal voldeed aan die oproeping. Als gold het de benoeming van een politie-agent zag men de liefhebbers in de fraaie ontvangkamer van het Haarlemsch Raadhuis bijeen, om zich, ieder op zijn beurt, in een register te doen inschrijven.

Toen werd reeds verzekerd, dat de sollicitanten hun moeite wel hadden kunnen sparen, omdat Haarlem in den ingenieur O. Gunning onder zijn ambtenaren iemand bezat volkomen bekwaam en geschikt om als Directeur op te treden.

Wat geschiedde echter? De groote „lock out" vond plaats, en, terwijl het Dagelijksch Bestuur de zijde

der patroons koos, schaarde de ingenieur zich aan die der werklieden.

Dit had tengevolge, dat Burgemeester en Wethouders hun ingenieur niet wilden aanbevelen, ja hem zelfs geen plaats op de voordracht gunden.

Er werd naar iemand anders omgezien, en het scheen, dat de architect Schadée in Den Haag de gewenschte persoon was. Doch deze gaf er, toen men zijn salaris als gemeenteambtenaar verhoogd had, de voorkeur aan, in Den Haag te blijven.

Het werd Augustus, eer de voordracht kwam, waarop nu de heeren Dumont te Deventer en Weissman te Haarlem voorkwamen. En reeds drie dagen later zou de benoeming geschieden, wat het den voorgedragenen uiterst moeilijk maakte, de raadsleden, zooals gebruikelijk is, te bezoeken.

Doch toen de benoeming aan de orde was, werd na een lange en uiterst onstuimige geheime zitting besloten, de voordracht aan te houden.

Omtrent de reden van die aanhouding kwam in de dagbladen het een en ander voor; van zekere zijde was de heer Weissman, die goede kansen scheen te hebben, op zeer unfaire wijze bestreden, en deze candidaat had met de stukken gepoogd de vage beschuldigingen, die in het bijzonder door zijn Haarlemsche collega's tegen hem waren ingebracht te weerleggen.

De uitslag heeft echter echter bewezen, dat hij daarmede niets heeft uitgewerkt. Maar hij zal dit zeker, hoe weinig aangenaam iets dergelijks ook voor hem moge zijn, niet al te zeer betreuren. Want een benoeming, waarbij de oppositiecandidaat, die iemands onmiddellijke ondergeschikte zal zijn, zooveel stemmen verkrijgt, wordt inderdaad, zooals het „Handelsblad" terecht zegt, niet onder aangename voorteekenen voor den benoemde gedaan.

Wij hebben zeker het recht, de wijze, waarop men te Haarlem handelde, niet gewoon te noemen.

NIEUWE ZEDEN.

Door den heer Leonard A. Springer zijn voor eenige weken aan den Haarlemschen Gemeenteraad eenige voorstellen gedaan, betrekkelijk maatregelen tot verbetering van den verwaarloosden toestand van den Haarlemmerhout. Uit hetgeen de dagbladen daarover mededeelen, zijn wij niet in staat, over die voorstellen te oordeelen, hoezeer zij waarschijnlijk de aandacht verdienen en een bespreking daarvan nuttig kan zijn.

In dingen van tuinarchitectuur, wil, wellicht nog meer dan in zaken van bouwkunst, iedereen gaarne een woordje medespreken. Uit de burgerij van Haarlem zijn dan ook reeds dadelijk stemmen opgegaan, die in een open brief, bezwaren hebben doen hooren tegen de plannen van den heer Springer.

Daarin was niets vreemds, maar wel vreemd is de wijze, waarop een deskundige, drager van een grooten naam op het gebied der tuinarchitectuur gemeend heeft, kritiek op het werk en den persoon van een collega te moeten uitoefenen.

De „Oprechte Haarlemsche Courant" meldde dezer dagen dienaangaande het volgende:

„Door den heer L. P. Zocher is aan den Gemeenteraad van Haarlem een schrijven gericht, waarin hij in ernstige overweging geeft niet over te gaan tot de reorganisatie van den Hout, voorgesteld door den heer Leonard A. Springer, „opdat" — zoo schrijft hij — „een der groote meesterwerken van zijn vader voor Haarlem behouden blijve."

„De heer Zocher, die door verblijf buitenlands eerst later kennis heeft kunnen nemen van het reorganisatieplan en van hetgeen daartegen is geschreven, zegt al dadelijk, dat door den bekenden „Open Brief" de schrijvers een goed werk hebben gedaan en verder, dat hij, die zich meer dan een halve eeuw bezig hield met het aanleggen van parken en tuinen, wien iedere boom in den Hout bekend is, zich thans verplicht acht den raad mede te deelen, dat hij met groot leedwezen van de voorgestelde reorgansatie heeft kennis genomen."

„Wordt deze aangenomen — aldus schrijft de heer Zocher — dan geef ik u de verzekering, dat onze Hout veel van haar schoon en van haar karakter zal verliezen; bovendien acht hij den heer Springer geenszins den man, aan wien die taak zou mogen worden opgedragen, omdat die z. i. mist de noodige kunde, die van een bekwaam tuin-architect mag worden verwacht en het werk van zijn vader geleidelijk bederft."

„De heer Zocher gevoelt, dat de Hout behoefte heeft aan goed onderhoud, vooral na de twee jaren van verwaarloozing; nagenoeg niets — zegt hij — werd er in dien tijd gedaan, niettegenstaande er tegenwoordig aan bewaking en onderhoud van onze plantsoenen jaarlijks zeker ruim ƒ 10.000 meer wordt uitgegeven dan vroeger, maar wat gedaan moet worden, kan geschieden zonder dat het groote sommen behoeft te kosten. Ten slotte acht de heer Zocher doortrekking der Spanjaardslaan een misdaad."

Wij hebben verder hieraan niets toe te voegen dan de opmerking, dat ook in de tuinarchitectuur nieuwe zeden voor de goede, oude schijnen te hebben plaats gemaakt. Wij achten de kritiek van den heer Zocher... beneden kritiek.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND

— Twee nieuwe thermen zijn ontdekt te Timgad in Algiers; men vond er een bijzonder mooie mozaïek met afbeelding van Neptunus, staande in een wagen met vier paarden bespannen, omringd door dolfijnen en andere visschen.

Blootgelegd is nu ook de doopplaats in de kleine Byzanthijnsche Basilica, 't vorige jaar opgegraven; een kleine vijver, omgeven door een gaanderij, welke vroeger het dak of den koepel gedragen heeft, onder aan de trap waarlangs de doopeling kwam met de geestelijken, om den doop te ondergaan.

— Onze landgenoot Looijen, een jeugdige architect te Parijs, is door den heer Van Lieffland belast met een gedeelte van de uitvoering der nieuwe werken voor 't Kurhaus te Scheveningen.

— Een groot werk voltooid. De kunstmatige besproeiingswerken in Egypte zijn met het maken van het laatste bastion van den dam te Assouan voltooid. Het geheele werk bestaat uit den dam te Assouan met een sluis, den dam te Assiout met een sluis en het Ibrahimsch kanaal met regulator en sluis. De gezamenlijke kosten van het werk hebben 24.000 000 gulden bedragen en het had pas elf maanden later klaar behoeven te zijn. Het doel van de werken is, een deel van den Nijl boven Assouan te veranderen in een groot reservoir, waar een gedeelte van het vloedwater bewaard kan worden, om gedurende de maanden van laag getij te dienen tot besproeiing van Midden- en Beneden-Egypte.

De dam is boven 23 en beneden 80 voet breed en het water heeft een diepte van 92 voet. Het reservoir kan 868,084,250,000 gallons bevatten.

Het werk is in 1898 begonnen, 10,000 man hebben er dagelijks aan gewerkt. In den dam zijn ongeveer 200 sluizen, waarvoor 11,000 ton ijzerwerk is gebruikt. In 't lage getij, in 't droge seizoen, vormt het een meer van 146 mijlen lengte.

BINNENLAND.

Amsterdam. Men weet dat onlangs bij den Gemeenteraad inkwam een verzoek van het Genootschap „Architectura et Amicitia", om eene openbare prijsvraag te doen uitschrijven ter verkrijging van een plan tot verbetering van den Dam met zijne toegangswegen.

Burg. en Weth. adviseeren den Raad daarop niet in te gaan, daar zij van eene prijsvraag, gelet ook op hetgeen tot nog toe met prijsvragen is bereikt, geen afdoend resultaat verwachten. Kon zeggen zij — het standpunt ingenomen worden, dat de Dam met zijne omgeving veranderd moet worden, onverschillig hoe hoog de kosten daarvan ook zouden wezen, dan zou tegen het uitschrijven eener prijsvraag op zich zelf minder bezwaar bestaan. Thans vreezen zij, dat de resultaten daarvan hierop zullen neerkomen, dat de gemeente in het bezit zal komen van een aantal wellicht verdienstelijke plannen, waarvan echter, wegens de hooge kosten als anderszins, geen enkel zal blijken voor uitvoering vatbaar te zijn. Er mag toch niet uit het oog verloren worden, dat

bij een plan, zooals adressant bedoelt, namelijk een plan, bij welke uitvoering de Dam zich als een monumentaal geheel zal ontwikkelen, dat plein zoodanig gewijzigd zal moeten worden, dat zoowel het vroegere Stadhuis als de Nieuwe Kerk als bouwwerken geheel tot hun recht komen. Hiermede zal rekening moeten gehouden worden bij elk werk, dat op of bij den Dam zal worden gemaakt, zelfs bij alles, wat op of bij den Dam zal worden verricht.

Burg en Weth. noemen nog een bezwaar. Eene prijsvraag moet uit den aard der zaak openbaar wezen. Belanghebbenden zullen derhalve weten, dat hunne perceelen bij het voor uitvoering aangewezen plan betrokken zijn. Hierdoor zal de lust tot speculatie worden opgewekt, ten gevolge waarvan de uitvoering van het plan wellicht onmogelijk zal worden gemaakt, in ieder geval zeer zal worden bemoeilijkt.

Ten slotte zou bij het uitschrijven eener prijsvraag juist de medewerking verloren worden van hen, die in de eerste plaats geroepen zijn eene goede oplossing aan de hand te doen. Zij toch zouden in de jury moeten zitting nemen en daardoor niet kunnen mededingen.

Burg. en Weth. achten eene bevredigende oplossing bereikbaar, wanneer de tot dusverre gevolgde weg ook bij de vraag van de Damverfraaiing gevolgd worde, dat namelijk de dienst der publieke werken bij het ontwerpen van plannen, waarbij de aesthetiek op den voorgrond treedt, advies inwinne van een architect van naam op dit gebied.

— Op de prijsvraag naar een „Koninklijk Paleis te Amsterdam", uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij gelegenheid van haar 60-jarig bestaan, zijn 18 antwoorden ingekomen. De commissie van beoordeeling heeft vastgesteld, dat de uitgeloofde prijs van ongeveer ƒ1600 in zijn geheel aan geen der inzenders zal worden toegekend, aangezien aller arbeid beneden de gestelde eischen bleef.

De bekroningen zullen worden uitgereikt op Vrijdag 19 Sept. ter gelegenheid van de feestvergadering.

Wageningen. Het bouwen van een school met onderwijzerswoning alhier, is gegund aan den laagsten inschrijver D. van Mameren, te Asch, voor ƒ 19845.

PERSONALIA.

— Bij de Staatsspoorwegen is met ingang van 1 Sept. e. k. eervol ontslag verleend op verzoek, onder dankbetuiging voor de door hem bewezen diensten, aan den heer D. Verloop, ingenieur der tractie te Zwolle, en is in die betrekking benoemd de heer M. E. N. Ch. Bongaerts, thans ingenieur aan het Centraalbureau te Utrecht.

— De heer Ch. Toewater, voorheen chef van tractie der Z.-A. S.-M. te Johannesburg en deze week van Ceylon teruggekeerd, is benoemd tot ingenieur van tractie bij de Staatsspoorwegen op Java te Semarang.

— In de op 19 en 20 September te Amsterdam te houden algemeene vergadering zal de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst" haar 60-jarig bestaan herdenken. De oud-ingenieur van den Waterstaat R. P. J. Tutein Nolthenius zal een feestrede uitspreken.

— De heer C. Doets te 's Gravenhage staat alleen op de voordracht voor leeraar in het vakteekenen aan de Burgeravondschool te Schiedam.

— De „Ingenieur" ontving uit Indië de telegraphische tijding, dat de heer J. C. Heijning, ingenieur 1e klasse à la suite bij den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië, thans chef der irrigatie-afdeeling Serang (Semarang-Rembang) te Demak, benoemd is tot hoofdingenieur 2e klasse.

— Bij Koninklijk besluit van 22 Augustus 1902 no. 40 is de Oost Indische ambtenaar met verlof R. van Rees, laatstelijk ingenieur der 3e klasse bij den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, op zijn verzoek eervol uit den Indischen dienst ontslagen.

— Bij Koninklijk besluit van 29 Augustus 1902 no. 42 is, met ingang van 1 October 1902:

1o. benoemd tot adspirant-ingenieur der marine de heer B. W. van Vliet, werktuigkundig en scheepsbouwkundig-ingenieur;

2o. bevorderd tot ingenieur der 2e klasse der marine de adspirant-ingenieur der marine J. C. Schokking.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ervaren Hulpopzichter, vertrouwd met timmer- en steigerwerk voor de binnenhaven te Scheveningen. Zich schriftelijk of persoonlijk te richten tot het Bureau van de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (Zie advert. in No. 34.)

— Bouwkundig Teekenaar (aankomend), geschikt voor bureauwerk. Brieven, onder lett. P P, aan den Boekhandel Firma A. Vernout, Warmoesstraat 10, te Haarlem.

— Hoofdleeraar der afdeeling A (schilderen), belast met de leiding van het onderwijs in handteekenen, boetseeren en schilderen en een Hoofdleeraar der afdeeling B (bouwkunst), belast met de leiding van het onderwijs in bouwkundig teekenen en aanverwante vakken, beiden aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam. Aan elk dezer betrekkingen is eene jaarwedde verbonden van ƒ 3000 tot ƒ 3500. Brieven vóór 10 Sept. e. k. aan den directeur. (Zie adv. in dit No. 32 en 34.)

— Teekenaar, grondig bekend met kunstsmeedwerk. Brieven, met verlangd salaris enz., aan het Bureau der „N. R. Crt.'s

— Bouwkundig-Opzichter, practisch ontwikkeld, als meesterknecht. Brieven, met volledige opgaven, onder No. 2558, aan het Bureau van de „Haagsche Courant".

— Metselaarsbazen voor nieuwe metselwerken in een stad aan den Rijn in Duitschland, beschikkende over bekwame knechts en 3 à 4000 Mark bedrijfskapitaal. (Zie advert. in dit No.

— Bekwaam Meubel-Teekenaar. Het maken van gekleurde schetsontwerpen vereischte. Brieven, onder lett. H G 803, aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— Directeur van den gemeente-reinigingsdienst te Amersfoort. Aanvangsjaarwedde ƒ 1000, benevens aandeel in de bruto opbrengst, tot heden bedragende ± ƒ 1300 per jaar. Alleen zij, die practische ervaring hebben op het gebied van den gemeentereinigingsdienst, komen in aanmerking. Stukken, met gezegeld request, aan den burgemeester vóór 8 Sept. e. k.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

7 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, ƒ 60—ƒ 125 's maands;
3 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33—43 j., ƒ 80—ƒ 95 's mds.;
5 Bouwk. teek., 20—23 jaar, ƒ 45—ƒ 70 's maands.
1 Waterbouwk. opz.-teek., 21 jaar, ƒ 55 per maand.
1 Werktuigk. teek., 20 jaar, ƒ 25 's maands.
1 Scheeps-teekenaar, 19 jaar, ƒ 30 's maands.
1 Fabrieks-opzichter (molenbaas), 51 j., ƒ 85 's maands.

Vervolg der Uitslagen.

Hengelo, 27 Aug.: het bouwen van 2 woningen voor den heer J. W. v. Wezel te Hengelo, onder beheer van den arch. W. Elzinga aldaar; ingek. als volgt:

	plan A.	plan B
J. Kleerebezem, Hengelo	ƒ 3410	—
B. Leuvelink, „	„ 3500	ƒ 3585
J. Zantinge, Enschede	„ 3400	„ 3530
L. Foks, Hengelo	„ 3399	„ 3594
Ludden en Janssen, Enschede	„ 3388	„ 3516
H. Steggink, Hengelo	„ 3384	„ 3474
G. Steggink „	„ 3370	„ 3490
H. Morsink „	„ 3300	„ 3390
J. Nieuwenhuis, Borne	„ 3280	„ 3380
J. v. Leuderink, Hengelo	„ 3244	„ 3323
Gebrs. Bijker, „	„ 3195	„ 3295
G. v. Marle, „	„ 2060	„ 2947

Alkmaar, 28 Aug., door het gem.-best.: het uitvoeren van eenige rioleeringswerken in verschillende gedeelten van de gemeente. Raming 1900. Ingek. 10 bilj., als: F. Rike ƒ 2650, N. v. d. Voort ƒ 2610, W. Mannes ƒ 2560, J. Balder ƒ 2461.80, P. Meijer ƒ 2216, Spruit en Wils ƒ 2196, J. Schoen ƒ 2190, J. Oldenburg, Bergen, ƒ 2044, S. Fruijman ƒ 1940, J. Huiberts ƒ 1889. Gegund. De overigen te Alkmaar.

Wanneperveen, 29 Aug., door de kerkvoogden der Ned. Herv. gem.: het gedeeltelijk afbreken van de bestaande pastorie en het vergrooten en verbouwen daarvan; ingek. 15 bilj., als: H. Voerman, Steenwijk, ƒ 6670; G. Jansen, Meppel, ƒ 6334; F. H. Leestemaker, id., ƒ 6333, firma J. en C. v. d. Pias, Steenwijk, ƒ 6192; P. O. Muggen, Wanneperveen, ƒ 6170; E. Timmerman, Steenwijkerwold, ƒ 6140; H. Geukes, Meppel, ƒ 5997; Gebr. de Boer, Steenwijk, ƒ 5990; H. Slot, Zwartsluis ƒ 5877; H. Aberson en Zn., Steenwijk, ƒ 5862; J. v. d. Heide, Enschede ƒ 5900; P. Hoveman, Steenwijkerwold, ƒ 5846; G. Miscotte, Meppel, ƒ 5341; H. Danser, id., ƒ 5339, H. J. Pen, Steenwijkerwold, ƒ 5217. Gunning aangehouden.

Deventer, 29 Aug., door het best. van het St. Elisabeth's Gasthuis: het vergrooten van het keukengebouw op de „Brinkgreve"; ingek. als volgt:

Bouwwerk. G. Bekedam ƒ 17,000, J. Witteveen ƒ 16,390, W. Schulkes ƒ 16,355, E. J. Wigbaan ƒ 16,200; A. J. Markerink ƒ 15,910; H. Beltman Gzn. ƒ 15,780; Gebr. Hulleman ƒ 15,686; K. van Leusen ƒ 15,685.

Verzwerk afzonderlijk, P. E. Albers ƒ 771, A. W. Bolsaards ƒ 660, D. J. Klein Borlink ƒ 465, F. Kolkman ƒ 449. Allen te Deventer.

Leiden, 29 Aug., door den arch. W. Fontein: het afbreken van pers. Heerengracht no. 138 en het bouwen van een winkelhuis met afzonderlijke bovenwoning; ingek. als volgt:

	plan A	plan B
J. F. Breedeveld	ƒ 10,327	ƒ 9128
J. Zitman	—	„ 9659
A. v. 't Riet	„ 11,587	„ 10,487
v. d. Hoogt	—	„ 9980
J. Segaar	„ 10 633	„ 10,230
J. B. Hoogeveen	„ 11,961	„ 11,293
G. Splinter	„ 11,225	„ 9983
C. H. v. d. Drift	„ 11,884	„ 10,737
Jac. Bijk	„ 11,771	„ 10,362
N. Kloots	„ 11,880	„ 10,540
C. Ch. v. Egmond	„ 11,761	„ 11,093

Allen te Leiden.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Junger Diplomirter

Bau-Ingenieur

mit einigen Jahren Praxis, welcher grösseren *industrielle Anlagen projekt. und leitete sucht*, gestützt auf prima Zeugnisse **passende Stellung.** Gefl. Off. u. W. 9113 an die Ann.-Exped. **D. Schürmann, *Düsseldorf.***

Woerden, 29 Aug., door het gem.-best.: het doen van herstellingen en vernieuwingen aan de Kollenbrug, nabij het „Woerdensch Verlaat"; ingek. 18 bilj., als: J. Tanis f 1803; M. Karsdorp f 1799; J. A. Slager f 1798; G Blok f 1748; J. Feik. Wilnis, f 1709; Th. Hakkeling, Nieuwkoop, f 1699; J. v. Vreeswijk, Kamerik, f 1680; A. v. d Berg f 1676; A. P. Vessendaal, Utrecht, f 1670; C. de Jong, Kamerik, f 1665; L. T. Kruit, Bodegraven, f 1658; J. Pot Boot, Waarder, f 1654; A. de Bruin, Wilnis, f 1645. De overigen te Woerden.

Enkhuizen, 29 Aug., (Herbest.), door het gem.-best.: het maken van een nieuwe walbeschoeiing met de daarachter gelegen bestrating, en het uitvoeren van de daarmede in verband staande grondwerken tot verbetering van de Veermanskade; ingek. 13 bilj., als: J. Bot, Borenscarspel, f 15,000; C. de Vries, Parmerend, f 14,878; J. v. Marle en Th. v. Dam f 14,763; W. Runderhoff f 14,700; J. Wijk en J. v. Doorsik f 14,690; R. Kramer en W. Hart f 14,576; G. West f 14,100; Admiraal en v. d. Leek f 13,980; T. A. Bekema, Workum, f 13,718; A. Last en Zonen f 13 610; N. Nierop, Andijk, f 13 480; A. C. Muller, Winkel, f 12,350; C. de Graaff, Nieuwe-Niedorp, f 12,300. De overigen te Enkhuizen.

Utrecht, 29 Aug., door de S.-S.: Bestek 914, het uitbreiden en wijzigen van gebouwen ten behoeve van het hoofdmagazijn Tilburg. Ram. f 11,690; ingek. 21 bilj., als: H. J. Wackerhausen, Teteringen, f 12,404; H. A. Mol, Breda, f 12,358; M. Schouk Jzn., Oisterwijk, f 12,200; J. van Lier, Baarle Nassau, f 11,890; F. D. Bruglemans, Rozendaal, f 11,864; L. van Eijck, Tilburg, f 11,860; J. J. Stevens, Rozendaal, f 11,810; A. C. Buijzen, id., f 11,740; J. H. G. van Haaren, Nijmegen, f 11,437; P. van der Tak, Papendrecht, f 11,400; K. J. Looijen, Den Haag, f 11,390; W. F. Weijers, Tilburg, f 11,295; J. M. de Jong, Capelle—Nieuwesluart, f 10,916; Firma J. C. v. Pelt, Tilburg, f 10,900; F. v. d. Schoot Fzn., id., f 10,880; R. J. Lodder, Willemstad, f 10,758; H. J. van Daalen, Zevenbergen, f 10,700; A. C. Kortewec Breda, f 10 620; A. A. Bouwens, Tilburg, f 10,600; F. Smulders, Oisterwijk, f 10,480; M Panis Tilburg, f 10,244.

Enschede, 29 Aug., (Ouderh.), het verbouwen van het café van den heer G. Wesselink; ingek. 16 bilj., als: Gebr. de Herder f 3253, H. Robers en H. Westendorp f 3250, G. Hoekriede f 3250, Asveld f 3239, E Gebben f 3230, J. W. Horstman en J. Schildmeijer f 3229, Collet en Mielink f 3219, J. ten Kate Hz. f 3180, H. Wagelaar f 3180, Heddendorp f 3160, B Spitholt f 3118, G. Doorkate f 3091, A. Ruiter f 2969, J. Scholten Wz. f 2940, Berenbroek f 2872, I. B. Heubach f 2822 Gunning 8 dagen in terraad gehouden. Allen te Enschede.

Winterswijk, 30 Aug., door den archit. J. J. Post: het bouwen van een dubbel woonhuis; ingek. 12 bilj., als: Gebr. ten Haken f 2854, G. J. Slothoom f 2846, G. W. ter Haar f 2800, H. J. Roerdink f 2750, H J. Nuijs f 2680, H. Reuskers f 2658, D. Nijenhuis f 2654, J. W. Bruntink f 2595, H. Bloemers f 2552, Gebr. Doppers f 2529, G. J. Reuskers f 2487, Beijens en Rauwerdink f 2313. Gegund. Allen te Winterswijk.

Stad Almelo, 30 Aug., door het gem. best.: het maken en leveren van schoolmeubelen en leermiddelen ten dienste der hoogere burgerschool; ingek. 6 bilj., als: E Eshuis, f 1715; J Barneveld, f 1550; G. Hatten, f 1549; F. v d. Berg, f 1500; G A. Wessels, f 1497; Naamlooze Vennootschap Hilversumsche Stoomfabriek van Houtbewerking, Hilversum, f 1370.50 De overigen te Almelo.

Enkhuizen, 30 Aug., door de vereen. tot werkverschaffing: het bouwen van een werkloods op het terrein der Vereeniging; ingek. 10 bilj., als: G. West f 4770, A Last en Zonen f 4380, J. v. Mark en v. Dam f 4060, J. H. Klein f 4059, Zeeger de Vries f 3799 P. Vis Az f 3545 Admiraal en v. d. Leek f 3265, W. Riesdertoff f 3250, W. Hart en Kramer f 3231, Th. Roosendaal f 3100. Gegund. Allen te Enkhuizen.

Enschede, 30 Aug., door den arch. A. L Clemens Azn.: het bouwen van een winkelhuis aan den Lipperkerkweg; ingek 25 bilj., als: G. Derksen f 5760, G. Franke f 5460, W. A. Thomasson f 5440, G. Huckriede f 5350, J. ten Kate Hz. f 5310, A. J. Heerink f 5300, T Boersma f 5200, L O. Koenders en J. Bouse f 5200, J. Scholten Wz. f 5250, Biljart en Soelder f 5200, A. J. Collet en G. W. Mielink f 5200, E. Gebben f 5200, Gebr. Paute f 5111, G. J. Bos f 5110, G. Ludden en A. A. Jansen f 5085, G J. Platenkamp f 5080, J. Schildmeijer en J. W. Horstman f 5060, A. de Herder f 4980, G J. Tieheler en G. Lemmink f 4980, G. Doornkate f 4955, I. B. Heubach f 4910, F. H. Wijdeveld f 4910, A. Ruiter f 4909, H J. Morren en J. Hasnink f 4848, B. Spitholt f 4280. Allen te Enschede.

Zoutkamp, 30 Aug., door de kerkvoogden der Ned. Herv. gem.: het doen van eenige herstellingen aan de kerk en den toren aldaar. Ram. f 1974; ingek. 14 bilj., als: D. Tiemersma, Kommerzijl, f 2230; A. Lap, Zuurdijk, f 2200; Jak. Nicolai Louwerzijl, f 2195; R. Postema, Vierhuizen, f 2194; R. Pathuis, Zoutkamp, f 2180; K. Kuipers, id., f 2120; H Tulp, Wehe, f 2116; R. Wierenga, Ulrum, f 2100; H. Pool, Leens, f 2100; W. Kerkstra, Ulrum, f 2070; G. Havenga, Zoutkamp, f 2050; R. Jeltes, Groningen, f 2025; H. Havenga, Leens, f 2000; L. Reitsema, Ulrum, f 1960.

Bolsward, 30 Aug., door de Gebr. J. en Ant. Swart: het afbreken en weder opbouwen van een woon- en winkelhuis met verdieping aan den dijk, sectie A no. 1220 te Bolsward; ingek. 11 bilj., als: Cor. Sijbrandij, Franeker, f 5278; H. B de Jong f 5087, Harm. Lammertsma f 4905, Hendr. Lammertsma f 4834, Joh. Jorritsma f 4825, F. R. Feenstra f 4727, Gebr. Feenstra f 4632, S. B. de Boer f 4499, S. H. Rauia, Schaard f 4497; E. Statema f 4480, Lamb. Vos f 4200. Gegund. De overigen te Bolsward.

Ede, 30 Aug., door het gem.-best.: 1o. het aanvoeren van pl.m. 60 M³ basaltslag van Wageningen naar den grintweg van af Bennekom tot Hoekelum, in 2 perceelen, en pl.m 10 M³ naar den grintweg van af Vita Nova tot W. Heij, in 1 perceel. 2o. het aanvoeren van 5 waggon zintels van station „de Klomp" naar den verbindingsweg, in 1 perceel; ingek. als volgt:

Aanvoer van basaltslag J. de Kuijf, Bennekom, perc. 1 f 0.93; B v. Veldhuizen, Ede, perc. 2 f 1.32 per stère.

Aanvoer kolenzintels. E. v. d. Pol en A. v. Eck, Lunteren, perc. 1 f 2.98, perc. 2 f 3.64, perc. 3 f 4.25, perc 4 f 5.23, perc. 5 f 2.75 per waggon van pl.m 10 stères.

Beilen, 30 Aug., door de afd. van den Ned. Protestantenbond: het bouwen van een kerkgebouw aldaar, met bijlevering van materialen; ingek. 17 bilj., als: H. Schenkel, Zuidbroek, f 4030; H. Scholtemeijer, Beilen, f 3997; J. Jansen, Sappemeer, f 3995; J. E Wolrich, Hoogezand, f 3900; H. Meersma, Groningen, f 3850; A. de Vries Hz., Assen, f 3791; Joh. Mennega en A. v. Dalen, idem, f 3693; R. Offringa, Smilde, f 3690; H. Moorman, Bedum, f 3670; H Lanshof, Assen, f 3636; G. Mos, Zeester, f 3595; H. v. d. Bosch, Makkinga, f 3550; J. Bakker, Beilen, f 3500; H. de Klein, Assen, f 3390; J. Padding, Beilen, f 3495; R Vissinga, Smilde, f 3447; A. Padding, Beilen, f 3243. Gegund.

Wijhe, 30 Aug., door den bouwk. H. Wisink van Olst: het bouwen van een woonhuis aan den Dijk; ingek als volgt:

Timmer- en metselwerk, J. Dekman, f 2515; H. Zomer, f 2470; G. van der Kolk, f 2390; G. Schuurman, f 2349; J Olthuis, f 2198; A. van Ommen, f 2168; H. van der Sluis, f 2080; G. Riezebos, Kampen, f 1999. Gegund.

Loodgieterswerk, H. Schutte, Olst, f 210; W. A. Gouseen, f 159.50. Gegund.

IJzerwerk, B Kern, f 149; H. M. Kamperman, Olst, f 143; W. Mulder, f 134. Gegund.

Verf-, glas- en behangerswerk, Wed. Zandbergen, f 291; H van Olst, f 210; G Bruis, f 175; D van het Rot, f 172.

De overigen te Wijhe.

's-Gravenhage. Door de architecten Z. Hoek en J Th. Wouters is achtereenvolgens dezer dagen aanbesteed:

I. Het verbouwen van villa „Anna State" aan den Ouden Scheveningschen Weg ten dienste van den HEd. Gestr. Heer J. J. C. Hinlopen, welk werk met inbegrip van schilderwerk is gegund aan de heeren P. van Duin en P. M. Kippel voor f 6700.

II. Het bouwen van een muziekzaal a/d Laan van Meerdervoort te 's-Hage, ten dienste van den WelEd. Geb. Heer D. F. Scheurleer, welk werk is gegund aan den heer A. Stigter voor f 9385.

III. Het bouwen van 14 heerenhuizen aan den Kanaalweg en Cornelis Jolstraat te Scheveningen, ten dienste der Coöperatieve Vereeniging „Hooggelegen", waarvan de minste inschrijver was de heer G. v. d. Zijden voor f 102,999.

Hellevoetsluis, (Oudersh.), door de directie der marine: de levering van de navolgende artikelen. Ingek. als volgt:

Grenen houtwaren. B. Loos en Zn., Blokzijl, f 4730; Janzen en Co., Haarlem, f 4722.50; A. Sligcher en Zn., Monnikendam, f 3780; v. d. Meulen en v. Epen, Amsterdam, f 3518; Ambagtsheer en v. d. Meulen, idem, f 3500; G. T. Coers, Arnhem, f 2862.58.

IJzeren draadnagels, v. Henkelom en Verweij, Utrecht, f 25 12; C. Willemsz, Amsterdam, f 22.50; Gebr. v. Thiel, Helmond, f 19 95; R. S. Stokvis en Zn., Rotterdam, f 19 50.

Kramerijen, J. M Scheffer en Co., Rotterdam, f 510.72; P. Kempen, idem, f 499; C. Willemsz f 23.760.

Geïsoleerde kabel, T. P. J. Beck, 's-Hage, f 36; Rogier, Smagghe en Co., Breda, f 30.

Micaplantjes, C. Willemsz f 3 60; J. M. Scheffer en Co f 2 40.

Metalliéke pakking, G. H. v. Gijn, Amsterdam, f 52.50.

Gegoten roostarijzers, C. Wasser en Co., Rotterdam, f 244.80; G. H. v. Gijn f 180.54

Glazen voor patrijspoorten, J. J. B J. Bouvy, Dordrecht, f 24; P. Dolk en Zn., Rotterdam, f 15.

Zink en zinkspijkers, B. J. Nijkerk, Amsterdam, f 1388 95; J. Hartogensis, Rotterdam, f 1300.85; S. A Vles en Zn., idem, f 1123.87; Nederl. lood- en zinkpletterij, voorheen Hamburger, Utrecht, f 1024.08.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 13 September 1902. No 37

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.—, het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

DE TENTOONSTELLING TE TURIJN.

III.

De jury is aan haar arbeid begonnen. Maar nog voor zij haar werk aanving stond zij aan heel wat beoordeelingen, die een alles behalve welwillend karakter droegen, bloot. En dat is te begrijpen, waar zij als volgt werd samengesteld:

Walter Crane, president van de Arts & Crafts Society, Londen (Engeland), eere-voorzitter; Albert Besnard, Parijs (Frankrijk), voorzitter; E. de Radisics, directeur van het Hongaarsch museum der decoratieve kunsten, Boedapest (Hongarije), vice-voorzitter; Fierens Gevaert, architect, Brussel (België), secretaris; Prof. Charles Gross, Dresden (Duitschland); Albert Hofmann, architect, Berlijn (Duitschland), secretaris; Commendatore Giovanni Tesorone, directeur van het museum van kunstnijverheid, Napels (Italië), algemeen rapporteur; Commendatore Davide Calandra, beeldhouwer, Turijn (Italië); Dr. Martin (Zweden); Francis Newbery, The Glasgow School of Arts, Glasgow (Schotland); E. A. von Saher, directeur van het museum en van de school van kunstnijverheid, Haarlem (Nederland); Arthur von Scala, directeur van K. K. Oostenrijksch museum van kunst en nijverheid, Weenen (Oostenrijk); Conte Gioachino Toesca di Castellazzo, president van de Maatschappij van Schoone Kunsten, Turijn (Ver. Staten van Amerika).

Reeds de keuze voor Nederland, die viel op den heer E. A. von Saher, directeur van het museum en van de school van kunstnijverheid te Haarlem kan eenig denkbeeld geven van de wijze, waarop de samenstelling geschiedde. De heer Von Saher is een beste, brave man, met tal van ridderorden en vele relaties in de eerste kringen, doch tot dusverre rekende men hem niet tot de beoefenaars onzer nieuwe ambachtskunst, waaraan hij zelf in zijn museum ter nauwernood een plaats gaf.

Walter Crane, de president van de Arts & Crafts Sosiety heeft zijn roem als teekenaar al overleefd; maar gesteld, dat hij als een bevoegd beoordeelaar van nieuwe gebruikskunst mag gelden, dan kan hij, als eere-voorzitter toch geen invloed uitoefenen. En dit is misschien maar gelukkig ook, want Crane heeft zijn vijandschap tegenover de Schotten, die te Turijn beter dan de Engelschen voor den dag kwamen, getoond, door hun werk van de verleden jaar gehouden Arts and Crafts-Exhibition uit te sluiten, omdat het van te moderne neigingen blijk gaf. Het is echter verklaarbaar dat de wezenlijk modernen met dezen eere-voorzitter weinig ingenomen zijn.

Besnard, de voorzitter der jury, is schilder, en hij heeft de Fransche afdeeling ter tentoonstelling versierd. Of hij, naar dit werk te oordeelen, dat in het geheel geen decoratief karakter draagt nu wel de geschikte man was, daaraan valt te twijfelen. De heer E. de Radisics, vice-voorzitter, is een hoffelijk man, die het Hongaarsch museum van decoratieve kunst te Boedapest met nauwgezetheid beheert; doch zoomin als de heer Von Saher kan hij als beoefenaar der nieuwe ambachtskunst gelden.

Volgt men het lijstje verder, dan vindt men alleen Francis Newbery te Glasgow en Arthur von Scala te Weenen als leden, die ooit eenige belangstelling in nieuwe kunst getoond hebben. Maar beoefenaars van ambachtskunst ontbreken geheel.

Vooral den Duitschers heeft deze samenstelling der jury aanstoot gegeven, en aan protesten hebben zij het niet laten ontbreken. Maar zij hebben daar weinig wil van gehad; want naar verluidt zal de wijziging, in de samenstelling der jury daarin bestaan, dat juist Newbery en Von Scala door minder modern gezinde personen zullen worden vervangen.

Sinds de eerste tentoonstelling te Londen gehouden werd, is het gebruikelijk gebleven, een jury en bekroningen aan zulk een onderneming te verbinden. Waarde wordt aan zulke bekroningen niet meer toegekend. Zelfs de industrieelen, die vroeger met de afbeeldingen hunner medailles op hun postpapier en hun rekeningen geurden, laten dit tegenwoordig na.

De inrichters der Turijnsche tentoonstelling hadden zoo verstandig moeten zijn, geen onderscheidingen te doen uitreiken. Veel onaangenaamheden waren dan voorkomen, die nu niet kunnen uitblijven. Men moet deel van zulk een internationale jury hebben uitgemaakt, om te weten hoe daar gehandeld wordt en hoe het vasthouden aan het „do ut des", gelijk dan geschiedt, alleen hen die geslepen diplomaten zijn succes bezorgt. Als de Nederlandsche inzenders op bekroningen prijs stellen mogen zij hopen dat de heer Von Saher diplomatische talenten zal toonen.

Keeren wij tot het tentoongestelde terug en bezoeken wij de Italiaansche afdeeling, waar ook de jury haar werkzaamheden begon. De Italianen zijn ongetwijfeld ijverig genoeg, maar wat zij missen zijn het talent en den goeden smaak hunner voorvaderen. Technisch staan zij, ten minste in sommige handwerken, nog altijd op een hoogen trap. Maar hun vaardigheid wordt vaak aan de onsmakelijkste dingen verspild.

Men heeft, waar het de Italiaansche afdeeling gold, van een bazaar gesproken. Het valt niet te loochenen, dat daar tal van inzendingen worden aangetroffen, die beter waren geweigerd.

Het ergste is echter, dat de Italianen, nu zij ook „nieuwe" kunst wilden maken, niets beters wisten te doen, dan buitenlandsche voorbeelden zoo goed zij konden na te volgen. En al kan gezegd worden, dat de moderne ambachtskunst vrij wel internationaal is, in het werk der beste beoefenaars van ieder land is toch soms iets eigenaardigs te vinden.

Wie evenwel iets Italiaansch in het hier ingezondene hoopt aan te treffen, komt bedrogen uit. De Italianen hebben, dank zij de talrijke buitenlandsche verluchte tijdsschriften, overal hun gading kunnen vinden; doch al hebben zij dikwerf den vreemdsten poespas uit de gevonden motieven samengesteld, iets Italiaansch konden zij niet geven.

Vooral in de kamer-inrichtingen komt het gemis aan oorspronkelijkheid uit. Het is waar, dat de Duitschers en de Franschen van comfort niet veel begrip hebben getoond; doch zoo weinig besef van deze Britsche eigenaardigheid als de Italianen hebben, moet menig bezoeker verbazen. Was echter wat anders te verwachten? De paleizen van Italië, hoe schoon ook als voortbrengselen van bouwkunst, hebben nooit door gerieflijkheid uitgemunt. Parade-zalen en trappen zijn er genoeg in aanwezig, doch voor hun dagelijksche woning waren de rijke edellieden van voorheen al met heel weinig tevreden.

Sommige paleizen zijn, sinds de edellieden ze verlaten hebben, tot logementen ingericht. Ondanks alles, wat bij die inrichting gedaan werd, is er toch van comfort geen sprake in zulk een gebouw. De historische naam moet veel goed maken.

De Italiaansche edelen van thans zijn slecht behuisd; het is natuurlijk, dat de burgerstand, voor zoover daarvan sprake kan zijn, nog ongerieflijker woningen moet hebben. Bezoek maar eens iemand in een groote stad van Italië en gij zult merken, hoe primitief alles is.

In zulke omstandigheden is er van een meubelkunst, zooals die in Engeland bestaat, weinig te verwachten. De geringe koopkracht der Italianen werkt natuurlijk ook ongunstig. Voor de vreemdelingen behoeven geen „nieuwe" meubelen gemaakt te worden; die geven alleen voor echte of nagemaakte oude veel geld.

Dit alles dient in aanmerking genomen te worden, als men de Italiaansche afdeeling bezoekt. Alles weten is hier alles vergeven.

Gelukkig zijn er wel fraaie zaken ook. In het bijzonder het aardewerk behoort daartoe. Wie te Florence geweest is, kent den winkel der „Arte della Ceramica" nabij het Palazzo Strozzi, waar vazen en borden te koop zijn, die met de beste buitenlandsche op één lijn staan, en toch een eigenaardig karakter hebben. Deze onderneming heeft te Turijn een uitgebreide inzending, die niet slechts borden en vazen, maar ook decoratieve stukken van groote afmetingen en tegels bevat. Even als de Delftsche fabriek bij ons, begon de Florentijnsche met het navolgen van de oude voorbeelden; langzamerhand ging zij evenwel ook haar eigen weg, en wist zij meer origineel werk te maken.

Ginori te Florence en Minardi te Faenza leveren ook verdienstelijke voortbrengselen. De badkamer van Ginori maakt een vriendelijken indruk, al geeft de vierkante kuip, die geen rekening houdt met den vorm van het menschelijk lichaam, geen hoog denkbeeld van wat de Italianen onder comfort verstaan. Minardi werkt in den trant der oude pottenbakkers, doch versmaadt ook nieuwere vormen niet.

Oostenrijk is minder goed vertegenwoordigd, dan verwacht mocht worden, omdat de eigenlijke moderne Weener kunstenaars zich van deelnemen hebben onthouden.

Een afzonderlijk paviljoen en een klein landhuis herbergen de Oostenrijksche inzendingen. Dit paviljoen heeft iets Oostersch, met zijn lage gladde muren, waarboven de shed-daken wel wat al te prozaisch uit komen kijken. De lijst is een veruitstekend, ongeprofileerd bouwdeel, zoodat men onwillekeurig aan een doos denkt, die door een te groot deksel wordt afgesloten. Het halfronde portaal, met het hooge bordes en den breeden luifel zijn weinig organisch tegen den voorgevel aangeplakt, terwijl de zuilen, daar bij geplaatst, geen zin hebben. Op de hoeken bevinden zich contreforten, die, door de lijst heenschietend, ieder een beeldje dragen, dat de handen ten hemel heft. De symboliek van dit alles is minder begrijpelijk.

Het Oostenrijksche landhuis vertoont ongeveer dezelfde vormen; hier is echter ook een veranda aangebracht, die door zuilen, zonder kapiteelen, maar met de ook hier te lande reeds bekende insnijdingen, gedragen wordt. Men vindt hier de tegenwoordig haast onvermijdelijke „hall", met de niet minder onvermijdelijke trap, wier balusters latten, en wier hoofdbalusters ribben zijn. In een gevangenis kon het niet eenvoudiger wezen. De kamers zijn meest gemeubeld in den trant, die den „Biedermeyer-Stil" nabijkomt. Er is wel iets aardigs in, zoo in den tijd, toen onze grootvaders jong waren, verplaatst te worden; het is misschien ook wel een goed denkbeeld, den draad weer op te nemen, daar waar hij omstreeks 1830 te onzaliger ure werd losgelaten. In ieder geval komen den bezoeker deze meubelen gerieflijker voor, dan de al te archaïsche, om niet te zeggen primitieve, waarmede de meeste gebruiks-kunstenaars ons genoegen meenen te doen.

De Hongaren, wier afdeeling bij die der Nederlanders gelegen is, hebben zich, wat hun meubelen betreft, bij de mannen van den eenvoud aangesloten. Het schijnt, dat Engelsche voorbeelden in Hongarije het meest gewild zijn. Maar de Hongaren hebben die voorbeelden niet goed begrepen en de eenvoud der Engelschen is bij hen tot ruwheid geworden. Het ware beter geweest, indien zij hun motieven op het platteland, waar nog zooveel eigenaardig-Hongaarsch te vinden is, hadden gezocht. Wat zoo te bereiken ware geweest, toonen de aardewerken. Hier treft men de krachtige kleuren en de naturalistische vormen aan, die zoo kenmerkend voor het land zijn.

De Noordsche landen hebben niet zooveel tentoongesteld, als wenschelijk zou geweest zijn. Denemarken zond wat porselein, Noorwegen aardewerk en tapijten. Alleen Zweden heeft een rijkere inzending. Het Deensche porselein, wit met zeer licht blauw, is bekend. Maar de Noordsche aardewerken zullen de meesten hier wel voor het eerst zien. Zij hebben zeer fantastische vormen, en kunnen eigenlijk niet als gebruikskunst worden aangemerkt. Het zijn bibelots, die men hier of daar moet te pronk zetten. Er is zeker iets gevaarlijks in deze neiging tot het in de eerste plaats maken van het overtollige, die niet alleen in Noorwegen maar ook elders onze nieuwe kunst toont.

De Noordsche en Zweedsche tapijtkunst heeft iets zeer eigenaardigs. Zij houdt van krachtige kleuren, en blijft vrij van de invloeden der historische stijlen. Soms vervalt zij evenwel in een naturalisme, dat met de techniek wel niet in strijd is, maar toch in den goeden tijd achterwege bleef.

Deze naturalistische neigingen blijken de Zweden, ook als zij andere dingen maken te bezitten. Zoo vindt men glaswerk en metaalwerk, dat met plantenmotieven versierd is. Soms gaan de ontwerpers te ver, bijvoorbeeld waar zij bronzen luchters maken, die, tot in alle bijzonderheden, een dooden boom met takken nabootsen. Merkwaardig zijn sommige Zweedsche meubelen omdat zij, ofschoon in hoofdvorm de historische volgend, wat het ornament betreft oorspronkelijke naturalistische motieven hebben. In deze richting ware ook hier te lande wel wat te doen. Onze 17e eeuwsche meubelen vooral zou men op deze wijze zeer geschikt als voorbeelden kunnen gebruiken.

De Amerikanen hebben niet veel tentoongesteld. Tiffany zond zijn bekend gekleurd vensterglas, dat, zal het goed in het lood gezet worden, niet minder artisticiteit van den uitvoerder dan van den ontwerper vraagt. Ook het Rockwood-aardewerk is aanwezig.

De Amerikaansche ambachtskunst, die een jaar of tien geleden zoo veel beloofde, is niet tot den bloei gekomen waarop men had mogen hopen. Dat er te Turijn betrekkelijk weinig door Amerikanen werd ingezonden, bewijst wel is waar niets. Want de hooge prijzen, die Amerikanen voor hun werk moeten vragen, maken het hen onmogelijk, om buiten hun land veel zaken te doen, en daarom is tentoonstellen in Europa voor hen slechts liefhebberij-werk.

Doch waar de Amerikaansche ambachtsnijverheid onder gebukt gaat is de tirannie der millionairs. Deze heeren meenen even als Silberstein, dat wie veel geld heeft, ook „met de kunst bekend" is. Wie echter in de kringen dezer „trustkoningen" verkeerd heeft, wordt overtuigd van de oude waarheid, dat niet, als het tot iet komt, slechts allemansverdriet is. Deze schatrijke heeren hebben de grappigste kunst-opvattingen. In den regel zien zij in alles, wat het overigens door hen zoo geïmachte Europa aan kunst voortbracht hun iedaal, en zij betalen de buitensporigste prijzen voor oude zaken. Doch voor het aanmoedigen der moderne ambachtskunst hebben zij geen geld over. Van wie in Amerika iets voor hen maakt, verlangen zij, dat hij geheel naar hun pijpen dansen zal. En de Amerikanen, die zoo oprecht het gouden kalf vereeren, doen gaarne, wat van hun verlangd wordt. Dat er op deze wijze niet veel uit de ambachtskunst kon worden, behoeft geen betoog. De Europeanen kunnen zich ook in dit opzicht aan de Amerikanen spiegelen.

Er staan op het terrein nog enkele gebouwen, die niet onvermeld mogen blijven. Voor de fotografietentoonstelling is een gebouw opgericht, zoo vreemd, dat daarbij alles, wat Weenen en Darmstadt vroeger te zien gaven, wegzinkt. Dat zulke zonderlinghéden iets met kunst te maken hebben, kan moeilijk worden aangenomen.

Is de gevel als grap bedoeld, welnu dan kan men er om lachen, en zijn kritiek ontwapend voelen. Maar de ontwerper wil in allen ernst zijn werk zien opgevat, en dat is het, wat te denken geeft. Niet minder grappig is het besturs-paviljoen aan den vijver. Ook dit evenwel verlangt men van den beschouwer, dat hij het als een werkelijk kunstvoortbrengsel zal bewonderen. De groote zaal, waar de automobielen tentoongesteld zijn, is nog zonderlinger dan het Ernst-Ludwig-Haus te Darmstadt verleden jaar was. Hier is de Weener manier tot haar hoogste potentie opgevoerd. Maar men denkt aan het gekkenhuis, als men deze „Ueber-Dokumente" ziet. En de gevel van het gebouw der Schoone Kunsten is niet in staat, dezen indruk weg te nemen.

De stoomspanning wordt te hoog opgevoerd; een ontploffing moet volgen, en dan is het met de „nieuwe kunst" misschien voor goed gedaan.

DE PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam hebben thans preadvies uitgebracht op het voorstel den 24n Juni 1902 door het Raadslid, den heer J. van Arkel gedaan, en strekkende om de voordracht van Burgemeester en Wethouders tot wijziging der Verordening op het beheer en den dienst der Publieke Werken niet aan te nemen, doch haar zoodanig te wijzigen, dat een, ook als estheticus bekwaam persoon, buiten de in die voordracht voorgestelde formatie, zal kunnen in dienst genomen worden.

Het zal wel niemand verbazen, dat Burgemeester en Wethouders den Raad in overweging geven, op het „voorschreven" voorstel van den heer Van Arkel niet in te gaan. Want het moet al een zeer ontaarde vader zijn, die zijn eigen kind, al ware het nog zulk een stumpert, wil missen voor een ander, dat men hem opdringt. Stelde zulk een vader, toen de Gemeente hem een meisje voor zijn jongen wou geven, zelfs niet een eisch tot schadevergoeding in?

Reeds sinds 1894 vertroetelden Burgemeester en Wethouders hun stumpertje aan hun boezem. Zij willen van het kind geen kwaad hooren, maar „het wil hun voorkomen, dat voor het in het voorstel vervatte verwijt, als zouden bij den bouw van Gemeente-gebouwen de eischen der esthetica geheel worden verwaarloosd, geen reden bestaat." Zoo houdt ook de vader van het verwisselde schaapje maar stijf en sterk vol, dat zijn spruit een jongen is, ofschoon de tot oordeelen bevoegden zeggen, dat het vrouwelijk geslacht moet worden aangenomen.

De esthetische geloofsbelijdenis van het Dagelijksch Bestuur, die in het preadvies besloten ligt, is

te merkwaardig, dan dat wij haar onzen lezers zouden willen onthouden.

„Wij erkenen, dat eenvoud, goedkoopte en schoonheid kunnen samengaan; doch wij verliezen niet uit het oog, dat bij elken bouw het inachtnemen van de grootste zuinigheid op den voorgrond moet worden gesteld, ten gevolge waarvan veel, wat zoude strekken tot verhooging van de schoonheid van het bouwwerk, moet worden opgeofferd."

Dit is een zonderling credo, waarvan het eerste deel met het tweede in lijnrechten strijd is. Als eenvoud, goedkoopte en schoonheid kunnen samengaan, dan kan men ook gerust de grootste zuinigheid als de vierde tot dezen bond laten toetreden. Want zuinigheid en goedkoopte zijn zusje en broertje. De zuinige huisvrouw voorziet zich daar, waar zij het goedkoopst terecht kan.

Burgemeester en Wethouders zeggen met Nicolaas Beets: „Wat schoon is, moet eenvoudig zijn." Maar als zij dit werkelijk gelooven, hoe kunnen zij dan meenen, dat het een „opoffering" is, wanneer uit zuinigheid die eenvoud betracht moet worden? Wie aanneemt, dat schoonheid en eenvoud hetzelfde is, mag niet toegeven, dat rijkdom zou kunnen strekken tot verhooging van de schoonheid.

Het is reeds in een ander blad opgemerkt, dat het Dagelijksch bestuur tegenwoordig niet gelukkig is in het motiveeren zijner preadviezen. En het stuk van 5 September 1902, dat wij thans bespreken, bewijst dat bedoeld blad gelijk heeft.

De Heer Van Arkel had de wijze, waarop in de laatste jaren werken worden opgedragen aan architecten, buiten den gemeentedienst staande, als ongeoorloofde begunstiging gebrandmerkt. Het is inderdaad lachwekkend, te hooren, hoe Burgemeester en Wethouders zich tegen deze ernstige beschuldiging verweren.

„Ongeoorloofde begunstiging", zoo beweren zij, „zal blijven bestaan, wanneer één architect voor alle werken wordt aangewezen." Hiermede is dus gezegd, dat alle gemeentebesturen, die een gemeente-architect hebben aangesteld, zich aan ongeoorloofde begunstiging hebben schuldig gemaakt! Want het zal den Heeren toch niet ontgaan zijn, dat de voorsteller het aanstellen van een esthetisch bevoegd *ambtenaar* bedoelde?

Zonderling is een ander gedeelte van het preadvies, dat nu volgt. Werd een gemeentearchitect aangesteld, dan, zoo vreezen de rapporteurs „zoude zich het bezwaar voordoen, dat langzamerhand een z.g. officieele stijl zoude worden ingevoerd, hetgeen uit den aard der zaak al weder tot klachten aanleiding zoude geven, te meer, wijl de architecten het lang niet eens zijn over wat mooi en wat leelijk is, getuige de beoordeeling van elkanders werken."

Is er in een „officieelen" stijl zooveel kwaad gelegen? Heeft Amsterdam op het oogenblik behalve den officieelen stijl van de afdeeling Publieke Werken niet ook nog den officieuzen stijl van Berlage? Deze vragen zou men het Dagelijksch Bestuur willen stellen.

Het ontbreekt ongetwijfeld niet aan menschen, die zoowel met den officieelen als met den officieuzen stijl geen vrede hebben, en inderdaad is het een waarheid als een koe, dat de architecten het lang niet eens zijn over wat mooi en wat leelijk is.

Maar daarom gaat het hier niet. Wat afgekeurd wordt is, dat de officieele stijl niet de uiting van een persoonlijkheid is en dat de officieuze stijl, wien men deze verdienste niet kan ontzeggen slechts tot den prijs van ongeoorloofde begunstiging werd verkregen. De Heer Van Arkel had dit duidelijk genoeg gezegd. Burgemeester en Wethouders zijn echter blijkbaar met Oost-Indische doofheid behebt.

De „schoonheidscommissie" die de Heer Van Arkel een „misstand" had genoemd, wordt in het preadvies op de volgende wijze in bescherming genomen.

„Of bij aanneming van het voorstel van den Heer Van Arkel de zoogenaamde Schoonheidscommissie zoude kunnen worden opgeheven, is ten minste aan redelijken twijfel onderhevig. Ingesteld op initiatief van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en het Genootschap „Architectura et Amicitia" — derhalve op aandrang van de architecten zelf — heeft zij voorzeker niet weinig bijgedragen tot het bouwen van meer sierlijke gevels, dan anders het geval zoude zijn geweest. Maar ook uit een practisch oogpunt beschouwd was de commissie nuttig werkzaam. Immers op de verbeterde wijze van bebouwing van hoekperceelen, zooals die tegenwoordig plaats vindt, heeft zij mede haren invloed uitgeoefend. De door den voorsteller aangevoerde grond tot opheffing der Commissie, dat n.l. de particuliere architecten alsdan niet langer afhankelijk zouden zijn van het oordeel hunner collega's, welk oordeel onmogelijk onpartijdig kan wezen, schijnt niet afdoende. Ook na het aanstellen van een ambtenaar als door den voorsteller wordt bedoeld, zal zich hetzelfde bezwaar blijven voordoen."

Uit dit laatste blijkt, dat de preadviseurs toch wel begrepen hebben, dat een *ambtenaar* door den Heer Van Arkel gewenscht wordt. Die ambtenaar mag niet voor particulieren werken, en beoordeelt dus niet werk van zijn collega's. Hij kan er geen belang bij hebben iets af te keuren, opdat men het werk aan hem zal opdragen.

De schoonheidscommissie heeft, volgens het preadvies „voorzeker niet weinig bijgedragen tot het bouwen van meer sierlijke gevels." Het is best mogelijk; maar men verwacht deze uitspraak toch zeker niet van menschen, die pas de onmogelijkheid om te bepalen „wat mooi en wat leelijk is" op den voorgrond hebben gesteld.

Wat er met de „verbeterde wijze van bebouwing van hoekperceelen" bedoeld wordt, weten wij niet. Evenwel wij willen gaarne aannemen, dat dit iets zeer voortreffelijks is, en eere geven, wien eere toekomt. Twijfel blijft echter bestaan, en zeker geen onredelijke, of de Commissie om deze ééne verdienste wel gehandhaafd moet blijven.

Ten slotte behandelt het preadvies de financieele zijde van het vraagstuk, waarover, wie buiten de zaken staat zooals wij, geen oordeel kan hebben.

Het is te hopen, dat de Heer Van Arkel het preadvies nog aan een nadere beschouwing zal onderwerpen. Waar Burgemeester en Wethouders in hun bestrijding zijner voorstellen zoo zwak staan, kan het hem niet moeilijk vallen, hun kaartenhuisje om te blazen.

Dat hij het pleit daardoor zal winnen is echter nog niet zeker. Want het valt altijd moeilijk, misstanden, vooral als zij reeds lang bestaan, te doen verdwijnen, omdat te veel personen op de een of andere wijs daar baat bij vinden, of daardoor in hun ijdelheid gestreeld, ze gaarne bestendigd zien.

In ieder geval komt den Heer Van Arkel echter den dank zijner vakbroeders voor zijn flink optreden toe.

NIEUWE BANEN.

Een bespreking, in het laatste nummer der Deutsche Bauzeitung van het werkje van W. Jänecke, getiteld „Ueber die Entwicklung der Akanthusranke im Französischen Rokoko", geeft Albrecht Haupt te Hannover eenige beschouwingen in de pen, die, ofschoon

waarschijnlijk terloops neergeschreven, veel te denken geven.

Het boekje van Jänecke kwam ons nog niet in handen en wij kunnen dus niet beoordeelen of de ingenomenheid, door Haupt met dezen eerstelingsarbeid betuigd, gegrond is, maar dat er wel iets inzit, dat het wel een „anregende" studie is, blijkt voldoende, wanneer men leest wat Haupt naar aanleiding daarvan schreef, hetgeen in hoofdzaak op het volgende neerkomt.

De moderne geschiedkundige wetenschap betreedt in alle richtingen nieuwe banen. Hoe meer men bij de beoordeeling van het verledene inziet, dat er niet slechts een geschiedenis is, die door de individuën gemaakt is, maar dat de individuën veeleer schepsels van hun tijd, hun omgeving, hun milieu zijn, gedreven, waar zij de drijvers meenden te zijn, hoe meer zich een algeheele omkeer in de voorstelling der groote gebeurtenissen van het verledene baan breekt.

Daarom is niet slechts met zekerheid te voorspellen maar wij moeten zelfs eischen, dat ook onze kunstgeschiedenis meer en meer de individualistische opvatting zal laten varen, dat een nieuwere en meer de waarheid getrouwe kunstgeschiedenis zal worden opgebouwd, die zich niet meer uitsluitend aan de personen en de kunstwerken vastklampt, maar beide opvat en voorstelt als resultaten van diepe en geweldige stroomingen en evoluties in den volksgeest zelf. Moge de weg daarheen ook nog zoo moeilijk zijn, hij is te vinden, ook in de bouwkunstgeschiedenis, waar de aanbidding der groote modelvoorbeelden, van het Parthenon af tot den Keulschen dom toe, de belangstelling in al het andere verstikt heeft, zoodat wij van de Grieksche bouwkunst voor het volk en in het volksleven zoo goed als niets weten en van de middeleeuwsche architectuur ook al niet veel meer.

De op grond der oude opvatting uitgedachte indeeling der stijlen heeft de breede, gelijkmatige baan der kunstontwikkeling in een willekeurig aantal door hooge muren en diepe grachten gescheiden terreinen verdeeld, waarbinnen overal een model-afgodsbeeld als alleenzaligmakend en toongevend wordt verheerlijkt. Deze muren moeten weder neergehaald, de grachten gedempt worden. Dan zullen wij ook, alsof een sluier weggerukt ware, weder zien wat kunst in het algemeen is en beteekent en dat het allermodernste geheel niets anders is, als b.v. het oud-Grieksche of Romeinsche of ook Peruaansche, slechts op eenigszins andere grondslagen steunend, onder een anderen hemel en onder andere karakters ontstaan.

De jeugd voelt en bespeurt dit instinctmatig.

Tot zoover de Duitsche professor.

Het is verblijdend uit zijn woorden te bemerken, dat men eindelijk, wat de kunstgeschiedenis betreft, ook bij onze naburen begint te ontwaken.

Haupt karakteriseert zeer goed de verouderde Duitsche methode, die ook in ons land jaren lang bij de beoefening dezer wetenschap toepassing heeft gevonden.

Wij hebben ons echter voor een goed deel reeds aan den eenmaal overheerschenden Duitschen invloed weten te onttrekken en zijn daardoor reeds onze vroegere leermeesters voorbijgestreefd.

Dat de Duitschers oorspronkelijk onze leermeesters in de bouwkunstgeschiedenis geweest zijn, het zou ondankbaar zijn, dit te ontkennen.

Maar sedert wij tot het besef gekomen zijn, dat wij een eigen bouwkunstgeschiedenis hebben zijn wij onzen eigen weg gegaan, en hebben daarbij dadelijk nieuwere opvattingen gehuldigd, terwijl men nu blijkbaar in Duitschland nog veel moeite heeft zich los te maken van het verouderd systeem.

Wij hebben echter ruimschoots ondervonden, dat de nieuwe weg niet gemakkelijk is en die ondervinding heeft velen afgeschrikt; de liefde voor historische studie en historisch onderzoek is daardoor bij vele kunstenaars sterk afgenomen, zoo sterk zelfs, dat sommigen van de besten onder de novateurs schijnbaar al wat het verledene ons naliet als waardeloos in een hoek gezet hebben.

En toch blijkt ook in het allermodernste, dat de kunst zich niet willekeurig van het verledne kan losmaken. De prototypen zijn altijd terug te vinden, ook al moet men daarvoor naar de Sandwich-eilanden reizen, of bij de Vuurlanders terecht komen.

Het is goed dat Haupt hier ook ter loops op gewezen heeft. Aan de denkers heeft hij daarmede niets nieuws gezegd, maar aan vele beoefenaars, navolgers en bewonderaars der nieuwe richting mocht het nog wel eens gezegd worden en het zal voorzeker nog menigmaal herhaald moeten worden, eer in die richting het rechte spoor gevonden zal zijn.

ORA PRO NOBIS.

Te Athene wordt ernstig gedacht over de reconstructie van het Erechtheion, waarvoor door de Archeologische Vereeniging aldaar een bedrag van 20,000 drachmen (ongeveer 8500 gulden) is toegezegd. Men stelt zich voor den tempel grootendeels weder op te bouwen, van de talrijke brokstukken en marmeren platen, die nog in de omgeving verspreid liggen. Het kan echter niet anders of bij de uitvoering van dit plan moet aan het licht komen, dat er heel wat ontbreekt, maar dit zal door de restaurators wel aangevuld worden met nieuw materiaal.

Wie het beroemde monument nog onbedorven wil zien stelle zijn reis naar Athene niet te lang uit, want men is voornemens het zoo te behandelen, dat in de toekomst de bezoekers een denkbeeld zullen krijgen van de schoonheid van den tempel, zooals hij oorspronkelijk was en het is dus te vreezen, dat men niet zeer angstvallig zal te werk gaan, met vernieuwing van eenigszins verweerde of beschadigde deelen, als kapiteelen, caryatiden, lijsten, enz.

Waarom schildert men niet liever voor de bezoekers een panorama van den Akropolis in zijn oorspronkelijken staat. Wordt daarbij eens een bok geschoten, dan is het een kleinigheid, dien te corrigeeren. Bovendien kan men met een panorama de kermissen afreizen en willicht zaken maken bij een gedistingeerd publiek.

Het kan wel zijn, dat de bouwvallen van Athene in den laatsten tijd niet zooveel bezoekers meer trekken, als een vijf en twintig jaren geleden en de bevorderaars van het vreemdelingenverkeer er nu hun toevlucht toe moeten nemen, van de eerbiedwaardige ruines kijkspellen voor Jan en Alleman te gaan maken.

Noch de archeologie noch de bouwkunst is daarmede echter gediend.

En als het Erechtheion klaar is, zal men ongetwijfeld het Parthenon onderhanden nemen en of Pallas-Athene ook al de hulp van Zeus inroept en hem smeekt, het ontaarde nageslacht met zijn donderkeilen te verpletteren, het zal haar niet baten. Die verouderde werptuigen zullen afstuiten op den harden huid der restauratoren en zij zullen ongestoord hun gang gaan.

De wraak der goden zal echter niet uitblijven; zij is reeds te zien in de verblinding, die de menschen, in dit geval Grieken, voert tot daden, erger dan die, welke men terecht of ten onrechte aan barbaren en Vandalen verwijt; zij zal volkomen zijn, wanneer eenmaal bij

een volgend geslacht de oogen weder geopend worden en men eerst tot het besef zal komen, wat men gedaan heeft.

Met welk een blik zal Pallas, de verhevene, dan op het menschengeslacht neerzien? Zal het alleen toorn en verachting zijn, die uit dien blik spreken, of zal er ook om den mond der godin spelen een klein trekje van mededoogen, van erbarmen met hen, die boeten voor de wandaden hunner vaderen?

Laat ons niet alle hoop laten varen. Misschien, dat Pallas, ter wille van enkele vereerders, die haar trouw bleven, zich opnieuw voor den oppergod verootmoedigt, maar dan, om hem te smeeken het menschengeslacht weer in genade aan te nemen.

NECROLOGIE.

EMERICH VON STEINDL. †

Toen ik in 1899 deel uitmaakte van de internationale jury, die de ingekomen ontwerpen voor een kunstmuseum te Budapest had te beoordeelen, werd ons de gelegenheid gegeven, de openbare gebouwen der stad, in de laatste jaren tot stand gebracht, te bezichtigen.

Daaronder behoorde ook het nog niet voltooide parlements-gebouw. Aan den ingang werden wij ontvangen door den ontwerper en zijn staf. Die ontwerper was Emerich von Steindl, of, zooals hij zich op zijn Hongaarsch noemde, Steindl Imre.

Ofschoon zijn naam wat Duitsch klonk, had hij toch het type van den echten Magyaar, de gele gelaatskleur en de uitstekende jukbeenderen. In een blauwe pels, met schapenvel gevoerd stond hij daar, een oud en blijkbaar gebroken man, die ons in het eigenaardige, hortende Duitsch, dat de Hongaren spreken, verwelkomde. Hij zag er toen uit als iemand, die diep in de zeventig was, ofschoon hij de zestig nog niet bereikt had.

De Gothische vormen, waarin het reusachtige bouwwerk ontworpen was, dat toen reeds vijftien millioen gekost had, deden den meester als een leerling van Friedrich Schmidt kennen. Maar de rijkdom, van binnen vooral ten toon gespreid, de schitterende kleuren, het vele goud, waren wel naar den smaak van een volk als het Hongaarsche, dat nog in zoo veel opzichten Oostersch is en voelt. Wij westerlingen kunnen ons in zooveel pracht niet vinden, en spreken al gauw van barbaarschheid.

Baurat J. H. Ihne, hofarchitect van den Duitschen keizer, welke vorst in de groote koepelzaal het vorige jaar door de magnaten was ontvangen en gehuldigd, zeide den ontwerper, dat Zijne Majesteit voor het gebouw de grootste bewondering gevoelde, en te kennen had gegeven, dat het dat van den Rijksdag te Berlijn geheel en al in de schaduw stelde.

Wij dachten, dat Steindl met dit compliment wel zeer ingenomen zou wezen, doch hij antwoordde niet. Eerst na eenigen tijd verbrak hij zijn stilzwijgen en zeide: „Ich werde die Vollendung wohl nicht mehr erleben."

Hij had dus toen reeds een voorgevoel van zijn naderend einde. En peinzend, in zich zelf gekeerd, ging hij ons voor door de schitterende zalen, aan wat wij zeiden, geen aandacht schenkend, doch geheel in zijn eigen gedachten verdiept.

Het parlementsbebouw is Steindl's meesterstuk. Of het nageslacht het zoo zal bewonderen, als de tegenwoordige Hongaren, moet worden afgewacht. Nieuwe gedachten vindt men er niet in. Het Londensche parlementsgebouw en het Weener raadhuis hebben den ontwerper geinspireerd, de middenkoepel is een navolging van den bekenden koepel door Schmidt op de kerk te Fünfhaus bij Weenen geplaatst.

Wie Steindl van zijn gemis aan oorspronkelijkheid een verwijt zou willen maken, behoort te bedenken, dat de geheele 19e eeuw niets oorspronkelijks op het gebied der bouwkunst heeft opgeleverd. Maar hij behoort tevens te erkennen, dat Steindl tot de talentvolste bouwmeesters der periode, die achter ons ligt, heeft behoord.

A. W. WEISSMAN.

VEREENIGINGEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Vergadering van 9 September 1902.

Bij de herdenking van de overleden leden werden in herinnering gebracht C. E. graaf van Bylandt, Pieter Caland en J. F. W. Conrad. Caland's naam zal steeds verbonden blijven aan den waterweg van Rotterdam naar zee. Hij behoorde tot de oprichters van het instituut.

Na al wat met den dood van den heer Conrad omtrent diens leven en werken is geschreven zij hier alleen vermeld, dat de heer J. W. Welcker een levensbericht over dezen doode zal schrijven, en dat diens laatste groote onvoltooide werk, over het Suez kanaal door den heer R. A. van Sandick verder voor den druk gereed gemaakt zal worden.

Na goedkeuring van het jaarverslag 1901—1902 en eenige andere huishoudelijke bezigheden werd herinnerd aan het bezoek aan Dusseldorf. Den Oberburgemeister is aangeboden het gedenkboek van het instituut met de Fransche vertaling.

Aan de orde waren nu de voordrachten, dienende tot inleiding van de na de vergadering gehouden excursies.

De heer Lindo bracht in het kort de geschiedenis der totstandkoming van de visschershaven te Scheveningen in herinnering, er daarbij den nadruk op leggende dat deze haven geen groote visschershaven is maar een haven voor bomschuiten, en dat wel wegens de door het Departement van Oorlog met het oog op de defensiebelangen gestelde eischen. Bij de inrichtingen tot exploitatie is daarmede rekening te houden. Wegens de beperkte diepte der haven (1.88 meter bij gewoon laag water), zijn loggers met een diepgang van 2.50 à 3 meter slechts bij uitzondering te verwachten. Bij den bouw der kaaimuren is echter op mogelijk gewijzigde omstandigheden gerekend, daar het zeer moeilijk zou zijn de kaaimuren later dieper te fundeeren. Zij worden daarom reeds dadelijk aangelegd op 2.74 meter onder den tegenwoordigen havenbodem. Een korte beschrijving van de ligging der haven, van haar afmetingen en van hare inrichting als los- en als berghaven, alsmede van de ligging der voor de havenexploitatie bestemde terreinen buiten de omgelegde zeewering besloot dit inleidend woord.

De heer van Voorst Vader behandelde daarna in meer bijzonderheden de installatie van het werk voor de binnenhaven en de bestekken welke in uitvoering zijn.

De heer Wortman behandelde vervolgens meer in het bijzonder de buitenhaven. De op kosten van het rijk uitgevoerde werken van de buitenhaven bestaan in het maken van twee havenhoofden op het strand en in zee, en in het graven en baggeren van een havengeul tusschen die hoofden. Deze worden samengesteld van beton. Het eerste gedeelte op het droge strand is geheel gemaakt als monoliet van beton; verder zeewaarts bestaat het ondergedeelte van het hoofd uit betonblokken. Het zee-einde van elk hoofd bestaat over 45 meter lengte uit drie ijzeren met beton gevulde caissons, waarin mijnkamers worden aangebracht om te voldoen aan de door het departement van oorlog gegeven voorschriften.

Door den heer Bakhuis werd ten slotte een voordracht gehouden over de nieuwe inrichtingen, die in de laatste jaren op de gasfabriek te 's-Gravenhage zijn gemaakt.

Alle voorgenomen excursies zijn goed geslaagd.

St JOSEPH'S GEZELLEN-VEREENIGING TE ROTTERDAM.

De St. Joseph's-Gezellen-Vereeniging te Rotterdam opende op Zondag 31 Augustus de viering van haar vijfentwintig-jarig bestaan met een tentoon-telling, een fancy-fair en andere feestelijkheden, in haar gebouw aan het Stationsplein.

Na uitvoering van een feestlied voor mannenkoor hield pater V. G. Orie, voorzitter van het comité, een hartelijke welkomstrede, waarin hij nadruk legde op de toenemende belangstelling van hoogere standen voor den arbeiderestand, die de kern is van de burgerij. Het opwekken van die belangstelling, ontwikkeling van de werklieden, is het doel geweest van den stichter dezer Vereeniging, pater Koors. En dat zijn opzet uitnemend is geslaagd, blijkt thans, nu de St. Joseph's-Gezellen een spaarkas hebben, een ziekenfonds, een door het Rijk gesubsidieerde school voor teekenonderwijs enz., en nu zij hier op deze tentoonstelling van werkstukken, vervaardigd in de vrije uren na een langen werkdag, de bewijzen geven van hun vaardigheid.

Daarna kwam prof. De Groot op het spreekgestoelte. Zijn beeldrijke improvisatie ging uit van Golpings ideaal: de Maatschappij, de Staat, de Gemeente moet zijn één groot huisgezin, door de innige verhouding zijner leden. En dit ideaal van den vader der gezellen-beweging is de St. Joseph's-Gezellen-Vereeniging nabij gekomen. Zij is een kracht in de stad, zij heeft getracht het groote vraagstuk van verzoening en vereeniging op te lossen, door arbeid die edel is en geen slavenjuk kent, door christelijken godsdienstzin als hoogste gedachte: (arbeid, die godsdienstig is, draagt in zich de belofte van onsterfelijkheid) en vooral ook door goede zeden. In haar midden bestaat geestdrift voor reinheid en huwelijkstrouw.

De heer J. Hudig, bij ontstentenis van den burgemeester als waarnemend burgemeester aanwezig, vervolgens het woord nemende, deelde mede, dat hij gaarne de uitnoodiging had aanvaard de tentoonstelling te openen. Hij acht het natuurlijk, dat het Gemeentebestuur belang stelt in een Vereeniging wie de opleiding en de opvoeding van de jeugd zoozeer ter harte gaat. Persoonlijk is haar werkzaamheid hem ook in menig opzicht sympathiek, omdat zij wil: vorming door vak- en teekenonderwijs. De jongelieden leeren hier niet alleen de handen uit de mouwen steken, maar zij leeren een bedrijf waarbij het oog, het hoofd en het hart mede werkzaam zijn. Ambachtslieden, zóó toegerust, nemen zoo'n nuttige plaats in de maatschappij in, en vormen daarvan als het ware de kern. Doch de Vereeniging stelt zich ook ten doel haar leden te helpen in het besteden van hun uren van verpoozing, en dit is van groot nut, omdat de wijze waarop die vrije uren worden doorgebracht, nog van meer invloed is op de ontwikkeling van den mensch, dan zijn arbeid zelf. En dat zoovelen de Vereeniging, ook na hun leertijd, trouw blijven, bewijst dat zij op een goeden grondslag rust. Daarom wenscht spr. de stad geluk met de St Joseph's-Gezellen-Vereeniging. Met de beste wenschen voor haar bloei, opende hij de tentoonstelling.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— De „Utrechtsche Crt." deelt mede, dat de Duitsche Katholiekendag te Mannheim de volgende besluiten heeft genomen over het bewaren en restaureeren van voorwerpen en gedenkteekenen, die kunstwaarde hebben: de vergadering verzocht de geestelijkheid bij het laten herstellen van dingen van kunst de grootste voorzichtigheid in acht te nemen, en wel met name de gebouwen hun historische vormen te laten behouden, voor zoover de eischen van de kunst of de praktijk veranderingen niet bepaald noodig maken; gebruiksvoorwerpen voor verdere beschadiging, vooral door onvoorzichtig schoonmaken te vrijwaren, en ze slechts in de dringendste gevallen en dan nog zoo weinig mogelijk te restaureeren; alle voorwerpen die bij den kerkdienst niet meer gebruikt kunnen worden òf in den kerkeschat te bewaren òf aan musea, kerkelijke of wereldlijke af te staan, maar niet aan kunstliefhebbers noch handelaren te verkoopen.

Ziedaar uitmuntende principes, waaraan het is te hopen dat de Duitsche Geestelijkheid en trouwens allen die de beschikking hebben over voorwerpen van kunst, zich zullen houden. Aan eenige voorwerpen op de Dusseldorfer tentoonstelling, o. a. een oude reliekkast, was wel te bemerken dat een aanbeveling als deze niet geheel en al overbodig was.

— Dr. W. Vollgraff schrijft uit Argos:

In de week van 24 tot 31 Augustus werden de opgravingen te Agros ter zelfder plaatse voortgezet. In een regenput, die geheel gereinigd werd, worden behalve brokstukken van velerlei aard en vorm de volgende voorwerpen ontdekt:

1o. een marmeren vrouwenkop uit het laatste gedeelte van het klassieke tijdperk;

2o. het marmeren voetstuk van een bronzen beeld met opschrift;

3o. een opschrift ter eere van den orakelgod Apollo;

4o. een ander opschrift, waarbij de voorrang bij het bevragen van het orakel (promanteia) aan zekere lieden verleend wordt;

5o. een bas-relief voorstellende een wagenmenner met een opschrift, dat getuigenis aflegt van zijn overwinning in de wedrennen in het nabijgelegen stadion.

Deze opschriften bewijzen, dat de tempel en het orakel van Apollo, die volgens Pausanias in de onmiddellijke nabijheid van het station lagen, inderdaad daar te zoeken zijn, waar men gegraven heeft. De fundamenten van den tempel van Apollo, te zamen met die van den tempel van Athene, liggen onder de muren van de Byzantijnsche kerk, die drie weken te voren ontdekt werd. Dientengevolge zal het zaak zijn de Byzantijnsche muren geheel te doen verdwijnen, na ze vooral te hebben opgemeten.

De opgravingen zijn voorloopig gestaakt.

— Het fabrikaat der voor circa twee jaren door de heeren Geldens van Druten opgerichte fabriek te Nieuwpoort (België), is op de tentoonstelling te Rijssel (Frankrijk) met de gouden medaille als eenige hoogste onderscheiding bekroond.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. — Een huis zonder trappen. — Geruimen tijd geleden, schrijft de *N. R. Crt.*, hebben wij reeds van en ander meegedeeld omtrent het winkelgebouw „de Galerij", dat alhier opgericht zal worden op de terreinen van het voormalige Huis van Bewaring aan de Korte Hoogstraat, hoek Spinhuiswater. Nu men weldra met dit werk zal beginnen, volgen hier eenige bijzonderheden van dit curiosum:

De monumentale hoofdingang komt recht tegenover de Hoogstraat, zoodat men die reeds van verre zal kunnen zien. Gaat men daardoor binnen dan komt men direct in de wandelgang, waaraan de winkels parterre gelegen zijn. Deze wandelgang stijgt nagenoeg onmerkbaar, telkens aan de hoeken van het gebouw nog onderbroken door een horizontaal vlak, zoodat de bezoekers zich naar boven begeven zonder van het stijgen veel te bemerken. De wandelgang ligt langs de binnenzijde van de buitenmuren; is men daar langs éenmaal het gebouw rondgeloopen, dan is men op de volgende verdieping aangeland. De buitenmuren zijn zóó ingericht, dat het in de wandelgangen overdag klaar licht zal zijn, en 's avonds zullen er electrische lampen gloeien.

Aan de wandelgang liggen de binnenwinkels, 13 à 15 op iedere verdieping. Van de vijf verdiepingen, waaruit het gebouw zal bestaan, zijn er vier ingericht als winkelgalerij; en de bovenste zal worden ingericht tot koffiehuis, met een belvedère en een uitkijktoren. Doch van verdiepingen kan bij dit gebouw feitelijk geen sprake zijn; juister is om de hoogte aan te duiden, te zeggen, dat inzien men de hoogte van 13.75 meter bereikt heeft, men vier omgangen heeft afgelegd en dus zestig winkels is gepasseerd.

Hoewel deze winkels ruim van afmetingen zijn, is er bij de indeeling toch op gerekend dat er naar verkiezing meerdere te zamen kunnen worden gevoegd. In het midden van het gebouw is een ruimte opengelaten, waaruit alle winkels aan de achterzijde licht en lucht krijgen. Daar wordt bovendien een lift van bijzondere afmetingen geplaatst voor het vervoer van goederen. Voorts zal daar zijn een trap, die van den kelder loopt tot de hoogst gelegen winkels. Aan de buitenzijde van het gebouw, langs Korte Hoogstraat en Spinhuiswater, komen ook nog eenige winkels, die hun toegang direct aan de straat hebben en dus feitelijk niet tot de galerij behooren.

Het café boven zal een oppervlakte hebben van nagenoeg 700 vierkante meter. Uit dit café bereikt men de belvédère, die 25 meter boven de straat gelegen zal zijn. Boven op deze belvédère komt dan een toren, van ijzer geconstrueerd, ter hoogte van nog eens 25 meter, die met een lift te bereiken zal zijn. Op het hoogste punt zal men dus 50 meter boven het gewoel der Hoogstraat staan, waar men een mooi toezicht over de stad en de omstreken zal kunnen hebben.

Van buiten zal het gebouw er eigenaardig uitzien. De hoofdingang vormt met een daarboven gelegen erker één geheel, dat door kleur van materiaal zich als het ware van den overigen gevel zal afscheiden. De uitbouwen in den gevel en de hoektoren zullen glasdicht worden gemaakt, terwijl overigens in de openingen in de gevels alleen gesmeed ijzeren borstweringen zullen worden aangebracht, gevat tusschen kolommen.

De groote koffiehuiszaal zal haar licht krijgen door openingen in de gevels, onder de breed overstekende kap en hooger door lichtreepen in de dakvlakken. Deze dakvlakken zullen worden gedekt met witverglaasde pannen, waarin eenige versiering door kleurschakeering is aangebracht. Het geheele gebouw zal electrisch worden verlicht en voorzien zijn van centrale verwarming en van een eigen waterleiding, zoowel voor dagelijksch gebruik als voor blussching bij een eventueel geval van brand. Alles zal trouwens brandvrij geconstrueerd zijn, de buitenmuren gemetseld, de binnenbouw, zoowel de kelders als de kap, van gewapend beton.

Het bouwen zal geschieden onder leiding van den architect den heer J. C. Meyers.

HEERENVEEN. De Gemeenteraad van Schoterland heeft het leveren en maken van een gashouder van 1000 M³, inhoud onderhands opgedragen aan de firma Carl Francke te Bremen voor f 12.000.

HEINKENSZAND. De toren op de Herv. Kerk alhier begint in den laatsten tijd eenigszins over te hellen. Het Gemeentebestuur heeft besloten, deskundigen te benoemen om een onderzoek in te stellen of er ook gevaar voor instorting bestaat.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java, tot opzichter 2e kl. C. van der Valk; tot onderopzichter der werkplaatsen H. W. Waars; tot spoorwegopziener 2e kl. bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen, de tijd. opz. 2e kl. W. P. Rosel;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafd. voor de regeling van den waterafvoer uit Kali Kening (res. Rembang), de opz. 5e kl. Ch. L. Breedt.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, zijn voor het tijdvak van 8 Sept 1902 tot en met 31 Aug. 1903 benoemd tot assistenten aan de Polytechnische School te Delft:

C. Spruit jr., werktuigkundig ingenieur te Rotterdam, voor de graphostatica; G. H. W. van Aken, teekenaar instructeur aan de Haarlemsche machinefabriek voorheen Gebroeders Figée te Haarlem, voor de werktuigbouwkunde; S. Snuyf Jr., te Delft, voor de schoone bouwkunde Chr. K. Visser, civiel-ingenieur te Zwijndrecht, voor de waterbouwkunde; I. J. Gort, architect te Rotterdam, voor de schoone bouwkunde; voor het tijdvak van 1 Sept. 1902 tot en met 31 Dec. daaraanvolgende, tot assistent voor de werktuigbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft; G. Behingh, werktuigkundige aan de Utrechtsche machinefabriek Louis Smulders en Co., te Utrecht.

— Bij kon. besluit is C. F. M. H. Schnebbelie, inspecteur van den Rijkswaterstaat, te 's Gravenhage, benoemd tot commissaris van het Weduwenpensioenfonds der ingenieurs van den Rijkswaterstaat, en zulks ter vervanging van wijlen den oudhoofdinspecteur van den Rijkswaterstaat J. F. W. Conrad.

— Door B. en W. van Amsterdam is voorgesteld, den heer Hoegwinkel, tot dusver hoofdopzichter der Reiniging, te benoemen tot onder-directeur op een salaris van ƒ 3000 – ƒ 4000.

— De Raad van Haarlem heeft tot directeur der Openbare Werken benoemd den heer L. C. Dumont, gemeentebouwmeester te Deventer, met 19 stemmen, tegen 14 op den heer O. Gunning, officier op non-activiteit, werkzaam als ingenieur bij de Openbare Werken te Haarlem. Vooraf was, na debat, een voorstel verworpen om het salaris te brengen op ƒ 5000, dat is ƒ 1000 meer dan waartoe aanvankelijk was besloten, en dan een nieuwe oproeping te doen.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd tot adspirant-adjunct-ingenieur de heeren W. C. G. H. van Mourik Broekman en A. C. S. Schweers.

Bij Min. beschikking is de benoemde adspirant-ingenieur der marine B. W. van Vliet met 1 October a. s. geplaatst bij 's Rijks werf te Amsterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ervaren Hulpopzichter, vertrouwd met timmer- en steigerwerk voor de binnenhaven te Scheveningen. Zich schriftelijk of persoonlijk te richten tot het Bureau van de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (Zie advert. in No. 34.)

— Teekenaar, grondig bekend met kunstsmeedwerk. Brieven, met verlangd salaris enz., aan het Bureau der „N. R. Crt".

— Bouwkundig Teekenaar (aankomend), geschikt voor burenawerk. Brieven, onder lett. P P, aan den Boekhandel Firma A. Vernout, Warmoes-straat 10, te Haarlem.

Bouwkundig-Opzichter, practisch ontwikkeld, als meesterknecht. Brieven, met volledige opgaven, onder No. 2558, aan het Bureau van de „Hangsche Courant".

— Metselaarsbazen voor nieuwe metselwerken in een stad aan den Rijn in Duitschland, beschikkende over bekwame knechts en 3 à 4000 Mark bedrijfskapitaal. (Zie advert. in dit No.

— Bekwaam Meubel-Teekenaar. Het maken van gekleurde schetsontwerpen vereischte. Brieven, onder lett. H G 808, aan het Bureau van het „N. v. d. D."

— Civiel-Ingenieur met eenige ervaring bij de Nederl.-Indische Spoorweg-Maatschappij, om spoedig als adjunct-ingenieur naar Java te vertrekken. Zich persoonlijk of schriftelijk aan te melden Lange Beestenmarkt No. 46a, te 's Gravenhage.

— Bekwaam Bankwerker, tevens bekend met draaiwerk en in staat zelfstandig te kunnen werken en toezicht in de fabriek te houden, op een flink dorp in Noord-Brabant. Vast weekloon en vrije woning. Directe in dienstreding. Brieven, onder lett. V 432, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Bekwaam Ketelmakersbaas in een betrekkelijk groote stoomketelfabriek. Brieven, met opgaaf hoe lang en in welke fabriek werkzaam geweest, onder lett. V 385, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Machine-Bankwerker, bekend met draaiwerk, bekwaam zelfstandig te kunnen werken als meesterknecht in een kleine machine- en reparatiefabriek, in een flink dorp. Brieven, onder lett. V 421, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Waterbouwkundig Ambtenaar bij de waterkeering van den Calamiteusen Oost-Bevelandpolder en van den Wilhelminapolder om ten spoedigste in dienst te treden. Diploma van voldoend afgelegd examen van opzichter van den Rijkswaterstaat strekt tot aanbeveling. Brieven aan den heer H. A. Hanken, voorzitter van het beestuur, te Wilhelminadorp.

— Waterbouwkundige voor het waterschap „Westerwolde" te Groningen. Jaarwedde ƒ 2000 à ƒ 4000. Voorkeur genieten civiel-ingenieurs van de Polytechnische School te Delft. Brieven aan Gedeputeerde Staten te Groningen.

— Teekenaar-Uitvoerder, goed met werkvolk kunnende omgaan. Brieven met verlangd salaris, onder lett. K G 348, aan het „Nieuws van den Dag".

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater verzorging. Triumph Beurdrungen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Vervolg der Aankondigingen.

DINSDAG, 16 September.

Breda, te 8 uren nm., door de arch. P. A. Oomes en L. v. d. Pas, in het koffiehuis van T. Meeuwissen: het bouwen van twee heerenhuizen op een perceel nabij het Mastbosch, aan den boulevard Breda—Mastbosch. Aanw. gehouden.

Haarlem, door den arch. Jb. van den Ban, Alexanderstraat 12, namens zijn lastgevers, in het hotel „de Leeuwerik", Kruisstraat: het maken van eene rioleering, het dempen van sloten en het aanleggen van wegen met daarbij behoorende werken op een terrein gelegen aan de Kleverlaan in de gemeente Bloemendaal.

WOENSDAG, 17 September.

Breda, te 7 uren nm., door den arch. J. Lydsman, in het koffiehuis van F. Jonkers: het bouwen van een mineraalwaterfabriek met remise, stalling, enz., benevens een aparte bovenwoning op een terrein aan den Mauritssingel aldaar. Inl. door gen. arch., Catherinastraat 11.

Drachten, te 2 uren, door het gem.-bestuur van Smallingerland: het verrichten van belangrijke verbeteringen aan de Hoofdarmbrug onder Oudega. Inl. ter secr. Aanw. 15 Sept. te 10 uren.

Halfweg-Loosduinen, te 3 uren, door de vereen. „Vrije Groentenveiling", in het café van P. Lazarom: de levering van 350 à 400 kisten tuinderglas 27 × 52. Inl. door den secretaris penningmeester van voormelde vereeniging L. K. v. d. Gaag, Oud-Rozenburg, Loosduinen.

Nunspeet, te 11 uren, door de Mij. „De Veluwe": het vergrooten van de fabriek van Japanverven te Nunspeet. Inl. door den arch. E. P. J. Smith te Amersfoort. Aanw. gehouden.

DONDERDAG, 18 September.

Haarlem, te 11 uren, door den arch. J. A. Traanberg, namens zijn principalen, in het hotel „De Leeuwerik": het bouwen van twee woonhuizen aan de Brouwerskade nabij de Coornhertstraat te Haarlem. Inl. door gen. arch., Kinderhuissingel 54, van 10—12 uren.

VRIJDAG, 19 September.

Oude-Pekela, te 8 uren nm., door den arch. K. de Groot, in hotel „Spoorzicht": het bouwen eener heerenbehuizing tegenover het stationsemplacement. Inl. door gen. arch. Aanw. 15 Sept. te 10½ uren.

ZATERDAG, 20 September.

Nijmegen, te 11 uren, door den arch. J. Kuijps Jr., in 't Oranje-hotel: het aan- en verbouwen van gen. hotel. Aanw. dagelijks van 11–12 uren.

DINSDAG, 23 September.

Delft, te 11½ uren, door burg. en weths., ten raadhuize: het verplaatsen en gedeeltelijk vernieuwen van de opbaalbrug buiten de Oostpoort, met alle daarmit voortvloeiende werken en leveranties. Aanw. 19 Sept. te 11 uren. Inl. alle werkdagen tot den dag der aanbesteding aan het bureau gem.-werken van 10—11 uren. (*Zie advert. in dit no.*)

DINSDAG, 30 September.

Utrecht, te 2 uren, door de Mij. tot Expl. van S.-S., aan het centraalbureau dier Mij., Moreelse Park: bestek no. 916, het maken van twee seinhuizen op het station Eijsden. Inl. aan het centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den sectie-ing. A. van Liebergen te Maastricht. Aanw. in loco 23 Sept. te 11½ uren. (W.-E. T.).

(*Zie advert. in dit no.*)

ZONDER DATUM.

Leeuwarden, door den arch. H. H. Kramer: het bouwen van een woonhuis aan de Spanjaardslaan. Inl. door gen. arch.

MEDEDEELINGEN.

Stad-Almelo. Door burg. en weth. is den bouw eener school voor lager en meer uitgebreid lager onderwijs gegund aan den laagsten inschrijver F. M. Oude Groeninger, Enschedé, ƒ 43,900.

Utrecht. Door burg. en weth. is het opboogen, rioleeren en bestraten van de ontworpen wegen op het bouwterrein „Voorzorg", aan den Catharijnesingel aldaar, aan den laagsten inschrijver den heer J. H. van Bergum Jr., te 's-Gravenhage, toegewezen voor ƒ 35,450.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 20 September 1902. No. 38.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland	ƒ 5.—.
Voor België	ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal	ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat	ƒ 0.25.
Idem zonder plaat	ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

KARAKTER IN DE KUNST.

Het is al heel wat jaren geleden, dat een medewerker aan „de Opmerker" onder dit opschrift een studie schreef, die, ofschoon de omstandigheden de voltooiing hebben belet, toch zeer de aandacht trok.

Uitgaande van de stelling, dat de stijl de mensch is, dat men den leeuw aan zijn klauw herkent, betoogde de schrijver, dat het waaien met alle winden, al moge het den kunstenaar tijdelijk baat brengen, toch bij het nageslacht zijn naam in gevaar zal doen komen. Want alleen karakters worden als kunstenaars op den duur geëerbiedigd.

Toen de studie geschreven werd, stond het in Nederland, wat de bouwkunst betreft, voor wie karakters zocht, niet best geschapen. Tal van talenten hadden, van allerlei wisseling, van allerlei toegeven aan den voorbijgaanden smaak van het oogenblik, de duidelijkste blijken getoond.

Sedert is het nog veel erger geworden. Wanneer men afbeeldingen van de gebouwen, door onze architecten in de laatste twintig jaar opgetrokken, naast elkander legt, en een vreemdeling uitnoodigt, het werk van één meester bij elkander te zoeken, dan zal hem dit, voor het grootste deel der kunstenaars, niet gelukken. Alleen de scheppingen van Cuypers en zijn school zal hij dadelijk herkennen.

Wat men overigens op Cuypers en zijn navolgers moge afdingen, karakter is aan hun werk niet te ontzeggen. Het verschil tusschen de kerk aan den Haarlemmerdijk te Amsterdam, een gebouw van kort na 1860 en de kathedraal te Haarlem, wier voleindiging in de 20e eeuw zal vallen, is niet groot. Wel is ontwikkeling waarneembaar, doch deze ontwikkeling herinnert aan die welke de natuur kenmerkt. Gij kunt een appelboom snoeien, mesten, veredelen zooveel gij wilt, er komen nimmer pruimen aan.

Doch als wij de Nederlandsche architecten eens bij vruchtboomen vergelijken, hoeveel wisseling van vrucht zien wij dan niet aan denzelfden stam! De wetten der natuur verbieden die wisseling. Men kan op stammen wel enten, doch moet blijven binnen de grenzen, die deze wetten, welke onveranderlijk zijn, hebben gesteld.

Als wij pruimen aan een appelboom zien, dan weten wij, dat een grappenmaker ze met touwtjes aan de takken heeft vastgemaakt, en wij loopen er niet in, wanneer men ons aan een wonder wil doen gelooven.

De „Sammelwerke" waarmede vooral de Duitschers de wereld overstroomen, kan men vergelijken met korven vol vruchten. De menschen, die deze vruchten verkoopen, houden, als goede kooplieden, rekening met den smaak van het algemeen. Daarin ligt geen kwaad.

Het kwaad begint pas, wanneer bouwmeesters, niet langer tevreden, om welke reden dan ook, met hetgeen de boomen in den tuin van hun talent opleveren, de gekochte vruchten uit de korven nemen, en die aan de takken gaan hangen, om den bezoekers van hun boomgaard te doen gelooven, dat dit vreemde ooft daar geteeld is.

Deze gedachten waren het, die ons door het hoofd gingen, toen wij den gevel van het onlangs voltooide Rembrandt-theater te Amsterdam beschouwden. Die gevel spreekt wel voor het talent, doch niet voor het karakter van de ontwerpers. Want wij zien geen verband tusschen deze schepping en de andere die daaraan vooraf zijn gegaan. Men kent het beeld van den

rooden draad, door Goethe ontleend aan het touwwerk der Engelsche marine, dat in de 18e eeuw altijd er een bevatte, opdat het rijks-eigendom steeds te herkennen zou zijn.

Die draad is in de voortbrengselen der meeste Nederlandsche architecten niet te vinden. Er zijn wel draden, doch slechts korte eindjes, die alle kleuren van den regenboog vertoonen, maar haast nooit die, welke met het oorspronkelijk karakter van den ontwerper overeenkomt.

Men zal ons Potgieters „Wisseling kenmerkt onzen tijd„ tegemoet voeren wellicht. Maar, hoe snel wij leven, de wisselingen in maatschappij en toestanden gaan toch zeer geleidelijk. Een van de hak op den tak springen neemt men niet waar. Voorheen was het ook in de kunst, vooral in de bouwkunst, zoo. De eene stijl kwam langzamerhand uit den anderen voort, en daardoor worden de grenzen, waartusschen de kunstgeschiedschrijvers de tijdperken opsluiten, even willekeurig als de gekleurde lijnen, die onze landkaarten verdeelen.

Voor den lateren kunstgeschiedschrijver wordt het trekken der grenzen gemakkelijker. Hij zal kunnen zeggen: 1803, begin der nieuwe richting in het Koninkrijk der Nederlanden, wat de bouwkunst betreft. Zoo weten wij ook precies het jaar te zeggen, waarin het Hollandsche gravenhuis eindigde. Waarom kwam het Henegouwsche aan het bewind? Jan I was kinderloos gestorven. Dat weten wij allen.

Lastiger wordt het voor, wie na ons komt, om te zeggen, waarom, na 1803, het meerendeel onzer architecten hun vroegeren bouwkunst lieten varen, om een anderen te gaan huldigen, die in hun voorafgaande werken zich op geen enkele wijs had aangekondigd.

Berlage was „le mouton de Panurge", het schaap waarvan Rabelais ons verhaalt, dat het het eerste over boord sprong, om door anderen gevolgd te worden. De sprong van dit dier was niet vrijwillig; het werd er door den listigen Panurge toe gedwongen.

Wie of wat heeft nu bij Berlage de rol van Panurge gespeeld? Daarop zal misschien later het antwoord gegeven worden. Voorloopig kunnen wij dit niet bevroeden. Amerika en Engeland komen het meest in aanmerking.

De schapen zijn echter niet alle overboord gesprongen, toen het vaartuig zich in de wateren der Amerikaansch-Engelsche kunst bevond; sommigen hebben gewacht, totdat de wild-bewassen oevers van de Belgische kunst in het gezicht waren, anderen gingen elders aan land.

En nu moge het waar zijn, dat wisseling volgens Potgieter het kenmerk van onzen tijd is; de dichter heeft toch zeker niet aan zulke plotselinge veranderingen gedacht, als wij in de voortbrengselen onzer bouwkunst waarnemen. Hoe is het mogelijk dat de architect die een winkel van Wisselingh op het Spui te Amsterdam ontwierp, en de architect die het Witte Huis te Rotterdam deed verrijzen, de vaders van den schouwburg-gevel aan het Rembrandtsplein zijn? Veranderde hun voelen zoo snel en zoo geheel en al? Wie verklaart, hoe hetzelfde hoofd en dezelfde handen die de ontwerpen voor het Nederlandsche Panopticum en den winkel op den hoek van Kalverstraat en Spui maakten, ook dat voor de nieuwe Amsterdamsche Beurs vervaardigden? Zijn hier wonderen geschied, en brachten de boomen, die eerst appelen droegen, daarna pruimen voort?

Wij laten het aan onze lezers over, de antwoorden op deze vragen te geven. Het ware, ondertusschen, wel te wenschen, dat wij ze achterwege hadden kunnen laten, en dat Nederland in de 19e eeuw meer karaktervolle architecten had bezeten. Hopen wij, dat de 20e eenw mag goedmaken datgene, waarin haar voorgangster te kort schoot.

UIT ZUID- EN NOORD-NEDERLAND.

Te Brussel, bij Henri Lamertin, en te Parijs bij de Librairie de Construction Moderne heeft J. de Waele, architect, een werk doen verschijnen, waaraan hij den titel gaf van „Etude sur l'Evolution des Formes Architecturales."

Wanneer wij den heer De Waele onder de Zuid-Nederlanders rangschikken, dan is het alleen om zijn naam, want noch van zijn woonplaats, noch van zijn werken weten wij iets. Wij veronderstellen dan, dat hij, in het Fransch schrijvende, het voorbeeld van velen zijner landgenooten volgt.

De schrijver wil bewijzen:

1e. dat het artistiek karakter der overgeleverde bouwvormen afhangt alleen van de wijze, waarop de voorsprongen verdeeld zijn;

2e. dat de schaduwen, die de overgeleverde bouwvormen voortbrengen, ook door nieuw-bedachte vormen, kunnen verkregen worden;

3e. dat de studie der overgeleverde bouwvormen tot het scheppen van nieuwe kan leiden.

Nadat de heer De Waele ons dus zijn programma heeft gegeven, laat hij zijn voorrede volgen, waarin wij heel wat aantreffen, dat onze aandacht wel waard is.

„Het onderwijs in de kunst zou zijn bestaan in de waagschaal stellen, wanneer het rekening ging houden met de wisseling der smaken, die men buiten de scholen waarneemt. Toch kan het de nieuwe stroomingen niet geheel buitensluiten. Het is in het belang van het onderwijs, af en toe de bakens te verzetten, opdat er geen te groote afstand kome tusschen de kunst in de school en de kunst daarbuiten."

Het valt niet te ontkennen, dat de schrijver den spijker hier goed op den kop treft. En ook op het onderwijs, in de bouwkunst, zooals dit op de Fransche en Belgische scholen gegeven wordt, heeft hij een juisten kijk.

„Sedert de oprichting der rijks-scholen, bekend als Ecoles of Academies des Beaux-Arts heeft men het onderwijs in de bouwkunst gegrond op de studie der vijf *Romeinsche* orden, zooals die door de bouwmeesters der Renaissance waren vastgesteld. Deze bedijferde formules zijn echter slechts als wapenen bedoeld, waarmede men, in de 16e eeuw, de ingewortelde Gothische traditie, die als barbaarsch gold, bestreed. Toen de overwinning behaald was, en die wapenen dus opgeborgen konden worden, is dit niet geschied, doch zijn zij gebruikt om langzamerhand alles te vernietigen, wat een zelfstandig bestaan wilde leiden. Het is dan ook ontwijfelbaar, dat deze codificatie der bouwvormen, gebruikt als grondslag van het onderwijs, in het begin der 18e eeuw de bouwkunst tot een staat van bloedlooze zwakte had gebracht, die treurig was. Slechts uit de ordeboeken werd geput."

De heer De Waele gaat dan na, hoe men in de 19e eeuw alle historische stijlen, die hij zeer juist met den cirkel der toonsoorten in de muziek vergelijkt, geanalyseerd en nagevolgd heeft. En hij meent, dat nu de tijd voor de synthese is gekomen.

Dat er, op het oogenblik, zulk een liefhebberij is voor vlakheid, schrijft hij daaraan toe, dat de architecten, altijd alleen op het papier werkende, het gevoel voor de derde afmeting hebben verloren.

De vraag wordt gesteld, of het voldoende is, de samenstelling te laten zien, om een kunstwerk te verkrijgen. En het antwoord, dat de schrijver geeft, verdient wel opmerking.

„De studie van het verledene toont aan, dat een motief, logisch uit een oogpunt van constructie, nog geen artistiek motief oplevert, maar alleen de kiem is, waaruit iets artistieks kan voortkomen. Een logisch motief onstaat door redeneeren. Het gevoel (dat is de kunst) maakt er zich van meester, en geeft er een uitdrukking aan, die den oorspronkelijken vorm geleidelijk verandert. In den eersten tijd blijft het motief nog eenvoudig, dan komt de periode van den rijkdom, en eindelijk die van het verval. Een nieuw motief nu uitgedacht, en dit ondergaat op zijn beurt dezelfde veranderingen. Het constructieve motief is het thema; aan de kunstenaars komt het toe, daarop meer of minder fraaie variaties te maken. Redeneeren en voelen zijn twee gansch verschillende dingen; door redeneeren verkrijgt men geen kunst. Daarom is het dwaas te zeggen, dat een vorm, zoo zij logisch is, ook tevens schoon moet zijn."

De voorstanders eener redegevende kunst kunnen zich dit voor gezegd houden.

Dat de architectuur nog niet zoover is, als zij wezen kon, is, volgens den heer De Waele voor een goed deel te wijten aan de manier, waarop het teekenonderwijs tegenwoordig wordt gegeven. Hij wil, dat de doezelaar buiten gebruik wordt gesteld, dat er naar pleister slechts gearceerde teekeningen zullen worden gemaakt. Hij meent, dat alle arceeringen waterpas moeten zijn, en de tinten door dikkere of dunnere lijnen behooren te worden verkregen.

Wij moeten bekennen, niet te beseffen, hoe zulk een wijze van doen zulke verstrekkende gevolgen kan hebben. De reproducties van de teekeningen, door leerlingen des heeren De Waele vervaardigd zien er ongetwijfeld goed uit, doch op menige Hollandsche school worden zij niet slechter gemaakt, zonder dat dit van eenigen invloed op onze architectuur schijnt te zijn.

Ofschoon de heer De Waele derhalve een zeer goede diagnose gemaakt heeft van de kwalen, waaraan de hedendaagsche bouwkunst lijdt, weet hij geen geneesmiddel voor te schrijven.

Want hij behandelt wel achtereenvolgens de lijsten, de zuilen, de caryatiden, de pijlers, de pinakels, de zuilvoeten, de kapiteelen, de soubassementen, de consoles, de bogen, de vensters, de arkels, de topgevels, de deuren, de kroonlijsten, de balustrades, de kruisbloemen, de hogels, de hoofdgestellen, de zolderingen, de gewelven, de daken, de dakvensters, de bekroningen, het vakwerk, de schoorsteenen, de trappen, de betimmeringen, de versieringen, doch hij opent daarbij geen nieuwe gezichtspunten. Alles is aan bekende bronnen, onder anderen ook Gugels werk, ontleent, en de schrijver is zoo eerlijk, die bronnen te vermelden, wat anders wel eens achterwege wordt gelaten.

Bij ieder onderdeel zijn een klein aantal verluchtingen gegeven, die doen zien, dat de heer De Waele met zijn systeem, om slechts horizontale arceeringen te gebruiken, fraai werk weet te leveren. Alleen voor zeer samengestelde onderwerpen lijkt de manier minder geschikt, omdat dan een zekere wolligheid niet te vermijden is. De teekenaar heeft in enkele gevallen dan ook, en met een gelukkigen uitslag, van andere dan waterpasse lijnen gebruik gemaakt. Maar daardoor is tevens de waarde van het systeem twijfelachtig geworden. En niet minder twijfel blijft bestaan omtrent de beteekenis van dit teekenwerk voor de hervorming onzer bouwkunst.

Met teekenen is onze bouwkunst niet te genezen. Er wordt misschien zelfs te veel en te goed geteekend zoodat men vergeet, dat in de bouwkunst een teekening slechts middel, nooit doel kan zijn.

Op bladzijde 122 vinden wij eindelijk een hoofdstuk, dat door zijn titel „Architectonische Compositie" wat schijnt te beloven. Hier komt de schrijver op tegen de dwaasheid van het academisch onderwijs, dat leerlingen, die zelfs het eenvoudigste arbeiderswoninkje niet zouden kunnen bouwen, aan het ontwerpen van paleizen en andere monumentale werken veel tijd laat verknoeien.

Hij meent, en wij zijn dit volkomen met hem eens, dat het academisch onderwijs daardoor veroordeeld is. Maar omtrent de wijze, waarop goed onderwijs zou moeten worden gegeven, licht hij ons niet in. Alleen houdt hij een praatje bij twee teekeningen van het Palazzo Giraud te Rome en van het Paleis te Fontainebleau. Het heeft den schijn, alsof deze tekst geschreven werd, omdat de cliché's toch geplaatst moesten worden.

Het slot van het werk is gewijd aan het station te Tervueren bij Brussel, een gebouw in vakwerk, waarvan een plan en een schetsmatige opstand worden gegeven. De schrijver geeft nu een schets, die moet duidelijk maken, hoe zulk een gebouw ook in... klassieken stijl had kunnen worden opgevat!

Waartoe dit alles? Het station, zooals het is, moet wel een aardig gebouwtje wezen. Doch wat de heer De Waele er van maakt, blijft beneden critiek.

En hij moge zijn werk doen eindigen met een hoofdstuk: „Onderzoekingen in een nieuwe richting", er is daar niet veel nieuws te vinden. Reeds de illustraties, naar Jean Goujon, naar een schouw uit de 15e eeuw, naar een kraagsteen uit de 15e eeuw, en naar een motief der Notre-Dame-kerk te Parijs doen zien, welk een „vieux-neuf" hier wordt opgedischt.

Vatten wij ons oordeel over het werk samen, dan moeten wij zeggen, dat het enkele goede gedachten en enkele goedgeslaagde teekeningen bevat, doch dat de krachten des schrijvers niet opgewassen bleken tegen de taak, die hij zich had gesteld.

Een gansch anderen indruk ontvangen wij van een werk, dat door een Noord-Nederlander geschreven werd. Het is, onder den titel „Oude Huizen te Utrecht, door Mr. S. Muller Fz." opgenomen in deel 46 der Bouwkundige Bijdragen, die de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst uitgeeft.

Men mag van deze zestigjarige zeggen, wat men wil, men mag de vergaderingen saai, de organisatie verouderd noemen, maar toch zou men haar nog niet willen missen. Onder de sympathieke leiding van Bram Salm heeft de oude dame vele minder aangename hebbelijkheden, die zij zich sinds 1880 had aangewend, weer afgelegd, en is zij in menig opzicht verjongd. Wel is het natuurlijk niet mogelijk „de réparer des ans l'irréparable outrage." Doch als zij maar een gezonden leefregel blijft volgen kunnen wij van ons oudje nog pleizier beleven.

Verblijdend is de zorg, die in de laatste jaren aan de Bouwkundige Bijdragen werd besteed. Werd ons reeds in Mulock Houwer's „Oud-Deventer" een werk van blijvende waarde geschonken, wat de heer Muller nu gaf, doet daarvoor niet onder. Zulke perziken smaken naar meer, om met vader Van Alphen te spreken.

De schrijver geeft ons eerst een overzicht van de geschiedenis der stad, sinds den tijd, dat de Romeinen daar hun Trajectum Vetus stichtten, tot het einde der middeleeuwen toe.

Wij vernemen, hoe de heilige aartsbisschop Willebrord zich neerzette in den kleinen burg Trecht, die Karel Martel hem in 722 had geschonken, en waar hij een kathedraal, eerst aan St. Salvator, later aan den Frankischen heilige St. Maarten van Tours gewijd, stichtte.

En niet minder belangrijk is de mededeeling, dat buiten de burg, Wt-trecht, een stad ontstond, die in 1007 door de Noormannen verwoest werd. Want zoo is ons een zeer natuurlijke verklaring van den naam der stad gegeven.

Geleidelijk zien wij Utrecht in bloei toenemen. In de 12e eeuw bestond de parochiekerk of Buurkerk reeds, werd de stad ommuurd, en de kathedraal door vier kerken in kruisvorm, St. Pieter ten oosten, St. Jan ten noorden, St. Maria ten Westen en St. Paulus ten zuiden, omgeven. Ieder dezer kerken lag te midden van haar immuniteit, die in het tegenwoordige zoogenaamde „kerkhof" nog te herkennen is.

De huizen der Kanunniken waren daar gebouwd tusschen hooge boomen. Paden, aan het einde afgesloten door ijzeren roosters, leidden naar de poorten, in de muren en naar de bruggen over de ringslooten, die de immuniteiten streng afscheidden van de eigenlijke stad.

Anders was dat gedeelte van Utrecht, waar de vier oversten en de raad het gezag in handen hadden. Daar waren reeds in de 12e eeuw de bisschoppelijke dienaren en de kooplieden gevestigd, die de kern der bevolking vormden. Zij bewoonden versterkte huizen, eigenlijk kasteelen, die hoog boven de kleine houten woningen der andere poorters uitstaken.

Het zijn deze versterkte huizen, waarvan er nog enkele ,doch niet ongeschonden, overbleven, welke de heer Muller ons beschrijft.

Zoo worden wij achtereenvolgens gebracht naar het Bisschopshof, het huis Fresenburch, het huis Oudaen, het huis Groenewoude, het huis Blijdenstein, het huis Keizerrijk, het huis Rutenberch en het huis Loenersloot. De bijgevoegde afbeeldingen schijnen het vermoeden te wettigen, dat wij, in een vervolg, nog de beschrijvingen van meer gebouwen zullen krijgen.

Die afbeeldingen lijken ons het minst geslaagde deel der overigens zoo belangrijke studie. Niet, dat de heer S. de Hoog Hz., die ze vervaardigde, geen bekwaam teekenaar zou zijn. Integendeel, wij brengen alle hulde aan zijn kunst. Maar het komt ons voor, dat bij een wetenschappelijk werk als dit, een andere wijze van verluchting noodzakelijk geweest zou zijn. Men had ons de documenten zelf moeten geven, niet de fantasiën, door den heer Muller op grond daarvan gemaakt.

Het is tegenwoordig mogelijk, oude schilderijen, teekeningen en prenten zeer goed en met betrekkelijk weinig kosten te reproduceeren. Dit bewijst de heer Muller zelf, waar hij ons afbeeldingen van een schilderij van Saenredam, een schilderij van Droochsloot en een teekening van Ruysdael gaf. Voor meer zulke afbeeldingen waren wij dankbaar geweest ; de thans bijgevoegde platen hadden dan achterwege kunnen blijven.

Restauraties op papier kunnen wel niet zooveel kwaad, als die in steen worden uitgevoerd, maar de argelooze beschouwer wordt er toch door misleid. Waarom, bijvoorbeeld, van het Bisschopshof niet de afbeeldingen gereproduceerd, die Roghman in de 17e, Spilman in de 18e en Van Hardenbergh in de 19e eeuw maakten?

Dat de heer Muller het met ons eens is, blijkt, waar hij over de afbeeldingen vroeger van het huis Fresenburch gegeven, zegt: „In zijn bekend werk Utrechts Oudheid nam J. van Liefland op eene door hem in 1834 naar de natuur geteekende afbeelding van den gevel, met details van het benedenraam — helaas even onnauwkeurig en onbetrouwbaar als alles, wat uit de handen van dezen belangstellenden maar onkundigen oudheidminnaar gekomen is. Erger nog was het werk, dat zekere teekenaar J. N. Huys leverde, die in 1844, kort na de verdwijning van den gevel, daarvan eene afbeelding vervaardigde, niet alleen onnauwkeurig, maar ook gerestaureerd volgens zijn phantasie."

Inderdaad, die teekenaar had beter gedaan, zich aan de nuchtere werkelijkheid te houden. Het klinkt evenwel zonderling, hem zijn fantastische restauraties te hooren verwijten, door iemand als den heer Muller, die den heer Hoog tot soortgelijke fantasiën gebruikte.

Ondanks de toenemende waarschuwingen tegen het restaureeren, gaat dit werk nog maar steeds zijn gang. Men kan geen dagblad ter hand nemen, of men treft er berichten omtrent voorgenomen of reeds onderhanden restauraties in aan.

Hier te lande heeft zich zelfs het odium theologicum in het vraagstuk doen gelden. Katholieken zijn voorstanders van het restaureeren, Protestanten willen er niet van weten. Deze zonderlinge scheiding in twee kampen dagteekent al van den tijd, toen Victor de Stuers referendaris aan het Ministerie van Binnenlandsche zaken werd.

Dat men zeer goed Katholiek kan zijn, en toch een open oog hebben voor de bezwaren, die er tegen restaureeren bestaan, heeft de Duitsche Katholiekendag bewezen, die deze bezwaren flink onder de oogen heeft gezien niet alleen, maar ook een motie heeft aangenomen, waarin een waarschuwing tegen onnoodig en overijld restaureeren is vervat.

Het is zeer te betreuren, dat de geloofsbelijdenis in deze vraag hier te lande zoo beslissend is geworden. Als een voorbeeld halen wij aan de zaak der archieven van de Hervormde kerken, die de heer Muller in de Rijks-archieven gedeponeerd zou willen zien. Die zeker niet onredelijke wensch kan nu niet vervuld worden, omdat den Protestantsche kerkbesturen bij het restaureeren der bedehuizen door Katholieken zoo vaak noodeloos aanstoot werd gegeven.

En waren nu die gebouwen door het proces, dat zij moesten ondergaan, maar in beteren toestand gekomen, dan zou men zich over veel kunnen heenzetten. Doch hier bestaat helaas maar al te gegronde twijfel.

Wanneer wij hier het restauratie-vraagstuk ter sprake brengen, dan geschiedt dit, omdat, blijkens de wijze, waarop de heer Mr. S. Muller Fz. zijn belangrijke studie deed verluchten, deze bekwame beheerder van het Rijks-archief te Utrecht de meeningen te dezen opzichte, die zijn vroegere chef Jhr. De Steurs heeft, volkomen deelt.

En dit is van beteekenis. Want van iemand als Mr. Muller moet wel groote invloed uitgaan. Te Utrecht bleven zooveel overblijfselen uit de middeleeuwen in wezen, die thans slechts fragmenten zijn, dat de restaurators hier een zeer ruim veld voor hun werkzaamheid, die zich tot dusver tot de Rijks-eigendommen bepaald heeft, zouden kunnen vinden.

Hij is ongetwijfeld aan het ploegen en aan het zaaien, en het zou kunnen wezen, dat misschien eenige door hem uitgestrooide zaden opschoten ; dit zouden wij zeer betreuren, en wij hopen van harte dat deze Saulus nog eens zijn Damascus mag vinden en hij als Paulus zich aansluit bij hen, die in naam der wetenschap, het restaureeren bestrijden, waar zij kunnen.

STEMMING MAKEN.

Er wordt in den laatsten tijd — vooral in het „Handelsblad — getracht om wat men noemt *stemming te maken* betreffende de nieuwe Beurs te Amsterdam: voor ingewijden in redactiegeheimen kan het ter nauwernood een raadsel zijn wie er de hand in heeft. Onlangs werd er een bericht in dat blad gevonden, hoe een paar Engelsche architecten, aangeduid als de *„bekende Heeren zoo en zoo"* (natuurlijk heeft niemand in Holland noch Engeland een hunner hooren noemen!) het bouwwerk bezocht hadden, en het tot een meesterstuk verklaard.

Daarna een waarschuwing aan een der Gemeenteraadsleden, die zich veroorloofd had, het gebouw aan een onbarmhartige kritiek te onderwerpen, dat hij toch beter deed zich de terugtocht in zake zijner beoordeeling niet te moeielijk te maken.

Gister vonden wij in dat zelfde blad een beschouwing, waarvan wij dàt deel overnemen, hetgeen aan een beoordeeling der Beurs zelf gewijd is.

„'t Was reeds geruimen tijd geleden dat wij in het grootsch bouwwerk aan het Damrak een kijkje hadden genomen, en toen wij er een dezer dagen wederom eens rondgingen met den heer A. J. de Haan, een der aannemers van den bouw, konden wij alweer zien hoe geleidelijk het werk zijn voltooiing nadert."

„Hoe het aan den buitenkant staat, kan ieder Amsterdammer zien ; de schuttingen aan de stille Damrak-zijde — thans door den Gemeenteraad Beursstraat gedoopt — zijn geheel verdwenen en ook aan het Damrak is dit omhulsel reeds gedeeltelijk weggeruimd ; binnen een paar maanden zal het gebouw geheel vrij staan en zal men er eigenlijk eerst een juist oordeel over kunnen vellen. Het beeld van Gysbrecht van Amstel op den hoek van den toren is gereed ; aan den toren is reeds een der twee reusachtige wijzerplaten ingemetseld en spoedig zal ook het beeldhouwerk boven den hoofdingang gereed zijn en voor het publiek zichtbaar worden."

„Ook daarbinnen is al heel wat tot stand gebracht en als men die groote ruimte doorgaat, krijgt men eerbied voor den bouwmeester. Zelfs zij, die van buiten het gebouw nòg zoo leelijk mochten vinden, zullen, als zij straks het inwendige zullen kunnen zien, moeten erkennen dat Amsterdam door deze Beurs een openbaar gebouw rijker is geworden, waarvan de weerga moeilijk te vinden zal zijn ; een gebouw, waarin alles oorspronkelijk is in opvatting en dat in kleuren en lijnen de bewondering van den aanschouwer moet opwekken."

„Nu die reusachtige ruimten voor de koopmans-, effecten- en graanbeurs nagenoeg voltooid zijn — alleen de djati-vloeren moeten er nog gelegd worden — ziet men eerst recht den machtigen aanblik, dien zij opleveren. Van de gaanderijen, die over de ruimte van de koopmansbeurs loopen, is een blik in die zaal bepaald indrukwekkend."

„Door allerlei omstandigheden, die bij een zoo groot werk niet alle vooruit zijn te overzien, is de voltooiing niet zoo spoedig te wachten als vroeger werd verwacht. Het zal dan ook wel Maart of April worden voor de nieuwe Beurs in gebruik kan worden genomen. Is eenmaal alles gereed, en wordt het gebouw gedurende eenige dagen door B. en W. voor de Amsterdammers ter bezichtiging gesteld, dan zal ongetwijfeld ieder met voldoening dit werk van den architect Berlage en de aannemers Cerlijn en De Haan aanschouwen."

Wat beteekenen, vragen wij met alle bescheidenheid, al zulke beoordeelingen van ongenoemden, die wij met volkomen recht voor onbevoegden kunnen houden? Zou de Redactie, of hij, die daarin het woord neemt, niet beter doen om zich zijn eigen raad ten nutte te maken, en te wachten? Misschien zal ook hij zijn oordeel terug hebben te nemen?

Wij voor ons, verstouten ons te verklaren, dat, *als er in de Bestekteekeningen*, die wij voor ons hebben, *niet groote veranderingen zijn gemaakt*, het binnenste er al even pover zal uitzien, er dezelfde soort van wanverhoudingen in zal heerschen als in de gevels. Ook wij hebben een deel der gevels ontdaan der schuttingen gezien, maar wij blijven ons verbazen welke mate van verblinding de Amsterdamsche Aediliteit er toe heeft kunnen brengen, het ontwerp Berlage goed te keuren, nadat zij over zoo goed materiaal kon beschikken, bijv. reeds in het ontwerp Sanders en Berlage der prijsvraag, later in het ontwerp Weissman.

Wij herhalen, laat ons ons oordeel opschorten. Het gebouw staat er, er is niets aan te doen! Men bewijst met deze vervroegde *Lobhudelei* (als onze oostelijke naburen zeggen) den Heer Berlage allerminst een dienst. Alleen hartstochtelijke tegenspraak kan zij wekken.

UIT AMSTERDAM.

In „Het Nieuws van den Dag" werd dezer dagen een klacht geuit over de „Afdeeling Publieke Werken", wegens de wijze, waarop zij architecten pleegt te behandelen. Volgens dit blad wordt ieder architect bitter, wanneer hij over die Afdeeling van den Gemeentelijken Dienst spreekt.

Het moet wel de spuigaten uitloopen, als een zoo gematigd orgaan iets dergelijks anders dan in den vorm van een ingezonden stuk opneemt.

De toestand is dan ook meer dan erg. In het bijzonder over den nu naar een andere afdeeling verplaatsten wethouder Dr. Blooker zijn de klachten legio. Dezen geneesheer, die te onzaliger ure zijn zieken in den steek liet, om zich aan zaken te gaan wijden, waarvan hij geen verstand had, zien de architecten met vreugde vertrekken, en zij geven hem het heilig kruis achterna. Hij gaat zich bezighouden met de Handelsinrichtingen. De kooplieden hebben dus nu gelegenheid, met hem kennis te maken.

De nieuwe titularis Serrurier, die vroeger al eens met het bijltje gehakt heeft, toonde zich een veel practischer man, met wien men beter kon opschieten. Hopen wij, dat hij zijn „Quos ego" zal laten hooren, wanneer de wetenschappelijke ambtenaren, waarmede zijn voorganger de hoofdstad rijk maakte, de practijk wat al te veel uit het oog verliezen.

Allicht vindt de nieuwe wethouder ook aanleiding om de voorgestelde reorganisatie zijner Afdeeling nog eens goed te bezien.

Nu zoowel het Genootschap Architectura et Amicitia als de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zich voor het voorstel-Van Arkel verklaard hebben, moeten Burgemeester en Wethouders wel beseffen, dat hun preadvies kant noch wal raakt.

Het voorbehoud, dat de beide lichamen ten opzichte van de „Schoonheidscommissie" maken, heeft met de te treffen regeling niets uit te staan. Over het al niet wenschelijke van het voortbestaan dezer commissie kan men het later hebben.

Den heer Berlage, voorzitter van het Genootschap, strekt het tot eer, dat hij, waar het „Tua res agitur" hem zoo duidelijk voor den geest moest staan, bij de

behandeling dezer zaak een geheel onpartijdig standpunt heeft ingenomen.

Hij toonde zich een man van karakter; dit mogen ook diegenen waardeeren, wie zijn kunst niet kan voldoen.

BOEKBESCHOUWING.

Der Ziegelofen von Otto Bock, Ziegelei-Ingenieur in Berlin. Leipzig Carl Scholtze.

Dit boekje heeft zijn onstaan te danken aan de behoefte aan een nieuwe bewerking van A. Eckharts in 1881 verschenen werkje: „Die Konstruktion von Brennofen für Ziegeleien und Thonwaren-Fabriken in Hinsicht auf die Bauausführung."

In de voorrede verklaart de bewerker, er naar te hebben gestreefd de gedachtengang van den overleden schrijver zooveel mogelijk te volgen. De groote omwentelingen, die in de laatste tientallen van jaren in de steenindustrie hebben plaatsgegrepen, zijn evenwel van dusdanige beteekenis geweest, dat van den inhoud van Eckharts werkje nagenoeg niets meer bruikbaar was. Het boekje is dus een geheel ander geworden en Bock heeft, naar hij zegt, daarin al de in zijn dertigjarige praktijk als „Ziegelei-Ingenieur" opgedane ervaringen op het gebied van ovenbouw nedergelegd.

Theoretische beschouwingen, formules en berekeningen zijn daarbij vermeden, ter wille van de bevattelijkheid. Het doel van het boekje is dan ook, voornamelijk om den steenfabrikanten uiteen te zetten, hoe op de beste wijze de bouw van steenovens moet worden uitgevoerd, en hen te waarschuwen voor goedkoope en onsolide uitvoering door onbevoegden.

In de inleiding verdeelt de schrijver de ovens in drie soorten, namelijk:

1°. met periodiek bedrijf;
2°. met gedeeltelijk onafgebroken bedrijf;
3°. met onafgebroken bedrijf.

Hij vindt daarbij gelegenheid, nogmaals te wijzen op het bekende feit, dat de ovens der eerste soort, wat het brandstofverbruik aangaat, natuurlijk de onvoordeeligste zijn, dat die van de tweede categorie in dit opzicht een derde voordeeliger werken en de toepassing van het onafgebroken bedrijf voert tot een besparing van tweederden van de brandstof, die voor de eerst genoemde soort ovens vereischt wordt, afgezien nog van andere voordeelen, die aan het onafgebroken bedrijf verbonden zijn.

Na de inleiding worden in een vijftal hoofdstukken behandeld:

1. De voorzorgsmaatregelen tegen het opstijgen van grondwater;
2. De constructie en uitvoering van het metselwerk der ovens;
3. De bouw en inrichting der ovengebouwen;
4. De uitvoering der schoorsteenen, en
5. Het contract voor de uitvoering van den bouw.

Deze hoofdstukken bevatten in een beknopten en zakelijken stijl tal van wenken, die bij den bouw van steenovens nuttig kunnen zijn en een 22-tal figuren, wel klein maar duidelijk, geven daarbij de noodige illustratie.

Een volledige handleiding voor den bouw van steenovens te zijn, beoogt dit werkje niet, daarvoor wordt naar uitvoeriger werken verwezen o. a. naar „Bock: Die Ziegelfabrikation", waarvan in 1901 de negende druk verscheen.

Maar toch meenen wij alle bouwkundigen, die belang stellen in de steenfabrikatie of geroepen worden tot den bouw van steenovens de lezing te mogen aanbevelen en niet minder nuttig achten wij het voor de steenfabrikanten zelf er kennis van te nemen.

De tegenkanting ten opzichte van het invoeren van nieuwe inrichtingen heeft dikwijls haren oorzaak in de slechte resultaten van onoordeelkundig genomen proeven. Wie echter naar verbetering en vooruitgang zoekt zal in Bock's opmerkingen menigen goeden wenk vinden, die hem behoeden kan voor teleurstelling en schade.

Illustriertes Handlexicon der gebräuchlichen Baustoffe von Hans Issel. Leipzig Theod. Thomas.

Van dit reeds vroeger besproken werk ontvingen wij de afleveringen 5 tot en met 8. Met de negende zal het compleet zijn. Deze afleveringen bevatten o. a. artikelen over Marmer, Mortel en Mortelmachines, Profilsteen, Buizen, Bergsteen en de bewerking daarvan, Métal deployé, Bewerking van klei, Verblendsteenfabrikatie, enz., door tal van afbeeldingen toegelicht.

De wijze van bewerking van het boek voldoet aan de verwachtingen, die de eerste aflevring er van gaf. De figuren zijn flink en duidelijk en de verdienste van den samensteller bestaat voornamelijk daarin, dat men er talrijke opgaven in vindt betrekkelijk nieuwere materialen, die men uit den aard der zaak nog vergeefs zoekt in andere werken.

Ongetwijfeld zal dan ook in ons land dit handboek zijn weg wel vinden.

CORRESPONDENTIE.

Torgament is een materiaal voor brandvrije vloeren, dat door de firma Franz Lehmann & Co., Torgamentwerke, te Leipzig in den handel wordt gebracht.

Waaruit het is samengesteld is ons niet bekend, evenmin of het voor de tropen geschikt is. Wij veronderstellen van wel.

Volgens proeven genomen aan het mechanisch-technisch Proefstation te Charlottenburg, staat het wat onverslijtbaarheid betreft zeer achter bij Linoleum en ook bij hout.

Meerdere inlichtingen zijn zeker van de fabrikanten te verkrijgen.

VEREENIGINGEN.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

Vergadering van 17 *september* 1902.

In „Parkzicht" vergaderde het Genootschap „Architectura et Amicitiae", onder voorzitterschap van den heer H. P. Berlage.

In plaats van den heer C. W. Nyhoff, die wegens gezondheidsredenen ontslag had gevraagd, werd tot redactie-lid gekozen de heer K. van Leeuwen.

Besproken werd hierna het afwijzende praeadvies van Burg. en Weth. naar aanleiding van de voorgestelde Damplan-prijsvraag.

Naar aanleiding van een voorstel van de heeren Stuyt en Jos. Cuypers was, naar men zich zal herinneren, aan den Gemeenteraad een adres gericht waarin verzocht werd een Damplan-prijsvraag uit te schrijven B. en W hadden hierop afwijzend gepraeadviseerd. Het adres is echter in de jongste zitting van den Gemeenteraad niet ter sprake gekomen.

De heer Wal nkamp wees op het artikel van den heer Lauwerika in het tijdschrift van het Genootschap, waarin het praeadvies bestreden wordt.

Goedgekeurd werd een in dien zin opgesteld adres aan den Raad te zenden.

Een tweede punt van bespreking vormde het adres door het Gemeenteraadslid Van Arkel aan den Gemeenteraad gericht, in zake aanstelling van een gemeente-architect.

Ook op dit adres is door B. en W. afwijzend gepraeadviseerd.

In samenwerking met „Architectura" is nu door de afd. Amsterdam van de Maatschappij van de Bouwkunst een adres opgesteld, waarin ernstig aangedrongen wordt op aanneming van het voorstel-Van Arkel.

De uitgaven aan het aanstellen van een bekwamen en ontwikkelden gemeente-architect verbonden, zouden, aldus het adres, door meer oordeelkundige inrichting ruimschoots vergoed worden.

Beide lichamen spreken zich verder in dit adres uit voor behoud van de z. g. schoonheidscommissie

Er zou bij benoeming van een gemeente-architect samenwerking moeten zijn tusschen deze en de schoonheidscommissie. Een groote verbetering zou het echter reeds zijn wanneer de plannen voor de door de gemeente uit te voeren werken aan het oordeel der commissie onderworpen worden.

Na eenige besprekingen over den vorm waarin het adres gesteld is werd besloten dit nog eens aan een nauwkeurige redactie te onderwerpen. Goedgekeurd werd het adres alsdan te ondersteunen.

De heer Jonas Ingenohl hield vervolgens een lezing over „het huidig stelsel van aannemen". Een zeer ingewikkeld vraagstuk noemde spr. deze quaestie, niet alleen van een sociaal standpunt maar ook van een aesthetisch oogpunt is deze quaestie van belang.

De architect moet niet alleen trachten de bedoeling van den werkgever bij den bouw geheel na te komen, maar ook er voor zorgen, dat als het ware elke cent, die er voor beschikbaar gesteld is, er in terug kan gevonden worden. Dat dit onmogelijk is bij publieke aanbesteding werd door hem vervolgens aangetoond.

Tegen het tegenwoordige aannemingssysteem is reeds herhaaldelijk geschreven maar steeds zonder resultaat. De schuld hiervan ligt, aldus de heer Ingenohl, bij de architecten zelf Want zij doen meestal slechts niets anders dan detailteekening leveren, soms ook nog een bestek, den bouw aan de onderbazen of onder-aannemers overlatend.

Het tegenwoordig stelsel uitvoerig besprekend, wees spr. op de vele fouten, die er aankleven en de misbruiken en kwade praktijken, waartoe het aanleiding geeft.

Solide aannemers kunnen niet concurreeren bij publieke aanbestedingen, zij zijn niet gewoon aan anderen en zullen steeds te hoog inschrijven.

Het nut van den aannemer zelf noemde spr. zeer denkbeeldig, wat het eigenlijke werk betreft, wel echter waar spoedeischend werk verricht wordt. Want merkwaardig is, in hoe korten tijd een aannemer, bekend met alle finesses van zijn vak, een werk kan afleveren.

Het gaat niet langer aan, ging spr voort, de gebreken van het huidig stelsel niet te willen zien, want wij alleen, de architecten, zijn verantwoordelijk voor het te leveren werk

Ook voor den werkman is het tegenwoordige stelsel niet deugdelijk, het gelijke loon voor allen komt ten nadeele van den bekwamen werkman. Deze heeft tegenwoordig weinig satisfactie van zijn werk, zijn eerzucht dient meer geprikkeld te worden

Wel wordt tegenwoordig meer aandacht besteed aan de vakken, maar alleen bij verandering van systeem zal de werkman van het geleerde partij kunnen trekken.

Aan het slot van zijn inleiding gekomen wees spr. er nogmaals op dat de publieke aanbestedingen afgeschaft moeten worden.

Bij de opening van het debat wees de voorzitter er op, dat men deze belangrijke quaestie voorloopig op de agenda zou houden.

De heer Jan Stuit verklaarde dat er onoverkomelijke bezwaren bestaan tegen de idee's van den heer Ingenohl, afschaffing van den aannemer en alle werken onder eigen beheer. Spr. raadt aan in het bestek posten op te nemen voor quaesties die moeilijk omschreven of gerekend kunnen worden. Voorts dient men niet per se den minsten inschrijver te nemen en af te stappen van de publieke aanbesteding.

De heer Ingenohl is ook van meening dat onmogelijk alles direct afgeschaft kan worden. Voorloopig moet naar onderhandsche aanbesteding gestreefd worden, daardoor zal het peil van den aannemer verhoogd worden. Zijn hoofdgrief is, dat architekten geen kijk hebben op de menschen die het werk maken.

Bij het verdere debat zetten eenige aanwezigen het systeem uiteen, dat zij volgen; allen waren het er over eens dat nergens de toestand zoo slecht is als in Nederland. Afschaffing van publieke aanbesteding blijft een hoofdvereischte, tenwijl men bij onderhandsche aanbesteding steeds scherp er op dient te letten welken aannemer men vertrouwen kan; een andere weg dien men kan kiezen is bouwen in eigen beheer.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Ste Algemeene Vergadering.

Herdenking van het 60-jarig bestaan der Maatschappij op Vrijdag 19 en Zaterdag 20 September 1902.

Gisteren en heden vergadert de Maatschappij in het American Hotel en in het Maatschappelijk Gebouw te Amsterdam. Vrijdag 19 September was gewijd aan: Vergadering, des avonds te 7 uur in het American Hotel. 1. Mededeelingen van het Hoofdbestuur. 2. Benoeming der Commissie van stemopneming voor de verkiezing in 1903 van leden van het Hoofdbestuur. 3. Benoeming van Eereleden. 4. Mededeeling omtrent de bekroning van inzenders op de Internationale Eerepryavraag voor een Koninklijk Paleis te Amsterdam.

Des avonds te 9 uur, in het vergaderlokaal: Bont Schouwspel. Muziek en Voordrachten.

Heden Zaterdag 20 September: heeft weder bijeenkomst der leden plants, des morgens te 10 uur in het Maatschappelijk Gebouw Toespraak van den Voorzitter der Maatschappij, den heer A. Salm G Bzn. Feestrede uit te spreken door den heer R. P. J. Tutein Nolthenius. Uitreiking van de bekroningen, toegekend voor de Internationale Eerepryavraag: Koninklijk Paleis te Amsterdam. Opening van de Tentoonstelling der ingekomen Antwoorden.

Te 11 uur bezoek aan: 1. het Begijnhof en het Burger-weeshuis; 2. de Nieuwe Kerk; 3. de Oude Kerk. Als naar gewoonte wordt de Vergadering besloten met een Gemeenschappelijken Maaltijd te 6 uur, in het Restaurant van het Genootschap, Natura Artis Magistra.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

's Gravenhage. G. schreef dezer dagen aan *Het Vaderland*. Ieder, die belang stelt in de Nederlandsche schilderkunst, en die trotsch is op den roem, welke onze zeventiendeeeuwsche kunst aan ons land schenkt, — zal met spanning de begrooting van den Minister van Binnenlandsche Zaken tegemoet zien. Wel wil men reeds hebben hooren verluiden, dat Z. E. niet van plan is de door den architect Cuypers beraamde som voor een beter verlichte Nachtwacht-zaal op de begrooting te brengen. Aan den anderen kant is het gezegd, dat de Minister de Nachtwacht zelf nog eens in het proeflokaal wilde zien, welk verzoek de stad Amsterdam gemeend heeft te moeten afslaan.

Wat ons in deze, buiten de eigenlijke zaak om, netelig geworden quaestie, het meest verheugen zou, is, dat de stad Amsterdam deze voor den patiënt zoo gevaarlijk gebleken proefreizen eindelijk eens bou werd en zich niet langer liet verschalken door de bulletins, die, zij het ook dat deze van de eersten in den lande uitgegeven waren, over den toestand van den hoogen lijder, die de Nachtwacht sinds eenige jaren is, werden uitgegeven. Te meer, daar al deze moeite noodwendig spaak moest loopen in het terugbrengen naar de verkeerdelijk zoo genoemde Rembrandtzaal.

Er is meer. Hoezeer men dr. Cuypers, ook als bouwmeester, bewonderen moge, zoo is het reeds genoeg gebleken, dat de deftige eenvoud van een 17e-eeuwsche regentenkamer, de aangegeven omgeving voor een 17e-eeuwsch doelenstuk, buiten het kader van den architect van het Rijksmuseum ligt. En dan, Amsterdam heeft een museum, „anspruchslos", maar deugdelijk. Amsterdam kan zijn eigen kunstschatten herbergen, beter, redelijker dan in het verwarrende paleis, dat ons Rijksmuseum is. Amsterdam is rijk aan burgers, die de kunst van hun land liefhebben en..... er wat voor over hebben. Zoo de stad beheerder wordt van zijn eigen schatten, zullen deze hun steun voor de 17e-eeuwsche schilderkunst even weinig weigeren als voor die van heden. Want laten we niet vergeten, dat, de geschiedenis der kunst bewijst het, de kracht ligt in de steden. Dat Amsterdam zich in dezen verklare!

— Ter uitvoering van een vroeger genomen Raadsbesluit, vragen B. en W. van Amsterdam aan den Gemeenteraad machtiging om een school der 3e klasse voor jongens en meisjes voor 430 leerlingen te doen bouwen, waarvoor de kosten, met inbegrip van die voor meubilair, geraamd zijn op f 77,000.

Haarlem. In de raadzaal van het Museum van Kunstnijverheid op het Paviljoen alhier, zal tot 22 September tentoongesteld zijn het portret, dat de schilder Haverman, in opdracht van een groot aantal leden der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, van den overleden voorzitter, J. F. W. Conrad, heeft gemaakt.

De namen der deelnemers aan het huldeblijk zijn bijeengevoegd in een album, geheel uit de hand gesneden en gecicleerd door den heer Jos. Mereckelbagh, te Leiden (voorheen Utrecht). Op de voorzijde is gesneden een afbeelding van den hamer, waarmede de heer Conrad 15 jaren de vergaderingen der Maatschappij heeft geleid. De hamer is omgeven door lauwerbladeren en door een versiering, die het geheele voorplat inneemt.

De band bevat 40 vellen echt Chineesch papier, waarop door den heer G. Kromhout Azn., behalve de namen der deelnemers, de volgende oorkonde is gecalligraphieerd:

„Als blijk van waardeering en vriendschap hadden zij, wier namen volgen, de eer aan J. F. W. Conrad, die 15 jaren voorzitter was der Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, naar aanleiding van zijn aftreden op een 12den Juli 1902 in de 125ste algemeene vergadering te Utrecht, zijn portret, door Haverman geschilderd, aan te bieden."

In het achterplat van het album zijn de letters J. F. W. C. als monogram in een dofmatten grond gesneden en evenals in het voorplat door een versiering omlijst.

Arnhem. Naar gemeld wordt, hebben Burgemeester en Wethouders van Zutphen het maken der plannen en de uitvoering van den bouw der nieuwe gasfabriek opgedragen aan den heer A. R. Freem, architect alhier.

Nijmegen. Burg. en Weth. hadden — naar aanleiding van de verslagen van den gemeente-architect betreffende het overkappen van de ruïne op het Valkhof en het over die plannen ingewonnen advies van de commissie tot bewaring van gedenkstukken van

geschiedenis en kunst — den Gemeenteraad voorgesteld te besluiten, dat eene overkapping zal worden aangebracht op de ruïne op het Hof, volgens het door den architect opgemaakt ontwerp en daarvoor toe te staan eene som van f 612.

De Raad kon zich evenwel met dit voorstel niet vereenigen en besloot de plannen aan den architect terug te zenden, met verzoek een zoodanig plan te ontwerpen dat het monument voldoende bescherad wordt voor doorwateren en vorst, zonder dat het misvormd wordt en zonder het denkbeeld van oudheid geheel weg te nemen.

Leeuwarden. Het bestuur van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde (Friesch Museum) alhier heeft aan H. M. de Koningin een adres gericht van den volgenden inhoud: dat het vernomen heeft, dat heeren kerkvoogden en notabelen der Nederl. Herv. Gemeente van Oosterwierum (gemeente Baarderadeel) besloten hebben na voltooiing van een nieuw kerkgebouw het oude af te laten breken; dat met, na ingesteld persoonlijk onderzoek, overtuigd is, dat de sloopiug van dit, nog zeer hechte gebouw, geheel ongemotiveerd zou mogen heeten en ten zeerste te betreuren, daar deze kerk, behoorende tot de oude Friesche baksteen bouwwerken, voor de historie van de bouwkunst in het algemeen en die van Friesland in het bijzonder, zeer merkwaardig is en door hare schilderachtige ligging een sieraad voor het landschap; dat het Genootschap zich heeft gewend tot het college van kerkvoogden om er op aan te dringen, dat het afzie van het plan der sloopiug, en vertrouwt, dat aan dit verzoek zal worden gehoor gegeven en er mogelijkheid is het gebouw te redden, indien genoemd college de zekerheid zal hebben, de instandhouding van de oude kerk geene kosten medebrengt voor de kerkelijke gemeente van Oosterwierum, redenen waarom het eerbiedig verzoekt, dat door Uwer Majesteits Regeering stappen worden gedaan om de sloopiug van bovenbedoeld kerkgebouw te voorkomen, hetzij door het in eigendom en onderhoud over te nemen, of het onderhoud te waarborgen. (*Leeuw. Crt.*)

Zaandam. Het departement der Maatschappij „Tot Nut van 't Algemeen" heeft besloten, een eigen gebouw te stichten van 18 bij 18 M. op een terrein aan de Czaar Peterstraat. Behalve conciergewoning en vergaderzaal, zal het bevatten localiteit voor de spaarbank, de volkszangschool, de leesbibliotheek enz. Ook zal er een publieke leeszaal in zijn.

De vergaderzaal wordt zoo groot gemaakt, dat de kinderkerk van den Protestantenbond er ook kan gehouden worden.

's Gravenzande. De kerkeraad der Geref. Gemeente heeft besloten tot het bouwen van een nieuw kerkgebouw.

Wijhen. Aan de „Nbr." wordt gemeld, dat van regeeringswege een verzoek tot de familie is gericht om zooveel mogelijk te voorkomen, dat het kasteel alhier met zijn historisch verleden verdwijnen zal.

Het blad gelooft echter niet, dat dit gevaar erg te duchten is, want, naar het uit goede bron vernam, heeft zich reeds een consortium gevormd, dat geneigd is — als het dit kasteel tegen een matigen prijs in bezit kan krijgen, om het te bestemmen voor een doel, dat nog niet gemeld mag worden — het kasteel niet alleen geheel in wezen te houden, maar zelfs van plan is het geheel te restaureeren.

PERSONALIA.

— Tot 1e opzichter aan de gasfabriek te 's Gravenhage is bevorderd de heer D. van Bekkum, thans 2e opzichter.

— Tot directeur der Burgeravondschool te Stad-Almelo is benoemd Dr. O. J. Risselada; tot leeraar in het teekenen de heer H. van Raggen; tot leeraar in de wiskunde de heer P. Wijdenes; tot leeraar in natuur- en werktuigkunde de heer H. Wijma, en tot assistent-leeraar in het teekenen de heer P. Koips, de laatste voor den cursus 1902—1903.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken is, met ingang van 16 Sept., op zijn verzoek, eervol ontslag verleend aan W. A. Piets, als assistent voor de beschrijvende meetkunde aan de Polytechnische School te Delft.

— De heer H. Bokhorst, te Apeldoorn, is benoemd tot onderwijzer in het machine-bankwerken enz. aan de Ambachtsschool en tot tijdelijk leeraar in het teekenen aan de Burgeravondschool te Alkmaar.

— Tot leeraars aan de Vakteekenschool te Veendam zijn benoemd de heeren I. Krediet, natuurkunde; J. R. Vos, staatsinrichting; H. Sak, Nederl. taal; D. Rollema, meetkunde; H. J. Tiemersma, rekenkunde, en voor teekenen de heeren J. van Voorthuysen, J. Bijleveld, H. Oling, A. Woldendorp, J. Schwartz en B. Jansma.

— Aan den sectie-ingenieur Van Reigersberg Versluys, te 's Hertogenbosch, is door den directeur-generaal der staatsspoorwegen een verlof van vier maanden verleend, teneinde een opdracht van den nieuwbenoemden gouverneur van Suriname te kunnen uitvoeren.

— De commissie van toezicht op de teekenschool te Oldenzaal benoemde tot onderwijzer in het bouwkundig teekenen voor den nieuwen cursus den heer C. J. ter Eilen, architect aldaar, en tot onderwijzer voor het handteekenen den heer J. J. Temme, onderwijzer te Lonneker. Er werd tevens besloten subsidies van het Rijk en de provincie voor dit onderwijs aan te vragen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Ervaren Hulpopzichter, vertrouwd met timmer- en stelgerwerk voor de binnenhaven te Scheveningen. Zich schriftelijk of persoonlijk te richten tot het Bureau van de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (Zie advert. in No. 34.)

— Metselaarsbazen voor nieuwe metselwerken in een stad aan den Rijn in Duitschland, beschikkende over bekwame knechts en 3 à 4000 Mark bedrijfskapitaal. (Zie advert. in No. 35 en 36.)

— Civiel-Ingenieur met eenige ervaring bij de Nederl.-Indische Spoorweg-Maatschappij, om spoedig als adjunct-ingenieur naar Java te vertrekken. Zich persoonlijk of schriftelijk aan te melden Lange Beestenmarkt No. 46a, te 's Gravenhage.

— Bekwaam Bankwerker, tevens bekend met draaiwerk en in staat zelfstandig te kunnen werken en toezicht in de fabriek te houden, op een flink dorp in Noord-Brabant. Vast weekloon en vrije woning. Directe in dienststreding. Brieven, onder lett. V 432, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Bekwaam Ketelmakersbaas in een betrekkelijk groote stoomketelfabriek. Brieven, met opgaaf hoe lang en in welke fabriek werkzaam geweest, onder lett. V 385, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Machine-Bankwerker, bekend met draaiwerk, bekwaam zelfstandig te kunnen werken als meesterknecht in een kleine machine- en reparatiefabriek, in een flink dorp. Brieven, onder lett V 421, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

— Waterbouwkundig Ambtenaar bij de waterkeering van den Calamiteusen Oost-Bevelandpolder en van den Wilhelminapolder om ten spoedigste in dienst te treden. Diploma van voldoend afgelegd examen van opzichter van den Rijkswaterstaat strekt tot aanbeveling. Brieven aan den heer H. A. Hanken, voorzitter van het bestuur, te Wilhelminadorp.

— Waterbouwkundige voor het waterschap „Westerwolde" te Groningen. Jaarwedde f 2000 à f 4000. Voorkeur genieten civiel-ingenieurs van de Polytechnische School te Delft. Brieven aan Gedeputeerde Staten te Groningen.

— Teekenaar-Uitvoerder, goed met werkvolk kunnende omgaan. Brieven met verlangd salaris, onder lett. K G 348, aan het „Nieuws van den Dag".

— Gemeentebouwmeester te Deventer (chef van het bouwkundig bureau) op een nader vast te stellen jaarwedde van f 2500 tot f 3000 naar gelang van practische bekwaamheid en ervaring. Sollicitatiën in te zenden aan den burgemeester, vóór den 1sten October e. k. (Zie advert. in dit No.)

— Ingenieur-Werktuigkundige in staat om de gedeeltelijke leiding van een technisch bureau, tevens handel in machineriën, op zich te nemen, tegen een flink salaris en goede vooruitzichten. Zij, die reeds in een dergelijke zaak werkzaam zijn geweest, genieten de voorkeur. Discretie verzekerd. Brieven, onder No. 24902, aan het Bureau der „N. Rott. Crt."

— Leeraar in de wis- en werktuigkundige vakken aan de H. B. School met 5-jarigen cursus te Dordrecht, op eene jaarwedde van f 1800. Met het oog op eene in bewerking zijnde tractementsregeling, zou bovengenoemde bezoldiging voor verhooging vatbaar kunnen worden. Inlichtingen door den directeur der school. Brieven aan den burgemeester vóór of uiterlijk op 22 September e. k.

— Adjunct-Opzichter bij den dienst der gemeentewerken te 's Hertogenbosch. Jaarwedde f 600 à f 960. Kennis van waterbouwkunde, landmeten en waterpassen strekt tot aanbeveling. Sollicitatiestukken vóór 1 October e. k. aan Burg en Weth. in te zenden. Inlichtingen door den ingenieur-architect der gemeente. (Zie advert. in No. 38.)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

9 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, f 60—f 125 's maands;
4 Bouwk. opz.-uitvoerder, 33—54 j., f 80—f 100 's mds.;
4 Bouwk. teek., 20—24 jaar, f 40—f 70 's maands.
1 Werktuigk. teek., 20 jaar, f 25 's maands.
1 Scheeps-teekenaar, 19 jaar, f 30 's maands.
1 Fabrieks-opzichter (molenbaas), 51 j., f 85 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 27 September 1902. No. 39.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

EEN DIAMANTEN FEEST.

Is het reeds een betrekkelijke zeldzaamheid, een maatschappij of genootschap vijftig jaren te zien bestaan, zoodat het gouden feest gevierd kan worden, een diamanten feest komt nog schaarscher voor.

En, gelijk echtelieden, als zij zulke dagen mogen herdenken, zich bezig plegen te houden met het lief en leed, dat zij achter zich lieten, zoo zullen ook velen, die naar de feestviering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst opgingen, hun gedachten naar vroegere feesten hebben doen teruggaan.

Alleen de ouden van dagen herinneren zich het zilveren feest der Maatschappij. Maar haar veertigjarig bestaan, en de wijze, waarop dit gevierd werd, ligt nog in veler heugenis. De viering had plaats in den nazomer van 1882.

Woelige tijden had de Maatschappij pas achter den rug. Men had haar willen verjongen, maar over het hoofd gezien, dat verjongingskuren onmogelijk zijn.

Daarom moesten de pogingen, ondernomen door de mannen, die ter vergadering in Den Haag van het jaar 1880 het voormalig bestuur niet herkozen, noodwendig falen. Men deed den nieuwen wijn in de oude zak, en daardoor kreeg hij al gauw een minder goeden smaak. Het gevolg was de plotselinge opbloei van Architectura et Amicitia, dat alle jonge en frissche krachten tot zich trok, en vijf jaar lang der Maatschappij een ernstige mededinging aandeed.

Onder die omstandigheden was het te verontschuldigen geweest, wanneer de feestviering een minder schitterend karakter had gehad. Maar dit was niet het geval, en de Secretaris der Maatschappij mocht, in zijn verslag van Mei 1883 gerust zeggen „dat het feest eenig was geweest in de geschiedenis der Vereeniging."

De vergadering, 28 Augustus 1882 op de binnenplaats van het toen nog onvoltooid Rijks-Museum gehouden, droeg een zeer feestelijk karakter. Het beste orkest, dat toen te Amsterdam bestond, liet zich hooren, en ook wat tentoongesteld was, in het bijzonder de antwoorden op de internationale eere-prijsvraag voor „Een vereenigingsgebouw voor de beoefenaars der bouwkunst" was de bezichtiging waard. Men kreeg toen reeds een voorproefje van wat de zoo schitterend geslaagde Amsterdamsche beurs-prijsvraag twee jaar later zou opleveren. De Maatschappij telde toen 894 leden.

Toen tien jaar later het gouden feest gevierd kon worden leefde men in den tijd der congressen. De tentoonstelling te Parijs in 1889 gehouden had deze samenkomsten overal in de mode doen komen. En zoo meende dan ook de Maatschappij haar feest te moeten vieren door een congres, en wel een Nationaal Congres voor Bouwkunst, dat 27 Mei 1892 in de met groen en vlaggendoek versierde zaal van Maison Stroucken werd geopend.

Nadat de Eere-voorzitter Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, Minister van Binnenlandsche Zaken, en de eere-leden C. Lely, Minister van Waterstaat, Mr. S. A. Vening Meinesz, Burgemeester van Amsterdam met nog enkele anderen, waaronder ook de hoogleeraar Dr. A. Pierson en de ingenieur Conrad, door het Bestuur in een sierlijk daartoe ingericht salon waren ontvangen, deelde de voorzitter C. Muysken, na een woord van welkom mede, dat hij tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw was benoemd,

en dat deze onderscheiding was bedoeld als een bewijs van de sympathie der Regeering voor de Maatschappij.

Toen betrad Allard Pierson het spreekgestoelte om de feestrede uit te spreken. In die rede werd der Maatschappij veel lof gegeven. En de Minister Tak, die het congres opende, uitte den wensch, dat het vruchten zou afwerpen.

Congressen behooren tot de sierplanten, niet tot de vruchtboomen. Daarom is het geenszins aan de Maatschappij te wijten, wanneer de wensch van den Minister niet in vervulling mocht gaan. De eenige blijvende herinnering aan het Congres was het lint in het knoopsgat der voorzitters.

Gelukkig was ook een ere-prijsvraag uitgeschreven, en wel voor een vorstelijk verblijf in de nabijheid eener groote stad, waarop elf antwoorden ingekomen waren; over het algemeen spraken die ontwerpen van veel talent. De heer C. N. van Goor behaalde den eersten prijs.

Een album van „Bouwwerken, uitgevoerd door leden der Maatschappij, bijeenverzameld en uitgegeven bij haar vijftigjarig jubileum", had minder succes, dan verwacht werd, omdat de verzamelaars zich door andere overwegingen dan esthetische hadden laten leiden.

Het feest van 1892 teekent het hoogtepunt der periode in het leven der Maatschappij, die gekenmerkt wordt door een streven, om haar door uiterlijk vertoon te verheffen. Doch meer en meer werd het duidelijk, dat het schitterend kleed slechts dienst deed, om de inwendige leegte te bedekken.

Vijf jaar later trad de heer Muysken als voorzitter af, en nam het tijdperk van het uiterlijk vertoon een einde. Was, in 1882 het aantal leden nog 894, in 1897 was dit getal tot 573 geslonken.

Den voorzitter Salm komt de eer toe, de Maatschappij uit haar verval te hebben opgericht, en dat de leden dit erkennen en waardeeren, bewijst de sympathie, die zij hun tegenwoordigen aanvoerder toedragen. Hun aantal is tot 623 geklommen, en zal zeker hooger worden, als de Maatschappij op den thans ingeslagen weg blijft voortgaan.

Na deze herinneringen uit het verleden komen wij tot het bespreken van het heden.

Een keurig gedrukt programma had er den leden op voorbereid, dat de vergadering van Vrijdagavond 19 September zou worden gevolgd door een „Bont Schouwspel, karakter Ueberbrettl, Impresario Willem Boesnach". Tot ons leedwezen konden wij die vergadering niet bijwonen, en moesten wij dus ook het Bont Schouwspel missen.

Wat wij van deze avond-feestelijkheden vernamen, bewijst dat de smaken nog altijd verschillen. De fijnproevers onder de aanwezigen vonden, dat als de Maatschappij aan een „Ueberbrettl" gastvrijheid verleent, dit van de bovenste plank behoorde te wezen. En zij oordeelden, dat de heer Boesnach niet in de schaduw kon staan van Freiherr von Wolzogen. Wij willen dit wel gelooven, maar de Maatschappij had toch zeker het „Buntes Theater" niet uit Berlijn kunnen ontbieden.

Anderen weer dachten aan den feestavond van Architectura, in 1884, toen Eugène Baudot zijn geniaal vioolspel deed hooren, toen zangers di primo cartello hun kunst ten beste gaven, toen de leden een blijspel vertoonden, dat nog steeds in aller herinnering voortleeft. Maar Baudot is dood, de zangers, tot Europeesche vermaardheid gekomen, zijn niet meer beschikbaar, en de jonge jeugd van thans is te ernstig, om nog in blijspelen behagen te vinden. Zelfs Architectura heeft later nooit weer een feest gegeven, dat dit eerste nabijkwam.

De vergadering, den volgenden Zaterdag gehouden, vormde de hoofdschotel van hetgeen den leden voorgezet werd. Zij zullen dit gerecht wel naar hun smaak gevonden hebben.

Reeds aanstonds, bij het betreden der zaal van de Maatschappij werden zij aangenaam verrast door de blijvende versieringen van wanden en zoldering, door verschillende personen geschonken. Een lambrizeering is aangebracht, daarboven is groen doek gespannen, friezen van sectiel-tegels loopen langs de zoldering, die van moer- en kinderbalken werd voorzien, gebrandschilderd glas vult de bovenramen, eenige schilderijen van goed gehalte zijn opgehangen.

Gegeven paarden ziet men niet in den bek; dit mogen zij bedenken, die, ofschoon de waarde van wat ter versiering werd aangebracht erkennend, oordeelen dat de samenstemming der verschillende schenkingen te wenschen overlaat. In ieder geval ziet de zaal er nu aantrekkelijker uit, dan vroeger.

Nadat de voorzitter het wel en wee der Maatschappij gedurende het laatste tiental jaren had herdacht, werd het woord gegeven aan den oud-ingenieur Tutein Nolthenius, om de feestrede te houden.

In 1892 had de hoogleeraar Allard Pierson, die zulk een eigenaardige, min of meer aan den kansel herinnerende welsprekenheid bezat, de leden toegesproken.

De redenaar wees er toen op, dat de feestelijke stemming der leden, de gelukwenschen der vrienden van de Maatschappij gerechtvaardigd waren door haar vijftigjarig bestaan zelf, omdat een lichaam, dat vijftig jaren heeft doorleefd, het recht bezit, er te zijn Een maatschappij bestaat geen vijftig jaren als de noodzakelijkheid van haar zijn niet gebleken is. De lauweren, die de Maatschappij heeft verdiend, teekenen haar, vervolgde Professor Pierson, maar optreden was gewoon en zonder pretentie. De Maatschappij zag bij haar oprichting geen heil in het uitoefenen van invloed op het publiek, wat men zich in onzen tijd van propaganda, ja van apostolaat, nauwelijks kan voorstellen. Er was iets aristocratisch in haar karakter, waarvoor zij lof verdient, te meer, omdat zij zich later nooit angstvallig heeft gehouden aan een eenmaal aangenomen program. Zij is van zelf invloed gaan uitoefenen door de belangrijkste vragen, die de bouwkunst raken, ernstig te bespreken zonder ooit partij te kiezen. Wel werd bij die besprekingen strijd gevoerd, maar men streed met open vizier, ridder tegen ridder. Dat er zoo eerlijk gestreden is, vormt den grootsten eeretitel der Maatschappij. Zij koos geen partij in de strijdvraag omtrent het bouwkundig onderwijs; zij maakte niet uit of dit al dan niet in klassieken geest gegeven behoorde te worden, omdat niet gezegd kan worden, wat hier de weg der waarheid is. Het classicisme, dat eigenlijk neerkomt op de bestudeering der opvattingen omtrent de bouwkunst van den Romein Vitruvius, was het zeker niet. De Maatschappij bond zich aan geen formule, maar maakte zich tot de groote arena, waarin strijd over de verschillende beginselen kan worden gevoerd; dit was een middel, om belangstelling te wekken, en daardoor verdiende de Maatschappij haar vijftigjarig leven. De bouwkunst was een verwaarloosde, een vergeten kunst. De Maatschappij wilde haar tot eere brengen. Zij heeft dat tot stand gebracht, maar de belangstelling is nog niet algemeen, want schilderkunst en muziek hebben nog het leeuwendeel. Onze litteraire bladen zijn zoo goed als onverschillig voor de bouwkunst en tot op zekere hoogte ook de dagbladen, die kolommen vol schrijven over tentoonstellingen van schilderijen en muziekuitvoeringen, doch slechts zelden een oordeelkundige bespreking van een gebouw geven. Die onverschilligheid is in hooge mate teleurstellend, maar zij heeft altijd bestaan, zelfs in het heerlijke Griekenland. Zeiden niet de burgers van Athene, toen zij allerlei schoone gebouwen zagen verrijzen, dat Pericles van hun schoone stad een „hetaire" maakte, een lichte deerne, met allerlei opzichtige sieraden omhangen? Het is een fabel, dat de kunst in Grienkenland uit het volk werd geboren. De Maatschappij, die thans feestviert, zoo besloot de redenaar, heeft den architect, die eeuwen lang geignoreerd en verwaarloosd werd, op den voorgrond gebracht. Niemand kent de bouwmeesters van de grootsche gewrochten der oudheid en der middeneeuwen. Zelfs die kunstenaars, die behalve schilders ook bouwmeesters waren als Michelangelo en Rafael, danken hun roem slechts aan hun penseel. Eerst in onzen tijd begint men den bouwmeester meer te waardeeren; de belangstelling in hem zal grooter worden, indien men ook in zijn werk, zoo goed als in dat van de schilders en dichters, een stuk zieleleven erkent. De architect moet wijsgeer zijn; hij moet het verleden geheel aan het heden verbinden, dat verleden geheel in zich opnemen, hij moet ons doen gevoelen, dat alles wat het voorgeslacht heeft voortgebracht, niet verloren is maar ook voor de toekomst kan dienen.

Zoo sprak de feestredenaar van tien jaar geleden. Hij was de idealist, die ver van het vak afstond, die zich, in zijn aanhef, bij Saul onder de profeten vergeleek. In zijn rede is wel weergegeven hoe de bouwmeesters van toen naar uiterlijk succes voor alles begeerig waren; dat, wat schittert, slechts voor het oogenblik geboren is, begrepen zij niet.

Het mocht verwacht worden, dat de feestredenaar van thans uit een ander vaatje zou tappen. Iemand, die het corps van den Waterstaat, waartoe te behooren als zoo eervol geldt, verlaat, omdat hij in den ambtelijken sleur geen bevrediging vindt voor zijn geest en zijn werkkracht, kon niet als laudator temporis acti optreden.

De heer Nolthenius liet de Maatschappij en haar streven geheel en al onbesproken, doch bracht zijn hoorders in medias res, door hun mede te deelen, dat hij zich voorstelde na te gaan, welke de oorzaken zijn geweest, dat de 19e eeuw geen eigen bouwstijl gekend heeft. Tusschen den Empire-stijl en den Vermicelli-stijl toch is, volgens den spreker, slechts een akelige leegte.

Misschien had de heer Nolthenius deze beide stijlen onvermeld kunnen laten. Want zij hebben meer op het gebied der meubel- en versier-kunst invloed geoefend, dan op dat der bouwkunst. Maar uit zou de stijloosheid der 19e eeuwsche architectuur in een nog schêller licht hebben geplaatst, wat de heer Nolthenius wellicht uit beleefdheid niet wilde doen.

Het antwoord op de vraag, die gesteld werd, was even kernachtig als juist. De stijl bleef ontbreken, omdat men het handwerk minachtte. De werkman werd wel over, doch niet op het paard getild. Terwijl luide de gelijkheid werd uitgebazuind van den arbeider met alle andere burgers van den staat, terwijl men die arbeiders in staatkundige redevoeringen de spil noemde, waar geheel de gemeenschap om draait, werd de arbeid van den handwerksman veel lager geschat dan in vroegere eeuwen, toen hem zijn staatkundige rechten werden onthouden, maar ieder handwerksman kunstenaar was. *(Slot volgt.)*

DE SCHOTSCHE EN PRINSENKERK TE ROTTERDAM.

Onlangs is in het Bulletin van den Oudh. Bond door den Heer Mulder gepleit voor het behoud der Prinsenkerk te Rotterdam. Een jaar geleden door den bibliothecaris der stad, de Heer Van Rijn voor het behoud van het Schotsche Kerkje, een schilderachtig kapelletje, gedeeltelijk nog uit den Gothischen tijd, beiden door restauratiën niet verbeterd.

Het schijnt echter weinig te baten. Beide kerken zullen wel onder den mokerslag verdwijnen en de grond vooral waarop de Prinsenkerk staat, zal een mooien duit opleveren voor den bouw van winkelkasten, zooals te Rotterdam en elders reeds duizenden te zien zijn. Het is alles nu eenmaal den geest des tijds. En de architecten of bouwk. vereenigingen te Rotterdam, ze schijnen er zich niet erg druk over te maken, althans ze hebben weinig van zich doen hooren, van ouds wetende dat het toch vechten tegen de bierkade is. Gebeurde iets dergelijks te Amsterdam, dan zouden zeer zeker meer pennen en monden in beweging gebracht worden en het moet ter eere der Amsterdamsche kunstbroederen gezegd, voor elke zaak die de geschiedenis of beteekenis der hoofdstad op kunstgebied raakt springen ze steeds vol ijver in de bres en ontzien moeite noch tijd.

Het „laisser aller" te Rotterdam pleit dan ook weinig voor het homogeen principe dat alle beoefenaren van schoone kunsten bezielen moest als het geldt de schoonheid eener stad, de geschiedenis aan hare gebouwen verbonden, het hoog houden van ideeën die den kunstzin kunnen bevorderen. Vooral in eene stad, die zoo in den aanvang van hare groote ontwikkeling is en zachtjesaan tot de wereldsteden behooren gaat, was dat noodig.

Bovengenoemde kerken zijn zeer zeker niet bijzonder mooi te noemen, en zelfs zou het ontdoen der leelijke portalen en der cementlaag er nog geene meesterstukken van maken als eene hal te Haarlem, of eene Nieuwe Kerk te Amsterdam, doch al was het slechts om de geschiedenis er aan verbonden, ware het reeds te wenschen dat ze konden behouden blijven, waar Rotterdam op dat gebied zoo weinig nog maar kan aanwijzen.

Wat te Rotterdam verloren is kan men oordeelen als men leest wat b.v. Chrysostomos van Napels in 1514 aan zijne vrienden schreef:

„Hoort een vreemde zaak! Daar is een beknopt stedeken, diens naam is Rotterdam, waar ik twee nachten gelegeerd heb. Als ik het met grooten ijver, naarstiger dan alle andere plaatsen doorzag, ik weet niet hoe dat 't bijkwam, dat mijne oogen niet konden verzadigd worden van hetzelve te aanschouwen. Ik bemerkte wel dat zij minder was in grootte en rijkdom dan die andere steden, nochtans door eenige verborgen oorzaak, behaagde zij mij beter; de muren, de poorten, de straten het lachte mij alles toe, de huizen, gevels, daken, schenen mij van zelfs te vleien"; enz. enz.

Na verder ontdekt te hebben dat zoo eene mooie stad lieflijker werd door de geboorte van Erasmus vervolgt hij:

„Ik heb dan den engel van deze plaats geëerd en „drie of viermalen de stadsmuren gekust, en met eeni„ge godvruchtige woorden de voedsterstad van den „godvruchtigen man voorspoed gewenscht hebbende, „ben ik van daar vertrokken," enz.

Ik geloof dat van al dat schoons weinig meer is overgebleven, en de stad behalve door hare wateren voor den vreemdeling weinig aantrekkelijks meer bezit. Het karakter der architectuur onderscheidt zich over 't algemeen niet boven dat van andere steden, integendeel. Een cirkelgang der mode!

Men mag echter uitzonderingen hier en daar maken.

Door den architect Jac. van Gils is eene laatste poging gewaagd om nog van voornoemde kerken te behouden wat mogelijk was en door hem in vereeniging met den architect Verheul en eenige kunstliefhebbers of letterkundigen een schrijven gericht aan den Oudh. Bond en het Oudh. Genootschap te Amsterdam, om hun te verzoeken als invloedrijke lichamen nog pogingen aan te wenden bij de betrokken kerkbesturen, om het sloopen van deze geschiedkundige brokken te voorkomen.

Het Bestuur van den Oudh. Bond richtte daarop het volgende adres aan het kerkbestuur:

„Geeft te kennen het bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond,"

„dat het met leedwezen heeft vernomen, dat bij Uw college het plan bestaat om over te gaan tot afbraak van twee kerkgebouwen, de Schotschekerk en de Prinsenkerk te Rotterdam,"

„dat vooral het laatste kerkgebouw uit architectonisch oogpunt belangrijk is te achten en bij deskundige restauratie en het ontdoen van de wanstaltige latere aanbouwen een sieraad kan worden van de omgeving,"

„dat het afbreken te meer zoude zijn te betreuren, daar Rotterdam zeer weinig gebouwen kan aanwijzen van architectonische waarde uit de XVIIe eeuw,"

„dat blijkens het hierbij gevoegd artikel van den heer A. Mulder, verschenen in het Bulletin van onzen Bond, Juli 1902, bl. 224—227, de Prinsenkerk zeer goed is in te richten voor de gewijzigde eischen van den dienst en op deze wijze een degelijk en zeer fraai 17de-eeuwsch kerkgebouw is te verkrijgen;"

„Redenen waarom het bestuur voornoemd zich tot U wendt met het verzoek om terug te komen op het genomen besluit tot afbraak der beide kerkgebouwen, en althans niet tot uitvoering hiervan over te gaan, voordat ernstig is onderzocht of aan de eischen van den dienst niet is te voldoen met behoud en betere inrichting van de Prinsenkerk."

Namens het bestuur voornoemd.

(get.) B. W. F. VAN RIEMSDIJK,
voorzitter.

J. C. OVERVOORDE,
secretaris.

Amsterdam, 18 September 1902.

Moge het Bestuur van het Oudh. Genootschap desnoods persoonlijk of op andere wijze zich in deze ook verdienstelijk maken. N.

EENIGE AANTEEKENINGEN UIT HET VERSLAG VAN HET „PUBLIC HEALTH" CONGRES TE EXETER.

door P. MART. MOUW, Architect, Leeuwarden.

Op het in de laatste helft van Augustus te Exeter plaats gehad hebbende congres „of public health", werd het vraagstuk der openbare gezondheid, uit het oogpunt der verschillende wetenschappen beschouwd, aan ampele bespreking onderworpen.

In eene speciale afdeeling voor Ingenieurs en Architecten, werd de hygiëne behandeld in verband met de technische vakken, en daarbij gewezen op enkele, talrijk voorkomende misstanden, welke nog steeds op verbetering wachten, niettegenstaande de middelen tot genezing over 't algemeen gemakkelijk zijn te vinden.

Als hoofdvoorwaarden, waarbij de hygiëne met de techniek in aanraking komt, en waarbij de technische wetenschappen grootendeels de middelen tot verbetering kunnen verschaffen, kwamen in aanmerking:

Zuivere lucht, zuiver water, een droogen en zuiveren ondergrond, vermindering van het geraas, veroorzaakt door het straatverkeer, badgelegenheden, met gezonde en aangename woningen.

Wat betreft de zuivere lucht, hierop oefent in groote steden vooral de rook een zeer schadelijken invloed uit, en bovendien werkt de rook ook zeer mede tot de ontsiering van de steden, (zwartworden van gevels, aantasting van verf, door zuren, in den rook vervat) de vernietiging van plantengroei en het ontstaan van een sombere, mistige atmosfeer, men denke b.v. aan de beruchte mistige dagen in Londen.

Direct moet hierbij al onderscheid gemaakt worden tusschen den rook uit fabrieken en die uit gewone woonhuizen.

Het behoeft wel geen betoog, dat in plaatsen met veel industrie de fabrieksrook den meesten overlast veroorzaakt, en het streven tot rookverbranding daarom tot dusver meestal daar toepassing heeft gevonden, natuurlijk ook, om de niet onbelangrijke financieele voordeelen die er mede te bereiken zijn.

Daardoor is men er voor fabrieken, en in 't algemeen die installatiën, waarbij stoomketels toepassing vinden, al vrijwel in geslaagd, maatregelen te treffen om de rookvorming zooveel mogelijk te verminderen. Een zeer moeilijk vraagstuk voor de toekomst evenwel blijft de reductie van den rook uit gewone woonhuizen, hoewel ook in deze richting al veel gedaan is door het gebruik van gaskachels en regeneratiehaarden.

Wat de fabrieken betreft, hier moet de oorzaak van het kwaad dikwijls gezocht worden in misplaatste zuinigheid, welke leidt tot het gebruik van ketels van te geringe capaciteit in verhouding tot de te drijven machine, waardoor men genoodzaakt is voortdurend geweldig te stoken, om voldoende stoom te houden, 't geen natuurlijk onvolkomen verbranding ten gevolge heeft, welke zich uit door dikke wolken zwarten rook. Daarom verdient het aanbeveling direct een ketel van ruime capaciteit in werking te brengen. Tevens kan echter veel verholpen worden door toepassing van automatische stookinrichtingen, en middelen, om de volkomen verbranding te ondersteunen door toevoer van zuurstof.

Het is toch, ter voorkoming van rook noodig, om voortdurend een hooge temperatuur in de ketelvuren te onderhouden, en te zorgen voor een ruimen toevoer van lucht, welke zoo moet worden aangebracht, dat de lucht wordt voorverhit en in aanraking komt met de door de verbranding ontwikkelde koolwaterstoffen, teneinde dezen te doen ontvlammen.

Automatische stookinrichtingen zijn het beste te verkrijgen door het aanbrengen van vultrechters, waaronder roteerende roosters, welke de brandstof geleidelijk uit den vultrechter doen zakken en de vaste verbrandingsproducten voortdurend afvoeren.

Dat de schoorsteenen voorts voldoende hoogte en capaciteit moeten hebben, spreekt wel van zelf.

In de tweede plaats werd op het congres gewezen op den invloed, die de atmosfeer ondervindt van de schadelijke uitwasemingen der riolen, vooral door de tot heden meest gevolgde methode van ventilatie daarvan, n.l. door roosters aan de oppervlakte der straten. Bovendien is ook het voor de riolen zelf onvoldoende van deze ventilatie genoegzaam bewezen door de af en toe voorkomende ontploffingen van

rioolgas; of door welk gas dat zij dan ook mochten zijn ontstaan.

Sterk werd er daarom op aangedrongen deze roosters zooveel doenlijk te laten vervallen en te vervangen door ventilatiepijpen, welke de rioolgassen boven de huizen afvoeren. In 't algemeen was men er van overtuigd, dat dit systeem, gepaard aan volkomene en herhaalde doorspoeling der riolen, een eind zou maken aan de talrijke klachten.

Voorts werd nog de aandacht gevestigd op een nieuw systeem van mechanische ventilatie der riolen, uitgevonden door den Ingenieur I. Shone.

Het berust in hoofdzaak op het doorzuigen van lucht door de riolen door middel van een schroef, bewogen door electriciteit en aangebracht in een kelderruimte onder het trottoir. De gassen worden afgevoerd door een verticale schacht, boven de aangrenzende huizen uitmondende. Met dit systeem worden tegenwoordig te Leicester op uitgebreide schaal proeven genomen. Volgens den uitvinder is men in staat om op deze wijze per minuut een volume van 2 kubieke voet lucht door de riolen te zuigen, en is het systeem volkomen onafhankelijk van en opgewassen tegen de afwisselingen in temperatuur van de buitenlucht en de lucht in de riolen. Natuurlijk, dat het systeem ook gepaard moet gaan met van tijd tot tijd en afdoende plaats hebbende doorspoeling der riolen.

Een zeer groote rol, met betrekking tot bodemverontreiniging spelen gebrekkige, ondichte of vervallen riolen.

Vooral mag hierbij ook niet uit 't oog worden verloren, dat de verontreinigingen, uit die riolen afkomstig en door het grondwater opgelost, door tusschenkomst daarvan voor de gezondheid schadelijke stoffen kunnen brengen in bronnen of in de openbare wateren, waaraan het drinkwater voor de bevolking ontleend wordt.

Een van de meest noodige, maar slechts te dikwijls verwaarloosde sanitaire voorzorgen is dan ook, om, tegelijk met het leggen van nieuwe moerriolen, al te gebrekkige, oude toevoerriolen uit te breken en te vervangen door nieuwe.

Al vervullen de oude dikwijls schijnbaar nog goed hunne functie, niettemin leveren zij, door lekkage en gebrekkige constructie, bronnen van ernstig infectiegevaar voor de omgeving op, door voortdurende uitstorting van rioolvuil en bedorven lucht in den ondergrond der woningen.

Vooral is hierbij niet over 't hoofd te zien, het belangrijke feit, dat door de in vergelijking met den grond, warmere en daardoor lichtere lucht in de huizen, er van uit den grond een gestadige opwaartsche strooming kan zijn, waardoor zeer schadelijke gassen in de huizen gebracht worden; een feit waarvan overal de bewijzen te over te vinden zijn.

In 't bijzonder werken schadelijk de oude riolen van geringen diameter, van baksteen, dikwijls slecht gefundeerd, en reeds uit hoofde van hunne samenstelling met groot aantal voegen ernstig gevaar voor ondichtheid opleverende. Het is dan ook zaak, deze zooveel mogelijk te vervangen door nieuwe, van dubbel verglaasde aarden buizen, behoorlijk gefundeerd en met groote zorg aaneengevoegd.

Voor riolen van grooteren diameter kan cementbeton goede diensten bewijzen.

Als bewijs van het hiervoren gezegde vindt men dan ook bij het sloopen der oude riolen meestal niet alleen er binnen in dikke lagen rioolvuil, maar ook de grond ter weerszijden en er onder tot aanzienlijke diepte is geheel en al doortrokken met rioolstoffen. Natuurlijk dient dan de verontreinigde grond mee te worden uitgegraven en vervangen door zuiver zand.

Ter vermindering van het geraas in de straten en ter verbetring der hygiënische toestanden werd aanbevolen: het meest uitgebreide gebruik van asphalt, en bestratingen van harde houtsoorten; voor dit laatste werd speciaal genoemd karrihout in kopsche blokjes. Deze bestratingen moeten dan natuurlijk geregeld worden afgeveegd en afgespoeld.

Voorts zou een zeer gunstigen invloed worden uitgeoefend door het verkeer zooveel mogelijk electrisch te doen plaats hebben, en door de volmaking der autocars, waarmede gepaard zou gaan een afnemend gebruik van paarden als trekkracht met al den onaangenamen aankleve van dien.

Ten opzichte van het gebruik van autocars op macadamwegen werd echter nog gewezen op een groot bezwaar, en wel, dat dikwijls door de snelle beweging der wielen het fijnere vulmateriaal als 't ware tusschen de steenslag wordt weggezogen, en in den vorm van stofwolken opgejaagd.

Hiertegen, en in 't algemeen tegen de stofplaag der gruiswegen, zal echter waarschijnlijk een goed geneesmiddel te vinden zijn in de besproeiingen met ruwe petroleum, waarmede in den laatsten tijd bij proeven goede resultaten zijn verkregen.

Ook heeft men reeds proeven genomen met kokende teer. Nadat de weg goed van stof gereinigd is, wordt de kokende teer er met bezems over uitgespreid.

Per vierkanten meter is ongeveer 1 K.G. teer noodig. Bij gunstig weder is de massa in 2 à 3 dagen volkomen hard, en vormt dan een zeer goed oppervlak, dat den weg volkomen beschermt tegen de invloeden van zon en regen; het ontstaan van stof en modder wordt tegengegaan, zoodat op het gewone onderhoud van den weg een belangrijke besparing kan worden verkregen.

DE PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM

Toen wij voorspelden, dat de Heer Van Arkel met zijn voorstel om een gemeente-architect aan den Dienst der Amsterdamsche Publieke Werken te verbinden, geen succes zou hebben, hoe klemmend ook de redenen waren die hij aangaf, vermoedden wij reeds, dat hij onder de raadsleden geen enkel medestander zou vinden. Want voor de eischen der schoonheid heeft niemand op het Prinsenhof, de Heer Van Arkel niet medegeteld, ooit wat gevoeld. De adressen der architectenvereenigingen konden, nu de zaken zoo stonden, natuurlijk niets uitwerken.

In de dagbladen werd gezegd, dat de Heer Van Arkel niet gelukkig was geweest in de verdediging van zijn voorstel. Maar wij twijfelen er aan, of die verdediging wel veel gewicht in de schaal gelegd heeft. Vaak zijn voorstellen aangenomen die heel wat slechter verdedigd werden.

Ondertusschen, de openbare behandeling der zaak heeft toch ten gevolge gehad, dat men van het rapport van den Directeur der Publieke Werken, hetwelk den grondslag vormt dezer zaak, maar dat niet openbaar werd gemaakt, iets vernam. De heer Van Arkel wijdde aan dat rapport een memorie, die wij hier laten volgen:

* * *

Toen de ondergeteekende 24 Juni j.l. aan uw Raad zijn voorstel tot wijziging der Verordening op den dienst der Publieke Werken, zooals die in de voor-

dracht van Burgemeester en Wethouders d .d. 7 Juni is vervat, deed, had hij nog geen kennis genomen van het rapport, door den directeur voor de Publieke Werken aan den heer Wethouder voor de Publieke Werken gericht den 1en Februari 1902.

Om mij er rekenschap van te kunnen geven, welke de redenen waren, die thans tot het invoeren der reorganisatie noopten, heb ik dit rapport nu gelezen, en vind daarin aanleiding tot de navolgende opmerkingen.

Ik heb mij afgevraagd, waarom juist nu door Burgemeester en Wethouders een voorstel tot reorganisatie van den dienst der Publieke Werken gedaan wordt. Het voorstel toch beoogt een verhooging der jaarlijksche uitgaven, die nu de gemeente gedwongen wordt, de grootste zuinigheid in acht te nemen, kwalijk op haar plaats is.

Het rapport van den directeur van Publieke Werken, van 1 Febr. dezes jaars, en dus geschreven op een tijdstip toen men den financieelen toestand der Gemeente nog niet zoo donker inzag als thans, gaf mij niet het vereischte licht. Het stuk is lijvig genoeg, doch ik mis daarin eene behoorlijke motiveering van hetgeen voorgesteld wordt.

Sinds 31 December 1900, zoo vernemen wij heeft de stads-ingenieur den gemeentedienst verlaten, zonder dat in diens vervanging is voorzien. Bijna twee jaar heeft de gemeente het dus zonder een stadsingenieur moeten stellen, wat zeker erg genoeg is, wanneer men althans mag aannemen dat de dienst door de afwezigheid van zulk een titularis heeft geleden.

Het heengaan van den ingenieur kwam niet onverwacht. Burg. en Weth. hadden dus, zoo zij aan het behoud van de betrekking waarde hechtten, reeds bij de begrooting voor 1901 van hun meening behooren kennis te geven, of, zoo zij veranderingen in de organisatie noodig achtten, hieromtrent een voorstel moeten doen, dat toen op zijn tijd ware gekomen.

Dat 't uitstel goed geweest is, zooals de directeur poogt te betoogen, zult gij niet aannemen, want den Directeur, die toch reeds eenige jaren in dienst is, kan het heengaan van den ingenieur zeker toch geen aanleiding gegeven hebben „om kennis te nemen van onderdeelen van den dienst." Als goed ambtenaar zal hij zich, onmiddellijk na het aanvaarden zijner betrekking, daarvan reeds op de hoogte gesteld hebben.

De directeur zegt, dat de tegenwoordige redactie der Verordening, waarbij voor sommige ambtenaren het getal is voorgeschreven en de werkkring bepaald is aangewezen, geen genoegzame ruimte laat voor de wijzigingen, welke steeds zullen moeten voorkomen. Dit komt mij geen gebrek, maar eer een deugd dezer (bestaande) Verordening voor, daar het nu onmogelijk is, personen in vasten dienst te nemen, zonder dat de Raad dit weet.

Het is zeker, zooals de Directeur verder opmerkt, van groot belang, de beschikking te hebben over goede werkkrachten. Maar ik ben het met dien titularis niet eens, waar hij meent, dat, om dit doel te bereiken, geen ander middel kan worden aangewend, dan het wijzigen der Verordening zoodanig, dat zij den aangestelde kans biedt, een betrekking van duurzamen aard te verkrijgen. Zelfs als ware het zoo, wat ik ontken, dat dit middel het eenige doeltreffende zou wezen, dan zou ik toch op het oogenblik de toepassing er van ontraden, omdat het bedenkelijk is het corps vaste ambtenaren uit te breiden.

De directeur verlangt de aanstelling van één of meer onder-directeuren. Hij meent het dus wel met één af te kunnen; toch geven Burgemeester en Wethouders hem er twee. Dit acht ik een overbodige weelde, niet gewettigd in een tijd van zuinigheid als den tegenwoordigen.

Wel zegt de directeur in zijn rapport later: „Bij den tegenwoordigen omvang van den dienst zouden twee onder-directeuren noodig zijn, die in de plaats komen van de tegenwoordige chefs van het eerste en tweede hoofdbureau en wier werkkring in hoofdzaak parallel zal loopen met dien van de tegenwoordige titularissen." De uitdrukking „geheel samen zal vallen" ware hier beter op haar plaats geweest.

En dan vraag ik mij af, of de aanstelling van onder-directeuren niet evengoed achterwege kan blijven.

Want wat er verder wordt in het midden gebracht over „de meer omlijnde splitsing der werkzaamheden", is zóó vaag, dat op dien grond het aanstellen van twee onder-directeuren zeker niet behoeft te geschieden.

Het geopperde denkbeeld, om al het teekenaarspersoneel op één groote teekenkamer te vereenigen, komt mij zeer onpractisch voor.

Ik kan mij niet begrijpen, hoe een ernstig man dit voorstelt. De technische teekenwerken, die ten Raadhuize of elders voor den dienst der Publieke Werken verricht moeten worden, loopen zóó uiteen, dat hier aan eenheid niet kan gedacht worden. De tegenwoordige scheiding naar de vakken is veel doelmatiger. Centralisatie zou de schromelijkste gevolgen hebben vooral waar het de esthetische belangen der gemeente gold.

De tweede wijziging van ingrijpenden aard die de directeur voorstelt is, den administratieven dienst, die nu naast hem staat, onder zijn leiding te brengen. Hiermede kan ik mij volstrekt niet vereenigen. De administratieve dienst behoort hare onafhankelijkheid van den directeur te behouden; alleen daarin ligt een waarborg, dat er van de door den Raad toegestane gelden het gebruik gemaakt wordt, dat er bij het toestaan bedoeld werd. Het verleden is daar, om te bewijzen, hoe noodig zulk een controle kan zijn.

De overige punten van het rapport van den directeur zal ik niet alle nagaan. Maar bij enkele moet ik toch nog eenige opmerkingen maken.

In de eerste plaats zal ik de vraag behandelen, of het op het oogenblik wel gewenscht is de vaste ambtenaren, aan den dienst der Publieke Werken verbonden, te vermeerderen. De directeur erkent, dat het altijd noodig zal zijn, „van tijd tot tijd t i j d e l i j k e krachten in dienst te nemen," doch dat die tijdelijke krachten tot het strikt noodige beperkt moeten worden. Ik zou meenen, dat men hier behoorde te lezen, dat het altijd noodig zal zijn v a s t e ambtenaren in dienst te hebben, doch dat die tot het strikt noodige beperkt moeten worden. Want in tijden van slapte die, de pas ingediende Gemeente-begrooting laat het reeds doorschemeren, wel eens zouden kunnen aanbreken, kan men zich van de vaste ambtenaren niet ontdoen, doch kan men de tijdelijke krachten er bij tijds op wijzen, dat zij zich van een andere betrekking moeten voorzien.

De titulatuur der ambtenaren is iets, waaraan de directeur nog al wat waarde schijnt te hechten. Het is mij onverschillig welke titels men geven wil, indien er maar geen verband tusschen titels en traktement wordt gezocht. En blijkens de voordracht, is dit wel het geval.

Deze overwegingen meende ik alsnog ter kennis van uwen Raad te moeten brengen, opdat bij de behandeling der voordracht daarmede rekening zal kunnen worden gehouden.

***

Het stuk spreekt voor zich zelf, en zou iemand er begeerig naar maken, het rapport van den Directeur in zijn geheel te lezen.

De bedenkingen, die de Heer Van Arkel hier maakt, moesten, dunkt ons wel geschikt zijn, om ook niet-deskundige raadsleden aan het nadenken te brengen. Maar blijkbaar heeft niemand het stuk eenige aandacht waardig gekeurd, en zoo werd met bijna algemeene stemmen een reorganisatie goedgekeurd, die niet slechts onnoodig en ontijdig was, maar die, voor de toekomst, ook zeer bedenkelijke gevolgen kan hebben.

Het dagblad, dat onlangs de opmerking maakte, dat het den Amsterdamschen raadsleden aan ernst en wijsheid ontbreekt, en dat hierin de oorzaak zocht van alles, wat verkeerd gaat, had wel gelijk.

ORATIO INAUGURALIS.

Met het uitspreken eener rede over: „Het nut der historische studiën tot de vorming van den architect" aanvaardde Donderdag 25 dezer prof. Henri Evers het hoogleeraarsambt in de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.

De studie der Architectuurgeschiedenis, in verband met de vorming van den architect — aldus ving spr. aan — is eene kwestie waaraan in onzen tijd bij herhaling de aandacht werd gewijd.

In verschillende landen vormde dit onderwerp op Architectuur-congres, in vergadering of tijdschrift een punt van uitvoerige bespreking of behandeling. Daarbij ging het om de vraag: of die studie al dan niet bevorderlijk tot de ontwikkeling der moderne architectuur kon worden geacht.

Enkele vakmannen trokken hare waarde in dit opzicht in twijfel; — volgens hen moest de navolging der historische stijlen — het kenmerk der architectuur in de vorige eeuw — als haar resultaat worden beschouwd. Anderzijds daarentegen werd aangevoerd, dat juist de oppervlakkige kennis van het verleden dezer kunst de hedendaagsche bouwmeesters vaak tot die karakterlooze nabootsing had geleid.

Alzoo: twee uiteenloopende meeningen.

Tien jaren geleden hield César Daly, een wetenschappelijk Fransch architect, over deze kwestie een voordracht op architecten-congressen te Londen en te Parijs en concludeerde tot oprichting eener instelling van hooger-onderwijs — hiervan uitgaande.

Zijn stem vond weêrklank, want in datzelfde jaar opende de architect Lucien Magne aan de Parijsche academie zijne colleges met een warm betoog ten gunste der historische studiën. Het feit trouwens, dat studenten van voorname staats-instellingen op architectuur- en kunstnijverheidgebied in Frankrijk, Duitschland en Engeland verplicht zijn bij bevordering tot eene hoogere klasse of bij eindexamen de opmeting van een historisch kunstwerk te leveren, pleit voor de groote waarde aan deze studiën toegeschreven.

Ook ten onzent wekt het onderwerp terecht belangstelling, terwijl deze kwestie mede ter sprake kwam op eene jury-vergadering te Amsterdam, waar ter beoordeeling waren een aantal ontwerpen voor een koninklijk paleis in de hoofdstad, welke ontwerpen zich over 't algemeen kenmerkten door gemis van breede opvatting: door afwezigheid van één groote, artistieke gedachte en door gebrek aan juisten climax in de ontwikkeling der ruimten. Ondanks beslist talent en teekenvaardigheid was bij het groote meerendeel een zoeken naar schilderachtig detail aanwezig, waardoor in het beste geval slechts verdienstelijk stukwerk was ontstaan. Eene volledige bekroning vond dan ook niet plaats.

Hoewel spr. in prijsvragen niet een strikt nauwkeurigen maatstaf ziet om het streven der jongere generatie te leeren kennen — omdat het stelsel ten onzent niet bloeit en de jongere architect daardoor menige gelegenheid om naam te maken, mist — heeft toch het lidmaatschap van verscheidene juriën sedert tal van jaren hem de overtuiging geschonken, dat prijsvragen de groote stroomingen in de architectuur openbaren.

Bij juryleden drong zich dan ook de vraag op: Hoe te verklaren het ongunstig verschijnsel van heden, in vergelijking van gelijksoortige prijsvragen, tien of twintig jaren geleden? Hoe te verklaren den achteruitgang in de opvatting der monumentale opgaven; en den opzet van het z.g. „groot plan" — nu bij vroeger vergeleken.

En de meening der juryleden was eenstemmend. Eenparig bracht men dit verschijnsel in verband met eene andere opvatting der studiën bij de jonge generatie; een verschijnsel dat te betreuren, maar ook eenigszins te verklaren valt.

De geest van leven en beweging, die thans het maatschappelijk leven bezielt en soms tot betreurenswaardige uitingen van onrust en verwildering heeft geleid; de gisting, de onvoldaanheid op velerlei gebied; de drang naar nieuwe idealen en opvattingen hebben ook het gebied der architectuur aangetast. Ook daar is eene neiging tot breken met het oude aanwezig. En dat kan niet anders, als men let op de hervormingen in het sociale leven; op de andere levensomstandigheden der menschen, gevolg van morcele oorzaken; en zulks langzaam of spontaan, al naar die sociale omwenteling snel en algemeen ingrijpt. Heel het wezen der architectuur, haar ontstaan, haar geschiedenis getuigen dit. Dit in breede trekken toelichtende, herinnerde spreker aan het prae-historische tijdperk der architectuur; waarin de menschheid uit zucht naar veiligheid en beschutting tegen het klimaat, haar toevlucht zocht of maakte in de grot-, paal- of boomwoningen. Zij werden enkel tot bevrediging van materieele behoeften gemaakt; van bouwkunst is hier nog geen sprake. In de primitieve pogingen tot versiering vertoonen zich de eerste neigingen tot veraangenaming van het menschelijk verblijf. De wanden der grotten, voorwerpen van dagelijksch gebruik worden voorzien van gebrekkige insnijdingen, bestaande uit motieven, meestal aan de natuur ontleend. Zelfs op het menschelijk gelaat worden de kenmerkende lijnen kunstmatig versterkt. Dan wijst de verschijning der kunstnijverheid op gestadige verheffing van het geestelijk peil. Dierenhuid der kleeding wordt vervangen door stof van plantvezels; voor de ruwe steenen voorwerpen komen de aarden potten in de plaats en wapenen maakt men van metaal. En al deze voorwerpen van kunstnijverheid zijn met lijn-ornament of vlakversiering voorzien.

Zoo gaan de producten der versieringskunst feitelijk die der bouwkunst vooraf en behooren zij reeds tot het praehistorisch tijdvak, waarvan aanvang, verloop en duur onbekend zijn.

De architectuur verschijnt, als door groeiwering der eerste menschenfamiliën van eenzelfde taal, van hetzelfde geloof, van dezelfde zeden en gewoonten de primitieve samenlevingen zijn gevormd. Eerst dan worden woningen gebouwd overeenkomstig plaatselijke toestanden, godsdienstige en staatkundige begrippen. Weldra verrijzen nu boven de woningen der menschen

het paleis van den vorst en het heiligdom aan de godsdienstige plechtigheden gewijd; te tempel. Met het graf zijn zij de eerste architectuursymbolen der gemeenschap en de vertolking der zeden en gewoonten van het ras. Zoo is architectuur: eene constructie met eene hoogere, eene artistieke bedoeling.

Volksaard, klimaat en materiaal hebben ten allen tijde het karakter der architectuur in de groote tijdperken der historie beheerscht.

Al naar hun aard verkrijgen de monumenten een andere gedaante, welke vormwisselingen ons als de bouwstijlen bekend zijn. Zij zijn de plastische verwezenlijking van de domineerende eischen der gemeenschap gedurende zeker tijdvak; de vertolking harer ideeën of idealen.

De stijl in de architectuur is dus niet ontstaan als een gril; uit toeval. Innig aan het maatschappelijk leven verbonden, ondergaat de architectuur den invloed der geestelijke stroomingen die daar werken en heerschen.

Politieke-, sociale- en religieuse drijfveeren vinden alle in haar weerklank en bepalen beurtelings haar zwaartpunt in verschillende richting.

Zoo vertegenwoordigt de geschiedenis der architectuur die der menschheid. Werd de samenleving door eenheid in geestelijk streven bezield; werd zij door één hoog ideaal gedragen, dan was eene krachtige architectuur- onwikkeling het gevolg; dan ontstond een drang om het ideaal in den meest karakteristieken vorm te vertolken.

In haar opkomst zijn groote stijl-perioden vaak zoekend, onbewust, naief, bekrompen-overdreven, maar ook getuigende van diep gemoedsleven en eigenaardige poëzie. Het archaische tijdvak in Griekenland en de Romaansche kunst, na de verstrijking van het noodlottige jaar 1000 — dat de christenheid, gedreven door de herwinning van het vertrouwen in Haar Schepper, Hem ter eere allerwege bedehuizen sticht, die de ontwikkeling van een nieuwen stijl ten gevolge heeft, zijn daar om dit te bewijzen.

Eerst in den bloeitijd van den stijl ontstaat de eenheid tusschen gedachte en uitvoering; tusschen willen en kunnen. In de kunstwerken van dien tijd is evenwicht in het verband van alle samenstellende deelen; de details hebben logischen zin; niets is aan het toeval overgelaten; alles lost zich op in één groote harmonie.

Het verval van dien stijl treedt in, als na bereiking van het ideaal, eene geestelijke verslapping zich openbaart en de bezieling wordt gemist. Onder invloed van sociale hervormingen kunnen dan nieuwe toestanden onstaan, waaraan de bouwkunst weer moet voldoen. Zij vertegenwoordigt dus de ideeën van haar tijd; de domineerende eischen der samenleving in materieelen en moreelen zin; is kortom: de uitdrukking van den tijdgeest.

Spr. wijst op het moeilijke van deze taak: in karakteristieke vormen weêr te geven wat op geestelijk gebied woelt en werkt; den medemensch in plastischen vorm de essence te doen gevoelen van heel dien chaos van schijnbare tegenstrijdigheden, die vaak de samenleving beroert en voortstuwt. Een taak, slechts te vervullen door enkele kunstenaars van groot talent, en begaafd met zienersblik. Daarom is het te begrijpen, dat door kunstenaars van verschillenden tijd dikwerf schromelijk werd misgetast; dat vaak verwarring heerschte als in de samenleving geen domineerende stroomingen zich openbaarden.

Wat wonder dat in de heftig bewogen 19e eeuw, met haar elkaâr snel opvolgende ontwikkelingen, met haar dikwijls wankelend staatsgezag, waarin een klassenstrijd werd aangevangen, waarin de wetenschap en industrie tal van verwordingsprocessen doormaakten, — wat wonder dat ook de architectuur leed aan onvastheid van uitdrukking; dat de kunstenaars heil zochten in de kunst van vroeger tijden en een kringloop in verschillende historische stijlen plaats vond? Dat beurtelings bleeke schijngestalten uit het verleden, als: het Neo Grec, of Pseudo-Gothiek, en andere stijlvervalschingen werden geproduceerd?

(Slot volgt.)

NECROLOGIE.

H. DE VROEDE. †

Onder de sympathiekste personen, waarmede ik gedurende mijn twaalfjarige loopbaan als ambtenaar in den dienst der Gemeente Amsterdam in dagelijksch verkeer was, behoorde de Assistent-Ingenieur H. de Vroede, die thans, nog in de kracht zijns levens, door den dood werd weggerukt.

Hij was een man van veel ervaring en omvattende kennis; en, ofschoon ook anderen zijner collega's deze eigenschappen bezaten; De Vroede onderscheidde zich van hen door zijn vriendelijke natuur. Waar dikwijls ambtenaren, vooral waar zij met het publiek in aanraking komen, een zekere hooghartigheid meenen te moeten toonen, kon, wie bij De Vroede kwam, altijd op een uiterst welwillende ontvangst rekenen.

Het belang der Gemeente ging bij hem voor alles. Doch hij was niet de leer toegedaan, dat dit belang gediend wordt, door, zonder dat daarvoor noodzakelijkheid bestaat, de ingezetenen in hun belangen te schaden. En door deze juiste opvatting van zijn taak kon hij, als ambtenaar, anderen ten voorbeeld gesteld worden.

Toen, een zevental jaren geleden, de reorganisatie van den Dienst der Publieke werken naar Rotterdamsch voorbeeld werd tot stand gebracht, werd De Vroede een andere werkkring aangewezen, dan hij tot dusverre gehad had. Hij werd geplaatst aan het hoofd der afdeeling, onder wier beheer alle onderhoudswerken kwamen. Het kan wel niet anders of ook in dit nieuwe ambt, dat in vele opzichten geheel verschilde van dat wat hij vroeger vervulde, zal De Vroede zich spoedig hebben ingewerkt. Maar met het publiek kwam hij, uit den aard der zaak, nu minder in aanraking. Alleen zijn ondergeschikten vonden nu gelegenheid de gaven van geest en hart, die hij bezat, te waardeeren.

Ik ben er van overtuigd, dat allen, die De Vroede gekend hebben, door het zoo onverwacht afsterven van dezen braven man, met diepe rouw vervuld zijn. Mogen zijn treurende verwanten troost vinden in de oprechte deelneming, die zijn heengaan alom zal verwekken.

A. W. WEISSMAN.

PERSONALIA.

— Voordracht voor leeraren aan de avondteekenschool te Heerenveen: bouwkundig teekenen H. van der Biese, te Nijehaske en S. Swarts, te Jongwirden; werktuigkundig teekenen K. Straatsma, te Heerenveen.

— Naar wij vernemen is de heer P. J. van Voorst Vader, ingenieur, belast met den aanleg der gemeentelijke havenwerken te Scheveningen, als secretaris toegevoegd aan de commissie uit den gemeenteraad van 's Gravenhage voor de voorbereiding der wijze van exploitatie van de haven.

☞ **Men zie voor Berichten en Vacante betrekkingen het Bijblad.**

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 4 October 1902. No. 40

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland	ƒ 5.—.
Voor België	ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal	ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat	ƒ 0.25.
Idem zonder plaat	ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

EEN DIAMANTEN FEEST. *(Slot).*

Men kon het aan de hoorders zien, dat zij het door den heer Nolthenius aangevoerde volkomen beaamden, dat zij dezen hoofd-ingenieur-titulair van 's rijkswaterstaat bewonderden als een tweeden Columbus, die het vraagstuk, hoe het ei der 19e eeuwsche stijlloosheid zoo op de tafel der critiek te plaatsen, dat het er niet afrolde, gelijk tot dusver, oploste, door een der punten in te slaan.

Maar wie nu verwacht mocht hebben, dat de inhoud van gezegd ei te voorschijn zou zijn gekomen, voelde zich teleurgesteld. Of het ei een windei was, of te hard gekookt, daarvan vernamen de hoorders niets. De heer Nolthenius, tevreden dat het ei nu overeind stond, ging tot wat anders over, namelijk de bespreking der onlangs verschenen brieven van Viollet-le Duc.

Bij het hooren van dien naam bereidde men zich voor op een verheerlijking der middeleeuwsche kerkelijke redegevende kunst, zooals die in Nederland door Dr. Cuypers en Jhr. de Stuers is ingevoerd. Dan, het spreekwoord, dat de duivel nooit zoo zwart is, als hij voorgesteld wordt, bleek al weder bewaarheid te worden.

Want de spreker verklaarde deze beide heeren als „plus royalistes que le roi Viollet-le-Duc", daarmede een uitdrukking tot de zijne makend, die de heer I. Gosschalk, toen hij in de „Nederlandsche Spectator" van 23 April 1864 de Museum-ontwerpen, op de uitgeschreven prijsvraag ingekomen besprak, reeds had gebruikt. De heer Gosschalk, die zich onder de aanwezigen bevond, zal zich misschien herinnerd hebben, hoe hij toen schreef: „De vloek van de eenzijdige richting, waartoe sommige talenten zich zelf verdoemd hebben, is, dat zij den eerbied voor de overige stijlrichtingen verliezen. Zij zijn altijd plus royalistes que le roi Viollet-le-Duc, die van tijd tot tijd, al is het maar ter loops, niet nalaten kan, zijn hulde aan de antieken te brengen."

Cuypers en De Stuers hebben bij ons altijd als apostelen van Viollet-le-Duc gegolden. Maar wie de werken van den Franschen schrijver kenden, wisten, dat deze apostelen de leer huns meesters verdraaid en onzuiver verkondigden. Uit de brieven van Viollet-le-Duc heeft de heer Nolthenius dit zonneklaar bewezen.

Viollet-le-Duc was niet alleen een bewonderaar der antieken, maar zoo universeel, dat hij de schoonheid, uit welk tijdperk zij ook afkomstig was, waardeerde. Om, wat door den heer Nolthenius gesproken werd, beter te doen begrijpen, ware het wenschelijk geweest, dat een kort overzicht van het leven des meesters daaraan vooraf was gegaan. Want de redenaar had een te hoog denkbeeld van de kennis der hoorders te dien opzichte.

Wij zullen hier dit overzicht laten volgen, dat wij ontleenen aan „Het Rijks-Museum te Amsterdam, door A. W. Weissman, Arnhem, P. Gouda Quint, 1885."

„Viollet-le-Duc was een Fransch architect, die in 1879 overleed. Aanvankelijk wijdde hij zich met ijver aan de studie der antieke overblijfselen, die in Italië en vooral op Sicilië aanwezig zijn. In 1839 echter, toen de Romantiek in Frankrijk algemeen gehuldigd werd, liet hij zijn antieke studiën varen, en wendde zich tot

de middeleeuwen, die in Frankrijk zulke belangrijke gedenkteekenen hebben nagelaten. Hij deed vele reizen in alle streken van zijn vaderland om de fraaie kathedralen en andere middeleeuwsche gestichten te bestudeeren. De vruchten van die studie zijn de statige boeksdeelen van den „Dictionnaire Raisonné de l'Architecture Française". Spoedig trok zijn arbeid in ruimer kring de aandacht en werd hij benoemd in de „Commission des monuments historiques" naar welke commissie indertijd de instelling onzer Rijksadviseurs is nagevolgd. Nadat Viollet-le-Duc de door Lassus begonnen restauratie van de Sainte Chapelle te Parijs voleindigd had, werden hem achtereenvolgens restauraties van Fransche kerkgebouwen opgedragen. Daar de meester zich in de bijzondere gunst van Napoleon III mocht verheugen, die hem onder meer de kostbare restauratie van het kasteel Pierrefonds opdroeg, had hij vele tegenstanders. Toen hij, tot hoogleeraar aan de Ecole des Beaux Arts benoemd, met zijn lessen zou beginnen, werd door de leerlingen op zoo luidruchtige wijze geprotesteerd, dat hij die lessen moest staken. Wat hij had willen zeggen maakte hij in zijn „Entretiens sur l'Architecture" openbaar. De waardeering der middeleeuwen hing bij Viollet-le-Duc volstrekt niet met zijn geloofsovertuiging samen. Hij was ageloovig en men placht van hem te zeggen, dat hij een kerk, die hij gerestaureerd of gebouwd had, nooit meer betrad, als de werkzaamheden afgeloopen waren. Toen Napoleon III gevallen was, werd Viollet-le-Duc afgevaardigd naar den Parijschen gemeenteraad, die, zooals men weet, een sterk rooden tint heeft, wat dus wel een bewijs is, dat de bouwmeester niet van clericalisme werd verdacht."

Het beeld van den meester, zooals het hier geschetst werd, werkte de heer Nolthenius uit. Reeds vroeg toonde Viollet-le-Duc zijn afkeer van alle schoolsche opleiding, van alle beëngende systemen. Hij meende, dat kunst en handwerk een zijn. Die eenheid bewonderde hij bij de Hellenen, bij de Middeleeuwers, bij de mannen der Renaissance. Zoolang de architect slechts teekende, maar geen handwerkslieden wist te leiden en te beoordeelen, kon er van een nieuwen stijl nooit sprake zijn.

Slechts van de volksklasse kan weer frissche drang uitgaan, nu de burgerklasse, die in 1789 opkwam, zoo treurig is gekelderd.

Hoe geheel anders de denkbeelden des meesters omtrent restauratie waren, dan die van hen, welke zich hier te lande als zijn apostelen uitgeven, werd uit de brieven bewezen. (*) Viollet-le-Duc verlangde, dat alles, wat ook maar de geringste kunstwaarde had, zou worden ontzien, dat men nooit zou pogen, eenheid van stijl door een restauratie te verkrijgen. Ten sterkste veroordeelde hij het, dat men de oorspronkelijke bouwdeelen wegbrak, ze naar een museum bracht, en ze door namaaksels verving. Ja zelfs met onze musea had hij geen vrede. Ieder kunstwerk, meende hij behoorde te blijven op de plaats, waarvoor de vervaardiger het bestemd had.

Viollet-le-Duc was een wijsgeer. Toen de jongelieden hem het lesgeven onmogelijk hadden gemaakt, en de Minister hen van de school verwijderen wilde, was het de beschimpte hoogleeraar, die wist te bewerken, dat niet tot dien maatregel werd overgegaan. Zulk een trek teekent den edelen mensch.

Nog vele andere zeer karakteristieke bijzonderheden werden medegedeeld, ten bewijze van het feit, dat zij, die zich hier te lande als des meesters apostelen opgeworpen hebben, slechts een karikatuur van hem zijn.

Viollet-le-Duc verwachtte alles van een herlevend handwerk. Alle onderwijs moest op de basis van het handwerk gegeven worden, vooral in technische vakken. De uitsluitend theoretische- en quasi-wetenschappelijke opleiding van thans had het ontstaan van een nieuwen stijl belet.

De spreker verwachtte, dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst haar invloed zou willen aanwenden, opdat Viollet-le-Duc's ideaal ook hier te lande mocht worden verwezenlijkt.

De daverende toejuichingen, die op de redvoering volgden, bewezen zeker, dat de hoorders met haar ingenomen waren. Maar het zal der Maatschappij moeite kosten, om te doen, wat door den heer Nolthenius van haar wordt verlangd. Want het theoretisch, zoogenaamd wetenschappelijk onderwijs staat in de wereld van thans nog zoo hoog in aanzien, het geeft aan zoo velen een bestaan, het is de sleutel tot zoo talrijke baantjes, dat het Bestuur der Maatschappij zich wel tweemaal zal bedenken, eer het daartegen optreedt.

De benoeming der ereleden en de uitreiking der medailles gaan wij met stilzwijgen voorbij. De vergadering scheen er over het algemeen geen groote waarde aan te hechten, want de toejuichingen waren maar zwak. Alleen toen de voorzitter, met een aandoenlijke toespraak, den heer Roelofs, die lange jaren zijn vader en hem trouw als opzichter ter zijde had gestaan, het ceremetaal ter hand stelde, werden de aanwezigen warm, en jubelden zij van harte.

De antwoorden op de prijsvraag voor een Koninklijk Paleis achter het Rijks-Museum ingekomen, werden nu in oogenschouw genomen. Uit de wijze, waarop de jury haar oordeel had te kennen gegeven, mocht reeds worden opgemaakt, dat de oogst, ofschoon rijk wat haar hoeveelheid betrof, naar haar hoedanigheid niet was medegevallen.

En het bleek, dat de beoordeelaars goed gezien hadden. Van buitengewone strengheid kunnen zij niet beschuldigd worden. Hadden zij die willen toonen, geen enkele bekroning ware toegekend.

Wij zullen, om hen, die met prijzen bedacht werden, niet noodeloos te krenken, in geen beschouwingen over de ontwerpen ieder afzonderlijk treden, doch ons tot enkele algemeene opmerkingen bepalen.

De Nieuwe Beurs te Amsterdam heeft tot heel wat navolging uitgelokt. Ook de geometrische systemen, in de laatste jaren als hulpmiddelen tot het verkrijgen van goede ontwerpen aanbevolen, zijn toegepast. Maar navolging is altijd uit den booze, terwijl de ezelsbruggen, die de systemen zijn, niet gebruikt worden, door hem, die weigert aangezien te worden voor een der viervoetige dieren, waarvoor gezegde bruggen bestemd zijn.

Het was een veeg teeken, dat zij, die in de tentoonstellingszaal binnentraden, naar de met onderscheidingen bedachte ontwerpen moesten zoeken. Nergens zag men een plattegrondoplossing, waar een grootsche gedachte uit sprak, nergens gevels of doorsneden, die van een geniale greep getuigden.

Goed teekenwerk was er wel; maar voor de zooveelste maal werd er weer bewezen, dat wie een bekwaam teekenaar is, daardoor nog niet op den naam van bouwmeester aanspraak kan maken.

Er is geen verdienste in, om, als men een plattegrond gaat maken, eerst een kwadraat te teekenen, dit in een willekeurig aantal kleinere kwadraten te verdeelen, en dan voor de verschillende vertrekken, die men noodig heeft, een zeker aantal van die kwadraten te gebruiken. Een kwart eeuw geleden werd het zoogenaamde papier-millimètre veel door architecten gebezigd, doch al gauw lieten deze het aan de ingenieurs over. Kunst kent geen formules. Het redeneerend verstand kan haar niet voortbrengen; alleen het gevoel vermag kunst te maken.

(*) Indertijd is dit ook reeds aangetoond in het artikel: „Restauratie door Lector" in de nummers 3 en 4 van den jaargang 1898 van ons blad. RED

Wij weten wel, dat men, tijdelijk, in zekere kringen een andere meening is toegedaan; doch de kunst laat evenmin als de natuur met haar wetten spotten. De Grieken beweerden, dat als de goden iemand verderven wilden, zij hem het verstand ontnamen; Apollo laat hen, die hij als zijn priesters onwaardig keurt, hun verstand behouden, doch ontneemt hun het gevoel.

Verschillende bemerkingen, door de jury gemaakt, treffen door hun juistheid.

„Een mystieke stemming, als een ontwerper heeft willen bereiken door een schaarsche verlichting van lokalen mag voor een bepaalde rubriek van gebouwen gewettigd zijn, in audiëntie- en feestzalen van een koninklijk paleis is zij misplaatst."

„Als een ontwerper niet zeer zonderlinge en wild op den voorgrond tredende, aan schreeuwende reclamekunst herinnerende motieven had gekozen, zou zijn conceptie aan artistieke waarde gewonnen hebben."

„De eenigszins wilde opzet van het geheel blijkt uit de details, wier functie weinig verdedigbaar is."

„De architectuur van den voorgevel is niet die, welke voor een koninklijk paleis de gewenschte voornaamheid bezit."

Bij dit tuiltje zullen wij het laten. Waar het een zoo monumentaal ontwerp gold, heeft de „nieuwe kunst" het jammerlijk afgelegd.

Na het tweede ontbijt was den feestelingen nog kunstgenot van gansch bijzonderen aard bereid. Het bestuur had de goede gedachte gehad, hen te brengen naar plekjes van Oud-Amsterdam, die zelfs zij, die in de hoofdstad geboren en getogen werden, maar zelden bezoeken.

Eerst ging men naar het Begijnhof, het stille plein in de onmiddellijke nabijheid van de drukke Kalverstraat. Het was jammer, dat men de leden door de onaanzienlijke zijdeur aan het Spui liet binnengaan, waar Blinde Piet weleer zijn fosforlucifers onder het roepen van „allemaal lichte, dames en heeren" poogde te slijten. Want nu trof de tegenstelling tusschen drukte en stilte de bezoekers niet.

Het was een poëem van kleur, dat Begijnhof op dien helderen herfstmiddag. De oude gevels stonden daar zoo stil met hun donkere baksteenen, hun witte kozijnen, hun vreemde schoorsteenpijpen, om het groen van het grasveld en de bontgetinte boomen. Dit schoon geheel trof den bezoeker zoozeer, dat zij vergaten hoe de houten gevel in den hoek, eens de oudste van Amsterdam, nu daar hij vernieuwd werd, de jongste van het Begijnhof is. En maar weinigen gingen de Mirakelkerk binnen, die ofschoon pas in de 17e eeuw gesticht, boven haar deur de spreuk heeft, die weleer den westelijken gevel van de Heilige Stede in de Kalverstraat versierde: „Signa et mirabilia fecit in te Deus excelsus". In deze kerk heeft Marius zijn priesterambt uitgeoefend, is Vondel tot het oude geloof weergekeerd.

Veel merkwaardigs bevat het kerkje niet. De gesneden predikstoel is een goed 18e eeuwsch stuk werk. De groote schilderij met de mirakel-processie is het sprekend bewijs, hoe wdaas de geestelijkheid handelde toen zij het meesterwerk van Der Kinderen door zulk een stuk deed vervangen.

Het Burgerweeshuis werd door de poort in de Kalverstraat betreden. Heeft misschien de eerste binnenplaats de bezoekers teleurgesteld, op de tweede, aan de zijde van de Voorburgwal geraakte ieder in verrukking. De statige Palladiaansche Jonische architectuur zou zeker Jacob van Campen niet onwaardig geweest zijn. Geestig werd de roode baksteen door de herfstzon beschenen, en onder het lommer zaten de weesmeisjes in haar zoo onbechrijflijk mooie kleedij. Vele oude harten begonnen sneller te kloppen bij het zien van een frisch gezichtje, menig jeugdig lid werd door schalksche oogen toegelonkt.

Toen de tocht door de gebouwen werd voortgezet, zag men interieurs, die konden doen gelooven, dat schilderijen van Pieter de Hoogh werkelijkheid waren geworden. En in de regentenkamer toonde de 17e eeuwsche schilderschool wat zij vermocht. De regenten zitten wel in een schoone omgeving, als zij vergaderen.

Dat ook de Nieuwe Kerk bewonderd werd, spreekt van zelf. De predikstoel van Vinckenbrinck, het koperen koorhek van Lutma, het orgel door Jacob van Campen geordonneerd, door Bronckhorst beschilderd, door Quellijns kunst van reliefs voorzien, de tomben van Jan van Galen en de Ruyter, door Verhulst gebeiteld trokken in het bijzonder de aandacht der bezoekers. Van het moderne kronings-venster zeiden zij niet veel.

In de Oude Kerk waren het de glazen van 1555, door Pieter Aertsen ontworpen, de misericordes der koorbanken en vooral het grafteeken van Isaac Sweers, die meesterlijke schepping van Verhulst, die den feestelingen boeiden. Menigeen werd stil bij het aanschouwen van de werken dezer oude meesters.

En toen ten slotte, door de vriendelijkheid van den heer Berlage, het gezelschap nog een kijkje in de Nieuwe Beurs kon nemen, was er gelegenheid voorheen en thans te vergelijken.

Gelukkig dat de feestmaaltijd aan de overpeinzingen een einde maakte.

ORATIO INAUGURALIS. *(Slot).*

En zulk eene schennis — spr. meent dit reeds te hebben aangetoond — geschiedde niet ongestraft. Een stijl laat zich niet herhalen; daarvoor heeft hij in den tijd van zijn bestaan te diep wortel geschoten en na dien tijd zijne bekoring verloren. Hoe volle reden van bestaan de uiting in het verleden had, haar namaak bleek uit den booze. Zelfs met de nationaal-historische perioden was dit het geval. Frankrijk huldigde de kunst der monarchie; Duitschland, België en Holland keerden tot de renaissance terug — een stap in de goede richting, maar waarbij men het doel miste, door in letterlijken namaak te vervallen. Dit en nog veel meer had eene banale mooidoenerij en onuitstaanbare onrust in aanzien tengevolge. De reactie bleef niet uit en sedert een tiental jaren trad een algeheele ommekeer in. In bijna alle beschaafde landen openbaart zich een breken met de bestaande stijl-perioden, en het besef wint veld, dat ten slotte de taak der kunst, dus ook der moderne, steeds dezelfde is gebleven, welke ze ten allen tijde is geweest. Dat dus de moderne kunst haar inspiratie uit het moderne leven moet verkrijgen; dat zij ons kunnen, ons doen en láten, in eigen vorm, artistiek moet belichamen (zie O. Wagner: „Die moderne Architectur", pag. 3). Onder voorgaan van William Morris en zijn bent hebben eindelijk verschillende talentvolle kunstenaars zich aangegord tegen conventie en sleur en gloeien kiemen van nieuw kunstleven talrijk op.

Wat de reden dezer beweging zij, het wil spr. voorkomen dat de oorzaak der nieuwe architectuur-beweging diep in het wezen onzer samenleving schuilt; dat een krachtig besef van hoogere menschwaardigheid het geestelijk leven der maatschappij doordringt en dat de hedendaagsche strooming van het geestelijk leven, van ethisch, van moreel beginsel getuigt en het peil van het mensch-zijn hooger opvoert.

Hoe anders te verklaren de hevige verontwaardiging van heel de samenleving bij schending van het recht van den mensch, als individu, als enkeling!

Spr. denkt hier aan de Dreyfuszaak en aan het vonnis door heel de wereld buiten Engeland over den heul der Z.-A. Republieken voltrokken.

En als bewijs van den meer verheven gemeenschapszin wijst spr. op tal van instellingen van algemeen nut, door Staat of gemeente of particulieren in het leven geroepen. Menschenliefde, waarheidsliefde, vrijheidsliefde en liefde voor de harmonische ontwikkeling — als basis van het goede — zijn zeker overheerschende kenmerken van onze samenleving. En hiervan moet de architectuur den terugslag ondervinden. Ondanks een woeste jacht naar allerlei doel, kan niet worden ontkend, dat bij ernstige kunstenaars van onzen tijd een streven naar waarheid zich openbaart.

Terugkeerende tot de bij den aanvang zijner rede gestelde vraag: of het, oppervlakkig gezien, begrijpelijk is, dat in dezen tijd van hooge geestelijke spanning, van algemeene artistieke verwording, van breken met sleur en conventie, van zoeken naar eigen kunstleven, vele jongeren, overmoedig, de studie der architectuur geschiedenis vervelend vinden en, als onnoodig, verzaken en met teekenvaardigheid en luttel vormenkennis naar enkele moderne gebouwen, gewapend, meenen te kunnen volstaan; daardoor aan het uiterlijk blijven hangen, naar schilderachtig effectbejag streven — zonder tot de kern door te dringen — en dus toch weer in oppervlakkigen namaak vervallen? noemt spr. deze opvatting eene schromelijke dwaling, want het komt er slechts op aan, hoe de studie der archeologie wordt opgevat en wat van haar wordt verwacht.

Geen gezonde moderne kunst zal ontstaan zonder grondige kennis der groote historische tijdperken der architectuur.

Het nut dier studie is zeer belangrijk. De analyse der groote monumenten geeft het besef, dat architectuur niet is een uiterlijke vormendienst, maar ontstaat uit de verwezenlijking van eene artistieke gedachte, van eene emotie, vastgelegd in een verband van lijnen, welke door de eischen van de practijk en het materiaal beheerscht — en aan den tijdgeest getoetst — als één groot, kunstvol organisme spreekt; eene schepping, welker uitgangspunt is: eene klare en schoone planverdeeling; klaar door den juisten samenhang der bestanddeelen van het program; schoon de harmonische ontwikkeling der ruimten, met juisten climax in de opvolging, en in hun vorm, de moreele beteekenis van dit gebouw weergevend.

Zij verklaart hoe een zelfde schoonheidsbeginsel bij verschillende volkeren in verschillende landen een gewijzigde architectuur-uitdrukking deed ontstaan; zelfs in de verschillende gedeelten van een land.

Spr. haalt als voorbeelden hiervan aan: de Romeinsche architectuur in hare uitingen; b.v. te Palmyra en in de Rijnstreken. Het komt in de architectuur niet vóór alles aan op groote, maar meer op juiste afmetingen en verhoudingen.

In het licht stellende het gansch eigen karakter, het markante van verschillende centra van bouwkunst, (Italië), als gevolg van vele kunstzinnige geslachten die daar heerschten, doet spreker uitkomen het nationaal karakter onzer bouwwerken, die uitdrukking geven aan den Hollandschen handelsaard, aan de ligging van de plaats en aan de techniek van het materiaal. (Amsterdam's grondplan van de 17e eeuw met zijn kanalen en grachten van Europeesche vermaardheid). Gebouwen onder invloed van het protestantisme gesticht: (Westerkerk en Noorderkerk te Amsterdam), 't Geheel een artistiek beeld vol leven en kracht.

Locale traditie bepaalde het karakteristieke aanzien onzer Residentie. Aan de hand der geschiedenis gaat spr. den gestadigen groei der Residentie na. En zoo menig stedeke getuigt van oud-vaderlandschen kunstzin, ondanks zijn bescheiden omvang. En moet het oog niet even gewennen aan het kalme aanzien van de stad onzer inwoning?

Zoo verhoogt de studie van het architectuur verleden het besef, dat de moderne bouwmeester staat te midden van een omgeving, welker artistiek aanzien wordt beheerscht door nationale en locale tradities, welke hoogtehouden zijn taak is, en waarvan zijn eigen, hedendaagsche scheppingen moeten zijn doordrongen, ondanks wisseling van vorm, op straffe van onbegrepen te blijven. Die studie der historische architectuur zal ons hoeden voor modernen buitenlandschen namaak: voor gekunsteldheid; chic- of grootschaligheid, die wars van onzen nationalen volksaard zijn. Zij zal steeds meer doen streven naar eerlijk doorleefd werk, met gevoel voor waarheid als grondtoon der esthetiek. Maar ook de technische zijde van een bouwwerk, het „to be or not to be" van het-van een bouwwerk, het „to be or not ot be" van het-

De studie der constructiestelsels in hun origine en evolutie is onafwijsbaar. Zoo is het historisch onderzoek in iederen zin een krachtige bron van opvoeding en vorming voor den hedendaagschen bouwmeester.

Spr. eindigde met dank te brengen aan den hoogleeraar-directeur voor de groote hulpvaardigheid waarmede deze hem in deze dagen was tegemoetgetreden; aan professoren collega's en in het bijzonder aan prof. Klinkhamer, naast en met wien saâm te werken spr. een voorrecht achtte, en eindelijk bracht prof. Evers hulde aan zijn voorganger, prof Gugel, die zoovele jaren de moeielijke taak, thans op spr.'s schouders gelegd, met eere en gezag had vervuld.

Tot de studenten een woord, een krachtig, levendig woord van opwekking sprekende, eindigde prof. Evers met in het licht te stellen, dat wederzijdsch vertrouwen en volle toewijding de basis vormen van een vruchtdragend samenzijn van den leermeester en diens discipelen.

„Schenkt mij deze — van de mijne kunt gij verzekerd zijn."

WALTER CRANE OVER DE NIEUWE KUNST.

In de September-aflevering van „the Magazine of Art" geeft Walter Crane eenige algemeene indrukken weer van de tentoonstelling te Turijn en knoopt daaraan eenige algemeene beschouwingen over de moderne versieringskunst vast, die de aandacht verdienen.

Men kan niet verwachten, zoo zegt hij ongeveer, dat de invloeden van het moderne leven een ideale atmosfeer scheppen voor iets van rijpheid en schoonheid in de kunst. Uitersten raken elkaar en de „nieuwe kunst" van de twintigste eeuw nadert in haar minst gewetensvolle vormen tot achttiende-eeuwsche dekoratieve koekebakkerskunst. Er zijn, zoo schijnt het hem toe, twee elementen aan het werk in deze moderne ontwikkeling

van decoratieve kunst — aan den eenen kant een beginsel van gezondheid, van leven en groei, aan den anderen kant een van ontbinding en verval. Het eerste neigt in de richting van beperking van noodelooze versiering, eenvoud van constructie in architectuur, meubel- en andere gebruikskunst. In de versieringskunst houdt het zich aan het beginsel van ondergeschiktheid der verseiring aan den aard en de eischen van het materiaal en aan de voorwaarde van bruikbaarheid, zonder dat daarbij nieuwe materialen, nieuwe methoden of nieuwe gebruiks-eischen worden verworpen, als die binnen het gestelde gebied vallen en vatbaar zijn om aangepast en verwerkt te worden. Het tweede beginsel daarentegen neigt veeleer om een modestrooming te volgen, waarheen die ook mag leiden; om vormen en lijnen aan te nemen ter wille van die vormen en lijnen zelf, zonder eerbiediging van hun geschiktheid tot aanpassing aan bepaald materiaal en doel; om overal wat op te diepen, zonder zich tijd te gunnen het te verwerken; om de oppervlakkige en gekunstelde maniertjes te imiteeren; om mooi materiaal te gebruiken enkel om mooi materiaal en vaardigheid van hand ten toon te spreiden, zonder te denken aan harmonische schoonheids-bedoelingen.

Wanneer Crane de Turijnsche tentoonstelling doorwandelt, zich bij elk tentoongesteld voorwerp afvragend, of hij het in zijn huis altijd om zich heen zou willen zien, en streng volhoudende om alles aan dien eisch te toetsen, komt er twijfel bij hem of hij, bij zoo groote kieskeurigheid zijn huis wel heelemaal gemeubeld zou krijgen! Maar hij geeft toe, dat een Engelschman een anderen smaak kan hebben dan een Franschman, een Duitscher of een Italiaan. En ten slotte zoekt hij ook nog wel den goeden kant van tentoonstellingen als deze te vinden.

***

De uitdrukking achttiende-eeuwsche dekoratieve koekebakkerskunst pleit niet voor een hooge waardeering van den Engelschen artist voor het Rococo, dat zeker in zijn werkelijk artistieke uitingen, ook nu nog, meer waardeering verdient. Op de zwakke, vaak plompe en smakelooze navolgingen van het Rococo, toen het over de geheele wereld mode was geworden, is de qualificatie „koekebakkerskunst" wellicht meer van toepassing en daarop zal Crane dan ook wel doelen.

Overigens schijnt ons zijn opmerking, dat er in de nieuwe kunst twee elementen aan het werk zijn, één van décadence en één van nieuw leven en groei, wel juist. Dat dit verschijnsel ook in vroegere zoogenaamde overgangstijdperken waargenomen kan worden zal men gaan inzien, wanneer men weder de kunstgeschiedenis zal gaan beoefenen. En waarschijnlijk zal men dan tevens terugvinden het verschijnsel, dat in het werk van vele beoefenaars der nieuwe richting beide elementen gelijktijdig kunnen worden aangetoond. Dit duurt zoolang tot de besten der artisten zich van de mode vrijmaken en de mindere goden, die hiertoe de kracht missen, door en met de mode te gronde gaan.

Hoelang de worsteling duurt hangt, behalve van velerlei bijomstandigheden af van de levenskracht die nog in de oude richting aanwezig is.

Dat die bij de 19de eeuwsche kunst niet groot is blijkt wel uit de snelheid, waarmede de mode er in geslaagd is, alles in korten tijd te overwoekeren en zelfs begaafde kunstenaars uit het spoor te brengen.

De décadence gaat echter nog veel sneller en nu reeds zijn er teekenen, die er op wijzen, wat er van veel nieuwe kunst binnenkort terecht moet komen, wanneer de industrie, die van de mode bestaat, zich daarvan eerst recht zal hebben meester gemaakt.

Dan zullen de werkelijk begaafden zich afwenden van de onzinnigheden, erger misschien dan het koekebakkerswerk der achttiende eeuw en dan zal men ongetwijfeld ook den draad weder terugvinden, die de kunst der toekomst verbinden zal en verbinden moet met de kunst der voorgeslachten.

OUDE GEBOUWEN.

Op de Staatsbegrooting voor het jaar 1903 vinden wij uitgetrokken *f* 6000 „voor een in te stellen commissie voor het inventariseeren, opmeten en beschrijven der uit een bouwkundig of historisch oogpunt belangrijke bouwwerken in Nederland en het aangeven van middelen om ze voor ondergang te behoeden."

Als een eerste, zeker bescheiden stap in een goede richting juichen wij deze begrootingspost toe, die waarschijnlijk door de Tweede Kamer niet geschrapt zal worden.

Maar er zal nog heel wat gedaan moeten worden, eer Nederland in het bezit is van een inventaris zijner monumenten, zooals die van sommige onderdeelen van het Duitsche Rijk bijvoorbeeld bestaat.

Want men moet zich het werk, dat verricht staat te worden, niet te licht voorstellen. Nederland is zeer rijk aan belangrijke bouwwerken, en *f* 6000 is niet veel, als men eenmaal aan het inventariseeren, opmeten en beschrijven begint. Het kan van de leden der te benoemen commissie natuurlijk niet verwacht worden, dat zij zelf de handen aan het werk zullen slaan. Daarvoor zal dus gesalarieerd personeel noodig wezen.

Alleen met het behoorlijk beschrijven van één monument van beteekenis zijn reeds weken gemoeid. Het opmeten, als het althans niet met den Franschen slag geschiedt, kost maanden arbeids, ook al kan men over goede hulpmiddelen, als steigers, enz. beschikken.

Het is te hopen, dat later grooter som zal worden aangevraagd en verkregen, en nog meer, dat Minister Kuyper bij het benoemen der commissie zich spiegelt aan wat zijn ambtsvoorganger van jaren her (Stuers) deed toen hij de commissie van Rijksadviseurs, onzaliger gedachtenis, instelde.

Worden slechts aanhangers der heeren Cuypers en De Stuers benoemd, dan weet men van te voren, in welke richting de commissie zich zal bewegen. Maar dan is het eind, dat, als in 1879, de commissie wordt opgeheven.

Immers, in het „aangeven van middelen om de gebouwen voor ondergang te behoeden" schuilt een gevaar. En al is de heer De Stuers geen referendaris meer, zijn schim waart blijkbaar nog rond in de Afdeeling wier hoofd hij eens was.

Dit blijkt daaruit, dat er, meer dan ooit, voor allerlei restauraties is uitgetrokken, maar dat er, ondanks commissie en proeflokaal, niets voor de verbetering van de Nachtwachtzaal van het Rijksmuseum wordt gevraagd.

Misschien dat er bij de behandeling der begrooting meer licht komt. Maar bij de tegenwoordige samenstelling der Kamer is het ondenkbaar, dat de heer De Stuers het verliezen zal.

WRIJVING VAN GEDACHTEN.

De intreerede, waarmede de hoogleeraar Henri Evers te Delft zijn onderwijs begon, bevatte in haar aanhef een beschouwing over de eereprijsvraag, dit jaar uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevorde-

ring der Bouwkunst. Die beschouwing, bij zulk een gelegenheid gehouden, moest wel de aandacht trekken, vooral omdat de nieuwe hoogleeraar aan het beoordeelen der ontwerpen had deelgenomen.

Een der inzenders op de prijsvraag, de heer W. van Boven, vond in het te Delft gesprokene aanleiding, een ingezonden stuk in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" te doen opnemen. Voor zoover dit stuk als een oratio pro domo moet worden aangemerkt heeft het voor de bouwkunst geen belang. Maar de schrijver maakt ook enkele opmerkingen, die wel waard zijn, dat men er in ruimer kring kennis van neemt.

Allereerst geldt des schrijvers bedenking het rapport der beoordeelaars. Dit vindt hij niet behoorlijk gemotiveerd; hij acht het blijkbaar eenigszins zonderling, dat een der prijsrechters het noodig acht, van een oratio inauguralis gebruik te moeten maken, om de inzichten, die bij het beoordeelen ter sprake kwamen, te doen kennen.

Daarin vallen wij den heer Van Boven bij. Het rapport gaf te weinig. Bij een prijsvraag voor een gebouw, tot uitvoering bestemd, is het misschien te verdedigen, het rapport in te richten op de wijze, als hier geschiedde. Maar nu het een studie-prijsvraag gold, en het voor de medewerkers er vooral op aankwam, uit het rapport wat te leeren, nu had het stuk anders samengesteld behooren te zijn.

De heer Van Boven heeft gelijk, waar hij zegt:

„In het jury-rapport is geen enkele uitspraak beredeneerd. Geen enkel bewijs aangevoerd. En waar toch de jury was samengesteld uit de kern der architecten van Nederland, daar was toch zeker te verwachten, dat de jury zich niet alleen zou bepalen tot uitspraken zonder daarvoor motieven aan te voeren.

Wij begrijpen wel, waarom dus gehandeld is. De antwoorden zijn niet medegevallen. Toen de hoogleeraar dit in het openbaar zeide, sprak hij uit, wat ieder bezoeker der tentoonstelling heeft gedacht. De zoogenaamde „nieuwe kunst" heeft van haar onmacht, om een ideaal-ontwerp te maken, de duidelijkste blijken gegeven.

Nu is het altijd onaangenaam, op een feest, en vooral op een zestigjarig feest, een wanklank te moeten laten hooren. Men had der Maatschappij zoo gaarne een volkomen succes met haar prijsvraag gegund. Doch de heeren beoordeelaars vonden, en dit kan niemand hun kwalijk nemen, zoo weinig te loven, dat het hun een groote teleurstelling zal zijn geweest. Veel laken wilden zij ook niet, zooals begrijpelijk is. Daarom bepaalden zij zich tot algemeenheden, om zoowel medewerkers als prijsuitschrijvers zoo veel mogelijk te sparen.

De hoogleeraar Evers heeft thans in het openbaar gezegd, post festum, hoe de jury eigenlijk over de ontwerpen dacht. Uit het stuk des heeren Van Boven valt op te maken, dat de medewerkers over die openhartigheid niet bijzonder gesticht zijn. En misschien zullen ook sommige der beoordeelaars van meening wezen, dat de hoogleeraar niet uit de school had moeten klappen.

Evenwel, wat weegt zwaarder, de eer der Maatschappij of het belang der Bouwkunst, die zij wil bevorderen? Natuurlijk het laatste. En dan is het goed, dat de heer Evers in het openbaar zijn stem deed hooren, en te kennen gaf, dat onze bouwkunst in de laatste twintig jaar is achteruitgegaan.

Maar de heer Van Boven heeft weer gelijk, waar hij, als tweede bedenking te kennen geeft, dat zulk een stelling niet mag worden geuit, of zij moet worden bewezen. Hij mocht zeggen:

„En nu ons streven in deze twintig jaar zoo is achteruitgegaan, nu zou het zeker nuttig kunnen zijn ons daarvan ten volle te overtuigen. En daarom zouden wij jongeren, het verzoek kunnen richten tot de Maatschappij van Bouwkunst, om de antwoorden der vroegere eere-prijsvragen, welke zonder twijfel nog in haar bezit zijn, tegelijk tentoon te stellen met die van heden.

Wij vertrouwen, dat het Bestuur der Maatschappij aan dit verzoek zal voldoen, en de tentoonstelling, die ook voor anderen dan de medewerkers aan de prijsvraag belangrijk kan zijn, weldra zal plaats vinden.

INGEZONDEN STUKKEN.

Mijnheer de Redacteur!

In het artikel in uw blad van 20 Sept. over *Karakter in de Kunst*, eindigt u met het antwoord op verschillende vragen daarin vervat aan uwe lezers over te laten.

En hiermede bedoelt u gewis dat het antwoord zóó duidelijk is, dat uitweiding daarover slechts tijdverspilling zijn zoude.

Toch kon het, dunkt mij, geen kwaad dat antwoord voor hen die daaraan nog mochten twijfelen, nader openbaar te maken.

Een ieder die met de architectuurgeschiedenis eenigszins op de hoogte is, weet hoe het komt dat, als we in navolging van uw artikel de Nederlandsche architecten bij vruchtboomen vergelijken, dezelfde appelboom het eene jaar appelen, het andere peren en 't volgend jaar pruimen voortbrengt. Zijn 't wonderen vraagt u? Voor den historieschrijver over bouwkunst misschien, maar voor hen die de gelegenheid hadden achter de schermen te kijken, is het dikwijls de eenvoudigste zaak ter wereld. Daarover straks. Het zij mij vergund op een ander punt uit dat artikel even de aandacht te vestigen. Hoe het komt, dat de school van Cuypers, om nu eens zoo uit te drukken, alhoewel zonder Cuypers diezelfde school (misschien op kleinere schaal) er *ook* zoude geweest zijn, hoe het komt dat deze, wat men er ook op afdinge, het meest zich zelve blijft, is zeer natuurlijk, omdat de beginselen dier school niet van Amerikaanschen of Belgischen oorsprong zijn, maar omdat ze steunen op de eenige groote wetten der kunst die overal dezelfde zijn, en waarvan een der voornaamsten is, dat het schoone de uitstraling zijn moet van het ware. Niet de waarheid, zooals door sommigen in bekrompen zin opgevat, waarbij de logica tot een koud geraamte wordt gevormd en waarvan zelfs Viollet-le-Duc maar al te zeer doordrongen schijnt, en zoodoende alle renaissance als uit den booze is, neen, de waarheid in den grooten vrijen zin, als ontspruitende uit de reine kunstenaarsziel, wars van alle onnatuurlijkheid en brutale leugen. Waarheid en daarnaast de grootste vrijheid; vrijheid, doch die zich weet te beheerschen en te temperen en nooit tot losbandigheid overslaat. Vrijheid, doch waarnaast de gehoorzaamheid en het dienen eene der schoonste eigenschappen is. Dat er vele volgelingen zijn dezer school, wier werken weinig verkwikking en geestelijk genot schenken, ligt niet aan de school en hare beginselen maar aan den persoon, die de tinteling, die het leven geeft, niet weet op te speuren en den vonk niet ontdekt, die het werk doet trillen van gloed en leven.

Dat deze school voortsproot uit de kennismaking met de middeleeuwsche monumenten is niet dan zeer verklaarbaar als men bedenkt dat de bovenbedoelde groote beginselen op eene zoo verheven wijze uit de

werken dier tijden te voorschijn treden. Daarbuiten stonden sommigen, die vermeenden op eigen houtje wel wat nieuws te kunnen fabriceeren en ze zochten het dan hier dan daar, dan zus dan zoo, doch al spoedig bleek dat het nieuwe geen stand hield en van den hak op den tak oversloeg. Vandaar om bij uw artikel te blijven, die wisseling van vrucht aan denzelfden boom. Vandaar het weinige verband tusschen de achtereenvolgende scheppingen van denzelfden persoon.

Afgezien van al 't voorgaande, en nu kom ik op het eigenlijke antwoord in het begin van dit opstel bedoeld terug, is er eene andere reden, die het verklaart waarom de werken van sommige architecten? zoo aan wisseling onderhevig zijn.

—Het is u, Mijnh. de Red., toch zeker evengoed bekend als de meeste onzer, hoe enkele bouwmeesters van naam! die ook zitting hebben in Besturen, soms in jury's, die hunnen scheppingen? in elk tijdschrift van beteekenis produceeren, aan de ontwerpen hunner gebouwen niet veel meer gedaan hebben dan misschien het plan opgezet en de onderteekening aangebracht. Ze geneeren zich niet om *alles* door hunne teekenaars te laten ontwerpen en detailleeren, zoodat soms twee hunner werken terzelfder tijd uitgevoerd een geheel verschillend cachet dragen. Hoe dus is 't mogelijk de talenten van zulke personen te beoordeelen?

Hoe is 't mogelijk, waar zulke practijken kunnen plaats hebben, vooreerst nog veel van het karakter der bouwkunst te verwachten. Vele en niet zelden groote bouwwerken ontspruiten immers zoodoende niet uit het brein van den in practijk gevormden bouwmeester, maar uit de teekenstift der op verschillende academies gevormde handige teekenaars, die van de natuur der dingen nog zeer weinig begrip hebben en in een pittoreske, innig gevoelde! lijn! het geheim der bouwkunst meenen te ontdekken.

Wat hiertegen aan te vangen? terwijl die als bovenbedoelde reclame-architecten, karakterloos als ze zijn, zich nog jan en alleman tot vriend weten te maken en bij de vele oppervlakkige recensenten van nieuwsbladen een wit voetje weten te bekomen om ter zijner tijd de lof hunner producten rond te bazuinen! We weten echter ook, dat, waar u o. a. in uw artikel spreekt van de wisseling in opvatting van het Nederlandsch Panopticum, een winkel in de Kalverstraat en eene nieuwe Beurs te Amsterdam, deze werken door eenzelfde hand zullen ontworpen zijn en hoezeer ons de onvastheid in beginselen van dezen bouwmeester uit zijne veranderlijke werken ook moge blijken, hij toch te veel een man van talent en karakter is om zijn naam te hechten aan ontwerpen, die door anderen zijn opgezet.

J.

VEREENIGINGEN.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

In „Parkzicht" hield Woensdag 1 dezer het Genootschap „Architectura et Amicitia", onder voorzitterschap van den heer H. P. Berlage, zijn gewone veertiendaagsche vergadering.

Op de agenda kwam onder meer voor de bespreking van het adres in zake de Dam-plan-prijsvraag.

Het adres over deze quaestie door het Genootschap aan den Raad gezonden, is naar men zich zal herinneren aangehouden; het praeadvies luidde echter ongunstig.

De Raad heeft op dit adres een antwoord verwacht en daarom is een nieuw advies opgesteld, dat als zoodanig beschouwd moet worden.

In de eerste plaats wordt in dit nieuwe adres gezegd, dat de bedoelingen van het eerste adres niet volkomen begrepen schenen te zijn en daarom wordt dit nu nader toegelicht, terwijl de bezwaren, door B. en W. aangevoerd, weerlegd worden.

Een der bezwaren was, dat de hooge kosten oorzaak zouden zijn, dat geen enkel plan voor uitvoering vatbaar zou wezen.

Dit bezwaar, aldus heet het in het adres, wordt echter juist door een prijsvraag voorkomen, indien er slechts bij bepaald wordt, dat het plan rekening moet houden met de draagkracht van de gemeente-financiën en tevens aan de ethische eischen moet voldoen.

Een tweede bezwaar van B. en W. was dit, dat bij een prijsvraag bekend zou worden welke perceel-eigenaren belanghebbenden zouden zijn bij een verbetering van den Dam. Ook was de vrees voor speculatie geuit.

Het adres voert hiertegen aan, dat belanghebbenden ook nu er reeds volkomen van op de hoogte zijn, welke hooge waarden hun percelen vertegenwoordigen.

Een derde bezwaar was ten slotte de benoeming van jury-leden. Hierdoor toch zouden, meenden B en W., de beste krachten voor mededinging uitgesloten zijn.

Dit is echter, aldus het adres, niet het geval, want de jury zal niet uitsluitend uit architecten bestaan. Bovendien zullen bij het uitschrijven van een prijsvraag nieuwe niet vermoede krachten aan het licht komen.

Het adres eindigt met dringend te verzoeken een algemeene prijsvraag uit te schrijven voor een verbetering van den Dam en zijn toegangswegen.

Zonder discussie werd dit adres goedgekeurd en werd besloten het aan den Gemeenteraad te zenden.

Hierna werd door den heer J. M. de Groot een lezing „Over rust", in de bouwwerken, gehouden.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

De Wolfendahlkerk te Colombo, op Ceylon, is een oude Hollandsche kerk. De naam is een verbastering van Wolvendaal. Het is de oudste kerk te Colombo, een zwaar bouwwerk uit de achttiende eeuw. Een Engelsche gouverneur heeft het de Westminster abdij van Ceylon genoemd.

Deze kerk, draagster van zooveele herinneringen, van de Nederlandsche vestiging op het eiland, moet gerestaureerd worden. Daarvoor is £ 800 noodig; met moeite heeft men £ 500 gekregen. Daartoe hebben o. a. bijgedragen H. M. de Koningin Wilhelmina, de Nederlandsch-Hervormde kerk te St. Petersburg (f 500) en een aantal landgenooten, op aansporing van Jhr. Schorer vice-president van den Raad van State, nog een groote f 500.

De Kerkeraad van de Wolfendahlkerk doet nu opnieuw een beroep op ons land, om te helpen de ontbrekende £ 300 voor het behoud van dit eerwaardige monument bijeen te krijgen. Ook in Nederlandsch Indië doet men er moeite voor. Wie wil geven, zende zijn geld aan den heer W. S. Christoffelsz. scriba van den Kerkeraad, 20 Barnes Place, Colombo, Ceylon. *(N. R. C.)*

— Het Berlijnsch Museum heeft een kostbaar werk van Lucas Cranach gekocht nl. een schilderij, „Rust op de vlucht", dagteekenende uit 1504 en laatst in het bezit van mevr. Fiedler — Levy, te München.

Te Keulen is de architect Richard Voigtel gestorven, sedert 1855 werkzaam aan den Dom, sinds '61 als opvolger van Zwirner, als Dombaumeister. Hem is vergund geweest, den 15en October 1880 den sluitsteen te zetten in de kruisbloemen van den toren en hiermee het, zes honderd jaar geleden begonnen, werk te voleinden. Hij is 74 jaar geworden.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Door Bart van Hove zijn op verzoek van het bestuur der „Vereen. t. b. v. h. Vreemdelingenverkeer" te Barneveld eenige modellen gemaakt voor een standbeeld, ter herinnering aan Jan van Schaffelaar daar op te richten.

De kosten worden op f 1000 begroot.

Waar de kunst al niet voor geëxploiteerd wordt! denkt men onwillekeurig. En ook, al vertrouwen wij, dat Barneveld er met een kunstwerk van Van Hove niet op verminderen zal, meenen wij te mogen vragen of de Vereeniging t. b. v. h. V. haar geld nu niet beter weet te besteden, dan aan bevrediging van monumentmanie.

— Naar de fundamenten van het oude Huis te Sypestein te Nieuw-Loosdrecht, zijn dezen zomer weer opgravingen gedaan, en de uitkomsten waren zeer bevredigend. In overeenstemming met de oude teekeningen is gebleken dat de Sypestein was een sterk gebouw met vierkante torens op de hoeken en een zwaren vierkanten toren er naast, staande in het water en beschermd door twee voorpoorten.

Bij de opgraving werden gedeelten van allerlei oude voorwerpen gevonden, alsmede gave steenen kogels.

Amsterdam. De nieuwe Beurs. Het gaat met groote gebouwen als met groote menschen. Het is moeilijk ze dadelijk te begrijpen. Zij zijn gewoonlijk hun tijd, dat is: zij zijn ons zóóver vooruit, dat wij, over hen sprekend, reeds zijn oude, kakelende mannetjes zeurig in 't beste geval hun achterlijke leventjes voortsleurend terwijl zij de jongelingen zijn, die in hun hoofden, dromen en van jeugd, vrijheid en idealen, vooruit zien naar den blozenden dageraad van nieuwere tijden, die ons niet meer zullen zien en die wij nooit vermoed hebben.

Laat ons voorzichtig zijn met onze groote mannen en groote gebouwen. De voorzichtigheid is een der kenmerken van de fijngevoeligheid. Vooral niemand kwetsen — wij die zelve nog spoe-

dig ons gekwetst gevoelen ... Als alle planken van de schutting weg zijn, heeft men gezegd....

Maar desondanks, een oordeel groeit in ons zonder dat wij het weten. En gindsin de verte tegen de vertintende herstmiddaglucht doemt het Central-station de lijngekartelde linieën van zijn vroolijke verkeersburcht.

In dat gebouw zit vertier, hoop op de toekomst, optimistisch vertrouwen.... het lijkt iets op een cathedraal, goed, maar dan een, die om 't lieven omhoog het leven hier beneden niet miskent.... En deze zware gewichtige Beurs, die beurtelings doet denken aan een middeleeuwsch tuighuis, een graan silo, een nieuw pakhuis van de Oost-Indische Compagnie en een tot steen geworden gezang, begeleid door een seraphine orgel op een regenachtigen Zondagmiddag, bij de zéér protestantsche buren beneden.

Telegraaf

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand September bezocht door 744 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 254 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land werden verzonden.

De Tentoonstelling van oude en nieuwe kantwerken zal in Januari 1903 geopend worden.

Gedurende het laatste kwartaal 1902 zullen nog eenige bijzondere Tentoonstellingen worden gehouden.

NIJMEGEN. Het standbeeld van den bisschop-martelaar Hamer, opgericht naar het ontwerp van Bart van Hove, is dezer dagen onthuld. De onthulling ging gepaard met groote feestelijkheden en niemand minder dan Dr. Schaepman hield de gebruikelijke onthulings-redevoering.

LEEUWARDEN. Nog enkele weken en de stins Decamastate te Weidum zal met den grond gelijk gemaakt zijn. Tot voor eenigen tijd het eigendom van de familie Beijma, was het overgegaan in handen van den heer Harinxma, die het gebouw met bijbehoorend bosch wederom verkocht heeft voor afbraak voor de som van pl. m. 10 000 gld. Of het jammer is dat dit gebouw wordt afgebroken en het bosch uitgeroeid? Zeker, al was de stins zelve geen mooi gebouw, een grijs oud vierkant blok steen zonder sieraad, toch was het merkwaardig, omdat het eene van de weinige overgebleven gebouwen van hoogen datum was.

De breede gracht er om heen zal waarschijnlijk blijven zooals ze nu is, zoer ten genoegen van de dorpjeugd, die van ouder tot ouder hierop het schaatsenrijden heeft geleerd. Ouderen van dagen herinneren zich nog uit vroegeren tijd hoe de heer Beijma, groot kindervriend als hij zich betoonde, aan de kleinen chocolade en koek liet brengen, als ze zich voor zijn deur inspanden om het evenwicht op de smalle ijzers te bewaren of naar den aard der Friezen reeds om het hardst trachtten vooruit te komen. Dat alles zal nu tot het verleden behooren.

Was er uitwendig niet veel moois aan te zien, inwendig zag het in den laatsten tijd eveneens vrij verwaarloosd uit zonder eenige opmerkenswaardige bijzonderheid. Niet lang geleden had de Raad der gemeente Baarderadeel het plan het aan te koopen voor een nieuw gemeentehuis, doch is het bij een plan gebleven omdat men vreesde dat het te oud en daardoor bouwvallig zou zijn. Nu het wordt afgebroken willen de muren hanst niet wijken voor moker en breekijzer. Het houtwerk, zooals de balken, is bovendien zeer sterk en solide, een aardig voorbeeldje voor den tegenwoordigen eigenaar. Bij het afbreken van het dak bleek dit voor een groot deel met lood belegd, naar men zegt te zamen tot een gewicht van pl. m. 400 kg. Wat eveneens meeviel was het behang van een kamer dat, ongeschijnlijk van geen waarde, bleek kostbaar oud muurbekleedsel te wezen.

Ook het nabijgelegen Oud-Hania komt dan aan de beurt. Hier zijn kwaadwilligen den aannemer reeds vóór geweest, want onlangs kwam men tot de onaangename ontdekking, dat een notiek schoorsteenstuk, lang 1,18 en breed 0,6 M., uit de ruïne verwijderd is.

Waarschijnlijk zal alles vóór den winter in een grooten steenhoop zijn veranderd.

Met leede oogen zien de inwoners van Weidum hun oude Decamastate en vooral het bosch vallen. Dit laatste toch was hun trots en roem. Voor deze kleistreken is het waarlijk bijzonder mooi met zijn statige, breed gekruinde boomen en aardige lanen. Geen wonder dat tal van bezoekers daarheen werden gelokt óf uit de omgeving óf uit den vreemde om zich een wijle in de schaduw der reuzen te vermeien. Reeds ligt de bijl aan den wortel, nog eenige maanden en waar ze zoo lange jaren hunne kruinen met plechtig gebaar hebben heen en weer bewogen daar zullen ze neerliggen, ontkroond en beslijkt.

— Dezer dagen ontvingen de kerkvoogden van Oosterwierum het bericht, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken aan den burgemeester van Baarderadeel per missive had te kennen gegeven, dat er tot zijn leedwezen voor de Regeering geen mogelijkheid bestaat om stappen te doen, die er toe zouden leiden, het behoud en het verder onderhoud van de oude kerk der Herv. Gem te Oosterwierum te verzekeren.

Dit bericht bevatte voor velen een teleurstelling. Men had hier nog steeds gehoopt, dat het oude gebouw, al was het dan ook ontdaan van zijn binnenbetimmering, zou mogen blijven bestaan; vooral was die hoop gevoedt doordat het bestuur van het Friesch Genootschap per adres bij H. M. de Koningin er op had aangedrongen, zoo mogelijk de sloopingte voorkomen door de kerk voor rekening van het Rijk te koopen en in onderhoud over te nemen; en ook doordat de aannemer, de heer S. Sankstra, te Zwolle, voor een billijk bedrag zijne rechten op de oude kerk wilde afstaan.

Het is wel te betreuren dat alle pogingen te vergeefs zijn geweest en er eerstdaags tot de sloopingzal moeten worden overgegaan, omdat de fondsen der Herv. kerk niet toelaten het oude gebouw in stand te houden en er nu zeker niet meer op hulp van anderen mag worden gerekend.

— Aflevering 9 van „De Natuur", uitgave van J. L. Broese, te Utrecht, bevat: Insecteneters en insectenvangers onder de planten (vervolg en slot), door Dr A. J. C. Snijders. — De Elken-Aardvloo, door Dr. J. C. H. de Meyere. — De nieuwe Mineraalwatermachine „Sarepta", systeem Beins. - Chineesche en Japansche tuinen, door Dr. H. J. Calkoen. „Bloedvergiftiging", door Dr. K. G. Rijkens. — Electrische verwarmings- en kooktoestellen, door Dr. L. Bleekrode. — Een staaltje werkelijkheid uit de Vogelwereld, door Krelis uit het Westland. Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. Waar de zonnewarmte blijft, door Dr. Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Uit de dertien sollicitanten naar de betrekking van hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische wetenschappen afdeeling B (Bouwkunst) te Rotterdam is benoemd de heer J. C. van Dorsser, te Parijs, „architecte diplômé par le Gouvernement français".

— Voor de betrekking van waterbouwkundig opzichter van den calamiteusen Oostbevelandpolder en den Wilhelminapolder en verders bouwkundige werken aan dien polder, hebben zich 22 sollicitanten aangemeld.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat Handel en Nijverheid is bepaald, dat, met ingang van 1 Oct. jl., de na te noemen ambtenaren van den Rijkswaterstaat zullen dienst doen als volgt: 1o. de adsp.-ing. F. L. Schlingemann onder de bevelen van den hoofdingenieur in het 4de district, ten einde dienst te doen bij de werken tot verbetering van de Vecht in Overijssel, aanvankelijk ter standplaats Zwolle; 2o. de adsp.-ing. J. J. Cantor Cremers onder de bevelen van den hoofdingenieur voor het rivierbeheer, ten einde dienst te doen bij de werken tot verbetering van den Waterweg van Rotterdam naar Zee, ter standplaats Hoek van Holland.

— Tot leeraar in het rechtlijnig en bouwkundig teekenen aan de burgeravondschool te Groningen is benoemd de heer N. W. Lit, aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Monteurs** aan het Installatie-Bureau De Vries Mulder & Co, Hemonystraat 11, te Amsterdam.

— **Bekwaam Meubel-teekenaar** aan de Meubelfabriek van J. B. Hilkens, Damrak 66—67, te Amsterdam.

— **Machine-Bankwerker** aan de Stoomweverij te Ootmarsum. Sollicitanten moeten hun loopbaan bij burgerbazen begonnen zijn, en die daarna aan eene machinefabriek of groote werkplaats aan de bank hebben voortgezet.

— **Opzichter**, bekwaam in detailleeren, bij het bouwen van een woonhuis te Leeuwarden. Brieven, onder No. 310, bij de boekhandeleren W. Eekhoff & Zn., te Leeuwarden.

— **Aankomend Teekenaar** die zijn opleiding genoten heeft in ornamentteekenen en zich verder wil bekwamen. Brieven, onder lett. R O, aan het Algemeen Advertentie-Bureau A. de la Mar Az., N. Z. Voorburgwal 266, te Amsterdam.

— **Bouwkundig Teekenaar** bij een architect te 's Gravenhage. Brieven, onder lett. K N, bij L. J. C. Boucher, boekhandelaar, Papestraat 11, te 's Gravenhage.

— **Opzichter** bij de gemeentelijke Gasfabriek te Leeuwarden. Aanvangssalaris ƒ 90, dat tot ƒ 1200 kan klimmen. Op zegel geschreven adressen in te zenden aan den burgemeester, vóór 18 October e. k.

— **Directeur** aan het Teekeninstituut te Maastricht. Sollicitanten worden uitgenoodigd hunne adressen op zegel, vergezeld van de noodige stukken in te zenden aan Burg. en Weth. vóór den 27n Oct. e. k. (Zie advert. in dit No.)

— **Bekwaam Teekenaar** aan de gemeentewerken te Leiden om onmiddellijk in tijdelijken dienst te treden, bekend met het maken en détailleeren van waterbouwkundige en bouwkundige ontwerpen. Salaris ƒ 80 tot ƒ 100 's maands, afhankelijk van bekwaamheid. Brieven, onder overlegging van getuigschriften aan den directeur. (Zie advert. in dit No.)

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 11 October 1902. No. 41.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland	ƒ 5.—
Voor België	ƒ 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal	ƒ 7.50
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat	ƒ 0.25
Idem zonder plaat	ƒ 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

EEN VERDWENEN STADSGEZICHT.

(Bij de plaat).

Het aanzien onzer groote steden wisselt tegenwoordig zoo snel, dat de bewoner der provincie, die er slechts af en toe komt, met eenige jaren tusschenruimte, er vaak den weg niet meer vinden kan. Dit verwondert ons niet, waar wij denken aan de uitbreiding van den buitensten kring, die buiten de oude enceinte vaak geheel nieuwe steden met nieuwe verkeersmiddelpunten heeft doen ontstaan.

De oude kern blijft veelal langen tijd intact, en moge ook menig huis vernieuwd of verbouwd zijn, tot groote veranderingen ging men daar, om begrijpelijke redenen, in den regel niet zoo spoedig over en zelfs nu zich de noodzakelijkheid dier veranderingen dagelijks dringender doet gevoelen, behoort het tot stand brengen daarvan tot de moeilijkste zaken, die zich op het gebied der stedenbouw voordoen.

In het betrekkelijk weinige, dat tot stand kwam in het binnenste der steden, kan men niervoor het bewijs vinden en bij vele dier altijd kostbare veranderingen zijn fouten gemaakt, aan herstelling waarvan eenvoudig niet te denken valt, omdat die nog grootere kosten na zich zou sleepen.

In de Hofstad zijn verscheidene voorbeelden daarvan aan te wijzen en wellicht zou thans nergens de hand van een Haussmann, een Buls, een Stübben meer noodig zijn dan daar ter plaatse.

Doen we slechts een greep en beschouwen wij het paleis onzer Koningin en zijn omgeving, dan mag men wel vragen, waar ter wereld een tweede voorbeeld van een koninklijk paleis is aan te wijzen in een zoo weinig koninklijke omgeving. Tot voor betrekkelijk weinige jaren was het leelijke Noordeinde, waaraan het gelegen is, ook de eenige weg, waarlangs men het onaanzienlijke hoofdfront bereiken kon.

Toen bestond de toestand, waarvan onze plaat een voorstelling geeft en die door Willem II geschapen was.

Tegenover het paleis zelf ontstaan uit een adellijke woning, bekend als het Huis van Brandwijk en later als het Oude Hof, stond vroeger een dergelijk huis, bekend als het Huis van van Uitwijk, dat door Willem II werd aangekocht en getrokken bij het als kroonprins en ook als koning door hem bewoonde paleis aan den Kneuterdijk.

Willem II behoorde nog tot de vorsten, die meenden, dat het tot hun plichten behoorde de kunsten te beschermen. De aankoop van de tegenover het paleis gelegen perceelen geschiedde dan ook alleen met het oogmerk van verfraaiing. Hij liet de huizen sloopen en een architectonische decoratie daarvoor in plaats stellen, bestaande uit twee zware achtkante torens, verbonden door een galerij met boogopeningen, in het midden waarvan een poortgebouw was aangebracht. De benedenverdiepingen der torens waren inritten of doorritten en, naar wij meenen, stond een daarvan in verbinding met de stallen van het paleis aan den Kneuterdijk; daarboven waren woningen voor stalpersoneel.

De middenpoort gaf toegang tot den tuin van laatstgenoemd paleis. Door de boogopeningen met hekwerken afgesloten, had men het gezicht in dien tuin en de daarin gebouwde zoogenaamde Gothische

zaal, die nog bestaat. Die zaal geeft nog een denkbeeld van den stijl? van het geheel, dat uitgevoerd was in hoofdzaak in gele baksteen met roode profilsteen.

In 1845 werd voor de middenpoort het bekende ruiterstandbeeld van Willem den Zwijger opgericht.

Toen kwam de fout aan het licht, dat de geheele decoratieve aanleg te ver naar voren stond, om als achtergrond voor dit monument te dienen, hoezeer hij ook overigens als zoodanig voldeed, wat minder te danken was aan de hooge waarde der arc...tectonische vormen dan aan de opvatting als geheel en waartoe ook de welige plantengroei in den tuin het zijne bijdroeg.

De toegang door de groote poort was echter door het voetstuk van het monument versperd en dit bleek in de nauwe straat een steen des aanstoots voor het rijtuigverkeer, dat toenmaals in dezen hoofdtoegangsweg naar Scheveningen naar verhouding drukker was dan thans.

Het verlangen naar een ruimeren toegang tot het tegenwoordig koninklijk paleis in verband met den bouw der tegenwoordige koninklijke stallen heeft geleid tot den aanleg der tegenwoordige Paleisstraat, waardoor het ruiterstandbeeld van zijn achtergrond beroofd is geworden.

Ruimte is er zeker gekomen, maar dat een fraaier geheel is tot stand gekomen kunnen wij niet zeggen. Het beeld is blijven staan op zijn oude plaats, te veel naar voren. de Paleisstraat, waaraan nu voor een groot deel tuinen en tuintjes met achtergevels uitkomen, kan zeker niet als type van een „rue royale" gelden, en het Noordeinde is gebleven een vrij onaanzienlijke straat.

Geen wonder dan ook, dat men in de laatste jaren begint in te zien, wat Willem II ook begrepen heeft, want hij bleef op de Kneuterdijk, dat de koningin toch behoort te wonen op een der eerste standen van de residentie. De buurt waar zij nu woont was dit misschien vroeger, maar kan het, ook met toepassing van kostbare kunstmiddelen niet meer worden en moge men te streng oordeelen zoo men den aanleg der Paleisstraat een fout noemt, een welgeslaagd stuk werk is het evenmin geweest. De werken van Willem II hadden met al hun fouten ongetwijfeld meer kunstwaarde.

UIT AMERIKA.

Nu hetgeen door Prof. Henri Evers in zijn redevoering gezegd werd ons nog versch in het geheugen ligt, de naklank daarvan nog nauwelijks is weggestorven, kan het niet onbelangrijk worden geacht onze lezers ook eens te doen kennis maken met de hedendaagsche opvattingen onzer Amerikaansche kunstbroeders.

Een duidelijk beeld daarvan geeft de redevoering, onlangs in het Amerikaansche Instituut van Architecten, door den president dier instelling, Robert S. Peabody gehouden.

Onverdeelde instemming zullen Peabody's beschouwingen zeker bij de Europeesche, en in het bijzonder bij de Nederlandsche beoefenaars der bouwkunst, niet vinden, zelfs niet bij hen, die gaarne de Amerikanen navolgen. Duidelijk toch blijkt er uit, dat de Amerikaansche architect zijn kunst in de eerste plaats als „business" opvat. Dit wisten wij trouwens reeds lang, maar het mag nog wel eens in het licht worden gesteld, dat nagenoeg daaraan alleen de Amerikaansche architectuur haar van de Europeesche zoo afwijkend karakter ontleent en dat het verkeerd is in de Amerikaansche architectuur meer te willen zoeken dan er werkelijk in zit. Peabody zegt wat hij te zeggen heeft zoo duidelijk, zoo zakelijk, dat men er niet aan twijfelen kan of in zijne opvatting weerspiegelt zich die van zoo niet alle, toch van de meerderheid, van de toongevende Amerikaansche architecten.

Of de bouwkunst er mede gebaat zal zijn zal de toekomst moeten leeren. wij gelooven niet, dat de toestanden in de V. S. voor de ontwikkeling van kunst op het oogenblik werkelijk zoo gunstig zijn als de Amerikanen zelf meenen en achten de tijd nog verre, dat wij onze architecten, evenals nu onze ingenieurs, zouden mogen voorspiegelen, dat alleen van de overzijde van den grooten „Herringpond" heil voor de toekomst te verwachten is.

Doch geven wij het woord aan den Amerikaan die o. m. het volgende zeide:

Niemand onzer kan onverschillig zijn tegenover het feit, dat er uit alle streken van de V. S. een levendige vraag komt naar hoog artistiek werk en dat de geldelijke belangen die daarmede gemoeid zijn en aan onze zorgen worden toevertrouwd steeds grooter worden. Daar groote fortuinen en belangrijke handelscombinaties toenemen in aantal, zal ongetwijfeld bij voortduring meer geld besteed worden aan bevordering van kunst. Iedereen juicht deze uitgaven toe en aan onze professie bieden zij gelegenheden aan, die zich tot heden in dit land niet voordeden. Geen reden is er dus om ons te beklagen over onze materieele welvaart. Maar daarom is het te meer wenschelijk dat wij opletten of deze gunstige wind en stroom ons werkelijk vooruit brengt en dat wij ons er van verzekeren dat ons tuig sterk genoeg en ons kompas in orde is. Een overzicht van den stand en het streven van ons beroepsleven is hier zeker niet misplaatst. Waar voert het ons heen? Welke gelegenheden opent het ons? Hoe zullen wij onze jongeren opvoeden? Hoe kunnen wij dit Amerikaansche Instituut tot de bevordering daarvan doen bijdragen? Welke zijn de idealen die wij heden ten dage redelijkerwijze moeten nastreven als in de practijk werkzame architecten.

In de eerste plaats moeten wij een ingrijpende verandering constateeren, die in de laatste jaren groote vorderingen maakte.

Vroeger kon een architect met eigen hand elke teekening voor zijn bouwwerk maken en zijn eigen karakter en gevoelsuiting daarin leggen. Ik veronderstel, dat er niemand onder ons is met een waarachtige kunstenaarsziel, die niet hiervan droomt als van een ideale levensopvatting voor een architect. En het is geen onbereikbaar ideaal, want wanneer hij tevreden is kleine dingen goed te doen en cliënten kan vinden die hem goed betalen voor zulk een artistiek werk, dan kan hij een gelukkig en nuttig bestaan in zulk een leven vinden. Maar waar zulk een rustig en artistiek bestaan voor zeer enkelen is weggelegd, voor de meesten onzer is daaraan niet te denken en in het algemeen, waar iemand zich tot dit ideale leven voelt aangetrokken, daar is hij vaak plotseling gedwongen op te treden als leider van een grootere zaak. Belangrijke bouwwerken kunnen niet wachten tot de architect er tijd voor heeft. Modern bouwwerk en speciaal Amerikaansche bouwwerk vereischt een snelle uitvoering. Waar men vroeger tien jaren gebruikte om een millioen dollars te verbouwen, gebruikt men nu evenveel maanden, anders ontstelt de financier van het renteverlies dat hij lijdt. Deze moderne bouwwijze en de smaak voor kostbare gebouwen zijn de oorzaken geweest, die noodzakelijk de beschikking over uitge-

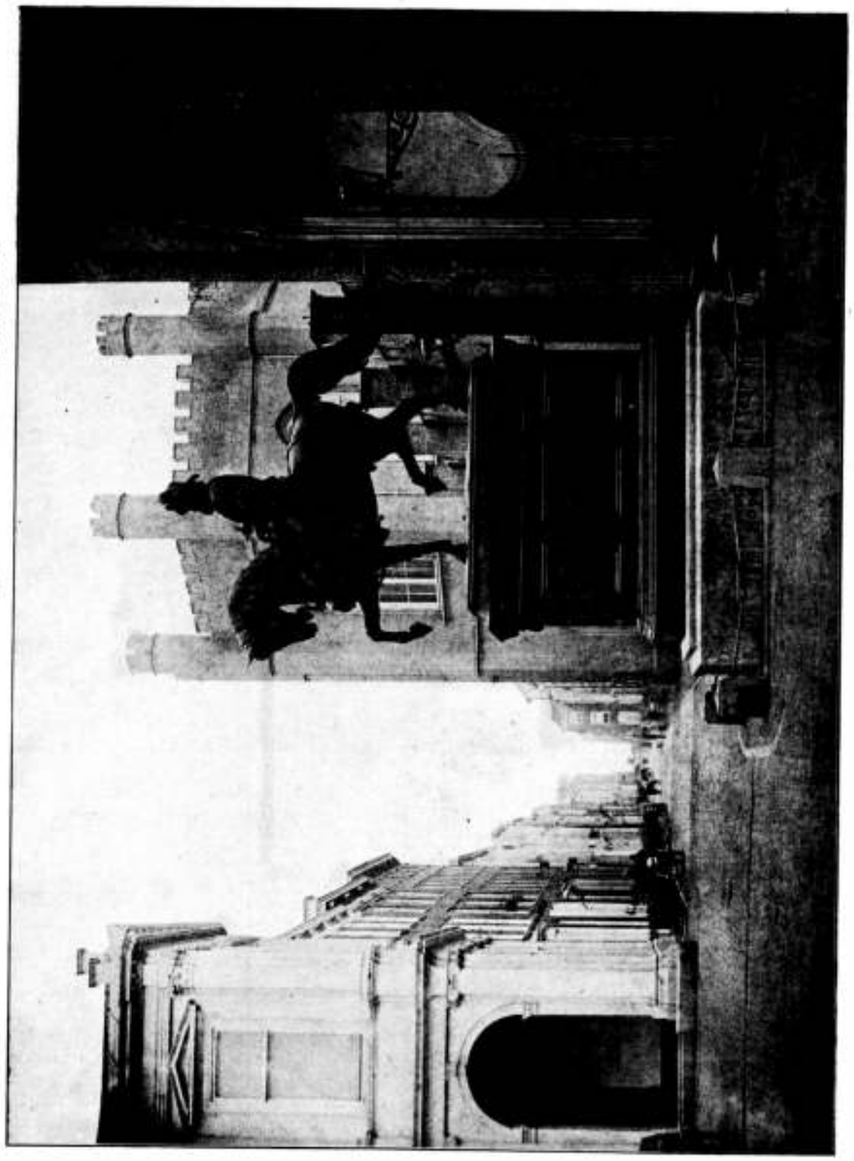

Een verdwenen stadsgezicht in de Residentie.

breid bureau-personeel deden eischen. Evenals in den handel de zaken geleid hebben tot de opeenhooping van krachten in groote maatschappijen en combinaties evenzoo heeft de koopmansgeest aan onze kunst nieuwe vraagstukken ter oplossing voorgelegd.

Het is een verrassend feit, dat in het democratisch Amerika, waar meer dan ergens anders, individueel streven en onafhankelijk handelen de drijfveeren van het openbaar leven zijn, de geest van samenwerking en combinatie in onze kunst de individueele arbeid heeft verdrongen. Het is misschien te betreuren, dat een architecten-bureau gaat gelijken op een winkelmagazijn of dat het vergeleken zou kunnen worden met een plannenfabriek. In tegenstelling daarmede behoudt het leven en werken van den alleenstaanden architect altijd een groote aantrekkelijkheid. Maar het is een open vraag, wat het meest waard is voor de gemeenschap. In elk geval wordt het werk door dezelfde menschen gedaan. In het eene worden zij tot vergelijkenderwijs onnoodige inspanning aangespoord door persoonlijke eerzucht en eigenbelang; in het andere dragen zij bij het beste, wat zij geven kunnen en, waar zij zwak zijn, vinden zij steun bij andere, betere krachten. Het is een oude geschiedenis. Een boer in de petroleumdistricten moge zijn kerosene zelf zuiveren en zijn onafhankelijkheid bewaren, maar de „Standard Oil Company" kan hem betere olie leveren tegen een lageren prijs en niet alleen aan hem, maar ook aan den boer in Centraal China.

Wij erkennen allen in deze dagen, dat één man niet feitelijk ontwerper en uitvoerder kan zijn als in de Middeleeuwen. Men behoeft slechts een stap verder te gaan om te zeggen, dat thans verscheidene mannen noodig zijn, om een goed architect te vormen. Zoo is dus het groote te zamen werkende bureau een der meest in het oog springende uitvloeisels van ons hedendaagsch beroepsleven, en in vele opzichten is het niet ondoelmatig. In plaats van enkele personen, worstelende om de gunst van het publiek, wordt die thans door groepen van kunstenaars nagestreefd, en het materieele succes valt diegene ten deel, waarin onderling vertrouwen, esprit de corps en bekwaamheid in het vak het hoogst ontwikkeld zijn. Het is geen slechte toestand, en niet ongelijk aan de toestanden, die heerschende waren in groote kunstperioden in andere eeuwen en onder andere hemelstreken.

Gaan wij naar Florence en betreden wij met eerbied de nauwe straten en denken wij ons die opnieuw bevolkt met het vroolijk, luchthartig volk uit den gouden tijd, dan komt ons in de gedachte, hoe genie en talent toenmaals zoo overvloedig aan den dag traden, dat het al een zwak architect was, die niet gelijktijdig dichter en beeldhouwer en schilder was.

De verder het meest in het oog springende verandering, die in ons beroepsleven is aan te wijzen is de groote vooruitgang in de opleiding tot de bouwkunst. De meesten onzer zullen toestemmen, dat de Amerikaansche jongelieden, die onze bureaux bevolken, vlug, intellegent, actief, eerzuchtig, een bewonderenswaardig materiaal zijn, om kunstenaars van te maken. Zij geven de overtuigende bewijzen, dat zij dit zijn en maken naam voor zichzelf in vreemde scholen en in eigen land. Hoe zij het best gevormd zullen worden is een brandende vraag. Hoe zullen deze jongelieden, die thans het geschut bedienen en later zelf de schepen zullen commandeeren de meest degelijke opvoeding verkrijgen? Die vraag heeft zich bij de meesten uwer dikwijls genoeg voorgedaan. Een antwoord daarop is, dat zij die kunnen verkrijgen in deze groote bureaux. Wanneer het leerlingstelsel, dat zoolang in Engeland in gebruik was eenige verdienste had, veel meer is hiervan te verwachten, als wij het in onze bureaux toepassen.

Omringd door knappe werkers, leidt de jonge man in zekeren zin een leven, zooals in het Fransche atelier, waar de machtigste invloed die der „Anciens" is. Maar in ons Amerikaansch bureau is er geen tijd, om onderwijs te geven in kunstgeschiedenis, theorie van teekenen en om studiën te maken tot ontwikkeling van de verbeelding en het voorstellingsvermogen. Waarschijnlijk zijn wij het er allen over eens, dat de meest interessante arbeid, die ons beroep aanbiedt, zijn hoogste opgave, zich concentreert in het werk van de compositie van het samenbrengen en combineeren onder den invloed der verbeelding, of zoo men wil, der inspiratie.

Het is een hoopvol teeken voor het land, dat thans het werk toevloeit aan hen, die meesters in deze kunst zijn. Een opvoeding in een bureau brengt dergelijke krachten echter niet tot volle ontwikkeling. Evenmin geloof ik met degenen, die zich voor de onbestemde diviniteit van zuivere teekening nederbuigen, dat die ontwikkeling verkregen wordt door beschouwing van de natuur en bestudeering van de natuurvoortbrengsels. De bouwkunst is noodwendig conventioneel en innig verbonden met de geschiedenis en het leven der menschheid en de eenling, die tracht alles door een spelen met zijn hand te verkrijgen, tast mis. Zijn werk zal goed zijn, voor zoover het strookt met de beginselen, die de beschaving als gezond heeft erkend en het zal mis zijn, waar zij eigendunk den boventoon voert. Deze talenten van idealiseeren en scheppende compositie kunnen door geen ander middel in het leven geroepen, gevoed en versterkt worden dan door practijk, op dezelfde wijze als een athleet zijn grachten vermeerdert en ik voor mij geloof, dat deze practijk het gemakkelijkst verkregen kan worden in een school voor bouwkunst, evenals de advokaten een school voor de rechtswetenschap een geschikter plaats voor oefening hebben gevonden, dan een advokatenkantoor.

De dorst naar bouwkunst, die in dit land heerscht en die zich vertoont in drukbezochte bouwkunsttentoonstellingen en pogingen tot kunstvol bouwen, blijkt even duidelijk uit de vermenigvuldiging dezer bouwkunstscholen. Er zijn er meer, dan er architecten zijn, om er onderwijs te geven. De meer bescheiden scholen vinden een veld voor haren arbeid in de opleiding van jongelieden, die teekenaars willen worden en die geen beter georganiseerde inrichtingen onder hun bereik hebben. Al deze scholen dienen een goede zaak, daar zij strekken tot verspreiding der kennis van bouwkunst in een wijderen kring en het komt genoeg voor, dat iemand bouwkunst gaat beoefenen, zonder de bedoeling daarin later een bestaan te vinden. Zoo iemand kan dan in zijn omgeving een belangrijken invloed uitoefenen op de ontwikkeling van de thans in ons land ontwakende liefde voor het schoone.

De voornaamste plicht, die op het Amerikaansch Instituut rust, wat betreft de opleiding in de bouwkunst, moet altijd zijn, om het werk van de hoogste soort te bevorderen en het beste nog beter te maken. Uwe commissie voor deze opleiding maakte in haar waardevol rapport van verleden jaar vele opmerkingen, die hierop doelden en onlangs heeft de „American Architect" aangevoerd, dat van candidaten voor de toelating tot een bouwkunstschool geëischt moest worden een vrij streng examen in teekenen naar de natuur, evenals vereischt wordt voor de toelating tot de groote kunstacademies. Hierdoor zou men in zekeren zin de beginners plaatsen waar nu de gediplomeerden staan. Dit is een gewichtige opmerking. Wij

hebben nu studiebeurzen noodig voor de voortgezette studie in de scholen zelf. Er zijn beurzen genoeg, om studenten tot reizen in het buitenland in staat te stellen.

Misschien zou de instelling van een prijs, beschikbaar voor mededinging tusschen deze hoogere scholen iets kunnen bijdragen, om deze zeer gewenschte hoogere opleiding te bevorderen. Het Amerikaansch Instituut staat nu op het punt met deze verschillende scholen in relatie te treden, door hare diploma's aan te nemen als een maatstaf voor de toelating. Het zou op zijn weg liggen, de zorg voor zulk een „grand prix" op zich te nemen.

Er is echter nog een ander middel tot opvoeding, dat in zwang komt en dat onze hartelijke aanmoediging verdient, de vereenigingen van teekenaars, die nevens goede kameraadschap, ook veel tot de studie kunnen bijdragen. De Bouwkunst-Club te Boston onderhoudt verscheidenen cursussen en bewerkt veel goeds in onze stad. Ik geloof, dat het feit, dat deze jongelieden zichzelf regeeren en hun eigen werk regelen een der redenen is dat de club voortbestaat en bloeit. Zulke organisaties bloeien gewoonlijk, omdat de leiders daarbij belang hebben. Om het voortbestaan te verzekeren is het noodig, dat de werkende leden weten, wanneer hun tijd gekomen is, om plaats te maken voor de volgende generatie, evenals zij zelf het werk van andere mannen hebben overgenomen. Ik zou wenschen voor te stellen, aan eene commissie de vraag voor te leggen, of niet een verbond kan worden tot stand gebracht, hetzij met den Bouwkundigen Bond (Architectural League) van Amerika, of een dergelijke vereeniging, die het orgaan zou kunnen worden van de teekenaars en jongere architecten. Ik zou het willen maken tot het middelpunt voor de cursussen en het vereenigingsleven, waaruit de andere leden, als zij tot het beset komen, dat hun beurt voorbij is, tot het Instituut zouden kunnen overgaan. Aan hunne handen zouden wij, wanneer onzen tijd gekomen is welgemoed het Amerikaansch Instituut kunnen toevertrouwen.

Wij kunnen het goede, dat het Instituut gedaan heeft, alleen beoordeelen naar de resultaten. Menigeen, die er weinig voor gedaan heeft, draagt bij, omdat anderen er veel voor deden. Dank zij de wijsheid zijner oprichters, meen ik, dat het een groote kracht ten goede is geweest en dat het geen der gebreken heeft van een zelfzuchtige vakvereeniging. Onze band is meer die der oude gilden, waar niemand werd toegelaten, die niet een meester-werkman was. Wij zoeken het lidmaatschap te maken tot een onderscheidingsteeken van een bepaald karakter; wij trachten het onmogelijk te maken „Associate" te worden voor iedereen, die niet een gevestigden naam voor eervolle uitoefening van zijn beroep heeft en wij laten niemand als „Fellow" toe, die niet werkelijk zich in zijn werk heeft onderscheiden.

Met het komende jaar zal de intrede in het Instituut alleen mogelijk zijn door een Instituutsexamen of op grond van een graad, uitgereikt door een erkende bouwkunstschool. Ik geloof, dat de nieuwe proeven een groote vermeerdering van ons ledental tengevolge zullen hebben, omdat het „Associate"-lidmaatschap voortaan zal beteekenen, dat een bepaalde en waardeerbare mate van kennis bereikt is en dat uit deze categorie van leden, hun medeleden bij eervolle keuze te kiezen hebben de „Fellows" van het Amerikaansch Instituut van Architecten. Voor vele jonge mannen zal dit ongetwijfeld een prikkel zijn. In zijn verschillende afdeelingen heeft het Instituut, en zal het blijven hebben, een invloed ten goede in ver uiteengelegen plaatsen. Uitleg van steden, verbreeding van verkeerswegen, plannen van aanleg, en bebouwingsplannen, aanmoediging van openbare kunstvereenigingen en commissies, dit zijn alles onderwerpen, die meer en meer de aandacht vragen onzer plaatselijke afdeelingen en waarin zij niet zullen achterblijven te bewijzen, dat zij nuttig zijn voor hare gemeenten en nu de Amerikaansche eerzucht zich richt op de verfraaiing van steden op groote schaal, kunnen de afdeelingen de smaak van het publiek leiden en de belangstelling van het publiek opwekken voor plannen van artistieke plaatselijke verbeteringen.

Maar beter dan door dit alles zal men in het Instituut het middel hebben, om iets te doen tot verheffing van den standaard van werk en karakter in het geheele land. Gedurende dit jaar hebben wij ongewone gevallen van deze soort gehad. Wij verleenden krachtdadige hulp tot voorkoming van onbestudeerde en ongewenschte veranderingen aan het Witte Huis, die het karakter van dit openbare monument geheel zouden hebben gewijzigd. Dit was een onzelfzuchtig en nuttig werk.

Uwe leden zijn herhaaldelijk geroepen geworden als juryleden, ter beoordeeling van ontwerpen voor regeeringsgebouwen, en hebben aan die oproepingen gaarne voldaan. Uwe bestuursleden hebben consultaties gehad met verschillende regeeringsdepartementen, betreffende architectonisch werk en ik meen, dat de groote vorderingen in de regeeringsbouwkunst openlijk mogen worden toegeschreven, ten deele althans, aan vroegere werkzaamheid van het Instituut. Onze afdeelingen protesteerden tegen de vergunning gegeven aan de Pennsylvania-spoorweg, om de „Mall" te Washington te kruisen. Het scheen alsof dit protest vergeefs was, want de meest invloedrijken, hadden deze zaak reeds als een verlorene opgegeven, maar de Commissie van Uitleg der stad Washington heeft de zaak niet als verloren beschouwd en onze actie kan thans nog blijken nuttig te zijn geweest.

Wij werkten krachtig voor de instelling dezer Commissie voor het plan van de stad Washington en onze verwachtingen omtrent de resultaten van haren arbeid zijn groot. Toen ons Comité de instelling dezer Commissie bepleitte voor de Commissie uit den Senaat zeide men ons, dat ons verzoek moest worden toegestaan, daar geen der mannen, die er zich voor interesseerden iets voor zichzelf vroeg.

Met zulk een belangloos publiek optreden zijn wij in staat goede diensten te bewijzen aan den Staat en aldus de hoogste plicht te vervullen, die van ons gevergd kan worden.

In den slotzin komt duidelijk uit welk een verschil er bestaat tusschen den Amerikaanschen en den Europeeschen staatsburger.

Ontbreekt het toch bij onze oude Staatsinstellingen niet aan burgers, die er een eer in stellen Staat of Stad te dienen, onder de kunstenaars vindt men die niet.

De practische zin van broeder Jonathan doorstraalt de geheele redevoering, hij gaat daarin zelfs zoover dat hij zijne idealen aanpast aan het bereikbare.

Dit is misschien wel een heel verstandig idealisme maar toch ook niet het in de oude wereld gangbare.

Wij zien ook wel gaarne, dat onze jongeren zich vlug, intelligent, actief en eerzuchtig toonen, doch achten deze eigenschappen alleen nog niet voldoende, om hen tot kunstenaars te vormen.

Wij verlangen in hen nog de andere, moeilijker te omschrijven eigenschappen, die wij plegen samen te vatten onder het begrip „artistieke aanleg". En zoo zijn er meer uitspraken van Peabody, waarmede wij het niet of slechts voorwaardelijk eens kunnen zijn.

Maar wat zijne mededeelingen en inzichten, betreffende het vereenigingsleven, aangaat, daar moeten wij erkennen, dat de practische Amerikaansche opvatting vele voordeelen medebrengt, die wij missen, en mogen wij de wenken, die hier gegeven worden wel ter harte nemen.

HULPKRACHTEN.

Het ingezonden stuk, door den Heer J. geschreven naar aanleiding van ons artikel „Karakter in de Kunst" brengt belangrijke vraagstukken ter sprake. Dat, hetwelk betrekking heeft op de verhouding welke er bestaat tusschen de hedendaagsche bouwmeesters en hunne hulpkrachten is zeker niet het minst gewichtige.

Eer wij, op onze beurt, daaraan eenige regelen wijden, moeten wij echter, naar aanleiding van wat de inzender omtrent Dr. Cuypers en zijn school opmerkte, nog iets in het midden brengen, opdat wij niet misverstaan worden.

Toen wij betoogden, dat Cuypers zich zelf gelijk gebleven is, wezen wij op een eigenschap van dien bouwmeester, die hem van de meesten zijner tijdgenooten onderscheidt. Zijn kunst heeft karakter. Over karakters, in het dagelijksch leven helaas meer en meer zeldzaam wordend, pleegt men zeer verschillend te oordeelen. Over het algemeen is het gevaarlijk, karakter te toonen. Meegaande menschen brengen het in de wereld het verst.

Niemand zal betwisten, dat de heer Cuypers het vergebracht heeft; oppervlakkig schijnt het dus dat wij in hem een te zeldzame uitzondering op den eigenlijk zoo treurigen regel hebben te zien.

Doch wie even nadenkt, ziet in, dat dit toch niet zoo is. Want Cuypers kunst is niet het uitvloeisel van een persoonlijke overtuiging, zij spruit voort uit de zienswijze der kerkelijke partij, waarvan hij een der sieraden uitmaakt.

De Roomsch-Katholieken, in den tijd der Republiek van de Vereenigde Nederlanden verdrukt, in de eerste helft der 19e eeuw nog te veel op den achtergrond gehouden, kregen pas na 1848 de vrijheid, die zij zoolang ontbeerd hadden. Was het wonder, dat hunne gedachten toen teruggingen naar de middeleeuwen, den tijd, toen gansch Europa tot hun kerk behoorde, toen ook in Nederland zulke schoone bedehuizen verrezen?

Te meer was er aanleiding voor hen, den blik achterwaarts te richten, daar de Romantiek, wier Roomsch-Katholiek karakter pas tegenwoordig meer algemeen erkend wordt, de middeleeuwen ook bij het groote publiek had bekend gemaakt.

Die Romantiek heeft Cuypers bekoord; talrijke architecten in Duitschland, Frankrijk en Engeland voelden als hij. En zoo ontstond de Neo-Katholieke bouwkunst: zij was niet het gevolg van iemands persoonlijke overtuiging, zij sproot voort uit een herleving van het Katholieke geloof. Meer en meer won overal de meening veld, dat alleen de middeleeuwsche stijlen voor Katholieke kerken en bouwwerken geschikt zijn.

De 19e eeuwsche Gothiek is dus eigenlijk een Renaissance. Maar zij verschilt in elk opzicht van de Renaissance, die de 15e eeuw zag ontstaan. Niet alleen is dit onderscheid te vinden in de keus van het tijdperk, dat men opnieuw wilde doen geboren worden. Vooral spreekt het tot ons uit de wijze, waarop de kunstenaars, die de wedergeboorte meenden te doen plaats vinden, te werk gingen.

De eerste Renaissance is het tijdperk der krachtige persoonlijkheden, die op hun werk zulk een stempel drukken, dat het een geheel eigen karakter vertoont. De tweede, die der Neo-Gothiek heeft zulke forsche figuren niet. Het streven is nu, zijn eigen persoonlijkheid zooveel men kan weg te cijferen, en daarentegen de kunst, die men zich ten voorbeeld heeft gekozen, zoo getrouw mogelijk te volgen.

Dit heeft veroorzaakt dat de nieuwe Gothische kunst overal in Europa éénzelfden indruk maakt. Het persoonlijke mist zij geheel en al. En nu kunnen wij ons voorstellen, dat er menschen zijn, die aan karakter op zulk een wijze verkregen, maar een betrekkelijke waarde toekennen. Het zou ons niet verbazen, wanneer reeds binnen betrekkelijk korten tijd de Neo-Gothiek in waarde met de andere stijl-herhalingen, die de 19e eeuw gekend heeft, werd gelijk gesteld.

Nu komen wij, na deze zeker niet overbodige uiteenzetting, tot ons eigenlijk onderwerp. Hulpkrachten hebben de bouwmeesters als sinds de oudste tijden gehad. Om niet tot den toren van Babel terug te gaan, willen wij maar alleen wijzen op Iktinos en Kallikrates. Geen onzer lezers zal meenen, dat die met hun beiden het Parthenon hebben gebouwd. Een groote menigte van helpers konden zij niet ontberen.

Reeds den naam „Architectus", die opperste der bouwlieden beteekent, duidt aan, dat er ten allen tijde helpers bestaan hebben.

Eeuwen lang heeft dit opperhoofd zelf met de anderen de hand aan het werk geslagen. Dat was iets, dat van zelf sprak. De firma Iktinos & Kallikrates had te Athene geen bureau, waar teekenaars aan het werk waren. Zij heeft het Parthenon niet aanbesteed in één of meer perceelen, met de „leverantie van alle materialen". Zelfs blijkt het niet, dat zij een bestek gemaakt heeft, of heeft doen maken.

In den Romeinschen tijd kwam er langzamerhand verandering. Vooral toen Augustus keizer geworden was, begonnen er toestanden te komen, die in menig opzicht aan die van onze dagen doen denken. Nog onlangs werd ons in een opstel, dat de „Gids" opnam, aangetoond, hoeveel dingen de Romeinen reeds kenden, die wij nu als nieuwigheden beschouwen.

Het is jammer, dat wij, als bron voor onze kennis van het Romeinsche bouwwezen, niets anders hebben dan het boek van Vitruvius, dat nog niet eens ongeschonden tot ons kwam. Maar het feit alleen reeds, dat Vitruvius zich tot schrijven zette, om een „handboek" der bouwkunst voor zijn collega's samen te stellen, bewijst, dat er aan zulk een werk behoefte was niet alleen, maar dat de bouwmeesters meer waren, dan eenvoudige handwerkslieden.

Dat Vitruvius een goed-beklant particulier architect geweest moet zijn, daaran valt niet te twijfelen. Hij kende de geheimen van het vak op zijn duimpje. Hem kunnen wij ons wel voorstellen, op een bureau gezeten, met teekenaars die hem hielpen, meer koopman dan kunstenaar mogelijk, maar vooral wetenschappelijk man, zooals men het tegenwoordig zoo gaarne ziet.

Misschien gelukt het onze geleerden, hieromtrent iets naders op te diepen. Maar, wat hiervan later blijken moge, zooveel staat vast, dat de Barbaren, die het Romeinsche Rijk ten ondergang brachten, de beschaving vernietigd hebben en de bouwmeesters van het hoog standpunt, dat zij in den tijd der keizers innamen, afwierpen.

De architect werd weer werkman, en hij bleef dit eeuwen lang. Pas in de 15e eeuw zien wij in Italië andere toestanden ontstaan. Niet, dat de bouwmeesters zich nog van het handwerk losmaken. Maar zij gaan weer boeken over hun vak schrijven.

In de 16e eeuw vernemen wij ook van hulpkrachten

reeds iets. Wel zijn dit geen helpers van kunstenaars, die alleen de bouwkunst beoefenden, doch, daar zij beiden ook als architecten naam hebben gemaakt, blijven wij toch dicht bij ons eigenlijk onderwerp. Zij heetten beiden naar aartsengelen: Michelangelo en Raffaello.

In 1508 ging Michelangelo beginnen aan de gewelfbeschildering der Sixtina. Tal van helpers boden zich aan. Michelangelo nam er eenigen in dienst, doch zij voldeden hem zoo weinig, dat hij ze, op geen zachtzinnige wijze, hun afscheid gaf, en alleen aan het werk ging, dat in 1512 voleindigd werd.

In 1508 kwam ook Raffaello te Rome, om daar zijn geluk te beproeven. Hij was niet, als Michelangelo, door den paus ontboden, doch dankte het slechts aan de voorspraak van Bramante, zijn stadgenoot, dat hij met vele andere schilders, deel mocht nemen aan het versieren der vertrekken of Stanze, die toen in het Vaticaan werden ingericht. De jeugdige Urbinaat wist weldra alle andere schilders „er uit te werken," waarbij Bramante flink hielp.

De Stanza della Segnatura heeft Raffaello van 1508 tot 1511 beschilderd. Hij was het rijzende licht, en ook hem boden velerlei helpers hun diensten aan. Hij sloeg die diensten niet af, doch zijn staf werd telkens grooter.

Op een morgen kwamen beiden toevallig tegelijk aan den ingang van het Vaticaan. Toen Michelangelo den jongen schilder met zijn stoet van helpers zag, zeide hij, bitter: „hij is omringd als een vorst." Maar Raffaello bleef meh het antwoord niet schuldig en riep: „hij gaat alleen, als de beul."

Deze eenzame heeft het Sixtijnsche gewelf geschilderd, dat onder de grootste meesterwerken, die ooit gemaakt werden behoort. De schilder met de helpers heeft de Stanze versierd. Doch alleen, wat hij zelf deed, en dat is niet veel, wordt nog gewaardeerd. Het feit, dat hij zooveel aan anderen overliet, wordt hem euvel geduid.

En deze schilder, die het zoo druk had, dat hij talrijke helpers behoefde, sloeg ook; opdrachten als bouwmeester niet af. Hij had wel als zoodanig geen opleiding gehad, doch ook voor zulk werk waren wel hulpkrachten te vinden, terwijl Bramante bovendien een oog in het zeil hield. Zoo ontstonden de kerk Sant' Eligio degli Orefici en het Palazzo dall' Aquila te Rome. Voor het Palazzo Pandolfini te Florence moest Giovanni Francisco da San Gallo als helper optreden.

Bramante was in 1514 gestorven. Als bouwmeesters van de St. Pieterskerk stelde Leo X toen Giuliano da San Gallo en Fra Giocondo, twee vermaarde kunstenaars aan. Doch Raffaello, die hoe langer hoe meer bestellingen kreeg, zoodat hij er een fabriek van kunstwerken op na hield, gunde den twee bouwmeesters het werk niet. In 1515 had hij ook deze „er uit gewerkt" en was hij zelf architect van St. Pieter. Natuurlijk ontbrak het hem ook daarvoor niet aan hulpkrachten.

Het is niet te verwonderen, dat in zulk een tijd, Michelangelo op den achtergrond bleef. Te Florence was hij sedert 1516 bezig met het maken van plannen voor den gevel van de kerk San Lorenzo. Men kan ze nog in de Casa Buonaroti zien; de meester heeft alles eigenhandig gedaan. Zijn fraai schrift is overal te herkennen.

On 1546 nam de twee-en-zeventig jarige Michelangelo zonder loon, alleen „tot heil van zijn ziel" de leiding der werkzaamheden aan de St. Pieterskerk te Rome op zich. En, terwijl de hebzuchtige Raffaello, met zijn helpers, niets van beteekenis tot stand bracht, schiep Michelangelo den koepel, dien hij nog grootendeels voltooid mocht zien.

Raffaello en Michelangelo hebben beiden, sinds zij te Rome werkten, een grooten naam gehad. Maar mag er ook een tijd geweest zijn, dat men deze meesters op één hoogte stelde, reeds lang wordt de meerderheid van den laatsten erkend. In Michelangelo ziet men den man, die een periode in de kunst heeft geopend, in Raffaello degeen, die een periode besloten heeft.

Michelangelo ging zijn eigen weg, Raffaello volgde de mode. Aanvankelijk in den trant van zijn leermeester Perugino werkende, nam hij van andere schilders, die in den smaak waren, eigenaardigheden over. Zelfs aan Michelangelo ontleende hij soms wat. En ook van de talenten zijner helpers wist hij op geschikte wijze partij te trekken.

Sinds Raffaello's tijd hebben heel wat meesters zijn voorbeeld gevolgd, en zich door helpers omringd. Om een voorbeeld te noemen, willen wij slechts op Rugens wijzen. Wat op zulk een wijze tot stand kwam, pleegt men in Duitschland als een „Schulbild" of een „Schulwerk" aan te duiden.

In de bouwkunst, wij mogen dit met trots zeggen, is het systeem pas betrekkelijk laat in zwang gekomen. Nog zelfs in de 18e eeuw was een bouwmeester iemand, die het zonder hulp afkon.

Een enkele maal gebeurt het wel, dat een architect zich van een vakgenoot bedient, om zijn schetsen uit te werken. Maar dan is de samenwerking van vriendschappelijken aard, gelijk die tusschen Jacob van Campen en Pieter Post. Ook houdt een bouwmeester er soms leerlingen op na. Doch dan heeft hij geen ander doel, dan hen zijn kunst te onderwijzen. Zoodra zij volleerd zijn, gaan zij op eigen wieken drijven.

De toestand, zoo als wij die in het bouwvak kennen, is nog geen eeuw oud. Dat tegenwoordig een architect zijn „bureau" heeft, wijst er reeds op, hoe het Fransche voorbeelden zijn, die werden nagevolgd. Nog in 1842 noemde men hier te lande een teekenaar niet anders dan „dessinateur".

Oorspronkelijk waren hier te lande de „bureaux" tot de ambtelijke kringen beperkt. De „genie" en de „waterstaat" beide overblijfselen uit den Franschen tijd, hadden ze. Onze eerste Militaire Academie werd door Lodewijk Napoleon in 1808 op het Binnenhof in Den Haag gevestigd. Ook onzen eersten minister van waterstaat hebben wij onder de regeering van dien vorst bezeten.

Het heeft nog heel wat jaren geduurd, eer de Nederlandsche architecten bureaux inrichtten. Zelfs iemand als Godefroy placht er zich nog op te beroemen, dat hij al zijn bureauwerk zelf verrichtte; heel wat van zijn tijdgenooten hebben ongetwijfeld ook zoo gedaan.

Voor zoover wij kunnen nagaan, was Cornelis Oudshoorn de eerste Nederlandsche architect, die een bureau had. De groote werken, waarmede men hem belastte, schenen zulk een bureau noodig te maken. Oudshoorn was de eerste, die geacht kan worden, een architect geweest te zijn, met het moderne type overeenkomend. Man van zaken vóór alles, wist hij zich door geschikte hulpkrachten te omringen, en huldigde hij de leer, dat alles zijn prijs heeft. Dat iemand, zoo aangelegd, geen kunstenaar kon zijn, spreekt van zelf. Maar zijn succes heeft bewezen, dat de hedendaagsche wereld in een bouwmeester meer een man van zaken dan een artist waardeert.

Oudshoorn heeft school gevormd. Niet, dat de wisselende bouwwijzen, door zijn helpers geschapen, tot navolging hebben uitgelokt. Maar het systeem, waarnaar hij werkte, deed opgang. De architecten

zagen in, dat men in de eerste plaats bestellingen moet zien te krijgen; heeft men die, dan staan er hulpkrachten genoeg klaar, om ze uit te voeren.

En zoo kwamen er langzamerhand bouwmeesters als de door den heer J. geschetste „die niet meer doen, dan een plan opzetten en die alleen de onderteekening aanbrengen", die „alles door hunne teekenaars laten ontwerpen en detailleeren", wier werken, ofschoon terzelfder tijd uitgevoerd, „een geheel verschillend karakter dragen."

„Dit zijn de „reclame architecten, de karakterloozen, die zich jan en alleman te vriend weten te maken, die bij de oppervlakkige recensenten van nieuwsbladen een wit voetje weten te bekomen, opdat te zijner tijd de lof hunner producten worde rongebazuind."

Wij kennen er heel wat van deze soort, en, naar het karakteristiek portret, dat de heer J. hier geeft te oordeelen, moet deze er ook verscheidene weten aan te wijzen.

Dit zijn niet de menschen, die voor het nageslacht werken. Zij zijn tevreden met wat het tegenwoordige hen biedt. Met de kunst en haar eischen maken zij het zich niet moeilijk. Zij richten zich naar den smaak des tijds, zij volgen, doch pogen niet te leiden. Zij denken er niet aan voor hun overtuiging te lijden en te strijden, want zij bezitten er geen.

Wie meenen mocht dat deze soort van bouwmeesters alleen in Nederland bestaat, vergist zich. In het buitenland vindt men ze ook, en zij doen daar zaken op nog veel grooter schaal, dan bij ons. In het bijzonder de firma's, die zich op het deelnemen aan prijsvragen toeleggen, hebben zich op de manier van een handelszaak georganiseerd. Hier heeft men hulpkrachten voor alles; wordt, in een bijzonder geval een specialiteit noodig geacht, dan wordt zulk een persoon aan de zaak tijdelijk verbonden. De buitenlandsche bladen wemelen van advertenties, die dit bewijzen.

Het is altijd moeilijk, tegen den stroom op te roeien. Een tijd lang kan men het volhouden, doch eindelijk wordt men medegesleept. De hedendaagsche architect moet wel met den geest des tijds medegaan, als hij de grootst mogelijke winsten wil maken. Hij moet zich in bouw- en exploitatie-maatschappijen begeven, hij moet allerlei relaties trachten aan te knoopen, hij moet zorgen voor een doeltreffende reclame. Dit alles vordert zoo veel tijd, dat hij het eigenlijk vak aan zijn hulpkrachten moet overlaten. Wisselen die hulpkrachten, de verandering van bouwtrant, die daaruit voortvloeit, wordt door de klanten geen nadeel geacht, want nog altijd behaagt verscheidenheid.

Maar de kunst? Die laat men over aan de dwazen, die zich daar het hoofd mede breken willen, die, zelf over het teekenbord gebogen, trachten hun idealen op het papier te brengen, die weinig werk hebben, omdat zij zoo weinig plooibaar zijn, die geen hulpkrachten behoeven, omdat zij er geen emplooi voor hebben.

Juist onder de hulpkrachten schuilen heel wat van deze idealisten. Zij moeten het geduldig toelaten, dat de kraai, hun patroon, zich met de fraaiste vederen uit den pauwestaart hunner inspiratie tooit.

De „auri sacra fames", de onheilige honger naar goud, heeft, volgens Vergilius, reeds in den Trajaanschen tijd groot kwaad gesticht. Midas, die den dwazen wensch uitte, dat alles wat hij aanraakte, in goud zou veranderen, kreeg van de goden dien wensch vervuld. En toen het hem duidelijk was, hoe dwaas hij gehandeld had, kreeg hij nog ezelsooren op den koop toe.

Heel wat hedendaagsche architecten doen ons aan Midas denken. Maar het kan nog lang duren, eer het publiek hun ezelsooren leelijk vindt.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET AMBACHT.

De Uitvoerende Raad der Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht heeft onlangs bekend gemaakt dat in December 1902 te Utrecht gelegenheid zal worden gegeven tot verkrijging van den graad van Gezel of van Meester in het timmeren, smeden, meubelmaken, huisschilderen, metselen en steenhouwen, na voldoende daarin afgelegde proeven van bekwaamheid.

Deze proeven, afgenomen door commissiën van zaakkundigen, bestaan uit:

1°. een of meer practische werkstukken, welke naar den aard van het werk van één tot drie weken tijd vorderen;

2°. mondeling, schriftelijk en teekenkunstig werk gedurende één dag voor den Gezel en drie dagen voor den Meester.

Aan hen, die voldoen aan de gestelde eischen, wordt een diploma uitgereikt. — worden reis- en verblijfkosten naar een vastgesteld tarief vergoed; terwijl aan de behoeftigen nog een vergoeding zal worden toegekend voor het door hen tijdens de proefaflegging gedorven loon.

De aangifte van deelnemers moet geschieden met nauwkeurige opgaaf van naam, woonplaats, ouderdom en beroep, vóór 15 October a. s. aan het Algem. Secretariaat der Vereeniging, Z.-O. Binnensingel 32 te 's Gravenhage, alwaar ook nadere inlichtingen te bekomen zijn.

De Uitvoerende Raad:

Dr. P. J. H. CUYPERS,
Voorzitter der Technische Commissie als zoodanig Plaatsverv. Algem. Voorz.

H. L. BOERSMA,
Algem. Secr.

Inlichtingen geven ook de Leden der Technische Commissie:

K. P. C. de Bazel, architect te Santpoort, bij Haarlem;
A. J. der Kinderen, schilder te Laren, in het Gooi;
J. J. van Nieukerken, architect te 's Gravenhage;
S. J. L. Trooster, architect te Utrecht.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Het raadslid Van Arkel, blijkbaar niet ontmoedigd door de uiterst koele ontvangst, onlangs van de zijde des Raads ten deel gevallen aan zijn eerste voorstel tot aanstelling bij de afdeeling publieke werken van een „aesthetisch hoofd in den vorm van een architect", gelijk hij het noemde, heeft opnieuw een voorstel ingediend om zulk een ambtenaar te benoemen met den titel van architect-adviseur en op een wedde van f 5000 tot f 6000.

HAPLINGEN. Voor de lessen der Ambachtsschool hebben zich in teekenen 66 leerlingen aangemeld, waaronder 5 vrouwelijke. De lessen worden gegeu vier avonden per week, van 6 tot 8 uur.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 'slands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd: tot tijdelijk adjunct ingenieur der eerste klasse bij den aanleg van Staatsspoorwegen, de tijdelijke adjunct-ingenieur der tweede klasse J. van der Waerden;

ontslagen: op verzoek, met ingang van 4 October 1902 eervol uit 'slands dienst, de hoofdingenieur der spoorwegen bij de afdeeling spoor- en tramwegen en stoomwezen van het departement der burgerlijke openbare werken Th. M. G. Keulemans;

geplaatst: te Kedoe, de opzichter 3e kl J. H. Th. Leenwenburgh; te Ternate, de opzichter 3e kl. J. Ch. A. Reuneker;

toegevoegd: aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling voor de irrigatiewerken in Noord-Pekalongan, de opzichter 3e kl. F. C. Gerrits; aan den chef der irrigatie-afdeeling Serajoe, met aan-

wijziug van Kebocmen als standplaats, de opzichter 2e kl. J. F. Ch. van Goch, aan den chef der vierde waterstaatsafdeeling voor de verbetering der bevloeiing in de afdeeling Pamekasan en Bangkalan (Madoera), de opzichter 2e kl. G. J. Hijmering; bij het kadaster in Nederlandsch-Indië van de opmetingssectie te Madjalengka (Cheribon) naar de kadastrale bewaring te Semarang de adjunct-landmeter 1e kl. H. Th. Kuhr, met bepaling dat hij 't zal worden met het toezicht op de opmeting van het chap Selo en dat hem in verband hiermede tijdelijk als plaats wordt aangewezen de afdeelings-hoofdplaats Poerwodadi.

— De heer W. F. Leemans, hoofd inspecteur van den rijkswaterstaat, is benoemd tot „Membre de la commission consultative Internationale des travaux du canal maritime de Suez" te Parijs, in opvolging van wijlen den heer J. F. W. Conrad. Deze plaats werd bij de oprichting dezer technische commissie in 1884 bekleed door den heer J. Dirks en na diens dood van af 1888 door den heer Conrad.

— De ingenieurs H. A. van IJsselstein en J. W. C Tellegen, hebben de quaestie van de reorganisatie der gemeentebesturen, speciaal met het oog op de techniek, bij de Vereeniging van Delftsche ingenieurs aanhangig gemaakt. Op de eerstvolgende vergadering zullen deze heeren dit voorstel, in overleg met de benoemde commissie van preadvies, nader toelichten.

— Tot leeraar in het teekenen aan de Rijksnormaalschool te Sneek is voor het derde en vierde studiejaar benoemd de heer J. Bauer, leeraar aan de H. B. school aldaar; voor het eerste en tweede studiejaar de heer H. Schurink, onderwijzer aan school No. 2.

— Tot leeraren aan de burgeravondschool met daaraan verbonden teekenschool te Vlaardingen zijn benoemd de heeren J. F. Hondius, te Delft, tot leeraar in handteekenen; C. Visser Gz., te Vlaardingen, tot leeraar in Nederl. taal, natuur- en werktuigkunde; G. J. Bosma, te 's Gravenhage, tot assistent-leeraar in vakteekenen; A. J. Versteeve, te Vlaardingen, tot assistent-leeraar in rechtlijnig teekenen.

— Bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is met ingang van 1 Oct. j.l. benoemd tot adjunct ingenieur 1e kl. de adjunct-ingenieur 2e kl. H. van Berckel.

— In de commissie tot het examineeren van hen, die een diploma van geëxamineerd en beëdigd landmeter verlangen, zijn voor het jaar 1902 benoemd:

tot lid en voorzitter: H. J. Heuvelink, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; — tot leden: A. W. E. Kwisthout, ingenieur-verificateur van het kadaster te Roermond; W. H. J. Janssen van Raay, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; M. S. van Dunne, inspecteur der registratie en domeinen te Delft.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig Teekenaar bij een architect te 's Gravenhage. Brieven, onder lett. K N, bij L. J. C. Boucher, boekhandelaar, Papestraat 11, te 's Gravenhage.

— Opzichter bij de gemeentelijke Gasfabriek te Leeuwarden. Aanvangssalaris ƒ 9.0, dat tot ƒ 1200 kan klimmen. Op zegel geschreven adressen in te zenden aan den burgemeester, vóór 18 October e. k.

— Directeur-Leeraar aan het Teekeninstituut te Maastricht. Sollicitanten worden uitgenoodigd hunne adressen op zegel, vergezeld van de noodige stukken in te zenden aan Burg. en Weth. vóór den 27n Oct. e. k. (Zie advert. in dit No.)

— Bekwaam Teekenaar aan de gemeentewerken te Leiden om onmiddellijk in tijdelijken dienst te treden. (Zie advert. in Nos. 40 en 41.)

— Assistent-Teekenaar, alleen voor teekeningen en ontwerpen ten behoeve van „Kunstnijverheid". Brieven, onder No. 2803, aan het Bureau der „Haagsche Courant".

— Bekwaam Teekenaar bij de gemeentewerken te Venlo. Salaris ƒ 90 per maand. (Zie advert. in dit No.)

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Technische Vakvereeniging
Ruischstraat 94, Amsterdam.

8 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, ƒ 70—ƒ 125 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 42 en 54 j., ƒ 85 en ƒ 100 's mds.;
4 Bouwk. teek., 20—24 jaar, ƒ 40—ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk. opzichter, 40 j., ƒ 80 's maands;
1 Werktuigk. teek., 20 jaar, ƒ 25 's maands;
1 Scheeps-teekenaar, 19 jaar, ƒ 30 's maands.

ADVERTENTIEN.

Een JONGMENSCH van goede getuigschriften voorzien, eenige jaren practisch werkzaam geweest, zag zich gaarne **geplaatst** als

BOUWKUNDIG

Opzichter-Teekenaar.

thans als zoodanig tijdelijk werkzaam aan eene Gemeente. Hoogs aris geen vereischte, alleen goede vooruitzichten hoofdzaak.

Brieven onder motto *Bouwkunde* Bureau *De Opmerker*.

Bij de Gemeentewerken te **Venlo** wordt GEVRAAGD om zoo **spoedig** mogelijk in dienst te treden een

bekwaam

TEEKENAAR.

Salaris **ƒ 90** per maand. Alleen zij die *degelijke* bewijzen van bekwaamheid kunnen overleggen komen in aanmerking. Goed kunnende détailleeren is een eerste vereischte. Bij gebleken geschiktheid voor den tijd van 2 jaar.

Stukken in te zenden vóór 25 October e. k aan den Burgemeester van *Venlo*.

Gemeente Maastricht.

OPROEPING VAN SOLLICITANTEN.

SOLLICITANTEN naar de met **1 Januari 1903** openvallende betrekking van

DIRECTEUR-LEERAAR

aan het Teekeninstituut

worden uitgenoodigd hunne adressen o.z zegel, vergezeld van de noodige stukken, in te zenden aan Burgemeester en Wethouders vóór den 27en October 1902.

De bezoldiging kan gebracht worden tot een maximum van **ƒ 1500.—** 's jaars

ROTTERDAMSCHE CEMENTSTEENFABRIEK.
Voorheen VAN WAANING & Co., Rotterdam. — Filiaal Enschede.

Groote voorraden RIOLEN, PUTTEN, KOLKEN.
BETONVLOEREN, GEWELVEN, FUNDAMENTEN.
Cement-IJzerwerken „*Systeem-MONIER*".

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen, ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN **COMPLETE BAD-CLOSETS** en **URINOIR-inrichtingen.** Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater verzorging. Triumph Deurdrangen, Kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 18 October 1902. No. 42.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

KUNST-FILOZOFIE

Nu de rede, waarmede de heer Henri Evers zijn lessen als hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft aanving, in haar geheel is verschenen, blijkt het, dat de spreker zijn hoorders op het gebied der kunst-filozofie heeft rondgeleid.

In de 18e eeuw begonnen de wijsgeeren zich ook met de kunst bezig te houden, poogden zij zich rekenschap te geven van het waarom, van het hoe,, als zij kunstuitingen voor zich kregen.

De wijsbegeerte der kunst was aanvankelijk vooral het onderwerp van Duitsche bespiegelingen. En voor den hedendaagschen kunstfilozoof is het de moeite waard, om er over te peinzen, hoe het toch kwam, dat de beeldende kunst in het laatst der 18e eeuw zonk, terwijl tal van wijsgeeren hun brein spitsten, om haar zoo hecht mogelijke grondslagen te verschaffen.

Wat deze mannen uit den pruikentijd hebben geschreven, werkt tot dezen tijd nog in Duitschland na.

Omstreeks 1850 kwam Hippolyte Taine met zijn theorie van het milieu, en poogde hij aan te toonen, dat iedere kunstuiting afhankelijk is van den tijd en de omstandigheden waarin zij ontstond. En zulk een theorie, verkondigd toen Auguste Comte de grondslagen van het positivisme legde, moest wel aanhangers vinden.

Langzamerhand werd men het er over eens, dat deze theorie van het milieu even onomstootbaar vaststond als de wetten der natuur.

Maar nu begint de wind uit een anderen hoek te waaien, en ontbreekt het niet aan menschen, die Taine op de vingers hebben gekeken, en die daarbij bemerkt hebben, dat de goede man telkens het milieu zóó gemaakt heeft, als hij noodig had, om er de kunst in te doen passen.

Wij weten niet of de heer Evers Taine kent, maar in ieder geval is hij een geestverwant van dezen Franschen meester, waar hij zegt: „De bouwkunst vertolkt de ideeën van haar tijd, de domineerende eischen der samenleving in materieelen en moreelen zin. Kortom, zij is de uitdrukking van den tijdgeest."

Hier had hij zich de woorden uit Faust mogen herinneren:

„Mein Freund, die Zeiten der Vergangenheit,
Sind uns ein Buch mit sieben Siegeln;
Was Ihr den Geist des Zeiten heisst,
Das ist im Grund der Herren eigner Geist,
In dem die Zeiten sich bespiegeln".

Men moet maar eens lezen, wat Taine van de 15e eeuwsche Italiaansche of van de 17e eeuwsche Nederlandsche kunst schrijft. Ondanks zijn voorgewende bewondering bemerkt men toch aanstonds, dat de schrijver er niets voor voelt, dat het hem er slechts om te doen is, zijn theorie van de milieu zoo aannemelijk te maken, als maar mogelijk is. En menig argeloos lezer is er in gevlogen, als hij daar die klinkende frasen zag.

Wij vinden, om eens iets te noemen, de Gothische bouwkunst verheven, en wij zijn, die verhevenheid aanschouwende, al gauw geneigd, de menschen, die dit alles gemaakt hebben te beschouwen als wezens, die slechts door de hoogste gedachten bezield werden.

Van den heer Evers mogen wij verwachten, dat hij

bij zijn onderwijs in de geschiedenis der bouwkunst aan die van Nederland een ruime plaats zal geven. Hij zal, aan de middeleeuwsch-Nederlandsche kunst gekomen, natuurlijk de Utrechtsche domkerk uitvoerig behandelen. Hij zal, om zijn leerlingen duidelijk te maken, hoe het mogelijk was, dat zulk een fraai werk op Nederlandschen bodem ontstond, hoog opgeven van den vromen zin, die in de 13e en 14e eeuw te Utrecht heerschte, van den volksgeest, die het stichten van zulk een monument mogelijk maakte.

Dan, helaas, als hij zijn fantasie bij het schilderen van dit milieu voor een oogenblik met zwijgen oplegt en als hij Moll's „Kerkgeschiedenis" opslaat, dan kan hij daar lezen:

„De geschiedenis van den dombouw te Utrecht is tamelijk wel bekend, en leert, dat men zich bedriegen zou, zoo men mocht meenen, dat de gelden voor dat reuzenwerk, waaraan geslacht op geslacht voortarbeidde, van de religieuze geestdrift onzer vaderen lichtelijk verkregen werden. Het tegendeel is waar! Het enthousiasme voor de onderneming was bij de bisschoppen en domheeren, niet bij de natie. Vandaar gedurige klachten over geldgebrek, staking van den bouw en aanwending van middelen om, door het prikkelen van het egoisme des volks, de gemoederen tot milddadigheid te bewegen."

Dit is gansch iets anders. En zijn bewondering voor den middeleeuwschen volksgeest hier te lande wordt er zeker niet grooter op, als de heer Evers leest, welke de middelen waren, die aangewend werden om het gebouw zóóver te brengen, als het voor de instorting van 1674 was. Die instorting zelve levert een treffend bewijs voor de weinige geloofsijver der middeleeuwsche bewoners van Utrecht. Want uit geldgebrek hadden gewichtige constructieve onderdeelen achterwege moeten blijven.

Men is tegenwoordig gewoon, de oude kathedralen als voortbrengselen van gemeenschapskunst te beschouwen De een praat het den ander na. Maar niemand komt op het denkbeeld, de werkelijkheid eens te gaan zoeken.

De Domkerk te Utrecht heeft de heer Evers niet in zijn rede genoemd. Over het algemeen schijnt de Nederlandsche middeleeuwsche kunst er bij den spreker niet best af te komen. Maar, al willen wij wel toegeven, dat de Noord-Fransche kathedralen rijker zijn, dan de Nederlandsche kerken, wij kunnen toch ook in ons land op talrijke monumenten wijzen van inderdaad grootschen aanleg, monumenten, die daarom nog te bewonderenswaardiger zijn, omdat zij drie eeuwen van verwaarloozing hadden te trotseeren, omdat er alles uit verwijderd is, wat tot het effect der buitenlandsche kerken zooveel bijdraagt.

De spreker bewondert de St. Bavokerk te Haarlem, en terecht. Maar hij blijft ons, en dit is misschien gelukkig, de verklaring schuldig, waarom dit kunstwerk nu juist aan het Spaarne en niet elders is verrezen. Het ware zoo gemakkelijk geweest, er Laurens Coster, Albert van Ouwater en anderen bij te halen, om te doen zien welk een artistiek leven, welk een „hooge geestelijke spanning" er te Haarlem in de vijftiende eeuw heerschte, welk een vroomheid daar aan den dag kwam.

De geschiedenis der St. Bavokerk geeft tot zulke hoogdravende beschouwingen geen aanleiding. Het heeft groote moeite gekost, om van de Haarlemmers het geld, voor den bouw, die nooit voltooid is geworden, los te krijgen. De „fijne stergewelven in mooi bruin-grijzen toon" zijn gemaakt, toen het bleek, dat voor steenen gewelven en luchtbogen geen middelen bijeen te brengen waren. De bouwmeesters, die de rekeningen noemen, waren ook geen Haarlemmers; de een kwam uit 's Hertogenbosch, de tweede uit Antwerpen. Zoo ziet men, wat er van de „theorie van het milieu" overblijft.

Amsterdam in de 17e eeuw, hoe vaak heeft men ons dat al niet pogen te schilderen! De stad van Rembrandt was zulk een eer wel waard; daar had men nu een milieu, waar wat van kon gemaakt worden. De heer Evers heeft in zijn rede ons ook een visie van dat 17e eeuwsche Amsterdam willen geven. Hij spreekt van „den stelselmatigen aanleg van grachten en kanalen, in concentrische beweging om het centrum, den ouden Visschersdam, geschaard", van „grachten door de karakteristieke bouwwerken omzoomd van den stadsbouwmeester Hendrik de Keyser, afgewisseld door de gebouwen onder invloed van het Protestantisme gesticht, zooals de Westerkerk, de Noorderkerk."

Zoo doet zulk een schets het wel. Maar zij geeft geen beeld van de werkelijkheid. Want Hendrik de Keyser stierf reeds in 1621, toen Amsterdam nog den halvemaanvorm niet had, die het pas in het laatst der 17e eeuw zou krijgen.

En toen „ het trotsche kapitool der Consuls aan IJ en Amstel" werd begonnen, was het de geest van Hendrik de Keyser niet meer, die de bouwkunst bezielde. Jacob van Campen had, sinds 1625, Palladio's manier naar Amsterdam overgebracht, en het is niet De Keysers schilderachtigheid, maar Van Campens klassicisme geweest, dat op de 17e eeuwsche stad zijn stempel heeft gedrukt. De bewoners hebben dit niet slechts toegelaten, maar van harte toegejuicht. Onder die bewoners waren de groote schilders, die wij thans zoo bewonderen. Zulk een milieu voor zulk een kunst! Rembrandts Staalmeesters geschilderd in hetzelfde jaar, dat de uitwendige voltooiing van het Raadhuis aanschouwde! Ja, beste kunstfilozofen, er is niets aan te doen.

Wij meenen hier aangetoond te hebben, dat Goethe gelijk had, toen hij Faust de bovenaangehaalde woorden in den mond legde. Zelfs voor wie zich met ijver en volharding in de studie van het verleden verdiept blijft dit toch nog met zeven zegels gesloten. De geest der tijden is door geen distilleerketel meer vluchtig te maken. Het is onze eigen geest, waarin de tijden zich afspiegelen. Het waarom blijft ons een raadsel.

Zelfs wat om ons heen gebeurt, kunnen wij niet doorgronden. De redenaar moge zeggen, ter verklaring onzer „nieuwe kunst", die hij herdacht: „Het wil mij toeschijnen, dat de oorzaak der nieuwe architectuurbeweging door enkele krachtige geesten in verschillende landen geleid, in het wezen onzer samenleving schuilt; het komt mij voor, dat een besef van hooger *menschwaardigheid* het geestelijk leven der maatschappij doordringt en dat ondanks schokken en wanklanken de hedendaagsche strooming van het geestelijk leven van ethisch, van hooger moreel beginsel getuigt, en het peil van het *mensch-zijn* hooger opvoert", dit zijn slechts ijdele klanken.

Terwijl wij dit schrijven, zingen eenige jongens op de gracht een lied, waarvan het refrein „dat is ons heilig ideaal", duidelijk door de avondstilte klinkt. Maar de melodie en de wijze, waarop die voorgedragen wordt, is niet geschikt ons van het ideaal, laat staan van zijn heiligheid, een hoog denkbeeld te geven. Toch meenen die jongens misschien „het peil van het mensch-zijn" door hun brullen hooger op te voeren.

Nu zijn wij er ver van af, den hoogleeraar met deze jongens gelijk te willen stellen. Maar één trek hebben zij gemeen, en dat is, dat zij woorden gebruiken, waarvan zij de juiste beteekenis niet beseffen.

Daar beginnen de jongens een nieuw lied, met evenveel kracht van longen aangeheven. Nu is het refrein: „O! wat een schande, koning van Engeland". Wij lezen bij den hoogleeraar: „En waarom doorleeft heel de beschaafde wereld buiten Engeland het onrecht, door het misdadig bestuur van een misleid, groot volk aan een kleinen dapperen stam in Afrika voltrokken?" De jongens en de hoogleeraar zijn hier unisono; wij stemmen gaarne met hen in.

De jongens en de professor geven, ieder op hun wijze, lucht aan hun verontwaardiging. De jongens willen niets meer dan dat, maar de hoogleeraar poogt ons, door die verontwaardiging, te verklaren, hoe de „nieuwe kunst" is ontstaan.

Ja, zelfs de Dreyfus-zaak haalt hij er bij en hij stelt vast, dat „menschenliefde, waarheidsliefde, vrijheidsliefde en liefde voor harmonische ontwikkeling, als basis van het goede, overheerschende kenmerken van onze samenleving zijn." Zoo zou dan Plato's ideaal, dat overal het ware, het schoone en het goede mochten heerschen, verwezenlijkt zijn en zou de nieuwe kunst de afspiegeling van dit ideaal wezen.

De redenaar weet, zoo goed als wij, dat de wereld zulk een ideaal-toestand nog nergens bereikt heeft, dat de waarheid nog maar altijd geen herberg kan vinden, dat de schoonheid het stiefkind is, en dat het goede de meeste waardeering ondervindt in den meervoudsvorm goederen.

Hij zal ons toevoegen, dat men de woorden van een rede, bij een gelegenheid als deze uitgesproken, niet op een goudschaaltje moet wegen.

Hij zie, in de opmerkingen die wij maakten, het klassieke bewijs van belangstelling, dat de hoogleeraren den defendans door hunnen oppositie plegen te geven. Hij weet wel, dat wij hem en zijn gaven te hoog schatten, om het niet van harte toe te juichen, dat hij Gugel is opgevolgd.

De academische opleiding, bij wier geboorte de kunst begon af te takelen, moge voor de architectuur vooral niet de meest gewenschte zijn, de wijze waarop die academische opleiding bij onze wet van 1864 geregeld is, mag men allertreurigst noemen, er bestaat op het oogenblik in Nederland geen andere gelegenheid dan deze bijzonder steile en ongemakkelijke gradus ad parnassum. Men kan ook wel zonder van dezen funicolare gebruik te maken, boven komen, maar dan moet men een geoefend bergbeklimmer wezen. Wie dat is kan den architectonischen berg nog veel hooger bestijgen, dan de spoorbaan hem brengen zou. Zijn er op zulk een voetreis allerlei moeilijkheden te overwinnen, het spoorbiljet wordt ook niet vóór niets aan het loket uitgereikt. En wie last van duizelingen heeft, kan nog uit den wagen vallen, eer hij boven is.

Gelukkig dat men nu Evers als wagenvoerder heeft. Die kan de spoorbaan wel niet verleggen, maar hij kan toch zorgen, dat er geen ongelukken gebeuren. Doet hij dat, en daar twijfelen wij niet aan, dan zullen de passagiers veilig het station bereiken. De mogelijkheid van een tocht naar den top is niet uitgesloten. Dan zal Evers een vertrouwde gids wezen.

Wordt de lijn, na 40 jaar misschien verlegd... nu ja, wie dan leeft, wie dan zorgt.

BOUWVERORDENINGEN.

Als gewichtig voor de beoefenaars der bouwkunst maakten de dagbladen melding van het geval, dat een Amsterdamsch architect, die in Den Haag ergens een school had gebouwd, voor den Kantonrechter gedaagd was, omdat hij de Haagsche bouwverordening had overtreden.

Zulk een zaak heeft zeker gewicht. Niet omdat de beschuldigde deels werd vrijgesproken, deels ontslagen werd van rechtsvervolging. De handigheid van den rechtsgeleerde, die den bouwmeester voor den Kantonrechter bijstond, heeft dezen uitslag, voor den architect zeer aangenaam, bewerkt.

Het geval heeft een andere belangrijkheid, en wel in zooverre, als het aantoont, dat de gemeentebesturen zeer verschillend denken over de eischen, die zij in naam der openbare belangen, waarvoor hun de zorg is opgedragen, meenen te moeten stellen.

De Amsterdamsche architect, die in Den Haag voor den rechter gedaagd werd, is iemand van erkende bekwaamheid; jaren lang heeft hij zelfs een positie bij den dienst der Publieke Werken van de hoofdstad met eere ingenomen. Hij weet wel, wat goed bouwen is.

Maar, ofschoon zijn school te Amsterdam zou hebben voldaan, in Den Haag was dit niet het geval, want de verordening was overtreden, daar sommige muren niet de vereischte dikte hadden.

Zijn nu de Amsterdamsche eischen te laag of de Haagsche te hoog? Men zou haast het laatste veronderstellen, daar er nog niet van eenige ramp, tengevolge der overtredingen der verordening, gebleken is.

De zwaartekracht werkt in Den Haag niet anders, dan te Amsterdam. Moest Newton haar wetten nog ontdekken, dan kon hij dit zoogoed in de eerste als in de tweede stad doen. En als de wetten der zwaartekracht op beide plaatsen gelden, dan moeten ook die der statica dezelfde zijn. Men mocht dus in beide steden gelijke voorschriften verwachten. Maar het heeft er niets van.

De dikte, die muren behooren te hebben, laat zich wiskundig berekenen. De moeilijkheid schuilt hier in de veiligheidscoefficiënten die men aan wil nemen. De mannen van ervaring, die zoowel in de hoofd- als in de hofstad aanwezig zijn, kunnen ook in dit opzicht wel den goeden weg aanwijzen. Er kan dus worden verwacht, dat, misschien na jaren, de bepalingen omtrent zwaarte van muren in beide gemeenten gelijkluidend zullen zijn.

De menschen die bouwen, hebben echter ook met andere bepalingen te maken, en wel die, welke op de gezondheid betrekking hebben. Wat gezond, wat niet gezond is, daaromtrent loopen de meeningen zóó uiteen, dat zelfs de officieele gezondheidsleer bedenkelijk kameleontische eigenschappen heeft.

Nu eens zegt zij „tout à l'égout", dan weer wil zij „vloeivelden", of beveelt zij „septic tanks" aan. Nu eens vindt zij stank ongezond, dan weer ziet zij er slechts esthetisch bezwaar in.

Gij kunt begrijpen, hoe er door de gemeenten met de openbare gezondheid gesold wordt. Ieder architect, die op verscheidene plaatsen van ons vaderland heeft gebouwd, weet daarvan mee te praten. Wat men hem op de eene plaats ten strengste in naam der gezondheid verbiedt, wordt hem elders, ook in naam der gezondheid, uitdrukkelijk voorgeschreven. Iedere gemeente heeft, wat dit betreft, haar stokpaardje.

Daar is iets bespottelijks in zulk een toestand. Het bewijs is wel geleverd, dat onze gemeenteraden niet in staat zijn, behoorlijke bouwverordeningen te maken. Of zij overigens als wetgevers in de schaduw van Lycurgus of Solon kunnen staan, wagen wij niet te beoordeelen.

Over kleinere gemeenten spreken wij hier niet. Wat die voor bouwverordeningen tot stand zullen brengen,

moet de uitvoering der Woningwet nog leeren. Maar hoe gaat het in grootere gemeenten?

Daar draagt men het maken der concept-verordening in den regel aan een der ambtenaren op. Deze ziet eenige bestaande verordeningen van binnen- of buitenland machtig te worden, en neemt daaruit over, wat hem aanbevelenswaardig schijnt.

Nu komt het concept bij Burgemeester en Wethouders. Die bezien vooral de juridische zijde der zaak en pogen de bepalingen zóó te maken, dat de rechterlijke macht ze niet in strijd met de wet kan verklaren. Maar ook veranderingen van zeer ingrijpenden aard worden dan wel gemaakt.

Eindelijk bereikt de voordracht den Raad. Nu kan ieder lid wijzigingen voorstellen, en als die maar de meerderheid der stemmen verwerven, worden zij wet. Begrijpt men nu, waarom de bouwverordeningen soms zoo onzinnig zijn?

Er moest één verordening, door de regeering vastgesteld, voor het geheele land gelden. De enkele wijzigingen, die de plaatselijke toestanden noodzakelijk konden maken, waren gemakkelijk aan te brengen.

Ook ware de zaak zóó te regelen, dat de geheele verordening alleen voor de grootste gemeenten gold, doch dat voor de andere ontheffing van de bepalingen, die daar niet noodig werden geacht, kon worden verleend.

Toen de Woningwet in behandeling kwam, bestond er een schoone gelegenheid, om hier orde en regel te brengen. Maar men heeft die gelegenheid ongebruikt voorbij laten gaan.

En dit is jammer. Want er zal wel niemand zijn, die zich van de zegeningen, die de Woningwet ons vaderland brengen kan, illusiën maakt. De gemeenten zullen nu allen bouwverordeningen krijgen. de verscheidenheid die nu reeds bestaat, zal dus nog worden vergroot. Of er aan de verordeningen de hand gehouden zal worden, daaromtrent blijft evenveel onzekerheid bestaan, als tot dusverre.

De gemeenten zullen allerlei kunnen doen, tot verbetering der woningtoestanden, mits zij het zelf maar willen betalen. En onder deze omstandigheden zal haar ijver wel niet groot blijken.

De macht die aan de gemeentebesturen ten opzichte van het bouwen gegeven is, lijkt ons te groot. Het Haagsche heeft de school, die ons deze regelen in de pen gaf, niet met den sterken arm doen afbreken, misschien wel omdat het voor den rechtsgeleerde, die achter den bouwmeester stond, bevreesd was.

Andere gemeentebesturen roepen echter den sterken arm nog al eens te hulp, ten minste als zij zich, wegens den financieelen toestand van den bouwer, niet voor processen bezorgd behoeven te maken. Tusschen dit uiterste middel en de betrekkelijk geringe straffen, die de Woningwet nu mogelijk maakt, wanneer de zaak voor den rechter wordt gebracht, is een te groote afstand.

Wij meenen, zoo dit nog noodig mocht zijn, onzen lezers wel te hebben doen beseffen, dat er op het gebied van bouwverordeningen maken en handhaven in Nederland nog heel wat te doen valt.

HET TECHNISCH ONDERWIJS IN DE STAATSBEGROOTING.

Aan de uitvoerige overzichten die de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, als naar gewoonte, gegeven heeft van de verschillende hoofdstukken der Staatsbegrooting voor het volgend dienstjaar, ontleenen wij het volgende, voorkomende onder het hoofd „Middelbaar Onderwijs" en speciaal betreffende het voor ons het belangrijkste onderdeel daarvan; het Technische Onderwijs:

„Polytechnische School. De wenschelijkheid is gebleken, dat de aanstaande ingenieurs, aan wie later de leiding of het toezicht over een uitgebreid arbeiderspersoneel zal worden opgedragen, in de gelegenheid worden gesteld zich vertrouwd te maken met de middelen tot het verleenen van eerste hulp bij verwonding."

„Het is gebleken, dat tegen eene belooning van *f* 250 per jaar een docent zal zijn te vinden tot het geven van een cursus voor het noodige onderwijs, waartoe dan alle studenten kunnen worden toegelaten. Deze som wordt mitsdien op de begrooting uitgetrokken."

„Voor verschillende salarisverhoogingen van hoogleeraren, leeraren en bedienden is *f* 3412.50 aangevraagd."

„Voor hulpmiddelen voor het onderwijs en huishoudelijke uitgaven is *f* 33.110 meer uitgetrokken; o. a. *f* 21,200 noodig als eerste termijn voor de inrichting van het nieuwe gebouw voor natuurkunde en electrotechniek. De geheele installatie zal naar schatting eene som van *f* 65,000 vereischen, die over drie jaren kan worden verdeeld."

„Het bedrag van *f* 138,520 voor het electrotechnisch en natuurkundig laboratorium uitgetrokken, dient tot voltooiing en afwerking van den bouw en de inwendige inrichting (verwarming, ventilatie, electrische installatie en meubilair) van het laboratorium, alsmede van het ketel- en machinehuis met bijbehoorende installatie."

„Voor uitbreiding van het scheikundig laboratorium is *f* 157,000 noodig. Een eerste termijn van *f* 75,000 wordt aangevraagd.

„Het ligt in het voornemen, indien de daartoe verzochte medewerking der Staten-Generaal kan verkregen worden, met het begin van den cursus 1903/1904 aan de Polytechnische School te Delft het karakter van technische hoogeschool te verleenen en het aan die school te geven onderwijs te brengen onder hooger onderwijs. In de Memorie van Toelichting, te voegen bij het daartoe strekkende ontwerp van wet, zal hetgeen hiertoe dringt, worden uiteengezet, en eerst bij de stemming over dit ontwerp zal de Staten-Generaal zich ten deze hebben uit te spreken. Nu reeds bij begrootingspost eene beslissing dienaangaande uit te lokken, zou lichtvaardig zijn, zegt de Minister. Het scheen daarom het raadzaamst onder middelbaar onderwijs de uitgaven voor de Polytechnische School nog over het volle jaar uit te trekken."

„Daarentegen zijn reeds bij deze begrooting gelden uitgetrokken voor een op te richten Technicum. Allengs heeft zich de overtuiging gevestigd, dat ook het technische onderwijs in drie trappen behoort op te treden, niet oneigenaardig voorgesteld als de drieërlei onderscheiden opleiding van de soldaten, de onderofficieren en de officieren der nijverheid. Er moet gelegenheid bestaan voor wie „skilled labourer" wil worden om zich hiervoor theoretisch en practisch te bekwamen; hiertoe zal moeten dienen de school van voortgezet lager onderwijs, de teekenschool, de ambachtsschool met de industrieschool. Gelegenheid tot ontwikkeling op breeder schaal zal moeten geopend worden voor wat men in Engeland de „foreman" noemt, hier in den ruimsten zin genomen. En afgescheiden hiervan zal er ook op dit terrein wetenschappelijk onderzoek noodig zijn, in verband met een hooger technisch onderwijs voor hen die zich aan de wetenschappelijke beoefening der technische vakken willen wijden, en zelfstandig als leiders der industrieele beweging zullen optreden. Dienovereenkomstig zal zich het technisch onderwijs in het drieërlei karakter van lager, middelbaar en hooger onderwijs hebben aan te dienen, en het is het middelbaar technisch onderwijs dat in bovenbedoeld Technicum zijn steunpunt zal moeten vinden. Wel wordt niet voorbijgezien, dat te Enschede voor de textielnijverheid, en te Amsterdam in de Machinistenschool reeds inrichtingen bestaan, waaraan het middelbaar karakter niet geheel kan ontzegd worden, maar zal Nederland op Technisch gebied niet te zeer bij het buitenland ten achter blijven, dan mag niet langer getoefd met het in het leven roepen van eene inrichting, die aan de middenklasse van personen, die tusschen de werklieden en de wetenschappelijk gevormden in staan, eene gelegenheid tot volledige en deugdelijke opleiding biedt, geheel op de hoogte van onzen tijd. De wedstrijd op technisch gebied tusschen de onderscheidene volkeren wordt al meer zóó scherp, dat de nationale kracht en het nationale weerstandsvermogen van een volk daalt, zoodat wie vooruit wil, buitenaf de opleiding moet gaan zoeken, die op eigen bodem niet te vinden is. Dat de uitgaven, vereischt om tot het bezit van een deugdelijk middelbaar technisch onderwijs te geraken, hoog zullen loopen, wordt niet verheeld, doch dit zal slechts een nabetaling zijn van wat men vroeger uit verkeerd begrepen zuinigheid uitspaarde. Karigheid ten deze zou slechts het vervallen in een tweede fout zijn bij het verzuim in het verleden; iets waartegen men te ernstiger op zijn hoede heeft te zijn, daar de uitgaven voor het technisch onderwijs het eigenaardige hebben, dat ze in veel hoogere mate dan het onderwijs van algemeene vorming de voortbrengingskracht der natie, en daarmede haar kapitaalswaarde verhoogen."

„Met het doel om na behoorlijke voorbereiding, tot de oprichting van zulk een Technicum te geraken, wordt op deze begrooting een bedrag aangevraagd van *f* 20,000. Eerst bij suppletoire begrooting zal het noodige kunnen worden geraamd voor den bouw der vereischte localiteiten, voor de hulpmiddelen van het onderwijs en voor het bij zulk een Technicum verder aan te stellen personeel. Reeds nu daarentegen moeten gelden beschikbaar zijn, om de plannen in gereedheid te brengen en ten einde aan zeer enkele personen, die aan het Technicum zullen moeten optreden, eene aanstelling te kunnen geven, en hen in de gelegenheid te stellen zich in het buitenland op hun toekomstigen werkkring voor te bereiden."

„In de Memorie van Toelichting op de in te dienen wetsvoordracht zal zoo volledig mogelijke mededeeling omtrent de ontworpen plannen aan de Staten-Generaal gedaan worden, ten einde haar in staat te stellen met kennis van zaken te kunnen oordeelen."

Dat de denkbeelden in het bovenstaande opgesloten en de goede voornemens, die daarvan het gevolg zijn, van verschillende zijden met ingenomenheid zijn begroet kan ons, na het jarenlang wrijven en schrijven, vergaderen en rapporteeren over dit gewichtig nationaal belang geenszins verwonderen.

Goed voorbereid, kunnen de voorgestelde maatregelen voor een wijden kring van technici, wijdstrekkende gevolgen hebben en alleen reeds voor het nemen van het initiatief in deze moeten wij den Minister erkentelijk zijn.

Wat medegedeeld werd doet hen, die in deze aangelegenheid belang stellen, verlangen naar meerdere bijzonderheden omtrent 's Ministers plannen.

Of op bevrediging van dit verlangen door meerdere mededeelingen gerekend mag worden weten wij niet, maar in elk geval is bij de begrootingsdebatten meer licht te verwachten op verschillende punten, die ons nu nog duister zijn.

Aan bedenkingen tegen de zaak zal het daarbij wel niet ontbreken. De *Nieuwe Rott. Cour.* is er reeds aanstonds mede voor den dag gekomen en de *Arnh. Cour.* kan niet nalaten hare teleurstelling te betuigen, dat in de memorie van toelichting nog niets blijkt als resultaat van 's ministers persoonlijk onderzoek naar de regeling van het technich onderwijs in het buitenland.

„Dat de minister niet over één nacht ijs gaat en de resultaten van zijn persoonlijk onderzoek door de adviezen van deskundigen wenscht bevestigd te zien, — wie zal 't in hem misprijzen. Maar als hij werkelijk overtuigd is van „verzuim in het verleden", hoe dan te oordeelen over deze langzame wijze van werken? Indien één of meer deskundigen den minister op zijn buitenlandsche onderzoekingstochten hadden vergezeld, zou nu reeds een ontwerp omtrent bouw en inrichting aan de Staten-Generaal kunnen zijn voorgelegd en nog in 1903 het Technicum kunnen worden opengesteld."

Wij kunnen die teleurstelling niet deelen, maar meenen integendeel over het resultaat van 's Ministers persoonlijk onderzoek in het buitenland nog al tevreden te mogen zijn.

En wat de o. i. gezochte opmerking van de *Arnh. Cour.*, aangaande „langzame wijze van werken" enz. betreft, deze raakt hier kant noch wal evenals hetgeen daarop volgt. Hieruit toch blijkt, dat wie dit geschreven heeft, zich wel een averechtsche voorstelling van de zaak moet maken. Want ook al had de Minister in het buitenland eene inrichting aangetroffen, die in alle opzichten als het ideaal van een middelbare technische school kon gelden en dus kant en klaar als model kon dienen, dan zou toch de eisch van openstelling van een dergelijke inrichting hier te lande in 1903 minstens zeer overdreven mogen worden genoemd. En wij houden ons overtuigd, dat de Minister zulk een modelinrichting niet heeft gevonden.

De *Nieuwe Rott. Cour.* is dan ook verstandig genoeg geen dergelijke ondoordachte opmerkingen aan de betuiging harer sympathie voor de zaak toe te voegen.

De bedenkingen, die zij maakt betreffen uitsluitend de wijze, waarop de Minister den eersten stap wil doen en zij licht die bedenkingen toe met het betoog, dat door het toestaan der aangevraagde gelden en wel in het bijzonder dat gedeelte, hetwelk bestemd is voor het aanstellen van leeraarspersoneel, wordt beslist, dat de school er zal zijn, onverschillig welke inrichting de Minister er aan zal willen geven en welke de kosten zullen zijn.

Eene beoordeeling van de juistheid van dit betoog ligt echter buiten ons bestek.

INGEZAKTE KAAIMUREN.

In de vergadering van den Rotterdamschen Gemeenteraad van Donderdag j.l. kwam aan de orde een motie, voorgesteld door den heer S. van den Bergh Jr., luidende:

„De Raad, van oordeel dat, met het oog op de talrijke ongevallen in de laatste jaren bij onze kaaimuren voorgekomen, het gewenscht is, eer voorstellen tot nieuwen kaaimuurbouw aan de orde gesteld worden, de mogelijkheid te onderzoeken of met den bouw van steigers kan worden volstaan:

noodigt Burg. en Weth. uit zulk een onderzoek in te stellen en den uitslag daarvan aan den Raad mede te deelen;

en gaat over tot de orde van den dag."

Het voorstel v. d. Bergh werd met diens toestemming voor kennisgeving aangenomen.

Deze motie betreft een zaak, waarover reeds eenige weken geleden door B. en W. mededeelingen aan den Raad werden gedaan, die een zoo eigenaardig licht werpen op de wijze, waarop men dergelijke zaken te Rotterdam behandelt dat het onze aan aandacht niet kon ontgaan.

Toen te Rotterdam einde Juli d. j. de instorting van den kaaimuur aan de Rijnhaven over 65 M. lengte had plaats gevonden, een ramp, die reeds in 1898 zijn voorganger had gehad, werd door Burgemeester en Wethouders door tusschenkomst van de Commissie voor de plaatselijke werken enz. aan den Directeur der Gemeentewerken de opdracht vertrekt, de oorzaken van dezen tegenspoed zooveel mogelijk tot klaarheid te brengen en de middelen tot herstel aan te geven.

En de Directeur heeft aan die opdracht, die voor hem niet aangenaam kon zijn, voldaan, door het inleveren van een uitvoerig rapport.

Merkwaardig is het schrijven, dat Burgemeester en Wethouders aan dit rapport, ter kennis van den Raad gebracht, toevoegen.

Zij zeggen allereerst:

„Wij begrijpen dat alhoewel het hier andermaal heeft gegolden een vóór 1898 gebouwd vak en dit dus niet als maatstaf mag strekken, het gebeurde opnieuw bij de niet deskundigen weifeling moet doen rijzen, of het voor de gemeente verantwoord blijft om indien nieuwe bouw, als b.v. bij de Maashaven, aan de orde komt, met het stesel voort te gaan."

De woorden „bij de niet deskundigen" had men hier gevoegelijk kunnen laten vervallen, want het zal zeker niet aan deskundigen ontbreken, die een ander „stelsel" meer gewenscht achten, omdat zij aan de doeltreffendheid van het nu gevolgde twijfelen.

Maar dan komt een gedeelte van het stuk, dat wij een zeer groote merkwaardigheid achten. Burgemeester en Wethouders vervolgen:

„Zekerheid dat ook met de sedert aangenomen verbeteringen en met de zorg, die meer dan ooit wordt besteed, herhaling van dergelijke tegenspoeden onvoorwaardelijk zal zijn uitgesloten, kunnen wij en zal geen deskundige u kunnen verschaffen. Voor den technicus ware het niet moeilijk de constructie zoodanig te verzwaren, dat hij voor het in stand blijven van zijn werk onder nagenoeg alle denkbare omstandigheden gewaarborgd is. Men geve zich echter rekenschap, dat voor de Gemeente het probleem ook zijne economische zijde heeft en dat men het juist daarom in den aan het hoofd der gemeentewerken geplaatsten titularis, voor wien het met het oog op zijne verantwoordelijkheid zooveel gemakkelijker ware geweest de eischen van hechtheid van constructie op te voeren zal moeten blijven waardeeren, dat hij ook die economische zijde in het oog heeft gehouden en den moed heeft gehad zich te beperken."

Het ware voor de technici in het algemeen zeer gewenscht, indien alle patroons zulk een opvatting hadden. Viel dan ergens een huis in, dan zou de patroon zeggen, als de architect bij den bouwval kwam kijken: „Beste man, ik begrijp, dat het u, als technicus, niet moeilijk geweest zou zijn, de constructie zoodanig te verzwaren, dat mijn huis was blijven staan. Ik geef er mij echter rekenschap van, dat voor mij het probleem ook zijn economische zijde heeft. Gij hadt met het oog op uw verantwoordelijkheid gemakkelijk de eischen van hechtheid van constructie kunnen opvoeren. Maar ik waardeer het, dat gij ook de economische zijde in het oog hebt gehouden, en den moed hebt gehad, u te beperken."

Later zou de patroon, over zijn architect sprekende, de woorden van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam kunnnen gebruiken, waar zij zeggen:

„Moge hij in dit opzicht hebben gefaald en aanvankelijk niet genoeg aan den veiligen kant zijn geweest, wij houden ons overtuigd dat de moeilijkheden, welke zich ook bij de verbeterde constuctie nog mochten voordoen, zullen worden overwonnen en dat men, voortbouwende op de verkregen ondervinding, zal hebben verkregen de gewenschte oplossing van het probleem, een bouw, die in verhouding tot de kosten, de meeste waarborgen van soliditeit oplevert."

Jammer, zeer jammer is het, dat de patroons in het gewone leven er anders over denken, en dat zelfs een eigenbouwer, als hij, ter zake van een ongeval voor het gerecht verschijnend, zulk een verdediging zou voeren, daar niets zou bereiken.

Zelfs een onderzoek door deskundigen wordt door Burgemeester en Wethouders van Rotterdam niet noodig geacht. Zij vervolgen toch:

„Blijft twijfel over, en wij beseffen dat in uw vergadering tot dekking harer verantwoordelijkheid de behoefte aan nadere voorlichting kan worden gevoeld, dan ware de weg dat een nieuwe bouw op groote schaal aan de orde komt, tot enkele andere deskundigen, mannen mede van gezag op waterbouwkundig gebied, het verzoek wordt gericht zich uit te spreken, niet over kaaimuurbouw in het algemeen — iets waartoe, aangezien de gemeente in den eigen titularis iemand heeft die meer dan eenig ander ondervinding op dat gebied heeft verkregen, geen aanleiding kan bestaan — doch dat hun bepaaldelijk de vraag worde voorgelegd of, hadden zij met de kennis, welke hun ten dienste staat, zich op uw standpunt als vertegenwoordiger der Gemeente van de zaak rekenschap te geven, door hen de verantwoordelijkheid zou worden aanvaard."

„Wij zijn, indien dit bepaald verlangd wordt, bereid te beproeven, u op deze wijze meer zekerheid te verschaffen en vleien ons dat voor de beantwoording der vraag, aldus gesteld en welker beantwoording ook voor den Directeur slechts tot verlichting zijner verantwoordelijkheid zal kunnen strekken, de vereischte deskundigen door ons bereid zullen kunnen worden gevonden. Meer van nabij als het ons College bekend is, hoezeer de titularis het belang der Gemeente ter harte neemt en zich ten nutte weet te maken al wat theorie en ervaring aan de hand mogen doen, hebben wij echter geen aanleiding daartoe stappen te doen en aarzelen wij ook zonder dat niet, u tot onveranderd doorgaan te raden.

Als de Raad zich met deze zienswijze van het Dagelijksch Bestuur vereenigt, dan mag men den Directeur der Gemeentewerken een inderdaad benijdenswaardig man noemen. Want, waar elders rampen als deze het vertrouwen van het Gemeentebestuur in hun technicus bedenkelijk zouden doen verzwakken, wordt dit te Rotterdam er slechts door versterkt.

Zonder teekeningen is het niet mogelijk, aan de hand van het rapport des Directeurs de oorzaken der rampen, die plaatsgevonden hebben, met volkomen juistheid te beoordeelen. Wij kregen den indruk, dat het Rotterdamsche „systeem" zich van die, welke men elders bij het maken van kademuren pleegt te volgen, onderscheidt door het niet laten doorloopen der fundeervloer naar achteren toe. Althans zakking onmiddellijk achter den kademuur, waarvan het rapport herhaaldelijk gewaagt, zou niet hebben kunnen plaats vinden, ware zulk een vloer aanwezig geweest.

Het ontbreken van dien vloer schijnt tengevolge gehad te hebben dat het talud in de rivier afzakte niet alleen, maar eindelijk ook de stabiliteit van den muur zoodanig verzwakte, dat deze bezwijken moest. De later gemaakte „ontlastingsvloer", die niet, als een doorloopende fundeering, met den muur één geheel vormde, kon natuurlijk niet zooveel dienst doen.

Ook het eerst maken van een zandstorting, gelijk men dit elders ter verbetering van den slappen ondergrond pleegt te doen, schijnt men te Rotterdam niet noodig geacht te hebben.

Dit is, wat wij uit het rapport meenen te mogen afleiden. Maar misschien heeft de steller wat anders willen zeggen. Het zou zeker de moeite loonen, indien een bevoegd persoon over het geval een studie openbaar maakte.

Slechts op een zinsnede van het rapport willen wij nog de aandacht vestigen. De Directeur zegt, als hij aan het eind zijner voorstellen tot herstel der geleden schade is gekomen:

„Ik vermeen, dat daarmede het moeilijke vraagstuk van kaaimuurbouw voor diepgaande schepen in onzen zeer slechten bodem, zooals deze bijna nergens wordt aangetroffen, is opgelost. Men houde hierbij in 't oog, dat het hier geen diep wetenschappelijke zaak geldt waarbij men met berekeningen iets verder komt, maar dat de plaatselijke ondervinding den te volgen weg moet wijzen, waarbij de economische zijde van het vraagstuk niet uit het oog verloren mag worden."

De Directeur spreekt hier een waar woord. Vooral zij mogen dit ter harte nemen, die, en hun getal is vooral onder de bestuurders onzer groote gemeenten niet gering, die in wetensschappelijkheid, blijkende uit een of ander diploma, de hoofddeugd van ieder technicus zien. Men wordt, nog altijd, door schade en schande wijs, ook in de techniek. De schande is voor den technicus, doch de schade komt ten laste zijner opdrachtgevers.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Dezer dagen is de uiterste termijn voor den verkoop der villa Borghese te Rome vervallen. Doch er is een contract gesloten, waarbij de Koning de som, die de schuldeischers vroegen boven de 8 millioen lire die de stad betaalt, uit zijn zak erbij legt.

Zoo is de „Villa" dan toch eigendom der stad Rome geworden en hiermede de Romeinsche Zorgvliet quaestie opgelost.

— Bij het opruimen der ruïne van de Campanile in Venetië is gebleken, dat de muren aan den voet van den toren dunner gemaakt waren, om de woning van den torenwachter te vergrooten. Hierbij is men zoo achteloos te werk gegaan, dat de muren op verschillende plaatsen geheel gescheurd waren, terwijl men niet gezorgd had voor voldoenden steun.

„Tout comme chez nous". Indertijd heeft men in de Abdijgebouwen te Middelburg, ook om ruimte te winnen, dergelijke barbaarsche dingen gedaan. Daar heeft echter gelukkig de architect Frederike intijds de onverantwoordelijke onvoorzichtigheid ontdekt, die anders aan een aantal in die gebouwen verblijvende ambtenaren het leven had kunnen kosten.

— Men heeft op het Forum te Rome weer twee oude grafsteden ontdekt. Dit maakt dus in 't geheel vier graven, die zeker de belangrijkste tot hiertoe gedane vondst op het Forum kunnen genoemd worden.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Men verwacht vóór het einde van dit jaar gereed te zijn met de afdekking met leiplaten van de bekapping van het gebouw der Ridderzaal op het Binnenhof.

Vervolgens zullen de werkzaamheden voor de inwendige restauratie, benevens het plaatsen van centrale verwarmingstoestellen worden ter hand genomen.

De voltooiing en inrichting van dit historische gebouw met het doel: een zaal voor de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal bij de opening der zitting, is eerst in September 1904 te verwachten.

— In de zaak van een persoon, veroordeeld wegens overtreding van artikel 14 der Algemeene Politieverordening van Kapelle van 19 Augustus 1898, volgens welke bepaling alle gevels van aan straat gebouwde woningen geplaatst moeten zijn binnen een door B. en W. aan te wijzen rooilijn, concludeerde advocaat-generaal mr. Noyon voor den Hoogen Raad tot verwerping van het tegen die veroordeeling ingesteld cassatieberoep, daar men hier niet, zooals door den requirant bij memorie beweerd werd, had te doen met een verboden delegatie van macht.

Volgens 's Hoogen Raads constante jurisprudentie immers ligt het op den weg van den Raad om het algemeen verbod aan te geven en de uitvoering daarvan over te laten aan B. en W. Zulks is in casu geschied; de Gemeenteraad toch verbiedt in de toegepaste bepaling het bouwen buiten de rooilijn en laat aan B. en W. over, aan te wijzen hoe die rooilijn zal loopen.

Amsterdam. B. en W. stellen den gemeenteraad voor, den eersten hoofd-opzichter bij den dienst der stadsreiniging, tevens aangewezen tot het tijdelijk vervangen van den directeur, te geven den persoonlijken titel van adjunct-directeur, en hem boven zijn salaris toe te kennen een jaarlijksche toelage van f 500, in te gaan 1 Januari 1902.

Leeuwarden. Gelijk men zal weten, had de Kamer van Koophandel en Fabrieken alhier reeds gedurende verscheidene jaren èn bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen èn bij de Regeering, zoowel schriftelijk, als mondeling, ook door het afvaardigen van deputaties uit haar midden, aangedrongen op verbetering van den hoogst onvoldoenden toestand van het stationsgebouw en van inrichtingen op het emplacement. Het laatst geschiedde dit in de maand Juni j.l. in eene conferentie met den Minister van Waterstaat.

Een eerste gevolg is thans, dat op 23 October aanstaande de uitbreiding van de goederenloods en het maken van nog eenige werken zal worden aanbesteed. En wat het stationsgebouw betreft is nu eindelijk, naar wij uit goede bron vernemen, het laatste, na de genoemde conferentie met den Minister, belangrijk gewijzigde plan door de Regeering goedgekeurd en mag, nadat de detailplannen zullen zijn uitgewerkt, de aanbesteding in het begin van 1903 worden tegemoet gezien.

— Gisterenavond is alhier een gratis teekencursus geopend voor aanstaande timmerlieden. Deze gaat uit van de Protestantsche Christelijke Timmerlieden-Vereeniging te onzer stede en heeft ten doel om aan jongelieden van alle gezinden, die in het timmervak worden opgeleid, de gelegenheid te geven zich bij den heer Kalma de noodige kennis van het teekenen te verschaffen. Het is toch een bekend feit, dat de Ambachtsschool niet alle leerlingen heeft kunnen aannemen, die zich aanmeldden. Er is te weinig ruimte voor de vele aanvragen. Genoemde Vereeniging heeft gemeend, zich althans eenige dier jongelieden te moeten aantrekken. Zoo is aanvankelijk de cursus met veertien leerlingen geopend.

Het is te wenschen, dat het succes moge volgen en dat vooral de financieele krachten der Vereeniging in staat mogen zijn om aan den cursus de uitbreiding te geven, die wel spoedig noodig zal blijken te zijn.

's-Hertogenbosch. Met de onlangs gehouden veiling van kostbaarheden uit het kasteel Heeswijk, in het gebeel de zevende auctie van deze herkomst, door de Amsterdamsche firma Frederik Muller & Co. uitgevoerd, is het totaal van de opbrengst gestegen tot ruim f 600,000. Toch is nog niet alles onder den hamer gebracht.

Het kasteel zelf, aldus ontdaan van zijn inboedel, schijnt bestemd om langzaam maar zeker tot den staat van ruïne te vervallen. De vraag dringt zich daarbij op, of er geen betere bestemming ware te geven aan de kostbare glasschilderingen, die in de vensters zijn geplaatst, gebrande glazen van historische waarde en voor de geschiedenis van steden en geslachten van groote beteekenis. Straatjongens zullen ze weliswaar in deze landelijke omgeving niet ingooien, maar door klimaatinvloeden, door verzakkingen, enz., moeten ze op den duur bezwijken, nu zij niet aan den buitenkant, maar allen van binnen zijn beschermd. (*N. v. d. D.*)

Utrecht. B. en W. hebben aan den raad een voorstel gedaan tot reorganisatie van den dienst der gemeentewerken. Er zullen, onder den directeur, twee verantwoordelijke ambtenaren worden aangesteld, waarvan de een een man moet zijn, die reede ondervinding bij openbare werken heeft opgedaan en aan wien, zoodra hij plaatselijke bekendheid zal hebben verkregen, het zelfstandig optreden ten behoeve van gemeentewerken kan worden toevertrouwd; hij zal den directeur bij afwezigheid of ziekte kunnen vervangen en moet voor dezen een assistent zijn, wiens werk niet tot in kleine bijzonderheden behoeft te worden nagegaan. Hij zal den titel voeren van adjunct-directeur; en om hem duurzaam aan de gemeente te verbinden zal zijn salaris worden bepaald op f 3000 à f 3600 's jaars.

De door het vertrek van den hoofdopzichter openvallende plaats stellen B. en W. voor, te doen vervullen door den adjunct-hoofdopzichter, wiens betrekking dan onvervuld zal gelaten worden; zijn maximum salaris in de nieuwe betrekking willen zij bepalen op f 2200.

Nijmegen. Onlangs zijn er in den Raad verschillende bezwaren aangevoerd tegen het door den gemeente-architect ontworpen plan eener overkapping van de ruïne (de kapel van Barbarossa) op het Valkhof. Later kwam een ander plan van den architect ter tafel, dat bedoelde opmetseling van den afgebroken gevelmuur en afdekking met leien op hout en dat door den Raad werd goedgekeurd. (*N. R. C.*)

Zutfen. De restauratie van de zandsteenenversiering aan den hoofdingang van het stadhuis is dezer dagen gereed gekomen.

Van de fraaie gewelfschilderingen, welke in het Noorder dwarspand der St.-Walburg, alhier zijn blootgelegd, heeft in het laatst der vorige week de heer P. Helwegen, werkzaam aan het atelier van Cuypers te Roermond, eenige calques gemaakt. Deze zullen als maatstaf moeten dienen bij de begrooting der kosten van de restauratie dezer schilderijen.

HARLINGEN. Het bestuur der Ambachtsschool heeft den heer S. Bakker, provinciaal opzichter van den Waterstaat, als blijk van erkentelijkheid voor zijn veelzijdige bemoeiingen in het belang van deze instelling, een fraai schrijf bureau en daarbij behoorenden zetel aangeboden.

Het plan van op- en inrichting is door hem geheel belangeloos geleverd. Het flinke schoolgebouw bevat ruime werkplaatsen beneden en teekenzalen boven.

DELFT. Op 1 dezer bedroeg het totaal aantal ingeschrevenen aan de Polytechnische School alhier 848, verdeeld als volgt: werktuigkundig-ingenieurs 338, civiel-ingenieurs 246, technologen 89, mijnen-ingenieurs 83, scheepsbouwkundig- en werktuigkundig-ingenieurs 23, bouwkundig-ingenieurs 20, voor den ijk 5, alle lessen 5, enkele lessen 39. Het totaal der ingeschrevenen bedroeg op 1 October 1901 het aantal van 776 een vooruitgang voor het tegenwoordige alzoo met 72 studenten.

Het aantal nieuw ingeschrevenen is dit jaar 223, tegen 236 in 1901. Deze kleine teruggang bij de novitii zit alleen in de ingenieurs.

KAMERIK. De gemeentetoren heeft langen tijd angst verwekt door zijn schuinen stand. Na gedaan onderzoek is men nu begonnen een nieuw fundament daaronder aan te brengen om zoodoende den ouden toren te behouden. De school en de nabij staande woningen zijn tijdelijk ontruimd.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:

benoemd tot adspirant-ingenieur Ch. G. Cramer; tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie van staatsspoorwegen op Java, de civiel-ingenieur H. F. Streiff; tot opzichter van de werkplaatsen 2e kl. H. O. Bergmann, thans tijdelijk die betrekking bekleedende;

verplaatst naar de kadastrale bewaring te Semarang, residentie van dien naam, de adjunct-landmeter 1e kl H. Th. Kühr, met bepaling dat hem tijdelijk als standplaats wordt aangewezen de afdeelings-hoofdplaats Poerwodadi, naar de residentie Pasoeroean voor het toezicht op en het beheer over de Pekalenwerken, de opzichter der 2e kl. G. A. Berends;

overgeplaatst naar de residentie Pekalongan, de opzichter der 3e kl. J. C. Meijer;

geplaatst in de residentie Kedoe, de opzichter der 3e kl. J. H. Th. Leeuwenburg; in de residentie Ternate, de opzichter der 2e kl. J. Ch. A. Reuneker;

toegevoegd aan den chef der 2e waterstaats-afdeeling voor de irrigatiewerken in Noord-Pekalongan, de opzichter der 3e kl. F. C. Gerrits; aan den chef der irrigatie-afdeeling Serajoe, met aanwijzing van Kebocmen als standplaats, de opzichter der 3e kl. J. F. Ch. van Goch; aan den chef der 4e waterstaats-afdeeling voor de verbetering der bevloeiing in de afdeeling Pamekasan en Bangkalan (residentie Madioen), de opzichter der 3e kl. G. J. Heijmering; aan den chef der irrigatie afdeeling Serang, met Demak als standplaats, de opzichter der 2e kl. J. Walter.

— De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid brengt ter kennis dat in de tweede helft van October dezes jaars het examen zal worden afgenomen aan hen die voor eene benoeming tot adspirant-ingenieur voor het stoomwezen in aanmerking wenschen te komen, aanvankelijke jaarwedde ƒ 1200. Bij gebleken bekwaamheid en geschiktheid zal de bevordering der te benoemen ambtenaren als volgt geschieden. In den rang van adspirant-ingenieur worden hun twee tweejaarlijksche traktementsverhoogingen van ƒ 200 toegekend. Na een diensttijd van zes jaren volgt de benoeming tot ingenieur der 2e kl. voor het stoomwezen op eene jaarwedde van ƒ 2000, welke eveneens elke twee jaren met ƒ 200 wordt verhoogd, totdat de aan dien rang verbonden maximum jaarwedde van ƒ 2600 is bereikt. Benoeming tot ingenieur der 1e kl. geschiedt al naarmate zich vacatures in dien rang voordoen. Die aan het examen wenschen deel te nemen, hebben zich vóór 20 Oct. bij gezegeld adres bij den Minister aan te melden, onder nauwkeurige vermelding van naam en woonplaats en onder overlegging van hunne geboorte-akte. (Zie verder St.-Cour. No. 239.)

— Tot gemeente-bouwmeester te Terneuzen is benoemd C. Brand, opzichter-teekenaar te Giessendam.

— De heer H. C. Meerburg, inspecteur van weg en werken bij de Noord-Friesche Lokaal-Spoorweg-Maatschappij te Leeuwarden, is benoemd tot adjunct-ingenieur bij de Nederl.-Indische Spoorweg-Maatschappij.

— Tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de Avondteekenschool te Heerenveen is benoemd de heer S. Zwarts; tot leeraar in werktuigkundig teekenen de heer H. Straatsma, en tot leeraar in het handteekenen de heer P. Simons, allen aldaar.

— Tot onderwijzers aan den ambachtsteeken- en rekencursus te Nieuwe Pekela (Gr.) zijn benoemd de heeren K. Sickman, opzichter te Hoogkerk; J. Brill, onderwijzer te Nieuwe Pekela en A. Robertus, onderwijzer te Oude Pekela.

— Door den Minister van Koloniën zijn de heeren B. W. van Vliet, E. O. Douwes Dekker, F. H. Stoll, A. M. Hubregtse, D. M. Hol en W. F. de Wilde, gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot adjunct-ingenieur bij de exploitatie der Staatsspoorwegen aldaar.

— Tot leeraar aan de teekenschool te Edam is benoemd de heer T. Visser, te Workum.

— De voordracht voor directeur der gemeentereiniging te Amersfoort bestaat uit de heeren E. Theo Woudstra, directeur te Enschedé; A. J. de Wilde, opzichter te Zutphen; en F. A. Pot, opzichter te Delfzijl.

— De heer W. A. Hof, opzichter der landsgebouwen te Groningen, wordt 1 November overgeplaatst naar Wageningen. Het opzicht over de landsgebouwen in de noordelijke provinciën is opgedragen aan den heer W. van Noort, te Zwolle.

— De heer H. P. Priester, leeraar aan de ambachtsschool te Leeuwarden, is benoemd tot leeraar in de werktuigkunde en werktuigkennis aan de burgeravondschool aldaar.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is, met ingang van 16 dezer, aan den heer N. Koomans eervol ontslag verleend als assistent voor de beschrijvende meetkunde aan de Polytechnische School te Delft; en zijn, voor het tijdvak van 16 dezer tot en met 31 Augustus 1903 benoemd tot assistent aan de Polytechnische School te Delft N. Koomans, werktuigkundig ingenieur aldaar, voor de natuurkunde, en F. C. van der Hoek, civiel-ingenieur te Vlaardingen, voor de beschrijvende meetkunde.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Hoofdopzichter** aan de gemeentereiniging te Haarlem op eene jaarwedde van ƒ 2000 welke telkens na verloop van twee jaren wordt verhoogd met ƒ 100 (maximum ƒ 2500). Zich vóór 1 Nov. a. s. per gezegeld adres te wenden tot den burgemeester. De met het toezicht op den reinigingsdienst belaste wethouder zal ten raadhuize gelegenheid aanbieden voor persoonlijke voorstellingen op Vrijdag 24 en Zaterdag 25 Oct. a. s., des namiddags tusschen 1½ en 4½ uur.

— **Waterbouwkundig Teekenaar** (bekwaam) kan direct geplaatst worden bij K. H. Holthuis, Architect te Groningen, Hoendiep.

— **Bouwkundig Opzichter-Teekenaar.** Brieven, onder No. 60, aan den boekhandelaar W. F. Hoogkamer, Koningstraat 42, te Haarlem.

— **Bouwkundig Opzichter-Teekenaar.** Brieven, onder No. 550, aan den boekhandelaar W. Keijser, te Helmerstraat 83a, te Amsterdam.

— **Opzichters** voor den strandmuur te Scheveningen. Br. aan de Directie aldaar.

Opzichter gasfabriek te Leeuwarden. Jaarw. ƒ 900—ƒ 1200. Br. vóór 18 Oct. aan B. en W. aldaar.

— **Waterbouwkundige** voor het waterschap „Westerwolde" te Groningen. Jaarw. ƒ 2000—ƒ 4000. Voorkeur genieten Civ.-Ing. van de P. S. Br. aan Gedeputeerde Staten te Groningen.

— **Opzichter**, bekwaam in detailleeren, bij het bouwen van een woonhuis te Leeuwarden. Brieven, onder No. 310, bij de boekhandelaren W. Eekhoff & Zn., te Leeuwarden.

— **Aankomend Teekenaar** die zijn opleiding genoten heeft in ornamentteekenen en zich verder wil bekwamen. Brieven, onder lett. R. O, aan het Algemeen Advertentie-Bureau A. de la Mar Az., N. Z. Voorburgwal 266, te Amsterdam.

— **Leeraar** in het lijnteekenen aan een bijzondere school te 's Gravenhage. Brieven, onder lett. M. O, Haagsch Publiciteits-Bureau, Noordeinde 83.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU DER BOND VAN TECHNICI
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

8 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, ƒ 70—ƒ 125 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 42 en 54 j., ƒ 85 en ƒ 100 's mds.;
4 Bouwk. teek., 20—24 jaar, ƒ 40—ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk opzichter, 40 j., ƒ 80 's maands;
1 Werktuigk. teek., 20 jaar, ƒ 25 's maands;
1 Scheeps-teekenaar, 19 jaar, ƒ 30 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 25 October 1902. No. 43.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

Van 1640 tot 1648 is Jacob van Campen met het ontwerpen van het Raadhuis te Amsterdam bezig geweest. Hij had zich, als gewoonlijk, de medewerking van Pieter Post, zijn stadgenoot en leerling van vroeger verzekerd.

En als wij in het voorjaar van 1648 ons naar den Dam hadden kunnen begeven, dan zouden wij, aan de westzijde reeds vele huizen gesloopt hebben gevonden. Men is daar bezig aan de graaf- en heiwerken van het Raadhuis. De mannen die voor de stad Amsterdam dit werk doen, die de ontgraving verrichten en die aan de heistelling staan, behooren tot geen gild. Het zijn zoogenaamde onvrije werklieden. Nu, in den winter, verdienen zij van zes tot negen stuivers per dag; van den zomer zal dit loon tot zeven en twaalf stuivers stijgen.

Als weldra de houten fundeering gemaakt moet worden komen de stads-timmerlieden, die tot het gild behooren; de stads-bazen, onder wier toezicht alles geschiedt zijn allen meesters of gildebroeders.

De Thesaurieren hebben in die bazen het grootste vertrouwen. Maar zij beseffen, dat voor een zoo belangrijk werk een persoon met de opperste leiding belast moet zijn. Jacob van Campen bemoeit zich alleen met het artistieke gedeelte. Pieter Post, die anders Van Campen als practicus ter zijde stond, is nu stadsfabriek in Den Haag. Hij kan wel af en toe eens overkomen, doch het dagelijksch toezicht kan hij niet op zich nemen.

Daarom wordt Daniel Stalpaert met ingang van 1 Augustus 1648 tot Stads-architect benoemd, en krijgt hij zes beëedigde meesters onder zich, die het dagelijksch toezicht zullen uitoefenen. Zijn tractement wordt bepaald op ƒ 1600 's jaars.

De verschillende bouwstoffen worden aangekocht door Thesaurieren. De gebakken steenen voor de fundeering en de binnenmuren komen van de Vecht en den Rijn, alle buitenmuren worden gebeel van Bremer en Bentheimer steen gemaakt. De meester-steenhouwer Barend Santpoort wordt naar de groeven gezonden, om te zorgen, dat slechts zandsteen van goede hoedanigheid gebroken wordt. De harde Bremersteen, die per schip wordt aangevoerd, gebruikt men voornamelijk aan de zuidelijke en westelijke gevels. Bentheimersteen, die door de Overijselsche kanalen komt, bezigt men voor minder blootgestelde gedeelten.

De Stads-steenhouwer Willem de Keyser heeft het natuurlijk zeer druk. Twaalfduizend kubieke meters zandsteen te verwerken en te stellen is geen kleinigheid. Die zandsteen komt de stad, onbewerkt, op zes ton gouds te staan, wat gelijk staat met bijna twee millioen van ons geld. Al deze steen is tusschen 1648 en 1665 verwerkt geworden. De leden van het steenhouwersgild moeten toen een gulden tijd hebben beleefd, want men mag aannemen, dat het bewerken en stellen van alles zeker ook wel zes ton zal gekost hebben.

Daarbij komt dan nog het bewerken van het marmer, dat, over zee, van Livorno wordt aangevoerd, en dat, in blokken, ruim twee ton gouds kost. Het is te begrijpen dat het metselaarsgild, anders zoo naijverig op zijn rechten, en er zoo op uit om allen, die geen poorters zijn, te weren, nu geen bezwaar maakt, als steenhouwers van heinde en verre toestroomen. En als

Burgemeesteren in 1650 den beeldhouwer Artus Quellinus op raad van Jacob van Campen uit Antwerpen laten komen, om, met zijn helpers, de versieringen van den gebouwen steen en het marmer uit te voeren, dan vernoemt men niets van een protest der gildebroeders. Trouwens Burgemeesteren zouden zich door de gilden de wet niet hebben laten stellen.

De rekeningen van het gebouw zijn slechts ten deele bewaard gebleven. Maar in 1750, toen alles nog aanwezig was, heeft Jacobus Noordkerk, eerste klerk ter Thesaurie becijferd, dat het raadhuis acht millioen heeft gekost.

Een zeer aanzienlijk deel van die som zal aan arbeidsloon zijn besteed. Doch wij kunnen niet nagaan, welk gedeelte. Zelfs is het onmogelijk, na te gaan, hoeveel steenhouwers aan het werk gearbeid hebben.

Verplaatsen wij ons nu, in gedachten, naar den Stads-steentuin. Het is daar in 1647 zeer druk reeds, want men is bezig den steen te verwerken, die voor den ontworpen toren aan de Nieuwe kerk moet dienen. En als nu ook met het raadhuis begonnen zal worden, kan de Stads-steenhouwer, Willem de Keyser, het werk niet meer af. Maar ofschoon de Oud-Raad wel overweegt, of den Stads-steenhouwer geen anderen meester zal worden toegevoegd, tot een aanstelling besluit men niet, doch verhoogt de jaarwedde van De Keyser van *f* 1100 tot *f* 1200.

De Stads-steenhouwer heeft een instructie, die een helder licht werpt op den toestand van het vak in die dagen. Die instructie zegt, dat de meester alleen de stad mag dienen, dat hij al hetgeen tót de Stads-steenhouwerij behoort, getrouw moet waarnemen en dat hij zich niet bemoeien mag met het inkoopen van den benoodigden steen, noch bij de leveringen direct of indirect betrokken mag zijn. Den Stads-steenhouwer wordt verboden, een steenhouwerij of een steenkooperij te hebben. Het is hem niet veroorloofd meer volk in dienst te houden, dan noodig is. Hij moet de dagloonen vaststellen op een behoorlijke wijze, en mag daarvan ten zijnen bate niets afhouden. Bij het kloven van den steen moet hij op de voordeeligste wijze te werk gaan. De afval moet hij jaarlijks ten bate van de stad als biksteen verkoopen. Eindelijk moet hij goed op het gereedschap letten, dat stadseigendom is.

Het is te begrijpen dat in den drukken tijd van toen het voor den meester-steenhouwer niet gemakkelijk was, deze instructie na te komen. Een ondersteenhouwer, hem in September 1650 toegevoegd, stierf al drie maanden daarna. In 1651 werd Simon Bosboom als ondersteenhouwer aangesteld, op een bezoldiging van *f* 525. In 1653 werd die wedde tot *f* 700 verhoogd.

Toen, in 1650, Quellijn te Amsterdam kwam, werd hem een werkplaats aan de overzijde van de Keizersgracht, bij het Molenpad, aangewezen. Quellijn werd niet in stadsdienst genomen, en moest dus voor zijn eigen helpers zorgen. Zoowel het maken der modellen in klei als de uitvoering daarvan in het hem van stadswege verstrekte marmer werd hem aanbesteed. Hij ontving daarvoor ruim *f* 75.000; de modellen voor de zes groote bronzen beelden op de gevels zijn in dit bedrag niet begrepen. De beide groote witmarmeren frontispiesen werden hem met *f* 22.600 betaald, zeker geen hoog bedrag, ook al let men op de toenmalige waarde van het geld.

Quellijn kreeg in 1656 een buurman. Toen richtte François Hemony, die in 1655 tot Stads klok- en geschutgieter benoemd was, aan de overzijde van het Molenpad zijn werkplaats in. Deze vermaarde gieter maakte voor het Stadhuis, behalve de zes beelden, ook het klokkenspel.

De bouw van het Stadhuis is niet zoo vlot gegaan, als men wel zou denken. Toen den 28 October 1648 de eerste steen, in bijzijn van Jacob van Campen, door Gerbrant Pankras, Jacob de Graaf, Sybrant Valkenier en Pieter Schaap gelegd was, werd met ijver voortgegaan aan het groote werk. Maar de toren van de Nieuwe kerk was toen ook onderhanden, en daardoor werden de krachten verdeeld.

Ook in den boezem der Stadsregeering begon verdeeldheid te heerschen. De eene partij ijverde voor den bouw van den toren, de andere wilde het Stadhuis voltooid hebben. Burgemeester Willem Backer, wiens zoon den gedenksteen aan den toren gelegd had, had zooveel invloed, dat het scheen alsof de partij, die den torenbouw voorstond, het zou winnen.

Maar in den vroegen ochtend van Zondag 7 Juli 1652 ontstond er brand in het oude raadhuis, dat binnen drie uren een prooi der vlammen werd. Wel kon met het grootste gedeelte der archieven en geldswaarden redden, maar het Stadsbestuur was nu zonder dak.

Het nieuwe raadhuis in aanbouw moest zoo spoedig mogelijk worden voltooid, want ofschoon de verschillende regeeringscollegiën in stadsgebouwen tijdelijk gehuisvest konden worden, dit gaf toch veel ongerief.

Dus werden alle krachten voor den raadhuisbouw gebruikt. Maar reeds in 1653 brak de eerste Engelsche oorlog uit, die den handel te Amsterdam veel schade berokkende, en een nadeeligen invloed op de financiën der stad had. Met het oog op de „schaersheyt van de finantiën" besloot de Vroedschap, het stadhuis niet hooger te maken dan één verdieping, en alleen het middengedeelte zijn volle hoogte te geven.

Maar al mag ook de Vroedschap wanhopen aan de mogelijkheid, het aangevangen groote werk te voltooien, Burgemeesteren en Thesaurieren zijn zoo flauwhartig niet. Zij laten niet alleen Quellijn aan den arbeid blijven, maar gaan zelfs voort, als ware er niets besloten. Bremer- en Bentheimersteen, benevens marmer in groote hoeveelheid te bestellen. Ook Jacob van Campen staakt zijn bezoeken aan de Amstelstad niet. Hij logeert nu bij Quellijn, wien als vergoeding door Burgemeesteren drie honderd gulden wordt toegelegd.

Reeds langen tijd werd het gerucht verspreid, dat niet Jacob van Campen, maar Daniel Stalpaert de ontwerper van het raadhuis was. Tijdens zijn verblijf bij Quellijn komt dit gerucht van Campen ter oore. En de groote bouwmeester, van wien Huygens getuigt, dat hij een lastig mensch was, zal Stalpaert ongetwijfeld geducht de ooren gewasschen hebben. Stalpaert moest een gedicht uitgeven, door Van Campen's vriend Jonkheer Everard Meyster gemaakt, en getiteld „Eerplicht aen mijn heer en meester Jacob van Campen, heer van Rambroeck". In dit gedicht wordt Jacob Vinder en Vader van 't stadhuis genoemd.

Van Campen was er op gesteld, dat in een herberg, waar destijds veel kunstenaars verkeerden, dit gedicht aan de bezoekers werd uitgedeeld. De gebroeders Quellijn gingen zich overtuigen, dat de uitdeeling werkelijk plaats had.

In 1653 en 1654 was de bouw niet met kracht voortgezet. Maar toen de Vroedschap 10 Februari 1655, nadat de Engelsche oorlog geëindigd en de welvaart teruggekeerd was, besloten had, dat het oorspronkelijk ontwerp zou worden gevolgd, werd er zoo hard doorgewerkt, dat de inbezitneming van het gebouw reeds 29 Juli daarna kon geschieden. In plechtigen optocht

trok men naar den Dam en hield een feestmaal in het gebouw.

Het raadhuis was toen nog geenszins gereed. Alleen de benedenste verdieping was voltooid en met de bovenste nauwelijks begonnen. Van de prachtige marmeren versierselen waren alleen die in de vierschaar gereed. Als wij dit vertrek binnentreden, zien wij de groote reliefs, Salomo's eerste rechtspraak, Junius Brutus, die zijn zonen doet onthoofden, en Seleucus die zich voor zijn schuldigen zoon opoffert. Quellijn heeft voor elk dezer werken *f* 1600 ontvangen. Ook de andere beelden zijn reeds aanwezig. Maar de koperen deuren ontbreken nog.

Ook in de andere vertrekken en op de galerijen is nog veel te verrichten. Als Jacob van Campen 13 September 1657 sterft, dan lijkt het er nog niet naar, dat het gebouw voltooid is. Quellijn is dan juist met de groote frontispiesen gereed gekomen.

En als Burgemeesteren den 28 Januari 1664 de vroedschap verslag doen, van wat er het noodzakelijkst aan het Stadhuis te verrichten valt, dan noemen zij de krijgsraadzaal, verscheidene kamers op de tweede verdieping en den koepeltoren in de eerste plaats als datgene, dat onder handen genomen moet worden.

Maar terwijl het Stadhuis nog zonder dak was, in 1659, werd reeds Michiel Servaas Nouts van Delft als klokkenist aangesteld, ofchoon de toren nog niet bestond, en pas in 1665 de klokken zouden gegoten worden! Ook de koperen deuren die met elkaar tien duizend gulden kostten werden in dat jaar gemaakt en gesteld, ofschoon de meeste vensters nog geen ruiten hadden!

Men sprong dus in den goeden ouden tijd wel van den hak op den tak. En er werd niet altijd werk gemaakt, dat de eeuwen kon verduren. Want reeds in de Vergadering die 22 December 1685 door de Vroedschap gehouden werd kwamen Burgemeesteren met het bericht „dat de kap van het stadhuis zoodanig is vervallen, zijnde de enden der balken verstikt en verrot, dat dezelve in geen staat is om te kunnen worden gereparéert, maar dat men geobligeert zal zijn, een nieuwe kap daar op te zetten, mitgaders het vernieuwen van de zijmuren, die hier en daer gebarsten zijn."

De vernieuwing, geraamd op vier-en-dertig-duizend gulden, werd door de Vroedschap goedgevonden. Daar van de deliberatiën niets werd aangeteekend, weten wij niet of er omtrent de verniewing dezer kap, die nog geen kwart eeuw bestond, harde woorden gevallen zijn.

Ondertusschen de schuld lag zeker niet bij Stalpaert, noch bij de stads-bazen, die, hunne andere werken bewijzen het nog heden, steeds gewoon waren, uiterst solied werk te maken. Maar de heeren van het bestuur der stad, die zooveel geld uitgaven ter versiering van hun Stadhuis toen het nog niet eens onder de kap was, betrachtten een onverstandige zuinigheid, toen het er op aankwam, het gebouw behoorlijk af te dekken. Dit had ten gevolge, dat het raadhuis tot 1682 toe geen beschoten kap bezat, maar op zeer primitieve wijze, als ware het een pakhuis, door roode pannen op latten was afgedekt. En zoo kan het ons dan ook niet verwonderen, dat „het houtwerk van het doorslaen en inregenen" toen reeds veel had geleden, vooral aan de westzijde.

Pas in 1683 werd er een begin gemaakt met het verbeteren van den toestand, en verving men de pannen door leien en lood. En twee jaar later bleek het kwaad reeds zoo groot te zijn, dat vernieuwing van het houtwerk noodig was.

De dringenste voorzieningen werden door de stadswerklieden verricht. Maar het vernieuwen van de kap boven de groote zaal schijnt men aan den Timmertuin niet te hebben durven toevertrouwen. In 1682 was Stalpaert geen stads-architect meer, en de zuinige Thesaurieren hadden hem geen opvolger gegeven. Ook het stadswerkvolk was in aantal verminderd.

De voornaamste meesters van het timmermansgild werden op het stadhuis ontboden, om voor het werk prijs op te geven. Nu kwamen Burgemeesteren tot de ervaring dat het gildewezen, hoeveel goeds het ook bezat, met het stelsel van onderhandsche aanbesteding niet goed vereenigbaar was; want de gildebroeders pleegden vooraf overleg en schreven allen zóó hoog in, dat de raming van den Stads-meester-timmerman ver werd overschreden.

Toen ging het werk niet door. Doch in 1700 was de kap zóó vergaan, dat er gehandeld moest worden. Reeds sinds lang had de stad het vereischte eikenhout uit Ierland doen aanvoeren. Burgemeesteren wisten nu de vereenigde gildebroeders over te halen, het werk voor een redelijken prijs te verrichten.

Nadat in 1700 de groote zaal haar marmeren bekleeding had gekregen, kon het Raadhuis als voltooid gelden.

NAAR AANLEIDING VAN EEN REDEVOERING.

Reeds werden, in een der vorige nummers van dit blad aan de redvoering, door den voorzitter van het Amerikaansche Instituut van Architecten gehouden en voor onze lezers wat haar voornaamste gedeelten betreft, vertaald, eenige kantteekeningen toegevoegd. Doch het gesprokene is in zooveel opzichten merkwaardig, dat wij meenen, nog enkele opmerkingen daarover te mogen maken.

Tot recht begrip van wat de heer Peabody zeide, ga de mededeeling vooraf, dat de Amerikaansche architecten de zelfde wijze van werken hebben, als de Engelsche. Een academische opleiding is in Engeland niet gebruikelijk. Even als bij ons in den gildentijd gaat, wie architect wil worden, bij een architect in de leer. De jongeling en zijn ouders of voogden moeten een contract onderteekenen, waarin de verplichtingen van beide partijen geregeld zijn.

Het onderwijs bepaalt zich tot teekenen, want de Engelsche architect is, vóór alles teekenaar. De quantity-surveyor is de man, die, als tusschenpersoon tusschen architect en aannemer staande, voor het bestek, de begrooting en de verrekening na afloop van het werk heeft te zorgen. Voor de eigenlijke uitvoering houdt de clerk of works het toezicht.

In Amerika heeft men dit systeem nog vereenvoudigd. De uitvoering geschiedt daar door firma's, die de geheele zorg daarvoor op zich nemen, en wier goede naam de beste waarborg wordt geacht. Op deze wijze wordt het mogelijk, om, zooals de heer Peabody zeide, in tien maanden een gebouw van een millioen dollars gereed te krijgen.

Het is, onder deze omstandigheden, wel te begrijpen, dat de Amerikaansche architect zich in de eerste plaats „business-man" moet gaan voelen. Want in Amerika is het zaken doen nog heel wat anders, dan in de oude wereld.

Zal bij ons een groot bouwwerk gesticht worden, dan gaan daaraan tal van conferenties en besprekingen met den ontwerper vooraf. Een millionnair te New-York doet anders. Hij ontbiedt een architect, die

een gebouw, overeenkomende met wat gewenscht wordt, gemaakt heeft, geeft dien bouwmeester in een minuut of tien zijn instucties, bepaalt den prijs, en gaat dan weer tot andere zaken over, die voor millionnairs veel gewichtiger zijn.

De architect moet nu maar zien, hoe hij het gebouw op den bepaalden tijd en voor den vastgestelden prijs klaar krijgt. Hij gaat naar zijn bureau, of zijn „plannenfabriek" zooals de heer Peabody het noemt, waar hij specialiteiten op allerlei gebied heeft, die aanstonds hun arbeid beginnen. Is het plan klaar, dan verspilt de millionnair zijn kostbaren tijd niet met het bezichtigen of het bestudeeren daarvan. Hij heeft van bouwkundige teekeningen geen verstand, en zal, als het gebouw klaar is, wel zien, of de architect hem begrepen heeft.

Zoo werkt men in Amerika. Het is niet te verwonderen ,dat de kunst op deze wijze in de verdrukking moet komen. Een twintig jaar geleden scheen het, alsof Amerika het land van den vooruitgang, ook in de architectuur vooraan zou gaan. Richardson had te Boston door de geniale wijze, waarop hij, Ruskin's lessen volgende, den eenvoud van den Romaanschen stijl in Zuid-Frankrijk en Noord-Italië bij de oplossing der echt-Amerikaansche vraagstukken wist te gebruiken, een school gevormd, die vooral in het westen der Vereenigde Staten zeer verdienstelijk werk heeft tot stand gebracht.

Maar sedert heeft New-York de leiding genomen, en de gebouwen, die daar verrezen zijn staan, welke verdiensten zij overigens ook mogen hebben, als kunstvoortbrengselen op geen hoog peil. Er is een besliste achteruitgang in de architectuur van Amerika waar te nemen.

Uit de redevoering van den heer Peabody valt op te maken, dat die achteruitgang erkend wordt, en dat zij wordt toegeschreven aan de onvoldoende wijze, waarop de Amerikaansche architecten worden opgeleid. De jongelieden, die de bureaux bevolken zijn wel „vlug, intelligent, actief, eerzuchtig" maar kunstenaars zijn zij niet, meent de heer Peabody, ofschoon zij „een bewonderenswaardig materiaal zijn, om kunstenaars van te maken."

Het is natuurlijk mogelijk, dat de spreker gelijk heeft, al is er iets vreemds in, dat menschen, gesneden van het hout, waaruit kunstenaars gesneden worden, toch geen kunstenaars zijn.

Een andere vraag rijst hier, en wel of in Amerika voor een architect, die kunstenaar wil zijn, wel plaats is. Mocht dit zoo wezen, dan schijnt de plaats, voor zoo iemand beschikbaar toch uiterst klein. Want de heer Peabody zegt, dat een kunstenaar als architect in de Vereenigde Staten alleen een bestaan kan vinden, „als hij tevreden is, kleine dingen goed te doen, en klanten kan krijgen, die hem daarvoor goed betalen."

En nu is het niet duidelijk hoe, al werd het onderricht, dat de Amerikaansche architecten krijgen, nog zoo veranderd, hierdoor in de maatschappelijke toestanden ook tevens verandering zou komen.

Amerika is het land van het geld. Nergens wordt de Mammon met zooveel geestdrift vereerd, dan daar. De aristocratie wordt gevormd door de „upper four hundred" die het rijkst zijn, en van wie de meesten 's winters te New-York en 's zomers te Newport verblijven.

Voor deze menschen niet alleen, maar vrijwel voor alle Amerikanen is geld de eenige gebruikelijke maatstaf. Onlangs werd te New-York het gebouw van de Chamber of Commerce in gebruik genomen. Bij zulk een gelegenheid zou men in Europa een gebouw als dit uit een esthetisch oogpunt beschouwen. Maar in Amerika doet men anders; de groote verdienste van het bouwwerk wordt geacht, dat het het duurste gebouw is, op de duurste plek van New-York verrezen. De grond heeft namelijk 7.000.000 dollars, het gebouw 8.000.000 dollars gekost. En daarvoor is geen „hemelkrabber" verkregen, o neen! Het kleine gebouw staat te midden van die reuzen als een dwerg. Als stijl heeft de architect Baker de Engelsch-Palladiaansche gekozen, doch, ter meerdere verfraaiing, het van een Philibert-kap met mansarde-vensters en van Louis XVI details voorzien. De voornaamste gevel is grootendeels blind, en heeft, tusschen de zuilen, slechts kleine ronde vensters. De ingangen zijn, weinig monumentaal, in het soubassement gemaakt.

Een gebouw als dit is niet geschikt, om ons een hoogen dunk van de Amerikaansche architectuur te geven. Toch is de heer Baker „Fellow" van het Amerikaansch Instituut, en behoort hij tot de best beklante meesters.

Maar onder omstandigheden, als tegenwoordig in Amerika aanwezig zijn, kan kunst onmogelijk geleverd worden. En Europa heeft zeker niet het recht, broeder Jonathan daarover de les te lezen. Want wat aan deze zijde van den Atlantischen Oceaan in de 19e eeuw gebouwd werd, staat waarlijk niet zoo hoog, dat men er trotsch op zou mogen zijn.

De Europeesche architecten hebben zich op hun kunst heel wat laten voorstaan; maar eigenlijk waren zij niet beter dan de Amerikanen van nu, die er eerlijk voor uitkomen, dat zij slechts mannen van zaken zijn, en ook geen hooger ideaal kunnen nastreven

De tijden worden meer en meer ongunstig voor de bouwkunst. De idealen, die voor haar meer dan voor eene andere kunst noodig zijn, raken de wereld uit. Slechts de eischen der practijk vragen om bevrediging. De architecten van Amerika zien dit in, en zij doen hun best, om te geven, wat men van hen verlangt. Zij voelen wel, dat zij geen kunstenaars meer zijn, doch schikken zich in het onvermijdelijke.

Merkwaardig vooral is dat gedeelte van de toespraak des heeren Peabody, waar hij de tegenwoordige werkzaamheid van den Amerikaanschen architect schildert: „Het is een verrassend feit, dat in het democratisch Amerika, waar meer dan ergens anders, individueel streven en onafhankelijk handelen de drijfveeren van het openbaar leven zijn, de samenwerking in onze kunst de individueele arbeid geheel heeft verdrongen."

Langzamerhand gaat het in Europa ook dien weg al op.

EEN FRAAI WERK.

Onder den titel „Geschichte der Baukunst vom Altertum bis zur Neuzeit" heeft Dr. D. Joseph, Professor an der Neuen Universität Brüssel uij Bruno Hessling, te Berlijn en New-York, een boek in het licht gezonden, dat, door zijn 773 afbeeldingen, meest naar fotografiën, alles wat tot dusver van dien aard verscheen, in de schaduw stelt. Voor 20 Mark kan men zich het boek, dat twee dikke deelen heeft, aanschaffen. En wie dat doet, zal zich zijn geld niet beklagen.

De tekst sluit zich aan bij het werk, dat Kugler nu zestig jaar geleden openbaar maakte. De indeeling van Kuglers werk, dat inderdaad, zooals de Duitschers dat noemen „grundlegend" was, is door alle Germanen, die over het onderwerp geschreven hebben, gevolgd. Eerst komen de Oostersche volken, dan de Grieken en Romeinen, vervolgens de oud-christelijke, de Mohamedaansche, de Romaansche en de Gothische kunst, en eindelijk de Renaissance.

De heer Joseph, die in dit opzicht de ware Jozef niet is, heeft dit schema onveranderd gelaten, en daardoor, zoo goed als zijn voorgangers, den lezer een verkeerden indruk van de bouwkunst in vroegere tijden gegeven. Zoo zal die lezer meenen, dat de bouwkunst der Indiërs aan die der Grieken en Romeinen is voorafgegaan. En inderdaad zijn de Indische monumenten pas in het tijdperk, dat men gewoon is als de middeleeuwen aan te duiden, ontstaan. Kugler wist dit nog niet, doch de wetenschap is thans veel vooruitgegaan.

Een zuiver chronologische verdeeling der stof verdient daarom zeker de voorkeur. Niet van stijlen, doch van tijdperken behoorde gesproken te worden. Dan zou het den lezer duidelijker worden, dat, terzelfder tijd, dat Karel de Groote zijn paleizen bouwde, in Italië de kerk van Sant' Ambrogio te Miliaan verrees, te Jeruzalem de Moskee van Omar. Zoo zouden nog vele andere voorbeelden gegeven kunnen worden. Het wordt tijd, dat de geschiedenis der bouwkunst eens bekeken wordt door iemand met een frisschen blik. Het naschrijven heeft nu lang genoeg geduurd.

Men bemerkt er niets van, dat de auteur een Belg is. Van de zóó belangrijke bouwkunst zijns vaderlands maakt hij zich met weinige, daarenboven weinig zeggende regels af. Dat Noord-Nederland er nog slechter bij hem afkomt, spreekt onder deze omstandigheden van zelf.

Dat wij hier belangrijke overblijfselen uit den Karolingischen tijd hebben, is den heer Joseph geheel ontgaan. Ook over onze Romaansche kunst bewaart hij het stilzwijgen.

Bij de Gothiek begint hij aan ons land eenige aandacht te schenken. Doch alwat hij geeft, is een opsomming van een twintigtal steden, waar kerken te vinden zijn. Bijzonderheden van deze gebouwen worden niet gegeven, als men ten minste de mededeeling, dat de kruisgang bij den Utrechtschen Dom door Cuypers „angemessen" gerestaureerd is, en Van den Brink de St. Katharinakerk dier zelfde stad „herstellte" benevens enkele hoogtematen van torens buiten beschouwing laat. Een reproductie van IJsendijcks' lichtdruk der St. Bavokerk te Haarlem is de eenige illustratie hierbij.

In 26 regels maakt de Heer Joseph zich van onze Renaissance af. De stoep van het Raadhuis te Leiden en de gevel der Vleeschhal te Haarlem zijn de verluchtingen.

Dan volgen nog 23 regels over „der Klassizismus" met een afbeelding van het Paleis te Amsterdam.

Men kan niet zeggen, dat dit veel is. En al is ons land niet een der grootste van Europa, zijn kunst is zóó belangrijk, dat de heer Joseph het met te groote stiefmoederlijkheid heeft behandeld. Het is mogelijk, dat hij, de Nederlandsche taal niet machtig, de vele publicatiën, die hier te lande in de laatste jaren verschenen zijn, niet kon raadplegen. Maar de werken van IJsendijck, Galland, Ewerbeck, Otte, Lübke, om maar de voornaamste te noemen, hadden hem toch stof genoeg voor een betere behandeling kunnen leveren. Zelfs Kugler heeft, zestig jaar geleden, meer gegeven, dan Joseph nu.

Dat ook de kunst van Nederlandsch-Indië geheel onvermeld bleef, daarover kan men zich verbazen, nu de tentoonstelling te Parijs, in 1900, die zoo bekend heeft gemaakt.

Voor Nederlanders, die de kunst van hun eigen land willen leeren kennen, heeft het boek dus weinig waarde. Maar wie een overzicht der architectuur der andere landen verlangt, kan hier zijn gading vinden.

NAAR AANLEIDING VAN EEN BENOEMING.

Zooals reeds door de dagbladen is medegedeeld is een bekend Nederlandsch ingenieur, de heer H. P. N. Halbertsma te 's Gravenhage, benoemd tot Directeur der Stedelijke Water-, Gas- en Electriciteitswerken te Wiesbaden.

Wel zijn de voorbeelden niet zeldzaam, dat Nederlandsche ingenieurs tot uitvoering van werken in het buitenland worden geroepen, maar dat een Nederlander in Duitschland uit een vijftigtal sollicitanten, waaronder Duitschers, Oostenrijkers, Zwitsers en Nederlanders, met eenstemmigheid voor de vervulling eener dergelijke vacature wordt voorgedragen en benoemd, mag zeker wel als een eervolle onderscheiding worden beschouwd.

De heer Halbertsma dankt deze onderscheiding aan verschillende oorzaken. Eerstens toch genoot hij zijne wetenschappelijke opleiding aan twee der gunstigst bekende technische hoogescholen in Duitschland, namelijk die te Aken en die te Hannover.

Na afloop zijner studiën had hij een werkzaam aandeel in den aanleg van de stedelijke waterleiding te Hannover en daarna in het vaderland teruggekeerd, wist hij zich spoedig een gevestigden naam, vooral in den aanleg van waterleidingen, te verwerven. Een overzicht van zijne werkzaamheid op dit gebied is te vinden in het verleden jaar in ons blad verschenen artikel getiteld: „De ontwikkeling der Waterleidingen in Nederland."

Doch die werkzaamheid bleef niet binnen de grenzen van ons land beperkt.

Als lid van onderscheidene buitenlandsche vereenigingen op technisch en hygiënisch gebied nam de heer Halbertsma steeds een werkzaam aandeel aan vergaderingen en congressen en hieraan dankt hij zeker mede, dat zijn naam ook b.v. in Duitschland gunstig bekend is, en men te Wiesbaden, waar men thans voor belangrijke vraagstukken betreffende de watervoorziening staat, het oog op hem heeft gevestigd.

De Gemeenteraad van 's Gravenhage, die door het vertrek van den oud-minister Lely reeds een verdienstelijk lid zag heengaan, verliest in den heer Halbertsma op nieuw een zijner kundigste en ijverigste, technische leden, van wiens invloed met recht groote verwachtingen mochten worden gekoesterd.

Ook in de Gascommissie werden zijne adviezen zeer gewaardeerd en bij de vele vraagstukken, die thans te 's Gravenhage aan de orde zijn, zou de heer Halbertsma zeker nog menigmaal gelegenheid hebben gevonden de stad zijner inwoning goede diensten te bewijzen. Zijn groote kennis en helder oordeel zal thans aan de stad Wiesbaden ten goede komen. Moge zijn werkzaamheid aldaar met de beste resultaten bekroond worden, dat zal zeker voor hem een groote voldoeneng zijn, terwijl ook de naam der Nederlandsche ingenieurs in 't algemeen in het buitenland daarbij ongetwijfeld winnen zal.

VEREENIGINGEN.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Dinsdagavond 21 October had in het gebouw „de Vereeniging" de eerste vergadering in dit winterseizoen plaats van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap alhier, waarin als spreker optrad de Heer Wouter Cool, ingenieur bij de gemeentewerken van Rotterdam die als onderwerp voor zijn voordracht had gekozen „De tentoonstelling te Düsseldorf", meer in 't bijzonder haar samenstelling in cementijzer. De ten-

toonstelling, zoo zeide spreker, dankt haar oorsprong aan het feit dat aan de Duitsche industrie op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 geen ruimte genoeg was gelaten om zich behoorlijk te kunnen ontplooien, waardoor het haar niet mogelijk was geweest, daar een juist beeld van haar aard en omvang te geven, zoodat op instigatie van Lueg, lid van de bekende firma Haniel und Lueg en Friedrich Krupp, de Duitsche industrieelen besoten een eigen tentoonstelling te organiseeren, waarvoor Düsseldorf, als liggende in het hart van het gebied der groot-industrie, de aangewezen plaats scheen te zijn. Op een terrein, verkregen tengevolge van oeververbetering van den Rijn, waarvoor 2½ millioen mark werd uitgegeven, door zijn langgerekten vorm uitstekend geschikt voor eene tentoonstelling, zijn de verschillende gebouwen, onderling wedijverend in kostbaarheid van bouw en inrichting verrezen, waarin de producten van de nijverheid van Rheinland en Westphalen zijn ondergebracht. Spreker onderneemt nu, aan de hand van reusachtige plattegronden en een reeks lichtbeelden een wandeling met zijn gehoor door al die gebouwen heen, een beschrijving gevend van al de wonderen, die de industrie gewrocht en daar tentoongesteld heeft. In het bijzonder is het 't paviljoen van Friedr. Krupp dat de aandacht trekt, en waarin de reusachtige pantserplaten, assen, kanonnen en andere smeedwerken een beeld van de ontwikkeling van de industrie op dat gebied geven. Spreker geeft een historisch overzicht van den strijd tusschen pantserplaat en kanon, van de verschillende wijzen waarop de materialen, waarvan de pantserplaten vervaardigd werden, van het hartguss van Gruson, over het nikkelstaal van Creusot, naar de platen van geheime samenstelling die nu door Krupp worden vervaardigd en die eerlang wel weder zullen bezwijken voor de projectielen en kanonnen die dezelfde Krupp of een ander zullen vervaardigen.

De wandeling voortzettende wordt een bezoek gebracht aan het gebouw der Bochumer Verein, dat meer het karakter van een kerk dan van een tentoonstellingsgebouw heeft, zijne verklaring daarin vindende dat deze Verein zich in het bizonder bezighoudt met het gieten van klokken, waarvan er een aantal in den toren van het gebouw opgehangen, regelmatig hare lieflijke tonen over het tentoonstellingsterrein doen klinken. In het gebouw der polygrafische Gewerbe is het vooral de papierfabricage die de aandacht trekt. Uit een statistiek omtrent het papiergebruik blijkt dat in Duitschland, het land der Polizeiverordnungen 8½ K.G. papier per hoofd per jaar wordt verbruikt, doch dat dit verbruik in Engeland tot 11 K.G. per hoofd klimt. Spreker merkt op dat wellicht die groote hoeveelheid papier daar verbruikt is ter verspreiding der leugenberichten over den Zuid-Afrikaanschen oorlog. Achtereenvolgens worden nu het kunstpaleis, de machinehal en de inzendingen der Gute Hoffnungshütte en die van Dortmund betreffende het mijnbedrijf bezocht en besproken, waarbij spreker tal van belangrijke bijzonderheden mededeelt, om te besluiten met een bezoek aan het hoofdgebouw en daarna aan de cementbetonwerken in verband waarmede spreker een geschiedkundig overzicht over dit materiaal geeft. Het beginsel van deze constructie, zegt spreker, ligt in het feit dat een belaste balk aan de bovenzijde wordt ingedrukt en aan de onderzijde wordt uitgerekt. 't Beton nu is een materiaal dat een groote weerstand tegen druk, en het ijzer een materiaal dat groote weerstand tegen uitrekking heeft. Een oordeelkundige combinatie dezer beide materialen, waarbij hunnen hoofdeigenschappen benut worden, is de grondslag van het cementbeton-systeem. De toepassingen er van zijn in hoofdzaak in drie groepen te verdeelen n.l. 1°. die waarin bijna uitsluitend het beton op den voorgrond treedt; 2°. die waarin hoofdzakelijk het ijzer functionneert, en 3°. die waarin de beide materialen hun maximum dienst doen. Elk dezer drie groepen telt een groot aantal toepassingen genoemd naar de uitvinders er van, die echter onderling slechts weinig verschillen. Spreker kan niet al die toepassingen behandelen en is tot de overtuiging gekomen dat alleen de laatstgenoemde groep een rationeele toepassing van het beginsel genoemd mag worden, weshalve hij daarbij eenige tijd stilstond. Deze groep kan onderverdeeld worden in 2 groepen, n.l. die waarin het ijzer fijn verdeeld in het beton voorkomt en die waarbij het meer op enkele plaatsen geconcentreerd is aangebracht.

De oorspronkelijke uitvinder van het systeem is Monier, een tuinman, die in 1867 bloembakken van cementbeton en ijzergaas vervaardigde en nu op 84-jarige leeftijd in uiterst behoeftige omstandigheden te Parijs op een zolderkamertje, zijn bestaan rekt. Vandaar dat de cementijzersconstructies in het algemeen Monierwerken genoemd worden. Een groot aantal uitgevoerde werken in cementbeton als pijlers, gewelven, vloeren en balken, koepels, bruggen en kapspanten, graansilo's, reservoirs, kalkovens enz. enz. passeeren nu de revue, waarbij de spreker de gelegenheid heeft de verschillende constructies en hunne eigenschappen met betrekking tot brandvrijheid, waterdichtheid, draagvermogen en weerstand tegen atmospherische invloeden te bespreken. In het bijzonder stond spreker stil bij een brug te Chatellineau aan de Vienne, die in drie overspanningen, elk van 50 Meter groot, dat riviertje overspant en waarvan de kosten slechts 90.000 gulden bedroegen, terwijl eenzelfde brug van ijzer minstens anderhalf maal zooveel zou gekost hebben en onvergelijkelijk veel kostbaarder in onderhoud zou zijn. Ook kaaimuren, zelfs met over het water uitstekende balcons van 6 tot 9 M. zijn met geringer kosten dan gewone kaaimuren te construeeren, waarbij van den gronddruk, ten vooreele der stabiliteit wordt partij getrokken. Uit het behandelde blijkt welk een belangrijk materiaal het cementbeton is en welke toekomst het kan hebben. Theorieën omtrent het materiaal en formules voor de berekening der constructies daarin ontbreken niet, doch veel is nog hypothetisch en niet alle proefnemingen zijn in overeenstemming met de berekeningen. De meest vertrouwbare beschouwingen zijn die van Christophe. Na deze behandeling der betonconstructies keert spreker terug tot de tentoonstelling, om zich de vraag te stellen of dergelijke tentoonstellingen ons eenig nut opleveren en dan komt spreker tot de overtuiging dat, hoewel het niet verheffend is te zien dat het menschelijk genie zijn hoogste triomfen viert daar waar het geldt vernielingswerktuigen te vervaardigen, het toch te verwachten is dat in volgende tijden, waarin het barbarisme, dat nu geschaving genoemd wordt, verdwenen zal zijn, datzelfde genie dienstbaar zal gemaakt worden aan de werkelijke belangen der menschheid.

BOND VAN TECHNICI.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken is het volgende adres verzonden:

Excellentie,

Het voorloopig Bestuur van den „Bond van Technici", goedgekeurd bij Koninkl. Besluiten dd. 24 Juni 1896 en 25 Augustus 1902, geeft hiermede eerbiedig te kennen:

dat het met vreugde heeft vernomen dat op de ontwerp-begrooting voor 1903, Hoofdstuk V, gelden worden aangevraagd ter voorbereiding van het middelbaar technisch onderwijs;

dat het echter onmogelijk, zooals blijken kan uit het hieraan toegevoegde schrijven van den „Bond van Technici" (Technische Vakvereeniging) van October 1900, adhaesie kan betuigen aan de wijze waarop wordt voorgesteld het bedoelde onderwijs te regelen en wel omdat:

1°. dat onderwijs dan *onbereikbaar* is voor hunne kinderen;

2°. het velen, die anders zouden willen leeren, niets baat.

Het verzoekt daarom eerbiedig nota te willen nemen van hetgeen er in den boezem van den „Bond van Technici" omgaat, welks leden toch zeker mogen worden genoemd diegenen die het meest gevoelen wat er in deze richting zou kunnen of moeten worden gedaan.

Hetwelk doende, enz.

Namens het voorloopig Bestuur van den „Bond van Technici":

De Voorz.:
L. A. SANDERS.

De 1e Secr.:
E. W. v. KOPPENHAGEN,
Lange Beestenmarkt 18,
's Gravenhage.

Uit het aan dit adres toegevoegd exemplaar van het schrijven, door het Hoofdbestuur der voormalige Technische Vakvereeniging gericht aan het Bestuur van den Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland kan den Minister blijken wat er in den boezem van den „Bond van Technici" omgaat, en zeker loont het wel de moeite daar kennis van te nemen.

Maar toch rijst bij ons de vraag, of de Bond wel het goede oogenblik gekozen heeft, om dit adres in te zenden. Er is toch nog slechts betrekkelijk weinig omtrent 's Ministers plannen bekend geworden.

Misschien weet het Bestuur van den Bond er meer van, dan de dagbladen hebben gemeld; dit is mogelijk, wanneer het zich ter rechter plaatse om inlichtingen mocht hebben vervoegd.

Wij meenen echter grond te hebben, dit te betwijfelen, ook omdat wij veronderstellen, dat men waar die inlichtingen gevraagd waren, het Bestuur wellicht een anderen weg, dan den nu gevolgden zou hebben aangeraden.

UIT BREDA.

Aan het *Dagblad van Noord-Br bant* ontleenen wij de volgende niet onaardige nabetrachting over het in de laatste zitting van den Gemeenteraad van Breda verhandelde, naar aanleiding van een voorstel tot het aanbrengen van een paar lantaarns aan den gevel van het stadhuis:

Zooals men weet, is de gevel van ons stadhuis netjes opgeknapt. Het hardsteen is als nieuw geworden. Vrouw Justitie (alias Mie) kreeg een nieuw kleed, de kalkvoegen glimmeren witjes tusschen het donkerrood der steenen.

Daarmede is de restauratie-woede echter nog niet voldaan. Behalve een nieuwe eiken deur, die in de maak is, moeten er nu nog twee nieuwe lantaarns worden aangebracht en de teekening ervan heeft voor de raadsleden ter visie gelegen.

Nu wil het ongeluk, dat die teekening een lantaarn afbeeldt met bol glas.

Dat is beslist modern, meende de heer Reigersman, en ons stadhuis heeft een ouden bouwstijl. Dus passen de lantaarns niet bij den stijl des gevels.

't Was den raadsleden aan te zien, dat zij met deze kwestie over modernen en antieken stijl verlegen zaten.

In den Raad zitten specialiteiten van allerlei slag en gading. Mannen van wetenschap en van handel, van sociale ervaring en practische kennis, maar een artist die ontbreekt.

De heer Slechtriem, bouwkundige, onthield den Raad zijn advies, en de heer Lijdaman was toevallig afwezig.

En daar zat de Raad met dien modernen lantaarn, te rond voor den ouden stadhuisgevel.

De heer Reigersman wilde zeskante lantaarns, zooals aan het paleis van H. M. de Koningin-Moeder zijn bevestigd.

Maar de heer Van Hal meende, dat de oude lantaarns toch ook hol waren geweest.

En men moest ook op de praktijk letten, op het lichtgevend vermogen van de nieuwe lantaarns.

Maar de heer Reigersman vond die voorgestelde lantaarns zoo lichtgevend niet, omdat er een zware ijzeren band om het glas zit!

Zoo wist de Raad geen uitkomst. „Aanhouden", werd er a. geroepen.

Tot een der heeren den gordiaanschen knoop poogde door te hakken. Tegen het smeedwerk bestaat geen bezwaar, constateerde de heer Sassen, wèl tegen den ronden vorm van den ballon. Welnu, laten we dan het smeedwerk goedkeuren en besluiten, dat er een zeskante ballon aan moet komen.

Naar dit advies had de Raad ook al geen ooren. 't Kwam misschien, omdat de heer Sassen begonnen was met te verklaren, dat hij de teekeningen niet gezien had. Mogelijk was 't dus, dat deze spr. niet beoordeelen kon of zoo'n zeskante ballon wel bij het ijzerwerk, paste.

Het slot der geschiedenis is geweest, dat de Raad het moeilijke vraagstuk heeft aangehouden.

Na afloop der vergadering hebben wij nog eens met naarstige zorg den gevel van ons stadhuis beschouwd. En wij hebben den stijl ervan pogen te ontdekken. Maar tot onze beschaming moeten wij erkennen, dat zulks ons niet gelukt is.

De heer Reigersman sprak van een „ouden" stijl. Nu leek het ons wel toe, dat de steenen van den gevel zekeren leeftijd hadden bereikt. Maar de oude „stijl" van het stadhuis bleef voor onze oogen verborgen.

Om de eenvoudige reden, dat de stadhuisgevel geen stijl bezit.

Het is een vierkant blok steenen, met, op gelijken afstand, gaten erin voor de vensters, en ertegen aan een trap, oftewel bordes.

Maar vertegenwoordigt dat alles nu een stijl, nogwel een ouden stijl?

Omdat het stadhuis oud is, — ruim anderhalve eeuw volgens den heer Van Hal — daarom heeft het nog niet een ouden stijl.

Nul is nul, al wordt le nóg zoo oud.

De nul-stijl van ons stadhuis zal nul-stijl blijven, al trotseert 't steenen gevaarte nog eeuwen lang den beruchten „tand des tijds".

Daarom heeft de ernst der stijl-kwestie ons ook in 't geheel niet te pakken kunnen krijgen. Juist de ernst, waarmede in den Raad over den stijl van ons stadhuis werd geredeneerd, leek ons een komiekerigheid.

Men hange aan dien gevel lantaarns welke men wil. Als ze niet àl te mooi zijn, en dus niet in àl te schrille tegenspraak komen met de smakeloosheid van den stadhuisgevel, dan passen ze er altijd bij.

Liever ware het ons, dat men in 't geheel geen lantaarns hing aan dien gevel.

De oude juf ziet er nu „netjes" uit, heel „fatsoenlijk"; men zal er een oude kokette van maken, als men haar te veel opprukt.

GEMENGDE BERICHTEN.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. **Dat niet alleen in technische kringen, maar ook bij het groote publiek het alhier ingevoerde stelsel van wetenschappelijke directeuren aanleiding geeft tot ernstige bedenking, moge blijken uit het volgende, ontleend aan het Raadsoverzicht van de „Telegraaf":**

„De onderdirecteur van de stadsreiniging is er niet gekomen. Maar de benoeming van een wetenschappelijken directeur heeft toch ten gevolge gehad, dat de heer Hoogwinkel een jaarlijksche toelage van ƒ 500 zal hebben, met den persoonlijken titel van adjunct-directeur. In een anderen vorm dus hetzelfde, met dit verschil, dat de ƒ 500 niet meetellen voor latere pensioenberekening. De gemeente, die een staf van ingenieurs heeft, en een gezondheidsdienst, met wetenschappelijke ambtenaren, had voor den reinigingsdienst genoeg aan een goed organisator en toezichthouder. En de heer Hoogwinkel had in dien zin moeten benoemd worden tot directeur. Nieuwe plannen konden door de andere diensten worden voorbereid, en waren dat ook al. Nu moet de nieuwe directeur er zijn wetenschappelijken neus in steken, en dat geeft natuurlijk weer wijziging en oponthoud. Zijn benoeming was een bévue van den Raad, die aan de gemeente geld en tijd zal kosten. De heer P. Nolting was de cassandra, die den Raad waarschuwde. De goede man zal er zijn leven lang pleizier van hebben. Maar nu het zoo was gegaan, was men een goed ambtenaar als den heer Hoogwinkel wel wat schuldig. En het werd hem gegeven."

„Wij vernamen van den heer Schut, dat de plannen van riolee-ring en van verbranding van het vuil, dat men nu pijnlijk sorteert, „vrijwel in staat van wijzen" zijn. Duurt het nog jaren eer wij ze zien, dan zouden wij ze gaan zoeken op de schrijftafel van den nieuwen directeur van de stadsreiniging. Of misschien nog erger, en heeft de heer Schut gelijk, als hij vreest, dat nieuwe studie „den heelen boel zal omvergooien". 't Zou de eerste maal niet zijn, dat een ambtenaar met onvriendelijke oogen keek naar wat in een ander bureau was voorbereid."

SCHILLAARD. Men schrijft over den toren alhier:

Eenzaam en verlaten staat hij daar, midden in de groene weide, die oude grijze toren van Schillaard. Eeuwen heeft hij getrotseerd, stormen en regenvlagen hebben hem gebukt en gepijnigd en nog staat hij er, als een stoere oude Fries, recht als een knaar met de groeven des ouderdoms in het gelaat. Der jaren wisseling heeft alles om hem heen doen veranderen, doch hij zelve is gebleven die hij was sinds tijden en tijden. Wat is het alles veranderd om hem heen. Hij was eens het middelpunt van een dorp; toen zag hij elke week de schare opwaarts gaan naar het bedehuis, waarvoor en waarboven hij stond als een beschermer, toen noodigde hij telkenmale met zijn vivos voco (de levenden roep ik) om te loven en te prijzen den Eeuwige.

En nu het dorpje is verdwenen — een gehucht van 4 boerderijen en een arbeiderswoning is al wat er staat, het kerkje is voor jaren onder het vonnis „te oud voor den dienst" gevallen — wordt zijn vivos voco niet meer gehoord. Dat heeft men moeten geven aan zijn veel, veel jongeren broeder in het naburige Mantgum. Alleen het mortuos plango, (de dooden beween ik) is het zijne gebleven, en dan alleen mag hij zijn eentonigen zang laten hooren als een vreemdeling naar zijn laatste rustplaats wordt gebracht. Hij is oud en daarbij eerwaardig. Grijsachtig grauw, bijna wit als het haar van zoo menigen grijsaard is zijn kleur. Hij is opgetrokken transgewijze uit ode Friezen (de bekende groote grauwe steenen, vroeger in Friesland veel gebruikt).

Drie transen boven elkaar is hij gekroond met een klein stompdak. Uit welken tijd gedateerd is niet bekend, doch dat hij oud, zeer oud is, staat boven elken twijfel verheven. Niet alleen de oude steen geeft daarvan blijk, ook het oude, zwart geworden eikenhout van het dak, hard als een spijker zooals men zegt, maar bovenal de gebeeldhouwde duivelskoppen, die op de hoeken der transen zijn ingemetseld en met hun grijnzende gezichten naar alle kanten uitzien. Het is een merkwaardig oud gebouw, dat vele vreemdelingen heeft getrokken en nog zal trekken, en 't is te hopen, dat dit monument van vroeger eeuwen nog jaren voor het vernielend beeldrijzer worde gespaard.

— Aflevering 10 van „De Natuur", uitgave van J. L. Broese, te Utrecht, bevat: Uit het land van Strandplevieren en Scholeksters, door J. Daalder Dz. — Elektrische verwarmings- en kooktoestellen (vervolg en slot), door Dr. L. Bleekrode. — De Indische Vergifboom, door S. Kalff. — Hoe in Californië schadelijke insecten bestreden worden, door Dr. J. C. H. De Meijere. — Een abnormale druif, door Dr. J. C. C. — Eenvoudige hoogtemeting, door E. J. R. De jongste onderzoekingen van E. von Behring, betreffende de tuberculose, door Dr. R. G. Rijkens. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. Waar de zonnewarmte blijft (vervolg). Komeet Perrine 1902b, door Dr Ant. Pannekoek. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Korte mededeelingen.

PERSONALIA.

— In aansluiting aan het bericht in ons vorig nummer betreffende de benoeming van den heer H. Brand tot gemeente-bouwmeester te Terneuzen, diene dat genoemde heer gekozen werd met 8 stemmen. De heer P. Willemse, hoofdopzichter te Leiden, verkreeg 3 stemmen. Er waren 26 sollicitanten.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Hoofdopzichter** aan de gemeentereiniging te Haarlem op eene jaarwedde van ƒ 2000 welke telkens na verloop van twee jaren wordt verhoogd met ƒ 100 (maximum ƒ 2500). Zich vóór 1 Nov. a. s. per gezegeld adres te wenden tot den burgemeester. De met het toezicht op den reinigingsdienst belaste wethouder zal ten raadhuize gelegenheid aanbieden voor persoonlijke voorstellingen op Vrijdag 24 en Zaterdag 25 Oct. a. s., des namiddags tusschen 1½ en 4½ uur.

— **Waterbouwkundig Teekenaar** (bekwaam) kan direct geplaatst worden bij K. H. Holthuis, Architect te Groningen, Hoendiep.

— **Bouwkundig Opzichter-Teekenaar.** Brieven, onder No. 60, aan den boekhandelaar W. F. Hoogkamer, Koningstraat 42, te Haarlem.

— **Bouwkundig Opzichter-Teekenaar.** Brieven, onder No. 559, aan den boekhandelaar W. Keijser, te Helmersstraat 83a, te Amsterdam.

— **Opzichters** voor den strandmuur te Scheveningen. Br. aan de Directie aldaar.

Opzichter gasfabriek te Leeuwarden. Jaarw. ƒ 900—ƒ 1200. Br. vóór 18 Oct. aan B. en W. aldaar.

— **Waterbouwkundige** voor het waterschap „Westerwolde" te Groningen. Jaarw. ƒ 2000 ƒ 4000. Voorkeur genieten Civ.-Ing. van de P. S. Br. aan Gedeputeerde Staten te Groningen.

— **Opzichter**, bekwaam in detailleeren, bij het bouwen van een woonhuis te Leeuwarden. Brieven, onder No. 310, bij de boekhandelaren W. Eekhoff & Zn., te Leeuwarden.

— **Aankomend Teekenaar** die zijn opleiding genoten heeft in ornamentteekenen en zich verder wil bekwamen. Brieven, onder lett. B O, aan het Algemeen Advertentie-Bureau A. de la Mar Az., N. Z. Voorburgwal 266, te Amsterdam.

— **Bouwkundig Opzichter-Teekenaar.** Fr. br. lett. A P Kant.boekh. J. H. G. Wennink, Prinsengracht 447, Amsterdam.

Bij de Gebroeders VAN CLEEF te *'s Hage* ziet het licht:

Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde

ingericht naar de eischen der praktijk.

Constructiën in IJzer, Steen, en Gewapend Beton

DOOR

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE,

KAPITEIN DER GENIE.

Met 152 figuren tusschen den tekst ƒ 2,40.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen, ruimen voorraad.

S. BRUIGOM, Arnhem.

Stoomtimmer-

HOUTWOL-FABRIEK

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten Woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.

Agenten te Rotterdam de Heeren LAURENS & Co., Zuidblaak No. 78

Directie te Valkenburg de Heer SENFF.

Scoriae-Bricks.

(Patent DOBBS.)

Uitsluitend verkrijgbaar bij

W. DEURVORST, — Den Haag.

Kantoor STATIONSPLEIN No. 9,

(tegenover Station Hollandsche Spoor).

H. & J. Van den Wall Bake,

P. H. Kade 131, ★★ Amsterdam.

Transport-wagens, Draaikranen, draagvermogen van 1000 tot 5000 K.G.

Schroeflakels, Loopkranen en Windassen.

Merk SECURAPID.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 1 November 1902. No. 44.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

VAKTOESTANDEN.

Het mag een verblijdend verschijnsel genoemd worden, dat meer en meer in de kringen der architecten de oogen open gaan voor misstanden, die het vak tegenwoordig vertoont.

In een vereeniging van architecten werden onlangs met klem van redenen de nadeelen van het aannemen in het licht gesteld. Dit aannemen, dat in het jaar 1908 hier te lande het feest van zijn honderdjarig bestaan zal vieren, heeft sterke wortels in onze maatschappij.

Wel was het een goede tijd, die den aannemer van publieke werken nog niet kende. Toen was werken in eigen beheer nog regel, toen had zich tusschen bouwmeester en ambachtsman nog geen persoon ingedrongen, die alleen beoogt, uit de onwetendheid van den een en de onafhankelijk van den ander munt te slaan. Zullen die gulden dagen ooit terugkeeren?

Het is altijd gevaarlijk, zich aan voorspellingen te wagen. Maar de beweging tegen de aannemerij, die op het oogenblik valt waar te nemen, is toch wel een bemoedigend verschijnsel.

De ambachtsman heeft vooral onder het stelsel geleden. Maar in de laatste helft der vorige eeuw heeft ook de speculatiebouw hem veel kwaad gedaan. Daar kon men goede werklieden in het geheel niet gebruiken. Met den Franschen slag moest alles geschieden.

De bouwer vond dat degelijk werk hem veel te duur kwam.

Er zijn menschen, die van een wederinvoering der gilden heil verwachten, die van oordeel zijn, dat op deze wijze zoowel speculatiebouw als aannemerij zouden verdwijnen. Onder hen bevinden zich personen, die boven ieders lof verheven zijn, wat hun bekwaamheid en bevoegdheid aangaat. Evenwel, zij vergeten dat de instellingen uit de tijden groeien en dat het naar willekeur invoeren daarvan een onmogelijkheid blijft.

Ook aan de zulken, die, overigens de gilden niet terugwenschen, toch van proefwerken groote verwachtingen hebben, is ten onzent geen gebrek. Reeds hebben zij zich vereenigd en gelegenheid gegeven, om zulke proeven van bekwaamheid af te leggen.

Verdient nu dit systeem, waarbij een afzonderlijke klasse van gediplomeerden geschapen wordt, voor onzen tijd aanbeveling of niet? De wenschelijkheid wordt betoogd op drie gronden: om het ambacht in technisch opzicht vooruit te doen gaan, om den klanten waarborg te geven, dat zij deugdelijk werk zullen krijgen, en om de beoefenaars van een ambacht tegen te groote concurrentie te beschermen.

Het streven, om het ambacht in technisch opzicht vooruit te brengen, verdient alle waardeering. Zeker spreekt het in het voordeel van een werkman, wanneer hij ten genoegen van deskundigen een proefwerk verricht heeft. Maar slechts dan zal het afleggen van zulk een proef tot den vooruitgang van het ambacht bijdragen, als de werkman ook na het verkrijgen van zijn diploma zich met lust en ijver aan zijn vak blijft wijden. En men ziet helaas in den regel, dat wie voor een examen slaagt, daarna op zijn lauweren gaat rusten. Een verder toezicht, in den geest van dat der gilden, zou er alleen waarborg voor kunnen geven, dat de werkman voortdurend zijn best blijft doen.

Daarom is ook de waarde van een diploma in de oogen van het publiek maar betrekkelijk. En in den

gildentijd begreep men reeds, dat de eischen, die in de practijk gesteld worden, het afnemen van een volledig examen onmogelijk maken. Doch de overlieden, die tevens de proefmeesters waren en die de werkplaatsen der gildebroeders geregeld bezochten, konden, de gezellen in hun dagelijksch doen ziende, reeds van te voren zeggen wie den meestertitel waardig was. Het proefwerken geschiedde slechts voor den vorm.

Examens voor ambachtslieden worden soms verdedigd met de bewering, dat slecht uitgevoerde bouwwerken gevaarlijk voor het algemeen zijn. Want het publiek kan pas oordeelen, als het de gebreken van een gebouw in de practijk ondervindt en het huurcontract den bewoner voor een achttal jaren bindt. Doch het slecht uitvoeren der bouwwerken kan toch niet op rekening der ambachtslieden gesteld worden. De gewetenlooze bouwspeculanten zijn daarvoor verantwoordelijk.

De voorstanders van diploma's voor ambachtslieden meenen, dat een gedeeltelijke invoering van het oude gildewezen aan de ongewenschte mededinging van knoeiers een einde zal maken. Maar als de staat zich in zulke zaken gaat mengen heeft dit zijn bedenkelijke zijde. Immers de afpaling van ieders bevoegdheid brengt allerlei moeilijkheden met zich. Ook bij de examens of de proeven van bekwaamheid is het juist bepalen der grenzen lastig. Een smid ten platte lande heeft een anderen werkkring, dan zijn vakgenoot in een groote stad. Zou men nu één smidsdiploma invoeren, dan moeten noodzakelijk de eischen, aan het behalen daarvan te stellen, voor den dorpssmid te hoog, voor den stadssmid te laag zijn.

Een zeker en betrekkelijk eenvoudig middel om het ambacht te veredelen zou zijn wanneer meer aandacht gewijd werd aan wat de werkman doet. Het is voor het ambacht noodlottig, dat in onzen tijd zoo weinigen daarvoor iets voelen. Dit ontmoedigt de knappe werklieden, die er nog zijn. Men kan van een architect noch van een ingenieur verlangen, dat hij in alle ambachten practisch meester zal zijn; doch wel mag men van hem vorderen, dat hij den werkman in zijn bedrijf gehoorlijk gade slaat, dat hij, wat goed gedaan wordt, looft, dat hij de knoeiers laakt. De ambachtslieden toch zijn het, die het werk uitvoeren.

Stel u voor dat een werkman, die zijn ambacht goed verstaat, zijn geluk in een onzer groote steden gaat beproeven. Aanvankelijk wil hij, bij een aannemer werkende, nog even zorgvuldig zijn vak uitoefenen, als hij dat voorheen gewend was. Volhardt hij daarbij, dan wordt hij al gauw als lui of ongeschikt beschouwd en weggezonden. Dit brengt hem er toe, om maar te huilen als de wolven, met wie hij zich in hetzelfde bosch bevindt; hij werkt maar „raak" en deelt in de winsten, die op zulk een wijze te behalen zijn. En na een jaar of wat is de voortreffelijke werkman van vroeger een knoeier geworden als de rest. Had een beschermende hand zich over hem uitgestrekt, zijn voorbeeld zou tot verbetering der anderen hebben kunnen bijdragen.

Er bestaan nog andere misstanden. Het thans gebruikelijke systeem om aan te besteden heeft daarvan de meeste op zijn rekening. De aannemers besteden op hun beurt de onderdeelen van het werk weer aan hun volk uit, dat er dus belang bij heeft, de bedongen som in den kortst mogelijken tijd te verdienen. Wat er zoo van het ambacht terecht komt, het is maar al te goed bekend. Ook het betalen per uur werkt verkeerd. Invoering van daghuren, zooals die in den tijd der gilden bestonden, zou zeker het ambacht ten goede komen.

Jammer, zeer jammer is het ook, dat de hedendaagsche bouwmeesters alle verband met het ambacht verloren hebben. Men vordere niet, dat de aanstaande bouwmeester alle vakken practisch moet beoefenen. De dus verkregen practijk zou niet veel te beduiden hebben. Maar wat men zou wenschen is, dat de architect of ingenieur eer hij als zoodanig optrad, eerst als verantwoordelijk opzichter zijn sporen had te verdienen. Wie op deze wijze jaren lang met de ambachtslieden in dagelijksch verkeer is geweest, zal geheel zijn verder leven in het ambacht belang blijven stellen.

De vroegere architecten, van de schaafbank afkomstig, zooals men placht te zeggen, droegen den ambachtsman een goed hart toe; zij verdwijnen echter meer en meer om plaats te maken voor andere, die voor de practijk maar weinig voelen.

Dit alles zijn vergelijkingen, die niet in het voordeel van het heden uitvallen. Doch ook op lichtpunten kan, gelukkig, worden gewezen. Velerlei werktuigen zijn uitgedacht, die den ambachtsman vervelend en tijdroovend werk besparen. Het is niet waar, dat die werktuigen het ambacht hebben geschaad, zooals men dikwijls hoort beweren. Uit den aard der zaak kan van die machines maar een zeer beperkt gebruik worden gemaakt. Slechts werk, dat echt „machinaal" is kan door zulke werktuigen worden verricht. Het ploegen van deelen is geen aangenaam en hartverheffend werk; de machine doet het beter dan de mensch. Ook het hakken van gaten, het schaven van profielen en soortgelijke dingen kan men aan de machines overlaten. Er blijft nog zoo ontzaglijk veel over, dat een helder hoofd en een vaardige hand vereischt. Men is gewoon, van timmerfabrieken te spreken, doch er is nog geen werktuig bedacht dat, als men er aan de eene zijde een boomstam voor plaatst, aan den anderen kant een deur, een raam of een kozijn, te voorschijn brengt.

In het ambacht van den metselaar heeft de moderne tijd geen verandering gebracht. Alleen worden de steenen die hij gebruikt, nu machinaal vervaardigd, terwijl voorheen handwerk regel was. En het aanmaken der specie geschiedt in mortelmolens. Over de machinaal gemaakte steenen wordt, wat hun deugdzaamheid en schoonheid betreft, verschillend geoordeeld. Erkend wordt echter, dat, welke overigens hunne voor- en nadeelen zijn mogen, zij toch den metselaar in staat stellen tot het maken van fraai werk. Ook de metselaar behoeft zich dus over de hedendaagsche machines, voor zoover zijn vak aangaat, niet te beklagen.

Gunstig heeft het ook voor hem gewerkt, dat de architecten, door het voorbeeld van den heer Cuypers daartoe aangemoedigd, weder gepoogd hebben bouwstijlen uit het ver verleden te doen herleven. Zoo kreeg hij gelegenheid om aan moeilijke werkstukken als gemetselde wenteltrappen, gewelven en dergelijken, die aanvankelijk in de 19e eeuw geheel en al vergeten waren, weder zijn kunst te toonen.

Men zal van meening zijn, dat vooral de smid aan den hedendaagschen tijd groote verplichtingen heeft. Immers het bewerken van metalen bereikte in de 19e eeuw een hoogte als nooit te voren, en er werden constructiën uitgevoerd, waarvan men in den gildentijd zelfs niet droomde.

Men zou dwaas doen dit tegen te spreken. Maar wij meenen toch, en men zal het bij nader inzien met ons eens zijn, dat het eigenlijk smidsambacht niet meer op de hoogte staat van vroeger, toen men de ijzeren constructiën van thans nog niet kende.

Smeden was oudtijds het door hamerslagen in bepaalde vormen brengen van gloeiend gemaakt ijzer. Hadden de stukken hun vereischte gedaante gekregen, dan werden zij op dezelfde wijze aan elkander gesmeed. Het zou natuurlijk op deze manier onmogelijk zijn, groote werkstukken te maken. Doch voor de zaken, die de smid als medearbeider aan een bouwwerk te leveren heeft, kan deze oude methode van smeden, de eenige die men tot de 18e eeuw toe kende, zeer goed worden toegepast.

De moderne ijzerconstructie is evenwel iets anders. Zij timmert als het ware in ijzer. Gelijk de zaagmolen ons balken, ribben, latten en platen levert, zoo verschaft de fabriek ons stukken ijzer, die door pletten tot met de houtwaren overeenkomende vormen zijn gebracht. Deze stukken worden door koud afhakken op hun vereischte lengte gemaakt, en dan, nadat er de noodige gaten in zijn geboord of geslagen, met bouten aan elkander geklonken. De overeenkomst met het timmervak is dus inderdaad groot. De draaibank, de schaafbank speelt ook bij de bewerking van het ijzer een groote rol.

En nu heeft deze methode, waarbij het ijzer meestal koud gelaten wordt, en waar door hakken, vijlen en klinken in hoofdzaak de bewerking geschiedt, ook in het bouwvak de oude wijze van werken goeddeels verdrongen. Dit is tot schade van het smidsvak geweest. Naar bankwerkers is veel meer vraag, dan naar vuurwerkers.

Allerlei onderdeelen, die voorheen uit de hand gesmeed werden, komen thans uit fabrieken. Wij weten hoe de zoogenaamde ijzeren kramerijen nog in het begin der 19e eeuw allen uit de hand gesmeed werden. Een slotenmaker moest toen een bekwaam smid zijn. Nu heeft men geen eigenlijke slotenmakers meer. Zij, die zich zoo noemen, doen niets anders dan het fabriekswerk, als het gebroken is, herstellen. Slechts met onbeduidende herstellingen worden zij belast, want anders is het aanschaffen van een nieuw slot goedkooper.

De onbekendheid der bouwmeesters met de eigenaardigheden van het smidsvak is zoo groot, dat zij, als er details noodig zijn voor ijzerwerk, altijd aan hakken, vijlen en klinken denken en hun teekeningen met het oog op die bewerkingen maken. Daar zulk een wijze van bewerken niet duur is, maken de bazen of aannemers er geen bezwaar tegen. Doch het eigenlijke vak lijdt er schade door.

Het steenhouwersvak is, als van ouds, een handwerk gebleven. Alleen voor het bewerken van de hardste steensoorten bedient de nijverheid zich van machines. Ontegenzeggelijk is het gebruik van gehouwen steen hier te lande, na 1875, zeer toegenomen. Vooral hardsteen, de bekende blauwe Belgische kalksteen, wordt nog voortdurend in groote hoeveelheden gebezigd. Maar het is jammer dat men, om op de kosten van vervoer te kunnen uitsparen, niet slechts den hardsteen, maar ook andere soorten geheel bewerkt uit het buitenland doet komen. Daardoor wordt den Nederlandsche steenhouwers veel werk uit de handen genomen. Vele architecten zijn genoodzaakt geworden, belangrijke partijen gehouwen steen in het buitenland te bestellen. Het ware wel te wenschen, dat het geldelijk voordeel, dat een besteder heeft, door op deze wijze te handelen, niet zooveel gewicht in de schaal legde. Dit zou zeer in het belang van het steenhouwersvak zijn.

De loodgieter heeft niet zooveel meer te doen als vroeger. Daarom is hij tevens zinkwerker geworden. Het zink is een metaal dat, vroeger wel bekend, pas in de 19e eeuw algemeene toepassing heeft gevonden.

Een loodgieter uit den gildentijd zou vreemd staan te kijken, als hij zijn tegenwoordigen vakgenoot aan het werk zag. Het eigenlijk gieten van lood komt in het geheel niet meer voor. De loodpletterijen hebben den loodgieter dit werk uit handen genomen. De zinken bladen worden hem al mede geheel gereed gezonden. In de plaats van het maken van pompen is het aanleggen van gas- en waterleidingen gekomen.

Het zink is geen duurzaam metaal. Langer dan veertig jaar kan het niet mede. Maar onze tijd, die naar goedkoopheid, niet naar duurzaamheid vraagt, vindt juist iets van zijn gading. Maar mag het dan goedkoop zijn, om het goed te gebruiken behoort de werkman niet minder zorgvuldig te werk te gaan, als bij het lood. Want het zink heeft, zooals bekend is, eigenaardigheden, waarmede rekening dient te worden gehouden, zal het werk voldoen. En het komt maar al te veel voor, dat de zinkwerker zorgeloos handelt.

Het is algemeen bekend, dat het stucadoorsvak van Italiaanschen oorsprong is, en niet voor de 18e eeuw hier te lande werd uitgeoefend. Het was een kunstvak. De effen vlakken, met gipsspecie onder de rij bestreken, die de hoofdzaak vormen, van wat nu de stucadoor maakt, kwamen toen niet voor. Alles werd versierd, zoowel zolderingen als wanden. Die versieringen werden uit de hand geboetseerd in het gips, zoolang dit nog niet geheel verhard was. Daardoor werden effecten bereikt, die een hedendaagsche beeldhouwer tot eer zouden strekken. De zindelijke Hollandsche huismoeders hebben deze versierselen ieder jaar laten overwitten. En eindelijk is de witsellaag zoo dik geworden, dat de ornamenten niet alleen hun fijnheid verloren hebben, maar dat er haast niets meer van te zien is. Slechts waar men die witsellaag weer doet verwijderen komt het oude werk in al zijn schoonheid voor den dag.

Zulke kunstenaars vindt men onder de hedendaagsche stucadoors niet meer. En dit is begrijpelijk, want niemand heeft er geld voor over, om dergelijk werk te laten maken. Sommige bazen houden er modelleurs op na, die versierselen boetseeren, welke, in gelatinevormen, tot in het oneindige worden afgegoten en dan tusschen het vlakke werk worden ingeplakt. Deze wijze van werken staat natuurlijk ver bij de oude manier achter.

Zoo is dan voor eenige ambachten, die bij het bouwen te pas komen, de vergelijking tusschen het verleden en het heden gemaakt. Wel worden enkele lichtpunten gevonden in het heden, maar de schaduw is daar toch groot.

Ongetwijfeld zal een behoorlijke regeling van ambachtsonderwijs en van de verhouding tusschen leerling, gezel en meester, mochten wij die krijgen, verbetering aanbrengen. De werkman ontmoet nu overal hinderpalen, die hem beletten, zijn vak zoo uit te oefenen als hij zou willen. De aannemerij en de speculatiebouw behooren daartoe, en er zal nog heel wat water door de Maas moeten vloeien, eer die verdwenen zijn. Het is al veel waard, dat in het bijzonder de vakmannen zich bezig houden met de vraag, hoe men deze misstanden zou kunnen doen verdwijnen.

Doch zelfs als hier te lande andere inzichten zoo veel veld gewonnen mochten hebben, dat dit alles verbeterd zou zijn, dan zou er toch voor het ambacht nog niet veel bereikt wezen, indien de werkman zich niet van zijn hooge roeping bewust is.

Iedereen is werkman, of behoorde dit althans te zijn. Reeds Salomo toornde tegen de luiaards en ried hen aan, de mieren te bespieden, om wijs te worden. Wij moeten werken voor ons brood, en dat met ijver; maar wij moeten ook werken voor ons genoegen, en dan van harte. Wij moeten nooit iets ten halve doen; wat zulk een inspanning niet waard is, deden wij beter na te laten.

Wij behooren oprecht te zijn, oprecht tegenover anderen, maar ook oprecht tegenover ons zelven. Alle bedrog is uit den booze. De grens tusschen waarheid en leugen is zeer scherp, maar de menschen willen dat

meestal niet inzien. Wij zijn over bedrog slechts dan werkelijk verontwaardigd, wanneer men ons met boos opzet bedrogen heeft. Wij haten kwaadsprekerij, huichelarij en verraad, omdat zij ons schaden, niet omdat zij leugenachtig zijn. Leugen, die ons geen nadeel doet, vergoelijken wij. Houdt hij lof voor ons in, dan behaagt hij ons zelfs.

De zwarte sluier, die over de menschheid hangt, bestaat uit de gefluisterde leugens, de beminnelijke leugens, de vaderlandslievende leugens van den geschiedschrijver, de voorzichtige leugens van den staatsman, de ijverende leugens van den partijganger, de genadige leugens van den vriend, de leugens die wij, uit gemakzucht, telkens tegen onszelve zeggen!

Laten wij in het geheel niet liegen. Laten wij niet meer spreken van leugens om bestwil, van leugens, die geen kwaad kunnen, van leugens zonder opzet. Alle menschelijke handeling dankt haar waardigheid aan de waarheid; onwaarheid gaat altijd met onwaardigheid samen.

Zoodra wij, wat wij doen, niet zoo goed verrichten als wij kunnen zijn wij niet slechts onwaar tegenover anderen, maar ook tegenover ons zelf. Onwaardigheid zoowel van ons als van onzen arbeid is daar het onvermijdelijke gevolg van.

En het is er verre van af, dat de ambachtsman van onze dagen er steeds op uit zou zijn, wat hij doet, zoo goed mogelijk te doen, ook als geen hinderpalen het hem beletten. Ging het in den tijd der gilden beter? Ik geloof het wel.

De werkman had toen meer hart voor zijn arbeid, dan nu. Hij was er trotsch op, als hij iets goeds gemaakt had. Thans heerscht een andere geest. Alles wordt tot geld teruggebracht, en het eenig doel is, met zoo min mogelijk moeite daarvan zoo veel mogelijk machtig te worden. Daarom heeft de werkman graag aangenomen werk, en hij is er heel tevreden mede, als hij slechts flink wat er aan verdient. Of alles niet is, zooals het behoorde te zijn, daarnaar wordt niet gevraagd. In zulk een handelwijze ligt echter geen waardigheid. Want de ambachtsman is onwaar, zoo tegenover zich zelf als tegenover hen, die hem werk geven. Hij weet dat hij beter werken kan, doch het moedwillig nalaat. De werkgevers verlangen goed werk, daar zij meenen een behoorlijken prijs te betalen. Nu valt niet te ontkennen, dat het den werkgevers dikwijls met hun verlangen van goed werk geen ernst is, doch dat zij ook met minderen arbeid tevreden zijn, mits hij goedkoop zij. Evenwel hierin ligt voor den werkman geen voldoende verontschuldiging.

Er zijn in onze dagen te weinig karakters. Maar al te veel menschen laten zich medesleepen om dingen te doen, die niet goed zijn, ofschoon zij vaak vergoelijkt worden. De school doet weinig voor karaktervorming. Zelfs om de eischen van het werkelijk leven bekommert zij zich niet. En toch had Bilderdijk gelijk, toen hij zeide:

Geleerdheid staat gelijk met goud
En wordt als heel wat groots beschouwd.
Doch alle waarde die zij heeft
Is 't geen er 't recht gebruik aan geeft.

Een ambachtsman heeft aan wetenschap niet veel. Voor hem is de theorie nog grauwer dan voor andere menschenkinderen, die er mede geplaagd worden, totdat hunne zenuwen er ziek van worden.

Van het nut van vakonderwijs is men hier in Nederland nog veel te weinig overtuigd. De wet op het middelbaar onderwijs schreef voor, dat onder meer zouden worden opgericht scholen, voornamelijk bestemd voor aanstaande ambachtslieden. Daar moesten worden onderwezen: wiskunde, theoretische en toegepaste mechanica, kennis van werktuigen, natuurkunde, scheikunde, natuurlijke historie, technologie, geschiedenis, Nederlandsche taal, staathuishoudkunde, handteekenen, rechtlijnig teekenen en gymnastiek.

De opsomming dezer vakken toont wel aan, hoe ver de wetgever in 1863 niet slechts van het ambacht, maar ook van het werkelijke leven stond. Zijn bedoeling was, den ambachtsman in tal van wetenschappen te doen onderrichten, maar niet in zijn ambacht. Hij dacht, en die meening bestaat nog, dat als een werkman veel algemeene kennis had, de rest hem wel zou aanwaaien.

Maar de personen, ten wier behoeve de wetgever deze bepalingen gemaakt had, waren het niet met hem eens. Al die wetenschap achtten zij steenen voor brood, en zij voelden zich meer aangetrokken tot de ambachtsscholen, die door particulieren in het leven waren geroepen. En het zal zeker algemeen in werkmanskringen toegejuicht worden, zoo het Rijk de regeling van het ambachtsonderwijs onderneemt.

Er is voor terugkeer naar vroegere toestanden, zooals die in de achttiende eeuw, veel te zeggen. Want niet alleen de werklieden, ook andere personen in het bouwvak hebben reden tot klagen. De opzichters bijvoorbeeld, vroeger als zoodanig onbekend, waren bij toepassing van het aanneem-systeem onmisbaar. Doch hun positie, eigenlijk die van politie-agent, is zeker niet aangenaam.

Dat wij in den eersten tijd het werken in eigen beheer weer zullen terugkrijgen, is niet waarschijnlijk. Want de architecten en ingenieurs, die een uitsluitend theoretische opleiding krijgen, verlangen allerminst naar de beslommeringen die de aannemer heeft. De plicht der meesters in de middeleeuwen was, het eerste op het werk te komen, het laatste te vertrekken, de uitslagen te maken, alles af te schrijven, de werkstukken te keuren en aanteekening te houden van den tijd, dien de gezellen verzuimden. Een hedendaagsch architect zou vreemd opkijken, als dit van hem verlangd werd. Maar mag, wie daartegen opziet, zich eigenlijk wel bouwmeester noemen? Is teekenaar of rekenaar niet een veel beter, althans meer gepaste benaming?

Evenwel, de tijd, dat wij weer bouwmeesters zullen krijgen, die aan het oude ideaal beantwoorden, schijnt nog in een zeer verre toekomst te liggen. Maar er kan toch wel iets gedaan worden, om de nadeelen, aan het aannemen verbonden, te verminderen. Het mag toch zeker van ingenieurs en architecten gevergd worden, dat zij zich de moeite geven, zich te wenden tot bazen, zonder wier hulp tegenwoordig zelfs de aannemers het niet stellen kunnen. Door een aanbesteding in perceelen, zooals die in het buitenland vaak geschiedt, zou dit doel op betrekkelijk eenvoudige wijze bereikt kunnen worden.

De architect komt op deze manier in nauwere aanraking met het werkvolk, leert de gebruiken der practijk beter kennen, dan thans. Die aanraking komt niet slechts hem, maar ook den arbeiders ten goede.

Wie van een wederinvoering der gilden, gesteld dat zij mogelijk zou zijn, heil verwachten, mogen wel bedenken, dat die inrichtingen ook haar schaduwzijden hadden.

Het streven naar eigen beheer dat tegenwoordig in de kringen der architecten valt waar te nemen, de goede resultaten door sommigen reeds met werken in eigen beheer bereikt, dit alles zijn bemoedigende verschijnselen.

Om een kwaal te genezen, moet zij eerst zijn herkend. Is het zoover, dan kan de arts doeltreffende middelen aanwenden.

Nu zou, wilde men onze architecten tot de mannen maken, die zij behoorden te wezen, het bouwkundig onderwijs geheel hervormd moeten worden. En zulke hervormingen plegen in Nederland niet snel ter hand te worden genomen.

Doch een steen wordt door gestadig vallende druppels ten laatste doorboord. Daarom gelooven wij, dat, als er maar voortdurend op dit voor onze bouwkunst zoo belangrijke aambeeld geslagen wordt, eindelijk het gehoopte doel wel zal worden bereikt.

NIEUWE SPROKKELINGEN.

EEN BOEKBESCHOUWING.

Als „Zeer Actueel" werd onlangs door den uitgever T. J. C. Holdert te Amsterdam de verschijning aangekondigd van een verzameling opstellen op technisch-hygiënisch gebied van de hand des heeren J. van der Breggen, Civiel-Ingenieur en leeraar aan de H. B. School te Winterswijk, getiteld:

Sprokkelingen op Technisch-Hygiënisch gebied

Een veelbelovende titel voorwaar, want hij doet dadelijk denken aan Neijt's „Sprokkelingen op Waterbouwkundig gebied", het welbekende boekje, dat nog steeds door alle waterbouwkundigen gewaardeerd wordt en zich, ofschoon een bescheiden, toch een blijvende plaats in de vaklitteratuur heeft verworven.

Of dit ook het geval zal zijn met de Sprokkelingen van den heer Van der Breggen? Wij meenen wel eenigen grond te hebben, om dit te betwijfelen na kennismaking met het eerste bundeltje, dat naar de uitgever meedeelt en de schrijver hoopt „geregeld en op gezette tijden" door andere zal worden gevolgd.

In het voorbericht spreekt de schrijver van zijn werk als van een ontspannings-studie, waarvan moge blijken, dat zij in een bepaalde behoefte voorziet en die ook vrucht voor anderen zou kunnen dragen.

Leest men echter meer dan den inhoud en het voorbericht, dan blijkt spoedig, dat het ook voor een ingenieur somtijds onvoorzichtig kan zijn voor ontspanningsstudie onderwerpen te kiezen, zoo belangrijk en zoo veelomvattend als de beide hier behandelde, te weten, „Systemen van Watervoorziening" en „Afvoer van Afvalstoffen".

Om met succes te sprokkelen is het bovendien gewenscht, dat men bekend zij met de practijk van de dingen die men behandelt.

Deze sprokkelingen kenmerken zich echter door een zoodanige mate van oppervlakkigheid, dat hoe verder men leest hoe meer men tot het besluit komt, dat de schrijver of nimmer een voet op het gebied der practijk heeft gezet, of de kunst van sprokkelen niet verstaat, want welbeschouwd zijn het geen sprokkelingen die hier gegeven worden maar beschouwingen, die alleen de vrucht zijn van een boekenstudie, waarbij niet de beste en, in tegenspraak met schrijvers verklaring, ook niet de nieuwste litteratuur is geraadpleegd.

Om een denkbeeld te geven, op welke wijze het boren naar water plaats heeft wordt b. v. op bladz. 13 als bron aangehaald het „Algemeen Handelsblad" en fungeert de heer Jan Lankelma te Purmerend als autoriteit.

Dat het aangehaalde tot de *nieuwste* litteratuur behoort kan niet worden ontkend want het is van 19 Augustus 1902, wat echter te denken van een studie over technische zaken, zij het ook een ontspanningsstudie, waarbij dergelijke bronnen de stof moeten leveren.

Is in onze technische litteratuur, in onze technische weekbladen geen materiaal te vinden, zoodat men hier naar een gewoon dagblad moest grijpen?

Als antwoord op deze vraag verwijzen wij, om ons even tot het boren naar water te bepalen naar de nummers 1 tot en met 5, jaargang 1902 van het Technisch Weekblad der Technische Vakvereeniging, waarin men een eenvoudige voor iedereen begrijpelijke uiteenzetting zonder eenige pretentie van geleerdheid kan vinden over Pijpwelboring, van de hand des heeren P. A. Frijlink E.Mzn.

Deze verhandeling draagt alle blijken naar de natuur vervaardigd te zijn, opgeschreven en uitgewerkt naar aanteekeningen op het terrein gemaakt waar boringen werden verricht.

Maar laat ons even terugkeeren tot den aanvang van het eerste hoofdstuk van den bundel. Dit begint met een omschrijving van verschillende soorten van watervoorziening, waaruit de meest ontwikkelde leek nog slechts verwarde halve wetenschap opdoet omtrent de bedoelde soorten en waarover de vakman de schouders ophaalt, want in plaats van, voor het vraagstuk der watervoorziening in ons land, belangrijke gegevens vindt men in deze inleiding slechts algemeenheden van zeer twijfelachtige waarde in een zeer los verband aaneengeregen en menigmaal nog onjuist uitgedrukt.

„De meest voor de hand liggende watervoorziening is die door opvanging van het hemelwater", wordt reeds op de eerste bladzijde gezegd, maar voor een regenloos klimaat als dat van Egypte of het Australisch binnenland gaat die stelling in het geheel niet op en zelfs voor ons klimaat is er nog wel wat in te brengen tegen dat „meest voor de hand liggende".

In vroeger eeuwen was het misschien zoo, maar met onze hedendaagsche hulpmiddelen is het anders geworden.

Op gevaarlijk terrein begeeft de schrijver zich, waar hij de uitdrukking *bronwater* voor water, gewonnen uit pijpbronnen, zonder eenigen redelijken grond, afkeurt en daarvoor de benaming *putwater* kiest, want daardoor wordt begripsverwarring geschapen.

Een paar bladzijden verder blijkt deze verkeerde opvatting haar oorzaak te vinden in onvoldoende kennis van zaken, want daar wordt beweerd: „Voor een putwaterleiding van eenige beteekenis metselt men diepe en breede putten."

Dit systeem wordt evenwel, als zijnde kostbaar en ondoelmatig, reeds sinds lang niet meer toegepast. De pijpbronnen hebben bij alle nieuwere watervoorzieningen de gemetselde putten verdrongen; wel te verstaan de geboorde pijpbronnen van nieuwere en betere constructie dan de primitieve z.g. Abessinische bronnen (volgens den schrijver ook wel norton-*pompen* geheeten), welke alleen voor een tijdelijke watervoorziening, die niet veel mag kosten of als waarnemingsputten voor den stand van het grondwater in aanmerking kunnen komen.

Het zou ons te ver voeren den geheelen inhoud van het eerste hoofdstuk in bijzonderheden te bespreken. Het wemelt van onjuistheden zoo in de tekst als in de ter illustratie gegeven afbeeldingen en de in beide gebezigde terminologie en merkwaardig zijn vaak de met autoriteit neergeschreven beweringen als: „De aanwezigheid van chloor, in den vorm van chloornatrium duidt op een verontreiniging van het water door urine."

Vermakelijk soms zijn de nieuwe benamingen als „stuifzand" voor fijn zand, dat op 9 M. diepte onder het terrein gevonden werd; „normaalwater" voor een soort van water, waarvan de schrijver alleen de samenstelling schijnt te kennen en dat hem in staat stelt een

oordeel te vellen over de deugdelijkheid van ander water.

Na het hoofdstuk „Systemen van Watervoorziening" te hebben doorgelezen was ons den moed ontzonken, om aan het tweede „Afvoer van Afvalstoffen" te beginnen want, dat ook daar niets dan teleurstelling het resultaat zou zijn vreesden wij reeds bij het doorbladeren.

Overal dezelfde oppervlakkigheid reeds in de inleiding waar gesproken wordt van *het* spoelsysteem, *het* verdeelsysteem alsof er niet verschillende spoel- en verdeelsystemen bestonden en van *het* Lieruur systeem alsof dit niet reeds lang door nieuwere systemen (Waring, Shone) in de schaduw gesteld was. Dan volgt er wat over verontreiniging van openbare wateren, over zuiveringsmethoden en desinfectie van afvalwater en dan over beerputten en tonnen, een vreemde aaneenschakeling van beschouwingen zonder verband, gevolgd door iets over ventilatie van privaten.

Uit hetgeen daarover wordt medegedeeld en ook uit de afbeeldingen die tot toelichting daarbij dienen, moet men veronderstellen dat de schrijver nooit een moderne, goed geventileerde closetinrichting gezien heeft.

In deze veronderstelling meenen wij hem te mogen aanraden, eens eenige catalogussen van bekende firma's in Engelsche closetinrichtingen te ontbieden en eens een bezoek aan hare monsterskamers te brengen Men zal hem daar met de meeste bereidwilligheid uitleggen hoe de nieuwere closetinrichtingen in elkaar zitten, werken en opgesteld behooren te worden.

Wij achten het onze plicht tegen deze mededeelingen, die volgens een noot, nota bene, reeds in een bouwkundig weekblad zijn afgedrukt, ernstig te waarschuwen, als volkomen onbetrouwbaar, en alleen geschikt om den argeloozen lezer op een dwaalspoor te brengen. Dit is natuurlijk niet de bedoeling van den schrijver, maar wie zoo onvoorzichtig zou zijn zijne beschouwingen op dit punt in practijk te brengen, zou ontwijfelbaar daarvan de schadelijke gevolgen ondervinden.

Alvorens nieuwe bundels van deze Sprokkelingen de wereld in te zenden zou het gewenscht zijn, dat deze eerste bundel nog eens duchtig werd gecorrigeerd en dat daarbij bv. de bekende standaardwerken van Frühling en Lueger eens werden geraadpleegd.

Hoe een weekblad als „De Ingenieur' zulk gebrekkig werk nog in waardeerende bewoordingen kan aanbevelen is ons onbegrijpelijk en alleen verklaarbaar, wanneer man aanneemt, dat de recensent van dat blad, afgaande op den fraaien titel en het voorbericht, gemeend heeft, dat het werk van dezen collega wel goed zou zijn.

S.

ZORGVLIET.

Naar wij uit goede bron vernamen is „Zorgvliet" dezer dagen overgegaan in handen der heeren A. E. H. Goekoop c. s. en de kans op overname door de gemeente dus voorgoed verkeken.

De dagbladen melden verder, dat de combinatie welke „Zorgvliet" van den Groothertog van Saksen heeft gekocht, de gunstige voorwaarde heeft verkregen, dat de betaling der kooppenningen zou geschieden na afloop van het servituut, mede aan „Duinoord" verleend van niet bebouwing vóór 1910. Gesteld dat de koopprijs dezelfde som bedraagt als aan de Gemeente werd gevraagd, dus *f* 4.000.000 buiten den Segbroekpolder, dan wordt de prijs hierdoor — rente van rente zelfs buiten beschouwing gelaten — ruim een millioen goedkooper.

De combinatie heeft bovendien het voordeel, dat zij haar plan voor exploitatie en geldopname te voren op haar gemak kan uitwerken en met het bouwen gereed kan zijn op denzelfden dag, waarop het servituut heeft opgehouden.

Hoe het komt, dat de gemeente van den Groothertog ook niet even gunstige voorwaarden heeft kunnen bedingen blijft nog min of meer een raadsel.

Het zou niet ongewenscht zijn, dat de sluier die over deze zaak hangt werd opgelicht, te meer omdat het er nu den schijn van heeft alsof het gemeentebestuur zich heeft laten influenceeren door de dagbladartikelen, waarin, kort voor dat de Raad een beslissing moest nemen, het aannemen van het aanbod van den heer Goekoop werd ontraden.

Wij hebben indertijd gewaarschuwd tegen de agitatie, door de dagbladpers in verband met deze zaak in het leven geroepen.

Men ziet thans de gevolgen, die zeker geheel iets anders zijn, dan wat met die agitatie werd bedoeld.

Naar het „Dagblad" vernemt zullen als commissarissen van de maatschappij „Het Park Zorgvliet" optreden, de heeren mr. A. E. H. Goekoop, A. Oppenheim en M. Zanen, en als directeur de heer J. F. R. van de Wall.

VEREENIGINGEN.

ARTI ET INDUSTRIÆ TE 's-GRAVENHAGE.

De vereeniging vergaderde Zaterdagavond onder voorzitterschap van den heer Joh. Mutters Jr. De voor deze bijeenkomst opgekomenen vonden in de vergaderzaal een zeer fraaie tentoonstelling van werk van leden en geïntroduceerden. Daar waren meubels van de firma Serrurier en de firma Pool te Haarlem, vastwerk en koperen voorwerpen van „Amstelhoek", mandenwerk van de firma Van Vliet, koper van de firma Van Wijk, een schilderijlijst van Schraag, modellen van medailles van Begeer, vazen en een tegelplateau van Thooft en Labouchère, aarden vastwerk van W. C. Brouwer, meubels en koper van 't Binnenhuis „die Haghe", stoelen van H. J. Kerling, meubels van A. P Smits, glas- en koperwerk van 't Binnenhuis „Amsterdam", een glasdecoratie van de firma Kippel en fotografieën van De Gilde alhier.

In zijn openingswoord herdacht de voorzitter het heengaan van het bestuurslid, den heer Th. H. Saakes.

Den heeren Van Boven, Smits en Velzen wenschte hij hartelijk geluk met de door hen behaalde prijzen voor het ontwerp-Koninklijk Paleis, en voorts dien leden, welke op de tentoonstelling te Turijn prijzen hadden behaald.

Tot bestuurslid (ter vervulling der vacature, ontstaan door het overlijden van den heer Saakes) werd gekozen de heer J. C. N. Logher.

Vervolgens deed de heer H. L Boerama mededeelingen omtrent de proefaflegging voor meester en gezel, vanwege de „Vereeniging tot veredeling van het ambacht", in de eerste helft van December te Utrecht te houden. Voor het eerst zijn hierin ook opgenomen de metselaars en steenhouwers. Reeds hebben 18 candidaten zich bereid verklaard tot het afleggen der proeven, nl. 38 timmerlieden, 6 meubelmakers, 9 huissmeden, 8 metselaars, 5 steenhouwers en 32 huisschilders. Met blijdschap constateerde spr., dat deze eerome vooruitgang bewijst dat de zaak is gaan pakken bij de werklieden door het heele land

De voorzitter, de heer Mutters, sprak zijn voldoening uit over dit feit; vooral bij metselaars en steenhouwers achtte hij het zeer noodig dat bekwame vaklui worden gevonden, en hij hoopte dat een volgend jaar nog meerderen zich voor de aflegging der proeven zouden aanmelden.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 25 *October* 1902.

Na het uitspreken van een welkomstwoord door den Voorzitter worden de notulen van de vorige vergadering gelezen en goedgekeurd. De Voorzitter deelt verder mede, dat de commissie, belast met het opmaken van een adres aan den Raad der gemeente Groningen in zake de closet-inrichting, meent met het indienen daarvan met het oog op de Woningwet te moeten wachten. Geen der leden verzet zich hiertegen. Van den HoogEdelgeboren heer Lowe van Nijenstein is een toegangsbewijs ontvangen voor de bezichtiging van het Huis ten Dijke bij Pieterburen, dat hoogstwaarschijnlijk eerlang gesloopt zal worden.

Er wordt besloten a. s. Zaterdag van die vriendelijke en hoogst gewaardeerde uitnoodiging gebruik te maken. Huize Menkema te Uithuizen waarvoor tevens een bewijs van toegang is ontvangen, zal later bezocht worden.

De 1e secretaris, de bibliothecaris en de penningmeester brengen achtereenvolgens het jaarverslag uit, dat met een woord van dank voor de nauwgezetheid en ijverigheid wordt aanvaard.

De wensch van den 1sten secretaris, om in het a. s. 19e vereenigingsjaar alle handen aan den ploeg te slaan om het ledental te vermeerderen en de bloei der vereeniging zooveel mogelijk te bevorderen, wordt met een krachtig applaus ondersteund. Het beheer van den penningmeester wordt door de heeren H. Reijenga Tzn. en H. T. van Duinen nagezien en in volkomen orde bevonden.

Daarna wordt de begrooting vastgesteld en aangenomen.

Tot bestuursleden worden verkozen de heeren K. Hoekzema en J. N. Kruizinga.

De kunstbeschouwing van den heer A. Th. van Elmpt, bestaande uit eene schoone collectie van de Architectur der Neuen freien Schule, vindt groote en welverdiende belangstelling.

Met een woord van dank voor de opkomst sluit de voorzitter de vergadering.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Tentoonstelling van decoratieve kunst te Turijn. — De algemeene rapporteur der jury, de heer Giovanni Tesorone, directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Napels, is bezig met de samenstelling van het algemeen rapport der jury, dat tevens het officieele rapport der Italiaansche regeering zal zijn en in het Italiaansch en het Fransch zal worden verspreid.

De heer Tesorone heeft aan de meeste Nederlandsche exposanten fotographiën van hunne werken gevraagd, ten einde die in genoemd rapport te kunnen reproduceeren. Daar dit rapport eene belangrijke bijdrage zal vormen tot de geschiedenis van het hedendaagsche kunstambacht, zullen de Nederlandsche artisten door het afstaan of het laten vervaardigen van fotographiën hunner werken, wel willen medewerken dat Nederland in dit rapport goed vertegenwoordigd zal zijn.

De tentoonstelling zal den 11den November feestelijk worden gesloten, dien dag is het St. Martijn, naamdag van den beschermheilige van Z. M. den Koning en tevens betaaldag van hen, die aan den wijnoogst werkzaam waren. Dan zal vermoedelijk op de tentoonstelling een soort van kermis worden gehouden, ten einde tegen billijke prijzen alles op te ruimen wat verkoopbaar is. Na den 10den November blijft de Nederlandsche afdeeling evenwel gesloten, een wijze maatregel voorzeker om te voorkomen, dat kostbare inzendingen door de kermisgasten beschadigd worden.

Met een kermis en een uitverkoop beneden fabrieksprijzen eindigt dus de onderneming, die met in hoogdravende termen gestelde circulaires werd aangekondigd.

— Op Samos moeten thans de overblijfselen zijn ontdekt van den vermaarden Juno-tempel, waarvan Herodotus spreekt als van een der wonderen zijner eeuw. Het altaar, stukken van twintig zuilen en eenige opschriften zijn reeds opgegraven. Men zet de onderzoekingen voort, die de geloofwaardigheid schijnen te bewijzen van den dikwijls betwijfelden geschiedschrijver der oudheid.

— Uit Berlijn wordt gemeld, dat Baurat Wilhelm Böckmann, een der meest bekende architecten van Duitschland, vooral als lid van de Firma Ende & Böckmann, die, naar wij meenen, ook werken voor het Japansche gouvernement heeft uitgevoerd, aldaar is in den ouderdom van 71 jaren overleden.

BINNENLAND.

's Gravenhage. Volgens de „N. R Crt." worden er tusschen het Rijk en het gemeentebestuur alhier onderhandelingen gevoerd over een verplaatsing van de kazernes, niet alleen van de Alexander-, maar ook van de Oranje-kazerne en van die der veld-artillerie aan de Frederikstraat. De vrijkomende terreinen zouden dan ter beschikking komen van de gemeente en voor den bouw eener nieuwe kazerneering voor het geheele garnizoen zouden terreinen in de Westduinen, dus niet naar den kant van Wassenaar, zooals vroeger in de bedoeling lag, in aanmerking komen. „Het Vaderland" meent dat, zoo er onderhandelingen gaande zijn, zij zich zullen bepalen tot de terreinen der Alexander-kazerne en van het Alexanderveld.

— De gestadige uitbreiding van het spoorwegverkeer veroorzaakt voortdurende vermeerdering van het aantal locomotieven, rijtuigen en wagens der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij. Voor het herstellen van het dientengevolge steeds toenemend rollend materieel is de ruimte in de centrale werkplaats te Haarlem van genoemde Maatschappij onvoldoende geworden, weshalve is uitgezien naar een geschikt terrein voor de oprichting eener tweede werkplaats.

Dit werd gevonden te Amersfoort, dat als belangrijk knooppunt van verschillende lijnen der Maatschappij daarvoor aangewezen is. De werkplaats zal gebouwd worden op het terrein gelegen tusschen den Soesterstraatweg en het nieuwe gemeenschappelijk stationsemplacement.

Voor de uitvoering der werken, waarvan de kosten geraamd worden op ± *f* 552 000 is aan de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij vergunning verleend.

— De Bond van Directeuren van Ambachtscholen in Nederland heeft ter Coöperatieve Handelsdrukkerij te Leeuwarden laten verschijnen: een woord van protest tegen het rapport over de tentoonstelling van ambachtsonderricht enz., gehouden te 's-Gravenhage in Augustus 1901. Dit protest eindigt aldus:

Het is te betreuren, dat over een zaak, die zoo bij uitnemendheid een volkszaak genoemd mag worden, een zoo lichtvaardig en onvruchtbaar rapport is uitgebracht.

Dit rapport had een doorwerkt stuk kunnen zijn, het resultaat van ernstige studie van zaakkundige mannen.

Thans kunnen de verschillende commissie-leden het verwijt niet ontgaan te hebben medegewerkt aan een onvertrouwbaren en onvolkomen arbeid. Men had moeten werken volgens een vooraf met zorg vastgesteld plan en volgens een aangenomen systeem.

Dit plan had beknopt kunnen zijn en het systeem eenvoudig, doch alléén met inachtneming daarvan had iets verkregen kunnen worden, waaruit leering ware te putten.

Nu is het zelfs moeilijk het goede, dat onder de gemaakte opmerkingen en bemerkingen in het rapport voorkomt, op te diepen en te waardeeren of recht te doen wedervaren.

De commissie ontvangt echter de verzekering, dat de Bond van Directeuren niettemin zal trachten zijn voordeel te doen met dit rapport en ook hier het goede te nemen waar het te vinden is.

— Een der oudste kerken in Drente is die te Sleen. Het gebouw dagteekent van vóór de Hervorming. Twintig jaren geleden werd de kerk met Rijks subsidie gerestaureerd en zooveel mogelijk in den oorspronkelijken toestand teruggebracht: de nissen heropend, de ramen voorzien van kleine in lood gevatte ruiten.

Thans maakt het antieke gebouw met zijne geweldig dikke muren, hooge boogramen en trotsche gewelven, rustende op zes kolossale pilaren, enkele 4 meter in omtrek, een grootschen indruk.

Met de kerk vormt de toren een schoon geheel. Toch minder schoon dan vroeger Want sinds ongeveer 30 jaar geleden, door het hemelvuur een gedeelte werd weggenomen en de nieuwe kunst te vergeefs getracht heeft de oude op zijde te streven, is de harmonie wel wat verbroken. Nu in de naaste toekomst weder herstellingen noodig zullen zijn, wendt men pogingen aan om het gebouw aan het Rijk over te dragen. (*N. v. d. D.*)

Scheveningen. Bij het laatste stormweer zijn nog belangrijke verzakkingen ontstaan aan het Zuiderhavenhoofd van de buitenhaven, welk zeehoofd nu door aanvulling met losse cement en dergelijke specie op de vereischte hoogte wordt gebracht om daarna de weggeslagen spoorrails weder te leggen waarover de stoomtram rijdt en de benoodigde materialen en de overige betonstukken vervoerd worden welke nog bij gunstige gelegenheid in zee moeten gebracht worden om daartegen later de calssons te doen aansluiten.

Aan de binnenhavenkom is de recht opgaande kaaimuur nagenoeg gereed en een aanvang gemaakt met den kaaimuur en de steenen glooiing van den toegang tot de loshaven, terwijl de excavateur gestadig voortgaat met het uitgraven en uitdiepen van de berghavenkom, die met den havenmond aan zee in directe verbinding moet komen.

Ook de duedalven in de loshaven worden reeds opgesteld.

Amsterdam. Wij vernemen thans nader dat ook de bereht „Menkema" te Uithuizen, evenals „Dijksterhuis" te Pieterburen, behoorende aan de erven van wijlen Jhr. G. Alberda van Menkema, door den heer Schepens te 's Gravenhage van Rijkswege is opgemeten en tot in de onderdeelen is afgeteekend. Ook van dit gebouw hangt het voortbestaan aan een zijden draadje. Hoewel van veel lateren datum dan „Dijksterhuis" is toch dit gebouw eveneens merkwaardig genoeg om de pogingen, die tot de instandhouding worden aangewend, gemotiveerd te doen zijn. (*Telegr.*)

— De gevel van perceel 37 in de Bloemstraat alhier kwam dezer dagen plotseling naar beneden. Gelukkig bevond niemand zich op dat oogenblik onder het huis. Uit het door de bouwpolitie ingestelde onderzoek is gebleken, dat het huis niet bouwvallig was.

Conclusie: Volgens de Amsterdamsche bouwpolitie mag men dus een huis nog niet bouwvallig noemen, wanneer het gedeeltelijk instort. Of stond de gevel er zoo losjes tegen aan, dat hij niet als een deel van het huis beschouwd mocht worden?

— Binnen veertien dagen zal het laatste gedeelte van de schutting aan de Damrakzijde van de Nieuwe Beurs, gevallen zijn, waarna het gebouw nagenoeg geheel vrij zal zijn.

Aan den voorgevel zijn nog eenige onderdeelen in wording, zooals de monumentale lantaarns, welke de breede trappen flankeeren, gelijk er trouwens nog twee andere zullen verrijzen op het voorplein, dat de tegenwoordige steenenwoestijn zal vervangen.

Heden is aan den voorgevel de breede fries grootendeels zichtbaar geworden, een grootsch werk van den kunstenaar Zijl. Zij vertoont voornamelijk een tiental figuren in hoogrelief.

De fries is in drie vakken verdeeld. Van links naar rechts gezien, vertoont de eerste groep vier figuren, waarbij drie vrouwen,

die in de uitgestrekte handen appelen dragen. 't Is een voorstelling van het Paradijs, symbool in hoogeren zin van den ongedwongen omgang tusschen de menschen.

De tegenovergestelde groep, ter rechter van den toeschouwer, vertoont vier mannenfiguren, waarvan drie een boomstam torsen: voorstelling van de Slavernij, als eene verbeelding van den omgang die gedwongen is, en daardoor van den handel, die aan banden is gelegd

Het middengedeelte van de fries vertoont nu hoe de beide tegenstrijdige machten ten bate van de gemeenschap zijn bijeengebracht tot een ideale verhouding.

Eene mannenfigeur, in het midden van de geheele fries, strekt zegenend de handen uit tot een man en eene vrouw, die ter weerszijden van hem geplaatst zijn. Deze groep geeft aldus eene voorstelling van de ideëele verhouding in den omgang der menschen, gesymboliseerd door het Huwelijk.

De Nieuwe Beurs nadert thans hare voltooiing. Vermoedelijk zal zij in April geheel gereed zijn en op een nader te bepalen dag in die maand officieel worden geopend. (*N. v. d. D.*)

Haarlem. In het trapportaal van het Museum van Kunstnijverheid alhier, werd een afgietsel geplaatst van Augustus, (bedoeld zal wel zijn van een beeld van Augustus. *Red.*), dat op het oorspronkelijke model in marmer werd afgegoten. Het ± 2,25 M. hooge beeld is voorgesteld, gehuld in de nationale toga en maakt een groetschen en verheven indruk. De Romeinsche Keizer Cajus Julius Caesar Octavianus, de opvolger van Caesar ontving in het jaar 27 voor Christus van den Senaat en het volk te Rome den titel van Augustus, dien door de volgende Keizers werd aangenomen.

Utrecht. In de zalen van de Vereeniging „Voor de Kunst" alhier wordt op het oogenblik een tentoonstelling gehouden van gekleurde Japansche houtsneden, die door het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem daartoe werden afgestaan.

De verzameling bevat exemplaren van de beste meesters en zal zeker de belangstelling van velen opwekken.

Dordrecht Een 14-tal Raadsleden alhier hebben de volgende motie ingediend: De Raad der gemeente Dordrecht, kennis genomen hebbende van hetgeen in de Memorie van Toelichting op de ontwerp-begrooting voor Waterstaat, Handel en Nijverheid voor 1903 gezegd wordt omtrent den Waterweg van Dordrecht naar zee, waaruit zou zijn op te maken, dat thans weder de Waterweg van de Goeree op den voorgrond wordt gesteld, terwijl op dezelfde begrooting voor 1902 een som werd uitgetrokken voor peilingen in het Hellegat; vreezende dat op deze wijze, wanneer derhalve niet spoedig uitvoering wordt gegeven aan de motie v. Gijn c.s., de afdoende verbetering van den Waterweg naar zee nog lang op zich zal laten wachten, spreekt het vertrouwen uit, dat alsnog zoo spoedig mogelijk aan de bedoelde motie uitvoering zal worden gegeven en noodigen B. en W. uit dit besluit ter kennis te brengen van de Regeering en de leden der beide Kamers van de Staten-Generaal.

— Het dagelijksch bestuur heeft in den Gemeenteraad voorgesteld voor rekening van de gemeente over te gaan tot de oprichting van een openbaar slachthuis, waarvan de kosten uit de exploitatie zijn te dekken.

Een Raadscommissie zal worden benoemd van vijf leden, van wie vier leden te benoemen uit en door den Gemeenteraad, en een lid tevens Voorzitter uit en door het Dagelijksch Bestuur, teneinde B. en W. van advies te dienen omtrent de plannen van stichting en inrichting van dat slachthuis en omtrent alles wat tot het tot stand komen der zaak kan leiden en waaromtrent B. en W. het advies der commissie aangaande deze zaak zullen meenen te moeten inwinnen.

Een crediet van ƒ 2000 voor het verder voorbereiden en doen uitwerken der plannen van op- en inrichting van het openbaar slachthuis wordt aangevraagd.

De kosten van oprichting van het abattoir worden geraamd door den directeur van gemeentewerken op ƒ 230,000 Men wil het abattoir vestigen aan den Markettenweg op aan de gemeente behoorende terreinen.

Purmerend De Gemeenteraad heeft besloten tot verbouwing en uitbreiding van de gasfabriek, waarvan de kosten geraamd zijn op ruim ƒ 80 000.

Onder de voorgenomen werken behoort het maken van vol-generator-ovens, een gashouder van 1000 kub. meter inhoud, het plaatsen van een stoomketel, exhausters, condensors, enz., alsmede het verzwaren der gasbuizen.

Bij het plan tot uitbreiding werd tevens bepaald, dat voorloopig geen andere gasbereiding zou toegepast worden dan door middel van steenkolen, omdat nog niet voldoende beoordeeld kan worden of toevoeging van watergas goede uitkomsten zal opleveren.

PERSONALIA.

— Bij de burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië is:

aangewezen als chef der 3e waterstaatsafdeeling, de benoemde hoofdingenieur der 2e klasse J. C. Heyning;

toegevoegd aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling, de opzichter der 3e klasse Ch. L. Broedt; aan den chef der irrigatieafdeeling Brantas, met Malang als standplaats, de benoemde opzichter der 2e klasse E. W. Bitterberg;

gesteld ter beschikking van den resident van Kedoe, de opzichter der 2e klasse J. J. Hubeek; ter beschikking van den resident der Preanger-Regentschappen, de opzichter der 1e klasse J. K. C. Fehr;

overgeplaatst naar de residentie Batavia, ten einde als chef der 1e waterstaatsafdeeling op te treden, de benoemde hoofdingenieur der 2e klasse S. W. Beeking; naar de residentie Semarang, de ingenieur der 1e klasse A. H Saltet; naar de residentie Oostkust van Sumatra, de ingenieur der 1e klasse F J. van Oppen; naar de residentie Soerabaja, de aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling toegevoegde ingenieur der 2e klasse A. Porelaer; naar de residentie Kediri, de aan den chef der 4e waterstaatsafdeeling toegevoegde ingenieur der 2e klasse P J. Fritzlin; bij de irrigatieafdeeling Serang, van Rembang naar Tajoe (afdeeling Pati, residentie Semarang), de opzichter der 2e klasse W. H. Th Ortlieb; naar de residentie Banjoemas, de architect H. J. de Rooy; naar de residentie Kedoe, de architect C. J. Schotel;

belast tijdelijk met het beheer der irrigatieafdeeling Serang, de bij die irrigatieafdeeling geplaatste ingenieur der 2e klasse E. A van Arcken.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is,

benoemd tot opzichter 3e kl., de onderopzichter 1e kl. O. B. Andersen; tot onderopzichter der werkplaatsen, de tijdelijke onderopzichter der werkplaatsen H. W. Waars; tot onderopzichter 2e kl., de tijdelijke onderopzichter 2e kl. J. J. G. Brookman; tot onderopzichter der werkplaatsen en geplaatst bij de Oosterlijnen, S. van der Eijk;

overgeplaatst naar de lijn Padalarang—Krawang, de tijdelijke opzichter der 3e klasse F. Boek; bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen geplaatst te Medan, de benoemde spoorwegopziener der 2e klasse W. P. Rosel.

— De heer D. L. Graadt van Roggen, ingenieur bij de Staatsspoorwegen te Utrecht, die voor een tijdvak van drie jaren in den Perzischen staatsdienst is getreden, heeft zich gisteren daarheen op reis begeven.

— Te Aken is overleden de ingenieur van den waterstaat in Nederl.-Indië Jhr. G. von Pelser Berensberg.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bekwaam Uitvoerder voor een paar bouwwerkjes, geschikt om zelfstandig op te treden. Brieven, onder No. 57190, aan het Bureau van de „Aanbestedings-Courant".

Monteur aan het Electro-Technisch Bureau Croon en Co., Nieuwehaven 159 Rotterdam.

Teekenaar, op de hoogte met het meubelvak, antique en modern. Br. fr. lett. A R 871, „N. v/d. D."

— Ervaren Opzichter-Teekenaar, voor een omvangrijke verbouwing, zoo spoedig mogelijk Brieven onder No. 239, bureau *Haagsche Courant*.

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau der Bond van Technici
Ruischstraat 94, Amsterdam.

8 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, ƒ 70—ƒ 125 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 42 en 54 j., ƒ 85 en ƒ 100 's mds.;
4 Bouwk. teek., 20—24 jaar, ƒ 40—ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk. opzichter, 40 j., ƒ 80 's maands;
1 Werktuigk. teek., 20 jaar, ƒ 25 's maands;
1 Scheeps-teekenaar, 19 jaar, ƒ 30 's maands.

VRAGENBUS.

Kan iemand ook mededeeling doen, gegrond op ondervinding omtrent het pleisteren van buitenmuren zoo als tegenwoordig o. a. bij villabouw nog al eens wordt toegepast, voornamelijk wat betreft klimaatinvloeden in de nabijheid der zee? Welke specie wordt hiervoor het beste gekeurd; hoe houdt het werk zich in den loop van tijd? Mag een gepleisterde gevel op aesthetische gronden verlangd, aangeraden worden of zal opgedane ondervinding dit doen afraden? Gaarne zag men het vóór en tegen met elkaar eens vergeleken.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG 8 November 1902. No. 45.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

TOEPASSELIJKHEID.

Al van ouds heeft men, bij het aanbrengen der versieringen aan gebouwen, naar toepasselijkheid gestreefd, want deze is in dit geval gelijk aan gepastheid. Van ongepastheid had men een afkeer.

De versieringen moesten tot den beschouwer spreken, hem het doel duidelijk maken, waarvoor het gebouw bestemd was. De Egyptenaren, de Grieken, de Romeinen, de mannen der Gothiek en der Renaissance hebben elk op hunne wijze, toepasselijkheid in hunne versieringen willen brengen

In Nederland zijn zij nog talrijk, de gevels die in de 16e, 17e en 18e eeuw zinrijk werden versierd. Hoe menig aardig steentje of bekronend motief doet ons niet op het oogenblik nog de bestemming kennen van gebouwen, die al jaren lang tot iets anders gebruikt worden.

Waar het openbare gebouwen gold, waren onze vaderen in het bijzonder op een toepasselijke versiering gesteld. Beschouw het oude Raadhuis van Amsterdam maar eens, en gij zult overal getroffen worden door de zinnebeelden, die gij daar aantreft.

Als gij op den Dam staat, dan ziet gij allereerst de zeven poorten naast elkander, zinnebeeld van de Zeven Vereenigde Nederlanden, wier roem het gebouw aan het nageslacht moest verkondigen.

Gelukkig heeft men alleen een balcon gemaakt, doch de ingangen zoo gelaten als men ze vond toen het gebouw tot paleis werd ingericht.

Het treft u, dat er aan den Dam geen groote hoofdingang is. De zeven poorten, die daar in den gevel staan, en die aan het paleis den naam van „huis zonder deur" hebben bezorgd, zijn echter met opzet zoo gemaakt, om het gebouw in tijden van oproer, door de stadssoldaten gemakkelijker te kunnen doen bewaken en verdedigen.

Van buiten treft het raadhuis u meer door den adel zijner strenge lijnen dan door zijn rijkdom aan details. Doch de versierselen die er zijn, de kapiteelen der pilasters en de festoenen werden even uitnemend als zinrijk gebeeldhouwd, zelfs de schoorsteenen, die uit het dak rijzen zijn van Bremersteen en met sierlijk beeldhouwwerk getooid. En op de hoekdaken staan koperen keizerskronen, ter herinnering aan het feit dat Keizer Maximiliaan, als Roomsch-koning, aan het wapen der stad zijn kroon toevoegde. Iedere kroon wordt door vier adelaars, een toespeling op het wapenteeken van het Duitsche rijk, dat Maximiliaan bestuurde, gedragen.

Wij zien echter vooral naar de frontispies-reliefs, door Quellijn zoo meesterlijk gehouwen, vroeger niet zwart geworden, doch geel-grijs. Het moet wel goed marmer geweest zijn, dat het, aan de buitenlucht zoolang stand kon houden. Maar aan de achterzijde van het gebouw toont het na twee en een halve eeuw toch sporen van verwering.

Aan de Damzijde zit de stedenmaagd op haar troon, om de hulde der zeegoden en godinnen te ontvangen, want door de zeevaart is Amsterdam groot geworden. En aan de achterzijde is weer de stedemaagd voorgesteld, aan wie vertegenwoordigers van de toen bekende vier werelddeelen de schatten der aarde komen brengen. Hiermede is de koophandel verzinnelijkt.

Slechts in tijden van vrede kan de Amstelstad bloeien. Als een herinnering aan den vrede van Munster, die in 1648 een einde aan den tachtigjarigen oorlog maakte, is het gebouw gesticht. En zoo staat dan ook boven op den voorgevel het bronzen beeld van den vrede, als een vrouw met een palmtak, doch ook met de staf van Mercurius, den god des koophandels in hare handen.

Bij het regeeringsbeleid behooren voorzichtigheid en rechtvaardigheid in acht genomen te worden. Daarom zijn de beelden dier deugden naast het beeld van den vrede geplaatst.

Door gematigdheid en wakkerheid heeft Amsterdam de wereld beheerscht. Aan de achterzijde van het gebouw staan dan ook de beelden van de twee deugden, met de figuur van den Atlas, die de wereld draagt.

Op den koepeltoren, waar Hemony's prachtige klokken zich ieder kwartier doen hooren, is, als windwijzer het fraaie koperen koggeschip geplaatst, dat al van ouds in het zegel der stad voorkomt.

Treden wij het gebouw nu binnen. De vertrekken gelijkstraats hebben weinig versiering. Het zijn, in het midden, gevangenissen, die ten deele onderaardsch liggen, verder de kelders der wisselbank, waar groote sommen bewaard worden, woningen en de kantoren der wisselbank. Om zoowel het inbreken als het uitbreken der boosdoeners te beletten, hebben alle vensters gelijkstraats zware bronzen traliën.

Men laat ons in de vertrekken gelijkstraats dan ook niet toe. Alleen het kantoor van de wisselbank mogen wij betreden, doch zien daar niets bijzonders. Die wisselbank was de Nederlandsche Bank van die dagen. Het is dan ook te begrijpen, dat het er druk toegaat.

Doch er is een vertrek, onmiddellijk achter den ingang aan den Dam, waaraan geen kosten gespaard zijn. Daar wordt in het openbaar recht gesproken, daar wordt de vierschaar gespannen. Zware koperen doorluchtige deuren sluiten deze zaal af. In het midden, tegen den achtermuur zien wij de marmeren bank, waarop de schout en de negen schepenen plaats nemen, als de vonnissen der ter dood veroordeelden worden voorgelezen.

De geheele zaal is met marmer versierd. Daar vinden wij beelden van misdadige vrouwen, die het gezicht vol schaamte bedekken, of die met angst op het gelaat, haar vonnis afwachten. En, als een waarschuwing voor de rechters zijn, in drie groote reliefs, tafereelen uit de oudheid weergegeven. Daar beslecht Salomo den twist tusschen de twee vrouwen, daar laat Brutus, opdat aan het recht voldaan worde, zijn eigen zoons onthalzen, daar laat koning Seleucus zich een oog uitsteken, om een der oogen van zijn misdadigen zoon te kunnen behouden.

Velerlei andere sieraden treffen wij in dit vertrek aan. Ook de gedenksteen, die ter herinnering aan het leggen van den eersten steen is geplaatst, vinden wij hier.

Als wij de vierschaar uitkomen zien wij links en rechts een ruim portaal, waar de twee trappen beginnen, die naar de hoofdverdieping leiden. Die trappen zijn niet zoo vorstelijk, als gij zoudt verwachten. Maar men heeft ze met opzet alweder zoo gemaakt, opdat, in tijden van oproer, de muiters in bedwang konden gehouden worden.

Door twee koperen doorluchtige deuren treden wij nu in de groote of burgerzaal, die het midden van het gebouw inneemt, en die in verbinding staat met galerijen welke om de beide binnenplaatsen heen loopen. Deze zaal is den geheelen dag evenals de galerijen, voor het publiek toegankelijk. Haar wanden zijn geheel met marmer bekleed. De gewelfde zoldering is rijk beschilderd; maar meer nog dan door dit hooge gewelf wordt onze aandacht getrokken door den vloer, waarin men den sterrenhemel, benevens de twee halfronden van de aarde heeft ingelegd. Daar de zaal veel betreden wordt, zien wij nu reeds, hoe dit inlegwerk hier en daar begint uit te slijten.

Boven de bogen die naar de galerijen leiden zijn beelden geplaatst, die de elementen voorstellen. Aan de achterzijde, waar de toegang is naar de kamer der schepenen, vinden wij de straffende gerechtigheid, met hare schrikwekkende omgeving. Als er vonnissen uitgesproken worden, verlaten de schepenen met den schout door de deur, waarboven deze voorstelling is aangebracht, hun vertrek, gaan in plechtigen optocht door de groote zaal, en dalen dan de trappen af naar de vierschaar, waar zij op hun marmeren bank plaats nemen.

In de galerijen zijn de toegangen naar alle vertrekken op de eerste verdieping, en komen ook de trappen uit, die naar de tweede verdieping leiden. De galerijen prijken met acht marmeren beelden van Quellijn, die de aarde en de zeven toen bekende planeten verzinnelijken.

Door velerlei ornamenten worden deze beelden omgeven. Daar de planeten reeds in de oudheid naar goden genoemd werden, zijn zij hier in de gedaante dier goden verbeeld.

Zijn dus de galerijen prachtig versierd, want ook acht schilderijen werden in de hoeken aangebracht, de vertrekken, die daarop uitkomen prijken met geen minder rijke tooi. Natuurlijk is de Burgemeesterskamer een ruime zaal, want de vier regeerende burgemeesteren zijn het eigenlijk bestuur der stad. Reeds de deur, die naar het vertrek leidt, heeft een gebeeldhouwde toepasselijke marmeren omlijsting. Daar ziet men Mercurius die Argus met zijn honderd oogen in slaap maakt uitgehouwen. Dit is een waarschuwing voor de Burgemeesteren, om te zorgen, dat zij niet, door alleen aan den handel te denken, de overige belangen hunner onderzaten uit het oog zullen verliezen.

De burgemeesteren zitten aan een langwerpige tafel, voor een prachtige marmeren schouw, waarop is uitgehouwen hoe Quintus Fabius Maximus, een burgemeester der Romeinen, na een zegepraal op de vijanden van Rome wordt ingehaald. Deze voorstelling is een aansporing voor de regeerders der stad, om ook naar de overwinning te streven. Maar daartegenover zijn weer andere zinnebeelden, met een Latijnsch opschrift er bij, dat den Burgemeesteren er op wijst, hoe zij wel kloekmoedig, doch steeds voorzichtig behooren te handelen. En het groote schoorsteenstuk, door Jan Lievensz geschilderd, dat voorstelt, hoe de reeds genoemde Fabius door zijn zoon genoodzaakt wordt, van het paard te stijgen, omdat het geen Romein past, zich boven anderen te verheffen, geeft den Burgemeesteren een les in de bescheidenheid. Vondel heeft onder dit schilderij de beteekenis duidelijk gemaakt, door het volgende gedicht:

De zoon van Fabius gebiedt zijn eigen vader
Van 't paard te stijgen, voor Stads eer en achtbaarheid,
Die kent geen bloet, en eischt dat hij eerbiedig nader.
Dus eert een man van Staat het ampt hem opgeleid.

Het gewelf is weder met allerlei zinnebeelden beschilderd.

Zuidelijk van deze zaal is het zoogenaamde Burgemeestersvertrek, een zaal waar de Oud-Raad vergadert. Hier trekken voornamelijk de beide groote schoorsteenstukken onze aandacht, die den Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren weder goede voorbeelden uit de oudheid ter navolging te zien geven.

Ferdinand Bol schilderde het eene, dat verbeeldt, hoe de Romeinsche burgemeester Fabricius, toen hij naar het kamp van koning Pyrrhus gezonden werd, die met Rome in oorlog was, zich evenmin liet omkoopen als door het gebriesch der toen nog onbekende olifanten schrik aanjagen.

Vondel verklaart dit in het gedicht, dat er onder geschilderd is aldus:

Fabricius houdt stant in Pyrrhus legertenten,
Het goud verzet hem niet door schandelijke zucht,
Noch elefantsgebriesch en felle dreigementen.
Zoo zwicht geen man van staet voor gaven noch gerucht.

En aan de andere zijde heeft Govert Flinck geschilderd, hoe de Romeinsche burgemeester Marcus Curius, na Rome gediend te hebben, alle geschenken afwijst en weer als vergeten burger een sober leven gaat leiden.

Vondel zegt ons:
Op s Burgemeesters wacht magh Rome veiligh slaepen,
Als Marcus Curius, het aengeboden gout
Versmaende, zich genoeght met een gerecht van raepen.
Zo wort door Maetigheit en Trouw de Stadt gebouwt.

Naar de zijde der Kalverstraat volgt nu de Thesaurie Ordinaris, waar de Thesaurieren vergaderen, die de gelden der stad beheeren. Ook hier is weder het schoorsteenstuk het voornaamste sieraad. Nicolaas de Helt Stokade heeft daar Jozef geschilderd, die Egypte voot hongersnood behoedt. Vondel verklaart ons weer het stuk:

Geheel Egypte brengt den Rijxvoogt schat en have
En leeft nu zeven jaer bij 't uitgereickte groen,
Het vrije volk door noot wort 's Konings eigen slave,
Eens mans voorzichtigheit kan duisenden verzaen.

De Thesaurieren moeten zich aan Jozefs voorbeeld spiegelen.

De secretarie, de thesaurie extraordinaris en de kamer der schepenen zijn veel eenvoudiger. Maar boven de ingangen, op de galerijen, zijn toch in marmer toepasselijke zinnebeelden uitgehouwen. De geheimschrijvers moeten getrouw en stilzwijgend zijn. Zoo ziet men dan daar een hond, die zijn meester beschermt en een vrouw, met den vinger aan den mond. Boven den ingang naar de thesaurie extraordinaris, waar het beheer over de belastingen gevoerd wordt, zijn horens van overvloed en hanen geplaatst. De belastinggaarders zullen, als zij waakzaam zijn de stad aan overvloedige middelen helpen, zietdaar de beteekenis dezer zinnebeelden.

De kamers der schepenen, die niet alleen in strafzaken, doch ook in burgerlijke zaken recht spreken, prijken niet slechts met de zinnebeelden der straffende gerechtigheid, maar ook met toespelingen op de welvaart, die het gevolg is van een goede rechtsbedeeling in het algemeen. En de Latijnsche spreuk „Audi et Alteram Partem", dat is „hoor ook de andere partij" is voor de rechters een wijze waarschuwing. In de groote zaal vinden wij boven den schoorsteen, Mozes, als den wetgever bij uitnemendheid, met de tafelen der wet van den berg Sinai afkomende, door Ferdinand Bol geschilderd.

Boven den ingang der Desolate Boedelskamer is in marmer gehouwen, hoe Icarus, die door vleugels van was vliegen kon, te hoog vloog, zoodat de zon zijn vleugels deed smelten, en hij jammerlijk omlaag viel. Deze waarschuwing, om niet te hoog te willen vliegen, was daar zeker niet te onpas. En boven den ingang der assurantiekamer, waar de schepen tegen zeegevaar verzekerd werden, was ook Arion, die veilig op een dolfijn gezeten, naar land gaat, wel op zijn plaats.

De weeskamer is eenvoudiger gehouden; maar door schilderwerk is toch ook de bestemming van dit lokaal aangeduid. Boven den schoorsteen heeft Cornelis Holstein geschilderd, hoe de Griekse wetgever Lycurgus zich over een zijner verwanten, die wees geworden was, ontfermt. En ook de zoldering zinspeelt op de zorg voor ouderloozen.

Wij hebben nu het gebouw bezocht, gaande van het midden naar de zijde van de Kalverstraat, en zoo langs den N. Z. Voorburgwal weer terug naar den Dam. Aan die zijde vinden wij nog een paar prachtige zalen. De eerste in de Raadkamer, waar de Vroedschap vergadert, en die een tegenhanger is van het vertrek, waar de Oud-Raad bijeenkomt. Ook hier zijn de twee schoorsteenstukken een voornaam sieraad der zaal. Govert Flinck schilderde aan de eene zijde Salomo, die om wijsheid bidt. Daaronder staat:

Daer Salomons gebedt en offer Godt behagen
Wort hem de Wijsheid 's nachts belooft uit 's Hemels troon,
Met daarbij Rijkdom, Eer en veel gewenschte dagen,
Waer wijsheit raeden mag, daer spant de Staet de kroon.

Dit was voor de Vroedschap een verstandige les. Maar zij heeft die, helaas, niet altijd opgevolgd. Het tweede schilderstuk stelt voor, hoe Jethro zijn schoonzoon Mozes raadt, zeventig oudsten nevens zich te kiezen, om Israël te regeeren. Dit is een toespeling op de vroedschap, die nevens Burgemeesteren, de stad besturen.

Eindelijk volgt de Justitiekamer, een vertrek, waar de schout en de schepenen zich ophouden, als de straffen aan den lijve ten uitvoer worden gelegd. Dan is het schavot voor het raadhuis opgeslagen. Dit schavot wordt betreden door een der vensters van den voorgevel, gelegen op een galerij, die zich bevindt achter het tegenwoordig balcon. Die galerij is de pui van het stadhuis. Daar staan de personen, die, door een der geopende vensters, de publicaties aan den volke kond doen.

De justitiekamer is sober versierd, in overeenstemming met haar ernstige bestemming. Bijzondere zorg is besteed aan den vloer, die met allerlei zinnebeelden werd ingelegd.

De vertrekken op de verdieping zijn zeer eenvoudig, en dienen voor de eigenlijke bureaux. De architectonische sieraden zijn weinige. Doch overal hangen prachtige schilderijen, waarvan de meesten nu in het Rijksmuseum zijn, en als de grootste meesterstukken der 17e eeuw bewonderd worden.

Zoo heb ik u dan door het gebouw rondgeleid en u op zijn voornaamste schoonheden opmerkzaam ge-

maakt. Wel mocht Wagenaar, in 1765, toen het gebouw nog voor zijn oorspronkelijke bestemming gebruikt werd, er van zeggen: „Het heeft zekerlijk hier te lande geene wedergade en wordt in andere landen door weinige gebouwen geëvenaard en door nog kleiner getal overtroffen."

Toen het gebouw werd in gebruik genomen, heette Huygens het stadsbestuur welkom met de volgende schoone regelen:

Doorluchte Stichteren van 's Werelts achtste wonder,
Van soo veel Steens om hoogh en soo veel Houts van onder,
Van soo veel kostelycks, soo konstelyck gewrocht
Van soo veel heerlichheyts tot soo veel nuts gebrocht:
God, die u Macht en Pracht met Reden gaf te voegen
God geve u in 't gebouw, met Reden en Genoegen
Te toonen, wie gij zijt; en, daer ik 't al in sluyt:
Heyl zij daer eeuwig in, en onheyl eewig uyt.
Is 't oock soo voorgeschickt, dat deze marmre muren
Des Aertrijcks uyterste niet hebben te verduuren,
En wordt het noodig dat het Negende verschijn,
Om 's Achtste wonderwercks nakomeling te zijn:
God, uwer Vad'ren God, God, uwer Kind'ren Vader,
God, zoo nabij u, zij die kind'ren zoo veel nader,
Dat hare welvaert noch een Huys bouw en besit,
Dat bij dit Nieuwe sta, als 't Oude stondt bij dit.

Deze wensch van den dichter is, helaas niet in vervulling gekomen. In het jaar 1808 werd het stadsbestuur van Amsterdam uit zijn raadhuis verdreven, en ofschoon het achtste wereldwonder nog hecht overeind staat, het stadsbestuur van thans denkt er niet aan, een negende wereldwonder te gaan stichten. Het zou reeds tevreden zijn, als het zijn oude huis weer kon betrekken. Hopen wij, dat het daartoe nog eens in staat wordt gesteld.

Wij hebben nu gezien, hoe het raadhuis van Amsterdam versierd is, en hoe daar geen ornament gevonden wordt, of het is een symbool. Alles is volkomen toepasselijk.

De 17e eeuw was de tijd van het classicisme, en zoo kan het ons niet verwonderen, dat de man, die het programma dezer versieringen opmaakte, zijn stof bij voorkeur aan de fabelen en geschiedenissen der Oudheid heeft ontleend. Er kan wel geen twijfel aan bestaan, of Jacob van Campen zelf heeft alles aangegeven. Zijn werkzaamheid in Den Haag, bij het ordonneeren der Oranjezaal bewijst het. Misschien heeft Constantijn Huygens, die, blijkens zijn bovenaangehaald gedicht, tot de Amsterdamsche heeren in nauwe betrekking stond, ook wel met raad gediend.

Het voorbeeld, dat wij hier gaven, is er een uit velen. Want de 17e eeuwsche gebouwen, op toepasselijke wijze versierd, kan men bij tientallen tellen. Maar het Amsterdamsche Raadhuis is door geen enkele stichting in de Nederlanden overtroffen.

De 18e eeuw heeft ook nog heel wat toepasselijke versiering opgeleverd. Zij putte die, als haar voorgangster, uit de Oudheid. In de 19e eeuw was het met de toepasselijkheid der versieringen over het algemeen treurig gesteld. Oudshoorn meende al heel wat te doen, toen hij op zijn Paleis voor Volksvlijt het zinken beeld der faam plaatste. In zijn tijd was de reclame pas in haar kindsche jaren. Nu zou het beeld als dat der reclame kunnen gelden, de godin waaraan het hedendaagsche menschdom bij voorkeur offert. En andere architecten hebben ook maar schaarsch de hulp van beeldhouw- of schilderkunst tot het opluisteren hunner scheppingen ingeroepen. Wij mogen dit niet betreuren, als wij, de kunstwaarde buiten beschouwing latende, alleen maar op de toepasselijkheid van wat werd aangebracht letten.

Een betere wijze van versieren is door den architect Cuypers toegepast. Op de kunstwaarde van wat hij door beeldhouwers en schilders aan zijn bouwwerken deed aanbrengen, kan men aanmerking maken. Maar de lof kan dien bouwmeester niet onthouden worden, dat hij weer gepoogd heeft, als men van ouds deed, in zijn versierselen zin te leggen.

Boven de vensters van het Rijksmuseum, bijvoorbeeld, zijn ontlastingsbogen gemaakt. De eene helft dezer bogen is gevuld met borstbeelden van Nederlandsche kunstenaars, de andere met schilden, die hunne namen bevatten.

De tegelversieringen in de gevels zijn ook zeer toepasselijk. Wij zien in den westelijken gevel den triomf van Amsterdam als beschermster der kunst, de paneelen aan de zuid- en oostzijde vertoonen de voornaamste geheurtenissen uit den tijd van het ontstaan, den vooruitgang en den bloei der Nederlandsche kunst.

Het eerste geeft te zien het stichten der St. Servaaskerk te Maastricht in de 6e eeuw, dan volgt de stichting, door Karel de Groote in de 9e eeuw van de kapel op het Valkhof te Nijmegen. Het derde paneel verplaatst ons naar de 11e eeuw, toen bisschop Bernulphus de St. Pieterskerk te Utrecht stichtte. De 12e eeuw is vertegenwoordigd door de abdij Aduard bij Groningen, terwijl de stichting van het Hof te 's Gravenhage door den kunstminnenden Graaf en Roomsch-koning Willem II de stof leverde voor het vijfde paneel, dat ons de 13e eeuw in herinnering brengt.

De werkplaats van Jan van Eyck, die het schilderen in olieverf uitvond, en van 1422 tot 1423 in dienst van Jan van Beieren te 's Gravenhage was, vormt het onderwerp van het zesde tafereel.

Het zevende tafereel stelt voor, de Nederlandsche kunstenaars die in 1520 te 's Hertogenbosch hun beroemden Duitschen vakgenoot Albrecht Dürer onthalen.

De Nederlandsche beeldhouwkunst is gehuldigd in het negende tafereel, door Nicolaas Sluter, den maker van een put te Dijon, in 1402, door Jan van Terwen, die in 1539 de koorbanken der Groote kerk te Dordrecht voltooide en door Hendrik de Keyser, die in 1616 met het praalgraf voor Prins Willem I in de Nieuwe kerk te Delft begon.

De ambachtskunst, die in de 17e eeuw zoo bloeide, is herdacht in een tafereel dat de gildebroeders voorstelt, welke hunne voortbrengselen aan Prins Frederik Hendrik en zijn gemalin Amalia van Solms toonen.

De Nederlandsche schilderkunst der 17e eeuw is verheerlijkt door het elfde tafereel, waar Rembrandt en zijn leerlingen zijn voorgesteld.

En ook de verdere paneelen zijn met zeer toepasselijke voorstellingen gevuld. Merkwaardig is ook de groote hal op de verdieping.

De bouwmeester heeft, in de versiering van deze zaal, het menschelijk leven en streven willen verzinnelijken. De vloer is gewijd aan het stoffelijk gebied, de wanden der vensters aan het maatschappelijke, de gewelven en wat daarmede op eene hoogte is aan het verstandelijke.

De vloer, in mozaïek uitgevoerd, vertoont de Alpha en de Omega, het Begin en het Einde; daaromheen de teekenen van den Dierenriem en van de maanden des jaars. Het linker zijvak heeft in het midden den Tijd, waaromheen Morgen, Middag, Avond en Nacht en de vier leeftijden des menschen, Kind, Jongeling, Man en Grijsaard.

De vijf vensters, van deze voorhal zijn met geschilderd glas, dat te Londen gemaakt is, gevuld. Het middenste der drie groote ramen is gewijd aan de bouwkunst, het westelijke aan de schilderkunst, het oostelijke aan de beeldhouwkunst; de twee kleinere aan de wijsbegeerte en de dichtkunst, waartoe ook de muziek is gebracht.

De hoogste vakken der groote vensters vertoonen de zamenleving, voorgesteld door personen uit de verschillende standen der maatschappij, als Koning, Krijgsman, Geestelijke, Geneesheer, Kunstenaar, Koopman, Boer, Visscher, Bouwmeester, Wever, Pottenbakker en Werktuigkundige.

En het geestesleven is daarboven verbeeld; daar zien wij de poëzie, het uitgangspunt van alle kunsten. Zij uit zich door woorden bij den dichter, door vorm en kleur bij den beeldenden kunstenaar, door klanken bij den toonzetter. Daarom zijn de beeldtenissen der voornaamste kunstenaars in medaillons hier aangebracht.

Uit dit alles blijkt, met hoeveel zorg de heer Cuypers voor de toepasselijkheid zijner versieringen gewaakt heeft.

Maar wij gaan blijkbaar weer achteruit. Voor de versiering van de Nieuwe Beurs te Amsterdam heeft men, behalve Gysbrecht van Aemstel en Jan de Witt, die met Jan Pietersz Coen op de hoeken staan, niets beters weten te vinden dan... een symbolische voorstelling van het huwelijk, geflankeerd door een tafereel van het Paradijs en een ander van de Slavernij!

Gysbrecht van Aemstel moge geweest zijn, wie men wil, als handelaar heeft hij zich geen naam gemaakt. Coen kan er nog meê door, die was althans in dienst der Compagnie. Maar Jan de Witts lauweren als effectenhandelaar zijn ver te zoeken.

Misschien ligt het in het voornemen, de Beurs voor het voltrekken van huwelijken te doen dienen, om ruimte op het Amsterdamsche stadhuis te krijgen. Dan is het tafereel van het huwelijk eenigszins te verdedigen, al zal de ambtenaar van den Burgerlijken Stand het niet prettig vinden, dat men hem in Adamscostuum heeft afgebeeld. Doch iets op den koophandel toepasselijks had toch de voorkeur verdiend.

Van weinig bijbelkennis getuigt het Paradijs met „vier vrouwen, die in de uitgestrekte handen appelen dragen." Adam had aan één vrouw en één appel al meer dan genoeg.

De tegenovergestelde groep, de Slavernij, die ondertusschen al lang afgeschaft is, geeft een tafereel te zien van „vier mannenfiguren, waarvan drie een boomstam torsen." Zoo draagt men hier en daar nog den laatsten paal rond, eer men hem inheit. Doch heiers en heibaas kleeden zich dan niet uit. Wat heiwerk of slavernij met een beursgebouw te maken hebben, begrijpt niemand. De voorbijgangers zijn vol van aardigheden, als zij deze reliefs zien.

Wij willen Zijl niet met Quellijn, noch Berlage met Van Campen vergelijken. Bij onze beschouwingen hebben wij de kunstwaarde van wat wij zagen, niet in aanmerking genomen. Slechts om het al of niet toepasselijke der versieringen was het ons te doen. Het valt niet te ontkennen, dat de 17e eeuw in dit opzicht de kroon spant, dat de 19e op den goeden weg was, doch dat de 20e eeuw weer op dwaalwegen schijnt te gaan wandelen.

EEN NAGALM

De tentoonstelling te Turijn is wel nog niet gesloten, want pas met Sint Maartensavond gaan haar deuren voorgoed op den grendel, maar de belangstelling van het op nieuws beluste menschdom heeft zich toch van haar afgewend. Daarom mogen wij, wat „Dekorative Kunst" in zijn Novembernummer over de Nederlandsche inzendingen te Turijn zegt, gerust een nagalm noemen.

Reeds werd in onze kolommen aandacht gewijd aan wat George Fuchs over het onderwerp schreef. De heer W. Fred, die nu aan het woord is, maakt het niet zoo bont als zijn voorganger, doch zijn stuk staat toch wel in denzelfde toonsoort.

Men hoore slechts de inleiding.

„De woning-kunst van dit land is, zoo als zij zich in de aantrekkelijke afdeeling van de tentoonstelling te Turijn uit, bij uitstek geschikt, iemand een indruk van den Hollandschen aard te geven, en ik sla den bal zeker niet mis, wanneer ik als de beste eigenschap van de Nederlandsche kunstnijverheid beschouw haar innig samenhangen met de eigenaardigheden van haar vaderland. Die eigenschap vindt men maar zelden in de meeste overige landen; het is, waarachtig, een groot genoegen, de eerlijkheid en de zekerheid dezer Hollandsche binnenhuizen gade te slaan. In deze burgerlijke, ietwat zwaarmoedige en deftige vertrekken uit zich de manier van deze menschen, die sinds eeuwen hun teruggetrokken, welgesteld en in vaste sporen gaand leven leiden, altijd er op bedacht, hun relaties met andere menschen en met de kunst bestendig te doen blijven, niet al te bewegelijk, hun verbeelding niet overmatig werken latend, maar vrij van alle dwaze grilligheden en — een wonder in onzen tijd — vrij van zot snobisme."

Prettig is het, zoo iets te hooren. Naar een vleier luistert men gaarne. Wij hebben dus de „nieuwe" kunst al sinds eeuwen, terwijl de andere ongelukkige menschen er maar steeds te vergeefs naar zoeken. De tienduizend gulden, die Minister en Kamer in een ongewoon milde bui voor het tentoonstellen te Turijn beschikbaar stelden, zijn niet weggegooid. Doch luisteren wij verder:

„Als men in deze kamers, die alleen indruk maken door hun zwaar en goed bewerkt hout en metaal, rondkijkt, dan gelooft men de Hollandsche burgergezinnen in levenden lijve voor zich te zien, met hun dikwijls wonderschoone dochters met haar stille en vreedzame, ongemeen rustige gezichten, uit wier trekken men de vasthoudendheid van het geheele land kan lezen."

De heer Fred legt het verstandiger aan dan de heer Fuchs. Want hij wil niet annexeeren, maar maakt onze dames een compliment, wat zij gaarne zullen aanvaarden. Men vangt meer vliegen met honig dan met azijn. En ook voor het mannelijk nakroost der Bataven heeft hij een woordje op zijn pas.

„Men mag echter niet over het hoofd zien, dat in al de rust toch een grootsche trek te vinden is, dat Holland niet alleen het kleine gebied aan de monden van den Rijn omvat, maar dat het ook een stuk van de wereld in het verre oosten zijn bezit noemt, waardoor de gezichtseinder dezer welgestelde, taaie en secure burgers waarachtig niet begrensd is. Zij zijn, al blijven zij ook het liefste thuis, toch groote kooplieden, hun schepen verbinden de werelddeelen, en uit allerlei landen komen gekleurde stoffen en zeldzame vaatwerken in hun vaderland, waarheen ook menigeen, die de wereld rondgereisd heeft zijn smaak voor zonderlinge vormen en kleuren overbracht, en zoo tot de vruchtbare ontwikkeling medewerkte. En deze rijke burgers, die hun huizen al van ouds door een ongemeen behagelijke en weldoende dampkring van artistieken comfort wisten te vervullen, zijn ook wel eens van Lonk gegaan, naar hunne koloniën, zij hebben daar kinderen en verwanten, zij weten veel van het

Indische leven met zijn bontheid en beweeglijkheid."

Laat men nu maar ons van onwetendheid omtrent onze koloniën beschuldigen! De heer Fred is beter op de hoogte. Hij heeft Den Haag bezocht, dat kan men wel merken.

„Wie slechts één keer door de straten van Den Haag, deze allerrijkste stad van de Oude Wereld geloopen heeft, wie door de ramen der kleine huizen gekeken heeft, die weet, dat men in dit land niet veel behoefde te praten, om de artistieke inrichting der woning daar in te voeren. Dit kleine land had te allen tijde zijn bijzonderen stijl voor meubels, glazen en aardewerk, voor boekbanden, het had zijn graphische en typische kunst. En toen men in de laatste jaren daar begon, de nieuwe wetten van de kunstnijverheid uit te voeren, had men een uitmuntenden grondslag: de behoefte aan verfijnd gemakkelijke kamers en aan een groote gezelligheid in het huiselijk leven, zooals die in alle lagen der maatschappij wortel heeft geschoten."

Het zou de moeite waard zijn, te weten, door welke straten van Den Haag de heer Fred heeft gewandeld, en in welk jaar zijn bezoek aan de hofstad heeft plaats gevonden. Want Nederlanders hebben van dien bijzonderen stijl te 's Gravenhage tot dusver niets anders gemerkt dan wat in enkele winkels was uitgestald.

De Duitscher heeft echter nog heel wat meer opgemerkt.

„Deze oude traditie kan men ook daarin herkennen, dat men van de algemeen tamelijk vage eigenschappen van het moderne handwerk, die alle andere staten vertoonen, in de Nederlandsche afdeeling maar weinig merkt. Niettengenstaande België zoo dichtbij is, en Van de Velde een tijd lang in Den Haag, geloof ik, een winkel heeft gehad, merkt men niets van de vermicelli-krullen, doch ziet men veeleer zware, hoekige, strenge vormen, half middeleeuwsch, half Biedermaier-stil, die meer en meer als den eerlijksten stijl der 19e eeuw erkend wordt. In al de kamers heerscht een groote eenvoud, en de allersimpelste versieringen zijn bij voorkeur toegepast."

Tot slot worden kort vermeld: Onder den St. Maarten J. A. Pool Jun., John Th. Uiterwijk (nu niet zoo op den voorgrond geplaatst als door Fuchs, en wiens muurschilderingen zelfs afgekeurd worden), J. B. Hillen, Rozenburg, Lecomte, Joost Thooft, Labouchère en Mendes da Costa.

PRIJSVRAGEN.

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG.

Het comité voor den bouw eener nieuwe kerk (St. André) te Patras in Griekenland, die de kathedraal dezer stad zal worden, maakt bekend dat een Internationale Prijsvraag voor de beste ontwerpen is uitgeschreven. Het Comité heeft drie prijzen beschikbaar gesteld:

Eerste Prijs	10000	Francs.
Tweede „	4000	„
Derde „	2000	„

De schetsen moeten 31 Januari 1903 en de definitieve ontwerpen 30 Juni 1903 aan den Aartsbisschop der stad Patras ingezonden zijn.

De nauwkeurige voorwaarden en een plan der stad Patras zijn (waarschijnlijk alleen voor Duitsche gegadigden) aan het Grieksche-Consulaat-Generaal Berlin N. W. Unter den Linden 71 van 10 tot 1 uur verkrijgbaar.

DIPLOMA LANDBOUWTENTOONSTELLING.

Het Uitvoerend Comité der Nat. Landbouwtentoonstelling te Leeuwarden schrijft een prijsvraag uit voor: Het Ontwerp van een Diploma, uit te reiken aan de Bekroonden der vorenvermelde Tentoonstelling.

De bepalingen dezer prijsvraag zijn de volgende:

1°. Het diploma moet het opschrift bevatten:

50-Jarig bestaan der Friesche Maatschappij van Landbouw.

Nationale Landbouwtentoonstelling te Leeuwarden, 23—31 Aug. 1902.

Diploma voor een..... toegekend aan..... voor de Inzending.....

De Jury. Het Uitvoerend Comité,
De Voors. *De Voors.*
De Secr. *De Secr.*

Indien de ontwerper er de voorkeur aan geeft het opschrift niet zelve in zijn ontwerp te teekenen, dan moet de soort van letters en de groepeering er van door hem worden aangegeven, terwijl voor de plaatsing de noodige ruimte moet worden gehouden.

2°. De grootte der teekening wordt bepaald op een maximum van pl. m. 40 × 55 cM.

3°. De allegorische voorstellingen en emblemen op de teekening aan te brengen moeten toepasselijk zijn op de feestviering der Mij. en de Tentoonstelling.

De ontwerper is vrij in de toepassing van enkel zwart of wel twee of drie vlakke tinten, daarbij rekening houdende met een eenvoudige wijze van reproduceeren.

4°. Er worden uitgeloofd een 1ste prijs van *f* 150.— en een 2de prijs van *f* 25.—. De jury zal bevoegd zijn de uitgeloofde prijzen in het geheel niet of wel ten deele toe te kennen, indien het haar voorkomt dat geen der ingekomen ontwerpen voor een bekroning in aanmerking komt.

5°. Het met den eersten prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom van het Uitvoerend Comité bovengenoemd, dat daarmede het recht verkrijgt dat ontwerp te doen reproduceeren. Bij het uitvoeren der reproductie zal de ontwerper gehouden zijn de proeven na te zien en tot een goede uitvoering mede te werken.

6°. De niet bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der inzenders, maar berusten tot 2 Januari 1903 bij het Uitvoerend Comité voornoemd, dat zich het recht voorbehoudt de ontwerpen publiek ten toon te stellen, waar en wanneer het dit dan bepaalt.

Mr. W. A. van Sloterdijck, Advocaat te Leeuwarden.

J. Bubberman, Leeraar aan de R. H. B. School te Leeuwarden.

T. v. d. Laars Leeraar aan de Kunstnijverheidschool te Amsterdam.

De inzenders zullen zich aan de uitspraak dezer Jury onvoorwaardelijk hebben te onderwerpen, terwijl het U. C. zich eveneens daardoor gebonden zal achten.

8°. De inzending moet geschieden vóór of op den 20sten December 1902, aan den Voorzitter van het Uitvoerend Comité der Nat. Landbouwtentoonstelling, den Heer D. van Konijnenburg, te Leeuwarden.

De ontwerpen moeten voorzien zijn van een spreuk of motto en vergezeld gaan van een gesloten en verzegeld couvert, waarop van buiten datzelfde motto moet zijn herhaald en waarin naam en woonplaats van den inzender vermeld zijn.

Op het couvert moet een correspondentieadres geplaatst zijn, ten einde briefwisseling met den inzender, zoo noodig, mogelijk te maken, zonder de anonymiteit op te heffen.

De teekeningen moeten plat verpakt zijn tusschen cartons.

9°. Indien de inzender van een ontwerp dat niet bekroond is, zijn naam daarop wenscht vermeld te zien, wanneer een publieke tentoonstelling mocht plaats hebben, dan heeft hij na de bekendmaking der uitspraak van de jury zijn verlangen daartoe kenbaar te maken aan den Secretaris van het Uitvoerend Comité.

Het Uitvoerend Comité der Nationale Landbouwtentoonstelling te Leeuwarden.

D. VAN KONIJNENBURG, *Voorzitter.*
G. BLAAUW, *Secretaris.*

INGEZONDEN STUKKEN.

Mijnheer de Redacteur!

Hoewel ik mij niet bevoegd acht, ten einde met juistheid over de misstanden in het Bouwvak te kunnen oordeelen, verzoek ik u toch beleefd voor dit schrijven een plaatsje in uw blad en betuig u daarvoor bij voorbaat mijn dank.

Met zeer veel genoegen heb ik gelezen in de „Opmerker" van 1 November l.l. het stuk getiteld „Vaktoestanden", daarin vond ik zeer veel dat kan leiden tot verbetering van den werkman. Nog op een andere wijze kan men daartoe geraken, althans ook ik meen iets aan de hand te kunnen doen tot uat zelfde doel en gevoel ik mij gedrongen dit in overweging te geven en zoodoende nog eenigen steun te kunnen verleenen voor een zaak die ook ik als een schoon doel mij voor oogen stel.

Ik wenschte n.l. vooral van het opzichters-personeel, dat met het toezicht op de uitvoering van werken is belast, te zien, dat deze een niet zoo verheven standpunt innamen ten opzichte van het werkvolk maar, op het werk, zich meer met dezen op een lijn gaan stellen, zonder dat ze daardoor evenwel hun ontzag behoeven te verliezen. Voor zoo een opzichter krijgt een werkman achting en zal hij beter en vlugger aan diens bevelen of wenschen voldoen en zijn deze soms uiterst moeilijk, ja zelfs een enkele maal onuitvoerbaar dan zal hij toch meer zijn best doen en dit kan niet anders dan ten goede van het werk komen, maar ook ten slotte van hem zelf. Zeer veel zoogenaamd knoeiwerk wordt er gemaakt niet met het doel slecht werk te leveren, maar meer uit dwarsdrijverij tegen een voor hun onaangenaam persoon.

Daar ik vroeger als timmerman zijnde, meermalen dergelijke zaken heb bijgewoond, heb ik als opzichter dit standpunt ingenomen en durf ik verklaren dat ik mij hierbij zeer wel bevind.

J. K.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE LEIDEN.

Drie-en-vijftigste Vergadering, gehouden in het Natsgebouw.

Aan deze vergadering ging vooraf een kunstbeschouwing van een inderdaad zeer fraaie collectie oude gravures, voorstellende verschillende titelprenten, welwillend afgestaan door den heer Jos. Merckelbagh. Genoemde heer gaf de toezegging, in een der volgende vergaderingen over deze titelvignetten eenige mededeelingen te doen.

De voorzitter, de heer G. van Driel, opende deze vergadering. De notulen werden ongewijzigd goedgekeurd.

In deze vergadering werden wederom de aan de orde zijnde technische vragen besproken, en door de debatcommissie ingeleid. Allereerst wenschte men de opinie te hooren over draadglas. Algemeen was men van idee dat dit een uitstekend materiaal is voor afdekking van lokalen, waaronder zich veel publiek beweegt. Breekt er een ruit, dan blijven de stukken aan het inwendige draad hangen en vallen niet. Vervolgens werd besproken het splijten van zandsteenen montants in korken door het roesten der bruggijzers of gordingen. Koperen gordingen hebben weinig lust van dit euvel, maar zijn zeer duur; evenwel gaf een der leden den raad deze ijzeren gordingen te galvaniseeren, terwijl anderen het aangieten met cement een beproefd uitstekend middel vonden.

Een der leden was nieuwsgierig te weten welke specie noodig is om rollagen boven op te smeren. Men was van oordeel dat de specie achterwege kan blijven, doch dat 't beter is deze met sterke cement of traspecie plat vol te voegen. Een vraag omtrent „Kalkzandsteen" werd tot den volgende debatavond aangehouden en werd in de bijzondere belangstelling van de debatcommissie aanbevolen. Toen was aan de orde de vraag hoe de bintlagen van aan elkaar grenzende huizen zoo te isoleeren dat er geen geluid van piano's of zoo iets door kan dringen. Hierin werd geraden de koppen der binten door een glasplaat af te sluiten, terwijl ook asphaltpapier een goed middel bevonden is.

Omtrent z.g.n. Luiksche meelkalk gaf de heer H. M. Baggerman de gewenschte inlichtingen, die dit materiaal in de provincie Zeeland met succes heeft zien verwerken. Ook gaf hij de melange der mortels van deze specie aan. Maar daar was nu eigenlijk je vraag, nl.: „Is de Belgische steen aan te bevelen? Kan zij wedijveren met de Hollandsche?" Daar had je nu 't debat eens recht aan den gang, dank zij de tegenwoordigheid der heeren metselaars dus in dezen bevoegden van onverdacht allooi. De heeren Arland en Verhoog hadden gezorgd, dat er monsters waren van dit goedkoop artikel, zoodat de oningewijden van nabij dit goedje konden bekijken. En wat was het resultaat van de besprekingen? Nu, men werd 't er ten slotte over eens dat de Belgische steen wel goedkoop is, doch inderdaad gelukkig niet kan wedijveren met het Hollandsch fabrikaat.

't Was wel niet aan de orde, maar een der aanwezigen wees nog op de eigenaardige afsluiting van contracten, die de Belgische steenbakkers er op na houden, speciaal gemaakt in 't negatieve belang der Hollandsche afnemers. Enfin, 't kan toch geen kwaad eens te weten hoe deze affaire in elkaar zit; ze vormt mogelijk ook nog een punt bij de keuze aan onzen kant — welke steen? Hollandsche of Belgische?

Dan was er nog een onnoozel vraagje over het vertinnen van binnenmuren en buitengevels, die gecement moeten worden. De vergadering was echter van oordeel, dat ook deze vraag van te groot belang is, om niet nog eens ernstig bestudeerd te worden, althans zij werd aangehouden. De secretaris wilde het debat over deze zaak niet openen, doch sprak voorloopig zijn meening uit, gebaseerd op zijn ervaring, dat voor pleisterwerk het vertinnen der muren moet geschieden met mortel, bestaande uit kalk en zand zonder tras of cement.

Na rondvraag sluit de voorzitter deze leerzame vergadering.

VEREENIGING TER BEOEFENING VAN OVERIJSSELSCH RECHT EN GESCHIEDENIS.

In de wintervergadering dezer Vereeniging hield de heer W. te Riele Gzn., architect te Deventer, een belangrijke voordracht over den bouw der St. Lebuïnus-Kerk aldaar, waarvan eenige door hem vervaardigde bouwkundige teekeningen aan den wand der vergaderzaal hingen.

Het is spreker na lang zoeken en vergelijken gelukt, om den oorspronkelijken bouw dezer kerk terug te vinden, welke het karakter der elfde eeuw vertoont De omstandigheid, dat bisschop Bernulphus in 1040 belangrijke schenkingen aan Deventer doet, maken het dus aannemelijk, dat de St. Lebuïnus ten tijde van dezen bisschop is gesticht.

Uit het aanwezig zijn van zeer oud materiaal aan dien bouw kan opgemaakt worden, dat de door Bernulphus vervangen kerk reeds een bouw in steen geweest is, en wel baksteen en trachiet (Drachenfelser). Ook is o. a. baksteen gevonden als fundeering onder de 11de eeuwsche toren, zoodat zeker de vergrooting van Ludgerus' kerk door Balderik in steen is geschied, wanneer men niet alreeds die van Ludgerus als uit steen zou willen aannemen.

Na den brand van 1234 heeft men het presbyterium en de beide transepten overwelfd, het eigenlijke kerkruim nog niet Dit gebeurde eerst na den brand van 1284, toen men daar het houten geweif door een steenen verving, terwijl in het laatst van de veertiende eeuw op ongeveer twee meter afstand van het westertransept een nieuwe toren gebouwd werd. In het begin der 15de eeuw werd de zuider zijbeuk verbouwd tot hallenkerk en in het laatst dier eeuw de kooromgang en de magistraatskapel. In het begin der 16de eeuw zette men den noorder zijbeuk, hetgeen aan de buitenzijde van het materiaal en de getorsceerde pijnakels der contreforts, inwendig aan de rijk bewerkte kapiteelen is te zien. De toren, aanvankelijk zonder steunberen, heeft er later twee ter versterking gekregen. De tegenwoordige gewelfconstructie der St. Lebuïnus is zoo stout mogelijk, overdreven zelfs, doch zij vormt een gewelf, dat in ons land zijn weerga niet heeft. De bouwmeester ervan schijnt ernstige studie van Fransche monumenten uit de flamboyant periode gemaakt te hebben.

Naar aanleiding van het gesprokene deelde de heer Hoefer uit Hattum mee, dat de St Lebuïnus zal gerestaureerd worden, en dat de Regeering in den meest heelsten vorm onder zekere voorwaarden subsidie heeft toegezegd.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— „De Javabode" ontving het tiende jaarverslag van de Semarangsche Ambachtsschool, eene inrichting — zegt het blad — waar jongelieden worden opgeleid tot bekwame smeden en bankwerkers; later zullen zij ook voor het timmervak kunnen worden bekwaamd. Ook meer ontwikkelden kunnen aan die inrichting worden opgeleid tot bouwkundige of machinist. Het toelatingsexamen staat gelijk met 't klein ambtenaars-examen, terwijl het schoolgeld ƒ 5 à ƒ 10 bedraagt Het onderwijs omvat practische lessen in den handenarbeid, het teekenen en theoretische lessen, waaronder in de Engelsche taal, en is verdeeld over drie studiejaren. De afgeloopen cursus begon met 73 leerlingen en eindigde met 71. De 16 leerlingen, die het einddiploma verwierven, konden allen in goede betrekkingen worden geplaatst, terwijl 14 om verschillende redenen de school verlieten Deze nuttige inrichting werd opgericht door de vereeniging Soerja Soemirat en ondervindt krachtigen steun van de Regeering, die een jaarlijksch subsidie van ƒ 6000 verleent, en uit de telegrammen over de Indische begrooting weten wij, dat die toelage nog aanmerkelijk verhoogd zal worden; verder vindt zij steun bij de suiker-industrie in Midden-Java en bij Semarang's ingezetenen De ontvangsten beliepen, behalve genoemd subsidie, ƒ 5515 aan schoolgelden; ƒ 5086 aan bijdragen, en ƒ 160 aan rente: de uitgaven daarentegen bedroegen ƒ 686,11 meer, zoodat afschrijving op gebouwen en inventaris niet mogelijk was.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. **Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken** is door iemand, die voelt voor onze nationale eer, het geheele bedrag ter hand gesteld, dat nog noodig was voor de restauratie van de oude Nederlandsche kerk te Colombo op Ceylon.

— Een onderzoek naar de te Ommen in het luibuis hangende klokken, heeft dezer dagen tot de ontdekking geleid dat de kleine klok, met opgegoten letters, tot opschrift draagt: „Maria is mijn name, mijn geluck zij Gode bequame; den levendigen rope ik, den doden bekrije ick; hagel ende donder wekstuere ick. Hinricus de Hemonia me fecit A° 1517". Dat van de grootere begint: „Salvator is mijn name", doch is overigens daaraan gelijkluidend. De klokken zijn, zonder de kroon, resp. 1 06 en 1 18 M. hoog.

Zouden wij hier te doen hebben met een leerling van Van Woo en met een der voorvaderen van de beroemde klokkegieters van de 17e eeuw, Frans en Pieter Hemony? Wellicht kan een oudheidkundige die vraag beantwoorden.

Arnhem. Bij B. en W. is ingekomen een plan van den directeur van gemeentewerken voor een H. B.-School met 3-jarigen cursus, dat B. en W. evenwel, met het oog op de hooge kosten (ƒ 186.000), niet aanhangig durven maken zoolang niet getracht is tot een lager cijfer te komen.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid alhier werd gedurende de maand October bezocht door 500 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 226 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

De aan genoemd Museum verbonden School voor Kunstnijverheid wordt thans bezocht door 63 vrouwelijke en 158 mannelijke leerlingen, die de verschillende cursussen volgen.

Zooals bekend is, wordt genoemde school door vele leerlingen uit andere plaatsen bezocht.

Ziericzee. In een alhier gehouden vergadering van de vereeniging De Ambachtsschool, waarin de begrooting voor 1903 werd vastgesteld, werd o. a. medegedeeld dat de gemeenteraad het subsidie met ƒ 100 heeft verhoogd en deze alsnu ƒ 500 bedraagt; van de provincie ontvangt de vereeniging ƒ 800 en van het rijk ƒ 1450 subsidie. Het toenemend aantal leerlingen — er zijn er thans in het geheel 42, en reeds konden het vorige jaar niet allen worden toegelaten, die plaatsing hadden verzocht — maakt uitbreiding noodzakelijk. Zijn de plannen daartoe gereed, dan zal het bestuur ook aan het rijk (de provincie gaf reeds ƒ 200 meer) verhooging van subsidie vragen. Op een desbetreffende vraag van een der leden deelde het bestuur nog mede, dat het gebouw, dat in eigendom aan de gemeente toebehoort, zich slecht voor uitbreiding leent. Wenschelijk zou het daarom zijn, indien de gemeente het benoodigde terrein voor eene nieuwe te stichten school kon afstaan. De kosten van een en ander zouden dan bestreden moeten worden uit een te sluiten geldleening, vrijwillige bijdragen en een verhoogd rijkssubsidie.

Bloemendaal. Mej van Wickevoort Crommelin alhier, heeft ten behoeve van een Coöperatieve Bouwvereeniging, uitgaande van den Werkmansbond, een stuk grond beschikbaar gesteld om daarop werkmanswoningen te doen bouwen.

Turnhout. Bij opgravingen op de goederen van den heer Bruggeman onder Oud-Turnhout heeft men een eiland uit 't leentijdperk — ile féodale — gevonden.

Zulk een eiland werd gemaakt om 't eigendomsrecht te bepalen. 't Gaf te kennen, dat de streek waar 't eiland zich bevond, in eigendom was bezet. De opgravingen worden ijverig voortgezet.

PERSONALIA.

— **Bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië is:**

toegevoegd aan den chef der vierde waterstaats-afdeeling voor de drinkwater-voorziening van de hoofdplaats Soerabaja, de opzichters der 3e kl. C. A. Dunki Jacobs H. Ph Cramer;

tijdelijk geplaatst in de residentie Soerabaja, de opzichter der 3e kl. H. G Gerrits; in de residentie Batavia, de opzichter der 3e kl. W. A. Coester.

— Bij kon. besluit is op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan H. Dalebout, te Goedereede, als adjunct-opzichter van den rijkswaterstaat; eervol ontslag verleend aan J van Vemde, te IJmuiden, als adjunct-opzichter van den rijkswaterstaat; zijn bevorderd tot opzichter van den rijkswaterstaat der 1e kl. J. C. Baumann en J. de Vries, thans opzichter van den rijkswaterstaat der 2e kl.; tot opzichter van den rijkswaterstaat der 2e kl. F. W. G. de Klerk en H. Dijkstra, thans opzichter van den rijkswaterstaat der 3e kl.; tot opzichter van den rijkswaterstaat der 3e kl. C. de Jong en J. Heesterman, thans opzichter van den rijkswaterstaat der 4e kl; en zijn benoemd tot opzichter van den rijkswaterstaat der 4e kl. H. J Mareman, te Zwolle en L. K. van Breen, te Terneuzen

— Tot leeraren in de verschillende vakken aan de Ambachtsschool te Deventer zijn benoemd de heeren H. J. Beumer, G. Hulleman, Jac. van Leusen, B. Korteling, A. W. A. Liernur, P. Bodifée, H. C. Averes, J. D. Gantvoort, B. B. Neuteboom, P. J. van Veenhuizen, R Peuze, G. Spenkelink, J. Uljee, J. A. Kleinsmiede en D. W. Meeler.

— Benoemd zijn aan de Burgeravondschool te Deventer, tot tijdelijk assistenten in het teekenen mej. G. J. van den Heuvel Rijnders en de heer H. W. van der Linde.

— De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen heeft benoemd tot ingenieur bij den dienst van weg en werken, den heer A. W. Bos.

— De heer A. Hollestelle, te Tholen, schrijver van verschillende oudheidkundige werken, — o. m. van twee over oude munten — is benoemd tot eere-lid van de „Koninklijke Vereeniging van Numismatiek in België", te Brussel.

— Bij de Staatsspoor is benoemd tot ingenieur bij den dienst van weg en werken de heer A. W. Bos.

— Tot directeur der „Malangsche Stoomtram-Mij." is benoemd de gepens. majoor der cavalerie F. W Everts, oud-directeur der „Rotterdamsche Omnibus Mij."

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Bekwaam Uitvoerder voor een paar bouwwerkjes, geschikt om zelfstandig op te treden. Brieven, onder No. 57190 aan het Bureau van de „Aanbestedings-Courant".**

Monteur aan het Electro-Technisch Bureau Croon en Co., Nieuwehaven 159 Rotterdam.

Teekenaar, op de hoogte met het meubelvak, antique en modern. Br. fr. lett. A R 871, „N. v/d. D."

— **Opzichter-Teekenaar voor het ontwerpen en uitvoeren van heeren- en burgerwoonhuizen. Zelfstandig kunnende werken. Salaris ƒ 100 per maand. Brieven met opgaaf van leeftijd, godsdienst en referentiën onder lett. V 705, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer**

— **Opzichter voor de gemeente Idaarderadeel met 1 Januari aanstaande. Jaarwedde ƒ 700. Op zegel geschreven adressen vóór den 15n November e. k. aan Burg. en Weth.**

— **Machine-Teekenaar bekend met constructie. Brieven met referentiën en verlangd salaris, onder lett. A Z, aan den boekhandelaar J. L. Beijers, te Utrecht.**

— **Accurant Teekenaar. Brieven, onder No. 29860, aan het Bureau der „N. Rott. Crt."**

— **2e Gem. Opzichter-Teekenaar te Hilversum. Salaris ƒ 900. (Zie adv. in No. 45).**

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruischstraat 94, Amsterdam.

10 Bouwk. opz.-teek., 21—42 jaar, ƒ 70—ƒ 125 's maands;
2 Bouwk. opz.-uitv., 42 en 54 j., ƒ 85 en ƒ 100 's mds.;
4 Bouwk. teek., 20—24 jaar, ƒ 40—ƒ 70 's maands;
1 Waterbouwk opzichter, 40 j., ƒ 80 's maands;
1 Werktuigk. teek., 20 jaar, ƒ 25 's maands;
1 Scheeps-teekenaar, 19 jaar, ƒ 30 's maands.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 15 November 1902. No. 46.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . . ƒ 6,50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

DE NACHTWACHT.

De „Nieuwe Rotterdamsche Courant" bevat uittreksels uit het rapport aan H. M. de Koningin, uitgebracht door de Rijks-Commissie tot het nemen van proeven betreffende de verlichting van Rembrandt's Nachtwacht.

Ons blad heeft reeds voor zeventien jaren op de onvoldoendheid dier verlichting gewezen; later is het onderwerp herhaalde malen behandeld door een onzer medewerkers, die, toen hij een museum te bouwen kreeg, getoond heeft, bevoegd te zijn, zijn oordeel te geven. Wij hebben dan ook met belangstelling van het rapport kennis genomen.

De Commissie bestond uit de h.h. Van Tienhoven, P. J. H. Cuypers, H. W. Bakhuis Roosboom, P. Zeeman, H. W. Mesdag, C. Bisschop, C. G. 't Hooft, N. van der Waay, Aug. Allebé, F. P. ter Meulen, N. Bastert, J. Six, Maschhaupt, G. H. Breitner, J. A. Sillem, J. H. van Eeghen, Geo Poggenbeek, Victor de Stuers, Jan Veth, Jozef Israëls, Van Leeuwen, burg. van Amsterdam; H. P. G. Quack, J. Ph. van der Kellen, Bredius, Corn. Hofstede de Groot, B. W. F. van Riemsdijk.

Het technische element was dus alleen door den heer Cuypers vertegenwoordigd. Voor de heeren Bakhuis Roosboom, Zeeman en Quack had men wellicht aan één technicus, die op het gebied van schilderijenverlichting zijn sporen verdiend had, meer gehad. Doch, gedane zaken nemen geen keer.

De Commissie heeft vijf proeven genomen. Het verslag van die proeven is ongetwijfeld het belangrijkste deel van het rapport, daar het doet zien, op welke wijze de heeren te werk zijn gegaan.

Wij laten dit gedeelte van het rapport hier dan ook in zijn geheel volgen.

„Proeven. — I. In de Rembrandtzaal bij meer besloten ruimte en rustiger omgeving.

Daartoe werd een vertrek getimmerd met wanden ter hoogte van 0.50 M. koofvormig naar binnen gebogen en van boven open, waardoor het thans bestaande bovenlicht kon binnendringen. De wanden werden groenachtig grijs geverfd. Gordijnen werden aangebracht om, wanneer de zon schoen en dus de omliggende vertrekken in een gloed van licht baadden, het lokaal te kunnen afsluiten. De proeven zijn genomen onder gunstige omstandigheden van verlichting.

„Na aandachtige overweging der indrukken, door de gewijzigde inrichting van zaal, omgeving en achtergrond verkregen, luidde het oordeel der commissie hoogst ongunstig. Enkele leden konden eene betimmering der zaal, zoo daaraan meer architectonische waarde kon worden gegeven, niet onvoorwaardelijk afkeuren en andere leden wilden, hoewel eene betimmering afkeurende, de plaatsing in de Rembrandtzaal nog niet prijsgeven. Men was schier eenparig van meening, niet alleen dat de Rembrandtzaal, ook bij meer blijvende en daarbij meer smaakvolle betimmering der inbouwsels, geheel haar monumentaal karakter verliezen zou, maar tevens dat daardoor in de verlichting geene verandering ten goede zou worden gebracht. Integendeel, terwijl de aard der verlichting in geen enkel opzicht veranderde, werd de hoeveelheid invallend licht verminderd. Daarbij bleef het glimmen van het bovengedeelte onveranderd."

„II. In de Regenten- en Schutterszaal met Zuid-

westelijk bovenlicht. — De schilderij werd geplaatst tusschen de twee aldaar toen aanwezige groote schutterstukken van Van der Helst tegen den Noordoostelijken wand, dus onder Zuidwestelijk bovenlicht. Door twee schotten werd de zaal verkleind en op den vloer een donker linoleum gelegd."

„Deze proefneming gaf gelegenheid om het stuk op een afstand van 9½ M. te zien onder de sterkst denkbare verlichting, namelijk Zuidwestelijk bovenlicht, vlak boven het doek invallend. Algemeen was men van oordeel, dat de verlichting beter was dan onder dat van de Rembrandtzaal. Velen echter verklaarden zich bepaald tegen eene plaatsing, waarbij, zooals thans werd waargenomen, bij zonneschijn het licht, al werd het zelfs door matglas getemperd, in zoo sterke mate op de schilderij moest vallen. Deze meening vond bestrijding, en enkele leden, vooral de voorstanders van eene gelijkmatige verlichting, wezen er op hoe met het oog op die gelijkmatigheid, aan bovenverlichting bij de plaatsing van groote doeken in openbare musea de voorkeur gegeven werd. Zij getuigden het stuk nooit zoo duidelijk en tot in zijn kleinste bijzonderheden gezien te hebben. De meerderheid meende zich niet door het algemeen gebruik te mogen laten binden bij haar oordeel over de plaatsing van dit meesterwerk, dat, om het in zijn volle waarde te doen kennen, zijn eigen eischen stelt. Het kwam er, naar de meerderheid meende, niet zoozeer op aan, alle bijzonderheden van het doek gelijkelijk onder het oog te brengen, maar wel op het geven van den machtigsten indruk van het geheel."

„Als geslaagd kon deze proef niet worden beschouwd."

„III. In het proefgebouw met Zuidwestelijk zijlicht. — Bij de voorbereiding van deze proef werden als punten van uitgang genomen de afmetingen der vroegere Rembrandtzaal in het Trippenhuis. Door een beweegbaar eikenhoutkleurig plafond kon de gewenschte hoogte verkregen worden, terwijl de vloer met donkerbruine lijmverf beschilderd en de aangewezen trijpstof tegen den n. w. wand aangebracht werd. De schilderij werd geplaatst op den grond tegen dien wand maar niet juist in het midden. Door een stelsel van schermen werd getracht, het doek zoo goed mogelijk te verlichten en de weerspiegelingen en glimlichten te voorkomen, terwijl rolgordijnen van calqueerlinnen dienst moesten doen om het invallend zonlicht te temperen en diffuus te maken. De voorbereiding had grootendeels plaats bij zonlicht. Op den dag der samenkomst — 29 October 1901 — was de lucht zwaar bewolkt en in den namiddag werd het zelfs donker. De proef is dus onder de ongunstigste omstandigheden genomen."

„Toch leverde deze proefneming een zeer gunstige uitkomst. Zij voldeed algemeen, daar thans het bovengedeelte van de schilderij, de achtergrond, niet meer glom en dus zijn donkeren toon behield, zoodat de groote partijen der compositie onderling hare juiste waarde verkregen en daardoor de schilderij in haar geheel beter tot haar recht kwam. Toch werd reeds aanstonds door sommigen de opmerking gemaakt, dat een dergelijke plaatsing slechts aan hen, die ter linkerzijde zich bevonden, de gelegenheid zou geven de schilderij volkomen te genieten, daar nog reflexlichten waren op het linkerdeel. Het werd wenschelijk geacht, de schilderij een weinig naar rechts te verplaatsen en den plafond een halven meter te doen rijzen. Dientengevolge werd aan de subcommissie een herhaling van deze proefneming opgedragen, waarbij met deze en andere gegeven wenken rekening zou kunnen worden gehouden. Nadat aan die opdracht voldaan en aan de leden een geruime tijd gelaten was om èn op donkere èn op zonnige dagen de schilderij onder de verbeterde omstandigheden te bezichtigen, werd aan de beoordeeling van een en ander een volgende samenkomst gewijd. Uit de mededeelingen bleek, dat men zelfs in het midden der zaal en tot op weinige meters afstand van het doek zich had kunnen begeven, zonder door eenig reflectielicht te worden gehinderd of door het licht van ter zijde te worden gestoord. Het bezwaar, dat bij druk bezoek velen de schilderij niet ten volle zouden kunnen genieten, was derhalve opgeheven. De uitslag had dan ook volkomen beantwoord aan de verwachtingen. Schier enkelen bleven bezwaar hebben tegen het te fel verblindend licht en de noodzakelijkheid om met gordijnen te werken."

„IV. In het proefgebouw met Noordwestelijk zijlicht. — Aangezien hier de lichtopeningen minder groot en anders verdeeld waren, kon niet geheel dezelfde toestand in het leven worden geroepen als bij de proef met Zuidwestelijk zijlicht."

„In het algemeen gaf deze proef geen teleurstelling en het vele goede van het daarbij aangenomen stelsel van verlichting werd niet ontkend. Zeven leden vonden deze verlichting de beste, daar men hierbij bijna den geheelen dag over zuiver hemellicht kon beschikken en gordijnen eerst tegen 4 uur in den namiddag noodig waren. Maar de groote meerderheid der Commissie bleef de vorkeur geven aan de uitkomst bij Zuidwestelijk zijlicht."

„V. In het proefgebouw met bovenlicht. — Door drie evenwijdig, eenigszins schuin staande vlakken, deel uitmakende van de afdekking van het gebouw, viel bij deze proefneming het licht van boven uit het Noorwesten op de schilderij. De vloer van het gebouw werd ongeveer 1.80 M. verhoogd en het stuk geplaatst tegen den Zuidoostelijken wand. Ter beoordeeling van deze proef hebben twee samenkomsten plaats gehad. Algemeen werd, bij de eerste, geoordeeld, dat het licht sterker, rustiger en meer gelijkmatig was dan dat waaronder de Nachtwacht in de Rembrandtzaal geplaatst was. Verschillende bezwaren echter, die tegen de aldaar verkregen verlichting bestaan, werden ook thans nog in meer of mindere mate aangevoerd. Allerminst toch werd bij deze proef het glimmen van het bovendeel der schilderij voorkomen."

„De uitkomst dier proeven met bovenlicht was, dat slechts zeer enkelen deze bevredigend achtten en zelfs onderscheiden leden, die aanvankelijk de toepassing daarvan hadden voorgestaan, zich voegden bij de meerderheid, welke onvoorwaardelijk uitspraak deed ten gunste der met zijlicht genomen proeven."

Deze proeven schijnen met zorg genomen. Maar tegen de onpartijdigheid van de meerderheid der Commissie kan toch wel het een en ander worden aangevoerd.

Sinds de schilderij in het Stedelijk Museum bij zuidwestelijk zijlicht tentoongesteld was geweest, stond blijkbaar bij die meerderheid de overtuiging vast, dat deze wijze van verlichten de eenig juiste was. En daarom is dan ook alleen deze proef met de noodige zorg genomen.

De proef II, met zuidwestelijk bovenlicht, is zeker niet zóó genomen, als wenschelijk zou zijn geweest. De Regenten- en Schutterszaal in het Rijksmuseum was geen geschikt proeflokaal. De zaal is wel, toen de proef genomen werd, door schotten verkleind, doch die schotten liepen niet tot boven door, en daarenboven was aan de inrichting der kap niets te veranderen. De Commissie zou een geheel anderen indruk

hebben verkregen, indien zij een zaal van juiste verhouding met bovenlicht naar het systeem van het Stedelijk Museum tot haar beschikking had gehad.

En zoo kan het wel niet anders of de Commissie moest partijdig te werk gaan, toen zij het oordeel, dat wij laten volgen, uitsprak.

„Oordeel omtrent de meest gewenschte plaatsing. — Met op een enkele uitzondering na algemeene stemmen heeft de Commissie ten slotte verlichting met Zuidwestelijk zijlicht (proef III) de beste geacht."

„Omtrent de wijze, waarop bij toepassing van dit door de meerderheid het best gekeurd stelsel, de meest gewenschte plaatsing zou zijn te verkrijgen, bestond bij de Commissie volkomen en algeheele overeenstemming. De Commissie wenschte de Nachtwacht te doen blijven het middelpunt van het gebouw, waarin de meesters der XVIIe eeuw zoo treffend getuigen van de grootheid der naar Rembrandt genoemde en door zijn machtig genie beheerschte Hollandsche schilderschool. Maar zonder aan het gebouw zijn harmonisch geheel en architectonische waarde te ontnemen, kan de tegenwoordige Rembrandtzaal niet op Zuidwestelijk zijlicht worden verbouwd."

„In den boezem der Commissie heeft dan ook meer en meer ingang gevonden het denkbeeld, om door aanbouw achter de Rembrandtzaal van een daarmede verbonden lokaal, gelijkelijk liggend in de hoofdas van het Museumgebouw, de noodige ruimte en gelegenheid te verkrijgen. Te eerder meent de Commissie dit denkbeeld op den voorgrond te mogen brengen, nu haar medelid, de bouwmeester van het Museum, zich daarmede vereenigde, bereidwillig een plan van uitbouw heeft ontworpen, dat, met verwezenlijking van al hetgeen men voor een passende lokaliteit wenschelijk acht, tevens, wel verre van aan de harmonie van het Museumgebouw te schaden, geacht mag worden die harmonie en daarmede de architectonische waarde van dat gebouw nog te zullen verhoogen."

„De voordeelen, aan een dergelijken uitbouw verbonden, kunnen naar het oordeel der Commissie, niet hoog genoeg worden geschat."

„Bij dezen uitbouw komt, behalve voor de Nachtwachtzaal, ruimte beschikbaar voor een aangrenzende zaal van minder omvang, een aangewezen plaats voor de Staalmeesters."

„Bij de inrichting van het voor de Nachtwacht te verkrijgen lokaal, zullen alle bezwaren kunnen worden vermeden, welke behalve die aan de wijze van verlichting ontleend, de groote meerderheid der Commissie tot een min gunstig oordeel omtrent de tegenwoordige plaatsing hebben geleid."

„Niet als thans een wegens hare glimlichten hinderlijke lijst, geen te groote en te hooge zaal, waarin de kleuren van wand en vloer niet passen voor het doek en waarin de kolommen aan weerszijden zoowel als het fries van boven storend op den indruk werken. Een sober, maar deftig en ruim vertrek, in karakter en kleur herinnerend aan de Doelen- en Regentenkamers."

„Wat overigens de betimmering en stoffeering der te verkrijgen lokaliteit betreft, de Commissie acht het voorzichtiger hieromtrent nog niet in bijzonderheden te treden."

„De Commissie geeft dus H. M. in overweging te bevorderen dat er een bijbouw aan het Museum worde gemaakt volgens een plan dat met omschrijving bij het verslag is gevoegd."

„De kosten worden geraamd op *f* 70,000."

Het is te begrijpen, dat de Heer De Stuers zich hierbij niet heeft kunnen nederleggen. Men zal ons, die den referendaris zoo vaak bestreden hebben, niet van vooringenomenheid verdenken, wanneer wij het in dit geval tot op zekere hoogte met hem eens zijn.

De nota van den Heer De Stuers is in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" niet opgenomen; alleen de volgende beschouwingen worden omtrent haar gegeven.

„De lezer weet, dat de Commissie in het rapport verklaart, niet te treden in een beoordeeling of bestrijding van de nota. Deze is een zeer breedvoerig stuk. Zoowel in het begin als aan het slot gewaagt de steller van gepassioneerdheid (bij anderen) — in den aanvang van een hartstochtelijkheid, door welken „voet" zou zijn gegeven „aan de verdenking, dat aan sommige kritieken (op de Nachtwachtzaal) persoonlijke antipathieën tegen hen, die de stichting van het Rijks-Museum bezorgd hadden, niet geheel vreemd waren."

„Hierbij dient herinnerd aan het feit, dat hij die vooràl „de stichting van het Museum bezorgd heeft', d. w. z. de man die het heeft gebouwd, met de overige leden der commissie adviseert tot den bijbouw, voor welken hij een ontwerp heeft gemaakt."

„De heer De Stuers meent verder, dat de commissie „haar rapport had moeten aanvangen met een nauwkeurige uiteenzetting en beoordeeling van de grieven, tegen den tegenwoordigen toestand geopperd." De commissie heeft die grieven in een (straks door ons te vermelden) bijlage uiteengezet."

„De grieven nagaande, behandelt de heer De Stuers het eerst de verlichting. „Is bovenlicht dan wel zijlicht verkieslijk?" Voor den heer De Stuers zijn de gronden, waarop de meerderheid der commissie het bovenlicht veroordeelt en zijlicht aanbeveelt, d. w. z. de redenen van Jozef Israëls, van Breitner, van Allebé, van Veth, Mesdag, Bisschop, 't Hooft, Van der Waay, Ter Meulen, Bastert, Poggenbeek, om nu alleen de schilders te noemen, „enkel individueele indrukken, niet de vrucht van een wetenschappelijk onderzoek." Hierna bespreekt de heer De Stuers de kwestie of de indirect licht. En vervolgens behandelt hij de omgeindirect licht. En vervolgens behandelt hij de ongeving van het schilderij. Hij brengt hierbij het „de gustibus non est disputandum" te pas en hij wil zelfs de tegenwoordige lijst van de Nachtwacht behouden. Concludeerend, noemt hij de tegenwoordige verlichting overvloedig genoeg zoo men tevreden is met indirect licht. Is men dit niet, dan „levert de Regenten- en Schutterszaal de gewenschte gelegenheid." Ten aanzien der omgeving is z. i. de ruimte der zaal onverschillig; de weerkaatsing van het licht op den vloer wil de heer De Stuers met een tapijt wegnemen; ter wille van hen die gestoord worden door zuilen of fries zijn draperieën aan te brengen."

„Tegen het advies van den bouwmeester in, acht de heer De Stuers het maken van een uitbouw „niet genoegzaam gemotiveerd."

„Het schijnt — zoo eindigt deze individueele bijdrage van dit commissielid — in allen gevalle raadzaam, daartoe (n.l. tot den uitbouw) niet aanstonds te besluiten, ten einde aan de eenigszins kunstmatig opgezweepte gemoederen den tijd te geven om tot bedaren te komen en een bezadigde beoordeeling der zaak te verzekeren."

„Eene vraag van hoofdzakelijk technischen aard, zooals die van de tentoonstelling der Nachtwacht, behoort kalm en zonder hartstocht overwogen te worden, te meer wanneer daarmede een aanzienlijke uitgaaf kan gemoeid zijn. Met dien eisch is de toeleg niet vereenigbaar om de begeerde oplossing door middel van een veldtocht in de pers door te drijven, toeleg welke duidelijk doorschemert in den aan het slot

van het verslag uitgesproken wensch, om dit verslag ter algemeene bekendheid te doen brengen."

Deze beschouwing der „N. R. C." is zeker nogal partijdig. Het staat vast, dat de Heer De Stuers vele persoonlijke tegenstanders heeft. En dat de Heer Cuypers ten slotte gezwicht is voor het oordeel der Commissie bewijst nog volstrekt niet, dat de Heer De Stuers ongelijk had, zijn eenmaal ingenomen standpunt niet te verlaten. De schilders hebben inderdaad niets anders dan „individueele indrukken" kunnen geven. Voor wetenschappelijk onderzoek zijn zij de mannen niet.

Het Rijksmuseum zal door den voorgestelden uitbouw worden mismaakt. En waar de Heer De Stuers dit gebouw vóór alles een architectonisch werk wilde doen zijn, is het te begrijpen, dat hij zich tegen dit mismaken, al geschiedt het dan ook door den schepper zelf, verzet met al de kracht die in hem is.

Wel gaat de Heer De Stuers te ver, waar hij meent, dat men de Nachtwachtzaal kan behouden, zooals zij is. Door te veel te willen bewijzen, heeft hij niets bewezen.

Verstandiger had hij gedaan, indien hij had doen zien, dat het mogelijk is, de Nachtwachtzaal zóó te veranderen, dat zij aan Rembrandts meesterstuk het licht geeft, waaraan het behoefte heeft. Die mogelijkheid bestaat, doch tot dusverre heeft men daar nog geen onderzoek naar gedaan.

Door zijn al te boud spreken heeft de Heer De Stuers aanleiding gegeven tot de volgende „Memorie van beoordeeling der tegenwoordige plaatsing."

„Van den aanvang der werkzaamheden af is aan de commissieleden de gelegenheid gegeven om, onafhankelijk van de nadere proefnemingen, over de tegenwoordige plaatsing hun gevoelen te doen kennen, en in den loop der beraadslagingen is natuurlijkerwijs over menig punt, op die plaatsing betrekking hebbende, gesproken."

„De „groote meerderheid der commissie" oordeelde beslist ongunstig."

„Het Rapport herinnert eraan, dat reeds spoedig en zelfs van stonde aan en zonder ophouden, nadat de Nachtwacht in '85 van het Trippenhuis naar het Rijks-Museum was overgebracht, bezwaren tegen de tegenwoordige plaatsing zijn geldende gemaakt, niet alleen door kunstenaars en door kunstgenootschappen, maar ook door officieele organen als de Commissie van Toezicht op het Museum en de Commissie van Toezicht en Advies voor de schilderijen der gemeente Amsterdam."

„Voorts wordt gewezen op de omstandigheid, dat bij de proeven met bovenlicht in 79 in een daarvoor opgetrokken proeflokaal genomen, niet de Nachtwacht zelf gediend heeft, daar men deze aan zulke experimenten buiten het Trippenhuis niet durfde blootstellen. Voor een doek als het toen gebruikte van de Crayer moge aan eene bovenverlichting, zooals die ook voor groote doeken in openbare musea als regel wordt toegepast, de voorkeur gegeven worden, de Nachtwacht stelt, naar de Commissie bij het nemen van haar proeven gedurig heeft mogen ervaren, opdat men de volle kracht van het werk geniete, geheel andere eischen, welke door geene vooraf vastgestelde of aan de proeven op andere doeken ontleende regels kunnen worden bepaald."

„Dat de Nachtwacht thans zijn machtige werking mist, wijt de overgroote meerderheid der commissie hoofdzakelijk aan het bovenlicht in de Rembrandtzaal."

„Ook zou men de wanden boven de schilderij donker willen zien en den vloer er voor minder sterk dan de schilderij verlicht. Het uit het noorden invallende bovenlicht hult de geheele zaal in een koelen toon, die allerminst harmonieert met de warme kleur der schilderij."

„Ook afgescheiden van het bovenlicht, wordt de tegenwoordige Rembrandtzaal voor de Nachtwacht weinig geschikt gevonden. Die zaal is voor eene schilderij, waarin naar verhouding kleine partijen licht door rijk genuanceerde en diepe schaduwen worden afgewisseld, veel te groot. En de stoffeering in de zaal werkt storend."

„Twee leden, de minderheid vormend, hebben dit oordeel niet onderschreven. Zij erkenden verschillende bezwaren tegen de omgeving aangevoerd, als gegrond, maar meenden dat daaraan kon worden tegemoet gekomen. In de algemeene afkeuring van de verlichting konden zij niet deelen, en door de wijzigingen, welke bij de toepassing van het stelsel in de Rembrandtzaal in 1898 zijn aangebracht, achtten zij aan alle bezwaren, welke ook bij hen hebben bestaan, genoegzaam tegemoet gekomen, althans aan alle redelijke eischen voldaan."

Ook deze twee leden, hadden beter gedaan, als zij hadden doen zien, hoe de zaal verbeterd zou kunnen worden.

Omtrent den voorgenomen aanbouw geeft de „N. R. C." het volgende:

„De uitbouw is ontworpen ten zuidwesten van de tegenwoordige Rembrandtzaal, binnenwerks breed 19.50 M. en voorspringende 10.25 M. Deze uitbouw rust op 4 pijlers, welke aan den bestaanden gevel verbonden zijn door bogen en gesloten door graadbogen en gewelven, uitmakende eene verlenging van den doorrit. Pijlers, bogen en verdere opbouw zullen uitgevoerd worden in graniet van de Ourthe, Oberkirchener zandsteen en groot formaat metselsteen, gefeel in overeenstemming met het bestaande gebouw. De bekapping zal van ijzer worden geconstrueerd."

„De vloer van den uitbouw ligt negen treden boven dien van de bestaande Rembrandtzaal. De uitbouw bevat: een zaal, lang 11 M., breed 8.15 M. hoog 6 M., voor de Nachtwacht; een zaal, eventueel bestemd voor de Staalmeesters; gangen die deze zalen verbinden."

„Voor de voltooiing van de nieuwe Rembrandtzaal is bedacht: een rondgaande lambrisseering van donker eikenhout ter hoogte van 2.30 M., in verband met tot aan de kroonlijst opgaande pilasters, waartusschen bronsgroen velours wordt gespannen. De vloer met eikenhouten parket van donkere kleur. De schilderij wordt geplaatst aan de noordwestzijde van deze zaal. De verlichting geschiedt aan de zuidwestzijde in den langen wand die rechthoekig staat op de schilderij, door een vijfledig venster breed 6.25 M., hoog 4 M., met een borstwering van 2.30 M. hoog."

„Alle hoofdelementen van de tegenwoordige decoratie aan den hoofdgevel van het Rijksmuseum kunnen worden bewaard of weer opnieuw toegepast. De tegelversiering, voorstellende „de school van Rembrandt" blijft ter plaatse en komt dan binnen het gebouw."

„Aldus schrijft, dd. 21 Maar j.l., de kunstenaar, die het Rijksmuseum heeft gemaakt, Dr. P. J. H. Cuypers."

De kunstenaar, die het Rijksmuseum heeft gemaakt zal dit met een bloedend hart hebben neergeschreven. Want hij weet zeer goed, dat, wordt dit plan uitgevoerd, niet slechts het hoofddenkbeeld van zijn schepping te loor gaat, doch ook uitwendige misvorming het gevolg zal zijn. Men denke maar eens aan de groote tegelversiering, die dan „binnen het gebouw" komt!

Het is mogelijk, dat, wordt het advies der Commissie gevolgd, een bevredigende uitkomst zal worden verkregen. Maar die is dan toch wel duur gekocht.

Daarom zouden wij van oordeel zijn, dat, nu men zeventien jaar gewacht heeft, eenig verder wachten geen kwaad kon. Men vrage ondertusschen aan den bouwmeester van het Stedelijk Museum eens, of hij op het geval geen raad weet. Wellicht is het hem mogelijk, een betere oplossing te vinden, die de kunstliefhebbers bevredigt, en die geen verminking van het Rijksmuseum als monument tot noodzakelijk gevolg heeft.

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

De begrooting voorgedragen voor de afdeeling Kunsten en Wetenschappen heeft aanleiding gegeven tot de volgende opmerking in het Afdeelingsverslag der Tweede Kamer.

Verscheiden, verschillende, enkele, eenige, vele sommige leden maakten hun denkbeelden kenbaar.

Eerst kwamen de pessimisten:

„Door verscheidene leden werd gewaarschuwd tegen de bij deze afdeeling steeds dreigende uitzetting van de uitgaven."

Maar op deze Jantjes die huilden volgden de Jantjes die lachten:

„Verschillende andere leden kwamen tegen het hier aangevoerde op en verklaarden uit deze begrooting met voldoening te hebben gezien, dat de Regeering een open oog heeft voor de noodzakelijkheid om de belangen van wetenschap en kunst te behartigen."

Sinds de Oudheidkundige Bond bestaat, waaronder de Rijksarchivarissen hun ruggen gezet hebben, en de heer De Stuers Kamerlid is, wordt het begrijpelijk hoe gezegd werd, wat nu komt:

„Enkele leden toonden zich teleurgesteld dat, waar bij deze begrooting de traktementen van verschillende ambtenaren ter verhooging zijn voorgedragen, geen gelden zijn uitgetrokken voor vermeerdering van de bezoldiging der aan 's Rijks-archieven te 's Gravenhage en in de provinciale hoofdsteden verbonden ambtenaren, niettegenstaande de financieele positie van dezen, naar de meening van deze leden, dringend verbetering behoeft."

Een amendement zal dus wel niet uitblijven.

Over de inventarisatie der gebouwen liepen de meeningen uiteen. Maar noch de voldoening, noch de bezwaren kan men zich begrijpen, als men leest:

„Eenige leden hadden met voldoening gezien dat de Regeering in navolging van hetgeen in de meeste andere Staten van Europa en ook in Nederlandsch-Indië reeds is geschied, eene commissie wenscht in te stellen voor het inventariseeren, opmeten en beschrijven van de uit bouwkundig of historisch oogpunt belangrijke bouwwerken in Nederland en het aangeven van middelen om deze voor ondergang te behoeden."

„Vele andere leden daarentegen hadden, vooral ook met het oog op den min gunstigen toestand van 's lands financiën, bezwaar eene nieuwe uitgave van ten minste *f* 7500 voor dat doel beschikbaar te stellen."

Want die *f* 7500 zijn te weinig, dan dat men er zich òf voldaan, òf, met het oog op den toestand van 's lands financiën, bezorgd over zou kunnen toonen.

De predikers voor hunne parochiën ontbreken niet:

„Sommige leden hadden onder de gebouwen, waarvoor bij dit artikel subsidie wordt aangevraagd, tot hun leedwezen gemist de groote kerk te Breda, die volgens hen voor onze nationale architectuur van groote beteekenis is en als waardevol monument verre staat boven menige andere kerk, die reeds met geldelijken steun van het Rijk is gerestaureerd. Het geldt hier inderdaad een belangrijk Gothisch monument."

„Eenigen verlangden dat alsnog een subsidie zou worden uitgetrokken voor de restauratie van de Neder-Duitsche Hervormde kerk te Winschoten, die, volgens die leden, ook architectonische waarde heeft."

„Enkele andere leden verlangden hetzelfde voor de restauratie van de kerk te Soest, waarvoor, naar zij meenden te weten, reeds subsidie is aangevraagd."

„Weer enkele anderen wezen op het gemeentehuis van Hasselt. Het Rijk heeft dat gebouw indertijd doen onderzoeken en daarna verboden dat er iets aan gedaan zou worden tot herstel. Maar zelf doet het nu ook niets in die richting. Deze leden vroegen naar de plannen der Regeering ten opzichte van dit gebouw."

Of het volgende door het Kamerlid De Stuers is opgemerkt, valt te betwijfelen:

„Gewezen werd op de noodzakelijkheid om te komen tot eene beslissing omtrent de Rembrandtzaal."

En „last but not least", ook de bouwkunst is ter sprake gekomen, want:

„Sommige leden beschouwden het als eene leemte in het onderwijs aan de hoogeschool voor beeldende kunsten dat er geen cursus wordt gegeven in de architectuur uit welke de andere hier onderwezen kunsten voortvloeien en waaraan zij ondergeschikt zijn."

Zulke fiere taal is op het Binnenhof in lang niet gehoord. Maar Delft zal zich over de concurrentie voorloopig niet bezorgd maken.

BOEKBESCHOUWING.

Handleidingen voor de Gezondheidswet en de Woningwet. Uitgaven van het Bureau voor Staats- en Administratiefrechtelijke Adviezen te 's Gravenhage. Alfen N. Samsom.

„Mr. N. G. Pierson schreef onlangs in „de Economist" een stukje over de woningwet, dat gevolgd zal worden door uitvoeriger beschouwingen over de vele en belangrijke economische vragen die zich bij de toepassing dezer wet zullen voordoen. De schrijver betoogt thans alleen, dat met de invoering der woningwet nog niet veel bereikt zal zijn, wanneer niet het besef doordringt, dat de woningtoestanden in vele plaatsen van ons land verbetering noodig hebben en dat deze verbetering niet is aan te brengen, wanneer er geen menschen zijn die van noodzakelijkheid daarvan overtuigd zijn en die de zaak krachtig willen aanvatten."

„De wet van 1901 schiep een mechanisme", zegt mr. Pierson, „wij zullen dat mechanisme in beweging moeten brengen, en het door onafgebroken werkzaamheid in beweging moeten houden". De wetgever gaf vele bepalingen, die de nakoming van zijn voorschriften moesten waarborgen, maar alles zal afhangen van de wijze waarop die bepalingen door gezondheidscommissies, gemeenteraden, colleges, gedeputeerde staten, de regeering enz. worden opgevat en uitgevoerd. „Van de personen hangt het af, hoe de loop der dingen zal zijn". Omtrent sommige eischen van bewoonbaarheid bijv. *kunnen* voorschriften worden gegeven. Zullen de gemeenteraden ze geven?"

Hetzelfde geldt van de bepalingen omtrent beschikking over grond en gebouwen, en beschikking over geld. Ten opzichte daarvan kan men eveneens zeggen:

„De gemeente is hier tot handelen bevoegd, geenszins verplicht; daarenboven zal het niet van haar alleen afhangen, of bestaande vereenigingen voor het bouwen en verbeteren van arbeiderswoningen hare werkzaamheden willen uitbreiden, na hare statuten in overeenstemming te hebben gebracht met de wettelijke voorschriften en de daarop gegronde bepalingen in het koninklijk besluit van 28 Juli 1902, en of nieuwe vereenigingen zich voor dat doel zullen vormen. Dit zal in de eerste plaats afhangen van de gezindheid der burgerij, van de levendigheid harer belangstelling in de oplossing van het woningvraagstuk. Ik kom dus ook langs dezen weg tot dezelfde slotsom. De nieuwe wet roept ons op tot werken en strijden. Degenen, die warm zijn voor de zaak, zullen van hunne warmte blijk moeten geven, in woorden en in daden. Op die plaatsen, waar dit nog niet is gedaan — en hoe groot is niet haar getal! — zal men de woningtoestanden moeten blootleggen, en dan zullen er dingen voor den dag komen, men kan er zeker van zijn, die zelfs den oudsten inwoners dier plaatsen de haren doen te bergen rijzen."

Dat dit laatste het geval is toont mr. Pierson aan uit het werk van den burgemeester van Middelharnis, den heer Ulbo J. Mijs, die de woningen in zijn gemeente onderzocht en daarvan een verslag publiceerde, dat allerdroevigste toestanden blootlegde.

Dit zal niemand verwonderen, die eenigszins met de woningtoestanden in ons land bekend is.

Maar dat de kennis van die toestanden bij het groote publiek over het algemeen zeer gering is, blijkt dagelijks en telkens, wanneer men er over spreekt in kringen, die de ellende slechts van hooren zeggen kennen.

En uit deze kringen zal toch de hulp moeten komen in deze kringen zullen de mannen moeten opstaan, die de zaak krachtig willen aanvatten.

Dat met de uitvaardiging der wet niet meer gedaan is dan een eersten stap, dat men daarin niet veel meer te zien heeft dan een blijk van goeden wil der Regeering, gegeven onder den drang der omstandigheden, hebben wij vroeger reeds betoogd. Aan kritiek op de wet heeft het niet ontbroken; ook wij hebben indertijd gemeend op de zwakke punten de aandacht te moeten vestigen.

Thans vernemt men ook aanmerkingen op de maatregelen tot uitvoering der wet door onzen tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken genomen.

In het afdeelingsverslag over het Hoofdstuk Binnenlandsche Zaken der Staatsbegrooting voor 1903 vindt men vermeld, dat vele leden twijfelden „of door het Kon. Besluit van 28 Juli 1902 wel in alle opzichten een regeling is getroffen in den geest, waarin de Woningwet is gesteld. Met aandrang gaven zij den wensch te kennen, dat een wijziging van dat besluit alsnog door de Regeering in overweging worde genomen". Welke wijzigingen men wenscht vernamen wij niet. Het zou ons echter niet verwonderen wanneer er Kamerleden waren, wien aan den vooravond van de behandeling der begrooting het oude spreekwoord „Veel koks bederven de brij" nog eens in de gedachte is gekomen. Men weet, dat het de gewoonte onzer Volksvertegenwoordigers is, om zich bij deze gelegenheid allerlei dingen te herinneren en, niet altijd om den betrokken minister nu juist een genoegen te doen, zelfs wel eens bejaarde runderen van het vrouwelijk geslacht uit de sloot te halen.

Het bovenaangehaalde spreekwoord was een der eerste opmerkingen, die wij hoorden toen de benoemingen van de leden van den Centralen Gezondheidsraad in de „Staatscourant" waren verschenen. Men kan de respectabele lijst van respectabele namen vinden onder de „Personalia" in ons nummer van 28 Juli j.l.

Wanneer al deze heeren met evenveel ijver in hun kring aan het werk gaan, als van enkelen wordt vernomen, getuige het bericht uit Zwolle, dat men in dit nummer vindt dan kan er binnen niet langen tijd heel wat aan het licht gebracht worden.

Maar ook dan, zal nog niet meer bereikt zijn, dan dat er misschien eenige meerdere belangstelling voor de zaak bij het groote publiek gewekt zal zijn.

Mr. Pierson heeft er terecht nog eens op gewezen hoeveel hier afhangen zal van het handelend optreden der Gemeentebesturen, waarvan de wetgever zich, zooals wij vroeger reeds opmerkten, o. i. wel wat te veel heeft voorgesteld.

Binnen twee jaren moet er wat gedaan worden, moet er zelfs veel gedaan worden. Wanneer gehandeld zal worden in den geest der Wet is daardoor aan de Gemeentebesturen een moeilijke taak opgelegd. Te Amsterdam heeft men dit reeds in het begin van dit jaar ingezien, getuige de oprichting van een particulieren Amsterdamschen Woningraad, die de Gemeente heel wat werk uit de hand kan nemen.

Vooralsnog hebben wij ook hierin niet anders te zien dan een blijk van goeden wil van particuliere zijde. Van andere blijken van dien aard uit andere plaatsen kwam ons nog niet veel ter oore; zij behooren nog tot de uitzonderingen. Evenwel mogen wij niet nalaten melding te maken van een poging, om in het algemeen de Gemeentebesturen, die dat noodig hebben, en dit zijn er zeker vele, op weg te helpen en ter zijde te staan in hun moeilijke taak, een poging die uitgaat van het „Bureau voor Staats- en Administratiefrechtelijke Adviezen te 's Gravenhage", Directeuren Mr. I. B. Cohen en Mr. H. Blaupot ten Cate. Dit Bureau heeft onlangs bij den uitgever N. Samsom te Alfen doen verschijnen een drietal boekjes, getiteld:

De Gezondheidswet, Handleiding ten behoeve van Gemeentebesturen en Gezondheidscommissiën;

De Woningwet, Handleiding bij de uitvoering van de Woningwet ten dienste der Gemeentebesturen; en

Leidraad bij het Samenstellen van eene Verordening, als bedoeld in artikel 1 der Woningwet.

Het eerstgenoemde werkje bevat na eene inleiding twee hoofdstukken: I. De Gezondheidscommissiën, en II. Verplichtingen en Bevoegdheden van de Gemeentebesturen, waaraan als bijlage is toegevoegd het Kon. Besluit betreffende de Instelling der Gezondheidscommissiën. Het behandelt dus die gedeelten van deze wet, waarmede de Gemeentebesturen en Gezondheidscommissiën meer bepaald te maken hebben in den vorm van toelichtende aanteekeningen, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten en bespaart dus aan de leden van die colleges de moeite, om dit alles uit de Wet zelf op te diepen.

Het tweede werkje geeft in drie hoofdstukken, I. Algemeen Overzicht, II. Werkzaamheden van den Raad en III. Werkzaamheden van het College van Burgemeester en Wethouders, eveneens een beredeneerd overzicht met vele aanteekeningen. Uit den aard der zaak is hierin ongeveer de geheele Woningwet behandeld, aangezien daarin weinige artikelen voorkomen, waarmede de Gemeentebesturen niet te maken hebben.

Ongetwijfeld zal de bedoeling van menig artikel der Wet eerst hieruit aan de betrokken personen duidelijk worden. Onze wetten hebben nu eenmaal toelichting noodig en de Woningwet is er een, waar men wel degelijk goed den weg in mag weten, alvorens maatregelen tot uitvoering te gaan nemen. De bewerkers dezer handleidingen hebben dan ook overal duidelijk de punten aangegeven waar het op aankomt.

Zij hebben het gedaan in een beknopten, bondigen vorm, die voorloopig wel de voorkeur schijnt te verdienen boven grootere uitvoerigheid, ook al zou men die op sommige punten nog wel wenschen. Dit verhoogt de practische waarde der handleidingen.

Het derde der hier besproken werkjes, de Leidraad, waarvoor de Directie van het Bureau de medewerking inriep van Mr. A. van Gijn, Hoofd-Commies ter Prov. Griffie van Zuid-Holland en den heer B. Schelling, Architect en lid van den Gemeenteraad te Delft gaat verder in de détails en wel in de technische détails, waarmede de Gemeentebesturen zich in de eerste plaats ernstig zullen moeten bezighouden. „Meer dan een leidraad wil dit werkje niet zijn", zoo meldt de inleiding en daarmede is het zeer juist gekarakteriseerd. Meer dan een schema kon het ook moeilijk zijn, wanneer men nagaat wat volgens Art. 1 van de Woningwet de Verordening, waarvan daar sprake is, alzoo moet bevatten.

Elk der daarin genoemde punten bevat op zich zelf een vraagstuk over welks oplossing in den regel de meeningen uiteenloopen, waarmede de technische wetenschap nog lang niet heeft afgerekend en wanneer men die vraagstukken dan nog moest gaan beschouwen in verband met plaatselijke toestanden en bovendien nog rekening moet houden met de bevoegdheden van een Gemeentebestuur in Politiezaken, ook al een teeder punt, dat men hier en daar niet zonder handschoenen aan moet raken dan zou de leidraad misschien wel een heel mooi wetenschappelijk werk geleken hebben, maar zeker weinig aan het doel hebben beantwoord, dat de samenstellers er mede beoogden.

Wanneer de boekjes, zooals zij thans zijn, gebruikt worden, zooals de schrijvers bedoelen, dan zullen zij zeker veel nut kunnen stichten en tot de oplossing van het woningvraagstuk kunnen bijdragen.

INGEZONDEN STUKKEN.

„DE WONING" AMSTERDAM.

AMSTERDAM, 8 November 1902.

Geachte Heer!

Beleefd verzoek ik U het onderstaande in het eerstverschijnend nummer van Uw veelgelezen blad te willen opnemen.

„De Woning": Daar de Vennootschap er nog niet in geslaagd is een passend gebouw te vinden, organiseert zij eene voorloopige tentoonstelling van meubels en tapijten van Penaat en Mol, metaalwerk, o. a. gouden sieraden van Jan Eisenloeffel, Batik- en borduurwerk van Anna Lebeau-Leverington, Chr. Lebeau en S. Jessurun de Mesquita.

De tentoonstelling wordt gehouden in de groote zaal van Odéon Singel bij het Koningsplein, Amsterdam, van 11 November tot 10 Januari, van 10 tot 5 uur, alsmede enkele avonden.

Alle tentoongestelde voorwerpen kunnen direct afgeleverd worden, uitgezonderd enkele meubelen en gouden sieraden, waarvan de uitvoering eenigen tijd vordert.

„Jan Eisenloeffel en S. Jessurum de Mesquita, die onlangs op de eerste internationale tentoonstelling van decoratieve kunst te Turijn met gouden medaille en diploma van verdienste zijn bekroond, exposeeren hier hun nieuwste werk."

Hopende dat U mij hierin wel terwille zult zijn, teeken ik met de meeste hoogachting,

C. DE LORM,
Adj.-Directeur.

VEREENIGINGEN.

KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

Dezer dagen hield in een vergadering van leden van bovengenoemde Vereeniging de heer J. F. Verster een lezing over „De spoorwegen voorheen en thans", in de zaal van het Muntgebouw te Utrecht.

Spreker begon met de ontwikkeling na te gaan van het reiswezen van af de oudste tijden. De Egyptenaren reisden op kameelen, de Grieken en de Romeinen maakten gebruik van reiswagens, mes paarden bespannen. Onze voorouders reisden per trekschuit of per diligence. De eerste stoomboot met schroefas die goed was werd in 1838 in de vaart gebracht. In de snelheid was echter nog niet veel verbetering gekomen en het waren de spoorwegen, die daarin verandering brachten.

„Spoorwegen" of spoorwagens, d. i. wagens die over of door sporen liepen, kenden de Egyptenaren en de Romeinen reeds, die in hunne wegen groeven maakten voor de wielen der wagens.

James Watt vond de eerste stoommachine uit, en George Stephenson maakte de eerste locomotief die gebruikt werd om steenkolenwagentjes uit een kolenmijn te sleepen.

Later kwam hij op de gedachte zijn sleepstoomwagens ook te laten loopen door velden en bosschen, en de eerste sleep-spoorweg kwam tot stand tusschen Stockton en Darlington, iets verder dan van Utrecht naar Loenen, en de eerste spoorweg voor passagiers werd gelegd van Liverpool naar Lancaster.

Bij de opening van dezen spoorweg gebeurde het eerste spoorwegongeluk, doordat iemand tegen het portier leunde en uit den trein viel.

Er ontstond in Engeland een storm tegen de spoorwegen, de koeien in de wei zouden niet meer grazen, de kippen zouden geen eieren meer leggen, de zon zou verduisterd worden door de rookwolken, ieder oogenblik zouden er ketels springen, enz. enz. Eens vroeg men aan George Stephenson of het niet zeer gevaarlijk zou zijn wanneer er een koe op de lijn liep. Stephenson antwoordde: „Ja zeker, zeer gevaarlijk . . . voor de koe".

Amerika zag terstond de groote toekomst der spoorwegen in en bezielde in 1849 in Engeland 8 locomotieven.

Duitschland heeft thans het langste spoorwegnet, België het dichtste, Amerika het grootste en Afrika het kleinste.

De eerste spoorweg kwam in ons land tot stand tusschen Amsterdam en Haarlem; het station was van hout en stond buiten de Haarlemmerpoort.

De beide eerste locomotieven droegen de sprekende namen van „de Snelheid" en „de Arend".

De inwijding der lijn had plaats op 21 Sept. 1839 en de trein legde de weg af in 33 minuten, terwijl de route korter was dan thans. Er liepen in iedere richting 3 à 4 treinen per dag tegen 50 thans.

In 1845 werd de lijn Amsterdam—Arnhem geopend, de brug over den Moerdijk werd in 1872 gebouwd.

Thans zijn wij sneller te Parijs dan onze voorouders te Zwolle. Merkwaardig is het dat Duitsche en Engelsche geldmannen hun geld staken in Hollandsche spoorwegen, terwijl „wij" aandeelen namen in Russische en Amerikaansche sporen. Spreker ging verder het boren van tunnels na in Zwitserland en de ondergrondsche spoorwegen te London.

Tegen 16 K.M. spoorwegen in ons land in 1839 waren er 3000 K.M. in 1902.

Wij kunnen thans reizen in een en denzelfden wagen van den Heider naar Constantinopel en de tijd is niet ver meer, dat we dwars door Rusland en Siberië naar Peking kunnen stoomen.

De maximum snelheid is in ons land 75 K.M. per uur, in Frankrijk 95 K.M. per uur en in Italië 40 K.M. per uur. De grootste snelheid wordt bereikt in Amerika, waar weldra een trein zal worden gefabriceerd met granaatvormige wagens, die 350 K.M. per uur zal afleggen.

Onze spoorwegen hebben op 't oogenblik 20,000 wagens in gebruik. Spreker ging verder de verschillende verbeteringen na, die in den loop der jaren zijn tot stand gekomen met betrekking tot de seintoestellen, de verwarming, verlichting, enz. In Engeland zijn met succes proeven genomen met het intercommunaal telefoneeren van uit iederen spoorwagen met de buitenwereld. Verder besprak spr. de verschillende luxe-treinen van gekroonde hoofden, beginnende met Napoleon III en eindigende met onze Koningin.

Spr. noemde verder de uitvinding der kilometerboekjes eene geniale uitvinding; in 1901 werden 154,000 kilometerboekjes verkocht.

Onze spoorwegen ontvangen jaarlijks alleen voor goederenvervoer 20 millioen. Het getal ongelukken is in vergelijking met

andere landen in ons land zeer lang en spr. is het eens met den Engelschman, die zei, dat men nergens veiliger kan zijn dan in een spoortrein, aangezien er meer menschen sterven in hun armstoel dan in een spoorcoupé.

Onze spoorwegmaatschappijen hebben op 't oogenblik 27,000 personen in dienst. Alleen aan steenkolen worden jaarlijks 4 millioen gulden besteed. Ten slotte merkt spreker op, dat de winsten, door de maatschappijen gemaakt, niet in verhouding zijn tot de welvaart, die door de spoorwegen verbreid wordt.

En, zoo eindigt spreker, terwijl we in den tijd, door het uitspreken dezer lezing in beslag genomen te voet hadden kunnen wandelen naar Sloterdijk en per rijtuig hadden kunnen rijden naar Haarlem, had de trein van 7.58 ons kunnen brengen naar Arnhem. Nadat nog eenige sprekers naar aanleiding dezer rede 't een en ander hadden opgemerkt, dankte de voorzitter den heer Verster voor zijn interessante studie en sloot de vergadering.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

In de 11 dezer te 's-Gravenhage gehouden vergadering is, gelijk reeds aangekondigd, andermaal gesproken over den toegang uit zee naar de straat Soerabaya en over de middelen tot verbetering daarvan door den heer Welcker.

In verband met dit zelfde onderwerp is ingekomen een schrijven van den Minister van Koloniën, daarbij mededeelende dat hij te dier zake heeft ingewonnen de zienswijze van dr. P. J. van der Stok, oud-directeur van het magnetisch en meteorologisch observatorium te Batavia, waarbij is gebleken dat diens inzichten belangrijk afwijken van die welke tot dusverre in ingenieurs-kringen als de bijna algemeen geldende kunnen worden beschouwd. Deze zienswijze is neergelegd in een 9-tal stellingen, welke op de volgende vergadering van het Instituut een onderwerp van bespreking zullen uitmaken.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— De Nederlandsche sectie op de Internationale Tentoonstelling van decoratieve kunst te Turijn, werd den 4den November bezocht door den Hertog en Hertogin van Aoste, die vooral veel belangstelling toonden in de Keramische afdeeling, en de afdeeling tapijten. De Hertogin kwam den volgenden dag alleen terug in de sectie om eenige inkoopen te doen.

Den 5den November werd de Nederl sectie eveneens bezocht door de Koningin van Portugal. H. M. nam alles nauwkeurig op en heeft vooral veel belangstelling getoond in de uitgebreide verzameling gebrand glas, ingezonden door „Het Prinsenhof" te Delft, als ook in de verzameling aardewerk door de „Porseleine Fles" aldaar en door „Rozenburg" te 's Gravenhage.

In de tentoonstelling hangen thans plakaten wier opschriften bekend maken dat de tentoonstelling den 11den, des middags half zes, voor het publiek gesloten is, dat den 12den de officieele sluiting plaats heeft en dat dien zelfden dag de verpakking kan beginnen. Zoodra de kisten in de Nederl. sectie gereed staan, zullen de exposanten, die hunne inpakkers naar Turijn zenden, door het Nederl. Comité worden ingelicht.

— De Koninklijke internationale tentoonstelling te Athene, onder bescherming van H. K. H de Kroonprinses van Griekenland en met ondersteuning van het Staatsbestuur, wordt den 3en April 1903 geopend en zal zes maanden duren.

Zij omvat producten van handel en nijverheid, van gezondheidsleer en voeding, van onderwijs, beeldende kunsten en wetenschappen.

Belangstellenden kunnen het programma-reglement en alle verdere inlichtingen verkrijgen bij het commissariaat der vreemde sectiën, „Coupure, 15, te Gent (België)." (*N. v. d. D.*)

— Te Troyes is verleden week door een brand het hotel de Mauroy, een belangrijk bouwkundig monument uit de vijftiende eeuw, zwaar beschadigd.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. De Ridderzaal op het Binnenhof krijgt aanbouwsels aan weerszijden: aan de zijde van het Binnenhof een antichambre of wachtzaal voor de Koninklijke familie, aan den anderen kant ingelijks een klein zijgebouw. Het geheele werk der restauratie zal niet voor 1904 voltooid zijn.

— De Minister van Buitenlandsche Zaken brengt ter kennis van belanghebbenden, dat door den conseil supérieur de santé te Constantinopel de aanbesteding zal plaats hebben van betoningswerken te Camaran in de Roode Zee.

De termijn van inschrijving sluit op 1 Februari 1903.

Aan het Departement van Buitenlandsche Zaken liggen voorwaarden en bestekken der aanbesteding voor belanghebbenden ter inzage.

— Men meldt uit Zutphen aan de *N. Rott. Courant*:

Aangaande de restauratie onzer St. Walburg valt het volgende te berichten. De herstelling van den oostgevel van het Noorderdwarspand kwam heden gereed en daarmee is dit nu geheel voltooid.

Aan dezen oostgevel zijn de ramen van fraaie uit steen gehouwen traceeringen voorzien, de contraforts bekleed en de balustrade langs het kerkdak vernieuwd, terwijl het muurwerk opnieuw gevoegd is.

Metselaars zou ik wel willen aanraden, om vooral dat regelmatig gemetselde muurwerk eens goed te bekijken en het te vergelijken met hun bouwsel, waardoor tal van zigzaglijnen kronkelen. Bij het binnentreden van menig modern huis heeft het dan ook dikwijls den schijn, alsof de steenen uit de portiek u naar het hoofd vallen!

Het volgende jaar zal begonnen worden aan de herstelling van den oostgevel van het zuider dwarspand. Het steiger daarvoor is reeds gezet.

— Aan de haven te Scheveningen is men in de afgeloopen week geheel gereed gekomen met de laatste groote betonblokken aan het Zuiderhavenhoofd aan te brengen. De op het terrein nog overige groote blokken heeft men tot golfbreking in zee er langs geworpen. Bij de eerste gunstige gelegenheid kunnen nu de elders gereed liggende caissons aan dit zeewerk aangesloten worden. De stoomkraan kan nu buiten dienst worden gesteld. Men zal nu aanvangen met dit havenhoofd even als met het Noorderhoofd is geschied, de verhooging van twee meter over de geheele lengte op te metselen.

— Naar de *Stoompost* vernemt is aan de gasfabriek alhier, een gasmeter volgens een geheel nieuwe constructie opgesteld. Door een springbelwerk geeft de meter iedere M³. gefabriceerd gas aan, zoodat men voortdurend gelegenheid heeft vast te stellen, hoeveel M³. gas uit een bepaalde hoeveelheid steenkool kan getrokken worden.

LEEUWARDEN. Dezer dagen stortte alhier een steiger van de in aanbouw zijnde villa aan de Spanjaardslaan in. De meeste van de timmerlieden, die er op stonden, kwamen er goed af. Alleen één hunner bezeerde zich vrij ernstig aan de onderkaak, zoodat hij voorloopig zijn werk niet kan doen.

ZWOLLE. In verband met de nieuwe woningwet zijn in het zuiden van Drente verscheidene huisjes en hutten bezocht door den inspecteur van het woningtoezicht. Bij die gelegenheid zijn toestanden aangetroffen, welke aan het ongeloofelijke grenzen; daarom zijn vele hutten die eigenlijk nog minder dan varkenshokken zijn, in zeer onvoldoenden toestand bevonden, zoodat er nog al verbeteringen moeten tot stand komen. Alle weldenkenden juichen dit optreden van den betrokken inspecteur zeer toe.

HAARLEM. Waar B. en W. den ingenieur Gunning een gratificatie willen geven van *f* 1400 voor de waarneming van het ambt van directeur der gemeentewerken, wil het raadslid Van de Kamp voorstellen een salarisverhooging van *f* 500 's jaars.

EINDHOVEN. De Gemeenteraad heeft besloten het subsidie voor de Ambachtsschool aldaar te brengen van *f* 700 op *f* 1000. De Vereeniging Ambachtsonderwijs had *f* 800 verhooging gevraagd. (*N. v. d. D.*)

SLEEUWIJK. Van wege de afdeeling Werkendam van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zal bij genoegzame deelneming in de Nutszaal alhier onderwijs gegeven worden in rechtlijnig- en bouwkundig teekenen. Met het geven der lessen is belast de heer De Graaf, opzichter alhier.

BUDEL. Het tusschen Achel en deze plaats gelegen oude kasteel, „Everbeek" genaamd, is een fraai en sterk gebouw, het dagteekent van het begin der 14e eeuw, bevat nog vele oudheden, vooral fraaie gobelins en eenige zeldzame jachttropeën. De in de nabijheid gelegen groote landbouwerswoning, moet vroeger versterkt zijn geweest, de twee groote poorten leveren daarvan het duidelijkst bewijs, ook toont het inwendige van dit gebouw aan, dat zulks vroeger diende voor huisvesting van de bezetting van bewust kasteel. De omliggende bosschen bevatten nog eenige zeldzaam groote pijnboomen, waarlijk echte woudreuzen; de bijl laat zich echter hier ook gelden, en vele zijn reeds neergeveld.

Menig oudheidkundige brengt hier een bezoek, maar nu ook vooral menig nieuwsgierige, wijl thans beweert wordt dat het Buller spook in den toren van bewust kasteel verblijf houdt. Van laatstgenoemd gebouw af heeft men een vergezicht op het alom bekende en zeer beroemde Trappistenklooster „De Achelsche Kluis".

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

6 Bouwk. opz.-teek., 22—40 jaar, *f* 70—*f* 100 's maands;
4 Bouwk. teek., 19—24 jaar, *f* 40—*f* 70 's maands;
1 Waterbouwk. opz.-teek., 40 j., *f* 80 's maands;

Men zie voor Personalia en Vacante betrekkingen het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG 22 November 1902. No 47.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.	Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . *f* 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor België . . . . . *f* 6.50.	Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.	Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25	Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.	Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:

de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

WAT WIJ UIT HET VERLEDEN LEEREN KUNNEN.

Wij zijn gewoon de honderd jaren, die tusschen 1600 en 1700 verliepen, de gouden eeuw van ons vaderland te noemen. Geen stad die toen zoo bloeide, als Amsterdam. De welvaart moet daar wel groot zijn geweest, dat men, ondanks de oorlogen, die toen nog al eens voorkwamen, zoo veel kon bouwen, zulke trotsche gedenkteekenen kon stichten.

Tweemaal is Amsterdam in de 17e eeuw uitgelegd en het maken der openbare en bijzondere gebouwen in de nieuwe stadswijken gaf aan tal van handen werk.

Er werden geen kosten gespaard, sierlijkheid en degelijkheid gingen hand aan hand. De gilden hielden het ambacht hoog.

De beoefenaars der bouwvakken waren te Amsterdam in vier gilden vereenigd, alle uit de middeleeuwen afkomstig. Het oudste was het Smidsgilde. Zijn patroon was de H. Eligius, eertijds meest St. Eloy genoemd, die het van goudsmid tot bisschop van Noyon had gebracht.

Tot dit gild behoorden, behalve de smeden, ook de slotenmakers, de koperslagers, de messenmakers, de zwaardvegers en de geweermakers.

Dan volgde het Timmermansgilde, dat tot zijn patroon naar aloud gebruik, St. Jozef had, en waartoe, behalve de timmerlieden ook de meubelmakers de wagenmakers en de witwerkers behoorden. In het Metselaarsgild, dat zich aan de H. Maagd had gewijd, vinden wij de metselaars, de steenhouwers, de leidekkers, de loodgieters en de pompenmakers. Het jongste gild was dat van St. Lucas; het omvatte de fijnschilders, de grofschilders, de beeldhouwers en de glazenmakers.

Gij zult vragen, waar de stucadoors blijven, die tegenwoordig zulk een belangrijke rol in het bouwvak spelen. In de 17e eeuw kende men deze werklieden hier te lande nog niet. Het weinige vlakke pleisterwerk dat toen voorkwam, verrichtten de metselaars. Eerst in de 18e eeuw kwamen er Italiaansche werkers in gips, die zich *stuccatori* noemden, naar Holland. Men had veel behagen in het werk dezer vreemdelingen, die alles uit de hand boetseerden, en kunstenaars in hun vak waren. Zoo werden deze werklieden, die men nu op zijn Hollandsch stucadoors ging noemen genoopt, zich hier blijvend te vestigen.

Ook zal het u vreemd voorkomen, dat in het St. Lucasgild fijnschilders, verwers en glazenmakers broederlijk vereenigd waren. Maar in de 17e eeuw, toen er toch te Amsterdam schilders werkten als Rembrandt, als Van der Helst, om maar een paar der meest beroemde te noemen, werd er tusschen kunst en ambacht nog geen verschil gemaakt. De schilderijen, die nu voor fabelachtige sommen verkocht worden, brachten hun makers niet meer op, dan andere zeer bekwame ambachtsbeoefenaars voor hun werken kregen. Een kunstig gemaakte kast, een fraai stuk drijfwerk werd vaak beter betaald dan een schilderij.

De ambachtsman was meer in aanzien, dan tegenwoordig. Iemand als Jan Vos, die stadsglazenmaker was, werd door de heeren tevens om zijn dichterlijk talent gewaardeerd, en bij feestelijke gelegenheden als stads-poëet gebruikt, wat niet belette, dat hij op

zijn winkel met de knechts medewerkte zoo goed als andere gildebroeders.

Tusschen patroon en ondergeschikte was de afstand niet zoo groot als thans. Zij waren beiden onderworpen aan de gildewetten, en iedere knecht kon meester worden, zoo hij daarvoor slechts de vereischte bekwaamheid toonde. Was hij meester, dan kon hij toch als knecht, maar nu als meester-knecht, bij zijn baas in dienst blijven. Hij had dan aanspraak op het loon, dat voor de meesters was vastgesteld.

Maar de toestand veranderde geheel en al in het laatst der 18e eeuw. Hadden wij ons 5 October 1798 op den Dam bevonden, dan zouden wij getuigen hebben kunnen zijn van een gewichtige gebeurtenis.

Ten aanhoore van een talrijke volksmenigte wordt een publicatie voorgelezen, die door het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek is uitgevaardigd.

De secretaris, die met de lezing aanvangt roept eerst uit: „Vrijheid, gelijkheid, broederschap". En dan vervolgt hij met het lange stuk, waarvan wij niet alles verstaan. Maar wij vangen toch de woorden op: „Alle municipaliteiten binnen deeze Republiek worden gelast, uiterlyck binnen agt dagen na den ontfangst dezer Publicatie te zorgen, dat alle Gilden, Corporatiën of Broederschappen van Neeringen, Ambagten of Fabrieken (voor zooverre dezelve nog niet ontbonden zijn) met alle gevolgen en aankleeve van dien worden ontbonden."

Als de secretaris geëindigd heeft met de woorden, dat deze publicatie gegeven is in Den Haag, het vierde jaar der Bataafsche Vrijheid, dan blijven de toehoorders nog een wijle staan, om hun oordeel over het gehoorde te zeggen. Velen geven hun onverholen goedkeuring van de genomen maatregel te kennen, maar anderen schudden bedenkelijk het hoofd, daar zij meenen, dat nu voor de ambachten en hun beoefenaars kwade tijden zullen aanbreken.

De maatregel scheen aanvankelijk zóó kras, dat de Commissarissen, die bij wijze van overgang, in de plaats der overlieden van de ontbonden gilden waren getreden, nog bleven vorderen, dat hij, die eenig ambacht voor eigen rekening ging uitoefenen, eerst een proefwerk, zooals dit voorheen door de gildewetten was voorgeschreven, zou maken, en ook aan sommige andere voorschriften uit den gildetijd nog de hand hielden.

Maar het Uitvoerend Bewind was het met die commissarissen niet eens. Reeds 28 Maart 1799 werd hen, op straffe eener hooge boete, verboden, eenig gebruik, uit den tijd der gilden afkomstig, te blijven volgen.

Hoe was het gekomen, dat het gildewezen, dat toch zeker veel goeds in zich bevatte, zoo met één pennestreek werd te niet gedaan? Reeds in den tijd, toen Willem V nog Stadhouder was, waren de blikken van vele Nederlanders, die zich patriotten noemden, naar Frankrijk gericht. Al wat in dat land geschiedde, werd door deze patriotten bewonderd, en waar zij er kans toe zagen, nagevolgd. Zoolang echter de Republiek der Vereenigde Nederlanden bestond, was die kans niet groot. Maar toen in 1795 het Fransche Republikeinsche leger Nederland binnen was getrokken, toen de stadhouder de vlucht naar Engeland genomen had, kon men naar hartelust alles nadoen, wat er in het zuiden geschied was.

De Bataafsche Republiek werd gesticht, en daarbij de Fransche tot voorbeeld genomen. De Nederlanders van die dagen wendden alle moeite aan, om hun volkskarakter te loochenen, zij wrongen en plooiden zich, om zoo Fransch mogelijk te schijnen. Zij gaven hun eigen denkbeelden geheel prijs, om, in koortsachtige opgewondenheid, de Fransche te huldigen.

In Frankrijk waren de gilden reeds zeven jaar begraven, toen men hier tot de ontdekking kwam, dat zij, als schadelijk voor het algemeen, behoorden te worden afgeschaft. Dit was echter gemakkelijker gezegd, dan gedaan. Want instellingen als deze, sedert eeuwen bestaande, werken nog na, ook al heeten zij er niet meer te zijn.

In Frankrijk voerde men het stelsel van aanbesteden in. Eerst Lodewijk Napoleon als Koning van Holland, later Napoleon zelf, brachten deze instelling naar ons over. En zelfs de ijverige pogingen van den Amsterdamschen maire Van Brienen hebben niet kunnen beletten, dat het sedert voor goed met de gilden gedaan was. Het Koninkrijk der Nederlanden, dat op Napoleon's regeering volgde, heeft de meeste instellingen, die het vond, gelaten zooals ze waren. Vandaar de vele uitheemsche benamingen, die nog tegenwoordig bij ons gangbaar zijn. Lang hebben wij zelfs onder Fransche wetten geleefd, ofschoon de Franschen reeds sinds tientallen van jaren verdwenen waren.

De waterstaat zoowel als de genie behooren onder de instellingen, die ons uit den Franschen tijd zijn overgebleven. De Fransche revolutie had voor hen, die hetzij burgerlijke, hetzij militaire ingenieurs willen worden, een Polytechnische School te Parijs gesticht, waar uitsluitend theoretisch onderwijs werd gegeven. Zoo geraakten theorie en practijk, die vroeger vereenigd waren geweest, gescheiden. Eigen beheer was niet langer mogelijk, en de aannemer werd onmisbaar.

Steden en particulieren hielden er nog wel gerui men tijd aan vast, doch ten laatste werden ook zij door den stroom des tijds medegesleept.

Bij de uitvoering van werken stonden nu twee partijen scherp tegenover elkander. De zoogenaamde directie, de architect, trachtte door strenge voorschriften en deskundig toezicht, het werk zoo goed mogelijk uitgevoerd te krijgen. De aannemer, wien door de sterke mededinging de kans op winst ontnomen werd, poogde, waar hij kon door de mazen van het om hem gespannen net te kruipen. En daar hij natuurlijk geen beoefenaar van alle bij het werk te pas komende vakken kon zijn, ja dikwijls geen enkel vak verstond, moest hij op zijn beurt als aanbesteder optreden, door werkbazen ter mededinging naar de uitvoering van onderdeelen uit te noodigen. Hier te lande werd het regel, dat de aannemer alleen timmerlieden in zijn onmiddellijken dienst nam, doch dat hij overigens zich van de tusschenkomst der bazen of ploegbazen bediende.

Het is wel jammer geweest, dat de gilden in 1798 geheel zijn afgeschaft. Natuurlijk hadden de instellingen haar gebreken, doch het ware mogelijk geweest, die te verbeteren. Men had den boom van zijn dood hout, van zijn schadelijke uitwassen kunnen ontdoen, men had hem kunnen snoeien. Doch dit is niet geschied, en hij werd omgehakt. Daarop werden ook zijn wortels uit den grond gehaald, en alles was afgeloopen.

Maar een boom kan schaduw geven, kan vruchten afwerpen. Is hij eenmaal geveld, dan duurt het tientallen van jaren, eer weer een andere is gegroeid, die met hem vergeleken kan worden.

Hier te lande is geen poging gedaan om weer iets, dat op de gilden geleek, in het leven te roepen. Ook in de meeste andere landen bleef de vrijheid van bedrijf bestaan. Alleen in Oostenrijk heeft men beproefd een instelling, die de gilden kon vervangen te scheppen.

Pas in 1859 waren daar de gilden afgeschaft. Maar de meesterproef bleef voor de metselaars, de steenhouwers, de timmerlieden, de geweermakers en de schippers voor de binnenvaart, bestaan. In 1873 werd ook voor de hoefsmeden en in 1875 voor de gasfitters de meesterproef verplicht gesteld.

Toen de gilden in Oostenrijk afgeschaft werden, waren de ambachtslieden daarmede niet tevreden. Wel gaf het aanleggen van spoorwegen aan vele handen werk, wel bloeide de fabrieksnijverheid, maar de ambachtsbeoefenaars klaagden over de mededinging, hen door onbevoegden aangedaan.

Een enquête door het Parlement werd in 1873 en 1874 gehouden. Vele der personen, die voor de commissie, met de enquête belast, verschenen, wezen op de nieuwe uitvindingen als de oorzaak van het kwaad. Koperslagers zeiden, dat zij niet tegen de mededinging van het gegoten zink waren opgewassen; de koperen pannen, die zij maakten, werden door de geëmailleerd ijzeren, die zooveel goedkooper waren, langzamerhand geheel verdrongen. En de draaiers meenden, dat het kaoetsjoek en het celluloide hun geheele vak te gronde zouden richten. Maar de meesten, die gehoord werden, waren van oordeel, dat het geheel vrij laten van het beoefenen der ambachten verkeerd was.

Den 15 Maart 1883 werd een wet aangenomen, waarbij de bepalingen werden vastgesteld, die ieder, om een handwerk te mogen uitoefenen, had in acht te nemen. De voornaamste zijn, dat men, om tot een van zeven-en-veertig vakken te worden toegelaten, een getuigschrift na afloop van den leertijd, en een getuigschrift na het werken als gezel gedurende een zeker aantal jaren moet overleggen. Een proefwerk wordt niet verlangd.

Het zou zeker gewenscht zijn wanneer ook Nederland zulk een wet kon krijgen. Want als het ambacht aan zichzelf blijft overgelaten, is er niet veel verbetering te hopen.

Zooals de zaken nu staan, meenen wij, dat er hier te lande weinig kans op zulk een wet zou zijn. Wij zouden al heel wat gewonnen hebben, indien het ruik het ambachtsonderwijs regelde.

Want ten opzichte van het onderricht, dat de aanstaande werkman geniet, valt de vergelijking tusschen voorheen en thans niet ten voordeele van het laatste uit. Wij weten hoeveel zorg er in den tijd der gilden aan die opleiding besteed werd. Meester zoowel als leerling waren niet slechts aan gestreinge bepalingen onderworpen, maar de deskundige overlieden van het gild, die telkens de werkplaatsen kwamen bezoeken, waakten er ook voor, dat die bepalingen geen doode letter bleven. En wie geen leerbrief had, wie dus niet kon toonen dat hij ten genoege van zijn baas en de overlieden van het gild zijn vak machtig zich getoond had, kon nergens als gezel terecht. Zoo was er voor knoeiers geen plaats.

Hoe gaat het tegenwoordig? De ambachtsscholen, die haar ontstaan aan de welwillendheid van bijzondere personen danken en die pas sinds enkele jaren ondersteuning uit de schatkist des Rijks genieten, zijn veel te weinig in aantal, dan dat het bezoek eener zoodanige school voor den aanstaanden werkman regel zou kunnen zijn.

De meeste ambachtslieden zijn reeds als jeugdige knapen bij bazen gekomen. Troffen zij het goed, waren baas en gezellen hen welgezind, dan konden zij wel wat leeren, wanneer althans patroon en knechts inderdaad hun vak verstonden, wat helaas niet altijd het geval was. Maar hoe vaak kwam het niet voor, dat de jongen, ook met den besten wil, niets behoorlijks leerde, omdat er niemand in zijn omgeving was, die zich zijner aantrok, of die het vak machtig was!

Velen zullen van hun leertijd geen aangename herinnering hebben behouden, en het betreuren toen geheel en al aan hun lot overgelaten te zijn.

Wie een ambachtsschool kon bezoeken, was ongetwijfeld bevoorrecht. Doch dit voorrecht had niet voor allen dezelfde waarde. Want het onderwijs, dat de ambachtsscholen geven, staat niet gelijk. Er zijn inrichtingen waar men gelijk het overal moest wezen, geen ander doel heeft, dan den aanstaanden ambachtsman, na hem slechts de noodzakelijkste theorie te hebben onderwezen, de behoorlijke behandeling van het gereedschap te leeren. Maar er zijn er ook andere, waar men zich zoolang met de theorie ophoudt, dat de practijk het loodje moet leggen. En het zijn die laatste scholen, welke den ambachtsman van de inrichtingen afkeerig hebben gemaakt.

Doch zelfs wie op de voortreffelijkste ambachtsschool geweest was, had het toch nog niet gewonnen. Want nu kwam ook voor hem vaak een moeilijke tijd aan. De practijk in de werkplaats moest aanvullen, wat de school niet geven kon. Doch hoe talrijk zijn niet de gevallen, dat de jongeling, die bij het verlaten der ambachtsschool de beste verwachtingen wekte, toch mislukt is, omdat hij in verkeerde handen viel!

Wat de opleiding van den werkman aangaat, verkeeren wij dus in geen goeden toestand. En de hedendaagsche werklieden mogen hun voorgangers uit den tijd der gilden benijden.

Maar, zooals ieder begrijpt, het is niet mogelijk, de gilden te doen herleven. Kan er dan niets gedaan worden om verbetering te brengen? Ons antwoord is, dat de Staat zich het ambachtsonderwijs moet aantrekken en bovendien de verhouding tusschen leerling, gezel en meester behoort te regelen.

Ambachtsscholen behooren overal in Nederland gesticht te worden. Het moeten geen inrichtingen zijn, waar theoretisch onderwijs op den voorgrond staat, maar de practijk behoort daar de eerste viool te spelen. In den tijd der gilden heeft men de theorie geheel ter zijde geschoven, en, al zal iemand de laatste zijn, die dit ook voor onzen tijd verlangt, hij mag toch onder de aandacht brengen, dat het ambacht voorheen veel hooger stond dan thans, nu men zich met de theorie zoo druk maakt. In de theorie zit het hem dus blijkbaar niet. Men dient dit bij het opmaken der wet in het oog te houden. Examens dienen geheel vermeden. Geen toelatingsexamen, loopende over vakken, die met het ambacht niets te maken hebben, worde verplichtend gesteld. De leerling worde toegelaten, als het hoofd der lagere school, die hij bezocht, verklaart hem in staat te achten tot het volgen van het onderwijs. Leerlingen, die blijken geen aanleg te hebben, behooren bij tijds van de scholen verwijderd te worden. En een eind-examen vinde niet plaats, doch al weder volsta een verklaring van den Directeur der school omtrent vorderingen en gedrag.

Dan behoort de verhouding tusschen meester en leerling en tusschen meester en gezel bij de wet geregeld te worden. Wordt het opsporen en het bestraffen der overtredingen aan den gewonen rechter overgelaten, dan komt er natuurlijk van alles niets. Met die taak dienen vakmannen belast te worden, die na partijen gehoord te hebben als goede lieden uitspraak doen.

Hopen wij, dat een niet al te verwijderde toekomst ons zulk een regeling brengt. Dan zal er reeds heel wat gewonnen zijn, en is er kans, dat langzamerhand het ambacht weer uit zijn verval worde opgeheven.

Maar men hoede zich toch voor al te hooge ver-

wachtingen. Want er zijn nog andere hinderpalen, die uit den weg geruimd moeten worden.

In de eerste plaats de aannemerij. Wij weten, hoe deze instelling nog geen eeuw oud is; toch heeft zij zulke sterke wortels gemaakt, dat het heel wat moeite zal kosten, dit onkruid uit te roeien. Onkruid vergaat niet, pleegt men te zeggen, en zeker niet zonder grond. Want misbruiken vooral hebben een taai leven.

Wel was het een goede tijd, die den aannemer van publieke werken nog niet kende. Toen was het werken in eigen beheer nog regel, toen had zich tusschen bouwmeester en ambachtsman nog geen persoon ingedrongen, die alleen beoogt, uit de onwetendheid van den een en de afhankelijkheid van den ander munt te slaan. Zullen die gulden tijden ooit terugkeeren Het is altijd gevaarlijk, zich aan voorspellingen te wagen. Maar de beweging tegen de aannemerij, die op het oogenblik in de kringen der architecten valt waar te nemen, is toch wel een bemoedigend verschijnsel. Zij is als de eerste zwaluw, die nog wel geen zomer maakt, maar toch bewijst, dat de lente in het land kom.

Sinds 1870 heeft ook de speculatiebouw, dat treurig uitwas onzer hedendaagsche samenleving veel kwaad gedaan. Daar kon men goede werklieden in het geheel niet gebruiken. Met den Franschen slag moest daar alles gedaan worden. Toch dient erkend te worden dat ook de oude instellingen groote schaduwzijden hadden.

Reeds in de oudste tijden waren de gilden inrichtingen, die behalve het hooghouden van het ambacht, bedoelden de concurrentie te beperken. Ja zelfs heeft het den schijn, alsof dit laatste de hoofdzaak was. In de gildeboeken der twaalfde en dertiende eeuw kan men althans niets vinden, wat op het afleggen van proeven van bekwaamheid zou wijzen. Men kon zich, door een bepaalde som te betalen, bij het gild aansluiten.

Pas in de 14e eeuw verlangen sommige gilden het afleggen van proeven, maar zelfs in het laatst der 15e eeuw zijn zij nog weinig algemeen. Het duurt tot de 16e eeuw, eer het afleggen van een gildeproef regel wordt. En dan geschiedt dit vooral, om de intrede in een gild zoo bezwaarlijk mogelijk te maken.

Nog in 1313 verbood graaf Willem III den Leidenaars op verbeurte van lijf en goed het oprichten van gilden, want hij meende, dat daaruit slechts verkeerde gevolgen zouden voortvloeien. Beperking der concurrentie achtte hij ongewenscht.

Hoezeer men ook geneigd zou zijn, de proefwerken als een der beste instellingen uit den gildentijd te beschouwen, het blijkt toch bij nadere kennismaking met deze proeven, dat daarop heel wat viel a1 te dingen.

Pas sinds het eind der 16e eeuw vindt men in de gildebrieven een duidelijke en uitvoerige beschrijving van datgene, wat de proeveling moest kunnen vervaardigen, om het meesterschap declachtig te worden. Het Amsterdamsche gilde der timmerlieden was een der eerste, om de meesterproef in te voeren. Uit den gildebrief van 21 Mei 1521 blijkt, dat de aanstaande meester uit een balk een kruiskozijn met zijn toebehooren moest vervaardigen. Deze proef werd niet veranderd, ofschoon de kruiskozijnen sinds 1600 andere vormen kregen en sinds 1700 geheel in onbruik raakten. Het vervaardigen dezer geheel verouderde constructie kon dus weinig doen oordeelen over de practische bruikbaarheid van den candidaat. De andere gilden waren niet minder conservatief. En zoo is het te begrijpen, dat de gildeproeven weldra niet meer konden dienen, ter bereiking van het doel, dat er oorspronkelijk mede beoogd werd. Het is dan ook niet te verwonderen, dat die proefwerken reeds spoedig tot velerlei misbruik aanleiding gaven.

Ook de bescherming, die de gilden vóór alles beoogden, was natuurlijk velen een groote ergernis. Want niet slechts hen, die buiten het gild stonden, ook bewoners van andere steden werd het mededingen zoo goed als onmogelijk gemaakt.

Iedere stad was er op uit, haar inwoners te beschermen. Er zouden in 1665, met het oog op dreigende moeilijkheden met Engeland verscheidene nieuwe oorlogschepen gebouwd worden „vanwege het gemeene land", dus voor rekening der Republiek. Daarvan zou te Amsterdam een aanbesteding gehouden worden. Nu vreesde de regeering dezer stad, dat de meeste dier bodems door vreemden zouden aangenomen worden, daar die mindere lasten te dragen hadden, dan de ingezetenen van Amsterdam. Burgemeesteren schreven daarom een brief naar Den Haag, waarin zij er op wezen „dat de scheepstimmerluyden klaerlijck hebben vertoont dat haer ambacht van tyd tot tyd hoe langs hoe meer comt te vervallen, vermits haer bij die van het platteland door alle middelen de neering ontrocken werd." Zij vreesden „dat de schepen, die van wegen het gemeene land eerlange binnen deze stad staen aenbesteet te worden, sullen worden aengenomen bij vreemden, ende vervolgens buyten dese stad gebouwd" en verzochten „dat daertegen eenige voorsieninghe mochte werden gedaen." Dan vervolgden zij: „wij hebben gemeent seer redelyck te sijn, dat de luyden, die in de steden ende voornamelijck in dese, groote huyshuren verwonen en soo het middel van de verponding als andere middelen op de consumtie werkelijk meer als die van het platteland helpen beneficeren, oock in het stuck van haer hantwerck en nering, daerin sij het land dienen connen, behooren geprefereerd te werden."

Men gaf de heeren hun zin en het gevolg was, dat het platteland en de kleinere steden afgeschrikt werden, aan de inschrijving deel te nemen. Want daar bepaald was „dat de aannemers gehouden sullen sijn deselve schepen binnen Amsterdam te timmeren", was, wie van buiten kwam, niet slechts aan de volle Amsterdamsche belastingen onderworpen, maar moest hij ook eerst in het scheepstimmermansgild worden opgenomen, zoodat hem twee haast onoverkomelijke hinderpalen in den weg stonden.

Zoo was iedere stad een wereld op zichzelf, en daarin vormden de gilden weder afzonderlijke kringen, waaruit zij ieder verwijderd hielden, dien zij om de een of andere reden niet goed gezind waren.

Vooral in de 18e eeuw namen de misbruiken toe. Hier te lande zag men ze door de vingers. Maar Frederik de Groote van Pruissen vaardigde in 1747 een edikt uit tegen de verkeerdheden van het gildewezen. Hij zeide „ in ervaring gekomen te zijn, hoe de gildemeesters dikwijls de bekwaamste werklieden afwijzen, zoodat deze zich buiten het rijk gaan vestigen." Daarom „vermaande hij alle overheden ten ernstigste, de bekwame handwerkslieden tegen de dwaze gebruiken der gilden, en tegen de chicanes en afzetterijen der overlieden te beschermen." Hij verbood de overheden, geschenken uit de gildekassen aan te nemen, opdat zij vrij tegenover de gilden zouden staan.

In Frankrijk waren de misbruiken niet minder groot. Meer en meer waren de gilden daar ontaard in gepriviliegeerde vereenigingen aan wie het, met uitsluiting van alle anderen, gegund was een zeker ambacht of nering uit te oefenen, en in welke corporaties het voor den gewonen handwerksman door tal van bepalingen betreffende het verkrijgen van het

meesterschap, zoo uiterst moeilijk was gemaakt, zich een plaats te veroveren, terwijl hij, er buiten staande, geheel van de willekeur der meesters afhing.

Het is dan ook om deze overmatige bescherming van een klein aantal personen, ten koste van de overigen, dat de gilden velen een doorn in het oog waren. Toen de afschaffing had plaats gehad, was men daar algemeen tevreden over. Slechts weinigen meenden toen, dat de gilden toch ook wel wat goeds bezaten.

Zooals reeds werd opgemerkt heeft men sedert langen tijd in Oostenrijk weer iets, dat aan de gilden herinnert, ingevoerd. Wat het onderwijs, de leerlingen en de arbeidstoestanden in het algemeen aangaat, heeft die Oostenrijksche regeling veel goeds. Maar toch ontbreken ook hier de schaduwen niet.

Het grootste bezwaar is, dat de vakken, in werkelijkheid dikwijls ineenloopend, door de wet scherp moesten worden afgescheiden, om misbruiken te voorkomen. Maar deze afscheiding heeft ten gevolge gehad, dat allerlei geschillen ontstonden; hoe groot de onderlinge naijver is, kan uit eenige voorbeelden blijken. Een timmerman had een doodkist gemaakt en werd deswege aangeklaagd; nadat deskundigen gehoord waren, werd uitgemaakt, dat het vervaardigen van doodkisten tot de werkkring der meubelmakers behoort. Een smid beliep boete, omdat hij door zijn knecht een ijzeren grafkruis had doen schilderen. Daarentegen werd een steenhouwer die de letters op een zerk verguld had, vrijgesproken. Een meubelmaker, die zijn vrouw aan het politoeren gezet had, tot boete veroordeeld. Nog andere moeilijkheden ontstaan. Wat is fabrieksarbeid, wat is handwerk? En deze vraag is van groot gewicht, omdat de Oostenrijksche wet fabrieken van haar bepalingen uitzondert. Wanneer een timmermansbaas zich een motor aanschaft en enkele deelen van zijn bedrijf machinaal laat verrichten, mag hij zich dan fabrikant noemen? Heeft een ververij, een klokkengieterij, een hoedenmakerij, een steendrukkerij het karakter van een fabriek of behooren die inrichtingen tot de handwerksnijverheid Bij het beantwoorden dezer vragen is willekeur moeilijk te vermijden.

Men kan alles van twee zijden beschouwen en dus zullen er menschen zijn, die aan den tegenwoordigen tijd de voorkeur geven, terwijl anderen wat geweest is zullen terugwenschen.

Doch het verledene keert niet terug, hoe gaarne wij het ook zouden willen. Daarom moeten wij aan het tegenwoordige en aan de toekomst onze aandacht wijden.

Dat het mogelijk is, het ambacht te verheffen, daaraan valt niet te twijfelen. Dat de Staat, door het treffen van een goede regeling voor het ambachtsonderwijs en voor de verhouding tusschen leerling, gezel en meester, tot bereiking van het doel kan medehelpen hebben de toestanden, die in het verleden bestonden ons geleerd.

Maar ten slotte is het toch de werkman zelf, die het ambacht verheft, door al wat hij doet, zoo goed mogelijk te verrichten, door steeds te leeren, door zooveel hij kan weerstand te bieden aan de verkeerde invloeden, die op hem werken.

REVOLUTIEBOUWERS VOOR DEN RECHTER.

Verleden week stonden voor de Rechtbank te Amsterdam terecht:

1°. Jan Adrianus Huy, timmerman, wonende te Watergraafsmeer en

2°. Jacobus Johannes Fontijn, timmerman, wonende te Amsterdam, ter zake dat zij te zamen eigenaar zijnde van het perceel Vrolijkstraat 81 te Amsterdam, alhoewel zij op den 4den Juli 1902 bekend geworden waren met de omstandigheid dat een cementen versiering aan een der ramen van een der bovenverdiepingen van dat perceel, welk raam uitkomt aan en rechtstreeks boven den openbaren weg, voorover hing en dreigde te vallen, op 4 Juli 1902 zich niet onmiddellijk voldoende van den gevaarlijken toestand overtuigd hebben, geen voorzorgen en maatregelen genomen hebben, hetzij om die versiering te bevestigen of te doen bevestigen, hetzij om onmiddellijk den openbaren weg onder en voor dat raam door afsluiting of bewaking of anderszins met vergunning van het bevoegd gezag aan het openbaar verkeer tijdelijk te onttrekken, hetzij om onmiddellijk het bevoegd gezag den gevaarlijken toestand bekend te maken, ten einde dat gezag in de gelegenheid te stellen den openbaren weg onder en voor het raam door afsluiting of bewaking of anderszins tijdelijk aan het openbaar verkeer te onttrekken doch in stede van dien en niettegenstaande het gevaar dat die versiering vallen kon, zich beperkt hebben tot den last dat in dien toestand op Maandag 7 Juli 1902 zou voorzien worden, door welke grove nalatigheid van beklaagden in den avond van den 6en Juli 1902 bedoelde cementversiering uit den gevel op den openbaren weg, op de zich op dien weg bevindende Sara Brandon gevallen is, waardoor de schedel en de hersenen van genoemd meisje verbrijzeld zijn en zij bijna onmiddellijk daarna in den nacht van 6 op 7 Juli overleden is.

De beklaagden ondervraagd, verklaren dat de in de dagvaarding omschreven feiten juist zijn, zij hebben echter het gevaar niet ingezien en waren niet eerder in de gelegenheid de gevelversiering te doen herstellen.

De verklaringen van de geneesheeren die de oorzaak van den dood van het slachtoffer hebben geconstateerd zijn voor ons van geen belang, een gedeelte van de verklaringen door de zes gedagvaarde getuigen gegeven, werpt echter een zoo eigenaardig licht over Amsterdamsche toestanden dat wij niet kunnen nalaten daaruit een en ander mede te deelen.

Juffrouw Brandon, de moeder van het kind, deelde mede hoe reeds vroeger een dergelijk stuk gevel is naar beneden gekomen. Een paar dagen voor het ongeluk was beklaagde Huy met eenige werklieden aan 't werken aan de riolen in de straat. De juffrouw stond daarbij te kijken en maakte Huy er opmerkzaam op dat de gevelversiering dreigde te vallen, „ze hing voorover als een spiegel aan den wand."

Een der werklieden zei toen: „Nou maar, ik durf daar niet onder te werken, want die dat ding op zijn hoofd krijgt, is 'n lijk." Beklaagde zei toen: „Och, verkoop nou geen praatjes, dat ding valt nog niet."

Veertien dagen nadat het ongeluk was gebeurd kwam er weer een stuk naar beneden.

Beklaagde ondervraagd, verklaarde, dat hij op de opmerking geantwoord heeft: „Dank u wel juffrouw voor de attentie, ik zal er nota van nemen."

Ware de zaak niet zoo ernstig geweest dan zou deze verklaring ongetwijfeld hilariteit in de rechtzaal verwekt hebben.

In den regel geven de Amsterdamsche huisbazen niet zulke lieve antwoorden op opmerkingen hunner huurders. Een andere getuige verklaarde dan ook dadelijk, dat deze verklaring geheel bezijden de waarheid was.

Getuige H. J. Helsloot, de werkman die op den be-

wusten 4den Juli, dus den Vrijdag vóórdat het ongeluk gebeurde, werkzaam was aan de riolen in de Vrolijkstraat, en die volgens verklaring van twee getuigen zou gezegd hebben, niet langer onder de versiering te willen werken, uit vrees, die op zijn hoofd te krijgen, ontkende ten sterkste, zich in dien zin geuit te hebben. Hij heeft gewoon meegepraat en zooiets gezegd als: „Nou, die dat brokkie op z'n hoofd krijgt, zal wel 'n deuk in z'n hoed hebben." Hij verklaarde verder herhaaldelijk den kuil verlaten te hebben, doch niet uit vrees voor de versiering maar enkel voor zijn werk. De reparatie van de cementversiering kon volgens getuige niet anders geschieden dan met gebruikmaking van een „vliegenden" of „Rotterdammer steiger"; van uit de vensters kon de reparatie niet plaats hebben.

Dat de werkman niet tegen zijn baas getuigde spreekt van zelf, maar uit een ter terechtzitting aanwezige teekening van het huis scheen te blijken, dat van uit het zolderraam de cementversiering zeer wel te bereiken was, waarin een der rechters aanleiding vond te vragen, of men dan niet, om aan alle gevaar een eind te maken, het losse stuk even naar beneden had kunnen stooten, en toen vond de werkman dan toch dat men dat wel zou hebben kunnen doen.

Getuige H. L. Hammers, bouwondernemer, als deskundige gehoord, verklaarde, op een vraag van den verdediger, dat dergelijke stukken cementversiering gemakkelijk kunnen losraken en naar beneden vallen. Getuige zou echter in het gevaar voorzien, en in ieder geval de politie gewaarschuwd hebben, opdat er een wacht bij het huis ware geplaatst. Het afvallen van dergelijke ornamenten vindt zijn oorzaak niet in den slechten bouw, het kan steeds voorkomen, dat door inwerking van vocht of warmte, of het trillen van den bodem, de cement loslaat. Deze deskundige heeft blijkbaar eenigszins vreemde begrippen, aangaande goeden en slechten bouw; hij begreep voorts niet dat, terwijl zelfs een niet bouwkundig oog het ornament zag hellen „als 't spiegel aan den wand", dat het dan niet veel eerder naar beneden is gekomen, maar eindigde niettemin met te verklaren, dat beide beklaagden overigens bekend staan als solide bouwers.

Getuige W. J. C. van Slingerland, aannemer, getuige à décharge, als deskundige gehoord, verklaarde, dat het noodzakelijk is, wanneer dergelijke ornamenten afwijkingen vertoonen, daarin zoo spoedig mogelijk voorzien wordt en besloot met de even nieuwe als snedige opmerking, dat men den put niet moet dempen als het kalf verdronken is.

Van getuige Franciscus Schrieven, stukadoor, getuige à décharge, als deskundige gehoord, leerden wij eigenlijk eerst, wat onder de Amsterdamsche bouwers als solied werk wordt beschouwd; hij verklaarde namelijk dat dergelijke ornamenten, als waarover het hier gaat, gewoonlijk met wat cement aan den gevel worden vastgeplakt. Getuige zegt verder, dat niet met juistheid te zeggen is, hoever iets moet voorover hellen, om herstelling noodzakelijk te maken. Men kan maar niet voor iedere zenuwachtige juffrouw, die gevaar meent te zien, naar het Gemeentebestuur loopen, om verlof te vragen een steiger te mogen plaatsen.

Dat heeft de man, die hier terechtstaat zeker ook gedacht en de gevolgen van deze denkwijze zijn niet uitgebleven.

Wat het requisitoir en de pleidooien, die tot 4 December a. s. zijn uitgesteld verder nog voor belangrijks zullen opleveren, doet weinig ter zake en zelfs is het voor ons van minder belang, welke uitspraak de rechtbank, op grond van het bovenvermelde, dat door ons in hoofdzaak ontleend werd aan „*de Telegraaf*", doen zal.

De toedracht der zaak zal onzen lezers uit de getuigenverklaringen duidelijk genoeg zijn en ieder zal daar het zijne van denken.

Ook de „*Nieuwe Rotterdamsche Courant*" maakte melding van de zaak en, vreemd genoeg, is in haar verslag nog sprake van een getuige, die in het Amsterdamsche blad niet genoemd wordt. Daar zij man en paard noemt, kan hier aan een vergissing moeilijk gedacht worden en wij moeten dus wel de juistheid aannemen, van wat zij mededeelt namelijk, dat het getuigenis van den gemeente-bouwopzichter Gerhardt gunstig was voor de beklaagden. Zij behooren, zeide hij, tot de solide, goede bouwers en zijn over 't algemeen niet van zorgeloosheid te betichten.

Wij hebben hier dus weer een voorbeeld dat een ambtenaar der bouwpolitie, als getuige à décharge optreedt in een geval, waar grove nalatigheid geleid heeft tot de ernstigste gevolgen, die zij hebben kan.

Een paar weken geleden merkten wij, naar aanleiding van een ongeval in de Bloemstraat op, dat de Amsterdamsche bouwpolitie een huis nog niet bouwvallig schijnt te noemen, wanneer het gedeeltelijk instort.

Men zou dus zeggen, dat bij dezen tak van gemeentedienst vreemde opvattingen bestaan, en daar deze wel niet van gisteren zullen dagteekenen, kan het geen verwondering baren, dat de revolutiebouw in de hoofdstad tot ongekenden bloei geraakt is. Wij zouden den wetenschappelijken directeur, onder wien de bouwpolitie tegenwoordig ressorteert, dan ook wel in overweging willen geven, eens een ernstig onderzoek naar de opvattingen der ambtenaren en naar de verhouding, waarin zij staan tot de bouwers op wier doen en laten zij toezicht moeten houden, in te stellen.

Een dergelijk onderzoek is wel geen bepaald aangename taak, maar genoemde directeur beschikt zeker over genoeg tact, en heeft bovendien genoeg ervaren ambtenaren tot zijn beschikking, om dit met beleid tot een goed einde te brengen.

Omtrent hetgeen dan aan het licht kan komen, zullen wij ons van veronderstellingen onthouden.

Dat er echter wel een en ander te verbeteren zal blijken lijdt geen twijfel. Dit behoeft evenwel niet bepaald in den vorm van een omslachtige reorganisatie te gebeuren. Een inwendige zuivering, waarbij ongeschikte en onbruikbare elementen worden verwijderd, is voldoende.

Dat er nu met de bouwpolitie vaak een loopje wordt genomen, om van erger dingen niet te spreken, is bekend genoeg.

De hoofdambtenaar van wien wij boven spraken is er echter de man niet naar, om zich te laten bedotten, noch door de bouwondernemers, noch door zijn eigen ondergeschikten, noch door beiden tegelijk en wij meenen ook, dat de bestrijding van den revolutiebouw een der hoofdpunten op zijn programma is.

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Dinsdag 18 *November* 1902.

In deze vergadering hield de heer H. van der Kloot Meijburg, architect alhier, eene voordracht over Indische kunst.

Onder de vele bouwstijlen, zeide spreker, die in de boekwerken over bouwkunst worden behandeld, is het steeds de Indische aan welke weinig of dikwijls geen aandacht wordt geschonken, en de reden daarvan is vermoedelijk te zoeken in het feit, dat zij geen schakel vormt in den historischen keten van bouwstijlen, van de oude Egyptische tot de hedendaagsche, maar als een op

zichzelf staand geheel daarbuiten staat. Nochtans is zij eene dieper ingaande studie ruimschoots waard, al is zij ontsproten aan een geheel andere dan onze Westersche levens- en wereldbeschouwing, want zij getuigt in hare uitingen van een kunstbeschaving, die in aard van de onze verschillend mag zijn, in graad zeker de mindere niet is. Rijke fantasie, groote smaak, buitengewone techniek en een kracht van symbolische voorstelling, die geen wedega heeft, zijn hare kenmerken. Hare ouderdom, voor zoover historisch gestaafd, klimt op tot 2000 jaar v. C., toen een volksstam van Arischen oorsprong uit noordelijke streken afzakte naar den Indus en den Ganges, en zich vestigde in voor- en achter-Indië. Een volk van krijgers, priesters en zangers, gehecht aan zijn heilige boeken, sagen en overleveringen, waarin zijn godsdienst en geschiedenis was vervat, van welke zijn kunst een afspiegeling is. Begrijpelijk dus, dat wijzigingen in den ritus, hun terugslag in den kunstvorm deden zien en dat de drie groote perioden, die in de Indische godsdienst op te merken vallen, gelijk loopen met drie overeenkomstige stroomingen in de kunstuiting. De eerste periode is die van het Brahmaïsme, dat tot de zesde eeuw v. C. beleden werd, en dan plaats maakt voor het Boeddhisme, dat tot de zesde eeuw n. C. heerscht en weer vervangen wordt door het zoogenaamde Neo-Brahmaïsme, in hoofdzaak met het oorspronkelijke overeenkomend en in de elfde eeuw den invloed van den Islam ondergaande.

Uit de eerste periode zijn geen monumenten tot ons gekomen, daar deze uit hout en andere meer vergankelijke materialen waren samengesteld, doch zeker is het dat de kunstontwikkeling daarin reeds een hoogen trap had bereikt blijkende uit de onmiddelijk op haar volgende steenbouwperiode, die in haar vormenspraak haar herkomst van en verwantschap met de houtbouwperiode duidelijk verraadt en niet het aanzijn aan zulke schoone monumenten zou geschonken kunnen hebben, wanneer niet een lange periode van artistiek kunnen daaraan was voorafgegaan. Onmiskenbaar is ook in deze tweede periode de invloed van de kunst van naburige landen als b. v. Perzië en zelfs die van Griekschen oorsprong op te merken. Niettemin blijft het nationaal karakter domineerend. Deze periode vertoont ons drie groepen van monumenten, nl de gedenkzuilen of Lâts, de Tôpes of Stoepa's en de rotsgraven. De Lâts zijn eenvoudige steenen zuilen, voorzien van opschriften, die de edicten van Açoka, de eerste Boeddhistische koning bevatten. De Tôpes, Stoepa's zijn steenen grafheuvels, die een reliquie van Boeddha bevatten en den vorm van een halven bol, rustend op een soubassement van gehouwen steen en voorzien van een altaarvormige bekroning. Het soubassement is een soort terras, omgeven van een steenen balustrade, die in zijn vormenspraak duidelijk den invloed van houtconstructie doet zien, en door alle perioden heen zijn typische samenstelling behoudt. Op dit soubassement verheffen zich van vier zijden groepen van vijf zuilen, in vorm overeenkomende met de Lâts. Een der voornaamste Tôpes is die van Sanchi, vermoedelijk opgericht in 250 v. C., een middellijn hebbende van 8 Meter en een hoogte van bijna 19 Meter. Bij deze Tôpe is de balustrade aan vier zijden doorbroken met poorten, die evenwel later zijn opgericht en doen denken aan Chineesche houten poorten. Een afwijkende vorm van de Tôpe vertoont de Dagoba, die daarvan verschilt door het ontbreken van het soubassement en de meerdere hoogte in verhouding tot de middellijn. Belangrijker dan de genoemde monumenten zijn de rotsgraven, die in twee soorten, nl tempels en kloosters, zgn vihara's zijn te verdeelen. Deze vihara's bestaan uit een reeks cellen, gelegen rondom een groote ruimte, geheel in de rots gehouwen en aan de voorzijde voorzien van een meer geaccentueerd front, waarin de ingang en daartegenover een als Boeddhabeeld is aangebracht. De tempels doen in hun aanleg denken aan de Christelijke basiliekvorm, als zijnde verdeeld in een midden- en twee zijschepen. Het middenschip is van een gewelfvormige afdekking voorzien, rustend op zware pijlers, en de zijschepen zijn veelal met halve tongewelven afgedekt. Aan het einde van het middenschip staat het hoofdaltaar in den vorm van de genoemde dagoba. Het front van den tempel vertoont wederom een in steen uitgevoerde houtbouw, hetwelk zich het sterkst openbaart in de hoefijzervormige lichtopening, die zich boven den ingang bevindt en die aan een overstekend dak met zichtbare sporen doet denken. Een van de merkwaardigste van deze tempels, of Chaitya's, is die van Karli, die een lengte van 24 bij een breedte van bijna 14 Meter heeft. De talrijke en voornaamste monumenten dagteekenen uit de derde of Neo Brahmaansche periode. In het begin namen de kunstenaars uit deze periode de grotbouw der voorgaande over, doch in gewijzigden vorm. Het plan van middenschip met zijbeuken wordt vervangen door verscheidene evenwijdig loopende gangen, door zware zuilen gescheiden. Een van de belangrijkste tempels is die van Indra te Ellora, dagteekenend uit de 6e eeuw n. C. Behalve deze in de rots uitgehouwen tempels worden ook vrijstaande rotsen uitwendig tot tempels verhakt, zoo als b. v. die van Mahavalipour, welke bestaat uit een pyramidevormige opstapeling van kleine kapellen, waarin tusschen Boeddhabeelden geplaatst waren. Kleinere rotsblokken in de omgeving waren tot [illegible] figuren verhakt. Een vereeniging van vrijstaande en rotstempel vertoont die van Kaila. Bij deze is de tempel als 't ware vrij op een binnenplaats staande in de rots uitgehouwen. Het hoogtepunt van de Neo Brahmaansche kunst ligt in de bovengrondsgeconstrueerde bouwwerken, waarvan nog vele in goed geconserveerden staat aanwezig zijn. Hoe afwisselend van vorm is het grondbeeld toch aan den rotstempel ontleend en is de cella met het godsbeeld de eigenlijke kern, waaraan een min of meer uitgebreide omgeving met kapellen, terrassen enz. wordt toegevoegd. In het bijzonder maken de tempels in het NW. van Indië uit de elfde tot dertiende eeuw, in den zoogenaamden Jainaschen stijl, aanspraak op onze bewondering vanwege de elegante en rijke wijze waarop deze bewerkt zijn. In het zuiden van Indië zijn het de zoogenaamde Dravidiaansche tempels (10e tot 17e eeuw), die een hoog denkbeeld van de kunst hunner scheppers geven. Zeer verschillend van de vorige is de richting die zich in de tempels van het noorden van Indië openbaart in Pendjab en Kaschmir, waarin een sterke invloed van Romeinsche en Byzantijnsche kunst is te onderkennen. In Nepaul doet de kunst aan Chineeschen invloed denken. De steenen gebouwen blijven in den grond Hindoemonumenten, doch worden rijk versierd met bronzen beslagwerk, email, terra-cotta schilderwerk en overdadig verguldsel.

Als uitloopers zijn te beschouwen de kunst in Siam en Kambodja en niet het minst die in Ned.-Indië, die elk in hun soort zeer belangrijke monumenten opleveren, in 't bijzonder de laatstgenoemde, die de beroemde tempels van het Dieng plateau en de niet minder beroemde Boro Boedoer onder hare voortbrengselen telt. Zijn de Siamsche monumenten niet van grilligheid vrij te pleiten, die in Kambodja geven een bewonderenswaardige zin voor juiste verhoudingen en grootsche planaanleg te aanschouwen. De twee voornaamste gebouwencomplexen zijn Angka Vat of koninklijke tempel en Angka Thom of koninklijke stad, vermoedelijk ontstaan in de vijfde eeuw. Met een beschouwing omtrent de wijze en de aard der versiering der gebouwen door alle perioden heen, besloot spreker zijne belangrijke voordracht, die door tal van artistieke schetsen en een reeks van welgeslaagde lichtbeelden werd opgehelderd.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

Het historische kasteel van Eu, tusschen Dieppe en Abbeville, dat aan de familie Orleans toebehoort, is dezer dagen gedeeltelijk verbrand.

Het kasteel was onbewoond, maar twee huisbewaarders hielden er toezicht. 's Middags was een schoorsteenbrandje uitgebroken; dit was spoedig gebluscht, maar men schijnt zich niet behoorlijk overtuigd te hebben dat het gevaar geweken was; eenige uren later moest opnieuw alarm geslagen worden. De geheele bevolking van het stadje Eu hielp aan het bluschingswerk mee. Verscheidene vertrekken stonden evenwel reeds in volle vlam, en om half 11 's avonds was een geheele vleugel van het gebouw aangetast.

Het kasteel, door aanhuwelijking aan Henri I Guise gekomen, werd in 1[illegible]5 door de Prinses van Montpensier gekocht, die het kasteel vermaakte aan den Hertog van Maine. Van dezen ging het over op den Hertog van Penthièvre, grootvader van moederszijde van den lateren Koning Lodewijk Filips. In 1793 werd het door de republiek tot Staatseigendom verklaard en een paar jaren later als hospitaal ingericht. Nadat het nog aan Napoleon I had toebehoord, werd Eu gerestaureerd door Koning Lodewijk Filips, die veel hield van het, van rooden steen in Italiaanschen stijl gebouwde, kasteel en het bijbehoorende prachtige park van 40 hectaren oppervlakte, een der schoonste van Frankrijk.

In 1852 werd het door Napoleon III met andere goederen der familie Orleans, in beslag genomen; eerst de nationale vergadering gaf het in 1872 aan den graaf van Parijs terug.

Het kasteel is beroemd om zijn verzameling kunstschatten, vooral portretten, porselein en geschilderde glazen.

BINNENLAND.

DEN HAAG. **Het bestuur van het bouw-informatie-bureau „het Woonhuis", vestigt de aandacht op de uitstalling in zijn gebouw Mercurius, Noordeinde 33, waar thans is te zien gesteld een fragment van een gevelversiering, uitgevoerd in sektiel tegelwerk door de firma Joost Thooft en Labouchère te Delft, en bestemd voor de „Ecole des Beaux Arts" te Tourcoing (Frankrijk).**

AMSTERDAM. **De Maatschappij tot Exploitatie van „de Laval Stoomturbine" alhier, heeft vergunning verzocht voor een concessie voor den tijd van 30 jaren voor den aanleg en exploitatie van een electrischen tramweg, in verbinding met eene eventueel in de stad Arnhem aan te leggen electrischen tramlijn naar Oosterbeek, tot de uitspanning Westerbouwing.**

— Van het bekende werk „Noord-Hollandsche Oudheden", beschreven en afgebeeld door G. van Arkel en A. W. Weissman, uitgegeven vanwege het Kon. Oudheidkundig Genootschap, is thans het vijfde stuk verschenen (Amsterdam, Ten Brink & De Vries). In dit lijvige deel wordt nog eenige beschrijving gewijd aan „de eilanden": Vlieland, Terschelling, Wieringen, Urk en Marken. Maar dan volgt: „Amstelland". Zoo heeft het grootste gedeelte van den inhoud betrekking op Amsterdam. De samenstellers beschrijven uitvoerig de Oude Kerk (St. Nicolaaskerk), de Nieuwe of St. Catharinakerk, de N. Z. Kapel, de O. Z. Kapel

(St. Olofskapel, de Zuider-, de Wester-, de Noorder-, de Ooster-, de Eilands- en de Amstelkerk.

De geheele tekst is overvloedig versierd met platen, naar goed gekozen photo's, naar teekeningen vooral van de heeren Weissman en Hertshuis, benevens groote plattegronden, vervaardigd door den architect C. B. Posthumus Meyjes. Voor iederen Amsterdammer is dit deel alsdus van groote waarde en zeer behaaglijk voor het oog door de uitnemende uitvoering van de platen.

ROTTERDAM. Dezer dagen is in het gebouw der „Akademie van Beeldende Kunsten" alhier een gedenksteen onthuld, aan de nagedachtenis van J. F. Büchel, den op heden juist een jaar geleden gestorven architect, die kort voor zijn dood den „prix de Rome" verwierf.

LEEUWARDEN. Men leest in de „Leeuwarder Courant": Onze stad behoeft er zich niet over te beklagen, dat zij gedurende den laatsten tijd op het punt van geschenken wordt vergeten. Terwijl we ons nog verheugen in de belangrijke giften van en voor het wandelpark aan de Spanjaardslaan, door den heer Rengers c. s., vernemen wij, dat het bestuur van het St. Anthony-Gasthuis alhier wederom blijk heeft gegeven van zijn belangstelling in nuttige instellingen, door aan de Vereeniging „De Ambachtsschool" alhier toezegging te doen van ƒ 125,000 met speciale bestemming om daarvoor een nieuwe Ambachtsschool te bouwen.

Zij heeft daarvoor van de gemeente in koop aangevraagd het terrein blok III aan de noordzijde van het Nieuwe Kanaal, dus van de stad komende aan de linkerhand van het begin der Vredeman de Vriesstraat, waar gedurende de landbouwtentoonstelling verscheidene linnen tenten o. a. voor zuivelproducten, fietsen enz. waren geplaatst.

We verblijden ons in hooge mate over deze belangrijke schenking, welke niet alleen Leeuwarden, doch onze geheele provincie ten goede komt. Het is toch bekend, dat de tegenwoordige ambachtsschool veel te klein was, om aan alle aanvragen voor plaatsing te voldoen. In het laatste jaar werden 55 nieuwe leerlingen aangenomen, doch moesten 7; aanvragen worden afgewezen. Aan den tegenwoordigen cursus wordt door circa 150 leerlingen deelgenomen; in het nieuwe gebouw zal daarentegen aan ongeveer 300 jongelieden gelegenheid worden gegeven om er hun opleiding te ontvangen.

Naar wij vernemen, heeft het bestuur van het St. Anthony-Gasthuis zich vooraf vergewist, dat de jaarlijksche benoodigde exploitatie-gelden voor de nieuwe school niet te vergeefs bij de betrokken colleges zullen worden aangevraagd.

Het tegenwoordige gebouw der ambachtsschool zal door deze schenking eigendom worden van het St. Anthony-Gasthuis, dat daaraan een speciale bestemming zal geven.

De Ambachtsschool gaat alzoo een nieuwe schoone toekomst tegemoet. Haar uitgaven zullen nu wel klimmen, als het getal leerlingen zooveel grooter wordt. Wij stellen ons echter voor, dat het Rijk, de Provincie en de Gemeente hun jaarlijksche subsidie zullen verhoogen, evenals vele der tegenwoordige begunstigers, en dat ook zij, die niet to de begunstigers behooren, zich bij deze zullen aansluiten, om deze school te meer tot zegen van den ambachtsstand te doen strekken.

GRONINGEN. De heer mr. J. A. Feith, archivaris alhier, heeft voor het bouwen van een tempel voor Pictura, benevens voor eene volksbadinrichting, eene behuizing met grooten tuin tegenover den schouwburg aangekocht.

HAARLEM. De Directeur van het Museum van Kunstnijverheid alhier, de heer E. A von Saher, werd in de jongste gehouden algemeene vergadering tot eerelid benoemd van den Kring „de Scalden" te Antwerpen eenen Kunstkring, die zich de bevordering der versierende kunsten en der kunstambachten ten doel stelt.

WESTERNIELAND. De erfgenamen van wijlen Jhr. G. Alberda van Menkema hebben toegestaan, dat artistieke onderdeelen van het huis ten Dijke bewaard blijven in musea. Zoo zijn dezer dagen een paneel en eene antieke klok van de muren genomen om voortaan eene blijvende plaats te erlangen in het museum van oudheden te Groningen.

— Aflevering 11 van „De Natuur", uitgave van J. L. Broese, bevat: Wat een mensch eet en hoeveel hij eet, door Dr. A. J. C. Snijders. — De verspreiding van Tijdseinen in Nederland, door Dr. P. J. Kaiser. — De Elektrische boven- en ondergrondsche Baan te Berlijn, door J. H. E. Rückert. — Demonstratieproeven uit de leer van het licht, door Dr. L. Bleekrode. — Hagebeck's Indische tentoonstelling „de Malabaren", door A. D. Hagedoorn. — Tapijtmotten, door Dr. J. C. H. de Meijere. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen. Waar de zonnewarmte blijft (vervolg en slot), door Dr. Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat en 's lands B. O. W. is:

Benoemd: tot opzichter der 2e klasse, de opzichters der 3e klasse J. C. Meijer, H. J. Beijer en D. O. L. Cornelius, met bepaling dat de twee laatsten bij hun corps à la suite gevoerd blijven.

— De ingenieur H. Veth, reeds vier jaar bij den Provincialen Waterstaat werkzaam geweest, zal met 1 Januari a. s. als adjunct-ingenieur in vasten dienst der Provincie treden.

— De elektrotechnisch-ingenieur P. H. V. Bongaerts is benoemd tot adjunct-ingenieur opzichter bij de „Tweede Noord-Hollandsche Tramweg Mij."

De civiel-ingenieur L. F. van Ravenswaay is geplaatst bij de Missouri, Kansas en Texas Railway Company te St. Louis (Ver. Staten).

— Tot opzichter bij den bouw van een strandmuur, aanleg van een strandhoofd enz. te Scheveningen is benoemd de heer J. Pouwer, gediplomeerd polderopzichter te Oost-Souburg.

— Tot ingenieur 2e klasse voor het stoomwezen is benoemd de adspirant-ingenieur voor het stoomwezen F. H. C. M. Hoek; en tot adspirant-ingenieur voor het stoomwezen W. Veenhoven, werktuigkundig ingenieur te Hengelo.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Opzichter-Teekenaar** voor het ontwerpen en uitvoeren van heeren- en burgerwoonhuizen. Zelfstandig kunnende werken. Salaris ƒ 100 per maand. Brieven met opgaaf van leeftijd, godsdienst en referentiën onder lett. V 705, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer.

Opzichter over de eigendommen, werken en inrichtingen der gemeente Rheden op eene jaarwedde van ƒ 1200 met twee jaarl. verhoogingen van ƒ 100 tot een max. van ƒ 1400 en onder gehoudenheid geene werkzaamheden vóór particulieren te verrichten of te doen verrichten. Stukken in te zenden aan B. en W. van Rheden ten gemeentehuize te De Steeg voor 30 Nov. e. k.

— **Electriciens**, bekwame Monteurs, zelfstandig kunnende optreden. Adres Plantage Muidergr. 13, Amsterdam, tusschen half een en 2 uur of 7 en 8.

— **Bouwkundig teekenaar**, volkomen met Ornamentteekenen en stijlleer op de hoogte, om in een magazijn van IJzerwaren voor het Bouwvak als Ontwerper of Reiziger op te treden. Flink salaris en goede vooruitzichten. Brieven onder lett. O. D. aan het *Haagsch Publiciteits-Bureau*, gebouw „Mercurius", Den Haag.

— **Bouwkundig Opzichter-Teekenaar** tegen half December of 1 Januari e. k. bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage. (*Zie advert. in no.* 46.)

— **Bouwkundig Teekenaar** bij de architecten Van der Goot en Kruisweg, te Bussum. Salaris naar bekwaamheid. Indiensttreding spoedig.

— **Machine-Teekenaar** op een machinefabriek te Rotterdam om direct in dienst te treden. Zij die bekend zijn met scheepsbouw genieten de voorkeur. Brieven, met opgaaf waar en hoelang bij het vak geweest, onder No. 30925, aan het Bureau der „N. Rott. Courant".

— **Werktuigkundig Ingenieur**, bekend met scheepswerk en machines. Adres „Postbus 291", te Rotterdam.

— **Chef-Monteur** voor het zelfstandig uitvoeren van eene belangrijke electrische installatie in Nederl.-Indië. Zij, die reeds meerdere omvangrijke werken hier te lande of in de Koloniën hebben verricht, genieten de voorkeur. Vereischten zijn gezond gestel, matige levenswijze, onbesproken gedrag en liefst ongehuwd. Sollicitatiën, voorloopig slechts schriftelijk, onder opgaaf van leeftijd, genoten opleiding en vroegeren werkkring, worden ingewacht bij Geveke & Co., te Amsterdam.

— **Teekenaar** voor een electro technische afdeeling, tegen primo December. Grondige kennis, zoowel theoretisch als practisch, van werktuigkunde en electriciteit is vereischte. Sollicitatiën, voorloopig slechts schriftelijk, onder opgaaf van leeftijd, genoten opleiding, vroegeren werkkring en gewenscht salaris worden ingewacht bij Geveke & Co., te Amsterdam.

— **Machinebankwerker** bekend met schaven, draaien en vakteekenen. Salaris ƒ 1000. Indiensttreding op 1 Januari a. s. **Een Smid** en een **Timmerman**, beiden bekend met teekenen. Salaris ieder ƒ 800. Indiensttreding op 1 April a. s. Schriftelijke aanmelding vóór 29 November met volledige inlichtingen en informatie-adressen (voor den Machinebankwerker ook teekeningen) bij den directeur der Ambachtsschool te Amersfoort.

— **Bekwaam Teekenaar**, bekend met constructie van gewone en zeewaardige baggermolens, tegen 1 December of later. Brieven, met opgave van referentiën, onder lett. D K 256, aan het Bureau van „Het Nieuws van den Dag".

— **Adjunct-Directeur** der Gemeentewerken te Utrecht tegen 1 Jan. 1903. Salaris ƒ 3000 tot ƒ 3600. (Zie adv. in No. 47.)

— **Adjunct-Directeur** voor den arbeid aan het rijksopvoedingsgesticht voor jongens „de Kruisberg" nabij Doetinchem. Salaris ƒ 1500 tot ƒ 1900. Zie advert. in No. 47.)

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG, 29 November 1902. No. 48.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . ƒ 5.—.
Voor België . . . . ƒ 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal ƒ 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . ƒ 0.25.
Idem zonder plaat . . . . ƒ 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . ƒ 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending per *expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

DE TECHNISCHE SCHOOL.

LEZING gehouden door den Heer A. W. WEISSMAN in de Vergadering van 27 November der Afdeeling Amsterdam van den *Bond van Technici.*

Het is nu bijna tweeduizend jaar geleden, dat Seneca, de vermaarde stoicijnsche wijsgeer, in een vlaag van mismoedigheid uitriep: „Wij leeren niet voor het leven, maar voor de school!"

Kon deze Romein uit zijn graf verrijzen, kon hij in ons midden rondzien, hij zou bemerken, dat, hoeveel er sedert zijn tijd ook gewijzigd is, het leeren al niet beter gaat, dan voorheen.

Dat het onderwijs *zóó moet* ingericht zijn dat de eischen, die het leven stelt, daarbij niet in het oog gehouden behoeven te worden, staat voor de meeste menschen als een paal boven water. Met de leus „vóór alles algemeene ontwikkeling" wordt dapper geschermd. En de onderwijzers hebben op het werkelijke leven geen kijk.

Het wemelt van algemeen ontwikkelde menschen tegenwoordig, die alleen bruikbaar zijn om geplaatst te worden daar, waar aan werkelijke bekwaamheid of vakkennis geen behoefte bestaat.

Nog niet zoo heel lang geleden heb ik gepoogd, u de gebreken te doen zien, die ons hedendaagsch technisch onderwijs aankleven. Het geeft geen vorming, maar diploma's. En met zulk een diploma kan men het ver brengen.

De Polytechnische School ligt alleen in het bereik van hem, wiens ouders met aardsche goederen rijk gezegend zijn. Wie niet in dien toestand verkeert, kan nergens terecht, als hij technisch onderwijs wil ontvangen. En om in dit gebrek te voorzien, zal nu de Technische School worden opgericht.

Maar, mag er dan ook geen gelegenheid zijn voor minder gegoeden, om op technisch gebied wat te leeren, het ontbreekt niet aan instellingen, die hun de gelegenheid gaven om te toonen, dat zij wat geleerd hebben. Het paard is achter den wagen gespannen, een toestand te zonderling, dan dat het niet noodig zou zijn, daarop eens de aandacht te vestigen.

Een van de instellingen, hier bedoeld, is de Rijks-Waterstaat, die over een jaar of wat zijn eeuwfeest zal kunnen vieren. Immers hij werd door koning Lodewijk Napoleon, naar een Fransch voorbeeld gevolgd, ingesteld.

De Waterstaat stelt hen, die het begeeren, in de gelegenheid een examen te doen voor opzichter. Gewoonlijk heeft om de twee jaren een vergelijkend onderzoek plaats van de liefhebbers, die zich moeten aanmelden bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid bij een op zegel geschreven verzoek, dat moet bevatten een nauwkeurige opgave van naam, woonplaats en betrekking. De liefhebbers moeten op 1 Januari van het jaar, waarin het onderzoek gehouden zal worden, hun een en twintigste jaar reeds en hun dertigste jaar nog niet zijn ingetreden.

Dit is echter nog niet voldoende. Wie toegelaten wil worden heeft ook nog over te leggen een verklaring van het gemeentebestuur zijner woonplaats, dat hij Nederlander is en van goed zedelijk gedrag. Deze verklaring mag niet ouder zijn dan drie maanden. Ook het inleveren eener acte van geboorte wordt verlangd.

Is dit alles in orde, dan kan de liefhebber naar het gebouw, waar het examen zal worden afgenomen, op het bepaalde uur zich begeven, zonder dat hij vrees behoeft te koesteren, reeds aan de deur teruggewezen te zullen worden.

En evenwel nogthans, maar desalniettemin, zou vader Cats zeggen, de liefhebber kan wel weer onmiddellijk naar huis gaan, als hij met leege handen komt. Want hij behoort mede te brengen teekeningen, verzameld in een portefeuille, en tevens behoorlijk gewaarmerkte bewijsstukken, waaruit blijkt, dat hij, na volbrachten 17-jarigen leeftijd, gedurende te zamen minstens twee jaar, met vrucht practisch werkzaam is geweest in een of meer tot de bouwvakken behoorende ambachten. Is hij in het bezit van het eind-diploma eener ambachtsschool, alwaar de practijk van de bouwvakken wordt onderwezen, dan wordt de bovengenoemde termijn nog met een jaar verminderd.

De bepalingen omtrent die portefeuille en die bewijsstukken zijn nog zoo slecht niet. Uit de teekeningen kan worden afgeleid (aangenomen ten minste dat de liefhebber ze zelf gemaakt heeft) of er wat in hem zit. En dat kennis der practijk wordt verlangd, is hier te lande iets zóó zeldzaams, dat men het toejuichen moet, al is twee jaar werken in verschillende ambachten nu geen hooge eisch. Doch waar overigens aan de practijk bij ons in het geheel geen waarde wordt gehecht, is deze kleine witte raaf toch reeds aangenaam om te zien.

Nu kan de examinandus beginnen zijn vaardigheid te toonen. En het is niet weinig, wat het programma van hem verlangt. Menig ingenieur zou zakken, als men inderdaad aan de eischen, die gesteld worden, de hand hield. Gelukkig pleegt de mantel der liefde in de practijk nog al eens goede diensten te bewijzen.

Het moet een eigenaardig man geweest zijn, die het programma voor het examen heeft opgesteld. Welke voorstelling heeft hij zich wel van zulk een Opzichter van den Rijks-Waterstaat, beginnend op een jaarwedde van *f* 1000, en zijn maarschalksstaf vindend als hij *f* 2200 verdient, gemaakt?

Dat het schrift van den opzichter duidelijk en gemakkelijk leesbaar moet zijn, het spreekt van zelf. Maar wanneer zal hij gelegenheid hebben, opstellen te maken, niet alleen zonder grove taalfouten en in goed Nederlandsch, maar ook blijk gevende, dat hij de regels van spelling, geslacht, verbuiging en vervoeging kent? Men wil toch niet, dat zulk een opzichter Couperus, Van Deyssel of Van Eeden naar de kroon zal steken?

Daarentegen wordt het rechtlijnig teekenen, iets, wat den opzichter in hope het meest te pas zal komen, door den opsteller van het programma stiefmoederlijk behandeld. De bewijzen van bedrevenheid daarin zullen wel op het examen gevorderd worden, doch meer als bijzaak. De meeste waarde wordt gehecht aan de over te leggen „vier of vijf teekeningen van eenvoudige bouwwerken, zoomede van eenige calques op linnen en papier." Hoe is men zeker, dat die stukken werkelijk van de hand des liefhebbers zijn? Door geloof te hechten aan een verklaring van den leermeester of chef. Dat zulke verklaringen dikwijls al zeer lichtvaardig worden afgegeven weet ieder, behalve de opsteller van het programma.

Het teekenen naar de natuur zou een gewoon deskundige zeker niet van zijn opzichters verlangen. Voor zulk liefhebberijwerk is op geen enkel bureau tijd. Maar de opsteller van het programma heeft daar anders over gedacht. De liefhebbers voor den Waterstaat moeten niet alleen naar de natuur teekenen, maar ook weer teekeningen, als boven gewaarmerkt, overleggen.

Kennis van de aardrijkskunde van Nederland, kan een opzichter van den Waterstaat zeker te pas komen. Ook dat hij vaardig is in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken mag van hem worden verlangd. En wie geen kennis heeft van maten en gewichten zou zeker in welk vak van techniek ook, onbruikbaar zijn.

Doch wat van stelkunde, meetkunde, gonio- en trigonometrie verlangd wordt, is veel te veel. Men had dit alles gerust aan de ingenieurs kunnen overlaten, gesteld dat er bij den Waterstaat werkelijk behoefte aan is.

Landmeten en waterpassen, uitbakenen, opnemen, opmeten, peilen, dit zijn altemaal zaken, die een opzichter behoort te kennen. Maar het zijn dingen, die men op een school evenmin kan leeren als er op een examen zijn bedrevenheid in toonen. Toch heeft de opsteller van het programma dit verlangd!

Wij ontmoeten meer zonderlingheden. Wat behoort te worden verstaan onder „kennis van de eenvoudige werktuigen, die bij het bouwen het meest gebruikt worden, als hefboom, katrol, windas, kaapstand, bok en dommekracht?" Er zal wel geen mensch wezen, die niet dadelijk, als zulk een werktuig hem getoond wordt, weet te zeggen, wat het is en waarvoor men het gebruikt. Hier zal dus wel een dier theoretische addertjes schuilen, die zich in het examengras zoo gaarne ophouden.

Ik geef het den beste te doen, door een examen te bewijzen, dat hij kennis heeft „van de in bouw- en waterbouwkunde meest gebruikt wordende bouwstoffen"; of dat hij verstand heeft van grondboringen, grondsoorten, het verrichten van aardewerken, het maken van alle soorten van fundeeringen, het afdammen en drooghouden van putten, het uitvoeren van zandplempingen, roosterwerken, het metsel- en timmervak in hun vollen omvang. En, als ware dit maar een kleinigheid, dit alles is onder één der onderdeelen van het examenprogramma saamgevat.

Dan komt nog een stukje „burgerlijke bouwkunde", dat als ampliatie van het voorgaande schijnt te moeten worden beschouwd, en waar gesproken wordt over het uitslaan van kozijnen, deuren, ramen en trappen, verschillende soorten van vloeren, balklagen en raveelingen, kappen, dakbedekkingen, schoorsteenen, goten, kroonlijsten, smids-, glazenmakers-, stucadoors- en behangerswerk, pompen, privaten. Mij dunkt, wie van dit alles goed op de hoogte is, mag een heele bol genoemd worden.

Doch de opsteller van het programma heeft daar geen flauw besef van gehad. Want hij vraagt ten slotte, dat de man, die dit alles weet, nog zal toonen te kennen „de algemeene inrichting van eene zeer eenvoudige woning of keet, zoo van hout als van steen."

De dwaasheid van dit laatste springt te zeer in het oog, dan dat ik hier langer bij stil zou behoeven te staan. Maar het maakt een eigenaardigen indruk, haar in een officieel stuk aan te treffen.

Dat de liefhebber, die zich komt aanmelden, de geheele waterbouwkunde onder de knie moet hebben, in theorie natuurlijk, mag, na wat ik reeds zeide, als de natuurlijkste zaak der wereld beschouwd worden. En dat hij de „Algemeene Voorschriften voor de uitvoering" op zijn duimpje moet kennen, is zeker geen onredelijke eisch.

Er bestaat een vreemde tegenstelling tusschen de eischen van het examen-programma en de betrekking, waarnaar hij die aan de examinatoren voldaan heeft, kan dingen.

Die betrekking is opzichter 4e klasse bij den Rijks-Waterstaat, op een jaarwedde van *f* 1000 met vrije woning of een vergoeding daarvoor van *f* 200 's jaars.

Het verkregen getuigschrift geeft geen aanspraak op plaatsing van wege het Rijk. De hoogstgeplaatsten op de rangrijst komen in den regel, na voorafgaand geneeskundig onderzoek, het eerst voor een opengevallen betrekking in aanmerking: De berg baart dus een muis.

Sinds 1891 is het voorbeeld, dat het Rijk gaf, door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gevolgd, en zoo goed gevolgd, dat ook bij dit examen aan de theorie een plaats is ingeruimd geheel onevenredig aan den aard der betrekking, waarvoor het te verkrijgen getuigschrift een aanbeveling moet zijn.

Verscheidene gedeelten der examen-programma's komen geheel en al overeen. Andere heeft de Maatschappij wat uitgebreid en aangevuld.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de Technische School, die staat opgericht te worden, een inrichting zal zijn, waar men de opleiding kan ontvangen, noodig om aan de eischen door deze soortgelijke examen-programma's gesteld, te voldoen.

Ik aarzel niet, als mijn meening te kennen te geven, dat de school, op deze wijze ingericht, al heel weinig wezenlijk nut zal hebben, maar ik durf mij ook niet vleien, dat velen het in dit opzicht met mij eens zullen zijn. Want men vraagt in den regel niet naar bekwaamheid, doch naar diploma's.

Men zal dus naast de Polytechnische School, de school der „vele kunsten" er een krijgen, die Technische School zal heeten en die dus een school der „kunsten" zal wezen.

Eer wij de verschillende wijzen, waarop zulk een school ingericht kan worden bespreken, zullen wij eens nagaan, wie in staat kunnen worden geacht, de school te bezoeken.

Het is het ideaal van vele menschen tegenwoordig Napels gezien te hebben. Een spreekwoord zegt zelfs, dat hij, wien dit gezicht te beurt viel, gerust kan sterven. Wat voor ons Napels is, was voor de Romeinen Corinthe. Doch zij hadden een ander spreekwoord: „het is niet ieder gegeven, naar Corinthe te gaan."

Dat was een verstandig gezegde; ook in den tegenwoordigen tijd vindt het nog toepassing. Zoo kan men opmerken, dat het niet ieder gegeven is, de Polytechnische School te Delft tot zijn vorming als vakman te bezoeken. En dat zelfde zal ook later, als het Technicum er is, op deze inrichting van toepassing zijn.

Want de inrichting kan maar op één plaats van ons land komen. Nemen wij eens aan, dat de keuze op Amsterdam valt; misschien is daar kans op, omdat de tegenwoordige minister jaren lang in de hoofdstad des rijks gewoond heeft, en dus haar wel een goed hart zal toedragen. Daar Amsterdam de grootste gemeente van Nederland is, zou de school, kwam zij daar, onder het bereik van zeer velen vallen. Immers een tiende der bewoners van ons land zijn daar gevestigd. Maar voor de overige ingezetenen des rijks zou de school maar betrekkelijke waarde hebben.

Want de kringen, waaruit de leerlingen moeten voortkomen, zijn financieel niet in staat, die leerlingen een jaar of wat in de hoofdstad des rijks te doen wonen. Zelfs op spoor-studenten in naburige gemeenten zal men niet veel kunnen rekenen.

Daar hebben wij al een zeer groot bezwaar. Het is wel vreemd, dat geen der leden der Tweede Kamer, bijkens het voorloopig verslag, aan dit bezwaar gedacht heeft. Maar uw Bond, die de toestanden beter kent dan de heeren op het Binnenhof, heeft door zijn adres, dat aangeeft, hoe het onderwijs *onbereikbaar* zal zijn voor de kinderen van zijn leden, den spijker op den kop geslagen. Of de waarschuwing wat helpen zal?

Zonderling is het, dat op deze begrooting reeds gelden worden uitgetrokken voor een op te richten Technicum, ofschoon omtrent de plaats waar en de wijze waarop het ingericht zal zijn, nog niets vast staat.

De toelichting bij den post gegeven, is niet veelzeggend.

„Allengs heeft zich de overtuiging gevestigd", zoo vernemen wij, „dat ook het technische onderwijs in drie trappen behoort op te treden, niet oneigenaardig voorgesteld als de drieërlei onderscheiden opleiding van de soldaten, de onderofficieren en de officieren der nijverheid.

Bij wie heeft zich die overtuiging gevestigd? Wij vernemen het niet. Maar de vergelijking met de militairen geeft ons geen hoogen dunk van den man, bij wien de overtuiging bestaat.

Dat onze militaire opleiding in haar drie trappen uiterst gebrekkig is, schijnt niet bij den Minister te zijn opgekomen. Wij hebben nu, sinds haast drie kwart eeuw, in vrede geleefd, geslachten van militairen hebben elkander opgevolgd, maar niemand heeft kunnen laten zien, wat hij geleerd had. De oorlog in Zuid-Afrika heeft doen zien, dat, ook zonder deze, sinds Napoleons tijd geijkte opleiding, heldendaden kunnen verricht worden, en dat practische mannen meer vermogen dan de theoretisch gevormden, waarop men hier in Europa zoo groot gaat.

Het zou met de Nederlandsche nijverheid treurig geschapen zijn, als men haar met ons sinds tientallen van jaren tot volkomen werkloosheid gedoemd leger op één lijn mocht stellen. De vergelijking door den Minister gemaakt, schijnt dan ook niet bijzonder gelukkig.

Hooren wij den Minister verder. „Er moet gelegenheid bestaan", vervolgt hij, „voor wie *„skilled labourer"* wil worden, om zich hiervoor theoretisch en practisch te bekwamen; hiertoe zal moeten dienen de school van voortgezet lager onderwijs, de teekenschool, de ambachtsschool en de industrieschool.

Gij hoort het den Minister zeggen. Wat is een *„skilled labourer"*? Men verstaat daar in Engeland onder ieder werkman, die niet alleen met zijn handen, maar ook met zijn hoofd werkt, dus eigenlijk ieder, die een vak uitoefent. Waar de juiste grens tusschen dan *„skilled"* en den *„unskilled labourer"* getrokken moet worden, is niet zoo gemakkelijk te zeggen.

Maar, als men ieder, die een vak beoefent, dat niet op een ambachts- of industrieschool wordt onderwezen, onder de *„unskilled labourers"* zou moeten rangschikken, gelijk de Minister schijnt te meenen, zou het er voor velen slecht uitzien.

De school van voortgezet lager onderwijs en de teekenschool geven geen vakopleiding en kunnen die ook niet geven. Toch zijn dit de eenige inrichtingen, die de aanstaande vakbeoefenaars, voor wie de ambachts- en industrieschoolen niets doen, in het stelsel des Ministers kunnen bezoeken. Steenhouwers, metselaars, loodgieters en electriciens, om slechts eenigen te noemen, verkeeren in dit geval.

Nu vervolgt de Minister: „Gelegenheid tot ontwikkeling op breeder schaal zal moeten geopend worden voor wat men in Engeland de *„Foremen"* noemt, hier in den ruimsten zin genomen.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat Zijne Excellentie dit alles heeft neergeschreven, toen zij haar bekende reis naar Engeland, waarover zoo veel te doen is geweest, juist achter den rug had. Want al deze Engelsche uitdrukkingen maken in een Nederlandsch staatsstuk een vreemde vertooning. Met de theoretische ontwikkeling van zulk een *„foreman"* staat het in den regel treurig; maar als practisch vakbeoefenaar zoekt hij zijns gelijke. Het was wel te wenschen dat wij hier in Nederland zulke mannen, die van

aanpakken weten, zouden krijgen. De ambachts- en industriescholen zullen ze ons echter niet verschaffen, ook al zou het Rijk, waarvan ondertusschen niets blijkt, zorgen, dat ze overal in voldoenden getale en van voldoende hoedanigheid aanwezig waren.

Nu komt het groote woord er uit. De wetenschap, de dierbare wetenschap verschijnt ten tooneele. „En afgescheiden hiervan zal ook op dit terrein wetenschappelijk onderzoek noodig zijn, in verband met een hooger technisch onderwijs voor hen die zich aan de wetenschappelijke beoefening der technische vakken willen wijden en zelfstandig als leiders der industrieele beweging zullen optreden."

Uit dezen laatsten zin zou men meenen te mogen afleiden, dat de Regeering met haar plannen uitsluitend het oog op de nijverheid gericht heeft. Is dit werkelijk het geval, dan kunnen de beoefenaars der meer uitsluitend technische vakken er al heel weinig van profiteeren. De leiders der industrieele beweging hier te lande zijn niet uit de wetenschappelijke kringen voortgekomen. Een bekend industrieel, lid der Eerste Kamer, heeft dit nog niet zoo lang geleden uitdrukkelijk geconstateerd. Of dit beter zal worden, als Delft, dat tot dusverre zich houdt, als was het in het bezit van een hoogeschool, er inderdaad een heeft, moet worden afgewacht.

Men herkent den leeuw aan zijn klauw; wie denkt niet aan den stijl der vroegere „Standaard"-artikelen, als hij leest: Dienovereenkomstig zal zich het technisch onderwijs in het drieërlei karakter van lager, middelbaar en hooger onderwijs hebben aan te dienen, en het is het middelbaar technisch onderwijs, dat in bovenbedoeld Technicum zijn steunpunt zal moeten vinden".

Het technisch onderwijs dient zich op het oogenblik nog maar alleen aan in de middelbare plunje, die Thorbecke het jaren geleden gaf. Dat wel wat oudervetsche japonnetje zal de haast veertigjarige nu aan den kapstok kunnen hangen, want de nieuwe Haagsche kleedermaker zal haar een pakje van voornamer snit ten geschenke geven. En hare dochters, die men tot dusverre op straat liet zwerven, en van de aalmoezen der menschenvrienden afhankelijk deed blijven, zullen ook als echte kinderen worden erkend en in kleeren overeenkomstig haar stand, worden gestoken. Voorloopig neemt men alleen de oudste de maat, de jongste moet nog maar wat geduld oefenen.

Over die oudste dochter en haar tegenwoordigen toestand wordt als volgt gesproken: „Wel wordt niet voorbijgezien, dat te Enschedé voor de textielnijverheid en te Amsterdam in de Machinistenschool reeds inrichtingen bestaan, waaraan het middelbaar karakter niet kan ontzegd worden, maar, zal Nederland op technisch gebied niet te zeer bij het buitenland ten achter blijven, dan mag niet langer getoefd met het in het leven roepen van eene inrichting, die aan de middenklasse van personen, die tusschen de werklieden en de wetenschappelijk gevormden in staan, eene gelegenheid tot volledige en deugdelijke opleiding biedt, geheel op de hoogte van onzen tijd."

Deze zin is uiterst merkwaardig. Men vindt er het bewijs in, dat sinds Thorbecke's tijd de beschouwing der techniek in het algemeen nog niet het minste veranderd is, ofschoon mannen van gezag reeds herhaaldelijk op de onjuistheid dier beschouwing hebben gewezen.

De twee polen zijn nog steeds: wetenschappelijk man en werkman. De eene is blijkbaar de positieve, de andere de negatieve. Daartusschen zweeft, als Mohammed weleer, de middelbare man, half wetenschappelijk man, half werkman.

En dan komt er een van die frazes, welke altijd effect maken, doch die beter passen aan een feestmaal, dan in een staatstuk: „De wedstrijd op technisch gebied tusschen de onderscheidene volkeren wordt al meer zóó scherp, dat de nationale kracht en het nationale weerstandsvermogen van een volk daalt, zoodat wie vooruit wil, buitenaf de opleiding moet gaan zoeken, die op eigen bodem niet te vinden is."

Wat is de wedstrijd op technisch gebied tusschen de onderscheidene volkeren? Het lijkt iets zeer eenvoudigs, daarvan een bepaling te geven, maar toch zou zelfs onze scherpzinnige Minister van Binnenlandsche Zaken verlegen staan, als die van hem verlangd werd.

Want wat moeten wij hier onder het technisch gebied verstaan? Techniek hangt samen met een Grieksch woord, dat kunst beteekent. Een technicus is dus iemand, die in een bepaald vak een zekere vaardigheid bezit. Maar het getal dier vakken is zeer groot. En in velen daarvan is geen wedstrijd tusschen de onderscheidene volkeren mogelijk. Alleen op het gebied der nijverheid, meer in het bijzonder op dat der fabrieksnijverheid kan van een wedstrijd gesproken worden.

En, dit zoo zijnde, moeten wij aannemen, dat de Minister zijn technicum in hope vooral voor de fabrieksnijverheid wil doen dienen. Ook de vermelding der school te Enschedé wettigt dit vermoeden.

Dan zullen de leden van uwen Bond aan het Technicum niet veel hebben. Of het, zoo ingericht, hen die in dienst der fabrieksnijverheid willen komen, tot groot nut zal zijn?

Men zal wel doen, zijn verwachtingen voorloopig niet te hoog te spannen. De fabrieksnijverheid heeft aan vakscholen behoefte, zooals die in het buitenland overal bestaan. Een school, die slechts algemeene vorming geeft, geeft haar niets.

De Minister wil het wel grootscheeps aanleggen. „Dat de uitgaven, vereischt om tot het bezit van een deugdelijk middelbaar technisch onderwijs te geraken, hoog zullen loopen, wordt niet verheeld, doch dit zal slechts een nabetaling zijn van wat men vroeger uit verkeerd begrepen zuinigheid uitspaarde. Karigheid ten deze zou slechts het vervallen in een tweede fout zijn bij het verzuim in het verleden, iets, waartegen men te ernstiger op zijn hoede heeft te zijn, daar de uitgaven voor het technisch onderwijs het eigenaardige hebben, dat ze in veel hoogere mate dan het onderwijs van algemeene vorming de voortbrengingskracht der natie en daarmede haar kapitaalswaarde verhoogen."

In een redevoering kan zulke taal haar uitwerking niet missen. Gij hoort in gedachten het voetgetrappel, dat op deze woorden zou volgen, indien zij in de een of andere vergadering werden uitgesproken.

En niemand zal willen ontkennen, dat er, sinds 1863 door verkeerd begrepen zuinigheid veel is uitgespaard. Doch slechts dan kan, wat sedert veertig jaar verzuimd is, weer eenigszins worden goedgemaakt, indien de „nabetaling" niet slechts tot het juist bedrag, maar ook in den juisten vorm geschiedt.

Aan dit laatste zal menigeen, de Technische School in hope als zoodanig door den Minister voorgesteld ziende, twijfelen.

Thorbecke gaf ons in 1863 de Polytechnische School in folio, Kuijper zal ons, Deo volente, in 1903 de Technische School in octavo, later misschien nog ambachtsscholen als Technische Scholen in duodecimo geven.

Welke de groote fouten zijn, die onze Polytechnische School aankleven, heb ik in een vorige lezing uiteengezet, zonder dat tot dusverre iemand mij tegengesproken heeft.

Wat deed die School voor onze nijverheid? Heeft haar onderwijs, dat waarlijk geld genoeg gekost heeft, „de voortbrengingskracht der natie en daarmede haar kapitaalswaarde verhoogd?"

De Polytechnische School is geen vakschool, zij geeft slechts onderwijs van algemeene vorming, zooals Minister Kuijper het noemt, en daardoor heeft hij haar vonnis geveld. Weinig weten, maar dat weinige goed, één vak verstaan, maar dan in den grond, ziedaar de eischen, waaraan de mannen voldeden, die van onze nijverheid gemaakt hebben, wat zij is. Te Delft leert men van alles, en daarom staan hem, die op reeds eenigszins gevorderden leeftijd met zijn diploma de wereld denkt te kunnen beheerschen, de handen zoo verkeerd, daarom wachten hem zoo vele teleurstellingen.

Men zal ons op Duitschland wijzen, het land, welks instellingen op dit gebied Thorbecke in 1863 vrij getrouw gecopieerd heeft. Duitschlands nijverheid wordt geacht tegenwoordig de kroon te spannen en de Duitsche schoolmeester, die immers wel in 1870 Frankrijk overwonnen heeft, wordt nu ook als overwinnaar van de buitenlandsche nijverheid ten tooneele gevoerd.

Er wordt hier echter iets over het hoofd gezien. Op het oogenblik mag de Duitsche industrie in Europa de heerschende zijn, zij moet de vlag strijken voor die der Nieuwe Wereld. De Amerikaan lacht wat met den Duitschen schoolmeester en geeft om diens heldendaden in Europa geen zier.

In het leger der Amerikaansche nijverheid, om des Ministers beeldspraak nog eens te gebruiken, moet men als soldaat beginnen. Wie als zoodanig uitmunt, krijgt de onderofficiers-strepen, en wie uitmunten blijft, kan het tot veldmaarschalk brengen. Zoo ging het ook in de legers der Zuid-Afrikaansceh Boeren.

Mij is een voorbeeld bekend van een jong Nederlander, die, na zijn diploma aan het beste Technicum in Duitschland gehaald te hebben, gedurende twee jaar aan een der grootste fabrieken van Noord-Amerika is werkzaam geweest. Nu is hij, ontmoedigd, in het vaderland teruggekeerd. Allerlei dingen werden van hem verlangd, die hij beneden zijn waardigheid achtte; hij kon het niet uitstaan, dat men om zijn boekengeleerdheid lachtte, dat men hem achterstelde bij talrijke personen, die hij zijn minderen oordeelde. Nu heeft hij in patria, door dezelfde voorspraak, die ook in Amerika de anders gesloten deuren voor hem geopend had, een betrekking gekregen, die hem beter bevalt. Doch of nu de voortbrengingskracht onzer natie en daarmede haar kapitaalswaarde verhoogd is, valt te betwijfelen. Want de jonge mensch, die aan de overzijde van den „haringvijver" in de beste kringen geïntroduceerd was, heeft niet eens de dochter van een milliardair naar Nederland gebracht, ofschoon hem dit wel gelukt zou zijn, als hij gewild had. Hij wilde niet, bij hem moest het hart spreken, en ten slotte geloof ik, dat hij verstandig deed.

In Europa denkt men nog nergens er aan, de Amerikaansche manier te gaan volgen. Vermoedelijk zal men in kalme zelfgenoegzaamheid zóó lang bij het geijkte systeem van technische opleiding blijven, totdat de Amerikanen de geheele wereld overvleugeld hebben.

En de leden der Tweede Kamer zullen, het voorloopig verslag bewijst dit reeds, den stoot zeker niet geven. Zij zullen wel, naar zij verklaarden, het wetsontwerp met belangstelling te gemoet zien, doch onthouden zich van alle wenken omtrent de wijze, waarop zij dit ingericht zouden willen zien.

Toen door „enkele leden" werd opgemerkt, dat aan de oprichting van het Technicum wettelijke regeling van het Middelbaar technisch onderwijs zou moeten voorafgaan, gaven „zeer vele anderen" te kennen „dat het in de wet vastleggen van het Middelbaar technisch onderwijs geen aanbeveling verdient, daar dit in den weg zou staan aan eene ontwikkeling van dit onderwijs, die zooveel mogelijk gelijken tred houdt met de evolutie op technisch gebied."

Dit laatste is een zeer verstandige raad, en gelukkig schijnt de Minister wel bereid en van zins hem op te volgen. Want van dat „vastleggen" heeft de Polytechnische School de zeer nadeelige gevolgen ruimschoots ondervonden.

Men treft in de memorie nog meer verstandige woorden aan. Of de Minister een bevredigend antwoord zal weten te geven op de vraag: „of eene indeeling van het technisch onderwijs in lager, middelbaar en hooger ook in andere landen wordt aangetroffen, en zoo ja, waar?" moeten wij afwachten.

Doch wij noemen de leden verstandig die „betwijfelden of, indien men zich beperkt tot één inrichting als hier bedoeld, de verschillende onderdeelen van het vakonderwijs wel voldoende tot hun recht zullen komen." Deze twijfel zal door ieder technicus gedeeld worden. En wij zijn er zeer benieuwd naar, of, en door welke geniale vinding, het den wetgever zal gelukken zooveel ongelijksoortigs onder één hoed te vangen.

En de heeren die „de vrees uitspraken, dat dit Technicum naar vreemd model zal worden ingericht en er niet aan twijfelden, dat, mocht hun vrees bewaarheid worden, of dezelfde teleurstelling als bij de naar vreemd model gevolgde Hoogere Burgerscholen is ondervonden, ook nu niet zal uitblijven", hebben al mede goeden raad gegeven. Het is zeker voortreffelijk, dat de Minister, door zijn buitenlandsche reizen, getracht heeft, zijn blik te verruimen, doch het voorbeeld van Thorbecke moge hem een waarschuwing zijn, dat niet alles wat van vreemden bodem komt, hier in Nederland welig tiert.

Het zij mij vergund, ten slotte nog eens te zeggen, hoe ik de regeling gewenscht zou hebben.

Als de grondslag van alle techniek beschouw ik het handwerk, als haar eenig doel de practijk. Daarom zou ik „si j'étais Excellence" niet met de regeling van het middelbaar technisch onderwijs begonnen zijn.

Overal waar dit maar mogelijk was, zou ik ambachts-, nijverheids- en landbouwscholen hebben opgericht. Het bezoek dier scholen, die natuurlijk ontdaan zouden zijn van de gebreken die haar tegenwoordig aankleven, zou ik niet beperken tot de kinderen der mingegoeden. Ook die der meergefortuneerden zou ik, als zij aanleg voor een of anderen tak van techniek toonden, naar die scholen gezonden willen zien. Dat zou aan heel wat dwaze vooroordeelen der standen tegenover elkaar een einde maken.

Een wettelijk geregeld leerling-systeem zou niet kunnen worden gemist. Wie, na deze lagere technische scholen verlaten te hebben, bij hun voornemen om technicus te worden, bleven, zou ik als leerling willen laten werken daar waar gelegenheid bestond, het vak hunner keuze te beoefenen. Voor de ijverigsten en meest begaafden zou ik avond-cursussen willen openen.

En aan de uitstekendsten onder deze leerlingen zou ik gelegenheid tot hoogere vorming willen geven, doch niet voor hun 21ste jaar. Alle schoolschheid zou ik bij die vorming uitsluiten, en hen, die er toe werden toegelaten, volkomen vrijheid geven, naar roeping en aanleg, dat onderdeel der techniek te bestudeeren, wat hen het meest aantrok. Deze studie zou ik bepalen tot drie jaar en hen, die het noodig hadden, door ruime toelagen in staat stellen, er zich onbezorgd aan te wijden. Zoo zou voor ieder bekwaam man, uit wel-

ken stand ook voortgekomen, de gelegenheid geopend zijn, om het vak zijner keuze in alle bijzonderheden te bestudeeren.

Diploma's zou ik aan deze uitverkorenen niet uitreiken; met examens zou ik hen niet kwellen. Het feit alleen, dat zij aan het hooger onderwijs mochten deelnemen, zou voldoende onderscheiding voor hen zijn.

Dit geheel vrije onderwijs, genoten op een leeftijd, die waarborg biedt voor den ernst der studeerenden, zou betere uitkomsten opleveren, dan de examendressuur van thans.

Maar ik ben zeker, dat mijn plan van alle zijden tegenwerking zou ondervinden, en dat, stelde ik het aan de Volksvertegenwoordiging voor, het mij mijn portefeuille zou kosten. Want zoo iets nieuws zou in Nederland iets ongehoords zijn.

En ik kan mij begrijpen, dat een minister zich aan zulk een gebeurlijkheid niet gaarne blootstelt, en daarom maar liever tracht, in het bestaande systeem met zijn technisch onderwijs te blijven.

OUD AMSTERDAM.

Bij de Plaat.

Verleden week gaf de archivaris van Amsterdam, Mr. W. R. Veder, in de Vereeniging Amstelodamum, een historisch overzicht ten beste betreffende het Prinsenhof, thans stadhuis.

Nu in den laatsten tijd de Paleis-Raadhuisquaestie weder herhaaldelijk besproken is en het oude Raadhuis op den Dam, en zijn bouwmeester, ook in onze kolommen nog al vaak stof tot beschouwingen heeft geleverd, trok het verslag van deze lezing over het thans tot raadhuis gebezigde gebouw in de „N. Rott. Courant" onze aandacht en ontleenen wij daaraan in hoofdzaak het volgende:

„Op het emplacement van het tegenwoordig stadhuis was vroeger het huis waar de zusters van S. Cecilien samenwoonden. Het kon niet als een eigenlijk klooster worden beschouwd, want de zusters, levende naar den derden regel van den Heiligen Franciscus, hadden vrijheid het huis te verlaten, ook wegens huwelijk. Omtrent het gebouw weten wij niet meer dan op den plattegrond van Corn. Anthoniszoon, omstreeks 1544, te zien is. Na de alteratie in 1578, is het huis door de zusters ontruimd en wordt het Prinsenhof, gelijk het nog wel heet. Het juiste jaartal, dat het als logement voor Prinsen en hooge Heeren, die de stad bezochten, het eerst is ingericht, is niet bekend. In elk geval werd reeds in 1581 de eerste hooge gast ontvangen, namelijk Prins Willem I. De stadsrekening van dat jaar vermeldt verschillende posten op dat verblijf betrekking hebbende. In 1586 en 1587 stapte Leicester er af, een voor 't overige te Amsterdam allerminst gaarne geziene gast, om zijn verbod van den handel op Spanje. Onze voorvaderen waren zoo in hart en nieren kooplui, dat zij zelfs met den vijand betrekkingen van negotie onderhielden, wat Leicester door een scherp plakkaat wilde tegengaan. Zeven jaar later heet men er met meer sympathie een gast welkom, namelijk prins Maurits, die pas Groningen had veroverd en te wiens eere men aan het Prinsenhof een galerij bouwde, waarboven eenige latijnsche regelen den lof des grooten veldheers uitbazuinden."

„In 1597 zag het Prinsenhof een zeer merkwaardige ontvangst binnen zijne muren plaats hebben, die van de overblijvende gezellen van Willem Barentsz, die op Nova Zembla hadden overwinterd. Bij Pontanus leest men aangaande dit feit, dat: „zij den 1sten November omtrent den middag te Amsterdam zijn aangekomen. Daar waren toen in 't Prinsenhof gezanten van den doorluchtigen prins van Denemarken, dewelke als zij nu rechts ter tafel gezeten waren, het geruchte hoorden van de wederkomst van deze scheepslieden. Derhalve zijn zij terstond derwaarts gehaald en hebben aldaar voor de voorgezegde heeren Ambassadeurs en Burgemeesteren vertelling gedaan van hunne reizen en wedervaren." In de eerste helft der 17e eeuw zijn nog verschillende voorname gasten van de stad op het Prinsenhof gelogeerd geweest; behalve Prins Maurits, Prins Frederik Hendrik in 1628, op welk feit Vondel's bekend welkomstgedicht geschreven is. In 1638 vertoefde er Maria de Medicis, wier portret, door Honthorst, nog heden ten dage burgemeesters wachtkamer siert. Sedert het midden van de 17e eeuw is het gebouw niet langer de gewone logeerplaats van vreemde hooge gasten en treedt het O. Z. Heerenlogement als zoodanig in de plaats van het Prinsenhof. Intusschen waren ook in het gebouw kantoren van algemeen bestuur gevestigd. Dat trouwens niet het geheele hof voor de hooge gasten disponibel was, blijkt uit het feit, dat altoos een deel van het gevolg elders moest worden geherbergd. De voornaamste vestiging was die in 1586 der drie provinciale admiraliteitscolleges, waarvan er een aanvankelijk te Hoorn was. Tot 1795 hebben de colleges, ten laatste 5, die ressorteerden onder de generaliteit, bestaan. Na omtrent de colleges in geschiedkundige bijzonderheden te zijn getreden, ging spr. terug naar het jaar 1652. Terwijl reeds jaren te voren met den bouw van het nieuwe stadhuis, het tegenwoordig paleis, begonnen was, brandde 7 Juli het oude kapitool af. De stedelijke regeering bracht toen haar zetel over naar het Prinsenhof, althans wat de voornaamste afdeelingen betreft. Dit is tot 1655 zoo gebleven, in welk jaar de stadsregeering het nieuwe gebouw op den Dam betrok. De admiraliteit wist daarna de overdracht aan zich te verkrijgen van geheel het Prinsenhof en heeft het verbouwd en uitgebreid tot den omvang en de gedaante, waarin het zich, wat het hoofdgebouw betreft, nog heden bevindt. Spreker geeft thans een beschrijving van het inwendige van het gebouw, gelijk het vroeger was en thans, en herinnerde aan een paar op de zolders nog aanwezige gevangenishokken, deelt hij mede, dat op de binnenplaats van het Prinsenhof eenmaal het schavot stond opgericht. Op 5 Februari 1677 is er onthalsd de zeekapitein Jan Bont, vermoedelijk veroordeeld wegens het zonder verlof verlaten met zijn oorlogschip, van de flottille waartoe hij behoorde. Nog eenmaal zou het Prinsenhof aan de bestemming in zijn naam uitgesproken hebben te beantwoorden, in 1790, toen men er Prins Willem V met zijn gemalin logeerde, in het huis aan den Achterburgwal, waar de heer Bentinck van Rhoon, als afgevaardigde der admiraliteit van wege de ridderschap, resideerde."

„In 1795 werd de admiraliteit opgeheven en welke bestemming toen aan het Prinsenhof is gegeven, schijnt niet geheel vast te staan. Wel moet er in 1798 een bureau van gewestelijk bestuur, alsmede een departementaal gerechtshof in gevestigd zijn geweest. In 1808 echter wordt het Prinsenhof stadhuis, wegens den afstand van het stadhuis op den Dam aan Koning Lodewijk om als paleis te worden ingericht. Het land betaalde de ƒ 54.000 verhuiskosten van het stadhuis naar het Prinsenhof, aan de stad terug. De heer Veder eindigde zijn belangwekkende beschouwing met de verwachting uit te spreken, dat aan Amsterdam's gemeentebestuur eenmaal een zijner waardiger zetel zoude beschoren zijn, meer beantwoordende aan de eischen des tegenwoordigen tijds en hij sloeg daarbij den blik naar den Dam, naar het aloude raadhuis, dat plaats aanbiedt althans aan burgemeesteren en de vroedschap..."

***

Tot zoover het verslag. De verwachting, aan het slot uitgesproken, zal misschien nog wel niet spoedig in vervulling gaan, maar door haar uit te spreken toont de heer Veder zich een voorstander van het denkbeeld, om het oude kapitool in eere te herstellen en daarin gaat hij met ons mede.

Moge het Prinsenhof ook al geen waardige zetel voor Amstel's vroede vaderen genoemd worden, dat het niettemin tot de merkwaardige gebouwen van de hoofdstad behoort treedt uit de medegedeelde historische bijzonderheden ruimschoots aan het licht. Omtrent de eigenlijke bouwgeschiedenis melden zij weinig.

Gelijk zoovele andere merkwaardige gebouwen te Amsterdam, ontstaan uit een der talrijke in de 15e en 16e eeuw aldaar bestaande kloosters is de tegenwoordige complex te beschouwen als het resultaat van een reeks van verbouwingen in verschillende tijdperken. Omtrent de kloostergebouwen weten wij weinig. Evenwel zijn wij in staat onzen lezers door onze plaat een denkbeeld te geven, hoe het oude S. Cecilienklooster er ongeveer moet hebben uitgezien.

De plaat is een reproductie van een gravure uit de 18de eeuw. De teekening in vogelvlucht in de cartouche is waarschijnlijk ontleend aan den plattegrond van Corn. Anthoniszoon door den heer Veder genoemd; de afbeelding daaronder met gebruikmaking daarvan vervaardigd. Meermalen kan men in de 18de eeuwsche afbeeldingen van gebouwen de bewijzen aantreffen, dat de fantasie den teekenaar parten heeft gespeeld. De serie gravures, waartoe de hier gereproduceerde behoort, vertoont echter, voor zoover men dit ten minste kan nagaan, een nog al conscientieuze opvatting van den teekenaar, zoodat onze afbeelding dan ook geacht mag worden, een vrij juiste voorstelling te geven, hoe het er in het midden der 16de eeuw tusschen de O. Z. Voor- en Achterburgwallen te Amsterdam uitzag.

Men poge eens op de plaats zelf, zich dit beeld voor den geest te roepen. Ook met de grootste mate van voorstellingsvermogen zal dit, in die zoo geheel veranderde omgeving, slechts weinigen gelukken.

VEREENIGINGEN.

BOND VAN TECHNICI.

In de gewone vergadering van de afdeeling Amsterdam van den Bond van Technici op Donderdag 27 dezer in het Hôtel „Monopole", werd door den Heer A. W. Weissman, Architect- Ingenieur te Amsterdam, behandeld: „De Technische School in Hope".

Daarna kwam in behandeling het rapport der Commissie in zake het Middelbaar Technisch Onderwijs.

De beschouwingen door den heer Weissman ten beste gegeven vindt men in het hoofdartikel van dit nummer.

Op het rapport hopen wij in ons volgend nummer uitvoeriger terug te komen.

PRIJSVRAGEN.

RECLAMEBILJETTEN VOOR DE TENTOONSTELLING TE GRONINGEN.

Voor de in 1903 te Groningen te houden Tentoonstelling van Industrie en Kunstnijverheid worden prijsvragen uitgeschreven voor eene reclameplaat en voor een kleiner reclamebiljet.

De jury bestaat uit de heeren K. P. C. de Bazel, te Bussum; J. L. M. Lauweriks, te Amsterdam en Ferd. G. W. Oldewelt, te Groningen.

De prijzen voor de plaat zijn van ƒ 25 tot ƒ 200, die voor het biljet van ƒ 10 tot ƒ 50.

Aangaande deze tentoonstelling ontleenen wij het volgende aan hetgeen dezer dagen, namens het comité der onderneming, geschreven werd aan de „Prov. Gron. Courant".

„De aanleiding tot het houden van een tentoonstelling *in het algemeen* is de wensch om eens weer na zooveel jaren op het noorden de aandacht te vestigen zoowel van mannen van zaken als van de reizende vreemdelingen in het algemeen, de wensch verder om de positie van Groningen als marktplaats, als centrum, als grootste en belangrijkste handelsstad van het noorden te versterken."

„De aanleiding tot het houden van *deze* tentoonstelling is de overweging, dat de kwesties van verlichting en verkeer buitengewoon belangrijk zijn, speciaal ook voor onze provincie, gegeven de groote vorderingen op dit gebied in den laatsten tijd en de wenschelijkheid, dat ons Noorden ook op dit gebied vooraan gaat en van zijn voortvarendheid de vruchten plukt. En deze tentoonstelling moet bepaald zoo spoedig mogelijk in 1903 dus, gehouden worden in verband met de opening der electrische centrale en met de kans om thans, nu het electrische bedrijf hier nog nieuw is, veel exposanten op dit gebied te krijgen. Dat aan deze onderwerpen „verwarming" is vastgeknoopt, spreekt voor ieder deskundige vanzelf."

„Aan deze tentoonstelling wordt dan verbonden een tentoonstelling van kunstnijverheid, die het beste zal geven van wat de Nederlandsche afdeeling op de welbekende Turijnsche tentoonstelling heeft geëxposeerd. Met deze tentoonstelling hopen wij niet alleen een zeer talrijk bezoek uit Holland te trekken, waar men gaarne een copie van de mooie Turijnsche tentoonstelling op minder grooten afstand zal zien, doch vooral ook dezen in ons Noorden weinig beoefenden en onvoldoend gekenden tak van industrie hier krachtig te bevorderen."

„Eindelijk is het streven van het comité door het tegelijkertijd houden van kleinere tentoonstellingen op landbouw- en tuinbouwgebied, den *bezoekers* te toonen hoeveel voortreffelijks in Groningen op het eerste gebied wordt geleverd, den *Groningers* te toonen, hoeveel meer zij nog kunnen bereiken, indien zij zich krachtig op den tuinbouw toeleggen."

„Verlichting, beweegkracht (verwarming) en vervoer dus om de nieuwe vindingen hier bekend te maken, kunstindustrie om deze industrie hier te ontwikkelen en meer bezoekers van verre te trekken, landbouw om den vreemdeling te leeren, wat de Groninger kan, tuinbouw om den Groninger te leeren, wat hij nog zal kunnen bereiken. Wij willen hier niet te veel over batige sloten spreken, ook al komen die bij de laatstelijk gehouden tentoonstellingen wel voor. Maakt Groningen op dien nieuwen regel geen uitzondering, dan zouden wij overwegen een eventueel batig slot in dit verband te besteden ten bate van stad en provincie."

„Moeten wij nu nog het nut van zulk een tentoonstelling nader aangeven en betoogen dat niet maar „een pretje" bedoeld is?"

„Neen — hooren wij ons toeroepen — als de tentoonstelling wordt, wat gij wenscht, dan zal zij zeker *zeer nuttig* zijn, direct als een groote vreemdelingenverkeer-bevorderaarster en indirect voor de bovenbedoelde doeleinden. Doch er is hier gezegd: „Gij komt niet klaar!"

„Inderdaad. Dat is gezegd. Hadden wij vroeger vermoed, dat er in het Noorden menschen waren, die

in het geheim groote ervaring van zulke tentoonstellingen hebben opgedaan, dan zouden wij ons zeker tot hen hebben gewend om voorlichting, ook in de vraag, of wij vroeg genoeg waren. Dat had ons veel reizen bespaard. Want nu zijn wij er op uitgetrokken, hebben elders bij menschen, die veel en grootere tentoonstellingen hebben ingericht, dan die, welke wij ontworpen hebben, voorlichting gehaald. En ziet, deze deskundigen, die *zeer in het openbaar* ervaring hebben opgedaan, verklaarden ons o. a., dat *wij voltrekt niet te laat waren*."

„Duidt men het ons ten kwade, dat wij meer om deze openbare deskundigen geven dan om de Groningsche, die tot nu in het verborgen hebben gebloeid?"

„Het is dan ook, overtuigd van het groote belang van onze zaak, dat wij al onze krachten zullen inspannen om *metterdaad* aan te toonen dat de enkele stuurlui aan wal ongelijk hebben en dat de velen, die ons gesteund hebben en nog zullen steunen, een goede zaak voorstaan."

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— **Te New-York, welke stad ongeveer 3,000,000 inwoners telt, waarvan 500,000 Joden, 1 200,000 R.-K en de rest verschillende secten zijn wil men een Katholieke Kathedraal stichten die 70,000 menschen kan bevatten, dus 20.000 meer dan de St, Pieter te Rome. Zij zal gebouwd worden naar de beroemde Aya Sophia te Constantinopel, maar op echt Amerikaansche wijze nog van reusachtiger afmetingen. Door dit te adverteeren verwacht men, dat door milde bijdragen de uitvoering van deze buitengewone schepping mogelijk zal zijn Voorloopig begint de bouw van den uiterlijken romp voor eene som van f 3,625,000.**

De volgens de Byzantijnsche techniek samen te stellen mozaïeken voor de versiering zullen enorme sommen kosten.

De nieuwe Kathedraal zal den naam dragen van Nova Sancta Sophia en er zal een toren bij worden gebouwd van meer dan 100 Meter hoogte. Volgens Harpers Weekly zal zij worden een der wonderwerken van de Nieuwe Wereld.

— **In overeenstemming met de onderzoekingen van den architect B ni. den herbouwer van den Maskustoren, bereidt de Italiaansche Minister van Onderwijs een wetsontwerp voor dat bestemd is om de ergste bouwkundige gebreken van Venetië te verhelpen. Hoe vele en hoe groot deze zijn, blijkt uit de geraamde kosten: Dogenpaleis en San Giovanni e Paolo: elk 140.000 Lire; Frari-kerk 120 000 Lire; San Zaccaria 40,000 Lire. Daarbij komen nog voor de S. Maria della Salute, waarvan de kleine koepel moet hersteld worden: 60,000 Lire en voor het dak en toren der kerk van S. Giorgio Maggiore. 18,000 Lire, voor Santa Maria Mater Domini en Santa Maria dei Miracoli onderscheidenlijk: 15,000 en 12,000 Lire San Barnaba en San Giobbe zijn geraamd elk op 50,000 Lire onkosten. Gli Scalzi op 18,000, San Francesco della Vigna, ter reparcering van de zware Palladiaansche facade en van den toren: 45,000 Lire en eindelijk voor Santa Maria op Torcello nog 20,000 Lire.**

— **Te Venetië zal van 22 April tot 31 October van 't volgend jaar de 6e internationale kunsttentoonstelling worden gehouden De stad zal f 50,000 besteden voor aankoopen voor het museum en zal gouden medailles toekennen aan nieuwe, nog niet tentoongestelde superieure werken**

Inzendingen worden tusschen 15 en 31 Maart ingewacht.

BINNENLAND.

's Gravenhage. **Naar men aan het „Dbl." mededeelt, zou het in de bedoeling van de Regeering liggen, om alhier een groot gebouw te stichten, waarin het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid en de bureau's van het hoofdbestuur voor de Posterijen en Telegrafie (nu in de Parkstraat alhier) zouden worden gevestigd. Een uitgestrekt terrein aan het Bezuidenhout zou daarvoor bestemd zijn.**

— **Het alhier gevestigd syndicaat voor den aanleg en de exploitatie van waterleidingen in Nederland, heeft bij het gemeentebestuur van Steenwijk concessie aangevraagd voor het aanleggen van eene waterleiding in die gemeente.**

Sleen (Dr) **Er is hier een cursus in bouwkundig teekenen opgericht. Het onderwijs zal gegeven worden door den heer B. Warrings, architect alhier.**

PERSONALIA.

— **Tot onderwijzer aan den cursus voor bouwkundig teekenen te Werkendam is benoemd H. de Graaf, dijkopzichter te Sleeuwijk.**

— **Tot adspirant-ingenieur van het stoomwezen te Hengelo is benoemd de heer W. Veenhoven, werktuigkundig ingenieur aldaar.**

— **Tot hoogleeraar aan Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam is met 1 Januari a. s benoemd de heer P. Dupont, kunstschilder-graveur te Anvers sur Oise (Seine et Oise).**

— **Met intrekking der benoeming van F. van der Goot tot districts-inspecteur der spoorwegdiensten, is als zoodanig benoemd de werktuigkundig ingenieur W. E. Kruijtbosch.**

— **Tot gemeente-opzichter der gemeente Hennaarderadeel is benoemd de heer R van der Wal, bouwkundige te Sneek.**

— **Door Burg. en Weth van 's Gravenhage is tot opzichter bij de gemeentewerken benoemd de heer W Ph. A. Knijff.**

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Leeraar voor de bouwkundige vakken aan de Kon. School voor Nuttige en Beeldende Kunsten te 's Hertogenbosch. Salaris van f 1500 f 1900. (*Zie adv. in No. 48.*)**

— **Assistent-Leeraar in het lijsteekenen aan de Burgeravondschool te Zwolle; 15 lessuren p. w. Salaris f 30 's jaars per w. lesuur. Aanmelding op zegel vóór 1 Dec. a. s. bij den Burgemeester.**

— **Bouwkundig Teekenaar, salaris f 70—f 90 per maand. Adres onder No. 31862 aan het Bureau der „N Rott. Crt."**

— **Teekenaar, van P. G., voor stalagen en ornament, tevens met kastoorwerk bekend. Aanbiedingen met opgave tegenw. en vroegeren werkkring en verlangd salaris, onder lett O.W., „Alg. Adv.-Bureau", Alta & Van Sugteren, Beursstr. 17, Amsterdam.**

— **Opzichter-Teekenaar voor het ontwerpen en uitvoeren van heeren- en burgerwoonhuizen. Zelfstandig kunnende werken. Salaris f 100 per maand. Brieven met opgaaf van leeftijd, godsdienst en referentiën onder lett. V 705, Bureau „Vraag en Aanbod", te Deventer**

— **Bouwkundig teekenaar, volkomen met Ornamentteekenen en stijlleer op de hoogte, om in een magazijn van IJzerwaren voor het Bouwvak als Ontwerper of Reiziger op te treden. Flink salaris en goede vooruitzichten. Brieven onder lett. O. D. aan het *Haagsch Publiciteits-Bureau*, gebouw „Mercurius", Den Haag.**

— **Bouwkundig Teekenaar bij de architecten Van der Goot en Kruisweg, te Bussum Salaris naar bekwaamheid. Indiensttreding spoedig.**

— **Machine-Teekenaar op een machinefabriek te Rotterdam om direct in dienst te treden. Zij die bekend zijn met scheepsbouw genieten de voorkeur. Brieven, met opgaaf waar en hoelang bij het vak geweest, onder No. 30925, aan het Bureau der „N. Rott. Courant".**

— **Werktuigkundig Ingenieur, bekend met scheepswerk en machines. Adres „Postbus 291", te Rotterdam**

— **Chef-Monteur voor het zelf-tandig uitvoeren van eene belangrijke electrische installatie in Nederl.-Indië. Zij, die reeds meerdere omvangrijke werken hier te lande of in de Koloniën hebben verricht, genieten de voorkeur Vereischten zijn gezond gestel, matige levenswijze, onbesproken gedrag en liefst ongehuwd. Sollicitatiën, voorloopig slechts schriftelijk, onder opgaaf van leeftijd, genoten opleiding en vroegeren werkkring, worden ingewacht bij Geveke & Co., te Amsterdam.**

— **Teekenaar voor een electro technische afdeeling, tegen primo December. Grondige kennis, zoowel theoretisch als practisch, van werktuigkunde en electriciteit is vereischte. Sollicitatiën, voorloopig slechts schriftelijk, onder opgaaf van leeftijd, genoten opleiding, vroegeren werkkring en gewenscht salaris worden ingewacht bij Geveke & Co., te Amsterdam.**

— **Bekwaam Teekenaar, bekend met constructie van gewone en zeewaardige baggermolens, tegen 1 December of later. Brieven, met opgave van referentiën, onder lett. D K 256, aan het Bureau van „Het Nieuws van den Dag".**

— **Adjunct-Directeur der Gemeentewerken te Utrecht tegen 1 Jan. 1903. Salaris f 3000 tot f 3600. (Zie adv in No. 47.)**

DIENSTAANBIEDINGEN.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici
Ruischstraat 94, Amsterdam

8 Bouwk. opz.-teek., 22—42 jaar, f 70—f 100 's maands;
1 Bouwk. opz.-uitv., 44 jaar, f 120 's maands;
6 Bouwk. teek., 19—22 jaar, f 40—f 75 's maands;
1 Opz.-Landm., 40 jaar, f 100 's maands;

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

OUD - AMSTERDAM.

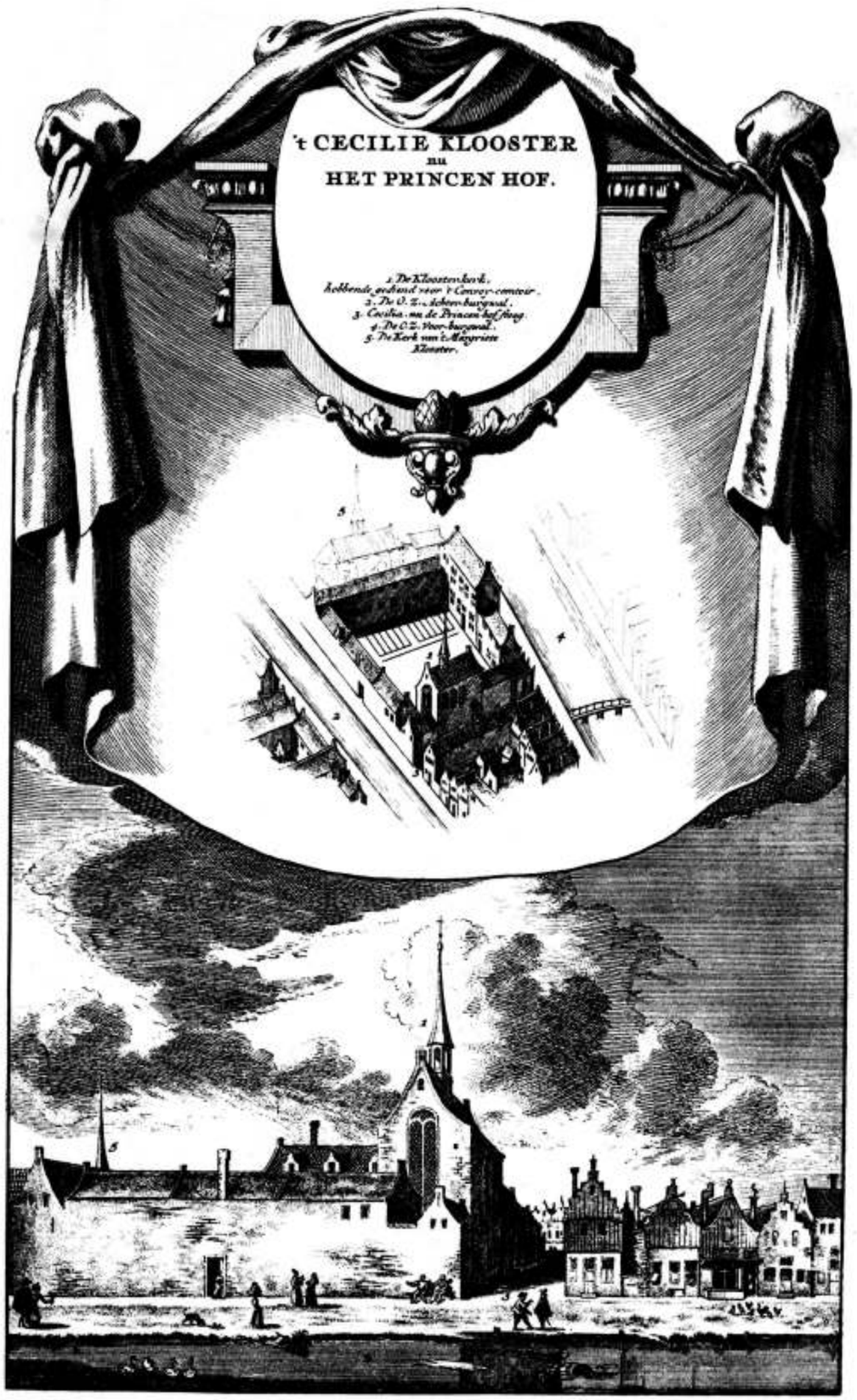

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
37ste jaargang No. 48.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

7de Jaargang. ZATERDAG, 6 December 1902. No. 49.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

DE TECHNISCHE SCHOOL.

De Bond van Technici mag zijn Afdeeling Amsterdam dankbaar wezen, dat deze een openlijke bespreking van het Technicum in hope, nu het nog tijd is, heeft doen plaats vinden.

De inleiding tot die bespreking hebben wij in ons vorig nummer opgenomen; het rapport omtrent middelbaar technisch onderwijs, dat na die inleiding werd voorgelezen, vindt men in ons blad van heden.

De vergadering der Afdeeling ontleende haar belang aan de aanwezigheid van den Heer de Groot, inspecteur van het Ambachtsonderwijs, die, toen een der sprekers hem als vertegenwoordiger van Minister Kuyper noemde, wel antwoordde, dat hij slechts als belangstellende uit Den Haag gekomen was, maar die toch zeker wel van zijn bevindingen verslag zal hebben gedaan ter plaatse waar zulks behoorde.

Inleider, rapport en sprekers kwamen daarin overeen, dat de school een practisch karakter moet hebben, en dat zij alleen maar aan een bepaalde categorie van personen de opleiding zal kunnen geven, die noodig is.

De Heer de Groot sprak wel van een „breeder grondslag", doch dit woord vond geen weerklank. Het gehoor voelde meer voor de diepte, dan voor de breedte.

De inleider was, volgens den Heer de Groot, te pessimistisch en te sarcastisch. Maar men kan zich zoowel pessimisme en sarcasme begrijpen, als men de beantwoording van het Kamerverslag door den Minister leest.

Opening van zaken wordt niet gedaan. Men moet zich tevreden stellen met het volgende:

„Gaarne verklaart de Minister nu reeds, dat men zich voor het middelbaar technisch onderwijs allerminst tot ééne enkele inrichting zal kunnen bepalen. Reeds de textielschool te Enschede en de machinistenschool te Amsterdam, om nu van andere scholen van minder scherp belijnd type te zwijgen, zullen naast het bedoelde Technicum hare plaats blijven behouden, en stellig zal het zelfs bij die scholen niet blijven kunnen. Voorshands echter acht hij geen verdere plannen op touw te moeten zetten. Eerst als het gewenschte Technicum er staat en werkt, zal men verder hebben te zien; iets wat intusschen niet wegneemt, dat hij bereid is bij de aanvrage van de voor het Technicum benoodigde gelden, reeds zijne denkbeelden mede te deelen omtrent de behoeften, die om voorziening roepen en de mate waarin het gewenscht zal zijn deze te bevredigen."

Voor wie zal het Technicum dus dienen? Welke behoeften roepen om voorziening? Wij zijn er benieuwd naar, dit te hooren.

Toch wordt wel één puntje van den sluier opgelicht.

„De aanvrage van f 12,000, ten einde, des noodig, enkele personen reeds nu te kunnen aanstellen, die later aan het Technicum zouden hebben op te treden, vindt haar grond in den wensch, om zich van de aanstelling van vreemdelingen te kunnen onthouden. „Het aantal van drie — zegt de Minister — is, zonder dat men zich aan dit aantal binden zal, genoemd, overmits zulk een Technicum vermoedelijk in drie hoofdvertakkingen zal zijn in te deelen voor het bouwvak, het machinevak en de scheikunde. Aan het hoofd van elk dezer drie afdeelingen kan men geen jongen man plaatsen. Het zullen mannen van zekeren leeftijd, van deugdelijke kennis en van paedagogische

rijpheid moeten zijn. Juist dezulken echter bekleeden thans andere betrekkingen, en het is niet denkbaar dat men hen zonder overgangsperiode, op eenmaal uit hunne tegenwoordige betrekking bij zulk een Technicum aan het hoofd van eene der groote afdeelingen zou kunnen overplaatsen. Bleek bij nader onderzoek dat dit met een enkele wel het geval was, zoo zou de aanstelling nu reeds, òf geheel kunnen achterwege blijven, òf zich tot een tweetal òf ook tot een enkele kunnen bepalen. Juist echter wijl men hieromtrent geene zekerheid kan verkrijgen, eer men in staat is met hen, die in aanmerking komen, onderhandelingen aan te knoopen, zou het niet verantwoord zijn geweest, de aanvrage achterwege te laten van de gelden, die straks zou de zaak voortgang hebben, noodig konden blijken. Dat de Regeering zich tegenover zulke personen tot op zekere hoogte zedelijk bindt, wordt niet door haar weersproken, maar zij wenscht deze hoog noodige zaak niet op de lange baan te schuiven, en dit toch zou onvermijdelijk het geval zijn, indien vooraf advies en bouwplan gereed moesten liggen; indien eerst op grond daarvan gelden konden worden aangevraagd; en indien eerst, nadat deze gevoteerd waren, maatregelen konden genomen worden, om te voorzien in het onderwijzend personeel."

„Dat hiermede op de inrichting van het Technicum zou worden vooruitgeloopen, ware slechts dan aan te nemen, zoo men nog in twijfel verkeerde, of de drie bovengenoemde hoofdvertakkingen vereischt zullen zijn. Waar zulk een twijfel is uitgesloten, vervalt hiermede de bedenking. Dat de uitzending van deze personen in hoofdzaak het verkrijgen van advies ten doel zou hebben, zegt de Memorie van Toelichting niet. Hoofddoel van hun verblijf in het buitenland zal blijven eigen voorbereiding voor de taak, die hen wacht."

Het Technicum zal dus in drie afdeelingen worden gesplitst, het bouwvak, het machinevak en de scheikunde.

Aan het hoofd van ieder dezer afdeelingen zal een man van „paedagogische rijpheid" komen. Als of er aan nog meer paedagogie behoefte ware!

„Il fallait un calculateur, ce fut un danseur qui l'obtint" liet Beaumarchais in zijn „Folle journée" Figaro verontwaardigd uitroepen. Wij hebben practische mannen noodig, en worden met rijpe paedagogen afgescheept.

Er is sinds Beaumarchais' tijd nog niet veel veranderd.

Dat wij in bovenstaande beschouwingen niet alleen staan, blijkt uit een hoofdartikel in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" van 2 December. Ook daar worden tegen de wijze, waarop men nu de zaak heeft aangepakt, ernstige bedenkingen geopperd.

Dit blad schrijft:

„Wij hebben in ons nommer van Donderdag 25 September, Tweede Blad, in beginsel sympathie uitgesproken met het voornemen van den minister van binnenlandsche zaken om van rijkswege middelbaar technisch onderwijs in het leven te roepen. Maar tevens hebben wij ernstige bedenkingen geopperd tegen de wijze, waarop de minister bij de begrooting voor 1903 den eersten stap wil doen om dat voornemen tot uitvoering te brengen. Die bedenkingen golden het voorstel om nu reeds drie leeraren aan te stellen, die naar het buitenland zullen worden gezonden om zich voor hun taak aan het op te richten technicum voor te bereiden."

„Zeer vele leden der Tweede Kamer hebben, blijkens het Voorloopig Verslag over de begrooting van binnenlandsche zaken, in de afdeelingen eveneens de vraag of reeds nu gelden voor drie leeraren toegestaan behooren te worden, ontkennend beantwoord, omdat zij dezen maatregel lichtvaardig achtten en een bedenkelijk vooruitloopen op de door de Staten-Generaal ten aanzien van het technicum te nemen beslissing."

„De minister heeft intusschen in zijn Memorie van Antwoord geen gevolg gegeven aan den met aandrang te kennen gegeven wensch, dat hij zich bij zijne aanvrage inderdaad tot de kosten van voorbereiding zou bepalen, omdat de Staten-Generaal behooren vrij te blijven in de beoordeeling van de later in te dienen plannen."

„Van vooruitloopen op de inrichting van het technicum is bij de aanstelling der drie leeraren volgens den minister geen sprake. Dit ware slechts dan aan te nemen, zoo men nog in twijfel verkeerde omtrent de hoofdvertakkingen, waarin het technicum ingedeeld moet worden. Die twijfel is echter uitgesloten: er zullen drie hoofdvertakkingen moeten zijn, voor het bouwvak, machinevak en de scheikunde."

„Het springt in het oog, dat met deze bewering het hoofdbezwaar der zeer vele leden hoegenaamd niet wordt weggenomen. Vooreerst valt het te betwijfelen, of zelfs voor den minister wel zoo vaststaat wat hij als boven twijfel verheven voorstelt. In de eerste regelen van zijne verdediging der aanvrage van ƒ 12,000 voor de aanstelling van drie leeraren toch zegt de minister, dat het technicum vermoedelijk zal zijn in te deelen in de drie genoemde hoofdvertakkingen. Op het oogenblik, dat hij het door ons gespatieerde woord vermoedelijk neerschreef, stond dus voor den minister zelf die indeeling nog niet vast. En nu is toch moeilijk aan te nemen, dat in de korte spanne tijds, die noodig is geweest om de weinige regelen neer te schrijven, welke deze onzekere verklaring scheiden van die, waarin de minister deze indeeling als buiten twijfel vereischt voorstelt, 's ministers denkbeelden dermate zullen gerijpt zijn, dat het niet geheel zekere volkomen zekerheid werd."

„Maar al stond deze indeeling ook voor den minister vast, dat was hier de vraag niet. Het bezwaar was, dat de Kamer de gelden voor de aanstelling van leeraren niet kon toestaan, voordat zij in staat was geweest over de plannen van den minister te oordeelen en daaraan haar zegel gehecht had. En dit zou pas kunnen geschieden, nadat de minister die plannen geheel had toegelicht, en deze een onderwerp van grondige gedachtenwisseling tusschen regeering en Kamer hadden uitgemaakt, waarop een na rijp beraad genomen beslissing kon volgen. Die beslissing nu kan pas vallen, nadat de minister met eene aanvrage van gelden voor het te stichten technicum zal zijn gekomen; tot dien tijd heeft de minister zelf de uiteenzetting en toelichting zijner plannen verschoven. De minister zelf erkent in zijne Memorie van Antwoord „tenvolle, dat eerst bij de aanvrage van gelden benoodigd om tot de oprichting zelve over te gaan, de definitieve beslissing vallen zal."

„Men bedenke toch wel, dat men hier de eerste schrede zal zetten op een weg, die niet gezegd kan worden volkomen duidelijk aangewezen te zijn. In hare Memorie van Toelichting noemt de regeering zelfs het aanstonds overgaan tot wettelijke regeling „gewaagd en vermetel", omdat „men te doen heeft met eene opleiding, die in haar nieuwe ontwikkeling ternauwernood een halve eeuw oud, en veel meer nog in de periode van een eerste tasten en beproeven verkeert."

„In die omstandigheden mag van de Staten-Generaal niet gevergd worden, dat zij zonder grondige voorbereiding en zonder de onontbeerlijke voorlichting van de deskundige critiek tot een maatregel hunne toestemming verleenen, die vooruitloopt op de later te nemen beslissing."

Wij meenen, dat de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" hier den spijker op den kop tikt. De zaak, waar het hierom gaat, is inderdaad te weinig toegelicht, dan dat de wetgevende macht haar zou kunnen beoordeelen. De deskundige critiek kan zich pas laten hooren, als er wat te critiseeren valt. Volkomen terecht wordt verder opgemerkt:

„Al zijn de plannen van den minister nog niet ontwikkeld, toch is thans reeds gebleken, dat op het gebied van het middelbaar technisch onderwijs hier te lande groot verschil van opinie bestaat. Wij wijzen hierbij op het rapport van de Vereeniging van scheepsbouwkundige ingenieurs en op dat van de door het Kon. Instituut van ingenieurs tot onderzoek van het vraagstuk van het technisch onderwijs benoemde commissie; op de voordracht, onlangs door den heer A. W. Weissman in eene vergadering der afdeeling Amsterdam van den Bond van technici gehouden, en op de oordeelvellingen in de afdeelingen van dien Bond zelven geuit."

En waar zooveel verschil van inzicht aanwezig is, zou men toch wel willen weten, bij welke meening de minister in het te verwachten wetsontwerp zich zal aansluiten.

Allen bevredigen gaat natuurlijk niet en het Rotterdamsche blad heeft al weder gelijk, waar het zegt:

„Het technicum, dat de minister op het oog heeft, zal niet in alle behoeften voorzien, die op het gebied van het technisch onderwijs bestaan. De minister zelf erkent in zijne Memorie van Antwoord, dat men zich allerminst tot éene enkele inrichting zal kunnen bepalen. Buiten de textielschool te Enschedé en de machinistenschool te Amsterdam, die naast het bedoelde technicum hare plaats blijven behouden, zullen nog andere scholen moeten verrijzen. De minister wil echter voorshands geen verdere plannen op touw zetten. Maar bij de aanvrage van de voor het technicum benoodigde gelden zal hij zijne denkbeelden mededeelen omtrent de behoeften, die om voorziening roepen, en de mate, waarin het gewenscht zal zijn deze te bevredigen."

Terecht meent de „Nieuwe Rotterdamsche Courant", dat dit alles vage toezeggingen zijn, en dat in het tegenwoordig stadium der quaestie het toestaan van ƒ 12.000 voor aan te stellen personeel niet verantwoord zou zijn. Het besteden van dit geld moet pas geschieden als: „men de trekken van het thans nog in nevel verkeerende technicum duidelijk zal kunnen onderscheiden en na degelijke kennismaking het zal plaatsen op onzen bodem. Dan kunnen de plannen van den minister omtrent de voorbereiding der leeraren even goed tot uitvoering komen als thans. Het is slechts een quaestie van tijd: het tijdsverschil, dat gelegen is tusschen nu en het oogenblik, waarop de stichting van het nieuwe technicum door de Staten-Generaal zal aangenomen en door de Koningin zal bekrachtigd zijn. Zelfs is het zeer de vraag, of het zooveel tijd zal verschillen. Immers tusschen het tijdstip van de beslissing over de oprichting van het technicum en dat, waarop het gebouw daarvoor geheel gereed zal zijn, zal een niet onbelangrijke tijd voorbijgaan, en het is de vraag of die tijd niet voor de voorbereiding der leeraren voldoende zal zijn of althans weinig zal behoeven te worden overschreden. Bleek dit werkelijk het geval te zijn, dan zou daaruit volgen, dat de thans voorgestelde praematuре aanstelling geheel onnoodig geweest was."

Dat zijn verstandige woorden. En ook met de slotsom, waartoe het blad komt, gaan wij geheel mede.

„Maar ook al moet de niet-aanneming van het thans gedane voorstel tot eenig uitstel leiden, dan mag dit nog niet tot een zoo overhaaste en praejudicieerende handeling leiden als de aanstelling nu reeds van eenige leeraren zou zijn. Want door deze aanstelling en uitzending zou, gelijk wij reeds vroeger opmerkten, vooruitgeloopen worden niet alleen op de oprichting van de school, maar ook op den aard, de richting en den omvang van het aan de school gegeven onderwijs. Zelfs al stond het voor den minister thans reeds volkomen vast, hoe dat alles moet zijn, het is van de Kamerleden, die niet in staat zijn geweest grondige studie van de quaestie te maken, niet te vergen, dat zij zich nu reeds bij dit oordeel van den minister neerleggen."

Men herinnere zicht het oude versje:

„Zeg, sprak Gauw tegen Goed,
Hoe komt het, dat ik je zoo zelden ontmoet?"

De kringen, waarvoor Technisch Middelbaar onderwijs nut kan brengen, hebben daarop reeds zóó lang moeten wachten, dat zij gaarne nog wat geduld willen oefenen, als zij slechts de zekerheid hebben, dat het onderwijs goed zal zijn, dus aan hun behoeften zal voldoen.

Nu het rapport van den Bond van Technici openbaar gemaakt is, weet men wat de belanghebbenden verlangen. Laat de Minister dus eerst eens nader met hen overleggen, eer hij zijn leeraren naar den vreemde zendt, en eer hij zijn plannen vasten vorm geeft.

DE WAARDIGHEID VAN DEN ARCHITECT.

Laten wij het maar dadelijk zeggen: met de waardigheid van den architect in Nederland staat het tegenwoordig niet best.

Hoe komt dat zoo? Waarom geniet de architectenstand niet het aanzien, waarop men zou meenen, dat hij recht heeft? Er zijn menschen, die gelooven, dat het bij de wet verplicht gestelde diploma hier verbetering zou kunnen brengen. En het is mogelijk, dat zij tot op een zekere hoogte gelijk hebben.

Maar de zeden, die onder architecten heerschen, zouden daardoor toch niet veranderd worden. Die zeden zijn het, waardoor de architectenstand in miscrediet is geraakt.

Onder de architecten heerscht geen esprit-de-corps, zooals onder de geneesheeren bijvoorbeeld. Geen doctor zal het wagen, in een courant te adverteeren. Alleen als hij des zomers zijn vacantie neemt of die eindigt is het hem geoorloofd, zijn naam en adres onder de oogen van de lezers der dagbladen te brengen.

De architecten in de hoofdplaatsen van het Rijk vinden het niet geraden, door adverteeren te pogen, klanten te lokken. Doch in de bladen der kleinere gemeenten treft men telkens advertenties van architecten aan. Zelfs raadsleden of bestuursleden van architectenvereenigingen meenen goed te doen, door zich per advertentie aan te bevelen. Zoo ziet men dan die annonce geplaatst tusschen de reclame van een varkensslachter en de extra-aanbieding van een manufacturier. Natuurlijk is een dergelijke wijze van handelen niet geschikt, om de waardigheid van den architectenstand hoog te doen blijven.

Ondertusschen, zulke advertenties vindt men slechts in de bladen van kleinere plaatsen, en het kwaad dat zij doen blijft binnen zekere grenzen beperkt. Doch wat den architectenstand in de oogen van het publiek vooral laag doet staan is de wijze, waarop de vakbeoefenaars zich werk pogen te verschaffen.

Wij weten het maar al te goed hoe hij, van wien het bekend is of vermoed wordt, dat hij met bouwplannen rondloopt, onmiddellijk het voorwerp is van de bijzondere belangstelling der architecten zijner woonplaats.

Architecten, die afwachten, tot de klant bij hen komt, schijnen hoe langer hoe zeldzamer te worden. Krijgen zij ergens lucht van, dan stevenen zij er op af, maken den collega zwart, van wien zij weten of vermoeden, dat hij met het werk belast zal worden, en trachten op alle mogelijke wijze dien collega het beentje te lichten. Of zulke manoeuvres gelukken of niet, schade voor den architectenstand in het algemeen is er toch het gevolg van. Want wat moet degeen die bouwen wil wel van de architecten denken, als hij van A. een briefje krijgt, om B. zwart te maken, als C. hem op straat aanspreekt, om de verleidelijkste aanbiedingen te doen, als D poogt, hem thuis in zijn net te krijgen, en tal van anderen hem, ieder op zijn manier, de kinderen in de Volewijk gelijk, „pluk mij" toeroepen?

Hij maakt vergelijkingen tusschen architecten en geneesheeren. Zóó kan zijn doctor hem niet verknoeien dat een nieuwe hem als patient aanneemt zonder toestemming van den eersten. Hij voelt wel, dat zijn belang hier meetelt, doch dat alles aan de waardigheid van het beroep wordt opgeofferd. De architecten doen het voorkomen, alsof zij voor zijn belang alleen gevoel hebben. Hij vindt het echter toch vreemd, dat men zoo de waardigheid van het beroep op straat gooit.

De strijd om het bestaan is het, zullen sommigen zeggen, die dergelijke verkeerde toestanden tot noodzakelijk gevolg heeft. Er wordt met dien strijd, sinds Darwin zijn boeken schreef, door iedereen geschermd dat het een lust is. Maar slechts weinigen geven zich rekenschap van wat zij zeggen.

Is het voor een architect noodzakelijk allerlei dingen te doen, die met zijn waardigheid in strijd zijn, om te kunnen bestaan? Het antwoord op deze vraag kan slechts ontkennend luiden.

De eischen, die verschillende menschen als voorwaarden van hun bestaan stellen, loopen zeer uiteen. Waar de een met weinig tevreden is kan de ander nooit genoeg krijgen. En nu is het zeer merkwaardig dat, onder de architecten het bezit van veel aardsche goederen volstrekt geen waarborg oplevert voor een waardig optreden.

Wij hebben ze gekend de bouwmeesters, die, ofschoon zeer gefortuneerd, toch van geen werkje dat zij meenden aan een collega te kunnen ontfutselen, vies waren. Welken indruk zal de patroon wel van het bouwvak en zijn beoefenaars gekregen hebben, als hij de bekende architect X. bij zich kreeg, met de aanbieding om het werk te verrichten voor een lager honorarium, dan collega Y. verlangde? Natuurlijk begreep hij aanstonds, dat de heer X. zich wel op andere wijze schadeloos zou stellen.

Hier raken wij aan een der teederste punten van het vraagstuk. Is het den architect veroorloofd, boven het honorarium, dat zijn opdrachtgever hem uitbetaalt, nog andere baten te genieten, in den vorm van commissie, provisie, of dergelijke, aan den handel ontleende gebruiken? Wij aarzelen niet op deze vraag een beslist ontkennend antwoord te geven.

De architect doet aan de waardigheid van het vak te kort, wanneer hij bedingt, dat een aannemer of leverancier hem op de een of andere wijze iets moet betalen. Hij kan zich, ter verschooning van zijn handelwijze, niet op de gebruiken van den koophandel beroepen. Mercurius is zoowel de patroon van de handelaars als van de dieven. De oude spreuk zegt, dat ieder een dief in zijn nering is.

Doch Phoebus Apollo, onder wiens bescherming de architecten staan, wordt door de dieven gevreesd. Zij schuwen de heldere stralen van den zonnegod.

Is de bouwkunst slechts een onderdeel van den koophandel, moet zij alleen beschouwd worden als een middel, om, hoe dan ook geld te maken? Als er zijn, die dit durven staande houden, dan verlangen wij van de beoefenaars der bouwkunst onder hen, dat zij zich niet verder met den eerenaam van kunstenaar sieren, dat zij zich niet langer voordoen als offeraars op het altaar van der kunsten god, maar dat zij zich openlijk scharen in de gelederen der dienaren van den Mammon.

De leveranciers vooral weten er van mêe te praten, hoe de machine vaak gesmeerd moet worden, eer zij in hun belang haar raderwerk doet draaien. En men kan zich voorstellen, hoe weinig eerbied deze heeren voor den architectenstand in het algemeen gevoelen. Om de zelfde reden zien dikwijls ook aannemers sommige architecten op een eigenaardige wijze aan.

Onder deze omstandigheden kan het ons niet verbazen, dat de waardigheid van den architect in het algemeen niet hoog staat aangeschreven. De bouwmeester, die als onpartijdig persoon uitsluitend het belang van zijn opdrachtgever in het oog behoorde te houden, ziet te dikwijls slechts door de bril van zijn eigen belang. Zoo kan hij het, in de oogen van de domme menigte, ver brengen, hij kan in een prachtig huis wonen, hij kan in de rijkste kringen verkeeren, hij kan tot allerlei cereambten geroepen worden. Doch met opgeheven hoofde, in zedelijken zin, kan hij zijn weg niet gaan. Wezenlijke vrijheid is niet voor hem weggelegd, want allerlei menschen moet hij naar de oogen zien, en zoo kan hij nooit vrij zijn.

Een wijsgeer uit de oudheid zeide: „Als gij iemand ziet, die zeer geëerd wordt, die zeer machtig is, of die veel geld heeft, laat u dan niet door afgunst verleiden, hem gelukkig te prijzen. Want gij zoudt niet in zoo iemands plaats willen zijn, daar gij dan uw vrijheid zoudt moeten opofferen. Als iemand aan een gastmaal boven u wordt gesteld, bedenk dan, dat gij niet evenveel eer als een ander kunt eischen. Slechts hij wordt met onderscheiding behandeld, die de grooten der aarde achterna loopt, die hen vleit, die hen prijst. Gij doet zoo niet, omdat uw geweten het u verbiedt. Maar nu moet gij ook niet datgene verlangen, wat alleen door het achternaloopen der grooten te verkrijgen is. Wat kost salade? Misschien een stuiver op de markt. Als nu iemand zijn stuiver betaalt en daarvoor de salade krijgt, staat hij gelijk met u, die den stuiver houdt, en geen salade hebt. En als anderen tot gastmalen uitgenoodigd worden en u laat men thuis, dan komt dit, omdat gij den prijs niet hebt willen betalen, waarvoor zulke uitnoodigingen te koop zijn. Die prijs bestaat in loftuitingen en oogendienst. Vindt gij het geraden, dien prijs te besteden, ga uw gang. Maar als gij niets wilt betalen en toch wat ontvangen, dan zijt gij een hebzuchtige dwaas. Gij hebt iets wat u het gastmaal, waarvoor gij niet uitgenoodigd werd, ruimschoots vergoedt: gij hebt uw vrijheid behouden."

De woorden van dezen wijsgeer mogen door onze architecten wel overwogen worden. Als men het woord gastmaal door werk vervangt, dan is hier troost te vinden voor hen, die aan den architectonischen hemel niet tot de flonkerstarren behooren.

Jupiter schijnt den beschouwer, als hij hem aan den zuiderhemel ziet stralen, veel grooter dan Sirius. Doch de schijn bedriegt. Want de eerste is maar een klein planeetje, de tweede een geweldige zon.

Heldere planeten zijn er aan ons architectonisch firmament genoeg. Doch zij pronken met ontleend licht. De zonnen zien wij voor heldere punten aan, omdat zij zoo ver van ons af staan.

Als het gewapend oog naar deze planeten gericht wordt, dan ontdekt het er allerlei donkere plekken op. Het is voor de architectuur te hopen, dat de zonnen, wier zuiver licht door niets bezoedeld wordt, steeds talrijker mogen blijken te zijn.

Zei Schiller van de kunstenaars in het algemeen: „Der Menschheit Würde ist in eurer Hand gegeben", dit geldt vooral voór de architecten. Laten zij die waardigheid, welke zoowel die der menschheid als van hen zelf is, meer en meer waard blijken te zijn, steeds trouwer bewaren

INGEZONDEN STUKKEN.

DE BOUWPOLITIE TE AMSTERDAM.

Het voorlaatste nummer van „de Opmerker" bevatte, onder den titel: „Revolutiebouwers voor den rechter" verslagen van de terechtzitting, waarin de zaak van twee bouwondernemers, beschuldigd door hun schuld den dood van een meisje veroorzaakt te hebben, diende.

Die verslagen waren ontleend aan de „Telegraaf" en de „Nieuwe Rotterdamsche Courant", en daaraan werd een beschouwing omtrent de Amsterdamsche Bouwpolitie en de wijze, waarop zij haar taak opvat, toegevoegd.

Het is deze beschouwing, die ik meen te moeten weerspreken. De Amsterdamsche Bouwpolitie ken ik van het jaar 1875 af. Eerst heb ik als opzichter met haar te maken gehad, van 1882 tot 1894 sloeg ik als gemeente-ambtenaar haar werken gade, en sedert ben ik als particulier architect vaak met haar in aanraking geweest.

De bouwopzichters, van wie er velen reeds jaren lang in gemeentedienst zijn, ken ik als eerlijke, rechtschapen en ervaren menschen. In het bijzonder de bouwopzichter, die in het rechtsgeding als getuige à décharge optrad is iemand, die wel weet soliede van onsoliede bouwers te onderscheiden. „Grove nalatigheid" kan men hem zeker niet ten laste leggen, en wanneer de „revolutiebouw" in de hoofdstad meer gebloeid heeft, dan wel wenschelijk was, dan lag dit zeker niet aan de bouwopzichters, maar aan de gebrekkigheid der verordeningen, aan de weinige macht, die de gemeenten in deze materie hebben, en aan de geringe talrijkheid van het personeel der Bouwpolitie.

Niet alleen in dit blad, maar ook in andere is op deze misstanden te herhaaldelijk gewezen, dan dat ik niet zou mogen veronderstellen, dat ze in technische kringen overal bekend zijn. En daarom bevreemden mij de beschouwingen, die ik in het „voorlaatste nummer van „de Opmerker" vond.

Het is voor de bouwpolitie geen winst geweest, dat men „à prix d'or" de wetenschappelijkheid bij haar heeft binnengeloodsd. De Directeur zal de eerste zijn, om nu hij weet, welke zijn werkkring is, dit te erkennen. Omtrent wat hij ter uitvoering van de „Woningwet" zal kunnen doen, zal hij zich, gelet op den toestand der stedelijke financiën, wel geen illusiën maken. Het zou mij dan ook niet verbazen, of iemand, zoo bekwaam als de heer Tellegen zal weldra een voor hem meer geschikten werkkring zoeken en vinden.

Ik durf gerust zeggen, dat een „inwendige zuivering" als waarvan in het artikel dat ik hier bespreek, sprake is, bij den dienst der Bouwpolitie niet behoeft plaats te vinden. Want „ongeschikte en onbruikbare elementen" vindt men daar niet.

Op grond van dagbladberichten, wier onbetrouwbaarheid zoo vaak blijkt, een streng vonnis, als hier geveld werd, over de Amsterdamsche Bouwpolitie uit te spreken, is onredelijk en onrechtvaardig. Want de ambtenaren kunnen zich niet verdedigen. Optreden in het openbaar toch heeft voor hen meestal kwade gevolgen.

Of alles dan zoo rooskleurig is? Niemand die tot oordeelen bevoegd is, zal dit zeggen. De verordening, door den Gemeenteraad gemaakt is in menig opzicht gebrekkig. Of de herziening welke geschieden zal, veel verbetering zal brengen, moet worden afgewacht. Doch hij, die weet, hoe zulk een verordening gemaakt wordt, die bedenkt, dat elk raadslid een meerderheid voor zijn voorstellen vindend, alles op losse schroeven kan zetten, zal zijn verwachtingen niet hoog spannen.

Het personeel is veel te weinig talrijk, en dit maakt, dat het gebied, waarover één persoon het toezicht heeft, te uitgestrekt moet zijn. Maar aan uitbreiding van dit personeel is in den tegenwoordigen tijd van schaarschte in de kas natuurlijk geen denken.

Ik wenschte dit hier openlijk mede te deelen, omdat het artikel zeide „dat er nu met de Bouwpolitie vaak een loopje wordt genomen, om van erger dingen niet te spreken."

Welke „erger dingen" hier bedoeld zijn, blijkt niet. Men kan er alles uit opmaken. En zoo zou er op het personeel der Amsterdamsche Bouwpolitie een onverdiende blaam geworpen worden.

En, ik ben er zeker van, de steller van het artikel zal dat toch niet gewild hebben. A. W. WEISSMAN.

***

Gaarne plaatsen wij het bovenstaande, al ware het alleen, om den geachten inzender de verzekering te geven, dat het geenszins onze bedoeling is geweest een blaam te werpen op wien ook.

Wij willen echter ook nog van deze gelegenheid gebruik maken, om hetgeen wij schreven in ons nummer van 22 November j.l. nader toe te lichten.

Vooraf zij echter opgemerkt, dat waar wij van grove nalatigheid spraken, toch duidelijk is, dat wij hier eenvoudig herhaalden de woorden van de dagvaarding, die natuurlijk niet op eenig plichtverzuim van de bouwpolitie of hare ambtenaren kunnen doelen.

Het is zeker zeer onaangenaam voor zulk een ambtenaar, om in zaken als de hier besprokene betrokken te worden, maar men zal ons toegeven, dat dit onvermijdelijk af en toe het geval zal moeten zijn.

Dit ligt in den aard der betrekking, die in dit opzicht aan de ambtenaren zeer bijzondere eischen stelt, waartoe o. a. behoort het vermijden van allen schijn van, laat ons het noemen, onhandigheid in hun optreden.

Men kan eerlijk, rechtschapen en ervaren zijn en toch, niettegenstaande deze zeker zeer te waardeeren eigenschappen, volkomen ongeschikt en onbruikbaar als ambtenaar van bouwpolitie.

Men versta ons goed, het is ons hier geenszins te doen om op wien ook een blaam te werpen, wij toch hebben den bij deze zaak betrokken ambtenaar er niet bij getrokken; maar de geachte inzender veroorlove ons, zijne bewering, dat men bij de Amsterdamsche bouwpolitie geen ongeschikte en onbruikbare elementen vindt, in twijfel te trekken.

Men vindt die in elke organisatie, in elk corps, in meer of mindere mate en het zou ons niet moeilijk

vallen aan te toonen, dat ook de tak van dienst, waarvan hier sprake is, en waarin misstanden bestaan, die zooals de heer Weissman terecht opmerkt, in technische kringen overal bekend zijn, hierop geen uitzondering maakt.

Die misstanden hebben hun oorzaak, wij geven het toe, voor een groot deel in de gebreken der verordeningen, en de daarop gebaseerde organisatie.

Maar zal herziening dier verordeningen alleen de misstanden wegnemen, zal de beste verordening doel treffen, wanneer niet gezorgd wordt, dat aan de uitvoering de hand kan worden gehouden?

Bij de uitvoering, dit zal men ons toch niet willen betwisten, komt het in de eerste plaats op de „mennekes" aan.

Met een desnoods kleine keurbende kan men, trots een gebrekkige verordening, in den regel meer bereiken dan met een grooter corps van gemiddeld gehalte en een verordening, die klinkt als een klok.

Het is te betreuren, dat men het den heer Tellegen waarschijnlijk aan de middelen zal laten ontbreken, om van het personeel der Bouwpolitie zulk een keurcorps te maken en te meer is dit jammer, omdat in hem voorzeker een man gevonden is, in alle opzichten berekend voor deze taak.

Het zou echter niet de eerste maal zijn dat Amsterdam, na à prix d'or" een uitstekende kracht voor den dienst der gemeente te hebben gewonnen, die kracht daarna tot werkeloosheid doemde.

Laat ons voor ditmaal nog eens hopen, dat men den Directeur in de gelegenheid zal stellen te toonen, wat hij vermag tot stand te brengen. RED.

VEREENIGINGEN.

BOND VAN TECHNICI.

Afd. Amsterdam.

RAPPORT BEVATTENDE DE VOORWAARDEN, WAARAAN HET MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS MOET VOLDOEN OM TE BEANTWOORDEN AAN DE BESTAANDE BEHOEFTE.

Aan het Bestuur der Afdeeling Amsterdam van den Bond van Technici.

Ingevolge besluit, genomen in uwe vergadering van 9 October 1902, werd staande deze vergadering eene commissie van 7 leden (vertegenwoordigende de hoofdvakken in de Techniek) benoemd, die de eischen zou onderzoeken, welke te stellen zijn, wanneer eventueel de vraag zou worden voorgelegd: hoe het Middelbaar Technisch Onderwijs moet worden geregeld, om te voldoen aan de bestaande behoefte.

Bij de Staatsbegrooting toch voor 1903 zijn door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche zaken gelden uitgetrokken voor een op te richten Technicum nader toegelicht door een memorie van toelichting, opgenomen in het T. W. No. 42 van 16 October 1902.

De richting, bij deze memorie van toelichting aangegeven, om te geraken tot eene goede oplossing van het Middelbaar Technisch Onderwijs, werd geacht niet te voldoen aan de wenschen daaromtrent in den boezem der vereeniging geuit.

Ingevolge deze opdracht heeft bovengenoemde commissie (waarvan een lid de benoeming niet heeft aanvaard en een ander wegens uitstedigheid niet op de bijeenkomsten tegenwoordig kon zijn) in hare vergaderingen van 20 October, 9, 16 en 20 November dit onderwerp aan een nauwgezet onderzoek onderworpen.

Een deel der commissie gevoelde zich bezwaard met de opdracht, daar zij vermeende, dat de haar opgedragen taak van het Bondsbestuur had moeten uitgaan. De overweging evenwel, dat dit door de juist plaats vindende verkiezingen in een stadium van overgang verkeerde, en niet in staat was deze zaak van zoo dringend belang flink ter harte te nemen, deed dit deel der commissie over zijne aarzeling heenstappen.

Ook werd twijfel geopperd of de Minister en de leden van de Tweede Kamer wel voldoende nota zouden nemen van de wenschen der vereeniging. Waar evenwel de Minister zelf verklaart, dat het niet in het voornemen ligt eene tot in bijzonderheden uitgewerkte regeling voor het Middelbaar Technisch Onderwijs in de wet vast te leggen, ziet hij voorzeker de mogelijkheid niet over het hoofd dat de weg, door hem aangewezen, wellicht niet de eenige goede kan zijn. Waar het zulk een nieuwe zaak van het allergrootste belang betreft zullen voorzeker de Minister en de leden van de Tweede Kamer een gewillig oor leenen aan de opmerkingen van hen, die in deze materie de meest belanghebbenden zijn.

Hoewel het adres van het voorloopig Bondsbestuur aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche zaken, ondanks de minder gelukkige redactie, waardeering vond, betreurde de commissie het zeer, dat den Minister gewezen werd op het rapport der Technische Vakvereeniging van October 1900 aan den Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland. Uit dit rapport toch is moeilijk op te maken wat de B. V. T. eigenlijk wil, tenzij men hiertoe rekent, dat door de leden, behalve voor ieder bereikbaar onderwijs niet *één* maar *meerdere* technische scholen worden gewenscht. Doch dan had hierop in het adres gewezen moeten worden, daar in de conclusieën van voornoemd rapport, dit niet scherp is omlijnd. Dit rapport toch werd opgemaakt, toen nog niet vermoed kon worden, dat van Regeeringswege reeds zoo spoedig aan den uitgesproken wensch zou worden voldaan.

Naar aanleiding der gehouden besprekingen heeft de commissie voornoemd, de eer het volgend rapport, met toelichting, onder uwe aandacht te brengen.

RAPPORT.

I. Het Middelbaar Technisch Onderwijs moet eene plaats innemen tusschen de ambachtsscholen en de Polytechnische school.

Het middelbaar onderwijs geeft dus gelegenheid tot opleiding van opzichters, teekenaars en werkmeesters, zoowel in de bouwkundige als in de werktuigkundige vakken, terwijl opleiding voor de chemische vakken mede zeer gewenscht is.

II. Evenals elk onderwijs, moet dit onderwijs strekken tot verhooging van het peil van de groote massa, niet tot grootere ontwikkeling van enkele meerdere uitblinkende leerlingen.

Wij denken hierbij aan enkele inrichtingen, b.v. die van het genootschap „Mathesis Scientarum Genetrix" te Leiden waarbij het, volgens Prof. Kamerling Onnes, het streven is *alléén* zeer begaafden vooruit te helpen. Deze richting moet het M. T. O. *niet* op.

III. De opleiding moet rekening houden met de financieele draagkracht der ouders van de leerlingen.

Waar, zooals de Minister in zijne memorie van toelichting zegt, het hier geldt de opleiding der onderofficieren, de „foremen" der techniek, moet rekening gehouden worden met de ouders der aanstaande leerlingen, waartoe voorzeker in de eerste plaats behooren de tegenwoordige onderofficieren en „foremen"; dus personen met een gemiddeld inkomen van ƒ 1500. Het schoolgeld moet dus zoo laag mogelijk gesteld worden, en

IV. Zijn meerdere technische scholen noodig in de centra van verkeer.

Zal het onderwijs onder het bereik kunnen vallen van de personen boven genoemd, dan moet de plaats waar de school is gevestigd, dagelijks gemakkelijk per spoor, tram of boot te bereiken zijn, en moeten de gegadigden hiervoor alle mogelijke faciliteiten verleend worden. De grootste onkosten toch, die op een studie buiten de woonplaats vallen, zijn in hoofdzaak de verblijfkosten. Dat deze wijze van studeeren niet moeilijk valt, bewijzen de kinderen der forensen van de groote steden en de kinderen die om onze provinciesteden wonen en dagelijks voor het ontvangen van onderwijs heen en weer trekken.

V. Warme aanbeveling verdient het maatregelen te treffen, die het mogelijk maken, dat ook financieel zwakkere ouders hunne kinderen, mits van voldoenden aanleg, naar deze scholen kunnen zenden.

Nu reeds aan vele inrichtingen van onderwijs de gelegenheid tot kostelooze opleiding bestaat, moet dit voorzeker ook voor deze scholen geschieden en dient hieraan gepaard te gaan eene toelage voor de kosten, die ontstaan kunnen wanneer de leerling buiten de plaats woont, waar een school is gevestigd.

VI. Op de Middelbare Technische Scholen, moet de meeste aandacht aan praktisch, d. w. z. direkt doeltreffend onderwijs worden gewijd.

In de eerste jaren van het bestaan der ambachtsscholen trof dezen vaak terecht het verwijt, dat te weinig rekening werd gehouden met de praktijk. De Polytechnische school verzuimde de praktijk te veel, wat steeds de grootste en meest rechtmatige grief tegen hare organisatie was. Deze klip dient het M. T. O. te ontzeilen. Ook het tegenwoordig algemeen erkende gemis aan degelijk, voor het praktische leven direkt nut gevend onderwijs op de lagere en middelbaar uitgebreid lagere school wijst dringend naar onderwijs, dat voorbereidt, voeling houdt en dadelijk aansluit aan het beroepsleven.

VII. Op de Middelbare Technische Scholen zal, onder meer, ook onderricht in praktisch werken worden gegeven.

Zal het onderwijs doel treffen dan moeten de leerlingen reeds vroeg kennis maken met de materialen waarin zij later zullen werken. Het onderwijs in de materialen-kennis toch zal dan eerst vruchtdragend zijn wanneer de leerlingen door eigen ervaring en aanschouwing eenige eigenschappen der voornaamste grondstoffen hebben leeren kennen. Bovendien zijn zij door bedrevenheid in de behandeling van het gereedschap reeds voorbereid wanneer zij later in de praktijk gaan.

Zonder in details te treden stellen wij ons deze scholen voor als een dagschool, waaraan gedurende het eerste jaar aan allen hetzelfde onderricht wordt gegeven, terwijl de scheiding naar de verschillende vakken eerst bij het tweede jaar plaats vindt.

VIII. Alleen langs dezen weg is het mogelijk jongelieden af te leveren op 16- tot 18-jarigen leeftijd, die wat verdienen *kunnen*, hetgeen met het oog op hunne maatschappelijke positie gewenscht is.

De leerlingen, die de Middelbare Technische Scholen verlaten, zullen voorzeker bruikbare krachten zijn voor de vele ondergeschikte werkzaamheden op het werk, de werkplaats of het bureau vereischt. Voor hen voor wie geld verdienen geen direkt vereischte is, is het wenschelijk dat zij zich, voor zoover hunne richting dit niet reeds aangeeft, in het praktisch werken verder bekwamen.

IX. Het spreekt van zelf, dat de leerlingen, in de praktijk zijnde, hunne studiën moeten onderhouden en aanvullen, hiervoor is noodig *voortgezet avondonderwijs*, dat aan dezelfde scholen wordt gegeven.

Wanneer de leerlingen de dagschool hebben verlaten, zijn zij nog lang niet ten volle geschikt voor de taak die hen wacht. De ware leertijd vangt nu juist aan. Eerst dan, wanneer zij in de praktijk werkzaam zijn, zullen zij met vrucht van het Vakonderwijs kunnen profiteeren, terwijl bovendien hun leeftijd betere waarborgen oplevert voor het met succes volgen van het uitgebreid onderwijs in de technische wetenschappen.

X. Tot aanvulling van het voortgezet onderwijs is de oprichting noodig van eene *Centrale Correspondentieschool*.

Niet alle leerlingen vinden na het verlaten der dagscholen een werkkring in de plaatsen waar deze zijn gevestigd. Voor de meesten zal het dus moeilijk zijn de avondschool te bezoeken en moet er voor hen gelegenheid bestaan het voortgezet onderwijs te volgen door middel van correspondentie. Deze wijze van onderwijs geven is niet nieuw en wijzen wij op de vele lessen in talen en handelsonderwijs, die langs dezen weg gegeven worden. En in de laatste en voorzeker niet de minste plaats op de groote vlucht, die deze wijze van onderricht-geven in de technische vakken heeft genomen in Noord-Amerika, het industrieele land bij uitnemendheid.

XI. Deze beide soorten van voortgezet onderwijs moeten ook toegankelijk zijn voor andere dan oudleerlingen der Middelbare Technische Scholen, mits zij bewijzen kunnen overleggen, dat zij het onderwijs met vrucht kunnen volgen.

Iemand die op lateren leeftijd bijv. zich voor een technisch vak, theoretisch wil bekwamen moet de gelegenheid hiertoe langs dezen weg openstaan.

Aanbeveling verdient dit voortgezet onderwijs te geven gedurende de wintermaanden.

XII. Na afloop van dit voortgezet onderwijs moet de gelegenheid openstaan, deel te nemen aan een examen ter verkrijging van een diploma.

Dit examen moet rekening houden met de wijze waarop in de praktijk wordt gewerkt en mag daarbij gebruik gemaakt worden van handboeken.

Worden alle voornoemde voorwaarden vervuld, dan zal het op deze wijze mogelijk zijn praktisch opgevoede jongelui, behoorlijk theoretisch onderlegd, een brevet van bekwaamheid te verstrekken op 21 à 22-jarigen leeftijd, waardoor niet alleen zij, doch de geheele Hollandsche nijverheid zal worden gebaat.

XIII. Om mislukking te voorkomen is het wenschelijk dat voorloopig als begin *één* school wordt opgericht, die later als voorbeeld voor de anderen kan strekken.

Nu, zooals de minister zegt, een eerste schreue op dezen weg wordt gezet, is het veiliger met één school te beginnen, waarvan de inrichting en het leerplan gemakkelijker kan gewijzigd worden, dan met 10 of 12 dergelijke scholen. Verder zal het wenschelijk zijn ook met het oog op het volledige plan (zie sub IV) deze eerste school te stichten in een centrum van nijverheid.

Veel zal afhangen van de directeuren en de leeraren van deze eerste school en is het wenschelijk daartoe personen te kiezen, die in de *praktijk* der techniek hun sporen hebben verdiend.

Resumeerende zullen dus als eerste stappen in de goede richting moeten aangemerkt worden:

a. Oprichting van de eerste Middelbare Technische School in een centrum van nijverheid;

b. Daaraan te verbinden een avondschool voor voortgezet technisch onderwijs.

c. Oprichting van eene centrale technische correspondentieschool.

Wenschelijk zal het dus zijn, dat een onderzoek worde ingesteld, door de personen door den Minister daarvoor aan te wijzen, in de boven aangegeven richting. Ten slotte spreken wij den wensch uit, dat de Minister, alvorens tot uitvoering over te gaan, zich in verbinding stelle met den Bond van Technici om de wenschen te kunnen vernemen van de direkt belanghebbenden in deze onderwijskwestie.

De Commissie:

H. VAN AARST,
W. J. DES BOUVRIE JR.,
W. GABRIËLSE,
H. J. C. HAVER,
G. L. TOEKAMP LAMMERS.

Amsterdam, 20 November 1902.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING GRONINGEN.

Vergadering van 28 November 1902.

Na opening door den voorzitter, den heer J. A. Mulock Houwer, verkreeg de spreker voor dien avond, de heer Hero B de Groot, electro-ingenieur alhier, het woord. De lezing betrof iets over de practische toepassing van electriciteit, welke, zei spreker, voornamelijk wordt gebruikt voor licht en voor beweegkracht. Electrisch licht wordt verkregen door gloei- en booglampen. Na de gewone koolgloeilampen te hebben besproken en iets te hebben gezegd van de Osmium-lamp en de kwikdamp-lamp, ging spreker over tot de Nernst-lamp en toonde daarvan de inrichting. Deze lamp verbruikt voor hetzelfde licht slechts half zooveel electriciteit als de gewone lamp en geeft dus een enorme besparing. Hierna werden de booglamp en de nieuwste verbeteringen daarvan besproken. Als voordeel van het electrisch licht noemde spreker:

1. Reinheid der lucht, daar geen zuurstof wordt verbruikt en geene verbrandingsproducten worden afgegeven. Dit van veel belang voor winkels en magazijnen, daar de verbrandingsproducten van het gas vele stoffen aantasten
2. de geringere warmte-ontwikkeling.
3. minder brandgevaar.
4. men kan de lampen in elke willekeurige richting plaatsen.
5. het gemakkelijk aansteken en uitmaken van het licht, ook van verschillende en verwijderde plaatsen.

Behalve voor verlichting wordt de electr. stroom ook gebruikt voor beweegkracht. Vooral voor de klein-industrie zijn de electromotoren van veel belang. Ze zijn zeer goedkoop in aanschaffing en onderhoud, nemen weinig plaatsruimte in, kunnen heel goed tegen loodrechte wanden en tegen zolderingen aangebracht en zonder bezwaar op bovenverdiepingen worden geplaatst, en worden zeer gemakkelijk aan- en afgezet, ook van verschillende en verwijderde plaatsen. Daarbij is de behandeling zoo eenvoudig, dat men ze aan ieder gewoon werkman kan toevertrouwen.

Ook voor verwarming kan de electr. stroom worden toegepast. Dit is echter wat duur en wordt daarom alleen in speciale gevallen genomen.

Na nog eenige beknopte mededeelingen over centrale stations en geleidingen eindigde de heer De Groot zijne lezing, welwillend vragen beantwoordende en inlichtingen gevende, die nog werden gedaan of gevraagd.

De voorzitter bedankte sprekers voor de genomen moeite en de interessante rede, waarna de vergadering, na de kunstbeschouwing uit de portefeuille van den voorzitter te hebben bezichtigd, werd gesloten.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Schouwburgbrand. De stadsschouwburg te Reval is door brand totaal vernield. Persoonlijke ongelukken kwamen er niet voor.

— Het zesde crematorium in Engeland is thans te Londen geopend. In één crematorium zijn sedert 1901 niet minder dan 2300 lijken verbrand.

BINNENLAND.

'S GRAVENHAGE. Van wege het Congres voor openbare gezondheidsregeling is thans uitgegeven de handleiding voor „Drinkwatervoorziening ten platteulande", bewerkt door dr. Ch. H. Ali Cohen, C Gudensteeden Ezeling dr. H. v. Kapteyn en P. E. Rijk (Zwolle, erven J. J. Tijl). Dit werkje dat reeds door bevoegden en belanghebbenden met groote ingenomenheid is aangeken igd, verdient een ruime verspreiding omdat het, duidelijk geschreven en goed geïllustreerd, veel kan bijdragen om een der ergste hygiënische misstanden ten platteulande en in de kleine steden: gebrek aan bevoorrijk drinkwater, op te ruimen.

— Te Leiden is eene Vereeniging opgericht, welke zich tot doel stelt belangstelling te wekken en kennis te verspreiden aangaande de geschiedenis, ook die van kunst en nijverheid, van Leiden en hare omstreken. Dit zal geschieden door het houden van bijeenkomsten, het organiseeren van tentoonstellingen, het uitgeven van geschriften, gewijd aan de geschiedenis der stad, het zooveel mogelijk bijeenbrengen van gegevens over voorwerpen, belangrijk voor Leiden's kunst en geschiedenis, met name op bouwkundig gebied, enz. enz.

Het bestuur van Oud-Leiden bestaat uit de heeren: dr. J. C. Overvoorde, voorzitter; prof P. J. Blok, G. Gerlings, D. Harteveld en H. G. A Obreen, secretaris.

ROTTERDAM. De heer G. Huisink, werktuigkundige bij de gemeentewerken, was heden 40 jaren in dienst. In van groote waardering getuigende woorden werd hij door den directeur der gemeentewerken, den heer De Jongh, toegesproken, die hem ook namens ingenieurs, bouwkundigen en hoofden van afdeelingen een fraai kunstvoorwerp aanbood. Ook zijne ondergeschikte ambtenaren boden den jubilaris, die van verschillende zijden ook overigens tal van blijken van belangstelling ontving, een geschenk aan.

UTRECHT. Te Kamerik zijn bij het restaureeren van den gemeentetoren muurschilderingen blootgekomen, dagteekenend uit de 15e eeuw

De verdere onderzoekingen naar zoodanige overblijfselen worden geleid door den heer Mulder, Rijksarchitect.

MAASTRICHT. Onder leiding van den heer Sprenger, architect alhier gaan de restauratie-werken aan de St. Servaaskerk goed vooruit Zooals men weet, was vroeger de tegenwoordige ingang, die leidt naar het St. Servaasklooster en St. Janskerk een kapelletje, doch bij de restauratie der kerk tot den oorspronkelijken staat teruggebracht, werd het daar staande altaar, weggebroken en een uitgang gemaakt. Nu is intusschen gebleken, dat het toen weggebroken altaar gestaan heeft achter in de kerk, nabij het standbeeld van Karel den Groote, alwaar men nu druk bezig is dit altaar weer op te bouwen

DEVENTER Op de voordracht voor gemeente-bouwmeester alhier staan de heeren A. W. Dwars, adjunct-directeur van gemeentewerken te Utrecht; Ch. H. Holger, gemeente-bouwmeester te Vlissingen, en W. van Veen, adspirant-ingenieur bij de Staatsspoor, te Utrecht.

ZUTPHEN. Naar men vernoemt zullen de fraaie gewelfschilderingen in het Noorderdwarspand onzer St. Walburgskerk met veel omzichtigheid bijgewerkt en, waar noodig, opgehaald worden.

De heeren Lücke en Helwegen, beiden werkzaam aan het atelier van Cuypers te Roermond, zijn reeds met dit werk begonnen.

AMERSFOORT. Voor de vacante betrekkingen als leeraar aan de Ambachts-school hebben zich aangemeld: in het machine-bankwerken 63, in het timmeren 75 en in het smeden 35 sollicitanten.

WERKENDAM Aan de teekencursus in rechtlijnig en bouwkundig teekenen welke in de Nutszaal alhier gegeven wordt door den heer De Graaf, opzichter van het Oud-Land van Altena nemen 18 liefhebbers deel. Wel een bewijs, dat het Departement Werkendam van M. t. N. v. 't A. goed heeft gezien de gelegenheid voor a. s. bouwlieden te openen.

RHEDEN (Geld). Voor de betrekking van gemeente-opzichter hebben zich niet minder dan 184 sollicitanten aangemeld.

PERSONALIA.

— Tot 2e opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Hilversum is benoemd de heer B. H Bakker, thans tijdelijk opzichter-teekenaar bij de genie te Amsterdam.

De heer S Bijlsma, te Wageningen, heeft ontslag gevraagd als leeraar in voortgezet en bouwkundig rekenen bij het ambachtsonderwijs aldaar.

— De heer G. H. Bauer, bekende decoratieschilder, is te 's Gravenhage op 46-jarigen leeftijd overleden.

— De civiel- en electrotechnisch-ingenieur B J. W. Reuser, vroeger ingenieur der „Rotterdamsche Droogdok-Maatschappij", is aangesteld tot chef van het Projectierungs-bureau der „Actien-Gesellschaft für Brückenbau, Tiefbauung und Eisenconstructionen" te Neuwied.

— Aan de gemeente-teekenschool te Roosendaal zijn benoemd: tot directeur de heer Wiertz, leeraar te Breda; tot 1e leeraar in het bouwkundig teekenen de heer De Bruijn, architect; tot 2e leeraar in het bouwkundig teekenen de heer Bennaers; tot 1e leeraar in het handteekenen de heer Jongeneelen en tot 2e leeraar in het handteekenen de heer Nooteboom.

— Tot waterbouwkundige bij de kanalisatie van het waterschap Westerwolde (Gr.) is benoemd de heer A. Zandstra Fz., te Almeloo, op een salaris van f 4000.

— Tot opzichter bij de gemeente-reiniging te Haarlem is benoemd de heer E W. Goedhart, aldaar.

☛ Men zie voor Vacante betrekkingen het Bijblad.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste JAARGANG. ZATERDAG 13 December 1902. No. 50.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . . f 5.—.
Voor België . . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . f 0.25
Idem zonder plaat . . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . f 0.15.
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van die plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

NOG EEN NAGALM.

In „the Studio" troffen wij een beschouwing aan over de Nederlandsche inzendingen te Turijn, die als een tegenhanger tot de andere wel de aandacht verdient. De schrijver is Enrico Thovez; of er een Italiaan van dien naam bestaat, dan wel of wij hier slechts aan een schuilnaam moeten denken, blijve in het midden.

***

Het zou moeilijk zijn, te zeggen in welke richting de Nederlandsche versieringskunst zich beweegt, als men zijn oordeel moest gronden op wat er te Turijn tentoongesteld was. Zooveel zou men mogen zeggen, dat, waar het de jacht op nieuwe versieringsvormen geldt, de Nederlanders niets willen weten van het naturalisme, dat ontstaan uit Middeneeuwsche en Japansche motieven, het leidende beginsel vormt van de hedendaagsche versieringskunst in Frankrijk, België, Italië, een belangrijk deel van Duitschland, Oostenrijk en Hongarije. Bij de Nederlanders vindt men, op geringe uitzonderingen na, een voorkeur voor meetkundige vormen, vereenigd met zekere versieringsmotieven, die ontleend zijn aan de barbaarsche kunst der wilde volksstammen in het verre Oosten. De afdeeling, georganiseerd onder de bekwame leiding van Mr. E von Saher, hoofd-professor der kunstnijverheidsschool te Haarlem, Mr. Karl Sluyterman en Mr. Philip Zilcken, de welbekende schilder en etser, bevat voorbeelden van alle verscheidenheden in de kunst, en, gelijk van zelf spreekt, neemt het pottebakkerswerk een zeer belangrijke plaats in.

De Koninklijke Porselein- en Aardewerkfabriek Rozenburg in Den Haag (kunstenaars: J. Jurriaan Kok, de Ruyter, Hartgring, Schelling, Sterken, Brouwer, Van der Welt, Van Rossem en L. Smit) verdient in de eerste plaats de aandacht, niet alleen wegens de belangrijkheid harer inzendingen, maar ook om haar wijze van versieren, die nauw aan die der hedendaagsche naturalisten verwant is. Gelijk de naam der inrichting reeds aanduidt, maakt zij porselein en aardewerk; maar nog pas sedert een paar jaar zijn de porseleinen vazen met versieringen van blauw, groen en zwart — waarvan Mr. H. Mesdag er eenige uit zijn verzameling afstond — vervangen door andere. Wat den beoordeelaar in de eerste plaats treft bij het onderzoeken van het porselein, uit de Fabriek Rozenburg afkomstig, is de buitengewone lichtheid. De meeste voorwerpen die tentoongesteld zijn, hebben niet meer dikte en evenveel doorschijnendheid als een vel papier. Men heeft terecht de opmerking gemaakt, dat zelfs de Japanners dit Nederlandsche werk in dit opzicht nooit hebben overtroffen; maar twijfel is geoorloofd, of dit gebrek aan gewicht en stevigheid niet een nadeel is voor het dagelijksch gebruik van dit porselein. De bloemvazen, thee- en koffiekopies, theepotten enzoovoorts zijn allen van betrekkelijk kleine afmetingen en rond, ovaal of veelhoekig van vorm; zij zijn buitengewoon teer van samenstel en versierd met fijn ingegrifte teekeningen van vogels, boomtakken of bloemen, allen in den besten smaak. De kleuren zijn zeer oorspronkelijk en onderscheiden zich door haar zachtheid en vlakheid. Licht paarsch geel, zacht groen zijn op witten grond aangebracht, soms vlak, soms met arceeringen. Het

verdient opmerking, dat het glazuur de kleuren bedekt; niets is op het glazuur geschilderd.

Ofschoon het aardewerk van Rozenburg in den zelfden geest is ontworpen, is het van veel geringer gehalte dan het porselein der fabriek. Dit wordt vooral veroorzaakt door de teekeningen der versiering, die grof zijn, doch in het bijzonder door de kleuren, meest donkerrood en geel op zwartblauwen grond, wat alles behalve aangenaam voor het oog is.

De Fabriek van Joost Thooft en Labouchère te Delft (kunstenaars: A. le Comte, H. M. Maurer en L. Senf) heeft twee soorten van inzendingen, die zeer van elkander verschillen. In de eerste plaats zien wij een soort van wit „biscuit", versierd met meetkundige figuren en enkele plantaardige motieven. De „pâte" is eerst met een groene kleur verzadigd, daarna op den witten grond gebracht en met goud omlijnd. De vormen der vazen, klokken, enz., herinneren tot op zekere hoogte aan antieke voorbeelden, en de versiering is min of meer archaïsch.

Maar de „porcelaines flammées", door dit huis ingezonden zijn eenvoudig heerlijk van samenstel, vorm en kleur. Men wordt hier aan de teerheid en doorschijnendheid van email herinnerd. De kleur is meest blauwgrijs, maar vooral de koperroode vazen zijn verwonderlijk mooi. Belangwekkend is ook het tegelwerk dezer firma, bestaande uit kleine stukken porcelaine flammée, in goede schikking samengevoegd.

In het Lusthof (?) zien wij twee figuren, beiden vol uitdrukking, die doen denken aan de manier van Carlos Schwabe: de *Mondschein-Sonate* een jong meisje aan een klavier tusschen bloeiende planten, en de *Nijd*, een man die zijn borst wild met zijn nagels openrijt.

Bijzonder belangwekkend is de inzending van de aardewerkfabriek Amstelhoek te Amsterdam, die onder leiding staat van Mr. W. C. Hoecker en Mr. Karl Sluyterman. Hier ziet men een archaïsme, dat in den tegenwoordigen tijd zeker opmerkelijk mag heeten. Reeds de wijze, waarop dit aardewerk gemaakt wordt, is eigenaardig. De versiering gelijkt op wat men *cloisonné* pleegt te noemen. De teekening wordt met een pennemes in de ongebakken klei gekrapt, en dan met klei van andere kleur gevuld, zoodat een inlegwerk ontstaat, dat bekoorlijk voor het oog is. Maar vooral verdient de aandacht, dat de versiering in „Neo- Grec" is gehouden. De vormen zijn die der Grieksche vazen, als amphorae, patherae en cantharae, en ook de handvatten zijn geheel als die der antieke vaatwerken. De stof is een zachte leem, verzadigd met oker, of rood, als gebakken steen, en ingelegd met zwart, wit en blauw. De teekeningen der vazen zijn die van den meetkundigen stijl uit het Dipylon-tijdperk, en uit iets latere jaren. Wij zien hier vechtende herten en stieren of reien van hinden. Men vraagt zich af of de hedendaagsche kunst er bij winnen kan, door die der oude Grieken te doen herleven. Maar zelfs hij, die deze vraag in ontkennenden zin beantwoordt, zal moeten toegeven, dat wat hij hier ziet, deftig en bekoorlijk is, en hij zal niet nalaten den goeden smaak en de bekwaamheid der vervaardigers te bewonderen.

Hetzelfde streven spreekt ook uit het boeren-aardewerk van Mr. de Wekker in Den Haag. Het bestaat uit borden en schalen van steenroode of groene kleur, met opgelegde witte ornamenten als strepen, straallijnen, spiralen, cirkels en dergelijken. De versiering is dus gelijk aan die der aardewerken van Micenae (Mykene); hier is de eenvoud en de weloverwogenheid nog grooter dan bij het werk van Amstelhoek. Wij zien hier de eenvoud in teekening bereikt, waarnaar de grootste meesters der nieuwe kunst, als Mr. Olbrich bijvoorbeeld, die ook zijn motieven uit het oude Griekenland haalt, te vergeefs zoeken.

Nog eenvoudiger, bijna barbaarsch, maar toch wel aantrekkelijk is het aardewerk van Mr. C. Brouwer te Leiderdorp. Hier is ruwe leem gebruikt, groen of geel gekleurd, met grove teekeningen in relief gesneden en in donkerder toon gehouden. De handvatten zijn met den duim geboetseerd. Dit aardewerk is buitengewoon bewonderd; eer de tentoonstelling nog geopend was, had de vervaardiger reeds alles verkocht aan den Directeur van het Museum te Leiden.

Keurig van opvatting en zeer veel zeggend zijn de kleine beeldjes van zandsteen door Mr. Mendes da Costa, waaronder voorkomen apen, vogels, kameelen, uilen, oude bedelaarsters, jonge meisjes, enz. in grijsgroen, zwart en blauw; de lak, waarmede zij bestreken zijn, doet aan aardewerk denken. Het mooist zijn zeker de oude vrouw, die van de markt komt en het jonge meisje in de kleedij van Monnikendam (?). De invloed der kunst van Japan en van Java is hier duidelijk waar te nemen, doch de kunstenaar heeft dit alles goed weten te verwerken.

Het zilverwerk, zooals dat van de Koninklijke Fabriek van C. J. Begeer te Utrecht, is in den Franschen en Belgischen bloemrijken stijl. Dat van Hoecker & Zoon (kunstenaars Mr. K. Sluyterman en Mr. Hoecker) en dat van Mr. Jan Eisenloeffel, zijn in denzelfden geest als het pottenbakkerswerk van Amstelhoek. Hier ziet men ook zeer eenvoudige vormen, met meetkundig *cloisonné*, of geëmailleerde versieringen in licht groen, citroengeel, licht blauw of zwart, die op den grond van het gedreven zilver een bekoorlijken indruk maken. Overigens verdient onder het metaalwerk de gieterij van T. W. Braat te Delft, die ijzeren leuningen zond, en Mr. Zijl te Amsterdam met zijn bronzen schalen en beeldjes de aandacht.

De weefkunst is voornamelijk vertegenwoordigd door de tapijten, tentoongesteld door twee fabrieken, als de Koninklijke Tapijtfabriek te Deventer (ontwerpen van T. Colenbrander) en de zoogenaamde Werklust-fabriek van W. Stevens te Kraling (?) Rotterdam. De eerste bepaalt zich tot meetkundige, de tweede tot gebloemde patronen. De kleuren van de laatste zijn wat fletsch, maar de eerste zwelgt in de schitterende tinten van het Oosten. Beiden zijn merkwaardig om de degelijkheid van hun voortbrengselen; maar voor de hedendaagsche behoefte verdienen de tapijten van Oostenrijk en Duitschland de voorkeur.

Oorspronkelijk is wat de St. Gravenhaag (?) Fabriek van Oostersche tapijten in rood en blauw tentoonstelt. Die van Deventer, vooral die in geel en rood, herinneren aan de bekende ontwerpen die Eckmann voor de firma Haas te Weenen maakte. (?)

De draperiën der Nederlandsche afdeeling waren bewerkt op Javaansche wijze, als Batik. Hier wordt het gedeelte van de stof, dat men niet verwen wil, met was bestreken. Dan wordt er geverfd, en later de was gesmolten. Zoo verkrijgt men zachte omtrekken, bekoorlijke halve tinten en aardige strepen. Deze versiering kan zoowel op katoen als op zijde, fluweel en peluche worden toegepast.

Er zijn vier gemeubelde kamers in de Nederlandsche afdeeling: — een eetkamer, tentoongesteld door Mr. Binnenhuis te Amsterdam, een andere door Mr. S. Hillen in diezelfde stad, een voorhuis, door Mr. John Uiterwijk, in Den Haag, en een slaapkamer door de firma van Onder St. Maarten te Zaltbommel.

De meest sprekende eigenaardigheden van de meubelen in deze kamers is de meetkundige eenvoud der ontwerpen en de algeheele afwezigheid van alles wat naar versiering zweemt. Slechts enkele kleine ingelegde stukjes verlevendigen het oppervlak van het nietgeverfde hout.

Misschien is het beste meubelwerk in deze weinige kamers dat van Mr. Binnenhuis. Deze eetkamer, in licht notenhout, met ebbenhouten nagels, ingelegd ivoor en geelkoperen beslag als eenige versiering, is ontworpen door Mr. Van der Bosch en ...r. H. Berlage en uitgevoerd door Mr. W. Gieben. Het meubelwerk is goed en geschikt, het geheel stemt uitmuntend samen.

Zoo mogelijk is de eetkamer van Mr. S. Hillen nog eenvoudiger. Alles is hier uitgevoerd in donker eikenhout, met roodkoperen beslag en ontworpen door Mr. H. P. Berlage. Het meubelwerk is met nagels samengesteld, die men los kan maken, wel een bewijs voor de uitnemende uitvoering.

Het voorhuis door de Arts and Crafts, firma van John Uiterwijk & Co. te Apeldoorn, bij den Haag (?) ingezonden, is veel oorspronkelijker, dan de kamers, tot dusver beschreven. Dit wijdvermaarde handelshuis, bestuurd door Mr. Uiterwijk, heeft als architect Mr. Christiaan Wegerif, die de meubelen ontwerpt, en Mevrouw Wegerif Gravestein als hoofd der Batikwerkplaatsen. Het huis levert meubelinrichtingen, weefsels, graveerwerk, metaalwerk, enz. Het voorhuis, dat wij bedoelen, is van teakhout, met ebbenhout en ivoor ingelegd. Het heeft een groote schouw, van kegelvormige gedaante, en vier zware stijlen, die iets primitiefs hebben, wat niet zonder bekoring is. Stukken rood en blauw email zijn handig in deze schouw verwerkt. Een koperen fries is versierd met knap uitgevoerde dwergachtige honden, terwijl vier groote paneelen, Schemering, Dag, Avond en Nacht, door Frans Stankaart (?) de muren versieren, die wat kaal toonen.

De meubelen, streng meetkundig van vormen, zijn met inlegwerk van ebbenhout en ivoor versierd. Men ziet hier de strenge symmetrie der ornamenten van de Zuidzee-eilanders en sommige Oostersche détails zooals Olbrich ze wel gebruikt.

Mr. Uiterwijk stelt ook ten toon koperen drijfwerk in Engelschen trant, fluweel dat gebatikt is en eenig geëmailleerd aardewerk.

De slaapkamer, door de firma J. A. Pool, te Zaltbommel, naar teekeningen van Mr. V. Karl Sluyterman uitgevoerd, is van blank eikenhout, versierd met ingelegd ivoor en geelkoperen beslagen. De meubelen zijn hier meer in den Engelschen trant. De stoelen zijn met een grijsblauwe stof bekleed.

Anders zijn de meubelen, door de firma E. J. van Wisselingh te Amterdam tentoongesteld. Ook hier vinden wij wel het ingelegde ivoor, maar tevens snijwerk in relief, zooals dit op Java gemaakt wordt. Deze meubelen werden ontworpen door Messrs. Dysselhof, Nieuwenhuis en Léon Cachet. Vermelding verdient vooral een armstoel door den laatsten, bekleed met perkament, dat met zwart en groen gebatikt werd.

De afdeeling grafische kunst dankt men aan de onvermoeide pogingen van Mr. Philip Zilcken. Hier zijn het belangrijkste de prachtige kasten en het groote valluik van de firma van Wisselingh, waarop verschillende dieren zijn voorgesteld, als herten, pauwen, kraanvogels, ooievaars, visschen, enz., bewonderenswaardig geteekend door Mr. Dysselhoff, gebatikt en in zijde geborduurd door Mevrouw Dysselhoff.

Wij moeten ook melding maken van het lederwerk van Mevrouw Hingst en Mr. J. Booms, om dan nog de steendrukken en boeken te bezien.

Onder de talrijke aanplakbiljetten moeten wij bijzonder de aandacht vestigen op die van Toorop (die, in dat voor de Vrije Vrouwenvereeniging den Javaanschen stijl met het voelen van Klinopff vereenigt), die van Mesdag, Privat Livemont (die te veel van Mucha overnam) Willy Sluyter, Zon, enz; terwijl onder de steendrukken die van Hoytema en Josseling de Long (?) opmerking verdienen.

Mevrouw Ducocrop (?) stelt mooie versieringsontwerpen van haar overleden echtgenoot ten toon; J. Aarts laat goede houtsneden, Dupont koperprenten in den stijl van Dürer zien. Eindelijk toont een verzameling boeken der firma's Bohn, van Dishoek, van Gogh, van der Hart, van Halkema, van Kampen, en Kleinman, hoe hoog de Nederlanders staan als boekversierders, waar zij meesters hebben als Toorop, Thorn Prikken (?) van Hoytema, enz.

***

De Italiaan, of waarschijnlijk de Engelschman, die zich achter Enrico Thovez verschuilt, heeft, wat begrijpelijk en verschoonbaar is, met de Nederlandsche namen soms wat raar omgesprongen. Doch overigens schijnt ons zijn opstel het beste toe, wat er over de Nederlandsche inzendingen te Turijn geschreven is.

Aan den fascineerenden invloed van het „wijdvermaarde huis John Uiterwijk" is hij wel niet geheel en al ontkomen, maar hij maakt het tenminste niet zoo bont als Carl Fuchs, wiens geheele beschouwing op een belachelijke verheerlijking dier Haagsche handelsonderneming neer kwam. En ook van de dwaze bespiegelingen, die W. Fred over het onderwerp indertijd ten beste gaf, merkt men hier gelukkig niets.

De vertaling, die wij hier geven, zal zeker door de inzenders over het algemeen met genoegen gelezen worden. Het ware te wenschen, dat er meer in zulk een bezadigden geest over onze Nederlandsche gebruikskunst werd geschreven.

EEN MERKWAARDIGE GEVEL BEDREIGD.

Wij lezen in „het Nieuws van den Dag":

„Te Haarlem is dezer dagen een historisch perceel, in de Kleine Houtstraat, het winkelhuis No. 37, in openbare veiling verkocht, om vermoedelijk afgebroken of „gemoderniseerd" te worden. Een steen in den gevel vermeldt, dat dit huis dagteekent van 1503, maar wat weinigen zullen weten is dat de Kamer der Pelikanisten — tegenwoordig de societeit „Trou moet Blijcken" geheeten — eertijds aldaar haren zetel had."

Wij vinden hieromtrent in de „Noord-Hollandsche Oudheden":

„Kleine Houtstraat 37 staat een gevel, van gebakken en gehouwen steen, waarvan de drie gevelsteenen, behalve ANNO 1609, een pelikaan met haar jongen, waaronder TROV MOET BLYKE staat, te zien geven."

Er zullen dus in het bericht van „het Nieuws" enkele onjuistheden zijn geslopen. Maar hoe dit zij, de gevel verdient gered te worden. Wat doet de onlangs opgerichte vereeniging „Haerlem"? Zij kan nu toonen, wat zij vermag.

De fraaie gevelsteenen Groote Houtstraat 5, met ANNO 1714 en DE GULDE BERGH zijn onlangs vernield, zonder dat een haan er naar kraaide. En tal van andere gevels en gevelsteenen die nog in de „Noord-Hollandsche Oudheden" konden beschreven en afgebeeld worden, zoekt men thans te vergeefs. De „Roggestekers van Weert" vindt men in de Lange Vlamingstraat niet meer, en ook de „doodendans" in de Nieuwe Spaarnwouderstraat is verdwenen.

Wat het nageslacht wel zal zeggen van al ons „gemoderniseer"?

Het is te begrijpen, dat een gevel niet altijd kan duren. Er komt een tijd, dat hij voor een nieuwen plaats moet maken. Doch dan behoort die nieuwe niet minder kunstwaarde te hebben dan de oude. En aan dit vereischte voldoen de Haarlemsche „herscheppingen" zeker niet.

Met wat goeden wil zijn de oude gevels in den regel wel te behouden. De oorspronkelijke puien missen zij, en de winkeliers, die meestal de huizen verbouwen laten, zijn al tevreden, als zij een nieuwe pui krijgen. Dat het mogelijk is, zulke nieuwe puien te maken, die goed bij het oude bovendeel passen, daarvan ziet men te Haarlem reeds een paar voorbeelden. Ook te Amsterdam levert een winkelhuis op de Keizersgracht bij de Leliegracht daarvoor het bewijs.

De vereeniging „Haerlem" poge nu, door het geven van goeden raad, het maken van zulke winkelpuien met behoud van het oude bovendeel te bevorderen. Haar deskundige leden zullen zeker gaarne voor zulk een verbouwing de plannen leveren, en daardoor willen medewerken, om de Spaarnestad haar eigenaardig karakter te doen behouden.

BOEKBESCHOUWING.

Vele onzer lezers zullen reeds hebben kennis gemaakt met het, bij de Gebroeders van Cleef te 's-Gravenhage verschenen, werk van den Kapitein der Genie W. J. M. van de Wijnpersse getiteld „Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde, ingericht naar de eischen der Praktijk".

Dit werk is in verschillende bladen in waardeerende bewoordingen aangekondigd. De eerste indruk kan dan ook niet anders dan gunstig zijn en wij zijn het geheel eens met den heer L. A. Sanders, waar deze onlangs in het „Technisch Weekblad" schreef:

„Waarlijk dit is nu eens een boek dat in *„bepaalde behoefte"* voorziet en wij moeten dus daarvoor den schrijver ten hoogste dankbaar zijn."

De behoefte, waarvan hier sprake is, werd reeds sedert jaren gevoeld, dit is herhaaldelijk gebleken. Elementaire en practisch, onmiddellijk bruikbare gegevens voor statische berekeningen van bouwconstructiën te verschaffen is het doel van den schrijver geweest. De bestaande handboeken, althans die in onze taal, geven in den regel voor de practijk veel te veel of veel te weinig. Wij gelooven echter, dat met dit boek de schrijver het juiste midden heeft weten te vinden en de moeilijkheden heeft weten te overwinnen, die zich steeds voordoen waar beknoptheid met volledigheid moet samengaan.

Natuurlijk zijn er wel hoofdstukken aan te wijzen, waarin de schrijver over een of ander onderdeel naar den zin van den een wat te weinig of te veel heeft gegeven, naar den zin van den ander juist weder wat te veel of te weinig, maar dit doet weinig af van de waarde van den door hem blijkbaar met toewijding verrichten arbeid.

Wie schrijft voor ingenieurs alleen, voor leeken alleen, voor een kring van lezers in een woord, waarvoor men een zekeren algemeenen maatstaf van ontwikkeling kan aannemen heeft een in vele opzichten gemakkelijker taak te vervullen dan hij, die schrijft voor den breeden kring van practici, waarin geen sprake is van een algemeenen maatstaf, maar waarin men personen aantreft, zoowel van hoogere als van minder hooge ontwikkeling, zoowel van weinig als van veel practische ervaring, zoowel speciaal vertrouwd met enkele onderdeelen als beschikkende over meer veelzijdige kennis. Wat bij de meesten in dien kring is overgebleven van het op scholen geleerde, daarnaar zullen wij thans niet vragen. Dat dit wel eens niet heel veel is, ligt niet altijd aan den persoon maar kan vele andere oorzaken hebben.

Hoe dit echter zij, wie in staat is dit boek te lezen, zal het ook weten te gebruiken en wie het eenmaal doorgewerkt heeft, zal er ongetwijfeld in menig geval het antwoord in zoeken op vragen, zooals zij dagelijks in de praktijk voorkomen, en wat meer zegt hij zal er in de meeste gevallen een antwoord in vinden, dat hem niet slechts den weg wijst, hoe men tot een oplossing kan komen, maar dat hem die oplossing onmiddellijk aan de hand geeft.

Evenoens een practisch boek is het reeds vroeger door ons besprokene Leerboek der Lagere Geodesie, door M. de Vos, waarvan de tweede aflevering verscheen. „Practische Geodesie" ware misschien een gelukkiger titel geweest, dit „lagere" doet ons altijd denken aan een lager schatten of lager neerzien op de practische zijde van het vak.

Men behoeft echter slechts een vluchtigen blik in deze aflevering te slaan, om overtuigd te worden, dat aan iets dergelijks bij den schrijver niet gedacht mag worden. Integendeel blijkt uit de zorg aan den inhoud besteed, welke groote waarde juist door hem aan de practische zijde der Geodesie wordt toegekend.

Dit boek belooft dan ook een uitstekend handboek te worden voor landmeters, bouwkundigen, ingenieurs en tal van andere technici. Boven de andere handboeken in onze taal heeft het voor ,dat de nieuwere instrumenten en hulpmiddelen er uitvoerig en toegelicht door duidelijke afbeeldingen in worden behandeld.

Een ander werk van andere strekking, maar even als het vorige verschijnend bij den uitgever J. B. Wolters te Groningen blijft in de laatstverschenen afleveringen beantwoorden aan de verwachtingen. Wij bedoelen Henri Evers' De Architectuur in hare Hoofdtijdperken.

Er is reeds verdienste in het brengen onder de oogen van een Nederlandsch publiek van de vele fraaie illustraties, die meerendeels aan Fransche werken zijn ontleend, maar ook wie daarom alleen, zich het werk aanschaft zal zich den tijd, besteed aan het lezen van den leerzamen tekst zeker niet beklagen.

Uit de tijdperken der antieke beschaving moeten wij ons in dat van de allernieuwste verplaatsen, om de aandacht te schenken aan een werkje, dat ook nog een bescheiden plaatsje op onze leestafel inneemt, namelijk Max C. H. E. Mertens Calciumcarbid en Acetyleen, ook met het oog op Brand-Assurantie.

Het is de bedoeling van den heer Mertens om de kennis van den aard dezer ongetwijfeld zeer belangrijke stoffen en van de toestellen, waarin zij vervaardigd en gebruikt worden, meer algemeen te maken. Er wordt voor een en ander wel veel reclame gemaakt, maar de betrouwbaarheid der aan belanghebbenden verstrekte gegevens laat vaak te wenschen over.

Het werkje, volgens den schrijver, het eerste in 't Nederlandsch over deze materie verschenen, komt ons voor, een groot aantal practische wenken en voorschriften te bevatten, nuttig voor assuradeurs, gemeentebesturen, architecten, ingenieurs, industrieelen, kortom voor allen, die calcumcarbid en acetyleen moeten of willen gebruiken of ook geroepen worden, om een oordeel uit te spreken over de bruikbaarheid daarvan in die gevallen, waarin deze zaken ter sprake komen.

De uitgevers Delsman en Nolthenius, Academische Boekhandel te Amsterdam, zorgden voor een eenvoudige en nette uitvoering in overeenstemming met den inhoud.

PRIJSVRAGEN.

TENTOONSTELLING TE GRONINGEN.

Ten behoeve der Tentoonstelling te Groningen van 15 Juni—15 Augustus 1903, op het gebied van: *a.* Verlichting en Verwarming; *b.* Vervoermiddelen; *c.* Kunstnijverheid; wordt uitgeschreven de navolgende prijsvraag:

A. Voor een ontwerp van een reclamebiljet, bestemd om te worden aangeplakt.

B. Voor een ontwerp van een reclamekaart, bestemd om te worden verspreid.

Voorwaarden:

1. Het Reclamebiljet en de Reclamekaart moeten dienen de aandacht te vestigen op bovengenoemde Tentoonstelling in het bizonder en op de Stad Groningen in het algemeen.

Het volgende opschrift moet goed zichtbaar en duidelijk leesbaar worden aangebracht:

TENTOONSTELLING GRONINGEN.

15 Juni—15 Augustus 1903.

De ontwerper is vrij in de wijze van behandeling der teekening.

2. Het Reclamebiljet moet in drie kleuren bewerkt zijn. Het papier moet 125 × 75 cM. meten en mag zoowel in de hoogte als in de breedte worden gebruikt.

De teekening moet, behoudens een marge van 3 cM. rondom het geheele papier vullen.

3. De Reclamekaart moet in drie kleuren bewerkt zijn. De grootte der kaart moet bedragen 16 × 24 cM.; zij moet in tweeën kunnen gevouwen worden, zoodanig dat de afmeting dan is 16 × 12 cM.

Binnen moet de teekening, behoudens een kleine marge de geheele oppervlakte vullen; terwijl buiten op, een op zich zelf staande versiering moet worden aangebracht.

4. Door de hieronder vermelde jury zullen aan de beste ontwerpen worden toegekend:

a. Voor het Reclamebiljet:
een eerste prijs van twee honderd gulden (*f* 200)
een tweede prijs van honderd gulden (*f* 100)
een derde prijs van vijftig gulden (*f* 50).

b. Voor de Reclamekaart:
een eerste prijs van vijftig gulden (*f* 50)
een tweede prijs van vijf-en-twintig gulden (*f* 25)
een derde prijs van tien gulden (*f* 10).

5. De jury is vrij in de wijze harer beoordeeling en zal een rapport publiceeren, waaruit blijkt op welke gronden de prijzen door haar zijn toegekend.

6. De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van het Hoofdbestuur der Tentoonstelling, hetwelk hierdoor tevens het recht tot reproductie daarop verkrijgt. De overige inzendingen worden na afloop der tentoonstelling vrachtvrij aan de respectievelijke correspondentie-adressen teruggezonden.

Het Comité heeft het recht de inzendingen binnen dezen termijn te exposeeren, waar en wanneer dit wordt wenschelijk geacht.

7. De ontwerpen moeten worden ingezonden bij den Heer Mr. G. M. Doornbos, Penningmeester van het Hoofdbestuur, Oude Boteringestraat te Groningen, vóór 1 Maart 1903, met vermelding van het woord „Reclame" op het adres en bijvoeging van A of B naar gelang de inzending betreft het Reclamebiljet of de Reclamekaart.

8. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van een gesloten enveloppe waarop hetzelfde motto is herhaald, benevens een correspondentie-adres en waarin de naam en de woonplaats van den inzender.

9. In alle gevallen waarin deze bepalingen niet voorzien, beslist het Hoofdbestuur der Tentoonstelling, in overleg met de jury.

De Jury:	*Het Hoofdbestuur:*
K. P. C. DE BAZEL.	J. E. SCHOLTEN, *Voors.*
J. L. M. LAUWERIKS.	G. REINDERS, *Secr.*
FERD. G. W. OLDEWELT.	

De Vereeniging „De Friesche Bouwkring" te Leeuwarden looft prijzen uit:

I. Voor de beste plannen tot bebouwing van een stuk land met arbeiderswoningen, als prijs en premie, behalve het diploma der vereeniging, *f* 100 en *f* 35.

De jury bestaat uit de H.H.:

1. L. M. Moolenaar, adj. dir. Gemeentewerken te Groningen.
2. W. C. de Groot, architect te Leeuwarden.
3. H. Feddema, architect te Leeuwarden.

II. Voor de beste gesmeed ijzeren hengen en duimen op een deur voor een steeg, als prijs en premie, behalve het diploma, *f* 7.50 en *f* 2.50.

De jury bestaat uit de heeren:

1. S. Baron, Directeur der Ambachtschool,
2. K. L. Faber, hoofdopz. Gemeentewerken,
3. J. Kroes Jz., Mr. Smid, allen te Leeuwarden.

III. Voor de beste uithangteekens, op ware grootte geschilderd, voor een winkel in Friesch houtsnijwerk, als prijs en premie, behalve het diploma, *f* 7.50 en *f* 2.50.

De jury bestaat uit de heeren:

1. S. Baron, Directeur der Ambachtsschool,
2. J. Mammen, schilder,
3. J. van der Wal, schilder, allen te Leeuwarden.

ALGEMEENE VOORWAARDEN.

1. De mededinging is opengesteld voor alle belangstellenden.

2. De inzending moet franco geschieden vóór of op den 1en Maart 1903, aan het adres van den secretaris, den heer D. B. Kalma, bouwkundige, Eewal 52 te Leeuwarden.

3. De stukken moeten voorzien zijn van een merk of motto, dat eveneens op het couvert, waarin de naam van den vervaardiger is gesloten, moet zijn aangegeven, benevens een correspondentieadres. Het inschrijven der teekeningen, zoomede het schrijven van de toelichting, begrooting en het adres moet door een andere hand plaats hebben, dan die van den vervaardiger.

4. De bekroonde ontwerpen en voorwerpen blijven het eigendom der vervaardigers, die, evenals de overige mededingers moeten gedoogen, dat vanwege de vereeniging de ingekomen antwoorden worden ten toon gesteld en met het rapport der jury in druk gebracht.

Bij de tentoonstelling zal dit rapport ter visie worden gelegd. Na afloop hiervan moeten de ontwerpen bij den secretaris weder worden in ontvangst genomen. Indien zij binnen 14 dagen na de tentoonstelling niet zijn afgehaald, worden zij op kosten der inzenders aan hen teruggezonden.

BIJZONDERE VOORWAARDEN.

I. Voor het plan van bebouwing.

a. Er wordt gevraagd op de schaal van 1 à 500 een plan tot bebouwing met aanleg van wegen, riolen enz. van een rechthoekig terrein, groot 100 bij 100 M1., liggende met een der zijden langs een breeden goed aangelegden en gerioleerden weg.

Men stelt zich voor huizen te bekomen van *f* 2.—, *f* 1.50 en *f* 1.25 huur per week en daarmee na aftrek der kosten van onderhoud aan gebouwen, wegen, riolen enz. nog 4 pCt. te kunnen betalen aan rente en aflossing voor het gebruikte kapitaal, waarbij het grondstuk gerekend moet worden verkregen te zijn voor *f* 10.000 en geen ophooging noodig is.

De wegen moeten ten minste 5 Meter breedte hebben en geheel met waalklinkers bestraat zijn. Zij moeten worden voorzien van: bestrate goten en waterdichte cementriolen, wijd 30 en 25 centimeter, waarin op kruispunten en op 40 m1. uiteen, waterdichte zinkputten, die 1.20 M1. wijd zijn en 1 M1. dieper dan de riolen, en op 20 M1. uiteen ter weerszijden van gegoten ijzer stankvrije kolken. Onder riolen en putten moet worden gerekend op botten van vurenhout, ter dikte van 4 cM., ter breedte van de grootste buitenwerksche maat van de riolen en putten, bij de laatste in 't vierkant.

Het onderhoud dezer straten met riolen enz. moet aan de gemeente worden overgedragen tegen 10 cent per M2. en per jaar.

In verband met art. 3 der woningwet wordt bepaald:

a. dat de woningen ten minste 2.50 M1. verwijderd moeten zijn uit den kant der wegen en dat zij aan een der overige zijden ook ten minste 2.50 M1. vrij van elkaar staan. De voorruimte als bleek met hekje aan te leggen;

dat geen woningen op verdiepingen worden ontworpen;

b. dat de vloeren in alle woningen ten minste 0.25 M1. boven de kruin der wegen liggen en de verdiepingshoogte onder plafond of zolder ten minste 3 M1. bedrage, voor zolderkamers minder;

c. dat een woning voor *f* 2 per week ten minste 35 M2. binnenwerksche oppervlakte hebbe, die voor *f* 1.50 ten minste 30 M2. en die voor *f* 1.25 ten minste 25 M2.;

dat in die van *f* 2 een vaste trap en in de beide andere soorten ten minste losse trapladders zijn met 10 cM. breede treden;

d. dat alle woningen afzonderlijke en ontimmerde privaten hebben, ingericht voor tonnenstelsel;

e. dat elk der woningen van *f* 2 voorzien zij van een regenbak met 2 M2. inhoud, en de overige woningen bij paren een regenbak hebben groot 3 M3., dat op elke 10 woningen op ten minste 1 welput worde gerekend, die voor allen gemakkelijk toegankelijk is geplaatst;

N.B. In plaats van regenbakken en welputten mag ook gerekend worden op aanleg van waterleiding in elke woning, maar daarbij moet worden in acht genomen dat alleen voor woningen van *f* 1.50 en *f* 1.25 abonnement gesloten kan worden tegen *f* 6 per jaar, waarbij de aanleg, niet het jaarlijksch onderhoud, vrij is. Voor de woningen van *f* 2 moet het abonnement op *f* 10 per jaar zonder vrijen aanleg gerekend worden. Bij *f* 6 per jaar mag onder de kraan géén gootsteen, doch bij *f* 10 per jaar wèl een gootsteen geplaatst worden.

f. dat ingeval van aaneenbouw der woningen, in rijen, om de 3 woningen een brandgevel tot 0.25 M1. boven het dak worde uitgebouwd, die ten minste 1 steen zwaar zij;

g. dat gerekend is op een trasraam van klinkers in portlandcement specie (1 cement op 2 rivierzand) ter hoogte van 6 lagen en onder alle houten vloeren een betonlaag worde gemaakt van 8 centimeter dikte, gerekend tegen een prijs van *f* 15 per M3.

h. dat alle buitenmuren en die welke 2 woningen scheiden, ten minste één steen of 0.20 M1. zwaar moeten zijn, terwijl de overige muren aan 11 centimeter voldoende dikte hebben.

dat de fundamenten moeten gemetseld zijn en ten minste 2½ steen breed in aanleg, waarbij wordt aangenomen dat op 0.80 M1. beneden de straat een goede fundeergrond wordt gevonden;

dat in elk woonvertrek een houten vloer worde gemaakt en de daken zoogenaamd beschoten zijn;

i. dat de bovenopeningen van alle schoorsteenen ten minste 0.50 M. boven de nok komen en deze schoorsteenen voorzien zijn van ijzeren veegluikjes;

dat in de ruimte achter of op zij van de woningen ook gelegenheid tot loozing van vuil water zij in een stankvrije kolk met leiding, welke laatste niet onder de woning door mag loopen;

j. dat elk ter bewoning te gebruiken vertrek tot toetreding van licht, voorzien zij van een of meer ramen, die te zamen in grootte overeenkomen met ten minste 1/7 deel der oppervlakte van 't vertrek;

dat de woonvertrekken, slaapplaatsen en privaten voldoende geventileerd kunnen worden.

B. Omtrent de terkenningen wordt behalve het bovenmeegedeelde nog bepaald:

1. dat op het algemeen plan, behalve de wegen en riolen met onderdeelen, ook de woningen met omgeving zijn aangegeven. De indeeling der woningen kan hier worden gemist;

2. dat van elke soort woningen op de schaal van 1 à 50, een plattegrond, een opstand en een doorsnede worde gegeven;

3. dat bij het plan van aanleg en bij elk der woningen een memorie van toelichting moet worden gevoegd en van het geheel een gedetailleerde begrooting overgelegd, waarbij alle uitgaven voor opbouw, zoowel als voor onderhoud, rente enz. goed zijn uiteengezet.

II. Voor de gesmede hengen.

Van elk mededinger wordt gevraagd, dat hij levere op ware grootte een gesmede ijzeren heng met duim voor een deur die toegang geeft tot een steeg en gevat is in een eikenhouten kozijn.

De af te hangen deur is een dubbel opgeklampte van 1 M1. breedte. Zij heeft aan de zijde, waar de heng moet komen, recht opstaande kraaldeelen, ter breedte van 10 centimeter.

III. Voor het uithangteeken.

Het uithangteeken is gedacht bestemd te zijn voor een winkel in voorwerpen van Friesche houtsnijkunst. Opschrift en afmeting, zoowel als materiaal worden den inzender vrijgelaten; alleen wordt nog meegedeeld dat de plaatsing op 4 à 5 M1. boven den stoep is gedacht en als eisch gesteld, dat het materiaal van het bord en het schilderwerk tegen weêr en wind bestand moeten zijn en alles op ware grootte moet worden uitgevoerd.

Aldus vastgesteld te Leeuwarden den 28 November 1902.

Het bestuur der „Friesche Bouwkring":
W. C. A. HOFKAMP, *Voorzitter.*
D. B. KALMA, *Secretaris.*

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de, door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar uitgeschreven prijsvragen, zijn te zamen 57 antwoorden ingekomen, namelijk:

1°. 40 voor het *„ontwerp van een Heerenhuis" onder* de motto's:

1. Steen, 2. Volharding, 3 Time is up, 4. driehoek in cirkel, 5. Apollo, 6. Lijnfiguur, 7. twee gekruiste pijlen, 8. volle driehoek in cirkel, 9. Concordia, 10. X, 11. Capho, 12. Paul Kruger, 13. 1902, 14. frappez trajours, 15. Werklust, 16. Studie, 17 Probeeren, 18. Casper, 19. In dagen van strijd, 20. Etude, 21. Eenvoud, 22. Semper spera, 23. Zonnevanck, 24. Eenheid, 25. Dido, 26. vier kleine driehoeken in een groote, 27. Baksteen, 28. Artis sola domina cenitas, 29. Veronica, 30. 1877, 31. Rust 4/5, 32. de hoop, 33. Mercuur, 34. Mop, 35. Claro, 36 Sleutel, 37. Mea culpa, 38 N.M.P., 39 Helena, 40 Klim op.

2°. 6 voor een *„ontwerp van een muziektent"* onder de motto's:

1. Eenvoud, 2. Apollo, 3. Glück auf, 4 Lohengrin, 5 Solsleutel, 6 Beethoven.

3°. 11 voor een *„ontwerp eener eetzaalbetimmering"* onder de motto's:

1. Home sweet home, 2. Ping-pong, 3. Moedertaal, 4 B. en V., 5. Siesta 6. Champagne, 7. Lacullus, 8. Oefening baart Kunst, 9. Cheminée, 10. Futuda nobis, 11. Home.

Deze ontwerpen worden in handen gesteld eener jury bestaande uit de Heeren Prof. Henri Evers te Delft, H. P. Berlage Nzn., A. Salm G.bzn., architecten te Amsterdam, J. Verheul Dz. en H. van de Kloot Meijbrug, architecten te Rotterdam.

VEREENIGINGEN.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

De jongste vergadering van de „Friesche Bouwkring" werd voor het eerst geleid door den nieuw benoemden voorzitter, den heer W. C. A. Hofkamp, directeur der gemeentewerken Een zestal nieuwe leden worden aangenomen. Besloten werd een drietal prijsvragen uit te schrijven, waarvan het programma in dit blad Een voorstel van het bestuur, om in den loop van een aantrekkelijken zomer een excursietreintje te maken naar Amsterdam - Bussum, vond algemeen bijval.

Alsnu werd het woord verleend aan den heer L. M Molenaar, adjunct-directeur van de gemeentewerken te Groningen, om een lezing te houden over: *„Iets beginsel en eenige factoren voor de bouwkunst".* Gelijk op elk gebied, zoi spreker, beerscht ook op het gebied der bouwkunst niet zelden een groot meeningsverschil over bijzaken, waaraan soms een beteekenis wordt gegeven die aan de hoofdzaak kwaad doet en een voortdurenden strijd op kunstgebied teweeg brengt. Vaak wordt in dien strijd het argument gebezigd: over de smaak valt niet te twisten, wat de spreker met een legende trachtte te verduidelijken. Veel onkruid wordt en werd er op het gebied der bouwkunst gezaaid, dat welig opgroeit, in hoofdzaak voortkomende uit onkunde, een gevolg van het ontbreken van beginselen, die zich openbaren in de natuur en die men niet kent Kent men nu deze begin-elen niet, dan kent men eigenlijk nog niets 't Is dan een zich voegen naar bepaalde opgaven, verschaft door de ervaring, door anderen opgedaan en men blijft dan op een bepaald standpunt staan.

Door de wetenschap moet aan dat kennen leiding worden gegeven. Geestkracht alléén is soms onvoldoende. Alle dingen hebben hun oorsprong door een kracht, namelijk de bestaanskracht, welke drieledig is en zich openbaart in *geven, bekomen en uitwisselen*, zijnde in woorden uitgedrukt elementen. Er moet steeds worden getracht, het volkomene te naderen. Toch zal het altijd onvolkomen blijven, omdat een mensch is een onvolkomen product. Harmonische samenwerking der elementen is noodig, om een volledig product voort te brengen Kunst wordt niet voortgebracht door geest of lichaamskracht van een enkele. Samenwerking van allen is noodig Vereenigieg der elementen in ieder der zaken aanwezig, ook op zichzelf.

Zóó openbaart zich het verstand als het gevend, het gevoel als behoudend en het geloof als ontvangend element. In den godsdienst: in geloof, hoop en liefde. In de schilderkunst: in het rood geel en blauw. In de taal of spraakkunst, in de drie geslachten: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig In het accoord: als grondtoon, kleine terts en reine kwint. In het lichaam: in hoofd, romp en ledematen. In de bouwkunst: in ligger, stut en basis. Voor de kunst in 't algemeen: in verhouding, evenwicht en karakter. Denkt men zich drie elementen als harmonische kracht werkzaam, dan heeft men te letten op: 1. de samenstelli. g, 2. de schoonheid.

Aan een gebouw vindt men soms fraaie pilasters met kapiteelen, zonder doel. Uitbouwen in de lucht; wat dan bouwkunst moet heeten en gedicht door mannen die men voor het overige gezonden talent mag onderzeggen. 't Is vaak de romp op het hoofd plaatsen. Men kent de bouwkunst niet, tenzij men de beginselen er van weet Een uit vele factoren voor de bouwkunst is maat, verhouding en krachten. Alles heeft maat, doch men kan zich die onbepaald denken. Maat drangt in zich de voorstelijke eenheid van volkomenheid. Maat wordt onderscheid in lengte, breedte en diepte, waardoor wordt verkregen de inhoud. De nieuwe richting in de bouwkunst is in dit opzicht merkwaardig. Daarbij wordt de derde afmeting, de diepte, te vaak verwaarloosd. Toch zal deze richting weer leiden tot de natuurlijke beoefening der bouwkunst. Ook heerscht een streven, om oude bouwwerken tot in de kleinste détails dra te volgen en het ontbrekende aan te vullen door fantasie Aan uiterlijk vertoon wordt vaak de meeste aandacht geschonken. Een ondergeschikte zaak, de versiering, trekt meest de aandacht Bouwkunst is echter geen versieringskunst. 't Is intusschen allezins verklaarbaar, als de buiten-ordonnantiën als een plat vlak worden behandeld en de diepte wordt verwaarloosd

De afmetingen zijn onderling afhankelijk van elkander (verhoudingen). Men heeft gemeend, de juiste afmetingen te vinden door kunstkeurige opmeting van fragmenten van oude bouwwerken, wat op den duur verlammend en onnatuurlijk werkte op de ontwikkeling der bouwkunst Er is een tijd geweest, dat hoog stond aangeschreven een architect, die een plan uitvoerde, afgezien van de oude Grieken. Van de factoren beweging, rust, evenwicht, gelijkvormigheid, tegenstelling, karakter, krachtverdeeling, groepeering zal men in de modelleerkeer te vergeefs een beredeneerde aanwijzing zoeken. Karakteristiek is in dit opzicht de bouw van de spoorwegbruggen. Men had voor het ontwerpen hiervan geen fragmenten, die konden worden nagevolgd.

Verder gaf de spreker nog eenige practische aanwijzingen over indeeling, grootte van kozijnen en hun verboudingen, welke men kan vinden in zijn „Theoretische grondslag", uitgegeven in 1897, waarin een maatstaf aan de hand wordt gedaan voor alle gevallen van juiste verhouding, afgeleid van natuurlijke vormen, de beenenmaat, die in een plat vlak kan worden ondersteld met in achtneming van het groote natuurbeginsel der drie eenheid.

Met den wensch, dat wat hij had getracht te geven, in herinnering moge mocht zijn geland, en daarin een goede ontvangst moest vinden, eindigde spreker zijn schoone rede Door het bestuur van de vereeniging „Eigen brood bovenal" aldaar is als prijs voor het beste ontwerp van de behouwing van een stuk grond met arbeiderswoningen f 100 beschikbaar gesteld.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— Het Soerabajaasch Hbl schrijft:

De tempel te Panataran, een uurtje ten noorden van Blitar, heeft aanleiding gegeven tot heel wat courantengeschrijf. Eigenlijk is het niet zoozeer de tempel, als wel de „restauratie" daarvan die de pennen in beweging bracht. Wij zetten restauratie tusschen aanhalingsteekens, omdat die op een eigenaardige manier tot haar recht is gekomen. Het hoofdwerk werd zoodanig met de pleisterkwast bestreden dat alle bouwkundige bijzonderheden werden „weggecementeerd"; afgebeelden reliefs gespaard bleven, werden hier en daar volijverig nieuwen bijgebracht; de groote raksasa's voorbij de trappen van het eerste terras- werden ook voorzien van kuntvoeten en dgl. Alles wat zich op het derde terras bevond, werd weggebroken en „netjes" geëffend; met het bovenvlak der andere terrassen gebeurde hetzelfde; gapingen in relief- werden met cement aangevuld. Zelfs het zegelmerk op den grooten beschreven steen die op het erf van Panataran staat, werd met cement en troffel bijgewerkt, afgevlakt en afgeplakt.

In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 21 Mei 1902 werd de schuld van dit vandalisme indirect gegeven aan het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, want vóór de restauratie werd aangevangen, werd over het „zuiveringsplan", het advies van het Genootschap gevraagd, dat de Regeering antwoordde geen bezwaar te hebben „tegen het bevloeren, bepleisteren, en schoonmaken, doch wel tegen het afkrabben der bas-relief door koeiies." En zoo werd het werk gelaat.

Uit de notulen van de vergaderingen van het Bataviaasch Genootschap zien wij (p. 60), dat de zaak den 17den Juni jl. door dr. Carpentier Alting ter sprake is gebracht Het was dr. Brandes die opmerkte dat van een verwijt aan het Genootschap moeilijk sprake kon zijn, waar destijds de directie zich geheel vereenigde met de voorstellen van den toenmaligen assistent-resident van Blitar, welke slechts ten deel hadden, voorzieningen te treffen, middels bepleistering met kalk en cement, van vloeren en scheuren, ten einde op die wijze te trachten het ensemble aan elkaar te houden. Verder reikte de bemoeienis van het Genootschap niet.

„Toen bij het Gouvernement-besluit van 22 Juli 1900 eene som was toegestaan voor het doen van herstellingen, was er te Blitar

zelfs geen waterstaats-ambtenaar aanwezig en moest de uitoefening worden overgelaten aan den controleur van Blitar, die, zelf geen deskundige op het gebied van bouwwerken en hindoe-monumenten zijnde, met behulp van inlandsche werklieden dezen arbeid moest trachten te volbrengen."

Wij willen gaarne aannemen dat het Genootschap onschuldig is, maar aan den anderen kant heeft het dan toch bijzonder weinig gedaan om geknoei te verhoeden. Het wil ons voorkomen dat er een weinig waakzaamheid van de zijde van 't Genootschap de verzuchting in de borst had kunnen blijven: „de hoofdtempel Panataran is uit een oudheidkundig oogpunt Panataran niet meer."

Overigens meenen wij dat, in strijd met dr. Brandes' mededeeling, het „restauratiewerk" gedaan is onder den opzichter der burgerlijke openbare werken Ziesel.

— Een reusachtige onderneming wordt in het kanton Zurich voorbereid; de aanleg van een electrische centrale aan den Etzel, waar men door gebruik te maken van het stroomend water 61 000 paardekrachten kan verkrijgen. De aanlegkosten zijn op 56 millioen geraamd en de jaarlijksche kosten op bijna 3 millioen. In den kantonalen Raad van Zurich is de vorige week aan den Regeeringsraad opgedragen te onderzoeken of het geraden is dat groote werk van overheidswege of althans met medewerking van het kanton tot stand te brengen.

— Het fraaie huis van wijlen den Engelschen dichter William Morris, te Bexley Heath, het „Roode Huis", is in openbare veiling voor f 34,100 gekocht voor rekening van Henry Muff, te Laston, in Craven-York.

— Een commissie van architecten te Venetie heeft verklaard dat het Palazzo Zecca, dat is de oude munt, het gebouw op den hoek van de Piazzetta en het Canal Grande, tegenover het Dogenpaleis, in gevaar is.

— In zijn jongste verslag heeft de directeur van het museum te Kairo, de heer Maspéro, de Egyptische Regeering er op gewezen, dat een groot deel der overblijfselen van oude tempels, met name te Edfoe en Philae, in zeer ontreddelden toestand verkeeren. Vroeger bleven zij eeuwen onder het zand en puin bewaard, maar na de verwijdering dier bedekking zijn de overblijfselen, die niet op behoorlijke wijze beschut werden, allengs zóó verweerd, dat zonder de noodige voorzorgen binnen 20 jaren een aantal tot vormlooze puinhoopen zullen zijn geworden.

BINNENLAND.

'S-GRAVENHAGE. Aan het plan tot verbouwing van het Departement van Financiën zal vooralsnog geen gevolg gegeven worden, zoodat de daarvoor op de Waterstaats Begrooting voor 1903 uitgetrokken gelden van de Begrooting zullen teruggenomen worden.

GRONINGEN. Van de 270 sollicitanten naar de betrekking van chef-werktuigkundige aan de nieuwe gemeentelijke Academische Ziekeninrichting alhier, is benoemd de heer J. J. Bootsgezel, te Breskens.

APELDOORN. In een in aanbouw zijnd huis alhier had dezer dagen een ernstig ongeluk plaats. Een ijzeren plafondbalk brak, waardoor een balk kantelde, waarop zich zes timmerlieden bevonden. Drie van hen konden zich intijds aan balken vastgrijpen, doch de anderen vielen van een aanzienlijke hoogte tot in den kelder neer. Op last van dr. Wijn, die spoedig ter plaatse was, werden de drie werklieden naar het ziekenhuis vervoerd, waar bleek, dat een van hen met betrekkelijk geringe kneuzingen was weg gekomen en na verbonden te zijn weer naar huis kon gaan; de tweede was ernstig gewond aan schouder en arm, terwijl de derde, de timmerman v. d. A., met een vreeselijke hoofdwond in zorglijken toestand verkeert.

STEENWIJK. Het bestuur der Ver. tot bevordering van het Ambachtsonderwijs heeft zich tot den raad dezer gemeente gewend, met verzoek: 1o. een terrein af te staan voor de stichting van een practische ambachtschool; 2o. voor een jaarlijksch subsidie ad f 2500 in de kosten der school toe te kennen.

Op de staatsbegrooting voor 1903 is voor deze school reeds f 4000 uitgetrokken, terwijl de vereeniging door het besluit der Staten van Overijsel in haar gewone zomervergadering, ook zeker is van de provinciale subsidie.

PERSONALIA.

— De civiel-ingenieur P. Binkhorst, werkzaam bij het technisch bureau van J. van Hasselt en De Koning, is met 1 Januari e. k. benoemd tot adjunct-ingenieur bij den dienst van weg en werken en aanleg der Ned. Indische Spoorweg-Maatschappij.

Tot hoofdopzichter der gemeentewerken te Utrecht is benoemd de heer H. van Hilten.

Tot leeraar in het handteekenen aan de burgeravondschool te Hoorn is benoemd de heer P. J. J. Haanen, onderwijzer aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

Opzichters voor den aanleg van een stoomtramweg, practisch ervaren met waterbouwkunde en waterpassen enz. Adres onder No. 22450 aan de „N. Rott. Crt."

— **Chef de Bureau** op een fabriekskantoor. Hoog salaris. Volkomen met fabrieks-administratie op de hoogte. Brieven onder lett. P A D, Algem. Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

Leeraar in Handteekenen aan de H. B. scholen met 5-jarigen cursus te 's-Gravenhage. Aanvangsjaarwedde f 70 per wekelijksch lesuur, welke wedde na 5, 10, 15 en 20 jaren verhoogd wordt volgens de verordening. Het aantal lesuren bedraagt thans 22 per week. Aanmelding vóór 8 December e. k. bij Burg. en Weth. met gezegeld adres en onder mededeeling of zij o. q. ook in aanmerking wenschen te komen voor leeraar in handteekenen aan de H. B. S. met 3-jarigen cursus. Jaarwedde f 60 per wekelijksch lesuur, met verhooging als boven. Aantal lesuren 18 per week.

— **Leeraar** voor de bouwkundige vakken aan de Kon. School voor Nuttige en Beeldende Kunsten te 's-Hertogenbosch. Salaris van f 1500 — f 1900 (*Zie adv. in No. 48 en 49.*)

— **Bouwkundig Teekenaar**, salaris f 70 — f 90 per maand. Adres onder No. 3 802 aan het Bureau der „N. Rott. Crt."

Vertegenwoordiger voor Rotterdam voor een Technisch Handels-Bureau, liefst Werktuigkundig, tevens Electrotechnisch Ingenieur. Brieven onder lett. G. 27 a. h. Alg. Adv.-Bureau HOUMA & Co., Amsterdam.

— **Bouwkundig Opzichter-Teekenaar**, terstond of met 1 Januari a. s., zelfstandig kan ende dé alleeren. Brieven aan het bureel v. h. Leidsch dagblad onder No. 11852.

Gasingénieur voor een Maatschappij van acetyleengasinstallatiën. Brieven onder letters P. D. H., Alg. Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— **Leeraar in lijnteekenen** aan de Hoogere Burgerschool met vijfj. cursus te Zaltbommel, vijf lesuren, salaris f 400, dat kan klimmen tot f 500. Gezegelde adressen vóór of op 18 Dec. 1902 aan den Burgemeester, die 16 en 17 Dec. te spreken is.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM

7 Bouwk. opz.-teek., 22—42 jaar, f 70—f 100 's maands;
4 Bouwk. opz.-uitv., 39—44 jaar, f 90—f 125 's maands;
5 Bouwk. teek., 19—24 jaar, f 40—f 75 's maands;
1 Opz.-Landm., 40 jaar, f 100 's maands;

VERBETERING.

In het Rapport van den Bond van Technici, betreffende het Middelbaar Technisch Onderwijs, opgenomen in ons vorig nummer staat op bladz. 392, sub II vermeld het genootschap „Mathesis Scientiarum Genetrix" dit moet zijn de „Instrumentmakers-vereeniging".

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,
Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.
Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater verzorging, Triumph heutdrangen, kampioen Ventilators onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling voor het binnenland . . . . f 5.—.
Voor België . . . . f 6.50.
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal f 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . f 0.25.
Idem zonder plaat . . . . f 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . f 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . f 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Het Vaderland*", Parkstraat 's Gravenhage.

HET TECHNISCH ONDERWIJS IN DE TWEEDE KAMER.

Werd tot dusver, als de begrooting in de Tweede Kamer behandeld werd, over het Technisch Onderwijs in het algemeen haast niet gesproken, en bepaalden de opmerkingen zich tot enkele over de Polytechnische School, dit jaar valt het verblijdend verschijnsel waar te nemen, dat het debât zich over dat onderwijs in het algemeen uitstrekt.

„In de eerste plaats besprak de heer Bos het technisch onderwijs in 't algemeen, waaraan èn organisatie, èn stelsel ontbreekt, gelijk dat in Zwitserland en Duitschland bestaat. Er heerscht hier op dat gebied stelselloosheid. Wij hebben noodig speciale vakscholen in verschillende deelen des lands, naar de bijzondere industriën die daar in hoofdzaak worden uitgeoefend. Dan wekt men van zelf op energie, medewerking en belangstelling van de bevolking. — In verband hiermede maakt spr. eenige opmerkingen omtrent het toezicht, dat door één man, hoe ijverig en bekwaam ook, niet voldoende kan worden uitgeoefend. Geheel afzonderlijke colleges van toezicht behoeven wij. Omtrent het stelsel-zelf betoogt spr. dat het vakonderwijs zich behoort aan te sluiten bij het meer uitgebreid lager onderwijs, waarin dan het boekhouden en de beginselen van handelskennis behooren te worden opgenomen; — ook hier wil hij meerdere specialiseering, b. v. een bijzondere vakschool voor handelsbedienden. Naast de technische hoogeschool te Delft zou hij voorts willen hebben een handelshoogeschool. Hij wijst op Leipzig, waar in drie jaren tijds aan zulk een school het aantal leerlingen met ongeveer 200 is toegenomen. Ook in Noord-Amerika heeft men 't nut van zulke hoogescholen begrepen."

Dit zijn uiterst verstandige en practische raadgevingen. Vakonderwijs is, vóór alles, noodig.

Het zal den heer Weissman genoegen gedaan hebben, te lezen, dat de heer Dolk „betreurt dat de Minister begint met een regeling van het middelbaar technisch onderwijs, terwijl het lager technisch onderwijs, het ambachtsonderwijs, op den voorrang moest staan. Er is een Vereeniging voor ambachtsonderwijs opgericht die zich ten doel stelt voor de opleiding te zorgen van degelijk voorbereide jongelieden. Dit ware niet noodig wanneer voor een voldoende voorbereidende opleiding werd gezorgd. Het bestaand subsidiestelsel is onvoldoende."

Inderdaad, het is bevreemdend, dat men niet met het begin beginnen wil, maar een technische school gaat oprichten, eer het ambachtsonderwijs, waarvan deze school geheel afhankelijk is, overal waar er behoefte aan bestaat, op voldoende wijze wordt gegeven.

„De heer Smeenge besprak de organisatie van het leerlingwezen. Dit is de hoofdzaak voor de aanstaande ambachtslieden. Maar dit neemt niet weg dat, waar de patroons, wat de theorie betreft, over 't algemeen op een laag peil van kennis staan, wij behoefte hebben aan flinke ambachtsscholen, vooral om goede krachten te krijgen voor het platteland. Men wil aan de zijde der patroons, zich verplichtingen laten opleggen ten behoeve van het leerlingstelsel, maar hunnerzijds willen zij dan althans zekerheid hebben dat goede resultaten van het onderwijs worden verkregen. En nu behoeven wij voor het ambachtsonderwijs een zoodanige regeling, waarvan wij die resultaten kunnen

verkrijgen. Dan zal de tegenstand tegen het leerlingenwezen langzamerhand gebroken worden."

Dit pleidooi voor de organisatie van het leerlingwezen verdient waardeering.

„De heer Nolens betoogde ook de noodzakelijkheid van hervormingen in het technisch onderwijs. De gelegenheden om het te ontvangen moeten veelvuldiger zijn, het onderwijs vollediger, de aansluiting tusschen de onderdeelen verbeterd worden. Het lager technisch onderwijs is bestemd voor de ambachten, het middelbaar onderwijs voor de groot-industrie en het hooger technisch onderwijs voor de leiders van groote ondernemingen. Het hooger technisch onderwijs kan en moet dus geconcentreerd zijn en het lager en middelbaar technisch onderwijs moet op verschillende plaatsen gevestigd zijn en over het geheele land verspreid. Spr. hoopt, dat reeds bij de voorbereiding van de plannen des Ministers, er op gelet zal worden dat noodig zijn, niet half wetenschappelijke technische studiën, maar practische opleidingsgelegenheden, die zich aanpassen aan de plaatselijke toestanden en aan de locale gelegenheden."

Het is te hopen, dat de Minister met deze zoo juiste opmerkingen winste zal doen.

„Thans dankte hij voor de betuigingen van erkenning met hetgeen hij op den voorgrond heeft gesteld en voor de hem gegeven wenken. Maar als men, bij de behandeling van dit onderwerp, zooveel moeielijkheden ontmoet, beschouwt men de zaak met kalmte, hetgeen warmte van overtuiging niet uitsluit."

Verblijdend was het, uit 's Ministers mond te hooren:

„De burgerscholen zijn mislukt. Maar men heeft in den laatsten tijd begrepen dat men de burger-dagschool door de burger-avondschool moest vervangen, met uitbreiding van de laatste. De moeielijkheden van toezicht en bevoegdheden zullen bij het vakonderwijs overwonnen kunnen worden door losmaking van het middelbaar onderwijs."

Minder aangenaam deed het slot der ministeriele rede aan.

„Welke soort van ambachtsopleiding is voor ons land noodig? Die vraag is gesteld, maar zij kan niet in een vluchtig debat worden opgelost; daarvoor is zij te veel omvattend. De Minister dankt dus voor 't oogenblik voor de gegeven wenken en hoopt later op practisch terrein het debat te hervatten."

Want hieruit blijkt, dat het ambachtsonderwijs, tot welks bestudeering in het buitenland men 's ministers reizen ondernomen waande, nog niet in studie genomen werd.

Toen het Technicum aan de orde kwam ging het „om de twintig duizend gulden, welke werden aangevraagd als „kosten van oprichting en voorbereiding der oprichting van een technicum." Gelijk men zich zal herinneren waren deze 20 duizend gulden in tweeën te verdeelen: acht duizend, die de minister noodig acht tot het inwinnen van advies, de twaalf andere voor aanstelling van drie leeraren."

„Het lag voor de hand, dat ook uit den boezem der Kamer tegen deze laatste 12 duizend gulden verzet zou worden aangeteekend. Men weet omtrent de plannen der regeering ten aanzien van het op te richten technicum zoo goed als niets. De Minister van binnenenlandsche zaken erkende het hedenmiddag volmondig: hij heeft ze zelf nog niet duidelijk voor oogen. Alleen staat nog slechts bij hem vast, dat wij naast de weinige inrichtingen van middelbaar industrieonderwijs, die wij bezitten, en die alle min of meer zijn ingericht voor de beoefening van een speciale industrie, behoefte hebben aan een school (of scholen), waar algemeene wetenschappelijke industrieele opleiding zal kunnen worden verkregen. Dat is al."

De heer Hubrecht had, met een viertal medestanders, een amendement ingediend om de post tot ƒ 12000 terug te brengen welk geld voor de voorbereiding zou moeten worden aangewend, terwijl het aanstellen van leeraren, bestemd om onderwijs te geven aan een inrichting, welker oprichting niet vast stond, achterwege zou moeten blijven.

Bij het verdedigen van dit amendement onderwierp de spreker de Saksische technicum's, die particuliere reclame-inrichtingen zijn, aan een zóó vernietigende critiek, dat de Minister er wel niet meer over denken zal, ze bij ons in te voeren.

De spreker besloot:

„'s Ministers Technicum zal eenvoudig afleiden van de Polytechnische School; het zal niet de gewenschte opleiding geven voor werkgevers en bazen; maar alleen voor opzichters bij de spoorwegen, enz. Dit nu zijn niet de „onderofficieren van het nijverheidsleger", waarover men gesproken heeft. Drie afdeelingen wil de Minister: een voor bouwkunde, voor machinewerkers en voor scheikundigen. Deze leeraren zal de Minister benoemen en uitzenden, en daarvoor wordt ƒ 12,000 uitgetrokken. Daardoor wordt al dadelijk vooruitgeloopen op de beslissing der Kamer en op de inrichting van het Technicum. De Minister wil den toeloop naar 't buitenland tegengaan; maar waarom moeten wij de in den vreemde opgeleide krachten uitsluiten? Indien het bezoek aan 't buitenland van die leeraren noodig is, is 't dan nu reeds tijd om daarvoor de gelden uit te trekken? Het zal tijd genoeg voor die uitzending zijn als de zaak hier beslist en ingericht is Hij kan wel begrijpen dat men één deskundige uitzende. Maar de leerkrachten kunnen eerst gekozen worden als de inrichting vastgesteld is en men weet wat men wil. De voorstellers van het amendement willen op de beslissing der Kamer over het Technicum niet vooruitloopen; tóch willen zij ƒ 12,000 beschikbaar stellen, om daardoor te toonen dat zij den ernstigen wensch van den Minister willen tegemoetkomen om het middelbaar technisch onderwijs te verzorgen; maar zij willen de zaak zelve in haar geheel laten, en eerst het geheel overzien. Maar wil de Minister de Kamer dwingen dadelijk een plan goed te keuren, alleen omdat de Minister 't wenscht, en omdat hij „onderofficieren der nijverheid" wil opleiden — dan gaan de voorstellers niet met den Minister mede; en dan hoopt hij dat de Minister het amendement zal ontvangen met dezelfde welwillendheid, als waarmede de voorstellers 's Ministers plannen hebben ontvangen."

Wat de heer Kuyper antwoordde was deels teleurstellend, deels bevredigend. Teleurstellend mocht het heeten, dat de Minister, van wien de mare ging, dat hij zich in de vraag omtrent het technisch onderwijs op zoo bewonderenswaardige wijze had ingewerkt, erkennen moest: „den heer Hubrecht niet in de details te kunnen inlichten of met hem de buitenlandsche inrichtingen te bespreken omdat hij niet is opgeleid als ingenieur of industrieel, omdat hij zich nooit op dit terrein bewogen heeft en dus zijn persoonlijke opinie op dit terrein geen waarde heeft. Hij moet het advies volgen van de desbevoegden."

Maar verblijdend vinden wij, wat de „N. R. C." in deze woorden weergeeft:

„De minister van binnenlandsche zaken sloeg met een zuur-zoet glimlachje, een plasdankje aan het adres der milde gevers, die meer wilden schenken dan

de minister noodig had, het bewijs van erkentelijkheid af. En toen volgde de zonderlingste manipulatie met begrootingscijfers, die wij in langen tijd hebben bijgewoond. De minister haalde bakzeil, en deed afstand van zijn drie leeraren, om ten slotte de twaalf duizend gulden, die hij oorspronkelijk voor hun aanstelling had aangevraagd, weer onverkort op de begrooting terug te brengen. Het ging in een seconde tijds, en de steven was gekeerd. „Dat de uitzending van deze personen (de drie aan te stellen leeraren) in hoofdzaak het verkrijgen van advies ten doel zou hebben" — zoo staat nog in de Memorie van Antwoord — „zegt de Memorie van Toelichting niet. Hoofddoel van hun verblijf in het buitenland zal blijven eigenvoorbereiding voor de taak, die hen wacht." En hedenmiddag? Hedenmiddag zijn de leeraren gemetamorfoseerd in adviseurs der regeering. Ik ben — zoo ging de minister van binnenlandsche zaken door zee — ik ben geen deskundige. Wat ik gereisd en waar ik rondgezien heb, ik heb niet anders dan leekenindrukken verkregen. Ergo heb ik advies van noode van deskundige raadslieden. Wil de Kamer mij dit verschaffen, dan moet zij mij de aangevraagde twaalfduizend gulden willen schenken. Evenals bij de mijnbouwmaatschappij de exploratiekosten, moeten deze twaalf duizend gulden onder de oprichtingskosten van het technicum worden begrepen. Aldus, ik zeg de leeraren vaarwel, en zie kans het technicum tot stand te brengen...mits mij niettemin de noodige gelden worden verschaft. Geeft mij geld, ik schenk u een technicum."

Of de Minister, nu hij al de bezwaren heeft leeren kennen, die door de „desbevoegden" tegen zulk een technicum zijn ingebracht, nog wel aan dit denkbeeld zal vasthouden, betwijfelen wij.

Het rapport, door de Commissie uit den Bond van Technici uitgebracht, kan hem leeren, op welke wijze hij in de „schreeuwende behoefte" het best zou kunnen voorzien. En nu ook door Kamerleden zulke gegronde bedenkingen tegen de aanvankelijk geopperde plannen zijn ingebracht, welke Kamerleden daarvoor den dank der technische wereld verdienen, zal een zoo verstandig man als de Minister, die in deze materie geen stokpaardje berijdt, zijn tijd niet vermorsen aan het voorbereiden eener inrichting, die niemand begeert, en die, gelukte het misschien, met kunst en vliegwerk, haar ter wereld te brengen, toch een doodgeboren kind zou blijken.

INGEZONDEN STUKKEN.

DE WAARDIGHEID VAN DEN ARCHITECT.

„Wees u zelf zei ik tot iemand,
Maar hij kon niet, hij was niemand."
DE GENESTET.

Hooggeachte Redacteur!

Toen ik Zondag 7 Dec. uw opstel las onder het opschrift „de waardigheid van den Architect", vroeg ik mijzelven af of u misschien een vreemdeling in Jeruzalem waart, want ik kon mij anders niet begrijpen, hoe u tegewoordig op die wijze over de waardigheid van den Architect kon spreken.

Op welke wijs moet de Architect, speciaal wanneer hij begint, dan toch aan werk komen? Moet hij zitten wachten tot men het hem thuis brengt? Ik geloof dat hij dan lang kan wachten.

Zijn waardigheid verbiedt dat hij adverteert, idem dat hij op werk uitgaat, welke weg moet hij dan inslaan?

Is het meer waardig, indien hij, zooals thans gebruikelijk is, tracht grond in voorkoop te krijgen en die verkoopt onder bepaling dat hij zelf dien grond als Architect bebouwen moet?

Of indien hij tracht grond in koop of voorkoop te krijgen en dan adverteert om eene coöperatie te stichten en als hem dit gelukt, de bankiers- en crediet-instellingen afrent om het noodige bouwkapitaal voor die coöperatie bijeen te krijgen?

Of is het waardig om als hij iets gebouwd heeft zooveel mogelijk reclame te maken. Door de pers uit te noodigen; wetende dat de vriendelijke godin der aarde leeft en laat leven, en de meest verheerlijkende epistels wil schrijven over elk bouwwerkje, hoe stumperig ook, mits met de noodige beleefdheid daartoe uitgenoodigd. Ja dat zij zelfs met de grootste vrijgevigheid dat schrijven overlaat aan den architect, die zich een pluim op den hoed mag zetten evenredig zoo groot als hij zelf klein is?

Neen! Ik kan niet inzien dat het plaatsen van een advertentie of het afgaan op een werk schade kan doen aan de waardigheid van den architectenstand, zoolang althans het vak van den architect zoo weinig bepaald is als in onzen tijd. Waarom zou het publiek werk opdragen aan een hem onbekend man, die zich architect noemt en wiens waardigheid hem verbiedt zich aan te bevelen.

Welk onderscheid is er in de oogen van het publiek tusschen architect, bouwkundige, bouwmeester, bouwer, ja zelfs bouwkundig-ingenieur, tenzij dit, dat de eene bescheidener is en zich misschien wat minder laat betalen, en in zijn optreden wat minder hooge borst opzet dan de andere.

Immers onze tijd stelt op bouwkundig gebied geen andere eischen dan dat het bouwwerk niet inzakt. Verder zijn velen het er vrij wel over eens geworden, dat, wat schoonheid betreft, voorbereidende studie onnoodig is, omdat ongeveer alle vormen evenveel recht van bestaan hebben, dat studie van oude bouwwerken er toe leidt om te copieeren of te reproduceeren, zoodat oorspronkelijkheid en scheppingskracht daardoor verloren gaan.

Elk bouwkundige is dus volkomen vrij in zijn doen. Immers! er is geen tastbaar karakter aan te wijzen voor een beurs, noch voor een koninklijk paleis, noch voor een kerk, hoe veel te minder dus voor een ander bouwwerk.

De vraag is tegenwoordig, maakt iets oorspronkelijks, iets zooals anderen het niet zouden maken, en hoe vreemder dat nu geschiedt hoe grooter kans op succes. Dan maakt men geen reclame, houdt zijn waardigheid op en bereikt toch het doel; want men kan er zeker van zijn, dat er allicht een hoopje menschen gevonden wordt dat luid roept: „Hosanna, de groote schepper is gevonden en de nieuwe en voor onzen tijd geschikte stijl, waarnaar we zoolang gewacht hebben is ontdekt."

En het groote publiek dat hoorende, gelooft het ook of gevoelt zich machteloos om het tegen te spreken; het laat zich leiden en gaat gewillig naar den bouwkundige, die ook vreemde dingen maakt, overtuigd dat een slip van den mantel der groote profeten, die vreemde dingen maken, gevallen is op die andere die ook zoo vreemd doen dat er niets van te begrijpen is.

Maar een ander deel van het publiek, begaafd met meer gezond verstand en schoonheidsgevoel, ziet ook het werk dat door zich noemende architecten enz. gemaakt wordt, schudt het hoofd, haalt medelijdend de schouders op en lacht minachtend om het stumperige

vak van den architect waarin jan en alleman grasduinen naar welgevallen.

Laat men toch heusch het vak van den architect niet bij dat van den doctor vergelijken (ofschoon ik terloops wil doen opmerken, dat ik in twee provinciale bladen negen advertenties vond van doctoren, die zich als specialiteiten in verschillende ziekten recommandeerden). Indien een doctor van af den allerhoogsten tot den allerlaagsten patient iets voorschrijft, wordt dit voorschrift opgevolgd. Waagt de patient het naar een anderen doctor te gaan, dan wordt hij afgewezen, tenzij de eerste doctor formeel is opgezegd. Vraagt een patient consult, dan noodigt zijn doctor zelf den collega uit.

En de architecten, zelfs van de grootste bouwwerken, zijn niet bij machte hun oordeel te doen eerbiedigen, zij moeten, willen zij niet op zijde geschoven worden, toegeven aan eischen der principalen, al zien zij, en zelfs iedereen, dat hun werk daardoor verminkt wordt.

En wat betreft het respect voor elkanders werk? Och arme! Hoe menig architect zou u kunnen vertellen dat hem werk, waarop hij meende te mogen rekenen van onder de handen werd weggehaald? En hoe menigmaal wordt de eene architect, zonder voorkennis van zijn collega, in het werk van een ander gehaald? Het is mij zelfs bekend dat een architect zich inwerkte in het werk dat door een ander was klaargemaakt en het zich liet welgevallen dat in de kranten over hem de loftrompet werd gestoken als de maker.

Kortom! men zou de klachten wel kunnen rekken tot middernacht en men behoeft nog zoo erg pessimistisch niet gestemd te zijn om het vak van den architect vrij treurig te vinden.

Hoe meer men heeft rondgezien en hoe meer ondervinding men heeft opgedaan, hoe meer men tot de conclusie komt, dat het geraden is de toon maar zoo laag mogelijk aan te slaan en misschien ook wel, dat hij het wijst doet, die huilt met de wolven waarmede hij in het bosch is.

Niet een ieder voelt de roeping voor slachtoffer te posceren en evenmin om te lijden en nog bovendien belachelijk te schijnen.

Waar de toestanden zoo zijn en ik geloof dat ze zoo zijn, is het den moraan geschuurd te praten over de waardigheid van den architect.

Het spreekt van zelf dat ik hier niet inmeng de architect, die zich door leveranciers en aannemers laat betalen in den vorm van commissieloon, provisie en dergelijken, dat is niet alleen onwaardig, maar het is diefstal. De architect wordt betaald door zijn principaal en verder niet. Niet zijn waardigheid maar zijn eerlijkheid moet hem bewaren voor die ondeugd. We kunnen dus over werkelijk oneerlijke practijken door sommigen bedreven wel heenstappen.

Neen! het vak van den architect kan alleen verbeterd worden door onderlinge samenwerking. De waardigheid van den architect moet door behartiging van elkanders belangen worden gegrondvest.

Het is eenige jaren geleden dat de architect Kromhout het denkbeeld opperde, en ook een begin van uitvoering daaraan gaf, om een bond van architecten op te richten. Het bleef echter bij een denkbeeld.

Toch was toen ter tijd de kans schoon de architecten te verzamelen. Ze woonden vrij trouw de bouwkundige vergaderingen bij en in het algemeen heerschte een toon van vertrouwelijkheid, die tot samenwerking kon leiden.

Helaas! kreeg toen het Bestuur van de Maatschappij t. b. d. B. het onzalige denkbeeld een twistappel onder hen te werpen, en het gevolg daarvan was, dat de goede geest werd omgezet in tweedracht. In Den Haag ontstond een nieuwe vereeniging, die nooit ander leven heeft getoond dan in het ontvangen van contributie en een paar samensprekingen, die tot niets hebben geleid. Verder hield het bezoeken van vergaderingen op en een ieder is zijns weegs gegaan.

En maatschappij, vereenigingen en kringetjes en clubjes leiden hun sukkelig leven voort, zonder bloed of kracht, allen er zich op stomp denkende welke middelen aan te wenden hun krachteloos bestaan te rekken. En allen nemen den schijn aan iets te vermogen, iets te willen, iets tot stand te brengen maar er komt weinig of niets.

En nu zou een eenvoudig man zeggen aan al die vereenigingetjes: Komaan mijne Heeren! Gij allen beseft dat het vak van den architect, waarvoor gij eigenlijk bestaat, lijdende is en steun en kracht behoeft; laat nu uw afzonderlijk slepend bestaan varen, slaat de handen ineen, doet afstand van uw wegzinkend en vermolmd troontje en vormt één krachtigen bond of maatschappij, die inderdaad blijkt de bouwkunst te bevorderen, door hare beoefenaren te handhaven en te helpen in den moeielijken levensstrijd èn in den strijd om den stand van den architect in dezen tijd te handhaven. Indien gij! kringen! dit doet en scherp het vak van den architect omlijnt, en als banierdrager voor hen optreedt, zullen zij waardig kunnen zijn en een hunner waardigen stand in de maatschappij innemen.

En dan zou die eenvoudige man er bij kunnen voegen: gij hebt te beletten, of zooveel kracht aan uwe vereeniging bij te zetten dat voorkomen worde, dat weggejaagde, ongeschikte teekenjongens en halfslachtige, onbekwame meubelmakers, en halfwas ambachtslieden, die wat geld hebben weten machtig te worden, zich als architect kunnen poseeren en het schoone vak van den architect naar beneden halen, opdat bekend worde hoeveel er voor noodig zij, ook maar eenigszins een bekwaam architect te zijn; dat een leven vol studie en toewijding en zelfverloochening nog niet voldoende is den architect volkomen bekwaam te maken; dat een studie van 4 jaren op een school hem niet verder brengt tot het vak van den bouwmeester dan den eersten stap op een zeer hooge ladder en dat die vier jaren studie in de eerste plaats bescheidenheid moeten leeren door een blik in dat zooveel omvattende vak.

Verder zou die man aan die vereenigingen kunnen zeggen, dat er zelfs gebruiken in de bekende architectenwereld voorkomen, die eigenlijk als misbruiken moesten gedoodverfd worden. Zoo bijv. dat Rijks- en Gemeenteambtenaren (bouwkundigen), zoo hooge als mindere, werken voor particulieren ontwerpen en soms ook uitvoeren; dat het beter ware dat Staat of Gemeente die ambtenaren zóó bezoldigde, dat zij geen twee heeren behoefden te dienen en daarenboven een deel van hun collega's het brood uit den mond halen. Verder, dat het geen nobele daad is als Staats- of Gemeentebouwkundigen gratis bouwwerken voor maatschappijen of particulieren uitvoeren, tenzij bepaald werken van liefdadigheid, omdat zij door die zoogenaamde onbaatzuchtigheid en liefde voor het vak aan anderen de bete broods ontnemen die zij zoo hard noodig hebben.

Dat de opleiding zoowel voor architect als ambachtsman, patroon of gezel een zoo integreerend deel van het vak uitmaakt, dat die vereeniging of maatschappij van architecten een groote stem in het kapittel moest hebben wat de opleiding betreft; zoodat niet de leeraren en professoren hebben te beslissen wat de architect en ambachtsman moet weten, maar wel de architectenstand en ambachtsstand zelve.

Dat die maatschappij of vereeniging moest onderzoeken of een technicum als nu van de Regeering te wachten is niet weer een standje van half geleerden zal in 't leven roepen, waarmede zoowel op wetenschappelijk als op practisch gebied zal gesukkeld worden, zoodat de chaos van halfslachtigheid nog weer zal worden vermeerderd.

Hoe verder het welbegrepen eigenbelang van ieder bouwmeester eischt dat hij aangesloten is bij een krachtig lichaam. De bouwmeester wordt van alle kanten ingesloten en omstuwd door vereenigingen, die hem nu nog wetten vragen, maar later wetten zullen stellen.

Van af de sjouwerlieden tot en met de ambachtspatroons hebben allen vereenigingen, waarin hunne belangen behandeld worden en de gordel van beknelling wordt gecompleteerd door den annemersbond.

En dan zou hij nog kunnen wijzen op het toenemend aantal wetten van socialen aard, waarmede de architect heeft rekening te houden en die wel eens zoodanig zouden kunnen toenemen dat de architect zooveel administratief werk te doen krijgt dat hij de uitoefening van zijn eigenlijk vak aan anderen moet overlaten.

Maar genoeg hierover! Het baat niet alles op te sommen. Ik heb wat willen zeggen over de waardigheid van den architect en ben zooverre afgedwaald, dat ik de geheele bouwkundige wereld met zijn hebben en houwen de revue zou laten passeeren en dat behoeft niet, want er is aan den bestaanden toestand toch niets te veranderen.

Stel u eens voor dat de Mij. t. b. d. B. en Architectura en het Bouwkundig Genootschap (zaliger gedachtenisse want het is met eer aan de tering gestorven??) en Bouwkunst en Vriendschap en de Vereeniging tot bevordering der Bouwk. en al de afdeelingen der Maatschappij enz. met hunne hoogst interessante weekbladen vereenigd gingen behandelen „de Architect en zijn werkkring en zijn waardigheid", waar zou het dan heen moeten met al de gewichtige onderwerpen die nu in al die vereenigingen en bladen worden besproken?

Neen! waarde Redacteur, dat zou niet gaan! omdat de waarde en waardigheid van al die vereenigingen en bladen daaronder veel te veel zou lijden en de invloed van die vereenigingen er te sterk door zou worden geschaad.

Ik zal daarom maar eindigen. Maar Amice Redacteur! Ik onderteeken dit epistel niet. U moet weten dat ik vreesachtig en zeer vredelievend van aard ben en derhalve bang om in het gedrang te komen tusschen maatschappijtjes, vereenigingetjes, kringetjes en clubjes en misschien ook wel tusschen architecten, die meenen dat ik aan de waardigheid van den architect heb te kort gedaan door dit schrijven.

Ik denk er echter ernstig over na, te gaan meehuilen met de wolven, waarmede ik in het bosch ben. Voor het verliezen van waardigheid ben ik niet erg bang, integendeel ik geloof dat daarmede de kans op waardigheid grooter wordt door zelfs nog Kamerlid te worden of althans lid van den Gemeenteraad en, zoo dat niet gaat, dan valt toch wel vast te rekenen op het lidmaatschap van de Kamer van Koophandel. (Dat ik van koophandel niets afweet is geen bezwaar).

Vriendschappelijk groetend, IEMAND.

ZIJN WIJ MET DE OPRICHTING VAN HET VOORGESTELDE TECHNICUM OP DEN GOEDEN WEG?

In „de Opmerker" van 29 Nov. l.l. vinden wij het verslag van de lezing gehouden door den Heer A. W. Weissman in de vergadering van de Afdeeling Amsterdam van den Bond van Technici.

Het daar gesprokene over het zoo belangrijke onderwerp van het technisch onderwijs en het vraagstuk in het algemeen, geeft mij tot eenige opmerkingen aanleiding die ik meen in het openbaar in het belang van de zaak zelve te mogen behandelen.

Allereerst voel ik mij gedrongen er den bond van technici geluk mede te wenschen dat een man van zoo uitnemende bekwaamheden en die reeds zooveel over vakonderwijs heeft gesproken en geschreven als de Heer Weissman zich beschikbaar heeft willen stellen om dit hoogst belangrijke onderwerp op hunne vergadering in te leiden.

Begrijp ik die lezing echter goed dan heeft de Heer Weissman de tegenwoordige technische opleiding en in 't bizonder die van den opzichter van den Waterstaat in een belachelijk licht willen stellen; wellicht om daardoor te meer te doen uitkomen de voordeelen van de door hem voorgestane regeling.

Dat het tegenwoordig technisch onderwijs in het algemeen goed zoude zijn, wie zal het erkennen?

Buiten de ambachtsscholen, die ook nog niet zijn ingericht als door velen wel wordt gewenscht, hebben wij alleen de P. S. en niet alleen is deze niet te bereiken, dan voor den leerling wiens ouders bemiddeld zijn, of althans tot zekeren welstand behooren; maar ook is deze volgens den Heer Weissman zoo vol gebreken, dat zelfs opleiding daar ongewenscht voorkomt, wel men niet met een diploma in den zak en handen verkeerd aan het lijf, op gevorderden leeftijd vele teleurstellingen ondervinden, wanneer men eenmaal het praktische leven ingaat.

Het kan als voldoende bekend worden ondersteld hoe waar deze beschouwing over de P. S. is en reeds op verschillende plaatsen en tijden is het betoogd, zij het dan ook dikwijls onder minder scherpe belijning.

Vooral zij die het twijfelachtige genoegen hebben gehad, op meer gevorderden leeftijd, hetzij naast, hetzij onder de bevelen van verschillende jonge Delftsche ingenieurs te moeten werken, kunnen oordeelen over de groote fout die de P. S. aankleeft.

De eenzijdige opleiding, met steeds „ de wetenschap" voor oogen, heeft alle praktische richting uitgesloten en men staat versteld over hetgeen door sommige gediplomeerden — de goede niet te na gesproken — wordt gedaan en geëischt.

Voorbeelden zonder tal kunnen worden genoemd die u zouden doen schateren van lachen wanneer ze niet zoo treurig waren.

Wanneer ieder der bovenbedoelden een boekje had aangelegd van de meer of min ernstige fouten, die worden gemaakt en den Minister een 100-tal daarvan kon worden toegezonden, geloof ik dat een statistiek voor het middelbaar technisch onderwijs zou zijn geleverd, die Z. E. versteld zou doen staan.

Ik zal hier geen voorbeelden aanhalen want ik zou stellig niet minder satirisch moeten worden dan de persoon die in 1897 in de „Nieuwe Bredasche Courant" schreef over de Clou der Parijsche wereldtentoonstelling in 1900.

De Heer Weissman schijnt te betwijfelen of het onderwijs aan de P. S. „dat waarlijk geld genoeg heeft gekost" de voortbrengingskracht van de natie en daarmede haar kapitaalswaarde heeft verhoogd.

Kan wel ernstiger worden afgekeurd de tegenwoordige opleiding van den ingenieur. En veel geld *heeft* zij reeds gekost; maar de gevolgen van die opleiding zouden die staat, provincie en gemeente niet nog hooger komen te staan?

En toch wordt zoo gaarne geschermd met den eenmaal zoo glorierijken naam van den Nederlandschen ingenieur, een naam verworven door mannen die... de hooggeroemde, alleenzaligmakende, wetenschappelijke opleiding stellig *niet* ontvingen maar stellig *wel* waren *de* practische mannen bij uitnemendheid.

Maar waarom dan, als nu blijkt dat de zoo eenzijdig wetenschappelijke opleiding niet schijnt te beantwoorden aan de vraag in het maatschappelijk leven, niet teruggekeerd of althans gezorgd voor meer practische opleiding; waarom niet de wetenschap gelijken tred doen houden met de practijk? Dan eerst zou men de volle achting kunnen toedragen aan ieder gediplomeerd ingenieur, die men nu slechts kan toedragen aan hen die het gemis hebben ingezien en na hun studie hebben getracht in te halen wat zij vroeger verzuimden.

Dat de redactie van het tijdschrift voor Nijverheid het bezwaar verbonden aan het gemis aan practische opleiding deelt, blijkt uit hetgeen zij schrijft naar aanleiding van de bespreking van het door den Heer F. W. Westerouen van Meeteren aangevoerde over den titel van „technoloog" en „ingenieur".

„In allen geval — zegt zij — zal men goed doen „aan deze geheele titel-quaestie niet meer gewicht te „hechten dan zij verdient en de studeaten voortdurend „te blijven doordringen van het feit, dat in den strijd „om het bestaan in de industrie nooit gevraagd wordt „naar een examen-diploma of naar een titel, doch uit„sluitend naar datgene wat men weet tot stand te „brengen."

Deze redactie is het er dus mee eens dat practische bruikbaarheid in de eerste plaats is eisch van het leven.

Ons land telt vele van zulke practische mannen, maar zij zijn meerendeels ongediplomeerd en heboen zich bijna uitsluitend zelf gevormd. Zij treden zeiden op den voorgrond want de wetenschappelijk gevormden — meestal behoorende tot de eerste standen — weten ze wel op den achtergrond te houden en stelselmatig of te breken, ze worden alleen door hen *genomen* als „bruikbare hulpkrachten" om er hun werk mede te doen en om althans te trachten nog een straal op te vangen van de vroegere glorie.

Velen van de practische mannen, waarvoor tot heden elke opleiding ontbreekt, hebben zich gevormd of vonden aansporing door het zoo zeer door den Heer Weissman gehekelde examen voor opzichter van 's Rijkswaterstaat en hebben later door de practijk gestaald hun studiën zelfstandig voortgezet.

In stede van nu dit examen te hekelen had ik eerder van den Heer Weissman lof verwacht over het nut dat deze instelling — bij ieder gebrek aan staatsopleiding — nog heeft gesticht.

Niet moet worden uit het oog verloren, dat dit examen niet is een Staatsexamen; maar alleen is ingesteld door 's Rijks waterstaat om ieder in de gelegenheid te stellen te dingen naar de betrekking, die was te vergeven.

Of dit examen nu wel op de gewenschte wijze wordt afgenomen, kan gevoegelijk buiten bespreking blijven; maar de grond waarop dat examen wordt afgenomen is alleen daarin te zoeken.

Wat door den Heer Weissman tegen dit examen wordt gezegd is te pessimistisch en sarcastisch en getuigt te zeer, dat hij niet op de hoogte is van hetgeen van den opzichter van 's Rijkswaterstaat wordt gevergd en welk werk hij presteert dan dat met vrucht bij zulk eene bevooroordeeling stuk voor stuk alles zou zijn te weerleggen.

Ter zake doet het ook niets af, met staatsopleiding en met bestaand technisch onderwijs heeft bedoeld examen niets uit te staan. Voor het werkelijk middelbaar technisch onderwijs is nu eenmaal zoo goed als niets gedaan en de „bruikbare hulpkrachten" hebben zich nu eenmaal zelf moeten vormen.

De P. S. levert nu eenmaal niet de krachten waaraan de maatschappij in de eerste plaats behoefte heeft, d. i. aan praktisch ontwikkelde mannen, die voldoend wetenschappelijk zijn onderlegd.

Wetenschap aan de eene en practijk aan de andere zijde wordt gemist.

Wat zijn nu de plannen van den Minister vraagt men zich af?

„Eerst als het gewenschte Technicum er staat en „werkt zal men verder hebben te zien; iets wat in„tusschen niet wegneemt dat hij bereid is bij de aan„vrage van de voor het Technicum benoodigde gelden „reeds zijne denkbeelden mede te deelen omtrent de „behoeften die om voorziening roepen en de mate „waarin het gewenscht zal zijn deze te bevredigen."

Het schijnt dus dat de Minister voldoende in uitzicht stelt tegemoet te komen aan den wensch van den Bond van Technici, om het gevraagde onderwijs op meer dan één plaats te doen geven; maar... eerst moet het Technicum er zijn.

Men krijgt nu den indruk dat het Technicum moet worden een inrichting die in de eerste plaats moet voorzien in het bezwaar gerezen ten opzichte van de P. S. en de Minister eerst wenscht dat wat meer practisch onderlegde ingenieurs worden gevormd en de P. S. uitsluitend moet worden bestemd voor voortgezet hooger onderwijs.

Van deze zijde beschouwd geloof ik de plannen niet zoo heel slecht, wanneer maar tevens dit technicum wordt ingericht voor den z.g. „foreman".

Wanneer dat de bedoeling is zal van twee kwaden één goede worden gemaakt.

Mocht de Minister alleen toegeven aan den wensch van den Bond van Technici dan toch zou de vorming ven den ingenieur niet zijn verbeterd al was het onderwijs aan de P. S. tot hooger onderwijs gestempeld.

Ik geloof dus dat wij wel degelijk op den goeden weg zijn en de Bond van Technici een beetje geduld moet hebben.

Wil het practisch onderwijs voldoende tot zijn recht komen dan zal de in te stellen Staatscommissie niet moeten bestaan uitsluitend uit wetenschappelijke mannen; maar tevens moeten tellen flinke mannen die in de praktijk zijn gevormd en op grond daarvan de eischen waarin behoort te worden voorzien beter kunnen worden geacht te kennen.

Ook onder deze mannen zou ik de onderwijskrachten wenschen te zien gezocht.

Hoe ik mij de inrichting van het technicum voorstel?

Ik zou het technicum willen zien gesplitst in twee afdeelingen, een tweejarige cursus voor de z.g. „foremen" en een driejarige voor technici.

De tweede afdeeling zou ik willen laten aanvangen na de 3de klasse eener Burgerschool en ik zou in de eerste twee klassen het onderwijs der 4de en 5de klassen der H. B. S. willen doen voortzetten, natuurlijk ontdaan van allen ballast.

Bij de derde klasse zou ik een splitsing willen maken in klasse *A* en *B*.

A voor voorbereiding tot het hooger onderwijs aan de P. S. en *B* voor hen die na afloop de practijk ingaan als technici.

Met deze regeling zou zijn bereikt:

1°. dat de ingenieur die na het technicum het hooger onderwijs aan de P. S. volgde, meer praktisch bruikbaar zal worden;

2°. dat zij die intusschen niet verder kunnen studeeren wat betreft hun vermogens of finantieele omstandigheden niet geheel zijn verloren;

3°.dat zij die aanvankelijk alleen ten doel hebben te studeeren voor technicus nog gelegenheid hebben zoo intusschen verbeterde finantieele omstandigheden zijn ingetreden, het hooger onderwijs te volgen.

15 December 1902. X.

VEREENIGINGEN.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Den 10en dezer hield in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de Heer Jan Stuyt, architect te Amsterdam een voordracht over *„den vorm, absoluut en relatief"*. In onze dagen, zeide spreker, waarin het weten op een hoogen trap staat en de zucht om tot de oorzaak en het waarom der dingen door te dringen, een algemeen verschijnsel is behoeft het geen verwondering te baren dat men ook gezocht heeft naar het waarom van de charme, die in zoo hooge mate uitgaat van de kunstscheppingen van vervlogen dagen. Heeft men lang gemeend dat alleen de hooge ouderdom en de daarmede gepaard gaande kleurschakeering der monumenten, de oorzaak van die charme was, langzamerhand is men tot de overtuiging gekomen dat nog een andere factor, n.l. die van den vorm, daarbij eene rol van beteekenis speelt, en is men gaan zoeken naar de stelsels, die aan den vorm ten grondslag liggen, en waarvan hij een logische vertolking is. Juist in den huidigen tijd, waarin, in de kunstrichting zooveel virtuooze frivoliteit en mode heerscht, waarin soms alleen de luim van den artist, als men hem zoo noemen mag, den toon aangeeft en tot volslagen bandeloosheid leidt, is het noodig en nuttig, de fondamenteele grondstellingen van het schoone op te sporen en te leeren kennen en onze kunstscheppingen daaraan te toetsen. De vraag hoe moet de vorm, wil hij op den naam van schoon aanspraak maken, zijn? dringt van zelf de vraag wat is vorm? op den voorgrond. Die vorm nu kan tweeërlei gedacht worden, namelijk absoluut, dat is vrij van alle stof en doel — en relatief dit is in betrekking tot stof en doel. Als alleroorspronkelijke, enkelvoudige absolute vorm kan men zich een op zich zelf staand ontstoffelijk punt denken, tevens de meest volkomen uitdrukking van éénheid. Als samengestelde eenvoudige vorm treedt de cirkel naar voren, als beweging van punt in steeds dezelfde onveranderlijke betrekking tot een ander punt, het middelpunt en door zijn geslotenheid zonder begin en zonder einde eveneens verwant aan de eenheid. Een rechte lijn als voortbeweging van een punt, is evenzoo te beschouwen, en eene ellips hoewel van samengestelder orde dan de cirkel behoort mede tot de om zoo te zeggen aan de eenheid ontsproten vormen. Driehoek, vierhoek en veelhoek en in 't algemeen alle geometrische figuren kunnen als zoovele grondslagen voor „den vorm" beschouwd worden. Van de vlakke vormen op de met deze vlakken samengestelde lichamelijke vormen overgaand noemt spreker den bol, de kubbus, de piramide, en de afleidingen van dezen. Hij wijst op de kristalvormen en de groote bekoring die de aanblik van deze naar een streng systeem zich vormende lichamen in verschillende standen kan hebben, hij meent dat een zelfde systeem met geometrischen grondvorm, 't zij bewust of meer onbewust, is toegepast geworden bij de meest belangrijke monumenten uit oudheid en middeleeuwen, en de daaruit voortvloeiende evenmaat den ongeevenaard monumentalen indruk welke die werken maken teweegbrengt. Van den absoluten op den relatieven vorm overgaande, dit is dus den vorm beschouwd in verband met de vorm ontvangende stof en het doel van het gevormde voorwerp treedt als beheerschend element, de symmetrie, en de evenmaat op den voorgrond. Omtrent de begrippen symmetrie en evenmaat heerscht echter niet algemeene overeenstemming. Waar Semper meent dat symmetrie volkomen gelijkvormigheid aan beide zijden van een aslijn of asvlak beteekent en evenmaat slechts gelijkwaardigheid der beide helften zonder strikte gelijkvormigheid beduidt, zegt Vitruvius, dat symmetrie eene passende overeenkomst van elk der deelen tot het geheel is, en dus meer overeenkomt met wat wij proportie zouden noemen. Dat ook bij oude monumenten die volkomen gelijkmatigheid ten opzichte van bepaalde assen niet gevonden wordt, wordt bewezen door de metingen die aan die monumenten hebben plaats gehad, waaruit gebleken is dat b.v. bij het Parthénon de zuilen van het peristyle niet onderling dezelfden afstand hebben en een groot aantal andere onevenmatigheden, aan te wijzen is. Worden de gevonden maten echter uitgedrukt in Grieksche voeten dan komt een treffende overeenkomst der gevonden verschillen met de maateenheid aan den dag die tot eene opzettelijke onsymmetrie naar onze begrippen moet besluiten, die echter zonder twijfel een factor is in den bekorenden indruk die het geheel maakt.

Bij den relatieven vorm is het ook de toegepaste maatstaf die over den indruk daarvan beslist. Die maat- of schaal moet zijn het menschelijke lichaam in verband met het gebruik dat door den mensch van het voorwerp wordt gemaakt. Uit dien hoofde zal b.v. een porte cochère hoog in verhouding tot zare breedte en een kerkdeur omgekeerd breed, in verhouding tot hare hoogte moeten zijn en alleen dan zal een bouwwerk een indruk van grootte en monumentaliteit maken, wanneer de onderdeelen als traptreden, balustraden enz., naar de menschelijke schaal zijn ontworpen, waardoor eene vergelijking van de afmetingen dezer onderdeelen met die van het geheel tot de groote daarvan met betrekking tot die schaal kan doen besluiten.

Spreker behandelde nu nog den vorm in verband met het materiaal waaruit, en het doel waarvoor hij vervaardigd werd en gaf de grondbeginselen aan, waarnaar hij bij steen, hout, ijzer enz., naar de verschillende geaardheden dier stoffen moest ontworpen worden, waarbij natuurlijk tevens rekening gehouden moet worden met de mechanische krachten, die op de voorwerpen werken en de behoeften waaraan zij behooren te voldoen. Met een beschouwing omtrent den symbolischen vorm en over den vorm in verband met de belichting daarvan, besloot spreker zijn voordracht, die door een reeks platen en teekeningen werd verduidelijkt.

BOND VAN TECHNICI.

Afd. Amsterdam.

Vergadering van 11 December 1902.

In deze vergadering werd door den Heer J. H. de Groot een voordracht gehouden over: *„Het Schoone"*.

Volgens spr. heeft het rationalisme zijn tijd gehad, fouten zijn aan het licht gekomen, die men thans echter nog maar sporadisch begint te zien.

De fout van de rationalisten is geweest dat ze te veel naar de details hebben gekeken en hun stelling was dat wat *goed* en *waar* ook ongeveer *schoon* was. Onder *goed* werd verstaan geschikt voor het doel en *waar* noemden zij iets wanneer het uiterlijke toonde wat het innerlijke bevatte. Kant, een man van grooten invloed, wist er geen raad mee om het begrip *schoon* te beredeneeren en meende dat het aldus was te definieeren: *„schoon* is datgene wat *algemeen bevalt* zonder begrip". Hij licht dat toe ongeveer met te zeggen: „Een of ander voorwerp wekt bij ons een gevoel van „welbehagen, zonder dat wij daarbij altijd redeneeren „over de oorzaak."

„Voorwerpen, waarvan wij geen grondige kennis „hebben, kunnen toch een aangenamen indruk op ons „maken. Louter beschouwing, zonder ontleding of „nadenken in hoeverre elke vorm van pas en op zijn „juiste plaats is aangebracht, kan ons toch een bevre „digenden indruk geven. Een bloem vinden wij mooi „zonder te denken aan de oorzaak of het doel."

De bouwwijze der rationalisten was op waarheid gegrond. Beter nog op den uitleg, dien men aan waarheid gaf. Waarheid zou zijn overeenstemming van den uiterlijken vorm met den inhoud. Wat anders was moest anders worden geuit.

Het onderscheid der deelen moest goed worden aangegeven. Men zocht dus verschil. Kleur moest dikwijls helpen om dat verschil aan te geven. Was het nu wonder, dat, waar men verschil zocht, men verschil kreeg en geen eenheid?

Is het nu niet te begrijpen dat wie met dien maatstaf oordeelt, begint met te ontleden en het geheel niet ziet?

Waar dat verschil niet aanwezig is, waar naar eenheid is getracht, daar zal zulk een beschouwer onvoldaan zijn.

Dat is niet *hun* fout, het is de fout van den uitleg, dien men aan waarheid gaf.

Beoordeelde men het geheel, en de „waar" zelf, niet de uiting alleen, dan zou men naar de geheele samenstelling zien.

Wij vragen thans weer naar rust in de gevels en dat is de schoonheid niet zelve, het is een onderdeel daarvan.

Wij weten daarmede nog niet volkomen wat schoonheid is. Wij zouden ons kunnen *behelpen* met voor *schoon* te nemen *rein*.

Schoon zou dan zijn afwezigheid van het leelijke.

De beste onder de rationalisten wisten toch altijd nog hun werk te beheerschen, in zooverre dat het uiten van de verschillende ruimten en constructie achter den gevel, niet bepaald hinderlijk was voor de eenheid.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— De goederen der Nederlandsche sectie van de eerste internationale tentoonstelling voor decoratieve kunst te Turijn, werden aldaar door de goede zorgen van den heer A. Verkerk, die zich als medewerker van het Nederlandsche comité welwillend daarmede heeft belast, verpakt en geëxpedieerd, zoodat HH. exposanten, zoowel van de afdeeling kunstnijverheid als van de afdeeling fotografiën, het door hen geëxposeerde kunnen terug verwachten.

— In „The Holland Fine Art Gallery", 14 Grafton Street W., Londen, wordt thans een tentoonstelling gegeven van het werk van onzen landgenoot W. Rip. Zij bestaat uit 14 schilderijen in olieverf en 36 aquarellen. De populairw, naar schoonheid strevende kunst van Rip, begint dus ook haar weg te vinden buiten onze grenzen. De keus uit onze nationale natuur is echt Hollandsch en zal dus den vreemdeling waarschijnlijk zeer boeien. Landschappen en kijkjes bij Vogelesang, Overschie, Veere, Wouw, Leunen, Zegwaard, De Heer, Maastricht, Delft, Zaandam, Deventer, Steenbergen, Vosmeer ziet men in den catalogus vermeld.

BINNENLAND.

Rotterdam. Het Aesthetisch Genootschap alhier zal, blijkens een kennisgeving van het bestuur, met het einde van het loopende jaar worden ontbonden.

Haarlem In het Museum van Kunstnijverheid alhier zal de tentoonstelling van de werken van Walter Crane in de eerste helft van Januari geopend worden.

Deze verzameling, die op de tentoonstelling van moderne decoratieve kunst te Turijn was tentoongesteld, is zeer volledig en omvat de voornaamste werken, die tot 1902 door deze kunstenaar werden vervaardigd

Een twintigtal kisten werden uit Turijn verzonden, terwijl de tentoonstelling een vijftal zalen van het museum zal vullen.

Onmiddellijk na afloop dezer tentoonstelling zullen de werken naar Londen verzonden worden.

Zutphen. Dinsdag a. s. zal de algemeene vergadering worden gehouden der Geldersche vereeniging voor kunstnijverheid en na afloop dezer vergadering een tentoonstelling worden geopend van teekeningen en werkstukken der Quellinus-school te Amsterdam.

Amersfoort. Behoudens goedkeuring van den Minister van Binnenl Zaken, is door het bestuur der Ambachtsschool benoemd: tot onderwijzer in het machinebankwerken de heer J. Brussaard, te Utrecht; tot onderwijzer in het smeden de heer P. Nierop, te 's-Gravenhage.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichters voor den aanleg van een stoomtramweg, practisch ervaren met waterbouwkunde en waterpassen enz. Adres onder No. 32450 aan de „N. Rott Crt."

— Chef de Bureau op een fabriekskantoor. Hoog salaris. Volkomen met fabrieks-administratie op de hoogte. Brieven onder lett. P A D, Algem. Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, te Rotterdam.

— Vertegenwoordiger voor Rotterdam voor een Technisch Handels-Bureau, liefst Werktuigkundig, tevens Electrotechnisch Ingenieur. Brieven onder lett. G. 27 a. h. Alg. Adv.-Bureau Rouma & Co., Amsterdam.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, terstond of met 1 Januari a. s., zelfstandig kunnende détailleeren. Brieven aan het bureel v. h. Leidsch dagblad onder No. 11853.

— Gasingénieur voor een Maatschappij van acetyleengasinstallatiën. Brieven onder letters P. D. H., Alg. Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Teekenaar, goed op de hoogte van decoratief ontwerpen, kan spoedig geplaatst worden. Brieven, onder lett. S 8, aan H. J de Haan, Boekhandel, Scheveningen.

— Fabriekschef voor een fabriek te Amsterdam (geen machinefabriek), bekwaam werktuigkundig teekenaar en geschikt om de fabriek te besturen, op den duur zeer gunstige vooruitzichten. Brieven onder letter D. 328, aan het bureau van „De Telegraaf".

— Op een technisch handelsbureau te Rotterdam een practisch ervaren persoon, liefst werktuigkundig, tevens electrotechnisch ingenieur, om als vertegenwoordiger op te treden. Brieven onder letter G. 27 aan het Alg. Adv.-Bur. Rouma & Co., Amsterdam.

— Bouwkundig-opzichter-teekenaar direct. Zich schriftelijk te vervoegen bij den architect J. H. Slot, te Hilversum.

DIENSTAANBIEDINGEN.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI
RUISCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.

7 Bouwk. opz.-teek., 22—42 jaar, *f* 70—*f* 100 's maands;
4 Bouwk. opz.-uitv., 39—44 jaar, *f* 90—*f* 125 's maands;
5 Bouwk. teek., 19—22 jaar, *f* 40—*f* 75 's maands;
1 Opz.-Landm., 40 jaar, *f* 100 's maands;

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

37ste Jaargang. ZATERDAG, 27 December 1902. No 52.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker",
VAN DIEMENSTRAAT 205, 's Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar bij vooruitbetaling
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—.
Voor België . . . . . *f* 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië en Transvaal *f* 7.50.
Afzonderlijke nummers bij vooruitbetaling met plaat . . . . . *f* 0.25.
Idem zonder plaat . . . . . *f* 0.15.

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . *f* 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . *f* 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer uiterlijk des Vrijdags *voormiddags* aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending *per expresse* aan:
de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Het Vaderland"*, Parkstraat 's Gravenhage.

NUL OP HET REKEST.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en hare afdeelingen komt het toe, om, als daar noodzaak is, voor de belangen der bouwkunst in het algemeen in de bres te springen. En zoo verdient het dan ook lof wanneer zij de werken, die de gemeente Amsterdam laat uitvoeren, niet uit het oog verliezen.

Doch het is een ijdel pogen „d'aller chercher midi à quatorze heures." Zal de Maatschappij door haar optreden wat bereiken, dan moet zij het bijtijds doen. In het najaar van 1900 lagen ten stadhuize te Amsterdam de plannen voor de nieuwe Amstelbrug gereed. Er waren ontwerpen, door den dienst der Publieke Werken opgemaakt, er was ook een ontwerp van den heer Berlage. Dit laatste wordt nu uitgevoerd, nadat de openbare aanbesteding in het begin van 1901 had plaats gehad.

Tegen de brug, zooals zij nu gemaakt wordt, kan men verschillende bedenkingen inbrengen. Niet alleen, gelijk het adres deed, dat de gemetselde borstwering met schietgaten minder fraai is, en beter door een ijzeren leuning vervangen ware, doch vooral, dat de brug zich poogt voor te doen, als bestond zij uit gewelven, terwijl inderdaad het dek op liggers van vloeiijzer rust, zooals later ieder zal zien, die er onder door vaart.

Dit alles was echter reeds duidelijk aangegeven op de voor ieder verkrijgbaar gestelde bestekteekeningen. Had de Maatschappij die geraadpleegd, had zij, eer de aanbesteding plaats vond, haar adres aan den Amsterdamschen raad gericht, dat nu bijna twee jaar te laat komt, zij had zeker meer bereikt dan nu.

De „N. R. C., zeide over de zaak:

„Evenwel kwam er terstond na opening der vergadering eene kleine verrassing in den vorm van een adres der afdeeling Amsterdam van de „Maatschappij tot bevordering der bouwkunst." De adressante opperde „aesthetische bezwaren" tegen den bovenbouw van de nieuwe brug over den Amstel en verzocht de reeds opgebouwde helft der gemetselde balustrade te vervangen door gemetselde penanten, met ijzeren balustraden daartusschen. Jawel, alsof 't geen geld kost! De architecten beweren, dat men, loopende op de nieuwe Amstelbrug den Amstel niet zal kunnen zien, en dat men, omgekeerd, van het water of van de Amsteloevers af toekijkende, van al wat zich op de brug beweegt slechts de hoofddeksels der burgers en de koppen der trampaarden zal kunnen waarnemen, een en ander, doordat de steenen balustrade te massief en te hoog wordt."

„De heer Serrurier, wethouder voor publieke werken, heeft de balustrade nagemeten. De heeren architecten, zegt hij, hebben er niet op gerekend, dat de vloer en de trottoirs nog niet op de pas half voltooide brug zijn gelegd."

„Als het kunstwerk gereed is, zal de balustrade slechts reiken tot den navel van een volwassen Amsterdammer van middelbare lengte, zoodat links en rechts de rivier in het gezichtsveld van zijn op natuurschoon belust oog is gebracht en men van den wal af de edelste deelen zijns welgevormden lichaams met welgevallen zal kunnen beschouwen. Ja, zelfs de glimmende koperen portefeuille, waarmede de tramconducteurs den buik versieren, zal in het vizier vallen."

„Wij weten niet, of de heeren der afdeeling van „Bouwkunst" zich zóó deerlijk hebben vergist op dit punt van techniek. De tijd ontbrak ons om een nauwgezet onderzoek in loco in te stellen."

„Maar, toegegeven, dat de eerste brug, die het huidig geslacht geslagen heeft over onze rivier, niet getuigt van offervaardigheid onzer góe gemeente: zij zal als een stomme getuige van onzen financieelen nood een uitnemenden dienst bewijzen tot leering dergenen op het Binnenhof, van wie de hulp in deze kwade tijden voor ons moet komen."

Dit laatste blijve voor rekening van het blad. Of de brug, nu zij gemaakt is volgens de teekening van Berlage, zoo goedkoop is, of zij goedkooper is geworden, dan als zij naar een ander ontwerp ware uitgevoerd, zou eerst door deskundigen moeten worden onderzocht.

En wij gelooven ook niet, dat men de kostbare eenvoud van den hedendaagschen gemeentestijl heeft gekozen, om der Tweede Kamer of het Ministerie te doen zien, dat de gemeente Amsterdam in geldnood verkeert.

Want dienzelfden eenvoud ziet men aan vele onlangs gestichte huizen, waarvan dat door den heer L. Simons bewoonde wel het karakteristiekste is. Dat de bewoners dier huizen in „financieelen nood" verkeeren, kan men niet volhouden.

Wij hopen, dat de Maatschappij en hare afdeelingen, als zij weer eens ten bate der esthetica optreden, dit bij tijds zullen doen.

DE WAARDIGHEID VAN DEN ARCHITECT ANDERMAAL.

Wij hadden niet gedacht, dat het stukje, dat wij aan de waardigheid van den architect wijdden, een pen in beweging zou brengen. Maar nu dat geschied is, heeft de „Iemand", die zich tot schrijven zette, recht op een antwoord.

Begrijpen wij den heer „Iemand" wel, dan is hij het in hoofdzaak met ons eens, en erkent hij de misstanden, die bestaan. Ja zelfs enkele onderdeelen, in ons betoog slechts flauw aangeduid, heeft hij nader uitgewerkt.

Maar hij heeft meer gedaan, en waar wij alleen de diagnose der kwaal stelden, ook gepoogd, een geneesmiddel aan te geven.

De geneesmiddelen beginnen uit den tijd te raken. Heel wat der jongere doctoren schrijven ze niet meer, of slechts bij uitzondering voor, tenminste wanneer zij niet als plattelandicus zelf voor de levering te zorgen hebben. De apothekers in de groote steden klagen steen en been, nu zij hun vermaarde rekeningen niet meer zoo lang kunnen maken als vroeger.

De heer „Iemand" is nu doctor en apotheker tegelijk. Hij schrijft niet alleen het middel tegen de kwaal voor, doch heeft het ook klaar gemaakt. Als nu de patient maar wil slikken.

Dit geneesmiddel is „een Architectenbond". „Probatum est" verklaart doctor „Iemand" ons. Zulk een bond zal „de bouwkunst bevorderen, hare beoefenaren handhaven, hen helpen in den strijd om den stand van den architect in dezen tijd te handhaven."

Wie aan het middel mocht twijfelen verneemt: „Van de sjouwerlieden af tot en met de ambachtspatroons hebben allen vereenigingen, waarin hunne belangen behandeld worden en de gordel van bekneling wordt gecompleteerd door den aannemersbond."

De architectenbond schijnt dus als een breukband te moeten werken. Doch zal dit gaan? Het welbegrepen eigenbelang van ieder „bouwmeester eischt, dat hij aangesloten is bij een krachtig lichaam." De bouwmeesters zien dat evenwel niet in, gelijk de heer „Iemand" toegeeft.

Misschien zijn wij meer „vreemdelingen in het bouwkundig Jeruzalem", dan de heer „Iemand". Zooveel weten wij er ondertusschen wel van, dat het allerminst een „Hemelsch Jeruzalem" genoemd mag worden.

Met heel wat architecten zijn wij persoonlijk bekend. Niemand van die allen is van het nut, dat voor den bouwmeester uit het vereenigingsleven kan voortspruiten, overtuigd. Want de architecten, het groote woord moet er uit, vertrouwen elkander niet. Zij zijn er niet zeker van, of de collega die naast hen op een vergadering zit, of die hen aan een feestdisch in gulle woorden toedrinkt, ook misschien op hetzelfde oogenblik listige plannen tot het schieten onder hun duiven beraamt. Mogelijk ook loopen zij in dien tijd met het denkbeeld rond, om den collega een vlieg af te vangen.

Want in de bouwkunst wordt, wat men „den strijd om het bestaan" noemt, met de meest verbitterde woede gestreden. Pardon wordt gegeven noch gevraagd. Doch de kamp heeft niet plaats op den grond; listig aangelegde loopgraven zijn het, waardoor de strijders elkanders vestingen trachten te vermeesteren. Wat kan een bond daartegen uitrichten? Hoogstens zal hij bereiken, dat de loopgraven nog dieper worden aangelegd, zoodat het publiek er nog minder van merkt, dan nu.

Doctor „Iemand" wijst ons op den aannemersbond. Het valt niet te ontkennen, dat die wel wat bereikt heeft. De belangen van aannemers zijn dan ook, hoe fel ook hier de mededinging schijne, wel tot één gemeenschappelijk belang terug te brengen. Tot openbare of besloten mededinging wordt den aannemers voortdurend gelegenheid gegeven. En het is in het belang van allen, dat die mededinging aan bepaalde regels onderworpen worde en blijve.

De toestanden in de wereld der architecten zijn ondertusschen gansch anders. Daar wordt, nu de prijsvragen haast niet meer worden uitgeschreven, bijna nimmer gelegenheid tot openbare of besloten mededinging geopend.

Kon men het maar zoover brengen dat de patroons meer van het nut dezer prijsvragen overtuigd werden. Het is echter zelfs voor een bond niet weggelegd, de prijsvragen weer populair te maken.

Onzes inziens schiet er niets anders over, dat dat de architecten tot zich zelf inkeeren, en zich afvragen, wat zij ieder persoonlijk kunnen doen, om de waardigheid van den bouwmeesters-stand te verheffen. Een paar aanhalingen uit een geschrift van den ouden wijsgeer, aan wien wij een vorigen keer reeds het woord gaven, zullen hen misschien bij deze overpeinzingen goede diensten kunnen bewijzen.

„Laat het u duidelijk zijn, dat begeerte bedriegelijk is. Wie door zijn begeerte bedrogen wordt, is ongelukkig. Begeer daarom niets. Wordt er met uw olie gemorst, wordt er van uw wijn gestolen, denk dan: dit is de prijs voor kalmte van geest en rust van het gemoed. Men krijgt nu eenmaal niets voor niets. Bedenk, dat gij u in het leven als aan een gastmaal moet gedragen. Wordt iets rondgediend en komt het bij u, strek dan de hand uit en neem er een bescheiden deel van. Misschien komt iets, waar gij veel van houdt, nog niet dadelijk bij u. Dan moet gij wachten, tot het u aangeboden wordt. Doe steeds zoo, waar het ambten of rijkdommen geldt, dan zult gij een waardige gast der goden zijn.

„Laat de gedachte, dat gij vergeten door het leven moet gaan, u nooit hinderen. Maar ik moet toch rijk zien te worden — zegt gij — al ware het maar alleen om voor de mijnen te zorgen, of om goed met mijn geld te doen. Gij moet echter bedenken, dat de behoefte van het lichaam de maatstaf voor het bezit is. Bedenkt gij dit, zoo zult gij steeds maat houden; verliest gij het echter uit het oog, dan wordt gij in een afgrond gesleurd. Want als gij eenmaal den maatstaf kwijt zijt, bestaan er geen grenzen meer."

De Oudejaarsavond brengt menigeen, die anders nooit peinst, aan het mijmeren. Laat dan de architecten eens overwegen, of zij het inderdaad in den strijd des levens niet buiten de oneerlijke wapenen kunnen stellen, die zij nu maar al te vaak ter hand nemen. Laat zij zich eens afvragen, of gemoedsrust niet beter is, dan veel werk, of een waardig bestaan niet boven een weelderig bestaan gaat.

NASCHRIFT.

Dat onze Belgische broeders, althans de Brusselaren, ook al geen hoog denkbeeld hebben van de waardigheid van den architect kan blijken uit het volgende, ontleend aan een particuliere correspondentie in een onzer provinciale bladen.

„De bouwkunst vindt in België vele beoefenaren en het wemelt hier van architecten. Er wordt ook voortdurend gebouwd en er verrijzen steeds nieuwe wijken. De nieuwe stijl, zeer vreemdsoortig, doet ons soms versteld staan over de vindingrijkheid van het menschelijk brein, en men vraagt zich af, hoe men in zoo'n huis moet wonen. Eigenlijk kan men niet spreken van een nieuwen stijl, 't zijn meer bouwfantasiën. Eigenaardig is het, dat architecten door het volk met wantrouwen worden beschouwd, en het woord *architecte* heeft in den volksmond een zoo diep grievende beteekenis, dat, wanneer de beschikbare rubriek scheldwoorden uitgeput is en zonder invloed blijft op de tegenpartij, men met 't woord *architecte* altijd nog de woede gaande kan maken. Het beduidt dus zeker „schurk" in den ergsten vorm!"

Wel is het bovenstaande niet van overdrijving vrij te pleiten, maar in hoofdzaak karakteriseert het vrij juist den toestand en kan men er uit zien dat bij het Belgische publiek, dat vrij wat meer gevoelt en vrij wat meer over heeft voor bouwkunst dan het Nederlandsche, de bouwmeester in het algemeen niet de populaire man, de algemeen geziene en geachte burger is.

En ging met nu zoeken naar het antwoord op de vraag, hoe dit komt? dan zou ongetwijfeld blijken, dat ongeveer dezelfde oorzaken, die hier te lande tot de vele bekende misstanden aanleiding geven, ook in België bestaan, n'en déplaise de Société Centrale d'Architecture de Belgique.

Maar deze is ook al geen Architectenbond, zooals de heer „Iemand" zich die waarschijnlijk denkt.

WONING-ONDERZOEK TE ROTTERDAM.

Aan de „N. R. Ct." ontleenen wij het volgende:

De commissie, die zich in het voorjaar gevormd heeft om een onderzoek in te stellen naar slechte woningtoestanden alhier, en deze, zoo mogelijk, te verbeteren, heeft een gedeelte van hare werkzaamheden verricht. De thans reeds verzamelde gegevens komen haar belangrijk genoeg voor, om deze, vooral met het oog op de in werking getreden Woningwet, nu reeds openbaar te maken.

Bekend mag worden geacht, dat de gemeentelijke bouwpolitie in een groot aantal woningen verbeteringen heeft doen aanbrengen, waartoe de Bouw-verordening haar de macht gaf. Er zijn verscheiden straten door haar onderzocht; de allerslechtste woningen zijn daar ontruimd, en verbeteringen in de bewoond gebleven panden aangebracht.

Het kwam der Commissie gewenscht voor te onderzoeken, in hoever dit optreden der Bouwpolitie geacht kan worden de slechte woningtoestanden voldoende te wijzigen, of daarmede kan worden volstaan, en, zoo ja, of er dan voor haar wel een vruchtbaar arbeidsveld overbleef.

Om daartoe te geraken, werden in overleg met den hoofd-inspecteur van het bouwen, wien gaarne dank wordt betuigd voor zijn groote welwillendheid, achtereenvolgens twee groepen woningen bezocht. De eerste, waar het bouwtoezicht nog niet was opgetreden, omvatte het stadsgedeelte, begrensd door Holstraat, Peperstraat, Coolvest, Weste Wagenstraat; de tweede, door het bouwtoezicht zooveel mogelijk verbeterd, uit Kalverstraat, Noordmolenwerf, Doelstraat, Banketstraat, Wilde Zeesteeg, Zevenhuissteeg.

Het eerste complex wordt in ongeveer twee gelijke helften verdeeld door de Zandstraat; samen ongeveer 130 panden.

De commissie verdeelde zich in comité's van 2 personen, die het onderzoek instelden naar een vragenlijst, waarop in te vullen was o. a.: het aantal mannelijke en vrouwelijke bewoners, den leeftijd der kinderen, het aantal en den aard der vertrekken (licht, lucht enz.), het aantal slaapplaatsen en waar aangebracht, het aantal stookplaatsen en privaten, of er waterleiding was, den huurprijs, den indruk omtrent ongedierte, vochtigheid, brandgevaar, over vloeren, wanden, trappen, of ongezonde bedrijven in de nabijheid werden uitgeoefend.

De ingeleverde rapporten waren belangrijk. Ongeveer 170 woningen werden bezocht. Wel bevatten de 130 panden veel meer woningen, maar vooreerst achtte de commissie zich niet geroepen de bordeelen, in vrij groot aantal aanwezig, te bezoeken, en ook waren, bij nader onderzoek, verschillende panden tot pakhuis ingericht.

Van de plm. 170 bezochte woningen waren:

124 met 1 kamer, bewoond door: 1 persoon 33, 2 personen 27, 3 personen 16, 4 personen 12, 5 personen 6, 6 personen 8, 7 personen 6, 8 personen 4, 9 personen 1.

37 met 2 kamers, bewoond door: 1 persoon 2, 2 personen 7, 3 personen 3, 4 personen 3, 5 personen 4, 6 personen 3, 7 personen 4, 8 personen 6, 9 personen 2, 10 personen 10.

8 met 3 kamers, bewoond door 2 personen 3, 4 personen 2, 5 personen 1, 7 personen 2.

122 met 1 slaapplaats, bewoond door: 1 persoon 35, 2 personen 31, 3 personen 17, 4 personen 10, 5 personen 5, 6 personen 8, 7 personen 5, 8 personen 2.

44 met 2 slaapplaatsen, bewoond door: 1 persoon 1, 2 personen 7, 3 personen 1, 4 personen 6, 5 personen 8, 6 personen 3, 7 personen 6, 8 personen 5, 9 personen 2, 10 personen 1.

5 met 3 slaapplaatsen, bewoond door: 3 personen 1, 3 personen 3, 9 personen 1.

De huren wisselden af van *f* 0,50 tot *f* 4,25. Het grootst aantal woningen deed van *f* 1 tot *f* 2 huur.

Zonder privaat waren slechts een tiental woningen, terwijl gevonden werd:

één privaat op 4 gezinnen, in 5 woningen, één privaat op 5 gezinnen, in 3 woningen, één privaat op 6 gezinnen, in 3 woningen, één privaat op 6 gezinnen, in 1 woning, één privaat op 9 gezinnen, in 1 woning, een privaat op 11 gezinnen, in 1 woning.

De algemeene indruk was, dat de bewoners vrijwel met hunne grootendeels gebrekkige en onvoldoende woningen tevreden waren, hoewel het brandgevaar vrij groot, de trappen en portalen vuil en donker, lucht en lichtttoevoer onvoldoende waren, en over ongedierte en vocht te klagen viel.

De commissie vond over 't algemeen te veel bewoners op ééne kamer en te weinig slaapplaatsen met het oog op hygiëne en zedelijkheid.

In de tweede groep, reeds genoemd, werden plm. 175 woningen bezocht. In deze straten zijn vele huisjes onbewoonbaar verklaard, afgebroken en door nieuwe vervangen, andere panden zijn pakhuizen geworden, privaten en waterleiding, waar noodig aangebracht, behoorlijke vloeren gelegd, trappen uitgebroken. De bewoners die uit hun huizen verdreven waren, b. v. in de Banketstraat, zijn op het Achterklooster, in de Walensteeg enz. terecht gekomen; die, welke in dezelfde woningen konden blijven, hebben over 't algemeen geen hooger huur behoeven te betalen.

Van de plm. 175 bezochte woningen waren:

129 met 1 kamer, bewoond door: 1 persoon 43, 2 personen 42, 3 personen 13, 4 personen 10, 5 personen 9, 6 personen 3, 7 personen 2.

37 met 2 kamers, bewoond door: 1 persoon 4, 2 personen 12, 3 personen 8, 4 personen 4, 5 personen 2, 6 personen 1, 7 personen 3, 8 personen 2, 9 personen 1.

6 met 3 kamers, bewoond door: 3 personen 2, 4 personen 1, 5 personen 2, 7 personen 1.

2 met 4 kamers, bewoond door: 2 personen 1, 7 personen 1.

113 met 1 slaapplaats, bewoond door: 1 persoon 49, 2 personen 36, 3 personen 10, 4 personen 7, 5 personen 5, 6 personen 3, 7 personen 3.

52 met 2 slaapplaatsen, bewoond door: 1 persoon 8, 2 personen 12, 3 personen 14, 4 personen 6, 5 personen 6, 6 personen 2, 7 personen 1, 8 personen 2, 9 personen 1.

3 met 3 slaapplaatsen, bewoond door: 1 persoon 1, 5 personen 1, 7 personen 1.

5 met 4 slaapplaatsen, bewoond door: 2 personen 1, 3 personen 2, 7 personen 1, 8 personen 1.

De huren wisselden af van *f* 0.50 tot *f* 5; het grootste aantal woningen deed van *f* 1 tot *f* 1.75 huur.

Hier dus een iets gunstiger toestand; er werden geen woningen met ééne kamer, bewoond door 8 of 9 personen, of woningen met twee kamers en 10 personen aangetroffen. Ook waren er over 't algemeen meer slaapplaatsen.

Vergelijkt men de door de commissie gevonden toestanden met de in het bekende Leidsche rapport aangenormen normen, 2 personen op één kamer, 4 personen op twee kamers enz., dan blijkt, dat zoowel in deze als in de eerste groep, het aantal personen in de bezochte woningen over 't algemeen veel te groot is.

Een besliste conclusie zal de commissie nog niet trekken, daar het onderzoek nog wordt voorgezet en het aantal bezochte woningen nog te gering is, maar zij meent thans reeds als hare meening te mogen uitspreken, dat, met volle waardeering voor de vele verbeteringen die de bouw-politie in een aantal panden heeft doen aanbrengen, en het groot aantal woningen, door haar onbewoonbaar verklaard en dientengevolge aan hare bestemming onttrokken, door haar de oplossing van het woning-vraagstuk voor de minstbedeelden onder onze bevolking niet veel verder is gebracht. Door haar optreden toch zijn een aantal woningen van *f* 0.80 tot *f* 1.20 verdwenen en gedeeltelijk vervangen door nieuwe panden met goede woningen, waarvan de huren echter verre boven het bereik der vroegere bewoners vallen. De commissie trof nieuwe panden aan met huren van *f* 2.00 per week en per woning, waar vroeger woningen van *f* 1 per week hadden gestaan.

Gaat het gemeentebestuur, aan de hand van de onlangs ingevoerde Woningwet, wederom krachtdadig ingrijpen, dan zal het gebrek aan goedkoope woningen grooter worden en o. i. het particulier initiatief, geldelijk gesteund door Rijk en Gemeente, moeten trachten hierin te voorzien.

Een moeilijk probleem — zegt de commissie —, waarvan de oplossing, lettende op de bepalingen der Woningwet, ons echter niet onmogelijk toeschijnt.

DE UTRECHTSCHE VOORDRACHT.

De „Haagsche Courant" veroorloofde zich, naar aanleiding van de voordracht te Utrecht de volgende ondeugende opmerkingen:

„— Ten onrechte, blijkbaar, wordt beweerd, dat ingenieurs van de Polyt. School moeite hebben een betrekking te vinden."

„Op de voordracht voor adjunct-directeur der gemeentewerken te Utrecht zijn nl. door B. en W. geplaatst de heeren P. A. A. Faure, kapitein der genie, J. G. A. Schoth, ingenieur der gemeentewerken te Maastricht en C. C. Petri, kapitein der genie."

„Dat B. en W. twee officieren voordragen bewijst natuurlijk, dat er geen volledig bevoegde sollicitanten waren."

Wanneer de „Haagsche Courant" zich eens had herinnerd, wat er in den Utrechtschen Raad toen daar onlangs de oproeping voor een adjunct-directeur ter sprake kwam, gezegd is zou zij zich wellicht beter met de keuze van B. en W. kunnen vereenigen dan nu het geval schijnt. Woordelijk herinneren wij ons het gesprokene niet, maar wel weten wij, dat er duidelijk in uitkwam, dat men te Utrecht weinig zin heeft, om zooals ook elders wel eens meer is voorgekomen, het leergeld te betalen voor jonge ingenieurs van de Polyt. School met weinig of geen practische ervaring.

Men heeft daar iemand noodig die als verantwoordelijk ambtenaar den Directeur, zoo noodig, kan vervangen, wien men althans de zelfstandige leiding van een groot deel van den dienst gerust kan toevertrouwen. Het verwondert ons dus volstrekt niet, dat B. en W. hier het oog gevestigd hebben op personen van rijperen leeftijd, voor wie de Gemeentedienst geen leerschool der practijk meer behoeft te zijn en het zal ons evenmin bevreemden, wanneer de keus van den Raad op een der beide genie-officieren valt.

B. en W. kunnen immers op zoovele voorbeelden elders wijzen, waar men in oud-genie-officieren zeer geschikte ambtenaren heeft gevonden, dat wel geen Raadslid het wagen zal een lans te breken voor een jong ingenieur van de P. S. al ware het ook zijn bloedeigen neefje.

TECHNISCH ONDERWIJS.

Naar aanleiding van het ingezonden stuk van X*, *door* Y.

Wanneer men ziet, dat het aantal aan de Polytechnische School ingeschrevenen op het oogenblik naar de duizend loopt, is het moeielijk te begrijpen, hoe er over het onderricht, dat die school geeft, zoo geklaagd wordt.

Cijfers spreken; een inrichting die zóó druk bezocht wordt, moet wel uitmuntend wezen. Zelfs vrouwelijke leerlingen laven zich daar aan den boezem der wetenschap. Onder haar bevindt zich eene, die mogelijk nog eens onze eerste vrouwelijke ingenieur wordt. Waarom ook niet? De studeerkamer merkt het niet, of er een vrouw dan wel een man binnen haar wanden zit te blokken.

Nu moge de onbekende X, die laatst in deze kolommen aan het woord was, zeggen, dat er „geschermd wordt met den eenmaal zoo glorierijken naam van den Nederlandschen ingenieur", nu moge hij opmerken „dat die naam verworven is door mannen, die de hooggeroemde, alleenzaligmakende wetenschappelijke opleiding stellig *niet* ontvangen hebben, maar die practische mannen bij uitnemendheid waren", wat bewijst hij er mede?

Er was een tijd, maar die tijd is lang voorbij, dat men van den ingenieur vorderde, dat hij een practisch man moest zijn; in onze dagen hecht men daar niet meer aan. Blanken, Caland, de oude Conrad, die menschen mogen in hun tijd als lichten van de eerste grootte hebben gegolden, zij zouden, kon men ze weer aansteken, slechts vetkaarsen schijnen bij de electrische helderheid die er van ons wetenschappelijk Delft uitgaat.

Hoe die glans de motten trekt! Reeds bijna duizend zweven er om de lamp der wetenschap. Vele komen wel in den ballon noodlottig om, maar die er het leven afbrengen nemen iets van den schitterglans op haar wiekjes mede.

Laat men nu maar zeggen, dat de Polytechnische School, ofschoon zij veel geld heeft gekost, de voortbrengingskracht onzer natie en daarmede haar kapitaalswaarde niet heeft verhoogd. De wetenschap mag de koe niet zijn, die men alleen voedt om de melk. Het is haar trots, dat zij met de practijk geen rekening houdt, dat zij in hooger sferen zweeft, waar de burgerlijke beschouwingen des nuchteren prozaischen levens niet gelden. De wetenschap onderzoekt slechts; haar is het onverschillig, of zij iets bruikbaars vindt, of niet.

Welk een onschatbare ontdekkingen op zuiver wetenschappelijk gebied heeft men niet aan Delft te danken! Ja, mijnheer X, gij zult zeggen, dat gij daarvan niets hebt gemerkt. Maar dat komt, weet het wel, omdat onze Delftsche geleerden zoo bescheiden zijn en die ontdekkingen liever voor zich houden, dan ze openbaar te maken. Van der Waals, Van 't Hoff, Lorentz, Zeeman... nu ja, die menschen slaan op de groote trom, daarom krijgen ze Nobel-prijzen. Doch onze Delftsche geleerden hebben veel belangrijker ontdekkingen gedaan. Wilden ze maar spreken! Inderdaad, hier geldt de spreuk:

> Bescheidenheit ist eine Zier
> Doch — weiter kommt man ohne ihr.

Dwaas is het, waar wij zulk een modelinrichting hebben, nu nog een Technicum te gaan stichten. Natuurlijk kan de wetenschap daar niet tot haar recht komen. En wat is techniek anders dan wetenschap? Het is gek, zooals er tegenwoordig met de practijk wordt geschermd. Die practijk komt altijd nog vroeg genoeg, en de ware wetenschappelijke man houdt zich zoo min mogelijk met haar bezig.

Het ware te wenschen, dat, zooals X. (zeker een sociaal-democraat) beweert, dat de Delftsche studenten „meestal tot de eerste standen behoorden". Maar het heeft er niets van. De burgerjongens hebben ook hier al verre de meerderheid. De spoorstudenten nemen hand over hand toe. Dat, zooals X beweert, het Technicum zou bestemd zijn, om de Polytechnische School van deze burgerjongens te ontlasten, durft men niet aannemen. Maar, mocht dit inderdaad in de bedoeling van den Minister Kuyper liggen, dan zou hij Delft een ware weldaad bewijzen, en misschien nog bij zijn leven zijn standbeeld, naast dat van Hugo de Groot, zien verrijzen.

Gaf men den heer X. zijn zin, de „in te stellen Staatscommissie zou niet moeten bestaan uitsluitend uit wetenschappelijke mannen". Gelukkig evenwel, dat de heer X., naar er reden is om te veronderstellen, zijn zin niet zal krijgen; de „flinke mannen in de practijk gevormd", die roet in het eten der wetenschap zouden moeten doen, zal men thuis laten.

Hoe antipathiek het stuk van den heer X. overigens ook is, één verdienste heeft het; de Waterstaat, die instelling waarop wij Nederlanders nooit fier genoeg kunnen zijn, wordt in bescherming genomen tegen de aanvallen, die daartegen gericht werden.

Het examen voor opzichter van den Waterstaat is een te oude en te voortreffelijke inzetting, dan dat de eerste de beste het recht zou hebben, haar in een belachelijk daglicht te stellen. En hoeveel belangrijks is er door den Waterstaat niet tot stand gebracht! Steeds is hij zijn ouden naam waardig gebleven. Hoe getuigt niet nog op het oogenblik de stoompont te Velzen, nu zonder raderen, maar aan een ketting het Noordzeekanaal overstekende, van de vindingrijkheid der wetenschappelijk ingenieurs! Laat de spijtige Noord-Hollanders maar zeggen, dat het een zeeboot is, en geen pont, die menschen bewijzen daardoor alleen, dat zij van de eischen der wetenschap geen flauw begrip hebben.

Dit alles dankt men aan de Polytechnische School te Delft. Het is ongepast, om ten koste van het Technicum, dat misschien nooit tot stand komt, ons Delftsch Hooger Onderwijs naar beneden te willen halen.

Pas dan zal het onderwijs tot zijn recht komen, als de titel van doctor-ingenieur ook bij ons kan worden toegekend, als een promotie, met paranimfen, een dissertatie, een pedel, die „hora" roept en al wat verder daarbij behoort, ook te Delft kan worden bijgewoond.

Moge weldra de eerste doctor-ingenieur zijn bul „summa cum laude" halen!

VEREENIGINGEN.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Door de jury voor de door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar uitgeschreven prijsvragen, bestaande uit de Heeren Prof. Henri Evers, te Delft, A. Salm, G. Bzn. en H. P. Berlage Nzn, architecten te Amsterdam en J. Verheul Dzn., en H. van der Kloot Meyburg, architecten te Rotterdam, zijn de navolgende bekroningen toegekend.

* Zie ons nummer van 20 December j.l. [Red.]

1e. *Voor het ontwerp van een Heerenhuis:* een eersten prijs bestaande uit de zilveren medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 50 aan het ontwerp „*Time is up*", inzender de Heer G. W. van Limburgh te Rotterdam en een dito prijs aan het ontwerp motto „*Etude*", inzender de Heer R. J. Hoogeveen te Rotterdam.

De tweede prijs, bestaande uit de bronzen medalje met getuigschrift, benevens *f* 20, aan het ontwerp motto: „*Sonnevanck*", inzenders de Heeren H. G. Krijgsman en J. C. van Dorssen te Rotterdam.

Den derden prijs, bestaande uit het het getuigschrift der Vereeniging aan het ontwerp motto „*driehoek in cirkel*", welks inzender onbekend wenscht te blijven en een eervolle vermelding aan het ontwerp motto „*Baksteen*", inzender de Heer J. Stuivinga te Rotterdam.

2e. Voor het ontwerp van „*Een wand eener eetzaal*", den eersten prijs bestaande uit de bronzen medalje met getuigschrift, benevens *f* 25, aan het ontwerp motto: „*Oefening baart Kunst*", inzender de Heer H. van Dorp te Amsterdam, en den tweeden prijs bestaande uit het getuigschrift der Vereeniging aan het ontwerp: motto „*B. en V.*" eveneens ingezonden door den Heer H. van Dorp te Amsterdam.

Een eervolle vermelding aan het ontwerp „*Ping Pong*", inzender de Heer W. Bruinzeel te Rotterdam.

3e. Voor *het ontwerp van een muziektent:* Eerste en tweede prijs niet toegekend; derde prijs, bestaande uit het getuigschrift der Vereeniging aan het ontwerp motto „*Gluck auf*", inzender de Heer R. J. Hoogeveen te Rotterdam.

De ontwerpen worden Vrijdag, Zaterdag en Zondag 2, 3 en 4 Jan. 1903 voor belangstellenden tentoongesteld in de bovenachterzaal van het Gebouw der Vereeniging aan de Schiekade te Rotterdam.

GEMENGDE BERICHTEN.

BUITENLAND.

— De merkwaardige ontdekkingen van voorhistorische muurschilderingen in verschillende grotten in Frankrijk hebben de Spaansche regeering er toe gebracht, ook de bekende grot van Altamira in de provincie Santander eens door Fransche deskundigen te doen onderzoeken. Het resultant schijnt zeer bevredigend te zijn; ook hier zijn weer afbeeldingen van allerlei antediluviaansche dieren voor den dag gekomen.

— Natuurlijk gas. — „Scientific American" heeft een onderzoek ingesteld naar de ligging, het aantal en de exploitatie van de bronnen in Amerika, die natuurlijk gas leveren. De aanwezigheid van gas in den bodem schijnt het eerst in 1828 opgemerkt te zijn, bij het graven van een put te Grapeville, 50 K.M. van Pittsburg. Het gas blies met kracht uit de opening en brandde, toen 't aangestoken werd, gedurende eenige maanden achtereen voort. Een van de eerste maatschappijen, die opgericht werden, om deze natuurlijke bronnen te exploiteeren, was de „Fullgas-Co.", in 1874 te Pittsburg tot stand gekomen, maar men moet eerst tot 1884 gaan, de oprichting van de Philadelphia-Co, wil men de verbazende resultaten van de industrieele toepassing van dit natuurlijk gas zien. In 1898 was de gezamenlijke opbrengst van alle in exploitatie zijnde bronnen 110 millioen francs Op het oogenblik telt men meer dan duizend ondernemingen die het gas exploiteeren, dat door ongeveer 8000 bronnen geleverd wordt en dat meer dan een half millioen keukenfornuizen, vijftig ijzer- en staalsmelterijen, 200 gasfabrieken en 3000 andere industrieele ondernemingen voedt.

— In het „Batav. Nbld." leest men omtrent de oudheden op Midden-Java: In vervolg op hetgeen wij vroeger reeds omtrent de tjandi Mendoet mededeelden, wordt ons verder nog geschreven: Bij de ontgravingen komen de eerste teekenen aan den dag van voetstukken van vroeger bedolven monumenten. Zij zijn alle in baksteen, maar de ontgraving is nog niet diep genoeg om de omlijning geheel te zien. Één feit in de geschiedenis zal evenwel hoe langer hoe duidelijker worden, ook uit de ondervinding bij deze ontgraving opgedaan, dat namelijk ongeveer duizend jaar na Christus geboorte Midden-Java getroffen werd door een ramp van vulcanischen oorsprong, veel grooter in uitgestrektheid en vernielende kracht dan thans op Martinique.

De tjandi Pawon — tusschen de tjandi Mendoet en de tjandi Boro Boedoer, niet ver van de Progo, een paar honderd pas van den tegenwoordigen grooten weg — zal worden hersteld door den architect Van der Ham, en de wonderboom, randoe alas welke den tempel omstrengeld hield, worden geveld. In Prambanan zal de eerste-luitenant der genie Van Erp, lid der oudheidkundige commissie, eveneens eenig herstellingswerk uitvoeren door een paar nissen, welke dreigen in te vallen, in orde te brengen.

BINNENLAND.

Amsterdam. Op **Maandag 16 Februari 1903** en volgende dagen zal in het gebouw van de **Maatschappij** tot **Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 alhier,** een examen worden afgenomen tot verkrijging van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door genoemde Maatschappij volgens besluit van de algemeene vergadering gehouden op 28 Mei 1891.

Zij, die dit examen wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk aan te melden vóór 26 Januari 1903 bij den Secretaris der Maatschappij, Marnixstraat 402 alhier, die hun na hunne aanmelding tijdig alle verdere inlichtingen zal verschaffen.

De samenstelling der Commissie voor het afnemen van het examen zal worden bekend gemaakt.

Het Programma van Eischen voor het examen, bevattende tevens de voorwaarden om tot het examen te worden toegelaten, is verkrijgbaar op het Bureau der Maatschappij.

Hoorn. Op een der pleinen alhier „De Roode Steen", is eene verzakking waargenomen. Bij nader onderzoek blijkt, dat daar onder de straatsteenen een stevig gemetselde put is, vermoedelijk nog een overblijfsel van het in 1781 gesloopte Stadhuis, dat op die plaats stond.

Op last van de politie is het gevaarlijke gedeelte afgezet.

Groningen. De gemeenteraad besloot tot het bouwen van een industrieschool voor meisjes.

Pieterburen. Het bekende „Huis ten Dijke" alhier, is thans op afbraak verkocht voor *f* 2575 aan den heer Van Seumeren, te Tilburg.

De boerderij met 52.59 H.A. land en 48,95 kwelder is verkocht aan den heer L. G. Elema te Eenrum, voor *f* 80.410; aan denzelfden in eigendom daarvan voor *f* 10.655; losse landerijen met dijken voor *f* 35,875 aan den heer D. Bouwman, alhier.

Alles te samen voor *f* 134 980.

De verkoopers — de erfgenamen van Jhr. G. Alberda van Menkema — hebben vermeend dat hier schatten konden verborgen zijn, want dat deze burcht duizend of meer jaren oud kan wezen en de bewoners vele jaren hebben doorleefd, waarin het verbergen van waarden geraden was. In de voorwaarden van verkoop is met die waarschijnlijkheid gerekend. De verkoopers behouden hun recht voor op alles wat gevonden wordt en de vinder krijgt een tiende van de waarde.

— Aflevering 12 van „De Natuur", uitgave van J. L. Broese, te Utrecht, bevat: Tapijtmotten (vervolg en slot), door Dr J. C. H. de Meijere. — Demonstratieproeven uit de leer van het licht (vervolg en slot) door Dr. L. Bleekrode. — Wat een mensch eet en hoeveel hij eet (vervolg en slot), door Dr. A. J. C Snijders. — De Elektrische boven- en ondergrondsche Baan te Berlijn (vervolg en slot), door J. H. E. Rückert. — Een merkwaardige Luchtspiegeling, waargenomen a/b s.s. „Gedi" ter reede Suez, door Dr. van der Stok. Korte mededeeling. — Boekaankondiging, door Dr. H. J. C. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen door Dr. Ant. Pannekoek. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— **Met ingang van 1 October j.l. is aan den met dien datum ter zake van lichaamsgebreken eervol uit zijne betrekking ontslagen teekenaar 1e kl. bij de constructiewerkplaatsen R. Broesterhuizen pensioen verleend van *f* 732 's jaars.**

VACANTE BETREKKINGEN.

Vertegenwoordiger voor Rotterdam voor een Technisch Handels-Bureau, liefst Werktuigkundig, tevens Electrotechnisch Ingenieur. Brieven onder lett. G. 27 a. h. Alg. Adv.-Bureau Rouma & Co., Amsterdam.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, terstond of met 1 Januari a. s., zelfstandig kunnende détailleeren. Brieven aan het bureel v. h. Leidsch dagblad onder No. 11852.

Gasingénieur voor een Maatschappij van acetyleengasinstallatiën. Brieven onder letters P. D. H., Alg. Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

Fabriekschef voor een fabriek te Amsterdam (geen machinefabriek), bekwaam werktuigkundig teekenaar en geschikt om de fabriek te besturen, op den duur zeer gunstige vooruitzichten. Brieven onder letter D. 323, aan het bureau van „De Telegraaf".

— Teekenaar, goed op de hoogte van decoratief ontwerpen, kan spoedig geplaatst worden. Brieven, onder lett. S 8, aan H. J. de Haan, Boekhandel, Scheveningen.

— Op een technisch handelsbureau te Rotterdam een practisch ervaren persoon, liefst werktuigkundig, tevens electrotechnisch ingenieur, om als vertegenwoordiger op te treden. Brieven onder letter G. 27 aan het Alg Adv.-Bur. Rouma & Co., Amsterdam.

— Bouwkundig-opzichter-teekenaar direct. Zich schriftelijk te vervoegen bij den architect J. H. Slot, te Hilversum.

— Onderbaas, bekwaam om geheel zelfstandig op te treden. Brieven, onder No. 58048, aan het Bureau van de Aanbestedings-Courant.

— Onderbaas-Uitvoerder, bekend met spoor-, grond- en bouwwerk. Brieven, onder No. 58042, aan het Bureau van de Aanbestedings-Courant.

— Scheepsbouwer om zich te belasten met teekenen, gedeeltelijke administratie en toezicht over het werk. Zij, die bewijzen van practisch werk kunnen overleggen genieten de voorkeur. Brieven, met opgaaf van verlangd salaris, onder motto „Scheepsbouw", aan het „N v. d. D"

— Aankomend Teekenaar bij een architect, tevens waterbouw- en werktuigkundige, direct. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. V, hulppostkantoor Kinderdijk.

— Correspondent, bekend met Engelsch, Duitsch en machinekamer-artikelen. Brieven, onder lett. T B, met afschrift van getuigen en verlangd salaris, aan het Advert.-Bureau van C. W. Betcke, Mosseltrap 2, te Rotterdam.

— Ingenieur van het waterschap „De Regge". Jaarwedde *f* 1600, terwijl de voor dienstreizen gemaakte reis- en verblijfkosten worden vergoed Sollicitaties vóór 1 Januari a. s. in te zenden aan het hoofdbestuur te Almelo.

Twee bekwame Electro-Monteurs tegen hoog loon en vast werk, bij B. L. Vogels Dolhain, te 's Gravenhage.

— Electro-Monteur Brieven, onder lett. S 335, aan de Nederl. Kiosken-Maatschappij te Rotterdam.

— Technicus op een technisch bureau voor electrische installaties, bekend met begrootingen en eenvoudige projecten. Brieven, onder No. 499, aan den boekhandelaar J. Waltman Jr., te Delft.

— Teekenaar, als compagnon, in een kunstnijverheidzaak te Nijmegen, van goede familie, die zijn opleiding genoten heeft in ornamentteekenen en over + *f* 5000 kan beschikken. Brieven, onder lett V S 653, aan het „N. v. d. D"

— Werkmeester bij de Eerste Drentsche Stoomtramweg-Maatschappij, tevens chef-machinist Salaris *f* 65 per maand. Br. fr aan den Directeur B. W. De Boer, te Hoogeveen.

Vervolg der Uitslagen.

Leeuwarden, 16 Dec., door het prov. best.: het onderhouden van het gouvernementsgebouw alhier en van het gebouw, bewoond door den Commissaris der Koningin, gedur 1903—1904; hoogste inschr. P. Vonk *f* 764, laagste J. Bottema *f* 6749. Beiden te Leeuwarden.

Meppel, 16 Dec., door den heer A. Bosman: het bouwen van een koffiehuis op een bouwterrein aan het einde van de Woldstraat; hoogste inschr. Doosjes en Bokkers, *f* 6593; laagste Timmer en Co. *f* 4480 Beiden te Meppel.

Middelburg, 17 Dec., door het prov. best.: het verrieuwen van twee dukdalven bij de draaibrug over den oostelijken kanaalarm te Sas van Gent. Ram. *f* 2945; hoogste inschr. A. W. Groot, Hintham bij 's Heer Bosch, *f* 3217; laagste J. B. de Wolff en Zn., Dordrecht, *f* 2835

Middelburg, 17 Dec., door het prov. bestuur: het verlengen der keibestrating op den Westelijken dijk van het Kanaal van Terneuzen, onder de gem. Sas-van-Gent. Ram. *f* 4050; hoogste inschr. K. de Vos *f* 4650, laagste A. Tholens Dz. *f* 4192. Beiden te Terneuzen.

Leeuwarden, 17 Dec., door het gem. best. a. het onderhoud van gemeentegebouwen, scholen enz., met meubelen, gedurende de jaren 1903 tot en met 1905, in één perceel; b. het onderhoud van straatkolken, de aansluitingen daarvan aan de hoofdriolen en het telken jare planten van 20 nieuwe kolken, gedurende de jaren 1903 tot en met 1905; a. hoogste inschr. J. Bottema *f* 7022, laagste H, v. d. Leen *f* 4660* per jaar.

b. hoogste A. Tilstra *f* 1590, laagste S. Verhoeve *f* 1470* voor 3 jaar. * Gegund. Allen te Leeuwarden.

Middelburg, 17 Dec., door het prov. best.: het vernieuwen van twee dukdalven bij de draaibrug over den oostelijken kanaalarm te Sas-van-Gent. Ram. *f* 2945. Laagste inschr. A. Tholens Dzn., Terneuzen, *f* 4192.

Middelburg, 17 Dec., door het prov best.: het aanbrengen van voorzieningen tot uitbreiding der onderzeesche verdediging voor den mond der haven aan den Willempolder, behoorende tot de werken van de tragwegharens aan het Zijpe. Ram. *f* 22,500. Ingek. als volgt: C. Boer Az., Sliedrecht, *f* 22,190; H. de Kluiver, idem, *f* 20,684; J. de Bree Fz., Terneuzen, *f* 20,680; J. W. Roelofs, Papendrecht, *f* 20,130; J. Lindenberg Cz., Wemeldinge, *f* 19,989; J. Roskam, Sliedrecht, *f* 19,364.

's-Hertogenbosch, 17 Dec., door het prov. best.: het maken van eene biologische reinigingsinrichting met bijkomende werken in de gemeente Tilburg. Ram. *f* 10,150; ingek. als volgt: L. v. Eijk, Tilburg, *f* 13,500; M. Pauis, id., *f* 12,320; F. Bastiaans, Ginneken, *f* 12,286; J. W. v. d. Schoot, Tilburg, *f* 11,875; A. W. Hovens, id., *f* 11,600; W. F. Weijers, id., *f* 11,500; N A. v. Rijswijk, Heusden, *f* 11,578; J. W. Kokken, Tilburg, *f* 11,350; A. W. v. d. Bruggen, 's Bosch, *f* 10,750; A. C. Korteweg en H. Vriens, Breda (2694); firma F. J. Stoelemeijer, id., *f* 9244.89,

Middelburg, 17 Dec., door het prov. best.: het aanbrengen van voorzieningen tot uitbreiding der onderzeesche verdediging voor den mond der haven aan den Willempolder, behoorende tot de werken van de tramweghavens aan het Zijpe. Ram. *f* 22,500; laagste inschr. J. Roskam Czn., Sliedrecht.

Middelburg, 17 Dec., door het prov. best.: het maken van een voetbrug over den toegangsweg naar — en tot uitbreiding der draaiplaats bij — de drijvende aanlegplaats in de buitenhaven te Terneuzen. Ram. *f* 5750 Laagste inschr. M. A. Verschelling, Terneuzen, *f* 5069.

's-Hertogenbosch, 17 Dec., door het prov. best.: het maken van een biologische reinigingsinrichting met bijkomende werken in de gemeente Tilburg. Ram. *f* 10,150. Laagste inschrijfster firma F. J. Stoelemeijer, Breda, *f* 9214.89.

's-Gravenhage, 17 Dec., door het Min. van W., H. en N.: het bijspannen van acht draden aan een lijn langs den Nederlandschen Centraal spoorweg tusschen Harderwijk en Amersfoort. Ram. *f* 2410. Hoogste inschr. H Nieland, Groningen, *f* 2719; laagste J. Bomein en L. Bijl, Schiedam, *f* 2299.

's-Gravenhage, 17 Dec., door het Min. van W., H. en N.: het bijspannen van twee draden aan een lijn tusschen Amsterdam en Zaandam. Ram. *f* 1545. Hoogste inschr. J. Bomein en L. Bijl, Schiedam, *f* 2099; laagste H. F. v. Essen, Halfweg, *f* 1543.

's-Gravenhage, 17 Dec., door het Min. van Kolonien: de levering van: Bestek no. 320, den metalen bovenbouw met toebehooren voor drie bruggen voor secundaire spoorwegen, alsmede van hiembalken voor bruggen. Bestek no. 321, vloeijzer. Bestek no 322, 98 assen met schijfwielen voor spoorwegrijtuigen. Bestek no. 323, 21 stellen trek- en stootinrichtingen met toebehooren voor spoorwegrijtuigen. Bestek no. 324 130 gegoten ijzeren draagpotten met toebehooren voor spoorwegrijtuigen. Bestek LXXII, vloeijzer. Bestek lit. K°, den metalen bovenbouw van twee aanbruggen voor gewoon verkeer. Bestek lit. L°, vloeijzer. Bestek lit. M°, gegolfd en vlak gegalvaniseerd vloeijzer en nokstukken.

Bestek no. 320; hoogste inschr. C. J. Westerman, Zaandam, *f* 871; laagste Ned. Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel, Amsterd. *f* 385.

Bestek no. 321; hoogste inschr. A. Resink, Haarlem, 1 *f* 245.46; laagste H. E. Oving Jr. 1—2 *f* 849,54.

Bestek 322; hoogste inschr. Hutschinskische Hüttenische Gleiwitz, *f* 9770,69; laagste Gebr. v. d. Zypen, Cöln-Deutz, *f* 7253.10.

Bestek 323; hoogste inschr. Werdohler Stanz und Dampfhammerwerk, Werdohl, *f* 1538, laagste Wattelar Frank, Vogelsang, *f* 1298

Bestek 324; hoogste inschr. „Union", Dortmund, *f* 1895; laagste E. Henricot, Court St. Etienne, *f* 1118.

Bestek L XXII; hoogste inschr. R. S. Stokvis, 1 *f* 697.285, 2 *f* 1361,48, 3 *f* 3163,18, 4 *f* 4474.535; laagste R. S. Stokvis en Zn., 1—3 *f* 5205,705.

Bestek K 8; hoogste inschr. H. E Oving Jr, *f* 8750; laagste „Union" Dortmund, *f* 3650.

Bestek L 8; hoogste inschr. J. A. v. Laer, pere. 2—4 *f* 26,792 05; massa pere 1—3 *f* 36,866.25.

Bestek M 8; hoogste inschr. Act. Ges. fur Verzinkerei und Eisenconstruction, Rheinbrohl, *f* 22.585 92; laagste E S. de Jonge *f* 16,150.76.

Middelburg, 17 Dec., door het prov best.: het verlengen der keibestrating op den Westelijken dijk van het Kanaal van Terneuzen, onder de gem. Sas-van-Gent. Ram. *f* 4050. Laagste inschrijf. B. de Wolf en Zn., Dordrecht, *f* 2835.

's Gravenhage, 17 Dec., door het Min. van W., H. en N.: het bijspannen van vier draden aan een lijn te Amsterdam. Ram. *f* 2515. Hoogste inschr. J. Roseyn en L. Bijl, Schiedam, *f* 3292; laagste A. W. Wildbergh, Bunnik, *f* 2890

Haarlem, 18 Dec., door het prov. best.: het maken van een remmingwerk in de voorhaven der marine-schutsluis te Nieuwediep, behoorende tot de werken der rijkszeehaven „Het Nieuwediep". Ram *f* 2500. Hoogste inschr. Gebr. v. Pelt *f* 2520; laagste D. de Vries *f* 2178, beiden te Heider.

Zwolle, 18 Dec., door het prov. best.: het leveren van een Stoneyschuif met toebehooren voor de duikersluis in den Zwartewaterdijk te Zwartsluis, behoorende tot de werken van het Meppelerdiep in de prov. Overijsel. Ram. *f* 2350. Hoogste inschr de Naaml Vennootschap Haarlemsche Machinefabriek, voorh. Gebr. Figee, Haarlem, *f* 3155; laagste De Jong en Co., Onderwater, *f* 2149.

Zwolle, 18 Dec., door het prov. best.: het aanbrengen en onderhouden van beplantingen op de rijkswegen in de prov Overijsel, in 2 perc. Ram. perc. 1 *f* 1300, 2 *f* 2000.

Perc. 1. Hoogste inschr. Maatij. voorh. W. Arntz en Co, Millingen, *f* 1300; laagste M. B. Veldhuis, Stad Almelo, *f* 1212

Perc. 2. Hoogste inschr. M. B. Veldhuis *f* 2864; laagste Maatij. voorn. W. Arntz en Co. *f* 2790.

Gouda, 18 Dec., door dijkgraaf en heemraden van den Zuidplaspolder: het uitvoeren van vernieuwingen en reparatien aan, benevens het onderhouden van de machinegebouwen, woningen, sluizen, bruggen, duikers, schoringen en verdere kunstwerken des polders gedurende de jaren 1903 tot en met 1906, in drie percelen en diverse maats.

Perc 1, geen inschrijvingsbij. ingekomen.

2. J. v. d. Broek, Zevenhuizen, *f* 1735.

3. hoogste inschr. Li v. Renswijk Pz., Nieuwerkerk a/d. IJsel, *f* 2424.24; laagste K. Visser, idem, *f* 1640.

Perc. 1 en 2, hoogste inschr. M. Verzijden, Waddinxveen, *f* 8765; laagste J. v. d. Broek, Zevenhuizen, *f* 7825.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. Sanitary Engineer, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BAD-CLOSETS en URINOIR-inrichtingen. Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en koudwater voorziening. Triumph Dendrangen. Kampsoen Ventilators onder garantie

Productie-Vermogen jaarlijks ruim 2,000,000 vaten.

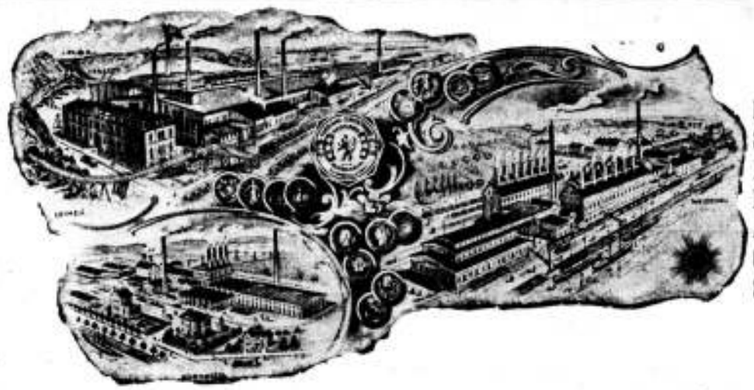

Bekroond:

Heidelberg 1876
Sydney 1879/80
Melbourne 1880
Mannheim 1880
Amsterdam 1883
Chicago 1893
Strassburg i. Els. 1895

Portland-Cementwerke Heidelberg & Mannheim,

Aktiengesellschaft te Heidelberg.

leveren hun algemeen erkend, **prima PORTLAND-CEMENT**, Snel-, Middel- of Langzaam-bindend, onder garantie van de grootste bindkracht, gelijkmatigheid en deugdelijkheid en bevelen hun voortreffelijk fabrikaat ten zeerste aan voor Gewone en Waterbouwwerken, Riolen, Betonwerk, Cementsteenfabricatie, enz. enz.

FABRIEKEN te LEIMEN bij Heidelberg, WEISENAU bij Mainz en NÜRTINGEN in Wurtemberg.

Hoofdagenten voor Nederland:

Voor de AFDEELING „HEIDELBERG":

B. BLOM Jr., Keizersgracht 11, AMSTERDAM. Interc. Teleph. No. 4386.

Voor de AFDEELING „MANNHEIM":

Wed. A. TERKUHLE & VAN SWIJNDREGT, Van Oldenbarneveldtstraat 155, ROTTERDAM. Interc. Teleph. No. 461.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEIJ, Rotterdam,

legt **Houtgraniet-Vloeren uit één stuk, zonder naden** of **voegen** in Vestibules, Gangen, Portalen, Kantoren, Keukens, Badkamers, Slaapkamers, Kinderkamers, Warandes, Serres, Ziekenzalen, Schoollokalen Winkels, Magazijnen, Cafe's en Biljartzalen. Levert **Traptreden** en **Platen van elke gevraagde afmeting** voor Aanrechtbanken in Keukens, Toonbanken in Winkels, Bagagebalies in Stations enz.

Aanvragen, met opgaaf van grootte en bestemming, adresseere men ***Leuvehaven 28*** *(Kantoor)* **ROTTERDAM.**

Platen van 1 × 1 en 2 × 1 M² in **geel, rood, bruin** en **zwart,** dik 2 cM. zijn **voorradig.** — Zie in *De Ambachtsman* van 26 Aug. 1899 het rapport geteekend J. A. VAN DER KLOES, op aanvraag verkrijgbaar.

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met Dwarshelling, lang 50 M Stoombooten-, Bagger- en Spoorwegmateriaal. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeewerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

Advertentie-Bureau

VAN

„DE OPMERKER",

Van Diemenstraat 205,

's-GRAVENHAGE.

Het Advertentie-bureau van „*DE OPMERKER*" beveelt zich aan voor de plaatsing van advertentiën in alle Binnen- en Buitenlandsche Dag- en Weekbladen.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".